

bodi.katalin_319_25

Bódi Katalin

Kazinczy Ferenc művei: *Dolgozások periodicus írásokban*

Kritikai kiadás

Akadémiai doktori értekezés

Debrecen, 2025

bodi.katalin_319_25

TARTALOMJEGYZÉK

SZÖVEGEK (első kötet)	1
1786	1
1787	3
1788	5
1790	11
1793	39
1802	40
1804	41
1805	42
1806	45
1807	58
1808	80
1809	92
1810	110
1811	125
1812	135
1814	158
1815	176
1817	181
1818	213
1819	229
1820	250
1821	268
1822	275
1823	296
1824	303
1825	311
1826	341
1827	387
1829	413
1830	431
1831	436

bodi.katalin_319_25

JEGYZETEK (második kötet)	439
Bevezetés a jegyzetekhez	439
Kazinczy és a sajtó	454
Szövegenkénti jegyzetek	469
Mutatók	1017
Források, bibliográfia	1054

SZÖVEGEK

1786

1. Baróti Szabó Dávid

Magyar Hírmondó (Pozsony), 1786. Mind Szent hava [október] 25., 84. levél, 701–704.

Valamint minden mások' kissebbségére olylykor olylykor hozzám küldtetni szokott leveleket nagyon szorgalmasan ki szoktam zánni hírmondó leveleimből, úgymint a' melylyek éppen nem arra valók, hogy a' mások között való haragot s ellenkezéseket hordják széljel: úgy ellenben semmit se tselekszem örömebb, mint ha valamelyly érdemes Hazafinak jó híre' neve' helyre állításában¹ valamit tehetek, úgymint a' ki nagyon tudom betsülni s tisztelni mind azokat, a' kik Hazájoknak egygy vagy más részben lehető boldogításában fáradoznak.² Bizonyosan tudván azért, hogy egygy érdemes³ Hazafinak jó híre, igen kedves dolog a' jó Hazafiak előtt: ímé ide tészem azon levelet, melylyet *Kassa'* vidékéről vettem ama' Tisztelendő s Tudós Profeszszor Baróthi *Szabó Dávid* Úr' verseiről tett ítéletre nézve. Az, e' képpen van: –⁴

„Én, (K. F.) *Szabót*, minekelőtte láttam volna, tiszteltem. Első látásunk, időnknek külömbbsége mellett is, barátokká tett, s a' Poézis és Haza szeretet, melyly mind-kettőnkben forrott, egygyüvé olvasztott. Szerentsémnek is tartom azt, hogy Hazámnak egygy elfelejthetetlen Poétáját barátomnak nevezhetem. Tudom ugyan, hogy ő némelylyeknek nem tetszik, és hogy a' nagyobb rész siket szépségeinek érzésére: de nem óhajtotta ő soha ennek a' résznek javallását. A' Leonínusi pattogás, játékosan tsiklándoztatja a' tanúlatlan füleket: de, szenvedhetetlen azok előtt, a' kik férjfiúi Dis-hármoniához szoktak a' Görögök' s Rómaiak' verseiben. *Docti, rationem artis intelligunt; indocti, voluptatem*, azt mondja *Quintilianus*. *Szabó*, Rágalmazóinak számoktól, bár akár menyinyin légyenek, nem fog elrettenni: érzi önnön érdemét: és, ha ezen kívül más bátorításra lenne szüksége; Hazánknek két szent Öregjei, *B. Ráday* és *B. Orczy*, néki vígasztalására lesznek. Hogy minden darabjai a' tökéletességnek leg felsőbb grádusát érték-el; én azt nem vitatom: de ő az, a' ki (a' mint ezt Hazánk' leg kedvesebb Poétája, Gróf *Teleky József*, hozzá küldött kéz írásával bizonyítja) a' magyar *Parnaszszuson szerentsés bátorsággal újj utat vert*; és, ha vagynak is olylyas darabok *Vers Koszorújában*, melylyek szorgalmasabb jobbítást vagy éppen kivetést érdemlenének (a' milylyen a' *Thétis'* és *Bakhus'* versengése, melylyet másnak kedvéért fordított); vagyon ellenben egygy *Komáromi földindulás*, egygy *Bátorkeszi szőlőbe való menetel*, melyly, akár az elme' játékát s elfáradhatatlan tüztét, akár a' magyarságot, akár a' képzelődést, akár a' versificációt tekinted benne, mindég tsudállására ragad. Tsudálkozni lehet némelylyek' vakmerőségén, kik irígységből, tudatlan ostobaságból, vagy talán tsak pajkosságból is, egygy ilylyen érdemes megélemedett Hazafit boszszantani mernek. Ez előtt 9 esztendővel jöttek ki versei, s némelyly darabja a' hírmondó levélbe is belé völt téve: hallgatott minden, senki se vetette hibáit szemére; s most támad fel ellene némelyly titkos képű elme, minekutánna versei újjjobban láttak világosságot s mintegygy ellepték a' Hazát. – Kimutatni, fel fedezni a' fogyatkozásokat, nem tsak szabad, hanem kötelesség is: de, ennek palástja alatt az igaz érdemet nevetségessé tenni, olyly vakmerőség, a' melyly gyalázatot von elkövetőjére. A' Haza' és a' Tudományok' szeretete, egygyüvé szokta forrasztani a' szíveket: nem érzette egygyikét is, a' ki az én' *Szabóm'* nyúgodalmát szidalma által akarta félbe szakasztani, azt a' nyájas öreget, a' ki hosszasz fáradozása után tsendességben készül enyészetéhez. Motska az a' Társaságnak, a' ki ötet illeti.”

¹ allításában [Emendálva.]

² fáradoznak [Emendálva.]

³ érdemes [Emendálva.]

⁴ [Szerkesztői bevezető.]

¹Bizony egygyszersmind ezen tudósító Tudós Úr is dítséretet érdemel minden igaz Hazafitól, hogy az érdemnek így fogja pártját!

Azon levél, még ezeket írja. – I.) Abaújj Vármegye nagy serénységgel dolgozik az Ország úton. Az út *Kassától* fogva *Hidas Németig* egyenes lécában fog menni, a' hol a' *Hernádon* keresztül nagy híd és magas töltések vagynak; onnan pedig *Szántó* felé mégyn a' Posta úton. Már jó darab elkészült, 2 hónap alatt. A' Fejedelem ezen keresztül menván, azt mondotta, hogy jobb úton (ide értvén még a' külső Országokat is) sehol se járt, mint a' milylenek a' Lengyel Országi új utak; a' most készülő Magyar Országokat pedig azoknál is, jobbaknak mondotta. Innen, ezeknek meg szemlélésekre s a' tsinálás' módjának megtanulására, nem tsak a' Magyar, hanem a' Horváth Országi Vármegyék is, bizonyos embereket küldöttek ide, hogy az utak nállok is azon móddal készíttethessenek. – II.)² A' közelébbi Debreceni Vásárról haza felé tért egygynéhány Sáros Vármegyei Szekeresek, a' mint megháltak egygy puztán, észre vették, hogy valami betyárok lovokat ellopni igyekeznek. Meglesték hát; s rajta kapták őket. Mit tsináljunk vélek? kérdé az egygyik Tót. Vigyük a' V. Ispányhoz, felele a' másik. Az, haszontalan! mondá a' harmadik; ott, 30-at 40-et³ vágnak rájuk, s eleresztik. Törjük hát össze minden tagját, mondá ismét egygy. Az is haszontalan! mondá az elsőbb; sokára tsak ugyan kigyógyítja a' borbély, s megint kárba ejtenek valami szegény útast. Végre hát azt végezték, hogy a' szemeiket szúrják ki, úgy osztán vakon tsak nem lophatnak. Így ereszték őket el szabadon viradttáig szemeiket kitolván.

¹ [Szerkesztői összegzés.]

² I.) [Emendálva.]

³ 40-ent [Emendálva.]

1787

2. A' Hobgárdi Plébánus

Magyar Músa (Bécs), 1787. szeptember 19., 74. szám, 597–598.

Kassán, Septembernek 4-dikén, 1787.¹

A' Felséges Hellytartó Királyi Magyar Tanács, elejébe terjesztvén Ő Felségének az én Mélt. Gróf Török Lajos Úrhoz mint a' Tudományoknak ezen Megye-béli Királyi Fő-Igazgatójához² nyújtott Februáriusi Repräsentátiom után, hogy a' Hobgárdi Plébánus, Tisztelendő Ludvig János Uram, az ott lévő Nationális Oskolába tsaknem minden nap' el-jár, a' Tanítónak a' tanításban segedelmére vagyon, és noha az ott támadott kétszeri tűz által maga-is tsak-nem az utolsó szegénységig meg-károsodott, még-is az el-fagyva 's éhen Oskolába gyűltt gyermekek között kenyér-szelteket osztogat, 's az által a' tanulásra tsalogatja, őket kátekhezálja, 's egyedül ő az oka, hogy itt ezen a' meg-nyomorodott lakosú helyen a' gyermekek számosabban gyülekeznek a' letzkére, mint azt Szepesi Oskoláimban akkor tapasztalhattam: Ő Felsége ennek a' Plébánus Úrnak munkás igyekezetét kegyes tekintetbe méltóztatott venni, 's a' Szepes Vármegye Vice-Ispánnának, edgy ötet ezért meg-dítsérő Udvari-Dekrétum mellett, számára edgy arany Monétát azzal a' parantsolattal küldé-le, hogy említett Vice-Ispány Úr el-olvastatván elébb a' nevezett Dekrétumot nékie adja által, e' mellett pedig edgy a' Népnak nyelvén tartandó, 's ehez a' Királyi Kegyelemhez alkalmaztandó Beszédet tartván, a' Monétát edgy pántlikán fügessze nyakába.

Melly Királyi Kegyelmet, azon felül hogy azt Districtusomban lévő Nationális Oskoláim' helytartó Igazgatóinak mái napon költt Cirkularémban tudtára adom, másoknak fel-ösztönözésére az egész Haza előtt kevélykedve hirdetem, tökéletes gyönyörűségemet találván abban, hogy a' homályban fekvő Virtust setét ködjéből az Uralkodó Széke elébe állítottam, 's most meg-koronázva látom.

KAZINCZY FERENTZ;

a' Kassai Tudománybéli Megyében fekvő
Nationális Oskolák' Királyi Igazgatója.

³Ugyan ezen *Pallás* tábora F. Királyi Fő-kormányozója által, Helv. Valláson lévő Valy András Úr, ki a' Hazabéli nyelveken kívül a' Német, Frantzia és Olasz nyelvekben-is otthon vagyon, a' Kassai Nemzetbéli Oskolának Professorává téteték; olyllyal: hogy azon veszedelmes ellenkezés, melly eddig a' különböző vallású tanuló ifjakat, a' haza nagy kárára édgymás ellen való gyűlölségbe nevelte-fel, el-töröltethessék, és mint edgy édes anyának, az az edgy földnek Keresztyén gyermekei edgmáshoz való szeretetben neveltethessenek fel.

3. Auszug eines Schreibens von Hernad

Merkur von Ungarn, 1787. Sechstes (VI.) Heft, hátsó borító külső és belső oldala

Auszug eines Schreibens von Hernad

Auch beygeschlossene Theses verdienen vielleicht einen Platz in Ihrem Merkur. – Der Professor Szent Györgyi ist ein sehr gelehrter, sehr wahrheitsliebender Mann, ohne Hartnäckigkeit fertig die Wahrheit anzunehmen, sie mag dort, wo sie immer will, gefunden seyn; und stets fertig sie zu bekennen, wenn gleich die Theologen in Bereitschaft stehn ihn

¹ 1737. [Emendálva.]

² Fő-Igazgatóához [Emendálva.]

³ [Szerkesztői összefoglaló Kazinczy levele alapján, lásd jegyzetek.]

mit Steinen niederzuwerfen, und dabey doch gewiss ein Christ – ein Christ aus Überzeugung. – – Nie kann man einen liebenswürdigen Mann auf der Catheder hören... Er überfließt von tiefer Gelehrsamkeit, und wenn er aufmerksame Zuhörer vor sich hat, so weicht er von seinem Werke ab, und geräth in eine Explication — in eine socratische Plauderung, ohne sich von dem Wesentlichen in unwesentliche Umstände zu verlieren. – O mein Freund! wie Schade ist es, dass dieser Mann zu Patak lebt! dass sein Wirkungskreis so wenige, und so hungrige Zuhörer hat, denn die zu Patak studirende Jugend kämpft mit Armuth, und verlegt sich weil sie so zu sagen ein Seminarium Clericorum Reformatorum ist, meistens auf die dogmatische und polemische Volumina. Selbst ich gab mich 4. ganze Jahre mit diesen gelehrten Th... ab. Mein Hofmeister forderte¹ von mir, dass ich fest in der Theologie seye, denn sonst könnte mich der Wunsch in ein öffentliches Amt zu kommen, leicht zu der ...² bringen; ich folgte ihm, las Tag und Nacht im Pictet, Rissenius, Vitringa, und tödtete die schönsten Tage mit unnützen Beschäftigungen, mit Vernachlässigung weniger entbehrlicher und zweckmässiger Wissenschaften... Und doch bin ich glücklicher, als wenn man mir die Werke eines Zweiflers in die Hände gegeben hätte, und³ mein Leben nun nichts, als ein ewiger Scepticismus geworden wäre.

Theses e Theologia naturali depromptae, in examine publico anno 1787. die 9. Julii Praeside Stephano Szent-Györgyi in Collegio Helv. Conf. addict. Sáros-Patakiensi Philosophie et Linguae Graecae Prof. P. O. Speciminis causa disputandae.

I. Auctoritas Theologiae naturalis tanta est, ut non possit pro divinitus revelato haberi, quod ei contrarium est.

II. Mens humana non est modus corporis humani, sed substantia a corpore distincta et in corporea.

III. Homo praeditus est libertate indifferentiae, quod ad ea, quae Uli possunt imputari.

IV. Deus, id est mundi causa efficiens libera et sapiens, omnino existit

V. Atque illius notis contradictionem non involvit.

VI. Contra vero quamlibet Atheismi speciem assumat quis, in contradictionem incidat necesse est.

VII. Essentiae rerum in Divino Intellectu, sunt aeternae ac necessariae.

VIII. Praescit Deus omnia, etiam quae libere fiunt.

IX. Exercitium Justitiae Dei vindicativae non est arbitrium, sed necessarium.

X. Decretum Dei non est ipse Deus, sed opus Dei liberum etc.

Diese Lehrsätze könnten auf einer jeden auch wohl katholischen Universität ohne Anstand ausgesetzt werden, und dienen zum Beweise, dass ein bescheidener Lehrer, wie Herr Szent-Györgyi ist, auch solche Wissenschaft, wie die natürliche Theologie ist, für jede Religionsparthey unschädlich vortragen könne.

¹ foderte [Emendálva.]

² [A folyóiratban így, kipontozva.]

³ u [Emendálva.]

1788

4. Ifiabbik Robinzon

Magyar Museum, 1788. Első kötet, Első Negyed, 50–54.

IFIABBIK ROBINZON. – *Íródott a' gyermekeknek gyönyörködtető és hasznos magok mulatságokra I. H. Kámpe Úr által. – Fordítódott Németből Magyarra Gelei József által. – Nyomtatódott Pozsonybann, Patzkó Agoston Ferentz' betűivel, 1787. – – nagy 8. rétbenn, 479. oldalra.*

Ez a' könyv egyike a' leg-olvashatóbb fordításainknak. Ki-vévén egynehány idiotismust, melly a' Fordítókra olly igen szokott ragadni, hogy idegenségét magoktól gyakorta nem veszik észre, nem akadunk semmi ollyan homályosságra, mellyet a' figyelmetesen olvasó gyermek is meg ne érthessen. Illyen az, midőn a' 8dik oldalonn Detrik azonn való örömbenn, hogy testvérivel egy alma fa alatt ülven babot hüvelykelhet, és Atyjának mesélgetését hallgathatja, így kiált-fel: *Már ez ugyan felséges! (daß ist herrlich)*¹ – pag. 17. *más emberek halálra dolgoznak, (andere² arbeiten sich zu Tot)* az az, mások majd meg-szakadnak a' munkábann. – pag 20. az *érdemes Kapitány (der würdige Hauptmann)* az az, a' jó-szívű, szánakozó. – pag 136. *Köszöntekek tégedet százszor. (ich grüsse dich hundertmal)* A' Magyar tsak egyszer köszönt; de külömben is ítéletem szerint nints szerentsétlenebbül fordított oldal az egész könyvbenn, mint a' 136dik és 137dik, hol a' Fordító a' gyermekeknek próbául írtt 's hibákkal – de a' Nyelvnek geniusához nem alkalmaztatott hibákkal rakott leveleit hozza-elő. – pag. 304. *az éjtszakát vigyázással húzzuk-ki – (mit Wachen)* az az, ébren töltsük-el. – pag. 343. *méltatlankodó formán*, Ez Latinismus, ab indignatione. – pag. 361. *ki nem nyerhette magától* az az, meg nem állhatta, hogy ... rá nem vehette magát, hogy.

Kedvetlenek, sőt néhol szenyvedhetetlenek azok a' populáris alatsony szóllások, mellyeket – ha gyanakodásom meg nem tsal, és magának a' Fordítónak itt hinni bátorságos – egy Barátja, ki a' nyomtató-sajtó alól ki-jött laplagokat nyomtatásbéli hibáiktól tisztogatta, a' Fordítónak kedve ellen, sőt híre nélkül is, belé rakott. Illyen az igen sok helyekenn elő-forduló GOROMBA szándék, GOROMBA tselekedet, GOROMBA szó, nem az inurbanitás, hanem az éretlen szándék, meg nem gondolt szó, 's oktalan tselekedet helyett. – pag. 25. *egy KITSIT gondolkodott*, az az, egy kevés ideig, vagy, egy kevéssé. – pag. 11. *egy TSEPP pénzem sints*, az az, egy fillérem, egy xrom, egy pénzem sints. – pag. 35. *ez a' DRÁGA jó Kapitány*, – de mindennekelett pag. 125. a' DRÁGA SZÉP *tekenős béka*. Szóllhat é ízetlenebbül akármelly sopánkodáshoz szokott vén-anyó? – pag. 124. *parantsolt a' békának*, az az, ha bár kése nem vólt is még is fel-bontogatta a' békát. – pag. 151. *innepe vólt a' láma gedóknak*; jó, hogy a' példabeszéd szerént *karátsonyt* nem mondott. – pag. 182. *füle' botját se hajtotta rá*; az az, nem gondolt véle. – pag. 185. *könyvet, papirosat kerekíteni*, az az, szerzeni. – pag. 187. a' *lámákat* (bárányokat) *le-sózta, le-gyilkolta*, az az, meg-ölte; még pedig nem dühösségből, hanem ételnek. –

Az illyen populáris szóllásokkal való élést egy átaljábann illetlennek nem tarthatni; sőt inkább a' comicus munkábann, a' millyen például Prof. Simay Kristófnak a' *Ravaszsága*, tüzet ad és életet az egész munkának: de ki hallgathatja ezeket a' Robinzonbann, egy tanúlt és gyermekeinek elő-menetelenn szorgalmatoskodó Atya' szájából?

Hasonló hiba az, a' 131dik oldalonn, midőn Robinzon minden emberi társaságonn kívül lakván egynehány esztendők óta a' szigetbenn, egykor Anyja után esdeklik, 's így kiált-fel: *szerelmes drága Asszony Anyám!* – Esmér é a' fel-hevúltt, el-ragadtatott phantazia illyen haszontalan piperét? nem így kiált é inkább-fel: *édes Anyám! édes jó Anyám!* – – A' 104dik

¹ [A félkövérrel kiemelt német kifejezések végig félkövér gót betűvel vannak szedve az eredeti kiadásban.]

² andre [Emendálva.]

oldalonn egy hibás festés van: *Millyen ditső-módra kotsikázik-elő a' setétes felhők közzül a' fényes villámás*. A' mennyi szó, tsak-nem ugyan annyi hiba! – A' mennykő tüze, az az, nem a' villámás, vagy inkább már villámlás, (minthogy ÁSba ki-menő vége, ha szabad úgy szólni, *levődést* téssen, nem *személységet*, a' mihez a' kotsikázás metaphorája annál kevesebbé illik), hanem a' Villám sebessebb, mint-sem hogy lobbanását *kotsikázásnak*, és tüze sebb, hogy-sem *fényesnek* lehessen mondani; ellenben a' felhő, ha kénköves gözzel viselő, nem *setétes*, hanem *setét*, sőt talám *fekete*. Igazábban lehetett volna ezt a' szép festést így copiólni: *szép nézni, melly hirtelen lobban-fel a' mennykő a' terhes fellegekenn, 's mint tsap szikrázva le*. A' hol a' le-nek éppen utóljára ejtése a' képzelődéssel szintén láttatja, mint esik a' menykő.

Magánn a' homlok-levelen kedvetlen a' sok *íródott, fordítódott, nyomtatódott*. – A' Magyarra, és Nyomtatódott szükségtelen. I. H. Kámpe is hibás; mert a' Magyar a' kereszt-nevet utánna veti a' Vezetéknek.

A' ki-mutatott fogyatkozásoknál sokkal számosabb az, a' mi ezt a' fordítást mind természetes folyásával 's értelmességével, mind kivált némelly idegen dolgoknak szerentsés el-nevezésével ajánlhatja; pedig Martialis szerint ha egy munkábann van annyi jó, a' mennyi rossz, már a' munka javallást érdemel.* Én ugyan kételkedem rajta, hogy az a' könyv akadhatott volna é szerentsésebb Fordító kezébe:¹ ellenben szerentsésnek állítom magát is G. Uramat, hogy minekelőtte 's munkához fogott, még akkorában próbálatlan válláival a' Horatius javaslása szerint számot vetett, 's valami patheticus Íróhoz nem nyúlt. Most minekutánna a' Halló boldog estvését is ki-botsátotta, már bátrabban 's nagyobbbat is merhet. Légyen szabad itten, személyes unszolásaim után, újokban kérem, hogy mind azt az idejét, mellyet gyengélkedő egészsége miatt tudományos foglalatosságokra fordíthat, szentelje a' Hazai Nyelvnek, mellynek el-hagyatott sorsa minden el-készültt 's jól-született Hazafit, nyugodalmának fel-áldozásával² is, nemes védelemre kiált.

KAZINCZY.

5. Szigvart Klastromi története

Magyar Museum, 1788. Első kötet, Második Negyed, 178–187.

SZIGVART KLASTROMI TÖRTÉNETE.³

Fordítódott Németből Magyarra

BARTZAFALVI SZABÓ DÁVID ÁLTAL.

Nyomtatódott Posonyban Fűskúti Landerer Mihály költségével és betűivel 1787.

– – – Két Darabban. Az első áll 627. a' második 720. oldalokból.

NEM mérséklette még az nagyobb Remekekhez magát, a' kit kevélysége annyira ragad, hogy másoknak gyengeségeken katzagásra fakadjon; 's nem érdemel meg-szánást, ha azok által, a' kiket akár negédségből, akár éretlen pajkosságból meg-bántott, öszve-marattatik. Ez a' gondolat kezde engemet akkor rettegtetni, midőn Museumunk' első darabját⁴ a' sajtó alá készítvén, el-tökéllettem volt magamban, hogy egyéb munkáimhoz egy Recenziót-is tégyek: de igyekeztem' ártatlanságának tellyes érzése annyira néki bátorított, hogy nem gondolván a' külömben könnyen támadható kedvetlenségekkel, a' Robinzon fordítása felől ítéletemet

* Triginta toto mala sunt epigramata libro:

Si totidem bona sunt, Lause, liber bonus est.

¹ kezébe [Emendálva.]

² fel-áldozásával [Emendálva.]

³ TÖRTÉNETE [Emendálva.]

⁴ darabját [Emendálva.]

egész szabadsággal mérészettem ki-mondani. Miként vette azt annak Fordítója nem tudom; nekem az elég, hogy szívem' bizonyosságát el-nyerhettem az eránt; hogy valamint javallásaim minden hízelkedéstől menttek valának, olyan menttek vólttak minden személyes idegenségtől, büszkeségtől 's más nemtelen indulatoktól Gántsolásaim-is. Azt sins okom meg-bánni, hogy egy 's két jegyzéseim élesek vóltak, mert a' Recensió természeti azt, más Nemzeteknek példájok szerint-is, meg-kívánja. Soha sem érzi méljebben az Olvasó az előadni kívánt tárgynak igazságát, mint midőn azt, a' mi hibás, és rút, nevetséges színekkel látja lefestve *Ridiculum acri¹ fortius, & melius secat.* (HORAT.)

De a' mellett szemem előtt lessz mindenkor, hogy az írás' fogyatkozásaival együtt az Író személlye nevetségessé ne tétetessék; mellyről úgy tartom eléggé bátorságossá téssen az mindeneket, hogy Recensióim soha sem fognak nevem nélkül meg-jelenni. Ki téski-fel tehát felöllem, hogy személlyemet a' Meg-sértettnek meg-támadásául ki-tenni, és nyúgodalmamat fel-háborítatni akarnám? Mindazáltal meg-lehet az még-is hogy ítéletemet némelyek kedvetlenül fogadják, 's egyenességemet balúl vészik: melly esetre ígérem azt, hogy ha az ellenkező igazságról meg-győztetem, meg-tévedésemet vissza-vonni kész leszek; sőt kész leszek a' hozzám küldendő mentséget, ha bár éles lessz-is, tsak epe nélkül légyen, Társaimnak meg-eggyezéseket erre meg-nyervén, Museumunkba bé-iktatni, hogy így a' Meg-sértett' Neve elég-tételt kaphasson.

Egyéb eránt az én meg-jegyzéseim nem lesznek Dictatori Sententiák, hanem tsak *önnön ítéleteim, mellyeket néha Társaimnak egyet-értések nélkül adok-elő, és így a' mellyekért Ezek, még azon esetre-is; ha talám valakit meg-bántanék, tőkélletesen vádolhatatlanok lesznek.* Azon bizodalom alatt tehát hogy Olvasóink ezeket a' ki-kötött értelemben fogják venni, hozzá fogok a' fellyebb már ki-mutatott Román' recenseálásához, a' következő sorokat vévén-fel Mottóul:

Vir bonus & prudens versus reprehendet inertes,
Culpabit duos, incomtis adlinet atrum
Transverso calamo signum, ambitiosa recidet
Ornamenta, parum claris lucem dare coget,
Arguet ambigue dictum, mutanda notabit;
Fiet Aristarchus.
HORAT. EPIST. AD PISONES.

* * *

HA kedvetlenek vóltak Olvasóink előtt azok a' paraszt szóllások, a' mellyeket a' Museum' első Negyedének 50dik oldalán meg-jegyzettünk, úgy ezt a' Német Nyelven édes sírásra fakasztó² írást bosszankodás – fel-hevült bosszankodás nélkül nem fogják olvashatni. De az nem tarthat sokáig; az mint-egy gondosan ösze-szedett sok burlesque mondások, oxymoronok, Meteoronok, nonsensusok – bóldog Egek! bár ne esmerné ezeket a' külföldi³ nevezeteket soha-is Nyelvünk!⁴ – félben-szakaszthatatlan nevetéssé fogják azt változtatni. Nem szükség hogy azokat keressem, onnan írom-ki sorait, a' hol a' Könyv' első darabja kezeim közt ki-nyílik. A' 601. öld. Krónhelm Siegwártot egy levélben tudósítja oskola-társai felől: „Itten a' Tanulók' társasága tsupa tsömör, *alá-való, tsak olyan aluszékony, tyuk-ültető,* mindenütt tsak deákul, de felette giz-gazul, 's nyomorúlttúl beszélnek,⁵ *vagy beszélnek hogy már.*” – A' Tanulók' társaságát az azt meg-üntt Krónhelm' személlyében *tsömörnek, alá-valónak* mondani mind inkább lehetett: de az *aluszékony* és *tyuk-ültető* személyre illik tsak,

¹ aeri [Emendálva.]

² fakasztó [Emendálva.]

³ külföldi [Emendálva.]

⁴ Nyelvünk [Emendálva.]

⁵ beszélnek [Emendálva.]

nem pedig arra, a' mire itt vonattatott. Ezen-felül haszontalanul hordattatnak itt elő a' sok synonymumok; elég lett volna mondani: *Az itt tanuló Ifjak' társasága igen únalmas; alig esméri egyike a' másikat olly ritkán vannak együtt; 's deákul beszélnek mindég, de nyomorúlttúl.* A': *vagy beszélnének hogy már,* igen alacsony, ízetlen mondás. – – A' 614. óld. Siegwart egy ötlet titkon szerető Lyánkával a' ki-virított almafák alatt ül, 's a' fülemile megszólal. Be kedves scena! de lássuk mint festi azt. „Az Ifjak egyszerre *csak* el-hallgatának, *(mit akar itt az a' TSAK)* figyelmezőnek arra, 's gyakran el álmélkodással tekingetének egymásra, *(arra egymásra)* és mosolyogva integetének egymásnak, *(egymásra, egymásnak)* midőn az énekelő madárka egyszeribe amúgy frissen a' gyönyörűen fel-felé gráditsozó hangokon a' legfelsőbb fogásra fel-tziritzinzereze *(ezt ugyan nem mondhatni a' fülemile tsattogó éneke felől)* 's onnan megint lassan lassan amúgy menedékesen szomorú szabású dallábokon szintén az alsó C-ig le-ereszkedett.” – Be fáj a' fül a' sok monotonia miatt: *hallgatának, figyelmezőnek, tekingetének integetének* – – arra, egymásra – – egymásra, egymásnak; – – – és mitsoda paraszt szóllások: *egyszeribe – amúgy frissen – lassan-lassan amúgy menedékesen.* – – 's millyen erőltetett messzinnen hordott ejtések: *fel-felé gráditsozó hangok – az alsó C – ig – – –* Az 528. óld. „elevenebb zölddel *mórikálja* magát a' pázsit;” és másutt: „érzékenységeket *pezdergető* reggel.” – – – A' második Darabban a' 165. óld. „Marianne egy tirili *(trilla)* mellett olly nagyon *ásító 's egybe el-nyelhetném formálag áhítózó szívet tolmátsoló tekintettel*” nézett kedves Siegwartjára. A' szerelemmel meg-töltött tekintetet *egybe el-nyelhetném formálag áhítózó¹ tekintetnek* nevezni! – – – A' 77. oldalon Mariannét festi. „Most látá Siegwart az ő egészen tűz és nemes kevélység élesztette *nagyotskább szabású gesztenye barnás szemeit,* (más ezt nagy fekete szemnek nevezi) az ő szép ki-szappanozott feje nyakára kígyó forma apródad *tekeregdegéléssel* le-ágazó érnülovány.” Hát az mitsoda ki-mondhatatlan hosszú-szó hét é -vel? – – – Így mengyen ez mindenütt: de versei még tizfrábbak. – A' 224. óld.

„Ímé, már te, övé vagy; tied, ő; 's te; ő,
Vagytok csak *Te*, vagy: ő; tsupa egygy *Teő.* ”

Ki érti ezt? – – A' 343dik óld. Siegwart indulatos alcaicusokba önti-ki a' Német Románban el-tépett szerelmének keserveit; azok így folynak a' fordításban:

„Völgy vala; mélységét le-nem írhatom: önnön az Éj vólt
Benne lakos: *súrún szótt gőz bakatsinba tselédi*
A' ködök, – Irtódom most-is! – *mi halál kulimázta*
'S körtön állt képpel ki ki okumlálva zugolyról
Zugra feketlének: nagy holt Országbeli hallgass
Tsitt! meg sem mottzanj, ült minden odúba gödörbe.”

és valamivel tovább:

„Egyszer csak ketté válnak búm' fellegi, nyílás
Köztök esik, 's immár a' hegy' tetejére ki-láték.
A' ki-derültt Égnek tzika-mátkát játszi Leányi
A' Nap sugárok, mind talpig tiszta batizban
El-lepték vala már a' hegy' feje' búbjá domoját.
– – Intett. Egybe tserén, bokron, árkon, kővek, ormán
'S tuskók' elén, elé-bukdosva, tsetelve, botolva,

¹ ahítózó [Emendálva.]

Hátra se nézv' egyenest, Fel az oldalón; Ódálom', orrom'
 Horpaszom és meljem' ki-ki-dűljedezési között, Fel!
 Tá! fel! előre! Fel a' mélységből! — — — — —"

Lehet é az elme nagyobb részegségben, hogy Bessenyeivel szóljak, mint ezeknek a' verseknek írások alatt volt? 's hihette é azt a' Fordító, hogy Olvasói között találathatik tsak egygy-is, a' ki ezeket az agyrtai nevettséges szökdétseléseket szépeknek fogná állítani. Megfojtom bosszankodásomat, 's nem szöllok többé a' ki mutatott fogyatkozások felől, tsak hogy még elébb azoknak, a' kiket talám valaha a' gonosz lélek azoknak követésére kísértetni fogna, ezt sugom Horatiusból fülekbe:

Virtus est Vitium fugere, & sapientia prima
 Stultitia caruisse.

TEKINTSÜK már Sz — t más oldalról-is. Érzette ő hogy Nyelvünk még sok szónak híjjával vagyon, 's különössége (melly talám minden Litteratori fogyatkozásainak-is egygetlen forrása) új szóknak faragására vetemítette, mellyekkel Siegwart, szintén úgy, mint midőn 1786ban a' Hírmondó leveleinek folytatására állott, egynehány rendbeli újság-levelei-is teli voltak. — — — Én a' szó-szerzést átaljában tilalmasnak nem állítom: de azt kívánnám-meg: 1.) *hogy az újonnan találtt szó, azt, a' mit jelenteni akar, alkalmasint ki-nyomja.* SZABÓ Társunk az *el-vesztett Paraditsomban* a' monstrumot *szörnyeteknek* nevezi, 's nem érti-é az Olvasó első tekintettel hogy az monstrumot teszen? Még ez-előtt kevéssel esmeretlen volt a' *Viszhang*, 's ki nem érzi hogy a' *Viszhang* nem egyéb az *Ecchónál*? — 2.) *hogy bizonyos gyökértől jöjjön.* — 3.) *hogy Magyar hangzású legyen, és a' Nyelvnek analogiájához alkalmaztassék.* — 4.) *hogy az ilyenek félénken és igen ritkán hordattassanak elő.* Audacia sumpta pudenter! — Ide tartozik már az, hogy az olyan dólgoakat, a' mellyek Magyar nevezeteket szorossan nem kívánnak, meg-szokott nevezetek alatt hagyjuk-meg. — Tsak nevettséget indított azzal a' Fordító midőn a' Menuettet *Aprósdinak*, a' Concertet *Muzsikadalomnak*, az Ecclogát *Galagának*, az Orthographiát¹ *Írásnágnak*, az Ethicát *Erköltseleménynek* nevezte. Külömben ez a' tselekedete a' Fordítónak sokkal szenyvedhetőbb lett volna, ha nem mulattságra írott, hanem valamelly Philosophiai munkában élt volna vele. Teli vannak ilyenekkel a' RÁTZ Orvosi munkái; teli a' Kánonok MÓLNÁR Physikája, 's a' DUGONITS Algebrája, és Geometriája, 's még-is ezekben nem sok helyt botránkozik-meg a' leg-kényesebb fül-is: de Románt fordítani, 's a' gyönyörűsége szólgláló dólgoakat-is idétlen nevekkal motskolni-el, meg-engedhetetlen vakmerőség. A' Német-is tudna az Universitásból *Allgemeinigkeitot*, a' Concertből *Musizirunghkeitot* tsinálni: de meg-marad a' szokásban lévő technicus terminus mellett, 's nem alacsonyítja-meg az ideákat otromba el-nevezések által.

Sz — — — ezekkel a' szókkal leg-elébb a' Hírmondó² újság-leveleiben kezdett élni, vagy azért hogy láthassa, miképpen fogadtatnak-el a' Haza által, vagy talám azért, mert már akkor némelleyeknek javallása el-szédítette volt: de kedvetlenséget tapasztalván minden felől, azonnal elállott tőlök, és soha többé vélek azután nem élt. Sőt, a' már akkor tsak nem félig le-nyomtatott Siegwart exemplárjait-is mind tűzre vetette volna, ha azokat meg-vehette volna a' Nyomtatótól. Ez a' szándéka néki, és az a' jó szívűsége, a' mellyel másoknak ellenkezései miatt különösségeitől örökre el-állott, betsülést 's botsánatot érdemel: ha bár ez a' fordítása a' leg-szerentsétlenebb igyekezetek közzé számláltathatik-is. Valami esze-veszett még inkább dült-fült volna, 's újjabb monstrumokkal töltötte volna meg Nyomtatójának boltjait.

Egyéb eránt Sz — — —től nem lehet meg-tagadni hogy a' Természet néki könnyűséget, és találmányos elmét adott. Ne tsapott volna nevettségességre, igyekezett volna *buffa* mondásait

¹ Orthogtaphiat [Emendálva.]

² Hírmoddó' [Emendálva.]

bodi.katalin_319_25

Philosophiai¹ tárgyra ruházni, nem sokára nekünk-is lett volna eggy az egész Hazát
philosophiai katzagásra ragadó travestáltt Aeneisünk.

KAZINCZY.

¹ Philisophiai [Emendálva.]

1790

6. Bé-vezetés

Orpheus, 1790. Első kötet, 5–10.

BÉ-VEZETÉS.

Azon idő-szakaszokra osztott Munkák mellett, mellyeket tíz esztendőnek el-folyása ólta esmér Hazánk, nem lessz, úgy tartom, ez az újj sem szükségtelen, sem haszontalan. Ennek tárgyai nevezetesen különböznek azoktól, a' mellyeket a' *Pozsonyi Hirmondó*, a' *Bétsi Kurír*, a' *Hadi Történetek*, a' *Pesti Mercurius*, a' *Museum* és a' *Komáromi Gyűjteménynek* Írói ki-tettek, ha bár a' most-meg-nevezettekkel némelly tekintetben hasonlók, vagy ugyan-eggyek is. – A' *Museum* egyedül a' *Nyelv*' és *Poesis*' tsinosításán törekedett mind ekkoráig; a' *Komáromi Társak* mindennek adnak helyt leveleikben, valami tsak tárgya a' tudhatásnak: – Én a' közép-helyet foglalom-el közöttök.

Nékem egyik tárgyam a' JÓZAN GONDOLKOZÁS lessz. – Okaim vannak azt *Világosodásnak*, *Aufklaerungnak*, *Eclaircissementnek* nem nevezni; mert ezt némellyek az *Indifferentismussal*, *Irreligióval*¹ 's az úgy nevezett *Naturalismussal* vagy *Deismussal* tserélik-fel átaljában; 's sikólnak, mint a' Helvetius baglya, ha setét barlangjokba a' Nap' melegítő sugára bé-hat. – Kerülni fogom a' mérges érdeklését annak a' mi ember-társaim szemei előtt szent; mert, azt tsúfsággal illetni, szeretetlenség; és azért is, mert én, bizonyos tekintetben, a' mostani Zsidók' 's Mahomet' Religiója eránt is tisztelettel vagyok. Sem azon nem leszek, hogy újj Religio Apostolának nevezethessek, mert érzem jól, melly Chimera szándék az, a' melly a' köz-népet, – a' gubába vagy bársonyba öltözött köz-népet! – megvilágosítani igyekszik; – mert érzem, hogy a' Világosság' el-fogadására kevés emberek, és tsak a' jó-szívűek alkalmatosok; – mert érzem, hogy van olyan igazság, melly a' rossz-ember szívében mindég az, a' mi a' gyermek kezében a' tűz és kés. – Az, a' mit én a' józan-gondolkozás alatt itt értek, az, a' mi a' Meg-tévelyedtettek, (a' mennyire a' környül-állásokhoz 's tulajdon agyvelőjöknek minéműségekhez képest lehet és kelletik,) az igazabb út felé vezet, a' bolondságnak elibe tükröt vét, és ezen két igyekezet által a' szív' javulására, eltsendesedésére 's az igaz – nem-phantasmai bódogságra utat nyit; – a' BABONASÁGTÓL meg-tisztultt RELIGIO, az ELEVE-ÁLLATASOKTÓL mentt PHILOSOPHIA.

Második tárgyam a' NYELV-TÖKÉLLETESÍTÉSE, hová leg-inkább a' Poézis tartozik. Helyt adok én itten mindennek akár Prósában, akár versben légyen. De a' mit bé-iktatok, nem mindég úgy iktatom-bé mint remekeket, mint követni méltó példákat. Fel-vésem néha még a' rossz darabokat is. Az Olvasó bosszankodni fog érettek reám; a' Criticus által-látja azt az okot a' melly által indítottam; Maradékaink közt pedig lessz valaki, a' ki Litteratúránknak akkori bódog Horatiusi Epochájából mostani Ennisi Epochákra tér vizsgáló szemekkel, 's szemeteimet kintseknek fogja tartani.

Harmadik tárgyam a' MAGYAR TÖRTÉNETEK. E' nevezet alatt nem magát a' Historiát értem, hanem mind azt, valami a' Nemzetnek történeteit, characterét, gazdagságát, Culturáját illeti, 's magunkat magunkkal esmértethet.

Végezetre ide iktatom azokat az apró írásokat is, a' mellyeknek el-vesztétől kitsínységek miatt tarthatni; a' milyen példáulú Gróff Telekinek keserve a' Húga sírja felett; Prof. Varjas É – – s éneke, 's egyebek.

Leveleket egyedül e' felyül írás alatt: AZ ORPHEUS KI-BOTSÁTÓJÁHOZ, KASSÁRA fogadok-el; mert a' homloklevelen kijelentett Nevem áll-név. Okaim vóltak ezt tselekedni, noha ki-légyek Olvasóim ki-fogják találhatni. Ezt a' valóban igen-rendes demasquirozást

¹ Irregióval [Emendálva.]

szükség volt meg-tennem mindjárt bé-léptemmel, hogy azok, a' kik olly örömet akadoznak másokba, azt ne gondolják, hogy a' Domino rajtam nem-ártatlan végből vagyon.

Ha ki ezen hazafiúi igyekezetet tulajdon munkáival gyarapítani akarja, bízhatik hozzám, hogy darabjaimban azoknak helyt engedek, akár jelenti nevét, akár nem; noha én az Anonymitásnak barátja nem vagyok. A' betsületes ember magáénak vallja azokat a' könyveket, a' mellyeket ki-ád; azt mondja Rousseau. – Ha néha okai vannak-is azoknak a' kik azt nem tselekszik, az tsakugyan tagadhatatlan, hogy többnyire titkos kevélység annak valóságos forrása. És minő sok-féle meg-tévedésekre viszi ez gyakorta azokat, a' kik nem éppen azért vesznek könyvet kezekbe, hogy azokon el-aludjanak!

Darabjaimnak árrát azoknak nagyobb vagy kisdedebb vóltok fogja meg-határozni. Az egész esztendőbeli munka három kötetet, 's egy kötet négy darabot foglal magában, 's minden kötetnek elején egy homlok levél 's valamelly Nagyunknak vagy Litterátorunknak képe, végében pedig egy laistrom lészen. Egyebek a' Vevők' számától 's a' további környűl-állásoktól függenek. – Irtam Kassán, Decemberben, 1789.

SZÉPHALMY.

7. Litterátori tudósítások [1.]

Orpheus, 1790. Első Kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, 80–89.

LITTERATORI TUDÓSÍTÁSOK.

Az el-múltt 1789. esztend. Februariusnak 13dikán meg-haláloza Pallásthy Márton Úr. Mit vesztett benne a' Haza azok a' Szerentsések tudják tsak, a' kiket a' Tudomány és Virtus kötele szorossabban kötött véle egyyüvé. Le-mondott a' leg-fényesebb hivatali-méltóságokról, mellyekhez néki ifjú kora, nagy születése, természetből nyertt 's tsak-nem példatlan szorgalmatosság által szerzett tulajdonságai útát készítettek, hogy el-vonattatás nélkül tanulhasson; 's hasznos utakat teve Berlinbe, Göttingába, Londonba, Párisba, Nápolyba, Romába és Velentzébe; 's Európának leg-nagyobb fejeivel szoross barátságban vólt. Kerülte a' fényt, még pedig nem azért, hogy kerestessen; hanem azért, mert eléggé Philosophus vólt a' Bóldogság' valóságos bírásáért a' szemfényt vesztő tűnésről le-mondani. – Bár tökéletesebb Biographiáját iktathatnám valamellyik darabomba.

Júliusnak 28-dikán meg-hala *B. Orczy Lőrincz* Úr, Generalis Fő-Strázsa Mester és a' Szent István Keresztes Rendjének Commendatora, 's 1785dig Abaújvármegyének Fő-Ispányja. Nem tagadta-meg ettől a' Szerentse semmi adományját. Születés; dúzs-gazdagság; a' Fejedelem és Haza előtt való kedveltetés és forró szeretet; külső méltóságok, még pedig nem a' meg-aggott korban; a' leg-józanabb gondolkozás; a' Poézis; a' leg-érdemesebb emberek barátsága, – tisztelete; 's nagyra jutott, nagyra nevedő fiak' és Unokák' szemlélése – ki kíván ennyit? ezek vóltak azok, a' mik ennek a' Magyar Cincinnatusnak életét irígységre méltónak tették. – Verseiben Philosophiai nyúgodalom, buzgó Hazafiúság és nyájas szelídség lebeg. Ohajthatni hogy valaki Barátjai 's Teremtései közzül keljen-fel, 's sírhalmára ditső sarampót emeljen.

Novembernek 24dikén hala-meg Kis-Csoltói *Ragályi Samuel* Úr 22dik esztendejében, Consil. 's Borsod Vármegyei Első Vice-Ispány Ragályi József Urnak első szülött fia. Tanulását Pesthen végezte Prof. Koppi Urnak barátságos vezérlése alatt. Ánglus méljőség, már-is nevezetes tudomány és a' leg-fedhetetlenebb szív formálta characterét. Hazánk és bizonyosan Litteraturánk-is igen sokat veszte el-halásában.

Földi János Úr Pesthen a' Medicinában Doctori székre emeltetett, 's lakását Szatthmár-Némethiben fogta.

Szabó László Úr a' Nagy-Várad Normalis Oskolától egyy úgrással a' Nagy Bányai Gymnasiumba Rhetoricának tanítására vitettetett.

Gellei József Úr, az ifjabbik *Robinzonnak* és *Halló bódog estvéjének* Fordítója, a' Jászberényi Gimnasiumnak Királyi Professorává tétettetett.

Wályi András Úr a' Miskóltzi

Ivánkay Vitéz Imre Úr pedig az Egri szakaszában a' Kassai Tudománybéli Megyének, Nationalis Oskolabeli Királyi Visitoroknak tétettettek Fő-szolgabírói Characterben; 's e' szerint Ez Egerben, Amaz Miskóltzon vette lakását.

Prof. Dugonits András Úr Etelkát újjobban nyomtattatja. Azok, a' kik ezt úgy nézik, mint közönséges Románt, melly szerelmet tanítani, vagy tsak némelly munkára nem született elmét egynehány unalmas óráitól dajkai dallás formán meg-szabadítani akar, erről a' munkáról igen kantsalúl ítélnék: De nem ez vólt az Író szándéka. Ő bennünket Atyáinknak régi idejekre akart vissza-vinni; azoknak szokásokat, életek módját, országlásokat 's a' t. tette elinkbe, adagiuminkat mentette-meg az el-veszéstől. Némellyek durvák és a' mostani kényes füleket meg-sértik: de az Árpád' idejéhez nem éppen illetlenek. Az, a' ki ítélve olvas, az ilyeneken nem akad-fel, hanem inkább szívére szorítja lélekben maga előtt lebegő magyar Dugonitsát. Eperjesi District. Tábla Consiliarius *Fejér* Úr Barclajusnak *Argenisával* készen van.

Prof. Révai Miklós Úr *Amalthaea* nevezet alatt készít egy Periodicus írást.

Horváth Ádám Úr nyári éjtszakáit az az Versekbe foglaltt Magyar Astronomiát, 's *aprolékos Verseinek második darabját* készíti nyomtatás alá.

Kassai Nationalis Oskolabeli Királyi Inspector *Kazinczy Ferentz* Úr *Geszner Salamon* írásainak fordítását és a' *Klopstock* Messziásának tíz első énekeit, *Hamletet*, *Wielandnak* *Diógeneset*- és a' *Rousseau Contrat Sociálját* készíti. A' Messzias elibe Berlíni Rézre-metsző Chodowiecki Dániel egy Vignétet metsz, mellynek árra 14. arany.

Darvas János Úr Alpáron Abaúj Vármegyében, (Helytartói Confil. *Darvas Ferentz* Úrnak fia) *Schillernek* *Tolvajit* fordítja.

Miskóltzi Megyebeli Nationalis Oskolai Királyi Visitor *Wályi András* Úr *Korabinszkinak* Magyar Országot, Erdélyt és Croatiát illető *Geographiai Lexiconját* készíti.

Jászberényi *Prof. Gellei József* Úr *Mendelssohn* Mósesnek *Phaedonját* fordítja.

Fehér György Úr, Pozsoni Nevendék Pap, *Tassónak* meg-szabadított *Jeruzsalemét* Olaszból fordítja.

Kassai *Prof. Szabó Dávid* Úr *Vaniernek* *Parashti* Majorságát adja újjobban sajtó alá.

Kassai Cameralis Cancellista *Batsányi János* Úr *Osziánt* fordítja, 's hihető hogy nem sokára ki-botsátja.

Kassai Rajzolásbeli *Prof. Simai Kristóf* Úr Comoediákat ír, és azokat nem sokára sajtó alá-ereszti.

Theol. *Prof. Öry Filep Gábor* Úr *Zimmermannak* a' *Nemzeti Büszkeségről* írt munkáját le-fordította. – Theológiára tartozó munkáit, a' kiket azok illetnek, esmérhetik a' Komáromi Gyűjtemény tudósításaiból.

Juliának Levelei Ovidiushoz Erdélyben fordítottak Németből, de Kassán jönnek-ki. Ugyan itt vagy egy más munka illy nevezettel le-téve: a' *Napnak négy részei*, *Pardini szerint*, *Németből*; a' *Budai Basa* és *Bélának nevezetlen Notáriusa*. Ha a' Fordító meg-engedéndi, azt az, a' kinek mostan kezénél vannak, közre botsátja.

Prof. Szabó László Úr Nagy Bányán, versekben fordította *Gellertnek* *Pantlikáját*. Talám belé fog mehetni egyik darabjába *Orpheusomnak*. *Horváth Ádám* Úr meg-tóldotta azt egy *Dallal*, a' régiek' Chórus formájára.

A' *Komáromi Társak* 20. arany jutalmat tettek-fel annak számára¹ a' ki 1791-dik esztendőre Hazai történeteinknek valamelly tikkelyéből olly Tragoediát készít, hogy az németre fordítván Német Theatrumon javallást nyerhet. Ez a' nagy Patriotismus valósággal meg-érdemli, hogy minden a' ki azt és a' Tudományokat betsúli, maga részéről 10. forintokat

¹ számára [Emendálva.]

esztendőnként fordítson egyéb költsége mellől ezen Társaság Gyűjteményének hordatására, melly egyéb tekintetekben-is, 's némelly fogyatkozás mellett-is – mert mellyik az az igyekezet, a' mellyben, kivált elejéntén, az nem volna? – valóságos javallást érdemel.

A' Hadi Történetek Írói G... – K... és Z... Urak a' Magyar fegyvernek ditsőségére egy szép rajzolatot metszettek Sambach Bétsi Rajzoló után, Mark Qvirin által. Egy Obeliskus körül, mellynek talp-kövére ez vagyon írva: A'. MAGYAR. LOVASSÁGNAK. M.D.CC.LXXXIX. áll a' koronás Magyar Ország 's Vitézeink' Neveit tartja; a' fegyverbe¹ öltözött Márs, kardjával a' Székely és más Seregeknek nevekre mutatván; és a' történetet író Historiának Geniusa. Az Obeliskuson túl látszik a' sugárokkal körül-vett Ditsőség Temploma, mellynek útjában Hercules a' Hydrát tsapdossa. A' levegőben az örvendező Hír szárnyall kezébe tartván a' Halhatatlanság gyűrűvé vált kígyóját és a' harsány kürtöt. – Alantabb a' Törökökkel tsatázó magyar Sereg látszik.*

A' Museumnak már három darabja jött-ki 1788dikra. Kár, hogy olly késedelmesen követi egyik darabja a' másikat, mert az igen sok jó darabokat foglal magában, 's kivált Erdélyben nagy kedvességgel olvastatik.

SZÉPHALMY.

8. Grammaticai jegyzések

Orpheus, 1790. Első kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, 100–102.

GRAMMATICAI JEGYZÉSEK.

Az a' genitivusban *azé*; dat. *aznak*, az Euphonia miatt *annak*; ablat. *aztól*, a' most mondott ok miatt *attól*; hol veszi hát magát az accusativusban az *aztat* az *azt* helyjett, minden analogia ellen? – Ilyen éppen az *őtet*, az *őt* helyett. – Ez annyira szokásba jött, hogy hibásságát kevesen veszik észre. De az ok nélkül támadott szokás nem teheti a' helytelent helyessé; és a' ki egész szorgalommal tisztogatja munkáit, illő hogy az illy gyomot belőlök ki-hányja.

2.) Azonban az *azon*-tól jó, és így nem *azomban*.

3.) *Tőle*, nem *tőlle*, *véle*, nem *vélle*; *nála*, nem *nálla*; mert ezen ragasztéktól² jó: *től*; *el*; *nál*; – nem *töll*, *ell*, *náll*.

4.) Egy két *g*-vel, az az keményen, íratatik. Így láthatod ezt az Apátzai Tsere János Encyclopaediájában; így Zrínyi Miklósnak Syrenájában. – RAJNIS és RÉVAI rövidnek tartják, honnan azt látom, hogy Vas-Vármegye úgy mondja. – Erdélyben, Biharban, Borsodban, Pesth-Vármegyében, Abaújban, Sáros-Patakon kemény.

5.) Hely, Erdélyben és Magyar Országának sok környékeiben kemény.

6.) Ha a' keményen ki-mondott *ly*, *ny*, *ty*, jól íródik így: *nny*, *tty*, *lly* – jól íródik pedig a' bévett szokás szerint, és senkinek sem jutott eszébe hogy az első *n*, *t*, *l*-t az *y*-nnal össze-olvadt második *n*, *t*, *l*-től meg-szakasztva olvassa, nem jól íródik é a' *ggy* és *ssz*? – juthat é valakinek eszébe hogy az első *g* és *s* betűt a' két utólsóbbtól meg-szakasztva e' szerint olvassa, mint a' következő szókban: *meg-gyűjtom*; *veres szőnyeg*. – Az elsővel él Pétzeli Úr is; a' másikkal szélteben élnek a' Hadi-Történetek meg-betsülhetetlen Írói, D. Földi, Horváth Ádám, Kazinczy, a' Pozsonyi Papság 's, a' mint azt tulajdon kezével írt leveleiből látom, maga Bárod Ráday is.

¹ fergyverbe [Emendálva.]

* A' Hazafiúi szív nem nézheti tsudálkozás nélkül az illyes Jelenéseket. Mellyik Litteratorunk az a' ki írásából meg-gazdagodott? a' ki a' ki-nyomtatás költségét, néha tetemesen, meg ne érzette volna? – És még is mégyen a' dolog. – Hazafiak, tsak segedelmet! tsak segedelmet! tsak könyveinket vegyétek, meg-mutatjuk majd mennyire mehetünk.

² ragasztéktéktől [Emendálva.]

7.) Athénét rosszul 's minden ok nélkül nevezte *Bód Péter* Athenásnak. Görögül Αθηνη; Deákul *Athene*; és így vagy *Athéna*, vagy *Athene*; de nem *Athenás*.

SZÉPHALMY.

9. D. Földinek Széphalmy viszont-barátságát

Orpheus, 1790. Első kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, hátsó borító

D. FÖLDINEK SZEPHALMY VISZONT-BARÁTTSÁGÁT.

Engedek javaslásodnak, 's a' mint láthadd hólnap-számként meg-jelenő darabjaimat, a' borítékon kívül, már a' Rajnis hólnapi-nevezetjével jegyzetem-meg. Nem vetkeztem-ki ugyan esméretes meg-átalkodásomból, 's azt tartom most-is, hogy az idegen nevezetekkel, ott, a' hol magunknak Magyar eredetű 's hangzású szónk nintsen, nem élni káros: de más részről ezen tarkaság disztelenségét némely nemű írásokban annyira érzem, hogy én a' *palléroznival*, *finommal* 's a' t. sem a' mennyire emlékezem nem éltem sehol, sem ezután nem fogok élni. Ez előtted paradoxum; de tudjad hogy én a' Német-Németet a' Magyarosodó Németnél inkább szeretem. – Azt tartom tehát, hogy tárgyunkhoz vissza-térjek, hogy illő vala a' hólnapoknak magyar nevezetek felől gondoskodnunk. Az eddig való Bóldog-Asszony hava, Böjt-első hava, Böjt második hava hosszú, a' Kis-Asszony és Mind-szent hava *hazug* és így *alkalmatlan* volt. Szabó Úr, Siegwartnak fordítója, Olvanost, Hevenest, Dudorost tsinált: de tudhatni é mellyiket akarja értetni egyik vagy másika által? Végre meg-jelene RAJNIS a' Zodiacus jegyeivel. Látja az okot minden, ha Hellnek Tanítványa nem volt-is. A' hangzat Magyar, a' Nevezet rövid, állandó, el-nem téveszthető. Tartsd-meg e' verset: *Sunt Aries, taurus, gemini*, vagy: Kos, Bika, Kettős, Rák, az Oroszlán, Szüz, jegyek és még Mérték, Skorpi, Nyilas, Bak, Vízöntő, Halak együtt; 's tartsd-meg azt, hogy Róma az esztendő nem Januáriuson, hanem Nemzete Atyjának tiszteletére Martiuson kezdette, 's tudni fogod hogy Kos-hava Martiust, Bika Aprilist, Kettős Majust 's a' t. jelenti. – Élünk ezzel; Rajnis, Te, a' Pozsonyi Papság, én, már élünk vélek, 's nem fog é Horváth-is Uraniának kedvese? – 's mi kell több példánk követésére? – Élj bóldogul Julisod 's Eratód karjai közt, 's teremts fiaikat, kik Hozzád, Horváthhoz és hozzám mind Nyelvünk szeretésében, mind a' barátság érzésében hasonlítsanak. – Kassán Halak-havának 16dikán, 1790.

10. Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez

Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1790. március 30., II. szakasz 23. füzet, 415–419.

Kassa. Nem egy tekintetben tselekeszünk, úgy hisszük, a' Hazának kedves dolgot, ha előtte esméretes hív Fiának, *Kazintzi* Ferentz Úrnak, ugyan csak az ő dolgában hozzánk útasított betses Levelét, kevés híján vele közöllyük:¹

„Ímé egy új jele az én igyekezeteimnek. – Annyival később vagyok meg vallani, hogy a' *Széphalmy* Vintze^{*)} állortzája alatt én lappangottam, mivel Leveleiteknek 274-dik oldalán el árúlva látom magamat. – Örömmel olvasom mindég litterátori Tudósításaitokat. – Nem minden ember érzi azt, mennyire hevül fel még a' hidegebb vérű, szemérmesebb, bátortalanabb Hazafi is a' vetélkedésre, midőn látja, hogy itt is, amott is támad egy, a' ki Könyveinknek számát szaporítja. E' végre kérlek, iktassátok azt, a' mit még Hazánk töletek

¹ [Szerkesztői bevezető.]

^{*)} Illy nevezet alatt botsátgatja *Kazintzi* Ferentz Úr Világ eleibe *Orpheussát*, mellyből minden hónapban egy egy darab fog ki jöni. A' ki hordatni akarja, jelentse magát *Kassán*, a' Kiadónál. [Szerkesztői megjegyzés.]

nem tud, *Orpheusomnak* 80–90 oldalából, Leveleitekbe, 's indíttatok reá valakit, hogy Rousseau-nak *Contract-Social*-ja mellé, mely kezeim közt vagyon munkában, fogjon az *Emberek' Hasonlatlansága felől írt betses munkájához* is: mert én, a' ki sem a' *Messziással*, sem egyéb igyekezeteimmel nem vagyok készen, már ebbe most nem foghatok. – *Hamlétem* a' jövő héten sajtó alatt lessz, 's talám Lesszingnek *Miss Sara Sampsonja* is utánna fog menni. – Most kellene azon lennünk, hogy a' bé állandó Ország Gyűlése alatt Magyar Játzó színünk légyen. – *Orpheusom' II*-dik Darabjába Consil. Fáy Ágoston Úrnak, mint *Abaujvármegyei* első V. Ispánnak, Mártz. elsőjén tartott Beszédét iktattam, 's melléje ezt vetettem: ¹Ezt a' Beszédet, 's egynehány Vármegyének Protokollumait olvasván, kitsoda az, a' kiben még az a' kívánság támadhatna fel, hogy bé állván nem sokára az Ország Gyűlése, ismét a' Deák Nyelv hozattasson vissza köz dolgainknak folytatásokra? – Ha a' Deák Nyelvet vesszük elő: úgy örökössen bé zárjuk a' Tudományoknak el terjedések előtt az utat. Egésszen a' Rhetorikáig, az az, életünknek tsak nem fele részéig, azt a' nyomorúlt konyhai deákságot tanulnánk egyedül, a' melyet ekkoráig Oskoláinkban, és Oskoláinkon kívül hallottunk, 's nem lessz időnk *Valóságoknak* tanulására. Ezen felül ha a' Magyar Nyelv hozattatik bé, (mellyre az Uralkodás terhét olly fáradhatatlanul hordott József maga is hajlott, a' Deák nyelvtől el állván, 's utolsó tavalyi parantsolatja mellé Magyar fordítást tétetvén) Nemzetünkől különös Nemzet válik; örökös fal lessz a' Magyar és Nem-Magyar közt vonva, 's az Idegen, vagy *Magyarrá* lessz köztünk, vagy –; – Szemlátomást fogunk elő menni a' tanulásban; Magyar Tsemetéink Magyar Nevelőket kapnak, 's a' Mesterségekben és Tudományokban olly szerentsés virágzásra lépünk, mint a' millyenre *Német Ország* lépett, minekutánna a' ki holt *Római*, 's az idegen *Frantzia* nyelvtől el állott, 's tulajdon nyelvén kezdette írni könyveit. – E' tzélnak elérésére pedig, mindenek felett a' kívántatik meg, hogy az Oskolákban Magyar Nyelven taníttasson az Iffjúság. Melly annál könnyebben eshetik meg, mivel már ekkoráig is sok Magyar Könyveink vagynak; a' hátra lévőket pedig Tanúltjaink el készíteni készek. – Él *Dugonits*, él *Rátz*, él *Horányi*; – *Révai* kész az Arkhitektúrával; *Novák* Természeti Törvényt ád; *Sáros-Patakon Szentgyörgyi, Őry, Szilágyi, Szombati*; – *Debretzenben Sinai, Ormós, Milesz, Hunyadi, Benedek*; – *Erdélyben Kovásznai, Szathmáry, a' két Benkő*; – *Komáromban Pétzeli, Mindszenti, Perlaki*; – *Váradon Józsa*; *Miskoltzon Komjáti*; *Győrben Ráth*; *Füreden Horváth*; *Szatmáron Földi*; *Nagybányán Szabó*; *Jászberényben Gellei*; *Ketskémén Göböl*; és a' kitől valóban sokat lehet várni *Rimaszombatban Szőke*; – *Körösön Kozma*; – *Verőtzn Szilvási* – tsak intést várnak, 's rész szerént írni, rész szerént fordítani készek. – – – Vétkezik minden a' Haza ellen, a' ki ezt a' szent szándékot tellyes erővel elő nem mozdítja! – a' ki kész nem lészen ezért minden elő menetelét fel áldozni. – – Kitsiny, és tsekély mindennek kezdete, 's kéntelenek vagyunk meg vallani, hogy Hazánknek három, négy Vármegyéje van ollyan, a' mellyben nem könnyen találhatni olly ott született Személyt, a' ki a' szokatlan Notáriusi Magyarságnak meg feleljen: de avagy nem lehetne e' ezen segíteni? Nintsenek e' a' Duna és Tisza partjain olly Iffjak, a' kik szivekre vévén azon szolgálatot, melyet, honyjoktól való el távozások által, a' Nemzetnek hajtándanak, készek ne légyenek a' toth hegyek közzé költözni? 's nem lehet² e' ezeket, az oda házasodás által, Indigenákká tenni? – Ezen felül ha a' Vármegyéek egymásnak Gyűléseiknek jegyzettjeiket meg küldenék, (a' Levelezés Magyarúl folyt ennek előtte is) nem lehetne e' biztosan reményleni, hogy a' dolog tökéletesen lábra kap? – Hazafiak! – átkozni fogják hamvainkat Maradékaink, ha nem tellyesítjük azt, a' mire meg holt nagy Fejedelmünk is hajlott. – Az a' tekintet, hogy Törvényeink deákul vagynak, nem vét gátlást ezen szent igyekezetnek. A' deák Nyelvet, mind a' Törvényért, mind a' Theológiáért, mind a' Classicus Irók' értééért, 's az Eruditióért is nevezetessen, tanulni, tudni kell. De hiszen ez a' kettő nem ellenkezik egymással. – El ragadtatna az, a' hazafiúi felhevülés

¹ Ettől a szakasztól a közlemény végéig van közel teljes egyezés az *Orpheus Kommentár Fáy Ágoston beszédéhez* című közleményével, lásd kötetünkben.

² hehet [Emendálva.]

által, a' ki azt állítaná, hogy deákul tanulnunk nem kell: tanuljuk ezt is; sőt tanuljuk a' Németet, és ha reá érünk, 's benne módunk vagyon, a' Frantzot, Anglust, Olaszt is: de szemeink mindenek felett oda legyenek függesztve, hogy a' Magyar légyen az *első és közönséges*; és hogy azt Német, Tóth, Rátz és Oláh eggy eránt tanulja. — — Királyunknak önként hajlása után rajtunk áll minden. — — Az Irók készek a' tellyesítésre; kész a' Pozsonyi és Pesti Nevendék Papság is, a' Népnek jövődöbéli Vezetője; a' Vármegyéken 's Ország Rendjein áll, hogy a' Nemzetet örök időkre állandóvá tegyék. Ha a' Magyar Nyelv jó virágzásra, állani fogunk, boldogok leszünk: ha a' Deák hozódik vissza, később vagy előbb el öl az Idegenek özöne, 's Nemzetünk korts zürzavar lessz."

11. Orczy László Kassára érkezése [1.]

Magyar Kurír (Bécs), 1790. április 30., I. félesztendő 19. szám, 476–478.

Kassán, Aprilisnek 17-dikén.

Nem szüntek-meg Kassának tér útszái sem az egész éjjel, sem már ma-is, az öröm kiáltozás és a' tárogató sip nemzeti muzsikánk örvendetes hangzatitól, miolta törvényes Igazgatónk, Fő Méltóságú Báró Orczy László hozzánk érkeze. — Ezen hónap 15-dike vala az a' nap, a' melyben meg-nevezett Fő-Ispányunk ő Excellentiája Miskoltzról Szikszó mellett határunkba bé-lépett. Szikszai Járásunknak Fő-Birája Szirmay Péter Úr, azon helyen fogadta lovas Nemességével ő Excell. a' hol 999 Német, a' Tököli serege által fel-kontzoltatván, halomra hányattatott, és a' mellyet még most-is *Német halomnak* hívják. Itt köszönté meg ő Excellentiáját, Magyar nyelven és Magyar érzéssel T. Nagy Réti Darvas Josef Ur, a' Helytartói Tanácsos M. Darvas Ferentz Urnak Testvér Bátyja, Megyénknek egyik első rendű tagja. Bent Szikszón¹ a' Ref. Prédikátor T. Vétsei Sigmond Ur, és a' 'Sidó felekezet; a' szállásán pedig T. Fáy Ábrahám Ur az Eperjesi Törvény szék egyik Birája. Ebédet B. Perényi Ház, Szikszónak² egyik földes Ura adott. Ropogtak a' mozsár ágyuk, Rendeink örömeinek hirdetésére, mellyet az úttzákon álló bámúlásra ragadott nép kiáltozásával nevelt. Nevezetes vala az, hogy egy öreg Nemes ember a' Nemesi sereg által erre rendeltetvén, ez izennel jövebé ő Excellentiájához: *Tekintetes Fő-Ispány Uram! Az együtt lévő Nemesi lovasság köszönteti Tekintetes Fő-Ispány Uramat, 's kívánnya, hogy az Ur Isten éltesse a' Tekintetes Fő Ispányt sok hosszú időig mindnyájunknak örömeire;* 's ezzel vissza-fordulván, Mondja valaki, úgy mond, *hogy löjjenek egyet!* — Az emberiséget annyira szerető Fő-Ispány szemeit el-futotta a' gönnyü; *köszönöm édes Barátom, felele, mind a' kend fáradtságát, mind a' Nemes sereg' jó indulatját. Isten éltesse a' Nemes sereget-is kedves Hazánk ditsősségére,* 's meg-töltvén maga ő Excellentiája egy poharat az öregnek kezébe adá, és ámbár maga bort nem iszik, ekkor még-is a' Nemességért valamit ivott. — Éjtszakára Forróra jött az egész sereg, hol a' Kassai Városi Tanács, ezen Hellységnek Földes Ura ő Excellentiáját hasonló-képpen örvendezve fogadta. Itt tisztelték ő Excellentiáját T. Bihar Vármegyének e' végre ide küldött két Követjei, Baranyi Mihály és Domokos Urak. — Tegnap, az az 16-dikban, Perény helység mellett várta ő Excellentiáját a' Vármegyének Zászlójával a' seregnek Kapitánya Szirmay Josef Ur, kinek bámulást érdemlő deli³ termete, drága árrú Paripája, 's pompás öltözete az egész seregnek nagy diszt adott. A' Csereháti Járásnak Fő-Birája Szent Imrey Gábor Ur ki vont fegyverrel idvezlé kedves Fő-Ispányunkat; Bártzay István Ur pedig egy Magyar Beszéddel fogadta. B. Meskó famíliának házánál Ord. Vice-Ispányunk Consil. Fáy Agoston Ur monda ismét egy gyönyörű Magyar beszédet, sok Uraságnak jelen-létekben, kik közzé számlálándók a' Kassai Kamarának Követjei Gróf Battyáni Kajetán, és Mumhárd Sándor Urak. Végre a' ropogó ágyuk

¹ Szikszon [Emendálva.]

² Szikszonak [Emendálva.]

³ déli [Emendálva.]

örvendetes hir-adásai alatt jött-bé a' Miskoltzi kapun az egész sereg; leg-elöl mentek a' trombitások; azt a' tárogató-síp követte a' *Csereháti* és *Göntzi* Járásbeli Nemességgel, melyet *Szent Imrey* Gábor és *Turánszky* Lajos Urak két szakaszban vezettek. Ezt az *Alvintzi* gyalog Magyar seregének *Bandája*¹ váltotta-fel, melly *Török-muzsika* tsengésével töltötte-be úttzáinkat az ugy nevezett *Zrényi* Marsát zengvén. Ez után *Szirmay* Josef Ur jártatta kevély paripáját, kit nyomban a' főbb rendű Nemes ifjuság azon *Zászlóval* követett, a' melly 1741-dikben a' tsatázó Magyar sereg közt lebegett. Így jöve elől ő *Excellentziájának* *Udvari lovagja*, 's hat lovas szekere, mellyen *Maga* kalpagosan és azon öltözetben, a' mellyel a' *Korona-örző Magyar Sereget* vezetni szokta, 's *Consil. Fáy* Ágoston Ur, ülének. Ezt hat, lovon ülő Nemes ifjú fogta körül, hasonlóképpen azon öltözetben, a' mellybe ezen *Vármegye Nemessége* fog öltözni, a' midőn a' jövő hónapban a' *Korona* mellett őrt áll, ²tudni-illik világos kék báránkyával prémezett mentében, veres lájbliban 's dolmányban, arannyal ki hányva, kalpagosan. Így ment az egész sereg az *Eperjesi* kapuig fel, és ismét a' más soron le a' *Fő-Ispánynak* tulajdon *Házáig*, hol egy ujjabb idvezlés utánn a' lovas sereg muzsika-szó alatt oszla szélllyel. –³

12. Orczy László Kassára érkezése [2.]

Mindenes Gyűjtemény, 1790. május 5., IV. negyed X. levél, 149–153.

Kassán, Bika Hav. 17-dik napj. 1790.

Nem szüntek-meg *Kassának* tér útszái sem az egész éjjel, sem már ma is, az öröm kiáltozás és a' tárogató síp nemzeti muzsikánk örvendetes hangzatitól, miólta törvényes Igazgatónk, *Fő Méltóságú Báró Ortzy László* hozzánk érkeze. (Vajha ez örvendetes napot *Nemzetünknek* 's *Nyelvünknek* ama nagy oszlopa *B. Ortzy Lőrincz* érhetne volna! –)⁴ Ezen hónap 15-dike vala az a' nap, a' mellyben meg-nevezett *Fő-Ispányunk* ő *Excellentziája* *Miskoltzról* *Szikszó* mellett határunkba bé-lépett. *Szikszai* járásunknak *Fő-Birája Szirmay Péter* Úr azon helyen fogadta lovas Nemességével ő *Excell.* a' hol 999. Német, a' *Tököli* serege által felkontzoltatván, halomra hanyattatott, és a' mellyet még most is *Német-halomnak*⁵ hívnak. Itt köszönté-meg ő *Excellentziáját* Magyar Nyelven és Magyar érzéssel *T. Nagy-Réti Darvas József* Úr, a' *Helytartói Tanácsos M. Darvas Ferentz* Úrnak Testvér Bátyja, *Megyénknek* egyik első-rendű tagja. Benn *Szikszón* a' *Ref. Predikátor T. Vétsei Sigmond* Úr, és a' *Zsidó* felekezet; a' szállásán pedig *T. Fáy Ábrahám* Úr az *Eperjesi Törvény-szék*' egyik *Birája*. Ebédet *B. Perényi Ház*, *Szikszónak* egyik *Földes Ura* adott. Ropogtak a' mozsár ágyúk, Rendeink örömeinek hirdetésére, mellyet az útszákon álló bámulásra ragadott *Nép* kiáltozásával nevelt. Nevezetes vala az, hogy egy öreg Nemes ember a' *Nemesi sereg* által erre rendeltetvén, ez izenettel jöve-bé ő *Excellentziájához*: *Tekintetes Fő Ispány Uram! Az együtt lévő Nemesi lovasság köszönteti Tekintetes Fő Ispány Uramat, 's kívánja hogy az Ur Isten éltesse a' Tekintetes Fő Ispányt sok hosszú időnkig mindnyájunknak örömére;* 's ezzel vissza fordúlván, *Mondja valaki, úgy mond, hogy lőjjenek eggyet!* – Az emberiséget annyira szerető *Fő Ispány* szemeit el-futotta a' könnyü; *köszönöm édes Barátom, felele, mind a' kend fáradtságát, mind a' Nemes Sereg' jó indulatját. Isten éltesse a' Nemes Sereget is kedves Hazánk' ditsőségére,* 's meg-töltvén maga ő *Excellentziája* egy poharat az öregnek kezébe adá, és ámbár maga bort nem iszik, ekkor még is a' Nemességért valamit ivott. – Éjtszakára

¹ *Bándája* [Emendálva.]

² [Innen a mondat végéig a *Mindenes Gyűjtemény* szövegváltozatában nem szerepel ez a szakasz, lásd: *Orczy László Kassára érkezése* [2.]]

³ [A folyóiratban három sornyi törlésjel a cikk végén.]

⁴ [A zárójeles rész betoldás a *Orczy László Kassára érkezése* [1.] változathoz képest.]

⁵ *halomnak* [Emendálva.]

Forróra jött az egész Sereg, hol a' Kassai Városi Tanács, ezen Helységnek Földes Ura ő Excellenciáját hasonlóképpen örvendezve fogadta. – Tegnap, az az 16-dikban, *Perény* helység mellett várta ő Excellenciáját a' Vármegyének Zászlójával a' Seregnek Kapitánya *Szirmay József* Úr, kinek bámúlást érdemlő deli termete, drága árrú paripája¹, 's pompás öltözete az egész Seregnek nagy díszet adott. A' Tserháti Járásnak Fő Bírása *Szent Imrey Gábor* Úr ki-vontt fegyverrel idvezlé kedves Fő-Ispányunkat; *Bártzay István* Úr pedig egy Magyar Beszéddel fogadta. *B. Mészó* famíliának házában Ord. Vice-Ispányunk Consil. *Fáy Agoston* Úr monda ismét egy gyönyörű Magyar Beszédet, sok Uraságnak jelenlétében, kik közzé számlálандók a' Kassai Kamarának Követjei *Gróf Batthyáni Kajétán*, és *Mumhárd Sándor* Urak. Végre a' ropogó örvendetes hír-adásai² alatt jött-bé a' Miskóltzi kapun az egész Sereg; Leg-elől mentek a' trombitások; azt a' tárogató-síp követte a' Tserháti és Göntzi járásbeli Nemességgel, mellyet *Szent-Imrei Gábor* és *Turánszki*³ *Lajos* Urak két szakaszban vezettek. Ezt az *Alvintzy* gyalog Magyar Seregének Bandája váltotta-fel, melly török muzsika tsengésével töltötte-bé útszáinkat az úgy nevezett Zrínyi marsát zengvén. Ez után *Szirmay József* Úr jártatta kevély paripáját, kit nyomban a' főbb rendű Nemes Ifjúság azon Zászlóval követett, a' melly 1741-ben a' tsatázó Magyar Sereg közt lebegett. Így jöve-elől ő Excellenciájának udvari lovagja, 's hat lovas szekere, mellyen Maga kalpagosan és azon öltözetben a' mellyel a' Korona őrző Magyar Sereget vezetni szokta, 's Cons. *Fáy Agoston* Úr, ülének. Ezt hat lovon ülő Nemes Ifjú fogta körül, hasonlóképpen azon öltözetben, a' mellyben ezen Vármegye Nemessége fog öltözni a' midőn a' jövő hónapban a' Korona mellett őrt áll. Így ment az egész Sereg az Eperjesi kapuig-fel, és ismét a' más soron-le a' Fő-Ispánnak tulajdon Házáig, hol egy újabb idvezlés után a' lovas Sereg muzsika alatt oszla széllyel. –

⁴Meg-vólt 19-ben a' Restauráció is. A' Fő Ispány nem erőltetett semmit, által engedett mindent a' Rendekek, de egy gyönyörű Magyar beszéddel elébb arra intézte őket, hogy a' választandó Tisztekben ne nézzenek semmi Vallásbéli különbséget, hanem csak az érdemet, születést, bírtokot, mivel nevezetesen az utóbbi⁵ punctumra, az, a' ki magát jól bírja nem fog húza-vonára olly könnyen vetemedni, mint az, a' kit a' szorúltság nyom. Nem felejtkezett-el az adó-fizető Népről is; 's kérte a' Rendekeket, hogy a' föld mívelő népet tartsák úgy, mint a' Természet által atyámfijaivá tett Társainkat.

Az első Vice-Ispánsági székben megmaradott Consil. *Fáy Agoston* Úr; második maradott *Bizáki Puky László* Úr. Nótáriusok lettek *Tiszta Ferentz*, *Bártzay István*, és *Zombori Ferentz* Urak. Fő Perceptor *Ivánkai Vitéz Imre*. Fő Szólga Bírák, *Vajdai Szent Imrey Gábor*, *Zombori Gábor*, *Tóth Váradgyai Kornis István*, *Göntz Ruszkai Krainik Jó'sef*, és *Darvas János*. Al Szólga Bírák *Lántzi Ferentz*, *Jakabfalvi András*, *Bártzai Ferentz*, *Fáy Károly*, és *Balog Jó'sef*. Fiscálisok *Domonkos Sámuel*, és *Pósa Gábor* Urak.

Kazinczy.

13. B. Orczynak némelly levelei – Orczyhoz Kazinczy

Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 138–139.

B. ORCZYNAL NÉMELLY LEVELEI.

I. ORCZYHOZ KAZINCZY.

¹ paripája [Emendálva.]

² adásai [Emendálva.]

³ Auránszki [Emendálva.]

⁴ [A két utolsó bekezdés nem szerepel az *Orczy László Kassára érkezése* [1.] változatban.]

⁵ utóbbik [Emendálva.]

Mások, a' kiknek szerentséje vala a' még bódobabb időkbén űlni a' kormányon; a' kiket az együtt-evezés mindennapivá tett 's szorossabb barátságra kaptolt azzal a' felejthetetlen Hajós-Mesterrel, a' ki, a' nyári meleg estve tsendességében, tsillagos éjtszakát 's ki-derültt reggelt reménylvén, ki-szállott a' hajóból, 's annak igazgatását ember-kort értt fíjára bízta,* mások, mondom, barátságos bízodalommal látogatják ezt a' szent Öreget: én a' ki tsak ki-szállásával vettem a' lapátot erőtlen kezembe**, a' kinek tsak arra való ideje sem vólt, hogy fiatal hevét mutassa, azt nem mertem eddig. Mostan ugrom-ki egy kis ladikba, hogy hírt vihessek kedves Igazgatónnak, mi történt leg-közelébb hajónkkal. Ez a' ki-szaladásom, ez a' hír-vitelem légyen jele, melly igazán tisztelem őt; 's mint forr háládatos szívem az eránt, kinek felöllem vetett reményje űltetett az evezőpadhoz. — — — —

14. Kommentár Fáy Ágoston beszédéhez

Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 153–161.

CONS. FÁY ÁGOSTON ÚR' T. N. ABAÚJVÁRMEGYE ELSŐBB VICE-ISPÁNYJA',
a' Kassán 1790ben Martiusnak elsőjén öszve-gyülekezett Rendekhez tartott Beszéde.

[...]¹

Ezt a' képzeltetetlen kedvességgel hallott² Beszédet 's egynehány Vármegyének Magyar Protocollumait olvasván, kitsoda az, a' kibén még az a' kívánság támadhatna-fel, hogy bé-állván nem sokára az Ország Gyűlése, ismét a' Deák Nyelv hozattasson-vissza köz-dolgaink folytatások végett? – Ha a' Deák Nyelvet vesszük-elő, úgy örökösen bé-zárjuk a' Tudományok el-terjedése előtt az utat. Egészen a' Rhetoricáig, az az életünknek tsak-nem fele részéig azt a' nyomorúltt konyhai deákságot tanulnánk egyedül, a' melyet ekkoráig Oskoláinkban és Oskoláinkon kívül hallottunk, 's nem lessz időnk Valóságoknak tanulására. Ezen felül nyitva lessz az út a' Magyar szolgálatra mind az előtt, a' ki hazai honnyában el-élni nem tud, 's köztünk kellnerségen vagy marqueurságon kezdvén életét, ha azt a' deák dadogást el-nem felejtette, melly valaha egy falusi Organista körül ragadott reá, a' Magyar fiak szájából ki-kapja a' kenyeret 's végtére még árulónkká, despotánkká válik.³ Ellenben ha a' Magyar nyelv hozattatik-bé, (a' mellyre az Uralkodás terhét olly fáradhatatlanul hordott JÓZSEF Maga-is hajlott, a' deák Nyelvtől el-állván, és utolsó tavalyi Rendelése mellé nem a' Deák, hanem a' Magyar fordítást tétetni parantsolván) Nemzetünkéből különös Nemzet válik, örökös fal lessz a' Magyar és nem-Magyar közt vonva, 's az Idegen vagy Magyarra lessz köztünk,* vagy éhkel hal-el; szemlátomást fogunk elő-menni a' tanulásban, Magyar tsemetéink Magyar nevelőket kapnak, 's a' Mesterségekben és Tudományokban olly szerentsés virágzásra lépünk, mint a' millyenre Német Ország lépett, minekutánna a' ki-hóltt Római és az idegen Frantzia Nyelvtől el-állott, 's tulajdon nyelvében kezdette írni könyveit.

* B. Orczy Lőrincz Abaúvári Fő-Iszányságát 1784ben le-tette, 's helyjébe fíját B. Orczy Lászlót űltette.

** Kazinczy 1784ben Octob. 13dikán az öreg Orczy által Abaúvármegyének Vice-Notáriusává; 25dikén pedig az ifjú Orczy által Törvény Tábla Bíróvá tétetett.

¹ [Fáy szövege után következik Kazinczy kommentárja.]

² [Az aláhúzott rész betoldás a *Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez* közleményéhez képest.]

³ [Ez a mondat betoldás a *Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez* közleményéhez képest.]

* Nagy-Váradon egy Brückner nevű idegen Hidasinak másutt pedig Novacasa nevű Olasz Ujházának nevezett gyermekeit, 's Magyarokká lettek. – Próbálja tsak valaki Svábnak nevezni a' Rakamazi Lakosokat Tokaj mellett, botot kap!

E' tzélnak el-érésére pedig el-múlthatatlanúl 's mindenek felett az kívantatik-meg, hogy az Oskolákban Magyar Nyelven tanítasson az Ifjútság. Melly annyival könnyebben meg-eshetik, mivel már ekkoráig-is sok Magyar könyveink vannak, a' szükségeseiket pedig Tanúltjaink el-készíteni képesek lesznek. – Él *Dugonits*; él *Rátz*, él *Horányi*! *Révainak* készen vagy on egy Architecturája; *Novák* Természeti Törvényt ád; – Sáros-Patakon *Szent-Györgyi, Öry, Szilágyi, Szombathi*, – Debretzenben *Sinai, Ormós, Milesz, Szilágyi, Hunyadi, Benedek*; – Erdélyben *Kovácsnai, Szatthmári*, a' két *Benkő*; Bétsben *Detsi*; Komáromban *Pétzeli, Mind-szenti, Perlaki*; – Váradon *Józsa*; – Miskóltzon *Komjáti, Szatthmáry Paksi József*; és *Tóth András*, – Győrben *Ráth*; – *Füreden* Horváth; – Szatthmárt *Földi*; – Nagy Bányán Prof. *Szabó László*; – Jászberényben *Gellei*, – Ketskémén *Göböl*; Halason *Tormási*, Bőszörményben *Vétsei*, Diószegen *Fazekas és Lévai*; – Kőrösön *Kozma*; – Verőtzén *Szilvási*, – Vátzon *Török István*; és a' kit utól említek ugyan, de a' ki mind munkasságára, mind tehetségére nézve az első közzé való, Rimaszombaton *Szőke*, 's ezeken kívül két Monasticus Barát, a' szép Magyar tollú 's Magyar történeteinkben igen járatos Polemista *P. Leo Maria Szaitz*, és Rozsnyón az én igen kedves Barátom, Franciscanus Concionator *P. Lovasi Benedek* ^{** 1} tsak intést várnak, 's rész szerint írni, rész szerint fordítani képesek lesznek. Vétkezik a' Haza ellen, a' ki ezt a' szent szándékot tellyes erővel elő nem mozdítja! a' ki kész nem lessz ezért minden hasznát, elő-menetelét fel-nem áldozni!

Kitsíny és tsekély mindennek kezdete 's kéntelenek vagyunk meg-vallani, hogy Hazánkknak van három vagy négy Vármegyéje, a' mellyben nem találhatni olly Személyt, a' ki a' még szokatlan Notáriusi Magyarságnak meg-feleljen: de avagy nem lehetne é ezen segíteni? Nintsenek é a' Duna és Tisza partjain olly Ifjak, a' kik szívekre vévén ezt a' szolgálatot, a' mellyet honyjoktól való el-távozások által a' Nemzetnek hajtándanak, készek ne légyenek a' Tóth hegyek közzé költözni? 's nem lehet é ezeket az oda-házasodás által oda-való indigenákká tenni? – Ezen felül ha a' Vármegyék egymásnak Gyűléseiknek jegyzettjeiket meg-küldenék, (Levelezéseik magyarul folytak ennekelőtte is) nem lehetne é bízatosan reményleni, hogy a' dolog tökéletesen lábra kap? – Hazafiak átkozni fogják hamvainkat Maradékaink, ha nem tellyesítjük azt, a' mire a' Deák ki-hóltt Nyelvtől idegenkedő JÓZSEF önként hajla.

Az a' tekintet, hogy törvényeink deákul vannak, nem vét gátlást ezen szent igyekezetnek. A' Deák Nyelvet nekünk mind a' Törvényért, mind a' Theológiáért, mind a' Classicus Íróknak értéséért, 's az eruditióknak mindenik ágazatjáért kell tanulni, tudni. ²Tudja azt a' Német, Hollandus, Olasz, Frantzia és Ánglus is, noha nem tud olly hadarva beszélni mint mi; noha mi nevetjük őket és tetszünk magunknak, holott a' hol a' Német egy *Geszner*, *Heynét*, *Millert*, *Ernestit* – egy *Ernestit* mutat! – minékünk igen meg kell elégednünk, ha egy *Szerdahelyit*, egy *Koppit* mutathatunk. – Folyhatnak azért a' Törvényes perek, a' köz dolgok Magyarúl, hogy a' Corpus Juris és Werbötzi deákul íratott; éppen úgy, valamint Magyarúl prédikálhatott Pázmány azért, hogy a' Vulgata deák nyelven íratott. – Tanúljunk deákul; sőt tanúljunk Németül is, 's ha reá érünk frantzúl, ánglusúl 's Olaszúl-is: de szemeink mindenek felett oda légyenek függesztve, hogy a' Magyar légyen az *első és közönséges*, és hogy azt a' Német, tóth, rátz és oláh gyermek eggyeránt tanulja, valahol tsak benne mód vagy on.

Fejedelmünknek királyi kegyelme 's igazgatói böltsessége hajlik ezen kívánságára sok Vármegyéinknek. Készek az Írók annak a' Saturnusi időnek közelébb vonására, melly

^{**} Ez Debretzeni deák vala egykor: Papistává 's idővel osztán Franciscanussá lett. Egy szeretetre méltó igen derék ember.

¹ [Az aláhúzott nevek hiányoznak a *Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez* felsorolásából.]

² [A következő két mondat betoldás a *Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez* közleményéhez képest.]

Leopoldnak a' thrónusra léptével virradni kezd: 'kész a' Pozsonyi és Pesti Nevendék Papság is, Nemzetünk egyik Felekezetének jövőbeli Vezetője; kész Patak, Debretzen, Erdély, Losontz, 's több Magyar Oskoláink. A' jövő Ország Gyűlése vetheti-meg régen várt boldogságunk tántoríthatatlan talpkövét, mellyen új Királyunk azon ékességgel jelen-meg, a' melly utoljára THERESIÁNAK fejét – szent nyugalom lebegjen örökre imádott hamvai felett! – ékesítette. Ha a' Magyar Nyelvet hozzuk-bé, állani fogunk: ha a' Deák Nyelv hozatik-vissza, később vagy előbb el-öl az idegenek özöne, 's Nemzetünk korts-zürzavar lessz. – Kassán martiusnak 8. 1790.

SZÉPHALMY.

15. Jegyzések a lélek halhatatlanságáról

Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 184–186, 188.

KERESZTES BÁLINT KEDVESÉHEZ TORNAI MÁRGITHOZ, a' SZENT FÖLDRŐL.

Kassán, Septemb. 24dik 1789.

PÁLÓTZI HORVÁTH ÁDÁMHOZ. [részlet]

HORVÁTHOM jer, akár Plátóddal az Elme' nem-esmértt
Léte felől ébrentt álmokba merülve bolyongassz,
Én oda nem késérlek: – akár CSAPODIdnak

JEGYZÉSEK, Az 5dik, 6dik és 7dik sorára ezen Költeménynek.

HORVÁTH ÁDÁM Úr, a' mint minden tudja a' ki Hazai Litteraturánk' gyümöltseivel nem egészen esméretlen, Hunyady Jánosnak tetteit éneklette, és a' Lélek halhatatlansága felől egy munkát botsáta-ki Pápán, 1786ban. Gondolkozásaink az utolsóban még azon szent kötél alatt sem férhetnek egyyüvé, a' melly bennünket örökre öszve-kötött. Ő azt állítja, hogy a' Lélek halhatatlanságát természeti okoskodások által is meg lehet mutatni: én pedig azt, hogy a' Philosophia azt nem tanítja positive; leg-alább nem úgy, hogy az ellene támadható kétségek egészen el-oszlattassanak. – Hogy a' természetben semmi sem veszhel-el, azt kétségsbe senki sem hozza: de még itt nints vége a' kérdésnek. Kertemben áll az a' nagy tölgy-fa, a' mellynek árnyékában Össeim a' boldog házi nyugalmat érzették; egyy irigy szél fel-dőjti azt; tűzre rakatik; füstté, hamuvá, porrá, földdé, tsemetévé, gőzzé, tápláló nedvességgé válik; – mondhatom é hogy *az a' tölgyfám, a' melly* alatt Nagy-Atyáim barátjaikat vendéglettek, *a' melly* alatt az Anyám engem szoptatott, MEG-VAN, – ÉL? – Azt a' Vakondokot, a' melly kertemet fel-túrja, Kertészem agyon üti; – meg-hal az, lelke (némellyeknek igen különös vélekedések szerint) a' Természetnek nemesítő gráditsain számárba, lóba, kutyába, majomba mégyen-által; – mondhatom é hogy *az a' vakondok, a' melly* kertemet turkálta, nem-szünt-meg LENNI? – mondhatom é, hogy ÉL? – tudja é az ilyen majom, hogy kutya volt, ló volt, számár volt*? 's az illetén el-változások mellett való EL-NEM VESZÉS – MEG² NEM HALÁS, HALHATATLANSÁG meg-eggyezik é azzal a' halhatatlansággal, a' mit az én forróan szeretett, és nem tsak szíve jóságáért, hanem élesen látó elméje miatt is tiszteltt Barátom a' Fel-támadásnak annál erősebben lejendő meg-állítása kedvéért keres? – A' Revelatio a' dolgot végképpen el-intézi. Ez nem tsak *halhatatlanságot*, de a' melly természeti

¹ [Innen a mondat végéig betoldás a *Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez* közleményéhez képest.]

* A' Lucianus Kakasa ugyan emlékezik arról hogy ő egykor Pythagoras, annakelőtte pedig Euphorbus volt: de – Lucianus!!!

² MÉG [Emendálva.]

módon meg nem eshetik, hanem tsuda tévő isteni erőt is kíván, *fel-támadást* is tanít, midőn azoknak, a' kik meg-keresztelkedtek és hisznek, menny-országot ígér; azokat pedig a' kik, az egyik keresztyén Felekezet hitele szerint, szent forrásba nem mártódtak, és nem hisznek, pokollal retenti. Ebben az ígéretben 's retentésben minden keresztyén Lélek meg-mozdíthatatlan fundamentomot talál^{**}: szintén úgy, mint az, a' ki, ha bár nem volna is a' Lélek halhatatlan, Ciceróval meg is azt óhajtja hogy az az légyen, 's annak hívésétől magát el-vonattatni nem engedi. –

A' mint mondtam, a' kérdés, míg *tsak* az emberi természeti értelemnek tétetik tárgyává, nints úgy meg-fejtve, hogy minden kétségek el-oszlattassanak. Mi nem lehet a' Lélek azt alkalmasint ki-tanúlták a' Philosophusok; noha még itt is nagy szakadások vannak, minthogy a' nagyobb rész abban állapodott-meg, hogy a' Lélek test nélkül nem dolgozhatik; sőt sokan készek azt is vallani, hogy a' testtől való meg-váláskor valamely igen vékony testetskét viszen oda, a' hová mégyen: – *de miből álljon? mi légyen?* azt senki sem fedezi-fel, ha a' Mendelssohn lelkének két mértékével bír is. – Egy eléggé nem tisztelhető kedves Tanítóm, Prof. SZENT-GYÖRGYI ISTVÁN Úr, Sáros-Patakon, (kinek széles ki-terjedett tudományához és szíve jóságához én annyira bízok, hogy bízatosan követném lépéseit vaktában is, ha a' Teremtő ellen nem vétenék ez által, a' ki nekem nem Barátot, hanem a' belém fűjt isteni particellát, vagy egy értelemben¹ vévén, önnön-magamát adta annyira Vezéremnek, hogy ha *ezt* követem, ha hibázok is, helyyesen lépek; ha pedig *nem ezt* követem, ha helyyesen mégyek is hibázok) nagy erőt talál abban az el-gondolásban, hogy a' test maga-magába nem hat: de nevezetesen Hollmannal, meg-vallja azt, hogy a' Teremtői Mindenhatóságnak nem volt talám lehetetlen a' testet annyira raffinírozni, hogy gondolkozhasson. – Valóban a' testet és annak természetét, tehetségeit nem esmérjük még jól. Test egy szikra, test egy marok puska-por: de vesd-össze, meg-látod mitsoda előre nem-képzelt effectusa lessz. 'S nem lehet é valami illyes a' Lélek is?

El-akarván vonni elmémet a' Természet' mindenekben egy törvényt, egy rendet követő munkáinak szemlélésétől², melly azt tanítja hogy minden a' mit látunk, lessz, van, vólt; lessz, van vólt; 's újra lessz, van, vólt; de soha sem az a' mi vólt, hanem mindég valami egyéb, úgy hogy nem tsak formáját, hanem az ÉNjét, EGOját is változtatja; – el-meredvén, el-vakúlván, el-szédülván, a' tanító Természet simplex szavától való el-távozásom alatt, vissza-térek a' honnan eredtem, 's meg-elégszem azzal, hogy ha *magára nézve* MÁS FÉLE is bár a' *fel-fedezhetetlen Igazság, de én reám nézve AZ, a' minek én képzelem: ezt kiáltom: Es möge sich mein Feind mint solchen Grillen plagen!* – – Az álmodozáshoz nem szokott elme azonban a' hód-világot is hasznára fordíthatja³, 's a' mellett is bátran lép, ha meg-vallja is, hogy a' hód világ nem láttat olly világosan, mint a' ki-derültt nyári Nap fénye, 's ki lép a' Pyrrhonismus tengeréből, ha bár tudja is, hogy a' part parázs és vizenyős.

Ezen homályos dologban leg-tökéltebb világosságot kap az, a' ki a' régi Nemzetekig tér-vissza a' Történetek fonalán, 's tapogatja, egyik vagy másik értelem *hol, mikor és kiknél* vette eredetét?

Végtere a' mi a' Moralitást illeti, azt tartom, hogy ha valaki bukni akar, meg-bukik bizonyosan akár halhatónak, akár halhatatlannak tartsa a' lelket. Az egyik azért öli-meg magát, mert azt hiszi, hogy ezen tselekedete által nyomorúságának tökéletes véget vét: a' másik pedig, (ezt mutatja az Uticai Cátó utolsó éjjele, midőn ez a' nagy ember, Plátónak halhatatlanságot tanító

^{**} Igaz hogy Moses a' vétkezőket sehol sem ijeszti pokollal, hanem harmad és negyed iziglen való [Emendálva: baló] büntetéssel; sőt alig lehet valamely világos és kétségen kívül lévő helyet találni az ó Testamentomban, a' hol Menyország és Pokol tanítatna, mert a' Jób erős hite eránt a' Philologusok közt nagy tsata vagyon: de ennek okát, a' kik Theológiát tanultak, könnyen elő-adhatják; állhatatosan meg-állapodván, a' mellett, hogy az új Testamentomban az világosan és igen sokszor tanítatott, és így kétségsbe nem vétetődhetik.

¹ ételemben [Emendálva.]

² szemlélésétől [Emendálva.]

³ fodíthatja [Emendálva.]

dialogusai által gyúlasztotta magát hibás ugyan, de még is tsudálást érdemlő tselekedetére) azért, mert jobb életre virradást vár.

Ezeket úgy mondom, mint Philosophus, nem mint Keresztyén. – Lessz bizonyosan a’ ki ezen egyenességemet kárhoztatni fogja, de hát árt é a’ Religiónak, hogy szabadon követjük a’ Természet Teremtőjének mellénk adott Kalaúzá, az értelmet? ’s ha a’ Philosophiát tanító Professor, ha bár Pap is mint az én tisztelt SZENT-GYÖRGYIM, szabadon ki-mondhatja gondolkozását: miért volna tilalmas azt, a’ mit érez, ki-mondani egygy olly Irónak, a’ ki interna vocatiot érez arra, hogy mondja a’ mit lát.

Gyengébb Lelkek! ne kívánczozatok-le a’ benneteket szerető Anya karjairól a’ sikra! Itt állani, lépni *veszedelmes*: amott nyúgodalmasan ülhettek! –

KAZINCZY.

16. Igazítások

Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak’ hava, 199–202.

IGAZÍTÁSOK.

Prof. *Baróti Szabó Dávid* és *Batsányi János* Urak előmbe terjeszték, hogy a’ mit én a’ könnynek le-írása eránt Prof. Szabó Ur felől Orpheusomnak 48dik lapján mondtam, nintsen a’ szerint; és hogy Sz... Úr a’ könnyet sohol sem írta könnynek két n-nel a’ mint én állítottam, hanem csak egygyel, a’ mint most-is írja. Meg-esmérem meg-tévedésemet, még pedig készen, önként, és azzal a’ titkos örömmel, a’ mellyel egygy betsületes ember szokta meg-esmérni botlását, mikor arra valaki figyelmetessé teszi. Szerentsémre nem kell pirúlnom miatta, mert akár melly hihetetlennek tetszik is az talám egygy némelly epe-sárral el-futott embernek, szívem még is azt a’ tanúságot teszi, hogy ezen meg-tévedésembe semmi mellékes tekintet nem egyveledett. De én azonban még is csak két n-nel írom a’ könnyet, mert valamelly sejdítés azt sugja, hogy Eleink ezt a’ könnyűtől (levis, leve) vették, minthogy expletur lacrymis egeriturque dolor; – és továbbá is óhajtanám hogy Iróink az ambiguitás el-távoztatására a’ lacrymat *kőnynek* vagy *kőnynek*, *könyvnek* pedig csak a’ libert írják; éppen úgy mint a’ *hólnappal* a’ crast, a’ Mensist pedig *hónappal*; a’ *mellyel* a’ qui-t, a’ pectust pedig *melj-el* szoktuk jelenteni. – Továbbá mivel meg-történhetnék, hogy a’ meg-jegyzett soraimban az *igazabb* *ízlés* alatt nem csak *Orthographiai ízlést*, hanem *Poetai Aesthesist* is érthetne valaki, jelentem, hogy az én ítéletem szerint semmi Logicával nem bír az, a’ ki ottan az utóbbiakat-is keresi, mert ott arról szólni nem vólt hely: elég egyenességgel bírván különben, akár mi érjen érette, világosan ki-mondani, hogy én annak *Orthographiai ízlést* nem tulajdoníthatok nagy mértékben, a’ ki a’ szók le-írásában nem tekinti¹ az eredetet, hanem a’ hangzatot. Így csak a’ *des* nem *adj*, hanem *aggy*; – a’ *sinas* nem *hagyj*, hanem csak *haggy*, – a’ *do praet. perfectuma* nem *adta*, hanem *atta*; a’ *participiuma* nem *adtta*, hanem hasonlóképpen *atta*, a’ *Nagyságod Nattságod* vagy éppen *Nattsád* lessz. – Sem RÉVAI nem hozódott olly véggel elő, hogy az ő említése által (ki nem tudja az ő közötte és Sz... Úr közt forgott pert?) Sz... Úrnak titkos döfést adjak, mert én Sz... Urat, ha szintén van is írásaiban egygy és más, a’ mit másként szeretnék látni, jó embernek, ’s betsülést érdemlett Hazafinak tartom, és soha azon kedvetlen eseteken, a’ mellyekre jutott, nem gyönyörködtem: hanem egyedül azért, mivel RÉVAI mind Ujság-leveleiben és verseiben, mind pedig az általa közre botsátott Magyar Poeták munkáiban, ’s az Oskolai könyvekben is, világos jeleit adta annak, hogy ő ezen tárgyat vizsgáló szemekkel fogta; ’s rész szerint azért is, hogy RAJNIST nevezvén, a’ kit munkái nem csak Fő Poetánknak, hanem egygy széles tudományú Grammaticusnak is bizonyítanak, meg-

¹ tekinti [Emendálva.]

nyertt javallása, barátsága 's dítsérete után, ártatlan tselekedetemet gyanúba ne hozzam azok előtt, a' kik azt gondolják, hogy tsavargás nélkül más sem tud járni, mint ők szoktak.

KAZINCZY.

17. Litterátori tudósítások [2.]

Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, hátsó borító

LITTERÁTORI TUDÓSÍTÁSOK.

Voltairnak *Brútus*, és *Caesar* nevű Tragoediáját Göből; – *Méropot*, *Alzírt* és *Tancrédet* Pétzeli, – *Hamletet*, *Stellát*, Göthéből; és *Missz Szara Szampszont* Lesszingből Kazinczy fordította, 's ezek rész szerint már ki-jöttek, rész szerint pedig sajtó alatt vannak. Alíg lehet valamit inkább óhajtani mint azt, hogy a' bé-állandó Ország-Gyűlése alatt Magyar Játzó-színünk légyen; melly végre Iróinknak a' leg-jobb theatralis darabok le-fordításán kellene igyekezni, hogy a' Játzóok mindég új és mindég jó darabokat játszhassanak. Kazinczy Kassán Ellingernél nyomtattatja fordított darabjait, 's *Külföldi Játzó-színjének első darabjában Hamlet*, *Stella*, *Missz Szara Szampszon* jelen-meg; a' másodikban lessz *Clavigó* Ivánkay Vitéz által fordítva; *Medea* Gotter után; és *Emilia Galotti* Lesszing szerint. A' harmadik darabra készül a' *Genuai Zendülés*, Schiller szerint, és *Macbeth* Schakespear és Bürger után. – *Darvas* kész Schillernek *Tolvajival*, de kár hogy azt hosszasága miatt, és némelly egyéb tekintetekre nézve is, játszani nem lehet. – *Fehér* pedig Pozsonyban *Racinnak* minden darabjait fordítja.

Két ízben tudósíták már a' Hazát a' Hadi-Történetek hogy *Tassónak meg-szabadított Jeruzsalemét* valaki Kassán fordítja. Ez nintsen úgy; Ivánkay Vitéz Úr, a' Dusch Oresztesének fordítója, nem engedett az ösztönözésnek, mert Olaszul nem tud, 's látta hogy fordítása, ha a' Németet venné például, nagyon hibás lejend. Azt továbbá is *Fehér György Úrtól* várja a' Haza, úgymint a' ki Tassót Olaszból is fordíthatja.

A' Felséges Helytartó Királyi Tanátstól még ekkoráig sem érkezék-le az engedelem, hogy ezen hónapos-írás Postán küldetethessen-meg azoknak, a' kik ezt hordatni kívánják. Még most tehát nem adhatok eránta egyéb tudósítást, hanem hogy egy példánynak árrát a' Nyomtató Postán kívül 20. kraitzáiban határozta-meg. A' következő darab borítékján bővebb tudósítást ígérek. – Kasán, Iker 12dikén, 1790.

SZÉPHALMY.

18. Litterátori tudósítások [3.]

Orpheus, 1790. Első kötet, [Harmadik Darab], Kos' hava, 313–314.

LITTERÁTORI TUDÓSÍTÁSOK.

Juliának Levelei Ovidiushoz, (lásd az Orpheus 86dik oldalát az első hónapi darabban) a' jövő Szent-Mihály napig készen lesznek. – Ugyan-tsak Kassán nyomtatódik *Stella* is, és *Missz Szara Szampszon*, mint a' Kazinczy külföldi játzó-színjének második és harmadik darabjai. Komáromban Wéber Úr *Heliconi Virágok* alatt nyomtat egy olly Magyar Gyűjteményt, mint a' millyenek a' Frantzok és Németek Musen-almanachjai. Ez a' leg-első darab 1790dikre lessz; de esztendőnként újjabb kötetek fogják ezt követni; 's nevezetesen a' jövő esztendő elején már az 1791dikre való kötet-is meg-jelenik.

Nemes *Horváth András* Úr, Bódva Helységnek Notáriusa, Ovidiusnak *Metamorphosisait* négy

sorú kadentziás versekre fordította-le. Hasonló versekben fordítja most az Aeneist, melynek már mint-egy VIdik énekéig hatott. Jelenti, hogy kéz-írását bizonyos jutalomért kész általadni a' Nyomtatásra: mellyre méltán is számot tarthat, mert ideje volna hogy Nyomtatóink már egyszer az Írók tentájoknak 's papirossoknak árrát fizessék-meg. – Egyik darabjában Orpheusomnak példáját fogom adni.

19. Török dal magyar orthographiára – Magyarázatja
Orpheus, 1790. Első kötet, [Harmadik Darab], Kos' hava, hátsó borító

TÖRÖK DAL
MAGYAR ORTHOGRAPHIÁRA.

Ben szana sabanolale
Tsikmaden mejhaneden.
Istdim askön tserabone
Olmüsen deli diváne.
Baksu hakkön hitsmetine
Ne lyer dogar ane den. –
Rabbim, hathadan szaklaszen
Szení hem beni.

MAGYARÁZATJA. Én téged annyira szerettelek, hogy el-nem tudtam jönni a' kortszából. Mihelyt a' bort ittam, mindjárt meg-részezedtem. Így kiáltottam-fel: hogy teremthetett az Isten ilyen szépet, a' millyet nem szülhet Anya, – Isten mentsen meg a' gonosztól tégedet és engemet.

Ezt a' dalt előttem a' Kassán fogva levő Török *Hafsz Ibrahim Effendi*. (*Auditor*) éneklette: Úgy írtam-le Magyar Orthographiával, hogy ha ezt utánnam valaki folyvást el-olvassa, minden accentusa meg-eggyezzek a' Törökével. Notája a' dalnak valamennyire közelget ahhoz a' módhoz, a' mellyel, mi Kálvinisták, a' Zsoltárokat szoktuk énekelni. – A' *sabanolale* – a' *mejhaneden*, – a' *hitsmetine*, – a' *szaklaszen* után, midőn hárman négyen éneklették a' dalt, egy *ajavru*-t vetettek, hasonlóképpen énekelve: de mit téssen ez az *ajavru* azt vagy ők nem tudák meg-magyarázni, vagy én nem értettem-meg. – – *Sabanolale* téssen: Szerettelek; – *Mejhaneden* kortsma; – *tserabone*, bor; – *Hakkön* és *Rabbim* Isten; – *Szenihem beni*, tégedet és engemet. – – *Ádem* ember; *Káre* Asszony; *Küssz* lány.

Albumomba pedig ezt írta; mert az Auditor írni-is tud; a' több Tisztek nem: Nye hostye dil cháne sza fáler ejlejen gyelszin. Szurúrikem ferachbulúb fezále ejlejen gyelszin. Buluna nanü ni metzle odzságe szünmeszem birdem, Jürégi záchmetyi andzság davaler ejlejen gyelszin. – – Ebbe a' szép házba ne jöjjön más hanem csak a' kit szeretsz. A' kik vígadnak és danolnak csak azok jöjjenek. Mindennap légyen konyhádön mind kenyér, mind egyéb eledel. Ha szomorú vagy, olyanok jöjjenek látogatásodra, a' kik fel-vídíthatnak. – – Regmetzen, Szűz 20dikán 1790.

SZÉPHALMY.

20. Keresztyén é vagy keresztény? Orthographiai kérdés
Orpheus, 1790. Első kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, 399–403.

KERESZTYÉN É VAGY KERESZTÉNY?
ORTHOGRAPHIAI KÉRDÉS.

Azon *n* vagy *ny* végezetű szók között, melyeknek le-írása éránt Iróink meg-hasonlottak ez az *a'* szó, *a'* melly miatt leg-inkább villongunk. Belé avatta tudni-illik magát még ide is *a'* Religióbeli idegenség, 's némelly [*tény*]-es azt állítja hogy *a'* [*tyén*]-es ezt [*tény*]-nek *a'* keresztől való tartózkodás miatt nem akarja nevezni. – Nékem úgy tetszik, hogy ezt az egész kétséget azoknak köszönhetjük *a'* kik *a'* *j*, suffixumot az *n*-be végeződött szokban *ny*-é olvasztották, mint például *Ispánja*, *Spanus illius*, *Ispánnya*; 's innen azt húzzák-ki hogy *a'* thema *Ispány*, és nem *Ispán*. – De az Ellenkező rész nem fog meg-elégedni azzal hogy ez nékem *így tetszik*: illő tehát hogy okaimat hordjam elő.

Az idegen eredetű szavaink éránt támadott kétségeinket leg-bizonyosabban oszlatja-el annak szemlélése, hogy azok azon Nemzetnél *a'* mellytől azokat adoptáltuk, miként vannak. Hozzá jutván így *a'* forráshoz azt kell meg-néznünk, ha nem ellenkezik¹ é Nyelvünknek Analogiájával, – 's meg-van fejtve *a'* kérdés.

Ez a szó *Keresztyén* bizonyosan ettől veszi eredetét *Christianus*; valamint *Sebestyén* ettől *Sebastianus*. – Az *us* végzet el-marad mint *a'* kettőben, *a'* Nyelv Analogiája szerint, 's lessz először *Chrístian*, 's *Sebasztian*; – azután az *i* változik *j*-vé vagy *y*-ná, 's lessz *Chrístyán* *Sebasztján*²; – úgy osztán mivel ajakunk minden vocalis közt az *e*-betűt szerette, *Chresztyén*, *Sebestyén*; 's mint-hogy *a'* *Chr.* nálunk szokatlan vólt: *Kresztyén*, 's leg-útóljára: *Keresztyén*. – Ha ennél valaki hitelesebb változást ád nékem, kész vagyok mindenre, *a'* mit tőlem kíván. Most már nintsen egyéb hátra, hanem az, hogy mutassam-meg, hogy ennek nem csak így *kell lenni* a priori, hanem hogy ezzel így *éltek* is, a posteriori. – Imé itt *a'* bizonyság: Nagy-Szombatban, 1596ban jöve ki egy illy nevezetű könyv: *Agendarius*. – *Liber continens ritus et caerimonias, quibus in administrandis Sacramentis, benedictionibus et aliis quibusdam Ecclesiasticis functionibus Parochi et alii Curati in Dioecesi et Provincia Strigoniensi utuntur* etc. Ennek 10dik óld. *a'* 3dik sor így kezdődik betűről betűre:

„Minec vtanna peniglen az ember meg kereszteltetet à vizben, leg ottan à feiénece teteie à Szent Chrysmual, auagy kenettel meg-kenettetic. Mely szertartas által azt ielenttyüc, hogy minden keresztynnen à Christus feie, es hogy annac tagainal annera ég'yessedet es egy teste löt, hogy immaron reszes nen chac minden iauaiba, hanem még neuében is. Mert mikeppen à mi vrunc az lelki kenettül, à Szent leleknek benne lakozo tellyes voltatul Christusnac, az az meg-kenetnek neuztetet, azonképen mi ü tüle; mondom à Christustul Christianusoknak auag' (hogy Mag'arul szollyac) Kerestyenecnece hiuattatunc.”

Igy vagyon ezen könnyvnek 226dik óld, alól „ki-múlt szent jámbor Kerestyéneket” – és *a'* 227dik óld. *a'* 4dik soron „ez mostani Kerestyen gyülekezetbe.” –

Ez taníthat-meg már bennünket, miért lett *a'* CapitanEVSből Kapitany, *a'* PosonIVMból Pozsony, *a'* SopronIVMból Soprony; – és miért Márton *a'* MartinVS, István *a'* StephanVS; Debretzen *a'* DebrecinVM. Ispán *a'* SpanVS. Fátzán *a'* PhasianVS. Szeretsen *a'* SaracenVS. – Ha *a'* DebrecinVM, DebrecinIVM *a'* Posony PosonVM vagy *a'* Martinus, MartinIVS, *a'* Stephanus StephanIVS vólna, Debretzenynek, Pozsonnak, Mártonynak, Istványnak kellene mondanunk. –

KAZINCZY.

21. Litterátori tudósítások [4.]

Orpheus, 1790. Első kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, 441–442.

LITTERATORI TUDÓSÍTÁSOK.

¹ ellénkezik [Emendálva.]

² Sebasztán [Emendálva.]

ASZALAY JÁNOS Úr, a' Kassai Királyi Normális Oskoláknak egyik Tanítója, fordítja *Lessingnek Meséit*, és *Villaume Úrnak Logicáját*. A' Lessing Meséi a' magok' nemekben és azok előtt, a' kik a' simplex nagyot, (melly a' régi Görögök munkáit az újjabbakétól olly igen különbözteti,) a' haszontalan 's gyermeki tífiráságnál fellyebb betsülni tudják, valóságos remekek; *Villaume* pedig egy a' leg-hasznosabb munkák közzül az elmének az igazi gondolkodáshoz szoktatásában.

Egy azon tisztelt Hazafiak közzül, a' kik a' leg-jobb darabokat nyújtották a' Magyar Museumba, *Millotnak közönséges Történeteit* fordítja Magyarra. Bár tsak végre valaki *Pálmának* Magyar Országi Historiáját adná-ki! Meg botsáthatatlan vétek hogy a' Heltai Gáspár Chroniconján kívül más Magyarúl írt Magyar Historiát nem mutathatunk még ekkoráig is.

Nagy örömmel értjük hogy *Benkő Ferentz* Úr, Enyedi Professorrá lévén, a' Természeti Történet részeit Magyar Nyelven adja-elő Tanítványainak. Ezen tudósításon mind Nyelvünkre nézve örülhetünk, mind különösen azon is, hogy ezt a' Tudományt végtére míveltetni látjuk, holott eddig tsak nevérol is alig esmertük. Kassán, Mérték 6dikán 1790.

SZÉPHALMY.

22. Jelentés

Orpheus, 1790. Első Kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, hátsó borító

JELENTÉS.

Ezen hónapos írásnak tárgyai mind az első Darab homlok-levelén, mind az azt nyomban követő Bé-Vezetésben világosan ki-mutattattak; úgy hogy szükségtelennek látom annak itt bővebb magyarázatját adni. Váltak a' kik meg-botránkoztak azon, hogy az említett Bé-vezetés egyik tikkelyében némelly olly darabok' fel-vételét is ígértem, a' mellyeket magam sem esmertem jóknak; és ez egy két Iróinkat arra bírta, hogy ezen Gyűjteményembe készített darabjaikat tölem meg-tartóztassák, nem akarván, hogy az ő jó darabjaik a' rosszakkal össze-egyvelítessenek: de úgy vélem, hogy ezen tikkelynek sinsz szüksége hogy eléggé világosan ejtett szavaimat magyarázzam; mert a' kik engemet értenek, mind tzelomat értik, mind azon darabokat ki-találják, a' mellyeket én fogatkozások mellett is, fel-fogadtam. Tsak arról teszem őket biztosokká, hogy a' daraboknak fel-fogadására nem külső fényesség, nem barátság, nem kérelem indít: hanem az elő-segélteni óhajtott tárgy' tulajdon tekintete. Hagyjanak-meg engemet továbbá is ezen végzésem mellett: azon leszek tellyes erővel hogy azt a' kedvetlenséget, a' mellyet benne egy két szagatlan virágom támaszt, számosabb kedves illatúakkal felejtessen-el.

Hogy Hazai Történeteinket illető darabokkal nem bővölködik ez az első Kötet, onnan jó, hogy a' Brassai FRÓNIUSZ MIHÁLY Úr darabjait mind ekkoráig hijában vártam. Mit várhatunk ezen érdemes Hazafitól, tudják azok, a' kik őt a' WINDISCH Úr Német nyelven írt Magyar Tárházából esmerik. Azon leszek, hogy a' következő darabokban ezt a' tsonkaságot el-távoztathassam. – Egyéb eránt reményilem mind inkább inkább, hogy ezen Periodicus Írásom, (azon Eretnekség mellett is, hogy benne Deák, Frantzia és Német szókkal sok helytt és néhol talam el-kerülhető szükség nélkül is élek,) mind azon szokatlan bátorság miatt, a' mellyel vélekedéseimet elő-adni mérészlem; mind hasznos, mulattató és egyéb értelemben is különbféle volta miatt más idő szakaszokra osztott Írásaink mellett haszontalannak és szükségtelennek tartattatni nem fog. – Kassán, Mérték hava 9dikén 1790.

SZÉPHALMY.

23. Ki nem nyomtatott munkák

Orpheus, 1790. Második kötet, Első Darab, Iker-hava, hátsó borító

KI NEM NYOMTTOTT MUNKÁK.

Verőtzei Predikátor SZILVÁSY GÁBOR Úr fordította Raffnak esmeretes Geographiáját. Nintsen egyéb hátra hanem hogy tisztán le-íratassék, és valamelly Nyomtató a' Munkát által vegye.

Ivánkay VITÉZ IMRE Úr, a' Dusch Orestesének fordítója, kész Göthének Clavigójával, és valaki másból Johanna Gray nevű szomorú Játékkal.

KOVÁTS FERENTZ Úr, a' Boileau Pulpitusának Fordítója, a' Fieszkó Zendülését fordította. E' szerint már Schillernek két munkáját fogjuk olvashatni Magyarúl.

Bárány János Úr, egy ifjú, de érett Litterator, Don Carlost vette munkába. Prosában fogja fordítani, 's talám (a' mit óhajtani lehet) a' hosszas Tirádákat 's a' Recensorok által eléggé ki-mutatott hibákat benne el-kerüli.

A' Strelitzeket fordítja KÓRÉ SIGMOND Úr, a' Kotzebue Menschenhass und Reue fordítója. Az Asszonyi-Nem a' XIXdik százban is tsak nyomtatást vár.

Pater Szaitz Leo Maria, vagy másképpen Máriafi István, Magyar Históriát szándékozik ki-adni, mert már az igaz Magyart nem folytatja tovább. Érzük mit reménylhetünk!

Pesten most nyomtatatik nem régiben meg-hólt Tseh Országi V. Cancellarius Báró Geblernek Clementinája, fordította HATVANY ISTVÁN Úr. Azok a' kik a' kéz írást olvasták nem győzik a' fordítást eléggé dítsérni: de sajnálhatjuk-még is hogy ez az Úr egy oly darabot fordított, melyet már Ifjabb B. RÁDAY GEDEON, a' Fels. hét személyekből álló Itélő Szék egyik Tanátsosa, sok esztendővel ezelőtt fordított. Ez a' haszna annak hogy leg-éremesebb Iróink-is gyakorta bátortalanok meg-jeleni köz-helyen.

24. Skizzek a' Voltaire életéből

Orpheus, 1790. Második kötet, [Második Darab], Rák Hava, 150–185.

SKIZZEK* A' VOLTAIRE ÉLETÉBŐL.

MARIE FRANCOIS AROUET, Párisban 1694ben. Novembernek 14dikén születettetett. – Az Atyja Consiliarius 's a' Királyi Kints-tárnak egyik Tisztje vala. – Ki-mutatta még zsendülő ifjúságában mi fogna lenni, 's már tizenhárom esztendő korában versei által *Ninon de Lenclosnak* nem tsak esmérettségébe jutott, hanem tőle két ezer Frantzia livra ajándékot is nyert: de elmésségével együtt annak a' zabolátlan¹ pajkosságnak is sok szikráit jelengette, a' mellyel az után olly sokakat meg botránkoztatott. Pater le Jay, egy Jézuita Professor a' Nagy Lajos Oskolájában, prophetai lélekkel jövendölte-meg egykor, midőn ez néki még tanítványja vőlt, hogy *idővel Vezérje lessz a' Keresztyén Vallás ellenségeinek*; 's Voltaire sokkal hívebb tisztelője vala a' szegény Le-Jaynek mintsem hogy hazugságban hagyta volna maradni jövendölését. – 1713ban *Marquis de Chateneut*-öt késérte Hollandiába. Ott *Dü-Noyer* Ur Kis-Asszonyába belé szeretett, 's el-tiltatván a háztól, arra akarta venni kedvesét, hogy öltözzön ferjfi ruhába, 's véle szökjön el. Szándékok el-árúztatott, 's a' *Marquis* őt *Versajllba* küldé-vissza, még pedig rendelést tévén ott, hogy többé vissza se eresztessék. Már meg-jelent *Oedipusa* midőn az akkori Frantzia Országi Regens ellen valaki az ő neve alatt

* Azt az elő-rajzolatot, midőn még tsak krétával jegyzi-meg a' ki-feszített vásznan a' Festő a' fő, kar, kéz 's más részek' határ-lineájit, Skizznek nevezik.

¹ zabolátban [Emendálva.]

egy motskos írást botsátott-ki. Hirtelenkedett az azt vizsgáló ítélő-szék 's a' gyanúba vett ártatlan Voltaire egynehány hónapokig – üle a' Bastillban. Nem sokára ki-sült hogy *La Grange* koholta azt, 's Voltaire szabadon eresztetett. Azonban a' Bastille a' leve Voltairnek, a' mik az Admetus legelőji Apollónak. Itt fogott a' Henriás írásához; 's mivel sem tentája, sem papirosa nem vólt, könyv nélkül tanulta-meg tulajdon verseit. Tsak-hamar az után hogy a' Bastillból ki-szabadult bosszúságában 's szégyenletében Angliába ment által, és ott adta-ki azt legelőször 1723ban, 's elibe egy Anglus nyelven irtt ajánló levelet tett az Angliai Királynéhoz. – Ez vala az a' munkája, a' mellynek el-híresedését köszönheti, 's talám éppen ezen okból-is kedvelte ezt egyéb írásai felett. „*Tiriot* Barátom, (ezt írja egyik Levelében) a' Henriadot olvasva festette-le magát. Ha ennek a' Mássát meg-kaphatom, úgy a' Barátom és a' szeretőm (*ma Maitresse*) egy rámában fognak függeni szobámban.”¹

A' Henriád ki-adása után Philosophiai tárgyakra adta magát. *Lockot* követte a' *Metaphysica* labyrinthusaiban, azután pedig zabolára vetvén heves képzelődését, néki feküdt a' *Newton* izzasztó *Calculusainak*. Nem sokára olly érthetőleg adta-elő az ő *Systemáját* hogy azt az Asszonyi Nem is meg-foghatta. – Tetszett az az Anglusoknak, hogy az ő *Philosophusokat* egy Frantzia nem tsak tanulni nem restelli, hanem Anyai nyelvére is fordítja 's Voltaire olly betsülettel fogadtatott Londonban, a' mellyel ő előtte egy Idegen sem ditsekedhetett. – De Voltaire tsak-ugyan haza kívánczozott, 's el-hagyta Londont.

Ekkor kezdék a' Frantziák látni mit bírnak Voltairban; 's Voltaire el-is követett mindent hogy hazafi-társainak betsületeket újabb okokkal érdemelje. Párisban adta ki az Anglusokról szolló Leveleit, mellyekben ennek a' különös Nemzetnek erköltseit, szokásait, Religióját, 's Igazgatásbeli alkotmányát mesteri kézzel festi; Párisban adta-ki *Brútust* is, egy olly szomorú Játékot a' melly egyenesen arra tzelozott hogy Anglusoknak tessék; Párisban *Marianmnét* és egyéb apró darabjait.

Marquise dü Chatelet, egy igen tanultt Frantzia Asszonyság el-hagyta a' *Leibnitz* *Theodicaeáját* 's egyéb álmodozásait, magához kérte *Voltairt*, 's tanítvány barátnéjává lévén, *Lockot* és annyi Geometriát tanult hogy *Newtonnak* abstracta *Calculatióit* is érthesse. Sőt olly fáradhatatlan vala benne, hogy ezt a' Tudományt a' fíja számára egy rövid *Systemába* szorította.

Cirey vala az a' bódog hely, a' hol Voltaire kedves Barátnéjával együtt tanult és dolgozott. Itt írta ő *Alzirt*, *Zayrt*, *Meropét*, *Semiramist*, *Catilinát*, *Electrát*, *Orestest* és azt, a' mit *közönséges Történetek próbájának* nevezett.

Ennyi érdem nem maradhatott jutalom nélkül. A' Frantzia Akademia őt Tagúl vette-fel; XVdik Lajos pedig Királyi Komornyiksággal 's Frantzia Ország Historiographusának Nevezetével tisztelte-meg.

De mi vala a' Versailli Udvar fényessége a' bódog *Cirey* kedves nyúgodalmához képest az érzékeny Voltaire előtt? – El-hagyta ő Párist, 's vissza tért szeretett Barátnéja karjai közzé, kitől a' halál 1749ben el-szakasztotta. Voltairnak öszve-kellett szedni minden erejét, minden Apathiáját ennek a' tsapásnak el-viselésére. Nem maradhatott tovább itt, 's el-fogadván a' Prusz Király hívását 1750ben Berlínbe ment. A' Király néki 7000. tallér fizetést rendelt, meg-ajándékozta a' Komornyiki arany költsal és az *Ordre pour le Merite* keresztjével, 's egyéb eránt is annyi le-ereszkedést, annyi barátságot mutatott eránta nyilván, hogy azt az Augustus Udvarában nagy tekintetben éltt Virgilius 's Horatzius is írgyelhette volna. De éppen ez a' hirtelen ugrás szegte nyakát. Néki nem vólt elég a' – kereszt, a' – komornyiki költs, a' 7000. tallér; ő egyszersmind a' Berlii Akademia Praesességére is vágyott. Abban a' székben ekkor *Maupertuis* Úr ült, a' mostani század első rendő Mathematicusainak egyike. Nem vala tehát más mód azt el-nyerni, hanemha azt annak meg-mutatásával fogná ki-üríteni hogy *Maupiertuis* reá érdemetlen. – Akkor *Maupertuis* és Franekeri Prof. *König* közt egy tsúf per folyt. M...

¹ [A záró idézőjelet pótoltuk.]

eggy munkát ada-ki, a' *Mozgásnak és Nyugvásnak Metaphysikai kütfőből merített Törvényeiről*. Ezt König a' ki a' Berlíni Akademiának Tagjává a' Maup... elő-segállése által lett, deákra fordította; De egyszersmind azt állította, hogy ez a' találmány a' *Leibnitzé*. – M... ok adásra vonta *Königet*. – K... sok idő múlva válaszolt, de levelébe zárt egy *Leibnitzénak* állított levelet, mellyről azt állította, hogy azt *Henzi*től kapta volna, kinek a' köz-társaság ellen el-követett vétkéért Bernában el-ütötték a' fejét. – Maup... nem nyugodott-meg ezen a' gyanús levelen, annyival inkább mivel az *Leibnitznak* ki-adott írásaiban nem találtatott, 's a' Helvetziában mulató Frantzia Residenst *Marquis Paulmi*-t kérte, hogy a' Henzi hátra maradt Irásait hányassa-fel, 's nézesse-meg ha a' kérdésben forgó Levél Originalisa azok közt vagyon é? De maga Friedrich is belé avatta magát a' dologba, 's írt a' *Berli* Tanátsnak, hogy rendeljen olly Deputatiót, a' ki *Baselben*, (hol az a' *Hermann* lakott, a' kinek a' *König* állítása szerint Leibnitz a' tudva lévő levelet írta) a' dolognak végére járjon. – Haszontalan volt minden igyekezet. Sem a' *Henzi*, sem a' *Hermann* papirossai közt nem lehetett a' levélnek nyomába akadni, 's a' Berlíni Akademia végre 1752ben April. 13dikán azt ítélte, hogy Prof. König áll bizonyosságot hozott elő.

Voltaire a' Királynak kérése 's el-tiltása ellen ki-szállott Maup... ellen, 's alattomban egynehány motskos írásokat botsátott-ki. A' Király feleletre vonta miattok *Voltaire*t. Ez tagadott mindent. Végre elő-hívattatott a' kéz-írást titkon le-másolt Iró-deák, sőt elő-hozták a' Nyomtató Műhelyből az eredet-it. – A' Király parantsolatot adott-ki, hogy a' *Maupertuis* ellen írt motskos munka, mint *Pasquillus*, a' Berlín útszáin hohéri kezek által égettessen-meg; 's ez véghez-is ment 1752ben. De itt még nem vala vége a' meg-bosszantott Király kedvetlenségének. *Voltaire* a' Keresztet és a' Komornyik-költsöt ezzel a' versetskével küldötte-vissza az Udvarhoz:

Je les recus avec tendresse,
Je Vous les rends avec douleur:
Comme un Amant dans sa fureur
Rend le Portrait de sa Maitresse.

„El-ragadtatott örömmel vettem azt tőled, 's ímé sírva adom vissza: Így adja-vissza a' megvetett Szerető mérges el-keseredésében kedvesének képetskéjét.” – A' nemes gondolkozású *Friedrich* nem sokára mind a' költsöt mind a' Keresztet vissza adatta néki. – És még sem szállott magába *Voltaire*, úgy hogy a' Király 1753ban Martius 13dikán meg-írta néki, hogy tetszésére hagyja a' Tartományaiból való ki-költözködést, tsak hogy a' keresztet, a' költsöt, fizetése eránt vett Igéretét, és a' Király Verseit minekelőtte el-megyen, vissza-adja. – Látta *Voltaire*, hogy néki Berlínben mulatni nem tanátsos, 's azon szín alatt, hogy tsak fürdőbe megyen, Berlín végképpen el-hagyá, 's Leiptzigban *Maupertuis*, Frankfurtban pedig a' *Király* ellen* olly motskos írásokat írt, hogy a' Király tőle a' vissza-kívánttakat a' Frankfurti Tanátsal vissza-vétette. A' költsöt és a' keresztet V... által-adta azonnal, de a' Király Versei és Igérete felől azt állította hogy azon ládája, a' mellyben azok vagynak, kezénél nintsen, 's várakozást kért. De hogy azokat által-adni nem akarta, meg-tetszik onnan hogy meg-szökött, 's a' Frankfurti Tanáts őt katonákkal hozattatta-vissza.

Meg-menekedvén ebbeli fogságából Helvetiába költözött; 's először *Genevában*, azután *Lausannban*, végre pedig *Ferneyben* fogta lakását. Itt adta-ki azt a' trágár; de ígésző szépségű munkátskáját, a' mellyel szerentsésen vetekedett az *Ariosto* koszorújáért, a' *Pucelle d'Orleanst*, a' *Candidot*, mellyben a' Világnak minden lehető Világok felett való jóságát szabadon de igen sósan katzagja; itt a' *Vallásbeli Türedelmet*, mellyért magát Tolerantia

* La vie [Emendálva: vie] privée du Frederic Seconde Roi de Prusse. A' munka kitsíny, [Emendálva: .] de teli van alacsony motskokkal.

Apostolának nevezte;* a' *Philosophiai Lexicon*t, és számtalan egyéb írásait. De ő nem elégedett-meg azzal hogy csak írjon; ő nagy Gazda, Ferneynek fel-építője, 's számtalan sok háznépnek táplálója volt: szép jelét adván ez által hogy a' nagy elmék segítő környül-állások nélkül is fel-lépnek oda, a' hova mások izzadva is híjában törekednek.

Egész kötések kellenének arra hogy egy tudományos Nestornak történeteit, a' ki XIVdik Benedek Pápával levelezett, Friedrichhel és más koronás Fejekkel is szoross esmerettségben élt, az Orosz Czárnának tömjénezéseit meg-nyerte, 's egész Európát bámúlására ragadva szemlélte, úgy a' mint illik, elő-adja Biographusa: nekünk legyen elég az el mondattakhoz még ollyas tudósításokat tenni, a' melyből láthassuk a' Keresztyén Hit felől – nem mit írt, hanem – mint gondolkozott. Félek hogy itt némely Zeloták engemet az elő-adót gyanúba ne végyenek; nem bánhatok tehát sem ő reájok nézve ártatlanabbúl, sem magamra nézve szemesebben, mintha a' mit ezen tikkelyről mondok Zabuesnignek szavaival mondom, a' ki Voltairt olly véggel festette-le, hogy tőle Hite-sorsosait el-rettentse. – „Aprilisban 1768ban (ezt mondja Zabuesnig a' 346dik lapján illy nevezetű munkájának: *Historische und Kritische Nachrichten von dem Leben u. Schriften des Herrn v. Voltaire und andrer Neuphilosophen. Augsburg. 1779.*) egyszer megint rá adta magát ez a' vén Bűnös, hogy a' Páristák húsvéti kötelességeket bé-tölti. Mindenek' szemek-láttokra meg-áldozott a' Ferneyi Templomban, 's az áldozat után Tanítást tartott a' gyilkosság és tolvajkodás felől. – Kevés nappal azután tréfát indított belőle. – *Kedvem érkeze (úgymond) a' Templomba menni, 's hát terítve az asztal, mellé állék mint a' többiek, 's egy harapás kenyeret kaptam én is, 's éppen nem mondhatom, hogy tőle rosszul lettem volna.*”

Az Annecy-i Püspök, kinek Megyájében feküdt Ferney, meg-örült a' Voltaire meg-térésének, de egyszersmind meg-illetődve írt néki, 's ki-mutatta azokat az eszközöket, a' melyekkel nékie élni kellene, minthogy a' Jelen-vóltak ezen lépésén¹ is inkább meg-botránkoztak, mint épültek. Meg-feddette ezen felyül azon mérészsége miatt, hogy a' Templomban tanítani bátorzkodott. De erre Voltaire úgy felelt, mintha a' Püspök Levelét nem értené, 's azt állította, hogy néki mint Földes-Úrnak, a' Frantzia szokás szerint, a' maga alatt valóinak a' Communio alkalmatosságával Tanítást tartani szabad volt. – A' Püspök ismét írt néki, 's Voltaire is a' Püspöknek, 's ez a' dolog egész esztendeig vonódott, a' midőn Voltaire fel-tette, hogy meg-térésének újabb és világosabb jeleit adja. *Zabuesnig* azt gyanítja hogy ezen lépésre gyengélkedő egészsége-is emlékeztette. De nézzük az erről költt Irományokat.

A' Ferneyi Plebánusnak meg-küldött Jelentés.

FRANCOIS MARIE DE VOLTAIRE, Királyi Komornyik, 's Ferney, Tourney 's más Helységek' Földes Ura, 76. esztendő, gyengélkedő egészségű; – minekutánna az el-múltt Virág-Vasárnapján betegségét nem tekintvén, a' Templomba mászott, azon nap ólta egynehányszor hideglelési borzadásokat érzett, mellyről Tiszt. Plebanus Urat Seborvos *Bugros* Uram ő Kelme az Ország Törvényei szerint tudósította. E' szerint mivel úgy, a' mint óhajtja, és tartozna, Jobbágyainak jó például, a' Protestansoknak pedig, a' kikkel a' Tartomány csak nem teli van, építésekre, a' Templomban mindeneknek szemek-láttokra nem communicálhat: tehát kéri Plebánus Urat, hogy mind azt, a' mit ezen esetben a' Király Rendelése, 's a' Parlamentum hagyásai, nem külömben az itt vallott Catholica Religio parantsolatjai kívánnak, tellyesítse. Ebben a' Religióban, mellyben született, és élt, akar a' beteg meg-is halni, 's jelenti hogy kész meg-tenni minden Declaratiokat, a' mellyek szükségesek lejéndenek; alája veti magát mind annak, a' mi szokásban vagyon, 's semminémű kötelességet nem kíván el-mellőzni. Hívja Plebánus Urat a' maga kötelességeinek tellyesítésekre, hogy a' Beteg házában lakó Catholikusok és Protestánsok ezen épülhessenek.

* Példás és igen nemes tselekedete az, midőn az ártatlan Jean Calas familiáját nem csak a' betstelenségtől, hanem a' nyomorúságtól is meg-mentette. Lásd a' *Vallásbeli Türedelmét*.

¹ lépés-én [Emendálva.]

Ezen declaratiót maga a' Beteg, két Tanúval együtt, tulajdon nevek alá írásokkal erősítették-meg; 's ennek egy hasonló mássa a' Kastélyban tartatik-meg; az Originalis pedig egy más Mássával a' két Tanú által adatik kezéhez Plebánus Urnak, hogy ha szükségesnek ítéli, authenticisáltathassék. Martiusnak 30dikán, 1769. reggeli tíz órákor.

DE VOLTAIRE.

Bigex, Vaginiére, mint Tanúk.

AUTHENTISÁLT DECLARATIO.

A' Ferneyi kastélyban, Martius 31dikén, délután, 1769ben előttem alább írt Notarius előtt, és a' névvel meg-nevezet Tanúk előtt meg-jelent Méltóságos VOLTAIRE FERENTZ MARIA Úr, Királyi Komornyik, Tagja a' Frantzia Academiának, Ferneyi, Tourney, Pregny, és Chambesy Helységek Ura, a' ki ezen kastélyban lakozik, 's jelentette hogy *Nonnotte*, hajdani Jézsuita, és egy bizonyos Apátur, *Guyon* nevű, ellene vádló-írásokkal költek-ki, a' mellyek olly motskosok éppen, mint a' melly hamis vádakkal tellyesek, és a' mellyekben említett Mélt. Voltaire Urat azzal terhelik hogy a' Catholica Szenteggyháznak tartozó tisztelet meg-adásában meg-botlott. Tartozott tehát azzal az Igazságnak, tulajdon Betsületének és áhítatos gondolkozásának, hogy declarálja hogy ő a' Catholica Religiot, mellyet ezen Tartományban¹ vallanak, tisztelni és követni soha meg-nem szűnt. Declárálja továbbá hogy ő ezen Vádolóinak meg-botsát; és ha valaha olly szót ejtett volna, a' melly ezen Tartomány Religióját megsértette, az Istent és a' Tartományt meg-követni kész; valamint azt is hogy az Ország törvényeinek 's a' Catholica Religiónak meg-tartásában, melly az Ország törvényeivel szorossan egyyüvé van kötve, élt 's halni is akar. Így esett ez a' meg-nevezett kastélyban, napon, hónapban és esztendőben mint fellyebb, Tiszt. Áldozó-Pap és Exjesuita ÁDÁM ANTAL Úrnak, Genevai Tartománybeli Polgár Bigex Simonnak, Arany míves Maugie Claudius Istvánnak, 's l'Archeveque Péter Syndicusnak, kik mindnyájan Ferneyben laknak, és Tanúknak kérettettek, jelen léteekben.

Signé

DE VOLTAIRE.

Továbbá ugyan azon Fernéyi kastélyban, reggeli kilentz órákor Aprilisnek első napján 1769ben, a' meg-nevezett Notarius előtt, és az alább meg-írt Tanúk jelenlétebben, meg-jelent az említett Mélt. Voltaire Ferentz Mária Ur, Királyi Komornyik, Tagja a' Frantzia Academiának, 's Ferney, Tourney, Pregny, és Chambesy Helységeknek Ura, a' ki itten a' Ferneyi kastélyában lakozik, 's azonnal, a' mint ágyában, hol betegen fekszik, Ferneyi Plebanus Urtól a' szent Communiót el-vevé, ezen tulajdon szavait mondá:

Most immár midőn az én Istenemet számban fogom, ígérem, hogy azoknak a' kik engemet a' Királynál el-vádoltak, és a' kiknek gonosz intselkedések el-nem sült, tiszta szívből meg-botsátok.

Ezen Declaratiója felől a' Mélt. Voltaire Ur hiteles Bizonyság-levelet kívánván, azt ezen írásom által ímé adom, Ferney Plebanus Tiszt. *Gros Péter* Aldozó Pap 's Exjesuita Antal Ádám, 's Bigex Simon Uraknak, úgy *P. Claude Josephnek* Gexi Klastrombeli² Capucinusnak, továbbá *Maugie István* Arany mívesnek, 's Ferney Syndicus *L'Archeveque Péternek* mint Tanúknak jelenlétebben, kik valamint Méltóságos Voltaire Ur is, és magam is, ezen Írást mind alá írták; – a' meg-nevezett kastélyban, órában; napon, hónapban, esztendőben, mint felyebb.

VOLTAIRE ÚRNAK VALLÁS-TÉTELE.

1769ben Aprilisnek 15dikén előttem Ferneyben lakó 's alább írt Gex Tartománybeli Királyi

¹ Tartományban [Emendálva.]

² Klastrombel [Emendálva.]

Notarius *Claude Raffó* előtt, 's a' továbbat, meg nevezendő Tanúk jelenlétekben, megjelenének Tiszt. Plebánus *Gros Péter* Úr; úgy *L'Archeveque Péter* Ferneyi Syndicus, *Claude Etienne Maugie* Aranyműves, *Jean Baptiste Antoin Wilhelm Loucis Bugros* Seb orvos, 's a' Montpellieri Királyi Academiának Tagja, Gex Tartománybeli Eskütt, Tisztel. *Pater Claude Joseph* Capucinus és *Pierre Jacquin* Ferney Oskola Mester 's a' t. a' kik azt vallották, hogy jelen valának midőn *Francois Marie Arouet de Voltaire* Ur, Királyi Komornyik, 's Tagja a' Frantzia Academiának, Ferneynek 's a' t. Birtokos ura, ki külömben Ferneyi kastélyában lakozik, a' meg-nevezett hónap¹ első napján, reggeli 9. órakor, minekelőtte a' szent Viaticummal élt volna, következő Vallás tételt tett:

Állhatatosan hiszem mind azt valamit a' Catholica, Apostoli 's Római Anyaszentegyház hiszen és vall. Hiszek egy három személyű Istenben, Atyában, Fiúban és Szentlélekben, a' kik valósággal különböznek egymástól és még is egy természetűek, egy Istenségűek és egy hatalmúak, hiszem hogy a' második személy Emberré lett; hogy Jézus Christusnak neveztetik 's az emberek váltságáért meg-hala. Hogy ő alkotta azt az Anyaszentegyházat, melynek hatalmában áll a' szent Irás igaz értelmét ki-mutatni. Azokat az eretnekségeket pedig, a' melyeket ez a' Szentegyház kárhoztatott és meg-vetett, valamint azon hamis Magyarázatok is, a' melyeket arról tehetni, kárhoztatom én-is.

Ezt az igaz és Catholica hitet, a' mely nélkül idvezülni nem lehet, vallom és esmerem én az egy igaz hitnek. Esküszöm, ígérem és kötelezem magam, hogy ezt fogom vallani ennekutánna is, és az Ur Isten malasztjával ebben halok-meg.

Erős hittel hiszem és vallom is mindazon tikkelyeket, a' melyek az Apostoli hit formájában foglaltattak (ezeket Deák nyelven hallható szóval el-imádkozta) 's állítom hitelesen hogy ezen Professiot minekelőtte gyónásomat meg-tettem, Tiszt. Pater József Capucinus előtt el mondtam.

Illyetén volt a' meg-nevezett Tanúk esküvéssel bizonyított állítása, a' mellyről tőlem ezek írott Documentumot kívántak, mellyet tőlök nem is tagadhattam-meg. Költ a' Ferneyi Plebanián, *Bernhard Jacob* Béresnek, 's *l'Archeveque János* egykori Syndicusnak jelenlétekben, kik mind ketten Ferneyben lakoznak, és ezen Authentisation mint hívott Tanúk jelen voltak. Alól-írások: *Gros* Plebánus. *Claude Joseph*, Capucinus. *Pierre l'Archeveque* valóságos Syndicus. *Claude Etienne Maugie*. *Pierre Jacquin*. *Bugros*, Seborvos.

Bé-tétetett a' Protocollumba Gexen 15. April. 1769. Taxa 21. Sol.

DE LA CHAUT.

Én alább írtt Ferneyben lakozó *Claude Raffo*, Királyi Notarius a' Gexi Tartománynak, bizonyítom, hogy én ezen Documentumokat a' magok Originálisaival mellyeket *Voltaire* Ur előmbbe adott szóról szóra össze hasonlítottam: mind ezt az említett Úr kívánságára. April. 15dik 1769.

RAFFÓ.

Alig vonta-ki a' beteg ágyból a' lábát *Voltaire*, 's mind ezeket a' Documentumokat, nevezetesen azt a' mellyben Vallástétele van, el-tagadta, hogy nem valók. *Soha sem látott, nem-esmértt Bitangok mondják hogy azt az én számból hallották: a' gazemberek a' leg-nevettségesebb Stylussal tették azt papirosra; de szemtelenségeket tsak ugyan nem vitték annyira, hogy Nevem alá-írását annak alája fessék.* – Más helytt ismét* úgy beszéli ezt önnön maga, hogy lehetetlen tovább kételkedni rajta, hogy ebből a leg-szentebb dologból tsak tréfát üzött. Lássuk tulajdon szavait: *A' Ferneyi Remete rosszúl volt, 's únatkozásában soha se tudta mit tsináljon. Eszébe jutott, hogy az utolsó kenetet magának hiteles Tanúk előtt adatja-fel, a' mint ez azon tartományban szokásban vagy on. 'S meg-tsala szegény magát, mint azok a' kiket*

¹ esztendő [Emendálva.]

* Ezek szóról szóra Zabuesnigból vétettek a' §nak éppen végéig: *Áprilisi tréfa* volt.

Parisban Jansenistáknak hívnak. Egy Tanácsbeli személy által hozzá ízent a' Ferney Plebánushoz, Gros-hoz (eggy derék kanta-üritőhöz, a' ki addig ivott míg belé el-veszett) hogy első Aprilisban el-ne felejtse hozzá jőni, 's őt az utolsó Kenettel kenné meg. A' Plebánus hozzá jött, 's elibe adta, hogy elébb meg-kell áldoznia, 's úgy osztán annyi olajat ád néki, a' mennyit kívánni fog. A' Beteg reá állott. Aprilisnak első napján magához hozatta a' Szentséget, 's akkor a' Tanúk és egy Notarius jelenlétekben declarálta, hogy Vádlójának a' ki őt meg-buktatni akarta, de igyekezete el-nem sült, meg-botsát. – Formalis Protocollatit tettek eránta, 's ímé úgy halhatott volna meg bízást, mint a' szegény Gusmán az Alzírban. – A' Párisi Coujonok azt fogják tudom mondani, hogy ez Aprilisi tréfa volt. Az illyes illetlen pajkosság nem vala ujság Voltairnál. 1776ban a' Párisi Nép felé fordulván ezzel végzi-el verseit.

Adieu, Peuple Charmant! que je serais heureux
Si Vous daigniez combler le plus cher de mes vœux.
Dechirez le bandean reprenez vos suffrages,
Renversez ma statue et breulez mes ouvrages,

Isten hozzád, kedves Nép! be bódog vólnék, ha leg-indúlatozabb kívánságomat tellyesíteni méltóztatnál. Tépd-le azt a' szem-kötéléket, mellyet rád én kötöttem volt, vond-vissza javallásaidat; döjtsd-fel faragott képem, 's munkáimat hányd tüzre.

Huszonyóltz esztendeig tiltatván-el Páristól, végre hatalmas Barátjainak esedezések által megnyittatott előtte az oda való menetel. 1778ban Februariusban tehát útnak indult, 's mintegy közepe táján bé-is ért. Soha sem fogadtatott még senki nagyobb tisztelettel mint ő. Teli volt ezen öröndetes hírral minden újság levél, 's a' Frantzia Academia Deputatiót küldött ezen tisztelt Tagjának el fogadására. Hertzeg Beauveau vezette az egész öszve-gyűltt Academiát hozzá. Martiusnak 31dikén bé-ment a' kis Gyűlésbe. A' folyosók 's pitvarok rakva voltak azzal a' tömött sokasággal, a' melly őt látni óhajtotta, 's azonnal el-kezdődött a' kéz-tapsolás mihelyt meg-jelent. A' Tagok az Antichamber ajtajáig jöttek elibe, 's meg-kínálták¹ az Elöl-üléssel, mellyet el-is fogadott. Akkor d'Alembert egy Elogiumot olvasott Despreaux felett, mellyben Voltairt véle és Racin-nal, Voltairt magasztalva, hasonlítá öszve. Végre meg-eggyezett kéréssel kérték hogy az Elöl-ülést, mellyet egyébkor nyil-vonás szokott meghatározni, továbbá is tartsa-meg; 's *Voltaire* engedett kívánságoknak.

Aprilisnak 29dikén pompás Gyülekezete vala a' Frantzia Academiának. Ekkor is elő-kellő széket mutattak-ki nékie, 's ez a' nap arról is nevezetes, hogy itt ölelték-meg egymást Európának és Americának leg-híresebb két fiai: a' két ősz VOLTAIRE és FRANKLIN.* Meg-jelent az ő tiszteletére az egész színjátszók Corpusa is. *Bellecour* tette a' köszöntést, 's *Voltaire* igen nyájasan ezt felelte nékiek: *En ezutan egyedül értetek 's bennetek fogok élni!* – Mart. 30dikán midőn új darabját *Irenéjét* hatodszor játszották, és Irénét nyomban *Nanine* követte, a' Theatrumban *Voltaire* is jelen volt. Alig tudta magát keresztül fúrní azon a' tömött Népen, a' melly oda leg-inkább az ő látása kedvéért gyűlt; 's midőn a' lozsiba bé-ért *Brizard* színjátszó hozzája ment, 's egy koronát akart fel-tenni fejére. *Voltaire* le-kapta azt, 's *hát a' nagy betsűlettel meg akartok-é (kérdé) őlni?* képzelhetetlen kedvességgel játszattatott-el a' darab. 'S alig vala vége, midőn a' kárpit hirtelen fel-rántatott, 's Voltairnak faragott képe a' színen állott. A' sok színjátszó körül-vette azt, 's úgy koronáztatott-meg a' Nép örvendőző síkóltozásai közt.

April. 27dikén Alzírt játszották. *Voltaire* is jelen volt. A' Nép az ő jelen létét tsak a' 4dik és 5dik-fel-vonás közt vette észre, 's egyszerre el-kezdődött a' siketítő víg láрма. Mad. Vestris egynehányszor szakasztotta félbe szavait a' Nép nagy kiáltozása miatt. Voltairnak fel-kelle

¹ meg-kínáltak [Emendálva.]

* *Beniamin Fränklin* Americában született.

kelni hogy maga hajtogatásai által a' zsinatot tsendesítse. – Ebben a' nagy zajban *Chevalier de Lescure* ezt az akkor írt Versét nyújtá fel *Voltaire*nak:

Ainsi chez les Incas, dans leur jours fortunés
Les enfans du Soleil, dont nous soivont l'exemple,
Aux transports les plus doux etoient abandonnés
Lorsque de ses rayons il eclairoit leur Temple.

„Igy ragadtattak a' leg-hevesebb örvendezésre az Inkáknál a' Napnak bóldog gyermekei, kiknek példájokat mi most követjük, midőn Templomokat sугárjaival töltötte-el az Istenek.” Ezek a' magasztalások mindazáltal nem távoztathatták-el a' közelgető halált. Májusnak vége felé sérvét¹ kezdé fájtatni. Az Orvosok el-tiltották őt minden gyulasztó ételtől 's italtól; de ő halála előtt kevéssel egy nap 25. findza fekete kávé is meg-ivott. E miatt nem alhatott. *Marschall de Richelieu* néki opiumot javasolt, sőt három dózist, hogy egymás után végye-bé, küldött-is. *Voltaire* mind a' hármat egyszerre vette-bé, 's tőlök 36. óráig aludt. Fel-ébredtekor érzette jelen való halálát, 's béketlenkedet rajta.*

Bár csak 24. óráig élhetnék még, úgymond. – Rosszúl léte hírül vitetett Abbé *Gaultier* Urnak; 's ez maga mellé vévén a' Szent Szulpiciusi Plebánust estveli 10. órakor hozzá ment, hogy utolsó pertzentéseiben az Istennel békeltetné-meg: de *Voltaire* egész meg-határozással azt kívánta, hogy a' Papok takarodjanak, 's őt hagyják tsendesen meg halni. Igy történt halála Május 30dikának éjjelén 1778ban.

A' Párisi Érsek meg-parantsolta, hogy teste szentelt temetőbe ne tétetessék. – Május 31dikén fel-bontatott, 's balzsamommal meg-kenettetett. Szívét *Mons. de Villette* vette magához, 's arany szelentzébe záratta. Bélét a' Szent Szulpitzius Temploma sír-ásói titkon temették-el; egyéb tetemei pedig *Ferneybe* vitették, holott maga készített volt nyugvó helyet jó előre.

FRIEDRICH ugyan azon esztendőben Novembernek 26dikán olvastatta-el a' Berliini Királyi Academia Gyülekezetében azt az *Eloge*-ot, a' melyben ennek a' nagy Embernek ritka

¹ sérvését [Emendálva.]

* Hazánknak egy széles tudományú Írója azon Deák Munkájának harmadik részében, mellyel a' Naturalisták ellenvetéseire felel, (nyomt. Kassán 1790.) azt írja hogy *Voltaire* phantasiákra sülydedzett, átkozta magát, születését, és az Istent; – fel-költ az ágyából, az árnyékszékre ült, bé-nyúlt a' fazékba 's ki-vévén tulajdon ganáját, azt *Tronchin* Orvosnak jelenlétében meg-ette. – Nem vagyok olly emberségtelen hogy el-ne hidjem hogy Fő Tisztel. Kánonok 's Apát Úr hiteles forrásból nem merítette ezen történet' elő-adását: de *Zabuesnig* a' 370. old. ezen esetről szölván, sem az Istent átkozásról, sem a' – meg-ételéről nem szöll. – Lehetetlen hogy azt meg-ette volna! *Voltaire* nem olly nyomorgó Scriptor volt [jav.: volt] mint a' mi szegény *Kalmár Györgyünk*, kinek fölöstökömje, ebédje, ozsonnája 's vatsorája is olajjal meg-áztatott [Emendálva: olajjal-meg] réti fű volt gyakorta. Egynehány Helységnek Birtokosa lévén, *tseléd* nélkül, – 's Párisnak leg-első karú Lakosaitól tsak nem imádatván, *barát* nélkül nem szűkölködhetett úgy, hogy phantasiáiban maga maradjon; – ha pedig volt valaki körűlte, bizonyosan nem engedtetett-meg nékie, hogy bűdös appetitusát tellyesítse. Gaz-embernek kiáltom én *Tronchint* ha jelen volt és a Beteget karon nem fogta. – Az egy általjában nem történhetett-meg! – De légyen úgy! ette légyen meg szegény Beteg a' –t, – nem tselekedte-é ugyan azt ő előtte sok Chemicus? *hideg vérrel* pedig, nem *eszen kívül* a' mint *Voltaire*ről beszéltetik. – Be kevéssé Philosophus az, a' ki ha azt tselekedte volna is, miatta pirulna. – A' mi az *Istent szidalmazás* tzikelyét illeti, én ugyan *Voltaire*t nem mentem, – tudjuk melly sok pajkosságot 's istentelenséget követett-el tsak azért hogy elmésségét jobban fitogtathassa; 's a' mihez valaki egész életében hozzá szokik, azt el-hevűlt phantasiája könnyen juttatja emlékezetébe: de – vallyon nem *locus communis*-é ez egy bizonyos rendű Vádlóknak? – Eszen nem lévő embernek vétkes tselekedetét vétkül venni nem lehet, tudjuk. Phantasiában volt, azt beszéli *Tronchin* után az említett Magyar Tudós. Phantasiában pedig a' leg-szentebb Ember is lehet, mert a' betegség physikai és nem moralis dolog, melly olly annyira köz – távol légyen az alatsonyítás tölem, – egy Apostollal-is, mint vélem, vagy akar kivel. – Szabad légyen még Laicus létemre ki-mondanom a' mit érzek: Miért hordanak-elő ilyen mondi-mondákat a' Keresztyén Vallás Bajnokjai, midőn arról az Igazságról van a' szó, a' mellynek meg-ígértetett, hogy rajta a' Pokol kapui sem fognak diadalmaskodni? Az illetén védelmek által gyanussá teszik mind magokat, mind azt a' Tudományt, a' melly Isteni sugallásból vette eredetét; – mert kitsoda az a' ki az illy historiátskák felett gonosz katzagásra ne fakadjon? KAZINCZY.

tulajdonságait tellyes érdeme szerint festi. Nevezetes tziikkelye az, a' mellyben őt *Ciceróval* hasonlítja öszve azon tekintetben, hogy mind ez, mind amaz *nem egyben vólt felette nagy*. – Én azokat a' kik Voltairt közelébből óhajtják esmerni nem útasíthatom igazabb képhez annál, a' mellyet ez a' Király ékesen szóllásának egész varázslásával festett. Meg-vagyon az a' *Sanssoucy Philosophus* Németre fordított Irásai között-is. –

KAZINCZY.

25. Az olasz nyelv édességének 's hathatóságának két példája
Orpheus, 1790. Második kötet, [Harmadik Darab], Oroszlán Hava, hátsó borító

AZ OLASZ NYELV
ÉDESSÉGÉNEK 'S HATHATÓSÁGÁNAK
KÉT PÉLDÁJA.

Magyar Orthographia szerént.

Téneri zdennyi, e platside e trankville
Repulze, e kári vettzi, e ljéte pátsi,
Szorízi, paroléte, e doltsi sztille
Di pianto e szoszpír, tronki e molli bátsi.
Fúze tai kóze tutte, e possja unille
Et ál fótse temprò di lente fátsi.
E ne formò kvel szí mirábil tsinto
Di kvella avéva il bel fiánko szutsinto.

Tyáma gylabbitor de lombreterne
Il rauko szón de la tartarea tomba:
Tréman le szpatzióze átre kaverne
E láer tséko a kvel romor ribomba.
Ne szí sztridendo maj da le szuperne
Rejóni del tsélo il folgor piomba.
Ne szí szkossza dzsammái tréma la térra
Kvando i vapóri in szen grávida szérta.

ROUSSEAU, Munkáinak 20dik Kötetében, TASSÓnak Gierusalema liberata nevezetű költeményéből ezt a' két Stanzát választotta-ki az Olasz Nyelv édességének 's durvaságának érztetésére. Nem szükség ezeknek szavait értenünk (ezt veti utána) elég ha a' hangzatok érzésére fülünk, 's érzésünknek meg-vallására egyenességünk vagyon. Az első Stantzában a' sok kedves l, b, z, ts, lj, ny, é, – a' másodikban a' sok durva r, tr, mb, sztr érdekli a' fület. Ennyi kedvességgel a' miénk nem bír; de elég az, hogy többel bír, mint minden más Európai. Kassán, Kos 28dik 1791.

SZÉPHALMY.

26. A' német nyelv hangzása
Orpheus, 1790. Második kötet, [Negyedik Darab], Szűz Hava, hátsó borító

A' NÉMET NYELV HANGZÁSA.

A' lágy és édes hangzatokhoz szokott Olasz, Magyar, és Frantzia, el-idegenedvén a' Német

Nyelvnek darabossága által, arra az igasságtalanságra ragadtatik, hogy ettől általjában minden érdemet meg-tagad. Pedig nem csak a' *Harmónica* mennyei gyönyörűségekre olvasztó édes rezgése, nem csak a' *Flautravers* öblös szózatja, nem csak a' *Fortepiano* ezüst hangjai kedvesek a' fülnek. Kitsoda nem hallja a' *tábori muzsika* tsengését, vagy a' *Corno* harsogását az erdőknek éjeli setétségében érzékeny gyönyörűséggel? A' *Rembrandt* szemet ijesztő fekete foltjait szint olly tisztelettel nézi az Aesthesis Szemlélő, mint a' *Titian* kedves *testét*. A' hol a' szülő Természet alföldi szelíd térséget formálni meg-szünt, ott Carpathusi bértzeket és sziklákat teremtett; de ő ezekben nem kevesebb szép és tökéletes, mint ama' munkájában. – A' Német Nyelv nem hangzik olly szelíden, mint az a' három a' mellyet felyül említettem; de talám annál alkalmasabb a' vad tárgyak 's dühös indulatok elő adására. Lássunk itt egy két példát ezekre; másszor majd szelídebb hangzatúakat mutatok elő. – Az itt nyomban következő töredék Klopstocknak Messziásából van véve, a' második pedig Ódái között. Szokásom szerint Magyar Orthographiával írom-le a' szókat, hogy azok-is olvashassák, a' kik Németül nem tudnak, és érthessék, a' mit éreztetni akarok; 's csak azt jelentem még, hogy az első példában nem a' valóságos szók, hanem a' poétai lábok szerint teszem-meg a' szaggatást úgy hogy a' melly sor-tag ott két syllabából áll, azt Olvasóim spondaeusnak, a' melly sor-tag pedig háromból áll, azt dactylusnak vehetik bízvást, mert ezek a' sorok a' Németeknél hexametereknek tartattatnak. – A' második példa Klopstocknak tulajdon metrumára szabott.

I.

A' MESSZIÁS I. ÉNEKÉBŐL.

Aber zínlószund nürtzurfer zwájflungal lājnnochemp findlich
Zínlősz vídergott vasztzu denkenent stirtztenim abgrund
Iren trónendi gájszterder hellenda jéderda hínzank
Stirtztauf jédenájfn felszbrách unter jédemdi tífe
Ungesrim ájnun. Krachender klangdi unterste Helle.

II.

SCHLACHTGESANG.

Ódái között.

Vi ersoll der Gezang desz lauten Hérsz
Fon dem Gebirg in dasz Thál herab,
Da tzu dem Angriff bájn dem Valdstrom dasz Krígszlid
Tzu der ferti genden Slacht und dem Zíge den Befél ríf.
Regmetz, Septemb. 27d. 1791.

1793

27. Jelentés fordítások kiadásáról

Magyar Hírmondó (Béts), 1793. augusztus 2., 4. szakasz 10. füzet, Toldalék, 178–179.

Hazánknak nevezetesebb Könyvárosainál két munkám fognak rövid időnn árúztatni; egyike ezeknek e' nevezet alatt: *A' Szinopei Diogenesz' Dialogusai*. Cons. Wieland Ur' Irásaiból. Pesten, Trattnernél, 1793. – a' másika pedig: *Herdernek és Lesszingnek Mesélései*. – Mind ezt, mind amazt Bétsi Rézmettző Kohl Urnak szép mettzései ékesítik; és az utóbbik hollandiai papirosra nyomtatott, olly formán egészen, mint a' hogy' *Schrämbel* Ur adogatja-ki Bécsben a' Német Klasszikusok' Irásait. – *Diogenesznek* árra 1 for. *Herdernek és Lesszingnek* pedig 1 for. 20 kr.

Úgy szándékoztam, hogy *Diogenesz* is a' szerint nyomtattassék, mint *Herder*; de egy olly történet, melyet nem szabad kimondanom, akadályt vetett szándékomnak. Kész lévén a' Rézremetsző a' képpel, kéntelen valék a' kép' kitsinségéhez illő formátumot vétetni a' Nyomtatóval, kinek még akkor apróbb betűi el nem érkeztének vala. Ebben némelly helyeken el vagy on hibítva orthografiám, mert a' Korrektúrát nem magam vittem. Ellenben *Herdernek* minden árkusait, ide, *Tokajnak*, 's *Kassának* szomszédságába küldözgette korrekturája miatt Nyomtatóm; és erről merem állítani, hogy, ki-vévén egynehány kevés botlást, tsak nem minden hiba nélkül készült-el. De ez sem érhető-el azt a' tökéletességet, a' melyet néki adni óhajtottam: mert – papirosa nints ki-simítva – a' könyv' árkusai két öltéssel vagynak össze-fűzve – és a' *Kohl*' képét a' Nyomtató belé nem ragasztatta, úgy hogy már most a' Vevők azt külön fogják kapni. – Ha ki a' könyvvel együtt képet nem kap: jelentse magát annál, a' kitől a' könyvet vette, vagy levél által nálam, 's a' Nyomtató' hibája által esett fogyatkozást helyre fogom hozni azonnal.

Lesznek talám, a' kik a' munka' árát drágálni fogják. Ezeket kérem, gondollyák-meg, hogy ez nem olly költséggel készült munka, mint a' melyeket némelly Nyomtatóink nyújtanak. *Herdernek* árkusáért 12 for. 30 krt ígértem az alkuban; ehez járúl a' kép' árra, és a' postapénz, melyet minden árkusnak velem közléséért, és ismét fel-küldéséért fizetgettem. *Schrämbel* is 1. for. 20. kron adja minden darabját Német Klasszikusainak, pedig azokból sok százat el-ád, holott én még egy munkámból sem vettem-ki a' ki-adására tett költségemet. – Ha *Herderem* 's *Diogeneszem* nem tsal-meg úgy, mint egyéb litteraturai igyekezeteim: még ez idén sajtó alá mégyen az újjabban fordított *Geszner*, és a' *Klopstock*' *Messziásának* első Szakassza, melyet eddig – rész szerént a' vártt segéd' meg-tagadása, rész szerént dolgaimnak össze-zavarodások miatt, osztán azért is, hogy a' *Chodoviék*y által Berlinben metszetett Réztábla későn jött kezemhez, és még egy ok miatt, melyet, míg azt nem látom, hogy nagy szándékom bóldogúl, biztosabb Barátimnak is szemérmesen vallok meg – tellyesítenem lehetetlen vala.

Kazincy Ferenc.

1802

28. Babér

Magyar Kurír, 1802. március 19., I. félesztendő 23. szám, 367–368.

Biharból, Febr. 20 dikén. – Követém a' Doct Zsóldos Úr' példáját, (lásd a' Kurír minapi levelét a' 189 old.) 's Csokonai Urnak Földit kesergő ódájára azt jegyzem meg, hogy ott a' *babér* szónak éppen nem vala helye. Ezt a' rút szót Földi hozta-bé a' Szépség' szavai közzé. Elakadván tudnillik azon, hogy a' *laurust* a' *hederától* megkülömböztetni nem tudta (mert e' kettőt, noha az eggyike fa, a' másika csemete, siető Iróink *borostyánnak* nevezgették) 's a' maga etymologiai elborúlásaiban azt vévén észre, hogy a' *borostyán* szó' első három betűje jól illik a' Bacchusnak és Kómusnak szentelt *hedera*' ideájához, a' *hederát borostyánnak* hagyta, a' *laurust* pedig, a' konyhák' Lexicona szerint, *babérnak* nevezte el. Tudni kellett vala Földinek, hogy a' *borostyán* szót nem a' *bortól* vettük, hanem a' tótok' *brestyánától*, (tótul is *laurust* teszen) 's érzeni, hogy a' patikai büzü *babér* kedvetlen leszsz a' Múzsáknak. A' *hedera*' neve magyarul *repkény*, és azt e' név alatt esméri (úgy tudom azt Közép-Ajtai Botanicus Benkő József Úrnak leveléből) az egész Erdély' köznépe. E' szerint a' *lauruson* bízvást megmaradhat az ötlet illető régi *borostyán* név továbbá is. A' *babérból* fűzzenek a' *Cátiusoknak* koszorút a' megharagított Múzsák, 's mind azoknak, a' kik ezután versben e' csúf szóval élni merészlenek!¹ –

Cs... ..cz.

¹ mérészlenek [Emendálva.]

1804

29. Kazinczy András nekrológja [1.]

Zeitschrift von und für Ungern, 1804. 4. Bandes 4. Heft, 334.

Den 8. Novemb. starb zu Beretö im Zempliner Comitatz, Hr. Andreas v. *Kazinczy*, kön. Rath, und Beysitzer der löbl. Zempliner Gespannschaft. – Er war zu *Vinna*, den 11. April 1738 geboren. Sein Name ist zwar nicht literärisch merkwürdig, aber in der Reihe der edeln Beförderer alles Guten verdient er eine der ersten Stellen. In dem Kreise, in dem er lebte, ward er wegen seines festen, sich immer gleichen, biedern Characters, wegen seines erfinderischen Geistes, attischen Witzes und seiner beständigen Thätigkeit allgemein verehrt. Er war unter den Protestanten einer der ersten, die ihre Kinder in katholische Schulen schickten, und er vertraute selbst seinen Sohn der Aufsicht und dem Privat Unterricht des Paters *Koros* aus den frommen Schulen.

1805

30. Kazinczy András nekrológja [2.]

Magyar Kurír, 1805. február 12., I. félesztendő 13. szám, 203–204.

Beretőn, Zemplény Vármegyében, Novembernek 11-dikén. – Ma temettük-el itt ennek az egész tájáknak elfelejthetetlen díszét, Cs. K. Consiliárius Kazinczi *Kazinczy András* Urat. Attya *Kazinczy Dániel*, anyja pedig *Szirmay Theresia* volt. Született April. 11-dikén, 1738-ban; meg-holt itt Beretőn, két esztendei sínlése után, Novemb. 8-dikán 1804. Fialabb esztendei ólta köz hivatalt nem viselt, de Vármegyénknek minden nehezebb dolgai tanátsain fordultak-meg, 's két Diétákon Követségét is viselte. Tisztelt özvegye benne a' legjobb férjét, két gyermekei a' leghüségesebb atyát, alattvalóji a' legkegyesebb Urat, szomszédjai a' leg igazabb barátot, az egész táj pedig egy eleven elméjű társat 's Magyar szivességű Vendéglőt vesztettek-el. (Eltemetése' napja. Növ. 11-dike, familiájának egy más történet miatt is emlékezetes napjává lett; ezen volt tudniillik összekeleése M. Kazinczy Ferencz Úrnak Nagy-Kázmért, Mélt. Gróf Szendrei Török Lajos Urnak Sophia Antónia leányával.)¹

31. Jekelfalusi József ajándéka

Magyar Kurír, 1805. február 12., I. félesztendő 13. szám, 204.

Nagy-Kázmértt, Zemplény Vármegyében, Decemb. 8dikén 1804. – Ezen Vármegyének utolsó Köz Gyűlése alkalmatosságával Mélt. Jékelfalvi *Jékelfalusi József* Cs. K. Kamarás Úr egy igen nemes tselekedet által vont új fényt tündöklésben lévő nevére. Vármegyénknek köz szeretetű ifjú Vice Ispánya Nagy Lónyai 's Vásáros-Naményi Lónyai Gábor Úr által az árvák' dolgában tartott tanácskozás mellé rendeltetvén, ezen emberi 's keresztyéni célra két ezer forintból álló áldozatot tett. – Magasztalására szolgál ezen nagy birtokú Uraságnak az is, hogy az Ud. Consiliárius Szirmay Antal Úr által deák nyelven írt és leg közelébb két darabban kiadott Zemplény Várm. Topographiája' és Historiája' kinyomtatására ötszáz forintot ajándékozott. Így vonsz magára igaz ragyogást a' nagy lélek; melly ragyogás osztán új jótétellé vál, mert mások feleszmélnek a' ragyogásra 's követik a' szép példát. A' most említett munka mellé készült Zemplény Vármegyei Mappa' réz tábláját Ő Excell. a' Fő-Ispán az elmúlt Octoberben tartott Tisztválasztó-Szék' (Restauratio) alkalmatosságával a' Vármegye' Archivumának ajándékozta. Ezen Karacs Ferencz Hazánkfia által metszett réz táblának ditséretére szűség megjegyeznünk, hogy azt Vármegyénk' életben lévő Földmérője *Blaskó János* Úr rajzolta, és hogy az olly tökéletes rajzolás, a' millyeknek minden Vármegyénk' delineatióit óhajtanánk.

32. Teleki Sámuel műkincsvásárlásai

Magyar Kurír, 1805. február 15., I. félesztendő 14. szám, 210–211.

Bihar Vármegyéből. – A' mi tudományokat betsülő Fő Ispánunk, Fő Mélt. Gr. Teleki Sámuel Erdélyi Cancellárius Ő Excellentiája három rendbeli kintsel gazdagította legközelébb hazánkat.

Strasbourgban talált Tacitusnak Historiájára, igen szépen pergamenre írva, melly a' nagy emlékezetű Mátyás Magyar Királynak Budai híres Bibliothekájából idegenedett-el, és a' mellyet jure postliminii már magáévá tett. – Ugyan ottan találta a' nevezett, Mátyás Királynak originalis képét is olaj festéssel, és azt is kopiáztatta. – Meg hozatta Párisból a'

¹ [A zárójeles rész a szerkesztő összefoglalása Kazinczy levele nyomán.]

híres Piranesi Calchographusnak minden munkáját is, hogy legyenek meg valahol a' Hazában. Ezek 2000 f.nál többbe állanak. –

E' szerint ennek a' nagy Hazafinak a' Mátyás megbetsülhetetlen Könyvtárjából már három darabja vagyon; mert Könyvei' Catalogusának első kötetéből tudjuk, hogy a' Mátyás' Catullusát és Tibullusát is megszerezte. – Gyönyörködve említem, hogy ez előtt húsz hónappal a' nagy Széchényi' Bibliothekájában Pesten, Mátyásunknak imádságos könyve is volt kezemben, kisdéd formátumban igen tsinosan írva. – Szentek lesznek ezek az ereklyék minden Hazáját és Nemzetét szerető Magyar előtt, mert Mátyás nagy lett volna, ha a' Nemzet voksa meg nem tisztelte volna is a' koronával; – szentek lesznek idővel azon Hazája' boldogságán buzgón fáradozó nagy Férfi' emlékezetéért is, a' ki ezeket most a' külföldről viszsza szerzi.

33. Csokonai-nekrológ

Magyar Kurír, 1805. február 19., I. féleztendő 15. szám, 235–237.

Ér-Semlyénben, Debreczen mellett, Január. 30-kán. Tegnap estve temeténk-el Debreczenben Litteratúránknak egy felejthetetlen díszét, *Csokonay (Vitéz) Mihályt*. Született ugyan-ott Novembernek 17-dikén, 1773.¹ Megholt Januárius 28-dikán virradóra, hektikai kiszáradásban. Nagy kedvességet nyert versei által: még nagyobbab azoknál, a' kik őtet közelebből ismérhették, szíve' szelíd és jámbor volta által; mert az ő affectált és nem affectált misanthropiájából úgy sugárlott ki mindég az emberi szeretet, mint affectált cynismusából az aesthetikai lélek. Utolsó nyavalyájában a' mi nemes lelkű Szentgyörgyink volt mind Orvosa, mind vigasztaló barátja. Ugy ment a' halálnak, a' mint azt az eszes embertől várni lehet; nem óhajtotta, de tőle nem rettegett. Emlékezete szent léssen közöttünk; szent nékem minden esetben, nevezetesen poétai munkájira nézve, mellyeket ez' úttal a' Publicumnak, mint nem sokára megjelenendőket, bémutatok; remélvén tiszteletet érdemlő anyjától, hogy ismervén fija eránt való barátságomat, nékem fogja engedni azt a' szerentsét, hogy általam botsáttassanak közre. A' mi a' nyomtatványokból bejövendő, övé leszsz. – Lilláját, mellyet a' nyomtató annyira tartóztatott, hogy három esztendő óta tsak negyedfél árkus készült el belőle, Novemberben én vettem kezemhez, 's az most Anákreoni verseivel, Dorottyájával, 's minden egyéb munkájival egygyüvé nyomtatva fog megjelenni. Ezen rövid jelentésem az azon szép versekkel rekesztem-bé, mellyekkel barátja' árnyékát Fő Hadnagy Fazekas Mihály Ur, kinek tanácsával a' munka' kiadásában élni fogok, megtisztelte:

*

Él-é a' síron túl, vagy nem, az emberi lélek?
Ezt a' kérdések' kérdését a' mi VITÉZünk
Fejtegeté: de mivel nem akadt nyitjára előlről
Túlnanról akará még megvizsgálni. Azonnal
Ketté nyílt az örök titkok' kárpitja előtte.
Ő bément 's széljelnézett. Látván az halandók'
Gyenge világa elől elrejtett mennyei pompát,
Gondolatit szárnyára vevé a' lelki ditsősség,
És ő még fül-nem-hallott szent angyali hangú
Énekek' énekein kezdé ditsérni az élet'
Felséges voltát, melly várja az emberi lelket.

¹ [A mondatvégi írásjelet pótoltuk.]

Megtetszett kedves zengése az angyali karnak.
'S mennyei Múzsának lelkét ott fogta. Ez halmot
Hamvai tisztelik és gyönyörű munkáji hazáját.

Kazinczy Ferencz.

34. Tudósítás Újhelyi Dayka Gábornak kiadandó versei felől
Magyar Kurír, 1805. július 23., II. félesztendő 7. szám, 111–112.

Tudósítás Újhelyi Dayka Gábornak kiadandó versei felől.

Ungvári Professor fő Nemes születésű *Újhelyi Dayka Gábor* még 1796-ban meghalálozott. Elsőbb Poetája Hazánknak nálánál, igen is vagy: kész volt ő a' pályáát *Virágnak* még minekelőtte halhatatlan ódáját éneklette is, kész *Kisnek*, általnyújtani: de édesebb, de szeretetre még méltóbb, az ugyan egy sints; 's *Virág* és *Kis* gyönyörködve fognák őket magokkal egy rendben ülni látni. A' Párkák megirigylették őket Literatúránknak, 's fonálát ifjú esztendeiben metszették-el. – Éppen most lesz négy esztendeje, hogy nyomtatás alá készített kézírása kezembe került. Az a' nemes-lelkű nagy férjfi, a' ki azzal megajándékozott, tudta, melly szoros barátságban éltem én a' megboldogúttal. De a' nyomtatás alá készített kézírásban sok darabokat nem lelek, mellyekkel 1794 előtt magam is bírtam. Hogy végre hozzá foghassak¹ kiadásához, hogy végre tökéletes munkát kaphasson a' Haza, kénszeríték minden barátjait a' Szépnek, Jónak és Igaznak, a' kiknél versei meg vagynak, tegyék correspondentiába vélem magokat, és a' nálok meglévő daraboknak felyűlírásait, 's a' versnek első sorát küldjék-meg nekem, hogy ha a' nálok meglévő vers nálam is megvagy, haszontalan fáradsággal 's költséggel ne terheltesse. Tanuló társai pedig 's² a' tanítványai igen kedves szolgálatot tennének nékem, ha biographiai tudósítások által segéllenek-elő igyekezetemet. – Ér-Semlyén, Júniusban 1805.

Kazintzy Ferentz.

¹ foghassák [Emendálva.]

² [Pótoltuk a kötőszót.]

1806

35. Esőző Jupiter

Magyar Kurír, 1806. június 13., I. félesztendő 47. szám, 714–716.

Zemplén Vármegyéből, Májusnak 30-dikán.

Újságleveleink az úntatásig tele voltak tavaly és már az idén is azon panaszokkal, hogy a' Görögök' Esőző Jupiterjek (*Zeusz Hüetiós*) képzelhetetlen károkat teve mindenfelé. Azonban újabb tudósításom figyelmet fog érdemlenni nem csak azoknál, a' kik újságleveleinknek valamely nyomtatványát a' később időkben a' régiség' ismérete miatt olvasándják, hanem azoknál is, a' kik Tokajnak tájékát ismerik 's innen távol laknak. Én e' földön nevelkedtem, 's sok ízben láttam a' Bodrog' és Tisza' árjait, hogy az egész lapályt túl a' folyón elborította: de ezt az özönt, ezt a' mindent elnyelő tengert nem láttam még¹ soha. Tokajnak *bésippadt pyramis formájú* szép hegye, mely másszor Májusban a' legszebb zöld lapályból kékellett, most midőn a' Szegi hegyek' tetőjiről tekintetem-le az alattam elnyúlt vidékre, egy tengerből látszott mint valamely Fok (*Cap, Vorgebürg*) előkelni; 's az Ungvár hegyein kezdvén le az Erdélyi havasok' tájáig mint a' Horátz' szerentsétlene² nem láttam egyebet égnél, víznél. Szabolcsban és a' Biharligeteseiben, a' hol még harmad évén dinnyéket szedtünk, most egész gulyák és ménesek úszkálják keresztül a' tókat. Tavaly aratás felé a' Polgári töltésről, hol kétszáz ötvenhét étellel megrakodott Borsodi 's Gömöri szekér fogta-el áltmentemet, vissza kelle fordulnom egész Ujvárosig, 's Nánás és Böszörmény közt egy egész óránál tovább gázoltam keresztül egy kákás és nádas vízen lovas kalaúzm után, 's úgy tértem Tokajnak. Zemplénynek azon szaka, mely Bodrogtörszéknek nevezetik, egész esztendőt által víz alatt feküdt; rétjeik kaszálatlan maradtak, 's marhájik, kiszorítva³ a' legelőkből 's nem kapván egészséges eledelt, mételyt kaptak 's elhűltek. Az aratás elkésett, October 27-kén közel Zilajhoz még lábán láttam a' zabot; a' tengerit (málénak hívják ott; *zeá maysz*) szüret után is törték, a' hol azt, mint Szatthmár Vármegyének nagy részében, iszappal bé nem temette a' Szamos; 's semmi sem volt közönségesebb mint azt látni, hogy az asztagok a' szűrükön (szérükön) a' szerint füstölgöttek, mintha gyúlni akarnának. – Ez a' sok esőzés cselekedte, hogy a' bor' ára, látván a' lakosok a' közelítő rossz szüretet, előre annyira felment, hogy már Augustusban egy ittze közönséges bor, melly kevés esztendővel annakelőtte még hét krajczáron költ, a' Hegyalján 21 xron árúztatott, 's a' Tokaji városi-fogadóban bort kapni éppen nem lehetett. Ezek olly történetek, melyeket a' maradék nem fog elhinni.

Ez a' kártékony vizes Isten ez idén is hasonló csapásokkal kezde rettegtetni bennünket. Három vagy négy hete, hogy Nagy-Mihály tájékán egygy felhő megszakadt, 's a' Zemplényi 's Ungvári hegyeken a' téli hó hirtelen felolvadt, 's e' miatt a' Tisza⁴ egygy pillanatban megtölt 's olly sebességgel kitsapott, hogy minekelőtte az ott legelő csordák' pásztorai a' marhát elverhették volna, megtörtént a' veszedelem. Vármegyénknek volt Vice-Ispánja T. Bernáth Ferencz Úr így vesztette-el Miglészen egy pillanatban 67 darab marhát, Terebes Mező-város pedig négyszáznál többet. – A Virgyíl *mindeható atyja* rossz kedvel botosátkozott-le Júnójának kebelébe.⁵

36. Csokonainak sírköve

¹ meg [Emendálva.]² szerencsélene [Emendálva.]³ kiszortív [Emendálva.]⁴ Tusa [Emendálva.]⁵ bebelébe [Emendálva.]

Hazai Tudósítások, 1806. Kis Aszszony hava [augusztus] 16., I. félesztendő 14. szám, 119–120.

CSOKONAINAK SÍRKÖVE.

Csak hamar azután, hogy én tavaly Januáriusban a' szegény Csokonai' halálát a' Publicumnak hírül adám, megszólította Mélt. *CSEREI FARKAS* Úr – fíja a' Mária-Therésia alatt szolgált tudós és fáradhatatlan munkásságú Referendariusnak; az Erdélyi Fő-Ítélszék' Elöljárójának, Mélt. Gróf Haller Gábor Úrnak, veje; 's a' nagy Wesselényi Római lelkű Hitvesének testvére – hogy ezen köz kedvellt nyert Írónknak sírját tisztelnénk-meg egygy kövel, 's így adnánk bizonyosságát, hogy a' Nemzet azok eránt, a' kik, magokat érdem által megdicsőítvén, ő reá is fényt vontak, nem háládatlan. Ő, ez az én igen nagy becsű barátom, késznek jelentette ugyan magát arra is, hogy az egész költséget, mellyet a' feltétel kívánni fog, birtokának gazdag jövedelméből minden társ nélkül megtégye: de érzette, hogy nem lévén szövetségben a' Megholttal, ezen áldozattételben másokat illet az elsőség; más részről pedig a' legtisztább czélból azt óhajtotta, hogy a' szándéklott tisztelet a' Nemzetnek minél számosbb tagjai által tétessék; 's azon kedvezések szerint, mellyekkel velem bánni édes gyönyörűsége az ő szívének, nekem hagyta azt a' szerentsét, hogy ezen igyekezet eránt a' Magyar Múzsá' barátjaihoz szóljak, 's őket a' mellélépésre meghívjam és felbuzdítsam. Én ugyan azt óhajtottam, hogy a' Jelentést maga az a' szépézésű férfi tette volna meg, kinek lelkében a' szép gondolat támadott; meleg szövése gyúlasztva hatott volna minden szívre: de nem fogattatott-el vonogatásom. Megadom tehát magamat, 's próbát teszek a' Barátság' auspiciumai alatt, ha szavam foganattal szövése e a' Csokonai' betsölőjéhez, kiknek számok elég nagy; 's szerencsés tolmácsa leendő e barátom' akaratjának, melly mind a' Megholt' becsületét¹ czélozza, mind a' Nemzetét.

A' kö, (úgy végeztük-el azt egymás között) nem a' medenczés piedesztálok igen is közönségessé vált formájára léssen állítva, hanem a' Régiek' szép egyszerűségében. (*simplicitas, Einfachheit*). A' márványba metszett Írást e' kevés, de sokat jelentő szók teszik:

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLYNAK

HAMVAI

született 1773. Novemb. 17-d.
megholt 1805. Januar. 28-d.

ARKÁDIÁBAN. ÉLTEM. ÉN. IS!

A' monumentum' felső részében pedig a' Lepe – (rút és közönségesebb neve: *Pillangó*) – fog lepedesni. A' márványt Zsibó adja hozzá, 's Csereinek ajándéka léssen.

„Méltán tiszteli a' Maradék a' Dalköltő' medenczejét, kit a' Múzsák önn magok szentelének Papjokká, hogy a' Világnak erkölcsöt 's feddhetetlenséget tanítson. Az ő dicsősége fogyatlan fényben ragyog, míg az ádáz Vérengező' tropéumi porban sorvadnak, 's a' tunya Uralkodó' sírboltja széljelomolva áll a' sivatag pusztá' közepén, elborítva hideg mohhal 's vad tövissel; gyakorlatlan pihenője a' megtévedt Utazónak.” Ezt mondja az én Gessznerem az Abel' halála elején. 'S légyen ez minden buzdítás helyett mondva azokhoz², kik a' Nemzetet szeretik, és annak gyarapodását mind abban a' mi Szép, Jó és Igaz óhajtják.

A' segedelem' beszédre megkéretnek ezek: *Bécsben*, Haykul Antal Erdélyi Hazánkfiya, Cs.

¹ becületét [Emendálva.]

² azekhoz [Emendálva.]

K. privileg. Könyvnyomtató; *Erdélyben*, Aranka György; *Magyar-Országban Sopronyban* a' Magyar Társaság' Elölülője, *Somogy Vgyében* Sárközi István, *Győrött* Prof. Fábchich, *Veszprémben* Péteri Takács József, *Pesten* a' Hazai Tudósítások' Írója, *Debreczenben* Kis Imre, *Miskolczon*, pedig a' Megholtnak különös hűségű jöltévő barátja, Puky István Urak. A' kik bennünket, ezen dolog' Elindítójit, levelekkel megtisztelni akarnak, azokat barátomhoz Krasznára, hol lakozik, hozzám pedig ide Széphalomra, útasítsák. Barátom a' maga¹ leveleit a' Somlyai, én a' Sátor-Alja-Újhelyi Póstáról veszük. Mind ketten az élet' legszebb örömei közzé számláljuk, midőn levelek által olyanoknak nyerjük-meg szereteteket, kiknek ismerésektől eltiltott a' távollakás. A' begyülemdő pénzről számot fogunk adni a' Publicumnak, 's ha több jőne kezünkhöz, mint a' mit a' szándék kíván, azt a' kesergő anya sajátja gyanánt fogjuk nézni.*)

Juliusnak 30 d. 1806.

KAZINCZI FERENCZ.

37. A legényei gólyák története

Hazai Tudósítások, 1806. Kis Aszszony hava [augusztus] 23., I. félesztendő 16. szám, 130.

SZÉPHALOM, 3. Augst.

Ki nem tapasztalta gyönyörködő csudálkozással, hogy némelly állatok társaságos életet élnek és kormánytól függenek? Ezeknek számok közzé valók a' járvány madarak is, kiket a' természet a' téli holnapokra melegebb éghajlat alá szállít. Ennek tegnap egy nevezetes példáját 's bizonyosságát vala alkalmatosságom látni, 's érteni, 's közlöm azt a' Természeti História' barátjaival, mert figyelmekeire valóban érdemes.

Azon egyg órányi szélességű völgyen, melly Zemplényben Sátor-Alja-Újhely és Szőlöske közt nyílik, soha még ekkoráig gólyák meg nem telepedtek, holott túl a' Toronyi hegyeken olly számosan fognak nyári szállást, mint az Alföld' lapályain. Azonban tavaly tavasszal egy pár gólya a' nyaralni visszatérő seregtől, vagy elmaradván, vagy elválván, Legényén, egy órányira hozzám, egy ottan lakozó Nemes házánál meg szállott. Nem sokára hozzá fogtak a' fészekrakáshoz, 's a' jércze megtojta monyait. De a' kis majorság felett nagy veszély lebegett. Egy nap a' ház' urának 's cselédjeinek, sőt az egész falunak szemléltére imhol jó a' hegyek felől Imreg' tájékaról tizenkét gólya, 's sok ideig magasán a' falu felett kereng. Végre, a' két dezertornak akár elvitelére akár csak büntetésére, kivállalkozik a' kerengő csapathoz két vitéz, 's derekasan hozzá lát az executióhoz. A' két szökevény megfutamlott. Akkor ezek leszállottak a' házra, a' fészket széljel rugdosták, 's elvégezvén küldetéseket' tisztjét, visszarepültek a' felettek még mindég kerengő csapathoz, melly ezeknek felérkezések után mingyárt ismét a' hegyek felé vette útját, honnan jött volt. A' gyalázatos megfutamlók késő estve tértek vissza a' házhoz, 's az egész nyarat ott töltötték ugyan, de új tojást, talán mivel már késő volt volna kikölni, nem tojtanak.

Az elmúlt tavasszal ismét megjelene a' Legényei két Emigráns, 's csak hamar megjelenének utánna az Execútorok is. De most másképen üte ki a' koczka mint tavaly; rútúl öszveszabdalva

¹ mega [Emendálva.]

*) Ezen jeles példa is megbizonyítja azon igazságot, melly e' következő Versben foglaltatik:

A' Jók még élnek, meg vannak többnyire vetve.

Érdemeket nem lát benne az emberi dölyf.

Ellenben (víg, és ébresztő gondolat!) áldást,

'S Tiszteletet kezdnek nyerni halálok után.

V.

tértek vissza a' felettek kerengő csapathoz, 's a' fészek megmarada épségben. A' fiókok kiköltek, 's már tollasan látám őket. Nem sokára a' mi vidékünk is Gólya-Colónia lesz. – Szerencsére az efféle Megszállók nem bánnak olly sanyarúan a' magok' Colóniájik autochthon lakosaikkal*) mint a' *tollatlanok*.

38. Leányom halálán támadt bánatom

Hazai Tudósítások, 1806. Mind-Szent hava [október] ¹ 4., I. félesztendő, 28. szám, 237.

SZÉPHALOM, 22-dik Sept.

Leányom halálán támadt bánatom elvert innen hazúlról. Szepesbe szaladtam fel, 's Gróf Csáky Emmánuelnél is múltam, kinek hitvese Sophiennak régi barátnéja. E' szerént láttam Hotkóczot, mellynek tündéri fekvését 's Anglus bújkálójit olly közönségesen csudálják. Ez a' hely szeretetre legméltóbb Palatinusunk ott mulatása miatt nevezetes lett. Nem sokára le fogom írni a' helyet minden szépségeivel 's megtoldom az Anglus kertek theoriájával, melly annál szükségesebb, mert most mindent megszállott a' gonosz lélek Anglus kertet ültetni, 's egyik nagyobb bolondságot tsinál, mint a' másik.

39. Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre

Hazai Tudósítások, 1806. Mind-Szent hava [október] 11., I. félesztendő 30. szám, 252–255.

MAGYARÁZÓ JEGYZÉSEK A' CSOKONAI SÍRKÖVET ERÁNT TETT JELENTÉSRE.

*A' BEKÜLDŐNEK KÍVÁNSÁGÁRA MINDEN KIHAGYÁS
ÉS VÁLTOZTATÁS NÉLKÜL.*

LESSZING eggy valahol *Hamburgi Dramaturgiájában* azt a' tanácsot adja az Íróknak, hogy tartsák illetlennek a' magok érdemekhez, apróságos magyarázatokra ereszkedni, Olvasójikat képzeljék tanultabbaknak mint a' millyenek, 's bízzák önn magokra, hogy a' mit nem értenek, hányják-fel könyveikben, vagy kérdjék-meg mástól. A' tanács jó, 's meg kell vallani, hogy ha *meg nem értettetni* nagy baj is, és még nagyobb *félre-értettetni*: viszont az is baj, midőn az Író arra kényszerítettik, hogy a' maga szférájából lépjen-ki 's tégyen *Csicserónei* szolgálatokat. Azonban az igazán humanus Művész kész felejteni artisztai büszkeségét, 's örömet lép-elő a' nézés végett kitett vászon megől, valamikor látja, hogy a' *jámbor* Nézőnek van szüksége Útmutatóra; sőt néha a' mentegetőzést 's a' védelmező magyarázatokat is pírulás 's megítéltetéstől való tartalék nélkül teszi, mert tudja, hogy midőn maga mellett szóll, akkor a' Mesterség' szeretetét gyarapítja. Vannak esetek, a' mellyekben *élesen szóllani* 's *csatába ereszkedni* sem illetlen; avagy nem az esik e Megyéink' 's Országunk' Gyűlésein? Egyedül az érdemel *valóságos útálatot*, a' ki elfelejtven mivel tartozik mind azon Publicumnak, a' melly előtt szavát hallatja, mind azon ügynek, a' mellynek védelmére költ, mind önnön személyének, Ellenkezőjének *vad öklendezésekkel* mégyen ellene, 's *haraggal* 's *magának-tetszéssel* dül-fül.

Két ízben szóllottam én Csokonai eránt a' Haza előtt, miolta a' halál bennünket tőle

*) *Autochthon*, görögül *földszülte-lakos*.

¹ Szent Mihály hava [szeptember] [A lapszám téves dátumozása emendálva a környező lapszámok dátumozása alapján.]

megfosztott, 's az vala sorsom mind a' két ízben, hogy meg ne érttettem 's félre- érttettem. Hadd szólljak tehát magam mellett, 's a' Publicum légyen a' Bíró köztünk, Vádlóimnak van e igaza, vagy nekem. – –

Debreczen nem tudja, mit keres a' Cs. márványán az az ARKÁDIA. – Az még tűrhető, hogy Debreczen azt nem tudja: de az ám a' baj, hogy tudja, a' mit ott tudni éppen nem kellene; azt, hogy én ott *Debreczennek sicáriusi döfést akartam adni*, mert – úgymond – azt leli Lexiconjaiban, hogy Arkadia derék *marhalegelő* volt, kivált *szamarakra!* – Igaz, hogy Cs. igen kedvetlen Proféta volt a' maga hazájában, és ennyiben a' márvány' utolsó sora arra való czélozásnak tetszhetnék. De hihető e, hogy *sírköven*, – úgy *a' maga helyén kívül*, adassék *döfés?* 'S mikor hoztam én, és *mi által* abba a' gyanúba *fejemet és cultúrámat*, hogy valakit a' Silénus' paripája' rokonságával szidalmazni nem tartom illetlennek magamhoz? 's illő e az, Férfijai Debreczennek, *ανδρες Αθηναιοι*, hogy midőn egy olyannak szavaiban, a' kit nem találtunk mindég méltatlannak becsülésünkre, valamit *nem értünk*, akkor mondásának a' *legrútabb értelmet* adjuk? O Debreczen, Debreczen!

Arkadia, igen is, marhalegelő tartomány volt, és éppen azért, minthogy az volt, ottan virágoztak a' Muzsák' mesterségei leginkább. Innen nevezi Virgíl is a' maga két kedves énekeseit Arcásoknak (*Arcades ambo et cantare pares et respondere parati*); – innen nevezik magokat így az Olasz Országi Poesist tárgyzó Társaságok, mellyeknek a' mi *Hannulikunk* is Tagja. Ezen értelemben veszi a' szót Schiller is ritka szépségű dalában: *Auch ich war in Arkadien geboren* 'stbb. – Arkadiában élni tehát, és a' márvány' szavai szerént az: ARKADIÁBAN. ÉLTEM. ÉN. IS! nem jelent egyebet, mint ezt: *Eggyike voltam Hazám' kedvelt Énekesinek én is, 's boldog éltet éltam a' Mesterség' szép régiójában*.

Tudva van azok előtt, a' kik a' Festés' Mesterségébe bé vannak avatva, hogy Poussin Miklós, (régén elholt francia születésű Táj és Historiai Festő,) egy gyönyörű vidék' fenekében egy szarkofagust festett ezen felyűlírással: ET. IN. ARCADIA. EGO! – Kevés ideje, hogy Harron Párisban *Puszn*-nek tiszteletére egy Szacellumot rajzolt, – eddig talán készen áll – mellyben a' Poussin' álló-képének lábkövébe ezen mély értelmű szóknak kell vala vésettetni. – (Lássd *Landon's französische Kunstannalen*, II Band, I Abtheilung, Kupfer XIII und XIV; olly munkában, mellyet a' Mesterségnek nem gazdag Kedvellője is megerőltetése nélkül jártathat, és a' mellynél semmit nem jártathat nagyobb gyönyörűséggel.) – Én a' gondolatot a' Poussin' képeről vettem, 's CSEREI barátom javallotta választásomat. – Így nem kell a' márványra metszetni a' *Poéta* praedicatumot, 's az értelmes Olvasó századok múlva is fogja érteni, ha oda jut, hogy ott a' Múzsák' Felkentje fekszik, nem valamely isonymus Csokonai Vitéz Mihály.

A' többi kritikája ennek a' szent és csalhatatlan Városnak nem érdemli a' megczáfolást; kétségeit fejtegesse-meg magának, ha tetszik. Illyen az, hogy a' Római simplicitású kő helyett¹ *pyramis* kell. – (Cs.nak *pyramis!* 'S miért? 's millyen? *két ölnyi magasságú* e?) – Illyen az, hogy nem jó a' *hamvai*, mert ma nem *égetnek*. Illyen, hogy az első sor a' *harmadik személyben*, az utolsó az *elsőben* mondatik. – (De hát ha a' Mottó nem csak más *személyben*, hanem más *nyelven* is mondatnék?) – – Debreczennek tetszeni veszedelmes dolog! –

Első jelentésemben (Magyar Kurír, Febr. 1805. Nro. XV.) képét festettem volt Csokonainak, 's a' Debreczenen kívül lakók azt ítélték felőle, hogy sem igazabb, sem kedvezőbb képét nem festhettem: Debreczen ellenben ott is *döfést* talált. Nagy megbántása vala az az ő szemében a' Megholtnak, hogy felőle azt mondtam, hogy az ő *affectált és nem affectált misanthropiájából a' szerént sugárlott ki mindég az emberek' igaz szeretete, mint affectált cynismusából az aetheticai lélek*. 'S² azok, a' kik ismerik azt az Író, a' kinek karakterét ezen szavaim festik, és így értik czélzásomat, – azok, a' kik tudják, hogy a' szegény Cs. mint sok más szeretetre méltó, de magokat nem kények szerént érző Ifjaink, ezt az *igazság'* és

¹ helyet [Emendálva.]

² 's [Emendálva.]

természet' emberét tette volt ideául magának, elfogják e hihetni, hogy ez által a' Debreczen' szeretetre legméltóbb fíjainak nehezteléseket vontam magamra?

Azon júsát, hogy kiki a' maga szemével láthasson, meg kell hagyni mindennek; az igen is becses elsőségünk. De bár csak azok, a' kik nem a' szerént látnak mint *mindnyájan mások*, vagy a' mi még jobb, a' *jószeműek*, meggondolnák, hogy a' sárgaság' kórja is a' maga szemével lát és még is hibásan lát, 's nevetségnek e, vagy csak szánakozásnak tárgyává leszen, midőn másokkal ellenkezik és azt vitatja, hogy a' mit ezek fejérnek mondanak, az sárga, és a' mi nekik kéznek látszik, az zöld; és így a' mások' kárhoztatásában 's oktatgatásában¹ ne volnának olly felette serények. Az Író szint úgy hibázhat mint a' Criticus: de miért ne hibázhatna a' Criticus is valamint az Író? kivált midőn azt *lehet* sőt *kell* feltenni, hogy az Író, a' ki magát a' Mesterségben – annyira mennyire! – gyakorlotta, jobban érti azt, mint a' Criticus; hanemha szoros studiumává tette az Író' mesterségét ez is.

Mit vesztett a' Hazai Literatura Csokonainak korán halála által, kevés ember érzi inkább nálamnál: kevés sajnálja ezt jobban nálamnál, ha csak úgy tekintem is, mint embert. Ismertem én a' szeretetre méltó, noha nem hibátlan Ifjúnak egész becsét, 's szerettem szívesen. De némelly tisztelője csak azt tartja igazságos becsülőjének, a' ki őtet vakon csudálja. Eszméljünk-fel butaságunkból; nints kínosbb érzés mint a' mit a' pirító magasztalás okoz. Minden inkorrektio mellett elég becsülni valót találunk mi az ő munkájában. Egy igen szerentsés erü 's geniális szökdellésű Poéta, egy igen szép érzésű, 's *midőn tisztelt barátjai között ült*, minden irritabilitása mellett képzelhetlenül² nyájas modestiájú ember, a' legszebb misanthropiájú fiatal Bölcs – az az Ifjú, a' kit a' halál ditsőségének fele útjában kapott-ki közölünk, minden emberiségei mellett érdemes arra, hogy emlékezetét fenn tartsuk; 's minthogy neki, kinek gyönyörködve hallgatánk kedves zengéseit, míg élt, kenyeret nem adtunk, adjunk most, midőn már nem él, követ.

Ajánlom a' szép szándékot újabban Literatúránk' barátjainak, 's a' Beszedők' neveit ez úttal három tisztelt névvel szaporítom: *Nógrádban* Gróf Rádai Pál és Bocsári Mocsári Antal, *Zemplényben* Gróf Desöffy József Uraknak neveikkel.³ – Széphalom, Abaujban, éppen szélén Zemplénynek, Sátor Alja-Újhelyhez egy órányira, Septemberben, 1806.

K. F.

40. Hotkócz – Ánglus-kertek

[I.]

Hazai Tudósítások, 1806. Mindszent hava [október] 15., I. félesztendő 31. szám, 262–263.

HOTKÓCZ – ÁNGLUS-KERTEK.
SZÉPHALOM, Septemb. 1806.

Híres vala Szepes Vármegyének helyei közt Hotkócz⁴ eddig is, mind tündéri (*romantisch*⁵) fektére nézve, mind azon ékesetések miatt, melyeket Birtokosának, Mélt. Gróf Csáky

¹ oktatgatásában [Emendálva.]

² képzelhetlenül [Emendálva.]

³ heveikkel [Emendálva.]

⁴ Horkócz [Emendálva.]

⁵ romatisch [Emendálva.]

Emmanuel Úrnak¹, köszön: ²de³ a' Haza imádva-szeretett Palatinusának minapi ott-léte új fényt vont reá. Lőcsén lévén, kedvem jött, meglátni a' magasztalt helyet; kitértem kedvéért sietve tett útból, Septemb. 16dik megláttam ⁴azt 's íme beszéllem, a' mit láttam, hogy ez által ezen becses újságlevelék' Olvasóit is, a' mennyire a' helynek szűk volta itt engedi, az *anglus*, igazabban *Természetes, kertek'* mesterségének titkaiba bevezethessem. Igyekeztem annál több kedvességgel fog elfogadtathatni,⁵ minthogy most mindennek *Ángluskert* kell, 's száz közt alig van egy, a' ki tudná mit csinál, és mit kell csinálnia, midőn atyjairól reá maradt kertjének egyenes útjait görbékké hagyja vonatni, ha *Hirschfeldet 's Grohmannak Ideen-Magazinjait* éjjel nappal forgatja is; mert arra, hogy a' könyvek' lelkét megkapjuk, a természettől kell felavatva lennünk, különben minden dolgunk lélektelen majmózás és nevetséges bábjáték. – Az olvasó megenged, hogy tartóztatom: meszszeről kellett elkészítenem a' behatásokra.

Kassán felyül, melly vég helye Abaújnak Sáros felé, a' fül nem hall magyar hangot, nem lát magyar formákat a' szem. Mihelyt az az alkalmatlan hegy Budamérig meg van mászva⁶ már minden tárgy érezteti az utazóval, hogy más nép közzé lépett. Ezt különösen az aszszonyi nem öltözetjein látni, Örege, ifja, a' leggyengébb korú leánykákig, vállban jár, – leginkább mákvirágszínűekben, gazdagon kiczifrázva arany csipkével vagy bársony pántlikával; – 's ezer redőkre (*Falten*) szedett rövid barna szoknyáját veres posztószéllal övedzi derekához. A' sovány agyag nagy gonddal⁷ míveltetik. A' sanyarú munkára 's szűk életre kárhoztatott Tót szolgai félénkséggel pillant fel az Idegenre: az a' vidám, szabad tekintet, melly az Alföld' boldogabb lakosai képekről szól – gorombaság, vadság, a' Tótban is van! – itt egészen ismeretlen jelenés. – Maga a' holt természet' színe is különbözik a' Budaméri Ultramontanusokétól. Már Eperjes mellett, a' Sárosi Vár' tájékán, mellynek tiszteletes omladékai panaszos némasággal szóllanak az érző szívhez, gyalogfenyők (*juniperus*) 's szálkás jegenyék (*pinus strobus*) látszanak; szántva vannak a' leg meredekebb hegyoldalak is; az út dombról völgyre, völgyről dombra⁸ hág, a' faluk aprók 's sűrűn követik egymást; imitt amott elpusztuló bástyás kasztélyok látszanak, mellyeknek fokos felsőbb emeletekben vércsék és baglyok fogtak lakást; – képei a' teherrel küszködő, munkás szegénységnek! Az utakat minden helységekben fogadók 's roppant szekérállások fogták körül. Az én szememet eleitől fogva,⁹(mert e' helyeket gyermekségem olta ismerem, 's tizenkét esztendővel ezelőtt gyakran láttam,) azon négy szegekre rakott, zsindelyezett tetejű kőoszlopok vonták mindég magokra, mellyek szent festésekkel 's faragásokkal felékesítve az utak mellett éppen nem ritkán állanak. Azon felyül, hogy az lelkemet poétai régiókba bájolja, 's a' hajdani Hellászra emlékeztet, meg kell adni, hogy azok religiósus céljaikon felyül más tekintetben is valóságos jótételek; kivált télnék idején, midőn a' hófűvások az utakat elfedik. – *Siroka* mellett, melly Eperjeshez egy téli napi járó, az utazó egy rémítő vápába süllyed el. Lábai alatt vad zájogással siet el egy patak; balja felé a' magas fenyőerdő', aljában (ezt az utazó itt látja legeléb) éjféli setétül: jobbjá felé pedig egy hihetetlen nagyságú szántott hegy rettegteti az oda-temetéssel. Lelke elhal, félve teszi minden léptét, 's egész óráig tartván e' rettenetes helyen bujdosása a' nélkül, hogy a' vidék derülni kezdene, már elcsügged, 's nem reményli szabadulását, midőn végre a' hegy fordulójában egy szent oszlophoz jut 's magát partra vetve látja. Itt rettegvé nézi ugyan lábai alatt *Korotnokot*, 's elijed a' szikszak lemenőtől belé: ellenben képzelhetetlen gyönyörűséggel

¹ [A német verzióban itt: „Obergespann des Zipser-Comitats”, vagyis Szepes vármegye főispánja.]

² [Innen a mondat végéig hiányzik a német fordításból ez a szakasz.]

³ dé [Emendálva.]

⁴ [Innen a bekezdés végéig hiányzik a német fordításból ez a szakasz.]

⁵ elfogadtathatni [Emendálva.]

⁶ mászva [Emendálva.]

⁷ gonddal [Emendálva.]

⁸ dombrá [Emendálva.]

⁹ [A zárójeles rész hiányzik a német fordításból.]

nézi azt a' mértföldekre terjedő katlant, melly ellepve hegygel, dombbal 's a' legkiesebb mezőséggel, szemei előtt elterül, és a' mellynek széleit a' legszebb lánczolásban 's a' kék színnek minden *nűánszaiban* a' legsivatagabb és még is igen szép hegyek ülték-meg, kik között a' temérdek katlannak Est-Északi szélén az óriási Karpathus rettentő¹ meredekségben kél, 's hoszszú farkával, mint valamelly rettenetes sárkány, Liptó felé elenyészik.
(*Folytatása következik.*)

[II.]

Hazai Tudósítások, 1806. Mindszent hava [október] 18., I. félesztendő 32. szám, 68–271.

Folytatás.

Ezen igen szép katlannak mintegy tölsérében egy igen nagy, szántott oldalú Domb vonakodik, 's északi legmeredekebb ormóján a' Zápolyák' vára omladékival kérkedik. Túl alatta VÁRALLYA (*Kirchdrauf*) fogott helyet; egyike a' XVI Szepesi Városkáknak, melly német csúf nevét a' felette álló Püspöki-laktól vette. Korotnoktól, mint valamelly pántlika, úgy fut a' csinált 's jó karban tartott út Lőcse felé. Jobbra egy rövid órányira a' Várhoz, egy szép ízléssel épült *Villa* (mezei palota) vonja magára a' szemet: bal felől pedig egy gazdaságbéli épületekkel elhintett hely, mellyek miatt az urasági lakó a' nagy útra ki nem tetszik. Amaz *Mindszent*, Gróf Csáky János Ország Bírája Özvegyének birtoka: ez az a' szép hely, mellyet festeni készülnök.

Hotkócz az igen meredek dombnak kellő közepében fekszik ²kelet felé. A' fő épület egy hoszszas négyszeg, haszontalan cifrázatok nélkül, a' legszebb, mezei lakáshoz illő egyszerűségben. Balja mellett az említett gazdaságbeli nagy és sok épületek állanak hoszszú sorban. Mellette balra Mindszent, jobbra egy völgyben Olaszi (Szepesi XVI. Város) szembe pedig jó meszsére egy magas téren, vad fenyőhegyek alatt, *Dubrava* áll, a' Hotkócz Urának faluja. A' ház megett a' kert emelkedik fel a' bérz felé, 's ez a' bérz a' Szepesi Várnál kezdván közel Olaszig végig van hintve magas rakás márványsziklával, 's nem könnyen képzelhető dísz ad az egész tájnak.

A' Hotkócz' Ura még gyermek volt, midőn érzette, hogy a' kastélyból a' kert' felső kerítésében álló Templomhoz feljárni igen alkalmatlan a' nyár' hevében, 's kérte az atyját, hogy a' feljáró vitessék árnyék alá. Ez vala kezdete annak, a' mit most *Anglus-Kertnek* hívnak, mert a' régi, teraszszokra rakott kert, a' maga eleven falaival 's nyirbált lógesztenyével nagy részben még most is megvayon. Ezt el nem kell vesztetni szem elől, ha az új ültetések' becsét igazságosan akarjuk megszabni; mert egészen más új kertet alkotni ott, a' hol³ kert nem volt, más a' már meglévőt változtatni új ízlésűvé.

A' közel száz ölnyi hoszszaságú *Corp de logis* előtt egy igen ékes teraszszé áll, 's túl a' szép ízlésű kerítésen egy majorságbéli⁴ épület, mellynek homlokát a' Gróf gothus cifrázatokkal ékesítette fel. Mi volt volna könnyebb mint itten is Jóniai oszlopokat állítani a' fő lak' ékesítésére? Azokat a' szem az úntatásig látta a' Városokban, 's szinté örül, hogy a' mezei nyugalom' helyén ismét nem kénytelen őket látni. ⁵Valóban, hogy a' tiszteletre méltó Birtokos ezen német nép lakta környéken német rendű cifrázatokkal élt, az valóságos tanúja az ő mívelt ízlésének; 's ez vala az oka, hogy én ez Írás' elején az említett különbségeket olly apróságos detajlban adtam az Olvasó' elébe.

A' Fronton előtt egy igen elmés találmányú ülő vonja magára a' szemet. Két ágas egy nagy

¹ retentő [Emendálva.]

² [Innen a mondat végéig hiányzik a német fordításból ez a szakasz.]

³ a'hol [Emendálva.]

⁴ majorságbéli [Emendálva.]

⁵ [Innen a bekezdés végéig hiányzik a német szövegből ez a szakasz.]

vászon árnyéklót tart hárándékos arányzatban a' zsindelezet alól. Alatta egy egész számos társaság is megfér. Innen grádicsokon lehet a' grottba lépni, 's a' szűkvizű baszszen itt szökteti fel vizét.

Az épület' négyszegének közepette egy magas Obelisk áll, *rustica* rendben, 's elrejtí az alatta lévő kútat. Gyönyörködve pillantottam reá, 's megemlékeztem mind a' *Szépkiútira*, Bécs mellett, ¹mind a' *Zsibóira*, 's köszöntem neki, hogy a' Zsibóira emlékeztetett.

Körülölelve virágokkal, igen közel az épület' déli végéhez, egy kis épületecske áll, melly nem ígér kívülről semmit, de annál többet ad belülről. ²Rinaldót illy szobákban illett elfogadni Tündérének. Ez a' méltán elhíresedett J o u j o u . Ő Királyi Magassága a' Palatínus (Aug. 18.) ide volt beszállítva. Belépvén ide a' vacsora és táncz után, 's mingyárt az első szobában egy vetett ágy tűnven szemébe, vetkezni készülő mozdulatot téve 's ezt kiáltotta fel: *Ah, hiszen ez itt igen rendes!* Vezetője ezt felelte: *Valóban ez itt igen nem rendes!* 's beljebb vezette egy alkóvhöz, melly méltó volt volna, hogy Vénust fogadja kebelébe; az a' külső ágy a' cselédnek volt készítve.

A' Joujoutól fel a' kert kerítéséig, görbe útakra szabdált, sűrűség vezetí a' Nézellót a' Templomhoz. El lehet képzelni, hogy ez a' sűrűség rakva van ülőkkel, kávézó ernyőkkel, hintálókkel, gyűrűlökőkkel, kalitkatornyakkal 's más találmányival a' hívalkodásnak, mellyek sok vendégű kertekben megkívántatnak. ³– Az én szememet mind ezekről egy kis gömbölyű oltár vonta magára, mellyen az isméretes, *madarának örülő*, gipsz gyermek állott. Ez a' kellemes figura, mind a' mellett hogy, egy bizonyos része, mellyet a' Görögök mind Isteneik' mind Herósaik' mind kisdedeik' figurájin *el nem fedve* szerettek hagyni, el volt véve, és így szememet bántotta, elfogta lelkemet egészen. Úgy tetszett, mintha most látnám azt először. Szobában nem tette volna reám azt a' hatást. –

A' Templom' környéke oda fenn nagy szépségű partia. Maga az épület vagy új vagy csaknem egészen megújítatott. Tornyá igen sugár, 's a' gothus ízléshez az illett: de nem szegletes, a' mi hasonlóképpen megkívántatott volna, hanem gömbelyeg, 's a' fal czifrázatok nélkül rusticai renddel van sárga színre mázolva. Boltja belől nem élesszegű, hanem mennyezet. A' belsője igen szerencsésen van executírozva. Maga a' Gróf volt rajzoló mestere. ⁴Az oltár szentsége felett egy nyiltnak tetsző kerekégből a' galambalakú Isten száll alá. Egy gazdag aranyozatú 's öntött munkának látszó Feszület ékesíti az Oltárt, 's ennek czikornyázatjai (*Schnürklereyen*) közt jobbról és balról Kozma és Demién Szentek állanak faragott kisdéd képekben. A' papi gazdag öltözet a' szép Grófné, született Gróf Szirmay Aszszonyság', ajándéka 's tűzése. A' kar alatt egy egy ölnyi magasságú igen régi oltártábla van letéve, Szent István és László Királyinknak képével 's a' szűz Herczegével. –

Kívülről a' Templom' déli oldalában egy kriptába vezető ajtó látszik: de az csak vak ékesítés. Az ajtó felett az itt következő folyóírás áll, melly valamint a' többi is, mint az igen sok talentumú⁵ 's culturájú Birtokos' tollából⁶ folyt. ⁷Valóban a' régi Nemesség nem csupa képzelt dísz, 's háládatlan nagy Ősei eránt, a' ki az ő emlékezeteket nem tiszteli, 's ha érdemmel bír maga is, velek nem kevélykedik:

E. EMER. CSAKY. S. R. E. CARDINAL.
ARCHIEPISC. COLOCENS.

¹ [A zsibói példa hiányzik a német szövegből.]

² [Ez a mondat hiányzik a német szövegből.]

³ [Innen a bekezdés végéig hiányzik a német szövegből ez a szakasz.]

⁴ [Innen a bekezdés végéig hiányzik a német szövegből ez a szakasz.]

⁵ talentamú [Emendálva.]

⁶ tollából [Emendálva.]

⁷ [Ez a mondat hiányzik a német szövegből.]

bodi.katalin_319_25

ACCIPERE^{*)}. grandis. vmbra. tuorum. quem. gestorum.
memoriae. illustratae. tanto. nomine. stirpis. surculus.
posuit. lapidem. MDCCCIII

Közel ehhez egy hosszú négyzet áll, arabeszk régi faragásokkal; maga a kő a várnak egy régi kandallójából vétetett:

D. MAN.

C. Steph. Csaky. tavern. reg. magistri.
primi. a. MDCXXDVIII.
bonor. Scepvs. Svbarcens. aqvisitoris.
primi. de. stirpe. sva. ab. a. MDCLI¹
Com. scepvs. perp. svpr. Com.
Obiit. a. mdclxii.

És egy harmadik:

c. georg. csaky.
gener. campi. mareschallo.
Com. Scepvs. perp. Svpr. Com.
militi. fortissimo. optimo. civi.
insvrg. vngariae. cis. tibiscan.
dignissimo. dvci.
nepos. c. emanuel. csaky.
obiit. a. MDCCXLI

[III.]

Hazai Tudósítások, 1806. Mindszent hava [október] 22., I. félesztendő 33. szám, 276–279.

Folytatás.

Az említett három sírkő fényen, a következők pedig a fenyves sűrűségében állanak: Először, két pompás obeliszk, szorosan egymás mellett, egy, három grádicsnyi emeletű lapos köven. Az Obeliszk három oldalaira e nevek vannak felverve: COMES GEORG CSÁKY. és: COM. HENR. ERDŐDY. Az Obeliszk megett két koporsó áll említett lapos köven, a Megholtnak utolsó esztendejével; a lapos kő homloklapján pedig e szók állanak:

STAT. LAPIS
OPTIMOR. GENITOR. MANIBUS. SACER.
PIAE. FILIALIS GRATITUDINIS
DULCIS. ET. ACERBAE. RECORDATIONIS
MONUMENTUM.

Alább egy kerek igen nagy medence a Gróf három csemetéjének, és ismét alább egy négyzetű kő, egy kígyómarkolatú csészével, a Gróf² ³testvérének, Waldburgának, Gróf Andrásinének, neveikkel. – A bánat szebb menedéket sohol nem lelhet, mint itt, a fenyők csendes susogásában 's éjjelében.

^{*)} Mind ilyen betűkkel vagyonszerzésre.

¹ MDLI [Emendálva, mert Csáky István 1651-től volt szepesi tárnokmester.]

² Góf [Emendálva.]

³ [Innen a mondat végéig a német szövegből hiányzik ez a szakasz.]

Egy kéregkanapéről a' koporsók mellett ki lehet látni mind¹ a' Vár' ruináját, mind a' bércz' márványfalait, úgy hogy a' szem elnézvé a' kerítés' fogain megsalódhatik 's azt hiheti, hogy a' márványfalak bé vannak kerítve a' kertbe. De ez nem teszen kárt a' hely' hatásának, mert a' Gróf bölcsen elrejtette e' két ide nem illő kilátást a' fenyők' derekai 's csüggő lobjai (Laub) által. ²– Lelkem itt mélyebben érzi azt a' sebet, melyet szívemen egy keserű halál ez előtt egy holnappal ejtett volt. A' Ritterschloss és a' pompás szegénységű Remeteház mellett lesiettem a' szép gipsz gyermekhez, 's elhunyt kis Psychémet láttam művészi áttatással a' képben! –

A' szobák' gazdagságáról szólni itt nincs hely. ³Ki nem teszi-fel az illy háznál a' sok ezüstöt 's porcellánt mind azon bővségben, melyet a' bujálkodás a'⁴ szükségnek articulusaivá tett? – Egyedül az igen pompás *asztalos-műveket* említem; és ezeket is csak azért, mert ezek Hotkóczon, a' Grófnak Udvar. Asztalosai által 's a' Grófnak tulajdon rajzolatjai, sőt találmányai szerint, készülnek. Itten készült Amerikai fából a' Grófné pompás ágya is, ⁵két lépcsővel és igen gazdag aranyozatokkal, mely a' nehézkébb ízlést is megelégtethetné. Ebédig előttem a' maga tolla' míveit olvasgatta a' Gróf. Ezekben ugyan az a' lélek lakik, mely kerti alkotásaiban 's szobáji' ékesítésében: pazérló gazdagsággal vannak rajtok elhintve szépségei. – Azzal ültem-fel szekerembe, a' mit Horátz írt a' barátjának: *Di tibi divitias dederunt, artemque fruendi!*⁶ 'S Hotkóczon töltött fél napom örökké kedves emlékezetet hagyott elmémben.

Mostan tehát egy rövid teoriáját az Anglus-Kertészségnek, 's egy kis útastást azoknak a' kik Anglus-kertet akarnak állítani:

1). Láttuk, hogy az egyenes hoszszú utak, a' megnyirbált⁷ gesztenyék, az eleven falak, folyosók, ernyők ellenére vannak a' természetnek; láttuk, hogy az így megnyirbált fa mindig nyomorék fa, 's abba hagyánk a' *Le-Notrei* kerteket. De vissza tértünk e' a' természethez? azt tettük e' a' mit minden *szépítő mesterségnek* tenni kell, hogy a' természetnek segédjére keljen és annak intései szerint tégyen?⁸ A'⁹ mi mostani görbe-útú, bábszerekkel felcizfrázott, kertjeink éppen úgy ellenkeznek az ízléssel és észszel mint azok a' régiek!

2) A' Szépítő Mesterségeknek legfőbb kívánságok a' *szép forma*. Ezt kell elérni igyekezni az Anglus Kertészségnek is minden csemetéjében, hantjában, bokrában, fájban 's gróppjaiban. Ezt teszi ő célul magának, midőn a' legalkalmasabb helyen fog széljelnézőt, midőn elrejtett mesterséggel elfedi a' szem elől a' mi a' hely' behatásának árthatna, midőn fájit 's bokrait úgy ülteti, hogy a' legmagasbb növések hátúlra essenek, 's azok, a' melyek leveleiknek színekre nézve együvé illenek 's szép lombjátékokat ígérnek, együtt álljanak. Az ért az Anglus Kertészséghez, a' ki a' illyeket bölcs calculussal előre fel tudja vetni, nem az, a' ki csak az utakat tudja görbén vonni 's minden lépten elmés bolondságokkal lepi meg a' lélektelen Vendéget.

3). Mind a' Szép-Mesterségeknek mindenikében, úgy itt is, mert a' Kertészi Tudomány is, azoknak számoknak vagyon, *Egységnek* kell lenni, hogy a' hely valamelly megállapított karaktert mutasson. Az aprólékos szépítéseknek osztánn ezen karakterhez illőknek kell lenni. A' ki ki nem leste, hogy a' hely minémü¹⁰ karakter' elfogadására legalkalmasabb, a'

¹ mint [Emendálva.]

² [Innen a bekezdés végéig a német szövegből hiányzik ez a szakasz.]

³ [Ez a mondat hiányzik a német szövegből.]

⁴ á' [Emendálva.]

⁵ [Innen a mondat végéig a német szövegből hiányzik ez a szakasz.]

⁶ [A német közlemény ezzel a Horatius-idézettel zárul.]

⁷ megnyir, bált [Emendálva.]

⁸ tégye [Emendálva.]

⁹ [A forrásban ez nem új mondat, ott a két mondat így mosódik egybe: tégye a'; viszont az értelmi zavar kiiktatása miatt az első mondat kérdővé alakítására volt szükség.]

¹⁰ miuémü [Emendálva.]

ki olly szépítéseket ád kertjének, a' mellyek annak természetével ellenkeznek, minden vesztegetései mellett, a' mellyeket reá téssen, soha sem fog boldogulni.

Melly nevetségek a' hányt hegyek ott a' hol a' hely tér; a' tók, patakok, a' hol a' vizet rekeszekbe kell szedni; a' kősziklafalak, a' hol a' követ mértföldről hozzák 'stbb.

4). Az igazi Szépség karaktere a' *nyugodalmas nagyság*. Ez kevéssel jut-el a' maga céljához, néki nem kell pipere. Ez cselekszi, hogy az Almási szép Füves, Pest Vármegyében, Jász Berény mellett, véghetetlen egyszerűsége mellett is ezerszerte szebb mint az Ácsi kertecske, egy nagy vár' omladékaival, hibásan ültetett és így ollóra szorult bokraival. – Ennek elvétése ejti a' legnagyobb hibákat a' legpompásabb 's legszebb kertekben is. Mi lehet szebb mint a' *Tatai kert a' vízi partiákban?* 'S mik az *erdőpartiák* benne? Parányi szép bújkálók! Nincs sehol hely, hogy a' szem kényére megnyughasson!

5). Mint az nem fog soha csak szemvedhető épületet is tenni, ha bár melly nagy mértékben áldotta volna is meg találmányos elmével a' természet, a' ki Architecturát nem tanult 's szemét szép alkotványok' nézelésében sok ideig nem gyakorlotta: úgy nem fog soha boldogulni¹ a' szép kertek' rajzolásában is, a' kinek az stúdiuma nem volt 's a' rokon Mesterségekbe béavatva nincsen. 'S az illyen legokosabban fogna bánni, ha e' gondot Kertész-Architectusra bízna. Vitsch Úrnak, Pesten, nem láttam semmi ültetését; de geniejét egy rövid véle-lételből 's két rajzolatjából ismerem, 's ohajtom, hogy Hazámnak sok vidékei általa kapjanak új díszet. – A' ki csak *látott*, ne hizelkedjék vele magának, hogy valami szenvedhetőt fog teremteni: nem az teszi a' hibát, a' ki valamit éppen nem tud, hanem az, a' ki rosszszúl tudja.

6). A' *nagy stílusú* Anglus kert az, midőn az Idegen nem kertben, hanem szép természetben véli magát. Mi lehet szebb mint a' Duna' ligetei, 's a' szép tölgy és nyár 's topolya-fák a' Tisza' szélein? Mi szebb mint Bag és Gödöllő között az a' tündéri völgy? Melly kevés kellene arra, hogy az Paradicsommá változtassák! Azonban:

7). Hibás állítás az, hogy Anglus-kertnek temérdek hely kell. Száz 's még kevésbb ölnyi helyet is igen szépen lehet anglus-kerti módra felékesíteni, mert mint mindenben-úgy itt is, a' cél szabja-meg a' dolog' becsét, 's a' mi a' maga destinatiójának megfelel, az *tökélletes* a' maga nemében. Nem fogom soha elfelejteni azon estvém' emlékezetét, mellyen Salzburghoz egy órányira Gróf Lodróninak Neuhausi kertjében (1800. 2 d. Júl) Klopstocknak születése' 's a' St. Preux' és Julie' szerelme' Írója' halálának napját a' lehanyatló nap' arany fényében innepletem. Gyönyörű, bölcs calculus szerint épült kis kertecske! – A' háború' irtóztatóságai e' szép helyet is elpusztították, 's a' Liriodendron 's a' szép Platanus azért nőtt benne, hogy gyalog katonánk levesét főzlelje-meg!

K. F.

41. B. Orczy Lőrincz. Generális 's Abaúji Fő Ispány

Hazai Tudósítások, 1806. Karátson hava [december] 6., I. félesztendő 47. szám, 397–398.

B. ORCZY LŐRINCZ.
Generális 's Abaúji Fő Ispány.

Annak, aki valamelly Nagy Ember képét akarja festeni, hogy azt a' Maradéknak isméretségébe juttathassa, két ellenkező végszélről kell óvnia magát: egytől attól, hogy a' festésből holmi apróságos vonásokat, attól tartván, hogy azok a' kép méltóságának ártani fognak, ki ne hagyjon; mert az illy műveknek a' legnagyobb interesszét éppen ezek az apróságos vonások adják meg: mástól pedig² attól, hogy velek a' képet bővebben ne hintse el, mint illik, különben az a' nagy ember, a' kit köz tiszteletnek akart kitenni tárgyává, olyanná leszen mint egy

¹ boldodulni [Emendálva.]

² pedig [Emendálva.]

miközülünk, 's azt fogják kérdehetni, hogy az illy mindennapi ábrázatot mi szükség volt festeni. Mint futom meg futásomat e' két veszedelmes szikla között, a' Publicum ítélje meg; az igyekezet bennem jó volt, 's legalább tudtam mit kellett volna, ha megbukom is, kerülnöm. *BÁRÓ ORCZY LŐRINCZ* született 1718. Aug. 9-dikén. Már 1741-ben a' Felkölt seregben szolgált a' Hazát; 1756ban Jász, Kún és Hajdú Ifjakkól egy Lovas Ezredet állíta fel; Drezdánál magát megkülömböztette; Hadikkal Berlinben volt. Azután sok polgári dicső tettek 's foglalatosságok által vont fényt nevére. Abaujnak elébb Administrátora, majd Fő Ispánja leve; 1782-ben II. József által a' Sz. István Rende Commandóri keresztjével tiszteltetett meg. Verseit barátjának, Oberster Barcsai Ábrahámnak, verseivel együtt, Prof. Révai adta ki két kötetben. Holmije találta Bessenyei Györgynek *Társaságában* is, 's a' Kassai Museumban, és az én Orpheusomban. Minden darabjaiban élet philosophiája lehell, (ilyen a' Bugacz Csárdához írt Epistolája) mellyet Mestereitől, a' francia Poetáktól, vett, és igen szerencsésen, noha sok helyt kevés gondnal, tett által. –

Én Orczyt legelőbb Cancell. Gróf Pálffy Károlynak Zemplényi Installatióján láttam. A' nagy melegben paróka nélkül volt, Generálisi fejér mentéjében 's veres nadrágában; melly a' kövér kisdud testen bugyogó bövségben állott. Eleven szikrázó kék szemei a' leg fejérből homlok alatt boldog meglepődést mosolygottak; orcáját az egésség' piros színe fogta el 's bajszos ajakin a' Sváda ült. Az a' mosolygó száj, azok a' szikrázó szép szemek, az a' lángoló orca látszik *Dónátnak* festésein is; csak hogy a' festő, a' ki azt hitte, hogy Orczyban a' *Generálist* kell festeni, képéből egy Herkulest csinált, 's egészen elvesztette a' *philosophusi nyugodalmat kedvellő Böltset* és *Poetát*. Azután csak hamar ismeretségébe jutottam. Egy egész napot töltöttem nála Tisza Örsön. Kabinetjében, hol keresztel mellyel, de mente nélkül ült, a' Francia Poeták' 's Bartsaijának verseikkel töltöttük az időt, 's ott a' köz tiszteletű ember a' „kis fiú” val 's „kis barát”-tal leereszkedve szóllott: de ez a' tónus egyszerre megváltozott, mihelyt Júnó mutatta magát.

Egy nap' idegen ruhába öltözködve jutottam elibe. Kötődött velem esztelenségemen. 'S mit mondana erre anyai Nagy atyád Bossányi Ferencz, ugymond, ha a' sírból feltekinthetne 's így látta meg? Ám jó, minthogy veszni indultatok; légyen hát a' s–tek az a' minek ruhátok mutatja; de szívetek magyar maradjon!

Még szemem előtt lebeg mindég, melly elgyengüléssel nyúlt erszényéhez, midőn, Miskolczon hová mint Kir. Biztos 1783 táján küldve volt, a' Vármegye' tömlöczét vette vizsgálat alá, 's engem, a' ki éppen nála megjelentem¹, magával levitt, egy szenvedőt láta meg elnyúlva szalmáján². Parantsolta, hogy mind ennek, mind más betegeknek végyenek a' pénzen takarót, 's nyújtsanak nekik enyhülést. – –

1784 ben, öregségére nézve, Józsefnek kezeibe tette le Fő Ispáni méltóságát, 's azt nyerte meg, hogy tulajdon maga ültesse kiürült székébe másod szülött fiját, Lászlót. Ez Octóberben meg is lett. Nyugodalmát, mellyre vágyott keserítette annak látása, hogy azok, a' kik alatta szolgáltak, egészen elfelejtkezni látszottanak róla, mert éltünkben tartatni meg holtnak, valóban keserves. – Fényen nem kapott, mert mind érdeme volt, mind igen sok pénze. László fíja már *Excellenz* volt: nem ő holtiglan. Ismerte a' dolgok' betsét, 's tiszteltetett még azok által is, a' kiket piritott példája.

Megholt 1789. Tetemei Tisza Örsön fekszenek, a' Templom' kriptájában. Emlékezete áldott leend, valamíg a' maradék Nemzetünknek ősi karakterét 's az igazi bölcseséget betsülni fogja tudni.

K. F.

¹ megjelentem [Emendálva.]

² szalmáján [Emendálva.]

1807

42. Felelet a' feleletre

Hazai Tudósítások, 1807. Boldogasszony hava [január] 21., II. félesztendő, 6. szám, 44–46.

FELELET A' FELELETRE.

Debreczennek egy sok érdemű lakója a' 292-dik lapon szembe költ velem. Nem igazság, hogy a' Publicum a' két egymás ellen költ Feleknek csak egyikét ismerje, és így kinevezem az érdemes Férfi: KIS IMRE Úr az, Inspector Generális 's Cs. K. Kamarás Mélt. Bárány Vay Miklós Úrnak a' salétrom főzés körül Debreczenben.

Az érdemes Férfi nem tudja, mi indíthatott engem a' szóban forgó Magyarázatra, (lap 252,) 's egy egész Ns. Város' betsületét miért *sértegettem ingerlő módon*. Elmondom tehát mi indított mind engem a' magyarázatra, mind Kis Urat az ellenkezésre, 's úgy osztán által-mégyek a' harmadik cikkelyre is, mellyből az érdemes Férfi, nekem nem kis csudálkozásomra, olly nagy vétet csinál.

Senki nem tudja jobban mint Kis Úr, hogy Debreczen engemet melly igen rút, igen immorális két tselekedet gyanújába vett. (lap 252) Az olly gátsot a' legkevésbé irritábilis elme sem örömet hagyja magán űlni, ha a' betsület' és jó név' betsét érzi, mert az ollyan több, mint *tsak* különböző gondolkodás. Elejekbe tettem a' Megbotránkozttaknak, a' mit most a' Publicumnak is elébe tettem. Nem használt. Egyike a' legérdemesebbeknek még nem régiben is provocálatlanul azt írja, hogy ő már *tsak* a' mellett marad, a' mit hitt. Tsudálkozhatik e' tehát Kis Úr, hogy a' dolgoknak illy fekvésekben a' Publicumra appelláltam, 's a' terjedő újabb gáncsot az *Arcadia* felvilágosítása által eloltani igyekeztem?

Az érdemes Férfi nem csinált titkot társai előtt sem hozzám írt leveléből, mellynek mását, nem sok változtatással, most a' Publicum' elébe terjesztette, sem a' válaszból. De midőn látta, hogy tribulisai néki tulajdonítják a' Ns. város' megbántását, megszeppent és azt hitte, hogy legitimálnia kell előttök és az egész Debreczen előtt magát, hogy nálam Debreczen¹ felől – későbbi levelének kifejezése szerint – nem *sycophantáskodott*. Én jónak láttam megszólamlani magam mellett 's a' Publicum' megtévedni indult gondolatját útba igazítani, 's megszólamlottam: de Kis Úr compromittálatlanul² marada, és ha baja van, azt bizonyosan nem nekem kell köszönnie. – Térek a' harmadik cikkelyre:

Megmondotta egy Poéta, kit még azoknak is kellene ismerni, a' kik nem tudják, mi az *Arcás* és az *Arcádia*, 's volt e' valaha *Poussin*, hogy a' ki nem tolvaj 's nem gyilkos, meg nem rettenve mégyen, midőn körülte tolvajt 's gyilkost kiáltanak, 's a' Rhetoroknak az a' szóllások, midőn a' Rész helyett az Egész említetik, ismeretes még azok előtt is, a' kik igenis bátor ugrásnak nézik, ha a' kép alatt álló Lemma más személyben áll; 's ezek szerint azt merem reményleni, hogy indulgentiával veszi a' Ns. Város, hogy mentségemben az ő neve említett, holott ottan *tsak* némelly nevezetesebb Lakóit kellett vala említenem. Vannak a' Debreczen' Tudósai közt sokan, kikre mentségemben nints semmi tészáz. Illyenek főképpen³ az Anya-Oskola Professorai, kik tudják, hogy az a' szíves tisztelet és barátság, mellyet erántok addig bizonyítottam, még szomszédjokban (Ér semlénytt, 1801-nek őse oltá ez' esztendő Martiusáig) éltem, nem vala színlelés. Ezek sem az első vádban nem vettek részt, sem az *Arcádiára* nem szűkölködtek magyarázat nélkül. De kiki tudja, ha Debreczent ismeri, mit

¹ Debreczen [Emendálva.]

² compromittálatlanul [Emendálva.]

³ főképpen [Emendálva.]

értenek közönségesen a'¹ Debreczen *Debreczenségén*², és hogy ott a' *kis-városi lélek*, melly irtóztató játékot űz. Ott minden a' maga szemével lát, 's próbálja bár valaki mondani, hogy az nem mindenkor jól lát! ott minden mindent tud; a' Verbóczi' tanítványa letzkét ad a' Brovneének, a' Botanicus salétromot tanít főzni, a' salétromfőző Herschelt tanítja csillagokat³ nézni, 's nyilakat lövöldöz Epaminondás⁴ ellen, hogy az önn fejétől indítva tartotta-meg hazáját. Nints nevetségesebb szó mint a' *Ding an sich selbst* és *Erscheinung*; nints nevetségesebb mint a' Klopstocké, hogy a' német nyelvben kevés a' spondeus láb, 's a' *schmachtest* trochéus. Egy németül derekasan tudó férfi, de a' ki már nints Debreczenben olly megvetéssel nevezi a' Molly édes éneklőjének nevét, a' mellyet senki nem képzelhet, ha Debreczenben nem forgott, és így Wieland a' Leonore magasztalásáért, 's Göthe, hogy őtet a' Homér' fordítására buzdítgatta, nyomorúlt Criticusok! Magyarúl senki nem tud, hanem ha *egy* Hitnek sorsosa, és úgy is tsak úgy, ha Debreczenben neveltetett. Mit az a' Révai Gramatikája? Az nem ér semmit! a' Debreczeni a' jó! 's Bévezetése örökös remeke a' Stylistikának! Egy tiszteletes és sok tudományú Férjfi nem lél semmi szépet Anakreonban, 's a' helyett hogy tulajdon ízlése' helyessége eránt támadna benne kétség, fejtsóválva tsudálkozik mind azokon, a' kik Anákreont édességgel eltelve lenni mondják 's száz meg száz illyenek!

Az a' hely, a' hol Csokonai fekszik, szent hely 's méltó, hogy meg jegyeztessék, ha a' szándéklott monumentum díszesebb helytt fog is állani. Azt az én kedves Barátom, Mélt. CSEREI FARKAS Úr, fogja meg határozni, egyet értvén⁵ annak idejében azokkal, a' kik a' tanátskozásra érdemesek lesznek. Themistoclesnek a' Pyréeusban egy sima kő volt sírköve. Miért adnánk hát czifrabbat a' Csokonai hamvainak, ha a' Debreczen' Vandalusaitól félhetünk? – Köszönöm ezen Ujságlevelek' Philosophusi lélekkel bíró kiadójának, hogy erántam való jóvolta a' Kis Ur' levelének közzé tételétől el nem fogá; nem árt az ellenkezés az igazságnak soha: 's mindég az pirúl, a' ki rútat tett. Mi pedig áldozzunk a' Grátziáknak, hogy *erköltseinkben mind azt, a' mi darabos, simítsák el*, 's tanítsanak bennünket⁶, *jobban szeretni az igazat önn magunknál*. Széphalom, Novemb. 5-dik 1806.

K. F.

43. Végső szavam a' debreczeni perben

Hazai Tudósítások, 1807. Boldogasszony hava [január] 24., II. félesztendő 7. szám, 52–54.

VÉGSŐ SZAVAM A' DEBRECZENI PERBEN.

Úgy hittem, hogy többé nem kell a' Debreczeni dologban szóllanom, 's íme a' „MEG-rágalmazott Városnak egy fija F. M.” (Fazekas Mihály) szóllani kényszerít ismét.

Figyelmet érdemel egész Írása (lap 311 és 312) figyelmet kivált – citatiója Virgílból, (ugyan ott a' 17-dik sorban) 's bizonyoságot teszen az Írónak mind Logicája 's fejének egyéb tehetségei, mind erköltseinek több mint tsak – – – felől.

Illy ellenkezőre nékem nints fegyverem. Megvetéssel fordúlok el tőle a' Publicumhoz, mellynek a' kedvetlen perlés helyett a' legnagyobb Nemzet történetei közül⁷ egy szép jelenést

¹ 's [Emendálva.]

² [Feltehetően sajtóhiba vagy szerkesztői javítás, ugyanis ez az egy adat van Kazinczynál fogalomhasználatában a „Debreczenség” változatra, minden más adat a „Debreczeniség” formát követi.]

³ csillagokat [Emendálva.]

⁴ Epaninondás [Emendálva.]

⁵ érvén [Emendálva.]

⁶ benünket [Emendálva.]

⁷ körül [Emendálva.]

beszéllek elő:

Aemilius Scaurus el vala vádolva a' Nép előtt. Vádlója nagy tűzzel üzte panaszt. Végre Scaurus, midőn az a' hosszas beszéd után eltsendesedett, felkél, 's így szól: Maradéki az Istenek közzé fellépett Quirínusnak! ez az ember azt állítja, hogy én vétkes vagyok: én azt állítom, hogy az nem vagyok; szóljatok ti, mellyikünk mond igazat, ő-é, vagy én? 's a' Fórumnak egyik végétől a' másikig ez a' rövid íge zengett örvendő tapsolások között: *Te!* mert a' széperzésű¹ Nép betsülte önn magában a' jót, 's kész vala azt más felől is feltenni. – Légyen szabad követnem a' szép példát, ha későn is, minthogy az én ügyem felvilágosítást kívánt. Nem mentem magam, elmondottam a' mit el kelle mondani. Bírák! lefolyt a' per, ítéljetek: Ez az ember, érti-é ez, akarja-é ez érteni, a' mit én mondottam? ez az ember, érti-é ez, akarja-é ez érteni, a' mit válaszképen hozzá írt levelemből, kéje szerént elcsonkázva, előhord? ez az ember, érti-é ez, a' mit önn maga személyében mond a' 312-dik lapnak első során kezdván, hol egy galád ha – – – ka áll, szintén az utolsóig. Ítéljétek meg azt, Bírák, 's a' ki vétkesnek találtatik, lakoljon.

Azonban Debreczen nem vétkes. Valóban nem az: elégtételképen vallom azt, nyilván és világosan. Mind azok a' jámbor lakosai a' megrágalmazott Városnak, a' kik kények szerént élnek egy napról más napra, a' kik magokat tudományos dolgokba nem avatják, hanem az minden dolgok, hogy kimennek a' piacra 's ezt kérdik: hogy feje a' káposztának, 's mire tartjuk azt a' hitvány sertést? (*quanti olus et far?*) mind azok, a' kik eléggé böltsek, tudni, hogy az élte igazán jól napjait, a' ki úgy suhant bé ebbe a' világba 's úgy suhant ki belőle, hogy senki sem sejtette meg, hogy itt volt, – mind ezek valóban nem vétkesek. Nem kellett vala bántanom Debreczent, mert az ártatlan, derék népű Város. Gántsomnak eggyedül azokat a' mindentudó Urakat kellett vala illetni, a' kiknek villámlövellő tribunálját a' szegény Csokonai, lelkének elkeseredésében, *Pipa-Czéhek* nevezte. Tsak hogy én, a' ki olly igen kész vagyok *éles* lenni a' hol helyét gondolom, reá nem vehetem magamat, hogy másnak, akár ki legyen az, *Spitznameneket* adjak, vagy a' már adattakkal éljek. Ha azt tehetném, 's a' Debreczen helyett a' *Pipa-Czéhhel* éltem volna, a' megrágalmazott Város Apologistája elfogna hallgatni, mert tudja, hogy a' nevezet valóban Csokonaitól ered, 's emlékezik, hogy sarcasmusait sok ízben kénytelen volt, ha sardoniai nevetéssel is bár, nevetni. – 'S ennyit a' megbántott Város Védője írására; 's nem soha többé egy betűt is!

Azt mondják, hogy mond hassanak valamit, hogy kevélységem el nem tűri az ellenkezést, a' különböző gondolkozást. – Én pedig azt hittem, hogy a' szabad, bátor, de tsendes tónusú, annyival inkább bizakodást mutató ellenkezés legszebb neme a' Complimentnek! ki nem olvassa eleven gyönyörködéssel a' Socrates élete Íróinak dialogusait, és azokat, a' mellyeket ezeknek hasonlatosságokra Cicero, Wieland és Herder írtanak? De ki nem fakad ismét vagy mérges kaczagásra vagy még többre, mikor azt látja, hogy Dávus, a' szolga! a' Winkelman pallástjába öltözik, 's a' leghomlokalanabb praefidentiával magyarázza az elegáns formarum Spectatoroknak, hogy a' Fulvusok és Rutubák mívei az igazi remekjei a' Mesterségnek? midőn azt látja, hogy egy nagy tudományú férjfiú² egy Weimári Aktrisz ellen azt vitatja, hogy a' német modulatio nem alkalmas a' költés szép munkájira, 's ezt onnan mutatja meg, hogy a' véghetetlenül kedves zengésű *Begebenheit*-ot, melly dijambus, (U – U –) így mondja ki: *bEgebenhajjt* (– U U| –)? 's a' t.

A' Csokonai sírköve eránt a' Barátság auspiciumi alatt tettem első szóllásomat: hadd rekeszszem bé vég-szóllásomat is ugyan annak érzéseivel telvén el: – Mélt. CSEREI FARKAS kedves barátom nagyon meg botránkozott Salétrom Inspector Úrnak azon kénytelen tanácsán, hogy a' mi a' begyülemdő pénzből megmarad, abból üssünk egy vígtort Debreczenben; 's declarálja, hogy ő kész volt 's kész most is Csokonainak azt a' tiszteletet önnön költségén megtenni; kész a' kő felállítására szép napját egy szép társaságú vatsora által meginnepleni: de

¹ széperzésű [Emendálva.]

² férjfiúi [Emendálva.]

az az alacsonyosság, hogy a' Publicum contójára, traktáljon, hozzá nem fér. Kis Imre Úrnak az a' tanátsa, valamint az a' Debreczenben elterjesztett gyanú-é, vagy vád inkább, hogy az Arkádiában titkos rugás lappang, valóban igen alkalmas vala, hogy sokakat hidegekké tegyen, a' szép szándék elősegelésére; 's az illet az emberséges ember méltónak tarthatja magáról elhárítani azon tartalék nélkül, hogy tette vére' élessége' jeléül fog vétetni.

Ajánlom a' szép szándékot mind azoknak, a' kik barátom' gondolatját szépnek 's hasznat tényézendőnek nézik, mert ki tudja, nem fog e' az egy új Themistoclesnek könnyeket fakasztani szemeiből? Még eddig csak három helyről vettem tudósítást, s' írhatom, hogy száz forint be nem gyűlt. Somogy szerette Csokonait míg kebelében élt: hideg lehetne-é éránta minekutánna elhúnyt? Az ő segedelme elfogadására itt a' Vármegye' Vice Notáriusát, Szokolay Dániel Urat is kinevezem, egy még fiatal hazafi társunkat, kit én mind szép tudományai, mind szép érzésű szíve miatt szívesen szeretek. Széphalom, Novemb. 27-dikén, 1806.

K. F.

44. Első magyar nyomtatás

Hazai Tudósítások, 1807. Böjt első hava [február] 11., II. félesztendő 12. szám, 93–94.

ELSŐ MAGYAR NYOMTATÁS.

Szenczi Molnár Albert Grammatikája Ajánló levelében ezt mondja: *Omnium librorum, quos adhuc conquirere potui vetustissimus est: Chronicon mundi hungarice scriptum a' Steph. Székely; editum Cracovie in Polon 1558.* Azolta még régibb nyomtatásra nem akadtunk, mint a' mellynek címje ím itt következik: *Az zent Paal leveley magyar nyelven. Cracovie. Anno Domini Millesimo quingentesimo trigesimo tertio. Mense Februario. Interpretatus est Benedictus Comjathy.* (RÉVAI ezt a' Bétsi Császári Bibliothecában olvasta.) 'S a' közönséges vélekedés az volt, hogy ennél régibb magyar munka nem is található. Azonban Jegenyei Plebánus Tiszt. Bartalis Antal Úr (*in Notitia Parochiae Jegenyensis, Claudiopoli, apud Hochmeister, 1794. in 8-vo, pag. 122.*) ezt írja: *Possidemus Orationem et Cantilenam de inventione dextrae S. regis Stephani, idiomate ungarico, Norimbergae, 1484. editam. Oratio ea est, quae latine hac die dicitur. Cantilena sic incipit:*

*O deucheoseeges zenth iob keez,
Mellett magiar ohaitva neez
draaga genche neepeunknec,
nag' eoreome ziveunhnec. etc.*

Perperam itaque tribuitur Cantilena haec. cl. Viro Soc. Jesu Sacerdoti, Francisco Faludi, anno 1704. nato. Eddig Bartalis. – A' dolog megérdemli, hogy nagyobb világosságra hozattassék, 's Bartalis Úr kedves szolgálatot tenne a' Hazának, ha megmondaná, hogy az a' *possidemus* a' Jegenyei Parochia Bibliothékájára vitettetik e',¹ vagy a' magáéra, vagy az egész Nemzetre;² mert a' mennyire tudom, róla még senki nem emlékezett, 's senki nem mondja, hogy látta.

45. Magyar-országnak talán első abrosza

¹ vitettetik, e' [Emendálva.]

² Némzetre; [Emendálva.]

Hazai Tudósítások, 1807. Böjtmás hava [március] 11., II. félesztendő 19. szám, 151–153.

MAGYAR-ORSZÁGNAK TALÁN ELSŐ ABROSZA.

Valóban a’ mit az Ánglusok’ híres Poetája, POPE, az emberről mond, hogy *annak nincs fontosabb, nincs hozzá inkább illő tudása, mint az ember*, azt bízvást a’ Magyarokra lehet alkalmaztatnunk, ’s elmondhatjuk, hogy a’ magyar semminek tudása eránt nem vonzatik olly lángoló vágyással, mint a’ mi ötöt Hazájával ismérteti-meg. Gyönyörködve olvassa minden a’ VANCSAI, a’ BAKÁCS, a’ ZAY életét, ’s tudom mint örült némelly Olvasó, hogy a’ magyar lelkű ORCZYT minteggy színről színre láthatá. – Kedves jelentés fog sokak előtt lenni az az egynehány sorom is, mellyet régen az *első magyar nyomtatás* felől küldöttem a’ sok érdemű Kiadónak, ’s ez arra bátorít, hogy itt az *általam legelsőnek vélt Magyar Ország’ abroszáról* hasonló jelentést tegyek. Amarról szóllott RÉVAI, SCHEDIUS, SÁNDOR ISTVÁN: ez kevésbbé van tudva.

Az, a’ mellyről szóllok, *középszer* vagy inkább *kisded in folio* formában, fára-metszve készült, ’s a’ helyek’ nevei typographiai betűkkel vannak a’ fába rakva. Az abrosz felső szélén e’ szók állanak: Beschreibung und Gelegenheit des Turken Zugs in Ungarn im jar 1556 mit den Lagern und Orthen, do sie zu beyden Partheyen gelegen seind. – Azon környéken pedig, melly Székes-Fejérvár és Buda közt fekszik, eggy négyszeg vagyon vésve, ezen ajánló-Levéll: Dem Wolgebornen Herrn Herrn Udalrichen Függen, Grauen zu Kirchberg und Weissenhorn etc. meinem gnedigen Herrn.

Diese gegenwartige Tafel von dem Ungarischen Zug, wie der durch den durchlauchtigsten Hochgebornen Ferdinanden Erzherzogen von Ostereich beschehen, samt gelegenheit der Lagerschlahung bey der Christen und Erbfeinds deß Turckens, hat E[uer] G[naden] der Hochgelehrte Herr Wolfgang Lazius von Wien, kayserlicher M[agistral] Rath und Geschichtschreiber under E[uer] G[naden] Namen und Waapen ausgehn lassen. Weil aber ich solchen Zug in Ungern auch in dieser meiner General History beschrieben, hab ich solche mit Fleiß von dem H[err] Balthasar Han und Hieronymo Gemuseo, Oporianischer Truckerey Gemeindern erworben. Welche ich wider under E[uer] G[naden] schirm befehlen thue, sampt Erbietung meiner Unterthenigen Diensten. Der Almächtig bewahre E[uer] G[naden] in langer wolfahrt, zu Basel, den 15. tag Juny, 1577. E[uer] G[naden] Dienstwilliger Adam Henricpetri D.

Az említett négyszeg felett Fuggernek czímere látszik. – Mutatja ez az ajánló levél, hogy az abrosz régibb az aláírt esztendőnél, és hogy azt *Henricpetri* az *Oporinus’* Bázeli Typographiájának vagy *birtokos-társaitól*, vagy talán *Metszőjítől*, Hán Boldizsár és Gemúzeus Jeronymustól, (a’ kik azt hasonlóképpen *Fuggernek* ajánlva adták ki, és a’ kiknél most nyilván használatlanúl hevert,) olly véggel vette meg, hogy *General History* nevű munkája mellé tehesse nyomtatványait. Hihető, hogy az abrosz, a’ felső szélén álló írást tekintvén, 1556 körül jelent meg. Én ezt, ezernél több darab Mappákkal ’s rajzolatokkal együtt, ez előtt mintegy két esztendővel Baváriából kaptam, ’s magyar dolgokra tartozó könyveim ’s képeim gyűjteményével a’ Sáros Pataki Fő Oskola’ birtokába adtam által. A’ Bavariai Gyűjtőnek ezért és még két más abroszért eggy vevő száz forintot ígért volt, de üresen eresztetett el. – Említett Gyűjteményemben van eggy más is, (mellyre tollal¹ ez vagyon írva: *Jac. Honteri Turicensis*, 1565.) hasonlóképpen fába metszve, és eggy harmadik rézbe vésve választó vízzel, melly, ha társáról szabad ítélni, (a’ Silézia kis abroszáról, hol az esztendő kitétetett) 1561-ben vala dolgozva. Ez valamelly olasz nyelven írt geographiai munka számára készült volt, amaz pedig, úgy tartom, nem a’ Zűrichi, hanem a’ Brassói *Honter* táblácskája lesz, mert 1520 ban ez adott ki *Rudimentorum Cosmographicorum Libros III. cum tabellis*

¹ [Zárójel áthelyezése innen: (ez vagyon.)]

Geographicis (Lásd *Pray Index libror rarior*).¹

Nem sokára két Códexet juttatok a' Publicum' ismeretségébe, mellynek mindenike a' Hunyadi Mátyás idejéből való, barát írás, és, a' mennyire ugyan tudhatom, soha nyomtatásban meg nem jelent. Most már ez is a' Pataki Bibliothecáé.

Légyen szabad itt egy megtévedést kimutatnom: – A' 46 dik lapon a' *Debreczeni Gramatikának* nem *Bévezetését*, hanem *Előjáró beszédét* kellett vala említenem. A' dolog megigazítást kívánt, 's örömmel hozom helyre tollam' hibáját. – Széphalom, Februar. 23 dik. 1807.

K. F.

46. Baranyi Gábor

Hazai Tudósítások, 1807. Böjtmás hava [március] 14., II. félesztendő 21. szám, 170–171.

BARANYI GÁBOR,

Bihari Vice Ispány 's igen híres Diétai követ 1751-ben és 1764-ben.

Az ifjúság' botlásai, sokszor még elvetemedései is, nem azt mutatják, a' mit némelly tapasztalás nélkül maradt, elhült vérű öreg vél: azok sokszor tsak a' magával nem bíró, de ha nem ingereltetik, annyival inkább ha szelíd okossággal vezéreltetik, idővel bizonyosan eltsendesülendő tűznek mívei; 's hányszor láttuk immár, hogy, azoknak tsudáltokra, a' kik a' természetet nem ismerik, éppen az ilyenekből váltak legelső karú férjfiaink! Ezen állítás' igazságára igen világos bizonyosság az a' nagy ember, a' kinek, mint hogy férjfiúi kora nagy tetteiről hallgatnom kell, elég ifjúsága eltántorodásait 's lelke' kifejtődésének némelly nyomát említenem.

Várad 's *Micskei Baranyi Gábor* fija volt Miklósnak, a' ki, a' Római Anyaszentegyház' kebelébe térvén, a' Hét személyi Fő Törvénység' Bírójává tétetett. A' gyermek' szilajságát semmi módon nem lehetett megszelídíteni; a' háládatlan munkába belé fáradt atya tehát őtet a' Királyi ügyek' Directoroknak, Reviczky Úrnak, adta által, hihető azzal a' kéréssel, hogy az csigázgassa nyakasságát. R. derék prókátor volt: de a' jó prókátorság lelke nem jár mindég együtt a' nevelés philosophiájával; 's vannak karakterek, mellyeket szelíden kell gyeplőzni, mert az erőszak tsak elmakatsítaná. R. a' délczeg ifjat gyakorta az elcsüggedésig² űzte. Azért katonává lett. – – –

Utóbb meg tért hazájába. Bihar érzette betsét, 's Vice Ispáni székébe ültette bé. Fényesbb Magistrátust nem lehet képzelni. Lelke tántoríthatatlan volt, híven szerette a' jót, a' gonoszt vesztig gyűlölte; nem tudta mit térsen *fél*ni. Az álnokság nem merte szemei előtt játszani Istentelen játékait, mert tudta, hogy szemeit meg nem tsalhatja, 's rettegett engesztelhetetlen tűzétől, melly az erköltsök' akkori sivatagságokhoz képest undok és oktalan káromkodásokban öntötte ki magát. – Sok mondásai szájról szájra mennek által, 's Bihar soha sem fogja tisztelet nélkül kimondani nevét. – Egykor elvádoltatott, hogy hivatalát kevély hatalommal viseli, 's sokan rettegnek miatta³ kimondani a' mit ítélnék. Ez volt felelete: *Aestimandos aestmare* didici: virilem tamen aetatem assecutus, tali magisterio, quale illi praetendunt, subesse, nec possum,⁴ nec volo. Votorum libertatem non impedio: ingenue tamen confiteor, me muta daemonia ejiciendi potestate non pollere. – Egykor azt vetették a' Gyűlésben szemére, hogy bizonyos czikkelyben lágy meleg. Az, a' miről Nagy Jó Uram szóll, felele B. háromféle: született, lett és tétettettetett. *En tétettettetett* vagyok, 's nem tsuda. – – –

¹ [A mondatvégi írásjelet pótoltuk.]

² elcsüggedésig [Emendálva.]

³ miatt a' [Emendálva.]

⁴ possum [Emendálva.]

Diétai történetei isméresek. – B. olyan volt, mint a' Homér' Bajnokjai: durva, de nagy: heves, indulatos, irtóztató, de derék. Századok szűlnek olly *tulajdon karakterű* férjfit.

A' nagy emberek' képeit tisztelettel nézi minden, a' kinek szíve a' jó betsét érzi. Hadd fesseem tehát úgy a' mint az még előttem lebeg. Egy kisdéd, zömök, kopasz és ősz fejű ember, tarajos kerek ábrázattal,¹ búzavirág színű mentében, melyet fél vállra vetve hordott, hasonló színű dolmánnyal és nadrággal. Sinórja 's gombja ezüst: öve, 's ha jól emlékezem, néha még tsizmája is, piros. Szavai mint a' kétélű tör; rettentő dörgésű a' beszéde, de attól az ügyefogyott soha el nem rettent, mert szíve gyönyörűséget lelt azoknak pártfogásokban, a' kik nyomattattak. Tsak a' mód volt fonák: a' szív jó volt. –

47. Bővebb előadás a' Sáros-Pataki Bibliothéka két Codexe felől

Hazai Tudósítások, 1807. Szent György hava [április] 11., II. félesztendő 29. szám, 241–242.

BŐVEBB ELŐADÁS

a' Sáros-Pataki Bibliothéka két Codexe felől.

Az a' két Kézírás, mellyről a' XIX dik szám alatt tettem vala emlékezetet, kétségbe vehetetlen jeleit viseli régi voltának. Ezt mutatja betűjinek formája, mellyek a' tavalyi XXXXVII dik szám mellé tett réznek betűjével egyneműek, ezt a' szóknak egymásba ömlekezése, a' pontok elmaradásai az *i* betűk felett; az egyikben az elhagyott interpunctiók és az öszvetsatlásnak jele a' sorok végein; ezt az abbreviatúrák, a' vétkes orthographia, 's az első betűknek, néhol még az igazítást kívánt hibáknak is, veres színek, 's végre az, hogy egyik munka' columnáji nem ólom, hanem tinta vonásokkal vannak körülkorlátolva. Papirosok, ha ugyan színekről, símaságokról, vékonyságokról 's enyvességekről ítélni lehet, hová még az ívek (*árkusok*) közepében álló malombélyeget is számlálhatjuk – egyfelől ökörfő az, másfelől némelly íven thyrzusbot, némellyen pedig üresség – úgy látszik, hogy ugyan azon malomnak mívei. És ez a' bélyeg talán alkalmatossá téssen valakit azok között, a' kiknek módjok lészen megtekínthetni a' Mátyás' Bibliothecájából idegen kézre jutott könyveket, annak meghatározására, ha ez a' munka is nem onnan ment e' sok hányattatás után a' külföldi Antiquariusok' boltjaiba, honnan őket a' Hazának visszaszanyerni az én örömöm leve.

Az egyik munka' címje ez: *Leonardus Aretinus in vitam et mortem Attilae regis Vngarie*.² Negyed formában vagyón írva, 's tsak hat levélből az az tizenkét lapból áll, 's minden lap' columnáji mintegy harmincznégy sort fognak el. A' columnák' címjeit a' páros számú lapokra, a' páratlanakra pedig e' két szót: C.o.d.e.x K.a.z.i.n.c.z.i.a.n.u.s, valamint a' lapok' számaikat is, saját kezemmel én raktam fel, hogy így, ha idővel talán egyiknek vagy másiknak találatnék is párja, lehessen tudni, mellyik volt légyen az én birtokom 's most már a' Sáros-Pataki Oskoláé.

Az idő nem ejtett semmi kárt, semmi hézagot benne. Imhol vannak utolsó rendei: *Vixit autem annis quinquaginta sex Natus ut plerique historicorum in literas retulerunt* Ea die qua Julius romanorum singulare arripuit inperium natus est Et ea die nocte fluxu sanguinis interimus qua mensis die idem Cesar in senatu acceptis *vulneribus confessus* interiit Amen

Et sic est finis hystorie Attilae

A' munka annál betsesebb, mivel soha nyomtatásban ki nem jött, sőt Tudósaink előtt kézírásból sem volt isméresek. Annyival bátrabban merem ezt állítani, minthogy Gessner,

¹ abrázattal [Emendálva.]

² [A központozást pótoltuk.]

Vossius, Bayle 's mások hallgatnak róla, és minthogy Nemzetünknek egyik legfőbb polczon ülő Tisztviselője, ki a' Haza' és a' Külföld' Tudósai közt is a' legfentebb polczon ülők számában ragyog, 's külföldi barátim, kiknél ez eránt kérdést tettem, ugyan ezt hagyják hinnem. – Leonardus Brunus ab Aretio 1369 körül született 's 1443 táján holt meg Florentziában. Nem tévedhetek tehát meszsze az igazságtól, midőn, korát és a' betűk formáját összevetvén, azt állítom, hogy ez a' kised, de nagybecsű Codex Hunyadink századjából való, és talán éppen az ő számára másoltatott, mert tudjuk, hogy ez a' nagy Király három ezer aranyat költött esztendőnként Librariusaira, kik a' jó munkákat néki a' külföldön, nevezetesen pedig Florentziában másoltatták.

A' másik munka magához Hunyadihoz van intézve; *Iudicium de Cometa que apparuit Anno Dni. M. CCCC. 68. vicesima secunda die mensis septembris in civitate Histropolitana alias posonien. pro Serenissimo principe et Dno. Dno. Mathia Dei gracia Hungarie Dalmacie Croacie etc. Rege compositum*, Írója magát a' munka végében: *Et complevi omnia que in principio huius iudicii scribere promiseram ad laudem et gloriam omnipotentis Dei, cuius est ratificare seu mutare omnia ex influxu celi futura accidentia (Et ad honorem et singularem consolacionem tue excellentissime maiestatis Eiusdem Serenitatis tue fidelis servitor)* Die 6. Octobris Martinus Archidyacon Sigbiensis Ecclesie, Márton Archidyaconus értette a' maga dolgát, mert a' Király két fő ellenségével – és a' magáéval – (a' „*Turcus maledictus*” és a' „*Hereticus Bohemie, Georgius Debodabras (Pogyebrád) qui se pro rege bohemie gerit*” és „*Rokizana bohemorum seductor*”) derekasan kikapatta a' magokét. – Ez a' munka egy lappal rövidebb az elsőnél; ugyan azon formában van írva, a' szók között több hézag látszik, 's itt már az *i* felett ritkábban marad el a' pont és az interpunctiók, 's a' sorok végein a' ketté szakasztott szokat összevoglaló kapots; és ez azt mutatja, hogy a' kézírás ifjabb az elsőnél.

Mind a' két munkát ki fogom adni, mihelytt azok a' betűk, a' mellyek a' nyomtatóműhelyek Schwábachi betűjik közt fel nem taláztatnak, ki lesznek metszve. Az Aretín' Atilája mellé pedig egynehány azon tárgyra tartozó munkácskát ragasztok, mellyek közt nagy figyelmet érdemel az, mellyet arról a' földről várok, a' hol a' hadak' Istene tavaly ősszel rémülést okozott. –

Széphalom, Martiusnak 26-dik 1807.

KAZINCZY FERENCZ.

48. Károlyfejérvári házasság

Hazai Tudósítások, 1807. Szent Iván hava [június] 10., II. félesztendő 46. szám, 373–374.

KÁROLY FEJÉRVÁRON, 17. Maj.

Útalattal olvassa nálunk a' közönséges Újságokból minden meg nem romlott fejű Protestans, hogy a' Hiberniai Katolikusok ellen mint keménykednek még a' XIX-dik században is annak a' Nemzetnek Orátorai, melly felfuvalkodván a' maga pénzében, azt hiszi, hogy a' tudomány és emberiség is úgy tulajdona neki, mint az a' gazdagság, mellyet a' Malabári partokon Tatarhoz illő nyomorgatás és gyilkolások által gyűjt. Útalattal bizonyára, mert érzi, melly boldogság az Erdély böls Fejedelme 's szelíd Törvényei alatt nyugalomban és szabadságban élni. De mi tagadás, nálunk is esnek e' hez valamennyire hasonlító történetek, és még többek esnének, ha a' vak dühösség erőt és hatalmat kaphatna. Az illetén tselekedeteket köteletség közönségessé tenni, hogy a' kit az értelem nem régál, a' gyaláztatól való rettegés tartóztasson. Nem Régiben K–án a' Református Oskolamester Katolika személyt vett házas társul. Ezen valaki annyira megindult, hogy azt akarta, hogy a' Tanító fosztattassék-meg kenyerétől; 's minthogy reá nem mehetett arra a' mit akart, a' Fő Kurátorhoz folyamodott,

ki is tüstént tellyesítette a' mit tölle kívántak vala. De ditsősségére legyen mondva az odavaló Reformatusoknak, azok a' magok Tanítójokat a' dühösség áldozattyává lenni nem engedték. Vallyon tselekedte volna e' a' kitsiny¹ hit a' mit tselekedett, ha tudta volna, hogy a' Bétsi Reformátusok' mostani Prédikátorjok, Tisztel. Kleinmann Uram, az által hogy Katólíka személyt vett-el, a' maga hallgatójait sem meg nem botránkoztatta, sem annyival inkább magától el nem idegenítette. Pedig ez az érdemes ember a' maga leány gyermekeit az Ausztriai rendelés szerént a' Katólíka hitben neveli. Mikor fogják megtanúlni valahára az emberek, hogy a' Vallás szentsége szeretet!

49. Kazinczy Ferencznek öszvekelésére

Hazai Tudósítások, 1807. Szent Iván hava [június] 13., II. félesztendő 47. szám, 387–388.

Kazinczy Ferencznek öszvekelésére Szendrei Gróf Török Sópia – Antoniával, Nagy-Kázmértt, Zemplény Várm. Novemb. XI-dikén MDCCCIII barátja Kis János. Bécsben, Schrämbl Ferencz Antal Özvegyénél 1805.

Epistel an Franz von Kazinczy zu seiner Vermählung mit Sophie – Antoniette Gräfin Török von Szendrő, zu Nagy-Kázmér, bey Tokay, XI Novemb. 1804. Von seinem Freunde Johan Kis. Evang. Pred. zu Nemes-Dömölk. Ungrisch und Deutsch. Wien 1805.

Kazinczy Urnak Képével. Találtatik Pesten Eggenberger és Institoris Könyvtárosoknál, bekötve 1 for. 30. kr.

Ez a' szép ének Kis János – Dömölki Predikátor Úrnak nevét halhatatlanná fogná tenni, ha a' Múza kinek szolgálatjában áll, egyéb szép és sok munkájiért már régen nem füzte volna homlokára az elviríthatatlan Koszorút. Az ének plánuma igen böltsen van elrendelve; a' gondolat elejétől fogva mind végiglen hathatós 's tellyes erővel; az ideák újak, tsillogók; a' kifejezések igazak és kényesen vannak válogatva; a' vers könnyű és kellemetes folyamatú; mindenünnen sok nemű tudomány, kivált mythologiai 's Görög² Classicusokkal való szoros isméretség tündöklök; 's rajta az életnek legjózanabb philosophiája ömlött el: de leginkább azt a' kifogni³ nem tudó Ubertást lehet tsudálni, melly tárgyat, mellynek érzésétől elmelegedett, új meg' új képekben 's gondolatokban adja-elő. A' vers nem a' személyt magasztalja, nyavalyás alkalmatossági-versezeteinknek szokások szerínt, hanem a' dolgot; a' páros élet boldogságát festi; és a' hol magasztal, ott nem⁴ a' hideg hízelkedés, hanem a' barátság forró szava szóll belőle. A' hely nem engedi, hogy az ének' legszebb Stróphájit kiírjuk: legyen elég csak a' geniális bérekesztést emlétenünk.

„Melly változás! lantod bájolóbb zengést ad Már is, hogy a' böldeg Öröm mosolyog rád, 'S az szedi hangjait. Hattyúszárnyon repül éneked 's életed 'S bátorságos parton tsendesen megveded A' tenger' habjait. – Két Isten nyit pályát – a' Hír 's a' Szerelem – Eredj⁵, 's a' nemes szív 's Isteni értelem Mutasd-meg mit érnek: Hogy a' mint bámulni fogja ditsőséged'; A' boldogságban is hív unokánk téged Válasszon vezérnek.”

Szerentsés gondolat vala, az éneket németre is lefordítani és a' magyar textussal szembe lenyomtatni, hogy így a' német Criticusok, kik literaturánkat tsak salakos mivekből ösmerik, (lásd a' Bétsi újabb Annalisait az Ausztriai Császárságbéli Literaturának ez idén, a' Martiusi tsomóban) annak szerentsés előmenetele felől igazábban ítélhessenek.⁶ A' Recensens óhajtotta

¹ , [Emendálva.]

² Görök [Emendálva.]

³ kifogni [Emendálva.]

⁴ nem, [Emendálva.]

⁵ Eredj [Emendálva.]

⁶ [A mondat végi központosítást pótoltuk.]

vólna, hogy ezt Schiller, kinek géniusa egész erejében megülte a' mi Poétánkat ezen ének költése alatt, olvashatta volna, 's láthatná, hogy az ő példája köztünk mit szült. – A' kép olly szép munka, a' millyet Johntól, kit Német Ország úgy néz, mint első rendű Művészt a' maga nemében, 's Kiningernak etsetjétől várni lehetett. A' mint tudjuk, ez első Magyarnak képe, mellyet ő metszett. Mennyire hasonlít e' kép az Originálhoz? azt Baráti határozzák meg. A' bal oldalt egy szépen vetett posztózat fedi, hihető azért, hogy a' mente sok pikkelye által okozható monotonia kerültessek-el. A' felhőkben villám lobban fel¹ 's a' mélységben elvész. A' név és ez a' Terentiusból vett mondás: *placere bonis Quam plurimis*. Junker Pozsonyi Hazánkfijának vésése.

50. Még egygy szó Arkadiáról

Hazai Tudósítások, 1807. Szent Iván hava [június] 13., II. félesztendő 47. szám, 389–391., Toldalék

MÉG EGYGY SZÓ ARKADIÁRÓL.

SZEMERE PÁL – az a' szeretetre méltó Ifjú, a' ki literatúrai pályáját a' férfi kornak egész erejében kezdi megfutni, és virító esztendeiben már ott vagyon, a' hová sok tömjénezett éltes Irónk eljutni nem tudott, – nagy szorgalommal felhányta 's elég bőven előadta, a' mi az Arkádia eránt támadt perben a' kétségeskedőket² eligazodásra vezetheti; 's az a' kis írás, mellyből ezen nagybecsű ifjú társ' figyelmes olvasását, férjfiúi szorgalmát, kritikai ízlését, 's Stylusa' correctióját 's csendes szép folyamatját olly szépen kiismérhetni, a' legcsillogóbb reményekre szabadíthat bennünket³, hogy végre Ő lésszen az, a' kit várunk. Értekezése minden kétségnek véget vetett. De légyen szabad még előadnom, a' mit ezen tárgyra LÁNDON a' Festés és Faragás' francia Évkönyveiben, a' VI-dik⁴ Kötetnek II-dik felében, melly legutóbb jöve-ki 's hozzám csak most érkezék, mond.

„Arkádia (ugymond Landon) a' Régieknek költemények szerint az a' szerencsés tartomány vala, mellynek pásztorlakossai nyúgodalomban, együgyűségben 's az erkölcsök' tisztaságában a' legboldogabb életet éltek, melly halandóknak sorsul jutott; – egygy zordon hegyes ország, csak marhanevelésre alkalmas, mint nagyobb része a' mai Helvetziának, 's szer felett magasztalt, valamint ez. Az Arkádia' ideájához a'⁵ legszebb pásztori életnek képzelhetetlenül édes festései csatoltatnak⁶. Az efféle scénákat az újabb Poezis is mindég e' szép tartományba teszi által, úgy hogy Arkadiának már a' neveze is azt jegyzi, a' mi kies, kíváncs. A' hajdani kornak regéje szerint a' mezők Istenségei itt tartották' jelenéseiket, sőt eredeteket is itten vették. A' mi kedves, víg, tiszta és ártatlan e' paradicsomi vidékekre szállítja a' költők' phantaziáját.”

„Poussin a' szemünk előtt álló Compositiót e' mondák után képze. Valóban ez a' munka egyike az ő ecsete' remekjeinek. Mely értelem van benne a' legnemesbb egyszerűséggel kinyomva. Egy pásztorleány és három Pásztor valamely Pásztortársoknak sírjára akadnak egygy mezőn. A' legidősbbs pásztor lehajol, 's e' szókat olvassa a' sír' oldaláról: ET IN ARCADIA EGO. A' másik elsüllyedt elmével könyököl a' kőre.⁷ A' harmadik ujjával nyúl a' vésett betűkhöz mellyeket a' leány bús érzések közt olvas. Komoly⁸ a' scéna, a' múlandóság'

¹ lobbanfel [Emendálva.]

² kétségeskedőket [Emendálva.]

³ bennünket [Emendálva.]

⁴ VI-dik [Emendálva.]

⁵ a' a' [Emendálva.]

⁶ csatoltatnak [Emendálva.]

⁷ kőre [Emendálva.]

⁸ Komoly, [Emendálva.]

és jövőendő' képei fogták-el mindeniket." –

Maga a' szóban forgó kép első a' második fél' rezei közt. Érthetőleg szól a' Néző lelkéhez, 's Landonnak magyarázatja nélkül is ki-ki kitalálhatja mit czélt a' Művész. A' tájék piperetlen, a' sarcophagus egy egyszerű négyszeg, pompás bas-reliéfék nélkül – mert az előadás' komoly voltához az illett. Mit nem nyert volna a' kép, ha rajta az asszonyi figurát a' Gesszner Salamon' ecsetje festette volna, a' ki vásznán és rezein olly szép növésű, szép leplezetű leányokat festett!

Már a' Hazai Tudósítások' leveleiben említettem egyszer a' Landon' nevét 's munkája' czímjét, hogy a' ki a' festés', és faragás' Mesterségének ismerete eránt magában vágyást érez, a' könnyvet melly folytattatik, hordathassa. Légyen szabad megújítanom intésemet 's azt itt bővebben ismertetnem: (Nyolczad rétből jő-ki 's minden Kötet 72. táblából áll, csak skizzirozottakból ugyan, de francia eleganciával skizzirozottakból, melly annak, a' ki a' Mesterséghez ért, még kedvesebb mint ha tökéletesen ki volna dolgozva. Eddig VI Kötet jött-ki. Egy Kötetnek az ára, a' 72. rézzel és külön-nyomtatott magyarázattal, tizennyolcz, és így a' tavalyi Kötetig 108. forint. A' munkát francia nyelven is lehet jártatni, de lehet németen is, 's én a' német textusút választottam, mert a' német Kiadó a' Páristól messzelakóknak kedvéért olly tudósításokat is iktat darabjaiba, mellyek nélkül a' Párisiak, a' kikhez a' régi kor' Istenségei a' Hét hegyről általszállottak, nem szűkölködnek. A' német textus' táblái¹ ugyan-azon reze' nyomtatványai, a' mellyekkel a' francia textus' exemplárjai árúlnak; ezen tehát azok, a' kik a' munkát hordatni akarják, fel ne akadjanak. A' könyv' czímje, ez: *Französische Kunstannalen, heraus gegeben von Landon, pensionirten Maler, Mitglied des Lyceums der Künste in Paris*, A' Vaticánumi Apolló, a' Velletrii Pallás, a' Michel-Angeló' Törzse (Torso olaszúl, németül Sturz) a' Raphael' Transfiguratioja, Dominichinó' Hieronimusa, 's Daniel Volaterra' Keresztről-levétele – ez a' három legbecsesbb darabja a' régibb festésnek – az Isabey' csolnakázása, a' Dávid' Socrate, a' Lefebre' Bonapartéja, egész figurában 's Consuli costümjében, igen sok Architectúrai rajzolatokkal 's melly képekkel (*büste*) benne feltaláltnak. Olcsóbban többet és jobbat venni lehetetlen.

Hazánkban melly felette kevés az, a' ki a' Mesterséghez ért, a' kinek szeme a' szép' érzésében gyakorolva van, sőt a' ki csak azt is tudná hogy az efféle² ismereteket honnan kell meríteni! Azt tartom, tehát,³ hogy valóságos szolgálatot nyújtok a' Hazának, ha kimutatom, mellyik az az út, melly e' Szentségekhez vezet, 's ez által az ízlést terjeszthetem.

Ugyan e' célra nézve kiírom a' mit a' munka' kiadója maga jelent: – *Landon hat die Herausgabe der Landschaften und Gesellschafts-Gemälde des Museums Napoleon begonnen. Das Werk wird nur in 2 Bänden bestehen, jede von 72. Kupfertafeln nebst erläuterndem Text. Die Kupfer sind sehr schön und fleissig radirt und erhalten den Effekt des Originals soviel immer ein Kupferstich in einem nicht grossen Format und ohne Hülfe des Colorits leisten kann.* – A' Tájék-festés egyike a' Mesterség legszebb ágazatjainak és a' melly azt kívánja, hogy a' szem gyakoroltassék nézelléseiben, mert annak szépségei kevésbbé hathatósan szólnak a' tanúlatlan szemhez, mint a' más ágazatokéi. *Claude Lorrain*-nek⁴ darabjait a' ki becsülni tudja, az már (mint Quintilián mondja a' Ciceró' írásairól) sokra ment.

Azoknak, a' kik meghívattattak, 's érzik hogy *hivatalosok*, nem lesz szükség, úgy hiszem azt, Göthé-nek *Propyläen*⁵ nevű munkáját hírül adnom. Ki nem isméri azt ha együtt halad korával, 's ki nem vár mindent, mindent! a' *Göthe* névtől? kinek a' Lessing' kritikája, a' Klopstock' ereje, Wielandnak és Schillernek eleganciája⁶, tulajdon lelke' nagyságán kívül,

¹ táblái [Emendálva.]

² effele [Emendálva.]

³ tehát [Emendálva.]

⁴ Lorrain nek [Emendálva.]

⁵ Propyläen [Emendálva.]

⁶ eleganciája [Emendálva.]

melly nem ismér párt, osztályrész és poltolék gyanánt jutott. Széphalom, Majus' 29-dikén, 1807.

K. F.

**51. Von den verschiedenen Gattungen der ungrischen Versification
Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. July,
32–36.**

Von den verschiedenen Gattungen der ungrischen Versification. *)¹

(Vorzüglich zum Besten der Deutschen, die die ungrische Poesie nicht kennen, verfasst.)²

Die ungrische Poesie kennt vier Gattungen der Versification.

Die erste Gattung hat Statt, wenn in vier, oder seit *Georg Bessenyei* nur in zwey Zeilen in den zwey letzten Sylben der Reim (egyenlő hangzás) angetroffen wird, ohne dass sich der Dichter um die Länge oder Kürze der Sylben bekümmert. Wenn die Zeile aus 12 Füßen besteht, so trägt der Dichter ausserdem noch dafür Sorge, dass das Wort in der sechsten Sylbe immer ruht und die Zeile in zwey gleich lange Theile getheilt wird. Es gibt keine leichtere Gattung der Versification und man sieht leicht ein, dass wenn nur so eine Zeile in irgend einer Dichtung hervorgebracht wird, abstrahirt von der poetischen Verbindung der Wörter, einzig und allein die Caesur den Glauben unterstützen kann, dass die vorgebrachte Redensart vielleicht ein Vers seyn soll. Aber nachdem *Nicolaus Zrínyi*, und nach ihm *Stephan Gyöngyösi*, in dem letzten Viertel des verflossenen Jahrhunderts aber *Franz Faludi*, *Georg Bessenyei* und *Abraham Barcsai*, der *Pauliner Ányos*³, der General und Abaujvarer Obergespann *Lorenz Freyherr von Orczy*, *Graf Gedeon Ráday* der Erste und der Sohn seiner Schwester *Graf Joseph Teleki*, Kronhüter, Obergespann des Ugocser Comitats und königlicher Oberstudiendirector in dem Fünfkirchner District, und später der gewesene Pauliner und Professor zu Stuhlweissenburg *Benedikt Virág* und heute noch zwey unsterbliche Zierden des ungrischen Helikons *Johann Kis* Prediger zu Nemes-Dömölk und der unter dem erdichteten Nahmen von Himfy rühmlichst bekannte *Alexander von Kisfaludi* zu Kám in der Eisenburger Gespannschaft diese zwey Arten unserer Versification nicht für unwürdig hielten, in ihre unsterblichen Gedichte aufzunehmen, da unsere Sprache an Reimen sehr arm ist, hundertmal ärmer als die deutsche und tausendmal ärmer als die französische und italiänische Sprache, und wir unendlich zum Eckel werden müssten, wenn wir nicht in ihrem Klang eine Anmuth fänden: so verdient daher *Virág* Ruhm, dass er zum Muster der Klassiker zurückgekehrt ist, und nicht bloss seine erhabenen Oden, sondern auch seine Lieder, von welchen wir glaubten, dass sie bloss in gereimten Versen (homoeoteleutonok versek) gedichtet werden können, nach Art der Griechen und Römer versificirte, so wie *Klopstock* die seinigen. Der einfache Ton dieser viersaitigen Leyer erinnert uns an jene Zeiten, als die lacedämonischen Ephoren von der jonischen Cithar des Timotheus die nach einem neuen Muster beygefügt 4 Saiten abrissen und ihm befahlen, auch in Zukunft

*) Diesen interessanten Aufsatz sandte mir mein gelehrter und verehrungswürdigster Freund, der rühmlich bekannte ungrische Dichter Franz von Kazinczy in ungrischer Sprache zu, mit der Bitte, ihn ins Deutsche zu übersetzen und in unsern Annalen bekannt zu machen.

K. G. Rumi.

¹ [Rumy betoldása.]

² [Rumy betoldása.]

³ Anyós [Emendálva.]

nur 7 Saiten zu schlagen. *)¹

Die zweyte *Gattung* ist diejenige, welche wir nach dem Muster der Griechen von den Römern erhielten, den ersten Versuch darin machte Sylvester (Johann Erdösi). Seine Verse kann man sehn am Ende des neuen Testaments (Új-Sziget, 1541) und in Benedikt Virág's „Magyar Poeták, kik római mértékre írtak 1540 óta 1780-ig (Pesth bey Trattner 1804, 8). In Erdösi's Fussstapfen traten viele, aber alle mit unnützen Gelegenheitsgedichten. Auch *Birsi* erneuerte mit solchen Gratulationsversen das alte Beyspiel im Jahre 1764. Dem Georg Kalmár war der Ruhm vorbehalten, dass er sich zuerst mit einem ganzen Fascikel von Gedichten in diesem Metrum zeigte: aber er sang zur Beleidigung der Musen. Seine rauhen Verse kann man lesen in seinem Prodomus (Presburg 1770). – Der grosse Gedeon Ráday, dessen schon oben erwähnt ward, (Sohn des nicht minder grossen gleichfalls glücklichen Dichters Pauls, und Vater des 1801 verstorbenen Kronhüters, Beysitzers der Septemviraltafel und geheimen Raths, Grafen Gedeon Ráday II. Excel.) übte sich mit Glück, ehe Kalmár sich zeigte, in dieser Versificationsgattung, und schon 1772, als ich, noch ein Knabe, zu seiner Bekanntschaft gelangte, las er aus seinem Schreibepulte mir seine Verse vor; im Jahre 1766 aber hat Péczeli, als Ráday den Saal seines Kastells mit Mahlereyen in colossalischer Grösse, die Kupferstiche vorstellen sollten, ausschmückte, für jedes Bild einen Hexameter verfasst und darunter geschrieben. (S. meines Orpheus 1. Band S. 434). David Szabó Exjesuit und gewesener Professor zu Kaschau, Joseph Rajnis von Kőszeg (Güns), gleichfalls ein Exjesuit, in Raab, und gleich darauf Nicolaus Révai, damahls Piarist nachher Weltpriester und Professor der ungrischen Sprache und Literatur bey der königl. Universität zu Pesth, gaben fast zu derselben Zeit ihre Verse heraus; Szabó gestand in seinen herausgegebenen Versen, dass Rajnis, welchem er in der Herausgabe der Verse zuvorkam, ihm in dem Schlagen der neuen Leyer vorangegangen sey, und dieses ruhmwürdige Beyspiel fand viele Nachfolger, worunter *Benedikt Virág*² als das erste Gestirn strahlt ohne einen Rivalen zu haben.

In der *dritten Gattung* verdankt man sowohl das Muster als auch den Unterricht dem Ráday. Da er fühlte, dass das nicht scandirte Lied mit der musikalischen Composition in ewiger Feindschaft steht, und seiner Vielbelesenheit zu Folge wohl bewandert war in der poetischen Literatur der Deutschen, Franzosen und Italiäner, die niemahls unscandirte Verse schreiben, fing er an nach ihrem Beyspiel die Füsse seiner Lieder abzumessen. Er lehrte diesen

*) Diese Versgattung haben wir von den Orientalern erhalten. Georgieviz in seinem Werke über die Lebensart und die Gewohnheiten der Türken (Wittemberg 1560) führt folgende Verse an:

Birechen bes on eiledum derdumi,
Jara dandam istemiscem iardumi,
Terch eiledum zahmanumi gurdumi;
Ne ileim? jenjemezum glunglumi!

[A magyar változat itt még közli a vers magyarázatát Georgievitstől.]

Da hört man Reime, wie rotyogni, potyogni in dem Gedichte von Virág, in welchem er die Reime lächerlich macht. Schönes Volk der Hellenen! dein Ohr hat daran kein kitzelndes Vergnügen gefunden. Wie weit sind wir hinter dir zurück in der Empfindung desjenigen, was schön und edel ist!

Ausser den Qualterus Mapes, dessen lateinische Verse: Mihi est propositum in popina mori etc. Durch Bürgers Nachahmung genug bekannt sind, kennen wir unter den Dichtern der lebenden Nationen keinen, ausser den einzigen Lavater, der sich nicht schämte, dieses dudelsackmässige Tetrachordum zu schlagen.

¹ [A lábjegyzetben lévő versszak utáni mondat hiányzik a magyar változatból. A lábjegyzet utolsó bekezdése (Ausser...) a magyar változatban a főszövegben szerepel, a verselésnek első neméről szóló szakasz utolsó bekezdéseként.]

² [A magyar változatban Berzsenyi is példaként van említve.]

Unterschied *Versegi*, *Földi* und *mich*.*)¹ den² neuen Unterricht übertrug Földi auf Csokonai, ich auf Dajka, und unsere Literatur erhielt von jenem Kleist's Frühling, die Lilla und einige schöne Oden (in dem Bande seiner Oden): Dajka aber gewann den neuen Klang der Harmonie so lieb, dass er nach der ersten Versificationsgattung geschriebene schätzbare Stücke, nahmentlich Colardeu's Heloise umzuarbeiten sich nicht gereuen liess.

Die vierte Gattung ist jenes Zwittergeschöpf, welches nach dem Beyspiel des Jahrhunderts der Unwissenheit der Leyermann zu Torda für geschmacklose Ohren zur Gewohnheit und Unterhaltung machte: diese Gattung ist von den Musen so verdammt, dass sie gar keine Schönheiten annehmen kann. Ich verstehe die gereimten Distichen und sapphischen Verse. – Nie las diese, ich sage nicht ohne Vergnügen, sondern ohne unausweichbaren Aerger irgend jemand, der da empfindet, was Schönheit ist, d. i. wer seinen Geschmack durch das Studium der alten und neuen Klassiker gebildet hat. Ausserdem, dass in unserer leoninischen Versmacher bisher bekannten Werken nichts anderes als eine unzeitige Gelehrsamkeit angetroffen wird – wenn nämlich eine solche Gelehrsamkeit diesen schönen Namen verdient! – ist darin kein Witz, kein Sprung der Phantasie, keine edlere warme Empfindung, die Reimerey der griechisch abgemessenen Verse ist ein so geschmackloses Ding, als wenn jemand die schöne Statue des vaticanischen Apollo mit einer Leibfarbe bemahlen, in ihre blind gelassenen Augenhöhlen gläserne Augen hineinsetzen, das wallende Haupthaar des Gottes abkratzen und an dessen Stelle eine schmutzige Perücke aufsetzen würde.

Diese vier Gattungen der ungrischen Versification kann man füglich mit den Nahmen Zríni – Sylvester – Ráday – und Torda bezeichnen. Die erste Versgattung war schon längst bekannt vor den Zeiten des Verfassers der Zríniás: aber unter jenen Alten hat er sich vorzüglich ausgezeichnet, und ist ohne allen Zweifel würdiger des heiligen Kranzes als der leicht hinfließende Stephan Gyöngyösi.)*³ Der vierten Gattung nicht Erfinder, sondern bloss Verbreiter verdient Schonung, und deswegen verschweige ich seinen genug bekannten Nahmen mit herzlicher Hochachtung.

⁴Széphalom bey Tokaj, den 8. Apr. 1807.

Franz von Kazinczy, Beysitzer
der Gerichtstafel mehrerer
Gespannschaften in
Ungarn.

Aus dem Ungrischen ins Deutsche übersetzt von Karl Georg Rumi, Professor zu Teschen in Schlesien, den 1. May 1807.

*) Möge hier als Beyspiel folgendes schöne Epitaphium aus meinem Musenalmanach auf das Jahr 1807 stehn:

Téged nyájas anyád' karjáról Ámor ölelt-el,
Isteni szép Jegyesed isteni szép Jegyesét.
'S most az Olympus' örömtajékai fognak-el immár:
Jaj, de szüléidnek szívek örökre sebes!
Nézz szerelemmel alá rájok, 's mondd: Él Phigie, 's téged
Kedves atyám, 's téged nyájas anyácska, szeret. (Kazinczy Ferencz.)
Anmerkung des Uebersetzers Rumi.

¹ [a lábjegyzet Rumi betoldása.]

² den. [Emendálva.]

*) Von Stephan Gyöngyösi mag hier folgendes Beyspiel stehn:

Nemzetek annyának, kit egész Europa tsudának
Tart vala, kit kesereg köz, nemes úri sereg.
S. Gyöngyösi' Magyar versei. Pesth bey Kilian 1803. 8.
Rumi.

³ [A lábjegyzet Rumi betoldása.]

⁴ [Innen a közlemény végéig a magyar változatból hiányzik.]

52. Examenünk Sáros Patakon, 17. Jul.

Hazai Tudósítások, 1807. Szent Jakab hava [július] 29., III. félesztendő 9. szám, 67–69.

SÁROS PATAKON, 17. Jul.

A' mi Examenünk ez idén nem vala olly fényes, mint rendesen lenni szokott, mind azért mivel Fő Curátorunk Udvari Tanácsos 's Septemvír Méltóságos Vajai Vay József Úr az Ország Gyűlése által, hol Szabolcs Vármegyének Követségét viseli, a' megjelenéstől elvonattatott, mind pedig azért, mivel Patrónusaink igen kevés számmal gyűlekeztek öszve. De azok, a' mik itten estenek, ezen esztendei Exáment igen nevezetessé tették. Mingyárt első nap (Jul. 12 dikén) az ez idén Februar 24 dikén meghalálozott érdemes Vice Curátorunknak Tek. Kóji¹ Comáromi György Úrnak tiszteletére Sáros Pataki Prédikátor és Theol. Pastoralis Prof. Kis Ari Tóth Úr egy igen nagy gonddal dolgozott Prédikáziót; Math. és Phys. Profes. Sípos Pál Úr pedig olly ékességű halotti beszédet tartott, melly érdemes² arra, hogy a' hajdani Académie Française Panegyriséi mellett egy rendben álljon. Ez a' nagy tudományú férjfi ezen munkája által érdemesnek bizonyította magát azon tiszteletre, mellyel még ifjú esztendeiben a' külföldnek első rangú Tudósaitól – (ilyen vala a' Berlíni híres Astronomus Bode) – fogadtatott, 's megszegyenítette azokat, a' kik, magok kissebbek lévén mint hogy az ő becsét érezhessék 's megszabhassák, igazán nagyhoz illő modestiáját egyébre szerették volna magyarázni. Álmélkodva hallotta a' szép beszédet a' Gyülekezet, 's barátjai és nem barátjai megegyezve azt vallották, hogy várakozások véghetetlenül felyül van múlva. – Más nap (13-dik Jul.) Superintendentiánk' Vice Curátorának Gömör Várm. Subst. Vice Ispán Tekint. Ragályi Gedeon Úr; Collegiumunk' Vice Curátorának pedig Zemplény Vármegyei volt Fő Szolgabíró Boronkai Sigmund Úr választattak vokok által. Ugyan így választatott meg Theol. Professornak Jánosi Prédikátor Tiszt. Patai János Úr is. Végre az végeztetett, hogy a' tavaly Decembernek 7 dikén gutaütést szenvedett Theol. Prof. Tisztel. Porkoláb István Úr számára pensió szabattassék ki; és minthogy az illy megnyomorodott Tanítóknak gyámolítások eránt mind ez ideig gondoskodás nem volt, Oskolánk' Kaszszája pedig ezt a' terhet el nem viselheti, a' Jóltévők e' végre adakozzanak, 's a' mi így bejövend, abból különös Kaszsza állítassék. Ebben szép példával ment elő Tekint. Kazinczy Péter Úr, midőn a' szerentsétlen eset vagy öregség által további szolgálatra alkalmatlanná leendő Tanítóinknak számokra a' Publicumnak ezer forintot ajánlott, 's nincs semmi kétségünk benne, hogy az illy kezdet tiszteletre méltó Jóltévőink közül másokat is követésre fog buzdítani.

De magának ennek a' még ugyan tsak kevés³ idő olta szolgált, de elfelejthetetlen Tanítónknak cselekedete is említést kíván, úgymint a' ki írva adta bé Elöljáróinknak reszkető bal kezével signált jelentését, hogy ő minden vagyonját, nevezetesen négy vagy öt ezer forintot érő Bibliothecáját is, a' Collegiumnak testálja, sőt ha a' Patrónátusnak úgy tetszend, most által is adja. Egyedül azt kéri ki, hogy kevésből álló szükségéről a' Publicum holtáiglan gondoskodni méltóztassék; 's ez a' szép ajánlás nagy készséggel 's szíves köszönettel elfogadtatott.

Az említett csapás ezt az érdemes Férfit a' feljebb megnevezett napon a' Kassán Mélt. Gróf Was Danielné, szül. Szerencsy Klára Aszsz. utolsó tiszteletén érte. Éppen halott beszédét mondotta a' test felett, midőn nyelve egyszerre elakadt, és egy két érthetetlen dadogás után⁴ örökre elnémult. A' hosszas gyógyítás után sem érez könnyebbülést, hanem hogy egy idő olta fel 's alá vánszoroghat szobájában. Ismeri azokat, a' kikkel egészséges napjaiban ismeretes

¹ Kósi [Emendálva.]

² édemes [Emendálva.]

³ keves [Emendálva.]

⁴ ntán [Emendálva.]

volt, érti a' beszédet, 's a' legújabb történetekben nagy részt veszen. Bal kezét már annyira gyakorlotta, hogy vele nagy bajjal írhat: de csudálást érdemlő dolog! nem egyebet mint a' mi előtte írva vagy nyomtatva áll. Saját gondolatjait, vagy a' miket valaha megtanúlt, leírni példa nélkül nem tudja. – Ki az, a'ki az ő érdemeit ismeri, 's ne sajnálja legszebb férfi korában történt ki dőlését, 's könnyörületességre ne lágyúljon, 's nyomorúságát kész ne legyen egy alig érezhető áldozat által enyhíteni?

53. Cserey ajándéka Pataknak és Debrecennek

Hazai Tudósítások, 1807. Kis Asszony hava [augusztus] 5., III. félesztendő 11. sz., 85.

SÁROS PATAK, 18 jul. 1807.

Mélt. Nagy-Ajtai Cserei Farkas Úr, Tagja a' Berliini Kir. Physicális Társaságnak, a' Jénai Herczegi Mineralogiainak pedig Rendes Assessora, nem elégedvén-meg azzal, hogy szorosabb Hazájában Kolosvárott Botanicus kertnek felállításán gondoskodik, és annak Krasznai kertjéből (hol Berlíni, Drezdai, Bétsi és Pesti Ismerőseinek segédjeik után sok száz ritka fáji 's plántái nevednek) systemai elrendelés szerint való kiállítására magát eltökélte, most a' mi Anya-Oskolánknak tette azt az ajánlást, hogy mihellyt arra való helyünk leszen, hol Botanicus kert állíthatatik, velünk is fogja éreztetni hazafiúi adakozását. Hasonló áldozatot készül tenni a' Debreczeninek is, hol ez a' tudomány Tisztel. Diószegi Sámuel, Fazekas Mihály, és Kis Imre Uraknak dicséretes igyekezeteik által ismertetni 's ízleltetni kezd. Ez az ajándék annál nagyobb tekintet érdemel, minthogy, mind azok, a' kik Krasznán¹ megfordultak és azt a' tudományt értik, bizonyosságai annak, hogy az a' köz haszonra élő Hazafi társunk a' maga külföldről sok esztendőök olta 's tetemes költséggel gyűjtött plántáit, kivált a' Berliini Kir. Botanicus kert' mostani Directorának Wildenow Urnak barátsága után igen nevezetes számra felszaporította. 'S még nevezetesebb lehet, legalább azoknál, a' kik a' Vallásbéli külömbiségről elfelejtkezni semmi esetben nem tudnak, hogy ezt az ajándékot ezen két oskolának az nyújtja, a' ki Felekezetünknek nem részese. A' mi Elöljáróink nagy megilletődéssel vették a' váratlan ajánlást, 's barátjának, a' ki a' jelentést tette, meghagyták, hogy szíves köszöneteket ezen nemes szívűségéről bőven ismeretes Hazafiunk vigye meg, 's azt végezték, hogy a' kertnek alkalmas hely' megszerzése vétetessék munkába. – Ha ez a' szép ajánlás elébb vagy utóbb teljesebbre jutand, a' Cserei név áldásban fog maradni a' késő Maradéknál is, kiknek ő ezen első indítás által valóságos Jóltevőjük leve.

54. Examenünk S. Patakon, Julius 17-ik napján

[I.]

Magyar Kurír, 1807. augusztus 8., II. félesztendő 11. szám, 154–156.

S. Patakon Julius 17-ik napján.

A' mi mostani Examenünk ez idén nem volt ez idén oly népes, és oly fényes, mint rendszeren lenni szokott, mind azért mivel Fő Curatorunk Mélt. Udvari Tanácsos és Septemviralista *Vajai Vay József* Úr Eő Nagysága, mint Szabolcs Vármegyei Deutatus az Ország Gyűlése által, a' meg jelenéstől el vonattatott, mind azért, mivel Patronusaink igen kevés számmal gyülekeztek öszve; de azok, a' mik ezen most estek, azt igen igen nevezetessé tették. –

Mingyárt első nap, úgymint Julius 12-dikén, a' múlt Februarius 24-ik napján meg halálozott

¹ Krasznáu [Emendálva.]

érdemes Vice-Curátorunknak, néhai Tek. *Kóji Comáromy György* Urnak tiszteletére, S. Pataki Prédikátor, és Pastoralis Theologiae Professor *Kis-Ari Tóth István* Ur egy munkás prédikáziót, Matheseos és Physices Professor Sipos Pál Ur pedig olly ékes halotti beszédet tartott, mely a' hajdani Frantzia tudós Akadémia Panegyrisei közt is¹ helyt érdemlett volna.² –A' következett napon (Július 13-ikán) Superintendenciánk Vice-Curatorának Tek. *Kis-Csoltói Ragályi Gedeon* Ur; Tek. Gömör Vármegyének 2-ik All-Ispánja, Collegiumunk Vice Curatorának pedig Tek. *Boronkay Zsigmond* Úr, a' gutaütés miatt közönséges szolgálatra alkalmatlanná lett Theologiae Professor Tit. *Porkoláb István* Úr helyett pedig Professor Jánosi Prédikátor Titt. *Patay János* Úr választottak a voksok által. Végére a' végeztetett, hogy épen³ most nevezett Titt. *Porkoláb István* Ur számára penzio szabattassék ki, és minthogy az illy' meg nyomorodott Tanítóknak felsegélések eránt még eddig semmi rendelkezések nem tétetődtek, Collegiumunk Kasszája pedig ezt a' terhet el nem viselheti, a' Jóltévők e' végre adakozzanak, és a' mi úgy bé jövend, abból különös fundus állitassék fel. Ebben szép példával ment elő Tek. *Kazinczy Péter* Ur, a' ki ekkor mindgyárt 1000 forintot ajánlott e' végre. Nints semmi kétségünk, hogy ez a' kezdet tiszteletre méltó Jóltévőink közzül másokat is követésre fog buzdítani. Méltó ezen kívül azt is említeni, hogy ez a' kevés⁴ ideig szolgált, de az alatt is sokat épített el felejtethetlen kedves Tanítónk Titt. *Porkoláb István* Úr, reszkető balkezevel irt, és a' Patronusnak bé adatott jelentésében, minden vagyonját, nevezetesen 4 sőt 5 ezer forintot is érő Bibliothékáját a' Collegiumnak testálta, sőt magát arra kötelezte, hogy ha tétteni fog az Elöljáróknak, azt mindjárt által is adja, egyedül azt kérvén, hogy hólta napjáig kevésből álló szükségéről a' Publicum Gondoskodni méltóztassék. Ezt a' szép ajánlást Elöljáróink nagy készséggel 's szíves köszönettel el is fogadták.⁵ – ⁶Mikor és minémű szerentsétlenség érdeklette legyen ezt a' nagy érdemű és szánakozásra méltó kedves hazánkfiát, azt mi a' múlt Decemberben Nrd. Olvasoinkal közöltük.

[II.]

Magyar Kurír, 1807. augusztus 11., II. félesztendő 12. szám, 182–184.

A' közelébb múlt posta napon a' S. Pataki Ref. Collegiumról való Tudósításnak folytatása

⁷Azt is méltó leszen itten említeni, hogy Mélt. Nagy-Ajtai *Cserey Farkas* Ur, több külföldi tudós Társaságnak tagja, nem elégedvén meg azzal, hogy Hazájában, nevezetessen Kolosvárt Botanicus kertnek fel állításán gondoskodik, és annak Krasznai kertjéből (hol Berliini, Drézdai, Bécsi és Pesti esmerőseinek segédjek után, sok száz ritka fáji 's plántái nevedednek) systemai elrendelés szerint való ki állítására magát el tökéllette; most a' mi Anyaaskolánkknak azt az ajánlást tette, hogy mihellyt arra való helyünk lészen, velünk is éreztetni fogja hazafiúi adakozását. Hasonló áldozatot tenni készül a' Debreczeni Ref. Collégiumnak is, hol ez a' Tudomány Tiszt. *Diószeghy Sámuel*, *Fazekas Mihály*, és *Kiss Imre* Uraknak ditsiretes igyekezeteik által esmértetni 's izleltetni kezd. Ez az ajándék annál nagyobb tekintet érdemel, minthogy mind azok, a' kik Krasznán meg fordultak, és ezt a' tudományt értik, bizonyosságai annak, hogy ez a' köz haszonra élő nagy Hazafi, a' maga külföldről sok esztendőök óta és sok költséggel gyűjtött plántáit, kivált a' Berliini Kir. Botanicus kert mostani

¹ is [Emendálva.]

² [Az *Examenünk Sáros Patakon, 17. Jul.* közleményéhez képest itt egy szakasz kimarad Sipos Pál személyéről.]

³ épen [Emendálva.]

⁴ keves [Emendálva.]

⁵ [Innen hiányzik a záróbekezdés az *Examenünk Sáros Patakon, 17. Jul.* közleményéhez képest, amely a *Porkolábot ért betegségét* írja le.]

⁶ [Szerkesztői megjegyzés.]

⁷ [A [II.] közleményrész nagyrészt megegyezik a *Cserey ajándéka Pataknak és Debrecennek* közleményével, a jelölt helyen egy mondat hiányzik belőle, illetve itt hosszabb a záróbekezdéssel.]

Directorának Wildenow Urnak barátsága¹ után igen nevezetes számra fel szaporította.² –

A' mi Elöljáróink, nagy meg illetődéssel vették a' váratlan ajánlást, 's jelentést tévő Barátjának meg hagyták, hogy szíves köszöneteket ezen nemes szívüségéről bőven esméretes hazafinak vigye meg, 's egyszersmind azt végzették, hogy a' kertnek alkalmas hely meg szerzése vétetessék munkába. Ha ez a' szép ajánlás előbb vagy utóbb teljedesre jutand, a' Cserey név áldásban marad a' késői unokáknál is, kiknek ő ezen első indítás által valóságos Jóltevőjök leve.

³Utollyára az által is nagyon fog a' S. Pataki Collegium fénye és java öregbített, hogy Pensionatus Fő Strázsamester⁴ Titt. *Szentesy József Úr*, Eő Csász. Kir. Felsége engedelmeiből ott egy Könyvnyomtató mihelyt fog fel állítani, a' melyhez tartó betűket, sajtókat, és legényeket a' múlt Junius végén innen le is vitte. Ebben a' könyvsajtóban, addig míg nagyobb tökéletességre⁵ mehetne, Magyar és Deák munkák fognak nyomtatni. Nagy szerentse az ott tanuló ifjakra és Tudósokra nézve, a' kik az ő tudós munkáikat a' Magy. Publicummal nagyobb haszonnal közölhetik ennekutánna, mint eddig. Említett Fő Strázsamester Urnak ezen köz jót tárgyazó igyekezetét méltó hogy a' Magyar Publicum érdemes szerént segéllye.

55. Herr Stephan von Hatvani

Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 84.

Den 30. April 1807 ist H[er]r *Stephan von Hatvani*, Exactor des Biharer Comitats und Sohn des einstigen Professors am reformierten Collegium zu Debreczin gleichen Namens, unter der durch den katholischen Bischof zu Grosswardein Herrn Franz von Miklósi in der bischöflichen Capelle gehaltenen Messe zur römisch-katholischen Religion übergetreten. Vor ein paar Jahren machte er dem römischen Hofe durch seine mit dem Nuncius zu Wien gepflogene Correspondenz Vorschläge zur Vereinigung der drey christlichen Religionen, ja er wagte sogar Seine Heiligkeit das Oberhaupt der römisch-katholischen Kirche um eine Erläuterung und Zurechtweisung seines schwankenden Geistes anzuflehen, die ihm auch gereicht wurde und nun wiederfuhr. Er ist anonym Verfasser einiger deutsch geschriebenen Brochüren.

56. Comáromy György nekrológja

Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 87–88.

Am 24. Februar 1807 starb Hr. *Georg Comáromi von Kó*j, ehemahls General-Perceptor, ferner Ober-Notar, dann Präses Judicii subalterni, der unter Josephs II. Regierung vereinigten nun wieder getrennten Gespannschaften Abaujvár und Torna, auch Vice-Curator des reformirten Collegiums zu Sáros-Patak, zu Sellyeb bey Kaschau. Er war im Jahre 1790 Repräsentant des Abaujvárer Comitats bey dem ungrischen Reichstage zu Ofen.

57. Orczy László nekrológja

Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807.

¹ barátsága [Emendálva.]

² [Itt egy mondat kimarad a *[Cserey ajándéka Pataknak és Debrecennek]* közleményéhez képest.]

³ [Ez a bekezdés csak itt, a *Magyar Kurír* változatában szerepel.]

⁴ Serázsamester [Emendálva.]

⁵ tökéllnetességre [Emendálva.]

Auguszt, 88.

Am 15. April 1807 starb zu Pesth Freyherr Ladislaus Orczy, k. k. Kämmerer und geheimer Rath, Commandeur des Sanct Stephan-Ritterordens und Obergespann von Abaujvár im 57. Jahre seines glänzend durchlebten Alters, von jedem Redlichen betrauert. Er war der Sohn des 1789 verstorbenen Generals Laurentius Freyherrn von Orczy, und jüngerer Bruder des 1804 verstorbenen Josephs Freyherrn von Orczy, Obergespanns von Zemplin (vom Jahre 1792 bis 1800). Er war auch als ungrischer Dichter rühmlich bekannt, und in der Sammlung der Gedichte seines Vaters, die der leider zu früh verstorbene Professor Révai in Pesth herausgab, sind manche Stücke von ihm. Pesth verdankt ihm seine Verschönerung durch den berühmten Garten, der seinen Namen führt. Er hinterliess eine Wittwe, geborne Gräfinn Traun, aber keine Erben.

58. Óberster Kazinczy László halála 's életének némelly történetei

Hazai Tudósítások, 1807. Szent Mihály hava [szeptember] 12., III. félesztendő 22. szám, 176–179.

Óberster Kazinczy László halála 's életének némelly történetei.

Vég tiszteletet tenni a' megholtaknak, 's azoknak emlékezeteket, a' kikhez bennünket¹ rokon vér, vagy a' szívnek érzései csatlottak, fenn tartani igyekezni, hív követsége a' természet' sugallásának, 's minden nemzeteknek, példájok által meg szentelt szokás. Reményilem tehát, hogy midőn itt az öcsémnek haláláról² tézsek jelentést, 's életének némelly történeteit említem,³ megszözlamlásomat az Olvasók, a' testvérség 's ifjú esztendei barátságunk' emlékezte miatt, vagy javallani fogják, vagy legalább kimenteni.

Kazinczi László 1763-ban Június' 19-dikén Alsó-Regmeczen született, Abaujban. Elvégezvén Sáros Patakon tanulását, Generális Gróf Wartensleben alatt vett katonai szolgálatot, 's 1782-nek Januariusában Vinkovczára ment-le, Eszék mellé, hol a' Generális, akkor Brigadírosa a' Slavoniai Regementeknek, quartélyban feküdt. A' Generális, valamint más részről a' Generálisné is, szül. Gróf Teleki Aszonyság, mindent elkövettek, hogy a' szép-reményű Ifjat derék katonává 's jó emberré nevelhessék. Úgy nézték őtet mind házoknak gyermekét, (ezen kifejezéssel vezette-fel őtet a' Generális egykor, az öcsémnek kezem közt lévő levele szerint, valamely nagy Idegen előtt) 's házoknál tartván tovább másfél esztendőnél, mind tudományokban 's gyakorlásokban, mellyek a' katonában megkívánt tulajdonságok, tanították, sőt sokakban a' Generális maga taníttatta. 1783-ban⁴ a' Grádiskai gyalog seregnél Zászlótartó leve, 's itt a' Gondviselés Kapitány Pettauernben, egy sok tudományú 's legtisztább moralitású katonában, második Védangyalt ada ifjúságának. Illy Mentorok mellett a' természettől kevésbbé jónak formált Ifjú is jó fogott volna lenni: nem csuda tehát, ha ő olly megkülömböztetésekre tette magát érdemessé,⁵ hogy a' legfontosabb dolgokban nem tsak a' Regiment' Oberstere, hanem a' Slavoniai Commandírozó, is a' legifjabb Tisztecske' szolgálatjával éltenek. Ezen seregnél szolgált ő szintén 1790-dik, felhatván már a' Fő-Hadnagyságig, 's minden tekintetben megelégedvén sorsával 's falusi gyönyörű lakásával,⁶ mellyet a' továbbad Generáliságra emelkedett, Gróf Pejachevich Antal' barátsága sokszor igen is víggá tevé; egyedül abban lévén szerentsétlen, hogy kegyes Generálisa, meg nem

¹ benünket [Emendálva.]

² haláláról [Emendálva.]

³ [A központosítást pótoltuk.]

⁴ 1803-ban [Emendálva.]

⁵ érdemessé [Emendálva.]

⁶ lakásával [Emendálva.]

szabadúlhatván azon gyanútól, hogy bizonyos meghasonlásban, melyben őtet a' Generális a' közbenjárósággal tisztelte-meg, vissza élt bizodalmaival 's kegyességeit hálátlansággal fizette vissza, eránta már hosszabb idő oltá elhidegedett. De az idő eloszlatta a' ködöt, ártatlansága kivilágosodott, 's a' nemes-szívű Generális azzal hozá helyre megtévedése' hibáját,¹ hogy őtet midőn már semmi jót nem reménylett, a' maga nevét viselő német gyalog seregnek Kapitánynak nevezte-ki. Ezen seregnél érte a' Franczia háború, melynek sulyaiban ő is részesült. 1794. után nem tudom melyik esztendőben Wartensleben, még Jósefnek ideje oltá Tanácsosa az Udvari Hadi Tanátsnak, Segédtisztnak vette maga mellé 's ott tartotta egész holtáig. Ekkor visszament a' most már Fröhlich nevet viselő Sereghez, 's ott érte-el a' Fő-Strázsamesterséget.

1800-ban Bihar Vármegye ezen Karakterben kérte a' felkölt Nemes Sereghez, 's Obristlieutenanti rangban nyerte-meg. Onnan Klébekhez és továbbá Kerpenhez vitetett-által. 1805-ben ismét a' Bihari felült Nemes Sereghez² jött mint Oberster, 's békövetkezvén tsak hamar a' békeség, 1806-ban Davidovichhoz küldetett mint első Oberster és Regiment' Commendánsa. Elindulása előtt Nagy-Váradon Aprilisban szép, jól nevelt 's gazdag mátkájával, Lukács Franczisca Kisasszonnyal, öszve eskettetett!

Életének szerentsés folyamata a' Polykrates' végével rettegtethető, mert még eddig mindenütt elkerülte a' veszély. A' Török háborúban azon karikából ütötte-ki egy Tisztársát a' széljel pattant kartács, a' melyben együtt állottak, 's néki nem volt baja. Valenciennes alatt csak nem oldala mellett sodrotta-el kedves Hadnagyának, a' 24. esztendő Bátor Wesselényi Ferencznek, mind két lábát az ágyúgolyóbis, 's ő épen maradt. Maringónál egy puskalövés áttallikasztotta övét 's ruháját, 's csak egy alig látszható karmolást hagyott testén. Egyedül azon lövés lehetett vala veszedelmes, a' melyet Trebbiánál kapott, és a' melynek olmát a' Seborvos egy közel egy arasznyi metszés után vonhatta-ki a' leg érzékenyebb helyről; 's tökéletesen kigyógyult. De Adrasztea senkit sem felejt-el, 's ha későn fog a' kipótláshoz, egyszerre nyomtatja-le a' másik serpenyőt. Alig ére tavaly Regimentjéhez Zágrába, midőn orcája' jobbik csontjában iszonyú kínokat kezdé érzeni, 's kifáradván az ott való Orvosok' sikertelen gyógyításában, már Juliusban Bécsbe vitette magát. A' nyavalya ott Csontszúnak neveztetett. Tizennégy holnap ki után végre ez időn Júliusnak 16-dikán éjtszaka a' halálban találta-fel nyúgodalmát. 18-dikban, a' mint maga meghagyta, a' Katona temetőbe temettetett.

Katonáskodásának első esztendeje oltá 1791-dikig velem folytatott levelezésének két csomója – (a' 94 dikig írottak nincsenek-meg, azolta pedig nem vala mit gyűjtenem) – kötve áll, 's Trebbiai golyóbisával együtt familiám' levelei közzé fog tétetni. Igen szépen festik azok lelkének szeretetre igen méltó akkori képét, akkori gondolkozását, ízlését, 's a' Róma' Éneklőjivel való isméretségét. Azok néki minden napi társalkodása voltanak. Egyik Oberstere, esküdt ellensége az újabb idők' bálványának, a' kártyának, midőn egy marschok alatt véletlenül útazó táskájához jutottak, tréfából felmotoztatta Tisztársáival a' táskát, fogadni mervén, hogy az általok olly sokszor kaczagott Metamorphozisek a' táskában lesznek, 's ott is voltak. De lám, ugymonda az Oberster, a' Poéta útítárs mellett a' nyalánságról sem felejtkezett-el! Szegény Öreg! ciocoládának nézte a' papirosba takart kártyát, mely nélkül még inkább nem lehetett-el mint Ovid nélkül. – 'S ezen isméretségének a' Classicusokkal igen szép hasznait tudta venni. 1784-ben Jablanácson a' patrouillozó Tisztek' Quartélyára ezt ragasztotta: *Aut videt, aut metuit locus hic, quem non videt hostem.* (Ovid. Trist. Libr. III. Eleg. XI.) 's ezen végzi: *Ergo tam late pateat cum maximus orbis, Haec est in poenam terra reperta meam.* – Az az egy darab verse mely kezeim közt még meg vagyon, (*Nincs bizonyos egy kép, mellytől égettessek, Több van száz okomnál, hogy mindég szeressek*) azt mutatja, hogy a' ditsőségnek ezen útján is arathatott volna borostyánt. A harmincz esztendei háború' historiáját

¹ hibáját [Emendálva.]

² Sereghez [Emendálva.]

Schiller után magyarul dolgozta, de ez a' Kézírás is oda van.

Ő nem volt az a' katona a' ki a' keresztért magának az alattavalójának élteket kockára vesse, de kötelességeit bátran teljesítette minden esetben. Tudják a' kik vele szolgáltak, hogy bátrabb Tisztet nem óhajthatni; örömem volt azt hallani ollyaktól is, a' kik nevemet nem ismérve szóllottak róla velem; örömem volt hallani még Hazám' határin kívül is, hogy alattvalóji sem szorosabb Elöljárót, sem gondosabbat 's kegyesebbet nem ismértek. Azok a' nyomorúságok, a' mellyeket az utóbbi változások szűltenek, végre különösen hatottak lelkére. Katona volt egészen, 's azt óhajtotta, hogy minden katona 's minden katonai legyen. Senkinek nem illet soha inkább szájába mint néki: *Quod sis, esse velis, nihilque malis!*

Tavaly Bizonyosság levelet veve Abauj Vármegyétől azon grádusig való nemessége eránt, melly a' Kamarás kulcs¹ megnyerésére kívántatik: de nem indíthatta-el keresetét midőn halálos nyavalyája előkapá. A' Sansculotti philosophia azt és az afféléket neveti; az igaz philosophia tiszteletben tartja a' tiszteletbe hozott rendtartást, 's azt állítja, hogy érdem lehet ugyan fény nélkül, de nem vesz semmit a' fénnel is, sőt hogy a' belső fény fényesebb, ha külső fénye is vagyon. – Maradékot nem hagyott.

Az Anyám, Özvegy Kazinczy Jósefné született Bossányi Susánna Aszszony Ér-Semlyénben Bihar Várm. 's mi testvérek: én, Dienes, Juliánna, Klára, Susánna, József és Miklós ajánljuk emlékezetét mind azoknak, a' kik őtet barátságokra méltóztatták, 's Jóltévőjiknek, nevezetesen a' Gróf Wartensleben és Gróf Teleki házaknak, a' Tek. Bihar Vármegye' Rendeinek, 's a' Davidovics Regementjébéli Tisztí Karnak eránta mutatott kegyességeket, jóvoltokat 's barátságokat szívesen köszönjük. – Széphalom Augustus' első napján, 1807.

KAZINCZY FERENCZ.

59. Das reformirte Collegium zu Sáros-Patak

Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. October, 169–170.

Sáros-Patak. Am 12. July 1807 hielt das reformirte Collegium illustre zu Sáros-Patak während der Abwesenheit seines weltlichen Curators, des allgemein verehrten k. k. wirklichen Hofraths und Assessors der Septemviraltafel H[er]rn Joseph Vay von Vaya, welcher gegenwärtig bey dem Reichstag zu Ofen die Stände der Szaboltscher Gespannschaft repräsentirt, unter dem Vorsitz des Superintendenten der diesseits der Theiss liegenden reformirten Gemeinden², H[er]rn Gabriel's von Öry, seine jährlichen öffentlichen Prüfungen. Bey dieser Gelegenheit wurden zugleich am 14. July H[er]r *Gedeon von Ragályi*, zweyter Vicegespann des Gömörer Comitats zum Vice-Curator der Superintendenz, H[er]r *Sigmund von Boronkai* aber, gewesener Ober-Stuhlrichter in dem Zempliner Comit, zum Vice-Curator des reformirten Collegiums zu Sáros-Patak, dann H[er]r *Johann Patai*, Prediger zu Jánosi (ein Zögling der Universitäten zu Jena und Göttingen) zum Professor der Theologie daselbst, durch die Mehrheit der eingesammelten Stimmen erwählt. Auch wurde dem würdigen bisherigen Professor der Theologie bey dieser Schule, H[er]rn *Stephan Porkoláb* (einem Zögling der Universität zu Göttingen), den zu Kaschau am 7. December 1806 das traurige Loos traf, mitten in der Trauerrede,³ die er vor einem sehr angesehenen Auditorium über die Gräfinn Was hielt, von dem Schlagfluss an der rechten Seite gelähmt und stumm gemacht zu werden, in dem Gebäude der Schule eine freye Wohnung und lebenslängliche Pension resolvirt. Der würdige, nie genug zu bedauernde Mann vermachte seine 5000 fl. werthe Büchersammlung der

¹ kulcz [Emendálva.]

² Gemeinen [Emendálva.]

³ Tauerrede [Emendálva.]

Bibliothek des Collegiums, dessen vorzügliche Zierde er gewesen war. Bey dieser Gelegenheit zeichnete sich H[er]r *Peter von Kazinczy* auf eine sehr edle Art aus, indem er zum Fond der Deficienten bey dieser Schule 1000 fl. beytrug.

H[er]r *Wolfgang von Cserei* machte dem Collegium zu Sáros-Patak das patriotische Anerbieten, dass er aus seinem Privatgarten, den er zu Kraszna in Siebenbürgen hat, einige hundert exotische Pflanzenspecies zum Geschenk reichen wollte, sobald das Collegium einen botanischen Garten anlegen würde. Die Vorsteher des Collegiums nahmen das gütige Anerbieten mit dem innigsten Danke an und beschlossen, den Ankauf eines zu diesem Zwecke geeigneten Bodens ins Werk zu setzen.

1808

60. A magyar nyelv ügyéről – három recenzió

Neue Leipziger Literaturzeitung, 1808. Januar, 5–10.

1. A' magyar nyelvről a' polgári és peres dolgok' folytatásában. – De usu linguae hungaricae in publicis negotiis. Pesth, bey Franz Paczko 1806. 8. 51 S.

2. De lingua, adminiculis et perfectione ejus in genere, et de lingua Hungarica in specie. Commentatio historico-politica placidae Hungarorum ruminatiōni dicata, dum linguam Hungaricam publicam reddere contendunt. Per Johannem Fejes, complurium Inclytorum Comitatum Tabulae Iuridicate Assessorem. Pestini, impensis Josephi Eggenberger bibliopolae. 1807. 8. 52 S. Mit dem Motto: Coelo tegitur, qui non habet urnam. *Seneca*

3. Reflexiones super introducendo linguae ungaricae in administratione regni publica, institutis item literariis usu. Vindobonae 1806. 8. 30 S.

Bekanntlich hat ein ungarisches Reichstagsgesetz vom Jahre 1805 die ungarische Nationalsprache anstatt der bisher üblichen lateinischen zur Geschäftssprache in Gerichts- und Curialsachen erhoben. Es fehlte nicht an Gegnern, welche die Beybehaltung der lateinischen Sprache in Gerichts- und Curialsachen verlangten, wohin die Verfasser der Beyden Schriften No 2. und 3. gehören, aber auch nicht an warmen Vertheidigern jener Erhebung der kraftvollen männlichen Nationalsprache. Die Mehrheit der Nation war dafür, und bis zu Ende des Jahres hatten die meisten Comitate die ungarische Sprache in den Gerichtsverhandlungen bereits eingeführt.

Die zugleich ungarisch und lateinisch (wegen jener Einwohner Ungarns, die der ungarischen Sprache nicht mächtig sind, wohin viele Slaven, Deutsche und Raitzen gehören) verfasste kleine Schrift Nr. 1. ist unstreitig unter allen Schriften, welche jenes Reichstagsgesetz veranlasst hat, die vorzüglichste und gehaltreichste. Ihr Verfasser ist H[er]r *Emrich von Péchy*, gewesener Vicegespann der Biharer Gespannschaft, ein talentvoller, verdienstreicher Mann. Er gab sie zur Berichtigung der Ideen jener seiner Mitbürger, die der Erhebung der ungarischen Sprache zur Geschäftssprache in nicht geringer Anzahl entgegen sind, heraus. Wir wollen die Einwürfe der Gegner jener Reichstagsverfügung zusammenstellen (diess wird uns in den Stand setzen, die beyden Broschüren Nr. 2 und 3 kürzer abzufertigen) und die Antwort des H[er]rn von Péchy darauf anführen. Die Gegner behaupten, dass die Einführung der ungarischen Sprache in den Gerichtsverhandlungen 1. die Vernachlässigung der lateinischen Sprache, die doch gebildeter und zum Fortschreiten in den Wissenschaften durchaus unentbehrlich sey, und mithin das Zurückbleiben in den Wissenschaften nach sich ziehen würde (diess behauptet namentlich H[er]r von Fejes und der anonyme Verfasser von Nr. 3. ein katolischer Geistlicher), ja sogar die Erschütterung der uralten Constitution (der Verf[asser] von Nr. 3 setzt auch hinzu: „der allein seligmachenden römisch-katholischen Religion“) zur nothwendigen Folge haben müsste. Auch halten sie (siehe Nr. 2. und 3.) die ungarische Sprache für zu arm und uncultivirt, als dass man in ihr öffentliche Geschäfte verhandeln könnte. Der Verf[asser] antwortet auf den ersten Einwurf, dass jene Besorgnisse wegen der Vernachlässigung der lateinischen Sprache und des Zurückbleibens der Wissenschaften ungegründet sind. Er beruft sich auf die Lehranstalten im Auslande, namentlich in Deutschland, wo die Wissenschaften, ob sie gleich in den Schulen nicht in der lateinischen Sprache, sondern in der Muttersprache vorgetragen werden, einen höhern Grad der Vollkommenheit erreicht haben und die solide Kenntniss der classischen lateinischen Sprache

weiter fortgerückt ist, als in Ungarn, da doch, wenn die Behauptung der Gegner wahr wäre, die Wissenschaften in Ungarn mehr als bey andern europäischen Nationen blühen müssten. Er beweist aus der Geschichte, dass die Macht und Selbstständigkeit der Nationen, so wie ihre wissenschaftliche Bildung durch nichts leichter und sicherer als durch die Muttersprache erreicht werden kann, und führt dabey die Beyspiele der Aegypter, Griechen, Römer, der Franzosen unter der Regierung Ludwigs XIV., Englands, und des seiner Ausbildung mächtig entgegenschreitenden grossen Kaiserthumes Russland an. Das Unschickliche der Geschäftsverhandlungen der Staaten in irgend einer fremden Sprache wird durch das Beyspiel der hochherzigen Römer gezeigt, unter welchen Paulus Aemilius, obgleich der griechischen Sprache kundig, mit den Abgesandten der Macedonier durch seinen Dolmetscher sprach, wo die aus Griechenland geholten XII Tafeln der Gesetze ins Lateinische übersetzt wurden, und wo man es für eine Schande gehalten hätte, die Philosophie in der griechischen und nicht in der römischen Sprache vorzutragen, obgleich erstere viel cultivirter war. H[er]r von Fejes führt selbst an, dass die Römer nach dem Zeugnisse des Valerius Maximus gegen fremde Nationen ihre Sprache beybehielten, dass die türkischen Sultane die Abgesandten fremder Mächte nur in der türk[ischen] Sprache anhören, und in dieser ihnen antworten, und in dem ehemal[igen] römisch-deutschen Reiche die Processe vor der Reichskammer in keiner andern, als in der deutschen Sprache, geführt werden durften. Wir fügen noch hinzu, dass der Stammvater der Kaiser von Oesterreich, Rudolph von Habsburg, im Jahr 1270 die deutsche Sprache an die Stelle der lateinischen zur Geschäftssprache eingesetzt habe. Am Schlusse dieses Artikels zeigt H[er]r von Péchy, dass auch andere Nationen Europa's die lateinische Geschäftssprache abgeschafft, und ihre hintangesetzte vaterländische Sprache zur Ablehnung der Schande wieder hervorgezogen haben. Er sagt: „Pandectis 1137 in Italia inventis et pro legibus acceptis, lingua etiam eorum recepta in administratione justitiae est. At Angli animadverterunt, quam sit naturae adversum vitam et bona civium lingua iis ignota defendi abjudicarique, lex proinde lata 1377 ut causae negotiaque publica vernacula lingua tractentur.”

Gegen die zweyte Einwendung erinnert er, dass ja die uralte ungarische Constitution, für deren Aufrechthaltung die Gegner zittern, zu einer solchen Zeit gegründet wurde, wo niemand im Lande der lateinischen Sprache kundig war, wie sollte sie also ohne die lateinische Sprache nicht bestehen können, wenn sie ohne dieselbe gegründet werden konnte? Man sieht nähmlich aus der Vorrede der Gesetze des Königs Colomann's, dass die ungarischen Gesetze nur seit seiner Zeit lateinisch verfasst worden sind, und die Geschichte Ungarns im 13ten, 14ten und 15ten Jahrhunderte lehrt, dass damals sogar die obersten Magistrate des Landes nicht bloss der lateinischen Sprache, sondern auch des Schreibens unkundig gewesen sind. H[er]r von Péchy beweist ferner, dass die lateinische Sprache der Constitution Ungarns nicht nur nicht zum Vortheile gereichte, sondern ihr laut des 10ten Reichstagsartikels von 1608 u[nd] des 21sten von 1622 wahren Nachtheil zugezogen habe, u[nd] dass der 73ste Artikel von 1550 zeige, welchen Werth die Ungarn damals auf die Kenntniss der Muttersprache gelegt haben. Er beweist ferner, dass, wenn es auch wahr wäre, dass in Ungarn kaum der dritte Theil der Einwohner ungarisch spreche (diess urgirt vorzüglich H[er]r v[on] Fejes) – doch sind derselben auch sehr viele gebildete Einwohner aus den übrigen Nationen des Königreichs kundig – dennoch den Magyaren oder Nationalungarn die Priorität im Reiche zukomme. Ungarn hat die Croaten nach ihrem Wunsch als hospites in seinen Schooss aufgenommen, wie sollte es ihnen also zur Schande gereichen, sich in den öffentlichen Verhandlungen der Sprache des Volks zu bedienen, dessen Freyheiten und Gesetze sie erhalten haben? So dachten die Croaten vor Alters nicht, die berühmten Zrini wussten ungarisch besser als lateinisch und hinterliessen vortreffliche ungarische Werke. Hierauf wendet er sich zu den slawisch

sprechenden Ungarn in den Gespannschaften Scharosch, Arva und Liptau,¹ deren ungarisch sprechende Vorältern durch Kriegsvorfälle in Gegenden zurückgedrängt wurden, wo ihre Nachkommen von Slaven umringt die ungarische Sprache vergessen mussten. Diese fragt er, da nach dem Gesetz von 1791 keine fremde Sprache zu Verhandlungen in öffentlichen Geschäften gebraucht werden dürfe, welche Sprache sich denn besser dazu schicke, als die ungarische, und ob diese nicht leichter als eine todte Sprache erlernt werden könne? Er erzählt ferner, dass man bemerkt habe, dass bloss ungarisch sprechende Ungarn freiwillig Soldaten würden, dass also das Wohl des Ganzen die Verbreitung der ungarischen Sprache erheische, da mit der Sprache der Genius der Nation eingesogen wird. Hierauf bezieht sich die Stelle in dem Reichstagsgesetz 73 von 1550: *Fridericus Malatesta linguam et mores hungaricos dicitur didicisse*. Dagegen wurden Abkömmlinge der Edelleute Kaba, Venter, Ispán in der Biharer Gespannschaft zwischen Walachen verschlagen, und sie sind nun der Sprache und den Sitten nach Walachen. Der Verf[asser] schliesst mit den Erinnerungen, dass in einem Reiche, das Einwohner verschiedener Nationen hat, irgend eine Sprache zur allgemeinen erhoben werden müsse, dazu schicke sich aber eine lebende Sprache besser als eine todte; es schadet nicht, dass nicht alle Magistrate in Ungarn die ungarische Sprache verstehen, auch der lateinischen Sprache waren vor nicht langer Zeit nicht alle Magistratspersonen kundig, nach und nach werden sich alle bequemen der ungarischen Sprache mächtig zu werde.

Den dritten Einwurf wollen die Gegner daraus beweisen, dass in der ungarischen Sprache viele fremde Wörter vorkommen. H[er]r von Péchy antwortet ihnen, dass diess auch mit der deutschen Sprache der Fall war, ja selbst mit der lateinischen Geschäftssprache in Ungarn, die ungarische Ausdrücke, wie *jobbágyio*, *birságium* gebrauchte. Er tröstet sich mit dem Beyspiel des Pesther Comitats, der bereits ein Wörterbuch des ungarischen Geschäftsstils ausarbeiten liess. Er gibt selbst in dieser Hinsicht gute Winke, insonderheit folgende: Wer in der Geschäftssprache ein ungarisches Wort, anstatt des bisher üblichen lateinischen, gebrauchen will, sehe nicht sowohl auf die Bedeutung des Worts, als vielmehr auf die Sache selbst; man merke auf die gewöhnlichen Redensarten und die daraus zu bildenden und abzuleitenden technischen Wörter; alten ungarischen Ausdrücken muss man nicht neue unterstieben; man hüte sich, obsoleto oder fremde Worte als Wurzelwörter zu brauchen, sonst lassen sich die daraus abgeleiteten Ausdrücke nicht verstehen; die Namen müssen den Sachen entsprechen und nicht das Gegentheil bezeichnen; jene langen latein[ischen] Titel: *Illustrissimi*, *Reverendissimi*, *Reverendi*, *Spectabiles ac Magnifici*, *Egregii*, *Generosi* u[nd] s[o] w[eiter] können in der ungarischen Geschäftssprache füglich abgekürzt werden. Wir führen die vor kurzem erschienenen bessern Werke über die Bereicherung und Vervollkommnung der ungarischen Geschäftssprache an: *Magyarázatja*² azon szóknak, melyek a' Magyar Országi polgári's törvényes dolgokban előfordúlnak, némelly rövidebb formákkal; *megmagyarázta Szirmai Antal*, Császári 's Kiralyi³ udvari tanácsos⁴ (Uebersetzung derjenigen Worte, die in den bürgerlichen und Gerichtssachen des Königreichs Ungarn vorkommen, mit einigen kurzen Formeln, von *Anton von Szirmai*, k[aiserlicher] k[öniglicher] Hofrath). Kaschau, gedr[uckt] Bey Joseph Ellinger, 1806. 8. Ertekezés azon deákból magyar nyelvre fordított szavak eránt, melyek az egyházi és világi hivataloknak, valamint a' kormány, törvény és bíráló székeknél előfordult állapotoknak honnyi szóejtéssel való nevezését tárgyzák; öszveszedte *Peretsényi Nagy László*, T. N. Arad Vármegye eskütje. (Unterricht über diejenigen aus dem Lateinischen in die ungarische Sprache übertragenen Wörter, die in kirchlichen und weltlichen Angelegenheiten, welche bey den Landesstellen, bey den Gesetzes- und Gerichtsstühlen vorkommen, eine Bezeichnung mit gemeinen Ausdrücken erhalten, zusammengetragen von

¹ Liptan [Emendálva.]

² Magyarázatja [Emendálva.]

³ Kiralyi [Emendálva.]

⁴ udvaritanácsos [Emendálva.]

Ladislaus Nagy von Peretseny, Geschwornem der löblichen Arader Gespannschaft), Grosswardein, gedruckt von Michael Szigethy. 1806. 8. Eszre vételek a' magyar nyelvnek a' polgári igazgatásra és törvénykezésre való alkalmaztatásáról,¹ az oda² tartozó kifejezések gyűjteményével, melyeket a' Haza elejébe terjeszt³ Veszprém vármegye. (Betrachtungen über die Anpassung der ungarischen Sprache zum bürgerlichen und juridischen Geschäftsgang, mit einer Sammlung dazu gehöriger Ausdrücke, zum Gebrauch des Vaterlandes herausgegeben vom Veszprimer Comitát.) Veszprim, gedruckt bey der Wittwe Clara Szammer, 1807. 8.

Der ungarische Styl des H[er]rn von Péchy ist fliessend, aber ohne Eleganz, ja sogar oft incorrect.

Ueber Nr. 2 und 3 wird Recensent nun weniger zu erinnern haben.

Hr. von Fejes kann sich von der Nothwendigkeit und Nützlichkeit der Erhebung der ungarischen Sprache zur Gesehäftssprache nicht überzeugen; er ist für die Beybehaltung der lateinischen Sprache und will gegen den Strom schwimmen. Manches erinnert er mit Recht, andere Einwürfe sind ohne alle Kraft und durch seine Einwendungen kann durchaus dieersprieslichkeit jenes Reichstagsschusses nicht entkräftet werden. Im Vorbeygehen bemerken wir, dass der Ausdruck *ruminationi* (Wiederkäuung) in dem Titel unschicklich und unedel ist, und das gewählte Motto durchaus keinen Bezug auf die Schrift hat. Unnöthiger Weise holt der Verf. zu weit aus, indem er vom Ursprunge der Sprachen, ihrer Verbreitung, Vervollkommnung u. s. w. anfängt. Falsch ist der Schluss, dass die neuere Zeit wenig zur Bildung einer noch unvollkommenen Sprache geeignet sey, indem wir mitten unter so viel gebildeten Nationen mehr Veranlassung haben, sie nachzuahmen als auf eigene Erfindung zu denken. Ist nicht die deutsche Sprache erst seit 60 Jahren ausgebildet worden, da die Franzosen, deren Nachahmer die Deutschen so lange waren, schon unter Ludwig XIV. eine ganz ausgebildete Sprache hatten? Ist nicht die ungarische Sprache seit Joseph II. von classischen Schriftstellern mächtig ausgebildet worden und wird noch immer mehr vervollkommnet? Die Schwierigkeiten der Publicität der ungarischen Sprache sind nach Hrn. von Fejes: 1. die Natur der ungarischen Sprache als einer exotischen, die dem europäischen Genius schwer zu fassen, ausser dem Lande von keinem Gebrauch ist, die Europa's Klima und Boden abzulehnen scheint, die mit Wörtern fremder Sprachen gemischt ist. – Aber die deutsche, mit der persischen so nahe verwandte Sprache stammt ja auch aus Asien und bildete sich auf deutschem Boden aus; und blühte nicht eine Zeit hindurch auch die exotische arabische Sprache in Spanien? Es ist falsch, dass die leichte ungarische Sprache dem europäischen Genius schwer zu fassen sey: kann er doch auch die schwerere arabische und persische Sprache, die man doch in Europa nur aus Büchern lernen kann, leicht fassen. Die ungarische Sprache verdient allerdings auch von Ausländern studiert zu werden, denn z. B. die ungarischen Gedichte eines Virág, Rajnis, Kis, Kazinczy, Csokonai, Kisfaludi, kann man den besten italiänischen, englischen und französischen Gedichten an die Seite stellen. Endlich hat die deutsche Sprache noch mehr fremde Wörter in sich, als die ungarische, und die ungarische ist des Purismus empfänglicher als die deutsche. 2. Die Verschiedenheit der Nationen in Ungarn, die ihrer Sprache und ihrer Sitten getreu bleiben. Aber dass die Nationalungarn mit Recht einen Vorrang haben, hat Hr. von Péchy bewiesen. Deutsche, Neugriechen u. s. w. sind in Ungarn wenig, Slaven sind zwar mehr, aber grösstentheils von geringem Stande und ihre Sprache unausgebildeter als die ungarische, die überdiess von

¹ alkalmaztatásáról [Emendálva.]

² azoda [Emendálva.]

³ elejébeterjeszt [Emendálva.]

deutschen und slavischen Bewohnern Ungarns wissenschaftlich erlernt wird; nicht so die slavische. 3. Der Publicität der ungarischen Sprache ist die Verfassung des regierenden Hofes und des Ministeriums entgegen. Der König kann in der ungarischen Sprache keine Gesetze verfügen, da er sie nicht versteht, und das Ministerium, das nicht bloss ungarische Sachen zu besorgen hat, bediente sich bisher immer der lateinischen Sprache. – Aber der jetzige Kronprinz lernt ja nach dem Verlangen der Ungarn die ungarische Sprache, und in Zukunft wird diess immer mit den Prinzen geschehen, und die Mitglieder der ungarischen Hofkanzley sind ja grösstentheils Ungarn. 4. Es muss das Band berücksichtigt werden, das Ungarn an die übrigen Länder des österreichischen Kaisers fesselt. – Allein dieses Band wird durch Einführung der ungarischen Sprache in die Gerichte nicht aufgelöst, und in den deutschen Erbländern des Kaisers ist ja in den Gerichten und bey den obersten Behörden die deutsche, nicht die lateinische Sprache eingeführt, und nach einer neuen Verordnung ist in Verhandlungen zwischen Ungarn und den deutschen Provinzen die lateinische Sprache vorgeschrieben, damit keine der Muttersprachen dabey den Vorzug erhalte. 5. Durch öffentliche Einführung der ungarischen Sprache würde die Isolirung Ungarns von cultivirten Völkern Europa's befördert. – Keinesweges, so wenig als in Russland und Polen. Das Studium der lateinischen, deutschen, französischen Sprache wird deswegen nicht vernachlässigt. 6. Bis jetzt war die lateinische Sprache bey den meisten Ungarn das Vehikel der wissenschaftlichen Bildung. Die Cultur der ungarischen Sprache wird zur Aufklärung nichts beytragen, sondern sie vielmehr hindern. – Rec. antwortet: in Zukunft wird die ungarische Sprache nebst der lateinischen und deutschen das Vehikel der wissenschaftlichen Cultur seyn. Dass die ungarische Sprache zur Beförderung der Aufklärung viel beytrage, gesteht jeder, der die vaterländische Literatur genau kennt, und ist der Vortrag der Wissenschaften in ungarischer Sprache an den Collegien zu Debreczin und Patak nicht von grossem Nutzen? 7. Die in lateinischer Sprache verfasste Gesetzgebung der Ungarn kann mit dem Gebrauche der ungarischen Sprache in Gerichten nicht wohl bestehen. – Warum konnte denn das lateinische Corpus juris mit der deutschen Sprache in den Gerichten Deutschlands bestehen? wird man denn etwa in Zukunft in Ungarn sich gar nicht auf die lateinische Sprache legen? und ist denn Verböczi's Corpus Juris hungarici nicht auch schon ins Ungarische übersetzt? Diess sind die Haupteinwürfe des Hrn. von Fejes, die wir bündig widerlegt zu haben glauben. Nichtig ist seine Erinnerung, dass die Ungarn früher, während der Blüthe ihres Reichs unter Matthias-Corvinus, ihre Muttersprache hätten heben sollen. Hätten die Deutschen eben so engherzig gedacht, so wäre ihre Sprache fortwährend uncultivirt. Wie wahr ist nicht das Sprichwort der Ungarn: *jobb valaha, mint soha sem* (besser einmal als niemals).

Die hierarchischen Gründe des geistlichen Verf. von Nr. 3, der von der Publicität der ungarischen Sprache Nachtheile für die römisch-katholische Religion befürchtet, verdienen keine Auseinandersetzung. Seine Einwürfe wegen der zu befürchtenden Vernachlässigung der lateinischen Sprache und der wissenschaftlichen Cultur überhaupt haben wir schon oben widerlegt. Am wenigsten kann der Verf. die lateinische Sprache durch seinen barbarischen Styl empfehlen. Er schreibt z. B. „*Alteratio itaque hujus, dum nempe haec non suapte, et lento circumstantiarum concursu confecta est sed interventu et imperio gubernii publici stabiliri vult, est passus, qui nova resultata in interna Regni Consistentia et moribus nationalibus producere debet.*” Solche Sprachschnitzer, die man nur einem Anfänger verzeihen kann, kommen auf jeder Seite vor.

61. Magyar-Országnek régi abroszairól

[I.]

Hazai Tudósítások, 1808. Böjt más hava [március] 12., I. félelztendő 21. szám, 165–166.

Tavalyi jelentésemet az általam elsőnek *hibásan vélt*, de annak *csak kételkedve* állított abrosz felől (Hazai Tudósít. Mart. lap 151.) két ismeretes szorgalmú Tudósunk érdekesítette figyelmére. Örülök írásom' szerencséjének. Az okokon-épült czáfolás többet ér a' vak javallásnál 's ízetlen magasztalásoknál. De hármunknak állításaink által ha ki van e' már merítve a' tárgy? Czáfolóimnak állításaik nem szenvednek e' viszont-ellen mondást? – Nékem úgy látszik, hogy szenvednek.

Prof. Kresznerics Ferencz Úr, Szombathelytt, az én abroszomnál,¹ melyet itt, rövidség' kedvéért, a' Patakinak nevezek, idősbnek tartja a' Münsterusét (H. T. April, 1. 206.): Bihar és Pest Várm. Assessor és Biblioth. Miller Ferdinand Jakab Úr pedig (H. T. ez-idén, a' 10. 11 d. dar.) az Ortéliusét. – Mind ezt mind amazt bírván, meg tehettem rajtok a' szükséges vizsgálatokat, 's így bátran kimondom, hogy érdemlett tekintettel fogadott ellenkezéseik engem más vélekedésre nem bírhattak. –

Miller Úrnak állítása ebből áll: – Az Ortélius' Theátruma, mellyben a' *Hungariae Descriptio Wolfgango Lazio auctore* találtatik, 1573-ban jött-ki: a' Pataki 1577-ben. E' szerént az Ortéliusé a' Patakinál négy esztendővel idősebb. – De midőn itt nyomozunk régibbséget, nyilván vagyon, hogy a' *tábla' metszésének ideje* forog szóban, nem a' *táblával nyomtatott abrosz*; mert itt nem a' *réz- vagy könyv-nyomtató' munkája* 's a' *papiros a' vizsgálatok' tárgya*, hanem a' *geographiai tudomány' 's chalco vagy xylo-graphiai mesterség' gyarapodásának pontjai*. Ha az Ortélius abroszának réz tábláját azon pillantásban temette volna is el valamelly Lizbonai vagy Calabriai földrengés, a' mellyben vele a' metsző elkészült, 's az most úgy vonattatnék-elő az omladék alól, mint az újabb időkben vonattatott a' Római, márványba-véselt, topographia: a' sajtó alól ma kijött abroszt 238. esztendeinek fognánk nézhetni. – Mikor metszetett a' Pataki, azt rajta feljegyezve nem találjuk: de ottan találjuk, hogy azt Lázius maga adta-ki; 's ez bennünket útba igazíthat. – Lázius szül. 1514. 31 d. Octob.; mh. 1565. Jún. 19d. A' Pataki abrosz tehát, ha azt Lázius életének épen utolsó esztendejében adta volna is ki, nyolcz esztendővel idősebb mint az Ortéliusé, 's *huszonhét*tel, ha Historiographus korában publicálta; ha pedig Professor korában, *harminczhárommal*. – Nékem e' két utolsó tetszik hihetőnek, 's imhol az ok, melly által ennek hívésére indítatom. A' Pataki abrosz a' Török-háborúnak² piaczat adja-elő, még pedig azon vidéket, a' hol Lázius mint Tábori-Orvos szolgált: az Ortéliusé az egész Országot, még pedig a' tartományoknak azon nevezeteikkel, mellyek azokra Római birtok alatt ragadtak: *Panonia superior vel prima consularis* 'stbb. Lázius 1546-ban *de rebus Viennensibus* ada-ki egygy munkát. (Meglehet³, hogy Fejedelmének, I. Ferdinándnak, uralkodása 's hadakozásai felől; 's ha ez így talál lenni, meglehet, hogy a' Pataki abrosz' táblája ehhez metszetett.) Később esztendeiben (mikor azt nem tudhatom)⁴ írt *de migratione gentium és commentarior. reip. romanae in*⁵ *exteris provinciis*⁶ *bello acquisitis constitutae lib. XII.* Ezeket tartván szem előtt, ki fogja hihetni, hogy Lázius a' tábori mappát akkor dolgozta, a' midőn a' Római bírodalom' Duna, Tisza 's Dráva és Száva melléki tartományainak 's a' nemzetek' költözködésének történeteit fejtegette, 's megfordítva viszont a' Római nevezetekkel jegyzett abroszt akkor, midőn Tábori-Orvos vagy Medicinae Professor volt 's *de rebus Viennensibus* írt? – Ezen hitemben megerősít az is, hogy az Ortélius' abrosza több geographiai ismérteket mutat mint a' Pataki (noha Ortéliusról, a' ki mappákat nem csak publicált, hanem igazított is, fel lehet tenni, hogy ő a' Lázius

¹ abroszommal [Emendálva.]

² Török-háborúnak [Emendálva.]

³ meglehet [Emendálva.]

⁴ [A zárójelet pótoltuk.]

⁵ in [Emendálva.]

⁶ provinciis [Emendálva.]

Hungariájában is tett valamit), mert nem hihető, hogy *később* az készítette legyen a' sokkal *tökéletlenebbet*, a' ki sokkal *tökéletesebbet*¹ nyújtott már *azelőtt*.

[II.]

1808. Bőjt más hava [március] 16., I. félesztendő 22. szám, 174–176.

Magyar-Országnak régi abroszairól.
(Folytatás.)

Kresznerits Úr azon épít 1). hogy a' Pataki abrosz' szélén világosan ki vagyon téve az 1556 eszt. – Úgy de az a' cím nem volt a' táblába vésve. Azt *mozgó* betűkkel rakta oda a' nyomtató-inas; 's a' később Kiadó, Henricpetri a' szerint tétethetett oda más címet, mint a' hogy' a' Kr. Ur Münsterusi Hungariája felett áll *deák* cím, az enyém felett pedig *német*. – 2). hogy a' Pataki abrosz az 1556-iki háború' piacát adja elő. – Úgy de azon a' tájon a' Mohácsi veszély előtt és olta szüntelenül lángolt a' háború, és így azt a' táblát, Láziusnak nem kellett épen az 1556-iki esztendő miatt metszteni. – 3). Kr. Ur azt mondja, hogy Münsterusának homloklevele elveszett, 's e' miatt a' könyv' kiadásának esztendjét meg nem nevezheti. De az előtte álló Ajánló-levele 1550. Martius' havában datáltatott, a' Róma' tábláján pedig ugyan e' könyvben 1549.² áll. 'S innen azt húzza-ki, hogy a' könyvben található³ Hungaria is 1549 's 1550. táján készülhetett 's ezen utolsóbbnál ifjabb nem lehet; melly ha így van, világos, hogy ez a' Patakinál régibb. – De az én Münsterusom itt is az én állításomat segéli.⁴ Ennek is elhullott ugyan homloklevele; ennek is 1550. Mart. 17d. költ ugyan a' Svédek' Gustáv-jokhoz intézett ajánlása: de a' könyv'⁵ végén látom, hogy az Bázelen, Henricpetri Sebestyénél 1592. jött-ki, 's ezt mutatja a' St. Quentin' 1557-diki ostromának ábrázolatja 's a' Pápának egészen 1591-ig levitt laistromjok. Ha a' Prof. Kr. Ur' Münsterusa egy idejű talál lenni az enyémmel, és ha az 1550 előtt kijött két kiadásban (Münster *harmadiknak* nevezi azt, a' mellyhez említett ajánló-levelet írta) nem talált lenni Atlás: úgy Kr. Úrnak elmés okoskodása magában öszve rogyan, 's a' Pataki abrosz, a' M. Úr ellen felhordott okaimnál fogva, idősebbnek fog tartathatni.

Ezt az érdekes 's általam szívesen becsült férjfiúnak εις οικοδομην, ουκ εις καθαιρεσιν! – Egyéb eránt⁶ a' kérdés tökéletes bizonyosságot csak akkor érhet, a' mikor az fog megmutatthatni, hogy a' Pataki abrosz melly munka mellé nyomtattatott. Nagy reménységem van, hogy a' ki Láziusnak *de rebus Viennensibus* 1546. *in folio* kiadott munkáját felkeresi, nem térsen sikertelen munkát.

Ez úttal három régi abrosszal ismértethetem-meg ezen tudományok' terjesztésére intézett Újságlevelek' olvasójit: – Az első valamelly ismértetlen német Atlásból⁷ van kivéve. Fa metszés, még pedig ügyetlen kéz' míve; a' nevek rajta mozgó betűkkel vannak rakva; festékjei grellek. Nyúgoti 's keleti szélein fel vannak rakva a' grádusok, 's a' négy szegletekben *Thorn*, *Mare Adriaticum*, *Moschia* és *Carpy*, NATVLIAban, a' vég nevezetek. A' *Tartaria minor* nevezete alatt egy kapa-formájú⁸ paizs áll, bémázolva bíbor setét színnel, 's ebben egy mérőszér (*libra*, *Wage*) látszik. A' túlsó oldalon arabeszk cifrázatú korlátban a tartományok' nevei olvastatnak német nyelven, és a' Magyar Országi helyek' neveinek magyarázatja. Az χ betű azt mutatja, hogy az abrosz *tizedik* helytt állott az Atlásban. Formatuma igen kisded folio.

¹ *tökéletesebbet* [Emendálva.]

² , [A központozást emendáltuk.]

³ találtató [Emendálva.]

⁴ [A központozást pótoltuk.]

⁵ könyv' [Emendálva.]

⁶ aránt [Emendálva.]

⁷ Atlásból [Emendálva.]

⁸ kapa-formájú [Emendálva.]

– A’ második ezen könyvemben áll: *Rudimentor. Cosmograph. Joannis Honteri Coronensis, L. III. Tiguri, 1558.*; kisdéd 8. XIII. fa táblácskával, mellyeknek elsőjökön ez áll: *Tiguri Helv. MDXLVI.* (Praynál, in *Ind. libr. rar.* 1520, Cornidesnél, *Catalogusában*, 1583.) – A’ harmadik egy olasz, rézbe választó-vízzel itatott. *Descrittione di tutta l’ Ungheria.* alól áll: „*Porro 1595.*” – Széphalom, Febr. 21d. 1808.

K. F.

62. Havazás márciusban

Hazai Tudósítások, 1808. Szent György hava [április] 16., I. félesztendő 31. szám, 242.

A’ Hegyállján. Márt. 29-ikén. Melegszik a’ déli nap, szállani kezdenek a’ patsirták: noha az éjjel fejjére volt havazva az egész táj ’s ablakainkon kis tsapok fagytak. Végre tsak elérkezik a’ késedelmes tavasz. – Fogja é hihetni, a’ ki ezt a’ telet nem érte, ’s meleg Martiusokat lát, hogy Jósá Doctor Ur egy Vármegyebéli Urasághoz hozattatván Szaboltsból tsak ez előtt öt nappal, *huszonötödik Martiusban*, a’ befagyott Tiszán olly bátorsággal jött által, mintha vas hídon jött volna??

63. A’ legrégibb Magyar Kalendárium

Hazai Tudósítások, 1808. Szent György hava [április] 16., I. félesztendő 31. szám, 245–246.

A’ legrégibb Magyar Kalendárium.

Prof. *Schwartner* Úr Magyar Országi Statistikájának 16d. lapján azt beszéli, hogy régibb Magyar Kalendáriumra, mint az 1584-diki, nem akadhatott. Az, a’ mint a’ betűről betűre kiírt cím mutatja, *Nagy-Szombatban*¹ jöve-ki. – Azon esztendőben *Krakkóban* is nyomtattatott egy másik. Ezt a’ Krakkait egy széles tudományú Barátom bírja Debreczenben. Tudván azt, hogy első magyar könyveink Krakkóban nyomtattattak, és hogy Kalendáriomaink a’ legkésőbb időkben is a’ Lengyel Kalendáriumok példájik után jöttek-ki, azt lehet gyanítanunk,² hogy Krakkó ennél régibbet is adott-ki, ’s ez a’ Nagy-Szombati a’ Krakkóinak példája után készült.

Cs. K. Kamarás, Mélt. Cserey Farkas Úr, Krasznán lévő Könyv gyűjteményéből, melly reá tudományokat kedvellő, sőt gyakorló atyjáról, a’ néhai Referendáriusról, ’s ennek nevelőjéről, a’ tudós Kaprinairól, maradt, és a’ mellyet osztán mind maga, mind a’ hazának nagy kárára ifjú korában elholt, Lőrincz testvére gazdagítani meg nem szűntek, tavaly küldé hozzám egy csomó ritkaságot, mellyben a’ legelső Magyar Kalendáriumot is lelem. Bátran mondom *legelsőnek*, noha a’ nyomtatás’ helye, ’s ideje sem a’ címlapon nincs feltéve, sem hátul a’ könyv’ végén, mert a’ kis Előszó’ első sorai világosan mondják ezt, és a’ 26-dik lapon álló húshagyat’ táblájának líneáji’ elébe tintával írta fel az esztendőket egykori birtokosa, nyilván, hogy az adott esztendőben előfordulandó húshagyat’ idejét bajos számlálgatás nélkül is egyszerre feltalálja³ a’ szem. A’ 12-dik sornak elébe az 1550 írta, ’s így ment le tovább, úgy hogy az utolsó (29-dik) sor’ elébe az 1557., a’ legelsőbe pedig osztán az 1558. esett. A’ Kalendárium tehát már 1549-ben ki volt adva. Formája apró nyolczad rét, ’s 28 lapot tölt el. Titulusa ez: CALEN—DARIVM MAGIAR—NIELWEN. —SZEKEL’ ESTVÁN. ’S e’ hat szónál több nem is volt nyomtatva a’ címlapra, noha a’ Magyar-

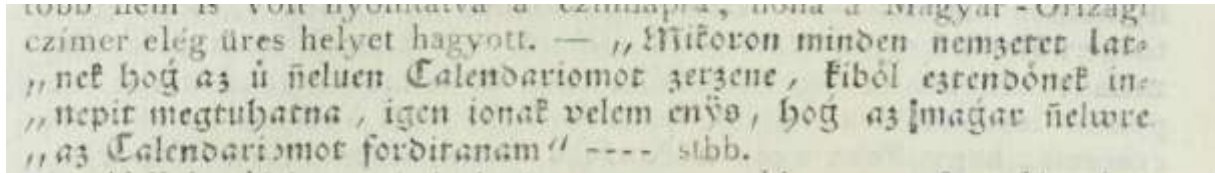
¹ *Nagy . Szombatban* [Emendálva.]

² gyanítanunk [Emendálva.]

³ feltalálja [Emendálva.]

Országi czímer elég üres helyet hagyott. – „Mikoron minden nemzetet latnek hoğ az ue ñeluen Calendariomot zerzene, kiboel eztendoenek innepit megtuhatna, igen ionak velem enys, hoğ az mağar ñelwre az Calendariomot forditanam” - - - ’stbb.

A’ Kalendáriom *mindenkori* – nem egy bizonyos esztendőre készült. – Ezt is Benczédi Székely Istvánnak kell tehát köszönnünk, ki már 1538-ban, öt esztendővel későbbben mint a’ legelső magyar könyv megjelent, Iskolai Katechizmust ’s Istenes énekeket nyomtattatott ugyan csak Krakkóban.

64. Ódák, Horátz' mértékeinn. Irta Nagy Ferentz – recenzió

Neue Annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes, 1808. April, 189.

Ódák, Horátz' mértékeinn. Irta Nagy Ferentz. (Oden, in den Versmaassen von Horaz. Von Franz Nagy, Professor der Humaniorum zu Sáros-Patak, und Mitglied der Gesellschaft für die gesamte Mineralogie zu Jena). Kaschau, bey Ellinger. (1807). 8. 275 S.

Bekanntlich sind es die evangelischen Reformirten in Ungern, die durch das Klappergetön der Reime zu sehr entwöhnt, für die höheren Schönheiten des griechischen Versmaasses wenig Gefühl zu haben scheinen, und allen Reitz der Poesie in einer leichten, zwanglosen Versification, vorzüglich aber in vollkommen reinen Reimen suchen. Es war daher kein geringes Verdienst, dass ein Mann aus ihrer Mitte hervortrat, der seine Schüler nicht bloss theoretisch belehren wollte, sondern ihnen auch praktisch voranging.

Schon das Aeussere des Buchs, und noch mehr die Ankündigung auf dem Titelblatte, und dann die Versicherung des Verf[asser]s in der Vorrede, dass der Leser in diesem Werke Ausarbeitungen auf *alle* Schemen der horazischen Oden finden wird, zeigt, dass der Verf[asser] sich aller Ansprüche auf den Glanz eines Odendichters freywillig begeben habe, und Rec[ensent] muss gestehen, dass dieser ihm keinesweges gebührt. Stärke der den Dichter überwältigenden, mächtig beherrschenden Empfindung sucht man hier vergebens, der Verf[asser] dachte an die drey Bedingnisse, durch die der Dichter nach dem Urtheile des Horaz zu einem eigentlichen Odendichter wird – an das *ingenium, mens diviniior atque os magna sonaturum*, gar nicht, und der gänzliche Mangel an poetischer Begeisterung wird durch einige poetische Floskeln, wie „Wald, *ich begrüesse dich*,“ welches wenigstens in einem Drittheile dieser Oden, (s'il en est,) immer die erste Zeile ausfüllt, oder durch hochtrabende, oft ins Komische fallende Kraftwörter und Meteore ersetzt. Das Werk ist in drey Bücher abgetheilt, wovon das erste eigentliche Hymnen im Geschmack der Griechischen, nur in einem lyrischen und nicht heroischen Versmaass enthält. Unser Dichter nimmt ein Thema aus dem Religionsbuche oder aus der Naturgeschichte, oft die *Sonne*, die *Wolken*, den *Blitz*, *Regen*, *Regenbogen*, *Garten*, *Quelle* u[nd] s[o] w[eiter] und was er über diese Gegenstände in seinem Compendium findet, das wird hin und wieder mit mythologischen Blumen und manchen poetischen Phrasen hübsch aufgestutzt, und fertig ist die – *Ode*. Wie ganz anders ist das in den Werken des vortrefflichen *Virág*, bey welchen, wie durch die Oden des göttlichen Dichters Horaz, Geist und Seele, Herz und Phantasie gewaltig erregt werden, und in welchen man jene drey oben angeführten Bedingungen des wahren Odendichters nicht vermisst.

Wir wollen einige Beyspiele seiner liebgewonnenen, aber übel gewählten Redensarten und Ausdrücke anführen. Das *híg ég* wäre unverständlich, wenn dem Leser nach einem langen Besinnen das horazische: *per liquidum aëra* nicht endlich einfiele. – Der Verf[asser] sagt S. 14: a’ felhő essőt *szítál*, die Wolken schütteln wie durch ein Sieb (!) Regen herab. S. 48 Zefir a’ pásztort a’ tserfa alatt *legyezi*, Zephyr *fächelt* den Hirten unter dem Gewölbe von Eichenlaub – fächelt aber wird durch ihn im Ungrischen durch Abfliegeln (*Muscas abigere*) ausgedrückt. – S. 53 az Istenség *viczéje* für: *Stellvertreter* der Gottheit. S. 20 *trägt die Schnecke dem Bache zu Ehren* (*tiszteletére*) *auf seinem Rücken das Gehäuse*. – – Hin und wieder stösst man an verzeihliche Verstösse wider die Prosodie, z[um] B[eispiel] *túdós* statt *tűdös*, *búja* statt *bűja*, *kík* statt *kik*, aber unverzeihliche wider die Grammatik, z. B. *fakasztol*, *gyűjtögetel*, *futol*, *sütöl*, *biztatol*, wo überall die Endung *tsz* hätte stehen sollen, man findet *ess* und *késs* für das richtige *essél*, *késsél*¹, und *egyen*, *igyon* für *egyék*, *igyük*.

So wie aber Rec[ensent] diese Fehler und Vergehungen anzuzeigen frey war, so ist er hingegen auch gerecht zu sagen, dass sie in den Oden des H[er]rn Nagy auch durch sehr glückliche Passagen, die sogar in ästhetischer Würdigung allen Beyfall verdienen, wie in der Ode *an das Bild des Julius Caesar* ersetzt werden.

Den Beschluss macht eine lesenswerthe Abhandlung über die Vorzüge der Versification im griechischen Versmaasse, und über das Entstehen der gereimten und leoninischen Verse.

65. Lelesz Zemplény Vármegyében

Hazai Tudósítások, 1808. Szent György hava [április] 30., I. félesztendő 35. szám, 276–277.

Lelesz Zemplény Vármegyében. Leveleinknek ezen ör helyéről olly tudósítást, mint a’ tavalyi levelekben előfordult Jászó leírása volt, nem egy Vendégtől, hanem egy figyelmes és tudós Konventbéli társtól kell várni. Azonban még azt ugyan az a’ tudós férjfiú megírja, reményljük, hogy ez az, ott tavaly Octoberben csak egy ebéd alatt gyűjtött, tapasztalás is sok Ólvasó előtt kedves lészen.²

Lelesz, Sátor-Alja-Újhelytől, Zemplény Várm. Gyűléses helyétől, kelet felé három mértföldnyire fekszik, egy sík, homokos, vizenyös pusztaságban. Maga a’ Mező város nem jobb, mint akármely tájékbéli falu. Minden díszét a’ régi, foldozgatott, három ablakosú, négyszeg Konventtől veszi, melly a’ helynek végén egy észrevehetetlen emelkedésű széles dombon áll, egy nádas posvány felett.

Ez a’ mostani *Oppidum* II. Béla idejében *Praedium* volt, ’s ezen Királyunk azt keresztatyai ajándékban adta Boleslausnak, ki 1190 táján Váczi Püspök volt ’s ezt a’ birtokát a’ Szent Norbert fíjainak hagyta, alkotását III. Béla által megerősítetvén. Az eránt költ Királyi Bulla azon üldözésben, mellyet az áhitatos Alkotó Imre Királytól szenvedett, elveszvén Bolesló II. Andrástól nyert új Megerősítő Bullát, kinek fíját, IV. Bélát, viszont ez a’ Királyi keresztgyermek fogta fel a’ szent ferdőből; ’s követni akarván a’ maga keresztattyának példáját, Leleszt ő is *ajándékban adá* IV. Bélának; de ez az ajándék *csak azt az ajánlást tette*, hogy a’ *Norbert’ fíjainak birtokokban tartsa meg*. Hazánknak háborgós idejében sokat szenvedett ez a’ szerzet is, ’s Prépostjai gyakorta nem laktanak itt: de keservesebb csapás rajta még sem esett, mint midőn a’ Bethlen Gábor 1619-ben a’ Konventet minden jószágai³ együtt elfoglalta, ’s a’ levelek’ gondviselését ’s kiadását Világiakra bízta; és osztán az, midőn 1787 Oct. 16d. eltöröltetett, a’ jószág Camerális administratio alá jutott, ’s a’ levelek’ ládákba rakattatván, 1788-ban Jun. 11d. négy szekereken Buda felé innen elindítottak; honnan az 1790-

¹ kessél [Emendálva.]

² [Szerkesztői bevezető.]

³ jószágai³ [Emendálva.]

diki változásokkal Egerbe, 1803-ban pedig ismét vissza hozattattak.

Ez a' Konvent 1787-ig gazdag nénjével; Jászóval, együtt a' Morva Országban, Znaym mellett fekvő *Lukkai* (németül: *Klosterbrucki*) igen pompás Klastromtól függött, úgy hogy Prépostjaik mindég onnan küldettek. Most fel vannak ugyan szabadúlva a' külföldi mostoha' hatalma alól: de a' szegényebb Lelesz gazdagabb nénje' igazgatása alá vagyon vetve. XIII. helységet bír, 's most csak egy Administratorból 's négy Szerzetesből áll; kiken kívül két világi Notarius 's egynehány Író-deák van rendelve a' levelek' kiadására. – *Legrégibb* levele az a' Kir. Ajándéklevél, melly 1223-ban *Melith de Briber* nevű embereknek, – *leg czifrább* pedig az a' Nemesítő, melly 1553-ban öt *Czelenk* másképp' *Czuetnich* testvéreknek adatott.

66. Révainak nevei 's születési-napja.

Hazai Tudósítások, 1808. Pünköszt hava [május] 14., I. félesztendő 39. szám, 311–312.

Révainak¹ nevei 's születési-napja.

Itt a' nap, mellyen a' nagy Révai tavaly elhunyt. (Apr. 1.) Valakik az ő érdemeit mint Philologusnak, Grammaticusnak és Poetának isméri, valakik szent lánggal lobogó hazafiúságát értették 's értik, tisztelni fogják elhúnytának napját. Az az, a' melly 1730-ban Gessznert szülte, a' *szép természet*' Theocritusát; az az, a' mellyben a' régi Róma a' föld' keblét felnyitó szép Isten asszony' Calendáját inneplette. A' mi bohóink csak arról ismerik, hogy azon, mint valamelly Saturnáliákon, szabadon szedhetik reá egymást. –

Hogy Révai Csanádon lett, sokszor emlegette maga. Feljegyzette születése' napját is (Latinájiban, Győrött 1792 lap 44): VI. *Cal. Martias*. De esztendejét mellé nem tette; 's így nem tudhatni, ha az 22-dik Februar. e', vagy 25-dik. Ez fogta okozni, hogy érdemes Biographusa (a' Hazai Tudósít. tavalyi Leveleiben April. a' XXXIV. szám alatt) róla hallgatott. –

Én Révait 1803-ban Május és Június holnapokban láttam utolszor. Éjtszakázásai, mellyekkel haemorrhóisát ingerlette, egészen elgyengítették volt. Láttam, hogy többé látni nem fogom, de meg akartam kímélni a' halál' emlékezetétől, melly, midőn a' test a' hosszas fájdalom által² elgyengült, annak lelke előtt is rettenetes, a' ki ép napjaiban hőszi bátorsággal szokta volt tekinteni. Ravaszsággal éltem tehát, hogy a' mit belőle kicsikarni nem akartam, magát-elfelejtve mondja-el, 's a' *János* neve eránt tettem neki kérdést, mellyel deák munkájában élni kezdett. – „Nem keresztnevem, (ugymond); az én keresztnevem *Mátyás*; a' *János* bérnálási, 's szerzetbéli a' *Miklos*. Ezen utolsó alatt jutván ismeretességre írásaim által, megtartottam azt minekutána a' Piaristák között kiléptem is: de felvettem mellé a' *Jánost*, bizonyos oknál fogva, – (ezt nem mondotta 's én kértem³) – inkább kedvellén azt, mint a' *keresztégbelit*.” Ezt én mingyárt akkor beírtam Jegyzőkönyvembe – 's nem állhatom-meg, hogy melleleg ifjú Olvasóimnak azt az intést ne adjam, hogy Adversariák nélkül ne légyenek, 's azokba a' mit látnak és *hallanak* még gondosabban jegyezzék-fel, mint a' mit *olvasnak*. Adversaria nélkül tanulni nem lehet, mert a' mit csak tanulunk, gyakori⁴ vissza emlékezés nélkül elfelejtjük, 's melly kevés⁵ fáradságba kerül az, és melly megbetsülhetetlen kincset gyűjtenek így magoknak és másoknak! –

Sikeretlenül tudakozódván ezeránt Révainak ismerőseinél, végre serény Könyvírónkat, Arad

¹ *Révainaknak* [Emendálva.]

² által [Emendálva.]

³ kerdettem [Emendálva.]

⁴ gyakor , [Emendálva.]

⁵ keves [Emendálva.]

Várm. Esküdt, Perecsényi¹ Nagy László Urat kértem-meg, hogy ezen Révaitól vett útasítás szerint a' Csanádi Matriculát önn maga hányán-fel, 's a' mit ott talál, velem ne sajnálná közleni. Itt tészem-le a' mit tőle feleletképen vettem: – „Per me Paulum Sándor, Parochum Csanádiensem et filialium in I. Comitatu Torontaliensi, baptizatus est filius Nicolai Révai et Annae Consortis *Mathias Jacobus*, die 23. Julii, 1752 levantibus ex sacro fonte Domino Mathia Oexl et Coniuge Margaretha.” – A' Keresztatyja Öxl Mátyás akkor Csanádon lakott, 's serfőzésből meggazdagodván, fiai már most földes-Urak a' Bánátban. A' mi Révaink' atyja ifjú korában végszélbéli ember, az az katona volt: de csak *köz katona* lehetett, mert a' Plébánus, vesztegetve bánván mások eránt a' titulusokkal, 's még mesteremberek' neveik elibe is *Perill* vagy csak *D.* titulust rakván, a' Révai' atyjáét a' nélkül hagyta.” –

Mint kellessék ezt a tudósítást a' Révai VI. Cal. Martii-jával összeegyeztetni, nem értem. Maga mondta magamnak, hogy *Mátyás* nevet kapott a' keresztségben, – a' *Miklós* nevet a' szerzetben talán atyja' emlékezetére vette-fel, – 's ezek oda hajthatnak, hogy a' Nagy László Ur' tudósítása szerint 1752 Júl. 20-dik táját tartsam születése' napjának. Nem lehetetlen, hogy a' Martius' Kalendája előtt való 6-dik napot *megtévedve* tartotta születése' napjának. – A' dolog' felvilágosítását Tudósainknak Biographusoktól, Horányi Elek Urtól, reménylhetjük, ki egykori szerzetes társáról azon munkájában, mellyen most dolgozik, hihető, rend kívül való érdemeikhez² képest, *bőven* fog emlékezni.³

Ezt róla addig, míg másutt többet mondanom illeni fog. – Révainak lelke pedig légyen rajtunk hét mértékben! – Szép halom, Martiusnak utolsóján, 1808.

K. F.

67. A' legszebb feketeségű tinta

Hazai Tudósítások, 1808. Szent Jakab hava [július] 9., II. félesztendő 3. szám, 24.

A' LEGSZEBB FEKETESÉGŰ TINTA, MELY SOHA MEG NEM
HALAVÁNYODIK.

Végy angliai vitriólt két latot; – török gallest, ötödfél latot: – arabiai Gummit három latot. – A' Gallest törd meg, 's ezt a' háromféle ingredientziát töltsd egy mázos cserép-edénybe. Önts egy messzely eczetet reá, 's egy óra múlva három messzely eső, hó vagy folyó vizet, kevergessd tíz minútumig, 's kész a' legszebb tinta.⁴

Nagy gondatlanság az némellyektől, hogy ezüst, bádog 's más érczből csinált kalamárisokat tartanak. Ezekben, a' legjobb tinta is verességet kap. A' fa kalamáris sok tintát eliszik. Legjobb az üveg és porcellán kalamáris.

¹ Perecsényi [Emendálva.]

² érdemeikhez [Emendálva.]

³ emlekezni [Emendálva.]

⁴ : [Az írásjelet emendáltuk.]

1809

68. Villámlás februárban

Magyar Kurír, 1809. március 10., I. félesztendő 20. szám, 299–300.

Sátor-Alja-Újhelyt, Zemplény Vármegyében, Febr. 21-dikén. – Az elmúlt vasárnap (Febr. 19d.) bennünket szokatlan csudálkozásra ragadott-el az ég, melyet a' Meteorologusok' kedvekért méltónak tartunk a' feljegyzésre. Minekutána harmad nap olta olly sűrű köd vett volna körül bennünket, hogy a' közel fekvő hegyeket sem láhattuk, eggyyszerre, épen 12. órakor kisütött a' nap 's Ungvár felé fellobbana egy villám, 's az ég egy nyári vidám dördülethez hasonló zengéssel zendült meg. A' kik szobában nem voltak, úgy mondják, hogy egy más villámlás 's dördület is esett. Ezt valami kevés dara 's havazás követte; de a' hátra lévő része a' napnak, valamint az egész hétfő is, igen vidám volt: ellenben ma viszont kedvetlen az idő, 's nedves szél fú megszünet nélkül. – Az áradások itt is nagyok; telünk, mint másoknak, igen kemény volt, 's Januáriusnak 4-dikén sok szekereink, kiken az egész napi essőben a' ruha megfagyott, marháikkal együtt elvesztek.

69. Lónyay Gábor beiktatása

Magyar Kurír, 1809. március 10., I. félesztendő 20. szám, 300–301.

Vármegyénknek országszerte isméretes Vice-Ispánya, Mélt. Nagy-Lónyai, Vásáros-Naményi 's Barátszeri Lónyai Gábor Cs. K. Kamarás Ur, 's Szent-István Rendebéli Lovag, az elmúlt Decembernek 13-dikán vezetett-bé egész pompával Cs. K. Kamarás 's Eperjesi Districtuális Táblabéli Praeses Mélt. Okolicsányi János Ur és a' Leleszi Convent' azolta meghalálozott Administrátora által azon Barátszeri Uradalom' birtokába, melyet Felséges Uralkodónk ez idén Tekintetes Lónyai János Urnak és Néhai Tek. Lónyai Florentina Asszonytól született egyetlen egy fíjának, a' megnevezett Mélt. Lónyai Gábor Urnak, kegyelmes királyi Adománylevele által a' legközelebbi Ország' gyűlése alatt adni méltóztatott. Nevezetes az, hogy a' Királyi Adománylevélben nem csak az Erdélyi Fejedelmekkel való rokonság adatik-elő, melyet a' Gyöngyösi' munkájából is sokan tudnak, hanem három egymást nyomban követő Nográdi Fő Ispányokon kívül, a' már 1135-ben élt Nagy-Váradi Püspök *Lónyai András* is említene, kiknek ragyogások az illy sok ragyogó tulajdonságú ifjú Vice Ispánunkat arra serkentetik, hogy, a' mint látjuk, nemzetének új meg új díszet szerezzen. Az igen fényes gyülekezet igen fényesen volt megvendégelve, 's Poétáink nyomtatott verseikkel, Assessor Tekintetes Szemerei Szemere Albert Ur pedig az itt szokásban lévő 's vígasságot terjesztő elmés egészségivásokkal fényesítették-meg a napot, melynek estvését a' Pataki Togátus sereg 's a' maga óriási torkát *solo* produkáló Pataki Kántor vidámították-fel.

70. Magyar Aglája – recenzió Verseggy Ferenc kötetéről

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume, 1809. Juny, 262–264.

Magyar Aglája, avagy Kellemetesen mulató nyájaskodások külömbféle versnemekben. (Das ist, wörtlich übersetzt: *Ungerische Aglaja, oder anmuthig unterhaltende Liebkosungen in verschiedenen Versarten.*) Ofen, mit Schriften der königl[ichen] ungerischen Universität für den Buchhändler Joseph Eggenberger in Pesth. 1806 in 8. S. 251. Ladenpreis 1 fl. 15 kr.

Man hat den ungerischen Büchermachern schon oft vorgeworfen, ¹und Professor Martin von Schwartner hat diesen gegründeten Vorwurf auch in seine vortreffliche Statistik von Ungern aufgenommen, dass sie ihren gedruckten Werken die unschicklichsten, oft gar possierliche und lächerliche Titel geben. Diess ist auch bey der vorliegenden Sammlung von Poesien der Fall. Ihr Verfasser, H[er]r *Franz Verseghy* (er nennt sich selbst S. 249 und wollte also keinesweges anonym bleiben) hätte sie ohne weiters Gedichte von Franz Verseghy betiteln können und sollen, nicht aber den Nahmen der Grazie Aglaja, der Göttin der höchsten Reitze, durch Poesien, deren Inhalt aus der gemeinsten oft gar der niedrigsten Natur genommen sind, entweihen. Auch sieht man nicht ein, warum der Verfasser diese Aglaja eine *ungerische* (Magyar Aglájá) nennt, da sie keiner andern Aglaja entgegengestellt wird. ²Unsere Annalen haben bereits einem gewissen Hrn. von Bárdosy in der Beurtheilung seines Werkes mit einem abentheuerlichen Titel „Moldavensis vel Szepsiensis decimae indagatio &c.“ das Werk, *Kritik der Titel* zum Studium anempfohlen, wir finden uns durch den befremdenden Titel des vorliegenden Werks (in der Uebersetzung des Titels ist H[er]rn V[erseghy] durch den Ausdruck Liebkosung kein Unrecht geschehn, denn das ungerische *nyájaskodás* kann im Deut[263]schen nicht anders ausgedrückt werden) veranlasst, dem H[er]rn V[erseghy] dasselbe zu rathen. ³Recensent geht zur Inhaltsanzeige dieses Werks über, das er unparteyisch, sine ira et studio würdigen wird.

Den Poesien schickt H[er]r V[erseghy] S. 3 – 24 eine Theorie der gebräuchlichen ungerischen Versification voraus, in der er im Allgemeinen auch von Rhythmus (H[er]r V[erseghy] schreibt sehr unorthographisch *ritmus*), Takt, Caesur, Pause, Reim, poetischen Füßen und den Schemen des Horaz spricht. Die Poesien fangen an S. 25 und hören S. 208 auf. Dann folgen auf 30 Seiten musikalische Noten zu den singbaren Stücken, auf 4 Seiten der Index, auf 5 Seiten die Anzeige der Erraten, und S. 249 bis 251 steht des H[er]rn V[erseghy]’s bekannte Aeusserung in seinem Streit mit dem seligen Professor Révai und dessen Schülern. ⁴Wir wenden uns zur Beurtheilung der Verseghyschen Poesieen.

Verseghy’s Dichtervorzug besteht unstreitig darin, dass er in den horazischen Versarten und in den Schemen der deutschen Lyriker sich eine grosse Leichtigkeit erworben hat. In der zugleich scandirten und gereimten lyrischen Poesie nach dem Muster der Deutschen könnten ihm wenige ungerische Dichter den wohlverdienten Lorbeerkrantz streitig machen. Die ungerische Sprache hat nämlich sehr wenige Reime, und diejenigen Dichter unter den Magyaren, die nach Art der Deutschen zugleich reimen und scandiren, sind folglich einem doppelten, sehr schweren Joche unterworfen. Daher kommt es, dass Ungerns vortrefflichste magyarische Dichter in der *reimenden* Art, wie ein Johann Kis ⁵(unsere Leser kennen seine vortreffliche Epistel an Franz von Kazinczy), ihre Lieder und Oden bloss *reimen*. Um so erwünschter ist es also, dass der H[er]r V[erseghy] mit scandirten und gereimten Poesien, ⁶und zwar nicht ohne Glück auftritt.

Der H[er]r V[erseghy] hat die verschiedenen Gattungen seiner Poesien nicht in besondere Bücher abgetheilt, sondern Oden und Lieder, schlüpfrige Erzählungen in dem Geschmack des Decameron von Boccaccio, und kleine Epigramme findet man bunt unter einander gemischt, als eine wahre olla potrida. Diess stört den ruhigen Genuss an manchen ⁷lyrischen Gedichten⁸, das H[er]r V[erseghy] aus Horaz oder irgend einem neueren Lyriker, ⁹z[um] B[ei]spiel Gleim

¹ [Innen a mondat végéig Rummy betoldása.]

² [A Bárdosyra vonatkozó első hosszú tagmondat Rummy betoldása.]

³ [A mondat Rummy betoldása.]

⁴ [A mondat Rummy betoldása.]

⁵ [A zárójeles tagmondat Rummy betoldása.]

⁶ [A tagmondat Rummy betoldása.]

⁷ manchem [Emendálva.]

⁸ Gedichte [Emendálva.]

⁹ [A két példát tartalmazó tagmondat Rummy betoldása.]

und Bürger, und meistens glücklich übersetzt hat. Er würde sehr wohl daran thun, in einer künftigen Ausgabe, seine Poesien unter ihre gehörigen Rubriken zu bringen. ¹Wir gehen nun zur Würdigung einzelner Poesien des H[er]rn V[erseghy] über.

Eine glückliche Paraphrase des horazischen Maecenas atavis edite regibus in asklepiadischen Versen ist die *Zuschrift an die aus hunnischen (warum nicht historisch richtiger magyarischen?) Geblüthe entsprossenen alten Geschlechter der Ungern* S. 25. Dagegen ist S. 27 die bekannte, auch von H[er]rn Ratschky in seinen Gedichten, Wien 1805, behandelte Fabel von dem Bauer, der mit seinem Sohne ihren Esel zu Markte trug (H[er]r V[erseghy] nennt ihn Baktai paraszt einen Bauer von Bakta), zur Beruhigung, dass man nicht *allen* gefallen kann, in 134 Hexametern erzählt. Dieser *Bauer von Bakta*, ein Gegenstand aus der allerniedrigsten Natur, im griechischen Versmasse vorgeführt, hat in Recensenten die widrigsten Gefühle erweckt. Es leidet keinen Zweifel, dass diese Fabel gewonnen haben würde, wenn sie H[er]r V[erseghy], wie diess H[er]r Ratschky gethan hat, in gereimten Versen erzählt hätte. Die Oden *an den Neid* S. 32, *der Winter* S. 45, *an Klärchen* (Kláríka²) S. 94, *an Liesel* (Örsike) S. 174, *an Horaz* S. 189 (eine der bestgerathensten Oden Verseghy's) und *an Glycere* S. 194 sind sehr gut oder haben doch grosse Schönheiten. Noch besser sind aber die aus deutschen Liederdichtern, Bürger, Gleim und andern übersetzten Stücke: *An Doris* (des Tages Licht hat sich verdunkelt) S. 44, *a' válogató* (der schwer zu befriedigende Ausklauber) S. 48, *Abschied an die Musen* S. 52, *das Glück der Liebenden* nach Bürger S. 75, *Damon und Rosilis* S. 78, *die alternde Schönheit* S. ³87, *die Heirath* S. 95, *das sterbende Mädchen* S. 98, *Julie im Tanze* S. 113, *Cidli* S. 120, das sehr schöne Liedchen *an Laura* S. 152, *an meine Freundin* S. 157, *an Klärchen* ebendasselbst, *am Grabe des Tyrsis* S. 160, *Örsike* S. 167, *das Vergissmeinnicht* S. 176, Gleims reizendes Lied *an Solly*, hier *an Klärchen*, obgleich nicht ganz glücklich übersetzt S. 180, *Phyllis* S. 184, *an Rosilis* S. 188, *Lilla* S. 189, das bekannte *Vergissmeinnicht* zur Composition des Mozart S. 190 und *Christinka* S. 207.

Der Geschmack unsers Dichters ist ganz und gar nicht gereinigt. Man findet in seinen Poesien Edles mit Unedlem, Schönes mit Unschönem gepaart. So sagt er z[um] B.[eispi]el gleich in der Zueignung: *marka gyanánt repül tájétköző paripán dárdahalál közé d[as] i[st]* die Krieger stürzen auf schäumenden Rossen gleich dem *unvernünftigen Thiere* in den Lanzentod hinein. Seine schlüpfrigen, ziemlich ekelhaften Erzählungen stossen den geschmackvoll gebildeten Kunstfreund von sich zurück. Was in den Werken der Dichter und Maaler nicht sittlich schön ist, sollte doch *sinnlich schön* seyn, und Boccaccio hat allerdings seinen schlüpfrigen Erzählungen durch die edelste, gefeilteste Sprache einen Werth gegeben: aber bey der Durchlesung der Verseghyschen Erzählungen findet der gebildete Leser durchaus keinen Ersatz.

Die grammatischen Eigenheiten des Verf[asser]s, die schon aus andern Schriften des Verf[asser]s bekannt sind und die auch in diesem Werke vorkommen, sind bereits öffentlich gerügt und allgemein als schlecht anerkannt worden. Solche tadelnswerthe Spracheigenheiten sind, dass er Provinzialismen, wie álmodok und lakhatok anstatt álmodom und lakhatom in die Schriftsprache der Magyaren hineinragen will, und móta statt miolta, bottyok S. 157 st[att] boltyok u[nd] s[o] w[eiter] schreibt.

Doch das Verdienst bleibt H[er]rn V[erseghy] unbestritten, dass er neben vielen ganz und gar verunglückten Wortschöpfungen einige neue ungrische Wörter sehr glücklich gebildet hat, wie alkony die abendliche Dämmerung (bisher nur in alkonyodás gebräuchlich); aus magánosság, die Einsamkeit, schuf er magány, aus szó Wort, Rede, szónok der Redner, nach der Analogie von udvarnok der Höfling, tanácsnok der Rath, pohárnok der Mundschenk u[nd] s[o] w[eiter].

¹ [A mondat Romy betoldása.]

² Klarika [Emendálva.]

³ [A pontot pótoltuk.]

Rec[ensent] wurde überrascht, dass unser Dichter in einer in Hexametern und vierfüßigen Jamben geschriebenen Ode wider die alten Classiker in Feuer geräth und den Vorzug vor ihnen unserem Alter, wo die Philosophie so weit (?) fortgeschritten, in allem Ernste gibt.

Das Epigramm S. 110 *Eggy goromba Poetára* (an einen groben Dichter) beweist, wie wenig H[er]rn V[erseghe] wider Révais Ausfälle und selbst wider diesen Dichter (er charakterisirt ihn in der letzten Zeile so, dass ihn jeder, der mit unserer Literatur bekannt ist, errathen wird,) zu klagen ein Recht hat. Solche Epigramme entschlüpfen wohl bey aufgeregter Leidenschaft auch andern Dichtern und Dichterlingen, aber ein besonnener Mann nimmt sie nicht in die Sammlung seiner für das Publikum bestimmten Gedichte auf. ¹Dieses gewiss nicht feine Epigramm ist ein neuer Beweis, dass H[er]r V[erseghe] seinen ärgerlichen Streit mit dem seligen Révai mit Bitterkeit und Unanständigkeit führte.

71. A győri csata

Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1809. Szent Jakab hava [július] II. félesztendő 3. szám, 17–18.

Sátor-Alja Újhely. Junius 30-dikán 1809. A' Győri szerentsétlen napon (Jun. 14-dikén) a' mi Ns. Seregünk is osztozott a' veszedelemben 's ditsőségben. Ezeredes Kapitányunk, *Farnosi*² *Kandó Gábor* Ur, ditsérettel emlékezik hozzánk küldött Jelentésében vitézeinkről, kik, a' nélkül, hogy valaha tsatában forgottak volna, bátorsággal néki ugrattak az ágyúkkal megrakott rejtekeknek, 's rettenthetetlen lélekkel szökdösték által meg által ezen halált okádó szereket, 's az ellenség között sokakat levagdaltak. Vitézeink között ötven fekszenek a' betsület nyoszolyájában, huszon ötven pedig sebet kaptak. Kapitányunk: Báró Barkóczy Antal egy ágyúgolyóval által vesztette el bal lábát, 's nem sok napokkal azután, minekutánna gyógyítás végett Komáromba vitetett volna, hol Ő Ts. Kir. Hgségének, az Ország' Nádor Ispányának 's Fő Kapitányának sok kegyességeire méltóztatott, előttünk igen betses életét is. Egy más Hadnagy Gergelyi Máté Ur egy könnyű karczólást kapott. Ezen öt vitézeinknek elhullások 's a' szegény fiatal és igen deli Báró Barkóczy³ még az elhullásnál is szomorúbb szerentsétlensége igen mélyen meghatott bennünket, midőn azt Obesterünknek leveléből megértettük, 's illetődésünk még nagyobb tetőre hágott, midőn tellyes sok érdemei szerint kedvelt első All Ispányunk, (ki ezen hólnapban nem Bereg, hanem Ungvár Vármegye⁴ Adminisztrátorává neveztetett ki) Mélt. Ts. Kir. Kamarás⁵, 's sz. István Rendebéli Lovag *Lónyai Gábor* Ur, Juniusnak 24-dikén tartott Gyűlésünkben, az itt következő, 's nevünkben maga által készített levelet olvasta fel; mellyet, a' közönséggel is közleni tisztünknek⁶ ismérjük.

⁷Kedves Atyánkfiái, Barátink, Véreink!

Mind külömben, mind nevünket viselő diszes Zemplényi Lovas Regiment Mélt. Vezére Jelentéséből értettük bátor vitézségteket olly nagy, és első tsatázásokban.

Könnyező szemekkel fájljuk azokat, a' kik a' Haza' védelmében végzették ditső pályafutásokat, a' mellyet hogyha véreink nem voltanak volna, méltán irigyelhetnénk nekik ezen nagy ditsőséget.

Századokra kiterjedő könyveinkben; midőn azon férfiak' neveit olvasni fogja a' késő háládatos⁸ maradék, vitéz

¹ [A mondat Romy betoldása.]

² Farnosi [Emendálva.]

³ Bárkóczy [Emendálva.]

⁴ Varmegye [Emendálva.]

⁵ Kamárás [Emendálva.]

⁶ közleni tisztünknek [Emendálva.]

⁷ [Lónyai Gábor levele.]

⁸ háládatos [Emendálva.]

hamvaikat áldani fogja. De hogy ne tsak leveles tárházunknak falai örökösítsék, háládatos örökösíteni akaró szándékunk örök emlékeztető Oszlop által nyilván fogja ezt bizonyítani. A' nyílt ég alatt öntözni fogja könnyeivel minden buzgó hazafi ezen emlékeztető jelét. Itt emelkedik fel a' nagyra szándékozó ifjú mintegy látván elei' tetteit.

Különösen emlékezünk Vitéz Százados Kapitány Báro Barkóczy Antal kedves Vérünk' vitéz tettéről. Adják az egek, hogy ezen levelünk életben találja! adják, hogy még közünkbe térhessen, hogy tagja elvesztését¹ édes betsülő indulatunk kijelentése között enyhíthesse. Ha pedig² még nagyobb ditsőséget – a' halált³ a' Hazáért! mérték reá az egek: egyszersmind sírját a' halhatatlanság emlékezetinkben és késő maradékinkban követi.

Továbbá is bizzuk Hazánkat mindenünket reátok 's vitéz és bölts Vezérek' okos vezetésére. Nem aggódunk, nem félünk, mert ti fedeztek; a' szeretett Nádor Ispány a' Vezér; ügyünk igaz, és él még a Magyarok' Istene! Nem hozzátok nekünk, 's magatoknak 's gyermekeiteknek a' szolgálat durva lánczait a' hátatokat követő ellenség által.

Nem! nem lesz ez! Nem dúlja fel honjaitokat 's honjainkat a' kérkedő ellenség: nem szeplősi meg a' tiszta magyar ágyainkat, ágyaitokat a' buja hatalmas. Győztök: és így mi is ti bennetek. Vissza térvén borostyán koszorút fűzvé homlokaitokra, mit várhattok egyebet a' Hazától mint a' közönséges *megesmérést*, mellynél egy Hazafinak nagyobb nintsen.

Vitéz Vezértek által kijelentett szükségeiteket ki pótoltuk. Továbbá is tudósítatok minket, erántatok nyugtalankodó véreiteket; mert ti vagytok a' mi egyedül való kintsünk; ifiúságunk' és férfaink' virága.

A' harmadik Svadron a' Lengyeleken vitézségét megmutatta betsületére⁴ a' Nemzetnek, és így tinektek is. A' negyedik minden órán el készül, követ benneteket.

Mi illy sok ezer véretek, a' kis tsetsemő gyermekeitektől a' tisztes öreg nagy atyáitokig áldást kívánván, Vitéz Seregeink, reátok, még egyszer mindenünket 's mindeneket bátor vitézségtek fedezése alá ajánljuk, 's illő tisztelettel 's atyafiságos szeretettel maradunk. Sátor-Alja Ujhelyben tartott Szent Iván' Hava 24. napjai Gyűlésünkéből.

72. Himfy's Lieder der Liebe – recenzió

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume, 1809. September, 127–136.

Himfy' Szerelmei. (Himfy's Lieder der Liebe.) Ofen, in der Buchdruckerey der königlichen Universität von Pesth. 1807. *Erster Theil. (A' kesergő Szezelem. Die sehnsuchtsvolle Liebe).* *Zweyte vermehrte und verbesserte Ausgabe.* XXIV und 306 S. *Zweyter Theil.* 299 S. in 12. Mit zwey Titelpupfern.

Der Dichter dieser lieblichen ungrischen *Epigrammen der Liebe*, der sich am Ende der Vorrede nennt, ist Hr. *Alexander von Kisfaludy*, gebürtig aus Kám in der Eisenburger, aber wohnhaft zu Simegh in der Szalader Gespannschaft. Rec. merkt nur noch an, dass dieser liebenswürdige Sänger aus einem angesehenen Geschlecht entsprossen ist, welches in der Geschichte des Vaterlandes neuerer Zeiten nicht unbemerkt blieb. Der Nahme *Himfy*, so wie der Nahme des besungenen Mädchen *Líza*, sind erborgte Nahmen, mit welchen der Dichter sich und sein Mädchen zu maskiren für gut fand. Unser Dichter kam jung zur ungrischen Noble-Garde, und genoss hier das seltene Glück, in einem täglichen freundschaftlichen Umgang mit dem verehrtesten Veterane der ungrischen Literatur, dem H[er]rn Obersten Alexander von Báróczi sich noch höher auszubilden. Nun kam er zur Armee und gerieth in französische Kriegsgefangenschaft. Sein Geschick warf ihn in die Thäler von Vacluse, und die Wildnisse, die einst den Nahmen Laura de Sades wiederhallten, erschollen jetzt von dem Nahmen *Rosa von Szegedi*. Petrarca's dort verweilender Geist flösste ihm die Lieder der *sehnsuchtsvollen* oder *klagenden* Liebe ein (die ersten Lieder dieser Sammlung waren wirklich

¹ elvesztését [Emendálva.]

² pedip [Emendálva.]

³ balált [Emendálva.]

⁴ betsületére [Emendálva.]

in der Gegend von Avignon gedichtet) jetzt, da das an Körper und Geist herrliche Mädchen seine Gattinn ist, lehrt ihn der Geist Tibull's die der *beglückten*, die wir im zweyten Bande eben erhalten, denn die Lieder des ersten Bandes erschienen zuerst schon im Jahre 1801. ¹Als er das 65. Lied des zweyten Bandes (S. 108) dichtete, war er 28 Jahre alt, und da hatte er seine schöne Rosa schon im zweyten Sommer die seinige genannt.

Das Werk erregte gleich bey seinem ersten Erscheinen eine Aufmerksamkeit, dessen sich vielleicht noch kein Werk der ungrischen Literatur zu erfreuen hatte. Junge Männer, deren Herzen durch eben diese Gefühle gehoben waren, lallten seine Töne nach, (ein gewisser Alexander Dési in Siebenbürgen gab eine volle Sammlung solcher Moden heraus); sie wurden ihres Missgriffes spät gewahr, und lernten, dass man (da es nicht mehr Zeit war, um *solche* Lieder dichten zu können), mehr als bloss die nähmliche Empfindung haben müsse. Eingeweihte und Uneingeweihte wurden durch den nie gehörten Klang der neuen Leyer bezaubert: aber wer nüchtern war, sah wohl, dass die Nympholepten statt der Göttinn nur die Wolke umarmt hielten. Recensenten ergossen sich in das Lob des neuen Priesters der Erato: aber die, deren Aug eine Gottheit berührt hatte, sahen wohl, dass die gelehrten Herren in den Gedichten unseres Sängers Dinge anstaunten, die – in ihnen gar nicht lagen. – ²Rec. wagt in den österreichischen Annalen (die unter andern unstreitig das Verdienst haben, sammt der neuen Leipziger Literatur-Zeitung der ungrischen Literatur viel Aufmerksamkeit zu widmen und in Recensionen bedeutender ungrischer Werke mehr ins Detail zu gehen als z. B. die Hallische Literatur-Zeitung) den Schritt, ob er von dem Werthe dieser lieblichen Lieder treffender urtheilen könne, als die bisherigen Recensenten.

Viele (auch Kritiker) nannten Herrn von Kisfaludy den ungrischen Petrark; einige gar den ungrischen – Petrark und Anakreon zugleich! Als wenn das eine nicht schon das andere hübe! als wenn man nicht in eben derselben Gattung Künstler seyn könnte, ohne mit einander etwas gemein zu haben! Die Parallele pikirte unseren Dichter selbst, weil niemand mehr als er selbst fühlte, wie schief sie sey; er lehnt sie in der ziemlich langen Vorrede zur zweyten Ausgabe des ersten Bandes S XVII, wie auch in einem Liede des zweyten Bandes S. 149 von sich ab. Rec. fand den Grund zu einer solchen Vergleichung bloss in dem weniger wesentlichen Umstand, dass auch Kisfaludy in Sonetten und Canzoni die süßen Qualen der unbelohnten Liebe sang, und das Register am Ende des Buchs ganz nach der Art drucken liess, wie dieses in den Ausgaben Petrarks zu seyn pflegt. Petrark's Lieder haben einen ganz anderen Ton als die Lieder unseres Himfy-Kisfaludy, und darauf kommt es ja allein an. Diese sind in einem

¹ [A magyar változatból ez a mondat hiányzik.]

² [A magyar változatból ez a mondat hiányzik. A mondatban található zárójeles beékelés Romy betoldása Kazinczy megjegyzése alapján, lásd jegyzet.]

weit ruhiger, nicht so *glühendem* Feuer geschrieben.^{*)} Sie sind auch Epigramme der Liebe, auch erotische *Eιδυλῖα* (beyde Nahmen nicht in der modernen, sondern in der eigentlichen, griechischen Bedeutung), und stellen die Situationen des Dichters im ersten Bande als eines sich nach dem Besitz seiner Geliebten sehnenden Jünglings, im zweyten als des sich in dem Besitz der liebenswürdigsten aller Frauen und in dem Genuss eines sallustischen „honestum otium“ fühlenden Gatten und Mannes in lyrischer Form dar. Manche dieser Epigrammen haben sogar das mit den Epigrammen der Griechen gemein, dass sie ihrer Reime und Eurythmie beraubt von manchem unpoetischen Kopfe für gar keine Poesie gelten würden, wie viele der lieblichsten der Anthologie, da diese und jene in der Ursprache es doch wirklich sind. Gewiss sind die Gedichte beyder Theile geistige, liebliche Schöpfungen; gewiss bleibt der Nahme *Kisfaludy* nach dem Ausdrücke eines der ersten Dichter Ungerns, *seris nepotibus umbra*. Merkwürdig aber ist es für den Psychologen, dass wenn man über den Werth der beyden Theile ein Urtheil nicht nach dem Werthe einzelner Stücke, sondern der ganzen Sammlung fällen will, man nicht umhin kann zu gestehen, dass der Vorzug dem zweyten Bande gehört, und dass also der Besitz des ersehnten Glücks den Dichter noch mächtiger als die Sehnsucht inspirirt habe. Wenn im ersten Bande das ewige Einerley in 200 Sonetten (Dal) und 12 Canzoni (ének) den Leser, der über die Jahre des Liebens hinaus ist, fast ermüdet, so freut er sich im zweyten Bande die abwechselnden Bilder der Freuden des Genusses der Liebe und des frohen freyen Landlebens, das eine heitere Lebensphilosophie und der Umgang mit den Meisterwerken der alten und neuen Literatur erhöht und veredelt, und der glühendsten heiligsten Vaterlandsliebe, die den besseren Köpfen Ungerns so sehr eigen ist, zu finden. – Rec. glaubt, Lesern, die der ungrischen Sprache unkundig sind, das Vergnügen nicht vorenthalten zu müssen, dass sie von dem Werthe dieses *caelatum Musis opus* selbst urtheilen können,² und führt also die folgenden Stücke mit einer beygefügtten deutschen Uebersetzung an; die der ungrischen Sprache kundigen Leser werden finden, dass die Uebersetzung nicht verschönernd sey.

I. Band. Lied LXXXX. S. 139:

Hallottam én szép szavának
Ezüst hangját zengeni;
Filoméla' panaszzának
Hangja nem olly isteni.

*) Man vergleiche nur z. B. Folgendes (das CLXV.) Sonetto Petrarca's mit den im Verfolge der Recension mitzutheilenden Liedern unseres ungrischen Sängers.

L' aura celeste, ch'in quel verde lauro
Spira: ov' Amor ferì nel fianco Apollo;
Ed a me pose un dolce giogo al collo:
Tal, che mia libertà tardi restauro;
Puó quello in me, che nel gran vecchio Mauro
Medusa, quando in selce transformollo:
Né posso dal bel nodo romai da crollo,
Lá 've'l sol perde, non pur l'ambra, ó l'auro:
Dico le chiome bionde, e'l crespo laccio;
Che si soavemente lega, e stringe
L'alma, che d'humiltate, e non d'altr'armo.
L'ombra sua sola fa'l mio core un ghiaccio,
E di bianca paura il viso tinge:
Ma gli occhi hanno virtù di farne un marmo.
(Nach der venetianischen Ausgabe von 1564.)

¹ [A Petrarca-versrészletet tartalmazó lábjegyzet hiányzik a magyar változatból, ez Romy betoldása, lásd jegyzet.]

² [Innen a mondat végéig hiányzik a magyar változatból.]

A' Természet figyelmes volt,
 'S olvadozni látszatott;
A' patakvíz lassabban folyt,
 A' fatető hallgatott;
Megszűnt minden madár' dala,
Minden Zefyr fülel vala,
 Megszűnt minden fúvalom –
 'S mosolygott a' fájdalom.

„Ich habe ihrer schönen Stimme Silbersaiten tönen gehört. Der Klang von Philomelens Klagen ist nicht so göttlich. Die Natur horchte auf und schien zu zerschmelzen; der Bach rieselte langsamer; die Gipfel der Bäume standen still. Das Lied aller Vögel hörte auf; es horchte jeder Zephyr, jedes Gewehete (Fúvalom, ein sehr übliches Wort im Ungrischen, so viel als das griechische πνευμα und das lateinische spiritus, doch nicht in der Bedeutung von *Geist*, sondern des *Geweheten, Geblasenen*) blieb still, und es lächelte der Schmerz.”¹ Billige Leser werden nicht fragen, ob diess alles *vorher nie gesagt* sey, sondern ob es soviel als *neu gesagt* und *schön gesagt, schön vorgetragen* sey.

I. Band. Lied CLXXII. S. 259:

Téged' látlok az Egeknek
 Magas, tiszta kékjében;
Téged' látlok a' vizeknek
 Folydogáló tükrében;
Nappal a' Nap' arannyának
 Ragyogó láng-fénnyében,
Éjjel a' Hold' világának
 Reszkető ezüstyében.
Minden idő-perczenetben,
Mindennémű szegeletben,
 Üldözöm vagy szünetlen –
 Haggy békét, óh kegyetlen!

„Dich sehe ich an dem hohen reinen Blau der Himmel, dich sehe ich in dem rieselnden Spiegel der Bäche; des Tags im glühenden Goldglanz der Sonne, des Nachts im zitternden Silber des Mondenlichts. In jedem Momente, in jedem Winkel bist du meine unnachlässliche Verfolgerinn. Grausame, gönne mir endlich Ruhe!” Gewiss trefflich!

II. Band. Lied II. S. 6:

Múszám te! ki zokogással
 Töltéd a' Természetet,
Tölts'd most öröm kiáltással
 Napnyúgodtot-keletet! –
Patak! ittad síralmimat?
 Most örömöm' könnyét idd! –
Zephyr! hordtad panaszimat?
 Most örömöm' hangját vidd! –

¹ [Záró idézőjel emendálva.]

Ámor látván hívségemet,
Idvezítetté szerelmemet;
Azon Égbe emele,
Mellyben *Psyche* van vele.

„Meine Muse, die du mit Wehklagen die ganze Natur erfülltest, fülle du jetzt mit Freudengeschrey Aufgang und Niedergang. Bach, du trankst ja mein Weinen (im Ungrischen in Plural); trinke jetzt die Thränen meiner Freude. Zephyr, du trugst meine Seufzer: trage jetzt die Töne meiner Wonne. Amor sah meine Treue und *beseligte* meine Liebe. Er hob mich zu dem Himmel hinauf, wo *Psyche* mit ihm weilt.

II. Band. Lied CXLII. S. 221:

Minden, vizek kicsapának,
Árjok mindent önt és visz
A' boszszus Ég' haragjának
Míve ez a' tenger-víz! –
Ott, hol¹ nyájak legeltenek,
Most a' halak úszkálnak;
Ott, hol rókák fészkeltenek,
Most a' rákok császkálnak;
Víz borította földgyeimet,
Megemészté² reményimet, –
De nem óltván szerelmem',
Könnyen tűröm sérelmem'.

„Alle Gewässer traten aus. Ihr Strom stürzt und reißt alles hin. Diese Fluth ist das Werk des zur Rache gezeizten Himmels. Da wo Heerden weideten, schwimmen jetzt Fische; wo Füchse hauseten, kriechen Krebse umher. Ein See bedeckt meine Fluren, er hat meine Hoffnungen verschlungen. Doch – er löschte meine Flammen nicht: ich verschmerze meinen Verlust.

II. Band. Lied LIII. S. 96³:

Eggy Istenért, eggy Hazáért
Égett hajdan, durván hív, –
Eggy Mátkáért, nyoszolyáért –
A' törzsökös Magyar szív;
De se Isten', se Hazához
Sok kigyalúlt magyar szív,
Se szavához, se Párjához,
Se magához most nem hív! –
Eggy Istenem, eggy a' Hazám.
Érzi szívem, 's vallyá a' szám;
'S eggy szerelme szívemnek,
Mint szíve eggy keblemnek.

¹ holl [Emendálva.]

² Megemeszté [Emendálva.]

³ 69 [Emendálva a magyar változat alapján.]

„Für einen Gott, für ein Vaterland, für eine Geliebte, für ein Brautbett glühte einst rohtreu das Herz des unausgebildeten Magyars (Ungers). Jetzt ist das Herz des Ausgeglätteten nicht für Gott und Vaterland, nicht für seine Hälfte und sein Wort treu. Ich habe einen Gott, ein Vaterland. So fühlt es mein Herz, so spricht es mein Mund, und mein Herz kennt eine Liebe, so wie mein Busen nur *ein* Herz hat.“

Wir beschliessen diese stattliche Reihe ausgewählter Lieder mit einem, an welchem wir die kritischen Leser das Spiel der gleichsylbigen und gleichlautenden Wörter, die wie Menuettschritte sich lieblich wechseln, zu bemerken bitten. Es ist das XLI. im II. Bande. S. 69

*Tőle jönnek Hozzá térnek
Gondolati fejemnek,
Néki adnak, Tőle kérnek
Érzeményi szívemnek.
Minden eset, minden dolog
Csak annyira érdekel,
A' mennyire őrajt' is fog,
Néki is kell vagy nem kell.
Szerencséje 's nyűgodalma,
Fájdalma és aggodalma,
Búja 's kedve éltemnek,
Mind szívében teremnek.*

„Von ihr kommen, *an* sie kehren die Gedanken meines Kopfs. *An* sie geben, von ihr bitten die Gefühle meines Herzens. Jeder Fall, jede Sache¹ interessirt mich nur in so fern als es auch sie interessirt oder nicht interessirt. Das Glück und die Ruhe, der Schmerz und die Besorgniss, die Lust und Unlust meines Lebens, alles das fächst (teremnek) in ihrem Herzen.“

Der Ausdruck *fächst* ist im Ungrischen nichts weniger als rebutant, und die schönen aus verschiedenen Theilen der Rede gewählten Reime *éltemnek* (meines Lebens) und *teremnek* (sie fächsen) schmeicheln dem Ohr, da sehr wenige ungrische Reime anders als aus Wörtern des nähmlichen Casus oder Tempus (z. B. lelkemet, testemet, meinen Geist, meinen Körper; fejemből, szívemből, aus meinem Kopfe, aus meinem Herzen; szeretett, égetett, er sie oder es hat geliebt, er sie oder es hat gebrannt,) gebildet werden können, welches die Versification in der Zrinyschen Gattung äusserst leicht aber zugleich auch äusserst geistlos, wenigstens reizlos macht. Sie ist so kaum² mehr als schlichte Prosa, und Dichter wie Kis haben ihre ganze Energie nöthig, um ihren Werken durch die äusserste Delikatesse in der Wahl der Wörter einen höhern Glanz zu geben.

³Eben diese Zahllosigkeit der Reime im Ungrischen ist Schuld daran, dass unser Dichter die Sonetten des Petrarca nicht anders als in selbst geschaffenen Schemen, wie wir sie eben sahen, wiedergeben konnte, und dass er sie nicht in der Rádayschen, sondern in der Zrinyschen Versart gab; denn die Rádaysche, die die Endsylben nicht bloss reimt, sondern auch misst, macht die Zahl der wenigen Reime noch geringer. Wenn aber auswärtige, der Modulation der ungrischen Sprache unkundige Leser hieraus schliessen wollten, eine Zrinysche Zeile sey, wenn sie ohne Begleitung einer zweyten gleichgereimten Zeile angeführt wird, gar kein Vers, es sey denn, dass ein hoher poetischer Schmuck und die Cäsur nach der sechsten Sylbe doch die Ahndung hervorbringen könnte, dass die Zeile dennoch aus den Schriften eines Dichters

¹ Sach [Emendálva.]

² sokaum [Emendálva.]

³ [Ez a bekezdés hiányzik a magyar változatból.]

sey: so würden sie sich eben so gewaltig irren, als der Unger sich irrt, wenn er unbesonnen behauptet, die deutsche Sprache habe gar keine Prosodie, weil sein Ohr jede Position für *lang* zu nehmen gewohnt ist. Beyde sollten eingedenk dessen seyn, was Voltaire von den theatralischen Werken der Engländer sagt, dass eine ganze Nation in ihrem Geschmack und in dem Gefühl ihres Eigenthums schwerlich irren könne, und man muss über den Klang Zriny'scher Verse mit einem ungrischen, so wie über den Klang des Vossischen Hexameters mit einem deutschen Ohr richten.

So wie Petrarca nicht bloss die Reitze seiner schönen *Feindinn* besang, sondern sich auch zu einer Italia, Italia mia erhob:*)¹ so erhebt sich auch unser Dichter in höhere geistigere Regionen z. B. Band II S. 150 folg. singt er in 34 achtzeiligen Stanzen einen Hymnus den Grazien, der kein unwürdiges Opfer für die holden Göttinnen ist. Rec. setzt den Anfang her:

Tí, Egeknek Szülöttjei,
 A' Szép', Jó, 's Nagy' ékei,
 Ámor' kegyes testvérjei,
 Az örömek' lelkei,

*) z. B. in der 29. Canzone:

Italia mia: benché'l parlar sia indarno
 Al le piaghe mortali,
 Che nel bel corpo tuo si spesse veggio;
 Piacemi almen, ch' i miei sospir sien, quali
 Spera'l Tevere, e l'Arno
 E'l Pó, dove doglioso, e grave or seggio.
 Rettor del ciel, io chieggo,
 Che la pietá, che ti condusse in terra,
 Ti volga al tuo diletto almo paese.
 Vedi Signor cortese
 Di che lieui cagion che crudel guerra:
 E i cor, che'ndura, e serra
 Marte superbo, e fero,
 Apri tu padre, e'ntenerisci, e snoda;
 Lui fa che'l tuo vero
 (Qual io mi sia) per la mia lingua s'oda.
 Voi; cui fortuna ha posto in mano il freno
 De le belle contrade,
 Di che nulla pietá par che vi stringa;
 Che fan qui tante pellegrine spade?
 Perche'l verde terreno
 Del barbarico sangue si dipinga?
 Vano error vi lusinga:
 Poco vedete, e parvi veder molto,
 Che'n cor venale amor cercate, e fede.
 Qual piú gente possede;
 Colui é piu da suoi nemici avvolto.
 O diluvio raccolto
 Di che deserti strani
 Per inondar i nostri dolci campi.
 Se da le proprie mani
 Questo n' avven; hor chi fia, che ne scampi?
 Ben provide natura al nostro stato,
 Quando dell' alpi schermo
 Pose fra noi, e la Tedesca rabbia.
 Ma'l desir cieco, e'ncontra'l suo ben fermo
 S'é poi tanto ingegnato;
 Ch'al corpo sano há procurato scabbia. u. s. w.

¹ [A Petrarca-versrészletet tartalmazó lábjegyzet Romy betoldása, lásd jegyzet.]

Gráczia! – Ti Istennéji
 Hellának és Rómának,
 Óh! legyetek Barátnéji
 Eggy áldozó Scythának! –
 Nékem, ki most dicsőségtek'
 Háladásúl hirdetem,
 Minthogy annyi kegyességtek
 Boldogítta életem';
 Kivált azon kegyelmetek,
 Hogy Ót nékem adátok,
 A' kit tennen neveltetek,
 'S Maga-is fényt hoz rátok.
 Oldgyátok meg, mint *Wielandnak*
 Nékem is báj-övetek'!
 Hadd zengje a' magyar lantnak
 Hangja-is kellemetek'. –
 Jöttök szívek' Istennéji –
 Öveteket nyitjátok? –
 Socratesek' Barátnéji!
 Egek! Egek! mit látok? –
 Az egész nagy Temészetben
 Semmi sincs' egészen ép,
 Nincs egészen jó keletben,
 Egészen jó, nagy és szép;
 Egyébb a' mit kezetekkel
 Formálva megérétek,
 És isteni lelketekkel
 Bájolva megihlétek. u. s. w.

S. 230 beschreibt er seine Freuden in dem Umgange mit den grössen Unsterblichen, die Priester der Musen waren und sind, und man sieht dem Liede an, dass er diese nicht bloss dem Nahmen nach kennt, mit ihren Summen nicht bloss Parade macht. Er ist ein warmer Verehrer von Homer, Anakreon, Sappho, Virgil, Horaz, Ovid, Cicero, Ossian, Shakspear, Pope, Wieland, Schiller, Gesner, Pfeffel, Voltaire, Rousseau, Corneille, Racine, Petrarca, Tasso. – S. 30 steht die erste Canzone aus 47 achtzeiligen Stanzen bestehend. Rec. führt daraus einige Bruchstücke an, um die Leser mit der Individualität und dem Glücklich - und Weise - Leben unseres lebenswürdigen Dichters bekannt zu machen.

Aus Stanze 1: Végre tehát elnyertelek
 Boldogsága szívemnek? –

 Holttomiglan hát lakhatlak
 Édes földgye Honnyomnak? –

Hab' ich dich endlich errungen Glückseligkeit meines Herzens? – – – –
 Kann ich endlich bis an meinem Tod in dir leben, süsse Heimath meines Vaterlandes? – – –

bodi.katalin_319_25

St. 5: Távól a' Világ' zajjától,
Haszontalan füstjétől, u. s. w. — — —

Fern von dem Lärm und unnützen Rauch der Welt, u. s. w. — — —

St. 6: Hol *Ámornak* örömeit
Pénzért adgyák és veszik;
'S a' szív' fenyebebb érzéseit
Bolonságnak¹ nevezik.

Wo man Amors Freuden um Geld gibt und kauft, und die höheren Gefühle des Herzens
Narheiten schilt. -----

St. 7: Hol az Isten' tiszteletét
Haszon 's pompa téteti;
A' Haza szent szeretetét
Az elfajúltt neveti.
Hol az igaz, a' nagy, szép 's jó,
A' jámbor és ártatlan,
A' szabadság, csak gőz és szó,
Kaczaj' tárgya, 's szokatlan.

Wo die Verehrung Gottes Wucher und Pomp machen lässt, und die heilige Liebe des
Vaterlandes der Ausgeartete belacht; wo das Wahre, Grosse, Schöne und Gute, wo das
Fromme und Unschuldige, wo Freyheit nur Dunst und leerer Schall, nur Gegenstand des
Gelächters ist.

St. 8: A' hol a' nyelv hízelkedik,
Édes szépnek mondója,

Wo die Zunge schmeichelt und Sager (sic) des süßen Schönen ist. -----

St. 9: Hol a' fényes társaságok
A' léleknek únalom;

Wo glänzende Gesellschaften dem Geiste ein Ueberdruß sind (Langeweile verursachen). --

St. 10: Hol a' *Virtus*' kelleméről
Fennyen szől'nak, dicsérik,
Holott azt csak a' nevérol
És könyvekből isméri.

Wo von den Reizen der Tugend mit Erhebungen gesprochen wird, da man sie nur dem

¹ Bolonságnak [Emendálva.]

Nahmen nach und bloss aus Büchern kennet. – – – – –

St. 11: Hol az ifjak megvénhednek
Még előtte koroknak;
– – – – –

Wo Jünglinge noch vor der Zeit veralten; – – – – u. s. w. (So geht die Beschreibung der grossen Welt bis zu Ende der 17ten Stanze.)

St. 18: Voltam benned, óh *Ninive*!
Örvényed' megláboltam;
Kegyes sorsom meg kivive –
Mert ide való voltam:
Itt vagyok most az enyimben,
A' magamé egészen.
– – – – –

Ich war in dir, o *Ninive*! und habe deine Strudel glücklich *befusst*. Mein, mir gnädiges Geschick hat mich wieder heraus geführt, denn ich gehörte hierher. – Da bin ich nun in meinem Eigenthum und bin ganz mein eigen. – –

St. 19. Vezérlőm itt a' Bölcsesség,
Könyvem a' nagy Természet;
Néző¹-szíнем a' Föld és Ég –
Napkelet Napenyészet.
Itt más' csélcsap akarattya
Nem parancsol kényemnek,
Lelkemet nem szorongattya,
Nem szab módot éltémnek.

Mein Wegweiser ist hier die Weisheit; mein Buch ist die grosse Natur; mein Theater ist der Himmel und die Erde, Aufgang und Niedergang der Sonne. Hier befiehlt meinem Willen kein Windbeutel (csélcsap); er ängstigt meine Seele nicht, schreibt meiner Lebensweise keine Maassregeln vor.

St. 20. A' Szerencse és Hír elől
E' szegletbe elrejtve,
– – – – –
– – – – –

Értelmemet és szívemet
Örömek közt mívelvén,
– – – – –

Versteckt vor Glück und Ruhm
– – – – –
– – – – –

bilde ich meinen Geist und mein Herz unter Freuden. – – – – –

¹ Nező [Emendálva.]

St. 21. Gazdálkodom; szántok vetek,
 És kenyeret aratok;
Kertészkedem; fát ültetek,
 És gyümölcsöt szaggatok.
Most előttem a' gabona,
 Fű-rend, és vad esik csak,
A' mint látám, még Katona,
 Hogy – emberek hullottak.

Ich baue mein Feld, ich ernte mein Brot, bin Gärtner, pflanze Bäume, klaube Obst; jetzt fällt vor mir nun das Korn und Reihen von Gras und das Wild, so wie ich als Soldat Menschen fallen sah. -----

St. 38. Innen nézem, miként von egy
 Magával sok másokat
'S a' mint jobbra vagy balra megy,
 Javított vagy ront százokat:
Az emberek lelkeikkel
 Olly felséges fajzatok!
Szívek 's eszek' mint vetik-el,
 Milly követő állatok! –

Von hier aus sehe ich, wie Einer mit sich viele andere fortreisst, und so wie er rechts oder links sich neigt, hunderte besser oder schlechter macht. Der Mensch ist mit seinem Geist so ein herrliches Wesen, und wie verschleudert er sein Herz und seine Vernunft! welch ein *folgsames* Geschöpf er ist! –

St. 39. Eggy nagy ember ott miként áll
 Ezer felett fejével?
Napnyúgodttról miként munkál
 Napkeletre lelkével.
Mint forgat-fel országokat,
 Mint kötöz és bontogat.
Miként ad 's vesz Trónusokat –
 Sorsokat mint osztogat? –

Ein grosser Mann wie ragt' er dort über andere Häupter hervor! wie wirkt sein Geist vom Occident auf den Orient, wie stürzt er dort Königreiche, wie befestigt, wie löst er auf! wie theilt er aus, wie occupirt er Thronen, wie bestimmt er Schicksale! –

St. 40. Dicső ember, valóban nagy!
 Élni fogsz, míg ember él;
De bár melly nagy, alattam vagy,
 Szívem veled nem cserél:
Eggyetleneggy boldog napom,
 (Pedig mennyit ad az Ég!)
Sokkal többet és jobbat nyom,
 Mint az örök dicsőség.

Glorreicher Mensch, ja wahrlich du bist gross! So lange Menschen seyn werden, wirst du auch existiren. Doch, wie gross du auch seyn magst, du bist unter mir; mein Herz tauscht mit dir nicht. Ein einziger glücklicher Tag (und wie viele gibt mir der Himmel!) wiegt weit schwerer und mehr als ein ewiger Ruhm.

St. 44. Kívánatim mind betelvén,

A' boldogság tetején,
Hová ritkán emelkedett
Halandó – itt vagyok én! –

Nachdem alle meine Wünsche erfüllt sind, -----
----- stehe ich am Gipfel des Glücks, wo selten Menschen hinaufgeklommen sind.

St. 45. Óh Házasság etc.

O Ehe u. s. w. (Eine treffliche Schilderung des Glücks der Ehe!)

Der genialische Schluss der zweyten Canzone hat für Rec. einen besondern Reiz. Des Dichters Geliebte liegt noch im Morgenschlummer in seinen Armen, während dass dieser schon wach in poetischer Begeisterung in der Morgenschwüle eines heiteren Tages das grosse Weltall durchwandert und endlich aufspringend ausruft:

„Jankó, nyergeld meg a' Rárót!
Kaszásim megkeresem.
Cziczke, Lepke, Fecske, haisza!
Nyúgodjál még kedvesem.”

„He, Hans, saddle mir meinen Raro! Ich will meine Mäher besehen. Cziczke, Lepke (Schmetterling, ein weisses Windspiel), Fecske (Schwalbe, ein schwarzes Windspiel) heisza! Ruhe du, meine Geliebte, noch!”

Ein wahres Tibullisches Leben! –

Welch ein Gewinnst muss so ein Werk für die ungrische Literatur seyn! welch ein Gewinnst für die ungrische Poesie, da ihre Gedichte bis jetzt meistens in Gelegenheitsgedichten oder schwerfälligen Nachahmungen der Dichter der neuern oder alten Literatur, und das im Geschmack¹ der lateinischen Dichter des Mittelalters bestanden! ²Man vergleiche es nur mit den zwey Bänden der Gedichte des Tordaer Gyöngyösi, der seine Verse mit tausend Citaten aus der Bibel begleitete. Und was würden unseres Kisfaludi's Poesien geworden seyn, wenn diese Zartheit von Gefühlen, diese Leichtigkeit diese Gefühle auszudrücken, dieser durch den schönen Conversationszirkel und durch das Studium der deutschen, französischen und italienischen Dichtersprache gebildete Geschmack mit Dayka's Rádayscher Versification in seinen noch immer nicht gedruckten und nur von wenigen gekannten Liedern vereint worden wäre! denn Kisfaludi's Sprache ist zwar sehr reich, sehr lieblich, in vielen Fällen sogar

¹ Geschmack [Emendálva.]

² [A magyar változatból ez a mondat hiányzik.]

bewundernswerth, aber nicht gelehrt - nicht classisch rein, nicht grammatisch-correct. Der Herausgeber dieser Lieder der Liebe, Hr. von Takács, selbst Dichter und prosaischer Schriftsteller, hätte Muth haben sollen, die Fehltritte seines edlen Freundes entweder ihm vorzulegen, oder von ihm die Erlaubniss zu erbitten, alles Unrichtige unbarmherzig wegzuschneiden. Es gehört zu den Eigenthümlichkeiten unseres liebenswürdigen Kisfaludi, sogar in seinen Werken die heitere sorgenlose Lebensweise im Schilde zu führen, welche ihm in seinem Privatleben eigen ist, und er verschmäh die Ansprüche auf den Titel eines Gelehrten. (Siehe seine Vorrede, ¹und in seinem Motto heisst es: *Je suis Amant, et je ne suis point Auteur.*) Er nimmt von den Grundsätzen der Grammatiker keine Notiz; ihm ist *se* (das eigentliche und nur *prohibitive*) und *sem* (das nur *verneinende*) gleich viel; er schreibt egyébb (statt egyéb), Grácia (statt Grátzia), kinaim (statt kínjaim), egykét (statt egy két oder doch egy-két), hazudik und dühödik (statt hazud und dühöd), und so ist fast jedes Blatt entstellt. Auch kommen Provinzialismen wie futkozta, tellene und niedrige Ausdrücke wie czeperi vor, die die Schriftsprache nicht leidet und nicht leiden soll. Rec. wünscht im Nahmen jedes Freundes der ungrischen Literatur, dass bey einer gewiss erfolgenden neuen Auflage der würdige Freund des Dichters diese Vergehungen gut machen möchte, und alles, was in einem so classischen Werke den Geschmack des Gebildetsten stören muss, wegfeile, oder vielmehr durch den Dichter selbst wegfeilen lasse.

Eben diese Strenge fordern im zweyten Bande die Lieder 4, 5 und 14. Die Ausdrücke tőporódott boszorkányok, ragyas aszott bagoly, Belzebubnak kajlaja, biczegsz, kerepel, pondró nyelv, Banya undok béka, und Júdas, und S. 178 döggé dürfen so herrliche Gemälde wie die Gemälde dieser Meisterhand sind, nicht entstellen. Künstler mahlen Hässlichkeiten, wenn sie sie mahlen müssen, so schön, dass man selbst Hässlichkeiten ohne Schaudern sehen kann, ja dass man, nach Wielands Ausdruck, selbst in ihnen Grazien finden muss. –

Auch sind Fehler wider die poetische Composition nicht unhäufig da. Wenn es Fehler ist in einem Gemälde *Zweyheiten* darzustellen: so muss wohl auch das Fehler heissen, wenn man *Einheit im Dualismus* darstellt, und so ist unstreitig das zweyte und dritte Lied im ersten Bande, wo im ersten Lied das Glück der erstern Kinderjahre dargestellt ist, und weil der Nahmen die Fortsetzung nicht fasste, diese mit den Worten: „*Aber da ich Jüngling ward.*“ in das dritte Lied hinüber geführt werden musste. Diess ist auch der Fall in dem 195 und 196 Lied. Von einem Schriftsteller wie Kisfaludy sollten solche Vergehungen wider die Regel, nicht bloss der *Schule* sondern auch der *Natur*, nicht herrühren.

Noch muss Rec. Ausdrücke, wie *járom még kinos tánczát*, erzwungene, mit Haaren herbeygezogene Reime, und Reime deren ohne Noth und wider das Schema zu viel sind (wie S. 32 oben, wo nur der erste und dritte Vers gleichlautend hätten geendigt werden sollen, und doch auch der zweyte und vierte Vers, welches schon gefehlt gewesen wäre, nun aber auch noch der sechste und achte in *ben* ausgeht, und so das Mannigfaltige und den Reiz der Abwechslung und Symmetrie zerstört,) und die vielen matten Wiederhohlungen, wie I. Band S. 219 „*Voltak Amor szülőji, voltak az ő emlőji,*“ so wie auch manche vers enjambés, wo der Gedanke nicht am Schluss der Zeile, sondern in den ersten Sylben der folgenden endigt, für den Herausgeber einer neuen Auflage rügen.

Was wohl auf die Werke der meisten Dichter passt, muss Rec. auch über diese Sammlung von Liebesliedern sagen: der Ruhm des Dichters wäre mehr gegründet gewesen, hätte er den Muth gehabt, die Hälfte, oder doch wenigstens ein Drittheil derselben *dem Vulkan* zu opfern, und diess hätte um so leichter geschehen können, da es unter ihnen auch solche gibt, die unter die Rubrik von Liebeslieder ganz und gar nicht gehören. So ist das 26. Lied des zweyten Bandes, in welchem nichts von Liebe vorkommt und dessen Gegenstand nichts anders ist, als dass *der Krieg wieder wüthet, aber Ungern verschont bleibt*. Der erste Band enthält 200 Sonetten oder

¹ [Innen a mondat végéig ez a szakasz hiányzik a magyar változatból.]

Lieder (Dal) und 21 Gesänge (Canzoni, Ének), der zweyte 200 Lieder und 7 Gesänge.¹ Man sieht daraus, dass der Verf. eine gewisse Zahl vollfüllen wollte.

Das Format, so wie das ganze Aeussere ist anziehend. Nur hätten die Dalok etwas höher gerückt werden sollen, damit ihre letzten Verse nicht in die letzte Zeile gefallen wären, welches das Auge täuscht, als wäre das Lied noch nicht aus. Die Lettern sind von dem ungrischen Schriftschneider H[er]rn Samuel Falka in Ofen im Geschmack der Didot'schen und Prillwitz'schen gestochen; sie stehen den Mannsfeld'schen an Schönheit nach und sind nicht genug an einander gedrängt. Die zwey Kupfer von Blaschke und Kininger sind weder glücklich gedacht noch glücklich ausgeführt, besonders das vor dem zweyten Bande nicht. Die Freundinn des Dichters ist weder an Körper noch an Drapperie schön, die Landschaft ein buntes Ding ohne Ordnung und Zusammenhang.

Wir entlassen den durch unsere ausführliche Recension, wie wir hoffen, befriedigten Leser mit einem schönen Liede aus dem zweyten Bande.

CXXXIX Dal. S. 218.

Gyűlöllek én Aszszony férjfi'
 Ki kiléptél rendedből,
'S téged' férjfi-aszszony, a' ki
 Kicsaptál lágy nemedből;
Herkulest, ha rokkát pörget,
 Nem lehet nem nevetnem;
Minervát, ha fegyvert zörget,
 Lehetetlen szeretnem.
Van határa a' két nemnek:
'S nem töldása az érdemnek,
 Hanem hiba, 's csorbaság,
 Ha ki ezen átalhág.

„Ich hasse dich, Weibmann, der du aus deiner Reihe herausgetreten bist, und dich Mannweib die du deinem Geschlecht entartet bist. Ich kann das Lachen nicht zurückhalten, wenn ich den *Herkules* das Spinnrad drehen sehe; *Minerven*, wenn sie in Waffen klirrt, zu lieben, ist mir nicht möglich. Die zwey Geschlechter haben ihre Schranken. Es ist nicht Zugabe zum Verdienst, sondern Mangel und Lücke, wer diese überschreitet.

¹ [A bekezdés elejétől idáig Kazinczy ezt a szakaszt a Rummy Károly Györgynek írt levelében küldi el, kiegészítést kérve: 1809. április 10., KazLev. 6. 1455. sz., és lásd jegyzet.]

1810

73. Báróczy Sándor' Emlékezete

Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1810. Böjt más hava [március] 24., I. félesztendő 24. szám, 195–198.

Báróczy Sándor' Emlékezete

Báróczy nincs többé. Bétsben hala meg tavaly, December 24. – Autographiai Gyűjteményem az idvezült Horányi' jóvoltából bír egy nékem felette becses darab papirost, melyre Báróczy tulajdon kezével jegyzette e' sorokat: *Báróczy Sándor született N. Erdély Országban, Fejér Várm. Ispánlakán. Végezvén az Enyedi Reform. Collegiumban iskoláját, jött Anno 1761. a' Gárdához, holott még most is, mint Kapitány, szolgál. Született pedig circiter A. 1736. II-a April, husvét másod' napján.* – Ez a' circiter az esztendőre vitetik e', melly előtt áll, vagy inkább a' holnap' 's innep' napjára? – Minthogy 1736-ban husvét második napja Aprilisnek másodikán esett, nem lehetetlen, hogy Báróczy a' Római számmal jegyzett *második* (II.) Aprilist *tizenegyediknek* (XI.) vette.

Felette szerentsés történet vala az, hogy ekkor a' Testörző-Sereghez egynehány szép készületű ifjaink mennének. Ilyen vala *Barcsay Ábrahám*¹, Báróczynak leginkább betsült 's leginkább szeretett barátja; – ilyen *Bessenyei György*, Berczelről, Szabolcsban (nem, a' mint Horányi és Sándor István mondják, Abaujból; most Biharban, Berettyó-Kovácsiban);² – ilyen *Báró Nalácz József*, Bábolnáról, Hunyad Várm. szül. 1746; – ilyen *Bíró László* Csík Szent Mártonból, szül. 1744; *Kerekes Sigmond*, Moháról, Fejér Várm. – és *Sepsi Zoltáni Cziriék Mihály*, Százaz Berekről, Szatthmárban, szül. 1753., kiknek neveik, eredetek 's születések' ideje az említett papiroson áll előttem, 's végre *Danczkay* és *Bessenyei Sándor* (ezeknek neveik ott nincsenek mert üresség a' papiroson nem maradt).³ Nékik Béts nem vala Cápua, nem Sybaris. Belé avatva inkább vagy kevésbbé már otthon a' Régiek' írásaiknak isméretségébe, néki feküdtek az újabb nemzetek' nyelvének 's literaturájának stúdiumába, 's buzdítva a' nagy Rádaytól 's Orczytól, ingerelve Gróf Teleki Józseftől, ki Párisból nem régen jött vala meg, az ifjú kor' délczégességében léptek fel mint nemzeteknek ébresztőji, tanítóji, 's a' Nemzetnek egyik fele az ő Francia ízlés szerént képzett beszédeiket csudálkozással, a' másik fele kaczagva, csúfolva hallgata.⁴ A' csúfolók elnémultak, 's a' Báróczy, Barcsay és Bessenyei nevek örök⁵ fényben ragyog. –

Báróczy 1774-ben *Kasszandrát*, Calprenedének egy régi Románját adá ki, 1775-ben pedig Marmontelből néhány *Erköltsi Mesét* 's néhány *Erköltsi Levelet* Dusch után. Utolsó munkája 1787. ujra kiadatott Pesten, 's az első ugyan ott 1790ben. Fogja e' hinni a' maradék, hogy a' *legjobb* munkája⁶ (a' Marmontelből kiszedett Regék);⁷ ámbár nyomtatványai régen el fogytak, újra nem nyomtatott? 1790 a' *védelmezett Magyar Nyelvet* írta, melly érdemlett tapsolással vétetett mind a' két Hazában. Ezen felül kevés lapokból álló *könyörgéseket* is írt, mellyeket nékem Juniusban 1803. magáiának⁸ valla. Versben nem ismérem egyéb munkáját azon *Barátjaihoz* írt kérésénél, melly a' Bessenyei György' Társaságában, Béts 1777. I. 67 áll, és a' mellynek nem a' versificatio, hanem az érzés és philosophia, mellyet hevesen lehell, az

¹ Abraham [Emendálva.]

² ;) [Emendálva.]

³ .) [Emendálva.]

⁴ , [Emendálva.]

⁵ örök [Emendálva.]

⁶ , [Emendálva.]

⁷ ;) [Emendálva.]

⁸ magáiának [Kazinczy autográf javítása alapján emendálva, lásd jegyzet.]

érdeme.

Egykor ifjabb esztendeiben, Orvos' kezek alatt lévén, kedvet kapott a' természet titkos munkáját és az emberi test' alkotmányát közelebbről ismerni, 's abba hagyván a' pályát, melyet olly ditsően futott, 's ezen komoly tudományoknak adta magát egészen, de úgy hogy a' haza' nyelve eránt soha nem hült meg, sőt annak előmentét szüntelenül forrón óhajtotta, annak virágzásán híven részt vett. Mennyire ment légyen¹ az új tudományban, arról nem szólhatok; de mind a' mellett hogy ötöt a' természet nem szülte Athlétának, még 1808-ban, Octóberben, a' hetvenkét esztendő Öreg gyalog sétált bé velem szállásáról, a' Magyar Gárda' Palotája megöl, végig a' Grábenen, egy Könyves boltba, hol tárgyára szolgáló könyveket vásárla; hátra levő kevés napjait arra akarván szentelni, a' mint mondá, hogy haladjon, 's a' mit gyűjt, fenn hagyhassa. Nádmézzel mértékletlenül élt. Egykor ebédje mellett letem, négy órakor délután. Őt kalán tört mézzel borította volt el már pépjét; 's emlékeztetésemre, hogy talán felejdésgből veszen annyit, mosolyogva vitte szájához a' hatodikát; elnyelte, 's magyarázta annak erejét 's hasznát. Cselédje háta megett mosolygott Ura' állításán e', vagy a' vendég járatlanságán? az előttem kétséges.

Báróczy nem vala nagy testű, nem vala magas; hajai feketék és még most is tömőttek. Képe, bőre, tekintete, hangja nem vídám, nem nyájas, de beszéde bájos. Rejtsd el magad' az oldalszobába,² 's mondj onnan édességeket egy Szépnek, ki téged nem láthat innen, 's a' Szép lángolni fog értted: de lépj ki most, látsd magad', 's tüze azonnal elalszik. Így kötődtek vele ifjú esztendeiben barátjai, kik a' Magyar ifjaknak színe voltak. Czetter 1802. táján nyolczad rétben metszette képét, de nem szerencsés rajzolat szerént; nem csak nem *hasonló* a' kép, de nem is *szép*. – Én azon olajfestés szerént fogom azt metszetni Egyveleg Irásimnak legelőbb megjelenendő Kötete elébe, mellyel engem maga ajándékoza meg de hogy emelhessem becsét, *büszk* gyanánt, mintha a' fej *márvány* volna. –

Báróczy a' legnemesbb lelkű, a' legtisztább humanitású, közönségesen tisztelt, szeretett ember vala. Nemzetünkben senkit nem láttatott inkább³ becsülni, szeretni, mint Fiumei Gubernatorságában megholt Referendárius Pászthory Sándort, B. Orczy Józsefet és Generális Báró Vay Miklóst. Soha sem szólhattam a' két megholtról, hogy Erdélyisen⁴ zengő szava hangosabbá ne vált volna, 's ezer meg⁵ ezer idvezléseket bíza mindég reám az általam is szívesen tisztelt szeretett⁶ Élőhöz. Orczyval együtt nem láttam soha: de Phaedónak képzelem magamat, midőn azon órákra emlékezem, mellyeket 1786-ban⁷ a' Pászthory' 's Báróczy' társaságokban töltöttem. Nemesbb két fiját hazámnak nem láttam mint ők, nem fogom soha látni.

Igen kedves barátja vala néki Somsich is, a' Poéta. – Báróczi a' Római Classicusok' munkájiban olly járatos volt, hogy Tacitusból és Senecából, Virgilből, Horázból és Juvenálból egész darabokat elmonda minden készület nélkül. Ezt tapasztalám kivált azon nap, midőn Juniusban 1803.⁸ Szépkútra vitt ki Bétsből, 's a' szekeren Bétsnek pompáját hazánk' pusztaságaival vetették össze.

Erdélyt 1761 olta nem látta, 's véle együtt hala ki az a' nem, mellynek ő fő dísz volt. Soha nem szolgált Seregnél, de a' Gárdánál az Obersterségig lépett. – Boldog a' ki életét magának, barátjainak 's hazájának élheti, 's ennek éltében is halála után is használhat. –

Szent a' hely, a' hol egy nagy ember áll.

¹ [Kazinczy autográf javítása alapján beszűrva, lásd jegyzet.]

² oldalszobába [Emendálva.]

³ ingább [Emendálva.]

⁴ Erdélyesen [Kazinczy autográf javítása alapján emendálva, lásd jegyzet.]

⁵ még [Emendálva.]

⁶ szen retett [Kazinczy autográf javítása alapján emendálva, lásd jegyzet.]

⁷ 1786-ba- [Emendálva.]

⁸ 1 [Kazinczy autográf törlése. lásd jegyzet.]

'S példáját századok' multával is
Buzdítva szóll a' jóknak lelkeikhez.

(Göthe, Tassójában.)

Széphalom, Martiusnak 2-dikán, 1810.

KAZINCZY FERENCZ.

74. Jelentés a' La-Rochefoucauld' Gnomáji eránt

Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1810. Szent György hava [április] 11., I. félesztendő 29. szám, 236–238.

Jelentés a' La-Rochefoucauld' Gnomáji eránt.

Bétsi Könyváros Geistinger Úr, a'mint azt a' Hazai Tudósít. 13-d. Darabjából értem (mert a' tavalyi viszontagságok 's a' békövetkezett rossz utak miatt én mind eddig nem láttam egy nyomtatványt is,) réztáblámról, melyre a' könyv' címjét metszettem, kivakartatá a' *Gnómáji* nevezetet, 's ennek helyébe azt hagyá vésni, a' mit az Olvasó most lát rajta. Ez olly bánás, melyet *engedelmem sőt hírem nélkül történvén*, szabad volna vétkül vennem, ha az új cím rossz nem volna is: mennyivel inkább *szabad 's kell* vétkül vennem, midőn az *ízetlen és hibás*? A' Nyomtatatót az fogta indítani az én általam adott cím' megváltoztatására, hogy tartott tőle, hogy a' kik a' *La Rossfokó*' munkáját (így íránk a' név' hangzását Magyar orthographia szerént) *Pensées, Maximes et Reflexions morales* nevezet alatt isméri, nem fognának a' Magyar fordításban reá isméri a' *Gnómák* nevezet alatt; de ez a' tartalék nem indította a' Schulz' Nyomtatatóját arra, hogy ennek *Sätze aus der höheren Welt und Menschenkenntniss*' címjét illy ízetlenségre változtassa: *La Rochefoucauld's Maximen und moralische Reflexionen*; 's ha cselekedte volna, Schulz azt nehezteléssel fogta volna venni. – Én¹ egy idegen de minden Olvasó előtt ismeretes nevet dolgozásom címjéül venni nem rettegtem: de attól rettegtem volna, ha úgy kívánta volna tőlem Geistinger Úr, hogy *három idegen szóból szőtt címet* tégyek annak homloklapjára. A' német ember' kívánságát az a' Magyar, a' kit ez ezen szolgálatra megkért, – ki légyen ez nem tudom, de nem is gyaníthatom – felette setén 's járatlanul teljesítette: sem Grammaticát nem tanult, hogy értse hogy épen olly sületlenség *Maximáit 's Reflexióit* írni 's mondani *Maximáji 's Reflexióji* helyett, mint az volna sületlenség, ha *Maximája 's Reflexiója* helyett *Maximáát 's Reflexióát* mondott és írt volna. Hiszen a' tudatlanok 's gondatlanok legalább azt érzik, hogy *két vocalis együtt* kedvetlenül hangzik, 's hibás epenthezissel a' *leend, teend, veend* szókban j betűt vetnek közzéjek. Az én derék Igazítóm sem ezt nem értette, sem azt, hogy a' harmadik Személy' suffixuma az egyes számban nem egyedül az *ő* betű. Kérem az Olvasókat, hogy a' nem általam követett hibát ne nékem tulajdonítsák, 's könyvekbe Ellenmondássomról jegyzést tenni méltóztassanak. Ha a' könyv valaha újra talál nyomtatni, kívánni fogom, hogy ez ízetlen cím' helyébe a' *Gnómáji* cím tétetessék.

Változtatás esvén a' könyv' címjével, megtörténhetik hogy két rézeimmal is esett változtatás; azt annál hajlandóbb vagyok hinni, mivel Recensensem csak egyet említ. Az én rézeim ezek valának: A' homloklapon a' Bölcsesség Istennéjének Aegisze, az az, a' Gorgon *irtóztató* feje *Grátziai szépségig emelve*: hátul a' könyvben egy görög Sphinx (nem Aegyiptusi, mert fején nincs lepel és nem szárnyatlan) a' *Bolondság' kezéből* kicsikart *buzogánnyal*.

Óhajtanám, hogy dolgozó hazánkfiainak egyike vagy másika, a' ki mind Francziául jól ért, mind magyarságához bízhatik, La-Rochefoucauld-m mellé fordítaná le azt a' vékony két Kötet

¹ Éu [Emendálva.]

munkát, melyet Schulz e' cím alatt: *Aphorismen aus der Menschenkunde¹ und Lebens-Philosophie, Königsbergi Könyvtáros Nicolovius által* 1793. adta ki, 's fordítása elébe nyomtattatná le a' Franczia és Német textust, mint én nyomtattatám La Rochefoucauldomban.² Az ilyen kiadás nem csak azoknak volna segéllésekre, a' kik a' Franczia vagy Német nyelvet tanulják, hanem azoknak is, és kivált azoknak, a' kik a' magyarban óhajták magokat tökéletesíteni, 's literaturánk' elébbre vivésén iparkodnak. És, a' mi nem volna kis haszon, 's nekem nagy ösztönöm vala a' munka alá vállalkozásra, ez lassabbra fogná szállítatni azoknak igen is hangos szavokat, kik azt állítják: hogy *szónk elég van a' szép gondolatok' kifejezésére*, 's ezt *épen akkor* állítják, midőn az olly nemes lelkű Hazafi 's olly tudományokat gyakorló fő, mint Consil. Bizáki Puky Ferentz, 's ennek szíves tiszteletet érdemlő példája után Balla Antal Ur jutalomtétel által buzdítanak bennünket olly szónak csinálására e' vagy csak ismételtesse tételére – (mert a' *Spiritus* századok előtt készen vala nálunk is) – melyek nélkül ellenni nem lehet. –

Széphalom, Mart. 2.d. 1810.

KAZINCZY FERENCZ.

**75. Regék a' Magyar elő-időből – recenzió Kisfaludy Sándor kötetéről
Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. May, 233–236.**

Regék a' Magyar elő-időből. Budán, a' királyi Magyar Universitás betűivel. (Sagen aus der ungrischen Vorzeit. Ofen, in der Druckerey der königl. ungrischen Universität.) 1807. in 12. XVIII und 264 S. Mit Kupfern von Blaschke und Kininger. Zu finden bey den Buchhändlern Eggenberger, Kis und Institoris in Pesth.

Herr Alexander von Kisfaludi, k[aiserlicher] k[öniglicher] Major und Adjutant Seiner k[aiserlichen] k[öniglichen] Hoheit des Erzherzogs Palatinus von Ungern während der letzten Insurrection, tritt hier aus dem Gebiete der lyrischen Poesie, in welchem er durch die in unsern Annalen, September 1809, vorthelhaft angezeigten Himfy' Szerelmei als einen Dichter ersten Ranges sich beurkundet hat, in das der epischen. Der bey weitem grösste Theil des ungrischen Publikums (und auch ein Recensent in der Hallischen Literatur-Zeitung 1808) empfing diese Romanzen mit einem Beyfall, der denjenigen, mit welchem es seine Liebeslieder aufgenommen hatte, zu verdunkeln schien. Rec[ensent] kann sich dies nicht anders, als aus dem verderbten Geschmack an Ritter- und Feengeschichten, mit welchen Deutschlands Messen auch über Ungern ihre Sündfluth ergossen haben, erklären, wozu noch der Umstand kommt, dass auf den Unger das Andenken seiner hochherzigen Vorfahren, welche ihm in diesen Sagen in ihrem alten Costüme und in ihren verschwundenen Sitten vorbeigeführt werden, mächtig wirkt. Im Gegentheil muss Recensent freymüthig und unpartheyisch gestehn, dass er nicht ohne vieles Befremden sah, dass der durch seine Liebeslieder der Ewigkeit geweihte Dichter sich in diesen Romanzen so ungleich erscheint, daß man Mühe hat in diesen ihn zu erkennen. Gute Romanzen müssen *glücklich erfunden, glücklich componirt, und in einem lebendigen, dem Charakter des Gegenstandes anpassenden Ton und in schönen Versen gesungen seyn*, oder sie haben auf den Titel von guten Romanzen keinen Anspruch. Da die jetzigen Grenzen des Instituts unserer Annalen keine weitläufige Auseinandersetzung erlauben: so will Recensent hier bloss das Technische der Kunst berühren. Die drey Stücke *Csobáncz*³ S. 1, *Tátika* S. 25, *Somló* S. 123–264 (diese drey Ueberschriften

¹ *Menschenkuude* [Emendálva.]

² Rochefoncauldomban. [Emendálva.]

³¹ *Csobáncz* [Emendálva.]

der Romanzen sind von drey alten ungrischen Schlössern, auf die sich die erzählten Sagen beziehen, genommen) sind sammt ihren genialischen Zuschriften an die Gattinn des Dichters, an den würdigen Domprobst von Stein am Anger Herrn Joseph von Nagy und an Herrn Demeter von Görög, Erzieher des k. k. Kronprinzen, und an Herrn Joseph Takács von Péteri, Comitatsassessor und Fiskal des Wessprimer Domkapitels, – also das ganze Werk von der ersten Zeile an bis zur letzten, in achtzeiligten nur viermahl gereimten Stanzen geschrieben. Das Ohr wird müde in allen drey Stücken das nähmliche Schema zu hören, da jedes sein eigenes Schema hätte haben können und sollen. Selbst das, was in der ersten Romanze Róza, oder in der dritten Lóra und ihr Vater *singen*, hätte füglich in einem andern Schema gedichtet werden können. ¹Denjenigen Lesern unserer Annalen, welche die Regék noch nicht gelesen haben, theilen wir folgende Probe von dem Schema des Verfs. mit:

S. 217. Megyek én is Lóra lelkem,
 Szivem édes kedvesse!
 Édes Hazám váltságára –
 Dolgunk' Isten vezesse! –
 Légy helytartóm, Apa – édes,
 Míg megint itt lehetek! –
 Gondgyát (Gondját) viseld mindenemnek,
 Lóra, a' mit szeretek! –
 Ha hogy Hazám' védelmében
 Vérzeni kell éltemnek,
 Vigasztalógy, édes Anyya,
 Fenn maradó véremnek.
 Ne sírj! remélly, jó Szerelmem!
 Meglátlak még bennetek: –
 Bizzunk Isten jóvoltában –
 Az Úr légyen veletek!

Alles ist in den Romanzen schrecklich gedehnt. Die letzte Romanze besteht aus 280 Stanzen, ausser der aus 16 Stanzen bestehenden Zuschrift. Bürger würde zu dieser Romanze das Fünftel genug gehabt haben. Unter dem vielem leeren Schwall erstirbt fast der Leser vor Langeweile. Rec. gesteht, durch nichts mehr als eine einzige Stanze (S. 190 Stanze 2) angelockt worden zu seyn. Und welchen Reiz können Verse haben, wie die folgenden: S. 83 St. 1; S. 94 St. 1; S. 100 St. 2; und Verse wie S. 1 Z. 5–8:

²Termetének annyi éke
 Nem vólt minden kelleme;
 Bő értéke, híres neme
 Nem vólt minden érdeme;

oder S. 134 Strophe 2, Zeile 3: Arczájában olyan a', statt az? ja die *meisten* in dem ganzen Werk.

Rec[ensent] wünscht, dass der Verf. diesem Werk, da es einmahl gedruckt ist, seinen Fleiss nicht versagen, und seinen Dichtungen mehr *Gedrängtheit* geben, und dann zu der lyrischen Muse, die ihn mehr begünstigt, zurückkehren und uns neue Lieder singen möchte.

¹ [Ez a mondat és a *Regékből* vett idézet Romy betoldása.]

² [A *Regékből* vett idézet Romy betoldása.]

76. Báróczy Sándor nekrológja

Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. Juny, 515–517.

H[er]r *Alexander von Báróczy*, gestorben in Wien am 24. December 1809; ward geboren zu Ispánlaka in dem Albenser Comitatz in Siebenbürgen am 2. Aprill 1736. Nach rühmlichst geendigten Schulen in dem reformirten Collegium zu Enyed, kam er 1760 zu der eben errichteten ungrischen adelichen Leibgarde in Wien, wo er bis 1806 von Stufe zu Stufe stieg. Er genoss in dem Hause seiner wohlhabenden Aeltern eine Erziehung, bey welcher er es in der französischen Sprache nicht bloss zum Bücherlesen, sondern auch zum Sprechen brachte. Sein erstes Werk war *Kassandra*, ein altväterischer Roman, nach Calprenede, Wien 1774, 7 Theile in 8., neu aufgelegt zu Pesth 1793–1794. Sein zweytes Werk war eine gelungene ungrische Uebersetzung von Marmontels auserlesenen moralischen Erzählungen. Wien 1775, 397 S. in 8. nicht neu aufgelegt. In demselben Jahre gab er in Wien heraus eine ungrische Uebersetzung einiger moralischer Briefe von Dusch (250 S. in 8.), auf Antrieb seines Freundes und Cameraden, des im Jahre 1806 gestorbenen Obersten Abraham Barcsay, welche Uebersetzung auch eine neue Auflage erlebte. Später erschien von ihm: *A' védelmeztett magyar nyelv* (die vertheidigte ungrische Sprache) Wien, 1790. 83 S. in 8. nicht neu aufgelegt. Sonderbar, dass nicht seine zwey *besten* Werke, sondern die *unwürdigeren* neu aufgelegt wurden. Báróczy's Styl war reizend, aber hie und da nicht grammatisch-correct. Niemand schrieb und sprach bezaubernder als Báróczy. Sein mündlicher Vortrag war so angenehm, dass seine Cameraden – das élit der ungrischen Jugend – ihm in jüngeren Jahren sagten: Verstecke dich in ein Nebenkabinet und sage so Schönheiten einer unbekannten Schönen, und du wirst sie bezaubern: aber der Zauber wird ihr verfliegen, so wie sie dich sieht. Sein Wuchs war mittelmässig, nicht fett, die Physionomie nicht einnehmend, sein Colorit gelblicht. Seine Gesundheit, die er durch den unmässigsten Genuss von Zucker zu erhalten glaubte, war so gut, dass er im J[ahre] 1808 in seinem 72. Lebensjahre aus seiner Wohnung hinter dem Palais der ungrischen Garde bis zur St. Stephanskirche, ohne zu ermüden, zu Fuss gehen konnte. Schon in seinen jüngsten Jahren war Theosophie und Alchymie, in welche er vielleicht durch den ungrischen Obersten von Székely initiirt wurde, seine Liebhaberey, und diese entzog ihn ganz der ungrischen Literatur, die das Object seiner innigsten Theilnahme war. Seine letzten Tage widmete er seit Jahren dieser *Liebhaberey*. Französisch schrieb er ein einziges Werk, dessen Druck aber die Censur, der er es unterbreitet hatte, nicht erlaubt hat, weil er darin Blicke in die Freymauerey that. Báróczy war ein Mann von der reinsten Moralität und Humanität, und allgemein verehrt, geschätzt, geliebt. Seine intimsten Freunde waren: der als Gouverneur von Fiume verstorbene Alexander von Pászthory, der Oberste Barcsay¹, und der General Baron Nicolaus Vay. Báróczy's Verdienste um die ungrische Literatur sind unsterblich. Er, Barcsay und Georg Bessenyei gaben der ungrischen Literatur durch den Ton der grossen Welt, der in ihre Schriften übergeng, ein neues Leben, und ihr Beyspiel wirkte bey den Jünglingen, die zur ungrischen Garde kamen, als Baron Joseph Nalácz, Ladislaus von Bíró, Sigmund von Kerekes, Michael von Czirjék Anfangs sehr viel. Jeder lernte die französische Sprache und übersetzte etwas ins Ungrische. Czirjék gab so Colardeau's Abeillard und Heloise und andere Heroiden in Versen heraus unter dem Titel *Érzékeny Levelek* (empfindsame Briefe). – Czetter stach Báróczy's Bildniss in Octavformat um das Jahr 1802. Es ist nicht ganz gelungen. Franz von Kazinczy verfasste zu seinem Andenken im laufenden Jahre folgendes Epigramm:

Birtokomon egy gyenge leány, és egy magas asszony
Versengtek; – mellyem lángola mindenikért.

¹ [A magyar nyelvű nekrológban itt B. Orczy József olvasható.]

Annak zöld amarant és szejnei rózsá¹ virított
 Messzére-illatozó szép haja' fűrtjei közt.
 Ennek arany fonadék nyúlt-el tunicája redőjén²
 'S ákácczal-koszorus mitra fedezte fejét.
 A' kis *selyp Csapodár* eltűnt hamar: a' deli szép nő
 Sirom' széléig bírta szerelmeimet.
 A' Csapodárt kiki tudja ki volt. A' szentül kedvelt
 Titkos hívei közt hirdeti sírva nevem'.

Der Vers Annak zöld amarant és szejnei rózsá³ virított bezieht sich darauf, dass Báróczy ungrisch-französisch neologisirte, und selyp Csapodár nennt ihn der Dichter, weil seine Muse neologisierend sprach.

77. Wesselényi Miklós nekrológja

Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. Juny, 517–518.

Am 25. October 1809 starb der Freyherr. Nicolaus von Wesselényi, geboren zu Zsibó in Siebenbürgen, ein wahrer Patriot und Maecen, nach seiner vehementen Art und nach dem Adel seiner Gesinnungen Cato und Brutus zugleich. Der rühmlichst bekannte ungrische Dichter Franz von Kazinczy in Széphalom machte folgendes treffende ungrische Epigramm auf seinen Tod, das in diesen Blättern aufbewahrt zu werden verdient.⁴

Kétled e, hogy lelkünk jár, vándorol? Ott fene Cátó
 'S lágyszivű Brútus, itt Wesselényi valék.
 Erdély, szüntessed sírásodat: él Fiam! él Nőm!
 'S Diszedet *eggy jobb kor* újra megadja Zsibó.

Das ist:

Zweifelst du an der Seelenwanderung⁵? Dort war ich *atrox animi Cato* und der weichherzige Brutus, und Hier war ich Wesselényi. Vaterland, hemme deine Thränenfluth: mein Sohn! meine Gattinn! sie leben; und Zsibó gibt dir in *einer bessern Epoche* deine jetzt betrauerte Zierde wieder.

78. Török Lajos nekrológja

Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1810. Kis Asszony hava [augusztus] 4., II. félesztendő 10. szám, 74.

Jun. 23-ikán Nagy-Kázmértt, Zemplény Vármegyében, 10 hólnapi sínlése után megholt Mélt. Szendrői Gróf Török Lajos Ur, 1786 ólta 1796-ig Kir. Fő Igazgatója a' Tudományoknak, 's Iskoláknak a' Kassai Tudománybéli Kerületben. Miólta hivataljából kilépett, idejét a' gazdaság gondjai és a' Chemia foglalták el, mellyben melly sikerrel dolgozott, tanúja az az

¹ rózsá [Emendálva.]

² redőjét [Emendálva.]

³ rózsá [Emendálva.]

⁴ [Szerkesztői bevezető eddig.]

⁵ [Kazinczy a Rumynak küldött levelében itt ezt a szót használja: Metempsychosis, azaz lélek-vándorlás (gör.).]

egynéhány rendbéli találmány, nevezetesen Antimonialis Tincturája, mely a' maga tekintetét mostanáig is kissebbedés nélkül tartja fenn. Özvegye benne egy jó férjet, három gyermekei egy jó Atyát, alatta valói egy szelíd Urat, és az a' sok szegény, a' kiket gyönyörködve segített, egy nemes lelkű Jóltévőt siratnak, 's sokáig áldásban fogják fenn tartani emlékezetét. Született Ónodon, 1748. Oct. 7-ikén.

79. Viczay József nekrológja

Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1810. Kis Asszony hava [augusztus] 4., II. félesztendő 10. szám, 74.

Kassának, és egyszer'smind Torna Vármegyének rendes Orvosa Doctor Kis-Viczai *Viczay Jó'sef* Úr, Apr. 5-ikén fáradhatatlan, és felette sok nemes tselekedetek által ragyogóvá tett életének végét érte. Nőtelen lévén, maradékot nem hagyott, 's véle együtt holt ki nemes familiája is. Kertjét, 's minden vagyonját, és így igen nevezetes pénz- és Csiga-gyűjteményjét¹ is, fogadott fiának, Sihulsky Fridrik Urnak hagyta. A' közönséges tisztelet és háladatosság soha világosabban nem tündökölhett, mint ennek a' nemes lelkű embernek temetésekor; mert a' Város szegényei, kik a' megbóldogúltban nem csak fáradhatatlan Gyógyítójokat, de Jóltévőjüket is veszítették el, sírva gyülekeztek fel a' halotti pompára; a' Város Nagyjai pedig egy ezerekbe kerülendő Emléket készülnék tiszteletére állítani azon a' piacon, melyet a' Meghólt élőfák oda ültetése által ékesített. Született volt Kassán, 1746. Mártz. 23-ikán.

80. A' Magyar Literatura' Esmérete – német recenzió Pápay Sámuel kötetéről *Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. September, 419–437.*

A' Magyar Literatura' Esmérete. Írta Pápay Sámuel, Vármegyei Táblabíró 's Uradalmi Fiskális. Első Kötet. I, II. Rész. Veszprémben, Számmer Klára betűivel. (Kenntniss der ungrischen Literatur. Geschrieben von Samuel von Pápay, Comitatsbeysitzer und Dominien-Fiscal. Erster Band. Erster und zweyter Theil. Wessprim, mit Schriften der Klara Sammer.) 1808. in 8. XX und 484 S[eiten]

Auch unter dem Titel:

Magyar Minerva. Negyedik kötet. Pápay' Munkája. (Ungrische Minerva. Vierter Band. Pápay's Werk.)

Ungarn hatte noch kein Handbuch der ungrischen Grammatik, Stylistik, und der Geschichte der ungrischen Sprache und Literatur, welches auch denen geniessbar wäre, die sich nicht eigentlich zu Schriftstellern ausbilden wollen. Ungrische Grammatiken gab es in Menge, aber ganz entblösst von philosophischen Ansichten, mit sich selber uneins, und strotzend von den abentheuerlichsten Hypothesen, so dass ausser der Révaischen nicht eine zum Gebrauch ist. Diese aber ist bloss bis zur Hälfte gedruckt, ist nicht für den Anfänger, und ist lateinisch geschrieben. Es ist also sehr erfreulich, dass das vorliegende Werk des Herrn von Papay (Assessors der Wessprimer Comitats und Fiskals der gräflich Essterháyzschen Dominien Pápa, Ugod und Devecser) angekündigt ward. Denn von einem Mann, der einst Professor der ungrischen Sprache und Literatur an dem Lycäum zu Erlau gewesen ist, und den die vaterländische Literatur aus einem frühern Werk „Észrevételek a' magyar nyelvnek a' polgári

¹ gyűjteményjét [Emendálva.]

igazgatásra és törvénykezésre való alkalmaztatásáról; az oda tartozó kifejezések' gyűjteményével" (Bemerkungen über die Anwendung der ungrischen Sprache auf die öffentlichen politischen und juridischen Geschäfte; begleitet mit einem Wörterbuch der darin vorkommenden Ausdrücke, Wessprim 1807. in 8., S[eiten] 225) als einen achtungswürdigen Schriftsteller kennt, von einem Manne, dessen Styl, eine oft dunkel umher irrende Weitschweifigkeit abgerechnet, voll Kraft und männlich schön, als klar und fließend ist, dass ihn auch der fastidiose Leser, dem alles ekelt, was gewürzt ist, leicht fassen, und mit Vergnügen lesen kann; liess sich allerdings etwas Vorzügliches, und zwar um so mehr erwarten, weil ihm in dem grammatischen Theil des Buchs der selige Révai in seiner Grammatica Elaborator, in den Antiquitatibus Literaturae Hungaricae und in seinen akademischen Prolusionen und Propositionen, dann die sehr gründlichen Streitschriften, die Miklosfi, Kardos und Vég Boldogrėti unter den Augen ihres grossen Lehrers Révai wider Verseggy verfertigt haben, in dem historischen aber Herr Stephan von Sándor in seinem Könyvesház (Raab 1803) und die Indices Bibliothecae Széchényianae so vortrefflich vorgearbeitet hatten. –

¹In der Vorrede, S. V–XIII, macht uns der H[er]r V[e]rf[asser] mit den Vorfällen bekannt, wie dieses Werk entstand und zum Druck befördert wurde. Kürzer gearbeitet war es Jahre lang schon zum Druck fertig. Aber da Révai im November 1802 Professor der ungrischen Sprache und Literatur an der Universität zu Pesth geworden war, und H[er]r v[on] Pápay hoffen durfte, dass „ez a' nagy Nyelvtudósunk, kinél az illy munkára *alkalmatosabbat*² nem is gondolhattunk" (dieser grosse Sprachgelehrte, über welchen sich für ein solches Werk kein geschickterer denken liess) ein solches Buch bald ausarbeiten und publiciren werde, sprach er über sein Werk das Urtheil des ewigen Zurückbleibens aus. Als uns aber der Tod diesen unvergesslichen Heros unserer Sprache – (das war Révai gewiss; denn hat er gleich nicht alle Ställe unserer Augiasse ganz gereinigt, so hat er sie doch mit herculischer Kraft und Beharrlichkeit durchgewatet) – geraubt hatte, ehe er noch alle seine Werke herausgeben konnte; so nahm der V[e]rf[asser] seine Hefte wieder hervor, sah sie nochmals durch, und kam um die Mittheilung des Nachlasses von Révai ein, der ihm aber nicht gewährt wurde. Das Publikum verdankt die Wohlthat, Pápay's Werk erhalten und um einen so sehr geringen Preis (2 fl.) erhalten zu haben, dem Patriotismus des würdigen Herrn von Takács, der es in den vierten Band seiner Magyar Minerva aufnahm.

³Der vorliegende erste Band (der zweyte ist bis jetzt noch nicht erschienen) zerfällt in den grammatischen und historischen Theil. Die voranstehende Einleitung (S. 1–32) enthält allgemeine Begriffe über die Literatur überhaupt und über die magyarische insbesondere. Der grammatische Theil, der bis Seite 332 geht, steht am Werth dem historischen nach.

Der Verf.[asser] zeigt schon durch das Motto aus Quintilian „Consuetudo certissima loquendi magistra etc." an, was man in seiner ungrischen Sprachlehre zu erwarten habe. Verleitet durch das Ansehn dieses grossen Sprachlehrers, und das von Adelung, stellt er nämlich den *Sprachgebrauch* in die oberste Richterstelle in Sachen der Sprache; und Analogie, Etymologie und Euphonie werden diesem hohen Arbiter (S. 98) nicht *coordinirt*, sondern gerade *subordinirt*. Hoc fonte derivata clades! – Révai, der wohl wusste, wie sehr Ungarns Sprachlehrer in dem Studium der Philologie zurück sind, und der dem Greuel, den unwissende, aufgedunsene, commode und obstinate Sprachlehrer und Sprachverbesserer anrichteten, betrübt zusah, lässt dem Sprachgebrauch alle ihm gebührenden Rechte (Grammatica Elaborator T[eil] I. p. 27–35 und Propositiones), fand aber für gut, von diesen Rechten so wenig laut, wie nur möglich, zu sprechen, und sprach oft zu kräftig wider das Gespenst, das

¹ [Ezt a bekezdést a magyar változat nem tartalmazza, lásd jegyzet.]

² *almalmatosabbat* [Emendálva.]

³ [Ezt a bekezdést a magyar változat nem tartalmazza, lásd jegyzet.]

unter diesem Namen unter dem Heer der Grammatiker und Bücherschreiber spukt. ¹Er schliesst den Sprachgebrauch aus dem grammatischen Senate nicht aus, ja er räumt ihm dort den obersten Sitz an, auch ist es bekannt wie sehr er seine Aussprüche, des *waltenden* und des *veraltenden*, als *Leiters*, nicht als *Dictators* respectirt habe: aber er geht aus einem höhern Gesichtspunct aus. Mit einem Wort, Révai will die Sprache philosophisch, Pápay *empirisch* behandelt wissen. – ²Sachkundige Leser mögen hieraus entscheiden, wem der Kranz des Sieges zukommt. Rec[ensent] gesteht, sehr getäuscht gewesen zu seyn als er sah, dass Révai's Lehren Herrn von Pápay nicht eingeleuchtet haben; denn Pápay ist gewiss würdig, auf einem bessern Weg zu wandeln.

³Der geliebteste aller Jünger Révai's, der treffliche, nur noch zu feurige, in den Geist der echten Philologie und seines grossen Lehrers tief eingedrungene junge Mann, den Ungarns Literatur bis jetzt bloss unter dem erdichteten Nahmen Boldogrėti Víg László kennt, und welchen Révai in einem Schreiben an Seine Excellenz, den Judex Curiae Herrn von Uerményi, vom 27. März 1807, also fünf Tage vor seinem Ende, zu seinem Nachfolger erbat, hat in Kultsár's Blättern „Hazai és Külföldi Tudósítások“, zweyte Jahreshälfte Nro. 38-40, dem H[er]rn V[e]rf[asser] vorgerückt, seinem Werk gebreche es gänzlich (?) an einer systematischen Anordnung und philologischen Ansichten; denn dass er zwischen den drey Definitionen, die er dem Worte *Literatur* in sensu stricto, latiori und latissimo gab, sich selbst ungetreu unaufhörlich herumirre. Da aus dem Obigen leicht zu ersehen ist, in wie weit dieser Tadel den Herrn V[e]rf[asser] treffen könnte, begnügt sich Rec[ensent] ein paar Beispiele anzuführen, die zeigen können, wie weit man den Angaben und Behauptungen des H[er]rn Verfassers trauen darf. Rec[ensent] verhehlt nicht, dass er einer von Révai's warmen, aber nicht blinden Verehrern sey, und sich gegen seine Lehren nicht wenig hinneige. Diess kann ihm aber den Verdacht der Partheylichkeit nicht zuziehen; denn da man Révai's Grundsatz entweder für wahr oder falsch erkennen muss, so kann nur der unpartheyisch gefunden werden, der darüber gar nicht urtheilt. Révai's Grundsatz kann zu weit führen, wenn der grosse Vermittler, dem Adelung so viel Achtung erwiesen haben will, und dessen H[er]r von Pápay gar nicht gedenkt, der *feine, gebildete*, Geschmack nicht zwischen seine Strenge und dem Widerspruche des jetzt waltenden Sprachgebrauchs mildernd tritt; aber wohin kann denn der blinde Führer, den H[er]rn von P[ápay], sich auf Quintilian und Adelung stützend, befolgt haben will, leiten und verleiten, wenn er nicht durch den Führer, dem Révai folgt, aus seinen vagen Herumtrippeln ermahnt wird, auf dem rechten Weg zu bleiben und nicht jedem Geschrey zu folgen? Werden die deutschen einen Lessing, Klopstock, Göthe, Wieland und Voss *Sprachverderber* schelten, weil sie dem Sprachgebrauch nicht nur *gefolgt* sondern in vielen Dingen auch *zuvorgegangen* sind?

Die Präpositionen *a, de, ex* spricht und schreibt jeder Ungar, der auf Cultur Ansprüche machen darf, ja sogar ein nicht unbedeutender Theil des Pöbels *tól,ról,ból* mit dem männlichen Vocal, und mit dem weiblichen *töl,röl,böl*, in Ungarn und in Siebenbürgen; das *túl,rül,bül* wird unter den Gebildeten und dem Achtsamen fast gar nicht, und unter den Ungebildeten wenig gehört, ungefähr wie *szép* und *ides* um Debreczin statt *szép* und *édes*. Wäre dieses, wie Rec[ensent] zu behaupten wagt, wahr, so müsste die Angabe des H[er]rn V[e]rf[asser]s freylich ungegründet, und seine Folgerung irrig befunden werden. In zweifelhaften Fällen dieser Art entscheidet der Sprachgebrauch, der *waltende* mit dem *alten* und *constanten* (aber nicht schon *veralteten* oder *alternden*) verglichen, die Etymologie, Analogie und Euphonie. Etymologie und Analogie sprechen für das *ról* und *röl* und wider das *rül* und *rül*; sagt und schreibt denn selbst derjenige, der *rül, túl* und *bül* sagt und schreibt, auch *rúla, tüle*, und *felüle*? die Euphonie will auch o und nicht u; denn wo beides geduldet werden kann, muss in der

¹ [Ezt a mondatot a magyar változat nem tartalmazza, lásd jegyzet.]

² [Ezt a mondatot a magyar változat nem tartalmazza, lásd jegyzet.]

³ [Ezt a mondatot a magyar változat nem tartalmazza, lásd jegyzet.]

Schriftsprache das Schöner gebraucht werden; u ist aber der am wenigsten schöne Vocal unter allen sieben, die der Ungar hat. Und doch will der V[e]rf[asser] S. 78 und 94, ganz auf die Weise, wie Verseghy Révai's richtige Conjugation spöttelnd *tótos* (slavissans) nennt, den Verdacht erregen, diess sey eine siebenbürgische Mundart.

¹S. 104 spricht er dem *rám* das Wort, und will das richtige und weit mehr gebräuchliche *reám* verdrängt haben, ohne zu merken, dass das *rám* durch die Nachlässigen, Unachtsamen aus *reám* ebenso entstand, wie das *mért* durch Zusammenschmelzung das *i* mit dem *e*, aus dem richtigen und gebräuchlichen *miért*, und das *lyány* aus *leány*- Was der Verfasser verdrängt haben will, ist das Edlere: was er eingeführt haben will, ist bloss geduldet. Die Zunge des Gebildeteren glitscht über diesen hiatus ganz anders weg, als die des Schwerzüngigen, und es ist allerdings Pflicht des gelehrten Schreibers, diese Buchstaben in der Schrift so lange aufzuzeichnen, bis sie der Gebrauch ganz verdrängt haben wird. Er macht sich über die, welche in dem Wort *reám* das *e* hören lassen, welches Wort in einer feierlichen Bede wie ein Jambus gesagt wird, aber in der Conversationssprache auch wie *rám* ausgesprochen werden kann, lustig, wie Molière diejenigen persifflirt, die in der französischen Sprache jedem bloß für das Aug dastehenden Zeichen seinen Laut schallen lassen. Rec. zweifelt sehr, ob Adelung diese Sorgfalt in der ungarischen, mit Buchstaben nicht überhäuft Sprache auch lustig gefunden haben würde.

Es hat den Rec[ensenten] S. 79 befremdet, zu hören, dass das Wort *keresztyén* (wie es Auge, Ohr und lexicalischer Sinn zeigt, aus dem Christian gebildet: denn *tia* gab auch hier *tya* wie in *hostia ostya*) der Reformirte – also bloss aus kirchlichem Antagonismus! – so, und nicht *keresztény* spreche. Es gibt viele Reformirte die *keresztény* sprechen und schreiben, weil sie nicht sprachgelehrt sind; und Cardinal Pázmán, der Jesuit Rajnis, und tausend andere Schriften katholischer Verfasser, durch Katholiken herausgegeben und gedruckt, behalten das richtige *keresztyén*, weil sie nicht dem vagen Sprachgebrauch unachtsamer oder ungelehrter Sprecher und Schreiber, sondern höheren Regeln folgen.

²S. 139 wird es dem Jottisten vorgerückt, dass sie mit ihrem „abgöttisch verehrten elenden (hitvány) Jotta“ (!) (es ist das Suffixum pronominum in substantivis et verbis tertiae personae) die wahre Pronunciation der Ungarn verderben. In höflichster Erwiderung dürften wohl die Jottisten die Ypsilonisten ersuchen, sie möchten doch endlich aus einer blinden Anhänglichkeit für das *y*, welches nicht nur nicht durch die Etymologie, sondern nicht einmal durch die so sehr vantirte Aussprache gerechtfertigt werden kann, die mit ihrem suffixis pronominalibus *ja*, *je* zusammengeschmolzenen Radices nicht unkenntlich machen, und dadurch sich selbst zur fehlerhaften Declination nicht verleiten lassen. Es ist kaum zu begreifen, wie ein Mann, wie unser talentvolle und sehr fleissige Verfasser, selbst noch nach dem, was Révai darüber mit einer fast minutiosen Umständlichkeit gesagt hat, über diesen Gegenstand so äusserst seicht raisonniren könne, wie dieses S. 139 geschieht. Denn ist das suffixum nominale und verbale *a* und *e* wie der V[e]rf[asser] und sein Verseghy es haben wollen und nicht *ja* und *je*, und wird das *j* in Fällen, wo das Nomen mit einem Vocal endigt, bloss zur Ausfüllung des Hiatus als Hülfsbuchstabe gebraucht; wie kommt es, dass der V[e]rf[asser] S. 139 aus dem Wort Törvény, (Gesetz), welches nie *törvénnny* gesagt und geschrieben worden ist oder wird, *törvénnny*e und nicht *törvénye* zusammensetzt? – die Jottisten haben durch ihr richtiges *j* nichts verdorben, und *können* nichts verderben; aber die Ypsilonisten haben durch ihr *y* vieles verdorben. Dieses *y* hat die Schuld, dass aus dem, auch durch den H[er]rn V[e]rf[asser] für richtig anerkannten *honn* (Heimath), die Ungelehrten oder Unachtsamen *honny* gemacht haben, weil sie durch das *honnya* (seine Heimath; richtig

¹ [A folyóiratközlésben nem szerepel ez a 104. oldalra vonatkozó bekezdés, amely a Rumynak küldött levélben, és majd a magyar verzióban is szerepel. Itt a levelezés alapján közöljük, lásd jegyzet.]

² [A magyar változatban ez a záróbekezdés: ugyanakkor ott rövidebb, és hiányzik belőle a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* példája.]

honnja) verleitet wurden, nicht zu merken, dass das y der Ypsilomanie wegen hier steht. Diese Ypsilomanie hat auch die Schuld, dass der V[e]rf[asser] S. 103 das *atyájik* und *anyájik*, ersteres sogar seinem Freunde Verseghy als Fehler vorhält, das es diess doch gewiss nicht ist. In dem Werke „Magyar Régiségek és Ritkaságok“ 1. Band, Pesth 1808. ist S. 69 dargethan, aus *atya* sey *atyája*, eigentlich *aty'ja* oder *atyja* geworden, wie es schon Csécsi schreibt, und jeder consequente Jottist schreiben soll. Aus diesem *atyja*, eigentlich *aty'ja* das statt *atyája* steht, wird im plurali *atyáim* (wie es selbst der V[e]rf[asser] Seite 345 richtig schreibt, und auch die Uebersetzer der Bibel so schreiben), *atyáid*, *atyájik*. Wer¹ wird aber *atyáim* aus dem Radix *atya*? Kein Wunder, wenn dieses durch das y unkenntlich gemachte *atya* den V[e]rf[asser] zur irrigen Declination irre geführt hat; denn dass *atyájik* ebenso richtig ist, wie *faggyúm*, *faggyúja*, *faggyújik*, und *fattyúm*, – *fattyújik*; per crasim nur *fattya* und *faggya* (*faggy* und *fatty* ist ja kein Nominativ), und so erst *faggyaik* und *fattyaik*, unterliegt keinem Zweifel. Dass aber dieser grammatische Theil des Werks auch manches Gute enthält, wofür man dem V[e]rf[asser] schuldig ist, mag folgendes Beyspiel beweisen. H[er]r von Pápay sagt S. 224, dass der Genius der ungrischen Sprache sich der Participien auf eine irreguläre Weise bediene, indem sie die Participia passiva durch die Participia activa ausdrückt, z[um] B[ei]spiel festek ich mahle, pingo (activum), festettetem ich werde gemahlt (passivum, denn festetem ist *ich lasse mahlen*). Das Praeteritum participii activi ist festett und des passivi (da festetet von festetek, ich lasse mahlen, kommt) festettetett. Man sagt ein *gemahltes Bild* nicht festettetett (passiv[um]) sondern festett (activ[um]) kép. Nach Révai sollte man auch dieses deutsch im passiven Sinn genommene Wort mit dem Participium praeteritum passivum festettetett ausdrücken; wenigstens sagen seine Jünger tiszeltetett barátom (verehrter Freund) anstatt des gewöhnlichen tiszeltet. Aber, wie Pápay S. 224 sehr richtig sagt, der allgemeine Gebrauch hat das so allgemein sanctionirt, dass man sich kein Gewissen machen kann, hier die Regel zu übertreten. Diess kann man um so mehr, weil diess zu keiner Ambiguität führen kann, indem dieses Tempus in activer Form in dem seltensten Fall im activen Sinn genommen wird. *Festett* orczy ist eine *geschminkte Wange*, also passiv, und ein Arm, *der gehaut hat*, wird auch ungrisch nicht durch *vágott kar*, sondern wie deutsch durch Umschreibung, *az a' kar*, *melly vágott*, ausgedrückt. *Vágott kar* heisst immer ein Arm der gehauet worden ist. – Hier haben also die Révainer mit ihrer zu strengen ἀκριβεία offenbar Unrecht und Rec[ensent] pflichtet dem V[e]rf[asser] bey. Auch die Deutschen sagen, ohne Angst, nicht verstanden zu werden, *Bediente*, und meinen darunter nicht den Herrn, der bedient wird, sondern den Domestique, der seinem Maître dient.

Eine der schwersten Aufgaben der ungrischen Syntax ist die Constructio tertiae personae pluralis numeri nominis possidentis (wie *fáknak* oder abgekürzt *fák'*, der Bäume) mit der dritten Person pluralis numeri nominis possessi affixo suo pronominali iam aucti (wie *ág* der Zweig, *ága* sein Zweig, *ágai* seine Zweige, *ágok* ihr Zweig, *ágaik* ihre Zweige). – Sorglose Sprecher und Schreiber haben das eine oft für das andere genommen, und ungrammatische Köpfe behaupten, auch fehlerhafte Construction sey gut, weil der Sprachgebrauch sie sanctionirt hat. Man hat aber nie aufgehört, richtig zu sprechen und zu schreiben, sanctionirt ist also das Irrige nicht. Wenn es wahr ist, dass Ausdruck und Gedanke Schritt vor Schritt einander begleiten müssen, und wenn das eine mit dem andern nie in Widerspruch seyn darf, so muss entweder Révai's Regel ohne Einwendung befolgt werden, oder man muss zu beweisen trachten, dass die Collision, die ihn zurück stiess, nur scheinbar ist. H[er]r von P[ápay] löst das Problem S. 231 mit einer *Sicherheit*, wobey einem, der ruhig ist, bange werden muss. Er glaubt, nichts in der Welt sey leichter, und fällt mit vieler Heftigkeit über Révai her, welcher die Muth haben soll, zuerst eine Regel aufzustellen, und dann alles in seine Leisten hinein zu zwängen. Rec[ensent] dem nicht um die Art, sondern um die Sache selbst zu thun

¹ [Grammatikailag helyesen: Wie.]

ist, und der Menschlichkeit gern übersieht, weil er weiss, wie leicht es in Streitigkeiten ist, Ruhe zu verlieren, hält sich darüber nicht auf; er merkt diess bloss deswegen an, um den respectablen V[e]rf[asser], der so gern sich über Révai's und seiner Jünger Hitze wider Verseghy ärgerte, zu erinnern, dass dies auch ihm selbst, wie wohl weniger, als dem Bescheidenheit affectirenden Verseghy wiederfuhr. Sich so lang als möglich genau an die Regel zu halten, ist nicht unnütze Kleingeisterey, sondern die strengste Pflicht des Grammatikers. – Der V[e]rf[asser] sagt, dass *k* am Ende der oben angeführten Fälle: der Bäume ihr *Zweig*, fáknak ágok, und der Bäume, ihre *Ziveige*, fáknak ágaik sey nur dann erforderlich, wenn das Nomen possidens fáknak kein *k* am Ende hat, welches in Fällen vorkommt, wo anstatt des Nominis possidentis sein Pronomen relativum *az ő* steht. Wenn es damit abgethan wäre! Wie aber, wenn anstatt dieses *k* losen *az ő* das Pronomen magok stände? Sollte a' magok' ágaikat, oder sollte es, wenn es der logische Sinn von Bäumen in plurali so zu sagen erlaubte; a' magok' ágokat (denn fák' in plurali, *die Bäume*, können nicht mit ihr *Zweig*, sondern mit ihre *Zweige* construiert werden) schlecht und wider den Sprachgebrauch gesagt seyn? Sollte a' fák a' magok' ágát und ágait besser als ágokat und ágaikat seyn? – Révai hat seine Grammatik nur bis zu dem zweyten Band drucken lassen, die Syntax ist noch im Manuscript zurück; er kann also über diese Frage nicht gehört werden, und eine Recension hat die Grenzen vor sich, dass sie nicht alles was im Buche gut ist, anrühmen, alles, worin der V[e]rf[asser] in seinem Buche gefehlt hat, zurecht weisen, sondern nur das Gute und Ueble kritisch anzeigen und so die Opinion des Publikums darüber leiten soll; und so sagt Recensent über ein Thema, welches eine ganze Dissertation fordert, nichts mehr.

Der zweyte Theil des Buches (von Seite 235 an), der nicht die innere Geschichte der Verwandlung der ungrischen Sprache, sondern ihre äusseren Vorfälle anzeigt, ist ebenso vortrefflich und gründlich ausgefallen, wie der erstere fehlerhaft ist. Ladislaus Víg Boldogréti zeigt zwar in den angeführten Blättern der ungrischen Zeitung Kultsár's an, was alles aus Pápay's Werk zurückgeblieben ist. Der würdige V[e]rf[asser] hat sich aber dessen, dass sein Werk, das fast das erste in seiner Art ist, nicht vollständig und vollkommen ist, um so weniger zu schämen, weil ihm die gesammelten reichhaltigen Quellen in Révai's literarischem Nachlass, um die er angesucht hatte, abgeschlagen wurden. Es wäre ungerecht, seine hohen Verdienste, auch nur so viel gesammelt und öffentlich aufgestellt zu haben, nicht dankbar zu erkennen. Da der Gegenstand dieses zweyten Theils dem Publikum wenig bekannt ist, so wäre ein gedrängter Auszug daraus sehr nützlich; weil aber Auszüge nach dem neuen Plane unseres Instituts von Recensionen in unseren Annalen, die sich durch Kürze und kritisch-strenges Selbsturtheil auszeichnen sollen, ausgeschlossen sind, so behält sich Rec[ensent] vor, einen Auszug aus diesem historischen Theil des Pápay'schen Werks, der für H[er]rn von Pápay nicht anders als ehrenvoll ausfallen kann, für die Nichtkenner der ungrischen Sprache an einem andern Orte mitzutheilen, Rec[ensent] will dagegen lieber einige Zusätze und Berichtigungen zu diesem historischen Theile als eine Nachlese zu Víg Boldogréti's Kritik (die H[er]r Víg Boldogréti unbeschadet der nöthigen Strenge sanfter und anständiger hätte abfassen können) in Kultsár's Blättern liefern.

Zu Seite 364: Die Oratio et cantilena de inventione dextrae S. Regis Stephani, die im Jahr 1484 zu Nürnberg in ungrischer Sprache gedruckt seyn soll, und wovon Anton Bartalis, Pleban zu Jegeny in Siebenbürger in seiner Notitia Parochiae Jegenyensis (Claudiopoli 1794) p. 112 sagt „Possidemus“ ist nichts weniger als echt, ungeachtet sie auch in der Zeitschrift von und für Ungern, 1802, 2. Heft S. 220 und 221 für echt gehalten und für die älteste Druckschrift in ungrischer Sprache erklärt wird. Schon die dort angeführte Strophe

O deucheoseeges zenth íob keez
mel'et magiar ohaitua neez
draagha genche neepeunknec,

nag' eoreome ziveuncnec.

zeigt einem jeden Kenner der ungrischen Poesie, dass sie ein weit späteres Alter hat. Irgend Jemand hat sich den Scherz erlaubt, das Lied nach einer alten Orthographie, wie Csokonai die *Argumenta cantuum* in seiner comischen Epopoe Dorottya, abzuschreiben. *Noch hat Niemand diesen Nurnberger Abdruck gesehen*, er ist nirgends im Lande da; Bartalis war in dem Hazai Tudósítások 1807, Februar, Nro XII, p. 93 und 94 aufgefordert worden, zu sagen, wenn¹ er unter „possidemus orationem et cantilenam“ meint, die Nation und ihre Literatur? die winzige Bibliothek der Pfarrerey zu Jegenyé?² oder sich selbst? und die Aufforderung ward nicht beantwortet. So propagirt sich ein Irrthum oder ein unzeitiger, übel angebrachter Scherz eines leichtsinnigen Kopfes.

Ueber die ältesten ungrischen Kalender fügen wir zu S. 379 folgendes bey: der erste ungrische Kalender ist derjenige, den Stephan Székely Benczédi (Prediger zu Lisska, dann zu Szikszó³, zuletzt in Göncz) ohne Druckjahr und Druckort, aber wie die Buchstaben und das vorgedruckte Wappen Ungarns in Holzschnitt offenbar zeigen, zu Krakau hat drucken lassen. Ein Exemplar desselben befindet sich in der Bibliothek des Kammerherrn Wolfgang Cserey von Nagy Ajta in Kraszna. Es ist ein *allgemeiner*, nicht für ein bestimmtes Jahr gedruckter Kalender. Egyedüthi hat 1572 bey Steinhoffer in Wien einen ungrischen Kalender herausgegeben. Dieser Kalender ist dem Erlauer Bischof Anton Verantius dedicirt. Ein Exemplar davon steht in der reichen antiquarischen Sammlung des Secretärs Nikolaus Jankovich von Jessenitz in Ofen.

Endlich bemerken wir noch für den V[e]rf[asser] und die Leser seines Werks, dass das in ungrischer Sprache verfasst seyn sollende königliche Rescript, das Leopold I. an jedes Comitatus im Jahre 1672 den 21. März erlassen haben soll, welches Hofrath Anton von Szirma in seiner Notitia Comitatus Zempléniensis historica S. 229 anführt, im Original *lateinisch* verfasst ist. Ungarisch erschien es nur, wie tausend andere königliche Verordnungen als Patent gedruckt in einer Uebersetzung.

Den zweyten Abschnitt des zweyten Theils, der von dem Umfang der ungrischen Literatur handelt S. 433-457, hätte der V[e]rf[asser] mit Benutzung der Indices Catalogi Bibliothecae Széchényianae und von Sándor's Könyvesház leicht vollständiger verfassen können. Wir würden dem V[e]rf[asser] Zusätze mittheilen, wenn unsere Recension die vorgeschriebenen Grenzen zu überschreiten nicht schon anfinde. Doch steht man auch schon aus des V[e]rf[asser]s Arbeit, dass die ungrischen Schriftsteller in den neuesten Zeiten sehr wenig wissenschaftliche Fächer brach liegen liessen.

Der letzte Abschnitt handelt in zweckmässiger Kürze befriedigend von den Hindernissen der ungrischen Literatur und den Beförderungsmitteln derselben (S. 458-484). Mehr haben über diesen wichtigen Gegenstand Ladislaus Graf Teleki, Johann Kis und Pánczél geschrieben.

Recensent fordert den würdigen V[e]rf[asser] auf, den zweyten Band seines Werkes bald zu liefern. Man hat um so mehr Hoffnung, dass dieser Band gut ausfallen wird, weil der V[e]rf[asser] selbst gut und geläufig schreibt, seine Gedanken logisch durchzuführen versteht (was der grössere Theil von Ungr[ischen] Schriftstellern nicht eben versteht), und Cicero, Quintilian, Hugo Blair u[nd] s[o] w[eiter] studirt hat.

Endlich bitten wir den V[e]rf[asser], auf richtige ungrische Orthographie mehr Sorgfalt zu verwenden. Er schreibt z[um] B[eispiel] unrichtig S. 8 ujjabb statt ujab, S. 9 igasság statt igazság, S. 17 nyelvel statt nyelvvel, S. 19 ahoz st[att] a'hoz u[nd] s[o] w[eiter]. Auch bedient er sich des ts und tz anstatt des richtigeren cs und cz.

Der Druck ist gut.

¹ [Grammatikailag helyesen: was.]

² Legenye [Emendálva.]

³ Szikssó [Emendálva.]

bodi.katalin_319_25

1811

81. Bokréta – recenzió Fáy András kötétéről**Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1811. May, 167–169.**

Pesth, bey Matth. Trattner: Bokréta mellyel¹ Hazájának kedveskedik F. F. A. – (D. i. Blumenstrauß, dargereicht dem Vaterlande von Andreas Fáy von Fáj. 1810. 148 S. 8.)

Diese poetischen Erstlinge eines liebenswürdigen Jünglings (er wohnt zu Gomba, in der Pesther Gespannschaft) dürften von dem gewöhnlichen Leser, wegen des Mangels an Correctheit und savoir faire, ganz anders, als von dem Kunstkundigen aufgenommen werden. Es fehlt diesen frühen Lenzblumen zwar der Farbenschmelz, mit welchem Flora ihre späteren Kinder ziert; einige tragen auch die Schuld des Clima, unter welchem sie geboren sind, die allermeisten sind von einem unfreundlichen Nordhauche, ehe sie zur vollen Blüthe gelangen konnten, angeweht und zusammengeschrumpft worden. Doch mangelt den meisten weder der süsse Duft, noch der Schmuck der Farben, und dieser Strauss erregt die Hoffnung, dass die späteren Blumen, die dieser Boden tragen soll, viel vollkommener und erquickender seyn werden. Schade, dass den V[er]f[asser] keine geübtere Hand bey der Ausgabe geleitet hat; denn ihm verlieh Mutter Natur eine rege Phantasie, zartes und warmes Gefühl. Seine Sprache wird sich durch mehr Uebung läutern; er bewegt sich schon jetzt leicht, welches bey der bekannten Schwerfälligkeit der meisten Dichter und Schriftsteller Ungarns kein geringes Verdienst ist.

Das kleine Stück, *Chloe*, S. 6 ist wohl gelungen. „Auf die Wangen meiner Chloe reiht die Scham, da ich sie um Küsse bitte, Rosen. – Fliegen ihre Seufzer um mich, so bedecken Lilien ihr Antlitz.“ Das aus 19 Stanzen bestehende Lied *Panasz* (die Klage) S. 19 hat auch viele Schönheiten. Schade, dass es nicht gedrungener ist. S. 11 *Vígasztalás* (die Aufmunterung), S. 14 *Eggy barátom Rózsijára* (an die Rosalie eines meiner Freunde) und S. 15 das mit vieler Lebhaftigkeit und schalkhafter Laune gesungene *Juratus-dal* (Juraten-Lied) wären werth, von Csokonay gesungen worden zu seyn; so wie S. 49 a' *kettős Tavasz* (der doppelte Frühling), A' *Szeretők* (die Liebenden) S. 63, a' *fülemiléhez* (an die Nachtigall) S. 67 zu den glücklicheren Versuchen im Ungarischen gehören.

S. 71 beginnen Epigramme in gereimten Versen, und Fabeln in Prosa, und berechtigen den Leser zu frohen Erwartungen für die Zukunft. So ist besonders A' *Szarka és Kuvik* (die Elster und der Todesvogel) S. 94 gelungen. Verwandt mit einem Kleistischen Liede ist S. 70 A' *Részeg* (der Betrunkene).

S. 99 folg[ende] stehen vier übersetzte Stücke aus Wielands Sympathien, und S. 122 folgt die Harfeninsel von Lafontaine. Die schöne Literatur der Deutschen hat weit vorzüglichere Produkte, welche würdiger gewesen wären, ins Ungarische übertragen zu werden.

S. 132–142 stehen acht Lieder von einem andern Jüngling, Karl von Cserépi, siegwartisirenden, süßlichten Tones. Doch kann man auch von ihm für die Zukunft etwas Besseres erwarten.

82. Virgilius' Énéisse – recenzió Baróti Szabó Dávid fordításáról**Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1811. Juny, 304–317.**

Béts (Bécs), *Doll Antal' Költségével: Virgilius' Énéisse* (Aeneide). Fordította Baróti Szabó Dávid. Első Kötet. I-V Ének. 1810. (Virgils Aeneide. Uebersetzt (in Hexametern) von David

¹ melyel [Emendálva.]

Szabó aus Barót. I. Band. I-V Gesang. Wien, auf Anton Doll's Kosten. 1810. gr. 8. XII und 207 S. Mit dem von Kininger gezeichneten, zuerst durch Czetter in punctirter Manier gearbeiteten, jetzt von Blaschke neu gestochenen, sehr wohl getroffenen Bildnisse des Uebersetzers.)

Seite III bis VI steht eine Zueignung in Prosa an Herrn von Pyber zu Virt bey Komorn, datirt März 1806. Wir ersehen aus dieser, dass H[er]r Szabó, der bey dem Archigymnasium zu Kaschau 30 Jahre hindurch Rhetorik docirte, seit 1800 in Pyber's Hause wohnt, und durch diesen und den Pleban Karl Döme zur Uebersetzung des Virgil ermuntert worden sey. S. V erzählt H[er]r Sz., er habe die Arbeit im Jahre 1804 – „welches das 66ste meines Alters war“ – begonnen, und S. X in der Vorrede, datirt 1808 im July, wird gesagt, sein Freund B. habe die Uebersetzung aller zwölf Gesänge durchgesehen. Die Arbeit war also in einer kürzern Zeit als in vier – ja vielleicht in zwey Jahren fertig.

Vorrede S. VII–X. ¹ „An den Leser. In Virgil stelle ich dir einen Dichter in ungarischem Gewande (öltözet) vor, der im Heldengedichte nach Homer weder unter den Griechen noch unter den Römern seines Gleichen gehabt hat. Die Eigenschaften der weisen Anordnung einer durch grosse Schwierigkeiten vollbrachten Handlung und einer besondere Ergötzung erregenden vollkommenen Darstellung hat er in seiner Aeneide ganz erschöpft. – Diess wissen alle, die den Virgil näher kennen, und es ist eine gleichsam unwiderlegbare Meinung, dass das Heldengedicht um so vollkommener ist, es mag in welcher Sprache immer geschrieben werden, je mehr es dem seinigen gleicht. Daher kommt es, dass vorzüglichere lateinische Dichter sein Beyspiel in ihren Arbeiten, so weit es möglich ist, gleichsam zur Richtschnur zu nehmen trachten. Was die ältesten Vorfälle, die Auslegung fabelhafter Dichtungen, die sittlichen Lehren, die reine Darstellung der Liebe, Beyspiele, die zum frommen Lebenswandel mahnen, die lebhaften Abbildungen der Affecte, der Personen und der Oerter, die nüchternen Vergnügungen u[nd] s[o] w[eiter] betrifft: so verschwinden vor diesem grossen Dichter alle Romanenverfasser. Er vermag sowohl in Hinsicht seines Lebens, als in Hinsicht seiner Schrift (obwohl er in abgöttischer Blindheit und in verdorbenen Zeiten gelebt hat) viele getaufte heutige Heiden zu beschämen.“ –

Aus den hier fast wörtlich übersetzten Zeilen der Vorrede sieht der Leser, der den Virgil und seine Ausleger kennt, und das, was H[er]rn Sz. eigenthümlich zugehört, zu unterscheiden vermag, aus welchem Gesichtspunkte der ungarische Uebersetzer seinen Autor gefasst habe. Rec[ensent] weiss, dass von Virgil auch etwas anders noch als seine Kunst und seine liebliche Sprache zu lernen sey. Aber ihm däucht, dass wer ihn liest, um bey ihm sittliche Lehren und Beyspiele, die zum frommen Lebenswandel mahnen, zu hohlen, der habe mit Virgil auf ewig verdorben; und wem kann es einfallen, Virgil und Romanenschreiber in eine Parallele zu bringen?

Uebersetzungen gerathen nur dann wohl, wenn die Manier des Uebersetzers der des Originals so nahe kommt als möglich. Wir setzen noch einen Abschnitt der Vorrede S. IX hieher. – H[er]r Sz. erzählt hier, seine Uebersetzung habe seinem Freunde B. viel zu verdanken. ² „Dieser széles-tudományú (*vastae eruditionis*) és egyszersmind gyönyörű-tollú jeles Poéta (*et insimul deliciosi calami insignis Poeta*) 's nagy hazafi (*atque fidus patriae filius*) – vernehmend, dass viele das Werk auch schon gedruckt zu sehen wünschten, mahnte und bat mich oft in seinen Briefen, dass ich damit (das ist mit der Herausgabe)³ nicht eilen möchte;“

¹ [Ez az idézőjelbe tett szakasz fordítás Baróti Szabó Dávid *Az olvasóhoz* címzett előszavából, lásd a jegyzetet.]

² [Ez az idézőjelbe tett szakasz (Kazinczy betoldásával) fordítás Baróti Szabó Dávid *Az olvasóhoz* címzett előszavából, lásd a jegyzetet. A latin nyelvű betoldások a magyarul idézett kifejezések magyarázatához, a felkiáltójeles közbeékelés (leider ist der kluge Rath nicht befolgt! / sajnos a bölcs tanácsot nem követte!), továbbá a jelölt zárójeles megjegyzések Kazinczytól származnak]

³ [Kazinczy megjegyzése.]

– leider ist der kluge Rath nicht befolgt! – „dass ich mich, so viel es möglich wäre, an den im Lateinischen ausgedrückten Sinn überall genau anhalten (magamat kötelezném, ein ungewöhnlicher und verunglückter Ausdruck; soviel als memet obligarem)¹, – die begangenen Fehler ausrotten wolle, u[nd] s[o] w[eiter]. Ja er bot, zu Folge unserer langwierigen, getreuen Freundschaft, und unserer das Wohl unseres süssen (wie das dulcis im Lateinischen, statt des auch ziemlich süsslichten *lieben*)² Vaterlandes bezweckenden wahren und eifrigen Einigkeit, seine Dienste aus eigener Bewegung an; er that bereitwillig in Stunden, die ihm seine ämtlichen Geschäfte und andere dringende Arbeiten leer liessen, auch das: dass er die zur Uebersicht ihm zugeschickten zwölf Bücher einzeln ganz durchlas, mit dem Lateinischen aufmerksam verglich, die Fehler (gáncs, was Rüge verdient)³ fleissig auszeichnete, und mehreremahlen besserte er auch selbst daran (sic).“ – Es spricht hier nicht ein Schriftsteller des XIX. Jahrhunderts, nicht der, der den Virgil übersetzte, sondern der Schatten eines Pesti Gábor oder Tinódi lässt seine hohle Stimme aus Gräbern zu uns herauf schallen. Wahrlich, es ist nicht übel gethan, Romane der besseren Gattung sich zum Studium zu machen; sie lehren uns wenigstens, nicht unbehülflich schreiben.

Ungarns Büchermacher sind nicht gewohnt, sich recensirt zu sehen, und demjenigen, der hier spricht, ward es schon nicht ein Mahl übel gedeutet, dass er sich zum Censor über die Schriften seiner Landsleute aufwarf, dass er sie die Revüe passiren lässt, und dass ihm Tros Rutulusve fuat keinen Unterschied macht. Diess soll indess den Rec[ensenten] nie beirren, ihm nie eine Apologie abzwängen; aber er wünscht, dass diejenigen, die sich an seiner Anmassung ärgern, einsehen möchten, wie sehr Recensionen die Literatur eines Volks fördern können. Rec[ensent] kennt nichts Beschämenderes, als ein unverdientes oder auch nur feiles Lob, und ihm ist begründeter, belehrender Tadel willkommen als das Ausschreyen eines albernern Präco. – Verhältnisse zwangen ihn zu dieser Episode, und er bittet ungarische Leser der Annalen, diese nicht überschlagen zu wollen.

Vor allen andern ein Paar Worte über den Dialect und die Eigenheiten des Uebersetzers. – H[er]r Sz. ist ein Székler, und hält viel darauf, es zu seyn, weil ein gewisser H[er]r Vilmányi Libécz Mihály, Corrector oder vielleicht gar Setzer in einer Buchdruckerey 1558 (Virág 's Magyar Poeták. Pesth 1804 S. 30) einen Vers hinterliess: kikkél (bey den Székclern) *tiszta magyar nyelv' maradéka vagyon!* – Rec[ensent] widerspricht dieser Libécz'schen Meinung, und behauptet, wer ungarisch schreiben will, muss sich nicht an die Mundart der Székler (denen die Primatie ganz und gar nicht zukommt; man sehe den Streit zwischen H[er]rn Szabó und Révai und Rajnis), nicht an die der Siebenbürger, der Debrecziner, derer um Tokaj oder über der Donau, halten, sondern den einzigen Dialect der Gelehrten, das ist die *Schriftsprache*, mit Zuziehung dessen, was der Gebrauch fordert, Etymologie, Analogie und Euphonie anrathen, und geläuterter sicherer Geschmack erlaubt, befolgen. Die Székler mögen fordíttás, taníttói, egészs, und magass und szoross, und vólt, vólna, töltöm, Enéisse, und mássa (S. VII) sagen; Rec[ensent] weiss, dass alles diess nicht nur bey Székclern, sondern auch sonst im Lande gesagt wird; so wird aber niemand sprechen und schreiben, der mit Taubheit nicht geschlagen ist, und über seine Sprache und die Mittel, sie zu reinigen und zu verschönern, nachgedacht hat; denn warum sollte man in einer Sprache, die ohnehin sich zu Längen hinneigt, das t in fordíttani, taníttani verdoppeln, da das i einen Accent hat? wozu in vólt und vólna das o durch den Accent lang machen, da das ganz ähnliche holt, halt und halna uns lehrt, dass dort kein Accent nöthig ist? wozu egészs und töltöm, magass und szoross sagen und schreiben, da das schönere egész und töltöm, und magas und szoros auch gebräuchlich, und richtig gebräuchlich ist? wozu endlich das s in den Nominibus, die ihre Pronomina als suffixa mit sich verschmolzen haben, verdoppeln, da H[er]r Sz. sehr gut weiss, dass die Sprache diese

¹ [Kazinczy megjegyzése.]

² [Kazinczy megjegyzése.]

³ [Kazinczy megjegyzése.]

Verdoppelung nicht fordert (er sagt ja selbst S. 21 Ott, hol Akillesnek *vasa* Hectort földre terítte, und S. 18 Ganiméd' fényes tisztségre jutása), und dass kedvesse statt kedvese und mássa statt mása zu sagen, eine wahre Anomalie ist? Wer Ohren zu hören hat, wird mit H[er]rn Sz. Énéisse¹ statt eneise (es klingt wie enejse) oder mit ihm Száturnia (Szäturnia), wer mit ihm Lávínia (Lävínia) und Lätziom (Lätziom) sprechen und schreiben? Und wenn Dichter nicht das Ihrige zur Verbreitung einer richtigeren und schönern Aussprache beytragen, wenn sie die schwerfällige, rauhere und rohere Aussprache noch lehren, wo soll jene das Volk hernehmen? Adduxere sitim tempora! Pedanten und sorglose Scribenten haben schon viel verdorben. – Doch endlich zur Hauptsache.

I. Gesang V[on]. 1–10. An der Exposition – bey Virgil 7 Zeilen, bey Sz. 10 – findet Rec[ensent] nicht viel zu rügen. Wer mit der Schwierigkeit, einen classischen Dichter in Versen zu übersetzen, bekannt ist, weiss, dass nur bedeutende Abweichungen, Zusätze und Auslassungen zu verargen sind; weiss, dass diese keinen Tadel zuziehen dürfen, wenn nur der Ton getroffen ist. Wer Wort zu Wort sich an seinen Autor hält, der kann sich unmöglich frey bewegen. „Nicht so redlich, wäre redlicher!“ sagt der Prinz zu Conti dem Mahler in der *Emilia Galotti*. Die Amplificationen: ledöntött² Trójából – útnak eredvén népivel – sokféle veszélyre – megtelepedhetvén végre – kihozott rég Istenit új honyába – diadalmas – híres – nemzetek aszszonya möchten also Nachsicht verdienen. Doch findet auch hier der Leser das seinem Ziele mit gigantischen Schritten Zueilende, diesen Kampf mit Hindernissen Mahlende, dieses Prägnante, Elliptische, das er in Virgils Zeilen findet? Man übertrage den achten Vers des H[er]rn Sz. in das Deutsche „und die herausgebrachten vorigen Götter in seiner neuen Heimath absetzte“ und halte ihn mit dem Hemistich: Inferretque Deos Latio zusammen. Mitten im Buche würde das nicht auffallen; aber hier stört es die Harmonie, weil es zu dem Gedrängten der übrigen Theile des Absatzes nicht passt. Virg. V. 21, 22 Hinc populum late regem, belloque superbum Venturum excidio Libyae; sic volvere Parcas. Man vergleiche diese zwey Zeilen mit den vier Zeilen des Hrn. Sz. S. 18, oder v. 25–28: Nec dum etiam caussae irarum etc. 'S még ki nem állt szivéből régi keserve; *Róva maradt* (!) Paris' nem várt ítélete, 's fennvan Mindég a' szép | ségén | tett nagy | sérelem³ és a' (– welch' ein Hinken! nicht Eine Cäsur in dem ganzen Vers, und überdiess noch ein a' als Lückenbüsser!⁴) Gyűlölt nem, 's Ganiméd' fényes *tisztségre-jutása* (!). Wo ist denn das Hehre sic volvere Parcas in a' Párkák így rendelnék a' sorsot íranta hin? Glaubt H[er]r Sz., dass Virgil mit dieser ungarischen Uebersetzung, wenn er sie sähe und verstünde, zufrieden wäre? – Das iactatos aequore toto Troas, reliquias Danaum atque inmitis Achilli, arcebat longe Latio, übersetzt H[er]r Sz. so: 'S az elomlott Trója' vitézit a' Görögök' 's vad Akillesnek vérlepte kezétől megszabadúlt maradékot, alá 's fel 's *tétova* hányván a' szélvész közepett Latziomtól meszsze vetette. Ganz in der Manier der Vorrede, nur dass hier Virgil doch durchschimmert. – Virgil V. 36 aeternum servans sub pectore volnus; szíve' sebet mindég fájlalván (!). – 46 ast ego, quae divum incedo regina; Én pedig, a' nagy egek' főbb aszszonya (!). – 50. Talia *flammato* secum Dea *corde volutans*, nimborum in patriam, *loca foeta furentibus austris*, Aeoliam venit. Felforrván ezeken, a' *zűrzaroknak helyére*, Eoliába megyen. – 58. Ni faciat, maria ac terras, coelumque profundum Quippe ferant rapidisecum, verrantque per auras. Másként a' földet 's az eget, mind *szerte ragadnák* (sehr gut und virgilisch) és a' tengereket, 's Kifeszítnék régi helyekből (das ist aber sehr nicht gut und nicht mehr virgilisch.) – 69. Incute vim ventis. Küldd rá a' szeleket. Diess ist sehr arg. – 77 jussa capessere, *szavadon eljárni*, selbst in Prosa zu prosaisch. – 79 epulis adcumbere divum: az Istenek' *asztala* mellé ülhetek (!). – Bey v. 81 Haec ubi dicta und 102 Talia jactanti stridens aquilone procella velum adversa ferit

¹ énéisse [Emendálva.]

² ledöntött [Emendálva.]

³ a' | szép ségén | tett nagy | sérelem | [Kazinczy levele alapján emendálva.]

⁴ Luckenbüsser [Emendálva.]

hebt sich auch der Ton bey H[er]rn Sz., und diese zwey Stellen gehören zu den besten im Buche. Sie beweisen, dass H[er]r Sz. seinen Dichter auch sonst trefflich hätte zu übersetzen gewusst, und dass Ungarns Sprache dazu geeignet sey. Die gerügten Mängel sind wohl der Leichtigkeit, mit der H[er]r Sz. gearbeitet hat, und seiner Eile zuzuschreiben, von der ihn sein Freund B. abzuhalten versuchte. Mondotta; 's az odvas¹ Hegybe *belé szegvén* (sehr gut) villáját, félre nyomítá a' fedelét. Das a' hätte wegbleiben sollen, warum nicht a' fedelet? Valamerre lehet, *nagy-zúgva kitörvén* a' Szelek (trefflich), a' földön *zivatart teregetnek* (sehr gut); *üvöltve meglepik* a' tengert; 's innen Notus, Eurus amonnan, (creberque procellis Africus) 's a' *gonosz* Afrikus egyszersmind nekidölve, tövéből felkeverik, 's dúlt habjait a' partokra kihányják. *Elrémülve* kiált az Hajós, *csikorognak az árboczfákon* a' kötelek. Intonuere poli, et crebris micat ignibus aether, *Csattog* az ég, 's a' villámok szakadatlan omolnak (nicht das Virgilische Bild!) –

Wir kommen zu der bekannten schönen Stelle im Virgil: Ac veluti magno in populo quum saepe coorta est seditio. Hier die Stelle im Ungarischen S. 24: És valamint mikoronn egymás közt pártot üt a' nép, a' pórság felmérgekedik (saevitque animis ignobile volgas, im Ungarischen ein ganz gemeiner, im Lateinischen ein edler Ton der Verachtung), 's már szerte repülnek a' kövek és üszkök: fegyvert nyújt a' harag: akkor hogyha jeles jámbor 's fő-rendű férjfi, szemébe ütközik – – – (pietate gravem ac meritis si forte virum quem conspexere). Also pietate, unbescholtener Wandel und hohe Ehrfurcht gegen Götter, ist jámbor (friedlichfromm)? also meritis (bürgerliche Tugenden) ist fő-rendű (Ansehn, das Geburt oder Reichthum gibt)? also decorus (hier strahlend, glänzend) ist jeles (mässig bezeichnet)? also conspexere ist szemébe ütközik (von ungefähr in die Augen fallend, und nicht weil der imponirende Mann zum Sprechen sich von seinem Sitze erhob)?

Es würde Rec[ensenten] zu weit führen, wenn er weiter so fortführe. Er kann aber eine merkwürdige Stelle in Virgils Aeneide II. 575 nicht unberührt lassen; sie gehört zu denjenigen, die Unachtsame nicht bemerken. Subit ira, candentem ulcisci patriam (*elragad a' bú, megbosszulni hazám' dőltét*) Diese übersetzt H[er]r Sz. S. 80 so: Felgyúladt haragom (eine gemeine Phrase) 's Kedvem jött (mich wandelte die Lust an) *édes* hazámnak vég romlásáért bosszúmat töltöni rajta. H[er]r Sz. ist ein grosser Freund von Dilatationen. Ein Kenner Virgils, eben so wie des Sallust und Tacitus, sollte das nicht seyn. Cadentem ulcisci patriam ist ihm *wegen des gänzlichen Ruins meines lieben Vaterlandes*, und sceleratas sumere poenas *an ihr* (Helena) *meine Rache auslassen*. Wie kann der, der Virgil versteht, so kraftlos übersetzen! Und dann das süßlichte Epitheton: *édes*, süß! Man möchte es als ein in dem niedrigen Haufen und foemines ululatu aufgeklautes, und Elenden so oft nachgeplappertes, durch Verräther so oft entheiligt verwünschen!

²Rec[ensent] hatte gehofft, dass H[er]r Sz. bey Stellen, die im Virgil zu den bekanntesten und schönsten gehören, seine ganze Kraft anwenden wird; aber er fand sich nur zu oft getäuscht. Solche Stellen sind:

I. v. 254–256. Olli subridens hominum sator, atque Deorum,
Vultu, quo coelum, tempestatesque serenat,
Oscula libavit natae;

Bey Szabó: Rája veté szemeit, 's mosolyogván a' Nagyhatalmú,
Olly ábrázattal, millyennel fényre deríti
A' felhőzet után az eget, *csokolja leányát*.

Wo ist die Idee des wollüstigen, des göttlichen Kusses hin? –

¹ [Rossz tördelés emendálása, amely külön sorban emelte ki a folytatólagos idézet első szavait (Mondotta; 's az odvas).]

² [Kazinczy külön lapon küldi el ezt a betoldást az idézetek összehasonlításával. Lásd a jegyzetben.]

I. v. 402 ff. Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,
Ambrosiaequae comae divinum vertice odorem
Spiravere: pedes vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit Dea. Ille ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus:

Bey Sz. Mondta, 's tovább állott: ragyogott rózsás nyaka, 's kedves
Illatokat lehegett fejről haja; sarkig alá-folyt
Gyenge ruhája; 's hogy Istenné, járása mutatta.
Ő, hogy ez, anyja, megismérvén, így szállal utána.

Acht a am Ende der Sätze! und die Uebersetzung ohne alle Anmuth.

IV. v. 638, 639. Litoria litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: — —

Bey Sz. Partunk partjokkal, vizeink vizeikkel örökké
Víjanak, és hadaink hadaikkal. — —

IV. v. 653 ff. Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Urbem praeclaram statui, mea moenia vidi:

Bey Sz. Éltem, 's a' ki szabott pályát már végre futottam;
'S most jeles árnyékom le fog a' föld keblibe szállni.
Szép nagy [várast] alkottam, bástyákat emeltem. — —

IV. v. 689. — infixum stridet sub pectore volnus.
Ter sese attollens, cubitoque innixa, levavit;
Ter revoluta toro est, oculisque errantibus, alto
Quaesivit coelo lucem, ingemuitque reperto.

Bey Sz. — bugyogva foly a' mély seb mellyének alatta.
Háromszor fellökte magát, 's könnyökére vetette,
Háromszor lerogyott ágyára, 's az égre tekintvén,
Fényt keresett bolygó szemivel, 's hogy látta, sohajtott.

H[er]r Szabó sollte, ehe er die rückständigen sieben Bücher herausgibt, die Uebersetzung der fünf schon gedruckten noch ein Mahl durchsehen, und das unsterbliche Werk der Nation so übergeben, dass sein Name aufrecht bleibe, auch wenn er längst zu den Untergöttern abgegangen ist.

83. Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. September, 322–326.

Ofen, mit Schriften der königl. ungarischen Universität: Poémák. Irta Virág Benedek, néhai Kir. Professzor. (D. i. Gedichte. Von Benedict Virág, gewesenem königl[ichen] Professor.) 1811. 80 S. 8.

Als das schreckliche Feuer zu Ofen im September des Jahres 1810 ausbrach, lief H[er]r Abbé Virág zu seinem Freunde, dem griechisch nichtunirten Pfarrer von Ofen, Vitkovics, um ihm beym Retten seiner köstlichen Bibliothek Dienste zu leisten. Unterdessen brannte seine

Wohnung ab, und alle seine Arbeiten (Poesieen und ein grosser Theil des zweyten Bandes seiner *Magyar Századok*) wurden ein Raub der Flamme. Ihm blieb nichts, als was er an hatte. Rec[ensent] freut sich, diesen schönen Zug seiner Seele erzählen zu können. Glücklicherweise hatte er seine Uebersetzungen aus Horazens Sermonen und Episteln einen Tag vor dem Brande H[er]rn von Kondé ausgeliehen, manches war auch in Briefen dem Rec[ensenten] mitgetheilt. Was so gerettet blieb, das eilte nun der Dichter dem Druck einstweilen zu übergeben, bis er es mit seinen schon 1799 gedruckten Poesieen herausgeben kann.

Zwey Oden aus dem Horaz: Diffugere nives und Otium divos rogat machen den Anfang. Sie sind so, wie man sie von Virág erwarten kann, gerathen. Dann folgen kleine Stücke: Aurora S. 7. Széphalom S. 8. An den Grafen Illésházy S. 9 und 10, ein Gedicht in ungarischen Hexametern, welches ein anderes Gedicht in lateinischen Hexametern, die H[er]r Virág an diesen verehrungswürdigen Freund der Literatoren vor 10 Jahren gedichtet hat, in sich aufnahm. An Kondé S. 11. Dann das Qui fit, Maecenas, – das Olim truncus eram – Ibam forte via sacra – Hoc quoque Tiresia – Urbis amatorem, Fuscum – Prisco si credis – Cum tot sustineas – und Flore, bono claroque – S. 66. eine Epistel an den H[er]rn Gubernial-Secretär von *Kenderesi* in Siebenbürgen. – S. 68 drey Epigramme an einen Ungenannten. S. 69 ein lateinisches Gedicht an den k[öniglichen] k[aiserlichen] Bücherrevisor H[er]rn Madarassy. S. 70 und 71 ungarische Hexameter an den Domherrn zu Veszprém Vajky und an H[er]rn Nagy von Perecseny. S. 72 ein Lied, S. 73 eine Ode an H[er]rn v[on] Kápolnay. S. 77 kürzere Gedichte an Vitkovics, Horvát und Szemere und eine kurze sapphische Ode an Ferenczi, S. 78 Epigramme an Gregor Edes, S. 79 wieder ein Lied. Den Beschluss macht eine Apologie in scherzhaftem Ton. – Das Lied S. 72 gesungen an den Ufern der Weichsel ist nicht von dem Dichter, sondern von seinem Freunde, dem Rittmeister bey Kaiser-Husaren H[er]rn *Joseph v[on] Csechy*, und H[er]r V[irág] hätte diess bemerken sollen. Er selbst hat ja die Weichsel nie gesehen.

Der liebenswürdige, gutmüthige und doch schalkhafte Charakter des Dichters spricht sich in diesen Gedichten ganz aus. Horazische Uebersetzungen gerathen ihm mit unter auch darum so trefflich, weil sein Geist mit dem des Flaccus gewiss gleich gestimmt, ja nahe verwandt ist. Wer mit Horaz mehr bekannt ist, als dieses gemeiniglich zu seyn pflegt, und wer das Glück hat, diesen kleinen, wohlbeleibten, in dem bunten Gewimmel der Thoren nichts wünschenden, nichts affectirenden, selten und wenig sprechenden (*raro et perpauca loquens. Horat.*) Mann persönlich zu kennen, ihn, der die Narren so gutmüthig verträgt und so gutmüthig und, gleich seinem Vorbilde, lachend durchhechelt (diess geschieht auch hier in zwey Gedichten, und wir wollen wetten, die guten Männchen, an die sie gerichtet sind, haben sie wohl gar für Aeusserungen von Achtung genommen) – der hat ungefähr eine Idee, wie Horaz ausgesehen haben mag. Eben die feine Ironie, eben die Urbanität, eben die heilige Anhänglichkeit an alle die, die sein Herz schätzt und liebt, eben diese Gluth für alles, was edlen Menschen heilig seyn muss, ohne je dadurch aus seiner Ruhe herauszukommen. Virág ist als Mensch eben so werth, gekannt und studiert zu werden, als er es als Dichter ist, und als solcher darum werth, weil seine Poesieen den liebenswürdigen Mann so ganz darstellen.

Ueber den Werth der hier angezeigten Gedichte haben wir nichts nöthig zu sagen. Sie sind so, wie sie von Virág erwartet werden können. Seine Manier spricht sich hier noch mehr wie in seinen vorigen Gedichten aus. Wir merken nur für nicht gelehrte Leser an, dass die kleineren Stücke, wie die an Vitkovics, Horvat und Szemere, Feldblumen gleichen, denen hohe Färbung und hoher Geruch zwar abgehe, die aber durch Zartheit anziehen. Für gelehrte Leser geben wir einen Wink, dass die Uebersetzungen aus dem Horaz, – besonders das Olim truncus eram und das Ibam forte via sacra sie zum lauten Lachen und zur Bewunderung des Meisters bringen werden.

Zum Schluss ein Paar Worte an den achtungswürdigen Künstler *Falka*, mit dessen *Klein-Cicero*-Schriften das Werk gedruckt ist. Die Schönheit dieser Schrift fesselt das Auge des

Lesers, und Ungarn kann auf ihn eben so stolz seyn, als Frankreich auf seinen Didot und Deutschland auf Prillwitz es ist. Aber sein b ist so bäuchig und sein M so ausgehungert, dass sie uns an die mageren und fetten Kühe erinnern, welche der König in Egypten im Traume sah. Auch geht der obere Ast in dem K nicht so weit heraus, als er gehen sollte. Diese drey Buchstaben verdienen wohl, dass sie H[er]r Falka neu schneide, um die Schrift durchaus schön zu machen.

84. Hubay Miklós' költeményes Munkái – recenzió

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. October, 65–66.

Pesth, bey Trattner: H. (Hubai) Hubay Miklós' költeményes Munkái (Munkáji). (Poetische Werke von Nicolaus Hubay von Huba.) 1809. in 8. S. 163. Mit einem Kupfer.

Eine wahre Sudeley! Das elende Machwerk, welches H[er]r H[ubay] vielleicht mehr aus Mangel an Einsicht als aus einer unverzeihlichen Arroganz *poetische Werke* benannt hat, ist im Fache der Literatur eben das, was das Octavkupfer, das vor dem Titelblatte steht, – bey den schweren Zeiten mag es seine 4 bis 5 Gulden doch gekostet haben – im Fache der Kupferstecherey ist. Wie sollte der die schönsten Blüthen des menschlichen Geistes – lyrische Gedichte, – hervorzubringen im Stande seyn, der es nicht einmahl so weit gebracht hat, dass er eine Zueignung und eine Vorrede, wir sagen nicht schön, sondern auch nur *leidentlich* zu schreiben weiss? Rauschende Worte, süsslichte Phrasen, die der V[er]f[asser] hie und da aufgeklaut hat, und mit welchen er nun sein arges Spiel treibt, machen den Dichter nicht aus; und wer dem Kitzel, als Versmacher aufzutreten, nicht zu widerstehen vermag, sollte doch wenigstens zu reimen und zu scandiren wissen, was aber unser Poet auch ganz und gar nicht kann. Seine Versündigung gegen Dichtkunst, Versification und Sprache hat er durch ein vermessnes Plagiat an dem unsterblichen Sängern an der Limmath aufs höchste getrieben, indem er Gessners Schöpfungen in Stücke brach, und die Hälfte der einen Idylle zur Hälfte der andern fügte, um sagen zu können, (siehe die Vorrede zu den Idyllen,) er sey ein origineller Idyllendichter.

H[er]r H[ubay] ist Advocat und lebt in dem Gömörer Comitatz. Non satis adparet, cur versus facit.

85. Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevéről – recenzió Horvát István kötétéről

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. December, 299–304.

Pesth, gedruckt bey Mathias Trattner: Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevéről. Értekezék¹ Horvát István, a' Pesti fő Iskolánál Praesidiális Actuárius és az Ország Bírói Hivatal Secretáriusa. (d[as] i[st] Ueber den veralteten deutschen Namen *Ofen* der königl[ichen] freyen Stadt Pesth. Eine Untersuchung von Stephan von Horvát, Präsidial-Actuar bey der königl. Universität von Pesth und Secretair der Würde des Judicatus Curiae Regiae) 1810. 63 S. in 8.

Der gelehrte Vf. ward 1784 den 3. May zu Stuhlweissenburg von adeligen Aeltern geboren,

¹ Értekezék [Emendálva.]

und Nikolaus Révai, Professor der ungarischen Sprache und Literatur an der Universität zu Pesth, hatte so viel Achtung für ihn, dass er bey Annäherung seines Todes (1. April 1807) in einem Schreiben, das Rec[ensent] vor sich hat, diesen sich zum Nachfolger von dem Judex Curiae, Herrn von Ürményi¹, als Protector der Universität, erbath. Merkwürdig sind Révai's Worte darin: „Und wenn ich noch 50 Jahre lehren könnte, so glaubte ich doch nicht, wieder einen zweyten Horvát zum Schüler zu erhalten.“ Rec. muss das Urtheil des grossen Mannes bestätigen. Wer den vortrefflichen jungen Mann kennt, muss noch beyfügen, dass er ausser seinen ausgebreiteten und soliden Kenntnissen einen eisernen Fleiss, eine strenge Wahrheitsliebe, viel Energie und die liebenswürdigste Humanität sammt dem feinsten Tone des Umgangs in sich vereinigt.

Unter dem Namen *Ofen* versteht man jetzt die königl[iche] freye ungarische Hauptstadt, die ungarisch und lateinisch Buda heisst, und der Stadt Pesth gegenüber an dem rechten Ufer der Donau westlich liegt. Dass dieses einst anders gewesen seyn mochte, war uns bis jetzt gänzlich unbekannt. Die Entdeckung verdanken wir dem gelehrten V[er]f[asser], und da sein Werk in die lateinische oder deutsche Sprache noch nicht übersetzt ist, so hofft Rec[ensent], den Dank der Leser unserer Annalen zu verdienen, wenn er daraus einen gedrängten Auszug macht.

Sylvesters ungarisch-lateinische Grammatik, gedruckt zu Ujssiget 1559, ist auf unsere Zeiten in einem einzigen Exemplar, das in der Sinaischen Bibliothek zu Debreczin sich befindet, gekommen. Kazinczy nahm davon eine Abschrift, und liess sie in dem ersten Bande seiner *Magyar Régiségek*² és *Ritkaságok* (ungarische Alterthümer und Seltenheiten), Pesth 1808, neu abdrucken. Unser V[er]f[asser] stiess in dieser Grammatik auf folgende Stellen: S. 33. Buda metropolis est Hungariae nostrae – – quam cur Germani nostri lingua sua *Ofen* vocent, nondum plane intelligo, cum alia sit urbs Pest, alia Buda. S. 32 sagte Sylvester schon: – – ut: hoc *Pestum*, (ungarisch) *Pest*, germanice *Ofen*. *Kazinczy* glaubte bey dieser Stelle, Sylvester habe aus Unkunde der deutschen Sprache geirrt, und beschuldigte Sylvestern, er habe mit seiner Unkunde der deutschen Sprache auf eine eigene Weise prahlen wollen. Horvát blieb bey dem Satz, dass zu Sylvesters Zeit die Stadt Pest von den in Ungarn lebenden Deutschen *Ofen* genannt ward, und dass *Sylvester sich daran*³ stiess, stehen, und spann seine Untersuchung hier an, welche ihm eine weit reichere Beute gab, als man von der trockenen Untersuchung hätte erwarten können.

Dem gelehrten Philologen war es bekannt, dass das Wort *pest* bey den alten Ungarn einen *Ofen* (fornax) bedeutet habe, und auch jetzt, wiewohl schon veraltet, noch nicht gänzlich ausser Gebrauch gekommen sey, und er führt davon S. 45 bis 52 unwiderlegbare Beweise an. Er fand also mit Sylvester natürlich, dass die Stadt Pesth deutsch *Ofen* heisse, und begriff nicht, wie dieser Name auf die Stadt Buda übergegangen sey. Seine Verwunderung hörte aber auf, als er fand, dass die Stadt Buda eine Colonie, ja ein integrierender Theil der Stadt *Pesth* sey; dass in einem Diplom von 1244 Pesth Gross-Pesth, Buda aber Klein-Pesth heisst, und dass die heutige Festung *Ofen* im J. 1489 sich *Castrum novi montis Pestinensis* nannte. Alles dieses ist mit einem erstaunlichen Aufwande von Gelehrsamkeit über allen Zweifel gesetzt. Wir theilen nun den Lesern unserer Annalen die Geschichte des Orts Ó-Buda (Alt-Ofen), und der zwey Städte *Pest* und *Buda* aus der vor uns liegenden wichtigen Abhandlung mit.

Die römische Colonie Aquincum, später Sicambria, jetzt Ó Buda – (eine Stunde weit von dem jetzigen *Ofen*) – führte den Namen Buduvár, Budvar, Bodvár. „Attila (hunnisch Etele oder Ethele) regalem sibi locum constituit juxta Danubium supra calidas aquas (die warmen Bäder von *Ofen*), et omnia antiqua opera, quae ibi invenit, renovari praecepit, et in circuitu muro fortissimo aedificavit, quae per linguam hungaricam dicitur nunc *Bud-u-var* et a teutonicis *Ecilburg-u* (Ethele'sburg) vocatur.“ *Anonymus Belae Regis Notarius* C. I. – Das Chronicon

¹ Ürményi [Emendálva.]

² Régiségek [Emendálva.]

³ darau [Emendálva.]

Budense, gedruckt zu Ofen 1443 sagt: Et quamvis Rex Atila Hunnis ac aliis gentibus posuisset interdictum, ut eadem civitas non Budavára, sed urbis Atilae vocaretur, Teutonici, interdictum formidantes, Ecelburg eam vocarunt, id est urbem Atilae; Hungari vero interdictum non curantes adhuc eam O-Budam usque hodie vocant et appellant. P. I. §. V. Der Name *Ecelburg* blieb dem Orte selbst 1536, wo der Erzbischof und Kanzler Oláh (*Hungaria et Atila*, Wien 1763 S. 162) sagt: Hungari eam – – Budam, Teutones vero nunc Ecelburg – – nunc a furnis calcis, quae olim ex lapidibus illic coquebatur, *Ofen* vocant. – Wir mussten diess vorauslassen, um dadurch über das, was folgt, Licht zu verbreiten.

Als die Ungarn über die Donau setzen wollten, fanden sie dort, wo jetzt *Pest* liegt, keine Wohnungen, vielleicht nur eine Fährte. Der Anonymus Belae Regis Notarius nennt diesen Ort *portum moger* (Fährte der Ungarn). Der Platz, wo diese Fährte an der andern Seite ans Ufer stiess, wird bey spätern Schriftstellern *Kelem-* oder *Kélény-föld* (Land des Aussteigens) genannt. Als Toxus über die Ungarn herrschte, war an der Stelle des portus moger schon ein kleiner Flecken, der den Namen *Pestvár* (Pestburg) geführt hat, und dieser Fürst schenkte den Ort den ismaelitischen Brüdern Billa und Baks, die ihn durch Handel zu einer blühenden Stadt erhoben. Die anwachsende Stadt baute an der andern Seite der Donau unter dem Felsenhügel (Blocksberg) eine Colonie, die Portus Pest, so wie der Felsenhügel selbst *Mons Pestinensis*, hiess. Der Portus Pest ward, als er mehr bevölkert wurde, das Dorf *Szent Erzsébetfalva*, und die Ansiedeley, die sich über den *Mons Pestinensis* (Blocksberg, auch St. Gellertsberg) ansetzte, erhielt den Namen *Minor Pest* und wuchs so stark an, dass es nun mit dem eigentlichen, grossen Pesth zu wetteifern anfang. *Bela* der IV. baute nun den grossen *mons novus Pestinensis* (die jetzige Festung Ofen) an, und sein Unternehmen ging so von Statten, dass diese neue obere Stadt bis an die Gränzen der alten Budvár (Ethelsburg) sich ausdehnte. So ging gegen das Ende des XVI. Jahrhunderts endlich der Name Buda an die allmählich angewachsene Colonie über; der ungarische Name der älteren Stadt ward auch deutsch durch *Pesth* wiedergegeben, und sein deutscher Name *Ofen* blieb ausschliessend der neuen Stadt an dem rechten Ufer der Donau. Noch im Jahre 1489 begann ein Diplom mit den Worten: Nos Thomas Meyngos dictus, Judex Juratique Cives *Castri novi montis Pestinensis*, und das Insiegel eben dieser Schrift führt die Umschrift S.(igillum) *Civium Budensium*.

Die Stadt *Pesth* hat dem H[er]rn V[er]f[asser] das Bürger-Diplom ertheilt und ein ansehnliches Geschenk in Geld überreichen lassen.

1812

**86. Bion' és Moschus Idylliumai – recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről
Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812.
Februar, 189–194.**

Sáros¹-Patakon: Bion' és Moschus Idylliumai Görögből² magyarra fordítva.
Hexameterekben. 1811. Bion's und Moschus Idyllen. Aus dem Griechischen in's Ungarische
übersetzt. In Hexametern. Sáros-Patak, durch Andreas Nadaskay. 1811. 8. 112 S.

Bücher, deren Herausgabe keine Verantwortung oder unangenehme Folgen nach sich ziehen kann, sollten nie anonym erscheinen, am wenigsten aber Werke, welche zur classischen Literatur gehören. Mit seinem Nahmen so vornehm thun, ist, wo nicht Dünkel, doch eine unnütze Grille. Gemeiniglich erfährt man ihn doch. Man erregt also durch eine solche Anonymität ohne Noth ein beschwerliches Nachfragen, und man propagirt Irrthum oder doch Zweifel sehr oft bis auf die Nachwelt. Unser Uebersetzer, Hr. *Franz Nagy*, Prediger und Professor an dem reformirten Collegium zu Sáros-Patak, hat sich bis jetzt vor jeder seiner Schriften genannt; hier hat nichts als sein geistlicher Stand ihn, diess zu thun, schüchtern gemacht. Recensent kennt Hrn. c Publikum, und weiss, dass es in diesem noch Köpfe gibt, welche es ihm als Sünde angerechnet hätten, ein Werk übersetzt, und unter seinem Nahmen herausgeben zu haben, in welchem folgende zwey Verse vorkommen

*Μισθος τοὶ τὸ φίλαμα τὸ Κυπιδος ἦν ἀγάγης νιν
Οὐ γυνὸν τὸ φίλαμα, τὸ δ' ὧ̃ ζέενε, ἧ' πλεον ἐξείς.*

Auch mag Hrn. N. vorgeschwebt haben, welchen Anfall der würdige Péczeli erdulden musste, weil er, *Prediger zu Komorn!* die Henriade, die Zayre und Alzire und den Mahomet des bösen Voltaire übersetzt hatte. Aber der grosse Mann, der der Schule zu Patak vorsteht, würde Hrn. N. wider Männer, die an so Etwas leicht Aergerniss nehmen, seinen Schutz nicht versagt haben; auch sind die Zeiten, in welchen es noch Mode war, sich über so was zu ärgern, sammt dem Manne, der *Péczeli* anfuhr, nicht mehr. Wir sahen ja, dass Superintendent *Szilágyi*, ein Greis von mehr als 70 Jahren und vom Schlage gelähmt, seine letzten Tage durch eine neuere Uebersetzung der Henriade erheitert hat, und dass es dem Prediger Edes so wie dem schätzungswerthen Manne Fabchich nicht schadete, dass der eine wie der andere seinen metrisch übersetzten Anacreon unter seinem Nahmen drucken liess. Zum Märtyrer oder Helden ist zwar niemand verpflichtet, wofern er sich nicht dazu berufen fühlt, und die egoistische Weisheit unsers Zeitalters scheint den Satz für wahr anzusehn, dass derjenige, welcher sich einer Idee wegen in Gefahr stürzt, von der Narrheit der Donquixotte nicht ganz frey sey. Doch sollen auch bessere Menschen so denken? sollen auch solche stumpf gegen die Freude seyn, das Gute durch manches Opfer befördert zu haben? Hr. N., der Gatte einer achtungswürdigen, gebildeten und sehr bescheidenen Frau, Vater von mehreren lieben Kindern ist, mag uns diese weit aushohlende Reflexion, die wir hier zu machen Gelegenheit nahmen, verzeihen. Er weiss es, dass sie für Ungarns Schriftsteller nichts weniger als entbehrlich ist.

Die zwey Classiker, die hier übersetzt sind, sind nicht bloss in Hexametern, sondern sogar in eben so vielen Hexametern, als die Originale sie zählen, wiedergegeben. Rec. würde dem Hrn. Uebersetzer diese Pünktlichkeit gern geschenkt haben; sie hat viele Härten veranlasst, welche in Bions und Moschus Uebersetzungen gewiss sehr unwillkommen sind. Wir haben die Arbeit des Hrn. N. mit dem griechischen Texte von Anfang bis zu Ende zusammen gehalten, und seine Geduld bewundert; bewundert gleich bey der ersten Zeile, bey dem ersten Wort im

¹ Saros [Emendálva.]

² Görögből [Emendálva.]

Buche, dass er die Arbeit nicht aufgegeben habe. Das schöne, mahlende griechische Wort αἰάζω kann im Ungarischen nur durch Worte baccheischen, tribrachyschen oder daktylischen Schlag's (Kesergem, siratom, jajgatom) wiedergegeben werden, und so war es nicht möglich, den griechischen, weiter im Gedichte noch einigemal wiederkehrenden schönen Vers Αἰάζω τὸν Ἄδωνιν: ἀπόλετο καλῶς Ἄδωνις, und mit dem schönen Hemistich ἐπαιαζουσιν ἔρωτες glücklich zu übersetzen; denn ist denn Kesergem Adóniszt, megholt a' szép Adónisz! und *Jajjal Adónt siratom* megholt, meg, az ékes Adónis! und jajgatnak az Amórok együtt mit ἐπαιαζουσιν auch Eines und das Nehmliche? Wer den Unterschied nicht fühlte! – In Moschus erster Idylle wird von dem entlaufenen Eros gesagt: κακαὶ, φρενὲς, ἀδὸν λαλημα, wie schön! wie süß! Im Ungarischen szíve csalárd, ámbár Kedvelteti szája beszédét. In Bions achter Idylle V, 3 ist vom Hesper gesagt: τόσσον ἀφαιρότερος μήνας, ὅσον ἔξοχος ἄσπρων, Annyival homályosabb a' holdnál, a' mennyivel ragyogóbb a' csillagoknál; Hr. N. übersetzt: Nincsen az Égboltnak szebb csillaga, mint te, csakaz Hold. Man sieht diesem Vers an, dass die schwere Arbeit den Uebersetzer ermüdet habe. Er hätte sie sich erleichtern sollen, und seine auch jetzt Beyfall verdienende Uebersetzung würde dabey gewiss gewonnen haben. ¹Wir setzen Bions dritte Idylle hieher, um unsere Leser selbst urtheilen zu lassen, mit welchem Glücke Hr. N. sie übersetzt habe.

Még mikoron gyermek voltam (ἔθ' ὑπνοντι) jöve Cypria hozzam²,
 A' kis – idős Ámort szép kézzel előmbé vezetvén
 A' ki szemét a' földre szegezte, nekem pedig így szólt.
 Fogd Erósz, Pásztor. Nekem őt te dalolni tanítsad,
 'S elmene. Ἐν osztán pásztordalom', ostoba lévén,
 Mintha tanúlgatná, neki zengve tanítani kezdém:
 Pán minemű kürtöt gondolt-ki, (εὐρὸν πλαγιαῦλον, *hárántsipot*) Minerva mi sípot,³
 Mercurius lantot, cytherát a' kedves (ἄδης nyájas) Apollo.
 Fel se vevé szómat mikor őtet ezekre tanítám,
 Sőt nekem éneklett szeretős-dalt, és lebeszéltte
 Mint szeretett Isten 's ember; mit mivel az anyja.
 Ἐν valamit mondék Erósznak⁴, ezekre felejtém,
 A' mi szerelmesdít mondott el⁵, utána tanúltam.

Die Anmerkungen sind so reichhaltig, dass selbst ungelehrte Leser darin alles finden werden, was sie zum Verständniss nöthig haben. Rec. hätte gewünscht, dass der griechische Text beygedruckt wäre. Allein die von Szentes'sche Druckerey, die erst vor kurzem errichtet worden ist, und vielem Ungemach kämpft, hat griechische Lettern noch nicht in solcher Anzahl, als dazu nöthig gewesen wäre.

In der Einleitung, welche Hr. von *Jankovich* der Szent Györgyischen ungarischen Uebersetzung des Sallust vorangeschickt hat, wird gesagt, Hr. Nagy habe die *Batrachomyomachie* (Patak, 1809) aus dem Lateinischen übersetzt. Hr. von *Jankovich* erhielt diese Nachricht aus einer unwahren Quelle. Wer Vorlesungen über griechische Classiker hält, wer seine Kräfte sogar im griechischen Verseschreiben versucht und geübt hat, der wird die *Batrachomyomachie* und den Bion und Moschus auch ohne den lateinischen Text verstehen.

⁶Möchte der gelehrte und sehr fleissige Mann das ungarische Publicum auch weiterhin mit Uebersetzungen der Classiker, besonders der griechischen, beschenken!

¹ [Innen a versidézet végéig nincs meg a szöveg a Kazinczy által küldött levélmellékletben.]

² hozzam [Emendálva.]

³ misipót [Emendálva.]

⁴ [A kötetben: Ámornak.]

⁵ mondo-tel [Emendálva.]

⁶ [Ez a zárómondat nincs meg a Kazinczy által küldött levélmellékletben.]

87. Mesterségek. Festés, Faragás Nálunk

[I.]

Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1812. Szent György hava [április] 8., I. félesztendő 29. szám, 233–234.

Mesterségek. Festés, Faragás Nálunk.

Felkapom a' szót, mellyet ez Ujság érdemes Kiadója minap a' 143. lapon teve. Minthogy a' Mesterség szeretete nem tanító munkákból, hanem a' remekeknek gondos szemlélésekből merítetik: megnevezek némelly helyeket a' Hazában, a' hol azok, a' kik a' Mesterség eránt vonzódást érzenek, szemeiket gyakorolhatják, lelkeiket emelhetik.

1.) A' Pápai Templom (Veszpr. Várm.) nem tartozik az Ország legnagyobb Templomainak számokba, de szebb izlettel épült, mint sok új nagy Templomaink, belső decoratiójira nézve pedig mind azokat a' mellyeket ismerek, felülmúlja. A' Fő-Oltárt Bécsi Prof. Maurer Hübértnak egy első Martyr Szent Istvánja ékesíti, a' több Oltárokat a' Krakker' festései, kiről alább. A' Templomot építő Földes Úrnak, Gróf Eszterházy Károly Egri Püspöknek, tudatlan emberei a' Maurer' képen Vandalushoz illő vétket követtek-el: valamivel kisebb lévén a' ráma, mellyet a' Véső azalatt készítte, míg Maurer a' Tableaun dolgozott, mint a' meg-érkezett kép, későbbiek voltak a' képet megnyirbáltatni, mint Uroknak erszényét új rámanak csináltatásával terhelni; 's így némelly figura olly formán jelen-meg a' képen, hogy, a' ki a' történetet nem tudja, a' Mívészt fogja vádolni. – A' Statuák ezen az Oltáron Prokóptól vannak. A' kit szerentséje Pápára vezérel, egy két pillantást vessen a' tabernakulum' zöld márványára is, melly egy föld alatt Veszprémben talált régi oszlopból szeldeltetett. Olly szépségű zöld márványt ritkán fog látni. – Az Oldal-templom' Oltárán egy gyönyörű Madonna függ, melly első rá-nézéssel elfeledteti mind azt a' mit a' néző a' nagy Templomban tsudált. A' Püspöktől tudom, hogy az Cardinális Garampi' ajándéka: ellemben a' Püspök tölem tudta, hogy az Raphaelnek Copiája. Tomkins által metszett reze a' Purling Úr birtokában lévő Originálnak dolgozó-asztalom felett függ, 's nints olly borúlt momentuma életemnek, mellyet fel ne derítsen.

2.) A' Váczi Templom, ha olly szegénnyen nem volna elvégezve, mint a' melly nagy idea szerént épülni kezdett, hasonlíthatatlan dísze volna a' Hazának. Ezt Cardin. Migázzi a' Vatikáni szent Péter' hasonlatosságára építette, 's a' szép gondolatért szíves hálát érdemel. Alig érzettem valaha magamat kisebbnek és nagyobbnek, mint, midőn ennek tornáczában, véletlenül egy oszlop mellett megállottam, 's az óriási nagyságú 's testü oszlopon végig pillantottam. Ez első ifiúságomban történt, minekelőtte még a' Bétsi szent Károly' Királyi porticusát láttam volna. A' festések' betséről nem szólhatok, egyszer azt sietve, másodíksor alkonyodástájban látván: de emlékezem, hogy a' színadás rajtok nem az a' derült, nem az a' vidám, mellyet az Olasz Iskola mívein tsudálunk. Minekutánna a' Cardinális a' Világ' első Templomának miniatur-Copiáját akará teremteni, melly igen illett volna ezt a' Templomot Copia-Oltár táblákkal ékesíteni, 's a' Nagy-Oltár felibe Raphaelnek Transfiguratióját, a' két elsőkre pedig a' Volaterrai Daniel' Keresztről levételét 's a' Dominichino' Szent Hieronymuszát állítani, még pedig olly kezek által dolgozva, mint a' Mengszé, Battonié!

3.) A' Győri Templomnak nagyobb a' hire, mint a' betse. Festett és öntött Oltártáblái méltók ugyan a' megtekintésre, de alig, ha a' czifra ajtókkal nem igyekeztek néki a' legnagyobb dísz adni. Maulpertsch itt is sokat dolgozott 's sokat mázolt. Melly kár, hogy a' Gazdagok fel nintsenek avatva a' Mesterség' titkaiba, 's néha vakon követik, a' mit más tanátsol, néha a' magok' phantasiájik által még nagyobb kárt tesznek, mint a' tanátstalanok' követésével!

4.) A' Váradi Templom imponál mind nagysága, mind pompája által. Báró Patatich Ádám Püspök 's későbbben Kalocsai Érsek mindenben e' kettőt szerette, néha még a' Szépnek kárával

is. A' Váradi nem veres, hanem lángoló piros márvány vesztegetve van az oldaloltárokon. Az Architectúra belől legalább, igen szép. Az Oltártáblák között vannak jók és hibásak. A' Nagy-Oltaré gyönyörű Compositio 's Rubensre emlékeztet, eltöltve sok figurákkal; de a' mennybe-emelkedő Szűz 's az egész tableau Colorítja nem olly szép mint lennie illenék. A' Kupolát Schröpf festette, ha a' kifejezés bőságot nyerhetne – pokolbeli színekkel. – Ez a' Püspök Biharnak Fő Ispánja lévén, a' Gyűlés' Palotáját annyi képekkel ékesítette, a' mennyit a' falak elfogtak. A' tőlünk olly igen szeretett Királyné képét talpig és a' vele együtt uralkodó fiját Hickel festette; a' Feszületet, a' Sz. István, és Sz. László Királyokét, a' Püspökét és holmi allegorikai tableaut, mellyek alá a' deákul szépen író Püspök maga írt két két distichont, a' feljebb megnevezett Schröpf, ki nem vala ügyetlen rajzoló, de olajban is freszko festésként dolgozott. Ennek darabjairól, kivált a' Feszültről, melly képzelhetetlenül grell, ijedve szörik a' szem a' Theresia 's József igen szép képekre, mellyen mind az arc, mind a' leplezet bájoló.¹ – (Folytatik.)

[II.]

Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1812. Szent György hava [április] 11., I. félesztendő 30. szám, 241–242.

(Folytatásról² a' Festés, Faragás Mestersége)

Ugyan itt a' kissebbik Palotában a' mostani Fő Ispánnak Erd. Cancell. Gróf Teleki Sámuel és az egykori Administrator most Tárnok-Mester Gróf Brunszvik József exc. képeik is méltók a' figyelmes tekintésre. Ezt Stunder, amazt Hickel festette. – Nem tartozik ide, de gyönyörködve említem, hogy Stunder a' Brunszvik' képén el nem hagyta Senecának munkáit. Ezt festői tekintetből talán még kárhoztatni kellene, de bennünket örömmel tölt-el. Boldog Haza, mellynek Nagyai (ilyen Teleki és Brunszvik, ilyenek voltak Pászthori és M. Theresia alatt Referendárius Gróf Török József) ennek a' Philosophusnak írásai által emelik, erősítik lelkeiket!

5.) Jászónak nagyobb dísz ad a' Krakker' festése a' Templomban, mint a' Sauberer András által 1770³ körül épített roppant Praepositura; mert nagy épületet kiki építhet, ha pénze van, de Krakkert pénzen nem teremünk. Ezt a' nagy Mívészt a' most megnevezett Prépost hozá honnunkba, nem tudom honnan. A' Templomnak falait is Oltártábláit is ez dolgozta. Ennek példáján lehet látni, mint történhetett, hogy a' rövid életű Raphael és a' hosszabb életű Rubens, és mások,⁴ miként hagyhattak olly számos darabokat; mert egy ember' élete rövid arra, hogy csak azt is végezhesse, a' mit itt a' Templomban látunk. Pedig Krakker ezen fellül egyebet is festett, nevezetesen Stafeley munkákat is. Én magam bírtam Cardinális Martinusiusnak 's Primás Eszterházy Imrének egész testben, Kalotsai Érsek Széchényi Pálnak féltestben festett képeiket. – Krakker Sauberer Praelatus' halála után Egerbe vette lakását, 's ott a' Lycéum' Bibliothecája Plafondján a' Tridenti Zsinatnak Ülését festette, melly ítéletem szerint, az ő mesterségének koronája. Midőn a' Püspök Maulpertschet⁵ Bétsből a' Lycéum kápolnája Plafondjának festésére lehozatá, ennek leszállván a' szekérből az vala első dolga, hogy a' Bibliothéca' Plafondját láthassa, 's felkiáltott: Én ennyit nem tudok! – Maulpertsch nem csak szerényen⁶ hanem igazán is ítelt. Krakker más Oltártáblát festett volna az Augustinianusok' Bétsi Templomokban.

¹ bajoló [Emendálva.]

² Folytatásról [Emendálva.]

³ 1790 [Emendálva Kazinczy autográf bejegyzése alapján, amely a jobb margón olvasható: 1770.]

⁴ masok [Emendálva.]

⁵ Maulpertschet [Emendálva.]

⁶ serényen [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján: sz (azaz szerényen).]

6.) Gróf Keglevics József Korona-őr, Tornai Fő Ispán, 's Torna Helységben Földes Ur, Maurer által festetett ide egy Oltártáblát. Ki hinné ezt az éktelen helyet 's Templomot látván, hogy ez Mestermívet bír, holott a' Kassai aranyozott rézzel fedett tornyú Basilica egy Oltártáblát sem mutathat, melly meg nem érdemlené, hogy falusi Templomokba tolatassék. – Templomok felől szölván eddig, légyen szabad egy jegyzéssel bé rekesztenem tudósításaimat.

[III.]

Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1812. Szent György hava [április] 15. I. félesztendő 31. szám, 248–250.

(Folytatás a' Festés, Faragás Mesterségekről.)

Általérek a' nem Templomi festésekre, faragásokra.

1.) Herczeg Eszterháznak gazdag Galleriáját, a' ki Bétsbe felmegyen és a' Mesterséget szereti, vétkezik, ha tekintetbe nem vészi. Nagyaink között Vice Cancellarius Gróf Koháry Ferencz 's Tárnok-Mester Gróf Brunszvik József Exc. azok, a' kik felől tudom, hogy festéseket gyűjtenek. A' Nemzetét szerető Marczibány mit teve e' részben is, tudva van. Parányi erővel elhalhatatlan fényt vonsz magára Tek. Fáy János Úr Emődön Borsod Várm., a' ki fáradhatatlanul és tsudálást érdemlő szerentsével gyűjtögeti Galleriáját (tavaly Caracci Agostonnak két festését egy Magyar Országi Klastromból kapta)¹, 's azt köz haszonra Egerben nyitotta meg. Galleriák állítására temérdek pénz kívántatik; e' szerént a' nélkül hogy másoknak érdemekből legkissebbet levonni akarnánk, bátran téssük a' kérdést: ki tett erejéhez képest többet?

2.) Nagy házainkban a' mi festések vannak, azok tsak a' luxus' szüleménye 's a' Brokantörök játéka. Izlet és előisméretnek nélkül vásároljuk a' mi a' szemnek tetszik 's a' mit a' csalfaság reánk töl. Ezek is ritka jelenségek. A' legszebb két darab a' mit láttam, B. Orczy Lászlónak palotájában függött; Udv. Kammerfestő Fischer Urnak munkája, egyike az Orczykertnek egy partiáját, a' másik egy Budára tett kinézését adta elő; a' Budai hegy 's a' Paulinusok' Pesti kettős tornya szépen nyúlt fel az estvéli meleg gőzből a' képen. – Portraiteket aranyozott igen széles rámakban függesztgetünk fel, 's azt véljük, hogy valami szépet bírunk, 's nem látjuk,² hogy az a' lelketlen arc, az a' szederjes piros, az a' barnába feketébe tsapó fejér, bántja a' szemet. Midőn ezen megtévedés bennünket elszomorít, felelevenedünk, látván, hogy Somogy Somsicsnak képét a' már öreg Lampitól, az Abauj Várm. Palotája az Orczy Lászlót Oelenhayntól, Szilvás (Zemplényben) a' Generális Splényi Mihályét Hickeltől, Nagy-Mihály (Zemplényben) a' Haza' legszebb leányának Cancell. Gróf Eszterházy Ferencz gyermekének Gr. Sztáray Mihálynének szép képét Weikardtól, 's a' Gróf Teleki József' gyermekei ennek fejét 's Széphalom egy férjfőt Kreutzinger-től bírnak. A' kiknek erszények elbírja, azoknak nem a' Pesten 's másott tartózkodó, csillogó színekkel vakítani tudó fiatal emberkéek által, hanem Füger és Lampi 's Kreutzinger által kellene magokat festetni. Így, azon felül, hogy ábrázataik azoknak, a' kiket velek a' természet vagy a' szív' érzései öszve fontak, általadatnak, egyszersmind olly Mestermíveket is kapnak, melly egykor talán a' Belvedérben lél helyet. Nagyobb vesztegetés ezeket a' kis Mesterkéket húsz arannyal fizetni, mint a' nagyokat százzal. – A' régibb Portraitek között, mellyek nálunk láthatók, talán legelső helyet érdemel a' Ráday Pálé 's fíjé az idősb Gedeoné, mellyek Péczelen tartatnak. Mind a' kettőt a' magyar Mányoki, Udvari Festője a' Lengyel Királynak, ez előtt közel száz esztendővel festette. Arra a' tetőre, mellyen Kupeczky és Mányoki állottak, Magyar Festő még soha nem hágott; mert hogy Dürer Albert Erdélyi fi volt volna, azt Gróf Ráday Gedeonnak elhinni minden tisztelem 's óhajásaim mellett is nem tudtam.

¹ [Emendálva. A lezáró zárójel Kazinczy autográf javítása.]

² [Emendálva. A szóban a j betű fordítva van szedve.]

3.) A' Faragás mívei közzül alig említhetek valamit; azok nálunk igen ritka jelenségek. De jusunk van Zaunernek Stollját és a' Ceracchi' Bornját (mind a' kettő márványban dolgozott büszte) említenem, mert Born Erdélyi Magyar volt, a' Stoll' büszte pedig egy Magyar Aszszonyságnak, Özvegy Gróf Zichynének, rendeléséből készült. Bosch sok magyar férjfi és asszony főket bosszírozott, mellyek nagy részént (ha tudniillik az nem kívántatott tőle, hogy a' főket mostani ruhákkal 's hajhordással dolgozza,)¹ valóságos Mestermívek.

4.) Hazánk azzal ditsekedhetik, hogy a' Lipsiai Festő-Academia Directorát Oeser Urat szülte. Melly ok volt volna vele minél több darabokat dolgoztatnunk! Én hármat ismerek a' hazában: az első a' Posonyi Luth. Templomban áll; a' második, egy tsak nem három lábnyi magasságú, nálam; a' harmadik Kassai Senátor Fried Sámuel Urnál.

5.) Balkay Pál Úr, öt esztendő töltné Bétben, a' Belvédérben sok szép daraboknak Copiáját dolgozta, és kincseit Kassán, hol most múlat, köz haszonra rakta ki. Barátsága engemet is némelly betses darabok' birtokába tett. Ennek az érdemes Ifjúnak nevelését a' Haza az ő annya' testvérének, Mező-Kövesdi Pléb. és Prépost Szűr Ferencz Úrnak köszönheti. Melly szerentse azoknak, a' kik Kassán megjelennek, a' Mengs' hatalmas musculaturájú Józsefét, a' Mengs szép Mariáját az isteni gyermekkel, Guidónak Ártatlanságát, Corregiónak veres öltözetű szenvedőjét, Furínónak Kesergőjét, az Angelica' Ossziáni darabját, 's néhány igen szép főt az Alföldi Iskolából mintegy tükörben ismét megláthatni.

Óhajtanám, hogy ez a' sietve tett jelentés másokat arra bírja, hogy követnék példámat, és a' mi szépet a' Hazában látnak ismérnek, hasonló jelentésben hozzák a' Publicum' tudásába; nevezetesen, hogy valaki velünk ismértetné meg a' Bruckenthali Galériát, mellynek nagy kintsei vagynak. – Stunder felől, ki nekem barátom volt, és a' Posonyi nagy Faragó felől, kinek mívei a' Posonyi Szent Márton és a' Győri Püspöki Templom oltárjain szemléltetnek, magam szóllok más alkalommal. – Széphalom, Martiusban 1812.

KAZINCZY FERENCZ.

88. Horátzius' Levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. May, 187– 196.

Sopronyban, Sziesz' *Maradéki' betűjivel*: Horátzius' Levelei Wielandnak magyarázó jegyzéseivel. Fordította Kis János. Első Kötet. (Horazens Episteln mit Wielands erklärenden Anmerkungen. Uebersetzt von Johann Kis. Erster Band. Oedenburg, gedruckt bey Siess's Erben) 1811. 299 S. 8.

H[er] Kis, Prediger an der evang[elischen] Gemeinde augsburgischer Confession zu Oedenburg, behauptet unter den Schriftstellern Ungarns eine der ehrenvollsten Stellen. Als Dichter hat er sich durch seine lyrischen und didactischen Gedichte und eine sehr gelungene Uebersetzung der *Musarion* einen glänzenden und bleibenden Ruhm erworben, in Prosa ist er den Magyaren Gellert, Garve und Mendelssohn zugleich: sein Styl, etymologisch und syntactisch richtig, und gleich entfernt von der Rohheit unserer Paläologen und dem Geschraubten, Erzwungenen, oft Lächerlichen unserer Neuerer, fließt in Ruhe und Ernst sanft, lieblich und edel dahin, und bezaubert Ohr und Herz. Allerdings erregte es daher die frohesten Erwartungen, als dem ungarischen Publikum angekündigt ward, dass Horazens Episteln durch H[er] Kis übersetzt erscheinen sollen. Rec[ensent] setzt dazu: diese Erwartungen wurden durch die Erscheinung des vorliegenden Werkes nicht erfüllt; sie wurden – weit übertroffen.

¹ [Emendálva a lezáró zárójel.]

Gewiss findet der ungarische Leser in diesen Horazischen Episteln ganz das, was der französische in der bezaubernden Uebersetzung des gelehrten Staatssecretsairs Grafen Martial (Pierre) Daru, und der deutsche in *Wielands* Uebersetzung, ehe Voss seinen Horaz herausgab, noch immer findet und immer finden wird. Zwar ist hier der color romanus, welchen der gelehrte Leser in den Uebersetzungen und Nachbildungen der Alten am ungerne vermisst, ganz verschwunden, und er musste verschwinden, da H[er] Kis zu seiner Arbeit eine Versart wählte, die den Alten unbekannt war (Zrinyische Distichen, gereimte unscandirte Sechsfüssler mit einer Cäsur in der Mitte); auch fand er, wie es aus seiner Aeusserung in der Zueignungsschrift erhellt, für die Bedürfnisse seines Zeitalters, in welchem auch unter den Gebildeten die wenigsten gebildet genug sind, Horazen, so wie er in seiner eigenen Sprache erscheint, zu verstehen, zuträglicher, anstatt seine Leser zur Anschaulichkeit Horazens hinauf zu steigern, ihn zu seinen Lesern herabsteigen zu lassen; aber eben der letztere Umstand, dessen wir hier erwähnen, macht, dass seine Arbeit *vielen* geniessbar ward, da sie es sonst nur wenigen würde gewesen seyn; seine Arbeit hat so viel Reize, die Verse sind so schön gereimt, sie fliessen so numerös, sie sind so geschmückt, dass hier auch der gelehrte Leser gern die Hexameter vermisst, weil er hinlänglich entschädigt wird. Um unsere Leser in den Stand zu setzen, das, was hier gesagt wird, selbst zu beurtheilen, setzen wir die zweyerley Uebersetzungen der XIX Epistel Prisco, si credis, Maecenas docte, Cratino, die hexametrische, sehr gut gerathene des H[er]n *Abbé Virág*, und die Gereimte, des H[er]n Kis, die doch nicht die gelungenste ist, zur Vergleichung her, und fügen bey, dass beyde den vollkommensten Beyfall verdienen, aber aus verschiedenen Gesichtspunkten angesehen werden wollen. *Virág's* Uebersetzung gleicht seinem Originale mehr, *Kis's* Uebersetzung ist gleichsam gemeinnütziger, und wird von mehrern applaudirt werden.

Virág Poémáji. (Virág's Poesien. Ofen 1811.) S. 38.

Oh bölcs Meczénás, ha hitelt adsz régi Krátnak,
 Íztelen, egyszersmind nagy időre sem élhet az olly vers,
 Melly vízkortyok közt készült-el. Mint neki bódult
 Társakat a' Szatirok 's Faunok számába beírta
 A' versszerzőket Líber. Csak nem magok a' szép
 Mú'sák is borbúzt lehelének reggeli Korban.
 Illyen volt, mivel a' bort szokta dicsérni Homérus.
 Ennius, a' nagy-apánk, soha harczokat írni nem ugrott
 Jól felhörpentés nélkül. „Puteála Libónak
 'S törvényszéke szelíd és józan főre bizassék;
 A' komor elméjű verskészítésre ne keljen.”
 Mondám 's íme! Poétáink nem szűntenek egymást¹
 Éjjel duskával fárasztani, nappal okádni.
 Mit? ha ki mord arcczal, saru nélkül jár, ki csöpöböl
 Szótt kis köntösben Kátót ábrázza, szokását
 Kátónak, 's nemes erkölcsit, kimutatja e azzal?
 Jarbita meggebedett, mikoron Timagennek akarta
 Bő 's szaporán pörgő nyelvét majmozni irigyül.
 A' követésre való szép példa csalóka 's bolondít
 Történnék halavány színem, mindenki köményből
 Főtt vizet innék. Oh követők, ti szolgálai barmok!
 Kába szelességek hányszor már gyújta haragra,

¹ egymás [Emendálva.]

És ismét hányszor kaczagásra erőltete engem! – –

Bey Kis S. 277 und 278.

Ha, tudós Maecenas, nálad a' néhai
 Kratinusnak hitelt találnak szavai,
 Soha soká verse a' bornemiszának
 Nem tetszik 's nem trutzol az idő fogának.
 Úgy van, mihelytt Bacchus az énekesekre
 Azt vetette sorsúl, mint megszállt lelkekre,
 Hogy a' Faunusokkal egy tzhben legyenek,
 A' Mú'sák nem nektárt, borszeszt leheltének.
 Maeonides a' bort olly sokszor ditsérte,
 Hogy méltán tartatik részegesnek ér'tte;
 'S Ennius Atyánk sem harsogta hangosan
 Bajnokink' tetteit másképp' tsak ittosan.
*„Ezentúl a' piatz 's Libo' puteálja
 Légyen minden száraz torkúak' osztályja.
 'S a' kiknek komor rántz űli homlokokat,
 Nagy büntetés alatt letegyék lantjokat.”*
 E' törvényt tréfából hogy találtam hozni,
 Már a' költők éj-nap nem szűnnek borozni.
 De ékes e mindjárt Cato' virtusával,
 Valaki mezítláb és komor ortzával
 Annak rövid 's durva köntösét hordozza,
 'S külső tekintetét 's formáját majmozza?
 'S midőn a' Jarbita, kérkedvén nyelvével,
 Az ékesszóllásnak egy nagy mesterével
 Egész erejéből küzködnék, mit nyere?
 Nem egyebet, hanem megrepedt az ere.
 Vétke leg tsábítóbb a' jeles példának.
 Hogyha ők engemet sárgúlni látlanak,
 Nem lennének restek kömenylévvél élni,
 'S az egészséges szint halvánnyal tserélni¹.
 Oh buta hímezők, rabi barom-sereg!
 Hányszor nem kaczagok, hányszor nem kevereg
 Bosszúságtól gyomrom, zajtok zörgésére!

Wer Gefühl für das, was Horazens Episteln zu dem Lieblingsbuche aller Gebildeten macht, hat, der lese hier die Episteln: Quinque dies tibi pollicitus und Villice sylvarum, und die nicht leichte Arbeit fordernde: Septimius, Claudi. – – Rec[ensent] kostet es einen schweren Kampf, ganze Stellen, welche er nicht genug bewundern kann, nicht hierher zu setzen. Folgende schöne Stellen mögen aber doch noch hier stehen:

Epist. IV. S. 94.

Én itt frisen vagyok, 's ha időt vehetnél,
 Vídám barátoddal hogy egyet nevetnél,
 Nem győznéd beszélni tsudálkozva róla,
 Mikép meghízlalja Epikúrus' óla.

¹ tserélni [Emendálva.]

Epist. XI. (Strenua nos exercet inertia etc.) S. 177.

Mint fáraszt a' Semmi! mint futunk hajókon
A' boldogság után 's hat lovas hintókon! –
A' mit kergetsz itt¹ van! 'S hibás szívnek jele,
Ha kezet nem foghatsz akárhol² is vele.

Gewiss, jeder ungarische Leser, der Horazen im Lateinischen liebt, wird auch *Kis's* schöne, gelungene Uebersetzung stets bey der Hand haben, und sich dadurch einen zweifachen herrlichen Genuss verschaffen.

Indessen trägt auch dieses herrliche Werk manche Merkmahle der Menschlichkeit an sich. Herr *Kis* hat hie und da manche sehr interessante Züge verschwinden lassen, die in dem Geiste dessen, der Horazen auswendig kann, manche Lücke spüren lassen. Man nehme den schönen Schluss der XVIII. Epistel:

Me quoties reficit gelidus Digentia rivus,
Quem Mandela bibit rugosus frigore pagus,
Quid sentire putas, quid credis, amice, precari?
Sic mihi, quod nunc est, etiam minus, ut mihi vivam
Quod superest aevi, si quid superesse volunt Dii.
Sic bona librorum et provisae frugis in annum
Copia, neu fluitem dubiae spe pendulus horae.
Sed satis est orare Iovem, qui donat et aufert:
Det vitam, det opes, aequum mi animum ipse porabo.

Wer hat diese Verse nicht im Gedächtniss! Und wie gestört muss der Genuss dessen werden, der in der Uebersetzung folgende Stellen: etiam minus: – ne fluitem dubiae spe pendulus horae – nicht wieder findet. Aber ganz gewiss wird das unschätzbare Werk mehrere Auflagen erleben. Wir wünschen, dass jede derselben es der Vollkommenheit näher bringe.

Es ist bekannt, dass H[er]r *Kis*, der mit Arbeiten überhäuft ist und sein Gesicht schonen muss, manches, was unter seinem Nahmen erscheint, nicht selbst gearbeitet habe. Dahin gehören besonders jene Schriften, auf deren Titelblättern er bloss als *Herausgeber* erscheint, und die nicht zu der höheren Gattung der Stylistik gehören, sondern Verbreitung gemeinnütziger Kenntnisse zum Zwecke haben.³ Rec[ensent] glaubt, auch *Wielands* erläuternde Anmerkungen, die diesen Episteln angehängt sind, seyen entweder eine fremde, oder wenigstens durch H[er]rn *K.* aus Schonung der Augen nicht sorgfältig genug revidirte Arbeit. Rec[ensent] wird zu diesem Glauben auch durch das, was S. VI steht, geleitet. Um so mehr hält er es also für Pflicht, diess anzuzeigen, weil der Name des verehrten Schriftstellers die Tironen zu irrigen Urtheilen verleiten könnte.

Das lett volna wird sehr oft, sogleich S. 4, statt volt volna genommen. Dieses letztere kommt von vagyok (ich bin), und heisst also *gewesen wäre*, da das erstere von leszek (ich werde) kommt, und also *geworden wäre* bedeutet. Dieses lett und volt, levő und való wird im Sprechen und Schreiben häufig verwechselt, und es wiederfährt auch sorgfältigen Schriftstellern, dass sie sich verirren. So hat Hr. *Kis* S. 273 Z[eile] 18 fehlerhaft gesagt: azt adván *jelenlevőknek* értékre, da er S. 293 im zweyten Abschnitt Zeile 4 sehr richtig: mellyet a' *jelenvaló* levélben, sagt. – Man findet egyébb statt egyéb; aber man sagt ja nicht egyébbet, wie büszkébbet und egyébbem, egyébbed, egyébbe, sondern egyebet, egyebed, egyebe.⁴ – S.

¹ itt [Emendálva.]

² akárhol [Emendálva.]

³ [Mondatvégi pont emendálva.]

⁴ egyebe, egyebe [Emendálva.]

4 Z[eile] 19 hätte stehen sollen: 's ez hathatós ösztönül szolgálhat a' dicsőségszerető Nagyoknak arra. S. 7. Az asztala mindenkor készen várta. Wozu Az asztala? da Asztala ohne das az genug war. – S. 12. Z[eile] 4. Midőn a' volt a' kérdés. Richtiger a z volt a' kérdés. S. 14 Z[eile] 14. legtöbb jót tehetett Meczénas úgy ha a' tisztségeket elmellőzte, besser: úgy tehetett legtöbb jót, ha elmellőzte a' tisztségeket. – Eben dort: az olyan ember, a' ki a' világot és az embereket...¹ Das az olyan ember dürfte füglich ganz wegbleiben. – S. 17 Z[eile] 2. A' háza u[nd] s[o] w[eiter] weg das A'. – S. 24 Z[eile] 2 *arra* a' privilégiumra, besser: azon privilegiumra. S. 245 kommt ein gar arger Fehler vor, welchen Kis sonst immer sorgfältig vermeidet; senki nem festette azt le, statt des schöneren und richtigen: azt senki nem festette le, oder azt senki le nem festette. Wir glauben, diess sey ein Fehler des Abschreibers, der so ungelehrt war, dass er das lateinische atque stets atqve schrieb; so wie überhaupt die Abschreiber (was auch der V[er]f[asser] bemerkt) mehrere orthographische Fehler begangen haben, welche, wenn sie gleich grössten Theils minder wichtig sind, doch einem correcten Schriftsteller nicht anders als unangenehm seyn müssen.

Das köstlichste Product, welches die Literatur der Magyaren seit Jahren schon erhalten hat, erscheint hier ob habitum temporis hujus auf Löschpapier mit sehr abgenutzten Mannsfeldschen Garmond-Lettern, nicht anders, als man wohlfeile Schulbücher² herauszugeben pflegt. Wir wünschen, dass dieser erste Band mit dem zweyten noch ungedruckten neu aufgelegt erscheine, in einem Format und so ausgestattet, dass schon das Aeussere zeige, dass das ungarische Publikum, und Freyherr Alexander Pronay, dem das Werk dedicirt ist, seinen Werth gekannt haben. Möchte es dem gelehrten V[er]f[asser] gefallen, zugleich den lateinischen Text, den der Leser sehr ungern vermisst, und den *Wieland* trotz seines Modernisirens beybehält, aufzunehmen. Dass er den Brief an die jungen Pisonen als den dritten des zweyten Buchs, und nicht als einen Anhang unter dem Titel: De Arte poëtica aufnehmen werde, lässt sich von seinem Scharfsinn und Geschmack wohl erwarten.

89. Jutalomra érdemesített Értekezés – recenzió Fejér György pályamunkájáról Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. Juny, 343–356.

Pesten, Trattner Mátyás betüivel: Jutalomra érdemesített Értekezés egy Magyar Tudós Társaság legkönnyebb és leghelyesebb felállításáról. Irta Fejér György,³ a' Pesti Universitásnál Kir. Oktató, 1809. D[as] i[st] wörtlich: Preisgewürdigte Untersuchung (Abhandlung) über die am leichtesten und richtigsten ausführliche Errichtung einer ungarischen gelehrten Gesellschaft. Schrieb (verfasste) Georg Fejér, königl[icher] Unterrichter (Professor der Theologie) bey der Pesther Universität. Pesth, gedruckt bey Matthias Trattner 1809. 8. 92. S.

Rec[ensent] hielt sich bei der Übersetzung des Titels genau an das ungarische Original, und er wünscht, dass Recensenten ungarischer Werke in unseren Annalen Stellen, die sie anzuführen, nöthig erachten, in deutscher und zwar sehr treuer nicht verschönernder Uebersetzung anführen möchten. Der ungarische Leser würde dadurch wenig verlihren, weil er das Werk leicht haben und das ungarische Original lesen kann, und auswärtige Leser, die von der magyarischen Sprache wenig mehr als von einer amerikanischen wissen, und so wohl von ihr als auch von den Fortschritten ihrer Literatur die verkehrtesten Ideen gefasst haben, würden dadurch in den Stand gesetzt, über den Gang der magyarischen Philologie und Literatur selbst zu urtheilen.

¹ [Töröltük a felesleges negyedik pontot.]

² Schulbücher [Emendálva.]

³ (.) [Emendálva.]

Das Írta (scripsit) anstatt verfasste stösst den ungarischen Leser nicht zurück; es ist gebräuchlich und leicht verständlich. Wohl muss es aber das *Oktató*, statt des allgemein gebrauchten *Tanító*, jeden, der mit dem Idiotismus der ungarischen Sprache genau vertraut ist, zurück stossen. Es ist ein Ausdruck, den *Dugonics* in Schwung zu bringen trachtete, aber im Ungarischen eben so wenig sein Glück machen wird, als der des *Unterrichters* im Deutschen machen würde. *Tanító* ist das Aequivalent von *Prof[essor]*, und *tanítani* (lehren), welches auch auf mechanische Handwerksarbeiten, ganz wie im Deutschen angewandt werden kann, entehrt auch den, der wissenschaftliche Gegenstände vorträgt, eben so wenig wie im Deutschen. – Wir waren hier etwas weitläufig über ein einziges Wort. Aber es war nöthig, dass es gesagt werde; denn der Unfug fängt an, gemein zu werden.

Aus der kurzen Vorrede lernen wir, dass die in der vorliegenden Preisschrift erörterte Frage durch den edeln, für die Ehre der ungarischen Nation eifernden Palatin von Ungarn, *Joseph*, veranlasst ward; dass den Preis 200 fl. Graf Ladislaus *Teleki* (der *V[er]f[asser]* nennt ihn noch *Grafen des heiligen römischen Reichs*),¹ Baro Tabulae Regiae (das ist Assessor aus dem Magnatenstande) ausgesetzt hat, und dass 13 Gelehrte ihre Abhandlungen eingesandt haben; ferner, dass der *V[er]f[asser]* für den Fond der zu errichtenden ungarischen gelehrten Gesellschaft zuerst an die noch nicht ausgetheilten Güter einiger reichen Abteyen in Ungarn gedacht hat, aber zuletzt, nachdem er den Patriotismus der Stände bey den ewig merkwürdigen ungarischen Reichstagen von 1807 und 1808 glänzen sahe, sich an diesen zu halten für besser fand.

Georg von *Bessenyei* war der Erste, der von der Errichtung einer gelehrten Gesellschaft in Ungarn sprach. Sein kurzes Werk darüber erschien im Jahre 1781. Der Expiarist *Nicolaus Révai* reichte darüber Kaiser Joseph II. 1784. einen Plan ein. Nun entstanden gelehrte ungarische Privat-Societäten zuerst zu Kaschau, Komorn und in Siebenbürgen und die jugendlichen unter den Studierenden am evangelischen Gymnasium zu Oedenburg, Pressburg und an der Universität zu Pesth. Allein alle diese erstarben nach einander (mit Ausnahme der noch fortdauernden ungarischen Societät unter den evangelischen Studierenden zu Oedenburg) wegen ungünstiger Zeitumstände, Veränderungen der Wohnorte ihrer Glieder, Sterbefälle u. s. w., und alle Versuche, die ungarische Literatur endlich zu heben, schlugen fehl, ja es war und ist bis jetzt nicht ein einziges kritisches ungarisches Blatt im Lande, das die bisher erschienenen ungarischen Werke beurtheilt und zur Kenntniss des Publikums gebracht hätte. Graf *Teleki* setzte also die Frage auf: *Auf welcher Weise könnte man in Ungarn eine gelehrte Gesellschaft auf die leichteste Art errichten und am zweckmässigsten ordnen, die nicht nur die ungarische Sprache und Litteratur in Flor bringen, sondern auch die Kenntniss desjenigen, was im Auslande für die Wissenschaften geschieht, in Ungarn verbreiten würde.* *H[er]r Prof[essor] Fejér*, dessen Preisschrift durch die Preisrichter gekrönt wurde, beantwortet die Frage in fünf Kapiteln, deren Inhalt wir gedrängt angeben und mit unseren Bemerkungen begleiten wollen.

Erstes Kapitel. Doctor *Decsi* in Wien schlug zum Sitze dieser Gesellschaft *Ofen* vor, *Révai* *Pesth* oder *Ofen*. – Der *V[er]f[asser]* schlägt *Pesth* vor, weil hier die ungarische Universität und die ungarische Reichsbibliothek ist, ferner wegen des Zusammenflusses der streitenden Parteyen bey der Curia Regia, wegen der stark besuchten Pesther Jahrmärkte und weil hier am Füglichsten eine literaerische Messe gehalten werden kann. Doctor *Decsi* dachte an 30 Gelehrte, die in die ungarische gelehrte Societät aufgenommen und besoldet werden sollten, *Révai* an 24. *H[er]r Fejér* glaubt acht seyen im Anfange genug; hatte ja bey ihrer Errichtung sogar die gelehrte Societät in Paris nicht mehr als 9 bis 12 Mitglieder. *H[er]r F.* fordert nicht einmal, dass diese acht Mitglieder in Pesth wohnen sollten; ihm wäre es genug, wenn sie in der Peripherie von Pesth bis auf 6 Meilen sich befänden, da sie so bey jedem Vorfalle leicht

¹ [A zárójel záró tagja és a vessző emendálva.]

zusammen kommen könnten, und weil ihre Anzahl durch die gelehrten Priester des Piaristenordens und die evangelischen Prediger beyder Confessionen zu *Pesth* ersetzt werden könnten. Dann schlägt er vor, die Besoldung nicht zu hoch anzusetzen, weil er so eher hofft, dass die Idee realisirt werden kann; und er schlägt das auch darum vor, weil es von dem Patriotismus unserer Schriftsteller bekannt ist, dass sie nicht aus Geldsucht schreiben (nicht ein einziger magyarischer Schriftsteller erwarb sich noch etwas durch Schriftstellerey); viele würden sich sogar mit der Ehre, *aufgenommen zu seyn*, begnügen. Nun wird §. 11 gesagt, dass bey der zu errichtenden Societät ein Protector, President und Secretär nöthig sind. Im 12. §. ist von der Bibliothek, dem Museum, dem Sitzungssaale und der Buchdruckerey der Societät die Rede. Eine eigene Bibliothek und ein Museum könnte die Societät entbehren, da beyde in *Pesth* schon da sind. Zum Sitzungssaale wird der Saal der Universität vorgeschlagen. Eine eigene Buchdruckerey könnte auch für jetzt entbehrt werden, da *Pesth* und *Ofen* mit Buchdruckereyen reichlich versehen sind. Endlich wird (§. 13) von dem nöthigen Fonde der Societät gehandelt. 600 fl. bestimmt der V[er]f[asser] zu Preisaufgaben¹, 55 fl. zum Drucke der *Actorum eruditae Societatis**, 500 fl. für den Secretär.

Das zweyte Kapitel handelt von der *inneren Organisation* der Societät. Zum Protector wird einer der k[aiserlichen] kön[iglichen] Erzherzoge, namentlich der Palatin vorgeschlagen, zum Viceprotector einer aus dem Gremium der ungarischen Statthaltere y (§. 16). Die für die ordentlichen Mitglieder² nöthigen Eigenschaften werden (. §. 17) gut aus einander gesetzt, namentlich unter anderen, dass das aufzunehmende Mitglied die ungarische Sprache vollkommen inne und sich durch Schriften schon einen Ruhm erworben habe; mit Recht wird darauf gedrungen, dass die ordentlichen Mitglieder aus allen einzelnen Landesreligionen und einzelnen Provinzen genommen werden sollen. Im 18. §. werden Männer genannt, aus denen solche ordentliche Mitglieder gewählt werden dürften; ihre Zahl steigt bis 109. (Rec[ensent] kann bey der Uebersicht dieser Rahmen die Frage nicht unterdrücken, was denn das für eine *gelehrte* Gesellschaft werden würde, die einige von den hier genannten zu ihren Gliedern wählete?) Die Würde des Präsidenten soll au ein³ Jahr beschränkt seyn (§. 19). Der Secretär sollte der Prof[essor] der ungarischen Sprache an der Pesther Universität seyn, der Vicesekretär der Prof[essor] des nähmlichen Studiums an dem Pesther Gymnasium. Diese zwey sollten Geschäfte und Gehalt theilen (§. 20). Rec[ensent] hätte wider diesen Vorschlag wichtige Gründe zum Nye pozwolim (Veto). Im 21. §. werden 24 zu Ehrenmitgliedern vorgeschlagen. Dann erörtert V[er]f[asser], wer zu den correspondierenden Mitgliedern gewählt werden sollte (§. 22⁴)? wie die Wahl vorzunehmen sey (§. 23)? wie die Sitzungen gehalten werden sollen (§. 24)? Die Generalsitzungen sollen drey Mahl des Jahres, die Particularsitzungen jeden Monath ein Mahl gehalten werden. Im 25. §. werden die Gegenstände der Generalsitzungen erörtert. Diese sind: Preisaufgaben, Preisertheilungen, Berathschlagungen, Promotionen unter den ordentlichen Gliedern, solenne Verkündigungen der erhaltenen Belohnungen. Die arbeitenden Glieder reichen ein, was sie gearbeitet und fertig haben. Im folgenden §. werden die Gegenstände der Particularsitzungen angeführt. Diese sind: Vorlesung der Stücke, die in das Journal eingerückt werden, Mittheilung der Correspondenzen und Bestimmung, was in der folgenden Session verhandelt werden soll. Im 27. §. zeigt der V[er]f[asser], dass Verdienste durch ungewöhnliche Distinctionen belohnt und erregt werden sollen; im 28. §.⁵ handelt er von den Lobreden auf verstorbene Mitglieder; nach dem 29. §.

¹ Preisaufgaben [Emendálva.]

* Wenn diese 500 fl. auch in M. M. bestimmt werden sollten, so könnte dafür nur ein Tomulus von 16 Bogen (die Auflage 1000 Exempl[ar] gedrukt werden. D[ie] Red[aktion])

² Nitglieder [Emendálva.]

³ fein [Emendálva.]

⁴ 21 [Emendálva.]

⁵ [Pótoltuk a § jelet.]

sollten verdiente ordentliche Mitglieder Abteyen, Titel, Comitats Assessorate¹ erhalten, so auch die Ehrenmitglieder nach §. 30. Trefflich bearbeitet ist der 31. §, worin der V[er]f[asser] den Zweck der Societät genauer erörtert, und Grundsetze für sie aufstellt. Wir würden ihn gern ganz mittheilen, wenn es der Raum zuliesse. Wir können bloss folgende zwey Hauptpuncte anführen: 1. Das erste Gesetz der ungarischen Societät soll seyn: *nullius in verba jurare*; 2. in Sachen der Sprache soll sie nicht als *Beherrscher* cum supremo jure dictatoris entscheiden. Bey diesem Puncte kann Rec[ensent] nicht umhin, folgende Bemerkung dem achtungswürdigen V[er]f[asser] und den Lesern zur Beherzigung vorzulegen. Der H[er]r V[er]f[asser] neigt sich zu sehr auf die Seite des Usus hin. Wehe der Cultur einer Sprache, wo man diesen Abgott anbethet. Freylich muss der Usus geachtet und nicht aus Muthwillen umgestürzt werden. Der Philolog kennt die Rechte desselben. Rec[ensent] wünscht, dass die Reinigung und Bereicherung der Sprache bey den Magyaren den Gang nehme, den die deutsche, und nicht jenen, den die französische genommen hat, d[as] i[st], dass hierin der Nation nicht ein Dutzend von Sprachrichtern vorschreibe, was anzunehmen sey, sondern dass die Nation frey das befolge, was ihre *besten, geachtetesten* Schriftsteller in Gang gebracht haben werden. Nicht der Usus, nicht der Ton der Hauptstädte geht hier voran, wie es *Wieland* in einer besonderen, von ungarischen Schriftstellern sehr zu beherzigenden Abhandlung gegen *Adelung* bewiesen hat, sondern die Schriftsteller der Nation, das² ist, ihre *geschätztesten* Schriftsteller. Rec[ensent] zittert für die magyarische Sprache, wenn sie von dem eisernen Stabe einiger Sprachrichter abhängen soll.

Drittes Kapitel. Von den Gegenständen und den Beschäftigungen der gelehrten Societät. Ein trefflich ausgearbeiteter Abschnitt. Er verräth tiefe Blicke und dass der V[er]f[asser] mit seinem Thema und den Werken, die darüber geschrieben worden sind, vollkommen vertraut, dass er ein³ wahrer *Denker* ist. Rec[ensent] hat nur eines gegen den V[er]f[asser] zu erinnern. Seite 58 sagt der V[er]f[asser]: die vielen Grammatiken, die wir haben, haben die Lehre der ungarischen Sprache in Verwirrung gebracht, und diesem Uebel kann nichts als die Auctorität einer gelehrten Gesellschaft steuern. Rec[ensent] ist aber anderer Meinung. Weit eher kann die Auctorität einer gelehrten Gesellschaft, wenn sie aus solchen Sprachkennern bestände, wie sie leider jetzt zu hoffen wären, die Sprache verderben, als die Bocksprünge einzelner Grammatikaster. Solche scheinen dem für die wahren Fortschritte der ungarischen Sprache und Literatur eifernden Rec[ensent] nicht gefährlich, weil er der Meinung *Duclos* ist, die der V[er]f[asser] S. 63 in einer Note anführt. Ein gewisser, sehr fruchtbarer ungarischer Schriftsteller, den Rec[ensent] aus Schonung nicht nennen will, wird durch seine bodenlosen Träumereyen als Privatschriftsteller wenig Uebles stiften; sätze er aber in der *Stella curulis* der Akademie, so könnte er sich durch Intriguen und Verhältnisse in seinem Collegium Anhang verschaffen, und seine abenteuerliche Sätze wären sanctionirt. Weit besser, wir leben in einer literarischen Demokratie, wie sie der V[er]f[asser] dieser Abhandlung nennt, als unter dem eisernen Stabe eines geschmacklosen Prätors. Was würde z[um] B[eispiel] aus der Sprache, wenn diese gelehrte Gesellschaft die gegenwärtige Abhandlung sanctionirt hätte, und die, die als Glieder dieser respectablen Corporation nicht Sitz und Stimme haben, müssten sich gefallen lassen, folgende Stelle S. 51 *az emberek kiformaltatás nélkül csupa képességekkel (?) lépvén a' világra...* oder eben dort *ha másoktól fellyeb-való peczkeltetést (?) nem vesznek* – für gut ungarisch anzunehmen? oder S. 17 *felderült* eszű hazafiak, das nicht *aufgeklärte*, sondern *aufgeheiterte* ausdrückt. Was würde aus unserer Sprache, wenn Ausdrücke S. 13 *se (sem) ez által egy szikrát (?) se (sem) vesz* statt *semmit* nem vesz oder S. 61 *figyelmetességet (!) eszközölni* statt *figyelmessé tenni* olvasóimat canonisirt würden, oder die wirklich

¹ Comitatsassessorate [Emendálva.]

² dass [Emendálva.]

³ ere in [Emendálva.]

abendteuerlichen Worte S. 62 *religiótlanítani*¹ und *függetleníteni*, gleichsam *entreligionisiren*, *entdependentioniren*? Sonst ist das ganze Kapitel trefflich und sehr gegründet die Klage, dass unsere Lexiken- und Grammatikenmacher den lächerlichen Stolz haben, auf die Bereicherung der Sprache, die ihr durch ihre besseren Schriftsteller zu Theil wurde, gar nicht achten zu wollen (S. 61).

Viertes Kapitel. Von der Verbindung dieser Gesellschaft mit dem ganzen Lande und der Regierung (der königl[ichen] ungarischen Statthalterey) *und den Quellen ihrer Einnahme*. Hier kommen folgende zwey Bitten vor. *Erste Bitte*. Die Druckerey der ungarischen Universität zu Pesth soll jährlich 30 bis 32 Bogen der *Actorum Societatis Erud.* gratis drucken; oder da hier die Arbeiten stets spät zu Stande kommen, entrichte sie hoc titulo der Societät jährlich 500 fl. (Könnte man denn nicht einen Verleger finden? Zwar finden ungarische Werke selten einen, und diess nie mit Vortheilen für den Autor. Aber die Acta der gelehrten Societät dürften diess doch hoffen?) *Zweyte Bitte*. Jährlich sollten 300 fl. zu Preisaufgaben² und 300 fl. zum Drucke der Preisschriften verwendet werden. (Diess ist doch wohl zu kärglich.) §. 47 werden die reichen Familien und §. 49 die reichen Bischöfe, auch durch das Beyspiel von dem Grosspropste zu Fünfkirchen, *Nunkovics*, dessen magnanimer Brief im Fragmente angeführt ist, so wie §. 50 die Comitete, wieder³ durch das Beyspiel von Hont, Pesth und Szathmár (und warum nicht auch von Szabolcs, das sich einen bleibenden Ruhm durch die Unterstützung des ungarischen Nationaltheaters erwarb) ermuntert. S. 51 wird die patriotische Theilnahme der Plebane mit gerechtem Lobe erwähnt. – Dass es mit der nöthigen Unterstützung gehen würde, wenn man recht wollte, zeigt das Beyspiel des ungarischen Reichstages von 1808, wo für die militärische Louisen-Akademie binnen wenigen Tagen über 500,000 fl. zusammen geschossen wurden, und wo ein einziger Edelmann, *Marczibányi*, 50,000 fl. hergab.

Fünftes Kapitel. Von den reichernützigen Folgen der gelehrten Gesellschaft (S. 74 bis 92). Wir brechen hier ab, weil diese Sache jedem Sachkundigen von sich selbst einleuchtet. Da vier Seiten in dem letzten Bogen leer geblieben wären, so liess H[er]r Prof[essor] Fejér ein Gedicht, dessen Gegenstand dem hier behandelten Stoffe nicht fremd ist, hierher drucken.

H[er]r *Fejér* ist ein klarer, vorurtheilsloser Kopf, ein gründlicher Gelehrter und liebenswürdiger edler Mann im Umgange. Er ist einer der nützlichsten Schriftsteller Ungarns, und selbst in Hinsicht der Stylistik hoher Achtung werth. Seine Misoxenie, die fremde Wörter nicht duldet, und Ausdrücke, die jedem Leser, selbst dem ungelehrten, geläufig sind, verhungarisirt, und dadurch das Verständniss erschwert, Ideen vernebelt, kann Rec[ensent] unmöglich billigen. In seiner sonst sehr schätzbaren Anthropologie (in den Annalen 1810, IV. Band, S. 20 recensirt) nennt er Centrum S. 331 községes szék (allgemeiner Sitz oder Mitte), vermuthlich weil ungarische Köchinnen das Gelbe in dem Eye *tojás széke* nennen, und *Zirkel* ist dem V[er]f[asser] (loco citato) kerekhosszú (rundlang)! Wozu diese Automanie? und zwar in einem metaphysischen Werke. Rec[ensent] ist weit entfernt, die Verdienste des H[er]rn V[er]f[asser]s verkennen zu wollen; er gehört in die Zahl der nicht bloss gemeinnützigsten, sondern auch glänzendsten ungarischen Schriftsteller; allein er wünschte von einer Feder, wie die seinige ist, nicht vólt statt volt, nicht eshetne und emelkedne S. 22, nicht állapodna und értekezne S. 64, nicht áldoz S. 67, und das transdanubiane jelesen und okossan für das grammatisch richtige und allgemeinere jelesen und okosan S. 64 und 65, zu finden. S. 66 hat er sehr richtig tartozzék und terhelteknék geschrieben; ein Zeichen, das er⁴ in dem vorher Erwähnten nur practisch und nicht theoretisch geirrt habe. Die abscheulichen Fehler S. 85, Synonimát statt Synonymicát und S. 32 protoculumúl statt protocolumúl hält Rec[ensent] für Verirrungen des Setzers, freuet sich hingegen des neu geprägten, aus méltó (werth, würdig)

¹ *religiórtlanítani* [Emendálva.]

² Preiaufgaben [Emendálva.]

³ wider [Emendálva.]

⁴ da ser [Emendálva.]

formirten verbi S. 8 méltassa (es würdige).

90. Sallustius Szent Györgyi Gellérd' magyarázásával – recenzió

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812, July, 29–34.

Ofen, in der Druckerey der königl. ungarischen Universität: Cajus Sallustius Crispus Szent Györgyi Gellérd' magyarázásával. Előre bocsátotta Bévezetését a' Classicusok ismertetébe Jankowich Miklós. Első kötet, Catilina, és a' Töredékek. (d. i. Cajus Sallustius Crispus mit der Uebersetzung von Gellerd Szent-Györgyi. Sammt vorausgeschickter Einleitung zur Kenntniss der Classiker von Nicolaus von Jankowich. Erster Band. Catilina¹ und die Fragmente.) 1811. Die Einleitung von Jankowich 168 S. Der Sallust ungarisch und lateinisch 376 S. 8. Mit den Bildnissen des Sallust und Catilina.

Eine elegante, Sallusts würdige Auflage, die sich mit der bekannten des Teller messen dürfte, wenn die Druckerey ein grösseres Format gewählt hätte, und die Schwärze weniger blass wäre. Dem Werke fiel ein geübter Corrector zu, welches bey der Ausgabe eines Classikers kein geringes und bey uns kein gewöhnliches Glück ist. Der gelehrte Uebersetzer hat bey der Unterschrift unter der Zueignung an den grossen Gönner der Gelehrten Ungarns, Se. Excellenz den Hrn. Judex Curiae von Uerményi, sich als Priester des erloschenen Pauliner-Ordens genannt. Er wird einst Professor gewesen seyn, jetzt ist er Erzieher in dem Hause des Hrn. Kammer-Secretärs von Jankowich, der die Einleitung schrieb, und der seine grossen Reichthümer zur Anlage einer schon sehr starken Sammlung von Büchern, Manuscripten und Münzen auf die edelste Art verschwendet.

Hr. Szentgyörgyi ist sammt Dugonics und Kazinczy der Erste, der den Sallust ins Ungarische übersetzt, und der Erste, der ihn auch herausgegeben hat; denn diese wollten die versprochene Erscheinung der Szentgyörgyischen Uebersetzung abwarten, um sie benutzen zu können. Wir dürfen es zum Lobe des Hrn. Uebersetzers und zum Lobe der ungarischen Literatur sagen, dass in keiner Sprache eine erste Uebersetzung erschienen sey, neben welcher sich diese zu präsentiren scheuen müsste. Rec. begnügt sich, aus ihr Stellen, die ihm merkwürdig scheinen, auszuheben.

Es ist bekannt, wie viele Schwierigkeiten die erste Periode in Catilina's Einleitung für Ausleger und Uebersetzer hatte und habe. Diese fühlte auch Hr. Sz., und Rec. muss gestehen, dass sie ihn nicht befriediget habe. „Minden embereknek, kik magokat egyéb állatoknál fellebb emelni törekednek, illik leg nagyobb erővel azon iparkodniok, hogy életeket, mint a' barmok, mellyeket a' természet borúltakká és hasnak szolgálatjára alkotott, halgatásban² el ne töltsék.” Die Glieder dieser Periode sind verrenkt: Rec. erlaubt sich, sie in eine natürlichere Ordnung zu bringen, ohne Zusatz und Auslassung. Minden embereknek, kik magokat fellebb emelni törekednek az egyéb állatoknál, azon illik A' – legnagyobb erővel iparkodniok, hogy életeket ne töltsék-el hallgatásban, mint a' barmok etc. Selbst so gestellt, muss er aber an dieser Uebersetzung noch Manches ausstellen. Denn wozu im Ungarischen das embereknek, da es genug war mind azoknak? denn das homines im Lateinischen ist wohl zu nichts da, als um den Satz numerös zu machen, und das Leere, was das omnes gelassen hatte, auszufüllen, zu ründen. Auch törekednek (student) dürfte durch akarják hinlänglich ausgedrückt seyn, und das um so mehr, weil durch törekednek das iparkodniok geschwächt wird. Animal heisst nicht nur alles das, was nicht rationabile ens ist, sondern auch, und hier gewiss das was lebt; dann muss

¹ Catiliana. [Emendálva.]

² hálgatásban [Emendálva.]

Rec. beklagen, dass, das schöne Bild vitam silentio ne transeant¹, das ungarisch so leicht hätte wiedergegeben werden können, verloren ist. – In dem ersten Kapitel fiel uns das *virtus clara aeternaue habetur*, durch az erkölcs jelesnek és örökké valónak tartatik übersetzt, auf. Leser, die mit Sallust nicht vertraut sind, könnten verleitet werden, zu glauben, Sallust habe sagen wollen: man hält dafür (tartatik), dass der Glanz, welchen Verdienste gewähren, herrlich sey, und ewig dauere, da doch Sallust das habetur griechisch für possidetur nahm. Cap. II. *quae homines arant etc. – virtuti omnia parent*. Az emberek akár² szántsának etc. – mindenkör az ész követik, statt mindent ész igazgat. – Weiter: *artis bonae* szelíd tudomány. Ohne Noth untreu.

Wir stellen diesem Straucheln Stellen entgegen, die der Leser nicht ohne wahre Freude lesen wird. Cap. V. Lucius Catilina nemes nemből született; nagy lelki és testi erővel, de rossz és indulattal volt. Nevendék korától a' belső háborukat, öldökléseket, ragományokat, polgári visszázkodásokat kedvelte, 's azokban gyakorlatta ifjúságát. Teste az éhséget, hideget, álmatlanságot hitelen fellül kiállotta. Lelke vakmerő, csalárd, változó, minden dolognak színlője 's elrejtője, a' másét³ kívánó, magáét tékozló, heves indulatú, beszédes, de kevés bölcseségű, Telhetetlen lelke mindenkör mérték⁴ és hitelfelett való iszonyú dolgokat kíván vala. – Cap. XV. Catilina már ifjúságában sok gyalázatos szeplősítéseket követett-el egy nemes szüzzel és egy Vesta szenteltével, 's több más ilyeneket, minden törvény és igazság ellen. Végteére megszerette Aurélia Orestillát, kiben a' jó ember szépségén kívül soha egyebet nem dicsért; ki mivel, félvén a' már korosabb mostoha fiától, kételkedék házas társul hozzá menni, bizonyosnak tartatik, hogy megölvén fiát, helyt adott házában ezen fertelmes menyegzőnek. És ugyan ez vala, a' mint nékem kiváltképen látszik, oka a' gonosz cselekedet' siettetésének. Mert tisztátalan lelke mind Istenek mind emberek előtt gyűlöletes⁵, sem ébren sem nyugtan le nem csilapodhatott; úgy annyira faggatta a' belső isméret felgerjedett elméjét. Innét színe halavány, szemei rútak, járása majd lassu, majd szapora; szóval egész képéből 's ábrázatjából balgatagság nézett-ki.

Wir überheben uns, mehrere ähnlich gelungene Stellen auszuschreiben, und den Lesern unserer Annalen mitzutheilen, da diess der Raum nicht erlaubt. Möchte doch der gelehrte Uebersetzer uns auch bald mit der Uebersetzung des Jugurtha beschenken.

Die Jankowicsische Einleitung zeugt von den vielseitigen Kenntnissen des edeln Verfassers, und das zwölfte Kapitel: „Seit jeher in Uebung gewesenen Uebersetzungen der römischen Classiker (auch der griechischen, S. 63 bis 66) bey den Ungarn,“ so wie das dreyzehnte Kapitel: „Fortwährende Achtung der Classiker bey den Ungarn bis zur Schlacht bey Mohács,“ (S. 78 bis 123) hat für den Literator viel Verdienst. Man ist dem gelehrten Vf. für diese gehaltreiche Einleitung vielen Dank schuldig.

91. Nachricht

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. August, 278.

Den 7. July hing der Hofrath und Vicegespann des Zempliner Comitats, H[er]r *Ladislaus Horváth von Pálócz* dem Director des Ujhelyer Piaristen-Gymnasiums, H[er]rn *Joseph Sihulsky*⁶, mitten in der Versammlung der Stände des Zempliner Comitats zu Ujhely, wohin

¹ transcant [Emendálva.]

² akar [Emendálva.]

³ másét [Emendálva.]

⁴ mérték [Emendálva.]

⁵ gyűlöletes [Emendálva.]

⁶ *Schulsky* [Emendálva.]

die Schuljugend beordert ward, die goldene Ehrenmedaille an, die S[ein]e kais[erliche] Majestät ihm verlieh. Er ist seit 21 Jahren Director des Piaristen-Gymnasiums, und hat dem Piaristenkloster zu Ujhely sechstausend Gulden aus seinem väterlichen Vermögen geschenkt.

92. Fazekas István nekrológja

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. September, 286–288.

Am 2. May 1812 starb *Stephan v. Fazekas* reformirter erster Prediger der grossen Gemeinde zu Diószeg, in der Biharer Gesspannschaft, und Senior der Debrecziner reformirten Superintendenz, starb den 2. May 1812. einen sanften Tod, wie sein einfaches, ehrwürdiges Leben ihn verdient hatte. In der Frühe ging er in seinen Garten, meditierte über seine Predigt, die er den folgenden Tag halten wollte, erkältete sich wahrscheinlich, und in ein Paar Stunden lag er ohne Leben da. Er war geboren zu Debreczin den 5 September 1742, und studierte an dem dasigen reformirten Collegium, 1758 ward er Togatus am Collegium, hierauf Lehrer in der poetischen und rhetorischen Klasse, zuletzt Senior des Collegiums.

Dann ging er in die Schweiz, nach *Genf*, *Basel*, *Bern* und *Zürich*, wo er sich in der französischen Sprache viele Fertigkeit erwarb; deutsch las er schwer und verstand das Geschriebene nicht.¹ Als Prediger stand er in *Sáránd* 3 1/2 Jahr lang, zu *Nagy Kálló* 4 Jahre, zu *Diószeg* 33. Er war es, den die Debrecziner Superintendenz in den wichtigsten Angelegenheiten mit der Ausarbeitung von Vorschlägen u[nd] s[o] w[eiter] beehrte. Er war es, den die Stände des Biharer Comitats, als in Grosswardein bey jeder Religionsgemeinde die Feyer über den angenommenen Titel des erblichen österreichischen Kaisers gehalten wurde, eine solenne Rede zu halten einluden, die er auch zur vollkommenen Zufriedenheit seiner Zuhörer hielt. Seine Reden waren gelehrt und populär zugleich, das heisst, der Zuhörer aus der niedrigsten Classe konnte ihn mit Vergnügen und Nutzen zuhören, und der Gelehrte fand auch vieles für sich. Sein Styl hatte in den Reden einen leichten, schönen Fluss; auf der Kanzel wie im Leben war er ein Mann ohne Affectation, ohne Hochmuth und ascetischen Pietismus. Er las ohne Unterlass, und man schätzte auch seinen Umgang. Graf *Franz Zichy* Grundherr zu Diószeg distinguirte ihn sehr. Er war auch ein glücklicher lateinischer und ungarischer Dichter. Die angesehensten Prediger der Debrecziner Superintendenz sind mit ihm durch Heirath verwandt. Bemerkenswerth ist es, dass auch der gelehrte Franziskaner Greis, P[ater] *Benedictus Lovasy*, der einst Togat zu Debreczin war, mit ihm durch das Blut nahe verwandt ist. Sit ei terra levis!²

93. Von den Kunstwerken der Mahlerey und Bildhauerey in Ungarn

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. October. 114–126.

Von den Kunstwerken der Mahlerey und Bildhauerey in Ungarn. (Nach dem ungarischen Aufsatz des Herrn *Franz von Kazinczy* in den *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1812 n. 29 bis 31 ins Deutsche übersetzt. Mit Zusätzen.)

³Da die Liebe zur Kunst nicht sowohl aus Büchern, als aus sorgfältigem Beschauen der

¹ Consecrirt 1772. [1772-ben szentelték fel. (Kazinczy levelében szerepel ezen a helyen, lásd jegyzet.)]

² [Kazinczy levelében nem szerepel ez a mondat.]

³ [Kimarad a magyar közlemény első mondata, amely visszautalás a *Hazai és Külföldi Tudósítások* korábbi közleményére.]

Meisterstücke geschöpft wird, so will ich hier einige Orte in Ungarn anführen, wo diejenigen, die in sich eine Neigung zur Kunst fühlen, ihre Augen üben und zur Erhebung ihres Geistes Gelegenheit finden können.

1. Die *katholische Kirche zu Pápa*, einem Marktflecken der Wessprimer Gespannschaft, gehört zwar nicht zu den grösseren Kirchen unseres Vaterlandes; aber sie ist in besserem Geschmack gebaut, als viele grosse neuere Kirchen, und übertrifft in Hinsicht der innern Decoration alle mir bekannten in Ungarn. Den Hauptaltar ziert ein Gemählde, das den ersten Märtyrer, den heiligen Stephan, vorstellt, vom Wiener Professor *Hubert Maurer*; die übrigen Altäre haben Gemälde von *Kraker*, von welchem weiter unten die Rede seyn wird. Die unwissenden Leute des Grundherrn, des Grafen Carl Essterházy, Bischofs von Erlau, dem diese Kirche ihr Daseyn verdankt, begingen an *Maurers* Gemälde ein Vergehen, das sich für Vandalen geschickt hätte; denn als der Rahmen, den man mit dem Meissel verfertigte, während *Maurer* an dem Tableau arbeitete, etwas kleiner ausgefallen war, als das angelangte Gemälde, wollten sie lieber dieses verschnitzeln, als dem Beutel ihres Herrn durch die Verfertigung eines neuen Rahmens noch einigen Abbruch thun. Desswegen erscheinen auf dem Gemälde einige Figuren so, dass derjenige, der von dem Vorfall nichts weiss, den Künstler eines Versehens beschuldigen wird. Die Statuen auf dem Hauptaltare sind von *Prokops* Arbeit. Es ist der Mühe werth, dass derjenige, der nach Pápa kommt, einige Augenblicke den grünen Marmor des Tabernakels in Augenschein nehme, der aus einer alten, in der Erde bey Wessprim gefundenen Säule geschnitten ist; denn so schönen grünen Marmor bekommt man nur selten zu sehen. – Auf dem Altar in der Seitenkirche hängt eine herrliche Madonna, die bey dem ersten Anblicke alles vergessen lässt, was der Anschauer in der grossen Kirche bewunderte. Ich weiss es vom Bischof, dass sie ein Geschenk des Cardinals *Garampi* ist; dagegen erfuhr der Bischof von mir, dass sie eine Kopie nach Raphael sey. Das von Tomkins nach dem Original, das Herr *Purling* besitzt, gestochene Kupfer hängt über meinem Arbeitstische, und es ist kein so trüber Moment in meinem Leben, in welchem es mich nicht aufheiterte¹.

2. Die *Waitzner* Domkirche würde, wenn sie nicht so armselig vollendet, sondern die grosse Idee, nach der man zu bauen angefangen hatte, ausgeführt worden wäre, eine unvergleichliche Zierde meines Vaterlandes seyn. Diese Kirche hat der Cardinal *Migazzi* nach dem Muster der St. Peterskirche auf dem Vatikan bauen lassen, für welchen schönen Gedanken er den innigsten Dank verdient. Ich fühlte mich kaum jemahls kleiner und zugleich grösser, als da ich auf ihrem Gange neben einer Säule unvermuthet stehen blieb, und meinem Blick bis zum Ende der riesenmässig hohen und dicken Säule warf. Diess geschah in meiner ersten Jugend, ehe ich noch in Wien den königlichen Porticus des heil[igen] Carl gesehen hatte. Von dem Werthe der Mahlereyen kann ich nichts sagen, da ich sie das erstemahl nur flüchtig, das zweytemahl aber in der Dämmerung betrachtet habe; aber ich erinnere mich, dass das Colorit derselben nicht so hell und lebhaft ist, als wir es bey den Werken der italiänischen Schule finden. Da der Cardinal *Migazzi* eine Miniatur-Copie der ersten Kirche der Welt schaffen wollte, wie schicklich wäre es gewesen, die Kirche mit Copie-Alterblättern zu zieren, und in der Mitte des Hochaltars *Raphaels* Transfiguration, auf den ersten Altären aber die Abnehmung Christi vom Kreuze von Daniel *Volaterra* und den heiligen Hieronymus von *Dominichino*, und zwar von einem *Mengs* oder *Battoni* gearbeitet, aufstellen zu lassen!

3. Die *Raaber Kirche* steht in einem viel grösseren Rufe als sie verdient. Die gemahlten und gegossenen Altarblätter verdienen zwar den Anblick, doch kaum, wenn man ihnen durch geschmückte Thüren nicht einen grössern Werth zu geben getrachtet hätte. Auch hier hat *Maulpertsch* viel gearbeitet und geschmiert. Was für ein Schade, dass die Reichen so wenig in die Geheimnisse der Kunst eingeweiht sind, und manchemal demjenigen blindlings folgen,

¹ anfhetereteite [Emendáva.]

was andere rathen, manchemal durch ihre eigene Phantasie mehr schaden, als durch die Nachahmung unwissender Rathgeber.

4. Die *Grosswardeiner Kirche* imponirt sowohl durch ihre Grösse als durch ihren Pomp. Der Freyherr Adam *Patachich*, Grosswardeiner Bischof und später Erzbischof zu *Kalocsa*, liebte beydes in allem, bisweilen auch zum Nachtheil des Schönen. Der Grosswardeiner nicht rothe, sondern flammend feuerrothe Marmor ist auf den Seitenaltären verschwenderisch angebracht. Die Architektur ist wenigstens inwendig sehr schön. Unter den Altarblättern sind gute und fehlerhafte. Das Altarblatt des Hochaltars, eine herrliche Composition, die an *Rubens* erinnert, ist mit Figuren überhäuft; aber das Colorit der in den Himmel sich erhebenden Jungfrau Maria, so wie überhaupt des ganzen Tableau's ist nicht so schön als es seyn sollte. Die Kuppel hat *Schröpf* gemahlt mit – wenn der Ausdruck Verzeihung verdient – höllischen Farben. Da der Bischof *Patachich* Obergespann des Bihar Comitats war, liess er den Saal der öffentlichen Comitatsitzungen mit so vielen Bildern verzieren, als die Wände nur fassen konnten. Das ganze Bildniss der von uns so sehr geliebten Königin und ihres mitregierenden Sohnes hat *Hickel* gemahlt, das Krucifix aber, die Bildnisse der Könige, Stephan des Heiligen und Ladislaus des Heiligen, des Bischofs, und einige andere allegorische Tableaux, unter deren jedes der lateinisch schön schreibende Bischof selbst zwey Disticha schrieb, der oben angeführte *Schröpf*, der kein ungeschickter Mahler war, der aber auch in Oehlgemälden al Fresco arbeitete.^{*)} Von dessen Stücken, besonders vom Krucifix, welches unbeschreiblich grell ist, erschreckt, macht das Auge einen Sprung auf *Theresiens* und *Josephs* sehr schöne Bilder, bey welchen sowohl das Angesicht als auch das Athmen bezaubernd ist. – Eben daselbst verdienen auch in dem kleinern Saal die Bildnisse des jetzigen Obergespanns, Grafen *Samuel Teleki*, siebenbürgischen Kanzlers, und des ehemahligen Administrators und jetzigen Tabernicus, Grafen *Joseph Brunsvik*, sorgfältige Aufmerksamkeit. Dieses mahlte *Stunder*, jenes *Hickel*. – Es gehört zwar nicht hieher, aber ich führe es mit Freude an, dass *Stunder* bey Brunsviks Bildniss Seneca's Werke nicht wegliess. Diess wäre vielleicht in mahlerischer Hinsicht zu tadeln; aber mich erfüllt es mit Freude. Glücklich ist das Vaterland, dessen Grosse (solche sind *Teleki* und *Brunsvik*, solche waren *Pászthori* und Graf *Joseph Török*, der unter der Königin Maria Theresia die Würde eines Referendairs bekleidete) durch die Schriften dieses Philosophen ihren Geist erheben und stärken.

5. Dem Marktflecken *Jászó* (Jossau), in der Abaujvarer Gespannschaft, gibt eine grössere Zierde *Krakkers* Mahlerey in der Kirche, als die durch den Probst Andreas *Sauberer* um das Jahr 1790 erbaute, überaus grosse Probstei; denn ein grosses Gebäude kann jeder bauen lassen, der Geld hat, aber einen *Kracker* können wir¹ durch Geld nicht schaffen. Diesen grossen Künstler brachte der gedachte Probst zu sich in unser Vaterland, ich weiss nicht woher. Er bearbeitete auch die Wände der Kirche und die Altarblätter. An seinem Beyspiele kann man sehen, wie es geschehen konnte, dass der kurz lebende *Raphael* und der älter gewordene *Rubens* und andere so zahlreiche Stücke hinterliessen; denn das Leben eines Menschen scheint zu kurz, nur so viel zu beendigen, als man in dieser Kirche sieht. Und *Kracker* hat überdiess noch mehr gemahlt, namentlich Stafeley-Werke. Ich besass selbst von ihm die Bildnisse des Cardinals *Martinusius* und des Primas *Emrich Eszterházy* in ganzer, und das Bildniss des Kalocsaer² Erzbischofs *Paul Széchényi* in halber Körpergrösse. Nach dem

^{*)} [Nem szerepel a magyar változatban, Romy betoldása Kazinczy kérésére.] Den heil[igen] Stephan im Comitats-Saale zu Grosswardein hat *Schröpf* in ein rosenrothes Dolmany und Hosen von eben der Farbe gekleidet, und mit gelben Zischmen und einem stahlgrünen, mit Hermelin ausgeschlagenen königlichen Mantel versehen, welche Verirrungen offenbar zeigen, wie wenig sich *Schröpf* auf Harmonie, Verwandtschaft und Effect der Farben verstanden hat; den heiligen Ladislaus, den die ungarische Geschichte als einen schön gewachsenen Mann kennt, hat er schwarz und mager, wie eine ägyptische Mumie dargestellt.

¹ wie [Emendálva.]

² Kalocsarar [Emendálva.]

Tode des Prälaten *Sauberer* nahm *Krakker* seinen Wohnsitz zu *Erlau*, wo er auf dem Plafond der Bibliothek des Lyceums das Tridentiner-Concilium¹ mahlte, und dieses Gemählde ist nach meinem Urtheil die Krone seiner Kunst. Als der Bischof den Mahler *Maulpertsch* zur Ausmahlung des Plafonds der Lyceums-Bibliothek aus Wien herabführen liess, war das erste Geschäft desselben, nachdem er vom Wagen gestiegen war, das Plafond der Bibliothek in Augenschein zu nehmen, und als er es sah und bewunderte, rief er aus: ich verstehe nicht so viel! *Maulpertsch* urtheilte nicht bloss rasch, sondern auch wahr. *Krakker* mahlte noch ein anderes Altarblatt in der Augustiner-Kirche zu Wien.

6. Graf *Joseph Keglevics*, königl[icher] Kronhüter, Obergespann des Torner Comitats und Grundherr des Fleckens *Torna*, liess hier durch *Maurer* ein Altarblatt mahlen. Wer sollte glauben, wenn man diesen unansehnlichen Ort und dessen Kirche erblickt, dass diese ein Meisterwerk besitze, da doch die zu *Kaschau* mit einem, mit vergoldetem Kupfer gedeckten Thurm versehene Basilica kein einziges Altarblatt aufweisen kann, welches nicht in eine Dorfkirche verwiesen zu werden verdiente.²

³⁷. In der neugebauten katholischen Kirche zu *Schmölnitz*, in der Zipser-Gespanschaft, steht ein von *Füger* in Wien gemahltes schönes Altarblatt, das die heilige Katharina vorstellt.

8. In der evangelischen Kirche zu *Iglo*, in der Zipser Gespanschaft, ist ein treffliches Altarblatt von *Sunder* in Pesth, das die Stärkung Jesu durch den Engel vorstellt.

Ich wende mich nun zu den Mahlereyen und Bildhauerarbeiten, die nicht in Kirchen befindlich sind.

1. Wer aus Ungarn nach Wien reist und die Kunst liebt, fehlt, wenn er die reiche Bildergalerie des Fürsten *Eszterházy* nicht in Augenschein nimmt. Unter unsern Magnaten kenne ich des Vice-Kanzlers Grafen Franz *Koháry* und des Tabernicus Grafen *Joseph Brunszvik* Excellenzen als solche, die Gemählde sammeln. Was der seine Nation so sehr liebende verstorbene *Marczibányi* in dieser Rücksicht that, ist nicht unbekannt. Mit wenigen Kräften hat sich Hr. Johann von Fáy, in der Borschoder Gespanschaft, unsterblichen Ruhm erworben, indem er unermüdet und mit bewundernswürdigem Glück eine Gallerie sammelt (im vorigen Jahre hat er zwey Gemählde von Augustin *Caracci* aus einem ungarischen Kloster erhalten), die er auch in Erlau zum allgemeinen Nutzen geöffnet hat.^{**)} Zur Errichtung von Gallerien werden ungeheure Geldsummen erfordert; daher können wir, ohne den Verdiensten anderer im geringsten etwas entziehen zu wollen, kühn die Frage aufstellen: wer hat nach seinen Kräften mehr gethan?

2. Die Gemählde in den Pallästen unserer Grossen sind Geburten des Luxus und Spielwerke der Brocanteurs^{***)}. Man kauft ohne Geschmack und Vorkenntnisse, was dem Auge gefällt und was der Betrug uns aufbringt. Aber auch diess sind seltene Erscheinungen. Die schönsten zwey Stücke, die ich gesehen habe, liegen in dem Pallast des Freyherrn *Joseph Orczy*, Werke des Kammermahlers *Fischer*, wovon das eine Stück eine Parthie des Orczyschen Gartens, das zweyte eine Aussicht auf *Ofen* darstellt; der Blocksberg und der Pesther Doppelthurm auf der Pauliner Kirche ragen auf dem Gemälde aus dem Abenddampf schön hervor. – Wir hängen Portraits in vergoldeten, sehr breiten Rahmen auf, in der Meinung, dass wir etwas Schönes besitzen, und sehen nicht ein, dass jenes geistlose Angesicht, jenes maulbeerfarbige Roth, jenes an das Bräunliche oder Schwarze gränzende Weiss das Auge beleidigt. Um so mehr freut es uns, dass Somogy das Bildniss des Somsics von dem schon alten Lampi, das Abaujvarer

¹ Conciliums [Emendálva.]

² A magyar változatban itt egy lezáró mondat szerepel a templomok bemutatásának végén.

³ A 7. és 8. pont nem szerepel a magyarban, ez Rummy betoldása Kazinczy kérésére.

**) [Nem szerepel a magyar változatban, Rummy betoldása Kazinczy kérésére.] Er hat in seiner Bilder-Gallerie zu Erlau Stücke von Domenichino, von Spagnoletto, von Carlo Maratti.

***) [Nem szerepel a magyar változatban, Rummy betoldása Kazinczy kérésére..] Dieser französische Ausdruck lässt sich nicht durch ein einziges deutsches Wort wiedergeben. Brocanteur bezeichnet einen, der Gemälde und andere Kunstsachen kauft oder eintauscht, gemeiniglich um sie wieder zu verhandeln oder zu vertauschen.

Comitatshaus das Bildniss des Freyherrn Ladislaus Orczy von Oelenhaynz, Szilvás (in der Zempliner Gespannschaft) das des Generals Niclas Splényi von Hickel, Nagy Mihály (in der Zempliner Gespannschaft) aber das schöne Bildniss des schönsten Mädchens unseres Vaterlandes, der Tochter des Grafen Franz Essterházy, Gemahlinn des Grafen Michael Sztáray, von Weikard, die Söhne des Grafen Joseph Teleki sein Bildniss und Széphalom einen Mannskopf von Kreutzinger besitzen. Diejenigen, deren Beutel es erlaubt, sollten sich nicht durch in Pesth und an andern Orten befindliche, durch schimmernde Farben blendende junge Männer, sondern durch einen *Füger*, *Lampi*, und *Kreutzinger* mahlen lassen.¹ So würden sie, ausser dem, dass sie ihre Bildnisse denjenigen, welche die Natur oder Herzensgefühle mit ihnen verknüpften, übergeben, zugleich solche Meisterwerke erhalten, welche vielleicht einst im Belvedere Platz finden würden. Es ist eine grössere Verschwendung, jenen kleinen Meisterchen zwanzig, als diesen grossen Künstlern hundert Ducaten zu zahlen.² – Unter den ältern Portraits, die bey uns zu finden sind, verdient vielleicht den ersten Platz jenes des Grafen Paul Ráday und seines ältern Sohnes *Gedeon*, die beyde in *Péczel* aufbewahrt werden. Beyde hat der Ungar *Mányoki*, Hofmahler des polnischen Königs, ungefähr vor hundert Jahren gemahlt. Zu der Höhe, auf der *Kupeczky* und *Mányoky* standen, ist noch kein ungarischer Mahler gestiegen: denn dass Albrecht *Dürer* ein geborner Ungar gewesen sey, konnte ich dem Grafen Gedeon *Ráday*, bey aller Achtung, und bey allem Wunsche, in *Dürer* einen Landsmann zu verehren, nicht glauben. *****)

¹ [A mondatvégi írásjelet emendáltuk.]

² [A mondatvégi írásjelet emendáltuk.]

*****) [Nem szerepel a magyar változatban, Rummy betoldása Kazinczy kérésére.] Gedeon Ráday glaubte Gründe zu haben, um behaupten zu können, Dürers Familie habe, so lange sie in Ungarn lebte, Száraz [Száraz. Emendálva.] (d. h. dürr, trocken) geheissen. Er sagte diess 1788. Albrecht oder Albert Dürer, der Goldschmied, Vater des berühmten Mahlers, Holz- Zinn- und Kupferstechers Albrecht Dürer, ist allerdings in Ungarn geboren, und lebte eine Zeit lang in Ungarn, expatricirte sich aber und kam 1455 nach Nürnberg. Albrecht Dürer, der Mahler, ist aber zu Nürnberg 1470, oder nach andern 1471 geboren und starb daselbst 1528. Da er also nicht in Ungarn geboren ist, Ungarn vielleicht nie sah, für Ungarn, so viel man weiss, nie arbeitete, und nicht in Ungarn starb, kann er auch nicht ein geborner Ungar heissen, und Ungarn kann nur insofern auf ihn stolz seyn, als er aus Ungarn abstammte. Albrecht Dürer, der Mahler, gibt uns selbst von seinen Vorfahren in Joachim von Sandrarts deutscher Akademie der edlen Bau- Bild- und Mahlerkünste III. Buch, 3. Kap., S[eite] 226 folgende Nachricht: „Meines Vaters Vater ist genant gewest Antoni Dürer, ist Knabenweiss in das genante Stadlein (Jula oder Gyula unter Grosswardein) kommen zu einem Goldschmid, und hat das Handwerk bey ihm gelernt. Darnach hat er sich verheyrathet mit einer Jungfrau, mit Namen Elisabeth, mit der hat er eine Tochter Catharina und drey Söhne geböhren, den ersten Sohn Albrecht Dürer, der ist mein lieber Vater gewest, der ist auch ein Goldschmied worden, ein künstlicher reiner Mann den andern Sohn hat er Lasslen genant, der war ein Zaummacher, von dem ist geboren mein Vetter Niklas Dürer, der zu Cölln sitzt, den man nent Niklas Ungar, der ist auch ein Goldschmied, und hat das Handwerk hier in Nürnberg bey meinem Vater gelernt. Den dritten Sohn hat er Johannes genant, den hat er studieren lassen: derselbe ist darnach zu Wardein Pfarherr geworden, und 30 Jahre lang blieben. Darnach ist Albrecht Dürer, mein lieber Vater, in Teutschland kommen – – und auf die letzte her gen Nürnberg kommen, als man gezehlet hat nach Christi Geburt 1455 Jahr, an S[ankt] Loyentag. Da hat ihm mein Anherr (Hieronymus Haller) seine Tochter geben, eine hübsche grade Jungfrau Barbara, 15 Jahr alt, und hat mit ihr Hochzeit gehabt 8 Tage von Viti.“ Diese Stelle gibt folgende genealogische Tafel:

Anton Dürer,

kommt als Knabe nach Gyula. Wird Goldschmied;
heirathet Elisabeth.

Catharina.	Albrecht, Goldschmied. Kommt 1455 nach Nürnberg, heirathet Barbara Haller.	Ladislaus, Zaummacher.	Johannes, Pfarrer zu Grosswardein.
	Albrecht, der Künstler, geb[oren] zu Nürnberg 1470, nach andern 1471, † dort 1528.	Niklas, genannt der Unger. Lernet die Profession des Goldschmieds bey seinem Onkel, Albrecht,	

3. Von plastischen Kunstwerken in Ungarn kann ich kaum etwas anführen, denn sie sind seltene Erscheinungen bey uns. Doch haben wir das Recht, Zauners *Stoll* und Ceracchi's *Born* (beyde sind aus Marmor gearbeitete Büsten) hier anzuführen, denn *Born* war ein Ungar, aus Siebenbürgen, und Stolls Büste wurde auf Veranstaltung einer ungarischen Dame, der verwitweten Gräfinn Zichy, gefertigt.*****) *Bosch* hat viele ungarische Manns- und Frauenzimmer-Köpfe bossirt, welche grösstentheils, (wenn man nähmlich nicht von ihm verlangte, die Köpfe nach der jetzigen Kleidung und Haaranordnung zu bearbeiten,) wahre Meisterstücke sind.

4. Unser Vaterland kann sich rühmen, dass es den Director der Leipziger Mahler-Akademie, *Oeser*, gebar. Was für ein Beweggrund hätte diess seyn sollen, durch ihn recht viel arbeiten zu lassen! Ich kenne deren in Ungarn drey: das erste ist in der evangelischen Kirche zu Pressburg, das zweyte fast drey Schuh hohe bey mir, das dritte bey dem Kaschauer Senator, Herrn Samuel *Fried*.

5. H[er]r Paul von *Balkay*, der fünf Jahre in Wien zubrachte, machte im Belvedere viele Kopien schöner Stücke, und hat seine Schätze zu Kaschau, wo er sich jetzt aufhält, zur öffentlichen Benutzung aufgestellt. Seine Freundschaft hat mich in den Besitz einiger kostbaren Stücke gesetzt. Das Vaterland hat die Bildung dieses verdienten jungen Mannes dem Bruder seiner Mutter, dem Mező-Kövesder Pleban und Probste Herrn Franz Szür zu verdanken. Für Freunde der Kunst, die nach Kaschau kommen, kann es nicht anders als sehr erfreulich seyn, hier Mengs Joseph mit den kräftigen Muskulaturen, Mengs schöne Madonna mit dem göttlichen Kinde, Guido's Unschuld, Corregio's rothgekleideten Dulder, *Furino's* Klagenden, der Angelika Ossianische Stücke, und einige herrliche Köpfe aus der niederländischen Schule, gleichsam wie in einem Spiegel, wieder zu erblicken!

Ich wünsche, dass diese in Eile entworfene Anzeige andere bewegen möge, meinem Beyspiel zu folgen, und, was sie Schönes im Vaterlande sehen und kennen, in einer ähnlichen Anzeige zur Kenntniss des Publikums zu bringen, namentlich die Bruckenthalsche Gallerie in Siebenbürgen, die grosse Schätze enthält, uns bekannt zu machen. Von Stunder, der mein Freund war, und von dem grossen Bildhauer, dessen Arbeiten an den Altären der Kirche des heil[igen] Martin zu Pressburg und der bischöflichen Kirche zu Raab zu sehen sind, werde ich selbst bey einer andern Gelegenheit sprechen.

Széphalom im März 1812.

Franz von Kazinczi.¹

		expatriiert sich und wohnt in Köln.	

*****) [Nem szerepel a magyar változatban, Rumy betoldása Kazinczy kérésére.] Auch gehört hierher die schöne Statue der heiligen Sophia aus weissem Marmor von einem Wiener Bildhauer (wahrscheinlich Zauner) in der Hofkapelle des Grafen Fesstetics von Tolna zu Keszthely.

¹ [A képeken az *Annalen*ben közölt és a levélben küldött családfa látható. A levél kézírata: MTA KIK M. Irod. Lev. 4r. 115. 159.]

Anton Dürer,
Kommt als Knabe nach Gyula. Wird Goldschmied;
heirathet Elisabeth.

Catharina.	Albrecht, Gold- schmied. Kommt 1455 nach Nürn- berg, heirathet Barbara Haller.	Ladislauß, Saumma- cher.	Johannes, Pfarrer zu Großwar- dein.
	Albrecht, der Künstler, geb. zu Nürnberg 1470, nach an- dern 1471, † dort 1528.	Niklas, ge- nannt der Unger. Ler- net die Pro- fession des Goldschmieds bey seinem Onkel, Al- brecht, ex- patriirt sich und wohnt in Köln.	

Antoni Dürer
KÖNYVTÁRA
Kommt als Knabe nach Gyula. Wird Goldschmied; heirathet Elisabeth.

Catharina.	Albertus. Goldschmied. Kommt 1455 nach Nürnberg. Heiratet Barb. Haller.	Ladislauß. Saumma- cher.	Johannes. Pfarrer von Wandrin.
	Albrecht der Künstler. geboren zu Nürnberg 1470, nach andern 1471. stirbt dort 1528. —	Niklas Unger. lernt die Profession des Goldschmieds bey seinem Onkel Albert. expatriirt sich. Wohnt in Köln.	

1814

94. Thalia – recenzió Virág Benedek kötetéről

Leipziger Literaturzeitung, 1814. am 21. des Januar, Nr. 18., 141–143.

Thalia. Irta *Virág Benedek*, néhai Királyi Professzor. (Thalia. Verfasst von *Benedict Virág*, ehemaligem königl[ichen] Professor.) Mit dem Motto: *Élni¹ siess!* (Eile zu leben!) Pesth, gedruckt bey Matthias Trattner. 1813. 55 S. in 8.

Der rühmlich bekannte ungrische Dichter, Herr Abbé Virág in Ofen, wird von einigen seiner Landsleute beschuldigt, dass er sich seit einiger Zeit vernachlässige. Rec[ensent] ist einer ganz anderen Meinung. Ihn bezaubert diese gesuchte und unserm Dichter (Ungerns Horaz) so natürlich stehende Nachlässigkeit in eben dem Grade, in welchem ihn seine hochtönenden Oden entzückt haben. Seine gewöhnlichen Leser scheinen keinen Sinn für diese reizende Nachlässigkeit zu besitzen, und vergessen, dass auch Horaz, der erhabene Odensänger, eben so verkannt ward, wie Virág in Ungern verkannt wird, da er seine unnachahmlichen Sermonen und Episteln schrieb. *Pars altera* (sagt er selbst) *putat similes meorum mille die versus deduci posse*. Diejenigen, die unsern Virág der Nachlässigkeit beschuldigen, sollten doch versuchen, ob sie eben so nachlässig seyn können. *Werke der Kunst und des Geists sind für den Pöbel nicht da*, sagen wir mit dem grossen Dichter der Deutschen, *Goethe*. Virág kennt sich und seinen grossen Vorgänger, und lässt seine Anbeller – bellen. Seine horazische Laune findet ein Vergnügen daran, dass er diese seichten Kritiker ärgern kann, und er ärgert sie auch dadurch, dass er ihnen aus Muthwillen, ein *aztat* für das richtige *azt*, und S. 44 *az* Enéás für Enéás ohne den Artikel *az*, hinwirft. Ob er dieses und jenes für unrichtig halte, darüber ist gar kein Zweifel; aber er wollte seinen blödsinnigen Lesern, die für höhere Schönheiten keinen offenen Sinn haben, und immer alles nach Regeln messen, muthwillig trotzen. Es war ihm ja wegen der Scansion sehr leicht für *az Enéás* zu sagen *az Enéis* (die Aeneis oder Aeneide), und die Anomalie wäre überflogen.

In dieser Sammlung origineller und aus Horazens Sermonen und Episteln übersetzten Stücke frappirt den Kenner alles; hie und da bald hinkende Hexameter mit der bukolischen Cäsur, wie:

E' *bepecsélt* írást Augusztusnak // fogod² adni.

Régi *tanyám* mellett el kell nekem is³ // lovagolnom.

Kútvizet, avagy esőt? mert e' tájék // bora nem kell –

bald Wörter, die ein anderer Schriftsteller nicht Muth hätte zu gebrauchen, und welche durch diesen Geweihten gleichsam veredelt werden, wie S. 30:

Ha megelégednék babbal vagy akárm⁴ paréval

Arisztippus, Gazdagokat nem *inalna*,

welches in einem Cirkel von fröhlichen Freunden durch einen Mitgenossen gesagt ein lautes Lachen erregt haben würde. Mit Vergnügen ward Rec[ensent] gewahr, dass Virág das von *Kazinczy* mit Glück geschaffene Wort *gyönyör* (als Adjectiv *deliciosus*, als Substantiv *voluptas*) S. 26 gebraucht hat, und hofft so, dass Ungerns bessere Köpfe dasjenige, was *Kazinczy* in der Vorrede zu den hinterlassenen Gedichten seines verstorbenen Freundes *Dayka* (Ujhelyi Dayka Gábor Versei Öszveszedte⁵ 's Kiadta barátja Kazinczy Ferencz. Pest 1813 XLVIII und 243 S. in 8.) S. XX–XXXVIII von der Bildung und dem Gebrauch neuer ungrischer Wörter gesagt hat, beherzigen werden. Gebe ein wohlwollender Genius, dass es

¹ *Elni* [Emendálva.]

² *foyod* [Emendálva Virág kötete alapján.]

³ *nekemis* [Emendálva Virág kötete alapján.]

⁴ *akarmi* [Emendálva Virág kötete alapján.]

⁵ *Oszveszedte* [Emendálva.]

geschehe!

Uns scheint, Virág habe den Vorsatz gefasst, seine Landsleute mit Horatzens Episteln, in Hexameter übersetzt, zu beschenken, da er hier die Episteln: *ad Pisones*, *ad Vinnium Asellam*, *ad Valam*, *ad Scaevam* geliefert hat, und diese Hoffnung entzückt uns. Die Uebersetzung der horazischen Episteln durch unsern Virág kann nicht anders als vortrefflich ausfallen, und dem sinnigen Leser wird bey ihrem Lesen nicht einfallen, nachzuschlagen ob Horaz auch das nähmliche, nicht mehr und nicht weniger, gesagt habe. Der Leser, dem die Musen gelächelt haben (*quem placido vidit lumine Melpomene*) wird hier den vollsten, reinsten Genuss finden. – S. 39. steht ein *Epistel im Winter* (Téli levél), wenn wir uns nicht trügen, an *Kondé*, tiefen Sinnes für den Verständigen, für den, der das nicht ist, ein wahrer Aerger, weil der Dichter Bilder eines Berauschten, nicht eines Kranken, dem Leser vorführt. Dann folgen Episteln an *Pyber*¹ (zu Virth bey Komorn), an *Siskovics*, an D. *Helmeczi* in Pest, ein lateinisches Gedicht im sapphischen Versmaass an den würdigen Abt *Anton von Dréta*, Prior Cistercienser in Zircz, an *Sztrokai*, und an *Kisfaludi*, den Dichter von Himfy's Liedern der Liebe. Alle sind trefflich. So sind also endlich auch Ungerns Dichter, die sonst Schwerfälligkeit beherrschte, von dem belebenden Geiste horazischer Leichtigkeit angehaucht; das langsam sich nahende Morgenroth bricht am ungrischen Parnass im vollen Glanze hervor, und die Tenebrionen müssen in ihre Schlupflöcher fliehen. Es war wirklich hohe Zeit.

95. A' magyar literatura története. Töredék
Erdélyi Muzéum, 1814. 1. füzet, 1–10.

A' MAGYAR LITERTURA
 TÖRTÉNETEI.
Töredék.

Ez a' töredék Kazinczy Ferencz Urnak azon pálya-írásából van kivéve, melyet a' Tübingai Könyvtáros Cotta által kihirdettetett tudva lévő kérdésre, néhai B. Prónay László Ur ő Excellentiájától egy barátságos levélben megkérettetve, Feleletül kidolgozott. A' Kiadó úgy tudja, hogy 21 pálya-írás Tübingába ugyan elérkezett, de ítélet alá eddig elé egyik se vétetett. Felvesszük ide ezt az interesszáns cikkelyt, mivel az egész Munka, melly magyar kidolgozásból vagyon németre fordítva, talán még sokáig nyomtatatlan fog maradni.

Ázsiai Eleink felől keveset tudunk 's inkábbára mind bizonytalant. Az újabb hisztória bennünket még azon örömtől is meg kezd fosztani, hogy magunkat az Atila maradékainak mondassuk, kit a' levert népek' félelme 's gyűlölése a' szerint kiáltozott a' legvérengzőbb fenevadnak, a' hogyan képeit szerette ördög szarvakkal festegetni.* de a' ki valóban egyike volt a' legnagyobb Fejedelmeknek 's embereknek a' maga korához képest. Tudománya 's mestersége az olly' népnek nem vólt, mellyhez a' mivelt Nemzeteknek hírek sem hathatott-el, és a' melly Ázsiának sivatag pusztájin csak az állandó lakás' szerencsáját sem ismérte, nem lehetett. De a' Múzsák a' legvadabb Nemzetekkel is éreztetik kedvezéseiket, 's Atilának 's a' később Magyarok' fejedelmeiknek már voltak Bardusaik, kik a' Nép' nagy tetteit az inneplésekben éneklették. Azt sem lehet kétleni, hogy azon áldozatokban, mellyeket a'

¹ Tyber [Emendálva.]

* Láthatni illyet a' Széchény Nemzeti Institutuma Magyar pénzeinek Catalogusában a' III Kötet' 47. lapján 's az ehhez mészett rezen, Tab. I. – Fessler, Győri születésű Magyar, még a' Prussziai védelem alatt sem felejlhetette Hazája szerelmét, mint most a' Russziai alatt, ezeket a' szarvakat Erőnek jelölül akarja vétetni, mivel a' Napkeletiek a' fejedelmeket *ökrök*' képekben tisztelték. Valljuk-meg hamis szégyelkőzés nélkül, hogy ezek a' bakszarvak az Atila képein nem tisztelet érzéséből tétettek ide.

természet nem ismért Alkotójának a' források mellett nyújtogattak (*L. a' Sz. László Magyar Király törvényeit I. Könyv. 22. Rész-*)¹ a' hála szent érzései énekekben ömledeztenek légyen. Az a' sok tót szó, mellyeket a' Tisza 's Duna szélein megtelepedett sereg a' járom alá hajtott nép' nyelvéből a' magáéba véve-fel, gyaníthatják velünk, melly kész volt légyen az ezeknek ismérteiket is magáévá tenni. Ez történt kivált akkor midőn két Nagyunk, *Bölcs* (Bulsu) és *Gyula*, Konstantinápolyt 943-ban megkeresztelkedének 's *Gyulának* leánya, *Sarolta* férjét *Gézát* (Geysa) arra bírhatá, hogy az újabb hit' Tanítójinak szabad bájövetelt engedne, sőt végre hitekre térjen. Az ő fajok *Vajk* (vagy a' hogy Európai névvel neveztetett *István*, a' Szent)² már úgy neveltetett, hogy deákul szólhasson és ír hasson. Jól értették a' magyar Nép' Királyai, hogy a' Németektől vett hit nekik nem csak a' mennyország' boldogságaihoz nyit utat, hanem őket még a' thrónuson is biztosabban ültetheti, 's e' kettős tekintet arra birta őket, hogy az Európai Nemzeteknek szokásaikat valamiben lehetett, követtessék.

A' nép így észre-vehetőképen haladott a' culturában, 's a' hittel 's idegen szokásokkal egygyüt a' nyelv is gyarapodott. Az áhitatos Király állitgatta az Iskolákat 's a' Püspökök segéllék az Uralkodó' intézeteit. De, valljuk-meg, az lévén közelebbi czéljok, hogy a' Papi-rend alkalmas nevendékeket találhasson, ezen iskolában kevés gond vala a'³ hazai nyelv elővitelére 's az ifjak egyéb tudományokban is annyira hátra-maradtak, hogy midőn *Kálmán* Király azt a' szerencsétlen gondolatot kapta-fel, hogy az előbbi Királyok alatt hozott törvények magyarból deákra fordítassanak, Idegenre vala kéntelen bízni e' munkát, nyilván azért, mert a' Magyarok között erre alkalmatost nem talált. Ezt mutatja nevezetesen az is, hogy az Olasz Tudósok, kiket *Hunyadi Mátyásunk* Budán táplált, még a' XV. Század' vége felé is, a' deák ábéczt nem hitték alkalmatosnak a' magyar beszéd hangjainak festésére (*Lásd: Galeotus Martius, de dictis et factis Regis Matthiae*).⁴ A' keresztes-háborúk eléggé meg ismérkedtethettek bennünket az Idegenekkel; pedig ezek nem voltak *mind* haramiák; hosszas hadakozásokba keveredtünk a' Velenceiekkel, II. *Andrást* a' Szent-földre kísértük, 's így elég alkalmaink valának a' Külföld' mesterségeit megtanulni, 's honni vadságunkból kivetkezni, de a' fonák mód 's az eltévesztett cél az igyekezetnek nem engedtek szerencsés sikert. A' Nemzet akkor kapta végre a' csinosodásnak első szikráját, midőn a' magyar Ifjuság színe 1348ban a' nagy *Lajost* Nápolyba követte, hogy az ennek Királyi testvérén elkövetett undok gyilkot megbosszulja, 's három évnél tovább mulatván ott, mint a' diadalmas Róma a' meggyőzött Graeciából olasz mesterségeket 's tudományt, nyelvünknek sok új szót, 's a' Tokaj hegyeinek Formiánumi szőlőtőket hozott-vissza. Ő maga ez a' nem csak névvel nagy Király, majd *Veje* a' szerencsétlen *Zsigmond*, továbbad *Zrednai Vitéz János* Esztergomi Érsek, végre *Mátyás* alkottanak ugyan Académiákat; de ezek a' csendetlen időben csak hamar elenyésztenek 's benne a' hazai nyelvre nem vala semmi gond. Szerentsébb születésű Ifjuságunk Bonóniába, Rómába 's Párisba ment-ki tanulni, de, tompa bámulására szokván annak, a' mi idegen, feledték, hogy ott gyűjtött kincseiket ide haza a' nemzeti nyelv' médiuma által illett 's kellett volna köz haszonra ereszteniek.** Nem birván ezen időkből egyebet némelly Legendáknál 's Hymnárionoknál, bár melly hajlandók legyünk annak megadására, hogy a' minden tudományi cultura ellen épen azonként mint a' Keresztyén hit ellen agyarkodó ellenség mind azt a' mit irva kapott, dühösen pusztítgatta: bátran merjük állítani, hogy azoknak száma kik magyarul irtak, igen csekély volt. Hiszen maga a' könyveket vesztegetve vásárlani szerető Mátyás is nem birt annyi bölcseséggel 's hazai szeretettel, hogy a' Nép énekeit, mint Nagy Károly

¹ [Csak ebben a közleményben szerepel ez a közbeékelés.]

² [Csak ebben a közleményben szerepel ez a közbeékelés.]

³ a [Emendálva.]

⁴ [Csak ebben a közleményben szerepel, sem Kis Jánosnál, sem a német közleményben nem olvasható.]

** Vitéz Cesinge János Pécsi Püspök, (az Esztergomi Érsek Zrednai Vitéz János testvérhugának fija, 's poétai nevével Janus Pannonius) úgy mondják, hogy csak ugyan dolgozott egy Magyar Grammatikát.

azokat a' mellyeket a' maga népe dallott, feljegyezni parancsolta volna, 's Budai igen gazdag Bibliothecájában nem találtatott egy magyar könyv is.

Álomkórságunk olly nagy volt, hogy belőle nem kisebb történet által lehetett feltergetnünk, mint az a' szakadás vala, mellyet a' Wittenbergai Augusztinianus-barát ujtásai támasztottak. Az ő Apostolai itt magyarul irtak, valamint maga *Luther* ott németül, hogy az új tudomány a' nép által értetessék, 's a' proselytusok minél több számban szaporodjanak. A' régi dogma tanítóji követték a' példát 's a' mi ezen villongás által nyert, az – a' Haza nyelve 's literatúrája vala.

Ez időben állítá-fel a' Horvát-országi Bán, továbbad Palatinus Nádasdi Tamás, ki maga is az új tudományra tért vala, Uj Szigeten (görögösen elnevezve: *Neanesus*), közel a' maga Sárvári lakjához, az első nyomtató-műhelyt, mellyet csak hamar a' Debreczeni, Kolozsvári, Német-ujvári 's Nagy-Szombati követtének; 's könnyű megfogni miként segéllé ez a' mesterség mind a' Hit dolgát¹, mind a' Haza nyelvét. Már 1539, hat esztendővel később mint a' legelső Magyar nyomtatott könyv (Szent Pálnak *Komjáti Benedek* által fordított Levelei) Krakkóban kijött, *Nádasdi Tamás*nak első Udvari-Predikátora *Sylvester* (Erdősi) *János* egy Grammatica hungaro-latina-t, 1541 pedig az ugyan ő-általa fordított Új-Testamentomot nyomtattatta itten; a' Századnak lefolytáig pedig *Pesti Gábor*² Aesopusnak Meséjít, *Balassa Bálint*, *Tinódi Sebestyén*, *Ilosvai Péter* 's mások verseket, *Telegdi Miklós* (Pécsi Püspök) predikátziókat, *Benczédi Székely István* (Liszkai, Szikszai 's Gönczi Predikátor) egy Chronicont; 's az elsőnek tartatott (közönséges) Kalendáriomot 's holmi vallás-tanító munkákat, *Heltai Gáspár* (Kolozsvári Predikátor és Nyomtató) Magyar-Országi hisztóriát, *Vörös Bálint* (Debreczeni Bíró és Bihar Vármegye Fő-Notar.) Verbőczinek Tripartitumát, *Melius* (Juhász) *Péter*, 's *Bejthe István* és *András* (Predikátorok) fűvész munkákat, *Batizi András* (Sátor-alja-Ujhelyi, Tokaji, Erdődi Pred.) a' legelső Magyar Abéczés³ Könyvet adtak ki, 's a' feljebb említett *Pesti*, *Fabricius* (Kovács) *Balázs* (Szikszai-fi 's Sáros-Pataki Prof.) és *Faustus Verancius* (Csanádi Püspök) pedig magyar Lexiconon dolgozgattak.⁴

A' XVIIedik Százban nyelvünk még ragyogóbb előmenetelt teve. Esztergomi Érsek Cardinalis *Pázmány Péter*nek 's *Káldi György* Jezsuitának predikátziójik, valamint a' most említett *Káldi*nak igen szép-fordításu Bibliája, továbbá Gömöri Vice-Ispán Gyöngyösi Istvánnak Eposzai, kivált pedig a' nem tanult Olvasónak ugyan a' Gyöngyösiéinél kevésbbé, de a' tanulnak 's értőnek sokkal inkább tetsző *Zrínyi Miklósé*, mellyben ez a' maga Ösének, a' Szigetnél elesett *Miklós*nak, bajnoktettét éneklette, literatúránknak legcsillogóbb szakában is tisztelt mívék fognak maradni. – Mit nem igére az ilyen szerencsésen kezdett futás! De a' békövetkezett rettenetes idők elakasztották azt, 's a' XVIII. Száznak mintegy közepéig alig akadunk olly' munkára, melly ezek mellett figyelmünket magára vonszhatná.

A' hosszas hallgatás végre a' nagy Therézia utolsó tizedében leve gazdagon kipótolva. Harczolóink a' Prussziai két vérengző háború alatt, a' Németeknek virágzani már elkezdett literatúrájokkal derekasan megismerkedtek, 's midőn a' táborból visszatértek honnjaikba, sok magyar ifjú, sok magyar leány olvasá a' Gellert szép Meséjít, Svéd Grófnáját, 's a' Rabner Satyrájit. Nem kevesen Hallert és Hagedornt 's Kleistot is ismerték. A' Friedrich fénye eltöltötte hazánkat, mint az egész egyéb Európát, 's a' kik ide haza nem igen látták, mint lesz a' könyv, több csudálni-valót láttak abban, a' ki Királylétére könyveket *csinál*, mint a' ki hadakat ver. Azonban első Ferencz, az a' szives barátja 's mivelője a' mesterségeknek, 's tudományoknak, a' legszebb frigyben a' Svietenjével, szövétneket gyűjtött az Észnek a'

¹ dolga [Emendálva.]

² [Az *Ueber den Wachstum der ungrischen Sprache und Literatur*ban a következő közbeékeléssel: (Domherr wie man glaubt, in Stuhlweissenburg); Kisének a következő közbeékeléssel: (a' mint vélik Székes-Fejérvári kánonok).]

³ Abéczés [Emendálva.]

⁴ [Eddig a pontig van a minimális eltéréseken túl egyezés az MTA-kézirat, jelen közlemény és a Kis Jánosnak küldött kidolgozás között, lásd a jegyzeteket.]

szomszéd Bécsben, 's ennek világa jóltevőleg hatott által mireánk is. A' Múzsák itt, mint mindenütt másutt, a' szép mesterségeknek, a' Muzsikának, Festésnek, Faragásnak, Architecturának és Poézisnak viritása által nyilatkoztatták érkezéseket. A' Koháryak, Csákyak, a' német Thaliának 's Melpomenének Pozsonyban, az Ország' akkori anyavárosában templomot nyitottak.^{1***} Gróf *Ráday Gedeon*, B. *Orczy Lőrincz*, *Faludi Ferencz*, Gróf *Teleki József*, a' Ráday Gedeon testvérének fija, énekeltek a' magyar lant mellé, de énekeik még sajtó alá nem jutottak. A' szemérem, melly nem kevésbé retteg a' tudatlanság' buta bámulásától 's tömjénétől, mint a' gonoszok' mosolygó döfdőséseiktől, 's a' gögös ostobaság' válvonításától, bártortalanokká tette őket, közre-bocsátani a' mit dolgoztak. Egüinkön gyönyörű új hajnal emelkedék fel, de még terhes gőzfellegek késlelték a' szép nappalnak fényfellövellését.

Ez végre akkor jött-elő a' maga teljes ragyogásában, midőn ez a' Népét szerető 's Népétől imádva szeretett Asszony, a' Haza szeretetre legméltóbb Ifjait az 1760ban felállított Magyar Testőrző seregbe felvéve, 's nékiek alkalmat ada, a' Bécsi szép világ' tónusával megismerkedni. Bécs ezeknek nem vala Sybaris, nem Capua. Beléavatva, inkább vagy kevesebb, már itthonn a' Régiek' írásainak értésébe, néki feküdtek az újabb Nemzetek nyelvének 's literaturájának, 's 1772 körül az ifjú kor' délczégtségében léptek-fel, mint Nemzeteknek ébresztőji, tanítóji. *Bessenyei Györgynek*, *Báróczy Sándornak* és *Barcsay Ábrahámnak* neveik ekkor lettek a' köz tiszteletnek tárgyává. A' szerencsétlen *Ányós* hozzájuk csatlá magát, 's lágy szívének elfojtott érzéseit a' Szent-Pál' Remeteségeiben éneketle. Nem kevesen szállamlának-meg a' Telemach fordítójának Hazájában is, kik közül itt a' Czid² fordítóját, Gróf *Teleki Ádámot* és a' Belisairét³, Báró *Daniel Istvánt*, említjük.

Ujságot a' maga nyelvén még nem olvasott a' Nemzet. Azt 1780ban kezde Pozsonyból, hetenként két ízben kibocsátgatni *Ráth Mátyás* (szül. 1749. Apr. 13d. Győrben, hol később Predikatori hívatalt viselt, 's meg is holt 1810. Februar. 7-kén). – Időszaki Írásaink voltak 1788 a' *Magyar* (Kassai) *Muzéum*; 1790ben *Orpheus*, 1792 *Urania*, végre a' *Segítő*. De ezek kevés füzetek megjelenése után mind elakadtak. –

96. Ueber den Wachstum der ungrischen Sprache und Literatur

Wiener Allgemeine Literaturzeitung 1814. den 31. May, Nr. 43., 682–689.

Ungrische Literatur. Ueber den Wachsthum der ungrischen Sprache und Literatur, von den ältesten bis zu den neuesten Zeiten*.

(Nach einem Fragmente eines noch ungedruckten Werkes von Franz von Kazinczy.)

Wir haben nur wenige, und dazu noch grösstentheils unzuverlässige Nachrichten von unsern

¹ [A mondatvégi írásjelet emendáltuk.]

*** Ha azon Summákat, mellyeket sok Magyarok nem magyar cultura elémnetelére költöttek, önnön Nemzetjek' felsegítésére adták volna, eddig a' Magyar Literaturát ragyogóbb fényben láthatnók. Mind azon Intézetek, mellyeket némelly Hazafiak felállítottak, virágzásban lehetnének: most sokaknak azok iránt való hidegségek miatt ingó lában állanak. *Legyen valóságos segedelem, lesznek közöttünk is Jelesek*. Nem utolsó dicsőség pedig valójában, tulajdon Nemzetét kiragadni a' homályból, 's képessé tenni lassanként minden Nagynak elfogadására. – A' Magyar, a' magyar föld' javából miért nem cultiválja a' Magyar?

B... Jegyzése.

² [Az MTA KIK M. Nyelvtud. 4r. 42/I. 239. lapján lábjegyzet: * Kolozsvár, 1773.]

³ [Az MTA KIK M. Nyelvtud. 4r. 42/I. 239. lapján lábjegyzet: ** Kolozsvár, 1776.]

* Vor das Forum einer Wiener Literaturzeitung gehören auch die Literaturen der nichtdeutschen Bewohner der weiten Monarchie Österreichs, der edlen Madjaren, der zahlreichen Slaven und Wlachen. Wir schätzen unglaublich, so wie wir im ersten Jahrgange dieser L. Z. eine willkommenen Übersicht der slavischen Literatur geliefert, nun, durch den Beytritt der geachtetsten ungrischen Gelehrten im Stande zu seyn, eine ähnliche von der ungrischen zu geben. Gerechte und gründliche Recensionen und Anzeigen von allem in den neuesten Zeiten Erscheinenden werden folgen. Anm. des Red.

asiatischen Vorältern. Neuere Geschichtsforscher rauben uns sogar den Ruhm, uns Nachkommen nennen zu können von jenem Attila, den die Furcht und der Hass der unterjochten Völker als den blutigsten Wütherich verschrien hat, indem man sein Bild mit Teufelshörnern zu malen pflegte, der aber in der That einer der grössten Fürsten und Menschen seiner Zeit war. Es ist zwar nicht glaublich, dass ein Volk Künste und Wissenschaften gekannt habe, zu dem nicht einmal der Ruf gebildeter Völker gelangen konnte, und dem in den öden Wüsten Asiens nicht einmal das Glück fester Wohnsitze bekannt war; jedoch die Musen erwecken auch bey den rohesten Völkern ein Gefühl für ihre Reitze, und wie die spätern Fürsten der Ungern, so hatte auch Attila seine Barden, welche die Thaten des Volks am festlichen Tagen besangen. Und man kann auch gar nicht zweifeln, dass bey den Opfern, die sie am Ufer der Flüsse dem unbekannten Schöpfer der Natur brachten, die heiligen Empfindungen ihres Danks sich nicht sollten in Gesänge ergossen haben. Die Menge slavischer Wörter, welche der Haufe, der sich an der Donau und an der Theiss niedergelassen hatte, aus der Sprache des unterjochten Volks in die seinige aufnahm, lässt uns billig darauf schliessen, wie bereit sie seyn mussten, auch alles übrige sich eigen zu machen, was diesem bekannt war. Diess geschah besonders damals, als zwey ihrer Grossen, Böles und Gyula, im Jahre 943 in Constantinopel sich taufen liessen, und Gyula's Tochter, Sarolta, ihren Gemal, Geisa, bewog, den Lehrern des neuen Glaubens freyen Eintritt in das Land zu gestatten, und endlich selbst zum Glauben derselben überzutreten. Sein Sohn *Stephan* der Heilige, genoss schon einer solchen Erziehung, dass er lateinisch schreiben und sprechen lernte; ja, ein Schenkungsbrief von ihm in griechischer Sprache zeigt uns, dass er auch griechisch gewusst habe. Die Könige Ungerns sahen sehr wohl ein, dass der von den Deutschen angenommene Glaube ihnen nicht nur den Weg zum Himmel öffne, sondern sie auch auf ihrem Throne befestige; und aus dieser zwiefachen Rücksicht suchten sie sich, so viel als möglich, nach den Gewohnheiten der europäischen Völker zu bequemen. So nahm das Volk merklich an Kultur zu, und mit dem Glauben und den fremden Gewohnheiten machte auch die Sprache weitere Fortschritte. Der andächtige König errichtete allenthalben Schulen, und die Bischöfe beförderten das Vorhaben der Regierung. Jedoch muss man gestehen, dass bey dem nähern Zwecke, dem geistlichen Orden taugliche Nachfolger zu erziehen, in diesen Schulen für die Vervollkommenung der vaterländischen Sprache wenig Sorge getragen wurde; und dass die hier erzogene Jugend auch in andern Kenntnissen sehr zurückblieb, so dass, als Koloman den Entschluss fasste, die Gesetze, welche vom Volk unter den vorigen Königen genehmigt worden, aus der ungarischen Sprache in die lateinische übertragen zu lassen, er sich gezwungen sah, diese Arbeit einem Fremden zu übergeben, offenbar darum, weil er unter den Ungern keinen fand, der dazu geschickt gewesen wäre. Ein vorzüglicher Beweis davon ist auch, dass die italienischen Gelehrten, die Matthias Hunyadi¹ zu Ofen unterhielt, noch am Ende des XV. Jahrhunderts das lateinische Alphabet nicht für ganz geschickt hielten, die Töne der ungrischen Sprache auszudrücken. Zwar machten uns die Kreuzzüge hinlänglich mit auswärtigen Völkern bekannt, und diese waren denn doch nicht lauter Räuberhorden; wir waren in einen langen Krieg mit den Venezianern verwickelt; wir zogen mit Andreas II. ins heilige Land, und so hatten wir Gelegenheit genug, fremde Künste zu erlernen, und unsere nationale Rohheit abzulegen; allein, weil man die Sache verkehrt angriff, und also den Zweck verfehlte, so gerieth sie nothwendig bald wieder ins Stocken. Da erst empfing unser Volk den ersten wahren Funken zur Bildung, als die Blüthe unserer Jugend (im J. 1348) Ludwig den Grossen, zur Rache wegen des an seinem Bruder verübten schändlichen Mordes nach Neapel begleitete, und von da, wie einst das siegreiche Rom aus dem besiegten Griechenland, italienische Künste und Wissenschaften, unserer Sprache neue Wörter, und dem Tokayergebirge formianische Reben brachte. Er selbst, dieser in der That grosse König, dann

¹ Hunyadi [Emendálva.]

sein Eidam Sigmund, ferner Johann Vitéz von Zredna, Erzbischof von Gran, und endlich Matthias, errichteten zwar Akademien; allein, diese gingen in den unruhvollen Zeiten bald unter, und man hatte darin auch keine Sorge für die vaterländische Sprache. Unsere glücklichere Jugend ging nach Bologna, Rom und Paris um zu studieren; allein, da sie gewohnt waren, alles Fremde dumpf anzustauen, so vergassen sie, dass sie ihre dort gesammelten Schätze zu Hause durch das Medium der Volkssprache zum allgemeinen Nutzen hätten weiter verbreiten sollen^{**}.¹ Da wir aus diesen Zeiten, ausser einigen Legenden und Hymnarien nichts besitzen, so können wir, wenn wir auch zugeben wollen, dass der gegen alle wissenschaftliche Bildung eben sowohl als gegen den christlichen Glauben wüthende Feind alles, was er Geschriebenes in seine Hände bekam, zernichtete, dennoch behaupten, dass die Zahl derjenigen, die in ungrischer Sprache schrieben, wohl nicht sehr ansehnlich gewesen seyn möge. Hatte doch Matthias, der so grosse Lust daran fand. Bücher einzukaufen, nicht so viele Einsicht und Vaterlandsliebe, dass er die ungrischen Volksgesänge, wie einst Karl der Grosse die der Franken, aufzuzeichnen befohlen hätte: ja, in der so reichen Bibliothek zu Ofen befand sich nicht ein einziges ungrisches Buch.² Unser Schlaf war um diese Zeit so tief, dass uns keine geringere Begebenheit daraus erwecken konnte, als jene Spaltung war, welche die Neuerungen des Wittenberger Augustinermönchs erregten. Denn da viele ihrer Studien wegen Wittenberg besuchten, so trug diess sehr viel dazu bey, dass diese Neuerungen in Ungern so bald Eingang fanden.³ Luthers Apostel schrieben hier in ungrischer Sprache, wie er selbst dort in deutscher, damit die neue Lehre vom Volke verstanden würde, und sich die Zahl ihrer Anhänger so viel als möglich, vermehrte. Die Lehrer des alten Glaubens folgten ihrem Beyspiele, und was bey diesen Streitigkeiten am meisten gewann, das war die vaterländische Sprache und Literatur. Nikolaus Oláh, Erzbischof von Gran, stiftete in der Absicht, für die alte Lehre mehrere Vertheidiger zu erziehen, nachdem er die Jesuiten in das Land gebracht hatte, unter der Aufsicht derselben in Nagy Szombat (Tyrnau) eine Schule, wodurch der erste Grund zu einer ungrischen Universität gelegt wurde.⁴

Zu dieser Zeit errichtete der Ban von Croatien, später Palatin, Thomas Nádasdi, der auch selbst zur neuen Lehre übertrat, in Uj-Sziget (griechisch nannte er sie Neanesus), nahe bey seinem gewöhnlichen Aufenthaltsorte Sárvár die erste Buchdruckerey^{***}, worauf bald die in Debreczin, Kolozsvár (Klausenburg), Német-Ujvár (deutsch: Giessing), und Nagy Szombat (Tyrnau) folgten; und man sieht leicht ein, wie sehr hierdurch sowohl die Sache des Glaubens als auch die Bildung der vaterländischen Sprache befördert werden musste. Schon im Jahre 1539, sechs Jahre später, als das erste gedruckte ungrische Buch, (nämlich: *Szent Pálnak Komjáti Benedek által fordított Levelei*)^{****}, die Briefe Pauli, übersetzt von Benedict Komjáti) in Krakau herauskam, liess Johann Sylvester (eigentlich ungrisch Erdösi), erster Hofprediger bey Thomas Nádasdi, eine Grammatica hungarico-latina^{*****}, im Jahre 1541 aber das von ihm übersetzte Neue Testament hier drucken; zu Ende dieses Jahrhunderts gab man dann schon

^{**} Johann Vitéz (sonst Césinge, und noch anders Janus Pannonius), Bischof zu Fünfkirchen soll denn doch eine ungrische Sprachlehre verfertigt haben.

¹ [*A' magyar literatura története. Töredék* lábjegyzeteivel csak ez az egy azonos.]

² [*A' magyar literatura története. Töredék* közleményében innen új bekezdés jön.]

³ [Ez a mondat nem található meg sem *A' magyar literatura története. Töredék*, sem a Kis Jánosnak küldött magyar szövegben.]

⁴ [Ez a mondat nem található meg sem *A' magyar literatura története. Töredék*, sem a Kis Jánosnak küldött magyar szövegben.]

^{***} Diess war zwar nicht die erste Buchdruckerey, sondern die, welche Matthias durch Andreas Hess in Ofen errichten liess. Allein da in dieser ausser dem einzigen Chronicon Hungariae (im Jahre 1473) nichts gedruckt wurde, so nimmt sie hier gar nicht in Betracht.

^{****} Es ist nicht an dem, dass im Jahre 1484 in Nürnberg eine Oratio et Cantilena de inventione dextrae St. Stephani regis, idiomate ungarico gedruckt worden sey, wie Anton Bartalis behauptet. Siehe Kultsár Istvánnak Hazai Tudósításai, Jahrgang 1807 Nro. XII.

^{*****} Aufs neue herausgegeben in den Magyar Régiségek és Ritkaságok von Franz von Kazinczy Pest 1808.

mehrere Bücher heraus, z. B. Gabriel Pesti (Domherr wie man glaubt, in Stuhlweissenburg)¹ Äsops Fabeln; ferner Valentin Balassa, Sebastian Tinódi, Peter Ilosvai, u. a. Verse; Nikolaus Telegdi (Bischof zu Fünfkirchen) Predigten; Stephan Székely von Benczéd (Prediger zu Liszka, Szikszá und Göncz) eine Chronik, einen allgemeinen Kalender, und Religionsbüchelchen; Caspar Heltai (Pred.) eine Geschichte von Ungern, Valentin Vörös (Stadtrichter zu Debreczin, und Notär der Biharer Gespannschaft) Verböczi's Tripartitum; Peter Melius (eigentlich ungrisch Juhász), ferner Stephan und Andreas Bejthe (Pred.) Bücher von der Kräuterkunde; B. A. (Andreas Batizi, Prediger zu S. A. Ujhely, Tokay und Erdödi) das erste ungrische Abc-Buch^{*****}; und oben erwähnter Pesti, Blasius Fabricius (eigentlich ungrisch Kovács, geboren zu Szikszá, und Prof. in Sáros Patak) und der Csanader Bischof Faustus Verancius arbeiteten an ungrischen Wörterbüchern; ²und lange vorher hatte schon zuvorgenannter Erdösi angefangen, Verse in griechischem Sylbenmasse zu schreiben.

Im XVII. Jahrhundert that unsre Sprache und Literatur noch grössere Fortschritte. Die Predigten des Cardinals Peter Pázmány, und des Jesuiten Georg Kaldy, wie auch des letzteren Bibelübersetzung, die Epopöe des Stephan Gyöngyösi (Vicegespanns in der Gömörer Gespannschaft), und die des Nikolaus Zriny, der die Heldenthat seines Urgrossvaters bey der Belagerung von Szigethvár besang, welches Werk zwar ungelehrten Lesern weniger, gelehrteren und verständigerern aber mehr als das vorgenannte gefallen muss); diese Schriften werden selbst in der glänzendsten Epoche der ungrischen Literatur für Meisterwerke gelten. Um eben diese Zeit legte Albrecht Molnár aus Szencz Hand an zur Verfertigung eines ungrischen Wörterbuchs und einer Sprachlehre.³ Wieviel versprach nicht ein so glücklicher Anfang! Allein die darauf erfolgten traurigen Zeiten unterbrachen den glücklichen Fortgang, und ungefähr bis zur Hälfte des XVIII. Jahrhunderts treffen wir kaum auf ein Werk, welches im Vergleiche mit jenen unsere Aufmerksamkeit verdiente.

Jedoch, diese so lange Ruhe ersetzte das letzte Jahrzehend der grossen Theresia reichlich. Unsere Krieger wurden in den zwey blutigen Preussenkriegen mit der schon blühenden Literatur der Deutschen bekannt, und als sie nach Hause kehrten, unterhielt sich schon die männliche sowohl als die weibliche Jugend unsers Vaterlandes, mit Lesung der schwedischen Gräfinn und der so schönen Fabeln von Gellert, wie auch der Satyren von Rabener. Ja manche kannten auch einen Haller, Hagedorn und Kleist. Friedrichs Ruhm erfüllte auch unser Vaterland, wie das übrige Europa, und diejenigen, die um sich keine Bücher ans Licht treten sahen, bewunderten den König, der Bücher schrieb noch mehr, als den, der Schlachten gewann, und den Feind in die Flucht schlug. Maria Theresiens grosser Gemahl, Franz der erste, römischer Kaiser, jener verehrte Freund und Gönner der Künste und Wissenschaften, steckte unterdess, im schönsten Vereine mit seinem Swieten, in dem nahe liegenden Wien die Fackel des Verstandes aus, und wohlthätig wirkte ihr Glanz auch bis hierher. Die Musen kündigten, wie überall, so auch bey uns, ihre Ankunft durch den Flor der schönen Künste, der Musik, Malerey, Bildhauerey, Architectur und Poesie an. In Pressburg, der damaligen Hauptstadt Ungerns, eröffneten die Kohári's und Csáki's den Tempel der deutschen Thalia und Melpomene. Gideon Ráday, General Orczy, Franz Faludi und der Graf Joseph Teleki fingen an zur ungrischen Leyer Lieder zu singen, doch ihre Werke blieben ungedruckt. Die schüchterne Scham, die nicht weniger das dumpfe Staunen roher Bewunderer, als der Boshaften stolzes Lächeln scheuet, hielt sie ab, ihre Werke herauszugeben. Eine schöne

¹ *A' magyar literatura története. Töredékben nem szerepel ez a közbeékelés.*

^{*****} Eben daselbst. – Jetzt bin ich schon gewiss davon überzeugt, dass unter den Buchstaben B. A. Andreas Batizi verstanden werde.

² [Innen a mondat végéig nem található meg sem *A' magyar literatura története. Töredék*, sem a Kis Jánosnak küldött magyar szövegben.]

³ [Ez a mondat nem található meg sem *A' magyar literatura története. Töredék*, sem a Kis Jánosnak küldött magyar szövegben.]

Morgenröthe hub an, über unserm Horizonte zu leuchten, doch noch fing ein schwerer Nebel die schönsten Strahlen der Sonne auf.

Diese erhob sich endlich in ihrem vollen Glanze, als jene angebetete Regentinn die liebenswürdigsten Söhne des Vaterlandes im Jahre 1760 in die Zahl ihrer neu errichteten Leibwache aufnahm, und ihnen so Gelegenheit gab, mit dem feineren Tone der Königsstadt bekannt zu werden. Wien ward ihnen kein Capua, kein Sybaris. Schon zu Hause waren sie mit der Kenntniss der römischen Literatur gehörig ausgestattet worden, jetzt ward das Studium der neueren Literatur ihre Beschäftigung, und nicht lange darauf traten sie mit dem schönen Feuer der Jugend, und im Selbstgefühl ihres Werthes, als Schriftsteller ihrer Nation auf. Alexander Báróczy (weiland k. k. Oberster in Wien)¹, Abraham Barcsay (Oberster, gestorben im J. 1806 den 3. März)², und Georg Bessenyei^{*****} (in Berettyo-Kovácsi, Tafelgerichtsbeysitzer der Biharer Gespannschaft), traten zugleich auf, und mit Bewunderung hörte die Nation ihre nach französischem Geschmacke gebildete Sprache. An sie schloss sich der unglückliche Ányos an, und sang die halberstickten Gefühle seines weichen Herzens in der Einsamkeit eines Paulinerklosters. Nicht wenige zeigten sich auch in dem Vaterlande des unsterblichen Übersetzers des Telemach (nämlich in Siebenbürgen)³ vor den Schranken, unter denen wir nur den glücklichen Übersetzer des Cid, den Grafen Adam Teleki, und den des Belisar, den Baron Stephan Daniel hier nennen wollen.

Während uns nun diese mit dem Geschmacke des Auslandes bekannt machten, war Joseph Rajnis in Güns im Begriffe, schon im J. 1773 einen ganzen Band Gedichte in griechischem Sylbenmasse herauszugeben. Allein David Szabó aus Barót, und, fast mit ihm zu gleicher Zeit, Nikolaus Révay kamen ihm, wiewohl er früher Hand daran legte, mit ihren Gedichten in gleichem Sylbenmasse zuvor. (Vor ihnen hatte schon Kalmár in seinem Prodromus im J. 1770 über 200 Seiten Hexameter herausgegeben.)

Bis jetzt lasen wir noch immer keine ungrischen Zeitungsblätter. Matthias Ráth (später ev. Pred. in Raab) fing an im J. 1780 am 1. Jänner solche in Pressburg, unter dem Titel Magyar Hirmondó (Ungrischer Verkündiger) herauszugeben, und hierdurch erwarb er sich den Ruhm, dass seit Pázmány und Albrecht Molnár aus Szencz, kein Sohn unseres Vaterlandes mehr zur Beförderung der ungrischen Sprache und Kultur gethan habe. Acht Jahre später fing Joseph Pétzeli (reform. Pred. in Komorn) unter dem Titel Mindenes Gyűjtemény (Sammlung verschiedener Nachrichten) an, gelehrte Neuigkeiten zu schreiben. Jedoch sein Vorhaben scheiterte bald. Statt desselben schrieben: Alexander Szacsvay (von 1787–1793) den Magyar Kurir, Demetrius Görög (von 1789–1803) die Hadi Történetek (Kriegsbegebenheiten), welches, Blatt später den Titel des zweyen Hirmondó (Verkündiger) führte, und Daniel Pántzél den ungrischen Merkur (vom J. 1793–1798). Jetzt gibt in Wien Dr. Samuel Décsy den Magyar Kurir und in Pest, seit Julius 1806 Stephan Kultsár die Hazai Tudósítások (Vaterländische Nachrichten), heraus.

Periodische Schriften hatten wir viere: das Kaschauer Magyar Museum (1788), den Orpheus (1790), die Uránia (1793), und im Jahr 1807 den Segítő (Beyträge zur Literatur), von Thomas Ragályi. ⁴Der Musenalmanach, der unter dem Titel a' Helikoni Virágok (Blumen vom Helikon) im J. 1791 herauskam, und die sehr schätzbaren Zsebkönyvek (Taschenbücher) von Johann Kis (1798, 1799), fanden auf die folgenden Jahre keine Verleger; Beweis genug, welch ein Nachtheil es für unsere Literatur sey, dass die Nation bis jetzt noch keine Recensionen

¹ [Ez a közbeékelés hiányzik *A' magyar literatura története*. *Töredékből*.]

² [Ez a közbeékelés hiányzik *A' magyar literatura története*. *Töredékből*.]

^{*****} Nicht Abaujvárer, wie nach Horányi auch Stephan Sándor sagt, sondern Szabolcser, jetzt aber Biharer Gutsbesitzer.

³ [Ez a közbeékelés nem található meg sem *A' magyar literatura története*. *Töredék*, sem a Kis Jánosnak küldött magyar szövegben.]

⁴ [Innen a szöveg végéig egészeben hiányzik *A' magyar literatura története*. *Töredék* közleményéből.]

lesen konnte, und wie tadelnswerth die Meinung derjenigen sey, die entweder vom betrüglichen Scheine einer übelangebrachten Bescheidenheit und Sanftmuth hintergangen, oder aus blöder Furcht für ihre Ruhe, sich nicht erkühnen ihre wahre Meinung über den Werth der Werke unserer Schriftsteller laut werden zu lassen. So lange diess nicht geschieht^{*****}, wird das Publikum die erscheinenden Werke immer mit Gleichgültigkeit ansehen, und unsre sorglosen Schriftsteller, ohne Furcht vor der Geißel, nach wie vor halb im Schläfe und halb wachend ihre Werke niederkrizeln.

¹Nach dem Beyspiele fremder Nationen wurden auch in unserm Vaterlande, namentlich in Kaschau, Komorn, Ödenburg, Pest, Gesellschaften zu gemeinschaftlichen literarischen Arbeiten errichtet. Zu eben der Zeit wurde auch in Siebenbürgen, besonders durch die Bemühungen Georg Aranka's eine Gesellschaft zur Bildung der ungrischen Sprache zu Stande gebracht.

Der Hr. Prof. Joseph Márton, in Wien, suchte dem Mangel eines Wörterbuchs einigermassen abzuhelpen. – Sprachlehren haben wir mehr, als zu wünschen ist. Die beste und ausführlichste ist ohne Zweifel die, welche Nikolaus Révai (Prof., gestorben 1807 am 1. April) in zwey Bänden herausgab, und es ist kein geringer Nachtheil für unsere Literatur, dass die zwey letzteren Theile derselben und andere Werke von ihm ungedruckt liegen.

Die ungrische Schaubühne wurde in Ofen 1790 am 25. Oct. eröffnet. Im Kampfe mit immerwährenden Hindernissen, wäre sie ohne Zweifel untergegangen, wenn sie nicht ausser andern der Patriotismus des Baron Nikolaus Wesselényi in Schutz genommen, und mit einer Freygebigkeit, die fast an Verschwendung gränzte, unterstützt hätte.

²Die erst jüngst erschienenen Werke neuerer Dichter berechtigen uns zu den schönsten Hoffnungen für die Zukunft. Gabriel Dayka und Michael Csokonai Vitéz, deren Tod für den ungrischen Parnass zu früh erfolgte, sind allgemein bekannt. Franz [sic!] Kisfaludi's Liebesgedichte sowohl als auch dessen Balladen werden von Jedermann mit Entzücken gelesen, und in Daniel Berzsenyi's Gedichten glüht ein Feuer, das bald mit erhabenem Schwunge unsern Geist erhebt, bald mit sanfter Wehmuth unser Herz rührt, und diess in einer Sprache, die durch ihren Wohlklang bezaubert.

Der Ort erlaubt es nicht, weder hier, noch in dem Werke, woraus diess Fragment genommen wurde, ausführlicher über diesen Gegenstand zu sprechen; und diess kann auch nicht eher geschehen, bis nicht die hinterlassenen Handschriften Révai's ans Licht treten werden. Man ersieht aus der Recension, welche Ladislaus Víg aus Boldogrét neulich in die Hazai Tudósítások (siehe das 38. und die folgenden Blätter, Jahrgang 1809) über das schätzenswerthe Werk Samuel Pápay's einrückte, was wir von diesem seinen Schüler. Freunde und Mithelfer im Sammeln und Arbeiten, der die Schätze seines Lehrers, nach einer sorgsamten Untersuchung kennt, in der Beleuchtung dieses Gegenstandes erwarten können; und es sey mir erlaubt, ihn im Namen des Publikums zu bitten, er möchte diese Lücke doch recht bald auszufüllen suchen.

97. Himfy szerelmei – recenzió Erdélyi Muzéum, 1814. 1. füzet, 72–89.

Recenzió. Himfy szerelmei. Budán. 1807. A' Magyar Kir. Universitas betű(j)ivel. – I. Könyv. XXIV. és 306 lap; – II. Könyv. 299. lap. – 12 rétbén

***** Mit Überzeugung unterschreiben wir diese Meinung des würdigen Verfassers und werden sie nach unsern Kräften ins Werk zu setzen streben.

¹ [Ez a bekezdés nem található meg a Kis Jánosnak küldött magyar szövegben.]

² [Ez a bekezdés nem található meg a Kis Jánosnak küldött magyar szövegben.]

Ezeknek a' szerelem' szép dalainak éneklőjök Kis-Faludy Sándor Úr, születésére nézve Kámról, Vasban, lakjára Sümegről¹, Szalában. E' jelentéshez még azt tesszük, hogy az édes Éneklő egy fényes házból vette eredetét, mely a' Haza később 's bús történeteiben feledve nem maradt, és hogy maga a' mi Poétánk 1809ben Ő Cs. K. Fennsége a' Palatinus körül Fő Strázsamesteri rangban Segédtszti szolgálatokat tevé. – A' Himfy név, valamint az ének által halhatatlanná tette Liza név is, költött nevek, ugymint a' mellyekkel K. Úr magát és Kedvesét alak alá rejteni jónak lelte. K. Úr ifjú korában jutott a' Magyar Testőrző sereghez, 's itt ötöt az a' szerencse érte, hogy mindennapi társaságában lehetvén literatúránk legtisztelebb Veteranusának, Oberster Báróczy Sándor Úrnak, ritka talentomait, szép és bőv nyelvét még inkább kimívelheté. Tovább a' tábornál szolgált, 's franczia fogságba jutott. Csillagzatai a' Vaucluse völgyeibe vetették, 's az a' magány melly öt száz esztendő előtt a' Noves Laura nevét jajgatta, most a' Szegedy Rózáétól zengett. Petrarchának ott mulató lelke Kisfaludynak az epedő szerelem dalait sugallá (az I. Könyv elsőbb énekei valóban Avignon táján készültek): mostan pedig, midőn ez a' testére, lelkére, 's mívelt elméjére nézve dicső leány néki már hitvese, ötöt a' boldogított szerelem' dalaira a' Tibull lelke tanítja. Ezeket a' II. Könyvben most vészük legelébb: az I. Könyv először 1801-ben jelent vala-meg.

A' munka szokatlan figyelemmel fogadtatott mingyárt első megjelenésekor. Nehány ifjaink, kiknek mellyeiket ugyan ez az indulat hevítette, utána kezdék dadogni a' csudálva hallott zengést. Későn vevék észre csalódásokat 's akkor tanulták-meg, midőn már nem vala ideje, hogy az illy énekek éneklésére nem elég ugyan-azon érzésekkel bírni. Avattak 's avatatlanok elbájolva érzék magokat az új lant zengése által: de a' ki józanon maradt, látta, hogy a' Nympholeptusok – (kik egy Nympha meglátása által örvényesig gyúladtak) – az Istenné helyett csak felhőt vettek ölbe. A' sok Recensens nem győzte kürtölgetni az Erató új Szenteltjének dicséreteit, de a' kinek szemeit Isten-illette meg, látta hogy a' tudós férjfiak olly dolgokat lelnek a' csudált dalokban, mellyek épen nincsenek benne. – Recensens reá veti magát a' próbára, ha ezen gyönyörű darabok' becse felől igazabban ítélhetne e.

K. Urat sokan *Magyar Petrarchának* nevezték: némelylek *magyar Petrarchának és Anakreonnak* egyszersmind. Mintha egyk a' másikat el nem oszlatná! mintha két fej azon egy nemben Művész nem lehetne a' nélkül, hogy az egyk a' másikkal egygé folyjon! A' parallélt kedvetlenséggel vette a' Poéta, mert senki sem érezhette inkább, mint ő, hogy az felette kancsal. Eligyekszik azt tolni magától az alkalmasint hosszú Előbeszédben a' XVII. lapon, valamint a' II. Könyv' 149 lapján álló dalban is. Rec. ezen ösvehasonlításnak indító okát egyedül azon kevés-tekintetű körülállásban leli, hogy K. Úr is Sonettekben 's Canzonékban éneklí a' szerelem kínjait és hogy a' Laistrom itt is épen azon mód szerént vagyon nyomtatva, a' könyv' végében, mint a' Petrarcha kiadásában szokták nyomtatóji. – A' Petrarcha' énekeinek egészen más a' tónusa, mint a' mi Himfy–Kisfaludynkéinak; pedig itt épen ez csinál mindent. Ezek sokkal csendesebb, nem olly olvadó tűzben vagynak írva. Ezek is szerelemnek Epigrammái, ezek is eróticus εἰδύλλιον-ok; mind a' két nevet nem a' mostani értelmében vévén a' szónak, hanem a' görögben; 's a' mi Éneklőnk situációját, – az első Könyvben ugyan mint olly Ifjúét, a' ki kedvese' birtoka után eped, a' másodikban mint azét a' boldog emberét és férjét, ki a' szeretetre legméltóbb asszonyt, és a' Sallustiusi *honestum otiumot* már magáénak mondhatja, – lyrai formában adják elő. Némelyleke ezen Epigrammáknak még abban is hasonlít a' görög Epigrammához; hogy meg-fosztva rimjától, 's eurythmiejétől, sok nem poétai fő által poétai darabnak sem fogna vétetni, mint sok igen szép darabja az Anthológiának, holott mind ezek, mind azok a' magok eredeti szépségeikkel valóban azok.

Minden bizonnal igen lelkes, igen kedves teremtések ezek a' mind a' két Rész dalai 's énekei; minden bizonnal a' Kisfaludy név, Hazánknek egyk első rendű Poétájának kifejezése

¹ Simegről [Emendálva.]

szerént, *seris nepotibus umbra* marad. De figyelmet érdemlő jelenés a' Psychologus előtt, hogy, ha a' két Kötet becsét nem az *eggyenként vett darabok*, hanem az *egész Kötetek* becse szerént kell meghatározni; nem lehet meg nem vallanunk, hogy az elsőség a' második Kötetet illeti, és így hogy a' Poétát az ohajtott szerencse' birtoka még hatalmasabban inspirálta mint maga az epedő vágyás is. Ha az első Kötetben az-az örök Egyenlő kétszáz Sonettoban és huszonegy Canzonében csak nem elfárasztja az olly Olvasót, a' ki a' szeretközés esztendejin már túl vagy: örvendeni fog, hogy a' második Könyvre jutván a' szerelem boldog birtokának és a' szabad vidám falun-lakásnak, melyet az életnek vidám Philosophiája és a' régi 's új literatúra remekmíveivel való társalkodás emel és nemesít 's a' lángolva-égő szent haza-szeretetének, melly a' Magyarföld jobb fejeinek tulajdonok, egymást váltogató képeire akad. Ámbár a' könyv mindenszerte kezekben forog 's pirúlhat minden a' ki ezt a' Hazánkat-dicsőítő munkát nem bírja: jónak látjuk még is, azon darabokat, a' mellyeket legédesbb elragadtatással olvasgatunk, nem csak kimutatni, hanem ki is írni, hogy a' gondolatlanabbakat ezen *caelatum Musis opus* becsének mélyebb érzésére vezethessük. – I. Könyv LXXXX. Dal; lap 139:

Hallottam én szép szavának
Ezüst hangját zengeni.
Philoméla panaszának
Hangja nem olly isteni.
A' természet figyelmes volt,
'S olvadozni látszatott,
A' patakvíz lassabban folyt,
A' fatető hallgatott.
Megszűnt minden madár dala,
Minden Zephyr fülel vala,
Megszűnt minden fúvalom
'S mosolygott a' fájdalom.

Igazságtalan a' ki azt kérdi, ha ez itt mondatik e legelébb, mert elég ha úgy mondatik, mintha legelébb volna mondva, 's ha szépen mondatik.

I. Könyv, CLXXII. Dal. 259:

Téged látlak az egeknek
Magas tiszta kékjében,
Téged látlak a' vizeknek
Folydogáló tükrében.
Nappal a' nap aranyának
Ragyogó lángfényében,
Éjjel a' hold világának
Reszkető ezüstjében.
Minden idő perczenetben,
Mindennémű szegeletben
Üldözöm vagy szünetlen, –
Hagyj békét, o kegyetlen!

II. Könyv, II. Dal, lap 6:

Múzsám! te, ki zokogással
Töltéd a' természetet,
Tölts most örömkialtással
Napnyugtot és keletet.
Patak, ittad siralmimat:
Most örömem' könnyét idd;
Zephyr, hordtad panaszimat:
Most örömem' hangját vidd.
Ámor látván hívségemet,

Idvezíté szerelmemet.
'S azon égbe emele,
Mellyben Psyche van vele.

II. Könyv, CXLI. Dal, lap 221:

Minden vizek kicsapának,
Árjok mindent önt és visz.
A' bosszús ég haragjának
Míve ez a' tenger víz.
Ott, hol nyájak legeltenek,
Most a' halak uszkálnak,
Ott, hol rókák fészkeltenek,
Most a' rákok csuszkálnak.
Víz borítja földeimet,
Megemészté reményimet,
De nem oltván szerelmem',
Könnyen tűröm sérelmem'.

II. Könyv, XXXV. Dal, lap 63:

A' bereknek gyors kaszási
Már utólsót vágának,
Az árnyékok óriási
Hosszúságra nyúlnak.
Mi ott járánk, meg' megállánk
A' rét magas fűvében,
'S hogy a' бүрүн (*palló*) általszállánk
A' folyamnak mentében,
A' folyamba tekintettünk –
'S és *alattunk* és *felettünk*
És *bennünk* is a' menny volt,
Szívünkben szent tűz lángolt.

II. Könyv LIII. Dal, lap 96:

Eggy Istenért, eggy Hazáért
Égett hajdan, durván hív,
Eggy mátkáért, nyoszolyáért
A' törzsökös magyar szív.
De sem Isten, sem hazához
Sok kigyalúlt magyar szív,
Sem szavához, sem párjához
Sem magához most nem hív.
Eggy Istenem, eggy a' Hazám,
Érzi szívem 's vallja a' szám,
'S egy szerelme szívemnek
Mint szíve egy keblemnek.

Még darabosságai mellett is, melly nagy szépségű, melly tűzü, melly szent ének!

E' például eléhozott Sonettókat még sok igen nagy szépségűekkel lehetne megtoldanunk, ha a' hely engedné. A' XLI-diket mindazáltal a' 69dik lapon, el nem hagyhatjuk, hogy az olvasóval a' hasonló hosszúságu 's hasonló zengésű szónak, mellyek az énekben olly formán változtatják egymást, mint, a' Menüet lépések, játékát éreztethessük:

Tőle jönnek, *Hozzá* térnek
Gondolati fejemnek,
Néki adnak, *Tőle* kérnek,
Érzeményi szívemnek.
Minden eset, *minden* dolog
Csak annyira érdekel,

A' mennyire Ő rajt' is fog,
Néki is *kell* vagy *nem kell*.
Szerencséje 's nyugalma
Fájdalma és aggodalma
Búja 's *kedve* éltének
Mind szívében teremnek.

Valóban ha a' mi Kisfaludynk csak tíz darabot írt volna is illyet mint az előmutattattak, ha csak egyikét írta volna is az előmutattaknak: neve halhatatlan maradna. Őtet magok a' Múzsák 's a' Kellem' Istennéji szentelék Papjoknak.

Ezen utolsó dal két utolsó rímjára: *éltének 's teremnek* figyelmessé kell tennünk az Olvasót. A' mi, rímekben igen szegény nyelvünk felette nehezze teszi a' magyar versificatiót, a' Zrínyi és Ráday nemű versekben (*Zrínyi nemű* a' csak rimált sor, *Ráday nemű* az, a' melly nem csak rímeli a' sorokat, hanem a' syllabákat méri is, de szabadabban mint a' görög mértékű sorokban)¹. A' mi rímelőink, stantes pede in uno, szórják a' verseket. De millyen verseket! Az ő rimájok *testemet, lelkemet; fejemnek, kezemnek; égette, tette; fájdalma, nyugalma; szívében, hívében*. Így igen is ömölve ömlhetnek a' versek. De szedjük csak a' rimeket különböző részeiből a' beszédnek – mint *éltének* (substant.) és *teremnek* (verbum) – meg fogjuk látni ha dolgozásunk olly könnyű lészen e? Innen van, hogy a' Haza legelső Írója is, mint a' halhatatlan Kis és az ő érdemes ifjú barátja, *Berzsenyi*, verseiket a' Zrínyi nemből írják 's egész energiájokat veszik munkába, hogy verseiknek a' szók leggondosabb válogatásai által fenntebb dísz adhasanak; innen, hogy ifjabb Költőink inkább a' görögök szchémaikra térnek; innen végre, hogy K. Úr a' maga Sonettóit maga által talált stanzokban, nem a' Petrarcháéban írta.

Valamint Petrarcha nem csak a' maga *szép Ellenségének* kecséit magasztalta, hanem *Italia mia*-ra (Canzone XXIX) is emelkedett: úgy emelkedik a' mi Kisfaludynk is fentebb régiókba. – II. Kötet, lap 150. harmincznégy nyolczsoru stanzokban dall egy Hymnuszt a' Gráziának, melly az Istennék előtt nem kedvetlen áldozat. Lap 230 azon örömeit festi, a' mellyekkel ő azon Halhatatlannak társaságokban él, kik a' Múzsáknak Papjaik, 's látni az éneken, hogy ezeket nem csak neveikről isméri, neveikkel nem csak paradiroz. – Lap 30 áll az első negyven nyolczsoru Canzone. Rec. belőle néhány töredéket hoz fel, hogy az Olvasót az Irónak individualitásával 's élete boldog 's bölcs módjával megismertesse:

1. Végre tehát elnyertelek,
Boldogsága szívemnek! –
Holtomiglan hát lakhatlak,
Édes föld honnomnak,
Békeségben hát bírhatlak,
Fészke gyermekkoromnak!
5. Távol a' világ zajától,
Haszontalan füstjétől –
6. Hol Ámornak örömeit
Pénzen adják és veszik,
'S a' szív fenntebb érzéseit
Bolondságnak nevezik –
7. Hol az Isten tiszteletét
Haszon 's pompa téteti,
A' Haza' szent szeretetét
Az elfajúlt neveti.
Hol az igaz, a' nagy 's szép 's jó
A' jámbor, az ártatlan,
A' szabadság csak gőz és szó
Kaczaj tárgya 's szokatlan.

¹ [A zárójel záró részét emendáltuk.]

8. A' hol a' nyelv hízelkedik,
Édes szépnek mondója –
9. Hol a' fényes társaságok
A' léleknek únalom –
10. Hol a' virtus kelleméről
Fennyen szólnak, dicsérik,
Holott azt csak a' nevéről
És könyvekből isméri –
11. Hol az ifjak megvénhednek
Még előtte koroknak –
18. Voltam benned¹, oh Ninive!
Örvényed' megláboltam
Kegyes Sorsom meg' kivive
Mert ide való voltam.
Itt vagyok most az enyémben,
A magamé egészen. –
19. Vezérlőm itt a' Bölcsesség,
Könyvem a' nagy Természet,
Néző-színem a' föld és ég,
Napkelet, napnyészet.
Itt más csélsap' akaratja
Nem parancsol kényemnek,
Lelkemet nem szorongatja
Nem szab módot éltémnek.
20. A' szerencse és hír elől
E' szegletbe elrejtve, –
Értelmemet és szívemet
Örömek közt mívelvén –
21. Gazdálkodom, szántok, vetek,
És² kenyeret aratok,
Kertészkedem, fát ültetek,
És gyümölcsöt szaglatok;
Most előttem a' gabona,
Fürend és vad esik csak,
A' mint látám még katona,
Hogy emberek húllottak.
38. Innen nézem miként von Eggy
Magával sok másokat,
'S a' mint jobbra vagy balra megy,
Javít vagy ront százakat.
Az emberek lelkeikkel
Olly felséges fajzatok!
Szívek' eszek' mint vetik-el,
Milly követő állatok!
39. Eggy nagy ember ott miként áll
Ezer felett fejével,
Napnyugodtról miként munkál
Napkeletre lelkével.
Mint forgat-fel országokat,
Mint kötöz és bontogat,
Miként ad 's vesz thrónusokat,
Sorsokat mint osztogat.
40. Dicső ember, valóban nagy!
Élni fogsz, míg ember él,
De, bár melly nagy, alattam vagy,
Szívem veled nem cserél,
Eggyetlen eggy boldog napom,

¹ henned [Emendálva.]

² Es [Emendálva.]

Pedig mennyit ád az ég! –
 Sokkal többet és jobbat nyom
 Mint az örök dicsőség.
 44. Kíváratim mind betelvén
 Szabad, nyúgodd, elégedett
 A' boldogság' tetején,
 Hova ritkán emelkedett
 Halandó – itt vagyok én!
 45. A' Házasság – – –

A' második Canzone genialis bérekesztése a' Rec. előtt mindég igen nagy keccsel bírt. Az Éneklő Kedvese; reggeli álmába süllyedve, karjai között fekszik, míg ez, egy vidám nyári napnak reggeli hevében, poétai elragadtatással repüli végig a' nagy világot, 's végre felszökik:

Jankó, nyergeld meg a' Rárót,
 Kaszásim' megkeresem.
 Ciczke, Lepke, Fecske, hajsza!
 Nyúgoddjál még Kedvesem;

Valóságos Tibulli élet!

Melly nyereségnek kell az illy munkának a' magyar literatúrára nézve lenni! melly nyereség ez a' magyar poézisra! holott verseink eddig inkább alkalmatossági darabokból 's a' régibb 's az újabb Poéták munkájának nehézkés 's ízetlen követéséből állottanak. 'S mi fogott volna lenni a' Kisfaludy munkája, ha ez a' kényessége az érzésnek 's az a' könnyűség, mellyel ő a' maga érzéseit kinyomni tudja, ez a' szép-világ tónusa, 's a' német, franczia 's olasz nyelvek stúdiuma által kimívelt ízlés olly zengésű versekkel egyesítetett volna, a' millyenekben Dayka énekelt. Mert a' Kisfaludy Úr nyelve bőv ugyan, 's igen kedves 's sok helyeken csudálást is érdemlő: de nem tudós nyelv, nem classicus tisztaságu, nem *grammatisch correct*. A' Kiadónak, Péteri Takács József Úrnak, ki maga is tisztelt prózai 's poétai Írónk, elég bátorsággal kell vala bírnia, kimutatni a' megsikamlásokat nemeslelkű barátjának, vagy engedelmet nyerni tőle, hogy a' Kézírásból mind azt a' mi vétkes, irgalom nélkül kitörölhesse. K. Úrnak sajátságai közzé tartozik, hogy ő munkájában is azt a' vidám, azt a' gondatlan módot akarja követni, melly néki házi boldog életében tulajdona, 's ő eltiltja magától a' Tudós titulását (lásd az Előszót) nem akar semmit tudni a' Grammatica' szabásairól; néki a' *se* (a' prohibitivum) 's a' *sem*, (a' negativum) azon-eggy; ő néki az egyéb *egyébb*, a' Grátzia, Grácia, a' kínjaim, néki *kínaim*, az egy két, vagy egy-két, néki *egy két*, a' hazud és dühöd, néki *hazudik* és *dühödik*; 's így alig találni egy lapot a' munkában, mellyen illy nyelvbéli hibák ne volnának. Ezeken 's az efféléken kívül Provincialismusokkal is él, mint *futkozta* és *tellene*, 's nemtelen kifejezésekkel, mint *czepeli*, mellyeket a' Könyvirás meg nem szenved, 's szenvedhet. Rec. a' magyar literatúra minden barátjainak nevében óhajtja, hogy ha a' munka ismét ki fog adattatni, mellyet belső becse miatt bizonyosan kell várnunk, a' Poéta érdemes barátja az itt említett 's értett botlásokat igyekezzék jóvá tenni, 's mind azt, a' mi a' mívelt olvasót benne bántja, gyalúlja, vagy inkább a' Poétával gyalúltassa le.

Épen ezt a' kérlelhetetlenséget kívánják a' Második Könyvben a' negyedik, az ötödik 's tizennegyedik dalok. Az olly szóknak *töpörödött boszorkányok*, *ragyás* 's *aszott bagoly*, *Belzebubnak kajlája*, *biczegsz*, *kerepel*, *pondró nyelv*, *banya*, *undok béka*, *Júdás* és lap 178 *döggé*, az illy szépségű festéseket nem szabad elmocskolni. A' Művész még a' rútat is, midőn azt festenie kell, olly szépen festi, hogy a' szem ezeket a' festett rútatokat undorodás nélkül nézheti, sőt hogy Wielanddal szóljunk, a' rútban is Gráziákat kénytelen lelni. – Osztan nem kevés vétek van elkövetve a' poetica compositiók ellen is. Ha vétek *eggy* képben *kettő*séget adni elő: úgy kétség kívül az is vétek lészen, ha *Dualismus*ban adunk elő *Eggy*séget, 's nem szenved kérdést hogy ilyen az I. Könyv második és harmadik dala, midőn az elsőbb a' gyermeki kor örömeit festi, 's a' második pedig, mivel a' ráma szűk volt többet elfogadni az

elsőben, így szóllal-meg: *De hogy eggyyszer pelyhesedtem*, 's a' gondolat, melly még mind a' második dalhoz tartozik, a' harmadikba megyen által. Épen ezt a' vétket leljük a' 195 és 196 dalokban. Az olly érdemű Íróban, mint a' millyen Kisfaludy Ur, nehezen esik a' nem iskolák, hanem természet törvényét elgázolva látni. – A' már említett hibákon kívül kéntelen a' Rec. az ollyan kifejezést, mint *járom még kínos tánczát*, 's erővel előhúzott rímeket 's azokat a' rímeket mellyek szükség nélkül állanak 's ellenére vannak a' választott szchémának – (a' fellyebb előhozott I. Könyv 172 dalának hat egymástól különböző rimmel kellene bírni, 's íme nyolcz sorra megyen ki *en* syllabában! – vagy az I. Könyv 32 lapján, felül, ez a' stanza:

Itt e' föld e' szegletében,
A' nyugalom völgyében,
A' természet kebelében,
A' szerelem ölében,
Szabad vagyok mint a' madár,
A' levegőüregben,
Boldog, mint a' gerlicze pár
A' szerelem fészekben.

nyolcz sor között csak két sor nem megyen ki *ben* syllabában) – és így a' Külömbfésülés 's a' Változás és Symmetria kecsét eloltják, – valamint az olly igen gyakor előfordulásokat mint I. K. l. 219. *Voltak Ámor szülőji, voltak az ő emlőji*, – 's végre az olly fityegős sorokat, mellyekből egy vagy több szó, minthogy a' maga rendében helyet nem talált, a' következő sorra lép által, gáncsolni, hogy megigazíttassanak, 's a' következő Kiadás ezektől megtisztúlva jelenjen-meg.

A' mit közönségesen csak nem minden Poétáink munkájikról mondhatunk, ugyan azt lehet a' jelenvaló két könyvről is mondani. A' tiszteletünkre méltó Poéta dicsősége sokkal igazabb fényben ragyogna, hogy ha e' két Kötetnek legalább harmadát elhagyta volna;* melly annál könnyebben fogott volna megeshetni, mivel ezek közt olly dalok is vagynak, mellyek szerelem énekei közzé tellyességgel nem tartozhatnak. Illyen a' XXVI. Dal. a' II. Kötetben, mellyben szó sincs a' szerelemről, és a' mellynek egész foglalatja ez: lángol a' had ismét: de Hazánk megvan kímélve általa. Az I. Könyv 200 dalból, 's 21 énekből áll: a' II. Könyv 200 dalból 's 7 énekből. Mutatja ez, hogy K. Úr egy bizonyos számig akarta felvinni dalait, 's így nem igen vala hajlandó olly sanyarúan bánni velek az öszveszedés alatt mint különben talán volt volna.

A' külsője a' könyvnek ékes, a' papiros jó. De a' Sonettók felett a' DAL címnek valamivel feljebb kellett volna tolattatni, mind azért, mivel a' columnának semmi úgy nevezett titulusa nincs, mind hogy a' dal utolsó sora feljebb eshessék mint a' columna alja. Így a' szem azt vélhetné, hogy a' dal még a' következő sorra is általmegyen. A' betűket Bikfalvi Falka Sámuel Úr Budán, a' Didot és Prillwitz betűjinek hasonlatosságokra metszette. Falkának érdemét a' nagyobb rendű betűk (lásd Szemere Pálnak Vida László Úrhoz írt szép énekét) eléggé bizonyítják; ezek a' petit rendűek nincsenek olly szépek, mint a' Mannsfeldéi, 's nem elég szorosan állanak egymás mellett. – Szerencsétlen mív a' két réz is, noha Kininger és Blaschke Bécsnek legjobb Művészei közé tartoznak. A' két rajzolat sem gondolva nincs jól, sem executirozva; kivált a' második Kötet előtt álló. Azon a' Poétának Kedvese sem testben nem szép, sem drapperieben. A' táj egy tarka portéka minden rend és öszvefűggés nélkül.

Az – a' mint reményljük, – bőven kielégített Olvasót a' II. Könyvnek egy igen szép dalával eresztjük el CXXXIX. lap 218:

* Petrarcának olly sok szép Szonnetóji között, három Canzonéját tartják legszebbnek magok az Olaszok, mellyek Laurának szemeire vagynak írva, 's ezért *le Canzone sorelle* neveztetnek; két harmad részt pedig szép hírének megsértése nélkül kihagyhatónak néznek. A' Kiadó csak azt jegyzi-meg, hogy a' legnagyobb léleknek, az ő legfelségesebb munkájiban is marad gyengébb hely, mert a' génusz nem mindég egy szerencsével sugall.

Gyűlöllek én, Asszonyférfi!
Ki kiléptél rendedből;
'S téged Férjfiasszony! a' ki
Kicsaptál lágy nemedből.
Herculeszt, ha rokkát pörget,
Nem lehet nem nevetnem:
Minervát, ha fegyvert zörget,
Lehetetlen szeretnem.
Van határa a' két nemnek,
'S nem toldása az érdemnek,
Hanem hiba 's csorbaság,
Ha ki ezen általhág.

Megjelent ez a' Recenzióm az Ausztriai Császárságbéli Literatúra 's Mesterség Annálisainak 1809-dik esztendőbeli Septembéri füzetében, mellynek kedvéért azt német nyelven írtam volt; 's ott nevem alá írása nélkül, minthogy azt az Annálisok Intitútuma, a' külföld Tudományos Ujságleveleinek szokása szerént nem kívánta. De itt nevemet jónak láttam feltenni, hogy azok, a' kik meg nem foghatják, hogy dicsérni hízeltetés 's gáncsolni idegenkedés nélkül lehessen, érezzék hogy tiszta lélekkel jártam el dolgomban. A' ki tettemet vádolni akarja, így tudhatja kit vádoljon. Én azt hiszem, hogy a' Nemzet izlését semmi nem tisztíthatja inkább, mint a' bátor de igazságos Recenziók, és hogy ezeknek már az is megbecsülhetetlen haszna, hogy Íróink ezután több gonddal fogják elkészíteni sajtó alá bocsátandó munkájikat, 's e' köz haszon' kedvéért bátran fogom kitenni magamat azon kedvetlenségnek, hogy egyik vagy másik Írónk gáncsomért megneheztelni talál. *A' feddtelenség legbiztosbb paizs;* azt mondja egy görög Író és a' lelkesméret nyugtató szava.

KAZINCZY FERENCZ.

1815

98. A' magyar verselésnek négy nemeiről

Erdélyi Muzéum, 1815. 2. füzet, 122–128.

A' magyar Poézis négy különböző nemeit ismeri a' Verselésnek:

Első az, midőn a' négy, vagy *Bessenyei György* olta már csak két sorok utolsó két syllabájikban egyenlő hangzás (*rím*, németül *Reim*, görögül *homoeioteleuton*) kerestetik, a' nélkül hogy a' Versíró a' lábaknak hosszú vagy rövid voltára ügyeljen. Ha a' sor tizenkét lábból áll, úgy ezen felül arra is vagyon gond, hogy a' szó a' hatodik syllabán mindég megakadjon, és a' sort két hasonló hosszúságú részre ossza. – Könnyebb neme a' Verselésnek nincs; 's látni, hogy valamely így írt költeménynek csak egy sora hozatik-elő, nem tekintvén a' szóknak poétai öszvefűzéseket, egyedül a' caesúra támaszthat gyanút, hogy az előhozott mondás talán ugyan vers akar lenni. De minekutána Horvát-országi Bán *Gróf Zrínyi Miklós*, és őutána *Gyöngyösi István*, a' most elmúlt századnak utolsó negyedében pedig *Faludi Ferencz*, *Bessenyei György* és *Barcsay Ábrahám*, a' *Paulinus Ányos Pál*, *Generalis* és *Abauji Fő-Ispán Báró Orczy Lőrincz*, *Gróf Ráday Gedeon* az Id. (szül. 1713. Octob. 1 jén, mh. 1792. Aug. 6-dikán) és testvérétől született unokája *Gróf Teleki József*, *Koronaőr 's Ugocsa Fő-Ispán* és már az előtt *Királyi Fő-Igazgatója a' Pécsi Kerületbeli Oskoláknak* (szül. 1742. Aug. 1-sőjén, mh. 1796. Sept. 1-jén.) későbbben osztán *Virág Benedek Székes-Fejérvári Professzor*, és még ma is három elhalhatatlan dísz a' magyar Helikonnak, *Kis János*, a' *Dunán túl lévő Evang. Superintendense Sopronyban*, a' *Himfy* neve alá rejtezett *Kisfaludy Sándor*, *Sümege*n, *Szala Vármegyében*, és *Berzsenyi Dániel*, *Niklán Somogyban*, versificatióknak e' nemét nem tartották érdemetlennek, hogy rajta örökké-élendő költeményeket költsenek: minekutána látjuk, hogy nyelvünk a' rímekben felette szegény – százszorta szegényebb mint a' német, 's ezerszerte, mint a' francia és olasz – véghetetlenül finnyásoknak kellene lennünk ha ennek zengésében gyönyörűséget nem találánk; noha *Virág* tiszteletet érdemel, hogy a' *Classicusok* példájára tért, 's nem csak fennrepülő Ódájit, hanem még azon énekeit is, mellyek felől azt hittük volna, hogy csak rímes versekben dallathatnak, görög és római móduszokon dallotta, mint a' nagy *Klopstock* a' magáéit. Ezen négy húrú lant egygyűű hangzása azon időkre emlékeztethet bennünket, midőn a' *Lacedaemon Ephoruszai* leszedették a' *Jóniai Timótheusz'* citharájáról az új példával szaporított négy húrú, 's azt parancsolták neki, hogy tovább is csak hét húrú pengessen.*

Gváltérus Mápesen kívül (kinek deák versei, *Mihi est propositum in taberna mori, Large vinum fundere sitientis ori, Vt dicant cum venerint angelorum chori: Deus sit propitius huic*

* Versezetünknek e' nemét a' Napkeletiektől vevénk. *Bartholomaeus Georgieuz*-nek a' *Törökök'* életek módjáról, 's szokásaikról írt munkájában (Wittemberga, 1560') ezt lelem:

„Carmina ab ipsis Bethler dicta.

Birechen bes on eiledum derdumi;

Jardandam istemescem iardumi:

Terch eiledum zahmanumi gurdumi:

Ne ileim? jenjemezum glunglumi!

Sunt enim carmina amatoria, Deae, ipsorum lingua Assih vocatae, id est Deae amoris, quorum interpretatio haec est de verbo ad verbum:

Birechen id est: ex una, – *bes*, quinque; – *on*, decem [*ondecem* – emendálva], *eiledum*, feci; *derdumi* tribulatione mea:

Jardandam, a Creatore; – *istemescem*, postulavi; *jardumi*, auxilium.

Terch eiledum, neglexi; – *zahmanumi*, patriae meae; *gurdumi*, visitationem.

Ne, quid; – *ileim* faciam; – *jenjemezum*, non possum vincere; – *glunglumi*, mentem meam.”

Derdumi, *jardumi*, *gurdumi*, *glunglumi* – mind meg' annyi *rotyogni*, *potyogni* 's a' t. Hellasznak szép népe, a' te füled nem talált ebben semmi csiklandó kedvességet! Mennyivel vagyunk hátrább nálánál annak érzésében a' mi szép és nemes!

potatori! ismeretesek volnának Orpheuszomból, ha a' nyomtató az éneket megbocsáthatatlan oktalansággal nem rakta volna ki) nem ismerek az élő nemzetek poetái között senkit, az egy Lavateren kívül, a' ki ezt a' duda módra zengő tetrachordont pengetni nem szégyelte volna; 's örvendhetünk, hogy *Bessenyei György* a' Francziákat követvén négy *glunglumi* helyett csak kettővel élt, verseiben. Őutána írta a' tetrastichonok helyett a' distichonokat a' két *Gróf Teleki, Ádám*, a' Czirid fordítója (Kir. Commissarius a' Kolosvári Districtusban 2-dik József alatt; szül. 1740; mh. 1792) és *József, Horváth Ádám, Péczeli*, 's a' köz kedvességet nyert *Csokonai*, 's mások, kiknek nevek légió, *Édes Gergelyig* 's *Mátyási Józsefig*, hímek és nők egyetemben.

Második neme az, melyet a' Görögök után a' Rómaiaktól vettünk. Első példát erre *Erdősi* (Sylvester) *János* mutatott. Verseit láthatd Új-Szigeten 1541-ben kijött Új-Testamentomának elején, 's *Virág Benedeknek* magyar poetájában, kik római mértékre írtak 1540-től 1780-ig. Pesten Trattnernál 1804. – Erdősinek nyomán sokan indultak el, de mindnyájan haszontalan alkalmi versezetekkel. *Birsi* is illy köszöntő verssel újította meg az avuló példát 1764-ben. *Kalmár Györgynek* vala fenn-tartva az a' dicsőség, hogy legelőbb egy egész csomóval ő jelenjen meg; de ő bosszantásokra énekelt a' Múzáknek. Sivata verseit lásd *Prodromuszában* Pozsony, 1770. – A' nagy *Ráday*, (Gedeon, kiről már feljebb is vala emlékezet; a' szint olly nagy, és hasonlóképen szerencsés verselő Pálnak fíja, 's Atyja az 1801-ben meghalálozott Korona-Őr 's Septemvir Gróf II. Ráday Gedeon Excell-nak) jóval az előtt, hogy *Kalmár* megjelent, gyakorlotta magát e' versnemben, 's már 1772-ben, midőn én, még gyermek, ismeretségébe jutottam, titkos szekrényéből olvasgatta előttem verseit; 1766-ban pedig Péczeli kastélyának száláját colosszális nagyságú 's rézmetszeteknek tetszeni akaró festésekkel ékesítetvén, minden kép alá egy egy hexametert csinált 's íratott fel. (Lásd erről Orpheuszomat az I. Kötet' 434-dik lapján.) – *Baróti Szabó Dávid* Kassai volt Professor, *Kőszegi Rajnis József* és mingyárt utánok *Révai Miklós*, csak nem ugyan azon egy időben adák ki verseiket; *Szabó* megvallván kiadatott verseiben, hogy *Rajnis*, kit ő a' versek kiadásában megelőzte, az új lant pengetésében megelőzte őtet,** 's a' dicső példa számos követőket talált, kik között *Virág Benedek* és *Berzsenyi Dániel* ragyognak első karu csillagzat gyanánt, még pedig vetélkedni merészlő¹ társ nélkül.

A' *harmadik* nemére *Ráday* adott mind példákat, mind leczkét. Érezvén, hogy a' nem scandalt ének örök ellenkezésben van a' muzikai compositiókkal, 's szertelen olvasása szerint járatos lévén a' Németek, Francziák és Olaszok literaturájokban, kik verseiket scándálatlanul soha nem írtak, ezeknek példája szerint kezdte mérni dalainak lábait. Ő tanította ezt a' különbséget érezni Verseghit, Földit, engemet. Az új leczkét Földi Csokonainak én Daykának adánk által 's Literaturánk amattól *Kleistnak Tavasztát, Lillát és egynehány szép dalát* kapta az Ódák kötetében: Dayka pedig annyira megkedvellé a' Hermióne új példáit, hogy az első versnem szerint írt becsesbb darabjait nem sajnálta nagy részben újra dolgozni.

Negyedik nemét teszik a' Leoninus versek, melyek a' setét századoknak példája után nálunk is szokásba és kedvességbe hozattak azoknál, kik a' poézis belső becsét nem értették. Ezen versek arra vannak kárhoztatva a' Múzák által, hogy semmi szépségeket ne fogadhassanak el. Soha nem olvasta ezeket, nem mondom gyönyörűséggel, de nem csak eltűrhetetlen bosszúság nélkül is, senki, a' ki érzi, mi a' szép, az az, a' ki izlését a' régi és új Classicusok studiuma által képzelte. Azon felül, hogy Leoninus Versfaragóinknak még eddig ismeretes munkájokban nincs egyéb intempestiva eruditionál, – ha t. i. az ollyas eruditio érdemes a' szép

** A' Németek közt Klopstock kezdte a' jobb példát *Denis Mihály* Schardingi születésű Jezsuita, végre Alörje a' Cs. K. Bibliothekának Bécsben, 's Udv. Cons. (mh. 1800) Követőjévé lett Klopstocknak. A' Jezsuiták örvendve nézték, hogy egyik társok új fényt ragaszt Szerzetekre. Szó esvén Denisnek verseiről Besztercei Klastromjokban (1773) egy *Rauch Ignác* nevű Jezsuita a' fiatal Székelyt arra buzdította, hogy tenne próbát lehetne e' homoeoteleüntalan verseket írni magyarban is. Így támad a' Szabónak az a' verse, melyet e' szókon kezd: *Egy izmos Csatlóst inárol leszede, A' kinzó köszvény* 's a't.

¹ mérészlő [Emendálva.]

nevezetre! – semmi elmésség, semmi szökelése a' phantaziának, semmi nemesebb, melegítő érzés; a' római mértékű verseknek cadentiára szedése (ők így nevezik a' rímet a' homoeoteleütont) olly nevetséges dolog, mintha valaki a' Vaticanus Apolló szép statuáját testi színnel kenné-bé, a' vakon-hagyott szemalmák helyébe üvegszemeket rakna, az Isten' lobogó üstökét a' márványról lefaragtatná, 's helyébe egy undok parókát tenne. –

Versificatióknak e' négy nemét a' *Zrinyi*, – *Sylvester* – *Ráday* és – *Leoninus* nevekről lehetne és illene elneveznünk. Az első rendbeli verselés ugyan régen ismeretes vala már a' *Zrinyiász* Írója előtt: de ezen a' Régiek között leginkább Ő dicsőítette-meg magát; minden bizonnal méltóbb a' szent koszorúra, mint a' szerencsés-erű *Gyöngyösi István*. – A' negyedik versnemnek könnyű folyamatú nem feltalálója, hanem csak elterjesztője, kímélést érdemel, és e' miatt eléggé ismeretes nevét szíves tisztelettel elhallgatom.

KAZINCZY FERENCZ.

99. Báró Orczy Lőrincz emléke

Erdélyi Muzéum 1815. 3. füzet 174–176.

BÁRÓ ORCZY LŐRINCZ EMLÉKE.*)

Annak, a' ki valamelly Nagy-ember képét akarja festeni, hogy azt a' Maradéknak¹ ismeretségébe juttathassa, két ellenkező végszélről kell óvni magát: egytől attól, hogy a' festésből holmi apróságos vonásokat, attól tartván, hogy azok a' kép méltóságának ártani fognak, ki ne hagyjon; mert az illy műveknek a' legnagyobb interesszét épen ezek az apróságos vonások adják-meg: mástól pedig attól, hogy velek a' képet bővebben ne hintse-el, mint illik, különben az a' Nagy Ember, a' kit köz-tiszteletnek akart kitenni tárgyává, ollyanná leszen mint egy miközzülünk, 's azt kérdehetni, hogy az illy mindennapi ábrázatot mi szükség volt festeni. Mint futom-meg futásomat e' két veszedelmes szikla között, a' Publicum ítélje-meg; az igyekezet bennem jó volt, 's legalább tudtam mit kellett volna, ha megbukom is, kerülnöm. BÁRÓ ORCZY LŐRINCZ született 1718. Aug. 9-dikén.² Már 1741-ben a' Felkölt seregben szolgálta a' Hazát; 1756-ban Jász, Kun és Hajdú Ifjaktól egy Lovas Ezredet állíta-fel; Drezdánál magát megkülömböztette; Hadikkal Berlinben vólt. Azután sok polgári dicső tettek 's foglalatosságok által vont fényt nevére. Abaújnak elébb Adminisztrátora, majd Fő Ispánja leve; 1782-ben II. Jó'sef által a' Szent István Rende Commandőri keresztyével tiszteltetett-meg.

Verseit barátjának³, Oberster Barcsai Ábrahámnak⁴, verseivel együtt, Prof. Révai adta-ki két kötetben. Holmije találtatik Bessenyei Györgynek *Társaságában* is, 's a' Kassai Muzéumban, és az én Orpheusomban. Minden darabjaiban élet' philosophiája lehell (ilyen a' Bugaczi Csárdához írt Epistolája) mellyet Mestereitől, a' franczia Poétáktól⁵ vett, és igen szerencsésen, noha sok helyt kevés gondnal, tett által.

Én Orczyt legelébb Cancell. Gróf Pálffy Károlynak Zemplényi Fő-Ispány béiktatásakor láttam. A' nagy melegben vendéghaj nélkül volt, Generalisi Fejér mentéjében 's veres nadrágában, melly a' kövér kisdéd testen bugyogó bővségben állott. Eleven szikrázó kék szemei a' legfejérből homlok alatt boldog meglegedést mosolygottak; orcáját az egésség' piros színe fogta-el 's bajuszos ajakin a' Sváda ült. Az a' mosolygó száj, azok a' szikrázó szép

* Szemere Pál Gyűjteményéből.

¹ Maradéknak [Emendálva.]

² [Mondatvégi írásjel emendálva.]

³ barátjának [Emendálva.]

⁴ Ábrahámnak [Emendálva.]

⁵ Poétáktól [Emendálva.]

szemek, az a' lángoló orcza látszik Donátnak festésein is; csak hogy 'a festő, a' ki azt hitte, hogy Orczyban a' *Generalist* kell festeni, képéből egy Herculest csinált, 's egészen elvesztette a' *philosophusi nyugodalmat kedvellő Bölcsét és Poétát*. Azután csak hamar ismeretségébe jutottam. Egy egész napot töltöttem nála Tisza-Órsön. Kabinetjében, hol keresztes mellyel, de mente nélkül ült, a' Francia Poeták' 's Barcsaijának verseikkel töltöttük az időt, 's ott a' köz tiszteletű ember a' *kis fiúval* 's *kis baráttal* leereszkedve szóllott: de ez a' tónus egyszerre megváltozott, mihelyt Júnó mutatta magát.

Egy nap idegen ruhába öltözködve jutottam elibe. Kötődött velem esztelenségemen. 'S mit mondana erre anyai Nagy atyád Bossányi Ferencz, úgymond, ha a' sírból feltekinthetne 's így látna-meg? Ám jó, minthogy veszni indultatok; légyen hát a' __tek az a' minek ruhátok mutatja, de szivetek magyar maradjon!

Még szemem előtt lebeg mindég, melly elgyengüléssel nyúlt erszényéhez, midőn, Miskolczon hová mint Királyi Biztos 1783 táján küldve volt, a' Vármegye' tömlöczét vette vizsgálat alá, 's engem, a' ki épen nála megjelentem, magával levitt, egy szenvedőt láta-meg elnyúlva szalmáján. Parancsolta, hogy mind ennek, mind más betegeknek vegyenek a' pénzen takarót, 's nyújtsanak nekik enyhülést. –

1784-ben, öregségére nézve, Józsefnek kezeibe tette-le Fő Ispáni-méltóságát, 's azt nyerte-meg, hogy tulajdon maga ültesse kiürült székébe másod szülött fiját, Lászlót. Ez Octoberben meg is lett. Nyugodalmát, mellyre vágyott keserítette annak látása, hogy azok, a' kik alatta szolgáltak, egészen elfelejtkezni látszottanak róla, mert éltünkben tartatni megholtnak, valóban keserves. – Fényen nem kapott, mert mind érdeme volt, mind igen sok pénze. László fija már Excellentiás Ur volt: nem ő holtiglan. Ismerte a' dolgok' becsét, 's tiszteltetett még azok által is, a' kiket pirított példája.

Megholt 1789. Tetemei Tisza-Órsön fekszenek, a' Templom kriptájában. Emlékezete áldott leend, valámig a' maradék Nemzetünknek ősi karakterét 's az igaz bölcseséget becsülni fogja tudni¹.

KAZINCZY FERENCZ.

100. Jelentés Sallustiusnak magyar fordítása felől Erdélyi Muzéum, 1815. 3. füzet, 176–177.

JELENTÉS

SALLUSTIUSNAK MAGYAR FORDÍTÁSA FELŐL, BARONYAI DECSI JÁNOS
ÁLTAL. 1596. kisdéd 8 rétbén

Decsinek Sallustiusa előttünk mind eddig ismeretlen volt. Hallgat felőle mind Horányi ki Decsinek, egyéb munkáit elő számlálja, mind a' Széchényi Indexe, mind Jankovich Miklós, gazdag birtokosa az illy kincseknek, a' Szent-Györgyi Gellért Sallustiusa előtt álló Isméretekben. Én a' könyv' birtokát² egy nagy-reményű ifjú barátom' jóságának köszönhetem, ki azzal engemet azon nap' ajándékoza-meg, mellyen Egret 's iskolájit elhagyá (1814. Aug. 26. d.) a'³ Cs. K. Consiliarius Primóczi Szent Miklósy László Ur' Aloyz fijáénak. Erdő-Tarcsán, Nógrádban, Hatvanhoz nem messzére. – A' könyv czimje ez:

„Az Caius Crispus Salustiusnak két Historiája. Elseo Lucius Catilinariac az Romai birodalom ellen való órszágáruhasarul. Masodic. Az Numidiai Iugurta királnac, az Romaiac ellen viselt hadairul. Had viselőknec és minden rendbeli embereknek hasznokra, deakbol magyarra fordittatot. Baronyai Detsi János által. Cum Gratia et Privilegio Illustrissimi Principis

¹ tndni [Emendálva.]

² biztokát [Emendálva.]

³ á' [Emendálva.]

Transilvaniae etc. Ad Decennium.” Nyomtatott Szebenben, Fabricius Janos által. 1. 5. 96.”¹
Lap 3. és 4. áll egy rövid és semmi literarius tudósítást magában nem foglaló Ajánlás az
akkori nyomorult Báthori Sigmond fejedelemhez déák nyelven.

Ezt követi lap 5–12 egy Előbeszéd magyar nyelven. Bérekesztése ez: Datum die Diui
Michaelis Archangeli, 1595. Az Előbeszéd üres.

Catilinában az első Részt így fordította: Minden embereknek valakic igyekeznec egyéb
oktalan állatokat fellyül haladni, minden erővel azon kel lenni, hogy életüket olyan halgatással
által ne uigyec mint az oktalan állatoc, az mellyeket az természet alá nészökeé, és hasoknac
engedőieue teremtett. De minden mi emberi erőnc az elmeben és az testben helyheztetett:
inkább elünk az elmenec parancholattyával, és az testnec szolgalattyauaal.

A’ munka egész, hja nincs, szintén a’ Jugurtha XCIII-dik Részének utolsó soráig a’ 80-dik
levél hátulsó (az az 160-dik) lapján. „Az Marius az Ligurral egy nehanyat az ielen” – a’ többi
megemésztette a’ gondatlanság inkább mint az idő.

KAZINCZY FERENCZ.

¹ [A záró idézőjelet emendáltuk.]

1817

101. Freymüthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst 1817. 22. Jänner, Nr. 9–10., 33–38.

Freymüthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy de conditione indoleque rusticorum in Hungaria

Ohne Jahreszahl und Druckort. (Leutschau gedruckt von Carl Joseph Mayer). 70 Seiten in 4. Mit drey Tabellen. – Ein statistischer Beytrag zur näheren Kenntniss des Zustandes der Bauern in Ungarn von N. N. *) Rien que la verité!

Der Verfasser, ein Eingeborner des Landes, ja Edelmann und Grundherr, schildert den Bauer des reichen Ungarns so dürftig und arm und so gedrückt, dass man in Versuchung kommen muss, das Volk dieser Bedrückten für nichts Besseres als willkürlich-grausam behandelte afrikanische Sklavenhorden zu halten, und das ist der ungarische Bauer doch nicht. Die Stimme der Menschlichkeit und diejenige, die von dem Tajo an bis an die Nawa, und von den nördlichen Küsten des Belts bis an die südlichen von Sicilien tausendmal schon erscholl, ward und wird auch in Ungarn gehört, und es ist allgemein bekannt, dass es in Ungarn viele Grundherren gibt, die ihre Untergebenen als wahre patres familias behandeln. Übertreibungen gibt es auch unter den Predigern der neu seyn sollenden Lehre der Humanität, die Wahrheit dürfte wohl auch hier in der Mitte stehen, und so käme denn aus dem, was im Buche gesagt worden ist und gesagt hätte werden sollen, so viel heraus, dass der Zustand der Bauern in Ungarn, wie mehr oder weniger überall, der Zustand der Behaglichkeit nicht ist, dass aber, Lasten und Vortheile unbefangen abgewogen, der ungarische Bauer nicht nöthig habe, unzufriedener als die Bauern anderer Länder zu seyn, sondern dass er vielmehr sein Schicksal noch um einen guten Theil erfreulicher preisen könne.

Wir bleiben bey der Beurtheilung der Abhandlung in den Schranken, welche die Schätzung dieser Aufsehen erregenden, und wo sie wahr und begründet ist, herzliche Achtung und Beyfall verdienenden Schrift zieht, und wollen, ohne uns in die Untersuchung dessen, was billig, gerecht und erspriesslich ist oder seyn könnte, zu versteigen, uns bloss an das Historische halten, und sehen, ob der Verfasser, erhitzt von seinem Gegenstande, sich nicht unrichtige Angaben, unverzeihliche Auslassungen und falsche Schlüsse habe zu Schulden kommen lassen. Dass das Feudalsystem zu den jetzigen Zeiten und für die jetzigen Zeiten und für die jetzigen Bedürfnisse nicht passe, ist nicht zu läugnen, und wer ist so herzlos, dass er den gedrückten Bauernstand nicht in der Seele bedauere? Sogar Katharina II. hat den Grundsatz aufgestellt: sine proprietate nulla agricultura. Es ist auch unläugbar, dass die Grundherren durch die Abschaffung des bestehenden Systems bey weitem nicht so viel

*) Im Augusthefte (1816) des Archives wurde ein Auszug der Berzeviczy'schen Abhandlung über den Zustand der Bauern in Ungarn ohne alle Berichtigungen mitgetheilt; ein ausführlicher Auszug aus derselben steht im ersten Bande des Göttingischen Magazins für Geschichte, Statistik und Staatsrecht der österreichischen Monarchie. Jede Sache hat zwey Seiten, von der man sie betrachten kann. Jener Auszug zeigte die dunkle Seite des Zustandes der Bauern in Ungarn, die der Verfasser mit grellen Farben schilderte. Die obigen Berichtigungen lassen uns auch die hellere Seite desselben sehen. Wir erwarten von der erprobten Unparteylichkeit des verehrten Herausgebers, dass er diese Berichtigungen eben so bereitwillig, wie jenen Auszug, in sein Archiv aufnehmen wird. Übertriebener Philantropismus kann leicht eben so gefährlich werden, wie engherziger Patriotismus und übertriebener Nationalismus. Wir hoffen endlich durch die Mittheilung der obigen Berichtigungen auch den verehrten Verfasser der Abhandlung zu verbinden, da ihm bey der Ausarbeitung und Bekanntmachung seiner geschätzten publicistischen und statistischen Schriften um *Wahrheit* zu thun ist, und da er gewiss gegen den juridischen Canon Audiatur et altera pars nichts einzuwenden hat.

verlieren würden, als sie besorgen, und dass diese Umänderung für die geistige Cultur, das Höchste in der Menschheit, wichtige Folgen nach sich ziehen würde. Darin muss man mit dem Verfasser ganz einerley Meinung seyn. Nur ist nicht einzusehen, warum er zu dem *vielen Wahren*, was er über die Lasten der „misera plebs“ sagen konnte und sagte, so manches Halbwahre, so manches ganz Falsche hinzufügte.

Im *ersten Capitel* (S. 4 bis 13) wird von dem Ursprung und von dem Fortgange des Bauernstandes in Europa gehandelt. Aus diesem und dem *zweyten Capitel*, wo der Verfasser auf sein eigentliches Thema übergeht, sehen wir, dass in Ungarn alles wie in dem übrigen Europa zugging. In älteren Zeiten hing der Unterthan von seinem Grundherrn ab, wie der Servus in Rom. Der Reichstag, folglich auch die Comitate (politische Jurisdictionen) wachten darüber, dass die grundherrliche Gewalt nicht in Grausamkeiten ausarte. Als im Jahre 1723 die ungarische Statthalterey errichtet ward, verordnete der Reichstag, dass die Beschwerden der Bauern dieser höchsten Stelle unterbreitet werden sollen. In den Jahren 1772 und 1773 ward endlich ein Urbarium eingeführt, welches die Verhältnisse der Bauern zu ihren Grundherren fest bestimmte, und dieses Urbarium besteht, nachdem es 1791 seine Sanction erhalten hat, auch heut zu Tage; der Verfasser unterliess hier einen Umstand anzuführen, welchen wir nicht verschweigen zu dürfen glauben. Als in den eben angeführten Jahren die königl. Urbarialcommissäre diese Einrichtung in Gang brachten, ward es durch sie der freyen Wahl jeder Bauerngemeinde überlassen, ob sie das Urbarium annehmen, oder in statu anteurbariali verbleiben wolle, der Grundherr wurde darüber gar nicht befragt; er musste sich das gefallen lassen, was die Bauern wählten, und es wurde nicht einmahl auf einen schriftlichen Vertrag, den vielleicht der Grundherr und die Bauern unter sich eingegangen waren, geachtet; diess zeigt, dass die humane Regierung nicht auf den Vortheil des Grundherrn, sondern auf das Wohl der Bauern gesehen habe, und da es unzählige Gemeinden im Lande gibt, die bis heute sich der Einführung des Urbariums widersetzen, und nach der vorigen Norm behandelt seyn wollen, so zeigt diess wieder, dass die Lage des Bauers in Ungarn vor der Einführung des Urbariums nicht ganz afrikanisch oder liefländisch, wenigstens in solchen Ortschaften nicht, gewesen seyn mag.

Seite 22 wird der Zustand des Bauers in Ungarn mit folgenden Worten geschildert: „*Conditio ejus politica absolvitur his praecipue momentis: non est amplius glebae adstrictus, facultatem migrandi habens, lege novellari 1791 restabilitam, acquisitorum suorum proprietatem habet in tantum, quod proles eius in his succedant, in quorum defectu testari potest, parte tertia domino relicta. Ab intestato dominus terrestris apprehendit successionem. Fundus et appertinentiae, colonicales sunt domini, qui eas adimere et alteri conferre potest.*“ Diess ist nicht ganz richtig, der Bauer geht, sobald er will, von seinem Herrn weg, nur muss er auf den zu verlassenden Grund einen anderen Bauer stellen, was so leicht ist, dass man anstatt einen, zehn Competenten findet. Der Grundherr darf aber den Bauer nie *vertreiben*, und es sind bloss zwey Fälle, wo er diess zu thun befugt ist, beyde nicht anders, als wenn ihm diess das Comitatus erlaubt hat, was also so viel ist, als wenn er *selbst* ihn in *keinem Fall* vertreiben dürfte. Diese zwey Fälle sind folgende: 1) wenn der Bauer zu der Tragung seiner Lasten ganz unvermögend, oder ein malitioser, unleidlicher Bösewicht, ein Dieb, Zänker, Mordbrenner ist, 2) wenn der Grundherr oder seine in der Erbschaft getheilten Söhne ausweisen können, dass sie ausser *diesem* Grund keinen anderen pro domicilio defigendo haben. – Der Verfasser fährt fort: „*Accessum ad officia publica non habet*“ (er hat keinen Zugang zu öffentlichen Ämtern), der ungelehrte Bauer freylich nicht, aber wohl sein gebildeter, studierter Sohn. Dieses *ad officia publica non habet* soll heissen: *ad officia publica omnia habet, exceptis unice officiis comitatensibus et officiis consiliariorum in supremis dicasteriis, et assessorum in tribunalibus altioribus.* Es ist zu verwundern, wie ein Mann, der im Lande geboren ist und lebt, der bey der königl. ungarischen Statthalterey 8 Jahre als Concipist gedient hat, und der die wichtigsten Data für seine Abhandlung mit so viel Fleiss zusammen sammelte, eine so *handgreiflich falsche*

Angabe ohne Besinnung des Besseren hat niederschreiben können^{**)} , der Verfasser blicke nur in das Calendarium Titulare Budense, und er wird finden, wie viele öffentliche Beamte darin stehen, die zur Classe des Adels nicht gehören. Seit wie viel Decennien dient der ehrwürdige ungarische Geschichtsforscher *Kovachich* bey der Statthalterey, und ist er nicht erst unter der jetzigen Regierung in den Adelstand erhoben worden? War der talentvolle unglückliche *Hajnoczy* als Edelmann geboren oder geadelt? und er war doch Secretär bey der königl. ungarischen Hofkammer in Ofen. Haben wir nicht Präsidenten gesehen, die erst nach vielen Dienstjahren in den Adel erhoben worden sind. Die Comitate sind keine Dicasterien, sondern Glieder des gesetzgebenden Körpers, und diess ist der Grund, warum bey den Comitaten bloss *Adelige* Ämter führen. Männern, wie der verdienstvolle sehr fleissige Verfasser ist, dürfte es nicht entgangen seyn, dass die Reichsdeputation vom Jahre 1791 in ihren sogenannten Elaboraten den Vorschlag gemacht habe, dass der Zutritt zu Comitatsbedienstungen nun auch denen, die nicht vom Adel sind, bis zur Stelle der Oberstuhlrichter inclusive gestattet werden soll. Diese Abweichung von der alten Norm ist um so achtungswerther, weil sie nicht durch Umstände abgenöthigt, sondern durch ruhige Weisheit und wahren edlen Patriotismus hervorgebracht wurde. Als in der Sitzung des Zempliner Comitats im Jahre 1793¹ das vom Palatin pro danda opinione (zum Gutachten) herabgeschickte Elaboratum de coordinatione comitatum verlesen worden war, erhob sich nicht eine einzige Stimme dagegen, wohl aber erhoben sich, wie auf ein Signal, mehr als zwanzig Stimmen frohlockend dafür. In alten Zeiten barbarisch gewesen zu seyn, als das ganze übrige Europa es auch war, haben die Ungarn nicht nöthig sich zu schämen. Jetzt leuchtet auch ihnen eine bessere Sonne, die früher oder später Leben und Gedeihen hervorrufen wird. Indessen müssen wir mit Wehmuth bekennen, dass jener schöne, *durch Leute vom Adel ausgearbeitete Vorschlag* bis auf den heutigen Tag seine Sanction nicht erhalten hat, nicht als wenn die Nation gegen diese heilsame Reform Abneigung gezeigt hätte, sondern weil auf unseren Reichstagen die Zeitumstände leider sie nicht einmahl vorzunehmen erlaubt haben. So wäre denn denen, die nicht adelig sind, aber Verdienste haben, bey Comitatsdiensten nur die Stelle der Vicegespäne und Notare, und bey Dicasterien nur die Consiliarstellen verschlossen. Doch wer bis dorthin sich Verdienste erworben hat, dem ist es nicht mehr schwer sich adeln zu lassen und die Laufbahn ganz zu durchwandern. Ferner sagt der Verfasser von dem ungarischen Bauer: „Proprio nomine nec contra extraneum – (Wie wenn das nicht richtig wäre? der Verfasser braucht ja nur in das Gesetzbuch und das Catastrum der laufenden Prozesse zu blicken!) tanto minus contra dominum (suum) terrestrem litem movere potest rusticus.“ Und was verschlägt es ihm, dass er es nicht darf? Warum verschwieg der Verfasser, was er hier ausführlich hätte sagen sollen? Die Gesetzgeber sahen ein, dass 1) der arme Bauer und der wohlhabende, oft reiche, manches Mahl sogar mächtige Grundherr keine partie égal in einem Prozesse sind; 2) dass der Bauer unvermögend ist, einen Prozess zu führen. Das Comitatus ward also Patron des Gekränkten, und jedes dieser Staatskörper hat zwey besoldete Fiscale, die alle Prozesse der Bauern gegen ihre Grundherren unentgeltlich führen müssen. Der Prozess wird unter dem Nahmen des Fiscus magistratualis incaminirt, *damit er mehr Gewicht habe*, und es ist notorisch, dass in Ungarn mit einem Fiscalprozess behaftet zu seyn, selbst vor dem Ausgang des Processes, *für Schande gilt*. Wer Gefühl von Ehre hat, wird alles anwenden, um diese Schande von sich abzulehnen. „Causas ejus, et delicta, judicat dominus, in eo quoque casu, si semet ipsum (dominum) concernant.“ Das ist arg und empörend! werden Ununterrichtete im Auslande schreyen; die Sache verhält sich allerdings so, allein wir wollen doch näher sehen, was eigentlich an der Sache ist. Urbarialbeschwerden hat jeder Grundherr in einer sogenannten Sedes dominalis zu richten; Criminalvergehungen richtet nur derjenige, dessen Familie das jus gladii in alten Zeiten sich erworben hat, und solche sind, Dank der Vorsehung! wenig, und dieses gefährliche

^{**)} Doch es begegnet ja auch dem Gelehrten nicht selten, dass er *den Wald vor lauter Bäumen nicht sieht*.

¹ 1763.. [Emendálva.]

Privilegium wird seit langer Zeit von der Regierung nicht mehr ertheilt. In beyden Gerichten präsidiert der Grundherr in eigener Person oder durch einen Substituten. Die Richter sind beeidete Assessoren des Comitats, in dessen Peripherie der gegebene Ort liegt. Ein Comitatsstuhlrichter und ein Jurassor (Juratus Assessor, beeideter Comitatsbeysitzer), der herrschaftliche Fiscal und der Comitatsfiscal, zum Schirm der Bauern oder des Verbrechers, sind stets dabey. So wird der Prozess geführt, geendigt und geschlichtet. Leichte Strafen, die dieses Gericht ausspricht, ausgenommen, werden die Prozesse mit allen Acten von hier re integra an das Forum Comitatus, von dort in Urbarialibus immer an die Statthalterey, in Criminalibus immer an die Curia regia (Septemviral- und königl. Tafel) zu Pest, von diesen zwey Orten durch Protokollauszüge immer an die königl. ungarische Kanzley nach Wien, der Succumbent mag an sie appelliren oder nicht appelliren, geschickt, und ihr Urtheil nur dann in Execution gebracht, wenn solche Prozesse diese drey Fora superrevisoria durchgewandert sind. Heisst diess nun das, was der Verfasser sagt? Wahrlich so wie er behauptet hat, „querelas rustici dominus judicat, etiamsi illae contra illum ipsum erectae sint,“ könnte er auch sagen: *Der Grundherr in Ungarn lässt seine Bauern hängen, köpfen und rädern*. Ein unparteyischer Schriftsteller spricht bedachtsamer^{***}). Wir sind weit entfernt, diese Procedur in Schutz zu nehmen, halten es aber für Pflicht, beyzufügen, dass beyde Einrichtungen für den Grundherrn eine wahre Last sind. Der Grundherr muss die zusammenberufenen Assessoren, den Stuhlrichter, Jurassor, Fiscal, die Zeugen, bezahlen, verkosten, herbey und nach Hause führen lassen, und die Arrestanten aushalten, welches nicht wenig kostet; der Bauer trägt dazu nichts bey. „Patet ex eo rusticum nec jura concivilitatis, nec personalia habere.“ Leider wahr! aber doch ist er persona und nicht res. „Defectum horum supplet quodam modo (!) via instantiae, assistentia fiscalis, sedes dominalis in praesentia articularis testimonii, sed res ejus ab aequitate et generositate tribunalis pendet.“ Selbst dann noch ab aequitate et generositate, da die Richter wissen, dass ihr Urtheil sammt allen Acten die drey grossen Controllen durchzuwandern hat? „Nam qui causam ejus agunt et judicant, sunt nobiles et domini terrestres, idem interesse contra rusticum habentes.“ Also ein Richter, wider welchen z. B. ein processus liquidi debiti geführt wird, darf in dem Prozesse gleicher Natur zwischen ganz Fremden kein Richter seyn? und sind denn die Fiscale nicht oft Unadelige, wie tausend und tausend Advocaten in Ungarn? „sunt vicini, amici et socii domini.“ Das müssen sie wohl seyn, da sie bloss aus Assessoren des Comitats gewählt werden dürfen. Dass aber der Bauer über seinen Grundherrn dennoch manches Mahl triumphirt, und dass mithin die Klage des Verfassers darüber ungerecht sey, erhellet aus einem neuerlichem Vorfall in der Zempliner Gespanschaft, wo der Grundherr A. von B. in einer Sedes dominalis, wo alle Richter, und selbst der Fiscal der Bauern, Edelleute, Grundherren und Verwandte, Nachbarn und Gemüthsfreunde des Grundherrn waren, zu einer Vergütung von mehreren tausend Gulden an seine Bauern verurtheilt worden ist.

In diesem Paragraph hätte der Verfasser folgende zwey wohlthätige Einrichtungen nicht mit Stillschweigen übergehen, sondern, wie man von einem ruhigen Darsteller erwarten und billig fordern durfte, mit Auszeichnung anführen sollen.

1) Dass die Stuhlrichter (Judices Nobilium, oberste Beamten in einem der Districte des Comitats) die Pflicht auf sich hatten, jedes Jahr einmahl in jedem Orte ihres Bezirkes zu erscheinen, und die Gemeinde zu befragen, ob sie nicht Urbarial- oder Polizeyklagen gegen

*** Der Verfasser führt mehr als einmahl mit Bitterkeit an, dass der Grundherr in den gegen ihn geführten Klagen seiner Unterthanen Richter ist, und dass der Bauer nicht weiss, bey wem er Hülfe gegen seinen Unterdrücker suchen müsse. Es ist wahr, dass die Methode, vermöge welcher der Grundherr in eigener Person oder durch zusammenberufene Richter diese Klagen schlichtet, unschicklich, empörend sogar scheint, aber sollte der Verfasser, der selbst Grundherr und Comitatsassessor ist, wirklich nicht wissen, was oben für Ausländer aus einander gesetzt wurde; dass bey den Sedibus dominalibus stets ein bauernbeschirmender Fiscal, der Stuhlrichter und ein Jurassor gegenwärtig sind; dass die Berufenen *beeidete* Comitatsbeysitzer sind; dass ihr Urtheil ohne höhere Bestätigung nicht gilt, und dass diese Prozesse immer an das Comitatus, vom Comitatus an die Statthalterey, und von dieser immer nach Wien zur Revision geschickt werden?

ihren Grundherrn habe. Diese Einrichtung wurde leider nach dem Jahre 1794 wegen Besorgnissen, die die Zeitumstände erregten, von der Regierung abgeschafft, und seit dem noch nicht erneuert.

2) Dass die Gesetze sogar die Pflicht dem Grundherrn in Ungarn aufgelegt haben, dass er als pater familias seinen Untergebenen gegen alle Beeinträchtigungen und Gewaltthätigkeiten eines Fremden beschirmen, und einen solchen also mit Prozess conveniren müsse. Aber Menschen bleiben bey aller Wohlthätigkeit auch der weisesten Gesetze Menschen. Traurige Erfahrungen lehren uns, dass sie *diess* sind und nicht *Engel*; Humanität sollte uns lehren, dass sie nicht gar *Teufel* sind. Indessen ist es zu loben, wo weise Einrichtungen dem Bösen oder leicht böse werden Könnenden keine Gelegenheit und Gewalt gestatten, diese missbrauchen zu können.

Es ist übrigens zu wundern, dass der Verfasser bey dieser Gelegenheit nicht in ein höheres Licht gestellt hat, wie höchst ungerecht es sey, dass in sediis (sedibus judiciariis) civilibus die Prozesse des einen Edelmanns wider einen anderen Edelmann erga diurna ex cassa contribuentium soluta revidirt werden; dass den Magistrat der Bauer bezahlt, der doch zu dem Magistrat keinen Zutritt findet; dass die Last, Strassen zu bauen und zu repariren, auf ihm haftet, der allein Mauth und Zoll zahlt. Wäre dieses aber gesagt worden, so hätten auch folgende Data angeführt werden müssen:

1) Als der Palatin die Elaborata comitalis deputationis in puncto coordinationis comitatuum im Jahre 1793 allen Comitaten zugeschickt hatte, so ward dieser Aufsatz auch in der Comitatscongregation zu Ujhely in der Zempliner Gespannschaft vorgelesen. Er schlug vor, Männer, die nicht adelig sind, aber Verdienste haben, bis zur Stelle eines Oberstuhlrichters inclusive in den Magistrat aufzunehmen. Kein Laut erhob sich dawider, wohl aber schrien gegen 60 Stimmen, wie auf ein Signal, ein frohlockendes Vivat!

2) Auf dem Reichstage 1792 ward die Motion gemacht, dass der Adel die Last des Strassenbaues auf sich nehme. Dieser sah es für billig an, dass auch er eine Last trage, nur forderte er: a) dass das Geld, welches Kaiser Joseph II. unter diesem Titel zu dem Preise des Salzes willkührlich schlug, von der Kammer hierzu ausgezahlt werde. b) Dass die Regierung von der Manipulation dieses Geschäfts keine Notiz nehme, da diese Forderungen nicht bewilligt wurden, ward nichts aus der Motion. Das folgende Datum konnte der Verfasser bey der Ausarbeitung seiner Abhandlung freylich noch nicht wissen, und wir führen es nur der grösseren Vollständigkeit wegen an.

3) S. von M. hat auf dem Reichstage zu Pressburg 1808 im October die schöne Motion gemacht: *es wäre endlich Zeit, den Bauern die Neunten und Zehnten ganz zu erlassen*, und S. von R. fragte auf dem Reichstage zu Ofen 1807: *wie lange wird denn der Stand der Proprietärs seine Proprietät durch das Blut derjenigen beschützen, die keine Proprietät haben?*

Seite 23 stellt der Verfasser eine Bilanz über die Einkünfte und Bedürfnisse der ungarischen Bauern auf. Er schätzt das Gut, das der Bauer erster Urbarialclasse von seinem Grundherrn hat, auf tausend Gulden, und merkt an, dass der Preis dieses Bauerngrundes übertrieben hoch angesetzt sey. Nun triplirt er die Interessen dieses Werthes, und das Facit der Operation ist, dass der Bauer jährlich um 75 fl. 28 kr. weniger hat, als er braucht. Nach einer solchen Bilanz hat Graf Franz Esterhazy zu Czeklesz (Landschütz), Sohn des grossen Kanzlers unter Maria Theresia, der vor ungefähr 15 Jahren 37,000 Unterthanen zählte, weniger als gar nichts. Ganz so wie der Verfasser, berechneten die katholischen Pfarrer in der Zips im Jahre 1788, dass sie von ihren Einkünften dem König nichts abgeben könnten. Wie ist es aber möglich, dass der Bauer in Somogy für einen bunt gestickten Schafpelz 100 fl. und darüber, für einen gleichen Kittel 70 bis 80 fl., für ein gesticktes Hemd oder Gattyä (Unterbeinkleider) auf 40 fl. gerne zahlt? Wie ist es möglich, dass der Bauer (freylich nicht in den von der Natur stiefmütterlich behandelten Gegenden am Fusse der Karpaten, wo der Verfasser wohnt) oft eine zahlreiche

Heerde von Kühen, Schafen und Schweinen besitzt, und täglich Fleisch speist, Weizenbrot isst, Wein trinkt. Bewohner rauher, von Commerz und Fabriken nicht belebter Gegenden, wie die der Karpaten von Pressburg bis Marmaros und die Gegenden der Wallachen, sind und bleiben ewig dürftig, und in solchen ist der Geist des zur harten Arbeit gewöhnten Bauers kriechend, so wie der seines Grundherrn auf jede ihm gebührende Abgabe unerbittlich erpicht. Der Bauer des Flachlandes, wo die Erde milder ist, hat auch einen milderen Grundherrn, und der Bauer lässt sich da so wenig ungebührliche Lasten aufbürden, dass er selbst nicht leicht bewogen wird, das Schuldige abzuarbeiten. Der Verfasser stimmt selbst in unsere Behauptung, da er Seite 22 beyfügt: „Quamquam igitur ea, quae immediate domino praestare tenetur rusticus, non sint adeo onerosa, ut iis se justo plus gravatum conqueri possit.“ In der That, ungeachtet die Bauern in Mähren, Böhmen, Österreich, Tyrol, Salzburg, Baiern, von der Regierung mehr als die Bauern in Ungarn begünstigt werden, so ist doch der Zustand der ungarischen Bauern erträglicher als der ihrige. Gewiss den ungarischen Bauer zermalmen nicht die grundherrschaftlichen Lasten, sondern andere.

Über die Auswerfung der Contribution und anderer Lasten (z. B. der sogenannten Deperditen), die dem Bauer die traurigen Zeitumstände aufgebürdet haben, ist vom Verfasser viel Wahres und Beherzigungswerthes gesagt worden, der Reichstag vom Jahre 1792 hat Manches erleichtert. Überhaupt ist die gleiche Vertheilung der Contribution eine der schwersten Aufgaben der Politik.

Im *dritten Capitel* de indole rusticorum findet man viel Gutes, jedoch ohne die gehörige Ordnung¹ vorgetragen. Die Leser im Auslande können dabey ausrufen: c'est tout comme chez nous. Geistescultur würde alles gut machen.

Seite 49 kommt die Klage vor, dass der Bauer oft wider seinen Willen unter eine andere Herrschaft fallen könne; dieser Klage ist nie abzuhelfen, so lange der Bauer auf dem Grunde eines Grundherrn wohnen wird. Theilung der Kinder des Grundherrn nach dem Tode der Ältern, Prozesse, Executionen u. s. w. machen eine solche Veränderung unvermeidlich.

Seite 63 behauptet der Verfasser: der Grundherr in Ungarn braucht seine weiten Felder lieber zur Viehweide, als zur Beförderung der Impopulation durch Vermehrung der Bauerngründe. Und doch streiten gegen diese Behauptung die Ortschaften *Rakamaz*, *Nyiregyhaza*, *Komlos*, *Szarvas*, *Oroshaza* und der Temeswarer Bannat. Nicht der Geitz des Grundherrn, sondern Localumstände stehen der Impopulation in Ungarn im Wege, und die ausgedehnten Viehweiden sind erforderlich, um die grosse Kaiserstadt *Wien* mit Fleisch zu versorgen.

Der Verfasser klagt über die *Vorspann*² in Ungarn. Diese hat schon früher der sarkastische Verfasser des *Manch Hermaeon* bitter gerügt. Beyde haben Unrecht. Vor 15 Jahren erwarb sich der Bauer durch Ackern in einem Tage 51 kr. Damahls zahlte man für 4 Pferde auf eine Station 1 fl., und das Trinkgeld betrug überdiess 15 bis 30 kr. So erwarb sich der Bauer durch Vorspann in einem Tage, wenn er zweymahl fuhr, 3 fl., führte er auch im Rückweg jemanden, wie diess auf dem Wege nach Pest oft geschah, so erhielt er in 24 Stunden wohl auch 6 fl. Ein grosser Abstand! Kerepes zahlt jährlich seine Contribution aus Vorspanngeldern, und in Arokszallas kam der Bauer selbst dem Fahrenden entgegen, um ihm seinen Dienst anzutragen, er beschwor ihn noch, ihn im Rückwege von Pest wieder aufzusuchen, und wegen der Vorspann nicht zum Richter zu gehen. Da gegenwärtig die Comitete, den Zeitumständen gemäss, die Vorspannsgebühr für Civilpersonen beträchtlich erhöht haben, z. B. in der Abaujvarer und Zipser Gespannschaft auf 4 fl., in der Hevescher und Pester auf 6 fl. für die Station, so tritt jetzt wieder bey der Vorspann der Vorthail ein, dass sich der Bauer in einem Tage durch Vorspann 12 bis 18 Gulden verdienen kann, was bey den Feldarbeiten nicht der Fall ist.

Die von dem Verfasser angehängten drey Tabellen sind für den Statistiker von ungemeiner

¹ [Helyesen ragozva: ohne der gehörigen Ordnung.]

² [Helyesen ragozva: über der Vorspann.]

Wichtigkeit.

**102. A' Pesti Magyar Játékszíni Társaság Kassán
Magyar Kurír, 1817. május 23., I. félesztendő 41. szám, 322.**

Kassáról Május' 6-dikán. – A' Pesti Magyar Játékszíni Társaság egy kis idő óta nálunk tartózkodik. Ez már magát itten tavál is megkedveltette: de most ellehet mondani, hogy soha még városunkban nem jádzott Társaság, melly ennyi ditséretet nyert volna. A' ház tele van olly vendégekkel is, kik magyarul sem értenek; ilyenek a' külföldi születésű Katona Tisztek, kik legalább a' legnagyobb tökéletességig vitt Mimikáért¹ tapsolnak. Magnásaink között Gróf *Barkóczy János*, 's *Csáky Antal* és *István* Urak azok, a' kik érzik, és hogy érzik, bizonyítják is, mit kíván tőlök mind a' hazafiuság, mind az igazi érdem' megismérése. Midőn² 1790-ben legelőször adattak Magyar Játékok Pesten és Budán, egy Uraság, a' ki most ezeket álmélkodással nézi, megfizette a' pénzt, 's a' Játékot ott hagyta. Így fogunk mindenben előbbre menni, ha tsekély is a' kezdet, tsak a' nemzet' Nagyai 's tehetőssei segéljék a' szándékot.

**103. A' győri vitézek emléktérve Dessewffytól és Kazinczytól
Erdélyi Múzeum, 1817. 6. füzet, 180–189.**

Cserneki és Tárközi Gróf Dessewffy József, és Kazinczi Kazinczy Ferencz' Kiküldött Táblabíráknak Vélemények a' Tek. Zemplény Várm. Rendeihez, a' Győrnél 1809. Jun. 14-kén elesett Vitézeknek állítandó Emlék' dolgában.

TEKÉNTETES RENDEK!

Utolsó Köz-Gyűlésünkben, Juliusnak 24-dikén, azon parancsolatokkal tisztelték-vala-meg bennünket alábbírtakat a' Tek. Rendei, hogy a' Győrnél elesett Vitézeink' árnyékaiknak emelendő oszlop' dolgában nyújtanánk-bé Véleményünket az eránt, hogy ez az emlék melly helyre fogna legillendőbben állíthatatni? melly rajzolat szerént készüljön? 's felülírásai melly nyelven tétessenek? Ezeken felül még azt hagyák vala meg nekünk a' Tek. Rendei, hogy feleletünkkel együtt mutassuk-bé a' teendő felül-írásoknak némelly példáját: hogy közölök az, mellyet a' köz javallás meg fog koronázni, az emlékek oldalára metszettessék.

Érezzük mi a' maga egész nagyságában azon megtiszteltetés' becsét, mellyet egy illy parancsolat és bizodalom erántunk kijelentenek; 's annál készebbek vagyunk engedelmeskedni, midőn itt Előterjesztésünket alázatosan benyújtjuk; mivel nincs senki, a' ki e' szándéknak ragyogó szépsége 's igen nagy következtései felől inkább meggyőzethessék mint mi vagyunk, kik kevélykedünk azon szerencsében, hogy a' Teként. Rendei' kegyessége bennünket e' szándéknak végre-hajtásában fő eszközökké tett.

Megbocsátanak nekünk a' Tek. Rendei, ha egy illy gyönyörű tárgyban előadásunk a' mindennapi előadásoknak módjoktól eltér, 's ha, általmelegülve a' szándék' szépségétől, az a' hang is felmelegszik, mellyel felőle szóllunk. Szükségesnek tartjuk mi ezt; mert, ámbár ő Excellentziájának a'³ Nagy-Méltóságú Fő Ispánnak buzdítása, és azon ígértet után, mellyet Nemes Seregünknek akkori Elsőbb Al-Ispánunk, Mélt. Lónyai Gábor Úr tett vala, attól, hogy ez a' Szándék teljességre nem jut, nem rettegünk: illő, hogy annak fenntebb-nemű szépsége,

¹ Mimiákért [Emendálva.]

² midőn [Emendálva.]

³ á' [Emendálva.]

's érdeme, 's haszna felől a' mit *mindnyájan* teszünk, *mindenikünk* meggyőzettség.

Tekéntetes Rende! A' Haza' Atyjai a' tavalyi Ország-Gyűlésén ő Felségének a' mi igen Kegyes Fejedelmünknek javalltával és sok ízben bizonyított öröme az eránt gondoskodtak, hogy a' Nemzetnek már csak nem elaludt caractere felébresztessék. Régi óhajta volt ez minden jobb főnek a' Hazában, 's nevezetesen öreg-korú Atyáinknak, kik magok a' maszlag által meg nem rontva, 's régi Magyar lélekben, mély fájdalommal látták elkorcsosodásunkat, és azt a' kis lelkű pulyaságot, melly velünk a' nagy tettek' szülőjét, az enthusiasmust, nevetségesnek, sőt veszedelmesnek nézette, 's olly mélységre süllyesztett-le, hogy a' nagy tetteket is egyedül mellétekéntetek miatt tettük, ha tettük! Elaludt bennünk a' dicsőség' szeretete, melly nem abban áll, hogy több fénnel bírjunk mint mások, hanem abban, hogy lelkiismeretünk és a' köz-ítélet bennünket jóknak 's tisztáknak 's nagyoknak tartson, 's tarthasson: de fel fog ébredni, mihelytt az igaz érdemet becsülni-fogjuk.^{*)} A' Tek. Rende! az a' dicsőség, hogy Primás Eszterházy Imre után, ki a' Vezekényi mezőn, az ott fényes halált talált négy Eszterháznak illy emléket állíta,^{**)} a' Tek. Rende! első a' Hazában, kik a' hajdani Görögöknek 's Rómaiaknak példájokat követni íme kezdik. Légyen szabad remélnünk, hogy a' mi El-estjeink' oszlopa mellett új bajnokok fognak hazafijúi lángokra gyúladhatni; 's így akkor, midőn csak hálát mutatunk nemes lelkű Férjfiaink eránt, egyszersmind a' Hazát tetemesen szolgáljuk. Adja a' kegyes¹ ég, hogy e' szép példa mindenfelé követésre találjon a' Hazában, 's lelkeink emeltessenek! adja, hogy azt a' jutalmat, melly egyedül az érdemet illeti, a' hízékedés soha ne vesztesse hiúságra!

Szíveinknek meleg kifakadása után, mellyet sem nem akartunk, sem nem kellett elfojtani, általtérünk a' kitett kérdésekre, 's legelső czikkelyül, a' tárgynak rokonsága miatt, azt tesszük: hogy az emlék melly helyen állítassék?

Azon Gyűlésben, melly az erről való tanácskozásba bocsátkozott, többfelé mentek az értelmek: némelyek elégnék találták, hogy a' történet egy táblába legyen vésve, melly a' Vármegye' házának falába szegeztessek fel; mások azt kívánták, hogy a' Vármegye házának udvarán, vagy a' Vármegye-háza előtt az útszán álljon; a' harmadik rendbéliek pedig oda hajlottanak, hogy az emlék, Újhelynek országútja mellett, kívül a' városon a' legdiszesbb helytt állítassék. Mi az utólsónak ajánlása² végett következő okokat hordunk-fel:

Először:³ A' Vármegye-házának falába teendő Tábla nem felelne-meg sem a' Tek. Rende! méltóságának, sem a' czélnek, melly erányoztatik. Figyelmet akarunk 's szoktalan béhatást okozni; 's ha, nagyot akarván, kicsinyt csinálunk, sem azokat nem tiszteljük-meg, a' kiket a' köz-tiszteletnek tárgyaivá óhajtunk tenni, sem önnmagunkat. Szükség tehát, hogy az alkotvány szabadon, 's nyílt ég alatt álljon.

Másodszor: A' Vármegye-házának udvarán azért nem állhat, mert el volna dugva, holott a' czél az, hogy láttassék. És azért is, mert e' helyet a' tömlöcz, a' konyhák, a' tűzi-fa, az istálók, és a' mi ezekből kihányatik, eldíszteleníti.

Harmadszor: Ha a' Vármegye-háza előtt egy tágas négyszeg állana, úgy az, igen is alkalmas volna egy szép formájú alkotványnak elfogadására; de az itt nem egyéb egy keskeny útszánál, hol a' Győri Vitézek' emléke nem tiszteletnek érzéseit fogná az ott elmenőkben támasztani,

^{*)} Czélzás egy kis megfordítással Tacitusnak e' mondására: *Virtutes iis temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur.* VITA AGRIC.

^{**)} *Bonbardii (Mich.) Topographia Magni Regni Hungariae* Viennae 1750 fol. a' 384-dik lapon; hol a' felül-írásokat is láthatd. – Azt érzette *Virág*, a' mit a' Véleménytevők: „Egy deák Historicusunknak szavai után: *Ha valamelyik Királyának, Bélának méltán emelhetne arany-oszlopot Magyar-Ország stbb.* Arany gondolat! Voltak nekünk sok nagy embereink, kik ha nem arany, réz oszlopokra ugyan méltókká tették magokat: de mind eddig, kilencz száz esztendő után is! semmi országos jelek, dicsőségre emlékeztető 's gerjesztő jelek nem látszanak. Ellenben mennyi a' bitófa!” *Magyar Századok.* Budán, 1808. lap. 509.

¹ kegyes [Emendálva.]

² ajánlása [Emendálva.]

³ Először [Emendálva.]

hanem bosszankodást, hogy az út általa megszükitetvén, az elmenetelt gátlaná. Sokan azt az Igazság' Palotája előtt pellengérnek-is vennék. 'S említsük-e? hogy ha e' helytt háladatosság' oszlopának kell valaha állania, a' polgári érdemek' Háza előtt egy fényes Tisztviselő érdemeit illeti inkább a' tisztelet, mint a' Katonai virtust.

Negyedszer: De itt más okokra nézve sem állhat akár ez, akár valamely más emlék. Az az egyik fő törvény a' Mesterség' míveiben, hogy azokban Egység legyen. Ez az Egység pedig nem csak azt tilalmazza, hogy magában a' mívben ne egyesítessék két együvé nem tartozó dolog, hanem még azt is kívánja, hogy a' mív, a' mennyire a' környülállások engedik, minden egyéb dolgoktól különfogva álljon, ne-hogy ezek magokra vonván¹ a' szemet, a' mív' behatásának kárt tégyenek, 's annak erejét fogyasszák. A' Vármegye-háza' roppant épületének közelsége a' keskeny útszán nem enged helyet semmi emléknek, mert e' mellett akármely nagyságú oszlop is mindég kisdédnek fogna tetszeni.

Mi úgy ítéljük, hogy ez a' Cenotaphium nem találhat illőbb helyet, mint a' Tokaj felé vivő csinált-út' szélén azon tájatt, hol a' kő-feszület áll. Itt az egyedül fogna állani, a' boldog Hegyalja' legszebb formájú hegyeinek lábainál; 's már feljebb említett Egysége miatt², a' legkiesebb, a' legfelségesebb behatású helyezésre találja. 'S minthogy itt a' Szőlőskei, Bári, Csörgei, 's Telki-Bányai utak egyé-válnak, sokkal több látóji fogának lenni, mint az előszámláltknak egyikén vagy másikán. Végre a' tanult Utazó, itt találván az emléket, a' legédesbb altatással a' Régiség tájaira fogná magát általbájlva érzeni; mert a' Régiek is az utak mellett szerették emlékeztető-oszlopaikat állítani, hogy olvasójik eszméletekre ébresztessenek.

A' mi a' rajzolatot illeti: a' részben nem tehetünk jobbat, minthogy a' Tek. Rendeknek a' *Landon* által kiadott Mesterségek' Évkönyveit bemutatjuk. A' híresebb Európai Igazgatások jutalmakat szoktak feltenni azon épületek' és emlékek' rajzolataikra, mellyeket tenni készülnek; 's e' munka' füzetekben néhány illy megkoszorúzott formák' rezeit találhatni, mellyek közül a' Tek. Rendek biztosan választhatnak. Nékünk az tetszik legméltóbbnak az elfogadásra, melly itt a' Második kötet' Első Füzetében a' XXIII. szám alatt áll. Az emlék Dóriai rendű, 's zömök alakjára nézve a' Katonai tettekhez leginkább illik.

Következik az a' kérdés: hogy a' felülírások deák nyelven álljanak e', vagy magyaron? – Ezen emlék' felállításában kettős a' cél: egyik azoknak megtiszteltetések, a' kik magokat hálánkra érdemesekké tették; a' másik a' hazafiúi virtusokra-emlékeztetés, és tanítás. Az elsőbb célét elérhetni mind az egyik, mind a' másik nyelven; a' második cél azt kívánja, hogy a' felülírás azon nyelven tétessék, mellyet legtöbben értenek, és a' mellyet érteni minden Magyarnek tartozása. Sokan a' deákot óhajtják, mert, úgy mondják, a' felül-írásoknak a' deák nyelv bévett nyelvek. De ez a' nyelv a' felülírásoknak nincs mindenütt egyedül-birtokában. Látjuk, hogy Európában másutt is a' hazai nyelvet szentelték az épületeknek 's emlékeknek; a' deákkal inkább csak a' Tudományok' épületeiken szoktak élni. Senki nem fog azon felakadni, ha *Magyar Vármegye'* emléken, *magyar felülírást látand:* de sokan felfognának, ha *Magyarokhoz szóló, Magyaroknak állított* emléken, *nem-magyar* felülírás olvastatnék.

Ámbár óhajtásunk az, hogy a' Tek. Rendek ne deák, hanem magyar felülírást parancsoljanak az emlék' oldalára tétetni, bényújtjuk felülírásainkat mind a' két nyelven tisztelettel 's azon fogadással, hogy egyikének vagy másikának jóvá-hagyása örömünkre lészen ugyan, de megvetése hiúságunkat megsérteni nem fogja. Koronázzák meg a' Tek. Rendek, ne a' miénket, hanem azt, melly legjobbnak fog látszani.

Bérekesztésül a' Tek. Rendek' eleibe egy alázatos kérést teszünk: Minthogy a' Mesterség' dolgaiban tövises az ítélet, méltóztassanak a' Tek. Rendek alázatos Véleményünket egy újabb Deputatio' ítéletére bízni. Ez válassza meg az Emléknek felülírásait, és a' rajzolatot, 's helyet, melly szerént és a' hol ez az igen szép szándék a' Tek. Rendeknek elhalhatatlan dicsőségekre

¹ magokra s vonván [Emendálva.]

² miatt [Emendálva.]

végre hajtattassék.

Maradunk alázatos hív tisztelettel – Sátor-Alja-Újhelytt, a' Köz-Gyűlés alatt, Octób. 16-dikán
1809.

A' Tek. Rendekeknek

alázatos Szólgáji:

GRÓF DESSEWFY JÓZSEF

ÉS KAZINCZY FERENCZ

Kiküldött Táblabírák. mm. kk.

FELŰLÍRÁSOK.

I.

A' homlok-lapra.

BARONI. ANTONIO. BARKÓCZY.
ANDREAE. MAJOR. STEPHANO. BAGHI.
LADISLAO. DOMBI.
ET. PETRO. OLÁH.
NOBILI. GENERE. ORTIS.
STRENUIS. CIVIBUS.
MAGNO. EXEMPLO.
INVIDENDO. FATO.
GLORIA. PERENNI.
ANNO. POST. CHRISTUM. NATUM.
MDCCCIX. XVIII. CAL. JUL.
PRAELIO. AD. JAURINUM.
PRO. PATRIA. CAESIS.
HUNGARIS.
FELICIBUS.
IMMORTALIBUS.
QUOD. IN. PERICULO. LIBERTATIS.
PRO. LIBERTATE.
LIBERI. PERIISSENT.

Az Emlék' jobb oldalára.

PETRO. BUDAHÁZI.
QUI. ANTONIUM. BARKÓCZY.
VULNERE. CONFECTVM.
MORITURUM.
HOSTIBVS. ERIPVIT.
LANGVENTEM. FOVIT.
MORIENTI.
LVMINA. CLAVSIT.

A' bal Oldalra.

MONVMENTVM. HOC.
GRATI. CONCIVES.

SS. ET. OO. COMITATVS.
ZEMPLINIENSIS.
POSVERVNT.
ANNO. SAL. MDCCCX.

II.

Az Emlék' homloklapjára.

ZEMPLÉNY. VÁRMEGYE. RENDEL.
ÖRÖK. EMLÉKEZETEKRE.
AZON. NEMES. VITÉZEIKNEK.
KIK.
GYÖRNÉL. JUN. XIV. MDCCCIX.
MÁSFÉL. HOLNAPPAL. AZUTÁN.
HOGY. A'. ZÁSZLÓHOZ.
FELESKÜDTEK. VOLT.
EZREDES. KAPITÁNY.
EGERFARNOSI. KANDÓ. GÁBOR.
VEZÉRLETE. ALATT.
LELKEIKET. A'. KÖZ-ÜGYÉRT.
LETETTÉK.

* * *

ELHULLOTTAK:
SZALAI. BÁRÓ. BARKÓCZY. ANTAL.
KAPITÁNY.
ÉS. MAJOR. ANDRÁS.
BAGHI. ISTVÁN. DOMBI. LÁSZLÓ.
OLÁH. PÉTER. KÖZVITÉZEK.

A' jobb oldal' kövére.

SZÁZADOS. KAPITÁNY.
SZALAI. BÁRÓ. BARKÓCZY. ANTAL.
A'. ZEMPLÉNYI. IFJÚSÁGNAK.
LEGSZEBB. VIRÁGA.
ELSŐ. VOLT. AZOK. KÖZTT.
KIK. MAGOKAT.
A'. HALÁLT-OKÁDÓ. TORKOKNAK.
ELEJEKBE. VETETTÉK.
ELSŐ. AZOK. KÖZÖTT. KIK FÖLDRE.
TERÜLTEK.
JOBB. LÁBÁNAK. ELVESZTÉT.
ÉS. A'. KÖZELÍTŐ. BIZONYOS. HALÁL'.
RETTEGÉSEIT.
ENYHÍTETTE. AZ. A'. GONDOLAT.
HOGY. KÖTELESSÉGÉT. DICSŐEN.
TELJESÍTVÉN.
NEVÉT. HALHATATLANNÁ. TETTE.
'S. FÉNYES. RÉGI. NEMZETÉNEK.
ÚJ. FÉNYT. ADOTT.

bodi.katalin_319_25

ENYHÍTETTE. ANNAK. LÁTÁSA.
HOGY. AZ ORSZÁG. FŐ. KAPITÁNYA.
JÓZSEF. CSÁSZ. KIR. FŐ. HERCZEG.
NÁDOR-ISPÁN.
A'. BETEGET. KEGYEINEK.
JELENSÉGEIRE. MÉLTÓZTATTA.
'S. TISZTTÁRSAITÓL.
'S. VITÉZEITŐL. SZÁNATTATOTT.
BECSÜLTETETT.

A' bal oldalra.

LEGENYEI. BUDAHÁZI. PÉTER.
KÁPLÁR.
KARTÁCS. ÁLTAL. LETERÍTETETT.
KAPITÁNYÁT.
ÉLTE'. KOCZKÁZÁSÁVAL.
A'. CSATA' HELYÉRŐL. KIRAGADTA.
'S. E'. VITÉZ. TETTÉÉRT.
FEJEDELMÉTŐL.
AZ. EZÜST. MELLYPÉNZT.
NYERTE-MEG.
ZEMPLYÉNYNEK. RENDEI. PEDIG.
NEM. MINTHA. BÉR. KELLENE.
AZ. ÉRDEMNEK.
HANEM. MIVEL. AZ. ÉRDEMET.
MEGJUTALMAZNI.
ANNYI. MINT. OSZTOZNI. BENNE.
HONN. HAGYOTT. FELESÉGÉT.
ÉS. HÁZA. NÉPÉT.
PÉNZZEL. SEGÉLLETTÉK.

HATÁROZÁS.

1810. Esztendőben, Pünkösöd hava' 15-dik napján, Fő-Méltóságú Galanthai GRÓF ESZTERHÁZY JÓZSEF Fő-Ispán Ó Excell. Elöljárása alatt Sátor-Alja-Újhelyben tartatott Köz-Gyűlésben.

Felolvastatott Mélt. Gróf Dezsőffy József' és Vitézlő Kazinczy Ferencz' az eránt kiküldetett Táblabíráknak bémutatott Jelentések, hogy a' felkelt Nemes Lovas Seregből Győrnél elesett Vitézek' árnyékaiknak emelendő emlékeztető oszlop' dolgában mind a' helynek meghatározása, úgy a' rajzolat' minéműsége, nem külömben a' teendő felülírásokra nézve munkájokat megkésztvén, azt vélekedésekkel együtt a' Megyének mutassák bé.

Mellybéli dicséretes hazafiúi tűzzel és buzgósággal készült szép munka teljes meglelégedéssel tanúságul vétetvén a' Tek. Rendek által, a' két első pontra beadott vélekedések a' kiküldetteknek meghagyattatott. A' mi végtére: a' teendő felülírásoknak melly nyelven kellessék megadni? támasztott kérdést illeti, ebben az lett a' megegyezés, hogy mind a' két nyelven készült felülírások metszettek az emlék' oldalára. Hogy pedig e' minél előbb végbe-mehessen, meghatározatott, hogy a' Jászai Prépost kértessék-meg az e' végett szükséges (márvány) köveknek megkésztése végett. A' megkivántató költség' fundusa eránt, a' melly mintegy 2500 forintra tétetik, a' Szolgabíráknak az a' rendelés adatik, hogy ezen pénznek öszveszedése végett az illető Járásaikban lakó földes-Uraságokat megkeressék, és az ajánlandó Summákat az első Al-Ispánnak bémutassák.

Addig is pedig, hogy a' költségbe¹ meg ne akadjon a' jó szándék, az végeztetett, hogy a' fenn megírt költség' summája az eladatott lovak' árának Cassájából vétessék költsön, és annak idejében vissza térítessek ezen Cassának; mellynek eszközlése az első Al-Ispánra bízattatott.

Zemplény Várm. Fő-Notáriusa
SÓVÁRI SÓÓS LÁSZLÓ
által.***)

**104. A' Magyar Literatura' Esmérete – magyar recenzió Pápay Sámuel kötetéről
Erdélyi Muzéum, 1817. 9. füzet, 89–99.**

A' magyar Literatura esmérete. Írta Pápay Sámuel. (Veszprém) Vármegyei Táblabíró, 's (Pápa, Ugod, és Devecser) Uradalmi Fiscalis. Első Kötet. I. II. Rész. Veszprémben, Számmer Klára' betűivel. 1808. nagy nyolczad rétbén. XX. és 484. lap. – (Ára 2 for.)

Még mind ez ideig nem vala ollyatén Grammaticai, Stylisticai, 's nyelvünknek és Literaturánknak történeteit elé adó Encyclopoedicus Kézi-Könyvünk, mellynek azok is vehessék hasznát, kiknek nem czélok, magokat Írókká készíteni. Magyar Grammatikáknak ugyan koránt sem vagyunk szükében – elmondhatjuk felölök a' mit a' Szardíniai eredetű martalékok' árosai kiáltoztak a' Római piacon: *Sardi venales, alius alio nequior!* – de ezek nyelv philosophia nélkül szükölködnek, ellenkeznek önnmagokkal, 's a' legképtelenebb hypothezisekkel vannak eltöltve, mellyek valaha egy még eléggé ki nem mívelt nyelv tanítójának fejébe – ki sem a' nyelvek' természetéről általjánban, sem különösön a' magáénak természete felől nem juthatott-el tiszta ideáig, hanem csak vaktában tipeg, 's öröme gyúlasztva egy két bágyadt fény által, melly az ő homálya közé bécsuszhatott, egy öszveszerkeztetetlen² dőlöngő systemát épít – férhetnek; ugy hogy mind eddig egy Révaién kívül egy Grammaticánk sincs, mellyet kalaúzul biztosan választhatnánk. Ez pedig csak félig jelent-meg nyomtatásban, nem kezdőknek való, 's deákul vagyon írva. Nem lelete tehát örvendezés nélkül látni, hogy a' szemünk előtt álló munka annak a' férjfiúnak nevével adatott hírül az olvasó Közönség előtt, kit ez egy más munkája miatt – (Észrevételek a' Magyar Nyelvnek a' polgári igazgatásra, 's a' törvénykezésre való alkalmaztatásáról, az oda tartozó kifejezések gyűjteményével. Veszprém, 1807. 225 lap.), – igen nagy becsben tart; 's kinek stylusa, – kifogván azt hogy nem ritkán Undulismusba téved* – férjfiásan szép, 's erővel teljes, czikornyátlan, 's olly folyó és tiszta, hogy a' leggondatlanabb olvasó is könnyen értheti, a' legfinnyásabb is gyönyörködéssel olvashatja. Ettől a' mívelt lelkű, 's gyakorlott tollú férjfiútól igen is hogy sokat lelete várnunk, 's ezt annyival inkább, mivel neki a' könyvnek grammatikai szakaszában az idvezült Révai a' maga munkái által – (³ *Elaboratior Grammatica Hungarica ad genuinam patrii sermonis indolem fideliter exacta, adfiniumque lingvarum adminiculis locupletius illustrata*, Pestini, 1803. 2.) *Antiquitates Literaturae Hung.* Pestini, 1805.) 3.)

¹ hóltségbe [Emendálva.]

***) A' Kiadónak nincs hírével, ha ezen eléadott Emlék, már fenn áll-é? De fel sem akarja tenni, hogy Zemplén Vármegye e' dicső gondolatját 1810-től fogva, mostanig teljesedésre ne vitette volna. Hat esztendő alatt az Emlék, a' legszebb módon elkészülhetett. 'S a' melly Vármegye illy nemes tette gyűlt, engedhette volna-é abba műlni azt, a' mi, Nemzetünknek dicsósége, 's hathatós serkentése a' jövőndő Kornak. – Ezen Vélemény kijött ugyan nyomtatásban is 1811-ben; de ki nem találhatja helyesnek, hogy a' két Hazában közönségesen megismertessék? Azért van ide felvéve, a' második Kiadás szerént.

² öszveszerkeztetetlen

* „Undulisten. Unter diesem Namen wurden diejenigen bezeichnet, die das gefällige, ohne Charakter und Bedeutung lieben, wodurch denn zuletzt höchstens eine gleichgültige Anmuth entsteht.” *Propyläen*. II. Band. II. Stück. S. 114.

³) [A nyitó zárójel emendálva.]

Prolusio I. II. III. Pestini, 1806.) 4.) Propositiones ex¹ Lingva Hungarica, Pestini, 1804. – továbbá az a' három perlő-írás, melyet Révainak három barátja, 's tanítványa a' költött név alá rejtett Miklósfí, Kardos, és Boldogréti Víg, a' magok halhatatlan Mestereknek szemei alatt ennek ellenkezője Tisztel. Verseghy Ferencz Philos. Doctor Úr ellen készítettek, – a' könyvek ismertetére tartozó részletben pedig Sándor István a' maga *könyves-háza* által (Győr, 1803), és osztán a' nagy Széchényi Bibliothecájának Indexei a' dolgot derekasan megkönnyítették.

Sajnálva kell megvallanunk, hogy a' tudós férjfiú a' maga munkáját nem eléggé sytematice rendelte-el, (Lásd a' munka megítélését a' Hazai Tudósít. 1808-diki kötetének hátulsó felében) és hogy a' philologiai szakasz sok és rettenetes megtévedéseket foglal magában. A' Hisztóriai rész (ámbar ez is távol van attól hogy tökéletesnek mondathassék, mert a' források eléggé nyitva, 's az erek eléggé kitisztogatva nincsenek) annál szerencsésebben sült-el. Az a' ki ezt írja alig ismér magyar munkát, melly méltóbb volna igen gondosan, és igen hosszasan recenseálatni, mint a' jelenvaló, mert ennek szíves tiszteletet érdemlő sok és nagy érdemei elvakítják a' járatlan olvasót, hogy ez a' vétkes tanításokat és példákat vétkeseknek ne ismerje, 's a' Pápay Úr munkája, épen azért, mert ez kellemes olvasású, a' philológiában járatlan, 's tulajdon szemeivel látni nem tudó olvasót elvakíthatná.

Az Első Rész szól a' Magyar Nyelv eredetéről, 's természeti tulajdonságairól. Lap. 32–332. A' tudós Író különös szakaszokban a' magyar nyelv származásáról, természeti alkotásáról, szokásáról, hajlításáról, hangejtésről, és írásról, a' magyar szók formálásáról, hajlításáról, elhelyheztetéséről, 's természeti tehetségéről, 's tökéletességéről beszél. (A' magyar nyelv' származásáról illőbb hely volt volna, a' második históriai Rész' elején szóllani.) – Megtévesztve Quintiliannak és Adelungnak tekintete által Pápay Úr a' nyelv' dolgában a' Szokásnak adja által a' bírói főhatalmat, 's (l. 98.) az Analogiát Etymológiát ennek a' szabad kéjű Arbiternek nem coordinálja, hanem egyenesen subordinálja. Révai tapasztalván, hogy a' magyar Grammaticusok a' Philologia' studiumában véghetetlenül hátra maradtak, igazságos megismérni, hogy jusai a' Szokásnak is vannak, de jónak látta ezen ő jusai felől minél lassúbb hangon szóllani; ellenben gyakorta annál riasztóbb hangon költ-ki azon lidércz ellen, melly e' nevezet alatt a' Magyar Grammatika-gyártók' nagy nyája közt üzi játékaikat. Révai azt kívánja, hogy a' nyelvtanító philosophiai szellemmel birjon, 's a' nyelvet philosophice tanítsa. Pápay Úr azt empirice (tapasztalगतás szerént) adja-elő. Recensens szívesen fájlalja, hogy a' Révai' tanításai Pápay Úrnál sükeretlenek voltak, mert egy illy lelkű Író mint Pápay Úr, méltó, hogy jobb ösvényen járjon. Tagadhatatlan, hogy a' Révai' principiuma messzére vihet-el bennünket, ha az a' szelíd Egyeztető, a' ki eránt Adelung olly sok tekintettel vagyon, de a' kit Pápay Úr nem is említ, a' megtisztult, a' mivel Izlés ennek sanyarúsága és a' szokás ellenmondása közzé békéltetőleg nem lép, de hová vihet 's téveszthet viszont az a' vak Vezető, a' kit nekünk Quintiliánra 's Adelungra támaszkodva, Pápay Úr ajánl vezetőnek, ha az a' Kalaúz, a' kit Révai követ, nem fogja emlékeztetni, hogy őgyelgéseit hagyja abban, maradjon a' kiszabott úton, 's ne higyen minden bitang hangnak? A' Németek Lessinget, Klopstockot, Göthét, Schillert, Wielandot és Vosst Nyelvrontóknak fogják é csúfolni azért, mert ők nem csak *kövétték*, hanem *vezették* is a' Nyelvszokást?

Illő, hogy példák által bizonyítassék, hogy ez a' lidércz Vezető veszedelmes Vezető.

A' deák *a, de, ex* praepositiókat mind az a' Magyar, a' ki culturával dicsekedhetik, sőt egy nagy része még a' nép seprejének is a' him vocalisokkal *tól, ról, ból*, a' nőkkal *től, ről, ből*, által teszi-ki Magyar Országban és Erdélyben; a' *túl, rúl, búl*, a' tisztán szóllók közt épen nem nagy részben hallatik olly formán, mint Debreczen táján az *ides*, és *lú*, *édes*, és *ló* helyett. Minthogy ez tagadhatatlan, szükségesképen fundamentum nélkül valónak kell találatni, a' mit P. Úr a 78 és 94 lapokon állít és következtet. Az efféle kétségekben a' Szokás a' bíró, – az *elő*

¹, et [a vessző törölve, az et emendálva.]

Szokás, de öszve-hasonlítva a' *régivel* és *állhatatossal*, nem az *avulóval*, vagy *megavulttal* – és a' Szokással együtt az Etymológia, Analógia és Euphonia. A' jelenvaló esetben az Etymológia 's Analógia a' *ról*, és *ről* pártjára kelnek, 's kárhoztatják a' *rúlt* és *rül-t*; mert így: rúla, rúle, túle, felúle még az sem szóll és ír, a' ki *rúl-t*, *túl-t*, 's *felült-t* ír és mond. 'S az Euphonia is o és nem u hangot kíván; mert a' hol mind egyikét, mind másikat megtűrhetni, a' könyvírasi nyelvben azzal kell élnünk a' mi szebb; az u pedig mind azon hét vocalis közt, melly a' magyar nyelvben előfordúl, a' legkevésbbé szép. – Pápay Úr azt akarja velünk elhitetni, hogy ez az általunk védelmezett *ból* és *ből* mondás csak Erdélyi, 's csak egy környékbeli szóejtés¹. A' Hegyalja messze van Erdélytől, jó távol van Debreczen is, 's Virág Benedek Pannon és nem Dácus, és ezek úgy szóllanak, írnak, a' hogy Pápay Úr nem akarja hogy szólljunk, 's írjunk.

Lap. 104. az érdemes férjfiú a' *rám*-ot vátatja, 's ki akarná löketni nyelvünkéből a' *reám*-ot, meg nem sejdítvén, hogy a' *rám* a' restek és gondatlanok 's szapora szavúak által a' *reám*-ból épen úgy eredett, mint a' *mért* a' helyes és teljes *miért*-ből, 's a' *lyány* a' *leány*-ból. A' mit P. Úr ki akar löketni, az a' nemesebb; a' mit közönségesebbé akar tenni, az csak eltűrt, elnézett. Az elmélkedni megszokott beszéllő' nyelve ezen a' hiatuson másképen síklik-el, mint a' nehéz nyelvű szokott, 's minden kétségen kívül vagy, hogy a' tudományos Írónak tiszte ezen betűket mindaddig megtartani az írásban, míg őket a' tisztább fél által is közönségesen gyakorlott szokás számki nem vetendi. P. Úr nevetkezést enged magának azok ellen, a' kik a' *reám* szóban hallattatják az e vocalist, melly a' gondos 's csinos beszédben jámbusi lábként hangzik, de a' közbeszédben egy syllabává is olvadhat, mint a' hogyan Moliere persifflálja az olly francziákat, kik az írásnak minden, csak a' szem és nem fül szolgálatjára ott álló betű hangját hallattatták. Rec. nagyon kétli, ha Adelung, és még inkább a' kényes fülű Voss ez a' gondos kimondást a' betűkkel el nem halmozott és rövid syllabákban jó formán szegény magyar nyelvben nevetni valónak lelte volna é. –

Váratlan volt a Rec. előtt egy olly fejű férjfitől, mint a' tisztelt Író az az állítás a' 79-dik lapon, hogy e' szót *Keresztyén* (melly, a' mint azt szem, fül és a' lexicalis értelem bizonyítják, a' *Christianus*-ból ered) egyedül a' Protestansok mondják 's írják így, és nem így *Keresztény*. Tehát ezt *Vallásbeli Antagonismusból!!!* – Sok Lutheranus és Kalvinista van a' két Magyar földön, a' kik a' szót *tényvégezéssel* írják, 's mondják, mert gondatlanok 's tanulatlanok. Ellenben *Cardinalis Pázmány* hatalmas ellenkezője annak a' felekezetnek, mellyet tizenhárom esztendő korában elhagyott, 's az Expiarista Pap *Révai*, az Exjezsuita Pap *Rajnis*, 's igen sok Pápista Írók' munkáji, mellyek Pápista Kiadók által 's Pápista nyomtató műhelyekben nyomtattattak a' szót *tyén* végzéssel ejtik, mivel nem a' tántorgó szokást, nem a' gondatlan, 's tanulatlan Írók' 's beszéllők' példájukat követik, hanem fentebb törvényeket. Lásd ezen kérdésnek hosszas megfejtését *Kazinczynak Magyar Régiségei 's Ritkaságaiban*. I. Kötet. lap. 152.

Lap. 280. *holnap* cras, *hónap* mensisnek van magyarázva, – két megtévedéssel! Mind a' cras mind a' mensis holnap; – 's hónap a' magyar nyelv szavai közt nincs, hanem ha a' *hónap* alatt valamelly holnapnak egyik, vagy másik napját akarjuk érteni. A' *mensis* holnap neve ebből leve *holdnap*, azaz *curriculum lunae*; mert a' d betűt a' nyelv úgy repítette-ki a' szóból, mint az *algyú*-ból az l betűt, 's ez a' crasis által csinált *holnap* szó most mind a' *mensis*, mind a' *cras* ideáját festi.

Lap. 130. Kazinczy és Versegly kárhoztatnak, hogy amaz Diogenesben l. 250. ez pedig Millótban lap 170. *anyájk*, és *atyájk* szókkal éltek, holott a' nekik kedvező, őket kémelve említő író ítélete szerint *attyaik*-ot *annyaik*-ot kell vala' írniok, mert, úgymond, – „azon szavakat országszerte így ejtjük kettőztetett hanggal a' harmadik személyben *annyaik*, *attyaik*; valamint *attya*, *annya*, *attyok*, *annyok*, nem pedig *atyája*, *anyája*, *atyájok*, *anyájok*. Már az

¹ sóejtés

ilyen hibák azért hibák, mivel ellene vagynak a' közönséges Nyelvszokásnak." Eddig Pápay Úr. – A' például eléhozott két Írónak egyike, a' Recensens, szintúgy nem venné megbántásnak az ő említését, ha illy humanitással, sőt barátsággal nem hozattatnék is elő, mint, reményli a' másika nem veszi; 's az, hogy mind a' kettő igen sokat igazítgat írásán, dolgoztatásán, eléggé mutatja, hogy ők magokat hibázhatatlanoknak nem tartják. De itt minden neheztes és nemtelen vitatás nélkül kéntelen ellenkezni, 's Pápay Úrnak kimondani, hogy nem ők ketten, hanem Pápay Úr ejtett hibát. Virág Poétai Munkájának (Pest, 1799) 127-dik lapján így ír: *Ti, nagy atyáitokat követők!* – és nem *attyaitokat*, a' hogy P. Úr tartaná jónak. Tele vannak az effélékkel újabb, 's régibb könyveink. Így mondja valamelyik a' szent Írók között: *atyáitok* (vagy atyáink) *evék-meg az egest a' pusztában 's a' t.* – És ezt igen helyesen, 's a' grammaticai törvénnyel ellenkezőleg mondták. Az atya harmadik személye a' maga pronomene ragasztékjával: *atyája*, 's csak crasis által *atyja*; (Lásd *Kazinczy Magyar Rég. és Ritk.* I. Köt. lap. 69.) 's innen lessz: *atyáink*, *atyáitok*, *atyájik*. Ez a' szó olly formán formáltatik, mint a' *faggyú*, és *fattyú*, melyeket itt világosításképen szükségesnek látunk bővebben kifosztalni:

faggyú, – *faggyúja*, és *faggya*, – *faggyúink s faggyaink*, – 's *faggyújik és faggyaik*.

fattyú, – *fattyúja*, és *fattya*, – *fattyújink*, és *fattyaink*, – *fattyújik*, és *fattyaik*.

Ámbár a' *faggyaik* és *fattyaik* szokatlanabbak, mint a' *faggyújik* és *fattyújik* crasis nélkül, Rec. nem hiszi, hogy ezekkel P. Úr maga is élni rettegjen, noha helyesen cselekedné, ha viszont *hattyújik* helyett *hattyait* nem mondana, mert az utolsót a' szokás általjában tilalmazza. – Sok esetek vannak, melyekben még jó, még szép, még dicséretes dolog elállni a' szokástól. Így bánt a' német, midőn a' *frage* szokott imperfectumát a' *frug*-ot elhagyta, 's a' *fragtera* visszatért. Így bánt Klopstock, midőn a' *Thäler* (pluralis nominativus) mellől elállott, és a' *Thal*-ból *Thale*-t csinált. De azok az okok, melyek az efféle változtatásokat javasolják, gyakorta olly testetlenek, hogy őket magyarázni alig lehet, 's csak érezni kell. Nem csuda, ha az efféléket azok meg nem értik, a' kik a' Szokásnak hajtanak térdet.

A' 139-dik lapon kéri az Író a' Jottistákat, – „hogy bálványúl-imádott hitvány Jottájokkal ne rontsák-el igaz magyar szóejtésünket.” – A' tiszteletre méltó és valóban humanus Író, ki olly igen útálja a' versengést, tapasztalhatja az efféle felhevüléseken, melyeket maga sem tudott mindenütt elfojtani, hogy a' dolog másként nem megyen, 's szelídebb lehet azok iránt, a' kik elmelegülve tágyaiktól megindulásokat el nem fojthatják, sokszor elfojtani nem is akarják. Nem árt az illyen versengés a' tudománynak, és az illetén felhevüléseken csak az akad-fel, a' ki maga semmit nem mert. – Visszanozni akarjuk az Író' nyájassággal teljes kérelmét, 's mi, bálványos imádóji a' nem-hitvány Jottának, kérjük az Ypsilonistákat, felejtkezzenek-el az y vak szerelméről, (mellyet az Etymologia világosan kárhoztat, a' kimondás pedig nem csak nem védelmezhet, hanem inkább – hasonlóúl kárhoztat) 's a' *ja*, je pronomeni suffixumaikkal öszve-olvadt szógyökereket 's származást ne tegyék ismérhetetlenné, ne tanítsanak rosszul pronunciálni. (A' *mondgya*, *gondgya* nem festi a' kimondás' *mongya*, *gongya* hangjait.) Más a' fülhez, más a' szemhez szólni. Az írás nem a' fülhez, hanem a' szemhez szól, úgy mindazonáltal, hogy igen messzére a' fülhez szóló hangtól, melynek az írás képe, eltávolzni nem mer, nem akar. – Ez az Ypsilomania, úgy tetszik meggyógyíthatatlan betegsége némelly Íróinknak. Minél tanulatlanabb valaki, annál hajlandóbb ennek követésére, és ez – rossz jel! Minden czáfolásunk, ellenkezésünk mellett azt a' vallást tesszük itt bérekesztésül, hogy Pápay Úr ezen munkája által újabb oldalról nyerte-meg tiszteletünket, és hogy a' munka hátra lévő Darabját nyugtalanúl várjuk. A' legtökéletesebb munka sem eléggé tökéletes, 's Róma nem egy nap épült.

105. Kazinczy Ferencz' levele' Hormayr Urhoz
Erdélyi Muzéum, 1817. 9. füzet, 189–190.

KAZINCZY FERENCZ' LEVELE',
 UDVARI TANÁCSOS ÉS AUSZTRIAI TÖRTÉNETIRÓ BÁRÓ
 HORMAYR URHOZ*

(Németből magyarra fordítva.)¹

A' mint látom a' Báró Úr fő vigyázatja alatt kijövő Archivum' Januariusi Füzetjeiből hírem nélkül is kezébe került azon recensióm, melyet, Berzeviczy Gergelynek *de conditione rusticorum in Hungaria* nevű munkájára irtam. Felküldöttem én ezt néhány esztendővel ez előtt a' Bécsi Annalisok Rendbe-szedőjének G... Urnak, de ő nem adta ki, vagy azért mivel Berzeviczy munkája a' Censura engedelmé nélkül jött-ki, 's tehát a' munkát úgy kelle nézni mintha ki sem is jött volna, vagy azért, mivel G... Urnak, Berzeviczyvel való egybe-kötetése azt nem engedé. Berzeviczy nekem 33 esztendő óta barátom, 's ötlet nálamnál senki se szeretheti jobban, de Berzeviczy kétségen kívül felette sokat mondott azon munkájában, a' mi nem úgy van, 's a' mi, Nemzetünket legméltatlanabbul gyalázza. Az ő exotikai műveltsége miatt nem leli fel magát kénye szerint közöttünk, ő előtte a' Nemzetiség, semmi, mivel az, a' mint ő tartja valami félszegség, 's mivel minket Magyarokat (tulajdon szavaival akarok-élni) Nemzetnek se néz. Ő cosmopolita, 's a' kereskedés, előtte legfőbb, ezért ő minden² egyébről lemondana. Olly gondolkodás-módja, melyet ha tudnék valami rosszat másnak kívánni, ellenségeinknek kívánnék. Berzeviczynek Karthagóban kellett volna születni. Fogadja-el a' Báró Úr, nemes lelkű férfi, tiszteletemet, 's áldja-meg az én derék, becsületes és hív Nemzetemet is. *Széphalom, Január. 13-dikán 1817.*

*BÁRÓ HORMAYR VÁLASZA*³ KAZINCZYHOZ.

Bécs, Februar. 20-dikán 1817. Vettem a' T. Urnak Széphalmon irt becses levelét, 's azt kell hozzá tennem, kimondhatlan örömmel, mivel az én tyrolisi kéznyujtásomat olly valóságos magyar becsületességgel 's nemesen-büszkén fogadta. Ohajtom, hogy ebből egy mindég-tartó szövetség származzék.

Egészen szíveimből van az kiirva, a' mit az Ur a' Nemzetiség és Cosmopolitismusról ír. Ezen utolsót halálban gyűlölöm. Megfojt ez egészen minden polgári, minden katonai virtust, 's csak azon nyomorultak' mentsége, kik a' magok körökben semmi Jót 's Nagyot vagy véghez vinni nem tudnak, vagy nem akarnak. A' Nemzetiség tart fenn 's éleszt mindent. Egy Nemzet sem érzi ezt olly erősen mint a' Magyar 's a' Tyrolisi. Én az Úr Nemzete ellen minden lehetséges Bécsi előítéletekkel tele voltam. Sorsomnak különös folyása által 1813-ban megismertem a' Magyar 's megszerettem. Szíveimből ölelem a' T. Urat, 's különös tisztelettel, 's a' legérzékenyebb szeretettel vagyok, szóval, irással, tettel egészen az Úré

Hormayr.

106. Szabad-e elisióval élni a' Magyar Verselésben?
Erdélyi Muzéum, 1817. 9. füzet, 191–192.

* B. Hormayr megkérte volt Kazinczyt, hogy Archiv der Geographie-Statistik és Geschichte című Időszaki írását munkájival elésegítse.

¹ fordítva). [A pont helye emendálva.]

² mindén [Emendálva.]

³ VALASZA [Emendálva.]

Két vocalis egymás mellett *nyekkenést* (hiatust) csinál.¹ Az Athénei 's Római Poéták, az Olaszok, a Spanyolok, a Francziák, sőt a Consonánsok sokasága által elterhelt nyelvű Németek és Angolok is, ezt a nyekkenést; ha a két vocalis két szóban áll, Elisio, ha egyben, Synizésis által enyhítették. Ismeri a mi nyelvünk is mind az Elisiót (ilyen az és-ből lett 's, ilyen a tudnillik, Vicz' Ispán, hál'adó, Gazd' Uram, Gazd'asszony), mind a Synizésist (hostia ostya, Mariás Márjás, castanea gesztenye, leány lyány, Mathias Mátyás). De Verselőink nem merték a mit mind a természet, mind minden nyelvek' példája, sőt a magunké is, engedett, javasolt, kívánt. Már Rájnis engedi hogy elidáljunk (Georg. lap. XLVIII.), de csak néha, nem mindég, mert, úgy mond, sok vocalissal bírván nyelvünk, a' gyakor elisio elcsúfítaná versünket; 's állítása' bizonyosságául egy igen gonosz pentametert hozfel. Nem értem mint csúfítaná-el az elisio a' magyar verset inkább mint a' görögöt és deákot, sőt én úgy hiszem, hogy az, hogy nyelvünkben sok vocalis van, új ok arra hogy elidáljunk; a' német mentséget érdemlene ha azt nem tenné.

Én valék az, a' ki mind hexametereimben 's jámbusaimban, mind rímes verseimben azt mertem, 's a' Hazai Tudósítások' nagy érdemű Kiadója, Hasznos multságainak 51-dik száma alatt, Juniusban, gáncsolá tettemet. Semmi sem segí elö inkább a' tudományok' dolgát, mint midőn ítéleteinket szabadon, barátság és idegenség nélkül, hallatjuk. A' megfeddett, a' megszólított szóljon hasonló szabadsággal, 's ha véteknek ismeri a' miért megfeddetett, valljam, hogy megbotlott: ha véteknek nem ismerheti, hallassa mentségét, – Kultsár Úrnak ezek voltak okai:

1. „Mert a' Rómaiak is csak akkor elidáltak, a' midőn a' Római Nyelv kicsínosodva még nem volt; igen Ennius és Plautus: de nem Virgíl, Horátz, Ovid.” – Virgíl, Horátz, Ovid a' két egyyüvé jutott vocalist a' szerént elidálták mint Ennius és Plautus; ők e' kettőtől abban különböznek, hogy az S betűt nem elidálják mint a' régibb két Verselő. De illet én sem tanácslottam; 's ha a' magyar Írók számában kell illy értelemben keresnünk Enniusokat és Plautusokat, úgy itt azokat nevezzük, a' kik a' *ban* és *sem* helyett, az értelemnek ellenére, *ba* és *se* végezetekkel élnek.

2. „Az Elisio, úgy mond Kultsár Úr, a' Rómaiaknál a' Látzium' nyelvének szaporaságán épült.” – De a' Látzium' nyelve a' Görög nyelvhez képest annyira nem vala szapora (az az görgő), mint a' német nehéz-görgésű nem az a' könnyen-görgő francziához képest, 's a' Róma' Poetái még-is elidáltak mint a' Görögök; 's Virgíl állhatatosabban mint Homér, kinek verseit sok helytt a' digamma menté-meg a' hiátustól.

3. „Az Elisiók *magokban* nem szépek”, úgy mond Kultsár Úr. – Ezt én e' barátunknak meg nem adhatom: de hogy a' hiátus *semmi tekintetben* nem szép, azt nekem az a' férjfi, a' ki Rhetoricát tanított, nem fogja tagadhatni.

4. „Sylvester olta Kalmár Györgyig egy magyar Verselő sem elidált, 's Kalmárnak e' példáját Révain kezdve Csokonaiig és Berzsenyiig minden Poetáink megvetették; mi okom vala tehát nekem, ezt kérde Kultsár Úr, Kalmárnak rossz példáját megújítani?” – Kalmárnak 5620 hexameter van Prodromusában, 's Kalmár itt egyszer sem elidált, hiátussal pedig minden sora tele van. Ellenben Elisiót Szabónál² 's Révainál lelni, Rájnis pedig, a' mint látánk, azt engedi is néha. Kultsár Úr nem jól nézte-meg a' rossz verselő Kalmárt.

5. „A' divergentiákat nem kellene akkor szaporítani, midőn a' jó hazafiak azon igyekeznek, hogy egyesülhessünk.” – Kultsár Úrnak említett négy okai semmit sem nyomván, sőt világosan hamisak lévén, úgy kell hinnem, hogy a' gáncs a' divergentiák' gyűlöléséből ered, csak hogy Kultsár Úr maga is divergál némelly dolgokban. Jaj úgy minden igyekezetünknek, ha divergálni, az az másoknak vétkes módjoktól, megbotlásaiktól külön válni nem lesz szabad.

¹, [Emendálva.]

² szabónál [Emendálva.]

Tudjuk, igen jól tudjuk, hogy most sokan semmit sem keresnek inkább mint egygyességet, és hogy ezek azt hiszik, hogy ők a' jó hazafiak; én is meg vagyok kérve, hogy hypothesiseinket a' köz-jónak, a' haza'-szeretetéből, nagylelkűséggel, alku szerént, meggyőződés nélkül, sőt meggyőződés ellen is, áldozzuk-fel. Hiszem hogy a' hazafiúság, hogy a' köznek java kíván *egygyességet* (unionem animorum, concordiam): de hogy *eggységet* (unitatem opinionum) kívánjon az, azt nem hiszem. Sőt azt hiszem, hogy itt sincs semmi, sem jobb, sem hasznosabb, mint Sapere et fari quae sentias.

KAZINCZY FERENCZ.

107. Sonett

Tudományos Gyűjtemény, 1817. IX. kötet, 38–48.

Sonett.

A' *Sonetto* (így írja az Olasz e' nevet a' maga *sono* (*hang*) és *sonare* (*hangzani*) szavaitól származtatván; a' Francia a' *sonner* (*hangzani*) szótól *Sonnet*-nak, 's a' kimondás a' két nyelvben alkalmasan eggyez) a' Provençali Truvadúrok' (*Troubadours*) találmánya. Az a' távol kor az asszonyoknak édeskés tiszteletekben lelte volt örömeit.¹ Éneklőjik öszvegyülekeztek innepeiken, 's hol eggyenként, hol vetélkedő énekekben (*tonson*), dallottak a' csengő Viól mellett. Így támadta Francia-országban a' *Sonett*.

A' dal innen a' XIII. Százban által ment Olasz-országba, 's ott a' kényes-zengésű, 's rimekben felette gazdag nyelvet elannyira megkedvelé, hogy most már nem francia, hanem olasz-eredetűnek tartathatik, 's legfőbb dicsőségére juttatván Petrarcha által, egyedül olasz, vagy az olasszal legszorosbban rokon spanyol és portugall nyelveken kíván zengeni. E' most nevezett három nemzet' Sonettjeik mellett a' francia, angol és német Sonettek nem kaphattak kedvességre, 's tudva vagyon mit mond Boileau a' francia Sonetról Poeticájának II. Könyvében, 's Göthe melly okát adja, hogy ő a' verselésnek e' formájában nem költ:

Ich schneide sonst so gern aus ganzem Holze,
Und müsste nun doch auch mitunter leimen.

A' Publicum ismeri Művészi-gyakorlottságát a' Hasonlithatlannak, 's tudja, hogy ő, ha érdemetleneknek nem ítélné magához a' Chronostichonokat, e' nehéz játék' nemében is mesteri műveket fogott volna adni; igaz oka tehát, hogy ő Sonetteket nem írt, nem ez lesz, mintha ő e' nyűgben nem fogott volna mozoghatni elég könnyűséggel, hanem az, a' mit Velencei Epigrammáji közt a' 76. Szám alatt vall:

Was mit mir das Schicksal gewollt? Es wäre verwegen
Das zu fragen; denn meist will es mit vielen nicht viel.
Einen Dichter zu bilden, die Absicht wär' ihm gelungen,
Hätte die Sprache sich nicht unüberwindlich gezeigt.

Csak hogy ez az ok itt, Göthének Sonettjében, mellynek két utolsó sorát említünk, nem vallathatott meg, 's egyedül kitaláltatni akarja magát.

Az afféle persziflázok, a' millyenekkel a' németek Bürgernek 's Schlegel August Wilhelmnek idétlen tanítványait igyekeztek magok közt elnémítani,² – mert maga Bürger és Schlégel olly Sonetteket is adtak, a' mellyek az Olaszoknak legszerencsésebb Sonettjeikkel bátran öszve mérkezhettek – nem egyébre való, mint hogy azok felett, ahhoz képest a' hogy

¹ örömeit; [Emendálva.]

² [Ez a közbeékelés a kéziratban hiányzik, lásd jegyzet.]

vagy elmésen sültek el vagy tompán, vagy nevéssünk vagy ásitgassunk. Az elmésség' nyilai előtt a' legszentebb sem mindég eléggé magas, 's a' hívatlan Poetastereknek nyakszegő szökése magát a' dolgot nevetségessé még koránt sem teheti. A' helyett tehát, hogy az efféléket rakogatnánk a' hércz' serpenyőjébe, egy igen komoly nemű megtámadást veszünk itt ítélet alá.

Voss, a' szép Luise' atyja, 's a' Homér', Virgíl', Horátz' halhatatlan fordítója, a' Jénai Tudom. Újságokban (1808. Júniusi Füzet.) egy hosszas kikelést teve a' Sonettek ellen, melynek alkalmául a' Bürger' Sonettjeinek Recenzióját vette, és a' melyben a' transcendentális úton bizonyítja, hogy a' Sonett általján semmit sem ér, és semmit sem érhet. „Gestrebt habe ich, úgymond, wie irgend ein anderer, nach dem Innern der Verskunst, und in allen mir verständlichen Völkerzungen die allgültigen Elemente der rhythmischen Zeichensprache bis zu den Urquellen des Menschengefühls verfolgt: warum aber, und zu welchem Zwecke das Sonett gerade zweymal vier Zeilen mit zwey Reimen von bestimmter Verschränkung, und gerade zweymal drey mit zwey oder willkührlich gehäuften und verschränkten an einander gefügt, verlange, das blieb bey der leisesten Aufmerksamkeit meinen Sinnen so unverständlich, wie die mystische Zahl jenes Thires in der Offenbarung”. – Mi nagy tisztelettel tiszteljük azt a' philosophicus Szellemet, melly mindent, még az Érzés' és Izlet' tárgyait is, nyomozza és fejtegeti. De ha a' transcendentális Philosophia' komor Múzája a' Sonettet olyatén formának bélyegzené, melly egyedül azért szép, mivel azt egy elavult módi szépnek nézte: úgy kénytelenek volnánk a' siket Múzá, mellytől megtagadtatott a' hallás', 's magát még is zengés' dolgában birónak szeretné tekintetni, *szánnunk*. – Klastromba vele, a' ki *tőlünk Festőktől* akarja tanulni mi szép! ezt mondja Conti Emília Galottiban. De erre itt nincs szükség. Symmetria és Eurythmia a' Sonettben annyira tolják fel magokat fülre és szemre, hogy azokat csak a' siket, csak a' vak tagadhatják. Herder egészen másként ítél: (VII. Köt. 1. 294. a' Tübingi Kiad.) „Es¹ müsste ein sehr barbarisches Ohr seyn, das nicht, zumal unter jenen Himmel, die Musik dieser Versarten fühlte. Der weitverhallende Wohlklang einer regelmässigen italienischen oder spanischen Stanze, die schön verschlungene Harmonie eines vollkommenen Sonetts, Madrigals, oder einer vortrefflichen Canzone, tönt so anmuthig, der Tanz ihrer Sylben ist so ätherisch, dass ihn unsere deutsche Sprache vielleicht auch gar nicht nachahmen sollte”. – Ha a' Donnerstrunkhausenek nyelve (Candide, par Voltaire), mellyet mi Magyarok, mint a' Francziák, annak utólrhetetlen egyéb tulajdonai' csudálásában 's irigylésében, emlegetni nagyon is szeretünk, okozta a' maga nyelve' zordonsága miatt piruló Voss' neheztelését, végye a' leczkét a' zordon nyelv; nekünk, kiknek mosolygóbb örök juta, az nem szól.

Az említett Megtámadó' legnyomosbb vádjai abban állanak, hogy, ki lévén szabva a' Sonett' sorainak számok, 's meglévén határozva, melly helyen melly rím álljon, az ének szabadon nem szárnyalhat, 's minden nyomon kiismerszik, hol kellett Éneklőjének toldani, hol nyesni; 's épen ezt mondja Göthe is az említett két sorban. De e' vád, bár kisebb mértékben, a' Mesterségnek minden nemeire reá illik, avagy² nem épen abban áll e a' Művésznek művészége, hogy a' szűk határ közt és a' nehéz teher alatt szabadon 's kényére lebegjen, 's úgy hozza teljesedésre Conceptióját, mintha igyekezeteivel semmi nem ellenkezett volna? A' deák Elegiában is (nem úgy a' görögben) minden distichon, az újaknál is minden Stanza, egy külön Egészet teszen, azonban a' Génusz benne szabadon lebeg; 's a' ki maga Művész, ezeken is kiismeri, hol kelle toldani, nyújtani, elszabni, rövidíteni. – De ne vizsgálgassuk, mi lehet: lássuk, mi van. Az Ausóniai nyelveknek olly szép Sonettjeik vagynak, mint az Anthologia' legszebb Epigrammjai. 'S ez az öszvehasználtás azért is ötöl elménkbe, mivel a' *festő és érzékeny* görög Epigramm Sonetté, 's a' *festő és érzékeny* Sonett viszont görög ízlésű Epigrammá olly szerencsésen változtathatik által, hogy senki ki nem ismérheti rajtok az

¹ És [Emendálva.]

² Avagy [Emendálva.]

általöntést.

Nálunk egy nagy reményekre-szabadító ifja Gömörnek, a' korán elholt Farkas Károly, és a' közönségesen-szeretett Csokonai próbálák legelőbb, a' mit a' Németeknél Weckherlín már 1616. merészlett. Csokonainak Sonettje áll Lillájában (Váradí Kiadás, lap 28.); Farkasnak pedig azon Kötet Versezeteiben, melyeket Pesten 1805. *Múltságok* cím alatt ada ki, három Sonettjét találjuk. De Csokonainak és Farkasnak próbájok nem több, mintha nem is tették volna; mert Zrínyi nemű, az az scándálatlan rímes sorokat Sonetthez venni nem szabad; a' Csokonaié scándált sorokban van írva, de rövidebbekben, mint a' millyeket a' Sonett¹ kíván.² ³És osztán a' jó Csokonai, a' ki olly igen örült azon, hogy ötet a' sokaság szereti, hogy ez örömeiben felejté, hogy a' kevesek ötet nem mindég szerethetik! – az a' Csokonai, a' ki elhitte magát, 's azt gondolta, hogy ő minden lehet mihelytt akarja! melly Sonett az, a' mellyben illy sor áll:

'S caniculát tett benne ő
– a' mellynek egyik rimje és⁴, e' helyet: *esik*.

A' Sonett, Vossnak igen helyes megjegyzése szerént, a' poetai érdemet is megkívánja ugyan, 's a' szép és való kifejezéseket: de semmit nem annyira, mint *fűlnek hízelkedő hangzást, és a' rímek' szép játékát kedves cserékben*.

Az a' tartalék, hogy ifjú embereink között egynémelly könnyebbnek találja venni a' munkát mint illik, 's így Literaturánkat is elborítja a' sivatag Sonettók' sokasága, nem engedi meg, hogy azon kevésnél a' mit mondánk, megállapodjunk, 's az illyeket Petrarcához és Metastasiohoz, kit ifjaink, édeskéségei miatt, még annál is inkább kedvelnek mint illik, 's Bürgerhez és Schlegelhez utasítsuk, hogy a' törvényeket ezeknél abstrahálják. A' mit mondani készülünk, nálunk még mondva nincs, 's ez legyen mentségére kicsavarodásunknak, ha az.

I. A' ki Sonettet merészel írni, ne fogjon soha más órában munkájához, mint midőn lelke valamelly *lág, komoly* érzés által hatalmasan elfoglaltatott. Az epedő, kesergő, bánkódó, örvendő szerelem, a' tisztelés, a' csudálás, magától felleli ezen formának szívreható accentjeit.

⁵A' ki olaszul nem olvas, olvassa meg Schlegelt, (Gedichte von Aug. Wilh. Schlegel. Tubing. 1800.) 's ismerni fogja a' mit ismerni óhajt. Az Epigrammi elméskedés, a' hideg játék (ilyen a' Cs. feljebb említett dala) nem a' Sonetto' lyrájára valók. Ennek forróság, hévség, olvadás és olvasztás kellenek.

II. A' Sonett előbb váljon kétfelé, úgy hogy egyik felét a' két quadrín (négyes), másik felét a' két terzetto (hármassal) tegye. Most a' két quadrínnek is, a' két terzettnek is ismét két hasonló félre kell szakadni, csak hogy a' terzettben a' törvénytől, egy kis licentiával, azért szabad eltávozni, mert itt, vége felé közelítvén a' dal, a' Költő az indulat, a' hév által már elragadottnak tetszhetik. Az elsőbb rész, a' két négyes, a' *Várásé*, a' másik rész a' *Kielégítésé*, mint az Epigrammban. Csak hogy itt nem érezteti magát *hegyes*, hanem *gyönyörködtető* point.

III. A' soroknak Ráday – és nem Zrínyi-neműeknek kell lenniük, az az, szükség hogy a' sorok vagy mind jambusz, vagy mind trochéusz lábakból álljanak. (*In die Nacht der Tannen...* Bürgernél, trochéusz lábú; *Nicht selten hüpf...* jambusz)⁶. Azonban mind a' jambuszi sor, mind a' trochéuszi, helyt enged a' spondéusz lábnak, kivált ha a' rövid helyre jutott hosszú syllaba nem accentus, hanem positio által lett hosszú. Egyedül arra kell figyelmeznem, hogy az utolsó régióban spondéusz ne foglalja el a' rövid syllaba' helyét; mert a' fűl sohol nem érzimég inkább a' hibás ütést. ⁷Hogy a' jámbusz nem szeret trochéusz által felcseréltetni, valamint

¹ [A kéziratban kihúzva az itt következő szakasz: akár olasz módra, endecasillabák 's mind nőtény rímekkel, német módra tizenegy és tíz syllabájú sorokban, 's változtatva nőtény és hím rímekkel]

² [A kéziratban itt egy rövid mondat olvasható: És osztán a' sor *benne ő* és *es* (az az *esik*) szókkal végezni!]

³ [Innen a' vessort tartalmazó mondat végéig hiányzik a' kéziratból.]

⁴ és [Emendálva.]

⁵ [Ez a' mondat hiányzik a' kéziratból.]

⁶ [Ez a' példa hiányzik a' kéziratból.]

⁷ [Ez a' mondat hiányzik a' kéziratból.]

ez nem az által, különben is tudva vagyon.

IV. A' rímnek nem elég jó rímnek lenni, szépnek is kell lenni azon felül. *Magát és dolgát*, mint *Bessenyeinél*; 's *czimbalom és hallom*, 's *kímélje és helye*, mint *Telekinél*, a' kényes Sonett az illy hamis rímet nem tűri. Az a' szép rím, ha különben, a' benne álló betűk nem kedvetlen zengésűek, 's a' szó nem nemtelen, melly a' Gramaticusok' felosztása szerint, a' beszédnek különböző részeiből van véve, mint *Telekinél bánatom* (nomen) és *siratom* (verbum), ¹s Szemerénél *serken és berken*.²

V. Az olasz Sonettónak mindenik sora tizen egy syllabákból áll, 's így, jambusz-lábakból állván a' sor, az utolsó syllaba mindég rövid. Petrarcának XXVIII. Sonettje így kezdődik: *Solo e pensoso i piu deserti campi* (olvassd és scandáld így: *Szól e' | penszó | szí pjú | dezer | ti kám | pi*). Így minden legutolsó syllaba rövid, az az nöstény rím. (Nöstény rímű láb ez: – U mint *látta, férge, másnak*; hím rím ez: U – mint *felét, valánk, czomb*.) 'S minthogy az olasznak csak nem minden szava vocálisban mégyen-ki, az ő Sonettjeik mind, vagy csak nem mind, vocálisban-végződő sorokból állanak. Minthogy a' mi rímes versificatióknk felette nehéz, mert nekünk felette kevés rímünk van; a' német hasonlíthatatlanul gazdagabb rímekben, a' francia ismét hasonlíthatatlanul gazdagabb mint a' német, 's ez a' rímekben gazdag francia ismét szegény az olaszhoz képest: mi minden sornak nem adhatunk 11 sort, mert úgy rímjeinknek csak felét fordíthatjuk haszonra. Ezen okra nézve jól tesszük, ha mi a' hím rímű sorokat a' nöstény ríműekkel felváltogatjuk, úgy, hogy a' nöstény rímű sor legyen 11. syllabájú, a' hím rímű pedig tíz, a' hogy a' francia és német rímel. – Mind a' két rímre példát fogunk előhozni alább.

VI. Vigyáznunk kell, hogy írásunk minden betűben, minden syllabában, figyelmet, válogatást, csínt, kényességet mutasson; azon kell lennünk, hogy a' Consonánsok' számában az *nk, rt,*³ *rs, sr,* 's a' csattogó *cs és cz és s* vagy *ss* hangja minél ritkábban forduljanak-elő, a' vocálisokéban pedig az *u és o*, mellyek, accentussal, még szenvedhetetlenebbek. – Melly édesen zengene p. o.:⁴ az a' Szonett, mellynek mindenik sora így zengene:

Szelíd leány, elbájoló fülem'.

Ellenben melly vadul zengene az, mellyben voks, sors, görcs, homlokoktól, állhatatlanságának, örömtökből állanának.

VII. A' két quadrín' rímjei kétféleképen állhatnak: *abba és abba*, vagy *abab és abab*; a' terzetek több változást tűrnek el. Illyen ez: *aba bab*, vagy *abb aab*, vagy *abb acc*, vagy *aba bcc*, sőt *abc és abc* is. – Megszeghetetlen törvény, hogy a' második quadrín' rímjei épen azok legyenek, és épen azon rendben álljanak, mint az elsői állottak.

A' legelső Sonettet én adtam a' Magyaroknak. Utánam Szemere énekle néhányat, 's ezek közt kettő, az *Emlékezet*, és a' *Remény*, olly szép, hogy azt Szemerétől az Olaszok is irígyelhetik. Mind a' kettő, kivált pedig a' *Remény*, örök díszei nyelvünknek 's Literaturánknak. Poesisünkben én semmi szebbet nem ismerek. Fejérvári Horvát István kedves barátunk hat Sonettjeinket, hármát Szemerétől, hármát tőlem, 1812. hírünk nélkül adá ki. Azolta Döbrentei is felveve néhányat az Erd. Muzéumban, valamint a' Magyar Dámák' Kalendárioma 1815. lap 118. egyet Kölcsseitől. Helmeccinek egy Sonettje Hagymásinéhoz, ki 1812. Martz. 25-d. a' Pesti Játékszínen magyar dalt énekle, 24 óra alatt két ízben jöve ki sajtó alól.

Ezek közt az felel meg legteljesebben az olasz 11 syllabájú és minden sorát vocálison végző szchémának, melly Szirmay Jánoshoz van írva. Lásd az Erd. Muzéumot. IV. Füzet, 40. lap.

¹ [Szemere példája hiányzik a kéziratból.]

² [A kéziratban itt egy csillaggal jelölt jegyzet található, amelyhez a 110b lapon kapcsolódik a következő szöveg: Melly édesen zengene péld: az a' Sonett, mellynek minden sora így fogna hangzani:

Szelíd leány, elbájoló fülem'.

Ellenben mint zengene egy más, mellyben voks, sors, görcs, homlokoktól, állhatatlanságának, örömtökből (jobb: örömetek) stbb. állanának!]

³ . [Emendálva.]

⁴ o: [Emendálva.]

A' Hazai Tudósítások mellett ez idén megjelenő Hasznos multságok' 18-dik Száma is felvette egyik Sonettemet. Ez eránt két kérést kell tennem az Olvasóhoz. 1) Hogy a' Sonett' címjét írják így: FÉNY ÉS HOMÁLY. – *Cserei Miklóshoz, midőn 1811. Erdélynek Rendelt hatalmas Előadása által a' maga felére vonszá.* 2) 'S a' 13-dik sort változtassák el így: *Nem fénylek én; 's azt én nem fájlalom;* mert én *azt* trochéusz, az pedig ide nem illik. – A' 8-dik sorban *sarjadzó* helyett: *serkedő*, vagy hát *sarjadó*.

Van Szent-Miklós Aloyznak is egy, melly legszerencsésebb Sonettjeink közzé fog mindenkor tartozni.

AZ ALVÓ SZÉP:

Tavas' virágitól körülölelve
Találtam őt az álom' karjain;
A' Cháriszok, szívemnek, ajkaín
Lépvesszőt hánytak, csókra ingerelve.

Vígan suhogtak, enyhe húst lehelve,
A' leblek nyílt hókeble' halmain,
'S völgyökben, mint Cyprus' virányain,
Hevert Erosz, magának thrónt emelve.

'S így a' midőn, a' szép Alvó felett
Gyönyörben úszva, ékeit csudálom,
Felserken ő, 's eltűn az édes álom.

Mi tündér báj igézi lelkemet!
Vakítva hint két csillag fényt szemembe,
'S Erosz mosolygva áltsozik lelkembe.

Értekezésemet rekesse-be az a' Sonett, melly magyar nyelven legelsőben vala énekelve:

AZ ÉN BOLDOGÍTÓM.

„Milliók között sincs egy, kit a' fene
Vak Áte ekként vett volna szabdalásba;
Ha megdühödve kapkod néha másba,
Segélni azonnal kész azt Istene.

Ah, éngemet nem véd öellene
Sem ég sem föld! E' szörnyű bajvivásba'
Lankadva dülök újabb lankadásba,
'S irt nem találok, melly enyhítene.”

Megszánta Érosz éltem' kínjait,
'S mond': Én enyhítem a' kit Áte sujta,
'S bérül ölemben tette-le Sophiet:

És im miolta ő nékem áldást nyujta,
Bús éjjelemnek bájos mécset gyujta,
Nem érzem a' Vad' csapkodásait.

Ez a' Sonett nem egészen úgy adatik itt mint először jelent-meg nyomtatásban.

Sor. 1. ott: *Nincs milliók közt* minthogy a' nagyítást nem a' nincs festi, hanem a' *milliók* (olvassd *milliók*): elől ennek kellett állani.

Sor 2. ott: *Vad végzet így vett volna...* *Végzet* és *vett* monotóniát ada. De ezen felül a' *Végzetet* personificálnom kellett, hogy fesse az ellenkezést ez közt és Erosz (a' szerelem) között. Itt

tehát visszateszem *Átét*.

Sor 4. Ott: *Segélmi mingyárt*... A' harmadik láb' rövid helyére így accentusos és ezen felül két consonáns által keménnyé tett syllaba esnék (–gyárt); mely nincs többé: *Segél | n' azon | nal kész | ...*

Sor 5. *öellene*, nem *őellene*, mert itt az első syllabának rövidnek kell lenni. A' Görög még a' diphthongot is rövidnek olvassa vocális előtt. Így Virgil: *Et longum formosa vale, valE, inquit, Jola.*

Sor 7. *Ájúlva dűlök újabb ájulásba*... mely Kakophonia! három *ú* és egy ezzel rokon *ű*! 'S a' kilencedik syllabának itt tágíthatatlanul rövidnek kellene lenni.

Sor 8. *Írt, mely enyhítene*. Jó lesz az ellipszis, ha nem *engemet*, hanem *sebemen* gondoltatik elhagyottnak.

Sor 9. *Megszánta Amor két á egymás mellett érezhetőbb hiátus, mint megszánta Érosz*.

Sor 10. *En enyhitem, a' kit a' Sors sujta* mely szó ez a' Schorsch! Sonettben, sőt csak fortepiáno mellett éneklendő dalban is, ennek a' vad szónak előfordulni soha nem szabad. És – SorS Sujta! – Vegyük még hozzá: A' kit A' sors kétszer egymáshoz illy közel az A'.

Sor 11. *Ölembe tettE-IE* három E a' szók' végein. Deákul¹ is jól mondatik *ponere in sinu* (ablativo casu); és így *ölembeN*. (Amor legte mir das Mädchen in dem Schoosse nieder.) Így elmellőztetik² a' Monotonia.

Sor 12. *És im mioltA nekem áldást nyujtA*. MioltA és nyujtA! – az elsőbb A elidálva van az Ó által.

Kazinczy Ferencz.

108. Recenzió Beregszászi Nagy Pál és Sipos József munkáiról Tudományos Gyűjtemény, 1817. XII. kötet, 87–105.

1) *Dissertatio Philologica de Vocabulorum derivatione ac formatione in Lingva Magyarica. Scripsit Paulus Nagy de Beregszász*, Philos. Doctor, AA. LL. Magister, Soc. Reg. Scientiar. Gottingensis, Erlangensis Elegg. Litter. ac Doctr. Moralis, Jenensis Latinae, et Velitriensis Membrum, nec non I. Comit. Bereg. Tab. Judic. Assessor. Pestini, typis Trattneri. 1815³. 8. – XV és 263 lapra.

2) *Ó és Új Magyar*, vagy rövid Értekezés, miképen kelljen az Ó Magyarsággal az Újat egyyesíteni; az az, miképen kelljen a' régi Magyar Nyelvet új szavak, szólások és formák által gazdagítani, úgy, hogy azt természeti állásából (?) ki ne vegyük, mint némelyek (!). Előadta egy a' régieket és (a') helyes újításokat egyformán kedvellő, de a' Nyelvet elrontani iszonyodó Magyar. Pesten. Trattnernél, 1816. 8. – 96 lapra.

Köszönetet érdemlenek a' Nemzettől, valakik Nyelvünk' ügyében megszólamlanak, 's kimutatván Íróinknak megszoklásait, az eláradható veszély ellen gátat rakni igyekeznek. Szép-érzésű embernek a' más' meztelenségeit felfedezni mindég kerül valamibe, 's midőn a' közönséges Olvasó az illy megszólításban nem lát egyebet vadságnál, a' jobbak érzik, hogy a' tett nincs heroismus nélkül. De a' ki másokat feddeni akar, annak ismerni illik azt a' mit fedd, annak tudni, legalább sejteni illik, lehetne e okok, melyek a' megfeddett hibák' követésére indíthaták. Külömben a' leczkéző kevés sikerét látja tanításainak, 's midőn a' pusztító veszélynek gátat igyekezik vetni, maga áraszt-el olly állításokat, melyek a' Nemzet' előmenetelét ha el nem akaszthatják is, tartóztatni fogják.

¹ Deákul [Emendálva.]

² emellőztetik [Emendálva.]

³ 1805 [Emendálva.]

Azoknak, a' kiket Sáros-Patakon Theológiát tanított Ex-Professor Beregszászi Pál 's Szentesi Prédikátor*) és Professor Sípos József Urak itt nyelvrontással vádolnak, az a' panaszok lehet e' két tudósaink ellen, hogy Literaturánkkal, az az, Nyelvünknek mostani állapotjával, a' szerént a' hogy feddeni- 's tanítani-akaróknak illett volna, meg nem ismerkedtek, és hogy úgy szólnak, mintha nem is tudnák, hogy Superint. Kis és Kende-Lónyai Prédik. *Pánczél* Uraknak megkoronázott Pálya-írásaik írva 's nyomtatva vagynak. Ezen két íráson felül szemmel kellett volna tartaniok azon két Philologiai Excursiót, mely *Daykának* Versei, 's *Báróczynak* VIII. Kötete előtt áll, hogy tudhassák, mint kelljen a' féltett Orthológiát védeniek, mely ezen Excursiókban, jól e? rosszúl e? de megtámadva ugyan nagyon van. (A' kik ezután fognak szólni e' tárgyban, azoknak azt az értekezést sem kell felednie, melyet *Berzsenyinek* Verseihez a' derék Helmecey függeszte.)¹ – Mind ezek helyett Prof. Sípos Úr a' maga' Ó és Új Magyarját tele tömé Cicerónak és Horátnak helyeivel, Doctor Beregszászi Úr pedig az Etymologia' törvényeit fejtegeti 's a' szokás' parantsolatjait 's tilalmait magyaráztatja, 's azt panaszolja, hogy Íróinkat (kiket egyedül a' Mondolatból ismer**) a' senio confectus és caligans oculos (lap IV) atyák a' szerént nem értik, a' mint Izsák Patriarcha nem ismért elváltozottalakú fíjára. – Mind alkalmasint szükségtelen dolgok! mert a' mi Íróink (a' jókat értjük; a' rosszak Nullák) *tudva 's akarva* távoznak-el az Etymologia' 's a' Szokás' törvényeitől; 's századok óta mutatja a' tapasztalás, hogy valamely tisztelt Munka' helyeivel polemizálni, nem a' legszerencsésebb neme a' térítgetésnek; 's szükséges e' azt az intést adnunk, hogy az elhomályosodott szemű Izsákoknak nem azon illenék panaszolkodni hogy fíjaik nem azok már a' kik hajdan voltak, hanem azon, hogy ők (nem akarván haladni korokkal) *nem látnak*. – A' *Szép-író* nem ismér főbb törvényt, mint azt, hogy írása *Szép* legyen. Valami ezen igyekezetét segíheti, az neki mind szabad; *akár engedi a' Grammatica és a' Szokás, akár nem*. Ezt sok Olvasónk megboradva fogja hallani, de nem a' Cicero', a' Horátn', a' Quintilián' tanítványa; mi ezektől azt várjuk, hogy a' megbotránkozottnak azt mondják, hogy a' mit REC. itt állít, azt az iskolák is tanítják, világosan tanítják. – *Usus ergo dominatur in linguis: Scriptor nequaquam*, ezt írja B. Úr lap VI. 's soha még hamisabb tanítás adva nem volt. Sőt az Író *parancsolja* hogy úgy *legyen*, 's úgy *lesz*; sőt az Író úsussá *csinálja a'* mi úsus nem volt. Járatlan a' nyelvek' tudományában, 's nem ismeri a' régi két nagy Nemzet' Literaturáját és az újabbakét, sőt a' miénket is, a' ki ezt tagadni meri. A' jó Írónak abban áll egész kötelessége, hogy *csak* azt merje, a' mi nyereségére lesz a' Nyelvnek; a' jó Olvasóé abban, hogy *mind* azt tűrje, a' mi nyereségére lesz a' Nyelvnek; 's ne feledjük, hogy valamint van jó Író is, rossz Író is: úgy jó Olvasó is, rossz Olvasó is van, 's magunk közt elég példát találunk mind erre, mind arra.

A' vádlottak örvendő nézik mindég, midőn az ellenkező fél' emberei hallatják nehezteléseiket; ők magokat hibázhatatlanoknak sem nem tartják, sem tartani nem akarják; ők magok is lelnek vétkeket dolgozásaikban, – ezt bizonyítják azon írásaik, melyeket másod ízben eresztenek-ki; ők érzik, hogy még mind az egyik félnek mind a' másiknak sok darabosságaik vagynak, melyeket az idő és a' fáradhatatlan szorgalom le fog tördelleni. De

*) TT. Kazinczy Ferentz Úr, a' ki ezt a' Recenziót írja, hihetőkép a' Sípos Ur' utóbbi Híradása után adja neki ezt a' tisztes titulust, melytől ez által, Szentes városának nagy-érdemű Predikátorai közzül, vagy egygyiket, vagy másikat, nem-akartva megfosztja. Szentesen, tudunkra két Prédikátor van: T. *Kis Bálint* és T. *Dobosy Mihály* Urak, mindenik hasznos dolgokban fáradozó Ur. *Sípos* Ur, az odaváló Oskola' első Tanítója; de tudósításából úgy látszik, mintha az Úr Jézus' Tanítói szép titulussát *Mester*, már most szégyenlené magára venni.

W.

¹). [Emendálva.]

**) Lásd ennek csalhatatlan bizonyosságát sok helyeken a' Dissert., de nevezetesen lap 209, sor 3., 's Prof. B. Ur Baróti *Szabó Dávidnak* és *Pápay Sámuelnek* tisztelt neveiket, életében legelőször, 1815. April 19-d. hallá neveztetni. Az Olvasó ezt alig fogja hihetni, 's azt gyanítja, hogy B. Ur ingerelve volt, 's úgy tett mintha nem ismerné a' mit igen jól ismert. B. Ur a' legnagyobb nyugalomban hallgatá barátjainak tanácskozásait, 's megvallá a' mit tagadni nem lehet. – Illyenek a' gáncsolók.

kérdjük tehát el nem foglalt elmével: Mellyik út vezethet-el bennünket a' tökéletesség' legteljesebb fokáig,¹ az e, a' mellyen péld. *Péczeli* ment, vagy az, a' mellyet nekünk *Metricus* Triumvireink 's *Báróczi* 's *Bessenyei*, 's *Ráday* nyitottak? Péczeli, mint a' Németek közt *Adelung*, azt a' *könnyen-érthetőséget* kereste, melly igen is közel jár a' *platitűdhöz*, mert mindenkinek akart használni: amazok *erőt*, *tisztaságot*, *gazdagulást*, *szébb-zengűséget*, 's *poetai csínt*, mellyet a' lelketlen Olvasó nem becsül, becs mell, mert nem ért. – Péczeli is neologizált olykor, olykor Péczeli is mert, de *keveset*: amazok *sokat*; 's valljuk-meg, az ő merések némelly esetekben messzebb ment, mint vártuk; valljuk-meg, hogy merészebb követőjük olykor szinte a' pajkosságig mennek. De gyarapodott e valaha valamelly igyekezet a' nélkül hogy szerencsétlen próbák is tétettek? 's a' megtévedések nem vezettek e már sok esetekben arany erekre, mellyeket a' szerencsétlen próbák nélkül nem fogtunk volna ismerni? Hadd botolgassanak Merőink! hadd rontsák a' nyelvet a' Szidalmazottak! Az olly lelkes Írók, mint az a' tisztelt férjfi, a' kinek a' *régi Magyarok* 's *Vallásbeli* 's *Erköltsi állapotjokról* írt értekezése egyik fő disze a' Tudom. Gyűjteménynek (II. Kötet, lap 27–91) tudni fogják, mint kell használni a' merést, 's Nyelvünk 's Literaturánk haladni fog, nyerni fog. ***)

Doctor B. Úrnak Munkáján végig menni, 's annak minden hamis tanítását kimutatni nem engedi a' hely, 's REC. fél kifárasztani Olvasóját, kik az Etymologiai hasznos, szükséges, de nem gyönyörködtető vizsgálatokba, ha nem Grammaticusok, hamar belé fáradnának, ha pedig azok, e' vizsgálatokra szükségek nincs. Csak néhányat tehát: – Lap VII. gáncsoltatik a' *hűtelen*. Minthogy azzal *Révai* élt (lásd Verseit), az a' Révai, a' ki új szót teremteni nem szeretett, de az elavultakat keresve kereste, úgy hiszi REC., hogy a' szó régi szó; 's ha így, az által hogy régi, bár rossz-formatiójú volna (de hiszen a' tisztátalan 's méltatlan nem jobb), tőlünk tiszteletet kívánhat. De a' dolgot nem elég az Etymologia' mikroszkópiumán tekintgetni; a' Poétának, a' Szép-írónak egyébre is vagyon gondja. Ímé a' B. Úr által javasolt *hűségtelen* az infidelitást *hűSÉGtelenSÉGnek*, a' B. Úr által gáncsolt hívtelen *hívtelenSÉGnek* fogja adni; 's ítélje-meg a' kinek az effélék felett ítélni szabad (mindennek, nem szabad) mit ér az olly szó, mellyben a' SÉG kétszer hallatja magát? – Arra a' mit B. Úr a' *köny*, *könyv* és *könny* felől először lap V, másodszor lap 43, harmadszor lap 158, és negyedszer lap 196 mond (a' Munka gond, rend, csín nélkül van írva, 's még az olly portékátskák is, mint lap IV., sor 21., ismételtetnek) csak jegyzük-meg, hogy *köny* már megvagyon *Molnár Albertnél* a' Szótárban, de megtévedésből *Göny* alatt, 's a' *köny* némelly Megyéinkben ma is ismeretes. A' könyhullatást *könyVhullatássá* változtatni még akkor sem kellene, ha azt az Etymologia kívánná, valamint a' *könny*-et nem *könyVvé*. – Rossz B. Úrnak a' *feledék* is, noha a' Duna körül még a' Nép' szájában él, 's hogy a' szó jó szó, látjuk a' *feledékeny*-ből; rossz a' *védek* is, az *óltalmazok* értelmében, 's azt B. Úr, nagy botrányozására mind azoknak, a' kik a' dologhoz értenek, *vétek*-nek akarja mondatni és íratni; holott az *ízt*, hogy a' gustus és az articulus digiti egymástól megkülömböztethessenek, midőn az ízlés' organumát jegyzi, *ézne*, midőn pedig az újj' egyik cikkelyét *íz*-nek íratja lap 10., 's a' scénát *szén*-nek, az

¹ fokáig

***) Az a' ki itt szól, hamis szemérem nélkül kimondja, hogy ha legközelebb megjelent IX. Kötetei újra nyomtattnának, a' Közönség látni fogná, hogy ő dolgozásain sokat változtatott. Van holmi, a' mi ezen Kötetekben nem a' szerént van lenyomtatva, a' hogy ő akarja: van sok egyéb, a' mi különben is kíván változtatást. Próbálni szabad, próbálni kell; mert, minekutána a' nyelv, a' természet' intése és a' Horátz' szava szerént, azon-egy mindég nem lehet, a' változásokat valakinek kell kezdeni. Az egész nemzet azt egyszerre nem kezdheti; azt egy kezd csak, vagy csak egy kettő, 's a' dolog, ha kedvet talál, magában megy, ha nem talál kedvet, elakad. De maga ez az elakadás is használ, mert a' következő korokat tanítja, mit nem kell illetnie. Csak azt ne feledjük, hogy nem mind rossz az, a' mi olykor kárhoztatik, mint nem mind jó, a' mit a' jelen kor javál, csudál; csak azt ne feledjük, hogy olykor a' később idők javálják, a' mit a' maga kora nem javált. A' mi a' bántásokat illeti, mellyeket néha szenvedni kell, azokra nézve a' gondosbb Olvasó jól fogná tenni, ha megtekintené, a' mit a' lelkes Döbrentei Sonnenfels felől (Erd. Muz. VI. Füzet, 141. lap) mond. Ha igazán szeretjük a' hazát és a' nyelvet' ügyét, érettek szenvedhetünk is valamit, 's az olykor nem nehéz, az olykor magával hozza a' jutalmat.

autumnust *ősz*-nek (nem *ősz*-nek), a' caput-ot *fő*-nek (hogy coquitur maradjon a' fő) 's a' mi haszontalansággal és képtelenségekkel néhány lapokat eltöltte. Itt az egyhangzású de két dolgot jegyző szokat megkülönbözteti, a' *védek*-ben a' megkülönböztetett *őszve* zavarja, 's az, a' ki az Etymologia' és szokás' tiszteletét tanítja 's bosszúlgatja, maga vét mind a' kettő ellen. –

De e' nagy vétkei felül B. Úr még egy sokkal váratlanabbat is ejte: Szót csinált! még pedig szükségtelen (ha ugyan van szükségtelen, de a' mellyet REC. megismerni soha nem fog), és rosszat! Instrumentum viatorum, quo striam incidunt, úgymond lap 120 posset vocari *hornyák*, si quidem *hornyolni* striam incidere significet. De ez úgy nem ad *hornyák*-ot, mint *korhák*-ot, *dörgék*-et, *súrók*-ot, *reszők*-öt nem a' *korhol*, *dörgöl*,¹ *súrol* és *reszel*.

Prof. Sípos Úr a' Nyelvrontók ellen lap 19 úgy kél-ki: „Az igaz magyar szavak helyett újakat faragnak: a' szorgalmatosság helyett *szorgalom*, a' diadalom helyett *diadal*, jó jel helyett *jóslat* (crasisz nélkül *jósolat*, azaz, *jósolás*), kivetkeztetni helyett *kivedleszteni*, gyönyörűség helyett *gyönyör*, mives helyett *mívész*, 's több ilyenekkel különböztetik-meg magokat, mint mondják, a' *pór seregtől* (hinc illae lacrymae!), mert ezekben néminemű² *fennséget* tartanak. Továbbá³ az idegen-eredetű, de már ismeretes és megatyafiságodott szavakat kimustrálják.” – (az idegent, még ismeretes és bevett is, ki kell nem *mustrálni*, hanem *kerülni*, valahol kár nélkül lehet) – „az ismeretlenebb, de reájok nézve tudományt-mutatókat pedig meghagyják, sőt, úgy látszik, keresik, mint *vignette*, *indigesz*, *ectypon*, *originál*, *Sváda*, *Zeusz*, *Sanctuarium*, *caméék*, *aesthesis*, *Palaeologismus*. Sőt mint pofozzák, úgy szólván magokat! *Typographus* nem jó, holott az előtte való sorban *Typographia* megmaradt; *grádics*, ez dísztelen, de *culturának monumentumai* ékes magyarság. *Manuscriptum* idegen szó: *de Kézírti Codex* gyönyörű tiszta.” – REC. sok ízben tsudálkozott már azon, hogy a' Nyelv' tisztsága mellett buzgók, midőn azt hiszik, hogy mind látják, a' mit látni kell és a' mit látni lehet, azt sem látják, a' mi legközelebb fekszik előttük: de még soha sem tsudálkozott inkább, mint midőn Prof. Sípos Úrnak e' sorait olvasta. Illy tanításokkal bódítani-el azokat, a' kik a' magok' gyengéjeiket nem ismerik, de egy Professornak, 's egy olly férjfiúnak, a' ki Cicerót és Horátot emlegeti, hisznek, vaktában hisznek, megbotsáthatatlan bűn. – Lássuk tehát a' gáncsolt szokat:

Szorgalom nem jó; a' *Szorgalmatosság* jó. – Dr. Beregszászi Úr itt nem bán illy sanyarúan, midőn lap V. így kiált-fel: Cui non commoveat bilem vox *irgalmatosság*? 's lap 125 úgy hozza-fel a' *szorgalom* szót, mint jó szót. B. Úr azért így, mert mindennapi könyveiben nem lelt *irgalmatosság*-ot, de lelt *irgalmat*; S. Úr azért így, mert mindennapi könyveiben nem lelt *szorgalmat*, de lelt *szorgalmatosságot*; új Íróink pedig azért így, mert ők nem tsak azt kérdik, mi van, hanem azt is mi *lehet*, és minek *kell lenni*.

Diadal nem jó, – holott a' *viadal* jó, 's a' két szó nagy hasonlósága irgalomra hajthatá vala Prof. S. Urat, scirent si ignoscere Manet. Hogy a' veszedelem *veszedel*, 's a' szerelem *szerele* legyen, innen nem következik. A' Szép-író tudni fogja mi lehet és mi nem lehet.

Jóslat rossz és szükségtelen, mert kész a' *jó jel*. De a' kettő azon-egy e? ha ez teszi e azt a' szolgálatot a' mellyet amaz? *Jós* a' Molnár Albert' Szótárjában *Magus*, *Saga*, *Incantator* stbb. által magyaráztatik. A' babona' rokonsága miatt Íróink ezek mellé az *Augur* 's a' *Jósolat* mellé az *ómen* szokat teszik. Ha ki Cicerót fordítandja, örvideni fog a' szónak.

Kivedleszteni annyit tesz, mint a' szerént vetkeztetni-ki, mint midőn a' madár, elhúllatván tollait, meztelen maradt.

Gyönyör a' *gyönyörűség* helyett. – Melly szó ez a' *gyönyörűség*! Nem olyan e mint a' *szomorúság*? Sőt rosszabb, rútabb, mert ez rút szóval *bús dolgot* jegyez, amaz az *öröm* ' *legfelsőbb nemét*. – REC. óhajtaná hogy a' *gyönyör* maradjon substantivumnak, 's a' *voluptast*

¹ [Az írásjelet pótoltuk.]

² néminémű [Emendálva.]

³ Továbbá [Emendálva.]

jegyezze, mert a' szó nélkül el nem lehetünk tovább. Azonban vannak esetek, hol az adjektívnek is vétethetnék, 's nem volna rosszabb mint a' *szomor*, *komor*, *fodor*, *fondor* (bodor).

Mívész rossz; kész a' *Míves*. Erre már igen helyesen felele *Döbrentei* Erd. Muz. V. Füzet, lap 182. A' *Míves* Handwerker, a' *Mívész* Künstler. Hae nugae seria ducunt.

Fennség rossz. – Nyilván azért, mert a' *ség* ragaszték nem adverbium, hanem adjunct. mellé szokott forradni. De így rossz a' *felség* is, mert a' *fel* úgy adv. mint a' *fenn*. 'S így a' kettő közt csak az a' különbség lesz, hogy ez új, az régi; 's ez, bár mit tanítson a' lófark Horátnál (Epist. II. 1), különbség. Azonban a' lófark és szükség megérdemlik, hogy Orthologusaink feledjék sanyarságokat.

De talán a' *felség* annyi mint *felsőség*. Úgy hiszi REC. is. Csak azt vitatja a' maga által adott szó' védelmére, hogy ha itt a' *fel* tehet *felsőt*, a' *fenn* is tehesse *fennsőt*, melly nem rosszabb mint a' *tűlső*, *innenső*, 's a' *fennség* legalább is van olly jó, mint a' *mostanság* és *távolság*. – 'S ez ismét az Ó és Új Magy. által lap 21 megtámadott, 's *előrefizetés* értelmében vett *előfizetés* szót igazolja. Az *előpénz* nem az a' pénz, mellyet erszényünkől kiveszünk, és a' megalkudott portéka' általvétekor kifizetünk, hanem a' mellyet a' felvállalt és még meg nem tett munkára *előre* adunk. 'S ha az Előpénz jó, rossz e az *Előbeszéd*? 's nem kell e inkább, illy hibával, Előbeszédet mondani, mint a' megszokott *Előljáró-Beszédet*?

Vignette stbb. – Prof. Sípos József Úr úgy hiszi, hogy Íróink ezekkel *azért* élnek, hogy tudni láttassanak a' mit mások nem tudnak. Így árúlja-el a' kevély a' maga kevélységét, midőn a' mit másban kevélykedésnek képzel, nem tűri; így a' csudálkozó, hogy a' min felakad, az neki nem éppen mindennapi, hogy elérte ugyan eszmélet után, de nem egyszerre. Pannus purpureus, late qui splendeat, ha gúnyánk, mellyre akasztatik, czondra: de a' piros posztószelet a' piros posztó ruhán nem áll rosszul.

'S ha mind ezekkel, és a' mik ehhez hasonlítanak, azért nem szabad élni Íróinknak, hogy őket az Ó és Új Magyarok kevélységgel ne vádolhassák: mint akarja a' tudós férjfiú hogy a' dolgok felől szóljunk? Épen nem szólani, az igen legkönnyebb volna. Egyedül azt akarnánk érteni, miért ne szóljon ezek felől a' Magyar, holott azok, a' kik Nyúgot felé laknak, szólhatnak?

'S hát ha mi az effélékkel azért élnénk, péld. – 1.) mert ezeket magyar szókkal ki nem tehetjük, valamint a' Német sem német szókkal, vagy nem másként, mint az alkalmatlan, 's igen méltán gyűlölt környűlírásokkal; – 2.) mert feltesszük, hogy ezeket mind értik, a' kiknek érteniek kell, mint a' hogy az *ectypont* nem fogja senki kerülni, midőn deákul ír; – 3.) mert azt várjuk, hogy az elébe fortélyosan játszott idegen szót ki fogja találni; – 4.) mert szégyeljük hogy sok Olvasónk, hogy sok Könyvírónk még nem ismeri, 's óhajtjuk hogy ismerje.

Zeusz, Sváda... A' Tövisék' és Virágok' Fábchichnak képét festő Epigrammjokban e' sor áll: *Nem egyenlő bájt ad mindeneknek Sváda*. Jobb volna e ez így: *Nem egyenlő kedvességet ad mindeneknek az Ékesen-szóllás' Isten-asszonya*? Nem hihetjük, hogy az a' férjfiú, a' ki Horátnot ismeri, inkább kedvelhesse e' kitételt mint am azt. 'S ha azon akad fel, hogy nekünk a' szokatlan *Svada* tetszik, emlékezzék, hogy *Horátnak* a' *Svadéla* is tetszett.

Voltak a' Németek közt is, a' kik a' régi világ' Isteneinek görög neveiket nem tűrhették (ilyen Ramler), de ezek többé tűrhetetlenségeket nem űzik. Azokat nekünk csak azért is jó elfogadnunk, mert általok verselőink' dolgozása megkönnyítetik.

Typographus nem jó, mond iróniával az Ó és Új Magyar, pedig az előtte álló sorban az Író megtartott a' *Typographiát*. 'S épen ez cselekvé, hogy Helmeczi a' második sorban elkerülte azt a' szót, melly már az elsőben előfordult.

Grádics – jó szó, de nem szép szó; élhetünk vele bátran: de még jobban teszünk, ha a' *Stylistika*' fennebb nemeiben elkerüljük.

A' *Manuscriptum* cikkelye hosszú magyarázatot vonna maga után, 's szükségtelent. Csak azt jegyezzük-meg, hogy az *Irat* kedvetlen, mert új, és szükségtelennek *látszik*. De csak *látszik*, 's az *írásánál* is (négy accenttel!) kedvetlen.

Bár azok, a' miket itt mondánk, Dr. B. 's Prof. S. Urakat, és a' kik e' tudós társainkkal¹ egygy értelemben vannak, annak sejtésére bírhatnák, hogy a' mi *jobb* Merőink nem olly vakmerőséggel bánnak a' Nyelvvel mint ők gondolják. Elmélkedjenek szabadabban, 's ne kényszerítgessék vádoltjaikat, hogy minden ellenvetéseikre feleljenek, mert az mind a' két félnek alkalmatlan is, kedvetlen is.

Mind B. mind S. Úrnak a' Grammatica 's a' Szokás a' két nagy Törvényszabója. Tiszteli azt REC. is: de kívülök még valamit egyebet is kell tisztelni – azt az *acre judiciumot*, melyet Quintilián L. I. C. VI. említ, és a' melyet *Ízléssé* személyesítünk; mert a' Nyelv nem egyedül az Etymologia' és Szokás' karpántlikájin jártatott Empíria' dolga, hanem a' jobbat, igazabbat, szebbet válogató, 's a' Szokást és Etymológiát hol tisztelő, hol nem tisztelő Criticismusé is. – Minekutánna az Etymologiai leczkék' helytelenségei 's az egyes szók felől eleget szólánk, szóljunk valamit arról is, mit kívánhat a' Szokás, mi a' Szokás, 's B. és S. Urak mit akarnak, midőn velünk a' Szokást akarják tiszteltetni.

Prof. Sípos Úr a' fő hatalmat a' Nyelvben a' Debreczen' táján lakó nép' Szokásának tulajdonítja, mely tisztább az idegenektől (ez haszon, és kár egyszer'smind) – mely iskolákkal bővölködik (ezekben a' Nemzet' Nyelve gondol tanítatik e?^{****}) – mely magát alkalmasint jól bírja – melynek beszéde kellemesebb mint a' más tájakon lakó Magyaroké (ha kellemesbb e, ha igazabb e, mint a' Bodrog szélén és Miskólcson?).

Dr. B. Úr is a' Szokást teszi fő-hatalmú úrrá² a' nyelvben. De mely Szokást? azt e' a' melyet Horázt és Quintilián mond szokásnak? Nem, hanem azt, mely a' Keleti Nyelvek' Grammatikáinak³ tanulása alatt töltötte gyermeki éveit, 's megígéri az Etymologusznak, hogy emancipatiója után is ennek vesszeje alatt marad, 's az Írókat, 's ezek közt leginkább a' Poetákat, kik semmi törvényt nem ismernek, erőszakoskodnak, dúlnak (néha, fúlnak is – W), a' Haza' minden tartományaiból és még a' Külföldről 's a' régi két nagy nemzet' kincseiből is zsákmányt gyűjtenek, kipusztítja, kiírtja.

Az úgy nevezett Nyelvrontók is a' Szokást teszik egyik Úrrá a' Nyelvben (*grammaticae loqui non est semper latine loqui*, ezt mondja Gellius); de nem azt a' Szokást, a' melyet Dr. B. Úr tisztel – a' *Károli Gáspár* és *Szentzi Molnár Albert* által canonizáltatott – hanem a' melyet Horázt nevez annak, és Quintilián (*Consuetudinem vocabo consensum Eruditorum*) – és a' melyet minden régi és új, Literatúrával bíró nemzet tisztele; – azt a' Szokást, a' melyet rész szerént az idő, rész szerént a' jó Írók hoznak-bé.^{*****}

Dr. B. Úr és azok a' kik felekezetén vannak, Horáznak szavait a' szerént hordják-fel a' Nyelvújítók ellen, hogy REC. ki nem fejtheti magát azon gyanúból, hogy a' helyet nem magából Horázból, hanem csak valamely citatumból kapták-fel. Ha ezt gondolni a' tudós férjfiak felől megbántás: nem megbántás e azt tenni-fel, hogy magából vették Horázból, de Horáztot nem értették? Valóban illő elejét venni, hogy Horáztal többé ollyat ne mondassanak, a' mit ő mondani pirúlt volna, 's ne bitangolják tovább szavait. A' hely az Epistolák' II. Könyv. III. Darabjában, v. 47–72 áll, 's imhol vagyon lefordítva:⁴

¹ társainkal [Emendálva.]

****) Ha 100 iskola között csak egyben tanítottak valaha, tanítatnak most, – ezt a' legkülönösebb esetek közzé lehet számlálni. Ha a' deák nyelvre elvesztegetett 9–10 esztendő alatt, csak egy esztendőben tanítottak volna valahol olly' gonddal mint a' deák nyelv; – már sokat nyert volna az a' Palladium, mely még ma a' Magyar' sikamló újjai között, de nem a' markában vagyon, – melyet a' Magyar, a' deák nyelv' 's a' deák nyelvek' kegyetlen lábaikkal tapodtatni még ma is szunyókáló szemmel néz. – Egyéb-eránt, a' tudós REC. által említett különböző tájak' magyar beszédének és írásának kútfeje, rövid szóval – Patak és Debreczen: – a' hol, a' tudósok' és pallérozottabbak' magyarsága között a' két vidéken nem nagyobb a' különbség, mint a' mennyit az Einlösung- és Anticipation-Schein között tapasztalunk.

W.

² úrra [Emendálva.]

³ Grammatikáinak [Emendálva.]

*****) Lásd Wielandot Adelung ellen. Supplement. VI. Band, mely magyarban nem sokára megjelen.

⁴ : – [Emendálva.]

„Szólásod ékes lészen, ha ravasz fortéllyal annak a’ mi nem új, új színt fogsz adni tudni. Ha holmi, a’ mire nintsen készen szó, új festéket és színt (szót) kíván, mondjad bízvást a’ mit a’ tanúlatlan ember, ki az élet’ durvább gondjai között tölté napjait ’s azokban megöregedett, soha nem halla, tsak tartózkodva bánj. Kedvet fognak találni nálunk azon szavaid is, mellyeket hozzánk a’ görögöből hozandasz által, ’s el fognak hitetni, hogy tulajdon szavainkat halljuk, ha nekik Római hajlítást adsz. Hogyan? nem lesz e Virgilnek szabad és Váriusznak, a’ mit Róma egykor Caeciliusznak és Plautusznak engedett? vétkül fogja e nekem venni a’ haza, hogy új szókat én is tsinálok, holott Cato és Ennius a’ dolgoknak új neveket adtak, ’s Szótárunkat bővítették? Mindég szabad volt, és mindég szabad, marad új jeggyel bélyegezni-meg a’ dolgokat, ’s új szókat csinálni, mint új-czímű, új-alakú pénzt verni. A’ hogyan a’ hanyatló évek változtatják-el az erdők’ lombjaikat, ’s elhúl a’ mi zöldellet: úgy hal-ki a’ szók’ régibb nemzetsége, ’s az új szók’ serdülő ifjakként virítanak. Mi, és mind az a’ mi miénk, a’ haláléi vagyunk. Nézzd ama’ révet! királyi tár ürült-ki ásatására; nézzd ama’ tért! lápa volt: most eke alatt nyög ’s népeket táplál; nézzd ama’ folyamat! elébb a’ holdakat pusztította árjaival: most jobb útba tanult. Így változik-el minden, ’s más meg más lesz mint a’ mi vala. Hogyan kívánod hát, hogy a’ szó’ becse maradjon azon-eggy? Sok szavunk, melly már elhala, ismét eljövend, ’s a’ mi most tiszteltetik, ismét el fog halni, mihelyt úgy akarandja a’ Szokás, melly a’ Nyelvben szabad kéje ’s hatalma szerént uralkodik.”¹

Ha Horátz képzelhette volna hogy valaha lesz olly Nyelvtudós, a’ ki kérdésbe veszi, ha Írónak szabad e szót szépíteni, lágyítani, a’ hol helye vagyon, darabosabbá tenni, kurtítani, hosszítani, forrasztani, származtatni, teremteni: úgy az utolsó sorokban, e’ szók’ utána: „*ismét eljövend*” – ezt is mondotta volna: *Sokakat mi Írók, nevezetesen mi Poeták, *****)* hozunk-be a’ Nyelvbe, ’s azok így folyamatba jőnek. De hogyan képzelhette volna ő ezt? kivált’ minkeutánna Caeciliuszt és Plautuszt, ’s Cátót és Enniuszt, ’s Virgilt és Váriuszt, ’s ön-magát, Szógyártóknak vallá.

REC. látja, hogy némelly Olvasónak még ez sem eléggé világos, ’s magyarázatokra fog ereszkedni, az olly helyeknél, a’ mellyek eránt kétség támadhatna.

Dabitur licentia, sumta prudenter. – Ez az a’ min a’ két fél egymással megegyezni nem tud; mert hogy sokra van szükségünk, azt a’ Nem-merők is megvallják. Szabad új szót, új constructiót csinálni, az idegen szólást behozni, de tartózkodva, de ne sokat (valamennyi szükséges – W). De mi tehát a’ sok, mi a’ kevés, mi az elég? Látánk Prof. Sípos Úr mit tarta soknak; ’s Dr. B. Úr, ki a’ Molnár Borbála’ Verseit olly szépeknek nézi, hogy azoknak érthetése miatt az idegenek nem sajnálhatják azt a’ fáradságot, a’ mellybe Nyelvünk’ megtanulása kerülni fogna (Über die Aehnlichk. d. hung. Spr. mit d. morgenländ. lap 203). Daykának és Berzsényinek Nyelvét bizonyosan soknak fogja tekinteni. REC. Literatúránknak ’s Poezisünknak nem ismeri szebb darabját mint Superint. Kis Úrnak e’ négy sora:

Mi szép letenni (a’) kormányt,

A’ Sors HA üldözött!

Feledni melly veszély hányt

(a’) Szelek ’s (a’) habok között.

De ez a’ gyönyörű négy sor sokak előtt soknak tetszik. Általában itt az inkább a’ kérdés ki olvas, mint az, hogy mit olvas.

Et nova, fictaque nuper habebunt verba fidem, si graeco fonte cadent, parce detorta. – A’ Látzium’ nyelve az ő nyelvével nem idegen, sőt épen rokon görög nyelv’ szavait más végezetekkel vette-fel; az *oç*, az *η*, az *ov*, Rómában *usz*, *a*, *um*-nak mondatott. Ha így, úgy mondják a’ Szokás’ tisztelőji, mire való nálunk a’ deák s-be kimenő szókat, mellyeket eddig vastag s-sel (sch) ejtettünk, sz-nek hangjával ejtegetni? mi szükség a’ *ch* és *th* hangjait,

¹ ”.

*****) Még nevezetesebben – mi *Nem-Poeták* – a’ kiknek különböző dolgokkal és sarkalatos Tudományokkal van – *új foglalatosságunk*, vagyis, anyai nyelven.

mellyeket a' magyar ajak úgy nem ismer, mint a' Római nem ismert, *k* és *t* hangjaival nem mondani, mint Eleink, sőt mi is, mondtuk? – A' kérdésben benn vagyon a' felelet. Róma azért hogy nyelvében nem volna *χ*, *θ*, *υ*, *ζ*, *ph*, *αι* és *οι*, nem mondá *Káron*-nak a' Charont, nem *Tetisz*-nek a' Thetiszt, nem *Szefirusz*-nak a' Zefüaszt, nem *Egiptusz*-nak és *Edipusz*-nak az Aegiptuszt és Oedipuszt. 'S azért hogy a' vox nálunk voksch, a' Sors (szorsz) nálunk schorsch leve: azt akarjuk e hogy a' Senior, Assessor, Examen, Exegesis ismét Schénior, Ascheschor, Egzsámen, Egzsegézs is legyen, mint Erdélynek némelly Tudósainál még ma is? 'S ha a' Stephanus, Augustinus, Originale, Moralis, versus, modus itt IstváN, ÁgostoN, OrigináL, MoraL, verS, móD levének, miért ne csonkázzuk-meg a' mit lehet? *****) – Késő! ezt felelik, 's igazok vagyon: *****) csaknem késő már. De a' gondosabb, 's a' szépet érző, a' szépet kereső Írónak merni kell; lássa az idő, reá üti e a' pecsétjét. Vannak példáink, mellyek azt mutatják, hogy az ílyet szabad reménylenünk.

'S a' mit Horátz itt tanít, ugyanazt tanítja Quintilián is már feljebb előhozott szavaiban. – A' mi Szokásba megyen, annak kezdődni kell, 's nem értjük, miért lehetne jobb a' mi a' seregben veszi eredetét, és ott csak vaktában támad, mint a' mit az Író, 's okok után, kezd, bár az ő okait minden nem érti.

Recenzióink már is sokra terjedett; illő hogy véget érjünk. Engedje Prof. Sípos Úr, 's érdemes társa, hogy egy kérdést tegyünk, és gondolkodásunkat előadhassuk:

„Miben áll az Író tiszte? abban e hogy vakon kövesse a' Szokást, 's attól elállani, bár hibást és vétkest parantsol is, ne mérészeljen? vagy abban inkább, hogy a' nyelvet a' maga ideáljához hasonlóbba (bővebbé, tisztábbá, hathatósabbá, szebb-zengésűvé) tegye? – Mit kell óhajtunk? azt e, hogy nyelvünk az maradjon a' mi volt? vagy azt hogy az gondolatainknak 's érzéseinknek kinyomásokra 's szép mestermívek írására alkalmasabbá váljon?”

Felelet. A' Való, mint mindég, itt is szeretett helyén, középben fog állani. Sem a' Szokás' imádóji, nem kívánják – azokat kivéven, a' kiknek fül és nem ész a' vezérek, 's a' példát és nem az értelem sugallatit, akarják követni – hogy a' nyelv a' tökéletesedhetés' útján feljebb ne hágjon; sem az Újítók nem – azokat kivéven, a' kik iconoclastai dühvel mindent felakarnának forgatni a' mi tiszteletre talán hibásan jutott – hogy nyelvünkben egészen más Nyelvet tsináljanak. Hogy a' mi a' Nyelvben meg nincs, nem mivel meg van más Nyelvben, hanem mivel arra nekünk is szükségünk vagyon, 's talán halaszthatatlan szükségünk, annak megszereztesék; hogy a' mi abban homályos és kétes-értelmű, világossá 's kétségtelen értelművé tétessék; hogy a' mi szennyet azon miveletlenség vagy tévedés ejtettek, arról elhárítsák; hogy a' mi abban kedvetlen-hangzású, kedves-hangzásúvá váljon; és mind ezek olly mértékben, hogy a' szükségén felül még gyönyörűsége-re-valóval is bírjunk, és a' hol helye vagyon, a' bujálkodhatóság – egyéberánt valami a' Nyelvben kár nélkül megmaradhat, illetés nélkül megtartassék, 's szépségei, mellyek épen az által, hogy azok neki tulajdon és másokkal nem közös szépségei, még betesebbek, idegen szépségek által neveltessenek, 's Literatúránk nemzeti bélyegét és szint bírjon ugyan, de még is olyat hogy Poetáinknak 's Prosaistáinknak remekmíveik a' Szépnek örök példányaihoz, a' régibb és újabb nemzetek' Írójainak Munkájikhoz, mint ezeknek egykor testvérjeik, még most vagy leányaik vagy tanítványaik hasonlíthassanak – ez az a' mit a' szónak nem Stylisticai hanem Lexiconi, nem gyűlöletes hanem tiszteletes értelmében vett Neologuszok elérni törekednek.

Kazinczy Ferencz.

*****) Ez' utólsókban *igasságot*; az Sz-ben *igaz*- és *igaztalanságot*, azaz *bizonytalanságot* ítélt vélekedve, a' tudós REC. részére –

W.

*****) Soha nem késő, a' mi az *akarattól* függ: jó vagy rossz, – e' nints kérdésben.

W.

109. Fia vagy fija?

Hasznos Multságok, 1817. II. félesztendő 35. szám, 275–277.

Tek. Kazinczy Úr Észrevételei.

Kérdésbe vétetett (Hasznos Mul. Más. Féleszt.¹ 28-dik szám alatt) *fia* van e' jól mondva, 's írva, vagy fija? 's a' kérdő az elsőbbit vette jónak, még pedig úgy, hogy a' *fiját* kárhoztatta is. Úgy látszik, a' dolog ellenkezőképen vagyon. Visgáljuk meg, mit kíván a' *szokás*, a' *szebb hang*, a' *nyelv törvénye*.

1) Kétes esetekben látnunk kell: mi vétetik jónak a' hasonló esetekben. Nem mondjuk *mie*, *valamie*, *holmie*, *semmie*; nem *búa*, *kocsia*, *kapua*, *földie*; nem *elee*, nem *Pálffia*, nem *Dezsőffie* nem *Faludia*, nem *Bessenyeie*, hanem mind ezeket j-vel. Az eggy eléggé isméretes szidalom phrásisában *beste kura* (vagy kara) *fia* maradott ki a' j, nyilván, mivel az indúlatjai által elkapott érzés, hogy magát becsülőhöz nem illik alacsony szót pengetni ajakin, 's az ilyen inkább akara roszszúl szólani mint oktalanúl, 's örült, hogy a' roszszúl szólás elismérhetetlenné tette a' mosdatlan szót.

2). Az itt említettek helyébe a' Grammaticus a' Suffixumos infinitivet *ennie* 's a' t. hozza fel, de úgy tetszik, nem szinte alkalmasosan; mert bár ez a' ragaszték is tagadhatatlanul az ő névmásból ered, mint a' ja és je a' nevekben: ez *ígei* ragaszték, az *névi*; 's minekutána látjuk, hogy a' j az igékben is mindenhol megjelen, csak ez egy esetben nem: azt kell állítanunk, hogy nem ez szabás; hanem hogy ez kivétel a' közönséges szabás alól.

3). A' *szebb hangzás* ugyan ezt kívánja, mert két magánhangzó egymás mellett hézagot ejt, azt pedig, valahol a' törvény szorosán nem kíván egyebet, kerülni fogja minden, a' kinek hallása vagyon.

4) Így parancsolja ezt a' *nyelv törvénye* is. Fenn van még, noha ritkán fordul elő a' beszédben, a' *fiúja*. Ki *fija* ez? *cujus est filius?* *ki fiúja* ez? *cujus est puer?* Igen helyesen hozza-fel a' Grammaticus a' hiú szót, mellyből hiúja leve, és a' mellyből az ú épen úgy hulla-ki, talán mivel a' Synizesis eggyik nemével, a' hiatuson segíteni akara a' nyelv, 's itt csak azt a' meg tévedést kell kimutatnunk, hogy híjom, hijod, és híja igen jól vagyon mondva, épen úgy a' hogy az *alja* suffixumos szóból leve *aljam*, *aljad*, és *alj*, 's innen aljasodni, elaljasodás, nem *alasodni*: amonnan *hijányos*, és így *hijány* is.

5) Úgy látszik, a' mi Grammaticusunk magyar szónak veszi a' fi-t. Illyet² Lexiconunk, öszve forrasztás nélkül nem ismér. Eggy fi jött velem szembe, két fi-é ez a' falu, három finak jutott osztályba, eggy fit megfogadtam; te fi, magadra vigyázz; e' fitől el vették a' lovát, 's így a' többes számnak minden esetiben, nem magyarul van mondva.

¹ Feleszt. [Emendálva.]

² illyet [Emendálva.]

1818

110. A' magyar nyelv' szép elsőse

Tudományos Gyűjtemény, 1818. II. kötet, 131–132.

A' Magyar Nyelv' szép elsőse, *kevés szóval sokat mondhatni*; – felvilágosítva egy Napkeleti Gnóma által.

A' *Sammler* nevet viselő Német Folyó-Írás (1817. Szám 55.) egy arábsz Gnómát közöl német fordításban:

Sohn! du weintest am Tag' der Geburt: es lachten die Freunde;
Tracht', dass am Todestag', während sie weinen, du lachst.

Ez úgy áll két sorból, mint az arábsz Originál, úgy húsz szóból, mint amaz; 's az említett Munkának Redactora Európának minden Nemzeteit bajvivásra hívja ki, hogy merjék ezt, ugyan annyi sorban, ugyan annyi szóval, ha magokhoz bíznak.

Gróf Dezsőffy József első vala, a' ki megvitt a' Német fordítóval, 's azt meggyőzte, hét szóval élven kevesebbel mint ez. Örvendve láttam e' tisztelt, csudált és szeretett barátomnak szerencsén, kit tudományai, lelke 's szíve miatt minden Jó szeret, 's példája engem is merésre buzdíta. Mutatám a' próbákat Pataki Prof. Vályi Nagy Ferencz Urnak, az Iliász' Fordítójának, 's ez a' vendégem kevésbb idő alatt mint egy óra, kész vala egy Magyar, egy Deák és egy Görög fordításaival, szobámban, szemem előtt. Íme a' próbák:

1.

sor 2., szó 13.

Sírtál hogy születél, nevetének rendre barátid:
Élj, hogy holtodkor sirjanak, és te ne vess.

2.

sor 2. szó 11.

Sírtál, midőn lettél: azok nevettenek;
Élj, hogy vígan halhass: ők keseregjenek.

3.

sor 2. szó 6.

Sirva lettél: vígadtanak;
Halj-meg vígan: búsúljanak.

4.

sor 2. szó 14.

Hogy születél, sírál: Nézőid örültenek; úgy élj,
Hogy holtodkor azok sirjanak, és te örülj.

5.

sor 2. szó 13.

Flevisti natus, plauset tibi turba propinqua:
Sic vive, ut moriens plauseris, illa flect.

6.

sor 2. szó 14.

Ὡς ἐφυης, κλαυσας, γνωτοί τε βίοντι γελασσαν.
Ζῆθ', ἵνα κλαυσωσιν θνησιν, ἀτὰρ συ γέλας.

Az első Distichon a' Gróf Dezsőffyé; – a' 2. és 3. enyém; – a' 4. 5. 6. a' Prof. Vályi Nagy Uré.

Kazinczy Ferencz.

111. Gyöngyössi János nekrológja
Tudományos Gyűjtemény, 1818. IV. kötet, 140.

Tordai Reform. Prédikátor Gyöngyösi János Ur, Leoninista Verselőink' Vezére, megholt ez idén Martz. 15-dikén, ugyan ott. Született Krasznán, hol atyja Prédikátor volt, 1741. Novemb. 4-dikén. Verseinek már kijött két Kötetei mellé egy harmadik fog adatni, mellyben már rímetlen metricus Versei is lesznek.

Kazinczy Ferencz.

112. Sáros-Patak Történetei
Tudományos Gyűjtemény, 1818. V. kötet, 3–10.

Sáros-Patak hajdan Szabad-Királyi, sokszor Királynéi, most Mező-városnak Történetei

Távolabb-lakó Olvasóinknak kedvéért, kik Zemplény Vármegyét nem látták, szükség lesz előbb a' tájat festenünk.

Sáros Nagy Patak, vagy a' mint Zemplényben nevezni inkább szeretik, *Patak*, minden epithetum nélkül, mert más Patak nevű hely itt nincsen, Sátor-Alja-Újhelytől, hol a' Vármegye Gyűléseit tartja, dél felé egy mély földnyire; Tokajtól pedig éjszak felé háromnyira, a' Bodrognak jobb szélén magasan fekszik, 's a' boráról híres Hegyaljának, Tokajjal és a' már említett Újhellyel együtt, leg szebb helye. Túl a' Bodrogon, melly csaknem félannyi szélességű mint a' Tisza, kelet felé *Kis-Patak* fekszik, sokkal alantabban mint Patak maga; 's a' Várost és ezt a' kisded falut egy fa híd tartja közösülésben. Nyugot felé szép szántó-földek, mosolygó szőlők 's erdős hegyek gyönyörködtetik a' szemet; szép szántó-földek nyúlnak-el Újhely felé is, 's erre még bővebben mint nyugot és dél felé, reggelnek pedig pusztá kaszálók minden helység nélkül, de sok órányira. A' kinézés csak erre szabad: éjszak, nyugot és dél felé az Újhelyi, Hotykai és Pataki 's a' Tokaji szép hegyeket látja. Ege tiszta és egészséges. Az országút a' Városon megyen keresztül. A' Város' déli végében áll a' régi kerített Város és a' legutóbb Rákóczyak',¹ most Herczeg Brezenheim' Vára; a' Reform. Collégium az éjszaki végen áll, a' Reform. Templom pedig közepében a' Városnak. Pataknak lakosai nem gazdagok, de látni épületeiken hogy az itt tanuló ifjúság közöttök sok pénzt hágy. Patak felett Ardó,² Patak alatt Petrahó faluk igen közel fekszenek, 's elrejtve egy völgyben nyugoti éjszak felé Tranczonfalva és Hotyka helységek.

Bélának nevetlen Jegyzője Patakról már a' 904-dik esztendőre emlékezik. „Árpád, úgy mond a' XV. Fejezetben, kiküldé hőseit, 's midőn ezek lovaikkal keresztül-úsztaták a' Bodrogot,

¹ Rákóczyak' [Emendálva.]

² felett-Ardó [Emendálva.]

Zemléný és Szőlöske¹ táján, 's már a' Sátorholm (most Sátor-Alja-Újhely) alatt elsiető patakon is általmennének, kevésbe mult hogy Rettel a' kised de mocsáros patakba (az Újhelyi Némahegy és Ardó közt fekvő réten) belé nem fúla. Társai dévajkodva a' patakot *Rettel-patakának* nevezék-el, 's Árpád a' földet Rettelnek ajándékozá Sátorholm olta a' Tulsuva (ma Tolcsva, patak és Mező Város) vizéig. I. András² Király azt elcserélé a' Rettelektől két okokra nézve, először, mert vadászatokra alkalmas volt; másodsor, mert hitvese, a' Ruthénusok' Fejedelmének leánya, szeretett itt lakni, közel lévén így honjához." – Történt a' csere 1047. körül, 's hihető hogy a' Királyné Agmunda, azt jegyben bírta, 's így a' hely Királynéi (Reginális) Város volt.

1207. II. András Királynak hitvese lakott itten, mert az ő leányok Szent Erzsébet Sáros-Patakon született. Ezt bizonyítja Pelbartus de Themesvár, Franciscánus Barát 's Hunyadi Mátyásnak uralkodása alatt nevezetes Predikáló, Biga Salutis nevű Munkájában (Hagenau, 1497. Serm. CVIII) – „Elyzabeth, Andree regis hungaria filia, dum nata fuisset in oppido Soros-pathach, et in deliciis nutrita, omnia puerilia contempsit.”

1221. II. András Patakon alkotá az Első Remete Szent Pál' Szerzeteseinek Thurunyi (Toronyai) Klastromjokat, melly később Újhelybe vitetett által. (Ez a' szerzet II. József alatt eltöröltetett, 's nagy Klastromjokban most a' Kegyes Atyák tanítják az ifjuságot).

1247. IV. Béla itt múltatott, 's innen íra IV. Incze Pápához³. Datum in Potoka, III. Idus Decembr. Pray Hist. Reg. Hung. I. 256.

1254. a' Dominicánusok' szerzete itt nevezetes Gyűlést tarta a' Szent-Vincze (ma, megrontva, Szemincze) dombján – dél és nyugot felé fél-óránnyira a' Várostól, túl a' Petrahóra lesiető patakon; a' hely ma szőlővel van beültetve. Wagner, annal. Scepus. I. 406. – Megégett a' Klastrom a' Szerzet' Leveles-Tárjával, Robert Károly alatt 1322.

1262. V. István, IV. Béla⁴ fija, Magyar-országnak ifjabb Királya, Patakon lakott, 's a' régi várat, mivel még egészen kész nem volt, felépíttette, 's az Ubul maradékának, Mihály Comesnek ajándékozta. (Ez az Ubul törzsöke a' Szabolcsban élő Kállay nevezetes háznak.)⁵ – Bélának a' fiával és Király-társával baja volt, 's ennek hitvesét és gyermekeit de castro Patak erővel vitette-el. Práy, I. pag. IX.

1330. Patak olly tekintetben vala már, hogy az egész Megye, vagy legalább annak alsóbb fele, Patak-Vármegyének neveztetett. Joan. Thuróczi in Vita Caroli I. Cap. 96. A' felsőbb rész, Zemléný föld-várral bíró Helységről, ekkor Zemléný-Vármegye nevet viselt.

1360 körül Patak I. Lajos által Erzsébet Királynénak adatott haszonvétül, és így, mint már feljebb is vala, ismét Királynéi Város leve. Bybek István Ország Birájának Itélő Levele, Datum Wissegrad sedecimo die Octavarum Festi B. Martini Confess. 1366. Pataknak *Civitas* nevet ad; hogy pedig a' *Civitas* több volt mint az *Oppidum*, látni Zsigmondnak 1405-diki Második Törvénykönyve' Előbeszédéből. – (Azon eggy Város majd Királyi, majd Királynéi volt; Királynéivá vált tudniillik, ha azt a' Királyné házassági jegyben bírta. Így 1359. Szeben és Eperjes, Wagner Diplom-Sáros. p. 467; így 1427. Körmöcz-Bánya 's⁶ társai, Práy Ann. II, 292.)⁷

1391. 's már elébb is, Szent Klárának apácza-Klastromja volt Patakon a' Széldomb nevű halmocsán (Moniales sanctae Clarae ad Sanctam Annam); – Pataknak éjszaki végében Ardó felé, az úgy-nevezett Bába-gödre és a' Bodrog között, 's a' Városnak ez a' szaka most Héczének neveztetik. A'⁸ Klastrom' fundamentom' köveit még ma is ki lehet ismerni. – Volt

¹ szőlöske [Emendálva.]

² I András [Emendálva.]

³ Pápához [Emendálva.]

⁴ Belá [Emendálva.]

⁵ [A központozás emendálva.]

⁶ s' [Emendálva.]

⁷ [A zárójel emendálva.]

⁸ a' [Emendálva.]

egy másik Apácza-Klastromja is, Sanctae Ursulae ad Sanctum Spiritum; ott, a' hol most az Ispotály vagyon, azon úczának keleti irányában, melly éjszakra a' Collégium felett viszen a' Bodrog felé.

Zsigmond Patakot a' szabad Királyi Városok' számába iktatta. Költ a' Diploma Egerben, 1429. Lássad Szirmay notit. Topogr. Comitatus Zemplin. pag. 195. Az Originális elveszett a' Rákóczyaknak Kőrösi György nevű Tisztje által, de mása megvan a' Város' Archívumában. – Azomban épen ez a' Zsigmond

1436. Patakot Pálóczi György Esztergomi Érseknek elzálogosította, kiről a' birtok ennek testvérére Pálóczi Máté Palatinusra ment-által, 's így a' szabad Kir. Város ismét *Oppidumma* vált. Katona, XII. 720.

1440. Pataknak várát a' Husszíták elfoglalják, 's Patakot és az egész tájt sanyargatják. – Ellenek

1458. Rozgonyi Sebestyén méne-ki, 's seregével az azolta (Mátyásról, kinek seregét ez vezette) Királyhegynek nevét viselő hegy alatt meg telepedett, 's Pünkösöd első napján, Ardó és a' Botkő nevű domb mellett, ezeknek Akzamyth és Osztrovai Thalafuz János Vezérjeikkel megverekedett, Akzamythot megölte, Walgathát a' Királyhoz fogva küldötte, a' sereget elszélyesztette. Kaprinai II. 202. A' Husszíták' elverettetése után Patak ismét a' Pálócziak' birtoka volt. – Utolsó csemetéje a' háznak, Pálóczi Antal Zemplény Vármegyei Fő Ispán, 1526. Mohácsnál elesvén,

Ugyan-azon eszt. Pataknak Urává Perényi Péter Erdélyi Vajda, a' Magyar Korona' Örje 's Abauji Fő Ispán, leve. Ez az állhatatlan lelkéről eléggé ismért ember biztossá akará tenni magát az új birtokban, 's azt mind János, mind Ferdinánd Királyainktól adatá-meg magának. A' Várat és az akkori Várost igen széles és mély árkokkal és kőfalakkal erősítette-meg, 's e' végre Kassa Városától kívánt, 1534. Febr. 24. Újhelyből írt Levele által, Kőmiveseket. Kaprinai II, 206. A' nagy munkának hét eszt. alatt készen kelle lenni, mert még ma is olvastatik e' felül-írás a' régi Városnak azon kapuján, melly a' Bodrog felé vezet:

MXXXXI. APRILLIS XVI.

A' czímer' elmállott kövén a' kapu felett már csak két szárnyat ismerhetni-ki.¹ Ez olly nagy tekintetű 's tehetségű ember volt, hogy hatszáz katonát, 's ollykor többet is tarta.

1536. János Király és Ferdinand Patakon kötötték-meg a' békét.

1543. Patak Gyűléses-helyévé leve Zemplény Vármegyének, 's e' végre itt Vármegye-háza építetik.

Perényi Péter elfogattatott, Bécs-Újhelyben raboskodott, 's 1548. Bécsbe vitetett-által, hol életének 47-dik eszt. megholt. 1567. Június 28-dikán elhala fíja is Gábor, és benne familiájának ez az ága, 's özvegye Patakot kénytelen vala által eresztetni II. Maximiliánnak.

1576. Báro Ruszkai Dobó Ferencz, egyik rokona a' Perényi² háznak, Patakot százezer forinton megvette a' Kamarától, megholt 1602. maradék nélkül, de birtokát testvére' leányának Perényi Sofiának hagyá.

1609–14. Patak Serkei Lórántffy Mihálynak, a' Ruszkai Dobó Anna' unokájának, 's sok Urodalmak birtokosának, kezére ment-által. Ennek két leánya volt, Susána, 1616. oltá Felső-Vadászi Rákóczy Első Györgyné, ki feleségének ezen birtokaira III. Ferdinándtól 1647. megerősítő Levelet kapott tulajdon személyére nézve is, – és Mária, Rákóczy Zsigmondné, ki férjével együtt minden magzat nélkül hala-meg; 's így a' temérdek birtok magára Györgyre szállott.

Eddig a' vár két egyenes lineából állott, mellynek szegletéből az úgy nevezett *Veres-Torony* méne-ki a' Bodrog felé. Ez egy temérdek nagyságú és magasságú épület, 's régolta fedél nélkül áll, 's vakolatlanúl. Tetején egykor négy vártaházat lehetett látni, de a' mellyek közzül ma már csak három áll. Első András Királyunk' hitvese, 's a' később Urai Pataknak e' három

¹ [A központosítás emendálva.]

² Prényi [Emendálva.]

egymáshoz ragasztott épületekben laktak. De 1643. Lórántffy Susána, Rákóczy Györgyné, a' két egyenes sort egy görbén-menő új sorral foglalta együve. Felülírása ez volt: SVSANNA LÓRÁNTFFI. D. D. PRINC. TRANS. ET PART. R. HVNG. DNA. 1643. – Megholt a' nagylelkű Asszony 1660. Sz. György innepe körül. Tetemei ezüst koporsóban, 's Királyi öltözetben tétettek-be a' Templomba, melly a' régi Királyi Város' éjszaki kerítésén és árka' falán emelkedik.

Fija, II. György Fejedelelem, ugyan-azon eszt. Jún. 6-d. Váradon meghalván, ennek özvegye Bátori Sófia, (Somlyai Bátori Andrásnak leánya, és a' Királyt, Erdélyi Fejedelmeket és Cardinálist szült Bátori-háznak utolsó csemetéje), ki e' fényes házasság miatt a' Római Hitről a' Reformátára tért vala által, most elhagyta azt, 's ősi vallását vette-fel, fijával, a' tituláris Erdélyi Első Ferencz Fejedelemmel. 'S ezek ketten 1660 oltá Patakot 1676-ig bírták.

Rákóczy II. Ferencz, fija az Elsőnek és Zrínyi Ilonának, a' hazát 1711. elhagyván, jószágai elfoglaltattak, 's Patak még I. Józsefnek uralkodása alatt Herczeg Trautsohn János Leopold Dónát Udvari Fő-Mesterre ment-által, kinek már nagytyja 1609. Magyarra vala téve. VI. Károly megerősíté ötet ezen birtokában 200,000 forintokért, 's a' Beiktatás 1721. ment véghez. Megholt ez a' Herczeg 1724., 's utána Pataknak Urává fija János leve. Ez Pataknak határán két falut ültete, 's megtöltötte svábokkal: Károlyfalvát és Trautsohnfalvát. – Kiholt a' Trautsohn ház 1776., 's a' birtok a' Kamaráé leve.

1786. Pataknak déli végében a' Német-Országból beszivárgott Svábok' számára II. József itt is egy egész úczát építtetett, 's a' gyűlevész népet zsindellyel-fedett házakkal, egy egy pár ökörrrel 's mindennemű házi és gazdasági eszközökkel, mint sok más Kamarai jószágokban, itt is megajándékozta. A' hálátalanok, kiknek hazájok sem vala szent, elszökdöstek, elprédálván mindent a' mit pénzzé tehettek.

1808. Július 5-dikén Herczeg Brezenheim Károly Auguszt, természeti fija Károly Tódor Bavariai 's Palatinátusi Választó Fejedelemmel, a' Sz. Hubert' Rendjének Nagy-Keresztese, a' Máltainak pedig Priorja, Cs. K. Kamarás és Generál-Major (szül. 1769.) Lindau várát a' Constanzi kis tenger mellett, 's egyéb Herczegi jószágait az uralkodó Háznak csereképen által-eresztvén, a' Pataki és Regéczi Urodalmak' birtokába beiktattatott Patakon. A' Herczeg a' Kir. Adománylevélben familiai nevének praedicátumául a' Regéczi nevezetet adatá-meg magának, hogy Magyarra-létele ez is bizonyítsa. Mind két nemű gyermekei megtanultak magyarul, 's két leányai Gr. Almásy Lajos és Gr. Somogyi Urakhoz adattak. A' Herczeg még nem költözött le Patakra, mert a' Lórántffy Susána által épített sor nem készült-el úgy, hogy új Urát elfogadhasa, de már is sok igazításokat 's szobájinak újabb felosztásait kapta. – A' később időkre nézve szükség lesz feljegyeznünk, hogy a' várba bevívó kőhíd most nem kevés ölnyivel lejjebb van Tokaj felé által-vive, mint a' hol az a' másik állott, mellynek oldalfalába a' Bezerédi Imre' fejetlen veres-márvány szobra vala becsinálva, ki itt 1708. Decemb. 18-d. hóhér-pallos által vesze-el, minthogy a' Rákóczyak' fellázadt felekezetéhez magát csatoltatni semmi okoknál fogva nem engedte.

A' régi kerített Város most elrongyollott házakból áll, és ha mi dísze Pataknak még van, azt a' hajdani Külvárosban kell keresni. Elnézvén a' kerítés' és bástyák' romjaikat, mellyek I. Leopoldnak és I. Józsefnek parancsolatjaikra hányattatának széllyel, a' bús Szemlélő elmondhatja Nunc seges est, ubi Troja fuit.

– G. H. J. –

113. A' Sáros-Pataki Reform. Collégiumnak Historiai 's Statisticai Ismérete Tudományos Gyűjtemény, 1818. V. kötet, 11–29.

A' Sáros-Pataki Reform. Collégiumnak Historiai
's Statisticai Ismérete.

Száz esztendővel Luther előtt Huss János és Prágai Hieronymus el kezdék hirdetni az új tudományt, mellyért mind a' kettő elevenen égettetett meg, 's azon részeiben a' hazának, a' hol a' tót nyelv uralkodott, és a' mellyet előnte a' Ziskai had' árja, sokan követék a' Cseh Mestereket, de a' tanítás erős gyökereket nem verhet. Végre 1517¹. a' Wittenbergi Augustiniánus Barát kiszegze a' maga théziseit 's hozzá foga nem meggátolt hanem csak ingerlett térítéseihöz, 's hogy ötlet meglássák, hogy leczkéjit vehessék, közzülünk is sokan menének-ki. Első vala Gálszécsi István Zemplény Vármegyei Nemes, második Czirjék Márton, később Lőcsei Predikátor, 's későbbben Siklósi Mihály, Dévai Bíró Mátyás áldozó-Pap, Batizi András, Derecskei Demeter, és mások nagy számban. Ezek közt igyekezeteikben legszerencsésebb vala Dévai Bíró Mátyás, mert ez megkedveltetvén Újhelynek (Zemplényben) nagy tehetségű 's tekintetű Földes-Urával, Bélteki Drágffy Gáspárral, az új Tudományt, 's Siklósi, Batizi és Derecskei társaitól segélve, az egész Újhelyt megnyeré a' maga felekezetének, 's Drágffinak kedvezései mellett a' Catholicusoknak Templomát, Iskoláját, Parochiáját magáévá tette. Így történt, hogy az egész hazában Újhely vala az az első hely, hol a' Luther' tudománya, melly más helyeken csak magányos polgárok' házaiknál tanítatott, díszes és számos Ecclesiával² 's Vallásának, úgy szólván, nyilván gyakorlásával dicsekedheték.

Patak, egy mélyföldnyire Újhelyhez, nem sokára maradt-meg a' nélkül, hogy az új tűz oda is által nem ment volna. A' Franciscánus Szerzet' Gvárdiánja Kopácsi István, 's egygyik társa Sztárai (vagy Sztári) Mihály megkedvellék az új tanítást, 's a' Gvardián volt az első, a' ki a' szerzetes ruhát levetette, 's Bánóczi Istvánnak özvegyét magához esketteté. A' hely' új ura Perényi Péter, Imrének, a' Palatinusnak, fija, egykor Erdélynek Vajdája, most Koronaőr és Abauji Fő-Ispán, követte példájokat, 's Ferencz, György és Gábor fijaival, 's egész házával a' Római Hittől elszakadt. Fundamentomból építé új templomot felekezetének, 's a' Franciscánusok^{*)} Klastromát ezeknek Iskolául általadta.

1549. Perényi³ Gábor, Péternek fija, az említett Kopácsi Istvánt, ki most Nagy-Bányai Predikátor vala, vissza hívá, hogy az Iskolát, hol eddig csak az alsóbb tudományok tanítatának, emelné-fel Collégiumi méltóságra. Így ebben

1550. Theologia, Philosophia, Zsidó és Görög Nyelvek is tanítatának. Boldogítva a' hatalmas Földes Úr által a' Collégium még e' Század' lefolyta előtt olly virágzó állapotra lépett, hogy ebből még a' Tuladunai Ecclesiákba is vitetének Iskola-Mesterek.

Perényi⁴ Gábornak 1567. történt halála által a' bírtok a' Kamarára szállott, de az Iskola II. Maximilián Császársban kegyes jóltevőt talált. Ekkor már két Professor oktatta az ifjúságot, az egygyik Rector, a' másik Lector név alatt.

1576. Patak Ruszkai Dobó Ferencznek adatott, 's ez hasonlóul pártfogása alá vette az Iskolát. Nevezetesen ő építette azt a' kelet felé fekvő éjszaki sort, melly Fazekas-sornak neveztetik, és még most is fenn-áll, 's bizonyítja azon időnek izetlenségét. Ez a' nem egyedül felekezetének, hanem nemzetének is javára élt ember az Iskola' jövedelmeit szaporította, testamentomában arról megemlékezett, 's számos ifjakat küldé ki a' Külföldre.

¹ 1516 [Emendálva.]

² Ecclesiával [Emendálva.]

^{*)} Némelyek ezt a' Klastromot nem a' Franciscánusokénak, hanem az Augustiniánusokénak mondják. Így Bonbardius is, Topographia Magni Regni Hung. lap. 479. „En rem ipsis Inclytae Provinciae (az az Zemplény Vgy.) verbis, Calviniani suum exercitum cum Schola in acceptis referunt Gabrieli Perényio, Petri filio. Is enim vetus Augustinianorum Monasterium in Scholas novitiae religionis convertit, ac Priorem, factum apostatam, primum Lyceo dedit Rectorem.” [a záró idézőjelet pótoltuk] – De Patakon Augustiniánusok nem voltak: igen Franciscánusok, Jesuiták, Trinitáriusok, 's egykor távol a' Várostól Dominicanusok; 's így a' mit Bonbard mond, megtévedés. Szirmay Topogr. Com. Zempl. p. 209.

³ Prényi [Emendálva.]

⁴ Prényi [Emendálva.]

1608. Lórántffy Mihály, halála után pedig leánya, Susána, 's veje Első Rákóczy György Erdélyi Fejedelem, az Iskola' virágzását annyira vitték, hogy ezen időben egy Protestáns Iskola sem vala a' hazában, melly ehhez hasonlítani érdemlett volna. Rákóczy György 1621. a' Collégium' régi törvényeit, mellyek az Iskolai rendtartásokra nézve a' Heidelbergi Académia' Törvényeinek példánya után készültek, rendbe szedte, újakkal szaporította, megerősítette, a' tanulás' módjának 1629. új rendet szabott, 's a' pestis által kiürült Iskolát (esztendő alatt mind a' három Professorai 's igen sok Tanulók kiholtak) felélesztette. Erdélyi Fejedelemmé tétetvén 1630. azon volt egész igyekezettel, hogy azzá tehesse Patakot Magyar-Országnak, a' mi Erdélynek Enyed; új jövedelmeket rendele ennek, új épületeket állított, 's hol három, hol négy Professort nagy részént maga költségén tartott.

Özvegye, oda hagyván ifjabb fiával Zsigmonddal Erdélyt, hátra lévő napjainak minden örömét ezen Iskola' boldogításában kereste, 's soha még az inkább nem virágzott, mint ekkor. Coménus Ámos Jánost 1650., hogy a' tanítás' rendét jobb lábra állíthassa, ide szólítá a' Külföldről, azután Typographiával ajándékozá-meg az Iskolát, hogy a' Kézi-Könyvek és a' Deákok által készített Dissertációk kinyomtatthassanak; Világi Curátort rendelt (az első Klobusiczky András leve az 1652.), a' Professorok' számát ötre, hatra szaporította; az alsóbb osztályok' tanítóinak fizetést rendelt; a' Collégium' birtokait szaporította; a' Bibliothécát mind pénzzel, mind (himlőben 1620. elholt) Zsigmond fijának számos és becses könyveivel gazdagította.

Lorántffy Susána azon esztendőben (1660. April.) halván-meg, a' mellyben szerencsétlen fija, a' II. György Erdélyi Fejedelem Gyalunál kapott sebeiben Váradon (Jún. 6 d.) kimúlt, 's ennek özvegye Bátori Sófia a' Protestáns Vallást elhagyván, oda leve az Iskolának virágzása. Már 1671. Octóberben a' Professorok és az ifjúság széllyel-verettetének, 's az Iskolának minden jövedelmei elfoglaltattak.

Prof. Posaházi János és Buzinkai Mihály egy részét a' télnek némelly tanítványaikkal Debreczenben töltötték, hova a' Bibliothecának és Typographiának egy részét levitték magokkal. Onnan 1672. tavasz' kezdetén bementek Erdélybe, hol őket Apafi nagy kegyességgel fogadta, 's nekik Gyula-Fejérvárt, az elpusztult Bethleni Collégium' helyén, lakozást engedte.

1681. A' Deákságnak némelly része Erdélyből vissza-jött. Ezek egy ideig minden Professor nélkül voltak, együtt tanulgattak, gyermekeket tanítottak, Iskola-mestereknek kivitettek.

1686. Az idősb Csécsi János Prof. átvette az Iskola' kormányzását, de az már 1687. April. 24-d. ismét elfoglaltatott, 's a' Tanulók széllyel-verettek. A' megfutamodott ifjúságnak egy része vissza-tért Erdélybe, másik része Vilmányban (Kassa és Szántó között) vontamagát, 1687. Július' 12-dikén pedig Gönczön telepedemeg, hol, Csécsi alatt, nyolcz esztendeig talált nyugtot. 1695. Martz. 25-dikén innen is elűzettek, 's ekkor (Május 20-d.) Kassán kerestek menedéket, a' Város' köfalai közt.

Állandó lakások itt sem volt, 's tíz holnap múlva (1696. Mart. 27-d.) a' Külvároson fogtak helyet, de innen is 1703., az ostrom miatt, futniok kelle.

1704. Vissza-tértek a' magok Csécsijekkel Patakra, hol végre nyugodalmas megmaradást találtak; mert VI. Károly 1714. August. havában őket az Iskola', az Ecclesiát pedig a' Templom' birtokában örökre megerősítette.

A' Pataki Collégium két úcza közt foglal-el egy hosszas négyszeget, 's azon nyúgotra fekvő soron kívül, mellynek alapköve 1806. Septemb. 23-dikán tétetett-le, és a' melly három sor ablakokkal már egészen felvitetett, úgy hogy most már csak az ács-munkának híjával vagyon, tizen egy más épületekből áll, mellyektől elirtózik a' szem. 'S nem csak a' Ruszkai Dobó Ferencz által 1576 táján épített Fazekas-sor, 's a' Trója, a' Huta, a' Katona 's Czigánysor

ilyen, de ilyen az 1758-ban épült Paradicsom, 's az 1768-ban¹ épült Berna, 's az 1789. épült Beleznai-sor is. A' később idők nem fogják hihetni, hogy ezek az utolsók a' XVIII. Század' alkotmányai. A' nyugoti már említett sor szép stílusú épületet ígér; nagy, 's haszontalan cifra nélkül. Ezen épületekben vagyon három Auditórium, kilencz tanító-szoba, egy szállás a' Világi Fő-Curátor' számára, midőn az Exámen tartatik, egy Palota és két kisebb szoba a' Bibliothecának, egy Museum Physicum az e' Tudományt tanító Professor' lakásával; a' többi szobákat a' Tógátusok lakják, olykor egyben (inasaikon kívül, melly mindenikének külön vagyon a' szegényebb sorsú fiatal gyermekek között) heten is; 's ez annál kevésbé tetszhetik elhihetőnek, mivel a' szobának egy ablaka van, és nem több. – A' Collégiumnak van Csapszéke és Mészárszéke ugyan-ezen udvaron.

Az Iskolának hét Professorai vagynak:

Szombathy János, tanít Egyetemi Történetet, Római Literatúrát, Statisticát.

Rozgonyi József, Philosophiát; ez egyszer'smind a' Görög nyelv', az Éneklés', és a' Typographia' Felvigyázója.

Kövy Sándor, Magyar Törvényt, az Egyházit és a' Protestánsokét, a' Camerális és Commerciális Tudományokat.

Nyíri István, Mathézist.

Láczai József, Pataki Predikátor leczkéket ad a' Morális Theologiában, Homiléticában, Liturgicában.

Szathmári Paksi Dániel, Dogmai Theológiát, Zsidó nyelvet, és Exegézist.

Kézy Mózes, Physicát. – Mind Világiak; kivéven a' Theologiai Tudományokat tanító két Professort.

Második Rendbeli, úgy nevezett Humanitatis Professorok vannak négyen:

Vályi Nagy Ferencz – Imre István – Somosi János – Bak István. Ezek Rhetoricát, Poezist, Logicát, és a' Repetensek' tárgyait tanítják. – Áll ez a' négy osztály a' Repetensekből, a' Logicusokból, a' Poetákból, a' Rhétorokból. Az öt legalsóbb osztályokat, az az, a' felsőbb Syntaxistákat, az alsóbb Syntaxistákat, a' Grammatistákat, a' Conjugistákat, az Abecizistákat, ugyan-annyi Togátus veszi tanításai alá, 's ezek minden esztendőben változtatnak.

A' felsőbb osztályok' Professorainak fizetése 610 for., a' Dogmatica Theológiát tanítóé pedig 767 for. Ezen kívül mindenikének esztendőnként 38 xr. 20 köből rozs, öt köből búza, öt hordó bor, 2 szekér széna adatik, 's szállás ingyen, a' Collégium' házaikban, de a' Városon.

Az alsóbb osztályok' Professorainak esztendei fizetések 400 forint, szállás-pénzül 50 forint; 10 köből rozs, 2 köből búza, és 2 hordó bor – Prof. Vályi Nagy Úr 450 forintot kap, és szállást a' Collégium' házában, a' Városon.

A' legalsóbb öt osztály' Praeceptorai az Iskolától kapnak esztendőnként 30 (az az harmincz) forintot, és a' tanulóktól didactrumot.

Van ezen felül hat Praeses, kik esztendőnként a' legalkalmasabb Togátusok között választatnak: a' Görög Nyelvé, – a' Zsidó Nyelvé, – a' Német Nyelvé, ki egyszer'smind Oeonomiát tanít, és Technologiát, – Natur. Theológiát és Paedagogicát – a' Rajzolás, – a' Harmoniai Éneklést. Az Éneklés'² Praesese kap fizetésül 60 forintot, a' Görög Nyelvé 62. a' többiek egyenként 25 forintot, és mindenike külön 3 köből rozst. – A' Bibliothecárius 16 for. 40 xrt., minden rozs nélkül.

A' Német Nyelv' Tanítója leggyakrabban Lutheránus, és ordinált Minister, hogy az itt tanuló Lutheránus ifjúság élhessen, ha kívánja szolgálatjával. 'S ezen esetben a' Közönségnek van gondja jobban-fizetése eránt.

Az Iskola' legfőbb gondviselése függ a' Rectorától, ki minden esztendőben változik, és a' felső Professorok számából vagyon választva a' Közönséges Júliusi Exámenben, az együtt való

¹ 1768 ban [Emendálva.]

² Éneklés [Az aposztrófot pótoltuk.]

Patronátus által. A' kisebb dolgokat ez maga intézi-el, a' nagyobbakat a' Senátus, melly áll a' Professorokból, 's a' tizenkét elsőbb Togátusokból.

A' Collégium' Oeconomusa a' Sénior, első instantiájú Bírāja a' Contrascriba. Ezek Januárus' 25-dikén választatnak a' Togátusoknak voksaik' által.

Az egész Tanuló Ifjúság' száma 1818-ban Februáriusban, itt következik:

Primáriusok (ide számlálván a' Sénior és Contrascribát)	12)		
Gregáriusok – – – – –	45)	–	363
alsóbb Togátusok – – – – –	306)		
Juristák – – – – –	67)		
Nem-Togátusok – – – – –	49)	–	116
<i>Classisták:</i>			
Repetensek – – – – –	80)		
Logicusok – – – – –	74)		
Poeták – – – – –	108)		
Rhetorok – – – – –	110)		
Felső Syntaxisták – – – – –	127)	–	941
Alsó Syntaxisták – – – – –	147)		
Grammatisták – – – – –	105)		
Conjugisták – – – – –	143)		
Abecisták – – – – –	47)		

Az itt tanuló ifjúság' száma tehát öszveséggel térszen ezer négyszáz húszat.

A' Togátusok csak templomba 's leczkékre menvén veszik-fel magokra fekete talárisokat, pallást nélkül; külömben mentében vagy dolmányban járhatnak; Patakon kívül a' mint öltözni kedvek 's tehetségek van.

Szabad szállást kapnak az Iskolától, 's mint, egy három forint gyertyapénzt egész esztendőre, 's egy két véka rozst, a' szerént a' hogy az az önkénytt tett adakozásokból begyűl. Kiki maga főzet a' Városban fogadott szakácsnék által, 's ebédjeket vacsorájokat inasok hordják-fel szobájukba; kiki maga fűteti szobáját. Karácsonkor, Húsvétkor és Pünkösdkor széllyel-küldetnek az Eccleziákba, hogy ott a' Predikátort segéljék, 's magokat a' predikálásban gyakorolják. Ez megszaggatja ugyan tanúlásaikat, de erszényeiken könnyít, 's velek az embereket 's a' hazának vidékeit ismérteti; 's így alkalmatlan 's egy tekintetben káros, de más tekintetben hasznos is. Segít ezen felül terheken, hogy a' kisebb idejű tanulóknak szabad órájikon leczkéket adnak, sőt némellyike ezeknél a' Városon szállást és asztalt ingyen talál. – Egy része ezeknek falusi Mesterségekre megyen-ki, egy része egyenesen Predikatori hivatalra lép; némellyek a' Pesti 's a' Külföldi Universitásokat látogatják.

A' nagy Exámen Júliusnak közepén tartatik 's ekkor Patak tele van Uraságokkal. – A'¹ kisebb Exámenek (Censúrák) kétszer esnek esztendőben, Januáriusnak végén, és Július' elején.

Megszűnnek az Iskolák aratáskor, Július' közepe oltá Septemb. első napjáig; szüretkor huszonöt napig; a' három sátoros-innepekben külön-külön tizennégy napig; mindöszve száz tizenhárom nap. Sok veszteség: de a' környűlállások nem engedik külömben.

A' legszegényebb sorsú gyermek esztendőnként 3, a' jobb sorsú, 6, a' tehetősebb szüléké 9 forintot fizet esztendőt által didactrumúl.

A' Bibliothéca mintegy tízezer Kötetből áll. – Hogy Magyar régibb Könyveket szép számban bír, azt Prof. Szombathy Úrnak lehet leginkább köszönni; mert ez az érdemes férjfi volt az, a'

¹ a' [Emendálva.]

ki az Innepekre kijáró Togátusokat arra buzdította, hogy a' Predikátoroknál 's Iskola-Mestereknél a' régiebb Magyar Könyveket, pénzen vagy ajándékban, a' Collégiumnak szerezzék-meg. A' Bibliothecárius a' Deákok közül választatik, megeskedtetik, de tőle számot nem vesznek. – A' könyvek kiadatnak a' Tanulóknak, de senkinek nem falukra. Vasárnapokon a' Város' Templomában jelen-meg az egész ifjúság – (ennek alapköve 1776. Martz 27. vettetett-meg, a' Templom felszenteltetett 1781. Július' 8-dikán) – a' hétnek egyéb napjain a' nagyobb Auditóriumban tartatnak Könyörgések.

Fő Curátorai a' Collégiumnak Mélt. Vajai Vay József Septemvir és Ungvári Fő-Ispán, Cs. K. Kamarás és Szent-István Rendebei Lovag, Lónyai Gábor Urak.

Superintendens Fő Tiszt. Öry (Filep) Gábor Úr, egykor itt Theologiai Prof. és Doctor.

–

PROFESSORAI A' PATAKI COLLÉGIUMNAK.

1. *Kopácsi István*, Ex-Franciscánus 1531. oltá. 1542. ment Wittenbergbe. 1544. lett Erdődi, 1547. Nagy-Bányai 1549. Pataki Predikátor és Professor. Megholt 1562 táján.
2. *Czeglédi Ferencz*, Kopácsinak veje, Professorrá lett 1557.
3. *Balsarati Vitus János*, Orvos¹ Doctor, 1560. – azután Liszkai és Pataki Préd. Megholt 1575.
4. *Sziksai Fabricius*, (Kovács) Balás, 1561–1576, de három esztendeig Kolozsváron tanított. Disze ezen Iskolának.
5. *Beregszászi Péter*, Lector (az az második Tanító) 1575. Azután Váradi Predikátor.
6. *Paksi Mihály*, 1577. Innen Egerbe ment Predikátornak.
7. *Kassai Császár György*, Prof. és Predik. 1578. Megholt, 1586.
8. *Thoraconymus Mátyás*, 1580–1586.
9. *Pilczius Gáspár*, 1586–1589. majd Márkusfalvi és Dobsinai Pred. Megholt 1605.
10. *Pesthi Gáspár*, 1590. Azután itt Predik. Megholt 1596.
11. *Krakkai Demeter*, 1596.
12. *Újfalvi Katona Imre*, 1599. Lett Rákóczi Zsigmond' Udvari Predikátora, azután Szepsi, Göncz és Bodrog-Keresztúr nevezetes helységekben.
13. *Kézdi²-Vásárhelyi Mózes*, 1601.
14. *Vásárhelyi János*, 1604 táján.
15. *Kecskeméti Elekes János*, 1608; azután Pataki Predik. és Esperes.
16. *Szepsi Láni Mihály*, 1610. majd Gönczi, Szathmári, Tarczali Préd. megholt 1634.
17. *Sziksai Sidérius* (talán Vas) *István*, 1612.
18. *Szepsi Kórócz György*, 1613. azután Tokaji Fő Predik.
19. *Lövei György*, 1615–1617. majd Mádi Predik.
20. *Szenczi Boros János*, 1616–1622.
21. *Farkasfalvi Filiczki János*, 1617–1622. Magyar és Deák Verselgető.
22. *Muraközi Dúzs Márton*, 1622. – Ez a' három eggy esztendőben hala-meg pestis által.
23. *Tolnai Pap István*, 1623–1626. Lett Rákóczy Györgynek Udvari-Papja, végre Pataki Fő Predik. megholt 1642.
24. *Simándi János*, 1626–1630; Újhelyi Predik.
25. *Komjáthi Dávid Mátyás*, 1626–1628; Tolcsvai Predik.
26. *Zemlényi György*, 1628–1631; Vinnai, Bényei, Ónodi Pred.
27. *Salánki György*, 1629–1635; Mádi Predik.
28. *Bakai Benedek*, 1630–1633; eggyyszer'smind Pataki Professor. – Mind eddig a' Pataki Iskola' Tanítójit Rectornak és Lectornak hívták: Professornak ezt kezdék nevezni,

¹ Osvos [Emendálva.]

² Kézdi [Emendálva.]

29. *Ruszkai András*, 1631–1636; Bényei Predik.
30. *Dobravicz Mihály*, 1634–1636.
31. *Szepsi Literáti Pál* 1636; Pataki, majd Zsadányi Predik.
32. *Veréczy Ferencz*, 1636–1638; azután Tályai, 1644 olta pedig Pataki híres Fő-Pred. megholt itt 1660.
33. *Bényei Deák János*, 1637–1641; Mádi Predik.
34. *Valérius Dávid*, Olasz-országi 's Zsidóból Keresztyénné lett Orvos Doctor; itt Theológiát és Philosophiát tanított, 1637–1640.
35. *Fövenyesi István*, 1638–1639; Szent-Péteri Predik.
36. *Tolnai Dali János*, 1639–1642; azután Miskolczi 's Tokaji Predik. – Nagy kedvelője az újításoknak, mellyek közt az az óhajta is volt, hogy a' Sátoros-Innepek töröltessenek el. Zsinat tartatott ellene Szathmár-Némethiben 1646. – Letétetett a' Professorságból, de Lórántffi Susána vissza hozta. Nagy haszonnal tanított. – 1656. Tarczali Predik.
37. *Kolozsi Dániel*, 1640–1642; Beregszászi Predik.
38. *Szent-Péteri Mihály*, 1641–1644; Miskolczi Pred.
39. *Zebegnyei János*, 1643–1646; Tályai, Tokaji, Gönczi Predik.
40. *Tarczali Pál*, 1644–1645; Gönczi, Liskai Predik.
41. *Szepsi Gáspár*, 1645.
42. *Szilágyi Beniamin István*, Váradi Professor volt, Patakra hozatott 1645–1647; Tolcsvai, Újhelyi Predik. munkás, gondos férjfi.
43. *Huszthi Sándor*, 1646.
44. *Szent-Péteri János*, 1646–1649; Bodrog-Keresztúri Predik.
45. *Nógrádi Mátyás*, 1647–1649; Debreczeni 's Nagy-Bajomi Pred., 's Túlatiszai Superint. megholt 1681.
46. *Herczeg-Szőlősi János*, 1647–1654; Tolcsvai Predik.
47. *Vácz András*, 1648–1649.
48. *Újvári Tamás*, 1649–1650.
49. *Koménus János Tamás*, Morvai születésű. Beköszönt 1650. Nov. 24-d.; elbúcsúzott 1654. Jún. 2-d. megholt Amsterdamban 1671.
50. *Veresegyházi István*, 1652–1654.
51. *Toféus Mihály*, Theol. Dr., Váradi, 1652–1653. Pataki Prof.; Bodrog-Keresztúri, Diószegi, Szathmári, 's tovább Apafinál¹ Udv. Pred., végre Erdélyben Superintendens. Megholt² 1684.
52. *Bacsonyi B. Menyhárt*, 1653–1662. megholt 1662.
53. *Szathmári Ötvös István*, 1654–1655; Érsek-Újvári, és Ácsi Predik.
54. *Szántai Molnár Pál*, 1654–1656; Tolcsvai Predik.
55. *Buzinkai Mihály*, 1656–1681; Bátori Sónia által elűzetetvén a' Tanítók és Tanulók, Fejérvári Prof. vala, 's ott hala meg 1683 Nov. 23-d.
56. *Lippai Sámuel*, 1656–1657. Károlyi Predik., végre Debreczeni Prof.
57. *Posaházi János*, 1657–1681. Elűzetvén Buzinkaival, Gyula-Fejérvári Prof. leve, 's ott holt-meg 1686. Máj. 3-d.
58. *Köpeczi Bálint*, Orvos Dr., 's Miskolczi Pred. – Patakon tanított Zsidó és Görög Nyelveket 1665–1668.
59. *Séllyei András*, 1669. – Eltiltatott, hogy a' Cartesius' Philosophiájában részt ne vegyen. Lett Pataki Kisebb-Pedik.
60. *Csécsi János*, 1686. Febr. 9-d. – 1708 Május' 14-dikén, élete' 58-dik eszt.
61. *Simándi István*, 1709. Megholt 1710. pestisben. Ez tanított itt legelőbb Experimentális Physicát, 's e' miatt Mágusnak gondoltott.
62. *Füleki András*, elébb Emödi Pred., 1711–1717. Prof., ismét Predik. Átányon, Nagy-

¹ apafinál [Emendálva.]

² megholt [Emendálva.]

Mihályban, Serkén.

63. *Csécsi János, a Második*, 1713–1734.¹ Nehéz természete 's Cynicus durvasága miatt kitették a' Professorságból. Megholt² 1769. Jún. elsőjén. Megírta a' II. Rákóczy Ferencz' támadása' történeteit.

64. *Nagy-Mihályi Szomoló Gergely*, 1719–1734; Csáti Predik. megholt 1742.

65. *Szathmári Paksi Mihály, az Első*, elébb³ Tokaji Predik; azután Maros Vásárhelyi, végre 1734–1744. Pataki Theol. Prof. és állandó Rector. Megholt 1744. Jún. 2-dikán.

66. *Sárkány Dávid*, Raggistyáni 's Csáti Pred.; Professor 1734–1758.⁴ Letette hivatalát, 's megholt Miskolczon, 1762. Sep. 18-d.

67. *Szathmári Paksi Mihály, a Második*, az Elsőnek fija, 1742. Catecheticát és zsidó Nyelveket tanító Prof., 1743. Csáti Predik., 1744–1772. Theol. Prof. – Megholt gutaütési betegeskedéseiben 1778. Martz. 15-d.

68. *Bányai István*, Histor., Term. Törv. Prof. 1744–1767. Megholt 1767. Máj. 25.

69. *Szathmári Paksi Pál*, Orvos Dr., 1759–1766. testvére a' II. Mihálynak. Megholt 1766. Aug. 7-d.

70. *Szentesi János*, Hist., Term. Törv. Prof. Patakon, 1767., 's elébb Rima-szombathban: Megholt 1781. Sept. 3-d.

71. *Szent-Györgyi István*, Nemes-Bikki Predik., 1767. sept. 17. olta Philos. és Görög Nyelv Prof.; letette hivatalát 1797. Májusban,⁵ megholt 1799. Octob. elsőjén.

72. *Szathmári Paksi Mihály, a' Harmadik*; fija a' Másodiknak; Philos. Doct., Math. és Phys. Prof. lett 1772. Megholt 1773 életének 28-d.

73. *Őry Filep Gábor*, Theol. Dr., elébb aszalai Predik., Theol. Prof lett. 1773. Martz. 17d. Superintendens 1797., Szent-Péteri Predikátor 1798. Máj. 21-d.

74. *Szilágyi Márton*, fija a' Debreczeni Superintendens Sámuelnek; Mathesist, és Physicát tanító Prof. 1773–1790. Megholt 1790. Nov. 4-d.

75. *Szombathi János*, Hist. Prof. 1783. Január. 11-d. – Született Rima-Szombathban 1749.

76. *Tóth-Pápay Mihály*, Orvos Dr. 1791–1805.

77. *Barczafalvi Szabó Dávid* Math. és Phys. Prof. 1792–1805. Egykor Újságíró Pozsonyban, 's a' Siegwart Fordítója.

78. *Kövy Sándor*, a' Hazai Törv. ezen Iskolában első Tanítója, Zemplényi Táblabíró, 1793. Nov. 15-d olta Prof.

79. *Rozgonyi József*, az előtt 7 eszt. Prof. a' Losonczy Iskolában; Philos. Prof. 1798. Máj. 2-dika olta; Zemplényi Táblabíró. Született 1756. Septemb. 30-d.

80. *Beregszászi Pál*, Philos. Dr. Jénai, Erlangi, Velitrei Tudom. Társ. Tagja, 1798–1803., a' midőn Theol. Professorságától búcsút veve.

81. *Kisari Tóth János*, Pataki Pred. és egyszersmind Prof. 1799–1807.

82. *Porkoláb István*, Prof. Szikszón, Patakon Theol. tanított 1804. Júl. 15. olta. Midőn 1806. Decemb. 7-dikén a' Kassai Templomban Gróf. Was Danielné, szül. Szerencsy Klára felett Halotti Beszédét mondaná, egy guta-ütés némává tette, 's ugyan e' bajában megholt Patakon 1809. April. 29-d.

83. *Sípos Pál*, a' Szász-Városi Collégium' Rector Professorságából Math. és Phys. tanítására kihozatott Erdélyből 1805. Novemb. 12-d. – Tordosi Predik. lett Szász-Város mellett, 's elhagyá Patakot 1810. Júliusban. – Szül. Enyeden 1759. Octób. 16-d. megholt Szász-Városon⁶ 1816. Sept. 15-d.

¹ 1713 1734. [Emendálva.]

² megholt [Emendálva.]

³ elebb [Emendálva.]

⁴ 1734 1758. [Emendálva.]

⁵ [A központozást emendáltuk.]

⁶ szász-Városon [Emendálva.]

84. *Nyíri István* Mathesist és Gráphist tanítani kezde 1806. Júl. 18-d.
85. *Patai János*, Losonczi, majd Jánosi Predik. Theológiát taníta 1807. Nov. 22-d., Physicát 1810.; Noszvaji Pred. lett 1811. 's Szepsi 1814.
86. *Láczai József*, Pápán Prof. 14 eszt., azután 3 eszt. Lepsényi Predik.; 1808. Pataki Pred. és Prof.
87. *Szathmári Paksi Dániel* Újvárosi Német Predik. Debreczen mellett. – Theol. Prof. leve 1810.¹ Sept. 26.
88. *Kézy Mózes*, elébb itt Contrascriba, 's Humaniorum Professor; az Iskola' és Superintendentia' költségén küldetett Göttingába és Párizsba; elkezdé tanítani a' Physicát 1813. Septemb. 18-d – Ungvár² Várm. Táblabíró. Született Fejér-Gyarmathon Szathmárban, 1781. Novemb. 6-d.

HUMANIORUM PROFESSOROK.

Ezelőtt a' Logikai, Poeticai, és, Rhetorikai Osztályokat is olly Praeceptorok tanították, kiket az Intéző Közönség a' Júliusi Examenkor minden esztendőben a' Togátusok közül választamag: de 1796. Júl. 12-dikén az a' Végezés hozatott, hogy ezen három osztályt, és a' negyediket, melly a' Repetensekének³ neveztetett, állandó Professorok tanítsák, még pedig úgy, hogy az a' Tanító, a' melly a' Syntaxisi Iskolának raját általveszi a' Rhetorica' tanulása végett, ezt a' Poeticai, Logikai 's Repetensi osztályokon végig vezesse; mert így, teljesen ismervén tanítványainak adományait, szorgalmát és tett előmenetelét, őket annál nagyobb haszonnal oktathatja.

1. *Vadnai József*, Professor leve 1796. Kilépe 1811. 's Patakon privatizál.
2. *Várad Pál*, ugyan-akkor; 1798. Sept. Losonczi Professor.
3. *Úti János*, ugyan-akkor; letette hivatalát 1804.
4. *Gellei József*, 1797–1806.
5. *Vályi Nagy Ferencz*, született Felső Vályon, Gömörben, 1765. Septemb. 30 d. – Tanított Patakon 1803 és 1804. Theológiát, Görög és Zsidó⁴ Nyelvet 's Exegésist, mint supplens Professor, a' Bion' és Moschusz', 's a' Homér' Iliásának fordítója; ezelőtt Dorogmai Predikátor. Tanítani kezde itt 1798. Novemb. 11-dikén. A' Metrica Magyar Verselést ez kedveltette-meg Patakkal, nem gondolván vele, hogy igyekezetei neveltettek, gátoltattak. Az ő érdeme az is, hogy a' Görög Nyelv' stúdiumát inkább kedveltette-meg, mint minden más Professorok tehették. – A' Theológiát két ízben tanította, mint Supplens.
6. *Emődi István*, 1804–1806., Mező-Keresztesi második Predik.
7. *Kovács István*, 1804–1807., Alsó-Zsolczai Predik.
8. *Katona Mihály*, 1806–1808., Berzétei 's Jánosi Predik.
9. *Imre István*, 1807. Septemb.
10. *Kézy⁵ Mózes*, az előtt Contrascriba, 1808.
11. *Somosy János*, az előtt Primárius, 1809. Januáriusban. – Ekkor Göttingába ment, 's onnan vissza-jövéen, ismét elkezdé tanítani 1815. Sept. 25.
12. *Kis Sándor*, 1811. Júl.⁶ 19. – megholt Kassán hektikában 1815. Aug. 15-d.
13. *Cseresznyés Sámuel*, 1813. Júl. 11. olta 1817. Júl. 18-dikáig, midőn Szathmár-Némethi Prof. leve.
14. *Bak István*, 1818. Január 29. olta.

¹ [A központosítást emendáltuk.]

² Ungár [Emendálva.]

³ Repetensekének, [A vesszőt töröltük.]

⁴ zsidó [Emendálva.]

⁵ Kézy, [A vesszőt töröltük.]

⁶ Júl [Az írásjelet emendáltuk.]

Az Iskolának és a' Tanulóknak szegénysége mellett is álmélnodni lehet, melly előmenetelt térsen ez az Iskola, különösen még a' Nyelvekben is. Nem kevesen vagynak itt, a' kik a' Görög Nyelvben igen nagy pontra mentek, 's illyen volt a' Pápai Professorrá lett Mokry Beniámin, és Humanior. Prof. Somosy János; a' Deákban Phys. Prof. Kézy, kinek Versei a' Napoleon' Menyegzőjére 1810. Gróf Eszterházy József Zemplényi Fő-Ispán Exc. által Velinre in fol. Bécsben nyomtatattának-ki a' Dégen pompás Officinájában, 's ötven exemplárban a' Bécsi, ugyanannyiban a' Párizsi Udvarnak nyújtattak-által; a' Német, Franczia, Olasz, Angoly és Spanyol Nyelvekben Ungvár Várm. Vice Notárius Szemere György, Rozgonyi Prof. Úrnak fíja, és Humanior. Prof. Bak István Urak. – A' Rajzolásban Szent-Györgyi Togátus, ki most Bécsben készül, hogy ezt a' Mesterséget annál sikeresebben taníthassa. Egyedül a' Muzsika, Táncz, Lovaglás az, a' mire a' Felsőségnek gondjai ki nem terjedtek.

– G. H. J. –

**114. Verhältniss der magyarischen Sprache zur deutschen
Allgemeine Literatur-Zeitung, 1818. Julius, Nr. 169, 519–520.**

Verhältniss der magyarischen Sprache zur deutschen in Hinsicht auf Präcision und Kürze, ein Beyspiel einer Uebersetzung einer arabischen Gnome, die im Deutschen und Arabischen zwei Zeilen und zwanzig Wörter, im Magyarischen aber weniger zählt.

Das Wiener belletristische Journal „der Sammler“ (verlegt und gedruckt von Anton Strauss,) theilt in einem seiner Blätter (1817 Nr. 55) eine arabische Gnome mit, die in das Deutsche übersetzt so lautet:

Sohn! du weintest am Tag der Geburt, es lachten die Freunde;
Tracht, dass am Todestag, während sie weinen, du lachst.

Der deutsche Vers ist aus zwey Zeilen und zwanzig Wörtern gewunden, wie das Original in dem Arabischen, und die Redaction dieser deutschen Zeitschrift fodert Europens Sprachen insgesamt auf, den Kampf mit der deutschen zu wagen; und die Gnome in eben so wenigen Zeilen und Wörtern wieder zu geben.

Unter Ungerns Schriftstellern haben sich drey magyarische Dichter zu diesem Kampf entschlossen, und alle drey den Kranz des Sieges errungen: Graf *Joseph Desöffy* war der erste, der die Gnome in einem Hexameter und Pentameter mit 13 Wörtern wieder gab. (Nr. I.) Nach ihm trat *Franz von Kazinczy* in Széphalom mit Nr. II und III auf; das erstere Distichon zählt zwey Zeilen in Reimen und eilf Wörter; das letztere eben so viele Zeilen und nur 6 Wörter, und ist zwar bey dieser Kürze apophthegmatisch räthselhaft, aber nichts weniger als dunkel und gezwungen. Endlich versuchte den rühmlichen Kampf auch *Franz Vályi-Nagy*, Prof. in dem reformirten Collegium zu Sáros-Patak, mit Nr. IV in zwey Zeilen und 14 Wörtern. Hier folgen diese gelungenen vier Übersetzungen. Die deutsche Uebersetzung der magyarischen Distichon ist absichtlich ganz wörtlich.

	1	2	3	4	5	6
I.	<i>Sírtál, hogy születél: nevetének rendre barátid;</i>					
7	8	9	10	11	12	13
	<i>Élj, hogy holtodkor sírjanak, és te nevens.</i>					

1. Du hast geweint. – 2. als – 3. du geboren warst: – 4. sie lachten – 5. der Reihe nach. – 6.

deine Freunde. – 7. Lebe – 8. dass – 9. bey deinem Tode – 10. sie weinen sollen – 11. und – 12. du – 13. lachen mögest.

1 2 3 4 5
II. *Sírál, midőn levél: azok nevettenek;*
6 7 8 9 10 11
Élj, hogy vígan halhass: ők keseregjenek.

1. Du weintest – 2. als – 3. du wardst – 4. jene – 5. lachten – 6. lebe – 7. dass – 8. froh – 9. du sterben könntest – 10. sie – 11. sollen trauern.

1 2
III. *Sírva lettél: vígadtanak;*
4 5 6
Halj-meg vígan: búsuljanak.

1. Weinend – 2. wardst du – 3. sie freuten sich; – 4. stirb 5. froh: – 6. sie mögen (auch sollen) trauern.

1 2 3 4 5 6 7
IV. *Hogy születél, sírál: nézőid örüljenek; úgy élj,*
8 9 10 11 12 13 14
Hogy holtodkor azok sirjanak, és te örülj.

1. Als – 2. du geboren warst, – 3. weintest du: – 4. deine Zuschauer (die Umstehenden) – 5. hatten sich gefreut; – 6. also – 7. lebe, 8. dass – 9. bey deinem Tode – 10. jene – 11. weinen mögen (sollen), – 12. und – 13. du – 14. dich freuen sollst.

Wir versichern Lesern, die der magyarischen Sprache unkundig sind, dass alle hier gegebenen vier ungarischen Uebersetzungen nichts Gezwungenes haben, und gegen den Sprachgebrauch und die Regeln der Grammatik nicht anstossen. Der Magyar (National-Unger) kann der Fürwörter bey Haupt- und Beywörtern, so wie auch bey Zeit wörtern entbehren. *Adok* ist so viel als *ich gebe* (etwas); *adom* so viel als *ich gebe dieses oder jenes*; *adlak* so viel als *ich gebe dich*; *adhatok*, *ich kann geben*; *adhatom*, *ich kann dieses geben*; *adhatlak*, *ich kann dich geben*; *adogatok*, *ich gebe öfters, nach und nach*; *adatok*, *ich lasse* (durch einen andern) *geben*; *adogathatok*, *ich kann öfters (oder nach und nach) geben*; *adogathatnék*¹ *ich könnte wiederholt (frequentative) geben*; *adogattathatnék*, *ich könnte durch einen andern zu wiederholten Malen geben lassen*. – *Kéz* ist die Hand; *kezem* ist meine Hand; *kezed* ist deine Hand; *keze* ist seine Hand; *kezünk* ist unsere Hand; *kezetek* ist eure Hand; *kezök* ist ihre Hand; *kezeim* ist meine Hände; *kezeink* ist unsere Hände u. s. w.

115. Igazítások Sáros-Patakhöz
Tudományos Gyűjtemény, 1818. XII. kötet, 110.

Igazítások.

¹ *adogathatnek* [Emendálva.]

A' Tud. Gyűjt. ez idei V. Kötetében Patak Városának 's az ott levő Reform. Collégiumnak Történeteit 's Leírását adánk. Minekutána a' Várat közelebből megtekinténk, egy botlást kell kimutatnunk, melly ott a' 8. lapra csúszott be:

A' Veres-Torony nyugoti falából két sor épület nyúl ki, mellyeket ugyan annyi épület rekeszt be. Mind a' négy sor egyenes lineára, de hibás szögletekkel van építve; tehát egy sem görbülő sorban. Lórántfi Susánna nem a' kapu sorát építette, hanem azt, a' mellynek ablakiból a' Bodrog, a' Szabolcsi sík és a' Tokaji szép hegy felé lehet látni. A' Fejedelemné háló szobájából görbésen megyen ki a' falból egy három ablak-táblából álló erkély, melly faragott köveken áll; 's ezeken olvashatni még most is a' lap 9. említett írást, a' Lorántffi ház' czímerével, két hattyú és egy oroszlán 's egy grif között. A' czímer egy zöld-ággal által futott fekvő oszlop. A szobákban még három ajtó van fenn azon régi időből. Herczeg Breckenheimnak bölcsességétől várni lehet, hogy minekutána a' két más sort az architecturának mostani ízlése szerint el változtatta, ezen szobákat a' régiség' tisztelete miatt mostani alakjában hagyja meg.

Botlás volt az is, hogy lap 20. az mondatik, hogy a' Collégium' Bibliothecáriusától szám nem szokott vétetni. Nem minden esztendő' végével: de igen, midőn hivataljából, olykor esztendők múlva kilép. Hogy Comenius János Amost a' Betűszedő Tamássá változtatta, ismeretes lévén ez a' Tudós, alig szülhet megtévedést.

– G. H. I. –

1819

116. Újabb példája a' nagylelkűségnek a' Köznép eránt
Tudományos Gyűjtemény, 1819. I. kötet, 115–116.

Újabb példája a' nagylelkűségnek a' Köznép eránt.

Hazánknak egy nagy érdemű fija, Cs. K. Kamarás és Majór Mélt. Nagy-Ajtai Cserei Farkas József Ur, Krasznán, a' Szilágyban, azon szerencsétlen esztendőben (1817), a' midőn az éhség' inségeit a' hazának minden lakosai érzették, egy újabb cselekedete által dicsőítette-meg magát és a' Magyar Nemességet. Mert azonfelül, hogy egyet-értve némelly hasonló érzésű társaival Kolosvárt, nevezetesen az ott megholt Kormányszéki Tanácsos Gróf Teleki József Urral, kinek szép életét az Erd. Múzeumnak minden Olvasóji tisztelet' érzései közt olvasták a' X. Füzetben, sok száz ügyefogyottakon könnyíte, 1. néhány ezer forintot veve életet, 's azt nem csak a' maga, hanem a' mások' nyomorgó alattvalójik közt is kiosztogatván, annak árát nekik egészen elengedte, 2. jószágainak dézmáját három esztendőre a' maga alatt valójinál olly végre hagyta-meg, hogy az úgy begyűlendő élet adassék-el, 's a' pénz fundusképen szolgáljon alattvalóinak felsegélésekre a' szükség' idején; 3. lakosainak 2234 napi hátra-maradt Urdolgájokat egészen elengedte; 4. a' szolgálni hetenként szokott három-napi robotokat a' maga jószágiban kettőre szállította le, olly meghatározással, hogy ebbeli rendelése mind addig fenn-álljon, míg Erdélynek Urbariuma lesz, a' midőn osztán jószágiban is az fog sinórmérték gyanánt tekintetni.

Ő Felsége atyai örömmel értette-meg ezen sok érdemei miatt külömben is tisztelt polgár társunknak nemes cselekedetét, 's Május' 8-dikán 1818. 2174. Szám alatt költ Udv. Rendelése által meghagyta az Erdélyi Fő-Kormányszéknek, hogy fejedelmi tetszését a' szép tett elkövetőjének jelentse-ki, 's azt Erdélynek¹ minden Jurisdictiojinál híresztelje-el. – A' Magyar Nemesség sok ehez hasonlító tetteket mutathat-elő, 's ha a' szép tettnek magára nézve nincs is szüksége, hogy elhíreszteltessék; vagynak okaink, a' mellyek kívánják, hogy az illyeket önmagunkkal is tudassuk. Róma polgári koronát ada annak, a' ki csak egygy embert tarta is meg: úgy ez a' nagylelkű polgár azt legalább megérdemlette.

G. H. I.

117. Ismételten régibb metricusaink
Tudományos Gyűjtemény, 1819. I. kötet, 116–118.

Ismételten régibb metricusaink.

A' Péczeli' minden Gyűjteménye (1. Kötet, 283 lap.) már némellyekkel megismértete bennünket, Virág pedig² egy egész külön Kötetben adta ki, a' miket összevgyűjthete. De az illy igyekezetek mindég hagynak dolgot a' kalász-szedőknek. Én³ itt közlöm, a' miket találtam:

1. Chertvélesinek *Királyi ajándék* nevű könyve' elején, és lap. 34, 265, 275.
2. Grótiusnak a' *Keresztén Vallás Igazságáról* írt Munkája' fordításában: a' könyv' elején és lap. 40, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 59, 76, 80, 83, 95, 149, 157, 225, 233, 261, 326, 364, 365, 416.
3. Szenczi Széki János' Versei Csipkés Comáromi György' *Igaz Hit* nevű munkája' elején.

¹ Erdélynek [Emendálva.]

² pedlg [Emendálva.]

³ En [Emendálva.]

4. A' Hejdelbergi Catechismus' elején a' Sz. Írás' könyveinek Summájok.

5. Miskolczi Gáspárnak *Jeles Vadkert* nevű munkájában, Lőcsén, 1702. lap, 32, 59, 61, 162, 173, 194, 203, 204, 216, 293, 306, 313, 326, 365, 369, 373; 393, 399, 420, 452, 457, 459; és a' Berekesztés, l. 713.

Aldott¹ legyen az Ur, kezdéshez hogy segedelmet,
Végihez is nyújtott; végye jó kedvvel. Amen.

6. Posaházi János Pataki Professor' Versei találtnak a' Somosi Petkó János Szikszai Prédik. által fordított és Patakon 1565.² kiadott *Igaz és tökéletes boldogságra vezető útjában*:

Kösziklás helyeken zöld myrtust a' ki keresni
Elméd' fárasztod, ösvényed arra viszen.
E' könyvben virtust, mint myrtust, illatozással
A' ki keressz, láthatsz; úad is arra lehet.
Megvegyed a' könyvet, mert néked mennyei kincsed
Itt vagyon elrejtve, mennyeiekre javad.
Itt ragyog a' gyémánt, fényes carbunculus, és más
Drága köves szerszám, istenes útra tanács.
Bölcsé lehet innét Sz. Írást a' ki szereted.
Oh rest test, porból mennyeiekre siess
Lássd ez utat, 's olvassd mikről a' Biblia szóljon:
Summára ha fakadsz, rendre is akkor akadsz,
Ott nincsen semmi, melly e' kis könyvbe ne legyen
Rendes dolgokkal. Lelked azokba vidúl.
Balsam olaj fejednen néked, ki nemzedet' ezzel
Épited, jutalom pálya végezve követ.

Túl e' versek után két lappal a' Typographus szállítja meg két Distichonban az Olvasót. Hihető, azok is a' Posaházi Versei.

7. Generális Gróf Gyulai Ferencznek 1730. Júl. 23-dikán, Andrásfalván, Küküllő Vármegyében, pompás temetése tartatott. Hat Prédikátor monda felette Halotti Beszédek, 's azok 1743. Kolozsvártt jelentek meg nyomtatásban. Sz. Királyi Sámuel Bethlen – Sz. Miklósi Prédikátornak Beszéde' első lapján Ovidiusnak ismeretes verse így van fordítva:

Nem tudom én, minémű édesség vonja az embert,
Hogy született földjét el ne felejtse soha.

Ez alkalmatossággal, addig is, míg Biográphiáját venni fogják a' Tudom. Gyűjtem. Olvasóji, Metricusaink között megnevezem Debreczeni Superint. Szilágyi Sámuel, a' Voltaire' Henriádjának fordítóját, ki már 1750 előtt sokat dolgozott illy nemű Versekben, még semmit nem tudván a' felől, hogy Ráday a' Zrínyi' Epopoeáját hexameterekbe öntögette által. Magától tudom a' tisztelt embertől, hogy ő adá Kalmár Györgynek, (ki mint Debreczeni Togatus vele ment egykor Bécsig, és egész Bécsig egy hangot sem adott; és így a' Superintendens' kötelességévé tette, hogy ötlet múlassa) azt a' gondolatot, hogy írta hexametereket. Szilágyi örömezt beszélt, 's a' néma embernek eldeclamálgatá Horatiusból és Klopstockból fordított Ódáját, 's Kalmár új világba volt által kapva a' példák által, 's még ezen útja alatt elkezdé futni az elég nem jól futott pályát. A' kezdet mindenben csekély. Mi Magyarok azonban igazságosan dicsekedhetünk azzal, hogy Metricusaink, Sylvesteren kezdve Baróti Szabóig, jobb hexametereket 's alcaicusokat 's sapphicusokat írtak, mint a' mi szomszédink Klopstockig; 's már ez is mutatja, hogy nyelvünk a' görög lant' zengésének követésére alkalmatosabb mint a' Német, sőt mint minden más nyelv Európában.

¹ Aldott [Emendálva.]

² [Valószínűleg sajtóhiba: a helyes évszám 1656.]

Bár az a' tisztelt Költőnk, a' ki Metricus Poetáink' maradványait Pesten 1804. kiadta, ezen munkáját újra kiereszteni, használván azon tudósításokat, melyet kívülöttem mások is adtak és adhatnak. Ha az megtörténne, óhajtanám, hogy a' lap. 29. Túri Pálnak tulajdonított Distichon vetteté a' Szenczi Molnár Albertéi közzé, mert oda való; Túri Pál azt deákul írta (lásd ugyan ott, alól), nem magyarul. – Lap. 51. a' Betűszedő tévesztette el az esztendő' számát, midőn az Ezer hétszáz negyvenhatot Ezer hétszáz hatvannéggyé változtatta el; 's ezt a' botlást illő, hogy a' kik a' könyvet bírják, kijegyezzék. Ráday 1764., 's talán elébb már, azon hexametereit írta, melyeket Péczeli kastélya' palotájának falain lát a' Vendég; Zrínyit még nőtelen korában kezdé fordítani; pedig ő 1713. Octób. elsőjén született. Széphalom, Január. 13-dik, 1819.

Kazinczy Ferencz.

118. Gróf Zrínyi Miklós

Hasznos Mulatságok 1819. I. félesztendő 20. szám, Toldalék 1–4.

Gróf Zrínyi Miklós

Györgynek fija, 's egygy másik Györgynek, a' Szigeten elesett halhatatlan Miklós' fijának, unokája, 's a' szerencsétlen végű Péternek, az Ilona' atyjának, testvér bátyja, nagy volt közöttük mint Polgár, nagy mint Katona, nagy mint Poeta és mint Prosaista. Pázmánnal és Káldival egygyütt minden régibb Iróink közt ő volt a' leglelkesebb; nem olly könnyű és sima mint a' később élt Gyöngyösi: de ennél sokkal tanultabb 's poetai teremő erőben sokkal gazdagabb, 's nyelvére nézve is sokkal tiszteletesebb. A' Bucolicumokban is ő volt, és az őtet követő Faludi, közöttünk legnagyobb, 's a' Mezei Muza épen úgy lelkesítette, mint a' Hadi. – Azt a' szerencsét, hogy Verseit és Ne bánts d című könyvét ismét birjuk, a' Haza Trattner Nyomtatónk' hűségének köszönheti, mert az 1651 esztendei kiadásnak minden nyomtatványai régen elfogytak, 's kótyavetyéinken egy exemplár, már 1790 előtt, tizen egy pengő forinton költ-el. Minthogy az újabb nyomtatás mellől, a' Kiadónak Erdélyi útja miatt, elmaradott a' Zrínyi' Élete, és az a' Parallela, a' melyben ez Zrínyit, a' Virgíl' és az Olasz Epicus Tasso' tanítványát, és Gyöngyösit, az Ovidét, összevasonlítja: közöljük itt poetai képét, melyet Zrínyinek tulajdon festékeivel festettük.

Mársnak sisakjában giliczék keoltenek,
'S ez jele, hogy ő 's Vénus nem ellenkeznek.
Életemet én is Mársnak dedíáltam,
De, nem tagadhatom, Vénust is szolgáltam;

A' hazámért,
'S Juliámért,
Sok nagy bajt próbáltam,
Vitézül kiálltam.

Heában! kiálték, úgy akarta Isten!
Ne fuss, én Violám! juttassad eszedben:
Péneus' leánya eoltözött tőrsökben;
Mert kegyetlenségért Isten is kegyetlen.

Jaj, szerelmes Violám, ójad magadat!
Hangya meg ne chípje szép fejér lábadat,

Ne szakasza szederj ín arany hajadat;
Álichd-meg, álichd¹-meg, kérlek, futásodat.

A' Dráva' partjai meg hallák keservem',
'S együtt siráinkoztak kinyaimon velem.
Meddig futz, kiáltám, te én Szerelmesem!
Meg álasz e, térded' hogy eollessem? (ECHO.) Nem.

Mint ama' könnyü köd a' forgó szél előtt,
Violám úgy futott én szemeim előtt;
Mint hideg hó-harmat nap' melege előtt,
Mint fű (fűj) karvaly előtt, mint árniék nap előtt:

Szerelmem eránt így sűlyedvén kétségben,
Mit ér rugódozni, mondám, öztön elen?
Rötenetes szablyámat vövém kezemben,
'S fölléptem vitéz Mársnak hős seregében.

Igazabb Isten ez, meg attá a' szép bért,
Mivel nem kéméltem a' mit tőlem ő kért,
'S csatában magamat kitettem ötvenért;
Ez szörze nekem fényt, 's el nem halható hírt.

Péché 's az Eszéki híd, ha szólhatna, szolna,
'S ha idegen társam^{*)} meg nem gátolt volna,
Roszabbúl lett volna a' pogány eb' dolga,
'S mondaná irigység: Ez nem volt rossz szolgál.

A' Lengyel koronát ámbár felvőhettem,
Mivel hazámat 's nemzetemet szerettem,
Félelem 's kevélység nélkül megh vetettem.
Elég vala nekem hogy meg érdemeltem.

Még egy Isten nyujtá nekem adomániát,
Ki mint Király bírja Helicon' országát.
Főlebb böchülöm én az ő szép charnokját,
Mint, mellyet hord nyakam, Spanyol arany gyapját.

Aeneidost Máró írta tíz tél alatt,
Szép-atyám' nagy tettét én csak egy tél alatt.
Nem hasomlítom én Máróhoz magamat,
De én professióm versnél vár nagyobbbat.

Az kit írtam, írtam czupa mulatságért;
Jutalmat nem vártam, sem nem várok azért.
Írtam a' mint tuttam. Ha gúnyolsz munkámért,
Tökéletességre, gondold, hány dolog ért?

¹ álich [Emendálva.]

^{*)} Montecuculi

Én soha munkámat meg nem corrigáltam,
Hattam, a' mint elsőben írni találtam.
Néhol fabulákkal azt fel is cifráltam;
Követni Homérust ebben is próbáltam.

Idegen szók vannak keverve versemben,
Mert tenni nekem vagyon azt ió kedvemben;
Szegéni a' magyar nielv, ezt vettem eszemben;**)
Írj, és velem lésszes egyes értelemben.

Magyar, még egy munka marad reád tőlünk;
Ezt tanítja neked: Van erőnk, nincz lölkünk,
Ki holt a' iámborságh és az húségh bennünk.
Szeresd hazád, 's föl kél is mégh. Isten velünk.

Bár a' mi Trattnerünk, kit a' Zrínyi Verseinek kiadására nem a' nyereség' reménylése indított, (mert előre lehetett látni hogy Zrínyit sok Olvasó még rossz Verselőnek is fogja tekinteni a' nem tiszta rímek és a' nem mindenütt követett vágvány miatt) úgy segélytetett volna, hogy a' két Kötetnek mellé adhatta volna Zrínyinek gyönyörű magyarsággal írt Chroniconját is. (azt Zrínyi Pethő Gergely neve alatt adta-ki) – Horvát-országi Bán volt, Magyar-országi Fő-Lovászmester, Szala és Somogy Várm. Fő-Ispán, Legrádi és Muraköz-Szigeti Kapitány, Slavoniai Generális; III. Ferdinandot a' Svédektől, Egernél Cseh-országban, ő szabadította-meg; IV.¹ Filep Spanyol Király az Arany-Gyapj Rendével, a' Francia Király Francia Pairi méltósággal tisztelte-meg, 's halálát pompás halotti-innepléssel; a' Pápa és Barberini Cardinális esztendőnként fizetett zsolddal. Megholt vadászatjában, a' mint mondják, egy vad kan által 1664. Nov. 18-dikán Krusanecz falu mellett Csáktornyai birtokának Otok nevű erdejében, hol a' gyászos helyet egy kő emlék ékesíti. Sz– Mártz. 11-dikén 1819.

– G. H. I. –

119. Kazinczy' Antikritikája Tudományos Gyűjtemény, 1819. IV. kötet, 120–126.

Kazinczy' Antikritikája. Tud. Gy. IV. Köt. 96–115. lap.

Korholtatások nélkül nincs kisimulás. Köszönet tehát a'² Tud. Gyűjt. Kiadójinak, hogy Recenzióknak³ is engednek helyt. A' legszívesebb köszönet azért is, hogy még most későbbek túrni némelly darabosságokat, mint hogy a' beküldött írásokon legkisebbet változtassanak. Hogy a' dolgozóknak csak organumai akarának lenni, az örök fényben ragyogtatja bölcseségeket, 's ígéretek (IV. K. 132. l.) a' megbántottakat teljesen megnyugtathatja. Tudományok' dolgai csak ott gyarapodnak, a' hol azoknak művelőjik szabadon mondhatják ki gondolkozásaikat, 's a' hol élet van, ott öszve ütődések is vannak: a' nyugalom csak a' koporsók közt lakik. Az a' szerénység a' melyet sokan annyira magasztalnak, eléggé nem dicsérhetendő tulajdon, de csak úgy, ha igazán az, a' minek

**) Zrínyi' szavai az Előbeszédben.

¹ V. [Emendálva.]

² a [Az elmaradt aposztróf emendálva.]

³ Recenzióknak [Emendálva.]

látszani¹ akar: mikor csak alakoskodás, nekem ugyan útálatosabb mint a' nevetséges gőg; hát még midőn epe keveri magát a' magasztalt szerénységbe! Holmi, a' mitől most nemes átalással fordul el a' jobb Olvasó, meg fog szűnni a' mi vetekedéseinkben is; most azzal vigasztalhatjuk magunkat, hogy a' vastagságok azt piszkolják a' ki olyat elkövetni nem pirúlt. Dolgozásaimnak jósága vagy nem jósága felől én perleni senkivel nem fogok. A' munka maga védi magát, ha jó: ha nem jó, a' védelem jóvá nem teszi, de igen nem jóvá a' Védőt. Azonban Recensensemnek két vádjaira, mellyekkel személyemre akarja kenni tulajdon vétke' szennyét, szólanom kell, mert a' dolog felvilágosítást kíván; 's kérem az Olvasót, tűrje e' mentségemet, bár az efféle hallgatni kín. Hamar által esem rajta, 's azután veszem vizsgálat alá theoriám megtámadását.

Én, úgymond N. Ur T. Gy. IV. K. 1. 97. Ellenkezőmet (kinek nevét itt kémelésből hallgatom el) *fájós szemekre nézve elhomályosodot szemű Izsáknak csúfoltam*. Említ két más vádat is, de arra nem kell czáfolás; arra csak azt a' kérést kellene tennem, hogy szavaimat úgy adja midőn feddeni akar, 's nagyító változtatás nélkül, a' hogy én mondtam; 's ha szükségesnek véli, emlékezzék, mit monda a' kevélynek nevezett Plátó, midőn a' Cynicus kevélyen taposta az ő pamlagait. De a' fájós szemekre. –

Gyalázatos, alacsony tettel vádoltatom, de szerencsémre költött tettel. Hogy az általam megczáfolt, de az általam mind szeretett, mind szívesen becsült Grammaticus szenvedni szokott szemekre, én csak e' Recensióból tanulom. Miért kelle ennek *caligans oculos Izsák* OKAT (nem Izsákot) occinálnom, mutatja a' Philolog. Dissert. ki írt helye, mellyet N. Urnak nem kellett volna nem venni tekintetbe. Vádjai helyett szerénynek vallana inkább, hogy én, az Izsákokkal együtt, a' Philol. Diss. 186. lapjára, a' TIMIDVLVSOKAT is nem occinálám, 's a' IV. lapra azt, a' mit a' HIC EST érdemlett, ha vétkesnek találni nem óhajtott volna.

Hasonló vádja az N. Urnak, hogy én egy barátomnak négy sorait, kinek szeretete erántam harmincz eszt. olta soha el nem lankadott, és a' kit én mint Embert, mint Poetát, mint Prosaistát tisztetek és szeretek, a' legfurcsább furcsálkodással a' mit N. Ur (lap. 111.) képzelni tud, azért magasztalám, hogy annak or-gyilkosként adhassak döfést. N. Ur úgy gyanítja, hogy ezt azért így, mert megbántásának nem találtam más szerét. Meg fog engedni N. Ur ha magam eránt igazságos vagyok: N. Ur fejemet, szívemet rosszabbaknak nézi mint a' millyeknek magam érzem, és nem épen igen kevesen ismerik. – Igen is, a' négy sor olly szépen szőtt négy sor, hogy én szebb-szövésű négy sort Poetai Literatúránk' egész mezején nem ismerem, noha a' Grammatica' és a' Szokás' törvényeivel ellenkeznek, mert háromszor rugták el az articulust, 's a' HA nem helyén áll. Ott erről vala szó; nem a' Stóá' leczkéji felől, a' mellyekhez őket N. Ur hasonlítja, hogy megmutassa, melly *kis szívűek!*

Recensióm' tárgya szép Literatúrai Osztályomnak IX. Kötetei voltak volna: de N. Ur lap. 107. azt vallja maga felől, nem minden dicsekedés nélkül, hogy azoknak megolvasásokra magában nem talált elég erőt, 's VII. Köteteimet olvasatlanul hagyá. Kérdeni lehetne, hogy az illy gyengélkedő idegű miért nem hagyá megítéléseket ollyanra, a' kinek a' természet erősb idegeket ada, vagy maga azokat talán el nem gyengített: de vegyük hát a' Recensiót, a' mint van. Az theoriámat támadja meg inkább, mint dolgozásaimat. Az által nyerek, nem vesztek: dolgozásaimban magam is látok botlásokat, hibákat, vétkeket, 's nagyobb számban mint N. Ur talált azok szerint a' miket itt kijegyze: de theoriám' megtámadását rettenés nélkül láthatom; az olly igaz, a' melly hamisnak, csalókának 's veszedelmesnek N. Ur vevé. – Meggyőződve annak igaz volta felől, poetai tűzzel, de prózai józansággal, szólítam tanúságra az Iskolák' tanításait, a' Cicero', Horátz', Quintilián'² tanítványait, és mind azokat a' kik a' Görög, a' Római, az Európai új nemzetek Nyelvekkel 's Literatúrájokkal, sőt a' miénkkel is, ismeretesek. N. Urnak, ki szeret fenn-szállongani 's földre ritkán lép, az én, sovány tárgyat

¹ látsza ni [Emendálva.]

² Quintilián [Az elmaradt aposztróf emendálva.]

elevenen elő adni akaró, szavaimat nem kellett volna, nem illett volna, prózai fagggyal érteni. Quintilián ugyan szereti ha úgy szólunk, hogy ne lehessen meg nem értettetnünk, de ezt ő is a' Herder' értelmében mondhatja 's mondja: „Ki akarjon úgy írni, hogy *épen mindentől* megértethessék”? – Az én N. Urat megbotránkoztató szavam: ¹*az Iró Ura a' Nyelvnek – az Iró hol tiszteli hol nem tiszteli a' Grammaticát és Szokást – az Irónak* (a' ki t. i. szépen akar írni) *legfőbb törvénye az, hogy írása szép legyen, akár engedi a' Grammatica és a' Szokás a' mit csinál, akár nem* – nem azt tette, hogy a' mit Dr. B. Ur (lap. 64. a' IV. Köt.) tilt, az Iró ne tartozzék véteknek ismerni; nem az Iró az, hanem Mázoló, *a' ki lopjált, írókéket,*² *legyéket és legyéket* mond; azok az én botránkoztató szavaim nem tettek egyebet mint a' mit olly gyakran elmondottam már, hogy a' Grammaticus nem *pirúlja* a' maga SoloecismusaIT, si SCIENS facit. – Nil infelicius Grammatico! – insigni documento, quantum Grammatici auribus et scientia praestent! az helyett hogy ezek eránt N. Urral a' mesterség' törvényeiből, 's a' Nyelvek' és a' Beszéd' céljából szólnék, tanácsosabbnak látom ezeket példák által világosítani fel.

Bácsmegyeimben ez a' hely áll: „melly napom *vala*, ha együtt tölthettem *volna* veled”! N. Ur. fedd érte; a' Grammatica és a' Szokás *valát* és *valát*, vagy *volnát* és *volnát* kíván, N. Urnak igaza van. De nekem is igazom van, 's Virgil épen ezt a' vétket épen ezen okból követte el: Si Pergama dextra defendi possent, etiam hac defensa fuissent. Való tehát hogy a' Szép író' fő törvénye az, hogy írása *szép* legyen; vagy Virgil is rossz író, mint én.

Ez értelemben tanítám én hogy az Iró Ura a' Nyelvnek; szabad kéjű, de nem vak kéjű, tanult kéjű nem tudatlan kéjű Ura, barátja nem ellensége, mivelője nem pusztítója, nem rontója de építője. Nem azért parancsol, mert parancsolni *neki* tetszik, hanem mivel *jót, szépet, hasznost* parancsol, bár hogy az, nem csak a' tanulatlan, de ollykor még a' tanult Olvasó is, nem érti, az illyen tiszteli 's tanulja, még pedig holtáig tanulja a' Grammaticát, a' Lexicont, a' Szokást: de midőn azok nem elégségesek arra a' minek a' Nyelvet bírjuk, hogy az gondolatainknak 's érzéseinknek igaz képe 's hív tolmácsa³ légyen, még pedig nem *csak imigy, csak amúgy*, hanem legapróbb külömbözeikben (*nüansz*) akkor, mint a' Berzsenyi' Erőse, mint maga Berzsenyi, az Erős –

– – gyémánt fegyverével

Fényes útat tusakodva tör 's nyit.

Ezt mutatják a' szók is, mellyekkel a' Szokástól el térénk. – Nem *vala* szavunk megjegyzeni a' *hérost*. Bessenyei (ha tudniillik emlékezetem meg nem csal) a' pugil, Kämpfer *bajnok* szavát által vitte a' *héros*' jegyzésére, 's a' bajnok nem *pugil, gladiator, Kämpfer*, nem *küzdő* többé, hanem *héros*; úgy parancsolá az Iró. – Az újabb Irók *hőst* találtak Heltainál 's másoknál. Az ott azt jegyzé, a' mi németül *die Reisigen*. Tetszett nekik a' *héros követőjinek* nevét által vinni a' *hérosra*, 's újabb Iróinknál a' *hős* maga a' *héros* 's nem az ő *kísérőji*, a' *bajnok* pedig ismét *pugil*, de úgy, hogy most *pugilt* is jelenthet, *hérost* is. – Olvasóim megbocsátanak ha Literatúrai Anekdoten-krämerey' vétkébe esem: midőn Superint. Szilágyi javallá a' *Költőt*, az *Istennét* (még Pallászt is értvén alatta) 's a' *barátnét* (leány-barát értelmében) kígyót békát kiálta ellene minden, 's a' nagy tudományú 's lelkes férjfinak sértő kaczagással is haraggal is kimondák, hogy a' *tyúk* költ és a' ki *hazud*; hogy ez rettenetes németismus, hogy ez elkorcsosítása nyelvünknek; hogy ezeket a' mi nyelvünk' proprietása meg nem szenved. De tetszett parancsolni az Iróknak, quos penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi, 's mondhatják Puristáink a' mit akarnak, ezeket többé el nem tolják. Így az *Ügyész*, így a' *czím*, így a' *lap*, így a' *mívelés*, mellyet a' Nyelv' tudós barátjai verbum rusticum et obscoenumnak kiáltozának; így az *ér*, a' *kor*, 's ezer más.

¹ [A Kis Jánosnak elküldött szövegváltozathoz képest itt kezdődik az átdolgozott szakasz. Lásd a jegyzetben.]

² írókéket [Az elmaradt vessző emendálva.]

³ tolmácsa [Emendálva.]

De hogy az Író is bír hatalommal a' Grammatica és a' Szokás mellett, azt N. Ur sem tagadja. Azt óhajtaná, hogy változnám vissza azzá, a' ki 1788. voltam, a' midőn olly idvezsleges tanácsokat adtam a' Szigvárt' Fordítójának és a' Robinsonénak. – 1788 és 1818. között harmincz esztendőnyi nagy köz van, 's az olly Írók' igyekezeteik után mint az örök tiszteletet érdemlő Virág, 's mint a' Nyelvünket temérdek új szókkal gazdagított Verseghy, ma többet merhetünk mint akkor, 's N. Ur vétekképen, barátim javallásképen, magam igazságos dicséretképen azt mondjuk, hogy én, harmintz esztendei elmélkedés és gyakorlás után, nem vagyok épen ott, a' hol akkor valék. Én a' Barczafalvinak és Geleinek adott intéseket ma is helyeseknek lelem, ámbár ma úgy tekinthetem mintha azok másnak intései volnának; szükségtelen és csak nevetés' indítására szolgálható szokat, szükségtelen és darabos 's semmi gondolatot nem festő szólásokat teremteni 's általhozni nem szabad. – Azt óhajtaná, hogy ne csináljak olly *sok* szót, ne hozzak által olly *sok* szólást;¹ 's ne siklottam volna el szökdelve a' nagy tárgyon, hogy mi a' *Sok*, mi az *Elég*, mi a' *Kevés* (így lap. 110.), 's eredtem volna ezeknek philosophiai fejtegetésekbe.²

Azon felül hogy már is hosszúra nyúlt Recenzióm azt nem engedte; azon felül hogy én mind ezt (XII. l. 104, 105.) elmondottam, de ismét poetai szökellésekkel; azon felül hogy erre megfeleltem (ott l. 90.) ezen sorommal: „a' jó Író' kötelessége abban áll, hogy *csak* azt *merje*, a' mi nyereségére lesz a' nyelvnek, 's a' jó Olvasóé abban, hogy *mind* azt *tűrje*, a' mi nyereségére lesz a' nyelvnek, – e' kérdésre mondani semmit nem tudok. A' *Sok*, az *Elég*, a' *Kevés* relativa ideák; azoknak mathematicai vonásokkal határt és korlátot vonni lehetetlen. Némelyek czirkalmot szeretnének hozni és lineát nyelvünk' Tudományához, 's felejtik, hogy az nem ide való, és hogy a' nyelv, mint Mesterség, nem czirkalommal dolgozik, hanem *szabad* kézzel, de *búfos* kézzel, mint példánya, a' Természet. Eggyet tudok: azt, hogy a' Nyelv' Génusát illetni soha nem szabad. De mi az a' Nyelv' Génusa? bár érzem, megmondani nem tudom, 's Cicero is csak érezte, de megmondani nem tudta. Ha N. Ur, vagy akárki más, erre megtanít, szóljon: én leszek legfigyelmesebb tanítványa. Míg valaki felkelend 's erre megtanítand, addig a' mi *minden élő nyelvek között legszebbé válható* nyelvünk' Génusának, a' szóban forgó kérdésre nézve, azt a' tulajdonságát nevezem, a' mellyel a' bővülést, szépülést, igazabbá válást nem csak türi, de szereti és óhajta is, és hogy mind azon kölcsönzésekétől, a' mellyekkel a' gondolatot és érzést erősebben, lágyabban, komolyabban³ vagy csíntalansággal festheti, nem idegenkedik, csak olyanok fogjanak a' munkához, a' kik ízléssel bírnak; mert akkor nem retteghet, hogy a' humoristicus beszéd' szavai és fordulásai a' Prédikatiók' és Orátiók' beszédét eltarkítsák, 's a' poetai beszéd' szavai és fordulásai a' prózai beszédét. – Valljuk meg: Nem eggyetlen bajunk, de legfőbb bajunk ez egymás' gyűlölésében az, hogy mi Írók nem az új szók' és szólások' gyűlölöji vagyunk, hanem azt akarnánk, hogy minden úgy szóljon és írjon mint mi, 's hogy az új szokat teremteni csak magunknak legyen szabad, de más Irónak ne legyen szabad; 's hozzá szokván akkor, hogy a' magunk természetéseinket újaknak ne tekintsük, nem vesszük észre, hogy mindnyájan élünk újakkal, azokat kivévén, kik a' mindennapiság' léha nyelvén szeretnek inkább írni mint szépen. Illyen formát monda az itt össze-gázolt 's bizonyosan nem lelketlen Helmecki; 's az effélékkel érdemlette, hogy ő, *azon Századok' polgára a' mellyek jóni fognak, a' vad kort* (de Epigrammában, 's az akkori kort) *emlegetni merő* Palladióval, bár helyén kívül, össze-gázoltassék.

De ki olvassa így írt Könyveinket? ezt kérdi N. Ur, 's ez megérdemli, hogy minden élesség nélkül feleljünk kérdésére, mellyet ingerlései, 's olykor szinte a' személyt illető ironiái (lap. 112. sor 11. és 22.) *érdemlett élességnek* kiáltanának. – Olvassa meg N. Ur a' mit Schiller über naive und sentimental Dichtung ír, 's elmélkedjék azon a' mit ott talál; gondolja meg, hogy Nemzetünk szomszédjainknak munkájik nélkül el nem lesz, 's engedjen feleletül nekem

¹ szolast [Emendálva.]

² [A Kis Jánosnak elküldött szövegváltozathoz képest itt zárul az átdolgozott szakasz. Lásd a jegyzetben.]

³ komolyabban [Emendálva.]

viszont egy kérdés: Ki olvassa úgy majd könyveinket, ha a' szép pályán versenyt nem futunk? a' Literatura 's a' Múzak' országában mindnyájan Cosmopoliták vagyunk. Akarva nem szólunk világosabban.

Valóban N. Úr nekünk elég alkalmat ad, hogy az élesség' erét megszöktessük, 's azt tartóztatnunk nem kis munkába kerül, – a' *tréfa* (lap 110) talán csak nem lesz itt helyén. Mondja-meg nekünk N. Úr, illet e' egy Recensensnek nem látni, hogy a' l. 104. említett *nyel* a' Betűrakó' hibája által áll ott V nélkül mert hiszen a' IX. Kötetben így sohol sem fordul-elő. Ha még is azt is látta volna, hogy Osszián három Kötetben ígértetik a' homloklapon, pedig csak kettőt teszen; úgy elmondhatánk vala, mi okozá ezt a' hibát; vagy hogy a' Karthon' berekesztése hasonló botlásból elmarada a' nyomtatásból. – Illik e' annak a' ki a' Görög és Római neveket SZ és nem SCH által mondja mint *cháosz* és *éposz* neki nem *káósch* és *épósch*, azt a' kérdést tenni, hogy a' húst *hússzá* változtatja e? 's nem jobb volt volna e' meggondolni, hogy a' Cornidesz és Schediusz Professoraink' neveiket, azért hogy magyarosan hangzzanak, nem illik SCH hanggal mondani? illik e' abból következtetni valamit, hogy a' *pirosból* nem lehet *pir*? illik e' a' szebb társaságok' nyelvén írt Munkában a' *tempel* (nem *Kirche*, hanem bizonyos neme a' kerti épületecskének), a' *tablette*, a' *groupe*, a' *Szóló*, *Orchester*, *Chór*, a' tánczban a' *tour*, 's az *imponáló*, a' *resignált* 's több szókat kijelelni, holott azok a' szebb társaságok' nyelvét ismerők előtt épen olly folyó szók, mint az iskolás Olvasók előtt a' *Literatúra*, *Recensio*, *Allegoria*, *Soloecismus*? illik e' végre l. 106. harminczhárom szokatlan szót egymásra fűzni? 's mi volna abból, ha mi viszont a' Horvát Endre' Zirczét mutatnánk elő, 's azt mondanánk, hogy ime 904 sor mind öszve, 's nyolczvannál több szokatlan új szó hemzseg benne? 's a' közönséges Olvasónak olly érthetetlen, mint a' közönséges Olvasónak a' mi Ossziánunk. Higgyen nekünk N. Ur, a' tréfa csak a' maga helyére való.

Ezen tréfának köszönhetem én, hogy N. Ur l. 112. vissza akarván adni ('s az, igen is illő vala!)¹ a' kölcsönt, kimondá hogy Aristophaneszi szépségekhez nem szokott füle Békáim' örök Brekekélésekben (21 sorait nem restellé kiírni) gyönyörűségét nem lelheti; mellynek tudása azonban nem tartóztathat, hogy épen annyiszor brekekéltessük az újabb Kiadásban; ennek köszönhetem én, hogy kesernyés atticismusával IX. Köteteimet egy „drágalátos Mívész' kilencz-emeletű roppant filagoriájának nevezi, ki, hogy sétálásai kedvesebbek, kilátásai gyönyörűbbek légyenek, a' szálas gyümölcsöst derékig² lebotoltatá, 's az egész csuda épület' körét Külföldi kényes csemetékkel, tarka barka virágokkal körül ülteté”. – N. Ur nagy nem kedvelője a' filagoriáknak; vastag falú, szegletes boltozatú, apró ablakú, terpedt ajtajú Uri-házakat kedvel, (a' mint l. 109. látjuk), 's olly kerteket, mellyek puszpányos karimájú táblákkal vannak körül fogva, 's bőven adnak szilvát, körtvét, almát, diót. Quisquis amat ranam, úgymond maga. De még is! ha vallyon az Oroszvár' Ura vétett e, hogy lakját Olasz-ízlésű Villává változtatá, és hogy ott, a' hol répa termett és petrezselyem, most gyepszönyegek terültek el, szagos és szagtalan virág-csoportokkal, 's játékos-fordulású csalitok vannak mindenfelé elhintve, hol nem mogyoró terem, hanem a' helyett haszontalan cytissus, cercis, lenicera és amorphia foglalta el a' helyet? ha vétett e a' Tata' Ura, hogy kukuricza-holdjait Armidai Tündérkertté teremtette által? Hogy kukuricza-holdjaink sohol ne legyenek, 's hogy sohol se lássunk nyikorgó vitorlás Uri-házakat, azt mi nem óhajtjuk: tőrje N. Ur is békével, ha az Árpád' birtoka Olasz-ízlésű filagoriákat mutathat. Eggykor a' nyikorgó vitorlájú Uri-ház is épen illy újság volt.

Nagy baja az N. Urnak, hogy nyelve 's ízlése egy neműek. Sulzer (az a' Vandalus! az a' Gepida!) azt mondja, hogy a' kinek eggy nemű ízlése van, annak épen nincs ízlése. Szerényebben adjuk a' gondolatot: a' kinek eggy nemű ízlése van, annak csak eggy nemű ízlése van. N. Ur mindég azon egy, akár verselget, akár prózát ír, akár leveleket: azok, a' kik

¹ vala)! [Emendálva.]

² derekig [Emendálva.]

engedék tudnom ítéleteket dolgozásaim felől, úgy hiszik, hogy Epigrammáimban rajtam ki lehet ismerni a' Görögök' tanítványát, a' Cicero' és Sallust fordításában a' Rómaiakét, hogy Sonettimben Olasz vagyok, Marmontelben, Clavigóban, Boufflersben Franczia, Emilia Galottiban Német, Egmontban flamand, Ossziánban Hősvilág' lakosa, a' Vak Lantosban eldődi Magyar – Magyar mindenhol, de nem mint az a' Magyar a' ki idegent nem látott, nem mint az a' Német a' ki magyarul jól megtanúlt, hanem mint az a' Magyar, a' ki a' mit az idegeneknél elfogadhatónak gondol, felveszi, magáévá teszi, 's így nyelvén változtat, de haszonra. A' Róma' fíja így bánt a' Göröggel, így Voss a' Homér' fordításában. 'S midőn engem N. Ur' Recenziójában épen azért, a' mi Vosst érte némelly németeknél, 's midőn én épen úgy valék kénytelen Anticriticára vetemedni mint Voss azok ellen, a' kiknek a' tisztaság és az az áldott, áldott könnyen-érthetőség a' *legfőbb* tető, az engem – nem pirít meg. Az olyan nem rossz osztály rész. Széphalom Máj. 27-d. 1818.

120. Igazítás a' Pataki Vár' leírásához
Tudományos Gyűjtemény, 1819. VI. kötet, 104–106.

Igazítás a' Pataki Vár' leírásához, Tud. Gyűjt. 1818. IV.
 Köt. I. 8 és 9.

Egységem' gyengélkedései miatt nem tekinhetém-meg újra Patakot midőn annak Leírását dolgozám, 's kénytelen valék mások' szemeivel látni. Így megtörtént a' hiba. De April. 15–18 napjain éjjeli nappali vendége valék azon szobáknak, a' mellyekben valaha a' Rákóczyak laktak; gondosan megtekinték mindent, 's a' hibákat megigazíthatom, 's illő hogy megigazítsam.

A' Vár' udvara négy tökéletesen *egyenes lineájú*, de egymáshoz nem szép szegletekben ragasztott, kétsorú ablakos épületek által van körül-véve. A' kapu a' nyugoti oldalon van. A' ki ezen belép, jobbra a' Lorántffi Susána, Első Rákóczy György Erdélyi Fejedelemné által épített sort látja, 's annak tulsó végében, csak nem által ellenben a' kapuval, azt a' grádicsot, melly a' Veres-Toronyhoz vezet. A' kapus sor és a' balra elvonúlt, melly éjszának fekszik, az Urodalom' mostani Ura' által alkalmasabb lakó szobáknak új renddel szabdaltatott-fel, mint a' régiek voltak; itt van két szobában igen becses könyvekkel gazdag Bibliothecája is. Az a' sor, melly az éjszaki sor és a' Veres-Tornyot éri a' maga két végeivel, a' legrégibb lehet; falai öszve-repedeztek, bolthajtásai egészen beszakadoztak; úgy hiszik, 's talán nem lehetetlen, hogy Királyaink itt laktak valaha. Ennek van a' legkedvesebb kilátása, a' Bodrog' hídja, a' Város, az Ujhelyi szépformájú hegyek, az Ungvári, Beregi, Máramarosi tetők felé.

A' Veres-Torony' széle és¹ hossza, ha lépéseimnek hinnem lehet, 12 öl, 's ugyan annyi magassága is. Alól nagy rakodóboltokat, középben lövésnek hagyott ablakocskákat, felül egy² igen tágas palotát lehet látni, melly a' maga világosságát³ a' Bodrog felé néző egymást-érő ablakok által vevé. Ez a' Veres-Torony a' maga nevét onnan vehette, mert külső falai bévakolva soha sem voltak, 's a' termés-kő, mellyből épült, a' veres színbe csap. Körül van véve kazamatált lakó-szobákkal, de úgy, hogy ezek és a' Veres-Torony közt elég tágas hézag legyen.

A' Lorántffi Susána sora' külső ablakaiból a' Bodrog' elfutását, a' Szabolcsi síkot, a' Tokaj' igen szép formájú hegyét és nagy részét a' Hegyaljának látni. Ez fekszik délnek, 's ezen okra nézve lakásra legkedvesebb. Alatta igen mély és széles árok vonúl-el. Falának vastagsága azon szobában a' hol háltam mintegy másfél öl. A' Fejedelemné nappali szobájában, mellynek az

¹ is [Emendálva.]

² felül-egy [Emendálva.]

³ világossá gát [Emendálva.]

udvarra két ablaka van, látni alcovját, a' két ágy általellenben állott egymással, 's ezek közt az ablak görbésen megyen, mint erkély. Megállék ezen ablak mellett, kinéztem rajta, 's elfoglalt az a' nagy gondolat, hogy most ott állok, a' hol Lórántffi Susána és férje a' Fejedelem, a' hol szép 's tüzes de szerencsétlen fíjok, 's menyek Bátori Sófia, a' hol Rákóczi Ferencz az Első és a' Második és a' Zrínyiek, a' hol olly sok más Nagyjainkkal Wesselényi Ferencz a' Palatínus is, – és a' mi engem közelebből érdekelhete, a' nagy atyám' nagy atyja K– Péter, az itt lakottak' híve, valaha állottak, 's kértem az egeket, ne engedjék, hogy a' hely mostani Ura 's ennek maradékai ezt az erkélyt az architectúrai ízlés miatt illessék, elváltoztassák. E' szobáknak két ajtaja még a' régi idők' maradványa; mind a' lakatos, mind az asztalos elvesztegeték rajtok gondjaikat; deszkájok laposra van gyalulva, de csak minekutána a' csikornyázatok különböző sápadtabb és sötétebb fákkal vala mozaik módra kitöltve. Azon fordítót is illette tehát kezem, a' mellyet azok a' Nagyok fogdostak; mert azon régi időkben a' Nagyok sem restelgeték a' megnyitást. Az ajtófelek kőből vannak faragva. – Ezen erkélyt egymáson fekvő 's mindég kiljebb menő faragott kövek tartják, egészen nem úgy mint balkonjaink lebegnek. Itt látni azon felülírást, melly a' T. Gy. V.¹ K. 9. lapján² olvastatik. Legfelül igen nagy betűkkel 's arabsz számmal: ANNO 1643. Ezalatt van egy kisded Ovál, korona nélkül, két hattyú között, mellyek megett itt egy oroszánt, ott egy grifet látni. Az oválon egy fekvő oszlop, benőve zöld ággal, talán a' Lorántfi czímer; karimáján pedig olly apró betűkkel, hogy a' legélesebb szem is alig olvashatja: SVSANNA LORANTFI, 's a' mit már olvastak a' T. Gyűjt. Olvasóji. – Ezen sor' végében, a' hol ez a' Veres-Toronyhoz ér, a' Vár' udvarából³ egy nagy de szemettel beöntött kapu nyílik, 's felette egy czímerkövet tartó Angyalt lehet látni. A' czímerkő négy mezőre van osztva álló keresztben. De a' mezőken nem látni semmit. Minthogy a' Perényi czímer' Telamonja egy Angyal, én úgy hiszem, hogy e' kaput Perényi Péter építette vagy ékesítette. Ez a' Veres-Torony' alsó kamarájiba viszen. – A' Bezerédiének mondott kő nem övé; rá fogák a' kik a' történetet tudták. Koporsó-kő lehetett, 's a' nyak körül elpattant. 1708 oltá az igen kemény veres kő nem málhatott volna el így. Ezt gyanítatja a' faragó' munkája is. Írás rajta nincs; de igen a' Hős' kezében buzogány, 's lábán hosszú-szárú sarkantyú. – Herczeg Brezenheim jelen vala, a' legpopulárisabb Ur, nem csak gög, de maga elfelejtései nélkül is. Ebédjeinknek, estvéinknek a' fortepiáno mellett, mellyet maga is vert, Ő ada lelket.

– G. H. I. –

121. Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél Tudományos Gyűjtemény, 1819. XI. kötet, 3–27.

Orthologus és Neologus; nálunk és más
Nemzeteknél.

Quid velit et possit linguae *CONCORDIA DISCORDS.*

Valahol a' Literatúra virágzásra fakadt, a' Nemzeti Nyelv mindenkor szenvedé változást, mert az Élet' nyelve Könyvek' nyelvéné válván, az új ideákhoz magában nem találá készen szókat 's az Író kénytelen vala a' gondolatot és érzést élesebb vonásokkal kirajzolni, 's azoknak gyakran alig-érezhető különbségeiket kijegyezni. Így akkor is, midőn a' Literatúra a' maga alantabb lépcsőjiről fenntebbekre lépe-által. A' változás ott még tapasztalhatóbb, a' hol az idegen szép példák mind a' szorultságot inkább érzeték, mind kimutatók az utat, mellyen

¹ IV. [Emendálva.]

² lapján [Emendálva.]

³ ndvarából [Emendálva.]

mások jutottak dicsőségre. 'S ilyenkor a' Haladók és Veszteglők között mindég támada ellenkezés; azok örültek a' Nyelv' és a' Nemzeti-Erő' kifejtődésének: ezek a' változásban rontást, még pedig akart rontást láttak. Amazokat Neologusoknak nevezték-el: ezeket Orthologusoknak mondhatnánk.

A' melly nemzeteknél a' Helicon' járvány Istenségei korábban foghatának lakást, mint eggynél több 's nagy okok miatt nálunk, a' Nyelv eránt támadott peren, nagyjában tekintvén a' viszálykodást, régen által estek: mi, kiknél a' dolog nem segélteték úgy mint máshol, 's a' kik e szerint Philologiai isméretekben halkabban haladhatánk; most perlünk egymással. Melly hasznunkra lehet csak e' részben is, hogy a' Tudom. Gyűjt. tisztelt Kiadóji a' perlő felekezetek' vélekedéseiknek helyt engednek Köteteikben, magok a' perben nem csak Bírák lenni nem akarván, de nem is vévén részt. A' hol a' Közlők ezt teszik, és a' hol a' Perlők csak a' dolog, nem egyéb miatt is, tusakodnak, 's a' hol az emberi szív' erőtlenségeit fékben tartja a' Tudományok'¹ szeretete és a' Hazáé, az ügy ott győzni fog.

A' mi széptüzzü Nemzetünk e' perben is érezteti sajátságát: hévvel viszi a' pert, mint azoknak illik, a' kik el vagynak melegülve tárgyoktól, 's égnek azért a' mit szeretnek, lángolnak azért a' mi a' Nemzetiséghez tartozik. Szabad emberek közt zajosabbak a' tanácskozások, mint a' hol a' rabcsoport felett pattog az ostor, mint a' hol a' láncz' csörgése még a' Jókat is elnémítja. Nem történt tehát rosszul, hogy némelly Íróink, hogy némelly Recensenseink bennünket dorgálásaikkal ébresztgetének férjfiassbb elmélkedésre, fáradhatatlan tanulásra, gondosabb dolgozásra; 's a' ki ebben nem lát egyebet Catalinai dühnél, az vagy kurtalátású, vagy baja van. Bár zajosabbak voltak volna tanácskozásink! bár a' dologhoz-értők nagyobb számban szólaltak volna meg! Úgy a' per eddig lefolyt volna, 's most élnénk a' Béke' gyümölcseivel. Mert végre a' Prisca Comoedia' vásottságai is megennyhültek, 's Tudományok körül forgó emberekhez semmi nem illik inkább mint az a' nemes érzés, hogy nem ritkán még szebb, meg vallani botlásunkat, mint győzni.

A' Tudom. Gyűjtem. tavalyi (1818) VI. Kötetében Füredi Vida költött név alatt egy férfiú hallatá magát azon két nehezettel, melly a' régibb szín' kedvelőit az újítások' kedvelőji ellen lángoltatja. Illyen az a' vád, hogy némelly Magyarok gyalázatot vontak a' Nemzetre, midőn a' Külföld' Tudományos Újságleveliben azon Magyar Írókat, a' kik nem az ő feleken állanak és a' kiknek írigylik fényeket, tatárostorjokkal szabdalák. Mintha a' gondatlan Író' fenyítése gyalázatot vonna a' Nemzetre, 's a' Külföld nem tudná, hogy gondatlan Írója minden nemzetnek van; mintha a' Külföld ugyan-azt nem tenné a' maga gondatlan Írójival. Illyen az, hogy egy valaki köztünk a' Németeknek részint maga azt hirdeté, részint barátjai által azt hirdetteté, hogy egyedül ő a' mi classicus Írónk. Csudálni lehet, hogy ezekkel egygyütt azon másik rég olta pengetett vád is nem mondaték-el,² hogy a' Töviseket és Virágokat maga recenseálá azoknak Írója tömjénezésekkel a' Bécsi Annálisokban, és hogy Békájiban egy tiszteletünket megkívánható nem poetai Karra lőtte-el vakmerő nyilait. Ha Vádlóink nem olvasnának figyelem nélkül, illy üres terhelésekre nem kívánnának feleletet; mi ezenfelül bizonyosokká tehetjük, hogy az Epigrammatista meg sem álmodá,³ hogy e' dolgozása' olly hamar a' megjelenés után, Bírói szemeket vona magára, midőn azt nyomtatva hozá-meg neki az Annálisok' Füzete. – A' mi azt a' kérdést illeti, arra elég lesz jelentenünk, hogy a' Németeknek maga a' Kérdő beszélé-el, hogy mi Magyarok a' Horátz' leveleit olly két fordításban bírjuk, mellyel Nemzetünk századok múlva is a' szerint fog kevélykedhetni mint a' német a' Wieland' és a' Voss', 's a' Franczia a' Grof Darü' fordításával. Tudva van, hogy ugyan-ő ugyan-azon melegséggel magasztala több magyar dolgozásokat is; melly szerint a' Németek a' classicus magyar Írónak tartatni egyedül akarótól⁴ hallák, hogy a' Magyaroknak nem

¹ Tndományok' [Emendálva.]

² nondaték-el [Emendálva.]

³ almodá [Emendálva.]

⁴ akarótól [Emendálva.]

egyedül ő a' classicus Írója. Illy vádat oszlatgatni, felette kedvetlen mind az Íróra mind az Olvasóra: de minthogy ezek 's több e' neműek, ajakról ajakra, kézzől kézre tétettek közönségessé, 's végre íme nyomtatásba is mentek, noha (nagy szerényen!) elhallgatva a' Vádott' nevét: illő vala tudatni azokkal, a' kik Nyelvünk' 's Literaturánk' menetelét szemmel tartják, hol a' vétek. Nekünk ez lesz utolsó válaszuk az effélékre, 's bár mivel terheltecsünk ezután, felelni semmi esetben nem fogunk. Nem az, épen nem az a' kérdés, hogy ezt 's amaz mennyire gyötri a' maga-szerelme 's az irigykedés; e' részben jól esnék, ha mindnyájan kebelünkbe nyúlnánk, 's úgy fognánk a' kövezéshez: hanem hogy mellyükünk ír jól, 's mellyükünk tanácsol jól. 'S mi itt ezen utolsó cikkelyt óhajtanánk olly tisztaságba jutatni, hogy a' két felekezet értse egymást, 's visszalkodások enyhüljön.

A' Nyelv egykik legféltőbb kincse, egykik legfőbb díse a' Nemzeteknek, 's a' Nemzeti Léleknek mind igen szép képe, mind hív fenntartója 's ébresztője. Érti ezt mind az egykik fél mind a' másik, 's szereti a' Nyelvet szent hazafisággal: abban hasonlanak meg, hogy míg az egykik azt elváltozásától 's elkorcsosodásától félti, a' másik annak elváltozását, az az, haladását, még óhajtja is; 's ő is retteg ugyan elkorcsosodásától, de a' mások' szép és hasznat neki is ígérő példájoknak követését, ha az nem egyéb mint saját erejének kifejtése és gazdagítása, elkorcsosodásnak nem tekinti. Egyedül a' pók az, a' mi mindent magából szed, fon és szöv: az embernek az az elsőség jutha, hogy egy ponton vesztig ne álljon, hanem tehetségeit használván 's másoknak találmányait eszmélettel követvén, a' tökéletesedés' útján előbbre haladhasson. Valamivé ő lesz, e' két szernek eggyesítése által lesz.

'S midőn az Orthologus a' Nyelv elváltozásától retteg, nyilván öszvetéveszti a' Nyelv' mostani színét és magát a' Nyelvet. Pedig e' kettő épen nem egy. Egyedül a' kiholt nép' nyelve nem változik többé: az élő népek' nyelve minden nyomon változik, 's örökké fog változni, hasonló a' Horátz' folyamjához, mellynek elfutását a' paraszt csak várja, 's az még is fut, változik, 's az marad a' mi volt. – Kezdetben szegény és csak tulajdon természetseivel bírta, a' szerint bővül és szépül, a' hogy az azt beszélő nép ismeretekben gazdagodik 's a' magánál gazdagodni¹ elébb kezdett nemzetekkel szövetkezésbe jut, 's mind addig gyűjt és szépít, míg minden gondolatjait 's érzéseit híven és teljesen kifejezheti²; szomszédjaival öszvemérkezhetik vagy azokat meg is haladja, 's Nyelvét a' minden nemből nagy és minden nemből elégséges számú Írók megállapítják 's bérekesztik. Elérvén így férjfiúi korát, vagy megfordul útján 's a' nemzet' hanyatlásával ő is hanyatlik, vagy megifjodván a' nemzet, ő is, megifjúl, 's újjá-születve szép pályáját újra kezdi.

A' mi Nyelvünk is ez úton ér-el serdülke-kezdett ifjúi korát. Millyen lehele legrégebb idejében, némelly eggyes szavaink 's a' Boldvai Monostor' Halotti-beszéde mutatják. Múltak az idők, 's a' Nemzet nem csak a' deákul-írt könyvekkel, hanem a' régi Classicusokkal is megismérkedék, 's a' Bátori László', az Erdősi' és Komjáti', a' Halabori Bertalan' és a' Pápai Pál' nyelve, 's az Illyésé, Telegdié, 's kivált a' Pázmányé és Káldié, erővel bírt, tömörséggel, méltósággal. Zrinyi megjelené, tanítványa a' Rómaiaknak és Olaszoknak, mint egy nagy tűző csillag; de ködök fogák-el egünket, 's a' szép csillag eltűnt, egész nagy fényével. Melly úton erede futásának a' minden új Nyelvek' legszebbike! 's hova jutott volna el, ha ez úton futhatott volna! A' vallásbeli vetekedések azt tanácsolák, hogy az Író ne minél szebben, hanem minél érthetőbben szóljon, 's a' darabos, de velős, lelkes beszéd görgővé, folyóvá, könnyen-érthetővé leve, 's erőtlenné, lelketlenné eggyeszersmind.

Gyöngyösinek a' Múza kerek ajkat ada, nem teremő leket is, 's tudománya kevés volt. Szerencsétlenségünkre Rómanak Költőji közzül nem Virgílt ismeré, hanem Ovídba szeretett,

¹ gazdagodni, [A vesszőt töröltük.]

² kifejezheti [Emendálva.]

ki a' bővbeszédűt még bővebb-beszédűvé tette. És még e' vétkei mellett is nem ritkán elkapta a' poetai tűz, hogy merjen. Mere, 's Nyelvrontónak vádoltaték. Nevezetes mentségét, hol e' sorának is kénytelen vala védelmére kelni: Bellóna' sisakját kevés a' ki vágyja – lássd Dugonicsnál, Keménye előtt.

Haller Gyöngyösinek példáján indult, 's megjelené a' szelid lelkű szelid beszédű Fenelon' Telemachjával, nem a' hogy illet, hanem a' hogy a' hamis útra vezetett idők kívánni látszottak. Ennek könnyűség kelle és cifra, nem szépség és erő; 's a' magyarrá-tett Telemach öszvepárosítá a' francia bájos egyszerűséget az új deákok' grandiloquentiájokkal, 's Originálja' periodusait egy periodussá olvasztgatá-öszve; 's minthogy Fenelon neki szegénynek látszék Gyöngyösihez képest, pusztaságát nehéz-illatú pór-virágokkal cifráztá-fel.

Így senyvedénk a' még így is örök áldást érdemlő Haller után a' világ' és a' setét' derengési közt, midőn végre (1772–75) Báróczi, Barcsai, Bessenyei előállának, 's majd osztán Baróti Szabó Dávid (1777), Révai Miklós (1778), Rájnis József (1781), ezek a' Deákok', azok a' Francziák' és Németek' tanítványai, 's Olvasóink' ítéleteik erántok megvalának osztva. A' kik a' Római 's Francia és Német nyelvvel és Literaturával ismeretesek valának, elragadtatással hallák a' xenologizáló Múza' beszédét 's zengését, noha az nem volt darabosságok nélkül; míg az ezekben járatlanok nem látának egyebet a' Nyelv' elsüllyedésénél, 's a' három elsőbb Triumvirnek azt kiáltozák, hogy beszédjeket nem értik, az utolsóbb három Triumvirnek, hogy a' Magyar Magyar és nem Görög, 's így verseinek is nem görög, hanem magyar-alakúnak kell lenni. Ekkor hallatszék legelőbb¹ nagy hanggal a' nyelvrontás' panasza, mert ekkor kezde Literaturánk, és ezzel együtt nyelvünk, igazán haladni; mindeddig csak csúszott, lépett, elakadt. Sokan javalák, hogy halad; de intették a' haladókat, hogy késve siessenek, mászva szaladjanak, félve merjenek – bölcsen talán, 's talán nem is. A' jó ügy akkor halad igazán, ha némellyek késve, más-némellyek nem-késve sietnek; 's midőn a' követő panaszra kél Vezére ellen, hogy ez sebesebben megyen mint kellene, még kérdést szenved, nem ő megyen e lomhábban mint kellene. Ollykor nem csak sebesen futni, de szökni is szükség.

Barótinak felét segélé a' Római példányok' tekintete, 's az új igyekezet ellen sokan azért sem merének szólani, hogy tanúlatlanságokat el ne árulják: de azt, hogy németül 's francziául nem ért, megvallani akkor még senki nem szégyenlé, nem kevesen azzal még kevélykedtek is, 's ez őket annál bátrabbakká tette a' Báróczi' felé kárhooztatásában. Mind e' mellett a' szerencsés újítások gyökereket verének, 's a' Neologusok' száma naponként szaporodott, kik közt Ráday, egyik legtiszteltebb Fáklya-vivőnk, serget vont. A' külföldiek' nyelveket 's Literaturájokat ismerő 's sok ezer Köteteből álló Bibliothécát bírt Öreg, maga keveset ereszte ki dolgozásaiból, de azokat kézírásban örömet látatta, a' Nyelv' és Literatura' férjfijait bátorította, tanácsolta, Olvasóinkat a' Haza' fő városában, a' jobb útra vezetgette, 's e' hármas szolgálatjai által a' nyelvnek több segédjére volt, mint legszorgalmasbb Íróink. Ő most arra taníta bennünket, hogy rímes verseinket is scandáljuk, mint a' mívelt Európának minden nemzetei. Felzúdulánk a' tanácsra, mert az elnehezíté verselésünket, 's az idegen ízlés, a' mint mondák, a' magyar ízlésnek kárt tenni készült. Említenünk kelle a' történetet, noha inkább tartozik Verselésünk' mint Nyelvünk' változására, mivel bizonyítja a' mit látni akarunk. Valamint a' Faragó és Festő nem emelkedhetik soha Mívésszé, ha az Antikok és a' XVI. század' nagy Mesterei 's a' későbbeké után nem gyakorolja szemét 's karját, 's csak eleven példányok után dolgozik: úgy nyelvünk soha azzá, a' mivé már is leve, annyival inkább a' mivé lenni még ezután fog, nem vált volna, ha az Erdősi' követőji, 's ezek közt senki nem inkább mint előbb Baróti és Révai, később Virág, velünk a' rímetlen versek' szépségét 's méltóságát meg nem kedveltették, 's ez által a' bátrabb és fenntebb merésekre nem szoktattak volna. És a' hogy ezek által kapattatánk-ki a' Próza' nyelvéből a' Poezis' nyelvébe, a' hogy

¹ legelebb [Emendálva.]

ezek által a' Próza' regiojából a' Poezis' regiojába – mi vala Kisig a' legmagasbb, a' legtüzesbb rímes darab is! – úgy Ráday a' csengő lantnak olly bájt ada, melly régibb édességet sokkal nagyobb mértékben mülja-felül, mint a' mellyben azt elnehezítette.

Nyelvünk nem nevezhetne nagyobb hőst mint Korona-őr 's Ugocsai Fő-Ispán Gróf Teleki Józsefet, ha később' született volna. Ez a' nagy ember mind hazájában, mind Franciaországban 's Helvetziában 's Hollandiában, a' leggondosbb nevelést vette, 's deákul, francziául, németül igen jól, sőt igen ékesen írt, 's mind prózát, mind verset; nyelvünket hatalommal bírta; de sajátságai közzé tartozott, semmiben nem kapni azon a' mi új, sőt gyönyörűségeit találta abban, a' mit atyájitól veve-által, 's azokhoz szorosan ragaszkodni. Segélte a' mások' igyekezeteiket a' nyelv körül, 's a' rímetlen verseket javalotta, kedvelte: de magát e' nemben nem gyakorlá, 's azon nagy szépségű versezetén kívül, mellyben testvére' halálát kesergi, egy két más rövid versezetnél, 's nagy tüzzel 's Római ékesen-szólással 's fordításokkal, gondolkozással és érzéssel írt Fő-Ispáni Beszédeinél egyebet tőle magyarban nem bírunk. Régibb ízlését egészen festi a' már említett Keserv' címje, melly olyan, mintha a' lelkes Költeményt a' Gyöngyösi' korából bírnánk. Azon felekezetnek, melly szorosan ragaszkodik a' régibb színhez, Teleki a' legfőbb dísze, 's ő az az eggyetlen nevezetes Írónk mind eddig, a' kinél új szót, új szólást nem lelünk.

A' Báróczi 's Baróti' követőjinek egyike fele a' pedantság, a' másik az erőtelen szépség felé tévedezett. Látánk ezt, 's azok szerint a' miket a' Festők' 's Faragók' példájában adánk-elő, eggyesítünk a' két hős által ajánlott szereket. E' seregben F. V. Úr, Értekezésének 27. lapján, az általa nem kedvelt Kazinczyt tiszteli-meg a' Neologia' Vezérségének gyűlöletes nevezetével, vagy azért, mert ezen úton távolabb méne mint mindenek mások, vagy mivel a' mit mások csak példájok által tanítottak, ez védelmezni is merte, melly az Orthologusok előtt a' nyelv' Felsége ellen elkövetett vétek. Ki itt a' Vezér? e' kérdés a' dolgot sem jobba sem rosszabbá nem teszi, 's nekünk név és cím felett vetekedni kevés kedvünk: hagyjuk ennek meghatározását, és hogy a' nyelv' elővitele vagy rontása körül ennek 's amannak melly érdemei 's vétkei vagynak, a' később korra, melly az illyet nem csak kedvezés és gyűlölség nélkül, hanem tisztább-látással is ítéli-el. De ha egy Tudományt, egy Mesterséget sem nevezhetünk, mellyben egy Iskola más Iskolát nem szüle, és ha virágokat Római mezőkön szabad szedni, 's nem azért szabad, mivel a' Római nyelv eránt nem tudom melly tekintettel tartoznánk, hanem mivel azok szép virágok: nem látjuk, miért volna vétek, hogy új Iskola itt is nyílt, 's miért legyen tilalmas virágokat az új nemzetek' mezejiken is szedni, ha ezek is szépek. Példát az illy kölcsönözésre nyelvünk századok oltá mutathat, 's nagy bővségben, 's így nem vethetjük-elő a' két nyelv' ellenkező természetét; az a' társalkodási, országlási, vallásos és tudományos öszveköttetés pedig, mellyel a' nyugot' míveltebb népeivel állunk, gondolkodásunkat az ezek' gondolkodásokkal, és így nyelvünket is, melly nem egyéb mint a' gondolkodás' képe, az ő nyelvekkel, rokonságba hozta.

Természetében van a' dolognak, hogy az illy változásokban a' neheztelést a' legújabb Újító vonja magára 's könnyítsen az eddig-üldözteken, 's most a' sor azt érte, a' ki a' Neologismusokat elébb a' Báróczi' és Dayka' Életekben, azolta pedig a' Tud. Gyűjt. két Köteteiben is védeni bátorzkodott. De ha az általa járt és védett út valóban boldogítaná a' nyelvet, a' másik pedig annak gyarapodását gátlaná: úgy neki nem csak mentséget 's bocsánatot, hanem javalást is szabad volna reményleni, valamíg vélekedését tüzzel terjeszti ugyan elő, de erőszak nélkül, 's nem azt kívánja hogy mások a' szerint szóljanak a' hogy ő akarja, hanem hogy ő szólhasson nem a' szerint a' hogy mások akarnák. Ha hibások vélekedései, a' czáfolás' útja mindennek nyitva áll: de tudománybeli dolgok körül az erőszaknak nincs helye; a' titkos, a' mások által tétetett erőszaktól pedig borzad a' szebb érzés. 'S nem igazságtalanság e, eggynek venni balúl, a' mit minden Írónk cselekedett, 's minden Írónk cselekszik? Kánonok Molnár 's Dugonics felől nem szólunk, mert felőlök senkinek nincs kétsége, de mit mondanak a' legújabb Neologiai Iskola' ellenségei azon állításunkra,

hogy Faludi is ezen Iskola' értelmében Neologus? és hogy Anyós annyira az, hogy nálánál vakmerőbbet még ma sem találunk? Neologus, 's ezen értelemben Neologus, a' mindenneknek használni, és így mindenektől folyvást és könnyen értetni akart, 's épen ezért sokat nem merő 's még is merő Péczeli; az Aranka is, ki bennünket örömet a' Haller' idejére akart volna vissza vinni; az a' Külföld' nyelvével ismeretlen 's a' Külföld' ízlését nem kedvelő Horváth Ádám; az Csokonai, kit az Orthologusoknak egyik fele minden magyar Íróknál inkább szeret; 's az, mostani teljes elváltozása után, az Analytica Grammatica' Írója is minden sanyarúsága mellett, mellyel a' Neologusokat zaklatja; sőt ezen Értekezés' Írója is az, mert szörny, inger, címkép, angoly, vágy (substant. a' vágyás helyett), embertermészet (Menschennatur¹), hatalomszó (Machtspruch), eggy fogadj' Istent arat (ärndtet) – újak, szokatlanok, idegen példák' követései.

Elnézvén, hogy az úgy nevezett Nyelv-rontást azok kiáltják veszedelmesnek, a' kiket magokat is Nyelvrontóknak kiáltanak az igazán Orthologusok, és hogy ez a' fél olly neveket említhet, a' millyekkel a' másik nem dicsekedhetik, e' kérdést vetjük-fel: Gondolhatni e' képtelenebb gondolatot mint az volna, hogy mind azok a' kik köztünk a' Szép Literatura' nemében írtak, magyarul nem tudnak, hogy mind azok rontani akarták a' Nyelvet, 's magyarul csak az tud, a' ki Szakáts-könyvet, 's tbb., írt? De adjuk-meg a' mit kívánhatnának, hogy vétek nélkül legtiszteltebb Íróink sincsenek; annyi mindég valónak fog találtatni, hogy a' Merés' szabadsága a' minden Írók' példája által igazolva van. E' szerint itt nem az lesz a' kérdés, ha merni szabad e': hanem hogy merni mit szabad; 's ez annak meghatározását kívánja tőlünk, még pedig minél lehet szorosbb vonásokkal, hogy az Orthologus és Neologus közt a' különbséget mi tésszi.

A' Neologus a' Nyelvet szűknek 's céljaira el nem készültnek találván, nem elégszik-meg a' Szokottal, hanem mind azt a' mi a' beszédnek erőt 's szépséget adhat, keresi 's elfogadja. E' végre az idegen szokat, midőn olly dolgokat jegyeznek, a' mellyeknek ismértekre nem kelle mások által vezéreltetnünk, kerüli; mert az idegen szó tarkít, 's elárúlja szegénységünket, 's a' nemzeti büszkeséget igazságtalanul alázza: nem így midőn a' dolog' ismétetét másoktól vevénk, 's ollyakhoz szólunk, a' kik ezen idegeneket isméri vagy ismerni tartoznak; mert akkor bizonyosságok, hogy a' mit máshol minden ért, mi is értjük (triposz, nimbusz, glória, nem dicsőség, hanem, festői értelemben, a' mennyei fénynek széllyel sugárzása, 's tbb.) Szokásban nem forgó szókkal 's szólásokkal él; szokat csinál, a' készeket, de rútakat, szebbekké teszi, a' kiholtakat sírjaikból előhossa, a' nem nemtelen 's nem kedvetlen-hangzású környékieket a' Nemzetnek vissza adja; a' gyökerekkel inkább él mint a' származtakkal; az öszveforrasztottakat particulájiktól megszabadítja; szavait új syntaxisszal, periodusza' tagjait szabadabban, merészebben, gyakorta idegen példányok után szövi-fel; az idegen szólásokat magyar szólásokká változtatja, nem azt nézvén, ha előtte más valaki szólott e már úgy, 's az uralkodó Szokás azt javasolja vagy engedi e, hanem ha lehet e úgy szólani, 's az a' Nem a' mellyben szól, az a' hely a' hol szól, szokatlan mondását engedi e, kívánja e, 's a' beszéd így erőt 's szépséget nyer e.

A' Szép-Író az idegen szólással nem csak szorútságból él, minthogy a' maga Nyelvében ugyan-azt jelentőre² 's alkalmatosra nem akad, hanem azért is, hogy az illyen a' tanultabb Olvasót kedves emlékeztetéssel lepje-meg, és mivel az illyen magát ollykor még az újság' kecske által is megkedveltetheti. 'S kivált akkor szereti az új szót és új szólást, midőn azzal dolog, kép 's olly bélyeg jön által; melly a' jelentést az értelmesebb 's az idegen Nyelveket értő Olvasóval kitaláltathatja. – Imhol néhány példa az effélékre.

A' több részekből álló Egész máshol *Corpus, corps, Körper* által jegyeztetett-meg. Mi, a' metaphora miatt 's az idegen példa után, *testnek* mondánk.

¹ menschennatur [Emendálva.]

² jellentőre [Emendálva.]

Pázmány, Balassa, Csokonai *hamar munkát, lovakat, követet* mondtak,¹ Baróti ezt: *Illyen jössz Kassára*. A' szó kedvesen emlékeztet a' *talis venis és a' citus labor* deák szólásokra.

Berzsenyi az ökölrel, marokkal, karral dolgozó gyalog vitézt *öklelő hajdúnak* mondtotta, nem csak szépen 's Poetához illőleg, hanem tudósan is; mert *öklelni* katonai szó Tinódinál. Az öklelni a' köz embernek annyi mint *türköltni*, a' hajdú mint *poroszló*.

Egyetemben annyi mint *universim*, 's a' *ben* ragaszték. A' gyökér tehát *Egyetem*. Az *Universum*, *Universitás* lehet, 's a' szóra szükség van. De azt mondják, hogy a' szó rút szó. Miért volna rút, nem látni.

A' francia és német Íróknál ismeretes isolé és isolirt szót nem csak általhozá hozzánk Ungvár-Némethi Tóth, de le is fordítá. Az *elszigetelt* szint olly jó, 's mivel magyarul adja a' metaphorát, még jobb.

Hamletben ez fordul-elő: Hány a' *harang*? az az hány az *óra*? Mert a' Szomorú Játék' személyei Ángol-Dánok, 's az ángol ezt így kérdi. A' német fordító is így tevő a' kérdést: Wie viel ist die *Glocke*? Clavigóban a' francziásan szóló Carlos ezt mondja: Wenn du ein *gemachter* Mensch bist, 's magyarul: Ha *csinált* ember léssesz. Ha a' Személyek magyarok volnának, a' szólas vétkes volna: így nem az.

A' léleknek azt az állapotját, midőn a' rá-ható kedves tárgyak' sokaságától úgy kapkodtatik fel, hogy bánatjától nem lehet el nem vonattatnia, a' német a' *Zerstreuung* által jegyzi. Az *elszóródás* nem egyéb, általhozta a' trópust, 's a' magyar szó' értelmének kitalálása segéltetik a' német által.

A' szőlő' ágát a' Vinczler venyigének hívja, 's az neki nem *borág*, az neki *borág* soha nem lesz. De nem e a' Poetának? A' Sonetto' Múzaja azt beszéli, hogy régibb honjában *narancság* kerekíti homlokát, itt a' *borág*. A' venyige, által ellenében a' narancságnak, szegény, sőt nemtelen: a' *borág* azt a' vesszőt adja előnkbe, mellyen az Istenek' itala terem. Annyira való, hogy az új szót és új szólást a' beszéd' egész szövedékében kellene vizsgálat alá vennünk,² 's nem soha abból kikapva.

Barótinál e' gyönyörű két sort találjuk; ő szerette a' szép formát, 's néhány helyeken él vele:

Mellyben mulatozol, kies Elysiumnak öléből,
Még egyszer térj-vissza, Szabolcs' nagy Lelke! –

Hol feddőjének farmatringkantára szerint az utolsó comma elsőnek, a' harmadik másodiknak, a' második harmadiknak, az első utolsónak van csinálva; egészen a' deák után. Ezért 's az illyenekért veté neki szemére amaz (lássad Mentő-Írását l. 38) hogy deákul gondolkodik 's magyarul szól. Ha van e' deák gondolat? ha azt az öltözetet, mellyet a' Deák vete a' gondolatra, vétek e' a' magyarnak is rá vetni, ha *szép* öltözet, 's *itt* is szép? Mi ezen Értekezésünk' dolgozása alatt ezt hozánk-álat: *agmen ducere*, és *étrange idée*³ a' nélkül hogy kerestük volna, 's örvendőv látánk, az új szólas melly jó hatást tesz. –

'S mit akar viszont az Orthologus? Neki az jó a' mit a' Szokás és a' Grammatica enged. A' hol nem lél szót Lexiconában, azt kívánja, hogy vagy az ismért idegennel éljünk, 's az idvezséges tanács, de csak néhol; vagy adjuk az ideát környűlírások által, bár a' mit tisztán kellene, homályosan, 's a' mit teljesen kellene, csonkán, 's ez ritka helytt idvezséges tanács. Neki nem kell új szó 's új szólas, mert az Író nem ura, hanem örje, sőt szolgálja a' Nyelvnek. Neki nem kell régi szó, mert felejtett szó; 's ámbár Íróinknak hálás tiszteletet érdemlő igyekezeteik felelevenítették, 's azokat már most minden tartozik ismérni, ő kihányja Nyelvünkől, ki még az *ádázt* is. Neki a' környéki szó nem jó szó; mert magyar szó ugyan, de már most csak némelly Megyéinké, 's azért is eggyzersmind, mert Baróti fel nem jegyzé

¹ [A központosítást pótoltuk.]

² vennük [Emendálva.]

³ idéé [Emendálva.]

megbecsülhetetlen Szótárjában, mellyiket mellyik megyéből vette. De mivel jobb vagy rosszabb az a' szó, mellyet a' Háromszék tarta-fel, mint *kelme* (materia, Stoff) annál, a' mellyet Abauj, mint *máglya* (boglyába rakott tűzi-fa, vagy donga) és *ború*, (az az, borúlat), 's annál, a' mellyet Veszprém, mint hanyag (lágy-meleg)? 'S a' magyar szó, mint mind ezek, megszűnhet e' magyar lenni, mert a' Szótár nem mondja, honnan vette a' Lexicographus? Neki az *arcz*, *arczom*, *arczád*, nem jók, noha a' Székelyföld, 's az egész Erdély, 's Magyarország Tiszai fele ezt ismeri, 's csak ezt: neki csak az *arcza*, *arczám*, *arczád*, *arczája* kell, mert Túláduna ezt ismeri. Neki a' merés tilalmas, mert a' ki a' törött úttól eltávozik, könnyen megtéved; a' régi a' kijelelt célhoz igazán is hamar is elvezet, az új út' csinálása sok munkába 's költségbe kerül, 's az a' más' birtokában nem is szabados. Osztan, ha merni kell, ne eggy merjen, hanem mindnyájan merjünk. Azt kérdi, ha a' Cúrio megértetnék e, ha Templomi beszédét új szókából szövne. Pedig, úgy mond, a' beszéd' célja az, hogy értessék. Gyűlöli az Ízlés' bíróságát, mert az gyakorta maga sem érti, mit miért akar, 's mert az Anarchiára vezet; neki pedig Eggység kell.

Az Orthologusokat ez az Eggység' üzése vitte tévelygésre, mert a' mit a' Stilisticának csak némelly nemeire kellett volna kiterjeszteni, általjában minden nemeire terjesztik-ki. A' Stilistica' különböző nemeinek más meg más szavaik, más meg más phrásisaik, más meg más nyelvek van, 's ezeket nem szabad öszvetéveszteni. Más a' Poezis' nyelve, más a' Prózáé, sőt a' Poezisé és Poezisé, 's a' Prózáé és Prózáé is más 's a' mi a' Templomi-beszéd' nyelvében nem jó, igen jó¹ lehet a' Románokéban 's a' Játékszínében, 's meg fordítva. Így az Élet' nyelvében is, hol másként szól az Udvarnok, másként a' falusi lakos, másként az Úr és szolgája, másként a' Had' 's az Iskolák' Nagyjai. Ezt tanítják a' Classicusok mind példájok mind leczkézéseik által, ezt tanítják az Iskolák: de az Orthologus azt tagadni akarná, hogy Eggysége légyen, holott a' Nyelv annál tökéletesebb 's elkészültebb, minél több mértékével bír a' Sokszínűségnek, hogy mindent az annak saját színben adhasson. Eggy szóval, ők az EGGYSÉG' EGGYSÉGÉRE törekeshetnek, melly csak a' speculáló Bölcs' káprázolatiban találhatik: a' Természet mind a' testi mind a' lelki világban mindent a' KÜLÖMBÖZÉS' EGGYSÉGE (Concordia Discors) által tenyésztet, mindent az által tart-fenn, 's a' Neologus ezt követi.

'S árthatnak e, ártsanak e a' visszaélések és a' szerencsétlen merések a' Szabadságnak, az eszmélettel tett merésnek? 'S hol esett még merés tántorgás, siklás, bukás nélkül? Hol és miben mere még minden 's eggyserre? De az Orthologus azt hiszi, hogy a' dolgok jobban mennének, ha az a' ki valamit talál, elébb bémutatná, és csak úgy élne vele, ha arra engedelmet nyerne. Utóljára talán azt látná hasznosnak, sőt szükségesnek, hogy Magyarság' Censorai állítatnának fel, a' kik mind azon Munkákat, a' mellyek másként vannak írva mint a' mit javallhat a' győzedelmes fél, tűzre hányják, 's boldogulásunkra még ez kellene!

A' Nyelv MIÉNK, és így ENYÉM is. Az egész társaság' folyamjával az egész társaság parancsol: annak telkemen keresztül futó erével tehetem, a' mit én ítélek célomra hasznosnak. És ha azt azért zavarom-fel, hogy medrét mélyebbé tegyem, vagy egyenesbb futásba vegyem, igyekezetemet minden Jó javallani fogja. Ha szándékomban megcsalatkoznám 's a' ráfordított munka haszontalan volna, magam vesztenék: ha meg nem csalatkoznám, az egész társaság nyerhetne. A' zavar így is úgy is hamar elcsilapodik.

'S mi érthetetlen? Az e, a' mit minden nem ért? vagy az inkább, a' mit senki nem ért?

A' ki az Ízlés bizonytalanságát emlegeti, gyanúba hozza magát a' Philosophusnál.

'S van e Anarchia a' Tudomány' országában? 's a' vélekedések' különbségét anarchiának fogjuk e nevezni? A' Nyelvbeli Anarchia nem él erőszakkal; 's a' hol hibás ideák mellett harczol, ott eggy tiszta előadás, eggy olly ok, mellyet a' Logica szorítónak ismer, az Anarchia minden csoportjait eggységre olvaszthatja.

¹ jó, [A vesszőt töröltük.]

Más nemzetek ugyan-azon eszközök és szerek által gyarapították Nyelveket, a' mellyel itt igyekeznek a' Neologusok. Homér felől ugyan-ezt mondja Biográphja: Αυτος εποιησ τινα ονοματα ουχ οντα προτερον – 's meg nevezvén nehányat, mellyek Homér előtt nem voltak, ezt veti mellé: χαι τα τοαυτα. Teremte tehát többeket is, de már ma nem tudhatjuk, mellyek voltak-meg ő előtte, mellyeket csinála ő, mellyeket mások. Sophoclesz és Euripidesz felől ugyan-ezt bizonyítja Petróniusz. Cicero és Horátz szógyártóknak vallák magokat, még pedig a' Római Literaturának azon korában, melly a' miénknek egy egész század múlva virradjon-fel bár; 's az elsőbb dicséri Varrót, hogy az úgy gazdagitá honját szóban, mint ismeretekben. Sallust keresve kereste az archaismusokat, mint minden nemeit a' különözésnek, 's a' Senati és a' labos neki kedvesebb volt mint a' Senatus és a' labor; ő görögül gondolkozott, 's a' Látzium' szavaival írt; 's mint az a' Thucydidesz, a' kinek szerette csókolgatni nyomait, és mint az a' Tacitusz, a' ki viszont Thucydideszt és őtet követte, akarva írt úgy, hogy minden Olvasójától meg ne értethessék, ellenben kevés, de jobb Olvasóji még szerethessék 's csudálhassák is. Lucréz tele van archaismusokkal, 's Líviusznak emlegették ugyan Patavinitását, de ő a' gáncsolt helyeken nem változtatott. Így ők, azok a' Nagyok! ők rabi hűséggel 's szabad ember' bátorságával jártak a' Görögök' nyomaikon, görög syntaxissal, görög phrásisokkal éltek, nem vaktában mindenütt, hanem a' hol az olyan szépíte, periodusaikat görög példányok után szövték, 's annál szebbnek tartották dolgozásaikat, minél inkább tetszett-meg azokon a' görög szín és ízlés. Scriptores Romani omnem suam et doctrinae et eloquentiae laudem in hoc uno positam esse voluerunt, ut non male Graecos imitari viderentur; atque Latinus sermo quicquid umquam habuit elegantiae atque venustatis, id ex Graecis fontibus accersitum est.

A' Római Nyelv' leányai, és az Ángol, melly annak fogadott leánya, 's sok esetekben még a' Német is, melly nem leánya, az által segítének magokon elakadásaikban, hogy a' szót a' Római anyától, néha a' Görög nagyanyától is, kölcsön veszik, de csaknem mindég elváltoztatják, olykor az utolsó syllabát ellökik. Fülnek szemnek érezhetetlenné tétetvén így a' lopás, az általvett szó nem tarkítja-el beszédek: – szorsz, szorte, szór; templum, tempio, támpl, tempel; falx, falcse, fő; matéria (mai kimondása szerint, péon láb) és materi (anapeszti láb) csak még is más mint midőn a' Magyar ugyan-annyi syllabával, ugyan annyi betűvel, ugyan azon hangzással veszi-által, 's a' kölcsönözés szegénységünket minden nyomon érezteti, 's Nyelvünket, melly egészen más hangokból állott egygyüvé mint azok, eltarkítja. Így mi kénytelenek vagyunk szót csinálni, 's melly szerencsénk, hogy azt tenni kénytelenek voltunk! mennyivel vagyunk gazdagabbak! Melly szerencsénk, hogy azt tenni kénytelenek vagyunk! mennyivel leszünk gazdagabbak! Melly szerencsénk, hogy azon úton indulánk, hogy azt tenni örökké kénytelenek légyünk! úgy örökké fogunk gazdagodni, 's Nyelvünk soha el nem öregszik. Érdemli e az Orthologusok' *Eggyisége*, hogy ezen ISTENEK' IFJUSÁGÁRÓL, melly bennünket vár, lemondjunk?

A' nevezett Nyelvek között a' Német az, mellyhez a' magunkét az előnkbe-szabott tekintetekben öszvehasznoltunk lehet és kell, mert ez úgy törzsök nyelv, mint a' miénk, úgy Áziai eredetű, mint a' miénk, 's úgy emelkedésben van, mint a' miénk.

Haller Albert és Gellert, 's Klopstock és Göthe – melly külömbség ezek és azok között! azt mondhatnánk, hogy a' két nyelv nem azon század' nyelve, hanem ez leánya amannak. 'S a' nagy változást a' kettő között az egész német nyelvű nép csinálta e', vagy az Írók? 's a' Grammaticusok e', vagy azok, a' kik a' Szép Literatura' nemeiben dolgoztak, 's az Erőt és Szépséget keresték? Ezek, és egyedül ezek! még pedig küszködve a' Grammaticusokkal, kik őket nyelv-rontóknak szidalmazták, 's nem csak czélzásaikat 's beszédeiket, de olykor még szavaikat is nem értették. 'S mennyi vakmerőségnek kelle elkövettetni, míg a' Haller' velős, de darabos, 's a' Gellert' kedvesen-folyó, de beteges-erejű nyelve a' Klopstock', Lessing', Winkelmann', Wieland', Herder', Göthe', Schiller', Voss' nyelvévé tisztult és emelkedék! 'S a' magok' Palládiumokért reszkető Németek melly tarka Anarchiát nem láttak ők ez

erőlködésben, 's az a' tarka, az a' reszkettető Anarchia veszedelmére 's kárára volt e' a' féltett Palládiumnak, vagy inkább soha nem képzelt, 's magoktól ezen Íróktól is nem egészen remélt javára? Való, hogy az igen nagy tűzű Klopstock – nagy tett ritkán lesz nagy tűz nélkül – kénytelen vala lemondani némelly merészségeiről, nem mivel mások kényszeríték, hanem mivel később maga is látta, hogy nagy tüze elkapta volt. Való, hogy Adelung nem lele nehezteléseiben sem határt sem mértéket, hogy ezek a' vakmerők, a' kik nem írtak sem Lexicont, sem Grammatikát, sem Stilisticát, mint ő, még pedig vastag Kötetekben, rontani merik a' mit ő épített, 's szent haragjában rájuk mérte a' Porkolábi botot. Való, hogy Kotzebue nem állhatván az olly rossz Író' vétkeit, mint Göthe, 's talán azt még kevésbbé, hogy az olly rossz Író, mint Göthe, az egész nemzet' Nagyjai, az az, a' legjobb Írók 's legjobb¹ Olvasók által a' *legelső Német Írónak*, ő pedig egy *geniális Mázolónak*, nézetett, jónak 's szükségesnek ítélte, leczkézései alá fogni ezt a' csudált rossz Író, hogy tanulja-meg őtöle, mint kell jól írni; való, hogy Vossnak azt hánytorgaták szemére, hogy erőnek erejével Göröggé akarja csinálni a' Németet. De viszont az is való, hogy a' mit a' nemes Vádlottak akarának, megleve, 's a' Német nemzet, megértvén végre a' mit elejénten nem értett, kimondá a' sok tudományú, de nem jó izlésű 's nem szép-tollú Grammaticusnak, hogy a' nyelvnek kell ugyan Porkoláb, de a' jobb Író kinőtt a' bot alól. Nem rettegte a' Német Írókat az, hogy merni Egynek nem szabad, hogy a' nyelv a' más' birtoka, hogy az Ízlés gyanús Bíró, hogy a' VOX DEI (Horátz ennek más nevet ad) nem fogja javalni dolgozását; mert az igazi Mívész örül ugyan a' Jók' tapsának, 's mind ügye', mind dolgozása', mind személye' szeretetéből örül: de ő nem tapsért dolgozik, hanem azon szép örömkért, melyeket neki ideájának életbe-hozása 's erejének gyakorlása 's gyarapítása nyújt. Tout auteur, retenu par la crainte de ne pas plaire assez à son siecle, passe rarement aux siecles à venir.

Karamsin meglátogató Herdert, (Briefe eines reisenden Russen. Leipzig, 1802.) 's ez neki felolvasá Göthének némelly Verseit, fel nevezetesen azt, melyly Meine Göttin címet visel, 's magyarra fordítva Poetai Berkem' 195. lapján áll. Das ist wahrhaftig griechisch! mondá Herder, végére érven az Ódának; Und welche Sprache! welche Reinheit und Leichtigkeit! a' tanult Utazó még ezt mondja: Herder, Göthe, und andere, die mit dem Geiste der alten Griechen vertraut sind, haben auch ihre Sprache nach der griechischen gebildet, wodurch sie die reichste und bequemste für den Dichter geworden ist. Darum haben auch weder Franzosen, noch Engländer so vortreffliche Übersetzungen der Griechen, als jetzt die Deutschen. Homer ist bey ihnen Homer. – A' Francia 's Angol fordítónak a' dolog volt a' dolog; pedig a' Classicusokban, mint a' Festónél és a' Faragónál, nem a' dolog a' dolog.

A' nyelv ollyan mint az ég' íve a' maga egymásba-futó színeinek gyönyörű játékával. Elbontja a' szép játékot, a' ki a' színeket a' magok nemeikre akarja osztani. Hadd játszák játékokat itt is a' törvény, szokás, analogia, euphonia, ízlés, régiség, újság, magyarság, idegenség, hideg józanság 's poetai szállongás, 's hagyjuk a' czirkalmot és líneát máshova. De minthogy ingó alapon építeni semmit nem lehet, 's szükség hogy a' Neologiónak az a' legújabb Iskolája, melyet Füredi Vida Úr gyakorol a' maga vádjával, elmondja a' maga titkát: ímhol vagy az, fátyol nélkül azoknak, a' kik megérteni tudják, 's itt mondatik, a' mennyire tudnunk lehet, legelőször. – JÓL ÉS SZÉPEN AZ ÍR, A' KI TÜZES ORTHOLOGUS, ÉS TÜZES NEOLOGUS EGGYSZER'SMIND, 'S EGGYESSÉGBEN ÉS ELLENKEZÉSBEN VAN ÖNMAGÁVAL. Hamisan lépni a' táncban csak annak szabad, a' ki táncolni igen jól tud, és a' kit a' Grátzia láthatlanul lebeg körül. – És mi szabad az Írónak ezen Iskola' értelme szerint? A' fenntebb nemből mind az, A' MIT A' MINDEN NYELVEK' IDEÁLJA MEGKÍVÁN, A' MAGYAR NYELV' TERMÉSZETE (örök szokása 's törvénye) VILÁGOSAN NEM TILT, A' RÉGI ÉS ÚJABB CLASSICUSOK ÁLTAL NEVELT ÍZLÉS MÉG JAVASOL IS, 'S A' SZÜKSÉG MÚLHATATLANÚL PARANCSOL. Azon nemekben, a' hol az Író mindenhez

¹ legjobb [Emendálva.]

szól, az szabad, a' mit minden Olvasó javalhat.

Minekutána mind eddig az Orthologusok' megtévedéseik felől szólánk, illő kimutatnunk a' Neologusok' vétkeiket is. Illyen midőn a' Magyar nyelv' tökéletes tudása nélkül írni merünk, 's még a' Mestert játszuk; illyen midőn felejtjük, melly nemből 's az Olvasóknak melly osztályához szólunk, 's ott a' hol elég volna tisztán, egyszerűen, csínnal szólani, tarka, czikornyás, csigázott, undokúl-czifra beszédet tartunk. Illyen, midőn vadásszuk a' Xenologismuszokat, 's a' Magyarismus' gyönyörű virágait elmellőzzük. Illyen, midőn azt a' darabosságot, mellyet a' beszédnek az új szó 's az új szólás még akkor is ád, mikor ez szükséges, stílusunk' szépsége 's kezei által kedvességbe hozni nem tudjuk. Illyen, midőn messze vitt Purismusunk annyira ragad-el, hogy mindent magyar névvel igyekezzünk adni, bár kétségesen, csonkán, nevetségesen. Az új szónak és az új szólásnak nem a' mindennapi vagy ahhoz hasonlító beszédben van helye; 's még a' hol van is, csak úgy van, ha a' szó és szólás érthető, kedves, használó.

Egy Írónk az elmúlt század' nyolczadik tízedében az itt kimutatott hiba által vont magára közönséges neheztelet, a' nélkül hogy azt bizonyos tekintetekben érdemlette. Míg Siegwartot fordítá megismérkedék az akkor mindent kaczagató travestalt Eneidével, 's az az idegen gondolat szállá-meg, hogy a' sivatós Románt sivatós Románnak hagyja, de csuda szavai 's csuda stíljai által nyerje-el a' Blumauer' koszorúját. És még is Barczafalvi kárt nem tevé, hasznot tevé, 's igen nagyot: egy két szavat elfogadánk, 's akkor egy kettő is nagy ajándék volt; a' többi addig neveténk, míg felvilágosodék előttünk az a' nagy titok, hogy a' merés csak szerencsétlen volt, nem tilalmas.

Húsz eszt. múlva a' Báróczi' és Dayka' Biográphja azt tanácslá, hogy a' hol gyökérszót nem találunk az új szó' származtatására, teremtsünk olyat, mert jobb szót csinálni 's bírni, mint nem csinálni 's nem bírni. Vakmerőnek nevezteték a' tanács, mert vakmerő volt. A' később idők azt fogják mondani, hogy bár vakmerőknek adatott volna, mint a' mi korunk, hogy bár atyáinknak, 's akkor ne vakmerőtleneknek! Minél gazdagabb festékekben a' Mívész' csupra, annál tökéletesebb lesz munkája; mert az igazi Mívész az olajfestékhez nem örömet veszzen pasztelt.

A' mi Nyelvünk, anya, leány 's ismert rokon nélkül, úgy áll a' több Nyelvek között, mint a' Phoenix az ég' madarainak számában; 's e' miatt, 's azért is, hogy minden új Nyelvek közt maga ez zengheti-el egész tisztaságában a' Görög és a' Római lant' mennyei zengzeteit; valamint azért, hogy ez a' Görög Nyelv' bájait, a' Rómainak méltóságát, az Olasznak hevét, a' Francziának könnyűségét, Ángolnak és Németnek erejét igen nagy mértékben már most is utólrerheti – méltó, hogy, ha bennünket a' Halhatatlanok' végzése valaha egy idegen Győző' járma alá hajtana is, azt ez a' Győző, ha nem barbarus, védelembe végye, fenn-tartsa, virágzásra juttassa; 's mi ezt a' Nyelvet szeretni tartoznánk, ha illy szép és a' maga nemében egyetlen nem volna is, mert a' miénk. Vizsgáljuk, melly szerek által gyarapodhatik; elmélkedjünk, tanuljunk, 's tekintsük mit csináltak mások, 's mi használ nekünk. A' maradék tanúja lesz tetteinknek; rettegjük ítéletét. Egyéb eránt Füredi Vida Úrral én is ezt mondom, 's szájjal és szóvval: In necessariis unitas, in non necessariis libertas; 's ezt vetem mellé: in dimicatione honesta arma. Széphalom, Aug. 15. d. 1819.

Kazinczy Ferencz.

1820

122. Báró 'Sennyei János [1.]

Magyar Kurír, 1820. január 18., I. félesztendő 5. szám, 38–39.

Báró 'Sennyei János.

Midőn a' gondolkodó ember elszomorodva nézi, mint rogy az emberi nemzet a' maga hajdani vadabb erejéből 's tisztaságából alább meg' alább¹, 's az alacsony Énség (egoismus) 's a' pillongás' nevetséges vágyja mint öli-el a' szívnek minden nemesebb érzéseit, 's a' városi kicsínosulás mint süllyeszt-el bennünket a' vétkek' és esztelenségek minden nemei közzé; hogy midőn régibb korainkra tekintünk vissza, nem lehet el nem borzadnunk: elbúsulásunkban annak látása nyújt vigasztalást, hogy a' Természet mindég hasonló marad magához, ha munkájában hasonlatlannak látszik is, és a' mit egyszer a' szám által tett, most egyes, de annál nagyobb példák által teszi. A' maszlag' elbódításában sem holt-ki bennünk a' Kötelességhez vonzó hűség 's a' Nagynak szeretete, 's ha a' régibb idők a' magok Hőseikkel dicsekedhettek: a' mi korunk is nevezhet egy Eszterházy Károlyt, Batthyáni Ignázt, 's azt a' nem csak tiszteletet hanem szeretetet is érdemlő Szepesit, kit Fejedelmünknek igassága Egri Kánonokságából, mellynek gazdag jövedelmeit a' Nyíreggyházi szép és nagy Templom' felépítésére, az Egri Lycéum' Bibliothecájának öregbítésére, a' szegények' felsegélésére és sok nagyreményű ifjaknak tulajdon asztalánál 's szemei előtt nevelésekre, 's Literatúránk' gyarapítására elkölté, egy esztendő alatt elébb ugyan Kis-Préposttá teve, majd az Erdélyi Püspökségre emelt; a' mi korunk is nevezhet egy Széchényit, egy Festeticset, egy Teleki Sámuel és Lászlót, 's két Márczibánt, örök díszeit századunknak. 'S azon² nyolczszáz év oltá, mellyeket Nemzetünk Európában töltött, volt e Dietánk, melly úgy jegyzette volna ki magát fényes hazafisága által, mint a' melly kevés napok alatt úgy rakta-fel áldozatjait 1808.ban a' Haza' oltárára, hogy ezt a' *pénztelen* Nemzetet a' *pénzes* Angol is tisztelettel vala kénytelen tekinteni?

Zemplény a' maga Birtokosai közt eddig is dicsekedheték Mélt. Báró Sennyei János Cs. K. Kamarás Úrral, ki a' köz jót sok cselekedete által segítette: de ez a' tiszteletet érdemlő Hazafi, most, közelítvén kimúlásának ideje, nevére elhalhatatlan fényt von, hasonló a' Naphoz, melly reggeltől fogva estiglen jól-tévé szelíd fényben ragyogott, 's csak éppen elenyésztekor tör-elő sugárzó özönének egész nagy fényében. Maradéka egyik legrégibb és legnevezetesebb házainknak nem fecsérlette-el külföldi haszontalan járkálások 's a' még haszontalanabb külföldi lakás 's a' cifra élet által gazdag birtokának jövedelmeit; hanem bölcs meglegedésben 's csendes nagyságban élvén jószágai között, 's a' mit mások nyugtalanul keresnek, soha nem áhítván, azért gyűjtött, hogy boldogíthassa a' 'Sennyeiek' utolsó sarjadzatjaikat, kikre, maga atya nem lévén, ősi birtokai szállani fognak, hogy a' Hazát 's annak segédet-kívánó fiai támogatthassa.

Pesti és Bécsi Újságleveleink már elhirdeték egy részét annak, a' mit ez a' nagy Hazafi tenni szándékozik, elhirdeték a' Vármegyének hozzá intézett Köszönetét. Mi Levelét közöljük itt, mellyre az említett Köszönet válasz volt:

„Tekintetes Nemes Vármegye! Végső, meghatározott és változhatatlan Rendelésemet itten bezárva bemutatván, alázatos tisztelettel arra kérem, hogy ezt a' Leveles-tárba betétetni, 's halálommal felnyitván Generális Gyűlésben felolvastatni, 's egész kiterjedésében³ atyai fő hatalommal végre hajtani méltóztassék.

Tek. Nemes Vármegye, örömmel eltelve emlékezem azon boldog időkre, mellyeket első ifjúságomtól

¹ meg'alább [Emendálva.]

² ázon [Emendálva.]

³ biterjedésében [Emendálva.]

fogva ezen T. N. Vármegye' kebelében eltölteni szerencsém volt. A' nyugalom', csendesség', és meglegedés' gyönyörűségeivel élve, valyon jól folyt életemet, 's a' még hátra lévő, tehetném e mással egyébbel édesebbé, mint azzal, ha a' T. N. Vármegye eránt viseltető buzgó tiszteletemet még életemben megbizonyítom, 's az örökös háládatosságot maradékaimnak is kötelességül teszem? Illy czélból 1) Tíz ezer forintot úgy fundálok, hogy a' jövő 1820 eszt. Május 28dik napjától fogva ennek interese esztendőnként a' T. N. Vármegye' Cassájába folyjon, 's ebből a' segedelemért folyamodó szerencsétlenek segítsenek; 2) Ismét tízezer forintot, melynek interestét halálom után Successoraim, rendelésemnél fogva, hasonlóképen esztendőnként befizetni, 's ez fele részében az Elméjekben-megháborodtaknak, más felében pedig az árváknak gyámolítására minden Vallásbeli külömbség nélkül fordítassék. Minthogy pedig a' 'Sennyeiek' defectusával az egész Legátum a' T. N. Vármegye öröksége 's tulajdona lenne: alázatos tisztelettel arra kérem, hogy mint Atya és Örökös, rendelésemre felvigyázn, azt időről időre teljesíteni, 's mind engemet mind Successoraimat kegyességében 's barátságában megtartani méltóztassék. Örökös tisztelettel maradván Bélyben Novemb. 12-dikén 1819."

Képviselője szóval jelentette, hogy végső akaratja felől még most többeket jelenteni nem engedi a' tilalom: de a' Rende megértették, hogy itt szertelen nagyságú 's bölcs végzések forognak szóban; olly végzések, melyekhez hasonlókat még nem nagy számban láttunk. Nem elégedvén-meg tehát, hogy a' jótét a' már ismért Levél által köszöntessék-meg, kiküldék második Al-Ispánunkat Tekint. Magyar-Szögyéni Szögyéni Ferencz urat 's Bárány Wécsey Pál és Szirmay Antal Táblabíró, Fő Szolgabíró Szent-Iványi Károly, Vice-Fiscalis Szikszay János, 's Esküdt Buzogány Ferencz Urakat, kik Bélyben, Decemb. 5dikén megjelentek, a' tisztelt Betegnek¹ nemes szándékát megköszönték, 's tőle az egész Megye' nevében búcsút vettek. A' vízi-kórságban szenvedő Méltóság felöltözve evett Vendégei között, 's ez reménységet nyújt, hogy még nem mingyárt fosztatunk-meg tőle. Hogy az ég hátra való napjait szenvedhetőkke tegye, 's könnyű elszunnyadás által kapja-ki közzülünk, ezt velünk együtt minden Jók óhajtani fogják.

A' nagy tetteknek az a' következése szokott lenni, hogy másokat felfervernek elfásulásokból, 's hasonló tettek tételére intenek. Szüljön a' nagy Nemzet több 'Sennyeieket! Ennek példája is bizonyítja, hogy a' szív csak ott dicsőítheti-meg magát, a' hol a' fej a' bolondságok' minden nemeitől tisztán maradt-meg.

123. Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról [1.]

Magyar Kurír, 1820. február 15., I. félesztendő 13. szám, 103–104.

Sáros-Patakról, Január. 31dikén. – A' mi Oskolánk olly halotti-tiszteletet tartá tegnap egyyik Tanítójának, a' milyen még azon 289. eszt. alatt, a' miolta fenn áll,² egynek sem jutott. Tisztelendő és Nemes Vályi Nagy Ferencz, Exeg. Theológiát, Ecclesiái Történeteket 's Görög Literatúrát tanító Professor Urnak életét példátlan munkássága Január. 15dikén eloltotta; 's társai 's Collégiumunknak nagy érdemű Vice-Curátora Tek. Fáji Fáy Ferencz Úr, érzették, mivel tartoznak a' kedves Megholt eránt. Teste Január. 19d csak énekszóval, de rész szerént a' Professori Kar, rész szerént tizenkét feketébe öltözött nemes ifjak, rész szerint a' Megholtnak tanítványai által vitetett-ki, mind a' mellett hogy az idő igen kedvetlen volt, a' Héjceze szomszédjában³ fekvő temetőbe. A' pompás tisztelet tegnap, Január 30d. adatott-meg, jelen lévén már ekkor azon Uraságok, kik a' Seniori számadásnak megtekintése és a' Censúrák' tartása végett mind a' két Rendből kinevezettek. Dél előtt a' hely' Predikátora 's eggyzersmind Oskoláknak Professora T. Lácay József Ur mondott a' Templomban eggy szívre-ható Beszédet az Evangyéliomi Századosnak e' szavai szerint: *Bizony ez az ember igaz*

¹ Bategnek [Emendálva.]

² . [Az írásjel emendálva.]

³ szomzédjában [Emendálva.]

vala, 's valakik a' Megholtat ismerték, bizonyságok, hogy ezt a' nevezetet teljes értelemben érdemlette. Ez után a' Dogm. Theol. Professora T. Somosy János kele-fel Oratiojával, a' *Tanítói Hivatal' fontossága és méltósága felől*; mellyre ismét azt mondhatjuk, 's azon nagyság nélkül, mellyet a' fájdalom szokott hasonló esetekben sugallani, hogy ezt a' kötelességet hívebben, buzgóbban Tanító soha sem teljesítette. Dél után a' Megholtnak legkedvesebb barátja, Physic. Professor Tek. Kézy Mózes Úr a' nagy Auditoriumban mondá-el deák nyelven dolgozott Előgiumát, mellyet maga a' nagy Heyne is örömmel magáénak fogott volna vallhatni; keresett virágok nélkül, igazán Római szépségben. Ez a' három Beszéd nyomtatva lesz, 's kötelességnek tartjuk a' Tudományok' barátjait előre figyelmetesekké tenni megjelenésekre.¹ A' Publicum gyönyörűséggel olvasta ennek a' nagy és mély tudományú Előljáronknak² deák Verseit: azzal fogja ezt is.

Prof. Vályi-Nagy Urnak érdemei ismeretesebbek, mint hogy azokról bővebben szólni kellene: de azt kevesebben tudhatják, hogy ez a' nem csak tudós és munkás, hanem szeretetre is igen méltó férjfiu a' legpéldásabb és a' legszerencsésebb férj, a' leghívebb atya, a' leghívebb barát, 's szent feddtelenségű, semmi mocsokkal meg nem szennyezett ember volt; 's igazán Keresztyén, a' név' felséges értelmében, 's mind a' theoria, mind a' praxis által. A' mi Tanítóink igen szűken fizettetnek, 's az ő élete nem oda volt erányozva, hogy pénzt gyűjtsön, 's házanépét jó karban hagyja, 's így bövségben, sőt csak könnyen is, épen nem élt; és-még is soha nem szólította-meg úgy szükölködő, hogy vele erszényét megosztani kész nem volt volna, ha azt kölcsönrel kelle is boldogítani; tanácsával, fáradságával pedig legterhesebb 's legsietőbb foglalatosságai közt is segéltette; 's ámbár Tanítói hivatala neki ritkán engede ürességet, sok betegek, sok guta által megsulytottak neki köszönik egészségeknak, életeknek visszatérését. 'S hány tanítványa vallja azt, hogy ha az ifjúság' legveszedelmesebb megtévedéseiben, ő nem volt volna vezére, barátja, atyja, örökre elvesztette volna magát. Ezt vallá halála előtt kevéssel egygy férjfiú is, ki Patakot néhány eszt. előtt hagyta-el, 's most bejött, a' hív Tanítót meglátogatta, előtte térdre esett, 's sírva csókolta kezeit.

Hitvесе Nemes Oláh Susánna Asszony, 's fiai Ferencz és József, az már Patvarián, egykori tanítványánál Tek. Aszalay Sámuel Urnál, Eperjesen, ez még Oskolánkban, 's leánya Johanna, mély fájdalomai között enyhülést találnak annak látásában, hogy az ő Kedveseket az Oskola és annak Előljároi 's közönségesen minden Jók; kesergik. A' hely szűk volta miatt itt csak azt jelentjük, hogy Magyar, Deák, Görög nyelven írt Verseinek Gyűjteményét, saját kezével tisztán leírva és öszvekötvé, POLYHYMNIA nevezet alatt fogja venni a' közönség, és hogy a' Homér' ILIÁSÁNAK fordítása, saját kezével írva, egészen kész, nyomtatás alá pedig, nagyjában, már lemásoltatott. A' Megholtnak világos akaratja szerint mind ezeknek nem szabad másként nyomtatni mint a' hogy azt maga hagyá a' Kézírásban, 's illő, hogy akaratja tiszteltessék. Bár Nemzetünk' Nagyjai érzének, melly fényt³ von az ránk, hogy az Iliást hexameterekben fordítva mi is bírjuk, 's nagylelkűen segélleni méltóztatnának a' kiadást, és a' tovább semmi fizetést nem vonó özvegyet 's terhekkal hátra-hagyott háznépet. Schillernek terhekkal hagyott gyermekeit még Erdélyből is segélte Wesselényi; mert a' ki egész életét másoknak szentelte, ritkán hagy birtokot, 's számot tarthat a' Jók köszönetére.

124. Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról [2.]

Tudományos Gyűjtemény, 1820. II. kötet, 120–122.

¹ - [Az írásjel emendálva.]

² Előljáronknak [Emendálva.]

³ ényt [Emendálva.]

Sáros Patakról jelentik e' következendőket, melyek már a' Magyar Kurirban is az olvasó Közönséggel közöltettek.¹

„A' mi Oskolánk olly halotti-tiszteletet tarta tegnap egyik Tanítójának, a' millyen még azon 289. eszt. alatt, a' miolta fenn áll,² egynek sem jutott. Tisztelendő és Nemes Vályi Nagy Ferencz, Exeg. Theológiát, Ecclesiái Történeteket 's Görög Literatúrát tanító Professor Urnak életét példátlan munkássága Január. 15dikén eloltotta; 's társai 's Collégiumunknak nagy érdemü Vice-Curátora Tek. Fáji Fáy Ferencz Úr, érzették, mivel tartoznak a' kedves Megholt eránt. Teste Január. 19d. csak énekszóval, de rész szerént a' Professori Kar, rész szerént tizenkét feketébe öltözött nemes ifjak, rész szerint a' Megholtnak tanítványai által vitetett-ki, mind a' mellett hogy az idő igen kedvetlen volt, a' Héjczze szomszédjában fekvő temetőbe. A' pompás tisztelet tegnap, Január. 30d. adatott-meg, jelen lévén már ekkor azon Uraságok, kik a' Seniori számadásnak megtekintése és a' Censurák' tartása végett mind a' két Rendből kinevezettek. Dél előtt a' hely' Predikátora 's eggyzersmind Oskolánkknak Prófessora T. Láczy József Úr mondott a' Templomban egy szívre-ható Beszédet az Evangyéliomi Századosnak e' szavai szerint: *Bizony ez az ember igaz vala*, 's valakik a' Megholtat ismerték, bizonyosságok, hogy ezt a' nevezetet teljes értelemben érdemlette. Ez után a' Dogm. Theol. Professora T. Somosy János kele-fel Oratiojával, a' *Tanítói Hivatal' fontossága és méltósága felől*; mellyre ismét azt mondhatjuk, 's azon nagyítás nélkül, mellyet a' fájdalom szokott hasonló esetekben sugallani, hogy ezt a' kötelességet hívebben, buzgóbban Tanító soha sem teljesítette. Dél után a' Megholtnak legkedvesebb barátja, Physic. Professor Tek. Kézy Mózes Úr a' nagy Auditoriumban mondá-el deák nyelven dolgozott Elógiumát, mellyet maga a' nagy Heyne is örömmel magáénak fogott volna vallhatni; keresett virágok nélkül, igazán Római szépségben. Ez a' három Beszéd nyomtatva lesz, 's kötelességnek tartjuk a' Tudományok' barátjait előre figyelmetesekké tenni megjelenésekre. A' Publicum gyönyörűséggel olvasta ennek a' nagy és mély tudományú Elöljárónknak³ deák Verseit: azzal fogja ezt is.

Prof. Vályi-Nagy Úrnak érdemei ismeretesebbek, mint hogy azokról bővebben szólni kellene: de azt kevesebben tudhatják, hogy ez a' nem csak tudós és munkás, hanem szeretetre is igen méltó férjfiu a' legpéldásabb és a' legszerencsésebb férj, a' leghívebb atya, a' leghívebb barát, 's szent fedtelenségű, semmi mocsokkal meg nem szennyezett ember volt; 's igazán Keresztyén, a' név' felséges értelmében, 's mind a' theoria, mind a' praxis által. A' mi Tanítóink igen szűken fizettetnek, 's az ő élete nem oda volt erányozva, hogy pénzt gyűjtsön, 's házanépét jó karban hagyja, 's így bövségben, sőt csak könnyen is, épen nem élt; és még is soha nem szólította-meg úgy szükölködő, hogy vele erszényét megosztani kész nem volt volna, ha azt kölcsönnel kelle is boldogítani; tanácsával, fáradságával pedig legterhesebb 's legsietőbb foglalatosságai közt is segítette; 's ámbár Tanítói hivatala neki ritkán engede ürességet, sok betegek, sok guta által megsulytottak neki köszönik egészségeknek, életeknek visszatérését. 'S hány tanítványa vallja azt, hogy ha az ifjúság' legveszedelmesebb megtévedéseiben, ő nem volt volna vezére, barátja, atyja, örökre elvesztette volna magát. Ezt vallá halála előtt kevéssel egy férfiú is, ki Patakot néhány eszt. előtt hagyta-el, 's most bejött, a' hív Tanítót meglátogatta, előtte térdre esett, 's sírva csókolta kezeit.

Hitvese Nemes Oláh Susánna Asszony, 's fiai Ferencz és József, az már Patvarián, egykori tanítványánál Tek. Aszalay Sámuel Urnál, Eperjesen, ez még Oskolánkban, 's leánya Johanna, mély fájdalomai között enyhülést találnak annak látásában, hogy az ő Kedveseket az Oskola és annak Elöljárói 's közönségesen minden Jók, kesergik. A' hely szük volta miatt itt csak azt jelentjük, hogy Magyar, Deák, Görög nyelven irt Verseinek Gyűjteményét, saját kezével tisztán leírva és öszvekötvé, *Polyhymnia* nevezet alatt fogja venni a' közönség, és hogy a' Homér' *Iliásának* fordítása, saját kezével írva, egészen kész, nyomtatás alá pedig, nagyjában,

¹ [Szerkesztői bevezető.]

² . [Írásjel emendálva.]

³ Elöljárónknak [Emendálva.]

már lemásoltatott. A' Megholtnak világos akaratja szerint mind ezeknek nem szabad másként nyomtatni mint a' hogy azt maga hagyá a' Kézírásban, 's illő, hogy akaratja tiszteltessék. Bár Nemzetünk' Nagyjai érzének, melly fényt von az ránk, hogy az Írást hexameterekben fordítva mi is bírjuk, 's nagylelkűek segélleni méltóztatnának a' kiadást, és a' tovább semmi fizetést nem vonó özvegyet 's terhekkal hátra-hagyott háznépet. Schillernek terhekkal hagyott gyermekeit még Erdélyből¹ is segélte Wesselényi; mert a' ki egész életét másoknak szentelte, ritkán hagy² birtokot, 's számot tarthat a' Jók köszönetére."

125. Báró 'Sennyei János [2.]

Tudományos Gyűjtemény, 1820. II. kötet, 124–127.

Báró 'Sennyei János.

Midőn a' gondolkodó ember elszomorodva nézi, mint rogy³ az emberi nemzet a' maga hajdani vadabb erejéből 's tisztaságából alább meg' alább, 's az alacsony Énség (egoismus) 's a' pillongás' nevetséges vágyja mint öli-el a' szívnek minden nemesebb érzéseit, 's a' városi kicsínosulás mint süllyeszt-el bennünket a' vétkek' és esztelenségek' minden nemei közzé; hogy midőn régibb korainkra tekintünk-vissza, nem lehet el nem borzadnunk: elbúsulásunkban annak látása nyújt vigasztalást, hogy a' Természet mindég hasonló marad magához, ha munkájában hasonlatlannak látszik is, és a' mit egyszer a' szám által teve, most egyes, de annál nagyobb példák által teszi. A' maszlag' elbódításában sem holt-ki bennünk a' Kötelességhez vonzó hűség 's a' Nagynak szeretete, és ha a' régibb idők a' magok' Hőseikkel dicsekedhetének: a' mi korunk is nevezhet egy Eszterházy Károlyt, Batthyáni Ignátot, 's azt a' nem csak tiszteletet hanem szeretetet is érdemlő Szepesit, kit Fejedelmünknek igazsága Egri Kánonokságából, mellynek gazdag jövedelmeit a' Nyír egyházi szép és nagy Templom' felépítésére, az Egri Lycéum' Bibliothecájának öregbítésére, a' szegények' felségelésére és sok nagy reményű ifjakra tulajdon asztalánál 's szemei előtt nevelésekre 's Literatúránk' gyarapítására elvesztegeté, egy eszt. alatt elébb ugyan Kis-Préposttá teve, majd az Erdélyi Püspökségre emelt; a' mi korunk is nevezhet egy Széchényit, egy Festeticset, egy Teleki Sámuel és Lászlót, 's két Márczibánt, örök díszeit századunknak. 'S azon nyolczszáz év olta⁴, mellyeket Nemzetünk Európában töltött, volt e Dietánk, melly úgy jegyzette volna ki magát fényes hazafisága által, mint a' melly kevés napok alatt, úgy rakta-fel áldozatait 1808. a' Haza' oltárára, hogy ezt a' *pénzetlen* Nemzetet a' *pénzes* Angol is kénytelen vala tisztelettel tekinteni.

Zemplény a' maga Birtokosai közt eddig is dicsekedheték Mélt. Báró 'Sennyei János Cs. K. Kamarás Urral, ki a' jót sok jeles tettei által segélette: de ez a' tiszteletet érdemlő Hazafi, most, közelítvén kimúlásának ideje, nevére elhalhatatlan fényt von, hasonló a' Naphoz, melly reggeltől fogva estiglen jóltevő szelíd fényben ragyogott, 's csak épen elenyésztekor tör-elő sugárzó özönének egész nagy fényében. Maradéka egyik legrégibb és legnevezetesebb házainknak, nem fecsérlette-el külföldi haszontalan járkálások 's a' még haszontalanabb külföldi lakás 's a' czifra élet által gazdag birtoka' jövedelmeit; hanem bölcs megelégedésben 's csendes nagyságban élvén jószágai közt, 's a' mit mások nyugtalanul keresnek, soha nem áhítván⁵, azért gyűjtött, hogy boldogíthassa a' 'Sennyeiek' utolsó sarjadzatjaikat, kikre, maga atya nem lévén, ősi birtokai szállani fognak, hogy a' Hazát 's annak segédet-kívánó fiai

¹ Erdélyből [Emendálva.]

² hogy [Emendálva.]

³ vagy [Sajthiba emendálva a társszövegforrás alapján.]

⁴ olta [Emendálva.]

⁵ áhítván [Sajthiba emendálva a társszövegforrás alapján.]

támogathassa.

Pesti és Bécsi Újságleveleink már elhirdeték egy részét annak, a' mit ez a' nagy Hazafi tenni szándékozik, elhirdeték a' Vármegyének hozzá intézett Köszönetét. Mi Levelét közöljük itt, melyre az említett Köszönet válasz volt:

„Tekintetes Nemes Vármegye! Végső, meghatározott és változhatatlan Rendelésemet itten bezárva bemutatván, alázatos tisztelettel arra kérem, hogy ezt a' Leveles-tárba betétetni, 's halálommal felnyitván Generális Gyűlésben felolvastatni, 's egész kiterjedésében atyai fő hatalommal végre hajtani méltóztassék.

Tekint. Nemes Vármegye, örömmel eltelve emlékezem azon boldog időkre, melyeket első ifjúságomtól fogva ezen Tek. Nemes Vármegye' kebelében eltölteni szerencsém volt. A' nyugodalom', csendesség' és megelégedés' gyönyörűségeivel élén, vallyon jól-folyt életemet's a' még hátra lévő, tehetném e mással egyébbel édesebbé, mint azzal, ha a' Tek. Nemes Vármegye eránt viseltető buzgó tiszteletemet még életemben megbizonyítom, 's az örökös háládatosságot maradékaimnak is kötelességül teszem? Illy célból 1) Tízezer forintot úgy fundálok, hogy a' jövő 1820 eszt. Május 28-dik napjától fogva ennek interesse esztendőnként a' Tek. Nemes Vármegye' cassájába folyjon, 's ebből a' segedelemért folyamodó szerencsétlenek segítsenek; valamint 2) ismét tízezer forintot, melynek interestét halálom után Successoraim, rendelősemnél fogva, hasonlóképen esztendőnként tartoznak befizetni, 's ez fele részében az Elméjekben megháborodtaknak¹, más felében pedig az árváknak gyámolítására minden Vallásbeli külömbiség nélkül fordítassék. Minthogy pedig a' 'Sennyeiek' defectusával az egész Legátum a' Tek. Nemes Vármegye öröksége 's tulajdona lenne: alázatos tisztelettel arra kérem, hogy mint Atya és Örökös, rendelősemre felvigyázzni, azt időről időre teljesíteni, 's mind engemet mind Successoraimat kegyességében 's barátságában megtartani méltóztassék. Örökös tisztelettel maradván Bélyben Novemb. 12-dikén 1819.”

Képviselője szóval jelentette, hogy végső akarátja felől még most többeket jelenteni nem engedi a' tilalom: de a' Rendekek megértették, hogy itt szertelen nagyságú 's bölcs végezések forognak szóban; olly végzések, melyekhez hasonlókat még nem nagy számban láttunk. Nem elégedvén meg tehát, hogy a' jótét a' már ismert Levél által köszöntessék meg, kiküldék második Al-Ispánunkat Tekint. Magyar-Szógyéni² Szógyéni Ferencz, Bárány Wécsey Pál és Szirmay Antal Táblabíró, Szent-Iványi Károly Fő szolgabíró, Szikszai János Vice-Fiscális és Buzogány Ferencz Esküdt Urakat, kik Bélyben Decemb. 5-dikén megjelentek, a' tisztelt Betegnek nemes szándékát megköszönték, 's tőle az egész Megye' nevében búcsút vettek. A' vízi-kórságban sinlő Méltóság felöltözve evett Vendégei³ közt, 's ez reménységet nyújt, hogy tőle még nem mingyárt fosztatunk meg.* Hogy az ég hátra való napjait⁴ szenvedhetőkké tegye, 's könnyü elszunnyadás által kapja-ki közölünk, ezt velünk együtt minden jók óhajtani fogják.

A' nagy tetteknek az a' következése szokott lenni, hogy másokat felvernek elfásulásokból, 's hasonló tettek' tételére intenek. Szűljön a' nagy Nemzet több 'Sennyeieket! Ennek példája is bizonyítja, hogy a' szív csak ott dicsőítheti meg magát, a' hol a' fej a' bolondságok' minden nemeitől tisztán maradt-meg.

126. Tudósítás a Zemplén vármegyei Tisztválasztó-székről Magyar Kurír, 1820. június 27., I. félesztendő, 51. szám, 421–422.

Sátor-Alja-Ujhely, Junius 10dikén. – Zemplény Vármegyének közönségesen ismért

¹ megháborodtaknak [Emendálva.]

² szógyém [Sajtóhiba emendálva a társszövegforrás alapján.]

³ , [A felesleges vesszőt töröltük.]

* Fájdalom! már megfosztattunk! Ezen nemes lelkű Jóltevőnek életéről 's haláláról bővebb Tudósítást kér
A' Red.

⁴ napjai [Emendálva.]

bölcsességű¹ 's egyenességű Fő-Ispánja Nagy Mélt. Gróf Eszterházy József Úr Ő Excell. e' holnap 6, 7, és 8dikán tartotta a' Tisztválasztó-Széket. Képzeltetetlen az, hogy a' szomszéd² Vármegyékből melly számos Szemlézők gyülekeztek³-fel azon új módnak szemlélésére⁴, melly által, az eddig szokásban volt felkiáltások helyett, a' vokok most golyóbisok által fognak beszédetni. Ő Excell. a' Fő-Ispán már egy héttel előbb megjelene, 's a Megye' Rendeivel a' Köz Gyűlésben tanácskozott azon szerek és rend felől, a' mellyel a' Nemesi Szabadságnak ezen gyakorlása tartassék; 5dikben pedig titkosabban értekezett némelly Kiválasztottakkal az eránt, hogy a' hivatalokra candidáltatni kiket óhajtanak minden mások felett; igen jól értvén, hogy ez a' nagy munka csak ott mehet jól és nyugalomban, a' hol a' Kormányzó és Kormányzottak egy lélektől lelkesítenek, egymásnak óhajtaikat értik, 's egymást kölcsönösen felvilágosítják, 's megbizonyította, hogy a' hol a' Törvény tiszteltetik, 's a' Kormányzó olyakat candidál a' kikből választani lehessen, a' Kormányzottak pedig nem kívánnak candidálni is, minden jól megy. Első Al-Ispáni hivatalában Mélt. Consiliárius Szemerei Szemere István Úr meghagyatott csaknem ezerháromszáz vokok által. Meghagyatott Második Al-Ispánunk Tekint. Magyar-Szögyényi Szögyényi⁵ Ferencz Ur is, ki már az elsőbb Al-Ispánságra csaknem ötszáz vokokban tapasztalta a' Rendek' szeretetét. Ekkor a' Fő-Ispán Tek. Szirmai Szirmay Ádám Urat viselt Fő-Jegyzői hivatalában megerősítette, Mélt. Gróf Mailáth Antal Urat honorárius Notáriusnak kinevezte, 's a' munka' folytatását más napra tette által⁶.

A' második és harmadik nap következő Tisztek választattak és neveztettek: Első Al-Jegyző: Udvardi Kossuth András; Második: Revisnyei Reviczky János; Harmadik: Szemerei Szemere Péter; 's tiszteletbeli-Al-Jegyzők: Füzeséri Füzeséry Ágoston, Ocskai Ocskay István, Dráveczky Aloyz.

Beszédők: A' Hadi-Pénztáré: Szirmai Szirmay József (a' megholt Udv. Consiliarius' fija); A' Házié; Szeleffarnosi Bodó Lajos; Számvevő Némethy Gábor.

A' Levéltár' Gondviselője: Buzithai Zeldmájer József; Segédje: Kassay Sámuel.

Fő-Fiscális: Csabai Dókus László; Elsőbb Al-Fiscális Tállyai Szikszay János; Második: Tolcsvai Nagy Lázár. Tiszteletbeli Al-Fiscálisok: Inczedy József, Szeleffarnosi Bodó Tamás, Eperjesy Góbert, Mathézy Miklós, Stépán László, Papp István, Képes Sámuel, Ifjabb Rozgonyi József, Balásházi Balásházy Ferencz.

Járásbeli Tisztek. – A' Hegyaljai Járásban: Fő-Szolgabíró Kaszner János; Al-Szolgabírák: Csabai Dókus József és Pálóczy Mihály. Adószedő: Kozák Károly. Fő-Esküdtek: Kozma András, Szent-Máriai Szentmarjay Imre, Gyergyó-Szent-Miklósi Gergelyi Máté.

A' Bodrogi Járásban: Fő-Szolgabíró Szent-Iváni Szent-Ivány Károly. Al-Szolgabíró: Barczy Gáspár. Adószedő: Görgei József. Fő-Esküdtek: Ifjabb Boronkai Boronkay Zsigmond és Lacsni János.

Az Ujhelyi Járásban: Fő-Szolgabíró Cseleji Kolozsy József. Al-Szolgabírák: Görgei Görgey Antal és Ifjabb Bernáthfalvi-Bernáth János. Adószedő: Marsalkó József. Fő-Esküdtek Kozma Miklós, Olcsvári Olcsvary Miklós, Balásházi Balásházy Tamás.

A' Sztropkai Járásban: Fő-Szolgabíró Ipi Bydeskúthy Mihály. Al-Szolgabírák: Füzeséri Füzeséry János, Szalafői Bekes Antal. Adószedő: Szent-Léleki Mészáros Antal. Fő-Esküdtek: Szegfalvi Szeghy Imre, Pandák László, Kulin Menyhért.

A' Homonnai Járásban: Fő-Szolgabíró Farkasfalvi Mauksch Mihály. Al-Szolgabírák: Vas Antal és Cseleji Kolozsy Károly. Adószedő: Zelvey István. Fő-Esküdtek: Füzeséri Füzeséry

¹ bölcsességű [Emendálva.]

² szmszéd [Emendálva.]

³ győülekeztek [Emendálva.]

⁴ szemlélésére [Emendálva.]

⁵ Sögyényi [Emendálva.]

⁶ tetteáltal [Emendálva.]

Dániel, Stépán László, Bernáthfalvi Bernáth József.

A' Görögényi Járásban: Fő-Szolgabíró Nemes-Kéri Tomsics István. Al-Szolgabírák: Szemerei Szemere József és Kupisingi Horváth Antal. Adószedő: Felső-Vályi Vályi Antal. Fő-Esküdtek Nagy-Csepcsányi Wladár Pál, Zaborszki Záborszky Gáspár, Csicseri Ormós Károly.

Tiszteletbeli Al-Szolgabíró: Vámosy Mihály, egyszersmind az Első Al-Ispáni hivatal' Béjegyzője.

Tiszteletbeli Esküdtek: Szirmai Szirmay Húgo (András' fija, Pazdicsról), Képes József, Kozma Pál, Hlavathy János, Oláh János, Eles Zsigmond, Székely Elek, Eszenyi Tamás, Pilizsi László, Szabó Gábor, Köröskényi Ferencz, Klobusiczki Klobusiczky András, Szenczy András, Fridrálszky István, Kecskeméthy József, Raksányi Pál, Révész Sándor, Boronkai Boronkay Mihály, Szepsy János, Udvardi Kossuth Imre, Nagy József.

Fizetéssel való Írók: Eles Zsigmond, az Első Al-Ispáni, Schlosser Ferencz, a' Második Al-Ispáni, Hanzéli János és Terestyéni István a' Jegyzői hivatal mellett.

Uti Felvigyázók: Inczédy Sámuel és Körtvélyes István.

Köz Bátorságra ügyelő Bízatosok: Nagy József és Turóczy Mihály.

Várnagy: Szendrői Gócze Ferencz.

Hajdúk' Hadnagya: Bodczay Sámuel.

A' más Vármegyékből megjelent Vendégek gyönyörködve látták mind azt hogy a' Megye' Rendei mennyire szeretik az egymást példás szeretettel szerető két Al-Ispánt; mind azt hogy valótlán beszéd vala, a' mit az egyik félnek a' másik fél ellen való készülétei felől némelyek elhíreszteltek volt; mind azt hogy a' legfényesebb házak' gyermekei is készeknek bizonyították magokat a' haza' szolgálatját a' legalsóbb polczon kezdeni, és így érzik, hogy a' köz ügy' segéllése 's a' haza' szolgálatja tiszteletes dolog, tiszteletesen viseltetik, 's a' haza' polgárai a' köznek tekintetében mind egyenlők. Egyéberánt ez a' jól és szerencsésen ment nagy munka a' Fő-Ispán' és az elsőbb tagok' bölcsességének, nevezetesen az egész Ország által tisztelt hűségű Gróf Ladányi Schideg Ferencz, Nagy Mihályi Gróf Sztáray Albert és Cserneki 's Tarkói Gróf Dezsőffy József Urakének, csalhatatlan bizonyága. Éljen a' Haza' igen kedves Nádora, ki a' Pest Vármegyei Tisztválasztó-Széken a' maga nagy lelkét tündököltette, 's nagy példát adott! éljenek a' megnevezettek, kik a' nagy példát lelkesen követték! virágozzék a' Haza 's ez a' sok nagy fiakkal dicsekedhető¹ szép Megye! –

127. Debreczeni Superintendens Piskárkosi Szilágyi Sámuel' Élete Tudományos Gyűjtemény, 1820. VIII. kötet, 93–104.

Debreczeni Superintendens Piskárkosi
Szilágyi Sámuel' Élete.

Szilágyinak neve előtt Piskárkos Szathmár Vármegyei helységnek nevezete a' nemes ház' praedicatumát jegyzi. Született 1719. Február. 19-dikén Debreczenben, hol atyja Theológiát tanító Professor volt. Nemes házból vette eredetét anyja is, Kerestély Szilágyi Mária, leánya Mártonnak, a' Bihari Egyházi Megye' Esperestjének.

A' mi Szilágyink már tizen egy eszt. korában által esett az alsóbb Classisokon, hova Debreczenben és Patakon a' Logikai Osztály is tartozik, 's így már az Academiai Tudományokat tanító Professorok' kezeik alá ment által: de természetének kisedsége miatt a' Collégiumi ruhát vele fel nem vétették, előre látván, hogy a' togába öltöztetett kis fiú' megpillantására mindenek kaczagni fognak. (Ez a' Collégiumi ruha, 1624 oltá 1774-ig, állott

¹ dicsekedhető [Emendálva.]

egy taláris fekete dolmányból, mely fejér érczből vert kapcsokkal 's egy széles övvel volt a' testhez szorítva, 's egy zöld, posztó pallástból, 's prémes alacsony kalpagból.¹⁾ Tizenkét esztendő volt, 's tógába-öltözött társainak ő tanította a' Görög nyelvet, 's tizennégy, ő nekik a' Zsidót, mint e' végre kinevezett Praeses (Extraordin. Prof). A' Zsidó Nyelv' tanulásához Pünkösöd' hetében fogott, 's már Karácsonkor az Ó Testam. Könyveit szélteben fordította, teljes elkészültségben fejtegetvén. Németül Pozsonyban tanult vala meg, még alsóbb iskolájában.

1735. Helvetziába ment, 's elébb Bernában, később Bázelen múltatott. Professorai hamar kiismerék, mely adományú ifjú jöve kezeik alá, 's ötet baráti társalkodásokra méltóztatták. Tekintetbe jöven ezek közt, a' Respublica' Első Consulja, Bárá Escher, egykor Austriai Generális, Szilágyit eggyetlen fíja' nevelése végett házához fogadta. Ez már ekkor magas és szép 's erős növésű, igen kedves arcú fiatal ember volt, 's olly ügyes, hogy a' lovaglásban, kardforgatásban, tánczban, korcsolyázásban épen úgy múlá felül minden társait, mint iskolai tudományaiban tartatott elsőnek: – Ha ki egy rendes történetét olvasni akarja, tekintse-meg Szilágyinak Biographiáját Tiszt. Tóth Ferencz Úrnak követk. című munkájában: „A' Helvétziai Vallástételt követő Túlatiszai Superintendenciában élt Református Püspökök' Élete. Győr, 1812.” Lap 169–192.

Innen 1739. Leidába ment-által, hol hasonlóképen fogadtatott. Unokája, Bihar Várm. Szolgabíró Tek. Szilágyi Lajos Úr, barátságosan közlé velem mind azon papirosokat, melyek nagyatjáról a' Superintendensről rá-maradtak, 's ezek közt én Hemsterhuisnek is lelem egy levelét, egy Criticai tárgyút, 's ez mutatja, mely tekintetben volt Szilágyi a' maga Professorai előtt.² Schultens pedig ezt ír az atyjának: Filius tuus, Samuel, tuae meaeque deliciae, portentum istud naturae... Képzelné lehet, hogy a' Hollandiai Philologusok előtt mint hozta magát kedvességbe azon görög versezete által is, melyet a' Werenfels' halálára írt. Prof. Budai Esaiás Úr azt újra lenyomtatta³ Régi Tudós Világ' Historiájának Előbeszedében.

1741. vissza tére Bernába, hihetőleg Bernai Theolog. Prof. Scheurer Samuelnek Katalin leánya miatt, kit feleségül választá-ki, 's itt vevé (nem, a' mint Tóth Úr írja, Hollandiában*) a' Hold-Mező-Vásárhelyi Predikátorságra a' meghívást. Elfogadta azt, 's Debreczenbe megérkezett. De itt a' Philos. és Görög nyelv' Professorságával kínáltatott-meg, 's 1742. April. 6-dikán, mint illyen, Beköszönő-Beszédet tartott.

Őri Szeremlei Sámuel Senátor 's később Fő-Bírónak Susána leánya elfeledteté vele a' Helvétziai előbbi Kedvest, 's ezt, a' mint Scheurernek hozzá 1744. XI. Kal. Septembr. írt atyaisan-kesergő 's barátságosan-feddő leveléből látom, kevéssel ez előtt jegyzette volt el. Ezen házasságból születtek: 1. Sámuel, Lajosnak atyja, Bihar Várm. Táblabíró, Hegy-Köz-Pályiban, Bihar mellett; 2. Márton, Patakon Phys. és Math. tanító Prof. 3. Mihály, Mathematicus; 4. Gábor, Theol. Prof. Debreczenben; 's Mária és Anna leányai, két Superintendensek' feleségeik; amaz a' Vecsey Samuelé, Debreczenben; ez az Öry Gáboré, Miskolczon.

Meghalván a' halhatatlan érdemű Maróthi György, kinél hasznosbb Tanítója a' Debreczeni Iskolának az ott közönségessé lett vélekedés szerint még nem volt, Szilágyi a' Mathem. Histor. és Római Literatura' tanítására vitetett-által, 1748. pedig, megholt atyjának helyébe, a' Theológiáéra. – (Theológiát ezen Iskolában három Szilágyi tanított egymás után: Márton, Sámuel, Gábor – atya, fiú, unoka – 's Márton és Gábor magokat a' Szent Szolgálatra felavattatni nem engedték, 's Gábor egykor nekem oda nyilatkoztatá-ki magát, hogy ha tőle azt kívánni meg nem szűnnek, készebb lesz szolgálatjáról lemondani. Sámuel is egyedül az által bírhaták e' lépésre, mert külömben Superintendens nem lehetett volna. Pedig azt neki

¹ [Az írásjelet pótoltuk.]

² [Az írásjelet pótoltuk.]

³ lenyomtatá [Emendálva.]

* Kezemben vagyon Hieronymus de Wilhelm barátjához írt levelének mása, 's itt ez után szólok.

keresni kellett, nem magára, hanem az ügyre nézve.)

A' mi Szilágyinkat a' Tudósok széles és mély tudományai, a' nem tudósok kedves társalkodása miatt, egymással vetélkedve szerették, Debreczen pedig és a' Vallás' emberei úgy nézték, mint Áronjokat, mint Tek. Domokos Lajos Urat, a' Városnak szeretett és rettegett Fő Bíráját, Biharnak Assessorát és Dietai Követjét, mint Mózes – két colossális nagyságú férfiakat és barátokat. De sok ideig nem értett dolog volt az is, hogy a' Debreczenben fekvő katonaság' Tisztjei mindennapi társai voltak az ifjú Professornak, holott ez a' két rend, itt még inkább mint máshol, ritkán van öszveérintésben. Szilágyi megjelent a' Generális' ebédjeinél, 's ő magyarázta neki és egyéb Vendégeinek a' nagy Friedrich' Tacticáját 's Voltairrel üzőtt Levelezéseit, 's asztal után a' legügyesebbekkel kardot vont, 's markaikból kicsavarta, mint tanult Kardozó, a' fegyvert. A' Generális (gyermek koromban sokat hallott nevét elfelejtettem) el nem tudta tenni a' mindentudó 's mindenre alkalmas emberrel, 's a' legkomolyabb barátság' hangzatjain kérte, unszolta, rugná le az alkalmatlan talárist 's venne katonai szolgálatot; biztatgatta, hogy tíz esztendő alatt Camarádjának fogja nevezhetni. Szilágyit a' titulus és egyéb nem igen csiklandá, 's a' még akkor boldog Debreczennek egy különös, magának tulajdon, szép és boldogító Patriotismusa volt, a' mai a' régihez képest olyan mint a' mai Romaiaké.

1759. Diószegre ment-ki Predikátornak, és csak hamar Szathmárra. De Debreczen visszakíváná a' páratlan nagyságú embert, s' 1765. Aug. 15 d. Superintendensnek választott. Élete' megírásában nekem nem czélom Szilágyit, mint az Egyház' nevezetes férjfiját, festeni, hanem inkább mint szertelen erejű 's nagy tudományú férjfit, leginkább pedig mint nyelvünknek 's Literaturánknak eddig nem is igen ismért hőst; 's a' szűk hely emlékeztet, hogy siessek szeretett tárgyamhoz. De új hivatalában egy tett fordul elő, melyet annyival inkább nem kell elhallgatnom, mert érdemes Biográfhja, elfogva bizonyos tekintetek által, azt illetni nem akará 's nem meré. A' publicitást sokan nem szeretik, de az megbecsülhetetlen dolog, 's ha azt tekintjük, hogy senkit meg ne sértsünk, kevés történet jut a' maradék' isméréstére, 's inkábbára hamisan. Az igazság' szeretete és a' tőlünk szövétnekét váró pragmaticus Író' szüksége elnémíthatná bennünk a' mit egyéb tekintetek sugallhatnak.

Valamelly Basilíta elhagyá Klastromát is, Vallását is, megházasodott, 's feleségével 's gyermekeivel¹ Debreczenben vett lakást. A' dolog későre kivilágosodott, 's Debreczenre parancsolat ment a' szökevény' elfogattatása eránt. Pándi János Fő Bíró elfogatá az embert: de a' Magistrátus és Communitás, midőn a' Parancsolat felolvastaték, elereszteté, úgy hívén, hogy ők, Vallásoknak principiumai szerint, mely a' lelkiisméret' és meggyőződés' szabadságán épült, annak elfogattatásában, a' ki nem vádoltathatik egyébbel mint e' szabadság' gyakorlásával, eszközök nem lehetnek. Könyörgöttek azonban, hogy bánások tiszteletlenség gyanánt nekik ne vétessék. – Debreczen meglakolt, 's fájdalmasan; 's minthogy II. József 1770. Magyar-országra lejött, szeretett Anyja meghagyá a' Császárnak, hogy Királyi neheztelését a' Város' Elöljárójival éreztesse, 's őket merész tettekért megdorgálja. (Assessor Szilágyi Sámuel Úr papirosra tevé a' történetet, de olly gond nélkül, hogy még azon nevezetes napot sem jegyzette-fel, a' mellyről mingyárt szó lesz, 's nem tartá méltónak, hogy a' mit papirosra leöntött, tisztára írja, hogy azon igazítson. Kinek hívták a' Basilítát, mikor jött Debreczenbe, azt jegyzésétől hijába kérjük. Azt, a' mi itt következik, rész szerint e' jegyzések, rész szerint azok után fogom mondani, a' miket magától is a' Superintendenstől, tisztelt rokonom Domokos Lajos Úrtól is hallottam.)²

Május 18-dika vala az a' nap, a' mellyen József Váradról Debreczenbe váratott. Alig lépe-be szobájába, a' Fejér-Lónál, midőn egyik embere lekiálta a' folyosóról, hogy a' Superintendens menjen-fel. Ment ez a' nagy testtel, 's pallástosan, 's keresztül-fúrván magát az udvaron, folyosón és grádicson öszve-toldúlt sokaságon, elfúladván jutott a' Császár elébe, ki már ekkor

¹ gyeémekeivel [Emendálva.]

² [Az írásjelet pótoltuk.]

a' Fő-Bíró és Magistrátust megfeddette, 's lángolt neheztelésében. Szilágyi kérte a' Fejedelmet, hogy lélegzetet vehessen.

„S mit tenne maga, ha Uralkodó volna, alatt valójival, kik illy vakmerően, illy tiszteletlenül merték volna általhágni parancsolatját?” kérdé a' Császár a' falnak-szorított¹ Superintendenstől. Én királyisan gondolkozni nem tudok, felele ez; 's el nem akadván feleletében, hogy a' szó tiszteletlenségre ne magyaráztathassék, elő adta hosszasan, bátran, szabad lélekkel 's tisztelettel, a' mi a' vétségen könnyíthetett. A' legszínetlenebb igazság' hangzatjain szóla az alatt valói kötelesség' szentsége felől, melly nélkül semmi rend fenn nem állhat: de tisztelettel eltölt bátorsággal fejtegette azon hív alatt valói küszködését is, a' ki a' lelki isméret' tilalmát és a' parancsolatot ellenkezésben látja. A' Császár meg vala illetve, úgy hogy beszéde közben, melly most egészen elszelídült, igen gyakran fogdosá a' Superintendens' talárisa' gombjait. Midőn ebéd után a' Collégiumot és az ennek szomszédjában álló (azolta elégett 's eldöntött 's újra épített) Templomot méne megtekinteni, úgy parancsolá, hogy a' Superintendens mindég balja mellett lépdeljen. A' búcsúzáskor irigységet támasztó szóval vált-el tőle.

1772. Szilágyit megsújtá a' guta. Bajából felépült ugyan, de járása elnehezedett, 's nyelve fáradságosan ejté a' hangokat. Alkalmatlanná téve a' templomi szolgálatra, hivatalát Kaplánok által viselteté, 's Kovácsiba (Biharhoz fel, Váradhoz két órányira) tette-által lakását, hol földes-úri jussal bírt jószága, 's szép háza volt. Itt csapá-le a' guta másod ízben, 1785. Júl. 8 d., 's 16 d. eloltotta életét. Temetésére, 20 d., hatvan öt Predikátor jelene-meg.

Én ezt a' ritka embert gyakran láttam. Eggy két esztendővel azután hogy elhagyám iskoláimat, jelen valék én is Bájon (Szabolcsban) azon Gyűlésen, mellyet a' Superintendenzia oda rendelt. A' hely' Urának ebédje 's vatsorája mellett úgy fogtam ülést, hogy a' Superintendenst láthassam és hallhassam; ő szeretett beszélni, 's ámbár characterében nem vala semmi pedantismus, a' legdévajbb beszédet is tudomány által nemesítgette. Estve szállására kísértem-el a' Papság' sokaságában, kik, szerencsémre, előbb titkon és eggyenként, majd búcsúzva és egész csoportban, igen hamar eltűntek.

Sz. tudni akará, nem szakasztottam e' félbe a' görög nyelv' tanulását, inte, hogy azt ne tegyem és hogy minden egyéb felett Homért csináljam olvasásommá, 's hogy hozassam meg Schaufelbergernek Nova clavis Homeri című Munkáját, (Turici, 1761. VIII. K. 8.), 's ezt itt én is intésképen jegyzem-fel. Ekkor elmondá előttem Homérnek némelly szebb helyeit, érezteté velem azoknak szépségeket, felfejteté velem eggykét szót, 's a' beszéd által ment a' Római, a' Francia, a' Német Poétákra. Menni akartam, 's tartóztatott; talpon állva ére bennünket mind kettőnket a' reggel. Kevélyen mondom ezt, de nem kevélységből, hadd fesse a' hatvan esztendőt túl-élt férjfiú' szeretetre-méltó lelkét 's nyájasságát.

Sz. sem nem csudálta magát, sem magát csudálatni nem akarta, de gyönyörködött dolgozásaiban, 's azokat a' hallani tudók és akarók előtt örömet elmondogatta. Előbb Haller Albertnek mondotta-el eggy német Ódáját, 's utána vetette fordítását is (lásd azt Tóthnál, eml. Munk. 189. l.) még eddig nem vala tudva előttem, hogy a' kedves Öreg magyar versekben is mulatja magát, 's kértem, hogy ha mit saját dolgozásiból még tud, méltóztatnék velem hallatni. Elmondá Horázból a' Horázt' szchéájában fordított Ódáját, nevezetesen ezt: O navis² referent..., 's az Olvasó képzei álmélkodásomat, kivált ha tudja, hogy Debreczen és Patak, azután még húsz esztendővel is, a' csengőtlen hexametereket verseknek sem tekintették. Tudakoztam tőle, mikor kezdett illy verselést, 's felelt. Régibb papirosaim közzül sokat nem bírok; de én az effélet közleni szoktam Levelezőmmel, 's kérem ezeket, tudósítsanak, ha ezt Leveleimben fellelik. Arra emlékezem, hogy Kalmárt tanítványának mondotta e' nemben. Pedig ő 1761. írta (lásd Prodromusát l. 204) ismert hexameterait.*

¹ [A hosszú kötőjelet rövidre módosítottuk.]

² Onavis [Emendálva.]

* Fesse Kalmárt a' bohó történet. – Sz. Professor korában eggy útát teve Bécsig, 's társúl 's mulattatóúl a' Togátus

Eggy nap egygütt ebédeltem vele Domokos Úrnál. Asztal után némellyek a' nyelvrontókon mulaták magokat; nekik nagy véték volt a' barátné, Istenné, a' Költő, 's Virgíl és Propertz. A' ház' Ura tisztelte a' hospitalitás' törvényeit, 's hallgatott. Sz. mind ezeket védelmezte, 's megmondá, hogy azok, jók vagy nem, maradni fognak, mert reájok szükség van.

Váradra menvén 1784. kitértem útaból Kovácsiba, hogy láthassam Henriádját. Az öreg déli álmra dőlt vala le, egészen levetkezve az olvasztó hőség miatt; de hallván kérésünket, megmarkolá gyomrán alsó ruháját, s' egy fordúlással talpon állott, 's asztala mellé ült. Kikötötte, hogy csak ott essék az olvasás, a' hol a' könyv kezemben megnyíland, és hogy szememet el ne fordítsam a' francia textusból; külömben abba hagyja 's ekkor minden syllabán elakadt nyelvével, dörgő hangon, elkezdé az olvasást, 's meg nem állott, míg a' IX. Éneken által nem ment. Még hallom szavát:

Virágzó partjain rég' Idaliának,
Hol vége öszve ér Európ' 's Asiának.

De a' nyomtatásban a' két sor nem így áll, 's nekem úgy tetszik, hogy a' változtatás rontás. 'S most a' Zivatart olvasta fel az I. Könyvből, 's a' Türenne' küzdését a' X-dikből, 's tetszett magának abban, hogy ő igazábban fordított, mint a' hogy Voltaire írt. L'air siffle, le ciel gronde, – nem jó, mert elébb zeng az ég, azután fú a' szél. A' Heyne' tanítványa elpirúlt e' szóra; a' duellum' magyarázatját meg sem értette.

Fő Tisztel. Úr! mondám én a' két ifjú közt (László öcsém jelen vala) ifjúvá vált öregnek, mit mond majd a' Fernéyi Patriárcha, ha meghallja, hogy az ő Henriádját egy bajusztalan Magyar Pap 's egy bajuszos Magyar Superintendens fordította? – a' hírt, felele, én viszem meg neki, 's talán még elébb míg munkám sajtó alá jut; 's azt fogom mellé vetni, hogy a' bajusztalan emberét asszonykáink olvassák, a' bajuszosét¹ férjfiaink fogják. – Úgy óhajtanám, a' hír csak akkor jusson hozzá, midőn azt is veheti, hogy a' bajuszos fordító bennünket Orleáni Szűzecskéjével is megajándékoza. Mert én vallást teszek, hogy azt a' bohó, 's több mint csak bohó Poemát több örömmel olvasom, mint ezt a' kisdéd, igen is kisdéd Hős-Költeményt. – 'S melly kifogásod van ez ellen? kérdé. – Az, mondám, hogy ez olvashatatlan annak, a' ki Homért, Virgílt és Klopstockot olvasta; azok nagy oltár-táblai festések: ez egy kis rendes miniatűr. Az öreg azt felelte, hogy a' Henriádot csak érezve kell olvasni, nem öszvehasznlítva; 's félek, nekem volt nem igazom.

Ha annyi tudománnyal Szilágyi ötven esztendővel jött volna későbbben, hol volnánk most? Görög, Deák, Francia Verseivel egygütt Magyar dolgozásait is *Silvae Silvanae* cím alatt szándékozott kiadni első szülött fija; de a' mint értem, az a' nyolcz rétű bekötött Album, melly 1789. kevés pillantatokig kezemben volt, nincs meg többé. Nem tilthatom el magamtól azt a' gyanút, hogy barátjai tűzbe vetették a' könyvet, ne hogy metricus dolgozásai az ő tiszteltjekre nagy gyalázatot vonjon, 's kedvem volna vádolni Tóth Urat, hogy két deák Ódája 's a' Hallerből magyarra fordított darab helyett, ezeket nem írta le inkább. Azok Dürer Alberti dolgozások: darabosok, de lelkesek. Imhol az az egy Ódája, melly nálam, Sámuel fiának kezével írva, megmaradt:

KLOPSTOCK
A' DÁN KIRÁLYHOZ.

Kalmárt vitte magával. Ez némán ült a' víg kedvű ember mellett. – De kérlek mindenre, szólj már egyet valaha! mondá neki, 's a' felelet az volt, hogy ő semmit nem tud. – De csak tudsz ennyit: *puska*. – Puska! mondá Kalmár sietve, 's elnémúlt. Így Sz. leve a' Múlattató, 's elmondá neki Verseit. K. életre jött szendergéseiből, 's vad hexameterait meg ez útja alatt elkezdé csikorgatni.

¹ buszosét [Emendálva.]

Oh melly drága Király, mennyei kit kezek,
 Még napfényre midőn hozta kegyes szüle,
 Felszenteltek; ő lesz a' haza' gyámola
 'S országszékeinek oszlópa.

5. Tündéres dicső név 's fény ha kecsegteti,
 Ezt hogy népeinek vére' folyásain
 Venné, vagy sok ezer özvegyi könyveken,
 Nem kell árva' nyögésein.

Nem sír képeinél régi vitézinek,
 10. Búskodván hírekért: emberi szíve előtt
 Hogy gyermek vala is, volt becsed, oh kegyes,
 Több, mint hadverő bajnoké.

Felségesbb ugyan is vágyakodása az
 Szép lelkének – eredj távol, Hízelkedés!

15. Boldog népnek hogy ő lenne szerelmese,
 Ez volt nappal is, éjjel is.

Kisded volt, 's nyugodott angyali karjain
 Anyjának, ki remélt, ezt öreg emberek
 Nézték, 's mind erejek mind szemek is vidult,

20. Mondván:¹ Dán ez atyád leszen!
 Ezt forgatta korán, melly dicső gondolat!
 Isten' képe legyen, más sok ezernek is
 Boldogsága, magát erre határozá:
 Fő Úr, add, követőd legyek!

25. Mint Astréa, leül mérni királyait
 A' földnek, 's igazán, holtok után: ez is
 Mérni szokta magát, 's minden ő útait,
 Mellyekkel jegyes élete.

Mint keresztyéni Király hogyha jutalmat ad
 30. Jámbor szolgálóinak, végre alá tekint
 Músámra, 's fíjait nézi kegyes szeme,
 Szíve mint nemesül 's javúl.

Meglát messzire is szóttalan érdemet,
 Azt biztatja, hogy él híre halál után.

35. Illy életnek azért ő maga is siet
 Meglátni dicső templomát.

Músám, ki Sionon isteni Messziást
 Éneklesz, jer alá Pindus' hegyére is,
 Hol némelly koronás fő ha dicsértetik,

40. Istenség' követője az.
 Kezdd-el lanti sorod' eggy gyönyörű neven,
 Melly gyakran ezután tőled is hallatik,
 A' jó sorsot ha még – melly csak a' jókra néz –
 Fested, 's jó fejedelmedet.

45. Fédor ím e' Király, ki neked útát hint,
 Hogy bátran igyekezz felső tetőkre is.
 E' kresztyéni király illy vezetőt keres
 Istent látni a' Golgathán.

¹ Modván [Emendálva.]

Kemény, merész inversiók, értelmet elnehezítő elrakásai a' szóknak, hibás lábak, szerencsétlen crásisok (kresztyéni): de férjfiasszósággú szólások is, 's Görög és Római beszédre emlékeztető, 's példák a' szók' megcsontkázására (Dán, Danus), az elisióra (10), – 's mind ezek egy 1719. született ember' tollából.

Kazinczy Ferencz.

128. Cardinális Martinúzi

Tudományos Gyűjtemény, 1820. XI. kötet, 87–97.

Cardinális Martinúzi.

Az a' szertelen erejű halandó, kinek képét itt festeni akarjuk, azoknak számok közzé tartozik, a' kik életekben az öszve ütődéseket, holtok után a' szidalmakat el nem kerülhették, mert a' közember mindent a' közember' mértékével mér, az idők és dolgok' hibáját a' tevőkre viszi-által, 's a' tettek' becsét a' szerencsés vagy nem szerencsés kimeneteltől szokta felfüggeszteni. Az igazság' barátjának úgy a' kérdésbe-vett dolgokat annál inkább tiszta a' magok' fényekben terjeszteni-elő, 's a' rágalmozott Vétleneknek szabad lélekkel kelni mentségekre, mely a' Frater Georgíus védelmében épen nem nehéz. Érdemlette e' felemeltetését, 's Fejedelmeinek 's Polgártársainak bizodalmozat; mit teve mint Minister, mint Corregens, mint Generális; mennyi erejével bírt a' léleknek 's akarata tiszta volt e'; mint küzdé a' fergetegekben, 's midőn járt útjáról végre elhajlott, tulajdon java miatt változtatá e' meg menését¹ vagy a' Hazáé miatt? – bírójának minden nyomon ezeket szükség szemeik előtt tartani, ha a' Magyar Ximenesz' árnyéka eránt igazságtalanok lenni nem akarnak. Mi, nem megírván életét, – ahhoz a' hely szűk, – hanem azon csak végig-repülvén, ezekre fogunk ügyelni. De előbb egy Jegyzést, mely némelly Olvasóinknál legalább, talán nem lesz szükségtelen.

Hazánknek a' régibb időkben két törvénye vala, mely rá ezer veszélyt vont, és a' mely azt e' veszélyek között ezerszer sülyesztheté vala² el, ha létünket a' Mennyeiek' karja csudatéve nem őrzötte volna: Egyike hogy Eleink a' kormányt az Árpád³ házának engedék ugyan, de meg nem határozván hogy a' kiholt Fejedelem' helyébe annak melyik tagja lépjen; Másika, hogy a' királyi parancsnak, ha az ellenkeznék a' törvénnyel, minden polgár, egyetemben vagy fejenként, ellene kelhessen. A' Végre-hajtó Hatalom így a' teljesíthető jót sem teljesíthet, vagy legtiszteltebb Fejedelmeink is kénytelenek valának által törni a' korlátot, 's így, az emberi gyarlóság szerint, azt is merék a' mit merni nem kell; – amaz elsőbb minden Királyunk' halálával lángba borítá a' hazát, még pedig úgy, hogy a' pusztító tűz az új választás által sem mindég oltathatott-el. Míg álla a' két törvény, a' kik ezeknek védelmek alatt követének-el olly tetteket, melyek ma vétkeseknek nézetnének, háborgók, haza árulók, hongyilkosok nem voltak. Áldanunk kell a' Gondviselést, hogy nevünk úgy nem tűne-el az élő nemzetek' számából mint egy szomszéd még nagyobbé, 's egyenesen törvényeinek e' két vétke miatt. Királyi méltóság nélkül sem kül erő, sem bel háborgások ellen nincs eléggé óva a' haza; az boldog, a' hol jó és nagy Fejedelem ül kormányon, és a' hol a' jó és nagy Fejedelemnek ismét jó és nagy Fejedelem lép helyébe.

Utyisenics György 1482. Dalmatiának Kamissák nevű helységében született; régi nemes házból ugyan, de a' melynek nagyon megcsökkent egykori fényje. Anyja testvére volt Martinúsius Jakab Skardonai Püspöknek. Hogy ez inkább vonszódják a' gyermek felé, szüléji

¹ megmenését [Emendálva.]

² [A vesszőt töröltük.]

³ Árpád [Emendálva.]

vele a' Martinúzi-nevet vétették fel; de a' fortélynak kevés sikere vala, mert a' Püspök a' neveletlen fiut maga körül pirúla megszenvedni. Egészen el vala hagyva a' szerencsétlen, míg végre Hunyadi János, a' Királyfi, 's később az özvegy Zápolya Istvánné, a' Király' anyja, udvarokba fogadták, ez Budán, amaz Vajda-Hunyadon. A' gyermek tanulni vágyott, őtet pedig mind itt mind ott a' kályhák' fűtésére 's konyhai szolgálatokra fordították. Elkecserevedve, hogy céljaihoz nem közelíthet, 1508. a' Sajó-Ládi Monostorban (Borsod Várm., Miskolcz és Ónod mellett) Paulinussá öltözött-fel, nem csak deákul nem tudva még, 's ezt huszonhatodik évében, de nem még csak olvasni is.

A' Szerzet' Elöljáróji nem vártak egyebet mint azt, hogy Novítusok holtiglan Fráter fog maradni. De látván, hogy ő mind a' Grammaticai mind a' Philosophiai 's Theologiai osztályokban minden társait maga megett hagyá, áldozó¹-Pappá kenék-fel. Később a' Szerzet' Cestochówi Monostora őtet, 's minden voksaival őtet, kíváná Priorának.

A' Mohácsi veszedelem után hirtelen Királlyá koronázott Zápolya, megverve 1527. Tokajnál, Zsigmond Lengyel Királyhoz szökött-átal, 's ott kerese menedéket, pártfogást, segélyt; de ezt az tőle az Austriai házzal kötött 's eskü² által megerősített alkunál fogva megtagadá. A' szerencsétlen el vala veszve, ha őtet Tárnovsky János Krakкаи Palatín 's Fő-Vezére a' Lengyel seregeknek, ótalmába nem fogta volna. A' Cestchóvi Prior, vagy mivel törvényesnek nézé megválasztását (a' székes Fejérvári Dietán nem jelene-meg a' Nádor³), vagy mivel ennek anyja eránt a' vett igen csekély jóért nem akara hálátalannak találtatni, felajánlá magát Jánosnak szolgálatjára; gyalog, az idő sanyarúságával; élete' veszedelmével nem gondolván elhagyott hazájába által jött, 's itt az elméket a' köz népnél, a' Papságnál, a' Nemességnél a' Bujdoklónak segélésére hajtogatta. Megváltozván a' dolgok, 's János Király a' thrónusra lépén, Budára szállítá a' hozzá-hív és nagynak tapasztalt embert, 's azt Kincstartójának, Várad Püspöknek, Ministernek, végső rendelkezésében pedig csecsemője Gyámjának, özvegye' Corregensének nevezte-ki.

A' szerencsétlen haza' két Királyai 1538. úgy végeztek vala, hogy Jánosnak halála után ennek része is Ferdinándra szálljon, a' Zápolya' fija pedig Erdélyt kapja, Vajdai nevezet alatt. De Mártinúzi azon volt, hogy a' csecsemő Zápolya, János-Zsigmond, Királynak kiáltassék-ki. Okai, mellyekkel a' lépést igazlani igyekezett, ezek valának: – Koronát nálunk választás ad, nem alku; lyánynak és idegennek ahhoz nincs nyitva az út; Friedrich Császár ahhoz a' Mátyás Királlyal 1464. kötött béke által nem kaphata just, 's arról önkényt lemondott; az a' másik pedig, mellyet Első Maximilián kötött 1491. Második Ulászlóval, nem fogadtatott-el a' Rendek által.

Első Ferdinánd Római Király és Zápolya Jánosné Lengyel Királyi-Herczeg asszony közt folytak az ellenségeskedések; amaz elébb Velse Lenárdot, később Rógendorff Wilhelmet küldé-ki: ezt elébb Enyingi Török Bálint, majd Martinúzi védé Budán, 's ez ugyan olly tűzzel, annyi bölcseséggel, hogy valamint egyéb tettei nagy Ministernek és nagy Püspöknek, úgy ezek nagy Generálisnak mutatják. Nem bízott semmit másra, mindent maga rendele-el, mindent maga vizsgálá-meg; eljárta az örállásokat; a' megrongált falakat virradtig ismét felrakatta; a' Rógendorff' lyukai ellen Erdélyből elő parancsolt bányászaival ellenlyukakat ásata; azon nevezetes nap' pedig, melly huszonötezer németet láta veszni, és a' mellyen Rógendorff maga is, halálos sebeket véve, megszökött, diadalmas seregét maga ő vezeté a' mészárlásba.

Nagy fénye irigyeket szült, 's Isabella, ki mindent Martinúzinak köszönhetett, megtagadá tőle bizodalmit. Petrovics és egyéb lelketlen sugdallóji elhitették, hogy a' Corregens nem gyámfija' javáért tiltja neki I.⁴ Ferdinánddal az alkudozásokat, hanem hogy ennek neve alatt ő országolhasson.

¹ aldozó [Emendálva.]

² esk [Emendálva.]

³ Nádor [Emendálva.]

⁴ II. [Emendálva.]

Látá Solimán a' gyenge aszszony' inogását, látá hogy magát és gyermekét el készül veszteni, 's megszállván Pestnél, azon fortéllyal akará elfoglalni Budát, melly a' Rógendorff' embereinek¹ olly gyászossá leve. Felizene az özvegy Királynéhoz (1541. Aug. 16. d.), hogy kedvelt barátja' kisdedét 's udvara' Nagyjait látni akarja sátorában, 's ígéretet teve, hogy sérelem nélkül vissza eresztetnek: de eggyeser'smind kiadá parancsait, hogy míg nála lesz a' Királyi gyermek, katonáji, eggyenként vagy apróbb csapatokban 's mintegy bámáskodva, szállongjanak fel Budára, 's azt neki foglalják el. Isabella eliszonyodott az izenetre: Martinúzi felbátorította, elébe terjesztvén, hogy az eránt mutatni bíztatlankodást, a' kitől mindent várhat, nem tanácsos. A' gyermeket Martinúzi ölbe fogva vitte Solimán' elébe. Hijába tanácslá Mechmed, a' Belgrád' brutális Basája, hogy azt körül kell metszeni 's Stambulba küldeni: Solimán, meghatva Martinúzinak ékesenszóllása által, teljesíté ígérte, 's a' gyermek és asszonyai, Martinúzi, Petrovics, Verböczi és Batthyáni Orbán, vissza eresztettek; eggyedül Török Bálint veretett vásra, ki Constantinápolyban veszté el eléggé rosszul töltött életét.

Megvétetvén a' fortély által Buda, 's a' Császár oda negyed nap múlva bemenvén, tudtára adá Isabellának végezését: Ő és a' fija 's a' Corregens 's egyéb Nagyjai Erdélybe mennek, 's azt ő és a' Corregens eggyütt fogják a' János Zsigmond' felserdültéig igazgatni; Budát és a' János Király által bírt Vármegyéket a' Tiszáig a' Császár tartja meg, ne hogy a' Ferdinánd' kezére játszathassanak; azonban azok a' kis Zápolya' örökségei maradnak.

Ferdinánd igyekezett elverni a' Törököt, 's ennek segédre vala szüksége. Parancsola Isabellának és Martinuzzinak, hogy Erdély keljen fel, 's ez jobbnak látta pénzt adni mint katonát. A' költeni szerető asszony kiürülve látván a' kincstárt, vádakot teve Corregense ellen, 's a' Császár meghagyta Bégeinek, hogy Martinúzit, élve vagy holtan, juttassák kezébe.

Ez szükségesnek ítélte rá-rezzenteni a' hálátalan 's habzó-elméjű asszonyra, 's felszóllítván vitéz Székelyeit, azt velek Gyula-Fejérvárba bérekesztette. Akkor, hasonló lélekkel mint Imre Királyunk bánt vele, bémene a' Várba, a' Királynét gyanakodásai 's hiedékenysége miatt megdorgálta, 's nem hatalma' kiszéllyesztéséért, hanem a' hon' javáért perelvén, vele megbékél, 's seregét haza ereszti.

Püspöki hívatála által Váradra szállítatván, kiméne Megyéjébe, 's a' csalárd gázság² alól kiüte a' láng. Isabella, Petrovics és egyéb Tanácsosai elvégzik, hogy a' dölyfös Barát (így szereték ötöt nevezgetni ezek a' gyávák) többé Erdélybe bé nem eresztetik.

Martinúzi látta, hogy többé jót, sem reá sem a' hazára nézve, remélni nem lehet; ő öregszik, 's a' hűségére bízott gyermeket sokáig nem fogja védhetni; Isabella Ferdinánddal gondolatlanul alkatik meg; a' Török Erdélyt 's a' János Zsigmond' örökét tunyán védi, 's ezt Vasallusának, a' szabad hazát birodalma' tartományának tekintti, 's eltökéllé, hogy a' mit Isabella tenni olly régolta 's olly sok ízben szándékozott, megteszi. Felére vonván tehát Bátori Andrást, általa a' Római és Cseh Királlyal alkudozásba ereszkedik, 's ennek sergét Erdélybe beszóllítja.

A' hírre az elrémült Királyné Enyedre gyűjti a' Rendekeket, 's rajta volt, hogy Martinúzi minden méltóságaitól megfosztassék. Még állá tanácskozások, midőn ez váratlanul megjelené. Isabella futott, 's Szász Sebesen állapotott meg. A' Hős Fejérvárnál terme, beizent Petrovichoz, hogy őrizetével³ rakassa le a' fegyvert, 's térjen a' néki tartozott engedelmességhez; 's minthogy az tiszteletlenkedék, elkezdé lövöldöztetni a' falakat. Petrovics szabadságért könyörgött, hogy Isabellához küldhessen, 's vehesse parancsait. Martinúzi nem csak ezt engedte meg neki, hanem midőn az őrizet kitakarodék, 's vitte magával a' Magyar Koronát, meghagyá sergének, hogy útjokat hagyják szabadon 's vonúljanak félre, melly eléggé mutatja, hogy ok nélkül⁴ vádoltatott. Ekkor bemene a' Várba, a' hazának oda

¹ anbereinek [Emendálva.]

² azság [Emendálva.]

³ Zrizetével [Emendálva.]

⁴ oknélkül [Emendálva.]

futott Nagyjait tiszteletes deli alakjában s' lelket-rázó ékesen-szóllásával, hogy hiu gyanúknak ne higgyenek, megintette. A' csend' felháborítása egyedül arra fogna, úgy monda, szolgálni, hogy a' haza egészen elnyomassék.

'S hintájába vetvén magát, Szász-Sebesre ment, 's beizene a' Királynéhoz, hogy vele szóllani kíván. Nem volnék én méltó a' megholt Király' bízodalmára, monda, ha gyermeke' 's özvegye' javát szívemen nem viselném. Engem ő ennek gyámjává, néked az országlás' gondjaiban társaddá teve: te pedig, elámítva hitetlen sugdallóid által, tőlem magadat elidegenítetéd, hogy egyedül uralkodhassál. Én eddig is éltem méltóságom' jusaival, ezután is fogok, de az neked gyűlöletes. Innen erednek gyászos versenygésink, 's az új lángokra lobbant háboru, melly hazánk' erejét szegdesi. Két hatalom szoríta közbe, 's egyike vagy másika el fog borítani; szükség hogy szorosan csatoljuk magunkat az egyikhez, hogy a' másika ellen óva legyünk. Európa azt várja, hogy a' Keresztyénség ellenségivel ne fogjunk kezét, kik eddig sem voltak hív és munkás ótalmazóink. Te gyakor ízben alkudozásokba ereszkedél Ferdinánddal, 's azt én ellenzettem, mert azt hívének hogy valaha kifejezetten gyanúid¹ közzül, 's általom segítve Erdélyt 's a' Magyar Koronát fiadnak megtarthatod. Azt nem reményelem többé; te és Tanácsosaid mindent elrontottatok. Megtettem a' mit a' veszedelmes időben legtanácsosabbnak; legalább legbátorságosabbnak, ítéltem; a' Ferdinánd' sergei útban vagynak, ő nekem rád és fiadra nézve minden jót ígért.² Fogadom, hogy valamíg mind az a' mit ígért, meg adva nem lesz, hatalmát köztünk meg nem állapítja. Te tedd vigyázva lépésidet. – Isabella hasonló marada magához, 's Castaldo Erdélybe bejőve. Elkezdődtek alkudozásai:

A' Királyné és fija Erdélyért Opúlia és Ratibor³ fejedelemségeket fogják venni; adósságai kifizettetnek; Ferdinánd megadja házassági jegy pénzét száz ezer aranyban; Ferdinandnak leánya Joanna János⁴ Zsigmondhoz mátkásítatik, ugyan annyi jegypénzzel; míg a' dolog megkészülend, lakása Kassán⁵ leszen. Híjába kéré Martinúzi, hogy míg mindent által nem vesz, ne mondjon-le jusairól: Isabella, mintegy bosszantására a' gyűlölt embernek, egyenesen méne a' Templomba, az alku' cikkelyeit elfogadta, 's a' Koronát Castaldónak kezébe adá. Martinúzi azon volt, hogy János-Zsigmond maradjon Erdélyben; ő azt királyi fényben fogja nevelni. Nem fogadtatott el ajánlása. A' hív férjfiú a' Magyarországi szélekig kísérté el a' háládatlant, ott a' gyermeket sírva szorította karjai közzé, 's embereit, hogy Urok' méltóságához illőleg élhessenek, gazdag ajándékkal eresztette el.

Ferdinánd Martinúzit Erdélyi Vajdává, Esztergomi Érsekké, Magyarországi Prímássá nevezte, meghagyván birtokában a' Várad Püspökséget. III. Pál Pápa ezen méltóságait a' Cardinális bíborral tetézte.

Solimán nem nézheté neheztelés nélkül a' mik történtek, 's a' Begler-Bég megvette Temesvárat és Lippát. A' Cardinális, ki holtig a' Paulínusok' talarisát viselé, lóra ült, csákót nyoma az infulát viselő fejre, zöld katona mentét ölte fel, maga vezeté Lippra alá seregét, Vezér vala és Katona, megmászta a' vár-fokot, 's Lippra vissza tért. Castaldo, a' ki jelen vala a' hős tetten, 's rettege a' Cardinális' nagyságát, eltökéllé, hogy ötöt meggyilkolja.

Teelőbe eresztetvén Lippra alatt a' sereg, 's Martinúzi Vásárhelyre szándékozván Dietát tartani, Castaldo jelentést téssen nála, hogy Alvinczi Kastélyában örömet lenne barátságos tiszteletére, 's ez a' gyalázatos embert a' maga szekeren viszi oda. Castaldót csak ötven Lovasai kísérik, de két ezer Spanyolnak utána kelle érkezni.

Castaldo a' gyilkosságot Sforzia Pallavicínire⁶ bízta, 's ez López Spanyol Óberstert, 's Campegio Lőrincz, Movíno János, eggy Scaramuzzia nevű 's eggy Piacenzai születésű olasz

¹ gyanúhid [Emendálva.]

² , [Mondatvégi írásjel emendálva.]

³ Aatibor [Emendálva.]

⁴ , [Felesleges írásjel törölve]

⁵ kassán [Emendálva.]

⁶ Pallavicínire [Emendálva.]

Tiszteket veve segédjére. Eggy reggel (1551. Decemb. 19-d.) a' Cardinális még öltözetlenül olvasá Vas Ferencz ifjúval Breviáriumát, midőn Castaldónak Titoknokja jő, 's kéri, hogy írná alá nevét bizonyos siető levelekre. A' Cardinális végig futja a' papirosokat, 's Marco António Ferráro (ez vala a' gyilkos' neve) hátulról 's orozva nyakába üti a' tört. A' nagytestű, szálás, izmos Öreg felriad, Jézus Mária! úgymond, 's a' gyilkost megragadja, földbe szegi. A' zajra Pallavicíni berohan,¹ 's meztelen karddal. Quid hoc est, fratres? kiálta a' Cardinális, 's a' gyilkos ketté hasítja fejét. A' négy olasz melyébe süti pisztolyát, a' Lopez' Spanyolai pedig öszve szabdalják lelketlen testét. Vas Ferencz életben maradt, de megszabdalva.

—
Biharban, Szabolcsban, Nógrádban még élnek maradékai. Testvére' gyermekeit Frátereknek csúfolták ellenkezőji és azok, a' kik az új tudomány' gátlása miatt a' nagy embert gyűlölték, 's a' FRATER DE ÉR-KESERŰ név megmaradt rajtok. Még birtokában vagynak a' helynek. Martinúzinak Krakker Egri Festő által olajban dolgozott 's eggy ölnyi nagyságú képét meg holt barátom és rokonom Fráter István Úr Asszonyvásáron, Biharban, Ér-Keserű mellett, tőlem vette.

Kazinczy Ferencz.

¹ berokan [Emendálva.]

1821

129. Zemplényi vitézek emléke [1.]

Magyar Kurír, 1821. július 13., II. félesztendő 4. szám, 30–32.

ZEMPLÉNYI VITÉZEK' EMLÉKE.

Zemplény Vármegye a' maga Felköltjeit 1809. azon ígérettel ereszté-ki kebeléből, hogy ha magokra dicső tett vagy halál által fényt vonnak, annak emlékezetét egy köz helytt emelendő oszlop által fogja a később kornak általadni. A' hamar megkötött béke nem engede ezeknek alkalmat, hogy az emléket fényes győzelem által érdemeljék; de Június' 14-dikén Győr mellett magokat a' zavarban férjfiasan viselék, 's néhányon¹ közzülök, nevezetesen a' gyönyörű ifjú Báró Barkóczy Antal, Kapitány, Csebről, elesett. A' Rendek megállották szavokat, 's Július 24-dikén kiküldék Gróf Dessöffy József és Kazinczy Ferencz Táblabírókat, hogy adnák vélekedéseiket, hol állítassék az emlék, melly rajzolat szerint készüljön, felülírásai melly nyelven tétessenek, sőt mutassák-be a' teendő felülírásoknak némelly példáját, hogy azok közzül választani lehessen.

A' Vélemény 1810. Május 15-dikén Nagy Mélt. Gróf Eszterházy József Fő-Ispánjok ő Exc. előlülése alatt felolvastatott, 's a' kiküldöttek előmutatták a' Landon által francia nyelven kiadott Mesterség' Évkönyvei' Második Kötetének Első Füzetét, melynek XXIII. rezén egy Dóriai rendű, és így Katonai tettekhez jól illő Emléket lehet látni; külömben vélekedések az vala, hogy azt kívül a' Városon az Országút mellett kellene felállítani, 's nem deák, hanem magyar nyelven.

Az Erdélyi Muzéum' VI. Füzete lap 180–189, felvette ezen Véleményt, az azt követett Végzéssel együtt; de a' melly később nevezetes változást szenved. Minekutánna nem egy felől tétetett kérdés, ha az Emlék áll e már; tisztünknek ismérjük a' hazafiúság' szép tűzétől lángoló Olvasókat tudósítani, hogy az igen is áll, 's a' Zemplény' nemes-születésű Lakóji azt saját erszényekből felépítették.

Sátor-Alja Újhelyen észak felől mégyen végig az az út, melly az útast Kassáról, a' Füzéri hegyeken által, vezeti Patak és a' Hegyaljának egyéb Városai felé. A' kik ezen jönnek-be a' Városba, már két ezer lépésnyire a' nagy úcza' közepén látják a' szép alakú Templomot, 's innen azon mintegy kétszáz lépésnyire, az Útazónak baljára a' Vármegye' roppant épületét. Ez és a' Templom közt az út két ágra szakad, 's itt áll elébb egy faragott asszony, 's medenczéből önti forrása' vizét a' faragott teknőbe (bassin). Ennek megette, illő távolságban kél a' hat hüvelyk híján öt ölnyi alkotvány, porond kőből, melly, hogy annál inkább kiállhassa az idők' viszontagságait, olajjal van megitatva. A' pyramis' tetején egy alkalmas nagyságú aranyozott golyóbis áll, 's alatta nyolcz kissőbb, hasonlóképen aranyozva. Az oszlopláb' négy oldalain ugyan-annyi tábla van, ugyan-csak aranyozva, 's ezek adják a' Felülírásokat. A' pyramis' keleti oldalán a' Vármegye' czímerét látni, hosszas-gömbölyegben, a' három más oldalain, ugyanúgy, az Országét.

Az alkotmánynak legdíszesebb oldala kétség kívül az, a' melyet legmesszebről lát az Útazó, 's ide illett volna tétetni azon Felülírásnak, melly a' Vitézeket megnevezi: de minthogy ide kevés néző lép, ellenben a' napkeleti oldal mellett elmenők a' neveket szekerekből is olvashatják: a' deák' Felülírás ezen oldalra tétetett, 's így győzött a' Magyar Nyelv' Géniusa, 's a' Magyar Felülírás az északi és nyugoti oldal' tábláját foglalta-el. Ezeken kezdjük tehát az előadást.

I.

Éjszak felé.

¹ nehanyon [Emendálva.]

bodi.katalin_319_25

ZEMPLÉNY VÁRMEGYÉNEK RENDEI
ÖRÖK EMLÉKEZETEKRE
AZON NEMES VITÉZEIKNEK
KIK GYÖRNÉL JÚNIUS XIV. MDCCCIX
MÁSFÉL HOLNAPPAL AZUTÁN HOGY A' ZÁSZLÓHOZ
FELESKÜDTEK VOLT
EZEREDES KAPITÁNY EGER-FARNOSI KANDÓ GÁBOR'
VEZÉRLETE ALATT
LELKEKET A' KÖZ ÜGYÉRT LETETTÉK.

II.

Nyugot felé.

LEGÉNYEI BUDAHÁZI PÉTER KÁPLÁR
KARTÁCS ÁLTAL LEITERÍTETT KAPITÁNYÁT
ÉLTE' KOCZKÁZÁSÁVAL
A' CSATA' HELYÉRŐL KIRAGADTA
'S E' VITÉZ TETTÉÉRT
FEJEDELMÉTŐL AZ EZÜST MELLYPÉNZT NYERTE-MEG
ZEMPLÉNYNEK RENDEI PEDIG
NEM MINTHA BÉR KELLENE AZ ÉRDEMNEK
HANEM MIVEL AZ ÉRDEMET MEGJUTALMAZNI
ANNYI MINT OSZTOZNI BENNE
HONN HAGYOTT FELESÉGÉT ÉS HÁZA' NÉPÉT
PÉNZZEL SEGÉLLETTÉK

III.

Kelet felé.

LIBERO BARONI ANTONIO BARKÓCZY DE SZALA
INSURGENTIS NOBILIS TURMAE ZEMPLINIENSIS
INTREPIDO CENTURIONI
ANDREAE MAJOR, STEPHANO BAGI, LADISLAO DOMBI, PETRO OLÁH,
NOBILI GENERE ORTIS, STRENNIS CIVIBUS
MAGNO EXEMPLO INVIDENDO FATO GLORIA PERENNI
ANNO SALUTIS MDCCCIX. XVIII. CAL. JUL.
PRAELIO AD JAURINUM CAESIS
HUNGARIS FELICIBUS IMMORTALIBUS
QUOD IN PERICULO LIBERTATIS
PRO LIBERTATE LIBERI PERIISSENT.

IV.

Dél felé.

PETRO BUDAHÁZI
QUI ANTONIUM BARKÓCZY VULNERATUM MORITURUM
HOSTIBUS ERIPUIT LANGUENTEM FOVIT MORIENTI LUMINA CLAUSIT
MATTHAEO GERGELYI, JOSEPHO BALOGH, SAMUELI LÁNCZY,
MICHAELI DOMBI, MICHAELI VARGA ET BENIAMINI CSEH
HONESTO VULNERI SUPERSTITIBUS
MONUMENTUM HOC GRATI CONCIVES SS. ET OO. COTTUS ZEMPLIN.
POSUERUNT ANNO SALUTIS MDCCCIX.

Magyar Kurír, 1821. augusztus 14., II. félesztendő 13. szám, 102–103.

BEREGHI INNEP.

Mint történhetett az, hogy Ungvár Vármegyei Fő-Ispán, Szent-István Rendebeli Keresztes Vitéz, Cs. Kir. Kamarás Méltós. Nagy-Lónyai 's Vásáros-Neményi LÓNYAI GÁBOR Úrnak Ő Nagyságának Beregh Vármegyei Administratorságába való belépését, melly Beregszázon ezen eszt. Május' 23dikán a' legnagyobb pompával ment véghez, Újságleveleink által a' Hazával senki nem közlötté, alig tudnánk érteni, ha azt nem gondolhatnánk, hogy a' Vendégek ezt a' Beregiektől reménylették, a' Bereghiek pedig szerénységből a' Vendégeknek hagyták. Amazoknak reménységeket igazságosnak, ezeknek szerénységeket szépnek is valljuk: de megtörténvén a' csorba, 's mind azoknak rövidségekkel, a' kik ezen fényes innepnek tanúji nem lehettek; annál illőbbnek látjuk elhíresztelni, mivel ez nekünk alkalmatosságot ad figyelmesekké tenni a' távollakókat is azon Beszédekre, mellyek nyomtatásban a' Pataki Ref. Collégium' Typographiájában 23 lapon negyedréttben kiadattak. Azokat, mint haladásunknak csalhatatlan jelét, nem lehet álmélgodó öröm nélkül olvasni.

Az első hat lapon áll az a' Deák Beszéd, mellyel Bereghi Fő Esperest Fő-Tisztel. Laurencsik Kereszthely Úr a' Fő-Ispáni Helytartót a' Megye' Kiküldöttjeivel a' határon elfogadta. Második az, mellyel a' Megye' második Al-Ispánja Mélt. Bárá Prényi Zsigmond Úr a' Gyűlést az Innep' napján felnyitotta, magyar nyelven, mint mind azok a' mellyek azt követik. Harmadik a' Fő-Notárius Tek. Komlósy László Úré, a' megnevezett Bárá Al-Ispán Úrhoz, ki ezen Megyét három eszt. oltá Fő-Ispáni Helytartó 's Első Al-Ispán nélkül kormányozta. Az Országszerte ismeretes nagy férjfiu itt teljes mértékben vette nagy érdemeinek legszebb jutalmát, 's a' Thrasybulus' két olajágából font koszorúja lelkesen van előhozva; boldog a' ki így dicsértethetik 's illy férjfiutól dicsértetik! Negyedik Beszéd az, mellyel a' Fő-Ispán, a' maga Helytartói székébe ülven, a' Megye' kormányát átalvete. Ötödik a' Fő-Notáriusé, 's hatodik az Al-Ispáné, amaz 6, ez 5 lapra, mellyek nekik olajkoszorúkat érdemlettek. Az elsőbből közöljük e' sorokat, tudván, hogy ezek a' lelkes Olvasóknál kedvesebbek lesznek, mint ha az innep' fényességét festenénk.

„Az igazán a' boldog tartomány, és az a' szerencsés nép, melly a' maga fő kormányozójának békelyheztesét 's hivatala' elkezdését víg kiáltások közt fogadhatja. Akkor midőn ennek örül, és addig, míg így örül, a' maga polgári lételének is örül.”

„Nagyságod örökösíti nagy nemzettségében azon fényt, mellyel az hajdan is ragyogott. Hetedik Nagyságod abban, a' ki Fő-Ispáni székben ül. Már a' XII. és XIII. századokban Lónyai Jónás, Vincze, Kozma, Fő-Ispánok voltak. Pál Zemplényi Fő-Ispán követte őket. Albert Fő-Ispáni méltósága mellett, Karán-Sebesi Bán is volt; de legközelebb Zsigmond, kivel Nsgod a' dicsőség és érdem mezején egyarányú lépésekkel fut. Az elsőben Krasznának, mint Nsgod Ungnak, majd ismét Bereghnek, a' maga honjának lett Fő-Ispánja; 's ez a' Zsigmond volt az a' ki Ország' Nádor-Ispánjának is candidáltatott. Nem említem Lónyai Jánost, Pétert, Istvánt, Kállói, Tokaji, Dévai Ezeredes Kapitányokat; Daróczi Ferencz Camerae-Praesesnek és Bereghi Fő-Ispánnak valamint birtokaira, úgy fő rendű hivatalaira nézve is Nsgod méltó Unokája.” (Mi ide teszük, hogy Lónyai, talán András, Váradi Püspök volt, és hogy a' Lónyai háznak egygyik leánya, Anna, Kemény János Erdélyi Fejedelemnek hitvese vala.)

Az új Kormányozó, 's a' lelkes Al-Ispán 's lelkes Fő-Notárius Beszédeiből mind kiírni, a' mi a' kiírást érdemlené, tiltja a' hely. Nekünk elég, gondosabb Gyűjtőinket figyelemre ébreszthetni, hogy ezen szép Beszédeket szerezzék-meg, 's tegyék félre Maradékjaiknak. Boldog Megye, mellynek Tisztviselőji lelkeiket tudományok által nemesítik, 's ez által is a' Nemzeti Cultúrát emelik!

131. Malonyai János beiktatása

Magyar Kurír, 1821. augusztus 28., II. félesztendő 17. szám, 132–134.

Újhely, August. 13d. – Zemplény e' holnap' 6dikán kettős innepet ülé: új Kormányzót láta a' Fő-Ispáni székbe fellépni, 's felavató Győr mellett 1809. Június' 14dikén elesett Vitézeinek Emlékét, mely felől nem régen tevének jelentést a M. Kurír' leveleiben. Mind az egyik mind a' másik méltó, hogy fényességét azokkal is tudassuk, a' kik öröminben részt nem vehetének. Nagy-Méltós. Gróf Eszterházy József Referendárius, Szent István Rendei Commendátor, Cs. K. Kamarás és Belső Titkos Tanácsos, Megyénknek huszon egy eszt. olta viselt Fő-Ispáni hivatalát, melyben Fejedelme 's ennek felséges hitvese 's magzatai eránt hűségét olly gyakor esetekben vala alkalmatossága kitündököltetni, távollakása és hajló kora miatt Ő Felségének hálás tisztelettel vissza adá, de megtartván viselt méltóságának reánk-émlékeztető titulását. Veszteségünk az által pótoltatott-ki, hogy Ő Felsége ennek az általunk felemelkedett lelke 's igen nemes szíve miatt szeretett Kormányozónknak helyébe Méltóságos Báró Malonyai János Aloyz Urat, Cs. Kir. Kamarást, 's a' Tek. Királyi Tábla' Bíróját ültette-bé. Új Kormányozónk, elfogva azon gondjai által, melyekkel mint azon felséges Itélő-szék' Elölülője, a' mellynél széket ül, fél esztendő olta terhelve vala, csak most jelenhete-meg közöttünk, 's Augustus' 4dikén ért Megyénk' széléhez.

Ott, Körömnél, Második Al-Ispánunk Tek. Magyar-Szögyéni Szögyéni Ferencz Úr fogadta a' mellé kirendelt Követséggel együtt Ő Nagyságát, 's Első Al-Notáriusunk Udvardi Kossuth András Úr megköszöntötte. Általmenvén egy zöld ágakból boltozott hídasban a' Sajó' vizén, Girincsen szállottak-meg, a' Királyi¹ Tábla' Assessorának Mélt. Almásy József Úrnak kastélyában, 's estve Szerencsen, a' Mélt. Almásy ház várában, hol egy új Kiküldöttség, 's ennek nevében Al-Notárius Szemerei Szemere Péter Úr tette tiszteletét, 's Vasárnap a' Pataki Várban, hol egy harmadik Kiküldöttséggel Al-Notárius Revisnyei Reviczky János Úr tette a' köszöntést. Itt már Táblabíró Tek. Faji Fáy Ferencz Úrnak kétszázra szaporodtak Vendégi. A' Fő-Ispáni Helytartó' szekere előtt a' Nemességnek új meg új csapatjai lovagoltak Köröm olta Újhelyig.

Már estve felé hajlott az idő, midőn a' Néma-hegyen, 's tovább még két más tetőkön, mozsarak jelengeték annak közelítését, a' kit váránk, 's a' Város felett emelkedő Szárhegyről más mozsarak felelgetének minden lövésre. Az út mellett álló Szőlők' pásztorai, körülövedzve szőlőnövésekkel, öszvegyültek, 's Tizedeseknek jeladására egyszerre lőttek Salvét; azután kelepjeikkel 's pattogásaikkal 's kurjongásaikkal tevék tiszteletet, az ő szokásaik szerint. A' Boglyos-hegy alatt a' Felköltek' serege fordult a' hintó elébe, Fő-szolgabíró Farkasfalvi Mauks Mihály és Tomsics István, Körtvélyesi István és Perceptor Marsalko József Urak által vezetve. Egy Hadnagyunk Bodzai Sámuel Úr követte a' Vármegye' gyalog hajdújával és osztán Lovas-Katonáinkkal, lórojtos sisakba 's zöld ingbe 's lábbelibe öltöztetett Muzikusainkkal 's tanult és előttök lépdelő Mesterekkel. A' Város' végén a' Zsidó felekezet mutatta-bé tiszteletét, 's ezeknek Oskola-mesterjek Ő Nagyságát édes deák Beszédével köszöntötte.

Katonaságunk szembe álla-meg a' Vármegye' házával, melynek kapuja előtt a' Rendek és a' szomszéd Abauj, Sáros, Ung, Bereg, Szabolcs és Borsod Vármegyéknek nagy számban megjelent Követeik öszve-gyülekezve állottak. Kir. Tanácsos Mélt. Szemerei Szemere István Úr, Megyénknek Első Al-Ispánja, magyar nyelven köszöntötte-meg új Kormányozónkat, 's Ő Nagysága ugyan-azon felelt. Mindnyájan követünk lépéseit, 's a' szomszéd Vármegyei kiküldöttek bémutatattak. Prof Kézy Úr ékes deák Verseket osztogata.

Hétfőn, a' Szent-Lélek' segédül-hívása után, Első Al-Ispánunk megnyitotta az Űlést, 's kinevezte azokat, a' kik Ő Nagyságát a' közöttünk való megjelenésre megkérjék. Megjelent

¹ Klrályi [Emendálva.]

kevés idő múlva, 's magyar nyelven tartá igen ékes Beköszönését. A' Diploma felolvastatott, elmondá az Esküvést, négy Fő-Szolgabíráink által a' szokás szerint felemeltetett, 's Fő-Notáriusunk Tek. Szirmai Szirmay Ádám Úr a' Rendekek nevében tette a' feleletet; 's a' két szép Beszéd a' Rendekek kérésére, kívánságára kiadatott, hogy nyomtattassék. Adminisztrátorunk hozzá fogott méltóságának gyakorlásához, 's minekutánna a' megjelentek közül némelyek a' Táblabírással diszesíté, felbontotta a' Gyűlést, 's az egész sokaságot a' Győrnél elesett Vitézek' Emlékéhez vezette.

Az már rég olta készen állott; de hogy most annál nagyobb hatást tehessen, be vala burkolva vászon takarékok közzé, 's ezek közzül nem elébb mint a' mai Gyűlés alatt szabadítatott-ki. Lövésekkel ékes négy veres zászlóink az Emlékhez valának fektetve; a' kék, arannyal gazdagon hímezve, Csicseri Ormos Károly Úrnak kezében állott. A' Felkölt Sereg Katona Sámuel, Körtvélyesi István, Marsalko József Kapitányaik intézete alatt négy szögbe vala osztva, de úgy, hogy a' keleti sor a' felgyűlendő Rendekeknek nyitva maradjon. Obersterünk Cs. Kir. Kamarás Mélt. Eger-Farnosi Kandó Gábor Úr az Emlék' déli széle mellett várta a' Rendekeket. A' Megye' Fő-Notáriusa előre lépett, 's felolvasta Beszédét, mellyben a' Seregnek, hogy polgári kötelességét férjfiassan teljesíté, meg-köszönte, 's az Óberster felelt paripájáról nyugalmas tűzzel, 's azon fájdalomban, mellyet a' lelkében azon társainak emlékezete támaszta, a' kiket ez a' kő megtisztel. Az igen hamar bekövetkezett béke nem engede a' Seregnek és Néki, időt 's alkalmatosságot, hogy a' mit tenni készek voltak, megtehessék, de a' mit lehete, vitéz lélekkel teljesíték. Ez lévén első Emlék a' hazában, mellyet a' Haza' Védőjinek a' Haza' Védettjei emeltek,*) érzé a' sereg a' maga megtiszteltetése' nagyságát, 's Mélt. Kandó Úr a' maga és a' sereg' nevében megköszönte a' Rendekeknek a' mit tettek, tisztelettel említvén Ő Excjának a' Fő-Ispánnak, 's akkori Első Al-Ispánunknak, a' mostani Ungvári Fő-Ispán 's Beregi Adminisztrátor Mélt. Lónyai Gábor Úrnak, ki az Emlék' pompáján jelen vala, hogy azt a' Rendekek' nevében megígérték, 's Első Al-Ispánunknak, kik azt most viselt hivataljába lépven munkába véteté, 's teljesedésre juttatá.

A' fényes ebédet, melly a' Palotán kívül két más helyeken vala terítve,¹ a' theátrum, 's végre a' Vármegye' háza' homlokfalának pompás felvilágosítása követé. Az Emlék négy szegletei mellé négy pyramisok valának állítva, ezer lámpákkal. Nevelte azt Táblabíró Tek. Matolay Gábor Úr is, ki nem csak a' nagy ucsán állíta egy polczozatot e' végre, hanem a' lámpák' sorát kertjén 's Udvarán végig vitte a' tulsó úczára. A' Palota éjfélnél tovább annyira tele volt a' tánczoló' sokaságával, hogy abban mozdulni is alig lehete.

Az idő kedvezett, 's a' Fő-Ispáni Helytartó' beérkezéséig mindennap hullott eső egyszerre megszűnt, és semmi örömeinket meg nem zavarta. A' semmiben meg nem bontakozott rend világosan bizonyítja azoknak bölcsességeket, a' kik azt szabták.

132. Zemplényi vitézek emléke [2.]

Szép-Literatúrai Ajándék, 1821/6, 97–100.

ZEMPLÉNYI VITÉZEK EMLÉKE. *)

Zemplény Vármegye a' maga Felköltjeit 1809. azon ígérettel ereszté-ki kebeléből, hogy ha

*) A' Vezekénynél Bars Vármegyében 1652. [1752-ről emendálva.] Augustus 27dikén elesett négy Eszterházinak Herczeg Prímás Eszterházy Imre állíta emléket, 's Altorfon, Német-Országban, Szirmai Tamás Generálisnak hitvese Báro Mednyánszky Anna.

¹ terítve [Emendálva.]

*) Engedelmet kérünk a' régi Magyar lelkű Nemes Vármegyétől, hogy erről a' 48-ik lapon tsak kételkedni is mertünk; de így járja meg az ember olyan Országban, a' hol még valóságos Publicitás nintsen.

A' Red.

magokra dicső tett vagy halál által fényt vonandanak, annak emlékeztét egy köz helytt emelendő oszlop által fogja a később kornak általadni. A' hamar megkötött béke nem engede ezeknek alkalmat, hogy az emléket fényes győzedelem által érdemeljék; de Június' 14 d. Győr mellett magokat a' zavarban férjfiasan viselék, 's néhányan közzülök, nevezetesen a' gyönyörű ifjú, Báró Barkóczy Antal, Kapitány, Csebről, elesett. A' Rendek megállották a' mit ígértek, 's Július' 24 d. kiküldék Gróf Dezsőffy József és Kazinczy Ferencz Táblabírókat, hogy adnák vélekedéseiket, hol állitassék az emlék, melly rajzolat szerint készüljön, Felülírásai melly nyelven tétessenek, sőt mutassák-be a' teendő Felülírásoknak némelly példáját, hogy azok közzül választani lehessen.

A' Vélemény 1810. Május 15-dikén Nagy Mélt. Gróf Eszterházy József Fő-Ispánok' Ő Excjának előlülése alatt felolvastatott, 's a' kiküldöttek előmutatták a' Landon által Francia nyelven kiadott Mesterség' Évkönyvei' Második Kötetének Első Füzetét, melynek XXIII. rezén egy Dóriai rendű, és így Katonai tettekhez jól illő Emléket lehet látni; külömben vélekedések az vala, hogy azt kívül a' Városon az Országút mellett kellene felállítani, 's nem deák, hanem magyar nyelven.

Az Erdélyi Muzéum' VI. Füzete lap 180–189 felvette ezen Véleményt, az azt követett Végezéssel együtt; de a' melly később nevezetes változást szenvedte. Minekutána nem egyfelől tétetett kérdés, ha az Emlék áll e már; tisztünknek ismerjük a' hazafiság' szép tüzetől lángoló Olvasókat tudósítani, hogy az igen is áll, 's a' Zemplény' nemes születésű Lakóji azt saját érszényekből felépítették.

Sátor-Alja Ujhelyen észak felől megyen végig az az út, melly az Utast Kassáról, a' Füzéri Vár' és Uradalom' hegyein vezetí Patak és a' Hegyaljának egyéb Városai felé. A' kik ezen jönnek-be a' Városba, már kétezer lépésnyire a' nagy úcza' közepén látják a' szép-alakú Templomot, 's innen azon mintegy kétszáz lépésnyire, az Útazónak baljára a' Vármegye' roppant épületét. Ez között és a' Templom között az út két ágra szakad, 's itt áll elébb egy faragott asszony, 's medenczéből önti forrása' vizét a' faragott teknőbe (bassin). Ennek megette, illő távolságban, két a' hat hüvelyk híján öt ölnyi magasságú alkotvány, porond kőből, melly hogy annál inkább ellent állhasson az idők' viszontagságainak, olajjal van megítatva. A' pyramis' tetején egy aranyozott golyóbis áll, 's alatta nyolcz kissebb, hasonlóképen aranyozva. Az oszlopláb' (pedestál) oldalain egy-egy aranyozott tábla, 's ezek adják a' Felülírásokat. A' pyramis' keleti oldalán a' Vármegye' czímerét látni, hosszas gömbölyegben, a' három más oldalakon az Országét.

Az alkotmányának kétségen kívül legdíszesebb oldala az, mellyet legmesszebről lehet látni, 's ide illett vala tétetni azon Felül írásnak, melly a' Vitézeket megnevezi. De minthogy ide kevés Néző lép, ellenben a' Napkeleti oldal mellett elmenők a' Felül írást szekerekből is olvashatják: a' deák' Felülírás ezen oldalra tétetett, 's így győzött a' Magyar Nyelv' Géniusa, 's a' legdíszesb helyet foglalá-el. Ezen kezdjük tehát az előadást:

I.
Éjszak felé.
ZEMPLÉNY VÁRMEGYÉNEK RENDEI.
ÖRÖK EMLÉKEZETEKRE
AZON NEMES VITÉZEIKNEK
KIK GYŐRNÉL JUNIUS' XIV. MDCCCIX
MÁSFÉL HOLNAPPAL AZUTÁN, HOGY A' ZÁSZLÓ-
HOZ FELESKÜDTEK VOLT
EZEREDES KAPITÁNY EGER FARNOSI KANDÓ GÁBOR'
VEZÉRLETE ALATT
LELKEKET A' KÖZ ÜGYÉRT LETETTÉK.

II.

Nyugot felé.
LEGÉNYEI BUDAHÁZI PÉTER KÁPLÁR
KARTÁCS ÁLTAL LETERÍTETT KAPITÁNYÁT
ÉLTE' KOCZKÁZÁSÁVAL
A' CSATA' HELYÉRŐL KIRAGADTA
'S E' VITÉZ TETTÉÉRT
FEJEDELMÉTŐL AZ EZÜST MELLY PÉNZT NYERTE-MEG
ZEMPLÉNYNEK RENDEI PEDIG
NEM MINTHA BÉR KELLENE AZ ÉRDEMNEK
HANEM MIVEL AZ ÉRDEMET MEGJUTALMAZNI
ANNYI MINT OSZTOZNI BENNE
HONN HAGYOTT FELESÉGÉT 'S HÁZI-NÉPÉT
PÉNZZEL SEGÉLETTÉK.

III.

Kelet felé.

LIBEBO BARONI ANTONIO BARKÓCZY DE SZALA
INSURGENTIS NOB. TURMAE ZEMPLIN. INTREPI-
DO CENTURIONI
ANDRAE MAJOR, STEPHANO BAGI LADISLAO
DOMBI PETRO OLÁH
NOBILI GENERE ORTIS, STRENUIS CIVIBUS
MAGNO EXEMPLO IMVIDENDO FATO GLORIA PERENNI.
ANNO SAL. MDCCCIX. XVIII. CAL. IUL.
PRAELIO AD JAURINUM CAESIS
HUNGARIS FELICIBUS IMMORTALIBUS
QUOD IN PERICULO LIBERTATIS PRO LIBER-
TATE LIBERI PERIISSENT.

IV.

Dél felé.

PETRO BUDAHÁZI
QUI ANTONIUM BARKÓCZY VULNERATUM MORITURUM
HOSTIBUS ERIPUIT LANGUENTEM FOVIT MORIENTI LUMINA CLAUSIT
MATTHAEO GERGELYI, IOSEPHO BALOGH, SAMU-
ELI LÁNCZY,
MICHAELI DOMBI MICHAELI VARGA ET BENIAMINI CSEH
HONESTO VULNERI SUPERSTITIBUS
MONUMENTUM HOC GRATI CONCIVES
SS. ET OO. COTTUS ZEMPLIN.
POSUERUNT
ANNO SALUTIS MDCCCIX.

1822

133. Vályi Nagy Ferenc Iliász-fordításának megjelenése és előbeszéde
Magyar Kurír, 1822. február 1., I. félesztendő 10. szám, 79–80.

*Homér' Iliása. Fordította Vályi Nagy Ferencz, Sáros-Patakon Exeget. Theol. Egyházi Történeteket, Görög Literatúrát tanító Prof. Sáros-Patakon, Nádaskay András által. 1821.*¹ I. Kötet. VI. és 346. II. Kötet. 378. 8. A' tudományos nevelést vett Typographus² Homért Görögben és Déákban mindég szemei előtt tartotta, hogy a' hol a' sok igazításokkal elmocskolt Kézirat az olvasást kétségessé tette, ezek által vezéreltessék; Prof. Kézy Úr pedig lekötölte a' Közönséget a' maga eránt való hálára, hogy a' kirakott íveket, minekelőtte lenyomtattnának, gondosan megtekintette, 's az utolsó Ének' apró, de sok hézagjait kipótlotta. A' papiros nem rút, a' betűk meg nem kopottak. Elkészült a' nyomtatás Decemberben, 1821.

Az Előbeszéd ez: – A' mit rég olta óhajtánk, íme bírjuk; az Iliász elhagyá a' sajtót, 's Vályi-Nagy magának és Nemzetünknek just szerze, azzal dicsekedhetni, hogy Homér nálunk több érdemmel jelent-meg ezen legelső fordításában, mint az illyenben bár mely más nemzetnél: nem olly jól a' hogy óhajtanunk illett, de jobban mint várhatánk. Homért jól fordítani nem is eggy ember' 's nem eggy kor' dolga, 's Magyar Fordítójának nem jutta az a' szerencse, a' mi Vossnak a' Németeknél, ki a' magáét sok másoknak nyomaik után dolgozá, 's négy ízben adhatá-ki, 's minden újabb Kiadásaiban tetemes igazításokkal. Dolgai, megbontakozott egéssége, 's előre nem láttatott halála néki csak azt sem engedék-meg, hogy a' mit dolgozott, megtisztongassa: én pedig kit tiszteletre méltó Özvegye 's kedves gyermekei a' Kézírás' végig tekintésére meghívának, jobbnak ítéltém a' Munkát fogyatkozásokkal adni, mint csak némelly helyeit illetvén, eltarkítani.

Nékem elégnek tetszék, csak azon botlásokat³ hárítanom-el, mellyeket vagy a' dolgozás' hevében inkább tolla mint maga, vagy a' Kézírás' lemásolója (Hubai Kis József Úr, Primárius Deák, a' megholtnak kedves tanítványa), ki ezt a' munkát csak az éjjel' óráji alatt teheté-meg, ejtegete, 's tiszteltem Orthographiáját is, ámbár az nem mindenben eggyez az enyémmel. De minekutána Vályi-Nagynak az vala eggyik fő czélja, hogy Olvasóji magokat a' *görög szín' láthatásában minél közelebbre lássák állítva*, 's e' végre mind azt eltíltá, a' mi hozzánk a' Rómaiak' útján jöve-által; a' PH, AE, OE és Y betűket, az eggyformaság' kedvéért elváltoztatám, mellyeket azokért kelle említenem, a' kik az efféléken akadozni szeretnek. Vályi-Nagyé az, és nem enyém itt, hogy a' közönséget szokás szerint vastagon ejtett S megvéknyítva, 's a' görög X hangja CH által van megjegyezve; inkább akará tudniillik Olvasója szemét megbotránoztatni, mint intés nélkül hagyni, hogy a' Hellász' lágyajakú népe, és a' Rómáé, az elsőt vastagon, a' másikat a' KH durva hangján nem mondták.

Mit kell annak Énekeiben kedvelni, csudálni, a' kinek nevét minden Századok tisztelettel említették, és minden Századok tisztelettel fogják említeni, azt sokan elmondották előttem, 's tudni fogják a' kiknek az ollyat tudniok illik. Nekem elég annak, a' ki Homért legelébb veszi kezébe, azt az intést adnom, hogy már jól elhaladott, a' kinek Homér tetszeni nagyon fog. Azonban Homér nem szorult arra, hogy vak hitből tiszteltessék; nyitva van ő mindennek, a' ki a' természettől nem *józanágot* kapa átkúl, hanem áldásúl *gyermeki elmét*. Ám nevesse amaz, a' csinos és hibátlan, de kisdéd Henriade' atyjával, a Géreniai hős' hosszú, dicsekedő, goromba beszédét, 's a' szakácskodó, szitkozódó Istenfiakat: az illyen visszatészi magát az emberiségnek azon régen elmúlt korába, 's az említett gyermeki, de *férjfiasan-gyermeki* elme'

¹ 1721. [Emendálva.]

² Typograhus [Emendálva.]

³ botlásokat [Emendálva.]

szent érzéseinek egészen néki-eresztvén magát, azt fogja találni, a' mit nem a' francia józan Költő, hanem a' boldogabb görög (Olvasó) talált. Az ilyen egészen új, eddig nem ismert, vadon, de nagy és szép tájakra látja magát általtéve, égig-nyult bérczek, roppant szirtfalak, elvénhedett tölgyesek közzé, egy végig-láthatatlan kies tengerre, a' messzére-előzajdult ősz tenger' szélein, hol neki Istenek jelennek-meg, hol ő olly népet lát, melly méltó vala hogy hozzá Istenek ereszkedjenek, hogy érette és vele Istenek csatázzanak. A' ki Homért ezen gyermeki elme' érzései nélkül olvassa, annak kevés hasznára lehet a' Magyarázó. 'S ha Homér bennünket a' nagynak 's a' szépnek érzéseiben fog nevelni, 's arra vezet, hogy a' szép *nagyot* és a' nagy *szépet* keressük, inkább mint az Újak csillámlásait és csínos kisdedségét: úgy a' mi Vályi-Nagyunk nem teve haszontalan munkát, 's új birtokunknak addig is örvendhetünk, míg egy más Fordító, a' Vályi-Nagy' szellemében, de szerencsésebb csillagzatok alatt, a' nagy munkát megteheti. Kölcsey ahhoz már hozzá fogott, 's olly szorossággal, a' hogy a' Régiség' Írójit szólaltatni kell. – Eljön az idő, hogy Homér mihozzánk is úgy fog szólni, mint a' Németekhez szóllott Voss által; 's így *legszebb* nyelv a' *legerősebbel* vetélkedve fogja adni azt a' nagy Író, kinél e' gondot inkább senki nem érdemli.

Széphalom, Jún. 25d. 1821.

Kazinczy Ferencz.

134. Horváth Ádám' Élete

Tudományos Gyűjtemény, 1822. II. kötet, 68–73.

Horváth Ádám' Élete.

(tulajdon szavaival, Petri-Keresztúrbán, Szala
Vármegyében, 1818. Novemb. 5-dikén; de
Jegyzésekkel és kibővítve).

Én Horváth Ádám, Györgynek (Prédikátornak) Hollósi Somogyi Katától első gyermeke, születtem 1760. Május 11-ikén Kömlődön, Komárom Várm. Hat esztendő koromtól fogva 12-ig tanultam falusi Oskolákban Czászáron Komárom, Bicskén Fejér, és Kocson ismét Komárom Vgyékben. 1773. Debreczenbe vitettem Rhetoricára és Logicára; 1775. Togátussá lettem. – (Prof. Hatvani által különösen kedveltetett, de Prof. Varjas által, mivel Zsidó nyelvet tanulni nem igen akart, gyűlöltetett, és mivel a' Professort hol apró, hol igen is nagy csintalanságokkal bosszantgatá, a' legkeményebb fenytéssel büntettetett meg; 's ez volt az oka, hogy a' mint maga folytatja az előadást) – 1780. elején, a' Theologiai Cursust végezvén, Debreczent oda hagyám, 's Miskolczon Patvaristává, Eperjesen pedig, egy nap és egy órában, Prókátornak is Földmérőnek is felelküdtem.

1782. El vettem Oroszi Juliánát, 's tőle- 1793. épen születésem' napján, a' Szala Várm. Törvényszék előtt el váltam. (Karon¹ fogva vezette a' Sententia' hallására hitvesét, annak felolvastatása után ismét megkínálta jobbával, 's csókkal vált-el tőle a' Bírák előtt). – Ugyanazon eszt. Septemb. 17-ikén el vettem Nádasdi Sárközy Justínát, 's 1808 Június 16-d. magános eggyezés mellett ettől is el különöztem. Ennek halála után 1818. Aug. 12-d. el vettem Kazinczy Klárát. (Ezen harmadik feleségével nagy szeretetben élt mind haláláig, 's a' hív barátné és feleség egészen el tanulta férjének módját a' verselésben, annyira, hogy ollykor a' hím' munkájának lehetett volna gondolni a' nő' dolgozásait). Gyermekeim eggyik feleségemtől sem volt, 's az elsőnek a' mostani férjétől sincsen. Hanem vagynak szüleményeim, mellyekkel a' későbbi időknek használhatok, avagy csak akarok. Úgy mint

Nyomatott Munkáim.

¹ karon [Emendálva.]

1. Hunniás. Győr, 1787.
2. Holmi. Első Darab. Pest, 1788.
3. A' Magyar Asszonyok' Prókátora. Pest 1790.
4. A' férjfiak' felelete az Asszonyokhoz. Pest, 1790.
5. Minden Szentek' napján az Özvegy-asszony Magyar-Ország Palatinusról gondolkozik. 1790.
6. Boronkay József Diaetai Oratiója; magyarul. 1791.
7. A' Vallás dolga Szala Vármegyében. 1791.
8. Legrövidebb Nyári Éjtszaka. 1791.
9. Psychologia (írtam 1789.) Pest, 1792.
10. Holmi II. Darab. Győr, 1793.
11. Holmi. III. Darab. Pest, 1792.
12. Quadratura Circuli et ejus Defensio. Buda, 1807.
13. A' Tétényi Leány, Mátyás Királynál. Pest, 1816.
14. A' Magyar, Magógtól fogva Első Istvánig. Pest, 1817.
15. Kis Magyar Statistica, az Oskolák' számára.¹ Veszprém, 1817.
16. Rudolphiás. Bécs, 1817.

Nyomtatatlanok.

1. Novissima Philosophia (Magyarul). Vagy egy olyan hosszú életű ember Elmélkedése, a' Bölcselkedés' minden részein keresztül, a' ki semmit sem olvasott, hanem a' tapasztalás után okoskodik.
2. Árion' imádsága hajnalban, némelly Morális Philosophiai felelésekkel.
3. Jegyzések Horvát István Úrnak a' Nagy Lajos és Mátyás Védelmeztetése című Munkájára.
4. Az Erdélyi Tudós Társaság I. Kötetének barátságos Recenziója.
5. Észrevételek Fő Tiszt. Fejér György Úrnak Munkájára: A' Vallásbeli Türedelem Vizsgálata.
6. Holmi. IV. Darab.
7. Characteristica, vagy szívbélyegi Tudomány.
8. Magyar Példabeszédek. 1817.
9. Az egész földi Világot érdeklő közönséges Satira, Hercules idejétől fogva mostanig.
10. A' titkosabb Bölcsesség Fő Mestereinek Biographiája, mellyben rövid kivonásban megvagyunk a' Bölcsesség XII. Könyveinek tíz elsőbbjei.
11. Astronomia Physica, theoriae virium corporum accomodata, praefidentibus ac ad speciem paradoxis, sed firmis principiis superstructa.
12. A' Reformatio Historiája, eredeti kútfőkből, és nagyobbára szórul szóra által vitt bizonyosságokkal.
13. Zalád és Barragone. Tudományos Román.
14. A' Pentateuchusra olyan Mutató Tábla, mint az Erythraeusi Virgiliusra.
15. Magyar Árion.
16. Énekes Poesis.
17. Több rendbeli Physico-Mathem., Philos., Histor., Litter. Dissertatiók és Algebrai számolások. II. Kötet, in folio.
18. Poetriaímmal való Levelezéseim.
19. A' Gymnosophista és a' Király.
20. Eska, Magyar Sibylla; vagy rövidre vont Cabala.
21. Az 1817-dik esztendőbeli Tudom. Gyűjt. XII. Köteteinek Recenziója.
22. Feleletek, a' Magyar Literatúrát tárgyzó négy Kérdésekre.

Most készülnek, ha megkészlhetnek.

1. Magyar Univers. Lexicon, Encyclopaediai Jegyzésekkel keverve. Későn kezdettem; köszönet, hogy az A betűt el végezhetem, melly maga lesz felényi, mint az egész Iselín.
2. Az egész Bibliára olly Lexicon, melly a' textusra akár melly szavából rá igazít.

¹ számára [Emendálva.]

3. Görög Hernyóból Deák Pille; vagy számbavétele, mennyi szava van a' Deáknak Görögből.

Eddig maga ő. –

Horvátnak kimiveltetése felől világosan szólnak itt előszámlált dolgozásainak címjei is. Magyar nyelven kívül nem tudta mást mint a' Rómait és Görögöt; az élő Nemzetek' közönséges tiszteletben álló munkáji felől kevés jó ítélettel volt; a' Gessner' Első Hajósa neki ízetlen és csuda teremtmény vala: de bár hát a' régieket olvasta volna ízlése' művelésére, és nem azért, hogy emlékezetét tömjé tele belőlök holmival, a' min sok más Olvasó nem igen kap. A' Kant' Philosophiája neki éretlenségek' éretlensége volt; meg sem tudá gyanítani, hogy az valami lehet, 's bátran ítélgete róla, mintha azt ismerné. Írni, verselni, mindég készen volt, mikor vagy kívánták, vagy eszébe jutott. 1790. azt az ajánlást tevő, hogy minden héten ad a' Magyar Színjátzó Társaságnak egy új darabot, még pedig Magyar világból vett. Ezeket gondolkozásának 's különösségeinek festésére beszélljük; 's jaj volt volna annak, a' ki a' szándék' képtelenségét neki mutogatni akarta volna.

Társalkodása komolyan-nyájas, eleven, elméskedni szerető; ha bántották, magát vagy a' mit ő a' maga tárgyává tett volt, metsző is. Hány szava marad fenn emlékezetben, a' mit az Ország' vagy Vármegyék Gyűlésein ejte! Eggy valaki feljött a' grádicson, mikor ő le; 's az ötlet Cselédnek gondolá a' csombókos borzas haj miatt: „Du; ist ... oben”? – Ik vász nikt dájcs! mondá H... komoly hideg nyugalomban, 's meg sem állván az Idegen mellett. – Képe rézbe metszve jelent meg Kóré Zsigmond által festve, 1791. 's jól van el találva. – Első feleségével Füreden lakott, másodikkal Nagy-Bajomban; a' harmadikkal Petri-Keresztúrbán, 's 1818-ban negyedszer kelle újra kezdeni gazdaságát. Lélekben rokona volt Csokonaynak, csak hogy ő rajta semmi külső ízlést nem lehetett megsejteni, holott Csokonain az sok volt az attól nagyon különböző tulajdon szín mellett. – Halála felől szólla a' Tud. Gyűjt. 's így arról hallgatunk.

– J. H. G. –

**135. Toldalék a' Nagy Széchényi Biographiájához
Tudományos Gyűjtemény, 1822. III. kötet, 124–125.**

Toldalék a' Nagy Széchényi Biographiájához.

A' jó és szép tetteket, midőn azoknak szerénysége, a' kik azt el követték, már nem pirúlhat, sok tekintetekből illő el híresztelni; egyért a' hála' szent érzéseiből, mert a' jobb ember a' mással-közlött jót magával közlőtnak szereti¹ tekinteni; másodszor azért, mert az olyanok által nemesedik a' szív, 's egyebek hasonló' követésére ébresztetnek; de hazafiúságból is, mert azokkal a' Nemzet' dicselkedhetik; legközelebb pedig, mert festik a' kiket ismertetni akarunk. És hogy a' hidegek ne higyjék, hogy a' kis áldozat a' Gazdagoknál említést nem érdemel! A' kis áldozatoknak, az Idvezítő' szent tanítása szerint, olykor nagyobb érdeme lehet, még a' Gazdagoknál is, mint a' nagyoknak. Széchényi szeretett jól tenni, 's nemesen tudta azt. Mi, kik tőle távol laktunk, 's a' nagy férjfit nem láhattuk gyakran, azt a' kettőt közöljük itt, mellyet előttünk 1790. körül Horváth Ádám beszélt; bár mások folytatnák a' kezdést, 's a' feledhetetlen embert tennék még feledhetetlenebbé.

Egy kis tehetségű Nemes valamelly pere által minden birtokaiból kivetkeztetett. Kiki szánta a' szerencsétlent, beszéltte esetét, de senki sem segítette. A' hír Széchényihez is el hatott, 's ez magához szólítatá a' megbuktatottat. Kérem az Urat, beszéllje el szerencsétlenségét; szánom azt; előttem az Úrnak nincs mit pirúltni. Mije maradt meg az Úrnak? – Nincs egyebem gyermekeimnél. – Ez 's ez Tisztem, mondá a' Gróf, ki hallgatván a' történetet, ki fogja az

¹ szereti

Úrnak fizetni az egész Summát. Kölcsön adom az Úrnak, de Kamatot nem kívánok. Váltsa vissza jóságát, 's nevelje úgy gyermekeit, hogy azok magokat felvehessék. Ha az Úr' maradéka felmenne, 's az enyém lefogna szállani, a' tőke pénzt fizessék vissza ezeknek. – A' ki illy nemes kémeléssel tesz jót, jótétellel tetézi jótettét.

Egy Orvos-Tudományt tanuló Magyar ifjú Füreden múltatott, hogy el gyengült egészségét helyre-állítsa. Nagy hasznát tapasztalá a' viznek, de tovább múltatni nem engedé erszényének kiürülése. Panaszlá el akadását egy rokon barátanak, ez pedig a' bajt tudatá Széchényivel. – Imhol erszényem, felele a' Gróf; nem tudom mennyi van benne, 's ígérem az Úrnak, akkor sem fogom tudni, mikor azt az Úr vissza adandja. Végyen ki belőle a' mennyit elégnek ítélt, 's legyen több gondja az ifjúra mint reám.

Még azt jelentjük, hogy a' nagy nevelést vett férjfiu a' fortepiánót jól játszodta, 's német nyelven szerencsésen verselgetett. Dort schlummerst du, du sichst nicht meine Thränen, mein Seufzer kommt nicht in dein Ohr, – ez az ének az ő tollából jött elő, 's az ő érzékeny tiszta lelkéből. Midőn 1789. Novemb. Bécsben nála ebédlék, azt kívánta, hogy apró cselédjeivel (így szerette Erdélyisen nevezni gyermekeit) magyarul szólljak, és csak magyarul. Azok apázták, nem Nagyságolták. Viselete minden cselekedeteiben, mozdulásiban mesterkéletlen nyájas nagyság volt. Magnum virum facile crederes, bonum libenter.

– I. H. G. –

136. Recenzió Kézy Mózes verseiről [1.]

[I.]

Magyar Kurír, 1822. május 23., I. féleztendő 43. szám, 343–345.

Mosis Kézy, in III. Collegio Reform. Sáros-Patakiensi Phys. és Chem. Prof., et Incl. Comit. Ungvár. Tab. Jud. Assessoris, Opuscula Poetica. Accedunt Orationes quaedam. Sáros-Patakon, 1822. lap 126. 8 rétből.

A' mostaniak nem szeretnek írni idegen nyelven, mert lelkünk a' neki nem saját köntösben nem lebeghet teljes ereje 's kéje és kénye szerint; 's még inkább nem a' kiholt népekén, mert midőn a' Látium' nyelvén írunk, vagy elvesztjük a' *Római színt*, melly fő, sőt egyetlen becse ebbeli igyekezetünknek, vagy idegen tollakkal kell ékeskednünk, mellyek nélkül beszédünk ezen a' nyelven¹ sovány és ízetlen. A' mostaniak' tévedése e' részben nem út mint a' régieké volt, kik csak deákul írtak, mivel anya-nyelvek még készületlen volt, és vad. Való hogy a' nagy Friedrich' írásin a' Francziák kiesmerik a' nehézkés Németet; való hogy Luther nagyobb érdemben ragyog, hogy rettenetes lelkét a' szűk és bárdolatlan német nyelvbe belé leheltette 's annak nagy emelkedést adott, mint Calvin, ki deákul igen tudósan 's nagy csínnal írt: de bizony az is való, hogy a' Bajtayak, Patatichok, Mitterpacherek, Kovásznaiak, Telekiek, Somsichok hálánkat érdemlik, hogy példájik által bennünket a' deákul-írásra reá-bátorítottak. Mert deákul az ért osztán igazán, a' ki nem csak olvas, hanem ír is. Mestermíveket a' már kiholt nép' nyelvén többé senki nem *teremt*, bár azt úgy tudja mint a' maga tulajdonát, mert azon nem teremteni szabad már ma, hanem csak híven követni a' régen megteremtettet, régen kiholtat; azonban azt is dicséret illeti, sőt dicsőség, a' ki az ő nyelveket, mesterségeket, szellemeket egészen megkapta 's annyira magáévá tette, hogy olly munkákat adhasson, mellyek ha a' Róma' Irójinak hagyományaikkal egy sorban nem állhatnak is, bennünket az újabb idők nagy Irójikra, egy Cardinalis Bembusra, Muretusra, 's a' Hollandiai Tudósokra emlékeztethetnek. Prof. K. Úr ezen utolsóbbra ada bátorító példát, midőn a' mint szerénysége

¹ nyelven [Emendálva.]

által is szép Előbeszédében mondja, engede barátjai' kívánságoknak, 's nagyobb részént már egyenként kiadott Verseit 's három köz helytt elmondott Oratióját újobban kieresztette.

Vétketlen deákságát emlegetni a' széles-olvasású férjfiúnak nem dicséret volna, hanem dicséretének megcsorbítása. Azt mondjuk inkább, hogy tanultabb Olvasóji nem fogják nem csudálhatni azt a' gondolatok' és érzések', festések', szóllások' és fordulások' dőzsölgő gazdagságát, mellyet Prof. K. Úr a' Görög és Római Iróknak, nevezetesen a' neki legkedvesebb 's általa nagy részben szóról szóra eltanult Homérnak és Virgílnak, 's Horátnak és a' Grajus homo tanítványának *szerelmes Studiumából* gyűjtött. Hív emlékezete elébe tolja ezeknek azon helyeiket, szóllásaikat, fordulásait, mellyek tulajdon gondolatjaira 's érzéseire illenek, a' nélkül hogy azt *keresné* – (Virgil épen ezt tévé, olykor egész helyeket, egész sorokat vévén-által Homérból, Hesiodból, Theocrítusból) – 's így dolgozása kettős bájjal bír: eggyser, hogy teljes szépségben 's erőben adja a' mit adni akar; másszor, hogy az Olvasója által ismert 's szeretett helyet váratlanul játsza ennek elébe. Melly kedves péld., midőn a' Pápa lap 30. így neveztetik: Rex idem hominum, summusque sacerdos; melly kedves az által is, hogy itt a' regina sacerdosra emlékeztetünk. A' gyönyörűségnek ez a' neme az Olvasót itt nem ritka helyeken várja; de ifjabb Olvasójinknak azt kell mondanunk intésképen, hogy ez a' szabadság csak azt illeti, a' ki úgy tudja a' nyelvet mint a' mi Írónk, 's a' ki nem a' lélek' szegénységét akarja ezekkel elfedni.

Rec. azt sajnálja leginkább, azt egyedül, midőn ezen már ismert Versezeteket eggyütt látja, hogy a' Gyűjtemény' legnagyobb része pompás napok' fényesítésére dolgoztatott, 's nem az oestrum' fakadozásai. Az illy munkák a' magok' napjaikon tapsolással fogadtatnak, de később nagy részben elvesztik méltó becseket. Ellenben melly lelket-olvasztó, melly bájos az a' nem Ovídiusi bugyogású, hanem Propertziusi kecsű Elégia, mellyben Báró Prónay Priska, méltó, igen méltó gyermeke a' nagy Lászlónak, sírjából szóllítja-meg férjét, az Ungvári Fő-Ispánt, lap 74:

Sed nostri cineres non sunt me iudice tanti,
 Út tua non alius pectora flectat Hymen.
 Nec tibi tam duras vult Prisca imponere leges;
 Sit felix titulis altera nupta meis.
 Imperio modo ne natus premat illa superbo,
 Pignoribus nec sit dura noverca meis.
 Ipse preces adhibe blandas mellitaque verba,
 Mollioribus et dictis in mea vota trahe:
 Út longum in nostras proles conservet amorem
 Et facilem teneris praebeat illa sinum.
 Nec vos, o natae, pigeat certasse priores
 Officio, victas sic dabit illa manus.
 O mihi quam placide tunc, care vir, ossa quiescant,
 Cum mea quae foveat pignora, m a t e r erit.
 Conjugium laudabo tuum, laudabo tenentem
 Emeriti sponsam jura relicta tori.
 Tu ne me laudes nimium: praeconia primae
 Auribus invitis nupta secunda bibit.

'S mi lehet szívszaggatóbb, mint a' mi következik:

Quid? cum dimidias jam tentans parvula voces,
 Flens patrem quaeret filia: Mater ubi est?
 Tunc bene monstrata lacrymantem falle noverca;
 Dissimula at madidas qua potes usque genas.
 Flebis enim, gemitusque dabis sine teste profundos.

hol a' *sine teste* önként jött, mintha az Író Martiált nem is ismerné; de a' sor bizonyosan nyer az által, hogy Olvasója erre emlékeztetik: Ille dolet vere, qui sine teste dolet.

(Vége következik)

[II.]

1822. május 31., I. félesztendő 44. szám, 352–354.

Mosis Kézy, in III. Collegio Reform. Sáros-Patakiensi Phys. és Chem. Prof., et Incl. Comit. Ungvár. Tab. Jud. Assessoris, Opuscula Poetica. Accedunt Orationes quaedam. Sáros-Patakon, 1822. lap 126. 8 rétbén.

(Végezet.)

Rec. úgy hiszi, 's nem mint corruptus iudex, hogy Prof. K. Úrnak ezen Versei közt az kívánhatja legméltóbban a' koszorút, mely a' K–Thalia' születésére íratott; abban gondolat és érzés, képek, nyelv, szövés a' legvarázssbb csillogásban, sőt vesztegető pompában vetélkednek egymással. 'S az Egész olly hibátlan és szép, hogy ha ez Virgílnak előtte volt volna írva, Róma is tapsolt volna neki. Tudjuk, hogy a' már elmondott sorok olly édes érzésekre olvasztottak sokakat, 's olly édes könnyeket fakasztgattak szemeikből, hogy ítéletünkre nem térhetnek: de azért bátran mondjuk a' mit érzünk, 's ezt úgy hiszi maga az Író is. Imhol az egészen:

Continuant superi, dulcis, tua gaudia vates,
Ex quo felici lucentes omine taedas,
Inque tuos pariter Risusque Jocosque penates
Duxit Hymen, myrtoque dedit revirescere lauros.
Illa dies laetasque vices, divumque favorem
Adtulit, et veteres deterisit pectore luctus.
Macte toris! venit toties Lucina, tuumque
Intravit repetita larem, blandamque nepotum
Promisit, non vana tibi longo ordine turbam.
Fer templis pia dona pater, da cinnama flammis:
En iterum partu resonat domus aucta recenti.
O dulces oculos! o svave rubentia labra,
Oraque purpureos veris vincentia flores!
Cingite florenti cunabula baccare Nymphae,
Cingite, ne formae noceat mala lingua venustae!
Adspicis ut prolem candentibus ambiat ulnis
Alma Venus, foveatque sinu de matre cadentem?
Ut dulcis fingente dea concreseat imago,
Et volitent blandi per membra decora lepores?
Cernis ut ambrosiis adspergat mella labellis,
Atque suo Pallas jam frontem signet honore?

Cresce, verendorum soboles optata parentum,
Cresce, ut secreto rosa quae bene crescit in horto,
Quam matutini certant educere rores,
Et blandis Zephyri flabris aluere tepentes.
Cresce, et deliciis caros implere penates
Disce, ferens dulci semper nova gaudia matri.
Oscula prima genis, et blandimenta genitrix
Jure feret, cui longa tulit fastidia partus.
Illa tuos risus, lacrymosasque illa querelas
Audiant, et vocis decerpant murmura primae.
Ast ubi mox certa figes vestigia planta,
Virtutem teneris jam tunc adsvesce sub annis.
Non externa tibi, seclique exempla vetusti,
Sed dulcis discenda parens; materna ministret
Laus animos; aliis rarae Lucretia famae,

Monstreturque sui Cornelia gloria sexus:
Te doceat genitrix, moneatque domestica virtus.

Ezek a' játékok, ezek a' Virgiliusi tollak és virágok, egy gyermeknek nyújtott ajándékban, helyeken vagynak; mit is lehetne gyermeknek egyebet adni? Ohajtjuk, hogy a' ki magát a' deák verselésre adja, Prof. K. Úrnak egész mesterségét, tudományát, nyelvét, széles olvasását, apró gondjait 's teremő lelkét illőleg csudálgassa. A' munka csak úgy lehet jó, ha Írója együtt bírja 's egyenlő mértékben bírja a' két utolsót.

Ha a' hely nem tiltaná, szeretnénk még a' János Fő Herczeg' tiszteletére írt Versezetet kiírni, melly rakva van nagy és férjias szépségekkel. A' nagy Vay' halálára írt Keserv némellyeknél nem találta azt a' javallást, mellyel a' Prof. K. Úr munkáji tanultak és nem tanultak által fogadtatni mindég szoktak; 's az nem az Író' vétke, ki itt sem volt maga alatt, hanem a' vesztesség' szertelenségéé, és az Olvasóé, ki a' mesteri mívben nem a' *mesterséget* tekinti, hanem a' *tárgyat*, 's így a' Mestermívnek nem Mesteri-bírája. – Nagy valál ugyan, mond Prof. K. Úr;

Nec laudes tantas livor temeravit iniquus,
Invidia nam major eras: tamen ut tua virtus
Sublata ex oculis trutina suspenditur aequa,
Judicio populi majorem intelligit omnis.

És most a' Homérusi, olly szép, és Vayra olly igen illő kép:

Sic ubi victa situ violento sternitur Euro
Nubibus insertans frondosa cacumina quercus,
Semotos retegens ramos truncumque tuenti
Conspicitur major longum porrecta per agrum.

Közönséges panasz, hogy Iskoláinkban megcsökkene a' deák nyelv' tanulása, 's a' panasz onnan ered, mert ifjaink nem csevegnek olly folyvást deákul, mint a' régiebbek. De lehet e hinni, hogy a' minden míveltség' és minden Humanitas' örök kútfeje, a' Görög és Római Literatura' stúdiuma, megcsökkenhessen, 's ott csökkenhetett volna meg, a' hol a' kormány Vaynak és lelkes társának 's most már Követőjének kezében áll? Egészen más deákul folyvást és rosszúl, bár talán cizfrán is, csevegni 's írkálgatni, 's más a' Látium' nyelvét lelkesen érteni, 's deákul minél ritkábban szólni és írni, de a' mikor és a' hol kell, tisztán és a' Róma' szellemében. A' ki sokat beszéll deákul, félő, hogy elrontja írását, legalább azt nem kevésbé elnehezíti. Mint kell az utolsóra eljutni, tudva van, 's ifjabbjainkat arra emlékeztetjük, azt hozván-elő a' vád' megczáfolásául, hogy az itt lap 71. álló Epitáphiumot Prof. K. Úr 1799., tizenhét esztendő korában, és így midőn Patakon még tanult, írta. Példája, tanításai, nevezetesen az Iliász' és a' Xenophon' magyarázatja, kik felett Praelectiókat tart, nem engedik rettegünk, a' mit némellyek rettegnek; 's a' ki nem könnyen beszéllni, hanem jól írni igyekezett, 's e' végre a' szűkebb és szélesebb értelemben vett Grammaticát lelkesen tanulta, a' Classicusokat éjjeli nappali szerelmeskedésekkel forgatta, fog deákul szóllhatni szükségből, magyarul írván pedig tudósabban 's több ékkel ír, mint a' ki mindég ezen cseveg, 's a' hibás beszédekhez hozzászokik.

Kazinczy Ferencz.

137. Recenzió Kézy Mózes verseiről [2.] Tudományos Gyűjtemény, 1822. VI. kötet, 93–99.

Mosis Kézy, in III. Collegio Reform. Sáros-Patakiensi Physices et Chemiae Professoris, et Incl.

Comit. Ungváriensis Tab. Jud. Assessoris, Opuscula Poetica. Accedunt Orationes quaedam. Sáros-Patakon, 1822. lap 126. 8-rétben.

A' mostaniak nem szeretnek írni idegen nyelven, mert lelkünk a' neki nem saját köntösben nem lebeghet teljes ereje 's kéje és kénye szerint; 's még inkább nem a' kiholt népekén, mert midőn a' Látium' nyelvén írunk, vagy el veszjtük a' *Római színt*, melly fő, sőt egyetlen becse ebbeli igyekezetinknek, vagy idegen tollakkal ékeskedünk, mellyek nélkül beszédünk ezen a' nyelven sovány és ízetlen. A' mostaniak' megtévedése e' részben nem út mint a' régieké volt, kik csak deákul írtanak, mivel nyelvek még készületlen volt és vad. Való hogy a' nagy Friedrich' írásin a' Francziák kiesmerik a' nehézkes Németet; való hogy Luther nagyobb érdemben ragyog, hogy rettenetes lelkét a' szűk és bárdolatlan német nyelvbe belé lehellelte 's annak emelkedést adott, mint Calvin, ki deákul igen tudósan 's nagy csínnal írt: de bizony az is való, hogy a' Bajtayak, Patatichek, Mitterpacherek, Kovásznaiak, Telekiek, Somsichok hálánkat érdemlik, hogy példájik által bennünket a' deákul írásra reábatortítottak. Mert deákul az ért osztán igazán, a' ki nem csak olvas, hanem ír is. Mestermíveket a' már kiholt nép' nyelvén többé senki nem *teremt*, bár azt úgy tudja mint a' maga tulajdonát, mert azon nem teremteni szabad már ma, hanem csak híven követni a' régen megteremtettet, régen kiholtat; azonban azt is dicséret illeti, sőt dicsőség, a' ki az ő nyelveket, mesterségeket, szellemeket egészen megkapta, 's annyira magáévá tette, hogy olly munkákat adhasson, mellyek ha a' Róma' Irójinak hagyományaikkal egy sorban nem állhatnak is, bennünket az újabb idők' nagy Irójikra, egy Cardinalis Bembusra, Murétusra, 's a' Hollandiai Tudósokra emlékeztethetnek. Prof. K. Úr ezen utólsóbbra ada bátorító példát, midőn a' mint szerénysége által is szép Előbeszédében mondja, engede barátjai' kívánságoknak, 's nagyobb részént már egyenként kiadott Verseit 's három köz helytt el mondott Oratióját újabban kieresztette.

Vétketlen deákságát emlegetni a' széles olvasású férjfiúnak nem dicséret volna, hanem dicséretének megcsorbítása. Azt mondjuk inkább, hogy tanultabb Olvasóji nem fogják nem csudálhatni azt a' gondolatok' és érzések', festések', szóllások' és fordulások' dőzsölgő gazdagságát, mellyet Prof. K. Úr a' Görög és Római Iróknak, nevezetesen a' neki legkedvesebb 's általa nagy részben szóról szóra el tanult Homérnak és Virgílnak, 's Horátnak és a' Grajus homo tanítványának *szerelemes studiumából* gyűjtött. Hív emlékezete elébe tolja ezeknek azon helyeiket, szóllásaikat, fordulásait, mellyek tulajdon gondolatjainak 's érzéseinek festésekre, ékesítésekre illenek, a' nélkül hogy ezt *keresné* – (Virgíl épen ezt tévé, olykor egész helyeket, egész sorokat vévén által Homérból, Hesiodból, Theocritusból) – 's így dolgozása kettős bájjal bír: eggyser, hogy teljes szépségben 's erőben adja a' mit adni akar; másszor, hogy az Olvasója által ismert 's szeretett helyet váratlanul játsza ennek elébe. Melly kedves péld. midőn a' Pápa lap 30. így neveztetik: Rex idem hominum, summusque sacerdos, melly kedves az által is, hogy itt a' regina Sacerdos-ra emlékeztetünk. A' gyönyörűségnek ez a' neme az Olvasót itt nem ritka helyeken várja; de ifjabb Olvasójinknak azt kell mondanunk intésképen, hogy e' szabadság csak azt illeti, a' ki úgy tudja a' nyelvet mint a' mi Irónk, és a' ki, mint Ez, nem a' lélek' szegénységét akarja ezekkel elfedni.

Rec. azt sajnálja leginkább, azt egyedül, midőn ezen már ismert Versezeteket együtt látja, hogy a' Gyűjtemény' legnagyobb része pompás napok' fényesítésére dolgoztatott, 's nem az oestrum' fakadozásai. Az illy nemű Munkák a' magok' napjaikon tapsolással fogadtatnak, de később nagy részét el veszti méltó becseknek. Ellenben melly lelket ragadó, lelket olvasztó az a' nem Ovídiuszi bugyogású, hanem Propertzi kecsű Elégia, mellyben Báró Prónay Priska, méltó, igen méltó gyermeke a' nagy Lászlónak, sírjából szóllítja meg férjét, az Ungvári Fő Ispánt, lap 74:

Sed nostri cineres non sunt me iudice tanti,
Út tua non alius pectora flectat Hymen.

Nec tibi tam duras vult Prisca imponere leges;
 Sit felix titulis altera nupta meis.
 Imperio modo ne natas premat illa superbo,
 Pignoribus nec sit dura noverca meis.
 Ipse preces adhibe blandas mellitaque verba,
 Mollibus et dictis in mea vota trahe:
 Út longum in nostras proles conservet amorem
 Et facilem teneris praebeat illa sinum.
 Nec vos, o natae, pudeat certasse priores
 Officio, victas sic dabit illa manus.
 O mihi quam placide tunc, care vir, ossa quiescant,
 Cum mea quae foveat pignora, m a t e r erit.
 Conjugium laudabo tuum, laudabo tenentem
 Emeriti sponsam jura relicta tori.
 Tu ne me laudes nimium: praeconia primae
 Auribus invitis nupta secunda bibit.

És osztán a' mi következik:

Quid? cum dimidias jam tentans parvula voces,
 Flens patrem quaeret filia: „Mater ubi est”?
 Tunc bene monstrata lacrymantem falle noverca,
 Dissimula at madidas qua potes usque genas.
 Flebis enim, gemitusque dabis sine teste profundos.

– hol a' *sine teste* önként jött, mintha az Író Martiált nem is ismerné; de a' sor bizonyosan nyer az által, hogy Olvasója erre emlékeztetik: Ille dolet vere, qui sine teste dolet.

Rec. úgy hiszi, 's nem mint corruptus judex, hogy Prof. K. Úrnak ezen Versei közt az kívánhatja legméltóbban a' koszorút, mely a' K–Thalia' születésére íratott; abban gondolat és érzés, képek, nyelv, szövés a' legvarázssbb csillogásban, sőt vesztegető pompában vetélkednek egymással. 'S az Egész olly hibátlan és szép, hogy ha az Virgílnak előtte volt volna írva, Róma is tapsolt volna neki. Tudjuk hogy a' már elmondott sorok olly édes érzésekre olvasztottak sokakat, 's olly édes könnyeket fakasztgattak szemeikből, hogy ítéletünkre nem térhetnek: de azért bátran mondjuk a' mit érzünk, 's ezt úgy hiszi maga az Író is. Kiírjuk egészen, hogy azok is láthassák, a' kik még nem bírják a' Könyvet; ha valami, ez érdemli meg a' közlést:

Continuant superi, dulcis tua gaudia vates,
 Ex quo felici lucentes omine taedas,
 Inque tuos pariter Risusque Jocosque penates
 Duxit Hymen, myrtoque dedit revirescere lauros.
 Illa dies laetasque vices, divumque favorem
 Adtulit, et veteres detergit pectore luctus.
 Macte toris! venit toties Lucina, tuumque
 Intravit repetita larem, blandamque nepotum
 Promisit non vana tibi longo ordine turbam.
 Fer templis pia dona pater, da cinnama flammis:
 En iterum partu resonat domus aucta recenti.
 O dulces oculos! o svave rubentia labra,
 Oraque purpureos veris vincentia flores!
 Cingite florenti cunabula baccare Nymphae,
 Cingite, ne formae noceat mala lingua venustae!
 Adspicis ut prolem candentibus ambiat ulnis
 Alma Venus, foveatque sinu de matre cadentem,
 Ut dulcis fingente dea concreseat imago,
 Et volitent blandi per membra decora lepores?
 Cernis ut ambrosiis adspergat mella labellis,
 Atque suo Pallas jam frontem signet honore?
 Cresce, verendorum soboles optata parentum,

Cresce, ut secreto rosa quae bene crescit in horto,
 Quam matutini certant educere rores,
 Et blandis Zephyri flabris aluere tepentes.
 Cresce, et deliciis caros implere penates
 Disce, ferens dulci semper nova gaudia matri.
 Oscula prima genis et blandimenta genitrix
 Jure feret, cui longa tulit fastidia partus.
 Illa tuos risus, lacrymosasque illa querelas
 Audiat, et vocis decerpat murmura primae.
 Ast ubi mox certa figes vestigia planta,
 Virtutem teneris jam tunc adsvesce sub annis.
 Non externa tibi, seclique exempla vetusti,
 Sed dulcis discenda parens; materna ministret
 Laus animos; aliis rarae Lucretia famae,
 Monstreturque sui Cornelia gloria sexus:
 Te doceat genitrix, moneatque domestica virtus.

Ezek a' játékok, ezek a' Virgiliusi tollak és virágok egy gyermeknek nyújtott ajándékban, helyén vagynak. Mit is lehetne gyermeknek egyebet adni? Ohajtjuk, hogy a' ki magát deák Verselésre adja, Prof. K. Úrnak egész mesterségét, tudományát, nyelvét, széles olvasását, apró gondjait 's teremő lelkét illőleg csudálgassa. Munkája csak annak lehet jó, a' ki együtt bírja a' két utolsót, 's egyenő mértékben.

Ha a' hely nem tiltaná, szeretnénk még a' János Fő Herczeg' tiszteletére írt Versezetet kiírni, melly rakva van nagy és férjfiás szépségekkel. A' nagy Vay' halálára írt keserv némellyeknél nem találta azt a' javallást, mellyel a' Prof. K. Úr munkáji tanultak és nem tanultak által fogadtatni mindég szoktak; 's az nem az Író' vétke, ki itt sem vala maga alatt, hanem a' veszteség' szertelenségé, és az – Olvasóé, ki a' mesteri mívben nem a' *mesterséget* tekinti, hanem a' *tárgyat*, 's így a' Mestermívnek nem Mesteri Birája. – Nagy valál te, úgymond Prof. K. Úr;

Nec laudes tantas livor temeravit iniquus,
 Invidia nam major eras: tamen ut tua virtus
 Sublata ex oculis trutina suspenditur aequa,
 Judicio populi majorem intelligit omnis.

És most a' Homérusi, olly szép, és a' nagy megholtra olly igen illő kép:

Sic ubi victa situ violento sternitur Euro
 Nubibus insertans frondosa cacumina quercus,
 Semotos retegens ramos truncumque tuenti
 Conspicitur major longum porrecta per agrum.

Közönséges panasz, hogy Iskoláinkban megcsökkene a' deák nyelv' tanulása, 's a' panasz onnan ered, mert ifjaink nem csevegnek olly folyvást deákúl, mint a' régiebbek. De lehet e hinni, hogy a' minden Míveltség' és minden Humanitas' örök kútfeje, a' Görög és Római Literatura' studiuma, megcsökkenhessen, 's ott csökkenhetett volna meg, a' hol a' kormány Vaynak és a' Vay lelkes társának 's most már Követőjének kezében áll? Egészen más deákúl folyvást és rosszúl, bár talán cizfrán is, csevegni 's irkálgatni, 's más a' Látium' nyelvét lelkesen érteni, 's deákúl minél ritkábban szóllani és írni, de a' mikor és a' hol kell, tisztán és a' Róma' szellemében. A' ki sokat beszéll deákúl, félő, hogy el rontja írását, legalább azt nem kevésé elnehezíti. Mint kell az utólsóra el jutni, tudva van, 's ifjainkat arra emlékeztetjük, azt hozván-elő a' vád' megczáfolásául, hogy az itt l. 71. álló Epitaphiumot Prof. K. Úr 1799. tizenhét esztendő korában, és így midőn Patakon még tanult írta. Példája, tanításai,

nevezetesen az Iliász' és a' Xenophon' magyarázatja, kik felett Praelectiókat tart, nem engedik rettegnünk, a' mit némellyek rettegnek; 's a' ki nem könnyen beszélni, hanem jól írni igyekezett, 's e' végre a' szűkebb és a' szélesebb értelemben vett Grammaticát lelkesen tanulta, a' Classicusokat éjjeli nappali szerelmeskedésekkel forgatta; fog deákul szólhatni szükségből, magyarul írván pedig tudósabban 's több ékkel ír, mint a' ki mindég ezen cseveg, 's a' hibás beszédekhez hozzá szokik.

Kazinczy Ferentz.

138. Végső tisztelet Vay Józsefnek

Magyar Kurír, 1822. augusztus 2., II. félesztendő 10. szám, 75–76.

Patakról, Júl. 22d. „Superintendentiánk néhai tisztelt Fő-Curátorunknak Méltós. Vajai Vay József Úrnak Miskolczon Május 22dikén, Collégiumunk pedig itt ezen holnap' 14dikén adámeg a' soha el nem halandó hála' végső tiszteletét. Ott Coadjutor Superintendens Fő-Tisztel. Szathmári Paksi József Úr mondá a' Szent Tanítást, 's Consistóriumunkban Fő Curátorunk Mélt. Lónyai Gábor Ungvári Fő Ispán és Beregi Administrátor tartá a' Magasztaló-Beszédet: itt a' hely' Predikátora Tiszt. Lácza József Prof. Úr tartá a' Tanítást, az Orációt pedig Philos. Prof. Tek. Rozgonyi József Úr; 's mind ezen Predikáziók és Orációk nyomtatásban fognak megjelenni. A' nagy megholt 1796 oltá viselte ezt a' hivatalt, azon buzgósággal és lélekkel, melyet benne az egész Haza ismert. Addig is míg Biographiája a' Tudom. Gyűjteményben megjelenhetne, kedves lesz a' Kurír Olvasójinak tudni, hogy ez a' felejthetetlen férjfiu 1750. Octob. 29d. szül. Consiliár. és Fő Curátor Vay Ábrahám és Csegei Gróf Vas Anna szüléktől, 's Buggyiban holt-meg 1821. Decemb. 30d. gutaütésben, melyet rá köszvényes szenvedései vontanak. Ellensége a' haszontalanságoknak, meghagyta, hogy teste az Alsó-Zsolczai kriptába atyáji 's ötöt megelőzőtt hitvese Bocsári Mocsáry Erzsébet mellé tétessék a' helybeli Predikátor által, ki gyermekeinek 's életében maradott testvérének Báro Vay Miklós Generális 's Ábrahám fija' ipának Kazinczy Péter Úrnak megáldásán kívül egyébre ki ne terjeszkedjék. Ellenben azon költséget, a' mellybe ez a' temetés kerülhetett volna, négy ezerre számlálván, azt a' húszerrel gazdagított Collegiumunknak hagyta. A' Halotti Gyülekezet mind itt mind Miskolczon olly számos volt, hogy a' tágas Templomban semmi hely nem marada üresen, 's érdeklő tekintet vala látni, hogy az Iskolának minden tagjai, a' Professorokon kezdve a' legalsóbb Classis' hallgatójáig, a' három holnapig viselt fátyolt kalapjaikon 's balkarjaikon ismét viselték.

Egyéb eránt a' nevezetes napot Iskolánk' Évkönyveiben nevezetessé tette az, hogy ennek estvéli órájiban szegeztetett fel a' Collégium' új épületének két gombja. Annak éjszaki szárnya 's a' nyugotinak épen fele már pályakővel elfedve áll; másik fele ennek be van deszkázva, a' közép épületen pedig és a' déli szárnyan, fel vagynak rakva a' szarufák. Az Orátornak helyes megjegyzése szerint a' nagy Vaynak ez az épület az Emlékköve.

Mostani tisztelt Fő-Curátorunk, ki a' köz terhet a' nagy Elholtal egygyütt¹ viselé 1814. oltá, 's dolgainkat ennek kidőlte után maga kormányozza, annak félbe szakadt intézeteit munkába véteté, 's 12 napig mulata közöttünk. Humaniorum Professoraink Fejér Primáriusunk, a' Classisok Praeceptorainak száma a' Rómában mulató Ferenczi István testvére által szaporodott, 's nem sokára Festést és Architectúrát, Muzsikát és Franczia nyelvet tanító Professorokkal is fogunk dicsekedhetni. A' Németben, Luther. Professorunk Hosnek Úr alatt, nagy előmenetelt mutattunk.”

¹ eggyütt [Emendálva.]

139. Fáy Ábrahám nekrológja

Magyar Kurír, 1822. augusztus 2., II. félesztendő 10. szám, 76.

Kassáról.¹ „²Mélt. Fái Fáy Ábrahám Úr, Cs. K. Tanácsos’, ’s egykor az Eperjesi Districtualis Tábla’ Birája, ’s ifjabb esztendeiben Fő Szolga-Birája Abaúj Vármegyének, Gróf ifjabb Ráday Gedeonné, szül. Gróf Fáy Zsuzsána Excell. testvér bátyja Júl. 2d., Mérán ezen Vármegyében, megholt, életének 79d. esztendejében.”

140. Zemplényi Vitézek’ emléke Sátor-Alja-Újhelyben

Hébe 1823, 259–285.

Zemplény a’ maga Felköltjeit 1809. azon ígérettel ereszté-ki kebeléből, hogy ha magokra dicső tett vagy halál által fényt vonnak, annak emlékezetét egy köz helytt emelendő oszlop által fogja a’ később kornak általadni. A’ hamar bekövetkezett béke nekik nem engede alkalmat az emléket fényes győzelem által érdemleni; de Június’ 14dikén, Győr mellett, másfél holnappal azután hogy zászlójokhoz felesküvének, férfiasan viselék magokat, ’s nehányan közzülök szép halállak estek-el*.

Zemplénynek Nemessége teljesíté a’ mit ígért, ’s az emléket saját költségén felállította. Az Újhelynek nagy úczáját ékesíti, a’ szép alakú Templom és a’ Vármegye’ házának roppant épülete között, egyikétől és másikatól száz lépésnyire; ’s a’ ki Kassáról, akár Csörgőnek, akár Széphalomnak jöve, lép a’ Városba, ’s Pataknak, ’s onnan Tokajnak vagy Szerencsnek veszi menését, az Emlék’ keleti oldala mellett mégyen-el, olly közel hozzá, hogy a’ felülírást szekereből is olvashatja.

Az Emlék öt ölnyi magasságú pyramisz, körülvéve faragott oszlopú balusztráddal négyszögben, ’s a’ kő, hogy annál inkább kiálhassa az idők’ viszontagságait, olajjal van itatva. A’ pyramisz’ tetőjén egy aranyozott golyóbis áll, alatta nyolcz kisebb, hasonlóul aranyozva. Az oszlopláb’ négy oldalain ugyan annyi tábla áll a’ felülírásokkal. A’ pyramisz’ keleti oldalán a’ Vármegye’ címerét látni, a’ három más oldalain az Országét. A’ Felülírások itt következnek:

I.

Éjszak felé.

Zemplény Vármegyének Rendei

örök emlékezetekre

azon Nemes Vitézeknek

kik Győrnél Június 14d. 1809³

másfél holnappal azután hogy a’ zászlóhoz
felesküdtek volt

¹ Kasáról. [Emendálva.]

² [A nyitó idézőjelet pótoltuk.]

* Igen érdemli itt az említést a’ mi 1809. Apr. 27d-dikén történt, a’ melly napon a’ Vármegyei Kiküldöttség a’ Nemeseket maga elébe állítatá, hogy megítélhesse, ki mehet maga, ki teljesítse kötelességét más által. A’ zászló a’ Fő Ispán Gróf Eszterházy József Ő Excell. megett vala felállítva. Egy csoport Nemesség jöve, ’s a’ kiknek fel kelle esküdni, a’ kisebb palotából a’ nagyobbba küldetének, hogy egyszerre mehessenek az udvarra esküdni a’ zászló mellé. Midőn egy csoport a’ nagyobb palota felé indult, Váczi László Tokaji Nemes-lakos, megfordúla, ’s előrekészülés nélkül e’ szókra fakadt: „No veres zászló, most negyedikszet keresélek-fel. De el nem hagylak többé, ha csak olly darab marad is belőled mint a’ Szitakötő’ szárnya.” Ő Excell. a’ zászlót ennek a’ derék embernek a’ kezébe adá levinni, jutalmúl.

³ 1819 [Emendálva.]

bodi.katalin_319_25

Ezeredes Kapitány Eger-Farnosi Kandó Gábor'
vezérlése alatt
lelkeiket a' köz ügyért letették.

II.

Nyugot felé.

Legenyei Budaházi Péter Káplár
kartács által leterített Kapitányát
élte' kockázásával
a' csata' helyéről kiragadta
's e' vitéz tettéért
Fejedelmétől az ezüst mellypénzt nyerte-meg
Zemplénynek Rendei pedig
nem mintha bér kellene az érdemnek
hanem mivel az érdemet megjutalmazni
annyi mint osztolni benne
honn hagyott feleségét és háza' népét
pénzzel segéllették.

III.

Kelet felé.

Libero Baroni Antonio Barkóczy de Szala
Insurgentis Nobilis Turmae Zempliniensis
intrepido Centurioni
Andreae Major, Stephano Bagi¹, Ladislao Dombi, Petro Oláh,
nobili genere ortis, strenuis civibus
magno exemplo invidendo fato gloria perenni
anno salutis 1809.² 18. cal. Jul.
praelio ad Jaurinum caesis
Hungaris felicibus immortalibus
quod in periculo libertatis
pro libertate liberi periissent.

IV.

Dél felé.

Petro Budaházi
qui Antonium Barkóczy vulneratum moriturum
hostibus eripuit languentem fovit morienti lumina clausit
Matthaeo Gergelyi, Josepho Balogh, Samueli Láczy,
Michaeli Dombi, Michaeli Varga et Beniamino Cseh
honesto vulnere superstitibus
Monumentum hoc grati concives SS. et OO. Cottus Zemplin
posuerunt anno salutis 1819.

¹ StephanoBagi [Emendálva.]

² 1819 [Emendálva.]

Már állott az alkotvány, de még fel nem vala avatva, 's a' Rendekek olly szándékkal valának, hogy ez az utolsó, innepi fényességgel menjen véghez. Gróf Eszterházy József Cs. K. Kamarás és Belső Titkos 's Magyar Cancelláriai Tanácsos 's Szent István Rendebeli Commendátor a' Megyének huszonegy évek olta szeretett Fő-Ispánja, e' méltóságát, mellyben Fejedelme 's ennek felséges hitvese és magzatjai eránt olly gyakor esetekben vala alkalma kitündököltetni hűségét, távollakása 's hajló kora' tekinteteiből a' haza' Fejedelmének hálás tisztelettel visszaadá, de megtartván viselt méltóságának a' Megyére emlékeztető titulusát; 's helyébe Aug. 6dikán 1821. a' Királyi Tábla' Bárója, most a' Fels. Hétszemélyi Ítélő-Szék' egyik Bírója, Mélt. Vicsapi Bárá Malonyai János Aloyz Cs. K. Kamarás Úr ültették-be, azon pompával, mellyet mind a' fényes hivatal, mind az új Tisztviselő' nagy érdemei 's méltósága, mind a' nagy Megye' tekintete 's dísze parancsolának. A' Mélt. Administrátor ezen Gyűlésben vezeté az Emlékhez a' Rendekeket.

Lövések által tiszteletes négy veres zászlóink az Emlékhez valának fektetve; az arannyal gazdagon hímzett kék, Csicseri Ormós Károly Úrnak kezében állott. A' Felkölt Sereg négy szögre vala osztva Katona Sámuel, Körtvélyesi István, Marsalkó József Kapitányai alatt. Oberstere Cs. K. Kamarás Mélt. Eger Farnosi Kandó Gábor Úr az Emlék' déli széle mellett várta a' négyszög' nyílásához közelítő Rendekeket. A' Megye' Fő-Notáriusa Szirmai Szirmay Ádám Úr most előlépe 's felolvasta Beszédét, mellyben a' Seregnek, hogy polgári kötelességét férjfiásan teljesíté, megköszönte; 's az Oberster felelt paripájáról, nyugalmas tűzzel 's azon fájdalomban, mellyet lelkében az Emlék által megtisztelt társainak emlékezete támasztott. Ez lévén első Emlék hazánkban, mellyet a' Haza' Védőjinek a' Haza' Védettjei emeltek, érzé a' Sereg a' maga megtiszteltetése' nagy voltát, 's Mélt. Kandó Úr megköszöné a' Rendekeknek a' mit tettek, tisztelettel említvén Ő Excell. a' Nagy-Méltóságú Fő-Ispánnak, 's az akkori Al-Ispán most Ungvári Fő-Ispán 's Beregi Administrátor Mélt. Lónyay Gábor Uraknak, hogy azt¹ megígérték, 's Első Al-Ispán 's Királyi Tanácsos Mélt. Szemerei Szemere István Úrnak, ki azt, most viselt hivatalába lépven, azonnal munkába véteté 's teljesedésre juttatá. A' Fő-Notárius és az Oberster által elmondott Beszédek itt következnek:

Szirmai Szirmay Ádám Fő Notárius Úr' Beszéde a' Felkelt Nemes Sereghez.

Nunquam de vobis, eorum, qui aut videbunt vestrum monumentum, aut audient, gratissimus sermo conticescet, ita pro mortali conditione vitae immortalitatem estis consecuti.

Vitézek, kedves Atyánkfiai, Véreink!

Egy szép, egy nagy nap virradott ma fel Zemplénynek; kettős Inneperől nevezetes nap, mellynek tisztes emlékeztetét a' késői évek is szent megilletődéssel fogják innepelni.

Ma derült ugyan is Megyénknek fel egy új, bódog jövőendő kellemekekkel teljes csillagzatja; ma vette Megyénk' fő kormányát által azon nagy lelkű Hazafi, kit Felséges Urunk, Megyénk javát atyai szíven hordva, Fő-Kormányozónknak rendelt, mi pedig tartozó engedelmisséggel, 's kiáradott örömmel fogadtunk. Még csillámlanak képeinkről elragadó örömmünk' sugárai, midőn egy más, egy gyászos emlékeztetnek felséges Innepe, minket ide, azon Emlék-Oszlop körül öszvegyűjt, mellyet azon Zemplényi Vitézeknek, kik Győrnél 1809-dik esztendőben, Június' 14-dikén, más fél holnappal azután, hogy a' zászlóhoz felesküdték volt, Ezeredes Kapitány Eger-Farnosi Kandó Gábor' vezérlése alatt, lelkeiket a' köz ügyért letették; Szalai Bárá Barkóczy Antal Százados Kapitánynak, Major András, Baghi István, Dombi László, Oláh Péter Vitézeknek, hogy nagy példával, irigylésre méltó sorsal, örökös dicsőiséggel, a' szabadságnak veszélyében, a' szabadságért szabadok haltanak el; Budaházi Péter Káplárnak, ki kartács által leterített Kapitányát élete' kockáztatásával a' csatahelyről kiragadta, 's Gergely Máté, Balog József, Láczy Sámuel, Dombi Mihály, Varga Mihály és Cseh Bénéámin, tisztes sebekkel ékesítette életben maradt Vitézeknek, 's az egész felkölt Nemes Seregnek örök emlékeztetére, háládatos polgártársai, ezen Megyének Rendei, felállítottak², 's ma megnyitnak.

Mély gyászba borítva jelen meg előttünk az 1809-dik esztendőnek emlékezete.

¹ az [Emendálva.]

² felállítottak [Emendálva.]

Hús esztendőknél folytában folyt emberi vér, sok Országoknak meghódoltatása, a' legkedvezőbb békekötéseknek szentsége, tulajdon szeretett Fejedelmünk által tett nagy áldozatok sem elégíthették Francia Országának akkor még meg nem zaboláztathatott kényét; ingadozott Hazánkban méltósága, szabadsága, csendessége, hogy idegen törvényt elesmérni átalott. Nyíl sebességgel közelítettek rettentő számos fegyverei az ellenségnek Magyar Hazánk' határa felé, bérohanással fenyegettek, a' had nyilván kiűtött. Katonai seregeink' bátor vitézségeket az ellenség is csudálta, a' nagyobb erőnek előnyomulását csak tartóztathatták, de meg nem akadályoztathatták; már a' szomszéd Német örökös Birodalmak' nagy része ellenséges hatalmat esmért, már a' fő-város is fenyegettetett; az Igazgató fő-helyek és Kormányzások, Királyi Leveles és Kincs-Tárak Hazánk' kebelébe tettek által, Urunk' felséges Szülöttjei is különösen a' Magyarok' hívségére bíztak, minden készülék a' Birodalom' siralmas helyheztesét jelentették; akkor zendült meg csak Hazánkban a' Nemesség' törvényes Felkelésére való meghívás, 's tündér tünemény gyanánt katonai rendben állottak a' Nemes Ezeredek ott, a' hol csak kevés hetekkel az előtt mindenek a' békeségnek mosolygó képét ábrázolták. Akkor, Vitézek! akkor ragyogott a' ti hazafiúságtok is a' legszebb fényben.

Kiragadtatok magatokat atyáitoknak, feleségeiteknek, gyermekeiteknek karjaikból, öleléseikből; elhagyátok házaikat, szőlő-hegyeiket, 's az ezen termett gerézeket, szántó-földeiken az érett kalászatokat; összevgyülekeztetek az első meghívására fenyegetett Hazánkban; csak annak veszedelmét láttatok, siettetek az érdem' mezejére, nem tartóztatott sem ruházatnak, sem fegyvereknek fogatkozása, bátor szívvel ellent álltatok a' dühös ellenség számos seregeinek, nem rémítették bajnok lelkeiket tüzet okádó ágyúknak soha nem hallott durrogásai, csüggedés nélkül húllni szemléltetek vitéz bajtársaitokat, életeteknek kockáztatásával kiragadtatok haldokló testeiket, megtartottatok a' csatának helyét mind addig míg a' felséges Fő-Vezér hátrálásra jelt adott, 's csak hamar olajágakkal felékesítve vissza-tértetek szerelmeseiteknek karjaikba.

Megelégedett magatok viseletével Felséges Királyunk, megdicsért Hazánk' felséges Fő-Vezére, legforróbban szeretett Nádor-Ispánunk; kijelentették már akkor ezen Megyének Rendei háládatos szíveiket, de meg nem állott ott polgártársaitoknak háládatossága; fényesebb, felségesebb jutalmat rendeltek néktek, az *örök emlékezetet*¹; melyet ezen Emlék-Oszlop a' késői maradéknak is által fog adni.

Itt, ezen helyen fogják még Unokáinknak Unokái szent elragadtatással szemlélni azon Hősöknek neveit, kik az érdem' mezején a' hazáért meghaltak! – meghaltak? nem – nem – nem hal meg az soha – él az – él nagyobb dicsősséggel testének elmúlása után is polgártársainak emlékezetekben, ki akkor áldozza életét hazájának, midőn annak véres zászlóji lételeért, szabadságért, Királyért lobognak, 's a' végső áldozattételre intenek.

Így élnek, így fognak még századokig élni kedves emlékezetünkben, maradéknak emlékezetekben, elhunyt Vitézeink, kikben buzogván még az igaz magyar vér, kibonyították, hogy érdemes Unokái dicső öreg Atyáinknak, kik 1741-ben felséges Királyokért, kedves Hazájokért véreket és életeket felszentelték.

Így él, így fog még késői éveket élni az egész Magyar Hazának emlékezetében ama' gyönyörű, élete' serdülő legszebb virágjában kimúlt Százados Kapitány Szalai B. Barkóczy Antal, régi fényes Nemzetségének dísz, nagy tekintetű Elei' vitézségeknél érdemes Örököse, ki ama' nevezetes ütközetben az ötlet szerető Századjának homloka előtt egy kartács által földre terítettén, halálos órájában a' Megyéhez intézett, 's örök emlékezetre a' Leveles-tárban megtartott búcsúzó Levelében tiszta hazafiúi lelkét és érzéseit olly elevenen festé, olly szívrehatóan adá elő, hogy annak hallására, költőzködő lelke reszkető vonásainak szemlélésére minden szemek könnyekbe lábadtak, dicső tettének örökítésére pedig, 's a' többi felkölt vitéz Nemes Sereg' emlékezetére, ezen Emlék-Oszlop állá fel. – Itt ezen Emlék-Oszlop mellett fogja, hazafiúi érzések közt, a' következőség innepelni a' ti emlékezeteket Vitézek, kik a' kedves Haza' védelmében véreitekkel áldoztatok, díszes sebeitekben méltán büszkélkedtek, s' dicső tetteitekkel magatokra fényt vontatok.

Itt fogja különösen a' késői maradék is buzgó tisztelettel említeni a' te nevedet Méltóságos Ezeredes Kapitány, a' ki már ifjúságodnak zsengejét a' Király és Haza szolgálatjának szentelted, már az első Francia háborúban vitézséged jutalmául fő Tisztségre emeltetél, 's Hazánk bizodalma annyira elnyerted, hogy Ns. Pest Vármegye 1800-ban, ezen Megye 1809-dikben, felkölt Nemességeknél virágját, ott mint Százados, itt mint Ezeredes Kapitánynak, vezérlésedre bízták, 's abban nem csak személyes vitézségedet kimutattad, de fáradhatatlan munkássággal² 's bölcsességgel Ns. Lovas Ezeredet rövid idő alatt olly katonai rendbe hoztad, hogy ez Felséges Urunknak is figyelmét magára vonván, megkülönböztető királyi megelégedésének jeléül Téged Arany kulcsos Hívének kineveze: mi pedig, Hazánkért, Megyénkért tett nagy áldozataidat díszesebben meg nem jutalmaztathatjuk, mintha háládatosságunknak zálogát ezen Emlék-Oszlopon örökítjük, mely még késői Unokáidnak is, atyjok' hazafiúságát szemlélve, hasonló tettekre való ösztönök lészen. –

Látom Vitézek! egy szent hevület, egy felemelkedett érzés hatja által szíveitek: azon boldogító érzés, melyet a' dicső tettnek a' Haza által lett elesmérése a' nemes lelkű hazafinak szívében gerjeszt, méltán ragadja-ki munkás képzelődések' bémohosodott sírjából, ama' Római nagy Nemzet arany időkorát, hol a' borostyán koszorúkkal felékesített Hősöknek emlékezetek, Emlék-Oszlopok által szokott vala örökíteni.

¹ *örökemlékezetet* [Emendálva.]

² munkássággal [Emendálva.]

De a' mi szívünket is egy kellemes érzés foglalja-el, mert érezzük, hogy mi is részt veszünk hazafiúságtokban, érdemeitekben, midőn ezeket elesmérjük 's jutalmazzuk.

Adják az Egek! hogy ezen Emlék-Oszlopnak felállításától számíttassanak a' népeket boldogító áldott örökös békességnek esztendeji; légyenek azon egy dicsőségesebb életre által költözködött Vitézek, kiknek emlékezeteket ma innepeljük, utolsó áldozataink, mellyeket a' parancsoló szükség testvéri szívunktól elragadt; de

Ha valaha szeretett Fejedelmünk, kedves Hazánk ismét szabadságunk' védelmére hív, akkor, akkor ismét ezen Oszlop körül fognak zászlóink lobogni; itt, ezen Oszlop körül gyülekezve, kezét fogunk honnyi földünk' védelmére; itt fogjuk-fel fegyvereinket Hazánkért, Királyunkért; itt, ezen Oszlop körül gyülekezni fognak még késői maradékaink is, 's borostyán koszorút nyert Hőseinknek emlékezetek lelkesíteni fogja őket is hasonló koszorúknak elnyerésére; ide, ezen Emlék-Oszlophoz vezetni fogják még késői években is az atyák fijaikat, 's elbeszélvén Őseiknek vitéz tetteiket, gyengéded szíveikben a' hazafiúságnak dicső lángját felgerjeszteni.

Bóldog Nemzet, hol a' Haza illy védelmezőkre talál, hol a' hazafiúság a' háládatos polgártársak által így jutalmaztathatik; mert jele, hogy van az illy Nemzetnek Hazája; pedig csak ott van Haza, hol szabadnak, bóldognak érzi magát a' Nemzet; hol egy jó Fejedelem által igazgattatik, mint a' mi imádtott *Ferencz* Királyunk, Éljen! Éljen! Éljen!

Cs. K. Kamarás Eger-Farnosi Kandó Gábor Zemplényi Oberster Úr' Felelete.

Tekintetes Karok és Rendek!

Szent borzadással lépek ez helyhez, mert szent a' cél, szent megdicsőült Véreinknek Atyánkfiainak, 's nékem szeretett Bajtársaimnak, kik a' szabadságért szabadon haltak meg, emlékezetek. Fejünk felett lebegnek dicső Hőseink sorában azoknak lelkeik, 's teljes megelégedéssel néznek-le ezen emelkedő Oszlopra; melly által az érdem a' legnagyobb jutalommal, a' megismeréssel, illy fényesen koronáztatik.

De valamint minden világi dolgok, minden határok közzé szorított tehetségű emberek által készített alkotmányok, már akkor, midőn lételeket vészik, kezdenek sebes lépésekkel végek felé sietni; midőn az idő' éles foga öszve marczong mindent, 's minden visszazár eredeti valóságára; úgy ezen Oszlop is, mellyet a' háládatos hazafiúi szívek a' ti emlékezetetekre emeltek, öszverogyik, 's ábrázoló képe lészen a' mulandóságnak: csak emlékezetetek, jó híretek, követésre méltó példaadástok marad-fel, dicsőült Lelkek, a' késői maradék' szívében, mellyen az idő, és annak kártékony viszontagságai soha nem diadalmaskodhatnak. Ezek fogják a' késői nyomot is lelkesíteni, hogy mint Ti, úgyők is örömmel áldozzák-fel a' Haza' oltárán a' Hazáért életeteket.

Tanúja voltam én Nemes Bajtársaimmal azon hazafiúi elszántságnak, 's a' köz ügyért igaz nemes lélekkel csatázó katonai derékségnek, melly ezen jelenvaló Innepre okot nyújtó kedveseinket lelkesítette: midőn azon szomorú emlékezetű gyászos 1809-dik esztendőben ezen Tekintetes Megye, válogatott Ifjainak 's kedves gyermekeinek, a' dühösködő, 's édes Hazánk' kebelét is feldúló háborúba való vezérlésével megtisztelni méltóztatott.

Felejtethetetlen előttem különösen szeretett Bajtársamnak, Báró Barkóczy Antalnak, ezen Tekintetes Megye felkelő Nemes Lovas Ezerede' Százados Kapitányának azon hazafiúi indulatja, mellyet még a' halál' kínos fájdalmi között is mutatott: hazafiúi szent kötelessége' teljesítése eránt való önnézésében találta fájdalmának enyhülését, 's úgy holt meg mint bátor vitéz. Régi törzsökös Nemzetének fényét nevelte, 's dicső tetteinek új elevenséget adott; midőn a' Haza' oltalmazásában fáradozott, annak hasznos szolgálatokat tett, 's így a' Magyar Hősök' sorát nevelte; annyival inkább, mivel legszebb virágzó idejében nyerte-el ezen hazafiúsággal teljes katonai Lélek azon érdemét, mellyet a' Hazáért szenvedett: *a' Halál dicsőít.*

De szívemen viselem még a' többi Bajtársaim' hazafiúságokat is, kiknek neveiket 's dicső emlékezeteket ezen Kövek fogják a' késői maradéknak is által adni; 's kikről Századok múlva is ezt fogják mondani: Ezen hív Hazafiak is a' Hazáért áldozták-fel életeteket. Oh nemes jutalom! Oh dicső tiszteltetés! Ennek becsét csak az igaz és valódi Hazafi érezheti.

Illy szent gondolatokkal, midőn mindnyájunknak, kik a' Haza' oltalmazására szenteltük vala életünket, megtiszteltetésünket látom, kettős érzés foglalja-el minden érző ereimet: *az Öröm és Háládatosság.*

Minden igaz Magyar méltán részt vehet ezen innepi örömeinkben; mert itt látja dicsőíttetni Nemzetét, itt bizonyosodhatik azon bóldog jövőndőről, hogy sok időkre megtarthatja legdrágább kincsét, nyolcz Századok oltá, az időknél számtalan zavarjai között dicsősségesen fenn álló polgári Alkotmányát.

Mert ha vissza-nézünk ama' régi dicső, 's csaknem az egész esmértes Világot saját hatalmok alá hódító Görög és Római virágzott nagy Nemzetekre, ezeknél a' vitézi tettek' elesmérése 's becse tették hatalmok tartósságát; az Emlék-Oszlopok által örökösödött tettek szülték minden Hazafiban az Egészet fenn-tartó nemzetiség' lelkét, buzdították a' Haza' tántoríthatatlan szeretetére, 's annak dicsősségének a' legnagyobb áldozatokkal való nevelésére. Az illy Hősöknek emelt Emlékek lelkesítették avagy csak Leonidást is, és vele csatázó maroknyi vitézeit, hogy magokat a' Haza' oltárán a' Hazáért feláldozzák.

Bóldog jövőndőre való kinézés! Itt ezen dicső Emlék-Oszlopnál, látom én is mint fogadja jövőndőben szentül, a' Haza' szeretetével lángoló tüzes nemes Ifjú, vérenek Hazájáért lejendő feláldozását.

Látom az érett kort, Kátói komoly tekintettel, mint magasztalja itt az érdem' illy fényes megjutalmaztatását, 's még száz évek múlva is könny-cseppeket hullat kedves elhunytainknak, 's az érdemnek.

Az anyaföld felé görbedett öreg Magyar ezen kövek' enyhében pihenteti ki reszkető tagjait, 's Nemzete dicsőségének nevedése biztos reménysége mellett nyugodtan várja halálát.

A' Nemes Magyar Aszszony, ide jövén, csak ezen megjutalmaztatásban találja a' vér' mezején elesett Kedvesei' halálán szenvedett fájdalmainak édes enyhülését.

Nézd hát Magyar ezen dicső megjutalmaztatást, 's itt fogadd-fel hogy törvényes Királyodnak híve, 's édes Hazádnak holtig igaz fija akarsz maradni.

Illy hazafiúi igaz örömök között a' nemes lélek vallyon mit érezhet egyebet, mint igaz háládatosságot?

Nemes Polgár-társaim! kedves Atyámfiai! 's hív Barátim! Legyen áldott a' mi *Felséges Jó Királyunk Első Ferencz!* a' kinek bölcs 's szelíd uralkodása alatt illy nemzeti Inepket szentelhetünk! – Édesen érzi minden ama tisztelt Hazánk' jó Atyjának kegyességét; mert Alkotmánya' leplébe burkozatva, szeretettel ápolgatja tántoríthatatlan hűségű Magyarját. Büszkélkedve emelheti fejét a' Magyar Felséges Királya' szárnyai alatt akkor, midőn látja hogy ősi szabadságának sérthetetlenül való fenntartásában gyönyörködik a' *Felség*.

Háládatos mély tisztelettel említsük Nemzetünk eránt szeretettel teljes Nádor-Ispánunkat *Józsefet*, a' Magyarinak imádott Géniusát, a' kinek vezérlése alatt elevenedett a' Magyar nemzeti Vitézség; a' kinek jelenléte, még a' szerentsétlenség közben is, lelkesítette a' dicsősség' mezején próbálatlan 's gyenge lépéseinket.

Fiúi tisztelettel fordulunk ezen Tekintetes Megye Nagyjaihoz, Atyáinkhoz, Véreinkhez, a' kik forró szeretettel 's buzgó indulattal, egy Országunkban még nem látható módon kívántak bennünket megjutalmaztatni, még akkor is, midőn a' környüállások, az esméretlen okok, az idő' igen rövid volta, és tehetségünk' 's elszánt hazafiúi indulatunk bővebb kifejtődése' akadályai miatt, édes Hazánk' 's a' Világ' várakozásának egészen meg sem felelhettünk.

Különösen háládatos érzést gerjeszt bennünk Nagy-Méltóságú Fő-Ispán Urunknak Galantai Gr. Eszterházy Józsefnek, a' Felséges Uralkodó Ház, 's a' Haza' oltárára tett számtalan érdemeinek azzal tett tetézése, melly szerént fáradszhatatlan, 's szeretettel teljes buzdítása által, a' Zemplényi Nemességet a' Haza' oltalmazására a' legbuzgóbb törekedéssel lelkesítette, 's ezen fényes jutalmat is maga előlülése alatt elhatározni méltóztatott.

Édes remény táplál mindnyájunkat, ezen Tekintetes Megye' fő-kormányát csak kevéssel ez előtt *Felséges jó Királyunk* kegyelméből által-vett Méltóságos Vicsapi Báró Malonyay János Fő-Ispáni Helytartó Úr! hogy Te olly tiszta szeretettel ölelsz bennünket, mint a' minéművel szeretett, és most is szeret bennünket Nagy-Méltóságú Fő-Ispánunk. Néked ajánljuk nagy Férjfiú, Megyénk' boldogítását 's ha (mellytől Isten őjjon) Hazánkat valamely kedvetlen ború fenyegetné, szeretettel serkents bennünket annak oltalmazására; bizonyossá tészlek, hogy mindenkor jó 's hív Hazafiakat találsz bennünk, és hogy egyedül a' mi szeretett 's tisztelt Királyunk eránt való hűség, a' Haza' szeretete és a' becsület fogják vezérteni lépéseinket.

Tisztelettel 's szeretettel telik el még most is minden Zemplényi szív a' Lónyay nevezetre; háládatossággal buzog a' Nemesi felkelt Sereg Te erántad Méltóságos Fő-Ispán Úr, a' ki mint ezen Megyének akkori Első Al-Ispánja, a' Tekintetes Karoknak és Rendeknek ezen Emlék eránt hozott határozását csirájában ápolgattad.

Buzgó háládatosságunk özöne nem kis részben árad Te reád is Tekintetes Királyi Tanácsos, és Első Al-Ispán, Szemerei Szemere István Úr! mert ezen Megye' hív szolgálatjában húzomason töltött esztendeidet egy meszsze sugárzó fény koronázza: midőn a' Tekintetes Karoknak és Rendeknek ezen Építmény eránt hozott hazafiúi határozásokat szokott munkásságod, 's alkalmas rendelkezéid által fogatosítottad.

Vegyék háládatos szívünk' zálogául nagy lelküségéért a' Tek. Karok és Rendek, ezen tökéletes háláadó szívből eredett fogadásunknak kinyilatkoztatását, hogy éltünk fogytaig, 's mig férjfiaskarjainkban erőnk el nem hanyatlik, a' Haza' oltalmára mindenkor készek leszünk. Örömmel fogunk a' dicsősség' mezejére sietni, és ott vérünk pazérlásával is akármely megtámadó ellenség' rablánczait öszvetörni igyekezni.

Ha azonban nem lenne többé édes Hazánknak a' mi karjainkra szüksége, hívségünket 's háládatosságunkat azzal igyekezzük kipótolni, hogy ezen dicső Emlék-Oszlop mellett fogjuk csepegtetni fiainknak gyenge szívekbe a' Király' 's a' Haza' szeretetét, 's itt, itt tanítjuk meg őket arra, hogy a' Magyar Nemesnek legszebb halála, a' Hazáért szabadon meghalni.

Sokkal jobban el van telve szívem kedves elhunyt Bajtársaimnak emlékezetekkel, az öröm és háládatosság érzéseivel: hogy-sem azt élő szóval, vagy író-tollal voltaképen közölhetném 's rajzolhatnám. – Ezzel fejezem hát bé beszédemet, hogy:

A' Haza' oltalmazásában vitézül elesett Kedveseink', nékem szeretett Bajtársaim' emlékezetek maradjon fel örökké!

Hazánknak 's Zemplénynek dicsőssége nevedjen! Az idő mohával vívjon-meg ezen dicső Építmény!

Felséges jó Királyunkat pedig, tisztelt 's szeretett Nádor-Ispánunkat, a' Tekintetes Karokat és Rendeket, annak Nagy-Méltóságú, Méltóságos, Tekintetes, Nemzetes és Vitézlő, Fő- és Al-Kormányozóit 's Tisztviselőit, a' *Magyarok' Istene* éltesse!

bodi.katalin_319_25

Szalai B. Barkóczy Antal Kapitánynak halála órájában a' T. N. Vármegyéhez intézett Levele.

Tekintetes Nemes Vármegye!

Igen kevés órák mulva elvégzem életemet! Édes Hazám' védelmezésében annyira megsebesítettem, hogy kínos fájdalmim után, az halált óhajtva várom. Nem békételenkedem halálomon, mert a' dicsőség' mezején végzem-el; reményem, megérdemlem, hogy Magyarnek születtem.

De minekelőtte lenni megszűnnék, a' Tekintetes Nemes Státusoknak, és Rendeknek, bennem helyezettett bizodalmokat, háláadó szívvel megköszönöm. Azon órától fogva, mellyben a' Tekintetes Státusok és Rendek által Százados Kapitánynak választattam, nem volt más igyekezetem, mint vagy dicséretesen élni, vagy becsületesen meghalni; az utolsó nem sokára bételjesedik: ajánlom a' Tekintetes Státusoknak az én Kedves Jó édes Anyámat, és Kedves Testvéreimet grátziájokba; nem különben azon becsületes Al-Tisztemet is Nemes Budaházi Pétert, a' ki maga élete kockázásával engemet a' legnagyobb tűzből az ellenség közül maga tulajdon lován kihozott; megérdemli példás viselete, hogy megjutalmaztasson.

Magamat ajánlom pedig a' Tekintetes Státusoknak, és Rendeknek jó emlékezetekbe; utolsó kíváságom ez, és ezzel végzem életemet: Éljen az én Jó Királyom, és virágozzon Világ végéig a' dicső Magyar Nemzet. Költ Komáromban 23-dik Junii 1809.

B. Barkóczy Antal Kap.
halál' óráján.

Nevelte az örömnep' fényességét, hogy azon jelen valának a' Megye' felejtethetlen egykori Fő-Ispánjának Báró Orczy Józsefnek, a' Generális és Abaúji Fő-Ispán Lőrincz fijának, igen kedves veje, Krassó Vármegyei Fő-Ispáni Administrátor Báró Wenkheim József Cs. K. Kamarás Úr, a' Pest Vármegyei Felkölték' Oberstere, 's fiai Báró Orczy Lőrincz és György, kik közzül az elsőbb tiszteletes sebet visel; 's Gróf Festetics Vincze, ki atyjával, a' nemes lelkű Ignácczal, és még egy testvérével, 1809. még akkor csaknem gyermek, a' Haza' védelmére felkölt; Gróf Dezsöffy József 1796 a' Szabolcsi Felkölteteknek egyik Kapitánya, ki a' kövön álló deák felülírásokat dolgozta; 's a' Vármegyebeliek közzül Ludányi Gróf Schmidegg Ferencz, Zemplénynek egyik felkelésében Oberstere. Egy atya kézen fogva vezette a' kőhöz még kisdéd kora gyermekeit; nem hogy nekik tanítást adjon, mellyet meg sem értettek volna, hanem hogy a' mikor itt elmennek, emlékeznének, mit óhajtott atyjok.

141. Recenzió az 1823-i évi Hébe zsebkönyvről [1.]

Magyar Kurír, 1822. november 15., II. félesztendő 40. szám, 315–316.

Hébe. Zsebkönyv 1823-ra. Kiadta Igaz Sámuel. Bécs, Strausz Antalnál 317 lap.

A' Heliconi Virágok 1791., 's a' Kis' Zsebkönyvei 1798. és 99. alig jelenének-meg, 's azonnal elakadának; sem belső sem külső becsek nem tudá annyira megkedveltetni, hogy Nyomtatójok hasznát látta volna folytatásaiknak: Igaz tavaly kibocsátá a' magáét, 's kevés hetek alatt kénytelen volt a' Munkát újra nyomtattatni, noha egy másodikat Kisfaludy Károly is adott. A' haza így kettőt bír: Hébet és Aurórá, mellyek a' Külföld' Zsebkönyveivel is bátran öszvemérkezhetnek. Fenn maradnak e sokáig? 's a' kettő nem fog e végre egyé olvadni? Az első óhajtjuk és reméljük: nem a' másodikat. A' Monopoliumok a' Tudományok' Országában is károsok, veszedelmesek, 's mi gyarapíthatja inkább az ügyet mint a' baráti vetélkedés? Éljen mind Hébe, mind Auróra, 's terjessze a' nyelv' és mesterség' szeretetét, kivált a' szép nemnél; 's a' hatalmasan emelkedő Nemzetet vigyék elébbre a' szép pályán!

Ez a' második esztendei próba nem érdemli kevésbbé a' javalatot mint a' tavalyi. A' felvett darabok közt egy sincs, melly a' Kiadó' kedvezésére méltatlannak mondathatnék, 's a' maga Mariája, nem kis részben Gróf Mailáth János Úr után, szép hisztóriai előadás. A' rezek (eggyet kivévén) megfelelnek a' várakozásnak. A' Fac-similében egyedül a' Cancellárius Gróf Teleki

Sámuel' keze nincs teljesen eltalálva; a' többi, nevezetesen a' nagy Vayé is, példányához igen jól hasonlít.

Superint. Kis itt új fényben ragyog; scandált rímes sorú darabjában; 's irigylést érdemlő triumphussal lép a' Haza' oltárához, körülfogva Lajos és János fjaival. Báró Lakos, Obristlieutenant a' Generál-Stábnál, ígész tollal festi a' Nápoly' tündértáját; Papp pedig az Olvasót a' Róma' látásához széles tudományainak kincseit fejtve készíti-el. Egy más Pap nyolcz sorban mond sokat; melly nem kis mesterség, 's kevésnek jutott adomány. A' Teleki háznak három maradéka, a' Paszmosi Ferencz, 's Báró Podmaniczky Lajos és Gróf Ráday¹ Gédeon méltóan jelennek-meg itt is; inkább szeretnénk mindazáltal az elsőtől buzdító Csatadalokat hallani mint idegen énekeket. Edvi két Angol ízlésű darabbal ajándékozza-meg bennünket, Vitkovics egy rácz-ízlésű lággyal; Édes Gergely pedig gyönyörű Variatióját adta a' nem szép, de sokaknál kedves Petri-Gulyásnak. A' derék Rákosi Sándor (kijegyzett Rector Prof. az Unitáriusok' Tordai Collegiumában) Schilleri lélekkel víva-meg a' nyelv' hatalmas Géniusával, 's kisdéd Epósza mutatja, hogy ismeri Homért. Döbrentei Ossziáni lanton éneklő a' szerencsétlen Zay Klárát, Visegrádon, 's Átka, egy gazdag Haszontalan' sírjánál, mindent meg fog rázni, csak a' Haszontalanokat nem. Gróf Dezsőffy hasonló magához az Özvegy Báró Meskó Antalnéhoz írt Epistolában, magyar tűzzel és franczia könnyűséggel (lap 35 toll' hibája a' három keresz, a' három hegy helyett, 's lap 34. így kell olvasni a' sort: Boldogabb fül után jobb tanáccsal éltél.^{*)}

Ennyi szép, ennyi gyönyörű darab közt nehéz elmondani, mellyiket illesse a' pálmaág: de Referens, ki tapasztalásból tudja, melly izzasztó munkába kerül a' *szép-könnyű*, 's mennyivel nehezebb igen rövidet írni mint igen hosszút; azt a' Vitkovics' Anacreonticonának adná, 's a' Ponori' Angyalának, 's semminek nem inkább mint a' Szent-Miklós' édes dalának lap 152. Az Iskolák arra tanítanak bennünket, hogy a' *numerus* nagy szépséget önt-el a' beszédén, 's ide az is számláltatik, midőn a' beszéd' egyik része játékosan, de nem keresett játékkal, felelget a' másik részre. Illyen itt az 1, 2, 's a' 7, 8 sor; 's a' 3, 4, és a' 9, 10; 's az 5, 6, és a' 11, 12. – Melly virágokat ad nekünk nem sokára az Ifjúság' örök Istennéje, és az, a' ki a' nappalt felhozza! Mert ők azt adni fognak bizonyosan! – Sz... Novemb. 2d. 1822.

K. F.

142. Recenzió az 1823-i évi Hébe zsebkönyvről [2.] Tudományos Gyűjtemény, 1822. XII. kötet, 101–104.

Hébe. Zsebkönyv 1823-ra. Kiadta Igaz Sámuel. Bécs, Strausz Antalnál 317 lap.

A' Heliconi Virágok 1791. 's a' Kis' Zsebkönyvei 1798. és 99. alig jelenének-meg, 's azonnal el akadának; sem belső sem külső becsek nem tudá annyira megkedveltetni, hogy Nyomtatójok hasznát látta volna folytatásaiknak: Igaz tavaly kibocsátá a' magáét, 's kevés hetek alatt kénytelen volt a' Munkát újra nyomtatni, noha egy másodikat Kisfaludy Károly is adott. A' haza így kettőt bir: Hébet és Aurórá, mellyek a' Külföld' Zsebkönyveivel is bátran öszve mérkezhettek. Fen maradnak e' sokáig? 's a' kettő nem fog e' végre eggyé olvadni? Az elsőt óhajtjuk és reméljük: nem a' másodikat. A' Monopoliumok a' Tudományok' Országában is károsok, veszedelmesek, 's mi gyarapíthatja inkább az ügyet mint a' baráti vetélkedés? Éljen mind Hébe, mind Auróra, 's terjessze a' nyelv' és mesterség' szeretetét, kivált a' szép nemnél; 's a' hatalmasan emelkedő Nemzetet vigyék elébbre a' szép pályán!

¹ Rháday [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján.]

^{*)} Toll' hibája a' 29. lapon ez is: „rom' dombjain.” Olvassd: „rom' halmain.” 's a' fület-szaggató rom' dom el lesz mellőzve.

Ez a' második esztendei próba nem érdemli kevésbbé a' javalatot mint a' tavalyi. A' felvett darabok közt egy sincs, melly a' Kiadó' kedvezésére méltatlannak mondathatnék, 's a' maga Mariája, nem kis részben Gróf Mailáth János Úr után, szép hisztóriai előadás. A' reze (eggyet kivéven) megfelelnek a' várakozásnak. A' Fac-similében egyedül a' Cancellárius Gróf Teleki Sámuel' keze nincs teljesen el találva; a' többi, nevezetesen a' nagy Vayé is, példányához igen jól hasonlít.

Superint. Kis itt új fényben ragyog; scandált rímes sorú darabjában; 's irigylést érdemlő triumphussal lép a' Haza' oltárához, körül fogva Lajos és János fijaival. Báró Lakos, Obristlieutenant a' Generál-Stábnál, ígéző tollal festi a' Nápoly' tündértáját: Papp pedig az Olvasót a' Róma' látásához széles tudományainak kincseit fejtve készíti el. Egy más Pap nyolcz sorban mond sokat; melly nem kis mesterség, 's kevésnek jutott adomány. A' Teleki háznak három maradéka, a' Paszmosi Ferencz, 's Báró Podmaniczky Lajos és Gróf Ráday¹ Gédeon méltóan jelennek meg itt is; inkább szeretnénk mindazáltal az elsőtől buzdító Csatadalokat hallani mint idegen énekeket. Edvi két Angol ízlésű darabbal ajándékoza meg bennünket, Vitkovics egy rácz-ízlésű lággyal; Édes Gergely pedig gyönyörű Variatióját adta a' nem szép, de sokaknál kedves Petri-Gulyásnak. A' derék Rákosi Sándor (kijegyzett Rector Prof. az Unitáriusok' Tordai Collegiumában) Schilleri lélekkel víva meg a' nyelv' hatalmas Géniusával, 's kisded Epósza mutatja, hogy ismeri Homért. Döbrentei Ossziáni lanton éneklí a' szerencsétlen Zay Klárát, Visegrádon, 's Átka, egy gazdag Haszontalan' sírjánál, mindent megfog rázni, csak a' Haszontalanokat nem. Gróf Dezsőffy hasonló magához az Özvegy Báró Meskó Antalnéhoz írt Epistolában, magyar tűzzel és franczia könnyűséggel (lap 35 toll' hibája a' három kereszt, a' három hegy helyett, 's lap 34. így kell olvasni a' sort: Boldogabb fül után jobb tanáccsal éltél.*)

Ennyi szép, ennyi gyönyörű darab közt nehéz elmondani, mellyiket illesse a' pálmaág: de Referens, ki tapasztalásból tudja, melly izzasztó munkába kerül a' *szép-könnyű*, 's mennyivel nehezebb igen rövidet írni mint igen hosszát; azt a' Vitkovics' Anacreonticonának adná, 's a' Ponori' Angyalának, 's semminek nem inkább mint a' Szent-Miklós' édes dalának lap 152. Az Iskolák arra tanítanak bennünket, hogy a' *numerus* nagy szépséget önt el a' beszéden, 's ide az is számláltatik, midőn a' beszéd' eggyik része játékosan, de nem keresett játékkal, felelget a' másik részre. Illyen itt az 1, 2, 's a' 7, 8 sor; 's a' 3, 4, és a' 9, 10; 's az 5, 6, és a' 11, 12. – Melly virágokat ad nekünk nem sokára az Ifjúság' örök Istennéje, és az, a' ki a' nappalt felhozza! Mert ők azt adni fognak bizonyosan! – Sz... Novemb. 2-dikán 1822.

K. F.

¹ Rháday [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján.]

*) Toll' hibája a' 29. lapon ez is: „rom' dombjain.” Olvassd: „rom' halmain.” 's a' fület-szaggató rom' dom el lesz mellözve.

1823

143. Recenzió az 1823. évi Aurora almanachról

Magyar Kurír, 1823. január 10., I. félesztendő 3. szám, 23–24.

Auróra. Hazai Almanach. 1823. Kiadá Kisfaludy Károly. Lap XXVII. és 348. Budán az Univers. betűjével. Tíz Réz, és két Kótázat.

Gyönyörű társa Hébének mind belső¹ mind külső érdemeiben. Papiros, betűk, nyomtatás, rajzolatok, és ha a' legelsőt kivesszük, a' metszés is, valóban szépek; 's a' Corrector híven látá dolgozóhoz. A' Kiadó nagy köszönetet érdemel, hogy a' rajzolatokat Schärmer, a' metszéseket, négyen kívül, Blaschke által dolgoztatá. Ezek között kivált Csobáncz és Tátika szeretteti-meg magát; az elsőbb szép simplicitása, a' másik a' régi idők' boldog szívességének eleven előadása által, 's Ilka szívet-rabló kis teremtés.

'S melly álméklodást érdemlő gazdagságát látjuk itt, mint Hébében látánk, a' szóknak, szözlásoknak, poetai formáknak! Valóságos virágszőnyeg, a' legcsillogóbb, legbájosabb színekkel. Hasonlítsuk-össze a' miket itt látunk, azokkal, a' mi jókat tíz 's több esztendő előtt látánk, 's kérdjük, ha haladunk e, vagy, a' mint némellyek hinni szeretnék, hátra megyünk. Ennyit köszönhet a' Nemzet Döbrentének, Fejérnek és Trattnernek, Igaznak és Kisfaludynak, hogy az Erdélyi Muzéum, a' Tudom. Gyűjtemény, és a' két Zsebkönyv által bennünket egy pont felé vonszának, 's a' szebb arczra derülő honi miveket a' Szép Nemmel is megkedveltetik.

Ott Kist látánk ázott szemekkel, a' rég olta ragyogva futott pályára két fijaival fellépni, itt a' két Kisfaludynak kiáltjuk ezt: Gemelle Castor, et gemelle Castoris! Sándor a' maga mindenen által kedvelt saját arczában jelen-meg itt: Károly, ez a' genialis és minden formákba szerencsésen általömlő² Próteusz, ragyogva³ a' Görög Epigramm' mezején, az olaszok' nekünk nehéz Nyolczas-Rímjében, a' Romantika' lány nemeiben. De örömkünk között nem fojthatjuk-el e' kérdést: Miért hallgat itt Horvát István? miért Szemere és Kölcsey? Hova lett Hébében Klauzál? Az Ő hallgatásokat⁴ semmi ki nem pótolhatja.

Guzmics itt csak egy dalt adott; szépet, lelkest, mint minapi Értekezése a' Tud. Gyűjteményben: de csak egyet. Makárynak Juliája véres veréjétkkel dolgozott könnyű darab; édesség, magasság, olasz forróság van előntve a' bájos dalon. Szatthmárynak éneke szívet lelket gyúlaszt. Ki nem irigylé Mailáthnak németül írt Szegény Útasát? íme azt most magyarul adja, 's olly jól mint németül. A' Telekiek, József és Ferencz, megfelelnek reményinknek, 's a' Pászmosi itt adja, a' mit Hébe felől szöllván minap, 's régibb Csatadalát nem felejtethven (Rajta, Vitéz, paripára!) óhajtánk, de meg nem jövendölheténk. Ő és a' lánglelkű Helmechy a' maga Tárogatójával, öreginket, gyermekinket a' Szép Halál' mezejére kiáltozzák. Sédely a' szép és szerencsétlen Skótziai Királynét szánatja 's szeretteti-meg velünk; vele mi is irigyeljük a' Rizzio' vesztét. Mit fog az később adni, a' ki még húszadik évét el nem érve, illyet énekle? Egy Asszonyosság női, anyai, honleányi érzéseket önt kebelünkbe, 's eltelve⁵ tisztelettel a' nagy ház' nagy leánya eránt, örvendünk hogy keble' gyermekéből a' hon egy Bélát reményhet. Ráday, az ifjúság' tavaszi korában, szorosan csatolja magát a' Szenthez, ki örömeinket megszenteli, bajainkban vígasztal, kísérteteink között támogat. Szalay Beniámin, a' maga bölcsen rejtegetett mély tudományával, 's víg kedvének boldog erével... De ki számlálja mind elő, a' mi itt magasztalást, vagy javalatot érdemel.

¹ belső [Emendálva.]

² általömlő [Emendálva.]

³ ragyogva [Emendálva Kazinczy autográf javítása nyomán.]

⁴ hallgatásokat [Emendálva Kazinczy autográf javítása nyomán.]

⁵ eltelve [Emendálva Kazinczy autográf javítása nyomán.]

Egyet óhajtanánk, 's nem a' Kiadóktól, hanem az Íróktól: hogy a' kik nekünk illy örömekeket adnak, engedjék tudnunk neveiket. A' szerénység dicséretes tulajdon, de a' maga helyére való. Érzeinek kellene, mit vesz a' megilletett Olvasó, midőn nem ismeri, a' kinek gyönyört köszön, a' kit szeret. – Sz.... Decemb. 24d. 1822.

K. F.

144. Rozgonyi József nekrológja

Magyar Kurír, 1823. május 20., I. félesztendő 40. szám, 319.

Patak, April. 28d. – Tegnap temeténk-el Collégiumunknak egyik nagy díszét, Philos. Prof. Tek. Tud. *Rozgonyi József* Urat, egyszersmind Zemplény, Borsod, Gömör, Ungvár Várm. Táblabíráját, ki itt 25, a' Losonczy Collégiumban pedig 7 esztendőig viselte a' Tanítói hivatalt. Született anyai nagyatyjának a' hajdani híres Prof. Csécsi Jánosnak házában itt Patakon 1756. Sept. 30d., 's 11 eszt. korában ettől már derekasan belé kapott a' Görög nyelvbe. 1784. Bécsbe ment, 's ott három esztendeig hallgatta a' köz leczkéket, míg végre II. Józseftől szabadságot nyert Német-országot, Hollandiát, Francia-országot, és Helvetziát (1787–1789) megjárni. Meghala néhány napig tartott terhes betegsége után Apr. 25d. reggel. A' Collégium Fő-Curátora Mélt. *Lónyai Gábor* Fő-Ispán Úr meghagyá, hogy a' temetés a' Mélt. Úr erszényére minél pompásabban tartassék: de a' férjét 's atyjokat szerető özvegy 's fija és leánya nem akarának ebben senkivel osztozni, 's minden költséget magok vittek. A' Halotti-Beszédet Újhelyi Predikátor Superintend. Notárius és Zemplény Várm. Táblabíró Nagy-Tiszt. *Major József*, a' Magasztaló-Beszédet Prof. *Nyiri István* Urak tartották. A' temérdek sokaság közt gyönyörködve látánk mind a' Friedrich Wilhelm Huszár Seregének Obersterét Mélt. *Lang* Urat, az egész itt fekvő Tisztikarral, mind Zemplényi Fő-Esperest Fő-Tisztel. *Tulsiczky András* Urat, a' megholtak nemes-lelkű barátját a' nagy számban összegyülekezett Cathol. Papsággal. A' Regement' Bandája mind a' templomban, mind az úczán és temetőn felváltá ifjaink' énekléseket.

145. Mária Theresia

Hébe, 1824, 3–21.

MÁRIA THERÉSIA.

A' büszke férjfiu semmi nemét nem tűri a' függésnek; érzi hogy őt a' természet magáénak szülte, és hogy más eránt egyedül saját java miatt vagynak kötelességei. De midőn a' lélek' három szent bálványa, a' SZEP, a' JÓ, az IGAZ, hatják-meg 's e' három a' maga egységében: akkor felejtí büszkeségét, 's önkénytt hajol hódolására, 's annál készebben, minél nemesebb természete. Ezt bizonyítja Theresia. Míg élt a' bennünket-szerető, szerelmünk vala, 's kevélységünk: most tisztelet' és hála' érzéseivel tekintünk-fel nagy árnyékára, 's a' maradék örökké fogja áldani emlékezetét.

Hatodik¹ Károly Római Császár, Királyaink' rendében e' névre a' Harmadik², meghala 1740. Octób. 20d. férjfigazgat nélkül, mert egyetlen fija (Leopold, János, József, Antal, Paulai-Ferencz, Hermenegild, Rudolf, Ignác, Boldizsár) kinek születésén 1716. April. 13d., a' kidőlését rettegő Habsburgi Ház annyira örvendezte, azon eszt. Novemb. 4d., elhala. A' kormány így Theresiára szállott, Károlynak idősbb leányára. Született ez 1717. Május' 13d., 's e' nevet, valóban szerencsés jósolatúl, nagyanyjáról Első Leopoldnak Özvegyéről veheté.

¹ [Kazinczy javítása: VI.]

² [Kazinczy javítása: III.]

Tizenkilencz esztendő's korában (1736. Febr. 12d.) a' huszonnyolcz esztendő's Ferencz Lotharingi Herczeghez, Toskanának Fejedelméhez, adaték; mint ifjabb testvére Maria Anna, Német-Alföldi Kormányzó,¹ Ferencznek ifjabb testvéréhez, Károlyhoz.

Álmélkodó gyönyörűséggel láták annyi Országok azt a' párt lépni uralkodó-székeikre, mellynél szebbet kebeleikben, a' legpompásbb palotákön kezdve le a' legszegényebb viskóig, és vissza, sohol nem találtak volna, 's könyörgének az egeknek, tegyék olly szerencsésekké, a' melly szépek és jók. De az öröm' sűrű sikoltozásai közt a' hasonlíthatatlan pár felett rettenetes fergetegek emelkedének. A' Császár, leginkább Eugén Szabaudiai Herczegnek tanácslására, felállítá ugyan azt a' Végzést, melly Pragmatica Sanctio nevezet alatt, a' maga', 's az Első² József' 's Első³ Leopold' leánymagzatinak is útát nyitott a' thrónusra, 's azt a' Német örökös tartományok után a' Magyar Rende 1722. Juliusban (1723. Artic. 1, 2.) mint sok külső Udvarok, elfogadták vala; de ezek most, minekutána Károly meghala, eggyeszerre kelének-fel, a' Habsburgi ház' utolsó fijának birtokait magok közt zsákmányúl ereszteti. Ezek' számában első vala a' Baváriai Választó-Fejedeleme, negyven ezer emberrel segítve a' Francia Királytól. A' rossz példát követék a' Rajnai Pfalz, és a' Szax, 's a' Spanyol és Nápolyi Királyok, a' Modénai Herczeg, és a' lelkes Második⁴ Friedrich, Theresiának legveszedelmesbb ellenje. 'S a' Császár, kinek a' sok építés és sok háboru temérdek költségeibe került, üresen hagyá a' pénztárt, 's hadi-erejét megcsappanva; 's⁵ utolsó rövid betegségében gyakorta kiáltozá kínosan, ha tehát neki épen nem marada e semmi Hadi-Vezére?

Therésia, egyedül az Ángollyal⁶ frigyben, Magyarjaiba veté reményét. Kevés hetekkel azután hogy Második⁷ József fiját (1741. Martz. 13d.) megszülte, Pozsonyba idézé a' Rendeket, 's Nádorra választatván elébb Pálffy Jánost, a' Szatmári⁸ Béke' hősét, kit nagy szolgálatjai 's öreg kora miatt nyájaskodó keggel *atyjának* szokott vala nevezni, Június 25d. megkoronáztatott. Minden Udvarok' Követei közzül az innepet egyedül a' Pápáé tisztelte-meg, 's a' Velencei Respublicáé.

Augustusban a' Bajor seregek már Linzig jövének, 's előcsapatjuk Sankt-Pöltennél álla. A' Francziák Prága felé tolaodának; Friedrich (Január. 1741.) az egész Silésáit elfoglalta volt; Bécset a' legrettenetesbb ijedelem rázta-meg. A' szép Királyné e' veszedelmek közt (Septemb. 11d.) megjelene a' Rende előtt, 's karjára vévén hatholnapos kisdédét, fuldokolva 's ázott arcczal tarta eggy rövid beszédet, de azon magassággal eggyeszersmind, melly a' nemes szenvedőn az istenség' sűgárit ragyogtatja. Még az nap' határozaték-meg, hogy Magyarországon huszoneggy ezer hatszáz huszonkét gyalog 's tizenöt ezer lovas szedessék, Erdély hatot fog adni ezekhez, a' Rác föld tizennégyet. A' Gyalog Regementek Andrásy Miklós, Bethlen Farkas, Forgács Ignác, Haller Sámuel, Szirmay Tamás, Ujvári László Generálisok' neveiket viselék, 's általok vezettetének; mindenike háromezer főből álla, mint a' Lovas ezerkétszázból. Beleznay János és Kálnoki Antal két Lovas sereget vezérle, a' többi a' Felkölte közzé adatott. A' Fő-Kapitányságot, a' törvény értelméhez képest, a' hetvennyolcz esztendő's Nádor Pálffy János vette-átal, 's alatta állának Eszterházy József Ország-Bírája és Feld-Marschall, 's Lovasságnak Generálisai Eszterházy Ferencz, Károlyi Sándor, Csáky György; General-Lieutenantok Baranyai János, Koháry András, Festetics József, Ghilányi János; Generál-Majorok Forgács Ferencz, Andrásy Péter, Nádasdy Ferencz, Pálffy Leopold.

¹ [Kazinczy betoldását, a vesszőt emendáltuk.]

² [Kazinczy javítása: I.]

³ [Kazinczy javítása: I.]

⁴ [Kazinczy javítása: II.]

⁵ [Kazinczy törölte ezt a kötőszót.]

⁶ Ángollal [Emendálva Kazinczy javítása alapján.]

⁷ [Kazinczy javítása: II.]

⁸ Szatmári [Emendálva Kazinczy javítása alapján.]

A' Bajor, veje Első¹ József Császárnak, Decemb. 19d. Cseh Királynak, 's 1742. Febr. 12d. Hetedik Károly nevezet alatt Római Császárnak koronáztaték; de seregeink, 's ezekben Pálffy Károly, a' Nádor' fija, eggy nappal azután hogy ez a' Római Birodalmi koronát felvette, Münchenben vala, 's az új Császár, francia segédpénzből élve, szomorúan nézé Frankfurtból, mint pusztítatnak birtokai. – La belle reine des hongrais, mond Voltaire a' maga szép Epistolájában, Se rit de cette épihanie. –

Therésia békét kötött Sardiniával (Febr. 1.), 's Friedricchel (Boroszlóban Jun. 11d. és Berlinben Júl. 28d.), hogy az Angolytól segélve, Prágát visszavehesse. Khévenhüllerünk sieté Cseh-ország felé, 's azalatt Münchent (Octób. 8d.) elveszténk; de azt ez, és Nádasdi (Jun. 10d. 1743.), ismét vissza nyeré. A' buzgó sereg emlékpénzt verete szeretett asszonya' tiszteletére, MATER CASTRORUM körirással.

Legszerencsésebb Vezérei közt Nádasdi Ferencz fő helyen ragyogott. Általméne a' Rajnán (1744 Júl. 3d.), 's Lauterburgnak bátyáját megmászta. A' Királyné, vévén a' hírt Károly sógorától, ki minden hadait vezérlette, ezt írta a' Nádornak: „Azok után, a' miket sergeim' szerencsés áltmenetele felől a' Rajnán a' köz hír mond, értette Hűségtek, melly vitézül viselték légyen magokat a' Magyar hadak. A' szerencsés kezdetet még öröndetesbb történetek követék. A' Lauterburgi megvehetetlennek képzelt bátyák, mint maga a' Város is, kezünkbe esének, az ellenség el van szórva; zászlójik és a' dobok a' mi zsákmányaink. 'S a' mint ezt Károly Lotharingi Herczeg rokonunk' leveléből látjuk, mind ezt a' Mindenható' segéde után, a' Magyar sergek' hűségének 's vitéz lelkének kell tulajdonítanunk. Tudva van ugyan, melly nagy vala nekem minden időben mind bizodalمام mind szeretetem a' nekem olly igen kedves Magyar Nemzethez: de naponként új bizonyosságait vévén, hogy bizakodásom engem meg nem csalt: indulatim is naponként nevednek eránta. Nincs semmi, a' mit e' Nép' hűségétől 's bátor lelkétől nem várok; nincs viszont semmi, a' mit hajlandó ne légyek tenni, ha az Ország' javára szolgálhat.” 1743. Júl. 13d.

Friedrich megszégé a' kötetést. Neki, ugymond, mint a' Római Birodalom' eggyik Electorának, tiszte, segéleni a' birtokaiból eltolt Császárt, 's Aug. 10d. bécsapott Cseh-országba. De ugyan-az nap méne Therésia is Pozsonyba, 's a' Nemzet új hadakat állított Pálffy János, Eszterházy József és Ferencz, Károlyi Ferencz, Splényi Gábor alatt, 's Friedrich Cseh-országból ki vala tolva. Hetedik² Károly (1745. Január. 20d.) meghala, 's fija, Maximilián-József, megköté a' békét (Füssenben, April 22d.), mint Friedrich (Drezdában, Decemb. 25.d); 's Theresiának szeretett és szeretetre-méltó férje a' maga neve' napján (Octób. 4d. 1745) Császárrá koronáztatott. Göthe festi az innepet (Aus meinem Leben.), 's azon szép pillantást, midőn Therésia ablakából nézé pompájában közelítő férjét, 's az szerelemmel eltölt szemekkel mint pillanta-fel imádott hitvesére.

Nádasdi új meg új fényt vona magára 's Nemzetére, 's Septemb. 15d. megvevé Génauát. Therésia tarta, hogy Friedrich a' Drezdai békét ismét megszeghetné, 's most a' Pétervári s' Drezdai Udvarokkal köte frigyét. 1748. Oct. 23d. az Aacheni béke által elveszténk Parmát, Piacenzát, Guastallát, Milanónak némelly tájékát, 's Glatz várát Silesiában: de a' Sanctio Pragmatica elismérteték, 's Ferencznek Császári méltósága eránt meg valának nyugtatva a' Ház' ellenjei. 'S most a' száznolczvan ezerre szaporodott fegyveres nép nem szélesztetett-el, mint eddig, noha esztendő által tizenhat millióba került tartása.

Kaunicz Wenzel, a' későbbi Minister, látá hogy Austria nem a' Tengeri-Hatalmasságok' barátságától várhatja nagyobbodását, hanem a' Verszaili, Pétervári és Drezdai Udvarokétól, 's ámbár a' tanácslat sok ideig ellenkezést talált, szerencsés vala azt végre elfogadva látni. Prusszia Angliával és a' Hesszel köte frigyét (1756. Január. 26.), Therésia ezekkel (Május' elsőjén).

¹ [Kazinczy javítása: I.]

² [Kazinczy javítása: VII.]

Wenzel¹, Friedrich által megvesztegetve, kilopa a' Kabinetből némelly írásokat, mellyek a' Bécsi, Pétervári 's Drezdai Udvarok' készülleteiket felfedezheték, 's a' Prussziai seregek (1756. Aug. 29d.) bécsapának Saxoniába, 's elkezdődék a' Hétesztendei Háboru. Therésia ismét kért, ismét talált segédet hív Magyarjainál. Nádasdi győze Collinnál (1757. Jún. 18d.), Holzbergnél (Sept. 7d.), Schweidnitznál (Novemb. 12d.); Hadik Octób. 16d. beméne Berlinbe, 's azt sarcz alá vetette. – Therésia a' Schweidnitznál nyert nyolcz zászlót ugyan-annyi Magyarországi Templomokban függeszteté-fel; a' Collíni győzedel' emlékezetére a' következő eszt. Juniusának ismét 18dikán, a' Therésiai Vitéz-Rendet alkotá, 's annak pántlikájával és Nagy-Keresztjével cserélé-fel a' Nádasdiak által 1671. oltá viselt veres köteléket. Az örök háborgásoknak a' Hubertsburgi Béke 1763. Február. 15d. vete véget.

E' történetek a' Therésia' Biographiajában leginkább azért érdemlenek említetni, mivel láttatják², melly behatásokat tehettek a' nagy és jó Fejedelem' lelkére, ki annyi baj és rettenet között mindég éleszté keblében a' Gondviselésbe bizakodást, 's Népeit, mellyek érette és házáért 's a' házáért semmi áldozatokat nem kerültek, egy kegyes anya' hálás érzésével szerette. Király és Haza egy vala mind a' hív Fejedelelemnél mind a' hív Népnél, 's mint Therésia gyönyörködék szeretett gyermekeiben: úgy ezek forró tisztelettel nézék benne a' jó anyát.

Ez idő oltá kerülé a' háborút, 's könyörgései megnyerék a' mit óhajtott. A' Pétervári és Berlíni Udvarok (1772. Február. 17d.) titkos egyet-értésre kelének, felosztani a' szomszéd Lengyelországot. Az illy bánás örökké idegen vala a' Therésia' szívének; de hogy a' háborút elkerülhesse, Martz. 4d. megelégedék annak kívánásával, hogy neki is adassék rész. Elfoglaltatván így a' Zsigmond Király által zálogba vetett XIII. Szepesi Városokat, Halics és Lodomér országokban Gubernátornak Gróf Hadik Andrást nevezte-ki. Így vete véget azon háborúnak is, melly II. Friedrich által 1778. kezdetett II. József ellen, midőn ez Károly Tódornak akará a' Német-Alföldet adni Bavariáért, hogy Austriai tartományait gömbelyegebbekké tehesse. Öregek vagyunk mind ketten, ezt írta Friedrichnek, 's nékem két fiam (II. József és Maximilián) 's egy kedves vőm (Albert) vagyon a' táborban. Friedrich tisztelé a' jó anya' rettegését, 's a' pernek a' Tescheni Béke (1779. Máj. 13d.) véget vete.

Megszabadítva a' had' gondjaitól, arra intéze igyekezeteit, hogy országának boldogságot, Népeinek emelkedést, 's belső és külső fényt adhasson, 's a' Magyar Nemzettel kegyeinek bizonyosságait minél nyilvánban éreztethesse. József fija, még gyermek, magyar dolmányban 's bakkancsos nadrágban jára; nevedvén Batthyáni Károly' vigyázása alá bízott, 's egyik Tanítója (a' Magyar Statisticában 's Historiában) Bajtay Antal, elébb Piarista, később Erdélyi Püspök, leve. Károly fija tüzes magyar volt; a' sárga hajtókás setétkék nadrágos Magyar Gyalog Regement' Ezredese lett, mint ennek halála után, Ferdinand fija, 's az elsőbb az 1751diki, a' másik az 1764diki Dietán magyarul feleltek a' Rendek' köszöntésére.

Therésia ígéretet teve a' Nemzetnek, hogy midőn gondjai máshol nem fogják tartóztatni, lejövend Budára is, 's köztünk fog múlatni. A' Vármegyék azonnal pénzt rakának-össze, 's a' még Első³ Lajos által épített Királyi lak Budán eldönteték, hogy helyében más épüljön. Annak talpköve 1749. Máj. 13d. a' szeretett asszony' születése' napján téteték-le. Az 1751diki Dieta alatt, Augustus első heteiben megtekinté emelkedő falait, 's a' Pest és Vác között táborozó katonaságot, 's kiméne Gödöllőre is, az általa kedvelt Kamarai-Elölülő 's Koronaőr Gróf Grasalkovics Antalhoz. Képzeltetni, mint tolongott a' szép helyre az egész táj, 's mint gyúlada szeretetére minden szív. A' Császárné, ott létének emlékezetét az által kíváná feltartatni, hogy azt Várnak nevezé-el, egy ott költ Diplomájában. – Személyének őrzésére (1760. Septemb. 28d.) száz hús nemes ifjakat eskedteté-fel, első Kapitányok Gróf Pálffy Leopold alatt, 's a' kisded sereg, a' Magyar Testőrzőké, egész Európa' szoneit magára ragadozá. – Továbbá

¹ Menzel [Emendálva.]

² látatják [Emendálva Kazinczy javítása alapján.]

³ [Kazinczy javítása: I.]

Szent-István Első Magyar Király' nevérol nevezte az 1764. Június' 17d. állított polgári Rendet, 's annak keresztjét és pántlikáját maga is viselte. – Fiume Várost (1776), révével és egész tájékával Magyar-országhoz kapcsolá, mint szintén a' Temesi Bánságot (1778) is, mellyet most Torontál, Temes, Krassó Vármegyékre osztata. – Erdélyt (1764). Nagy-Fejedelemségre emelte. – Gróf Mercy által a' Béga Csatornáját tizenhatsz mértföldnyi hosszúságban vonatta. – Besztercze-Bányán, Rozsnyón, Szepesen, Szombathelyen, Fejérvártt (Magyar-orsz.), 's az Egyesült Óhitűeknek Munkácson és Váradon, 's Horváth-országban Schwidnitzén, új Püspökségeket állíta; 's eltöröltetvén 1773 a' Jezsuita-Szerzet, a' Tudományok' és Iskolák' dolgait leginkább Ürményi József (most Ország-Bírája) segédjével élvén, új rendbe hozta. Szebenben (Erdélyben 1770) egy igen nagy Árvaházat, 1780. Talloson száz árva gyermekre egy másikat, Szenczen Fenyítő-házat alkotott. – A' boszorkányokat-űző pereket és a' tortúrát eltörölte. – Az innepeket és az alamizsnából élő Szerzetesek' számát (ezek 1770 Magyar-országon háromezer ötszáz hetven főből állottak) megkevesítette. – Az adófizető Népek anyja volt, és azoknak kötelességeiket 's tartozásaikat Földes Uraik eránt (1772) az Urbárium' behozása által szorosabban kijegyzette. Arra mindazáltal, hogy a' Rendek' kívánságához képest (az 1764diki Dietán), a' Helytartó Tanácsot Budára szállítsa-által Pozsonyból, rá nem érhetett. Az helyett 1777 az Universitást vivé-által oda Nagy-Szombatból, 's a' Királyi-laknak egyik palotáját Csillagnézővé parancsolá emelni.

Egyik jótéte Theresiának minden országaira nézve az volt, hogy magának nemes lelke 's feddhetetlen erkölcsi példái szolgáltak az Udvar' Nagyainak, 's így osztán az alantabb Rendeknek is, a' Jónak követésében. Már Első József és a' Theresia' atyja Hatodik Károly, anyjoktól, a' feljebb nevezett Özvegy Leopoldnétól, 's Károlynak Nevelőjétől Herczeg Lichtenstein Antal Floriántól, 's a' tudományokat 's mesterségeket nagyon kedvelő Szavóji Eugyéntől, Starhemberg Gundackertől, Zinzendorf Filep Lajostól, 's a' Bécsbe Hannoverából jött Cseh és Austriai Vice-Cancellárius Bartensteintől, sok olly ideákat vevének-által, mellyek a' régiebbekhez kevésbé hasonlítottanak, 's Theresia ezekben neveltetett. A' tudományok' elterjesztésére tovább igen sokat tevé Ferencz Császár is, és az ő Swietenje, kit ez, Angliába menvén, kedvelle-meg, 's felséges hitvesének Udvari Fő-Orvosul ajánlott; 's két idősb fiya József és Leopold, 's kedves veje Albert Lengyel Királyi 's Sax-Tescheni Herczeg, 's 1765 oltá Magyar-országi Helytartó; 's Kaunitz, a' Minister, és ennek védelme alatt Prof. Sonnenfels. A' Császárné az elme' kimivelése által nem engedé magát oda ragadtatni, a' hova a' régibb és újabb Christínák vitettek; de az újabb fény az ő lelkét is felvilágosítá, 's a' mi kevésnek jutta, szíve' kára nélkül. A' kik tőle még többet kívántak, 's kesergék hogy kérések ki nem hallgattatott, felejték, melly időben éle ő, és hogy a' régibb időknél egyik kedvelt maximája az vala, hogy új kedvezést és könnyűlést engedni nem kell. Theresia azonban Gödölön is pótolékok adata azért, a' mi elvétetett.

Hogy Theresia a' Magyar Nemzetet még atyja' idejében, és így a' hűség' bizonyosságainak adása előtt, megkedvelé, 's magát azon előítéletek közzül, mellyeket nem barátink még ma is szeretnének fenn tartatni, kifejthette, azt igen nagy részben felséges férjének köszönhetjük, kit Károly 1732. April. 5d., a' Nádor Pálffy Miklós' halála után kevés napokkal, Helytartójának nevezé Magyar-országon, és a' kit Theresia, egy holnappal azután hogy thronusára fellépe, Német tartományaiban Corregensének nevezett, 's annak ismerénk Septemb. 21d. mi is. „Hic ille suasor et magister noster est, monda a' Kalocsai Káptalanhoz 1777. Január. 24d. írt levelében, qui nos, initio statim felicitis regiminis nostri, charam nobis gentem Hungaricam penitius noscere, aestimare, ac demum ex animo diligere docuit; quod ejus immortale de nobis, deque charo nostro Hungariae regno meritum per vos, perque Capitulum vestrum, serae posteritati notum esse volumus.” Ugyan-ezen halhatatlan érdeme van a' Nemzet előtt a' Theresia' szép és jó leányának Maria Christinának is (lásd az Ajánlást Révainak Versei előtt, Pozsony, 1787.), 's férjének Albert Herczegnek, ki viszont a' Batthyáni Lajos Nádor' halála

után neveztetett (1765. Decemb. 25d.) Helytartónkká; és ki nem emlékezik itt hálás örömmel Sándor és József Nádorainkra, kik mind nagylelkűségek mind kegyek által nekünk örök díszaink.

Ferencz Császár Insprukban 1765. Aug. 18d. tizenhárom nappal azután, hogy ott fíja Leopold, Toskánai Nagy Herczeg, 's később Római Császár, menyegzőjét ülte Maria Ludovica Parmai Herczegasszonnyal, egynapi rosszülléte után elhunyt. Élt a' valóban nagy ember ötvenhat esztendő, hét holnapot. Therésia mély gyászba süllyede-el; halála' napjainak visszafordulójin mindég leméne az Udvari Kriptába, 's úgy készítette koporsóját, hogy az ő tetemei is férjéihez tétethessenek. Kis tekintetű dolognak tetszend némellyek előtt, de szépen festi a' hív nő' gondolkozását 's érzéseit, hogy ő, e' csapás után, fekete és hamuszín öltözetben kívül magán más színűt nem szenved.

Nem sok idő múlt-el, hogy Therésia maga is csaknem elhala. József fíjának második hitvese 1767 himlőt kapott, 's a' mirígy általméne a' Császárnéra is. Van-Swieten és Störk megtarták ötöt nekünk, 's az ekkor rettegett halál nem elébb mint 1780. Novemb. 29d. kapta-ki tisztelő nem jobbágyai, hanem gyermekei közzül. Élt hatvanhárom eszt., hat holnapot, tizenhat napot. Huszonnégy órával elébb mint elhunyt (nyavalyája mellybeli vízi-betegség volt) magához hívatá Cancellárius Gróf Eszterházy Ferenczet, 's meghagyá ennek, beszéléné-el, ha meghaland, hazája' fíjainak, mint emlegeté utolsó órájiban is, a' mit ezek Érette tettenek.

Azon titkos rend szerint, mellyet a' Természet még a' lelki világban is szokott követni, a' hogy éj és nap 's nyár és tél váltogatják egymást a' testiben, Nemzetünk itt a' szomszéd Német színt vette magára, mint hajdan a' Törököt. Rövid mentéink térdig nyúlának, kardjaink görbült koszperdecskékké lettek, hajainkat ellepte a' púder és illatos zsír. Így vala ez gondolkozásunkban is. De ész és természet győz az idők' tévedésein, 's e' kettő megtaníta, hogy az idegen jót hasznos ugyan követni, de mássá változni mint a' miknek teremtvé vagyunk, nem hasznos, nem eszes cselekedet.

Házassága Theresiának, a' Habsburgi ház' utolsó leányának, és a' dicső Austriai-Lotharingiai ház' törzsökanyjának, számos férjfi, 's még számosabb leány magzatokkal áldatott-meg. Tizenhat gyermeket szült, 's négy fiat és hat leányt nevelte-fel. 1) Maria Elisabetha, szül. 1737. Február. 5d.; mh. 1740. Június' 7d. – 2) Maria Anna, Klagenfurti Apácza Fejedelem-asszony, szül. 1738. Octób. 6d.; mh. 1789. Octób. 19d. – 3) Maria Carolina, szül. 1740. Január. 12d.; mh. 1741 Január. 25d. – 4) József, szül. 1741. Mártz. 13d.; Római Királyá koronáztatott 1764. April. 3d.; mh. 1790. Febr. 20d. – 5) Maria Christína, elébb Magyar-Országi Helytartóné, tovább Német-Alföldi Kormányzó, szül. 1742. Máj. 13d.; mh. 1798. Jún. 24d. – 6) Maria Elisabetha, Tyrolisi Apácza Fejedelem-asszony; szül. 1743. Aug. 13d.; mh. 1808. Octób. 22d. – 7) Károly, szül. 1745. Február. elsőjén; mh. 1761. Január. 18d. – 8) Maria Amalia, szül. 1746. Febr. 26d. férjhez ment Ferdinánd Pármai Herczeghez; mh. 1804. Jún 18d. – 9) Leopold, szül. 1747. Máj. 5d. Toskánai Nagy-Herczeg, tovább Római Császár; mh. 1792. Martz. els. – 10) Carolina, szül. és mh. 1748. Septemb. 17d. – 11) Joanna Gabriela, szül. 1750. Febr. 4d.; mh. 1762. Decemb. 23d. – 12) Maria Josepha Gabriela, szül. 1751¹. Martz. 19d.; mh. eljegyezve a' Nápolyi IV. Ferdinánd Királyhoz 1767. Aug. 13d. – 13) Carolina, szül. 1752. Aug. 13d. férjhez ugyan-ehhez; mh. 1814. Sept. 7d. – 14) Ferdinánd, Lombardiai Kormányzó, szül. 1754. Június' els.; mh. 1806. Dec. 14d. – 15) Maria Antónia, szül. 1755. Novemb. 2d.; XVI. Lajos Franczia Királyné; megszűnt élni 1793 Octób. 16d. – 16) Maximilian, Coloniai Választó-Fejedelem, szül. 1756. Decemb. 8d.; mh. 1801. Júl. 21d.

A' hely hosszabb előadást nem enged; de az Olvasónak minden emlékeztetés kedves, melly ötöt Theresiának szemléléséhez vezet. – Áldás reád, szent Asszony! és a' tiéd mireánk!

KAZINCZY FERENCZ.

¹ 2751 [Emendálva.]

1824

146. Hirdetés

Magyar Kurír, 1824. július 13., II. félesztendő 4. szám, 32.

Újraközlések: 1824. július 30., II. félesztendő 9. szám, 72.; 1824. augusztus 10., II. félesztendő 12. szám, 92.

Hirdetés.

Az Ápril 30d. meghalálozott Consiliárius Kazinczy Dienes Úr Nagy-Váradi háza, mellyet a' Megholt ajándékképen Ferencz testvér bátyjának hagyott, ezennel eladónak hirdettetik. Áll az a' Püspöki Palota és a' Lazarétum' épülete közt, több más Úri-lakások' szomszédjában, de a' 3525 quadrát ölnyi telket minden oldalai felől úczák kerítik. A' ház mind bírja a' mit eggy háztartásra kívánhatni, 's szép ízlésben épült 1790 után. Könnyíti a' megvételt, hogy az, teljes bátorság' előmutatása mellett, Contractusra is megszerezethetik. A' kiknek reá kedvek volna, intézzék leveleiket a' Legatáriushoz Széphalomra, Ujhely mellett, Zemplény Vármegyében.

147. Lónyay Gábor nekrológja

Magyar Kurír, 1824. július 27., II. félesztendő 8. szám, 61–63.

Sáros-Patak, Júl. 12d. – A' Május' 8d meghalálozott Ungvári Fő-Ispán, Bereg Vármegyei Administrátor, Cs. K. Kamarás és Szent-István Rendének Vitéze, a' Tisza melléki Reform. Ecclesiák' és a' Sáros-Pataki Collégium' Fő-Curátora, Mélt. *Lónyay* Gábor Úr' utolsó tiszteletét gyermekei 's méltán igen kedves veje Tekint. *Lónyay* János Úr, Olaszi jószágához legközelebbre fekvő Sáros-Patak Mező-Városban Július' 11dikén tartották, 's olly fényességgel, a' hogyan azt a' Megholtak tekintete 's az ő hűségek kívánta. A' Predikáziót szeretett barátja Fő-Tisztel. *Szathmári* Paksi József Superintendens, a' Magasztaló-Beszédet Prof. *Kézy* Mózes Urak mondották. Temérdek vala a' sokaság, melly az ez nap' kezdett Exámenekre most kettős okokból gyűlt vala fel; 's azt díszesen nevelte Ungvár Vármegyének e' végre ide küldött nagyszámú Küldöttsége, mellyet Fő-Tisztel. *Olsavszky* Munkácsi Kánonok Úr nevezett, és Zemplény Várm. Felsereglett Tisztjei 's minden rendű tagjai. A' ki ismeri a' predikáló 's oráló két férjfiúnak tudományait, ékesen-szóllását, és azt a' papi együgyű-méltóságot, melly a' közönségesen tisztelt és szeretett Superintendenst hivatalának viseletében lelkesíti, könnyen fogja képzelni, melly béhatást tett légyen mind kettejének meleg Beszéde a' Hallgatókra. Prof. *Kézy* Úr bizonyosságát adá periodusainak mesteri összeszövése, kigömbölyítése által, hogy Cicerót nem ismeri kevésbbé, mint Virgilt és Homért. Nem mulaszthatjuk-el mindazáltal, hogy a' megjelenteknek kedves emlékeztetésül elő ne hozzuk azon lelket-rázó Bérekesztést, mellyel Superintendens Úr a' megholtak árnyékától itt, a' barátság' és hála' érzéseivel, 's mintegy poetai oestrummal, elbúcsúzott.

Született a' Természetnek és Szerencsének ez az Alcibiadesi Kedveltje Mándokon 1779. Martz. 28d., 's eggyetlen gyermeke volt Lónyay Jánosnak Lónyay Florentínától. Iskolájit a' háznál kezdte, azután Patakon, Kassán, Pesten folytatta, 's Bécsben végezte. Már huszonegy eszt. korában első lépéssel második Fő-Fiscálisává választatott Zemplénynek, 's 1804. Octób. 4dikén köz akarattal Első Al-Ispánnak. Ezen hivatalában nyerte-meg Uralkodónknak kegyelméből a' Kamarási kolcsot és a' Szent István' keresztjét, 's az Olaszi Uradalmat; 1809. pedig Ung Vármegyében a' Fő-Ispáni méltóság' Helytartóságát, továbbá ugyan ezt Beregben, míg végre Ungvárnak valóságos Fő-Ispánjává neveztetett. A' Rendek Zemplényben kétszer tisztelék-meg Diétai Követségekkal, Fels. Urunk pedig több rendbeli Kir. Bízottságok által bizonyította-meg, hogy érdemeit ismeri; 's ezek közt neki eggyik sem

vala kedvesebb mint a' melly tágas útat nyitott előtte, lelkének nagy erejét 's a' haza' boldogságáért lángoló hűségét megmutatni, midőn a' nemzeti iparkodást czélzó Ország-útak' vonását Pestig és az éjszaki Külföld felé intézte. Nevelte gondjainak számát az, hogy Superintendentiánk' 's Iskolánk' Fő-Curátora, a' nagy Vay József, lankadozni, sőt fogyni látván erejét, Tisztársává választatá a' Curátori hivatalban. A' nagytüzű ifju férjfi illy sok nemű foglalatosságit úgy vitte, hogy nem ritkán egész éjeket tölte álmatlanul, 's pihenést nem a' megszűnésben, hanem a' munka' változtatásában keresett és talált. Elgyengülvén így ereje, esztendő olta eltökélé magában, hogy általjában minden hivatalairól lemond, 's megjárván elébb vejével és fijával Német, Angoly, Franczia és Olasz Országokat, hátra való napjait kivált a' Római Classicusok' olvasásában, a' Muzsika' gyakorlásában, mellynek tanúlt mestere vala, 's a' Tudományok' és Mesterségek' 's az erre készülők' elősegélésében, a' jobb fők' boldogításában fogja elélni; de ezen valóban eltökélt szándék' teljesítésében a' halál megelőzte. Utolsó napjai 's lelkének eltávozása alatt ejtett szavai gondolkozását, érzéseit inkább festik mint a' cselekedetek, mellyek nem mindenkor olyanok, hogy rólok ítélhessünk. Annyi szerencséji közt, mellyekkel magát reménységei felett is megáldva látta, nem vala eggy is irigylésre méltóbb, mint az, hogy házasságban Báró Prónay László Csanád Várm. Fő Ispánnak Radványi Radvánszky Rosaliától született Prisca Tullia keresztnévet viselő leányát nyerte-meg, tiszteletes képét az asszonyi tökéletességeknek. Ettől levének neki Florentina, Piroska, Gábor, János, Emma és Erzsébet. Két fiugyermekei Patakon tanulnak, 's ezeknek és három ifjabb leányainak, maga nevezé-ki gyámúl öccsét és vejét, a' betegség' heve lelkének nem engedvén többé elég nyugtot, hogy testamentomot tehessen. Az idő, a' legbizonyosabb tanúja 's bírāja az emberi dolgoknak, légyen az ő érdemeinek is igazságos bizonyosága.

148. Jelentés Teleki József főkurátori megválasztásáról
Magyar Kurír, 1824. július 27., II. félesztendő 8. szám, 63.

Sáros-Patak, Júl. 12d. – A' Tisza melléki Superintendencia' 's a' Sáros-Pataki Collégium' kiüresedett Fő-Curátori méltóságára az Ecclesiáktól begyűlt voksok' többsége által Méltós. Széki Gróf *Teleki József* Úr, Táblai Báró 's Cs. Kir. Kamarás, Nemzeti Literaturánknak eggyik megkoronázott fő dísze, Lászlónak fija, 's Józsefnek a' Koronaőrnek unokája, választatott-meg, 233 voksokkal. Tégye a' Mindenható hosszúvá a' tisztelt ifjú Hazafi' életét, 's nyújtson neki erőt, hogy atyjának, 's nagyatyjának ragyogását utólrhesse, felülmúlhassa, 's mind azt teljesíthesse, a' mit nagy lelkében már gyermeki esztendeji olta forral.

149. Kárner László nekrológja
Magyar Kurír, 1824. szeptember 10., II. félesztendő 21. szám, 164.

Júl. 6d. hala-el, megemészte munkás életének gondjai által, Ungvárnak szelíd lelkű Első Al-Ispánja, Királyi Consiliárius Mélt. Palágyi *Kárner László* Ur. Benne fej, szív, és lélek eggyeránt láták magokat megdicsőítve, mellyek természeti szerénysége által véghetetlenül sokat nyertek. Gyermek nélkül maradt hitvese, Consil. *Kazinczy* András Úrnak Honoráta leánya, abban leli vesztesége' vigasztalását, hogy kedves férjét minden Jók sajnálják, és hogy az ő házasságok sok időig fog, mint a' szerencsések' példája, emlékezetben maradni.

150. Zrínyi Miklós Szigetváratt
Hébe 1825, 3–22.

ZRÍNYI MIKLÓS
SZIGETVÁRATT.

A' kinek lelkét eltöltötte a' kötelesség' szava, vagy valamelly szent érzés, valamelly nagy gondolat, az ebben él egyedül, ennek áldozza erejét, nyugalját, örömeit, 's kész veszni érte, ha kell. Így pecsétlék-meg hiteket vérekkal a' Szentek; így hala-meg Athénben egy jó Király; így ivék mérget Themistoclesz, hogy hazájának, az őt üldözőnek, kénytelen ne légyen ártani; így veté jobbát, mivel az döfését elhibázá, hideg nyugalomban tűzre Múciusz; így vesze az asszonyi rény' örök dísze Lucrétia, így a' férjfiúi rény' örök kevélysége Cáo, lelkét az iszonyu halálra Plátónak írásai által gyúlasztván; így lépe nagyúl a' hóhérpadra Angliának tiszteletes Cancelláriusa Mórú Tamás, készebb veszni mint tenni a' mit nem szabad; így temetteté magát a' jég alá Leopold Braunschweigi Herczeg, melly alól másokat akara kiszabadítani; így kapáki egy francia Püspök lángba-borult és már szakadozó gerendák alól a' szüléji által is csak siratott kisedet; két szeretetre-méltó hőse, amaz martirja is, a' szelídebb emberiségnek!

A' hideg Sophista, mellyet Észnek szeretne neveztetni, és Okosságnak, a' galádság, hijába igyekszik elhitetni magát és másokat, hogy árvíz ellen úszni nem nagylelkűség, hanem kábaság és elmétlen góg; hogy első tisztünk magunk eránt van, nem mások eránt; hogy a' honszeretet, hogy az a' haza, csak cifra szó és üres hang; hogy az ember világ' polgára, nem ez vagy amaz földé; hogy boldoglétet tömött erszény és csillogás ad, nem ez vagy amaz érzés és képzelet; hogy a' kik éltekkel keveset gondolnak, nem ismerik a' dolgok' becsét 's csak lármás halált keresnek. A' természet a' gyalázatos Sophista' csevegései ellen egy sugallót ada keblünkbe, melly többet ér mint az a' csélcsep, minden fényvesztésével. Ám nézzük, ki nemesbb, Décius e, ki magát áldozatul nyújtja a' földalattiaknak, csak hogy a' hon és az azt védő sereg sértetlenül maradjon; vagy az a' Turpíliusz, ki nem pirúla életben maradni, még a' hitelenség minden társait leszabdalá? az e, a' ki készebb mindent tűrni, mint eltántorodni tisztétől; vagy a' ki nem gondol Istenével, hitével, fejedelmével, polgártársaival, 's egyikét és másikat feláldozza, mihelytt érte adnak valamit? 's érzeni fogjuk, hogy az a' galád ész nem ész, de a' kötelesség kötelesség.

Rény és vétek arányban állanak, és ha amott nagy vala, világos vala, mind az mind ez: itt egyike és másika kicsiny és fényetlen; ha ott a' dicső tettek 's az erőszakok történtek sűrűn: itt az apró szép tettek, az apró titkos gonoszságok azok. Mi nem ölünk, mi nem rablunk nyilván, mint a' Homér' Istenei 's istenforma emberei, mi a' helyett csalunk, lopunk; eláruljuk¹ a' barátságot, a' vért, és mind azt a' mi szent, de titokban, vagy azt kívánván, hogy a' ki látja is az alacsony tettet, tégyen úgy mintha nem látná; mert mielőttünk semmi sincs vadabb, mint kimutatni hogy a' rosszakat gyűlöljük. De hatott légyen ránk a' pulya kor minden fonákságaival, 's merültünk legyen-el bár mi mélyen, az ember mindég az a' mi volt, 's az marad mindég és mindenhol; 's mint a' hamvai alatt lappangó tűz vet lángot, legalább fényes szikrát, mihelytt az ég' keble² hozzá fér: úgy szül az elfajult kor tetteket, mellyek a' Phócionok' és Scípiók' hazájokban is ragyogtak volna; 's ilyen az, mellyet itt beszélni fogunk.

Reszketve hallá Európa, hogy Byzántium, kevély lakhelye a' Görög Császárságnak, eldőlt, hogy az utolsó Comnénusz gyalázatos rabságban hala-el. Az a' hatalom, melly kétszáz eszt. előtt csak négyszáz háznépből álla a' Sangár vize mellett (a' Fekete-Tenger' déli szélén), rettenetes colosszá nevededett, elterjedve a' Tigrisztől a' Dráváig, 's a' Níltől a' Dneszterig. Későn láták a' Fejedelmek, hogy a' veszedelmes vendégnek, kit a' szorongatott Konstantinápoly saját romlására kiáltta-elő Bithyniából, egyet-értve kellett volna ellenére keln, hogy az, erőre kapván immár, az Atlanti-Tengerig fogja kiterjeszthetni dúlongásait. A'

¹ elarúljuk [Emendálva.]

² leble [Emendálva.]

mi Nagy-Lajosunk kész volt megtenni a' mit illet, de nem tetszék hogy ő Koronánkhoz csatolja a' mi attól elszakadott, nehogy a' Schisma' követőji még több idegenséggel légyenek az egyesüléshez. Zsigmond megvíva Bajzátthal Nikápolynál, Ulászló Amurátthal Varnánál, Hunyadi a' Rigó-mezején (Kasszán mellet Bolgár-országban), de mindnyájan szerencsétlenül; Mátyás a' Huss' tanításának elfojtására pazarlá erejét, 's Európának Urai egymás ellen fordíták erejüket. Szerencsénk vala, hogy II. Muhamed, 's vitéz unokája Szélim, másfelé vonattatának-el; olly gyáva Király alatt mint a' mi Dobzsénk, mi könyü vala egészen elborítatnunk!

Szélimet elkapá a' pestis, 's fíja, Második Szolimán, lépe-fel székébe; egy tudományokban nevelt fiatal hős, lángoló magát nagy tettek által megdicsőíteni, de a' kinek fene természetét meg nem tudá egészen nemesíteni a' nevelés, 's midőn erejéhez nem bízott, kész csalni is, 's megszegni hitét, hogy céljaihoz érhesse. Kétségeskedve ha hadait Egyiptusz felé fordítsa e, vagy hazánkat tegye tetteinek néző-piaczává, végre az elsőbbre tökélel magát, és hogy országai azalatt bátorságban légyenek, Követeket küldé Budára, békét kérni 's ajánlani. A' gyermek Második Lajos délczegen a' Követeket tömlöczre hányá Tatán, tovább a' vár' tavába hányatá, eledelül halainak. A' megbántott Szolimán jöve, 's Szabács és Belgrád kezébe esének.

Győze Mohácsnál is; 's segédre szállítva Zápolyánk által előnté hazánkat népeivel, 's szinte Bécsig hata-fel. Annak ostromát a' bekövetkezett őszi napok miatt abba hagyá ugyan, de hatvanezer embert rabságába vitt.

Negyven esztendei győzelmeinek Európában, Asiában, Africában, most a' mi teljes elnyomásunkkal akará feltenni koronáját, ingerelve Maximiliánnak követsége által, melly nem kíványai szerint jelene-meg előtte. Megindúla Stambulból 1566. Júliusban, 's testvére' fíját Petráf Beglerbéget Gyulának elfoglalására küldé előre, Zápolya János-Zsigmond Erdélyi Fejedelmünknek a' Tokaj' és Szatmár' megvételét parancsolta, Mehmet Gvilirgijének a' Szigetét, (Somogy Várm.), Buda, Fejérvár, Esztergom az ő kezeiben valának, 's így maga Eger alá készült, hogy a' hosszú sornak mintegy közepéből intézhesse az egész haditest' nunkálkodását.

Már Péterváradon vala, 's hadait általszállítá a' Dunán, hogy Eger felé induljanak, midőn hírt veve, hogy Mehmet Gvilirgijét a' Szigetiek Siklósnál egy fergeteges éjszaka megtámadák, megölték, négyezer emberét, magok csak másfélezeren, levágták, 's algyújit, minden lófarkait 's egész hadi-tárát elfoglalták.* Renge haragjában. Seregét viasszaszállítá a' Bácskaságból; 's Hamzsán Bég Pécsi Basájának ki vala adva a' parancs, hogy Eszéknél a' Dráván tizenégy öl szélességű híd legyen kész, 's egy egész mértföldnyire.

A' kiáradott folyam háromszor tépte-el a' munkát. Kevésbe¹ múlt hogy a' Dráva itt a' szerint nem pálczáztatott-meg hogy az Úr' akaratját nem tisztelé, mint amott a' tenger. Annak helyébe Hamzsán egy fekete szőnyeget kapa, mellyre arany betűkkel e' szók tűzettenek: »Így szöll Szolimán, te tunya szolga. Ha, míg ő megérkezend, a' hídát el nem készítéd, 's összeragasztva nem lesz a' két part, e' szőnyegen fojtatol-meg, 's koponyád a' híd' végénél szögeztetik karóra.« – Korbáccsal vágatott pór és fő segélni a' munkát, 's a' híd másfél nap alatt készen álla.

Már Július 21d. keresztül méne rajta a' Beglerbég, utána Akai Basa, végre Urumeli Beglerbég, Fő-Fő-Vezére a' Szolimán' minden sergeinek, kiket osztán Urok követe, kétszázezer haddal. Útját Mohácsnak vevé, de Harsányra kerülén, hol Arszlán Budai Basáját, ki szerencsétlenül támadá-meg Túri Györgyöt Palotán, ki nem hallgatva, megsinóroztatá. Szent-Lőrinczen, Pécs és Sziget között, megpihene, 's Augustus' 6dikán érkezék Szigethez. Sátora egy dombon álla

* Ezen verekezésben esett-el Cserei Pál is, Horvát-országnak Vice-Bánja (Zríniász III. 92 és 99) 's teste Szigetre vitézt-által (IV. 18.). Maradék volt a' Zsigmonddal Nikápolynál 1393 harczolt, 's a' Király' életét vitézül megtartott Cserei Balázsnak, ki itt is bizonyított vitézsége' jutalmául Erdélyi újabb jószágain felül a' Szeremsen három helységet nyere, 's öse, a' ma is virágzó Nagy-Ajtai Cserei háznak.

¹ Kévsbe [Emendálva.]

közel a' szőlőkhöz. Onnan nézte az alatta elkerült sokaságot, kevélyen, mint egy Isten. Midőn béestveledék, egyszerre sütetének-el minden nagyobb és kisebb álgyúji, a' véghetetlen sokaság háromszor ordítá Alláhját. A' Vár' maroknyi népe harmadfél ezeren, háromszor kiáltá a' Jézus nevet.

A' Vár és az Ó 's az Új Város lapályon fekszik, mocsáros posvány között, 's a' hármat fahíd egyesíti, 's a' nagyobb Ó-Várost és a' Várat hosszabb. A' ki a' Várba igyekezett, minthogy itt gázolhatatlanabb az ingovány 's a' víz mélyebb, annak az Új Városba kelle menni, melly a' kettő előtt egy vonatban áll. A' kisebb Város' kerítése palánk; az Ó-Városé hányt föld; a' Váré is az 's nem téglá, vagy terméskő, 's huszonkét lábnyi szélességű. A' két Város tele volt ottan ótalmat kereső uraságokkal; a' Vár gazdag mindenben, a' mire a' háborgások' idején szükség vagyon, csak katonaságban nem az. Belczer Gebhard Hadi-Bízott úgy hitte, hogy Maximiliánnak nagy szolgálatot teve, midőn tárát negyvenezer forint költséggel könyvitette-meg.

A' Vár' védelme Zrínyi Miklós Szigethi Fő-Kapitányra, a' Maximilián' minden seregeinek a' Dráva' két partjain Fő-Vezérekre, most Tárnok-mesterre 's Auránai Perjelre, ezelőtt Illyriai Bánra, bízott, próbált hűségű 's vitézségű katonára, 's gazdag birtokosra, kit érdemein 's viselt méltóságain kívül születése is ragyogtatott. Eleji már a' Bélák alatt Brebíri Grófok voltak, Spalatrónak, Klissának 's Osztroviczának Urai, 's Nagy-Lajos 1347. Gróf Brebíri Györgyöt Zerényvárával ajándékozta-meg, 's innen az új név.

Miklósnak atyja Miklós volt, a' Modrusnál 1493 elesett Péternek fija; anyja Joanna Torquata Manlia, egyetlen örököse az atyjának Karłowicz János Korbaviai Grófnak. Miklósnak Miklós atyja híve vala Ferdinándnak Zápolya ellen. Fija atyjának érzésiben neveltetett, 's már ifju korában sok jeleit adta azon vitézségnek, melly által magát egész életében 's szép halálában megdicsőítette. Ötödik Károly az ő fényes tetteit a' Bécs ostroma alatt, a' Lovag-Rend czimerével, egy hadi-paripa és egy aranyláncz által, tisztelte-meg. A' Zápolya és Szolimán ellen viselt hadakban alig vala egy ostrom, alig egy ütközet, 's kisdedebb de nevezetes csapatok, mellyet Zrínyi tettek és sebek által nem teve dicsősége' emlékévé. Illyenkor ő vezeté az elő- vagy hátul-hadat, a' mint a' veszély' nagysága itt vagy ottan volt. Hős termete, az egész alakján elöntött elevenség, királyi adakozása ha jutalmazni kelle, ha büntetni megkérdelhetetlen igaz volta, őtet tiszteltté, szeretetté tették seregénél; általa vezérelve a' lehetetlennek látszót is készek valának merni.

Ő hozta helyre Eszéknél a' Feldmarschall Katziáner által ejtett gonoszságot, ki Gróf Lodron Lajost hitetlenül áldozá-fel, és osztán megszökni akara, magát a' hiteszegettet 1538 halálának adván; ő nyerte-meg a' győzedelmet Pestnél 1542 midőn a' törökkel viaskodó Prényi Péternek mingyárt megérkezésével 's megpihenés nélkül segédjére költ; tizenkét esztendeig ő védé Horvát-országot, mellynek Bánja vala, a' Szolimán' dühösködései ellen; 's 1562 Arszlán Basát elveré Sziget mellől.

Lelkesebb férjfira Sziget, melly a' rettenetes ellent feltartóztathatá, hogy azalatt Maximilián és az ő Vezére Schwendi Lázár a' hon' védelmére illő készüléteket¹ tehessenek, nem bízathaték. Látta ő, hogy ha Sziget elesik, Szolimánnak háromszázezere el fogja borítani a' hazát, 's eltökélé magában, hogy őrizetével veszni fog, de a' Várat fel nem adja. Mostan tehát összegyűjté az őrizetet és a' Városban mulató Nemességet és Polgárokat, 's ezek előtt a' Katonasághoz illy beszédet tartá:

»Vitézek! Vesznünk kell, 's örömmel fogunk. Katonának az nem nehéz. Úgy kívánja az idő; a' mi halálunk atyánkfijait, véreinket, feleségeinket, magzatinkat menti-meg a' haláltól, és a' mi még keserűbb, a' szolgaság' jármától. Feladás felől itt senki nem gondolkozhatik. Nekem nagy adományok, fényes méltóságok ígértettek; megvettem; árulás nekem nem dolgom. Látátok a' Csaúzt, ki fiam' trombitáját hozá hozzám annak jeléül, hogy az fogva van, 's azon izennel, hogy ha a' Várat feladom, fiam, magam, és mi mindnyájan, bántás nélkül eresztetünk: ha e' marok néppel az ő két 's háromszáz ezerei ellen tovább is nyakaskodunk, fiamat kínos halállal

¹ készüléteket [Emendálva.]

ölik-meg, minket mind össze koncizoltnak. Becsületes ember semmi tekintetek által nem engedi magát kötelességtől elvonni, 's fiam' élete és a' miénk Isten' kezében áll; bízzuk reá magunkat mint keresztyéneknek illik, 's tegyük-meg a' mivel hazánknak tartozunk; sok jót vettünk tőle. Lógádi Simon nem hitt ígéreteiknek, 's Szabácsot addig védé, míg mindnyájan elvesztek, 's a' kevély pogány elszégyenülve lépe a' teljesen kiürült várba: a' Belgrádiak gyalázatosan feladák neki magokat; szabadon ereszté, 's ott vége vala ígéretének; utánok küldé lovagjait, 's őket össze mészároltatá. Az okosság is azt parancsolja tehát, hogy tegyük a' mit tisztünk kíván: haljunk-meg dicsőséggel. Az a' fő dolog, hogy bennünk egy szív légyen, egy akarat. Az csudákat tesz, 's még megtörténhetik, hogy ez a' temérdek nép gyalázattal fut-meg előttünk. Jertek tehát, esküdjünk megszeghetetlen hitet egymás eránt. Az esket én mondom-el elébb nektek, a' Tisztek itt mingyárt nekem, a' legénység pedig Kapitányaiknak, Vajdájiknak. Hagyjon-el engem Isten és az ő szent kegye, ha benneteket elhagylak! hagyjon-el, ha engemet hágy-el hazám' szeretete! hagyjon-el, ha Istenem, ha vallásom, ha királyom, ha vitéz társaim eránt hív nem maradok utolsó pihegésemig! (Tisztek és az egész csoport elszánt lélekkel kiálták, hogy ők is ugyan-azt esküszik.) Elfogadom esküvéteket, mondá bánatos örömmel; látom képeiteken, hallom hangotokon, hogy Istennek esküvétek azt. De haljátok tehát Hadnagyotok' parancsát. Ha elesem, az öcsém Alapi Gáspár lesz Vezéreték. Ez az én akaratom, most, és halálom után. Ismeritek lelkét. Bátrabb bölcsőbb Vezérre benneteket nem bízhatlak. Ha ki felsőbbje hagyását nem teljesíti, meghal; ha ki el meri hagyni állását, meghal; ha ki levelet veszzen vagy talál a' pogánytól, 's azt olvasatlan nem adja-be a' Vár' Kapitányának, ki azt olvasatlan fogja elégetni, meghal. Ha ki ijedtében titkon fog suttogni társával, kötelen függjön, mint az is, a' ki azt látja, 's bé nem jelenti. Előttünk a' szép halál, a' haza' szemei ránk vagnak függesztve; viseljük úgy magunkat, hogy nevünket örökké emlegethessék. Példánk gyúlassza nagy tettekre a' legkésőbb maradékot.«

Ekkor hogy a' hadi fenyítéknek tiszteletet adjon, egy legénynek, ki Vajdája ellen kardot ránta, az Ó-Város' piaczná fejét véteté. Ugyan-az történt Mehmet Agával is, ki az ország-útnán Sziget körül haramiaságot űze.

August. 7d. szereda napon, korán reggel kezdődött a' viadal 's késő estig tartá. Ali-Pordhuk, Fő-Igazgatója a' Pattantyús seregnek, álgúztatá az Új-Várost. Zrínyi azt elégetteté, 's az Ó-Városba vontá magát; kapuját kiszédeté, 's vastagon megtölteté földdel.

A' legvastagabb tölgyfák képzelhetetlen sokaságban, földdel megtöltött kasok, 's Magyarországból és a' Török-földről összehordott gyapju csinála útát keresztül a' posványon az Ó-Várhoz, 's a' Janicsárok a' gyapjúszakókat tornyozák-fel, hogy onnan lövöldözhessék a' Várbelieket. Aug. 19d. az Ó-Város is meg vala véve; hét helyen rontának belé a' Törökök. Zrínyi jelen vala 's szabdalta az ellen' Nagyjait. De a' Magyarok közzül is sokan hullottak-el. Botos Péter, Deák Balázs, Bosnyák Márton, Győri Mátyás, Szecsődi Máté küzdve veszének. Zrínyi, és a' kik megmaradának, a' Várba vonák magokat. Szolimánnak e' győzedelme háromezer emberébe került. Más nap elesett Ali Pordhuk is. Egy álgúgolyó elsodrotta állát hosszú szakálával.

Feljöve Aug. 29dike, az a' nevezetes nap, mellyen Szolimán tavaly Belgrádot vette-meg, negyven eszt. előtt pedig Mohács mellett győze, 's a' Nagy-Úr, hetvenhat esztendő Öreg, lóra ült, tüzelte seregeit, 's Sejfedínnel, kit Ali Pordhuknak helyébe emelt-fel, álgúztatá a' várat. Zrínyi mint egy szirt álla. Már több lófarkak szögöztetének-ki a' vár' fokára. A' mieink ledöfösék őket, 's a' lófarkakat zsákmánynak tarták-meg. Riadás szállá-meg a' sokaságot, 's a' Nagy-Úr kénytelen vala fegyvernagyváért esedezni, hogy elhullottjait földbe temethesse. Septemb. 5d. a' Törökök szerencsések valának meggyújtani a' Kül-várat, 's a' legirtóztatóbb szélvész lehetlenné tette az eloltást. Liszt, füstölt hús, ötven hordó bor, háromszáz hordó eczet, zab, árpa, az álgú' nagyobb része, török zsákmányokká levének. Zrínyi a' Bel-várba vontá magát.

Septemb. 7d. a' Törökök győzedelmi csengés és tábori muzsika 's az Allah irtóztatos ordításai alatt fogának az ostromhoz. Tűz löketett a' Bel-várba is. Már ége a' Hős' fedele, már ége a' puska' tornyáé.

Zrínyi beméne szobájába, 's komornyikját Serenk Ferenczet kiáltá, hogy hozná-elő legpompásbb mentéjét. Az virágosan-szótt violaszín selyem vala. Sisakjára felszúratá kolcsogtollát, a' gyémánt boglárával. Zsebjébe tevé a' Vár' kolcsát, száz magyar-verésű

arannyal.¹ Ne panaszkodjék a' pogány eb, mondá, hogy ingyen vetkeztete-le. Előhozatá kardjait egész öllel, hogy a' legjobbat választhassa. Atyjáéra esett a' választás. Ezzel kezdém dicsőségemet, mondá, 's ezzel fogom bérekeszteni. 'S most teljes nyugalomban méne-le az udvarra. Örömsikoltással fogadá népe. Így szeretlek látni benneteket, fiaim, mondá. Menjünk, bennünket nem gyávaságunk veszte, hanem a' tűz, 's ez ellen nem harcolhatunk. De szolgáljon hazánknak még veszünk is. Álljunk bosszút ellenén.

Ekkor megnyitá a' Vár' kapuját, 's a' csigahíd leereszteték. Elsütete egygy álgút, megtöltve ezer meg ezer vas darabokkal, 's annak füste között maga lépe-ki első, 's melette Juranics Lőrincz, a' legszebb ifja seregének, baljában tartva a' lobogót, 's nyomában hatszázra olvadt őrizete. Mingyárt ott éré lövés. Lerogyott, de fetrengve sem hagyá magát. Kitekerék kezéből a' kardot, 's ő előrántá öve mellől handzsárját, 's agyon szurdosá a' kit ért. 'S most egy második lövés érte, és egy harmadik, 's lelke az egekbe szálla-fel. Hősei is mind elvesztek, vagy küzdve az ellennel, vagy a' lángoló várban, hova őket a' sokaság visszatolá.

Zrínyi oda vala, de bosszús lelke halált és romlást terjeszte-el a' Törökök' csapatjai közt.

Víg riadozások közt tolakodának a' Várba, valamíg az tömve volt. Egyszerre roppanás esik, mintha ég föld összeszakadt volna; a' nap elsötétedett. Zrínyi kanócokat vettete a' puszkapor-toronyba, hogy kevés pillantatok' elmúltával gyúladjon-fel az egész rakás. Képzeltetlen számú Törökség repüle-fel a' levegőbe, 's a' felreppentek 's a' Vár' kövei ismét másokat temettek oda.

Húszezerbe került a' Töröknek a' Vár' nem megvétele, hanem elromlása, 's Szolimánnak nem vala alkalmá örvideni szerencséjének, mert őt Septemb. 4d. a' táborát pusztító vérhas megölé. Halála nagy titokban tartatott, nehogy az elcsüggedt sokaság eloszoljon, vagy háborgást kezdjen. Zrínyinek feje leszabott, 's a' Janicsárok' Agája azt a' Nagy-Úr' sátora előtt szegezteté rúdra. Azt Septemb. 9d. a' Nagy-Vezér a' maga öccsének Szokolovics Musztafának küldé Budára, hogy az viszont küldené a' Maximilián Fő-Vezérének Gróf Salmnak, Győrbe. A' Császári sereg keseregve 's gyászolva jelent-meg a' nagy Megholt' halotti-Miséjén.

Batthyáni Boldizsár, Zrínyinek veje, a' tiszteletes főt Csáktornyára vitte-által, hogy ott a' Szent-Ilona Klastromában elsőbb hitvесе Frangepán Katalin, 's egy leánya és három fija mellé temetessék. Második hitvесе volt Bárá Rosenberg Éva. Gyermekai 1. Heléna, elébb Országh Kristófné, tovább Balassa Istvánné; 2. Katalin, elébb Thurzó Ferenczné, azután Forgács Imréné; 3. Dorothea, Batthyáni Boldizsárné; ** 4. Orsolya, Prényi Jánosné, tovább Lindvai Bánffy Miklósné; 5. Borbára, Thurzó Elekné; 6. Margita, Homonnay Miklósné; 7. Magdolna, Teleki Istvánné, 's tovább Gróf Thurn Jakabné; 8. György, Tárnok-mester; és Miklós, Farkas, Anna, János, kik kisdéd éveikben holtak-el. János és Mihály testvérei voltak, 's János Zagrabi Püspök vala, maga Miklós Protestans.

György fíjának György fíjától és Rima-Szécsi Katától született unokája Miklós, e' névre a' Zrínyiek közt a' Hetedik, Horvát-országi Bán, Kir. Lovász-mester, Szala és Somogy Vármegyék' Fő Ispánja, Légrádi és Muraköz-Szigeti Kapitány, Aranygyapjas Vitéz, kit 1664 Novemb. 18d. a' vad kan öle-meg, egy Hős-Költeménnyel tisztele dicső ősenek nagy tettét, melly minden márvány és ércz oszlopot meg fog haladni tartósságával; Gróf Festetics László, a' halhatatlan Györgynek fíja, a' Szigeti Hősnek Csáktornyán függő képét lemásoltatá 's Rahl által rézbe metszeté, 's a' haza a' tisztelt Gróf' ajándékát hálának érzéseivel fogadja. Mostan pedig Kraft, a' nagy Historiai-Festő, adja a' történetet, a' mint Zrínyi vitéz elszánással az ellenséggel egybechap.

¹ arannyal [Emendálva.]

** A' Külföldiek, kik nem csak kimondani nem tudják a' magyar szó' hangját, de általírni sem a' leírottat, a' Batthyáni nevét elrontották, 's az igen elmétlenül így van Schwandtnernél is Script. Rer. Hung. I. 736 's Biográphja Hormayr' Ausztriai Plutarchjában a' Zrínyi' vejét *inasává* változtatta. Így rontattak-el azoknak neveik is, kik az Óvár' megvételekor elhullottak, 's mi a' hibát a' Zríniász' V. Énekéből megigazítottuk.

Csáktornyán e' felülírás álla temető-helyén: Illustrissimo Comiti Nicolao Zrínio, Torquati ex sorore nepoti, a Carolo V. post Viennam obsidione solutam, quod in ea adolescens adhuc, et tiro, multa et praeclara confecisset, equo auroque donato; ad Budam et Pesthum pulcra per facinora summa cum laude probato; Croatiae, Dalmatiae, et Slavoniae Banato, Tavernicorumque Regalium in Pannonia Magisterio singulari cum prudentia functo; copiis Caesaris ad dextrum Danubii latus a Ferdinando I. et Maximiliano II. Imperatoribus praefecto; victis saepissime, fugatis captis, caesisque hostibus, infaustissima postremum funestissimaque Szigethii expugnatione, cujus arcem contra innumarabilem Solymanni Turcarum Principis exercitum facta eorum ingenti et memorabili strage, diutius quam viribus par fuerat, defendit, defuncto ibidem Solymanno, totius orbis flagello, pulcherrime absumto, bellicae gloriae fortissimo invictissimoque duci, de se publiceque B. M. P. P.

Vixit annos quadraginta octo^{***}; occubuit septimo Septembr. Anno Virg. partus MDLXVI.

Hostibus ut vidit diris et cedere fati
Credita virtuti moenia celsa suae,
Servatae a me olim, nunc me servabitis, inquit,
Arces, et pugnans Zrinius occubuit.
I modo te jacta quantumvis, Roma, Lyburnis
Et sunt quae mortem pectora despiciunt.

Itt adjuk a' Zrinyiek' czímerét is, Szigetnek képével.

KAZINCZY FERENCZ.

*** Talán ötvennyolcz inkább; mert így 1528 a' Bécs ostrománál tíz eszt. korában tette volna a' hős tetteket. Az Epitaphium' írója az adolescens szót, hihető, nem a' mai, hanem a' Római szóllás' jelentésében vette.

1825

151. A' Nyelv', az Irás' feltalálása

Felső Magyar Országí Minerva, 1825. 1ső Negyed Januáriusz, 5–14.

A' Nyelv', az Irás' feltalálása; a' Magyar Nyelv' Bölcsője,
's legrégibb Maradványaink.

A' Természet' kezeiből előlépett ember nem kész szókat veve ajándékul, hanem csak tehetséget, felkapni a' dolgok' képeit, 's tüdőt, nyelvet, ajakot, mellyeknek segédjekkel hangot ejthessen. Buta ábrándozásban fekvék eggy ideig, még csak test és eleven töke, nem gondoló lélek is egyszer'smind. De most érzé, hogy a' min fekszik, kemény; hogy az a' vakító valami oda-fenn, melegséget önt rá; látá, hogy ímez itt más-színű mint amaz; hallá, hogy az a' valami, a' mi feje felett ingatja a' fa' lombjait, zúg; hogy az a' valami lábai előtt, csörögve ömlik tovább. Lelke eszmélni kezdé, 's mind ezt elmondotta magának, de csak gondolatban még, mert nem vala szava. Így kapkodá-fel a' *Millyen'* ideáját (Adjectívumok, Praedicátumok).

A' többszöri látás emlékezteté, hogy a' mi neki most is kemény, épen az, a' mi másszor is kemény vala már, 's lelke itt is elmondá, mint amott, 's ismét szó nélkül, hogy a' min fekszik, hogy a' mi ötet melegíti, hogy a' mit lát, hall, az, a' min másszor feküdt, a' mi másszor is melegítette, a' mit már látott, hallott. 'S most a' *Micsoda'* ideáját kapkodá-fel (Substantívumok,¹ Subjectumok).

De *kő kemény*, de *szél zúgó* nem adnak tiszta gondolatot; 's a' mi eddig méne-véghez lelkében, pusztá isméret, homályos érzés vala. Ekkor kapcsot vetett a' *Millyen'* és *Micsoda'* bélyegei közzé (Verbum), 's a' kettőt ezzel összefogá: kemény volt a' *kő*; 's a' homályos érzés tisztává leve, a' pusztá csonka isméret teljes gondolatá.

Elnevezés nélkül csak félisméreteink vagynak; ha a' dolognak van neve, úgy látszik, ismerjük azt: nem, ha nincs. Tudakozzd a' Botanicust, minek hívja csemetéjét, mellyet most látsz először, 's úgy hiszed, közelebb állasz az ismeretlen felé, ha bírod nevét, 's hogy azt nem ismered míg nevét nem tudod. Tudakozzd az idegent, ki szekered mellett elsiet, hol vagyon lakása, 's meg vagy nyugtatva ha annak helyét említette, bár hogy a' hely hol fekszik, tudtadra nincs; 's visszás vagy, ha szél vagy zördület feleletét füledtől elkapá. Bélyeg a' név, mellyel a' dolgokat magunknak és másoknak megjegyezni szeretjük; szó nélkül nem csak mással nem tudjuk közleni a' mit gondolunk, de nem is gondolkozhatunk. Lelkünk, ha ébren van, mindég beszédben van.

A' még néma ember' ajakát hevesbb indulatai nyiták-meg. Tövisbe lépe, 's *Jaj!* szalada-ki száján; az epedő szerelem tanítá az *Ah!* nyögésére (Interjectio). Ének folya ajakiról; az örömnék, fájdalomnak tartós Interjectiója. Sejteni kezdé azon a' mit már teve, hogy valami nagyobb fog találhatni, 's örült midőn gondolatját karjának 's ujjainak rándításai által közölheté másokkal, mellyek még nyomosbb jelentést kapának, midőn hangok kísérek integetéseit. Egy még nem ismert madár leszálla körüle; hallá a' madár' szavát, 's *Kakuk* kiálta a' bohó kiáltó után. Rívott a' tehén, tetszett neki a' rívás, 's ő is ríva a' rívóval. Délczeg örömben nyargala feleségei közzé a' mén; látá jönni, hallá nyerítését, 's tetszett magának midőn a' boldog' nyerítését utánozhatá. Nőjének ölében fíja e' hangot szereté mondogatni, nagyobb fíja tavaly más hangot mímelgetett; 's a' kedves anyácska ezt is amazt is az eltanult hangokon jegyzette-meg (Onomatopojéticumok).

De az utánozó hangok' száma kevesebb vala mint a' dolgoké, mellyek nevet kívántanak, 's belé-vezetve a' nyelvcsinálás' titkaiba, vakon kapdosott-fel némelly hangokat mellyekből neveket csináljon. A' mi melegítette volt, *Nap*-nak nevezte-el; azt a' szelíd, jámbor állatot,

¹ [A vesszőt pótoltuk.]

melly előtte nyugalomban legele, *juh*-nak; eggy másikat, melly leghívebb társa leve, *eb*-nek; a' minek ágai közt zúgott vala az a' valami, *fá*-nak, 's magát azt a' zúgó valamit *szél*-nek. Némelly tárgy két nevet is kapott, talán mivel a' férj így, a' nő amúgy nevezték vala el, 's eggyikét is másikat is megtartották: *domb* és *halom* (Synonymumok); néha két dolog kapa egy nevet, talán mivel az elnevező feledé, hogy azt már egyébnek adta volt: *szél*, ventus, *szél*, margo (Homonymumok). Lexicona az szerint gazdagodék, a' hogy ő maga ismérteiben gazdagodott.

De a' Dolgok' (Nomen) és a' Cselekvések' (Verbum) nevei a' Lexiconi gazdagodás mellett is elégtelenek voltak festeni gondolatjait; noha már most a' szóknak azon nemeit is kezdé csinálgatni, mellyek a' Praedicátum' jelentéséhez egy tulajdonságot toldanak, mint *talán*, *egykör*, *ma*, *böven* (Adverbiumok); vagy a' mellyek a' Praedicátum' viszonyait (relationes) jegyzik a' Subjectumhoz, 's a' Praedicátum' ideáját szorosbban határozzák-meg: *el*, *meg*, *széllyel* (Praeposíciók); vagy a' beszéd' részeit egymásba szövik: *és*, *de*, *hogy*, *ha*, *noha*, *mivel* (Conjunctiók). Most a' Névszókat és Ígéket ejtegetni, hajtogatni kezdé, hogy beszéde határozóbb értelmet kapjon. Eggyik legelmésbb fortélya az volt, hogy a' Névszóknak képviselőket ada a' *ki* és *melly* szókban, nehogy a' mondottakat kénytelen legyen újra meg újra nevezni. 'S íme készen álla nyelve, mellyet az állandóan, de némelly kifogások mellett állandóan követett szóllásbeli szokás (Syntaxis) meg is nemesíte ezenfelül. De mind ez nem kevés holnapok', nem kevés esztendő', nem kevés embernyom' munkája vala. Századok folytanak-le, míg a' Nyelv' azon magasságra emelkedheték, hogy a' testből és lélekből teremtett ember a' testiek (concretumok) után a' lelkiek, a' levontak (abstractumok) felől is szóllhasson; 's ezreknek, míg Homér és a' lángoló Proféták felséges költségeiket énekelheték. Ember nem hiheté, hogy ez a' szebb beszéd embertől eredhessen; Istenek' sugallatit lelte benne.

Elméssége még itt sem lele határt, olly gazdagon ajándékozta-meg őt' kegyes teremője, 's az élet' szükségei új meg új találmányokra ösztönözék. Neki nem vala tisztje csak a' jelenvalókhöz szóllhatni: közleni akará gondolatjait azokkal is a' kik tőle távol voltak, sőt még azokkal is, a' kik később fognak születni: képek által csinála képet a' dolgok' képeinek! symbolicus festések, hieroglyphi száraz jegyek által bélyeget az ideáknak! a' symbolicus festésekre a' MINT vezeté; a' hasonlóság' felkapása. A' Sas neki magasságot jelente, mert minden tollas állatoknál fenntebbre emelkedik; az Ökör nagyság és erő (Egyiptusban ez vala a' királyi erő' képe); a' Kígyó, ártás, gonosz indulat. Még bírnk egy metszett-követ, hol a' RÓMA név mellett Ökröt látunk futásban, mellyet kígyó üz; a' gondolat teljesen ki van nyomva: „Róma kikerülte a' gonoszságot” (ellenségét).

De valamint a' pantomími jelek nem valának alkalmasok, nem valának elégszámú szerek, kijegyzeni minden gondolatját, és eléggé világosan, a' jelenvalók között: úgy nem a' symbolicus festések is, hogy gondolatjaikat a' később maradék érthesse; töröljük-ki a' RÓMA nevet az említett Caméóról, 's az Ökör és Kígyó rajta egyedül ezt tevék: „Az erő kikerülé a' gonoszságot.” Mostan tehát szavai' hangjainak ada bélyegeket, vaktában, 's világosan-értett 's szorító okok nélkül ragasztván a' bélyeget a' hanghoz; 's valamint ott leve a' hangok' összeszövéséből BESZÉD: úgy leve itt' a' hangbélyegek' összeszövéséből ÍRÁS – két legkevélyebb, legigazabb bizonyosága az emberi elme' felségének, 's annak csudálást leginkább érdemlő, legszélesebb kiterjedésű, legközönségesebb hasznú, legnemesebb gyönyörűségeket adó találmánya. Beszéd nélkül, Írás nélkül mindenki csak magából merítene; mástól legfeljebb azt tanulhatná-el, a' mire látás és utánozás vezethetnek. Beszéd és Írás megszünteték az IDŐ' és ÜR^{*)} különbségeit: Buda, Pest, London, Páris, Róma, Pondichery, Philadelphia eggyütt vagynak; Demosthenes előttem mennydörög Philippusz ellen; Caesar előttem dől-el a' Brútusz' késelései alatt; Anacreon előttem nyúl-el felkoszorúzva lótusz

*) Az ÜR, úgy tetszik: *spatium vacuum*, az üresség *vacuitas*, a' tér, vagy terjedék *spatium*, a' terjedés *extensio*, és a' térség *planities*. – A' Red.

levelein. Most kiszámláljuk, mennyire jár a' Nap a' mi Planetánktól, 's melly perczben fog ejteni csorbát világában a' Hold, 's hány perczig fog tartani elsötétedése, 's csalhatatlanabbúl, mint ha a' kettő távolságát láncczal mértük volna meg. Mik volnánk e' két Isteni találmányaink nélkül? Valóban kevésbé többek a' jászol' marhájinál, 's Newton és Kant sokkal kevesebbet tudnának mint tízesztendő gyermekeink.

Az emberi nem szaporodni kezd, 's a' kiemésztett táj háznépekre osztá őket, 's kisebb 's nagyobb foltokban új tájakra kényszeríté elszéledni. 'S ez még akkor történt, midőn a' Nyelv nem hágott vala fel kimíveltetésének fenntebb polczaira. A' kivándorlottak tehát megtarták ugyan a' kihozott, még szűk Lexicon' szavait; de azt ez a' csoport is, a' másik is, a' harmadik is, új szókkal szaporították. Minden csoport más meg más szókkal jegyzette-meg a' dolgokat, más meg más ejtegetést, hajtogatást, összeszövést ada szavainak, 's így új meg' új nyelvek levének. A' szelíd vagy zordon égszak, a' bőven vagy szűken termő föld, a' béke vagy háború, a' szabadság vagy elnyomatás, nyelveikben is érezteték behatásaikat. A' kik szűk völgyek közzé szorultak, durva-beszédüekké levének, mert a' szó a' hegyek' vápájikban, a' hangok' visszalökődése által, elváltozik, 's a' fagyos ajak hamis hangot ejt: a' síkon, szelíd ég alatt, bővségben, puhán-élő embernek szelíd és puha beszéde is.

Így a' Népeknek hajdani honjaikra nyelvöknél fogva is alkalmas bízossággal hozzávethetni; mert másképen szóll a' Grönlandi lakos a' Jeges-tenger' szélein, másképen a' Jóniai tündérszéleken lakott Görög, 's a' Veres-tenger' meleg tájain megtelepedett Arabsz 's az Egyipti lakos. Ha tehát a' Történetek nem mondanák is, hogy a' Magyar nép oda, a' hol mostan él, Á'siából költözék; ez a' folyó, egymásra-halmozott Consonánsok által keménnyé nem tett nyelv, 's a' hím és nő Vocálisok' össze nem vegyítése, a' gyökérszókhoz raggatott névmások (suffixa), 's a' sok egyhangú (monotón) szók, mellyeket Spanyol-országban is feltalálunk az ott lakozott Arabszok után (Quadalaxara, Salamanca, Calatrava), és a' mellyek a' mi szépzengésű nyelvünknek díszére ugyan nincsenek: bizonyosságot tehetnének, hogy mi Á'siából eredünk. Mert mind ezek a' Szemítai (Keleti) nyelvek' tulajdonai. De melly részében lakánk Á'siának, azt most már sem a' hisztoriai, sem a' philologiai úton nem lehet bátorsággal meghatározni.

A' Fenn és Lapp népnek, Sz. Pétervár felett, Torneo körül, számos szavai vagynak, mellyek néha csak hangban, néha jelentésben is, hasonlítanak a' mieinkhez. Innen a' gondolat, hogy a' két nép mitőlünk erede, vagy mi őtőlök; hogy nemzetünknek egy része oda tolatott; hogy a' Fenn és Lapp nép a' legrégebb időkben eleinkkel baráti vagy ellenségi viszonyban álla, 's így némelly szavainkkal meggazdagodva tére fagyos, szűk, kietlen honjába. Erre Rudbeck voná legelsőben figyelmünket (*Specimen usus linguae Gothicae in eruendis S. Scripturae locis obscurissimis; addita analogia Linguae Gothicae cum Fennica*¹, necnon Fennicae cum Ungarica. Upsalae 1717.)

Hell hazánkfija a' Dán uralkodás által Wardochúsba hívatott-meg, hogy ott a' Vénusz' áltmenésénél fogva a' Nap' tányérán, Astronomiai észrevételeket tégyen; 's ez maga mellé Sajnovicsot vevé, kétségen kívül, hogy ez viszont ismérkednék-meg a' Fenn és Lapp nyelvekkel, 's mondaná-el, mit nyomnak a' Rudbeck' gyanításai. Sajnovics még azon eszt. Koppenhágában, 1770. kiadá Értekezését (*Idioma Hungarorum et Laponum idem esse*), melly később, az eszt. feljegyzése nélkül, Nagy-Szombaton újra kiadatott. Tolditá a' dolgot Háger (*Neuer Beweis der Verwandtschaft der Ungarn, mit den Lappländern*. Wien 1794.) és Doctor Gyarmathy Sámuel (*Affinitas Linguae Hungaricae cum linguis Fennicae*² originis, grammaticae demonstrata. Gottingae 1799), 's legközelebb Strahlmann (*Finnische Sprachlehre*. Petersburg 1816); 's Schlözer és Murr haragvának, ha valaki ez eránt kételkedni is merészlett. A' lidércz rém még a' nagy Révait, nyelvünknek leglelkesebb, legtudósabb Grammaticusát sem hagyá kísértetek nélkül. Ellenben Beregszászi nem eggyes szók, hanem az egész Nyelv'

¹ Sennica [Kazinczy javítása alapján emendálva.]

² Feunicae [Emendálva.]

alkotmányának összehasonlítása által mutatá-meg, hogy a' Magyar Nyelv a' Szemítai Nyelvek' számába tartozik, hova a' Fenn és Lapp nyelveket nem számíthatni, és hogy így az egész állítás nem egyéb mint káprázolat (Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen. Leipzig 1796). Ezt húzhatni-ki Gyarmathynak Etymologiai Lexiconából is (Bécs 1816), melly annyi népeket mind atyafiságba hozhatna. A' ködös kérdésnek Philológiánkra nézve kevés haszna, Híztóriánkra épen semmi nincs. Így nevezi magát a' gyönyörűen-zengő Görög nyelv' leányának a' fület-szaggató Német; mert a' Német-népnek egyik ága egy ideig Görög-földön lakott, 's ennek ott áltvevé némelly szavait, némelly szóllását, 's a' kettő a' több szók' szerencsés összeforrasztásában eggyüvé-találkozott. De a' Német-nép nem Görög-nép.

Volt e nemzetünknek Á'siában saját írása, tagadni bajos, 's még merészebb állítani. Bél Mátyás közli betűinket is (de Vetere Litteratura Hunno-Scythica. Lipsiae 1718). Etelye, a' Hunnok' Vezére, 's a' Magyaroké Almos, és fija Árpád, nem vad csorda', hanem tiszteletes nép' Vezérei, 's tiszteletes Vezérek voltak, 's Etelye, bár mit mondogatának a' kiket ő levert és elrémite, nagy is azonfelül, mint kevesei az úgy nevezett Nagyoknak. Énekészeik magasztolák innepeiken a' Vezért és a' Nemzet' hőseit 's fényes tetteiket; Papjaik a' forrásoknál, a' mindent-tápláló anya' emlőjinél, mutaták-be áldozatjaikat a' Természet' nemismert Urának; 's ez mutatja, hogy a' Nép míveltség nélkül ugyan nem volt. Priscus nem szöll könyveik, nem írások felől; de Homér és Osszián sem írott könyvekben adák-által Költeményeiket a' később időknek. 'S írás nélkül mint ítélnénk nyelvünknek azon állapotjáról, mellyben az, Árpád alatt 889, 's Etelye és Buda öccse alatt 375. lehetett?

A' meghódolt földön Szlávokat találánk, kiknek keresztyén Papjaik ismerék az írás' mesterségét. De a' mi dolgunk fegyverforgatás volt; a' béke' munkáit 's a' föld' mívelését azokra hagyánk. Nem ezek vevének-fel szókat a' mi Nyelvünkéből, hanem mi az ezekéből; melly mindég megtörténik, midőn az a' ki jó, nem-látott dolgokra talál az új honban, és a' midőn a' nemesbb természet akad-össze kevésbbé nemessel. Nehezebben tanulni valóban nem nagy oka a' dicsekedetésnek, bár nem mindég tanácsos; 's a' mit mi tevének itt, midőn felejtünk eredeti szavainkat 's szláv és német 's francia és olasz szókat szedénk-fel, azt tevék a' németek is, midőn a' fejet, szemet, fület, orrat a' Róma' harczolójától vették-által, 's többé az ezeket jegyző német szókat nem ismerik.

Száz hat évvel később mint e' földre jutánk, Gyéza fejedelem, Tasnak fija, Zoltánnak, az Árpád' fijának unokája, Otto Császárnál (994.) megkeresztelkedék, 's ettől, mint keresztatyjától, szent láncsát, a' fejedelmi hatalom' Európai címjét, veve ajándékul. Gyézának fija Vajk keresztyén nevével István, ki Róma által a' Szentek' számába iktattatott, keresztyén anyja által már gyermek éveiben az Európai Hit-Vallás' szeretetéhez édesítetett, 's tizenhatsz eszt. korában jutván uralkodásra, ifjúi tüzzel vitte a' térítés' szent munkáját. Mind Gyéza már, mind kivált ő, az itt-talált szláv Papok mellé, német, olasz, francia Papokat hozának-be, 's iskolákat állítának, hol gyermekeink az új vallásban, 's az olvasás' és írás' mesterségében oktattassanak. Az Európai betűk így betűink lettenek nekünk is. De az idegen fül hamisan kapta-fel a' Magyar hang' neveit, mint még ma a' Sváb' füle, és minthogy Nyelvünkben több vala a' hang, mint az Európai Alfabétben betű; a' jó Papok elhitették magokkal, hogy a' Magyar Nyelv' hangjait az Európai betűkkel festeni nem lehet. Így leve tollookban, 's talán fülökben is, a' Tihó Vezér neve *Tuhutum*, a' Tarczálé *Turzul*, így Al-Gesztely *Olgeztel*, Keczely, vagy Kecsely, kit a' Béla' nevetlenének nyomtatója Rethel-nek találá kirakni, R betűt vévén a' K helyett; a' Kéziratban *Kethel*, sőt Atila, igazabb nevével, Etelye, a' németeknél *Eczel*; így a' Szent-László' Törvénykönyvében a' *Jókérdők*, vagy Jókergetők, *Jokergech*; így a' Bírák és a' *Jobbak* (Optimates) II. Andrásnál *Bilochi* és *Jobbagio*, holott I. Andrásnak Tihanyi Levelében *Zakadat* és *Ketthel*, ma Szakadat és Kerthely, igen helyesen vagynak leírva. Galeottus Martius még 1490 körül is az akkori Graeculusok' vétkét nyelvünkre akarta volna tolni.

A' Hunnoktól hátra-maradt Székely-nép azonban dicsekszik, hogy az írás' mesterségét a' Keresztyén Papok' oktatásaik előtt is ismerte. Mondják, hogy ők Oláh Miklós és Verantius (Wranchich) Antal Érsekeink' idejekben is (Hungaria et Atila. Bécs 1763. I. 195., és Kovachich Script. Rer. Hung. Minores. Buda 1798. II. K. I. 84. és 109.) botjaik' kérgére metszének holmi jeleket, 's egymás közt ezekkel éltek.

Így szövék szőnyegekbe az Inkák' Papjai az Americai nép' történeteit, mellyeket ők olvasának, bár a' spanyol, hogy az írás lehetne, meg sem álmodá. Desericzky Incze pedig, és ő utána Gyarmathi (De¹ Initiis ac Majoribus Hung. Buda 1753. III K. II. K. 154. I., és Magyar Nyelvemester. Kolozsv. 1794. I. K. 4. I.) néhány sor írást mutatnak-elő, melly a' Csik-Szentmiklósi templom' falán állott, 's ezt teheti: „Urunk meget, tege fogván, íránk eggyezer négyszerte száz egy esztendő. Mátyás, János, Stitán (talán Stefán) Kovács csealtk (csealták), Mátyás Mstr, Grgly Mstr csealtak. – Cornides ezekentül egy Imádságos-Könyvet hagyta gazdag Könyvházában (lásd annak Indexét. Pest 1792 I. 261.)² melly caractere Scythico-Magyarico a dextra sinistram versus vagyon írva. – Ha ezek nem mutatnák is, a' mit óhajtanánk megmutatva látni, bizonyítják: hogy átaljában tagadni a' mit nem egészen tudunk, nem egészen tudhatunk, vakmerőség. (Lásd Horvát István Érték. a' Tud. Gyűjt. 1819. Octób.) Papjaink, kik az István által alkotott tíz Püspökségekben látának az idvesség' gondjaihoz, magyar nyelven bizonyosan dolgoznak Agendáriusokat, Kátékat, Hágiographiákat, de mind ezeket elemészté az idő. A' jobb munkák által hamarabb eltolatának a' kevésbbé jók. A' Királyi adományok deák nyelven tétetének; a' Szent-Istváné, a' Pannonhalmi Benedictínusok' számára, görögön: de az Ország' Végezései, annak Gyűlésein, magyarul, a' hogyan azt a' dolog' természete 's a' Nemzet' méltósága kíváná. De a' deák nyelv' ismertetébe beavatott, 's olvasást szerető Kálmán, külömben egyike legtiszteleatesbb Királyainknak, régibb törvényeinket Albricus által (lásd Törvénykönyvének Előbeszédét) deákra fordítatá, hihetőleg a' más nemzetek' fonák példája által tévesztetvén-meg. Így e' drága ereklýeinktől megfosztatánk.

Legrégibb írott emlékün, melly bennünket Nyelvünk' egykori ismertetére vezethetne, két Temetési-Beszéd, mellyet egy irhára-írt negyedréti Missaléban találunk. A' könyv a' Boldvai Apátságé volt (Borsod. Várm.); onnan az Ó-Budai Káptalan' birtokába ment-által; végre Cardinális Pázmány' ajándékából a' Pozsonyiéba. Hogy az most a' Nemzet' Könyvtárába ment-által, azt a' Nemzet szeretett Nádora' kegyének 's a' Horvát István' gondjainak köszönheti. Práy a' két Beszéddel megismérteté Sajnovicsot, 's ez a' kevésbbé rövidet legelsőben adta-ki feljebb említett munkájában (Nagy-Szombati kiadás. 4. I.) megtoldva Faludinak példányával 's néhány magyarázatjával. Koller meghatározá idejét, mellyben a' Missále leíratott, (Historia Episcopatus Quinque-Ecclesiens. Tom. I. Append. II.) 's megmutatta, hogy a' Códexnek sem elébb nem lehetett íratatni mint 1192., sem nem utóbb mint 1210.; Révai pedig mindkettejét az effélék körül szükséges pontossággal kiírta, 's csudálást érdemlő tudományainak gazdagságaival elhalmozta. (Antiqq. Literaturae Hung. Tomus I., Pest 1803. 8.)

Ez a' két Beszéd többször adatott-ki, de szükségesnek látjuk itt is előhozni, hogy Nyelvünk' barátjai a' keresgélés' alkalmatlanságától megmentessenek.

I.

„Latiatuc feleym (*felem, barátom, atyámfija*) zumtuchel (*szömötökkel*) mic vagmuc (*mik vagyunk*). Menyi milostben (*mennyi malasztban, szeretetben* – a' tót *miloszt* szeretést teszen) teremtuve (*teremté*) eleve (*Élője; az az, Az a' ki él* – Isten) miv isemucut (*mi ösünköt*) Adamut,

¹ de [Emendálva.]

² [A zárójelet pótoltuk.]

es odutta (*adta*) vola (*vala*) neki paradisumut hazoa (*házóá, házzá, lakássá*) 's és mend (*minden*) paradisumben uolov (*való*) gimilcictul (*gyümölcsöktől*) munda neki elnie (melly szép! *mondá neki élnie*; az az, *mondá neki, hogy éljen.*) Heon (*hiján*; annyi mint *csak, egyedül*) tilutoa (*tiltotta*) wt (*őt*) ig (*eggy*) fa gimilcetul. Ge (*olvassd gye*; ma *de*) munda (*mondá*) neki, meret (*miért*) num (*ne*) enneyc (*ennék*). Isa (*bizony*) ki napun (*melly napon*) emdul (*eendöl*) oz (*az*) gimilstwl, halalnec halalaal holz (ma *meghalsz*). Hadlana (*hallá*) choltat (*holtát*) teremteve istentvl (*teremtője Istentől*); ge feledve (*de feledé* – imhol a' némellyek által nem tűrt *feledni*, mellyet ők *felejtani* szeretnének). Engede urdung (*ördög, ördög*) intetvinec (*intetvének*), es evec oz tiluvt gimilstwl, es oz gimilsben halalut (*halált*) evec. Es oz gimilsnec wl (*olly*) keseruv uola víze (*íze*; a' v digammai szolgálattal a' két hangzó-betű közt, vagy talán *vize*, az az, *nedve*); hug (*hogy*) turchucat (*torkokat*) mige (*meg*) zocoztia (szakasztja) vola; nem heon muganec (*magának*), ge mend w faianec (*fajának*) halalut evec. Horoguvec isten, es veteve wt ez muncas (laboriosus, nyomoruságos) világbele (*világba*); es levn (*lőn*) halalnec es puculnec feze (*fesze*; tére, mezeje; expansum) es mend (egész) w nemenec. Kic ozuc (*azok*) miv vogmuc; hug es ti (*hogy' ti is*) latiatuc szumtuchel. Isa es nem igg (*eggy*; itt két g-vel, feljebb csak *eggyel*) ember mulchotia (*múlhatja*; kerülheti) ez vermut (vermet); isa mend ozchuz (*azhoz*) iarov (*járó*) vogmuc. Wimagguc (imádjuk) uromc isten kegilmec ez lelicert (*lélekért*), hug iorgossun (*irgasson*, ma *irgalmazzon*) w neki, es kegiggen (*kegyedjen*, ma *kegyelmezzén*) es bulscassa mend w bunet. Es vimagguc szen (*szent*) achsin (*asszony*) mariat, es bovdug (*bóldog*) michael archangelt, es mend angelcut (ma *angyalokat*), hug vimagganac erette. Es vimagguc szent peter urot, kinec odut (*adatott*) hotolm (régi végezettel: *hatalom*; mint *holm*, halom) ovdonia (*oldonia*) es ketnie (*kötnie*), hug ovga (*oldja*) mend w bunet. Es vimagguc mend szentucut (*szenteket*), hug legenek neki seged (*segedelem*) uromc scine (*színe*; szín, scena) eleut, hug isten w uimadsaguc mia (*miatt*) bulscassa w bunet. Es zoboducha (*szabaditsa*)¹ wt urdung ildetuitul (*üldötvétől*) es pucul kinzotviatwl, es vezesse wt paradisum nyugalmabele (nyugalmabeli), es oggun (*adjon*) neki munhi (*menny*) uruzagbele utot, es mend iovben (*jóban*) rezet (*részet*). Es keassatuc (*kiáltsatok*) uromchuz charmul (*hármul*; háromszor) Kirl. (Kyrie eleison)."

II.

„Scerelmes bratym, uimaggomuc ez scegen (*szegény*) ember lilkiért, kit ur ez nopun ez homus (*hamis*, ál) világ timnicebeleul (timnicz, tömlöczéből) mente. Kinec ez nopun testet temetwc, hug ur uvt (*őt*) kegilmehel (*kegyelmével*) Abraam, Ysaac, Iacob kebeleben helhezie (*helyhezze*); hug birsagnop (ítéletnap-ra) ivtva (*jutva*) mend w scentii (*szentjei*) es unuttei (*önöttei*,² öntöttjei, kenettjei) cuzicum (*közökön*) iov (*jó, jobb*) felevl iochtotnia (*juttatnia, iktatnia*) ilezie (*élessze*) wt, es tiv bennetuc (*és tibenneteket*). Clamate III. (*ter*). K. (Kyrie).”³

—

Hatszáz esztendő a' Missále, 's nem lehetetlen, sőt igen is hihető, hogy az abban talált két Beszéd még régibb; 's minthogy ennek nyelve egészen a' miénk, de némelly eltérésekkel: egész bátorsággal állíthatjuk, hogy mi ma azt a' Nyelvet beszéljük, mellyet Árpád és Álmos beszélt. Tótoktól vevénk ezeket: *malaszt, brát, szabadít* – és: *pokol, angyel, paradisum, timnicz*, mint a' tót némellyikét a' deákából; a' négy utolsót, mert az ideák is a' tótoktól mentek eleinkre. A' Palóczos ejtegetés, melly nő vocálist köt a' hím vocálishoz halálnak, jóban, fájának, most sérti füleinket, valamint az elavult alakú végezetek is: *hallává, vetévé,*

¹ [Töröltük a felesleges zárójelet.]

² [Töröltük a felesleges zárójelet.]

³ [Záró idézőjelet pótoltuk.]

nyugalmabele, országbele. De mely szépségeket hagyánk veszni! ám nézzük, mint adnák ezt mai Papjaink, kik félnek, hogy hallgatójuk meg nem értik, 's nem ezeket emelik-fel, hanem magok süllyednek-le: „Szerelmes atyámfijai! imádkozzunk ennek a' szegény embernek a' lelkéért, a' kit az Úr ezen a' napon, ennek a' hamis világnak tömlöczéből megmentett; a' kinek a' testét ezen a' napon temetjük; hogy az Úr ötet az ő kegyelmével az Abrahám-nak, az Izsáknak, a' Jákób-nak kebelébe helyhéztesse; hogy öt-et, eljövén az utolsó-ítélet' napja, élessze-fel, és iktassa minden ő szentjeinek és választottjainak jobbjaik felől, mint tibenneteket is!” – Mennyi a', mennyi hogy marada-el nálok! mint ad kedves színt a' beszédnek a' praepositiójától megszabadított sok íge: meg-mente, fel-élessze, meg-halsz, meg-holtát, bocsássa-el, fel-oldani, meg-kötni, szabadítsa-meg. 'S mely szép szók és formák: feledni; segéd, segedelem; irgani, kegyedni, irgalmazni, kegyelmezni; nyugalom, némellyeknél csak nyugalom, mint győzelem, nem győzelem is egyszersmind; hármúl, hármasan; helyezni, helyheztetni, 's minek ez? És azok a' szép Imperfectumok, és azok a' hogy-ot kiugrató főmák! – Valóban a' régieknél tanulhatnánk holmit!

Ezt nyomban követi a' Negyedik-Béla Király' Margit nevű 's Margit-szigetebeli Apáczaleányának Élete, ki 1271. holt-meg. Kiadta Práy az elveszett eredeti-írás' másából Nagy-Szombaton, 1770., és osztán Budán 1782. egy más valaki.

Udvari-Tanácsos Szirmay Antal Úr Zemplény Vármegyének Topographiai Ismételében, Budán, 1805. l. 84. ezt írja: „Possidemus ipsas primigenias de anno 1339. familiae Lasztóczy Divisionales, quod mireris! ungarico idiomate emanatas, quas in gratiam eorum, qui literale documentum ejus aevi lingua nativa concinnatum reperiri dubitant, horsum transscripsimus: „My Isaac Mester, a Naghiságos Dreget Vellemresnek Nadur Espannac és Cunocc Byrajanac Ceepe, ez dologra választatott és rendeltetett, adiuc emleceezetyre ez ielen való levelnec rendyben az cicc yllyc ...” De ez nem egyéb mint játék, a' min a' sok érdemű férjfiu annyira kapott, hogy sokszor azt is állítá, a' mit¹ maga nem hitt. Mi, kik ötet első ifjúságunk oltá ismertük, ennek sok példáját hozhatnánk-fel. Maga ez az affectált palaeographia állításunk mellett szól, és csak a' tapasztalatlant csálhatja-meg.

E' két ereklýnk után semmi nem érdemel inkább ismertetni nyelvünk' barátjaitól, mint a' Bécsi Udv. Könyvtárban őrzött Bibliai Töredék. A' Códex' ferdén-szelt negyedréti leveleinek száma 161., 's ezek a' Ruth, Judith, Eszter, Baruch, Daniel, és a' XII. kisebb Proféták' írásaikat foglalják magokban, és holmit a' Machabéusokból. Révai a' könyvet nem leírta, hanem lefestette, 's már feljebb említett munkája' III. Kötetében kiadni készen volt. Egy lapját Virág Benedek Magyar Prosódia és Magyar Írás című munkájában, Budán, 1820. 8. kiadta. Révai a' fordítást Báthori Lászlóénak állítja, talán megtévesztve az által, a' mit Pongrácz István (Triumphus Pauli. Pozsony, 1752. l. 51.) és mások mondanak, 's szemei elsíklottak az 1382. eszt. jegyén, mely a' Códexben három fekvő vonással illyformán vagyon béírva: ≡82. És minthogy nem lehetetlen, hogy ezt a' munka' Tisztázója, vagy talán a' későbbi birtokos, veté ide; a' fordítás még ennél is régibbnek tartathatik. Révai sok gyönyörű helyeit kiírta a' két Halotti-Beszéd' magyarázatjában.

Ezt követik a' Debreczeni Hagiographusok. A' minden becsét felülmúló kéziratot Csengeri születésű Keresztúri Sámuel Togátus ajándékozta a' Collégiumnak, akkori Bthecárius, később Histor. Prof. Sinai Miklós' unszolására, 1753. Levan másolva ez is, 's a' hív másolat a' nemzeti könyvtár' őrzőjének, a' nagy Révai' nagy tanítványának birtokába ment-által.

Az előszámláltak között tiszteletes helyt fogna érdemleni a' Bírák' esküvése, mely Törvény könyvünkben az 1351. eszt. fordul-elő, ha annak Orthographiáját a' Corpus Juris Hung. Kiadója Mosóczy Zachariás Nyitrai Püspök az újabb Orthographia' törvényei szerint nem rontotta volna el, 's ez az ő ídétlen gondja azt nem hagyná rettegnünk, hogy némelly helyeken az Etymológiát és Syntaxist is illette: – „Isten téged úgy segéljen; szűz Mária melletted te vég

¹ a' a' mit [Emendálva.]

napodon szent fiának előtte úgy támadjon (ma, úgy keljen-fel); Istennek minden szentjei teéretted úgy imádkozzanak; Isten' teste te vég napodon méltán neked adadni úgy méltóztassék; szörnyű halállal úgy ne vessz-el; föld tetemidet úgy fogadja halva, harmad napon úgy ki ne vesse; Isten' színét te vég napodon úgy láthassd; örök pokolba úgy ne temetessél, és magúl magra úgy ne szakadjon, hogy Urunk Lajos Királynak és szent Koronájának való hívségtartásodra minden orvot (erőszakatlan lopót), tolvajt (erőszakost), gyilkost, kaczért (tisztátalan életűt), emberétetőket, bűvösöket-bájosokat, házégetőket, szentegyháztörőket, félhitenvalót (talán adulter), és a' ki ország' veszedelmére pogányoknak segítséggel avagy tanáccsal volt, állevélköltőket, álpecsétlikasztókat (sculptor), és a' kik ezzel élnének; és mindeneket azokat, kik Urunk Lajos Királynak és Országának 's szent Koronájának ellene és veszedelmére törekendők volnának, igazán megmondod, megnevezed, és kiadod, meg sem tagadod. És irigységben avagy gyűlötségben (az az, *ből*, a' magyar hajdani szép Enallage szerint) senkit el nem vesztesz, és igazat nem hamisítasz, és hamisat nem igazítasz. Ezeket által nem hágod, sem kedvért (gratia), sem adományért, sem gyűlöségért, sem félelemért, sem barátságért, semmiért is. És a' mi beszéd közöttetek lenne, azt titkon tartod, és ok nélkül senkinek meg nem jelented, meg sem mondod. Isten téged úgy segéljen, és e' szent Kereszt.” –

(Az I. Ferdinándnak 1527. mondott esk ez vala: – „En eskezem az elew ystenre es ew zent anniara, mynd az zentekre, hogy Felseges Fejdelmnek Ferdinandos uramnak myndenek ellen yelesben pedeek az ew ellenseghy és engedetleny ellen átalán fogva senkit ki nem vévén, hív és engedelmes lezek, és az én értelmem zerint igaz és haznos tanachot adok mind azokról, kiket ew Felséghének méltóságára, haznára, avagy ártalmára esmerendewk lenny, ew Felségét zorgalmatosan és hyven tudóssá tezem, az ew javára tellies ereymvel gondolak, gonozat eltávoztatom, az ew Felségének tytok tanáchát meg nem jelentem. Isten engemet ygh segelien, és ystennek minden Zenthly.”)

Az 1351diki esk' formuláját követik a' Szent Elek' Élete; a' Remete Első szent Pálé, 's egy Imádságos Könyv, 1450 – 1526.; 's a' Bold. Szűz Mária felől szóló Szent Beszédek és Szent Bernártnak mondásai a' Szerzetes Életről, 1522.; 's a' Szent Christina' Élete, mind Kéziratban; mellyek felől Révai, Antiqq. Literat. Hung. I. 23 – 28. emlékezik. Ide tartoznak azon Énekek, mellyeket csakugyan Révai közöl, tulajdon Verseinek Kötetében, Pozsony, 1787. I. 275 – 300.; itt egyedül azt jegyezvén-fel, minthogy ő nem említi, hogy a' másodikat I. 290. a' mint a' Stróphák' első betűji mutatják ANDREAS DE VÁSÁRHELY, a' harmadikat, I. 296. FRANCVS L. S. APÁTI írták.

Említetni igen is érdemel még a' Károly-Fejérvári Könyvtár' Magyar Psaltériuma, az úgy nevezett Passióval. Azt Halabori születésű (a' helység Bereg Vármegyében fekszik) Bertalan Pap fordította 1508. – és egy másik fordítása a' Zsoltároknak, mellynek dolgozója, 1539.¹ magát Frater Paulus de Pápa névvel nevezi; Kultsár István Úrnak birtokában. A' Halabori Bertalan' magyarsága deákos, 's fordítása hibás lehet; de kimondhatatlan kecsékkel bír, 's nyelvünk' barátjai, ha valaminek, ennek óhajták kiadását.

Vagynak ezenfelül több nagyobb és kisebb ereklyéink is, 's némellyiket már említi Virág, Magy. Prosód. és Magy. Írás. Budán, 1820.; de óhajtani kell, hogy e' részben ügyünk' lelkes barátja, a' ki effélékben is temérdek gazdagsággal bír, Wadasi Jankowich Miklós, szállaljon-meg, 's egy csomóban adja mind azt, a' mit társaim együtt bírni óhajtanak.

Kazinczy Ferencz.

152. Magyarázatok a *Báró Wesselényi Miklóshoz, Miklós' fiához c. vershez*

¹ 1339 [Emendálva. Az 1339-es évszám tévesztés vagy sajtóhiba, lásd a jegyzetben.]

Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 1ső Negyed Januárusz, 32.

MAGYARÁZATOK.

A' Pozsonyi Diéta 1808. felkelést rendelvén, Erdély követte a' példát, 's fegyverbe költ. W. a' maga eggyetlen, és még ekkor csak tizenkét eszt. de tanításai, példája 's testi gyakorlások által kora felett megérlelt szépalaku gyermekét a' maga Megyéjének (Közép-Szolnoknak) seregénél Kapitánynak 's maga Segédtisztjének nevezte-ki; 's a' kis Tiszt, mint a' mennyköveket-tartó Ámor az Alcibiád' paizsán, 1809. Martz. 23d. a' maga Osztályát Palatínusunk előtt Nagy-Károlyban nagy javalást nyerve gyakorlotta. Született az ifju W. 1796. Decemb. 30d.

Az ifjabb Caesárt és Ármidórt... Ez a' két legszebbike mind azon lovaknak mellyeket az Író valaha látott, Erdélyi anyáktól, de Spanyol és Arabsz eredetű atyától az 1804. élni megszűnt¹ idősb Caesártól Zsibón született. Az ifjabb Caesár aranyszög, mint atyja volt; Ármidór csukaezüstszinű.

Bucephalus... Midőn az Idegen a' Zsibói istállóba lép, meg nem foghatja, miért állították ezt a' lovak' Thersiteszét a' Neptún' legszebb alakú teremtsései közzé; mert húsos otromba feje nem sokkal szebb azon paripáénál, mellyen Szilén Atyát festik; fejér serénye perpendiculáris parallél vonásokban ér szinte térdéig és még alább, 's dereka behorpadott. De midőn a' kis Alexander reá ül, a' vén ló megifjodva érzi magát, szarvasi-vékonyágú lábait nagy erővel veri földhöz, 's kettőztetett dobogással szedi-fel igen magasan; rettentőleg tüsszköl, túrja a' tajtékot, s' a' kis Lovagot repdeső serényével gyakorta egészen eltakarja. Akkor az Idegennek nem kell magyarázat, hogy a' szép lovakat nagy számban nevelő Erdély' legelső istállójában ez a' csúnya vén fakó nem folie gyanánt áll.

Brútuszt, a' talpverőt... Ez is Caesárnak fija. Színe fekete. Ez a' Succussor (kengyelvető) méltán viseli a' Percussor' nevét. Csupa tűz, mint minden ló, melly Zsibón lett.

Atyád' nagylelkű anyja... Báró Vargyasi Dániel Polyxéna. Ez a' tudományos nevelést kapott, 's déakúl olvasó, szólló 's író Asszony minden tekintetben méltó vala azon tiszteletre, mellyben polgártársai által tartatott. II. József hallá hírét, felkereste, 's nagyobbnak találta mint gondolta. Levelet kért tőle fijához, ki akkor eggy Lengyel-országban fekvő Huszár seregnél szolgált. – Nagy lelkét mutatják nevezetesen eggy könyvébe tett sorai, mellyek által fiját inti annak olvasására.

KAZINCZY FERENCZ.

153. Recenzió az 1825. évi Hébe zsebkönyvről

Felső Magyar Országi Minerva, 1825. Februárusz, 43–47.

HÉBE. Zsebkönyv MDCCCXXV. Kiadta Igaz Sámuel.

Nyomtatta Bécsben Grund Leopold. 372 lap.

Ha Hébe ezidén semmi virágot nem adna is Literaturánk' barátjainak, melly gazdag ajándékokat adna rezeiben! a' Megváltó, Blaschkétől, pontozott munkában, Caracci (olv. Carácsi) Hannibál után, képzeltheti velünk, millyen lehetett a' Phidiász' Jupitere, 's a' kinek-szeme van a' látásra, térdre ömöl az Istenember előtt, 's imádja őtet. Nagyság, méltóság van itt az egészben és minden részeiben. Melly arcz! melly szem! melly orr! melly száj! melly homlok! 's az egymástól távol álló szelíd, nyugalmas szemöldök, mint deríti-fel az a' szép

¹ megszűnt [Emendálva.]

arczot! 's az a' gazdag hajfürtozés kiemeli a' főt a' mindennapiak' száma közzül. De itt érzeni kell és hallgatni, nem szóllani.

A' Scheffer' Cecíliája méltó, hogy a' XVI. század' Művészeinek inneplett munkájik közzé tétessék, 's lélekre mutat, és hosszas stúdiumra. A' szent Szűznek kínos fekte, (másként fekszik a' ki nyugalomban nyúlt-el) 's az a' kifordult jobb kéz, éreztetik, hogy itt a' halál erőltetett, 's a' két Angyal' látásában olvad a' szív. Ah, a' Mesterségnek az a' boldog, az a' classicus kora nem tűnt-el tőlünk örökre! így kiált-fel a' Néző felvidúlva.

A' harmadik tábla bennünket Magyarokat még közelebből érdekel: imhol a' mi Ferenczynk' *Graphidiona* (így nevezzük-el mi a' rajzoló-leányt a' rajzolást, festést jelentő görög szótól; mert a' *Pásztorleány* a' dolgot közelebből nem bélyegzi). A' Mesterség' Mythológiája szerint egy leány, szerelmes andalgásában a' tenger' szélén, még a' Rajzolás' feltalálása előtt, vesszejével egy figurát vona a' fövényben, és íme a' csuda! a' rajzolat a' fövényben a' szeretett ifjú' profilképét adá! a' lyány látja ezt, 's lelkében az a' gondolat támad, hogy így tehát lehetne képét adni minden tárgynak, 's ez a' feleszmélet lesz a' Mesterség' feltalálásának szempillantása. A' *kezdő* Ferenczy választhata e méltóbb tárgyat első munkájára mint a' Mesterség' *kezdetét*? Valóban neki e' gondolatot egy kegyes Isten adá. – A' *Plastica*' (faragás) míveiről az ítélt méltólag, a' ki magát látta a' mívet, *Recensens*nek pedig e' szerencséje még nem leve; s' valljuk-meg, a' szobrok' legnemesbb nemei a' fenn-állók, mert azok láttatják a' növés' szépségét 's a' ködlepel' lefolytának szép játékát: de itt a' történet, melyet adni kelle, nem állást kívánt, hanem guggolást; 's ilyen a' Berníni' Vénusza is, melly bizonyos tekintetben megelőzi a' Mediciszi Vénuszt; inkább illvén a' ruha nélkül talált asszonyi szeméremhez. De melly szépségek vagynak itt! a' felső rész minden lepel nélkül, hogy a' leány' kecséből semmi el ne fedessék: az alsó rész pedig, igen értelmesen 's szép redőkben 's vetésekben, elleplezve. Kivált az egyenesen kinyújtott jobb karnak gyönyörűnek kell lenni. A' haj, vittába kötve, szerény gonddal.

A' második tábla egy Írónkat tiszteli, ki ezidén tölti Írói pályájának, mellyre tizenötödik évében lépe-fel szüléjinek parancsokból, ötvenedik esztendejét. A' Haza, egy tiszteletes Matróna' alakjában, baljával öleli-meg az Író' melyképét, melly egy polczozaton áll, a' holdfénye által világított ligetben. Ez az estvelgő táj' az Írónak estvéjére (utolsó napjaira) czéloz. A' Matróna' égre-emelt szemei áldást könyörgenek az Öregre. Igaz Sámuel az Íróval csak akkor tudatta szándékát, midőn neki a' kész képet egy nyomtatványában megküldheté. A' homloklap' képe, igen is, a' Zrínyi Miklós' képe; de nem a' Szigethi hősé, ki 1566. fényes halállal veszett, hanem unokájának fíjéé, a' Bán, az Aranygyapjas, a' Poeta Zrínyi Miklósé, kit a' Krusaneczí erdőben, Csáktornya mellett, 1664. egy vadkan öle-meg. Ha ki a' Hébe' Zrínyi Miklósát összeveti az Ortéliusban álló két Zrínyi Miklós' képeivel, látni fogja, hogy ez valóságos, de megigazított, kiszépített mása annak, melly Ortéliusban 1664. mellett az ifjabb Miklós' címjeivel és Symbolumával (*Sors bona nil aliud!*) áll; és hogy az a' Symbolum az ifjabb Miklósra mutat, azt Zrínyinek a' Forgács Simon által kieresztett, 's Pesten 1816. újra nyomtatott „Ne bánts a' Magyar” nevű Munkájából tudhatni. A' Szigethi Zrínyi Miklósnak két képét birjuk: egyiket Ortéliusban, másikat a' Schrenkh' Munkájában, melyet ez Ferdinánd Fő Herczegnek, az I. Ferdinánd' fíjának 's II. Maximilián' testvérének, parancsára Atlászi nagyságú levelekre nyomtatva ada-ki *Icones Collectionis Ambrasianae* cím alatt. Zrínyi Miklós mind Ortéliusban mind Schrenkh'nél szakállasan adatik, 's virágos-szövéssű félújú kaftányban; és hogy az Ortélius' és Schrenkh' képei hitelt érdemlenek, onnan tudhatni, mert a' Fő-Herczegnek (szül. 1529. mh. 1595.) nem lehet nem ismerni Zrínyit. A' Szigethi hős' Biográphja csak akkor látta-meg a' Berkowetz' rezét, midőn a' Hébe' minden ívei ki voltak rakva, s' a' 21. lap' levelét ki akará szeletni, de Hébének kétszáz példányai már bekötte állottak. – Ennyit a' rezeokról.

Super. Kisnek Julisa, az ifju, iskolájit tavaly elhagyott, Gróf Ráday Gedeonnak (az első Gedeon Pál unokája' fíjának) Kálmánja és Emelkája, 's a' N. A. Kiss Sámuel' Hunyadi

Máriája szép nyelven 's nagy ügyességgel költött Románok, a' két elsőbb stróphákban; 's a' középső Ráday eránt nagy reményekre szabadítja Literatúránk' barátjait, hogy ez Himfy szerencsével fogja követni, 's a' halhatatlan érdemű Öreg' neve benne meg lesz tisztelve. De megengedi a' szeretetre-méltó ifju, hogy verselésének egy két hibájira figyelmessé tegyük, és ezt annál inkább, mivel Verselőinknél e' hiba csaknem közönséges. – Nem szükség az, hogy minden sor teljesen magában foglalja a' mondást; de szükség hogy a' beszédnek egymástól elválhatatlan részei két sorba ne vessenek-átal. Ezt a' rímetlen sorok sem szenvedik, hogyan szenvednék tehát a' rímeselek? Illyen ez a' 130 l.

Élte' bimbója' fسلése
Olta – – –

fسلése olta ennek egy sorba kellett volna szorítatni. – Hasonló hiba ehhez, midőn a' substantívum a' maga adjectívumától elszakasztatik, 's a' szerencsétlen esetet úgy leplezhetjük-el igen szerencsésen, ha a' második sorba esett substantívum' elibe még egy adjectívumot vetünk.

Egyik szép stróphája a' Balládnak a' 131. lap' középsője. Imhol az:

A' Magyarak már akkor is
A' volt a' veszedelme,
Hogy köztök soha sem volt egy
Szív, egy lélek, egy elme.
Mindég volt olly eszeveszett
Magyar, a' ki más terjesztett,
Mint honja' haszna kívánt.

lássuk, nem nyerne e a' strópha némelly változtatással:

A' Magyarak már akkor is
Az vala veszedelme,
Hogy közöttök soha sem volt
Egy szív, egy lélek 's elme.
Mindég volt olly eszeveszett,
Rossz Magyar, ki más terjesztett,
Mint honja' haszna kívánt.

hol a' mondottakon kívül még azt kell megjegyezünk a' második sorra, hogy valahol az articulus elmaradhat, azt, mint haszontalan, legalább alkalmatlan rongyot, el kell löknünk; és hogy az AZ pronóment még prózában sem kell megfosztani Z betűjétől: AZ mondotta, AZ volt ott; nem A' mondotta, A' volt ott.

Gróf Dezsőffy József, cui fides et ingeni benigna vena est, kifogyhatatlan elmésséggel felel a' Víz' tavalyi elmés Magasztalójának.

'S a' bort mered gyaláztatni,
Mert Bírakat veszteget?
Víz mellett is találhatni
Szomjús Bírót eleget!!
Élj békében a' Tiszánál,
'S ne folytass pert a' Dunánál. – – –

Nem mondom én: a' víz vesszen!

De kiáltom: élj te, bor!
Mert a' miben lángtűz szesszen,
Él az, 's éltet mindenkor. – –

Ugyan mondd-meg, – de igazán!
A' bor néked mit vétett?
Mert hiszed, hogy a' víz talán
Lemos minden pecsétet?

Szerecsent nem mos fejérnek;
Nem használ a' víz a' vérnek.
Jó a' kisdéd szennyeknek,
De nem a' nagy vétkeknél.

'S melly tudós czélszatok:

Ne hidd, a' bor mintha mindég
Centaurokat lázítna,
S' Lapithákat rájok eggy-vég'
Nagy bunkókkal uszítna.
Hányszor láték ellenséget,
Ámbár eggy más ellen égett,
A' jó bortól enyhülni,
S' egymásra melegülni.

Isten őrizz'! hogy országunk
Bor nélkül ellehetne.
Szívlenyomó bú, baj, gondunk
Magán mint könyíthetne?
Mert ha nincs is Vevő borra,
Van – fájdalom! – kell a' torra.
Nincs most több szükség másra,
Mint a' jó-bor ivásra.

A' Hónaljmanók' Költőjének gyönyörű helyei vagynak. – Melly boldognak vallám magam',
ugymond a' bénává-lótt, bénává-vagdalt katona, midőn kedves hazám' határán átléptem! Ha
nyomorú létem engedé vala, leugrottam volna szekeremről, hogy csókommal tiszteljem az
áldott földet. Köszöntelek, elődim'¹ szent földje! kiáltám. Fogadd kebledbe fiadat, ki ámbár
nem a' te védelmezésedben veszté-el tagját, de értted igyekezett hírt nevet szerzeni. Fogadj-
be, kedves haza! adj számomra egy darab kenyeret, egy ital vizet, adj mankónak két szál
faágat, adj két lépésnyi helyet, hova tetemim majd eltemettessenek! Ez volt első imádságom!
– 'S ki olvashatja ezt édes sírás, ki forró tisztelet nélkül?

Gróf Teleki Ferencz, az a' lelkes kedves Éneklő, itt egy Huszárdalt ada, a' millyet tőle
várhattunk. Nemesíti lelkeinket, midőn annak érzéseit festi.

Kovacsóczynak nagy szépségű Csillaga felől más helytt fogunk szólni. Itt csak azt
jegyezzük-meg, hogy az idei Auróra egy ehhez hasonló szépségű dalt ada: a' Kisfaludy
Károly' Jövevényét; két nagy díszét Literaturánknak, 's némelyek által tagadni akart
előmenetelünknek gyönyörű bizonyágait.

Szent-Miklósyt itt is több nemekben ragyog; nevezetesen a' görög Epigrammában és a'
nyolczas-rímű Stanzákban, melly Szchémánál nehezebbet magyar Verselő nem ismer. Mi itt

¹ elődim' [Emendálva.]

egyedül lelkes Meséjít említjük. Scipio és Máriusz, a' Pásztor, a' Csalán, az új Apoll, a' Fülemile és a' Holló, Caesar és Augustusz, a' Hattyú nem csak a' nemes Irót, hanem a' nemes gondolkodású 's érzésű, 's tudományokban gazdag Embert is festik. És hogy valaki e' kicsinységeket kicsinységeknek ne tekintse! Ut sibi quivis speret idem...

Papp Józsefnek Tengeri Utazása nyugtalanul várhatja velünk a' Munka' megjelenését, 's Báró Lakosnak Nápolyi Leveleire emlékeztetvén, sajnálatja velünk, hogy ezidén annak darabját nem veheténk.

Fő-Hadnagy Fazekas Mihály Úrnak Nyári-Estvéje úgy lepe-meg itt bennünket könnyű lengésével, mint Ludas Matyija, ezelőtt néhány esztendővel, Homéroszi fordulásai által.¹ A' dal szelíd, lágy, mint az énekelt tárgy, és mint az Éneklőnek, a' Csokonai' egykori barátjának, szeretetre-méltó lelke.

Fáy itt is szerencsésen egyesíti a' bölcseséget és bohóságot, 's gondos nyelvben, mint szép Meséjiben és Kedvcsapongásiban. Számosbb Olvasója magyar Irónak s' minden classisból, Kisfaludy Sándor mellett még nem volt. Szerencsére ez érdemli hogy sokaktól olvastassék, melly különben inkább ok a' pirúlásra, mint az örülésre.

Gróf Majláth Jánosnak zöld, kék, szög, fekete Szemei szemecskéji Hébének is, a' szó' Görög és Római értelmében. Lélek, érzés, szép nyelv, gazdag isméretek, és gondos munka ékesítik mind azt, a' mit Nemzetünknek ez a' dísz, benn és a' külföldön, ád.

Cornélia szerencsésen van választva olly Munkához, melly asszonyi 's leányi kezek közt is fog forgani, 's Dukai Takács Judith csudálkozásra ragada bennünket, rímetlen versezetei által. A' Szatthmáry' éneke, Ferenczynkhez, láng és tűz. Örömmel emlékeztete bennünket a' Vay' Versezetére Aurórában, formája 's lángolása által.

A' Hébe' calathiscuszának*) minden virágai felől nem szólhatunk: de hallgatásunkat nem akarnánk idegenség' jeléül vétetni. Bár a' szép szándékot minden jobb Íróink segélenék! Két Zsebkönyvünk addig is meg ismértet bennünket azoknak dolgozásaikkal, a' kik azokat később együtt fogják kiadni. Még arra volna szükségünk, hogy Literatúránknak valamelyik barátja egy Magyar Anthológiával ajándékozzon-meg bennünket, 's nem Zsebkönyv' formában.

Kazinczy Ferencz.

154. Zemplén vármegyei nekrológok

Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 257–258.

Zemplén Vármegye egy pár hetek alatt három nevezetes, 's érdemeikben egymáshoz hasonlító férjfijait vesztette-el. Február. 26-dikán Újhelyben hala-meg, telyesen elgyengülve sok esztendőig tartott betegeskedései által, Tekint. *Kis János Úr*, egykor Fiscálisa a' Nagy-Mélt. Almásy háznak; – Mártz. 15-dikén Azarban Mélt. Consiliárius Pálóczi *Horváth* László Úr, elébb Megyénknék Fiscálisa, tovább Notáriusa, végre második és első Al-Ispánja, nőtelen öregségben; – Mártz. 18-dikán pedig Tekint. *Kaszner* András Úr, Megyén' egygyik szeretett Fő-Szolgabírájának atyja, 's míg a' most Herczeg Brezenheim által bírt Sáros-Pataki 's Regéczi Várak és Urodalmak, Herczeg Trautsohnnak halála után, a' Kamara által bírattak, Praefektusa, közel 90 esztendő, de ép, egészséges, 's víg kedvű Öreg; valamint Consil. Horváth is, elhülésben inkább, mint nagy korok' elgyengüléseiben. – Ugyan ez a' holnap kapta-ki az élők² számából *Tansics* Ignázt Urat is (Mártz. 3-dikán). *Nagy* Mihálytt. Ez a' nyolcz-nyelvű Tudós egykor Nevelője vala Gróf Sztáray Albert Úrnak, mostan pedig, húsz eszt. oltá, Bibliothecáriusa. Az ismeretesebb Nyelveken kívül bírta a' Görögöt és Angolyt is; 's öreg

¹ által [Emendálva.]

*) Kosárka

² élők [Emendálva.]

napjaiban a' Görög és Római Literatura, a' Botanica és Mineralógia voltak örömei, 's a' két utolsóbbat új munkák által is gyarapította, de a' mellyek nyomtatatlan állanak. Halálát, életének 60-dik eszt., a' kiszáradás okozta.

155. A' tél nálunk lágy volt

Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258.

A' tél nálunk lágy volt, és annyira száraz, hogy szánjainknak hasznát sem veheténk. Kútjaink 's patakaink kiszáradának, 's Tiszánk és Bodrogunk csak nem meggázolhatóvá leve. Ellenben a' Máramarosi hegyeken, és a' mi széleinken Galícia felé, a' hó egy ölnyi magasságban állott, 's a' szarvasokat és őzeket arra kényszerítette, hogy a' falukban keressenek élelemet, hol vas villákkal szurkáltatának agyon. Esőnk rég olta nem lévén, a' hó fel nem olvadhata, de már Husvétkor kicsordultig állott a' Tisza, és ha a' havak hirtelen olvadnak-fel, előre-látjuk, melly nagyon lesznek áradásaink. Vetéseinket a' sok szél megsoványította.

156. Egy zsvány-csoport

Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258.

A' mesterségesen koholt gonoszságokat jó ismerni, hogy kiki őrizkedhessék, 's ilyen a' mit beszéllünk. – Egy zsvány-csoport éjfélkor álla-meg Megyénk' Orvosának Tek. Detki *Meczner* Pál Úrnak szállása előtt, 's a' kocsis, hogy ezeket szabados dologban járóknak gondoltassa, még csördített ostorával, Ujhellynek egygyik nevezetes úczáján. Tudták hogy az Orvos estve felé Patakra vitetett, 's méltán gondolhatták, hogy akkor éjjel haza nem érkezik. Csak két aszszony és egy férjfi-cselédje volt a' háznál. Beteget hoztunk, mondák a' zsványok ezeknek; de azok csak ugyan elbódíták a' cselédeket, hogy nyitnának ajtót. Akkor ezeket megijesztvén hogy ha lármát ütnek, megölik, 's elkínózván, ketteje velek marada, négy pedig bément a' szobába, az ablakokat, mellyek az udvarra nyilnak, paplanokkal bevonták, 's hozzá fogtak a' kutatáshoz. Adóssági Contractusait el nem tépték,¹ el-nem vitték; de igen ezüstjét, aranyát, gyémántjait, gyöngyeit, óráját és drágább pixiseit. Akkor megkötözvén a' cselédeket, 's az ajtókat rájuk zárván, szekérre ültek, 's pattogva és csörtetve tovább állottak.

157. Új Könyvek

Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258–259.

1. *Gedichte von Grafen Johann Mailáth.* Zsebkönyv formában. Bécsben, 1825. –

2. *Magyarische' Sagen und Märchen.* Brünn, 1825. 12. – A' szeretetre méltó Gróf németül ír, de ír magyarul is, a' mint ezt két Zsebkönyveinkből tudjuk. Elsőbb Versezeteit azoknak dolgozta, úgy mond, a' kik nem értenek magyarul. Így a' német Verselés' útjára vezetve, megmaradott ez mellett. Saját Verseit lefordíthatta volna Nemzete' nyelvére, de azt tiltá szerénysége. Az helyet jobban használá, a' Magyar és egyszersmind a' Német Literatura' javára, idejét, midőn némelly magyar versezeteinket lefordította németre; melly munkája most nyomtatatik Stuttgártban Cottánál. Gróf M. fija az egykori Ministernek Józsefnek, 's testvére a' most megholt Kamara' Elölülőjének, az ifjabb Józsefnek, de nem azon anyától; az ezé Gróf Sándor Aszszony. –

¹ [A vessző Kazinczy autográf betoldása, lásd jegyzet.]

A' Magyarok' Regéji és Mesélései még ez idén a' mi nyelvünkön is megjelennek. Lelkes, nagy csinú, nagy gondú dolgozás.

3. *Kassai Minerva. Folyó-írás, 1825. Első negyed. Kassán. Ellinger István, Cs. Kir. privileg. Könyv-nyomtató' és áros' betűjivel és kölcségével. Negyedrétben.* – 114 lap. – Esztei Károly Ambrus K. Herczeg, Esztergomi Érsek és Prímásunk jól eltalált 's kőre csínosan metszett képével. –

Előszó. Gróf Dezsőffytől. lap. III. – Károly Ambrus' Élete XIII.

Első Füzet. Január. – 1. Minő indító okoknál fogva kell ösztönöztetnünk a' Tudományok' művelésére. l. 1. – 2. A' Nyelv', az Írás' feltalálása; a' Magyar Nyelv' Bölcsője, 's legrégebb maradványaink. Kazinczytól. l. 5. – 3. Az Izlésről. l. 5. – 4. Takarékosági javallat¹. l. 14. – 5. Magyar-ország és Erdély. Epigramma, Ponoritról; A² Magyar ihlet, Gróf Dezsőffytől; B. Wesselényi Miklóshoz 1809. Epistola. Kazinczytól. l. 29.

Második Füzet. Február. – 6. Kriton. Plátóból. 33. – 7. Sípocsk. Franklinból, 42. – 8. Hébe. 1825. Könyv-bírálat. 43. – 9. A' Macskákról, 48. – 10. Az Első Kisételés, Bouillyból, 49. – 11. Konstantinápolyi Levelek, 55. – 12. Rozsnyai Dávid Török Diák³ (Tolmács) felől, 60. – 13. A' Királyhegyi felülírás, 61. – 14. Pannonia a' Hunnok' beütése előtt, Dulházytól. – 15. Versek. –

Harmadik Füzet. Mártzius. – 16. Gúthi Ország Mihály Nádorunk, Debreczeni Bárány Ágoston, 80. – 17. Mátyás Király, Maecénássága, Melczer Jakab, 76. – 18. Zagráb Város' törvényes Rendszabásai, Melczer, 77. – 19. Mire szántam a' fiamat, Fáy András, 79. – 20. Felelet a' Tud. Gyűjtem. Kérdésére, 1824. VII. K. 120. Czövek István, Prokátor, 84. – 21. Könyv-vizsgálás. Auróra 1825. 87. – 22. A' kor 's nagy hívtal nem ad just az élesebb megtámadásokra, 103. – 23. Az élet vermekről, 104. – 24. Allegoria 110. – 25. Aforizmak 111. – 26. Epikúrosznak három Gnomája. 112. – 27. Versek, 113.

A' nagy-érdemű Nyomtató nem mások által megkérve, hanem tulajdon mozdultából, kezdette ezt a' Folyó-írást. Egy a' czél azzal, mellyet a' Tud. Gyűjtem. örök hálát érdemlő Kiadói magoknak kijegyzettek; de némelly külömbiséggel; ilyen az, hogy Minerva a' fordításokat és versezeteket sem tiltja-ki Köteteiből, mert a' fordítások is terjesztik ismereteinket, 's épen nem haszontalanok; kivált olly nyelvből véve-által, mellyet Olvasóink nagy számban nem értenek. 'S nem csak a' Tudományok körül forgó hanem a' haszonnal gyönyörködtetni akaró Olvasók' jova felől is gondoskodik; 's így Öregeink és ifjaink, férjfiaink és aszszonyaink 's leánykaink által is, méltán fog örömmel fogadtatni. Decemberben jött-meg az engedelem kiadhatására, és még is ez az első Negyed nem ok nélkül reménylheti Nyelvünk' 's Literatúránk' barátjainak jovalásokat, segedelmeket. Az érdemes Nyomtató egy nyomtatott ívért egy arannyal kedveskedik a' dolgozóknak, de viszont kiköti, hogy a' darabok kezéhez költsége nélkül küldessenek. –

158. Recenzió Mailáth János kötetéről

Felső Magyar Országai Minerva, 1825. 2dik Negyed Április, 158–161.

Gedichte von Grafen Johann Mailáth.

Wien, 1825. bey Tendler und v. Manstein. 16 rétbén. A' Jegyzésekkel és Mutatóval 112 lap.

Óhajtanánk, a' szeretetre-méltó Gróf (fija a' Ministernek, 's a' kevés hetek előtt megholt Kamara-Praesesének testvér-öccse, de más – Gróf Sándor – anyától) költötte volna e' kedves dalokat nemzete' nyelvén inkább; neki is szólván, a' mit a' Múza Horátnak sugallott. De a'

¹ jóvallat [Emendálva a *Felső Magyar Országai Minerva* lapszáma alapján.]

² a' [Emendálva.]

³ Diak [Emendálva.]

veszteséget tűrjük békével, mert dicsőségünket ez is neveli, 's halljuk mentségét önmagától, lap 103: – „Itt helye lehetne elmondanom, hogy én, Magyar, verseimet miért dolgozám idegen nyelven. A' kikhez első dolgozásaim intézve voltak, azok előtt Nyelvem' hangjai nem értett zengzés vala; 's a' német verselés' útjára vezetve egyszer, megmaradtam kezdett menésemben. Magyarra tennem a' mi keveset adok, hiúság volt volna, 's nem egyéb, mint szerencsétlen játék. Az' helyébe hasznosabb dolgot tettem Hazám' Literatúrájának, mint a' Németnek is egyszer'smind, midőn időmet a' jelesebb magyar Költők' dolgozásinak németre fordítására használám. (Magyarische Gedichte von Johann Graf Mailáth. Stuttgart, bey Cotta.)” –

Ezen rövid Költemények' bélyege a' lágyság, gyöngédség, édesség; a' nagy gondú csín, és elrejtett széles tudomány; a' forró érzés mind az eránt a' mi szent, a' mi nemes. Bonum virum facile crederes, doctum artificem libenter – ezt szölli a' maga olvasójához a' könyv. Szív itt minden, 's igen kedves játéka a' teremő phantasiának. A' mit énekel, mind az reális világ' birtoka: de a' Költő tudta, érzette, hogy a' reális világ halála a' művésznek, 's a' durva anyag tündér-világgá változék. Az a' *Veres Fedél* l. 62, nem egyéb, mint cserép, vagy festett zsindey, lehetett. Nincs megnevezve a' hely, nincsenek megnevezve lakóji; ha megnevezé vala azokat, ki volnánk rántva az ideál' világából a' valódiság' világába, 's phantasiánk' izgása eltűnne. Nagy lecke az Alkalmi Költőknek! Meg nem nevezi a' kihez Ajánlása szölli:*)

*Wenn ich der Pieriden Gunst mich freue,
Auf deinen Wink flog ich die steile Bahn,
Dein göttlich Bild, so oft ich es erneue,
Erhebt den Sangesmuth mir himmeln.
So nimm die Blätter, die ich kühn dir weihe,
Ein dankend Liebesopfer freundlich an,
Denn hat die Harfe treffliches gesungen,
Es ist dein Werk, für dich nur ist's gelungen.*

's a' ki emlékezik egy más munkája' Ajánlására, könnyen elérte, hogy Ez az ő szeretett hitvese; – meg nem nevezi a' kihez lap 78. egy szép Epigrammja szölli:

*Wen die Götter geliebt, dem geben sie dich zur Gemahlin,
Dass ihm Elysium werd', vor er die Erde verlässt.
Nimmer begehrt er des Glücks der freudeumstrahlten Götter;
Was der Olympus ihm beut, findet er reicher in dir.*

de a' ki egy más munkája' Ajánlását: *Magyarische Sagen und Märchen*.*) Brunn, 1825. ismeri, kitalálja, hogy ez a' Henriette az ő szeretett Jettije. A' férji, atyai, baráti érzés, a' hűség Istenhez, Valláshoz, Fejedelemhez, Hazához, M...ban szent, és felvilágosodott, még ott is, a' hol egyiket vagy másikat a' religiósus köd teszi még kedvesebbé a' vakító fényt nem kedvelő szemnek.

Lap. 13. egy nehéz szchemájú 's csak igen gyakorlott kézből eredhetett dala áll:

AN SIE.

*) E' szerint nem lenne semmi idealizálva Pindár' és Horátz' Ódáiban, mert megnevezik a' személyt, kire vagy kihez íródtak.

A' Red.

*) Írt ugyan *Hébel* egy munkát ezen cím alatt: *Allemanische Gedichte*, de azért még is különös lenne, ha valaki Német regéket szedvén Magyar versekbe, ily címet ragasztana könyve' homlokára: „Teutoni Regék.” –

A' Red.

1.

*Erwacht
Um Mitternacht,
Denk ich
Ach nur an dich.*

2.

*Und bricht
Der Sonne Licht
Herein,
Denk ich nur dein.*

3.

*Erhellte
Mittag die Welt,
Glänzt mild
Mir nur dein Bild.*

4.

*Hervor
Durch Abendflor
Strahlst du
Mein Stern mir zu.*

5.

*Bang schlägt
Mein Herz, und fragt:
„Und Sie
Denkt Sie mein nie?“*

Bár a' gyönyörű dalt az Auróra' lelkes Kiadója, vagy a' *Zeng a' patak, felhők eveznek*, kedves Éneklője, a' mi nyelvünkre is átalhoznák.

A' Magyar-ország' címerét, itt lap 32., Szemere adá Aurórában 1822. Hébe pedig 1825. a' Dalokat a' Szemekről l. 42–49. Álljon itt két más dala, de nem Sonett-alakjában, mint németül.

A' TÉLI FOLYAM.

Hömbörgeti a' *Vág* torlódó habjait,
De vad tajtékzását fagy, jég, és hó fedik;
Csak ott meg ott látni hég buggyanásait,
Mellyek, hogy titokban lángol, jelengetik.

Így rejtem-el én is szívem' gyúlongását,
Midőn, hogy jég vagyok, hazugon színlelem.
Csak keblem árúlja keblem' hullamzását;
Ők hidegnek vélnek, 's megöl az érzelem.

Néma¹ levegőben zúg-el búm' szózatja;

¹ [Kazinczy autográf javítása: Süket, lásd a jegyzetben.]

bodi.katalin_319_25

Nincsen szív önálok, 's tompa a' sokaság,
'S elkínzott keblemet láng 's jég változtatja.

Bajom óriási növésben fenntebb hág:
De ne hallják fülek keblem' nyögéseit.
Hasadj-meg, szegény szív, 's titkold gyötrelmeid'!

In tauber Luft verweht des Leides Rede; Dort ist kein Herz, und sinnlos hier die Menge, Und Eis und Gluth theilt meines Herzens Öde. Und riesig wachsend mehrt sich das Gedränge. Doch sterb ich eh', eh ich mein Innres zeig'! Drum blute Herz, verblute, aber schweig. – És itt még egy másikat: Erre nézve egy kérést elébb azokhoz, kiket tanulóványaik' emlékezete elfogva tarthatna annak érzésétől, hogy nekik, ezen tanulóványaik miatt, hidegen kell itt maradniok, mert ők egyébféle gondolkozásban vagynak nevelve. Ha a' Görög Istenségek körül mi is Görögök vagyunk, miért nem változhatnának-el ezek itt is, a' Mestermívek' szemlélésében?**)

AZ ALVÓ KISDED.

Mély álmom lepte-meg a' gyermeket
Az oltár' zsámolyán. Hív anyja fut
A' kisdéd alvót onnan félre-kapni.
Mert ím közelget fényes lépdéléssel
A' Pap, hogy a' Mise' véretlen áldozatját
Az irgalom' fejének bémutassa.

Hagyd őt aludni, mond a' Pap szelíden;
Az ártatlanság' álma is könnyörgés.
Hevült lelkében képek kelnek itt,
A' millyeket nem lát a' külvilág.
Álmán keresztül nyájas angyalok
Szállonganak, 's elhintik a' kegyesbb
Jövendő' magvát szunnyadó keblébe,
Melly majd az égnek nyitja szép virágít.

De ím a' nap ragyogva lő-alá
A' templom' ablakin az oltár' oszlopára,
'A gyermek ébred. Arcza' lángolása
Így szól anyjához: „a' mondás igaz volt.”

Óhajtjuk, hogy Álmos és a' fija Béla l. 5., 's a' Szegény' atyai-lakja l. 38., 's ez a' maga meleg tinte-jében, magyarul is énekeltesse, 's két Zsebkönyveinkben a' jövő eszt. vehessük; de az utóbbik a' maga fordítójának több gondot fog adni, mint az elsőbb: – a' hogy szeretetre-méltó társunknak *Magyar-földi Regéji* már fordítatnak.

**) Élünk az alkalommal egy intést adni azoknak, a' kik a' Hébe' rezein, az itt említett tekintetek miatt, megbotránkoztak, 's érdemes Kiadója ellen neheztelnek. Lépjenek Kép-Gyűjteményekbe, 's lássák, hogy ott Szent-képek, Mythologiai darabok, Ütközetek, Tájfestés, Portrék, Hamiltontól lovak, Pottertól marhanyájok, Hondekétértől szárnyas-állatok, Fyttól Csendes-életek egymás mellett állanak, és ott senki meg nem botránkozik, 's a' Galléria' Directorára senki nem neheztel. *Igaz*, hálaikat érdemli, nem neheztelésünket, 's a' Caracci' Idvezítője 's a' Scheffer' Cecíliája kedvesebb ajándék az illyekhez Értőknek, mint ha *Hébe* tele volna Hisztoriai középser, vagy éppen rossz darabokkal.

159. Szilassy József kormányzói kinevezése

Magyar Kurír, 1825. június 3., I. félesztendő 43–44. szám, 334–336.

Újhely, Május ' 17-dik. – Ma méne-el tőlünk Megyénknek új¹ kormányzója Udvari Tanácsos és Septemvir² Méltós. Szilassi és Pilisi *Szilassy József* Úr Ő Nagys. áldva mindnyájunk által, kik a' nagy férjfiúnak bölcsességét, színetlen tisztaságú lelkét, 's a' szükséges szorosság által mérséklett kegyességét nyolcz napokig csudálgatánk. Meghíva a' múlt hónapban nagyszámú kiküldöttjeink által Második Al-Ispánunk Tek. Szögyényi Ferencz Ur' vezérlése³ alatt, hogy fényes bájövetelének rendelne napot; Május' 8-dik beérkezett közinkbe, vezetve ifjúságunk színe által, kiknek lovagló csapatjokat Mélt. Báro Luzsinszky János Úr igazgatá, 's mind azon jeleivel a' köztiszteletnek, mellyeket előbbi Kormányzóinknak ilyenkor benyújtani megszoktunk. A' Vármegye háza előtt ő Nagyságát Első Al-Ispánunk Királyi Tanácsos Mélt. Szemere István Úr idvezlette; benn pedig Abauj, Sáros, Borsod, Ungvár, Szabolcs, Heves, Gömör, Nógrád, Bereg Vármegyéknek, a' Hajdú Kerületnek, 's Debreczen Városának kiküldöttjeik és nagy számú tagjaik; 's végre a' helybeli Piaristák' Gymnásiumának Rectora és Professorai; mint két órával ezelőtt Patakon az ott való Collégium' Tanítóji 's a' tiszteletére kiállított tanuló egész ifjúság, és a' Város' érdemes⁴ Bírāja Tímár Lajos Úr a' Tanácsal. Következő nap elébb a' Rom. Cathol. azután a' Reform. templomban hívatott segédül a' Szent Lélek' kegyelme. A' Gyűlésben, melly annál fényesebbnek is tömöttebbnek is tetszett, mivel az oszlopokon álló Galleria ma nyitott-meg legelsőben, a' Mélt. Fő-Ispáni Helytartó elébe adá a' Rendeknek, mind a' mit teljesíteni maga szándékozik, mind a' mit⁵ a' Rendektől 's azoknak Tisztviselőjüktől kívánni fog, 's az Elsőbb Al-Jegyző által méltóságának viselésére feleskedtetett. A' Rendek' nevében most ez felele, tisztelettel említvén ő Nagyságának ősei között Szilassy Vincze Váczi Püspököt is, ki 1453. a' Família által ma is bírt Pánd helységnek, és a' szomszéd Pilizsnek, ura vala.

Ekkor a' nálunk Fiscálisi és Fő-Nótáriusi hivatalt 23 esztendőök olta viselt, de ez idén a' Királyi Tábla mellett Referens Assessorságra emelt Méltós. *Szirmay Ádám* Úr kele-fel, 's Notáriusi hivatalt a' Megyének vissza adván, tőlünk búcsút veve.

Táblabíróknak ki neveztetének Gróf Dezsőffy Sámuel és István, Gróf Haller Ferencz és Antal, Gróf Andrásy György, Báro Sennyey János, Báro Bánffy Pál, Báro Podmaniczky Lajos Urak, és sokan mások az Eggyházi és Világi Rendből. Ugyan-e' megtszítettetés nyújtott Prof. *Sédiusz Lajos* és *Igaz Sámuel* Uraknak, Nyelvünk és Literatúránk körül tett nagy érdemeik' jutalmául; 's az elsőbbnek azon minden Magyar előtt kedves szolgálatjáért, hogy Ő Csász. Kir. Fő-Herczégénél, a' haza' szeretett Nádora' felséges hitvesénél, a' Magyar Nyelv' megtanulásában vezér vala.

A' nap' örömeit estve a' Vármegye' házának és a' Reform. Templom' csinos udvarának kivilágosítása követte, 's a' táncz. Az ég kedveze örömeinknek; sok hetek olta pusztító szárazság vala nálunk: a' kivilágosítás előtt fél órával esni kezde az eső, de csak hogy a' port elcsendesítse; áldást hozva más nap és éjjel ömlött. A' templom' ajtaja felett Prof. Kézy Úrnak e' szép sorai olvastattak.

Dum tollis fascies Szilasy, gratatur honori

Religio usque tuo, pietasque probata Tonanti.

¹ új [Emendálva.]

² Septemvir. [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján: a pontot törli, lásd jegyzet.]

³ vezérlése [Emendálva.]

⁴ érdemet [Emendálva.]

⁵ mint [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján, lásd jegyzet.]

Május' 10d. a' kiüresült Tisztviselői székek töltettek-be. Zenge örömeiben a' palota, midőn Ő Nagysága Fő-Notáriusnak Tek. Csabai Dókus László Fő-Fiscális Urat nevezte-ki, 's az volt a' Rendeknek is közönséges óhajta. Ennek helyébe Első Aljegyzőnk Udvardi Kossuth András Úr lépe. Első Vice-Notárius leve Reviczky János, Második Szemere Péter, Harmadik Füzeséry Agoston, harmadik Fiscális pedig Szele-Farnosi Bodó Tamás Úr. – Honorárius Notáriusokká levének Báró Vay Miklós, quem pater, et genitrix, et avunculus excitat Hector; Rhédey László, Wladár József, Szeghy István Urak.

Folyvást tartva mindennap a' Gyűlések szinte tegnapig, Ő Nagysága szoros vizsgálat alá vette a' Hadi és Házi, Úti, Segedelem és felkelésbeli Pénztárakat, az Archívumot, a' tömlöczöket. Meglátogatta a' Deák és Görög szertartású Cathol. és a' Reform. Papjaikat, a' Piaristák' Collégiumát, hálás emlékezettel emlegetvén, hogy az Ő Nagysága fiai is ezen Szerzet' Tanítóji alatt tanultanak Pesten.¹ A' Gymnásiumban gyakorlott ifjakat vizsgálat² alá vette, 's egy Szepesi Zelinka János nevű ifjú eránt, ki Pappá kíván lenni, ígéretet teve, hogy azt Ő Herczegségének az Ország' Primásának különösen fogja ajánlani. A' Collégium' Rectorát Tisztel. Tamási Calasantius József Urat Táblabírónak nevezte, 's megkérte, hogy Gyűlésinkben 's Törvényszékeinkben minél gyakrabban lehet, venne részt.

Consil. Első Al-Ispány Úr egy nap' javaslatot teve, hogy Ő Felségének az Uralkodónak 's Ő Cs. K. Fő Herczegségének a' Nádornak képeik, egész testben, kívántassanak Krafft Péter Bécsi Festőtől. A' Gyűlés örömmel vette a' javaslatot, 's Ő Nagysága a' dolog gondjait Táblabíró 's Udv. Concipista Cseleji Kolosy István Úrra bízta. Meghatározottat egyszer'smind hogy a' Megye' Fő-Kormányzóinak képeik, Gróf Döry Ferencz olta, ki alatt 1759. a' Várm. háza építetett (a' követk. ezek voltak: 1779. Gróf, később Herczeg, Pálffy Károly; 1790. Gróf Zichy Ferencz; 1792. Báró Orczy József; 1799. Gróf Eszterházy József; 1821. Báró Malonyai János Nep. Aloyz Administrátor) a' hivatalába mostan belépett Méltóságig, kikérettessenek.

Örömünk vala Ő Nagyságával együtt közöttünk tisztelni nagy férjéhez teljesen méltó hitvesét, igaz képét igazán Magyar Asszonyságainknak, született Báró Inczédi Kata Ő Nagyságát, 's három gyermekeiket, lelkeknek igaz örököseit, Józsefet, Ferenczet, és a' Dezsőffy Theresiától született de a' Mélt. Administrátornétól nevelt Therészt, 's ennek az illy tiszteletes háznéphez illő férjét Csoma Zsigmond Urat. Országszerte isméretes érdemei mellett annak a' nagy férffiúnak, kit a' nekünk kedvező Szerencse a' mi kormányunkra ültetett, különösen tündöklék az, hogy Ő Nagysága a' hazának hét élő gyermeket, huszonnégy élő unokát, 's huszonöt esztendeig viselt Ítéző-Mesteri hivatalában megszámlálhatatlan sokaságú ifjakat nevelt.

Az így szoros munkában és szép örömek közt elfolyt nyolcz nap elég alkalmatosságot nyújta Ő Nagyságának bennünket és dolgainkat ki ismérni, nekünk pedig hogy Ő Nagyságában a' legtisztább lelkű embert, 's a' Fejedelméhez 's hazájához tántoríthatatlanul hív Tisztviselőt például vegyük. A' szorító, de nem nyomó kezek nem panasza, hanem tiszteletre buzditák szíveinket.

Megyénknek ezen innépén a' Vármegye háza homlokfalát 'e versek is világosították:

Igazság, Egyesség, Hűség, és szeretet
Boldogít Vármegyét és egész Nemzetet.
A' Törvény' férjfija ezt ígér Zemplénynek,
'S az idő megfelel az édes reménynek.

's a' mit a' vers jövendőle, most nem reméljük, hanem várjuk, 's annál teljesebb bizonyossággal, mivel Megyénk azon ritka szerencsében dicsekedhetik, hogy két Al-

¹, [Emendálva.]

² vizsgálat [Emendálva.]

Ispánjaink példátlan szeretettel szeretik egymást, 's kormányzónkat a' legigazabb hűséggel tisztelik.

160. A' Pataki Vár szépítései

Magyar Kurír, 1825. június 28., I. félesztendő 50. szám, 375–376.

Keresztül menvén e' napokban Sáros-Patakon, elálmlékdám, melly változások esének csak kevés esztendőök olta is ennek a' hajdani Királyi és Királynéi (Regia et Reginalis) Városnak ékesítésére. A' Collégium' napnyugoti felén pályakő fedél alatt áll egy kétszárnyú, 's három ablak-sorú roppant épület, melynek fundamentom-kövét a' nagy Vay József, akkori Fő Curátor, ezelőtt mintegy tizenkét eszt. előtt tette-le. Pályakő fedél alatt áll tavaly olta a' Reform. Templom is, 's a' fedél most alacsonyabb valamivel, mint az elsőb vala. – A' Várat az ország-utját elmenők' szemei elől zárva tartották azok a' magas sánczok, mellyeket Perényi Péter a' Mohácsi veszedelem után hányatott-fel a' széles és mély árokból. Annak mostani Ura Herczeg Regéczi *Breczenheim* Ferdinánd ezeket most viszszaönteti egykori helyekre, úgy hogy a' Vár már most az ország' útjára, melly az árok' napnyugoti szélén mégyen-el, egészen kilátszik, 's az épületben is folytatja 1810. itt státuált atyjának szépítéseit. A' négyszegű udvar tágasabb leve miolta ott az a' nagymélységű kút betöltetett.¹ A' kapu a' nyugoti fal közepén nyitattott-meg, és ezzel általellenben egy másik a' Bodrog felé. A' Rákócziak széles grádicsa elhányatott, 's vas-rostélyú folyosó fut végig az udvarra az épület' három oldalán. A' kapu' jobb és bal oldalán be van temetve a' gödör, 's azt most egy Ánglus kertecske foglalta-el a' Bodrog felé nyitott kapuig, és onnan kezdve ismét a' tizenkét ölnyi szélességű 's ugyan annyi magasságú Veres-toronynak nevezett Vár' három oldalai körül a' kazamáták' tetejét, körülvéve ólomszínre festett stakétával. Azon sor, hol hihetőleg II. András Királynak leánya, szent Erzsébeth, született, goth ízlésű, éles-boltozatú, magas ablakokat kap; ezt talán nyári ebédlőnek készítik. Gyönyörű kinézés a' Bodrogra, 's az Ujhelyi, Toronyai, Szőlőskei, 's Ungvári és Máramarosi hegyekre, 's a' szabolcsi tengerforma térségre. A' Lorántffy Susána által épített déli sor, honnan a' Bodrogot, a' Szabolcsi lapályt, és a' Tokaji lebegő kék hegyet (ide négy mértföldnyire) lehet látni, legkésőbb fogja kapni a' maga ékesítését. A' Herczeg' első gondja az lesz, hogy a' most döjtögetett sánczok kертé változtassanak; az pedig minden igyekezet mellett sok időbe kerül még, mert a' szegletdomb felette nagy. – Ha Kethel hősünk, a' ki Patakot ajándékul kapta Árpádtól, 's a' két András Királyaink, 's Pataknak később Földes-Urai, ide nem számlálván a' legújabbakat, kik a' hely' jövedelmét nem itt költötték-el, feljöhetnének sírjaikból, elcsudálkoznának, mit teve a' két *Breczenheim*, 's áldást mondanának rájuk.

Sz.

161. Udvari-Tanácsos Szirmai Szirmay Antal Úr' Élete

Felső Magyar Országí Minerva, 1825. 3dik Negyed Szeptember, 349–354.

Udvari-Tanácsos Szirmai SZIRMAY ANTAL Úr' Élete.
Tulajdon jegyzései után.

Született Szirmay Antal Sebestyén Eperjes Szab. Kir. Városban, 1747. Január. 20d. hajnalán. A' Sebestyén nevet a' nap' emlékére kapta. Atyja György volt, Prókátor, és némelly Vármegyék' Táblabírája, 's ez dolgozá azt a' vastag Jurisprudenciát, mellyet osztán Huszti,

¹ [Kazinczy autográf megjegyzése az MTA KIK K 613/I. 91b margóján: beboltoztatott, nem betöltetett.]

megváltoztatván némelly helyein, tulajdon neve alatt kiada; anyja Berthóti Kata, Gergelynek és Dezsőffy Klárának gyermeke.

A' Szirmay-ház egyike a' legrégibbeknek 's legnevezetesebbeknek hazánkban. Az 1200 körül egy RAAK nevet viselt férjfiat szüle, kinek neve maradékira általment, 's így a nemzetséget a' régiség' homályában már megjegyezheté. Ez a' maga nagy számra szaporodott véreivel Szirma-földön lakott, Miskolczhoz két órányira, 's midőn IV. Béla 1241. a' Sajó-vize mellett, Borsodban, a' Tatárokkal verekedék, 's a' Magyar vitézség már hanyatlani kezdé, harmincznyolcz rokonit hozá a' Haza' küzdőjinek segélésekre, az ellenség' csoportjaiba bécsapott, a' Király' életét megmentette, de maga a' csata' mezején maradt, (*Katona Hist. Critic.* Tom. V. p. 1052). A' ház' czímere ezen jeles Vitéz' emlékére, koszorút-tartó Rák.

A' hálás Király meg akará jutalmazni a' hős tettet, 's 1242. az akkor Borsodhoz, ma Abaujhoz tartozó Zantho-földét (ma Szántó, Mező-Város, Tállya és Golop szomszédjában) a' RAAK három fiainak, Zirmai Otthobor Szolnoki Fő-Ispán, Zirmai Jannus és Zirmai Cheburka testvéreknek, ajándékozá. Mint esének-ki ezen jószágaik' birtokából, mutatja IV. Lászlónak Cserelevele: – – quod cum nos terram Zantho, Otthobor, Jannus et Cheburka, filiorum Raak, vulgariter Zirma vocatorum, quam ex donatione avi nostri carissimi piae memoriae Belae (IV.) illustris regis Hungariae dignoscebatur possedisse, in Districtu Borsod existentem, ab Otthobor et fratribus ejus pro sustentatione nostra recepissemus; volentes siquidem eisdem simili concambio providere, in concambium ejusdem terram Hethén, in Comitatu Ugocha existentem, in qua antea Bisseni de Hethen (*Hetényi Bessenyeiek*) residebant, nunc vacuum et habitatoribus destitutam, eidem Otthobor et fratribus suis ac heredibus, heredumque successoribus, de plenitudine nostrae gratiae contulimus jure perpetuo possidendam. Datum in Thorna XII. Calend. Decemb. per manus discreti viri Pauli Eppi Veszprémiensis, Aulae nostrae Cancellarii, anno Dom. 1273, regni autem nostri II.

A' Szirmay ház III. Andrástól 1295. új Adomány-levelet kapá a' csere által bírt Hetényre, és azt még ma is őrzi Levéltárjában. Itt csak azt jegyezzük-meg, hogy Kún László Királyunk az eml. időben Ottokár Cseh Király' fegyverei elől voná magát Torna Várába.

E' csere után a' Szirmai Raak' gyermekei megosztóznak. Cheburkának gyermekei; Jannus és János testvérek, megmaradának a' Zirma-földön, Borsodban: Miklós, Kozma, Mykó Ugocsába vevék magokat. Miklós Ugocsai Fő-Ispán leve, 's új falut építe a' Hetény-földön, 's azt Szirmának nevezte-el. A' mi Antalunk az Ugocsai ág' magzatja, de a' melly a' XVIII. Százban Istvánt és ennek Domokos fiát, Györgynek atyját, a' mi Antalunknak nagyatyját, Zemplényi lakossá látá válni a' Lasztóczi 'Su'sánával kötött házasság által. – A' Cheburka' maradéki megmaradának Borsodban szinte Péterig, István Borsodi Al-Ispánnak Ongay anyától született fijáig, ki egyetlen tagja lévén 1649. a' Borsodban maradt Szirmay nemzetségnek, midőn Borsodot az Ónodon tanyázó törökök bírák, Zemplénybe általjött, 's itt elébb Notárius, majd Vice-Ispán, 's Dietai-Követ leve. Maga ő Református volt, hitvese Lipóczi Keczer Anna Lutherána, 's ez gyermekeit, özvegyen maradván, a' maga vallásában nevelte. –

A' mi Antalunk hét esztendőskoráig csak tótul beszélők között neveltetett, 's ezen első esztendőjének következése vala az, hogy ő folyvást beszélt és könnyen írt magyarul, de olykor hamis hanggal, és soloecisszálvá, 's magyar nyelven nyomtatásban megjelent dolgozásait másokkal kelle megtekintetnie. Újhelyben a' Paulínusoknál kezdé iskolájit, 's azokat Eperjesen folytatá, míg 1760. a' Kassai Convictusba felvétetett.

1762. Laureatus Poeta, 1764. pedig AA. LL. et Philos. Magisteri czímekkel tiszteltetett-meg. Iskolájit 1765. hagyta-el, 's új pályáját Zemplényi Fő-Notárius, később Vice-Ispán Legényei Pintér Márton mellett kezdé. 1766. Pestre ment, és ott Bárány Sennyei Lászlóval correpetálta a' törvényt.

1767. Protonotárius Nedeczky András mellett leve Jurátus.

Ez Referendáriussá neveztetvén, visszatért Báró Barkóczy Károly mellé, ki Commissárius lévén a' Magyar- és Erdély-országok közt vonandó határszélek' dolgában, Szirmayt Actuáriusnak nevezte.

1768. Jurátus volt Vörös Antal Ítéző-Mester mellett. Gróf Pálffy Miklós Ország-Bírája Cancellistává tette 1769, 's ennek ajánlása mellett a' Gárda' ifjai közzé kellett volna felvétetnie, de Generális Gróf Károlyi Antal, ki szemelgette a' szép igyekezetű ifjakat, Hadnaggyá készült gyalog magyar seregénél kinevezni. Özvegy anyja az egyetlen gyermeket elvoná a' katonai szolgálattól.

1770. elvev egykori Principálisa' leányát Legenyei Pintér Annát, 's azzal kilencz fiu és két leány gyermekeket nemze, de egyedül az 1782. született József fiját nevelte-fel, Zemplénynek Táblabíráját, és Hadi-tári Fő-Adószedőjét.

Az annyira elágazott nemzetség' tagjai mint a' Borsodi ágon fenn-maradt, 's Zemplénybe általköltözések olta Pazdicsiaknak mondatható Szirmayak, sokszor nem ismerik egymást, 's a' gazdagok 's ragyogók a' mi Szirmaynakat nem nézik rokonjoknak, 's szerették volna gátolni szerencsáját. De Kazinczy András, fíja Szirmay There'siának, az András és Királyfalvi Roth Juliána' leányának, Pazdicsról, tudta a' ház' feljebb említett kétfelé szakadását, 's látta, hogy a' Vármegyét illy érdemű ifjútól megfosztani vétek, 's addig kelt segédjére, míg a' gyűlölség megszélidült. Antal így 1773. harmadik Al-, 1777. pedig Fő-Notáriussá neveztetett.

Szirmay zavarban találá a' Levéltárt, 's ajánlást teve, hogy ő azt rendbe fogja hozni. Annak Protocollumai 1558. kezdődnek, a' régibb Könyvek és¹ Írások a' Csicsvai várban, hova a' Ferdinánd' híve Zemplényi Fő-Ispán Homonnay Drugeth István' testvére, a' Zápolya Jánossal tartó Tárnok-Mester, Sárosi és Ungvári Fő Ispán Homonnay Drugeth Ferencz által záratattott, elégvén. Általesett a' nagy munkán, maga mellé szedett társak' segédjével ugyan, de úgy, hogy mindent maga tekint-e meg, 's ő intézte a' nagy munkát. Tizenhét vastag Elenchusokat írá-össze, nagy részben maga kezével; és ez az ő képzelhetetlen szorgalmának 's könnyű dolgozásának örök tanúja. Itt szedé azon ismérteket, mellyek, meg bővítve azzal, a' mit a' Leleszi 's egyéb Conventekben, 's a' Gróf Niczky Kristóf Ország' Bírája' engedelmevel végig-tekintett Budai Kamara' Levéltárjában talált vala, 's a' Práyyal, Katonával, Kovachicchal, Wagnerrel, Fejérvári Károllyal szölt barátságos levelezés és társalkodás által gyűjtött, az általa 1804. kiadott *Zemplény Vármegye' Isméréteben* állanak. Ezen dolgozásai 's a' Levéltár körül szerzett érdemei által örök hálára kötelezte volna a' Megyét és az egész Nemzetet, ha semmi egyéb érdemei nem voltak volna is.

Szerencse nélkül a' legnagyobb érdem is elakad: Szirmayt kevesebb érdem mellett is ragadozhatták volna a' történetek. Illyen vala az, hogy Gróf Döry Ferencz Fő-Pohárnok Fő-Ispánunk' halála után e' méltóságot Maria Theresia akkori Al-, végre Fő-Cancellárius Gróf (később Herczeg) Pálffy Károlyra tette-által. Pálffy megjelent Sátor-Alja-Ujhelyben, 's beiktatása 1779. Júl. 7d. fényesbb volt mint sok Fejedelmink' megkoronáztatása. Szirmay tartá a' megköszöntést, 's elhíresedett. Az új Fő-Ispán jeleit akará hagyni ittlétének, 's Elsőbb Al-Ispánunk Szirmay Tamás Antalt a' Consiliáriusi, Kazinczy Andrást a' Királyi Udvarnoki czímmel jegyezteté-meg, a' Fő-Notáriust pedig bízossá tévé, hogy első nyílással boldogítani fogja.

Igen szép hitvese 1783. meghalván, mingyárt a' következő évben elvette Báró Ghilányi Franciscát, Vékéről, Ujhely és Lelesz között. Ettől 1785. Antal fíja született.

Behozatván a' deák nyelv' helyébe a' német, mellyet Szirmay nem is érte, a' Kassai Kerületbeli Kir. Commissárius, Sáros Vármegyei Fő-Ispán, Abaujban és az ezzel akkor eggyesített Tornában, 's Szepesben, a' Fő-Ispáni Hivatalnak Helytartója, később Ország'-Bírája 's a' Szent-István Rendének Nagy-Keresztese, Szent-Iványi Ferencz Excell., Szirmayt az akkor Budára által-tett Királyi-Tábla mellé Assessornak ajánlotta, kétezer for. fizetéssel.

¹ es [Emendálva.]

Képzeltetni, hogy a' lelkes, szeretetre igen méltó, eleven társalkodású, 's magát minden Nagyoknak kedvekbe besíkatni akaró és tudó, 's az újításoktól nem idegen ember mint kedvelteté-meg magát mind azokkal, kiket alkalmasoknak véle előbbre tolni dolgait. Szoros barátságban élt Ócsai Balog Péter később Zólyomi Fő-Ispánnal, Aczél Istvánnal, a' Vice-Cancellárius és Kamarai-Elölülő Semsey Andrással, 's ezzel, és az öreg, tudományokat és örömeiket kedvelő, lelkes Gróf Niczky Kristóffal deákul verselgetett. Ifjúi, olykor a' pajkosságig-menő gondolatlansággal magasztalá az új idöket; a' kik másképen gondolkoztak, csípkedni szerette, 's nem vette-észre, hogy hágdosásai alatt nyílt-meg az örvény, mellybe a' megcsípkedtek taszíthatják.

A' Királyi-Táblánál, mint annak Bírāja, 1786. Januárus' 9d. tette-le a' hitet, 's 1787. Aug. 30d. a' Septemvirátus előtt esküvék-fel mint Udv. Tanácsos és az Eperjesi Táblának Elölülője, mert hitvese vágyott közelébb lenni jószágához, 's nem szerette a' fényes Pestet.

Az 1790. Dietára Követnek óhajta választatni Zemplénytől, de Szirmay László és Szulyovszky Menyhért által megelőztetett. Azonban ezek onnan csak hamar visszakívánczoltak, 's helyettek még ezen eszt. Szirmay Antal 's Kazinczy András küldettek-el. Itt elméjének elevensége ismét felyülhaladá vígyázását; kisdéd íráskákat nyomtattata, 's Beszédeiben sértegette, a' kiket nem kell bántani. Érdemei azonban úgy tündöklének, hogy az 1791: 67. Törvény-Czikkely által a' Büntető Códex' kidolgozóji közzé számíthatott.

Nem sokára azután a' neki mindeddig mosolygó Szerencse eggyyszerre fordítá-el tőle arcját. Szirmay a' váratlan csapást nem viselé elég nagysággal. Nagy és kisdéd barátjaihoz untalan írogatá könyörgő siralmas leveleit, 's Esedezéseit versecskével czifrázgatá-fel, feledvén, hogy a' szerencsétlennek¹ soha sincsenek barátjai, 's a' jókat kérni nem kell. Ellenségei örvendének Cicerói kislelkűségén.

Az 1796diki Dietán ismét ő és Kazinczy András levének Követeink. Itt ötöt eggyik csapás után a' másika érte, 's közönséges gyűlölségbe jött. Már az Ország' Gyűlése előtt négyszáz forintot és hatvan kila életet nyújta magányos ajánlásképen hűsége' bizonyítására; itt pedig, Novemb. 12d., fuis prae ardore fidelitatis lacrymis (ugymond maga) primus omnium exclamavit: *Vitam et sanguinem!* – 1797. Octób. 20d. el vala eresztve az Eperjesi Táblánál viselt Elölülői hívtalából.

Vissza² adva házi nyugalmanak, a' gazdálkodásban 's két gyermeke' nevelésében, oktatásában, lelte örömeit. Maga adott nekik leczkéket a' Magyar Történetekben 's Törvényben.

Ismét nyomván Monarchiánkat a' visszas esetek, háromezer forintot, hetven véka gabonát, százharminczkét és fél véka zabot mutata-be magányos segédül; eggy gyalog és eggy lovas katonát fogadott, ruházott, kikészített. A' Vékei elavúlt Templomot felépítette, felékesítette; Olvasóját minden szombaton elimádkozta; húsvétkor és a' parancsolt innepnapokon áldozatait buzgón megtette, a' Nepomuk Szent János' nyolczadjaait a' legnagyobb áhítatossággal inneplette. Soha igazságtalanabb vád nem tétethetnék, mintha ötöt e' részben érdekléné gyanu. Lelkének elevensége, könyveden élt ifjú esztendeji, 's szerencsétlen symboluma: *Servare semper cum fortioribus* téveszték-meg a' hol megtévedt, nem gondolkozása, nem szíve, mellyek mindég jók voltak, bár olykor nem eléggé erősek.

Társalkodásában kellemetes mulattató volt, fercsegtek jó gondolatjai, elméssége szikrázott, a' jó fejeket nagyon kedvelte, az előmenetelt érdemlőket minden mellétekintetek nélkül boldogította, kevélység nélkül vala; az volt minden szerencsétlensége, hogy lelke rettegés és remény közt nem mindenkor bírt eléggé magával.

Életének utolsó esztendejében ismét visszatért felé a' változásait gyönyörködve üzö szerencse. Imhol eggy része a' Kir. Adománylevélnek a' Radi jószág felől Zemplényben: – – – quod Nos benigne attentis et consideratis fidelitate fideliumque servitiorum meritis fidelis Nostri Nobis

¹ szerencétlennek [Emendálva.]

² Vissza [Emendálva.]

dilecti Egr. Antonii Szirmay de Szirma, Consilarii Nostri Aulici, quae idem laudabili majorum suorum sago et toga clarorum exemplo ab ineunte aetate in diversis publicis officiis primum quidem in Comitatusibus longa annorum serie praestitis, dein vero sub glorioso regimine Sereniss. olim et Potentiss. Principis Josephi II. Electi Rom. Imp. et hered. Hung. Regis, patrum Nostri piaeremisc. desideratissimi, qua ad Tabulam Nostram Referens Consiliarius, ac tandem ab anno 1790. qua Praeses Tabulae Districtualis Partium Regni Hung. Cis-Tibiscanarum, praeterea iteratis vicibus ad Regni Comitatus Ablegatus Nuncius et ad Deputationem Regni in objectis iuridicis per Artic. 67. 1791 delegatus Codicem de delictis eorumque poenis pro antelato Regno Nostro Hung. Partibusque eidem adnexis elaborando, ac alia etiam erudita Diplomatica opera edendo: demum sub bellis Gallicis gratuita subsidia cum benigna Caes. Reg. Nostra complacentia praestando, sibi cumulatim comparaverat; sumtis item in benignam reflexionem laudabilibus conatibus, quos in promovendo altissimo servitio alias etiam pro temporum et circumstantiarum exigentia constanter exhibuit et impendit, et actu quoque in qualitate Consilarii Nostri Aulici continuat, ac prout Nobis benigne de eo pollicemur, pari fidelitatis constantia animique fervore in futurum quoque exhibiturus est et impensurus: Fiscalia Bona Radiensia Cottui Zemplin. ingremiata – – – eidem benigne dederimus, donaverimus et contulerimus – – – Datum Wolkersdorf in Austria, die 26. Maji 1809.

1812. Septemb. 19d. Szinnyértt, József fija' házánál, hol eggy pár eszt. olta lakott, kilelé a' hideg, 's 24d. virradta előtt meghala. Gyóntatója hon feledé szemüvegét, 's a' beteg maga mondá, a' hol az homályos látása miatt akadozott, a' Könyörgést. Nyugodt elmével hagyta-el e' világot. Hamvai a' Vékei Templom' kriptájába takarítatának-el.

Nyomtatott nevezetesbb Írásai ezek:

1. *De celeriori justitiae administratione. Poson. 1790. fol.*
2. *II. Leopold eggy magyar Profeta' látása szerint. Pozsony, 1790. 8.*
3. *Zemplény Várm. felült Nemesi rendű Vitézinek kiszabott Hadi-Tövényei. Kassán 1797. 12.*
4. *Notitia historica, politica, oeconomica Montium et locorum viniferorum Cottus Zemplin. Cassov. 1798. 8.*
5. *Hungaria in Parabolis. Budae, 1804. 8., és még eggyyszer ezután, mert az efféléknek sok Olvasója van.*
6. *Magyarázatja azon szóknak, mellyek a' Magyar-országi polgári és törvényes dolgokban előfordúlnak. Kassán, 1806.*
7. *Notitia Historica, Topographica, Politica Cottus Zemplin. Budae 1804, 1805. II. Tomi. 8.*
8. *Ugocha Várm. Ismerete. Pesten, 1805. 8.*
9. *Szathmár Várm. Ismerete. Budán, 1809. 8.*
10. *Codex de delictis eorumque poenis. Pestini, 1807. fol.*

Familiája' Történeteit, Elágazását, az én kérésemre írta-meg, de nagy korának elgyengülésiben, midőn erejéhez többé nem bízhatott, a' hol nem papirosok után dolgozék. Azt az én kezeim közt tette-le, olly hagyással, hogy hézagjait kipoltoljam, tévedéseit megigazítsam. Teljesítve lesz a' mit akart, a' Zemplényi, Borsodi, Szepesi, Sárosi, Szatmári, Ugocsai Szirmayaknak hírekkel, segédjekkel.

KAZINCZY FERENCZ.

162. Stilisticai példák némelly régibb levelekben

Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 4dik Negyed Deczember, 475–480.

Stilisticai példák némelly régibb levelekben. – Zemplény
Vármegyének Levéltárjából.

I.

Rákóczy II. Györgynek Özvegye Zemplény Vármegyéhez. – (Fasc. 157. Nro. 119.)

Illustrissimi, Rendmi, Admodum Rendi, Spbiles, Magci, Gener., Egr., et Nles Dni, Nobis observan.

Zemplinben^{*)} s-Praesentis celebralt Kgltek Gyűlésebül nekünk írt Levelét, mellyben Parochiákhoz és Scholához tartozó jövedelmeknek complanálásárul requirál bennünket, vettük. Mi az mint ez előttis egy néhány ízben declaráltuk Ország Decretuma szerint való parochiális Proventuson nem kapdosunk, olyant *el sem foglaltunk, sem foglalunk*. Hogy pedig illyennel búsítatunk *méltán érezzük*. kérvén azon Kglmeteket, Ország articulussa és Religiónk ellen való fizetésre ne kényszerítsen bennünket. Vice Ispan Ur. ha certificálni fog, s-ellenünk ki mégyen, orvosságát kell találnunk. Éltesse Isten jó egészségben sokáig Kglteket. Datum in Curia nra Zborovien. 12 Xbris 1662. Earund. Dn. Vrar. Benevola Sofia Batori m. pr.

II.

Ugyan-Ő Gróf Wesselényi Ferencz Nádorhoz. (Fasc. 157. Nro. 120.)

Illustrmo Comiti Dno Francisco Vesseleni de Hadad, Perpetuo in Murány, Regni Hung. Palatino, aurei Velleris Equiti, Judici Cumanor., Cottuum Gömöriens., Pest, Pilis et Solt unitor. Supremo Comiti, Sacr. Caesar. Regiaeque Mattis intimo Consiliario, Camerario, et per Regnum Hungar. Locumtenenti. Dno et Fratri obsermo.

Illrme Comes Domine et Frater observandissime.

Nemes Zemplin Vármegye és Fő Ispán Bocskai István Uramék eő Kglmek micsoda panaszolkodásokat terjesztettek Kglmed eleiben ellenem, Kglmed Leveléből értem. A' mi a' Pataki Vár kapuinak bé zároltatását illeti, mint hogy Földes-aszonya 's Fiammal (Ferencz, az elsőbb) edgyütt *Ura uagiunk* Pataki várunknak, magunk jussáual élünk, s, nem-is követünk ezzel olly dolgott ell, mely vagy Ország Törvényével ellenkeznék, vagy oliant, a' minemütt más Regnicolákis magok városban, s, házoknál el nem követnek, s, követhetnének, se nem oliyant, mely ez előttis szokásban lévén, a' mint akkor, úgy mostis, Földes Aszszonya dispositioiában állott, s, áll. Deficiens jobbágyinknak pedig hogy örökség hét, házát (mely Földes urára szokott maradni) másnak nem engedem, ittis ország törvényéuel élek, miuel a' jobbágy nem csak maga, hanem a' mie van, azis az Uráé, melyet noha életében az Dnus terrestris jobbágia által szokott bírni, mind az által ugyan csak mindenkor dominiumiában léuén, az proprietássa az Uráé. Marin Péter szolgámnak conferáltatott hazban jóllehet néhány esztendőktül fogva Schola mester lakott, de azzal benne meg nem örökösdött (mivel az Dna terrestris engedelmébül lakott benne) az Dna terrestris praeiudiciumaual: mely paraszt fundus, és ház léuén, legálhattae, neme, az Deficiens? controversiában van. Tolcsvai deficiált jobbágyunk szöleienekis dominiumiában nem volt az Schola, hanem én apprehendáltattam, miuel *kezem uolt* jobbágyom által *rayta*. Mind ezekben, édes Bátyám Ur. igasságot követvén,

^{*)} Ma Zemplény, Mező-városka a' Bodrog' jobb szélén. Hajdan föld-vára volt, 's a' Megye sok ideig leginkább ott tartá Gyűléseit.

törvényes uton procedálok, s, nemis volt eö Kglmeknek méltó okok az lamentábilis panaszolkodásra. Melyekben, mint igaz igyeimben, Kgltolis inkább seghítséget, és oltalmat, mint meg bantást nagy bizodalmassan várok: mert én úgy akarok, hogy az 47-dik esztendőbeli 78, s, 79. artic. szerint conformáltassam az hegy aliai törvénytis az köszönséges ország törvényéhez. aiánlván Kglmed Atyafiságos jó akarattyában, s oltalmában árva házamott, kívánom sok esztendőig Isten Kglt éltesse jó egészségben. Datum in Arcc S. (Sáros) Patak 28 Junii 1662. Illustrissimae Dominationis Vestrae Soror observantissima Sofia Batori m. pr.

III.

Resolutuio ad Postulata inclyti Cottus Zempleniensis in Arce nra S. Patak 3. May 1662. (Fasc. 157. Nro. 121.)

Az Nemes Vármegyét, hogy ottan¹ búsítták 's minket is busítatnak az méltatlanúl panaszlók, az tagadhatatlan dolog, *kedvünk szerint nincsen*; főképpen hogy azoknak nagy része ennek az mü házunknak *árnyékában nyugott, s, nyukszikis, üres léuén sok terhektül*, melyeket Ország Törvénye szerint supportálni tartoznának, s, melyektől eddig *üressenek hatta az mü engedelmünk*. Azzal hogy vissza élnek, s, háláadáság helyet boszúual fizetnek, ha myis ország törvényével conformis utakott követvén jószágunkban, azokis nem fogiák experiálni tartozás kiuül eddig érzett engedelmünket, magoknak tulaydoníthattyák.

Az mi a' Nemes Vármegye mostani Requisitioiát illeti, mij az hegyaliai s egyéb jószáginkatis, úgy igyekszük igazgattatni, hogy az ország végezésénél edgyezzen annak formáia: két féle jussunk léuén ezen jószágokban, Fiscale et Dominii terrestris. Edgyikben sem excedáltatunk, annak szokott utait követtyük, valamitt jobbágyink bírnak, az mind mü kezünkben vagyon az jobbággyal edgyütt. Kiis decedálván, nem szünik meg Dominiumunk annak örökséghein, hanem kezünknel marad, melyett mint az jobbágy élésében magha által bírtunk, úgy halála után biráinknak parancsoltunk, hogy gondott visellyenek affélére, s, meg ne engedgyék senkinek (in Praeiudicium juris nosri) csak maga authoritássával kezünkbel *kifoglalni*. De azzal senki méltó praetensióiat (ha mi lehetne) meg nem foytyuk, se Testamentumnak se vérséghek az ország törvénye szerint lehető erejét nem elidáliuk. Csak azt akariuk meg előzni, hogy az Impertinens praetendenseknek metszödgyék el alkalmatosságok, mala fide apprehendalt eörökségheinkből méltán exturbálásokért búsítani mind minket, s, mind az Nemes Vármegyét. Azonban² ha ki méltó praetensióiát megbizonyíttya afféle defectusban forgó paraszt örökséghez, igasságához illendő satisfactiót veszen. Melyről való íteletet mint Domina terrestris hogy másra nem transferálunk, panaszolkodhatnak azok csak, kik magok jószágokban igazgatásra való jussokat az ellenek való praetendensekre szokták bízni.

IV.

(Fasc. 175. Nro. 1893.)

Gróf Csáky Istvánnak igazán hősi-tüzet mutató, gyönyörű levele, eggy szerencsétlen kised csata után. Az írás idegen kézé; de maga a' levél kiáltja, hogy azt a' megrettenni nem tudó Katona adta a' Leíró' tollába.

Tekintetes Nemes Vármegye.

¹ ottan ottan [Emendálva.]

² Azonbau [Emendálva.]

Nagytokek s-Kgtekk ayánlom engedelmes szolgálatomat, es Istenteől minden jókat kiuánok. Szinte hogy az Nemes Vármegyékk szólló Leueleimet pechéltetem, érkezének Kgtk bechületes hozzám küldött Attyokfiai, kiket ha ide nem fárasztot volnais Ngток s Kgtek, nyereségnek tartván miben szolgálhatnom táuul létembenis, kötelességemről nem *feletkeztem* volna (az *el* nélkül.) Nem kétlem utólbí csatánk idétlén bátorságból következet zauarodásokat *veszedelmesben mint igazán írták* s- montak eddigh mások Ngтокk s- Kgtekk. De abban megh ne ütközzék; mert nekem is praesidiárius és szabad legénből álló katonák 's feles szolgálímis oda voltak, kik közül egynél töb *el* sem tivet (*tévedt.*) Tagadhatatlan (mint szokták mondani) az hét szégyennek edgyikét megvallották: de szerencse próbálva, szégyen vallva jó, és valaki nem próbál, *sem nyer, sem vészt.* Az ellenség tábora kettő; vagyon legalább 40 Ezer csak harcra való, cselédgyén szekerein kívül, melis (*melly is*) lehet teőb ezernél; így vallják egy nyomon, közülök fogot és szabadult rabok. *Sűrűn kezdik azt is rebesgetni*, hogy az Moldvai Vajda eő is feles Tatárral Zilaj vagy Huszt felé igyekeztek reánk ütni. El kültem mindgyárt mindenfelé, mihent Kímjeim s- csatáim valamivel érkeznek, tökéletesen meg írom és sietséggel, Ngтокk és Kgtekk. Ha *teczésem be veheteő volna*, semmi uttal nem javallom hogy az Tiszán inset való Vármegyék *fel hívatassanak*, mert it mindenét *oltalmazatlanul* veszti; seőt ha lehetne az Tiszántul való Vármegyéketis velünk edgyütt valamelj keöz helyen szikrájában az tüzet oltani, *mondanám szükségesnek és tanácsosnak.* Mindazáltal *nagyob süvegű emberek* parancholattját *én nem gázlom*, noha virtus unita fortior. Ezek után tarcsa és éltesse Isten sok Esztendeigh jó egészségben Ngтокt s- Kgteket szíbüll (*szívből*) kiuánom, maradván. Szatthmár 14. August 1663. –

„Nagток 's Kgtek Jóakaró attiafia szolgálai

Gr. Csáky Istuán. m. pr.”

V.

Eggy más Csáky István**) levele Zemplény Vármegyéhez; tulajdon kezével.
(Fasc. 175. Nro. 1888.)

Ajánlom szolgálatomat Kkk, és Istentől minden Jókat kiuánok Kkk. Az Ktek katonái *farba rugták az Ktek zászlóiat*, és az mostani giüteméni hadak köziben oszlottak, az rút, káros és gyalázatos életre.

Vethetnék az Kgtek szolgabiráirais, hogy in tempore az hópénzeket megh nem hozák, holot sokszor requiráltam csak magamis Kteket felölle.

Megh nem irhatom Kkk, az mennire szégyenlem gyalázatos cselekedeteket Budaházi Uraméknak és az többinekis. Mert az Török közöt nem úgy fogjak hirdetni az dolgot az mint uagion, hanem sokkal gyalázatosban.

Hogy exemplumot statuálna Kgtek az maga Vármegieiében lakókon az Nemes Vármegye gyalázattiaért, oli szükséges uolna *mint az mindennapi keniér*, az *kirül* másokis tanulhatnának. Hogy azért becsületté kezdet jó indulattiában cserben ne maradgion az Nemes Vármegye hadnaggiais, Ktek *becsületlenségéuel*, nekem az teczenék, hogy az hó pinzel mennél hamaréb küldgie vissza Kgtek. Azon leszek hogi mennél hamaréb másokat fogadhassak mind louast gialog heliében. Az minthogi máris kezdetek giülni az Kgtek gyalogi. Ha pedig nem találunk, az Kgtek pinze *el* nem uész, hanem uisza adatik Kgtekk híuen.

Igazán írom Ktekk, harmad napnál touáb az Kgtek katonái itben nem laktak. Akkoris oli moddal tápláltam eőket, hogy louokra csak egi pinsztis nem költöttek. Azután uiioobban kibocsáttam, arra igiruén magokat, hogi ismét, mihelt hó pinzekkel meg érkeznek, be fognak jüni. De nem hogi be jüttek uolna, de sőt inkább táuulliab mentek és *el* oszlottak. Magam

**) Az alá-írás mutatja, hogy ez és amaz nem volt eggy. Ezt gyanítatja az esztendőök' nagy távolsága is egymástól.

bizoniára az Kgtek becsületiért az *magam pénzéből* ígértem uolt hó pinszt nekik; de csak heában lött minden kérésünk és jó tanács adásunk. Egi szóual, az zászlót harmad magáual hozta be Putnoki Uram, az maga szolgáin kiuül. Eltesse Isten Kteket. Ex Arce Szendrő 29 Juny 1634.

Kteknek Jó akaró Attiafia és szolgája
S. Chiaki. m. pr.

VI.

A' Nádor Wesselényi Ferencz Zemplény Vármegyéhez. (Fasc. 162. Nro. 201.)

Sub dato 17. praesentis Sátor-Alja-Újhelyből *nagy hosszú*, bölcs declaratioval írt levelét tegnap szintén estve felé nagy böcsülettel megh adá az Kegyelmetek küldet Követtye, mellyet megh olvasván, ottan, mint olyan nevezetes Nemzetes Tekéntetes fölföldön csaknem leg gyökeresebb Nemes Vármegyink ió példát adó oltalmot s- tanácsot nyuuto haza Attyátúl reménlettem valami kis szikraczkáit, az honnét geriesztő oltalma tűzét Hazánk megh maradásában talállyam. De boldogtalan üdök mostohasága s- magával hozó szerenczétlen czelekedetek nem egyebet hanem kegyelmetek szíve kesernye lamentáló faydalmi ábrázolásával és maid utolsó desperatióra iutot igye' panaszival rakot siralmas faydalmat terjesztetett előmben. S- legis legelsőbennis nem hogy szükséghe korán az Pogány ellen actualiter ellenséghe kapó kegyelmes Czászárunk s- az Kereszténységhe segítségünkre jüvendő s- jüt hadainak kívánnyon valamit adni, de mégh a' Praesidiumokat tellyesető s- Vármegyein által menő Népétülis rettegven eő Felségének minden provisio nélkül pusztán hagyandó Tartománnyal retteghtet bennünket. Cobb Vramnak^{***}) czintalankottatása s- az Tokay Német Commendantnak eő Kegyelmeik alkalmatlankottatása már, hiszem, eő Fölséghe kegyelmes Trónussa előtt forogh, s- mégh az Kgltek s- Nemes Status Követtye meg nem tért, addig Vyhely Pál Uramnak is alkalmatlanúl megfogattatott Nemessy szabadságunk ellen sanyargatása (ha maga helyes írása szeréntis Kegyelmeteknek magunk Cobb Urk irott írásunk haszontalan lévén, semmit raitunk nem adván, nem obtemperál, módgyát remediálásának s- megh orvoslásának nem láttyuk egyebet, hanem követünk megh kell várnunk térését patientiával, 's ha reménlet válaszunk nem lészenis, mit tegyünk egyebet, hanem kegyelmes Urunk Czászárunk lábaihoz borúlván recurrálnunk, s- mind addigh addig zörgessünk eő Fölséghe kegyelemmel 's igazsághal egyeles kapuiánál, migh azt az felfuvalkodot kevély Németet nyakunkról leveti. Kihezképest az ű kevély értetlen fenyegetőző írásán Kgltek semmit se építsen. – Datum in Castello nostro Teplicze (Trencsín Várm.) die 22. April. 1664. Earundem Domin. Vrar. Amicus ad serviendum paratus Comes Franciscus Wesselényi. m. pr.

VII.

Eskető-levél. 1572.

My Derennyei Pál Cházár w felsigenek Zathmart az magjar Wjteszeknek fw Kapitannya etc. Köszönetunket es szolgatunkat aianliuk ti Kegjelmek. Touabba aggiuk emlekezetül minden rendbeli ujtezlo es nemes urainknak, hogy ez el mult napokban jöue mi hozánk ez uitezlő ket nemes szemelj, tudni illik Wjfalusi Istuán es Trombitas Ferencz, hogy az w felsige szolgait

***) Wolf Frederick Comes Cob, Liber Baro de Neuding – így írta nevét leveleiben, olly betűkkel, mellyeknek megpillantása a' Lavatereket úgy borzaszthatta volna meg, mint minket a' vérengző fene-vadnak neve' hallása. Czímje 1677. ez volt: Consiliarius Bellicus Aulicus, Camerarius, Generalis Rei Armamentariae Praefectus, constitutus Colonellus, ac Praesidii Viennensis Colonellus; a' megnevezett eszt. olta pedig a' Magyar-ország Felső Részeinek Generális Commendánsa. Sok rosszat tett.

kún benedeket és fodor martont neminemw dolgoknak megj tudasara megj wallattatnok, En az w felsige hadnagit es vjtezlő szolgait es egyeb nemes Vraimat be giotuni. Tudni illik Jarman Janost, Poharnok Gasparth, uzron Janost, Gal Istuant, Pribek Josat, Csiontos petert, szilagj mihalt, Akos Górgiot, Doms Iratosi marton deakoth; hogj törüinszerint megj láttatnam, hogj ha az w felsige szolgajnak megj kelljen vallani torueni szerinth, ugy celtik az w felsige hadnagit es szolgai az nemes Vraimmel egietembe törüen szerint, hogj az Vristennek parancziolattja szerinth az igassag senkitul megj ne tagattassik, hanem ez felul megj mondoth ket szemeljüek megj kellessik valloni, azut ez ket szemeli elottunk hütök szerint megj vallottanak mind az w szolgálakkal egietembe. Mi azerth az vallasokath, a' melljeket mi elöttünk vallottanak, Rend szerint meg irtuk ty kegjelmeteknek és az mi pecsjes giorünkel meg pezietlettuk bizsionsagnak okairth, es ez mi leuelünkbe be kötöttük Isten tarzja megj ti K. Datu Zatthmar 24. die July 1572.

Dereghnyey Pal Az Zakmary magyaroknak few Kapitánya m. k.

E' levelek nem tartoznak legrégibb magyar nyelven írt darabjaink' számába, de érdemlik figyelmünket. – Az utolsó melly ügyetlenségre mutat, 's a' nyelv melly darabos volt még 1572. 's mint simúla-ki 1662-ig! a' három elsőben gyönyörű Euphemismus: *méltán érezzük*, a' mi szépen festi a' Fejedelem-asszony' *nagyságát*, és ez: *kedvünk szerint nintsen*; 's szép Enallage: kérvén azon; és latinból átvett szóllás: *el sem foglaltunk, sem foglalunk, üresen hagyta a' mi engedelmiünk*. Örömmel említhetem, hogj a' három első darab a' nagyatyám' nagyatyjának Péternek, kezével van írva, és az ő dolgozása. *****)

A' VI. Szám alatt álló haszontalan czikornya; a' Nádor' Titoknokja ki akara tenni magáért. Azonban a' Levélnek némelly helyei mutatják, a' lelkes férjfi mit parancsola neki hogj írjon; 's az többet ér mint a' boldogtalan ember' kínos czifrája.

A' IV. Szám alatt állóra sükségtelen megjegyzenem, hogj azt Csáky István nem Titoknokjával tette-fel, hanem maga dictálta. Melly szépen festi a' gyönyörű levél a' harczok' fija' lelkét, bátorságát, ki a' kedvetlen hír' közlése alatt is *dévajkodik*, 's mint hadakban nevelt ember tudja, hogj a' szerencse 's szerencsétlenség váltogatják egymást. 'S beszéde gondos nevelésre mutat, 's arra, hogj ez olvasgatott a' fegyver zörgései közt, akkor még csak a' hajdani Róma' Írójít, vagy legalább a' hajdani Róma' nyelvén. Onnan vevé ezeket: *Sem nyer, sem vesz* (nec..., nec...) és nem *sem nem nyer*, mint minden más. *Veszedelemesebben, mint igazán*, szép felcseréléssel; 's *mondanám sükségesnek*, szép szerénységgel. Az idegen szép szépít beszédünkön, 's az idegent, mert *idegen*, nem kell követnünk, de kell, ha *szép*. „Majores nostri neque consilii, neque audaciae unquam eguere; neque superbia obstabat, quominus aliena instituta, si modo proba, imitarentur. Quod ubique apud socios aut hostes idoneum videbatur, cum summo studio domi exsequebantur; imitari, quam invidere bonis, malebant.” *Caesar pro Catilina apud Sallust*.

KAZINCZY FERENCZ.

*****) Ezen esztendőben Követe vala Zemplénynek a' Májusban kezdett Dietán, 's az illyen nem írja-le a' más' dolgozását.

1826

163. Melly Május vala ez!**Magyar Kurír, 1826. június 13., I. félesztendő 47. szám, 374–375.**

Ujhely, Zemplényben. Június' 2-dikán. – Melly Május vala ez! sőt melly tavasz, melly tél, és melly ősz! Jelentettük volt, hogy Octób. 27-dikén néhány ember fagya-meg vidékünkön az egész nap ömlő eső, sűrűen szállongó hó, és hidegen fúvó szél miatt. Azt gondolánk akkor, hogy a' fagyás is hamar be fog következni, de az idő megleglé, hogy szőlőtermésünket a' vesszőkről levervén, széllyel lottsantván, 's egy részben a' földön megrothasztván, szüretünket úgy elrontá, hogy Aszszúszőlő-borunk semmi nem leve, színborunk pedig olly kevés, hogy azzal a' jövő szüretig magunkat bé nem érhetjük; 's a' fagyás Január. 3-dikán állabé, 's olly keményen, hogy felvirradván, a' sár helyett csontkeménységre állva találánk a' földet. Havunk a' télen sok volt, az egész tavaszon pedig szünetlenül szelünk, melly a' vetéseket elsoványította. Azonban Május' 14-dikén, éppen Pünkösöd' első napján, esni kezdett az eső, 's azolta nincs nap, mellyen ne ömöljön. Május 8-dikán a' Szalánczi hegyek el valának borítva hóval, a' mi itt ilyenkor szokatlan látás; 18-dikán pedig nevezetes részét hegyeinknek annyira elveré a' jég, hogy féltermésünket ezeken elvette. Ugyan ez nap az is történt, hogy ámbár ez idén keveset zenge az ég, a' villám bécsapott a' Reform. Templomnak pályakövel fedett tornyába, annak legalsóbb sorát és a' párkányozatot egy kis darabban letörte, az orgona mellett a' Templomba bécsapott, és a' Cathedráról az aranyozatot leette, de tűz nélkül esvén alá, semmit meg nem gyújtott. Ennél sokkal nagyobb szerentsétlenség érte városunkat 's határunkat, midőn Május' 27-dikén a' Város' nyugoti szélén emelkedő Szár- és Magas-hegyek felett felhőszakadás történvén, a' víz irtóztató zúgással ment-végig a' Zólyomkai völgyön, 's egész hordónyi nagyságú köveket hengergetett-le, házat és bútort elragadott, és a' Városon a' Ronyva-vizéig keresztül-menő mély és kőfallal kirakott árkot úgy tele töltötte, hogy kevés idő múlva semmi árok nem tetszik. Ez a' felhőszakadás most még nagyobb volt, mint a' melly 1818. Május' 9-dikén tölté-el kövel és fövennyel útjainkat. – Kedden, Május' 30-dikán, hasonló rontást tett egy más felhőszakadás a' Kis-Toronyai hegyekben, hol a' szüretet igen nagy részben semmivé tette, a' tölgyfákat gyökerestől kifordította, a' vetést nagy darabban a' földhöz tapasztotta, a' mit sok határokon végig láthat az itt elmenő útas. E' tsapások tselekvék, hogy ámbár addig a' rozsnak köble nálunk 48 garason költ, ára egyszerre 60 garasra emelkedett; 's ez így van a' szomszéd Ungvár és Abauj Vármegyékben is, hol ez a' vetést ért tsapás hasonló károkat teve. Tavaly a' száraz esztendőben igen kevés szénánk vala: most igen sok lesz, kivéven azon helyeket, a' mellyek el vannak temetve iszappal; gyümölsünk tavaly igen kevés, most annyi, hogy ha tsapás nem éri, kénytelenek leszünk egy részben leverni, nehogy a' fák' gallyait öszszetördeljék. Hegyeinket Patakon, Tolcsván, Erdő-Bényén, Tarczalón, Tokajban és a' szomszéd helységekben is nagy részben elverte a' jég.

164. Ürményi Ürményi József**Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 2dik Negyed, 643–648.**

ÜRMÉNYI
ÜRMÉNYI JÓZSEF.

Nagy és tiszta! ezt fogja felmelegült szívvel kiáltani a' legkésőbb maradék, megpillantván Ürményinek képét, a' hogyan mi kiáltjuk azt mindég, mikor Hunyadinak halljuk nevét említetni. A' kettő hasonló érdemében, szerény nagyságában: szerencséjük különbözött. Amazt szünetlenül üldözé az irigykedés, 's marczonglójit a' sír csendesítette-el: ezt nagy és

kicsiny vetélkedve szerette, 's a' gonoszság sem merte tagadni nagyságát, halála előtt leve tárgya, a' mi igen ritka, a' közönséges csudáltatásnak.

Eredetét vette Nyitrának Ürmény Mező-városában 1741 December' 6-d. Consiliárius Ürményi István és Moszticzky Borbála szüléktől. Anyja öseinek nevezheté leány-ágon a' Rigó-mezei Hőst és annak koronát-viselt fíját: atyja, házának mohos régiségén kívül, azzal is dicsekedheték, hogy a' Nemzet' függetlenségének egyik rettenthetetlen és örök tiszteletet érdemlő Védjét *Ilmur János* Kalocsai Érsekben^{*)} ez adá.

Alsóbb Iskolájiban Tanítója 's Nevelője Molnár János, később Szepesi Kanonok, vala, Nagyszombatban, a' felsőbbekben Makó Pál, és Reviczky. A' Törvényeket Bécsben hallgatá Martini, Riegger, Banniza, Schmid alatt, a' Hazait az Egri Fogláriánumban. Eggy czélra valának intézve mindég szemei; de tudván hogy a' tudományok felbonthatatlan rokonságban állanak egymással, és hogy hasznát annak is vehetjük, 's olykor igen nagyot, a' mi útunkon kívül látszék feküdni, mindent tanult, a' mire alkalma volt. Így történt, hogy még öreg napjaiban is előmondhatá Homérnak nem kevés sorait, melyeket gyermeki esztendeijében, talán Molnár által buzdítva, tanult vala meg, és hogy ifjainkat a' Görög-nyelv' gyakorlására oly tüzzel buzdítgatá, a' hogyan azt sokan, mint vagy haszontalant vagy szükségtelent, még tiltják is.

Polgári pályáját Királyi Fiscusságon kezdette 1766. életének huszonötödik évében. Három eszt. mulva azután, 1769. Itélő-mesternek neveztetett; 1773. Referendáriusnak az Udvari-Kamaránál, de onnan a' következő eszt. a' Magyar-Cancellária mellé méne-által. Repülve emelkedék eggyik méltóságából a' másikába, mert magát mindenikénél nagyobbak bizonyította.

Theré'sia most már tapasztalásai, nem csak dicséretei után, ismeré az ifju férfi' ritka érdemeit, tudományát, ügyességét, ki nem fárasztató szorgalmait, 's reá bízta azon dolog' elintézését, hogy a' nagy-kiterjedésű Esztergomi Megyéből új Püspökségek szakasztassanak. A' Munka 1775. végre vala hajtva, 's tellyes meglegedésével mind a' Fejedelemnek, mind VI. Pius Pápának.

Az 1773. elhunyt Jezsuita-szerzet' Tanítóji meghagyatának székeikben, de az idők új tanítási szert kívántanak. Ennek kidolgozása is Ürményire vala bízva. Megfelelt a' nagy reménynek, 's munkája: *Ratio educationis, totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae, Provinciasque eidem adnexas.* (Bécsben, 8. 1777) megjelent; nem úgy, hogy a' dolgon később bővíteni, javítani, nem kellett volna; mert lehetett e, lehet e, olyat várni? de úgy, hogy abban az 1806. megjelent újabb Munka is keveset változtathata.^{**)}

Az Ország' legfőbb Iskolája annak eggyik¹ szögében állott, hová azt a' Török hatalom toltá vala fel. Theré'sia azt középbe akará leszállítani, Nagy-Szombatból Budára. Ezer szózat

*) Az Ürményi-ház' Levél-tárjában őriztetik eggy 1277. költ Iromány, melyből látjuk, hogy Joannes Ilmur, Praepositus Budensis, Decretorum Doctor, ac Aulae Vice-Cancellarius, kit IV. László 1278. Novemb. 25-d. Kalocsai Érsekké nevezte, két darab földet a' Vasadi Deresztől fíjának, Gátnak, elada. Ürmény olim Ilmur aut Ilmér appellari consuevisse, notius est, quam ut probari oporteat. – Palma *Notit. Rer. Hungar.* 1785. p. 724.

**) Theré'sia azon Jelentésére Ürményinek, mellyel ez a' munkát bémutatá, ezt írta tulajdon kezeivel: „*Diese Ausarbeitung des Ürményi, welche dem Krösel, Martini, und einem und andern noch, im Vertrauen communicirt, finden alle sehr wohl und gross gedacht, und auch wohlfeil; nur ist zu sehen, wie selbe ehestens könnte zu Stande kommen. So möchte er Kanzler, der auch mit diesem Plan in generali verstanden, wegen der vorgeschlagenen Localitäten und Fonds, den Primas, Judex-Curiae, Berchtold, Klobusitzky, hieher kommen lassen, um mit selben das weitere auszumachen, und bis 20-sten dieses, mir die Sache vorzulegen. Wollte der Kanzler den Balassa und Aszalay noch darzu berufen, so lasse ich es seinem Gutbefinden über. Diese so heilsame Sache, die seinem Kanzler-Amt, nebst andern vielen, gewiss viele Ehre macht, wäre zu betreiben, damit diese wackere und einsichtige Nation auch jene Hilfsmittel bekommt, die so viel andere seit einigen Jahren vor sich schon haben, und sie dadurch auch gegen selbe das Gleichgewicht erhalte, und uns der Trost, dass wir die erste Anleitung darzu geben, auch in unseren finstern Gräbern erfreulich seyn kann. Wien, den 5-ten July 1776. Maria Theresia. m. p.*” – Így ítélte, így érzett eggy Aszszony-Fejedelem, és mint pirit-meg ez által sok férfiakat.

¹ eggyik [Emendálva.]

emelkedék a' szándék ellen: kedves vala a' múltak' emlékezése; amott készen álla a' temérdek épület: itt azokról még gondoskodni kellett; amazt ajánlani látszott a' magány' csendje: ettől a' Fő-város' zaja ijesztgetni, és a' haszontalanságok' sok nemeire sikamlóbb ösvény. Ürményinek szemeit semmi nem fordíthatá-el azon pontról, hol Hazájának látá javát, 's az Universitas elébb Budára, tovább Pestre méne által.

E' szolgálatjai a' Vál Fejér-Vármegyei Mező-város' és az Agárd' birtokára 1775. Decemb. 15-d. költ Adomány-levél és a' Szent-István' Rendjének keresztje által valának megjutalmazva, és azon szép szerencsével, hogy Theré'sia fijának Maximilián Fő-Herczegnek, ki később Colóniai Választó-Fejedelem leve, Ürményit tevé Vezérévé a' Magyar-országi Alkotmány' és Törvények' tanulásában; Albert Sax-Tesseni Herczeg és Lengyel-Királyfi 's Magyar-országi Helytartó pedig, Pest Vármegyének kormányzására 1780. Június' 19-d. ötet nevezte-ki.

II. Jó'sef is bizonyítá eránta kegyeit, 's 1782. Bihar Vármegyének Fő-Ispáni méltóságára állította, meghagyván egyszer'smind Referendáriusi hivataljában. Tovább, midőn 1785. az Országnak minden Vármegyéjít tíz kerületekre vont-össze, a' Nyitrai Kerületben Ürményi leve Királyi-Commissáriusa, és ez által Nyitra-Vármegyének Fő-Ispánja, Pozsonynak, Trencsinnnek, Barsnak Administrátora, 's ezen legújabb méltóságaival, az Országglás' Belső-Titkú-Tanácsosa. Három eszt. múlva, 1788. Decemb. 18-d. Magyar-Országgi Thesauráriusnak neveztetett, 1789. August. 24-d. Personálsi székébe lépe-bé, 's 1790. Febr. 12-d. ismét Pest Vármegyei Administrátorra leve.

II. Leopoldnak csak két esztendei országglása alatt a' Királyi kegyelemnek nem veheté egyéb jeleit azon-felül, hogy 1790. Mártzius' 18-d. Bács Vármegyének Fő-Ispánságával, 's tovább a' Szent István Rendének Commendatori-keresztjével tiszteltetett-meg.

Mostani Uralkodónknak koronázása alatt (Budán 1792. Június' 6-d.) mint Personális kormányzá a' Követek' Tábláját, javallva 's szeretve mind az Udvar mind a' Haza által, melly a' nagy férfiu' bölcsességét 's tántoríthatatlan hűségét csudálva tisztelte. Eggyike vala Ürményi is azon sok Magyaroknak, kik szeretett Fejedelmünknek Frankfurti koronázásán (1792. Júl. 14-d.) megjelenének, a' mi Zemplényünknek pedig egy holnappal később (Aug. 13-d.) az a' szerencse jutott, hogy kedves Fő-Ispánunkat, Báró Orczy Józsefet, Ő iktatá-be székébe. A' Personálsi hivatalt viselte 1795. Júliusáig.

Hat esztendei pihenése után, 1801. Halicz- és Ladomér-országoknak Gubernátorságát vette-által, 's ennek viselése alatt neveztetett-ki, 1802. April. 3-d. Fejér-Vármegyének Fő-Ispánjává. Sírva váltak-el tőle a' szeretetre-méltó Lengyelek, midőn őket elhagyá, hogy 1806. Septemb. 6-d. honjának Ország-Birói méltóságát által-végye. 1808. Január 24-d. a' Szent-István' nagy keresztjével 's csillagával tiszteltetett-meg.

Annyi esztendei igen munkás szolgálatjai után szemei gyengélkedni kezdének, és végre egészen elhomályosodtanak, Ő azonban el nem csüggedhető lélekkel és szorgalommal folytatta hivatalának kötelességeit; mint midőn még éjszakáji álom nélkül múltak-el; álmélást-érdemlő nyugalomban hallgatá-ki, a' legérzékenyebb fájdalmak köz'tt, a' felek' elő-adásaikat, 's ítéletei bizonyíták, hogy a' Bíró, mint az Egyiptiek, nem látva is jól ítélni. Eggyik legkedvesebb foglalatossága, most, mint mindég, az vala, mellyel a' Pesti Tudományos-Egyetem' dolgait, mint annak Védje és Előülölője, kormányozta.

Hazánknak sok egyéb jótétei mellett egyedül ezért is örök hálát érdemlő Szem-orvosa, Orvos-Doctor Tóth-Pápay János Úr, Rima-Szombatban, kiragadta ugyan örök éjjeléből, 's Ürményi ismét látá, olvashata, dolgozhata. De a' nagy öregség és a' nappali 's éjjeli szünetlen munka által elgyengült erőt, semmi szer nem adhatja-viszsa; 's az ötet szerető Fejedelem kegyelemből adá-meg neki 1825. Január. a' nyugodalmat, mellyet ő egész éltében soha nem keresett, és még most sem keresett. Fizetése csonkulás nélkül hagyatott-meg, 's Miniszteri czímet kapá a' Királyi kegyelem' bizonyosságaképen. Ürményinek a' munkás élet vala nyugalma, 's az az üresség, melly másoknak még ép napjaikban is óhajítások, neki halála lett.

Megholt Válban azon eszt. Június' 8-d. életének 84-dik, szolgálatjainak 59-dik esztendejében. Növése középben állott a' hoszsúak és rövidek között; termete csontos és inas, de nem kövér; hajai ifjú esztendejiben szőkék, szemei elevenek; arcza igen szép, mind vonásokban, mind színekben; tartása szabad, módja nemes és komoly, felszelidítve szívének szelíd, lelkének víg volta által; szóllása folyó, keresett piperék nélkül, hangja kedves. Érzette nagyságát, de ezen érzése soha másoknak terhére nem vált, hanemha azt megkelle éreztetni a' gőgösökkel, nagyok és kicsinyek köz'tt mindég azon-eggy, mert soha sem vala gondja a' külsőre; az érdemnek igazi becsülője, barátiban, ellenségiben, a' maga felén, vagy a' másokén. Becsülte a' fényt, a' birtokot, mert ismerte hasznait; de azt nyugtalanúl, annál inkább alacsony vagy titkos úton, soha nem kereste; 's bátor, sőt merész, védeni az ártatlant, a' nyomottat, bár veszélyek rettegtek; lelke álnokság, erkölcei mocskok nélkül. A' kitől valamit megtagada, mert kérése tellyesedést nem találhatott, bár szerencsétlenségét kesergé, felejté baját annak érzésében, hogy eggy nagy embert láta, és eggy egyenesen szóllót, míg mások a' lehetetlent is ígérk, hogy a' kérőt vagy elámíthassák, vagy magoktól eltolhassák.

Temetése Jún. 13-d. az általa épített Váli Basilicában tartatott, 's ott Fejérvári Kanonok és Petúri Apát, Mészáros József, Júl. 11-d. mondá-el Magasztaló-beszédét, Pesten Aug. 20-d. Prof. Schédius Lajos deák nyelven, Aug. 22-d. eggy más Tudós magyarul, de a' ki magát munkája' cím-lapján meg nem nevezte. Tetemeit a' tiszteletes Nestornak a' Fejér Vármegyei-Rendek vitték egymást váltogatva, szinte örök nyugvása' helyéig.

Hazánk' szeretett Nádora ezen Levelével vigasztalá bánatba süllyedt Özvegyét, Nagy-Mélt. Komjáthi Komjáthy Anna Aszszonyt:

„Nagy-Méltóságú Aszszonyság! Érzékeny részvétellel olvastam Excellentiádnak Gyász-levelét, mellyben nagy-érdemű férjének, Nagy-Mélt. Ürményi Ürményi József Úrnak, Ő Cs. Kir. Felsője Status-Ministerének az örökkévalóságba lett által-költözését jelenti. E' szeretett házas-társnak 's tisztelt' atyának kimúlása melly nagy bánatot és szívbeli fájdalmat okozott légyen, kivált drága hozzátartozóinak, azt ugyan igen is által-látom: e' szomorú-esetben mindazáltal méltó vigasztalást nyujthat az Istenben-boldogultnak ama' valóban ritka szerencséje, mellynél fogva a' Mindenható' különös kegyelme által elért tellyes hoszsú életében Királya 's Hazája eránt való tündöklő érdemeit annyira tetézhette, hogy elhunytával is ezeknek mindenkor fennmaradandó emlékezetét hagyta maga után. Nem is csak elmaradott kedveseit érdekli ezen veszteség, részt, és igen nagy részt veszen ebben az egész Haza, mellynek javát és boldogságát a' Megboldogult több uralkodó Fejedelmeknek híven tellyesített szolgálatjaiban 's egymást felváltó országos főbb hivatalok' és méltóságok' viselésében hathatósan eszközölte. Megismerte ezt most dicsőségesen uralkodó Fejedelmünk is, midőn eránta való felsőges bizodalmanak jeleit több ízben adni méltóztatott, nagy tekintetben és becsben tartja a' háladatos hazafi, én pedig az Ország' köz dolgai folytatásában 's az igazság' kiszolgáltatásában mellettem való munkálkodásán, elmebeli nagy tehetségeit, igazság szeretetét, bölcsességét, a' köz jónak előmozdítására való buzgóságát, mellyet utolsó napjaiban is szívén hordozott, közelebbről is tisztelve tapasztaltam. Áldásban nyugodjanak tehát hamvai a' nagy-érdemű férfiúnak, ki illy dicsőséggel végezte pálya-futását. Excellentiád pedig, kesergő fájdalomnak kívánt enyhülése mellett, adjon helyt azon tellyes meggyőződésnek is, hogy nekem igen kedves léssen minden alkalmatosság, mellyben Excellentiád, úgy jeles fiai, kik önnön érdemeikkel is fényeskednek, és egyéb hozzátartozói eránt viseltető hajlandóságomat bebizonyíthatom. Mellyel Excellentiádat a' Mindenható' oltalmába ajánlom, 's állandóul maradok Excellentiádnak, Budán Szent-Iván hava' 13-d. 1825. igaz Jóakarója József Nádor-Ispán, m. k.”

Életben három fiai maradtak: Mélt. Ürményi Maximilián Cs. Kir. Kamarás és Tanácsos Úr, hitvesével Mélt. Felső-Büki Nagy Juliána Aszszonnyal,¹ kitől József és László fiai, még Iskolákban; második fija Nepomuk János, Cs. Kir. Kamarás, és nyugodalomra lépett Generál-

¹ [Törölve az ismétlődő szakasz: „kitől József Tanácsos Úr, hitvesével Mélt. Felső-Büki Nagy Juliána Aszszonnyal”.]

Fő-Strázsamester, 's harmadik Ferencz, Cs. Kir. Kamarás, Udv. Tanácsos, 's a' Magyar Tengeri-révpárt' Kormányzója; és egy leánya: Jósepha, Mélt. Mohai Kerekes Timotheus Generál-Hadimarsal-Helytartó' hitvese. Vincze, Huszár-Kapitány, 's Imre, a' Nagy-Szombati Tábla' Assessora, 's Karolína atyjok előtt holtak-el.

Ürményinek azon érdemét, hogy Ő vala a' Magyar Nyelv' egyik legbuzgóbb, leglelkesebb pártfogója, terjesztője, akarva hallgatám eddig, hogy itt említhessem, hol elhallgatok. Melly dicső fényben ragyog itt is azok köz'tt, kik ezt veszedelmesnek tekintik, 's mellék célzásaik miatt gátlani szeretnék. Maradjon életben emlékezeted, áldott Ember és hív Hazafi, 's példád tanítson bennünket mind azt szeretni a' mit Te szerettél, 's olly híven mint Te!

KAZINCZY FERENCZ.

165. Recenzió az 1826. évi Héberől és Auroráról

Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 2dik Negyed Májusz, 696–704.

HÉBE. Zseb-könyv. MDCCCXXVI. Kiadta Igaz Sámuel.

Bécsben, Grund Leopoldnál. 340 lap. 32 rétb.

AURÓRA. Hazai Almanach. Kiadá Kisfaludy Károly. 1826.

Pesten, Trattner Mátyásnál. 290 lap. 32 rétb.

Emelkedésünknek, Nyelvben és Mesterségben, 's évről évre, nincs bizonyosbb barométeruma (ha így szólni szabad), mint két Zseb-könyveink, mellyek közzül az elsőbb most hatodik, a' másodika ötödik Kötetében jelene-meg. Míg tehát őket a' szép-világ csak szemnek-hízeltető külsője 's rezei miatt ölelgeti, az ügy' barátjainak kötelességek komoly vizsgálatokra eredni feleltek, 's részre-hajlás nélkül tekinteni mind fogyatozásait, mind érdemeket. – Távolab'ra fogunk kitérni, hogy megértethessünk.

Épen ötven esztendeje, hogy Nyelvünk' Múzája, felébredvén végre igen is hosszú alvásából – (az 1755 olta 1770-ig tartott) – járni kezdé menését, 's Nyugoti, már ragyogó társainak, kiket Nagyok és kicsinyek ápolának, segélének, ez senki által nem segítve, mindentől rettegten, vádolva, kárhoztatva, szidalmazva, 's még gátolva is, büszkén utána indult. A' Telemach' fordítója olta Gróf Teleki József'ig nem vala Írónk a' Szép' nemében, ki javallást nyert, sőt csak isméretessé is tudta volna tenni magát a' Nemzet előtt; 's Illeit, a' Metastasio' lágy darabjaival, Gróf Teleki Ádámot, a' nagy Corneille' Czídjével,¹ mint később Fédrát, Zechentertől hidegen fogadánk, mert a' vad-kor még nem vala megérve az illy Mestermívek' megkedvelhetésére. Ezek helyett ifjaink a' Kartigám' dagályain 's ízetlen feszességén lelék gyönyörködéseiket, elfordulva a' Svéd Grófnétól és a' Marmontel után adott Belizértől. Azonban a' hajnallás' első gyenge fényei látatni kezdék magokat, 's Bessenyei egyszerre jelene-meg Ágisával, Hunyadi Lászlóval, az Eszterházi Vigaságokkal; és Báróczi, elébb Kasszándrával, mingyárt azután Marmontel' némelly Regéjével, és a' Dusch' Erkölcsei Leveleivel. Két esztendővel később Baróti Szabó Dávid, 's Révai Miklós, amaz egy vastag, ez egy vékony Kötetben adák ki magyar rímetlen hexameterüket 's Elegiájikat; 's e' négy, Báróczi és Bessenyei, 's Baróti és Révai, illetni merék a' Szokás' nyelvét, Bessenyei bátran meg is támadta; mert érzék, hogy a' Szokás' nyelve a' beszéd céljának meg nem felel, 's érzést és gondolatot nem alkalmas a' szerént festeni, a' mint azt a' Mesterség kívánta.^{*)} A' közönséges Olvasó meg nem foghatá,

¹ Czídjével [Emendálva.]

^{*)} Nem lesz' szükségtelen idő-rend szerint nevezni-meg a' kiadott Munkákat. Haller Telemachot legelsőben 1755. eresztette ki. Ille 1767. adta Salamont, Ptoleméust, Titust. Teleki Ádám 1775. Czidet. A' Gellert' Svéd Grófnéja, Tordai Páltól, 1772. jelent meg; Belisairé, Zalányi Pétertől, 1775. Bessenyei kiadta az Ember' próbáját – (hibás már a' czim is: *Essais sur l'homme*, az-az, *Holmi az Ember felől; próbaként*) – 's Ágist, és az Eszterházi Vigaságokat 1772. Báróczi fellépe 1774., 1775.; Baróti Szabó 1777.; Révai Miklós 1778.; Rájnis 1781.

melly dühödtség szállá-meg Íróinkat, hogy ők a' Nemzet' birtokát a' magokénak tekintik, 's magok csinálnak Nyelvet magoknak. A' kiket a' Természet több érzéssel álta-meg, 's ízléseket a' régiek' és újak' olvasása által mívelgették, sajdíták, hogy az nem esik nyomos okok nélkül, de felakadtak a' Merők' olykor igen is vastag botlásaikon. Közönséges volt a' panasz, hogy készületlenek fogtak a' Nyelv-míveléshez, 's Dolgozók és Olvasók elkezdék egymást vagdalni, mint midőn a' ködben azon egy sereg maga magát pusztítgatja.

Íróink évenként szaporodtak, 's szaporodtak Olvasóink is, de ezek és azok alig érezhetőleg. Egy jó Isten hadat támaszta Metricus Kezdőink között, 's magoknak nem dicsőségekre, de az ügynek nagy javára; elmérgesedettet, vérest, vastagot. Ez gondosabbá tevé az Írókat mint különben voltak volna, 's az ügy' nem-dolgozó barátjai megismerkedének a' kérdéssel, melly felől azok perlettek. Ráth Mátyás most (1780) Újságokat ereszte-ki; Péczeli a' Mindenes-Gyűjteményt, mások Időszaki-Írásokat; 's a' kik egész Munkákat adni nem mertek, ezekben jelenének-meg a' Nemzet előtt, 's sokan megmaradának a' nem minden szerencse nélkül illetett pályán, 's a' mit játékkal kezdetek, egész gonddal 's tüzzel folytatták. – További gyarapodásunk nem kíván említést; alkalmasint tudva van.

Igazi előmenetelt a' kimíveltetésben csak ott tesznek a' Nemzetek, hol a' Tudományoknak minden nemeiben történik az emelkedés; de a' Múzák' Vezetőji mindenhol a' Cháriszok; mert természetében van az embernek, hogy elébb és inkább kap azon a' mi Szép, mint a' mi Hasznos, Szükséges. A' ki tehát a' Szép' mezejét míveli, utat készít a' Hasznosnak, 's játéknak, gyermeki bábozásnak amazt csak a' Barbarus nézi. Ha állításunkat azok, kik e' kérdésben Bírák lehetnek, valónak találhatnák, úgy nem volna kérdés, hogy *Igaz Sámuel* és *Kisfaludy Károly* a' Nemzetnek melly hálájára tették magokat érdemesekké. Mi úgy hiszszük, hogy ügyünknek hasznosabb szolgálatot e' nemben senki még nem teve. Általok szaporodik naponként és leginkább mind Íróink', mind Olvasóink' száma, 's előmenetelünk egyenesen attól függ.

Verselésünknek három nemei között minden kétségen kívül legnehezebb az, melly nevét tanítójáról, Rádayról, vevé; az, melly a' sorokat nem csak megrímezni kívánja, hanem annak lábait scandáltatja is. A' Zrínyi-nemű verselésben helyén van minden rím, akár jambus hangzású legyen az, akár trochéus, akár pyrrhichius, akár spondéus; 's a' Verselő, a' rímek' egész tárházából választhatván, 's semmi gonddal nem lévén a' sor' egyéb syllabájira, oly könnyen improvizálhat mint a' rímekben igen gazdag Olasz, legalább mint a' rímekben nem szegény Német. De éppen ellenkezőképen van a' dolog annál, a' ki Rádayt követi; mert ki lévén szabva, melly sor melly szökésű rímet kapjon, a' tárházat minden soránál csak félig találja nyitva; és minthogy mi a' birtokos név-másait hozzá-ragasztjuk a' névhez és ígéhez, 's az ily függelékes szókat rímeknek venni nagyjában pirúlunk, 's a' particulákkal ott élni nem merünk: munkánk képzelhetetlenül el van nehezítve. De a' munka érdemi a' fáradságot, mert mennyivel nemesbb a' scandált rímes sor a' nem scandálnál! itt egyedül a' rím ad kecsét a' sornak, 's csak az gyanítatja versnek, hogy mellette áll társa; ellenben a' Ráday' sorát rím és scansio teszik kedvessé a' fülnek. 'S lássuk most, három ifjabb Költőink, kik közzül kettő alig hagyá-el iskoláját, mint ragyog a' nehéz pályán, 's mint érdemel csudálást mind lelkes teremtése, mind tanúlt, nemes, kényes beszéde által. Egészen, és megkurtítás nélkül adjuk azokat, hogy az Olvasó maga ítélhessen dalaiknak belső és külső érdek felől.

DAL.

(*Kisfaludy Károlytól.*)

1.

Volna szárnyam**), elröpülnék

Egy kies vidék felé,

**) Volna szárnyam, az az: Volna csak szárnyam, vagy: Ha szárnyam volna! –

'S ott pihennék, hol madár-hang
Éled, 's a' víg csermelyé;
Míg a' Hívnek gyöngye karja
Édes lángra költene,
És az álmok' szép honából
Szebb valóra intene.

2.
Ott, a' berki alkonyatban
Csak mi ketten, kedvesen,
Tudva (*hogy*) senki el nem árúl,
'S nem lappang irigy lesen,
Andalogva hű szerelmünk'
Szent malasztit érzezők,
'S hosszú verseny-áldozatban
Báj-kelyhét enyhítenők.

3.
Lepje bár fagy a' vidéket,
Nem sohajtom a' tavaszt;
Eggy varázslat, bár havaz künn,
Viszsa-hímzi nekem azt.
A' derült ég' tiszta képe
Hívem' kék szemében él,
'S nyájas arczin olvadozva
Liliommal rózsá kél.

4.
Zsenge szálit a' pagonynak***)
Látom karcsu természetén,
'S a' virágok' illat-árját
Bészívom lehelletén.
Könnye harmat, melly vidítva
Titkos búmon ringadoz;
Lelke nap-fény, 's tőle minden
Élet-kéjre lobbadoz.

5.
Ott vidám kedv és szerencse
Tűn-fel minden kényivel;
Ott az élet ifjan aggúl,
'S szép álmoként lebben-el.
Édes emlék! drága képek!
Bájotok' ha átfutom,
Milly örömmel elröpülnék,
Merre – azt csak én tudom.

BOR-ÉNEK.
(*Bajzától.*)

1.
Boldogok mi! a' barátság
Víg seregbe özsze-vont,
'S itt borunkat kedvvel iszszuk,
'S távol elkerül a' gond.
Fel, Vitézi a' kulacsnak!
Fel! miénk most a' világ!
Most pohárra! mert nem isztok,

***) *Pagonynak zsenge száli* – a' mező' első virág-szálai.

Az halál ha majd kivág.

2.

Lyányka, csókot a' pohárhoz,
Nyújtsad bíbor ajkadat;
Te, ki oly szép vagy, miként a'
Nyári hajnal-támadat.
'S mint midőn két égi villám
Egybe-csapva szét-enyész,
Csókba lelkünk össze-csattan,
'S a' kény' tengerébe vész.

3.

Félre, Víz-ivó, előlem,
Mert palaczba fojtalak!
Itt szentség-törőt nem tűnek
A' bornak szentelt falak.
Láng-lobogva leng Tokajnak
Itt közöttünk Istene,
'S kádba fogja, hogyha bójön,
Kit meghitté nem kene.

4.

Éljenek, kik híresítik
A' Tokaj' gyönyör nevét!
Éljen, a' ki ott kapálta
E' pohár' dicső tövét!
Most mi vígan hörpögetjük,
Kéjre, lángra ébredünk,
'S minden bút e' tágas-öblű
Billikomba temetünk.

5.

Üssük-össze kelyheinket!
Bennek égi tűz ragyog,
És víadjunk: a' Magyarnek
Vigadalmi nem nagyok!
Míg Mohácsnál nem csatázott
A' félholdú büszke Tar,
Víg volt addig; hajh! azolta
Sírva vígad a' Magyar.

6.

Ott leszállott alkonyába –
De minek panaszlok én?
Félre, gyász-kép! új korány kél
Árpád' honja' szent egén.
Félre, szívnek gyilkolóji,
Al-világi fajzatok!
Fájdalom, köny, aggodalmok,
Tőlünk meszsze szálljatok.

7.

Fel, Vitézi a' kulacsnak,
Míg miénk a' szép világ!
Most pohárra, mert nem isztok
Az halál ha majd kivág.
Üssük-össze kelyheinket,
A' kancsók ürüljenek,
Fenn kiáltuk: a' Hazának

Szép leányi éljenek!

8.

Éljen a' Magyar Szabadság!
Éljen a' magyar Vitéz,
A' ki e' dicső Hazáért
'S a' Királyért halni kész.
Adja Isten, hogy Hunyadnak
Őszsze-dőlt kő-halmain
Törje csontját a' Magyar vért
Lesve szomjúzó Kain.

9.

Éljenek Szeretteink, a'
Drága honnak Szentjei,
Kik a' köz-jóért buzognak,
Mint a' nap' tűz-fényei.
Adja Isten, hogy Hazánknak,
Mint a' nagy Király alatt, ****)
Három tenger' part-virányi
Vessenek határ-falat.

10.

Éljünk mink is, a' kiket most
A' barátság egybe font,
És borunkat vígan iszszuk,
'S távol elkerül a' gond.
Fel, Vitézi a' kulacsnak
Pengjen-ősze a' pohár!
Most igyunk, most, mert ki tudja
Óra múlva még mi vár.

—

És most egy Schilleri szellemben dolgozott szép Regét:

MARÍ.

(Kovacsóczytól.)

1.

Eggy ifju meszsze költözött;
Marí a' a szitról kémlelé
Mint tün a' csolnak hab között;
'S vég búcsút búsan int felé.
Hő keble sóhajtásra kél,
'S Lajos' nevével zeng a' szél.

2.

Rá-villan a' korányi fény –
Marí a' pusztá szirten áll.
Tün a' nap, 's a' csalárd remény,
Mint a' végső fény, alá száll.
Halkan nyögé Lajos' nevét,
'S madár visszhangzá zengzetét.

3.

Villám csattog, dőbörg az ég –
Marí a' pusztá szirten áll;

****) Nagy Lajosunk alatt.

Zúg a' hab, pusztúl a' vidék,
'S szerelmétől ő meg nem vál.
Lajost sohajt láng-kebele,
'S visszhang mélyen sohajt vele.

4.
Bú tépi bájos ékeit –
 Marí a' puszta szírtén áll;
Csillag viszi idvezletét,
 'S hűsége nő vad kínjainál.
Lajost kiáltja lángozón,
'S utánna zúgja az hab a' tón.

5.
Ím a' tó' zajgó szélein
 A' hullám egy testet vet hány.
Marí néz; köny gyúl szemein,
 Leng fűrtje, arcza halavány.
Hangzón nyögé Lajos' nevét,
'S habokba hűté láng-hevét.

Ha Kisfaludy, Bajza, Kovacsóczy, minden teremő erejek mellett, egygyütt éltek volna a' nemesben gyönyörködő Daykával és a' nem-nemesben gyönyörködő Csokonaival, írták volna e e' három nagy-szépségű dalt? és, megfordítva, ha Dayka és Csokonai most élnének, és kivált a' nemesben, gyöngében, kényesben gyönyörködő Dayka, tűznek gyúlasztva Kisfaludy, Kovacsóczy és Bajza által, mit nem adna ő is? 's ez mutatja, hogy ötven eszt. óta nagy útát tevénk, mutatja, hogy évenként emelkedünk. El lévén készűlve a' Nyelv, ki lévén irtva az út, egy tízed alatt csudákat fogunk látni. –

A' lelkes ifjabb férfiak közt tiszteletesen lépdell, őszűlő örök ifjúságában, Kis, 's gyönyörű példáját adja, hogy sokkal illőbb a' megismért igazra térni, mint a' régi mellett makacsúl vesztegleni. Imhol nagy könnyűséggel és kényességgel dolgozott Éneke:

A' NYÁRI ÉJSZAKA.

1.
Csendes éjszakán járkálok,
'S hány varázslatot talállok.
Gyenge szelek,
Fa-levelek,
Hold-beszéllgetést susognak,
Távol patakok zuhognak.
2.
Árnyak árnyat ölelgetnek,
Mint a' kik híven szeretnek.
Hegyek, völgyek,
Fenyők, tölgyek,
Merre hold' sugári hatnak,
Csuda-képeket mutatnak.
3.
Mik laknak itt? halmok, térek,
Gnómok, Szilfék, vagy Tündérek?
Mint bujkálnak,
Hogyan válnak
Széppé, semmivé kényekre?
Mint építhetnék ezekre?
- 4.

De fenn, az ég' üregében,
Csillagok' dicső fényében,
Változatlan,
Határatlan
Hűség ragyog, nem vak kényen
Hanem örök szép ösvényen.

5.
Alatt képek jönnek, mennek,
Fenn nyomos hely van mindennek.
Égi fények,
Szép remények
Vagytok ti kétes szívemnek,
'S útmutatók életemnek.

Hébének legszebb darabjai közzé tartozik a' *Költő' vágyása*, l. 168. Vásárhelyitől, bár az kevésnek lesz' érthető, mint maga az éneklett tárgy. Gondolatjai magasak, érzései mélyek, nyelve tudós nyelv; és ha minden Stanzát kitoldana még két sorral, hogy a' Szchéma nyolczas-rímmé váljon, ez a' darab volna Lyránknak egyik legpompásabb-járdallású Éneke, Poesisünknek egyik első-rendű dísze, kevélysége.

Lesujtott fővel, lantja a' kezébe',
Komordan ül a' Költő, 's révedez;
Bánat közt homloka hajúl ölébe,
És szellemesbb virányin éledez.
Bájos berkekben andalg képzeménye,
Míg szebb hangokra fejlik érzeménye.

Mereng magasdan léte' túl határán,
Szebb néztein esengve kéjeleg;
Fennhonzában távol képzelte' várán
Valósúl keble, a' szűz, a' meleg.
Csak szép, igaz fejlik-ki szelleméből,
'S egy új világ támad-fel képzetéből.

Leszáll, 's hattyúként tűkröző vizébe'
Lassúdan távolabb evedz, evedz,
Kiömlő sérelmét az ég' ürébe,
Mellyet titkos bánat szívére edz.
Ábránd körökben létesül világa,
Árbocczán függ a' lant, 's rajt' myrtusz-ága...

A' dal' sötéte, melly oly igen illik a' tiszta felfogást nem tűró tárgyhöz, itt érdem, és nem hiba. Az Olvasó csak sajdítja a' mit az Ihletett neki mond, és ha maga Költő, gyönyörködve látja megújulni lelke előtt az ihletés' szent hatásait. – De ennek alkalmával légyen szabad egy két technikai intést adnunk azoknak, kik a' Ráday-nemben gyakorolják erejüket:

Míg a' Hexametrista nem ismeri a' hosszú syllabáknak más nemét, mint a' mellyet vagy accentus vagy az úgy nevezett posítio (a' rövid vocálist követő két consonáns) tesz' hosszúvá, 's minden vocálist, mellynek accentusa nincs, vagy két consonáns nem követ, rövidnek veszen: a' Ráday-szhémájú Költő az accentus nélkül álló vocálist azért, hogy két consonáns követi, *kemény* syllabának ismeri, de nem ismeri *hosszú*nak; ellenben az accentus nélkül álló vocálist is megvonja, némelly helyen: (szee-relem, vee-szedelme) ha úgy kívánja a' hely. Spondeust bátran veszen jambus vagy trochéus helyett; de a' jámbust a' trochéussal 's a' trochéust a' jámbussal, vagy igen ritkán, vagy épen nem cseréli-fel; az ily fel-cserélés elszenvedhetetlen dissonantiát csinál. Illyen itt e' sor: – *Mellyet titkos bánat szívére edz* – mellynek három első lábai igazán spondeusok, de trochéusi hangzattal, holott a' versezetnek

jambusokban kellene szökdelgetni. Tegyük így – *Szivére mellyet titkos bánat edz* – 's a' vers olyan, a' millyet a' Szhéma kívánt. – Így hibás ez is: – *ÁrboCCZán függ a' lant, 's rajt myrtuszága* – Azonfelül hogy a' suffixumával összeforradt *árbocz* meg nem kettőzteti a' CZ hangját (jól *árbocza* mondatik, nem *árbocza*) az accentus az első és utolsó syllabára esett, mellynek nem kellene accentussal állani. A' botlás itt is könnyen helyre van hozva: – *Függ árboczán a' lant, 's rajt' myrtusz-ága* – vagy: – *A' lant függ árboczán...*

Ennyi érdemű, pompájú, kényességű dalban óhajtanánk tovább, ha a' beszéd' utálatos rongyai, az articulások, maradnának-el, valahol, bár merészen, elmaradhatnak. Illyen az első sorban ez: – *Lesujtott fővel, lantja a' kezébe* – a' frantzia után *sa lyre a la main*, mint Gessnernél: *die leichte Flöt' in ihrer Hand*) – hol az a' elmaradhatott volna, itt pedig még nyekkenést is csinál (...tja a'; – két a egymás mellett). – De vissza-térünk a' lelkes Költőhöz, 's itt adjuk utolsó gyönyörű két stanzáját:

Lerántja, borzadás közt, végre lantját,
'S feltűn hevült lelkében éneke,
Eltörli bőszültén (?) az éj' homályát
Fejlő keblének végső zengzete,
És, égi ihlettől körülölelve,
Reá-borúl az Istenség' szerelme.

Már csendes keblek közt mereng az ének,
Magasdan, a' nap' túl határain,
'S arany menyegjében sérült szívének
Emelkedik vágása' szárnyain.
'S felkenve szellemétől énekének,
Szeliden vég búcsút ad életének.

Horvát Endrének és Guzmicsnak nevét említeni elég magasztalás; örömről bennünket ifjú Íróink felé ragadoz, kiket a' Nemzet még kevésbé ismér, 's itt leljük Vörösmartyt, a' maga szép Cserhalmával, mellynek az az érdemlett szerencse juthat, hogy az Auróra' rezei közt övé a' legszebbik. Melly gyönyörű eldőlésben nyúlt-el itt a' szép aszszony Elragadójának karjai közt, és melly szép redőkben foly-le rajta a' ruha. A' ló arabsz-növésű, 's a' szerencsés Rabló mutatja Ázsiai eredetét arcán is, nem csak öltözetében 's ló-szerszámaival. De a' féket a' leány' kezébe adni tévedés vala; azt azonban örömet nem látja a' szem.

Gróf Teleki, a' maga ismert nemében, itt ismét igen kedves darabokkal lepi-meg lantja' kedvelőjét, 's Gróf Dessewffy hasonlóképen abban, mellyre oly nagy szerencsével született, és egy pár darabbal a' Görög Anthológiából. Jók, és igen jók, a' prózai dolgozások is: nevezetesen a' Bártfai' lelkes Regéje, mellyben alig lehet tudni, a' tárgy' szerencsés választását csudáljuk e inkább, akkor, midőn felséges Uralkodónk' áldott hölgye Magyarországi Királynénak koronáztatott-fel, vagy a' bölcs alkotást; a' characterek' hív fenntartását, 's a' dolog' végig-vitelét, vagy az igen nagy gondú, tudós Nyelvet. Illy érdemű Írónak nem kellene az ügy' barátitól megtagadni azon örömet, hogy tőle minden esztendőben vehessenek valamit.

Hébének rezeit nem lehet hallgatással elmellőzni. Megbecsülhetetlen jótétel az, hogy *Igaz* bennünket a' Festés' tudományában viszen-elő. Az ezidei darabok közt Lucrétia fogja leginkább megnyerni javulásunkat, hol figyelmet érdemel, egyebek mellett, az is, hogy Cantarini mint tölté-el az egész helyet; mint a' nem-tudós szemektől Ganyméd a' legkevesebbet, noha az javalást teljesen érdemel.

KAZINCZY FERENCZ.

Éppen, midőn ezen ív nyomtatódnék, vesszük *Igaz Sámuel'* Bécsben, Jún. 7-dikén történt véletlen halála' szomorú hírét. – Mi ő benne a' hazai literatúra' buzgó barátját és elő-mozdítóját – a' csinos tollú Irót – a' legtisztább érzésű, 's fedhetetlen erkölcsű férfiút (a' haza' nevében 's a' magunkéban) eggyiránt siratjuk. – Adná

Isten, hogy sok hozzá hasonlókat támadnának! 's azon szép czélnak örökösei, 'mellyre a' HÉBE' lelkes Kiadója törekedett, egyszer'smind azon buzgóságot is folytatnák, mellyel az¹ I. b. jelen-lévő Folyó-Irásunkat a' Külföldön igen sikeresen ápolgatá, terjeszté, 's örökbe vennék azon szíves pártfogást is, mellynek váratlan vesztét, mi is igen mélyen és keservesen érezzük.
A' Red.

166. Gróf Vesselényi Ferencz Nádor' Védelme
Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 2dik Negyed Június, 738–739.

Gróf Vesselényi Ferencz Nádor' Védelme.

Babocsay Izsák Tarczali Notárius (*Rumy Monumenta Hungar. Tom. I. p. 21.*) vádolja Vesselényit, kit nem úgy ismerünk mint lelketlen férfiút és rettentő katonát, hogy az Rakamaznál, által-ellent Tokajjal, felvonatván sátorait, mindennapi sípolásokkal tölté-el az időt, 's a' Váradi várba szorúlt Magyarokat veszni hagyta. Így szól mindég, a' ki nagyon akar 's a' dolgot nem érti. Vesselényi ott nem maga parancsola, hanem egygyütt De-Souche Generálissal, 's talán oly formán mint Zrínyi Miklós (a' Generális és Költő) Montecuccolival. Zemplény Várm. Levél-tárjában találhatik a' tiszteletes Nádornak egy levele (Fasc. 152. Nro 220.), melly azt bizonyítja, hogy ő ott sullyos nyavalyában feküdt; 's a' táborba-szállott katonaság nem azért sípolgat, hogy magát múlassa. – Az itt közlött Levél, és a' mit általa bizonyítunk, intés lehet azoknál, kik régibb írásokat bírnak, melly vétek, a' szükségtelennek látszó papirosokat is elvetni, és hogy való az, a' mit Schlözer monda, hogy csak egy levél-boríték' elvetése is káros a' követk. időkre. A' nevezetesebb férfiak' leveleiket, ha azok nem birtok' védelmére czélzók, hanem csak hisztóriai dátumok, legjobb volna össze-kötetni, hogy el ne szórathassanak.

Juthat eszébe Kgltekk ez el mult napokban requiraltuk vala Kgteket az eő Felséghe Armadája számára² az Nemes Camara pénzért bizonyos számu Kassay köből Gabonát vétetvén Lisztül szállította volna Tokayban. Mely requisitionkra mind eddighis választ nem adván, Kgteket akaránk ujobban intenünk serio, ha kételkedik az pénznek letételében anticipate bizonyos emberét Camara Praefectus Uramhoz küldvén, a' pénzt eő Kgtől azon Gabonára az előbbeni limitationk szerént (minden Kassay keöblöt egy egj forintra számlálván) vegye feöl, s-meg öröltetvén lisztől Tokayban szállíttassa. In reliquo éltesse Isten Kgteket jo egességben. Datum ex Castris ad Rakomaz positus die 27. Augusti Anno Dni 1660.

Earum Dnum Vrar.

Amicus ad servien. parat.
Comes F. Vesseleny
manu aliena propter gravem Infirmitatem.

Közli KAZINCZY FERENCZ.

167. Első Leopold Római Császár és Magyar-országi Király, szerencsés Deák
Epigrammatista
Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 2dik Negyed Június, 741–742.

Első LEOPOLD Római Császár és Magyar-országi Király,
szerencsés Deák Epigrammatista.

¹ az. [Emendálva.]

² számára [Emendálva.]

Ez a' nagy Fejedelem Papnak vala nevelve, 's feltételét egyedül az változtatá-meg, hogy testvére, a' IV. Ferdinand, még atyjok' halála előtt múlt vala ki. Nem csudálhatjuk tehát, ha Leopold e' részben még több ügyességet bizonyíthata, mint a' Fels. Ausztriai háznak egyéb tagjai, kik, már a' régibb időkben is nagy gonddal, némellyike tudósan, neveltetének. Az ő dolgozása az itt következő, antithesisekből játékosan pörölyözött egy pár distichon is, azon jegyzés szerint, melyet a' kevés eszt. előtt Bécsben elholt Ribínyi az Udv. Bibliothecának egy Kéz-iratából tevé:

*Bella fugis, bellas sequeris, pugnaeque repugnas,
Et bellatori sunt tibi bella thori.*

Imbelles imbellis amas, totusque videris

Mars ad opus Veneris, Martis ad arma Venus.

A' nyíl egy Európai Királyra vala ellőve, kinek ismerjük gyengeségeit. –

Lónyai Ferencz Úr, egyik nevezetes birtokosa Bereg Vármegyének 1760 körül, a' verset egy fiatal-embernek küldé, ki korán elhagyván iskoláját, dicsekedni szerete, hogy vitézkedni fog Királyáért, 's innen az a' tévedés, hogy a' vers ezé. Így adám azt én is Orpheusban I. K. 135 lap. De Prof. Kézy Úr, még minekelőtte Göttingát és Párizst látta, 's így 1810 előtt megismertete egy Munkával, melynek ajánlásában az, még minekelőtte Lónyai megszületett, I. 9. le vala nyomtatva. A' könyv' czímje ez: *Jura Gulielmi III. in Regna Angliae, Scotiae, et Hiberniae etc. ex fonte naturali et divino adserta ab Henr. Hulsio Theol. Doctore et Prof. Lugduni Batavor.* 1697. „Non te unquam deliciae capiunt, non pericula terrent, non labores frangunt, sed distingueris immane quantum a mulieroso illo, cui occinunt: Bella fugis, bellas sequeris...” 'stbb.

Egyszer'smind álljon itt a' lelkes Magyarnak Epitaphiuma, mely poetai ügyességét 's tanulását kétségsbe vehetlenné teszi:

*Cunas Dopsza, Patak libros, thalamumque Deregyő,
Som requiem, aeternam dat super astra Deus.*

*Corporis exigui licet hoc tegat ossa sepulcrum,
Urna sed ingenium non capit ista meum.*

*Vivunt ingenii partus post funera nostri,
Parte ego nec poteram nobiliore mori.*

*Ora rigant generi, circum pia turba nepotum,
Sola parum quae me defleat, uxor erit.*

Poocs András, ki maga is írogatott deák és magyar verseket 1774 körül, és még osztán szerencsétlen öregségében, elkéré Lónyainak Verseit azon ígérettel, hogy Hollandiában, hova indult, ki fogja nyomtattatni, 's a' nyaláb elveszett, a' nélkül, hogy Lónyainál másban megmaradt volna. Annál inkább érdemli az, a' mit némellyek talán még bírnak, hogy közönségsé tétessék.

KAZINCZY FERENCZ.

168. A' Hébe' Segédtársaihoz

Magyar Kurír, 1826. július 7., II. félesztendő 2. szám, 16.

Újraaközlés: 1826. július 11., II. félesztendő 3. szám, 23.

A' Hébe' Segédtársaihoz.

Igaz Sámuelről véletlenül foszta-meg bennünket a' halál, 's így az ő *Hébéje* is megszűnik. Kérem azokat, a' kik ennek folytatását óhajtják, 's kedves kötelességöknek ismerik fenntartani a' lelkes, tudós, 's szeretetre-méltó szerénységű férfi' emlékezetét, hogy dolgozásaikat

téessék-le minél előbb Pesten Tek. Szemere Pál, Debreczenben Tek. Péczeli József Urak' kezeikben, de leveleiket lepecsételve, 's az én nevemre megjegyezve.

Kazinczy Ferencz.

169. Visszatekintés saját pályájára

Élet és Literatura, 1826. Első Kötet IV. rész, VIII., 256–260.

VIII.

— — — — el kell, úgy hiszem azt, mondanom, melly okok által indítatám azt választani utamnak a'mellyen járok, 's kimutatnom a' szempontot, honnan tekintve törekedéseim javalást, legalább bocsánatot remélhetnének. Közel már a' határhoz, nem nézhetem hidegen, emlékezetem pályám' barátjai közt áldásban fog e maradni, vagy feledésre lesz kárhozthatva.

— — — — Ifjuságom azon nevezetes időszakba esett, midőn a' hosszú éj után virradni kezdde nappalunk, 's Hőseink' tündöklése szikrát vetett lelkembe, Ráday pedig, Báróczy és Révai gerjedő tüzetet lánggá is nevelék. Örömeimet találám erőm' gyakorlásában; az ő szeretetek legfőbb boldogságom, az ő remények, javalások legfőbb kevélységem volt; égtem hogy nevem a' későbbeket akként gyúlaszthassa, mint engem korántabb megjelent embereinké.

Készületlen vala minden: Lexiconunk szűk, szegény; Grammaticánk habzó, hiányos; Stylisticánk feszes, ügyetlen. Azt áhítám, hogy beszédem a' Külföld' Írójítól szabad ömlést tanulhasson-el, és simaságot: a' Régiektől nemességet.

Mint Cicero bána Nyelvével, midőn erejét fordítások által gyakorlá, 's Praetúrajáig görögül dolgozgatá Beszédeit, úgy kezdém én is fordítani a' mit megszereték vala, és ha mit versben vagy prózában magamtól dolgozám, azon nép' nyelvére öntém által, mellynek ízléséhez dolgozásom' neme tartozni látszott. Így tisztábban tűne előmbe, a' mi szemeim előtt elsíklék vala, 's elevenebben érzém, mi kíván simítást, mi törlést. Ezt cselekvém a' fordított Író' tündöklőbb helyeinél is, visszaöntvén a' maga nyelvébe, 's lesém a' kettő' különbözését; lesém, az eredeti miben és mi által hagyja maga megett a' másolást.

Ezen unalmas, de képzelhetetlen hasznú gyakorlások után beszédemen eggy nálunk mindaddig nem ismert színnek kelle elterjedni.

Ifjabb éveim' dolgozásai, eldísztelenítve a' legdurvább Grammaticai vétkekkel, még azoknak is megnyerék javalásokat, a' kik idegenkednek az újtól, még ha az jó és szép, 's hasznos vagy szükséges is, 's nekem a' legszebb jutalmat adák, a' mit Író, túl a' dolgozás' örömein, nyerhet; a' legtisztelesterbb társak' szeretetét: később dolgozásaim azt az ítéletet vonák rám, hogy a' Külföldiek' szerelme beszédemet elrontotta. Másoknak feddéseket tűrnünk kell; az azokét, kik pályánkon ragyognak, tisztelnünk is: de saját érzésünket soha nem megtagadnunk. Nem mindég rossz különbözni, 's az eltéréseknek is lehet hasznok.

Látám ezen felül, hogy az idő nem csak minél jobbat, hanem jót minél többet is kíván. Ismertem magamat, és a' kort mellyben éltem; 's ámbár tudám, mennyivel áll fenntebb a' ki teremt, mint a' ki másol: inkább vágyék nem rossz Másolónak találtatni, mint nem jó Alkotónak. A' hol a' Faragás' és Festés' Múzáji még vendég Istenségek, ott kétség' kívül azon kell nyúlni munkához, hogy a' Külföld' nagy míveit állítsuk-ki minél hívebb, de minél szabadabb kézzel dolgozott másolatokban. A' kik rettegnek, hogy így vezetve egyébbé válunk mint vagyunk, 's nemzeti arczunk elenyészik, nem gondolják-meg, hogy épen így vezetve azok is egyébbé váltak mint voltak, a' kiket most irigylünk, 's nemzeti arczok még is van; nem, hogy a' Helicon' leányai nem eggy vagy más nemzet', hanem az egész emberiség' nevelőji; hogy ők nem magok tanítják új tanítványaikat, hanem mindég régibb tanítványaik által. Ha fordítanunk, ha az idegeneket követnünk nem kellene, olvasnunk sem kellene, mert

ízlésünkön, nyelvünkön az olvasás is változtat. Elkezdém tehát fordítani az Újakat, a' Régieket, 's nem néztem elégnék csak a' Munkát hozni által: azon voltam, hogy Írók is általjöjjen, minden szeretett sajátságaival; azon, hogy ne én láttassam szólni az Író helyett, hanem hogy ő általam.

Mit nyere általam a' Nyelv, mint nemesedett általam az Izlés, ezt kérdi korunk, ezt kérdi egykor a' maradék, ezt kérdém és ezt kérdem minden gondosabban leírt sorom mellett magam, elsiketülve az idegen javulás és feddés eránt; mert legsanyarúbb bírám magamnak magam valék. Azonban örömem vagyok látni, hogy már sem ott állunk a' hol egykor, sőt hogy naponként emelkedünk, hogy a' Nemzetre társaim közt én is hatottam. Mi csak kezdünk a' menést, 's életünk az irtás' lelket-ölő munkájában folyt-el. De az igazságos maradék mindenkinek megszabja érdemlett bérét, 's a' mit hagyok, úgy hiszem azt! hevíteni fog szíveket, mikor már nem leszek is. Közel az idő, hogy Istenfiak lépnek a' pályára, 's ragyogtatni fogják a' Magyar Nevet, a' mi nekünk nem jutott és nem juthatott. De miénk a' dicsőség, hogy el van készítve útjuk. Nem futnának ők ha mi nem irtánk vala, 's javokra lesznek tévedésink is, mert ezeken fogják láthatni, mit kell kerülniük.

Kazinczy Ferencz.

170. Miként szabad rézre metszeni?

Élet és Litertúra, 1826. Első kötet, IV. rész, IX., 26–275.

IX.

Miként szabad rézre metszeni? Szabad e az Academicusnak változtatni az elébe adott olajfestésen? Szabad is, nem is. Ha Lucas Kranach' darabjainak rézbe metszésére adná magát John, úgy ő bizonyosan a' szerént metszené ezen darabokat, hogy a' Lukács Mester' kezének és korának kimiveletlenségét is adja, mert ezek a' darabnak elengedhetetlen tulajdonságai. De ha, példának okáért, egy most élő Művész' darabját metszené, 's látná, hogy ez csak gondatlanságból vagy ügyetlenségből tett valamit úgy, a' hogy John hiszi hogy nem kellett volna, azon John szabadon fog változtatni; 's az Értő még köszönettel leszen eránta, hogy ezekben eltávozott Origináljától. –

Általvinni a' gondolatot egy nyelvből másba, hogy a' ruha más legyen, de az új ruhába általöltöztetett gondolat azon-egy; nem csak nem rosszabb, hanem nem jobb is; mert Ez úgy volna Nem-az, mint Amaz nem volna Ez. A' ki ezt illy szorosan kívánja, annyit kíván, mint a' mit az tenne, a' ki az arany pénz' öntő-formájába gipszet öntene, hogy bírhasa az arany pénz' formáját változtatás nélkül, minthogy aranyban nem bírhatja, vagy a' ki az Apollo Vaticanus' márvány szobrát gipszben másolná. –

Festők és Szobrászok az elejekbe adott mestermívet ugyan azon anyagból, ugyan azon színekben 's ugyan azon relatiók szerént képezhetik, formálhatják; a' *Könyv-fordító*, ki érzeményt és gondolatot egy nyelvből másba viszen, nem csak a' formával van küszdésben, hanem egyszersmind a' materiával is, midőn, tudniillik, szavakkal kelletik festenie; szavakkal, mellyek vagy felette sokat vagy felette keveset nyomván ki, itt igen is erős, amott igen is gyenge árnyékot vetnek a' tárgyra, 's azt hol nagyobb hol kisebb mértékben mutatják, mint mutatniok kellene. –

Könyvet fordítunk – néha azért, hogy a' tárgy közöltessék azokkal, kik az eredetit nem értik; 's illyenkor elég a' dolgot adni. Néha az Írót ismertetjük, nem mint Írót hanem mint Írói-személyt: illyenkor változtatni semmit nem szabad; de minthogy fordítunk, csak ott szabad nyelvünk ellen vétetni, a' hol az Originál vétett a' magáé ellen, hogy az mintegy visszazengje a' vétést. Néha nyelvünket gazdagítjuk, az eredetit utánozván. Kazinczy Gessnerben, Yorickban és Marmontelben *szabad kézzel* dolgozott. Az utolsóban csak arra volt figyelemmel, hogy beszéde csínt és simaságot nyerhessen. De Emília és Minna czirkalommal vannak mérve, 's csaknem annyira mint a' Hamleti: hány a' *harang*? Miért itt quantitative, Gessnerben pedig qualitative? Talán azért, mert Conti, Marinelli... előttünk idegenek; de Gessnernek világában minden magyar Olvasó hon vagyon. –

Sokkal könnyebb *Schillerből* az igen nehezét fordítani, mint az igen könnyűt *Göthe* után. Könnyebb lemásolni egy redős barázdás szép öregfejet, példának okáért a' Rembrand' anyját, mint a' Carlo Dolce' Madonnáját.*) –

Eredetiség és sajátság a' lélekben fekszik, de a' nyelvben önti ki magát, úgy hogy azt minden szócskában, minden fordulatban szükség nyomoznunk és felfognunk. Szépíteni könnyű; de midőn a' Szépítés a' művészi darabot önmagából kivetkezteti; midőn az egyszerű sokszor együgyű de étellel telyes eredetét önmagával ellenkezésbe hozza; akkor szint oly hiba mint a' rútítás, vagy is inkább valóságos rútítás. Mert csak az jó és szép, a' mi célra viszen; minden a' mi onnan elvon, rossz és rút. Olly Költő mint Homerus, ki már Herodot' idejében messze-kor' gyermekének tartatott, ki a' nép' fejedelmeit úgy ismeri mint nyájpásztorokat, kinek minden soraiban az egész akkori embernyom csaknem gyermekes együgyűségben rajzoltatik, kinek nyelve, bár sok grammatikusi kezeken keresztül ment is, a' későbbieknél ismételten szabadságokkal, kéj szerént összevont és kinyújtott szavakkal, 's magos és alacsony kitételekkel gátlanul ömlik: egy illy Költő minden típusát elveszti, mihielyt annak nyelvmásán a' *régiség' színe* nem látszik: itt Kor és Nyelv és Költő elválaszthatatlanok egymástól.*)

Kölcsey olly Homért próbála adni a' Magyaroknak, a' millyennel egy nemzet sem bírt, a' millyennel egy nemzet sem fog soha bírni, mert olly hűséggel járt el tisztében, hogy Origináljának még Nyelvkorát is általhozta fordításába. Nem olly híven, még hívebben volt volna, – ezt mondja Continak a' Herczeg Emilia Galottiban, 's a' szóban van igazság. De való az is, hogy itt egy szükségtelennek látszó vonás, itt egy másik, ott egy harmadik, ha elhagyjuk, egészen más képet fog adni. Kölcsey nem csak azt kérdező: Vallyon nem marad e el egy vonás? hanem azt is, hogy Homér a' *Latiatuc'* korában a' maga hőseit mint szállaltatná meg magyarul? Innen a' digammás *vők*, a' *lánája*, a' hajtogatott participialítások...; szóval, a' Régi-szín.

–

Cseke; Februarius, 1823.

Rövid ideig bírhatánk Téged, édes Barátom! Sietél itt hagyni vidékünket, melly rossz útnál és Magyar vendég-szeretelnél egyebet nem mutathatott. Számlálásom szerént már Pesten fogsz lenni, hogy élj Literatúránknak 's Pöreidnek.

Szerencsés vagyok, hogy nekem is adott az ég egy Prokátor barátot. Csudáld? De tudd meg, hogy embernek, miolta a' *lopás* szó a' Lexikonokban helyt fogott, nem volt inkább Prokátorra szüksége mint nekem. Nagy dolog mondod talán; a' mi fenn forog. A' mint veszed. Tőlem sem pénzt nem lopott

*) Göthének utolsó Köteteit az újabb Kiadásból nem rég szerzem meg. Mohón neki állék tehát, hogy ismeretlen darabjait olvashassam. Melly gyönyörű ez és az és amaz! Ki ír úgy más? Schiller, a' ki maga is igen nagy, miben nem Göthe? 's Göthe miben nem Schiller? Ezt kérdém magamtól. Ekkor Schillert kapám elő, 's kivévén daemoni caricatúráját (die Räuber), mind elolvasám. Schiller' Tragoediáji, bizony, mind igen szép, sőt Istentől lehelt mivek: de úgy írta volna e azokat Göthe? *Tell és Egmont* állják ki leginkább az összevontatást, 's Tell nyér az által, hogy versben van írva; 's ennél fogva, a' mindennapiságtól távozván, inkább poetai. De mi ér fel Tellben egy *Klárival*? Mikor a' dalra jutok az olvasásban: Die Trommel gerühret..., mágusi erő ragad meg, 's ha koronáim volnának, oda hánynám, hogy a' Klári' szemébe tekinthessek 's kérdezhessem: Miért sülyleszté le pillantatait? Ha talán kénytelen volnék is Schillert tartani elsőnek a' cothurnusban, Göthe mellett maradok tovább is. Mert ha merő nagyságot nézünk is, mi lehet azon értelemben nagyobb mint az isteni-szépségű *Iphigenia*? Don Carlosban, az Orleáni Szűzben, ... spanyol 's francz ... *formákat* látok: itt helléneket; azokban a' Dramaturgiai mesterségnek minden fortélyai munkába vannak véve, hogy meghassanak: itt minden a' legegyszerűbb a' mit képzelni lehet.

Midőn a' *Wahlverwandschaft*-okat olvasám, sok ízben ohajtottam magam mellé egynémellyet Íróink közzül, hogy mondogathassuk egymásnak, mit csinált Göthe a' német Nyelvvel e' Munkájában. Illyen az, hogy a' Francia Classicusok' példája szerént, keresve keresi a' dolgok' nevében a' nüancírozást; illyen az, hogy *die Fräuleint* mond (in singulari) *das* helyett, mert a' terminatio és szokás neutriust, a' dolog pedig femininit kíván. Klopstock is így construál: *Verehere das Weib, die dich gebahr*. Ez még is szenvedhetőbb, mint a' Szokás Törvényének általhága Göthében.

*) Freylich musste einem feinen Griechen zur Zeit des Aristoteles oder gar der Alexandriner beim Lesen des Homer wohl eben so zu Muthe werden, als wenn wir ein Gedicht lesen, das etwa aus solchen Versen bestände: Als nun das *Söhenelein* des Königs *herausser* gekommen, *Gehete Hinz* auf ihn, und drückete ihm die Hände. *Becker*.

senki, sem lovat, hanem valami ollyat, a' mi, ha dicsőséget nem nyújtott volna is, legalább a' jövőendő Recensensnek villámait reám fogta volna menydörgeni. 'S minthogy minden ember a' maga bűneinek büntetését hordozni tartozik, örömet én sem akarnám, hogy érettem más lakoljon. Ezekből érteni fogod, hogy a' beszéd Tudományos Gyűjteménybe illő tárgyról foly: mert ha Írkáló Írkálóval akar hajba kapni, vagy, ha úgy tetszik, ököltre kelni, mire lehetne inkább a' Gyűjteményeket használni, mint arra? Mind jól van, mondod; de mit akarunk tehát tulajdonképen? *Reponáltatni*, édes Fiskális Uram. De mibe? De mi köze a' Tudományos Gyűjteménynek a' Repositioval 's Prokátorsággal? Ime, elmondom.

Surányban valék az én kedves Bay Gyurimnál. Az idő homályos volt, az útszák sárba süllyedtek el; 's én jobb időt ohajtozva forgattam a' Kalendáriumot, ha nem mond e napfényt a' másik fertályba? Fogd e' könyvet, mondá Gyuri; 's *Nagy Ferencznek Homérját* nyujtá felém. Te tudod, hogy Homérból valaha én is fordítottam valamit; 's kedvem jöve nézni, miben *külömböznünk* egymástól. Szegény Leibnitz! Hijában valál egyike a' Legnagyobbaknak. A' *Principium Indiscernibilium* nem fejle ki a' te fejedből sok törés nélkül. És íme ezen fáradva nyert principiumot a' Nagy Ferencz' Homérja ha egészen semmivé nem tette is, de sok részben meggyengítette: mert a' Nagy Ferencz' és Kölcsy Ferencz' Homérjoknak első Könyve nagyon szűken ismertethetik meg egymástól. – Neked én még 1816dikban megküldém Homéromnak elejét. Te azt Péczelen Bárány Prónay Sándor, Gróf Majlát János és Professor Schedius Urak előtt, 's később Camerarius Vay Ábrahám Ur előtt is Lasztócson felolvastad. 1817ben Pesten Vitkovics, a' Mese apja, 's az én felejthetetlen Szedliczkym, kinek házában szállva voltam, több ízben látták azt. Előtted történt az is, hogy 1817., a' Pünköszt-utáni napokban Lasztócson a' mi rokonbarátunknak, Kazinczynak számára bepakkoltatott, 's Széphalomra vitetvén, onnan csak több napok után tért vissza. 'S mikor én Lasztócot Pestért 's Pestet Csekéért elhagytam, a' Te kezeid között maradt az. Képzeld már most a' bámúlást, melly engem elfoga, midőn Nálád maradt Homéromat egyszerre a' Kazinczy által kiadatott Nagy Ferenczi Homérban megpillantottam! Ki varázsolta téged ide? felsikolték: 's akaratom ellen a' *Plagiariusok* jutottak eszembe.

De mit tegyünk? Nagy Ferencz már nincs többé; 's képzeld, minő bajban lehet egy megsértett bűtmázoló, midőn nem tudja kin öntse ki boszúját. Kiszakasztani az enyémekek ismert sorokat, 's papírosostól együtt zsebembe dugni 's haza vinni: ezt gondolám hirtelen; mivel úgy is az erőszakkal elvett jószágot esztendő alatt vissza lehet foglalni. De öt száz exemplár mondá Gyuri. – Jaj nekem! Hijában; a' bűn büntetetlen nem marad. Midőn én Veled együtt Patakon valék egykor, 's Nagyot meglátogatók: kértük, hogy olvassa fel készülő Homérjának némelly helyeit. Hallottuk akkor a' *Calliope* kezdetű Iliászi fordítást, a' melly név már most eltűnt; hallottuk a' Pandarus nyilazását zengő sorokat: 'S, Tisztelendő Ur, mondám; ez jó *franciául* van fordítva. Elnyelé a' jegyzést akkor; de ki tudja, ha nem boszúállás gyanánt gondolta e ki a' történetet, hogy parányi javamtól megfosszon? Megvallom, sugallotta egy gonosz Lélek, hagynám rajta az elrabolt sorokat, hogy Recensensi leczkékét ő vegyen érttek, ne én. De nyúgalom a' Boldogútnak! *Visszaveszem a' magamét: enyém legyen a' baj.*

Kérlek tehát, édes Prokátor barátom, hogy *Nálád maradt fordításomat a' Nagyéval összevetvén, jeleld ki az övéből az enyémekek; 's a' Tudományos Gyűjtemény' Publicuma előtt adassd vissza Fordítójoknak!* Mert ha kiraboltnak kínos, még kínosabb lenne egykor Kirablónak trombitáltatni; ha sajátomért azt kiáltaná valaki: Csóka, el a' pávától – vissza sergedhez!

Széphalom; Martius, 1823.

Kedves volt nekem az Uram Öcsém' levelét venni, kedves a' Kölcsyét is, 's ez felől, ki egyetlen a' maga nemében, megint tudni valamit. – *Repositiót kíván*, 's a' legnagyobb igazsággal; én leszek tanúja. – Tudja Uram Öcsém, hogy én az ő Iliásza' első Könyvét magamnak leírtam volt; mutatám azt V. Nagy Ferencznek, 's azért mutatám, hogy *használja*; tudnillik, hogy *kövesse az ott mutatott példát*. V. Nagy annyira érzé a' Kölcsy' dolgozása' érdemét, hogy a' maga fordítását a' Kölcsyének feláldozta, 's később volt nem a' magáét adni, csak hogy Homérral jobban adhassa. Én V. Nagyban becsülöm ezt a' szép érzést. Más Fordító a' más szép helyeinek nem áldozta volna fel a' maga nem szép helyeit. *Plagiarius* egyikünk sem szeretne lenni; de valamint minden regula alatt van kifogás, úgy ebben is. Bizonyos tekintetben minden később Író Plagiarius a' ötlet korban megelőzteknek. – –

Cseke; Aprilis, 1823.

A' mi a' Kazinczy' levelét illeti, nem akarok reá glossákat csinálni. Elég az, hogy igazságomat megismeri: de a' mit V. Nagynak mentségére mond, az legalább egy kis mosolygást érdemel.

Soha még életemben nem hallottam a' *Plagiumot* szép érzés' következésének nevezetn. Így a' *Nachdruck*-ot is lehetne menteni a' Közhaszon' és a' Cultura' terjedése eránt való nagy buzgósággal. Köszönöm az ilyen szép érzést, az ilyen buzgóságot, de csak úgy, mint az Amerikai nép a' Spanyol T...knek emberszeretetőket, kik a' szerencsétlen nemzetséget vér és kín által igyekeztek kényszeríteni az Ü...-re.

Egyébaránt *plánumodban*, hogy az én leveletem a' Kazinczyé mellett kiadd, 's Magad a' Couliissák mellé vonulj – megegyezem. Csak arra kérlek, hogy tegyed ezt minél hamarabb, és a' Tudományos Gyűjteményben!

Széphalom; Martius, 1823.

Készen álla válaszom az Iliász' tolvajságaira, 's magam akarám azt általadni, hogy szóval még bővebben magyarázhassam a' titkot. – Kölcsey meg van lopva; de Vályi Nagy és az ő maradékai kímélést kívánnak, parancsolnak. – V. Nagy mutatá nekem több ízben a' mit dolgozott, 's én azzal ugyan nem igen valék meglegedve. Húsz sort sem olvastam el dolgozásából. Jobbnak láttam, mutatni neki a' Kölcsey' fordítását, mellyből nálam az egész Első Ének le vala másolva, és azon kevés helyeket, a' mit én fordítottam. V. Nagy eléggé nemeslelkű ember volt megvallani, hogy mind a' Kölcsey' fordítása, mind az a' kevés a' mit én mertem, jobb mint az övé, 's a' mi jót Kölcseynél 's nálam talált, átalvevé, nem mint tolvaj, hanem mint az, a' ki nem szégyenel mástól is venni csak hogy dolgozása nyerjen. Plagiáriusnak vennénk e ötlet, ha a' Kölcseyé ki volna már adva? Én Sallustban Szentgyörgyi Gellértet még dicsekedve követtem a' hol lehetett. Legjobbnak látnám tehát ha az Iliász' meglodposott Első Könyvét a' Hébének adnánk, úgy hogy a' titularis pagina' hátulsó tiszta felén akar Uram Öcsém, akar én, akar Igaz elmondanánk, hogy azt Kölcsey 1813. fordította, elébb mint V. Nagy, 's én adtam V. Nagynak, ez pedig annyira javallá a' Kölcsey' módját, hogy azt a' fellyebb említett okoknál fogva nem átallá elfogadni. Tégye Uram Öcsém a' mit az Igazság, eggy megholt barátunk' emlékezete 's eggy élő barátunk' becsülete kíván, szabadon 's nemes lélekkel!

Széphalom; Május, 1823.

Hála Istennek, még eddig semmit sem íra Uram Öcsém a' Tudományos Gyűjteményben V. Nagy ellen Kölcsey mellett! Tetszik e tanácsom?

Cseke; Május, 1823.

Kazinczynak újabbi levelére azt kell mondanom, hogy ő egy kicsínyt tétovázni látszik. Megvallja, hogy meg vagyok lopva, de meg nem szűnik a' lopást a' V. Nagy' széplelkűségéből magyarázni. Többek közt így is szól: *Plagiariusnak vennénk e ötlet, ha a' Kölcseyé ki volna már adva? Én Sallustban Szentgyörgyi Gellértet dicsekedve követtem a' hol lehetett.*

De fel lehet e azt tenni, hogy Kazinczy nem tudná: mi a' *Plagium*? Követni lehet, szabad; ennek a' *Plagiummal* semmi köze. Másnak egész munkáját vagy csak némelly helyeit a' magam írásába szabad által tennem, csak hogy az Auctort hüven megnevezem: ezt Kölcsonözésnek hívják, nem *Plagiumnak*; de ha másnak egész munkáját, vagy némelly helyeit, vagy csak felfödezéseit és gondolatjait is úgy viszem által a' magam írásába, mint sajátomat – ez, édes barátom, és egyedül ez a' *Plagium*. A' Poetáknak a' csupa reminiscentiát is keserűen fel hányja a' Recensens; 's a' *Plagium* lenne megengedhető dolog? Megvallom én azt, hogy szép lélek' jele a' másét jobbnak ismerni a' magáénál: de a' más' jobbnak ismert munkáját elsajátlani, eltulajdonítani – ez soha nem volt szép érzés' jele.

Vályi Nagy csak úgy érdemel előttem mentséget, ha az eltulajdonítást nem tette. Mert nem lehetetlen feltennem, hogy azt a' Kiadó cselekedte. 'S ezt én mondhatom a' nélkül, hogy Kazinczyt igazságtalanul sérténém. Mert tudni, hogy a' kiadott munkának eleje tőlem vétetett; azt declarálni az Előbeszédben, hogy ezen Vályi Nagy' próbája nem jó, azt ígérni, hogy a' Publikum későbbben 's másoktól jobbat várhat; Kölcseynek kezdését meg is nevezni; Szemerétől a' Kölcsey' fordítása'

közlése eránt levelet venni, 's arra nem is válaszolni; a' Vályi Nagy' eltulajdonítását még is nem csak önként fel nem fődezeni, de a' felfődezésnek ennyire ellent állani: valld meg, édes Palim, hogy mind ez rám 's Irói böcsületemre nézve nem nagy kímélés.

És micsoda gondolat a' Hébére való igazítás? A' Tudományos Gyűjteményt minden Magyar Literatúrát kedvellő olvassa: 's hanyadik olvassa pedig a' Hébet? Osztan az én Homérom Hébére való e? Lehet e azt philologi 's kritikai jegyzetek nélkül ezen régi színben közleni?

De tudom, mi bántja Kazinczyt. Az én hozzád írt dévajkodó levelem' hangja, mellyben ő, mint Kiadó, érdekeltetik, bántja őtet. Ha ígéri most ő magát a' Hébében tudósítást tenni az esett eltulajdonítás felől: miért nem tette azt minden provocatio nélkül magában az általa kiadott munkában? Ennyit az igazság egyedül is kívánhatott, hogy a' barátságot ne említsem.

Ha jobb az én Homérom (Kazinczy maga vallja azt), mint a' V. Nagyé: miért tehát a' megholt rosszabb Verselőnek több kímélés, mint a' jobb élőnek? Én láttassam e Eltulajdonítónak, ha egykoron megjelenendek, és pedig a' Vályi Nagy' tolvajának? Ez a' gondolat, édes Palim, elszenvedhetetlen!

Ha ajándékon kérték volna el tőlem Homért, örömet oda adtam volna; 's Te tudod, hogy nem ez lett volna első munkám, a' mit elajándékoztam: de, minekutána a' harang felkötöttet, az egész dolog más ábrázatot vesz. Sokan tudják, mit kezdék; Kazinczy az Előbeszédben maga is trombitálta azt: 's a' trombitált munka ne legyen egyéb, mint Vályi Nagy után firkált sorok?

Prokátornak hívtalak az ismeretes levélben; most Bírónak teszek. Meghatalmazlak, édes Szemerém, azt tenni, a' mit legjobbnak látsz. Kazinczy a' Vályi Nagy' részére sokkal inkább interessálva van: mint az enyémre. Én magam pedig, lehetetlen, hogy a' magam részére interessáltabb ne legyek: mint Vályi Nagy' és Kazinczy' részére. Tehát Te légy a' Bíró; 's tedd a' mit akarsz. Én előre többé nem is akarom tudni mit teendesz, csak akkor, midőn már megtéve leszen. 'S declarálom, hogy akarmit teendesz most és jövődében jóvá hagyom.

Széphalom; Június, 1823.

Ma veszem az Uram Öcsém' kedves levelét, 's azonnal felelek.

Félre értetni mindig keserves, soha sem inkább, mint mikor ezt azoknál látjuk, a' kiket a' legszívesebb becsülés', barátság', hála' érzésivel szeretünk. Nem azt ohajtám én, hogy Kölcsey a' Vályi Nagy' Plagiariusának tartassék: egyedül azt ohajtám, hogy Vályi Nagy, a' mi *barátunk*, a' *megholt*, nevetségessé ne tétessék!

Kölcseynek nem javolja a' mit én gondoltam, 's hogy nem javolja, az engem nem bánt, sőt vallom, eggy részben igaza van.

Homérnak Első Éneke Hébére való e? Erre ezt felelném: Mint a' Gierusaleme liberatáé Aurórába. A' Tudományos Gyűjtemény bizonyos tekintetekben több mint Hébe: bizonyos tekintetekben nekem nem látszik kevesebbnek Hébében állani, mint amott. A' Tudományos Gyűjteményben sok szemet van: itt virágok, csak virágok, ha néha talán alakotlanok, színetlenek, vagy illatlanok is.

Egy szóval, tegye Uram Öcsém a' mit legjobbnak ítél: adjon Kölcseynek teljes elégtételt, de a' lopástól mentse meg Vályi Nagyt, 's mondja tanítójáról, a' szebb verselés' Pataki terjesztőjéről, az igen jó emberről, a' szíves akaróról 's igyekezőről, a' mit ő ennyi czímmel kívánhat. Mondja, hogy Vályi Nagy a' Kölcsey' fordítását látta, 's sok helyeken a' Kölcseyét igen szerencsésnek találván, örömmel vette-által sorait, a' hogy a' Classicusok' később fordítója a' nyomtatott fordítás' jobb helyeit általszedi, nem hogy lopjon, nem hogy a' munkát restelli, hanem azért, mert őtet a' mesterség' szeretete, 's nem hiúság vezérli. Valóban én a' Szentgyörgyi Gellérd' Sallustjából sok helyeket átalvettem, nem rettegven a' plagiariusi nevezetet, mert a' mi jó, minek azt helyéből kimozdítani, mert már más mondotta?

A' mi Kölcseynek nagyon szíven a' dolog, és így nyugtassa meg Uram Öcsém teljes mértékben. Nem hiszi Uram Öcsém, mennyire fáj nekem eddig is, hogy őtet erántam elhidegültnek képzelnem kelle, 's íme ez a' visszás történet őtet talán még távolabbra tolá tőlem. Kövessen el Uram Öcsém mindent, nagyon kérem, hogy Kölcsey ne bánja, hogy egykor barátom volt. Ez nekem fáj.

– Én a' Vályi Nagy' Homérját nyomtatás alá készítvén, belé nem tekinték a' Kölcsseyébe, melly akkor talán Gróf Dezsőffynél vala. 'S íme minden vétkem nélkül Kölcsseynél lakolok. Kölcsseynél!

**171. Kazinczy lábjegyzete Kölcssey Iliász-fordításának három sorához [1.]
Felső Magyar Országai Minerva, 1826. 3dik Negyed Szeptember, 877.**

A' Homér' Iliásának I^{ső} Éneke.
Fordította Kölcssey Ferencz.

[...]¹

Mond, és barna szemöldjeivel hunyoríta Kroníon,
'S ambroziás haja fellebbent volt a' fejedelmnek 535
Homloka' szent bérczén, 's megrendíté vala Olümpot.*)

[...]

*Elvégezém az Első Éneket Csekén [Szatmár Várm.]
Novemb. 30-án 1816.*

**172. Kazinczy nyílt válasza [1.]
Felső Magyar Országai Minerva, 1826. 3dik Negyed Szeptember, 880–881.**

Kölcssey Az Élet és Literatúra' Kötetében (Pest, 1826.) lap 256–276. keserű dévajkodással panaszoja, hogy meg van lopva Vályi-Nagy által, 's oly tetemesnek nézi a' szenvedett kárt, hogy a' mint ennek Iliászat megpillantá, kísértetbe jöve, kitépni a' két első ívet, és azt, mint sajátját, felzsebelni. Fél, hogy plagiáriusa' plagiáriusának tekintethetnék, 's kéri Szemerét, hogy a' kilopott helyeket gyűjtse egybe, 's adja-ki.

Mi könnyű vala most neki tenni-le azt az Élet és Literatúra' Kötetében, a' mi a' Vályi-Nagy' kezébe általam jutott; mert az életében mint írásaiban nemes-ízlésű Szemere nem engede a' nem szép kívánságnak. Úgy a' kiknek az affélékre gondjok van, látták volna, hogy Vályi-Nagy

¹ [Kölcssey fordítását egészében nem közöljük. Lásd a *Felső Magyar Országai Minerva* 865–879. oldalán.]

*) Phidiasz azon parancsolattal tisztelteték-meg, hogy készítené Zeüsznek egy szobrát, melly a' játékaikról híres Olympiában fogna oltárra állítatni. Midőn képzeletét gyúlasztgatá, hogy míve a' várakozásnak megfelelhessen; egy Rhapszódoszt halla-meg véletlenül, ki Homérnak e' verseit éneklé. Megvan a' mit keresek! kiálta Phidiasz; 's ki nem érzi, hogy a' hasonlíthatlan három hexameter, hozzá véve azt, a' mit az Istenek' és emberek' atyja a' könyörgő Thétisznak feljebb monda, alkalmas vala a' Művész' lelkébe a' *nagyságnak* azt az ideáját lobbantani, mellyet munkája kívánt.

Η και κυανεισιν επ' οφρυσι νευσε Κρονιων,
Αμβροσαι δ' αρα χαιται επερρωσαντο ανακτος
Κρατος απ' αθαναιοιο: μεγαν δ ελελιξεν Ολυμπον.

A' Vályi-Nagy ellen tett igazságtalan vád kényszerít elmondanom, a' mit külömben elhallgaték vala, hogy e' sorokat én fordítám, még minekelőtte Kölcssey Iliásához fogott:

Mondá, 's barna szemöldjeivel hunyoríta Kroníon,
'S ambroziás haja fellebbent a' Rettenetesnek
Homloka' szent bérczén, 's megrendült a' nagy Olümposz.

– *Rettenetes az-az rettegve-tisztelt.* – Kölcssey is, Vályi-Nagy is áltvevék soraimat. Imhol a Vályi-Nagyé:

Mond vala, 's barna szemöldökivel rá-inte Kronion,
'S ambroziás haja rázódott az Olümpi Királynak
Isteni főjéről, 's rengette az a' nagy Olümposzt.

a' Kölcsey' dolgozását – *meg nem lopta*; 's Kölcseynek legalább szerénységét fogtuk volna tisztelni. Az helyett jobbnak látá egy tiszteletes ember' hamvait bolygatni, 's az én ötet megszelídíteni törekedő leveleimet, nékem minden hírem nélkül közre eresztetni; a' mit hogy a' becsület' érzése tilt, legalább Cicerónak Philippicájiból megtanúlhatta volna. Szerencsére nékem ez a' bántás magával hozza az elégtételt, mert az helyett, hogy leveleimért pirulnom kellene, úgy hiszem, hogy velek kevéskedhetem.

Így magam eresztetem ki itt a' Kölcsey' fordítását, egészen az szerint, a' hogy az Vályi-Nagynál volt, és minthogy abból Kölcsey nagyot csinál, azon jelentéssel, hogy ennél többet az ő Iliászából sem Vályi-Nagy nem látá, sem én.

Ha szemeim meg-nem csaltak, Vályi-Nagy az ő versei közzül egynél többet által nem vett (458. *Igy szólt esdekven; rá hallgata Phoibosz-Apollon.*); 's ez oly tolvajság, melyért szót veszteni kár volt.

De ha Vályi-Nagy akár ezért, akár némelly kitételekért, akár a' fordítás' neméért 's talán némelly technicali fogásokért, plagiáriusnak nevezethetnék: minek fogja magát Kölcsey nevezni, midőn az 529–531 sorokra emlékeztetem, mellyeket tőlem veve által? vagy midőn arra, hogy az egymás mellé jutott vagy egymás mellett álló vocálisokat a' kiszöktetés vagy össze-olvasztás által az én példám után csinálgatja egyé? és hogy abban is általam van megelőzve, hogy a' nagy characterű, idegen, 's annál inkább a' régi Írókat nem francziásan a' mi korunk' színében kell általhozni? A' ki engem' így lop-meg, én azt nem vádjaimmal fogom terhelni, hanem örömmel fogadom javalását.

Igen is, hogy nyomtatásban megjelent fordítást írni ki nem annyi mint olyat, melly kezeken még nem forog. De vétek volt e az, hogy a' Kölcsey' fordítása közöltetett Vályi-Naggyal? vétek volt e, hogy ő azt szem előtt tartotta? hogy a Vályi-Nagyé hamarabb elkészült, hamarabb megjelent? 's a Kiadó nem gyujta e annyi tömjént Kölcseynek, hogy ennek ugyan nem marada oka még többet kívánni?

Külömben kérdés Kölcsey előtt sem lesz, ha Vályi-Nagy érte e görögül; azt pedig, hogy idegen segédre nem szorult, mutatja az egész Költemény' lefordítása, mellynek csak Első Könyvét ismerte Kölcseytől. 'S bár még egy tízedig élhetett volna, hogy dolgozásainak adhatta volna meg azt a' simítást, mellyre, sőt csak a' hézagok' kipótlásaira is, rá nem ért. Nem akarunk semmit levonni a' Kölcsey' érdemeiből, de nem is hiszszük, hogy szavunkat bántásnak végye, midőn kimondjuk, hogy ha Vályi-Nagy veve holmit Kölcseytől, ez is vehet holmi mást Vályi-Nagytól. Legalább ohajtjuk, hogy a' Szerecsenek, Angyalok, Heroldok, fordításából kimaradjanak. –

Ungvár-Németi nyilat pattanta Vályi-Nagyra, mivel ez ötöt megbántá – ha különben bántás az, ha valaki *ellenzés nélkül* nem javalhat valamit. Vályi-Nagy igen érzékenyen vette a' karczolást, 's úgy vette volna, ha az mást ért volna is. De Ungvár-Németi most kiadá Herminének írt Odáját, 's a' nemes-lelkű ember felejté a' bántást, 's¹ örvendezve jövendölgeté, mi lesz egy tízed múlva ez az öregeket maga megett hagyott ifju. – A' történet semmi összefüggésben nincs a' Kölcsey' perével; de elégtételt tartóztam az Olvasónak az általam okozott únalomért; 's óhajtom, hogy az emlékeztessen mindnyájunkat, midőn hiuságunk oda akar elkapni, a' mi igazságtalan és nem szép. –

KAZINCZY FERENCZ.

173. Felfedezések – Kazinczy nyílt válasza Tudományos Gyűjtemény, 1826. X. kötet, 115.

Felfedezések.

¹ [Kazinczy autográf betoldása, lásd jegyzet.]

„Kölcsy Az *Élet és Literatura*’ Kötetében (Pest, 1826.) lap 256–276. keserű dévajkodással panaszoja, hogy meg van lopva Vályi Nagy által, ’s olly tetemesnek nézi a’ szenvedett kárt, hogy a’ mint ennek Iliászát megpillantá, kísértetbe jöve, kitépni a’ két első ívet, és azt, mint sajátját, felzsebelni. Fél, hogy plagiarius a’ plagiariusának tekintethetnék, ’s kéri Szemerét, hogy a’ kilopott helyeket gyűjtse egybe, ’s adja-ki. – Mi könnyű vala most neki tenni le azt az *Élet*’ és *Literatura*’ Kötetében, a’ mi a’ Vályi Nagy’ kezébe általam jutott; mert az életében mint írásaiban nemes-ízlésű Szemere nem engede a’ nem szép kívánságnak. Úgy a’ kiknek az effélékre gondjok van, látták volna, hogy Vályi Nagy a’ Kölcsy’ dolgozását – *meg nem lopta*.”

KAZINCZY FERENCZ.

F. M. O. *Minerva* 1826. 3-ik. N. L. 880.

174. Tudósítások a’ Rákóczy-ház’ Genealógiai ismertetének megigazítására, kibővítésére Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 4dik Negyed November, 941–960.

Tudósítások a’ RÁKÓCZY-HÁZ’ Genealógiai
ismertetének megigazítására, kibővítésére.

WAGNER KÁROLY, (Bibliothecárius a’ Budai Universitásnál) előadá a’ maga *Collectanea Genealogico-Historica illustrium Hungariae Familiarum, quae jam interciderunt*. (Posonii 1802. 8.) cím alatt kieresztett Munkájában ezen Ház’ eredete ’s elágazása felől is, a’ mit össze-gyűjthetett, ’s szorgalma a’ tiszteletreméltó Tudósnak, valamint egyéb tárgyak körül, úgy itt is, hálánkat érdemli. De a’ régi korok’ történetei körül semmi szorgalom, semmi gond nem kerüli-el a’ hézagokat vagy botlásokat, ’s azoknak kipótlása, megigazítása a’ később élők’ kötelessége. Mi itt adjuk, a’ mit Zemplény Vármegyének Levél-tárjában találánk, némelly figyelmet-érdemlő Ok-levelekkel*), ’s óhajtjuk, mások ismét azt bővítsék-ki, a’ mit mi hagyánk csonkán.

Hogy a’ RÁKÓCZY-Ház eredetét BUGAD – RADVÁNY törzsöktől vevé, IV. Lászlónak következő Diplomájából látjuk: „Quod cum Comes PAULUS, filius GOPOL (Gyapoly), de genere BUKATH – RADVAN, heredum esset solatio destitutus, a Nobis humiliter supplicando postulavit, universas possessiones suas, servos et ancillas, ac alia bona sua, cuicumque vellet, de cognatione sua Monasterio suo**) vivens donare, vel in extremis legare, sibi de speciali gratia liberam concederemus facultatem. Verum quia idem Comes Paulus***) Nobis et Regno diversa servitia fidelitatis impenderet temporibus opportunis: Nos, petitionibus ipsius regia liberalitate adnuentes, concessimus per praesentes, ut universas possessiones, servos et ancillas, ac alia bona sua, cuicumque voluerit, de cognatione sua vel Monasterio suo, dare et legare liberam et securam haberet facultatem, juxta libitum suae voluntatis. De servis autem et ancillis manumittendis etiam concessimus facultatem; ratum et firmum habentes per omnia, quidquid idem fecerit vel ordinaverit in praemissis. Datum in Regno Moraviae juxta Castrum Laa, in Octavis Sancti Regis Anno Dni 1278.” –

*) Az *Ok-levél* szóval Telegdi Miklós után élünk, a’ Diplóma vagy Documentum Literarium jelentésben: „Az Szent Benedek Claustromat is (Bars Várm.) a’ Garan mellett ugyan-ezen Geysa eppete (építé), mikepen meg teczik az ő OCLEVELEBŐL, melyet eg’ nehányszer oluastam.”

**) Állott ez a’ Monostor Zemplén Vármegyének *Szerencs* nevű Mező-Városában. Azt, meggazdagítva, tőle vevé a’ Szent-Benedek’ minden hív Hazafi előtt, régen is, most is, tiszteletes Szerzete.

***) A’ járatlanokra nézve légyen szabad említenem, hogy a’ *Comes* nem Grófot jelente nálunk, hanem Fő-Ispánt; és hogy a’ Gróf a’ *grau* (ősz haju) szótól jő, ’s olyat jegye, a’ ki a’ hazának tett szolgálatokban megöregedett; ’s így annak Nagyjai közzé számláltatott.

Ez a' Comes Paulus 1282. az atyja' (Gyapoly) testvérének, ILLYÉS-nek, LÁSZLÓ és ISTVÁN fiai' számára Örök-vallást teve az Egri Káptalan előtt, „quod universas possessiones suas hereditarias *Kürtvélius (Körtvélyes), Harach (ma Hor), Mara (ma Morva, falu), et Sinch (ma is Szincs, praedium), ob unam dilectionem contulisset dictis filiis ELIAE, jure perpetuo ac irrevocabili possidere.*”

Lászlónak e, vagy Istvánnak, leve PÁL, a II., ki, nem tudjuk mely okból, *Csisz*-nek is nevezetett. Ez hitvesétől, a' Pazdicsi Péter' testvérétől (kereszt-neve felejtve van), nemzé GYAPOLYT, a' II.; ez viszont ANDRÁS, JÁNOS, LÁSZLÓ három testvéreket; a' mint ezt az Egri Káptalannak egy 1392. költ Levele bizonyítja. –

Itt hézag van a' hírekben. Az éppen- említett Írásból azonban világos, hogy a' RÁKÓCZY-Ház egyike azon hat Familiának, mellyek eredetüket e' három testvértől vevék. A' hatnak nevei ezek: Rákóczy; Morvay; Körtvélyesi; Izsépy; Czékey; Monoky. – (Tudva van, hogy azon háznak gyermekei más más helységbe vévén lakásokat, a' lakásúl-vett helységnek nevét familiájok' neve mellé vevék praedicatumúl; péld. *Vay de Ibrány* ezt tevő: lakást *Ibrányban tartó Vay*; és hogy sokszor a' praedicatumúl vett név eltolta a' famíliai nevet, mint ugyan ezen példában; mert a' hajdani *Vay de Ibrány* már ma *Ibrányi de Vaja*.)

Mátyásnak országlása alatt (1464.) éltek Rákóczy LÁSZLÓ-nak három fiai: 1. BENEDEK, a' Pap; 2. MIHÁLY; 3. GÁBOR; – Rákóczy ISTVÁN-nak pedig, Deregyői Bessenyei Annától, négy fiai: 1. ANDRÁS; 2. PÁL; 3. GÁSPÁR; 4. MENYHÉRT.

II. Ulászló és II. Lajos alatt két Rákóczy fordul-elő, FERENCZ és ZSIGMOND. Amaz megtartá birtokáról viselt praedicatumát (RÁKÓCZY DE RÁKÓCZ); – Zsigmond 1517. megvette *Felső-Vadászt* (Abauj Várm.), a' közel-fekvő *Selyeb* (Wagnernél, hibás orthographiával, Zelep) helységgel, 's törzsöke lőn a' FELSŐ-VADÁSZI¹ RÁKÓCZY ágnek.

Ezen időkbe tartozik Rákóczy MIHÁLY, ki felől *in Actis Juridicis Archivi Cott. Zemplin. Fasc. 395. Nro 249.* egy Vallatás taláztatik az eránt, hogy Szent-Iványi Györgynek valamely Lajos nevű szolgálja Rákóczy Mihálynak kezét elvágta. Közljük azt, hogy Olvasónkban gyanu ne támadjon, hogy többet találhatnának benne mint mondunk:

Rakochy Myhal Vallatasa Zenth Iwany Georgh ellen leot my eleottwnk Banochy Myklos eleot Zolgabiro eleot, es Gathaly (*Gatályi*) Andras eleot Rakochon Zenth Lwczá azon (*aszszony*) nap eleot vala pynteken, 1 5 63.

1. thano (*tanu*) Wzdak demien (*Damianus*) Keorthwelesy, Rakochy Georgh Jobagija megh eskwek es hythy Zerynth ezth valla, hogh ez Zenth Iwany Georgh Zolgay, Laijos Neweo Nekije ezth monta, hogh wteoth vra kwlteo (*küldte*) volna Nagh fenijegeswel Zbwgijára (a' helység neve ma *Izbugya*) Hozzwmezy georghheoz Ichaka (*éjszaka*'), es hogh el menth volna, hozzwmezey Georgeoth Nathaffalwanal talalta volna eleol Zolgaywal egetembe, Thowaba azt sem tagatta az megh mondoth Zenth Iwany georgh Zolgaija, az Laijos, hogh w (*ő*) oth nem volt volna az Rakochy Myhal keze el vagasan, es hogh w nem vagta volna el az kezyth. Az vtán ezthys valla az Wzdak demyen, hogh azvtan egh hetijgh tartotta kamoraijaban ez Laijosth, mel sem ijwel (*éjjel*) sem napal nem merth ky menny. Az vtan ezthijs valla hogh w vijtettette el ez megh mondoth Laijosth az w zekeryn mynd felesygesteöl egetembe Hannosfalwara (Hanusfalva, Sáros-Várm.), mywel hogh komija (komája) wolth w neky.

2. thano Borbala Wzdak demyen felesyge, meg eskwek es hythy Zerynth azt valla amyth az Vzdak demyen az w fyrye, thak hogh ezt nem valla, hogh az Rakochy Myhal kezyth az Laijos vagta volna el.

¹ FELSŐ-RÁKÓCZI [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján, lásd jegyzet.]

3. thano Balasko Myhael Keorthwylesy, Rakochy ferencz Wdwarbyraya, megh eskwek es hythy zerynth ezth valla, hogh ez Zenth Iwany Georgh zolgaya Laijos neweo, az Rakochy Myhal keze el vagasa myath menth el Lyptoba (*Liptó Vármegyébe*).

4. Thano Harchar Vince Keorthwylesy, Rakochy ferencz Jobagija, megh eskwek es hythy zerynth ezth walla hogh az Zenth Iwany Georgh Zolgaya, Layos neweo, az Rakochy Myhal keze el vagasan oth volth, az Vra akaratijabol, es amyath Bwdosoth el Lyptoba.

5. Thano Benio (Benyó, *Benedictus*) Rakochy (az az, Rákóczi lakos), Rakochy Georgh Jobagija, megh eskwek es hythy zerynth azth valla, hogh w hyata (*hajta*) akkor az Rakochy Myhal kochyath, mikor az Rakochy Myhal kezyth el vagatta hozzwmezey Georgh, es az Zenth Iwany Georgh Zolgaija, az Laijos, oth volth az keze el vagasan az Vra akaratijabol, es hogh az myath Bwdosoth el Lyptoba, es hogy w oth semyvel latta az Laijosth.

—

MÁS SZELET PAPIROSON.

1 5 63.

Gerthia szentelő Bodogh assony nap Eleoth walo Vasarnap lengyel györgy megy Eskuth es az w Hity szerint illyen vallasth toth (*tett*) my Elotthunk Banocy Miclos Zemlini Zolga Biro Eloth Pasdicy (*Pazdicsi*) Agosthon Eskuth Eloth vgian onnan Zemlin varmegyey es Horuath ferencz Eloth Saros varmegyebül fellül megy newezet lengyel györgy ezth valla az ő hiti szerint: hogy thudna ezth, hogy Senth Juany györgy az ő zolgaiait laijost kulthe wolna Hossu mezey györgyhöz es ezt parancziolta wolna laijosnak hogy Eregyel laijos es valamit az en Batia(m) parancyol Hossu Mezey György azt myueld.

Item. Eztis walla hogy reguellre kelnik azomba vgy halla az kortuylesiektul hogy el vagtak rakolcy Mihalnak az kezit, eztis monda hogy laijostulis hollotta volna ezth hogy rakocy mihalnak el vagtak az kezit, de ő ne(m) tudna ki vagta volna el, de azth nilua(n) tudna hogy laijos oth wolth semily (*személy*) serinth.

—

FELSŐ-VADÁSZI RÁKÓCZY ZSIGMONDnak két fija lett: GYÖRGY és JÁNOS. – Györgynek születének IMRE, LÁSZLÓ, LAJOS, kik férfi-ágon egészen kiholtak; de Lászlónak maradt leánya JUDITH, Anarcsi Andrásné. Lászlót Istvánffy több ízben magasztalja, mint a' ki a' Török és Erdélyi hadak ellen vitézül harczolt. Halála' órájában a' Római hitre tért által, és Szerencsen temettetett.

Jánosnak, a' Zsigmond' fijának és György' ifjabb testvérének, és 1588-ban Likavai Kapitánynak levének 1. FERENCZ, 's 1583 és 1588 közt ez vala Zemplénynek Al-Ispánja, ki hitvesétől, Lipóczi Keczer Dorotheától, nemzé fiját a' II. JÁNOST, ki Lövei Erzsébetet tartotta; 2. ZSIGMOND, a' II. – Ezt szertelen érdemei 's nagy szerencséje olly ragyogásba hozák, hogy házának előbbi fénye, a' mint látni mingyárt fogjuk, általa egészen homályba süllyede.

Eggy JÁNOS 1558. Decem. 6 d. Tábla-bírónak választaték a' Megyében; úgy látszik, ez vala később Likawai Kapitány. –

Eggy JÁNOS, talán a' Lövei Erzsébet' férje, a' Beszterczén 1620 tartott úgy-nevezett Diétán, a' Vallásbéli kérdések' elintézésére rendelt Kiküldöttségnek tagja volt; – eggy PÁL pedig, talán az, ki később Ország-Bírája lett, azon Kiküldöttség' tagjává rendeltetett Zemplény Várm. részéről, melly II. Ferdinánd és Bethlen Gábor közt egygyességet kössön. –

MAGDOLNA, Hajdúk' Ezredes Kapitányának, Széchy Györgynek hitvese, 1622. September első napján Zemplény Mező-Városban, a' Bekényi Alaghi Menyhért Zemplény Vármegyei Fő-Ispánságba lépése' innepén férjével egygyütt jelen volt. –

A' 182. Csomó' 102. száma alatt áll Eszterházy Miklós Palatinusnak egy levele, melyben okát adja, miért fogattatá-el Rákóczy Jánost: (Fasc. 182. Nro 102.)

„Spbles, Mgfici. etc. etc. Salut. et servitior. etc. Az minemű levelet Kgltek II-ma praes. mens. ex publ. eor. Congreg. minekünk írt, elvettük, mellyet olvasván, szorgalmasan rumináltunk is. Hogy annakokáért az mi levelünk, az kiből a' mostani hozzánk való írásra okot vett, kezéhez nem jutott kgtkk, bánjuk: de hogy annak continentiáját másonnét is megértette, azt akarjuk, 's azt még inkább akartuk volna, ha szorgalmasbban ruminálta volna Kgtek, hogysem az mint leveleből értjük Kgtekk. Holott Rákóczy Jánost és magát is mentvén Kgtek, minket reprehendál, mintha mi ante latam et pronunciatam sententiam contra praerogat. Nobilitar. valakiket condemnáltunk volna. Tudni köll azérth Kgtkk, hogy az Nemességnek szabadságának oltalmához az Országban senki nálunknál kötelesebb nincsen, mellyet minden időben szemünk előtt is viselvén, úgy tetszik, injúriát teszen az illetén ítéletivel Kgtek minekünk, holott mi senkit nem condemnáltunk, hanem mint Supremus Magistratus, post sententiam reprehendáltuk némellyeknek cselekedeteket, 's nevezet szerint Rákóczy Jánosét; mert igen jól tudjuk azt, hogy nemo nisi legitime citatus et juris ordine convictus condemnari potest (noha ha kit in flagranti crimine találunk, nem csak az Magistratusnak, de akármedly pórnak is, hogy szabad kezeit affélére vetni, törvényünk az is.) Nem tettünk mi azért senkire is törvényt, sem senkit nem condemnáltunk, hanem hogy Kgtek némelly cselekedeteiről megintse Rákóczyt és másokat is, arról requiráltunk Kgteket, megmutatván az ollyatén Processusnak veszedelmes és káros voltát; mivel nem látjuk mi panaszra adhatnak okot Kgtekk; de hogy ez nyilvánban constáljon mind Kglteknél mind másoknál is, hogy nem csak megfeddést, de többet is érdemlett Rákóczy János' cselekedete, és hogy az mi írásunk nem is valami esztelen és sinistra informatióból származott, meg akarjuk lege regni is azt mutatni, 's kiváltképpen az kit contra personam nostram cselekedett Rákóczy János.

Nem mi annakokáért, hanem az bolgatja az nemességnek igaz szabadságát, az ki sem Magistratus, sem Patronus, sem Földes Úr nem lévén, más ember jurisdictionában kap, cum maximo praejudicio libertatis Nbltaris, 's azt ingyen csak nem is citálván, propria auctoritate Inquisitiókat instituál ellene 's az ellen pronunciól, 's végtére praeter ordinarium juris processum arra executiót is szorgalmaz; az kik mind megestenek az Homonnai Zentegyház' dolgában. 'S ez az, a' mit mi ex officio hallgatásban nem vehettünk, sem vehetünk. Mert noha úgy vagy az írja Kgtek minekünk, hogy intercessióért fárasztotta emberét az Fejedelemhez: de megbocsásson Kgtek, nem az tetszik-ki az Fejedelem' leveléből, mellyet az mostani Homonnai jószágban lévő Commissáriusoknak írt Ő Fölsége, hanem hogy oltalmat adjon, és az Homonnai Templomot egyáltaljában vissza-adassa, azt látatik szorgalmazni, mellyről a' Kgtek instantiájára nagy kemény parancsolatját is láttam az Fejedelemnek. Melly dologban bár ugyan méltó praetensiója volna is Kgteknek, de az igen nyilván való dolog, hogy ez praeter omnem viam juris lett, 's nem kicsiny injuriájokkal penig az Homonnai árváknak, hogy őket sem citálták, sem convincálták; sőt ingyen 's olly módon nem is requirálták, 's mentségét 's ratiójit cselekedetinek ingyen csak meg sem hallgatták, 's ha kik hallgatták is, azok ítélték azokat helyteleneknek, az kik pörösi voltak. Jól meglássa azért Kgtek, maga Nemességének is szabadsága ellen mit cselekszik, 's végye elejében az erről való Ország' végezés is, 's ez mellett az Fejedelmek közt költ Diplomának erejét is, kikben igen nyilván vagy, hogy ab anno 1629 valakitől mit elvettenek volna, mind azok vissza-adassanak. Ezt pedig az Homonnai Templomoth ki ne tudná Kgtek közzül hogy ezelőtt egynehány esztdeig birta ugyan az Község akaratójából is szegény jó emlékezetű Homonnai György Uram; 's nem tudom tehát, mint rekeszti az Articulusból és az Fejedelmek végezéséből is ki kegytek az szegény árvák igazságát. Más az: azon vagy nekünk nagy csudánk, hogy erről az Homonnai Község soha Kgyteket meg nem találta; sem senki más, az ki legitime interessata persona volt volna az dologhoz, 's mindazáltal az nem panaszló feleknek, és az kiknek sem magokon, se földökön,

se marhájokon, 's annyival inkább lölkökön semmi jurisdictiója nincsen, az szegény árvák ellen ennyire forgatják némellyek Kgtek közzül dolgokat.

Eggy szóval annakokáért nem illeti ez a' dolog Kgteket, ha bár valami abban inordinate esett volna is (ki nem esett); 's ha illetné is, nem ez annak a' processusa, mellyet elében vettek volt némellyek Kgtek közzül. Vagyon Királyunk, vannak utána való Magistratusok, vagyon törvényünk, 's vannak (Istennek neve dicsértessék) bíránk is; 's ha kinek mi injuriája avagy offensiója vagyon, közzülünk, tartsa az törvényes útakat meg; mert efféle jó rendtartás ellen való dolgok sok és nagy inconvenientiákat hoznak csak közinkbe, 's végre azok veszedelmet, kit mi szegény édes hazánktól minden úton távoztatni igyekeztünk, 's kevés egygyességünket és békességünket meg akarván tartani, az az oka, hogy hivatalom szerencsés az kikben ezek ellen való cselekedeteket látok, nem csak mindenkor atyai intéssel, de néha kemény beszéddel is megfeddem, 's úgy kívántatván animadvertáljak is ellenek, kit méltán senki gonosz neven nem vehet tőlünk, 's ha ki venne is, mi ugyan tartozunk mindazonáltal eleget tennünk hivatalunknak. Kérjük azért még is szeretettel Kgteket, és tisztünk szerint intjük is, hogy ha nem egyebet ottan, csak az elmúlt szegény édes hazánknak veszedelmes haborujit is viselje szünetlen előtte, 's legyen azon hogy kevés békességet mindenek felett való dolognak tartsa; 's ha ki különben értene, azt maga között intse és oktassa, 's úgy kívántatván vádolja is inkább mint mentse. Mi Kgteknek se Országunk közönséges oltalmában se törvényünk és szabadságunknak mivoltában meg nem akarunk fogatkozni, csak legyen maga is azoknak őrzője kgtek. Tartsa-meg Isten Kgteket jó egészségben. Datum in Castello Nro Lalamepdch die 28. Apr. Anno 1638 vel 1628. Servitor et amicus paratiss. Comes N. Eszterházy de Galantha."

De ZSIGMOND-ra térünk, az I. János Likavai Kapitány' ifjabb fíjára. – II. Rudolf a' Rákóczy-ház' czímereit megbővítő Kegy-levelében, (Sas, egy fél kereken, 's jobb lába' körmei közt magyar kard) ezt mondja: „Postquam singularis fidei integritatem et constantiam, adeoque animi tui fortitudinem SIGISMUNDE RÁKÓCZY nobiscum diligentius revolvissemus, quibus te non solum Sacratissimo quondam Principi Dno Maximiliano II. Rom. Imperatori ac Hungariae et Bohemiae Regi, Domino et Genitori nostro charissimo, felicis reminiscantiae, verum etiam Nobis, jam inde ab adolescentia tua probasse non obscuris testimoniis didicimus, dignissimum te esse censuimus, qui praeclare factorum tuorum testimonium in omnem tuam et tuorum posteritatem cum immortalis nominis tui memoria duraturum a Nobis sumas. Intelligimus quippe te, ubi primum adolevis, viribus aliisque animi dotibus, ac singulari pietate pollentem, non luxui atque inertiae corrumpendum dedisse^{*)}, sed animum quidem meditatione rerum praeclararum, corpus vero more militari equitando, jaculando, cum aequalibus certando exercuisse, atque ad omnia certamina ita composuisse, ut nemine aequalium tuorum inferior conspicereris, tempestatum etiam incommoda, algorem, aestum, et similia, quae homines effeminati refugiunt, singulari tolerantia pati consuevisse, quo corpus ad vigiliis certamina, et usitata bellorum stratagemata, quovis tempore obeunda aptius habilisque faceres, tironum instar humi requiescere, integras noctes quandoque exegisse, memorem, neminem umquam bonum Imperatorem bellicae ducem fieri posse, qui idem omnia belli tirocinia, quantumvis difficilia, non sit expertus.

Cujus quidem praeclarae tuae indolis varia specimina in diversis locis et confiniis, et praesertim Agriae, ostendisse, ubi sub Capitaneatu Magnifici quondam Christophori Ungnád^{**)} in variis excursionibus ac expeditionibus ea animi alacritate et fortitudine contra infensissimos Christiani nominis hostes, Turcas, dimicasse perhiberis, ut junioris militiae Capitaneatum, tibi eotum concreditum, cum laude etiam gesseris.

^{*)} A' Cancellaria' embere Szallusznak szavaira emlékezett: Jugurth. Cap. VI. "Qui ubi primum adolevit, pollens viribus – non se luxu, neque inertiae corrumpendum dedit" – –

^{**)} Horváth-országi Bán volt; hitvese Losonczy Anna.

Posteaquam autem, labentibus paullatim annis, maturiorem attigisses aetatem, animoque ad graviora certamina suscipienda composito, Capitaneatum militiae hungaricae in arce Nostra Szendrő (Borsod Várm.) constitutae, per Nos tibi benigne delatum intrepide suscepisse, atque in eo officio multa praeclara ac forti viro digna facinora edidisse diceris, hostes saepius urgendo, fugando, atque divina ope devincendo^{***)}, ita, quod cum superioribus annis Filekensis, Széchényensis et Neogradensis quatuor Begi, una cum Turcis Budensibus, ad depopulandas et devastandas partes Regni Nostri Hungariae Superiores valido cum exercitu progressi fuissent, tu illos penes fluvium Sajó ad pagum Kaza (Borsod Várm.) vocatum, cum subjectis tibi militibus paucisque aliis consecutus, divino nixus auxilio, manus cum eis conseruisse, illosque devicisse, ac profligasse, multos prostravisse, complures cepisse, laetusque cum insperata victoria rediisse, ac postea quoque primo conflictui Szikszoviensi interfuisse, ibique multa egregia facinora edidisse affirmaris.

Quibus tuis militaribus virtutibus ac praeclara erga nos fide benigne moti, dignum te animo iudicavimus, qui ad Supremum Capitaneatum dictae Arcis Agriensis promovereris; quo quidem in officio ea cum laude, felicitate, ac benigna Nostra satisfactione es versatus, ut nullam ibidem cladem contraxeris, nec quidquam vel errore vel timiditate commiseris, unde rerum tuarum felicitati macula aliqua inspergi posset; quin potius silentio nequaquam involvi debet, quod cum praefati hujus tui Capitaneatus Agriensis tempore hostes Turcae, multorum millium validissima manu Oppidum Szikszó iterum atrociter depopulati fuissent, tu contracto protinus exiguo exercitu in Nostrorum militum contra illos progressorum auxilium propere advolaris, ibique, optimi ducis ac militis officio perfunctus, animose ac viriliter cum hostibus conflixeris, illisque trucidatis, captis et dispersis, insignem victoriam, cum amplissimis hostium spoliis, rerumque per te fortiter gestarum perenne monimentum, insigni tropaeo potitus reportaris; atque hisce proximis annis quoque tam recuperationi Filekensi, quam vero in aliis castris Sereniss. Principum Mathiae et Maximiliani Archiducum Austriae, fratrum Nostrorum charissimorum, propriis tuis cum militibus, et non exiguis sumtibus, promte ac benevole et obedienter interfueris, ibidemque Nobis et patriae tuae dulcissimae utilem et fidelem operam alacriter navaris.” (Wagnernél, lap 92–96.)

Kis-Márjai Bocskay István Fejedelem (meghala Kassán 1606. Decemb. 28d.¹⁾ az Erdély’ Rendeinek az ifjú derék Homonnay Drugeth Bálintot, Rákóczy Zsigmondnak Erzsébet leánya által vejét, ajánlá arra, hogy fejedelemmé választanák; de azok nem Homonnayt tisztelék-meg voksaikkal, a’ mit ez nagyobbban is áhíta mint illék, hanem az előregedett és köszvénye miatt mindenre alkalmatlan Rákóczyt, ki Erdélyben, Bocskaynak harczai alatt, a’ Gubernátori méltóságot a’ honnak nagy meglegedésével viselte volt. Rákóczy, hosszas és szíves vonakodásai után, sirva eskedeték-fel 1607. Február. 8d. Homonnay, megbántott kevélységgel, oda hagyá az eddig hevesen szolgált ügyet, ’s ez által a’ Rendeiket annyira maga ellen haragítá, hogy a’ Fejedelmi méltóságot, melly Rákóczynak halála után bizonyosan övé lett volna, többé el nem éré^{*)}: ellenben Báthori Gábornak időt nyújta, azt pénzen megvásárlani. Rákóczy Zsigmond, egyet-értve Báthori Gáborral^{**)}, 1608. Martz. 3dikán, a’ Kolozsvári

***) A’ Törökök rá-ütöttek Szikszóra (Abaujban), vásár’ idején, hogy ott rabolhassanak. Rákóczy Zsigmond megverte őket, ’s Vezéreket Hasan Ali-Béget elfogta. *Istvánfynál* a’ XXV. K.

¹ 29d. [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján, lásd jegyzet. Kazinczy megjegyzése a margón: „apró szentek’ napján”.]

*) Elfogá haragjában Bocskainak tizenhat szekérre rakott kincseit, ’s a’ Rudolf hűségére tért-átal. Zemplénynek és Máramarosnak Fő-Ispánja volt, ’s Ország’ Birája. Megholt 1609. Novemb. 9d. életének 32dik eszt. magtalanúl; mert fija István kiseded korában holt-el.

**) Nem tartozik szorosan ide, de ide tartozik távolabbról; ’s nem szükségtelen elmondani, hogy Somlyai Báthori Gábor Fejedelemnek Nagyatyja, az V. András, Mailáth Margittól nemzé: 1. *Boldizsárt*, kit a’ Fejedelmi szék’, a’ Nemzet’, és az emberiség’ mocska, Báthory Zsigmond, felakasztatott 1594.; – 2. *Andrást*, a’ Cardinálíst és Fejedelmet; – 3. *Istvánt*, a’ X-diket; ’s ettől és Pelsőczy Bebék Sófiától született Gábor, ki felől itt szó vagyon. – A’ gyermektelen Ecsedi Báthory István, Ország’ Birája, és Somogy, Szatmár, Szabolcs Várm. Fő-Ispánja, (mh.

nagy Templomban, hol tizenhárom holnap előtt felesküvék, méltóságáról lemondott, 's temérdek kincseivel Felső-Vadászra kiment, 's ott még azon eszt. Decemb. 5d., élet. 64d., megholt.

Epitáphiuma a' Szerencsi Reform. Templomban, hová temettetett ím ez: „Insigni ac Illustri, Spectabili ac Magnifico Domino SIGISMUNDO RÁKÓCZY de Felső-Vadász, Comiti Comit. Borsodiens., Rudolphi II. Romanorum Imperat., ac Hungariae etc. Regis Consiliario, olim Supremo primum Zendrő, ex post Agriensi Capitaneo, ac Principi Transilvaniae, Partium Regni Hungariae Domino, et Sicularum Comiti, cujus virtus summa cum gratulatione saepius difficillimis temporibus apud Hungaros claruit, die V. Decembris anno MDCVIII. in Felső-Vadász, loco nativitatis suae, pie defunctus, cum vixisset annos circiter LXIV.; tres filii, Georgius, Sigismundus, et Paulus Rákóczy, genitori eorum charissimo, de ipsis et patria bene merito, moesti posuerunt, Anno MDCXVIII.

Hic Sigemundus ovans post ultima fata Rakóczy,

Pannoniae columnen pace sagoque cubat.

Agria fortunam cujus mirata secundam

Hectoris amoenum (?)¹ Caesar et ingenium,

Dacia protectorem, atrox sed Turca flagellum,

Nos, patriae cives, mite patrocinium.

Quare Pannonia, Agria, Caesar, Dacia, Cives

Justa patri patriae solvite cum lacrymis.”

Zsigmondnak három hitvesei valának: 1. Bekényi Alaghi Judith, Erzsébetnek, az említett Homonnay Bálintnének, anyja; 2. Gerendi Anna; 3. Telegdi Borbála. A' másodiktól nemzé GYÖRGY, ZSIGMOND és PÁL fiai.

Pált özvegyen maradt 's gyermektelen mostohája a' Római hitben nevelé, 's ez Ország-Bírája leve, és Sárosi 's Tornai Fő-Ispán; mh. 1636. Martz. 12d. Hitvese Hetesi Pethe Anna; gyermekei LÁSZLÓ, és ANNA-MÁRIA, Apácza a' Bécsi Klastromban.

LÁSZLÓ, Sáros Várm. Fő-Ispán, a' Császári Udvarban neveltetett, 's együtt IV. Ferdinánddal. Gondolatlan merészséggel megtámadá a' Törököket Váradon 1664. Május 17d. vagy 27d., 's a' Vár' kapuja alatt elesett*)[.] Nagy-Mihályi Bánffi Erzsébettől csak Erzsébet gyermeke leve, ki elébb Erdődy Ádámhoz, tovább Erdődy György Ország-Bírájához méne, 's 1707. Novemb. 8d., élet. 52d. eszt., megholt, 's a' Pál' ágát bérekesztette.

ZSIGMOND 1620. Decemb. 26d. megholt magzatok nélkül. – Viszsza-térünk Zsigmondnak, a' Fejedelemnek, Gerendi Annától született GYÖRGY fijához:

Bethlen Gábor Fejedelemnek halála után (mh. Gyula-Fejérvártt 1629. Novemb. 15d.), minekutána ennek Fejedelemmé még 1626. Május' 24d. megválasztott özvegye, a' Brandeburgi Katalin, eltolatott, a' megholt Fejedelem' testvére és tíz eszt. olta Gubernátora, Bethlen István, keveset bízva szerencséjéhez, Rákóczy György Nagy-Várad Kapitányt Sáros-Pataki Várából (Zemplény Várm.) elő-szóllítatá, biztatván, hogy-ha megjelenend, elnyeri a' Rendek' voksait. Rákóczy útnak indult, 's még Váradon múlata, midőn Bethlen, minden reménysége ellen, megválasztaték. Bethlen tudtára adá mi történt, 's azon volt, hogy Rákóczy térne-viszsza útjából. De az vesztegle, 's úgy vivé dolgait, hogy Bethlennek nyugalomra kelle

1605., Júl. 25d., élet. 50dik eszt.) ígéretet teve neki, hogy ötet fíjának fogadja, ha a' Római hitről az övére ált-megyen, 's Gábor nem az az ember volt, ki szentre, szentelenre, kész nem vala, ha neki a' tett hasznot vagy örömet ígért. Őssze-zavarván magát barátival, ellenségivel, Váradra vonúla-ki, míg a' segédjére szóllított Németség megérkezend; 's midőn a' Várból 1613. Octób. 27d., a' ferdőkbe ki-kocsizék, két megpiszkolt férj, Szilassy János és Nadányi Gergely, megtámadák 's össze-konczolák. Az undok emberben hala-ki férfi-ágon, a' Báthory ház, leány-ágon Sófiában, a' II. Rákóczy György' özvegyében.

¹ [sic!]

*) Az elhullottak közül a' boszszús Török harmintz-hat fejet vonata karóba, 's a' Rákóczy Lászlóét hosszabbra mint a' többiét. Ennek fejére ezenfelül német kalapot szegezete, szerencsétlen tévedéssel azt hívén, ugymond Ortélius, hogy a' szegény Úr német Fő-Tiszt volt.

lépni. Rákóczy György, Zsigmond Fejedelemnek fija, megválasztaték Segesvárt, 's 1630. Septemb. 20d. méltóságába felavattatott.

Ez egygyike vala azon nevezetes Vezéreknek, kik a' győzedelmes Bethlen Gábor alatt Felső-Magyar-országon és Morvában harcolgatának. Segélyre szállítva azok által, kik Magyar-országon, és a' Cseh- és Német-földön, polgári 's vallásbeli szabadságaikat össze-szorítatni panaszlák, fegyverhez nyúla, 's 1644. Magyar-országra által-jött, 's nem vala kevesb' é szerencsés mint Bocskay és Bethlen. Linczi Béke (megkötve 1645. Septemb. 19d.) kilenczven Templomot ada-viszszá neki, visszsa azon hét Vármegyét is (Abaujt, Zemplényt, Borsodot, Ugocsát, Bereget, Szabolcsot és Szatmárt), mellyet a' Nickelsburgi¹ Békék Bethlennek, de csak életéig, engedének, csak életéig Rákóczynak is, de a' két utolsókat, gyermekeinek halálokig; a' Tokaji és Regéczi Urodalmakat és Várat pedig maradékinak is. VI. Ulászló Lengyel Királynak halála történnén, Bethlen Ferencz hívét kiküldé Varsóba, hogy neki készítene utat a' királyi-székre. A' dolog jól indult, de a' halál kikapá nagy reményei közzül. Epitáphiuma a' Fejérvári nagy Templomban ez: „Monumentum Serenissimi Celsissimique Principis, Dni GEORGII RAKOCZY, Principis Transilvaniae, potiorum Regni Hung. Partium Domini, ac Siculorum Comitibus, Principis summa sapientia, sancta temperantia, incredibili vigilantia, admirabili felicitate laudatissimi, optimi patriae defensoris, acerrimi publicae pacis vindicis, addictissimi Musarum Maecenatis, sincerissimi Ecclesiae patroni, cum ineffabili Christiani orbis damno Albae Juliae MDCXLVIII. Octobr. XI. Hora antemeridiana, aet. LV., mense IV., die III. sanctissime defuncti, X. vero Januar. anni sequ. honorificentissime tumulati.”

Zemplény Várm. Levél-tárja bírja azon Levelet, mellyben fija, GYÖRGY, a' II., ki Fejedelemnek még 1642. Február. 19d. meg vala választva, 's Mártz 4d. fel is kenetett, a' gyászos történetet jelenti; 's közöljük azt a' régiség' barátival:

„GEORGIUS RÁKÓCZY Dei gratia Princeps Transilv., Partium Regni Hung. Dnus et Siculorum Comes, etc. etc. Spect., Mgci, Gener., Egr., et Nobb. nobis honorandi. Sal. et benevoli affectus Nostri oblationem. Kevantuk volna szivünk szerent Kglmeteket eörvendetesb állapotul tudósítani, de az mint az io Istennek teczet, úgy kellett lenni, kinek szent akarattyal az mi Kgl Urunk Fejedelmünk s-édes Attyánk tegnap tizenkét ora tayban ez vilagból kiszóllítaték, és immár Meltos. Fejedelmi állapottyához illendő eltemetéséhez keglmes Fejedelem Asszonyunk Anyánkkal, Öczénk Urunkal (Zsigmonddal), és mellettünk leveö Tanáczi Uri Rendekkel egyenlő értelemből nem is késünk. Mellyet Kgltekk értésére akarunk adni, elhiven azt, hogy keöteles Devotioját mind addigh, míg az föld színén leszen, Ő Nsgához observálni foghia, mellyet mijs kedveskedeö jo akarattal veszünk Kgtektől. Eisdem de coetero benigne ppensi manen. Datum in Civitate Nostra Alba Julia die 12. Mens. Octobr. Anno Dni 1648. GRakoczy. m. pr.”

Az említett Temetésre-meghívó Levelen az idő sok hézagokat ejte (Fasc. 216. Nro. 85.): – „Illrmi ... Amici Nobis obseruan. Az II étlen sorsat az my k ... mes Vrunknak ... kellettén kostolni, az ell mult Mindszent havának ... (11d.) ... napján szállíta Isten ki ez vilagból, nekunk nagy szo(morusa)gunkra. Kinek keresztyeni fiúi kötelessegünk szerent (Feje)delmi meltosagához illendő ell takaritasához keglmes Fejed(elem) Asszony edes Anyánkal es Eöczenk Ural egyenleö aka(rat)bol naponként készülven, annak véghez-vitelere ez jövendő esz(ten)dőben boldog Asszony havának tizedik napjat rendeltük itt, Feieruaratt, az eoregkbik Templumban, az Erdélyi Fejedelmeknek szokott temető helyekben. Kglmeteket azért szeretettel requiráljuk, meg emlékezuén az halando állapotul es keresztyeni hiuatallyarol, itt az meg írt napo(n) jo idejen beoczülletes Attyokfiai által jelen lenni ne neheztellye ... Mellyert eorüendetes alkalmatossaggal kedvesk ... mijs Kgteknek. Tarcza meg

¹ Nickelsburgi [Emendálva.]

Isten Kgmeketek ... kig jo egesseghben. Datum in Ciuitte Nra A(lba Julia) die 28. Nouembr. Anno Dni 1648. Eard. Dn. Vr. Amicus beneuolus GRakoczy. m. pr.”

Az elsőbb Györgynek két felesége volt; egyike Bethlen leány, de erről nincs emlékezés, nyilván, mivel rövid ideig élt, 's magzatot nem hagyta; másik a' gazdag *Serkei LÓRÁNTFFY 'SUSÁNA*, (menyegzője ezzel 1616. April. 18d.) Mihálynak vagy Zeleméri Borbára elsőbb, vagy Csik-Szentkirályi Andrásy Kata második hitvesétől született leánya. Ettől lettek a' már említett II. GYÖRGY Fejedelem, és ZSIGMOND 's FERENCZ.

A' két ifjabb kiholt, sőt az utolsó fel sem nevedett. Imhol a' Pataki nagy Templomban állott emlékek:

„SIGISMVNDVS et FRANCISCVS RÁKÓCZI, GEORGII I. et SVSANNAE LORANTFFI Principum Transilv. filii, paternae maternaeque pietatis aemuli, hic, quod mortale erat, terrae parenti reddiderunt. O dolor! o fatum! quos Dacia seculis sceptrisque devoverat, mors invida mature demessuit. Sigismundus florentibus annis integer, maximarum virtutum concursu inclutus, amissa communi lege HENRIETTA conjuge sanctissima, FRIDERICI Palatini Rheni filia, tantae jacturae propemodum impatiens, inter vivos vivos esse desiit Anno 1652. die 2. Februar. (himlőben holt-meg); – Franciscus, odoribus bonae spei plenissimus, exacto vitae quinquennio, beatam aeternitatem ingressus est. Susanna Princeps, mater moestissima, hac sepulcrali ara erecta bonae piaequae memoriae charissima pignora commendavit:

Flos tener hic cecidit, qui, ni cecidisset, abunde
Et patris, et magni laude niteret avi.”

Zsigmond valóban igen nagy reményű ifjú vala. Közönségesen az Erdély' Marcellusának neveztetett. Számos könyveit a' Pataki Collégiumnak hagyta, mert ott neveltetett, valamint bátyja is, a' II. György, 's ez egy szobában Bethlen Miklóssal. Még áll a' Pataki Collégiumnak az a' szobája, mellyben laktak, 's azt, mai nap is, *Urfiak-szobájának* hívják. –

Zsigmondnak és Ferencznek bátyjok, a' II. GYÖRGY, még atyjának, az I. Györgynek, életében, 1643. Február. 3d., 4d., 5d. királyi pompával tartá menyegzőjét Somlyai Bathori Sofiával, a' VIII. András és Zakreska Anna Lengyel fő-aszszonyság¹ leányával Gyula-Fejérvártt. Kitől várható Erdély inkább, mint a' szép természetű, szép arcú, bájoló nyájasságú, nagy lelkű, igen gondosan nevelt, temérdek gazdagságú fiatal férjfitől, hogy ötet a' ragyogás' és boldogság' legfőbb tetőjéig emelje? 's ki tette szerencsétlenebbé valaha mint Ez?

Első gondja az vala, hogy magát, minél inkább lehet, megkedveltesse a' Török Udvarral; 's erre nézve az adót, mellyet atyja lefizetni három eszt. oltá elmúasztott vala, megtoldva nagy adományokkal, egyszerre küldé-meg. A' Moldvai 's Havas-Alföldi Vajdákat megverte 's adózójivá tette; Konstantín Havas-Alföldi Uralkodót fogságából kiszabadította, 's azt, a' ki ennek székébe belé ült vala, karóba vonatta; a' kiket pénz szerető kemény atyja magától elidegenített, szelíd bölcs bánásai által magához édesgette. Erdély elkezde ragyogni, 's Európának több Királyai az ifju Fejedelmet követségekkel tisztelék-meg.

De az ő lelkét is elfogá az a' kevélység, hogy magát Királlyá tétesse Lengyelországban; 's midőn a' Perekopi Tatárok' Chámja^{*)} és az ehhez szító Kozákok megtámadák a' Lengyeleket, Rákóczy György, a' nélkül hogy e' szolgálatra megkérgetett volna, felkele a' Lengyelek mellett, 's harczola a' Tatárság ellen. Eggy újabb bajban, midőn segélt barátjait egyfelől a' X. Károly-Gusztáv Svéd Király, másfelől a' felzendült Kozákok háborgaták, 's a' Lengyelek nagy ígéretek mellett kérék, hogy keljen újra segédjekre; ő, megbántva hívén magát a'

¹ fő-aszszonyság' [Emendálva.]

^{*)} Perekop a' Krímiai félsziget' torkában fekszik, 's az e' körül fekvő Tatárok innen neveztetnek Zrinyinél 's más Íróinknál Prekopitáknak.

Lengyelek által, nem nekik, hanem ellenjeiknek vivé a' várt segélyt^{**}). Hijába tiltá neki a' Török, ki magát Erdély' Urának szerette tekinteni, hogy idegen bajba ne avatkozzék; hijába kéré a' Chám, ki a' Lengyelekkel megbékélt vala, hogy veszteglene: György nem engede semmi oknak, 's 1657. Januáriusban huszonöt ezer emberrel ment a' hova boszszús indulatai ragadozák, 's megcsalva a' Szerencse' mosolygásai által, kénytelen vala békét kötni. Háromszáz főből álló seregecskéjével alig verekedheték Ecsedre, hol háza' népét hagyta vala, 's öt-ezerre olvadt népét Július 30d. a' Chám megveré; a' kiknek a' fegyver kedvezett, azok fogva Krímbe vitetének; 's Erdélyt a' Tatárok, szinte Enyedig, a' boszszús Lengyelek Munkács' és Patak' táját felperzselék, kirablák.

A' Török, megbántva Rákóczynak tiszteletlensége által, parancsola, hogy az Erdélyiek válaszsának más Fejedelmet, 's a' Szamos-Újvárt össze-gyűlt Rendei 1657. November' elsőjén Rhédey Ferencz Máramarosi Fő-Ispánra bízák a' kormányt, míg a' Konstantinápolyba küldött engesztelő Követek megérkezédenek. Azonban Rhédey a'¹ Várbeli őrizeteket a' maga hűségére akará felesketni, de Gyulai Ferencz Váradi Kapitány, egy tudományokban 's fegyverben nevelt lelkes férfi, ellene szegzé magát a' Rhédey' akaratjának. Ez tehát Meggyesre gyűjté a' Rendeiket. Rákóczy 1658. Január. 9d. fegyveres kézzel lépé-meg Meggyest, 's Rhédeyt haza kergeté.

A' boszszús Török száz-ezernél számosbb hadat küldé Erdélybe, 's Rákóczy sok apróbb csatázásai után, Gyalu és Fenes közt, Kolozsvártól nyugott felé, 1660. Május 22d. végső szerencsét próbála: „Aber im Monat May wandte sich das Blatt (ugymond Ortelius), und hielt sich dieser unglückselige Herr den 22. May ein scharfes Treffen mit den Türken bey Clausenburg, worinnen er in die rechte Seite einen Schuss, in die linke aber einen Stich, und aufs Haupt drey Wunden bekam: auch ritterlich dergestalt fochte, dass er siebzehn Mann mit eigener Hand niedermachte, wobey sein meistes Volk und alle Munition verloren gieng, und er von hundert dreyssig Standarten nit mehr als noch zwanzig behielt, ja selbst auf dem fünften Pferd tödlich verwundet davon kam, wiewohl die Türken auch an sechstausend dabey zusetzen mussten.

Als seine Officiere gesehen, dass er ganz matt und kraftlos, sein Gesicht auch mit Blut völlig überflossen, ergriffen ihn sein Diener, der ihm den Karabiner pflegte nachzutragen, und ein Rittmeister, noch beyzeit, begaben sich mit ihm auf die Flucht und brachten ihn nach Gross-Wardein; unter welchem Jagen der Fürst zweymal vor Ohnmacht zur Erde sank. Wie sie nun mit ihm nach besagtem Wardein kamen, ward ihm der Kopf oberhalb aufgelöset, und ein Stück von der Hirnschal herausgenommen, worauf er den 27. (hibásan a' mint látni mingyárt fogjuk) hernach, seinen Geist aufgab.”

Özvegye Bátori Sónia Zemplénynek Rendeit férje' haláláról e' levele által tudósítá: (*Fasc.* 217. Nro 92.)

„Illustrissimi ... Az Isten' mindent szabadosan igazgató titkos gondviselésnek felbonthatatlan rendi semminek az ég alatt örökös megmaradhatást nem engedvén, közönséges 's által-hághatatlan törvényt szabott, hogy mindennek, a' mi eredetet vett, vége is legyen, és a' ki született, annak meg is kellessék halni. Ezen magasságbeli tanácsnak teczéséből amaz halhatatlan emlékezetet érdemlett vitéz Fejedelmek és Hatalmasságok is, kiknek karjok 's kardjok ellenségeket meghódítanak, az halál' kemény kénytelenségének ellene nem álhatnak.

^{**}) Örömmel teszem itt figyelmessé az Olvasót egy Munkára, mellyben a' történet' némelly scénájit részbe-metszve láthatják: – *Samuelis Lib. Bar. de Puffendorf Commentarii de rebus a Carolo Gustavo (X.) Sueciae Rege gestis.* Norimbergae 1696. – Egyik rezének czimje: *Tabula, in qua ostenditur, quomodo Sereniss. Rex Sueciae Celsiss. Transilv. Principem prope pagum Moidlbosicae solenn. exceperit die 1. April. 1657.* – A' Király a' maga rettenetes öltözetében, Rákóczy posztó-nadrágban, de selyemből virágosan szőtt dolmánnyal és mentével, melly bal válláról függ. (Atyáink nadrágot selyemből soha nem viseltek a' Maria Theresia' koráig). – A' C betű alatt *Kemini Janus* Supr. Generalis. – az B alatt *Steph. Petki*, Principis Rakoczii Marschal. Magyarjaink tollas és három-ujnyira megprémzett posztó kucsmákban. Csizmájok patkós; fejeik nyírva, de igen is borzas üstökkel.

¹ a' a' [Emendálva.]

Attól ment nem lehetett az én szerelmes Uram is, a' néhai Méltós. Második Rákóczy György, Erdély-országnak Fejedelme, Magyar-ország' Részének Ura és Székelyek' Ispánja, míg élt, hazájának erős oszlopa és Nemzetére szakadóul függő végső veszedelem vérrel 's rabsággal terhes felyhőit egyedül maga életének gyakor szerencsétetésével tartóztató, 's halasztó pajisa. Ki midőn azon keresztyéni igyében már harmadik derék harczot adott volna a' Pogánynak, Fenes és Gyalu közt, midőn példájával bátorítaná hadait, 's kezével hullatná ellenségét, sok pogányságtól környülvétetvén négy sebeket vett*), a mellyektől megbágyadván, kéntelenítetett az harcz' helyét, (mellyet mind maga és pogány' vérével, fogadása szerint megfestett,) az ellenségnek engedni. Melly sebek miatt Váradon (Bihar Várm.) azon helynek ottan következett pogány kézbe esésével, ('s adná Isten, a' Magyar Nemzetnek bár jövendőben nem több 's fájdalmasabb kárával), nekünk 's árva szerelmes fiúknak, örökös keserűségünkre 's gyámoltalanságunkra, az elmúlt esztendőbeli Júniusnak hetedik napján, éjjel egy órákor, életének negyvenedik esztendejében keresztyénül kimúlék e' világból, vére' hullásával 's élete' letételével pecsételvén-meg Nemzete' szeretetét, magyaros magyarságát, 's jó keresztyénségét. Kinek siralmas földbe-takarítását méltóságához illendő szomorú solennitással, keresztyéni házasságbeli szeretetünk 's kötelességünk szerint akarván celebráltatni, rendeltük azt ez jelenvaló esztendőbeli Szent György' havának huszonnegyedik napján nyolcz óra tájban reggel Sáros-Pataki külső-Várunkbeli Templomunkban lenni**). Melly hogy annyival is méltóságosbb 's tekintetesbben mehessen véghez, Kgylmteket igen bizodalmasan kérjük, a' megírt napon és helyen jelenlenni ne nehezteljen. Mellyért Isten örvendetes áldásokkal boldogítsa Kgteket, és szomorúságtól oltalmazza. Datum in Arce nostra Sáros-Patakiensi, die 18. Martii 1661. Eard. Dn. Vrar. Benevola Sofia Bátori m. pr."

Temetés-zászlója, veres selyemből, az említett Templom' boltozatjáról függé alá, ott, hol most az orgona-karja áll, 1783. levétetett, 's Budára vitetett. Azon ez olvastaték:

„JEHOVAE, VEXILLO SVO,

Deo T. O. M.

et

aeternae memoriae S.

fortes creantur fortibus.

Celsiss. GEORGIUS RÁKÓCZY II., Dei gratia Transilv. Princeps, Partium Regni Hung. Dnus et Siculor. Comes. Principum nepos, filius, pater; verae relig. cultor constantissimus; confessionis avitae columna, etiam spe regni tentata, sed immota; Libertatis Christiano-Hungaricae adsertor ardentissimus; populorum suorum, tametsi parte, eheu! inviditorum, ingratorum, ad ultimum defensor strenuus; regum socius firmissimus; sociorum Principum oppressorum non semel, nec id suo sine damno fidus in thronum restitutor; qui regiam conjugem Celsiss. SOPHIAM BÁTHORI, Illustrissimum gnatum unicum FRANCISCVM, sanguinem denique suum, christiano nomini posthabuit; heros magnanimus, tantum non ad excessum; quem orbis timor Turca semper timuit, nunquam terruit, nedum domuit, etsi semel superavit, permittente fato genti infenso, quamdiu vivus (hei superstitibus! jam enim mortuum brevi non lugebunt; sed plangent, serio, tametsi sero posteris, majoribus saniores, si veri

*) Ortelius fellyebb ötöt említ: egy lövést jobb oldalába, a' balba egy szúrást, koponyájába három vágást. A' Fejedelmné nem beszélte azt annyi gonddal.

**) Sáros-Patak hajdan Királynéi (Reginalis), tovább Királyi szabad Város volt. A' Mohácsi veszedelem' napján el veszvén Pálóczi Antal Zemplényi Fő-Ispán is, Prényi Péter Korona-őr azt a' rokonság' jussain elfoglalá, a' Várost mély árkokkal és igen erős kőfallal 's bástyákkal körülveté. Ennek kelet-déli szögében áll a' tizenkét ölnyi magasságú 's szélességű úgynevezett Veres (az-az vakolatlan) Vár a' négy egyenetlen-szögű, 's most Herczeg Regéczi Breckenheim Ferdinánd által felékesített lakó-épülettel. A' Prényiek' ideje előtt már állott Templom a' Királyi-Város' éjszaki árkának mélységéből kél. A' mi ezen felől fekszik, hosszában a' Bodrog' jobb-szélén, az kül-város vala hajdan. –

Hungari) vita ipsa, quam vel unico terrae gentilitiae pede, cedere malens, inter medias barbarorum, regni christiani invasorum, proh hominum fidem! a suis contra se irritatorum, invitatorum, introvocatorum, gladio suo acervatim mactatorum cumulos, primum letaliter sauciatus, demum VII. Junii, anno U. F. 1660. aetatis 39., mensium 4, in arce Varadina, clavi Hungarorum a se sanctissime conservata, pro patria occubuit gloriosus, resurecturus gloriosior, regnaturus gloriosissimus.

Hic est is Princeps, quo non animosior alter
 Hic jacet Hungarico natus in axe leo.
 Moldaviae domitor, Valachorum fulmen et horror,
 Patronus pressi portus et ara gregis.
 Quis sit, quaeris adhuc? Est nempe Georgius ille
 Rákóczy, patris nomina magna gerens.
 Transilvanorum, Siculorum Duxque, Comesque,
 Grandis natalis splendor honosque globi;
 Cujus in illustri cerebro doctrina resedit,
 Os cujus poterat cum Cicerone loqui.
 Cujus et auspiciis ad Lippam Turca cruentus
 Concidit, Hectoream gnarus adesse manum.
 Hinc tremuit rabido Turcarum murmure Caesar,
 Mox et Pannoniam sanguine foedat humum.
 Non tulit hoc ardens Princeps, fortissimus heros,
 Ad Gyalu pugnam triplicat ergo gravem.
 Quid? sternit, perimit, furibundos dejicit hostes;
 Ipse suo tandem vertice vulnus habet.
 Saucius et toto Varadinam fertur in arcem
 Corpore, mente suum laetus obitque diem.
 Magnanimo cecidit cum Samsone plurimus hostis,
 Principe sic magno Turca cadente cadit.
 O cedro dignum facinus! nunc aurea Tempe
 Incolit in nitido victor ovansque polo.[’’]

Özvegye elhagyá Erdélyt, ’s Patakra tette-által lakását, napának Lórántffi Susánának példája szerint, kinek a’ hely ősi birtoka volt. Itt előbbi religiojára, mellyet egyedül a’ fejedelmi menyegzőért hagyott vala el, vissza-tére, ’s ebben nevelé egyetlen gyermekét is, FERENCZET*).

Ez született 1645. Nagyatyjának, az Elsőbb Györgynek, kívánságára Erdélyi Fejedelemmé még 1652. Febr. 18d. meg vala ugyan választva, de atyjának szerencsétlenségei miatt kormányra nem juthatott, ’s a’ Török Barcsai Ákost és tovább Apafi Mihályt erővel tolá Erdélyre. Egyedül Sáros Vármegyét igazgatá mint Fő-Ispán, ’s ezt 1667. oltá.

Menyegzője felől imhol a’ figyelmet érdemlő Levél: (Fasc. 217. Nro 97.) – „Illustr. ... Istennek az aránt való rendeléséhez ’s a’ közönséges Római Anyaszentegyháznak szokott folyásához, mind a’ két részről való akaratok megegyezvén, alkalmaztatta életének folyását az mi első-szülött szerelmes fiúnk Rákóczy Ferencz, Erdélynek választott Fejedelme, etc. kívánván azzal is, hogy nagy emlékezetű édes Eleinek egyetlen-egy maradéka ’s ága lévén, hosszú időkre jó emlékezeteket ’s nemzeteket Isten áldásából az házasságbeli kötelesség által terjeszsze. Kire-nézve anyai javalásunkból jegyzette-el magának az Méltós. és Nagys. Gróf

*) Lássd *Rumy Monum. Hung.* T. I. I. 28., hol Septemvir Vay József Urnak, ’s anyjának Gróf Vas Annának, valamint ugyan-ott, Bárá Sahlhausen Moritznak is neveiket elhallgatánk, vagy csak első betűjikkel jegyzékn-meg minthogy a’ nagy Vay akkor még élt.

Zrínyi Péter Horváth-Országi Bán Uram szerelmes haiadon leányát Gróf Zrínyi Ilona Aszszonyt. Melly lakadalmi solennitást az jövődö Martiusnak első napján Zborói Kastélyunkban, Makovicza vára alatt – (Sáros Várm.) – rendeltük meglenni, megírt Bán Uram és több jóakaró atyánkfiai’ teczésekből. Minekokáért Kgteket nagy becsülettel kérjük, hogy annál becsületesebben legyen, az megírt napon és helyen idején becsületes Követ-atyjokfijai által jelen lenni ne neheztelje. Kgtektől kedvesen vesszük és jó válaszát várván, kívánjuk Isten hozza és éltesse sokáig Kgteket jó egészségben. Datum in Arce Munkács, die 20. Januar. Anno 1666. Earund. Dn. Vrar. Affectionata Sofia Bátori m. pr.” – „Deputati sunt Ladislaus Szemere et Petrus Kazinczy cum poculo deaurato centum florenis comparato uvae racemi figuram praeseferente, sponsis oblato” – mond Szirmay, *Notit. Histor. Cott. Zemplin.* p. 206.

Gróf Wesselényi Ferencznek, az István’ fíjának, halála után, (mh. Német-Lipcén, Liptó Várm. 1667. Mart. 23d.; Nádor leve 1655. Mart. 15d.) pezsgett a’ béketlenkedés’ tüze, ’s a’ huszonöt esztendő Rákóczy Ferencz Erdély Fejedeleme nem csak névvel vágyott lenni, ipa Zrínyi Péter épen Király. Rákóczy 1670. húsvét’ második napjára a’ Tokai Vár’ Commendansát, Gróf Starhemberg Rudgért, barátságos ebédre hívá-meg Patakra; de a’ mint ezek megérkezének, vasra vereté őket, ’s a’ Regéczi Várba (Abaujban) küldé Tolcsvai Bonis Ferencznek gondjai alá, ki ezért osztán fejével lakola. Tokajt Szepesi Pál és Szuhai Mátyás siker nélkül igyekezének elfoglalni, de Zemplényi Fő-Ispán Bocskay István szerencsésen Ónodot. Rákóczy Szerencsen tartá tanácskozását, hogy mostan már mint üzzék dolgaikat, midőn a’ Vármegye által oda küldött Notárius Kazinczy Péter meghozá a’ hírt, hogy Zrínyi Péter és Frangepán Ferencz, sőt maga az Ország’ Bírája Nádasdy Ferencz is, elfogattak^{*)}. Rákóczy rémülve futa Munkácsra, anyjához, ki a’ Fels. Udvarnak mindég nagy híve volt. A’ vétkes és gondolatlan tett Rákóczynak 885,000 forintba került; Pataki, Onodi, Ecsedi, Munkácsi, Sárosi, Ledniczei (Trencsinben) Váraiba német őrizet szállítatt-be; ’s anyja a’ Jezsuitáknak Kassán egy nagy Residentiát ’s egy két-tornyú Templomot építete, melly most az Académiai ifjúságnak vagyon által-adva.

Ferencz megholt Zborón 1676. Júl. 8d. élet. 31d. eszt.; Bátori Sónia 1680. Jún. 14d. Patakon. (Rumy *Monum. Hung.* T. 1. I. 28.)

Zrínyi Heléna 1682. Június 15d. tartá második menyegzőjét Késmárki Gróf Tököli Imrével, Munkácson. Férje Vezérévé tevé magát a’ béketlenkedőknek, ’s így a’ Vár 1688. a’ híres Karaffa Antalnak kénytelen vala magát feladni. Tököliné, ’s leánya Rákóczy Juliána Barbara, ’s négy esztendővel ifjabb Ferencz fíja, felparancsoltatának Bécsbe, ’s Tököliné mindaddig ott tartaték, míg Tököli Törcs-várnál, Brassó mellett, 1690. Aug. 21d., Leopoldnak minden életben maradt Generálisait, ’s magát Heitersheimbi Gróf Heisler Donátot is elfogá, ’s feleségét ennek eleresztése által vissza-nyerheté. A’ nagy-lelkü aszszony^{**)} Nicomediába követé férjét, a’ fekete Tenger mellé, ’s ott elholt, szegénységben. Közljük Epi-táphiumát:

„Hic requiescit a heroicis laboribus
virilis animi mulier,
sexus et seculi sui gloria,
Celsiss. Dna
HELENA ZRINYIA
Zerinae ac Frangepaniae gentis
decus ultimum,
Thökölí Principis uxor, olim Rákóczii
utroque digna conjuge;
magnis apud Croatas, Transilv. Hung. Siculos

^{*)} Nádasdi Bécsben, a’ más kettő Bécsi-Ujhelyben 1671. Áprilisnek 30d. fejeket vesztették.

^{**)} Így nevezte őtet Bárá Hormayr is. Sorsa rettenetes, ’s talán példa nélkül való. Siratta két férjét, atyját, testvérét, fíját, leányát, két unokáját, hazáját.

bodi.katalin_319_25

inclyta titulis,
factis ingentibus toto in orbe clarior;
varios aequa mente Fortunae casus experta,
par prosperis, major adversis;
cumulatis christiana pietate bellicis laboribus
fortem Domino reddidit animam,
mortem eluctata
in suo *Florum-campo*,
ad Nicomediensem Bithyniae sinum,
anno Sal. MDCCIII. aet. LX., die XVIII. Februar.["]]

RÁKÓCZY FERENCZ a' II., Ferencznek és Zrínyi Helenának egyetlen fíjok, született a' Borsi Kastélyban 1676. Septemb. 4d.^{***)}. Nevelése Cardin. Kolonics Leopold Prímásnak 's Generális Gróf Csáky Istvánnak gondjaira vala bízva, 's öt esztendeig Prágában tanúlt a' Jezsuiták alatt (vagy Cseh-Neuhausban), 's azután esztendeig Olasz-országban útazott. Egy Német-országi útja alatt elvevé a' Hesszen-Wanfriedi Károly Fejedelem CAROLINA-AMÁLIA leányát.

Ámbár maga az eml. Munkában úgy szóll, mintha az affélét fel sem lehetne tenni: igen is hihető mindazáltal, hogy ötet elkeseredett elméje 's a' Francia Udvar' bízattásai arra szédíték, hogy koronás Ura ellen támadjon 's a' köz nyugalmat megzavarja. A' Bádeni-Lajos' nevét viselő Cs. K. Regementnek, melly Eperjesen feküdt, egy Hadnagya, Longueval, megígéré Rákóczynak, hogy levelét XIV. Lajoshoz elviszi, 's Linczben elfogatott. Ezt nem sokára a' Rákóczy' elfogatása követé^{*)}. Ő, és társai Bécs-Újhelybe vitetének. Rákóczy onnan, segélve felvigyázója Kapitány Lehmann által, Novemb. 8d. és 9dike közt 1701. Lengyel-országba szökött által, hova Székesi Gróf Bercesényi Miklós már elébb vonta' vala ki magát ^{**)} .

Mintegy két esztendőt töltvén ott, 1703., kísérve némelly Francia és Lengyel seregek által, Bereg Vármegyének szélein berontott, 's Munkácsi táborából ereszté-ki Július' 7d. Manifestumát. Sok győzedelmei 's veszteségei után, 1705. Septemb. 12d. olta Octób. 13dikáig a' Széchényi mezőken, Nógrád Várm., tarta Gyűlést, 's abban mint *Dux Confoederationis Hungaricae* felesküdt. Az Erdélyiek 1707. Martz. 28d. Fejedelmöknek elválaszták, 's e' két cízzel, királyi fényben tartá Dietáját Ónodon, Borsodban. De a' Maros-Vásárhelyi választás' Aktját Generális Báró Tige (olv. *Tizs*) Szebenben hóhér-pallos által égetteté-el.

^{***)} Borsi, félórányira lapályon fekszik Sátor-Alja-Ujhely Mező-Városhoz, hol Zemplény Várm. a' maga Gyűléseit tartja. – A' Rákóczy Ferencz által írt *Histoire des Révolutions de Hongrie* (à la Haye. 1739. 8. VI. Köt.) úgy adja az esztendőt (T. II. p. 8.) a' mint itt kiíránk, 's ennek kell valónak lenni, mert, ugyan-ott, ez mondatik: „Ce jeune Prince – – n'avoit que cinq mois quand François I. son père mourut.” Ez 1676. Júliusban hala-meg, 's hihetőbb hogy a' holnapok számában ejte botlást, mint az esztendőkében.

^{*)} *Práy Hist. Regum. Hung.* T. III. p. 442. „Rákóczius, non longe Tokajino diversatus, cum Szirmaio et Adamo Vayo die 29. Maji comprehensus – – –” Az itt említett Szirmay István April. 18dikát mondja (*Notit. C. Zemplin.* p. 285.). 's ő tudhatá, melly nap fogatott-el maga, 's Rákóczy, 's Vay, nem csak Ádám, hanem László is, és Mihály; és ez ötön kívül Okolicsányi Pál, – hihetőleg mindnyájan azon nap. Rákóczy Sároson, a' helységben, nem a' Várban; Szirmay Szent-Mihálytt, Sároshoz egy mföldnyire, a' három Vay Szabolcs Várm.

^{**)} Fogsága 's kiszökése' történetét, és a' mik következének, lássd az eml. Francia Munkában. De nem kell felejtenuünk, hogy az igazság' részre-hajolhatatlan barátja az Antibigraphuszoknak [Kazinczy aláhúzza és feljegyzí: Autobiogr.] vigyázva hiszen. Rákóczy tagadja, hogy Longuevalnak leveleket adott, de beszélli, hogy nála levelek találtattak, és hogy ez egyet darabonként elnyeldest; Szirmay István pedig ezeket hagyta írásban, a' Júnus 21d. tartott kikérdeztetést említvén: 2. Novine manum Principis? – Respondi: Vidi saepius; tenei calamo solebat scribere. – 3. Reproducitis binis pallica lingua scriptis literis, quarum una crassiori calamo a Principe Rákóczy subscripta, altera vero tenuiore, traditae sunt mihi – – – Hova írhatott Rákóczy egyébnak francziául, mint a' hova Longueval ment, és nem látjuk e azokból a' mik következtek, hogy ő XIV. Lajossal régebb olta egytet érte?

E' háborgatásokat követé a' Szatmári Béke, megkötve 1711. Apríl. 29d. a' Mária Theresia alatt Náadori méltóságra emelt, hazáját-szerető Pálffy János által. A' történetek' feledése ki vala terjesztve Rákóczyra is; de ő, eléggé tanácstalanúl, a' kegyel élni nem akara, 's némely híveivel elébb Lengyel, tovább Ángol és Franczia-országokba vette magát, végre Rodostóba, a' Marmorai tenger' szélére, közel Konstantinápolyhoz; 's ott 1735. April. 8d., Nagy-Péntek nap', megholt – Hitvese Párizsban múla-ki 1722. Február. 28d.

Két fiai, JÓZSEF és GYÖRGY, Bécsbe vitetének. A' Vezeték-név Józsefnél *Markgraf von Sankt-Karl*, Györgynél *Markgraf von Sankt-Elisabeth* nevekre vala változtatva, VI. Károly Császárnak 's fels. hitvesének neveikről. Elszöktének mind ketten, 's az elsőbb Török-országból akara alkalmatlankodni, míg XII. Kelemen az Anyaszentegyház' villámát reá lobbantotta. Megholt Csernavodán Bolgár-országban 1738. Novemb. 10d. élet. 38. eszt. – Az ifjabbik, kit atyja Makoviczai Herczegnek akara tituláztatni, Párizsban elvevé Marquise de Bethünt, de a' házasság meddő maradott. Megholt 1732. ugyan-ott.

Az egykor oly nagy fényű Felső-Vadászi Rákóczy ág így egészen kihala. Emlékezetét a' mi időnkben egyedül a' Generális Gróf Aspremont Ferdinand Góberthez ment Rákóczy Juliána-Borbára' utolsó maradéka, a' mennyei szíve által tiszteletes Aspremont Mária, Gróf Erdődy Györgyné, utolsó maradéka az Aspremont háznak is, tartja-fenn.

—

A' RÁKÓCZY RÁKÓCZY-ház' utolsó maradéka volt ANDRÁS, ki felől (*Fascic. Juridicor.* 352. Nro 64.) azt tartá-fel emlékezetben a' Jegyző-könyv, hogy Bányai István Pataki Prof. és Sziráky András Újhelyi Predik. Fiscálisi-pörbe vonattak 's megbüntettettek, mivel Rákóczy Andrást Rákóczon (*loco non Articuli*) 1754. eltemették. – Ennek Özvegye Fűzy Mária hasonlóképpen Fiscálisi-pör alá vétetett 1749., minthogy a' Római Anyaszentegyház' kebeléből kilépett. (*Fasc.* 364. Nro 82.)

—

bodi.katalin_319_25

Ezek szerint a' Ház' Genealogiai Táblája ez volna:

Törzsök:

BUGAD-RADVÁNY

|

két századdal később:

GYAPOLY — és testvére — ILLYÉS.

PÁL. Fő-Ispán. 1282. LÁSZLÓ és ISTVÁN
1282.

PÁL, a' II.

nője Pazdicsi — —.

GYAPOLY, a' II.

ANDRÁS, JÁNOS, LÁSZLÓ. 1392.

=

itt házag.

=

N. N.

LÁSZLÓ — — — — —

1. BENEDEK, a' Pap.

2. MIHÁLY.

3. GÁBOR. 1464.

ISTVÁN.

Deregnyői Bessenyei Annától

1. ANDRÁS.

2. PÁL.

3. GÁSPÁR.

4. MENYHÉRT. 1464.

=

ismét házag.

=

II. Ulászló' országlása alatt:

RÁKÓCZI

RÁKÓCZY FERENCZ,

ennek ága kiholt

Andrásban, Rákóczon 1754.

FELSŐ-VADÁSZI

RÁKÓCZY ZSIGMOND,

megvette Felső-Vadászt, 1517.

GYÖRGY — — — — — JÁNOS,

1. IMRE. † Likavai Kapitány, 1588.

2. LÁSZLÓ, ennek leánya

JUDITH, Anarcsy Andrásné.

3. LAJOS. †

1. FERENCZ, Zemplény Várm.

Al-Ispánja 1583 – 1588.

nője Lipóczi Keczer Dorothea.

JÁNOS, a' II.

nője Lövei Erzsébet.

ZSIGMOND

—

bodi.katalin_319_25

ZSIGMOND

Erdélyi Fejedelelem 1667. Febr. 8d. olt. –
letette méltóságot 1608. Martz. 3d. –
mh. 1608. Decemb. 5d.

1. *Bekényi* ALAGHI JUDITH,
Erzsébeth,
férje Gróf Homonnay (Drugeth)
Bálint, Ország Bir.

2. GERENDI ANNA,

3. TELEGDI BORBÁLA,
gyermeke nem volt.

1. GYÖRGY, az I.
Erdélyi Fejed. 1630. Septb. 20d.
mh. 1648. Octób. 11dikén.
Tor-
nője *Serkei* LORÁNTFFI SUSÁNA.
menyegzője 1616. Apr. 18.

2. ZSIGMOND,
mh. 1620.
Decemb. 26.d.

maradék nélkül.

3. PÁL,
mostohája nevelte-fel
Ország' Bir., Sárosi és
nai Fő-Ispán.
nője *Hethesi* PETHE ANNA.

1. GYÖRGY, a II. Erdélyi Fejed.
mh. 1660. Június' 7d. Rheini Herczeg-
nője *Somlyai*
BÁTORI SÓFIA.

2. ZSIGMOND,
HENRICA, Pfalz-
aszszony mh.
1652. Febr. 2d.

3. FERENCZ,
*gyermek-
korában mh.*

1. LÁSZLÓ, 2. ANNA-MÁRIA,
Sárosi Fő-Ispán. Apácza.
elesett Váradon
1664. Máj.
nője *Nagy-Mihályi*
BÁNFFI ERZSÉBET

FERENCZ., az I.,
választott Fejedelelem.
mh. 1676. Július 8d.

ERZSÉBET,
két Erdődiek' nője.
† 1707. Novemb. 8d.

ZRÍNYI HELÉNA.

JULIÁNA BARBARA,
Gróf Aspremont
Ferdinand Gobertné.

2. FERENCZ., a II.
választott Fejedelelem.
szül. 1676. Septemb. 4d.
mh. Rodostóban 1735.
April. 8d.
nője CAROLÍNA-AMALIA
Hesszen-Wanfriedi Fejed. Asszony.

1. JÓZSEF,
mh. 1738. Novemb. 10d.
gyermekek nélkül.

2. GYÖRGY,
mh. Párizsban, 1782.
gyermekek nélkül.

Közli ezt, 's botlásainak 's hézagjainak megigazítására 's kipótlására a' Historiographia' és
Régiség' barátjait meghívja

KAZINCZY FERENCZ.

960

November 1826.

ZSIGMOND

Erdélyi Fejedeleml 1607. Febr. 8d. olta. —
letette méltóságát 1608. Martz. 3d. —
mh. 1608. Decemb. 5d.

1. *Békényi* ALAGHI JUDITH.

ERZSÉRETH,
férje Gróf Homonnay (Drugeth)
Bálint, Ország Bir.

2. GERENDI ANNA.

3. TELEGDI BORRÁLA.

gyermekke nem volt.

1. GYÖRGY, az I.
Erdélyi Fejed. 1630. Septb. 20d.
mh. 1648. Octób. 11dikén.
nője *Serkei* LORÁNTFI SUSÁNA.
menyegzője 1616. Apr. 18.

2. ZSIGMOND.
mh. 1620.
Decemb. 26d.
maradék nélkül.

3. Pál.
mostohája nevelte-fel
Ország' Bir., Sárosi és Tor-
nai Fő-Ispán.
nője *Hethesi* PETHE ANNA.

1. GYÖRGY, a' II.
Erdélyi Fejed.
mh. 1660. Jüniús' 7d.
nője *Somlyai* BÁTORI SÓFIA.

2. ZSIGMOND.
HENRICA, Pfalz-
Rheini Hercege-
asszony mh.
1652. Febr. 2d.

3. FERENCZ.
*gyermek-
korában mh.*

1. IASZLÓ.
Sárosi Fő-Ispán. el-
esett Váradon 1664. Máj.
nője *Nagy-Mihályi* BÁNFI
ERZSÉRET.

2. ANNA-MÁRIA
APÁCZA.

FERENCZ, az I.,
választott Fejedeleml.
mh. 1676. Jülius 8d.
ZRINYI HELÉNA.

ERZSÉRETH,
két Erdődiek' nője.
† 1707. Novemb. 8d.

JULIÁNA BARBARA.
Gróf Aspremont Fer-
dinand Gobertné.

2. FERENCZ, a' II.
választott Fejedeleml.
szül. 1676. Septemb. 4d.
mh. Rodostóban 1735.
April. 8d.

nője CAROLINA - AMALIA
Hessen-Wanfriedi Fejed. Asszony.

1. JÓZSEF,
mh. 1738. Novemb. 10d.
gyermekkek nélkül.

2. GYÖRGY,
mh. Párizsban, 1732.
gyermekkek nélkül.

Közli ezt, 's botlásainak 's hézagjainak megigazítására 's kipótlására a' Historiogra-
phia' és Régiség' barátjait meghívja

KARINCZY FERENCZ.

175. Wanderungen durch Pompeji – recenzió

Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 4dik Negyed December, 977–983.

Wanderungen durch Pompeji. Von Ludwig v. GORÓ von Agyagfalva, Hauptmann im k. k. Österreichischen Genie-Corps, Ritter des kön. Sicilianischen militärischen St. Georg-Ordens der Wiedervereinigung. Wien, 1825. – Nyomt. Strauss Antal, egész ívben, velinre. XI. és 178 lap; és XX. egész Tábla és II. Vignette.

Eleink lekísérék Nápolyba a' Nagy-Lajost, megboszszulni a' testvérén elkövetett undok gyilkosságot, 's isméretekkel meggazdagodva tértek-viszsa azon vidékekről, melyeknek

lakosaikra a' Római nagyság' maradványai jóltevőleg hatottanak. Hadaink 1821. ismét lemenének azon tájakra, elcsendesíteni a' nép' szerencsétlen háborgásait; 's mi, kik emlékezünk az öt száz eszt. előtt történetekre, nem fojthattuk-el keblünkben azt a' bizonyos reményig menő óhajást, hogy oda-rendelt férfiak a' szeretett hont Európának e' legkiesebb tájain sem feledik, hogy ők még ott is ennek fognak élni. Reményünk bé van tellyesítve; íme Obristl. Báró *Lakos Úr* bennünket Olasz-országi, Magyar nyelven írt Leveleivel fog megajándékozni, mellyek közzül nehanyat a' Hébe' köteteiben gyönyörködve olvasánk; Kapitány G o r ó Ú r pedig Pompéji felől Pompéjiban készült Munkáját ereszté-ki, melly az ő nevét, végig az egész mívelt Európán, tisztelt névvé tette, és a' mellyet a' tájnak Tudósai is, 's nevezetesen azok, kiket a' Nápolyi Udvar ezen dolgok' kifejtésére rendelt, javalva, sőt tapsokkal fogadának.

Tudniillik a' tudományokban nevelt férfiúnak az az irigylést érdemlő szerencse juta, hogy míg más idegenek, kiket a' hely' nevezetességei vonszanak ide, Pompéjiban és Pompéji körül kevés heteknél tovább nem igen múlathatnak, Ő itt egy pár esztendeig lakott; és míg a' mostani Uralkodás a' méregetéseket és rajzolásokat, igen kevés eseteken kívül, általában tilalmazza, nyilván hogy a' valótlan hírek' elterjedése meggátoltassék; hadainknak felemelkedett gondolkozású 's érzésű Fő-Vezére, az Androdocii Herczegséggel megtisztelt Báró *Frimont*, és a' Hadi-Fő-Szállásoltató Kar' Intézője, Báró *Hrabovszky* Urak, kiket kevéskedő örömmel nevezünk Nemzetünk' tagjainak, G. Úrnak a' méregetést és rajzolást nem csak nem tilalmazák, hanem abban tekintetek, hatalmok, pártfogások által elő is segéllették. Elfojtjuk örömindet és a' tellyesen érdemlett magasztalást, 's azok helyett Munkája' kivonását adjuk, a' mennyire a' szűk hely azt engedi, 's rajzolatok nélkül nem lesz' haszontalan.

A' Vezűv' hegye, Nápoly és Szalerno városok közt, említhetetlen idők olta kéménye a' föld' gyomrában égő tűznek. Midőn dühösebben gyúlad-ki, okádéka elborítja a' szomszéd tájat; aknájából pedig tűz-patakot önt, melly lángolva, szikrázva, 's füstölgve hömbörög-le oldalain hol a' völgybe, hol a' tengerbe, 's idővel elhűl, és márvány-keményységű kővé (láva) keményedik. Kriszt. szül. után a' 79dik eszt. Aug. 23d. a' hegy ismét kigyúlt, 's rettenetesebben mint az előtt és azolta mindég, 's oly hirtelenséggel, hogy Pompéjinak lakosai, kik éppen a' Theátromban valának össze-gyülekezve, a' veszély elől el nem futhatának. Ugyan e' sors éré, 's az nap', a' Nápolytól tizeneggy ezer lépésnyire feküdt Herculanumot, és Stabiae, mellyek mind hárman a' tenger mellett állottak. Herculanumot és Stabiae a' láva' temette-el, mert ezeknek vette útját a' tüzes csordalék; a' szelíd-emelkedésű dombon állott Pompéjit nem a' láva, hanem csak a' zápor-esső által össze-áztatott tüzes hamv, 's ezt három-ölnyi magasságra; úgy hogy Pompéjinak csak legtetősbb bástya- és templom-fokai tűntek-ki a' föld alól; 's annyi századok után senki sem vala, ki meg tudta¹ volna mondani, egyike vagy másika hol állott. – A' G. Úr' munkája' cím lapján a' néző jobbra Pompéjit látja, Herculanumot bal kézre; elől pedig Plíniust, a' mint az, a' fűlasztó gőzben, lerogy és elhal. *Innixus servis duobus adsurrexit, et statim concidit.*

Gróf Alagna 1592. Torre dell' Annunziata helységig akará lecsapoltatni a' Sarnus' vizét, melly Pompéji alatt folyt vala, 's csatornája' ásóji pompás és nagy épületeket találának a' föld alatt. Voltak, a' kik elkezdék az ásogatást, de elrettentve a' munka' szertelensége által, hamar is abba hagyák. Elboeuf Herczeg 1711. Portici faluban, melly a' hajdani Herculanum felett állott, egy kútát ásata, 's napszamosai alatt leszakada egy bolt-hajtás, 's emberei három aszszonyi szobrot hozának-fel a' föld alól. Azonnal meg vala tiltva a' további ásatás. Nem elébb mint 1738. folytaták a' kút' ásását, 's a' Theatrumot fedezék-fel. 1753. Novemb. 3d. Herculanumnak egy most ismét behányt Villájában (mezei gazdag lakó-házában) ezer hét száz könyvek találtattak (Volumenek inkább; azaz, oly forma tekercsek, a' hogy a' Geographiai abroszok és Geometriai rajzolatok görgettetnek egygyüvé), de a' mellyek a' várost elborított

¹ megtudta [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján, feljegyzése a margón: meg | tud.]

tűz-folyam' hevétől annyira meg vagynak romolva, hogy széllyel pattogzanak, mihelytt meghajtani akarják. Már rá-akadtak mint kelljen velek bánni; de mind eddig kevés, és inkábbára haszna-vehetetlen az, a' mi kifejtetett. Ellenben a' sok szobor, a' sok festés, a' régi világ' házi eszközei, szobai bútorok, konyhai edények, aszszonyi ékességek, 's hadi fegyverek, az ásás' fáradságait igen gazdagon megfizették. A' festések ki vagynak fűrészelve a' falból, 's ezek, és minden egyéb drága vagy figyelmet egyébként érdemlő darab Porticsiba, a' Királyi Muzéumba, vitetett által, hol üveg alatt őriztetnek. Képeiket illy című, 187. ezüst forinton árult, Munkában láthatni: *Le pitture antiche di Ercolano e contorni*. Napoli, 1757. fol. X. Köt. – De vissza-térünk G. Úrhoz és Pompéjihoz.

Itt 1748. egy szőlő-míves árkokat hánya tőkéjének, 's kapája egy háromlábú oltári-asztalkát fordíta-ki a' göröngyök alól. Az Archaeologusok és Artiszták felemelék szavaikat, 's III. Károly Király 1753. hozzá fogata az ásáshoz. A' Városnak mindedig csak ötöd része van nap fényre hozva. A' föld' elkaparása 's kihordása egy millió száz hetvenhét-ezer hatszáz-harminczkét forintot kíván, és ha hatszáz ember megszűnet nélkül látand dologhoz, hét eszt. és két holnap alatt az egész Város látni fogja a' napot. – Sok pénz, de mennyi hasznót ígérő! 's ezt Pompéji annál inkább érdemli, mert Herculánun, minekutána minden kincsei elhordattak, ismét be van öntve, 's Theátrománál egyebet látni nem lehet, 's azt is hetven lábnyi mélységben, és csak fáklyák' világánál.

Az Ide-érkező éjszaki-nyugot felől lép a' kiholt Város' *sírháza*, 's Pompéjiban legelőbb a' *Sírboltok' úczáját* látja. Innen a' név: *Strada delle tombe*. A' szekér-út¹ szélessége legfellyebb 14 lábnyi (nem lépésnyi – és így csak 2 ölnyi és két lábnyi); 's egyik és másik oldalán gyalog-út mégyen-el, mellynek legkeskenyebb szélessége 4 láb, legnagyobb 9. A' gyalog-út két három újnyival magassabban van rakva, hogy esső és sár a' szekér-útra csorogjanak; 's mind a' szekér-út, mind a' gyalog, faragatlan láva-darabokkal ki vagyon kövelve; jele, hogy Vezúv Titusz Vespasiánusnak uralkodása előtt is önte tűz-csordalékokat.

Ezen Sírboltok' úczáján az Érkező mind jobbjá mind balja felé halotti Emlékeket lát. G. Úr az I. Táblán a' Város' már kiásott és még ki nem ásott részeinek topographiai rajzolatát, a' II-dikon a' Sírboltok' úczáét adja; a' III-dikon a' jobb kéz felé emelkedő Emlékek' perspektivai rajzolatát és a' IV-diken az azokét, mellyek a' nézőnek balja felé állanak. E' szerint a' ki a' könyvet forgatja, minden nyomon tudja, hol áll, és mit lát. – Melly szívet-borzasztó, szívet-elkeserítő, 's szívet-emelő látvány! Egy két perczenet alatt az után, hogy e' gátorba béereszkedénk, tizen-nyolcz századot ugránk-viszsa, 's azon úczán, azon köveken járunk, a' hol Cicero, kinek Pompéjiban is vala háza, 's igen kedves háza, bizonyosan járt; 's azokat a' falakat látjuk, mellyeket az ő tekintetei is megszenteltek. De az ő háza még fel nincs találva. – Nem fosztjuk-meg Olvasóinkat a' meglepetés' örömétől, de nem késhetünk elmondani, hogy itt egy nagy Író' házat is látni fogják, és már megtisztítva szemetjeitől. –

Minekeltte az Emlékek' magyarázatjába ereszkednénk, némelly Olvasóink' kedvéért el kell mondanunk, hogy a' Régiek a' magok Megholtjaikat kétképpen takaríták-el: eltemették, mint mi; és azbeszt-lepedőbe takargatván, feltevék a' máglyára (*rogus*) 's elégették. Az azbeszt eléghehetlen lévén, a' megholtak hamvait tisztán lelék benne, össze-gyűjtötték márvány, alabastrom, üveg, leginkább csak cserép vederbe vagy szilkébe, 's egy ablaktalan szobába vitték-be, melly a' mi kriptáinktól abban különbözik, hogy ezek föld-alatt vannak, az ő Cineráriumok pedig a' föld' színe felett. Ezen szobának közepén kő-padok voltak rakva, 's a' kő-míves a' három falba Nis-eket hagyott, hogy a' hamv-vedrek és hamv-szilkék egymás mellett és felett állhassanak; és mivel ezek a' fél-czirkalmú kisdud ürességek a' három falban, a' szemet a' galamb-házak' ajtójira emlékeztették, a' Cinerárium egyszer'smind *Columbárium*nak is mondatott.

¹ szekér-út' [Emendálva.]

A' Cineráriumoknak felette két 's három grádics vala rakva, nem hogy oda járulni lehessen, hanem hogy az ott emelkedő Cippusz össze-kötődésbe hozattassék a' Cineráriommal, 's a' temetési tisztelet megadásakor oda rakattassék-le a' virág-fonadék és koszorú. A' Cippusz hol egy párkánnal (*Gesims*) 's architectúrai ékességekkel felczifázott nagy koczka volt, hol egy Cylinder formájú rakás, hol egy nyoszolya-alakú Sarcophagus. Minthogy itt szó leszen egy lomb tekercsről, említenünk kell, hogy az a' Jóniai-rendű oszlop-rendnek egyik ékessége – mint két hosszúra kinyújtott kisdud harang, melynek két szája kifelé áll.

Némelyikét ezen Emlékeknek békerítve fogjuk látni – egy sima fal; a' szegleteken olly oszlopocskák, mint a' mellyek stakétes kerteléseinkben állanak. Fedél-kövei egy négy-szegletű, de közepében hegyesre-futó faragás.

A' jobb kéz' Emlékei, egyet kivéven, illy kerítésekkel vagynak körül-fogva. – A' legelső itt (Tab. I. Nro I. és Tab. V.) e' felírást viseli: „Naevoleja Tyche, liberta Juliae, – – – sibi et C. Munatio fausto – – – viva fecit.”^{1*)}, – Ez a' VIVA FECIT bennünket a' Tacitusz Agricolájának első soraira emlékeztet; mi nem merünk lenni ily nem szerények. – Nagysága, veszt a' kerítés', és még inkább a' szomszéd Emlék' közelsége által. A' kerítés szeglet-oszlopa mellett ajtó, mellyen az Emlék' hátuljába lehetett menni, mert a' sír-bolt' ajtaja hátulról nyílt. A' kerítésnek mind szél. mind hosz. négy Párizsi-öl, a' sír-bolté 2, a' Cippusz' teteje a' föld' színétől 3. – Cippusza koczka, hosszabb oldalával az úca felé. Azt, felső párkánya felett egy lapos vastag fedél-kő fedi, 's ennek keskenyebb két végén a' Jóniai lomb-tekercs. Felírása felett Naevolejának faragott mely-képe (*büszkje*); alatta pedig fél-domború vésésben (*bas-relief*) egy áldozat; a' koczka' egyéb oldalain hasonló vésések.

A' harmadik Emlék' kerítésének nincs ajtaja, nincs hamv-kamarája; jele, hogy² a' tisztelt megholt nem itt takarítatott-el, 's Emléke csak *Cenotaphium* (üres Emlék). Ellenben a' hátulsó kerítésen hegyesen emelkedik egy három-szegű fronton, két repdeső Génuszszal. A' Cippusz itt is koczka, gazdag fejr-márvány czifrázatokkal, 's a' lomb-tekercsnek az úczára itt is csak végei látszanak. Éppebben maradt Emlék, mond G. Úr, az egész földön nincs. Csak a' temetési virág fonadékokat nem leljük már rajta, 's az illat-szereket, mellyek itt a' megholtnak halotti tiszteletekor égettetének-el. Felírása rövid:

C. CALVENTIO. QVIETO

AVGVSTALI

HVIC. OB. MVNIFICENT. DECVRIONVM

DECRETO. ET. POPVLI. CONSENSV. BISELLII

HONOR. DATVS. EST

a' *bisellium* (két székhosszaságú ülés) egy kanapé-forma karatlan pad volt, két idomtalan czifrájú lábbal, 's akkor oly neme a' megkülömböztetésnek mint most az *Excellentziás* nevezet, és a' pantlikás-kereszt^{3*)}. Egy hosszú mátrác volt elvetve rajta, mellynek két vége lecsüngött.

Túl az említetteken még két más Sír-bolt, 's egyike kerítés nélkül, 's ez mint egy kerekded torony; az, mint egy magas és hosszabb végével felfelé állított koczka.

A' IV-dik Táblán a' szemet egészen magára vonja a' Marcus Alléjus Luccius Libellaé; nagy és egyszerű; 's így szebb mint az a' kettő, melly előtte áll. Elnézvén ezeket, azt mondhatnánk, hogy hízelkedés vagy csak gazdagság emelte: ezt hálás tisztelet, vagy az ön-érem' nemes érzése. Grádics és Cineráriom 's kerítés nélkül áll a' 15 láb magasságú, 's hosszában és szélében 8 lábnyi Cippusz, mintegy négy-szegű nagy oltár. Talpazatja a' földből kél-elő, két

¹ [A záró idézőjelet pótoltuk.]

² A' Felírás nem rövid, de ránk nézve üres; ezért hozzuk-fel szaggatva.

³ hog y [Emendálva.]

⁴ A' Tudósok ezen Emlékek' kiadásáig nem tudták mi vala ez az *iker-szék*; a' kinek azzal élni jus adatott, *Bisellarius*-nak szokott volt neveztetni.

sor Travertínből (fejér mészkő) simán faragott quáderből rakva; a' Cippusz négyből; alsó és felső párkányán semmi cifrázatok. A' lomb-tekercs hosszában végig a' homlok- és a' hátulsó, 's nem a' két oldal-szegleteken. A' Felírás a' párkányt éri, 's az első sornak közép-quáderjét foglalja-el.

Itt egyedül azt jegyezzük-meg, hogy e' soron sír-kövek oly formában is találatnak, nyakkal és lapos, de kerek véggel, mint a' Zsidók' temetőjében, vagy a' gyalu-székek' végei. – Köszönjük G. Úrnak, hogy velünk az igen nevezetes helyen nem sietve múltott. –

A' Városnak még csak két nagy és kilencz kisebb úczája van kitisztítva. Az úczák csak-nem mindenhol sinór-egyenességű vonalban épültek. Fogja e' hinni az Olvasó, hogy itt vagynak úczák, mellyeknek szélessége nem több mint egy ölecske? E' keskeny úczák, 's az, hogy a' Pompéji' házai és Villáji, egyet kettőt kivéven, mind al-házak; hogy egy háznak sem vala ablaka az úczára, igen a' szebbeknél is kalmár- és korcsma-boltok, úczára kiálló, kő-míves munkával rakott, asztalokkal; hogy egy konyhának sem volt kéménye, egy lakó-szobának sem ablak-nyílása, 's azok a' folyosóról kapának világosságot az ajtó által; mind ez, 's azok a' pompás falfestések,¹ az a' sok, bár nem nagy, templom; az az igen nagy Forum Civile; azok a' Tanács-tartó paloták; az a' sok-oszlopú Sétáló (Peristylum, Porticus); azok a' hornyolt oldalu 's corinthusi fejezetű sok fél-oszlopok egy keskeny udvarban; egy nagy Odéon és egy temérdek Amphitheátron, össze-férhetetlen dolgok a' mi szükségünkkel, ízlésünkkel. De ők és mi nagyon különbözünk szükségünkben 's életünk' nemében, 's így nekik és nekünk igazunk lehet.

A' birtokos' neve ecsettel vala a' ház' falára felmázolva, igen világos veres színben. G. Úr bennünket a' XX. Táblán megismertet a' betűk' vonásaival is; mint mi a' jobb kéztől a' bal-felé döjtük betűinket; ők, megfordítva, a' baltól a' jobb-felé. Egy házan ez áll: PANSAM. AED' PARATVS. ROG (az-az, a' ház' birtokosa Parátusz kéri Panszát, az Aediliszt.) – a' Trebbiusz' házan: A. VETTIVM. NVMISIVS. JVCVNDVS. CVM. SECVNDO. ET. VICTORE. ROGAT. mire? tudták ők. Némely kapuknál lepattogzott az újabb név' czémentje, 's látni lehet az előbbi birtokos' nevét. Mind eddig csak egy ház találatott fekete színnel írt névvel.

Olykor találni egyéb-nemű felírást is:

N. POPIDI
RVFI. FAM. GLAD. IV. K. NOV. POMPEIS
VENATIONE. ET. XII. K. MAI
MALA. ET VELA. ERVNT
O. PROCVRATOR. FELICITAS

„N. Popídus Rúfusznak Gladiátori-Czéhe itt Pompéjban Octób. 29d. Vad-viadalt fog tartani; April. 20d. pedig a' Theátronon fel lesznek állítva az árbocok, 's kivonatnak a' vitorlák, a' nap' hősege vagy esső ellen. O., a' felvigyázó, (talán *Octávius*) sok örömet kíván a' mulatsághoz.”

Rajzolatok nélkül a' házak' felosztásai felől szólni bajos, de nem állhatjuk-meg, hogy egyik felől azon tiszteletből is ne szóljunk, mellyet a' birtokos' nagy neve kíván, kívált hogy a' ház a' legszebbek közzé tartozik Pompéjban, 's ennek G. Úr nem csak topographiáját, hanem udvarának perspectívai rajzolatját, és egy fal-festését is, adja.

C. SALLUSTIUS' HÁZA.

¹ felfestések [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján.]

A' háznak csak éjszak felől van szomszédja, mert az három úcza' özsze-ütközésében épült; annyira a' Herculanomi (másként Vezuviána) kaputól, mint attól a' Sír-úcza' kezdete. A' telek görbe négy-szeg.

Homlok-fala nyugotra, 's ott a' ház-kapu. A' tornácz-szobának hossza 18 láb, szél. 10. Ennek balja-felé és így éjszakra, 1. egy meleg, ételt e, vagy italt, áruló bolt, 2. egy kenyér-sütő szállása 's 3. műhelye, 's ebben három nagyobb és egy kisebb kézi-malom, 's a' kemence, mellynek rakása egészen hasonlít a' miénkhez; megvan kéménye is. A' malom formája mint a' fővény-óráé. – A' belépő' jobbja felé 1. a' házi-mester' szobája; 2. egy kalmár-bolt, 3. egy Thermopóliom, 4. a' déli sorban két kalmár-bolt. – Viszsa-térünk a' tornáczba:

Annak küszöbe előtt nyílik egy hét öl hosszúságú és öt öl szélességű udvarka (*Impluvium*, *Cavaedium*), 's ennek közepében egy négy-szögű *cisterna*, alább valamivel mint az udvar, mozaik-munkával kikövelt földje. E' Víz-tartó' közepében egy bronz nőszarvas. – Túl a' Víz-tartón, a' tornáczczal által-ellenben az *Exedra* (látogatásokat-elfogadó szoba), első fal, és így ajtó nélkül. Ennek egyik és másik szeglet-falában az udvarra, egy hornyolt oldalú, corinthusi fejezetű lezén (lapos oldalú oszlop).

A' tornácz' küszöbéről tekintő balra három ajtót lát, és ismét egy elő-fal nélkül álló szobát; az első a' kenyér-sütő' műhelye és a' következő ajtó' szobája megett álló *Coenaculomba* vitt, 's ez csak gyertyától kapa világosságot; a' második és harmadik ajtó két ablaktalan és kisdéd szoba. Az elsőbnek ajtó-nyílásán egy festett Nisben valamely aszszonyi szobrot látni, a' másíknak ajtó-nyílásán egy pár arabeszk-czifrázatú négy-szögöt. Az egyik szobából nem vala által-menetel a' másíkba. Ezek mellett egy sorban az éjszak keleti szegletben ismét egy nyitott szoba, 's a' *Coenaculum*' végében, kelet-felé az *Ergastulum* (Cseléd-szoba). –¹

A' jobb oldalon a' házi-mester' lakása mellett két kisdéd szoba, – (tanuló, és házi papirosok' tartója) – 's ez mellett ismét egy tornácz (ált-járó) a' *Gynaecomba* (aszszonyi osztályba), és ezen ált-járón túl ismét egy nyitott szoba – az *Exedrával* tehát három ilyen első fal nélkül álló. Pedig még lesz' egygy, a' kert felé.

Az Aszszonyi-udvarban egy tágasabb szoba, mellynek hátúlja a' kerítés' déli fala, 's ezen az a' fal-festés, mellynél az eddig kiásottak között Pompéjiban nem találhatik szebb; Diána és Aktéon, ki már szarvassá kezd válni, 's ebei mardossák. Ezen szálának fele úczai-kőfalán áll, fele a' kisdéd udvar felé, oszlopokon. A' meleg ég-hajlat alatt kedves lehetett az illy hús hely. Ennek szomszédjaiban két szoba, hossza, széle 9 láb, az-az másfél öl. Kísértetbe jön az olvasó vagy nem hinni a' mit hall, vagy azt hinni, hogy itt nád-szál vékonyságú 's magasságú nép lakott; mert a' fal' magassága harmadfél öl. Konyhája nem tágasabb; pedig ott egy grádics is vala a' peristyliom' padjára, és egy árnyék-szék is – egyetlen minden itt kiásott épületekben. Az *Exedra* megett egy folyosó, és egy kevés lépésnyi kertecske. A' kerítés' falára itt fák, virágok voltak festve, hogy a' hely' szűk voltát elrejtsek a' szem előtt. A' kert' egyik végében feredő-ház (*Nymphæum*), a' másik végében egy három falból álló kerti-vacsoráló (*Triclinium*).

—

A' Templomokról, Piaczokról, Amphitheátrumokról, Odéumokról szólni, tilt az a' tartalék, hogy rezek nélkül nem fogunk megérttetni. Nekünk elég, figyelmesekké tenni Olvasóinkat, a' megbecsülhetetlen munkára. Bár Gazdagaink, kik költhetnek és szeretnek költeni, azt tennék, hogy a' Munkának minden Vármegye bírná legalább egy nyomtatványát; 's így ezen isméretek azok között is elterjedhetnének, a' kik távolabb laknak Városinktól, 's e' rettenetes időkben egy könyvért harmincz forintot nem adhatnak.

G. Úr dicséri ezen munkákat Pompéjinak isméretére:

¹ ; – [Emendálva.]

William Gell and Gandy *Pompeiana, or Observations on the Topography, edifices and ornaments of Pompéi*. London, 1817. nagy 8. hetvenhét gyönyörű metszéssel. (A' munka már Londonban sem kapható.)

Henry Wilkins *Vues pittoresques des ruines de Pompéi*. Rome, 1819. fol. – ára 30 for. ezüstben.

A' Piranési' Munkája tele van hamis hírekkel.

Méltónak tartom feljegyezni, hogy midőn Pompéjít valamely nagyobb Látogató tiszteli-meg jelenlétével, az ásók az ő jelenlétében kifestett háznak az ezek' neveit adják; így vagyon egy, mellynek neve *Casa del Imperatore Francesco*; kiásva 1819. Máj. 13d.; – Ő Fels. *Mária Louisáé*, az I. Ferencz Austriai Császár' leányáé, egy más, 1824. Június' 4d. – Generális *Frimont* Exc. 1823. Novemb. 17d.

KAZINCZY FERENCZ.

1827

176. Észrevételek Döbrentei és Kölcsey leveleire

Élet és Literaturá, 1827. Második kötet, X. rész, XVI–XXII., 282–302.

XVI–XXII. DÖBRENTAI GÁBOR ÉS KÖLCSEY FERENCZ. LEVELEIKBÖL.

Felszóllítva hogy e' Levelek' tárgyai eránt adnám ítéletemet, annál készebb vagyok tellyesíteni a' Kiadók' kívánságát, mivel ez által érdemeikben osztozhatom.

Mingyárt az elsőbb Levelekben szó vagyon Szemerének *Remény* címet viselő Szonettje felől. Az nekem eleitől fogva szerelmem volt, és még ma is az. Kölcsey utolsó helyre állítja a' Szemeréi közt; Döbrentei nem kárhoztatja ugyan a' formát, de a' Szonettnek csak úgy ad becsét, ha jó dal. Szonetteket ő írni nem fog; nem hiszi hogy a' lélek 14 sorban kénye szerint lebegessen. A' Francziák is abba hagyák, mint a' *Lait* és *Virelait*, mert érdeme egyedül a' nehézségek' meggyőzésében áll.

De az Ovid' distichonai is tellyesen bérekesztik két sorban a' gondolatot, még pedig azon nyügget, hogy a' bérekesztő szónak mindég két tagból kelle állani; a' Tasso' stanzái nyoltz sorból, három rímmel; a' Gyöngyösi' tetrastichonai négy sorból, eggyel; 's nem azzal bizonyítja e bé a' maga Művészségét a' Művész, hogy nyügjeiben is szabadon lebeg? *Van* jó Szonett, és így lehet.

A' *Lai'* és *Virelai'* emlegetőji nem azért hagyák abba a' Szonettezést, mivel ennek minden érdeme a' nehézségek' meggyőzésében áll, hanem mivel a' Szonett nem nekik való 's ők nem a' Szonettnek. Ide hév kell, és mélység; ők pedig józanok; nem lángolnak, hanem repkednek, enyelegnek, dévajkodnak, lobogtatják, szikráztatják, perczegtetik elmésségeket. Szerelmek nem szerelem, hanem a' Moszió Zsak-Rok' sentimentje, bagatellje. – (az Yorick' Érzék. Utaz.)

Midőn elragadtatva látunk egy szép poetai mívét, nem elég e érzésünknek eresztetni magunkat, a' hogy egy virágnál, melly bennünket gyönyörködtet, nem kérjük a' Florista' magyarázatjait. – Melly igaz érzései ezek az emberi szívnek! melly igazi búsongás! a' Költő itt nem azért szenved, hogy énekelhessen: azért énekel, mert szenved; melly édes vágy! melly édes szenvedés! melly bájos félfény, és szépségeiben melly buján-gazdag, tudós Nyelv! Ember, Költő, Nyelvbarát itt eggyben állanak.

Való azonban, hogy az első négyesben van valami, a' mi igazítást kíván: az Olvasó megháborítva van örömben, midőn lelke a' dologtól a' constructio' kifejtésére vonatk-el; 's az utolsóbb hármásban, midőn ott egy név akasztja-meg, mellyet még a' tanultabb Olvasó is csak sejt, és nem ért: *Chitône (tunicata)* mivel magát Diána nem engedé látni öltözetlenül. Fellengző Ódában ennek inkább volna helye mint édes és rövid dalban, hol a' legkisdedebb hiba is szembe tűnik. De a' Chitonét az Olvasó már várja az Endymion' neve után; a' nem törvényszeres constructio pedig bennünket a' Régieknek hasonló helyeikre emlékeztet, 's másodiksor olvasván nem emlékezünk előbbi elakadásunkra. –

Prózába így lehetne öntenünk: – 1. Remény, valamikor te rám, ki itt elsötétvedve (elbúsulva) sohajtozom, mosolygál, mint az estvelgő ég' szelíd tüze, vagy mint Auróra, kecskékkel lángorczáján (midőn orczáján gyönyörű színei lángolnak); akkor sorsom, az a' vad! az a' kemény! mindég meg szokott vala enyhülni. – 2. Most az nem így; te most nem mosolygasz. Kőd, hab, szél messze eltola fenn réventől (olly révtől, mellyben olly annyira mentve vagyok a' veszélytől, mintha az magasán állana, hova a' dúlongó hab fel nem érhet). Faggat, gyötör, remegtet minden óra, 's küzdésben vagynak keblemnek minden érzései. – 3. Tűnj-fel ismét, jó Remény (jobbal biztató), 's altassd-el melyemben e' kínokat, miként dalolásival a' hű anya szunnyadtatja-el kisdédét, 's engedj istenálmodat látnom (olly boldogítókat, a' millyenek Isteneink) mint Endymion láta a' szent rózsaberken (a' Szerelem' bokraiban). – 4. És ha majd

lelkem felébred e' varázssalvás' karjaiból, tedd, hogy magamat leljem a' kedves leány' karjai között, mint Endymion lelé magát a' Diána' csokjai alatt.

A' nyelv' barátja a' szép éneket gyönyörködve fordíthatja németre, hogy kik az új szóllást nem tűrhetik, lássák, e' szabadsággal nyer e, vesz e beszédünk. „Milde, wie ein schöner Abendschein, mit Reizen auf den Zauberwangen, wie Aurora, lächeltest du mir, so war mein Geschick, das herbe, wilde, gelindert. 's tbb.” –

Döbrentei kéri Kölcséyt, 's szeretetreméltó szerénységgel, ne írna *sötétet*, *gyöngét* a' szokott *setét gyenge* helyébe. – K. ezt kétségen kívül azért tartja jobbnak, mert e' fortély által megfog az e száma, a' mi nyelvünknek ugyan díszére nincs.

Szalluszt, valahol lehete, az i betűt u-vá változtatá: *optumus, fortissimus, maxumus*.

Terentznél ez áll: *Mirabar hoc si sic abiret, et heri semper lenitas, verebar, quorsum evaderet*. – *Quamquam haec inter nos nuper notitia admodum est – semper lenitas* örök lágyság; *nuper notitia*, új minapi ismeretség; mert a' görög adjectívumait szerette az idő' adverbiumai által megjegyezni. – De latín beszéd e ez?

A' vétkes szóllás annál inkább érdemle feddést, mert így a' theátrum' sokasága előtt szóllott, kiknek nem vala idejek a' rossz constructio' értelme' kitalálgatására; nem egy szobába-zárkózott Tudóshoz.

Könyveket akkor a' Sósíusok' napszámosai 's a' Gazdagok' Libráriusai másolgattak. Megparancsolá e a' Könyváros, a Vevő, a' Gazdag, hogy az ő exemplárjaikban a' hibák tétessenek jóvá? Sőt látjuk a' fenn-maradt példányokból, hogy azok szóról szóra, betűről betűre másoltattak-le.

Sprachen haben Kaprize, mond Herder; 's bízvást hozzá vethette volna: *Und Schriftsteller haben sie auch*. –

Klopstock olly Kiadásban akará maga után hagyni a' Messziást, mellynek semmi helyén ne támadhasson kérdés, ha azt ő írta e így, vagy talán a' Betűrakó' vigyázatlansága rontotta-el. Egy Arany jutalmat hirdettete-ki minden tyothétai botlás' előmutatására. E' Kiadásban (Altona, 1780. in 4.) a' 118. lapon ez áll:

– – – sie wollen ihn tödten,

Ach sie wollen ihn tödten, den meine Hände getragen

Haben, meine Brüste gesäugt, der weinenden Augen

Mütterlich angeblickt, als er ein blühendes Kind war.

Ódái 's Messziása VI fólio Kötetben végső gonddal jelenének-meg Göschennél. Ennek Correctora tisztének ismeré a' rossz syntaxist is megigazítani: *den weinende* – – –

Klopstock az Erráták' lapján vissza állította a' Corrector által kitörlött olvasást. – Tudnillik Kl., a' Régiek' példája után, kihagyá a' *mit* particulát: neki ez, *der weinenden Augen*, azt jelenté, a' mit latínban jelentene ez: *qui filius (cum) flentibus oculis...* Kemény neologismus; de Kl. bízék magához, 's Olvasóji tisztelék eszt¹, mert értették mit akara.

– *Döbrentei* akarná, hogy ez: *gediegenes Gold* mondassék magyarul. Kívánsága nem helytelen, mert ez nem több és nem kevesebb mint: *szín-arany*, azaz: *salaktalan*. De Kölcséynek is lehettek okai; az illy kifejezések nem jönek sully nélkül. A' franczia is csak francziául szeret beszélni; és még is Rousseau az *édes munkátlanságot* olaszul teszi-ki: *le dolce farniente*; Wieland ezt: *con amore*, és: *poco piu, poco meno* (szerelemmel; kevéssel több, kevéssel kevesebb) német írásában is megtartotta. Midőn így, akkor ezt is mondják: a' *mit az Olasz annyira szeret emlegetni*.

E' Levélben van szó a' *Tövissek és Virágok* felől. – Fele a' három négy ívnyi Munkának grammaticai soványságokból áll: a' cím csak a' második felére illik. – D. e' csomó Epigrammokról nem ítél sanyarúan; versben sok szabad a' mi prózában nem szabad. Göthe és

¹ szeszét [Emendálva.]

Schiller csípősebb Csalánnal kedveskedének Új-esztendei-Ajándékképen (Xenien) a' Német Íróknak, nem kémélvén a' legelső rendűeket is. De egy Epigrammát csak ugyan nem szívelhet, mert egy *kisebb-éremű* Poetánk egy *nagy-éreműnek* Bírójává van állítva. – D. nem az Író' óhajta szerint nézi a' dolgot; a' tertium Comparationis nem a' *nagyobb* vagy *kisebb*; ott egyedül az tekintetik, hogy egyik megholt már, 's így helyén van, a' másik oda most lép; 's az a' másik nem *Bíró*, hanem *Kapus*. A' Levélnek ezt követő nyolcz szava csonka, 's minthogy az, olly vélekedést terjeszthetne-el, a' mit a' Levél' Írója elterjeszteni nem akarhat.

Itt is előfordul a' kérdés, ha kell e Recensio. – Alig van valami a' mit az emberek kevésbé tűrjenek, mint ez. – Ezt bántotta, 's nem kellett volna. „De még jobban kellett volna!” – Ez nincs eléggé dicsérve. – „Igen, mert nem barátja, mert irigyli fényét. Miért dicséri ezt, 's ezt nem?” – 's ezer meg ezer effélék. – A' ki recenseálni akar, okosan cselekszi, ha elfedi nevét, sőt ha stílusát úgy elváltoztatja, hogy rá ne ismerjenek, 's még csak ne is gyaníthassák. A' dolog ugyan ollyformán néz-ki, mint midőn orozva támadná-meg valamely semmire-kellő a' jámbort, 's az egyenesek nem igen szeretik az anonymuskodást: de mi tilt, hogy az illy Recensent nem orgyilkosnak tekintsük, hanem hivatalos szolgálknak: kik a' gonosztevőket meglepik. –

D. is úgy hiszi, hogy minthogy csak hatan heten (kevesen) írunk; nem elijeszteni kell a' keveseket, hanem szaporítani számokat. – Mi épen ezért is óhajtjuk, hogy Recensióink legyenek; az tanítani fogja mind az Író, mind az Olvasót. Nincs olly kemény feddés, dorgálás, a' mi elnémítsa a' kit egyszer a' könyvcsinálás' viszketege megszálja. Miattunk a' Recensio lehet éles és csípős, a' hol a' hely azt kívánja, csak igazságos legyen, és a' Recensens ne felejtse, mivel tartozik magának, Olvasójának, és annak a' ki felől szól. – A' Redactio nem tenné rosszul, ha a' Recensiót a' Recenseálttal elébb látná; így nem kellene Antikritikázni, replicázni; duplicázni; az efféle per nagy mulatságára az Olvasónak¹ nincs, 's az mindég igazságtalanság, hogy az ártatlan elhallgasson, mert a' per nem folyhat örökké. Sőt én kötelességévé tenném a' Redactionnak, hogy minden alacsonyságokat kitöröljön, és azokért felelni tartozzék; ha pedig a' nemtelen Recensens elrejtett, és a' Redactio által meg nem érthetett személyességeket ejtene, akkor neve gyalázattal neveztesse-meg a' Könyvben. Így a' Recensiók ellen senki nem panaszkodhatnék.

A' Marmontel' újabb fordítója csinosabb beszédben adja a' Munkát, ugymond D., mint az elsőbb; de hemzsegek benne az idegen szövegek, még a' hol ezekre szükség nincs is, 's periodusai össze vissza vagynak forgatva. – Gesszert némelly helyeiben most jobban adja, némelly más helyeiben rosszabbul. Nem jobb e a' régi *vérrel befecskendezett* bajnok, mint az új *vérrel-mocskos*? 's a' patak *csergedezni* mondatik jól, nem *csácsogni*.

Én úgy hiszem, hogy az ítélet nagyon igazságtalan. A' *vérrel-mocskos* poetaibb, és, magam sem tudom miként, az effélékre emlékeztet: *χωμενος κηρ, percussus corda, venas inflatus*. – A' *csergedez* saját neve a' patak' futásának, a' *csácsog* általvitt; mert a' *kedvesen-csevegő gyermek*' beszéde mondatik *csácsogásnak*. Az e itt a' vétek, hogy metaphorával élünk, vagy hogy nem szép képpel? Sőt a' *csácsog* a' hang által is ajánltatik.

A' Marmontel' fordítója is úgy hiszi, hogy az ő dolgozása jobb a' Bárócziénál, noha a' könyv' szélei ismét bé vagynak tintázva. De illik e felejtetni, hogy K. ezt 1800 után adta, Báróczi 1775 előtt; hogy ezt K. annyi dolgoztatás után, és már második Kiadásban: B. egyszer, és dolgozására kevesebb időt fordítva; hogy K. itt a' B. nyomain indult, B. maga tört utat. – K. reményli, hogy még egyszer, 's ekkor végképen, fogja kiadni Marmontelét; törölni sokat fog; de nem annyit, hogy azzal D. barátunk megnyugtathassék, 's periodusait az iskolák' formájába önteni nem fogja. Néki itt nem Győri, Miskolci, Debreczeni, Kolozsvári lakosokat kelle

¹ Olvasónak [Emendálva.]

magyarul szóllaltatni, hanem francia-világban nevelt Magyarokat. Ez vala a' feloldást kívánó probléma.

Végre megjelentek a' Rájnis által fordított Georgicák. – A' Róma' legszebb beszédű Írójának legszebb Munkáji, a' velős magyarságú Rájnistól, 's ennyi esztendei várákozásunk után. Szíves hála a' lelkes, hazáját és tudományokat-szerető Kondénak, hogy az árvát pártfogása alá vette. –

Mohon kapánk a' könyv után, 's – elakada szánkban a szó.

Rájnis nem a' Virgíl' csudált szépségű Poemáját adá, hanem egy Gazdasági-Könyvet, a' szerint a' hogy azt Virgíl tanította, 's hexameterekben. – Érhet e embert szerencsétlenebb gondolat!

Ha valahol, első soraiban illet volna ismertetni, hogy itt Virgíl szóll, az a' tömött, csinos, elegans Író, kiben minden Olvasója e' tulajdonságokat csudálja leginkább; mert avvagy nem magának van e neki egy megfoghatatlan bájú Latinitása.

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
Vertere, Maecenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat, quae cura bonum,¹ qui cultus habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam...

Nem akadunk-fel azon, hogy a' fordítás mindent nem ad, a' mit az eredeti írás, sem hogy egészen úgy nem, a' mint amaz: de a' fordításnak még is az eredetinek színét kellene viselni, nem épen az ellenkezőt. Vessük-össze tehát itt a' fordítást az eredetivel; 's fordítsuk vissza latin beszédbe, hogy láthassuk, mint dolgozék Rájnis, 's az ő fordításában van e nyoma a' Virgíl' szépségeinek:

Víg aratás' minemű munkát kívánjon előre,
Maecénás, mint kellessék a' parlagi földet
Csillagos ég' forgása szerint forgatva mivelní,
És fiatal szőlőt szilfához kötve nevelnünk,
Mint kell a' csordát, ménest, és nyáját haszonnal
Tartani, melly gondot takarékos méhre viselni,
Rendre elénekelem...

A' *laeta seges* a' pórnép' szájában is forga, úgy mondja Cicero; 's a' mondás' szépsége elárulja görög eredetét; *gabona-szálak, mellyek úgy nőnek, mint a' minek jól van dolga, és így víg*. Rájnisnak a' *haszon*, Virgílnek a' *szép* forga mindég szeme előtt. 'S a' Virgíl' válogatott szókból gondosan szőtt beszéde mellett, melly bugyogó, gondatlan csínatlan, tautologiai szóllások. – A' mit Rájnis négy sorban ad, mi így mernénk, mint Virgíl, kettőben, nem rettegven a' nem üresen, hanem képpel jövő Neologismust:

Víg veteményt mi tenyész, és melly csillagzat alatt kell
Földet szelni, Meczén, 's venyigéket csatlani szílhez...

Földet *szelni*, nem mivel Virgíl *fordítást* említ, hanem mivel a' Poeta kerüli a' saját szót, és azt adni képben szereti; *szil* jobb mint *szilfa*, 's *csatlani* mint *kötni*. 'S meghagyta volna e' Virgíl, ha magyarul értett volna, ezt: *Csillagos ég' forgása szerint forgatva mivelnünk*. És még is melly csudálása a' könyvnek azoknál, kik, nem ismervén nevén túl Virgílt, azt hiszik, hogy ötöt elég, hexameterekben adni, 's szokott, és így jónak-nézett, magyarságban!

Rájnis vádlá Barótit, hogy nem tud magyarul. Kérdjük inkább, mit köszönhet a' Nyelv Rájnisnak, mit Barótinak.

Rájnis ott hagyá a' Nyelvet, a' hol találta: Baróti vitte, még nem tiszta, még nem nemes ízléssel, de mind híven, mind erővel. Utat tört, mutatta merre menjünk, buzdított, tüzet önte

¹ boum [Emendálva.]

lelkeinkbe, sőt példákat is adott, keveset a' sokban, de jót, Rájnis sehol nem jót. Légyen áldásban emlékezete, 's örökre! A' hálás maradék nem kíván lehetetlent, 's tiszteletben tartja-fenn annak nevét, a' ki túl igyekezett hatni ideje' sarampójin, 's társait előbbre segítette. Rájnis egyike azoknak, kiket a' maradék példaképen fog felhordani, hogy a' Nyelv' tisztaságának feltétele elakasztá emelkedésekben. Falúdi elébb élt, és már törekedett előre; mere nem mindég szerencsésen, de mere, (lássd még prózájában is péld. Constantínusát, melly tele van germanismussal.) Mi volt volna a' szép beszédű 's könnyen-lebegő Hallerből, ha az a' lélek vezérlé vala, melly Báróczit; és hol maradt volna Báróczi, ha ő is csak a' szokottat kereste volna, mint Haller. Az Olvasó kísértésbe jő, azt hinni, hogy Fenelonnak szépségeit nem is ismerte; egyszerű kecasei ennek haszontalan cifrával vagynak adva; a' hogy azt kellene hinnünk fordításából, hogy Rájnis Ruaeuszt értette, de nem Virgílt, ha nem tudnánk, hogy ő tudós nevelést vett is, osztogatott is.

Öröm hallani, mint szól a' Nyelvről a' lelkes, és mind sok, mind mély tudományú Kölcsey, 's Olvasóját mint emlékezteti mind arra, a' mit Kolbe mond (Über den Wortreichthum der deutschen und franz. Sprache. Leipzig 1806. Két Köt.); mind arra, hogy az, a' mivel a' Marmontel' újabb fordítója vádoltatik, vétke, 's dicső vétke, vala már Illyés András Erdélyi Püspöknek is, és minden gondosabb Iróinknak; 's mint mondja, hogy maga a' mi Nyelvünk határozza-meg magát, nem a' Grammatica, nem a' Syntaxis; és a' mit a' lelkes ember 1815. Május 3dik. 's 1816. Május 12dik. mond, de, mint Levélben, röviden mond. – Döbrentei tíz eszt. ezelőtt (az itt említett utolsóbb levél szerint) már enyhülni látszott a' Neo- és Xenologismusok eránt; de tudva van, hogy ő még ma is a' régi. Azonban nem tesszük-fel az igen sok érdemű 's szeretetre-méltó társ felől, hogy ellenünk azon oknál fogva keljen-ki, hogy az a' Merők' serge, 's közöttök még legjobbaink is, rettenetes vétkeket követnek-el, beszédeket badar beszéddé tévén, és érthetlenné. Hogy vagynak az úton tévedések, nem mutatja hogy nem jó az út, annyival kevésbbé pedig, hogy a' másik út a' jó út. De szeretnénk, ha az, a' ki magát köztünk illy tekintetbe tévé, ne szállana úgy, hogy a' járatlanokat megtéveszthesse. Döbrentei nyilván a' francia ízlést tartja jobbnak, noha egy helytt kimondja, hogy többet óhajt valamivel mint a' francziák; innen az is, hogy az elhányt tagú periodusok bántják ízlését. Neki a' törvényszeres, a' világos, a' tiszta, a' könnyű az, a' mi jó. Valamint itt nem lelé hibátlannak Marmontelemet, valamint itt gáncsolá a' *vérrel-mocskost* és a' patak *csácsogását*, úgy nem lelé jónak németből fordított Hamletnek (még 1790 előtt – én ángolyul nem olvasok) e' kitételét: *hány a' harang?* azaz, *hányat ütött az óra* (torony' órája)? Emilia Galottit kézírásban még, sok Xenologismusai miatt nem javalható; midőn pedig Igaz Sámuelnél Bécsben meglátá Szallusztomnak egy kirakott lapját, felriada, 's kért, hogy szeressem inkább magamat, mint hogy e' dolgozástomat így adjam-ki. – (Levelek közöltetvén itt az Olvasókkal, nem vétek talán, ha én is Levél-formán szóllok itt, 's olly történeteket említek, 's az ő *hírével*, mellyeket a' Publicum nem ismér.)

Mikor én az Újak', 's nevezetesen a' Francziák', olvasásában töltök egy két napot, 's egyszerre valamely Régibe tekintek, úgy járok, 's gondolom, így jár mind az, a' ki nem csak a' dolgot olvassa, hanem az előadást is, mint a' ki fegyverházainkba lép, 's látván ott azokat a' nehéz sisakokat, melly- (kar-) szár-vasakat, buzgányokat, pallosokat, vagy nem hiheti, hogy azok *haszonra*, és nem valamely *pompára* voltak inkább készítve, vagy azt nem, hogy mi és ők azon-eggy emberfaj' individuumai vagyunk. Próbáljuk csak mi is úgy hányni-el adjectívumainkat substantívumaik mellől (mi ezt a' suffixumok miatt csak a' nominatívusban és vocatívusban tehetnénk), úgy hagyni-el a' particulákat, úgy cserélgetni-el az ígék' idejét (tu si idem sis, aliter *sentias?* – quod sis, esse velis, nihilque malis és az *infinitivus historicus* a' praesens helyett, 's kérdjük, mi lesz beszédünkéből; kérdjük, ki fog érteni? De ha itt nem az *Olvasóban*, hanem az *Olvasottban* a' hiba, hogy van, hogy mi, kik érteni olly nehezen tudunk,

ugyan-ezt a' Róma' nyelvén egyszerre értjük, sőt a' gyakorlottak közöttünk így a' Róma' nyelvén magunk is írunk? A' következtetést Olvasóinkra bízunk.

Valóban a' Szokás, és a' mit a' mi Adelung-Verseghieink Nyelv' Törvényének hirdetnek, tisztelését kívánja az Irónak. Ha csak egy röviden-ejtett hosszú, 's egy hosszan-ejtett rövid vocális is szaggatja füleinket, hogy ne öklendezze midőn valaki magyar nyelven beszél, de nem magyarul? hogy ne öklendette volna az, a' ki Kleistnak egyik Odáját fordítván, e' sort:

Das Wasser *fehlt*, wo ihre Rosse trinken –

így adta volna: *Hibázik* a' víz, hol az ő lovaik isznak? Nem öklendi e' fülnket a' Marmontel' újabb fordítója, midőn a' kártyázó Gáborjáni felől ezt mondja: *doublírozta* rakását, 's végre *szavára* játszott; holott mondhatá vala: *kétszerezte*, 's *hitelre*. – De olly hatalma van annak az ő általok annyira tisztelt Szokásnak, hogy íme a' *hibázik*, melly elejénte csak az *errat* értelmét viselte, most már szélteben viseli ezét is: *deest* (a' bohó szóllás egy németül nem jól tudó' megtévedéséből erede; németül az impersonale *fehlt* annyi mint *deest*, az *ich fehle* pedig *erro*); és én nem *felelek értte*, sőt *értte jót mernék állani*, hogy még a' *szavamra* is megnyeri a' meghazafisodást, noha azt én Marmontelemben kitörlem. Hogy D. felakad a' *Gefrornesen* az mutatja az ő mértéken túl ment Purizmusát: a' Társasági-nyelvben az afféle helyén áll, ott terminus technicus, mint a' *Categoria* a' Philosophiában. Kerüli e' a' Német a' *Chaud-eaut*? 's mivel rosszabb ez mint a' *Puncs*? Vagy ennek is magyar szó kell e? – Inkább azt érzénénk, hogy a' *Virtus* nem lehet magyar szó nélkül. – De hagyjuk a' kicsinységeket, lépünk a' nagyjához.

–

Az a' francia könyűség, elevenség, tisztaság, világosság, törvényszerűség, csín, elméskedés, praecisio, elegantia, az a' kimondhatatlan sokasága a' társasági, inkább városi 's udvari élet' szükségeit megjegyző szóknak, mellyeknek vastag Lexiconára rá mondhatjuk: *abondance stérile!* valóban irigylést-érdemlő portéka, 's ezekben egészen látjuk annak a' nemzetnek vétkesen-szép igaz képét, melly a' francziákat a' mostani Európa' régi Hellénjeivé teszi; az Athéni népnek is ez a' bohóskodás, könyűség, elevenség, tisztaság, csín, antithesisekkel játszás volt *eggyik* oldala. – Erre a' francia nép az által jutott, hogy tisztelte a' szokást, minden eszmélet és a' jobbnak vizsgálása nélkül; ő vezette Irójit, nem az Irók ötét: a' Könyvek-nyelve és az Élet-nyelve nem vala egymástól éles vonással kijegyezve, 's a' Prózáé nem a' Poesisétől, és viszont; 's midőn már a' vétek elhatalmazott, egy ragyogást kereső Nagy a' maga népének Académiát állíta, nem hogy tovább emelje a' *Nyelvet* 's azt adja-meg neki a' mit nem bír még, hanem hogy *emelkedni ne engedje*. A' mi tisztelt társunk ezen úttól nem iszonyodik annyira mint iszonyodnia illenék, mert ő is összetéveszti a' *Tiszta és a' Mostani* Magyarságot. Mintha minden időszaknak nem volt volna más meg más Tiszta Magyarsága, és mintha az a' Magyarság, mellyel Vörösmarti énekli Zalánját és Cserhalmát, nem volna jobb Olvasóinknak úgy tiszta Magyarság, mint a' Gyöngyösi' korának ez a' felforgatott tagokból szőtt igen szép strophája:

A' mint *szőke vize* lefoly a' *Dunának*,
Nagy jajja hallatik egy árva Nimfának,
Gondolnád *azt lenni* Dido' siralmának
Tőle (való) *elválásán* az Anchízés' fijának.

Ellenben melly dicső út az, a' mellyen a' Görög Nyelv fejté-ki erejét – (kétség kívül használván, a' mi jót az Egyiptieknél, Phoenixeknél talált – noha az Istenektől kedvelt népet annak ismerjük, ki elég erővel bírt mindent teremteni, 's magából teremteni)! – Melly dicső út az, a' mellyen Klopstock és társai, 's a' legújabbakban Voss, a' maga görög fordításával, a' francia könyűség', 's mondjuk-ki a' bevett szót, laposság' útjából kikapta! Annak, a' ki emelkedésünket igazán akarja, úgy a' hogy azt egy Nyelv' felavatott barátjától várunk illik, nem csak azt fogja tekinteni, hogy a' francia Nyelv melly szép, melly alkalmas a' Voltairi Epitrek' és Bernardi, Gresseti, Chaulieui, édes bohóskodások' írására; hanem azt is

eggyzersmind, hogy az a' maga törvényszerűsége 's nem-merései által mint gyengült-el, a' mit az ő Irójik magok is látnak, vallanak, kesergenek; – hanem azt is, hogy a' német Nyelv, úgy a' hogy az a' Görög' Nyelv' követése után áll, mennyivel áll jobban mint a' Gellert' vétketlen, de betegeskedő nyelve állott. Adelung-Verseghi azt akarja velünk elhitetni, hogy a' Magyar Nyelv már elérte a' maga *férfikorát*; és így azt ott kell hagyni, a' hol van, 's új szót, új szóllást csinálni nem szabad, – tudniillik másnak nem mint a' ki ahhoz tud. – De a' Szalluszt' kora, azaz a' Ciceróé, a' latin Nyelvnek másféle férfikora volt, mint a' miénk még most, 's Szalluszt' azt még is össze meg össze dúlta, éle a' Graecismusokkal, a' hol elkerülhetne volna is, 's később volt rosszúl írni latínul, csak hogy szépen írhasson, csak hogy tógás Thucydidesznek ismértethessék, 's elérte, a' mit óhajta. Az Adelungok azt fogják mondani, hogy az csak a' Zseniknek szabad, 's elhisszük a' szót; csak azt jegyezzük-meg, hogy a' Szalluszt' idejebeli Adelung Szalluszt'nak is ezt mondhatja; és hogy gyanús tanítás a' mi a' Zsenik' példájával ellenkezésben áll. Az szól e jól, a' ki mint minden, de nem szépen, vagy a' ki nem mint minden, de szépen? Quintilián *cum virtute* szóllani rosszúl (Szokás és Törvény ellen) nem tartja véteknek, 's a' Róma' minden¹ Iróji, még a' Prosaicusok is, ezt bizonyítják. Ellenkezőink mindég lesznek 's még akkor is lesznek, midőn a' dolog túl lesz minden kérdésen, mond itt Kölcsey. Úgy hiszem én is, 's nem kíván magyarázatot, miért lesznek; 's jó, hogy lesznek és vagynak. Miveljék a' mi Döbrenteink' társai az ugart a' magok módjok szerint, mint mi a' szerint, a' hogyan jónak találjuk, 's korholjuk egymást inkább baráti vetélkedés, mint leczkézések által; elmúlt az idő, a' midőn az a' heves megtámadás, az a' harc szükséges volt, kötelesség volt; a' midőn elmondhatánk: *Adeundae inimicitiae, subeundae pro republica tempestates*. Nézzük, mit teve a' Görög, mit a' Római, mit a' Franczia, mit a' Német, 's mi illik mihozzánk a' magunk sajátunkból 's mint gazdagíthatjuk magunkat az őrajtok szedett zsákmányokkal; jobb áltvenni a' jót és bírni, mint iríglyeni, de hamis-szegenből, vagy olly idegenségből mellynek a' Tudományok' 's Mesterségek' mezején nincs helye, által nem venni és nem bírni. Ne rettentessük-el magunkat a' gégés Mesterekkel, kik leczkézni derekasan tudnak, mint a' Hannibal' Rhétora a' had' mesterségéről tanítást adni, de nem tudnak szépen írni. Jaj annak, a' ki az ő tanításait nem használta; a' Naturalistából kevés jó válik; de midőn kinőttünk az ő pálcájik alól, érezzük szabadon magunkat, 's higyjük a' mit egyike a' legjobbaknak, de egyzersmind legelposhadtabbaknak, maga maga ellen tanít:

„Einen Umstand kann man Lehrern auf höhern und niedern Schulen nie genug empfehlen, nämlich die frühe Bildung des Geschmacks der ihr anvertrauten Jugend; ein Hülfsmittel, welches in dem ganzen gesellschaftlichen Leben, in allen Künsten und Wissenschaften, und vornehmlich in den Sprachen von der grössten Wichtigkeit und Nothwendigkeit ist. Die meisten Missgeburten in der gelehrten, sittlichen und gesellschaftlichen Welt rühren aus dem Mangel des wahren Gefühls des Wohlanständigen und Schönen her; er ist der Vater aller Pedanten und selbst der meisten Genies, in der verächtlichen Bedeutung dieses Wortes. In einer ausgebildeten und verfeinerten Schriftsprache kommt überaus vieles auf dieses feine und richtige Gefühl an. Ist der Grund dazu in den frühern Jahren gelegt worden, welches von Lehrern und Vorgesetzten, (die aber freylich Geschmack besitzen müssen) in allen Fällen nebenher und beyläufig geschehen kann, so hat solches den wichtigsten Einfluss auf das ganze künftige Leben. Um hier nur bey den Sprachen stehen zu bleiben, so wird ein feiner und richtiger Geschmack einen grossen Theil der Sprachfehler, alle Härten, niedrige und unedle Ausdrücke, harte, dunkle, und verworrene Verbindungsarten – – – auch ohne tiefe Sprachkenntniss als solche empfinden und vermeiden; dagegen auch der gründlichste Sprachkenner, wenn dieses Gefühl in ihm unverwahrloset ist, allenfalls wohl vor den erstern, nie aber vor den letztern gesichert seyn, sondern sich ihrer oft desto mehr schuldig machen

¹ minde [Emendálva.]

wird, je grösserer Sprachkenner er zu seyn glaubt. Alle classische Schriftsteller aller Sprachen haben ihre Reinigkeit und ihr ganzes classisches Ansehen mehr ihrem feinen und richtigen Geschmache, als ihrer tiefen Sprachkenntniss zu danken, von welcher viele unter ihnen nicht einmal einen Begriff hatten.” – Adelung deutsche Sprachlehre; az Előbeszéd’ berekesztésében.

Kazinczy Ferencz.

177. Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [2.]

Élet és Literatura, 1827. Második kötet, [Az Élet és Literatura 1826. évi Első kötetének kritikai fogadtatása], VI., 387.

VI. (F. M. O. MINERVA. 1826. III. N. lap 877.)

Mond, és barna szemöldjeivel hunyoríta Kroníon,
’S ambroziás haja fellebbent volt a’ fejedelmnek
Homloka’ szent bércezen, ’s megrendíté vala olümpot.

Phidiász azon parancsolattal tisztelteték-meg, hogy készítené Zeüsznek egy szobrát, melly a’ játékaíró híres Olympiában fogna oltárra állítatni. Midőn képzeletét gyúlasztgatá, hogy míve a’ várakozásnak megfelelhessen, egy Rhapszódoszt halla-meg véletlenül, ki Homérnak e’ verseit éneklé.

Megvan a’ mit keresék! kiálta Phidiász; ’s ki nem érzi, hogy a’ hasonlíthatlan három hexameter, hozzá véve azt, a’ mit az Istenek’ és emberek’ atyja a’ könyörgő Thétisnek feljebb monda, alkalmas vala a’ Művész’ lelkébe a’ *nagyságnak* azt az ideáját lobbantani, mellyet munkája kívánt. – A’ Vályi-Nagy ellen tett igazságtalan vád kénszerít elmondanom, a’ mit különben elhallgaték vala, hogy e’ sorokat én fordítám, még minekelőtte Kölcsey Iliászához fogott:

Mondá, ’s barna szemöldjeivel hunyoríta Kroníon,
’S ambroziás haja fellebbent a’ Rettenetesnek
Homloka’ szent bércezen, ’s megrendült a’ nagy Olümposz.

– *Rettenetes* az-az *rettegve-tisztelt*. – Kölcsey is, Vályi-Nagy is áltvevék soraimat. Imhol a *Vályi-Nagyé*: Mond vala, ’s barna szemöldökivel rá-inte Kroníon, ’S ambroziás haja rázódott az Olümpi Királynak Isteni főjéről, ’s rengette az a’ nagy Olümposzt. *Kazinczy*.

178. Kazinczy nyílt válasza [2.]

Élet és Literatura, 1827. Második kötet, [Az Élet és Literatura 1826. évi Első kötetének kritikai fogadtatása], VII., 388–390.

VII. (F. M. O. MINERVA. 1826. III. N. l. 880.) *Kölcsey Az Élet és Literatura’* Kötetében (Pest, 1826.) lap 256–276. keserű dévajkodással panaszojja, hogy meg van lopva Vályi-Nagy által, ’s oly tetemesnek nézi a’ szenvedett kárt, hogy a’ mint ennek Iliászát megpillantá, kísértetbe jöve, kitépni a’ két első ívet, és azt, mint sajátját, felzsebelni. Fél, hogy plagiarius’ plagiáriusának tekintethetnék, ’s kéri Szemerét, hogy a’ kilopott helyeket gyűjtse egybe, ’s adja ki.

Mi könnyű vala most neki tenni-le azt az Élet és Literatura’ Kötetében, a’ mi a’ Vályi-Nagy’ kezébe általam jutott; mert az életében mint írásaiban nemes-ízlésű Szemere nem engede a’ nem szép kívánságnak. Ugy a’ kiknek az affélékre gondjok van, látták volna, hogy Vályi-Nagy

a' Kölcsey' dolgozását – *meg nem lopta*; 's Kölcseynek legalább szerénységét fogtuk volna tisztelni. Az helyett jobbnak látá egy tiszteletes ember' hamvait bolygatni, 's az én ötlet megszelídíteni törekedő leveleimet, nékem minden hírem nélkül közre eresztetni; a' mit hogy a' becsület' érzése tilt, legalább Cicerónak Philippicájából megtanúlhatta volna. Szerencsére nékem ez a' bántás magával hozza az elégtételt, mert az helyett, hogy leveleimért pirulnom kellene, úgy hiszem, hogy velek kevéskedhetem.

Igy magam eresztém-ki itt a' Kölcsey' fordítását, egészen a' szerint, a' hogy az Vályi-Nagynál volt, és minthogy abból Kölcsey nagyot csinál, azon jelentéssel, hogy ennél többet az ő Iliászából sem Vályi-Nagy nem látá, sem én.

Ha szemeim meg-nem csaltak, Vályi-Nagy az ő versei között egynél többet által nem vett (458. *Így szólt esdekven; rá hallgata Phoibosz-Apollon.*); 's ez oly tolvajság, mellyért szót veszteni kár volt.

De ha Vályi-Nagy akár ezért, akár némelly kitételekért, akár a' fordítás' neméért 's talán némelly technicali fogásokért, plagiáriusnak nevezethetnék: minek fogja magát Kölcsey nevezni, midőn az 529–531 sorokra emlékeztetem, mellyeket tőlem veve-által? vagy midőn arra, hogy az egymás mellé jutott vagy egymás mellet álló vocalisokat a' kiszöktetés vagy összeolvasztás által az én példám után csinálgatja egygyé? és hogy abban is általam van megelőzve, hogy a' nagy characterű, idegen, 's annál inkább a' régi Írókat nem francziásan a' mi korunk' színében kell általhozni? A' ki engem' így lop-meg, én azt nem vádjaimmal fogom terhelni, hanem örömmel fogadom javalását.

Igen is, hogy nyomtatásban megjelent fordítást írni-ki nem annyi mint ollyat, melly kezeken még nem forog. De vétek volt e az, hogy a' Kölcsey' fordítása közöltetett Vályi-Naggyal? vétek volt e, hogy ő azt szem előtt tartotta? hogy a Vályi-Nagyé hamarabb elkészült, hamarabb megjelent? 's a Kiadó nem gyűjta e annyi tömjént Kölcseynek, hogy ennek ugyan nem marada oka még többet kívánni?

Külömben kérdés Kölcsey előtt sem lesz, ha Vályi-Nagy érte e görögül; azt pedig, hogy idegen segédre nem szorult, mutatja az egész Költemény' lefordítása, mellynek csak Első Könyvét ismerte Kölcseytől. 'S bár még egy tizedig élhetett volna, hogy dolgozásainak adhatta volna meg azt a' simítást, mellyre, sőt csak a' hézagok' kipotlásaira is, rá nem ért. Nem akarunk semmit levonni a' Kölcsey' érdemeiből, de nem is hisszük, hogy szavunkat bántásnak végye, midőn kimondjuk, hogy ha Vályi-Nagy veve holmit Kölcseytől, ez is vehet holmi mást Vályi-Nagytól. Legalább ohajtjuk, hogy a' Szerecsenek (a Szerecsen ebből leve *Saracenus*; azt pedig Homér nem ismerte.), Angyalok, Heroldok, fordításából kimaradjanak. –

Ungvár-Németi nyilat pattanta Vályi-Nagyra, mivel ez ötlet megbántá – ha különben bántás az, ha valaki *ellenzés nélkül* nem javalhat valamit. Vályi-Nagy igen érzékenyen vette a' karczolást, 's úgy vette volna, ha az mást ért volna is. De Ungvár-Németi most kiadá Herminének írt Odáját, 's a' nemes-lelkű ember felejté a' bántást, örvendezve jövendölgeté, mi lesz egy tized múlva ez az öregeket maga megett hagyott ifju. – A' történet semmi összefüggésben nincs a' Kölcsey' perével; de elégtétellel tartoztam az Olvasónak az általam okozott unalomért; 's ohajtom, hogy az emlékeztessen mindnyájunkat, midőn hiúságunk oda akar elkapni, a' mi igazságtalan és nem szép. – *Kazinczy Ferencz.*

179. A' Rádayak

Felső Magyar-Országi Minerva, 1827. 2dik Negyed Június, 1225–1233.

A' RÁDAYAK.

A' Ráday-ház' alkotója egy *Ratoldo* nevű Normann vala, ki a' XI. Század' vége felé Casertából jöve közzénk^{*)}, hihetőleg, midőn Rogérius Sicíliai Fejedeleme a' maga leányát, Busillát, Kálmán Királyunk' jegyesét, 1097. ide ált-küldötte.

A' Ratold' maradékai két ágra szakadának, 's egyike ezeknek a' HASZNOSY és PÁSZTHÓY, másika a' RÁDAY név alatt tette magát fényessé, a' nekik most már harmadik hazában^{**)}. Amaz *Domonkosban* 1320. Nádort is ada a' Nemzetnek, 's ennek fija, *János*, Mária és Zsigmond alatt, Ország-Bírája vala; és már Domonkos előtt, a' III. Béla' idejében, egy újabb *Ratoldus* hires Hadi-Vezér. Hogy pedig a' Ráday-ház és az a' két másik, a' Hasznosy és Pászthóy, azon-egy törzsökből sarjadzottak-fel, Oklevelek teszik kétségbevehetetlenné. Dobos Helység' Statutoriájában 1348. említetik *Jacobus*, filius *Blasii* de *Ráda*, de genere *Ratoldi*.

Történet-íróink Balázson, Jakabon, Gergelyen, Bálinton, Istvánon kívül nevezik *Mátét* is, rokonát Várdai Pál Prímásunknak. Ez a' Máté II. Lajos alatt Dévént, mint annak Várnagya, Ferdinánd alatt pedig Babocsát (a' Dráva' szélén) a' Török ellen vitézül oltalmazá. Egyszer'smind a' béke' mesterségeiben is olly nagy vala, hogy az akkori idők' szokása szerint, mint tudományokban nevelt férfiú, *Mathaeus Literatus de Ráda* (Ráday Máté Deák) nevet visele, 's elmúlván a' háborgások, Al-Országbírói méltósággal tiszteltetett-meg. Ez a' Máté Deák az által is hagyá-fenn emlékezetét maradékinál, hogy a' ház' czimere, egy lilomot-tartó Unikornis, Ferdinándnak 1552. April. 4d. költ Adomány-levele által egy kiszáradni látszott hárs-fával bővíteték-meg, mellynek egygyik gallyán a' galamb még találá zöld levelet. – A' kisdéd tekintetű történetet elhallgatánk vala, ha a' Ház' régisége általa világosan nem bizonyítatnék.

Péter, Máté Deáknak fija, Vezére vala a' Ferdinánd' hajó-sergének, 's Ursinus Velius szerint a' Törökök által elfogattatott, 's szabadságát nehéz sarcz-fizetés után nyerte-viszsa.

András, Vice-Ispánja volt Pest és Nógrád Vármegyéknek, 's Követ az 1647-diki Dietán. Pestnek Vice-Ispánja vala *Gáspár* is, Andrásnak fija.

Gáspárnak Libercsei Rozinától született fija PÁL olly díszet ada a' háznak, hogy az az első között ragyogna, ha csak Pálon kezdődött volna is. Született a' lelke, tudományai 's tiszta és nagy érdemei által tündöklő Hős 1677. Július' másodikán. Neveltetését leginkább a' Losonczy Collégiumnak köszönhetette, mellyet midőn 1695. elhagya, deákul, németül, francziául írt is, szökött is^{***)}.

Patvarián Kajali Pál Nógrád és egyszer'smind Hont Vármegyei Notáriusnál vala. Itt vonta magára figyelmét Horvát-országi Bán, Borsod Vármegyei Fő-Ispán, és Generális Gróf Forgács Simonnak, ki a' húsz-esztendő ifjat 1697. Titoknokjává választotta, 's tapasztalván mind hűségét, mind ügyességeit, katonai parancsaival is tisztelte-meg. Jelen volt a' Bihács' ostromán; és midőn Forgács az I. József menyegzőjére, (Wilhelmina Amália Braunschweig-Lüneburgi Herczeg-aszszonnyal, Bécsben 1699. Február. 24d.) egy csoport Magyar-Nemes lovagokat az Udvarhoz vezérle, Forgács a' seregnek Századosa volt, Ráday annak Strázsa-mestere.

Ugyan-azon eszt. kihalván Kajali, a' Nógrádi Rendek a' huszonkét esztendő Rádayt ülteték egykori Principálisa' helyébe.

^{*)} Lásd Thuróczi Jánost, Chronol. II. 17. és Kézai Simont. – *Post hos intrant Oliverius et Ratoldus tempore regis Kolomanni, de regno Apulorum, de Caserta* (Nápoly mellett) *ortum habentes*.

^{**) A' Normann-nép Dán, Svéd és Norvég-országokban lakott. Megszaporodván ott, lejöttek Európának melegebb tájaira.}

^{***)} Sárkány Dávid Ragyistyáni Predik. később Pataki Prof. Ráday Pálnak ékes-írását magasztalván Halotti-Beszédében, ezt mondja: „Erről az ő eloquentiájáról mindenek előtt elégséges bizonyosság lehet a' mostani folyó seculumnak az elején ő tőle concipiáltatott, és nyomtatásban is kibocsátott deák stílus; mellyben a' deákságnak tisztaságát, az Oratióknak ékességét és hathatóságát méltán akárki is csókolgathatja.” – Kiki ismeri azt a' deák stílust; czifra, 's nem szép; deák, nem Római színű.

Ráday 1703. gyűrűt váltá Kajali Klárával, Principálisának Fáy Borbálától született leányával, midőn a' békétlenségek' hamuban pezsgő tüze világos lángra lobbana, 's a' Nógrádiak, megragadva a' félelem által, nagy számban, a' Gácsi várba zárkóznak. Ezek közt vala Ráday is. Gács azonban a' háborgóknak kaput nyitá. Kármán András, Rádaynak Temetési-magaszthalója, a' történetről ezt mondja: „Ferunt heroem nostrum nec minis, nec maledictis, nec nece pugionibus intentata, induci potuisse, ut fidem factiosis hominibus addiceret; neque illud prius praestitisse, quam ubi ad capita seditionis perductus, nullam aliam elabendi viam inveniret. Possem ego hic multa, et vix apud posteros fidem habitura, de amplissimis muneribus, quae ille intra fatale illud septennium obiit, plura de legationibus, quas ad plerasque Principum Europae Aulas suscepit, commemorare, et quidem tanto potiore jure possem, quod et de Caesare nostro clementissimo verum sciam illud, quod olim Ovidius de Augusto cecinit: Saepe fidem adversis Caesar laudavit in armis, Inque suis amat hanc Caesar, in hoste probat. Quia tamen illa in vulgus passim nota sunt, nunc consulto relinquo.” – És Sárkány Dávid: „Lássátok-meg! Ez, a' ki most olly állhatatos vala Királyához való hűségében; ez, a' ki nehezen engedte magát meghódoltatni; ez, a' ki, akár mentségesen, akár mentség nélkül, kénytelenítetett elhajlani, ismét azon állhatatos hűséggel viseltetett Ahhoz, a' kihez a' bal szerencse lekötölte. Melly ő hűségét és azon kívül ritka bölcsességét, az akkori factiónak fejei látván, gyakorta való nagy Követségekre a' hatalmas Potentiákhoz, úgymint Királyokhoz és Fejedelmekhez, küldözték. Mellyekről nekem nem szóllanom tanácsosabb, tinéktek nem unalmasabb.” – Szomorú emlékezete a' vétkes és haszontalan, sőt káros megtévedéseknek, de egyszer'smind hasznos intés azoknak, a' kiket vad tűzök valaha megszedíthetne! Ront az ollyan; nem használ. –

Ráday itt is tündöklött, 's még el nem érve életének harminczadik évét, Cancellárius Jánoky Zsigmond alatt a' Confoederatio' egygyik Titoknokjának nevezetett-ki. Menyegzőjét a' csendetlen idők miatt nem előbb, mint 1705. tartotta, 's a' Gácsi várban.

A' vétkes bel-had' inségeit megszünteté 1711. a' Szathmári Béke. A' nagy Pacificátor Pálffy János (Nádorunk Mária Theresia alatt) tellyes feledést hirdettete azoknak, kik kötelességeikhez vissza-térnek, 's a' Feltámadtak' elsőji, 's ezek köz'tt Ráday Pál, felmenének Bécsbe, 's Gróf Herberstein Hadi-Tanács' Elöl-ülője előtt a' hűség' eskét felmondák.

A' követk. eszt. 1712. Ráday Nógrádnak Rendei által Követnek választaték a' VI. Károlyt megkoronázó Dietára. Ráday ott nem csak a' Megye' és Haza', hanem Felekezete' ügyét is védé, és ez eránt Pozsonyban egyszer, Bécsben kétszer, fényes kihallgattatást nyere.

A' Porták' megigazítása végett XXVI. Vármegyék által 1714. ismét felküldetett, 's óhajtott válaszsza tére-viszsza.

1715. tagjává választaték azon igen nevezetes Bízosságnak, melly az Országlási, Gazdasági, 's Katonai dolgokat alkalmasabb folyamatba vette; 's 1723. ismét megjelene, 's mint Követ, az Ország-Gyűlésén.

A' nagy férfiú a' nyugalom' napjait sem élte henyén. Illyenkor dolgozá *Benderi Követsége' megírását*, és a' *maga korabeli mozgások' titkos Történeteit*; ezen utóbbat a' Bécsi Udvar' kívánságára, 's deák nyelven. Magyar nyelven és nyomtatásban egyedül Könyörgései és Szent Énekei jelenének-meg, *Lelki Hódolás* cím alatt. Nyelvünk' és Literatúránk' barátjai előtt pedig az által tette tiszteletessé magát, hogy valamit magyarul nyomtatva talált, nagy gonddal össze-vásároltatta, 's így ő leve első, ki Magyar Bibliothecát állított. Az eml. Sárkány Dávid dicsekedve hirdeti Hallgatóji előtt, hogy a' nagy Megholtak e' részben szolgálni neki is vala szerencséje.

Megvagynak, 's nyomtatásban, azon Halotti Predikációk is, mellyek Kajali Klárának koporsóba-tételekor Ludányban (Nógrád Várm.) 1741. Január 22d. 's Losonczon Febr. 26. a' Templomban 's annak kerítésében mondattak. Megholt ez 1741. Január. 18. életének ötvenegyedik eszt. (Talán eltéveszték az esztendő; mert 1703. történnél eljegyeztetése, Klárának

tizen-három esztendőös korában kellett volna gyűrűt váltani.) Öt gyermekei közül három, Kristina és Klára igen hamar, Pál később, elhalának, 's csak Gedeon és Eszter maradtak-meg. Veresmarti Sámuel Péczeli Predikátor, ki Predikázióját a' Losonczy Templom' kerítésében mondotta, boldognak nevezi gyermekeit, hogy illy anyának emlőjit szophaták. Az áldott anya tehát maga táplálá kisdedeit, nem dajkák által tápláltatá.

GEDEON, született Ludányban 1713. Octób. elsőjén. Tizenhét esztendőös vala, midőn az Odera mellett fekvő Frankfurti Academiába kiutazott, 's három esztendőt töltvén tudományos utazásaiban, kevéssel elébb érkezék-meg honjába, mint híven-szeretett atyja elholt. El vala végezve, 's nagy részben azon veszélyek' emlékezete miatt, mellyekben atyja olly közel vala az elsüllyedéshez, hogy ő minden idejét tanulásban éli-el, 's erejét egészen a' Nemzeti Míveltség' emelkedésének fogja áldozni. Folytatá tehát, megosztva gondjait tiszteletes hitvesével, ki a' Magyar Munkák' gyűjtését vette magára, a' mit nagy-lelkű atyja elkezdé; de azon külömbözéssel, hogy ő a' gyűjtést minden nyelveken írt nevezetesbb Munkákra kiterjesztette. Weingand Pesti Könyváros, 1770 körül, gyermeki éveim' egygyik barátjának, Esperes Komjáti Ábrahám Úrnak, az én jelenlétemben mondá, hogy ő akkor még Rádaytól magától annyit veve-be, mint minden Vásárlójától egyetemben; 's mennyit küldének neki Levelezőji a' Kül-földről! A' ki e' nemes vesztegetés' igazi becsét akarja megszabni, emlékezzék, hogy még akkor hazánknak nem voltak annyi nagy és kis Bibliothecái; és hogy a' köz Bibliothecák éppen azon munkákat nem bírták, mellyeket az idők leginkább kívántanak. Hogy e' kincseinek illő templomok légyen, Ráday lakását által-tette Ludányból Péczelre (Pest Várm.), 's ott azon két-szárnyú, két ablak-sorú, tágas és pompás Kastélyt építé, melly a' helyt ékesíti. – Később Olvasóinknak nem lesz kedvetlen érteni, hogy Ráday Gedeon és Szent-Péteri Katalin, leánya egy régi, nagy-birtoku, 's a' férfi-ágon a' mi időnkben egészen kiholt Borsod Vármegyei háznak, azon szobákat lakták, föld-színt, hova a' Vendég, bejövén a' Szála alatt, jobbra térve lép; fíjok és menyek, a' Kastélynak ugyan e' szárnyában, a' felsőket. A' tulsó szárny üresen állá a' Vendégek' számára; a' homlok-sor pedig innepi össze-jöveletekre rendeltetett. A' könyvek a' Ráday által lakott alsó szobák' szomszédjában állottak, a' Kastély' bal szögében, az az, a' Szála alatt érkezőnek jobbra felé. A' Bibliothéca' nagy szobájának boltozatját két sor veres-márvány oszlop tartá, 's így azt szűknek nem képzelhetni. De az igen is hamar megtelvén, mellé véteték az oldal-szoba is, a' nagy-kapu felé, a' Szála alatt. A' szaporodásnak ez a' két rekesz sem vala elég; a' minden nyelven dolgozott Poetai munkák tehát egy kisded Cabinetbe költözének-által, melly az Olvasó-szoba mellett az Udvar felé nyílt. Ráday életének nagy részét ezen Olvasóban élte-el. – A' Magyar Könyvek a' ház' aszszonya' szobájiban rakattak-le. Igen sok Pesten tartaték, és valami Ludányban.

A' Kastélynak templom-magasságú Szálája, a' homlok-fal' közepében, a' kapu felett, nem érdemli kevésbbé a' hazájához hív vendég' figyelmét mint a' Bibliothéca; mert a' mit itten lát, örök tropéuma a' Ráday-háznak és a' Magyar-nyelvnek; 's a' szent Öregnek nem lehet soha maradéka, ki e' falaknak, bár mit sugalljon a' később ízlés' makacssága, egyéb ékesítést adjon*). Szerencsés vala a' gondolat, szerencsés a' tellyesítés. Ráday az 1764diki Dietán olly fal-festőnek juta ismeretségebe, kit méltónak talált Péczelre lehozatni. Elébe tevé Ovídnak Picart által rezekkel ékesített Metamorphosisait (Amsterdam, 1732. fol.), és egy *Temple des Muses* című más Munkát, 's azt kíváná tőle, hogy az innen maga Ráday által kiválogatott rezeket vigye a' falakra, fejrben és feketében; mintha ott colosszális-nagyságú Réz-metszetek

*) Oda van a' hazának és a' Ráday-háznak ez a' dicsősége is. – 1825. Martzius 31d. a' faluban történt gyuladás által-csapott a' Kastélyra, 's annak zsindelyezetét elégette. A' Phaeton' boltozott plafondja beszakadt; a' falak' festése be van füstölve; a' Gróf Ráday Pál' théatromi Bibliothecája és théatromi decoratiói 's a' garde-des-robcs elégett; mert a' Gróf néhány esztendeig árendában tartotta a' Pesti nagy Játék-színt. Elégett egy szobában a' Kép-gyűjtemény [Emendálva: Kép-gyűjtemény] is. A' kár hatvan-ezer forintra mégyen. De a' Bibliothéca az alsóbb szobákban semmi sérelmet nem szenvedé.

függenének. Minden illy Tábla alatt egy-egy magyar hexameter áll, 's mindenike Rádaytól. A' mennyezet 's a' falak, a' Táblák közt színekkel vagynak festve.

A' Plafondban a' Nap' lovai ragadozzák Phaetont, e' két hemistichium közt:

Nem szűl jót a' maga-hittség.

Vesztét köszönje magának.

Az egygyik ajtó felett Phaeton térdelve kéri atyját Apollt, hogy neki engedje-által lovait, 's ez felel:

Többet kérsz, Phaeton, mint-sem próbátlan erőd bír.

A' másik ajtó felett Phaetonnak húgai ennek hamv-vedre körül síráknak, 's a' kép alatt e' sor:

Itt igazán bétölt, hogy bú járása bolondnak.

A' harmadik ajtó felett, ált-ellenben az ablakokkal, Silénuszt látni, szamarán-ballagva, 's ürítve az edényt:

Ha bora van, nem vágy Phaeton' szekerére Silénus.

Az ablakok' falán: 1. az egeket-vívó Titanidák; 2. Enceladus nyögve az őtet elborító hegy alatt; 3. Jupiter és Merkúr szíves vendéglőjüknél; 4. Tantalusz, éhen és szomjan, bővségeinek közepette. Imhol a' sorok:

1. *Vallani ha kívánsz szégyent, vágyj nagyra, 's elérted.*

2. *Menj most a' hegy alól ostromnak. Nem lehet, úgy e?*

3. *Philemon és Baucis tud gazdálkodni kevésből.*

4. *A' fősvényeknek nem övék még a' mi övék is.*

Ált-ellent az ablakokkal: 1. Arany idő; 2. Ezüst idő; 3. Deucalionnak özöne; 4. Az özön' elmúlt.

1. *Már az arany ártatlan idő csak híribe' van fenn.*

2. *Nincs ingyen semmi, jár minden már ma dologgal.*

3. *Rettenetesség még csak látni is, hát így veszni!*

4. *Nap-fény váltja-fel a' felhőket, és öröm a' bút.*

Az oldal-szobák felé: 1. Narcissusz; és ennek alatta 2. Ulyssz. – a' tulsó falon: felül 3. Icarusz, alól Deucalion és Pyrrha, köveket hányva.

1. *A' ki magát szereti, az nem jól nézte magát meg.*

2. *Dugd-bé jól füledet, mert szép-hangú szavok ámit.*

3. *Így jár, a' ki tanács nélkül jár; csak maga kényén.*

4. *Ez noha csak költ'mény, de jelentő czélja valóság.*

Rádayt a' hexameterek' merésére vagy füle vezeté, éreztetvén vele, hogy Nyelvünk, a' Görögök' példájának követésére alkalmasabb, mint minden más új Nyelv; vagy a' Silvester (Erdösi) példája, melyet a' gondos Deltophilusnak nem ismerni nem lehetett. 'S ő ezt elébb merte mint Kalmár György, a' Szilágyi Sámuel' tanítványa; sőt előbb mint maga ez a' Szilágyi is. Magától vettem az ál-fényen nem kapkodó férfiútól, hogy ő a' görög szchéákat még nőtelen korában, 1740 előtt tehát, bátorkodott közzénk által-hozni. Klopstock, a' Németek közt, azt 1748 körül merte, 's Klopstock is régibb német példák után.

Verselésünk Rádaynak egy más szolgálatot is köszönhet, melly az itt említettél nem kisebb, sőt össze-hasonlíthatatlanul több, legalább egy tekintetben; mert a' mit Ráday a' görög szchéák' behozásával mere, vele egy időben, vagy hamar ő utánna, mások is merék; ezt senki nem merte más, és Ráday nélkül talán csak most mernék legifjabb Íróink; – az, hogy ő taníta bennünket rímes verseinket scandálni is. Így a' sor kettős kecsesl csiklandozza a' fület; az éneklésre készített dalokban pedig elkerültetik az a' dissonantia, melly a' hang-mívész' hosszú helyein megvonatja a' rövid vocálist, a' rövidéken pedig a' hosszú tagokat is rövidék gyanánt ugrattatja.

Verseit nem bírja többé a' Ház; azok elvesztek, vagy talán elégettettek, azon hamis szégyenből, hogy a' mesterség' emelkedésével a' névre homályt ne vessenek. Két holnapos-

írásaink, a' Kassai Muséum, az Orpheus, 's a' Heliconi virágok, némelly Verseit fenn-tartották. Nálam bekötve állanak hozzám 1786. Jún. 6-dika olta 1791. Február. 6-dikáig írt harmincz-öt levelei. Lész' egy idő, mellyben nyelvünknek egy később barátja ezeket végig-tekinti, 's holmit belőlők, mint Literatúránk' régiségeit, sajtó alá ereszt. Versei alkalmasint sárosak; de a' jó szem a' sár között is rá-ismer az arany- és gyöngy-szemekre^{*)}.

Ráday, mint Ember, nem érdemel kevésbb tiszteletet, mint a' mit tudományi-tekintetekben kívánhat. A' legszentebb férj volt, a' legkegyesebb atya, a' leghűbb barát, 's a' legnemesebb lelkű Ura alattvalóinak. Tisztjeinek általjában meg vala tiltva minden kemény fenyítés; azt magának tartotta-fel, ha midőn kívántatnék. 'S illyenkor a' vétkes, nagy bosszúságokra a' büntetésen előre örvendő Tiszteknek, vereség helyett ajándékkal ereszteték-el, még ha verem-bontáson kapatta is meg magát, hogy ezután lopni kénytelen ne légyen; de eggyeszer'smind azon intéssel, hogy ha még eggyeszer követ-el effélét, el lesz' üzve a' Telekről.

Lelke nem ismeré a' gögöt, 's szeretett ifjúvá válni a' szerény ifjak között. Pesten múltatván, a' Játék-színből ritkán marada-el, 's nem a' Lózsikban foga helyt, menyé és fíja mellett, hanem a' Párteren, hogy jobban hallhasson, láthasson. A' melly ifjak nem merék felkeresni házánál, megette vevének ülést, 's legördülvén a' kárpit, egygyike a' másikának fél-hangon monda-el ítéletét a' játszott darab felől, mintha nem akartak volna a' tisztelt Öregtől értetni. Ráday megfordult, hogy vagy javolja értelmöket, vagy azon igazítson, 's leczkéket tartá nekik a' Dráma' három Eggysege felől, 'stbb. Így jutta ismeretségébe Földi János, Szent-Jóbi Szabó László, és sokan mások, 's Ráday az igyekezőknek szabad bejárást engede házához.

Ifjabb esztendejiben el nem marada a' Vármegye' Gyűléseiből, 's az elnyomott ártatlanság mindég hív Védőt lele benne. Pest Várm. 1764. Követi méltóságával tisztelé-meg, 's ő a' Nemzet' legtiszteltebb Képviselőji közzé számláltatott. Még emlegetik, hogy midőn ott, bizonyos tárgy' folyamatja alatt, nem tudhatom most már, melly tekintetekből, jobbnak látta hallgatni mint szóllani, a' kik ismerék értelmét, felkiáltának: „Ráday Uram akar szóllani.” – Ez felrezzene; mutatta hogy szóllani nem vala szándéka; de el nem akaszthatván a' felszóllító kiáltást, vissza-vevé nyugodalmát, 's szóllott, 's úgy szóllott, a' mint várták. Hallgatást neki engede tisztasága: nem soha fondorkodást.

Ráday Pálnak és Pálnénak képét Mányokitól, a' Gedeonét és Gedeonnéjét egy más valakitől, a' Második Gedeonét és Gedeonnéét Stundertől bírja Péczel, 's igen hív dolgozásokban. Az Első Gedeont nekem crayonnoztá Klímes Tamás 1788., mellyet osztán Mark Quirín Orpheusom' II. Kötete elébe metszett; 's abban a' szent Öregnek vidám, szelíd, más meg más ideák által el-el-kapott lelke, gyermeki ártatlansága egészen el van találva. Növése közben állott a' magas és alacsony között; teste vékony, hajai valaha szeg-színűek, mert kopaszsága miatt parókát visele; szemei kékek; színe igen tiszta; arcza ellepve nagy korának sűrű, apró redőjivel. Öltözete, a' háznál és a' házon kívül, soha nem más, mint magyar mente, térdet-érő; 's özvegysége olta, kora' szokása szerint, nem színes többé, 's nyárban nem selyem, télben nem bársony, hanem posztó, és fekete.

Megholt 1792. Augustus' 6dikán, 's Péczel, a' közönséges temető' kriptájában, kevélykedve bírja eggykori díszének, áldott Urának, áldott Aszszonyának, hamvait.

Midőn Kajali Klára 1741. meghala, Gedeon már férje vala Szent-Pétery Katalinnak, 's akkor huszon-nyolcz esztendő. Kármán András, a' Halotti-Orátor, gyermekeit nem említi; igen azt, hogy Eszter, Gróf Teleki Lászlóné, Erdélyből megjelent anyjának látogatására, 's ennek halálakor 's temetésekor jelen vala. Eszternek Pál, László, József és Eszter gyermekei említetnek. Később leve Klára, Generális Gróf Wartensleben Wilhelmné Gyömrőn, Pest Várm. József a' Korona-őr és Ugocsai Fő-Ispán a' Teleki-háznak eggy új ágát kezdé; Eszter

^{*)} Gróf Ráday Pál úgy hitte, hogy Naty-atyjának verseit az atyja, a' Korona-őr, égette-el, mert azokat olyanoknak tekintette, a' mellyek a' tiszteletes öreg' nevére későbbi Verselőink' dolgozásai mellett, nem fényt, hanem homályt fognak vonni.

pedig Gróf Toroczky Zsigmondné leve, 's bátyja' Jó'sefnek lelkes Elegiája által marad örök emlékezetben Literaturánk' barátjai előtt. Pál és László elhaltanak.

Gedeon, a' Második, egygyetlen fija, egygyetlen gyermeke az Elsőnek, szület. 1745. Máj. 30-dikán, József Császár' uralkodása alatt mint Hont Vrgye' Fő-Ispáni Adminisztrátora (1783. Jul. 28.) kezdé szolgálni. Később (1785. Apr. 11.) a' Kir. Táblának Assessorává leve, melly akkor nem Pesten tartá Üléseit, hanem fenn a' Budai várban. 1786-ban Septemvirré; végre pedig, 1792. Jún. 6-dikán a' most uralkodó Felség' koronáztatása' napján, B. T. Tanácsossá neveztetett-ki, taksza fizetés nélkül; 's Nagynénje' fiának Gróf Teleki József Ő Ekszellenciájának halála után 1799-ben Korona-örre. József alatt ez (1782. 8-d. Martz.) atyjával az Első Gedeonnal egygyütt, Bárová, II. Leopold alatt pedig (1790. 18-d. Nov.) Gróffá neveztetett. Meghólt 1801. Júl. 10-én.

A' II. Gedeon, Feleségétől, Gróf Fáy 'Su'sánnától – (szül. 1749. – Férjhez ment 1767. – meghólt 1816. Febr. 29-dikén;) csak két fiat hagyta maga után, Pált és Gedeont a' III. 's Gedeon is kihala, 's még nőtelenül; 's így PÁL, Cs. K. Kamarás, (szül. 1768. 31-d. Mártziusban, Péczelen,) ifjabb esztendejiben Assessora az Eperjesi District. Táblának, később a' Dunamelléki Reform. Ekklesiák' Fő-Curátora, ismét maga maradott a' kihaláshoz olly sokszor közel jutott házban. Ez elvette (1739. 31-d. Májusban) Csanád Vármegyei Fő-Ispán Báro Prónay László Excell., Radványi és S. Kazai Radvánszky Rosáliától született Ágnes gyermekét, az 1790diki Dietán a' haza' egygyik legszebb leányát, most legtiszteleatesbb Matronájának egygyik nagy díszét. E' szerencsés házasságból születtek: 1. László; (szül. 1804. 31-dik Augusztusban) 2. Gedeon, a' IV.; (szül. 1806 23-d. Júniusban) 3. Anna, Gróf Nádasdy Lászlóné; és 4. a' szép Er'sebet, Báro Prónay Albertné. – Gedeonra által-méne az első Gedeon' lelke, 's a' szeretetre méltó ifju lantja által tartja-fenn őseinek dicsőségét.

Pál meghala 1827. Január 22d. Pesten, élete' 59. eszt. Tisztább lelket, szeretetre méltóbb társalkodót, hívebb barátot lehetetlen találni. Életét a' házi boldog egygyesülés' örömei közt szerette tölteni, és a' Szép-mesterségek' ápolásában. Midőn a' Magyar Szín-játszó Társaság 1790. egygyüve állott, az Ennek köszönheté mind organizázióját, mind leczkéztetéseit; és hogy a' Játszók csak-nem mind, de kivált a' felejthetetlen Rehákné, akkor Mór Náni, Hallgatójikat csudálkozásra ragadozták, 's a' kajánság' szava forró magasztalássá, álmélkodássá változott, az ugyan egyedül ennek a' Thália' és Melpomene' kedveltjének míve, 's Ráday nélkül a' sok ellenkezésekkel küszködő dolog könnyen elsüllyedhetett volna. Én, a' ki a' Gróffal egygyütt valék ezen alkotás' munkájára kirendelve, de a' kinek e' részben semmi tapasztalásim nem voltak, örömmel vallom, hogy minden jót itt az én szeretett barátom teve; én semmit nem.

A' Ráday-ház' történeteit adván-elő, nem hallgathatok a' II. Gedeonné, Gróf Fáy 'Su'sánná felől*); mert külső fényét a' ház ennek a' nagy-szépségű, nagy-geniejű, 's ragyogni vágyó és tudó Aszszonynak köszönheté. Házasságának talán első holnapjaiban történt, hogy Mária There'sia meglátogatván Gödölön, Pest mellett, a' maga kedvelt Grassalkowicsát, ez az egész környéket magához gyűjté, hogy az imádást-érdemlő Fejedelmet lássák. A' Császárné' szemei is felakadának a' szép Magyar hölgyecskén, 's ezt még érdeklőbbé tette, hogy a' Császárné' kérdésére tolmács nélkül felelni sem tudott. De kalácsot csak tudsz hát sütni? kérdé a' kegyes Aszszony. A' szép hölgy repült Péczelre, süttette aszszony-cselédjei által kalácsait, 's más nap megjelent kosaraival, most még bájosabban a' házi-alakban, mint tegnap gyémántjaival, gyöngyeivel. A' Császárné, 's férfi és leány gyermekei, 's szeretett veje (Albert) és minden Nagyok vetekedve kaptak az osztogatott ajándékon; 's a' szép Rádayné' lelkében talán e' történet támasztá azon nyugtalan vágyat, hogy az Udvar' közellétében, vagy azok' körében, a' kik oda tartoznak, ragyoghasson. Rádayné a' Socrát' hazájában az Aspasiákkal vetekedhetett volna, 's elbájolta volna a' Pericleszeket.

*) Leánya volt Györgynek és Bárczay Erzsébetnek, 's Consil. Fáy Ábrahám Úrnak testvére.

A' Rádayak felől más helytt fogok még szólni. Légyen az, a' mit itt tészek-le, halotti-áldozatúl nyujtva azon barátom' emlékezetének, a' kinek ez idén történt kidőltét minden jókkal én is mély fájdalommal keserem. Sógorának, Báró Prónay Simonnak, és annak a' Szépnek-Jónak öt holnap alatt atyjoktól és anyjoktól megfosztott gyermekei benne, nemes-lelkű hitvesében, 's gyermekeiben találtak atyát, anyát 's hív testvéreket; 's ez elakasztja szavamat, de szemeimet könnyezésre olvasztja.

KAZINCZY FERENCZ.

180. Viczay József életrajza

Felső Magyar Országí Minerva, 1827. 3dik Negyed Július, 1267–1272.

KIS-VICZAI
VICZAY JÓ'SEF

Tek. Torna Vármegye' és Szab. Kir. Kassa Városa' rendes Orvos-Doctora'
ÉLET-RAJZA.

Örömmel újítjuk-meg itt egy Férjfiú' emlékezetét, midőn ennek igen hív képét*) Munkánk' homlok-lapja elibe függesztjük; ki Kassának még nem régen nagy dísz volt, és a' kinek neve itt századokig fog tiszteletben, áldásban fennmaradni.

Kis-Viczai VICZAY JÓ'SEF, Torna Várm. és Kassa Szabad Kir. Városa' rendes Orvosa, huszon-öt esztendő korában tére haza Bécsből, hol öt esztendei szorgalma után a' Doctori czímet megnyerte; 's szerencsés gyógyításai, kötelességének hű telyesítése, számtalan jótétei betegek körül, mellyek szinte a' vesztegetésig mentenek, kevés holnapok alatt olly hírbe hozák, a' mit mások minden nagy érdemek mellett egész életekben sem tudnak megszerezni. A' Városnak akkor még csak két Orvosa vala; most csak-nem minden egyedül Viczay által kívánt gyógyíttatni. Pitvara, korán reggel olta nyolczig, tömve vala azokkal, a' kik segélyét kívánták. Akkor elkezdé kerengését, melly szinte délig tartá. Háromkor újra kezdé azt; hatkor rendesen kertjébe vonta magát, 's az estvét a' barátságának 's szerelemnek szentelé. Most még egyszer jártá-bé nehezebb betegeit, ki, a' legtávolabb külvárosig, olly hűséggel a' legszegényebb viskóba mint a' leggazdagabbak' palotájikhoz, 's akkor éjfélíg tanult, 's újra írá betegeinek laistromát az úczák szerint, hogy valakit ne felejtessen. 'S ezen rendében megmarada napjainak végéig, mert az ő betegeinek száma, azért hogy itt megszaporodának az Orvosok, soha meg nem fogyott.

Munkássága tovább terjede-ki Vármegyéje' 's Városa' határainál. A' nehezebb betegekhez nem ritkán Falukra hívatott-meg Orvosi tanácskozásra. Ment éjjel, nappal, ifjabb esztendejiben lovagolva, de úgy, hogy minden Státión új ló várja; 's nem ritkán történt, hogy a' ló kidőlt alatta. Magát soha nem kímélte, 's fő gondja betegek voltak, kiket a' Városban elhagyott.

Soha ember a' pénzt kevés'bé mint ő nem szerette. Ingyen tette szolgálatjait a' nem gazdagoknál; a' szegényeknél nem csak a' patikát fizette, úgy hogy e' kölcségei esztendőt által két három ezer forintra mentek, hanem a' hol inséget látott, marokkal szórta a' pénzt a' beteg' ágyába. Ezt maga soha nem beszéllte: betegek hirdették-el, áldva jóltévőjüket, 's csudálva ennek nemes lelkét. *Plurimum facere, minimum de se loqui.*

Ifjabb esztendejiben elkezdé gyűjteni réz-metszéseket, csigákat, ásványokat, pénzeket, de legfőbb szenvedelme kertcskéje vala, a' Hernád' bal szélén, a' malmok' szomszédjában. Itt pihene-meg eltikkadva fáradtságos napi munkája után; itt élte életének legkedvesebb szempillantásait, barátnak szent és zárt körökben. A' kik nem érték, ez a' Remete-ház, ez a'

*) A' következő Negyed B. Vesselényi Ferencz' a' Nádor' képe és élet-írása fogják díszesíteni.

Kápolna, ez a' Templáriusi Rom, ez a' térden-álló Szobor, könyörgő kezekkel mit jelenthet, felakadhatának az egymást toló tárgyakon: a' kik érték, megbocsáták a' Kertészi-tudomány' törvényeivel ellenkező hibát. Örököse, Tornai és Kassai Orvos Sihulsky Friedrich Úr, tiszteli boldogítójának emlékezetét, 's a' kertet úgy változtatá-el, hogy tetteit maga Viczay is javallaná; 's máshová vitetvén-által a' könyörgő Aszszony' szobrát, annak helyén egy elmés rajzolatú Templomot állíta, melynek kuppoláját három fekete-márvány oszlopok tartják. Ezeknek közepekben áll a' Viczay' büszkje egy három-szögű oltáron, Gróf Dessewffy Jó'sef Úrnak felírásaival:

I.

Illustris Viri
JOSEPHI VICZAY

Medici
Benefactoris
Magistri sui
Cineri

Gratus Heres
FRIDERICUS SIHULSKY
M. DCCC. XXI.

*

II.

*A' jók a' jót el nem felejtik.
Szomor fűz' levelek
Borítják hamvai' vedrét
A' Méltónak,
'S a' bús Emlékezet
Nyögve vagy remegve,
Él mindég felette.*

*

III.

Der Weise, Gute, ist nun Staub!
Belebend alles was hier lebt,
Einst pflanzte' er dieses dichte Laub,
Jetzt¹ weht nur noch sein Geist,
Und jedes Blatt erbebt.

*

Úgy hitte minden, hogy Viczay e' neki kedves kertbe temetteté magát, és hogy hamvai az említett három-oszlopú Peripteron alatt sorvadnak, de a' dolog nincsen úgy; Viczay a' Lutheránusok' temetőjökben akara eltakaríttatni, hol nagy-atyja Péter, a' Magyar Felekezet' Predikátora, 's atyja Jó'sef, Abaúj Vármegyének és Kassa Városának Seb-orvosa, fekszenek. Barátjai pénzt tettek-össze, hogy a' kedves Megholt' sírja felett Egyiptuszi ízlésben emelkedjék egy Kápolnácska, 's az már áll, de nem tellyesen elvégezve. – I. b. Keresztseghe Gróf Csáky Emánuel, Szepes Földe' örökös Ura, val. b. t. Státus Tanácsos és Szepes Vármegye' örökös Fő-Ispányja, ezen valóban jóltévő Ember-barát' és szép lelkű Férjfiú' emlékezetét, e' következő Felül-írással óhajtotta a' maradék' számára fel-tartani:

Simplex. Moribus. Fortunarum. Contemptor.

¹ Jezt [Emendálva.]

bodi.katalin_319_25

Dispensando. Salutem. Aegris.
Langvidis. Lenimen. Inopibus. Subsidia.
Sui. Immemor. Concivibus. Vixit.
Magnatem. Civem. Colonum. Mendicum.
Pari. Complexus. Charitate.
Obiit.
Dignus. Hygeiae. Sacerdos.
Ereptum.
Publica. Flevit. Calamitas.
Molliter. Ossa. Cubent.
Sic. Vult. Amicorum. Corona.
Statque. Tumulus.
Boni. Memoriae. Viri. Sacer.

Azoknak, kik a' Felejthetlent ismerték, kedves lesz' tudni, hogy a' Kávé-ház előtt álló olasz-nyárfák, gesztenyék, juharok, sorbusok, Viczaynak kezével vagynak ültetve. Az eszes különözéseket nem hiuságból, hanem ízlésből kedvellő ember nem tartá magához illetlennek, kivenni a' nap-számosok' kezéből az ásót és kapát, 's itt mindenek' láttára tévé, a' mit kertjében, elrejtve a' mások' szemei elől, mindennap csinált. Bár e' fák' susogása az itt mulatókat a' dicső Férjfi' tetteire emlékeztesse!

Lelke hevesen szerette a' szépet, hevesen útálta a' rútát, 's nem szégyellé kimutatni érzéseit. Betegeihez sietvén reggelenként, mindennap felméne egy házhoz, ott forró csókot nyoma egy tisztelt kézre, minteggy áldást kérve munkájához, 's ment, a' nélkül, hogy egy szót szólott volna; de éppen ez a' láng-lelkű Férjfiú, a' ki ezt tévé, lángoló haraggal, irtózva fordúlt-el egy embernek csak nevét is hallván, kit, némelly másokkal együtt, ő is nem szerethete.

Teste' alkotása erős volt, és zömök, alkalmatlan kövérség nélkül; termete középszer magasságú; haja szög, szemei kékek. Ötven-negyedik esztendejéig minden hétben háromszor ferde-meg hideg vízben. Itala víz, és, a' mit kárhoztata, de el nem hagyhata, kávé. Nyaka télben nyárbán kendő nélkül, mejje mindég nyitva. Éhséget, szomjat, hideget, meleget túrt a' csudálhatásig, 's a' legkeményebb télben is egy köpenyegbe vonta magát.

Született 1746. Martzius' 23^{án} megholt 1810. April. 5^{én} 's benne, a' nőtelenben, holt-ki nemes familiája; eltemettetett 8^{án}. Koporsóját nem-csak az egész Város, de annak minden Hostátjai, sőt a' közel-fekvő falukból is felgyűlt' háládatos szegény Nép, nagy számmal kísérte, 's soha Kassa embert inkább nem kesergett.

A' Kiadó és a' Red.

181. A' művészség' barátjaihoz

Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 3dik Negyed Augusztusz, 1339–1342.

A' MŰVÉSZSÉG' BARÁTJAIHOZ.

I. Magyar Pantheon. Az 1825. 1826. 1827. Pozsonyban tartott Ország-gyűlés' emlékezetére. Részenként kiadta Ponori Thewrewk Jó'sef, Magyar-országi és Erdélyi hites Ügyész.

II. Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungern. Von Aloys Freyherrn von Mednyánszky. Mit zwölf Ansichten. Pest, im Verlage bey Conrad Adolph Hartleben. 1826. gedruckt bey Ant. Strauss. 123 lap. 4.

III. Zweyhundert vier und sechzig Donau-Ansichten nach dem Laufe des Donaustromes von seinem Ursprunge bis zu seinem Ausflusse in das schwarze Meer. Sammt einer Donaukarte. Herausgegeben von Adolph Kunike, Historienmaler und Inhaber eines lithographischen

Institutes. Begleitet mit einer topographisch-historisch-ethnographisch¹-pittoresken Beschreibung von Dr. Georg Carl Borromäus Romy, emeritirtem Professor der classischen Literatur, der Philosophie und der historischen Wissenschaften, Mitglied der k. k. Societät der Wissenschaften zu Prag, der k. k. Landwirthschafts-gesellschaften zu Wien, Prag, Brünn, Klagenfurt, der königl. grossbritt. Societät der Wissenschaften zu Göttingen, der kön. preuss. Academie der nützlichen Wissenschaften und Künste zu Erfurt, u. s. w. Wien, bei Leop. Grund, 1826. – Atlász formában, kiterített egész ívben, minden lapra három oszlop 42 illyen lap.

Nro I. – E’ profil-arczokat igen nagy gonddal és igen nagy szerencsével rajzolta is, metszette is Báró Lütgendorf Ferdinánd. Nem azon törekedett, hogy a’ fejnek az ideálozás által több nemességet ’s kedvességet adjon, a’ mit az első rendű Mívészek mindég tesznek; hanem hogy ezen hisztoriai tekintetben nevezetes arczokat a’ szerint adhassa, a’ hogyan őket a’ tükör kapja-fel; ’s a’ ki azon gondra tekint, mellyel Lütgendorf mindenikének nézését, haját, ruháját, álmélkodást érdemlő különbözésekben adja, érzeni fogja, hogy az arczok tellyesen el vagynak találva; ’s így Lütgendorf, ’s Ponori, ki ötlet tanácsolgatta, a’ most és később élőknek szíves köszöneteket érdemlik. Az arcz magán hordja a’ mit az emberről mondhatni, ’s gyakrabban mint a’ figyelmetlen gondolná; ’s ezen állításnak való voltát hány fő bizonyítja itt! ide értvén némelly kép mellett még a’ haj-fésülést, öltözetet, és kéz-írást; mert a’ lelkes Kiadó a’ képek alá kinek-kinek tulajdon kéz-írása szerint metszeté-fel neveiket. Ki nem ismér péld. a’ Kajdacsí’, a’ Bittó’, a’ nagy csínban gyönyörködő Szallopek’, a’ Császár’ lelkeikre? ’s melly jelentő vonás péld. a’ Bittó’ arczában az alsó rész, a’ szájától addig, a’ hol tokáját elfogja a’ ruha. – A’ Jelentést-tevő’ Gyűjteménye ezeknek képeiből áll: 1. Asztalos Pál, Máramarosi; 2. Bezerédy Ignác, Győri; 3. Bitto Albert, Aradi; 4. Brogyányi Gábor, Trencsényi; 5. Császár Sándor, Temesi; 6. Döry Vincze, Tolnai; 7. Fascho Jó’séf, Aradi; 8. Földváry Ferencz, Hevesi; 9. Hegedüs Pál, Verőczei; 10. Kajdacsí Antal, Baranyai; 11. Maithényi Antal, Honti; 12. Mihanovics Antal, Fiumei; 13. Miskolczi István, Bihari; 14. Gróf de la Motte Károly, Gömöri; 15. Nedeczky Ferencz, Tolnai; 16. Osegovics István, Dalmát, Horvát és Tót-országi, 17. Oláh Mihály Hajdú-vidéki; 18. Palóczy László, Borsodi; 19. Pázmándy Dienes, Komáromi; 20. Rohonczy János, Veszprémi; 21. Szallopek János Udvarnok és Consil, Verőczei; 22. Szerencsy István, Ungvári; 23. Szinnyei László, Sárosi; 24. ’Sombory Imre, Bihari; 25. Szmrecsányi János, Árva; 26. Takács Gáspár, Pozsonyi; 27. Torkos Mihály, Mosonyi; 28. Zmeskal Jób, Árva; 29. Ifjabb Báró Vécsey Miklós, Szathmári; 30. Végh Ignác Fejér-Vármegyei követek. – Mindenik kép mellé vagyon téve két lapnyi nyomtatvány, ’s az bennünket a’ személy’ Élet-írásával gazdagít. Egy képnek ára ezüstben harmincz xr, papiros pénzben hetven-öt és fél. – Nem ezen Gyűjteményben, hanem külön, ’s nagyobb formában, ’s köre metszve, jelent-meg a’ Gróf Illésházy István Excell. és a’ Sopronyi második Követ Felső-Büki Nagy Pál Úré, a’ mit itt azoknak kedvéért jelentünk, a’ kik e’ nemben gyűjtögetnek, az illy gond’ becsét értik. Bár az érdemes Kiadó sokaknak pártfogásokkal dicsekedhetnék, ’s azoknak képeiket is adhatná, kik elmaradtak.

Nro II. – A’ Festői Útazást a’ Vág-vizén kevélykedve pillantja-meg minden Magyar, Gyönyörűek a’ rajzolások, kivált azon nyomtatványokban, mellyek színelve vagynak; igen szép ’s a’ rajzolatokhoz illő a’ Typographus’ munkája; és nem örvend e minden Olvasó, hogy a’ textust hozzá a’ tudományai, ’s lelke és nemes szíve által köztünk annyira tiszteletes Báró Mednyánszky Aloyz dolgozta? ’s úgy dolgozta, hogy ne a’ Munka láttassék a’ Rajzolatok’ kedvéért készülve lenni, hanem azért ezek. A’ textus nem csak a’ holt természetet festi előttünk, hanem mind azon nevezetesebb történeteket, mellyeknek emlékezete e’ varázs völgyön lebeg. A’ táblákat a’ Bécsi Művész-Akadémiának Professora, a’ megholt Fischer,

¹ ethnographisch [Emendálva.]

dolgozta, kinek ügyessége közönségesen meg van ismerve, és itt is kívánja álmétkodásunkat, mint azon olajban festett két táblában, melyet 1800 körül Báró Orczy László Kamarai Al-Elöl-ülő' számára dolgozott; az első az Orczy-kert' egyik partiáját adja, a' másika Pestnek és Budának tornyait, a' mint azok a' nyári meleg' estveli gőzéből kiemelkednek¹.

A' Könyv' cím-lapja előtt áll *Váralja*, Thurócz Várm. egygyike a' legbájosbb tábláknak. Jobbra emelkedik a' kösziklás oldalú, és kékelő fenyők által elborított hegy, mellynek ormán a' levegőben lebeg a' még nem minden részeiben elhagyott Vár, 's annak alatta fekszik a' Helység a' maga Klastromával, a' Vág' bal szélén. Ezzel ált-ellent nyúl-be egy föld-nyelv, 's nyesett topolyájának képe játszik a' víz' tükörében. A' kép' fenekében egy bokros, erdős szigetecske, 's ez megett egy viola-szín hegy, és legtávolabb egy rózsaszínnel előntött rengeteg. A' lég estvelgyést mutat; a' kép' elején pedig egy Sáfrányos vezeti portékákkal megrakott lovát, míg neki egy itt-lakos az utat mutatja.

2. *Hradek*, Liptóban; lapályon, de hegyek közt, a' Morgensterni Visner Ferencz' szorgalmának 's lelkének örök tropéuma. – 3. *Rosenberg*, igen kies tábla. A' Vág a' képnek elejét egészen elfogta, 's játszik a' hegy', a' liget', a' város', és a' felhők megé rejtezett nap' sugárinak színeivel. 4. *Krpelán*. Gyönyörű éj-tábla. A' hold tellyes karimájában a' hegyként elvonult felhő felett, 's reze a' tengerré vált Vág' habjain. Elöl a' szálakat-hajtó Tótok tüzet raktak, 's ennek fényében a' szálak 's a' körülők forgók veres színt vettek magokra. 5. *Margita*, szűk és vad vidék. 6. *Óvár*. Meredek szikla, 's annak tetején a' rom, a' gyalog-fenyő bokrai közt. Túl rajta viola színbe csapkodó rengeteg-oldalok. 7. *Illava*, Mező-város Trencsény Várm., három tornyával 's a' Gróf Königsech' familia' Kastélyával. Túl a' helyen varázs-gőzben emelkedik egy vakmerően költ hegy, és még egy másik, melyet a' szem a' felhők' bitorában sejteget. Elöl, a' Vág' jobb szélén veres zászlókat lebegtetik a' feje felső és kék alsó ruhájú búcsút-járók. A' Vág vissza-adja a' lég' és a' bal szélén emelkedő domb' világos és setét színeit. 8. *Sztrecsénnek* Vára, egy pusztaszirt-hegyen, elrémiti a' szemet, 's megette bal kézre kél egy hóval elfedett Schweitzi-hegy. A' felhő új hóval fenyegeti a' vidéket. 9. Ha Sztrecsén retteget vete a' néző' lelkébe, *Beczko* abba nyugalmat önt, és álmétkodást. Szelíd téren fekszik a' hosszan elnyúlt 's gyümölcs-fáji közzé elrejtett Falu, de innen kél-ki egy lapos tetejű, 's perpendiculumból balnak dűlni indult meredek és felőlről alá-repedezett iszonyú szikla, de a' mellynek tetejét a' Vár' romjai egészen ellepék. Mint itt a' játszó Természet, hatóbb képet a' magát kimerítő mesterség sem tudna alkotni. Elöl kérődző feje marhák a' Vág' dombos szélén. 10. *Luka*, a' Sándor' ház Kastélyával egy nem közel fekvő domb' oldalán. Fischer gyönyörű egyszerűséggel ülteté-be hol sárgába, hol veresbe, hol barnába csapó bokraival a' víz' jobb széleit. Az estve' párája meleg. A' kép' jobbán szarvas marha legel két terepély tölgy' árnyékában, 's a' Vág minden színeit ellopta a' szívárványnak. 11. A' *Pöstyéni Ferdők*. Pusztalapály; de a' lelkes Mívész életet öntö belé. Öt lábon áll a' vízbe bemenő, 's ott elsüllyedt híd; onnan kötél megyen a' másik szélre, melly a' hídist hozza. A' Vágon hat szál, 's ennek mindkét végén egy-egy evező legény. 12. *Szered*, Posony Várm. Végig a' képen a' kar-fás híd, tizen-öt lábaival, 's a' kertek' lombjai közzül csak a' templom' tornya, és egy négyszögű széles bástya áll. Innen a' hídon Salétrom-főzők' lakásai. A' kép' elején a' szál, az utazó' kocsiával. A' képet metszette Schlotterbeck, 's a' Könyvnek egybe-kötött példánya, a' 12 színekben nyomtatott képekkel, húsz for. árútatik papirosban. Bár minél több vevőt kapjon, mind historiai mind artistai érdeme miatt, 's a' melly atyák' gyermekei rajzolgatnak, 's gouache nemben, ezeknek nem adhatnak méltóbb példányt.

Nro III. – A' ki a' Kunike' munkáját látja-meg, elálmétkodik a' szerencsésen végre-hajtott gondolat' temérdekségén – a' Rajna' mellékétől a' Fekete-tengerig! – A' Pomerániai születésű

¹ kiemelnek [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján, lásd jegyzet.]

Bécsi lakos a' nagy út' megtételére, Donaueschingentől Belgrádig Alt Jakab, onnan a' Tengerig Erminy Lajos Urakat kötelezte-le; 's ezek a' tárgyakat portréi hűséggel rajzolák; a' staffirozás' figuráinak megválasztásaikban pedig az forga szemek előtt, hogy a' kép a' maga Nézőjít a' hely' lakosainak ruházatjaival és foglalatosságaikkal is megismértesse. Így látni az Esztergomi, most még csak félig épült Érseki Templom, és még épülni sem kezdő Érseki-lak előtt egy innepi ruhájába öltözött Magyar ifjat és egy épen úgy öltözött Aszszonyságot, 's közel hozzájuk egy kert-mívest, kerek kalapjával 's vászon ruhájában. De a' magyar inak nincsenek a' szerint eltágítva mint ezen ifjú' lötyögő térdei gondoltatják, 's a' kert-míves tisztelkedve mégyen-el ugyan az Uraságok mellett, de nem lesüllyedt és felpillantani nem is merő tekintettel, mint az Algíriai martalék. A' Magyaroknak vígaságai nem nagyok, de viszont ő terheit is víg bánat közt viseli.

A' Duna a' Magyar földre is hoz áldást és átkokat, 's így a' Kunike' társai a' mi vidékinket is rajzolták. Imhol azok: a' Dévényi Vár' romjai 2 tábl., Pozsony 2, Komárom 4, Neszmély 1, Karva 1, Mocsi, Süttő 1, Esztergom 1, Temploma és az Érseki lak 1, Vizsegrád 3, Vác 1, Ó-Buda 1, a' Margit-szigete 1, Buda és Pest 1, Kis-Máriaczell 1, ismét Pest 1, Hanzsabég 1, Ercsény 1, Pentele 1, Apostagh 1, Duna-Vecse 1, Paks 1, Tolna 1, Mohács 1, Erdőd 1, Dálya 1, Vukovár 1, Opatovác 1, Saringrád¹ 1, Ilok 1, Nestin 1, Rakovác 1, Cserevicse 1, Begest 1, Kamanicz 2, Pétervárad 3, Uj-vidék 1, Karlovicz 1, Zimony 1, Pancsova 1, a' Buziási Klastrom 1, Újpalánka 1, a' Néra ömlése a' Dunába 1, Boscséna 1, Új-Moldva 1, az Uj-Moldva' környéke 1, Babakaj 1, Lupkova 1.

A' magyarázó textus' dolgozására Dr. Rummy György Károly Úr kértetett-meg, 's jobb kezekbe az nem juthatott, mind azért, mert ezen tudós és szertelen munkásságú hazánk-fija, ki Magyar-országnak Történeteit is dolgozta (a' munka még kéz-írásban áll) erre elő-adásának eleven és kedves volta által is tellyesen el vagyon készítve, mind különösen azért is, mert a' megírandó útnak nagy részét, Német-országban kezdve Belgrádig (hol volt, 's az Európai kimíveltséggel nem egészen ismételten Basánál ebédelt) látta. Minden hely' artikulusában felleli az Útazó a' mit, ott elmenvén és a' helyet megjárván, látni óhajthat. Egy exemplár' ára 260 fl. ezüstben; de a' ki azt magától kívánja Kunike Úrtól (Bécsben a' József-városi Glacín Nro 44) a' summának egy harmad-részét ajándékul kapja, és így 173 forinton ezüstben.

A' textus sűrűen van nyomtatva, német betűkkel, egy ívre csak két lapot vévén; úgy hogy, negyed-rétben is nyomtatva, tizen-kétszer lehetett volna vastagabb mint itt. Mi kik előtt az kiterítve áll, bizonyosokká teszszük azokat, kik azt megvenni óhajtják, hogy várakozások nem megcsalva, hanem gazdagon felül-múlva lesz'.

Kazinczy Ferencz.

182. Handbuch der ungrischen Poesie – recenzió

Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 3dik Negyed Szeptember, 1367–1368.

Handbuch der ungrischen Poesie, oder: Auswahl interessanter, chronologisch geordneter Stücke aus den vortrefflichsten ungrischen Dichtern, begleitet mit gedrängten Nachrichten von deren Leben und Schriften; nebst einer einleitenden Geschichte der ungrischen Poesie; einer Sammlung deutscher Übersetzungen ungrischer Gedichte, und einem Verzeichnisse der im Werke vorkommenden weniger gebräuchlichen Wörter. Für jene sowohl, die bereits einige Fortschritte in dieser Sprache gemacht, als für alle Freunde der Literatur im Allgemeinen, und der ungrischen insbesondere. In Verbindung mit *Julius Fenyéry* herausgegeben von *Franz Toldy*. – Erster Band. (Titel, Vorrede und Einleitung können wegen Mangel an Zeit erst mit dem zweiten Bande nachgeliefert werden.) Pesth und Wien, in Commission bei G. Kilian und

¹, [A vesszőt töröltük.]

C. Gerold. Ausgegeben im August 1827. Gedruckt in Pesth bei Trattner; igen csinosan, sűrűen, de szép és egészen új betűkkel. –

Ez az a' cím, melyet a' Munka' borítékjára nyomtattata a' tudós Kiadó, minthogy a' Nyomtató' késedelme miatt az igazi Cím, az Elő-beszéd és a' Bévezetés, a' Pesti Vásárra meg nem jelenhetének, és mind ezek csak a' második Kötettel fognak kiadattatni. Recensens nem bocsátkozik-ki itt a' Munka' szoros megítélésére; annak ideje akkor lesz', midőn a' második Kötet is meg fog jelenni; de siet ennek elkészülését mind azokkal tudatni, kik a' Poesist nem egyedül abban keresik és találják, hogy a' beszéd rímekre, vagy lábakra szedessék. Most légyen elég elmondanunk, hogy a' Könyvben mit találnak.

Lap 3. Alterthümer der ungrischen Poesie, oder Zeitraum von König Johann; 's ez megyen a' 14-dik lapig. Ez áll négy Énekből: 1. Hymnus Szent Lászlóra. Úgy látszik, ezt éneklé a' Magyar Anya-szentegyház már 1195, midőn a' nagy Király a' Szentek közzé íratott, de egygy későbbi, nekünk igen régi megigazítás után. 2. A' Révai által is közlött *Emlékezzünk Régiokról...* 3. Házasok' Éneke egygy 1503.¹ esztendőbeli Kéz-írat után. 4. Feddő Ének; amaz a' Mátyás', ez a' II. Ulászló' vagy II. Lajos idejéből. – Tiszteletes régiségek, 's a' legelső négy sorú strophákban, de rím nélkül.

- Lap. 15 – 22. *Tinódi Sebestyén.*
- 23 – 31. *Gróf Balassa Bálint.*
- 31 – 35. *Rimai János.*
- 35 – 65. *Gróf Zrínyi Miklós.*
- 66 – 74. *Báró Liszti János.*
- 74 – 78. *Beniczky Péter.*
- 78 – 95. *Gyöngyösi István.*
- 95 – 104. *Gróf Koháry István.*
- 105 – 107. *Ráday Pál.*
- 107 – 115. *Báró Amadé László.*
- 116 – 132. *Faludi Ferencz.*
- 132 – 144. *Bessenyei György.*
- 145 – 154. *Báró Orczy Lőrincz.*
- 155 – 160. *Barcsai Ábrahám.*
- 161 – 174. *Ányós István Pál.*
- 174 – 180. *Horváth Ádám.*
- 180 – 192. *Dugonics András.*
- 192 – 199. *Baróti Szabó Dávid.*
- 199 – 203. *Rájniz József.*
- 203 – 212. *Révai Miklós.*
- 212 – 218. *Gróf Ráday Gedeon.*
- 218 – 225. *Szent-Jóbi Szabó László.*
- 226 – 230. *Bacsányi János.*
- 230 – 243. *Dayka Gábor.*
- 243 – 253. *Verseghy Ferencz.*
- 254 – 258. *Gróf Gvadányi József.*²
- 258 – 268. *Virág Benedek.*
- 268 – 293. *Csokonay Vitéz Mihály.*
- 294 – 349. *Kisfaludy Sándor.*

¹ , [Emendálva.]

² János [Emendálva.]

Minden Költő' darabjai előtt annak Élet-írása áll, nagy gonddal gyűjtött, figyelmet érdemlő, és eddig vagy épen nem ismert, vagy hibásan ismert tudósításokkal. A' Szerző szabadon hallatja ítéleteit, de a' mint igaz ítélőhöz illik, hízelkedés és személyes idegenség nélkül. Ezen elsőbb Kötetében, a' mennyire az elkészülhetett, csak a' Versezeteket adja; nem vetvén-meg a' fordításokat is, hol a' Költőt legalább Nyelve és Technikája jegyzi-ki. A' mi az Olvasót mind a' Költővel mind a' Költéssel hozza szorosbb ismeretségbe, az a' második Kötetben fog jönni.

Ha valaha jelent-meg Könyv közöttünk, mellyen Olvasóink, kiknek száma még mindég igen kicsiny, kapva-kaptak, úgy e' szerencsét ennek óhajtjuk. Aesthetikai leczkézések még senkit sem tevének Poetává; de jaj annak, a' ki Verseket e' leczkézések értése 's a' leg-méltóbb példányok' ismerete, gondos össze-hasonlítása nélkül írogat. 'S a' Munka nem egyedül azoknak kívánja részvéteket, a' kik verseket írnak, hanem mind az azokat, a' kik látni akarják, mint emelkedék Nyelv és Mesterség nálunk az alsóbb polczokról a' fentebbekre, hogy végre azon Nemzetek' sorában, mellyeknek a' körülállások korábban engedék-meg a' kifejlést, magához méltólag állhat-meg, 's az idegeneknek is magára vonhatja figyelmét. A' két ezüst forinttal kihirdetett elő-fizetés a' két Kötetre November' 20-káig fennáll.

KAZINCZY FERENCZ.

**183. Hadadi Gróf Wesselényi Ferencz, Muráynak Örököse
Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 4dik Negyed, 1387–1392.**

HADADI
GRÓF WESSELÉNYI FERENCZ,
MURÁYNAK ÖRÖKÖSE,

Magyar-ország' Nádora, Jászok' Bírāja, Gömör és az egygyesült Pest, Pilízs, Zsolt
Vármegyék' Fő-Ispánja, Arany-gyapjas Vitéz, Első Leopoldnak Tanácsosa,
Kamarása, Magyar-országban Hely-tartója.

Nagy idő nagy embert szül, és viszont nagy ember nagy időt teremt; ezt kiáltja az örök tapasztalás. De az egyszer'smind azt is hirdeti, hogy hasztalan minden lelki nagyság, ha-hogy a' törekedést Szerencse nem segíli. Rómának az a' nagy fija, kit Plutarch, a' maga nemzete' Dionjával egygyütt, a' régiségnek minden más hősei felett magasztal, e' szókkal vesze Philippi mellett: „Rény, nyavalyás izé, én téged mindennek hittelek, 's most látom, hogy veled a' Sors laptaként játszik!” – Wesselényinek életére a' még halálában is tiszteletes Brútusznak e' nagy mondása teszi a' textust. Mi lehetett volna Ő egy jobb időben! mert nem az vala e, valahol hathatott, a' minek Fejedelme, a' minek Hazája óhajtotta?

Születése fényes. Nagy-atyja, FERENCZ, Kapitánya Szerem és Metele Váraknak, 's Báthori István Fejedelem' és Lengyel Király' idejében Kincs-tartója Erdélynek; mint testvére, MIKLÓS, a' Fő-Törvény-szék' Elöl-ülője; atyja pedig, ISTVÁN, Báthori Gábor alatt Kormány-széki Tanácsos és Közép-Szolnoki Fő-Ispán; 's ennek testvére, PÁL, Erdélynek Kincs-tartója. Maga fegyverrel szolgálá a' hazát, 's már Sztrecsén-Várában tőle függének Trencsén Vármegyének tájékai, 's itt vala az, hol Magyar-Béli Bosnyák Andrásnak leányát, a' szerencsétlen 'Sófiát,¹ elvette. Tovább Füleki Kapitánnyá nevezteték, 's vitézen harczolgata Királya mellett, hol a' Török, hol az elsőbb Rákóczy György ellen, 's ezeknek hadaikat sok ízben fel-tartóztatta, vissza-nyomta. Murányt nem erő, hanem szerelem által vette-meg 1644. titkon vezettetvén-fel katonáji a' Várba annak aszszonyától, kit osztán, már özvegy, elveve.

¹ 'Sófiát [Emendálva.]

Váradot, mellynek megtartására 1660. a' német sereg' Vezérével, De-Souches Generálissal, küldetett, és a' hol így nem azt teheté a' mit akart, hanem a' mit ez parancsola, meg nem tarthatá ugyan, vagy mivel az őrizet' száma kisdeddé olvada, vagy mivel a' víz a' Vár' árkából lecsapoltatott (Bethlen János az utóbbitak adja okúl), de a' veszteség nem az ő vétke miatt történt^{*)}; valamint az sem, hogy Érsek-Ujvár, a' töle-függő, lelkes Forgács Ádámnak ellenzése mellett is, felgyúladván a' puska-por, 's katonáji ez-által elcsüggedvén, 1663. elesett.

Érdemei nem maradtak jutalom nélkül, 's a' Haza ötet úgy tekintette, mint Véd-angyalát. III. Ferdinánd Gróffá nevezte, megörökösítette Murányban, 1647. az Ország' Felsőbb Részeinek Fő-Kapitányságával tisztelte-meg^{**)}; a' Nemzet pedig az 1655diki Dietán, Martz. 15d. Gróf Csáky István Ország-Birája^{***)}, Késmárki Gróf Thököli István, és Máramarosi Fő-Ispán 's később Erdélyi Fejedelem Rhédey Ferencz mellől, ötet választá az 1654. megholt Pálffy Pál' helyébe, Nádorrá. Az 1662diki Pozsonyi Dietán, hol az ő bölcsesége,¹ igaz hűsége, 's munkássága olly nagy fényben ragyoga, Első Leopold neki a' Rendek előtt függeszté, a' Franciscánusok' Templomában, nyakába az Arany-gyapj' lánczát.

Sem a' hely' szűk volta nem engedi hoszszasan festenünk azon időket, mellyekben Wesselényi élt, mind attól irtóznánk, ha nem tiltana is a' hely; 's így Olvasóinkat, kik magokat elkészülve érzik a' történetek' értésére, kénytelenek vagyunk az Ausztriai Monarchia' Historiographusának 's az Udvari Archivum' tudós, és hűségéről 's felemelkedett gondolkozásáról isméretes Őrjének, Báro Hormayr József Úrnak, *Österreichischer Plutarch* című Munkájára (Bécs, XX. Köt. in 8.) útasítani, melly, valamint a' nagy lelkű Báro Mednyánszky Aloyz Úr' *Hisztoriai Zseb-könyve* is, bár minden házainknál taláztatnék. Hasonlítsák össze Olvasóink, a' mit ezen Ausztriai Plutarchban, IV. Friedrich és I. Maximilián Császárokon kezdve a' most dicsőséggel uralkodó I. Ferencz' idejéig találunk, nagyobb és kisebb Historicusainkkal, nevezetesen egy Munkával (*Hist. des Revol. de Hongrie*), melly mindent más fényben szeret adni (l. Minerv. 1826. l. 957.) 's ítéljenek el nem foglalt lélekkel, a' mi a' Történetek' Írójának és Olvasójának tágíthatatlan tiszte. Mi a' Hormayr' Plutarchjának kiírjuk egy ide tartozó helyét (IX. 83.) változtatások és kihagyások nélkül:

„Dem Kaiser (I. Leop.) war diese bedenkliche Verwicklung um so unangenehmer, — je tiefer er sich eben dazumal in ein anderes, für die künftigen Kraftäusserungen der Monarchie weit mehr, als alle auswärtigen Unternehmungen wichtiges Werk, in die Bezwingung Ungarns, eingelassen hatte. Ein Theil der Nation glaubte in den Anstalten zu ihrem Schutze und in der Hülfe deutscher Truppen Eingriffe in die Verfassung wahrzunehmen. Unglücklicher Weise hatten² eben die Jesuiten, die durch ihren ungestümmen Proselytengeist schon den Unwillen der zahlreichen protestantischen Parthey im höchsten Grade aufgeregt hatten, Mittel gefunden, den Kaiser zu überzeugen, die Protestanten seyen es allein, die ihn hinderten, Herr in Ungarn zu werden, und eben sie wären auch mit dem verabscheuungswerthen Vorhaben umgegangen, ihn, als er seiner Braut, der Infantin Margaretha, entgegen reiste, meuchelmorden zu lassen. Dadurch kam nothwendig in das System der Regierung eine Strenge gegen eben diese Religionsparthey, ein allzusichtbares Misstrauen und Aufsehen, die allmählig zu Extremen und unselige Verbindungen und Verschwörungen und Bewerbungen

^{*)} Minervánk' tavalyi egygyik Darabjában (1826. II. Negyed. 738. lap) Babocsay Izsáknak azon vádját, hogy midőn neki a' Várad' védelmére sietni kellett volna, Rakamazon sípoltatásokkal tölté az időt, megczáfolja az ott elő-mutatott levél.

^{**) Viselte azt 1659ig; akkor önkényt tette-le, 's helyébe Gerzsei Gróf Pethő Zsigmond neveztetett-ki, 's tovább Gróf Homonnay (Drugeth) György, ki meghalván 1662., azt Wesselényi kénytelen vala 1663. ismét felvállalni, de ismét önkényt letette, 's helyébe 1664. Decemb. 19d. Gróf Csáky Ferencz neveztetett-ki.}

^{***)} Ez vala az a' nagy és szép lelkű ember, kinek gyönyörű levelét Minervánk 1825. lap 477. közlé. E' jegyzésünk nem szükségtelen, mert a' Familiában többen viselék az István nevet.

¹ bölcsessége [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján, lásd jegyzet.]

² batten [Emendálva.]

*um französischen und türkischen Schutz herbeyführten, also, dass ein schrecklicher Ausbruch endlich nimmermehr zu vermeiden war. Die ersten Grossen des Reichs waren die Häupter der Verschwörung: der Palatinus Wesselényi, der Ban von Croatien und Dalmatien Graf Peter Zrinyi” (testvére a’ nagy Költőnek, az elsőbb Rákóczy Ferencznének és tovább Tököli Imrénének atyja), „der oberste Hof-Richter (Judex Curiae) Graf Franz Nádasdy, der Markgraf Christoph Frangepáni, und der Fürst Franz Rákóczy” (a’ II. György’ és Báthori ’Sófia’ fija ’s a’ II. Ferencz’ atyja). „Sie zogen den Statthalter der Steyermark Erasmus Grafen von Tattenbach in ihr Verständniss. Der Palatinus starb, und mit seinem Tode erhielt der Hof durch einen glücklichen Zufall urkundliche Beweise der schändlichen Verrätherey. Nádasdy, Zrinyi, Frangepáni (seines uralten Stammes der letzte, ein Jüngling (de házas) von acht und zwanzig Jahren) und Tattenbach, wurden insgesamt (ersterer zu Wien, die beyden andern zu Neustadt, am 30. April 1671., Tattenbach zu Grätz, den 1. Decemb.) enthauptet, und der grösste Theil ihrer Güter eingezogen. Rákóczy wurde begnadigt.” (Wesselényinek özvegyét, a’ Gyöngyösi’ Murányi Vénusából is ismeretes Széchy Máriát, Lotharingiai Károly Herczeg 1670. rá bírta, hogy Murányt neki adná-fel. Ott az aszszony, ’s Férjének titoknokja Leszenyei¹ Nagy Ferencz, vasra-verettek, Bécsbe vitettek, ’s Wesselényiné tömlöczben hala-meg.) „Darauffolgten noch strengere, wenn gleich durch das auf keine Weise zu entschuldigende Benehmen der Ungarn abgedrungene Maassregeln. Nichts war natürlicher, als dass dieses Reich militärisch regiert, und als ein erobertes Land behandelt wurde. Hinfürder sollte kein Palatinus mehr seyn, da Wesselényi einen solchen Missbrauch seiner Gewalt gemacht hatte; die Kommandanten der in den ungarischen Plätzen liegenden deutschen Truppen vereinigten nicht selten die bürgerliche, peinliche und militärische Gewalt. Den Protestanten wurden die meisten Kirchen und Schulen genommen, und die Prediger vertrieben.” (Nápolyi Gályákra is). „²Alles rieth dem Kaiser zur fortgesetzter planmässiger Strenge; allein wenn auch dazumahl der Zeitpunkt da gewesen wäre, in Ungarn das zu vollführen, was vor zweyhundert Jahren Ludwig XI. in Frankreich, in England Heinrich VII., Ferdinand der Katholische in Spanien vollbracht hatten; so wäre es sehr zu wünschen gewesen, man hätte auch in der Ausführung der Weise jener klugen und beharrlichen Fürsten gefolgt, und nie vergessen, dass der zum Statthalter verordnete Hoch und Deutschmeister Johann Gaspar von Ampringen^{****} wahrlich kein Ximenes war, sondern ein rauher, unbilliger Mann” (és melly emberek szolgáának alatta!) „der selbst, wo er mit Güte endigen konnte, schreyende Gewalt vorzog, und eben so wenig dem Vorwurfe des Eigennutzes, als dem noch unrühmlicheren Verdacht entging, er habe mitunter wohl auch Verschwörungen und Gefahren erdichtet, damit er desto unentbehrlicher bleibe, und seine Freunde in Wien Recht behalten möchten.” *****)*

¹ [Beszúrva Kazinczy autográf javítása alapján, lásd jegyzet.]

² [A nyitó idézőjelet pótoltuk.]

****) Felállott az a’ Gubernium Regni Hungariae, mellynek ez a’ vérengző ember Elöl-ülője vala, Pozsonyban 1673. Febr. 27d. ’s tartott 1681-ig, midőn az Ország-gyűlésének 2dik Czikkelye által eltöröltetett. Alá-írásaiban, hihetőleg fél-papi méltósága’ tekintetiből, csak kettős kereszt-nevével élt: Jo. Gaspar.

*****) Hormayrnak ezen állítására imhol eggy bizonytság: „Quocunque in his Partibus Regni Hung. Superioribus mens et oculi convertuntur, manifestissime et probabiliter comperitur, subornatione et instinctu nonnullorum Calvinistarum in visceribus Comitatum degentium illos nequam praedones, latrones, rebelles, nonnisi Catholicos regnicolas, Sacerdotes, Religiosos. Suae Majestatis fideles, persequi, incaptivare, angariareque, et nonnullos per lytrum dimitti, aliquos crudeliter mactari, dilaniari. Et certissimum est, nisi per fautores et instigatores ipsis occasio mali praerberetur, hique maledicti homines foverentur, absque dubio tam libere minime vagarentur, et tam detestabilia latrocinia juxta eorum placita haud exercerent. Quae cum ita sint, Incl. Cottui finaliter et de veritate scribo, quod et ego, quamvis invite ad ultima media condescendam, exercituique Suae Majestatis cujusvis Nationis et ordinis licentiam dabo, ut eodem processu cum Calvinistis utantur, illos capiant, persequantur, et similiter lytro mediante dimittant, siquidem leges naturae par pari referendum esse dictarent. Cassoviae 1674. 20. Maji. Paris L. Baro a Spandkow, Dnus hereditarius in Pernadicz et Altensattel, Consiliarius Actualis Aulae Bellicus, Generalis Campi Vigil. Praefectus, constitutus Colonellus, nec non Partium Regni Hung.

Wesselényinek tettei felől bővebben szólni nem igen lehet, a' kedvetlen emlékezetek miatt. Egygyike volt azoknak, kik 1623. a' Cardinális Pázmány' buzdítására, ki maga is Proselytus volt^{*****}), a' Római Anyaszentegyház' kebelébe által-tére. Hív vala újabb Vallásához; az ezen időkben üzőbe-vett Jezsuitákat pártfogolta; Szendrőn, Borsodban, a' Franciscánusokat 1660. Klastrommal ajándékozta-meg; 's ezerszer mondotta, hogy a' Bold. Szűz' tiszteletéért kész volt volna feláldozni minden vagyonát, sőt életét is. Azomban a' hon szeretete minden alkalmakban arra inté, hogy a' Vallásbeli gyűlölködés' tüzet oltsa, ne gerjeszsze, 's buzdítá polgár-társait, vigyáznának, hogy a' Religio miatt (ezek valának szavai) a' Régio el ne vesszen. Az idegen sergek 1661. téli-szállást kívánának Kassán, 's a' Városiak azt kereken megtagadák. Vezérek tehát elfoglalá a' Protestánsok' birtokában állott Nagy- (most Püspöki) Templomot, 's üzte garázdálkodásait határ és tartózkodások nélkül. A' hírre össze-futott a' táj' népe, közel harmincz-ezer számban, és ha a' felháborodást a' Nádor Wesselényi' bölcsessége nem csilapította volna le, meg volt volna téve az undok gonosz. Néki köszönhetjük azt is, hogy midőn 1662. a' Protestánsok vissza-kívánák az 1659. tőlök elszedett Templomokat, 's a' Papi-Rend a' kérésnek ellene költ, új vétek nem vala elkövetve a' Haza ellen. Wesselényi könnyekre fakadva kéré itt a' Rendeke, hogy magányos dolgaikat a' köz javának ne halmozná ellene, hogy távoztatná a' gyűlölködést, 's a' Vallás' dolgai helyett gondoskodjanak inkább arról, hogy Hazájok az idegen járom alól kiszabadítsák.

A' Vármegyék' Levél-tárjai tele vagynak Levelezéseivel, 's azok örök bizonyosságai, hogy lelke tiszta volt. Az idegen Generálisok nem hittek neki, és minthogy a' zavarban halászni jobb, magok csináltak bajt, 's a' Nádort arra szoríták, hogy inkább a' polgári dolgokat intézgesse. Mint szövődék az a' zendülés, melly a' Zólyomi Gyűlésben vete lobbót (1667.), és a' mellyet az idegen, de jó Gróf Rottál János Arany-gyapjas Vitéz szelíd szerekkel óhajtott volna megelőzni, beszéljék mások.

Wesselényi megholt Német-Lipcén 1667. Martz. 28d. Termete deli, arcza nagy szépségű. Sas orra, eleven szemei, testének minden mozdulása, mutatták az uralkodásra termett lelkes nagy férfit. Szakála kerek és sűrű. Feje nyírott, igen gazdag üstökkel. Felső öltözte, olajban-festett képein, zöld bársony kaftán, fél-könyökig érő ujakkal. Sokat szenvedvén köszvényben, nehezen írt, de mikor nem szenvedte, igen rendesen és csínosan; 's ezen baja volt hihetőleg az oka, hogy alá-írásaiban ritkán írta-ki nevét, 's azt inkábbára csak a' C. F. Wess. által jegyzette.

KAZINCZY FERENCZ.

Superiorum Supremus Commendans Generalis."

*****) „Cum igitur Mathias (II. Imp.) te ad dictam Ecclesiam (Strigoniens.) nunc pastoris solatio destitutam per suas literas (1616. Sept. 28.) nominavit; tu vero, qui ex parentibus haereticis.” (Panasztótelki Pázmány Miklós Bihar és Szabolcs Várm. nagy birtokos és Massai Margit) „natus, et in haeresi educatus (quam tamen, sicuti fidedigna relatione accepimus, in decimo tertio aetatis tuae anno convictus abjurasti) educatus fuisti, dictae Ecclesiae, absque Nostra et Sedis Apostolicae dispensatione praefici non potes” — — Szvorényi *Jus Privatum Eccl. Hung. P. I. pag. 19.*

1829

184. A' régi híres Ménesek egyike' megszűnésének okairól – recenzió
Felső Magyar Országai Minerva, 1829. 3dik Negyed Augusztusz, 624–628.

A' régi híres Ménesek egyike' megszűnésének okairól, Báró Wesselényi Miklós. –
 Pesten, 1829. nagy nyolczadrétben, 78 lapra.

A' Zsibói Istáló és Ménes (Közép-Szolnok Várm.) már régen-is híres vala mind a' két Hazában mind a' külföldön, 's a' lovakat nevelő Erdély Zsibónak adá az elsőséget. Azt Báró Wesselényi Pál alkotta 1660 körül válogatott Erdélyi kanczákból. – István, Pál' fíja, látá a' szerencsés kezdetet, 's ménesét török és tatár kanczákkal nemesítette. – Istvánnak Ferencz és István fíjai megosztóznak a' lovakban-is, mert a' lótarást családi dísznek és családi tisztnek tekintették; 's a' második István, hogy apróbb lovait szálasabbakká tehesse, Nápolyi méneket hozott. Csak hamar látá hogy a' két faj nem illik együvé, 's a' mi így elkorcsosult mind kihányta. Ellenben megveve Generális Brentánótól egy huszonnyolcz esztendő *Galant* nevű mént kétszáz aranyon és tizen négy darab harmadfű csikón. A' ló' atyját akkor hozák által a' Pyrenéeken, midőn VI. Károly, meghalván testvére I. József 1711. oda hagyá a' Spanyol-koronát, 's Bécsbe visszatért. 'S ez a' *Galant* (másik nevével *Brentánó*) leve törzs-atyja minden Zsibón nevelt lónak vagy atyai vagy anyai ágon.

Istvánnak özvegye, a' tudományos neveltetéséről-is híres Vargyasi Báró Dániel Polyxena, még nagyobb fénybe hozá a' Ménest. Óvta nemtelen lovaktól, a' fajokat megkülömböztette, Jegyző-könyveit nagy hűséggel, nagy gondnal vitette, az ifjú lovakat költségesen neveltette, tanította. Elhíresedett Lovászmestereket fogada szolgálatjába, 's ilyen vala az a' Gründel, ki Miklóst, a' ház' egyetlen fíját, a' lovaglás', lótarás' és lótarítás' mesterségében oktatta.

Miklós, Kapitány a' Bethlen Ádám' huszárai közt, egy *Monárch* és egy *Brillánt* nevű spanyol, és egy török mént hozá a' Lengyel Király' istálójából; de ezek nem felelének-meg várakozásának, 's magokon és csikajikon ki kelle adni. Tovább 1776. a' Gróf Haller János Gorbói istálójából vevé meg ennek szürke *Ciceróját*, melly az I. Ferencz Római Császár' spanyol ménü és spanyol-kanczájú lovai közzül erede. Ő szerzé-meg 1783 az *Alexander* nevű angoly mént-is, 's 1790 a' spanyol *Andalúzt* Herczeg Kaunitz Domonkosnak istálójából, mellyet a' Herczeg' atyja, a' Miniszter, maga hozá ki Spanyol-országból; végre pedig Gróf Mikótól egy nagy szépségű *Müzir* nevű originalis arabot. – Ezek szerint Zsibó az 1809. Octób. 25-d. megholt Miklós és tisztelt özvegyének Méltós. Nagy-Ajtai Cserei Heléna Asszonynak¹ idejében nevele spanyol, angoly és arabfajú lovakat. A' Zsibó' Asszonya most az Istálót és méneseit által-adá életben maradt egyetlen gyermekének.

Miklós, a' II., 1822. Londonba utazott, hogy lóisméretit küljebbre terjeszse, 's ne csak hallásból, olvasásból tudja a' mit nagy céljai kívántak. Vissza-jövé onnan, 's két mént hozván, eltökélé, hogy kijövé a' módiból a' csak cifrára való 's tánczó, iskolás spanyol lovak, istálójá' 's ménese' minden lovait eladja, 's ezután angoly-fajuaknál egyebet nem nevel. Ezt minden gáncsolta, Angolmaniai szesznek nevezte, sőt épen hazafiságtalanságnak, 's ősei ellen elkövetett tiszteletlenségnek; de annyi sok gáncsolók közzül, kik a' spanyol faj' megszüntetését sajnálák, az 1828. Octób. elsőjére kihirdetett kotyavetyére a' két Magyar Hazából csak négy öt jelene-meg vevő szándékkal. W. ezen írásában adja okát szándékának, nem hogy magát mentse, hanem hogy a' lóisméret és lótarás eránt jobb gondolatokat terjessen-el. Egy kevésbbé nemes lelkű ezt akkor tévé vala, midőn drága áron szabadult volna-meg eladni kívánt lovaitól.

Minthogy az itt adott tanítások érdemlik hogy minél többek ismételébe jussanak, közöljük a'

¹ As szonynak [Emendálva.]

kisded Munka' kívonását:

I. Szakasz. A' lótenyésztés fontos ága a' mezei gazdaságnak. Termékei sokszorozva fizetik vissza magokat. Néhány véka zab 's néhány mázsa széna ezeket hozhat-be. Ez világos onnan hogy a' lovaknak ott van nagyobb becse a' hol a' termék drágább. Mi úgy sem adhatjuk-el jutalmasan mezeink' termékét, és így jobb megégetnünk, hogy nagy hasznot hajtsanak.

De a' lótenyésztés nagy befolyással van a' Nemzet' characterére 's erkölcsére-is. A' hol jó lovak vannak, ott többen fognak lovagolni, 's az a' Nemzet merészebben, mellynek vannak jó lovai. Ezért lovagol az Ángoly és a' Keletiek; ezért nem a' Cseh, Morva, Stajer, Olasz és Hollandus. Pedig lovagolni kell, mert erősíti a' testet, férfiasít, bátorrá tesz, nemes magunk elszánására szoktat.

A' lónevelés csak úgy állhat fenn, ha a' nevelőre hasznot hoz. A' haszonnak az Ángoly két új nemét találta-fel: a' *lóversenyt*, és a' *ménbért*. Egyikén 's másikán egy ló ezeket hozhat be.

II. Szakasz. A' lovak' eredetét két ágra lehetne osztani, bár nem hisztoriai bizonyossággal: azok Keletiek, vagy Északiak. Melly különbség a' könnyű, inas, pattanós Arabsz és a' hússal-terhelt lomha Frizlandi ló közt! A' különbséget az öszszeházasítás' vegyülete, az éghajlat', a' tartás', 's a' Nemzetek' characterének különbözései hozhaták-elő. Ezt bizonyítja a' Spanyolok' és az Ángolyok' példája. A' Spanyolnál is, az Ángolynál-is keleti faj volt rég oltá már becsben; de a' pompát szerető Spanyol azon apa- 's anyalovaktól igyekezett csikókat nevelni, mellyek hattyúnyakat, 's atyjok 's anyjok után pompás járást ígértek; az Ángolynak sebes, munkatűró, tartós ló kelle, 's ő lovai' öszszipárosításakor e' tulajdonságokra vigyázott. Így örökösödének-meg a' nemzések által az egész nemzeti fajban az elérni óhajtott tökélyek. Az Ángolyok így vigyáznak a' bikák és tehének körül-is, 's azt nyerék, hogy nálok a' csak mészárszékre nevelt marha egészen más, mint a' mit járom alá nevelnek. A' Nemzet' characterét látni a' Cseh', Morva', Stajer' lovaiban is, az csendes, tüzetlen, de alkalmas elhordani a' rá rakott terhet. Nézzük a' német Furmányost, a' mint savanyú ábrázatjával csámpáson megyen babos lova' lecsapott fara mellett, mindég készen a' goromba felelettel; 's nézzük a' minden nyomorúságot könnyen tűró Kozák lovát, 's hozzá vethetünk Urai' lelkeikre.

Keleti eredetű volt a' Magyarok lova is. Hozzá szokván háborújuk alatt a' lovagláshoz, a' béke' idején-is inkább nyeregben úsztak mint kocsikban, kivált hogy akkor a' rosszabb utak 's a' nem bátorságos idők azt tanácsolhaták. Szorosabb összeköttetésben lévén, vagy mint barátjai vagy mint ellenségei egymásnak, a' Törökkel, Erdélybe sok keleti fajú lovak jöttek-be. Európának egyéb részeibe bejövének a' lovagjátékok, 's ezek miatt a' cifra lovak kerestetének: nekünk arra sem időnk nem volt, sem kedvünk; mi a' győző 's tartós lovak mellett maradánk meg.

A' Lovag-kor elmúlt, de fenn maradt árnyéka, 's a' dárdadöfölés helyett a' caroussel és lóiskola. A' fényűzésnek ez a' neme harmadik Dynastiánk alatt hozzánk-is áltszívárga. Gazdagabbjaink VI. Károly alatt behozák a' spanyol-méneket, 's divatba jött az iskolás lovaglás, 's a' fennhágdosó, hattyunyaku, lebegő serényű lovak' szeretete. De mivel spanyol-mént nem bírhatta minden, örülénk az óriási növésű Dán és Nápoly méneknek-is, 's elszaporodának a' szükelejű, gyengehátuljú, hosszusiklájú, vékonycsontú lovak. Erdélyben később talált kedvet a' lábemelés. Végre megkedvelék az ángoly fajt is.

(Némelly Uraságok Magyar-országon-is szálásbb korcsnémet méneket tartván, 's illyenek küldetvén a' Vármegyékre) itt és Erdélyben, az Uraságoknál és a' falusi népnél igazán magyar régi fajú lovak nem találtnak. Ollyakat csak a' sivatag hegyes részeken lakóknál kell keresni. Mindnyájan tudjuk a'hol én lakom-is hogy a' Máramaros-szigeti vásároknak vett apró lovak mennyi terhet bírnak-el, és melly igen tartósak.

III. Szakasz. A' 43-dik lapig az vizsgáltnak hogy a' lónevelés nálunk miért vala káros? hogy azt ezentúl hasznossá mint lehetne tenni, 's itt az a' vád czáfoltatik-meg, hogy az ángoly ló

sebes, győző, erős, tartós; de nem tud forgani, 's így katona alá nem alkalmas, és hogy kényes. Lap. 46. azt tanulom hogy az angliai postakocsis, nyargalva érvén statiójára, a' tajtékkal és veréjtékkel elborított lovat hirtelen hideg vízzel önti-le, vagy vizes pokróczot terít rá. A' gonosz manipuláziót a' muszka lóval sem lehetne zabálás, szélütés 's egyéb nyavalya nélkül megtenni. Ezt a' szoktatással érte el az Angoly. A' nagyon nevezetes tanításokat adó Szakasz a' hely' szűke nem engedi egészen ki-írni.

IV. Szakasz. A' lovak' javítása attól függ, hogy jobb fajú ménekkel párosítassanak kanczáink, és hogy kancza 's csikó jól tartassék. A' ménlóban nézzük a' hatalmas csontokat, elég testességet, aljas és vesés termetet, illendő nagyságot. Kanczáink illyektől ígérnek még most jó háta, 's nem felette nehéz húzásra-is alkalmas lovakat; későbbre kell arról gondoskodnunk, hogy a' legnehezebb lovasok 's a' legnagyobb teherhúzásnak is megfelelőket tenyészthessünk. Minthogy minden nem tarthat ángoly mént, éljen a' ménbérért hágókkal. W. volt első, ki illy móddal hágattata idegen kanczákat (1823) ángoly ménjeivel, 's a' csikók megfelelően a' várásnak, Erdélyben azolta mások birtokában lévő három teljes vérű ángoly mén állítatt-k. Nem szükséges a' derék csikók nevelésére a' pompás istálló és a' sok cseléd. Angliában a' híres és sok pénzt behozott *Rubenst* egy jó, de csak tapasztos faistállóban, egy épen nem cifra cseléd gondjai alatt találá az Író. Csak az szükség hogy az istálló jó levegőű legyen és világos, 's a' ló azokban jó és egészséges eledelt kapjon.

Megkevesítetik a' kölcség, ha az anyakanczák használtatnak. Jól bánva, ezekkel lehet dolgoztatni. Az illő mozgásban lévők ritkán maradnak meddön, egészségesebb csikókat szülnek, 's ezeket jobban nevelik. A' csikózás előtt hat héttel megszűnnek dolgozni, azután két hétig pihennek. Csikajok éjjel velek van, nappal egyszer, 's ha lehet, kétszer, hozzájuk bocsátatik; különben jó tágas istállóban, vagy a' mi sokkal jobb, kertben vannak a' csikók, 's ott darált vagy darálatlan zab, lisztes szecska, 's fiatal kaszált fű, 's ha lehet, lóhere vagy luczerna, 's víz áll mindég előttök. A' csikót már az első két hétben könnyen rá lehet ezen eledelre szoktatni. A' csikó öt holnapig szopván, elválasztatik anyjától; a' további szopás neki szükségtelen, az anyjának káros. Illy eledellel kell tartani három esztendeig; 's a' legelőn arra vigyázni hogy az mocsáros ne legyen. Télben istállóban vagynak, de annak nem szabad szűknek, setétnek, igen melegnek lenni. Ellehetnek akolban is, de ki ne légyenek téve a' szélnek, 's alattok bőven légyen száraz szalma. Az igen meleg istálló cselekszi hogy kehet kapnak, 's hirtelen lépvén ki a' kemény hidegre, álhűlnék. Az anya, dolgozó kanczák száraz eledelen-is lehetnek, de jobb ha zöldet esznek nyáiban.

A' lovak olcsó és jó eledeléről lap 65–69 adatik tanítás; lap 70–75 pedig arról van szó, hogy a' már megjavított fajú 's jól táplált lovak eladhatása leginkább Eggyesületek által történhetvén-meg, azt mint kellene elősegélni. (V. Szakasz.)

A' VI. Szakaszban lap 76–78. előadatik a' Zsibói istálló' és ménes' szándékba vett állapotja. A' mének: *Cátó* és *Dittó*, mellyeket W. maga hozak *Hippodamia* kanczájával, a' híres Phantóni leányával, Angliából. Három más kanczáji *South Down*, a' már fellyebb említett Rúbens' leánya, és a' két testvér: *Alborak* és *Ibla*. Ezek fognak apalovakat nevelni. – Ezekentúl nyolcz félvérű. Ezeknek kancza-csikajik fajra neveltetnek; méncsikajik eladatnak. – Tovább Cátónak előbbi Zsibói anyáktól nemzett öt leányai. – Végre 29 darab 3, 2, 1 esztendő kanczacsikaji Cátónak és Dittónak többére az *Alexander* ángoly, és az *Almansor* arabsz fajaiból. Most tehát harmincznyolcz kanczaló vagy kanczacsikó.

Az ángoly teljes és félvérűekhez járúl 12 most Csíkban vett székely kancza.

Használtatni fog ezekhez a' Hippodamiától nevelt most Gróf Kendeffy Ádám birtokában való fija-is, Sancho; és a' közel rokonság elkerülése végett a' pénzért hágók.

Referens a' kisded munkát Lovásztekinetein kívül-is nagy gyönyörűséggel olvasta; mindenütt kitetszik hogy itt egy felvilágosított hazafi 's nemes gondolkozású 's érzésű férfi szól. Előadása velős, el-van telve erővel, sok némű tudománnyal, 's a' nyelv' barátjai Magyarság'

virágít-is lelnek itt. – Ezeknek ha nem kedves, legalább hasznos lesz ezen intés, lap 35:

Hazafiság-e a' Nemváltoztatás?

„Illyennek látván Országunkban a' lovak' eddig való állapotját, úgy hiszem, nem lehet hazafiság' tárgya a' régi mellett való megmaradás' szándéka. Gyűlölöm én az idegen majmolást; nevetségesnek tartom akármi tárgyat-is csak azért hogy külföldi, a' hazait megvetvén, annál előbb becsülni; buzgó tisztelője vagyok mindennek a' mi nemzeti – – – de azt-is hiszem és vallom, hogy igen káros valamit csak azért szeretni 's becsülni, akár jó akár rossz, mivel hazai 's régi; 's hogy nevetséges a' honit mindeneknél jobbnak tartani, abban ott-is, a' hol nincs, fényes tulajdonságokat látni. Idétlen szüleménye ez a' hazafiságnak; minden tökéletesedésnek, javulásnak elzárja útját, és sok haza-ellenségeinek nyilvános mesterkedésinél több kárt okoz.” –

És osztán azoknak, a' kik a' szokás tisztelőjével, 's a' Grammaticák' és Lexiconok' dolgozóival 's Isten tudja melly felsőbb hatalommal szeretnék az Írót a' maga szabadságától megfosztani, az 51-dik lapról:

„A' franczia Kereskedőség egykor az Uralkodástól megkérdeztetvén, mit kellessék a' kereskedés' előmozdítására tennie? ezt felelte: *Laissez nous faire.* (Azt bízzák az Urak miránk!)”

KAZINCZY FERENCZ.

185. Gróf Teleki József versei

Felső Magyar Országi Minerva, 1829. 4dik Negyed Október, 752–779.

Gróf TELEKI JÓ'SEF Ugocsai Fő-Ispán,
Koronaőr, Csász. Kir. Kamarás és
Belső Titkok' Tanácsosának Versei

(Fija volt Lászlónak Ráday Esztertől, a' Pál' és Kajali Klára leányától; – unokája Sándornak, az Erdélyi Cancellár mint Gróf Bethlen Miklós' Júlia leányától; – kis-unokája Mihálynak, az Apafi' Generalisának, Körös-Tarcsai Vér Judittól; – Lászlónak, a' Septemvirnek és Somogy Vármegyei Administrátornak, 's Jó'sefnek az Erdélyi Kormányszék' Tanácsosának, 's Joannának, Bárány Prónay Sándornénak, atyja. – Szül. 1742. Aug. els.; mh. 1796. Sept. els.)

—

A' XVIII. Század hetedik tizede örök emléken fog maradni Nyelvünk' és Literatúránk' barátjainál. Bessenyei György 1772. az Eszterházi Vigasságokat adta-ki; – Báróczi Sándor 1775. a' Marmontelből szedett Erkölcsi Meséket; ez és az tagja a' Testőrző Magyar Seregnek; – Baróti Szabó Dávid, Rhetor. Professor Kassán, 1777. Verskoszorúját, az-az, görög schémájú Verseit; – Révai Miklós, még akkor Piarista, 1778. hexameterait és pentameterait; – Gróf Teleki József 1779. testvérhúgának és atyjának halálát kesergő Versét, kétsorú rímes strophákban. – Hoszszú álmokórságából ez az öt hősünk ébreszté-fel a' Nemzetet; ezek érdemlik örök hálánkat.

A' négy elsőbb új utat nyitottunk, 's Báróczi és Bessenyei a' franczia ízlés felé igyekezének bennünket vezetni; Baróti és Révai a' régieké felé. Teleki, nagy kedvelője a' fennállónak, semmiben nem kapott az újon, és ha az olyat világosan nem kárhoztatá-is, de átalotta követni. A' négy első' nyelve sok helyett érthetetlen vala a' sokaságnak, 's így őket kevesen-is olvasák: de a' Teleki' nyelvét minden értette; és minthogy a' munka mind a' szívhez szóllott a'

fájdalom' hangjain, mind a' Theologiából, Philosophiából, Politicából szedett oktatások által a' fejhez, 's a' közönséges olvasónál többecske tudók hiuságának hízelkedett az, hogy ők a' Teleki Versezetében általok ismért helyekre találtak; Teleki olly kedvességgel, olly magasztalásokkal fogadtatott, a' hogy nem, még addig egy Magyar Író-is.

A' Versezet' Kolozsvári negyedréti kiadása nem vala elég annyi Olvasónak; 's az újra kiadatott Pesten nyolczadrétben, de ez a' második-is annyira elfogyott, hogy nem csudálhatjuk, ha Nyelvünk' 's Literatúránk' ifjabb barátjai nem ismerik. Én innen magyarázom, hogy Toldy, a' maga megbecsülhetetlen Kézi-könyvében, nem említi. Minthogy a' testetlen könyv mindég ki van téve az elveszés' veszedelmének, 's a' Versezet érdemli, hogy ismértessék; én itt adom harmadszor, Telekinek azon öt darab kissebb magyar és egy deák Verseivel, mellyeket a' Kassai Muzéum tartja fenn.

Maradékainál talán megtalálhatik azon franczia nyelven írt verse-is, mellyet II. Józsefhez a' Vallásbeli-türelmet illető Rendelés kihirdetésekor írta; de a' mellyet én csak magyar fordításában ismerek. Académiai útja alatt, Párizsban, 1760. egy kisded Munkát írt, melly, *Sur la foiblesse des esprits-forts* czím alatt, Amsterdamban 1761. kisded nyolczadrétben 126. lapra, jelent-meg. A' Kiadó rövid Előbeszéde' utolsó soraiban ezt ítéli róla: *Il est beau d'etre theologicien et mathematicien à son age.* (T. akkor 18 esztendő ifju volt,) – és: *Vos argumens sont concluans, sublimes et spirituels.* – Teleki szépen 's tudósan írta deákul-is, 's az 1790-diki Dietán az ő beszédei tartattak legcsinosbb deáksággal írottaknak.

De imhol a' Keserv, minden változtatás nélkül, a' Kolozsvári kiadásnak orthographiai sajátságaival. Annak hibásságát kora teljesen kimentí.

[...]¹

Közli
KAZINCZY FERENCZ.

186. Vitkovics Mihály nekrológja

Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1829. Szent Mihály hava [szeptember] 26., II. félesztendő 26. szám, 208.

Vitkovics Mihály nints többé. – Húsz eszt. előtt (1809.) engem szollíta fel, hogy ha a' háboru' tsapásai őtet eltemetnék 's én megmaradnék, tartsam fen én az ő emlékezetét. Azt most szándékozom teljesíteni. Összegyűjtöm tehát a' mit nyomtatva 's írva hagyott, 's kiadom, Életével. Kérem mind azokat, a' kik neki kevésbbé ismért dolgozásait nyomtatva vagy írva bírják, hogy igyekezetemet segélleni, és az ollyat számomra tisztelt rokonomnál Tekint. *Fáy András Úrnál* (Pesten, Kalap útsza, tulajdon házában) letenni méltóztassanak. – Széphalom, September 16-dikán 1829.

Kazinczy Ferencz.

187. Pyrker László Úr' Excellenzájához

Muzáron. Élet és Literatúra, 1829. Harmadik kötet, XI–XIX. rész, bevezető oldalak, IX–X.

PATRIARCHA EGRI ÉRSEK
FELSŐ-ŐRI
PYRKER LÁSZLÓ ÚR'

¹ [Itt következnek Teleki versei.]

EXCELLENTZIÁJÁHOZ
KAZINCZY FERENCZ.

A' nép, mellynek Excellentziád születés, neveltetés, ajak, mint viselt méltóságait meghaladó érdemei által egyik legfényesebb ragyogású tagja, a' Szent Hajdan' Gyöngyeit mind eddig csak idegen nyelven olvassa, 's irigyli másoknak szerencsáját, kiknek azt, a' Tunisiás' és Rudolphiás' nagyobb Épószaival együtt, Magyar adá; irigyli az Olaszokét, kik a' Munkát könnyedén verselő nyelvökben egészen, latinban darabonként, már bírják. A' gondviselésnek tetszett Excellentziádat már első ifjúságában kivonni hazánk' határain, és előbb Lilienfeldre állítani, tovább, igen rövid mulatása után Szepesben, Velenczének Patriarchai székére ültetni, hol idegen hangokhoz szokott, érzésiben mindég miénk. Ha korom 's éltemet összetépdelő gondjaim engedék vala, örömemet lelném e' szent Énekeket hexameterekben adni vissza nyelvünknek; így poetai prózába öntve teszem a' mit erőm nem tilt. Tisztelettel nyújtom be a' felkent Költőnek legrövidebb Épószt, hogy javalást nyerve, adjam a' többit is, vagy intésére elhallgassak.

VÁLASZ. Eger, 1829. Februárus 28d.

Sámuelemet poetai prózába öntve magamnak felolvastatván, abban tulajdon érzeményeimet olly rhythmussal találám előadva, hogy szinte versekben véltem fordítva lenni. Az ollyan, a' millyet hazánk' Költőjének egyik kedveltje adhatott. Ugyan azért valamint e' remek fordítás által erántam bebizonyított szíves indulatját köszönöm, úgy nem titkolhatom el egyszersmind, melly igen óhajtanám, hogy a' Szent Hajdan' Gyöngyeinek több Énekei is minél előbb kiadathatnának ...¹

188. Csokonai-portré

Muzárion. Élet és Literatúra, 1829. Negyedik kötet, XX–XXIX. rész, I/11., 58–74.

A' kit Istenek szeretnek, ifjant hal-el – úgy hitte a' Görög. De sorsát még inkább áldhatja, a' ki ép öregséget ér, 's ideje van, ifjúsága' vétkeit megigazítani. Csokonaynak ez nem engedtetett; ő harminczkét eszt. korában holt-meg (szül. Debreczenben 1773. Novemb. 17.; megholt ugyan ott 1805. Január. 28.). A' mit tőle bírunk, mutatja a' ritka adományú, igen szép isméretű, szerencsés hajlékonyságú ifju-férfit, kiből más csillagzatok alatt, más úton indulva, valami igen nagy, legalább igen jó, lehetett volna; de azt is mutatja a' ki nem juthata-el céljaihoz, sőt, hamis útakra tévedvén és tévesztetvén, egyéb leve, mint a' mi illy ifju korában is már lehetett volna. Leglelkesebb, legszerencsésbb dolgozásait, mint a' leggondatlanabbakat, foltok piszkolják-el, 's nem ritkán szinte nevetséges foltok.

Kölcsey nagy belátással 's férfias lélekkel rajzoló Csokonaynak poetai tulajdonit (Tud. Gyűjt. 1817. II. Köt.), 's egyenessége neheztelést vona rá a' Csokonayt imádó seregnél. Méltán e' – erre feleljen az, hogy Csokonay a' Mesterség' barátjai közt a' szerint nem tuda, minden érdemei mellett, tekintetbe jutni, a' hogy az a' nagyobb sereg ötlet csudálgatá, egyetlennek hirdeté. Rosz jel, midőn a' Mesterség' barátjai bennünket nem látszanak ismerni, de a' sokaság tömjénezget!

Valóban Kölcseynek igaza van, 's abban különösen igaza, hogy a' Csokonay' tévedései egyenesen születése' helyének, neveltetésének, társalkodásának hibájok. Más helytt, vagy ott de később, Csokonay is más lett, más volt volna.

Iskoláinkban, ott és minden más helytt, jó fejnek az tartatik, a' ki dolgozásaival, a' mikorára

¹ [XI–XII. oldalon.]

parancsoltatott, készen van, csak verse vers legyen, grammaticai és prosodiai hibák nélkül, nem hamis rímekkel, 's ha ömölve, bugyogva foly. Csokonay, a' maga nagy könnyűsége 's elméskedéseinek villogtatásai által, már iskolájiban elérte a' celebritást, 's a' tömjén' füsté elszedítette. Szerencsétlenségére inkább szerete csudáltatni mint jónak illik. Tőle, a' ki olly könnyen adhata, sokan sokat kívántak, ő pedig örömet ad mindent és mindég; a' kívánóknak minden jó volt, ha vers volt, és ha rajta nyeríteni lehete; neki pedig a' mázolás is emelte hírét. Elszédítve ezen örök csudáltatásban, 's talán buzdítva, kérve csudálójától, felméné a' Dietára, hallatni magát, nem mint Pindár és Herodotusz az Olympiai játékokban, hanem – a' Kölcsey' euphémismusa szerint; mert még kedvetlenebb képet vehetett volna fel – mint az ismeretes Virtuóz; 's még Pozsonyban is mindég azok közt forga, a' kiket kerülnie kellett volna. A' kik jelen valánk a' Váradi temetésen, emlékezünk, melly rettegések közt hánykolódott, ha meg fog e neki engedtetni, hogy a' Predikáló és Parentátor után cathedraba léphessen-fel, elmondani előre-csudált versét; melly gravitással lépegete-fel a' grádicson, akarva csörtetvén oldaláról-függő kardját; melly arcczal 's hanggal mondá-el az első sort (*Lenni? vagy Nemlenni? kérdések' kérdése*); – és midőn ott a' legjobbab' társaságában tölthette volna az egész estvét, neki mint volt elég, azok közt lenni, kik gégejüket csudáltaták. Mind ezeket a' Kölcsey' szavának igazlására, 's azoknak, a' kik érteni akarják 's tudják.

Csokonay elragadtatással olvasá Himfyt; azt hitte, hogy ollyat ő is tud mihelytt akar, vagy talán erre is meg vala kérve csudálójától; és megjelene – *Lilla!* Ódákat is vára magától, 's írt Ódákat is – *sustorogó tüzűeket* – mint Szonetteket, Anacreonticákat. Most Arpádiászt akara adni, de szerencséjére egy neki magánál inkább kedvező halál kikapá gyalázatja elől.

Prof. Márton és Domby Urak hálánkat érdemlik, hogy a' mit Csokonay hagyta, és a' mi ezekből nyomtatás alá mehet, kiadák. De ez homályt vet az ő nevére, nem fényt. A' lelkes, bár nem-teremtő lelkű, 's midőn jók' társaságában volt, nagyon szeretetre-méltó, és igazán szerény Csokonay, méltó, hogy emlékezete a' Mesterség' barátjai közt szennyek nélkül maradjon fenn, 's Géniusának valamelly barátja tégye, a' mit Csokonay később bizonyosan meg tett volna, – adjon a' sokból keveset, de jót. Azon darabjaival, mellyeket én elejétől fogva leginkább kedveltem, egyedül kedveltem, itt tészek egy próbát némelly helyeit megváltoztatva:

BORDAL.

Evoe!

Bacchusz! Evan-Evoe!

Evoe!

Bacchusz, töltsd lelkünket be!

Itt van a' zúzos December,

Bor van e?

Bort igyék ma minden ember,

Evoe!

Idvez' légy,

Bacchusz, áldott Istenség!

Hol te mégy,

Vígad ott a' föld 's az ég.

Szívünk úgy¹ felrajzik véled

Mint a' méh,

Életünk csak tőled éled,

Evoe!

A' Mazúr

¹ úgy [Emendálva.]

bodi.katalin_319_25

Általad gazdag lehet,
'S mint az Úr
Szarvat és szemet vehet.
Észt lel a' bolond a' borba',
'S úgy lesz bölcs;
Tölts tehát bort e' csuporba,
Tölts, tölts, tölts!

Általad
A' barátság lelkesül;
Általad
Sok harag lecsendesül.
Boldog, és azon nem ülhet
Semmi baj,
A' ki véled egyesülhet,
Hajh, hajh, hajh!

Csak te vagy
Szíveinknek mindene.
El ne hagyj
Kedv' 's öröm' nagy Istene!
Meghalunk; de semmi gond az;
Félre bú!
A' ki búsul, mind bolond az,
Hú, hú, hú!

Tőled ég
Ámor' édes lángja is.
Tőled még
Felhevül a' lomha is.
Csak te tartod friss melegben
A' gyomort;
Bort igyunk hát illy hidegben,
Bort, bort, bort.

Soknak kárt
Tészen a' bor, szent igaz;
Soknak árt
A' tivornya; semmi az!
Félre most az Ethicával,
Nincs itt Pap.
Tánczra a' szép Sárikával,
Hap, hap, hap!

Evoe!
Bacchusz! Evan-Evoe!
Evoe!
Bacchusz töltsd lelkünket be!
Itt van a' zúzos December,
Bor van e?
Bort igyék ma minden ember,
Evoe!

—

PARASZT-DAL.

Ama' fejtér nyárfák alatt,
A' part felé,
Sűrű rekettye között vezet

bodi.katalin_319_25

Egy róna bé.
Oh, mert az a' hely énnem
Irtóztató!
Ott eggy vityilló, abba' nyög
A' szép Kató.

Hiszen, no, csendes este van,
Nincs semmi szél,
Még is hogyan, hogyan rezeg
A' nyárlevél.
Oh szép Kató, nem reszket úgy
A' nyárlevél,
Mint én teértted reszketek.
Hová levél?

Katóm, Katóm, ki sem jöhetsz
Te tán soha,
Úgy bécsukott az a' guta
Vén mostoha,
Miolta szép orczáidat,
Szép violám,
Ott benn, az ajtósark mellett,
Megcsókolám!

T'od, azt hazudtam volt neki:
„Csak a' pipát...”
Hogy a' manó el nem vivé
A' vén szipát!
El sem hivé, rá sem hagyá
Egy szómat is;
Elkergetett, 's lelúgozá
Subámat is.

Azolta erre jönni is
Nem mertem én,
Tudod, pemetén jár az a'
Puruttya vén!
Csak itt nyögök, kedves Kató,
E' fák alatt;
Tudom te is nyögsz a' setét
Kémény alatt.

Füstöl, galambom, füstöl a'
Kéményetek,
Mert tán bizony nagyon alá
Tüzeltetek.
Héj, héj, az én szívemben is
Nagy tűz vagy
Héj, héj, azért sohajtok én
Illyen nagyon!

De még az Isten módot át,
Tudom, hogy ád,
Kimentlek én, vagy meggebed
A' vén anyád.
Ha más különben nem lehet,
Felégetem
Azt a' vityillót, 's őtet is
Belé vetem.

bodi.katalin_319_25

A' szívem is majd meghasad,
Kedves Katóm,
Hogy képedet még csak nem is
Csókolhatom.
Szegény legény vagyok, de csak
Egy csókot adj,
Ihol a' szűröm; vedd, nesze,
Egy ingbe' hagyj.

De már reám setétedett
Az éjjel is,
Még is csak itt kesergek én
Potomra is.
Bús sorsomat kesergem én,
'S a' szép Katát.
Rózsám, aludj helyettem is;
Jó éjszakát!

—

KULACSONHOZ.

Drága kincsem, galambocskám,
Csikóbőrös kulacsocskám,
Értted halok, értted élek,
Száz lányért el nem cseréllek.

Megvidító orcácskádat,
Csókra-termett kerek szádat,
Hogyha számhoz szoríthatom,
Zsuzsiét nem csókolgatom.

Oh, hogy kótog a' kebeled,
Mellyben szívemet viseled!
Oh, milyen szép kis ajakad,
'S aranylánczra méltó nyakad!

Karcsu derekadon a' váll
Halháj nélkül is szépen áll,
Nem úgy ám mint a' Manczié,
Vagy, a' majd megmondám, kié.

Szép a' hajad, szép szála is,
Ha kis csikó hordozta is;
Nem akasztott-ember' haja,
Mint a' Rézlik' rőt buklija.

Édes a' te danolásod,
Jérczeforma kótyogásod;
Kitykotyod innepi-ének
Bús szívemnek, szegénykének.

Ha bánatom közlöm véled,
Egy szódra lelkem megéled:
Ha jó kedvem csúcsorodik,
Általad megszorodik.

Mikor hideg szelek vagynak,
Mérgét elveszed a' fagynak;
És mikor a' hó nyár lankaszt,

bodi.katalin_319_25

Nekem te megfrissíted azt.

Ha tégedet nem láthatlak,
Be óhajtlak, be siratlak!
'S ha képed kezembe akad,
Szememből örömköny fakad.

Téged hordozlak útamban,
Téged öllelek ágyamban,
És valahányszor felkelek,
Szerelmedről énekelek.

Együtt be sokszor feküdtünk,
Bár soha meg nem esküdtünk.
Mi holtiglan el nem válunk,
'S az éjjel is együtt hálunk.

Oh ha szívünk' szerelmének
Kis zálogi születnének,
'S ott ülnének hosszú sorral,
A' kuczikban, tele borral!

Oh bár csak feleségemmel
Téged cserélhetnélek-fel!
Hogy te fiakat, lányokat,
Szűlnél apró kulacsokat!

Zsenám¹ meg' kulaccsá válna,
'S borral mindég színig állna;
Az ő bőre úgy is csikó,
Belé férne négy öt akó.

De jaj engem ide 's tova!
Elvisz a' Szent-Mihály' lova!
Szerelmed megemészt végre,
'S te elmaradsz özvegységre!

Keserves sors! adjatok bort,
Lakjuk-el előre a' tort.
A' mi menne más kutyába,
Jobb, menjen magunk' torkába.

Akadtam még egy bankóra,
Kit szántam szemborítóra.
De, vakságtól ki már nem fél,
Minek annak a' szemfedél?

Kincsem, violám, rubintom,
Itt az utolsó forintom;
Értted adom ezt is, tubám,
Csak szácskádhoz érheszen szám.

Oh csókollak, oh öllelek,
Míg moccanok, míg lehellek!
Tested tegyék holt testemhez,
'S e' rövid írást fejemhez:

Útas, köszönj rám egy pint bort!

¹ zsenám [Emendálva.]

bodi.katalin_319_25

Itt látsz nyugodni egy jámbort,
Élete' jó 's hív párjával,
Csikóbőrös-kulacsával.

—

IVÓ-DAL.

Igyunk, barátim! a' komor
 Bú' lángja nem csatázik,
Ha Mádi borral a' gyomor,
 A' kis pokol megázik.
Igyál, ne e' szőlőgerezd'
Levével öblödet feresszd.
 Vigadj, öcsém, ma-holnap
 Zsákjába duggat a' Pap.

Mi gondod a' továbbira,
 'S világotat hogy' éled?
Tekints csak itt e' Mádira,
 Szíved, tudom, megéled.
Más hadd gyötörje bús fejét,
Töltvén bolond esztendejét;
 Éljünk rövid napunkkal,
 Múlatva víg Igyunkkal.

A' Bacchusz Úr' pinczéjibe
 Magam leszek vezértek.
Nunc est bibendum, ennyibe
 Horáttzal egyet értek.
Igyunk! eb a' ki nem barát!
Űritse minden poharát!
 Most rajta, poculatim
 Igyunk, igyunk, barátim!

—

A' SZEGÉNY ZSUZSI.

Estve jött a' parancsolat
Violaszín pecsét alatt,
'S egy szép tavaszi éjszakán
Zörgettek Jankóm' ablakán.

Épen akkor vált-el tőlem,
Vigan álmodott felőlem;
Kedvére pihent ágyában,
Engem ölelvén álmában.

Mikor bús trombitaszóra
Űlni kelle mingyárt lóra,
Elindulván a' Törökre,
Jaj, talán elvált örökre.

Sírva mentem quartélyáig,
'S onnan a' kertek' aljáig.
Nyelvem indult bús nótára
Árva gerlitze' módjára.

Csákóját könnyel öntöztem,

bodi.katalin_319_25

Gyáspántlikám rá kötöztem;
Tíz rózsát hinték lóvára
Száz annyi csókot magára.

A' lelkem is sirt belőlem
Mikor búcsút veve tőlem.
Isten hozzád! többet nem szóllt,
Nyakamba borult, megcsókolt.

—

FARSANG-FARKÁN.

Úzik már a' farsangot.
Bor, muzsika, táncz, mulatság,
Kedves törődés, fáradtság,
Kik itten mulattatok,
El innen! oszoljatok!
Kongatják a' harangot;
Úzik már a' farsangot.

Fussatok kedves napok!
Tíz hete, hogy vígassággal
Mulatátok a' világgal,
Most itt leptek a' Papok;
Fussatok, kedves napok!

Pissz, minden tánczpaloták!
Űrüljön boros-asztalom,
Némúljon-meg a' czimbalom;
Szűnjetek-meg, hahoták!
Pissz minden tánczpaloták!

Könyvhöz Dáma, Gavallér!
Elég volt a' sok ördögnek,
Kik belőletek köhögnek.
Itt van, itt, a' szent Pallér;
Könyvhöz Dáma, Gavallér.

Itt a' bőjt, koplaljatok.
Tisztúljatok szent olajjal;
Éljetek heringgel, vajjal.
Búcsút a' kolbászoknak,
'S a' sunkáknak, fánkoknak.
Szent ételt is szopjatok;
Itt a' bőjt, koplaljatok!

Vége már a' nőszésnek!
Kiknek eddig nem jutott pár,
Úton, útfelen, elég jár.
Csont azoknak, kik késnek,
Vége már a' nőszésnek.

Élni kell a' bőjtbe is;
Azért a' ki párt lele,
Bújjon kuczikba vele.
Jó a' jó, innepben is;
Élni kell a' bőjtben is.

Most nyugodjunk, adié,

Pislog sok Dáma, Gavallér
'S beteg; oda a' sok tallér.
Majd megtér egészsége,
Kedve, 's bágyadt szépsége.
Költsége is tán kijő;
Nyúgodjunk most, Adieu!

E' nagyszépségű, mások után dolgozott dalok közt a' koronát a' *Paraszt-dal* érdemli, még inkább mint a' Csokonay által önmagából merített *Csikóbőrös Kulacs*, hol az ő dévaj ere kifogyhatatlanságát nem csudálni nem lehet. Kép, szóllás, szó, 's az egész szín a' Csokonaytól olly igen ismért világból van véve, 's a' dal *simplex duntaxat et unum*. Csokonay valóban Tenniers. Mint ragyogna ő, ha csak Tenniers akart volna inkább maradni, mint hogy Ódaköltő is leve! Mert, csak valljuk-meg, maga az a' csudálójitól csudált *trillás* és *Lillás Földiekkel játszó* is rendes egy Óda!

'S midőn az ő megtévedéseinek okát mi is egyenesen abban keressük, a' miben Kölcsey leli, meglep bennünket a' Dán Minister Gróf Bernstorff emlékezete. Ez, látván Klopstocknak első dolgozataiból, mi fog belőle válhatni, ha minden idejét céljaira fordíthatja, álhívá Koppenhágba, bémutatá nemzete' Nagyjainak 's Királyának, 's neki fizetést rendeltete, neki titulust adata. Angliában a' Színjátók a' legfényesebb házakhoz, a' legcsillogóbb körökbe bocsátatnak, hogy ismerjék a' világot, melyet a' színen mutatnak. A' következtetést Olvasóinkra bizzuk.

Gazdaginknak a' fiatal jeles Írókat kellene boldogítani; csak egyet, de nagyon. Felosztva, az erő kevesebb hasznot hajt, 's a' nagy Egy' példája ezereket teremtene. Az apró segedelmeknek következései is kicsinyek.

Kazinczy Ferencz.

189. Válasz Szontagh Gusztávnak

Muzárion. Élet és Literatura, 1829. Negyedik kötet, XX–XXIX. rész, IX., 152–163.

IX.

A' miket itt Szontagh társunk a' minden Nyelvek' természete felől 's a' dolgot előleg tekintve az iskolák' nyelvén mond, én az élet' nyelvén teszem magamévá, eltérve tanításaitól, hol a' tárgyat utólag is kell tekintenünk, és a' hol Értekezésében azt vizsgálja, hogy a' Magyar Nyelvet mint kelljen azon tető felé intézni, hol ez kimivelt társai' sorában tiszteletes helyt foglalhat-el.

*

A' Nyelv tolmácsoló képe annak, a' mit érünk, gondolunk. A' gondolat dolog: a' beszéd kép. Dolognak és képnek egyezni kell.

Mint minden egyéb nemei a' kultúrának, úgy a' Nyelv is, a' tökély' főbb pontjai felé törekszik. A' kultúra soha nem áll-meg egy ponton; az mindig emelkedik vagy fogy, a' hogyan azt a' nemzet' belereje 's az idők' szelleme éleszti vagy nyomja. Így a' Nyelv' kultúrája is.

A' Nyelv, megindulván a' nemzetben a' kultúra, új ágra szakad, 's az Élet' nyelvén kívül most egy más is támad, a' Könyvek' nyelve. Az Élet' nyelvében a' változások, jóra vagy rosszra, a' seregben támadnak, nem ismert javítók vagy rontók által: a' Könyvek' nyelvében változást az Írók tesznek. A' mit az Írók' 's Olvasók' legjobbjai szükségesnek, hasznosnak, tűrhetőnek néznek, az a' Könyvek' nyelve' szavává vál, és minekutána onnan álmégyen az Élet' nyelvébe, az egész nemzetévé. A' Grammaticus és Lexicographus improtocollálják az új szó' 's új

szóllás' elfogadtatását. A' hatalom így az Íróé, nem a' Grammaticusé; ennek nem hatalma, hanem csak tiszte van; ő nem egyéb mint pragmaticus Történetírója a' Nyelvnek – így mondja a' grammaticus Adelung is.

Az Írók kezdetben külföld' tanítványai. Nem találván-fel Nyelvök' Lexiconában a' szót mely a' kívánt ideát adja, az idegen szót annak idegen alakjában és hangzásában hozzák-által nyelvökbe, vagy annak megjegyzésére a' nemzet' tárából magok csinálnak újat. A' második szer jobb mint az első, mert az idegen alakú 's hangzású szó megtarkítja a' beszéd' folyamatját, 's a' nemzetet, valamikor előfordul, a' maga szegénységére emlékezteti: de hibázhatunk a' második szer által is, midőn többet veszünk-által mint illik, 's beszédünk¹ visszaszarcot kap. Ha valamiben, itt szükség nagy vigyázattal bánnunk. Gazdagítani, szépíteni a' Nyelvet szabad, sőt kötelesség; minden nemzet veve holmit mástól, ha az a' másik hamarabb lépe-fel a' pályára: de nem szabad úgy szóllani, hogy kétség támadhasson, ha az Író a' Nyelvet mellyen szóll, későn tanulta e el, vagy abban született és neveltetett. Szalluszt, mint Rómának minden más Írója, graecissált, szabadon, bátran, olykor vakmerően, 's az vétek, de szép vétek. A' poshadt Grammaticus nem nézi, mi ad több erőt, több szépséget a' beszédnek, hanem mi eggyez vagy ellenkezik az ő hideg törvényeivel, 's romlást kiáltoz. De Quintilián megengedi hogy a' Grammaticák' törvényei ellen szólljunk, csak cum virtute szólljunk, azaz, ha szóllásunk nyer a' szokatlanság által. A' csomót a' Grammaticus azon tanítás által kívánja felfejteni, hogy a' Zseninek szabad, a' mi nem szabad mindennek; de a' csomó így nincs felfejtve, mert magát a' rossz Író is Zseninek nézhetné: azt az fejtí-fel a' mit Quintilián tanít. Zseninek az Író az által bizonyítja magát, hogy ő törvény és fenn-álló szokás ellen szóll, de szépen szóll.

*

A' mit tisztelt társam a' Nemzetiség felől mond, örömmel tölt-el minden jobb érzésű szívet. Mi lehetne annyira szent, mint a' mi keblünket a' legdicsőbb tettekre gyulaszthatja? mi alázóbb, mint az a' szolgálalkúság, mely elfojtja az önbecs' érzését, 's csak az idegent csudáltatja? De a' Nationalismus' lelket-emelő érzelmeit a' Cosmopolitismus' lelket-szelidítő érzelmei által kell megnevesítenünk; és ha a' philoxenia veszedelmes neme a' bolondságnak, a' misoxenia is az, midőn még a' jót is eltolja magától, mert idegentől jön.

Tudományok' és Mesterségek' országában a' földnek minden lakosa azon-egy nagy nemzet' tagja; itt vége a' bennünket egymástól elválasztó külömbségeknek. A' maga vityillójában nyomorgó barbarus vad dolyf munkájának nézi a' Corinthusi oszlopokkal kevélykedő csarnokot, mert neki a' porticusz idegen, a' vityilló honi; bután ő csak azt forgatja, hogy a' mit lát, az ő honjában ismeretlen; mint járulhatna őhozá az a' gondolat, a' mit Schiller mond egyik Epigrammájában a' Vatikán' templomáról? 'S a' Chinai festők azért állanak a' Mesterség' legalsóbb lépcsőjén még ma is, mint ezredek előtt, mert félnek, hogy ha az Olasz és Alföldi Iskola' hőseit követendik, a' Chinai Mesterség elveszti nemzeti arcját. A' kinek fülei előtt ez a' lidércz csattogtatja denevér-szárnyait, nem érti miben áll a' Mesterség' becse; nem hogy a' ki állásából kimozdulni retteg, haladni soha nem fog.

Társam a' németek' példája által buzdit bennünket saját kincseink' mívelésére és az idegen' kerülésére, kik egykor a' franczia simaságot irigylék, 's azt minden törekedésök mellett sem érhetvén-el, megfordulának menésőkben, és saját erejüket vévén munkába, oly mélységet szerének, mellyet viszont most a' francziák irigylenek. – Én úgy hiszem, hogy a' németek, Nyelvök' és Literatúrájuk' említett korában, nem bánhatának bölcsebben mint bántak. Durva, darabos Nyelvök – „mint a' bilincs' csörgése” (Dayka.) – és az a' csámpás ügyetlenség mellyben beszédök mindaddig vonalgott, így könnyebb járásúvá vált, kisimúlt. Gellertnek

¹ beszédünk [Emendálva.]

francia ízlésű Meséji, a' Gleim' levelezései Jacóbival (a' Chaulieu' és mások' példái után) a' Wieland' francia ízlésű Románját¹ (Komische Erzählungen, Agathon, Diogenes, Aristipp) jóltevőleg hatának nem csak a' nemzet' Literaturájára, hanem a' nemzet' Nyelvére is, mert ezek nem pirúltak követni a' francziákat szóban, szóllásban, fordulatokban, ha beszédök az által nyerhete. Maga Klopstock is, a' Német Nyelvnek ez a' nagy hőse, újjá-teremtője, soha sem érte vala el a' tetőt hol páratlan dicsőségben ragyog, ha igyekezetét a' görög és ángoly, 's a' latin és francia példák nem segélytél volna. És még is a' német arcza ma, a' legvakmerőbb változtatások, erőszakok, még pedig világos erőszakok mellett is, úgy német arcza, mint régebben volt, de most szebb arcza mint régebben volt.

A' mivelte Európa' Nyelvei' sorában a' francia az, melly megveté az idegen példákat, 's mindent magából veve. Ezt említtem veszedelmes azok előtt, kik nem ismernek más érdemet a' beszédben mint a' könnyűség, érthetőség, simaság, játékos görgés. Irigylést érdemlő tulajdonok, mellyekben a' francziák' Nyelvével semmi más össze nem mérkezhetik. De túl ezeken még sok van a' mit bírni szükség; 's épen az, a' mit a' járatlanok csudálnak és irigylenek, a' fransziák' Nyelvét annyira elszegényítette, ízlésöket annyira elrontotta, hogy nekik lyrájok, fenntebb drámájok, époszok épen nincs és soha többé nem lehet, hanemha Nyelvök magát regenerálhatná. Nálok minden egyszínű, 's Ódájik, fenntebb drámájik dagály, poesisek rímelt próza; holott a' beszéd céljainak az a' Nyelv felel-meg igazán, mellyben minden nemnek, minden Írónak, más meg más nyelve van. Ezért kell nekünk, és már most, a' többszínűségre törekednünk, 's óvnunk magunkat a' francia kedves, de veszedelmes egyoldalúságtól.

Szontágh társunkat ez a' hideg metaphysicázás² a' priori a' szerint viszi messzebb a' Literaturára nézve³ is, a' hogy a' Nyelvre nézve vité messzebb mint a' hova követni akarhatnám. Ott szót, szóllást nem akara hogy másoktól vegyünk: itt buzdit, hogy ne fordítsunk, hanem magunk teremtsünk fordítást érdemlő munkákat. Ezt Döbr. is, (Élet⁴ és Literat. I. Köt. 254. lap) de olly habzással, melly világosan mutatja, hogy MERNI KELL-jét maga sem tekinté egyébnek mint szív' munkájának. Nem lehet érteni, hogy a' ki bennünket illyekre buzdit, miért nem ad példát inkább mint intést; sem azt nem, hogy ha látja hogy erre még meg nem értünk, miért veszteget olly szót, melly vagy bizonyosan siker nélkül marad, vagy idéltlen szüleményekkel árasztthatja-el Literaturánkat. Az Erdélyi Muzéum jutalmat teve-ki egy Tragoediára, melly a' Dramaturgia' törvényeinek megfelelően, 's a' pénz tíz eszt. olta hever, 's még tízig fog heverni, 's talán húszig, harminczig, míg a' várt Sophoclesz előáll. – Báróczi gyönyörűen fordítá Marmontelt, 's látjuk igen nem jól írt Előbeszédiből 's Ajánlásiból, melly Originálokat várhatánk vala tőle; 's Bessenyei bizonyosan jobban bánt volna magával is, az üggyel is, ha a' Pope' kisded munkáját fordította volna, de mesteri kézzel, mint hogy az Ember' Próbáját adá, melly olly rossz, mint a' cím mellyet visel. Egy mindent-merőnk ada Épósz is, 's akarnám tudni, mi haszna volt annak a' nemzetre, mi haszna a' Zalán Éneklőjére nézve. Nem az kérdezik, ki m i t ád, hanem millyen a' mit ád; 's a' rossz Originál az Írónak dicsőséget nem hoz, az Olvasók' ízlését pedig rontja, 's így Literaturánk' kifejlését nem segéli, hanem hátráltatja. Ezt kell mondanunk azokra is, a' kik mázolásokat fordítanak, mellyek a' jobbak' javalását saját honjokban sem tudák megnyerni, 's figyelmet csak az által vonnak magokra hogy jelenésök új. Az illyenek vagy ítéletöket, ízlésöket hozzák gyanúba, vagy azt árúlják-el, hogy az újabb népek' Classicusaikat csaknem úgy nem ismerik, a' hogy a' Görögök' és a' Romaiak' nagy Íróit épen nem.

A' nemzetek' kimiveltetésének a' Grátziák készítenek utat, és a' mint a' Képelő-Mesterségekben vala korra nézve elsőb a' faragás mint a' festés, úgy a' Szép-Literatúrában

¹ Románját [Emendálva.]

² metaphysicázás [Emendálva.]

³ nevezve [Emendálva.]

⁴ Élet [Emendálva.]

is a' verselés mint a' prózai művek. Íme ezt látjuk megvalóságosodni magunk közt is: Zsebkönyveinkben nekünk esztendőről esztendőre olly szépségű virágokat hoznak fel a' Hórák, melyeket hiuság nélkül állíthatunk¹ a' külföldiek' legszebb dolgozásaik mellé. Ne erőltessünk semmit, 's várjuk a' szép nyarat és őszt munkás nyugalomban. Férges gyümölcs, a' mi idő előtt hazudja megérését.

Visszatekintvén az útra, melyet tevénk, és hol állunk most, hol állánk minekelőtte Báróczy és Baróti köztünk felköltek, az a' remény tölt el, hogy a' maradék érteni fogja, korunknak mit köszönhet. A' jó mellett, melyet tevénk, tevénk hibás lépéseket is; de hol látunk kezdést bugdosás és hullongások nélkül? 'S mint segélék hát az ügy' emelkedését a' kik bugdosásinkon 's hullongásinkon akadoznak? Vegyük a' legjobb Újitok' legszerencsésebb darabjait, 's a' magyar arcz' elkorcsosítását panaszlók' legjobbjaik' legjobb dolgozásaikat, 's lássuk, a' két útnak mellyikén kell Nyelvünk' 's Literaturánk gyarapodását reményleni. Toldi, a' maga Kézi-Könyvében, összegyűjté Poetáink' legjobbnak nézett darabjait, 's a' dologhoz-értő elítélheti a' pert. A' harmincz esztendő előtt kiholt Dayka nem holt meg, még él közöttünk, míg némelly a' ki még életben van, mint egy koporsóji közzül előkölt kísértet, bennünket elborzaszt magától aggastyán képével.

De mi mindég a' magyar arczot emlegetjük, és hogy a' Nyelv a' nemzeté, nem az Íróé; hogy feldőljük alkotmányában; hogy összeegyesítjük a' keletit és nyugotit, mellyeknek különböző természetök az egyesítést nem tűri. – Sem a' hely nem engedi, de a' dolog sem kívánja, hogy itt szélesen kiterjeszkedjünk, kivált minekutána ezen vádakra más helyett nagy részben már feleltünk. De hol dőlünk tehát a' Nyelv' alkotmányát? Mi úgy declinálunk, conjugálunk, mint a' jók mindég; egy Grammaticusunk ugyan új paradigmákat csinála igeszavainknak, de nem találta követőket; syntaxisunk az a' mi volt, 's nem az arczot akarjuk megváltoztatni, hanem csak nem ismert virágokat fonnai a' Múza' szép fürtözetébe. De miben áll tehát az a' keletiség melly itt veszélyben forog? Mert mi ma épen úgy ragasztjuk össze a' birtokos suffixumokat név és ige szavainkhoz, mint minden eleink cselekvének, 's a' him és nő vocálisokat úgy nem cserélgetjük fel mint hajdan nem, 's Aestheticai keletiségről és nyugotiságról itt szó nem lehet. És valamint gyermeknek és ifjúnak még nincs kifejlett arcza, 's az csak a' férfikor' éveiben jó meg: úgy arcza Nyelvünknek 's Literaturánknak sincs, míg nevedezésében vagon.

Hogy van holmi, a' mit a' Nyelvben illetni nem szabad, mint ollyan van a' mit illetni szabad is kell is, hogy van a' mit az idegenektől áltvehetünk, mint ollyan vagon a' mit áltvenni nem szabad, azt mindnyájan érezzük: de hogy a' határt a' két végszél közt a' mi nyelvünk' természete, szelleme, geniusa vonja el, azt vallani nem tudom, mert nem értett szó nem értett dolgot alkalmatlan megfejtteni. Az affélét jobb a' beszéd' ideáljához mérni, 's céljaiból magyarázni; péld., hogy a' mi az érthetőséget segéli, a' mit a' hely, 's a' beszéd' és munka' neme kíván, azzal, ha szép is egyszersmind, élhetünk. Így jöve be a' Lovagok' Lexiconába a' teljes-vérű (vollblütig) olly ló' megjegyzésére, mellynek mind atyja, mind anyja ángoly volt; 's a' szót eléggé ajánlja az, hogy egy szóval adja, a' mit különben sok szóval kellene. Marinelli így szól Emiliában más nyelven mint a' pusztai magyar, 's a' hány a' harang úgy emlékezteti a' Magyar Szín' vendégeit arra, hogy ott dán szöll, mint a' ruha mellyet Hamleten lát. Illyeneken aggatózni a' hol az Író' okait érteni lehetne, szűkkeblűségre mutat, 's a' Grammaticusok' törvényeiken keresztül kell nyargallani, nem benne megfenekleni, úgy mondja Quintilián.

Ízlés kell mindenké felett. A' ki nem azt mívelte, el van veszve örökösen. Ezt kiáltja Adelung is. (Élet és Liter. II. Köt. 301. l.).

Az Írás' fő törvénye a' hűség (az idea' hív tolmácsolása), az érthetőség, 's a' szépség 's a' szép' nemében minden jó a' mi szép. De a' Metaphysicus úgy kívánja, hogy minekelőtte tanításunkat elfogadhatná, fejtsük meg neki, MI A' SZÉP. Kérdésére egy Görög után ezt feleljük: KÉRDJE

¹ állíthatunk [Emendálva.]

AZT A' VAK.

*

Értekezésemet nem fejezhetem be jobban, mintha a' nem ismért, de tiszteletemet érdemlő társnak köszönetemet teszem azon örömért, melyet nekem baráti indulatú ellenkezésünk ada. Illy tanult, lelkes, szerény férfival vívni meg, annyi más után, egy mind kettőnk által híven szeretett ügy felett, nekem édes gyönyörűség volt. Pesten 1829. Februar. 4dik. – Kazinczy Ferencz.

1830

190. Kaestenbaum Testamentoma

Magyar Kurír, 1830. február 23., I. félesztendő 16. szám, 126–127.

A' múlt 1829. November 28.-dikán meghala Pelejtén Zemplény Várm. Kästenbaum Márton nyoltzvan esztendő, özvegy és gyermektelen Zsidó. Ez első ifjúságában apró portékák' árulgatásával kereste élelmét. Tovább kisebb, majd nagyobb, de soha sem nagy jószágokat veve árendába. Felvén magát, sőt meggazdagodván végre, annyival inkább élhetett volna kényére, mert nem voltak gyermekei; de ő olly sanyarúan bána magával mind holtáig, mint ifjabb esztendeijében; inkább megszokásból talán, és egy néki saját ízlésből, mint fösvénykedésből vagy philosophiából.

A' megye 48 óra múlva azután Köz Gyűlést tartá, Reskó Mihály Prókátor Úr bémutatá Első Al-Ispánunknak Mélt. Báró Vay Miklós Úrnak a' lepetsételve hagyott Testamentomot, 's annak felbontatásáért 's felolvastatásáért könyörgött. 'S mint álmétkodék itt minden, hallván hogy ez a' tsak gazdagnak ismért ember olly gondolkozást és érzést fejteget, melyet egy új Spinóza' és Mendelsohn' szájából sem lehetne tisztelet és tsudálkozás nélkül hallani. Mert ha neki a' tanátsot más adta is, arra, hogy azt felkapja 's kövesse, erő kellett. – „Jól tudom én, úgymond, hogy az én Jehovám nem tekint vallásbeli külömbséget, 's úgy gyönyörködik azon jóban, melyet a' felekezetemhez nem tartozóknak nyújtok, mintha azok ennek tagjai volnának; egyszersmind pedig hálámat akarom bizonyítani a' Tek. Nemes Vármegye eránt, mellynek kegyes óltalmával negyven esztendőknél régebben vala szerentsém élni.” –

Rendelése ebből állanak:

- 1) Azon kegyes Intézetre, melyet a' Vármegye a' szenvedő emberiségnek állítani most készül, nevezetesen az elméjekben megháborodtak' tartására is, 20,000 frtot hagyott, noha nem tudja, ugymond, hogy oda Zsidók fognak e' felvételni, vagy nem.
- 2) Az Ujhelyi Rom. Cathol. Ispotályra hagyott most egyszer 100 frtot; ugyan annyit a' Reformátusokéra, és ismét az Oroszokéra.
- 3) Az Ujhelyi, Bodrog-Keresztúri és Zemlényi Járásbeli Rabbínusok' fizetések' nevelésére 10,000 frtot.
- 4) Egy Zsidó Oskolára, mellyben az ő atyafijainak árváji, és ha ilyenek nem volnának, más zsidó szülékéi, hasznos polgárokká 's élelmet betsületes úton kereső emberekké neveltessenek, 100,000 ftot.
- 5) Három férfi és három aszszony testvérei maradékaiknak, de ha magokat czégéres életek által a' jótétellel érdemetlenekké nem tették, 100,000 frtot. Ide fog esni az a' pénz is, melly a' Testamentom tétele oltá, (1825. Aug. 26.dikán) a' hagyományt öregbítette.
- 6). Végre 32,000 frtot azon költségekre, mellyek a' hagyomány' fenntartására szükségesek. Annak Curátorává nevezte most Richter Ferentz Táblabíró Urat esztendei 800 frt fizetés mellett. A' legfőbb felvigyázásra a' Vármegyét kérte meg, melly a' később időkben Curátort nevezzen, 's minden eszt. egy kilentz tagokból álló Kiküldöttség által, kettőztetett diurnumok mellett számvevőszéket tartasson, 's a' Curátort számoltassa.

A' tőkepénzt illetni nem szabad, sőt a' Kamatoknak is csak fele fordítassék célra; fele a' tőke pénzt nevelje.

Megyénk ditsekedve fogja mindég emlegetni a' Jékelfalusy Jó'sef, Báró Sennyei János és Gróf Csáky László neveiket, kik közzül az első az árvák', a' második a' szegények' vagy elméjekben megbomlottak', a' harmadik a' tehetetlen betegek' szükségük felől gondoskodott; 's ezeknek nevei mellett most emlékezetben fogja tartani a' Kästenbaum Mártont is. Jók és nem jók minden felekezetben vannak, 's a' jók minden felekezetben tiszteletesek. *Gens aeterna est.*

191. Kaestenbaum Testamentoma [2.]

Tudományos Gyűjtemény, 1830. III. kötet, 132–134.

A' múlt 1829. November 28. meghala Pelejtén Zemplény Várm. Kaestenbaum Márton nyolczvan esztendő, özvegy és gyermektelen Zsidó. Ez az első ifjúságában apró portékák' árúlgatásával kereste élelmét. Tovább kisebb majd nagyobb, de soha sem nagy jószágokat veve árendába. Felvévén magát, sőt meggazdagodván végre, annyival inkább élhetett volna kényére, mert nem voltak gyermekei, de ő olly sanyarúan bána magával mind holtáig mint ifjabb esztendejiben; inkább megszokásból talán, és egy neki saját ízlésből, mint fősvénykedésből vagy philosophiából.

A' megye negyvennyolcz óra mulva azután Közgyűlést tartá, 's Reskó Mihály Prókátor Ur bemutatá Első Al-Ispánunknak Mélt. Báro Vay Miklós Urnak a' lepecsételve hagyott Testamentomot, 's annak felbontatásáért 's felolvastatásáért könyörgött.¹ 'S mint álmélkodék itt minden, hallván hogy ez a' csak gazdagnak ismért ember olly gondolkozást és érzést fejteget, mellyet egy új Spinóza' és Mendelsohn szájából sem lehetne tisztelet és csudálkozás nélkül hallani. Mert ha neki a' tanácsot más adta is, arra, hogy azt felkapja 's kövesse, erő kellett. – „Jól tudom én (ugymond) hogy az én Jehovám nem tekint Vallásbeli külömbséget, 's ugy gyönyörködik azon jóban, mellyet a' felekezetemhez nem tartozóknak nyújtok, mintha azok ennek tagjai volnának; egyszersmind pedig hálámat akarom bizonyítani a' Tek. Ns. Vármegye eránt, mellynek kegyes ótalmával negyven esztendőnél régebben vala szerencsém élni.”

Rendelése ebből állanak:

- 1).² Azon kegyes Intézetre, mellyet a' Vármegye a' szenvedő emberiségnek állítani most készül, nevezetesen az elméjekben megháborodtak' tartására is, 20,000 frtot hagyott, noha nem tudja, ugymond, hogy oda Zsidók fognak e' felvétetni, vagy nem.
- 2). Az Ujhelyi Rom. Cath. Ispotályra hagyott most eggyyszer 100 for., ugyan annyit a' Reformátusokéra, mint az Oroszokéra.
- 3). Az Ujhelyi, Bodrog-Keresztúr és Zemlényi Járásbeli Rabbínusok' fizetések nevelésére 10,000 frtot.
- 4). Egy Zsidó Oskolára, mellyben az ő atyafijainak árváji, és ha ilyenek nem volnának, más Zsidó szülékéi, hasznos polgárokká 's élelmeket becsületes úton kereső emberekké neveltesse, 100,000 frtot.
- 5). Három férfi és három asszony testvérei maradékaiknak, de ha magokat czégéres életek által a' jótételre érdemetlenekké nem tették, 100,000 frtot. Ide fog esni azon pénz is, melly a' Testamentom' tétele olta (1825 Aug. 26dik) a' hagyományt öregbítette.
- 6).³ Végre 32,000 frtot azon költségekre, mellyek a' hagyomány fentartására szükségesek. Annak Curátorává most Richter Ferencz Táblabíró Urat nevezte ki 800 for. fizetés mellett. A' legfőbb felvigyázásra a' Vármegyét kérte meg, melly a' később időkben⁴ Curátort nevezzen, s minden eszt. eggy kilencz tagokból álló kiküldöttség által, kettőzött diurnumok mellett, számvevő-széket tartson, 's a' Curátort számoltassa.

A' tőkepenzt illetni nem szabad, sőt a' Kamatoknak is csak fele forditassék czélra, fele a' tőkepenzt nevelje.

Megyénk dicsekedve fogja mindég emlegetni a' Jekelfalusi József, a' Báro Sennyei János' és a' Gróf Csáky László' neveiket, kik közül az első az árvák', a' második a' szegények' vagy elméjökben megháborodottak', a' harmadik a' tehetetlen betegek' szükségéikről

¹ könyörgött. [Emendálva.]

² 1) [Emendálva.]

³ 7). [Emendálva.]

⁴ időkben [Emendálva.]

gondoskodott; 's ezen nevek mellett most a' Kaestenbaum Mártonét is emlékezetben fogja tartani. Jók és nem jók minden felekezetben vannak, 's a' jók minden felekezetben tiszteletesek. *Gens aeterna est.*

K. F.

192. Gróf Mailáth Antal főispáni beiktatása

[I.]

Magyar Kurír, 1830. augusztus 20., II. félesztendő 15. szám, 118–119.

Ujhelyből, Zemplényben, Aug. 6-dikán. – Megyénknek nagy óhajással várt Fő-Ispánja Helytartói Tanácsos Mélt. Gróf *Mailáth Antal* Úr, 's az Ennek beiktatására kegyelmesen kiküldött Biztos Mélt. Székelyi *Mailáth György* Personális és Honth Várm. Fő-Ispány Ő Nagyságok tegnapelőtt Aug. 4-dikén érkezének be hozzánk, azon fényben fogadva tőlünk, mellyel Megyénk, a' nem kitsiny, mind Ő Nagyságoknak, a' Nemesei Rend' Elsőjének és a' szeretett Fő-Ispánynak, mind önmagának tartozott. Nagy díszű volt a' lóra-ült Nemesség' tsapatja Mélt. Báró *Luzsinszky János* Ur' vezérleése alatt. A' távolabb fekvő vármegyékből is nagy számban ide gyűlt Küldöttjeiket – kik közzül a' Honthit Al-Ispánja Tekint. *Maithényi Antal* Úr, a' Szabolcsit Fő-Ispánja Mélt. Gróf *Teleki Jó'sef* Táblai-Báró, a' Borsodit Bereghnek Fő-Ispányi Helytartóságára átvitt, volt Al-Ispánja, Mélt. Vay Ábrahám Urak mutatták be, míg a' Zemplényt ő Nagys. a' Fő-Ispánynál Első Al-Ispányunk Mélt. Báró Vay Miklós, a' Mélt. Kir. Biztosnál pedig Fő-Mélt. Hertzeg Regéczi *Breczenheim* Ferdinánd Urak – 's olly tömört sokaságban, hogy tisztelkedéseik az egész estveli időt elfogta. – Más nap, August. 5-dikén, a' Gyűlést Első Al-Ispányunk nyitotta-meg, 's olly tsillogó Beszédben, a' millyet a' nap' és a' gyülekezet' fényes volta kívánt, hogy az idegenek azt sok ízben szaggaták meg hangos felsikoltásaikkal. A' beiktató Kir. Biztos és a' beiktatott Fő Ispány hallgatójikat az helyett lelkesen és nagyszépségű nyelvben dolgozott, de nyugalmas és virágokkal el nem halmozott szólásaikkal ragadták tsudálásokra; mit osztán Fő-Notárius Tekint. Csabai *Dókus* László Úr ismét pompás Beszéddel rekeszte bé; 's ez a' négy, egymástól különböző Beszéd volt a' napnak¹ minden egyéb ragyogásait elhomályosító fénye, 's érezteté a' mit a' Beszéd-tartók nem mindég értenek, hogy a' Szolnok' fő érdeme e' két szóban áll: APTE DICERE. – Valóban a' ki e' lélekkel dolgozott négy magyar Beszédet² hallá, 's látá, hogy a' legnagyobb ragyogású Tisztviselőink is együtt haladnak a' Nyelvben az idővel, örvendhet az ügynek, mellynek gyarapodásáért mindnyájan buzgunk.

A' Mélt. Kir. Biztos itt a' mi huszonkilentz esztendő Fő Ispányunkban atyai nagybátyjának az 1810. Decemb. 17-dikén megholt Ministernek unokáját, az 1825. Mártz. 8-dikán megholt Magyar-Országi Kintstartó Gróf *Mailáth* második *Jó'sefnek* Gróf *Sennyey Antoniótól* született fiját, iktatta kormányshoz. Nálunk 1820 tiszteletbeli Al-, 1825 pedig Fő-Notáriusi hivatalt visele, eltöltvén bennünket már akkor bizonyos reménylésével, a' mit most bételjesedni örömmel látunk. Innen ugyan azon eszt. Fiuméba vitetett által, honnan a' Helytartói Tanátsához tavaly hozatott. (Folytatása következik.)

[II.]

Magyar Kurír, 1830. augusztus 24., II. félesztendő 16. szám, 129–132.

Folytatása Zemplén Vármegye Fő Ispánja Mélt. Gróf *Mailáth Antal* úr beiktatásának.

¹ napunk [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján, lásd jegyzet.]

² Beszédet [Emendálva.]

Az *Újhelyi* polgári innep' pompája felől nem szólnánk, ha a' tűzi-játék' elmés intézése 's szokatlan nagysága nem érdemlené. A' város' napnyugoti felén emelkedő Sátor, Szár és Magos hegyek' tetején meggyújtatának a' magas boglyákba rakott tölgygallyak, 's azok mértföldekre terjedő síknak hirdették a' nap' örömét, 's a' Szárhegynek gyepes oldalán harmintz ölnyi hosszaságú lánéakban égett az M betű. Ugyan az lángola egy tsillag' közepén az egyik templom' óratáblája alatt is; a' másik templom frontispiciumán egy kereszt ezen epigraphéval:

IN HOC SIGNO VINCES.

A' Ronyva vizén álló hídát egy diadali kapu ékesítette; mert a' Fő-Ispány erre jöve bé Perbenyik nevű jószágából; a' másik el vala hintve métsékkal a' város' nagy útjáján. Nagyon szép ízléssel vala kivilágosítva a' Hertzeg *Breczenheim*' háza is, minden felírások nélkül. Általellenben a' Vármegye-házával tizennyoltz magas fenyő szálak valának leásva, tele rakva métsékkal, 's azokon e' sorok olvastatának, háromlábnyi betűkben:

MAILÁTH

GYÖRGY, AZ IKTATÓ – ANTAL, AZ IKTATOTT,
ZEMPLÉNYNEK ÖRÖMADÓJI.

's ezek közt e' sorok, átlátszó írásban:

Tekintsetek alá magas egetekből

Ti, a' Mailáth-háznak elhunyt tsillagai,

'S lássátok, mint kelnek régi nemetekből

Hazátoknak ismét új ragyogványai:

GYÖRGY, a' Honnak 's Honthnak tündöklő nagy fénye,

ANTAL, te Zemplénynek öröme 's reménye.

A' huszonöt ölnyi hosszaságú 's nyoltz ölnyi szélességű nyári-ebédlőben, mellynek falai 's mennyezete fenyő-ágakkal volt bekárpítozva, ez olvastatott: – (a' Megye szól, melly a' Fő-Ispánnak honja:)

Én szültem ötöt, én neveltem;

Kevélyen láttam nagy fejlődését;

Itten tevő első lépését,

De áh! a' nem-hív elhagyott.

Most jó 's enyém! enyém, 's örökre!

Erőben ül fel kormányomra.

Szent ég, tartsd meg boldogságomra

A' jót, a' hívet, s' nagyot.

Rekeszsze bé híreinket Prof. Kézy Úrnak két gyönyörű Versezete:¹

193. Wékey Károly és Major József nekrolója

Magyar Kurír, 1830. november 26., II. féleztendő 43. szám, 349–350.

Újhely, Nov. 15-dikén. – Városunk és Megyénk 48 óra alatt két nevezetes férfinak veszítette el; Nov. 8 dikán Wékey Károly Táblabíró Urat, a' Gróf Szirmay Sándor Úr és Okolicsányi Otilia Aszszony ügyeik' igazgatóját, kiszáradásban: Nov. 10 dikén pedig Újhelyi (előbb Sepsi) Prédik. 's Generális-Notárius Major Jó'sef Urat, Zemplénynek és Ungvárnak

¹ [A latin nyelvű verseket a jegyzetben közöljük.]

Táblabíráját, vízi kórságban. – W. született 1801. Febr. 4 diken, Ujhelyben: M. 1779. Septemb. 29-dikén, nemes és birtokos atyától Kázmárkon, Abaujban; mind ketten nagy kimíveltetésű, tiszta gondolkozású, érzésű 's erköltsű férfiak; a' Cátói hajthatatlanságú de szerény W. abban is szerentsés, hogy őt tsudálta 's szerette minden, 's haragosa egy sem maradt. W. nőtelenül holt meg, dísze famíliájának, melly első dynastiabeli Királyaink' idejében is esméretes volt: M. egy ritka érdemű özvegyet, Nemes Héczey Susána Aszszonyt hagyta, 's egy leányt, Histor. Prof. Csengery Jó'sef Ur' hitvesét, Patakon, és egy gyenge korú István fiat.

Ámbár illy nemű jelentéseknek Ujságlevelekben hosszúknak lenni nem szabad, merjük azt, mert a' dolog érdemli hogy tudva légyen. – Gróf Szirmay a' maga és háza' hív barátját saját kriptájába akará temettetni, de a' test, úgy akarván a' megholt, ide hozatott, hogy szüleji' hamvaihoz tétessék, melly Nov. 11-dikén tsendesen véghez is méné; a' halotti tisztelet W-nek vasárnap, Nov. 14 diken, M nak szombaton adatott meg. A' Predikátziót mind a' kettő felett Pataki Predik. Theol. Doctor Ferenczy Jó'sef Úr, a' mi híres Statuáriusunk' testvére, tartotta, az Orátiót W. felett Theol. Prof. Somosy János, M. felett Philos. Prof. Nyíri István Urak, a' mindenik vallásból öszszegyűlt tömött sokaság előtt igen nagy mértékben érdemlett javalással, sőt tsudálással. A' helybeli Plebánus Topisszai Prépost Izbugyai Wiczmány Lajos, az egyesült Cathol. Esperest Lyakovics János Úr mind önkényt tett harangoztatásaik, mind megjelenések által mutattak figyelmet a' megholt Tanító eránt, a' Piaristák' Collegiumának közönségesen szeretett, ritka érdemű Rectora pedig, Tamásy Calasantius Jó'sef Ur, a' famíliái czímerrel ékesített 's a' Vármegye hajdúji által közbe fogott koporsót, a' helybeli Gimnásium' minden Professoraival 's egész ifjúságával, a' temetőig kísérte ki. – Az illyet örömmel hallja a' jobb gondolkozású 's érzésű Olvasó, mert ditsőségére van az időnek 's felséges Fejedelmünk' uralkodásának.

1831

194. Igazítás A' Szent Hajdan' Gyöngyeihez
Tudományos Gyűjtemény, 1831. II. kötet, 125–126.

Igazítás.

A' Szent Hajdan' Gyöngyei. — — — Budán 1830.

A' nagy Költő' munkája mesteri alkotásában, tudós, gazdag, szép nyelvében, kedves zengésű hexameterében, felette van minden dicséretnek, minden gáncsnak; itt egyedül az én nyelvem, az én dolgozásom felől leszen szó. De nyelvemről is hallgatni fogok, 's csak azt mondani, hogy poetai mívét, épósz, prózai nyelvben fordítani nem kell. Az a' kérdés, ha a' Szent Hajdan' Gyöngyeit lehetett e, kellett e prózában, bár poetaiban.

A' theoriák' emberei nem tűrik azt, mert prózában elvész a' báj, melyet a' vers' hullámsága az Olvasónak az eredetiben adott, és mivel a' másolatnak az eredetét vissza kell tükröztetni, legalább az Olvasót emlékeztetni arra, a' mit az eredetiben gyönyörködve nézett. 'S ki akarhatná, ki merné tagadni, hogy igazok van? Verseket, 's szép verseket prózában adni, bár csillogóban, szerencsétlen gondolat; szerencsétlen, mondom; – mint midőn a' színekben ragyogó festést a' Rézmetsző fekete nyomtatványokban adja. Olajfestést olajfestésben kell másolni, úgy marad meg a' másolaton az eredeti mív' bája. Azonban látjuk hogy a' Mesterség' barátjai a' rézmetszéseket is kedvelik, sőt még a' nem rossz kézzel és nem gond nélkül dolgozott skizzeket sem tekintik figyelmekre méltatlanoknak.

Gessner prózában írta Ábelét. A' ki tehát ezt prózában fordítja, nem tarthat az oskolások' feddéseitől. De ha Gessner ezt az ő Abelét Ángoly vagy Franczia versekből fordította volna prózában, feddenék e érte? Talán, és nem ok nélkül. – Végre is oda megyen ki tehát a' dolog, hogy a' melly munka prózában is engedi magát olvastatni, nem volt méltatlan a' megjelenésre. – Feledjük hogy a' Szent Hajdan' Gyöngyei versekben vannak dolgozva, 's vége lesz a' panasznak, melyet azonfelül nagy részben elcsendesíthet Góthe az által, a' mit Divánja' Előbeszédében mondott.

Negyven eszt. előtt így dolgoztam a' Messziáson is, fordításomat később, megcsalva Bürgernek példája által, ki az Iliászt jámbusokban is dolgozá, jámbusokba szedém; nem mintha nem éreztem volna hogy épószhoz hexameter illik, hanem azért, mert hexametert nehezebben dolgoztam mint jámbus sorokat, kivált olly szabadságban, melly a' Phaedruséhoz közel jár. Nem pirúlnék megvallani tévedésemet, 's menthetne az, hogy Klopstocknak ezen munkáját, és nem kisdéd csomó Ódáját, fél század előtt, literatúránknak akkori időszakában dolgoztam; de azt sem pirúlok vallani, hogy én örömeztőbb olvasok jó munkát nem rossz prózában mint nem jó hexameterekben. 'S ki nem érti, hogy én a' Messziást nem annyira az épósz' kedvéért fordítottam, 's nem hogy a' magyar Olvasónak gyönyörködtető munkát adjak, hanem stúdiumként – hogy inkább érezzem 's inkább éreztessék, mit teve a' német nyelvet újra teremő Klopstock. A' cél érdemlette hogy e' munkát tegyem.

Előbeszédem a' Gyöngyök előtt a' német nyelven írt munkának sok helyeit közlé, hogy a' kinek kezénél az nem volna, ismerhesse a' költés', a' nyelv', a' verselés' csudálást érdemlő szépségét. A' kiírt darabok még inkább sajnáltathatják velünk, hogy a' másatlan elme nem a' mi nyelvünket dicsőítette meg. De a' ki fájdalomát neheztelensé engedné elváltozni, annak érzeni kellene, midőn a' fájdalom végre visszaadná lelkének a' nyugalomát, hogy neheztelése felette igazságtalan. A' Prusszusok' nagy Királya francziául írta munkáját, 's azt a' német Írók felette balúl vették. De a' kik nem annyira gyuladékonys, látták, 's most még inkább látják, mi indítá Friedrichet, hogy ő, bár német nép' Királya, idegen nyelven írta munkáját: az először, hogy a' készületlen nyelven bajosabban írta volna mint a' már elkészült; hogy ezen több Olvasókhoz szólhatott, 'stbb.

Midőn én itt a' P– épószait, más helyt a' Gróf Mailáth János' regéjit adtam a' magyar Olvasóknak, úgy hittem, hogy még hálát érdemlek hazám' fíjaitól. Hosszabbra nyúlt életem mint hogy azon álmélkodhatnám, hogy egyenlőleg mindnyájan nem gondolkozhatunk: igen azon hogy tüzünk által igazságtalanságig 's tiszteletlenségig engedjük magunkat elragadtatni. A' dolgoknak több oldalai vagynak egynél, 's az igazságos Bírálónak tiszte a' megítélés alá vett dolgot mindenikéről tekinteni, 's a' szerény nem fogja felejtteni, kinek mivel tartozik. – Pesten Martzius' 8d. 1831.

Kazinczy Ferencz.

195. Vármegyei események

Magyar Kurír, 1831. február 22., I. félesztendő 15. szám, 113–114.

Miskólcz, Febr. 5-dikén. – Zemplény Várm. Első Al-Ispánya Ts. K. Kamarás Mélt. Vajai Bárá Vay Miklós Úr az *Ujhelyben* Jan.¹ 24-kén tartott Gyűlésben tette meg, Táblabíró Tek. *Szirmay* Antal Urral, a' néhai Ud. Tanácsos és nagyhasznú Író fíjával, Országgyűlési Követségek' viselése felől jelentését, 's ennek végével 1827 Octób. 15-d. ólta viselt Al-Ispányi hivatalától, közönségesen elismert nagy tulajdonainak ragyogtatásával bútsút veve. Borsod Várm. Fő-Ispányi méltósága' Helytartójává Decemb. 30-dikán neveztetvén ki, más nap Golopi lakásában fogadta el az idvezlésére 's meghívására megjelent Kiküldöttséget; Febr. 2-kán pedig testvér ötsének Mélt. B. Vay Lajos Urnak Al-Zsolczai lakásából vitetett be a' tiszteletére kinevezett újabb Küldöttség és a' szekere előtt, bár igen kemény hidegben, nagy számmal lovagló Bandérium által. Az ezt követő nap, Febr. 3-dikán, beült a' Kormánysházba, 's Mélt. Kis-Zlatinai *Durcsák* János Püspök Egri Kis-Prépost Urnak kezébe tette le a' sok Vármegyéből öszszegyűlekezett Rende előtt a' hitet. Hallgatunk a' napnak igen nagy fényességei felől; de nem mellőzhetjük el azon pillantás említését, midőn a' megköszöntő Fő-Notárius Tek. *Palóczy* László Úr említvén az Országgal egykorú Vay-ház örök díseit, a' nagy Vay Jó'sefet és testvérét Generalis Bárá Vay Miklóst, ennek özvegyét, az aszszonyi nemnek ritka díszét, Mélt. Bárá *Adelsheim* Joanna Aszszonyt, a' Bádeni Nagy-Hertzség' első tisztviselője férjfi-testvérenek leányát, ki az Orosz Császárné 's a' néhai Svéd és mai Bajor özvegy Királyné társaságában, ezekkel együtt neveltetett, szólította meg. A' boldog anya 1802, April. 29-kén született fíját, a' palota' galériájáról nézte, kedves második fíja' hitvesével, a' Cancellárius Gróf *Teleki* Sámuel nagyszépségű unokájával, és a' nagy Vay Jó'sef' menyével, Gróf Vay Ábrahámnéval, kormánysházunkba belépni. – Febr. 4-dikén az Országgyűlési két közönségesen tisztelt Követ, Tek. *Ragályi* Tamás, és *Lónyay* László Urak, tették meg jelentéseiket, 's a' Rende elragadtatott örömmel nézék, hogy harsogó javalásaik alatt Borsodnak ez a' két tisztelt fíja a' jelentés' végével egymást a' zöld asztal mellett barátságosan megölelték.

196. Kézy Mózes nekrológja

Tudományos Gyűjtemény, 1831. VIII. kötet, 120.

Julius' 31dikén Patakon hirtelen megbetegedett a' cholerában, és az nap meg is holt Phys. és Math. tanító Prof Kézy Mózes Úr, Zemplény, Borsod, Ungvár Várm. Táblabírája. Született Fejér-Gyarmathon Szathmárban 1781. Novemb. 6d. A' megnevezett Tudományokat, mert elébb ott Human. Prof. volt, 1813. Septemberben kezdé tanítani, minekutána a' Collégium' költségén Göttingát és Párizst (1810–1813.) megjárta. Napoleonnak menyegzőjére írt latin

¹ Jan- [Emendálva.]

hexameterei által, melyeket Gróf Eszterházy József Zemplényi Főispány Bécsben igen fényesen nyomtattata, a' Nagy Heyne előtt már ismeretes volt, midőn nála megjelent, 's ez ötöt e' szókkal fogadta: *Nosco te...* Versei újra fognak nyomtattatni, megtoldva mind azzal, a' mit a' felejtethetlen férfiu, iskolai könyvén kívül, latinban és magyarban hagyott.

Kazinczy Ferencz.

**197. Argándi Lámpa. Jelentés, a' gyertyavilágnál dolgozókhoz
Ismeretlen, 31–32.**

Biharból, Febr. 20 dikán. –

Argándi Lámpa.

Jelentés, a' gyertyavilágnál dolgozókhoz.

A' leg jobb mártású fagygyú 's viasz gyertyák mellett is sok alkalmatlanság alá van vetve, a' ki annak fénnye mellett dolgozik, mert lobogva 's játékos tűzzel ég, 's ez által a' szemet el fárasztja, majd tisztább, majd homályos világot ad, 's a' hamv vételre kényszerítvén az olvasót, azt tselekszi, hogy ez gyakorta a' periodus közepén akad el; 's így az elme a' gondolatot el szalasztja, a' szem pedig a' lángba nézés által el vakúl. Argand Genevai lakos, 1783-diknak Nővemberében egy olly lámpást tett esméretessé, melly az elől számlált alkalmatlanságokat egészszen el háritja, 's én, a' ki ezen meg betsülhetetlen találmány' hasznaival egy hónap óta élek, mintegy háladatosságból hirdetem annak érdemeit, 's ajánlom mind azoknak, a' kiket a' tudományok' szeretete arra szorit, hogy az éjnek óráit is hasznokra fordítsák.

Az, a' mit én ezen Árgándi lámpában leginkább betsülök abban áll, hogy a' mécset tisztítani, az az hamvát venni soha nem kell, lángja rezgés nélkül 's mindenkor egyenlő fényben ég – 's tűzét egy srófnak lejjebb vagy feljebb forgatása által úgy lehet mérsékelni, hogy ha tetszik szobámban az a' szelíd fény terjed-el, mellyet a' fekvő betegek kívánnak; ha pedig úgy tetszik, olly világosság, hogy ezen egy lámpa mellett nyóltz személy is igen jól írhat. A' ki a' makhinát meglátja, minden magyarázó nélkül is megérti, mint éljen vele, mit hová tegyen, 's miként tegyen? Egyedül az kívánja a' tanítást, hogy a' gömbölyegen szótt líchnus, méts, (az egészen ollyan mint a' pamut kesztyű ujjai,) miként vonattatik egy cónicus formára esztergályozott fa' segedelmével azon rézgyűrűre, melly annak a' réz fogásnak végében van, a' mellyet a' sróf a' machinából egészen ki hágy vétetni. Én a' lychnusból minden meggyújtás előtt elnyíretek egy ollócskával annyit, mint egy márvás pénz' vastagsága, úgymint a' melly a' tegnapi égés által egészen elkeményedett, 's így fél éjtszakákat töltök lámpám¹ mellett, a' nélkül, hogy a' mécs' kohába nézni, a' koppantót ismét letenni, 's úgy vólnék ismét tollhoz nyúlani kéntelen.

A' ki a' faolaj' szagát úgy nem türheti mint én, vegyen *kocsonya-zsirt*, melly szag nélkül van, 's olcsóbb mint az olaj. Én ennek icczéjét Debreczenben (a' hol ezt főzik) 33 krajtzárával fizettem.

Árútatik ez az *Argandische Lampe* Bétsben minden nevezetesebb pléheseknél: közép szerű ára, 5 Forint; ahoz képpest több, vagy kevesebb – a' ki a' lámpát veszi, vegyen esztendőre való lychnust is (németül Docht), melly, kevés fogyván az égés által, igen kevésbe kerül.

Cs... ..cz.

¹ lámpán [Emendálva.]

JEGYZETEK

BEVEZETÉS A JEGYZETEKHEZ

1. A kötet koncepciója

Szövegkiadásunk arra vállalkozik, hogy Kazinczy Ferenc nem szépirodalmi műfajú folyóirat-közleményeit hozzáférhetővé tegye. Kazinczy életét és irodalmi pályáját végigkövetik a folyóiratok: elsőként 1786 októberében jelent meg egy tudósító levélrészlete a *Magyar Hirmondóban*, ezt követően a *Magyar Museum*, majd az *Orpheus* szerkesztőjeként számos cikket jegyez. 1805-től kezdődően évről évre jelentős mennyiségű közleménye olvasható a legkülönbözőbb sajtóműfajokban, igazodva a specializálódó folyóiratokhoz: a híradások, a recenziók, a hosszabb-rövidebb értekezések a hétköznapi eseményeihez, az irodalmi és a vármegyei közélethez, továbbá a tudományos eredmények közzétételéhez rendelhetők. Kazinczy utolsó folyóirat-közleménye a *Tudományos Gyűjtemény* 1831. évi VIII. kötetében jelenik meg, a *Kihalt Tudósok 's Írók* rovatában: nekrológja Kézy Mózesről, sárospataki barátjáról. A tanári és az alkotói pálya erényeit kiemelő rövid búcsút a Kazinczy haláláról tudósító hír követi, sajátos emlékműben, az irodalom nagy öregjeként rögzítve alakját, mint aki az utolsó leheletéig az írással foglalkozott:

Ezen jelentése után, melyet Kézy' haláláról még Aug. 19. maga kezével írva a' Tudományos Gyűjteménynek beküldött, nem sokára u. m. 22. Augustusban meg halt Literatúránk őszeinek végsője Kazinczy Ferencz is, szakadatlan foglalatosságban életének majd legutolsó pillantáig, s bezárta viszontagságokkal 's érdemei sokaságával nevezetes pályáját 72 eszt. korában.¹

Kazinczy életművéből közismertek a folyóiratok hasábjain zajló nyelvi-irodalmi-esztétikai polémikák – elsősorban az Árkádia-pör, a nyelvújítási harc néven hagyományozódó viták és az Iliási pör –, amelyek éppen a sajtó működésének jellegzetességeiből adódóan kaphattak ez idő tájt újszerű figyelmet, és nyilvánvalón a sajtó teremtette meg az elsődleges olvasási kontextusukat. Különleges időszakban járunk: az írói levelezések által teremtett nyilvánosság mellé felzárkózik, majd idővel föléje kerekedik a sajtó nyilvánossága. A folyóiratot mint szövegforrást kiválasztani egy szövegkiadás anyagához ugyanakkor mégiscsak szokatlan, hiszen egyrészt feltűnően heterogén korpuszról van szó, különféle irodalmi jellegű, publicisztikai és tudományos műfajok keverednek ebben a keretben, másrészt pedig nem a kézirat a kiindulópontja a textológiai munkának, ugyanis sok esetben az nem is áll rendelkezésünkre. A kritikai kiadás sorozatában Kazinczy költeményeinek rendhagyó sajtó alá rendezése² fontos előzmény, ugyanis annak az alapelve a versek adott szövegkörnyezettel együtt történő közlése, vagyis a levél, a folyóirat, illetve a kötetkompozíció mint kontextus hangsúlyosan megjelenik a kötetben. A folyóiratcikkek esetében persze nem egészen így érvényesül a mediális környezet, vagyis nyilvánvalón nem lehetséges minden közleménnyel együtt az adott lapszámot is kiadni, illetve a költemények esetében egy-egy szövegforráshoz jellemzően más és más szövegváltozat kapcsolódik. De hasonlóképpen érzékelhetővé tehető, hogy egy-egy szöveg nem zárt, lehatárolt alkotásként értelmezhető, hanem meghatározó volt, és érzékeltethető az olvasásában a más szövegekkel való kapcsolata, továbbá adott sajtótermék karaktere. Szövegkiadásunk így sajátos – Kazinczy köré rendezett – keresztmetszetét adhatja a XVIII. század vége és a XIX. század első három évtizede magyar és kis részben német nyelvű sajtójának, annak lehetőségével, hogy ráláthatunk a szerkesztési szokásokra, a szerzői és az olvasói stratégiákra is. A folyóirat-közlemények kiadását indokolja továbbá, hogy jelentős a

¹ Névtelen, *Kazinczy-nekrológ*, *Tudományos Gyűjtemény*, 1831. VIII. kötet, 120–121.

² KAZKÖLT I. és II. 2018.

mennyisége azoknak a szövegeknek az életműben, amelyeknek nincs meg a kézírata, így csak az adott periodikából ismerjük. Összegyűjtésük közelebb visz a Kazinczy-életmű hosszú ideig átláthatatlan mennyiségű anyagának feldolgozásához, illetve annak lehetőségét is megmutatja, hogy a közlemények önmaguk értékén túl beilleszthetővé válnak az *œuvre* szöveg-hálózatába, és így megerősítik vagy kiegészítik a szerző gondolkodásmódjának és más alkotásainak megértését.

A folyóirat-közlemények gyűjteményes kiadásának nem volt előzménye, ugyanakkor már a közvetlen utókor foglalkozott az egységbe rendezésükkel. Részben az emlékéllátás szándékával, részben a Magyar Tudós Társaság nemzeti irodalmi eszményéhez igazítva tett kísérletet Toldy Ferenc és Bajza József az életmű kiadására a Kazinczy életében megvalósult kötetek, és az özvegy, Török Sophie által átadott kézíratos hagyaték alapján. A tervek szerint a művek első osztályába az eredeti munkák, a második osztályba pedig az irodalmi levelezés került volna: a vállalkozás végül öt kötet kiadásával zárult, *Kazinczy Ferencz eredeti poétái munkái* 1836-ban jelent meg, *Kazinczy Ferencz utazásai* 1839-ben, ezeket követte három levelezéskötet 1842 és 1847 között (a Kis Jánoshoz és a Szentgyörgyi Józsefhez írt levelekkel). A XIX. század végi újabb akadémiai kezdeményezés a Kazinczy-bizottság megalapításával, ha nem is tudta megvalósítani eredeti szándékát, a levelezés teljességre törekvő feldolgozásával Váczy János huszonegy kötetes kiadása 1890 és 1911 között szembe tudott nézni a kézíratos hagyaték és a kötetbe nem rendezett nyomtatott megjelenések mennyiségével. Már a *Levelezés* első kötetének előszavában utal Váczy János Toldy és Bajza javaslatára, miszerint a tervezett kiadásba „Kazinczynak minden közrebocsátható dolgozata egyiránt [sic!] fölvétessék részint azért, mert a már régebben megjelent művei szétszórva vannak a különböző folyóiratok (mint a Hazai és Külföldi Tudósítások, Magyar Museum, Orpheus, Minerva, Erdélyi Museum, Tudományos Gyűjtemény, Élet és Literatura stb.) hasábjain”.³ A *Levelezés* kiadása során Váczy kifejezetten figyelt azokra a folyóirat-közleményekre, amelyek a levelek alapján adatolhatók, azonban a teljes gyűjtés és a kiadás elmaradt. A folyóirat-közlemények korpuszából Kazinczynak jellemzően nyelvi-irodalmi-esztétikai témákhoz kapcsolódó, az irodalomtörténet-írás által sokszor szimbolikus szereppel felruházott cikkei jelentek meg különféle kiadásokban,⁴ továbbá számos, szintén periodikákban publikált életrajza és nekrológja kortársairól, példaképeiről és jeles történelmi személyekről egy ma már nehezen hozzáférhető kiadványban.⁵ Munkánk során a *Magyar Museum* és az *Orpheus* modern kiadása⁶ alapvetően fontos volt Kazinczy korai közleményeinek, szerkesztési szokásainak megismerése szempontjából, illetve egyáltalán a sajtóközeg életműbeli jelentőségének megértése miatt. A korrigálásra szoruló bibliográfiák⁷ segítségével létrehozható listát a Kazinczy-levelezésben említett és sokszor a főszövegben vagy Váczy Jánosnak köszönhetően a jegyzetekben közölt cikkek egészítették ki jelentős mennyiségben. Továbbá a kézíratos anyagok is tartalmaznak cenzori engedélyeztetésre leadott kéziratokat, aláírt, kommentált, javított folyóirat-kivágatokat, amelyek tovább bővítették jelen szövegkiadást. Az anyag lezárása azonban még így is körülményes volt, hiszen a korabeli sajtóban jellemző eljárás a levelezők által beküldött hírek névtelen közlése, átírása, forrásként felhasználása, így ezek a bizonytalanságok megnehezítették munkánkat.

A kötetünk címében megjelenő „periodicus írások” többször előfordul Kazinczy levelezésében, és nemcsak ő, hanem levelezőtársai is használják a fogalmat a különféle folyóiratok összefoglaló megnevezésére, amelyekben mindannyian a tudás, a kultúra, a nemzeti nyelv és irodalom terjesztésének új lehetőségét, az írók és az olvasók közötti kommunikáció soha nem

³ KazLev. 1., *Előszó*, V.

⁴ Pl. CSEML 1960, KAZINCZY 1979, *Pennaháborúk* 1980, *Tollharcok* 1981, KFMM 2003.

⁵ ABAFI 1884.

⁶ ORPHEUS 2001, MM I. és II. 2004. Ezeknek a szövegkiadásoknak az anyagát felhasználtuk kötetünkben, hozzáigazítva kiadásunk koncepciójához.

⁷ SZINNYEI, KÓKAY 1975, V. BUSA 1981, *Élet és Literatura – Repertórium* 1991. stb.

látott élenkségét, sőt, új szerzői és szerkesztői szerepet, sajátos írástechnikát is látnak. Kazinczy a „periodicus írásokba” szánt szövegeit többek között tudósításnak, recensiónak, Aufsatznak nevezi, sajtóműfajtól függően, de összefoglalóan „dolgozasként” is említi munkáit, köztük a folyóiratoknak szánt írásait. Ezeket a különféle írásműfajokat és a XIX. század elejétől sokasodó és specializálódó sajtótermékeket kívántuk közvetíteni kötetünk címével: *Dolgozások periodicus írásokban*.

2. A kötet anyaga

2.1 A szövegek feltárhatóságának kérdése

Százkilencvenhét folyóirat-közlemény található kötetünkben, ugyanakkor nem jelenthető ki teljes bizonyossággal, hogy nincsenek további folyóirat-közlemények, amelyek szerzősége Kazinczyhoz köthető. Ennek oka elsősorban a hírlapok korabeli szerkesztési szokásai: a hetente két alkalommal megjelenő pesti és bécsi magyar hírlapokban (pl. *Hazai Tudósítások*, *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, *Magyar Kurír*) a cikkek nagyon sokszor névtelenül jelentek meg: a szerkesztők által írt közlemények esetében ez magától értetődő volt, míg a levelezőktől beérkező híreket jellemzően csak keltezéssel látták el, ritkán jelent meg a szerző neve, betűjele vagy álneve (Kazinczynál: G. H. I., G. H. J., illetve további variációi, és Cs cz). Ha a levelezés nem tartalmazza a Kazinczy által a szerkesztőségnek beküldött kéziratot, akkor nincs lehetőség a kézirat és a megjelent közlemény összehasonlítására, mindenesetre feltételezhető, illetve Kazinczy megjegyzéseiből esetenként tudható, hogy a szerkesztők módosítottak a beküldött szövegen, rövidítettek rajta, vagy a bekezdések sorrendjét változtatták meg, sokszor a rendelkezésre álló helyhez igazítva a küldeményt. Névtelen cikkeinek egy részét Kazinczy az újságkivágatok is tartalmazó kéziratgyűjteményeiben ellátta monogramjával vagy aláírásával, valamint a levelezése alapján is azonosítottunk korábban nem számontartott folyóirat-közleményeket, ugyanakkor semmi biztosíték nincs arra, hogy minden névtelen közleményét sikerült megtalálni, még ha a korábbi leltárakhoz képest sikerült is növelni az általa jegyzett szövegek mennyiségét.

A fentebbiek jól mutatják, hogy a szövegek felkutatása során számos esetben kellett a szerzőség kérdését mérlegelni, és a lehetséges filológiai érvekkel alátámasztani adott közlemény hitelességét, Kazinczyhoz köthetőségét. Az egyes közlemények jegyzeteiben az esetleges bizonytalanságokat a rendelkezésünkre álló információk alapján részletezzük. Az azonosítás folyamatában a levelezés-kötetek jegyzetanyaga is lényeges segítség volt, Váczy János ugyanis a jegyzetekben számos esetben közli azokat a cikkeket vagy bibliográfiai adatokat a levelezés adataiból felkutatva, amelyek nem voltak általánosan ismertek. Ugyanakkor van olyan közlemény is a levelezés köteteinek jegyzetanyagában, amelynek szerzősége minden erőfeszítés ellenére sem bizonyítható, de Váczy az adott levélben leírtakhoz való tematikus kapcsolódás miatt mégis közreadja. Mindez azt is mutatja, hogy a levelezés kiadása során Váczy alaposan feltárta a klasszikus századforduló évtizedeinek folyóiratait, több alkalommal meg is jegyezve, hogy adott cikk a Kazinczy „eredeti munkáit” tartalmazó kötetben fog megjelenni. Ezek a közlések összességében tehát rendkívül fontos alapot jelentettek, ugyanakkor minden esetben visszaellenőrzést igényeltek.

A feltárást, illetve a főszövegek ellenőrzését nagyban nehezítette, hogy több esetben megvan ugyan az adott közlemény bibliográfiai tétele és modern kiadása, de az adott folyóirat lapszáma nincs meg a nagyobb könyvtári gyűjteményekben (OSzK, MTAK KIK, DEENK, DRKNK), sem az online hozzáférhető két nagyobb adatbázisban (Arcanum, Biblioteca Digitala BCU). Gyanúnk szerint bizonyos lapszámok éppen amiatt hiányoznak a gyűjteményekből, mert egy-egy korábbi szövegkiadási projekthez vagy irodalomtörténeti munkához volt szükség

éppen a Kazinczy-közleményt tartalmazó lapszámra, amely így elkallódott, esetleg nyoma veszett egy-egy filológusi hagyatékban.

2.2 A német nyelvű közlemények

A szerzőség kérdése a német nyelven megjelent folyóirat-közlemények esetében hasonlóképpen lényeges, de itt nemcsak a feltárhatóság korlátaival, hanem a sajátos szerkesztési szokásokkal és a magyar közleményekkel való többféle kapcsolattal is számot kell vetni.

A jelentős mennyiségűnek tekinthető, harmincegy közlemény⁸ csoportja esetében egészében hiányzik a katalogizálási és a kiadási előzmény, illetve ezek a cikkek – jellemzően recenziók és nekrológok, kisebb részben tanulmányok – egy kivételével névtelenül jelentek meg. Az irodalomtörténeti hagyományból ismert, továbbá a Kazinczy-levelezésből felkutatott tételek feldolgozását mindenekelőtt a német és az osztrák folyóiratoknak a közelmúltban lezajlott digitalizálása és kereshetősége tette lehetővé, amelynek köszönhetően elkészültek a főszövegek és a fordítások. A feldolgozás során láthatóvá vált, hogy egyes német nyelvű közleményeknek megvan a magyar verziójuk Kazinczy életművében, ugyanakkor több esetben sem feleltethetők meg automatikusan egymásnak: vagy a német, vagy a magyar cikk jelent meg korábban, és a másik nyelven való kiadás jól dokumentálható átdolgozást is hozott magával. Egyes német nyelvű közlemények (főleg recenziók) nem jelentek meg magyarul, illetve több olyan német nyelvű cikkről is van tudomásunk, amelyek kiadásáról Kazinczy utólag szerzett tudomást. Mindenekelőtt Rumy Károly Györgyhöz köthetők azok a német nyelvű közlemények, amelyek alapja egy Kazinczy-levél, vagy a levélben németül küldött cikk, vagy egy általa jegyzett magyar nyelvű újságcikk. Rumy a neki németül küldött – és a legtöbbször a Kazinczy-levelezésben megtalálható – közleményeket nyelvileg mindig kijavította Kazinczy kérésére, esetenként azonban jelentősen át is dolgozta – legalábbis a megjelent szövegek némelyike erről tanúskodik. Olyan példákat is említhetünk, amikor Rumy Kazinczy megkérdezése nélkül adott ki németül egy-egy magyarul megjelent cikket egészében vagy összefoglalva, illetve a neki küldött leveleket egyfajta hírforrásként használta. Az ilyen jellegű cikkeket jellemzően nem vettük be kötetünk anyagába, de a német és a magyar közlemények viszonyának (5. számú) mutatójában írunk róluk. A rendelkezésre álló adatok alapján egyenként mérlegeltük Kazinczy szerzőségét a német nyelvű közlemények esetében is: a névtelen közlések, Rumy szerkesztői attitűdje és a róla rendelkezésre álló korlátozott forrás, illetve a korabeli német nyelvű sajtó terjedelmes mennyisége azonban határt szabtak lehetőségeinknek. Kivételes eset Kis János fordítása a tübingai pályairat irodalomtörténeti részéből, amelyet Kazinczy tudta nélkül ad ki 1814-ben, Kazinczy neki elküldött magyar kézírata alapján: ennek a közlését amiatt tartottuk lényegesnek, mert az *Erdélyi Múzeumban* ugyanakkor megjelent szövegváltozat egy másik kidolgozása a pályaműnek. A tübingai pályairat magyar és német nyelvű kézíratainak viszontagságos története szempontjából van tehát itt jelentősége a német nyelvű változat kiadásának. A német nyelvű cikkek jegyzeteiben és mutatójában részletesen foglalkozunk ezekkel a kérdésekkel, az egyéni döntést igénylő esetekkel. A német és a magyar közlemények viszonyának áttekintését az 5. mutatóval is segítjük tehát a kötet végén, továbbá a *Kazinczy és a sajtó* című fejezetben, jelen bevezető

⁸ Czifra Mariann az ortológus-neológus vitát újraszituálni vállalkozó Kazinczy-monográfiája Füredi Vidáról és a recenziók ügyéről szóló fejezetében azt fogalmazza meg a szöveg utalásrendszerének feltárására tett kísérletében, hogy Kazinczynak „a mai időkig kb. negyven német nyelven publikált írása ismeretes, és ezek között jócskán akad recenzió is.”⁸ CZIFRA 2013, 87. Forrást nem jelöl meg ehhez a feltételezett mérleghez, ami jól illusztrálja, hogy még a magyar közleményekéhez képest is sokkal bizonytalanabb a németül publikáltak korpusza, és mintha konszenzuálisan valóban létezne egy hozzávetőleges lista, amely Kazinczy német nyelvű közleményeit tartalmazza.

tanulmány után, Kazinczy az egyes folyóiratok (köztük a német lapok) kapcsolatát ismertetjük. A német közlemények esetében, amennyiben van, felhasználtuk a magyar változat szövegét a fordításhoz, az eltéréseket – adott esetben bővítéseket vagy rövidítéseket – a lehető legpontosabban jelölve. A német nyelvű közlemények általános filológiai problémáinak összefoglalása után az alábbiakban az ezekkel szoros kapcsolatban álló irodalom- és kritikátörténeti kérdéseket vázoljuk fel.

Kazinczy 1806-tól számos tudományos jellegű közleményt küld be Kultsár István lapjának,⁹ 1807 és 1814 között pedig közel harminc német nyelvű publikációja jelenik meg elsősorban osztrák lapokban, túlnyomórészt a recenzió műfajában, továbbá néhány tanulmánya, biográfiája és nekrológja. Az *Erdélyi Múzeum* ezek egy részét közli majd magyarul 1814-től, jelentős időbeli távolsággal, ugyanakkor néhány cikk a német nyelvű és a magyar lapokban szinte egy időben jelenik meg. Állíthatnánk azt, hogy ezek a sokszor párba rendezhető közlemények egymással ekvivalensek, ugyanakkor evidens, hogy a két különböző kulturális-irodalmi közeg, illetve a közleményeket esetenként elválasztó időbeli távolság, az adott folyóirat profilja, írói köre, az egy-egy vitának helyet adó szerkesztői gesztus eleve megerősítést jelentenek abban, hogy szükséges mind a magyar, mind pedig a német nyelvű közleményeket kiadni és külön-külön is vizsgálni. A legtöbb esetben az első verzióhoz képest átdolgozás, bővítés vagy rövidítés történt, illetve a szöveg hozzáigazítása az adott kulturális-irodalmi közönséghez.¹⁰ A német nyelvű folyóiratokkal épülő intenzív kapcsolat összefüggésben van azzal, hogy magyar nyelven (az *Erdélyi Múzeum* 1814-es és a *Tudományos Gyűjtemény* 1817-es indulása előtt) nincs a XIX. század elején irodalmi-kritikai profilú kiadvány. Kis János levele, amelyben arról értesíti Kazinczyt, hogy felkérték a bécsi *Annalenben* való közreműködésre, ezt hangsúlyozza:

Hogy folyóírásunk lenne valahára, azt veled együtt én is, a' mint tudod, régen óhajtom: de mikép lehessen magyar nyelven, azt most sem láthatom. Ha az abban részt vevő Olvasók olly igen kevesen nem volnának is, mint vagynak; kik adják magokat Társaink között, vagy kik adhatják a' literatura' gyarapítására con amore? Tsak egyéb tsoportos foglalatoságaikból lohatnak nagy részént egy kis veszendő időt erre; vagy ha kik szabadabbak vagynak, azoknak nints a' magyar tudomány úgy szíveken, a' mint kellene. Még most nehezen van más mód, hanem hogy a' Német folyómunkákban igyekezzünk a' Magyar literaturára nézve valamit tenni. Erre nézve engagiroztam magamat a' jövő esztendőre a' Bécsi Annalisoknak magyar könyvek' recenseálásával való gyarapítására. Erre, a' mint Glatz írja, Téged is meghívott vagy meghív, és Te kivülötted Budait Debretzenben. Egyébiránt rám bizta, hogy Ti kivülöttetek én szállítsak-meg egyebeket, de még eddig semmi lépést sem tettem. Ha Te a' meghívást elfogadod, (a' mire kérlek is) közöld velem szándékomat, hogy ne tsak ne collidáljunk, hanem a' magyar literatura' jó ügyét, a' mennyire lehet, egy plánum szerint forgassuk.¹¹

Hász-Fehér Katalin a Himfy-recenzió keletkezését és hatását vizsgálva mutat rá arra, mennyire összetett és egyúttal erősen tisztázatlan Kazinczy kapcsolatrendszere a német nyelvű (osztrák és német) folyóiratokkal. Konklúziója az, hogy Kazinczy Kisfaludy Himfyjéről és Regéről írt recenziói megjelenése után felismerte a sajtónyilvánosság irodalompolitikai erejét, így az 1810-es években kiépített kapcsolatrendszere segítségével befolyásolni tudta a magyar irodalmi témában megjelenő cikkek értékítéletét.¹² Ennek a hatalmi pozíciónak a bemutatásában azt veszi sorra, hogy a Kisfaludy Sándort ért éles kritika miatti felháborodás

⁹ 1806 júliusától: *Hazai Tudósítások*, 1808-tól: *Hazai 's Külföldi Tudósítások*.

¹⁰ A német és a magyar nyelvű szövegváltozat összehasonlítására kiváló példa Hász-Fehér Katalin elemzése a Himfy-recenzió magyar verziójának készüléséről és megjelenéséről az *Erdélyi Múzeumban*. Döbrentei számos ponton kéri Kazinczytól, hogy javítson, finomítson kritikája indulatosságán, illetve szánja meg az öreg és betegeskedő Gyöngyösit. Vö. HÁSZ-FEHÉR 2016, 437–441.

¹¹ Kis János Kazinczynak, 1810. december 3., *KazLev.* 8. 1878. sz.

¹² HÁSZ-FEHÉR 2016, 446.

igazából a *Tövissek és virágok* megjelenésével válik erőssé, majd a dunántúliakkal való feszültség a *Mondolat* és a *Felelet a Mondolatra* megjelenésével eszkalálódik. Kazinczy pedig a német nyelvű sajtóban megjelenő recenziókon keresztül védekezni tud, hiszen például Rummy Károly György olyan bírálatokat közöl a Kazinczy-epigrammakötetről és a *Mondolatról* német nyelvű tudományos lapokban, amelyek érvrendszere megegyezik a Kazinczy által küldött levelek tartalmával.¹³ A *Mondolat* megjelenésével Kazinczy egyúttal áldozati szerepben mutatható meg, akinek a magyar irodalom ügye melletti fáradozásában méltatlan támadást kell elszenvednie. Hász-Fehér ismerteti Horváth Ádám azon leveleit, amelyekben figyelmezteti Kazinczyt, hogy a pestiek és a dunántúliak meggyőződése szerint ő irányítja a német nyelvű bírálatokat. Továbbá Kazinczynak azt a levelét, amelyben megkéri Rummyt, ne vegyen át több információt és véleményt a leveleiből, vagy legalábbis úgy, hogy ne lehessen a személyére visszakövetkeztetni.¹⁴ Nem sokkal később azonban ismét felismerhető nyomai vannak Kazinczy levelének a Kisfaludy és Virág Hunyadi-drámáiról szóló recenzióban az osztrák *Erneuerte vaterländische Blätter* 1817. december 24-i számában.¹⁵ Tény, hogy Hász-Fehér nem azt állítja, hogy ezek és további más felsorolt publikációk (a Himfy-recenzióval összefüggésben) Kazinczy bírálatainak tekintendők, hanem az osztrák és a német lapok magyar irodalomról alkotott képének erős befolyásolását tételezi fel Kazinczy részéről. A következő mondattal zárja le gazdag tanulmányát: „A Kazinczy-levelezésből azonban számos más tudósításra, recenzióra deríthető fény, mely Kazinczy instrukciói alapján került be a német sajtóba.”¹⁶

Fried István Kazinczy tübingai pályairatának német nyelvű fordítását vizsgáló tanulmánya ezt az erősnek látszó befolyást meggyőzően relativizálja annak bemutatásával, hogy Rummy feladata a birodalom nyelvi-kulturális sokszínűségét bemutatni kívánó bécsi tudományos lapokban (*Annalen der Literatur und Kunst*, *Wiener Allgemeine Literaturzeitung*, továbbá kisebb mennyiségben a lipcsei és a hallei folyóiratokban, lásd 6. mutató) a magyar irodalom és tudományosság eredményeinek közvetítése volt, és ő ehhez Kazinczy leveleit, illetve az általa küldött cikkeket bőségesen felhasználta.¹⁷ A tübingai pályairat keletkezéstörténetéből ugyanakkor az is tudható, hogy a kiírás mögött a bécsi titkosrendőrség állt, célja pedig a magyarországi értelmiségek megfigyelése, gondolkodásmódjának megértési szándéka volt a magyar nyelv és kultúra körüli nemzeti-függetlenségi törekvések megismerése és a Habsburg Birodalom szilárdságának megőrzése érdekében.¹⁸ Vagyis a bécsi tudományos lapok működésében, így a magyar irodalmi anyag szerkesztésében is jelen lehetett a politikai kontroll és a megfigyelés. Éppen emiatt lényeges hangsúlyozni, hogy Kazinczyt a fogságából való szabadulása után megfigyelte a titkosrendőrség, így az ő részéről nehezen feltételezhető az az öntudatos irodalmi hatalomépítés a német nyelvű sajtóban, amelyet Hász-Fehér feltételez. Fried István azt is megjegyzi a magyar irodalom terjesztéséről a német nyelvű lapokban, hogy minden jó szándék és a jelentős mennyiségű recenzió ellenére is a magyar irodalmi alkotások nem voltak elérhetők a magyarul nem olvasók számára, vagyis ezeknek a közleményeknek csekély volt a hatásuk a nem magyarok körében. Ehhez adódott hozzá a birodalmi politikai propaganda, „amely a magyar nemesség egy részének határozottan ellenzéki magatartása miatt igyekezett a maga jó hírét, civilizatorikus küldetését, valamint ennek az ellenzéknek rossz hírét kelteni.”¹⁹

¹³ Uo., 433, 442. A *Tövissek és virágokról* feltételezhetően Kis János ír egy másik névtelen védelmező recenziót a bécsi *Annalenben*, uo., 434.

¹⁴ Uo., 444. Kazinczy levele Rummy Károly Györgynek, 1817. június 7., KazLev. 15. 3447. sz.

¹⁵ Uo., 445.

¹⁶ Uo., 446.

¹⁷ FRIED 1991, 603–604.

¹⁸ AJKAY 2018, 16–105.

¹⁹ FRIED 1991, 604.

A Hász-Fehér Katalin által feltárt egyezések a Kazinczy-levelek és a feltehetően Rummy által írt cikkek között meggyőzőek, ugyanakkor kötetünkben elvi döntést kellett hozni abban, hogy az ilyen jellegű közleményeket Kazinczy szerzőségéhez rendeljük-e, illetve egyáltalán mit tekintünk a teljes kötet vonatkozásában a szerzőség kritériumának. A tartalmi egyezéseket mutató, feltételezhetően Kazinczy leveleiből kompilált, esetleg utólagosan Kazinczy által nehezményezett közleményeket nem vettünk fel kötetünkbe. Lényeges kritérium volt, hogy Kazinczy adott szöveget kifejezetten a közlés szándékával küldte el Rummy-nak, még ha ő utólagosan rövidített is az anyagon, vagy módosított a bekezdések sorrendjét. Egyúttal pedig érdemes azzal is számot vetni, hogy Kazinczy kizárólag Rummy Károly Györggyel állt intenzív levelezésben a német nyelvű tudományos lapok munkatársai közül, aki ugyanakkor valóban számos hozzá beérkező hírt, köztük Kazinczy magyarul megjelent írásait is sokszor Kazinczy értesítése nélkül közölt, vagyis egyszerű szövegforrásként tekintett a tőle érkező anyagokra: leveleire és már megjelent közleményeire, sokszor nem törődve a mai, modern értelemben vett szerzői autoritással. Kis János német nyelven írt folyóirat-közleményeinek feltáratlansága sajnos szintén nem segít Kazinczy pozíciójának pontos meghatározásában a német nyelvű tudományos sajtóban. Kis János szerepe mellett pedig nyilvánvalóan Rummy Károly György is tisztázásra vár, de nemcsak vagy nem is elsősorban a Kazinczyval való kapcsolatuk tárgyában, hanem a XIX. század első évtizedeinek irodalmi életében és a magyar irodalom és tudományosság közvetítésében a német nyelvű sajtóban.

A Kazinczyhoz köthető német nyelvű recenziókat, értekezéseket, biográfiákat és nekrológokat a levelezés segítségével ellenőriztük, rögzítve azt is, hogy adott német nyelvű közlemény esetében megvan-e Kazinczy szerzőségének bizonyíthatósága. A német nyelvű anyag egy részét Tóth Kálmán gyűjtötte össze, amely kiváló alapja lett a később kialakított korpusznak. Amennyiben a német nyelvű közleménynek megvan egy későbbi magyar verziója, vagy fordítva, akkor a kapcsolatot, és adott esetben a másik nyelven való megjelenés motivációit is bemutattuk adott közlemény jegyzetében, továbbá összefoglaltuk a német és a magyar közlemények kapcsolatát az 5. mutatóban (lásd lentebb). Az Árkádia-pörhöz kapcsolódó német nyelvű közleményekről a *Csokonai-nekrológ* jegyzetében írtunk. Ugyanakkor a német nyelvű korpusz esetében is – éppen a számos névtelenül, sokszor Kazinczy tudta nélkül közölt anyagok miatt – fennmarad az anyag lezárásának bizonytalansága.

2.3 Az *Élet és Literatura* (1826–1833) szövegközlési gyakorlata és a szerzőség kérdése

Szemere Pál és Kölcsény Ferenc folyóirata, ahogyan arról már számos alkalommal értekeztek, egyedülálló módon ad helyet a kritikai megszólalásoknak recenziók, a szerkesztőség által megszervezett, levelezésekben lebonyolított viták, illetve akár évekkel, évtizedekkel korábbi szövegek közzétételével, amelyek középpontjában jellemzően irodalomesztétikai és irodalompolitikai konfliktusok, vagy legalábbis feszültségek állnak.²⁰ Az 1826 és 1829 között megjelent négy kötet²¹ összesen huszonkilenc számozott részből áll. Az első kötetben négy, a másodikban hat, a harmadikban kilenc, a negyedikben tíz rész található. A részek esetenként csupán egyetlen közleményt tartalmaznak (például egy drámaszöveget vagy egy értekezést), más esetben viszont akár tíz vagy még több, római számmal sorszámozott szövegből állnak, amelyek jellemzően egy-egy téma köré csoportosulnak, és nem egyszer vitaként, nézőpontok konfrontálásaként értelmezhetők. Feltételezésünk szerint nem lehet arra példát találni, hogy veszteségek nélkül lehetne kiemelni a kontextusából egy-egy közleményt, hiszen mindegyik esetében fontos az az egység, amelybe illeszkedik, és amelynek a szerves összetartozását

²⁰ Legutóbb: ZÁKÁNY TÓTH 2007, FÓRIZS 2009.

²¹ 1826-ban az első (*Élet és Literatura*), 1827-ben a második (*Élet és Literatura*), 1829-ben pedig a harmadik (*Muzáron. Élet és Literatura*) és a negyedik (*Muzáron. Élet és Literatura*). Az utolsó kötet *Muzáron* címmel jelenik meg 1833-ban.

mindenekelőtt a szerkesztői szándék határozza meg. Vagyis igazából úgy érdemes a lapszámban megjelent szövegekre gondolni, mint amelyeknek a kiválasztása és a belőle létrehozható szöveg-hálózat a szerkesztőség kezében van, sokszor a szerző tudta és akarata nélkül, akár posztumusz közlésként vagy másodközlésként. Az Iliászi pörrel kapcsolatban korábban már kiemeltük Szemere hangsúlyos szerkesztői akaratát,²² illetve önkényességét Kölcsey és Kazinczy levelei közlése tárgyában.²³ További példáért érdemes Fórizs Gergely elemzését is idézni, aki a tanulmányában Kis Jánosnak egy 1819-ben, a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent írásának újraközlését elemzi az *Élet és Literatura* harmadik kötetéből (1829).²⁴ Szemere a Kis-féle elmélkedések VII. szakaszát lerövidítette, és beékelte példaként az *Élet és Literaturában* közölt idézetgyűjteménybe.²⁵

Az olyan írások, melyekben a' sok helyeken elszórt igazságokat egy helyre összeszorítók (Dicsőség, Nemzet és Haza. I – XLI. Szemere által), lehetetlen, hogy kedvet ne találjanak olyan értelmes emberek előtt, kik a' rövid Előadást szeretik, 's örülnek, ha több igazságokat egyszerre, úgy-szóllván egy tekintettel, láthatnak.²⁶

Fórizs ezt az átírt idézetet a szerkesztői elvek kicsinyítő tükröként értelmezi, illetve hangsúlyozza, hogy a folyóirat elsődleges közlési elve a szövegkompiláció:

Tekintve, hogy az *Élet és Literatura*/Muzáron jó része effajta idézet-gyűjtemény – általános gyakorlat a hosszabb szövegekből valamely szempont szerint kiválogatott és összecsoportosított részletek közreadása –, Kis János tanulmánya a kompiláció módszeréről újraközölt formájában átminősül a folyóirat redaktori elveire is vonatkozó elmélkedéssé.²⁷

A redakció módszerének sajátosságai (akár az itt idézett példákban is jól láthatóan) eleve megnehezítik tehát annak eldöntését, hogy mely szövegek esetében beszélhetünk egyáltalán a közlés szerzői akaratáról, a szerzői autoritás működéséről a közreadás folyamatában. A folyóirat 1991-ben kiadott repertórium²⁸ hosszú ideig fontos segítség volt a tájékozódásban, ugyanakkor mióta könnyen hozzá lehet férni online a lap összes évfolyamához, egyre inkább látszanak hiányosságai, vagy legalábbis az, hogy az *Élet és Literatura* egészen egyszerűen ellenáll a szerzőelvű szövegközlésnek, és a repertórium nem tudott mit kezdeni a szerkesztői módszer szokatlanságával, a szöveghatárok bizonytalanságával. Egyik nagy hátránya, hogy önállóan sorszámozza a közleményeket, és bár mindegyik tétel tartalmazza adott kötet és rész számát, valamint a szerkesztő által adott sorszámot, a kötetek és a részek nem különülnek el jól

²² „Az *Élet* és *Literatura* szerkesztetése, részenként és egészben, csaknem egyedül enyím és tulajdon magamé; tőlem függött tehát, a' Leveleket felvenni vagy félre tenni.” *Tudományos Gyűjtemény*, 1826. X. kötet, 121.

²³ BÓDI 2021, 224–226.

²⁴ KIS János, *Jegyzések az egyes gondolatokban, és Aforizmokban írásról*, *Tudományos Gyűjtemény*, 1819. VI. kötet, 70–76. A közlemény I–VIII. pontból áll.

²⁵ *Muzáron. Élet és Literatura* 1829, Harmadik kötet, *Tizenegyedik rész, Dicsőség, nemzet és haza*, 1–48. (I–XLI. szakaszból áll). Szerzői többek között Döbrentei Gábor, Thaisz András, Vitkovics Mihály. Fontos ugyanakkor, hogy Szemere így hivatkozik rá: „Szemere által”.

²⁶ A szövegegység címe: *Írásbeli előadás (Tizenkettődik rész, 49–67., I–XXII. szakasz)*. A VIII. szakasz végén olvasható: *Superintendens Kis János I–VIII.*

²⁷ FÓRIZS 2009, 96. Ugyanitt hivatkozik Mezei Márta tanulmányára, aki Berzsenyi antirecenziójának első, kéziratban maradt változata tárgyában mutatja be az *Élet és Literatura* szövegkezelési elveit: szerzői hozzájárulás nélkül közölnek belőle részleteket, ugyanakkor nem egyértelműen kipellengérező vagy rosszindulatú szándékkal, hanem az olvasóra bízva a döntést. (Az persze evidencia, hogy már a válogatás és az újrakontextualizálás is értelmezés.) Ezt a kritikai szemléletet hangsúlyozza a Mezei által idézett szerkesztői megjegyzés is: „Az *Élet és Literatura* Redakciója nem tartá ártalmasnak némelykor olyan dolgozásoknak is adni helyet, melyek Egészben vagy Részenként hibás, a' vagy nem elég tisztán kifejtett princípiumokon épültek: azon esetben tudniillik, ha ilyenek megczáfolása s' tisztább kifejtése által a' felvett czél' előadása segítettik.” (*Élet és Literatura* 1827, Második kötet, *Tizedik rész*, szerkesztői megjegyzés a IX. sorszámú közlemény előtt) Vö. MEZEI 1992, a szerkesztői elvekről: 71–74.

²⁸ *Élet és Literatura – Repertórium* 1991.

érzékkelhetően. Ugyanakkor számos szöveg esetében megtalálható, hogy melyik korábbi közleményhez kapcsolódik, vagyis lehetővé teszi a visszakeresést. Az Iliászi pör esetében azonban nehezen követhető a repertórium azon döntése, hogy az 1827-ben megjelent második kötet elején (I–V.) és végén (VI–XIV.) olvasható, más folyóiratokból átvett újraközlések, amelyek az első kötetet szemlézik, a repertóriumban összevonva szerepelnek [Kritikai fogadtatás] gyűjtőcím alatt, a második évfolyam első tételeként.

Kazinczy szerzői jelenlétének vizsgálata az *Élet és Literaturában* tehát komoly mérlegelést igényelt a kötet munkálatai során. Az Iliászi pör jól mutatja, hogy egyrészt szerzői hozzájárulás nélkül, az „idézetgyűjtemény” részeként jelentek meg egyes szövegei a lapban (ebben az esetben magánlevelei), ugyanakkor szerkesztői felkérésre is írt közleményt. A repertórium és a folyóirat áttekintése után vetettünk számot az alábbi szövegcsoporthoz, amelyek középpontjába szükségképpen Kazinczyt helyeztük. Mindegyik esetben látszik az, hogy aligha lehetséges Kazinczy szövegeit a kontextusukból kiszakítani, de erre az adott kontextusra – egy kivétellel, lásd itt, az 1. pontban – csak adott közlemény jegyzetében utalunk részletesebben.

1. Első és második kötet: az Iliászi per. Szemere Kölcsey és Kazinczy neki írott leveleit kivonatolja, és Kazinczy tudta nélkül közli az első kötetben (1826) a IX. szakaszban egy „Miként szabad rézre metszeni” kezdetű bevezető esszével a műfordításról. A repertórium a Szemere-féle írás után a három Kölcsey- és a négy Kazinczy-levelet külön tételként veszi ezt követően lajstromba. Az *Élet és Literatura* 1827-ben megjelent második kötetében találhatók összegyűjtve a per további közleményei másodközlésként a *Felső Magyar Országi Minervából* és a *Tudományos Gyűjteményből*. A per lezajlása közismert, a szövegek több modern kiadásban is hozzáférhetők, de a Szemerétől származó esszé eddig nem jelent meg a per részeként. A teljes IX. szakaszt kiadjuk (Szemere esszéje és a hét levél), mert ebből a Szemere által létrehozott erős kompozícióból értelemromboló lenne kiszakítani Kazinczy leveleit, amelyeket ráadásul Szemere szerkesztett: nem ismerjük ugyanis az eredeti leveleket. Az 1827-es másodközlésekből csak Kazinczy közleményeit adjuk ki.
2. Második kötet: a Döbrentei–Kölcsey-levelezés 1813–1817-ből (amely a Kölcsey-kritikai kiadásban már megjelent, forrása az *Élet és Literatura*, mert a kéziratok elvesztek), majd Kazinczy erre való kritikai reflexiója és Döbrentei válasza. Csak Kazinczy bíraltát adjuk ki.
3. Harmadik kötet: Kazinczy levele Pyrker Lászlóhoz és Pyrker válasza. Nemcsak Kazinczy levelét, hanem Pyrker válaszát is kiadjuk, rövideje miatt.
4. Negyedik kötet, huszonegyedik rész: Kazinczy Csokonai-portréja, Csokonai néhány versének korrigált szövegével. Berzsenyi antirecenziója és Bajza *Az epigramma theoriája* című tanulmánya előzi meg. Kazinczy Csokonai-portróját és benne a korrigált verseket adjuk ki.
5. Negyedik kötet, huszonkettedik rész: Szontágh Gusztáv értekezése a nyelv természetéről, Kazinczy bírálata, majd Szontágh viszontválasza. Csak Kazinczy bírálatát adjuk ki.
6. Negyedik kötet, huszonharmadik rész: Sallustius-fordításrészletek és reflexiók a fordításról, összesen négy tétel. A kritikai kiadás Kazinczy fordításait gondozó kötetébe kerül.
7. Negyedik kötet, huszonnegyedik rész: Kazinczy *Yorick és Eliza*-fordításának előbeszéde, illetve további műfordítások, valamint pl. Kölcsey Csokonai-átiratai. Kazinczy szövege a kritikai kiadás előbeszédeket, beszédeket és kiadatlan tanulmányokat gondozó kötetébe kerül.
8. Negyedik kötet, a teljes huszonötödik rész: Kazinczy Pyrker-fordítása, *A' Szent hajdan' gyöngyeiből*. Toldy Ferenc kritikája a fordításról a *Kritikai lapok* első számában jelent meg (13–23.). Kazinczy válasza a *Tudományos Gyűjtemény* 1831. II. kötetében (125–126.) olvasható, ez az utolsó tudományos közleménye. A Pyrker-fordítás már megjelent az első fordításkötetben 2009-ben. Csak Kazinczy Toldynak írt válaszát közöljük, amely tehát a *Tudományos Gyűjteményben* jelent meg.

Ezek a csomópontok, ha Kazinczy felől tekintünk rájuk, azt mutatják, hogy meglepően sok anyag kapcsolódik a személyéhez az *Élet és Literatura* köteteiben, ám ezzel együtt sem látható pontosan a szerkesztői szándék és a szerzői autoritás minden esetben. Kötetünkben ennek a különleges folyóiratnak a működésmódját egyedül az Iliászi pör anyaga esetében tudjuk erőteljesebben érzékeltetni – de éppen azzal a közleménnyel, amely sérti Kazinczy szerzői autoritását, a több közleménynél csak a jegyzetekben tudjuk bemutatni a további szöveghatásokat.

2.4 A kötetünk helye a kritikai kiadásban – kapcsolatok a sorozat más köteteivel

A feltehetően minimálisra csökkentett hiányok mellett érdemes azt is közelebbről megmutatni, miként húztuk meg a kötetünkbe került folyóirat-közlemények határait. Kazinczy munkáinak megjelenése, legyen szó tudományos értekezésről, levelezésről, önéletírásról vagy versről, sokszor kötődik a folyóiratokhoz, pályája kezdetétől jelennek meg szépirodalmi munkái (versei, fordításai, útirajzai, önéletírásai) és értekező jellegű írásai folyóiratokban. Jól látszik, hogy bizonyos szövegcsoporthoz esetében a folyóiratbeli megjelenés egy átmeneti stáció Kazinczy életében: a versek, a fordítások, a készülő kötetek előszavai, az *Erdélyi levelek* darabjai részben vagy egészben önálló kiadványokban jelennek meg az első közlések után, Kazinczy tervei szerint. Arra is van példa ugyanakkor, hogy az első megjelenést követő átdolgozások sora után már nem jelenik meg kötetben Kazinczy életében általa autorizált változat. A folyóiratban történő első közlés jellemzően egy-egy projekt alakulástörténetének fontos stációja, hiszen először lép a nyilvánosság elé az adott alkotás. Ezek a szövegcsoporthoz részben már meg is jelentek a kritikai kiadás sorozatának a *Költemények*, az *Erdélyi levelek*, a *Magyarországi utak* és a *Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig* című kötetekben, illetve a készülő második fordításkötetben és az előbeszédek, beszédek, kiadatlan tanulmányokat gondozó kötetben fognak megjelenni. Akár úgy is tekinthetünk ezeknek a közleményeknek a folyóiratokban való közreadására, mint adott munka első etapjára, vagy akár egyfajta reklámtevékenységre (például egy kötetelőszó közreadása esetében), amely a megjelenés előtt álló könyv kiadását előlegezi meg. Míg a fentebbi kötetekben megjelent szövegek esetében előfordult az újírás, a módosítás Kazinczynál hagyományosan alkalmazott eljárása, addig a jelen kötetben szereplő közlemények esetében, ahol nem volt prioritás a kötetbe rendezés, egyértelműen egyetlen változata van csak a szövegeknek, amelyek keletkezését számos esetben lehet végigkövetni a levelezésben. Az adódó alkalomba kapaszkodva Kazinczy gyorsan dolgozik, és általában több levelezőtársának beszámol a megírás folyamatáról. Ez az alkalom lehet felkérés például recenzió írására, illetve saját ötlet vagy élmény nyomán induló munka, például tudósítás vagy akár anekdotikus beszámoló emberek, időjárási eseményekről. A szerkesztői módosítások (jellemzően rövidítések) csak abban az esetben ismertek, ha a levelezésben megvan a szerkesztőnek küldött anyag, vagy ha Kazinczy utólagosan reflektál a módosításokra, ami például az Árkádia pör esetében kifejezetten lényeges.

Ennek a jelentős korpusznak a lehatárolása a folyóirat-közlemények nagy csoportjából a kötetünk számára mindazonáltal még így sem egyértelmű. A *Költemények* kötet például szükségképpen közli a *Báró Wesselényi Miklóshoz, Miklós' fiához* című vershez írt *Magyarázatok* című közleményt,²⁹ kötetünk ez utóbbit szintén közli, a verset, amelyhez kapcsolódik, pedig csak a jegyzetekben idézi. Hasonlóképpen a *Költemények*-kötettel való érintkezésre példa a Wesselényi Miklós halálára írt epigramma megjelenése az *Annalen...* német nyelvű nekrológiájában 1810-ben: ebben az esetben az okoz nehézséget, hogy nem dönthető el egyértelműen, a nekrológ mennyiben Kazinczy munkája, és mennyire volt egyszerűen egy szerkesztői döntés az epigramma közlése, Kazinczy megkérdezése nélkül:

²⁹ *Felső Magyar Országi Minerva*, 1825. 1. sz. Negyed Januárium, 32.

valószínűsíthető ugyanis, hogy Rummy kompilálta az újságcikket a neki küldött levélből, amelyben szerepelt a halálhír, az epigramma és annak kommentárja. Az *Erdélyi levelek* esetében két szöveg státusza volt bizonytalan: a *Tudósítások a' Rákóczy-ház' Genealógiai ismertetének megigazítására, kibővítésére*³⁰ és *A' Telekiek*.³¹ Mivel a Rákóczi-családot tárgyaló folyóiratcikk jóval bőségebb az *Erdélyi levelek*ben közreadottnál, így annak kiadása mellett döntöttünk, a Telekiekről szóló viszont egészében megjelent az *Erdélyi levelek*ben, így annak újrakiadásáról lemondunk. Ugyanakkor mind a kettő kiválóan illeszkedik Kazinczynak a *Felső Magyar Országi Minervában* ez idő tájt közölt biografikus közleményeihez, amelyekben a panteonizáció gyakorlata mutatkozik meg: ilyen szempontból kötetünk újrakeretezi ezeket a közleményeket. Az előszavakat gondozó kötetbe fog kerülni a Vályi Nagy Ferenc Iliászfordítását bevezető előszó, amely kiadványt Kazinczy rendezett sajtó alá, ugyanakkor, mivel ez a közlemény tekinthető az Iliászi pör kiindulópontjának, megjelenik kötetünkben is. A fordításkötetekkel való érintkezés szintén lényeges, de jól tisztázható: *A' Szent Hajdan' Gyöngyeinek* az első fordításkötetben már megjelent anyagához kapcsolódik Kazinczy köszöntő levele Pyrker Lászlóhoz, illetve az *Igazítás A' Szent Hajdan' Gyöngyeihez*,³² amely egyúttal válasz Toldy Ferenc kemény hangvételű recenziójára.³³ Kazinczy Sallustius-fordítása azonban még nem jelent meg, a készülő második fordításkötetbe így bekerülhet a *Kazinczy' Előbeszéde az általa fordított Sallustiushoz; a' Cicero' első Catilinariájának első fejezetével*,³⁴ illetve a *Magyarázatok Sallustiusnak fordításához*,³⁵ hiszen ezek a fordítással képeznek egységet.

3. A kötet felépítése

3.1 A közlemények rendszerezése

A folyóirat-közleményeket kronologikus rendben helyeztük el, ugyanis ez a sorrend alkalmazható a legkövetkezetesebben. Mivel ezek az írások végigkövetik Kazinczy életét, különböző szépirodalmi, tudományos és közéleti projektjeit, a későbbi kutatások számára hasznos lehet annak visszakeresése, hogy adott időszakban mit tárt a nyilvánosság elé, és egy-egy időmetszetben vizsgálhatók lesznek folyóirat-közleményeinek különféle ambíciói.

Az egyes lapokban megjelent írások számos esetben mutatnak egymással szoros kapcsolatot, vagyis a folyóiratonként csoportosított elrendezés más keretet adhatna a közleményeknek. Jellegzetes ugyanis egy-egy lap esetében a beküldött közlemények műfaja és témája: a szakfolyóirat jellegű kiadványokban Kazinczy magától értetődően különféle értekező műfajokban publikál, míg a hírlapokban elsősorban felhívásokat, nekrológokat, tudósításokat közöl. Különleges helyzetben van eleinte a Pesten 1806 júliusában induló *Hazai Tudósítások* (1808-tól *Hazai 's Külföldi Tudósítások*), amely Kazinczytól is közöl tudományos jellegű cikkeket, ugyanis ez idő tájt nincs tudományos profilú magyar nyelvű sajtótermék. 1807-től kezdődően Kazinczynak a magyar nyelvet és az irodalmat tárgyaló szacikkei (köztük recenziói) német nyelvű tudományos lapokban jelennek meg, majd 1814-től az *Erdélyi Muzéumban*, 1817-től pedig a *Tudományos Gyűjteményben*, és így tovább: közleményei a korabeli sajtó specializálódásának folyamatát is megmutatják. Ezek a rendszerezési lehetőségek

³⁰ *Felső Magyar Országi Minerva*, 1826. 4dik Negyed November, 941–960.

³¹ *Felső Magyar Országi Minerva*, 1830. 4dik Negyed November, 81–96.

³² *Tudományos Gyűjtemény*, 1831. II. kötet, 125–126.

³³ *Kritikai Lapok*, 1831/1, 13–23.

³⁴ *Kedveskedő*, 1824. I. félésztdendő 42. szám, 329–335. és I. félésztdendő 43. szám, 337–343.

³⁵ *Muzáron. Élet és Literatura*, 1829. 4. kötet, 165–191.

és a belőlük kibontható értelmezések azonban már túlmutatnak egy szövegkiadás célján: a lentebb ismertetett mutatók mindazonáltal megképezhetik majd azok alapját.

3.2 Kettős közlések

Néhány közlemény esetében előfordul, hogy két sajtóorgánumban is megjelent. Az egyik jellemző eset, hogy Kazinczy egy-egy hírt, tudósítást, nekrológot egyszerre több újságnak is elküldött, a másik pedig az, hogy esetenként a lapok egymástól vettek át híreket. Az azonosnak tűnő szövegek ugyanakkor sokszor magukon hordozzák a lapszerkesztők munkáját, például szerkesztői megjegyzések, rövidítések, pontosítások formájában. Ráadásul nem fordul elő tömegesen ez a megoldás, így amellet döntöttünk, hogy az ilyen típusú kettős közléseket nem tekintjük egymással teljesen identikusnak – éppen az eltérő sajtóközeg miatt.

Orczy Lőrinc életrajzának két megjelenése azonban a fentebbi gyakorlattól eltér, hiszen itt nincs szó olyasfajta aktualitásról, amelyet a tudósítások implikálnak, ráadásul majdnem egy évtized választja el a két kiadást. Mindazonáltal ebben az esetben is a két folyóirat közege és szerkesztői attitűdje a lényeges: az 1806-os első megjelenés³⁶ a *Magyarok emlékezete* rovatcím alatt kap helyet Kultsár István lapjában, amely az első években még nagy számban közöl tudományos (történeti, nyelvészeti, irodalmi) tárgyú írásokat, életrajzokat és ezekkel összekapcsolódó nekrológokat, a magyar kultúra ügyének ápolásáért. Az Orczy-életrajz az *Erdélyi Múzeum* harmadik füzetében jelenik meg újra, 1815-ben,³⁷ ezúttal azonban elsősorban a szerkesztői szándék megértése szükséges az újraközlés megmagyarázásához. Döbrentei Gábor már 1809-ben tervezi az irodalmi-kritikai lap kiadását, és Kazinczyhoz ősszel azzal a kéréssel fordul, hogy a bécsi *Annalen*-ben megjelent *Himfy*-recenziót kiadhassa magyarul.³⁸ Az első füzet azonban majd csak 1814 májusában jelenik meg.³⁹ Kazinczy munkái igen hangsúlyosak az első három lapszámban: a lap legelső közleménye a tübingai pályamű irodalomtörténeti részlete, illetve a korábban németül kiadott *Himfy*-recenzió is megjelenik az első füzetben.⁴⁰ A második füzet szintén tartalmaz egy Kazinczy-tanulmányt (amely korábban szintén németül jelent meg),⁴¹ majd a harmadik füzetben olvasható az eredetileg tehát 1806-ban közzétett Orczy-életrajz. Vagyis jól látható, hogy az Orczy-életrajz nagyon markáns költészettörténeti és -esztétikai vonulatba illeszkedik, ezért lényeges kötetünkben másodszor is a főszerkesztőnek további tervei voltak a már nem élő írók életrajzának közreadásával: „Szerencsétlennek tartom magamat, hogy Orczynak, Rádaynak, Csokonainak életét a 'Tekintetes Úrtól' a 'Múzeum' számára meg nem nyerhetem.”⁴² A kettős közlések esetében mindkét közleményben feltüntetjük a társzövegforrást, illetve bemutatjuk a két szöveg közötti kapcsolatot.

Két olyan szöveg van, amelyeket a *Magyar Kurír* többször közöl, ugyanis ezek a cikkek felhívások, amelyeket, nyilvánvalóan Kazinczy kérésére, ismételten közzé kellett tenni: az egyik családi hagyatéki ügyel kapcsolatos, a másik pedig Igaz Sámuel halála után a *Hébe* zsebkönyv sorsára irányuló felhívás.⁴³ Mindkettőt csak egyszer közöljük, a további megjelenések adatainak feltüntetésével. Némiképpen eltér ettől a Berzeviczy-recenzió ügye: itt a két megjelenés két különböző kiadványhoz (egy folyóirathoz és egy gyűjteményes kötethez)

³⁶ *B. Orczy Lőrincz. Generális 's Abaúji Fő Ispány.*

³⁷ *Báró Orczy Lőrincz emléke.*

³⁸ Döbrentei Gábor Kazinczynak, 1809. október 20., KazLev. 7. 1570. sz.

³⁹ Az eredetileg havilapnak tervezett kiadvány 1814–1818 között jelent meg, összesen tíz füzetben.

⁴⁰ *A' magyar litteratura történetei. Töredék; Himfy szerelmei – recenzió.*

⁴¹ *A' magyar verselésnek négy nemeiről.*

⁴² Döbrentei Gábor Kazinczynak, 1813. szeptember 13., KazLev. 11. 2515. sz.

⁴³ *Hirdetés* [három megjelenés]; *A' Hébe' Segédársaihoz* [két megjelenés].

kapcsolható. Mivel a második közlése egy olyan kötet, amely a folyóirat magyar vonatkozású cikkeiből van gyűjteményszerűen összeállítva, nem közöltük újra, csak a jegyzetben hivatkoztuk az adatait.⁴⁴

3.3 A főszövegek

A főszövegek a folyóirat-közlemények betűhív átiratai. Modernizáltuk a régi betűkészletekből az f-et s-ként, a német közleményekben a ß-t ss-ként. A ritkított szedést, vagyis a kiemelés korabeli eljárását dőlt szedéssel jelöltük. Kivétel ez alól *A' magyar literatura történetei. Töredék* című tanulmány közlése az *Erdélyi Múzeum* első füzetéből, amelyben ritkított és dőlt betűs kiemelés egyaránt szerepel.

A főszövegek kronológiai rendben, saját címükkel szerepelnek – de amennyiben a folyóirat-közleménynek nincs címe vagy túlzottan hosszú címe van az adott sajtóorgánumban, praktikus döntésként tematikus címet vagy rövidebb címet kapott, vagy a kezdősor részletét emeltük a címbe. Erre mindenekelőtt a mutatók, a nyomon követés és a visszaútazások egyértelműsége miatt van szükség. A cím alatt a szöveg bibliográfiai adatai olvashatók, vagyis minden közlemény esetében hangsúlyosan szerepelnek a folyóirat adatai (tehát a folyóirat címe, évszáma, kötetszáma, oldalszám). Ez a két egységből álló informatív címsor előzi meg minden esetben a főszöveget, és amennyiben a közleménynek van saját címe az adott folyóiratban, azt a címet pontosan szerepeltetjük a főszöveg elején, követve az eredeti tipográfiát. Vagyis a főszöveg minden esetben érzékeltetni kívánja adott közlemény eredeti megjelenését.

A hírlapok egyes közleményeket két vagy három részletben, folytatásban közöltek, jellemzően esetlegesen bontva fel az adott szöveg egységét: kiadásunk ezeket egy közleménynek tekinti, a főszövegben viszont feltüntetjük a felbontások helyét.

A szövegkritikai megjegyzések a főszövegben számozott lábjegyzetben szerepelnek, míg az eredeti (szerkesztői vagy szerzői) lábjegyzetek, igazodva a folyóiratok jelöléséhez, az eredeti tipográfiával, jellemzően csillaggal jelölve kaptak helyet. Amennyiben Kazinczy megőrzött adott közleményből kivágot, és abban autográf javításokat tett (általában hibás szedést, köztük akár hibás évszámokat korrigált), azokat jelöljük a főszövegek lábjegyzeteiben.

Egyes közleményekben, jellemzően a recenziókban Kazinczy a saját munkájában idéz verseket, egyéb szépirodalmi alkotásokat vagy kéziratokat, történetíró munkákat: ezeket a szövegtestben kisebb betűkkel szedjük, jól elkülönítve Kazinczy saját szövegétől. Ha szerkesztői bevezető, lezárás vagy lábjegyzet kapcsolódik Kazinczy közleményéhez, a főszövegben ott is kisebb betűméretet használunk, szerkesztői lábjegyzetnél pedig jelöljük, hogy nem Kazinczy szövegéről van szó.

Egyes esetekben azonban lemondunk a recenzeált vagy kommentált szépirodalmi alkotások közléséről, ugyanis hosszú oldalakon keresztül idézett szövegekről van szó: Kézy Mózes, illetve Teleki József verseinek recenziója,⁴⁵ illetve Kölcsey Iliász-fordításának kommentárja⁴⁶ esetében. Kézy és Teleki verseit csak a jegyzetben közöljük, Kölcsey Iliász-fordításának közlésétől egészében eltekintettünk.

3.4 A jegyzetek szerkezete

A főszövegek után következő jegyzetek az alábbi egységekből épülnek fel. A szöveg címét a *szövegforrás*, továbbá adott esetben a *társzövegforrás* meghatározása követi, továbbá itt adjuk meg a rovatcímet, ha van. A *megjelenés* cím alatt felsoroljuk adott közlemény jelentősebb

⁴⁴ *Frey müthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy.*

⁴⁵ *Recenzió Kézy Mózes verseiről; Gróf Teleki József Versei.*

⁴⁶ *Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [1.].*

modern kiadásait. A *hitelesség* egységében egyrészt közöljük, milyen névvel, betűjellel, monogrammal vagy álnévvel van jelölve adott folyóiratban Kazinczy a cikk szerzőjeként, illetve névtelenül megjelent közlemény esetében felsoroljuk a szerzőség melletti érveket és adatokat (pl. egy aláírt folyóirat kivágat, a levelezésben megnevezett szerzőség, levélmelléklet a szerkesztőnek stb.), illetve bizonytalanságokat. Amennyiben a cikknek van kézírata vagy kivágata adott folyóiratból autográf megjegyzésekkel, ebben az egységben mutatjuk be.

A *magyarázatok* két részből állnak: elsőként a közlemény keletkezéstörténetével foglalkozunk, ismertetjük az összefüggéseit más közleményekkel, illetve a Kazinczy-életmű adott részével. A visszautalásokban a közlemények dőlt betűvel szedett és aláhúzással kiemelt címét használjuk. A *magyarázatok* második szakasza a soronkénti magyarázatokat tartalmazza. A német közlemények esetében a soronkénti jegyzetek után adjuk meg a cikk magyar fordítását.

3.5 Sajtótörténeti szócikkek

Jelen bevezetést követően, *Kazinczy és a sajtó* címmel szócikkek formájában mutatjuk be az egyes folyóiratokat, amelyekben a közlemények eredetileg megjelentek, csak az alapinformációk megadására szorítkozva, továbbá, amennyiben van adat, röviden ismertetjük Kazinczy kapcsolatát a szerkesztőséggel.

3.6 Mutatók

A kötet végén található mutatók kiegészítik a szövegenkénti jegyzeteket, és gazdagítják a kötet kronologikus struktúráját.

1. mutató: A közlemények mutatója időrendben, teljes bibliográfiai leírással.
2. mutató: A közlemények mutatója ábécérendben, teljes bibliográfiai leírással.
3. mutató: A német közlemények mutatója időrendben, teljes bibliográfiai leírással.
4. mutató: A német közlemények mutatója ábécérendben, teljes bibliográfiai leírással.
5. mutató: Német és magyar közlemények viszonyának mutatója, címeikkel és a megjelenés dátumával. Ez a mutató kötetünkben nem szereplő közleményeket is felsorol, lásd az egyes sorokhoz fűzött megjegyzéseket. Csak ez utóbbi közlemények esetében adunk teljes bibliográfiai leírást ebben a mutatóban.
6. mutató: Folyóiratmutató ábécérendben, az adott periodikában megjelent a közlemények időbeli felsorolásával és teljes bibliográfiai leírásával.

Fontos cél a kötet anyagának az elektronikus kiadásba történő későbbi integrálása során, hogy létrejöjjön egy teljes mutató a folyóiratokban megjelent összes Kazinczy-közleményről (vagyis amely tartalmazza az *Erdélyi levelek*, a *Pályám emlékezete* és a *Költemények*, majd a későbbi kötetek folyóirat-publikációit is), így képes lesz láthatóvá tenni az életműben a sajtó jelentőségét, a párhuzamosan zajló projekteket, az „összesűrűsödéseket” vagy a „kitüremkedéseket”.

4. A kötet előtörténete

A jelen kötet munkálatai a 2000-es évek közepén kezdődtek. A tartalomjegyzék összeállítását és a begépelést Busa Margit bibliográfiája alapján az ELTE doktoranduszokból álló munkacsoportja végezte, akiknek munkáját előbb Bíró Ferenc, majd Devescovi Balázs vezette. Idővel az ELTE graduális hallgatói munkacsoportja folytatta a munkát, átnézve az 1786 és 1831 közötti periodikákat Kazinczy közleményei után kutatva, kiegészítve az addigi eredményeket. A munkacsoportok tagjai voltak: Adamecz Anita, Bátori Anna, Czifra Mariann, Steinmacher Kornélia, Szendi Nóra, Szőke Júlia, Tóth Kálmán, Varga Kinga. Devescovi Balázs a munka

koordinálásán túl érdemben közreműködött az anyaggyűjtésben, pontosította az olvasatokat és vizsgálta a szövegek hitelességét. Ezt követően a kötet sajtó alá rendezését Bódi Katalin vette át, a meglévő munkaanyaggal együtt, teljes felelősséggel. Meghatározta a kötetbe kerülő szövegek körét, a levelezés alapján kiegészítve a gyűjtést és döntést hozva a hitelesség kérdéseiben, elvégezte a szövegek olvasatának többszöri ellenőrzését, és véglegesítette azokat, elkészítette a kommentárok teljes anyagát.

5. Köszönetnyilvánítás

A munka a *Kazinczy Ferenc művei* kritikai kiadás sorozatába illeszkedik, és a 2009 óta megjelent kötetek mindegyike, illetve az elektronikus kiadás folyamatosan bővülő anyaga alapvető segítség volt az elvégzett munka folyamatában. A Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport minden egykori és jelenlegi tagjának – Balogh Piroskának, Béres Norbertnek, Bodrogi Ferenc Máténak, Czifra Mariann-nak, Doncsecz Etelkának, Granasztói Olgának, Hovánszki Máriának, Kiss Margitnak, Orbán Lászlónak, Szabó Ágnesnek, Szajbély Mihálynak, Szilágyi Mártonnak, Szolyka Hajnalkának, Tóth Barnának és Tóth Orsolyának – nagyon köszönöm az évek, évtizedek során szövegkiadások, tanulmányok, monográfiák, előadások, illetve beszélgetések és levelezések formájában felhalmozott tudásanyagot, kiemelten pedig Debreczeni Attilának, a kutatócsoport vezetőjének, mentoromnak, aki nemcsak tudásával, hanem példaadó emberségével, figyelmével és türelmével biztatott a munka időnként reménytelenül hosszúnak tűnő folyamatában a lezárásra. Az egyetemista éveim alatt megkezdett textológiai kutatások sajátos bűvópatakként kísérték végig a szakmai pályámat az elmúlt években: biztos alapot nyújtottak a habilitációs értekezésemből kidolgozott második monográfiám elkészítéséhez, illetve a neoklasszicista művészet szemléletmódjának megértéséhez. Nagyon hálás vagyok a DE–BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének a lelkesítő munkakörnyezetért, a szakmai és adminisztratív támogatásért, külön kiemelve Fazakas Gergely Tamás intézetigazgató és Sáriné Nagy Magdolna ügyvivő nevét. Szintén nagyon köszönöm a szövegkiadásban közreműködő fordítóknak a türelmes munkát: Deák Eszter a német nyelvű folyóirat-közlemények fordítását végezte el, fáradhatatlanul válaszolva kérdéseimre, figyelve a XIX. századi kultúra korabeli tudományos és hétköznapi nyelvére. Doncsecz Etelkának köszönöm, hogy Kazinczy németül írt levelei Romy Károly Györgynek nagyrészt már magyar fordításban is olvashatók az elektronikus kiadás oldalán. D. Tóth Juditnak az ógörög szövegrészletek átírását, fordítását és azonosítását köszönöm, illetve azt, hogy a reménytelenül megfejthetetlennek tűnő allúziók esetében is volt ötlete a megoldásra. Posta Anna a latin szövegrészletek fordításában és azonosításában nyújtott türelmes és lelkes segítséget, amit szintén hálással köszönök.

KAZINCZY ÉS A SAJTÓ

A folyóiratok bemutatásában csak az alapinformációk megadására szorítkozunk, továbbá, amennyiben van adat, röviden ismertetjük Kazinczy kapcsolatát a szerkesztőséggel.

1. Allgemeine Literatur-Zeitung

Szemléző és kritikai napilap, nemcsak irodalmi, hanem interdiszciplináris irányultsággal, amelyet 1785-ben alapítottak Jénában, majd 1803-tól 1845-ig Halléban működött. A recenziókat névtelenül közölte. Kazinczy Romy Károly Györgynek küldi el az itt megjelent közleményét, vagyis Romy kapcsolatban állhatott levelezőként ezzel a szerkesztőséggel is.

2. Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume

Ez a német nyelvű osztrák tudományos és művészeti havilap Bécsben jelent meg 1802 és 1812 között. Kiadói: Anton Doll (Bécs) és a Seidelsche Buchhandlung (München), 1803–1804 között Josef Vinzenz Degen, 1805-től ismét Anton Doll. Címe többször változott:

Alapításakor: *Annalen der österreichischen Literatur*,

1803-tól 1805-ig: *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Staaten*,

1807-től 1808-ig: *Neue Annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes*,

1809-ben: *Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume*,

1810-ben: *Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes*,

1811-től 1812-ig *Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume*.

A folyóirat rendszeres melléklete volt az *Intelligenzblatt* és a *Beylage zum Intelligenzblatt*. Célja, amint az a Németh László által küldött, lentebb említett nyomtatványon is olvasható, a monarchia különböző nyelveinek és kultúráinak bemutatása, egyesítése a tudományok által. A lapban a recenziók névtelenül jelentek meg.

Szerkesztői:

1802-től: „Gesellschaft innländischer Gelehrten” (‘hazai tudósok társasága’)

1804–1805: Joseph August Schultes,

1807–1810: Franz Sartori,

1811–1812: Jakob Glatz.

Ebben a szakaszban tárgyaljuk az összes címváltozatot (az *Intelligenzblatt*-mellékletekkel együtt), amelyek valamelyikében Kazinczy publikált 1807 és 1812 között.

A Göttingenben is tanuló, Magyarországon is számos tudós barátságot kötő, az aktív irodalmi életet pártoló Németh László, győri iskolaigazgató 1804. szeptember 12-i levelében (KazLev. 3. 693. sz.) Kazinczynak egy német nyelvű nyomtatványt küld, amely a bécsi *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Kaiserthume* című folyóirat felhívása, célja pedig a birodalomban élő nemzetek tudósainak megszólítása és invitálása a lapban való közreműködésre. (A nyomtatványt és a rá írt levelet lásd: MTA KIK M. Ir. Lev. 4r. 30., Németh László levelei Kazinczy Ferencnek, 16. sz.) Németh a nyomtatvány alján kézírással, magyarul jegyzi fel Kazinczy számára kéréseit a lapban való közreműködésre: „Kedvesem, egyúttal arra is kérlek, add tudtomra, melly Fachokban akarsz velünk munkás lenni. Hát a’ Conscriptionalis Tabelláját a’ körülötted fekvő Vármegyének nem szerezhethéd meg nékem? valamint az előtted esméretes Magyar és Erdély országi protestáns oskolákban munkálkodó Tanítóknak lajstromát? – Mit mondasz a’ Sopronyi Társaság munkáihoz? mit Szirmayhoz? Az elsőnek szeretném tőled mennél előbb recensióját venni.” Vagyis Németh László volt az, aki már 1804-

ben hívja Kazinczyt a magyarul sokszor *Annalisok*ként emlegetett bécsi lapba publikálni. Németh 1805. január 2-án kelt levele (KazLev. 3. 711. sz.) azt mutatja, hogy Kazinczy pozitívan reagált a megkeresésre: „Mikor küldöd kezemhez az ígért recenziókat?” További leveleiből pedig az tudható, hogy többször kéri Kazinczyt Révai grammatikájának és a magyar régiségekről szóló kötetének recenzeálására (KazLev. 3., 791, 814, 825. sz.), illetve Verseghy grammatikájának bírálatára (825. sz.). 1805 folyamán is téma lehetett közöttük Kazinczynak az *Annalen*ben való közreműködése, ugyanis Németh László az október 14-én kelt levelében (KazLev. 3. 827. sz.) ismét hangsúlyozza örömét, hogy barátja csatlakozik szerzőként a laphoz, és itt említi meg a *Himfy*-recenziót, amelynek tervéről nyilván Kazinczy írhatott neki ezt megelőzően: „Hogy az *Annalisok*ban munkás társ leendeszs, azt köszönettel és nagy örömmre értettem, noha róla, esmérven erántam való szeretetedet, a’ literatúrához való buzgóságodat, előre sem kételkedtem semmit is, Sopronyi Társaink munkáinak töled beküldendő recenzióját kívánva várom.” Németh László azonban 1806. május 15-én elhunyt.

Kazinczy 1805. december 23-án kelt levelében (KazLev. 3. 849. sz.) azt írja Szentgyörgyi Józsefnek, hogy küldi számára az „Austriai Monarchia Literaturájának *Évkönyveit*”, vagyis ekkor már ismeri és olvassa a folyóiratot. Kazinczy első közleménye a bécsi lapban 1807 júliusában jelenik meg (*Von den verschiedenen Gattungen der ungarischen Versification*), amelynek szövegét valószínűsíthetően az 1807. április 8-án kelt levelében (KazLev. 4. 1098. sz.) küldi el Rummy Károly Györgynek. A recenzió és a levél is magyarul van: a későbbiekben viszont kizárólag németül levelezik Rummyval. Kazinczy a verselésről írt tanulmányát ekkor még elsősorban Rummy tervezett almanachjába szánja: „Szeretném, ha a’ Kultsár Úrnak már megküldött jelentést két Codexem felől, és azt a’ hosszabb tudósítást, mellyet itt egyenesen Néked küldök, a’ Bécsi *Annalisok*’ Intelligenzblattjába tenni méltóztatnál. Azok, a’ miket a’ Magyar Versificatio négy nemeiről mondok, olyanok, a’ mit a’ Német nem tudhat, és a’ mit illő tudatni vélek. Felveheted osztán ha tetszik, Zeitschriftedben is: de az *Annalisok* által még többeknek jutna ismeretsége.” Az 1807 áprilisára keltezett előszavú *Musenalmanach*ban nem jelenik meg a tanulmány, az *Annalen*ben viszont igen. Kazinczy az idézett szakaszban egyértelműen úgy szólítja meg Rumyt, mint a bécsi lap munkatársát. (A *Musenalmanach von, und für Ungarn* hirdetését lásd: *Hazai Tudósítások*, 1806. Karátson hava [december] 17., I. félészendő 49. szám, 415.)

Kis János 1810. december 3-án írt levelében (Kazlev. 8. 1878. sz.) azon kesereg, hogy magyar nyelven még mindig nem sikerült megfelelő tudományos lapot indítani, ezért jobb híján német folyóiratban kell tenni az ügyért. Jakob Glatz, az új szerkesztő meghívta őt, Kazinczyt és Budai Ézsaiást az *Annalen*ben közreműködni: „Hogy folyóírásunk lenne valahára, azt veled együtt én is, a’ mint tudod, régen óhajtom: de mikép lehessen magyar nyelven, azt most sem láthatom. Ha az abban részt vevő Olvasók olly igen kevesen nem volnának is, mint vágnak; kik adják magokat Társaink közzül, vagy kik adhatják a’ literatura’ gyarapítására con amore? Tsak egyéb tsoportos foglalatosságaikból lohatnak nagy részént egy kis veszendő időt erre; vagy ha kik szabadabbak vágnak, azoknak nints a’ magyar tudomány úgy szíveken, a’ mint kellene. Még most nehezen van más mód, hanem hogy a’ Német folyómunkákban igyekezzünk a’ Magyar literatúrára nézve valamit tenni. Erre nézve engagiroztam magamat a’ jövő esztendőre a’ Bécsi *Annalisok*nak magyar könyvek’ recenseálásával való gyarapítására. Erre, a’ mint Glatz írja, Téged is meghívott vagy meghív, és Te kivülötted Budait Debretzenben. Egyébberránt rám bizta, hogy Ti kivülöttetek én szállítsak-meg egyebeket, de még eddig semmi lépést sem tettem. Ha Te a’ meghívást elfogadod, (a’ mire kérlek is) közöld velem szándékomat, hogy ne tsak ne collidáljunk, hanem a’ magyar literatura’ jó ügyét, a’ mennyire lehet, egy plánum szerént forgassuk. – Én arra kérttem különösen, hogy az utolsó öt esztendőket rajzoljam-le röviden a’ Magyar literatura’ történetéből. De melly keveset tudok! Mire mehetek? Jóllehet igen szeretnék, tsak tanulás végett is, próbát tenni.” 1810. december 27-i válaszában (KazLev. 8. 1896. sz.) Kazinczy kiemeli, hogy Glatz őt is megkereste, és ő Rummy keresztül fogja küldeni

a recenzióit, mert szánja őt szegénysége miatt – vagyis anyagilag próbálhatta így támogatni, vagy legalábbis ez is motiválhatta: „Glatz Úr nekem maga is írt. Még nem felelhettem neki. Kevélykedve fogadom-el hívástokat, nem csak azért mert olyanra hívtok, a’ minek nagyon óhajtom gyarapodását, hanem azért is, mert én Glatzot nagyon becsülöm, szeretem [...]. Most egy munkát sem tudok nevezni, a’ mit recenseálni készülnék: de soha sem fogok úgy egyet is, hogy Te előre ne tudósítassál szándékom felől. A’ Recensiót pedig által küldöm Ruminak, hogy azt ő adja-be, ‘s ha valamit kaphat értte, fordítsa szánakodást érdemlő sorsának könnyebbítésére. Ez az igen jó ember felette siralmas tónusú leveleket ír nekem; panaszkodik a’ szertelen drágaság és a’ tanulók vadsága ellen.” Azonban a Rumynak 1811. április 5-én (KazLev. 8. 1979. sz.) írt levelében sajnálkozik azon az értesülésen, amit minden bizonnyal magától Rumytól kapott, hogy az már nem munkatársa az *Annalen*nek, így kéri tőle, hogy Kis Jánoson keresztül juttassa el a szerkesztőségbe az anyagot: „Was in mir für Gefühle über die Nachricht, dass Sie zum Mitarbeiter an den Annalen nicht ersucht worden sind entstanden, habe ich Ihnen nicht nöthig zu sagen. Da Sie mit ihrem neuen Redacteur in keinem freundschaftlichen Verkehr stehen, so bitte ich Sie um die Gefälligkeit, die Recension. Von Fejers Preisschrift und Szabó’s Aeneide durch einen Ihrer Schüler (nachdem Sie sie nemlich in Styl gebracht haben werden) abschreiben zu lassen, und sie unserm Freunde Kis zu übergeben, damit er sie Herrn Glatz in meinem Namen übersenden könne.” [Mondanom sem kell, hogy milyen érzések ébredtek bennem arra a hírre, hogy Önt nem kértek fel a további közreműködésre az *Annalen*ben. Mivelhogy Ön nincs baráti viszonyban az új szerkesztővel, azt a szívességet kérem, hogy nézze át a recenziót. Illetve azt is, hogy másolja le egy tanítványod a Fejér pályatételéről és a Szabó Aeneiséről írt recenziókat (miután a stílusát kijavítottad), és add át Kis barátunknak, hogy majd az én nevemben küldje tovább Glatz úrnak.] Kazinczy tehát továbbra is Rumynak küldi az *Annalen*be szánt anyagokat, aki így minden bizonnyal Kis Jánoson keresztül juttatja el a kijavított szövegeket a bécsi szerkesztőségbe. Ugyanakkor egy későbbi leveléből az feltételezhető, hogy Glatz és Rumi közvetlenül is munkakapcsolatban álltak a későbbiekben is: „Írni fogok Glatznak, hogy a’ Horátz Epistolájit, Szentgyörgyi Sallustját, Virág Poemájit, Horváth Pestjét, Nagy Bionját és Moschusát engedje általam recenseáltatni, ‘s melléje vetem a’ kérésnek, hogy ezen öt munka felől egészen másféle Ítéletet fogok hozni, mint a’ Szabó Dávid Aeneise felől hozni kéntelenítettem. Ezt azért, mivel látom Rumihoz írt levelének némelly soraiból, hogy ő vagy fél másokat megbántani, vagy csak kedvezve akar ítélni a’ megjelent munkákról.” Kazinczy élesen bírálja Glatz szerkesztési módszerét, amely eszerint nem elég határozott a kifogások megfogalmazásával: „Nékem úgy tetszik, hogy az ilyen *Félő* jól tenné, ha Recensiók’ Redactorává nem lenne; mert a’ Recensiók’ írásában kettős a’ a’ cél: 1.) hogy a’ Publicum’ ítéletét intézzük ‘s a’ könyvvevőknek arról, a’ mit a’ könyvben találni *bizonyosan* fognak, hírt adjunk; 2) hogy az írókat a’ gondatlan dolgozástól elrettentsük. A’ ki csak oda mereszti szemeit, hogy a’ keresztyén felebaráti szeretet türelmet parancsol még a’ bénák ‘s még a’ részegségekben orra-bukottak eránt is, vagy, hogy magunknak ítéleteink’ kimondásai által ellenségeket csinálni annyi, mint a’ darázsokat fészkekben bolygatni: az legalább Recensensnek nincs meghíva. Én megvallom, jobban szerettem Sartorit Redactornak mint Glatzot.” (Kazinczy Kis Jánosnak, 1811. június 19. KazLev. 8. 2019. sz.)

Az *Annalen* birodalmi figyelme hátterében azonban feltételezhetően a bécsi titkosrendőrség kontrollja is működött, amely a monarchia nemzeteinek, nemesi rendjeinek, polgárainak közhangulatát, nemzeti-irodalmi törekvéseit is figyelte. Ehhez lásd bővebben a tübingai pályatétel történetét a *A’ magyar literatura története. Töredék* jegyzetében.

3. Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes

Lásd fentebb, a 2. pontban.

4. Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes

Lásd fentebb, a 2. pontban.

5. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst

Bécsben működő földrajz-, történelem, állam- és hadtudományi folyóirat heti kétszeri megjelenéssel, amelyet Joseph Hormayr (Hormayer) (1782–1848) osztrák politikus, történétíró, a bécsi udvari levéltár igazgatója alapított és megszakításokkal szerkesztett, 1809 és 1828 között működött. Hormayr 1816. június 20-án kelt levelében (KazLev. 14. 3234. sz.) keresi fel Kazinczyt azzal a kéréssel, hogy írásaival csatlakozzon az *Archiv* munkatársaihoz. Nem sokkal később Majláth János is felkeresi Kazinczyt ugyanezzel, megerősítve Hormayr invitálását (1816. augusztus 20., KazLev. 14. 3250. sz.). Kazinczy Dessewffynek írt későbbi leveléből megtudható, hogy válaszolt a felkeresésre, de elhárította: „B. Hormayr, Udv. Tanácsos és Austriai Historiographus, 1813. Munkácson fogva volt; úgy kívánta vala Napóleon. De ez a’ fogság szemfényvesztés vala. Ott lakos Sógorom, Consiliarius Dercsenyi, sokszor látta ötet házánál, ‘s Hormayr engem ott úgy emlegete, mint a’ kit ő hajlandósággal néz; én pedig a’ hírnek nem hittem, sőt irtóztam Hormayrnek nevétől is. – Azonban tavaly megszólít, hogy küldjek néha holmit Archiv nevű Journalja számára. Visszaírtam a’ meleg levélre igen melegen, ‘s mentettem magam, hogy reá nem érek; elvonnak egyéb gondjaim. Elhagyám a’ szokott gehorsamster Dienert, ‘s nevem a’ német levél alatt magyarul állott, nem Franz v. K., hanem Kazinczy Ferencz, a’ hogy az olasz szokta magát olaszosan.”

Ekkorra azonban már megjelent Kazinczy írása Berzeviczy Gergely munkájáról az *Archivban*: ezt a bírálatot még 1809-ben küldte el Rumi Károly Györgynek, amely tehát annak idején nem került be az *Annalenbe*. Rumi viszont Hormayrnek elküldte, miután 1816-ban az munkatársakat keresett a lapnak. Mindez viszont kellemetlen helyzetbe hozhatta Kazinczyt, ugyanis Berzeviczy munkája a cenzúrát megkerülve jelent meg még 1806-ban. A fent idézett levelét a következőképpen folytatja Kazinczy Dessewffynek: „Berzeviczynek ezen Munkáját én recenseáltam a’ Bécsi Annalistáknak; de Glatz, ki B-nek nagy barátja, fel nem vette. Rumi, látván hogy Hormayr felvette a’ B. Munkáját az Archivban, nem készt, hírem nélkül, az én Recenziómat is felküldeni neki, melly a’ Rumi kezében megvala, ‘s íme Hormayr azt Januáriusi Füzetében lenyomtatattá. Én Januáriusban ezt írtam Hormayrnek.” Itt pedig közli a Hormayrnek írt levelet és az ő válaszát, amelyek megjelennek az *Erdélyi Múzeum* 9. füzetében magyarul, minden bizonnyal önmaga tisztázásának szándékával. Az *Archivban* megjelent közleményhez és a Hormayrral váltott levélhez lásd a *Freymüthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy* és a *Kazinczy Ferencz’ levele’ Hormayr Urhoz* jegyzeteit.

6. Élet és Literatúra

Az *Élet és Literatúra* (1829-től *Muzáron*. *Élet és Literatúra*) 1826 és 1833 között működő irodalmi-esztétikai-kritikai folyóirat, amelyet eleinte Szemere Pál és Kölcsey Ferenc, 1829-től pedig egyedül Szemere szerkesztett, bár ő a kezdetektől több feladatot vállalt és határozottabb stílust képviselt a szövegek szerkesztésében. A könyvformátumú, évente kiadott, egyenként több, folytatólagosan számozott részből álló kiadványban az egyes közlemények cím nélkül, sorszámmal, sokszor szerzői név nélkül, vagy csak a szövegegység végén feltüntetett szerzőséggel követik egymást, tartalomjegyzék nincs a kiadványban. Kazinczy Szemerével és Kölcseyvel való szoros, majd 1817 után, ha nem is végleg megromló, de távolságtartóbbá alakuló kapcsolatának is megjelenik egyfajta lenyomata a lapban: az Iliászi pör kirobbanása éles szakítást mutat, Kazinczy azonban még 1829-ben, a negyedik kötetbe is küldd írást

Szemere kérésére. Kazinczy és az *Élet és Literatura* kapcsolatához lásd még a *Visszatekintés saját pályájára* és a *Miként szabad rézre metszeni? jegyzeteit*.

A folyóirat kötetei:

1826: *Élet és Literatura*, első kötet

1827: *Élet és Literatura* második kötet

1829: *Muzárion. Élet és Literatura* harmadik és negyedik kötet

1833: *Muzárion* (új folyam)

A folyóirat történetéhez és jelentőségéhez lásd: *Élet és Literatura – Repertórium* 1991, FENYŐ 1991, FÓRIZS 2009, ZÁKÁNY TÓTH 2007.

7. Erdélyi Muzéum

Az *Erdélyi Muzéum* című tudományos és irodalmi folyóiratot Döbrentei Gábor alapította szerkesztőként 1814-ben, összesen tíz füzete jelent meg 1818-as megszűnéséig. Az első lapszám Kolozsváron jelent meg Török István kiadásában, a további füzetek pedig Trattner Tamásnál Pesten. A szerkesztés Kolozsváron zajlott. Nemcsak az erdélyi, hanem a magyarországi irodalmi-tudományos közélet szempontjából is jelentős lap volt, elsősorban irodalomelméleti és -történeti, nyelvészeti, pedagógiai és történelmi közleményekkel és szépirodalmi publikációkkal. A füzetek megjelenése a lap anyagi nehézségei miatt rendszertelen volt:

1814: első füzet,

1815: 2–4. füzet,

1816: 5. füzet,

1817: 6–9. füzet,

1818: 10. füzet.

Döbrentei már jóval korábban gondolkodik a folyóirat elindításán, és a tervezés folyamatában számít Kazinczy véleményére, támogatására. 1809. október 20-án (KazLev. 7. 1570. sz.) írja Kazinczynak, hogy mindenképpen elindítja „Periodicus írását”, és kéri, hogy „küldje-el, kedves ígéretje szerint mind a’ Himfy recensióját, mind a’ Sonnettokét, mind e’ két Szonnettöt is legtisztábban.” Az *Erdélyi Muzéum* eleinte valóban nagyban támaszkodik Kazinczynak az előző években megjelent német nyelvű recenzióira és értekezéseire (ehhez lásd kötetünkben a német és a magyar nyelvű közlemények viszonyát az 5. mutatóban). 1810. augusztus 4-én (KazLev. 8. 1815. sz.) írt levele szerint Döbrentei már próbálja terjeszteni a kiadvány hírét és elindítani az előfizetést, illetve ismerteti Kazinczyval az első lapszám tartalmát. A lapindításhoz szükséges engedélyt 1812 végén, a cenzori engedélyt pedig csak rá egy évre kapja meg. Kazinczy Kölcseynek írja meg (1814. július 7., KazLev. 11. 2693. sz.), hogy május 21-én vette kézbe Döbrentei lapjának első számát: „Máj. 21dikén vettem az Erdélyi Muzéum’ első füzetét. Illy derék Holnapos írásunk még nem volt, és ha illyen lesz a’ többi füzet, azt jövendőlköm neki hogy állandó lesz. Első darab benne a’ M. Literatura Története, a’ Tübingai kérdésekre tett Pálya Írásomból.”

A folyóirat jelentőségéhez lásd: CSETRI 1990; FÓRIZS 2007; ROHONYI 1975, 153–178.

8. Felső Magyar Országi Minerva

A *Felső Magyarországi Minerva* 1825-ben indult Kassán, negyedéves, egyenként három, a hónapokról elnevezett füzetet tartalmazó megjelenéssel. A negyedéves kötetek elején mindig egy magyar történelmi, illetve közéleti személyről készített metszet szerepelt egy hozzá

kapcsolódó életrajzzal. A lapot Dessewffy József alapította, titkára, Dulházy Mihály szerkesztette, kiadója Ellinger István nyomdász volt Kassán. 1836 decemberéig működött, az utolsó három évben már füzetekre bontás nélkül. Az *Erdélyi Múzeum*hoz hasonlóan tudományos és szépirodalmi anyagot is tartalmazott. Kazinczy Dessewffyvel, illetve Dulházy Mihállyal és Dessewffy Auréllal (1808–1842) levelezett a lapban megjelent írásai tárgyában. Kazinczy számos itt megjelent értekezése a sátoraljaújhelyi levéltárban végzett iratrendező és kutatómunkájához kapcsolható.

Kazinczy a *Felső Magyar Országi Minerva* előkészületei idején Dulházy Mihálynak írt levelében (1824. december 2., KazLev. 19. 4419. sz.) erősen kritikus a lap tervezett formátumával: „Az Istenért in 4° ne nyomtassák Minervát, ’s még inkább ne in 4to és hasított columnában. Ha így adják ugyan, én a’ Viczay életén kívül adni semmit nem fogok: ha in 8° adják az Urak, úgy én is adok ezen első Kötetre.” Dessewffynek írt levelében (1824. december 13., KazLev. 19. 4426. levél) nemcsak a lap szokatlanul nagy formátumát, hanem a címét is bírálja: „Pestről írt levelek után írhatom, hogy az Ellinger igyekezetitől kevés jót várnak, látván a’ monstruosus címet, és a’ gondolatlan formátumot. Még itt is kaczagva kérdé valaki tőlem, mint juthata Ellinger arra a’ címre.” Dessewffy 1825. január 3-án kelt levelében (KazLev. 19. 4439. sz.) már az első lapszám készülésétől számol be Kazinczynak, illetve szól arról is, hogy a lapnak nemcsak regionális, hanem országos ismertséget szán: „Viczay Élet-írását, valamint Dulházy Abaúj vármegye íróit tsak a’ 2ik vagy 3ik Kötetben javasolja tétetni feleségem; mivel ezen Darabok csak táji-részvételűek; a’ szegény Kassai Minervának pedig igyekezni kell felléptével magának köz részvételt szerzeni a’ két Hazában.”

9. Hadi és Más Nevezetes Történetek

A *Magyar Kurír* után a második magyar nyelvű bécsi szerkesztésű és kiadású hírlap a *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, amely 1788 és 1791 között működött, eleinte heti egy, később két lapszámmal. Szerkesztői Görög Demeter (1760–1833) és Kerekes Sámuel (1757?–1800) voltak, a bécsi magyar tudós társaság tagjai. Mindkét szerkesztő tanárként, főúri nevelőként is tevékenykedett. Olyan társaság alakult ki körülöttük, amely összefogta a bécsi magyar kultúra képviselőit, így tudtak a magyar nyelvi és irodalmi törekvéseknek másokat is megnyerni, támogatókat találni, de ők maguk is a mecénások közé tartoztak. Többek között Széchényi Ferenc, Festetics György és Teleki Sámuel pártolták törekvéseiket, így a körülöttük kialakuló szellemi kör a szerkesztők irodalomtámogató és szervező tevékenységének kibontakozását kísérte, ami elősegítette egy új nyilvánossági forma megteremtését és az akadémiai tervek előtérbe helyezését. A lap eleinte a török háború eseményeivel foglalkozott, a szerkesztők személye ekkor még nem volt ismert. Majd csak az 1789. szeptember 25-i lapszámban, a *Jelentés a’ Nemes Magyar Nemzethez* című közleményben fedték fel magukat, és egyúttal az egyik jelentős pályázatukat is kihirdették: egy magyar nyelvű grammatika írására adtak ki felhívást, így erősödött meg a magyar nyelv és irodalom ügyével való törődés. A lapszámok nagy részét a hadi hírek és tudósítások tették ki, amelyek kül- és belföldi levelezőktől érkeztek, de megjelentettek verseket, fordítással, új munkákkal kapcsolatos terveket, leveleket. Tudománytámogató szándékuk az 1790-ben kiadott európai térképgyűjteményükben, illetve az előfizetőknek küldött vármegyei térképekben is megmutatkozik, amelynek hatása látványos a térképészeti érdeklődés megnövekedésében (többek között Kazinczy későbbi publikációiban is). A laphoz kötődik a magyar nyelvű pszichológiai munka megalkotására felhívó pályázat kiírása. A lap egyik munkatársa Hajnóczy József volt, aki a francia forradalom eseményeiről tudósított 1791-ben. Bár a lap nem vált kulturális folyóirattá, de a szerkesztői kommentárok folyamatosan hangsúlyozták a nyelv és a nemzeti kultúra fejlesztésének ügyét, támogatva ezzel a korszak tudós társaságainak akadémiai törekvéseit. Mivel kapcsolatban álltak a különböző (kassai, komáromi, soproni és pesti) tudós társaságok íróival, lapjukban rendszeresen közöltek

tudósításokat a magyar tudós társaságokról és folyóirataikról, így például a *Magyar Museumról*, az *Orpheusról* és a *Mindenes Gyűjteményről* is szerepelt a lapban cikk és felhívás. A lap 1791 végén megszűnt, a következő év januárjában a szerkesztőpáros elindította Bécsben munkájuk folytatásaként a *Magyar Hírmondót* (1792–1803, Bécs). Kazinczy 1788-as bécsi útja során, amikor a kassai tankerület nemzeti iskoláinak felügyelőjévé való kinevezését intézi, Kerekessel személyesen is találkozik. Kerekes Sámuel Kazinczynak beszámol van Swieten gróf, az udvari tanulmányügyi bizottság elnöke nagyszerű pedagógusi képességeiről egy vizsgaesemény elbeszélésével: „Bécsbe menvén 1788., egy Úr sajnállá hogy két hét előtt nem valék ott; Swieten csudát láttata. Az Exámenek tartatván, kivette a’ szót, a’ legalsóbb iskolán kezdve a’ legfelsőbbig a’ Professor’ szájából, ’s maga tette a’ kérdéseket, meg nem engedvén hogy az bele szöjjön.” (PEML 2009, 494.) A folyóirat történetéhez lásd: ANTAL 2012.

10. Hasznos Mulatságok

A *Hazai ’s Külföldi Tudósítások* melléklapja 1817–1840 között, amelyet Kultsár István szerkesztett és adott ki Pesten. A főlapjához hasonlóan hetente kétszer jelent meg, két félesztendőre osztva, 52-52 lapszámmal évente. Tartalma – amint a címe is rögzíti – rendkívül vegyes: a szórakoztató, ismeretterjesztő, praktikus tartalmak mellett időnként tudományos (akár művészettörténeti és esztétikai vonatkozású) írások is megjelentek benne. Az anyagok nagyobb részt kompilációk, fordítások. Kultsár a melléklap második félévében közli a Kazinczyval való verstani vitájának egy részét, lásd a *Fia vagy fija?* jegyzetét.

11. Hazai ’s Külföldi Tudósítások

A *Hazai Tudósítások* folytatása 1808-tól, miután Kultsár István birodalmi engedélyt kapott a nem magyarországi hírek közlésére. Ugyanakkor a cenzúra szigorúan ügyelt arra, hogy a magyar újságok csak a bécsi lapok közleményeit fordítsák. 1840-től *Nemzeti Újság* címen működik tovább, 1848-ig. Kultsár halála után felesége veszi át a kiadás feladatait. 1817 és 1840 között jelenik meg melléklapja, a *Hasznos mulatságok*, lásd a 10. pontban.

Kazinczy és Kultsár között megromlik a viszony eltérő nyelv- és irodalomszemléletük miatt (ennek részleteit lásd pl. az Árkádia-pör anyagának jegyzeteiben és a *Hasznos Mulatságokban* közzelt vitában), 1810 után Kazinczy már alig küld írásokat a lapnak. Igaz, ebben az időszakban kezdi a német nyelvű tudományos sajtóban megjelentetni recenzióit és értekezéseit, 1814-ben elindul az *Erdélyi Múzeum*, majd 1817-ben a *Tudományos Gyűjtemény*, vagyis a kifejezetten tudományos profilú lapokban keresi a publikálás lehetőségét. Közéleti és egyéb hétköznapi eseményekről tudósító hírei, nekrológjai az 1820-as években már jellemzően csak a *Magyar Kurír*-ban jelennek meg.

12. Hazai Tudósítások

Alapítója és szerkesztője Kultsár István (1760–1828), aki az 1806 márciusi előfizetési felhívás után 1806. július 2-án adja ki az első lapszámot. Az első félév (vagyis naptárilag 1806 második féléve) anyagát I. félesztendőként, a következő év első felét II. félesztendőnek, a másodikat pedig III. félesztendőnek nevezi a kötetek címlapján, ezt a számozást megtartottuk a közlésben. A lap félévente 52 lapszámot ad ki, vagyis hetente kétszer jelenik meg. Ez az első, folyamatosan megjelenő, Pesten kiadott magyar nyelvű újság. A hírek forráshelyének és dátumának sorrendjében követték egymást a közlemények. Elöl a budai és a pesti hírek, majd a vidéki városokból, régiókból érkezők következtek. A lap profilja sokszínű volt, egyházi és világi kinevezések, találmányok, tekintélyes személyek életrajza, terméshelyzetkép, gabonaárak, kereskedelem, tudományokkal és könyvkiadással kapcsolatos közlemények, polgári

és katonai rendeletek, vármegyék és városok hírei, népesedési hírek, anekdoták, történeti elbeszélések jelentek meg a lap rendszeres levelezőinek, köztük Kazinczynak is köszönhetően, akik Magyarországról és a birodalom más tartományaiból is tudósítottak. A lap kulturális-irodalmi-nyelvészeti vitáknak is helyet adott, köztük az Árkádia-pörnek. A szerkesztő Hatvani utcai háza volt a központ, ahol pesti és vidéki írók is megfordultak: Kultsár írói körébe számított Horvát István, Fejér György, Vitkovics Mihály, Szemere Pál, Kisfaludy Károly, Virág Benedek, Helmeczy Mihály, Teleki László, Beregszászi Nagy Pál és Ungvárnémeti Tóth László.

A lap 1806-os indulásakor Kazinczy nagyra értékeli Kultsár vállalkozását: „A’ Hazai Tudósítások írója Kultsár István Úr – (ez előtt három esztendővel még nevelője a’ Gr. Festetich György egyetlen fiának) – olly forma szolgálatot készül tenni a’ hazának, mint az Allgem. Literatur Zeitung vagy az Annalen der Literatur und Kunst in den Oesterr. Staaten, – Nunciumát én csak harmadnappal ezelőtt láttam. Holnap küldöm Ujhelybe a’ félesztendei bért, minthogy leveleimet ide Ujhelyből fogom venni; ‘s magának Kultsárnak is örvendő levelet írtam szép szándékáért.” (Szentgyörgyi Józsefnek, 1806. június 10., KazLev 4. 934. sz.) Ez idő tájt azt tervezi, hogy a Himfy-recenziót ide fogja beküldeni (ehhez lásd a *Himfy’s Lieder der Liebe* jegyzeteit). Később azt nehezményezi, hogy Kultsár nem közli a megfelelően és kellő ütemben az Árkádia-pör anyagait (ezekhez lásd az ide tartozó cikkek jegyzeteit), szándékos beavatkozást és a vele való szembefordulást sejtí a késleltetés miatt.

A lap 1808-tól *Hazai ’s Külföldi Tudósítások*, 1840-től *Nemzeti Újság* címen működik tovább, 1848-ig. Kultsár halála után felesége veszi át a kiadási feladatokat. 1817-től adja ki *Hasznos mulatságok* címmel az újság melléklapját.

13. Hébe

Igaz Sámuel (1786–1826) által Bécsben szerkesztett és kiadott almanach, amely az 1821-es évre még *Zsebkönyv* címen jelent meg, az 1823-astól az 1826-osig már *Hébe* címmel. A kiadvány indulása párhuzamos a Kisfaludy Sándor által szerkesztett *Auroráéval*, a sorozatnak Igaz Sámuel korai halála vet véget. A zsebkönyv formátumú és műfajú kiadvány metszetanyagával, kottamellékletével, változatos műfajú szépirodalmi anyagával női olvasókra is számított, ahogyan helyet adott oldalain nőszerzőknek is. A szerkesztési munkákban Igaz mindvégig számít Kazinczy véleményére, aki nemcsak levelezésében, hanem az almanachokról írt recenzióiban (lásd kötetünkben a *Hébéről* és az *Auroráról* írt recenzióit) is reflektál a *Hébe* jelentőségére. Igaz Sámuel 1821-től 1824-ig a *Magyar Kurír* társszerkesztője Pánczél Dániel mellett, illetve a *Kedveskedő* című irodalmi melléklet szerkesztője (1824). Igaz Sámuel azonos nevű édesapja (?–1829) Sárospatakon Kazinczy iskolatársa volt, majd Erdőbényén, Sárospatakon és Miskolcon volt lelkész. Fia a debreceni kollégiumban tanult, majd tanítóként és nevelőként működött. Bécsben Márton József rábeszélésére lett szerkesztő és író. Kazinczy iránti tisztelete innen, a családi emlékezetből ered.

14. Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes

Lásd fentebb, a 2. pontban.

15. Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes

Lásd fentebb, a 2. pontban.

16. Leipziger Literaturzeitung

1800 és 1834 között működő tudományos kritikai napilap volt Lipcsében. 1803 és 1811 között *Neue Leipziger Literaturzeitung* címen működött. A folyóirat a német mellett a külföldi, idegen nyelvű munkákat is szemlélte, a recenziói névtelenül jelentek meg. Kazinczy Romy Károly Györgynek küldi el az itt megjelent közleményét, vagyis Romy kapcsolatban állhatott levelezőként ezzel a szerkesztőséggel is.

17. Magyar Hirmondó (Béts)

Az 1789 júliusában indult *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című lap folytatása, a *Magyar Kurír* mellett a másik magyar nyelvű lap ezekben az években. 1792 januárjától kezdve *Magyar Hirmondó* címmel jelent meg Görög Demeter és Kerekes Sámuel lapja, 1803-ig működött. Címe az első magyar nyelvű lap nevére, a pozsonyi *Magyar Hirmondó*ra utalt. Bécsben élő magyar literátorok közreműködésével végezték munkájukat, illetve levelezők biztosították az anyagot a lap számára, továbbá a bécsi német nyelvű lapokat is felhasználták a tudósításaikhoz. Fontos információforrás volt a francia forradalom és a lengyel szabadságharc eseményeiről. A lapot esetenként toldalékkal látták el, amely jellemzően kulturális anyagot tartalmazott, például alkalmi verseket, ismertetőket tudományos eredményekről, az *Uránia* anyagainak hirdetését, vagy éppen a Kazinczyéhoz hasonló hirdetéseket magyarul megjelenő munkákról. A lap történetéhez lásd még ANTAL 2012, TAXNER 2010.

18. Magyar Hirmondó (Pozsony)

A *Magyar Hirmondót*, az első magyar nyelvű hírlapot Ráth Mátyás evangélikus lelkész alapította 1780-ban Pozsonyban, három évvel Göttingából való hazatérése után. A lap 1780. január 1-jén indult, hetenként kétszer jelent meg. Ráth 1782-ig marad szerkesztő, amikor lelkészi hivatalt kap Győrben, ebben a három évben a lap minden cikkét ő írja. Ráth Mátyás után Mátyus Péter (1783), Barczafalvi Szabó Dávid (1784. május 5-től június 30-ig), Révai Miklós (1784), Szacs vay Sándor (1785), Barczafalvi Szabó Dávid (1786. június 21-től az év végéig), Ungi Pál (1787) és Szabó Márton (1788) a lap szerkesztője, amely 1788-ban szűnt meg. Szépirodalmi melléklapja a *Magyar Musa* volt (1787–1788, Pozsony). Ráth szerkesztői évei alatt 1782-ban bukkan fel néhányszor Kazinczy neve a folyóiratban. Az első vele kapcsolatos közlemény a készülő Gessner- és Miller-fordításairól tudósít (1782. április 3., 202–203., lásd KÓKAY 1970, 149. és VÁCZY 2012, 73.). Kazinczynak a pozsonyi folyóiratban egyetlen írása jelent meg, ekkor, 1786 őszén Barczafalvi Szabó Dávid a lap szerkesztője.

19. Magyar Kurír

Az első Bécsben megjelenő magyar nyelvű lap, amely 1786-tól 1834-ig működött. Első szerkesztője Szacs vay Sándor (1752–1815). Szacs vay Pozsonyban 1784. júliusától 1786. májusáig a *Magyar Hirmondó* szerkesztője, majd Tállyai Dániellel összefogva egy új magyar (*Magyar Kurír*) és egy új német (*Pressburger Merkur*) nyelvű lapot terveztek indítani, amelyeknek közzé is tették előfizetési felhívásukat. A pozsonyi nyomdászok azonban tiltakoztak az új lapok ellen, és Mária Teréziától nyert privilégiumaik megvédését kérték, Tállyaiék pedig arra hivatkoztak, hogy II. József megszüntette az újságmonopóliumokat. Tállyai nem várta meg a Helytartótanács döntését, és július 1-jén engedély nélkül szétküldte a *Magyar Kurír* és a *Pressburger Merkur* első számát. A pozsonyi magisztrátus így az engedély nélküli újságkiadás megtorlásaként a nyomdászt két napra börtönbe záratta, az újság pozsonyi története így véget is ért. Mivel Bécsben nem volt érvényes a Magyarország területére szóló kizárólagos újságkiadási jog, ezért Szacs vay Sándor a pozsonyi lapindítási tervek meghíúsulása után, már egymaga adja ki 1786. december 2-án Bécsben a *Magyar Kurír* második számát, így ez lett az első magyar nyelvű hírlap, amely a birodalom fővárosában jelent meg. Az újságnak

hetente két lapszáma volt, amelyek aktuális eseményekről adtak rendszeresen hírt, nemcsak a birodalom, hanem Európa területéről is. 1787 elejétől kezdve a lap mellékleteként jelent meg a *Magyar Musa* (Bécs), amely irodalmi és tudományos írásokat közölt, 1789-ig működött.

Szacsvay Bécsben is szoros kapcsolatban volt a magyarországi eseményekkel: levelezőinek híradásait rendszeresen megjelenteti a lapban. A lap indításakor Szacsvay csak arra nyert engedélyt, hogy rendeleteket, főként egyházügyieket tegyen közzé lapjában, magyar nyelven. A szerkesztő azonban vegyesen közölte a világi és egyházi híreket. Emellett Szacsvay nemcsak a világi, de az egyházi személyeket is élesen bírálta, a józsefi időszakban vallás- és egyház ellenes cikkeket írt, később visszavett az éles kritikából, de így is többször hivatalosan elmarasztalták. 1792 végén eltávolították a *Magyar Kurír* éléről. Utódai elhagyták ezt a kritikus hangvételt, bár a lap működését a cenzúra így is akadályozta. 1798-ban a lap egyesült a *Bétsi Magyar Merkuriusszal*. A lap 1834-ig működött, ezzel a korszak leghosszabb életű magyar újságjává vált.

Későbbi szerkesztők:

1793–1816 között Decsy Sámuel (1742/1745–1816): Bécsben élő orvos, író, újságíró.

1798–1827 között Pánczél Dániel (1759–1827), aki a *Bétsi Magyar Mercurius* beolvadása után válik először társszerkesztővé, majd szerkesztővé.

Igaz Sámuel (1786–1826) a *Magyar Kurír* szerkesztője Pánczél Dániel mellett 1821-től 1824-ig. 1824-ben a *Kurír* melléklapjaként adják ki a *Kedveskedőt*, amely négy lapszámot ér meg. *Zsebkönyv* című almanachja 1822-re jelenik meg, majd 1823 és 1826 között *Hébe* címmel. Kazinczy támogatja Igazt kiadói tevékenységében, aki számít véleményére és közleményeire, rendszeres levelezőtársak. Kapcsolatukhoz lásd még a 13. pontban.

1827–1834 között Márton József (1771–1840) a szerkesztő, aki korábban nevelő a Prónay családnál, 1806-tól pedig a bécsi egyetemen oktat magyar nyelvet és irodalmat. Ő adja ki Csokonai verseit és egyéb költői munkáit Bécsben 1813-ban és 1816-ban.

Kazinczy első közleménye a bécsi lapban egy tudósítás vármegyei eseményről. Később is küld közéleti, sőt köznapi eseményekről szóló híreket, ugyanakkor jellemző az irodalmi tevékenységéhez kapcsolódó közlemények publikálása, valamint Igaz Sámuel szerkesztősége idején recenziókat is közöl a *Kurírban*. Bár a *Hazai Tudósítások* 1806-os indulásával jól érzékelhető, hogy híradásait, irodalmi tárgyú közleményeit a pesti lapba küldi be, de az 1820-as évektől ismét gyakran publikál a *Magyar Kurírban*.

20. Magyar Músa (Bécs)

A bécsi *Magyar Músa* 1787 elejétől hetenként kétszer jelent meg a *Magyar Kurír* mellékleteként, kiadója Szacsvay Sándor (1752–1815), 1789-ig működött. Barczafalvi Szabó Dávid vetette fel az irodalmi melléklap gondolatát, amelynek a célja az adott újság tehermentesítése az irodalmi és a tudományos tárgyú közleményektől. Elsőként a Szacsvay Sándor által szerkesztett bécsi *Magyar Kurír*, majd a pozsonyi *Magyar Hirmondó* indít melléklapot (1787 februárjában, havi rendszerességgel). A bécsi melléklap felhívása nyomán nagy számban közölt verseket, meséket, leírásokat, ismeretterjesztő cikkeket, életrajzokat és értekezéseket.

21. Magyar Museum

A *Magyar Museum* az első magyar nyelvű irodalmi folyóirat, 1788 és 1793 között jelent meg Pesten és Kassán, összesen nyolc lapszámmal. A lapalapítás Baróti Szabó Dávid, Batsányi János és Kazinczy Ferenc nevéhez kötődik, ők hozták létre a kassai magyar társaságot 1787.

november 13-án. Kazinczy és Batsányi egyaránt hangsúlyozza saját ötletadó szerepét, illetve határozott elképzelését a lapindítás szándékáról. Bár a társaság megalapítása után, az első lapszámig eltelt időben keresték a kapcsolatot literátorokkal és lehetséges támogatókkal, az első számban csak a társaságalapítók írásai jelentek meg. Ezt jövetően is szűk maradt a szerzők köre, amelyet jellemzően a személyes kapcsolatok határoztak meg. Ráday Gedeon (1713–1792) meghívását a társaságba már az alapítás estéjén elhatározták, aki később több közleménnyel is szerepel a lapban. Kazinczy és Batsányi már a kezdetektől rivalizáltak egymással, a közöttük lévő feszültségről a Ráday–Kazinczy levelezésből és a Ráday–Batsányi levelezésből tudhatunk: az idős barát a közvetítés és a megegyezés lehetőségeit kereste. A fiatal szerkesztők már a folyóirat címén is vitakoztak, de szembenállásuk a folyóirat *Bé-vezetése* miatt vált igazán nyilvánvalóvá: Kazinczy 1788 januárjában küldte el Ráday Gedeonnak a saját írását, áprilisban azonban Batsányi egy átdolgozott változatot küld el Rádaynak, miközben Kazinczy nem tartózkodik Kassán. A társaság szavazattöbbség alapján Batsányi verzióját jelenti meg, amely tény Kazinczy ugyan elfogad, de szerzőségét megtagadja. Az első négy lapszám Pesten került kiadásra. A második lapszám összeállítását követően, 1789 elejére Kazinczyban megszületik a társaságból való kiválás és az *Orpheus* megalapításának gondolata szemléletbeli és személyes ellentétek miatt. Még további két számban jelen volt írásaival: versei, versfordításai és két recenziója jelent meg a folyóiratban.

A második kötet, vagyis az 5–8. lapszám szerkesztését Batsányi már egyedül végezte, így az ő koncepciója érvényesült a folyóirat programjában, az előfizetési rendszerben. A lap kiadását Kassára helyezte át. A folyóirat szerzőgárdája is megújult. A különböző politikai támadások, vagyis nem az előfizetők hiánya miatt azonban a nyolcadik számot követően abbahagyni kényszerült a lap kiadását. A folyóirat jelentősége rövid élete ellenére is óriási volt az éppen bontakozni kezdő magyar irodalmi nyilvánosság történetében, többek között a versújítási, az ízlésújításai, a fordítási kérdésekben, valamint a kritikák szükségességéről és módjáról nyitottak vitát a közleményei. Lásd részletesen: MM II. 2004, 33–63.

22. Merkur von Ungarn

Az 1786–1787 között megjelenő, első hazai, Pesten működő német nyelvű tudományos havilap szerkesztője Kovachich Márton György (1744–1821) jogtörténész, egyetemi könyvtárőr. Gazdag könyvtárát gróf Széchényi Ferenc vásárolta meg, anyaga a későbbi OSzK állományába került. Kazinczy levelezőtársa, szabadkőműves. Szellemi kapcsolatai és a tudomány iránti elkötelezettsége ösztönzi őt tudományos folyóirata elindítására. A *Merkur von Ungarn* című lapot először hivatalos támogatással szeretné kiadni: az egyetemhez nyújt be kérvényt és tervezetet, hangsúlyozza az időszaki sajtó jelentős szerepét a művelődésben, valamint a sajtó által biztosított szellemi kapcsolatokat a magyar és a külföldi kultúra között. Mivel nem kap támogatást, saját költségén adja ki a lapot. A folyóirat programja az első lapszám elején szerepel (*Entwurf zu einer Litterarzeitung für das Königreich Ungarn und dessen Kronländer*, 1–21.), ebben Kovachich hangsúlyozza a felvilágosodás gondolatának átültetését a gyakorlatba. A programban jelentős témák az oktatásügy, a könyvismertetők, a magyar tudományos és művészeti alkotások ismertetése, bírálatok, kulturális hírek, régi kiadványok, kéziratok bemutatása, a felvilágosodás ügyének szolgálata, ezzel párhuzamosan pedig a babonáság, a fanatizmus, az előítéletek és a bigottság visszautasítása. Az első lapszám címlapjának tanúsága szerint a kiadó egy patrióta tudománykedvelő társaság, amely azonban csak fikció. Bár akadnak a folyóirat ügyét a cikkeikkel is támogató levelezők (köztük például Kazinczy), az anyagok nagy részét Kovachich kénytelen előállítani. Az első évfolyam lapszámaiban túlnyomórészt az oktatásüggyel foglalkozó közlemények olvashatók, továbbá neves magyar tudósok, írók életrajza. A második évfolyam kiadványaiban szinte kizárólag a magyar oktatásügyi reform történetével foglalkozik a lap, a könyvismertetéseknek és a híreknek csak a függelékben és a

borítólapon jut hely (így Kazinczy közleményének is). A *Merkur von Ungarn* végül előfizetők hiányában és Kovachich adósságai miatt megszűnik, miután a kancellária is elutasítja a lap támogatását. A folyóirat történetéhez lásd még: V. WINDISCH 1998, 22–25.

23. Mindenés Gyűjtemény

Péczei József (1750–1792) református lelkész 1789 és 1792 között adja ki heti kétszeri alkalommal a *Mindenés Gyűjtemény* című lapot Komáromban. A periodika sajátos keveréke a tudományos ismeretterjesztő írásoknak, a közéleti-irodalmi eseményekről való beszámolóknak és a szépirodalmi közleményeknek. Amellett, hogy mindez a lap profilját nehezen meghatározhatóvá teszi, pontosan vall Péczei hagyományos nyelv- és kultúraszemléletéről, amelyben a nyilvánosság szerepe, a magyar nyelv ügyének gondozása, az olvasás népszerűsítése és a tudomány terjesztése válik hangsúlyossá. Péczei számára fontos mintát és alapanyagot jelentenek a könyvtárban is nagy számban megtalálható francia szakfolyóiratok, amelyek nyomán a tudományok hétköznapi hasznosságát mutatta meg akár prózai, akár verses formában. Péczei a következőképpen összegzi Kazinczynak a lapindítás tervét: „A mi fő tzelunk ebbe a lett volna, hogy még az olvasásba, a Magyar Könyvek megszerzésében rest Nemzetünket, az ilyen rövid Munkátskák által, valamint a Kassai Tudós Hazafiak is, az olvasásra kapassuk. Méltóztassék meg itélni a Tekintetes Ur, ha ezen tzelből nézettetvén, nem lett volna é hasznos igyekezetünk?” (1789. február 13., Kazlev. 1. 178. sz.) Kazinczy és Péczei kapcsolatát, illetve egymás kölcsönös tiszteletét bizonyosan erősíti közös barátjuk, Horváth Ádám is.

A fenti levélben használt múlt idejű megfogalmazás oka a kiadás sajátosan kikényszerített elhalasztása: a lap indulását ugyanis megelőzi Szacsvey Sándor támadása a *Magyar Kurír* (1788. december 20., II. félesztendő 101. szám, 1352; 1789. január 10., I. félesztendő 3. szám, 42.), illetve a *Magyar Musa* hasábjain (1789. február 25., I. félesztendő 6. szám, 99.), aki lenézően vet számot az 1789. januárjára tervezett lapindítás szándékával. Szacsvey kommentárja éppen a *Mindenés Gyűjtemény* alapítását és előfizetését közzé tévő szerkesztői híradás után található, amelyben lekicsinyli a komáromi vállalkozást. A bécsi folyóirat szerkesztőjének gunyorossága jelentős felháborodást kelt a magyarországi írók között, híre Kazinczyhoz is eljut, akinek a Péczeihez való viszonyában pozitív fordulatot hoz ez az esemény. A lap végül 1789 júliusától indul el, Péczei pedig tartózkodik a Szacsveynek adandó választól, végül az októberben megjelenő *Szomorújátékok*-fordításkötetének előszavában reagál a bécsi szerkesztő támadására, belefoglalva írói-szerkesztői-fordítói tevékenységének célját: „Még minek előtte a pennát kezembe vettem volna, előre láttam az irigység nyilait, melyeknek magamat tzelul kitesze. Azért is ígérem kedves Hazámnak, hogy soha azok által feltett szándékomtól el nem mozdítatom, amely ez: hogy míg élek, minden tölem kitelhető módokon Anyai Nyelvünknek s virágozni kezdett Literaturánknak gyarapodásán munkálódjam. – Talán, ha Nyelvünk meg nem hal, megköszöni idővel a Háladosabb maradék!” (idézi TAKÁTS 1887, 248.).

Kazinczy korai munkáiban Péczei fordítói tevékenységével szemben elutasító: Péczei Youngfordítását a *Magyar Museum* 1788. második negyedében, a fordításhoz fűzött lábjegyzetekben élesen bírálja (MM I. 2004, 71–73.), később a Bácsmegyei jelentésében is negatív példaként hozza Péczei *Zayre*- és *Henriade*-fordítását (KAZFORD 2009, 117.). Horváth Ádám 1789. június 18-án kelt levelében (KazLev. 1. 218. sz.) Péczei véleményét közvetítve arra inti Kazinczyt, hogy éles hangú kritikákkal nem szabad az írókat elrettenteni a literatúra művelésétől. Kazinczy hozzáállása Péczeihez egyértelműen az említett *Magyar Kurír*-beli támadás után változik meg: az *Orpheus* programírásában a *Mindenés Gyűjtemény*t már pozitív példaként hozza, bár sajátosan diplomatikusan fogalmaz mind a *Magyar Museum*, mind Péczei lapja irányában: „A’ Museum egyedül a’ Nyelv’ és Poésis’ tsinosításán törekedett mind

ekkoráig; a' Komáromi Társak mindennek adnak helyt leveleikben, valami tsak tárgya a' tudhatásnak: – Én a' közép-helyet foglalom-el közöttök.” (ORPHEUS 2001, 9.) Kazinczy a *Pályám emlékezete* [I.]-ben és [III.]-ban, az 1788-as esztendőhöz kapcsolódva összegzi a Péczelihez való viszonyát, úgy emlékezik meg a komáromi szerkesztőről, mint aki mindenét, vagyonát és életét is feláldozta a magyar nyelvű irodalomért fordításaival és folyóiratával, s bár sietsége elnagyoltta tette munkáit, hasznossága abban volt, hogy olvasásra csábította a publikumot (PEML 2009, 505., 611.). Péczeli szerkesztő tevékenységéhez lásd még: BÍRÓ 1963, PENKE 1988, PENKE 2000, PENKE 2010, TAKÁTS 1887.

24. Muzárion. Élet és Literatura

Lásd fentebb, a 6. pontban.

25. Neue Annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes

Lásd fentebb, a 2. pontban.

26. Neue Leipziger Literaturzeitung

Lásd fentebb, a 16. pontban.

27. Orpheus

Kazinczy a *Magyar Museumból* való kiválása után alapítja meg az *Orpheust* Kassán, amelynek egyedüli szerkesztője lesz. Két kötete négy-négy füzetten kerül kiadásra 1790 és 1792 között. Batsányival már a *Magyar Museum* megalapításakor is eltérő elveket vallottak, és személyes ambícióik hamar konfliktust okoztak, így Kazinczy már a második lapszám összeállítását követően, 1789 elején elhatározza a szerkesztőségéből való kiválást. Szándékát Földi Jánossal, Horváth Ádámmal, Szentgyörgyi Józseffel, Kovachich Mártonnal és Ráday Gedeonnal is megosztja. Földi János leveléből az derül ki, hogy eredetileg a *Litterator* címet szánta kiadványa címének, amelyet Földi az idegenszerűsége miatt nem támogat, és magyar címet javasol (1789. március 20., KazLev. 1. 188. sz.) Az *Orpheus* cím Kazinczy szabadkőműves neve, a folyóirat címében azonban sokkal inkább a lap szellemiségének kifejezője, és nem a rejtőzködés eszköze. Kazinczy a folyóirat kiadójaként a Széphalmy nevet tüntette fel a címlapon, és meg is magyarázza a Bé-vezetésben: „a' homloklevelen kijelentett Nevem áll-név. Okaim voltak ezt tselekedni, noha ki-légyek Olvasóim ki-fogják találhatni. Ezt a' valóban igen-rendes demasquirozást szükség volt meg-tennem mindjárt bé-léptemmel, hogy azok, a' kik olly örömet akadoznak másokba, azt ne gondolják, hogy a' Dominó rajtam nem-ártatlan végből vagyon.” A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* egyik közleménye közli az álnév mögött rejtőző személy valóságos nevét (1790. II. szakasz, 274.), amelyre Kazinczy reagál is majd a bécsi lapban (lásd kötetünkben: *Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez*).

Az első lapszám élére helyezett, 1789 decemberére datált *Bé-vezetés* programírása szerint a lap illeszkedik a magyar nyelvű folyóiratok hagyományába, közelebbről pedig a nyelv és poézis csinosítására törekvő *Magyar Museum* és az általánosabb tudományos tájékozódású *Mindenes Gyűjtemény* közé helyezi az *Orpheust*. Célját elsősorban a „józan gondolkodás” terjesztésében látja. Másodsorban a nyelv tökéletesítését nevezte meg folyóirata feladatának, főleg költői műveket ígért, de a prózától sem akart elzárkózni. Az aktualitásokhoz leginkább a „literátori tudósítások” kívántak kapcsolódni, itt adott hírt az új munkák készülésétől és kiadásáról, emellett nekrológokat és íróportrékat is közzétett.

A lapnak azonban nem sikerült kellő számú előfizetőt és támogató nyomdai háttérmunkát biztosítani, a Helytartótanács nem engedélyezte a postai terjesztést, csak az egyénileg szervezett árusítást. A megszűnés elsődleges oka tehát üzleti jellegű volt. Ráadásul a II. József halálát követő társadalmi és politikai változások sem segítették a lap fennmaradását. Kazinczy Ráday Gedeonnak 1792. február 13-án arról számol be, hogy Landerer még mindig csak a hetedik lapszám nyomtatásánál tart, holott évente tizenkettőben egyeztek meg, egyúttal pedig azt is leírja, hogy megszakítja vele a munkakapcsolatot, amellyel azonban a lap megszűnésének is elébe megy. Bővebben a lap történetét lásd: ORPHEUS 2001, 389–399.

A lapszámok megjelenésének időpontjai:

Első szám: 1790. február,

Második szám: 1790. június,

Harmadik szám: 1790. augusztus, szeptember,

Negyedik szám: 1790. szeptember, október,

Ötödik szám: 1790. november,

Hatodik szám: 1790. december,

Hetedik szám: 1791. március,

Nyolcadik szám: 1792. augusztus.

28. Szép-Literárai Ajándék

A *Tudományos Gyűjtemény* irodalmi melléklapja volt 1821-től, 1828-tól *Koszorú Szép-Literárai Ajándék* címmel. A 16 oldalas kiadványnak nem volt havi címlapja és tartalomjegyzéke. A lapot 1821-ben Szemere Pál szerkesztette, aki mellett Döbrentei Gábor működött társzerkesztőként. Thaisz András, a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője azonban 1821 júniusában visszaveszi a melléklap redakcióját. Kazinczy közleménye még Szemere és Döbrentei szerkesztői munkája nyomán jelent meg a lapban.

29. Tudományos Gyűjtemény

Pesti kiadású magyar nyelvű tudományos lap, amely 1817 és 1841 között működött, évi tizenkét számmal, havi rendszerességgű megjelenéssel, Trattner János Tamás kiadó és nyomdász üzleti vállalkozásaként. A magyar anyanyelvű tudományos kultúra megerősítésében jelentős szerepet játszott. Jellemzően értekezéseknek és recenzióknak adott helyett, de fontos fóruma volt a tudományos közéletet illető híreknek is. Szépirodalmi anyagot nem tartalmazott, 1821-től, a *Szép-Literárai Ajándék* című melléklapjába kerültek az szépirodalmi közlemények. Kazinczy publikációi – többek között értekezései, recenziói, amelyek nem egyszer vitapozícióban születtek – 1817 és 1831 között jelentek meg a *Tudományos Gyűjteményben*. Szerkesztői: Fejér György (1817–1818), Vass László (1818. július–1819), Thaisz András (1819–1828), Vörösmarty Mihály (1828–1833), Horvát István (1833–1837), Károlyi István (1837–1841).

30. Wiener Allgemeine Literaturzeitung

Az 1812-ben megszűnt *Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume* (lásd 2. pont) folytatásának tekinthető bécsi tudományos folyóirat, amely 1813 és 1816 között működött Bécsben. Kezdetben Franz Sartori szerkesztette, majd 1813 júliusától egy bizonyos C. F. A. Hartmann (akinek a névrövidítését nem sikerült feloldni), végül Matthäus von Collins. Kazinczy közleményét (*Ueber den Wachstum der ungrischen Sprache und Literatur*) Kis János küldte be a szerkesztőségnek saját fordításában, Kazinczy tudta nélkül.

31. Zeitschrift von und für Ungern

Teljes címe: *Zeitschrift von und für Ungern zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur*, 1802–1804 között jelent meg Pesten, Schedius Lajos szerkesztésében. Schedius, a pesti egyetem esztétika professzora, miután részt vett az *Uránia* című irodalmi folyóirat (1794–1795) szerkesztésében, 1798–1799 között a német nyelvű *Literarischer Anzeiger für Ungern* (1798–1799) című kritikai folyóiratot szerkesztette, amely a *Neuer Kurier aus Ungarn von Kriegs- Staats- und Gelehrten Sachen* című pesti újság (az úgynevezett *Pester Zeitung*) melléklapja volt.

1802 elején Schedius új folyóirattal jelent meg, amely havonta jelent meg. Egyszerre kívánt Magyarországról és Magyarország számára információkat közölni, illetve a hazai történelem, földrajz és irodalom művelésére vállalkozott. „Ungern” fogalmát tágan értelmezi, amelybe Erdély, Horvátország, Szlavónia és Dalmácia is beletartozik, sőt, lapja közvetítő szerepét dél és kelet felé még tovább igyekszik kiterjeszteni: Boszniára, Szerbiára, Oláhországra, Moldvára is. Lapjával a külföldi tudományossággal is párbeszédbe kíván lépni, de kiemelkedően fontos számára a magyarországi történelem- és földrajztudomány, valamint a magyar irodalom művelésének segítése. A lap német nyelvűsége is ezzel indokolható: Schedius kiemeli, hogy a magyarországi művelt olvasók közül legtöbben németül olvasnak, és ez a német kultúrával való kommunikációt is elősegíti. A három fő rovata tanulmányokat, könyvismertetéseket, illetve (az *Intelligenzblatt* című) híreket és hirdetéseket tartalmazott. Ezekben az években a *Zeitschrift* volt az az egyetlen folyóirat Pesten, amely a magyar írók műveiről szóló írásoknak helyet adott. A lap 1804 decemberében, a harmadik évfolyam végén szűnt meg, valószínűleg Schedius rossz egészségi állapota miatt.

Kazinczy a fogsága után keresi a kapcsolatot a magyarországi szellemi élet meghatározó személyeivel, így Schediussal is, akitől 1803. március 15-én kelt levelében (KazLev. 3. 583. sz.) azt kéri, hogy néhány munkájáról mondjon véleményt, abban a reményben, hogy Schedius megerősíti Kazinczy szellemi törekvéseinek érvényességét: „Meghagytam, hogy egy csomó írásom, melyet még az esztendő’ első napjaiban indítottam Pest felé, az Úrnak Professor Uramnak is megadattassék. Óhajtanám, minek előtte a’ benne lévő fordítások sajtó alá kerülnének, annak a’ férjfinak érteni felölök ítéletét, a’ ki a’ maga ízlését a’ Külföldiek’ legszebb míveik körüli képzelte, és a’ ki – úgy hiszem azt – érzi, hogy a’ Mesterségek’ dolgában csak úgy fogunk elébb haladhatni, ha azon – még eddig ugyan szerencsétlen – igyekezet helyett, hogy szép Originálokat készítsünk, a’ nálunknál szerencsésbb Nemzetek’ remekjeit tészük magunkéivá.” A lapról bővebben lásd: DOROMBY 1933, ZUBER 1915.

32. Ismeretlen

A folyóirat azonosítási kísérleteihez lásd az *Argándi Lámpa. Jelentés, a’ gyertyavilágnál dolgozókhöz* jegyzetét.

SZÖVEGENKÉNTI JEGYZETEK

1. Baróti Szabó Dávid

szövegforrás

Magyar Hirmondó (Pozsony), 1786. Mind Szent hava [október] 25., 84. levél, 701–704.

Rovatcím: *Hazai Történetek*.

megjelenés

KÓKAY 1966, 415–416.

hitelesség

Névtelen, a folyóiratszerkesztő tisztázza a szerzőséget a monogram beszúrásával: „Én, (K. F.)”, továbbá Kassa környékének megjelölésével.

Kókay György Kazinczy kiadatlan levelének tulajdonítja, amelynek címzettje Barczafalvi Szabó Dávid volt, de helytelenül novemberre keltezi a lapszámot, mindszennt hava ugyanis október. „Az újságban közölt levél nem tünteti fel sem a címzett nevét, sem pedig megírása dátumát. Minthogy azonban ez időben 1786. jún. 21-től december végéig, minden kétséget kizáróan Barczafalvi Szabó Dávid volt a Magyar Hirmondó szerkesztője, bizonyosnak vehető, hogy Kazinczy neki írta a levelet. A november 25-i számban közölt levél megírási dátumát kb. november közepe tájára tehetjük.” (KÓKAY 1966, 415., 1. lábjegyzet) SZINNYEIRE is hivatkozik, aki Kazinczy cikkei között sorolja fel a közleményt: „M. Hirmondó (1786. 84. sz. Baróti Szabó Dávid verseinek kritikája)”.
A KazLev. 24. (3. pótkötet) nem közli, tévesen regisztrált levélnek tekinti, ugyanakkor a folyóirat nevét rosszul adja meg: „nem levél, hanem a Mindenest Gyűjtemény cikke”. (407. o.)

magyarázat

A Ráth Mátyás által alapított lapot Barczafalvi Szabó Dávid (1752 k.–1828) 1784. május 5-től június 30-ig, illetve 1786. június 21-től az év végéig szerkesztette. Szerkesztői tevékenységéről keveset tudni: Kazinczyval egy időben tanult Sárospatakon, ahol később, 1792–1805 között matematikát és fizikát tanít. Pozsonyban először nevelőként dolgozik, majd a *Magyar Hirmondó* szerkesztője. Az általa készített első számok egyikében közölt felhívásából az derül ki, hogy ismerte a lap korábbi évfolyamait, hiszen arról panaszkodik, hogy a Ráth Mátyás idején olyan gyakori levelezői tudósítások jelentősen megritkultak, ezért a hazai híreket más újságoktól kell átvenniük. Felkéri ezért olvasóit, hogy küldjenek az újság számára „új történeteket” és „ki hirdetésre méltó dolgokat”, amelyeket ő, ha a cenzúra engedi, „nem csak rövid Summáson, szóról szóra is egymás után lassan lassan” fogja közölni. (1784. Pünkösdi Hava [május] 15., 37. levél, 312.) A második szerkesztőségének kezdetekor írt cikkében azonban megállapítja, hogy a levelezők már nem küldenek hazai híreket, pedig az újságnak kötelessége lenne a hazai hírek közvetítése, amellyel az olvasók hazafiságát is táplálhatná. (1786. Szent János Hava [június] 21., 48. levél, 402–403.) Barczafalvi szerkesztői munkájához lásd még: MST I. 1979, 88–89; VÁCZY 2012, 68–69. Barczafalvi Johann Martin Millertől fordított regényének a bírálatát lásd Kazinczytól a kötetünkben: *Szigvart Klastromi története*. Révai Miklós, Rájnis József és Baróti Szabó Dávid nagyjából egy időben, az 1770-es évek folyamán, egymástól függetlenül kísérletezett a klasszikus időmértékes verseléssel magyar nyelven, vitájuk az elsőség, illetve a verselés módja tárgyában robbant ki. Baróti Szabó Dávid időmértékes verseinek kiadásával *Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei*, Kassa, 1777) megelőzte Rájnis Józsefet, aki 1773-ban elkészült klasszikus mértékű verseit csak 1781-ben jelentette meg (*Magyar Helikonra vezető kalauz*). Rájnis a kötetéhez írt utószavával

indította el az úgynevezett prozódiai harcot. A vitában Révai Miklós Rájnis József oldalán állt: Baróti Szabót a székely nyelvjárás kiejtési sajátosságaihoz való ragaszkodásáért bírálták. Vitájuk jelentősége abban a közös meggyőződésben határozható meg, hogy a magyar nyelv erejét és nagyszerűségét kívánják igazolni a klasszikus versformák meghonosításával, a latin irodalom formahű magyarra fordításával.

Kazinczyra különösen nagy hatással volt Baróti Szabó Dávid 1777-ben Kassán megjelent munkája, az *Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei*, ez az első olyan nyomtatásban megjelent verseskötet, amely kizárólag klasszikus mértékben írt költeményekből áll. Kazinczy disztichonban ír levelet Sárospatakról a Kassán retorikát tanító professzornak, aki 1778. március 8-án kelt, szintén disztichonban írt levélben válaszol a pataki diáknak (KazLev. 1. 10. sz., illetve PEML 2009, 457.), majd 1779. január 3-án kelt levelében visszaküldi Kazinczy kérésére annak korábbi leveleit (KazLev. 1. 12. sz.), aki szégyelli ezeket a próbálkozásokat, így megsemmisíti azokat (PEML 2009, uo.). Kazinczy többször megírja annak történetét, hogy Sárospatakon miként emelik ki a diákság előtt kapcsolatát a kassai professzorral. 1786-ban jelenik meg Kassán Baróti Szabó Dávid második kötete *Vers-Koszorú, melyet az új mértékre vett, s idővel megegyengetett és későbbben készült verseiből kötött* címmel, amelyet a pozsonyi Magyar Hirmondónak küldött Kazinczy-levél az első kötetrel együtt védelmébe vesz. Baróti Szabó személye, illetve egyáltalán a klasszikus triász képviselte új irodalmi szemlélet már Ráth Mátyás szerkesztői tevékenysége idején is fontos a folyóiratban, az időmértékes verselés által reprezentált új, választott hagyomány a modern irodalmiság kifejezőjeként vált kitüntetetté. A prozódiai vitában is része van a lapnak, Ráth Mátyás az 1781. szeptember 1-jén megjelent lapszámban (1781. Szent Mihály hava 1., 68. levél, 537–542.) teszi közzé recenzióját Rájnis Józsefnek *A' Magyar Helikonra vezérlő Kalauzáról* (Pozsony, 1781). Kazinczynak a levele, amelyből hangsúlyosan csupán a Baróti Szabóra vonatkozó rész kerül közlésre, egyértelmű állásfoglalásnak tekinthető a kassai professzor verselési gyakorlata mellett. Kazinczy 1811-ben német nyelvű recenziót közöl Baróti Szabó Aeneis-fordításáról, lásd kötetünkben: *Virgilius Énéisse – recenzió Baróti Szabó Dávid fordításáról*.

Szabó: Baróti Szabó Dávid (1739–1819) a háromszéki Baróton született, jezsuita szerzetes, pap, költő, a klasszikus triász tagja. 1757-ben Székelyudvarhelyen lépett be a jezsuita rendbe, 1773-tól, a rend feloszlata után világi pap, 1774-től Komáromban, 1777-től Kassán tanított (itt Kazinczy öccsét, Miklóst is). 1799-ben nyugalomba vonult, és haláláig Pyber Benedek Komárom megyei táblabíró birtokán lakott Vírten. Kazinczyval és Batsányi Jánossal szerkesztője Kassán a *Magyar Museumnak* (1788–1792). A klasszikus versformák híve, a prozódiai vitában Rájnis József és Révai Miklós ellenfele. Fontosabb művei: *Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei* (Kassa, 1777; az 1786-os második kiadás: *Vers-Koszorú*); *Kisdéd szótár* (Kassa, 1784); *Ki nyertes a hangmérséklésben?* (Kassa, 1787).

Kassa: Baróti Szabó Dávid 1773 után, amikor Mária Terézia elrendeli a jezsuita rend feloszlátását, egy ideig Komáromban tanítóskodik, majd Kassára kerül. Itt jelenik meg a *Magyar Museum* nyolc száma, amelynek Baróti Szabó mindvégig szerkesztője, Kazinczy azonban a második kötettől már nem vesz részt a munkában.

Leonínusi pattogás: rímes időmértékes vers, elsősorban olyan disztichont jelöl, amelyben a sorok közepe és vége rímel, közismert képviselője a tordai Gyöngyössi János (1741–1818).

Docti, rationem artis intelligunt; indocti, voluptatem (lat.): „Éppen ezért értékelik a tanultak a szófüzés szabályrendszerét, a tanulatlanok pedig szépségét.” Quintilianus, *Szónoklattan* IX. 4. 116., Adamik Tamás fordítása.

Quintilianus: Marcus Fabius Quintilianus (35?–100?), római rétor.

Hazánknak két szent Öregjei: B. Ráday és B. Orczy: Ráday Gedeon (1713–1792) és Orczy Lőrinc (1718–1789), akik Kazinczy és a 80-as évek fiatal írónemzedéke számára fontos példaképek voltak az irodalmi megújulásban.

Gróf Teleky József (1738–1796): főispán, könyvgyűjtő, író, kortársi figyelmet elsősorban Nyugat-Európában tett utazásainak és műveltségének köszönhetően kapott.

Vers Koszorú: Baróti Szabó Dávid kötete, lásd fentebb.

a' Thétis' és Bakhus' versengése: a *Vers-Koszorú* egyik verse.

Komáromi földindulás: a *Vers-Koszorú* egyik verse.

Bátorkeszi szőlőbe való menetel: a *Vers-Koszorú* egyik verse.

versificáció (lat.): verselés.

Ez előtt 9 esztendővel jöttek ki versei: utalás az 1777-ben megjelent kötetre: *Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei*.

A' Fejedelem: II. József (1741–1790, uralkodása: 1780–1790) német-római császár, magyar és cseh király.

a' V. Ispány (rég.): viceispán, vagyis alispán.

2. A' Hobgárdi Plébános

szövegforrás

Magyar Músa (Bécs), 1787. szeptember 19., 74. szám, 597–598.

Rovatcím: *Tudósítás*.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferentz.

magyarázat

Kazinczy 1786. november elsejétől lett tankerületi felügyelő, felettese későbbi apósa, Török Lajos, tankerülete Kassa központtal tíz vármegye, köztük Szepes, ahol az elbeszélte történt. II. József a Mária Terézia által kiadott *Ratio educationis* nyomán szintén kiemelten fontosnak tartotta a birodalmi iskolarendszer egységesítését és állami felügyelet alá helyezését, kiemelten az elemi oktatás tárgyában. Az addig kilenc állami tankerületet ötre csökkentették (ezek közül a legnagyobb a kassai kerület lett), majd új vezetőket helyeztek élükre. Az udvari tanügyi bizottság 1785 augusztusában fogadta el vezetője, Gottfried van Swieten reformjavaslatait, amelyek meghatározó gondolata, hogy a nemzeti iskolák a nemzet felvilágosodásának alapját jelentik, így felekezettől független, egységes tananyag és kötelező tankönyvek bevezetésére van szükség részletesen szabályozott módszertan alkalmazásával.

Kazinczy neve a cikk végén szerepel először szerzőként nyomtatásban, a bemutatott hobbárdi plébános esetéről pedig többször megemlékezik, joggal tekinthetünk erre a szövegre tehát egyfajta anekdotaként és példázatként. Bár a cikkben nem hangsúlyozza, de lényeges lehet Kazinczy szempontjából, hogy református tanfelügyelőként egy katolikus papnak javasol királyi kitüntetést, aki a felekezeti különbségeket nem érvényesítve segíti a gyerekeket. A tolerancia gondolata a Kazinczy tudósításához mellékelt, vélhetően szerkesztői toldalékban kap explicit megfogalmazást, amelyben Vályi András tanítói kinevezéséről adnak hírt a nemzeti iskolák céljának hangsúlyozásával, miszerint ott megvalósulhat a felekezetek közötti béke és keresztényi szeretet. Váczy János szerint azzal, hogy Kazinczy felhívja a figyelmet a hobbárdi plébános emberi nagyszerűségére, elnyeri Török Lajos figyelmét és baráti szeretetét, hiszen ezen az eseményen keresztül érzékelhetővé válik a közös eszmékért való lelkesedésük (VÁCZY 2012, 111.). Debreczeni Attila a vallási tolerancia témájával kapcsolatban emeli ki a közleményt, vö. DEBRECZENI 2022, 448–449. Vö. még Kazinczy Cserey Farkasnak, 1806. dec. 29., KazLev. 4. 1058. sz.; VÁCZY 2012, 179–180.; PEML 2009, 1008., összefoglalja még KazLev. 25. (Hivatali levelezés), 540–541.: a 6255. sz. levél jegyzetei. Kazinczy felügyelőségéről és az oktatásügyi reformokról lásd PEML 2009, 33. jegyzetmező, 987–988. és

DEBRECZENI 2022.

Váczy János szerint a cikket követő néhány soros, névvel nem jegyzett közlemény a lapszám 598. oldalán is Kazinczytól származik, hiszen abban szintén a közös iskolában nevelkedő eltérő felekezetű gyerekek erkölcsi nevelődésének nagyszerű példája olvasható (VÁCZY 2012, 168.). A közleményről, Kazinczy eredeti levelének hiányában, nem dönthető el, hogy valóban tőle származik-e, vagy levele egy részének szerkesztői összefoglalója, esetleg teljesen független Kazinczytól, ugyanakkor Kazinczy 1787. szeptember 3-án (vagyis a tudósításának dátuma előtt egy nappal, KazLev. 25. 6298. sz.) Kassa város magisztrátusának küldött latin nyelvű levelében Vályi András kinevezéséről is beszámol, elősorolva nemcsak Vályi vallását, hanem az általa beszélt nyelveket is. A cikk megjelenése után fél évvel a Szedlmayer Györgynek írt levelében (1788. március 15., KazLev. 25. 6333. sz.) a *Magyar Músa* cikkének a Vályira vonatkozó részéből ismert hitvallás ismét megjelenik: „Hogy az említett Közös Oskolának felállítását, s nevezetesen az, hogy ebben három különböző Religion levő Tanítók állittatnak, ’s alájok a Tanulók Vallásbeli külömbiségeknek tekinteti nélkül egyvelegesen járnak, aszerint, hogy a Catholicus Tanítónak is vagyon Protestáns Tanítványa, a Protestáns Tanítónak is Catholicus hallgatója, nem arra a tételre való mintha a Fejedelem a Protestánsokból is Catholicusokat kívánna nevelni, vagy hogy Vallások iránt meghidegűljenek, hanem hogy az Ország lakosai egy formán neveltessenek, és az együtt való tanulás által az a Nagy meg hasonlás, amely a Hazafiak közt eddig meg sirathatatlan kárunkra uralkodott, szivekből még gyenge korokban ki irtasson.”

A’ Felsőes Hellytartó Királyi Magyar Tanács: Magyarország országos rendi kormányzati szerve, székhelye 1784-ben Pozsonyból Budára került.

Ő Felesége: II. József (1741–1790, uralkodása: 1780–1790) német-római császár, magyar és cseh király.

Mélt. Gróf Török Lajos: Török Lajos (1748–1810) a kassai tanulmányi kerület igazgatója, Kazinczy feljebbvalója 1786–1791 között. 1795-ben eltávolítják állásából. A kassai szabadkőműves páholy alapítója, amelynek Kazinczy is tagja lett. 1804-től Kazinczy apósa.

Februáriusi Repräsentatio: Kazinczy 1787. február 20-án kelt levelében számol be Török Lajosnak szepesi útvjáról (KazLev. 25. 6255. sz.), és a hobbárdi esetről is ír neki. A representatio (lat.) jelentése: képviselő.

Hobbárdi Plébánus, Tisztelendő Ludvig János Uram: a Szepes vármegyei Hobbárd település papja, Johann Ludwig vagy Ludvig János.

Nationális Oskola: Kazinczy 1786. novemberében lett a kassai tankerület nemzeti (lat.: nationalis) iskoláinak felügyelője (lat.: scholarum nationalium inspector) 1791-ig, amikor II. József halála után megszűnnek a császári reformok hatályai.

kátekhiáz: az olvasott szöveg gondolkodtató kérdések feltevésével szorgalmazott megértetése a tanítás folyamatában.

Szepesi Oskolám: lásd fentebb, Hobbárd, Szepes vármegye, Komlóskert, ma Chmel’nica (Szlovákia).

Vice-Ispány: alispán.

Udvari-Dekrétum (lat.): határozat, (kormány)rendelet, végzés, (kinevező) okirat, oklevél.

Monéta (lat.): pénz, érem.

Districtus (lat.): kerület, itt: tankerület.

Circularé (lat.): körlevél.

Virtus (lat.): erény.

a’ Kassai Tudománybéli Megyében fekvő Nationális Oskolák’ Igazgatója: Kazinczy tisztségének pontos megnevezése.

3. Auszug eines Schreibens von Hernad

szövegforrás

Merkur von Ungarn, 1787. Sechstes (VI.) Heft, hátsó borító külső és belső oldala

hitelesség

Kazinczy 1787. december 17-én kelt levelének (KazLev. 1. 112. sz.) a folyóiratban megjelent részlete igazolja a szerzőségét, amely levelet a *Merkur von Ungarn* szerkesztőjének, Kovachich Márton Györgynek címez. A levelet Kazinczy „Bruder Orpheus”-ként írja alá. A levélből hiányzik a cikk latin nyelvű szakasza, vagyis a tézisek felsorolása, illetve a lezáró bekezdés. Váczy a levél jegyzeteiben közli a folyóiratról ezt a két szakaszt, amely tehát a levélben nem olvasható (KazLev. 1., 557. o.).

magyarázat

Kovachich Márton György (1744–1821) szabadkőműves, Kazinczy levelezőtársa, az 1786–1787 között megjelent *Merkur von Ungarn* című pesti német nyelvű tudományos folyóirat szerkesztője. Nagyszombati, itáliai és bécsi tanulmányai után, 1774-ben tér vissza Magyarországra, és Ürményi József támogatásával az egyetemi könyvtárnál alkalmazták. Az eltörölt egyházi rendek könyvtári anyagának átvételekor kerül ellentétbe az egyetemi könyvtár egykori jezsuitáival, Pray Györggyel, Wagner Károllyal és Schönvisner Istvánnal. A konfliktusok miatt 1784-ben a magyar kamara levéltárába helyezik át. Pesten a Magnanimitas, Budán az Első ártatlansághoz címzett páholy tagja.

Szellemi kapcsolatai és a tudomány iránti elkötelezettsége ösztönzi őt tudományos folyóirata elindítására. A *Merkur von Ungarn* című lapot először hivatalos támogatással szeretné kiadni: az egyetemhez nyújt be kérvényt és tervezetet, hangsúlyozza az időszaki sajtó jelentős szerepét a művelődésben, valamint a sajtó által biztosított szellemi kapcsolatokat a magyar és a külföldi kultúra között. Mivel nem kap támogatást, saját költségén adja ki a lapot. A folyóirat programja (*Entwurf zu einer Litterarzeitung für das Königreich Ungarn und dessen Kronländer*) az első lapszám elején (1–21.) szerepel, ebben Kovachich hangsúlyozza a felvilágosodás gondolatának átültetését a gyakorlatba. A programban jelentős témák az oktatásügy, a könyvismertetők, a magyar tudományos és művészeti alkotások ismertetése, bírálatok, kulturális hírek, régi kiadványok, kéziratok bemutatása, a felvilágosodás ügyének szolgálata, ezzel párhuzamosan pedig a babonaság, a fanatizmus, az előítéletek és a bigottság visszautasítása. Az első lapszám címdalának tanúsága szerint a kiadó egy patrióta tudománykedvelő társaság, amely azonban csak fikció, a tekintélykeltés eszköze. Bár akadnak a folyóirat ügyét a cikkeikkel is támogató levelezők (köztük például Kazinczy), az anyagot nagy részét Kovachich kénytelen előállítani. Az első évfolyam lapszámaiban túlnyomórészt az oktatásüggyel foglalkozó közlemények olvashatók, továbbá neves magyar tudósok, írók életrajza. A második évfolyam kiadványaiban a magyar oktatásügyi reform történetével foglalkozik a lap, a könyvismertetéseknek és a híreknek csak a függelékben és a borítólapokon jut hely (így Kazinczy közleményének is). Bár Kovachich programja nem lépi túl a józsefi felvilágosodás eszméit, mégis hamar megjelennek ellenzői, akik két röpiratban szólnak fel Kovachich ellen. Feltehetően álnéven publikál egy bizonyos J. G. Prabner, aki Katona Istvánt védi meg a *Merkur* ellenében, a másik szerző Szaicz Leó Mária, aki általánosságban a felvilágosodás eszméit és képviselőit támadja, szándéka szerint nevetségessé téve Kovachichot is. A *Merkur von Ungarn* végül előfizetők hiányában és Kovachich adósságai miatt megszűnik, miután a kancellária is elutasítja a lap támogatását. (A lap történetéhez lásd V. WINDISCH 1998, 22–25. és VÁCZY 2012, 165.)

Professor Szent Györgyi: Szentgyörgyi István (1736–1799) lelkész, tanár, a sárospataki kollégiumban a filozófia és a görög nyelv tanára 1767 és 1797 között, Kazinczyt is tanította, nagy hatással volt vallásos lelkületének kialakulására.

Seminarium Clericorum Reformatorum (lat.): református papi szeminárium.

Pictet: Benedict Pictet (1655–1724) genfi református teológus, két fő teológiai értekezése a *Theologia Christiana* (Genf, 1696) és a *Morale Chrétienne* (Genf, 1698).

Rissenius: Leonhard van Ryssen (1636 k.–1770) vagy Leonardus Rissenius, utrechti református teológus.

Vitringa: Campegius Vitringa (1639–1712) németalföldi református teológus.

fordítás

A mellékelt tézisek talán helyet érdemelnének az Ön Merkurjában. – Szent Györgyi professzor egy igen tudós, igazságszerető ember, aki nyakasság nélkül kész elfogadni az igazságot, bárhol is legyen az fellelhető; s mindig kész azt elismerni, jöllehet, a teológusok készek ezért őt sárral dobálni, s mindeközben mégis igazi keresztény – meggyőződéses keresztény. – A katedrán soha nem a szívélyes embert látjuk... Elárasztja őt a mélységes tudás, és ha figyelmes hallgatóság veszi körül, akkor eltér témájától, és fejtegetésekbe bonyolódik – szókratészi csevegésbe, anélkül, hogy a lényegestől elkanyarodva a lényegtelen körülményekbe beleveszne. – Ó, barátom! Milyen kár, hogy ez az ember Patakon él! Hogy hatása a hallgatók oly kicsiny körét éri el, hiszen a Patakon tanuló diákság csekély számú, és mivel ez Seminarium Clericorum Reformatorum, többnyire a dogmatikai és hitvitázó tárgyak fontosak. Én magam is négy teljes éven át voltam kapcsolatban ezekkel a tudós teológusokkal. Nevelőm azt várta el tőlem, hogy ássam bele magam a teológiába, hisz különben az a vágyam, hogy közhivatalba kerüljek, könnyen ...¹ kerülhet; megfogadtam a szavát, éjjel-nappal Pictet-et, Rissenius-t, Vitringát olvastam, és a legszebb napokat haszontalan foglalatosságokkal csaptam agyon a kevésbé nélkülözhető és hasznos tudományok elhanyagolásával... És mégis boldogabb vagyok, mintha egy szkeptikusnak a műveit adta volna a kezembe, és az életem immár semmi más nem lenne, mint örök kételkedés.

²Nyilvános vizsgán az 1787. évben, július 9. napján a sárospataki helvét hitvallásnak szentelt kollégiumban Szentgyörgyi István, filozófia- és görög nyelvprofesszor elnökletével bemutatás céljából megvitatott természettudományi tantételek.

I. A természettudomány tekintélye oly nagy, hogy nem tekinthető isteni kinyilatkoztatásnak, ami vele ellentétes.

II. Az emberi értelem nem olyan, mint az emberi test, hanem a testtől elkülönített és mégis a testben létező szubsztancia.

III. Az ember fel van ruházva a közömbösség szabadságával, ami azokra a dolgokra vonatkozik, amelyek felróhatók valaki számára.

IV. Isten, azaz a világ szabad és bölcs teremő oka, teljes egészében létezik.

V. És annak [az előbbi kijelentésnek] betűiben nincs ellentmondás.

VI. Ellenben ahhoz, hogy valaki bármilyen mértékben is felvállalja az ateizmus eszméjét, elkerülhetetlenül ellentmondásba kell ütköznie.

VII. A dolgok lényegei az isteni értelemben örökkévalóak és szükségszerűek.

VIII. Isten mindent előre tud, még azokat a dolgokat is, amelyek szabadon keletkeznek.

IX. Isten büntető igazságosságának gyakorlása nem önkényes, hanem szükséges.

X. Isten határozata nem maga Isten, hanem Isten szabad műve.

Ezeket a tantételeket minden egyes, akár katolikus egyetemen is megütközés nélkül ki lehetne tenni, és annak bizonyítékául szolgálnak, hogy egy olyan egyszerű tanár, mint amilyen Szent-Györgyi úr, az olyan tudományt is, mint a természetes teológia, minden vallási felekezet számára ártalom nélkül tudja előadni.

¹ [A folyóiratban így, kipontozva.]

² [Innen a számozott felsorolás végéig latin nyelvű.]

4. Ifiabbi Robinzon

szövegforrás

Magyar Museum, 1788. Első kötet, Első Negyed, 50–54. 1788 októberében jelent meg.

megjelenés

MM I. 2004, 41–42.

hitelesség:

Aláírva: Kazinczy.

magyarázat

A bírált mű pontos adatai a recenzió teljes címében találhatók: IFIABBIK ROBINZON. – Íródott a’ gyermekeknek gyönyörködtető és hasznos magok mulatságokra I. H. Kámpe Úr által. – Fordítódott Németből Magyarra Gelei József által. – Nyomtatódott Pozsonybann, Patzkó Agoston Ferentz’ betűivel, 1787. – – nagy 8. rétbenn, 479. oldalra. Gelei fordítása a következő német regény alapján készült: Joachim Heinrich Campe, *Robinson der Jüngere, zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für Kinder*, von Joachim Heinrich Campe, Wien, 1784. 2 Bände.

A regény szerzője, Campe (1746–1818) német pedagógiai író, aki Daniel Defoe nyomán készítette el párbeszédes formájú, didaktikus történelmi-földrajzi tankönyvét. Magyarra Gelei József (1754–1838) fordította, aki ekkoriban a bécsi *Magyar Kurírnál* Szacsavay Sándor segédje volt. Innen került 1790-ben a jászberényi gimnáziumba, amint erről és más készülő munkáiról Kazinczy említést tesz az *Orpheusban*, lásd kötetünkben: *Litterátori tudósítások* [1.].

Ez a közlemény a *Magyar Museum* első lapszámában jelent meg. Az első magyar nyelvű irodalmi folyóirat 1788 és 1793 között működött Pesten és Kassán, összesen nyolc lapszámot ért meg. A lapalapítás Baróti Szabó Dávid, Batsányi János és Kazinczy Ferenc nevéhez kötődik, ők hozták létre a kassai magyar társaságot 1787. november 13-án. Kazinczy és Batsányi egyaránt hangsúlyozza saját ötletadó szerepét, illetve határozott elképzelését a lapindítás szándékáról. Bár a társaság megalapítása után, az első lapszámig eltelt időben keresték a kapcsolatot literátorokkal és lehetséges támogatókkal, az első számban csak a társaságalapítók írásai jelentek meg. Ezt követően is szűk maradt a szerzők köre, amelyet jellemzően a személyes kapcsolatok határoztak meg. Ráday Gedeon (1713–1792) meghívását a társaságba már az alapítás estéjén elhatározták, aki később több közleménnyel is szerepel a lapban. Kazinczy és Batsányi már a kezdetektől rivalizáltak egymással, a folyóirat címén is vitatkoztak, de szembenállásuk a folyóirat *Bé-vezetése* miatt vált igazán nyilvánvalóvá: Kazinczy 1788 januárjában küldte el Ráday Gedeonnak a saját írását, áprilisban azonban Batsányi egy átdolgozott változatot küld el Rádaynak, miközben Kazinczy nem tartózkodik Kassán. A társaság szavazattöbbség alapján Batsányi verzióját jelenti meg, amely tényt Kazinczy ugyan elfogad, de szerzőségét megtagadja. Az első négy lapszám Pesten került kiadásra. A második lapszám összeállítását követően, 1789 elejére Kazinczyban megszületik a társaságból való kiválás és az *Orpheus* megalapításának gondolata szemléletbeli és személyes ellentétek miatt. Még további két számban jelen volt íásaival: versei, versfordításai és két recenziója jelent meg a folyóiratban. 1789 végére, az első *Orpheus*-lapszám összeállításának idején tisztázódik, hogy a *Magyar Museum* szerzői köréből ki pártol át Kazinczy új vállalkozásába, és ki tartja fenn továbbra is a kapcsolatát a *Magyar Museummal*.

Kazinczy recenziója, illetve szorosabb tárgya, vagyis a fordítás minősége és feladata az induló *Magyar Museum* programjának kiemelt helyén áll. Kazinczynak ez az első nyilvános kritikai írása a fordítások nyelvi és stilisztikai lehetőségeivel, az ízlésformálásban betöltendő szerepükkel foglalkozik. Az antik imitáció-elvhez és a tudásterjesztéshez kötődő hagyományos

fordításelméleti állásponthoz képest Kazinczy és szerkesztőtársa, Batsányi a versengésen és a hasznosságon felül a nyelvi kifejezés finomságaira, az ízlés és a nyelv formálására helyezi a hangsúlyt. Batsányi az első lapszámban közli *A' Fordításról* című értekezését (MM I. 2004, 20–25.). Kazinczy a fordításról szóló nézeteit összefüggő értekezésben nem írta meg, ugyanakkor a *Magyar Museum*ban közölt két recenziójában, a második lapszámban közölt Young- és Klopstock-fordítás bevezetőjében és jegyzeteiben (MM I. 2004, 70–73, 98–101.), valamint a Bácsmegyei *Jelentésében* (KAZFORD 2009, 36–37, 117–118.) reflektál a fordítási gyakorlatának sarokpontjaira. Három fontos alapelv kristályosodik ki írásai gondolatmenetéből: a műfaji-hangnemi ekvivalencia és az érthetőség, az idegen szavak és a purista szóteremtés, továbbá az idegenszerűség és a nyelvtisztaság feszültséggel teli viszonyai. Ugyanakkor nem érvényesíti elveit következetesen, ami ellentmondásosnak tűnhet, ugyanis adott szöveg műfajához és használatához idomítja elveit. A Gelei-féle fordításban nagyon sok szövegrészletet idézve és kommentálva bírálja a gyerekeknek szánt, pedagógiai célú könyv és a számos alacsony stílusrétegből származó szólások ütközését, vagyis a műfaj és a hangnem szerinte elfogadhatatlan ellenmondását. Szintén bírálja azokat az idegenszerűségeket, amelyek az idiómák fordításából erednek. Ebben az esetben is egy sajátos ellentmondás érvényesül: a szoros fordítás a nyelvbővítést szolgálná a nyugati minták követésével, ugyanakkor a magyar nyelv tisztaságának megőrzése is kiemelt fontosságú a korabeli gondolkodásban.

A *Magyar Museum* programjában a kritika műfaja Kazinczy és Batsányi számára is a modern irodalmi nyilvánosság elengedhetetlen része. A Batsányi által jegyzett *Bé-vezetés* a kritika feladatát a kultúra terjesztését és a nemzet felemelését szolgáló Tudós Társasághoz mint szervezethez rendeli: „SZÜKSÉGÜNK vagyon mi-nékünk ilyen egy Társaságra; melly mind a' maga tagjait költsön segítségével, mind egyéb Magyar Írókat hasznos tanács-adással a' Tudományoknak Hazánkban való terjesztésére, 's az anyai nyelvnek szépítésére, serkentse, és ösztönözze; a' közre-botsátott munkákat próba-kövére húzván, a' józan Criticának szövéténekével, minden részre-hajlás nélkül, meg-visgállya; a' mi azokban követésre méltó, vagy távoztatni való, ki-mutassa; és e' szerint Hazánk' fiait a' Szépnek és Rútnak, az Igaznak és Nem-igaznak, a' Tökélletesnek és Hibásnak meg-külömböztetésére, 's eleven érzésére vezérrellye.” (MM I. 2004, 14.) A Kazinczy által megfogalmazott, végül a lapból Batsányi által kivett *Előbeszéd*ben hasonlóan kitüntetett a kritika feladata, ugyanakkor a hangsúly inkább a társaság tagjainak önálló tevékenységére esik: „De a' tökéletesség el-érésére nem elégséges az, hogy könyveink számát halmonként szaporítsuk; hogy a' sok gondolat 's tűz nélkül való ízetlen verseket írogassuk, szépnek tartván mihelyt sorai eggyező hangokra nyekennek, vagy a' Görög és Római mértéket töldozva-földozva meg-ütik. Akkor közelítünk majd ahhoz, ha egynehány Hazája' szeretetitől meg-ihletett barát eggyüvé áll, 's félre tévén minden részre-hajlást, sőt nem gondolván azzal a' nehéztellessel is, mellyet ítéleteink egyenes ki-mondása maga után vonszani szokott, a' közre botsátott munkákat a' Critica' szövéténekével meg-visgállya, azt, a' mi benne ditséretet érdemel, meg-dítséri, a' mi távoztatni való ki-mutattya, 's e szerint Hazafi társait a' SZÉPnek és RÚTnak, az IGAZnak és NEM IGAZnak, a' TÖKÉLLETESnek és HIBÁSnak meg-külömböztetésére 's eleven érzésére vezérli, 's mind azt, a' mi a' szép Tudományoknak el-terjesztését, ha bár óldalaslag is, elő-mozdíthattya, közönségessé teszi.” (MM I. 2004, 505–506.) A kritika szerepéről folytatott vitákra nézve lásd a *Magyar Museum* modern kiadásának bevezető tanulmányát: MM II. 2004, 15–17, illetve a fordítási elvekről *uo.*, 17–19.

Kazinczy aggódik recenziója fogadtatása miatt az id. Ráday Gedeonnak 1788. június 21-én írt levelében (KazLev. 1. 135. sz.): „Óhajtanám tudni, mit itél Nagyságod az én Recensiom felől, melly talám utolsó darab az első fogásbann? Nékem úgy látszik, hogy Gelej Uram meg fog nyugtatni rajta; Leg-alább nem panaszkodhatik, hogy személyét leg-kissebbenn is illettem.” Ráday válasza (1788. július 8., KazLev. 1. 136. sz.) azonban inkább semleges: „A' Robinson Recensióját olvastam ugyan, és azon olvasásból a' Reflexiókat is helyben hagyom, de mivel időm nem sok volt a munkával össze vetni, valóságos ítéletemet iránta nem adhatom.” A

recenzióról lásd még: VÁCZY 2012, 151.

idiotismus (lat.): lefordíthatatlan nyelvi sajátosság, kifejezés, idióma.

ab indignatione (lat.): méltatlankodásból.

laplag (rég.): nyomdai (korrektúra) ív.

inurbanitás (lat.): gorombaság, udvariatlanság.

xrom: krajcárom.

láma gedó (rég.): láma gida.

Prof. Simay Kristófnak a Ravaszsága: a *Magyar Museum*ban szerzőként is közreműködő Simai Kristóf itt említett darabja, a *Mesterséges ravaszság* 1775-ben jelent meg Pesten.

Martialis: Marcus Valerius Martialis (40–103), római epigrammaköltő.

Triginta toto mala...: „Harminc rossz az epigrammák közt ebben a könyvben, / Jó könyv az, Lausus, melybe csak ennyi a rossz.” Martialis, *Epigrammák*, 7. 81., Csengery János fordítása.

Horatius javaslása szerint: Szabó G. Zoltán szerint valószínűleg Horatius *Ars poeticájára* történik itt utalás: „Tárgyat erőtkhöz képest válasszatok, írók!” (38. sor, Muraközy Gyula fordítása.)

Halló Bóldog estvéje: Gelei József fordítása (Pozsony, 1788), amely Christian Friedrich Sintenis *Hallo's glücklicher Abend* (Leipzig, 1783, 1787) című művéből készült.

5. Szigvart Klastromi története

szövegforrás

Magyar Museum, 1788. Első kötet, Második Negyed, 178–187. 1789 áprilisában jelent meg.

megjelenés

MM I. 2004., 110–113.

hitelesség:

Aláírva: Kazinczy.

magyarázat

Kazinczy recenziója a *Magyar Museum* második lapszámában jelent meg. A recenzió műfajának jelentőségéhez a lap programjában, illetve Kazinczy szerepéhez a lap szerkesztésében, további Kazinczy fordítási gyakorlatához lásd kötetünkben az *Ifjabbik Robinzon* jegyzeteit.

A recenzió tárgya, vagyis a *Siegwart*-fordítás Barczafalvi Szabó Dávid (1752–1828) író, szerkesztő, tanár munkája, aki merész, gyakran erősen túlzó nyelvújító tevékenységéről vált hírhedté. A pozsonyi *Magyar Hirmondó* szerkesztője 1784-ben és 1786-ban. A *Szigvart, klastromi történet* (Pozsony, 1787) Johann Martin Miller (1750–1814) német író főművének, a *Siegwart, eine Klostergeschichte* (Leipzig, 1776) című népszerű románjának fordítása. Barczafalvi purizmusát sok bírálat érte már a pozsonyi lap szerkesztőjeként is (vö. MST I. 1979, 215–228.), regényfordítása ugyancsak ellenérzéseket váltott ki. Rát Mátyás a következőket írja Kazinczynak 1787. június 9-i levelében (KazLev. 1. 100. sz.): „Siegwartot csak láttam, s imitt amott olvasván, katzagásra fakadtam. Hogy hogy lehet, hogy ez a fordítás kél, holott a Magyarok néha szer felett-is finnyásak?” Barczafalvi ráadásul a fordításhoz csatolt *Tudósításban* maga is mentegetőzött szójúításai miatt. Kazinczy bírálatának szintén ez volt a tárgya, de ő nem általában az újítást kifogásolta, hanem annak a műfajhoz nem illő módját, vagyis az érzékeny román poétikai-retorikai karakteréhez nem tartja megfelelőnek Barczafalvi nyelvi megoldásait, amelyek az érthetlenség határára sodorják a fordítást. Ugyanakkor nem

elvieken utasítja vissza az új szavak alkotását, indokoltnak tartja a gyakorlatot bizonyos esetekben. A recenzió harmadik egységében ehhez kapcsolódóan fogalmazza meg a szóalkotás alapelveit: 1. az új szó egyértelműen köztvetítse a hozzá kapcsolni kívánt jelentést; 2. szótöbblől származzon; 3. magyar hangzása legyen, alkalmazkodva a nyelv analógiájához; 4. ne legyen gyakori megoldás. A szóalkotás gyakorlatával a nyelv- és ízlésújítási törekvésekben és vitákban sokan foglalkoztak. A Kazinczy felsorolásában megfogalmazott elvek Ráday Gedeonnál is előkerülnek, aki 1788. január 4-i levelében (KazLev. 1. 114. sz.) írja Kazinczynak a következőket: „Nem vagyok én ugyan azon értelemben, hogy új szót teremtene ne lehessen, ha ujabban folyamatban hozzuk vagy az az előtt 200 esztendővel szokásban lévő, 's már feledékenységből ment szollások módgyát, vagy pedig az Magyar nyelvnek Analógiájával meg edgyező új szót faragunk, vagy ismét az más nyelvekből már bé vitteket és ösmeretesseket meg Magyarosittjuk, vagy pedig még az be nem vitteknék, Magyar végző hangot adunk.” A Kazinczy által pontokba szedett elgondolás Földi Jánosnál és Csokonainál is feltűnik majd, vö. CsVMÖM *Tanulmányok* 2002, 153.

Az 1800-as években Kazinczy bizonyos szempontból már megértőbbnek mutatkozott Barczafalvival, Szentgyörgyi Józsefnek írt levelében (1804. február 24., KazLev. 3. 656. sz.) minden ellenérzésével szemben dicséri a szóalkotásokat: „Szabó Dávid szükségtelen szót is csinált – és nevetségeseket. Minek a' kuffert (coffre) 's a' Gárdistát (Testőrző) bőrdé és belörmész-nék nevezni? 'S e' monstruósus szót mi justificálhatja? De a' kétszáz rossz, rút és szükségtelen közt volt 40 jó, 's azokkal élni igen is illő.” Még 1831-ből is fennmarad olyan kéziratos feljegyzés, amelyben Kazinczy egymás után felsorolja Barczafalvi, Szemere Pál és a maga szóújításait (MTA KIK K 633/V., 2a–15b., Barczafalvitól a *Szigvártból* írja ki a szavakat). Vö. még MARGÓCSY 1999, 153–155.

Kazinczynak kedves és fiatalságának kiemelten fontos olvasmánya volt Johann Martin Miller regénye, amelyet az Eperjesen töltött időszakban olvasott 1781-ben: „Eggy tiszteleire igen méltó leány Védangyala leve ifjuságomnak; az ő szerelme vont-el a' tévedéseknek sok nemeitől, 's az által, hogy engem szebb örömek' ismételére vonzott. Eggyütt olvasánk a' kor' legkedvesebb Románját, Siegwartot.” (PEML 2009, 489.). Ugyanebben az időszakban kezdett hozzá a fordításához is: „Mind azon időm, mellyet Náni nélkül éltem Eperjesen, Siegwarté vala; magyarra fordítottam azt. Anyám nem azért küldte Eperjesre hogy Siegwartot fordítsam, azt igen is, jó volt volna mondanom magamnak; de az sem vala rossz. Igen jól megtanultam németül, 's a' leány' és a' Siegwart' szerelme Védangyala leve ifjuságomnak, akkorra és örökre.” (PEML 2009, 750.) Levelezésbe kezdett írójával 1782. március 18-án (KazLev. 22. 5401. sz. [18/a], további levelek a KazLev. 1-ben és 23-ban). A fordítás sorsáról ellentétes információk maradtak Kazinczytól. Pápay Sámuel 1811. március 11-én (KazLev. 8. 1957. sz.) arról tájékoztatja, hogy elégette a kéziratot. A késői *Pályám emlékezete*-változatban a *Bácsmegyey* kiadásáról szólva azt írja hasonlóképpen, hogy a *Siegwart* fordításának kéziratát tűzbe vetette, nehogy azt is kiadja a *Bácsmegyey* után (Kelt: 1827–1828. Tartam: 1759–1794, PEML 2009, 511.). Korabeli megnyilatkozásai alapján azonban úgy tűnik, hogy a fordítás megvolt, és levelezett róla, a kéziratok azonban nem ismertek. A *Bácsmegyey* előszavában például hosszan szól arról, hogy bár becsüli fordítását, mégsem adja ki, mert a Barczafalvi-féle fordítás megjelenése után már nincs esélye saját munkájának eladására. Ugyanakkor mégis elgondolkodik munkája esetleges megjelenéséről a *Messziás* tervezett kiadásakor: „minekutánna az egyszer Landerernek sajtói alól ki-szállott, és az Országot el-lepte, az újabb ki-adásnak el- keléséhez kevesebb reménység lehet; 's rész szerint azért is, mert üress időmet újabb igyekezetekre fordítván, a' szükséges megtekintésre nehezen érek. Még a' Klopstock' Messziásának ki-botsátásakor is gyönyörködve botsátánám én azt ki, mert az szint-olylan tökéletes a' maga nemében még Klopstock mellett-is, mint a' Kauffmann' lyánykái a' Rubens' ördög-üzői mellett. – Kassán, Martiusnak 20-dikán, 1789.” (KAZFORD 2009, 118., *Jelentés*) Aranka Györgynek írt leveléből az sejthető, hogy neki elküldte a kéziratot, amelynek az

elkeveredésétől tartott: „Nem írsz semmit Szegvárim első Tomusának és Első Hajósomnak vétele felől. – Hát el-veszett. – Jaj úgy nékem! mert többször le írva nincs Szegvárim, mely mind azáltal nem üress Román.” (1789. december 21., KazLev. 1. 169. sz.; később azonban javít rajta Aranka javaslatai alapján, vö. 1790. július 1., KazLev. 2. 318. sz.). Egy 1804-es levélből ugyancsak az derül ki, hogy tervezte a fordítás befejezését (Kazinczy gróf Török Zsuzsannának, 1804. február 17., KazLev. 3. 650. sz.)

a' Robinzon fordítása felől ítéletem: lásd Kazinczy recenzióját Gelei József fordításáról a *Magyar Museum* első lapszámában, kötetünkben: *Ifiabbi Robinzon*.

Ridiculum acri fortius, & melius secat. (HORAT.): a Horatius-idézet pontosan: „ridiculum acri / fortius et melius magnas plerumque secat res” (*Szatírák*, 1. 10. 14–15.), Horváth István Károly fordításában: „hisz a tréfa nemegyszer / nagy kérdést is jobban elüt, mint nagyszavu érvek”.

Vir bonus & prudens versus reprehendet inertes...: idézet Horatius *Ars poeticájából* (445–450.), Muraközy Gyula fordításában: „Jó és bölcs kritikus sose tűr el pongyola verset, / feddi a durvát, és áthúzza sötétet a kócost / tolla könyörtelenül. Henye dísz megnyír, a homályos / résznél fényt követel, kétértelmű helyeken több / pontosságot kér a javítandót kijelölve. / Szinte Aristarchus lesz”.

azok a' paraszt szállások, a' mellyeket a' Museum' első Negyedének 50dik oldalán megjegyzettünk: visszautalás a Robinson-recenzióra.

burlesque (fr.): burleszk, nevetséges.

oxymoron: retorikai alakzat, értelmileg egymást kizárni látszó ellentétek összekapcsolása egy nyelvtani szerkezetben.

Meteoron: égi tűnemény, itt átvitt értelemben.

nonsensus (lat.): nonszensz, képtelenség.

scena (fr.): jelenet.

alcaicus: alkaioszi strófa.

Lehet é az elme nagyobb részegségben: idézet Bessenyei György *Magyar néző* című művéből, az eredetiben: „Soha az Ostobaságot nagyobb részegségébe nem láttam, mint e munkába.” (BGYÖM *Programirások* 2007, 466.). A megjegyzés a Salamon és Markalf történetére vonatkozik. A szórakoztató népkönyv először 1577-ben jelent meg nyomtatásban magyarul, teljes címe: *Salamon királynak, az Dávid király fiának Markalffal való tréfa beszédeknek rövid könyve*.

Bessenyei: Bessenyei György (1846–1811) író, költő, a bécsi magyar testőrség tagja.

agyrtai (gör.): kuruzsló, kókler.

Virtus est Vitium fugere, & sapientia prima: idézet Horatiustól, *Episztolák* 1. 1. 41–42., Horváth István Károly fordításában: „Bűnt kikerülni erény, s butaságtól megmenekülni / bölcs észnek jele már.”

Sz– – t: Szabót, azaz Barczafalvi Szabó Dávidot.

midőn 1786-ban a' Hirmondó leveleinek folytatására állott: Barczafalvi először 1784. május 5-től június 30-ig szerkesztette a pozsonyi *Magyar Hirmondót*, majd másodszor 1786. június 21-től az év végéig.

Szabó Társunk az el-veszett Paradicsomban a' monstrumot szörnyeteknek nevezi: utalás Baróti Szabó Dávid Milton-fordítására a *Magyar Museum* első lapszámában (MM I. 2004., 45.).

gyökér: szótő.

Audacia sumpta pudenter!: pontatlan idézet vagy parafrázis Horatius *Ars poeticájából*: „licentia sumpta pudenter”, vagyis: „ám túlzásba ne essél” (51. sor, Muraközy Gyula fordítása). Az audacia jelentése: vakmerőség. (Szabó G. Zoltán adata alapján.)

Rácz Orvosi munkái: Rácz Sámuel (1744–1807), a budai egyetem orvostanára. Magyar nyelvű orvosi könyvei: *Orvosi oktatás* (Buda, 1776; Pozsony–Kassa, 1788), *Orvosi tanítás* (Pozsony–Kassa, 1778–1780), *A borbélyáságnak eleji* (Buda–Pest, 1782), *A skarlátos hidegnek leírása és*

orvoslása (Buda–Pest, 1784).

Kánonok Mólnár Physikája: Molnár János (1728–1804) *A' természetiekről. Newton tanítványainak nyomdoka szerént hat könyv* című munkája (Pozsony–Kassa, 1777).

Dugonits Algebrája: Dugonics András (1740–1818) matematika könyve: *A' tudákosságnak két könyvei, melyekben foglaltatik a' Betővetés (algebra) és a' Földmérés (geometria)* (Pest, 1784).

Siegwart exemplárjait-is mind tűzre vetette volna, ha azokat meg-vehette volna a' Nyomtatótól: utalás Barczafalvi *A könyv Szerzőnek előre való Tudósítása* című, a kiadáshoz csatolt írására: „ha késő nem lett volna (mert már fele ki volt nyomtatva a könyvnek, midőn egygynémellyek tudtomra adták, hogy az új szók nem tettszenek), még a legkisebbeket is kihagytam volna belőle.” (vö. még MARGÓCSY 1999, 152.)

Buffa (ol.): buffo, bohóc.

travestáltt Aeneisünk: az *Aeneis* travesztíjaként közismert mű ez idő tájt Alois Blumauer (1755–1798) osztrák költő, drámaíró *Abentheuer des frommen Helden Aeneas, oder Virgils Aeneis* című munkája (Bécs, 1784–1788). Ezt később Szalkay Antal (1753–1804) fordította magyarra (*Virgilius Énéassa...*, Bécs, 1792).

6. Bé-vezetés

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első Kötet, 5–10.

A lapszám 1790 februárjában jelent meg.

megjelenés

KAZINCZY 1799, 705–707.

ORPHEUS 2001, 9–10.

hitelesség

Aláírva: Széphalmy.

magyarázat

Kazinczy a *Magyar Museumból* való kiválása után alapítja meg az *Orpheust* Kassán, amelynek egyedüli szerkesztője lesz. Két kötete négy-négy füzetten kerül kiadásra. Batsányival már a *Magyar Museum* megalapításakor is eltérő elveket vallottak, és személyes ambícióik hamar konfliktust okoztak, így Kazinczy már a második lapszám összeállítását követően, 1789 elején elhatározza a szerkesztőségéből való kiválást. Szándékát Földi Jánossal, Horváth Ádámmal, Szentgyörgyi Józseffel, Kovachich Mártonnal és Ráday Gedeonnal is megosztja. Földi János leveléből (1789. március 20., KazLev. 1. 188. sz.) az derül ki, hogy eredetileg a *Litterator* címet szánta kiadványa címének, amit Földi az idegenszerűsége miatt nem támogatott, és magyar címet javasolt. Az *Orpheus* Kazinczy szabadkőműves neve, a folyóirat címében azonban sokkal inkább a lap szellemiségének kifejezője, és nem a rejtőzködés eszköze. Kazinczy a folyóirat kiadójaként a Széphalmy nevet tüntette fel a címlapon, és meg is magyarázza a Bé-vezetésben: „a' homloklevelel kijelentett Nevem áll-név. Okaim voltak ezt tselekedni, noha ki-légyek Olvasóim ki-fogják találhatni. Ezt a' valóban igen-rendes demasquirozást szükség volt meg-tennem mindjárt bé-léptemmel, hogy azok, a' kik olly örömet akadoznak másokba, azt ne gondolják, hogy a' Dominó rajtam nem-ártatlan végből vagyon.” *A Hadi és Más Nevezetes Történetek* egyik közleménye meg is nevezi az álnév mögött rejtőző személyt: „Kazintzi Úr, *Hamlet* fordításán kívül, eggy új magyar munkán is dolgozik, mellyet nem sokára *Orfeus* név alatt világ eleibe szándékozik botsátani.” (1790. március 2., II. szakasz, 15. füzet, 274.), amelyre Kazinczy hamarosan reagál is majd a bécsi lapban (lásd kötetünkben: *Kazinczy levele*

a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez.

Kazinczy nem kívánja folytatni a *Magyar Museum* gyakorlatát a támogatói-szerzői társaság megalapításával, amelyet Horváth Ádám némiképpen csalódottan vesz tudomásul (1789. november 15. és december 29. között, KazLev. 1. 264. sz.): „Orfeusod valamint már írtam, ‘s szóval is mondtam, szent gondolat: olyan, a’ melly nagyon előmozdítja a’ Magyar Tudományt; úgy hogy az egész Institutum ellen semmi exceptióm nints. – De én még is mást vártam; az az: olyan Gyűlyteményt vártam: melly egyébből éppen ne álljon, hanem négy öt társoknak tulajdon magok munkájukból; és a’ kinek egyszer munkája lessz benne, az effective, realiter Társ legyen, és szöllője legyen a’ dologhoz akarmelley tekintetben is: ez az együtt dolgozás mindazáltal tsak két-három esztendeig ment volna így, míg a’ Haza előtt olyan Gradusra léphetne, hogy mindenképpen Praescribálna: akkor osztán minden új és régibb Magyar könyveket recenseált volna rendel a’ Társaság, ‘s lett volna valamelly Erudita Societas forma; mint a’ Lipsiai. – úgy rémlik előttem, hogy én éppen így adtam ki még ez esztendő elején eszemet Neked Levélben.” Kazinczy még az első lapszám összeállításakor is azt tervezi, hogy havi rendszerességgel fog megjeleni: „Orpheusom (az az holnapos írásom) már a’ Revisor kezében van. Holnapután megyén sajtó alá.” (Kazinczy Döme Károlynak, 1789. december 25., KazLev. 1. 269. sz.)

Az első szám tervezése 1789 őszén zajlott, a *Bé-vezetést* pedig 1789 decemberére keltezi Kazinczy a végül 1790 februárjában megjelent első számban. Péczeli Józsefnek 1789. december 23-án írja meg (KazLev. 1. 274. sz.) a lapszám tartalmát, amelynek az elején a *Bé-vezetést* néhány szóban foglalja össze: „Én is által-adám már Landernek ORPHEUSom első darabját. Ezen nevezet alatt jő-ki holnapos írásom, a’ józan gondolkozásnak – igazabb Ízlésnek – ‘s Hazai történeteknek elő segéllésére. A’ Januariusra készített Heft ezen darabokból áll: 1. Lettre de Son Excell. Msr. le Comte de Pálffy à Mns. de Péczeli etc. Translateur de la Henriade. – 2. La même en Hongr. – 3. Ő Exc. B. Prónay László Kazinczyhoz. – 4. Helvetius Ur à Mns. le Comt. ... Président de la Acad. de Szt. Petersburg (Ez arról szöll, miként kellessék a’ Tudományokat az Országban el-terjeszteni. – Érti az Ur, miért tettem ezt és a’ Pálffy ‘s Prónay Levelét elől.) – 5. Versek Rájnis, Révai által. Horváth Ádám hajnali szent éneke. Dömée. – Szilágyi Sámuel által fordított Epigrammája Popénak Newtonra: All Nature and les loys etc. etc. Némelly más kis darabok. Németből. B. Rádaynak Péczeli Palotáját ékesítő versei. Eviralla Ossziánból B. Ráday által. Az én Leveleim sub ficto nomine Vincentii Széphalmy Kassának környékeiről, fekvéséről, épületeiről, gondolkozása módjáról, etc. etc. Valami az Impopulatióról.”

Az első lapszám élére helyezett *Bé-vezetés* programírása szerint a lap illeszkedik a magyar nyelvű folyóiratok hagyományába, közelebről pedig a nyelv és poézis csinosítására törekvő *Magyar Museum* és az általánosabb tudományos tájékozódású *Mindenes Gyűjtemény* közé helyezi az *Orpheust*. Célját elsősorban a „józan gondolkodás” terjesztésében látja. Másodsorban a nyelv tökéletesítését nevezi meg folyóirata feladatának, főleg költői műveket ígér, de a prózától sem akar elzárkózni. A harmadik pontban a „magyar történeteket” nevezi meg a folyóirat tárgyaként, amelyek alatt elsősorban a nemzeti nyelv és kultúra ápolását, a nemzettudat erősítését érti. A lapszámokban az irodalmi aktualitásokhoz leginkább a „literátori tudósítások” kívántak kapcsolódni, Kazinczy itt adott hírt az új munkák készülésétől és kiadásáról, emellett nekrológokat és íróportrékat is közzé tett. Kazinczy a programírás megfogalmazásával és a lap elindításával párhuzamosan készíti el azt a beszédet, amelyet tanfelügyelőként 1789. december 18-án írt meg és december 20-án mondott el az új iskolaigazgatók beiktatása alkalmából. A *Hivatalba vezető beszéd* 1789. december 20-i dátummal német és magyar nyelven is megjelent 1790. januárjában, Kassán, Ellinger János nyomdájában (a magyar nyelvű változat modern kiadása: KazLev. 25., 303–309. o.). A beszéd természetesen szorosabb értelemben vett oktatásmódszertani kérdéseket is tárgyal, ugyanakkor különösen fontos, hogy hangsúlyozza a *Bé-vezetés*ből ismert kulcsfogalmakat és

szemléletmódot, így a vallási toleranciát és a felvilágosult gondolkodást, továbbá a magyar nyelv művelésének fontosságát és célját. „Vigyázzatok, hogy a’ Vallásbéli gyűlölség, a’ vakhit és a’ dühösködésig hevültt babonaság el-nyomattasson; de hagyjátok-meg minden Felekezetnél, még a’ Zsidókénál is, azt a’ szabadságot, hogy Vallásoknak ágazatait a’ leg-tökéletesebb szabadsággal taníthassák; mert a’ Fejedelemnek nem akarhatja az, hogy az eggyik vagy másik leg-kissebben is szorongattassék ’s erőszakot szenvedjen. – Minden tselekedeteitekben légyetek azon, hogy az a’ meg-hívés és bizodalom, a’ mellyet Ő Felségének az Oskolák eránt tett, minden részre hajlástól, kedvezéstől vagy erőszaktól mentt, és egyenesen az emberiség és Haza javára tzeelőző Rendelése az eleve-állatásoktól és makats meg-átalkodástól szabad embertől méltán kívánnak, a’ Protestánsokban nevedkjék, és az néktek sem tselekedetek, sem semmi mozdulástok által ne fogyattasson.” (KazLev. 25., 308. o.). A német és a latin nyelvet szükséges eszköznek tartja egyrészt a tanulmányi és a társadalmi előmenetel szempontjából, másrészt pedig a tudományok elsajátításának alapjaként – ezt követően azonban a magyar nyelv terjesztése mellett érvel a tudományok elterjesztése és a nemzet tüzeinek fellobbantása céljából. „Sőt inkább igyekezzetek azt [a magyar nyelvet], a’ mennyire egyéb tárgyak miatt lehet, el-terjesztetni, ’s ennek elő-mozdítása által vegyétek munkáló kezek alá az ízlését, ’s helyesebb gondolkozását annak a’ nemes Nemzetnek, a’ mellynek – élek itten tiszteltt PRAESIDENSÜNKNEK szavaival – arra, hogy a’ tudományoknak kedves virágzását el-érje, egyéb szüksége nincs, tsak az, hogy tüze fel-lobbantasson.” (uo.) A beszédet Kazinczy „tekintetes Abaujvár- és Sáros-vármegyék törvényes táblájok bírāja, mint a’ meg-nevezett oskoláknak királyi districtualis inspectora”-ként jegyzi (KazLev. 25., 303. o.), vagyis az *Orpheus* Bé-vezetésében is hangsúlyozott elveinek nemcsak literátorként, hanem hivatalnokként is hangsúlyt ad. II. József éppen a nyomtatásban megjelenő beszéddel nagyjából egy időben, 1790. január 28-án vonja vissza rendeleteit, nem sokkal később, február 20-án pedig elhunyt. Utódja, II. Lipót megszünteti a közös iskolákat, és éppen a felekezetileg elkülönült, régi deák iskolák születnek újjá, egészében is megkérdőjelezve Kazinczy elgondolásait a vallási toleranciáról, a felvilágosult gondolkodásról és a magyar nyelv művelésének lehetőségéről az oktatás keretein belül. Tanfelügyelői megbízásából való elbocsátását majd az 1791. április 1-én kiadott helytartótanácsi rendelet véglegesíti (a tankerületek nem katolikus vezetőinek és inspektorainak elbocsátásáról és Kazinczy hivatalának felszámolásáról részletesen lásd KazLev. 25., 506–509. o. és DEBRECZENI 2022, 474–476.)

Ugyanebben az időszakban az *Orpheus* számára nem sikerült kellő számú előfizetőt és támogató nyomdai háttér munkát biztosítani, a Helytartótanács nem engedélyezte a postai terjesztést, csak az egyénileg szervezett árusítást. A megszűnés elsődleges oka tehát üzleti jellegű volt. Ráadásul a II. József halálát követő társadalmi és politikai változások sem segítették a lap fennmaradását. Kazinczy Ráday Gedeonnak 1792. február 13-án (KazLev. 2. 396. sz.) arról számol be, hogy Landerer még mindig csak a hetedik lapszám nyomtatásánál tart, holott évente tizenkettőben egyeztek meg, egyúttal pedig azt is leírja, hogy megszakítja vele a munkakapcsolatot, amely azonban a lap megszűnésének is elébe megy. „Most azt a’ szomorú tudósítást teszem, hogy mivel látom Landerernek tunyaságát, (mellynek világos jele az, hogy az 1790-dik esztendőben nyomtatni kezdett hefték mostan, az az 1792-dikben Februariusban csak 7 heftet mutathatnak, holott Contractusunk szerint minden esztendőnek végén készen kellett vala lenni 12 heftnek, — világos jele másodsor az, hogy Április óta mostanáig, és így 10 hónap alatt a’ 8-dik heftnek utolsó árkusát el-nem készítette —) hónapos írásomat nála nyomtattatni meg-szünök, ’s módot keresek, hogy azt másképpen continuálhassam. Ezen végezésemet már meg-írtam nékie, ’s várom választát.”

A *Bé-vezetés* részletes értelmezéséhez lásd az ORPHEUS 2001. kísérő tanulmányát (359–386.) és a lap részletes keletkezéstörténetét ugyanott (389–399).

idő-szakaszokra osztott Munka: periodika.

Pozsonyi Hirmondó: *Magyar Hirmondó* (1780–1788), az első magyar nyelvű hírlap, Rát Mátyás alapította Pozsonyban.

Bécsi Kurír: *Magyar Kurír* (1786–1834), bécsi magyar nyelvű hírlap, Szacsvey Sándor alapította és szerkesztette 1792-ig.

Hadi Történetek: *Hadi és Más Nevezetes Történetek* (1789–1791), bécsi magyar hírlap, Görög Demeter és Kerekes Sámuel szerkesztésében.

Pesti Mercurius: *Magyar Mercurius* (1788–1789), pesti magyar nyelvű hírlap, a pozsonyi *Magyar Hirmondó* folytatása.

Museum: a kassai *Magyar Museum* (1788–1793), az első magyar nyelvű folyóirat, Baróti Szabó Dávid, Batsányi János és a második lapszámig, 1789 elejéig Kazinczy Ferenc szerkesztésében.

Komáromi Gyűjtemény: *Mindenes Gyűjtemény* (1789–1792), komáromi folyóirat, Péczeli József szerkesztésében.

Indifferentismus (lat.): (itt vallási) közömbösség.

Irreligió (lat.): vallástalanság.

Naturalismus: természetelvűség.

Deismus: az isteni gondviselés létét tagadó felfogás.

sikólnak, mint a' Helvetius baglya: utalás d'Holbach *Système de la Nature* (1770) című műve utolsó fejezetének nevezetes bagoly-hasonlatára, Kazinczy azonban (szemben a szöveget fordító és a hasonlatot többször alkalmazó Csokonaival) itt nem az eredeti értelemben használja (lásd részletesebben CsVMÖM *Levelezés* 1999, 622.).

Chimerai: torz (Khimaira: oroszlánfejű, kecsketestű, kígyófarkú mitológiai szörny), fr. chimère: rémálom, látomás.

nem-phantasmái (gör., lat.): megvalósítható.

Horatiusi Epochájából mostani Enniusi Epochánkra: Quintus Ennius (Kr. e. 239?–169) római költő, aki a görög kultúra meghonosítására törekedett a római irodalom korai szakaszában, ez volt az alapja a horatiusi aranykorral való hagyományos szembeállításának. Vagyis az Enniusi EPOCHÁ az aranykor utáni hanyatló korszakot jelent.

Gróff Telekinek keserve a' Húga sírja felett: Teleki József (1738–1796), író, költő, református főgondnok, koronaőr, említett munkája az *Atya-fiúi barátságának oszlopa* (Kolozsvár 1779), lásd még pl. PÉML 2009, 576.

Prof. Varjas É – s éneke: Varjas János (1721–1786) debreceni tanár csupa e magánhangzóval írt elégiáját, a *Megtért embernek énekje* c. költeményt Kazinczy 1808-ban, a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* első kötetében adta ki.

demasquirozás (fr.): leleplezés.

Domino (lat.): jelmez.

A' betsületes ember magáénak vallja azokat a' könyveket, a' mellyeket ki-ád; azt mondja Rousseau: Ezt a Rousseau-mondást Kazinczy franciául idézi Aranka Györgyhöz írt 1789. szeptember 7-i levelében (KazLev. 1. 249. sz.), ellenvetésül, hogy Aranka névtelenül akarta kiadni románfordítását: „de azt mondja Rousseau: Tout honnête homme doit avouer les Livres qu'il publie”. Az idézet az *Új Héloïse* előszavából való, jelentése: A becsületes embernek vállalnia kell nevével a könyvet, melyet kiad.

7. Litterátori tudósítások [1.]

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első Kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, 80–89.

A lapszám 1790 februárjában jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 34–36.

hitelesség

Aláírva: Széphalmy.

magyarázat

Kazinczy az *Orpheus*ban összesen négy tudósítást adott közre a készülőben lévő magyar nyelvű munkákról, illetve nekrológokat, íróportrékat is közöl, egyszóval az irodalmi élet eseményeiről számol be a nyilvánosságnak. Erre ez első tudósításra felhívja a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* szerkesztői figyelmét, hogy adják ők is ki, a lap azonban a kérést megfogalmazó levelet teszi közzé, amely 1790. március 8-ra van keltezve, lásd kötetünkben: Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőjéhez.

Pallásthy Márton: Palásthy Márton (?–1789) az udvari kancellária titkára volt, majd hivataláról lemondva birtokaira visszavonult, ahol fiatalon meghalt. Irodalmi munkásságáról nem tudunk, Kazinczyhoz írott levelei közül egy ismeretes (KazLev. 1. 155. sz.). Kazinczy megemlékezik róla az önéletrajzi feljegyzéseiben (PEML 2009, 74.). Balogh Piroska dolgozta fel Palásthy Koppi Károllyal folytatott levelezését, Palásthy életrajzát is összegezve (PALÁSTHY 2008).

Orczy Lőrinc: báró Orczy Lőrinc (1718–1789) elsősorban mecénásként vett részt a *Magyar Museum* előkészítésében, csak néhány írása jelent meg ott, az *Orpheus* kiadását pedig már nem érte meg. Kazinczy jól ismerte, noha nem volt vele olyan szoros kapcsolatban, mint Batsányi, akinek Orczy a fő támogatója volt. Haláláról Kazinczy megemlékezett az *Orpheus*ban. Orczy írásai az *Orpheus*ban: *B. Orczynak Némelly Levelei* (ORPHEUS 2001, 53–55.), és *B. Orczy Lőrinc Úr Bútsúzása Abaújszabolcsban Rendeitől. Kassán, Octob. 14dikén, 1784.* (ORPHEUS 2001, 232–235.)

Cincinnatus: Lucius Quinctius Cincinnatus (Kr. e. V. sz.) erényességéről híres római politikus. A hasonlítás alapja az, hogy Orczy is lemondott politikai tisztségeiről és hivatalairól, miként Cincinnatus tette (lásd Orczy fentebb hivatkozott beszédét).

sarampó (rég.): síremlék.

Ragályi Samuel: (1767–1789) nincs több adat.

Consil.: consiliarius (lat.), tanácsos.

Vice-Ispány (rég.): alispán.

Ragályi József: Ragályi József (?–1804), nincs több adat.

Prof. Koppi Ur: Koppi Károly (1744–1801), a pesti egyetem tanára, történész.

Földi János: (1755–1801) az egyetem elvégzését követően, 1789 elején került Szatmárnémetibe. Orvos, költő, műfordító, nyelvész, Anakreón-, Horatius- és Catullus-fordításai a *Mindenes Gyűjteményben*, a *Magyar Museumban* és az *Orpheusban* is megjelentek.

Szabó László: Szentjóni Szabó László (1767–1795), költő, író, tanár.

Gellei József: Gelei József (1754–1838) a bécsi Magyar Kurirnál Szacsvey Sándor segédje, majd 1790-ben a jászberényi gimnázium tanára. Lásd még kötetünkben az Ifjabbik Robinzon jegyzetét.

Wályi András: Vályi András (1764–1801) visitor (segéd-tanfelügyelő) Kazinczy mellett a miskolci járásban, majd katolizálásával megnyílik előtte az út a pesti egyetemre. Országismereti könyvének tervét az *Orpheus* utolsó lapszámának borítóján megjelent tudósításában is népszerűsítette (ORPHEUS 2001, 317.). Kazinczy beszámol egyéb fordításairól (Wieland *Psalmusai*) és Vályi irodalmi törekvéseit saját példájával, nevezetesen Gessner-fordítása inspiratív erejével magyarázza (Kazinczy Aranka Györgynek, 1789. augusztus 13., KazLev. 1. 232. sz.).

Ivánkay Vitéz Imre: Vitéz Imre (?–1806) Dayka Gábor iskolatársa és barátja, aki többször időzik nála, és több verse is szól hozzá (vö. DGÖM 2009, 29.). Kazinczy visitatoraként dolgozott az egri járásban, az ő hatására kezdett irodalommal foglalkozni. Duschból készült fordítását (*A' tiszta és nemes szeretet ereje*, Kassa, 1789) neki ajánlotta, könyve élén kinyomtatta Kazinczy válaszlevelét (1789. augusztus 23., KazLev. 1. 238. sz.). Ivánkay Vitéz fordításai az *Orpheusban*: *Töredék a' Wieland Diogeneséből* (ORPHEUS 2001, 19.), *Simon Rau' Sziciliai Poéta' Írásaiból* (ORPHEUS 2001, 252.), *Phyllis, Amor, Vénus. Francesco de Lemene után* (ORPHEUS 2001, 294.).

Dugonits András: (1740–1818) *Etelka* című regényét az 1788-as első kiadás után kibővítve újradolgozta, 1791-ben második kiadásban is megjelentette. Modern kiadása: DUGONITS 2001. *adagium* (lat.): közmondás, példabeszéd.

Eperjesi District. Tábla Consiliarius Fejér Úr Barclajusnak Argenisával készen van: Fejér Antal (?–1791 vagy 1792) az eperjesi kerületi tábla tanácsosa John Barclay *Argenis* című államregényét fordította le, amelyet halála után özvegye adott ki (*Barklájus János Argenisse*, Eger 1792).

Prof. Révai Miklós Úr Amalthaea nevezet alatt készit egy Periodicus írást: Révai Miklós (1750–1807) ilyen címen tervezett folyóiratot 1785-től, végül nem valósult meg (vö. BÁNÓCZI 1879, 133–134.).

Horváth Ádám Úr nyári éjtszakáit az az Versekbe foglalt Magyar Astronomiát, 's aprólékos Verseinek második darabját készíti nyomtatás alá: (Pálóczi) Horváth Ádám költő (1760–1820), Kazinczy levelezőtársa. Az elsőként említett *Legrövidebb nyári éjtszaka* 1791-ben jelent meg, a vegyes írásokat tartalmazó *Holmi II.* 1793-ban, egy évvel a *Holmi III.* után.

Geszner Salamon írásainak fordítását: Salomon Gessner (1730–1788) svájci-német író, idillköltő, festő. Érzékeny, rokokó művészete nagy hatással volt Kazinczyra, munkáinak fordítását már 1782-ben bejelentette. Kazinczy írói hírnevét megalapozó fordítása: *Geszner' Idylliumi* (Kassa, 1788). A *Kazinczy Ferencz' Munkái* 2. és 3. kötete Gessner életrajzát és munkáit (*Ábel' halála; Szemira és Szemín* [ez az *Orpheusban* is megjelent]; *Daphnisz; Első hajós*; illetve *Idyllek; Evander; Eraszt*) tartalmazza (Pest, 1815.), illetve SZÉPLIT 2012, 119–346.

Klopstock Messziása: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) *Messiás* (1748 és 1773 között) című húszénekes eposza a kor egyik jelentős hatású műve volt, Kazinczy maga is hozzálátott fordításához. Kis Jánosnak írt 1793. július 27-i levelében (KazLev. 2. 424. sz.) arról számol be, hogy tíz énekkel prózai változatban elkészült, az elsőt pedig már jambusban is kidolgozta. Részletei megjelentek a *Magyar Museumban* (MM I. 2004., 98–101. és 145–149.), de végül nem készült el a munkával.

Hamlet: a Shakespeare-fordítás megjelent: *Kazinczy Ferentz' Kül-földi Játészó-Színje. Első kötet. Hamlet*, Kassa, 1790., illetve KAZFORD 2009, 193–254.

Wielandnak Diógenese: Kazinczy Wieland-fordítása (*Sokratés Mainomenos az az szinopei Diogenesz dialógusai*) 1793-ban jelent meg Pesten. Lásd még KAZFORD 2009, 309–380., illetve Vitéz Imre és Szentjóbi Szabó László fordításait is az *Orpheusban* (ORPHEUS 2001, 19–20. és 23.).

Rousseau Contrat Sociálja: Rousseau *A társadalmi szerződésről* (*Du contrat social*, Amsterdam, 1762) című munkájának fordítását Kazinczy 1793-ban elégette, és habár később ismét lefordította, ezt a kéziratot sem ismerjük. „A' Genevai szerencsétlen Polgár munkáját megégettem, de a' két első könyvét újra lefordítottam. Ez nem fog világot látni, mert az idők nem úgy folynak, hogy láthasson. De jó emberek MSptumban olvassák.” (Kazinczy Kis Jánosnak, 1793. júl. 27., KazLev. 2. 424. sz.) A *Du contrat socialt* 1794-ben lefordította Szentmarjay Ferenc is (PEML 2009, 1032.). Az *Orpheus* első számában jelenik meg Kazinczy fordításában Rousseau munkájának egy részlete *A' Törvény-szabásról* (*Rousseaunak Gouvernement de Pologne nevű Írásából*) címmel (ORPHEUS 2001, 36–38.).

Chodowiecki Dániel: Daniel Nicolas Chodowiecki (1726–1801) lengyel származású német rézmetsző, Kazinczyval levelezésben és munkakapcsolatban volt.

Vignét: (fr.): keretdíszítés könyvben.

Darvas János: (? – 1805) abaúji szolgabíró, említett fordítása 1793-ban, Pesten jelent meg. Ennek egy részlete olvasható *Orpheusban* (ORPHEUS 2001, 176–177.). Kazinczyval való kapcsolatának részletei nem ismeretesek.

Vályi András Úr Korabinszkinak Magyar Országot, Erdélyt és Croatiát illető Geographiai Lexiconját készíti: Korabinszky József Mátyás (1740–1811) államismereti lexikona (*Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn*, Pressburg, 1786) Széchényi Ferenc segítségével jelent meg. Vályi András többkötetes átdolgozásáról (*Magyar Orzágnak leírása*, Buda, 1796) az utolsó *Orpheus* hátsó borítóján tudósítás olvasható (ORPHEUS 2001, 317.).

Jászberényi Prof. Gellei József Úr Mendelssohn Mósesnek Phaedonját fordítja: Moses Mendelssohn (1729–1786) *Phädon oder über die Unsterblichkeit der Seele...* című munkájára utal. Gelei lefordította a művet, de kéziratban maradt. 1793-ban megjelent egy fordítása a *Phädonnak*, Pajor Gáspártól (*Fédon vagy A' lélek halhatatlanságáról*, Pesten. 1793). Kazinczynak Mendelssohn művéhez való viszonyát Mezei Márta elemezte (MEZEI 1987–88, 237–270.).

Fehér György Úr, Pozsoni Nevendék Pap, Tassónak meg-szabadított Jéruzsalemét Olaszból fordítja: Fejér György (1776–1851) a pozsonyi papi szemináriumban működő irodalmi társaság szervezője, költő. Az itt említett fordítás megjelenéséről nincs adat.

Kassai Prof. Szabó Dávid Úr Vaniernek Paraszti Majorságát adja újjobban sajtó alá: Jacques Vanière (1664–1739) francia jezsuita latin nyelvű mezőgazdasági tankölteményének (*Praedium rusticum*) két fordítása is született: az első egy erdélyi jezsuitától, Miháltz Istvántól (1779), a második Baróti Szabó Dávidtól 1780-ban, hexameterben (*Paraszti majorság*). E munka újabb kiadásáról van itt szó, amely 1794-ben jelent meg.

Cameralis Cancellista (rég., lat.): kamarai írnok.

Batsányi János Úr Ossziánt fordítja: Az ossziáni költemények fordítását Batsányi tervezte és kezdte el (lásd fordítását a *Magyar Museum* első számában, MM I. 2004, 37–40.), tervét Kazinczy is nagyra tartotta. A teljes fordítás nem készült el, noha egész életében dolgozott rajta (BJÖM. I. 1953, 526–550.). Kazinczy elkészítette a fordítást fogsága után: *Ossziánnak minden énekei I–II.* (Kazinczy Ferencz' Munkái, 6–7. kötet, Pest, 1815, és SZÉPLIT 2012, 569–818.).

Prof. Simai Kristóf Úr Comoediákat ír, és azokat nem sokára sajtó alá-ereszti: Simai Kristóf (1742–1833) volt piarista iskolai színjátékiró számos vígjátékot adott ki az 1780-as, 1790-es évek fordulóján (*Váratlan vendég, Igazházi, Gyapai Márton, Zsugori, Házi orvosság*), melyek közül többet elő is adtak (MSzT. I. 1990, 70–71.).

Theol. Prof. Öry Filep Gábor Úr Zimmermannak a' Nemzeti Büszkeségről írt munkáját lefordította: Öri Fülep Gábor (1739–1823) sárospataki teológia professzor fordítása 1792-ben jelent meg Pozsonyban.

Theológiára tartozó munkáit: utalás Öri Fülep *Keresztény erkölcsi tudomány* című, 1788-ban, Pozsonyban megjelent Pictet-fordítására, valamint a *Mindenes Gyűjteményben* erről megjelent tudósítására (lásd pl. *Mindenes Gyűjtemény*, 1789. Szent András hava (november) 4., II. szakasz, X. levél, 159–160.).

Juliának Levelei Ovidiushoz: Aranka György (1737–1817) fordítását Kazinczy adta ki (Kassa, 1790).

a' Napnak négy részei, Pardini szerint, Németből: Aranka e fordítása hely és évszám nélkül jelent meg.

a' Budai Basa: Arankának ez a franciából készült fordítása 1791-ben, Bécsben jelent meg.

Bélának nevezetlen Notáriusa: Aranka György e műve kéziratban maradt.

Prof. Szabó László Úr Nagy Bányán, versekben fordította Gellertnek Pantlikáját: a

pásztorjáték megjelent *Szentjóni Szabó László költeményes munkáiban* (Pest, 1791), az *Orpheus*ban végül nem kapott helyet.

Horváth Ádám Úr meg-tóldotta azt egy Dallal, a' régiek' Chórus formájára: Horváth 1789. november 3-i levelében küldte el ezt Kazinczynak (KazLev. 1. 261. sz.), utóbb pedig kiadta a *Holmi II.*-ben is (Győr, 1793., 317–321.).

A' Komáromi Társak 20. arany jutalmat tettek-fel annak számára a' ki 1791-dik esztendőre Hazai történeteinknek valamelly tikkelyéből olly Tragoediát készít: Péczeli József pályázati felhívása a *Mindenes Gyűjtemény* 1789. Karátson hava (december) 2., II. szakasz, XVIII. levél, 287–288. oldalain jelent meg.

A' Hadi Történetek Írói G... – K... és Z... Urak: Görög Demeter (1760–1833), Kerekes Sámuel (?–1800) és egy bizonyos Zlinszky, akit Kazinczy nevezett meg az egyik példányra írt kéziratos bejegyzésében (lásd *ORPHEUS* 2001, 401.). A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című bécsi folyóiratról van szó.

a' Magyar fegyvernek ditsősségére egy szép rajzolatot metszettek: a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* képmelléklete, amelynek leírását itt olvashatjuk, a török háborúban elért magyar hadi sikereket ünneplő kiadványok sorába tartozik.

Sambach: Caspar Franz Sambach (1715–1795) bécsi festő, magyarországi templomokban is dolgozott (Székesfehérvár, Nagykanizsa) (Szabó G. Zoltán adata).

Mark Qvirín: Mark Quirin (1753–1811) rézmetsző, ő készítette az *Orpheus* első kötetéhez mellékelt Pálffy-metszetet is.

Museumnak már három darabja jött-ki 1788dikra: a kassai *Magyar Museum* 3. száma 1789 augusztusában jelent meg, vö. *MM I.* 2004, 52–53.

Erdélyben nagy kedvességgel olvastatik: Kazinczynak Ráday Gedeon közvetítette az Erdélyből érkező véleményeket (lásd pl. KazLev. 1. 227. sz. és KazLev. 2. 302. sz.).

8. Grammaticai jegyzések

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, 100–102.

A lapszám 1790 februárjában jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 39.

hitelesség

Aláírva: Széphalmy.

magyarázat

Amikor Kazinczy a *Magyar Museum* szerkesztőségéből való kiválással párhuzamosan elkezd új folyóirata indításán gondolkodni, a tervet Földi Jánossal, Horváth Ádámmal és Ráday Gedeonnal vitatja meg leveleiben. Horváth Ádám 1789. február 21-én kelt levelében (KazLev. 1. 181. sz.) arra utal, hogy a folyóiratnak egy alapítandó társaság keretein belül kellene működnie, egységesített helyesírás használatával. Ekkor utal arra először, hogy „orthographiát” készít: „kérlek azomban, hogy mind a' két Levelemet közöld a' Patakiakkal, és rajta légy minden erővel, hogy talpra álljon Társaságunk. Én ha lehet még sub hodierno dato írok Patakra is; serkenteni fogom őket, és most egyszersmind hozzá fogok az Orthographiához, hogy minek előtte a' tőled meg határozottatott új esztendei Terminusra munkáink ki adassanak; előre minden Társok egymás' Orthographiájáról bizonyossak lehessünk, erre pedig mi módot gondoltam ki: meg fogod látni valamellyiknél Levelemet, ha Patakra mégy.” Néhány nappal később a

helyesírás egységesítésének tervét a társaságban a *Magyar Museum* gyakorlatával állítja szembe, illetve megemlíti Földi János nevét is (1789. február 26., KazLev. 1. 183. sz.): „Földinek már tudom hogy irtál: hát Szabó Lászlónak? írj annak is, és vedd reá mindeniket: hogy a’ Terminusig: úgy mint 1790-dik új esztendőig, minden Leveleinket egy máshoz gondolkodva írjuk; és valami tsak írásunkban Orthographicum, mind azokat egymás’ levelébenn jól meg rázogassuk, s egymásnak tudtára adjuk: úgy hogy minek előtte munkáink világot látandanak, ne tsak tökéletesenn meg eggyezzünk az írás módjábann, hanem úgy is Írjunk a’ mint leg-jobb: ne hogy olyan későnn kelljen corrigálnunk betűinket, mint a’ Museum tselekszik.” Ezt követően kezd Horváth, Földi és Kazinczy levelezésbe kezdeni helyesírási és grammatikai kérdésekről, ugyanakkor Kazinczy küldeményeit ezekben a tárgyakban nem ismerjük, csupán Horváth és Földi válaszaiból lehet következtetni az általa elküldött szabályokra.

Földi az 1789. május 16-i, Horváthnak és Kazinczynak közösen címzett levelében (KazLev. 1. 206. sz.) foglalkozik tételelesen és részletesen Kazinczy szabályaival, a levélben az *Orpheus*ban közölt listából a 3. és az 5. pont kivételével mindegyik szerepel. Horváth Ádám kommentárjai a június 16-án kelt levelében olvashatók (KazLev. 1. 217. sz.), ő az *Orpheus* közleménye szerinti 1., 4. és 6. pontban kifejtettekhez fűz megjegyzéseket, illetve a folyóiratbeli listában nem szereplő szabályokhoz. Földi 1789. augusztus 1-jén kelt levelében (KazLev. 1. 224. sz.) arról ír Kazinczynak, hogy ismeri barátja tíz pontból álló *Orthographiáját* – az ezt tartalmazó levél azonban nem ismert –, továbbá sürgeti Kazinczyt, hogy értesítse a társaság alapításának állapotáról: „Én a’ Te Orthographiádnak Horváthoz küldött 10 Pontjairól, írtam ugyan ő néki bőven ki szélesítve, és minthogy bővebbetskénn is írtam; ugyan ez okon kértem is őtet, hogy Levelemet vévén ‘s el olvasván, ugyan azt a’ maga mivoltában Tenéked küldje-el, engemet ez által a’ hozzád lejendő Írásbeli újjabb munkától meg mentvén. Nem tudom, ha e’ koráig elküldötte é, vagy sem? Hát kezdendő Társaságunk’ dolga, hogy van? Az ennek környül-állásait illető utóbbi Javallásaimra is még semmit nem írtál, holott ezen esztendőnek, és így, a’ készület esztendejének fele már odavan. Mi leszsz igyekezetünkéből? A’ Komáromi Mindenes Gyűlytemény már meg indult, quod felix, faustumque sit, et adhuc Tua messis in Herba est!!! Mozgolódnunk kellene, – vagy azzal öszvekössük magunkat, vagy siessünk mi is e’ tzélra.” Földi még 1789. augusztus 25-én kelt levelében (KazLev. 1. 239. sz.) is foglalkozik Kazinczy *Orthographiájával*, (itt ismét az *Orpheus* közlését alapul véve) az 1., a 2., a 4. és a 6. pontokat, illetve további, a folyóiratközleményben végül helyet nem kapó szabályokat kommentálva.

Kazinczy az 1789. augusztus 21-én kelt levelében (KazLev. 1. 237. sz.) jelenti ki egyértelműen, hogy egyedül fog az *Orpheus* szerkesztésébe, ugyanakkor biztatja Horváthot a Széchényi Ferenc által tervezett tudós társasághoz való csatlakozáshoz, amelyet Horváth már előző leveleiben többször említett. „Álljatok öszve Kedves Barátim, ‘s fogjatok hozzá az uj Társaság munkáinak kiadásához. Én köztetek vagyok, mert Horváthomtól el nem szakadhatok. Ugy é kedvesem, méltónak tartasz reá? O kezdjétek el! kezdjétek el. Én mindent teszek valamit kívántok. A’ te javaslasod, hogy Füreden gyűljünk öszve, minden esztendőben egyszer, a’ leg-édesebb képzelődésekre ragadott. Ellenben Gróff Szécsényinek igazsága vagy on. Ne hidd, hogy szemmel ne tartsanak. Ugy de ismét minő boldogság öszve gyűlni és egymást közléről esmérni. De ismét, hát ha egy két Batsányi támad, ‘s el-nyomja a’ szabadságot a’ maga gorombaságával, öszve veszti a’ Tagokat, Schismákat tsínál Kénszerítelek Kedves Barátom, fogj hozzá minél elébb. Én az Orfeusomtól azért nem állok-el. Lesz ennek is haszna. Ti versezzetek, én is versezek köztetek; én a’ mellett egyébhez is látok. Az én darabjaim Archivuma lesz a’ mostani Litteratori dolgoknak, ‘s minden talál benne helyet, a’ mi tárgya a’ tudhatásnak.”

Kazinczy és Földi a következő évben is leveleznek grammatikai és helyesírási kérdésekről: erre részben Dayka Gábor Kazinczynak küldött ún. *Aorthographiája* ad okot, amelyet Dayka 1791 elején juttathatott el Kazinczynak, aki Földinek továbbította, ő pedig először 1791. március 9-

én reflektál a munkára (Kazlev. 2. 364. sz.). Dayka emellett grammatikai feljegyzéseket készít ugyanebben az időszakban. Feltételezhető, hogy munkálkodása nem volt független a *Hazai és Más Nevezetes Történetek* folyóirat 1789. szeptember 25-én kiírt grammatika-pályázatától, amelynek határideje ugyan 1790. december 30. volt, de módosították 1791 május végére. (Dayka munkáihoz, illetve Kazinczy és Földi azokhoz kapcsolódó levelezéshez lásd DGÖM 2009, 602–605.) Földi ugyanebben az időszakban készíti saját munkáját a grammatikai pályázatra. Földi Kazinczynak a saját grammatikájáról 1790. június 23-i levelében ír (KazLev. 2. 317. sz.), amely *Magyar nyelvkönyv* címmel végül a pályázat nyertese lett az öt benyújtott pályamű közül. A győztes pályamunkából, a többi szerző művét is felhasználva, egy új grammatikát írtak és szerkesztettek a debreceniek: Domokos Lajos, Szikszai György, Benedek Mihály és Hunyadi Ferenc. Ez a kötet jelent meg gróf Széchényi Ferenc támogatásával 1795-ben Bécsben a *Hazai és Más Nevezetes Történetek* szerkesztőinek gondozásában, *Magyar Grammatika* címmel, és amely *Debreceni Grammatika* néven maradt fenn az emlékezetben és a tudománytörténetben. A pályázathoz vö. még ANTAL 2012, 29–33.

genitivus (lat.): birtokos eset.

dat. (lat.): dativus, részeshatározó eset.

Euphonia (lat.): jóhangzás.

ablat. (lat.): ablativus, határozóeset.

accusativus (lat.): tárgyeset.

ragaszték (rég.): toldalék.

Apáczai Tsere János Encyclopaediája: Apáczai Csere János (1625–1659) *Magyar Encyclopaedia* (Utrecht, 1655) című munkája.

Zrínyi Miklósnak Syrenája: Zrínyi Miklós (1620–1664) *Adriai tengernek Syrenaia* (Bécs, 1651) című munkája.

Rajnis: Rajnis József (1741–1812) költő, műfordító, a klasszikus triász tagja.

Révai: Révai Miklós (1750–1807) költő, nyelvész, a klasszikus triász tagja.

Pézteli: Pézteli József (1750–1792) a komáromi *Mindenek Gyűjtemény* (1789–1792) alapító szerkesztője és kiadója.

Hadi-Történetek meg-betsülhetetlen Írói: a Bécsben kiadott *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című lap (1789–1791) szerkesztői Görög Demeter (1760–1833) és Kerekes Sámuel (1757?–1800).

D. Földi: Földi János (1755–1801) orvos, természettudós, költő.

Horváth Ádám: (1760–1820) Pálóczi Horváth Ádám író, költő.

Báró Ráday: Ráday Gedeon (1713–1792) költő.

Bód Péter Athenás: a Bod Péter (1712–1769) által 1766-ban Nagyszebenben kiadott *Magyar Athenás*.

Aθηνη (gör.): Pallasz Athéna istennő nevének ión változata (Athéné).

9. D. Földinek Széphalmy viszont-barátságát

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első kötet, Első Darab, Víz-öntő’ Hava, hátsó borító.

A lapszám 1790 februárjában jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 307.

hitelesség

Aláírva: Széphalmy.

magyarázat

Földi János 1789. november 17-én kelt levelében (KazLev., 1. 263. sz.) tesz javaslatot a hónapnevek magyarítására Rájnis József 1789-ben megjelent *Magyar Virgiliusa* alapján, még az *Orpheus* első lapszámának nyomdába kerülése előtt: feltételezhető, hogy Kazinczy amiatt helyezte a hátsó borítóra a Földinek válaszoló írását, mert már nem tudta beszerkeszteni a lapszámba. Földi kifejezetten a kiadni tervezett *Orpheushoz* javasolja az égövekkel jelölt hónapok neveit felhasználni, hiszen szerinte sem a latinból örökölt, sem a régi magyar kultúrából hagyományozódott „babonás”, alapvetően vallási eredetű hónapnevek nem alkalmasak a pontos megnevezésre: „Egyet igen meg-kedveltem Rájnisban. Tettszik az nekem felette, a’ mit az Elöl-járó beszédében, az esztendő Holnapjainak Magyar Nevezetéről megjegyez és tanátsol: Talám egyy-átaljában jobb volna a’ tizenkét Holnapot a’ tizenkét Egijegyekről nevezni, ‘sat. Víz-öntő Hava, Hal hava, Kos hava ‘sat. Én ezt tanátsoltam a’ Komáromi Társaságnak, tanátslom Tenéked is, ki-adandó Litteratorodhoz, vagy Orfeusodhoz, illyen forma okokon: Tudni való dolog, hogy az esztendő Holnapjainak Deák Nevezete a’ mi Nyelvünkben igen alkalmatlan, Januarius, Febru. ‘sat. Melly rút az, hogy még a’ tiszta Magyar is így ír: 19-ik Octobris ‘sat. De azonban a’ régi babonás Magyar Nevek is: Boldog Asszony Hava, Szent György, Szent Iván, B. Sz. Jakab Hava, Kis Asszony hava és minden Szentek Hava ‘sat. illetlenek is, hosszak is, alkalmatlanok is.” A hónapnevekről való elmélkedés természetesen átvezet a nyelv megújításának intézményesített lehetőségeiről, az egyes grammatikai, helyesírási stb. lelemények rögzítésének és terjesztésének esélyeiről való elmélkedésbe: „Társaság kellene ennek el-kezdésére, ‘s fel-állítására, nem egyy ember! Egyy ember ‘a Nyelvet nem pallérozhatja, nem ékesítheti, ha leg szebbet talál is fel annak Analógiájára ‘s Orthographiájára, követője nem lévén. Szükség volna azt a’ meg-visgálás és jóvá hagyás után követni, hogy közönségesse lehetne, kivált a’ Társaságoknak, kiknek Munkái több kezekben is forognak, nagyobb tekintet is vagyon reájok.”

Földi az 1789. Bak (december) havának 29-én kelt levelében (KazLev. 1. 278. sz.) ismét a hónapnevek magyar neveiről értekezik, Rájnis előbeszédét hosszasan idézve, illetve ismét hangsúlyossá téve a nyelv „pallérozásának” ügyét vállaló társaság szükségességét. Azt javasolja Kazinczynak, hogy ezt a levelét – amelybe a hónapok nevének megjegyzését segítő verseket is beiktat – közölje az *Orpheusban*: „Most tanátsodra ezeket írtam. Ha jónak ítéled, iktasd-be Levelemet Orfeusodba. Ha mit benne szeretsz, igazítsd. Ha mit minapi Levelemben jobban ‘s szebben fejeztem ki, abból pótol-d ki. Minthogy pedig ezen Te Orfeusod Holnaponként járó munka: én ezen tzélnak el-érésére is, mellyet felyebb le-írek; más kedveltetésére is még egyet gondoltam, mellyet most veled közlök. Én a’ hat első Holnapokra egyynehány Verseket írtam, mellyeknek eleje Mindenik Holnapnak nevezetével való szép meg-eggyezés; a’ vége pedig Gazda-emberi (Oeconomicum) kötelességeket foglal magában, mellyeket mindenik Holnapban a’ Házi-gazdának követni kell. [...] Lehetne ezeket egyyenként mindenik Holnap elébe rakni.” Földi a versszerzést és nyelvújítási javaslatait egy régi kiadványtípussal, a kalendáriummal köti össze, ahogyan a mezőgazdasági tevékenységeket az egyes hónapokhoz rendeli. Kazinczy az *Orpheus* első lapszámának hátsó borítóján saját, személyes válaszát közli, amelyben végig reflektál Földi leveleire. Vö. még: ORPHEUS 2001, 390.: a hónapok elnevezéséről zajló levelezés összefoglalása és 524.: a hónapok különféle elnevezéseinek összefoglaló táblázata.

Földi János (1755–1801): író, költő, nyelvész, szabadkőműves, a hajdúkerület főorvosa 1791-től. Természettudományi munkáját a korszak meghatározó zoológiai kutatása alapján készíti el (Carl von Linné, *Systema Naturae*, 1735 és 1768 között, több, bővített kiadásban). Földi Linnét követő nagy természettudományi munkájának csak az állatrendszertant tartalmazó első része készült el: *Természeti história a Linné systemája szerint* (Pozsony, 1801). A debreceni *Magyar*

Grammatika nagyrészt az ő kéziratos *Magyar Nyelvkönyv* című nyelvtanának átdolgozása, ehhez lásd kötetünkben a *Grammaticai jegyzések* jegyzeteit. Csokonai barátja. Ráday Gedeon közvetítésével lett a *Magyar Museum* korrektora, majd az *Orpheus* szerzője. Ekkortól levelezett Kazinczyval, de 1792-től megromlott a kapcsolatuk. Anakreón-, Horatius- és Catullus-fordításai a *Mindenes Gyűjteményben*, a *Magyar Museumban* és az *Orpheusban* jelentek meg.

Rajnis: Rajnis József (1741–1812) költő, a klasszikus triász tagja.

Szabó Úr, Siegwartnak fordítója: Barczafalvi Szabó Dávid, akinek *Szigvart, klastromi történet* címen jelent meg a regényfordítása (Pozsony, 1787.), lásd még kötetünkben a *Szigvart Klastromi története* jegyzeteit.

Zodiacus (gör.): állatöv.

Sunt Aries, taurus, gemini: Anianus 15. századi itáliai csillagász és költő versének első sora, amely az állatövek memorizálását segítette.

Kos, Bika, Kettős, Rák, az Oroszlán, Szüz, jegyek és még Mérték, Skorpi, Nyilas, Bak, Vízöntő, Halak együtt: Földi János disztichonja, amelyet a fent idézett két levelében is elküld Kazinczynak.

Hell: Hell Miksa (1720–1792) csillagász.

Horváth: (1760–1820) Pálóczi Horváth Ádám író, költő.

Urania: a kilenc múzsa egyike, a csillagászat patrónusa. Kazinczy itt Horváth Ádám csillagászati tankölteményére utal, amelyet a költő-polihisztor 1788-ban írt *Leg-rövidebb nyári éjtszaka* címmel.

Élj boldogul Julisod 's Eratód karjai közt: utalás Földi eljegyzésére, későbbi felesége Weszprémi Julianna. Erató a kilenc múzsa egyike, a szerelmi és erotikus költészet pártfogója.

10. Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez

szövegforrás

Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1790. március 30., II. szakasz 23. füzet, 415–419.

társszövegforrás

Kommentár Fáy Ágoston beszédéhez, amely nem tartalmazza jelen közlemény bevezetőjét, csak a Fáy beszédéhez kapcsolódó reflexiót, továbbá bővebbek felsorolásai és a lezárása is hosszabb, lásd ott a betoldások jelölését a főszövegben.

megjelenés

KazLev 2. 304. sz. levél.

Váczy a folyóirat közleménye nyomán veszi fel a szöveget a levelezés anyagába *Kazinczy a Hadi és más nevezetes történetek szerkesztőségének* címmel és 1790. március 8-i dátummal. Váczy közlése végén található dátum a folyóiratközlésből hiányzik, viszont az *Orpheusban* megjelent közleményben megtalálható: „Kassán Martiusnak 8. 1790.” Váczy további megjegyzése: „A levél eleje hiányzik. [Megjelent a *Hadi és más nevezetes történetek* 1790. évf. II. negyed 415–9.1.]”

hitelesség

Névtelen. A levél szerkesztői bevezetője Kazinczyt jelöli meg a tudósítás szerzőjeként. A levél szerzője Széphalmy Vintzeként nevezi meg magát, ami Kazinczy egyik álneve.

magyarázat

Kazinczy azt kérte a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* szerkesztőitől levélben, hogy adják ők is ki az *Orpheus* első számában megjelent *Litterátori tudósítások* [1.]-et, ők azonban a kérést

megfogalmazó teljes levelet adták ki, amely tartalmazza az *Orpheus* második számában megjelent kommentárt Fáy Ágoston beszédéhez.

A Bécsben kiadott újság a bécsi *Magyar Kurír* után a második magyar nyelvű bécsi szerkesztésű és kiadású hírlap. Szerkesztői Görög Demeter (1760–1833) és Kerekes Sámuel (1757?–1800) voltak, a bécsi magyar tudós társaság tagjai. Többek között Széchényi Ferenc, Festetics György és Teleki Sámuel pártolták törekvéseiket, így a körülöttük kialakuló szellemi kör a szerkesztők irodalomtámogató és -szervező tevékenységének kibontakozását kísérte, ami elősegítette egy új nyilvánossági forma megteremtését és az akadémiai tervek előtérbe helyezését. A lapszámok nagy részét a hadi hírek és tudósítások tették ki, de megjelentettek verseket, illetve fordítással, új munkákkal kapcsolatos terveket, leveleket. A szerkesztők eleinte titokban tartják személyüket, és majd csak az 1789. szeptember 25-i lapszámban, a *Jelentés a' Nemes Magyar Nemzethez* című közleményben fedték fel magukat, és egyúttal az egyik jelentős pályázatukat is kihirdették: egy magyar nyelvű grammatika írására adtak ki felhívást, így erősödött meg a magyar nyelv és irodalom ügyével való törődés. A szerkesztőpáros adta ki 1790-ben Bessenyei György *Egy magyar tudós társaság iránt való jámbor szándék* című munkáját, illetve ők a szerkesztői az 1795-ben Bécsben megjelent debreceni *Magyar grammatikának*, a pályázat nyertes munkájának. A lap 1792-től *Magyar Hírmondó* címmel jelenik meg, 1803-ig működik. Kazinczy 1788-as bécsi útja során, amikor a kassai tankerület nemzeti iskoláinak felügyelőjévé való kinevezését intézi, Kerekessel személyesen is találkozik.

Fáy Ágoston Abaúj vármegye alispánja és tanácsosa Kassán 1790. március elsején magyar nyelven tartott beszédet a rendek előtt, amelynek szövegét Kazinczy az *Orpheus* második lapszámban közli (ORPHEUS 2001. 56–57.) A lapszámot márciusban adja le a nyomdának, és majd csak júniusban jelenik meg, azaz Kazinczynak a *Hadi és Más Nevezetes Történetekben* megjelent írása, benne kommentárja Fáy beszédéről hamarabb kap nyilvánosságot. A *Pályám emlékezetében* ([I.] Kelt: 1827–1828, Tartam: 1759–1794) írja le, hogy a beszéd elhangzását félbeszakítva olvassa fel II. József halálhírét: „Vice-Ispánunk, Consiliárius Fáy Ágoston, hosszasan terjeszte-elő valamely tárgyat; én pedig felállék, 's azt sem várván hogy a' periodust elvégezze, ketté szakasztám szájában a' szót, 's felkiálték: A' Császár megholt, 's felolvasám az Ujság' czikkelyét. A' posta Gyűlésünk alatt érkezett-meg, 's itt még senki sem tudta a' történetet. – Nagy ember dőle-ki! – Zajgás, 's hosszas zajgás, 's nagy zavar követte szavamat.” (PEML 2009, 520.)

Kazinczy a *Hadi és Más Nevezetes Történeteknek* küldött tudósítás bevezetőjében beszámol saját folyamatban lévő fordításairól (Rousseau *Társadalmi szerződése*, Klopstock *Messiása*), illetve azokról, amelyek már nyomtatásra várnak (*Hamlet* és *Miss Sara Sampson*), valamint felszólítja a szerkesztőket a Rousseau-féle egyenlőtlenség-értekezés magyarra fordításának halaszthatatlan ügyére. Kazinczy a Fáy-beszédhez fűzött kommentárjának némileg rövidített változata jelenik meg a bécsi lapban, de nem dönthető el pontosan, hogy a szerkesztők húztak-e a szövegén, vagy utóbb bővítette ki az *Orpheusban* megjelent változatot. A kassai vármegyei eseményről tudósítva állást foglal az 1790-ben zajló államnyelvi vitákban, a magyar nyelv hivatalossá tételével kell szerinte megakadályozni a latin nyelv visszahozatalát. A latin államnyelvi státuszával a magyar nyelv nemzetet megtartó szerepe sérülne. Jól látható, hogy a Fáy-beszédet kísérő kommentár olyan politikai-közéleti aktualitásokat tartalmaz a magyar nyelv és kultúra szerepét illetően, amelyek Kazinczynak több korabeli folyóiratközleményében, és természetesen az *Orpheus* programjában is jelentős szerepet kapnak. Kazinczy ebben a közleményben tehát egy vármegyei tudósítás ürügyén hangsúlyozza álláspontját a magyar nyelv hivatalossá tétele tárgyában. A Fáy-kommentárnak ehhez a nyelv- és identitáspolitikai kontextusához vö. még az ORPHEUS 2001 kísérőtanulmányát (379, 381–382, 385.)

Leveleiteknek 274-dik oldalán: A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* 1790. március 2-án kiadott lapszámának (II. szakasz, 15. füzet) 274. lapján egy Kassáról érkezett, névtelenül közölt

tudósításban („Mi, Kassaiak”) Baróti Szabó Dávid, Batsányi János, Simai Kristóf és mások neve között Kazinczy személye is említésre kerül: „Kazintzi Úr, *Hamlet* fordításán kívül, egy új magyar munkán is dolgozik, mellyet nem sokára *Orfeus* név alatt világ eleibe szándékozik botsátani.” Ugyanebben a lapszámban jelenik meg a Komáromi Tudós Társaság érdemeinek méltatása és a Magyar Grammatika megírására hirdetett pályázat.

Orpheusomnak 80–90 oldalai: a *Hadi és Más Nevezetes Történeteknek* megjelentetésre ajánlott *Litterátori tudósítások* [1.] oldalszámai.

Rousseau-nak *Contract-Social-ja* mellé, melly kezeim közt vagyunk munkában: Rousseau *A társadalmi szerződésről* (*Du contrat social*, Amsterdam, 1762) című munkájának fordítását Kazinczy 1793-ban elégette, és habár később ismét lefordította, ezt a kéziratot sem ismerjük. „A’ Genevai szerencsétlen Polgár munkáját megégettem, de a’ két első könyvét újra lefordítottam. Ez nem fog világot látni, mert az idők nem úgy folynak, hogy láthasson. De jó emberek MSptumban olvassák.” (Kazinczy Kis Jánosnak, 1793. júl. 27., KazLev. 2. 424. sz.) A *Du contrat socialt* 1794-ben lefordította Szentmarjay Ferenc is (PEML 2009, 1032.). Az *Orpheus* első számában jelenik meg Kazinczy fordításában Rousseau munkájának egy részlete *A’ Törvény-szabásról* (*Rousseaunak Gouvernement de Pologne nevű Irásából*) címmel (ORPHEUS 2001, 36–38.). Rousseau társadalomfilozófiájának jelentőségéről Kazinczy *Orpheus*-ában vö. ORPHEUS 2001, 379–381.

Emberek’ Hasonlatlansága felől írt betses munkája: Jean-Jacques Rousseau, *Értekezés az emberek közti egyenlőtlenség eredetéről és alapjairól* (*Discours sur l’origine et les fondements de l’inégalité parmi les hommes*, Amsterdam, 1755).

Mesziás: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő műve, *Der Messias* (1748–1773, átdolgozta: 1780 és 1800). Kilenc verse mellett a *Messiás* több énekét is lefordította Kazinczy, amihez két illusztrációt rendelt Oesertől. A fordításokból 1788-ban tett közzé mutatványt a *Magyar Museum*-ban (MM I. 2004, 98–101).

Hamletem: Kazinczynak ez a fordítása 1790-ben jelent meg: *Hamlet Szomorú Játék. V. Felvonásban. Shakespeare munkája. úgy a’ mint az, a’ mi Játészó-Színeinkre léphet.* = Kazinczy Ferentz’ *Kül-földi Játészó-Színje. Első kötet. Hamlet – Stella – Missz Szara Szampszon*, Kassán, Ellinger János’ Kir. priv. Könyv-nyomtatónál. 1790., illetve KAZFORD. 2009, 193–254, 797–810.

Lesszingnek Miss Sara Sampsonja: lásd előző jegyzet, illetve még KAZKÜLFJÁTSZ 2009, 171–228, 384–389.

bé’ állandó Ország Gyűlés: az országgyűlés 1790. június 10-én nyílt meg Pozsonyban.

Vice-Ispány (rég.): alispán.

Protokollum (lat.): jegyzőkönyv.

’s az Idegen, vagy Magyarra lesz köztünk, vagy –: az *Orpheus* közleményében az itt kihagyott helyen a következő áll: „éhhel hal-el”.

Dugonits: Dugonics András (1740–1818) író, az *Etelka* (1805) című regény szerzője.

Rátz: Rác Sámuel (1744–1807) orvos, természettudós.

Horányi: Horányi Elek (1736–1809) irodalomtörténész.

Révainak készen vagyunk egy Architecturája: Révai Miklós költő, író, nyelvtudós (1750–1807) *Várasai építésnek eleji* (Buda, 1780) című munkája.

Novák Természeti Törvényt ad: Novák István (?–1791) kassai tanár, az *Orpheus* cenzora, *A természeti és polgári törvény* című munkája kéziratban maradt.

Szent-Györgyi: Szentgyörgyi István (1736–1832), a filozófia és a görög nyelv tanára a sárospataki kollégiumban.

Óry: Öri Fülep Gábor (1739–1823) sárospataki tanár, teológus, lelkész, szuperintendens.

Szilágyi: Szilágyi Márton (1748–1790) a természettan sárospataki tanára.

Szombathi: Szombathi János (1749–1823) sárospataki történelemprofesszor.

Sinai: Sinai Miklós (1730–1808) debreceni professzor, egyháztörténész.

Ormós: Ormós András, a héber nyelv tanára a debreceni kollégiumban.

Milesz: Milesz József (1746 k.–1793) orvos, a debreceni kollégium professzora.

Hunyadi: Hunyadi Ferenc (1743–1795) debreceni lelkész, egyházkerületi főjegyző, 1791-től püspök.

Benedek: Benedek Mihály (1748–1821) debreceni lelkész, a *Debreceni Grammatika* (1789) egyik szerzője.

Kovácsnai: Kovácsnai Sándor (1730–1792) marosvásárhelyi tanár, Plautus, Terentius, Cicero fordítója, munkái 1782-ben és 1795-ben jelentek meg. Kazinczy nem volt jó véleményrel Cicero-fordításáról, lásd pl. PÉML 2009, 663.

Szathmári: Szathmári Pap Mihály (1737–1812) kolozsvári teológiaprofesszor.

a' két Benkő: Benkő József (1740–1814) lelkész (ekkoriban Köpeczen), történetíró, botanikus; Benkő Ferenc (1745–1816) nagyszebeni lelkész, majd 1790-től nagyenyedi tanár, természettudós.

Péczeli: Péczeli József (1750–1792) lelkész, a *Mindenek Gyűjtemény* szerkesztője, műfordító, költő.

Mind-szenti: Mindszenty Sámuel (1752–1806) komáromi lelkész, a *Mindenek Gyűjtemény* szerkesztője Péczeli mellett.

Perlaki: Perlaki Dávid (1754–1804) komáromi esperes, részt vett a *Mindenek Gyűjtemény* szerkesztésében, tankönyvíró.

Józsa: Józsa Gergely nagyváradai tanár.

Komjáti: Komjáthy Ábrahám (1743–1827) a kollégium diáktisztviselője, később jogi doktor, miskolci iskolaigazgató, református lelkész, porosznai esperes.

Ráth: Rát Mátyás (1749–1810) a *Magyar Hirmondó* alapító szerkesztője ekkor már lelkész volt Győrben.

Horváth: Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820), író, költő, népdalgyűjtő.

Földi: Földi János (1755–1801) orvos, költő, műfordító, nyelvész, Anakreon-, Horatius- és Catullus-fordításai a *Mindenek Gyűjteményben*, a *Magyar Museumban* és az *Orpheusban* is megjelentek.

Szabó: Szentjóni Szabó László (1767–1795), költő, író, tanár, ekkor Nagybányán Kazinczy segítségével jut tanári álláshoz.

Gellei: Gelei József (1754–1838) író, szerkesztő tanár. A bécsi *Magyar Kurir*-nál Szacsavay Sándor segédje, majd 1790-től a jászberényi gimnáziumban tanár. Fordításáról lásd Kazinczy recenzióját kötetünkben: *Ifiabbi Robinzon*.

Göböl: Göböl Gáspár (1746–1818) kecskeméti lelkész, teológiai munkák szerzője.

Szőke: Szőke Ferenc (1741–1806) rimaszombati lelkész, teológiai munkák szerzője.

Kozma: nem sikerült azonosítani.

Szilvási: Szilvási Gábor (1751–1830) verőcei, majd péceli lelkész, Raff-fordítását az *Orpheus* kékbőrűjében is hirdette Kazinczy (*Ki nem nyomtatott munkák*, lásd kötetünkben).

indigena (lat.): honosított idegen.

meg halt nagy Fejedelmünk: II. József magyar király 1790. február 20-án halt meg.

Eruditió (lat.): képzettség, műveltség

Királyunk: II. Lipót (1747–1792, uralkodása: 1790–1792) II. Józsefet követi a magyar trónon.

11. Orczy László Kassára érkezése [1.]

szövegforrás

Magyar Kurir, 1790. április 30., I. félsztendő 19. szám, 476–478.

A 19. lapszám címlapján az 1790. április 2-i dátum szerepel. A következő, 20. lapszámon pedig 1790. május 4. A 19. lapszám szokatlanul hosszú, 175 oldalas, ugyanakkor szakaszolva

van dátumokkal, a 480. oldal alján, Kazinczy cikkét követően így: „*Költ Bétsben, 30-dik Áprilisben 1790.*”

társszövegforrás

Orczy László Kassára érkezése [2.], de ez utóbbi két bekezdéssel hosszabb. Mivel a *Magyar Kurír* közleményének végén három sornyi törlésjel szerepel a végén, feltételezhetően hosszabb lehetett Kazinczynak az oda beküldött tudósítása is.

hitelesség

Névtelen. Az MTA KIK K 624. 107a–108a oldalain a cikk Kazinczy általi autográf másolata olvasható, a 108a alján a következő aláírással: „Kazinczy Ferencz írta, más abaujiak kívánságokra, ’s igazításaikkal.”

A másolat az utolsó mondat félbehagyásával zárul: a „tulajdon Házáig” után pont, három vonal és egy zárójeles megjegyzés („Vonások az Újságlevélben”) előzi meg Kazinczy aláírását.

magyarázat

II. József államszervezeti reformjának részeként 1785-ben korlátozni kívánta a vármegyék önállóságát azzal, hogy a főispáni posztot megszüntette. Helyette királyi biztosokat nevezett ki az újonnan létrehozott tíz kerület élére, akik az általa kinevezett alispánok vármegyei tevékenységét irányították. Halála (1790. február 20.) után a vármegyék visszaállítják a korábbi főispánokat.

1790. január 28-án II. József visszavonja a Magyarországot illető rendeleteit (kivételt csak a türelmi, az alsópapság jövedelmét szabályozó és a jobbágyrendelet egyes részei jelentettek), és hazaküldte Bécsből a Szent Koronát. Februárban báró Orczy László vezetésével megalakultak a vármegyék koronaőrző bandériumai. Március 14-én II. Lipót kinyilvánította igényét a trónra és ígéretet tett a rendi alkotmány tiszteletben tartására. Március 21-én II. Lipót feloszlatta II. József titkosrendőrségét. Márciusban Ócsai Balogh Péter új alkotmánytervezetet adott közre; a vármegyék eltörölték II. József intézkedéseit. Lásd még PEML 2009, 1048–1053 (54. jegyzetmező: 1790).

Orczy László „restaurálása”, vagyis hivatalába való újra beiktatása a cikkben szereplő dátumozás alapján 1790. április 17-én zajlik Kassán, ami egyértelműen a régi jogrend visszaállításának ünnepe volt II. József halála után. Kazinczy az egyik feljegyzésében április 19-re teszi az eseményt: „19. Apr. restaurál B. Orczy László Kassán.” (*Jegyzések elhanyagolt régi Papírosaimból*. Kelt: 1802. Tartam: 1782–1792., PEML 2009, 175.) Április 19-én a tisztújítás zajlott, annak eseményei olvashatók a *Mindenek Gyűjteménynek* küldött tudósítás végén.

Kazinczy a közleményben hangsúlyozza az ünnepi eseményen a főispán „Magyar nyelven és Magyar érzéssel” történő köszöntését Darvas József által, majd Fáy Ágoston magyar nyelvű beszédét is kiemeli. Hosszasan bemutatja a lovak, a zene és az öltözetek magyar karakterét is, vagyis összességében a vármegyei eseményt a politikai változások szemszögéből, a magyar nyelv és kultúra fenséges jellegének szinte dramatizált leírásával. Az aktuálpolitikai eseményekről való írásai ebben az időszakban, vagyis 1790 első felében részben a hírlapokban, részben pedig, a magyar nyelv és kultúra ügyével még hangsúlyosabban összekapcsolva az *Orpheusban* jelentek meg.

Ortzy László: báró Orczy László (1750–1807) belső titkos tanácsos, Abauj vármegyei főispán (1784–1785 és 1790–1807), államtanácsos (1805). 1790-ben a korona őrző bandériumok fővezére, a nemesi ellenállás egyik legtekintélyesebb vezetője. A Széchényi Ferenc által tervezett tudós társaságot előkészítő csoport tagja. Orczy Lőrinc (1718–1789) fia.

Szikszai járásunknak Fő-Bírája Szirmay Péter: Szirmay Péter (1741–1809) 1786-tól Ung vármegye alispánja.

a' hol 999 Német, a' Tököli serege által fel-kontzoltatván: ez az esemény az úgynevezett szikszói csata, amely 1679. november 3-án zajlott le, s amelynek során Thököly serege hatalmas győzelmet aratott a császáriak felett.

t. Nagy-Réti Darvas József Úr, a' Helytartói Tanácsos M. Darvas Ferentz Úrnak Testvér Bátyja, Megyénknek egyik első-rendű tagja: Darvas József Nógrád vármegye jegyzője (1744), majd alispánja (1756), később királyi tanácsos, Szirmay Zsuzsanna férje, Darvas Menyhért apja. Darvas Ferenc (1740–1810): Nógrád vármegyei alispán (1773–1783), helytartói tanácsos (1784-től), Pest vármegye ellenzéki országgyűlési követe (1790). A Martinovics-perben meggyanúsították, de nem ítélték el. Szabadkőműves, az *Orpheus* egyik szerzője, a Wesselényi-féle színtársulat támogatója.

Vétsei Sigmond: valószínűleg azonos a *Pályám emlékezetében* emlegetett diáktanítók egyikével (PEML 2009, 687, 728.), akik Kazinczyt 1773-ban a retorikai osztályban tanították (PEML 2009, 913.).

Fáy Ábrahám: (1743–1822) Abaúj vármegyei főszolgabíró (1785-től), az eperjesi kerületi tábla ülnöke, tanácsos. A miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. Fáy Ferenc apja.

gönnnyü (rég.): könny.

Forró: Abaúj vármegyei település.

Perény: Abaúj vármegyei település.

Bihar Vármegyének e' végre ide küldött két Követjei, Baranyi Mihály: Baranyi Mihály (Váradi és micskei), talán Baranyi Gábor fia, aki országgyűlései követ volt (?–1802).

Domokos: Domokos Imre debreceni tanácsnok, Bihar vármegyei táblabíró, majd alispán.

Szirmay József: (1765–1811) Szirmay Sándor fia, András testvére.

A' Csereháti Járásnak Fő Bírúja Szent Imrey Gábor Úr: Szentimrei Gábor (1757–?), tanácsos, Abaúj vármegyei szolgabíró, jegyző, alispán. A miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa.

Bárczay István: (1762–1829) Bárczay Ferenc fia. A testvére, Bárczay Ferenc (1766–1836) Abaúj vármegyei szolgabíró, Kazinczy sárospataki iskolatársa, barátja.

Meskó Família: nincs adat.

Fáy Ágoston: Abaúj vármegye alispánja. Lásd még a *Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez* jegyzetét.

Batthyáni Kajetán: gróf Batthyány Kajetán (1760–1817), magyar főnemes, nincs több adat.

Mumhárd Sándor: nincs adat.

Turánszky Lajos: nincs adat.

Alvinczy gyalog Magyar seregének Bandája: Alvinczy József (1735–1810) császári tábornok, a hétéves háború kapitánya; I. Ferenc katonai oktatója, a belga forradalmat leverő császári csapatok vezetője, az Udvari Haditanács tagja; a napóleoni háborúk altábornagya és egyik hadvezére, Magyarország főhadikormányzója, tábornagy, a katonai reformbizottság elnöke; az egyetlen magyar katona, aki a Katonai Mária Terézia-rend mindhárom fokozatát megkapta.

Zrényi mars: Zrínyi-induló.

Zászlóval követett, a' melly 1741-ben a' tsatázó Magyar Seregek közt lebegett: 1741-ben még zajlik az osztrák örökösödési háború (1740–1748), ekkor fordulnak Mária Terézia ellen a szövetségre lépő franciák, bajorok és szászok. 1741. szeptember 11-én Mária Terézia a pozsonyi országgyűlésen a magyar rendek segítségét kéri, akik felajánlják életüket és vérüket (*vitam et sanguinem*) Mária Teréziáért. Az uralkodó visszavon néhány korábbi magyarellenes intézkedést, illetve kedvezményeket ad a magyar nemességnek. Az örökösödési háború összecsapásaiban a későbbiekben magyar seregek segítik az osztrákokat.

Korona-őrző Magyar sereg: Az 1751. évben létrejött a Magyar Királyi Koronaőrség mint reguláris alakulat. Az 1764–65-ös országgyűlésen részletesen szabályozták a korona őrzésének módját, és 1768-ban újabb szabályzatot bocsátottak ki a koronaőrség számára. Az 1775. évben

pedig olyan rendelkezés született, amely a koronaőrseget a reguláris haderő gránátosaival azonos jogállásúnak mondta ki. A Magyar Királyi Koronaőrseg működésének II. József vetett véget, aki nem koronáztatta meg magát, a koronaőrseget 1782-ben évben feloszlatta. Az uralkodó 1784. április 5-én kelt parancsára az országos koronaőrök négy magyar királyi testőr kíséretében Bécsbe szállították a koronát. II. József halálát követően a koronát visszaszállították Budára. Orczy László országos vezetője volt a koronát őrző bandériumoknak, Kazinczy pedig vármegyei táblabíróként tagja lett az Abaúj vármegyei koronaőrző seregnek, és 1790. május 21. és 30. között teljesített szolgálatot a korona mellett a Kassáról Budára való hosszú ünnepélyes vonulást követően. A bandériumok a nemesi nemzet kollektív identitását erősítették, továbbá a főnemesség politikai hatalmát és kollektív reprezentációját szolgálták. A bandériumokhoz és az abaúji koronaőrzőkhöz lásd NAGY 2020, 74, és GYULAI 2014.

12. Orczy László Kassára érkezése [2.]

szövegforrás

Mindenes Gyűjtemény, 1790. május 5., IV. negyed X. levél, 149–153.

társzövegforrás

Orczy László Kassára érkezése [1.], de jelen változat hosszabb a két záróbekezdéssel.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy.

magyarázat

Csak az *Orczy László Kassára érkezése [1.]* szövegében nem szereplő részekre vonatkozik, a többit lásd ott.

Ebben a közleményben az első mondat után egy zárójeles betoldásban Kazinczy megemlékezik a nem sokkal korábban elhunyt Orczy Lőrincről mint a nemzet és a nyelv „oszlopáról”: Orczy Lőrinc támogatója volt a *Magyar Museum*nak, illetve a korszak irodalmi-művelődési törekvéseinek, Kazinczy a patrónusának tekintette, nemcsak irodalmi szempontból, hanem vármegyei karrierjében is. Kazinczy később életrajzot publikál róla a *Hazai Tudósításokban* (*B. Orczy Lőrincz. Generális 's Abaúji Fő Ispány*, 1806), majd az *Erdélyi Múzeumban* (*Báró Orczy Lőrincz emléke*, 1815). Ebben az időszakban szerkeszti be Kazinczy az *Orpheus* második számába az Orczyval váltott leveleket 1785-ből és 1786-ból, aljegyzői korszakából, és a közlemény lábjegyzeteiben kiemeli a közöttük lévő hivatali kapcsolatot: „B. Orczy Lőrincz Abaújházi Fő-Ispányságát 1784ben le-tette, 's helyjébe fíját B. Orczy Lászlót ültette.” Illetve: „Kazinczy 1784ben Octob. 13dikán az öreg Orczy által Abaújházi Vice-Notáriusává; 25dikén pedig az ifjú Orczy által Törvény Tábla Bíróvá tétetett.” (ORPHEUS 2001, 53. A levélváltás: 53–55.)

A közlemény a két záróbekezdéssel is hosszabb az *Orczy László Kassára érkezése [1.]* verziójánál: ezek a kiegészítések az április 19-én tartott tisztújításról számolnak be, amelyekben Kazinczy kiemeli, a főispán szép magyarsággal szólította fel a rendeket, hogy a tisztségviselők kiválasztásánál ne legyen szempont a felekezetiesség, s a nem nemesi származásúakra is társakként tekintsenek. Vagyis a nemzeti önérték, a vallási tolerancia és az emberek közötti egyenlőség gondolatát hangsúlyozza, amelyek az ez idő tájt írt folyóiratközleményeiben, illetve hivatali beszédében is megjelentek. A második bekezdés a választott hivatalnokok megnevezésével zárja a tudósítást.

Bika Hav.: április.

Ortzi Lőrincz: Orczy Lőrinc báró (1718–1789), költő, tábornok (1763-ig), Abaúj vármegyei főispán. Orczy László és József apja.

második maradt Bizáki Puky László Úr: (1753–1816) Abaúj vármegyei főszolgabíró, majd alispán (1784-től és 1790-től), országgyűlési követ, helytartói tanácsos (1815-től). A miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa.

Nótárius (lat.): jegyző.

Tiszta Ferenc: Tiszta Ferenc Abaúj vármegye aljegyzője (1784), később alispánja, királyi táblai ülnök.

Zombori Ferenc: nincs adat.

Fő Perceptor Iváncsai Vitéz Imre: Kazinczy tankerületét öt járásra osztották, öt revizort neveztek ki: az egriben Iváncsai Vitéz Imre, a miskolciban Vályi András, a lőcseiben Urbán András, az ungváriban Polyáncsai Péter és a sátorlajújhelyiben Janussek József lett az iskolalátogató.

perceptor (lat.): adószedő.

Vitéz Imre: (Iváncsai) Vitéz Imre (?–1806) Kazinczy alá beosztott iskolalátogató az egri járásban (1789-től), az ő hatására kezdett írni és fordítani. Dayka Gábor iskolatársa és barátja.

Fő Szólga Bírák, Vajdai Szent Imrey Gábor: Szentimrei Gábor (1757–?) tanácsos, Abaúj vármegyei szolgabíró, jegyző, alispán.

Zombori Gábor: nincs adat

Tóth Váradgyai Kornis István: Kornis István (1758–?), Abaúj vármegyei főszolgabíró.

Göntz Ruszkai Krainik Jó'sef: Kraynik József (1750–1817), Abaúj vármegyei táblabíró, Kazinczy sógora, húgának, Klárának férje.

Darvas János: (?–1805) abaúji szolgabíró.

Al Szólga Bírák Lántzi Ferenc: Lántzi Ferenc a királyi tábla bírájaként később Kazinczy kázméri perében hozott ítélet végrehajtója.

Jakabfalvi András: abaúji táblabíró.

Bárczai Ferenc: Bárczay Ferenc (1766–1836) Abaúj vármegyei szolgabíró, Kazinczy sárospataki iskolatársa, barátja.

Fáy Károly: nincs adat.

Balog Jó'sef: Balog József (Szendrei) abaúji szolgabíró.

Fiscalis: (lat.) jogász.

Domonkos Sámuel: Domokos Sámuel (?–1818) Abaúj vármegyei főügyész és táblabíró.

Pósa Gábor: nincs adat.

13. B. Orczynak némely levelei – Orczyhoz Kazinczy

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 138–139.

A lapszám 1790 júniusában jelent meg.

megjelenés

KazLev. 1. 54. sz., 78. o.

ORPHEUS 2001, 53.

hitelesség

Orczyhoz Kazinczy címmel.

magyarázat

Az *Orpheus* második lapszámának XII. sorszáma közleménye három levelet tartalmaz, az első

Kazinczyé, a második az erre adott válsz Orczytól, a harmadik szintén Orczy levele. Váczy a KazLev. 1-ben az első két levelet az Orpheusból közli, a harmadikat kéziratból (MTA KIK M. Irod. lev. 4r. 188.), de a második levél kézírata is megvan ugyanott. Váczy jegyzete az elsőhöz: „A levél vége hiányzik, valamint kelte s a helye is. (1784. oct. 1785. nov. közt.)” (KazLev. 1., 78. o.) Orczy két leveléhez lásd az ORPHEUS 2001 jegyzeteit (445.).

Kazinczy számára a fogság előtti években rendkívül fontos volt Orczy Lőrinc személye, hivatali pályájának elindulásában, politikai nézeteit tekintve, továbbá irodalmi tevékenységében egyaránt. Az Orczy Lőrincnek címzett levél lábjegyzeteiben hangsúlyozza a patrónusával való szoros kapcsolatát: „B. Orczy Lőrintz Abaújházi Fő-Ispányságát 1784ben le-tette, ‘s helyjébe fíját B. Orczy Lászlót ültette.” Illetve: „Kazinczy 1784ben Octob. 13dikán az öreg Orczy által Abaújházi megyének Vice-Notáriusává; 25dikén pedig az ifjú Orczy által Törvény Tábla Bíróvá tétetett.” Az Orczy László főispáni beiktatásáról készített tudósításaiban is kiemeli a család iránti tiszteletét, illetve a második tudósításban Orczy Lőrinc emlékeztétét (*Orczy László Kassára érkezése* [1. és 2.]). Az *Orpheus*ban közölt levelezésükön felül Kazinczy kiemelt figyelmet szentel a főispán személyének: Orczy-életrajza kétszer is megjelenik (*B. Orczy Lőrincz. Generális s Abaúji Fő Ispány*, 1806; *Báró Orczy Lőrincz emléke*, 1815), illetve életrajzi feljegyzései között is van egy Orczy-biográfia (PEML 2009, 81–83.). Közös jellemzőjük a mélységes tisztelet kifejezése és az erősen személyes hangvétel.

Orczy Lőrinc: (1718–1789) báró, költő, tábornok, Abaúj vármegye főispáni helytartója, majd főispánja (1765–1767, 1767–1784). A II. Józseffel szembeni nemesi ellenállás meghatározó személyisége. Batsányi és a *Magyar Museum* támogatója. A Draskovics János alapította pozsonyi Zur Verschwiegenheit szabadkőműves páholy tagja. Versei jelentek meg a *Bessenyei György Társasága* című gyűjteményben (Bécs, 1777), a *Magyar Museum*ban és az *Orpheus*ban.

Orczy László: (1750–1807) Orczy Lőrinc második fia. Személyéhez lásd még Kazinczy tudósításait főispáni hivatalába való újbóli beiktatásáról (*Orczy László Kassára érkezése* [1. és 2.]).

Vice-Notárius (rég.): aljegyző.

14. Kommentár Fáy Ágoston beszédéhez

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak’ hava, 153–161.

A lapszám 1790 júniusában jelent meg.

társzövegforrás

A Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez bővebb változata ennek a közleményének.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 57–59.

hitelesség

Aláírva: Széphalmy.

magyarázat

Fáy Ágoston Abaúj vármegye alispánja és consiliarusa Kassán 1790-ben magyar nyelven tart beszédet a Rendek előtt, amelynek szövegét Kazinczy az *Orpheus* második lapszámában közli

a következő címmel: *XIII. CONS. FÁY ÁGOSTON ÚR' T. N. ABAÚJVÁRMEGYE ELSŐBB VICE-ISPÁNYJA', a' Kassán 1790ben Martiusnak elsőjén össze-gyülekezett Rendekhez tartott Beszéde.* (ORPHEUS 2001, 56–57.) A beszédhez fűzött kommentárjának némileg rövidített változatát küldi el a *Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőségnek*, tudósítva a kassai eseményről, s egyben állást foglalva a magyar nyelv és a magyar nyelvű tudományosság mellett Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez. Ebben arra hivatkozik, hogy az *Orpheusban* már megjelent ez a tudósítása – ami egészen pontosan azt jelenti, hogy ekkor már leadhatta a nyomdának a második lapszám anyagát, a nyomda késlekedése miatt azonban az csak 1790 júniusában jelent meg. A tudósítás elején Kazinczy beszámol saját folyamatban lévő fordítási munkáiról (Rousseau *Társadalmi szerződése*, Klopstock *Messiása*), illetve azokról, amelyek már nyomtatásra várnak (*Hamlet* és *Miss Sara Sampson*), valamint felszólítja a szerkesztőket a Rousseau-féle egyenlőtlenség-értekezés magyarra fordításának halaszthatatlan ügyére.

A Fáy-beszédhez lásd még az ORPHEUS 2001 kísérőtanulmányát (379, 381–382, 385.).

Csak a Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez közleményben meg nem jelent szakaszokat jegyzeteljünk, a többit lásd ott.

Decretum (lat.): rendelet, határozat.

marqueur (fr.): pincér.

Szilágyi: vagy Szilágyi Gábor, vagy Szilágyi Sámuel, mindketten a Voltaire-fordító id. Szilágyi Sámuel superintendens fiai, akárcsak Márton, a sárospataki professzor (vö. CsVMÖM *Levelezés* 1999, 422–423.). Gábor a debreceni kollégium teológiaprofesszora volt, viszont publikációi nem ismeretesek, Kazinczyval való kapcsolatáról sem tudunk. Sámuel (1749–1828) fordításokat készített és adott közre, valamint éppen ekkoriban élénk levelezésben volt Kazinczyval, de Hegyközpályiban lakott. Vélhetően Sámuel kell itt érteni.

Detsi: Decsy Sámuel (1745 k.–1816) bécsi orvos, lapszerkesztő.

Szatthmáry Paksi József: Paksi József (1763–1848) miskolci lelkész.

Tóth András: nem tudjuk, ki volt, lásd még Váczy jegyzetét a KazLev 2. 304. sz. levélhez: „Ily nevű íróról nem tudtunk közelebbi adatokat szerezni. Sándor István említi a *Magyar Könyvesházban*, de nem mondja meg, mi volt s hol élt. Bizonyosan ő is csak hallomás után jegyezte föl nevét.” (KazLev. 2., 556. o.)

Tormási: Tormási János (1744–1814) halasi lelkész, egyházkerületi főjegyző.

Vétsei: Váczy János Vécsey Józseffel (1760–1821) azonosítja, de Szinnyei adatai szerint ő ekkoriban Aszalón és Erlingenben tartózkodott, nem pedig Böszörményben. Csokonai körül is feltűnik két Vécsey József, de életkoruk miatt egyik sem jöhet itt szóba (vö. CSEML 1960, 609.).

Fazekas István: (1742–1812) diószegi lelkész.

Lévai Bálint: (1747–1816) diószegi lelkész.

Török István: nincs adat.

Monasticus (lat.): kolostori.

P: pater (lat.), atya.

Leo Maria Szaitz: Szaitz Leó (1746–1792) szervitarendi szerzetes, író.

Franciscanus (lat.): ferences rendi szerzetes.

Concionator (lat.): beszédet tartó, prédikátor.

Lovasi Benedek: eredeti nevén Szakál János, református családban született, később katolizált, ferences szerzetes lett Lovasi Benedek néven. Kazinczy említi életrajzi feljegyzéseiben és naplójában (PEML 2009, 77, 628).

Geszner: Salomon Gessner (1730–1788) svájci költő és festőművész.

Heyne: Christian Gottlob Heyne (1729–1812), göttingai klasszika-filológus.

Miller: Johann Martin Miller (1750–1814) német költő, író a Kazinczy által is fordított *Siegwart* szerzője, lásd Kazinczy recenzióját: Szigvart Klastromi története.

Ernesti: Johann August Ernesti (1707–1781), német klasszika-filológus.

Szerdahelyi: Szerdahelyi György Alajos (1740–1808), a budai egyetem első esztétikatanára.

Koppi Károly: (1744–1801) történetíró, a pesti egyetem történelemtanára.

Corpus Juris: a magyar törvények gyűjteménye.

Werbőczy: Werbőczy István (1458–1541) *Hármaskönyve* a feudális jogrendszer szimbóluma volt.

Pázmány: Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érsek.

Vulgata: a Biblia teljes szövegének az egyház által szentesített latin fordítása.

Saturnusi idő: az aranykor.

15. Jegyzések a lélek halhatatlanságáról

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 184–186, 188. (A teljes közlemény: 184–188.)

A lapszám 1790 júniusában jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 68–70.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy.

magyarázat

Kazinczy jelen írása egy kommentár a *KERESZTES BÁLINT KEDVESÉHEZ TORNAI MÁRGITHOZ, a' SZENT FÖLDRŐL. Kassán, Septemb. 24dik 1789.* című közleményhez az *Orpheus*-ban, amely archaizáló dal a Horváth Ádámhoz szóló verses levélbe ékelődik. Vagyis a közlemény három, egymástól jól elkülöníthető részre oszlik: 1. episztola Horváth Ádámhoz, 2. archaizáló dal, 3. jegyzetek a lélek halhatatlanságáról. A verses levélnek az 5., 6. és 7. sorához tartozik a jegyzet, amelyben Kazinczy a lélek halhatatlanságáról értekezik. Horváth Ádám 1786-ban írja meg apja halálára *A lélek halhatatlansága felől való gondolatok, a mint azokat édes atyja halálakor szomorú szívvél rendbe szedhette* című tankölteményt, amely 1788-ban jelent meg Pápán. Ez idő tájt Kazinczy intenzív kapcsolatban volt Horváthtal, figyelemmel kísérték egymás irodalmi munkáit, illetve kulturális-közéleti tevékenységét. Az episztolához tartozó jegyzet csak az *Orpheus*-beli kiadáshoz készült, nem volt része a költeménynek, és amint Kazinczy írja, alig ment át a cenzúrán (Aranka Györgynek, 1790. augusztus 21., KazLev. 2. 330. sz.). A közleményből az archaizáló vers készült el elsőként, még 1789 elején (Kazinczy Ráday Gedeonnak, 1789. március 14., KazLev. 1. 187. sz.): „Tegnap a' szekeremen egy Mimer lied írásához fogtam. Az ideám benne ez: Jerusalemi András idejekor egy Magyar Keresztúr, (az én ideám szerint a' Keresztút Templárius) a' szent Földön sopánkodik itt hagyott kedvese után. A' Tónus, expressio, és poétikai képeknek simplexeknek kellvén benne lenni, én gerlitzét, kis kertet (az az virágos kertet), pártát, guzsolyt akarok benne emlegetni.” Ekkor még csak két versszak van kész, és prózában fűzi hozzá Kazinczy a még kidolgozandókat. Ráday Gedeonnak az episztolát és a benne foglalt dalt 1789. szeptember 26-án küldte el (KazLev. 23. 5658. sz.). Horváth Ádám a verses levelet október 14-én kapta kézhez (KazLev. 1. 258. sz.). A vers a művészi archaizálás egyik első példája, amely itt összekapcsolódik az érzékenység modern antropológiai állapotával. A vers keletkezéstörténetéről lásd részletesebben: ORPHEUS 2001, 451–452. és KAZKÖLT II. 2018, 210–216.

Az lélek halhatatlanságának erkölcsi, antropológiai és vallási kérdéseket is implikáló

dilemmája, anyagtalan szubsztanciaként vagy a test funkciójaként elgondolt létezése a korszakban számos gondolkodót foglalkoztatott. A test és a lélek kapcsolata, a halhatatlanság és az erkölcs viszonya, valamint a kétely eltérő pozícióinak következményei olyan kérdéskörök, amelyek mind a tudományos, mind pedig a szépirodalmi feldolgozásokban megjelentek. A 18. század végén a lélek halhatatlanságának problémája egyúttal a teológia és a filozófia elkülönülését követő tudománytörténeti konfliktusba illeszkedik. Amennyiben a lélek materialitásának vagy isteni eredetének vitája kerül elő, a teológiai természetkép és a modern természettudományos gondolkodás (beleértve a pszichológia születőben lévő diszciplínáját is) összeütközése válik láthatóvá. Ugyanakkor etikai és politikai ideológiai problémaként is érthető, hiszen a keresztény hittételek igazolhatóságára, vagyis Isten létére vagy nemlétére való rákérdezés sejlik fel mögüle. A kérdések és a rá adható válaszok súlyossága egyértelművé teszi, hogy a korabeli tudományos diskurzusban és irodalmi feldolgozásokban, polémiákban a kérdéskör a cenzúra, de akár lelkiismereti okokból eredő öncenzúra miatt nem jelenhetett meg a maga nyíltságában (lásd bővebben: HERMANN 2011, 113–114.). A korabeli magyarországi katolikus (Sartori Bernard) és protestáns (Tóth Ferenc) teológiai értekezések, orvostudományi (Rácz Sámuel), filozófiai (Gelei József és Pajor Gáspár Mendelssohn-fordítása) és ismeretterjesztő (Nagy Sámuel Campe-fordítása) reflexiók mellett verses elmélkedések sokasága született a témában (a teljesség igénye nélkül: Bessenyei György, Csokonai Vitéz Mihály, Ányos Pál, Pálóczi Horváth Ádám, Édes Gergely), de az érzékeny románok is utalnak a lélek halhatatlanságának problémájára, így a *Fanni hagyományai* és a *Bácsmegyey* is. Tudománytörténeti szempontból érdemes még kiemelni a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* pályázatát a magyar nyelvű pszichológiai munka megírására 1789 január végén. Három pályamű érkezett 1790 májusáig a szerkesztőségbe, a győztes Bárány Péter munkája lett, a második helyet Horváth Ádám nyerte el *Psychologia azaz. a lélekről való tudomány* című munkájával, amely Pesten, Trattnernél 1792-ben nyomtatásban is megjelent. (A pályázatról bővebben: ANTAL 2012, 27–29., a kérdéskört tárgyaló korbeli munkákról pedig HERMANN 2011, 114, 1. lábjegyzet.)

Már az episztolában Kazinczy által kijelölt három sor is nagyon beszédes, hiszen egyértelművé teszi, hogy nem áll Horváth Ádám véleménye oldalán a lélek halhatatlanságának tárgyában, amely eszerint a platóni ideatan felvilágosodáskori népszerűségét is integrálja érvelésébe: az anyagtalan, örökkévaló világ nem érzékelhető, de értelemmel felfogható, és az ember a lelke révén rokon vele. A platóni magyarázat egyébiránt Horváth számára sem marad kielégítő: tankölteménye bevezetőjében írja le azt az utat, ahogyan a kételkedések és a magyarázatkeresések útjairól apjának is köszönhetően visszatért a lélek anyagtalanságának teológiai magyarázatához. Kazinczy a kommentárja végén mutat rá, hogy Horváth Ádám lényegében visszaretentet kérdésfeltevéséi következményeitől: „Gyengébb Lelkek! ne kívánczozzatok-le a’ benneteket szerető Anya karjairól a’ sikra! Itt állani, lépni *veszedelmes*: amott nyugodalmasan ülhettek!” Mindez nem jelenti azt, hogy Kazinczy egészében visszautasította volna a lélek halhatatlanságának teológiai és/vagy filozófiai bizonyosságát, sokkal inkább a keresés és a kételkedés útját járta, aminek különleges lenyomatát adja ez az *Orpheus*-beli kommentár. Az episztolába ékelt románc a gót betűs szedéssel és az időbeli távolítással, a lovag hangját imitáló kesergéssel megnehezíti az olvasó azonosulását a megszólaló hanggal: ez pedig a 18. század végi líraesztétikák egyik kulcskérdésével kapcsolódik össze. Charles Batteux-nél jelenik meg nagy hangsúllyal az a gondolat, hogy a lírai alkotások az emberi természet és érzelmek utánzásai, az érzelmek pedig a lélek megismerő tevékenységének következményei. Batteux tézisei Eschenburg közvetítésével a magyar gondolkodókhoz is eljutottak, így Schedius Lajosra is hatást gyakoroltak. A lélek anyagi vagy szubsztanciális, halandó vagy halhatatlan voltának kérdése így szükségképpen esztétikai problémaként is értelmeződik, hiszen a lélek az érzelmek és az érzékek összjátékával jelenik meg a lírai műalkotás létrehozásában és befogadásában. Hermann Zoltán a Keresztes Bálint-

verset az érzékenység beszédmódjához és emberképéhez kapcsolja – a Bácsmegyey 1789-ben jelent meg, március 20-ra keltezett előszóval – többek között a halálról való gondolkodás, a remény és a reménytelenség, illetve a pusztulás-metaforika erős jelenléte miatt (HERMANN 2011, 120–123.). A lélek halhatatlanságának kérdésében a vers zárata a befogadó döntése nyomán aktualizálódik: vagy felemelően tragikus olvasatot ad neki azzal, hogy a halálban látja egyesülni a szerelmeseket, vagy egészében lemond a reményről a lélek halandóságának tézisére választva. Kazinczynak ez a bizonytalanság, a választás lehetősége a pozíciója, szemben Horváth Ádáméval, aki egyértelműen a teológiai magyarázatba kapaszkodik a lélek halhatatlanságának bizonyosságában.

1789. június 4. és 23. között Kazinczy súlyos beteg volt, egy ideig élet-halál között lebegett, és még a halálhíre is elterjedt: ebből az élményből indul ki Horváth Ádám 1789. augusztus 11-én kelt levele (KazLev. 1. 231. sz.), ahogyan leírja saját halál közeli tapasztalatát, amelyet a lélek halhatatlanságában való hite tette felemelővé. „Nyavalyám csak harmadfél napig tartott, de kivált az utolsó fél nap egész esztendő volt – öt minutum alatt egészen helyre jöttem, ‘s akkor vettem észre, hogy nagyon jó lett volna akkor meg halmom, mert a’ Lelkem igen jó állapotban volt, mert én azt hittem, a’ mit most is hiszek; hogy holtom után lelkemnek boldogsága nagyobb résznél abban fog állani, ha el hitetheti magáról, hogy ő jó és a’ betsületes Lelkek közül való volt.” Hosszú levelének fejtegetéseiben kétszer is utal Kazinczy levelére, mind a kétszer reflektál is barátja elgondolására, és persze meg kívánja őt győzni saját igazáról. „Csak ugyan lehetne a’ te lelked boldog holtod után, ha másképpen hinnél is, mint most hiszel; sőt ha valósággal Immaterialis talál lenni a’ lélek, és így a’ test nélkül, ‘s sensusak nélkül leszen a’ halál után is perceptiója magáról, és adperceptiója; akkor el fogod magadat szégyenleni, hogy csak kova vagy aczél tűz formának gondoltad magadat, ‘s azomban most érzed, hogy különös személyes valóság vagy; és így kisebb leszen a’ Te boldogságod, mint az enyém; mert nekem csak az a’ dítsekedés is, hogy jót gondolkodtam lelkemről még életemben, sokat fog adni boldogságomhoz. Fel tévén pedig hogy úgy lessz a’ dolog, a’ mint Te gondolod, – hogy a’ test a’ maga inertiájában érzéketlen marad, a’ lélek pedig ad Oceanum spirituum vissza megy és így más munkára rendeltetvén, nem ügyel semmit elébbi valóságára, és ötlet az ő volt létele ‘s mitsodás létele semmit sem adficiállyá; úgy az én lelkem, a’ ki most másképpen hisz, mostani hitelének semmi kárát sem vallya, ‘s boldogsága nem kisebbedik, és így sokkal bátorságosabb azt hinni, a’ mit én hiszek, mint a’ mit Te.” Horváth Ádám egyértelműen pesszimistának tartja Kazinczy azon nézeteit, amelyek a test anyagságához (itt: kova, tűz, az *Orpheus*ban: szikra, puskapor) rendelik hozzá a lélek működését, illetve azt, hogy Kazinczy szerint a halál után a lélek függetlenedik a személyiségtől. Holott Kazinczy, legalábbis az *Orpheus*-kommentárja egyértelműen ezt mutatja, vagyis a választás, az akarat szabadságában találja meg a kérdéskör gazdagságát, ugyanis nem köti a lélek működését Isten jóságához és akaratához, ráadásul az erkölcsi törvények kultúrafüggőségére is utal, amikor Cato öngyilkosságát hozza fel példaként. Horváth levelének másik összefoglaló részében egyértelművé válik, hogy Kazinczy tételesen, három pontban összegezhette téziseit barátja számára. „A’ melly három punctumokat a’ léleknek származásáról ‘s utóbbi állapotjáról irsz, nagyon homályosok, ‘s rész szerént egy mással ellenkeznek; – első punctumod a’ lelket úgy mutatja, mint valami ollyast, a’ mi nem personalé; mert ha’az aczélnak a kovához ütéséből származott tűz a’ lélek, úgy neki tsupa erőnek, vagy tehetségnek kell lenni, – ne tsudáld a’ mit mondok; mert testől lélek, matériától spiritus, nem származhatik; és így ha lélek még is az, a’ mi ex communicatione (ad formám öszve ütés) származik és még is nem matéria, már neki csak erőnek vagy tehetségnek kell lenni, két utolsó punctumod pedig azt mutatja, hogy a’ test is, a’ lélek is, valamelly egy mástól meg különböztetett valóság és nem tsupa tehetség. Meg vallom azt én is, és az életnek egyik tökéletlenségét abban állítom lenni, hogy nem tudom mi vagyok; embernek nevezem magamat, ‘s azt mondom, hogy testből és lélekből állok, azomban sem testemet, sem lelkemet nem ismerem. De ez a’ vallástétel egyszersmind involválja, hogy lehet hát valami ollyan valóság, a’

mit még a' testnél is kevesebbé ismerhetek, a' minek részei nintsenek, még is egész, a' mit semmi érzékenységem nem tapasztalhat, még is van, lehet mondom – mert a' testet látom s érzem, még sem tudom mitsoda – azomban, ha gondolatimmal fel megyek egész az Istenségig, még hozzá teszem azt is, hogy nem tsak lehet olyan testetlen valóság, hanem van-is.” Valójában ez a három pont megjelent már a fentebbi összefoglalóban (a test és a lélek szoros kapcsolata, ugyanakkor világos elválaszthatósága), azonban az egyik lényegi pontra csak következtethetünk Horváth érveléséből. Az bizonyos, hogy Kazinczy filozófiai érvekkel támadja Horváth teológiai álláspontját. Az *Orpheus*-kommentárban Kazinczy éppen ezt a spekulatív érvelést bírálja Horváthban: „Ő azt állítja, hogy a' Lélek halhatatlanságát természeti okoskodások által is meg lehet mutatni: én pedig azt, hogy a' Philosophia azt nem tanítja positive; leg-alább nem úgy, hogy az ellene támadható kétségek egészen el-oszlattassanak.” Ez a vita azért sem oldható fel, mert Kazinczy és Horváth nem egyszerűen szemben állnak érvelésükben, Kazinczy ugyanis egyszerre tartja fontosnak az emberi értelem iránti általános szkepszisét és a megvilágosodottság magabiztosságát, vagyis a kiválasztottság tudatát. Jól látszik, hogy a levelezésükben, illetve a vershez írt kommentárban is arra törekszik Kazinczy, hogy saját hitvallását hangsúlyozza, amelynek háttérében a filozófiai és teológiai érveken túl felsejlik az érzékeny ember modern antropológiai képlete a test és a lélek érzékenységevel, az erkölcs és a vallás problémájával (ehhez lásd még ORPHEUS 2001, 377–378.). A lélek halhatatlanságának korabeli kérdéséről lásd még HENCZE 1928, 7–20.; MEZEI 1987–88, 244–251.; valamint az ORPHEUS 2001 kísérő tanulmánya, 374–379.

Hogy mennyire voltak fontosak ezek a „jegyzések” Kazinczy identitása és egyben a folyóirat programja számára, jól mutatja egy Aranka Györgyhez írt levél részlete (1790. március 25., KazLev. 2. 307. sz.) – amely éppen a lapszám nyomdába adásának idején készült: „Nagy még a' setétség. kedves Barátom! es nékem úgy látszik, hogy mivel némely helyeken napok támadnak, a' barlangok setétjei még feketébbekké válnak, mint eddig voltak, míg Egünket estveli homály fogta vala bé. Én meg-makatsítottam magamat ki-tsikarni a' Superstitio kezéből a' véres tört, és irtóztató képéről le-kapni az áll-ortzát. Voltaire, Rousseau, Helvetius, a' Sanssouciba lakott Philosophus, 's a' Kömívesség úgy adnak paist balomba, jobbomba kardot, lábaimra szárnyakat, mint mikor Perseust készítették-fel az Istenek az Andromeda megszabadítására. tsak attól tartok, hogy lángoló fel-gyúladásaim által el ne rontsam igyekezeteimnek bódogulhatásait. Olvassa meg a' kinek esze és szíve van Orpheusom bé-vezetését, olvassa meg pag. 90. azt, a' mit Rousseauból fordítottam, és azt a' mit Kallós által fordítottam Helvetiusból; – olvassameg tulajdon gondolkozásomat Orpheusom II-dik kötetében a' Lélek halhatatlansága felől, 's látni fogja ki vagyok, 's áldani fog, ha én már régen nem leszek is. Valakinek fel kelle támadni, mert már többé szenvedni nem lehet, a' mit tsinálnak.”

Hunyady Jánosnak tetteit éneklette: (Pálóczi) Horváth Ádám (1760–1820) költő *Hunniás* (1787) című eposzára utal.

a' Lélek halhatatlansága felől egy munkát botsáta-ki Pápán, 1786ban: (Pálóczi) Horváth Ádám *A Lélek halhatatlansága felől való gondolatok* című tankölteménye 1786-ban készült, 1788-ban jelent meg Pápán.

még azon szent kötél alatt sem férhetnek egyyüvé, a' melly bennünket örökre öszve-kötött: utalás a szabadkőművességre.

Revelatio (lat.): kinyilatkoztatás.

Cicero: Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106–43) ókori római író, filozófus.

a' Mendelssohn lelkének két mértékével bír is: utalás Moses Mendelssohn *Phädonjára*. Moses Mendelssohn (1729–1786) *Phädon oder über die Unsterblichkeit der Seele...* című munkát Gelei József magyarra fordított, de kéziratban maradt. 1793-ban megjelent egy fordítása a *Phädonnak*, Pajor Gáspártól (*Fédon vagy A' lélek halhatatlanságáról*, Pesten. 1793). Kazinczynak Mendelssohn művéhez való viszonyát Mezei Márta elemezte (MEZEI 1987–88).

Lásd még a *Litterátori tudósítások* [1.] jegyzeteit.

Prof. SZENT-GYÖRGYI ISTVÁN: Szentgyörgyi István (1736–1799), sárospataki tanár.

particella (lat.): részecske, a belső vezér gondolata alapvető Kazinczy szemléletében.

Hollmann: Samuel Christian Hollmann (1696–1787) *Die Oekonomie der Natur* (Bécs, 1782) című munkájára utal, amelyet 1792-ben le is fordított Kazinczy (modern kiadása: KAZINCZY-HOLLMANN 1989).

raffinírozni (rég. ill. fr.): kifinomít. A gondolat Locke-tól származik és Voltaire útján terjedt el.

puska-por: a hasonlat d'Holbachtól származik.

Lucianus: Lukianosz (125 k.–192 k.) görög író. Az utalás *Az álom vagy kakas* című dialógusra vonatkozik (LUKIANOSZ II. 1974, 104–136., főleg: 107.).

simplex (lat.): egyszerű.

Es möge sich mein Feind mint solchen Grillen plagen!: Kínlódjon csak az ellenségem ilyen bolondságokkal!

Pyrrhonismus: filozófiai szkepticizmus.

Cátó: Marcus Portius C. Uticensis Cato vagy Cato Minor, (Kr. e. 95–46) római államférfi és író, Cato Maior dédunokája, öngyilkos lett, miután Julius Caesar bevette Utica városát.

interna vocatio (lat.). belső elhivatottság.

16. Igazítások

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 199–202.

A lapszám 1790 júniusában jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 70–71.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy.

magyarázat

A közlemény előzménye az első *Orpheus*-lapszám Kazinczy által készített Metastasio-fordításának (*Sóhajítás*, ORPHEUS 2001, 24.) hatodik sorában található „könny” szavához fűzött lapalji jegyzet volt: „Könny, lacryma, Thraene; – könyv, liber, Buch. – – Így írta ezt *Baróti Szabó Úr* is, mind addig, míg a' *Batsányi Úr* orthographiáját, mellyel hálá légyen az *igazabb Izlésnek és Révainak!* már Íróink nem élnek, el-nem tanulta.” (uo., 25.). A cikk kontextusát a kor helyesírási és verstani vitái képezik, amelyek a prozódiai harc egyfajta utórezgései. Kazinczy véleményéhez vö. még az *Orpheus* első lapszámában: *Grammaticai jegyzések*.

Kazinczy már a *Magyar Museum* szerkesztőjeként szemben állt Batsányi és Baróti Szabó kiejtés szerinti, azaz ypszilonista helyesírási meggyőződésével. Bár a többségi szavazás alapján a folyóiratban nem a Kazinczy által támogatott jottista (szóelemző), hanem az ypszilonista elvek alapján kellett volna a szövegeket közreadni, nem jártak el egységesen, Kazinczy szövegei jottista elvek alapján jelentek meg. Ahogyan a közleményből is látszik, Kazinczy nagy tisztelője volt Révai Miklósnak, aki a nyelvtörténeti módszer úttörője volt és a jottista helyesírási elvek mellett állt ki.

Baróti Szabó Dávid: (1739–1819) költő, pap, tanár, a *Magyar Museum* szerkesztője. Lásd még Kazinczy írását idősebb pályatársáról: *Baróti Szabó Dávid*.

Batsányi János: (1763–1845) költő, a *Magyar Museum* szerkesztője. Kazinczy a közlemény

elején Baróti Szabóra és Batsányira egyértelműen a *Magyar Museum* szerkesztőiként utal, ugyanakkor a folyóiratban nem találtunk közvetlen utalást Kazinczy megjegyzésére a könnyű szó helyesírásával kapcsolatban. A *Magyar Museum* első lapszáma úgy lett érintett a Baróti, Révai és Rájnis között zajló vitában, hogy Rájnis József az 1789-ben kiadott Vergilius-fordításához egyrészt a Baróti Szabó Dávid ellen írott *Sisakos, paizsos, kardos mentőírást* kapcsolta, másrészt pedig a *Tóldalékban* a folyóirat első számáról fejt ki véleményét. Elsősorban Baróti Szabó Dávidot és Milton-fordítását kritizálja, illetve a fordítás elvi kérdéseiben szembefordul Batsányi fordítás-tanulmányának koncepciójával. Erre válaszol Batsányi a harmadik lapszám *Tóldalékában* (MM I. 2004, 153–187.)

expletur lacrymis egeriturque dolor (lat.): „Gondolj rám és sírj, hisz örömteli olykor a sírás”, fordította Polgár Anikó. Idézet Ovidius *Keserveiből*: a *Tristia*, IV. 3. (*Feleségemről*) 37. sora.

ambiguitas (lat.): kétértelműség.

praet. perfectum (lat.): praeteritum perfectum, folyamatos múlt idő.

participium (lat.): melléknévi igenév.

Révai: Révai Miklós (1750–1807) költő, író, nyelvtudós.

Sz... Úr: Baróti Szabó Dávid (1739–1819).

az általa közre bocsátott Magyar Poeták munkái: utalás Révai Miklós Faludi- és Orczy-Barcsay-kiadásaira. *Faludi Ferencz költeményes maradványai*, Győr, 1786, Faludi Ferencz, *Téli éjszakák*, Pozsony, 1787. Orczy Lőrinc – Barcsay Ábrahám, *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei*, Pozsony, 1789.

Rájnis: Rájnis József (1741–1812) költő, a prozódiai vitában Révai Miklóssal Baróti Szabó Dávid ellenfele, akit viszont Batsányi támogat.

17. Litterátori tudósítások [2.]

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, hátsó borító.

A lapszám 1790 júniusában jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 309.

hitelesség

Aláírva: Széphalmy.

magyarázat

Kazinczy az *Orpheusban* összesen négy tudósítást adott közre a készülőben lévő magyar nyelvű munkákról, ez a második. Első szakasza színházi tárgyú, drámák fordításáról ad hírt, majd további fordítások készülésétől számol be.

Voltairnak Brútus, és Caesar nevű Tragoediáját Göbből: Ugyanezt az információt írja Kazinczy Prónay Lászlónak is 1790. május 22-én (KazLev. 2. 319. sz.). Göbből Gáspár nevezett Voltaire-fordításai nem maradtak fenn.

Méropot, Alzír és Tancrédet Pétezeli: Péczeli József Voltaire-fordításai megjelentek: *Szomorú Játékok*, Komárom, 1789.; *Alzír*, Komárom, 1790. (Vö. Kazinczy Prónay Lászlónak, 1790. május 22., KazLev. 2. 319. sz.)

Hamletet, Stellát, Göthéből; és Missz Szara Szampszont Lesszingből Kazinczy fordította: a Litterátori tudósítások [3.]-ban is hírt ad a készülő fordításokról. 1790 tavaszán jelent meg Kazinczy *Külföldi játszószínjének* első darabja, a *Hamlet*, ezt követték volna a címlap

szerint is az itt említett tervek. Goethe *Stellája* 1794-ben jelent meg Pozsonyban, Lessing *Miss Sara Sampsonja* pedig csak Kazinczy halála után (Buda, 1842). A *Sztella* modern kiadása: KAZFORD 2009, 391–415. A *Missz Szára Sampson* modern kiadása: KAZKÜLFJÁTSZ 2009, 171–227.

a' bé-állandó Ország-Gyűlése: 1790. június 10-én kezdődött az országgyűlés Pozsonyban.

Clavigó Ivánkay Vitéz által fordítva: Goethe *Clavigójának* fordítása kéziratban maradt (vö. KazLev. 2. a 315. sz. levél jegyzete: 559. o.). Ivánkay Vitéz Imre (?–1806) Kazinczy alá beosztott iskolalátogató volt az egri járásban 1789-től, az ő hatására kezdett írni és fordítani. Dayka Gábor iskolatársa és barátja.

Medea Gotter után: Friedrich Wilhelm Gotter *Medea* című drámájának fordítását Kazinczy nem készítette el (vö. Kazinczy Prónay Lászlónak, 1790. május 22., KazLev. 2. 319. sz.).

Emilia Galotti Lesszing szerint: csak 1830-ban jelent meg, Bajza József kiadásában, a *Külföldi játszószín* első kötetében. Lásd KAZKÜLFJÁTSZ 2009, 378.

Genuai Zendülés, Schiller szerint: Schiller *Fiescójának* Kazinczy általi fordítása sem készült el.

Macbeth Schakespear és Bürger után: Kazinczy Bürger német szövegén alapuló Shakespeare-fordítása kéziratban maradt Kazinczy életében, először a KAZKÜLFJÁTSZ 2009-ben jelent meg, 291–333.

Darvas kész Schillernek Tolvajival: lásd a *Litterátori tudósítások* [1.] jegyzetét.

a' Hadi-Történetek: a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* című bécsi folyóirat.

Tassónak meg-szabadított Jeruzsaleme: Torquato Tasso (1544–1595) itáliai költő, említett munkája a *Gerusalemme Liberata* című eposza 1575-ben készült el.

Ivánkay Vitéz Úr, a' Dusch Oresztesének fordítója: Johann Jakob Dusch munkája magyarul *A' tiszta és nemes szeretet' ereje* címmel jelent meg először Kassán 1789-ben, majd *Orestes és Hermione. Görög történet* címmel ugyanott 1801-ben, Ivánkay Vitéz fordításában.

Fehér: Fejér György Tasso-fordításának elkészültéről nincs adat, de Racine-fordításának sincs nyoma, noha azt ő maga hirdette a *Mindenes Gyűjteményben* (1790. IV. szakasz, 154–155.). Lásd még a *Litterátori tudósítások* [1.] jegyzetét.

A' Felséges Helytartó Királyi Tanástól még ekkoráig sem érkezék-le az engedelem...: Kazinczy itt az *Orpheus* terjesztési nehézségeit taglalja, miszerint a Helytartótanács nem engedélyezi a lap postai terjesztését, amely végül vállalkozása megszűnéséhez vezetett (erről bővebben: ORPHEUS 2001, 394–396.).

18. Litterátori tudósítások [3.]

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első kötet, [Harmadik Darab], Kos' hava, 313–314.

A lapszám 1790 szeptemberében jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 116.

hitelesség

névtelen

magyarázat

Kazinczy az *Orpheus*ban összesen négy tudósítást adott közre a készülőben lévő magyar nyelvű munkákról, ez a harmadik darab.

Juliának Levelei Ovidiushoz: Aranka György (1737–1817) fordítását Kazinczy adta ki (Kassa, 1790). Itt visszautal a *Litterátori tudósítások* [1.]-re, amelyben szintén hírt adott Aranka munkájáról.

Szent-Mihály napig készen lesznek: szeptember 29, a debreceni országos vásár ideje.

Stella is, és Missz Szára Szampszon: lásd a *Litterátori tudósítások* [2.] jegyzetét.

Komáromban Wéber Úr: Wéber (vagy Weber) Simon Péter nyomdája Komáromban 1788 és 1794 között működött, Pozsonyban pedig 1783-tól 1852-ig, itt kiadóként is. A vállalkozást 1820 körül vette át fia, Wéber Simon Lajos.

Heliconi Virágok: Kazinczy az *Orpheus* szerkesztésének idején állítja össze az almanachot, elsősorban az *Orpheus*ban megjelent versekből, de a *Magyar Museumból* is közöl szövegeket. A kiadvány 1791-ben jelent meg Pozsonyban. Bár a kötetet inkább értetlenség fogadta, Kazinczy szándéka kifejezetten fontos, hiszen a válogatással ízlésújítási szándéka volt: „Örülöm azt a’ szerencsáját Heliconi Virágim tavalyi Gyűjteményének, hogy az a’ Mélt. Gróf javallását meg-nyerte. Sokkal sanyarúbb Bírāja leszek ezen Gyűjteményeim darabjainak, mint az *Orpheus*ban vagyok, mert ezeket Például és Mustrául szeretném kimutatni; az *Orpheus* darabjaiban pedig néha egyéb tekinteteim is vannak.” (Ráday Gedeonnak, 1791. december 15., KazLev. 2. 386. sz.) A *Heliconi virágok* történetéhez lásd ORPHEUS 2001, 398–399.

a’ Frantzok és Németek Musen-almanachjai: Párizsban 1765-ben jelent meg az *Almanach des Muses*, vagyis a „Múzsák évkönyve/zsebkönyve”, amely 1833-ig működött, a legfrissebb és legnépszerűbb költészeti alkotások válogatott gyűjteménye volt. A francia kiadvány mintájára adták ki Németországban az 1770-es évektől a Musen-Almanachokat, amelyek például Lipcsében, Hamburgban, Göttingenben is megjelentek, neves szerkesztők kiadványaként. Az egyik legnépszerűbb a Schiller által szerkesztett *Musen-Almanach* volt 1796 és 1800 között. Magyarországon Kazinczy (*Heliconi Virágok*, 1791) és Kis János kezdeményezései (*Kalendáriom és ’Sebbe való könyv*, 1797, 1798; *Flóra*, 1806–1808) után a *Hébe*, illetve az *Aurora* tették igazán ismertté a kiadványtípust.

Nemes Horváth András Úr, Bódva Helységnek Notáriusa: Horváth András munkáinak kiadásáról nem tudni, az *Orpheus*ban nem jelent meg belőlük részlet.

Ovidiusnak Metamorphosisai: Publius Ovidius Naso római költő *Átváltozások* című munkája. **négy sorú kadentziás versekre fordította-le:** az *Átváltozások* hexameterben íródott, Kazinczy megjegyzése szerint pedig a készülő fordítás rímes négysoros versszakokból áll.

Aeneis: Publius Vergilius Maro római költő eposza Róma alapításáról.

19. Török dal magyar orthographiára – Magyarázatja

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első kötet, [Harmadik Darab], Kos’ hava, hátsó borító.

A lapszám 1790 szeptemberében jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 311.

hitelesség

Aláírva: Széphalmy.

magyarázat

Az MTA KIK RUI 2-r. 2./I., 175b–176a. nyelvi-irodalmi feljegyzésein, a 175b lapon Kazinczy neve látható a korabeli török betűjelekkel és Kazinczy következő megjegyzésével: „Ezek török betű, és ezt tészik: Kazinczy Ferenc. Így írta ezt a’ Kassán fogságba volt Török audítor Hafsz

Ibrahim Effendi 1789.” A 176a lapon Kazinczy a bal oszlopban a török dal szövegét közli, a jobb oszlopban a fordítást pedig úgy, hogy a török szavak mellé egyenként odaírja a magyar megfelelőjüket. A török férfiről nincs több adat Kazinczy életművében.

Auditor (lat.): bíró.

accentus (lat.): a beszéd ejtismódja, kiejtés.

Notája a' dálnak: dallama.

Effendi (tör.): efendi, úr (török megszólításban).

Szűz: augusztus.

20. Keresztyén é vagy keresztény? Orthographiai kérdés

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, 399–403.

A lapszám 1790 szeptemberében jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2011, 142–143.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy.

magyarázat

Kazinczy az *Orpheus*ban többször is értekezik grammatikai és ortográfiai kérdésekről, amelyek nyilvánvalóan lapjának nyelv- és irodalomszemléletét is tükrözik. Nyelvtörténeti-szóelemző grammatikai és ortográfiai szemléletével Révai Miklós elveit támogatja. Kovachich Márton Györgynek az 1789. szeptember 19-én kelt levelében (KazLev. 1. 253. sz.) a 'keresztyén' szó eredetének és helyesírásának példáját a Batsányival való vitájához kapcsolja, aki szerint azért kerül a 'keresztény' szó használatát, mert a 'kereszt' miatt ódzkodik tőle protestáns létére. Illetve ekkor értesíti Kovachichot arról, hogy kilépett a *Magyar Museum* szerkesztőségéből, és saját vállalkozást indít. A helyesírási probléma később is foglalkoztatja: 1806. augusztus 5-én kelt levelében (KazLev. 4. 966. sz.) Verseghy Ferenc fordításait és nyelvhasználatát bírálja Révai Miklósnak, és levele végén visszaül, anélkül, hogy megnevezné, Batsányival való szembenállására a keresztyén szó etimológiája és felekezeti háttere tárgyában: „Én sem maradok felelet nélkül annak a' Philologusnak, a' ki el nem hitethette magával, hogy a' Christianustól jöhessen a' keresztyén, és a' ki azt állította, hogy a' kereszt név eredeti szavunk, mint a' gerezd, mellynek az, az ő ítélete szerint, analóguma! – annak, a' ki, azt állítván, hogy a' tyán végződés nem magyar, a' borostyánt és gyertyánt borostány és gyertány-nak fogja olvasatni, mint a' társával Szabó Dáviddal Istványnak az Istvánt! – a' ki nem akarja tudni, mit ér a' Régiek' bizonyása, 's Herdernek szavait felfogván, behunyja szemét az Igeszók' suffixumaira, 's tagadja hogy azok pronómenek, egyedül, hogy az Yné maradhasson az uraság. A' hysteros proteros ember! De én hallgatni fogok, míg a' per köztietek véget nem ér, hogy a' Publicum figyelme fel ne osztassák.” Kazinczy ebben a levélrészletben világossá teszi, hogy az *Orpheus*ban megjelent eszmefuttatása is Batsányihoz, illetve áttételesen Baróti Szabó Dávid és Révai Miklós szembenállásához kapcsolódott a prozódiai vitában. Ez a levél annyira fontos volt Kazinczynak, hogy beemelte a *Pályám emlékezete II.* kidolgozásába a Révai Miklósról, illetve a Verseghyvel való vitájáról írt 27. szakaszban (Kelt: 1828–1829. Tartam: 1759–1806, a levél: PEML 2009, 554 – 556.).

Lásd még az *Orpheus* további grammatikai-ortográfiai tárgyú közleményeit: *Grammaticai*

jegyzések, Igazítások.

suffixum (lat.): toldalék.

Spanus illius (lat.): ispánja

thema (rég.): szótő, gyök.

vocalis (lat.): magánhangzó.

a priori (lat.): eleve.

a posteriori (lat.): utólagosan.

Nagy-Szombatban, 1596ban jöve ki egy illy nevezetű könyv: Agendarius... (lat.): címe magyarul: Szertartáskönyv. – A könyv tartalmazza a szertartásokat és a szent cselekményeket, melyeket a Szentségek kiszolgálásában, a hálaadásokban és bizonyos más egyházi eljárásokban a papok és más szolgák az Esztergomi Egyházmegyében és Tartományban használnak.] Katolikus szertartáskönyv, Oláh Miklós 1560-ban, Bécsben kiadott *Ordo et ritus*ának átdolgozott, bővített kiadása, 1596 előtt megjelent már 1583-ban is, lásd: RMNy. I. 1971, 528. és 781. tételek.

21. Litterátori tudósítások [4.]

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, 441–442.

A lapszám 1790 szeptemberében jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 152.

hitelesség

Aláírva: Széphalmy.

magyarázat

Kazinczy az *Orpheus*ban összesen négy tudósítást adott közre a készülőben lévő vagy frissen megjelent magyar nyelvű munkákról, ez az utolsó darab.

ASZALAY JÁNOS Úr, a' Kassai Királyi Normális Oskoláknak egyik Tanítója, fordítja Lessingnek Meséit, és Villaume Úrnak Logicáját: a Lessing-fordítás Kazinczy Herder-fordításával egybekötve jelent meg (*Lessingnek meséi három könyvben*, Bécs, 1793.). Peter Villaume *Praktische Logik für junge Leute die nicht studieren wollen* (Berlin-Libau, 1787; Wien, 1789) című művének fordítása azonban, ha el is készült, nem jelent meg.

simplex nagy: a winckelmanni „nemes egyszerűség és csendes nagyság” elvére utal.

Egy azon tisztelt Hazafiak közül, a' kik a' leg-jobb darabokat nyújtották a' Magyar Museumba, Millotnak közönséges Történeteit fordítja Magyarra: Verseghy Ferenc Millot-fordításának (*A világnak közönséges történetei*) első két kötete 1790–91-ben jelent meg, a könyvet azonban betiltották, őt pedig papi áristomra ítélték, így a fordítást nem folytatta. Claude-François Első kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, 441–442. is-Xavier Millot (1726–1785) francia jezsuita történetíró *Éléments d'histoire générale ancienne et moderne* című munkája 1772–1783 között jelent meg kilenc kötetben, számos európai nyelvre lefordították. A Magyar Museumban Verseghynek versfordításai, illetve Sulzer esztétikai értekezésének részletei jelentek meg az ő fordításában, bővebben lásd MM II. 2004, 221. Verseghy a Magyar Museum korrektora is volt.

Pálmának Magyar Országai Historiája: Palma Károly Ferenc (1735–1787) jezsuita történetíró

népszerűsítő magyar történeti munkája (*Notitia rerum Hungaricarum*, Nagyszombat, 1770–1771, majd 1775 és 1785).

Heltai Gáspár *Chroniconja*: Heltai Gáspár (1510 k.–1574 k.) *Krónika a magyaroknak dolgairól* című műve, amely 1575-ben jelent meg Kolozsváron.

Benkő Ferentz Úr, *Enyedi Professorrá lévén, a' Természeti Történet részeit Magyar Nyelven adja-elő Tanítványainak*: Benkő Ferenc (1745–1816) nagyszebeni lelkész, majd 1790-től nagyenyedi tanár, természettudós. Hasonló című munkája: *Magyar geografia*, Kolozsvár, 1801–1802, négy részben.

Mérték 6dikán: szeptember 6-án.

22. Jelentés

szövegforrás

Orpheus, 1790. Első Kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, hátsó borító.

A lapszám 1790 szeptemberében jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 313.

hitelesség

Aláírva: Széphalmy.

magyarázat

Az *Orpheus* első kötetének, vagyis első négy lapszámának szerkesztői számvetése. Az első bekezdésben Kazinczy a *Bé-vezetés* két alapvetésére reflektál. Elsőként arra, hogy miért vesz fel gyengébb darabokat is a lapba: „De a' mit bé-iktatok, nem mindég úgy iktatom-bé mint remekeket, mint követni méltó példákat. Fel-vésem néha még a' rossz darabokat is. Az Olvasó bosszankodni fog érettek reám; a' Criticus által-látja azt az okot a' melly által indítottam; Maradékaink közt pedig lessz valaki, a' ki Litteraturánknak akkori böldeg Horatiusi Epochájából mostani Ennisi Epochákra tér vizsgáló szemekkel, 's szemeteimet kintseknek fogja tartani.” Majd a *Bé-vezetés* harmadik tárgyára utal a második bekezdésben: „Harmadik tárgyam a' MAGYAR TÖRTÉNETEK. E' nevezet alatt nem magát a' Historiát értem, hanem mind azt, valami a' Nemzetnek történeteit, characterét, gazdagságát, Culturáját illeti, 's magunkat magunkkal esmértethet.”

Brassai FRÓNIUSZ MIHÁLY Úr: Fronius Mihály (1761–1812), Göttingában tanult tudós, 1786-ban a kassai tankerület hivatalnok, ekkor ismerkedhetett meg Kazinczyval. Az *Orpheus*ban több tanulmányát is szerette volna közölni Kazinczy, de csak egy írása jelent meg. Ebben a tudósításban Kazinczy Froniusnak Karl Gottlieb Windisch *Ungarisches Magazin* (1781–1787) című folyóiratában közölt cikkeiről tesz említést. *Orpheus*-beli tanulmányát Fronius (*Eggy Erdélyben Brassó Körül 1781ben Talált Vad-Embernek Le-Írása*, *Orpheus*, 1790, Első kötet, [Harmadik Darab], első közlemény; ORPHEUS 2001, 73–76.) utóbb németül is kiadta, ezt a mai napig idézi a külföldi szakirodalom: *Beyttage zur Philosophischen Antropologie und den damit verwandten Wissenschaften*, Wien, 1794., 251–259.; *Siebenbürgische Quartalschrift* IV. 1795. 301–310. („Wien im Nov. 1794. M. T. Fr.” aláírással).

WINDISCH Úr: Karl Gottlieb Windisch (1725–1793) tudós, szerkesztő.

Német nyelven írt Magyar Tárháza: az *Ungrisches Magazin* (1781–1787) című folyóirat, amely Pozsonyban, Karl Gottlieb Windisch szerkesztésében jelent meg.

Mérték hava: szeptember.

23. Ki nem nyomtatott munkák

szövegforrás

Orpheus, 1790. Második kötet, Első Darab, Iker-hava, hátsó borító.
A lapszám 1790 novemberében jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 315.

hitelesség

Névtelen.

magyarázat

A *Litterátori tudósítások*ban közzétett anyagokhoz hasonló jelentés készülő és megjelenés előtt álló munkákról és fordításokról.

Verőtzei Predikátor SZILVÁSY GÁBOR Úr: Szilvási Gábor (1751–1830) verőcei, majd péceli lelkész.

Raffnak esmeretes Geographiája: Georg Christian Raff (1748 – 1788) *Geographie für Kinder* című pedagógiai munkája 1783-ban jelent meg Göttingenben. Szilvásy Gábor fordítása névtelenül jelent meg: *Raff György geografiája a gyengébbek elméjéhez alkalmaztatott, és magyarul kiadattatott*, Vác, 1791.

Ivánkay VITÉZ IMRE Úr, a' Dusch Orestesének fordítója, kész Göthének Clavigójával, és valaki másból Johanna Gray nevű szomorú Játékkal: Vitéz Imre (?–1806) Kazinczy visitoraként dolgozott az egri járásban, az ő hatására kezdett irodalommal foglalkozni. Johann Jakob Dusch munkáját *A' tiszta és nemes szeretet' ereje* címmel fordította le, mely Kassán jelent meg 1789-ben, majd *Orestes és Hermione. Görög történet* címmel ugyanott 1801-ben. A Goethe-féle *Clavigo* című drámája fordításának megjelenéséről nem tudunk. Vitéz Imréhez lásd még a *Litterátori tudósítások* [1.] jegyzeteit. Kazinczy a *Clavigót* lefordította 1794-ben, és kiadta a *Kazinczy Ferencz' Munkái*, 5. kötetében (Pest, 1815). Modern kiadása: SZÉPLIT 2012, 517–549.

Johanna Gray: Christoph Martin Wieland (1733–1813) vallásos költeménye az 1750-es évekből. A fordítás megjelenéséről nincs adatunk. Vö. még: „Egész napi foglalatosságom Dohlernénál és a' Susimnál trétselni, irkálni, fordítani Johanna Grayt és Clavigót; az előbbi Postával írtam a' Grófnak, a' Rosnyai Püspöknek és Báró Podmanitzkinak, ma írok Gróf Andrásy Istvánnak, Szent-Iványinak és Báró Orczynak, a' Fő Ispánnak, ha ezekkel együtt lessz a' Tettes Úr, méltóztasson erántam emlékezetet tenni.” (Vitézi Imre Kazinczynak, 1790. június 10., KazLev. 2. 315. sz.)

KOVÁTS FERENTZ Úr, a' Boileau Pulpitusának Fordítója, a' Fieszkó Zendülését fordította: Kovács Ferenc (1746–1819) Festetich Antal jószágigazgatója volt Dégen, számos fordítást készített, Boileau-fordítása 1789-ben Győrben megjelent (*A' pulpitus*), Schiller *Fieszkója* kéziratban maradt. Lásd részletesebben hagyatékát: KazLev. 2., 576–577. o.

Bárány János Úr, eggy ifjú, de érett Litterator, Don Carlost vette munkába: valószínűleg Bárány Péterről (1763–1829), Széchényi Ferenc titkáráról van szó, aki éppen ebben az időszakban több színjátékot is fordított, kapcsolatban volt a pesti magyar színtársulattal is (vö. GYÁRFÁS 1990, 185–187.). A *Hadi és Más Nevezetes Tudósításoknak* az első magyar pszichológiai munka megírására kiírt pályázatának (1789) nyertese.

A' Strelitzeket fordítja KÓRÉ SIGMOND Úr, a' Kotzebue Menschenhass und Reue fordítója:

Kóré Zsigmond (?–1793) festő említett Kotzebue-fordítása, *Az embergyűlölet és a megbánás* 1790-ben, Bécsben jelent meg. *A' Strelitzek* című fordításáról ez az egyetlen adat maradt fenn. A *Die Sterlitzen* (1790) című dráma szerzője Joseph Marius Babo (1756–1822) német drámaíró. ***Az Asszonyi-Nem a' XIXdik százban:*** a röpiratról és szerzőjéről nem találtunk adatot.

Pater Szaitz Leo Maria: (1746–1792) szerzetes, író, talán a *Magyar és Erdélyországnak mind világi mind egyházi történetei* című, 1793-ban, Pesten megjelent munkájáról lehet szó.

Geblernek Clementinája, fordította HATVANY ISTVÁN Úr: Thomas Philipp Freiherr von Gebler színműve megjelent magyar fordításban 1790-ben Pesten (*Klementina, vagy a testamentom*). A kiadvány névtelen, így ez lehet Hatvani Istváné (?–1816) és ifj. Ráday Gedeoné (1745–1801) is, Szinnyeyinél mindkettőnél szerepel.

24. Skizzek a' Voltaire életéből

szövegforrás

Orpheus, 1790. Második kötet, [Második Darab], Rák Hava, 150–185.

A lapszám 1790 novemberében jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 206–215.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy.

magyarázat

Lehetséges, hogy Kazinczy már 1789. augusztus 13-i levelében (KazLev. 1. 232. sz.) ennek a munkájának az előkészületeire utal, amikor Aranka Györgynek így ír: „A' Skizzből (Esquisse) némely darabokat én ki osztok Magyarúl jól tudó Subalternusaim [alárendeltjeim] közt 's belé iktatom majd a' jövő esztendőben el-kezdendő Periodicus írásomba.” Kazinczy ebbe a kivonatos Voltaire-életrajzba néhány dokumentumot illesztett Kristof Zabuesnig *Historische und Kritische Nachrichten von dem Leben und den Schriften des Herrn von Voltaire und anderer Neuphilosophen unsrerer Zeiten* (Augsburg, 1779) című könyvének egyik fejezetéből (*Glaubenbekenntniss des Voltaires*). Zabuesnig Voltaire- és általában felvilágosodás ellenes könyvét használta a hazai hitvédelem, nevezetesen a Kazinczy által hivatkozott Molnár János is. Kazinczy írásának bevallott célja az ezekkel való szembeszállás, taktikusan éppen az általuk is használt forrás alapján (vö. HENCZE 1928, 57.). Nem véletlen, hogy kíváncsi volt az ellenfél reagálására is („Hát a' Voltaire Skizzére [...] mit mond P. Szaitz?”, Döme Károlynak, 1790. dec. 4., KazLev. 2. 245. sz.). A megjelenést követő első ismert visszajelzést Kazinczy László 1791. január 14-i levelében (KazLev. 2. 281. sz.) olvashatjuk: „a Voltérről írott darabodat betsüllöm, és kívált annak örülök, hogy a Balgatagoknak az igazat egyenessen ki mondád.”

A Voltaire-életrajz jó példája a *Bé-vezetés* programírásában megfogalmazott „Józan gondolkodás” céljának. Az *Orpheus* megjelenésének időszakában a vallási-felekezeti harcok és az erősödő, főleg katolikus hitvédelem összekapcsolódik a „világosodás” ellenes támadásokkal. A felekezeti és a tolerancia-elvet tárgyaló szellemi-vallási-politikai küzdelmekben a korszak literátorai is részt vettek, illetve mélyen befolyásolták őket. Péczeli József *Henriása* (Pozsony, 1789) Voltaire *Henriade* (1723) című munkájának fordítása, amely a vallási tolerancia eposzaként vált nevezetessé. Kazinczy szintén a felekezetek közötti megértés és egyenjogúság gondolatát képviselte, egyúttal pedig számtalanszor tesz hitet kálvinista volta mellett is. A hitvédelem ugyanakkor általában az új filozófiai eszméket is támadta, hiszen

azokra úgy tekintett, mint amelyek célja a vallás lerombolása. Az ösztűz a naturalistának, materialistának, ateistának, és egyúttal erkölcstelennek bélyegzett francia gondolkodókra irányult, elsősorban Voltaire-re, Rousseau-ra, Jean-Baptiste de Mirabaud-ra, Claude-Adrien Helvétiusra és d'Holbachra. Molnár János kanonok *Ártalmas könyvek* című verse például közvetlen kapcsolatot teremt Voltaire, Rousseau, a szerelmes történetek és a vallásellenesség között: „Kik Voltairnak utánna fel-dühödtek, / Vagy Rousseaut követik. Venus kezéből / Vett vak-tör hegyivel rohanva törvén / Istentől adatott Hitünk 's Reményünk / Ellen”. Kazinczy ezt a verset közölte az *Orpheus*ban (ORPHEUS 2001, 136.), elsősorban a szerző nevétségessé tétele céljából. Ugyanakkor Kazinczy törekedett az ellenfeleivel való konszolidált párbeszédre. A francia felvilágosodás filozófiai tézisei azonban a magyar gondolkodókat is megosztották. Debreczeni Attila összefoglalása szerint Kazinczy óvatosan és taktikusan jelölte ki saját pozícióját a babonáság és a vallástalanság között, amikor a *Bé-vezetés*ben az *Orpheus* egyik fő elveként a józan gondolkodást babonáságtól megtisztult religióként és „eleve állatásoktól mentes” (vagyis előfeltevések nélküli, a szabad vizsgálódás jogával felvértezett) filozófiaként definiálja (ORPHEUS 2001, 373.). Még ha ezt a pozícióját nem is mindig tudta egészében megőrizni, a szabad gondolkodáshoz való jogát mindig megtartotta. Kazinczy Voltaire-képéhez lásd még: HENCZE 1928, 56–58. és OPHEUS 2001, 371–374.

Voltaire: eredeti nevén François-Marie Arouet (1694–1778), a francia felvilágosodás egyik legnagyobb alakja, író, költő, filozófus, a társadalmi reformok és a polgári szabadságjogok támogatója.

Hazánknek egy széles tudományú Írója azon Deák Munkájának harmadik részében: Molnár János (1728–1804) szepesi kanonok, számos hitvédelmi mű szerzője. Az *Orpheus* első lapszámában megjelent Rousseau-fordítás lábjegyzetében ugyancsak az itt említett könyvére utal Kazinczy (vö. az ORPHEUS 2001 439. oldalának jegyzeteit). Aranka Györgynek szóló, 1790. március 25-i levelében (KazLev. 2. 307. sz.) meg is nevezi mind a könyvet, mind szerzőjét, s itt egyértelműen megvetéssel szól Molnárról (míg a Voltaire-életrajz lábjegyzetében csak utal arra, hogy ez az anekdota Molnár és a hitvédő katolikusok – kitalációja): „Szepesi Kánonok Molnár János, a' ki annyi könyveket firkált, most a' Naturalistákat akarja meg-rontani. Egy Responsorum Liber III-tiust nyomtattat ugyan azon Betűrakó által, a' ki Orpheusomat rakja. A minap meg látom a' Voltaire nevét munkájában, 's olvasom. Ezt írja felőle: – Voltár beteg volt, hagymázban vagy miben feküdt. D. Tronchin hozzá megy. Hát egyszer Voltaire az ágyból fel-ugrik, az árnyék székre ül, bé-kap a' tsuporba, ki-veszi a' tulajdon sz...t, meg-eszi. – Gyönyörű Apológiája a' Keresztyén Vallásnak. Magának Molnárnak írtam felőle, valamint P. Leo Maria Szaicznek is, a' ki Egerben az Igaz Magyar-t írja.” Kazinczy ugyanebben a levelében indulatosan ír az emberi gondolkodás sötétségéről és induló *Orpheusa* remélt hatásáról a felvilágosult gondolkodás terjesztésében. Ekkor már megjelent az *Orpheus* első lapszáma a *Bé-vezetés* programíráásával, a második lapszámot Kazinczy már leadta a nyomdának. A levélben felsorolást ad azokról a francia filozófusokról, akik ellen a hitvédők és a cenzúra – nyilvánvalóan a francia forradalom eseményeinek kibontakozása miatt is – nem győznek fellépni, illetve *Orpheus*át egyfajta küldetesként írja le a sötétség elleni harcban. „Nagy még a' setétség, kedves Barátom! és nékem úgy látszik, hogy mivel némely helyeken napok támadnak, a' barlangok setétjei még feketébbekké válnak, mint eddig voltak, míg Egünket estveli homály fogta vala bé. Én meg-makatsítottam magamat ki-tsikarni a' Superstitio kezéből a' véres tört, és irtóztató képéről le-kapni az áll-ortzát. Voltaire, Rousseau, Helvetius, a' Sanssouciba lakott Philosophus, 's a' Kömívesség úgy adnak paist balomba, jobbomba kardot, lábaimra szárnyakat, mint mikor Perseust készítették-fel az Istenek az Andromeda meg-szabadítására, tsak attól tartok, hogy lángoló fel-gyúladásaim által el ne rontsam igyekezeteimnek bódolgulhatóságait. Olvassa meg a' kinek esze és szíve van Orpheusom bé-vezetését, olvassa meg pag. 90. azt, a' mit Rousseauból fordítottam, és azt a' mit Kallós által fordítottam Helvetiusból;

– olvassa-meg tulajdon gondolkozásomat Orpheusom 11-dik kötetében a' Lélek halhatatlansága felől, 's látni fogja kí vagyok, 's áldani fog, ha én már régen nem leszek is. Valakinek fel kelle támadni, mert már többé szenvedni nem lehet, a' mit tsinálnak.”

Kalmár György: (1726–1783 után) költő, nyelvész. Debrecenben, majd 1749-től Oxfordban tanult. Keleti nyelvek kutatójaként több közel-keleti utazást tett.

25. Az olasz nyelv édességének 's hathatóságának két példája

szövegforrás

Orpheus, 1790. Második kötet, [Harmadik Darab], Oroszlán Hava, hátsó borító.

A lapszám 1791 márciusában jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 319.

hitelesség

Aláírva: Széphalmy.

magyarázat

A cikk az olasz nyelv hangzásával foglalkozik a Rousseau által idézett Tasso-versekben, majd a lezárásban a magyar nyelvhez hasonlítja. Kazinczy már egy korábbi közleményében is tanulmányozta az olasz nyelv hangzásának szépségét és a magyar nyelv esélyeit az összehasonlításban. Az *Orpheus* első lapszámában a Metastasiótól fordított *Sóhajtás* című verséhez csatolt jegyzésben bővebben kifejti érveit a magyar nyelv hangzásának szépsége mellett, amely szerinte meg is haladja a francia és a német nyelv szépségét: „a' Magyarnak nem nagy oka vagyon az Olasz mellől hátra vonni magát. Legalább hízelkedem azzal magamnak, hogy nyertem azzal, midőn a' *placido Zefirettot* nem *tsendes*, hanem *nyögdetselő szellőnek*, a' *limpido ruscelettot* pedig nem *tiszta pataknak*, hanem *búsnak*, az az *búsan zörgőnek*, neveztem. – És minő voluptuosus hangzatok: *nyögdetselő Szellőtske*, minő onomatopoea: *sóhajtás!* minő kedves jambusi numerus: *de meg-ne mond kié!* és: *azt, tsermely, meg-ne valld!* – kedves Anyai Nyelvünk! mikor fogják a' mi Szépeink érzeni, hogy valósággal szép vagy? hogy véghetetlenül felyül-haladod a' frantz persziflázst, a' német mormogást?” (ORPHEUS 2001, 25, vers: 24.)

ROUSSEAU, Munkáinak 20dik Kötetében: Rousseau, Kazinczy állításától némiképpen eltérő kontextusban, az érzelmek kifejezésének problémáját, a csábításban megjelenő hazugságot, az érzelmekben megjelenő őszinteséget mutatja be Tasso idézetein keresztül, amelyek azt tanúsítják, hogy az olasz nyelv hangzása is hordozza az érzelmek gyengédségét. A Tasso-idézet és kontextusa a *Lettre sur la musique française*-ben [Levél a francia zenéről] (1753) olvasható. A Rousseau összes műveit tartalmazó negyedréti kiadásban ez a 8. (*Théâtre, poésie, musique*) kötet 451. lapján található: *Collection complète des œuvres de J. J. Rousseau, citoyen de Genève*, éd. par. Pierre-Alexandre du Peyrou, Genève, 1780–1788 volumes.

(online: <http://www.rousseauonline.ch/Text/Section0061.php>). Rousseau és Tasso kapcsolatához lásd még HAMMANN 2006, amely tanulmány összegyűjti és értelmezi Rousseau Tasso-idézeteit, így azonosítja a Kazinczy által is idézett szakaszt is. Elképzelhető, hogy Kazinczy más formátumú kiadást használt, ez indokolhatja, hogy a 20. kötetet említi, ugyanakkor kisebb formátumú kiadásnak nem találtuk nyomát.

TASSÓnak Gierusalem liberata: Torquato Tasso (1544–1595): *A megszabadított Jeruzsálem* című eposza, az első idézet a 16. ének 25. szakasza:

Teneri sdegni, e placide e tranquille
repulse, e cari vezzi, e liete paci,
sorrise parolette, e dolci stille
di pianto, e sospir tronchi, e molli baci:
fuse tai cose tutte, e poscia unille
ed al foco temprò di lente faci,
e ne formò quel sí mirabil cinto
di ch'ella aveva il bel fianco succinto.

Magyarul (TASSO 1995, ford. Hárs Ernő, 362.):

Szelíd elutasítás, könnyű gyöngé
harag, enyelgő bók, jókedvű béke,
mosolygó szavak, könnyek drága csöppje,
elfojtott sóhaj, csókok szenvedélye:
a szív e dolgait gyűjtötte össze,
s tartotta lassú fáklyatűz fölébe;
ekképp formálódott varázslatosra
az öv, mely szép csípőjét körbefonta.

A második idézet a 4. ének 3. szakasza (TASSO 1995, ford. Hárs Ernő, 73.):

Chiama gli abitator de l'ombre eterne
il rauco suon de la tartarea tromba.
Tremar le spaziose atre caverne,
e l'aer cieco a quel romor rimbomba;
né sí stridendo mai da le superne
regioni del cielo il folgor piomba,
né sí scossa giamai trema la terra
quando i vapori in sen gravida serra.

Magyarul:

Az összes örök árnyba temetettet
a tartaroszi kürtszó egybehívja.
A barlangok sötétje belereszket,
a lég a hangot vakon veri vissza;
szféráiból a legfelső egeknek
nem csap le a villám ilyen sivítva,
s nem dübörög ekképp a reszkető föld,
mikor tárnáit feszítik a gőzök.

Kos hava: március

26. A' német nyelv hangzása

szövegforrás

Orpheus, 1790. Második kötet, [Negyedik Darab], Szűz Hava, hátsó borító.
A lapszám 1792 júliusában jelent meg.

megjelenés

ORPHEUS 2001, 321.

hitelesség

Névtelen, Regmetz helymegjelöléssel a dátumozásban.

magyarázat

Az előző lapszám hátsó borítóján az olasz nyelv hangzásáról értekezik Kazinczy, lásd ott a további kontextusokat (*Az olasz nyelv édességének 's' hathatóságának két példája*). A cikk bevezető mondata lényegében el is végzi ezt a visszautalást, ahogyan az olasz, a magyar és a francia nyelv „lágyság és édes” hangzását a némettel állítja szembe. Ami ebben a közleményben újdonság az előzményekhez képest, hogy verstani érvekkel támasztja alá érveit a német nyelv „indulatossága” és „szelídsége mellett: a két példában kiejtés szerint, a verslábak által tagolva jegyzi le a Klopstocktól vett példákat. A német nyelv hangzását elsőként Klopstock *Messias* című eposzából idéz, majd *Schlachgesang* [Csatadal] című ódájából. Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) kiemelt szerepet kapott Kazinczy irodalom- és nyelvszemléletében, illetve fordításaiban. A népszerű német költő nyelvészeti dolgozataiban az írói szabadságot hirdette a nyelvszokással szemben. Említett eposza: *Der Messias* (1748–1773; átdolgozta: 1780 és 1800; említett kiadása: Altona, 1780). Kilenc verse mellett a *Messias* több énekét is lefordította Kazinczy, amelyhez két illusztrációt rendelt Oesertől. A fordításokból 1788-ban tett közzé mutatványt a *Magyar Museum*-ban (MM I. 2004, 98–101). Fordított Klopstocktól Szilágyi Sámuel is. Az *Orpheus*-ban Klopstock két ódája jelent meg magyar fordításban Kazinczytól, *Az ő halála* és *Csidli* címmel, ugyanebben a lapszámban. (ORPHEUS 2001, 281, 283.)

Harmónica (gör., lat.): harmonika.

Flautravers: fuvola.

Fortepiano: zongorához hasonló régi hangszer.

muzsika: hangszer.

Corno: kürt.

Rembrandt: (1606–1669) holland festő.

Titian: Tiziano Vecellio (1488/89–1576) itáliai festő.

Carpathus: a Kárpátok.

szaggatás: verslábak elválasztása.

Syllaba (lat.): szótag.

Klopstock: Az idézet a *Der Messias* I. részéből való. Eredeti helyesírással:

Aber sinnlos und nur zur Verzweiflung allein noch empfindlich,
Sinnlos, wider Gott was zu denken, entstürzten im Abgrund
Ihren Thronen die höllischen Geister. Als jeder dahinsank,
Stürzt' auf jeden ein Fels, brach unter jedem die Tiefe
Ungestüm ein, und donnernd erklang die unterste Hölle.

Kazinczy – terjedelmileg hosszabb, de tartalmilag pontos – fordítása:

Ellenben megtompúlva fortélyt képzeni
Az Isten ellen a poklok királyai
Uralkodó székekből kiestének.
A mint kihullottak mindegyikére

Egy szirt rohant, mindegyike alatt
Betört a mélység, s szörnyű csattogással
Recsegve dörgött végig a pokol. (ABAFI 1879, 159.)

Schlachtgesang: Az idézet a három versszakból álló óda (1765) első szakasza, eredeti helyesírásban a következő:

Wie erscholl der Sang des lauten Heers
Vor dem Gebirg in das Thal herab,
Da zu dem Angriff bei dem Waldstrom das Kriegslied
Zu der vertilgenden Schlacht und dem Siege den Befehl rief.

Magyarul (ford. Orosz Beáta):

Hogyan harsogott a hangos sereg dala
A hegyről a völgybe,
Amikor Waldstromnál a harci dal
A megsemmisítő csatára és győzelemre kiadta a parancsot.

27. Jelentés fordítások kiadásáról

szövegforrás

Magyar Hírmondó (Béts), 1793. augusztus 2., 4. szakasz 10. füzet, Toldalék, 178–179.
Rovat cím: *Jelentések*.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferenc.

magyarázat

A bécsi *Magyar Hírmondó* 1782-ben indult, eleinte a féléveket „szakasznak” jelölték a féléves kötetek elején.

Az öt hirdetett fordítása közül Kazinczynak egy kivételével mind elkészült és megjelent. Az alábbi munkákról van szó:

1. *Szókratész Mainomenósz, az az a' Szinopei Diogenesz' Dialogusai*, Consil. Wieland írásaiból, Pesten, Nyomt. Trattner Mátyásnál, 1793. Illetve KAZFORD 2009, 820–831.

2. *Herdernek Paramythionjai. Általtette Kazinczy Ferenc = Herdernek és Lesszingnek mesélései*, Széphalom, Széphalmy Vincénél, Bécs, Hummel ny., 1793. Illetve KAZFORD 2009, 811–815.

3. *Lesszing meséi. Ford. Aszalai János. Átdolgozta és kiadta Kazinczy Ferenc. = Herdernek és Lesszingnek mesélései*, Széphalom, Széphalmy Vincénél, Bécs, Hummel ny., 1793 Bécs. Hummel ny., 1793

4. *Gessner' Idylliumi*. Fordította Kazinczy Ferencz. Kassán, Fűskúti Landerer Mihály' Költségével és betűivel, 1788, első kiadás, második kiadás: *Kazinczy Ferencz' Munkái. Harmadik kötet, Gessner Salamon Munkái. Idyllek három könyvben*. Fordította Kazinczy Ferenc, Pest, 1814, Trattner János Tamás nyomdájában. Illetve KAZFORD 2009, 770–778.

5. Klopstock *Messiásának* fordítása nem készült el. Megjelent részlet: *Példák. A' Klopstock' Messiásának munkában lévő fordításából*, *Magyar Museum*, második negyed, 1789, 148–158. Illetve MM I. 2004, 98–101. Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő *Messiás* című vallásos eposzáinak első három éneke a *Bremer Beitrager* című folyóiratban jelent meg

1748-ban, a teljes mű 1773-ban jelent meg, majd 1780-ban és 1800-ban átdolgozta. Kazinczy a *Messiásról* először Miller Siegwart című regényében olvasott 1781-ben (*PEml.* 2009, 489), majd 1782-ben meg is vette (*PEML* 2009, 490). Fordításának első részletei a *Magyar Museum* második negyedében jelentek meg, majd az *Orpheusban*, a *Litterátori tudósítások* [1.]-ben adott hírt a készülő fordításról, illetve egy önálló előfizetési felhívásban (*Jelentés a Klopstock Messiásának ki-adása felől*, MTA KIK K 608, 77a–78b, 1790. október 17-i dátummal) meghirdette az első tíz ének fordítását. Részletes pénzügyi számításokat is közölt a kiadás és a rézmetszet költségeiről.

1791. szeptember 27-én Kazinczy azt írja Aranka Györgynek (*KazLev.* 2. 383. sz.), hogy „A’ Messiás eránt egynehány sor fog lenni a’ M. Újságokban”, de a *Hadi és Más Nevezetes Tudósításokban* nem találtunk ilyen közleményt a *Tudományi Dolgok* című rovatokban. Valószínűleg ismét a *Messiás*-fordítással való késlekedésre utal egy következő levele Aranka Györgynek 1792. március 5-én (*KazLev.* 2. 397. sz.): „Batsányihoz írtt leveled kezeken forog; hogy láttassa minden, hogy én meg tsaltam Erdélyt. Azt gondoltam, hogy tekintetbe fogod venni tavalyi itthon nem létemet, és el képzeled, hogy az ilyen előre nem látott történet a’ leg-szívesebb igyekezetet is meg akaszthatja. Ez eránt nem csak téged, hanem az újságok által a’ Praenumeránsokat is tudósítottam, és így el nem képzelem, miként lehetett barátságatlan érzés nélkül vádolni.” A *Magyar Hirmondó*ban azonban ennek sem találtuk meg a közlését.

Kazinczy 1792. április 24-én már azt írja Aranka Györgynek (*KazLev.* 2. 401. sz.), hogy hamarosan hirdetni fogja a *Messiás*-fordításának megjelenését. Ekkor már elküldte Bécsbe Diogenész-fordítását és Lessing meséit: „Egynehány napja, hogy Wielandnak Diogenesét, a’ Dayka által fordított Heloízt és Abelardot, és az Aszalay által készített Lessing Meséinek fordítását 200 Bfnt bancoczedulával küldöttem-fel Bécsbe, hogy ott olly formán nyomtattassanak, mint Schraembel szokta a’ deák betűvel nyomtatott Német Classicusok munkáit. Ebbenn a’ három munkábann öt igen szép rézre metszettek fognak lenni; ‘s én azt kívántam a’ Nyomtatótól, hogy eggy hónap alatt el-készüljenek, ‘s ezt reménylem is. Kezemben van a’ posta recepisséje a’ Paquetok eránt; ezen szándék teljesezését tehát csak az akadályoztathatja-meg, ha a’ kézírás Bécsig, vagy Bécsben el-vész; különben bizonyosan teljesezését lát. Mihelyt lehet, száz exemplárt küldökbe Erdélybe, ‘s azt a’ rendeltetést fogom tenni, hogy árok kezébe adattassák, hogy te ezen pénzből azokat, a’ kik a’ Messiást, vagy pénzeket vissza kívánják, ki-elégíthessed. A’ Messiás ki-jön bizonyosan, de az nem olly munka, a’ mit azért, hogy Erdély a’ pénzét kívánja, ha könyv nincs, praecipitálni lehessen. Azonban, hogy tégedet meg-mentslek az alkalmatlanok aggatózásától, végezésemet nem sokára a’ Magyar Hirmondó által ki-hirdettetem. Ennél többet most nem tehetek.”

1793. július 27-én arról számolt be Kis Jánosnak (*KazLev.* 2. 424. sz.), hogy „Készülnek ‘s készen vannak rész szerint 1. Klopstock Messiásának 10 éneke. – 2. Az első ének jámbusban” Az első öt ének próza fordítása és az első ének verses fordítása maradt fenn (MTA KIK M. Irod. RUI 2r. 3, 98a–204b). Ezt követően jelenik meg a *Magyar Hirmondó*ban 1793. augusztus 2-án az újabb híradás, hogy a fordítás „még ez idén sajtó alá mégyen” (jelen közlemény). Egy újabb önállóan kiadott *Jelentésben*, 1794. március 28-i keltezéssel, pedig már a kinyomtatás elmaradása miatt mentegetőzik (MTA KIK K 608., 79a–80b), és itt jegyzi meg, hogy a *Magyar Hirmondó*ban kétszer is hírt adott a kiadás késlekedéséről: „Két ízben adtam-elő már a Hirmondó’ leveleiben, mi okozta ezt az elkésődést: de megnevezett két érdemes barátim [Aranka György és Benkő Ferenc] azt írják, hogy az Előrefizetők közzül sokan nyughatatanok [sic!] reményeknek teljesezésé eránt. Szükség tehát, hogy mindent újlag adjak-elő.” A másik híradásnak viszont nem találtuk a nyomát a lapban.

A Klopstock-fordítás történetéhez lásd még MM II. 2004., 122–124.

Bétsi Rézmetsző Kohl Urnak szép metztzései: Clemens Kohl (1754–1807), bécsi rézmetsző.

hollandiai papiros: Hollandiában, kézi gyártással készített papír, amelyet jó minőségének

köszönhetően jellemzően könyvnyomtatáshoz, illetve művészeti célra használtak.

Schrämbel *Ur adogatja-ki Bécsben a' Német Klasszikusok' Írásait*: Franz Anton Schrämbel, osztrák könyvkiadó, térképész (1751–1803), 1789-től kiadója jelenteti meg többek között Klopstock, Gellert, Gessner, Bürger és Kleist munkáit. Vö. a kiadó 455 tételből álló katalógusát: KOHLMAIER 2001, 110–205.

el vagy on hibítva: el van hibázva.

ide, Tokajnak, 's Kassának szomszédságába: Széphalom.

Geszner: Salomon Gessner (1730–1788), svájci képzőművész, író, könyvkiadó. Ebben az időszakban nem jelent meg Kazinczytól fordítása kötetben. Kazinczy írói hírnevét megalapozó fordítása korábbi: *Geszner' Idylliumi* (Kassa, 1788). 1788-ból való további fordításai: *Az Éjtszaka*, *Gesznerből*, *Magyar Museum* I, 33–35). Az *Erast* c. színjátékát Kazinczy fordításában adta elő Kelemen László társulata Pesten 1792-ben. Az *Orpheus* 3. lapszámában jelent meg a *Szemíra és Szemín* 1790-ben (ORPHEUS 2001, 104–106.). A *Kazinczy Ferencz' Munkái* 2. és 3. kötete tartalmazza Gessner életrajzát és munkáit (*Ábel' halála*; *Szemíra és Szemín*; *Daphnisz*; *Első hajós*; ill. *Idyllek*; *Evander*; *Eraszt*) (Pest, 1815, illetve SZÉPLIT 2012, 119–346.)

Klopstock: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő.

Chodoviék: Daniel Nicolaus Chodowiecki (1726–1801), berlini lengyel származású festő és rézmetsző, többek között Klopstock *Messiásának* illusztrátora. Kazinczy a tervezett *Messiás*-fordítás címlapjához tőle rendelt egy *Mária és Portia* című rézmetszetet.

28. Babér

szövegforrás

Magyar Kurír, 1802. március 19., I. félesztendő 23. szám, 367–368.

megjelenés

BORBÉLY 2006, 20.

hitelesség

Cs... ..cz aláírással.

magyarázat

Kazinczy ebben a cikkben Csokonait és Földi Jánost egyszerre bírálja a *babér* szó miatt, ami Földi magyarítása, s amelyet a közlemény utalása szerint Csokonai a *Földi sírhalma felett* című versében használ. A Csokonai-búcsúversben a negyedik versszakban a borostyán szerepel:

„Hát már Apolló, a' ki fejed körül
Kettős borostyánt vont vala, Kedvesem,
Hát már Apolló a' Halálnak
Bűne között hidegen danolgat?”

Ugyanakkor a bécsi *Magyar Hirmondó* 1802. január 16-án kiadott 5. lapszámának *Toldalékában*, ahol a Földi-búcsúztató megjelent (81–82.), a *Virág Benedekhez* című vers követi, amelyben kétszer is szerepel a babér, a nyolcadik és a tizennegyedik (utolsó) versszakban (83–84.):

„Megvan! Győzödelem! Rajta Nemes Magyar,
Fűzz számodra babért 's tégy örök oszlopot,
És sas szárnyaidon engem is, Édesem,

A' szent Pimpla felé segíts.

[...]

Jer hát végy Te babért; én olajágakat

Fűzők fel Te vitéz Tárogatód' szavát

Búdítsd; Én meg ezüst Lantomat ízgatom,

Zengjük FESTETITSET, jere!"

A Cs ... cz aláírás mögé rejtőző Kazinczy a stíluszintet és a nyelvi tisztaságot kéri számon, illetve kétségbe vonja Földi hozzáértését is a növények rendszertanához. Borbély Szilárd tanulmánya ezt a cikket az Árkádia-per előképeként elemzi, hiszen a „babér-perben” is szavak és elvek értelmezése körül, valamint a gyász kontextusában zajlik a vita. Vö. BORBÉLY 2006, 7–26. Kazinczy levelezéséből Csokonai halála után több fontos mozzanatra is fény derül a babér szó körüli vitájukban: Csokonai nem tudta eleinte, hogy a cikket Kazinczy jegyzi. Csokonai írt a babér szó védelmében egy „apológiát”, vagyis vélhetően egy vitairatot, továbbá Kazinczyval személyes találkozás alkalmával beszéltek a vitatott kifejezésről. Ezek a levelek éppen az Árkádia-per kibontakozásának időszakában keletkeztek.

Kazinczy elsőként Nagy Gábort kéri, hogy Kis Imre juttassa el számára Csokonai hagyatékából a babér mellett érvelő dolgozatát – az csak feltételezhető, hogy Kazinczy Kis Imrétől, az Árkádia-per egyik legfontosabb debreceni képviselőjétől értesült erről az írásról, és a kéréséből úgy tűnik, hogy Kis Imre megjelentetni szándékozott Csokonai írását. „Kérje az Ur Kis Imre barátunkat, hogy, ha lehet, közölje velem azt, a' mit a' szegény Csokonai a' babér mellett írt, és ha lehet, adjon helyt a' könyv végében egynehány sor jegyzésemnek.” (Kazinczy Nagy Gábornak, 1806. április 12., KazLev. 4., 905. sz.) Egy hónap múlva Szentgyörgyi Józsefnek (1806. május 18., KazLev. 4., 920. sz.) számol be Csokonai babér-dolgozatáról: „Csokonai a' babér apológiáját ellenem írta. Kis Imrének megírtam, hogy éppen nem leszek megbántva, ha kiadja. Ha nekem van igazam, akármit mond ő, nekem és az igazságnak nem árt: ha igazam nincs, méltó hogy lakoljak. — Én tudom, mit írtam 's érte nem pirulok. Literátori csatákba nem ereszkedem: de az a' tartalék, hogy megítélnek ha kimondom a' mit érzek, és a' mit valakinek csak ki kell mondani, engem ugyan meg nem némít.” Szintén Szentgyörgyinek írja 1806. július 9-én (KazLev. 4., 949. sz.), hogy annak idején személyesen is megvitatták a babér ügyét, illetve Csokonai eleinte nem tudta, hogy Kazinczy bújik meg az álnév mögött: „Kis Imrének megírtam, hogy ha azt, a' mit Cs. a' babér apológiájául írt, kinyomtatják, vele engem meg nem bántanak, mert az énvelem triumpháltat. — Cs. összevevőven velem, nagy nehezteléssel szólla az újságnak azon articulusa felől, a' mellyben az ő babérja attackiroztatott. Azt hitte, hogy a' pipaczéban készült az az articululus. Kihallgathattam volna, hogy én írtam: de midőn a' Publicumnak mondok valamit, kivált barátom felől, akkor bizonyosan nem mondok olyat tudva, a' miért pirulnom kelljen. Kimondám tehát néki minden megszeppenés nélkül, hogy azt én írtam. Cs. nem goutírozta a' mit én a' babér ellen írtam. Ha neki van igaza, győzzön ő: ha nekem van igazam: úgy, minden apológiája mellett, enyém a' győzelem. Ki részén van az Igazság a' babér dolgában, az nem lehet kérdés, csak hogy azok légyenek a' processusban a' Bírák, a' kiket a' Bíróság illet.”

A babér szóról tervezett dolgozata Csokonainak nem készült el, bár az 1803-ban megjelent *Amaryllis* 253–254. sorában, illetve az ahhoz kapcsolódó 15. jegyzetben a következőket írja: „Fűzfa alatt nőtt az én Múzsám, nem diadalmi babérok (15) alatt [...] (15) Hogy Babér és Laurus nobilis Linn. mindegy, másutt megmutatom.” (CsVMÖM *Széppróza* 1990, 176.) Az *Amaryllis* K₁-es kéziratának 277–278. sorához Csokonai a következőket írta: [a „mindegy, másutt megmutatom” helyett: „meg van mutatva a' tavalyi M. Kurirbéli Criticus ellen egy nem sokára kijövő Munkámnak Előbeszédjében.” Az „egy nem sokára kijövő Munkámnak” a következő áthúzott szövegrész fölé van írva: „a' Clio” (Cs. V. M. által Pest 1803.)” (CsVMÖM *Széppróza* 1990, 470.) Mindez azt bizonyítja, hogy nem egy elveszett dolgozatban írt a babérról,

hanem egy tervezett munkája, a *Clió* bevezetésében szándékozott tárgyalni a vitatott kifejezést. A *Clió* szerepel Csokonai saját műveiről készített kéziratok katalógusában, azzal a megjegyzéssel, hogy „Praefa[ti]o, Dedicati[ti]o, és Purizáltatása Cliónak”, de a CsVMÖM *Széppróza* 1990 az elveszett művek között katalogizálja. Juhász Géza szerint Csokonai a *Debreceni Krónikát* jelölte ezzel a címmel, munkáját 1804-ben tervezett kiadni, Bartha Boldizsár XVI–XVIII. századi krónikájával és más történelmi dokumentumokkal. *Clió* mint a történetírás műzsája válhatott a mű címévé. (CsVMÖM *Széppróza* 1990, 202.) Csokonai feljegyzései között szerepel egy egyoldalas jegyzet a babér szó idegen nyelvű megfelelőiről, illetve olyan tudományos, jellemzően botanikai tárgyú munkák címeit, amelyek növényekről értekeznek. Vö. *Kivonat a Clióhoz*, CsVMÖM *Feljegyzések* 2002, 212, 232–234. Kazinczy még a *Tövises és virágok* kötetének *Fonáság* című epigrammájában és jegyzetében is visszatér a babér kérdésére. A vers első kidolgozása 1808. december 29-re tehető, kötetben pedig 1811-ben jelent meg.

„Repkényes poharat vártam, ’s adsz vastag ebédet.

Koldusidat tartsd jól, Döbrei; nem vagyok éh.” (KAZKÖLT I. 2018, 556.)

„A’ szép Mesterségek’ célja nem haszon, hanem gyönyörködtetés. Amaz ennek még a’ didacticus munkákban is subordinálva van, ’s az Aesthetica kárhóztatja az olly mívet, mellyben a’ tanítás inkább érezteti magát, mint a’ gyönyörködtetés; noha a’ kettő megállhat együtt, sőt a’ kettőnek együtt is kell járnok. Repkény, heder. A’ borostyán nevezet örökre a’ laurusé. A’ babér iszonyú nevével csak az fog élni, a’ ki tompa érzeni, hogy a’ patikai ’s konyhai szókkal szép munkákban élni nem szabad.” KAZKÖLT I. 2018, 572.) Lásd még a szövegidentitás jegyzeteit: KAZKÖLT II. 2018, 320–321.

Követem a’ Doct Zsoldos Úr’ példáját (lásd a’ Kurír minapi levelét a’ 189 old.): a *Magyar Kurír* egyik korábbi lapszámában (1802. február 9., I. félesztendő 12. szám, 189.) egy 1802. január 31-én kelt küldemény olvasható Pápa városából, a nadragulya és a bürök latin és magyar neveiről. Szerzője valószínűleg Zsoldos János (1767–1832) orvos, orvostudományi értekezések szerzője, aki 1796-tól haláláig Pápán élt és dolgozott Veszprém megye főorvosaként.

Csokonai Urnak Földit kesergő ódája: Csokonai *Dr. Földi sírhalma felett* című verse a bécsi *Magyar Hirmondó* 1802. január 16-án kiadott, I. félesztendő 5. lapszámának *Toldalékában* jelent meg (81–82.).

Ezt a’ rútszót Földi hozta-bé: Földi János a Kollégium diákja, Csokonai barátja, Kazinczy levelezőpartnere, a *Magyar Museum* és az *Orpheus* közreműködője és szerzője volt. Az 1793-ban kiadott botanikai tárgyú kötetében (*Rövid kritika és rajzolat a magyar fűvésztudományról*, Bécs), majd a *Természeti História*-ban (Pozsony, 1801) is a magyar nyelv és a magyar nyelvű tudományosság összefüggéseibe helyezi a növény- és állattani vizsgálatait. A *Rövid kritika és rajzolat a magyar fűvésztudományról* című munkájában Carl von Linné nyomán a magyar növényneveket kívánja egységes rendbe foglalni. Itt ismerteti Linné egyik névadási módszerét (*In Synonymis Synonyma*), aki szerint a latin és a görög növénynevek szinonimáit adott esetben külön nemek megnevezésére is fel lehet használni: „Az ugyanazt jelentő Neveket, az ugyanazt jelentő Nevek között, vagy az egymáshoz közelítő Nemek között fel kell osztani.” (41–42.) Így például: Babér – Laurus, Borostyán – Hedera, Boroszlán – Daphne.

Közép-Ajtai Botanicus Benkő József Úrnak levele: Benkő József (1740–1814), lelkész, tanár, botanikus, nyelvész. A laurus-hedera különbségeinek és nyelvészeti-botanikai kérdéseinek tárgyában Kazinczy még jóval korábban levelet vált Benkővel, aki részletesen kifejti az összefüggéseket (1784. április 15., KazLev. 1. 39. sz.): „Nálunk Borostyánnak, de bizony inkább Boroszlánnak a’ Syringa nevű tsemetét nevezi a kösség: talán, hogy a’ Bornak oszlánja, osztója: minthogy tavasszal szokták virágoson a’ bor-tzégérekre sok helyeken kötni, aggatni. Szabó Dávid a’ Báj-fű nevet vette Pápai Dictionariumához – de nem fű ez. Másutt Pápai a Borostyánt Hederának, a’ Borostyán-fát Laurusnak irta. A’ Pax Corporisban a’ Laurus baccáit

Bab-irnek nevezi; talám hogy bab forma, és ír azaz, fűszer. – Meg-hitttem, hogy a' Borostyán volna Magyar Országban az Hedera igazábban, mint a' laurus: mert e' nem terem önként a' Magyar Hazában; igen pedig az Hedera; és így honn születettebb szó lehet, a' Hederának Borostyán nevezete. Az Úr Hederájának igazi fűvészi neve: Hedera Helix. De ennek 3 külömbisége van, t. i. 1) mikor ifjú, vagy a' melly tartományban (mint Erdélyben is) soha nagyot nem is nő, neveztetik: Hedera humi repens. 2) mikor nagyobb nő 's Leveleit változtatja: Hedera major sterilis. 3) mikor egészen meg-nőtt: Hedera arborea; 's tegyük ide a' 4-diket: mikor vénségre hajol, és leveleit hoszsúzó-kerek (ovata) formára változtatja, Hedera poetica.”
A' babérból fűzzenek a' Cátiusoknak koszorút a' megharagított Múzsák: Horatius Szatírái II. könyvének 4. darabja, a *Catiushoz* címzett, *A lakomázás filozófiája* című vers beszélteti a Catius nevű bölcsőt, aki a gasztronómiát olyan filozófiai tudásként írja körül, amely mellett eltörpül Szókratész és Platón bölcsessége is. Az egyszerre dicsérő és gúnyolódó vers mind az inyenckedést, mind pedig a bölcselkedést célba veszi.

29. Kazinczy András nekrológja [1.]

szövegforrás

Zeitschrift von und für Ungern, 1804. 4. Bandes 4. Heft, 334.

Rovatcím: *Intelligenzblatt*.

hitelesség

Kazinczy 1804. november 30-i levelében küldi el Schedius Lajosnak a nekrológot (KazLev. 3. 705. sz.). A szöveg átdolgozva, rövidítve jelenik meg.

magyarázat

Schedius Lajos, a pesti egyetem esztétika professzora, miután részt vett az *Uránia* című irodalmi folyóirat (1794–1795) szerkesztésében, 1798–1799 között a német nyelvű *Literarischer Anzeiger für Ungern* (1798–1799) című kritikai folyóiratot szerkesztette, amely a *Neuer Kurier aus Ungarn von Kriegs- Staats- und Gelehrten Sachen* című pesti újság (az úgynevezett *Pester Zeitung*) melléklapja volt. 1802 elején Schedius új folyóirattal jelentkezett, a *Zeitschrift von und für Ungern* cíművel, amely önálló, havonként megjelenő füzet volt. Egyszerre kívánt Magyarországról és Magyarország számára információkat közölni, illetve a hazai történelem, földrajz és irodalom művelésére vállalkozott. A lap 1804 decemberében, a harmadik évfolyam végén szűnt meg, valószínűleg Schedius rossz egészségi állapota miatt.

Kazinczy a fogsága után keresi a kapcsolatot a magyarországi szellemi élet meghatározó személyeivel, így Schediussal is, akitől 1803. március 15-én kelt levelében azt kéri, hogy néhány munkájáról mondjon véleményt, abban a reményben, hogy Schedius megerősíti Kazinczy szellemi törekvéseinek érvényességét (KazLev. 3., 583. sz.).

A nekrológot tartalmazó levelében Kazinczy arra biztatja Schediust, hogy a küldött információkból szabadon válasszon a nekrológ közlésében. Kazinczy először Kazinczy András családtagjait írja le felsorolásszerűen (apja, anyja, felesége, fia, lánya), majd az életrajzát, amelyből a *Zeitschrift* szerkesztői összefoglalót készítenek. A Kazinczy által küldött nekrológnak csak az utolsó mondata egyezik meg a *Zeitschrift*ben megjelent szöveggel, a többi része tartalmi összefoglalás. A magyar nyelvű nekrológ a *Magyar Kurír*ban jelent meg *Kazinczy András nekrológja [2.]*, némiképpen hosszabb leírással Kazinczy András életéről.

Kazinczy küldeménye Schediusnak:

„Sein Vater war: Daniel Kazinczy.

seine Mutter war: Theresia Szirmay.

Gattin: Maria Aisdorffer von Szegh.

Sohn: Stephan, erst mit Esther Baronne Hellenbach, dann mit Maria Jóna von Pankota verehlicht.

Tochter: Honorata, Gattin des Subst. V. Gespanns der Ungvarer Gespannschaft Ladisl. Kárner von Palágy.

Er ward zu Vinna, 1738. d. 11. Apr. geboren, und starb zu Berető, d. 8. Novbr. 1804. beerdiget, den Tag meiner Vermählung, d. 11. Novbr. — Er ward in der Gespannschaft, in welcher er lebte, wegen seinem [!] festen, sich stets gleichendem Character, seiner Thätigkeit, erfinderischem Geiste, attischem Witz und Grossmuth allgemein geachtet. Er war es, der unter den Protestanten einer der ersten war, die ihre Kinder in Katholische Academien schickten, und er vertraute seinen Sohn der Aufsicht und privaten Unterricht des Priesters der frommen Schulen, Pater Koros.“

Andreas v. Kazinczy: Kazinczy András (1738–1804) Kazinczy nagybátyja, vagyis édesapjának testvére. Zemplén vármegyei tisztségviselő, adószedő, országgyűlési követ és Szirmay Antallal királyi udvari tanácsos. A sátoraljaújhelyi református egyház főgondnoka.

Vinna: Ung vármegyei település, ma Vinné, Szlovákia.

Paters Koros: Koros Imre (1755–1831) piarista szerzetes, teológiát tanult Egerben, ahol Kazinczy István nevelője volt (1787–1788), majd Pesten (1789–1791). A kolozsvári papnevelde tanára (1797–1812), majd alrektora és a líceumi nyomda igazgatója (1813–1831).

fordítás

November 8-án a Zemplén megyei Beretőn meghalt *Kazinczy András* úr, kir. tanácsos, a tekintetes Zemplén vármegye ülnöke. – *Vinnában* született 1738. április 11-én. Neve, jóllehet, az irodalomban nem jelentős, de a jó ügyek nemes pártolói között az első helyek egyikét érdemli. Abban a körben, amelyben élt, tisztelték szilárd, becsületes jelleméért, találékony szelleméért, attikai humoráért és állandó munkálkodásáért. A protestánsok közt az első egyike volt, aki katolikus iskolába adta gyermekeit, fia felügyeletével és magántanításával a piarista páter Korost bízta meg.

30. Kazinczy András nekrológia [2.]

szövegforrás

Magyar Kurír, 1805. február 12., I. félesztendő 13. szám, 203–204.

megjelenés

ABAFI 1884, 284.

hitelesség

Névtelen, de a Szentgyörgyi Józsefnek 1805. március 6-án írt levelében (KazLev. 3. 730. sz.) ír szerzőségéről. A halálhírt közlő szöveg végén a folyóiratban ugyanis zárójelben olvashatjuk Kazinczy Ferenc és Török Sophie egybekelésének hírért, amelyet Kazinczy eredetileg nem szánt közlésre: „Az Újságíró házasságomat is kihirdette. Ezen némelly ember mosolyogni fog és azzal vádol, dasz ich mich zur Schau habe stellen wollen [hogy magamat akartam megmutatni]. De hát az a’ parenthesis nem azt sejdíteti e vele, hogy talán K. F. a’ magát illető dolgot az Újság írónak megírván, azt *nem az Újságírónak*, hanem *annak az embernek, a’ kit ő személyesen ismer*, írta meg; ‘s hihetetlen dolog e az ezen más felől *nem-excusáló módon itél*ni szerető ember előtt, hogy az Újságíró akkor, midőn levelemből a’ hírt megértette, hetedfél esztendei

szenvedésemre emlékezett, és méltónak tartotta, hogy a' magának írt jelentést a' Publicum előtt elrombitálja?"

A közleményt egy szerkesztői bevezető előzi meg, amely Kazinczy András halálhírét és az azt közvetlenül követő, Jekelfalusi József nagylelkűségéről szóló beszámolót (*Jekelfalusi József ajándéka*) ugyanahhoz a szerzőhöz köti: „Az itt következő, több tekintetben különös betű tudósítások, hasonló nagy betűben lévő nevű Uri Hazánkfiától érkeztek (egy kevés késedelemmel) hozzánk” (203.). A nekrológ utáni tudósításról Kazinczy a fent említett levelében a következő megjegyzést teszi Szentgyörgyinek: „A' Jekelfalusi felől tett hírt, úgy tartom, te is szépnek találad.”

magyarázat

Kazinczy András személyéhez és további magyarázatokhoz lásd német nyelvű nekrológiát: *Kazinczy András nekrológja* [1.]

Kazinczy Dániel: (1685 k.–1750) Kazinczy András apja, Kazinczy nagyapja.

Szirmay Terézia: (1706–1757 után) Kazinczy András anyja, Kazinczy nagyanyja.

31. Jekelfalusi József ajándéka

szövegforrás

Magyar Kurír, 1805. február 12., I. félesztendő 13. szám, 203–204.

megjelenés

ABAFI 1884, 364–365.

hitelesség

Névtelen.

A Szentgyörgyi Józsefnek 1805. március 6-án írt levelében (KazLev. 2. 730. sz.) ír szerzőségéről: „A' Jekelfalusi felől tett hírt, úgy tartom, te is szépnek találad. – Én írtam a' Cancellárius Teleki által megszerzett Tacitus és Mátyás képe 's Piranesi Cuprumai felől is a' tudósítást.” A tudósítást a *Kazinczy András nekrológja* [2.] előzi meg, illetve egy szerkesztői bevezető: „Az itt következő, több tekintetben különös betű tudósítások, hasonló nagy betűben lévő nevű Uri Hazánkfiától érkeztek (egy kevés késedelemmel) hozzánk.” (203.)

magyarázat

Jekelfalusi József: (1766–1826) Zemplén vármegye országgyűlési követe (1808; 1811/12). Jelentős összeget ajánlott fel a Ludovika Akadémiára, a Nemzeti Múzeumra és a zempléni árvák javára.

Lónyai Gábor: (1778–1824) Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809), Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor (1809 után és 1820–1824), tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka (1817-től), kamarás.

Szirmay Antal: (1747–1812) földrajzi író, helytörténész, levéltáros. Zemplén vármegye történetének megírója. Kazinczy Szirmay-életrajza: *Udvari-Tanácsos Szirmai Szirmay Antal Úr Élete*. Szirmay említett munkája: *Notitia topographica politica i. comitatus Zempléniensis*, Buda, 1803., *Notitia historica comitatus Zempléniensis*, Buda, 1804.

Karacs Ferenc: (1770–1838) Pesten működő grafikus, rézmetsző, térképész. A debreceni kollégiumban Csokonai szobatársa volt, a rézmetszést Bécsben tanulta. Pesti háza a művészeti élet egyik központja volt.

Blaskó János: nincs adat.

delineatio (lat.): térkép.

32. Teleki Sámuel műkincsvásárlásai

szövegforrás

Magyar Kurír, 1805. február 15., I. félesztendő 14. szám, 210–211.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy a Szentgyörgyi Józsefnek 1805. március 6-án kelt levelében (KazLev. 3. 730. sz.) a következőket írja: „A’ Jékelfalusi felől tett hírt, úgy tartom, te is szépnak találtad. – Én írtam a’ Cancellárius Teleki által megszerzett Tacitus és Mátyás képe ’s Piranesi Cuprumai felől is a’ tudósítást.”

magyarázat

Teleki Sámuel gróf 1759. november 7-től 1763. november 17-ig volt tanulmányúton Svájcban, Hollandiában és Franciaországban (Bázelben, Utrechtben és Leidenben tanult), könyvtárlátogatásai során képezte magát könyvgyűjtővé. Hazatérésekor már nagy mennyiségű könyvet hozott magával, Nyugat-Európában tanuló erdélyi diákokat bízott meg a könyvek beszerzésével ezt követően. Sároberki birtokán, majd Nagyszebenben is megszervezte a könyvkölcsönzést, amelynek híre ment. Bár ő Nagyváradon és Bécsben is élt a 18. század végén, könyvgyűjteményét a külpolitikai helyzet miatt Marosvásárhelyre, Bécsbe, majd 1797-ben újra Marosvásárhelyre menekítette. A Teleki Téka végül 1802 őszén nyitott meg az olvasók számára, „de a könyvtár helyiségeit díszítő festmények olyan jeles magyarországi és erdélyi személyiségekről, akik előmozdították a hazai szellemi alkotások létrejöttét, még nem nyerték el végleges helyüket.” (F. CSANAK 1996, 102.)

Kazinczy közleménye arról számol be, hogy Teleki Sámuel három műtárgyat vásárolt tékája számára. Már a cikkből is valószínűsíthető, hogy Kazinczynak nem voltak első kézből információi, mivel saját élményére hivatkozva a Széchényi Könyvtárban tett látogatását idézi fel. Mivel annak nem találtuk nyomát, hogy ő maga milyen forrásból értesült a Téka bővítéséről, csak feltételezhetjük, hogy Aranka György értesítette a hírről, akinek Teleki Sámuel 1805. január 25-én levélben számol be a Tacitus-corvina megszerzéséről és a Mátyás-festmény lemásoltatásáról. Teleki még 1761 júliusában jár a strasbourgi Schöpflin-könyvtárban, ahol már ekkor felfigyel a Mátyás királyt ábrázoló festményre. Négy évtizeddel később, 1804. december 15-én levelet ír Jeremias Jakob Oberlinnek (1735–1806), aki Johann Daniel Schöpflin (1694–1771) tanítványa, majd professzortársa volt, ekkoriban pedig a könyvtár felügyelője. Teleki ugyanis a *Göttische Anzeigen* 1801. szeptember 26-i, 155. számában olvasta a recenziót a Teleki Téka katalógusának 1800-ban megjelent II. kötetéről. A 154. lapszámban pedig volt egy recenzió Oberlin Tacitus-kiadásáról, amelyhez a strasbourgi könyvtáros a sokáig lappangó Tacitus-corvinát is felhasználta. Az nem tudható, Teleki miért csak 1804. december 15-én kereste fel Oberlint, mindenesetre ezt követően sűrű levelezésben egyeznek meg a Tacitus-corvina megvásárlásáról, illetve a Mátyás-festmény lemásoltatásáról. A corvina és a festmény leghamarabb 1805 májusában kerülhetett Teleki birtokába (F. CSANAK 1996, 99–104.).

Kazinczy majd az Erdélyi levelek részeként ír a Teleki Tékáról: *Erdélyi Cancellárius Gróf Teleki Sámuel Excell. Bibliothécája Maros-Vásárhelytt (Tudományos Gyűjtemény*, 1817. VII. kötet, 3–8; illetve ERDLEV 2013, 29–32. Ugyanitt a könyvtár történetéről a jegyzetekben: 631–633.)

Teleki Sámuel: (1739–1822) főispán, erdélyi kancellár (1791-től), könyvtáralapító, szabadkőműves. A marosvásárhelyi kollégium támogatója, a 60.000 kötetes marosvásárhelyi Teleki Téka alapítója.

Tacitusnak Historiája: Publius Cornelius Tacitus római történetíró (Kr. u. 55?–120?) munkája, a corvina címe: *Annalium libri libri XI–XVI. Historiarum Libri I–V.*, a kötetről bővebben: ERDLEV 2013, 640.

Mátyás Magyar Királynak Budai híres Bibliothekája: I. Mátyás magyar király (1443–1490, uralkodása: 1458–1490), könyvtára a Bibliotheca Corviniana, amely közel 2500 kódexből állhatott. Ma 216 corvina létezéséről lehet tudni.

jure postliminii (lat.): vagy ius postliminii, a római jogban az úgynevezett hátsóküszöb joga, amely szerint a rabságból kiszabaduló ember szabadulása után visszanyeri jogait.

a’ nevezett, Mátyás Királynak originalis képe: „A festmény a Mátyás-ábrázolások egyik, a XVI. században kialakult hagyományát követi, amely Mátyást sötét háttér előtt, barna szemmel, barna hajjal és szakállal, kékes-szürke arany díszítésű páncélban, fehér nyakfodorral ábrázolja. Ez a típusú ábrázolásmód nem a Mátyás életében készült ábrázolások, az ún. hiteles arcképek szabályait követi. A megszokott koronás félprofil főtől vagy a páncélba öltözött katonakirálytól eltérően a XVI. századtól kezdve egy ismeretlen német festőnek köszönhetően reneszánsz emberként, a görög büsztökre emlékeztetően festették meg az uralkodót. Ezt a típusú képet másoltatta le Teleki is.” ERDLEV 2013, 638.

Piranesi Calchographusnak minden munkáji: Giovanni Battista Piranesi, itáliai metsző (1720–1778) metszetgyűjteményét Teleki Johannes von Müller, a bécsi Császári könyvtár első őrre segítségével szerezte meg. A gyűjtemény jelzete a Teleki Téka katalógusában: Piranesi (J. B. et Fr.), *Oeuvres calcographiques in max. et reg. fol. Tomi XIII. contin.*; és Piranesi (J. B. et Fr.), *Antiquités de la grande Grece. fol. max. Tom. II. Paris. 1804. contenant les découvertes faites dans les fouilles de Pompea, en LXXIII Planches.* Lásd: ERDLEV 2013, 641–642.

a’ nagy Hazafinak a’ Mátyás megbetsülhetetlen Könyvtárjából már három darabja vagyon; mert Könyvei’ Catalogusának első kötetéből tudjuk, hogy a’ Mátyás’ Catullusát és Tibullusát is megszerzette: a katalógus első kötetének adatai: *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Szék, Pars Prima, Viennae Excud. Fr. Markid. Pulio, Typis per Sam Falka Bikfalvenssem Transilvanum sculptis, in Typographeo Baumeister, 1796.* A Catullus és Tibullus szövegeit tartalmazó corvina adatai és jelzete: *C. Vaerius Catullus cum Tibullo et Propertio, Codex MS ex. Bibl. Mathiae Corvini Reg. Hungariae. Bibl. Teleki I. 96.*

Caius Valerius Catullus (Kr. e. 87 – Kr. 57/54) római költő.

Tibullus Albius (Kr. e. 55 k. – Kr. sz. 19.) római költő.

Kazinczy ugyanakkor itt téves adatokat közöl, amikor három corvinát emleget: a katalógus szerint Catullus és Tibullus művei egy kötetben találhatók, illetve Csapodi Csaba ezt a kódexet a lappangó, kétes corvinák közé sorolja (CSAPODI 1973, 177.).

ez előtt húsz hónappal a’ nagy Széchényi’ Bibliothekájában Pesten, Mátyásunknak imádságos könyve is volt kezemben: Széchényi Ferenc (1754–1820) főispán, helyettes országbíró, múzeum- és könyvtáralapító. Gróf Széchényi Ferenc 1802. nov. 25-én kelt alapító oklevelével ajándékozta a nemzetnek egy felállítandó nemzeti könyvtár alapjául szánva egyedülálló hungarika gyűjteményét. A nagycenki könyvtár több mint 18 ezer tételből álló kézirat-, könyv-, térkép-, metszet- és éremtárából jött létre az Országos Széchényi Könyvtár. A József nádorfennhatósága alá helyezett intézmény a pesti pálosok egykori kolostorában, a Királyi Kúriaszékházában kapott helyet. 1803. aug. 20-án megnyitották a nyilvánosság előtt. Kazinczy *Az én naplóm* feljegyzése szerint 1803. május 17-én járt a könyvtárban: „Dél után a’ Széchényiana Bthecát tekintetem-meg. A’ legtöbb könyv még ferslágokban álla. A’ MSokat előmutatta Miller Úr, kit Váradí Prof. korában ismertem. I. Mátyás Királyunknak imáds. könyvecskéje.” (PEML 2009, 286.)

33. Csokonai-nekrológ

szövegforrás:

Magyar Kurír, 1805. február 19., I. félesztendő 15. szám, 235–237.

megjelenés

ABAFI 1884, 213–214.

FMÖM II. 1955, 311., csak a vers első soráig közli.

CSEML 1960, 281., csak a vers első soráig közli.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

Ez a közlemény Kazinczy nagy vitát kiváltott tudósítása Csokonai haláláról, amely az Árkádia-pör nyitánya lett. A *Magyar Kurír* nem sokkal később egy névtelen, március 12-re dátumozott nekrológot közöl a lapban (1805. március 26. I. félesztendő 25. szám, 388–391.), amelyben a szerző Debrecen számára sajátítja ki a költőt. A vita majd a *Hazai Tudósítások* című folyóirat nyilvánosságában és a magánlevelezésekben 1806 augusztusától bontakozik ki, először a Csokonai-nekrológ, majd a debreceni költő síremlékének terve tárgyában, Kazinczy és a debreceniek (elsősorban Fazekas Mihály és Kis Imre) között, és majd csak 1807-ben zárul le. A sokszor éles hangú, személyeskedést sem nélkülöző, sok félreértést is generáló összecsapás Csokonai személyiségének és költészetének megítéléséből indul ki, de legfontosabb hozadéka Kazinczy és a debreceniek eltérő irodalom- és művészetesztétikai, illetve nyelvi látásmódjának megmutatkozása.

Kazinczy 1805. február 10-én kelt levelében (KazLev. 3. 717. sz.) tájékoztatja Szentgyörgyi Józsefet a Csokonai halálára írt nekrológjáról: „Csokonai halála eránt egy kis tudósítást küldöttem az Ujságírónak; reménylem, helyt ad neki leveleiben.” Szentgyörgyi március 8-án már reagál a nekrológra, s válaszában (1805. március 8., KazLev. 22. 5455. sz.) az Árkádia-pörben is jelentős vonatkozásokat emel ki (vagyis Csokonai verseinek kiadását és Csokonai jellemzését), kapcsolódva Kazinczynak a *Magyar Kurír*-ban megjelent cikkéhez: „Ha nyílt szívvel kell szóllanom, senkit sem tudok, a’ kinek nem fájt volna a’ halála felől való tudósítás: azt Édesem, hogy magadat munkái kiadására ajánlottad, mind jó szívűségre magyaráztuk: de minden igyekezettel sem tudunk a’ misanthropiáról és cynikusságról szóló ígéknek, szelíd vagy tűrhető értelmet adni.” Kazinczy az Árkádia-pör későbbi fázisában is visszatér a nekrológ magyarázatához, újra Csokonai verseinek kiadása és jellemzése tárgyában (vö. Kazinczy Cserey Farkasnak, 1805. március 31., KazLev. 3. 741. sz.; Kazinczy Kultsár Istvánnak, 1806. július 30., KazLev. 4. 963. sz.). Utóbbi levélnek az első része jelenik meg majd Kultsár lapjában, a *Hazai Tudósítások*ban 1806. augusztus 16-án, felhívásként Csokonai síremlékének megépítésére (*Csokonainak sírköve*). Cserey Farkas a nekrológot olvasva ír Kazinczynak, és jelzi, hogy támogatja Kazinczy törekvéseit Csokonai emlékezetének fenntartása tárgyában (1805. március 6., Kazlev. 3. 731. sz.). Cserey neve később is felbukkan a perben, Kazinczy rá hivatkozik a *Csokonainak sírköve* című felhívásban.

A vita folyóiratközleményekben megjelent anyaga a *Csokonai emlékek* (CSEML 1960) című kötetben jelent meg először összegyűjtve (281–301. o.), jegyzetei a levelezés kapcsolódó tételeire is hivatkoznak. A vita értelmezéséhez lásd még: PÁL 1988, 159–169.; BORBÉLY 2006, 7–26., 73–83., 103–124.; BÍRÓ 2010, 223–234.; Debreczeni 2020, 283–304.; BÓDI 2021, 168–214.

Az Árkádia-per sajtóban megjelent közleményeinek listáját itt adjuk közre, és erre a sorrendre

hivatkozunk a pör Kazinczytól származó közleményeinek jegyzeteiben. A Kazinczytól származó cikkeket is azért adjuk meg teljes bibliográfiai adattal (azzal a névvel vagy monogrammal, ahogyan közzétették), hogy pontosan látható legyen minden közlemény dátuma. A sorrendhez lásd még Debreczeni Attila táblázatát: DEBRECZENI 2020, 289–290.

A *Magyar Kurír*-ban jelent meg 1805-ben:

- Kazinczy Ferenc, *Csokonai-nekrológ* – *Magyar Kurír*, 1805. február 19. I. félesztendő 15. szám, 235–237., a cikkben január 30-ra datálva.
- [Névtelen], [Csokonai-nekrológ] – *Magyar Kurír*, 1805. március 26. I. félesztendő 25. szám, 388–391., a cikkben március 12-re datálva.

A *Hazai Tudósítások*-ban jelent meg 1806–1807-ben:

- Kazinczy Ferenc, *Csokonainak sírköve* – *Hazai Tudósítások*, 1806. Kis Asszony hava (augusztus) 16., I. félesztendő 14. szám, 119–120., a cikkben július 30-ra datálva.
- K. F., *Magyarázó jegyzések a Csokonai sírköve eránt tett jelentésre* – *Hazai Tudósítások*, 1806. Mind-Szent hava [október] 11., I. félesztendő 30. szám, 252–255., a cikkben „Septemberben” datálással.
- [Kis Imre], *Debreczenből*, 23. Oct. – *Hazai Tudósítások*, 1806. Mind Szent hava [október] 29., I. 35. sz., 292–293. Ez a szöveg eredetileg Kis Imre magánlevele Kazinczynak a *Csokonainak sírköve* című írására. Kazinczy részben erre a levélre válaszol a folyóiratban a *Magyarázó jegyzések a Csokonai sírköve eránt tett jelentésre* című cikkével. Kultsár ezt követően hozza nyilvánosságra Kis Imre kérésére a magánlevelet.
- A’ meg rágalmazott városnak egy fíja F. M. [Fazekas Mihály], *Debrecen védelme* – *Hazai Tudósítások*, 1806. Szent András hava [november] 5., I. félesztendő 37. szám, 311–313., a cikkben 1806. október 29-re datálva, de nyomdahiba miatt 1805 szerepel. A cikk Kazinczynak egy magánlevelére válaszol (Kazinczy Kis Imrének, 1806. szeptember 8., KazLev. 4. 990. sz.)
- K. F., *Felelet a’ feleletre* – *Hazai Tudósítások*, 1807. Boldogasszony hava (január) 21., II. félesztendő 6. szám, 44–46., a cikkben 1806. november 5-re datálva. Válasz Kis Imrének és Fazekas Mihálynak, lásd az előző két közleményt.
- [Névtelen], [Cím nélkül], Ovidius-mottóval: „Vivitur ingenio caetera Mortis erunt” – *Hazai Tudósítások*, 1807. Boldogasszony hava (január) 24., II. félesztendő 7. szám, 49. Az emlékműállítást támogató gondolatmenettel, Kazinczy következő közleményével egy lapszámban, a lapszám címlapján.
- K. F., *Végső szavam a’ debreceni perben* – *Hazai Tudósítások*, 1807. Boldogasszony hava (január) 24., II. félesztendő 7. szám, 52–54., a cikkben 1806. november 27-re datálva. Válasz Fazekas Mihálynak.
- Szemerei Szemere Pál, *Észrevételek Arcadiáról* – *Hazai Tudósítások*, 1807. Böjt más hava (március) 21., II. félesztendő 23. szám, Toldalék, 189–192., A cikk 1807. március 12-re van datálva.
- K. F., *Még egygy szó Árkádiáról* – *Hazai Tudósítások*, 1807. Szent Iván hava [június] 13., II. félesztendő 47. szám, Toldalék, 389–391. A cikk 1807. május 29-re van datálva. A cikk Szemere Pál írására reflektál.

A német nyelvű sajtóban 1807-ben, Kazinczy levelei és közleményei nyomán:

- [Névtelen] [Rumy Károly György], *Dem berühmten ungrischen Dichter Michael Vitéz von Csokona...* – *Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes*, April, 1807, 181–182. Néhány soros hír Csokonai haláláról és a *Hazai Tudósítások* nyomán a tervezett síremlékről és Kazinczy felhívásáról.

- X. Y. Z. [Rumy Károly György], *Nachtrag zu der Nachricht über das Monument des ungrischen Dichters Michael Vitéz von Csokonai – Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes*, July, 1807, 32–36. Összefoglalás az Árkádia-perről. Váczy közli a KazLev. 5. 1142. sz. levél jegyzetében, 532–533. o. A közlemény végén Kazinczy Romyhoz írt levelének (1807. április 8., KazLev. 4. 1098. sz.) egy mondata olvasható magyarul: „A’ Debreczenieknek annyiban igazságuk van, hogy ha a’ monumentum márvánnyal ékesítetik, sőt, ha csak fővenykőből lesz is, a’ Debreczeni Vandalusok azt még az első esztendőben expilálni fogják ’s a’ kő vagy káposztás hordóra fog tétetni, vagy palló szolgálatokra fordítatik a’ házak küszöbei előtt a’ sárban.” Ugyanebben a levelében küldi Rumynak a *Von den verschiedenen Gattungen der ungarischen Versification* [A’ magyar verselésnek négy nemeiről] magyar kéziratát, amely németül ugyanebben a lapszámban, 32–36. hasábkon jelent meg. Cserei Farkasnak (1807. július 18., KazLev 5. 1142. sz.) a következőképpen ír Kazinczy erről a német közleményről: „Tegnap vevém az Annalisok Júliusi darabját. A’ 36dik lapon valami áll a’ Csokonai monumentumáról ’s Te érdemlett tisztelettel említettél. Hidd-el azt nékem, szentül esküszöm, ezt az egész Aufsatzot én csak nyomtatva láttam ’s mind eddig nem tudtam, Rumi mit fog felőle mondani. Ha tudtam volna, talán meg fogtam volna a’ kezét. Azonban ha áll, hadd álljon. Ez is jó. Képzelem, mint fog Debreczen értte megint dühödni.”

Csokonai: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) költő, 1805. január 28-án hunyt el Debrecenben.

hektikai kiszáradás: tuberkulózis folytán bekövetkező kiszáradás.

Szentgyörgyi: Szentgyörgyi József (1765–1832) debreceni orvos. Több nyugati egyetemen tanult, mielőtt Bécsben orvosdoktorrá avatták. Győr és Nagykovács után 1799-től Debrecen főorvosa, így Csokonai és Kazinczy orvosa, barátja is. Nyelvújítási, nyelvészeti kérdésekben Kazinczy vitapartnere, a *Mondolat* első (még nem Kazinczy személye elleni) változatának szerzője.

Lilláját, melyet a’ nyomtató annyira tartóztatott...: Csokonai Kazinczyt tájékoztatja, illetve segítségét kéri munkáinak kiadásában (Csokonai Kazinczynak a *Lilla* kiadásáról: 1804. február 14., KazLev. 3. 649. sz.; Csokonai Kazinczynak elküldi a *Dorottyát*, 1804. június 12., KazLev. 3. 679. sz.). Kazinczy a nekrológban hangot ad annak a szándékának, hogy kiadja fiatalon elhunyt költőtársának munkáit, amit ez idő tájt zajló levelezésében is kifejt, kapcsolódva a nekrológban megfogalmazott feladatokra. Vö. pl. Kazinczy Kozma Gergelynek, 1805. március 1., KazLev. 3. 727. sz.: ebben a levélben Kazinczy a *Lilla* Kis Imre által Nagyváradon kiadott változatát veti össze az általa tervezett edícióval, s egyúttal azt is megkérdezi, hogy mi a debreceniek reakciója a nekrológra. Hasonlóképpen a nekrológról kérdezi Szentgyörgyi Józsefet az 1805. március 6-án kelt levelében (KazLev. 3. 730. sz.). A *Lilla* kiadástörténetéről lásd: LILLA 1996, 49–50.

Fő Hadnagy Fazekas Mihály Úr: Fazekas Mihály (1766–1828) debreceni költő, botanikus, volt főhadnagy (1796-ban leszerelt), Csokonai és Földi János barátja.

Él-e a’ síron túl, vagy nem, az emberi lélek?: Fazekas Mihály versének (*Csokonai Vitéz Mihály halálára*) kiemelten fontos gondolkodói kontextusai a lélek halhatatlansága és a költői halhatatlanság, amely majd a síremlék tervében is hangsúlyt kap. A vers további összefüggéseihez lásd DEBRECZENI 2020, 91–106.

34. Tudósítás Újhelyi Dayka Gábornak kiadandó versei felől

szövegforrás

Magyar Kurír, 1805. július 23., II. félesztendő 7. szám, 111–112.

hitelesség

Aláírva: Kazintzy Ferentz.

magyarázat

Kazinczy és Dayka Gábor ismeretsége 1788-tól számítható, első találkozásuk 1790-re tehető. A fiatal költő versei a *Magyar Musáiban*, a *Magyar Museumban*, az *Orpheusban*, a *Magyar Kurírban* és a *Heliconi virágokban* is megjelentek. 1792-ben Kazinczy közös kötetben tervezte kiadni saját Wieland-fordítását (*Sokrates Manomenos*) és Dayka heroida-átdolgozásait. 1792. április 24-én küldte el Bécsbe nyomtatni a kéziratot, de terve nem valósult meg: „A Wieland’ Diogenesét és a’ Dayka Gábor által fordított Abelard verseit a’ Bécsi Censor nem engedé!” (Kazinczy Aranka Györgynek, 1792. július 21., KazLev. 2. 404. sz.). Kazinczy a levelezésüket elfogatása előtt, 1794 augusztusában megsemmisítette, Dayka haláláról pedig csupán 1801. június 28-án értesült. 1802-ben kapta meg Virág Benedektől az úgynevezett Veres Kötetet, amelyet még Dayka Gábor készített elő kiadásra, *Elegyes Költemények* címmel, két könyvre és egy toldalékra osztva. Kazinczy ezt követően társat keres a kötet kiadásának előkészítéséhez, pontosabban a versek stilisztikai-prozódiai finomításához. Elsőként Kis Jánost kéri meg a feladatra (1802. szeptember 29., KazLev. 2. 534. sz.), beszámol a kötet tartalmáról, amelynek a rendjén módosított, és további javításokat kér Kistől: „Minekelőtte sajtó alá mennek, látni fogod, és kérni foglak, hogy a’ mi dísz rajtok tehetsz, tedd-meg. A’ Dayka árnyéka köszönni fogja halotti áldozatodat.” Nem sokkal később Csokonainak ír (1802. november 27., KazLev. 2. 544. sz.), vagyis feltételezhetően Kis János nem vállalta a feladatot: „Tekintse meg az Úr, s a’ hol igazításra valót lát benne, tégyen próbát rajtok, ha szennyeket lemoshatná e?” Csokonai 1803 elejére már végez a munkával: Kazinczy 1803. március 2-án kelt levelében köszöni meg az elvégzett feladatot (KazLev. 3. 578. sz.). Csokonai ugyanakkor nem javít bele a versekbe, hanem egy részletes, recenzió jellegű áttekintést küld a kézitről, amely *Jegyzések és említések a’ DAYKA verseire* címmel hagyományozódik (CsVMÖM *Tanulmányok* 2002, 59–70.). Az áttekintés sorrendje azt mutatja, hogy Kazinczy már eleve átrendezte a verseket, mielőtt Csokonainak elküldte. Kazinczy ezt követően teszi közzé hirdetményét a *Magyar Kurírban* 1805. július 23-án. A beérkező kéziratokból áll össze a Sárga Kötet (*Újhelyi Dayka Gábor’ maradvány Papirosai*), illetve a felhívásra életrajzi adatokat is küldenek, amelyek közül Bodnár Antal, Dayka egykori iskolatársa levelei a leginformatívabbak (1805. augusztus 2., KazLev. 22. 5459. sz.; 1805. október 4. 5462. sz.; 1805. október 25. 5465. sz.). A Dayka-kiadás Kazinczy javításaival és kötetrendjével végül 1813-ban jelenik meg (DAYKA 1813.), bőséges előszavával és Dayka-életrajzával, illetve saját verseivel és versfordításaival, a *Poétai Berekkel* egybekötve. Kazinczy a Dayka-versek sajtó alá rendezésével, a kötet előszavában közzétett Dayka-életrajzával, a kézirat kijavításával ízlésűjítási törekvéseit és a neoklasszicista poétika alapfogalmait tette nyilvánvalóvá. Kapcsolatuk részleteiről, illetve Dayka verseinek tervezett kiadásáról, majd végül 1813-as kiadásáról lásd még DGÖM 2009, 30–46.

Ungvári Professor fő Nemes születésű Újhelyi Dayka Gábor még 1796-ban meghalálozott: Dayka 1796. október 20-án halt meg, ekkor Kazinczy már fogságban volt.

Ő a’ pallyaágat Virágnak még minekelőtte halhatatlan ódájit éneklette is, kész Kisnek, általnyújtani: a pallyaág neológ szóalkotás, jelentése a *Mondolat* szótára szerint: érdemborostyán (MONDOLAT 1813, 84.).

Virág: Virág Benedek (1752–1830) költő.

Kis: Kis János (1770–1846) költő, Kazinczy barátja.

Párhák: sorsistennők a római mitológiában, akik az emberi élet fonalát fonják és elvágják.

négy esztendeje, hogy nyomtatás alá készített kézírása kezembe került: Kazinczy 1802

tavaszán kapja meg Dayka nyomtatásra előkészített verskéziratait, az ún. Veres kötetet Virág Benedektől, vö. DGÖM 2009, 33.

nemes-lelkű nagy férjfi, a' ki azzal megajándékozott: Virág Benedek.

correspondentia: (lat.) levelezés.

Tanuló társai pedig a' tanítványai igen kedves szolgálatot tennének nékem, ha biographiai tudósítások által: Bodnár Antal, Dayka iskolatársának levelei az egyik leggazdagabb életrajzi adatforrások Kazinczy, illetve a későbbi Dayka-filológia számára.

35. Esőző Jupiter

szövegforrás:

Magyar Kurír, 1806. június 13., I. félesztendő 47. szám, 714–716.

hitelesség

Névtelen, de a Cserey Farkasnak 1806. augusztus 8-i levélben (KazLev. 4. 769. sz.) ír a szerzőségről: „A' Kurír 714dik oldalán a' Júniusi levelekben a' sok esőzés felől egy nevezetes tudósítás vala, hol Zilaj tájéka is előfordult, enyém vala az is.”

magyarázat

Kazinczy a hírlapokba többször küld időjárással kapcsolatos tudósításokat, ez az első ilyen tárgyú ismert közleménye.

a' Görögök' Esőző Jupiterjek (Zeusz Hüetiosz): a római hitvilágban Jupiter pluvius, azaz haragjában esőt, vihart támasztó főisten, görög megfelelője a Zeusz Hüetiosz. Bugár M. István fordításában: esőfakasztó Zeusz. Utalás Pszeudo-Arisztotelész *A világrend* című munkájára, 401a18. Lásd: PSZEUDO-ARISZTOTELESZ 2009, 205–206.

mint a' Horátz' szerentsétlene nem láttam egyebet égnél, víznél: utalás Horatius *Ódáira*, I/3. *Vergiliusnak (A költő barátja hajóra száll)* című versére. Lásd az utolsó versszakot: „Nincs oly vész, ami visszatart! / Gyarlók, már az eget vívjuk, ezért saját / bűnünk, hogy sose távozik / rólunk már Jupiter nagydühü mennyköve.” (Bede Anna fordítása)

zeá maysz (lat.): zea mays, a kukorica latin neve.

xron: forinton.

Vármegyénknek volt Vice-Ispánja T. Bernáth Ferencz Úr: Bernáth Ferenc (1741–?) Zemplén vármegyei alispán (1785–1799), 1798-ban a vármegyegyűlésen tett kijelentése miatt hűtlenségi per indult ellene.

A Virgyl mindeható atyja rosszsz kedvel botsátkozott-le Júnójának kebelébe: utalás Vergilius római költőn keresztül Jupiter római főistenre, továbbá feleségére, Júnó istennőre.

36. Csokonainak sírköve

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1806. Kis Aszszony hava [augusztus] 16., I. félesztendő 14. szám, 119–120.

megjelenés

1. ABAFI 1884, 215–217.

2. FMÖM II. 1955, 1955, 311–313.

3. CsEML 1960, 284–286., itt a KazLev.-ben megjelent teljes levél kerül közlésre (KazLev. 4. 963. sz., lásd lentebb).

hitelesség

Aláírva: Kazinczi Ferencz.

MTA KIK K641 160a-n autográf feljegyzés: Csokonai Emléke. Hazai Tudósít. 1806.

Kazinczy Ferenc Kultsár Istvánnak, a *Hazai Tudósítások* szerkesztőjének 1806. július 30-án címzett levelének (KazLev. 4. 963. sz.) első része azonos a *Hazai Tudósítások* szövegével, Kultsár nem közölte a teljes levelet.

magyarázat

Előzménye a *Csokonai-nekrológ*, amely közvetlen előzménye az Árkádia-pörnek.

Míg korábban Kazinczy a bécsi magyar lapokban közölte rövidebb híradásait, felhívásait, Kultsár lapjának megjelenésével a pesti lapnak kezdi el küldeni az írásait, nemcsak az aktualitásokat, hanem idővel a tudományos jellegűeket is, nagyra értékelve Kultsár vállalkozását. Kazinczy a *Hazai Tudósítások*ban, illetve folytatásában, a *Hazai és Külföldi Tudósítások*ban meghatározó jelentőségű cikkeket közölt, amelyek közül két tematikus csoport emelhető ki: az Árkádia-pör anyaga és további képzőművészeti tárgyú írások, valamint történeti tárgyú írások (portrék, magyar régiségek), amelyek összességében ízlésújítási irányultságúak. Kazinczy azonban nem feltétlenül elégedett Kultsár szerkesztői hozzáállásával: 1806. szeptember 23-án azt írja Csereynek (KazLev. 4. 996. sz.), hogy Kultsár lerövidítette addig beküldött cikkeit (a *Csokonai-nekrológ*ot és *A legendái gólyák történetét*): „Kértem Kultsárt, hogy jelentéséből semmit ki ne töröljön, benne semmit ne változtasson. – Két izbeli Aufsatzaimban változtatott is, csonkázott is.” Később pedig azt nehezményezi, hogy Kultsár meglehetősen nagy késlekedéssel, csak 1807 januárjában közölte az 1806 novemberében írott két cikkét az Árkádia-perben (*Felelet a feletre, Végső szavam a' debreczeni perben*), amellyel szerinte a debreceni olvasóknak akart kedvezni, vagyis nem akarta elveszíteni az előfizetéseket: „Kultsár még sem tette újságaiba Debreczent illető két feleletimet, pedig az elsőbb November 5dikén, az utolsóbb November 15dikén ment-el hozzá. Nem szeretek senkit nem szép czélből eredett cselekedettel vádolni: de tartok tőle, hogy ezt azért ne tette legyen, hogy Debreczen meg ne hidegüljön eránta 's kevesebben hordassák leveleit. Az én két feleletem tüzzel, 's a' Fazekas Mihálynak adott nagy megvetéssel van írva, de minden vadság nélkül. Én csak a' vadságot, parasztságot tartom rútnak: az élességet éppen nem. – Sürgetni fogom, hogy adja-ki, ha még késend. (Kazinczy Cserey Farkasnak, 1806. december 1., KazLev. 4. 1049. sz.)

A *Csokonainak sírköve* című közleményből az 1806. július 30-án Kultsár Istvánnak címzett (KazLev. 4. 963. sz.) levélben beküldött szöveg alábbi része nem jelent meg a lapban. Ebben a részben Kazinczy éppen a sok bírálatot kapott *Magyar Kurír*-beli nekrológ kifogásolt szakaszaira reagál, Csokonai jelleme és verseinek kiadása tárgyában (vö. még a *Csokonai-nekrológ* jegyzeteivel):

„Ez úttal pedig legyen szabad azon Jelentés eránt, melyet Csokonainak halála és írásainak kiadása felől a' Magyar Kurir leveleiben tettem volt, némelly dolgot jelentenem:

Azon soraimat, melyben én Csokonait festettem és az affectált és nem-affectált misanthropia, az affectált és nem-affectált cynismus felől szóllottam, némellyek meg nem értették, némellyek megérteni nem akarták. Kiki a' maga szemével akar látni, 's azt ellenzeni nem szabad, nem kell, és nem lehet; becsebb kincse az emberiségnek ennél nincsen. De bár csak azok, a' kik nem a' szerint látnak mint *mások mindnyájan*, vagy, mint a jószeműek, meggondolnák, hogy a' sárgaság' kórja is a' maga szemével lát, és még is hibásan lát, midőn azzal lát, 's a' mások kárhoztatásában 's a' mások oktatgatásában ne volnának olly felette serények! Ellenben voltak, a' kik Csokonait nem ismerték kevésbbé, 's tudják, hogy ő a' *Természet és Igazság*' misanthropus és nem misanthropus, cynicus és oh! melly igen nem cynicus emberét tette volt magának ideáljául, 's ezek rá ismertek szavaim' értelmére, 's azt vallják, hogy Csokonainak sem igazabb, sem kedvezőbb képét festeni nem lehetett. Ezeknek javallása nékem tökéletes

elégtétel azon meg nem érdemlett gáncsért, hogy a' Megholtat, a' ki eránt életében barátságot mutattam volt, most bántottam, 's azon bánatomért, hogy kesergő anyját elszomorították. Szavaimért nincs okom pirulni, 's azt írnám a' mit ottan írtam, ha megírva nem volna is; 's ha a' Kurir' leveleit Merkúr a' Styxen túl szállítja, tudom, Csokonai előtt kedvesebb az a' gáncs, mellyel felőle én szóllottam, ha gáncs tudniillik, mint az a' fojtogató suffitus, mellyet sírja mellett olly sokan gyujtottanak.

Azon Jelentésemben azt fogadtam volt, hogy minden írásait én tőlem fogja venni a' Publicum. Azonban sokan azt óhajtották, hogy azok úgy lépjenek közre, a' mint őket Cs. hagyta volt. Ime megvan a' mit óhajtottak. Igen kedves, és méltán igen kedves barátja, Kis Imre Úr, úgy adá-ki mind Lilláját 's Ódáját, mind Alkalmatossági verseit stbb. a' hogy' azokat Csokonainak papirosai közt lelte. A' Publicum tehát látja, mi és millyen az, a' mit Cs. hagyott. Én jobb rendbe szedve, a' hol az igen-jó daraboknak nem leszen ártalmára a' *nem-igen-jó* és az *igen-nem-jó* darabok' szomszédsága, 's a' gondatlanság' sok hibájitól megtisztogatva adom ki majd azoknak azt a' részét, melly a' Publicum' figyelmére minden tekintetben érdemes; 's így osztán a' Publicum ezt a' kedves Poetáját két kiadásban fogja birni, mellynek egyike különböző nézőpontokból tekintve vetekedni fog az elsőségért a' másikával. Kérem mind azokat, a' kik a' Gráziáknak oltárán áldoztanak, hogy Csereimnek szándékát segélljék-elő. Szolgáljon az is a' Nemzet' gondolkodásának 's érzésének nemesítésére, melly örök törekedése minden Jóknak. – Széphalom, Abaújnak éppen határszélében, Sáros Patakhhoz három, S. A. Ujhelyhez, Zemplényben, egy órányira; Júliusnak 30d. 1806.

Kazinczy Ferencz”

Ahogy arra a közlemény első soraiban utal Kazinczy, Cserey Farkas a nekrológ olvasása után megkeresi őt levélben (1805. március 6., Kazlev. 3. 731. sz.), hogy támogatásáról biztosítsa őt Csokonai emlékezetének fenntartása tárgyában és a magyar irodalom ügyében: „Különös örömmel olvastam a Magyar Kurirbul, hogy a Tek. Úr ezen derék iffiu Hazafinak kéz írásba maradt Munkáit közre botsátani meg határozta, meg fog tehát nékem hogy ezen örömemet e rendeimben jelentem, melj annál édesebb érzékenységet okozót bennem, mentül nagyobb vágyódással várta a Magyar Litteraturának minden Baráttya, hogy a Tek. Ur szép talentum! uira diszesítsék Anyai nyelvünket: A leg tisztább Hazafi indulatnak szent ösztöne birt tehát arra, hogy ilj jeles fel tételit végre haitani kérjem én is a Tek. Urat, melj annyival kívánatosabb, és szükséges is leszen, mivel fáidalom! a Magyar litteratura elő mozdítására iparkodó Igyekezet el annyira hűlni kezdett, hogy ezen Nemzeti köz Boldogságot tárgyozó indulatot igen kevessekbe találhatyuk fel azon mértékbe, melj elégséges volna a Tzélra juttatni az Igyekezetet.” Kazinczynak az Árkádia-perben Cserey lesz az egyik legfőbb támogatója, levelezésük ezekben az években nagyon intenzív az emlékmű és a debrecenieikkel való vita tárgyában.

A debreceniek válaszát Kazinczy közleményére a *Hazai Tudósítások* 1806. Mindszent hava [október] 29-i, 35. lapszáma közli (292–293.) *Debreczenből*, 23. Oct. címmel. Az Árkádia-per kronológiáját lásd a *Csokonai-nekrológ* jegyzeteiben.

tavaly Januáriusban a' szegény Csokonai halálát a' Publicumnak hírül adám: a Csokonai-nekrológra utal.

CSEREI FARKAS Úr: Cserey Farkas (1773–1842) őrnagy, műgyűjtő, botanikus. 1805-től Kazinczy bizalmas barátja. Gróf Haller Krisztina férje, Wesselényi Miklós sógora, Cserey Miklós rokona. Az erdélyi nagybirtokossal ekkor Kazinczy Csokonai síremlékével kapcsolatban váltott leveleket.

a' Mária-Therésia alatt szolgált tudós és fáradhatatlan munkásságú Referendariusnak; az Erdélyi Fő-Ítélszék Elölülőjének, Mélt. Gróf Haller Gábor Úrnak, veje: Cserey felesége Haller Krisztina, apósa Haller Gábor (1749–1822), aki Haller László grófnak, a *Telemakus*

(1755) fordítójának a fia volt.

‘s a’ nagy Wesselényi Római lelkű Hitvesének testvére: Cserey id. Wesselényi Miklóssal lánytestvérén keresztül került rokoni kapcsolatba, Cserey Heléna Wesselényi felesége, az ő közös gyermekük ifj. Wesselényi Miklós (1796–1850).

a’ Jelentést maga az a’ széperzésű férfi tette volna meg: utalás Csereyre.

auspiciumi (lat.): előjel, kilátás a jövőre.

amedenczés piederstál: talapzatra helyezett medence.

a’ Régiek’ szép egyszerűségében (simplicitas, Einfachheit): utalás Winckelmann „nemes egyszerűség” fogalmára, itt a. m. az antikvitás egyszerűsége (lat. és ném.).

ARKÁDIÁBAN. ÉLTEM. ÉN. IS!: latinul *Et in arcadia ego*. Az Árkádia-perben a feleket az egyik leginkább szembeállító vonatkozás a Nicolas Poussin *Et in Arcadia ego* (1637–1638) című festményéről kölcsönzött latin felirat értelmezése volt. Kazinczy egy európai költészeti hagyományhoz igazodva úgy értelmezi, hogy ‘Árkádia költője voltam én is’ [Csokonai Vitéz Mihály]. A latin szöveg jelentése a felirat ikonográfiai előzményeit figyelembe véve azonban úgy fordítható, hogy ‘még Árkádiában is ott vagyok, én, a halál’, ahogyan erre majd Fazekas Mihály is felhívja a figyelmet. A felirat az újkori festészetben ugyanis először Guercino 1618–1622 között készült festményén jelenik meg sírfeliratként egy koponya alatt. Ezt a témát festi meg Nicolas Poussin két változatban is nem sokkal később, amelyek közül az 1637–1638 között készült változat válik rendkívül népszerűvé és közzismertté. Ehhez a képhez kapcsolódik a feliratnak a halált megszelídítő, szublimáló neoklasszicista átértelmezése. Vö. PÁL 1985; BORBÉLY 2006, 7–26., 73–83., 103–124.

Az említett festmények adatai:

- Guercino, *Et in Arcadia ego*, 1618–1622, olaj, vászon, 81 x 91 cm, Galleria Nazionale d’Arte Antica, Róma.
- Nicolas Poussin, *Et in Arcadia ego*, 1627–1628, olaj, vászon, 101 × 82 cm, Devonshire Collection, Chatsworth.
- Nicolas Poussin, *Et in Arcadia ego*, 1637–1638, olaj, vászon, 85 × 121 cm, Louvre, Párizs.

monumentum (lat.): emlékmű.

A’ márványt Zsibó adja hozzá, ‘s Csereinek ajándéka léssen: Zsibó Szilágy vármegye egyik települése, a Wesselényiek birtoka, ma Romániában.

Ezt mondja az én Gessnerem az Abel’ halála elején: Salomon Gessner (1730–1788) *Der Tod Abels* című munkája 1758-ban jelent meg, amelynek magyar fordítását Kazinczy a *Kazinczy Ferencz’ Munkái* 2. kötetében adja ki 1815-ben, lásd még: SZÉPLIT 2012, 125–178.

Bécsben, Haykul Antal Erdélyi Hazánkfiája, Cs. K. privileg. Könyvnyomtató: Bécsben élő erdélyi nyomdász. A bécsi *Magyar Hirmondó* és a *Magyar Kurír* nyomdásza is (előbbinek 1802–1803, utóbbinak 1810–1834 között), illetve Kazinczy egyes munkáinak kiadója. Kazinczy a leveleiben többször panaszkodik rá megbízhatatlansága miatt.

Erdélyben, Aranka György: Aranka György (1737–1817) költő, nyelvész, irodalomszervező, szabadkőműves, Kolozsváron élt. Kazinczy barátja, a *Magyar Museum* és az *Orpheus* szerzője. A *Julia levele Ovidiuszhoz* című fordítását Kazinczy adta ki (Kassa, 1790).

Magyar-Országban Sopronban a’ Magyar Társaság’ Elölülője: Kis János (1770–1846) evangélikus püspök, író, költő, műfordító, irodalomszervező, Kazinczy barátja. Még diákkorában, Sopronban alapította meg az első magyar önképzőkört, a Soproni Lyceumi Magyar Társaságot 1790-ben.

Somogy Vgyében Sárközi István: Sárközi István (1759–1845) királyi tanácsos, Somogy vármegyei tisztviselő, alispán (1824–1836). Kazinczy, Palóczi Horváth Ádám, Berzsenyi és Csokonai barátja.

Győrött Prof. Fabchich: Fábchich József (1753–1809) győri bencés paptanár.

Veszprémben Péteri Takács József: Takács József (Téti, Péteri) (1767–1821) gróf Festetics László nevelője, Győr vármegyei főjegyző. Versegly barátja, Kazinczy nyelvújító

törekvéseinek későbbi bírálója.

Pesten a' Hazai Tudósítások' Írója: Kultsár István (1760–1828), a lap szerkesztője.

Debreczenben Kis Imre: Kis Imre (1775–1831), debreceni salétromkészítő hivatali főfelügyelő. Csokonai barátja, Kazinczy egyik debreceni ellenfele az Árkádia-perben.

Miskolczon, pedig a' Megholtnak különös hűségű jóltévő barátja, Puky István: Puky István (1779–1848) Csokonai egykori közeli barátja, támogatója, gesztelyi gazdálkodó.

barátomhoz Krasznára: Cserey Farkas Krasznán, Szilágy vármegyében élt.

[a vers]: A lábjegyzetben közölt verset feltételezhetően a szerkesztő helyezi a közlemény végére: a Kultsár Istvánnak küldött 1806. július 30-i levélben nem található meg a négysoros. A V.-vel jelölt szerző kiléte ismeretlen. Kazinczy úgy hiszi, hogy Virág Benedek verséről lehet szó: „Ime Kultsár tapsoló örömmel vette a' tudósítást, azt mutatja a' mellé tett Jegyzés és vers, melly úgy vélem, a' Virág Benedek verse.” (Kazinczy Cserey Farkasnak, 1806. szeptember 25., KazLev. 4. 1000. sz.)

37. A legendai gólyák története

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1806. Kis Aszszony hava [augusztus] 23., I. félesztendő 16. szám, 130.

megjelenés

BÓDI 2021, 268–269.

hitelesség

Névtelen, de Kazinczy utal szerzőségére Cserey Farkasnak írt levelében (1806. aug. 8., KazLev. 4. 969. sz.): „Elment mind a' sírkő eránt a' Jelentés, mind a' Kis verse. – Ezen felyül valami gólya históriát fogsz olvasni, melly előtted Természet Ismerője előtt interessáns Aufsatz lészen. – A' Kurír 714dik oldalán a' Júniusi levelekben a' sok esőzés felől eggy nevezetes tudósítás vala, hol Zilaj tájéka is előfordult, enyém vala az is.”

magyarázat

A cikk egy társadalomkritikus allegória az emberek kegyetlenségéről, ugyanakkor a szöveg egyes részletei, illetve recepciója egyértelművé teszi, hogy a tudósítás formájú közlemény valójában az Árkádia-pör részének tekinthető, amely éppen ezekben a hetekben robban ki Csokonai Kazinczy által tervezett síremléke és személye körül Kazinczy és a debreceniek között. A per szereplőire és témáira vonatkoztatva a gólyák történetét, úgy fogalmazhatunk, hogy Kazinczy a debrecenieket azzal vádolja, saját városuk szülöttjével, Csokonaival bántak kegyetlenül, „kilökték a fészekből”, és most mégis védik.

Cserey Farkas a fentebb idézett levélre 1806. szeptember 6-án adott válaszában (KazLev. 4. 986. sz.) felismeri az allegorikus olvasás lehetőségét: „A Csokonai oszlopa iránt való szép tudósítást szivem érzékenyítésével a leg nagyobb örömmel olvastam. Köszönöm, hogy ezen Nemzetem diszesítésére, és az Érdem jutalmaztatására czélzó gondolatomat oly hathatóssan terjesztetted a Haza elibe; köszönöm, hogy Nevem örökösítésirül oly Barátságossan gondoskodtál, és híd el, hogy én kevély vagyok tölled meg dicsértetni. Nyughatatlanul várom e tekintetbe mire ébred Nemzetünk. – A Legényi Gólya történet különös a maga nemébe, és abból igen jól hozod' ki, hogy ők a magok coloniájik autochton lakosokkal nem bánnak oly sanyaruan, mint a tollatlanok.”

A közleményre a debreceniek indulatosan reagálnak, a „mony” szó közönségességét nehezményezik: „N[agy] G[ábor] beszéli, hogy az Urak közzül valaki nagyon felakadt azon, hogy én a' Hazai Tudósítások' – – levelében a' gólyák felől szóllván, annak tojományait

monynak neveztem. Az az emberséges ember azt hitte, hogy én ott trágárokodok.” (Kazinczy Ferenc Fazekas Mihálynak, 1806. október 9., KazLev. 4. 1012. sz.) A Czuczor–Fogarasi szótár *mony* szócikke szerint a szó egyik jelentése: „Elterjedt szokás szerint a hímállatnak, nevezetesen férfinak nemzőveszszeje.” CZUCZOR–FOGARASI 1867, 609.

A legendái gólyákról szóló közleményről bővebben lásd: BÓDI 2021, 174–192. Az Árkádia-per kronológiáját lásd a *Csokonai-nekrológ* jegyzeteiben.

járvány madarak: költöző madarak.

Természeti História: Földi János (1755–1801) író, költő, nyelvész, a hajdúkerület főorvosa munkája, a Linnét követő nagy természettudományi munkájának csak az állatrendszertant tartalmazó első része készült el: *Természeti história a Linné systemája szerint* (Pozsony, 1801), lásd még Földihez kapcsolódóan Kazinczy *Babér* című közleményét. A „Természeti História” barátjai”-nak megszólítása az első bekezdés végén a debreceniek megszólításaként is olvasható. **mony** (nép.): tojás.

dezertor (lat., fr.): dezertőr, katonaszökevény.

kivállalkozik: kiválik.

executió (lat.): végrehajtás.

Emigráns: itt: kivándorló, költöző madár.

Execútor (lat.): végrehajtó.

autochthon (gör.): bennszülött.

tollatlanok: az emberek.

38. Leányom halálán támadt bánatom

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1806. Mind-Szent hava [október] 4., I. félesztendő, 28. szám, 237.

A lapszám fejléce rosszul van dátumozva, a környező lapszámok alapján ez már egy októberi lapszám, de Szent Mihály hava [szeptember] szerepel rajta. Az előző, 27. és a következő, 29. lapszám is Mind-Szent havára, vagyis októberre van dátumozva.

megjelenés

KazLev. 4. 994. sz. levél, 314–315. o. (1806. szeptember 22., Kazinczy Kultsár Istvánnak)

Váczy a folyóiratközlemény nyomán adja ki a cikkben szereplő szeptember 22-i dátummal és a következő megjegyzéssel a közlemény végén: „Megjelent a Hazai Tudósítások 1806. évf. 28. számában.” Az írás feltételezhetően valóban magánlevélként érkezett Kultsárhoz, aki hírértéke és a hotkóci cikksorozat (*Hotkócz – Ánglus-kertek*) beharangozása miatt adhatta ki folyóiratközleményként a néhány soros szöveget.

hitelesség

Névtelen.

A közleményben ígért angolkert-teória valóban megjelenik, amely cikksorozat harmadik, utolsó darabja végén szerepel Kazinczy neve, lásd (*Hotkócz – Ánglus-kertek*). Illetve Széphalom szerepel a dátumozásban.

magyarázat

Kazinczy első gyereke, Iphigénia egyéves korában, 1806. augusztus 18-án halt meg, 21-én temették el. A Kultsárnak küldött közleményt Kazinczy szeptember 22-re keltezi (már csak ezért sem jelenhetett az meg szeptember 4-én a *Hazai Tudósításokban*). Kazinczy ebben a cikkében megelőlegezi a folytatásokban megjelentetett angolkert-tanulmányát, amelyre a cikk

lezárásában is utal (*Hotkócz – Ánglus-kertek*).

Gróf Csáky Emmánuelnél is múltam, kinek hitvese Sophiennak régi barátnéja: Csáky Emánuel (1763–1825) főispán, felesége Szirmay Anna (1771–1838).

Hotkócz: település Szlovákiában (Hodkovce), a Csáky család birtoka volt, a kastély 1702-ben épült.

Ánglus bújkálóji: az angolkert építményeire, a labirintusszerű sétányokra és az épített barlangokra tett utalás.

Palatinusunk (lat.): nádor, Kazinczy itt József nádorra utal, aki 1796-tól haláláig, 1847-ig volt a Magyar Királyság nádora, kultúrapártolása és kifejezetten a magyar nyelv és kultúra iránti figyelme és támogatása miatt nagy népszerűségnek örvendett.

39. Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1806. Mind-Szent hava [október] 11., I. félesztendő 30. szám, 252–255.

megjelenés

1. ABAFI 1884, 218–223.
2. FMÖM II. 1955, 313–315.
3. CsEML 1960, 287–289.

hitelesség

Aláírva: K. F.

magyarázat

Az Árkádia-pör kronológiáját lásd a *Csokonai-nekrológ* jegyzeteiben.

Kazinczynak ez a cikke a *Csokonainak sírköve* című közleményéhez kapcsolódik közvetlenül, illetve részben Kis Imre 1806. szeptember 3-án kelt magánlevelére (KazLev. 4. 984. sz.) reagál a nyilvánosság terében. Kazinczy Kisnek szeptember 8-án válaszolt magánlevélben (KazLev. 4. 990. sz.), tételesen reagálva annak ellenvetéseire. A cikket nem sokkal később küldi el Kultsárnak: „Most ismét ment egy hosszacska Aufsatz Kultsárhoz a' Csokonai sírköve eránt.” (Cserey Farkasnak, 1806. szeptember 23. KazLev. 4. 996. sz.) A *Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre* valójában csak egy, meglehetősen visszautasító passzusában kapcsolódik közvetlenül Kis Imre leveléhez, és nem is nevezi meg levelezőtársát: „A' többi kritikája ennek a' szent és csalhatatlan Városnak nem érdemli a' megczáfolást” kezdetű bekezdésben Kazinczy kiemeli kurzívval a Kis leveléből származó *pyramis*, a *hamvai* és a *harmadik személy* kifejezéseket, és azokra reagál. A közlemény azonban nem egyszerűsíthető le arra, hogy Kazinczy publikusan is megszólal egy nem sokkal korábban privát módon megválaszolt levél tárgyában. Kazinczy a közlemény célját a harmadik paragrafus elején világosan megfogalmazza, Árkádia téves értelmezését kívánja tisztázni, hiszen ellenfelei úgy vélik, „én ott *Debreczennek sicáriusi döfést akartam adni*, mert – úgymond – azt leli Lexiconjaiban, hogy Árkádia derék *marhalegelő* volt, kivált *szamarakra!*” Kis Imre fent hivatkozott magánlevelében szintén szerepel az Árkádia pejoratív értelmezése, de ő az *Anacharsist* hozza példaként: „Van olyan értelem is, mely azzal tartja, hogy Rúgás van ebben a szóban, Árkádia, Nemes Debretzen Várossára – Ez mennyire legyen igaz, nem vitathatom, mert az öszvehasznítás itt is gyűlölséges, és ha Barthelemy szaván indulok el, az elejénn mindjárt kedvetlen a Hasonlatosság, ahol ezt mondatja Anacharsissal Árkádiáról: Les paturages-y-sont excellent, sour-tout pour les anes etc.” Kazinczy azonban lexikonról és

sicariusi, azaz orgyilkosi döfésről tesz említést a *Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre* című közleményben, amikor a debreceniek értetlenkedésére reagál, ami arra utal, hogy nem csak Kistől kaphatott levelet a *Csokonainak sírköve* tárgyában. 1806. szeptember 23-án kelt leveléből (Szentgyörgyi Józsefnek, KazLev 4. 998. sz.) ez ki is derül, ugyanakkor nem nevezi meg a levél íróját: „Kis Imre Úr írja, hogy Debreczen miket mond a' Csokonait illető második jelentésemre is. Irtóztató! Irtóztató! Eggy más levelet is vévén, tele vádakkal, hogy Debreczennek akartam adni sicáriusi döféseket, hogy Debreczen Arcadia, az az – a' Calepinus Citatuma 's Barthelemy Anacharzisa szerint, derék marhalegelő, kivált szamarakra – eggy hosszú magyarázatot tettem a' Kultsár leveleibe, melly eddig talán nyomtattatik.” Ugyanezt többeknek is megírja aznap és a következő napon: Cserey Farkasnak szeptember 23-án (KazLev. 4. 996. sz.), Nagy Gábornak szeptember 24-én (KazLev. 4. 999. sz.). Majd október 26-án utal erre a másik levélre magának Kis Imrének (KazLev. 4. 1024. sz.), és hosszabban fejti ki Szentgyörgyi Józsefnek az október 31-én írt levelében (KazLev. 4. 1027. sz.). Sem a magánlevelek, sem a *Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre* nem nevezik meg tehát az ismeretlen levélíró, utóbbi pedig Kis Imrét sem, viszont a cikkben megjelenik a többes szám: „Férjfiak Debreczennek”. Kazinczy következetesen „Debreczen”-ként említi vitapartnerét, megerősítve a *Csokonai-nekrológ* nyomán kialakult szembenállást, és tovább hangsúlyozva azt a nézőpontbeli különbséget, ahogyan ő látja Csokonai személyét, költészetét, illetve az Árkadia-gondolathoz kapcsolódó nyelvi-esztétikai meggyőződését. Ugyanakkor az, hogy Kis Imre a közlemény megjelenése után beküldi Kultsárnak a szeptember 3-án kelt magánlevelét, majd nem sokkal később Fazekas Mihály is megjelenteti saját, Kazinczyhoz írt magánlevelét Kultsár lapjában, egyértelművé teszi, hogy Kis Imre (és általában a debreceniek) Kazinczy közleményét úgy értelmezte, hogy az őt szólította meg a folyóirat nyilvánosságában. (Lásd: [Kis Imre], *Debreczenből*, 23. Oct. – *Hazai Tudósítások*, 1806. október 29. I. félesztendő 35. szám, 292–293.; A' meg rágalmozott városnak egy fija F. M. [Fazekas Mihály], *Debrecen védelme – Hazai Tudósítások*, 1806. november 5. I. félesztendő 37. szám, 311–313.) Kazinczy ezt a személyeskedést megpróbálta ugyan elkerülni, de a „Debreczen” mint szinekdoché könnyen félreérthető volt, a magánlevelezésben zajló eszmecserek és a folyóirat nyilvánosságában megfogalmazott véleménye így nem volt elválasztható, ami nemcsak Kis Imre, hanem Fazekas Mihály és Szentgyörgyi József ellenérzését is kiváltotta. Lásd még részletesen: DEBRECZENI 2020, 259–292.

Kazinczy szándékai mellett azonban a közlemény által kiváltott hatás is lényeges: miután tehát a *Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre* megjelenik a *Hazai Tudósítások*ban, Kultsár István szerkesztő a lap 1806. október 29-én közlést tesz Kis Imre levelét az ő kérésére, a következő bevezetővel és lezárással: „DEBRECZENBŐL, 23. Oct. Az a' kinyilatkoztatás, mellyet a' Csokonai Sírkövéről való jelentés alkalmatosságával, a' Hazai Tudósok [sic!] 120-dik lapján, T. K. F. Úr maga felől közönségessé tett, melly szerént az élet legszebb örömei közzé számlálja, ha ezen dologba levelekkel, azok is megtisztelik, a' kiknek esméretétől eltiltotta a' távollakás, bátorított engemet arra, hogy mint Csokonainak gyermekségemtől fogva való barátja, 's mint a' nagy érdemű Híradónak egy olyan betsüllője, a' kinek személyét különös leereszkedésére is méltóztatta, az itt következő levelet írjam Széphalomra. [...] Tartozom az igazságnak, és a' megbántatott Debreczennek ezen levél közönségessé tételével, a' melly – a' mint látni való éppen nem ilyen czállal volt írva, 's a' Publikum legyen Bíró! – ha elegendő ok volt é ez az írás azon magyarázó jegyzésekre, a' mellyek a' Hazai Tudósítások XXX-dik számja alatt, egy egész Város betsületét ingerlő módon sértegetik?” Kultsár kiemeli tehát azt is, hogy Kis a levelét nem kívánta nyilvánosság elé tárni, ezt tehát csak azután tette meg, hogy Kazinczy közleményét a magánlevelezésük nyilvánosságra hozásaként, vagyis annak megsértéseként értelmezte. Emellett pedig Kis maga is elkezdte Debreczen egy olyan szinekdochéként használni, amely egy jól meghatározható kollektív értéket és a vitában immár kijelölt pozíciót képvisel. A vita innentől kezdődően

egyértelműen a folyóirat nyilvánosságában zajlik tovább.

A' BEKÜLDŐNEK KÍVÁNSÁGÁRA MINDEN KIHAGYÁS ÉS VÁLTOZTATÁS NÉLKÜL.:

Kazinczy panaszkodott, hogy Kultsár nem közölte egészében korábbi cikkeit: „Kértem Kultsárt, hogy jelentéséből semmit ki ne töröljön, benne semmit ne változtasson. – Két izbeli Aufsatzaimban változtatott is, csonkázott is.” (Kazinczy Cserey Farkasnak, 1806. szeptember 23., KazLev. 4. 996. sz.) A *Csokonainak sírköve* című közleménynek Kultsár nem közölte a levélben elküldött cikk második szakaszát, amelyben Kazinczy éppen a nagy felháborodást kiváltó Csokonai-jellemrajzot magyarázza a korábban megjelent *Csokonai-nekrológ*ból. Más korábbi cikkének szerkesztői változtatásáról vagy rövidítéséről nincs adatunk Kultsár részéről.

Lessing: Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) német költő, író, esztéta. Kazinczy három színdarabját fordította magyarra, amelyek a következő címekkel készültek el: *Missz Szara Számpszon*, *Emilia Galotti*, *Minna von Barnhelm*. A *Miss Szara Számpszon* 1790-ben Kassán jelent meg Kazinczy színműfordításainak első kötetében: *Kazinczy Ferentz' kül-földi Játzó-szinje*, Első kötet, *Hamlet – Stella – Missz Szara Számpszon*. Később a *Galotti Emilia*, Pest, 1830 [Bajza József kiadásában]. A *Barnhelmi Minna* vagy *A katona-szerencse* című fordítása a munkácsi fogsága alatt készült, életében nem jelent meg. Modern kiadásuk: KAZKÜLFJÁTSZ 2009, 121–289.

Hamburgi dramaturgia: Lessing *Hamburgische Dramaturgie* című munkája 1767–1769 között készült. Témája a hamburgi színházban játszott előadások ismertetése, kritikája, illetve ezzel együtt az ízlés problémájának a középpontba állítása.

Csicserőne (ol.): idegenvezető.

Két ízben szóllottam én Csokonai eránt a' Haza előtt, miolta a' halál bennünket tőle megfosztott, 's az vala sorsom mind a' két ízben, hogy meg ne érttetsem 's félre- érttetsem.: ez a két cikk a és a *Csokonainak sírköve*.

sicáriusi döfés: sica am. tör (lat.), sicarius (lat.): orgyilkos és útonálló, a császárkorban általában 'gyilkos' jelentéssel.

azt leli Lexiconjaiban, hogy Arkádia derék marhalegelő volt: utalás arra a névtelen levélre, amelyről Kazinczy többeknek ír 1806. szeptember 23-án, lásd fentebb.

Silénus' paripája: Silenus a görög mitológiában Dionüszosz kísérője, egyes ábrázolásokon lólábakkal vagy számárháton van megjelenítve, figurája a féktelen mulatozás és a részegség megtestesítője.

Férfiai Debreczennek, ανδρες Αθηναιοι (gör.): athéni férfiak. Egyrészt közvetlen utalás Kis Imrére és a névtelen debreceni levélíróra, másrészt pedig idézet Pál apostol athéni beszédére (Ap Csel 17:22), ahol az apostol ezzel a megszólítással (Athéni férfiak!) kezdi a beszédét az athéni agórán, amikor az ott lézengő embereknek (vándorfilozófusok, egyetemisták, fiatalok stb.) az „ismeretlen istenről” (azaz Krisztusról) akar beszélni.

O Debreczen, Debreczen: a felkiáltásnak egyértelműen szakrális jellege van a korabeli olvasók számára. Kazinczy három 1806-ban írt levelében használja ezt a formulát, és az egyikben explicit módon megjelenik a vallásos utalás: „O Debreczen, Debreczen t'occidisti Prophetas et Apostolos' 's így leszesz bolonddád!” (Kazinczy Nagy Gábornak, 1806. április 29., KazLev. 4. 914. sz.) Ezek eredetileg Jézus szavai a jeruzsálemiekhez: „Jeruzsálem, Jeruzsálem! Ki megölöd a prófétákat és megkövezed azokat, a kik te hozzád küldettek.” (Mt 23:37, Lk 13:34) A *Csokonai-nekrológ* megjelenése idején azonban Kazinczy maga köti össze a levelezésében Jeruzsálemet és Debreczent, vagyis egyértelművé teszi barátainak a metafora értelmét: „'S midőn ezek így folynak, Jeruzsálem és az ő Irástudóji (Debreczent értem, az intolerantia műhelyét) kárhozatot kiáltanak reám, 's meg nem foghatják, hogy miként vetemedhettem legyen annyira, hogy egy sírba szállott barátomat a' Nemzet előtt misanthropiával és cynismussal piszkoljam?” (Kazinczy Cserey Farkasnak, 1805. március 31. KazLev. 3. 741. sz.) Kazinczy a Jeruzsálem–Debreczen metaforában nemcsak felnagyítja a megképzett ellenség

negatív karakterét, hanem saját fenyegetettségét is nyilvánvalóvá teszi, ezáltal pedig az Árkádia-pert hatalmi játszmaként is értelmezhetővé teszi. Lásd még továbbá az allúzió értelmezéséhez: DEBRECZENI 2020, 263–268.

innen nevezi Virgíl is a' maga két kedves énekeseit Arcásoknak (*Arcades ambo et cantare pares et respondere parati*): „Mindkettő viruló ifjú, Arcadia sarja, Dalban egyenlőek s készek feleselve dalolni.” Vergilius, *VII. ecloga*, 4–5 sor. ford. Lakatos István.

innen nevezik magokat így az Olasz Országi Poesist tárgyazó Társaságok, mellyeknek a' mi Hannulikunk' is Tagja: Hannulik János (1745–1816) piarista tanár, költő, költeményeit latinul írta. Tagja az 1690-ben megalapított Accademia Dell'arcadia nevű irodalmi társaságnak, amely a görög-római hagyományok felújításával egy egyszerűbb, természetesebb költészeti eszményt választott a 17. században uralkodó barokk költészeti irányzattal, az úgynevezett marinizmussal szemben.

Ezen értelemben veszi a' szót Schiller is ritka szépségű dalában: Auch ich war in Arkadien geboren 'stbb.: Friedrich Schiller (1759–1805) német költő *Resignation* című versének kezdősora, jelentése: Árkádiában éltem én is.

Poussin Miklós, (régen elholt franczia születésű Táj és Históriai Festő,) egy gyönyörű vidék' fenekében egy szarkofagust festett ezen felyűlírással: ET. IN. ARCADIA. EGO!: Nicolas Poussin francia festő (1594–1665). Két festményt készített *Et in Arcadia ego* címmel, az elsőt 1627–28 körül (olaj, vászon, 101 x 82 cm, Devonshire Collection, Chatsworth), a másodikat 1637–1638 között (olaj, vászon, 185 x 121 cm, Louvre, Párizs). Ez utóbbi vált közismertté.

Kevés ideje, hogy Harron Párisban Puszn-nek tiszteletére egy Szacellumot rajzolt, – eddig talán készen áll – mellyben a' Poussin' álló-képének lábkövébe ezen mély értelmű szónak kell vala vésettetni. – (Lássd Landon's französische Kunstannalen, II Band, I Abtheilung, Kupfer XIII und XIV; olly munkában, mellyet a' Mesterségnek nem gazdag Kedvellője is megerőltetése nélkül jártathat, és a' mellynél semmit nem jártathat nagyobb gyönyörűséggel.): Kazinczy itt Charles Paul Landon (1760–1826) francia festő, művészettörténész által elindított és gondozott könyvsorozatát említi, amely *Annales du Musée et de l'École Moderne des Beaux-Arts* című munkájára utal. Teljes címe és adatai: *Annales du Musée et de l'École Moderne des Beaux-Arts. Recueil de gravures au trait*, Paris, chez C. P. Landon de l'Imprimerie Royale, An 9 (1801) à 1835, 44 volumes, in-8. Ez egy összesített sorozat és cím, amely több alsorozatból állt. Közülük a legismertebb az 1801 és 1809 között 17 kötetben megjelent múzeumi évkönyvsorozat *Annales du Musée et de l'École Moderne des Beaux-Arts* címmel, amely összesen 1275 metszetet közölt. A többi alsorozat például tájképeket, galériákat, illetve Salons-kiállítások anyagait tette közzé. Az említett 17 kötetes évkönyvsorozat 1802 és 1809 között megjelent német nyelven is *Französische Kunst-Annalen* címen hét kötetben, Mühlhausenben. Kazinczy az 1804–1805-re vonatkozó naplójának 1805. november 13-i feljegyzéseiben említi meg Landon nevét: „Frater Sandor Debrből kihozza a' könyveket. Gessner tájfestései Landon. a' John képe. Révai levele” (PEML 2009, 198.), vagyis ekkor juthatott hozzá a francia művészettörténész munkájához vagy annak egy részéhez. A Még egygy szó Árkádiáról című cikkében részletesen foglalkozik Landon kiadványával.

Harron: nincs adat.

Szacellum (lat.): sacellum, síremlék.

CSEREI barátom javallotta választásomat: Cserey Farkas (1773–1842), Kazinczy barátja, aki támogatta őt a Csokonai-síremlék tervében.

a' Poéta praedicatum (lat.): általános jelentése állítmány, de itt: előnév.

isonymus (lat.): azonos nevű.

Első jelentésemben (Magyar Kurír, Febr. 1805. Nro XV.): visszautalás a Csokonai-nekrológra. **felőle azt mondtam, hogy az ő affectált és nem affectált misanthropiájából a' szerint sugárlott-ki mindég az emberek' igaz szeretete, mint affectált cynismusából az aesthetikai lélek:** idézet a Csokonai-nekrológból, amely szakasz a legtöbb ellenérzést váltotta ki a

debreceniekből.

Azon júsát, hogy kiki a' maga szemével láthasson.... Ennek a bekezdésnek az első két mondatát Kazinczy a *Csokonainak sírköve* című közleménynek a második szakaszából emeli át kevés változtatással, amelyet Kultsár nem közölt a lapban, lásd a jegyzetében. Kazinczy a 'maga szemével lát, maga fülével hall' formulát a 'debreczeniséghez' rendeli sajátos magatartásformaként az Árkádia-per idején. Ehhez bővebben lásd: DEBRECZENI 2020, 256–258.

Nógrádban Gróf Rádai Pál: Ráday Pál (1768–1827) az eperjesi kerületi tábla bírása, a dunamelléki református egyházkerület világi főgondnoka. Kazinczyval együtt megalapította 1790. szept. 21-én a Magyar Színjász Társaságot, és Kazinczy *Hamlet*-fordításának budai előadására jutalmat tűzött ki, de nem kaptak engedélyt az előadások megtartására.

Bocsári Mocsári Antal: Mocsáry Antal (1757–1832), főszolgabíró, táblabíró, költő, Kazinczyval, Fáy Andrással és Vitkovics Mihállyal is levelezett.

Zemplényben Gróf Desőffy József: Dessewffy József gróf (1771–1843): költő, író, országgyűlési követ, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tiszteletbeli tagja (1831). A kassai *Felső Magyar-Ország Minerva* című folyóirat alapítója. A Magyar Tudós Társaság megalapítását előkészítő bizottság tagja. Kazinczy bizalmas barátja és egyik legszorgalmasabb levelezője.

40. Hotkócz – Anglus-kertek

szövegforrás

Hazai Tudósítások

[I.] 1806. Mindszent hava [október] 15., I. félesztendő 31. szám, 262–263.

[II.] 1806. Mindszent hava [október] 18., I. félesztendő 32. szám, 68–271.

[III.] 1806. Mindszent hava [október] 22., I. félesztendő 33. szám, 276–279.

hitelesség

A harmadik közlemény végén monogram: K. F.

Az MTA KIK K641 160a lapon autográf feljegyzés: Hotkócz. 1806.

magyarázat

Folyóiratbeli előzménye: *Leányom halálán támadt bánatom*. Kazinczy Cserey Farkasnak a Csáky Emánuel birtokában lévő hotkóci kertről rövid összefoglalót ír a következő megjegyzéssel, illetve egy ábrát is mellékel annak alaprajzáról (1806. szeptember 23., KazLev. 4. 996. sz., az ábra a 319. oldalon): „Ez a' rajzolatja a' helynek. A' többi a' Kultsár leveleiből fogod olvasni, mert én azt leírom, 's minthogy most a' gonosz lélek mindent megül, hogy Anglus kertet akar építeni, akar tud hozzá, akar nem, teoriáját adom az Anglus kerteknek 's tanácsot, hogy mit kell tenni annak, a' ki Anglus kertre vágy.” Kazinczy ebben a levelében ötvözi a lánya feletti gyász személyességét és az angolkert-teóriáját összefoglaló cikkének szaktudományos nyelvét. Kazinczy első gyermeke, Iphigénia egyéves korában, 1806. augusztus 18-án halt meg, 21-én temették el. A kislánynak való emlékéllátás gondolata és a sírfeliratként tervezett vers Kazinczy szepesi útjának idejére tehető: „Szepesi útam alatt magam ültem a' szekérben 's ezeket forgattam. Akkor támadt ezen Epigrammám.” (Kazinczy Cserey Farkasnak, 1806. szeptember 25., KazLev. 4. 1000. sz.) Az utazás, és így a vers megírása szeptember 13. és 20. között történt a Csereynek írott szeptember 23-i levél alapján (KazLev. 4. 996. sz.): „Harmad napja hogy a' Carpathus vidékeiről haza érkeztem. [...] Egy hét alatt jártam meg.” (A versről bővebben: KAZKÖLT II. 2018, 305–309.) A Hotkócon tett látogatás szeptember 16-án zajlott az angolkertről szóló cikksorozat első darabjának első bekezdésének datálása szerint.

Nagyon lényeges az Árkádia-pör értelmezésében ez a háttérben húzódó, ugyanakkor a hotkóci kertleírás cikksorozatának köszönhetően nyilvánosságot is kapó magánéleti esemény, Iphigénia halála, a neki való emlékállítás gondolata, illetve az utazás és a kertlátogatás esztétikai tapasztalatának hangsúlyozása. Ugyanis Kazinczy részéről a Csokonai-emlékmű körüli vita egyre inkább képzőművészeti, ízlésbeli, esztétikai és befogadói kérdésekről fog szólni, szemben a debreceniek elsősorban (Kazinczyétól eltérő) nyelvészeti és irodalomszemléleti pozíciójával.

Az angolkert a 18. század végi, 19. század eleji művészeti gyakorlathoz illeszkedett tájépítészeti és egyúttal valamiféle összművészeti vonatkozásaival, és sajátos filozófiája alakult ki, amely regényekben (pl. Rousseau: *Julie vagy új Héloïse*, Goethe: *Werther*, *Vonzások és választások*, Kármán József: *Fanni hagyományai*) és versekben (pl. Berzsenyi és Csokonai költészetében) is megjelent. Szaktudományos és gyakorlati vonatkozásaival folyóiratok, kiadványok foglalkoztak. Az angolkert összetetten kapcsolódik a személyes érzelmekhez, az egyén elmélkedő alaphelyzetéhez, illetve kifejezetten a melankóliához, a gyászhoz és az emlékezéshez, ugyanakkor Angliában politikai és antropológiai jelentései is vannak nemzeti karaktere, illetve az egyén szabadságvágya vonatkozásában (CARRÉ 1973), Franciaországban pedig éppen ez utóbbi jelentés válik hangsúlyossá Rousseau természetfilozófiája nyomán (CONROY 1982). Az angolkert konstrukciója (a szerteágazó ösvények, a festői látvány befogadására megtervezett pihenőpontok) és építményei (az elvonulásra alkalmas grotta, vagyis műbarlang, az – általában épített – romok, szobrok, szobortorzók, emlékművek stb.) a magányos elmélkedést, az elvonulást és például a múltba való révedést szolgálják.

Kazinczy közleménye jól mutatja ezt az összetettséget: a közlemény első szakasza útirajz, amelyben keveredik az utazó érzéki tapasztalata a megfigyelő objektivitásra törekvő távolságtartásával, etnográfiai és geográfiai megfigyeléseivel és történelmi tudásának közvetítésével. A második szakasz adja a hotkóci kert szakszerű leírását, az egyes részletek, építmények megnevezése igazodik a szakterminológiához, megjelennek a magyarországi és erdélyi példák párhuzamai, ugyanakkor a mozgás érzéki tapasztalata is megjeleni az „utazónak” és „nézellőnek” nevezett elbeszélő megnyilatkozásaiban. A templom és a felmenőknek emléket állító feliratok kapcsolják össze a múlttal és az emlékezéssel a szemlélődést, amely a harmadik szakasz elején vezet el a személyes gyászhoz, lánya elvesztésének újraélésével. A lezárás átlép az elméleti összegzésbe: Kazinczy hét pontban foglalja össze az angolkert elméletét, helyenként ütköztetve a franciakert szigorúságával és meghaladottságával. A teoretizáló szándék ellenére is azonban számos személyes tapasztalatból hozott példa és irodalmi párhuzam színesíti ezt a lezáró szakaszt.

A közlemény megjelent német nyelven a *Vaterländische Blätter* című bécsi folyóiratban 1811-ben: *Reise von Szephalom nach Hotkocz, Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*, Samstag, den 16. November 1811. (no. 92.), 553–555. A közlemény címét a következő zárójeles megjegyzés követi, megjelölve a forrást, valamint a fordítás, illetve a rövidítés tényét: „(Aus dem Ungarischen des Herrn Franz von Kazinczy in den Hazai Tudósítások 1806. S. 262 ff. übersetzt, mit Abkürzungen.)”. A zárójeles megjegyzéshez kapcsolt lábjegyzetben a fordító mentegetőzik, hogy a lerövidítéssel és a fordítással nem sikerült visszaadnia az eredeti szöveg festői stílusát: „Der Einsender muss für die Leser bemerken, dass die pittoreske Schilderung des Originals durch die abgekürzte Übersetzung (die Abkürzung ist zur Ersparung des Raumes nothwendig) verliert. Auch lässt sich in der Übersetzung der mahlerisch-beschreibende Styl des ungarischen Originals auf keine Weise erreichen.” [Magyarul: A beküldőnek meg kell jegyeznie az olvasó számára, hogy a rövidített fordítás következtében az eredeti szöveg festői leírása elveszett (a rövidítésre a helytakarékoság miatt volt szükség). A magyar eredeti festői, leíró stílusa a fordításban nem adható vissza.] A német verzióból teljes egészében hiányzik a hét pontba szedett angolkert-teória, illetve több szakasz a kertleírásból is. A fordítás nem Kazinczy munkája, hanem – amint

Kis János leveléből kiderül, Romy Károly György – de Kazinczy örömmel számol be a közlés előkészületeiről: „Bécsből megszóllítottak; hogy a’ Hotkóczi kert leírását tekintsem végig még egyszer, ha nem volna e kedvem valamit bővíteni, szűkíteni rajta, mert fel akarják venni a’ Vaterlaendische Blätterekbe.” (Kazinczy Fazekas Istvánnak, 1811. aug. 17., KazLev. 9. 2055. sz.) Kis János 1811. november 23-án kelt levelében (KazLev. 9. 2102. sz.) említi Kazinczynak a német nyelvű cikk elolvasását: „Vaterländische Blätter nevű folyó írásnak mai darabjában olvasám Hotkóti utad’ fordítását R[omy]-tol. Azt a német fordításban is kellemetes olvasni.” A német cikket nem közöljük, a magyar főszöveg lábjegyzeteiben jelöljük, mely szakaszok maradtak ki a német változatból.

A hotkóci angolkérthez és Kazinczy kertleírásának értelmezéséhez lásd még: ZÁDOR 1988; GALAVICS 1999, 41–48.; CSEPELY-KNORR 2007; GRANASZTÓI 2017; BÓDI 2021, 193–207.

[1. közlemény]

Hotkóc: település Szepes vármegyében, ma Szlovákiában (Hodkovce), a birtokot 1780-ban vette meg a Csáky család.

Palatinus (lat.): nádor, Kazinczy itt József nádorra (1776–1847) utal, aki 1796-tól haláláig, 1847-ig volt a Magyar Királyság nádora. Kultúrapártolása, illetve kifejezetten a magyar nyelv és kultúra iránti figyelme és támogatása miatt nagy népszerűségnek örvendett.

Hirschfelder ’s Grohmannak Ideen-Magazinjai: utalás két német nyelvű kertművészeti kiadványra: Christian Cay Lorenz Hirschfeld, *Theorie der Gartenkunst*, Bd. 1–5., Leipzig, Weidmann, 1779–1785); *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, Englischen Anlagen und für Besitzer von Landgütern und Gärten*, hrsg. von Johann Gottfried Grohmann, Leipzig, F. G. Baumgärtner, 1796–1802.

vállban jár: ingváll, díszes női alsóruha.

Budamér: község Kassa körzetében, ma Szlovákiában (Budimír).

Ultramontanus (lat.): szó szerint hegyen túli, de elsősorban gúnyos felhanggal használták a katolikusok megnevezésére, akik a hegyen, vagyis az Alpokon túl élnek.

Sárosi vár: Sáros vármegyében, a mai Nagysároson állt, Eperjes szomszédságában, romjait 1947-ben elbontották.

Siroka: Sáros vármegyei település, ma Szlovákiában (Široké).

Korotnok: Szepes vármegyei település, ma Szlovákiában (Korytné).

szikszak (rég.): elegyítés, összezavarás.

nüánsz (fr.): nuance, azaz árnyalat.

Liptó: magyarországi vármegye, ma Szlovákiában.

[2. közlemény]

Zápolyák vára: a Szapolyai család vára.

Várallya (Kirchdrauf): Szepesváralja, város Szepes vármegyében, ma Szlovákiában (Spišské Podhradie).

Mindszent: Szepesmindszent, település Szepes vármegyében, a Csáky család birtoka volt, ma Szlovákiában (Bijacovce).

Gróf Csáky János Ország Bírúja Özvegyének birtoka: Csáky János (1720–1795) Szepes vármegye főispánja volt.

Olaszi: Szepesolaszi, város Szepes vármegyében, ma Szlovákiában (Spišské Vlachy).

Dubrava: község Liptószentmiklós közelében, ma Szlovákiában (Dúbrava).

Corp de logis (fr.): erkély, erkélyrész.

gothus czífrázat: gótikus díszítés.

Jóniai oszlop: ión oszlop.

detaj (fr.): détail, azaz részlet, részletezés.

Fronton (fr.): homlokzat.

grott (olasz, fr.): grotta, angolkerti (mű)barlang.

baszzen (fr.): bassin, azaz medence.

eggy magas Obelisk: oszlop.

rustica rend: rusztikus, vidéki.

Szépkúti Bécs mellett: Schönbrunn, Mária Terézi császári rezidenciája Bécsben, nemcsak kastélyáról, hanem kertjéről is híres volt.

Zsibói: Kazinczy 1805 októberének végén Wesselényi Miklósnál vendégeskedik Zsibón, a család birtokközpontjában, amelynek kastélya 1770-hez épült, és angolkert tartozott hozzá.

Rinaldó: Torquato Tasso (1544–1595) *Megszabadított Jeruzsálem* (1581) című eposzának egyik szereplője, aki az Armida nevű pogány tündérlány fogságába esik, és a tündérkertben megélik a világtól távoli boldog szerelmet.

Joujou (fr.): eredeti jelentése játék, játékszer.

alkóv (fr.): hálófülke.

gothus ízlés: középkori, régi.

execütíroz: (fr.) szó szerint végrehajt, itt: kidolgoz, befejez.

Kozma és Demién Szentek: Szent Kozma és Szent Damján.

Gróf Szirmay Aszszonyság: Csáky Emánuel (1763–1825) felesége, Szirmay Anna (1771–1838).

Szent István és László Királyink [...] 's a szűz Herczeg: I. István magyar király (969 k.–1038, uralkodása: 1001–1038), I. László magyar király (1046 k.–1095, uralkodása: 1077–1095) és Imre herceg (1000–1007 között –1031).

felyűlírás (rég.): felirat.

E. EMER. CSAKY. S. R. E. CARDINAL...: A méltóságos Csáky Imre, a Szent Római Egyház bíborosa, kalocsai érsek.

ACCIPE...: Fogadd el súlyos árnyék tetteidnek emlékére ezt a követ, amit egy nagy névvel ékesített nemzetségnek egy kis ágacskája állított. 1804. (Hovánszki Mária fordítása)

D. MAN...: Ez az emlékmű a holtak lelkeinek adatik, Gróf Csáky Istvánnak, 1628-tól kezdve királyi főkamárnásnak, 1651-től kezdve a Szepes vármegyei javadalmak felügyelőjének, Szepes vármegyei örökös ispánnak, aki meghalt 1662-ben.

Gróf Csáky Györgynek, tábornagynak, Szepes vármegyei örökös ispánnak, a legbátrabb katonának, a legjelesebb polgárnak, a Tiszántúli Magyarország legrátermettebb vezetőjének, aki meghalt 1741-ben, az unoka, gróf Csáky Emánuel.

[3. közlemény]

COMES GEORG CSÁKY: Csáky György gömöri főispán.

COM. HENR. ERDŐDY: Erdődy Henriette, Csáky György felesége.

STAT. LAPIS...: Áll a szent kő a holtak lelkeinek, emlékjele a legjobb szülőknek, a kegyes gyermeki emlékezetnek, az édes és fájdalmas visszaemlékezésnek. (Hovánszki Mária fordítása)

Gróf' testvére, Waldburga, Gróf Andrásiné: Csáky Walburga (1762–1797), Andrássy József felesége.

ruína (fr., lat.): ruine, azaz rom.

lob (ném.): Laub, azaz lomb, lombkorona.

Ritterschloss (ném.): lovagvár, az angolkertek jellegzetes építménye.

elhúnyt kis Psychém: utalás Fizsi halálára, Kazinczy első gyermeke 1806. augusztus 18-án halt meg.

articulus (lat.): itt jelentése rész (lat.).

a' mit Horázt írt a' barátjának: Di tibi divitias dederunt, artemque fruendi!: Horatius Episztoláinak 1. könyve, 4. darabjának (*Albius Tibullushoz*) 7. sora: „néked az ég jómodot adott, s hogy tudj vele élni” (ford. Bede Anna).

Le-Notrei kertek: a franciakertre utal. André Le Nôtre (1613–1700) XIV. Lajos főépítésze volt,

az ő tervei alapján épült meg a Versailles-i palota és a hozzá tartozó franciakert.

szépművészet: szépművészet.

grópp (fr.): csoport.

szélművészet: szemléltető hely az angol kertben, ahonnan a látvány a leginkább festői.

calculus (lat.): számítás, számolás.

Almási szép Fűves, Pest Vármegyében, Jász Berény mellett: Kazinczy az 1812-ben lejegyzett *Az én naplóm* 1803. augusztus 3-ra vonatkozó szakaszában ír a tóalmási kertről, amelyet báró Prónay Sándor építtetett: „Péchyvel Almásra Jászberény mellé, Báró Prónay Sándorhoz, Teleki Józsefnek vejéhez, az Exc. Prónaynak fíjához. Ez maga is felesége is (Jeanette) szíves barátsággal fogadnak. Péchy más nap el ment, én egy napot mulattam itt. Almásnak egy szép rétje van, 's azt Pr. angl. kertté változtatta, úgy hogy a' rét rét maradt, 's csak a' kerítés mellett ültetett bokrokat. Egy beteges tó közepén egy jó gondolatú Gömbelyeg egyenes növéssű tölgyekből. Witsch hibát lelt az utakban, 's egy új rajzolatot készít, mely szerint igazításokat kell tenni.” (PEML 2009, 306).

Ácsi kertcske: az Esterházy-Lichtenstein-Zichy kastély kertje a Komárom vármegyei Ácson, a kastélyt Esterházy Károly egri püspök építtette az 1780-as években.

Tatai kert: 1803. május 20-án jár a tatai Eszterházy-kertben (PEML 2009, 287).

erdőpartják: erdőrészek.

Vitsch Úr: Rudolf Witsch, földmérnök és kertépítő. Almáson, Aszódon és Pesten (Városliget) is dolgozott.

Bag: település Pest megyében, a 18. században Grassalkovich-birtok volt.

destinatio (lat.): cél.

Gróf Lodróninak Neuhausi kertje: Lodron Ferenc gróf Salzburg melletti, neuhausi kertjét Kazinczy társaival a kufsteini börtönből való szabadulása után járja be a hazaút során, ahogyan a cikkben is rögzíti, 1800. július 2-án, vö. PEML 2009, 657.

Klopstocknak születése' 's a' St. Preux' és Julie' szerelme' Irója' halálának napja: Friedrich Gottlieb Klopstock 1724. július 2-án született (1803. március 14-én hunyt el). Jean-Jacques Rousseau 1778. július 2-án hunyt el (1712. június 28-án született).

Liriodendron (lat.): tulipánfa.

41. B. Orczy Lőrincz. Generális 's Abaúji Fő Ispány

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1806. Karátson hava [december] 6., I. félesztendő 47. szám, 397–398.

Rovat cím: *Magyarok emlékezete*.

társszövegforrás

Báró Orczy Lőrincz emléke.

megjelenés

ABAFI 1884, 98–101.

PEML 2009, 81–83. Kézirat: Szemere-tár, 3. pótkötet, 22. sorszám, 307–312. Autográf. Kelt: 1805 előtt (?). Elbeszélő időtartam: 1779 (?), 1784.

Mindkét kiadás első bekezdése hiányzik a kéziratról. Ehhez képest Abafi ezt írja saját közlése lábjegyzetében: „Megjelent: *Hazai Tudósítások* 1805. I. 397. l. és Erdélyi Múzeum 1815. III. 174. l. »Báró Orczy Lőrinc emléke« cím alatt »Szemere Pál gyűjteményéből«, de egy betű változtatás nélkül.” A kéziratról autográf, más tintával készült javításai az Abafi-kiadás szövegét írják felül. (Lásd a PEML 2009 jegyzetét a kéziratról, 850.)

hitelesség

Aláírva: K. F.

magyarázat

Kazinczynak ez az első olyan portré jellegű írása, amelyben a magyar irodalom és kultúra nagyjainak, saját generációja elődjének és támogatóinak állít emléket a panteonizáció szándékával. Az *Orpheusban* Orczy Lőrinc szerzőként szerepel, Kazinczy közli a levélváltásukat, illetve az Orczy László főispáni beiktatásáról készített tudósításaiban is kiemeli az Orczy-család iránti tiszteletét, valamint a második tudósításban Orczy Lőrinc emlékezetét (*B. Orczynak némelly levelei – Orczyhoz Kazinczy; Orczy László Kassára érkezése [1. és 2.]*). Kazinczy a következőképpen említi az Orczy-portrét Cserey Farkasnak írt levelében a lapszám megjelenése után néhány nappal (1806. dec. 21., KazLev. 4., 1049. sz.): „Harmad nappal ezelőtt Kultsárnak azon levelével, mellyben a’ tollamból folyt Generális Orczy életét (XXXXVII Darab) tette közönségesse, együtt vettem mind a’ Te 4dik és 12dik Decemberei leveleidet, mind művelt lelkű Ipadnak levelét, mind a’ mi kedves Kisünkét. Képzeld melly örömetek ada nekem ez a’ nap. [...] Hogy Orczy eránt tiszteletemnek ezt a’ jelét adhatám, annak szívesen örvendek. [...] Most egynehány nagy Magyar’ emlékezetét készítem levelei számára, ’s azt tartom, hogy az értelmes Olvasó előtt kedves lesz az olly apróságos festés mint Orczyról a’ Zemplényi Installatió való megjelenés és a’ Tisza Örsön töltött napom említése. Baranyi Gábornak ’s Kazinczy Andrásnak jó majd elő valamelly rendes története. Az elevenséget adhat a’ Kultsár leveleinek, mellyek külömben azokkal a’ haszontalan czeremoniák’ emlegetésével elaltatják Olvasójikat.” Baranyi Gáborról a következő évben jelenik meg a közleménye (*Baranyi Gábor*). Cserey Farkas levele (1806. dec. 21., KazLev. 4., 1050. sz.) visszaigazolja barátja emlékéllítő szándékát: „Utolsó feleletedet még nem olvastam a Hazai tudósításokba, de igen a nagy Orczy Lőrinc életét. Ha nagy ember volnék, magam is ily képpen ohaitanám, hogy le írasson éltém azért, hogy a fel magasztalt érdem, és Jelességnek követésére például, ösztönül szolgáljon; és a nagy emberek életek le írásába egyik intézet a lévén, hogy Neveik örökösítése mellett a virtus szeretete éledgyen, a nagy lélekből sugárló érdem terjedgyen – ezen szent célra mind tárgyat nemesset választottál, mind ecseteddel igen jól alkalmaztattad a színeket, és jó fordulatokra tetted az árnyékot.”

B. Orczy Lőrinc, Generális ’s Abaúji Fő Ispány: báró Orczy Lőrinc (1718–1789) költő, tábornok, Abaúj vármegye főispáni helytartója, majd főispánja (1765–1767, 1767–1784). Harcolt az örökösödési és a hétéves háborúban, ahol a saját hajdú és jászkun ezredeit vezette. Részt vett Drezda ostromában és Hadik András nevezetes hadi tettében, Berlin 1757-es lerohanásában. A II. Józseffel szembeni nemesi ellenállás meghatározó személyisége. Batsányi és a Magyar Museum támogatója. Szabadkőműves. Említett művei: *Bugaci csárdának tiszteletére* c. vers, amely a *Költeményes Holmi egy nagyságos elmétől* c. kötetben jelent meg (közrebocsátotta Révai Miklós, Pozsony, 1787, 199–201); *Két nagyságos elmének költeményes születményei* (közrebocsátotta Révai Miklós, Pozsony, 1789; Barcsay Ábrahámval). Versei jelentek meg a *Bessenyei György Társasága* című gyűjteményben (Bécs, 1777), a Magyar Museumban és az *Orpheusban* is.

Én Orczyt legelőbb Cancell. Gróf Pálffy Károlynak Zemplényi Installatióján láttam.: 1779 júliusában Kazinczy részt vett Zemplén vármegye legfontosabb közéleti eseményén, a főispáni beiktatáson, itt látta először Orczyt.

ínteresszé (fr.): fontosság, érdekesség.

Sváda: jó beszélőkészség, ékesszólás (a ném. és a lat. suada főnévből).

Dónát: Donát János festő (1744–1830) portréja után Mansfeld által készített pontozómodorú rézmetszet Orczyról, amit Kazinczy kiad a *Kazinczy Ferencz' Munkái* 2. kötetében (Pest, 1815).

Tisza Örs: Tiszaörs vagy Tarnaörs (Heves vm.), az Orczy család birtoka, ahová Orczy Lőrinc 1784-ben költözött.

anyai Nagy atyád Bossányi Ferencz: Bossányi Ferenc (1703–1786), Kazinczy anyai nagyapja.

József: II. József magyar király (1741–1790, uralkodása: 1780–1790).

másod szülött fíját, Lászlót. Ez Octóberben meg is lett: báró Orczy László (1750–1807), Abaúj vármegyei főispán (1784–1785 és 1790–1807), báró Orczy Lőrinc fia, főispáni beiktatásáról Kazinczy tudósít: *Orczy László Kassára érkezése* [1. és 2.].

Excellenz: magas hivatali és társadalmi rangot viselő, főméltóság (lat.).

42. Felelet a' feleletre

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1807. Boldogasszony hava [január] 21., II. félesztendő, 6. szám, 44–46.

megjelenés

1. ABAFI 1884, 1884, 224–227.
2. FMÖM II. 1955, 317–318.
3. CSEML 1960, 292–294.

hitelesség

Aláírva: K. F.

magyarázat

A közlemény az Árkádia-per része, lásd a közlemények leírását a *Csokonai-nekrológ* jegyzetében. Kazinczy ebben a cikkben Kis Imre és Fazekas Mihály cikkeire válaszol 1806. november 6-i dátummal, de írása csak több mint két hónap múlva jelenik meg. Ez a közlemény már egyértelműen a vita nyilvános szakaszának része. A közvetlen előzményekhez tartozik, hogy Kis Imre szeptember 3-án keltezte magánlevelét Kazinczynak a Csokonai sírkövről szóló cikkére. Erre és egy másik, ismeretlen szerzőjű magánlevélre válaszolt Kazinczy a *Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre* című közleményében. Ez a nyilvánosság elé lépés indította arra Kist, hogy utólagosan megjelentesse levelét *Debreczenből*, 23. Oct. címmel, névtelenül a *Hazai Tudósítások* 1806. október 29-i számában. A Kazinczynak küldött magánlevelet a folyóiratközleményben az alábbi kommentárral közli, amelyből jól látható, Kis nyilvános megszólalásának egyik indoka, hogy tisztázza magát, mentegetőzésében pedig kiemeli, hogy levelét eredetileg nem a nyilvánosságnak szánta: „Az a' kinyilatkoztatás, melyet a' Csokonai Sírkövről való jelentés alkalmatosságával, a' Hazai Tudósok [sic!] 120. lapján, T[ekintetes] K[azinczy] F[erenc] Úr maga felől közönségessé tett, mely szerint az élet legszebb örömei közzé számlálja, ha ezen dologba levelekkel, azok is megtisztelik, a' kiknek esméretéről eltiltotta a' távollakás, bátorított engemet arra, hogy mint Csokonainak gyermekségemtől fogva való barátja, a' mint a' nagy érdemű Híradónak egy olyan betsüllője, a' kinek személyét különös leereszkedésére is méltóztatta, az itt következő levelet írjam Széphalomra:” [innen a levél, majd a lezárás] „Tartozom az igazságnak, és a' megbántott Debreczennek ezen levél közönségessé tételével, a' mely – a' mint látni való éppen nem ilyen czállal volt írva, 's a' Publikum legyen Bíró! – ha elegendő ok volt é ez az írás azon magyarázó jegyzésekre, a' mellyek a' Hazai Tudósítások XXX. számja alatt, egy egész város betsületét ingerlő módon sértegetik?” (292.)

Nem sokkal később Fazekas Mihály is bekapcsolódik a vitába először a magánlevelezésében, majd a nyilvánosságot vállalva: 1806. szeptember 23-án keltezi Kazinczynak azt a levelét (KazLev. 4. 997. sz.), amelyben „Debrecen bajnokának” nevezi magát, hogy megvédje a szerinte méltatlan támadás alá vett várost. Négy pontba szedve reagál a *Csokonainak sírköve* című közleményre, kiemelve az *Et in Arcadia ego*-felirat jelentésének értelmezését. Fazekas majd Kis Imre levelének folyóiratbeli megjelenése után egy héttel lép a sajtó nyilvánossága elé: *Debrecen védelme* című közleménye 1806. november 5-én jelenik meg a *Hazai Tudósítások* 37. számában, amelyben visszatér a levelében is tárgyalt fordítási zavarra, hangsúlyossá téve az időközben kialakult táborok indulatait. Kazinczy jelen közleményét, vagyis a *Felelet a' feleletre* kéziratát aznapra dátumozva küldi el Kultsárnak, amikor Fazekas cikke megjelenik, vagyis választ azonnal megfogalmazza a cikk olvasása után. Utóbb nehezményezi, hogy Kultsár nem közölte válaszait azok beküldése után (sem ezt, sem a következőt: *Végső szavam a' debreczeni perben*). Kazinczy szerint a debreceni olvasóknak akart ezzel a szerkesztő kedvezni, mivel nem akarta elveszíteni az előfizetéseket: „Kultsár még sem tette újságaiba Debreczent illető két feleletimet, pedig az elsőbb November 5dikén, az utolsóbb November 15dikén ment-el hozzá. Nem szeretek senkit nem szép czélból eredett cselekedettel vádolni: de tartok tőle, hogy ezt azért ne tette légyen, hogy Debreczen meg ne hidegüljön eránta 's kevesebben hordassák leveleit. Az én két feleletem tüzzel, 's a' Fazekas Mihálynak adott nagy megvetéssel van írva, de minden vadság nélkül. Én csak a' vadságot, parasztságot tartom rútnak: az élességet éppen nem. – Sürgetni fogom, hogy adja-ki, ha még késend.” (Kazinczy Cserey Farkasnak, 1806. december 1., KazLev. 4. 1049. sz.)

Kazinczy a *Magyar-országnak talán első abrosza* című közleménye végén a következő megjegyzést teszi: „Légyen szabad itt egy megtévedést kimutatnom: – A' 46 dik lapon a' *Debreczeni Gramatikának* nem *Bévezetését*, hanem *Előjáró beszédét* kellett vala említenem. A' dolog megigazítást kívánt, 's örömmel hozom helyre tollam' hibáját. – Széphalom, Februar. 23 dik. 1807.”

egy sok érdemű lakója a' 292-dik lapon szembe költ velem: utalás Kis Imre fent idézett cikkére. **Kis Imre Úr az, Inspector Generális 's Cs[ászári]. K[irályi]. Kamarás Mélt. báró Vay Miklós Úrnak a' salétrom főzés körül Debreczenben:** Kis Imre (1775–1831) debreceni salétromkészítő hivatali főfelügyelő, Csokonai barátja, Kazinczy vitapartnere az Árkádia-perben.

Vay Miklós: (1756–1824) királyi kamarás, tábornok, hadmérnök.

szóbanforgó magyarázat (lap 252): utalás a *Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre* című közleményére.

harmadik cikkely: Kis Imre közleménye harmadik bekezdésében, az idézett folyóiratszám 293. oldalán Árkádia jelentésének magyarázatát Barthélémy *Anacharsis* című regényéből veszi, amely ott számárlegelő: „Van olyan értelem is, mely azzal tartja, hogy Rúgás van ebben a szóban, Árkádia, Nemes Debretzen Várossára – Ez mennyire legyen igaz, nem vitathatom, mert az öszve hasonlítás itt is gyűlölséges, és ha Barthelemy szaván indulok el, az elejénn mindjárt kedvetlen a Hasonlatosság, ahol ezt mondatja Anacharsissal Árkádiáról: Les paturages-y-sont excellent, sour-tout pour les anes etc.”

Debrecen engemet melly igen rútn, igen immorális két cselekedet gyanújába vett (lap 254.): utalás a *Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre* szöveghelyére, amelyben egyrészt a sírkő terve és felirata, másrészt Csokonai jelleme tárgyában védekezett: „A' többi kritikája ennek a' szent és csalhatatlan Városnak nem érdemli a' megczáfolást; kétségeit fejtegesse-meg magának, ha tetszik. Illyen az, hogy a' Római simplicitású kő helyett *pyramis* kell. – (Cs.nak *pyramis* ! 'S miért? 's millyen? két ölnyi magasságú e?) – Illyen az, hogy nem jó a' *hamvai*, mert ma nem *égetnek*. Illyen, hogy az első sor a' *harmadik személyben*, az utolsó az *elsőben* mondatik. – (De hát ha a' Mottó nem csak más *személyben*, hanem más *nyelven* is

mondatnék?) – Debreczennek tetszeni veszedelmes dolog! –

Első jelentésemben (Magyar Kurír, Febr. 1805. Nro. XV.) képét festettem volt Csokonainak, ‘s a’ Debreczenen kívül lakók azt ítélték fölöle, hogy sem igazabb, sem kedvezőbb képét nem festhettem: Debreczen ellenben ott is *döfést* talált. Nagy megbántása vala az az ő szemében a’ Megholtnak, hogy fölöle azt mondtam, hogy az ő *affectált és nem affectált misanthropiájából a’ szerént sűgárlott-ki mindég az emberek’ igaz szeretete, mint affectált cynismusából az aesthetikai lélek*. ‘S azok, a’ kik ismerik azt az Író, a’ kinek karakterét ezen szavaim festik, és így értik célzásomat, – azok, a’ kik tudják, hogy a’ szegény Cs. mint sok más szeretetre méltó, de magokat nem kények szerént érző Ifjaink, ezt az *igazság’ és természet’ emberét* tette volt ideául magának, elfogják e hihetni, hogy ez által a’ Debreczen’ szeretetre legméltóbb fijainak nehezteléseket vontam magamra?”

Egyike a’ leg érdemesebbeknek még nemrégiben is provocálatlanul azt írja, hogy ő már csak amellet maradt, a’ mit hitt: Fazekas Mihály fent idézett közleményére tett utalás.

tribulis: földi (lat.).

sycophantáskodott (lat.): sycophanta am. cselszövő, hízelgő.

Megmondotta egy Poéta: utalás Horatius Episztolák I/16 (Quinctiushez – Az erény önmagában boldogít) 35 – 50. soraira, idézve a 35–39. sorokat: „S hát, ha kiált: »Tolvaj! Szégyentelen!« – elkeseredjem? / Azt híreszteli el, hogy megfojtottam apámat? / Bántson ez aljas vád? Sápadtta válva, tagadjam? / Az, ki hamis hírnévnek örül, s rágalmak ijesztik, / álszent és beteges lelkű. Melyik ember igaz? mondd!” (Bede Anna fordítása)

Arcás: Zeusz és Kallisztó gyermeke, vadász Árkádiában.

Poussin: Nicolas Poussin, francia festő, az *Et in Arcadia ego* című képek készítője, vö. a *Magyarázó jegyzések a’ Csokonai sírköve eránt tett jelentésre* jegyzeteivel.

a’ Rész helyett az Egész említetik: ez a szinekdoché alakzata, amelynek jelentősége az Árkádia-perben, illetve a Kazinczy által használt ‘Debreczen’ és a ‘debreczeniség’ fogalmi esetében abban van, hogy Kazinczy maga jelenti ki, a város nevét csak bizonyos szereplőkre vagy éppen bizonyos viselkedésmódokra érti, ugyanakkor nem konkretizálja. ‘Debreczen’ így nem is igazán szinekdochéként, hanem megszemélyesítésként működik, amelynek tartalma szintén képlékeny. Lásd még DEBRECZENI 2020, 259–260.

Lemma (gör.): állítás, alapszó. Utalás Kis Imre levelére és folyóirat-közleményére, aki azt kifogásolja, hogy a sírfelirat tervében kétféle grammatikai személy szerepel (*Csokonai Vitéz Mihálynak Hamvai, született* stb., illetve *Et in Arcadia ego*): „Itt pedig már másik személy hozódik be szöllva, és a Halott lámasztódik fel valamely Rhetorika Figura Bűbájlása által, és maga mondja magáról az említett szokat. – Az olvasónak is sokat kell közibe gondolni és nagy Hézakot kell magától kitölteni, ha tsak valamelyik Jesus szerzetessének Commentariusi vagy Notáji ki nem segítik Képzeltő Tehetségét.” (Kis Imre Kazinczynak, 1806. szeptember 3. KazLev. 4. 984. sz., illetve közleménye a Hazai tudósításokban.

indulgentia (lat.): elnézés, megbocsátás.

De kiki tudja, ha Debreczent ismeri, mit értenek közönségesen a’ Debreczen Debreczeniségén:

A főszövegben jelöltük, hogy valószínűleg sajtóhiba a’ *Debreczen Debreczeniségén* forma, Kazinczy a levelezésében és a folyóiratközleményeiben is a *Debreczeniség* formát használja. Ez a szakasz, vagyis ‘Debreczen’ mint szinekdoché, illetve a ‘Debreczeniség’ mint viselkedésmód magyarázata Kazinczy részéről itt kifejezetten Fazekas Mihálynak is szól, aki 1806. szeptember 23-i levelében (KazLev. 4., 997. sz.) kérdez rá arra, mit ért Kazinczy ‘Debreczen’ alatt: „Eleinte tsak azt gondoltam, hogy a’ Debretzen név alatt, tsak némely népsepreit szaporító személyeket ért a’ Tekintetes Úr, a’ millyenek mindenütt vannak (ámbar azokat sem illett volna egy publicum nevével nevezni), de egy nem régi leveléből azt kell ki hoznom, hogy minket mindnyájunkat, kik itt lakunk, vagy igen ostobáknak vagy felette gonosz embereknek tart.” Erre Kazinczy levélben már 1806. október 9-én válaszol (KazLev. 4. 1012. sz.): „ez a’ Debreczeniség a’ Debreczenieknek indelebilis caracterek [...]. Ők a’ magok

szemekkel látnak, magok fülekkel hallanak, ‘s az a’ szem jól lát, az a’ fül jól hall, ‘s valami avval meg nem eggyez, az mind rossz.” Ezt követően, mivel időközben megjelent a *Hazai Tudósításokban* Kis Imre levele október 23-i dátummal és október 29-i megjelenéssel, illetve Fazekas cikke *Debreczen védelme* címmel, október 29-i dátummal és november 5-i megjelenéssel, Kazinczy megírja a *Felelet a’ feleletre* című cikket, november 5-i dátummal, de az tehát csak jóval később, 1807. január 21-én jön ki nyomtatásban. A levelezés és a nyilvánosság előtti vita itt is jól láthatóan összefonódik, illetve össze is keveredik.

a’ Verbőczy’ tanítványa letzkét át: Werbőczy István jogtudós 1514-ben latinul megjelent *Tripartitum*ának magyar fordítása 1565-ben jelent meg Debrecenben. Az utalás itt Nagy Gábor (1770–1861) debreceni ügyvédre vonatkozik, aki Csokonai diáktársa, Kazinczy és Csokonai bizalmas barátja, a Kazinczy család ügyvédje.

Brovne: John Browne (1735 v. 1736–1788) angol orvos, a róla elnevezett módszer (brownianizmus) kidolgozója. Terápiája az ingerek mérséklésére, ill. fokozására irányult, ezért pl. alkoholt és ópiumot is alkalmazott. Kazinczy a levelezésében kárhoztatja a módszerét, sőt, Iphigénia lánya halálának okát is annak módszeréhez köti: „Eggy istentelen Orvos a’ maga oktan Brownianismusa által megölte. Mennyire protestált a’ cúra ellen az Ipam, hogy kérte, hogy a’ tűzben lévő gyermeknek ne adjon hevítőt, hanem hűtőt, hogy a’ mi tüdejére ülepedett, vonná-le hólyagoztató által. Nem! a’ gonosz ember mindég hevítette, míg akkor osztán midőn késő volt, az a’ gondolat nem szállá-meg, hogy követni kellett volna a’ tanácsot.” (Kazinczy Sárközy Istvánnak, 1806. szeptember 30., KazLev. 4. 1004. sz.)

a’ Botanicus: Fazekas Mihályra (1766–1828, debreceni költő, botanikus, katona, Csokonai és Földi János barátja) vonatkozik, aki Kazinczy ellenfelévé vált az Árkádia-perben.

a’ salétromfőző Herschelt tanítja csillagokat nézni, ‘s nyilakat lövöldöz Epaminondás ellen, hogy az önn fejétől indítva tartotta-meg hazáját: Kis Imrere vonatkozik, aki debreceni salétromkészítő hivatali főfelügyelő. Friedrich Wilhelm Herschel (1738–1822): német származású angol csillagász és optikus, az Uránusz felfedezője. Epaminondás: Epameinondasz, Kr. e. 4. sz., thébai hadvezér és államférfi, aki Thébát a Spártának alávetett állapotból az ókori városállamok hegemon hatalmává tette.

Ding an sich selbst és Erscheinung: utalás Immanuel Kant (1724–1804) fogalmaira, ‘a dolog önmagában’, ill. ‘jelenség, fenomén’. Kazinczy a Szentgyörgyi Józsefnek 1806. december 8-án kelt levelében (KazLev. 4. 1045. sz.) a ‘Debreczeniség’ fogalmáról a következő magyarázatot írja, idézve Kant fogalmait: „Én részemről azt tartom Debreczeniségnek, midőn valaki mindent a’ maga szemével lát, a’ maga fülével hall, mint a’ sárgaság eszméletlen kórja, ‘s vitatja, hogy a’ dolog nem Erscheinung, hanem Ding an sich selbst, ‘s nem csendesén vitatja mint a’ subjective igazat látó, hanem kárhoztatva azt, a’ ki másként ítél, ‘s magának tetszésében vad röhögésekre fakadva azok ellen, a’ kiknek az másképpen látszik, holott az azoknak stúdiuma, nem az övé.”

Klopstock: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803): német költő. Kilenc verse mellett a *Der Messias* (1748–1773; átdolgozta: 1780 és 1800) című eposz több énekét fordította le Kazinczy. *schmachtest* (ném.): szenvelgő, bágyadt.

Egy németül derekasan tudó férfi, de aki már nincs Debrecenben, olly megvetéssel nevezi a’ Molly édes éneklőjének nevét: Gottfried August Bürger, német költő (1747–1794) szerelmes verseiben Augusztát, első feleségének húgát, későbbi második feleségét Mollynak nevezi. Kazinczy itt Császár Józsefre utal a meg nem nevezett férfi személyében, akiről keveset tudni, 1804-ben debreceni tanár volt, és nyelvészettel is foglalkozott. Több levelében is idézi ugyanebben a német irodalmi kontextusban: „Eggy igen cultus és Bécsben sokáig lakott ‘s Németül excellenter tudó ember azt mondja, hogy Bürgernél ízetlenebb Poétája a’ Németeknek nincs; és így Wieland és Göthe hibásan ítélnek ‘s Bürger semmit sem ér. Barátim, ne nehezteljetek, de ha ki illyet hall, azt véli, hogy Debreczen az Abdera lakosaiból metempsychizált lakosokból áll.” (Kazinczy Fazekas Mihálynak, 1806. október 9., KazLev. 4.

1012. sz.) Egy korábbi levelében meg is nevezi: „Minden a’ maga szemével lát, ’s hibázhat mindenikünk. De azért örökké rendesnek fogom nézni, hogy Prof. Császár Úr, a’ Német nyelv professora, és Pécsi ’s Göttingi lakos, ’s különben is igen jó fej, mint monda, hogy Klopstock nem tudott jól németül, ’s Bürger olly rossz poéta volt, hogy az ő verseihez hasonlókat akármelly Bursch is tud írni.” (Kazinczy Szentgyörgyi Józsefnek, 1806. február 23., KazLev. 4. 880. sz.)

Wieland: Christoph Martin Wieland (1733–1813) német költő, író.

a’ Leonore: Gottfried August Bürger 1773-ban írt *Leonore* című balladájára utal, amely 1774-ben jelent meg a Göttinger Musenalmanachban.

Goethe: Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) német író, költő. A 18. század utolsó évtizedeiben élénkült meg a német irodalomban a Homérosz költészete iránti érdeklődés, amely Goethe számára is meghatározó volt. Johann Jakob Bodmer 1767-ben hexameterben fordította le az *Iliász* első hat énekét, majd Bürger 1771-ben rímtelen jambusokban készítette el a fordítást. Ezt követően Herder, Wieland és Goethe a jambus-formát támogatja, utóbbi egyenesen a próza fordítás szükségessége mellett érvel. Friedrich Leopold Stolberg 1778-ban készül el teljes *Iliász*-fordításával, Bodmer ugyanebben az évben adja ki teljes Homérosz-fordítását, majd 1781-ben Johann Heinrich Voss 1781-es *Odüsszeia*-fordítása jelenik meg. Ezt követően Bürger is készít hexameteres próza fordításokat. (VADERNA 2022.)

Homér: Homérosz ógörög költő (Kr. 8. sz.), neki tulajdonítják az *Iliász* és az *Odüsszeia* című eposzok szerzőségét.

Révai Grammatikája: Révai Miklós (1750–1807) piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár. 1783–1784 között a pozsonyi *Magyar Hirmondó* szerkesztője, 1802-től a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára. Mint a nyelvtörténeti módszer úttörőjét (*Elaboratio Grammatica Hungarica*, 1–2, Pest, 1803–1805) és a jottista (szóelemző) helyesírás hívét Kazinczy is nagyra becsülte. Kazinczy Révairól: Révainak nevei ’s születési-napja.

a’ Debreczeni [grammatika] a’ jó!: *Debreceni Grammatika*; Bécs, 1795. Görög Demeter és Kerekes Sámuel 1789-ben, a *Hadi ’s Más Nevezetes Történetek* folyóiratban írt ki pályázatot egy magyar nyelvtan írására. Az öt pályamű közül a debreceni bírálók Földi János (1755–1801) *Magyar Nyelvkönyv* című munkájának ítelték az első díjat. A győztes pályamunkából, a többi szerző művét is felhasználva, egy új grammatikát írtak és szerkesztettek a debreceniek: Domokos Lajos, Szikszai György, Benedek Mihály és Hunyadi Ferenc. Ez jelent meg gróf Széchényi Ferenc támogatásával 1795-ben Bécsben. Az Árkádia-perben a ’Debreczeniség’ fogalmát Kazinczy jellemzően a *Debreceni Grammatika* szellemiségével is összekapcsolja. Ehhez lásd bővebben DEBRECZENI 2020, 266–278.

Egy tiszteletes és sok tudományú Férfi: Benedek Mihály (1748–1821) református püspök és debreceni prédikátor, a *Debreceni Grammatika* egyik szerzője.

Anakreon: Anacreon (Kr. e. 572 k.–487 k.) görög költő.

CSEREI FARKAS: Cserey Farkas (1773–1842) őrnagy, műgyűjtő, botanikus. 1805-től Kazinczy bizalmas barátja, az Árkádia-perben a támogatója, Csokonai síremléktervét anyagilag is támogatni kívánta.

Themistoclesnek a’ Pyréeusban egy sima kő volt sírköve: Themisztoklész (Kr. e. 524–Kr. e. 459), politikus, katonai vezető az athéni demokráciában, a görög-perzsa háborúk idején. Pireusz kikötőváros az Attikai-félszigeten.

43. Végző szavam a’ debreczeni perben

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1807. Boldogasszony hava [január] 24., II. félesztendő 7. szám, 52–54.

megjelenés

1. ABAFI 1884, 228–231.
2. FMÖM II. 1955, 318–320.
3. CsEML 1960, 294–295.

hitelesség

Aláírva: K. F.

magyarázat

A közlemény az Árkádia-per része, válasz Fazekas Mihály *Debreczen védelme* (Hazai Tudósítások 1806. november 5.) című közleményére, amelynek a végén 1806. október 29. szerepel dátumként. Kazinczy nehezményezi, hogy Kultsár késve, 1806 vége helyett csak 1807 januárjában közölte az ő válaszcikkét, amelyet ő 1806. november 27-re datált (vö. Cserey Farkasnak, 1806. december 1., KazLev. 4. 1049. sz.). Lásd a perben a válaszok és a viszontválaszok sorrendjét és bibliográfiai leírását a *Csokonai-nekrológ* jegyzetében. A Fazekashoz való vitához lásd még Kazinczy előző cikkét *Felelet a' feleletre* címmel.

Fazekas cikkét és Kazinczy közleményeit szintén magánlevelezés előzi meg Kazinczy, Kis Imre és Fazekas között. Fazekas 1806. szeptember 23-án ír levelet Kazinczynak (KazLev. 4. 997. sz.), amelyben Debrecen bajnokának nevezi magát, reagálva Kazinczynak a *Csokonainak sírköve* című közleményére. Fazekas tételesen, négy pontba rendezve válaszol Kazinczy sírkőtervére, középpontjában az *Et in Arcadia ego* felirattal. De ez a levele kifejezetten a Kazinczy által Kis Imrének küldött levélre adott válasz, ugyanis Kis megosztotta Fazekassal Kazinczy levelét, amelyet Kazinczy 1806. szeptember 8-án küldött Debrecenbe (KazLev. 4. 990. sz.). Fazekas Kazinczynak ebből a leveléből vesz idézetet, mikor (Kazinczyval ellentétben) helyesen értelmezi a latin szöveg jelentését: „Poussin egy igen szép paysázst festett. Egy sarcophagus áll a' képen ezen szókkal: *Et in Arcadia ego!* Vallyon nem a' 'Sarcophagussal mondattya é Poussin ezeket a' szókat, az ezt tenné: *A' legszebb környékenn is ott vagyok én.* és vallyon az ő képe piedestálján nem ez a Sarcophagus van é kimetzve az inscriptiojával edgyütt? azt ugyan, hogy: *et in Arcadia etc.* nem láthatom által, hogy lehessen így fordítani: én is Arcadiába.” Erre a levélre Kazinczy 1806. október 9-én válaszol Fazekasnak (KazLev. 4. 1012. sz.), békülékeny hangnemben. Nemcsak a sírkövet övező kérdésekre reflektál, hanem megemlíti Fazekasnak, hogy Kis Imrét felháborította *A' legényei golyák történetéről* tudósító cikke. Ugyanezen a napon kelt levelében Kazinczy ismerteti Csereyvel a Fazekassal folytatott levélváltását (KazLev. 4. 1014. sz.). Kazinczy a Kis Imrétől kapott, 1806. november 7-én kelt mentegetőző levélhez (KazLev. 4. 1029. sz.) a következő megjegyzést fűzi: „Chemicus Kis Imre Úr levele, Golp, Novbr 7d. 1806. a' reá adott válasszal ddo. 15ae. Novbr. Még kezem közt vala a' válasz, midőn a' Hazai Tudósítások XXXVII. száma alatt Fő Hadnagy Fazekas Mihálynak nékem szöllő feleletét vettem. Az az észnek éppen úgy van ellenére írva mint minden cultúrának. Eszembe jutta, a' mit Bárczay József mondott volt a' maga tányérnyaló bolondjainak, mikor, sok bántásaira kifakadván, vissza adták a' döfést, 's eltéptem a' Kis Imrének adott választ is.”

citatioja Virgílból: Fazekas a nevezett részletben Vergilius *Georgicája* III. könyvének (*Az állattenyésztésről*) 232. sorát idézi (219–241: *Bikák vetélkedése*): *Et tentat sese, atque irasci in cornua discit.* (Majd próbálja dühét szarvába helyezni. Ford. Lakatos István)

Aemilius Scaurus: Marcus Aemilius Scaurus, elnöklő procator (a consul igazságügyi helyettese) Sestius római patricius (Cicero barátja) perében. Kazinczy Sallustiusról és Cicerótól is ismerhette történetét.

Quirinus: az istenné lett Romulus.

a' 312-dik lapnak első során: utalás Fazekas közleményére a *Hazai Tudósításokban*, aki hét

pontban összegzi Kazinczy neki küldött magánlevelét (1806. október 9., KazLev. 4. 1012. sz.) a nyilvánosság előtt: a cikkben található számozott felsorolás 7., utolsó pontjáról van szó: „Eggy itt lakó Úr nehézségeket mert írni a’ Cs. nak készítendő sírkő felől. Melly levelet lásd ezen H. T. XXXV. darabjain.” Ez a nevezett cikk (*Hazai Tudósítások*, 1806. október 29.) Kis Imre írása, amely eredetileg egy 1806. szeptember 3-án kelt magánlevél, válasz Kazinczynak (KazLev. 4. 984. sz.) a *Csokonainak sírköve* című közleményre, ebben többek között a „lepe” kifejezés használatát kifogásolja. Kis Imre ezt a magánlevelét apróbb változtatásokkal beküldi Kultsárnak, aki az október 29-i lapszámban teszi közzé a Kis Imre bevezető megjegyzésével ellátott levelet. Kazinczynak a *Magyarázó jegyzések Csokonai sírköve eránt tett jelentésre* című közleménye részben erre a magánlevélre ad tételes választ.

quanti olus et far? (lat.): helyesen: quanti olus ac far. Idézet Horatiustól, Szatírák I/6, 111. sor: „járok egyet magam, és megkérdem, hogy megy a zöldség, / majd a hiú cirkuszt nézem meg.” (Bede Anna fordítása.)

tribunál (lat.): bíróság.

Spitznamen (ném.): csúfnév.

Apologista (lat.): védő, felmagasztaló, itt Fazekasra vonatkozik.

sardoniai nevetés: gúnyos nevetés.

Compliment (fr.): bók.

Socrates élete Írójainak dialogusai: Platón ógörög filozófus (Kr. e. 427–Kr. e. 347), aki mestere, Szókratész (Kr. e. 469 – Kr. e. 399) párbeszédeit lejegyezte.

Cicero: Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106 – Kr. e. 43.), ókori római író, filozófus, politikus, számos filozófiai munkáját párbeszédes formában írta.

Wiland: (1733–1813) Christoph Martin Wieland, német költő, 1770-ben készített *Sokrates Mainomenos* című dialógusát Kazinczy fordította magyarra és adta ki 1793-ban Pesten.

Herder dialógusai: Johann Friedrich Herder (1744–1803) német költő, filozófus, teológus, jellemzően értekező műveiben használta a párbeszédes formát. Lásd pl. 1787-ben készült *Gott. Einige Gespräche* című munkáját.

Dávus, a’ szolga! a’ Winkelmann pallástjába öltözik: latin közmondás Terentiusból; am. Davus vagyok (egy római vígjátékban az ostobát ábrázoló egyén), nem Oedipus (a szfinx talányának megfejtője), azaz nem vagyok találékony. A Johann Joachim Winckelmannra (1717–1768) tett utalás úgy értendő, hogy művészettörténészként, esztétaként magyaráz.

leghomlokalanabb praefidentiával magyarázza az elegans formarum Spectatoroknak: bizakodva magyarázza a jóízű szemlélőknek.

Fulvuskok és Rutubák: római gladiátorok.

a’ Mesterség: jelentése ekkoriban művészet, szépművészet.

egy nagy tudományú férjfiú....: valószínűleg Goethéről (1749–1832) van szó, aki Schiller Weimarba érkezésével 1799-től még intenzívebben részt vett a város irodalmi életében. Az 1800-as évre kettejük által közösen szerkesztett *Musen-Almanach*-ban nyitószöveggént kapott helyet Amalie von Imhoff (1776 – 1831) *Die Schwestern von Lesbos* című eposza, amelyet előzetesen Goethe próbált stilisztikailag és verstanilag javítani. A weimari költőnő Schiller tanítványának tartotta magát. Nincs adat arról, hogy Kazinczy honnan ismerhette kettejük (Goethe és Amalie von Imhoff) történetét.

Aktrisz: (fr.): actrice, színésznő.

német moduláció: itt annyi mint dallam, hangzás.

Begebenheit (ném.): esemény. Azonban itt csak a hangzása miatt lényeges példaként szerepel a szó.

dijambus, (U – U –): két jambusból álló páros versláb, a jambikus ütem alapformája.

auspicium (lat.): az ókorban madárjósást jelent, később a jövőre való kilátást.

Cserei Farkas: Cserey Farkas (1773–1842) őrnagy, műgyűjtő, botanikus. 1805-től Kazinczy bizalmas barátja, az Árkádia-perben a támogatója. Az erdélyi nagybirtokossal ekkor Kazinczy Csokonai síremléke kapcsán váltott leveleket.

Salétrom Inspector Úr: Kis Imre (1775–1831) debreceni salétromkészítő hivatali főfelügyelő. Csokonai barátja, Kazinczy vitapartnere az Árkádia-perben.

Még eddig csak három helyről vettem tudósítást, s' írhatom, hogy száz forint be nem gyűlt: Kazinczy a Csokonainak sírköve című közleményében intéz felhívást adakozásra az emlékmű felállításához.

Themistocles: Themisztoklész (kb. Kr. e. 525 – Kr. e. 460) a görög-perzsa háborúk idején athéni demokrácia egyik vezetője, a szalamiszi ütközetben a görög flotta irányítója.

Somogy szerette Csokonait míg kebelében élt: utalás Csokonai Somogyban töltött időszakára (1798–1800), amely periódusban rövid ideig a csurgói gimnáziumban is tanított.

a' Vármegye' Vice Notáriusa, Szokolay Dániel: Somogy vármegyei esküdt, főjegyző. Csokonai debreceni diáktársa és barátja.

44. Első magyar nyomtatás

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1807. Böjt első hava [február] 11., II. félesztendő 12. szám, 93–94.

hitelesség

Névtelen, de Kazinczy a következőket írja Cserey Farkasnak 1807. február 21-én (KazLev. 4. 1076. sz.): „Ajándéknak – a' Jegenyei Parochia Ismeretinek – hasznát vevém a' Haza javára; én voltam az, a' ki a' legközelebbi újságban Bartalis Antal Jegenyei Plebánus Urat megszólítottam, hogy kétségünket az első magyar nyomtatás eránt, mellyet maga támasztott, oszlassa-el. Most az *elsőnek gondolt Magyar Ország Mappája* eránt 's végre a' Leonardus Arretinus Attilája eránt teszek majd jelentést.” Illetve a Magyar-országnak talán első abrosza című közleményének bevezetésében is visszautal erre a cikkére.

magyarázat

Kazinczynak ez az első olyan közleménye, amely a magyar nyelvű kultúra korai kiadványait, „régiségeit” veszi számba (nyomtatványok, térképek, kódexek), további írásai is a *Hazai Tudósítások*ban jelentek meg 1807-ben és 1808-ban ebben a tárgyban. Ezekről a közleményektől nyilván nem függetlenül jelenik meg 1808-ban Pesten Kazinczy gondozásában a *Magyar régiségek és ritkaságok I.* című kiadvány, melynek tartalma a következő: I. *Sylvesternek Magyar-Deák Grammatikája, Új-Szigeten, 1539.*, II. *A' legelső nyomtatott Magyar Abécze. Krakkóban 1549.*, III. *Prof. Varjas János' Evocálisú éneke. Debreczen, 1775.* A második kötet anyaga kéziratban maradt, előszavát Kazinczy 1813. február 19-re datálja. Anyaga: MTA KIK K 625 1a–158b. Ez a kötet is elsősorban terjedelmesebb szövegeket tartalmaz: I. *Homiliák, magyar nyelven, a' XIV. Századból, a' Debreczeni Códex után.* II. *Judicium de Cometa anni 1468.* III. *Székelly István' Magyar Kalendárioma.* IV. *Joannis Ribiny, Oratio de Cultura Linguae Hungaricae.* V. *Gróf Teleki József' Elegiája.* VI. *Birkenstock Sándor Leopold Palatínusunk' halálára, Gróf Teleki Domokosnak fordításával.* VII. *A' legelső Magyar Szonettek.* VIII. *Epistola Berzsenyihöz.* IX. *Toldalék.* X. *Rézbe-metszett Kézírások.*

Kazinczy 1806. január 14-én szólítja meg Cserey Farkast (KazLev. 4. 862. sz.) a cikkében tárgyalt Bartalis Antal kiadványa tárgyában: „Bartalis nevezetű Jegenyei Plebánus kevés esztendővel ez előtt 1794ben egy Munkácskát nyomtattata, (de nem tudom hol) Notitia Parochiae Jegenyensis (Kolos Vármegyében fekszik) név alatt, s' azt állítja benne, hogy az *első' nyomtatott magyar munka* nem a' Komjáti Benedek által Krakkóban kiadott Szent Pál levelei

voltak (ao. 1533), hanem a' Nürnbergben 1484. nyomtatott magyar ének Szent István Királynak rothadhatatlan jobbjáról. – Ha alkalmatlanságod nélkül megeshetik, vétess nékem vagy 5. explt ezen munkából, és küldd ki lepecsételve Debreczenbe Nagy Gábor Úrhoz. – Bibliothecámba nagy momentumú könyv lenne.” Cserey 1806. szeptember 19-én kelt válaszlevelében (KazLev. 4. 992. sz.) arról értesíti Kazinczyt, hogy a Bartalis-kötetet a debreceni vásárra fogja elküldeni Fazekas Mihálynak, akitől majd eljuthat hozzá a könyv. Kazinczy 1806. december 4-én jut hozzá a Bartalis-kötethez, amint erről Cserey Farkasnak beszámol (1806. december 7. KazLev. 4. 1042. sz.).

Bartalis Antal munkája névtelenül jelent meg, címe: *Notitia Parochiae Jegenyensis. Auctore Parocho Loci. Claudiopoli, 1794.* Tartalma összetett, részben önéletrajzi, részben pedig könyvészeti jellegű, a jegenyi plébánia könyvtárát is ismerteti. Munkájának egyik lábjegyzetében, mintegy mellékesen említi meg a négysoros nyomtatványt. Bartalis szerint az úgynevezett cantilena teljes szövegét egy magyar nyelvű orációval együtt 1484-ben adták ki Nürnbergben: „Possidemus Orationem, et Cantilenam de Inventione dextrae S. Regis Stephani idioma Ungarico Norimbergae Anno MCCCCCLXXXIV. [e]ditam”. Ezt a szakaszt idézi Kazinczy is a cikkében. Míg a cantilenából Bartalis mellékelte négy sort, az oratio közlésétől eltekintett. „A szűkszavú megjegyzés ugyanis azt jelenti, hogy az imádságot mindenki ismeri, aki *hac die* (azaz a Szent Jobb feltalálása ünnepén, május 30-án) a katolikus latin nyelvű liturgia rendjét követi, az éneket viszont nem. Vajon miért? A szövegösszefüggés azt sugallja, azért, mert ez a cantilena nem volt ismeretes latin nyelven.” (KNAPP 2005, 167.) A négysoros ének a Szent Jobb ereklye történetéről szóló, először 1771-ben *Új ének* címen megjelent énekszöveg első versszakának archaizált írásképpű változata. Az éneket 1802 óta folyamatosan vizsgálták, 1971-ben tárgyalták utoljára, amikor az „Imádság és ének Sz. István király jobb kezének megtalálásáról. Nürnberg 1484.” megjelöléssel leírt nyomtatványt a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* első kötetében 'tévesen feltételezett'-nek minősítették (RMNy I. 1971, 722–724.). Az 1484-es nyomtatvány minden bizonnyal nem létezett. A régi magyar irodalmi szövegek első módszeres számbavételekor, a 19. század első évtizedeiben egy ilyen nyomtatvány híre ösztönözhetette Kazinczyt és másokat, hogy hitelt adjanak Bartalis leírásának. Bartalis Antal 1797-ben halt meg viszonylag fiatalon (1749-ben született), munkájával, pontosabban a négysoros cantilénával először Schedius Lajos foglalkozik: 1802-ben kiadja és kommentálja a saját lapjában (Schedius [Lajos]: *Ueber die älteste Druckschrift in ungr. Sprache, Zeitschrift von und für Ungern* (1.) 1802. 219–221.). A cantilena és Bartalis részletes recepciótörténetét lásd: KNAPP 2005. Kazinczy 1810-ben, a Pápay Sámuel irodalomtörténeti munkájának recenziójában is megemlíti Bartalist, de ekkor már tisztában van azzal, hogy az 1484-es nyomtatvány nem létezik, pontosabban Kazinczy szerint nem eredeti, lásd kötetünkben: *A' Magyar Literatura' Esmérete – német recenzió Pápay Sámuel kötetéről.*

Szenczi Molnár Albert: (1574–1634) református lelkész, nyelvtudós, zsoltáriró.

Grammatikája: *Novae grammaticae ungarice*, Hanau, 1610, Szenczi Molnár latin nyelvű magyar grammatikája.

Ajánló levelében ezt mondja: *Omnium librorum, quos adhuc conquirere potui vetustissimus est: Chronicon mundi hungarice scriptum a' Steph. Székely; editum Cracovie in Polon 1558.* magyarul: Valamennyi könyv közül, ahányat eddig össze tudtam gyűjteni, legrégebb Székely Istvánnak magyarul írott „Világkrónikája”, amely a lengyelországi Krakkóban, 1558-ban jelent meg. Vö. SZENCZI MOLNÁR 2004, 51, ford. Constantinovits Milán. Székely István munkája: Stephanus Székely, *Chronica ez vilagnac yeles dolgairól*, Krakkó, 1559.

Az zent Paal leveley magyar nyelven. Cracovie. Anno Domini Millesimo quingentesimo trigesimo tertio. Mense Februario. Interpretatus est Benedictus Comjathy: Az első teljesen magyar nyelvű nyomtatvány, címe: *EPISTOLAE Pavli lingua Hvngarica donatae. Az zenth Paal leueley magyar nyeluen.* 1533-ban jelent meg Krakkóban, fordítója Komjáti Benedek.

Révai ezt a' Bétsi Császári Bibliothecában olvasta: Révai Miklósnak (1750–1807, költő, nyelvész, tanár) 1803-ban jelenik meg *Antiquitates literaturae Hungaricae* című munkája Pesten, magyar fordításának 64. oldalán említi Komjáti Benedek fordítását a következő megjegyzéssel: „Bécsben, a császári könyvtárban olvastam.”, vö. RÉVAI 2014, 64.

Jegenyei Plebánus Tiszt. Bartalis Antal Úr (in Notitia Parochiae Jegenyensis, Claudiopoli, apud Hochmeister, 1794. in 8-ve, pag. 122.): a Jegenyei Parókia Hírmondójában, kinyomtatva Kolozsvárott, Hochmeisternél, 1794-ben, a 8. kötetben, a 122. oldalon.

Possidemus Orationem...: A birtokunkban van egy oráció és egy ének Szent István király jobbjának felfedezéséről, magyar nyelven, kiadták Nürnbergben 1484-ben. Ez az az oráció, amelyet ezen a napon latinul mondanak el. Az ének így kezdődik.

Perperam itaque tribuitur Cantilena...: És így tévesen tulajdonítják ezt az éneket az 1704. évben született Faludi Ferencnek, jezsuita lelkésznek, kegyes férfiúnak.

Bartalis Úr kedves szolgálatot tenne a' Hazának, ha megmondaná: Bartalis 1797-ben halt meg, amiről Kazinczynak ezek szerint nem volt tudomása.

45. Magyar-országnak talán első abrosza

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1807. Böjtmás hava [március] 11., II. félesztendő 19. szám, 151–153.

hitelesség

Aláírva: K. F.

Az MTA KIK K 641 160a lapon autográf bejegyzés: „Magyar Ország legrégibb abroszai: Én Hazai Tud. 1807. mart. lap 151. Kresznerics: 1807. april. 203. I. Miller 1808. febr. 79. I. – az én feleletem: 1808. mart. 165.”

magyarázat

Kazinczynak ez a második olyan folyóirat-közleménye, amely a magyar nyelvű kultúra korai kiadványait veszi számba (nyomtatott kiadványok, térképek, kódexek), további ilyen tárgyú írásai is a *Hazai Tudósítások*ban jelentek meg 1807-ben és 1808-ban. Kazinczy feltehetően a korabeli katonai és kataszteri földmérések és kartográfiai kiadványok hatására kezd el érdeklődni kortársaihoz hasonlóan a régi és a korabeli térképek iránt, amelyeket a korabeli folyóiratok is tárgyalnak, illetve folyóiratok mellékleteiként egyes térképek az előfizetőkhez is eljutnak (PAP 1911, 6.). Ebben a cikkben egy Bajorországból kapott, és majd a sárospataki kollégiumnak adományozott térképről számol be (*Beschreibung und Gelegenheit des Turken Zugs in Ungarn im jar 1556. mit den Lagern und Orthen, do sie zu beyden Partheyen gelegen seindt* – A török vonulásának leírása és esete Magyarországon 1556-ban, a táborokkal és helyekkel, ahogy mindkét térfélen elhelyezkedtek). A dátum alapján Kazinczy azt feltételezi, hogy 1556 körül jelent meg, így az ennek az időpontnak megfelelő állapotát mutatja Magyarországnak, és ez az ország legkorábbi hiteles ábrázolása. A térképet Adam Henricpetri a *General Historien...* (Basel, 1577) című munkája mellé szánta nyomtatványul.

Kazinczy közleményére hamarosan válaszként érkezik Kresznerics Ferenc cikke (*Hazai Tudósítások* 1807. Böjtmás hava [március] 28., II. félesztendő 25. szám, 206–208.): *Magyar Országnak még régiebb abroszai* címmel. Ő azt hangsúlyozza, hogy a Sebastian Münster *Cosmographia universalis*ában (Basel, 1544 és 1578 között 31 kiadás) található térkép korábbi, 1548-as dátumozású. Miller Ferdinánd Jakab *Jegyzések Magyar Ország' régi Mappáiról* című kétrészes közleményével csatlakozik a régi térképeket tárgyaló vitához (*Hazai Tudósítások*, 1808. Böjt elő hava [február] 3. I. félesztendő 10. szám 79–80. és *Folytatás Magyar Ország' régi mappáiról*, 1808. Böjt elő hava [február] 6. I. félesztendő 11. szám, 86–87). A

Magyarországról készült régi térképeknek a 19. század elején ismert könyvészeti adatai alapján állítja, mai tudomásunk szerint helyesen, hogy a legrégebbi térkép 1528-ból való, amelyről Schwandtner Márton tesz említést statisztikájában (*Statistik des Königreichs Ungarn*, 1798, 43.)

Kazinczy 1808. márciusában válaszol a két szerzőnek, egy két részletben megjelent közleményben: Magyar-Országnak régi abroszairól.

abrosz (rég.): térkép.

az Anglusok' híres Poetája, POPE: Alexander Pope (1688–1744) angol költő, az *An Essay on man* című munkáját (1733–1734) Bessenyei György fordított magyarra *Az embernek próbája* címmel (1772).

annak nincs fontosabb, nincs hozzá inkább illő tudása, mint az ember: angolul: „The proper study of Mankind is Man.” Ez a költemény második episztolájának második sora Kazinczy fordításában.

a' VANCsAI, a' BAKACS, a' ZAY életét: visszautalás a *Hazai Tudósítások* korábbi közleményeire: *Bakáts Tamás élete*, 1807. Boldog Asszony hava [január] 7. II. félesztendő 2. szám, 13–14.; *Zay Ferentz élete*, 1807. Boldog Asszony hava [január] 31., II. 9. sz., 67–70.; *Vantsai István emlékezete*, 1807. Böjt első hava [február] 4., II. félesztendő 10. szám 79–80. és Böjt első hava [február] 7., II. félesztendő 11. szám, 86–87.

's tudom mint örült némelly Olvasó, hogy a' magyar lelkű ORCZYT minteggy színről színre láthatá: utalás Kazinczy korábbi közleményére: B. Orczy Lőrincz. Generális 's Abaúji Fő Ispány.

az az egynehány sorom is, mellyet régen az első magyar nyomtatás felől küldöttem: Első magyar nyomtatás.

Kiadó: a cikket közlő lap kiadója, vagyis Kulcsár István.

RÉVAI: Révai Miklós (1750–1807) piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár, aki az *Antiquitates literaturae hungaricae...* (*Magyar irodalmi régiségek*, Pest, 1803) című kiadványban foglalkozott magyar nyelvelmékekkel és régi nyomtatványokkal.

SCHÉDIUS: Schédius Lajos (1768–1847), nyelvész, esztéta, egyetemi tanár.

SÁNDOR ISTVÁN: Sándor István (1750–1815) egyik legfontosabb munkája az 1803-ban Győrben kiadott *Magyar Könyvesház, avagy a magyar könyveknek kinyomtatások ideje szerint való rövid említésük* című bibliográfia.

középszer vagy inkább kised in folio formában: az in folio kétrét hajtott ívet jelent a korabeli nyomdai gyakorlatban.

typographiai betűkkel: itt: szépen kidolgozott.

Beschreibung und...: A török vonulásának leírása és esete Magyarországon 1556-ban, a táborokkal és helyekkel, ahogy mindkét térfélen elhelyezkedtek.

Méltóságos Udalrichen Függer úrnak, Kirchberg és Weissenhorn urának etc. kegyelmes uramnak.

Ez a táblája a magyar hadjáratnak, amely Nagyméltóságú Ferdinánd osztrák főherceg idején történt, egyetemben a táborozások helyzetének leírásával a keresztényeknél és az ősellenség törököknél, a nagytudású Wolfgang Lazius úr, bécsi császári magisztrális tanácsos és történetíró munkája. Minthogy azonban ezt a hadjáratot én is leírtam *Históriámban*, nagy buzgalommal megszereztem azt Balthasar Han és Hieronymo Gemuseo urak Oporinus-féle nyomdájából. Amelyet én Kegyelmességed oltalma alá helyezek, alázatos szolgálataim felajánlásával. A Mindenható óvja Kegyelmességedet hosszú boldogságos élete során, Bázelen, 1577. június 15-én. Kegyelmességed szolgálatkész híve Adam Henricpetri D.

Fuggernek Címere: a Fugger család a kora újkori Európa meghatározó bankárcsaládja volt.

azt Henricpetri az Operinus' Bázeli Typographiájának vagy birtokos- társaitól vagy talán Metszőjőtől, Hán Boldizsár és Gemúzéus Jeronymustól, (a' kik azt hasonlóképpen Fuggernek

ajánlva adták ki, és a' kikként most nyilván használatlanul hevert,) olly véggel vette meg, hogy General History nevű munkája mellé tehesse nyomtatványait.: Adam Henricpetri (1543–1586) svájci jogtudós és történétíró *General Historien* című munkája 1577–1580 között jelent meg Baselben, a címet Kazinczy angolul említi. Hán Boldizsár: Balthasar Han (1505–1578) bázeli metsző. Gemúzeus Jeronymus: Hieronymo Gemuseo, metsző, nincs több adat.

Bavária: Bajorország.

magyar dolgokra tartozó könyveim 's képeim gyűjteményével a' Sáros Pataki Fő Oskola: Kazinczy Vay Józsefnek írja 1807. február 22-én (KazLev. 4. 1077. sz.), hogy már átadta a sárospataki könyvtárnak a gyűjteményét: „Magyar dolgokra tartozó könyveimnek 's képeimnek egész Gyűjteménye már által vala adva Pataknak. Az utolsó ládát, melyet az elmúlt ősszel kaptam Bavariából, 'e napokban vitte oda szekere, 's éppen ez a későn érkezett láda volt az oka, hogy az általadás ennyire haladt, mert lakhatatlan lévén még Novemberben is a' házam, csak Decemberben foghattam regisztrálásához 's a' Catalogus csinálásához. Többet adtam mint ígértem; a' képek száma 1081, a' könyveké meghaladta az 1400t.”

jac. Honteri Turicensis, 1565.: Kazinczy 1806. június 5-én kelt levelének végén küld egy térképlistát Schedius Lajosnak (KazLev. 3. 933. sz.), amelynek első tétele a Honterus-térkép: „No. 1. Honteri (Joannis) Vngaria suis cum provinciis. Sine titulo, sine nomine Auctoris, sine anno, qui tarnen est 1565. Mappula formae in 8° oblongae, opere typothetico, non Galcographico laborata.”

nem a' Zürichi, hanem a' Brassói Honter táblácskája lesz, mert 1520 ban ez adott ki Rudimentorum Cosmographicorum Libros III. cum tabellis Geographicis: Johannes Honterus (1498–1549) brassói születésű humanista polihisztor, Bécsben és Bázelen is tanult. 1542-ben adta ki *Rudimentorum Cosmographicorum* című versbe szedett világleírását, amely tankönyvet már korábban is elkészített és kiadott, ám az új, verses és számos térképpel bővített kiadása lesz közismert és népszerű szerte Európában. Kazinczy téved, amikor 1520-ra keltezi a kiadást, illetve két Honterust, egy zürichit és egy brassóit feltételez.

Lásd Pray Index libror rarior: Pray György (1723–1801) *Index rariorum librorum bibliothecae Universitatis regiae Budensis*, Budae, 1780–1781. című kétkötetes munkája.

két Códexet juttatok a' Publicum' ismeretségébe, mellynek mindenike a' Hunyadi Mátyás idejéből való, barát írás: Kazinczy következő közleménye a *Hazai Tudósításokban*: Bővebb előadás a' Sáros-Pataki Bibliothéka két Codexe felől.

A' 46 dik lapon a' Debreczeni Grammatikának nem Bévezetését, hanem Előljáró beszédét kellett vala említenem: visszautalás a Felelet a' feleletre című közleményére.

46. Baranyi Gábor

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1807. Böjtmás hava [március] 14., II. félesztendő 21. szám, 170–171.

Rovatcím: *Magyarok' emlékezete*

megjelenés

1. ABAFI 1884, 209–212.

2. PEML 2009, 21–22.

hitelesség

Névtelen.

Cserey Farkasnak beszámol a közleményről: „hadd kezdjem feleletemet a' Baranyai Gábor felől tett tudósításon a' Hazai Tudósítások' 170dik lapján.” (1807. április 16. KazLev 4. 1100. sz.)

magyarázat

Az életrajz az alábbi szerkesztői bevezetővel jelenik meg:

„(Újság leveleinkben eddig olly Hazánkfiainak életeket lették Olvasóink, a' kiknek fejeik körül a' régiség már nimbuszt kerített, és a' kik a' Nemzet legelső polczain ülven, több fényt vonhattak magokra, mint hogy rólok a' Történetek' Múzsája hallgathasson. Most olly férjfinak életét közöljük, a' kinek nevét a' Klío' tolla a' Halhatatlanságnak által nem adá, mert nem ült olly magas polczon mint amazok, 's nem igen régen lépett fel a' Nemzet' véd Génusai közzé; 's reméljük, hogy Olvasóinknak nagy része érdemlett tisztelettel fogja felélesztett emlékezetét tőlünk elfogadni.)”

Kazinczy már az Orczy-életrajz (*B. Orczy Lőrincz. Generális 's Abaúji Fő Ispány*) kapcsán említi a Baranyai-életrajz tervét: „Most egynehány nagy Magyar' emlékezetét készítem levelei számára, 's azt tartom, hogy az értelmes Olvasó előtt kedves lesz az olly apróságos festés mint Orczyról a' Zemplényi Installatió való megjelenés és a' Tisza Örsön töltött napom említése. Baranyi Gábornak 's Kazinczy Andrásnak jó majd elő valamelly rendes története. Az elevenséget adhat a' Kultsár leveleinek, mellyek külömben azokkal a' haszontalan czeremoniák' emlegetésével elaltatják Olvasójikat.” (Cserey Farkasnak, 1806. dec. 21., KazLev. 4. 1049. sz.)

Kazinczy kézírataiban három – két autográf és egy Kazinczy Gábor által másolt – szöveg kapta a *Baranyi Gábor* címet. Vö. PÉML 2009, 843–844. Szövegközlések: PÉML 2009, 20–23. A PÉML 2009 [II.] sorszámú szövegváltozata egy 1826 utáni átdolgozás, vö. PÉML 2009, 843. A *Hazai Tudósítások*ban megjelent életrajz ez utóbbihoz, a PÉML 2009 *Feljegyzések* szövegcsoportjának *Baranyi Gábor* [II.] szövegéhez kapcsolódik.

Kazinczy Csereyhez írott fenti levele szerint a folyóirat szerkesztője vagy a cenzor egyes szöveghelyeket törölt, amelyeket Kazinczy a levelében közöl (KazLev. 4. 1100.) A levél ide vonatkozó szakasza: „Kultsár e *okosságból*, – vagy a *parancsolat miatt* a Censor? sokat kihagyott a Báranyi Gábor életéből. Nem veszem balul, sem egyiknek, sem másiknak. Előre láttam, hogy az lesz, 's jól esett hogy úgy esett, de a dolog megérdemli, hogy a' Hazai Tudósításoknak azon kötetében, melly könyveid közt fog állani, a hézag kipótoltassék. Ragasztassd tehát oda azt, a' mit e' végre ide rekesztek.”

[A levél végén:]

Toldalék a' Baranyi Gábor

Biographiájához

az 1807dik esztendőbeli Hazai Tudósítások' 170-dik lapjához.

Az én rokonlelelkű kedves barátom, Mélt. Cserey Farkas Úr' exemplárjába. –

A' Hazai Tudósítások' Írója, vagy a' Censor, ezen Biographiából ezeket törölte-ki:

Lap 171 rend 4 ... *elcsüggedésig üzte*: «Ezt cselekedte véle egy nap' is, midőn számos vendégeket hitt vala asztalához; ebéd előtt a' szolgai munka, 's ingerlő parancsolgatás, ebéd alatt pedig a' tetézt szitkok által alázgatván büszkeségét. Még tartott szitka, midőn bort parancsol 's a' parancsolás közben, maga tót Vármegyei eredetű lévén, *alföldi tulkot* említ. B. az elkeseredés legfelső grádicsára volt gyúlasztva, 's ezen elkeseredésében bor helyett egy pohár sert nyújt-be Principálisának. Ez tudni akarja, miért adott neki sert, holott bort kívánt. *Vereshasú* tótnak, úgymonda B. *a' ser is jó*; 's érezvén tette' vakmerőségét, kitakarodik a' szobából, 's a' kapu előtt látván elmenni a' verbungot, felcsap, fejébe nyomja a csákót, 's végig tánczolja Pestnek útszajit. B. sietett hírt adni a' Septemvirnek; ez pedig sürgette a' Tiszteket, hogy a' fiját váltságért adnák-ki. De a' gyermek észre vévén mi legyen munkában, fenyegetőzött, hogy ha ötet kiadják, vádat téssen ellenek, s' kimondta az atyjának, hogy ha ötet kiveszi is, ismét beadja kezét. E' szerint közlegénynek assentáltatott, 's kivetített az ellenség elébe. – A' vétek büntetése az újabb vétek szokott lenni. B. elcsábítván két társát, noha nem tett

semmi törvényteleniséget, mellyért büntetéstől kellett volna rettegnie, merő elméltlenségből általszökött a' franczia sereghez, 's öröme volt látni, hogy ott talentomaira nézve elébb csak strázsamesterséggel, továbbad többel is megtiszteltetett. De győzött az ész' sugallása és a' haza szent szeretete 's nem sokára azután nem két, hanem tíz társsal vissza szökött. Nevezetes, hogy az ellenség szolgálatjában, ámbár maga atyjának újabb Religiojában neveltetett, az elfogott vagy által szökött Református legényeknek vasárnaponként magyar predikációkat mondott: úgy készülvén, a' nélkül hogy azt álmodhatná, azon nagy munkára, mellyre őtet a' Gondviselés a' Vármegye kormányzásában 's a' Diétái szóllásokban hívta.

Bihar érzette becsét ... Lap 171. rend 5. – *Aestimandos aestimare* olvassd *Reverendos revereri* ... – Rend 20. lágy-meleg Pápista.”

Baranyi Gábor: (1713–1775) a váradi járás főszolgabírája (1739-től), Bihar vármegye alispánja (1757–1773), országgyűlési követe (1751 és 1764/65). A Magyarország és Erdély közötti határ rendezésére az 1764/65-ös országgyűlésen felállított bizottság tagja.

fija volt Miklósnak: Baranyi Miklós, Gábor édesapja (1680– 1756), 1711–1717 közt Bihar vármegye főjegyzője, 1717–1725 közt alispánja, majd a hétszemélyes tábla bírása.

a' Királyi ügyek' Directoroknak, Reviczky Úrnak: királyi ügyigazgató, nincs több adat.

Vice Ispáni széke: alispán.

Ez volt felelete: Aestimandos....: (a latin szakasz fordítása) „Megtanultam becsülni a becsülni valókat: azonban a férfikort elérvén, ilyen irányítás alatt lenni, melyet azok nyújtanak, sem nem tudok, sem nem akarok. A szavazás szabadságának gátat vetni nem akarok, azonban őszintén megvallom, nem rendelkezem hatalommal arra, hogy a néma démonokat kiűzzem.” Idézet: PÉML 2009, 894. ford. Balogh Piroska.

Homér: Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög költő, a hagyomány szerint az *Iliász* és az *Odüsszeia* című eposzok szerzője.

47. Bővebb előadás a' Sáros-Pataki Bibliothéka két Codexe felől

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1807. Szent György hava [április] 11., II. félesztendő 29. szám, 241–242.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

Csereynek már 1807 február 21-én beszámol Kazinczy (KazLev. 4. 1076. sz.) a magyar régiségek témakörében a kódexekről tervezett cikkéről: „Ajándékozom – a' Jegyeneyi Parochia Ismeretinek – hasznát vevém a' Haza javára; én voltam az, a' ki a' legközelebbi újságban Bartalis Antal Jegyeneyi Plebánus Urat megszólítottam, hogy kétségünket az első magyar nyomtatás eránt, mellyet maga támasztott, oszlassa-el. Most az *elsőnek gondolt* Magyar Ország Mappája eránt 's végre a' Leonardus Arretinus Attilája eránt teszek majd jelentést.” Bartalis Antal kötetéhez kapcsolódóan ír az akkoriban feltételezett első magyar nyomtatványról (*Első magyar nyomtatás*). A térképészeti tárgyú cikke (*Magyar-orzágnak talán első abrosza*) végén hírt ad a kódexeket ismertető cikk közzétételi szándékáról: „Nem sokára két Códexet juttatok a' Publicum' ismeretségébe, mellynek mindenike a' Hunyadi Mátyás idejéből való, barát írás, és, a' mennyire ugyan tudhatom, soha nyomtatásban meg nem jelent. Most már ez is a' Pataki Bibliothecáé.”

1806. okt. 5-én elhatározta a sátoraljaújhelyi egyházkerület, hogy a Sárospataki Kollégium számára 1694 Ft-ért megveszik Kazinczy 1748 egységből álló könyv- és 1081 egységből álló

metszetgyűjteményét. Kazinczy Vay Józsefnek írja 1807. február 22-én (KazLev. 4. 1077. sz.), hogy már átadta a sárospataki könyvtárnak a gyűjteményét, de a két kódex még nála van: „Magyar dolgokra tartozó könyveimnek ’s képeimnek egész Gyűjteménye már által vala adva Pataknak. Az utolsó ládát, melyet az elmúlt ősszel kaptam Bavariából, ’e napokban vitte oda szekerem, ’s éppen ez a későn érkezett láda volt az oka, hogy az általadás ennyire haladt, mert lakhatatlan lévén még Novemberben is a’ házam, csak Decemberben foghattam regisztrálásához ’s a’ Catalogus csinálásához. Többet adtam mint ígértem; a’ képek száma 1081, a’ könyveké meghaladta az 1400t. Már csak az a’ két Codex van kezeim között, a’ melyet én ugyan az egész Gyűjtemény első karú kincseinek nézek, és eggy 1500t jóval megelőző nyomtatás, mely, a’ könyvgyűjtők szokása szerint, minthogy 1500t megelőzőt, Kézírásnak vétetik. Ezeket azért tartottam-meg, hogy diplomatiái hűséggel vehessem másokat, ’s azt az ígéretet kérem ’s kötöm-ki a’ Méltóságos urtól, hogy enyém lehessen a’ szerencse, őket nyomtatásban kiadni. Azonban mihelytt a’ három munka le leszén másolva, ’s be leszén kötve, általam az említett Originálokat; szívesen örvendvén rajta – okaimat nem szükség magyaráznom, – hogy ezek a’ kincsek a’ Pataki Oskola Thecájába mentek-bé.”

Cserey Farkas 1807. április 27-én kelt levelében (KazLev. 4. 1105. sz.) Kazinczyt arról értesíti, hogy olvasta a *Hazai Tudósítások*ban közzétett írását a kódexekről, s a maga részéről ismerteti azt az Aretinus-kéziratot, amely az ő birtokában van: „Ugyan azon Aretinusnak nállam is vannak némely apró Munkái, régi kéz írásba, melyekkel hogy meg ismerkedhess – addig is még magokat láthatod, például közlöm veled címjeiket”.

A régiségekkel és a gyűjtemény eladásával kapcsolatban Kézy Mózes a gyűjtemény megérkezéséről és kifizetéséről értesíti Kazinczyt 1807. március 21-én (KazLev. 4. 1091. sz.): „Küldöm ezen Inastól azon 300 Rhénesforintokat, melyek mostan a Tekintetes Úrtól a Bibliothekáér kezemnél vagynak – A még hátra lévő 206 Rhforintokat Innep után úgy vélem el fogom küldhetni.” Ugyanebben a levelében Kézy néhány adatot küld a cikkben tárgyalt két sárospataki kódexről, minden bizonnyal Kazinczy kérésére, ezt a levelet azonban nem ismerjük. „Mint hogy a reám bízott dolgot hirtelen akarom tellyesíteni, elmellőzők ez úttal egyéb dolgokat, és tsak a Leonardus Aretinus kérdésben lévő munkájáról írok – Azon könyvnek a Catalogusban lett megjelenése alkalmatosságot adott már nekem ez előtt is a’ra, hogy ezen Auctorról s munkáról a *Historiai Lexiconok*ba, és a Gessner Bibliothekájába valamit ki keresnék – Bayle, s más Históriai Lexiconokba, Vossiusba, Aeneas Sylviusba eleget találtam az Auctorról, s munkáiról, de a kérdésbe lévő munkáról sehol sints leg kissebb emlékezet is. A Gessner Bibliothecájából ide irom szóról szóra a mi Leonardus Aretinusról vagyon.” Itt egy hosszabb latin idézet szerepel Leonardus Aretinusról. Kazinczy tehát a közleménye kidolgozásához Kézytől kért információt, amely a cikkben meg is jelenik. Kézy egyúttal reflektál Kazinczy azon korábbi jelentésére a *Hazai Tudósítások*ban (*Magyar-országnak talán első abrosza*), hogy tehát a sárospataki könyvtár két kódexről is készül írni: „A mint az ezen fojó Esztendőre való Hazai Tudósításoknak XIX. Darabjából látom, közönségessé akarja a Tekintetes Ur ezen Codexet tenni, úgy ítélem, egyáltalában el lehet felőle mondani, hogy soha nyomtatásba még meg nem jelent; mert tsak lehetne az említett Írókban valami nyomát találni.”

tavalyi XXXXVII. szám mellé tett réznek: Feltételezhetően a 47. lapszámhoz a kiadó rézmetszetet mellékel. Az általunk használt nyomtatványban (az Arcanum adatbázisában) nincs rézmetszet. Ebben a lapszámban jelent meg Kazinczynak egy közleménye: *B. Orczy Lőrincz. Generális ’s Abaúji Fő Ispány.*

interpunctio (lat.): központosítás.

abbreviatúrák (lat.): rövidítés.

columnáji (lat.): oszlop.

malombélyeg: a papírgyártó malom bélyege.

thyrzusbot: uralkodói pálca, jogar.

Leonardus Aretinus in vitam et mortem Attilae regis Vngarie (lat.): Leonardus Aretinus (írása) Attilának, Magyarország királyának életére és halálára.

Leonardo Bruni vagy Leonardus Aretinus (1374–1444) firenzei humanista, a történetírás megalapítójaként tartják számon.

Vixit autem annis... (lat.): Élt pedig 56 évet, született azon a napon, ahogy a történetírók többsége a könyvekbe följegyezte, amelyen Julius egyeduralkodóként magához ragadta a hatalmat a rómaiak felett, és ugyanazon hónap ugyanazon napjának éjszakáján merültünk el a kiontott vérben, amely napon Caesar a szenátusi ülésen kapott sebekből meghalt. Amen.

Et sic est finis hystoire Attilae: (lat.) így végződött Attila története.

Gessner: Salomon Gessner, 1730–1788, svájci német író, idillköltő, festő.

Vossius: Gerardus Vossius vagy Gerard Voss (1577–1649), holland professzor, teológus, történész.

Bayle: Pierre Bayle (1647–1706), francia filozófus, legfontosabb munkája a *Dictionnaire histroique et critique* (1697).

Iudicium de Cometa que apparuit... (lat.): Mátyásnak, a legszelídebb uralkodónak, Isten kegyelméből Magyarország, Horvátország (Dalmacia, Croacia) stb. királyának vigasztalására hozott értekezés az üstökösről, amely 1468. szeptember hónapjának 22. napján Pozsony városában megjelent. Írója magát a munka végében: És teljesítettem mindazt, amit az értekezés elején a mindenható Isten dicséretére és dicsőségére terveztem megírni, akinek hatalmában áll minden történést jóváhagyni vagy megváltoztatni, amely az égi akarattól függően fog bekövetkezni (És a legkiválóbb Felséged tiszteletére és személyes vigasztalására, Őfelsége hűséges szolgája) Október 6. napján, Martinus, zágrábi egyházi archidiakónus, Márton archidiakónus értette a maga dolgát, mert a Király két fő ellenségével – és a magáéval – (a „a szitkokkal szórt török” és a „Bohémia eretneke, Georgius Debodabras (Pogyebrád), aki Bohémia királyaként viselkedik” és „Rokizana a csehek (Bohémia polgárainak) félrevezetője”) derekasan kikapatta a magokét.

48. Károlyfejérvári házasság

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1807. Szent Iván hava [június] 10., II. félesztendő 46. szám, 373–374.

A lapszám rosszul van számozva az ötödik oldaláig, a nevezett közlemény a nyomtatványban a 365–366-ra számozott lapokon van, ezt javítottuk az előző lapszámban és az adott lapszám második felében érvényesített számozás szerint.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy a Cserey Farkasnak írt 1807. június 22-i levelében (KazLev. 5. 1126. sz.) rögzíti saját szerzőségét, lásd lentebb.

magyarázat

A közlemény fiktív helyszíni megjelölésével és konkrét személyek megnevezése nélkül számol be egy református iskolamester házasságkötéséről egy katolikus személlyel, amely az egyházközség egyes tagjaiban felháborodást váltott ki, s arra kérték egyházi főgondnokukat, hogy az iskolamestert távolítsák el állásából. A történetről Kazinczy Cserey Farkastól szerzett tudomást, aki a következőket írta 1807. május 17-én (KazLev. 5. 1115. sz.): „Itt Krasznán egy Református leányok tanítója a télen Pápista leányt vett feleségül – egy ide való birtokos aszszonyság, – meg nevezem mert érdemes, hogy szégyen érje nevét – özvegy Way Ábrahámné születet gr. Teleki Esther ezért annyira meg boszonkodot, hogy a Tanitót innen ki akarta

hányatni, és egy átaljába declarálta, hogy azért, mivel Pápista leányt vett. Türelmetlen gyáva akarattjának el érhetésiért a Fő Curatorhoz recurált, a ki maga is kemény parancsolatot adott, hogy mivel a Tanító pápista leányt vett, maradjon kenyér nélkül és innen fizetessék ki – és ezen bölcs rendelést ki adott Curator, gondolod é kicsoda? – a Kraszna v. megyei Fő Ipány B. Bánffy Pál. Azomban mivel a Tanító igen becsületes, derék iffiu ember, és nagyon szorgalmatos hivataljának folytatásába, a leány is, melyet el vett, egy becsületes derék személy, az egész község fel szólalt melette és Wayne igen kicsi birtokos lévén itt – én is meg hallattam szovamat és a mester itt maradott.”

Cserey az 1807. június 21-én kelt levelében (KazLev. 5. 1126. sz.) írja Kazinczynak, hogy örömmel olvasta „Károly vári tudósítását” a *Hazai Tudósítások* hasábjain, s kifejezi felháborodását az iskolamester tervezett elbocsátása miatt. Beszámol arról, hogy éppen a tudósítás olvasásának napján zajlott az iskolamester sorsának tárgyalása, és a szavazás a tanító maradása mellett döntött. „A mit Haykul Uram csinál, tökéletes gazság, gazság az is, a mit a Fő Kurátor, és Fő Ispány B. Bánffy Pál mivel; éppen ma ki gyött ide, az Ecclesiát egybe gyüitettvén, voxra bocsátotta, hogy a Mester, a ki Pápista feleséget vett, el csapattasson é – ezért nagy zúdulás esett az ecclesiába és a voxok töbsége oda ütöt ki, hogy a Mester meg maradjon; nevezetes, hogy ezen bárdolatlan intoleranismus éppen azon napon esett, melybe a Hazai Tudósításokba olvasám a Károly vári 17dik Máysusi tökéletes helyes tudósítást, – az Isten áldgyon meg érette.” Ez a levélrészlet azonban felveti annak lehetőségét, hogy Kazinczy a saját tudósításában fantáziája alapján fejezte be úgy az iskolamester történetét, hogy a közösség a maradása mellett szavazott, még mielőtt Csereytől megtudta a krasznai pap történetének lezárását: tudósítása így sokkal inkább példázat a vallási toleranciáról.

Kazinczy a válaszelevelében (1807. június 22., KazLev. 5. 1126. sz.) egyértelműen utal arra, hogy a cikkében említett bécsi református prédikátor történetével példát akart adni a krasznai eset megoldására: „Mit mondasz a’ Krasznai mixtum matrimonium felől szólló cikkelyre a’ Kultsár leveleiben? (a’ XLVI. darabban?) Nem gondolod e, hogy idvességes dolog volt tudatni némelly Kálvinista emberrel, hogy a’ Bécsi Reform. Prédikátor az Ecclesia tudtával sőt megegyezésével vett Pápista feleséget? Bohó egy nemzet az ember, édes barátom. Ész által kellene igazgattatnia ‘s példa által igazgattatok! De csudálkozhatunk e rajta, midőn azt látjuk, hogy az eszes ember is bátrabbá tétetik az ész’ sugallatinak teljesítésére, ha maga előtt *példát* lát?” Egy héttel később keltezett levelében (1807. június 29., KazLev. 5. 1130. sz.) leírja Csereynek, hogy szándékosan tartotta személyét titokban, Csereyt is védve a történet nyilvánosságra hozásában: „Melly igen óhajtottam volna, ha Te a’ Hazai Tudósításoknak azt a’ levelét, mellyben ez a’ Károlyfejérvárt hazudó cikkelyem áll, annak a’ híres Fő Curatornak oda küldted volna hogy olvassa-meg! Hadd pukkant volna meg vagy szégyenletében vagy mérgében. Vetted talán észre, hogy én azon cikkelyben mind stylusomat, mint orthographiámat elváltoztattam, hogy reám ne ismerjenek. A’ Hazai Tudósítások Olvasóji tudják, hogy mi ketten barátok vagyunk, ‘s ha azt nem cselekedtem volna, kitalálhatták volna, melly forrásból vettem a’ Krasznai hírt.” Az iskolamester nevére nem derül fény a levelezésből. Kazinczy különösképpen érzékeny lehetett a vallási vegyes házasság témájára, hiszen felesége katolikus, ő maga pedig református volt. A *Hazai Tudósítások* következő lapszámában jelenik meg recenziója Kis János házassági költeményéről, amellyel barátja az ő házasságát ünnepelte (*Kazinczy Ferencznek öszvekelésére*).

Fő Kurátor: egyházi főgondnok, a levelezésből fény derül személyére, ő Bánffy Pál, Kraszna vármegye főispánja, egyházi főgondnok.

Hiberniai Katolikusok: Hibernia Írország latin megnevezése, a szöveg itt a katolikus írek vallási üldözésére utal a brit birodalomban.

Malabári partok: a Malabár-part az indiai szubkontinens dél-nyugati partvidéke, itt az angol gyarmatbirodalomhoz és gazdasági gyakorlatához kapcsolható.

Erdély bölts Fejedelme ‘s szelíd Törvénnyei alatt nyugodalomban és szabadságban élni: az Erdélyi Fejedelemségben az 1568-as tordai országgyűlésen Európában elsőként hirdettek vallásszabadságot négy felekezetre, a katolikus, a református, az evangélikus és az unitárius vallást gyakorlók számára.

Cleynmann: Cleynmann (Cleinmann, Kleinmann) Károly (1772–1833) német evangélikus lelkész, hitszónok, 1793-tól Bécsben, 1816-tól Pesten volt lelkész.

49. Kazinczy Ferencznek összevételére

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1807. Szent Iván hava [június] 13., II. félesztendő 47. szám, 387–388.

Rovat cím: *Könyv-rostálás*.

hitelesség

Névtelen.

A KazLev. 4.1104. sz. (Kazinczy Kis Jánosnak, 1807. április 29.) levél tartalmazza a közlemény szövegét.

magyarázat

Kis János (1770–1846) evangélikus püspök, író, költő, műfordító, irodalomszervező, Kazinczy bizalmas barátja volt. Göttingeni és jénai tanulmányai után 1793 őszétől báró Prónay László házában nevelő, majd 1794-től Győrben tanító, 1796-tól 1808-ig több dunántúli falu, majd Sopron lelkipásztora, 1812-től püspök. A Magyar Tudós Társaság (MTA) megalapítását előkészítő bizottság tagja, 1830-tól a Magyar Tudós Társaság, 1842-től a Kisfaludy Társaság tagja. 1805-ben jelenik meg a recenzió tárgyát képező nászéneke, amelyet Kazinczy és Török Sophie házasságkötésére írt: *Kazinczy Ferencznek összevételére Szendrei Gróf Török Sópia – Antonióval, Nagy-Kázmért, Zemplény Várm. Novemb. XI-dikén MDCCCIII barátja Kis János*. Bécs, 1805. Német fordítását Kazinczy készítette: *Epistel an Franz von Kazinczy zu seiner Vermählung mit Sophie – Antoniette Gräfin Török von Szendrő, zu Nagy-Kázmér, bey Tokay, XI Novemb. 1804. Von seinem Freunde Johan Kis. Evang. Pred. zu Nemes-Dömölk. Ungrisch und Deutsch. Wien 1805*.

Kazinczy a fent idézett levelében ír a recenzió keletkezéséről, kiemelve felesége és saját vallási gyakorlatának különbségeit, illetve leveléhez mellékeli a Kultsárnak közlésre beküldött cikk szövegét: „A’ Recensio’ dolgozása miatt verseidnek csomóját kikerestem volt, ‘s 25dikben nem tettem vissza helyére; – asztalomon maradt. Mintegy ötöd napja, hogy a’ Sógorasszonyom, ki Májusban menyecske lesz ‘s Mehádia és Temesvár tájékára fog lemenni, szülei ‘s testvére közt akarván felosztani itt múlathatása’ idejét, nálunk mulat. Sophie a’ Süsie öltözködő szobájába ment által, én pedig verseid’ csomóját forgattam leskelődő szemekkel, hogy hol akadhatnék valamire, a’ mit helyéről kimozdítani lehetne, ‘s (a’ mit már olly sokszor cselekedtem) azt lesvén-ki, hogy azok micsoda új behatást tesznek reám. Előbbtovább forgatván a’ darabokat, (mert én minden darabot külön levélre írtam, hogy majd mikor a’ rendet csináljuk, baj nélkül lehessen őket elébb hátrább tennünk) a’ Vallás-csúfolók ellen írt darabot olvasám. Túl valék a’ felén, midőn a’ két testvér kiált. Belépek hozzájuk. – Mi lelt téged most ? kérdé Sophie. – » Engem ? « felelék; – » imádkoztam. « – Te imádkoztál? kérdé Sophie. – » Igen! « mondom; — » az én módomban szerint! « – Mind a’ két testvér hallgatott; mert Sophie, a’ ki sok ízben látta már, melly szíves megilletődéssel nézem az ő imádkozását, ‘s emlékezik, hogy sok ízben kértem már, hogy imádságát olvasná előttem fenn szóval, ‘s ollykor többnyire elragadtatva ezt kiáltom-fel az imádság közben: oh schön! o göttlich! göttlich! – Sophie, mondom, többé az én nem-imádkozásomon meg nem botránkozik: de az Süsienek nem fér a’ fejébe, ‘s azt mondja hogy

az a' vonás az én karakteremben önéki megfoghatatlan. Hijába mondom neki, mit mondott IV. Henrich – hijába mondom, hogy én Protestáns vagyok, és nékem imádságom, hogy az Isten magassága 's az én öeránta való relatióm felől meleg szívvel elmélkedem, hogy mind az örömeim közt, mind a' csapásokban öreája háládatossággal vagy bizodalommal tekintek-fel; – hijába mondom, hogy a' nyomtatott imádságok' elmondogatása nem elmélkedő fejnek való, mert mechanismussá válik, 's nem illik a' léleknek individuális Stimmungjához.”

A recenzió németül is megjelenik, de Kazinczynak egy későbbi leveléből (1808. január 1., KazLev. 5. 1210. sz.), amelyben Kis Jánosnak elküldi a bécsi folyóiratból kimásolt részlettel kibővített levelet, világos, hogy az nem az ő munkája, hanem valószínűleg Rummy Károly György, aki a *Hazai Tudósítások* szövege alapján dolgozott, és betoldotta a rövid recenzió végére Kazinczy dicséretét. „Mostan pedig fogjunk valaha dolgainkhoz: 1.) A' Bécsi Annalisok tegnap érkezett Decembri darabjában Epistolád lap 283. (a' legutolsó darabja a' Recenzióknak) recenseálva van. Kiírom azt: [itt olvasható a német recenzió szövege]. Nekem úgy tetszik, hogy ezt Rumi írta. Láthatod, hogy a' Hazai Tudósításokban álló Recensio volt szeme előtt. Szerettem volna, ha olly Recensens adta volna róla ítéletét, a' ki amaszt nem látta. Bár csak a' Hálái Liter. Zeitung szóllana róla.” A német recenzió adatai: *Epistel an Franz von Kazinczy zu seiner Vermählung, Neue Annalen der Literatur des oesterreichischen Kaiserthumes*, 1807. December, II. Band, 288.

Cserey Farkasnak írt levelében (1807. június 22., KazLev 5. 1126. sz.) Kazinczy azt fejti ki, miért ő maga írt recenziót a saját házasságára készült nászénekekről. „A' XLVII-dik darabban a' Kis Epistolája recenseáltatott. Ez a' recensio is az én tollamból folyt, valamint a' Károly fejevári articulus a' XLVI-dikban. Némelly bölcset azt fogja mondani, hogy a' Kis Epistoláját nem illett nékem recenseálnom, minthogy hozzám van intézve, hogy nem illett tulajdon magamat tömjéneznem, midőn ezt mondám: »Szerencsés gondolat vala az éneket németre is lefordítani, hogy így ...« – De én annyira ismerem magamat a' vanitas' punktumában, hogy minden eszmélet nélkül neki ereszthetem magamat az első impulsiónak. Nem vagyok újoncz (Neuling) a' könyv gyártás körül, 's midőn valamelly útacsát megtettem, nem azt nézem, hogy mennyire haladtam már; mert az a' tekintet nyugtató is, bátorító is, de bódító is egyszermind: hanem azt hogy mi van *hátra* és azok, a' kik velem együtt, sőt utánnam sokkal később kezdtek futni, már mennyire haladtak-elő, az a' tekintet pedig ellohasztja a' dagályt. – Én a' Kis Epistolája' recenzióját nem mertem másra bízni, mert féltem, hogy ennek a' minden magyar dalok' elsőjének nem adják-meg az érdemlett becset, osztán azért is, mert a' kép felől azokat, a' miket én tudattam a' Publikummal, más nem igen fogta volna tudatni. (Ilyen a' Junker neve, és a' villám, melly fellobban ugyan, de el is vész – czélzás a' hetedfél esztendei bajra.) A' német textus felől a' mondottakat azért mondtam úgy, mert okát kellett adni, mi miatt fordítattam németre. Ha az mondva nem volna, ritka ember találná. – De elég erről.”

A vegyesházasság kérdéséhez lásd még Kazinczy előző közleményét: *Károlyfejevári házasság.*

Ubertás (lat.): termékenység.

Schiller: Friedrich Schiller (1759–1805), német költő.

John: Friedrich John (1769–1843) bécsi rézmetsző, Junker sógora, lásd lentebb. Kininger rajza nyomán Kazinczy portréját rézmetszetben készítette el.

Kininger: Vincenz Georg Kininger (1767–1851) bécsi festő, grafikus, rézmetsző.

Terentiusból vett mondás: placere bonis Quam plurimis: idézet Terentius (Kr. 185 – Kr. e. 159.) római költő, komédiaszerző *Eunuch* című darabja prologusának első két sorából: Inkább a jó embereknek kedvezni, semmint a sokaságnak.

Junker Pozsonyi Hazánkfiának vésése: Junker Keresztély (1757–1841) pozsonyi térkép- és betűmetsző, 1789–1820 között Bécsben működött. Friedrich John sógora.

50. Még egygy szó Arkadiáról

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1807. Szent Iván hava [június] 13., II. félesztendő 47. szám, 389–391., Toldalék

megjelenés

1. FMÖM II. 1955, 1955, 322–324.
2. CsEML 1960, 298–300.

hitelesség

Aláírva: K. F.

magyarázat

Kazinczynak ez az utolsó cikke az Árkádia-pörben, itt kifejezetten képzőművészeti vonatkozásban igyekszik tisztázni Árkádia ügyét. Lásd az Árkádia-per anyagainak sorrendjét a *Csokonai-nekrológ* jegyzetében. Kazinczynak ez a közleménye már az Árkádia-pör utórezgése, kapcsolódó reflexió Szemere Pál cikkére (*Észrevételek Arcadiáról, Hazai Tudósítások*, 1807. Böjtmás hava [március] 21., II. félesztendő 23. szám, Toldalék, 189–192.). Szemere közleménye Kazinczyt és Árkádia-fogalmát mindenekelőtt költészeti vonatkozásban védi meg példák hosszas elősorolásával. Kazinczy ebben az írásában pedig Landon munkáját ismerteti, amelyből ő megismerte Poussin sokat emlegetett festményét, illetve idézi az *Et in Arcadia ego*-t leíró részletet.

LÁNDON a' Festés és Faragás' francia Évkönyveiben, a' VI-dtk Kötetnek II-dik felében: Landonhoz lásd a *Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre* jegyzetét.

Egy pásztorleány és három Pásztor...: Poussin festményének leírásában fény derül arra, hogy a két *Et in Arcadia ego* kép közül a Louvre-ban található, ismertebb változatról van szó. Adatai: *Et in Arcadia ego*, 1637–1639, olaj, vászon, 185 x 121 cm, Musée du Louvre, Párizs. A korábban készült festmény adatai: *Et in Arcadia ego*, 1627–1628, olaj, vászon, 101x82 cm, Devonshire Collection, Chatsworth.

sarcophagus: (lat.) kőkoporsó.

bas-reliefek: (fr.) speciális domborműtípus, amelyen a figurák csak nagyon enyhe domborulattal emelkednek ki a lap síkjából.

Gesszner Salamon: Salomon Gessner (1730–1788), svájci német író, költő, festő.

A' Vaticánumi Apolló: az ún. Belvederei Apollón római kori márványszobra, amelyről Winckelmann a szoborleírását készítette, illetve a kora újkortól kezdődően számtalan szobor ihletője.

a' Velletrii Pallás: Pallasz Athéné sisakos, a klasszikus görögségből származó bronzszobrának római márványmásolata.

a' Michel-Angeló' Törzse (Torso olaszúl, németül Sturz): a Belvedere Torso egy márvány szobormaradvány a római korból, amelyet az 1430-as években fedeztek fel Rómában. Fej és végtagok nélküli figurája, megcsavarodott törzse nagy hatással volt a reneszánsz művészek képzeletére, köztük Michelangelóéra: a Sixtus-kápolna mennyezeti freskóján az ignudók elkészítéséhez használta fel a *Torso* alakját.

a' Raphael' Transfiguratiója: Raffaello Santi *Krisztus színeváltozása* című festménye (1518–1520, olaj, fatábla, 405 x 278 cm, Vatikán, Pinacoteca).

Dominichinó' Hieronimusa: Domenichino, *Szent Jeromos utolsó áldozása*, 1614, Vatikán, Pinacoteca, nincs méretadat.

Daniel Volaterra' Keresztről-levétele: Daniele Volterra, *Keresztről levétel*, 1545 körül, freskó, Trinita dei Monti, Capella Orsini, Róma, nincs méretadat.

az Isabey' csolnakázása: Jean-Baptiste Isabey (1767–1855) francia festő, portréfestő, miniaturafestő, metsző, hosszú ideig a Bonaparték megbízásában. A Kazinczy által említett képet nem sikerült azonosítani.

a' Dávid' Socrate: Jacques-Louis David, *Szókratész halála*, 1787, olaj, vászon, 130 x 196 cm, Metropolitan Museum of Art, New York.

a' Lefebvre' Bonapartéja, egész figurában 's Consuli costümjében: Robert Lefèvre (1755–1830) festménye I. Napóleonnól, 1809, olaj, vászon, 226 x 157 cm, Musée du Caranalet, Párizs.

Landon hat die... (ném.): Landon megkezdte Napoleon gyűjteménye tájképeinek és társadalmi témájú festményeinek kiadását. A mű kétkötetes lesz, mindegyik 72 réztáblával és elemző szövegekkel ellátva. A rézmetszetek szépek, gondosan vannak elkészítve, kivitelezve, és az eredeti benyomását keltik, már amennyit egy rézkarc nem túl nagy formátumban, színezés nélkül nyújthat.

A kiadvány adatai: *Paysages et tableaux de genre du Musée Napoléon* [A Napoleon Múzeum táj- és zsánerképei] (4 volumes, Paris, 1805–1808).

Claude Lorrain: francia tájképfestő, 1600–1682, élete nagy részét Rómában töltötte.

a' ki becsülni tudja, az már (mint Quintilián mondja a' Ciceró' írásairól) sokra ment: Quintilianus a *Szónoklattan* harmadik könyvének első fejezetében értekezik a retorikai szakírókról. Ciceróról a következőket írja: „De, ki mind az ékesszólást, mind annak elméletét a legfényesebben ragyogtatta fel, az Marcus Tullius volt, a mieink közül egyedülálló példa mind a szónoki mesterség gyakorlói, mind oktatói számára, aki után leginkább hallgatni illene, ha nem nevezte volna retorikai művét maga is ifjúkori botlásnak, és szónoklattani műveiből ezeket a kisebb, általában fenn sem maradt munkáit nem tudatosan hagyta volna ki.” (III. 1. 20., Kopeczky Rita fordítása.)

Quintilián: Marcus Fabius Quintilianus (Kr. u. 35 k. – Kr. u. 96 k.), római szónok, író.

Ciceró: Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106–43): római szónok, író, politikus.

Göthé-nek Propylaen: Johann Wolfgang von Goethe és Johann Heinrich Meyer folyóirata, a *Propyläen*, amelyet 1798-ban alapítottak, három éven át működött. Elsődleges témája a szépművészetek és az esztétika volt.

Lessing: Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) német költő, író, esztéta.

Klopstock: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő.

Wieland: Christoph Martin Wieland (1733–1813) német költő, író.

Schiller: Friedrich Schiller (1759–1805) német költő, drámaíró.

51. Von den verschiedenen Gattungen der ungrischen Versification

szövegforrás

Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. July, 32–36.

megjelenés

A cikk magyar változata: *A' magyar verselésnek négy nemeiről.*

hitelesség

Aláírva: Franz von Kazinczy. A magyarul elküldött anyagot Romy Károly György fordítja németre.

magyarázat

Kazinczy Romy Károly Györgynek 1807. április 8-i levelében (KazLev. 4. 1098. sz.) küldi el az értekezést magyar nyelven, a szöveg ezzel a dátumozással jelenik meg az *Intelligenzblatt*-ban. Ez az első ismert levél Romy és Kazinczy között – a melléklet és a melléklethez tartozó levél magyar nyelvű. Ezt követően németül leveleznek. Az biztos, hogy ez a levél magyar nyelven jutott el Romyhoz, hiszen annak egy részlete magyarul jelent meg az Árkádia-per összefoglalójának a végén, amely cikk a verselésről szóló tanulmányt követi. Az Árkádia-perről szóló cikk adatai: *Nachtrag zu der Nachricht über das Monument des ungrischen Dichters Michael Vitéz von Csokonai – Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes*, July, 1807, 32–36. Kazinczynak egyébként minden Romyhoz írt levelét csak az ő saját archivált másolatában ismerjük.

Kazinczy a fent hivatkozott levelében említi, hogy megkapta az *Annalen* áprilisi számát, és megígéri, hogy a későbbiekben küldeni fog Rumynak írásokat: „Tisztelt tudós Férjfiú! Ez’ órában vészem az Ausztriai Literaura’ Évkönyveinek Áprilisi darabját, és a’ mit eddig is tudtam ugyan a’ közhírből ’s Kultsár Urnak Ujságleveleiből, most már bővebben és nagy örömmel értem, munkás hazafűségodtól mit reménylhetünk. Szerencsét a’ szép pályához! Engedjék az Istenek, hogy a’ mit illy szépen kezdesz, sok esztendőig futhassad, ’s időszaki írásod olly hamar el ne akadjon, a’ mint az efféle igyekezetek nálunk elakadni szoktanak. Én az illy szándékot elősegélleni szent kötelességnek tartom, ’s ígérem, hogy a’ mi tőlem kitelik, szolgálatodra leszen. Parancsolj velem szabadon.”

Kazinczy a következő megjegyzést fűzi ugyanebben a levelében a verstani tanulmányhoz: „Szeretném, ha a’ Kultsár Úrnak már megküldött jelentést két Codexem felől, és azt a’ hosszabb tudósítást, melyet itt egyenesen Néked küldök, a’ Bécsi Annalisok’ Intelligenzblattjába tenni méltóztatnál. Azok, a’ miket a’ Magyar Versificatio négy nemeiről mondok, olyanok a’ mit a’ Német nem tudhat, és a’ mit illő tudatni veletek. Felveheted osztán ha tetszik, Zeitschriftedbe is: de az Annalisok által még többeknek jutna ismertségébe.” A német verzió megjelenése után Kazinczy Csereynek írott levelében (1807. július 18., KazLev. 5. 1142. sz.) Romy fordítói munkáját bírálja: „Rumi nagy hibákat ejtett a’ Magyar Versificatio 4 nemei felől tett Aufsatzom lefordításában. Azt írja a’ 34. lapon, hogy midőn Rádai a’ maga Kastélyának Palotáját festette, Péczeli írt a’ képek alá magyar hexametereket. Holott Péczeli metrumos verset soha nem írt, és a’ Péczeli név az én Conceptusomban úgy fordul elő, hogy azt Ruminak így kell vala fordítani: seines Kastells zu Péczel [azaz: az ő péceli kasélyáé]. Ezen fellyül még három igen tetemes hiba van a’ fordításban: Jele hogy Rumi magyarul tökéletesen nem ért. Én ebből látom leginkább, a’ mit ugyan eddig is tudtam, mit érnek a’ fordítások.”

A tanulmány magyarul, egy bekezdéssel kibővítve (amely a német verzióban lábjegyzetben kapott helyet), illetve némiképpen eltérő lábjegyzetekkel jelenik meg magyarul *A’ magyar verselésnek négy nemeiről* címmel 1815-ben. Szintén eltérés, hogy a verselésnek a negyedik nemét a magyar változatban leoninusnak nevezi, míg a német szövegben a Tordai Lantoként (Leyermann zu Torda) hivatkozik a szerzőjükre, és az összegzésben tordaiaként (Torda) nevezi meg a versnemet. Az alábbiakban, a két szöveg nagyfokú egyezése miatt, csak azoknak a részeknek adjuk meg a magyar fordítását, amelyek a magyar változatból hiányoznak vagy eltérnek attól. A főszövegben lábjegyzetben jelöljük a magyar változattól való eltéréseket. A soronkénti jegyzeteket lásd *A’ magyar verselésnek négy nemeiről* jegyzeteiben.

fordítás (egyes pontokon idézzük a német szöveget is, hogy egyértelmű legyen a cikk magyar nyelvű változatához mért eltérés, kommentárjainkat aláhúzással jelöltük)

Romy lábjegyzete a címhez:

Ezt az érdekes tanulmányt tudós és tiszteletre méltó barátom, Kazinczy Ferenc küldte nekem magyar nyelven, azzal a kéréssel, hogy németre fordítsam és az *Annalen*ünkben közre adjam.

zárójeles alcím:

Elsősorban a magyar költészetet nem ismerő németek okulására készült.

Első lábjegyzet: két ponton bővebb a magyarnál. Elsőként a verset követő mondattal:

Da hört man Reime, wie rotyogni, potyogni in dem Gedichte von Virág, in welchem er die Reime lächerlich macht.

magyarul: Itt Virág versében olyan rímeket hallunk, mint rotyogni, potyogni, amivel nevetségessé teszi a rímeket.

Majd a lábjegyzet végén egy hosszú bekezdés, amely a magyarban a főszövegben kap helyet, a verselésnek első neméről szóló szakasz utolsó bekezdéseként:

Ausser den Qualterus Mapes, dessen lateinische Verse: Mihi est propositum in popina mori etc. Durch Bürgers Nachahmung genug bekannt sind, kennen wir unter den Dichtern der lebenden Nationen keinen, ausser den einzigen Lavater, der sich nicht schämte, dieses dudelsackmässige Tetrachordum zu schlagen.

magyarul, Kazinczy magyar nyelvű cikkét idézve: Gváltérus Mápesen kívül (kinek deák versei, *Mihi est propositum in taberna mori, Large vinum fundere sitientis ori, Vt dicant cum venerint angelorum chori: Deus sit propitius huic potatori!* ismeretesek volnának Orpheuszomból, ha a' nyomtató az éneket megbocsáthatatlan oktalansággal nem rakta volna ki) nem ismerek az élő nemzetek poetáji között senkit, az egy Lavateren kívül, a' ki ezt a' duda módra zengő tetrachordont pengetni nem szégyelte volna.

A magyar változatban az első lábjegyzeten azonban kapcsolódik egy magyarázat a négysoros török versszakhoz, ez hiányzik a német közleményből.

A verselésnek harmadik neméről szóló szakaszban:

Verseghy, Földi és saját verseit említi, a „mich”-hez fűzi Rumi a következő lábjegyzetet:

Möge hier als Beyspiel folgendes schöne Epitaphium aus meinem Musenalmanach auf das Jahr 1807 stehn.

magyarul: Álljon itt egy szép epigramma példaként az 1807-es Musenalmanachból.

Anmerkung des Uebersetzers Rumi.

magyarul: A fordító, Rumi jegyzete.

A verselésnek negyedik neméről szóló szakaszban:

Leyermann zu Torda: így hivatkozik Gyöngyössi János (1741–1818) tordai református lelkészre, költőre, aki ekkoriban rendkívül népszerű leoninus-szerző volt.

A lezáró szakaszban:

Stephan Gyöngyösi nevéhez Rumi a következő lábjegyzetet kapcsolja:

Von Stephan Gyöngyösi mag hier folgendes Beyspiel stehn.

magyarul: Gyöngyösi Istvántól a következő példa álljon itt.

Torda: a leoninusokat nevezi így meg, ismét Gyöngyössi Istvánra utalva.

A közlemény aláírása:

Széphalom Tokaj mellett, 1807. április 8-án.

Kazinczy Ferenc, több magyarországi megye ítélőtáblájának ülnöke.

Magyarról németre fordította Rumi Károly György, tanár Teschenben, Sziléziában, 1807. május 1.

52. Examenünk Sáros Patakon, 17. Jul.

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1807. Szent Jakab hava [július] 29., III. félesztendő 9. szám, 67–69.

társzövegforrás

Examenünk S. Patakon Julius 17-ik napján

megjelenés

ABAFI 1884, 359–361.

hitelesség

Névtelen.

A KazLev. 5. 1155. sz. levélben utal szerzőségére (Kazinczy Cserey Farkasnak, 1807. augusztus 19.): „A Hazai Tudósításokban még Semlyéنت olvastam már a’ Te Pataknak és Debreczennek tett ajándékok felől a’ tudósítást, ’s örvendettem rajta, hogy az az articulus minden változtatás nélkül ment-bé az újság levelekbe. A’ Semlyéni Prédikátor Tiszt. Fazekas István Uram azt monda nékem, hogy mind a’ S. Pataki elsőbb tudósításon, mind egyebeken mingyárt rá ismer az én stylusomra.” Illetve lásd lentebb a levelezőtársainak írt megjegyzéseit.

magyarázat

Kazinczynak ez a tudósítása a sárospataki examenről és a következő közleménye Cserey nagylelkűségéről tulajdonképpen összetartozik, hiszen a Cserey felajánlásáról szóló bejelentés szintén a sárospataki eseményen hangzott el a részéről, de Kultsár külön lapszámban közli a két szöveget, és nem jelzi összetartozásukat. A *Magyar Kurír*ban is két lapszámba kerül az anyag, de a Cserey-féle felajánlás elején szerkesztő visszautal az előző lapszámban megjelent tudósításra. Ennek téziseit lásd ott. A két lap közleményei szó szerint ugyan nem egyeznek meg, de eltérésük nem jelentős, felépítésükben és tartalmilag megegyeznek. Kazinczy a Cserey Farkasnak írt levelében egyértelművé teszi, hogy a Csereyről szóló beszámolót beküldte a pesti és a bécsi lapnak, a sárospataki exámenről való tudósításáról viszont nem ír ennyire egyértelműen. Igaz, hogy Kis Jánosnak és Csereynek is ír a teljes eseményről, de csak egy későbbi levelében utal arra, hogy arról is küldött közleményt a szerkesztőségeknek: „A’ Semlyéni Prédikátor Tiszt. Fazekas István Uram azt monda nékem, hogy mind a’ S. Pataki elsőbb tudósításon, mind egyebeken mingyárt rá ismer az én stylusomra.” (Kazinczy Cserey Farkasnak, 1807. augusztus 19., KazLev. 5. 1155. sz.)

Kazinczy 1807. július 16-án számol be Cserey Farkasnak (KazLev. 5. 1140. sz.) a sárospataki eseményekről, a prédikációról, az emlékbeszédéről, a konzisztórium döntésekről, továbbá elküldi Csereynek azt a felszólalását, amelyben barátja nagylelkűségéről, egy botanikus kert létesítésének szándékáról számolt be a tanácsban (ez tehát a következő közlemény tartalma). Azt is megírja neki, hogy „Én ezt tudatni fogom Kultsárral és az Annalistákkal”, vagyis a *Hazai Tudósításoknak* és a bécsi *Annalennek* szánja a tudósítást (ez utóbbihoz lásd: *Das reformirte Collegium zu Sáros-Patak*). A Csereynek írt következő levelében (1807. július 18., KazLev. 5. 1142. sz.), majd a Kis Jánosnak írottban is (1807. július 19., KazLev. 5. 1043. sz.) részletesebben számol be az examen további eseményeiről, a templomi és a konzisztórium történéseiről, valamint a teológiai vizsgáról. Csereynek ekkor küldi el a nagylelkű felajánlásáról írt közlemény kéziratát a levél mellékletében – ez a változat jelenik majd meg Kultsár lapjában. Csereynek azt említi, hogy ennek a második levelének ugyanarról a tárgyról az az oka, hogy először csak futólag, nem kellőképpen részletesen írt az eseményekről, továbbá megemlíti, hogy Kultsárnak és Decsynek, vagyis a *Hazai Tudósítások* és a *Magyar Kurír* szerkesztőinek küldi el a beszámolóját: „Eddig vetted azon leveletem, mellyben megírtam a’ Pataki examen alatt történt dolgot. De minthogy levelem olly szerencsétlen szempillantásban volt írva, a’

midőn minden sor alatt félbe kellett hagynom az írást, tartok tőle, hogy a' dolgot igen hibásan adtam elő, 's Néked azon levelemen kevés örömd lesz. Hibámat meg akarom igazítani 's íme küldöm a' mind Kultsárhoz, mind Decsihez írt tudósítás fragmentumát, hogy addig is lásd, míg ott olvashatod. Ez a' darab papiros, mellyel itt veszel, első conceptusom volt: amazok, valamiben különböznek tőle."

A cikk címében megjelenő dátum a levélírás időpontjára vonatkozik, az examen ugyanis, ahogyan az a közleményből kiderül, július 12-én kezdődött.

Examenünk: a sárospataki kollégiumban július közepén, Debrecenben márciusban tartották az ünnepélyes vizsgát, vagyis az exament, amely egyúttal évváró, öregdiák-találkozó és társadalmi esemény is volt.

Fő Curátorunk Udvari Tanácsos 's Septemvir Méltóságos Vajai Vay József Úr: Vay József (1752–1821) szeptemvir, udvari tanácsos. 1786–1790 között Szabolcs vármegyei alispán, 1790-ben a tiszántúli református nemesség országgyűlési vezetője, majd államtanácsos (1805). 1796-tól a tiszáninneri egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka, az iskola főépületének építtetője, oktatási rendszerének átalakítója. A miskolci Erényes Világpolgárok páholy egyik vezetőjeként Kazinczy szabadkőműves társa.

Szabolcs Vármegyének Követségét viseli: Vay József vármegyei követ volt az 1790–91-es, majd az 1802, 1805, 1807. és 1811. évi országgyűléseken.

Patrónus (lat.): pártfogó.

az ez idén Februar 24 dikén meghalálozott érdemes Vice Curátorunknak Tek. Kóji Comáromi György: Kóji Comáromy György (?–1807): Abaúj vármegyei főjegyző és táblabíró (1784), II. József alatt törvényszéki elnök, később országgyűlési követ, a sárospataki kollégium alkurátora (1793–1807). A miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. Kazinczy által írt nekrológja: *Comáromy György nekrológja*.

Sáros Pataki Prédikátor és Theol. Pastoralis Prof. Kis Ari Tóth Úr: Kisari Tóth János 1799–1807 között teológiatanár Sárospatakon.

Math. és Phys. Profes. Sípos Pál Úr: (1759–1816) református lelkész, tanár, költő.

a' hajdani Académie Française Panegyrisei: a Francia Akadémia új tagtársakat dicsőítő beszédeire utal.

a' Berlíni híres Astronomus Bode: Johann Elert Bode (1747–1826) csillagász.

Superintendentia (lat.): protestáns egyházkerület, püspökség.

Vice Curátorának Gömör Várm. Subst. Vice Ispán Tekint. Ragályi Gedeon Úr: Ragályi Gedeon Gömör vármegyei helyettes alispán 1793–1810 között.

Collegiumunk' Vice Curátorának pedig Zemplény Vármegyei volt Fő Szolgabíró Boronkai Sigmund Úr választattak: Boronkay vagy Boronkai Zsigmond zempléni adószedő, nincs több adat.

Theol. Professornak Jánosi Prédikátor Tiszt. Patai János Úr is: Patay János (? – 1857 k.) 1807-től teológiatanár a sárospataki kollégiumban, 1810-ben a természettant is tanította. 1822-től a bécsi teológiai intézet szentírást magyarázó tanára.

Theol. Prof. Tisztel. Porkoláb István Úr: 1804 és 1807 között volt a pataki iskola tanára.

pensió (lat.): támogatás, járadék.

Kazinczy Péter: (1747–1827) Kazinczy nagybátyja.

Mélt. Gróf Was Danielné, szül. Szerencsy Klára Aszsz.: nincs adat.

53. Cserey ajándéka Pataknak és Debrecennek

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1807. Kis Asszony hava [augusztus] 5., III. félesztendő 11. szám, 85.

A lapszám tévesen Boldog Asszony havára [január] van datálva, a következő lapszámok fejléce alapján javítottuk.

társzövegforrás

Examenünk S. Patakon Julius 17-ik napján

megjelenés

ABAFI 1884, 362–363.

hitelesség

Névtelen, de Kazinczy Cserey Farkasnak az 1807. július 18-án kelt levelében (KazLev. 5. 1142 sz.) elküldi a közlemény szövegét.

magyarázatok

Az összefüggésekhez lásd az Examenünk Sáros Patakon, 17. Jul.

Kazinczy az 1807. júliusi sárospataki kollégiumi examenen számol be az iskolának Cserey felajánlásáról, aki mind a pataki, mind pedig a debreceni kollégium számára, amennyiben botanikus kertet alapítanak, kész saját gyűjteményéből növényeket ajándékozni. Csereynek írott levelében (1807. július 16., KazLev 5. 1140 sz.) közli beszéde szövegét, illetve jelzi, hogy tudósítást fog küldeni Kultsár lapjának és az „Annalistáknak”, vagyis a *Hazai Tudósításoknak* és a bécsi *Annalennek*. Az októberi *Intelligenzblatt*-ban valóban megjelenik Kazinczynak a tudósítása a bécsi lapban, annak az utolsó bekezdése szól Csereyről: Das reformirte Collegium zu Sáros-Patak Az 1807. július 18-án kelt levelében (KazLev. 5. 1142 sz.) pedig elküldi tehát a közlemény kéziratát is Csereynek.

Kazinczy a fenti levelében (1807. július 16., KazLev 5. 1140 sz.) idézi a beszédét Cserey felajánlásáról, majd a jelenlévők reakciójáról is ír, ami a *Hazai Tudósításokban* megjelent közleménnyel tartalmilag egyezik. „»Mélt. Cs[erei] F[arkas] Úr általam térszen egy ajánlást a' Tisztelendő közönségnek, azt, hogy ha fundusa létszen egy botanicus kertet állítani, ámbár nem tagja Vallásunknak, ezen tudományhoz való szeretetéből 's azon hazai és philosoph szép érzésből, hogy a' Haza Tagjai mind atyafiak, a' maga gazdag botanicus kerti gyűjteményéből, mellyet sok esztendők oltá 's nagy költséggel a' Berlini, Drezdai, Bécsi s' Pesti kertekből gyűjtött, kétszáz 's ha kell több nemű növényekkel is kedveskedni fog. Ugyan ezen szándékkal vagyon a' Debreczeni Collegium eránt, de oda maga fog írni eránta, azonban örvendek hogy szerencsém vagyon ezt Tisztelendő Úr (Diószegihez fordulván) 's Uram Prof. Uram (ezt Sárvarinak) az Uraknak itt előre jelentenem.« – A'jelentés nagy applausussal fogadtatott, 's hosszacska beszéd után az végeztetett, hogy azt Néked a' Collegium nevében addig is, míg magok az ajándékot vévén, majd megköszönendik, köszönjem-meg. Botanikus kerthez illő fundus eránt pedig fognak gondoskodni, de most az nincs, az Uraság pedig, melly eddig a' Kamara volt, félesztendő oltá pedig Herczeg Brezzenheim, minden módot, elkövet, hogy minden kívánságaink 's igyekezeteink haszontalanokká tétessenek. A' Debreczeni Prof. Sárvári 's Diószegi Predik. Urak azután bővebben szólottak velem, 's jelentették, hogy nekik a' Collegium mellett arra igen alkalmas helyek vagyon. Most nincs időm ez eránt írni többet, csak arra kérlek, hogy első levelémnek hozzád érkezéséig nekik ne írj, mert tudnod kell, mint áll ott a' dolog. Én ezt tudatni fogom Kultsárral és az Annalistákkal. Hadd nevelje a' jó masszáját 's gyűlasszon példákat.”

Kazinczy egy későbbi levelében (Cserey Farkasnak, 1807. augusztus 19., KazLev. 5. 1155. sz.) beszámol a *Hazai Tudósításoknak* küldött cikkének megjelenéséről, illetve a Fazekas Istvánnal való beszélgetésének leírásából az is kiderül, hogy köztudomású Kazinczy és a debreceniek között lévő feszültség az éppen ekkor zajló Árkádia-per miatt. „Harmad napja hogy Semlyénből 's Debreczenből megjöttem. – A Hazai Tudósításokban még Semlyéntt olvastam már a' Te

Pataknak és Debreczennek tett ajándékok felől a' tudósítást, 's örvendettem rajta, hogy az az articulus minden változtatás nélkül ment-bé az újság levelekbe. A' Semlyéni Prédikátor Tiszt. Fazekas István Uram azt monda nékem, hogy mind a' S. Pataki elsőbb tudósításon, mind egyebeken mingyárt rá ismer az én stylusomra. Azonban még is nem tapogatózás képpen, hanem való tudni-kívánságból azt tudakozta, hogy vallyon ki írhatta a' Te ajándékok felől való articulust. Kimondani neki bátran, hogy én. Azt nem hittem volna! felele. Miért? kérdem, jól látván, hogy azt azért nem hitte, mert Diószegi, Fazekas és Kis Imre dicsérettel vannak benne említve, még pedig úgy, hogy az ő neveket ott bátran el lehetett volna hallgatni. A' Pap elakadt s azt felelte, hogy nem azzal az *elevenséggel* van írva, a' melly tulajdona az én tollamnak. Értettem, hogy titkolódás szóll belőle, 's csak azért hallgattam-el a' mit mondani akartam, mert ezt a' Papocskát soha többé még nem láttam, 's féltem, hogy szavamat félre érti. Ő engemet Debreczeni tónusú embernek gondolt 's nem hitte, hogy Fazekas Mihálynak és Kis Imrének elfelejteni tudjam a' mit tettek. Ha bővebben fog majd ismerni, tudni fogja, hogy az én lelkemben harag nem lakhatik azok ellen, a' kiket egy vagy más oldalról becsülni *lehet*, és hogy én bátran és élesen kikelek ugyan az ellen, a' kinek igaza nincsen, de azért a' *személy* előtttem *illetlenül* marad." Szintén fontos lehet, hogy Kazinczy kiemeli, Kultsár „változtatás nélkül” közölte küldeményét, ugyanis az Árkádia-per idején nehezményezte, hogy Kultsár önkényesen rövidítette egyik küldeményét, illetve késleltette küldeményei megjelenését, ehhez lásd a következő közlemények jegyzeteit: Csokonainak sírköve; Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre; Felelet a' feleletre; Végső szavam a' debreczeni perben. Az 1807. Szent Mihály hava [október] 26-i III. félesztendő 26. lapszámában a *Debrecenből 23-dik Sept.* keltezésű közlemény debreceni részről számol be Cserey ajánlatáról, illetve tudósít a botanikus kert kialakításának munkálatairól.

Cserey Farkas: (1773–1842) őrnagy, műgyűjtő, botanikus, erdélyi nagybirtokos. 1805-től Kazinczy bizalmas barátja. Az Árkádia-perben Kazinczy fő támogatója Csokonai síremléktervének megvalósításában.

assessor (lat.): ülnök.

Diószegi Sámuel: (1761–1813) református lelkész, botanikus.

Fazekas Mihály: (1766–1828) debreceni költő, botanikus, katona, Csokonai és Földi János barátja. 1806–1807-ben éles vitát folytatott hírlapokban és levelezésben Kazinczyval az Árkádia-perben. Sógorával, Diószegi Sámuellel együtt adták ki a *Magyar Fűvész Könyvet* (Debrecen, 1807).

Kis Imre: (1775–1831) debreceni salétromkészítő hivatali főfelügyelő. Csokonai barátja, Kazinczy vitapartnere az Árkádia-perben.

Kraszna: település Szilágy vármegyében, Cserey Farkas lakóhelye.

Berlini Kir. Botanicus kert' mostani Directora Willdenow Ur: Carl Ludwig Willdenow (1765–1812) botanikus, rendszertani kutató, berlini professzor, majd a berlini botanikus kert igazgatója.

54. Examenünk S. Patakon, Julius 17-ik napján

szövegforrás

Magyar Kurír

[I.] 1807. augusztus 8., II. félesztendő 11. szám, 154–156.

Rovat cím: *Magyarország*.

[II.] 1807. augusztus 11., II. félesztendő 12. szám, 182–184.

Rovat cím: *Tudományos Tudósítások*.

társzövegforrás

[*Examenünk Sáros Patakon, 17. Jul.*]

[*Cserey ajándéka Pataknak és Debrecennek*]

megjelenés

ABAFI 1884, 359–361. és 362–363.

magyarázat

Az összefüggésekhez lásd az előző két közlemény magyarázatát: *Examenünk Sáros Patakon, 17. Jul.* és *Cserey ajándéka Pataknak és Debrecennek*.

Az [I.] közleményrész a sárospataki exámenről szól, a közlemény második része pedig a Cserey-féle felajánlásról, egy mondattal rövidítve, illetve a záróbekezdéssel megtoldva. A főszövegben jelöltük a társzövegforrásokhoz való viszonyt. A soronkénti magyarázatokhoz is lásd az előző két közlemény jegyzeteit: lentebb csak az ott nem előforduló szakaszokat jegyezteltük.

fundus (lat.): pénzalap.

Mikor és minémű szerentsétlenség érdeklette légyen ezt a' nagy érdemű és szánakozásra méltó kedves hazánkfiát, azt mi a' múlt Decemberben Nrd. Olvasoinkal közlöttük: valószínűleg szerkesztői megjegyzés, egy korábbi híradás miatt rövidíthettek itt Kazinczy szövegén. Ugyanakkor az 1806. decemberi lapszámokban nem találtuk nyomát az említett híradásnak.

Pensionatus Fő Strázsamester Titt. Szentesy József: nincs adat.

55. Herr Stephan von Hatvani

szövegforrás

Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 84.

Rovatcím: *Beförderungen, Belohnungen und Ehrenbezeigungen* [Elöléptetések, jutalmak és kitüntetések]

hitelesség

Névtelen.

A Rummy Károly Györgynek küldött levélben (dátum nélkül, de 1807. májusára tehető, KazLev. 5. 1113. sz.) küldi közlésre Kazinczy ezt a tudósítást további három nekrológgal együtt, amelyek közül kettő jelenik meg ugyanebben a lapszámban. (Lásd: *Comáromy György nekrológja*; *Orczy László nekrológja*). A levélben küldött tudósítást Hatvaniról Rummy kevés változtatással közli.

magyarázat

Hatvani István: (?–1816) Hatvani István (1718–1786) debreceni orvosprofesszor fia. Író, fordító, nagyváradai iskolaigazgató (1807), Bihar és Szabolcs vármegyék táblabírája. Református vallásról 1807-ben tért át Nagyváradon római katolikusra, ez a tudósításban is hangsúlyt kap.

A *Hazai Tudósítások* 1807. Szent György hava [április] 25-i 33. lapszámában (273–274.) jelenik meg egy névtelen tudósítás Váradolasziból április 17-re keltezve, amely Hatvani István katolizálásának hátteréről, gondolkodói válságáról és a pápával való levelezésről számol be: „Írt egy alázatossággal telyes deák Levelet tehát a' mostani VII. Pius Pápa Ő Szentségéhez, arra

kérven, hogy atyai válaszát e' tetemes lelki dologban tőle meg ne tagadná. Felelt a' Szentséges atya Levelére éppen akkor, midőn Párisba készült Napoleonnak megkoronázására. Ez az apostoli szelídséggel telyes levél által hatta Hatvani Úrnak habozó szívét, látta a' keresett igazság fényét már derülni, dehogy tökéletesen magát megnyugtathassa, 's lelkiismerete semmiről, melyet e' jó dologban elmulatott volna, ne vádolhassa, a' vallásbéli kétségeknek feloldozására kétszeres erejét fordította." A cikk a lezárásban az egyházi-vallási témák fontosságára figyelmezteti az olvasókat: „Én e' dolgot, ha nem igen nagy figyelmetességet okozott volna is sokaknál, tsak azért is megjegyzésre méltónak lenni ítélttem, hogy a' Magyar Egyházi történeteket a' Hazai Tudósításokban egy új Documentummal gazdagítsam, 's az illy alkalmatossággal támadni szokott mendemondákat megczáfolyjam." (274.) Kazinczy ebből a lapszámból is tudomást szerezhetett Hatvani konverziójáról.

Exactor: végrehajtó. Szinnyei szerint Hatvani levéltárnok, majd tiszteletbeli jegyző volt.

Miklósi Ferenc: (?–1810): nagyváradi római katolikus püspök (1800–1810).

fordítás

1807. április 30-án Hatvani István úr, Bihar megye végrehajtója, a Debreceni Református kollégium azonos nevű néhai professzorának fia római katolikus hitre tért át a Miklósi Ferenc nagyváradi katolikus püspök által a püspöki kápolnában tartott misén. Néhány évvel ezelőtt a római pápai udvarnak a bécsi pápai nunciussal folytatott levelezésében javaslatokat tett a három keresztény vallás egyesítésére, sőt, Őszentségétől, a római pápától is kérte ingadozó lelkének jó útra térítését, amelyet meg is kapott, és most pedig megtörtént katolikus hitre térése. Több németnyelvű brosúra névtelen szerzője.

56. Comáromy György nekrológia

szövegforrás

Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 87–88.

Rovatcím: *Nekrologie* [Gyászjelentések].

hitelesség

Névtelen.

A Rummy Károly Györgynek szóló levélben (dátum nélkül, 1807. májusára tehető, KazLev. 5. 1113. sz.) küld közlésre Kazinczy összesen három nekrológot, illetve Hatvani István katolizálásáról írt tudósítását. Két nekrológia (*Comáromy György nekrológia*; *Orczy László nekrológia*) és a Hatvaniról szóló tudósítása (*Herr Stephan von Hatvani*) jelenik meg. A Comáromy-nekrológot Rummy apró módosításokkal közli.

magyarázat

Kóji Comáromy György: (?–1807): Abaúj vármegyei főjegyző és táblabíró (1784), II. József alatt törvényszéki elnök, később országgyűlési követ, a sárospataki kollégium alkurátora (1793–1807). Kazinczy alatta szolgált mint abaújmegyei aljegyző. A miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. Távoli rokonságban álltak, Kazinczy anyai nagyanyja, Komáromy Julianna ugyanis Comáromy György másodunokatestvére volt. Kazinczy a sárospataki exámenről szóló tudósításaiban is említi Comáromy halálát, illetve az exámen alkalmával az ő tiszteletére mondott prédikációt: *Examenünk Sáros Patakon, 17. Jul.; Examenünk S. Patakon, Julius 17-ik napján.*

Judicii subalterni (lat.): Judicium subalternum, azaz alsófokú bíróság.

Joseph II.: II. József magyar király (1741–1790, uralkodása: 1780–1790).

fordítás

1807. február 24-én a Kassa melletti Sellyében meghalt Kóji Comáromy György, egykori főadószedő, majd főjegyző, továbbá a Judicium subalternum elnöke a II. József alatt egyesített s most újra különálló Abaujvár és Torna vármegyében, a sárospataki Református Kollégium alkurátora. 1790-ben Abaujvár vármegye küldötte volt a magyar országgyűlésben Budán.

57. Orczy László nekrológja

szövegforrás

Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 88.

Rovatcím: *Nekrologie* [Gyászjelentések].

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy a Rummy Károly Györgynek küldött levélben (dátum nélkül, 1807. májusára tehető, KazLev. 5. 1113. sz.) küld közlésre összesen három nekrológot, illetve Hatvani István katolizálásáról írt tudósítását. Két nekrológja (*Comáromy György nekrológja*; *Orczy László nekrológja*) és a Hatvaniról szóló tudósítása (*Herr Stephan von Hatvani*) jelenik meg. Az Orczy-nekrológ apróbb módosításokkal jelenik meg.

magyarázat

Kazinczy számára az Orczy-család kiemelten fontos volt mind hivatali, mind pedig irodalmi pályájának alakulásában, politikai nézeteinek formálódásában. Folyóiratközleményeiben több alkalommal foglalkozik Orczy Lőrincel és a családjával. Két lapban is kiadja Orczy Lászlónak a restaurálásáról szóló tudósítást, kiadja az Orczy Lőrincel való levélváltásukat az, két alkalommal közöl portrét Orczy Lőrincről: *Orczy László Kassára érkezése* [1. és 2.], *B. Orczynak némely levelei*; *B. Orczy Lőrincz. Generális 's Abaúji Fő Ispány*; *Báró Orczy Lőrincz emléke*.

Freyherr Ladislaus Orczy: báró Orczy László (1750–1807) belső titkos tanácsos, Abaúj vármegyei főispán (1784–1785 és 1790–1807), államtanácsos (1805). 1790-ben a koronát őrző bandériumok fővezére, a nemesi ellenállás egyik legtekintélyesebb vezetője. Orczy Lőrinc (1718–1789) fia.

Generals Laurentius Freyherrn von Orczy: Orczy Lőrinc (1718–1789) költő, tábornok, Abaúj vármegye főispáni helytartója, majd főispánja (1765–1767, 1767–1784). A II. Józseffel szembeni nemesi ellenállás meghatározó személyisége. Batsányi és a *Magyar Museum* támogatója. A Draskovics János alapította pozsonyi Zur Verschwiegenheit szabadkőműves páholy tagja. Versei jelentek meg a *Bessenyei György Társasága* című gyűjteményben (Bécs, 1777), a *Magyar Museum*ban és az *Orpheus*ban is.

Josephs Freyherrn von Orczy: báró Orczy József (1746–1804) költő, Orczy László mellett az Orczy-kert létrehozója, Békés (1790–1791) és Zemplén (1792–1797; felfüggesztve) vármegyék főispánja. A pesti Nagyszívűséghez szabadkőműves páholy tagja, a budai Hallgatagság vezetője. Orczy Lőrinc fia.

der Sammlung der Gedichte seines Vaters, die der leider zu früh verstorbene Professor Révai in Pesth herausgab, sind manche Stücke von ihm: Orczy Lőrincnek Révai Miklós (1750–1807) által közreadott versei: *Költeményes holmi egy nagyságos elmétől. A költeményes gyűjtemény öregbedésére a nagyságos szerzőnek különös engedelmével közre bocsátotta Révai Miklós*. Pozsony; 1787.; *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei. A költeményes*

gyűjtemény öregbedésére a nagyságos szerzőknek egyező akaratjokból közre bocsátotta Révai Miklós. Pozsony, 1789 (Barcsay Ábrahám verseivel).

Gräfinn Traun: Traun grófnő, Theresia von Abensberg-Traun, Orczy László felesége, nincs több adat.

fordítás

1807. április 15-én Pesten meghalt báró Orczy László, királyi és császári kamarás és titkos tanácsos, a Szent István-lovagrend birtokosa és Abaújszántó főispánja, a ragyogó életének 57. évében elhunytat minden jóra való ember gyászolja. Az 1789-ben elhunyt báró Orczy Lőrinc generális fia volt, és az 1804-ben elhunyt báró Orczy József zempléni főispán (1792–1800) öccse. Magyar költőként is neves volt, és az apja versgyűjteményében, amelyet a sajnálatosan korán elhunyt professzor Révai Pesten adott ki, tőle is találhatók darabok. Pest szépüléséhez nagyban hozzájárult a nevét viselő híres kert. Özvegyét hagyta maga után, szül. Traun grófnőt, de örököst nem.

58. Oberster Kazinczy László halála 's életének némely történetei

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1807. Szent Mihály hava [szeptember] 12., III. félsztendő 22. szám, 176–179.

megjelenés

ABAFI 1884, 200–205.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázatok

Kazinczy László (1763–1807) Kazinczy Ferenc öccse, 1807. július 16-án halt meg. Haláláig intenzív levelezést folytatott Kazinczyval. A bihari nemesi főkelők alezredese (obrist lieutenant) lett 1800-ban, majd ezredese 1805-ben. Császári tisztként az állomáshelye Linz volt. Felesége 1806-tól az örmény származású Lukács Franciska, Lukács Miklós Bihar vármegyei táblabíró lánya.

Kazinczy Kis Jánosnak azt írja 1807. augusztus 28-án (KazLev. 5. 1159. sz.), hogy a család kérte meg a nekrológ és a biográfia megírására, továbbá ír a testvéréhez való viszonyáról: „Nékem az enyéim meghagyták, hogy a' testvér Öcsémnek halálát az Újságokban adjam hírül a' Publicumnak. Olvassd-meg jól, és ha rajta egy bizonyos helyett megakadsz, fontold-meg, mi indíthatott engem azt írni. Ifjú korában gondolkodásunk egy volt: mióta ismét élek, soha egyyüvé nem férhetünk. Azt hitte, hogy a' thrónus és a' haza bátorsága nem állhat-fenn, a' hol gondolkoznak. Rettenetes katona ember lett szegényből. Mind a' mellett el nem felejttem melly szeretetre méltó volt valaha.” Kazinczy 1807. október 18-án kelt levelében kérdezi Fazekas Istvántól (KazLev. 5. 1185. sz.), hogy miként fogadták írását öccse haláláról otthon, de a választ nem ismerjük: „Irja-meg az Ur, kérem alázatosan, mit mondanak Semlyénben a' Hazai Tudósításokban kijött K. L. halála felől tett tudósításra? Nagyon vágyok tudni.”

Öberster (rég., ném.): ezredes.

Generális Gróf Wartensleben: Wartensleben Wilhelm (Vilmos) (1734–1798) gróf, tábornok, a Bródi és a Gradiskai horvát-illír határőrezredek tábornokaként Kazinczy László felettese. 1791-ben nyert magyar honosítást.

1782-nek Januariusában Vinkovczára ment-le, Eszék mellé: Vinkovce, város Horvátországban.

Brigadíros: tábornoki rangú parancsnok.

Sclavonia: Szlavónia Horvátország egyik történelmi régiója.

Regement (ném.): regiment, ezred.

quartély: quartier, a francia negyed jelentésű szó német átvétele, eredetileg a hadiadó egyik formája, szállásadói kötelezettség, itt: katonai szállás.

Gróf Teleki Aszonyság: Teleki Klára grófnő (1750–1798), Teleki László lánya, 1773-tól gróf Wartensleben Vilmosné.

Kapitány Pettauert: nincs adat.

Commandírozó (lat.): parancsnok

Gróf Pejachevich Antal: tábornok, főispán, nincs több adat.

Fröhlich nevet viselő Sereg: nincs adat.

Fő-Strázsamesterség: az ezred belső rendjéért és a kiképzéséért felelős tiszt, őrmester.

Obristlieutenant rang: alezredes.

1800, felkölt nemesség: I. Ferenc hirdet inszurrekciót, azaz nemesi felkelést Napóleon ellen, de nem történik meg a hadba való bevetésük.

Klébek: Klebeck, valószínűleg németországi település.

Kerpen: németországi település Észak-Rajna-Vesztfáliában.

Bihari felült Nemes Sereg: a bihari nemesi felkelők.

Davidovics: Kazinczy László 1806-tól a Davidovics-seregben szolgált, báró Davidovics Pál tábornok (1737–1814) alatt.

első Oberster és Regement' Commendánsa: ezredes és csapatparancsnok.

Polykrates: Szamosz szigetének türannosza Kr. e. 6. században, akit a sikereire féltékeny Oroítész törbe csalt és keresztre feszített.

A' Török háború: az 1787-ben kirobbant osztrák-török háború, 1791-ben zárult le a szisztovói békével.

Valenciennes: francia város (az ugyanilyen nevű járás székhelye) és vár. 1793-ban az osztrák–angol hadsereg foglalta el hosszas ostrom után, de a következő nyáron a franciák visszavették.

kedves Hadnagya, a' 24. esztendő Bátor Wesselényi Ferencz: hadnagy, Wesselényi Farkas fia.

Maringó: a marengói ütközet (Spinetta Marengo, Olaszország) Napóleon második itáliai hadjáratának döntő, győzedelmes ütközete volt 1800. június 14-én.

Trebbia: a napóleoni háborúk egyik csatája 1799 nyarán, amelyben a francia sereg vereséges szenved az orosz-osztrák koalíciós seregtől a Trebbia folyó mentén, Itáliában.

Adrasztea: Adrasztea, görög mitológiai alak, egyrészt az a nimfa, aki Rhea megbízására egy barlangban rejti el Zeust apja, Kronosz elől, de itt nevének eredeti jelentése kap hangsúlyt: „az, aki elől nem lehet elmenekülni”. Adrasztea neve Nemeszisz, a megtorlás istennőjének egyik jelölője, aki elől nem lehet elmenekülni.

Zágráb: ma Horvátország fővárosa.

Csontszú: a csontanyag fekélyesedése gennyesedő csontgyulladás következtében.

Róma' Éneklőji: római költők, nevezetesen Ovidius, Kazinczy és testvére levelezésének fontos tárgya volt olvasmányaik megvitatása.

marsch (ném.): menetelés, eredetileg francia: marche.

Metamorphosis: Ovidius *Átváltozások* című munkája.

ciocoláda (ol.): csokoládé.

Ovid: Publius Ovidius Naso (Kr. e. 43–Kr. sz. 17 v. 18) római költő.

Jablanác: Jablanac, falu a mai Horvátországban.

a' patrouillozó Tisztek' Quartélya: a járőröző tisztek szállása (fr.).

Aut videt, aut metuit locus hic, quem non videt hostem. (Ovid. Trist. Libr. III. Eleg: XI.): Ovidius *Tristia* (*Keservek*) című munkájának III. könyve, de itt valójában a X. elégiáról van

szó, annak a 69. sora: „vad hordákra figyel, de ha még nem is észleli, reszket” (ford. Franyó Zoltán)

Ergo tam late pateat cum maximus orbis, Haec est in poenam terra repertameam: a X. elégia befejezése, 77–78. sora:

„Tán az egész nagymessze kiterjedt földön e tájat

lelték fel sanyarú, gyászteli kínpadomul?” (ford. Franyó Zoltán)

A harminc esztendei háború' historiáját Schiller után: Friedrich Schiller (1759–1805) német költő, író munkája 1790-ből, a *Geschichte des dreißigjährigen Krieges*.

Quod sis, esse velis, nihilque malis!: idézet Martialis *Boldoggá mi tehet* című epigrammájából (*Epigrammák*, 10. könyv, 47. epigramma, 12. sor): „Az légy, ami vagy és többet ne áhíts” (ford. Csengery János).

Sansculotti philosophia: utalás a jakobinusok támogatóira, a sans-culotte-ok alacsony származású, szegény csoportjára.

Az Anyám, Özveggy Kazinczy Jósefné született Bossányi Susánna Aszszony Ér-Semlyénben Bihar Várm. 's mi testvérek: én, Dienes, Juliánna, Klára, Susánna, József és Miklós: Kazinczy édesanyja és Kazinczy testvérei: Kazinczy Józsefné Bossányi Zsuzsanna (1740–1812), Kazinczy Dienes (1761–1824), Kazinczy Julianna (1762–1844), Kazinczy Klára (1766–?), Kazinczy Zsuzsanna (1768–1842), Kazinczy József (1772–1855), Kazinczy Miklós (1774–1844).

59. Das reformirte Collegium zu Sáros-Patak

szövegforrás

Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. October, 169–170.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy az 1807. július 25-én kelt levelében küldi el Romy Károly Györgynek a tudósítását német nyelven (KazLev. 5. 1147. sz.).

magyarázat

Ez a közlemény az 1807-es sárospataki kollégiumi exámen (éves, nyilvános vizsgán) eseményeiről tett tudósítások német nyelvű, rövidebb verziója. Az összefüggésekhez és a soronkénti jegyzetekhez lásd a három korábbi magyar nyelvű tudósítást: *Examenünk Sáros Patakon, 17. Jul.*; *Cserey ajándéka Pataknak és Debrecennek*; *Examenünk S. Patakon, Julius 17-ik napján*. Csak a fenti közlemények jegyzeteiben nem szereplő személyt jegyzeteltük.

H[er]rn Gabriel's von Öry: Öry Gábor (1739–1823) református püspök, tanár, fordító.

fordítás

Sáros-Patak. 1807. július 12-én tartotta meg a Sárospataki Református Kollégium éves, nyilvános vizsgáit, melyen a Tiszán inneni református egyházmegye püspöke, Öry Gábor úr elnökölt, világi kurátorának, vajai Vay Józsefnek a távollétében, a királyi és császári udvari tanácsos és a Hétszemélyes tábla ülnöke jelenleg a budai országgyűlésen Szabolcs vármegye rendeit képviseli. Ez alkalommal, július 14-én Ragályi Gedeon úr, Gömör vármegye második alispánja a püspökség alkurátorává, Boronkai Zsigmond úr, Zemplén vármegye törvényszékének főbírája alkurátorává, továbbá Patai János úr, Jánosi lelkésze (a jénai és göttingeni egyetem volt hallgatója) a teológia professzorává választott a jelenlevők

többségének szavazatával. Porkoláb István eddigi teológia professzornak (Göttingen neveltjének), akit Kassán 1806. december 7-én az a szomorú végzet ért el, hogy gyászbeszéde közben, amelyet Was grófnő felett tartott tekintélyes hallgatóság előtt, szélütés bénította meg a jobb oldalát, s beszédképességét elvesztette, a kollégium épületében szabad lakhatást és élete végéig biztosított nyugdíjat szavaztak meg. A sajnálatunkra méltó, kiváló ember 5000 forint értékű könyvgyűjteményét a kollégium könyvtárára hagyta, amely kollégiumnak ő díszje volt. Ez alkalomból Kazinczy Péter igen nemes módon tűnt ki, amikor is az iskolában a gyámoltalanok számára létrehozott alaphoz 1000 forinttal hozzájárult.

Cseri Farkas úr azt a hazafias felajánlást tette, hogy saját krasznai kertjéből, Erdélyből néhány száz egzotikus növényfajtát kíván a Sárospataki iskolának ajándékozni, hogy a kollégium majdan egy botanikus kertet létesítsen. A kollégium elöljárói a jótékony felajánlást a leghálásabb köszönettel fogadták, és elhatározták egy erre a célra megfelelő nagyságú terület megvásárlását.

60. A magyar nyelv ügyéről – három recenzió

szövegforrás

Neue Leipziger Literaturzeitung, 1808. Januar, 5–12.

Rovatcím: *Staatwissenschaften* [Államtudomány].

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy az 1808. június 12-én kelt levelében megírja Rummy Károly Györgynek (KazLev. 5. 1309. sz.), hogy megtalálta a lapban a recenziót, az 1809. április 8-án kelt levelében pedig Kölcseynek ír a szerzőségéről (KazLev. 6. 1454. sz.): „A’ Péchy Imre kis munkáját a’ Magyar nyelvről én recenseáltam a’ Lipszai L. Ztunban. Az ott bővebb mint a Bécsi Annalisokban. Ezekben meg van herélve, mert Bécsben nem szabad a Magyar nyelv felől szólni. Most még a’ németben is buzdíják a’ haza szeretetet; pedig az annak nincs.” Váczy a fent idézett 1454. sz. levél jegyzetében (KazLev. 6., 570. o.) tévesen állítja, hogy a bécsi Annalenben Kazinczy recenziója jelent meg (*Annalen der Litteratur des oesterreichischen Kaiserthumes*, 1808. July, 38–40.), hiszen Kazinczy itt csak a két recenzió közötti különbségre utal. A Rumynak írt levél (KazLev. 5. 1309. sz.) jegyzetében a következőket írta Váczy: „Bírálatát a Neue Leipziger Lit. Z., Alig. Lit. Zeit. (Halle u. Leipzig) és a Jenaische Lit. Zeitung (Jena u. Leipzig) című lapokban kerestem, de sehol reá nem akadtam.” (KazLev. 5., 569. o.)

Péchy nevének kizárólagos említése ellenére azonban a Péchy-recenziót követő másik két kötet recenziójának is Kazinczy a szerzője, amint ez a recenzió szövegéből kiderül, így válik a közlemény a magyar nyelv ügyéről szóló munkák ismertetőjévé.

magyarázat

A könyvek az 1805. évi IV. törvénycikk (A magyar nyelv használatáról) ügyéhez kapcsolódva szólnak a magyar nyelv korabeli törvényszéki használatáról. A három recenzeált kötetéről és szerzőjükről:

1. Péchy Imre (1753–1841) bihar vármegyei alispán 1790 és 1803 között, 1813-tól alnádor, majd 1824-től szeptemvir, 1830-tól a Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja. Kazinczy távoli rokona anyai ágon. A recenzió tárgyát képező munkája magyar és latin nyelvű: *A magyar nyelvről a polgári és peres dolgok folytatásában. De usu linguae hungaricae in publicis negotiis*, Pest, 1806.

2. Fejes János (1764–1826) Gömör megyei törvényszéki ülnök, jogtudós. Munkája: *De lingua, adminiculis et perfectione ejus in genere, et de lingua Hungarica in specie. Commentatio*

historico-politica placidae Hungarorum ruminatiōni dicata, dum linguam Hungaricam publicam reddere contendunt. Per Johannem Fejes, complurium Inclytorum Comitatum Tabulae Iuridice Assessorem. Pestini, impensis Josephi Eggenberger bibliopolae. 1807. 8. 52 S. Mit dem Motto: Coelo tegitur, qui non habet urnam. Seneca

Munkája címe magyarul: A nyelvről, annak támaszairól és tökéletességéről általában, és a magyar nyelvről konkrétan. Történelmi-politikai értekezés a magyarság békés kérdésének szentelve, miközben arra törekednek, hogy a magyar nyelvet államnyelvvé tegyék. Fejes Jánostól, számos híres vármegye ítéltáblájának ülnökétől. Pesten, Josephus Eggenberger könyvkereskedő költségein kinyomtatva.

Mottó: „Az ég borítja be azt, akinek nincs urnája.” (forrás: Marcus Annaeus Lucanus, *De bello civili sive pharsalia*, 7. ének, 819. sor: „caelo tegitur qui non habet urnam”)

3. Sznezsniczky József (1766?–1843) Vác-püspökmegyei áldozópap, a gyöngyösi gimnázium igazgatója. Munkája: *Reflexiones super introducendo linguae ungaricae in administratione regni publica, institutis item literariis usu*, Vindobonae 1806. 8. 30 S.

Munkája címe magyarul: Reflexiók a magyar nyelv királyi közigazgatásában való bevezetéséről, hasonlóképp az irodalmi intézményekben való használatáról.

A magyar nyelv kérdésével ez idő tájt az 1790/91, az 1792, az 1805, az 1807/8 és az 1811/12. évi országgyűlés foglalkozott. A magyar nyelv ügyében három törvény született: az 1791:XVI. törvénycikkely a közügyeknek magyar nyelven való viteléről, az 1792:VII. törvénycikkely a magyar nyelv tanításáról és használatáról, továbbá az 1805:IV. törvénycikkely a magyar nyelv használatáról. Ezt követően csak 25 év múlva készül újabb nyelvtörvény. Az áttekintésükhöz lásd: MIKÓ 1943.

Az 1805. évi IV. törvénycikk szövege:

„A magyar nyelv használatáról.

A hazai nyelv teljesebb kiművelésének előmozdítására, mely az 1792. évi VII. cikkely által is elrendeltetett, Ő királyi felsége jóváhagyásával határozták a karok és rendek:

1. §. Hogy már ezen országgyűlésen az Ő szent felsége elé kerülendő fölterjesztések, a szavak netalán előforduló kétértelműségének kikerülése végett is, hasábosan latin és magyar nyelven szerkesztessenek.

2. §. Továbbá az ország törvényhatóságainak szabad legyen szintén a magyar királyi udvari kancelláriához küldendő fölterjesztéseket hasonlóképpen latin s egyszersmind hazai nyelven kiállítaniuk.

3. §. Szabadságukban maradjon azonkívül azon törvényhatóságoknak, melyek azt tenni kívánják, a magyar királyi helytartótanácssal való levelezéseiket hazai nyelven írni, s a törvényszékeken a perekben is a magyar nyelvet használniuk.

4. §. A hazai nyelvet használó ezen törvényhatóságoknak azután a magyar királyi helytartótanács ugyanazon nyelven válaszoljon; de a királyi Curia a magyar nyelven befejezett s hozzá föllebbezett perekben most még ne legyen köteles ugyanazon nyelven határozni.

5. §. Mivel pedig a magyar nyelv tanítása Magyarország határai között már az 1792:VII. cikkely által a rendes tantárgyak közé soroztatott: Ő szent felsége ezen törvénycikkely foganatosításáról gondoskodni méltóztatik.” (MIKÓ 1943, 20.)

Ludwig XIV.: XIV. Lajos francia király (1638–1715, uralkodása: 1643–1715).

Paulus Aemilius: Lucius Aemilius Paullus Macedonicus (Kr. e. 229–Kr. e. 160.) a Római Köztársaság kétszeres konzulja és hadvezére.

Valerius Maximus: (Kr. u. 1. század) ókori római író, fő munkája az *Emlékezetre méltó tettek és mondások kilenc könyve*, azaz *Factorum ac dictorum memorabilium libri IX* vagy röviden *Facta et dicta memorabilia*.

Rudolph von Habsburg: Habsburg Rudolf német király (1218–1291, uralkodása: 1273–1291), 1273-tól haláláig urakodott.

„Pandectis 1137 in Italia...: Az 1137-ben Itáliában talált és törvények gyanánt elfogadott Pandekták (törvénygyűjtemény) a (latin) nyelv használatát az igazságszolgáltatás terén is nyilvánosan jóváhagyták. De az angolok megfigyelték, hogy mennyire természetellenes dolog a polgárok életét és javait egy számukra ismeretlen nyelven megvédeni és elvitatni, ezért 1377-ben törvényt hoztak, hogy a jogi eseteket és hivatali ügyeket anyanyelven tárgyalják.

der Vorrede der Gesetze des Königs Colomann's: Kálmán magyar király (1074–1116) 1095-től haláláig uralkodik.

hospites (lat.): a hospes többeszama, jelentése idegen, vendég, meghívott, jövevény. A XI–XII. században a társadalom vagyonos rétegéhez tartozó előkelők, akik főként az akkori gazdasági erőforrásokhoz képesti túlnépesedés következtében hazájukat elhagyva települtek le Magyarországon, hogy a király udvarában katonai és egyéb szolgálattal szerezzenek birtokot.

Zrini: a Zrínyiek horvát-magyar nemesi család, katonai, politikai és kulturális szerepük jelentős volt a középkortól kezdve a Horvát és a Magyar Királyságban.

Fridericus Malatesta linguam et mores hungaricos dicitur didicisse.: Azt mondják, hogy Fridericus Malatesta megtanulta a nyelvet és magyar szokásokat.

Illustrissimi, Reverendissimi, Reverendi, Spectabiles ac Magnifici, Egregii, Generosi: latin megszólítások, kb. igen híres, igen kiváló, igen előkelő, igen tiszteletreméltó, tekintetes és nagyságos, kiváló.

Magyarozatja azon szóknak...: szerzője Szirmai Antal (1747–1812) történetíró, levéltáros, zempléni birtokos. 1773-tól Zemplén vármegye al-, majd 1777-től főjegyzője, 1786-ban királyi táblai ülnök, 1787-ben királyi udvari tanácsos és az eperjesi királyi tábla elnöke, Zemplén vármegye országgyűlési követe (1790/91 és 1796).

Értekezés azon deákból...: szerzője Perecsényi Nagy László (1771–1827) megyei szolgabíró, író, műfordító.

Észre vételek...: szerzője Pápay Sámuel (1770–1827) uradalmi ügyész, tanár, író, irodalomtörténész.

Joseph II.: II. József magyar király (1741–1790, uralkodása: 1780–1790).

Virág: Virág Benedek (1754–1830) magyar költő.

Rajnis: Rájnis József (1741–1812) jezsuita pap, tanár, költő, műfordító.

Kis: Kis János (1770–1846) lelkész, költő, műfordító.

Kazinczy: a cikk szerzője, Kazinczy Ferenc, saját maga említése a cikk névtelenségével is indokolható.

Csokonai: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) költő.

Kisfaludi: Kisfaludy Sándor (1772–1844) magyar költő.

Corpus iuris (lat.): törvénytár, törvénygyűjtemény

Verböczi's Corpus Juris hungarici: Werbőczy István (1458–1541), magyar jogtudós, Magyarország nádora *Tripartitum* című latin nyelvű törvénykönyve (1514), szokásjogi gyűjteménye egyre bővülő formában 1848-ig érvényben volt.

Mathias-Corvinus: I. Mátyás magyar király (1443–1490) 1458-tól haláláig uralkodott.

Alteratio itaque hujus...: Tehát ennek (ti. a latin nyelvhasználatnak) a megváltozása, amíg az nyilvánvalóan nem magától és a körülmények lassú egybeesésével következik be, hanem inkább a közkormányzat beavatkozásával és rendeletével akar szilárd alapokhoz jutni, csak egy törvénycikk marad, amely köteles újító hatással bírni a királyság belső állapotára és a nemzeti szokásokra.

fordítás

Közismert, hogy az 1805. évi magyar országgyűlési törvénycikk az addig használatos magyar nemzeti nyelvet emelte a latin helyébe a törvényhatósági és kancelláriai ügyek vitelében. Nem hiányoztak az ellenzők, akik a törvényhatósági és kancelláriai ügyekben a latin nyelv megtartását követelték, például a 2. és 3. recenzióban olvasható szerzők is ide tartoznak, de nem

hiányoztak buzgó védelmezői sem az erőteljes, férfias nemzeti nyelv felemelésének. A törvényt a nemzet többsége helyeselte, és az év végéig a legtöbb vármegye bevezette a magyar nyelvet a bírósági tárgyalásokon.

Az első, a magyar és latin nyelven írott rövid értekezés (Magyarország azon lakóira való tekintettel, akik magyarul nem tudnak, mint sok szláv, német és rác) kétségtelenül a legfigyelemreméltóbb és legértelmesebb azon munkák között, amelyeket az országgyűlési törvény ösztönzött. Szerzője Péchy Imre, Bihar megye volt alispánja, tehetséges, érdemes férfiú. Munkáját azon polgárok tudósítására adta ki, akik a magyar nyelv hivatalossá tételét nem kis számban ellenzik. Összefoglaljuk az országgyűlési rendelkezés ellenzőinek érveit (ez arra készített minket, hogy a 2. és 3. kiadvány szemlélésével rövidebben végezzünk) és bemutatjuk Péchy úr válaszát az ellenzőknek. Ők azt állítják, hogy a magyar nyelv bevezetése a törvényszéken a latin nyelv elhanyagolásával járna, amely pedig mégiscsak kiműveltebb és a tudományokban való haladáshoz nélkülözhetetlen, s így a tudománynak is hátrányára válna (ezt állítja Fejes úr és a 3. írás anoním szerzője, egy katolikus pap), sőt még az ősi alkotmány (a 3. írás szerzője hozzá teszi: az egyedül üdvözítő római-katolikus vallás) megrendülése is szükségszerűen következne ebből. Továbbá a magyar nyelvet a közügyekben való tárgyalásra túl szegénynek és nem eléggé pallérozottnak tartják (lásd Nr. 2. és 3.). A szerző az első ellenvetésre azt válaszolja, hogy a latin nyelv elhanyagolását és a tudományok lemaradását illető félelmek nem megalapozottak. Külföldi tanintézetekre hivatkozik, nevezetesen Németországra, ahol a tudományok a tökéletesség magasabb fokát érték el, jóllehet az iskolákban nem latinul, hanem anyanyelven tanítanak, és a klasszikus latin nyelv biztos ismerete előrébb tart, mint Magyarországon, mert ha az ellenzők állítása igaz volna, a tudományoknak Magyarországon minden más európai népnél jobban kellene prosperálnia. A történelemből bizonyítja, hogy a nemzetek hatalma és függetlensége, éppúgy, mint a tudományban való képzettségük, egyedül az anyanyelven keresztül érhető el, és példaként hozza az egyiptomiakat, a görögöket, a rómaiakat, a franciákat XIV. Lajos uralma alatt, Angliát és Oroszországot. Az államok hivatalos diplomáciai tárgyalásai során az idegen nyelven való szólás illetlenségét a nemeslelkű rómaiak példáján mutatja be, akik között Paulus Aemilius, jóllehet a görög nyelvben jártos volt, a makedónok küldötteivel mégis tolmácsán keresztül beszélt, amikor a Görögországból hozott tizenkét törvénytáblát latinra fordították, s ahol szégyennek tartották volna, hogy a filozófiát görögül, nem pedig római nyelven adják elő, jóllehet, az utóbbi sokkal kiműveltebb volt. Fejes úr maga is bemutatja, hogy a rómaiak Valerius Maximus tanúságtétele szerint nyelvüket az idegen népekkel szemben megtartották, hogy a török szultánok az idegen hatalmak követeit kizárólag török nyelven hallgatták meg, s így is válaszoltak nekik, és az egykori Német-római Birodalomban a birodalmi kamara előtt zajló perek csakis német nyelven folyhattak. Mi még hozzátesszük, hogy Ausztria ösatyja, Habsburg Rudolf 1270-ben a német nyelvet tette hivatalossá a latin helyett. Ennek a résznek a végén Péchy úr megmutatja, hogy Európa más nemzetei is eltörölték a latin nyelvet, s a saját, háttérbe szorított hazai nyelvüket a szégyen elkerülése végett újra elővették. Azt mondja: „Pandectis 1137 in Italia inventis et pro legibus acceptis, lingua etiam eorum recepta in administratione iustitiae est. At Angli animadverterunt, quam sit naturae adversum vitam et bona civium lingua iis ignota defendi abjudicarique, lex proinde lata 1377 ut causae negotiaque publica vernacula lingua tractentur.”

A második ellenvetéssel kapcsolatban arra emlékeztet, hogy az ősi magyar alkotmány, amelyért az ellenzők aggódnak, olyan korban jött létre, amikor az országban senki nem tudott latinul, miért ne állhatna fent továbbra is a latin nyelv nélkül, ha anélkül hozták létre? Kálmán király törvényeinek előszavából is láthatjuk, hogy a magyar törvényeket csak ekkortól kezdve fogalmazták latinul, és Magyarország XIII., XIV., XV. századi történelme azt mutatja, hogy akkoriban még az ország legmagasabb előljárói is járatlanok voltak a latin nyelvben, és még írni sem tudtak. Péchy úr bizonyítja továbbá, hogy a latin nyelv Magyarország alkotmányának

nem hogy előnyére szolgált volna, hanem az 1608. évi 10. országgyűlési cikkely és az 1622. évi 21. cikkely alapján inkább valódi hátránnyal járt, és az 1550. évi 73. cikkely megmutatja, hogy a magyarok számára milyen fontos volt abban az időben az anyanyelv ismerete. Bizonyítja továbbá, ha igaz is lenne, hogy Magyarországon a lakosok alig harmada beszél magyarul (ezt elsősorban Fejes úr állítja) – ugyanakkor a királyság más népei között sok művelt ember jártos a magyar nyelvben – mégis a birodalomban a magyar nemzetiségűeké a vezető szerep. Magyarország a horvátokat kérésükre hospitesként fogadta be, miért válhatna szegényükre a közügyekben annak a népnek a nyelvét használni, akinek a szabadságát és törvényeit elfogadták? Jóval korábban nem így gondolkodtak a horvátok, a híres Zrínyiek jobban tudtak magyarul, mint latinul, és nagyszerű magyar műveket hagytak ránk. Ezután a magyar a szlávokhoz fordul Sáros, Árva és Liptó vármegyében, akinek magyarul beszélő ősei a harcok folytán olyan területekre szorultak vissza, ahol leszármazottaik a szlávoktól körülvéve elfelejtették a magyar nyelvet. Minthogy az 1791-es törvény alapján a közügyekről való tárgyalásra nem használható idegen nyelv, megkérdezi a szerző, melyik nyelv volna erre alkalmasabb a magyarnál, és ez vajon nem könnyebben megtanulható-e, mint egy holt nyelv. Elmondja továbbá, hogy feltűnő, kizárólag magyarul beszélő férfiak jelentkeznek önkéntesen katonának, a közösség érdeke a magyar nyelv használatát követeli meg, hisz a nyelvvel a nemzet szelleme is átítaja beszélőjét. Erre vonatkozik az 1550-es 73. országgyűlési törvény következő helye: Fridericus Malatesta *linguam et mores hungaricos* dicitur didicisse. Ezzel szemben viszont a nemes Kaba, Venter, Ispán leszármazottai Bihar vármegyében a vlachok között elszigetelődtek, és most már nyelvükben és szokásaikban vlachok. A szerző azzal az emlékeztetéssel zárja fejtegetését, hogy egy olyan birodalomban, ahol különböző nemzetiségű lakosok élnek együtt, az egyik nyelvet általánossá kell tenni, erre pedig egy élő nyelv sokkal alkalmasabb, mint egy holt nyelv; nem baj, ha nem minden városi tanácsos ért magyarul, nemrég még a latin nyelvben sem voltak mindnyájan járatosak, lassan-lassan majd hajlandók lesznek a magyar nyelvet elsajátítani.

A harmadik ellenvetést az ellenzők azzal akarják alátámasztani, hogy a magyar nyelvben sok idegen szó fordul elő. Péchy úr azt válaszolja nekik, hogy ez a német nyelv esetében is így volt, sőt magával a magyarországi latin hivatalos nyelvvel is, amely olyan magyar kifejezéseket használt, mint *jobbágyio*, *birságium*. Pest vármegye példájával biztatja magát, mely már kidolgoztatta a magyar hivatalos nyelv szótárát. Ebben a tekintetben is fontos javaslatok vannak, különösképpen a következők: ha valaki a hivatalos nyelvben magyar szót szeretne használni az addig szokásos latin helyett, ne csak a szó jelentését nézze, hanem a dolgot magát; ügyeljen a megszokott fordulatokra és az abból képzendő szakkifejezésekre; a régi magyar kifejezéseket nem kell újakra cserélni; óvakodjon idegen szavakat alapszóként használni, különben az abból levezetett kifejezések nem lesznek érthetők; a nevek meg kell, hogy feleljenek a dolgoknak; a hosszú latin titulusok, például: *Illustrissimi*, *Reverendissimi*, *Reverendi*, *Spectabiles ac Magnifici*, *Egregii*, *Generosi* stb. a magyar hivatalos nyelvben megfelelőképpen lerövidíthetők. Megemlítünk még néhány, nemrégiben megjelent kiváló munkát, melyek a magyar hivatalos nyelv gazdagítását és tökéletesítését tárgyalják: Magyarázata¹ azon szónak, melyek a Magyar Országi polgári's törvényes dolgokban előfordúlnak, némelly rövidebb formákkal; megmagyarázta Szirmai Antal, Császári 's Királyi² udvari tanácsos.³ Kassa, Joseph Ellinger, 1806. 8. Értekezés⁴ azon deákból magyar nyelvre fordított szavak eránt, melyek az egyházi és világi hivataloknak, valamint a' kórmány, törvény és bíráló székeknél előfordúlt állapotoknak honnyi szóejtéssel való nevezését tárgyazzák; öszveszedte Peretsényi Nagy László, T. N. Arad

¹ Magyarázata [Emendálva.]

² Királyi [Emendálva.]

³ udvaritanácsos [Emendálva.]

⁴ Értekezés [Emendálva.]

Vármegye eskütje. Nagyvárad, Michael Szigethy. 1806. 8. Ésre¹ vételek a' magyar nyelvnek a' polgári igazgatásra és törvénykezésre való alkalmaztatásáról,² az oda³ tartozó kifejezések gyűjteményével, mellyeket a' Haza elejébe terjeszt⁴ Veszprém vármegye. Veszprém, özvegy Szammer Klára nyomdája, 1807. 8.

Péchy úr magyar nyelvi stílusa folyékony, de elegancia nélkül való, sőt gyakorta helytelen.

A Nr. 2. és 3. munkákkal kapcsolatban a recenzensnek kevesebb megjegyzése van.

Fejes úr nincs meggyőződve a magyar nyelv hivatali nyelvvé emelésének szükségességéről és hasznosságáról; ő maga a latin nyelv megtartása mellett van, és az árral szemben akar úszni. Bizonyos dolgokat joggal említ, más ellenvetése azonban minden meggyőző erő nélkül való, és akadékoskodásai következtében ama országgyűlési határozat hasznos mivolta egyáltalán nem kérdőjelezhető meg. Mellesleg megjegyezzük, hogy a *ruminatió* kifejezés (kérődzés, szajkózás) a címben nem szerencsés és nem elegáns, és a megválasztott mottó nem vonatkoztatható az írásra. Szükségtelen módon, túlságosan bő lére eresztve kezd el értekezni a szerző a nyelvek eredetéről, elterjedéséről, fejlődéséről stb. Helytelen a végkövetkeztetés, miszerint a modernebb korok kevésbé alkalmasak a még nem kiforrott nyelvek kiteljesedésére. Miközben mi oly sok fejlett nemzet között nagyobb készletet érzünk arra, hogy őket utánozzuk, minthogy saját találmányokat gondoljunk ki. A német nyelv is csupán 60 éve vált kiművelté, miközben a franciák, akiknek a németek oly hosszú időn át utánzóik voltak, már XIV. Lajos idején teljesen kiművelt nyelvvé rendelkeztek. A magyar nyelv is nagy fejlődésen ment keresztül a klasszikus írók által II. József óta, s továbbra is egyre tökéletesedik általuk. A magyar nyelv széles körű használatának nehézségei Fejes úr szerint a következők: 1. A magyar mint egzotikus nyelv természete, amely az európai szellem számára nehezen érthető, az országon kívül senki nem beszéli, Európa klímáját és földjét elutasítani vagy megtagadni tűnik, amelybe idegen nyelvek szavai keverednek. – De a német, a perzsával oly közeli rokon nyelv szintén Ázsiából származik, és német földön fejlődött ki; és nem virágzott-e az egzotikus arab nyelv is egy ideig Spanyolországban? Tévedés, hogy a könnyed, finom magyar nyelv az európai szellem számára nehezen érthető: hisz a nehéz perzsa és arab nyelvet is, amelyeket Európában csak könyvekből ismernek, könnyen meg tudják érteni. A magyar nyelv megérdemli, hogy külföldiek tanulmányozzák, hiszen például egy Virág, Rájnisch, Kis, Kazinczy, Csokonai, Kisfaludi versei a legjobb itáliai, angol és francia költők verseihez mérhetők. Végző soron a német nyelvben még több idegen szó van, mint a magyarban, és a magyar fogékonyabb a purizmusra, mint a német. 2. A magyarországi nemzetiségek sokfélesége, akik nyelvüket és szokásaikat hűen őrzik. De hogy a magyar nemzetiségűeknek joggal van elsőbbsége, Péchy úr bizonyította. Német, újjörög stb. kevés van Magyarországon, a szlávok számosabbak, de jórészt alacsonyabb társadalmi rendűek, s nyelvük is kevésbé fejlett, mint a magyar, s melyet Magyarország német és szláv lakói tudományosan tanulnak meg, nem úgy, mint a szlávok. 3. A magyar nyelv nyilvános használatának ellene van az uralkodóház és a minisztérium alkotmánya. A király nem szövegezhetsz törvényeket magyarul, mert nem érti a nyelvet, és a minisztérium, amely nem csak magyar ügyeket intéz, mostanáig csak a latin nyelvet használta. – De a mostani trónörökös a magyarok kívánságának megfelelően tanulja a magyar nyelvet, és a jövőben mindig így lesz a trónörökösökkel, s a magyar udvari kancellária tagjai is túlnyomórészt magyarok. 4. Figyelembe kell vennünk azt a köteléket, amely Magyarországot az osztrák császárság többi tartományához fűzi. – Csakhogy ez a kötelék a magyar nyelv

¹ Ésre [Emendálva.]

² alkalmaztatásáról [Emendálva.]

³ azoda [Emendálva]

⁴ elejébeterjeszt [Emendálva.]

bíróságokon való bevezetésével nem fog lazulni, és a császár német örökös tartományaiban a bíróságokon és a legfelsőbb hatóságoknál is a német nyelv van használatban, nem pedig a latin, és egy új rendelet szerint Magyarország és a tartományok közötti tárgyalásokon a latin nyelv van előírva annak érdekében, hogy egyikük anyanyelve se kerüljön kivételezett helyzetbe. 5. A magyar nyelv hivatali bevezetése fokozná Magyarország elszigetelődését Európa művelt nemzeteitől. – Semmiképpen, oly kevéssé, mint Oroszországban vagy Lengyelországban. A latin, német, francia nyelvek tanulása éppen ezért nem lesz elhanyagolva. 6. Mostanáig a latin nyelv a magyarok számára a tudományos műveltség alkalmatossága volt. A magyar nyelvi műveltség a felvilágosodást nem elősegíti, hanem sokkal inkább gátolni fogja. – Recenzens válasza: a jövőben a magyar nyelv a latinnal és a némettel együtt a tudományos kultúra eszköze lesz. Hogy a magyar nyelv a felvilágosodáshoz nagyban hozzájárul, minden olyan ember vallja, aki a hazai irodalmat jól ismeri, s a magyar nyelvű tudományos előadások Debrecen és Patak kollégiumaiban nem járnak-e haszonnal? 7. A magyarok latin nyelven szövegezett törvénykezése a magyar nyelv bíróságokon való bevezetésével bizonyára nem lesz tartható. – Vajon miért tudott fennmaradni a latin Corpus Juris a német nyelvvel együtt Németország bíróságain? a jövőben nem fognak-e Magyarországon a latin nyelvre támaszkodni, vagyis nem fogják-e egyáltalán használni? és vajon nincs-e már Werbőczy Corpus Jurisa magyarra lefordítva? Ezek Fejes úr fő kifogásai, amelyeket remélhetőleg meggyőzően utasítottunk vissza. Téves az emlékezete arra vonatkozóan, hogy a magyarok korábban virágzó birodalmukban Corvin Mátyás uralkodása idején anyanyelvüket meg kívánták volna szüntetni. Ha a németek éppen ilyen kicsinyesen gondolkodtak volna, akkor nyelvüket sosem művelték volna folytonosan. Milyen igaz a magyar mondás: jobb valaha, mint sohasem.

Az elmés szerző fent rangsorolt indokai a 3. pontban arról, hogy a magyar nyelv használata hátrányokkal járna a római katolikus vallásra nézve, vitára se méltó. Ellenvetéseit a latin nyelv és a tudományos műveltség visszaszorulásától tartó skrupulusait már feljebb visszautasítottuk. A szerző a legkevésbé sem ajánlhatja a latin nyelvet barbár stílusával. Azt írja pl. „Alteratio itaque hujus, dum nempe haec non suapte, et lento circumstantiarum concursu confecta est sed interventu et imperio gubernii publici stabiliri vult, est passus, qui nova resultata in interna Regni Consistentia et moribus nationalibus producere debet.” Ilyen baklövések, amelyek csak egy kezdőnek bocsáthatók meg, minden lapon előfordulnak.

61. Magyar-Országnek régi abroszairól

szövegforrás

Hazai Tudósítások

[I.] 1808. Böjt más hava [március] 12., I. félesztendő 21. szám, 165–166.,

Rovatcím: *Tudománybéli dolgok.*

[II.] 1808. Böjt más hava [március] 16., I. félesztendő 22. szám, 174–176.

Rovatcím: *Tudománybéli dolgok.*

hitelesség

Aláírva: K. F.

Kazinczy autográf bejegyzése az MTA KIK K 641. 160a lapján: „Magyar ország legrégebbi abroszai: Én Hazai Tud. 1807. Mart. lap 151. Kresznerics: 1807. April. 203. I. Miller. 1808. Febr. 70. I. – Az én feleletem: 1808. mart. 165.”

magyarázat

Kazinczy egy korábbi közleményében már foglalkozott a régi térképekkel (*Magyar-országnak talán első abrosza*) Erre a korábbi közleményére érkezett válaszként Kresznerics Ferenc

(*Magyar Országának még régiebb abroszai, Hazai Tudósítások* 1807. Böjtmás hava [március] 28., II. félesztendő 25. szám, 206–208.) és Miller Ferdinánd Jakab cikke (*Jegyzések Magyar Ország' Régi Mappáiról, Hazai Tudósítások* 1808. Böjt elő hava [február] 3., I. félesztendő 10. szám, 79–80. [korrigált számozás a lapszám alapján, rányomtatva: 70 és 79] és Böjt elő hava [február] 6., I. félesztendő 11. szám, 86–87.), amelyekre tehát Kazinczy ezzel a kétrészes közleményével válaszolt.

Miller közleményéhez kapcsolódóan keresi fel Kölcsey levélben Kazinczyt 1808. május 19-én (KazLev. 5. 1298. sz.) felvetéseivel, pontosító javaslataival. Ez Kölcsey első levele Kazinczyhoz, még a debreceni kollégiumból írja későbbi mesterének: „Tekintetes Úr! Vakmerőséggel fogok talán vádoltatni, hogy én esmeretlen ifjú bátorkodom az Orcziak, 's Rádaiak barátját fontosabb dolgai közt megháborítani: de szabad leszsz talán reménylenem, hogy nem fog a' Tekintetes Úr eggy 's két szempillantást tőlem sajnálani. Olvasván a' Hazai Tudósításokban a' M. Ország régi Mappáiról való tudós vetélkedéseket, figyelmetesebb lettem erre a' tárgyra, 's ezen vetélkedéseknek gyümölcse ezen kis tudósítás, mellyet nem mertem az egészsz Magyar Tudósság elébe adni, hanem csak a' Tettes Urnak bátorkodom azt bé mutatni, mivel azon tisztelet, mellyel a' T. Úr eránt viseltetem, olyannak festi én előttem a' T. Urat, mint a' millyen valósággal, a' ki t. i. a' nálánál sokkal kisebbet sem fogja ki nevetni, meg utálni.” Kölcsey a sárospataki és az Ortelius-féle *Descriptio Hungariae* térképekről adja elő pontosító megjegyzéseit: „Müller Ur azt mondja, hogy mivel Ortelius Theatruma 1573-ba jött ki, a' Henricpetri typusa pedig az 1577 eszt. említi, tehát amaz ennél régibb. De mindenik Abroszt Lazius készítette, azomban mind a' 1573-dik, mind az 1577-dik olyan esztendő, mellybenn már Lazius nem élt, azt kell hát ki keresnünk, hogy mindeniket mikor készítette, és adta ki Lazius, 's ha ezt ki keressük, meg leszsz oldva a' csomó. Hogy mindenik Abrosz Lazius valamelly könyve mellé készült, bizonyosnak tartom, 's az Orteliusbann lévő Abrosz melly könyv mellé készült, azt bizonyosonn is tudom, a' Patakit ki találhatom. A' mi tehát az elsőt illeti, annak titulusa ez: *Descriptio Hungariae W. Lazio auctore*, így van ez feltéve az Ungrisches Magazin 393. oldalán is az első Kötet negyedik darabjába. De nem sokkal ez előtt meg fordúlván kezemenn Fréhernek *Theatrum Virorum eruditione clarorum* nevű munkája, hol ez a' titulus úgy említődik, mint Lazius valamelly könyvének czímje, még akkor gondolkoztam felőle, ha az Orteliusbann lévő Abrosz nem ehez a' munkához készült é? 's meg sem csalatkoztam. Mert történetből akadván kezembe Khauz Florian. Constantin Ferencz Versuch einer Geschichte der Oesterreichischen Gelehrten [Kísérlet az osztrák tudós férfiak történetére] nevű munkája, mellybenn Laziusnak tudtomra leg tökéltesebb biographiáját lehet találni, ott a' 169 öld. a' VIII. szám alatt szóról szóra ezeket találtam. Ich zeige gleich anfangs an, dasich diese Numer dem Hn v. Schwandner zu danken habe [Egyúttal a kezdetén közlöm, hogy ezt a számot Schwandner úrnak köszönöm], azután a' Lazius könyve titulusát mondja meg: *Des Khönigreichs Hungern sampt seinen eingelebten Landen Grundliche, vnnd Wahrhaftige Chorographica Beschreibung*. Wien bey Michael Zimmermann 1556 in 8°. [A Magyar királyság és a hozzá tartozó országok alapos és való helyrajzi leírása] azután: Lazius schreibt sie Erzherzog Karin v. Oesterreich zu und machet gleich im Eingange Meldung, das ihm von dessen Herrn, Vater Kaiser Ferdinanden dem ersten, eine chorographiam des Khönigreichs Hungern zu stellen befohlen, und darzu die erfahresten leuthe zu hilf wären gestellet vordem Die vom Lazius verfertigte Mappam Hungariae selbst worauf diese Beschreibung gerichtet worden, findet man in des Abraham Ortelius Theatro Orbis terrarum. ed. Antwerp. 1573. [Lazius Károly osztrák főhercegnek ajánlja, s rögtön az elején bejelenti, hogy az ő, ti. Károly főherceg apja I. Ferdinánd császár parancsolta meg, hogy a Magyar Királyság helyrajzát állítsa össze, s ehhez a legtapasztaltabb embereket adta segítségül. A Lazius által készített Magyarország-térképet magát, amiről ez a leírás szól, Abraham Ortelius Theatro Orbisterranum című művében lehet megtalálni. Antwerpen, 1573.] És így az Orteliusba lévő Abrosza Laziusnak leg alább is 1556 eszt. készült. Innen mérvénn tehát ennek régiségét, mellyik fog

már régibb lenni? ez é, vagy a' Pataki? Én igen egy ideűeknek tartom őket. Okaim ezek. Ha a' Pataki Abroszonn nyilván ki van téve az 1556 eszt. és ha az, az 1556diki. háború piaczt adja elő, úgy akkor tájba is kellett neki készülni. Tudom ugyan, hogy azt mondja a' T. Ur, hogy azonn a' tájonn a' Mohácsi veszedelem előtt, és oltá szüntelen lángolt a' háború, és így azt a' táblát Láziusnak nem kellett éppenn az 1556-dik esztendő miatt metszetni. De szabad legyen erre azt mondanom, hogy van Láziusnak egy kis Munkája: *Rerum Contra turcas in Pannonia, ad Baboczam, & Szigethum a. 1556 gestarum narratio* [Elbeszélése azon tetteknek, amelyeket a török ellen vittek végbe Pannoniában Babocsánál és Szigetnél 1556ban] – nem lehet é, hogy a' Pataki Abrosz e' mellé készült? mert hogy a' Láziusnak nem a' de rebus Wiennensibus írt munkája mellé készült, azt merném állítani, mert a' nem I. Ferdinánd Uralkodása, 's hadakozásai felől van írva, a' mint a' címje is mutatja. *Vienna Austriae. Rerum Wiennensium commentarii in 4-libros distincti, in quibus celeberrimae illius Austriae civitatis exordia, vetustas, nobilitas, magistratus, familiaeque ad plenum (quod aiunt) traduntur.* Basil. 1546. [A Bécsben történt dolgok elbeszélése négy könyvre osztva, melyekben Ausztria ezen híres városának eredete, régisége, nemessége, tisztviselői kara, családjai (amennyire lehet) teljesen ábrázoltatnak. Basel, 1546.] E' Láziusnak leg első munkája.”

Kazinczy 1808. június 13-án kelt levelében válaszol Kölcseynek (KazLev. 5. 1310. sz.), és ígéretet tesz kijelentései pontosítására, de több közleménye ebben a tárgyban már nem születik. Kazinczy Kölcseynek írt, 1808. november 21-én kelt levelében (KazLev. 6. 1375. sz.) ugyanakkor utal arra, hogy szándékában volt a kutatás folytatása: „Bécsben mulatásom alatt nem vala nyitva a' császári nagy Bibliothéka, és így nem használhattam a' kedves Öcsém Uram útását a' Magyar Ország Pataki mappája dolgában. Egy Magyar Tudós azt súgta nekem, hogy ő meg van kérve Kresznerics Urtól, hogy nyomozza-ki a' dolgot, hogy engem meg czáfolhasson. Bízvást! mondtam ennek, hidd-el, hogy értte pirúlni nem fogok, ha ő nyer is 's én veszek. Én győzzek e vagy más: quid interest? de multum interest, hogy az igazság győzzön, 's ha az a' Kresznerics részén áll, én magam is olajágot nyujtok neki. Majd meglássuk, mint fogja ez a' tudós ember használni a' Kedves Öcsém Uram útását.” Kölcsey levelét lásd még a hozzá kapcsolódó jegyzetekkel: KFMM Levelezés I. 2005, 9–12., 623–628. A latin és a német szakaszok fordításait szögletes zárójelbe helyezve ebből a kiadásból idéztük.

Prof. Kresznerics Ferencz Úr, Szombathelyt: Kresznerics Ferenc (1766–1832) római katolikus pap, író, nyelvész. Szombathelyi tanár, Ságón 1812-től plébános, Kemenesalján 1822-től alesperes.

Münsterus: Sebastian Münster (1488–1552) térképész és geográfus, *Cosmographia* című munkája az első német nyelvű földrajzi munka a föld leírásáról, ezt megelőzően, 1536-ban adja ki Európa-térképét.

Miller Ferdinánd Jakab: esetenként Miller Jacobus Ferdinandus (1749–1823), a nagyváradi jogakadémia történelem- és statisztikatanára (1776–1798), történész, író. Széchényi Ferenc 1802-ben nevezte ki a Széchényi Országos Könyvtár első örének. 1808-tól az Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója lett.

Abraham Ortelius: (1527–1598) német-alföldi térképész és geográfus, atlasza, amely az első modern értelemben vett atlasz, 1570-ben jelent meg Antwerpenben.

chalco vagy xylo-graphiai mesterség: rézmetszés, fametszés, az illusztrálás és a sokszorosítás technikái az újkorban.

Lizbonai vagy Calabriai földrengés: Lisszabonban 1755-ben, Calabriában, Itália déli régiójában 1783-ban volt jelentős földrengés Kazinczy korában.

Topographia (lat.): domborzattan.

Lázius: Wolfgang Lazius (1514–1565) osztrák humanista tudós, történetíró, térképész, orvos.

Panonia superior vel prima consularis (lat.): Felső-Pannónia vagy első konzulági tartomány.

Lázius 1546-ban de rebus Wiennensibus: Lazius munkájának teljes címe: *Vienna Austriae.*

Rerum Viennensium commentarij in quatuor libros distincti, Basel, 1546. Magyarul: Ausztriai Bécs. Kommentárok a bécsi ügyekről négy különálló könyvben

Fejedelme, I. Ferdinánd: (1503–1564) 1521-től Ausztria uralkodó főhercege, 1526-tól magyar és cseh király, 1556-tól német-római császár.

de migratione gentium és commentarior. reip. romanar in exteris provinciis bello acquisitis constitutae lib. XII.: Lazius munkái, *De gentium aliquot migrationibus*, Basel, 1557.; *De aliquot gentium migrationibus sedibus fixis, reliquiis, linguarumque initiis et immutationibus ac dialectis*, Basel, 1557. Magyarul: Népek vándorlásáról; illetve: Néhány nemzetnek az állandó lakóhelyeikről való kivándorlásairól, a hátrahagyott dolgaikról, és a nyelvek eredetéről, változásairól és dialektusairól.

a' Római nevezetekkel jegyzett abroszt akkor, midőn Tábori-Orvos vagy Medicinae Professor volt 's de rebus Viennensibus írt: utalás Lazius fentebbi, 1546-ban megjelent munkájára.

a' később Kiadó, Henricpetri: A baseli Officina Henricpetrina nevű kiadó és nyomda, tulajdonosai Henricus Petrus (1508–1579) és fia, Sebastian Henric Petri (1546–1627) voltak.

a' Svédok' Gustávjak: I. Gusztáv svéd király (1496–1560).

St. Quentin' 1557-diki ostroma: a francia belpolitikai és vallási feszültségeket használja ki a spanyol királyság, amikor a spanyol sereg legyőzi a franciákat Pikárdiában, St. Quentin városában, ezzel megnyílik az út Párizs előtt, de a spanyol sereg nem támadja meg a fővárost.

εις οικοδομην, ουκ εις καθαιρεσιν! (gör.): nem pontos idézet Szent Pál apostol leveléből, 2Kor 10:8, pontosan: εις οικοδομην και ουκ εις καθαιρεσιν υμων. Magyarul Károli Gáspár fordításában: „építésekre, nem megrontásokra”.

grell (ném.): éles, rikító.

grádusok (lat.): fokok, itt: szélességi körök.

Thorn: németalföldi város, ma Hollandiában, Limburg tartományban.

Mare Adriaticum (lat.): Adria-tenger.

Moschia: Georgia vagy Grúzia hegyvidékes része.

Carpy: nem sikerült azonosítani.

NATVLIA: Anatólia, vagyis Kis-Ázsia.

A' Tartaria minor: az egykori Tatár Birodalom nyugati részbirodalma, később a Krími Tatár Kánság.

mérősz (libra, Wage) (lat. és ném.): mérleg.

Rudimentor, Cosmograph, Joannis Honteri Coronensis, L. III. Tiguri, 1558., kisdéd 8. XIII: fa táblácskával, melyeknek elsőjökön ez áll: Tiguri Helv. MDXLVI.: Johannes Honterus Coronensis (Brassó német neve, Kronstadt után) (1498–1549) erdélyi szász származású humanista, polihisztor. *Rudimenta cosmographica* című munkája 1546-ban jelent meg, ez korábbi kozmográfiai tankönyvének versbe szedett változata a diákság számára, a könnyebb memorizálás céljából.

Praynál, in Ind. libr. rar. 1520: Index rariorum librorum bibliothecae Universitatis regiae Budensis, Budae, 1780–1781. két kötet, névtelenül jelent meg, Pray György (1723–1801) jezsuita szerzetes, történétíró munkája. Magyarul: A budai királyi egyetemi könyvtár ritka könyveinek jegyzéke.

Cornides Catalogusa, 1583.: Cornides Dániel (1732–1787) történész, könyvtáros munkája, *Bibliotheca Hungarica, sive Catalogus Scriptorum de rebus omnis generis Hungariae adnexarum provinciarum gentiumque finitimarum, tam typis publice editorum, quam manu exaratorum*, Pestini, 1792. Magyarul: Magyarországi könyvtár, avagy Magyarország összes népének és a velük kapcsolatban álló tartomány, a szomszédos nemzeteknek éppúgy a nyomtatásban megjelent, mint a kézzel írott műveinek katalógusa.

Descrittione di tutta L'Ungheria. alól áll: „Porro 1595.”: A kiadvány adatai: Giovanni Nicolò Doglioni, *L'Ungheria spiegata* [Magyarország magyarázata], Venetia, Damian Zenaro, 1595. A térképmetszet készítője: Girolamo Porro.

62. Havazás márciusban

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1808. Szent György hava [április] 16., I. félesztendő 31. szám, 242.

megjelenés

A KazLev. 5. 1263. sz. levél jegyzetében, 560. o. Váczy a következő bevezető megjegyzéssel közli: „A 374. lap 2. kikezdésben említett rövid közlemény csakugyan megjelent a Hazai Tudósítások 1808. évf. (ápr. 16-ki) XXXI. számában, amint következik.”

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy szól a cikk megírásáról Cserey Farkasnak 1808. március 30-án (KazLev. 5. 1263. sz.): „Fogja e hinni a’ késő maradék, hogy 25dik Mártiusban egész bátorsággal mentek keresztül a’ szekerek a’ Tisza jegén, mint másszor Januáriusban? Ezt megírtam Kultsárnak ma.”

magyarázat

Jósa Doctor Ur: Jósa István (1756 – 1839) Szabolcs vármegye főorvosa 1787-től.

63. A’ legrégibb Magyar Kalendárium

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1808. Szent György hava [április] 16., I. félesztendő 31. szám, 245–246.
Rovat cím: *Tudománybéli dolgok.*

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy kétszer is ír Cserey Farkasnak munkája beküldéséről a szerkesztőségbe (1808. március 30., KazLev. 5. 1263. sz.; és 1808. április 30., KazLev. 5. 1281. sz.), illetve lásd Kazinczy autográf bejegyzését az MTA KIK K 641. 160b lapján: „legrégibb m. Kalendárium. HT 1808. I. 245.”

magyarázat

Kazinczy a következőket írja Cserey Farkasnak 1808. március 30-án (KazLev. 5. 1263. sz.): „A’ Szekel’ Estván Magyar nielwen írt Calendariomát benne fogod lelteni; abból éppen ma mentel Kultsár Istvánhoz tudósításom a’ Schwartner megczáfolására. Említettelek, még pedig úgy, a’ hogy az neked kedves lehet, tudniillik a’ Publicumnak emlékezetébe hozván az atyádat, és említvén előtte Lőrincz testvéredet is, – mert nem vagy az a’ hiú ember, a’ ki személyednek idétlen magasztalásán kapkodják és kapkodni rajta Néked kelljen.” Az 1808. április 30-án kelt levelében (KazLev. 5. 1281. sz.) már beszámol a megjelenésről és bemásolja a cikk szövegét: „A’ Magyar Kalendárium felől is ugyan ekkor jöve a’ Jelentés a’ Kultsár’ leveleiben. Kiírom azt szóról szóra. N° 31, 1808.”

Prof. Schwartner Úr Magyar Országai Statistikájának 16d. lapján azt beszéli, hogy régibb Magyar Kalendáriumra, mint az 1584-diki: Schwartner Márton (1759–1823) Göttingában történelmet, statisztikát és diplomáciát tanul, egyetemi tanár 1788-tól Pesten. Említett munkája: *Statistik des königreichs Ungarn. Ein Versuch*, Pest, 1798. (2. javított és bővített kiadás, Buda,

1809–1811. Három kötet, 3. kiadás: 1815.)

Cserey Farkas: (1773–1842) őrnagy, műgyűjtő, botanikus, 1805-től Kazinczy bizalmas barátja.

Kaprinai: Kaprinai István (1714–1785) jezsuita pap és tanár, id. Cserey Farkas tanítója Kolozsváron.

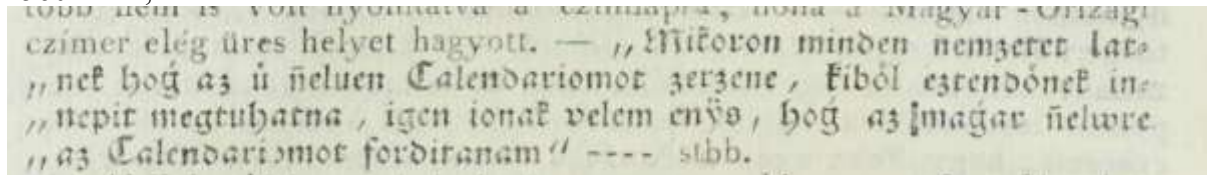
Cserey Lőrinc: (1754–1783) Cserey Farkas bátyja.

húshagyt (rég.): húshagyó, a farsang utolsó napjai.

línea (lat.): vonal, itt: rajz.

Titulusa (lat.): címe.

Benczédi Székely István: krónikairó és reformátor a 16. sz. közepén, Károli Gáspár lelkész társa 1560 körül, lelkész Göncön.

átírás: „Mikoron minden nemzetet látnék, hogy az ő nyelvén kalendáriomot szerzene, kiből eztendőnek innepit megtudhatna, igen jónak vélem én is, hogy az magyar nyelvre az kalendáriomot forditanám”

Iskolai Katechizmust 's Istenes énekeket nyomtattatott ugyancsak Krakkóban: Benczédi Székely István munkájának címe *Keresztységnek fundamentomáról való tanuság*, Krakkó, 1538. A Bod Péter által ismert egyetlen példány 1849-ben Nagyenyeden elpusztult. A másik említett kötet: *Istenes Énekek*, Krakkó, 1538. Ennek egyetlen példánya szintén 1849-ben pusztult el.

64. Ódák, Horázt' mértékeinn. Irta Nagy Ferentz – recenzió

szövegforrás:

Neue Annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes, 1808. April, 189.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy az 1808. április 30-án Cserey Farkasnak címzett levelében (KazLev. 5. 1281. sz.) megnevezi szerzőségét: „A' S. Pataki Prof. Nagy Ferencz ódáját én recenseáltam, de nem akarom vele tudatni, hogy én recenseáltam.”

magyarázat

Vályi Nagy Ferenc: (1765–1820) a sárospataki kollégium tanára, református lelkész, költő, műfordító. 1798-tól haláláig a sárospataki kollégiumban a klasszika-filológia tanára. Kazinczy barátja, fiainak megkeresztelője (Kazinczy Lajos kivételével). Halála után Kazinczy bevezetésével és kiadásában jelent meg *Iliász*-fordítása. A Kölcsey engedélye nélkül és jelöletlenül átvett részek miatt bontakozott ki a magyar irodalom első plágium-vitája, Kazinczy és Kölcsey között (az ún. Iliász-pör). Nekrológiát Kazinczy írja meg: *Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról* [1. és 2.]. A recenzió tárgyát képező kötete: *Ódák, Horázt' mértékeinn*. Irta Nagy Ferentz. Kassa, 1807.

Vályi Nagy Ferenc 1807. október 12-én Kazinczynak küldött levelében (KazLev. 5. 1179. sz.) utal arra, hogy megkapta Kazinczy véleményét ódáiról (Kazinczynak ez a levele nem ismert), de csak késedelmesen válaszol. Tételes válasza, illetve magyarázkodása és érvelése arra utal, hogy Kazinczy részletes bírálatot küldhetett verséről, és hasonló kritikát fogalmazhatott meg a levélben, mint a recenzióban. Vályi a következőképpen reagál a költészetét minden bizonnyal

a levélben is közepszerűnek találó véleményre: „Ha Ódáim közzül találkoztak némelyek olly hangra fel emelve, melly a’ Músák’ olly meg hitt Barátjának, mint a’ Tekintetes Úr, avvagy tsak valamennyire is gyönyörűséget szerezhettek, úgy az én fáradságom’ jutalma nagyobb részben meg vagyon fizetve: mert a’ Poézisban « odi profanum vulgus et arceo » ha szintén talán ditsérne is, és tsupán tsak az olly főknék ítéletök bátorságos, kik a’ Poézisnak belső sekrestyéjét fel járták, ’s mindent a’ Jóizlés’ törvénye szerént ítélnék – Hogy nem minden ódáim eléggé kényesek, azt magam is tudom, sőt előre is láttam: de, hiszen azt sem a’ Tárgyak különbsége, sem az indulatok’ változósága meg nem engedné: egygyik Tárgy felségesebb mint a’ másik: azért is róla, mivel jobban fellázasztja a’ képzelődést, magasabban lehet énekelni.” Vályi Nagy Ferenc ugyanebben a levelében reagál a *Hazai Tudósításokban* megjelent rövid bírálatra, amely az ódák egyhangúságát kifogásolja, amellet, hogy dicséretesnek tartja az időmértékes verselés terjesztését (1807. Kisasszony hava [augusztus] 22. II. féléstendő 16. szám, 129–131.), illetve közli példaként *A’ Természethez* című ódát. Vályi azután a Kazinczyhoz írt levelében megfogalmazott ellenérveit beküldi Kultsár lapjába, aki közli is hamarosan a *Mentő-írást* (1807. Szent András hava [november] 18., II. féléstendő 41. szám, 339–340.) Vályi felfigyelt a német nyelvű recenzióra is, de nem gyanította az írás mögött Kazinczyt: „A’ mint hallottam, már recenseálták a’ Bétsi Neue Litteratur-Zeitung-bann az én Ódáimat: instálom a’ Tekintetes Urat, méltóztasson azon Darabját, sőt a’ Május-tól fogva, az eddig kijöttig, és így hat Darabjait nékem most elküldeni: mert minekünk Május kezdetétől-fogva semmi Újságunk nem jött; mi okon nem? nem tudom: pedig igen szeretném olvasni; mert valami Recensens a’ maga Criticájának hatalmas pálcájával felém intett: én azokat kevés idő múlva betsülettel visszaküldöm.” (Vályi Nagy Ferenc Kazinczynak, 1808. november 15., KazLev. 6. 1373. sz.) 1808. november 30-án pedig már arról számol be Kazinczynak (KazLev. 6. 1379. sz.), hogy elolvasta a névtelen német nyelvű recenziót, és ezúttal is saját igaza mellett érvel: „Az Ódáim Recensióját elolvastam; először igen megbosszonkodtam a’ kocsisas vagdalozásokért, mint p. o. *Compendium, und fertig ist die Ode*; de közelebről megfontolván a’ *csalhatatlan Recensens* ítélettételét, úgy találtam, hogy néki a’ Recensió törvényjei, vagy *Aesthetica*, nem tsak in extenso, hanem compendiumbann sem volt meg: mert az ódákat ezen tulajdonságaiból kellett volna meg rostálni: *Unitas, Possibilitas, Sublimitas, Brevitas*; de ezeket nem is illeti az én Criticusom. – A’ mit a’ Magyarság felől mond, sekélység: kivéven ezt *tudós*; mellynek elsője, az igaz, analogica rövid, de hosszann-is mondják, leg alább a’ Haza’ felsőbb részében – a’ buja mindég hosszú, etc. etc. etc.

ingenium, mens diviniior atque os magna sonaturum: idézet Horatiustól, *Szatírák* 1/4., 43–44. sorai az igazi költőről, akinek isteni tehetsége van:

Ingenium cui sit, cui mens diviniior atque os

Magna sonaturum, des nominis huius honorem.

„Ám akiben szellem van s isteni láng, kinek ajkán

nagy dolgok zengnek, neki add e nevet jutalomként.” (Bede Anna fordítása)

Horaz: Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65 – Kr. e. 8) római költő.

(s’il en est) (fr.): nyomatékot adó kifejezés, vagyis itt a megelőző szakaszt nyomatékosítja: „az óda legalább egyharmadában”.

den Werken des vortrefflichen Virág: Virág Benedek költő (1754–1830), első kötetében, a *Virág Benedek Poétai Munkáiban* (Pest, 1799) több Horatius-fordítása is helyet kapott.

das horazische: per liquidum aëra: utalás Horatius *Ódák* II/20. darabjának második sora második felére, helyesen: „per liquidum aethera”, vagyis „át a derült égen” (Bede Anna fordítása).

leoninischen Verse: rimes-időmértékes versforma, olyan disztichon, amelyben a sor közepe rímel a sor végével – tágabb értelemben minden olyan antik időmértékes versforma, amely egyúttal rímel is.

Den Beschluss macht eine lesenswerthe Abhandlung über die Vorzüge der Versification im griechischen Versmaasse, und über das Entstehen der gereimten und leoninischen Verse.:

Vályi Nagy az ódáinak három könyvéhez két verstani értekezést csatolt, az elsőt Horatius verseléséről, a másodikat pedig a „régii Poézisről”, azaz a római költészetről.

fordítás

Közismert, hogy a magyarországi ev. reformátusok a kopogó rímek által elszoktatva, kevesebb érzékkel rendelkeznek a görög versforma magasabbrendű szépségei iránt, és a költészet minden báját a könnyű, kötetlen verselésben, mindennek előtt a tökéletes tiszta rímekben keresik. Ezért nem kis érdem, hogy soraikból előlépett valaki, aki tanítványait nemcsak elméletileg akarta okítani, de a gyakorlatban is megelőzte őket.

Már a könyv külseje, s még inkább a címlapon a beköszöntő, továbbá az előszóban a szerző ígérete, hogy az olvasó ebben a műben a horatiusi óda *minden* fajtájára talál kidolgozásokat, mutatja, hogy a szerző átadta magát az ódaköltészet minden pompájának, és a recenzensnek meg kell vallania, hogy ez nem sikerült. A költőt uraló hatalmas érzések erejét hiába keressük, a szerző egyáltalán nem teljesítette azt a három feltételt (*ingenium, mens diviniior atque os magna so naturum*), amelyek alapján – Horatius véleménye szerint – egy költő igazi ódaköltővé válhat, és a költői invenció teljes hiányát néhány költői klisével pótolja, mint „Erdő, köszöntlek”, amely az óda legalább egyharmadában (s’il en est,) mindig az első sort alkotja, vagy fellengzős, gyakran komikusba hajló, erős és fénylő kifejezésekkel helyettesíti. A mű három könyvre tagolódik, amelyek közül az első tényleges himnuszokat tartalmaz görög stílusban, de nem az eposzi, hanem a lírai versmérték szerint. Költőnk a témát gyakran a hittankönyvből vagy a természettanból meríti, gyakorta fordul elő a *nap*, a *felhők*, a *villám*, az *eső*, a *szivárvány*, a *kert*, a *forrás*, és így tovább, s mindazt, amit ő ezekről a dolgokról a saját kézikönyvében talál, hol egy mitológiai virággal, hol valamilyen költői frázissal ékesíti fel, és készen is van – az *óda*. Mennyire másként van ez a kitűnő *Virág* munkáiban, amelyekben, mint az isteni Horatius ódáiban is, szellem és lélek, szív és fanázia kel életre intenzív erővel, és amelyekben az ember az igazi ódaköltésnek ama három, főt említett feltételét meg is találja. Néhány példát szeretnénk említeni az általa kedvelt, de rosszul megválasztott szófordulatokból és kifejezésekből. A *híg ég* érthetetlen lenne, ha az olvasónak hosszas elmélkedés után nem jutna eszébe a horatiusi *per liquidum aëra*. – A szerző azt mondja a 14. lapon: a’ felhő essőt szítál, 48. lap Zefir a’ pásztort a’ tserfa alatt *legyezi*. – 53. lap az Istenség *viczéje*. 20. lap *a csiga a patak tiszteletére viszi a hátán a házát*. – Lépten nyomon találunk bocsánatos vétkeket a prozódia ellen, pl. tudós helyett *túdós*, buja helyett *búja*, kik helyett *kík*, de megbocsáthatatlan grammatikai vétség, pl. a *fakasztol*, *gyűjtögetel*, *futol*, *sütöl*, *biztatol*, ahol minden esetben *tsz* végződésnek kellene állnia, *ess* és *késs*: írja a helyes *essél*, *késsél* helyett, és *egyen*, *igyon* az *egyék*, *igyük* helyett.

Ha azonban a recenzens ezeket a hibákat és vétkeket bátor volt bemutatni, akkor úgy igazságos, ha azt is megmondja, hogy Nagy úr ódáiban igen szerencsés részek is találhatók, melyek a méltatásban minden tetszésünket megérdemlik, mint *A’ J. Czézár’ képihez*.

A végén egy olvasásra méltó tanulmány áll a görögös versmérték előnyeiről, és a rímes és leoninusi vers keletkezéséről.

65. Lelesz Zemplény Vármegyében

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1808. Szent György hava [április] 30., I. félesztendő 35. szám, 276–277.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy levele Mallyó Józsefnek (1808. április 27., KazLev. 5. 1277. sz.) igazolja a szerzőséget: „Ugy annál bizalmasabban teszem kérésemet, minthogy Előtted nem lehetek idegen, s Lelesz felől írt jelentésemben tiszteletemnek csálhatatlan jelét fogod e napokban olvashatni.” Illetve lásd az MTA KIK K641 160b autográf bejegyzését: „Lelesz. H. T. 1808. I. 276.”

magyarázat

Kazinczy Mallyó Józsefnek írt, fent idézett levelében ajánlja a történetíró-plébános figyelmébe saját közleményét a mezővárosról: „Tudós Férfiú! Mindazok szerént, a mellyeket Ibrányi János Úrtól s másoktól is értek, te vagy az Jászai társaid között, a ki a Hazai Tudósítások’ Leveleiben tájékozlól olly becses híreket közlesz gondosabb Publikumunkkal. Ugy annál bizalmasabban teszem kérésemet, minthogy Előtted nem lehetek idegen, s Lelesz felől írt jelentésemben tiszteletemnek csálhatatlan jelét fogod e napokban olvashatni.” Kazinczy leveléből így az is kiderül, hogy Mallyó József a szerzője a *Jászó városa* című közleménynek a *Hazai Tudósítások* korábbi lapszámaiban (lásd 1807. Karátson hava [december] 19., III. félesztendő 50. szám, 408–412. és 1807. Karátson hava [december] 23., III. félesztendő 51. szám, 418–420.)

Kazinczy többször is járt Jászón. Először 1775-ben: „Négy esztendővel ezelőtt 1775ben láttam Jászón a’ Sauberer András Praemonstratensis Szerzetbeli Prépost’ Jubiléumát, melly eggyzersmind az általa épített pompás ház’ és Templom’ örömnája is volt, láttam a’ tűzi-mesterséget, hallottam az ágyúzásokat, részt vettem az ebédben, a’ tánczban.” (Az én életem. Kelt: 1816. Tartam: 1759–1781, PÉML 2009, 433.). Ezt követően pedig 1800-ban, a Kufsteinből való elszállítása idején járt Leleszen átutazóban, de erről csak 1829-ben írt ([Pályám emlékezete III.] Kelt: 1829. Tartam: 1759–1804, PÉML 2009, 651.): „Közel méne el útunk Znaymhoz, hogy tornyát ’s házainak fedeleit láthatánk, ’s túl azon Lukát, egy rét’ szélén. A’ hely eggykor Praemonstratensisek gazdag Praepositúrája volt, anyja Jászónak és Lelesznek, míg Sauberer András Jászai Prépostunk, Abaujban, a’ két leányt az anyai hatalom alól ki nem váltotta. Most a’ pompás lak’ ablakiból czitromszín gallérú feje katonai kabátok, mosott ingek, feje és fekete strimflik függének ki, mert József eltörölvén a’ Szerzetet, a’ Praepositúrát Kazármává változtató.”

Lelesz Zemplény Vármegye: ma Szlovákia (Leles), Kassai kerület.

Jászó: (Abaúj-Torna vm.) ma Jasov (Szlovákia); a 13. században alapított jászói premontrei prépostságot 1786-ban II. József feloszlatta, az egykor várként is használt temploma 1792 nyarán leégett, de a rend visszaállításakor 1802-ben újjáépítették. I. Lipót király idején, 1700-ban került a jászói, a leleszi és a nagyváradi premontrei monostor, illetve kolostor a lukovi apátság fennhatósága alá. Sauberer András a lukovi apátságból Jászóra küldött prépost (1745–1779) rendezte a monostor anyagi helyzetét és az 1770-re hosszú pereskedés után elérte a prépostság önállóságát.

Konvent (lat.): a premontrei szerzetesrend épületére utal, de a szó egyrészt a szerzetesek testületét jelenti, illetve kifejezetten magyar jelentésváltozata a hiteleshelyi tevékenység, vagyis az oklevél kiadó testület megnevezése.

Oppidium (lat.): a Római Birodalomban a birodalom határain belüli városias település.

II. Béla: II. Béla magyar király (1108–1110 k.–1141, uralkodása: 1131–1141).

Praedium (lat.): az Árpádok korában szabad nemesi birtok.

Boleslaus: Boleszló váci püspök (1213 körül hal meg) III. Béla, Imre, III. László és II. András királyok alatt élt. Az országban nagy tekintélye volt. 1180-ban ő alapította a leleszi prépostságot, amelynek jelentős kincseket adományozott.

Szent Norbert fiai: a premontrei szerzetesek, rendjüket Szent Norbert alapította 1120-ban.

III. Béla: magyar király (1148/1149 k.–1196, uralkodása: 1172–1196).

Királyi Bulla: a király által kibocsátott okirat.

az áhítatos Alkotó Imre Király: Imre (1174 k.–1204, uralkodása: 1196–1204) követi a trónon III. Bélát.

II. András: II. András magyar király (1176/1177 k.–1235, uralkodása: 1205–1235).

IV. Béla: magyar király (1206–1270, uralkodása: 1235–1270).

Prépost: a katolikus egyház prelátusa, vagyis jogi személye, szentelése szerint áldozópap, rangja szerint a megyés püspök alárendeltje.

Bethlen Gábor 1619-ben a' Konventet minden jószágával együtt elfoglalta: Bethlen Gábor (1580–1629) erdélyi fejedelem (1613–1629), magyar király (1620–1621). A harmincéves háború kitörése alkalmat adott neki a Habsburgok elleni harc megindítására, így a cseh protestáns rendekkel szövetkezve 1619-ben rövid időre elfoglalja a királyi Magyarországot.

1787. október 16.: II. József 1782. január 12-én adja ki a szekularizációs rendeletet, amely az 1781. október 25-én kibocsátott türelmi rendeletről szól, ezzel eltörli azokat a kolostorokat, amelyek szerzetesei nem végeznek oktató vagy betegápoló munkát. A leleszi rendet 1787-ben oszlatják fel.

Camerális administratio (lat.): a királyi bevételek és a királyi birtokok adminisztrációja.

Znaym (ném.): Znojmo, cseh-morva város.

Lukkai (németül: Kloster-brucki): ma Kloster Louka vagy Klosterbruck (ném.), premontrei kolostor Znojmban.

Notarius (lat.): jegyző.

66. Révainak nevei 's születési-napja.

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1808. Pünköszt hava [május] 14., I. félesztendő 39. szám, 311–312.

megjelenés

ABAFI 1884, 206–208.

hitelesség

Aláírva: K. F.

Az MTA KIK K 641 160b lapon autográf bejegyzés: „Révai szül. napja. 1808 I. III. Haz. Tud.”

magyarázat

A közlemény második bekezdése végén teszi világossá Kazinczy, hogy írása válasz a *Révai Miklós érdemei* (*Hazai Tudósítások*, 1807. Szent György hava [április] 29., II. félesztendő 34. szám, 281–283, és Pünköszt hava [május] 2., 35. szám, 288–290) című névtelen közleményre: „Hogy Révai Csanádon lett, sokszor emlegette maga. Feljegyzette születése' napját is (Latínájiban, Győrött 1792 lap 44): *VI. Cal. Martias*. De esztendejét mellé nem tette; 's így nem tudhatni, ha az 22-dik Február. e', vagy 25-dik. Ez fogta okozni, hogy érdemes Biographusa (a' Hazai Tudósít. tavalyi Leveleiben April. a' XXXIV. szám alatt) róla hallgatott.” Kazinczy már ennek a cikknek a megjelenését követően készült az életrajzi adatok pontosítására: Perecsényi Nagy László 1807. november 5-én válaszeletet küld (KazLev. 23. 5727. sz.) Kazinczy megkeresésére Révai életrajzi adatairól: „Még a' Nyáron – Révai Miklós Születése, Származása – Neme, atyainak kifirtatásáról való hozzám botsájtott Leveledet vettem – melyre a' Felelettel Késtem – de már az előtt egy Hónappal azt Széphalomra általtettem. Akkor – bizonytalan Keveset, most bizonyos Nemsokat, és tös-gyökeres Igazat Révairól írhatok.”. Sem Kazinczy felkérő levelét, sem pedig Perecsényi korábbi levelét nem ismerjük.

Az életrajzi adatokat tartalmazó leveléből lentebb idézünk, annak anyagát Kazinczy felhasználta a közlemény megírásában.

A cikk megjelenése után Kazinczy az 1808. augusztus 19-én kelt levelében Kis Jánosnak (KazLev. 6. 1340. sz.) kiemeli a Révai iránt érzett tiszteletét és szeretetét: „A’ mit a’ halál félelme felől, a’ Révai születése napja felől tett jelentésben írtam a’ Hazai Tudósításokban, szívemből kikapott megjegyzés, és magamnak apológiája. [...] A’ Révai Apológiájában melegen ömlött-ki szívem. Te gyönyörködve olvastad mit teszek Daykával: hogy ne gyönyörködnél tehát azon is, a’ mit Révaival tettem?

Révai Miklós: (eredetileg Mátyás) (1750–1807) piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár. Jobbágycsaládban született, 1769-ben lépett a piarista rendbe, 1778-ban pappá szentelték. 1783–1784 között a pozsonyi *Magyar Hirmondó* szerkesztője. 1802-től a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára. Mint a nyelvtörténeti módszer úttörőjét (*Elaboratio Grammatica Hungarica*, 1–2, Pest, 1803–1805) és a jottista (szóelemző) helyesírás hívét Kazinczy is nagyra becsülte. Kiadta Bessenyei György, Barcsai Ábrahám, Orczy Lőrinc és Faludi Ferenc műveit. Főbb művei: *Elegyes versei* (Pozsony, 1787); *A magyar alagyaéknak I. könyvek* (Nagykároly, 1778); *Révai Miklós elegyes versei és néhány apróbb kötetlen írásai. Függelékül hozzájuk adatnak másoknak is némelly hozzá íratott darabjaik, végre néhány régiségek is* (Pozsony, 1787). Elsőként közölte és kommentálta a *Halotti beszédet az Antiquitates literaturae hungaricae...* ([Magyar irodalmi régiségek] Pest, 1803) című kötetben. **Gessner:** Salomon Gessner, (1730–1788) svájci-német író, tájképfestő, *Idyllen* című kötete 1756-ban jelent meg, Kazinczy pedig 1788-ban fordította magyarra *Geszner’ Idylliumi* címmel (Kassa, 1788).

a’ szép természet’ Theocritusa: itt Révai jelzője, a Kr. e. 3. században alkotó ógörög költő, Theokritosz pásztori költeményeire utal, illetve arra, hogy Gessner az idilljeivel lett rendkívül népszerű.

Calenda (lat.): a kalenda a római naptárakban a hónap első napja.

Saturnáliákon: a Saturnalia eredileg az őszi vetés befejezésének ünnepe, Szaturnusz istenség tiszteletére, később, a középkorban a Festus Fatuorum, vagyis a Bolondok lakomája lesz a Saturnalia örökösévé, ami a templomi rituálék paródiájává válik, szokása egészen a 16. századig megmarad.

Csanád: Csanád vármegye egykori települése, ma Romániában (Nagycsanád, románul Cenad). **(Latinájiban, Győrött 1792 lap 44):** Révai latin nyelvű verseskötete: *Latina. Edita amicorum hortatu et sumtibus*, Jaurini, 1792.

VI. Cal. Martias: március kalendája, azaz első napja előtti hatodik nap. Szabály: Ha kalenda van a dátumban, úgy a megelőző hónap napjainak számát kettővel növeljük, s ebből az összegből vonjuk le a dátumban szereplő számot. Ebben az esetben tehát: március első napja előtti hatodik nap, vagyis (28+2)-6 = tehát február 24-én.

haemorrhoids (lat.): valószínűleg az aranyérre utal.

Piaristák: oktatási feladatok ellátására alapított katolikus szerzetesrend, Révai a rend tagja volt.

Adversaria (lat.): feljegyzés, jegyzet.

serény Könyvírónkat, Arad Várm. Esküdt, Perecsenyi Nagy László Urat kértem-meg: Perecsényi Nagy László (1771 k.–1827) író, a *Hazai Tudósítások* lelkes munkatársa, aki Révai halálára a lap 1807. Pünköst hava [május] 6., I. félesztendő 36. szám 298–299 oldalain a *Megilletődés* című prózai és verses munkával búcsúzik az elhunytól.

Matricula (lat.): anyakönyv.

„Per me Paulum Sándor: Én, Sándor Pál, csanádi plébános és a Torontál vármegyében lévő filiális egyházak lelkésze kereszteltem meg Révai Miklósnak és Anna nevű hitvesének fiát, Mátyás Jakabot 1752. júliusának 23. napján, amikor Oexl (Őxl) Mátyás Úr és felesége, Margit

a szent forrásvízből kiemelték a gyermeket.

Ez a szakasz kijegyzés a Peressényi Naggyal folytatott levelezésből, aki beszámol Kazinczynak az anyakönyvi adatokról (Perecsényi Nagy László Kazinczynak, 1807. november 5., KazLev. 23. 5727. sz.): „Még a’ Nyáron – Révai Miklós Születése, Származása – Neme, atyainak Kifirtatásáról való hozzám botsájtott Leveledet vettem – mellyre a’ Felelettel Késtem – de már az előtt egy Hónappal azt Széphalomra általtettem. Akkor – bizonyosan Keveset, most bizonyos Nemsokat, és tős-gyökeres Igazat Révairól írhatok – A’ Ki Tsanádon születvén ottan Romai Catholicus Anya-Szentegyházban kereszteltetett – íme ez a’ Szül-Könyv – azaz Mátrícula – a’ vagy a’ Keresztelés-Könyvnek foglalattya – mellyet magam irtamki –: „Per me Paulum Sándor Parochum Csanadiensem & Filialium, in Inc[liti] Co[mi]t[a]tu Torontaliensi – baptisatus est Filius *Nicolai Révai*, et Anno Consortis – *Mathias Jacobvs* (a’ kérdésben forgó Révai – így az apja Miklós volt – ő pedig Mátyás *Jakab* –) Die 23a July 1752 – Levantibus ex Sacro fonté Dominó Mathia – Őxl, et Conjuge Margaretha –” Következésképpen a’ Boldogult Révainak neve apjáról, *Miklós* kereszt-neve a’ Szerzetben ragadott reá – de eredeti Kereszt neve *Mátyás Jakab* volt. A’ kereszt apja *Őxl Mátyás* akkor Csanádon Serfőző gazdag Ember lévén, most már fiai a’ Bánátban földes Urak – Sorsa eránt Révai Miklósnak az igaz hogy végszélbéli Ember, vagy Katona volt ifjú korában az apja – és fiát *Mátyást*, Tsanádon Kis-oskolában tanította – de tsak köz Katona lehetett – mivel a’ Kített Plébános legkisebb Tisztségben lévő Tsanádi Embernek neve elébe Perill[ustris] D[omi]nus, tzimezést – titulust tett – hanem a’ nemtelenek vagy Mester Embereknek tsak D. betűt adott – de sem ez – sem amaz tzimezést elében nem ragasztott – – Engel Keresztély Tsanádi Püspök is járult a’ Révai tanításához, úgy véltem ez tanította az elébb kelő oskolákban is – többet rólla sem a’ Hagyomán, sem az Emberi ide való Társolkodás nem tud.”

Bánát: vagy Bánság, történelmi-földrajzi régió a Kárpát-medence dél-keleti részén.

Perill: Perillustris Dominus (lat.), jelentése nagyjából tekintetes úr.

Nagy László Ur’ tudósítása szerint: lásd fentebb, Perecsényi Nagy László.

Horányi Elek: (1736–1809) piarista szerzetes, bibliográfus, irodalomtörténész, tanár.

67. A’ legszebb feketeségű tinta

szövegforrás

Hazai Tudósítások, 1808. Szent Jakab hava [július] 9., II. félesztendő 3. szám, 24.

megjelenés

KazLev. 6. 1363. sz. levél jegyzete, 552. o.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy a KazLev. 6. 1363. sz. levélben Rummy Károly Györgynek megnevezi szerzőségét.

magyarázat

Kazinczy a Rummy Károly Györgynek 1808. október 13-án írt levelének (KazLev. 6. 1363. sz.) külső részére jegyzi fel a következőket: „Ihre Dinte ist sehr Mass. Schade, wenn Sie mit dieser etwas schreiben, was aetatem ferre soll. Ich habe im Junius 1808 in den Blättern des Kultschär das Recept einer sehr schwarzen Dinte, die ich selber brauche, bekannt gemacht.” [Az Ön tintája nagyon testes, és foltokat ejt. Kár, ha olyasmit ír vele, amit az örökkévalóságnak szán. Közzétettem Kulcsár lapjában 1808 júniusában egy igen fekete tinta receptjét, amelyet én magam is használok.] Kazinczy az érsemlyéni lelkésznek, Fazekas Istvánnak 1812. március 22-én írt levelében (KazLev. 9. 2181. sz.). küld egy hasonló, de részletesebb tintareceptet: „A’ tinta

csinálás módját az ide tett papiroson leli az Ur. Köszönöm a' Gallest mind az Urnak mind Deák Urnak. [...] Tinta csinálás módja. Angliai vitriolt 2 latot, török gallest 4 ½ latot, Arabiai gummit 3 latot. Törd meg a' Gallest, 's a' 3 rendbeli ingredientziát töltsd mázos edénybe, vagy még jobban esik, üvegbe. Eggy meszely eczetet tölts reá, 's egy óra múlva tölts reá 3 meszely vizet, 's kész. Ez a' Csereitől vett praescriptio. De mivel török gallest már nem kapni, a' Magyar pedig nincs olly fekete, ímhol a' jobb mód: A' Vitriol és az Arab. Gummi Quantitás megmarad mint feljebb. Ellenben Magyar Gallest 3 annyi Quantitásban is kell készen tartani és addig rakni belőle, míg a' lév tökéletesen fekete lesz. Az eczet azt cselekszi, hogy a' tinta penészt nem kap. Minél több a' Vitriol, annál feketébb lesz a' tinta, de annál hamarabb meg is veresedik: minél több a' galles, annál, homályosabb eleintén, de kevés nap múlva fekete lesz, és örökösén fekete marad. Fa, szaru, és kivált metallicus kalamárist tartani nem kell. A' fa sokat feliszik, a' réz vagy vas 's ezüst kalamáris veressé teszi a' tintát. Az üveg és porcellán kalamárisnál nincs jobb. Nem issza el a' tintát 's el nem rontja.

vitriol (rég.): kénsav.

lat: tömegegység az osztrák fennhatóság idején, 1/30 vagy 1/32 font, azaz 10 és 50 gramm közötti tömegű.

török galles: gubics vagy gubacs, azaz a növényi szövetekben kifejlődő rendellenes sejtszaporulat az alapanyaga, amelyet magas csersavtartalma miatt használtak tintakészítéshez. Az újkorban Aleppóból szerezték be, innen a latin neve: Galles Aleppo.

ingredientzia (lat.): hozzávaló, alkotórész.

meszely: osztrák eredetű űrmérték, fél icce, azaz nagyjából négy deciliter.

kalamáris (lat., rég.): tintatartó.

68. Villámlás februárban

szövegforrás

Magyar Kurír, 1809. március 10., I. félesztendő 20. szám, 299–300.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy a Cserey Farkasnak 1809. február 21-én írt levelében (KazLev. 6. 1425. sz.) jelzi, hogy megírja tudósításként a különleges természeti eseményt.

magyarázat

Kazinczy Cserey Farkasnak írja fent hivatkozott levelében: „19d. Febr. itt eggynehány napi ködös idő után 12 órakor eggyet lobbana az ég 's nagyot dördült utána. Azt mondják hogy kétszer villámlott 's kétszer csattant: de én csak eggyet láttam 's hallottam. Megírom ezt az Újságírónak. Nevezetes dolog a' Meteorológusoknak. A' vizek nálam is nagyok, de itt nem forgok veszedelemben, ha vízözön lenne is, Széphalom olly magasan fekszik.”

69. Lónyav Gábor beiktatása

szövegforrás

Magyar Kurír, 1809. március 10., I. félesztendő 20. szám, 300–301.

megjelenés

Lónyai Gábor Kazinczynak írt levele (1808. december 1., KazLev. 6. 1380 sz.) jegyzetében, 556. o.

hitelesség

Névtelen, csak feltételezhető Kazinczy szerzősége.

A *Villámlás februárban* című közlemény után következik közvetlenül a szövegforrásban, új bekezdésben, sorkihagyás nélkül, mintha annak elbeszélését folytatná. A villámlásról szóló közlemény kezdő sorában helymegjelölés és dátum szerepel: „Sátor-Alja-Újhelyt, Zemplény Vármegyében, Febr. 21-dikén.”, a Lónyai Gábor beiktatását leíró közlemény pedig ez után, sorköz és cím nélkül, az elbeszélő által használt számot és személyt alkalmazva folytatódik a következő sorban: „Vármegyénk...” Váczy a levélhez fűzött jegyzetében stilisztikai érveket is felhozva azt feltételezi, hogy a *Magyar Kurír*ban közzétett tudósítás Kazinczyé, arra figyelmeztetve, hogy az eseményről írt beszámolót bizonyosan Kazinczy közleménye előzi meg.

magyarázat

Lónyai Gábor Kazinczynak írt levelében (KazLev. 6. 1380 sz., 1808. december 1.) meghívja őt a birtokaiba való beiktatására, amelynek napja 1808. december 15.:

„Tekintetes Úr! Ditsőségesen uralkodó Felséges Császár, és Királyunknak kegyelmes Királyi Adománya által, az úgy nevezett Sátorallya Újhelyi, és ahoz tartozandó Jóságoknak birtokában lejendő Bé-iktatásomnak (Statutiojának) napját, itten a' Barátszerre, e folyó Karátson Havának 15 sat. napjaira, ugyan e folyó 1808. Esztendőben az e' végett meghatalmazott, és ki-választott Királyi Biztosok, meg-határozván: Ezen törvényes bé-iktatásom napja diszesítése végett a' Tettes Urat a' midőn meg-hívnám, és a' felől, hogy örömömbé részt venni méltóztatik meg-győzöttetve, tellyes bizodalommal el-várván, egész tisztelettel maradtam Ujhelybe, Karátson Havának első napján 1808. Esztendőben. A' Tekintetes Úrnak engedelmes szolgálja, Lónyai Gábor mpr., ügyis mint az Atyai Plenip.” Váczy lábjegyzete: „A meghívónak csak megszólítása, aláírása s dátuma van kézzel írva, a. többi nyomtatás.”

Kazinczy feljegyzése a meghívóra: „Lónyai Gábor, Cs. K. Kamarás, Zemplény Vármegyének Ordin. V. Ispánja 's egynehány Ország-Gyűléseken Követje, Szent-István Rendének kis keresztes Lovagja. Báró Prónay László' Excellenzájának Veje. Született 1778. Mart. 28d. S. D. Fr. Kazinczy.”

Lónyai Gábor: Lónyai Gábor (1778–1824) Zemplén vármegye rendes alispánja és országgyűlési követe (1804–1809), sátorallyaújhelyi birtokaiba való beiktatására, ún. statutiójára Kazinczy is hivatalos volt. Kazinczy több közleménye is kapcsolódik személyéhez: *Beregi innep*; *Lónyai Gábor nekrológja*.

Okolicsányi János: (1740–1820) eperjesi kerületi jegyző és elnök (praeses), Zemplén vármegyei alispán, tornai főispán (1810–1820).

Nevezetes az, hogy a' Királyi Adománylevelben nem csak az Erdélyi Fejedelmekkel való rokonság adatik-elő, melyet a' Gyöngyösi' munkájából is sokan tudnak: utalás Gyöngyösi István (1629–1704) *Porából meg-éledett Phoenix* (Lőcse, 1693) című elbeszélő költeményére, amely Kemény János Erdélyi fejedelem és Lónyai Anna házasságát is elbeszéli.

a' már 1135-ben élt Nagy-Várad Püspök Lónyai András: nincs adat.

Assessor: (lat.): a. m. a királyi tábla bírása.

Tekintetes Szemerei Szemere Albert Úr: Szemere Albert (1760–?) Kazinczy sárospataki diáktársa, tolcsvai birtokos.

a' Pataki Togátus sereg: a református kollégium papi pályára készülő diákjai, akik a kollégiumban tógát viseltek.

a' maga óriási torkát solo produkáló: szólóban, azaz egyedül éneklő.

70. Magyar Aglája – recenzió Verseghy Ferenc kötetéről

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume, 1809. Juny, 262–264.

hitelesség

Névtelen.

A recenziót Kazinczy elküldi Rumynak az 1808. november 4-én kelt levelében (KazLev. 6. 1369. sz.), de arra kéri, hogy a közlésre kerülő szöveget dolgozza át úgy, hogy stílusából ne lehessen visszakövetkeztetni az ő személyére. A levélben mellékelt recenzió és az *Annalen*ben kiadott recenzió között tartalmi és strukturális egyezés van, de nem azonosak, Rumi betoldásait, vagyis azokat a mondatokat és tagmondatokat, amelyek teljesen újak Kazinczy küldeményéhez képest, a főszövegben jelöltük, Rumi grammatikai-stilisztikai javításai azonban ezektől jóval nagyobb mennyiségűek. A két szövegváltozat részletes összehasonlítását lásd: VERSEGHY 1910, 323–329.

Kazinczy a Döbrentei Gábornak írt levelében (1809. nov. 13., KazLev. 7. 1586. sz.) mindazonáltal saját szövegének tekinti, bár kiemeli a bővítések és a rövidítések tényét: „A’ Jún. füzetjében a’ Bécsi Annálisoknak az általam dolgozott, de más által megtoldott ’s megcsontkázott recensiója fordul-elő a’ Verseghy Aglájájának.” Az MTA KIK K 641. 160a-n olvasható autográf bejegyzésében szintén szerzőségét hangsúlyozza:

„Verseghy Aglája.

Recensióm megjelent a’ Bécsi Annálisoknak 1809. [kihagyás] füzetében lap: [kihagyás]

Azt a Bárdosyt érdeklőt Rumi tette belé. – A Verseghy Epigrammája: A’ goromba Poeta Batsányi ellen van írva.”

megjelenés

VERSEGHY 1910, 323–329.

magyarázat

A recenzió tárgya Verseghy Ferenc *Magyar Aglája, avagy Kellemetesen mutató nyájaskodások külömbféle versnemekben* (Buda, 1806) című kötete. Kazinczy 1806. április 12-án írja Nagy Gábornak (KazLev. 4. 905. sz.), hogy szerezze be Verseghy kötetét: „Végezetre arra kérem, hogy ha az Úrnak még meg nem volna a’ Versegi Aglájája, azt magának vegye-meg, de közölje velem is.” Kazinczy már az 1807. május 16-án kelt levelében írja Rumi Károly Györgynek (KazLev. 5. 1113. sz.), hogy készül Verseghy kötetének recenzeálására. 1808. május 6-án kelt levelében (KazLev. 5. 1285. sz.) megírja, hogy hamarosan belekezd a munkába, és már ekkor azt kéri Rumytól, hogy a majdani recenziót dolgozza át, ne lehessen az ő személyére ráismerni. Ugyanezt a kérést fogalmazza meg a recenzió elküldésekor (1808. november 4., KazLev. 6. 1369. sz.): „Hier die Recension von Verseghys Aglāja. Sie müssen sie überarbeiten. Nie werde ich erröthen zu gestehen, dass ich sie verfasst habe, wo es nöthig seyn wird, sie für die meinige zu erkennen: aber ich möchte es nicht gerne wissen oder errathen lassen; aus eben dem Grunde nicht, aus welchem man Recensionen nicht gerne mit Namen bezeichnet. Ich arbeitete sie nicht voll [kommen] aus, damit mich der Styl nicht errathen lasse. Die Grundsätze sind ohnehin zu charakterisch *mein*.” [Íme a recenzió Verseghy Aglája című munkájáról. Át kell dolgoznia. Sosem fogok pironkodni bevallani, hogy én írtam, ha szükséges lesz azt a sajátomként elismerni: de én ezt nem szeretném tudatni vagy hagyni elárulni; éppen azon okból nem, amiért az ember nem szeret névvel aláírni egy recenziót. Nem dolgoztam ki teljesen, hogy a stílus ne legyen árulkodó. Az alapelvek amúgy is jellegzetesen az *enyémek*.]

A recenzióban Kazinczy Verseggy és Révai nézeteit ütközteti, holott pontosan tudta, hogy Verseggy néhány versét Batsányi és az általa képviselt poétikai szemlélet ellenében írta. Az is feltételezhető, hogy Verseggy iránt nemcsak eltérő grammatikai nézetei és szerelemfelfogása miatt voltak ellenérzései, hanem politikailag eltérő életútja miatt is. Vö. VERSEGGY 2021/II, 101.

Verseggy Ferenc és Révai Miklós között három fő témában zajlott a vita:

1. a nyelvi norma, amely Verseggy esetében saját korának nyelvhasználatát jelenti, Révainál pedig a régi nyelvállapotot. Ő történeti alapokra, a régi írók tekintélyére alapozza a grammatikáját, ellentétben Verseggyvel, aki a korabeli művelt nyelvhasználatra és az élő nyelvszokásra.
2. a jottista-ipszilonista vita: ez a pont a vita legismertebb része. Verseggy a kiejtés szerinti, azaz az ipszilonista írásmódot pártolta, Révai pedig a szóelemzés elvét követő jottista írásmódot.
3. az ikes ragozás kérdése: Révai az ikes igék külön ragozásához ragaszkodott a teljes ragozási sorban, az eltérést romlásnak tekinti, Verseggy azonban az ikes ragozást egészében helytelennek tekintette.

Révai Miklós az alábbi munkáiban fogalmazza meg álláspontját, amelyek említése jellemzően előfordul Kazinczy levelezésében és recenzióiban: *Elaboratior grammatica hungarica*, Pest, I. 1803, II. 1806; *Antiquitates literaturae hungaricae*, Pest, I. 1803, II. 1804.

Verseggy Ferenc fontosabb munkái a vitában: *Proludium in institutiones linguae hungaricae*, Pest, 1793; *A tiszta magyarság, avagy a csinos magyar beszédre és helyes írásra vezérlő értekezések*, Pest, 1805.

Franz Verseggy: Verseggy Ferenc (1757–1822) pálos szerzetes, majd világi pap, nyelvész, költő, író, zeneszerző. 1771–1777-ig volt papnövendék, kilépése után egy évig jogot hallgatott, majd belépett a pálos rendbe, ahol teológiát és bölcsészetet tanult. Rendje feloszlatása után tábori káplán a török háborúban, 1788-tól a *Magyar Museum* munkatársa és korrektora. 1793-ban világias életmódja és Millot könyvének fordítása miatt zárdafogságban tartották Nagyszombatban. Csatlakozott a Martinovics-mozgalomhoz és lefordította a *Marseillaise*-t (*A marsziliai ének*). Halálra ítélték, majd az ítéletet az uralkodói kegyelem börtönre változtatta. A magyar elítéltek közül utolsóként, 1803 augusztusában szabadult. Ezután a nádor környezetében nyelvtanító, a Prónay és a Szapáry családnál nevelő volt. Az ipszilonista helyesírás hirdetőjeként, de esztétikai és irodalmi szempontok miatt is, ellenfele a szóelemző módszert követő Révai Miklósnak és Kazinczynak. Révai ellen írt nyelvészeti munkája *A tiszta magyarság* (Pest, 1805). A műdalirodalom kezdeményezőjeként jelentős a dalszöveg- és zeneszerzői munkássága.

Professor Martin von Schwartner: Schwartner Márton (1759–1823) statisztikus, egyetemi tanár. Göttingeni egyetemi tanulmányai után 1784-től Késmárkon, 1786-tól Sopronban gimnáziumi tanár, 1788-tól a pesti egyetemen a diplomatika és a heraldika tanára, egyetemi könyvtárnok. Három évig báró Prónay László gyermekeinek nevelője. Említett, több kiadást megért munkája: *Statistik des Königreichs Ungarn* (Pest, 1798).

Hrn. von Bárdosy: Bárdosy János (1738–1819) a löcsei katolikus királyi gimnázium igazgatója, történeti munkák szerzője. Az itt említett munkája: *Moldavensis v el Szepsiensis decimae indagatio et proxima Terrae Scepusiensis, et huic innexarum sacro-profanarum jurisdictionum evolutio*, Pozsony, 1802. [A moldovai vagyis a szepsi tizedadó soron következő Szepes vármegyei felülvizsgálata és az ehhez kapcsolódó szent-profán joghatóság megalakulása].

Kritik der Titel: nem sikerült azonosítani.

sine ira et studio (lat.): a. m. harag és elfogultság nélkül.

Rhythmus (H[er]r V[erseghy] schreibt sehr unorthographisch ritmus): a rhytmus/ritmus szó helyesírását Kazinczy amiatt bírálja, mert Verseghy ebben a szakaszban általános rendezőelvet, a költészet és a zene alapját érti alatta, *ritmus* formában leírva azonban a rímes-szótagszámláló verselést jelenti a magyar költészetben. Verseghy természetesen az első értelemben használja, csak mivel a kiejtés szerinti írásmód híve, nem a latin ortográfiát alkalmazza. Kazinczy szerint az etimologizáló írásmód fejezné ki egyértelműen, hogy pontosan miről ír ebben a szakaszban Verseghy.

Professor Révai: Révai Miklós (1750–1807) (eredetileg Mátyás) piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár. Jobbágycsaládban született, 1769-ben lépett a piarista rendbe, 1778-ban pappá szentelték, 1783–1784 között a pozsonyi *Magyar Hirmondó* szerkesztője. 1802-től a pesti egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára. Mint a nyelvtörténeti módszer úttörőjét (*Elaboratio Grammatica Hungarica*, 1–2, Pest, 1803–1805) és a jottista (szóelemző) helyesírás hívét Kazinczy is nagyra becsülte. Kiadta Bessenyei, Barcsai, Orczy Lőrinc és Faludi műveit. Főbb művei: *Elegyes versei* (Pozsony, 1787); *A magyar alagyáknak I. könyvek* (Nagykároly, 1778); *Révai Miklós elegyes versei és néhány apróbb kötetlen írásai. Függelékül hozzájuk adatnak másoknak is némelly hozzá iratott darabjaik, végre néhány régiségek is* (Pozsony, 1787). Elsőként közölte és kommentálta a *Halotti beszédet az Antiquitates literaturae hungaricae...* ([Magyar irodalmi régiségek], Pest, 1803) című kiadásában.

Johann Kis: Kis János (1770–1846) evangélikus püspök, író, költő, műfordító, irodalomszervező, Kazinczy barátja.

Decameron von Boccaccio: Giovanni Boccaccio itáliai humanista író (1313–1375) novellaciklusa.

olla potrida (sp.): szó szerint rothadó lábas (sp.), egyébként egy sertésből és babból, illetve számos zöldségféléből készített pörköltféléesség.

Horaz: Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65 – Kr. e. 8) római költő.

Gleim: Johann Wilhelm Ludwig Gleim (1719–1803) német költő.

Bürger: Gottfried August Bürger (1747–1794) német író, költő.

Maecenas atavis edite regibus: Horatius *Ódák* I/1. (Maecenáshoz) darabjának első sora: „Maecenas, te dicső, régi királyi sarj“ (Bede Anna fordítása).

Ratschky: Josph Franz Ratschky osztrák író, említett munkája: *Gedichte* (Wien, 1805).

fordítás

A magyarországi könyvszerzőknek már gyakran szemükre hányták, és Schwartner Márton professzor is megemlíti kitűnő, a magyarországi statisztikáról szóló munkájában, hogy a nyomtatott munkáiknak ügyetlen, gyakran komikusan hangzó, nevetséges címet adnak. Ez a helyzet a most előttünk lévő versgyűjtemény esetében is. Szerzője, *Verseghy Ferenc* úr (a 249. oldalon megnevezi magát, tehát semmiképpen sem akar névtelen maradni), minden további nélkül adhatta volna a Verseghy Ferenc versei címet kötetének, nem pedig Aglája, az egyik Grácia, a kellem istennőjének nevét, miközben verseinek témája a közönséges, gyakran alantas természetből való. Azt sem láthatjuk be, hogy a szerző Agláját miért nevezi magyarnak, hisz nem állít vele szembe egyetlen más Agláját sem. Az *Annalen* egy bizonyos Bárdosy úrnak „Moldavensis vel Szepiensis decimae indagatio &c.” című műve bírálatakor már figyelmébe ajánlotta a szerzőnek a *Kritik der Titel* [A cím kritikája] című munkát, mi pedig a jelen munka eljlesztő címe apropóján (a cím német fordításában a „Liebkosung” kifejezéssel nem bántottuk meg Verseghy urat, minthogy a magyar nyájaskodást nem lehet németül másként kifejezni) késztetve érezzük magunkat, hogy Verseghy úrnak ugyanezt javasoljuk. Recenzens áttér a mű tartalmi ismertetésére, amelyet pártatlanul, sine ira et studio fog méltatni.

A versek előtt, a 3–24. oldalon a szerző a hagyományos magyar verselési módokról ír, a rhytmusról (Verseghy úr helytelen ortográfiával *ritmust* ír), ütemről, cezúráról, szünetről, rímről, verslábakról és a horatiusi sémákról értekezik. A költemények a 25. oldalon kezdődnek

és a 208. oldalig olvashatók. Ezután 30 oldalon át az énekelhető darabok kottája következik, négy oldalon mutató, öt oldalon hibajegyzék, végül a 249–251. lapokon Verseghy úr ismert véleménye olvasható a megboldogult Révai professzorral és tanítványaival folytatott vitájából. Most a versek bírálatához fogunk.

Verseghy költészetének kétségtelen előnyéhez tartozik, hogy a horatiusi versfajtákban és a német költészeti mintákban nagy jártasságot szerzett. A német minta szerinti, egyszerre időmértékes és rímes költészet terén kevés magyar költő vitathatná el tőle a babérkoszorút. Ugyanis a magyar nyelvben nagyon kevés a rím, és így azok a költők, akik német módra egyszerre rímelnék és skandálnak, ennek következtében kétszeresen nehéz járom alatt szenvednek. Ebből adódik, hogy Magyarország legkitűnőbb magyar rímes költői, mint Kis János (olvasóink ismerik kitűnő episztoláját Kazinczy Ferenchez) dalaikban és ódáikban csak rímelnék. Annál üdvözlendőbb tehát, hogy Verseghy úr időmértékes és rímes költészettel áll elő, és nem sikertelenül.

Verseghy úr a különböző műfajú költeményeit nem osztotta könyvekre műfajok szerint, hanem ódák, dalok, Bocaccio Dekameronjának stílusában íródott sikamlós elbeszélések és rövid epigrammák vegyesen találhatók meg együtt, olyan tehát, mint az igazi olla potrida. Ez megzavarja azoknak a lírai verseknek a nyugodt élvezetét, amelyeket Verseghy úr Horatiustól vagy valamelyik modern költőtől, pl. Gleim, Bürger, többnyire szerencsésen fordított. Nagyon jó lenne, ha egy jövőendő kiadásban verseit a megfelelő műfaji felosztásba rendezné. Most az egyes költemények méltatására térünk át.

A horatiusi Maecenas atavis edite regibus szerencsés parafrázisa az aszklepiádészi sorokban írott *Ajánlás a Hun* (miért nem a történetileg helyesebb magyar?) *vérből eredett hajdani Nemzethez* 25. l. Ezzel szemben 134 hexameterben meséli el a 27. lapon az ismert, Ratschky úr által is megverselt (Bécs, 1805) fabulát a parasztról, aki a fiával a szamarat a piacra vitte, (Verseghy úr Baktai parasztnak nevezi) azzal a megnyugvással, hogy az ember nem felelhet meg mindenkinek. *A' Baktai Paraszt* alantas természetből merített téma görög versmértékben előadva, a recenzióban a legellenszenvesebb érzéseket ébresztette. Semmi kétség, hogy nyert volna vele a mese, ha Verseghy úr, mint ahogy Ratschky úr tette, rímes verssorokban mesélte volna el. Az ódák az irigységhez, 32. l., A tél 45. l., Klárikához 94. l., Örsikéhez 174. l., Horatiushoz 189. l., (Verseghy egyik legsikerültebb ódája), és a Glyceréhez igen jók, vagy legalább is található bennük meglehetősen szépség. Még jobbak azonban a német dalköltőktől, Bürgertől, Gleimtől és másoktól fordított darabok: *Dórishoz* (Eltűnt a' napnak fényessége) 44. l., *a' válogató* 48 l., *Búcsúzás a' Músáktól* 52. l., *A' Szerető boldogsága* Bürger nyomán 75. l., *Dámon és Rozilis* 78 l., *A' korosabb Szépség* 87 l., *A' Házasság* 95 l., *A' haldokló Leány* 98. l., *Julis a' tánczban* 113. l., *Czidli* 120. l., a szép dalocska *Laurához* 152. l., *Barátnémhoz* 157. l., *Klárikához* ugyanott, *Thirzis' sírja felett* 160. l., *Örsike* 167 l., *A' Nefelejts* 176. l., Gleim megkapó dala Sollyhoz, esetünkben *Klárikához*, jöllehet nem túl szerencsésen fordított a 180. lapon, *Fillis* 184. l., *Rozilishoz* 188. l., *Lilla* 189. l., az ismert *Búcsúzás* Mozart kompozíciójára 190. l. és a *Krisztinka* 207. l.

Költőnk ízlése egyáltalán nincs megtisztítva, költészetében a szépet a nem széppel, a nemeset a nemtelennel párosította. Ezt mondja pl. mindjárt az ajánlásban: *marka gyanánt* repül tajtékzó paripán dárdahalál közé. Sikamlós és meglehetősen visszataszító elbeszélései az ízlésében kiművelt olvasót elrettentik. Ami a költők és festők műveiben erkölcsileg nem szép, az legalábbis *érzékileg szép* kell, hogy legyen, Bocaccio sikamlós elbeszéléseinek a legnemesebb és legkicsiszoltabb nyelvezet adta meg az értékét: de Verseghy elbeszéléseinek végigolvasásakor a művelt olvasó semmilyen kárpótlást nem talál.

A szerző grammatikai sajátosságait, amelyek más műveiben is ismeretesek és itt is előfordulnak, már nyilvánosan többször kifogásolták és helytelennek tartották. Ilyen felróható nyelvi sajátosság, hogy provincializmusokat kíván a magyar írott nyelvben meghonosítani,

mint álmodok és lakhatok, álmodom és lakhatom helyett, továbbá miolta helyett móta, boltyok helyett bottyok 157. l. és így tovább.

De Verseghy úr érdeme tagadhatatlan abban, hogy a sok szerencsétlen szóalkotás mellett néhány találó új magyar szót hozott létre, mint alkony [abendliche Dämmerung] (eddig csak az alkonyodás volt használatos); a *magánosság*-ból [Einsamkeit] képezte a *magányt*, a *szó*-ból *szónok*, az *udvarnok* – der Höfling analógiájára lett a *tanácsnok*, *pohárnok* és így tovább.

A recenzenst meglepte, hogy költőnk egy hexameterben és négyütemű jambusban írott ódával tüzelt a régi klasszikus auktorok ellen (*A' régi klasszikus auctorokhoz*), s helyettük a mai kort részesíti előnyben, amelyben a filozófia tudománya annyira élenjáró.

Az *Eggy goromba Poétára* c. epigramma 110. l. mutatja, milyen kevésbé van joga Verseghy úrnak Révai támadásai ellen és maga a költő ellen vádaskodnia (az utolsó sorban úgy jellemzi őt, hogy mindenki, aki irodalmunkban járatos, kitalálja, hogy kiről van szó). Ilyen epigrammák, jóllehet, felfokozott szenvedélyből kiszaladhatnak más költők és költőcskék keze közül, de egy megfontolt ember nem vesz fel ilyet a nagyközönségnek szánt versgyűjteményébe. Ez a minden bizonnyal nem finomkodó epigramma újabb bizonyítéka annak, hogy Verseghy úr haragos vitáját a megboldogult Révaival keserűség és tisztességtelenség jellemezte.

71. A győri csata

szövegforrás

Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1809. Szent Jakab hava [július] II. félesztendő 3. szám, 17–18.

megjelenés

A KazLev. 6. 1507. sz. levél jegyzetében (578. o.), de Lónyai Gábor leveléből csak a 2. és 3. bekezdést közli.

ABAFI 1884, 330–333.

A lapszám pontos dátuma hiányzik, mert a folyóirat féléves kötete nincs meg az elérhető könyvtári gyűjteményekben.

hitelesség

Névtelen, de az 1809. július 6-án kelt levélben (KazLev. 6. 1509. sz.) Kazinczy megírja Dessewffynek, hogy tőle származik a Lónyai Gábor levelét megelőző ismertető: „A' Győri csatában B. Barkóczy Antal Kapitányunk elvesztette a' bal lábát, és e' miatt nemsokára azután életét is. Hadnagy Gergelyi Máté egy karmoló lövést kapott. Őt emberünk a' csata' mezején esett el, tizenöt sebet kapott. Sokan megszaladtak, de sokan Kandót bekísérték a' rejtett bateriák közzé 's által meg által szökdöstek az ágyúkat, 's a' francziák közzül sokakat levagdaltak. Ez vala az első Jelentés, a' mit vettünk Vitézeink' tettek felől, 's együtt jöven ez a' csata elvesztése' hírével, nem csuda ha bennünket nagyon ellágyított. Lónyai egy sentimentális levelet teve fel a' sereghez, melly a' Gyűlésen 24ben felolvastatván, sokakat, *még Sennyeit is!* a' *gazdag* Sennyeit! könnyezésre olvastotta. Lege Antonii Szirmay Vékensis (azaz, az ő Motiójára) reám bízott, hogy küldjem meg Kultsárnak. Megküldöttem magasztaló bevezetéssel. Olvasni fogod nyomtatásban, 's készülj neki, hogy nékem megmondhassd, mit ítélz róla.”

magyarázat

1809. június 14-én Győrben zajlott a napóleoni háborúk egyetlen, a Magyar Királyság területén zajló összecsapása, illetve az utolsó olyan csata, amelyben az úgynevezett inszurrekció, vagyis nemesi felkelés hadai vettek részt. A Habsburg sereg vereséget szenvedett. A csata utáni napokban Kazinczy már beszámol a vereségről való értesülésükről, és megosztja Csereyvel a

zempléni katonákról szerzett információit (Kazinczy Cserey Farkasnak, 1809. június 22., KazLev. 6. 1501. sz.), de Rummy Károly Györgynek (1809. július 5., KazLev. 6. 1507. sz.) és Dessewffy Józsefnek (1809. július 6., KazLev. 6. 1509. sz.) is ír róla, nekik már hírt adva Lónyay Gábor leveléről is, amely tehát Kazinczy bevezetőjével megjelenik Kultsár lapjában.

A nemesi felkelés eseményeiről, az 1809. március 13-án nyílt vármegyei gyűlésről, az ott elhangzott felajánlásokról és vállalásokról Kazinczy folyamatosan beszámol levelezésében, például Dessewffy Józsefnek (1809. március 13., KazLev. 6. 1443. sz.; 1809. március 16., KazLev. 6. 1444. sz.) és Cserey Farkasnak (1809. március 19., KazLev. 6. 1445. sz.). Vitkovics Mihály leveléből az derül ki (1809. április 3., KazLev. 6. 1451. sz.) hogy Kazinczy neki is megírta a megyei gyűlési eseményeket, amely levélből Vitkovics tudósítást szerkesztett, és beküldte a *Hazai és Külföldi Tudósításoknak*: „Nemesi Felkelések” módgyát és ajánlásokat, merészlém barátod’ létemre Kultsár Úr’ Újságaiban beíratni.” A közlemény az 1809. Szent György hava [április] 1-i lapszámban (I. félészendő 26. szám, 201–202.) jelent meg „Sátorallya Ujhely. Mart. 13-ikán” keltezéssel. A *Magyar Kurír* is beszámol a vármegyei eseményekről, az 1809. március 31-i (I. félészendő 26. szám, 394–395.) és az 1809. április 11-i (I. félészendő 29. szám, 444–445.) lapszámban, mindkét alkalommal a március 14-i vármegyei gyűlés eseményeiről, névtelen közleményekben.

A győri csata eseményeinek utóéletéhez tartozik a sátorallyaújhelyi emlékmű tervezetének elkészítése Kazinczy és Dessewffy részéről, amelyet az *Erdélyi Múzeum* 1817-ben ad közre, valamint a végül 1821-ben felavatott emlékműről szóló tudósítások, lásd kötetünkben: *A’ győri vitézek emléktérve Dessewffytól és Kazinczytól*; *Zemplényi vitézek emléke* [1. és 2.]; *Zemplényi vitézek’ emléke Sátor-Alja-Ujhelyben*.

Farmosi Kandó Gábor: a felkelő nemesség ezredese, nincs több adat.

Kapitányunk: Báró Barkóczy Antal: a lovasság első kapitánya a felkelésben, nincs több adat.

az Ország’ Nádor Ispánja és Fő Kapitánya: Habsburg József Antal főherceg (1776–1847), Magyarország nádora 1796-tól haláláig.

Hadnagy Gergelyi Máté Úr: nincs adat.

Lónyai Gábor: Lónyay Gábor (1778–1824) zempléni birtokos, kamarás, Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809), Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor (1809 után és 1820–1824), tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka (1817-től). Lónyayhoz lásd még: *Lónyay Gábor beiktatása*; *Bereghi innep*; *Lónyay Gábor nekrológia*.

72. Himfy’s Lieder der Liebe – recenzió

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume, 1809. September, 127–136.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy a Rummy Károly Györgynek 1809. április 10-én kelt levelében (KazLev. 6. 1455. sz.) írja, hogy küldi a recenziót (Berzeviczy Gergely munkájáról írt munkája kíséretében, ehhez lásd: *Frey müthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy*), amely már becsomagolva és lepecsételve várakozik, és kéri Rummyt, hogy a levélben található kiegészítéssel bővítse a küldeményt: „Es stehen die zwei verlangten Recensionen, die von dem Werk des B[erzeviczy] und die von den Liebesliedern des Himfy, an Sie fertig. [...] Sie stehn verpackt, versiegelt; ich möchte sie nicht gerne wieder eröffnen, und so bitte ich Sie um die

Freundschaft, zur Recension des Himfy noch dieses beyzufügen und in einem passenden Ort einzuschalten.” [Készen áll már a kért recenzió Berzeviczy művéről és a Himfy szerelmes énekeiről. {...} Becsomagolva, lepecsételve állnak, nem szívesen nyitnám fel őket újra, és így arra kérem a barátságunk nevében, hogy még ezt illessze a Himfy recenziójához a megfelelő helyre.] A melléklet nem maradt fent vagy lappang. A levélben küldött bővítés helyet kapott a recenzió lezáró szakaszában, ez a „Was wohl auf die Werke der meisten Dichter passt” kezdetű bekezdés, amely a folyóiratközleményben teljesen megegyezik a Kazinczy levelében olvasható szakasszal. A főszövegben jelöltük ezt a részt. A fent idézett levél folytatásában Kazinczy pedig éppen arra kérte Rumyt, hogy ezt a betoldást bátran írja át saját szavaival: „Sagen Sie das mit andern Wörtern.” [Mondja ezt más szavakkal.]

Az MTA KIK K 641 159b és 160a lapjain autográf bejegyzés olvasható arról, hogy Rumynak milyen betoldásai vannak a szövegben, illetve Kazinczy utal a recenzió negatív recepciójára is: „A’ Himfy’ Szerelmeinek általam készített Recenziója 1809. septbr. pag. 127–136. a’ Bécsi Ann.

Rumi tette hozzá ezeket: p. 128. Col. 2., lin 5–11.; – a’ Petrarca citatumait scholionképpen. – p. 132. Col. 1. az utolsó sor pasenth. a’ következő Columna 4. első soraival.

P. 135. Lin. II. corrigatur Rahmen, loco: Nahmen.

Én azt hittem, hogy ezt a magasztaló Recenziót Himfy barátságomnak igen szép záloga gyanánt fogja venni. Rosszúl vette, midőn azt vele még kézírásban közlém. Nem is felel két levelemre azolta hogy ez kijött. – Lásd ezen rosszúl vétel eránt Vitkovicsnak hozzám írt leveleit mens. 8bri vagy 9bri, 1809.”

Rumy betoldásait Kazinczy ezen megjegyzései alapján jelöltük a főszövegben.

Kazinczy recenziója magyar nyelven az *Erdélyi Múzeum* első lapszámában fog megjelenni 1814-ben. A két szöveg kapcsolatához lásd a *Himfy szerelmei – recenzió* jegyzetét.

magyarázat

Kazinczy már 1801-ben, a *Kesergő szerelem* megjelenésének idején felfigyel Kisfaludyra, szinte rajongva szól róla Kis Jánosnak írt levelében 1801. november 21-én (KazLev. 2. 497. sz.), „váratlan jelenésként” állítva őt szembe a debreceniek vélelmezett magyartalanságával: „Ez a’ vidék nem áldozik a’ Gratziaáknak. Itt magyar munkákat nem kapni. Zsebkönyvedet még nem láttam több helytt, mint Debreczenben lakó Prókátor Nagy Gábor Úrnál, és a’ 2-dik esztendeit az Öcsémmél Dienesnél Váradon. Nem is ismerik a’ könyvet. Ez az orthoglottus Debreczen anathemat kiált mindenre, a’ mi nem az ő nálok készült Grammatika ízlésében íródik; ‘s finnyás Urficskáink ‘s Asszonykáink szégyenlenek magyar könyvet olvasni. Nekik Schikanéder ‘s Kotzebue a’ bájolójuk. Fogadom, Kassa és Várad közt az én Himfymnél nincs több Himfy; és ha talán valami Szabolcs Vármegyei édes-Úr egy nyomtatványt, elszédítve a’ könyv’ külsője által, megvett is, az olvasatlan fog heverni, mert az nem a’ Mátyási ‘s Csokonai módja szerint zeng. – Én azonban álmélkodva nézem ezt a’ váratlan jelenést, ‘s örvendek hazám’ nyelvének.”

Kazinczy dunántúli levelezőtársaitól próbál informálódni arról, milyen ember Kisfaludy. Elsőként Németh László ír róla 1802. december 13-án kelt levelében (KazLev. 2. 553. sz.), aki egyben azt is megjegyzi, hogy a szerző már dolgozik a *Boldog szerelem* című folytatáson: „Kisfaludy egy Győrvármegyei Téthen lakó Assessornak és birtokos nemesnek fia. A’ Frantzia háború végével kilépvén a’ katonai szolgálatból, saját jószágán lakik már most kedves Annájával Badatsontól nem messze. Víg, 24 esztendő fiatal elme, készül boldog szerelme, melly azoknak szája vallása szerint a’ kik látták, sokkal is fellyül múlja az első darabot. Többet még eddig magam sem tudok róla. A’ mi a’ tizmjéhez tett rézremetszett képet illeti; a’ metszés szép, a’ találmány gyönyörű: de mit tehet arról a’ mester, ha viseletünk a’ jó ízléstől annyira eltávozott, hogy ha azt igazán kelljen néki képezni, az izlés ellen véteni kéntelen: – ne nézzük az óra lántzot és sujtásos nadrágot, hanem Himfynek nézését tsüggedő tagjait, epekedő

szemeit.” Kazinczy rajongó hangon kéri Kis Jánost 1803. április 6-i levelében (KazLev. 3. 588. sz.), hogy írjon Kisfaludyról: „Végé időt, minél lehet hamarább, és írd-meg, hogy’ lelted Himfyt, ’s szólj a’ legapróságosabb detail’ festéséig. Nem untatsz-el engem azokkal, ha óróla szóllasz. A’ ki úgy énekel, nem lehet nem egyyike a’ szeretetre legméltóbb embereknek; ’s egyy bizonyos nemű lelkek szerették egymást, minekelőtte tudták vala, hogy vannak.” Kis János 1803. július 23-án küldi el Kazinczynak (KazLev. 3. 607. sz.) a leírást Kisfaludy személyéről, de elsősorban egy barátja információira támaszkodva: „Most hát először is Himfyről írom-meg, a’ mit tudok, vagy inkább a’ mit egy Barátom, a’ ki őtet nálamnál jobban esméri, kérésemre róla írt. Kisfaludy Sándor, a Himfy’-Szerelmei Auctora, mintegy 31-32 esztendő, közép termetű, de inkább nagy mint kitsiny, inkább szőke mint barna; valamennyire hosszú és ösztövé ábrázatú; a’ feje elől kopasz, haját á la Titus viseli. A’ társalkodásban mesterség és praetensio nélkül való, nyájas, eleven. Egy ideig Bétsben Gárdista, azután közel három esztendőig a’ frantzia háborúban Katonatiszt volt, Olasz országban elfogattatván, Frantzia országba vitetett, a’ hol Carignejben Fréjushoz nem messze kilentz hónapokat töltött, – A’ Frantzia és Olasz Nyelveket már az előtt tudta. – ízlését, a’ mint maga mondja, tsaknem minden régi és új klasszikus költők olvasása által pallérozta. A’ Görögöket német fordításban olvasta, ’s Homérusz festéseit igen megszerette. A’ deákok között Virgilius, a’ Németek között Schiller és Wieland legkedvesebb poétái. – Már ez előtt 14 esztendővel kezdett mostani Feleségéről, a’ ki akkor még gyenge leány volt, verseket irogatni. De mindezeket, mind egyéb ifjúi verseit elégette. – Aesthetikát soha sem olvasott. Himfy’ Szerelmeit többnyire katona korában, még pedig nagyrészt a’ nyeregben Írogatta. – A’ felesége, Szegedi Rozália már egynéhány esztendőktől fogva beteges, ugyan azért is halovány és sovány képű, inkább szőke mint barna, helyes közép-termetű, kék szemű. Meglátszik rajta, hogy valaha igen szépnek kellett lennie. Örömet olvas, és sok Frantzia verseket tud könyv nélkül. Olaszul is ért. Boldog házasságban élnek-e? Úgy gondolom. De gyermekek még nem volt.”

Kazinczy egyértelműen az általa képviselt irodalmi eszmény példasorába állítja Kisfaludy Sándort a Cserei Farkasnak írt levelében (1805. március 31., KazLev. 3. 741. sz.) olvasható nyelvi-irodalmi programjának felvázolásában, egy olyan időszakban, amikor a debrecenieikkel való szembenállása egyre inkább élesedik: „Az a’ per, a’ melly íróink közt rég olta villong, hogy Nyelvünket kell e, szabad e, a’ Nyugoti nyelv geniusa szerint modellezni, hogy az ő munkájikat szabad e példány gyanánt kitenni magunknak, még mind ez ideig decisio nélkül van. A’ világosság nincs elválasztva a’ setétségtől. [...] Én tehát Neológus vagyok, és azt tartom, hogy úgy kell. Az én felem Báróczit, Bessenyeit, Virág Benedeket, Kis Jánost, Himfyt mutat a’ maga Iróji közt: azok a’ Tordai Leoninust ’s Mátyási Józsefet mutatják.” A *Magyar Kurír* 1804. április 17-én kihirdetett, a magyar nyelv művelését célzó pályázat bírálójáról szólva Kazinczy Schedius Lajossal kapcsolatban azt nehezményezi Kis Jánosnak 1805. július 14-én írt levelében (KazLev. 3. 784. sz.), hogy Schedius 1802-ben megjelent német nyelvű recenziójában nem ismerte fel a *Kesergő szerelem* kötetsszerző elemeit: „Azonban ámbár vaktában néked nyújtom a’ pallyaágot, – mert ki mér ott szóllni, a’ hol Te szóllasz, – csakugyan rettegem concurráló írásaink’ sorsát a’ – bírókra nézve! Ha B. Prónay Sándor, ha Gróf Teleky László, ha Schedius, ha Miller lesz a’ bíró, mi lesz úgy a’ dologból? – Csudálod, hogy Schediust is ide zárom. Az ő lelke tudja, hogy én őtet becsülöm, még pedig igen nagyon, és szeretem is. De a’ ki Himfyt úgy recenseálta, mint az ő Zeit Schriftjében recenseáltatott, nem támaszthatja e azt a’ gyanút, hogy ezt is hibásan itéli-meg? Nem tudta mi a’ dal, mi az ének; – nem tudta mi a’ trocheus láb; – nem látta hogy Himfy Petrarkát követte még a’ kicsinységekben is, (még a’ Laistrom’ csinálásában is) ’s dalai Sonnettek akartak lenni, énekei Canzonettek.” Schedius recenziója az általa szerkesztett *Zeitschrift von und für Ungern* című lapban jelent meg: 1802. I. Band, 2. Heft, 234–239.

Kazinczynak a győri iskolaigazgató Németh Lászlóval való levelezéséből az derül ki, hogy Kazinczy már viszonylag korán, 1805-ben tervezte a *Kesergő szerelem*-ről való recenzió

megírását, bár erről csak Németh László leveléből van tudomásunk, akivel Kazinczy már a fogsága előtt levelezett. A Göttingenben is tanuló, Magyarországon is számos tudós barátságot kötő, az aktív irodalmi életet pártoló Németh 1804. szeptember 12-i levelében (KazLev. 3. 693. sz.) Kazinczynak egy német nyelvű nyomtatványt küld, amely a bécsi *Annalen der Literatur und Kunst in den österreichischen Kaiserthume* című folyóirat felhívása, célja pedig a birodalomban élő nemzetek tudósainak megszólítása és invitálása a lapban való közreműködésre. Németh a nyomtatvány alján kézírással, magyarul jegyzi fel Kazinczy számára kéréseit a lapban való közreműködésre: „Kedvesem, egyúttal arra is kérlek, add tudtomra, melly Fachokban akarsz velünk munkás lenni. Hát a’ Conscriptionalis Tabelláját a’ körülötted fekvő Vármegyéknek nem szerezhethnéd meg nékem? valamint az előtted esméretes Magyar és Erdély országi protestáns oskolákban munkálkodó Tanítóknak lajstromát? – Mit mondaszsz a’ Sopronyi Társaság munkáihoz? mit Szirmayhoz? Az elsőnek szeretném tőled mennél előbb recensióját venni.” Vagyis Németh László volt az, aki már 1804-ben hívja Kazinczyt a magyarul sokszor *Annálisok*ként emlegetett bécsi lapba publikálni. Németh László 1805. január 2-án kelt leveléből (KazLev. 3. 711. sz.) az derül ki, hogy Kazinczy tervez neki küldeni anyagokat: „Mikor küldöd kezemhez az ígért recensiókat?” További leveleiből pedig az tudható, hogy többször kéri Kazinczyt Révai grammatikájának és a magyar régiségekről szóló kötetének recenzeálására (KazLev. 3. 791., 814., 825. sz.), illetve Verseghy grammatikájának bírálatára (825. sz.). 1805 folyamán is téma lehetett közöttük Kazinczynak az *Annalen*ben való közreműködése, ugyanis Németh László az október 14-én kelt levelében (KazLev. 3. 827. sz.) ismét hangsúlyozza örömét, hogy barátja csatlakozik szerzőként a laphoz, és itt említi meg a Himfy-recenziót, amelynek tervéről nyilván Kazinczy írhatott neki ezt megelőzően, de ezt a levelét nem ismerjük: „Hogy az Annálisokban munkás társ leendeszsz, azt köszönettel és nagy örömömre értettem, noha róla, esmérvén erántam való szeretetedet, a’ literatúrához való buzgóságodat, előre sem kételkedtem semmit is, Sopronyi Társaink munkáinak tőled beküldendő recensióját kívánva várom. Én tudom, hogy Te előtted más színben jelennek azok meg, mint a’ Debretzeni Professor előtt. Ő igen tudós! – Én már közel 50-et eladtam belőlök. – Himfy Szerelmeinek ugyan már vagyon benne egy nem meg vető recensiója: de a’ Tiedből mindenkor sokat fog a’ Publicum tanulni.” Németh László korai halála (1806. május 15-én) is feltételezhetően közrejátszott abban, hogy Kazinczy nem küldte el az *Annalen*nek a recensiót.

A *Kesergő szerelem*ről már 1802-től kezdődően születnek recensiók, elsősorban a német nyelvű sajtóban (1802-ben három kritika), a *Boldog szerelem*mel kiegészített *Himfy szerelmei* és a *Regék* kritikai visszhangja 1807-től datálható (1807-ben, 1809-ben és 1811-ben is egy-egy bírálattal). Kisfaludyra jellemzően a megújuló magyar irodalom kitüntetett költőjeként, magyar Petrarca-ként tekintettek a szerelmi költészet hagyományának megújítását, a verselést, a kötetkompozíciót egyaránt dicsérve. A német kritikák könyvészeti leírását és összefoglalását lásd: HÁSZ-FEHÉR 2016, 421–425. A magyar kritikai visszhang nem tűnik ennyire élénknek: Pápay Sámuel méltatása a *Himfyről A’ magyar literatúra’ esméretében* olvasható, 1808-ban (258–259).

Kazinczy nem tett le a recensió megírásáról, mert 1806 nyarán arról ír (KazLev. 4. 955. sz., dátum nélkül, de Kis János július 19-én válaszol rá), hogy Kultsár újonnan induló lapjába (*Hazai Tudósítások*) készül írását beküldeni, újra megemlítve a *Zeitschrift*ben 1802-ben megjelent recensió tévedéseit, illetve az *Annalen*ben ugyanebben az évben megjelent írást: „Mit ítélsz Kultsárnak Jelentése felől? Én gyönyörködve nézem és igen sokat várok. Hála legyen értte az Egeknek, lesz tehát egy Újságunk, melly által Literatúránk’ productumai a’ Publicum előtt megismertetnek, a’ munkák recenseáltatván, felverettetnek íróink álmodásokból, ’s több figyelemmel fogják írni munkáikat etc. etc. Himfynek verseit én fogom recenseálni. Az a’ ki a’ Zeitschriftben szólott felőlök, éppen hamisan látta, a’ mit csudálni akart; olyat is látott a’ csudálást megérdemlő munkán, a’ mi ott éppen nem volt; – az Annálisok’ Recensora már-

igazabban fogta, de még sem felelt meg várakozásomnak. Nékem is maradt spicilegiumom!” Cserei Farkasnak 1807. március 2-án (KazLev. 4. 1081. sz.) általánosságban ír a recenziók hasznosságáról és káráról, megemlítve a Himfy addigi recepcióját: „Osztán még az boldog, a’ ki illy ép bőrrel mehet keresztül a’ Recensorok kezein, hanemha olly szertelen magasztalásokkal van kedvek valakit elborítani, mint Himfyt szokták Recensorai, kik közzül némellyik ötet nem is érti. De én részemről azt tartom, hogy minek előtte olly felette nagyon magasztaltassam, jobb egy kevésbé megtépettetni, mert engem semmi sem pirit inkább, mint a’ meg nem érdemlett magasztalás.”

1807-ben jelenik meg Kisfaludy Sándor *Regék* című kötete, amelyről Kazinczy véleménye lesújtó (lásd a *Regékről* írt recenzióját: *Regék a’ Magyar elő-időből – recenzió Kisfaludy Sándor kötetéről*). Kis Jánosnak (1807. augusztus 28., KazLev. 5. 1159. sz.), Döbrentei Gábornak (1808. március 23., KazLev. 5. 1262. sz.) is megírja kifogásait a kötetéről, és a munka tűzbe vetését szorgalmazza. Ekkor kapja meg Kisfaludytól a *Regék* egy példányát: egyrészt sajnálja, hogy a Himfy szerelmeiből nem kapott példányt, mert az még nem jutott el hozzá, másrészt pedig azt tervezi, hogy válaszul egy Petrarca-portrét küld majd neki a következő felirattal: „Himfynek az ötet csudáló ’s szerető Kazinczy”. (Kis Jánosnak, 1808. április 25., KazLev. 5. 1276. sz.) Rummy Károly Györgynek (akinek első ismert levelét 1807. május 17-én írta) nem sokkal később jelzi (1808. május 6. KazLev. 5. 1285. sz.), hogy szeretné a Himfy szerelmeit recenzeálni, és röviden már megfogalmazza azokat a negatívumokat a kötetéről, amelyek minden rajongása ellenére is szót érdemelnek: „Auch Himfys Szerelmei wünschte ich zu recensiren, wenn ich nur wüsste, was ich daraus machen soll. Vultu mutabilis, ater et albus. Horat. Es ist darin so viel schönes, so viel originelles, keinem Wesen nachgesagtes, dass ich den Menschen anstaune. Und wieder wie viel Unverzeihliches! – Er schickte mir neulich seine Sagen (Regék) zum Geschenk, wofür ich ihm zum Gegengeschenk Petrarcha’s Bild von Morghen gestochen!!! mit den en crayon unter* geschriebenen Worten schickte: Himfynek, csudálója, Kazinczy. Ungarn hat viel verloren, dass dieser geistreiche junge Mann, der in Wien als Gardist lebte, Italien sah, Kriegsgefangener war und seine petrarchisch-unpetrarchische Lieder in der Gegend von Vaclüse sang, seinen Geschmack nicht mehr verfeinerte, seine Sprache nicht correcter spricht, und dass er mehr Génie als Gelehrter, dass er nur Génie nicht auch Kunstgelehrter ist. Dann haben seine Liebeslieder auch den Fehler, dass einige Lieder eben so wenig von *Gefühlen der Liebe* als von den *Mysterien der heil. Dreyfaltigkeit* sprechen, und hier nur aus der Capriz aufgenommen worden sind, damit die Zahl der Lieder auf 200. anwachsen mögen [!]. Und manches Lied ist nichts Selbstständiges; es ist – die zweyte Strophe des Vorhergehenden!! – doch von allen diesem ein andersmahl.” [Himfy Szerelmeit is szeretném recenzeálni, bárcsak tudnám, mit hozzak ki belőle. [„]Hol vig, hol szomorú, más-más mindenkiben arca[”]. Horatius. Oly sok szép van benne, oly sok eredeti, semmi utánzás, hogy csudálom ezt az embert. És ismét mennyi megbocsáthatatlan! – Nemrég elküldte nekem a *regéit* (Regék) ajándékba, mire én neki Petrarca képét Morghen metszésében!!! az alábbi, ceruzával aláírt szavakkal küldtem: Himfynek, csudálója, Kazinczy. Magyarország sokat veszített, hogy ez a szellemes fiatalember nem finomította ízlését, nyelve nem pontosabb, és hogy ő nagyobb lángelme mint tudós, de csak lángelme, nem műértő. Pedig élt Bécsben gárdistaként, látta Itáliát, volt hadifogolyt és Vaclüse környékén énekelt petrarchai-nempetrarchai dalait. Szerelmesdalainak az is a hibája, hogy néhányuk éppoly kevésbé szól a *szerelem érzéseiről*, mint a *szentháromság misztériumairól*, csak hogy a dalok száma 200-ra növekedjen, pedig előttem csak a Caprizból vettek vannak. És néhány dal nem is önálló; ez itt az előtte lévő második strófája!! – de mindezekről egy másik alkalommal.]

Nem sokkal később Döbrenteinek is ír a Himfy szerelmeiről, és leveléből immár egyértelmű, hogy nemcsak a *Regékről* van negatív véleménye, ráadásul személyét is sértve érzi a bevezetőben olvasható felsorolás miatt: „Mintegy két héttel ezelőtt Himfy nekem a’ maga

Regéjit küldé ajándékban. Mit adtam volna értté, ha szerelmeit küldötte volna! mert akkor még ezeket nem láttam. Most ezeket is olvastam már. Uncorrect aber originell [hibás, de eredeti]. Olly dolgokat is mond, a' mellyeket nem előtte senki, és ez magyar íróban példátlan érdem. Mik volnának dalai, ha felét elégette volna. S néhol durvaság, néhol trágárság is van. Trágárság pajkosság nélkül! ki tűrheti azt? Szerelmeinek Praefatiójában egynehány magyar írótl említ. – Kist kihagyta – Virágot Krisztussá feszítette, az az Verseghi és Batsányi közzé, két gonoszok közzé. – Szabó Dávidot Adelungnak nevezi. Ha tudja e Himfy ki és mi volt Adelung? ha tudja e, ki és mi Szabó – nem ő bizony! Csak kolompolni hallott a magyar írók felől. Engem mint a' zsidókat szokták az akasztófán, a' végére akasztott. Nem bánnám, – tettetés nélkül mondom azt! – csak Batsányi után ne tett volna. Ha ismeri az Úr Batsányit, érti miért kedvetlen ez nekem. De ezt el kell tűrnünk, ha egyszer a' hír nevünket pengeti.” (Döbrentei Gábornak, 1808. május 10., KazLev. 5. 1291. sz.)

1808. augusztus 22-én Kisfaludy Sándornak írt levelében (KazLev. 23. 5747. sz.) azt feltételezi, hogy már biztosan megkapta tőle a Petrarca-metszetet, továbbá elküldi neki a tübingai pályáírásából a Kisfaludyra vonatkozó szakaszt a következő felvezetéssel: „A' 3dik részben nyelvünkkel és literaturánkkal ismertetém-meg a' németeket, 's ott Rajnisnak, Virágnak, Szabó Dávidnak, Földinek, Daykának, Rádaynak, Csokonainak, Verseghinek, Desöffynek, Orczynak, Barcsaynak 's Kis Jánosnak verseiből hordottam-fel példákat magyarul és németre is fordítva, 's íróink felől rövid biographiai notiszokat bocsátottam előre. Engedd azt az örömet nékem, hogy ide tehessem, mit mondék felőled” Itt közli németül a Kisfaludyra vonatkozó szakaszt, ez Heinrich Gusztáv kiadásában is megtalálható (HEINRICH 1916, 115–116. A tübingai pályaműhöz lásd *A' magyar literatura története. Töredék jegyzeteit.*)

Kazinczy 1809. április 8-án írja Döbrentei Gábornak, hogy befejezte a Himfy-recenziót, hivatkozva a korábbi recenziók hibáit, saját véleményét pedig alapvetően pozitívnak tekinti: „Én magamról tudom mit tanulok a' Hálai, Jenai 's Lipszai Lit.-Zeitungokból. Épen ma végeztem el a' Himfy szerelmeinek recensióját, melly oda megyén. Reménylem abból is annyit fog tanulni sok olvasó, mint én a' másokéból. Osztán Himfynek meg kellett adni azt az érdemlett koszorút, kivált hogy ezek a' német magyar Recensensek olly fonákul recenseálák első tómusát.” Ugyanezen a napon ír Kölcseynek (KazLev. 6. 1454. sz.), sommázva a *Himfy*ről való véleményét: „Én e' napokban a' Himfy' Szerelmeinek két köteteit recenseálám német nyelven, meg lévén kérve reá egy német országi Literátus Zeitungba. Ki eresztik e a' levelet az Ausztriai határon, nem tudom. De szeretném, ha kinyomtatathatnák. Himfy elhalhatatlan dísze a' Nemzetnek. Én ötöt csak verseiből 's leveleiből ismerem. Sok darab rossz van benne. Kár hogy a két Tómus egyé nem olvadt. A' poéták nagy kárt tesznek az által magoknak, hogy verseiknek felét el nem égetik.” Ezzel lényegében megelőlegezi a *Tövisék és virágok Himfy* című epigrammáját. Kazinczy a recensiót másnap küldi el Rumynak (1809. április 9., KazLev. 6. 1455. sz.).

A megjelenést követően is hangsúlyozza Kazinczy a recensiója tanító szándékát: „Mint én szólhattam kedvezőleg, és kémélőleg-csípkedve Himfy felől: más épen úgy szólhat viszont felőlem; és ha a' jobb Publicum a' Recensiónak csak felét is nékem Ítélné, örvidenék magamnak és a' szolgált ügynek. (Vitkovics Mihálynak, 1809. november 10., KazLev. 7. 1579. sz.) Másnap Rummy Károly Györgynek (1809. november 11., KazLev. 7. 1583. sz.) viszont már megírja sejtéseit Kisfaludy reakciójáról: „24. Stunden früher als ich diese Hefte erhielt, erhielt ich durch die Post das September-Heft der Annalen. Sie werden dieses Heft wohl auch schon erhalten haben. Himfys Recension steht darin. Ich las sie wieder, und bin damit ziemlich zufrieden. Da aber Kisfaludy mir auf zwey Briefe, welche ich ihm im September und October schrieb, nichts zurückschreibt, so besorge ich, er wird mit dieser Rec. sehr übel zufrieden seyn.” [24 órával azelőtt kaptam meg postán az Annalen szeptemberi számát, hogy ezeket a füzeteket kézhez vettem. Valószínűleg már Ön is megkapta ezt a számot. Himfy recensiója áll benne. Újra elolvastam, és meglehetősen elégedett vagyok vele. Attól tartok, hogy Kisfaludy

valószínűleg nagyon nem elégedett ezzel a recenzióval, mivel nem válaszolt két szeptemberben és októberben írt levelémre.] Vitkovics Mihály megerősíti Kazinczynak (1809. december 1., KazLev. 7. 1603. sz.), hogy Kisfaludyt nagyon rosszul érintette a bíráló: „Himfyt a’ Recensio, a mint Horvát a Zirtzi Priortul (Dréta Antaltól) hallotta, földig leverte, és benne a’ Nagy Embert kis emberré változtatta. Ennyire félelmesek még Országunkban a’ fontos Recensiók is! – A nagyobb rész tsak ditsértetni kíván, ’s magát infallibilisnek tartván morog, sőt szitkozódik, ha hibáit megnevezi a Józanabb ítéletű. Én azt gondolom, hogy sok illy velős recenziót készíteni, bár a Magyar íróknak bosszújokra is, a Literaturára nézve igen hasznos volna.”. Döbrentei már 1809. október 20-i levelében (KazLev. 7. 1570. sz.) kéri Kazinczytól a Himfy-recenzió magyar változatát a tervezett folyóiratába. Az *Erdélyi Múzeum* első lapszámának vázlatába ugyan beilleszti a Himfy-recenzió magyar nyelvű kiadását, de a lap első füzeté csak 1814-ben jelenik meg. További részleteket lásd a *Himfy szerelmei – recenzió* jegyzeteiben.

A német nyelvű recenzió fordítását külön nem közöljük. A *Himfy szerelmei – recenzió* szövegétől való eltéréseket azonban jelezzük, illetve csak a magyar recenzióban nem szereplő szakaszok fordításait közöljük. A német közleményben a Himfy-kötetből származó versidézeteket német nyelvű prózafordítások követik, kivéve a *Ti, Egeknek Szülöttjei...* kezdetű idézetet, amely egyébként a magyar recenzióból egészében hiányzik. A német nyelvű szöveg hosszabb a magyarnál, utóbbiból hiányoznak a Petrarca-versek közlései (ezek Rummy betoldásai a német verzióban), illetve néhány további bekezdés. Van azonban olyan idézet is, amely a német verzióban nem szerepel, csak a magyarban. Az eltéréseket a főszövegben és alább is jelöltük, a főszövegben csak utalásszerűen, itt pedig részletesebben foglalkozunk velük. A soronkénti szövegmagyarázó jegyzetek a *Himfy szerelmei – recenzió* jegyzetében olvashatók, itt csak az abból hiányzó szakaszokat jegyzeteljük.

Az első bekezdés vége hiányzik a magyar recenzióból:

Als er das 65. Lied des zweyten Bandes (S. 108) dichtete, war er 28 Jahre alt, und da hatte er seine schöne Rosa schon im zweyten Sommer die seinige genannt.

magyarul:

Amikor a második kötet 65. énekét szerezte, 28 éves volt, és a szép Rózát már második nyáron a magáénak tudhatta.

schöne Rosa: Kisfaludy Sándor (1772–1844) felesége, Szegedy Róza (1775–1832). 1792-ben ismerkedtek meg, az első lánykéréskor, 1796-ban Szegedy Róza még nemet mondott, majd az 1798-ban történt második lénykérés után, 1800 januárjában kötöttek házasságot.

A második bekezdés vége hiányzik a magyar recenzióból:

Rec. wagt in den österreichischen Annalen (die unter andern unstreitig das Verdienst haben, sammt der neuen Leipziger Literatur-Zeitung der ungrischen Literatur viel Aufmerksamkeit zu widmen und in Recensionen bedeutender ungrischer Werke mehr ins Detail zu gehen als z. B. die Hallische Literatur-Zeitung) den Schritt, ob er von dem Werthe dieser lieblichen Lieder treffender urtheilen könne, als die bisherigen Recensenten.

magyarul:

A recensens megkísérli az Österreichischen Annalenben (amelynek vitathatatlanul érdeme a Leipziger Literatur-Zeitunggal egyetemben, hogy a magyar irodalomnak nagy figyelmet szentel, és a magyar munkákról szóló recenziói elmélyültebbek, mint pl. a Hallische Literatur-Zeitungé), hogy ezeknek a kedves daloknak az értékéről találóbban ítéljen, mint az eddigi kritikusok.

Österreichischen Annalen: az *Annalen der Literatur und Kunst in dem Österreichischen Kaiserthume* című irodalmi folyóirat különböző címvariációkban 1802 és 1812 között működött Bécsben, Kazinczy elsősorban Rumy Károly György közvetítésével publikált lapban.

Leipziger Literatur-Zeitung: a lipcsei irodalmi folyóirat 1800 és 1834 között működött.

Hallische Literatur-Zeitung: a Halle városához köthető *Allgemeine Hallesche Literatur-Zeitung* című irodalmi folyóirat 1801 és 1806 között működött.

Petrarca 165. szonettjét bevezető és lezáró német mondatok és fordításuk:

Man vergleiche nur z. B. Folgendes (das CLXV.) Sonetto Petrarcas mit den im Verfolge der Recension mitzutheilenden Liedern unseres ungrischen Sängers.

magyarul:

Hasonlítsuk csak össze pl. a következő (CLXV.) Petrarca-szonettet a magyar dalköltőnek a recenzióban közölt dalával.

(Nach der venetianischen Ausgabe von 1564.)

magyarul:

(Az 1564-es velencei kiadásból.)

Petrarca idézett szonettje (magyar kiadásokban CXCVII. sorszámmal) magyarul:

Az égi szellő zöld babért ölelget,
hol Apollo szívét sebezte Ámor,
hol öröm lett a rámvetett igából;
Szabadság, szívem vissza nem szerezhet.

Azt tette vélem, mit Medúza megtett
a mór királlyal, ki kő lett varázstól,
éppígy nem mozdulhatok szép hajától,
hol ámbra, nap s arany is fényevesztett.

Göndör csapdájú szőke haj okozza,
mely oly lágyan köti-szorítja lelkem,
hogy alázat vértjét öltöm magamra.

Szívemet árnya már jéggé fagyasztja,
és arcom megfehérül félelemben,
márvánnyá bűvöl nézése hatalma.
(ford. Károly Amy)

Az első idézet (I. könyv LXXXX. Dal) előtti mondat a németben hosszabb. A magyar recenzióból hiányzó szakasz:

und führt also die folgenden Stücke mit einer beygefügten deutschen Uebersetzung an; die der ungrischen Sprache kundigen Leser werden finden, dass die Uebersetzung nicht verschönernd sey.

magyarul:

és a következő darabokat a hozzá fűzött német fordítással idézi, amit a magyar nyelvben járatos olvasó úgy fog találni, hogy a fordítás nem megszépítés.

A magyar változatban a II. Könyv LIII. dala előtt van még egy versidézet, amely a német szövegben nem szerepel:

II. Könyv, XXXV. Dal, lap 63:

A' bereknek gyors kaszási
Már utólsót vágának,
Az árnyékok óriási
Hosszúságra nyúlnak.
Mi ott járánk, meg' megállánk
A' rét magas fűvében,
'S hogy a' bürün (*palló*) általszállánk
A' folyamnak mentében,
A' folyamba tekintettünk –
'S és *alattunk és felettünk*
És *bennünk* is a' menny volt,
Szívünkben szent tűz lángolt.

A „Tőle jönnek Hozzá térnek” kezdetű idézet utáni mondat hiányzik a német verzióból:

Valóban ha a' mi Kisfaludynk csak tíz darabot írt volna is illyet mint az előmutattattak, ha csak egykét írta volna is az előmutattaknak: neve halhatatlan maradna. Ötet magok a' Múzsák 's a' Kellem' Istennéji szentelék Papjoknak.

Az ezt követő bekezdés a németben rövidebb, hiányzik belőle Kis példája mellől Berzsenyié, továbbá az utolsó tagmondat (innen [...]) a' Petrarcháéban írta.):

Der Ausdruck *fächst* ist im Ungrischen nichts weniger als rebutant, und die schönen aus verschiedenen Theilen der Rede gewählten Reime *éltémnek* (meines Lebens) und *terémnek* (sie fächsen) schmeicheln dem Ohr, da sehr wenige ungrische Reime anders als aus Wörtern des nähmlichen Casus oder Tempus (z. B. *lelkemet, testemet, meinen Geist, meinen Körper; fejemből, szívemből, aus meinem Kopfe, aus meinem Herzen; szeretett, égetett, er sie oder es hat geliebt, er sie oder es hat gebrannt,*) gebildet werden können, welches die Versification in der Zrinyischen Gattung äusserst leicht aber zugleich auch äusserst geistlos, wenigstens reizlos macht. Sie ist sokaum mehr als schlichte Prosa, und Dichter wie Kis haben ihre ganze Energie nöthig, um ihren Werken durch die äusserste Delikatesse in der Wahl der Wörter einen höhern Glanz zu geben.

a magyar recenzióban:

Ezen utolsó dal két utolsó rímjára: *éltémnek* 's *terémnek* figyelmessé kell tennünk az Olvasót. A' mi, rímekben igen szegény nyelvünk felette nehézzé teszi a' magyar versificációt, a' Zrínyi és Ráday nemű versekben (*Zrínyi nemű* a' csak rimelt sor, *Ráday nemű* az, a' melly nem csak rímeli a' sorokat, hanem a' syllabákat méri is, de szabadabban mint a' görög mértékű sorokban). A' mi rímelőink, stantes pede in uno, szórják a' verseket. De millyen verseket! Az ő rimájok *testemet, lelkemet; fejemnek, kezemnek; égette, tette; fájdalom, nyúgodalma; szívében, hívében*. Igy igen is ömölve ömölhetnek a' versek. De szedjük csak a' rímeket különböző részeiből a' beszédnek – mint *éltémnek* (substant.) és *terémnek* (verbum) – meg fogjuk látni ha dolgozásunk olly könnyű lészen e? Innen van, hogy a' Haza legelső Írója is, mint a' halhatatlan Kis és az ő érdemes ifjú barátja, *Berzsenyi*, verseiket a' Zrínyi nemből írják 's egész energiájokat veszik

munkába, hogy verseiknek a' szók leggondossabb válogatásaik által fenntebb diszt adhassanak; innen, hogy ifjabb Költőink inkábbára a' görögök szchémaikra térnek; innen végre, hogy K. Úr a' maga Sonettójit maga által talált stanzokban, nem a' Petrarcháéban írta.

Az ezt követő bekezdés teljesen hiányzik a magyar recenzióból:

Eben diese Zahllosigkeit der Reime im Ungrischen ist Schuld daran, dass unser Dichter die Sonetten des Petrarca nicht anders als in selbst geschaffenen Schemen, wie wir sie eben sahen, wiedergeben konnte, und dass er sie nicht in der Rádayschen, sondern in der Zrinyschen Versart gab; denn die Rádaysche, die die Endsylben nicht bloss reimt, sondern auch misst, macht die Zahl der wenigen Reime noch geringer. Wenn aber auswärtige, der Modulation der ungrischen Sprache unkundige Leser hieraus schliessen wollten, eine Zrinysche Zeile sey, wenn sie ohne Begleitung einer zweyten gleichgereimten Zeile angeführt wird, gar kein Vers, es sey denn, dass ein hoher poetischer Schmuck und die Cäsur nach der sechsten Sylbe doch die Ahndung hervorbringen könnte, dass die Zeile dennoch aus den Schriften eines Dichters sey: so würden sie sich eben so gewaltig irren, als der Unger sich irrt, wenn er unbesonnen behauptet, die deutsche Sprache habe gar keine Prosodie, weil sein Ohr jede Position für lang zu nehmen gewohnt ist. Beyde sollten eingedenk dessen seyn, was Voltaire von den theatralischen Werken der Engländer sagt, dass eine ganze Nation in ihrem Geschmack und in dem Gefühl ihres Eigenthums schwerlich irren könne, und man muss über den Klang Zrinyscher Verse mit einem ungrischen, so wie über den Klang des Vossischen Hexameters mit einem deutschen Ohr richten.

magyarul:

A magyarban éppen a rímeknek a végtelen lehetősége az oka annak, hogy költőink Petrarca szonettjeit csak maguk alkotta sémával – ahogyan itt is látjuk – tudták visszaadni, s nem a Ráday-féle, hanem a Zrínyi-féle versformában; hiszen a Ráday-féle, ahol az utolsó szótag nemcsak rímel, hanem mértékes is, a rímek számát még csökkenti. Ha azonban kívülállók, a magyar nyelv modulációját nem ismerők ebből arra következtetnének, hogy egy Zrínyi-sor, ha egy második, azonosan rímelő sor nélkül áll, nem is verssor, hacsak nem egy magas poétai dísz, és a hatodik szótag utáni cezúra mégis azt a gyanút ébresztheti, hogy a sorok mégis költő kezétől származnak; úgy éppen olyan nagyot tévednének, mint ahogy a magyar téved, amikor meggondolás nélkül azt állítja, hogy a német nyelvnek nincsen prozódiaja, mert a füle ahhoz van szokva, hogy minden szótagot hosszúnak vél hallani. Mindketten tudatában kellene, hogy legyenek annak, amit Voltaire mond az angolok színpadi műveiről, miszerint egy egész nemzet nehezen tévedhet ízlésében és a tulajdonával kapcsolatos érzésében, és a Zrínyi-sor hangzásáról egy magyarnak a fülével, s Voss hexameterének hangzásáról egy német fülével kell ítélni.

Voltaire: eredeti nevén François-Marie Arouet (1694–1778) francia író, költő, filozófus.

Voss: Johann Heinrich Voss (1751–1826) német költő, az *Odüsszeia* német fordítója.

Petrarca 29. canzonéját csak az olasz eredetiben közli a lábjegyzet, pontosabban annak első 38 sorát, ez a vers a magyar kiadásokban a CXXVIII. sorszámot viseli, szövege magyarul:

Itáliám, kár rádolvasni gyarló
szavakkal kenni halálos sebed,
mit tucatszámra hordsz e drága testen –
de sóhajthatok tán még, úgy lehet,
hogy megérezze Po, Tiberis, Arno,
hol búsan ülök – s kérlek, ki kereszten
függtél, Mester, a Kegyelem eressen

újfent közénk, hogy látnád: gyöngé húsát
országodnak – mit megkedvelt a lelked,
Uram, s kegyelmed –
mily semmi okból tépi háborúság!
S a durvult szívek gúzsát,
mit összegörccsölt vad Mars, pillanat
alatt tíz ujjad lazítsa, megoldja –
s tedd, hogy Igazad,
gyarló vagyok bár, nyelvem kidalolja.
Ti pedig, kiknek forgandó szerencse
ím gyeplőszárat kezetekbe adta
e szép hazának, melyet nem szerettek –
feleljetek: a sok kibérelt szablya
itt mit keres? s a barbárvér veresbe
zöld tájainkat mért mártja? Jegyezd meg:
csalárd lidércek csak bajra vezetnek!
Semmit se láttok, mindent átni vélve,
s hűnek remélve álnok szíveket;
ki sok zsoldost tart, biz sok fizetett ellenség között kucoroghat félve!
S vajon honnan kél e
szörnyű özönvíz? minő sivatag
zúdítja ránk sok édes, zöld mezőnkre?
Ki éli túl? No, ragadd ki magad
bajból, mi tőled kapott bűsz erőre.
A bölcs Természet jól intézkedett
rólunk, mikor védpajzsul Alpokat tett
közénk s a német veszettség közé.
Magunk törtünk önnön javunkra: vak lett
találékony dühünk – és így esett
belénk a rüh! [stb.: a lábjegyzet csak eddig idézi a verset]
(ford. Rónai Mihály András)

A „Tí, Egeknek Szülöttjei” kezdetű idézet hiányzik a magyar recenzióból, az azt követő bekezdés pedig amiatt hosszabb a magyar változattól, mert abban nincsenek szerzőnevek:

S. 230 beschreibt er seine Freuden in dem Umgange mit den grössen Unsterblichen, die Priester der Musen waren und sind, und man sieht dem Liede an, dass er diese nicht bloss dem Nahmen nach kennt, mit ihren Summen nicht bloss Parade macht. Er ist ein warmer Verehrer von Homer, Anakreon, Sappho, Virgil, Horaz, Ovid, Cicero, Ossian, Shakspear, Pope, Wieland, Schiller, Gesner, Pfeffel, Voltaire, Rousseau, Corneille, Racine, Petrarca, Tasso. –

A magyar recenzióban:

Lap 230 azon örömekeket festi, a’ mellyekkel ő azon Halhatatlanok társaságokban él, kik a’ Múzsáknak Papjaik, ’s látni az éneken, hogy ezeket nem csak neveikről isméri, neveikkel nem csak paradíroz.

A hiányzó rész magyarul:

Meleg tisztelője Homérosznak, Anakreónnak [stb.]

Homer: Homérosz görög költő (Kr. e. 8. sz.).

Anakreon: Anakreón görög költő (Kr. e. 582–485).

Sappho: Szapphó görög költőnő (Kr. e. 620 k.–570).

Virgil: Publius Vergilius Maro római költő (Kr. e. 70–19).

Horaz: Quintus Horatius Flaccus római költő (Kr. e. 65–8).

Ovid: Publius Ovidius Naso római költő (Kr. e. 43 – Kr. u. 18 k.).

Cicero: Marcus Tullius Cicero római író (Kr. e. 106–43).

Ossian: Osszián kelta bárd, James Macpherson skót költő által teremtett fiktív alak, művei 1765-ben jelentek meg.

Shakspear: William Shakespeare angol drámaíró, költő (1564–1616).

Pope: Alexander Pope angol költő (1688–1744).

Wieland: Christoph Martin Wieland német költő (1733–1813).

Schiller: Friedrich Schiller német költő (1759–1805).

Gesner: Salomon Gessner svájci költő, festő (1730–1788).

Pfeffel: Gottlieb Konrad Pfeffel francia-német költő (1736–1809).

Rousseau: Jean-Jacques Rousseau francia író, filozófus (1712–1778).

Corneille: Pierre Corneille francia drámaíró (1606–1684).

Racine: Jean Racine francia drámaíró (1639–1699).

Tasso: Torquato Tasso itáliai költő (1544–1595).

„Ein wahres Tibullisches Leben!” felkiáltást követő bekezdésben két mondat hiányzik a magyar változatból. Az első a második felkiáltójel utáni mondat, a magyar recenzióban a „‘S mi fogott volna” kezdetű mondatot előzné meg:

Man vergleiche es nur mit den zwey Bänden der Gedichte des Tordaei Gyöngyösi, der seine Verse mit tausend Citaten aus der Bibel begleitete.

magyarul:

Hasonlítsuk csak össze Tordai Gyöngyösi verseinek két kötetével, aki a verseit számtalan bibliai citátummal kísérte.

Gyöngyösi: Gyöngyössi János (1741–1818), református lelkész, alkalmi költő, a leoninus versforma leghíresebb képviselője Kazinczy korában. A leydeni egyetem elvégzése után Gyöngyössi 1774-től haláláig Újtorda lelkésze volt. Kétkötetes verskiadása: *Gyöngyösi János magyar versei. Melyeket külömb-külobbféle alkalmatosságokra készített, és végre egyben is szedett.* Pest, 1802-1803. (I. Az első kiadáskori versek, megjobbítva s többekkel megbővítve, szerző arczk. Előszó, Új-Torda, 1801. decz. 23. II. Előljáró-beszéd. Az egyenlő hangzat, vagyis kadentzia szerint való vers-írásnak formájáról és versek.)

A második, ami a magyar recenzióból kiamarad, a zárójeles közbeékelés bővebb szövege, amely a magyarban mindössze ennyi: „(s lássd az Előszót)”:

(Siehe seine Vorrede, und in seinem Motto heisst es: *Je suis Amant, et je ne suis point Auteur.*)
magyarul:

(Lásd az előszót, és a mottójában ez áll: *Je suis Amant, et je ne suis point Auteur*)

A francia szöveg jelentése: Szerető vagyok, nem szerző. Idézet Évariste de Parvy francia költő *Ma mort* című verséből (*Poésies érotiques*, 1778).

A recenzió vége felé a német verzióból hiányzik egy idézet a „Noch muss Rec. Ausdrücke, wie járom még kinos tánczát, erzwungene, mit Haaren” kezdetű bekezdésből:

Itt e’ föld e’ szegletében,

A' nyugalom völgyében,
A' természet kebelében,
A' szerelem ölében,
Szabad vagyok mint a' madár,
A' levegőüregben,
Boldog, mint a' gerlicze pár
A' szerelem fészekben.

A kötet küllemét tárgyaló, utolsó előtti bekezdést megelőző mondat a magyarban bővebb megfogalmazású, a német lényegében annak csak az első tagmondata:

Man sieht daraus, dass der Verf. eine gewisse Zahl vollfüllen wollte.

Mutatja ez, hogy K. Úr egy bizonyos számig akarta felvinni dalait, 's így nem igen vala hajlandó olly sanyarúan bánni velek az öszveszedés alatt mint különben talán volt volna.

A magyar recenziót lezáró utolsó szakasz (Megjelent ez a' Recenzióm...) hiányzik a németből, hiszen az kifejezetten a recenzió magyar megjelentetésének körülményeit tárgyalja.

73. Báróczy Sándor' Emlékezete

szövegforrás

Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1810. Böjt más hava [március] 24., I. félesztendő 24. szám, 195–198.

megjelenés

ABAFI 1884, 232–236.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

Az MTA KIK K 608 20a–21b lapokon található a cikk kivágata autográf bejegyzésekkel és javításokkal. A cím mellé tett széljegyzet a cikk 195. oldalán:

„a' Kultsár Újságlevelében. 1810. Martz 24d. Nro 24.”

A 195. oldal aljára tett jegyzet az első bekezdésben tévesen megadott születési évszámhoz kapcsolódva:

„Húsvét 2dik napja 1735ben aprilisnek 11 az az tizen-eggyedikén volt.”

A szövegben tett korrektúrákat a főszövegben jelöltük.

magyarázat

Báróczi Sándor 1809. december 24-én halt meg, Kazinczy levelezésében az erről való híradás 1810. január 19-én jelenik meg a Kis Jánoshoz írt levelében (KazLev. 7. 1645. sz.). Január 28-án Rummy Károly Györgynek (KazLev. 7. 1655. sz.) küld néhány személyes emléket Báróczival való kapcsolatáról, amelyhez mellékeli a halálára írt epigrammát. A vers a *Hazai 's Külföldi Tudósításokban* Kultsár bevezetőjével jelenik meg (1810. február 17., I. félesztendő 14. szám, 109.), az *Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes Intelligenzblatt* című mellékletének júniusi számában pedig Kazinczy nekrológiájával együtt, amelyet 1810. február 25-i levelében mellékel Rummy Károly Györgynek (KazLev. 7. 1671. sz.), lásd kötetünkben: *Báróczy Sándor nekrológja*.

A Kazinczy által kiadott nyolckötetes *Báróczinak Minden Munkáji* (Pest, 1813–1814) utolsó

darabjának végén található a *Báróczy Sándor' élete*, amely jelen életrajz jóval bőségesebb változata, 1–35. oldalszámozással.

Báróczi Sándor: (1735–1809) író, műfordító, testőr. Alapításától, 1760-tól volt a bécsi testőrség tagja, 1806-ban ezredesként vonult nyugalomba. Szabadkőműves, alkimista. A cikkben említett fordításai: *Kassándra* (La Calprenède *Cassandra* című heroikus regénye után; Bécs, 1774); *Erkölcsei mesék* (Marmontel *Contes moraux* című elbeszélésfüzére után; Bécs, 1775; második kiadás: Pest, 1785); *Erkölcsei levelek* (Johann Jakob Dusch [1725–1787] német író *Moralische Briefe* [1759] című érzelmes levélregénye után; Bécs, 1775; második kiadás: Pest, 1786). Kazinczy egy életrajz és egy nyelvészeti tanulmány kíséretében újra kiadta munkáit: *Báróczinak Minden Munkái* (1–8. kötet, Pest, 1813–1814). A Báróczi-kiadásról és az életrajzról bővebben lásd MEZEI 1998, 155–157.

Autographiai Gyűjteményem: Kazinczy gyűjteménye eredeti és lemásolt kéziratokat tartalmaz. 1821-től haláláig dolgozott a sátoraljaújhelyi Zemplén vármegyei levéltárban, ennek a levéltárnak ajándékozta a gyűjteményt, ahol az *Autographa I–II.* címmel és IV. 1001/b 36 jelzettel őrzik.

Horányi: Horányi Elek (1736–1809) piarista szerzetes, bibliográfus, irodalomtörténész, tanár. Pesti

hitoktató (1777-től), bölcséleti doktor és történelemtanár (1778-tól). A magyar írók életrajzait tartalmazó lexikona: *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum, quam excitat A. Horányi* (I–III. kötet; Bécs és Pozsony, 1775–77); a lexikon pótlásának I. kötete: *Nova Memoria Hungarorum...* (Pest, 1792).

circiter (lat.): időhatározóként jelentése a. m. körül, mintegy.

Barcsay Ábrahám: (1742–1806) költő, testőr. A nagyenyedi református kollégiumban tanult, 1762-ben a bécsi magyar testőrség tagja, Bessenyei írói köréhez tartozott. Versei Báróczi 1775-ös Marmontel-kiadásában, a *Bessenyei György Társaságában* (Bécs, 1777) és a *Magyar Museumban* jelentek meg, episztoláit Révai Miklós adta ki: *Két nagyságos elme költeményes szüleményei* (báró Orczy Lőrinc műveivel, Pozsony, 1789).

Bessenyei György: (1746–1811) író, költő, drámaíró, a bécsi magyar testőrség Szabolcs vármegyei tagja (1765–1773). A *Bessenyei György Társasága* (Bécs, 1777) című kötetben saját versei, továbbá Orczy Lőrinc, Barcsay Ábrahám és Báróczi Sándor versei jelentek meg.

Sándor István: (1750–1815) író, fordító, bibliográfus, említett munkája: *Magyar Könyvesház, avagy a magyar könyveknek kinyomtatások ideje szerint való rövid említésök*, Győr, 1803.

Báró Naláczi József, Bábolnáról: Naláczi József (1748–1822), a testőrírók egyike, költő, fordító.

Bíró László Csík Szent Mártonból, szül. 1744: Bíró László bécsi magyar testőr, nincs több adat.

Kerekes Sigmond, Moháról, Fejér Várm.: Kerekes Zsigmond bécsi magyar testőr, nincs több adat.

Sepsi Zoltáni Cziriék Mihály, Száraz Berekről, Szatthmárban, szül. 1753.: Czirjék Mihály (1753–1797) testőríró, kapitány. Sárospatakon tanult, 1775–1787 között a nemesi testőrségben szolgált. Szerzőként fordításairól ismert: Colardeau és Dorat heroidáit adta ki *Érzékeny levelek* címmel (Bécs, 1785).

Danczkai József: (1727–1812) bécsi magyar testőr, szabadkőműves.

Bessenyei Sándor: (1764–1809) bécsi magyar testőr, Bessenyei György testvére, Milton *Elveszett Paradicsomát* fordította magyarra francia nyelvből (Debrecen, 1796).

Cápua: Capua, itáliai város Nápolytól északra, magyar történelmi vonatkozása Nagy Lajos király uralkodása idejéből van, aki 1347-ben sereggel vonult Nápoly ellen. Egyik alvezére 1348-ban tönkreverte Capuánál a nápolyi sereget, amelynek hírére a város megadta magát a magyar királynak.

Sybaris: ókori görög kereskedőváros Calabriában, amely hőiesen küzdött Krotón seregei ellen, de Kr. e. 510-ben elpusztították a krotóniak.

nagy Ráday: Ráday Gedeon gróf (1713–1792), költő, irodalomszervező, országgyűlési követ.

Orczy: Orczy Lőrinc báró (1718–1789), költő, tábornok, Abaúj vármegyei főispán.

Gróf Teleki József: Teleki József gróf (1738–1796), író, költő, református főgondnok, koronaőr. 1759–1761-ben a baseli egyetemen tanult, látogatást tett Voltaire-nél, Rousseau-nál és d’Alambert-nél.

melly a’ Bessenyei György’ Társaságában, Béts 1777. I. 67 áll: ez a *Barátaimhoz* című episztola.

a’ Gráben: a bécsi belváros egyik leghíresebb utcája.

Czetter 1802. táján nyolczad rétbén metszette képét: Czetter Sámuel (1765–1819) orosházi születésű bécsi rézmetsző, Báróczi portróját 1802-ben készítette el.

Én azon olajfestés szerint fogom azt metszetni Egyveleg Irásimnak legelőbb megjelenendő Kötete elébe: a kilenckötetes *Szép Literatura* előkészítése során Kazinczy valóban tervezi Báróczi portróját a kötet sorozat egyikének elejére helyezni, végül ez a terve nem valósul meg. A sorozatban közölt portrékhoz lásd: SZÉPLIT 2012, 1072–1075.

Fiumei Gubernátorságában megholt Referendárius Pászthory Sándor: (1749–1798) jogász, kancelláriai titkár, királyi tanácsos, fiumei kormányzó (1791-től). II. József uralkodása alatt a magyarországi iskolai ügyek referense.

B. Orczy József: (1746–1804) költő, az Orczy-kert létrehozója, Békés és Zemplén vármegyék főispánja. Szabadkőműves, Orczy Lőrinc fia.

Generális Báró Vay Miklós: (1756–1824) királyi kamarás, tábornok, hadmérnök.

Phaedo: Platón *Phaidón* című dialógusa a lélek halhatatlansága melletti érveket beszéli el. A párbeszéd Phaidón és Ekhekratész között zajlik, előbbi megígéri, hogy elmeséli Szókratész utolsó napjait, amelyeket tanítványaival töltött.

Somsich: Somsics Lázár (1739 k.–1807) királyi helytartósági titkár, majd tanácsos és udvarnok. Elismert latin nyelvű költő, több tudományos társaság tagja.

Tacitus: Publius Cornelius Tacitus (55?–120?) római történetíró.

Seneca: Lucius Annaeus Seneca (Kr. e. 4 és Kr. u. 1. között – 65) római államférfi, filozófus, költő, drámaszerző.

Virgil: Publius Vergilius Maro (Kr. e. 70 – Kr. e. 21), római költő.

Horátz: Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65–Kr. e. 8) római költő.

Juvenál: Decimus Junius Juvenalis (60 k.–138 után) római satíraszerző.

Szépkút: Schönbrunn, Mária Terézia Bécs melletti palotája.

Obersterség (ném.): ezredesi rang.

Göthe, Tassójában: Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) *Tasso* című drámájának részlete, a darab 1790-ben készült, a magyarul közölt részlet feltételezhetően Kazinczy fordítása, vö. MEZEI 1998, 157.

74. Jelentés a’ La-Rochefoucauld’ Gnomáji eránt

szövegforrás

Hazai ‘s Külföldi Tudósítások, 1810. Szent György hava [április] 11., I. félesztendő 29. szám, 236–238.

Rovatcím: *Tudományos dolgok*.

megjelenés

KazLev. 7. 1680. sz. levél (Kazinczy Horvát Istvánnak, 1810. március 12.) jegyzetében (577–578. o.)

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

Az MTA KIK K 641 160b lapon autográf bejegyzés: „La-Rochefoucault ugyan ott p. 104.”
(Utalás az előtte található bejegyzésre: Epigr. Wesselényire H. T. 1810. No. 13. Febr. 14.)

magyarázatok

François de La Rochefoucauld (1613–1680) könyve 1665-ben jelenik meg Párizsban *Réflexions ou Sentences et Maximes morales* címmel. Kazinczy már 1805-ben elkészül a munkával, a kiadás Kazinczy szerint a bécsi nyomdász, Haykul Antal miatt késlekedik. A fordítás részletes keletkezéstörténetéről lásd KAZFORD 2009, 850–853.

Az elkészült munka: *Herczeg Rochefoucauldnak maximái és morális reflexiói, három nyelven*. Németre fordította Schultz, Magyarra Kazinczy Ferentz, Bétsben és Triestben, Geisztinger Könyvárosnál, 1810 [202. p.], [utolsó oldalon:] Bécsben, Nemes Haykul Antalnál, 1809.

Kazinczy Friedrich Schulz kétnyelvű kiadásából dolgozik, a *Sätze aus der höheren Welt und Menschenkunde* című kötet valamelyik kiadásából (1790-ben, 1798-ban és 1802-ben is megjelent).

Egy 1809 novemberében keltezett, Pápay Sámuelhez írt levélből tudható, hogy a fordítás 1809 májusában került ki a nyomdából (KazLev. 7. 1587. sz.). Bár Kazinczy a *Herczeg De La Rochefoucauld Gnomái* címet adja a fordításnak (Kazinczy Rummy Károly Györgynek, 1809. december 5., KazLev. 7. 1605. sz.), a kiadó *Herczeg Rochefoucauldnak maximái és morális reflexiói* címen jelenteti meg. Kazinczy erre írja *Jelentés a' La Rochefoucauld' Gnomái eránt* című felháborodott cikkét, amelyben tiltakozik az efféle eljárás ellen. Recenziója elején említi a *Hazai 's Külföldi Tudósítások* I. füzestendő 13. lapszámában (1810. Böjt elő hava [február] 14., 104.) megjelent rövid recenziót, amelynek a szövege a következő: „Ezen nagy böltességű 's finom ízlésű Francia munkát mindenkor és [minden] rendbéli ember különös haszonnal olvashatja: de úgy látszik, hogy Kazinczy Ferencz Ur főképen a' két Nemen lévő Ifjúságnak hasznára czélozott, midőn a' szív képzésén kívül, melly a' munkának fő ereje, még a' nyelvbéli gyakorlást is az által öszve kaptsolta, hogy minden Maximát, vagyis tapasztalásbéli igazságot Franciaúl és Németül egymás mellé, Magyarságát pedig mindjárt alája tette. A' betűknek helyes kiválogatások, a' tiszta szép papiros, a' helyes elrendelés, 's egy gyönyörű rézre metszett kép az egész munkát olly kellemetessé tészik, hogy akármely fő Nemzetségbéli 's finom ízlésű Személy meglegezővel olvashatja és a' Fordítónak Mesterízlését mindenütt tapasztalhatja.” (Idézi Váczy is: KazLev. 7., 582. o.)

Kazinczy a cikket akkor írja, amikor a *Hazai 's Külföldi Tudósítások* idézett recenziójából tudomást szerez a megjelenésről, de még nem kapta meg a kiadványt. Így elsősorban a cím önkényes megváltoztatását sérelmezi, és a két eredetileg tervezett metszetet ismerteti, ugyanis azt feltételezi, hogy a nyomda azokat is módosította – és valóban, a kötet nem az általa körülírt képekkel jelent meg, hanem egy-egy nőalak látható a metszeteken.

Schulz: utalás Friedrich Schultza (1762–1798), akinek a német-francia kétnyelvű kiadásából dolgozott Kazinczy.

vocalis (lat.): magánhangzó.

suffixum (lat.): toldalék.

recensensem: a *Hazai 's Külföldi Tudósítások* fent idézett ismertetőjére való visszautalás.

a' Bölcsesség Istennéje: Pallasz Athéné.

Aegisz: a homéroszi mondakörben Zeusz pajzsa, amit gyermekének, Pallasz Athénének, vagyis a bölcsesség istennőjének adott.

a' Gorgon irtóztató feje: a Gorgókat, vagyis a három lánytestvért (Eurüalé, Sztheinó, Medusza) Pallasz Athéné változtatja szörnyetegékké, akikre ha valaki rápillantott, kövé meredt. Perszeusz

Medusza lemetszett fejét a Pallasz Athénétől kapott pajzsra helyezi.

Aphorismen aus der Menschenkunde und Lebens-Philosophie, Königsbergi Könyvtáros Nicolaus által 1793.: a kiadás pontos címe: *Aphorismen aus der höhern Welt- und Menschen-Kunde und Lebensphilosophie – Deutsch herausgegeben von Friedrich Schultz – Eine Nachlese zu de la Rochefoucault's bekanntem Werke*, Wien, 1794.

Consil. Bizáki Puky Ferentz: Puky Ferenc jogász, mérnök, Nógrád vármegyei főjegyző, majd alispán, tanácsos.

Balla Antal Úr: mérnök, 1815-ben halt meg.

Spiritus: Kazinczy itt egy pályázatra utal, amelyet Puky Ferenc hirdetett ki a *Hazai 's Külföldi Tudósítások* 1810. Boldog Asszony hava [január] 27-én megjelent lapszámában (I. félesztendő 8. szám), a 65–68. oldalakon, *Jutalom kérdés* címmel, a *spiritus* latin kifejezés magyarosítására, de hirdetményében a magyar nyelv ügyével és a fordítások fontosságával is számot vetve: „Azt a' Szótskát keresem én, a' melly a' Deákoknál *Spiritus*nak, a' Németnél *Geist*nek mondatik. Nem az az, a' mit mi *Lélek*nek szoktunk mondani. Mert a *Lélek* tulajdonképpen az a' mi a' Deákoknál *Anima*, a' Németeknél *Seele*. Mert más az *Anima*, más a' *Spiritus*, valamint más a' *Geist*.” (Az idézet oldalszáma a lapban: 66.) Határidőként az 1811. évi pesti József napi vásárt jelöli meg. Kazinczy levelezésében többször felbukkan a pályázat, illetve a szó általa kitalált magyarítása. Vitkovics Mihály említi, hogy a pályázat kapcsán a Kazinczy által alkotott 'szellem' szót használja: „Egy kisújni Literatori dolgot avagy inkább buzgóságot nem lehet nem közlenem Veled. Puky Ferentz Consiliarius 50 ft. tett fel jutalmul annak, a ki ezt a Deák szót *Spiritus* egész kiterjedésében Magyarul jól kiteszi. Horvát és én is a Te *Szellem*-edet canonisaltuk annak. Erről bővebben fog értekezni Kultsár Úr a *Hazaiakban*.” (Vitkovics Mihály Kazinczy Ferencnek, 1810. január 26., KazLev. 7. 1649. sz.) Kazinczy Fazekas Istvánnak (1811. február 24., KazLev. 8. 1946. sz.) a készülő pályairásról és szómagyarításairól és ír, köztük a spiritusról: „Midőn lyányom csaknem a' halállal küzdött, Szemere Pálnak kívánságára a' Spiritus, Universum és Modestus általam feltalált és megtalált neveikről dolgoztam a' fájdalom' elűzésére egy dissertatiócskát, mellyet Szemere kiadni készül. Mintegy 2 árkus lesz.” Később Szentgyörgyi Józsefnek említi a pályázatot: „Midőn Consil. Puky Ferencz a' Hazai Tudósításokban a' spiritusra kért szót 50 f. jutalmat tévén fel, 's Balla Antal az Universumra, Szemere Pál reá vett, hogy a' Zrínyi által is, Bátori László által is az elmúlt századokban ismért *szelet* és az általam koholt *egyetem* szót egy Pályairásban tegyem ismeretessé, megírtam a Pályairást, 's kiterjeszkedtem a' *Virtusra* is.” (Szentgyörgyi Józsefnek, 1813. július 28., KazLev. 10. 2490. sz.)

Szemerének valóban elküldi az értekezést 1811. február 24-én (KazLev. 8. 1949. sz.): „Ímhol a' mit tőlem kíván. Midőn Febr. 21d. a' szegény Thaliem csaknem haldoklott, ezen munka által vertem-el gondjaimat. Még akkor estve (4-kor fogtam hozzá) kész vala. Nekem mind egygy, akár általadja Uram Öcsém a' Bírának, akár nem; csak azt óhajtom, hogy az Uram Öcsém Hiú seregéhez ragasztassák. Ha én nyerném-el a' jutalmat vagy jutalmakat, új kérdésre tenném-fel jutalmul, 's nem esztendő, hanem csak három holnapot adnék neki, mert annyi elég az effélének.” Váczy megjegyzése a lap alján (349.): „Kazinczy e levélhez mellékeli ily czimű értekezését: »Az új szókról. Feleletképen a' Consiliarius Bizáki Puky Ferencz és Pest Vármegyei Táblabíró Balla Antal Urak által a' SPIRITUS és UNIVERSUM (SZELLEM és EGYETEM) magyar neveik eránt tett kérdésekre. Irta: Qui sibi fidit, Dux regit examen. Horat. Ep. I. 19. Pesten, 1811.« L. Kazinczy F. eredeti munkái között. – Az értekezés végén a következő jegyzést teszi: »A' Bírákhoz: Szemere Pál barátom megmondja, ki vagyok, és így lepecsételt czédulára szükségem nincsen. A' mottót a' czímlapra írtam.« – Ez után hét sor olvashatatlanul, vastagon kitörölve.” A kézirat az MTA KIK K 663/VI (*Az én Pandektám VI.*) 200a–206a lapjain található meg, de ez a saját maga számára készített másolat lehetett, mert nincs rajta a Váczy által kiemelt hétsoros kihúzás, illetve a keltezése a következő: „Széphalom, Febr. 21d. 1811.”

75. Regék a' Magyar elő-időből – recenzió Kisfaludy Sándor kötetéről

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. May, 233–236.

hitelesség

Névtelen.

A Rummy Károly Györgynek 1810. január 28-án kelt levélben (KazLev. 7. 1655. sz.) Kazinczy jelzi, hogy küldi a recenziót, amely ott van a levél végén mellékletként: „Die Recension von K[isfaludy]s Regék erhalten Sie wie ich hoffe in diesem Brief.” A szöveg minimális változtatással jelenik meg, a két Kisfaludy-idézet, illetve az elsőt bevezető mondat Rummy betoldása, ezeket a főszövegben jelöltük.

magyarázat

Kazinczy a *Regék a magyar előidőből* megjelenéséről, továbbá a *Himfy szerelmei* kiadásáról Péteri Takáts Józseftől (1806. július 15., KazLev. 4. 953. sz.) értesül: „De külömben-is egész készséggel és örömmel magamra vállalnám ama derék Férjfi 's Barátom' Verseinek kinyomtatását, ha szer felett nagy költséget nem kívánnának a' tudva levő mostani drágaságban Kisfaludy Sándor Barátomnak *Regéji a' Magyar Elő-időből*, és *Kesergő 's Boldog Szerelmei*, mellyeket három darabokban fogok Falkának újdun új betűjével közre botsítani. A' melléjek járuló öt képek most készülnek Bétsben, és az írópapirost-is most szállítták onnét Budára.”. Amikor 1807-ben a *Regék a Himfy szerelmeivel* egy időben megjelenik, Kazinczy az új kötetek közül a *Regéket* olvassa elsőként, amelyről kifejezetten rossz a véleménye, pedig korábban a *Kesergő szerelemről* pozitívan vélekedett. Ezt követően olvasta el a *Himfy szerelmeit* és készíti el a nagy felháborodást kiváltó recenzióját (*Himfy's Lieder der Liebe – recenzió*). Kis Jánosnak 1807. augusztus 28-án írt levelében (KazLev. 5. 1159. sz.) fejt ki a *Regékről*, hogy sem felépítésük, sem egyhangú verselésük nem győzte meg, és felháborítja, hogy Kisfaludy az alacsonyrendű német lovagtörténeteket használta fel a munkához: „Nincs benne semmi *Compositio*. Úgy tetszik, hogy a' sok nyomorult Rittergeschichte-keket lopdostam meg, 's egyből is, másból is kisedvén holmit, a' sok rosszakból egy új rosszat gyártott minden mesterség nélkül. Velut aegri somnia! 'S millyen benne maga a' vers is! *Egy metrum* az egész könyvben, holott minden darab mást 's meg mást kívánt – holott már a' dedicatiókat is más versnemben ('s másban a' költeményben előforduló énekeket is) kellett volna írni! Én az egész munkában nem leltem többet egy strófánál, a' mellyet kedvem volt volna újra elolvasni, az bal kéz felől áll, alól, a' könyv' közepe' táján, 's az az értelme: hogy az életben nincs kedvesebb szak, mint a' midőn álmaink teljesedésre kezdenek élni.” Ezen a ponton Péteri Takáts Józsefet is kritizálja gondtalan sajtó alá rendező munkájáért: A' dictió nem castigált, a' grammatika öszve meg öszve van benne gázolva, s már ez nem csak Kisfaludyra vet foltot, hanem Takácsra is. Valóban Takács, a' ki maga is Poéta, jó szolgálatot tett volna a' mi Himfynknak, ha ezt az egész könyvet, míg még kézírásban volt, tűzbe vetette volna.” (uo.) A „tűzbe vetés” gondolata tehát itt, a *Regékkel* kapcsolatban jelenik meg először, és majd a *Himfy* című epigrammában válik közismertté a *Tövissek és virágok* megjelenésével (1811).

Kazinczy Kis Jánosnak írja meg 1808. április 25-én (KazLev. 5. 1276. sz.), hogy Kisfaludy elküldte neki a *Regék* egy példányát: „E' napokban Himfy nekem egy bekötött exemplár *Regéj*it küldé-meg levél nélkül. Mit adtam volna értté, ha nem ezeket a' hitvány regéket, hanem igen szép szerelem-énekeinek új kiadását küldötte volna meg, mellyeket még sem láttam!” Megosztja vele, hogy egy Petrarca-portrét küld Kisfaludynak köszönetképpen, amely nyilvánvalóan célzás arra, hogy a *Kesergő szerelem* költőjét nagyobbra tartja a *Regékénél*.

Kisfaludynak 1808. május 13-án küldi el köszönőlevelét és a metszetet, de a *Regékről* a neki küldött példány megköszönésén túl nem tesz említést: „Kevéssel ezelőtt vettem Regéidet, barátságodnak becses zálogát. Mit nem adtam volna értté, ha helyettek, minthogy őket már rég olta bírom, Szerelmeidnek két kötetét vettem volna, melyeket akkor még nem csak nem bírtam, de nem is ismertem. Végre meglelt az az örömöm is; vettem Szerelmeid, 's csudáltalak.” Kazinczy Rumynak írt későbbi leveléből (1809. november 11., KazLev. 7. 1583. sz.) tudható, hogy miután elolvasta a *Regéket*, megírta Péteri Takács Józsefnek a véleményét, és ezt követően küldte el neki Kisfaludy a kötetet: „Gleich darauf als ich seine Romanzen (Regék) las, schrieb ich an Takács, und sagte ihm mit aller Schonung, ja in dem Ton wahrer Achtung, was ich darin tadelnswerth finde, und was ich bey der angekündigten Auflage der Szerelmek zu sehen wünschte. – Kisfaludy schickte mir ein Exemplar Regék ohne Brief.” [Rögtön azután, hogy olvastam románcait (Regék), írtam Takácsnak, és megmondtam kímélettel, igen, az igaz tisztelet hangján, hogy mit tartok benne elítélendőnek, és mit szeretnék látni a Szerelmek meghirdetett kiadásában. – Kisfaludy elküldte nekem a Regék egy példányát levél nélkül.]

Kazinczy 1809. augusztus 16-i levelében írja Rumynak (KazLev. 6. 1533. sz.), hogy recenziót készül írni a *Regékről*. Időközben értesülve a *Himfy*-recenzió negatív fogadtatásáról, megerősíti a *Regékről* való bírálat megírását, illetve kéri Rumytól (1809. december 13. KazLev. 7. 1617. sz.), hogy esetlegesen a nevével jelenjen meg majd újabb recenziója: „Stellen Sie sich Kisfaludys Uebermuth vor, mein lieber Freund; er findet sich durch die Recension seiner Liebeslieder hoch beleidigt. Der gebildete Mann ist ausser dem [!] noch unartig, denn er antwortet mir auf zwey Briefe nicht. Man schreibt mir aus Pesth, der Prior zu Zirz habe es dem Boldogréti Víg erzählt, hogy az a' Recensio Himfyt egészen leverte, és a' nagy embert kis emberré változtatta. Man hat mich aus der Recension errathen, schreibt man mir: aber man bittet mich, ja nicht den Muth verlieren und fortzufahren, weil ich nie mehr auf die Bildung der Nation mehr und glücklicher wirken kann. Currenti calcar additur. Ich bin das wirklich Willens, und eben aus dem jetzt genannten Grunde. Würde das Institut es genehmigen, so würde ich mich mit meinem Namen oder mit einem Chiffre unter den Recensionen nennen, damit man allen Verdacht von Partheilichkeit fahren ließe. So wenig ich geneigt war Kisfaludys Regék zu recensiren, so geneigt bin ich es jetzt. Ich werde den Ton nie verläugnen, aber wahrlich die Regék sind sehr unglücklich gerathen.” [Képzelve el Kisfaludy önteltségét, kedves Barátom; mélyen sértve érzi magát a szerelmes dalainak recenziója által. A művelt férfi ezenkívül még illetlen is, mert két levelemre sem válaszol. Azt írják nekem Pestről, hogy a zirci perjel azt mesélte Boldogréti Vígnek, hogy az a' Recensio Himfyt egészen leverte, és a' nagy embert kis emberré változtatta. Az írják, rájöttek, hogy én vagyok a recenzió, de arra kérnek, semmiképpen ne veszítsem el a bátorságomat, és folytassam, mert soha máskor nem hathatok jobban és kedvezőbben a nemzet művelésére. Vágtázót sarkantyúznak. Valóban ez a szándékom, és éppen a nevezett okokból. Ha az intézet megengedné, úgy a recenziók alatt feltüntetném a nevem vagy a jeligém, hogy eltűnjön a részlehajlás minden gyanúja. Amilyen kevésbé hajlottam arra, hogy recenzeáljam Kisfaludy Regéit, annyira van most kedvem hozzá. Soha nem fogom a hangot letagadni, de a Regék bizony nagyon szerencsétlenül sikerültek.] Ezt követően pedig a fenti idézett levélben, 1810. január 28-án küldi el Rumynak (KazLev. 7. 1655. sz.) az elkészült recenziót, amely levélben elfogadóan reagál Rummy válaszára, miszerint nem lehetséges a recenziók névvel való ellátására.

Bár igazi hatástörténete a *Himfy*-recenzióknak lesz, érdemes azért hangsúlyozni, hogy Kazinczy ebben az időszakban a két recenziót egyformán fontosnak tartja, és amikor Döbrentei már tervezi az *Erdélyi Múzeum* első lapszámát, Kazinczy nemcsak a *Himfy*-bírálat, hanem a *Regék*-recenzió magyar kiadását is tervezi: „Den Döbrentey feyre ich immer an, seine periodische Schrift anzufangen. Dort will ich Himfy, der das Streicheln nicht leiden kann, wieder vornehmen, und sowohl seine Szerelmei als auch die Regék ausführlicher, doch nie anders als in meinem vorigen Ton vornehmen. So auch Verseghys Aglája und Pápay's Werk.” [Döbrenteyt

mindig arra buzdítom, hogy kezdje el periodikus írását. Abban újra elő akarom venni Himfyt, aki nem szenvedheti a hízelgést, és elővenném mind a Szerelmeit, mind a Regéket részletesebben, de nem másként, mint korábbi a hangnememben. Ugyanígy Verseghy Aglájáját és Pápay művét is.] (Kazinczy Rummy Károly Györgynek, 1810. június 15., KazLev 7. 1782. sz.) Döbrentei egyébként 1809. október 20-i levelében (KazLev. 7. 1570. sz.) kéri Kazinczytól a Himfy-recenzió magyar változatát a tervezett folyóiratába, ehhez lásd még a Himfy szerelmei - recenzió jegyzeteit kötetünkben.

A Himfy- és a Regék-recenzióhoz lásd még: HÁSZ-FEHÉR 2016, 421–432.

Insurrection: magyar nemesi felkelés.

in unsern Annalen, September 1809, vorthailhaft angezeigten Himfy' Szerelmei als einen Dichter ersten Ranges sich beurkundet hat: utalás Kazinczy Himfy-recenziójára, amely az Annalen 1809 szeptemberi számában jelent meg, lásd kötetünkben, Himfy's Lieder der Liebe – recenzió.

ein Recensent in der Hallischen Literatur-Zeitung 1808: a hallei Allgemeine Literatur-Zeitung (közel hét évtizedes fennállása során változó cím alatt) 1808-ban, az első kötet 57. lapszámban (február 24.) közöl a Regékről recenziót (névtelen, 449–451.). Egy későbbi lapszámban a Himfy szerelmeiről is olvasható bírálat, amely megemlíti a Regéket is: [Névtelen] Ofen, gedr. in d. Univ. Buchdr.: Himfy Szerelmei etc. Himfys Liebesempfindungen. Zweyter Theil. Die glückliche Liebe. 1807, Allgemeine Literatur-Zeitung, 1809. első kötet, 5. lapszám (január 12.), 39–40.

an die Gattinn des Dichters: Szegedy Róza (1775–1832), 1800. január 20-án vette feleségül Kisfaludy. A Csobáncz ajánlása szól hozzá.

Joseph von Nagy: Nagy József (1753–1810) Kisfaludy barátja, a Tátika című regé előszavában szólítja meg.

Demeter von Görög: Görög Demeter (1760–1833) a Hadi és más Nevezetes Történetek szerkesztője Kerekes Sámuellel, számos tudományos munka kiadója, arisztokrata családokban nevelő, illetve 1803 és 1807 között József főherceg nevelője. A regék közül a Somló ajánlása szól hozzá.

Joseph Takács von Péteri: Péteri Takács József (1767–1821) író, részt vesz Bécsben a Magyar Hírmondó szerkesztésében, Bécsben ismerkedik meg Kisfaludyval, akivel élete végéig szoros barátságban maradnak. A regék közül a Somló ajánlása szól hozzá.

Bürger: Gottfried August Bürger (1747–1794) német író, költő, többek között balladái és románcai tették rendkívül népszerűvé.

fordítás

Kisfaludy Sándor úr, császári és királyi őrnagy és őfelsége a főherceg nádor adjutánsa az utolsó insurrekció alkalmával, most a lírai költészet mezejéről – amelyben az Annalenben 1809. szeptemberében kedvezően recenzeált Himfy' Szerelmeivel elsőrangú költőként mutatta meg magát – az elbeszélő költészet területére lép át. A közönség jóval nagyobb része (és a Hallei Literatur-Zeitung egy recenzense is) olyan tetszéssel fogadta ezeket a románcokat, amely elhomályosítja a szerelmes versek fogadtatását. A recenzens ezt nem tudja mással magyarázni, mint a német kereskedők által Magyarországot elárasztó lovag- és tündérmesék ízlésromboló hatásával, amelyhez még az is hozzájárul, hogy az ezekben a mondákban felsorakoztatott nemes lelkű elődök, régi jelmezeikben és letűnt szokásaikkal, a magyarokra roppant nagy hatást gyakorolnak. Ezzel szemben a recenzens nyíltan és elfogulatlanul megvallja, nem kis megütközéssel látta, hogy a szerelmes versei által az örökkévalóságnak szentelt költő ezekben a románcokban oly egyenetlennek tűnik, hogy nehézséget jelent az olvasónak, hogy őt ezekben felismerje. A jó regéknek *ügyesen kitaláltak és szerkesztettek, élénk, a téma jellegének megfelelő hangvételben és szép versekben előadottnak kell lenniük*, különben nem tarthatnak

igényt a jó jelzőre. Minthogy az *Annalen* szerkesztősége nem enged meg terjedelmesebb elemzést, így a recensens csupán technikai kérdésekkel kíván foglalkozni.

A *Csobáncz*, 1 l. Tátika 25. l. és *Somló* 123–264 l. (a három rege címe három régi magyar kastély neve, amelyekről a mondák szólnak) – a költő feleségéhez, Nagy József úrhoz, a szombathelyi nagypréposthoz, Görög Demeter úrhoz, a császári és királyi főherceg nevelőjéhez, és Péteri Takács József úrhoz, megyei ülnökhöz és a veszprémi káptalan fiskálisához szóló zseniális ajánlásokkal – tehát az egész mű, az első sortól az utolsóig nyolc soros, csak négyszer rímelő stanzákban íródott. Fülünk belefárad, hogy mind a három darabban ugyanazt a sémát halljuk, mivel mindegyiknek saját mintát kellett volna és illett volna követnie. Azt, amit az első románcban Róza, vagy a harmadikban Lóra és apja *énekelnek*, alkalmasint egy másik képlet alapján lehetett volna megírni. Az *Annalen* azon olvasóinak, akik a *Regéket* még nem olvasták, az alábbi mintát mellékeljük a szerző versképletéből:

217. l. Megyek én is Lóra lelkem,
 Szivem édes kedvesse!
 Édes Hazám váltságára –
 Dolgunk' Isten vezesse! –
 Légy helytartóm, Apa – édes,
 Míg megint itt lehetek! –
 Gondgyát (Gondját) viseld mindenemnek,
 Lóra, a' mit szeretek! –
 Ha hogy Hazám' védelmében
 Vérzeni kell éltémnek,
 Vigasztalógy, édes Annya,
 Fenn maradó véremnek.
 Ne sírj! remélly, jó Szerelmem!
 Meglátlak még bennetek: –
 Bizzunk Isten jóvoltában –
 Az Úr légyen veletek!

A *Regékben* minden szörnyen elnyújtott. Az utolsó románc 280 stanzából áll, a 16 stanzából álló ajánlásán kívül. Bürgernek ehhez a románchoz az ötöde elég lett volna. A sok üres terjengősségtől majdnem meghal az olvasó. A recensens megvallja, hogy csupán egyetlen stanza (190 l. 2. stanza) fogta meg. És milyen varázsuk van a következő szakaszoknak: 83 l. St[anza] 1; 94 l. St[anza] 1; 100 l. St[anza] 2; és a következő soroknak 1 l. 5–8. sor:

Termetének annyi éke
 Nem vólt minden kelleme;
 Bő értéke, híres neme
 Nem vólt minden érdeme;

vagy a 134. l. 2. versszak 3. sorának: Arczájában olyan a', az helyett?, igen, ezek jelentik a *legtöbbet* az egész műben.

Recenzens azt kívánja, hogy a szerző, ha már egyszer ez a műve megjelent, szorgalmát ne tagadja meg, és a költeményeknek több *tömörséget* adjon, s majd aztán térjen vissza a költészet műzsájához, amely őt jobban kedveli, és énekeljen új dalokat.

76. Báróczy Sándor nekrológia

szövegforrás

Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. Juny, 515–517.

hitelesség

Név nélkül.

Kazinczy az 1810. február 25-i levelében mellékeli Rumy Károly Györgynek (KazLev. 7. 1671. sz.) Báróczi nekrológját, amelyet Rumy átdolgoz és kiegészít.

magyarázat

Rumy a közleményt egy másik levél anyagával egészíti ki, amelyet korábban, 1810. január 28-án küldött neki Kazinczy (KazLev. 7. 1655. sz.). Ebben a levélben személyes kapcsolatuk nyomán ismert életrajzi megjegyzéseket, Báróczi adatokra korlátozott nekrológját és halálára írott epigrammáját, illetve annak magyarázatát jegyzi le. Rumy ebből a két küldeményből dolgozza tehát össze a nekrológot, és az epigrammát is közli. Ez a január 28-i levél tartalmazza egyébként a Kisfaludy *Regéiről* írt recenziót is: *Regék a' Magyar elő-időből – recenzió Kisfaludy Sándor kötetéről.*

Kazinczy magyar nyelvű nekrológja Báróczyról nem sokkal korábban jelenik meg: *Báróczy Sándor' Emlékezete*, lásd kötetünkben. A két nekrológ között természetesen tartalmi egyezés van az adatok azonossága miatt, de egészében nem azonosíthatók egymással. Kazinczynak a Báróczival való kapcsolatához és az életrajzban megjelenő adatok és nevek magyarázatához lásd a magyar nyelvű nekrológ jegyzeteit.

A közleményt a folyóiratban id. Wesselényi Miklós gyászjelentése követi, Kazinczy epigrammájával és levélrészletével, lásd kötetünkben: *Wesselényi Miklós nekrológja.*

A nekrológ végén olvasható Báróczi-epigramma a *Hazai 's Külföldi Tudósítások* 1810. Böjt elő hava [február] 17-i lapszámában jelenik meg Kultsár István bevezetőjével (I. féléstendő 14. szám, 109.), ehhez vö. még KAZKÖLT II. 2018, 403–405.

A fordításban felhasználtuk a *Báróczy Sándor' Emlékezete* szövegét.

fordítás

Báróczy Sándor, meghalt Bécsben 1809. december 24-én, Ispánlakán, az erdélyi Fejér vármegyében született 1736. április 2-án. Az enyedi református kollégium elvégzése után 1760-ban került az újonnan alapított bécsi Magyar Testőrző-Sereghez, ahol 1806-ig egyre magasabbra jutott. Jómódú szülei otthonában olyan oktatásban részesült, amelynek során franciául nemcsak könyveket olvasni, hanem franciául beszélni is megtanult. Első műve a Kassándra, egy régi román volt, Calprenède után, Bécs, 1774, 7 rész nyolcadrét kiadásban, amelyet 1793–1794 között újra kiadtak Pesten. Második műve Marmontel Eköltsi meséinek sikeres magyar fordítása volt, Bécs, 1775, 397 oldal, nyolcadrét kiadásban, ezt nem adták ki újra. Ugyanebben az évben Bécsben kiadta Dusch Erköltsi leveleinek magyar fordítását (nyolcadrét, 250 oldal), barátja és bajtársa, az 1806-ban elhunyt Barcsay Ábrahám ezredes kezdeményezésére, amely fordításnak is készült új kiadása. Később kiadta még: *A' védelmeztetett magyar nyelv*, Bécs, 1790. 83 oldal, nyolcadrét kiadás, nem nyomtatták újra. Különös, hogy nem a két *legjobb* művét adták ki újra, hanem a *kevésbé méltókat*. Báróczy stílusa bájos volt, de grammatikailag helyenként hibás. Senki sem írt és beszélt elbűvölőbben, mint Báróczy. Szóbeli előadása olyan kellemes volt, hogy társai – a Magyar ifjakkak színe – azt mondták neki fiatalabb korában: Rejtsd el magad' az oldalszobába, 's mondj onnan édességeket egy Szépnek, ki téged nem láthat innen, 's a' Szép lángolni fog értted: de lépj ki most, látsd magad', 's tüze azonnal elalszik. Báróczy nem vala magas, nem vala nagy testű, fiziognómiája nem vonzó, színe sárgás. Egészsége, amelyet a Nádméz mértékletlen fogyasztásával vélt megőrizni, annyira jó volt, hogy 1808-ban, 72 évesen a Magyar Testőrző-

Sereg palotája mögötti lakásából fáradtság nélkül átsétált a Szent István-templomhoz. Már fiatal korában a teozófia és az alkímia iránt érdeklődött, amelyekhez talán egy Székely nevű magyar ezredes hozta meg a kedvét, és ez teljesen eltaszította a magyar irodalomtól, amelyben korábban mélyen elmerült. Utolsó éveiben is ennek a *kedvtelésének* [az irodalomnak] szentelte napjait. Egyetlen művet írt franciául, de a cenzúra nem engedélyezte kinyomtatását, mert a szabadkőművességhez is kapcsolódott. Báróczy a' legnemesbb lelkű, a' legtisztább humanitású, közönségesen tisztelt, szeretett ember vala. Legközelebbi barátai voltak: a Fiumei Gubernatorságában megholt Referendárius Pászthory Sándort, oberster Barcsay és Generális Báró Vay Miklós. Báróczy szolgálatai a magyar irodalomnak halhatatlanok. Ő, Barcsay és Bessenyei György új életet adtak a magyar irodalomnak az írásaikat átható újabb nemzetek' nyelvének 's literaturájának hangjával, példájuk pedig a Magyar Testőrző-Sereghez csatlakozott fiatalokra hatott sokat, báró Naláczi Józsefre, Bíró Lászlóra, Kerekes Zsigmondra, Czirjék Mihályra. Mindannyian megtanulták a francia nyelvet, és fordítottak valamit magyarra. Czirjék Érzékeny Levelek címmel adta ki versben Colardeau Abélard és Héloïse és más heroidák című művét. – Czetter 1802. táján nyolczad rétből metszette Báróczy képét, de nem szerencsés rajzolat szerint. Kazinczy Ferenc a következő epigrammát írta emlékére ebben az évben:

Birtokomon egygy gyenge leány, és egygy magas asszony
 Versengtek; – mellyem lángola mindenikért.
 Annak zöld amarant és szejnei rózsza virított
 Messzéire-illatozó szép haja' fűrtjei közt.
 Ennek arany fonadék nyúlt-el tunicája redőjén
 'S ákacczal-koszorus mitra fedezte fejét.
 A' kis *selyp Csapodár* eltűnt hamar: a' deli szép nő
 Sirom széléig bírta szerelmeimet.
 A' Csapodárt kiki tudja ki volt. A' szentül kedvelt
 Titkos hívei közt hirdeti sírva nevem'.

Az Annak zöld amarant és szejnei rózsza virított verssor arra utal, hogy Báróczy a magyart a franciával neologizálta, a költő a műsáját selyp Csapodárnak nevezi, mert az neologizálva beszél.

77. Wesselényi Miklós nekrológja

szövegforrás

Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. Juny, 517–518.

megjelenés

Váczy csak a bevezető sorait közli a német nyelvű nekrológnak, illetve megjegyzi, hogy utána következik az epigramma magyarul, „aztán németül (prózában)” (KazLev. 7., 572. o., 1652. sz. levél jegyzete, 1810. január 22. Kazinczy id. Báró Wesselényi Miklósnénak).

hitelesség

A verset bevezető rövid halálhír Rumytól származik, a vers, és a verset követő néhány soros magyarázat Kazinczy neki küldött leveléből való (1810. január 22. KazLev. 7. 1648. sz.).

magyarázat

Id. Wesselényi Miklós (1750–1809) 1809. október 25-én halt meg. Erdélyi ellenzéki politikus, felesége Cserey Ilona (1754–1831), ők voltak Kazinczy korán meghalt első lányának, Iphigeniának a keresztszülei. Egyetlen életben maradt gyermekük ifj. Wesselényi Miklós (1796–1850).

A Wesselényiekről részletesen lásd ERDLEV 2013, 186–205.

Az epigrammához lásd részletesen: KAZKÖLT II. 2018, 398–399.

A folyóiratban a közlemény Báróczi nekrológiát követi: Báróczi Sándor nekrológja.

Cato: Marcus Porcius Cato Minor, vagyis ifjabb Cato (Kr. e. 95 – Kr. e. 46) római politikus, szónok. Dacos magatartásáról és szigorú erkölcsi nézeteiről volt híres. Julius Caesar Pompeius fölötti győzelme után öngyilkos lett.

Brutus: Marcus Iunius Brutus Caepio vagy Quintus Caepio Brutus (Kr. e. 85 – Kr. e. 42) római politikus, a Julius Caesar elleni összeesküvés egyik fő szervezője, és annak egyik gyilkosa.

atrox animi (lat.): szörnyű lélek.

fordítás

1809. október 25-én halt meg az erdélyi zsidói születésű Bárány Wesselényi Miklós, igazi hazafi és mecénás, vehemens modorú, egyszerre Cato és Brutus nemes érzelmeivel bíró férfi. A legismertebb széphalmi magyar költő, Kazinczy Ferenc az alábbi találó magyar epigrammát készítette haláláról, amelyet érdemes ezeken a lapokon megőrizni.

Kétled e, hogy lelkünk jár, vándorol? Ott fene Cátó
’S lágyszívű Brútus, itt Wesselényi valék.
Erdély, szüntessed sírásodat: él Fiam! él Nőm!
’S Diszedet *eggy jobb kor* újra megadja Zsidó.

Vagyis:

Kételkedsz a lélek vándorlásában? Ott Cato szörnyű szelleme és lágyszívű Brutus, itt pedig Wesselényi voltam. Szülőföld, állítsd meg a könnyek áradatát: fiam! feleségem! ők élnek; és *egy jobb korban* Zsidó visszaadja neked most megsiratott ékességedet.

78. Török Lajos nekrológia

szövegforrás

Hazai ‘s Külföldi Tudósítások, 1810. Kis Asszony hava [augusztus] 4., II. félesztendő 10. szám, 74.

A lapszámban Viczay József nekrológja követi.

megjelenés

KazLev. 7. 1790. sz. levél (1810. június 28. Kazinczy Kis Jánosnak) jegyzetében (599. o.).

Váczy felvezetése: „Gr. Török Lajos nekrológja a Haz. és Külf. Tud. 1810. évf. 10. (aug. 4-ki) számában olvasható.” A Kisnek írt levele végére Kazinczy az özvegy által kiadott gyászjelentést másolja.

hitelesség

Névtelen.

A Sárközy Istvánnak írt levélben (1810. július, KazLev. 8. 1828. sz.) írja meg szerzőségét: „Az Ipm halálát az Újságból fogtad olvasni. A’ Hazai Tudósításokba azt én küldém-meg”.

magyarázat

Kazinczy Sárközy Istvánnak írt, fent idézett levelében jegyzi meg, hogy apósáról írt nekrológia megjelent Kultsár lapjában, illetve további életrajzi megjegyzéseket ír apósáról: „Az Ipam halálát az Újságból fogtad olvasni. A’ Hazai Tudósításokba azt én küldém-meg, Decsynek nem, noha én mind ezt mint [!] azt jártatom. Azonban Decsy is szóllott róla, ‘s talán a’ Kultsár leveleiből vette a’ hírt. Bár csak a’ Viczay halálát is kihirdette volna, mellyet a’ Kultsár leveleiben én tettem-fel. Szegény jó Ipam! melly tiszteletre méltó ember vala még most is, noha 1796 táján ért szerencsétlenségei ‘s az azoknál irtóztatóbb rettegések olly annyira félelmessé tévék, hogy a’ ki akkor nem ismerte mikor a’ *meg nem gyengített testben* szabadabb volt a’ lélek, ezt a’ szünetlen rettegést butaságnak nézte. Feljárt a’ Gyűlésekre, és *nékem nagy bosszúságomra* olly feltétellel hogy száját soha meg nem nyitja. Kértem hogy tehát ne is jöjjön. De feljött még is, – A’ Kalvinistává lett bátyja 18. Aug. elveve egy Asszonyt Patakon. Vak, arenás, 68 esztendő és púpos hátú, ‘s egy hamis vérű asszonyt veve-el. Qualis vita, finis ita.” A Kazinczy által említett híradás („Decsy is szóllott róla”) a bécsi *Magyar Hirmondó*ban jelent meg 1810. augusztus 14-én (II. félesztendő 43–44. szám, 343–344.), a közlemény nem a *Hazai’s Külföldi Tudósítások*ban megjelent nekrológ újraközlése, csak az alapadatok egyeznek.

Török Lajos: (1748–1810): a kassai tankerület főigazgatójaként (1785–1796) Kazinczy felettese, később apósa, Török Sophie édespja.

Antimonialis Tinctura: a *Magyar Hirmondó* (Bécs) 1794. Szent Iván hava [június] 27. I. félesztendő 50. számában (956–957.) tudósítást olvashatunk Török Lajos vállalkozásáról, benne a nevezett orvosi szer hatásáról, amelynek itt a bevezető részét idézzük (956.):

„Nemes Zemplén Vármegyében Nagy-Kázmérban Méltóságos Gróf Török Lajos Ur ő Nagysága Likőr, és Antimonialis Tinktúra Fabrikát állított-fel. A’ Likörök felettébb jók, és hasonlók a’ külső Országi leg-jobbakhoz, mind ízekre, mind erejekre nézve. A’ mi’ a’ Tinkturát illeti: az még eddig a’ leg-tökéltebb a’ maga nemében, és a’ leg-hasznosabb Orvosi szer. Az ő sikere tulajdon képpen abban áll, hogy a’ vért a’ rossz nedvességektől, flegmától, és minden élességtől tisztítja, ‘s az egész testet erősíti. Különösen pedig az arany eret a’ maga illendő útjára hajtja akkor is, ha az magát rossz nedvességgel, és vérrel vegyes lévén, a hólyagba vette, és ott szaggatásokat, s stranguniát okozott volna.”

79. Viczay József nekrológja

szövegforrás

Hazai ‘s Külföldi Tudósítások, 1810. Kis Asszony hava [augusztus] 4., II. félesztendő 10. szám, 74.

A lapszámban *Török Lajos nekrológiát* követi.

megjelenés

KazLev. 7. 1764. sz. levél (Kazinczy Szentgyörgyi Józsefnek, 1810. június 3.) jegyzetében (596–597. o.).

hitelesség

Névtelen.

A Sárközy Istvánnak írt levelében (1810. július, KazLev. 8. 1828. sz.) erősíti meg a szerzőséget: „Az Ipam halálát az Újságból fogtad olvasni. A’ Hazai Tudósításokba azt én küldém-meg, Decsynek nem, noha én mind ezt mint [!] azt jártatom. Azonban Decsy is szóllott róla, ‘s talán a’ Kultsár leveleiből vette a’ hírt. Bár csak a’ Viczay halálát is kihirdette volna, mellyet a’ Kultsár leveleiben én tettem-fel.”

magyarázat

Kazinczy még 1810. május elején megírja Szentgyörgyinek (1810. május 8. előtt, KazLev. 7. 1743. sz.) Viczay halálhírét: „Dr. Viczay Kassán 5-a Apr. holt-meg. Eggy Fejedelemnek sem lehet szebb temetése: A’ szegények öszvefutottak házánál ’s sírva kísérték a’ temetőig kővel megterhelt üres koporsóját, mert hamvai kertjében rejtettek-el titkon, magának kívánsága szerént. Tíz ezer f. gyűjtetik öszve annak a’ helynek, a’ hol végre nyugszik, szépítésére. A’ Patikákban 7000 fnál többel adós. Kell e nagyobb dicséret reá? Dr. Krügert Eperjesről magához hívatta, nem gyógyítani, úgymond, hanem hogy barátjától búcsút vehessen, és neki kimondhassa akaratját, melly szerént holmijével bánnia kell. Kérlek, ne nyujtóztattass ki úgy mint a’ holtakat szokás, úgymond; hanem mintha csak aludnám, tenyeremet ábrázatom alatt tartva és fél oldalt fekvé. Életemben soha sem volt nyugtom: hadd láttassam, halva, nyugodni. – Ez nem fanfaronád. Egész Kassa tudja, hogy igaz.”

Kazinczy nem sokkal később azt nehezményezi, hogy nem jelent még meg nekrológ Viczayról: „Dr. Viczay felől hogy az újságokban még nincs emlékezet, nagyon csudálom. Én régen küldtem volna, de azt hittem, hogy Kassai barátjai közül egyik vagy másik megszólal. Felesége nem volt, de a’ fijának Sihulsky nevű Kassai születésű Kassai Doctornak hagyta mind a’ mit hagyhatott. Nem ismerek érdemesebb két embert mint Ő és Te. ’S ezen Isten világ előtt tenni kész declaratiómmal végzem-el leveletem. (Kazinczy Szentgyörgyi Józsefnek, 1810. június 3., KazLev. 7. 1764. sz.)

Kazinczy 1827-ben életrajzot is közöl Viczayról, lásd kötetünkben: *Viczay József életrajza*.

Viczay József: (1746–1810) kassai orvos, sebész, szabadkőműves. Kazinczy barátja. Kassai házában a Martinovics-perig titkos összejöveteleket tartottak gróf Török Lajos és Szulyovszky Menyhért részvételével.

Sihulsky Frigyes: Kassa város orvosa. Örököse és utódja Viczay Józsefnek, emlékére a kertjében emlékművet állított, amelynek feliratát gróf Dessewffy József készítette.

80. A’ Magyar Literatura’ Esmérete – német recenzió Pápay Sámuel kötetéről

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. September, 419–437.

Rovatcím: *Ungrische Literatur*.

hitelesség

Névtelen.

A közlemény szövegét Kazinczy 1809. november 27-i levelében küldi el Romy Károly Györgynek (KazLev. 7. 1597. sz.). A levélben szereplő verzióhoz képest a folyóirat szövegváltozatából kimarad a bírált kötet 104. oldalára vonatkozó bekezdés. Ezt a főszövegben közöljük, a fenti megjegyzéssel.

A cikk magyar nyelvű változata az *Erdélyi Múzeumban* jelent meg 1817-ben, lásd kötetünkben: *A’ Magyar Literatura’ Esmérete – magyar recenzió Pápay Sámuel kötetéről*. A magyar változat rövidebb, illetve további eltérések vannak benne – lásd az eltérések jelölését a német nyelvű cikk főszövegében, továbbá a jegyzetek végén olvasható fordításban. A fordításban felhasználtuk a magyar nyelvű recenzió szövegét.

magyarázat

Pápay Sámuel: (1770–1827) fiatalon katolizált, majd Eszterházy Károly egri püspök támogatásával Pesten tanult, ezután 1791–1793 között Egerben végzett jogot. 1793-tól a királyi

tábla jurátusa Pesten, 1796-ban ügyvédi vizsgát tesz. Még ez évben az egri érseki líceum magyar nyelvi és irodalmi tanszékének tanára lett. 1800-ban betegsége miatt lemondott állásáról, Pápán ügyvédi gyakorlatot kezdett. Péteri Takáts József sürgetésére sajtó alá rendezte egri irodalmi előadásait: *A magyar literatura esmérete két részben* (Veszprém, 1808) címmel, amely az első rendszeres magyar nyelvű irodalomtörténet. Bár munkája megjelenése idején jó kapcsolatot ápolt Kazinczyval, nem sokkal később, a *Himfy*-recenzió 1809-es megjelenése után kialakult úgynevezett dunántúli írók körébe tartozott, Kisfaludy Sándor, Péteri Takáts József, Pázmándi Horváth Endre, Ruszek József, Versegly Ferenc, Fejér György stb. társaságában. Kazinczyval a recenzió megjelenését követően is megmarad a kapcsolata a levelezésben.

Pápay 1807. június 2-i levelében (KazLev. 5. 1120. sz.) keresi fel Kazinczyt, leírja addigi életpályáját, illetve elküldi neki első tudományos értekezését (*Észrevételek a magyar nyelvnek a polgári igazgatásra alkalmaztatásáról; az oda tartozó kifejezések gyűjteményével*, Veszprém, 1807.). Hivatkozik közös ismerőseikre és hasonló irodalmi ízlésükre, és már ekkor jelzi, hogy tervezi *A' Magyar Literatura' Esmérete* című munkájának elkészítését. Pápay az 1808. május 8-i leveléhez (KazLev. 5. 1289. sz.) mellékelve küldte el a későbbi recenzió tárgyát képező kötetét. Ebben a levelében megfogalmazza azt a kívánságát, hogy tudós recenziók tárgya legyen munkája: „Kijelentettem Schediusnak, hogy bár csak Kazinczik, Schediusok, Virágok lennének Recensenseim; sőt megkértem e' végett Schediust a' Haza' nevében; mert ha az ilyen próbatételek, mint a' mitsodás az én munkám, minden hozzászólás nélkül csak vesztében hagyatnak, így ugyan nehéz lesz előmenni Literaturánknak. Óhajtanám, hogy a' Tudós Recensiók által az én Munkám minden sarkából kiforgattatnék, új tökéletes sarkalatra úgy építtetnék, hogy az enyémből ne maradna egyéb annál a' hazafiúi szent szándékomnak a' jelenségénél, mellyel Hazámat megdicsőíteni kívántam. Az én hivatalbéli foglalatosságim kevés időt engednek a' Literatúrai munkálkodásokra. Botsánatot reménlhetek azért, hogy addig is, mig a' Literaturánkban megaggott Révainak Munkája világra jövend, én tsekély próbatételemet közre botsáttatni merészlettem: Legalább, mig más nem lesz, ennek is vehetik egy kis hasznát jó igyekezetű tanuló ifjaink.”

Pápay Sámuel könyve az egri oktatói gyakorlatán alapul, amelyből 1808-ban jelenteti meg a háromkötetesre tervezett kiadvány első darabját. *A' magyar Literatura' Esmérete*t tankönyvnek szánta, a magyar nyelv oktatását kívánta vele elősegíteni. A kézikönyv enciklopédikus igényű, amelyben egymás mellé kerülnek az ez idő tájt specializálódó nyelvi-irodalmi diszciplínák, az általános nyelvelmélet, a magyar nyelv eredetének kérdései, a magyar grammatika, továbbá a magyar irodalom történetének áttekintése. A második, illetve a harmadik kötetben kapott volna helyet a stilisztika és a poétika. Az első kötet alapvető jellegzetessége, hogy az benne használt literatúra-fogalom még a klasszicista historia litterariák látásmódját alkalmazza, vagyis a konceptusban az írástudás, az írott kultúra, az irodalmi és a tudományos műveltség együttesen van jelen. Ebből az alapfogalomból bontja ki a literatúra fogalmának két további, szűkítettébb értelmezését: egyrészt az általános tudománytörténetet, illetve az egyes tudományágak történetét, másrészt pedig a szűkebb értelemben vett szépirodalmat (a „Szép Előadás Tudományát”). Munkája így markánsan teszi láthatóvá két korszak határát, amely az egész időszak jellegzetességét is adja: az irodalmi gyakorlatban már jelen vannak új alkotástípusok egy modern irodalomfogalom megszületésével, az értelmezői-fogalmi keretek azonban még a literatúra régi fogalmát működtetik. Pápay munkájának értelmezéséhez és korabeli recepciójához részletesen lásd: MARGÓCSY 1980.

Kazinczy először 1809. augusztus 16-án említi Rumynak (KazLev. 6. 1533. sz.), hogy amint szükséges, elkészíti Kisfaludy *Regék* című kötetének, illetve Pápay munkájának recenzióját. 1809. november 6-án kelt levelében arról számol be Rumynak (KazLev. 7. 1578. sz.), hogy mindkét feladat nehézséget jelent számára. Egyrészt Kisfaludy rájött, hogy az időközben megjelent *Himfy*-recenzió (Himfy's *Lieder der Liebe – recenzió*) Kazinczy az Írója, másrészt pedig Pápay munkájáról heves vita keletkezett: „Sie fühlen, mein theurer Freund, was ich Ihnen

alles schuldig bin, und wie sehr gerne ich jeden Ihrer freundschaftlichen Befehle vollziehe, wo ich sie vollziehen kann: aber ich muß Ihnen gestehen, daß mich die Rec. von den Regék und Pápays Werk in Verlegenheit bringen. Wäre das nicht, so hätte ich längst gethan, was Sie gefordert haben. – Himfy weiss, dass *ich* seine Szerelmei recensirt habe, er weiss auch, dass ich von seinen Regék ganz anders als Takács, Er [!] selbst, und Graf. Jos. Eszterházy denke. Über Pápays [!] Werk ist ein heftiger Streit zwischen den Pápaianern und Boldogréti Vigh László (Horvát István, Secretær bey dem Judex Curiae) entstanden.” [Érzi, drága Barátom, mi mindennel vagyok adósa, és mily nagyon szívesen teljesítem minden baráti parancsát, ha teljesíthetem: de meg kell vallanom, hogy zavarba hoznak a Regék és Pápay művének recenziója. Ha ez nem volna, úgy már rég megtettem volna, amit kívánt. – Himfy tudja, hogy *én* recenzeáltam Szerelmeit, tudja azt is, hogy egész másképpen gondolkodom Regéiről, mint Takács, ő maga, és Eszterházy József gróf. Pápay munkájáról heves vita keletkezett a pápaisták és Boldogréti Vigh László (Horváth István, titkár az országbíró mellett) között.] 1809. november 16-án kelt levelében Kazinczy azt írja Rumynak (KazLev. 7. 1584. sz.), hogy már hozzákezdett Pápay munkáját recenzeálni, és megemlíti, hogy elolvasta Boldogréti Vigh László recenzióját is, amely a *Hazai 's Külföldi Tudósítások*ban jelent meg 1808 októberében, a II. félesztendő 38. lapszámban, lásd lentebb. Pápay korábban megírja Kazinczynak (1809. április 20., KazLev. 6. 1462. sz.) a véleményét a Boldogréti Vigh-féle recenzióról, illetve megemlíti a hallei *Literaturzeitung*ban megjelent recenziót is munkájáról. Kazinczy az 1809. november 29-i levelében már arról számol be Rumynak (KazLev. 7. 1600. sz.), hogy előző nap elkészült munkájával, amelyet ismerősökön keresztül fog hozzá eljuttatni. Az elkészült recenzióban megemlíti Boldogréti Vigh László fent említett bírálatát (*Hazai 's Külföldi Tudósítások*, első rész: 1810. II. félesztendő, 38. szám, Toldalék, 317–324.; második rész: 39. szám, 331–332.; harmadik rész: 40. szám, Toldalék, 341–344.)

Kazinczynak a Pápay munkájáról való véleményét nyilvánvalóan befolyásolta a Kisfaludy Sándor költészetéről való eltérő gondolkodásuk. Kazinczy nem sokkal korábban olvassa Kisfaludy Sándortól a *Himfy szerelmeit*, amelyet már a *Regékről* kialakított negatív véleményével vesz kézhez (lásd recenzióit kötetünkben: *Himfy's Lieder der Liebe – recenzió; Regék a' Magyar elő-időből – recenzió Kisfaludy Sándor kötetéről*). A Himfy előszavában felsorolt elődök és társak névsorában Kisfaludy Batsányit és Verseghyt a magyar irodalom élvonalába emeli, kiváltva Kazinczy felháborodását: „Szerelmeinek Praefatiójában egynehány magyar író említ. – Kist kihagyta – Virágot Krisztussá feszítette, az az Verseghi és Batsányi közzé, két gonoszok közzé. – Szabó Dávidot Adelungnak nevezi. Ha tudja e Himfy ki és mi volt Adelung? ha tudja e, ki és mi Szabó – nem ő bizony! Csak kolompolni hallott a magyar írók felől. Engem mint a' zsidókat szokták az akasztófán, a' végére akasztott. Nem bánám, – tettetés nélkül mondom azt! – csak Batsányi után ne tett volna.” (Kazinczy Döbrentei Gábornak, 1808. május 10., KazLev. 5. 1291. sz.). Pápay Sámuel munkája pedig kedvező véleménnyel van Kisfaludy Sándor költészetéről. Pápay munkájának megítélésében kiemelten fontos továbbá Kazinczy számára a Révai-féle *Elaboratio Grammatica Hungarica* (1803) és az *Antiquitates Literariae Hungaricae* (1805) nyelvszemléleti öröksége, Révai és Verseghy vitája (ehhez lásd Kazinczy Verseghy-recenzióját a *Magyar Aglájáról: Magyar Aglája – recenzió Verseghy Ferenc kötetéről*). Pozíciójának kialakítása Pápay munkájáról így természetesen nyelv- és irodalomszemléletének kifejtéséről is szól. A Révai-Verseghy vitát körülvevő indulatos légkör nem kedvezett Pápay eklektikus rendszerének, ráadásul elméletileg nem volt kidolgozott a Quintilianustól származó „nyelv szokás” (consuetudo) eszméje. Ezzel szemben mind Révai, mind pedig Verseghy szakszerű, teoretikusan kimunkált, rendszerbe helyezett elméletet dolgozott ki grammatikájában. Pápaynak az Adelungra, Rousseau-ra, de Brosses-ra tett utalásai azt mutatják ugyan, hogy van nyelvfilozófiai tudása, amely nincs távol Révai nézeteitől, de a grammatika gondolatmenetében tartózkodik az elméleti fejtegetésektől. Abban is eklektikus, hogy átveszi a *Debreceni Grammatika* főnévi és igeragozási rendszerét,

védi Verseggy ipszilonista álláspontját, de az ikes ragozás megőrzésével Révai nézetei mellé áll. A keveredést a nyelvsvokás kifejtetlen, de megfellebezhetetlen kategóriájával próbálja folyamatosan igazolni (Részletesen lásd: MARGÓCSY 1980, 390–392.)

Pápay nem sértődik meg a recenzió, a megjelenés után hamarosan válaszol Kazinczynak (1810. december 20., KazLev. 8. 1892. sz.) minden indulat nélkül, de a következő években is kapcsolatban maradnak. „Igen köszönöm, hogy munkámat Recensensi figyelmedre méltóztattad. De azon ítéletedet: hogy *der 1te Theil wenig Verdienst hat* [az első kötetnek kevés érdeme van], igen keménynek tartom. Nem olly rossz hidd el, az első Rész, még fogyatkozási mellett is, mint ezen Sententiád mutattya. Azon Résznek tsak egy fő tárgyáról a’ Nyelv szokásról értekeztlé hosszasan, ’s sok egyéb derék dolgok elmellőzésével olly apróságokat hozol elő, mellyek Munkámban tsupa jegyzésképen említettnek. Mondasz ollyakat is, mellyeket tsak magad vagy kevesed magaddal hiszel ’s mégis úgy adod ki azokat, mintha közönségül [!] regulául régen már tartatnának. Egyébiránt sokban megegyezel Hálái Recensensemmel is – sok derék jegyzéseket teszel, mellyeket haszonra kívánok fordítani. – Kisfaludy is köszöni Himfijének Recensióját, ámbár nem megy a’ fejébe, hogy mind azok hibák volnának, mellyeket Recensense ollyanoknak mond. Én ezen Recensiót mindgyárt első olvasáskor a’ Te munkádnak esmértem, ’s Takátsnak ’s Kisfaludinak is, kik azt még nem tudták, azonnal erősítettem, hogy az nem lehet másé, mint a’ Tied. Leveled azután megbizonyította, hogy igazán eltaláltalak, mert én Lelked ’s tollad járását valamint a’ Magyarban úgy a’ Németben is egyszerre kiesmerem.”

assessor (lat.): ülnök, a vármegyei vagy a kerületi vagy a királyi tábla bírása.

in dem grammatischen Theil des Buchs der selige Révai in seiner Grammatica Elaborator, in den Antiquitatibus Literaturae Hungaricae: Révai Miklós (1750–1807) (eredetileg Mátyás) piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, a pesti egyetem tanára. Nyelvészeti munkája által a nyelvtörténeti módszer úttörőjeként volt ismert (*Elaborator Grammatica Hungarica*, 1–2, Pest, 1803–1805), jottista (szóelemző) helyesírási elveiért Kazinczy is nagyra becsülte. Elsőként közölte és kommentálta a *Halotti beszédet az Antiquitates literaturae hungaricae...* (*Magyar irodalmi régiségek*, Pest, 1803) című kiadásában.

in seinen akademischen Prolusionen: Révai a pesti egyetem magyar nyelv és irodalom tanára 1802-től, *Prolusiones tres* című háromkötetes munkája három egyetemi előadását tartalmazza 1802-ből, 1803-ból és 1804-ből (Pest, 1806).

Propositionen: Révai *Propositiones ex lingua hungarica* című latin nyelvű nyelvészeti munkája 1804-en jelent meg Pesten.

Miklósfi, Kardos: Révai Miklós álnevei. Világosvári Miklósfi János álneven kiadott vitairata: *Versegi Ferentznek tisztasággal kérkedő tisztátalan magyarsága* (Pest, 1805). Fényfalvi Kardos Adorján álneven kiadott vitairata: *Verseggy Ferencznek megcsalatkozott illetlen mocskolódásai a Tiszta Magyarságban* (Pest, 1806).

Vég Boldogréti: Boldogréti Víg László, azaz Horvát István álneve, aki Pápay munkájáról a *Hazai ’s Külföldi Tudósításokban* közöl recenziót, adatait lásd fentebb.

Herr Stephan von Sándor in seinem Könyvesház (Raab 1803): Sándor István (1750 – 1815) író, bibliográfus munkája, a *Magyar könyvesház, avagy A’ magyar könyveknek kinyomtatások ideje szerént való rövid említésök*, Győr, 1803.

Indices Bibliothecae Széchényianae: Gróf Széchényi Ferenc könyvtárának szakrendi katalógusa, az *Index alter libros Bibliothecae Hungaricae Francisci com Széchényi duobus tomis comprehensos, in scientiarum ordines distributos exhibens*, Pest, 1800.

denn hat er gleich nicht alle Ställe unserer Augiasse ganz gereiniget, so hat er sie doch mit herculischer Kraft und Beharrlichkeit durchgewatet: utalás Héraklész görög mitológiai hős tíz munkájának egyikére, Augeiasz mocskos istállójának kitakarítására. Kazinczy a *Tövissek és*

virágok című epigrammakötetének első versében (*Herculeszhez*) éppen az ötödik munka, az istálló kitakarítása jelenik meg, az ízlésújítási feladatok metaforájaként.

Herrn von Takács, der es in den vierten Band seiner Magyar Minerva aufnahm: Péteri Takáts József (1767–1821), a győri, majd a pozsonyi papnevelde növendéke, később gróf Festetics László nevelője, Győr vármegyei főjegyző. Verseghy és Kisfaludy Sándor barátja, Kazinczy nyelvújító törekvéseinek bírálója. 1798-ban *Magyar Minerva* címmel kiadót és könyvsorozatot létesít. Ebben a sorozatban kap helyet Pápay munkája.

Quintilian: Marcus Fabius Quintilianus (35–100) római szónok, író.

Consuetudo certissima loquendi magistra etc.: „A szokás pedig a szónoklás legbiztosabb tanítója”. (Krupp József fordítása.) Idézet Quintilianus *Szónoklattanából*, I. 6. 3. Az idézet pontosan: „Consuetudo vero certissima loquendi magistra.”

Adelung: Johann Christoph Adelung (1732–1806) német nyelvész és filológus, lexikon- és szótáríró, a német nyelvújítás ellenzője, aki nyelvrontásnak tekintette a nyelvi reformokat. Nyelvtana a 19. század elejéig meghatározó volt. Kazinczy Christoph Martin Wieland (1733–1813) német költő, író, műfordító nyelvfelfogásának híve volt, aki szemben állt Adelung szemléletével. Kazinczy 1825-ben adja ki Wieland vitairatát magyarul, Verseghyre is utalva és reflektálva az általa kiemelt német-magyar párhuzamra a nyelvújítás tárgyában: *Wieland Adelung ellen: Mi a’ Tiszta Németség? (Wielands Werke Supplem. VI. Band.) Tükörül azoknak, kik nyelvrontást emlegetnek, ’s ezt kérdezgetik: Mi a’ Tiszta Magyarság? – ’s intésül a’ szere felett merészeknek (Felső Magyar-Országi Minerva, 1825. július, 268–286.)*

Arbiter: (lat.) döntőbíró, feltétlen úr.

Hoc fonte derivata clades!: „aztán a mocskos ár kiöntött” (ford. Lator László), szó szerinti jelentése: ebből a forrásból eredő csapás, azaz: innen származtak a bajok. Idézet Horatius, Ódák III. 6. (*A rómaiakhoz*) 19. sora.

Judex Curiae Herrn von Uerményi: Ürményi József (1741–1825) országbíró.

Lessing: Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) német drámaíró, kritikus, dramaturg.

Klopstock: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő.

Göthe: Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) német költő, író.

Schiller: Friedrich Schiller (1759–1805) német költő.

Wieland: Christoph Martin Wieland (1733–1813) német költő. Szerepéről Kazinczy szemléletében lásd fentebb, Adelungnál.

Voss: Johann Heinrich Voss (1751–1826) német költő.

Molière: Molière (1622–1673) francia drámaíró.

Cardinal Pázmán: Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érsek, bíboros, a magyar katolikus reform kiemelkedő alakja. Protestánsnak keresztelték, 1582-ben katolizált.

der Jesuit Rajnis: (1741–1812) jezsuita szerzetes, majd pap, tanár, költő, műfordító. A prozódiai vita résztvevője, a vita nyitányaként kezelik az 1781-ben megjelent kötetét, *A’ magyar Helikonra vezető kalauzt*.

Suffixum pronominum in substantivis et verbis tertiae personae (lat.): névmási toldalékok főnevekben és harmadik személyű igékben.

suffixum nominale und verbale (lat. és ném.): névszói rag és igei rag.

Jottisten, Ypsilonisten: a szóelemzés és a kiejtés elvének képviselői. Verseghy az ipszilonista írásmódot, Révai a jottistát támogatta, Kazinczy ez utóbbi pártjára állt.

suffixis pronominalibus (lat.): névmási toldalékok.

Werke „Magyar Régiségek és Ritkaságok” I. Band, Pesth 1808.: Kazinczy kiadványa, a kötet tartalma: *Sylveszternek Magyar-deák grammatikája, Krakkai Orthographia*, Varjas János verse, Kazinczy András arcképe.

participium (lat.): melléknévi igenév.

particip passiv (lat.): passzív melléknévi igenév.

particip aktiv (lat.): aktív melléknévi igenév.

praeteritum participii activi (lat.): aktív melléknévi igenév múlt ideje.

participium praeteritum passivum (lat.): passzív múlt idejű melléknévi igenév.

ἀκριβεια (gör.): akribia, azaz pontosság, alaposág.

tertia personae pluralis numeri nominis possidentis (lat.): többes szám harmadik személyű birtokos főnév.

nominis possidentis (lat.): birtokos esetű névszó.

pluralis numeri nominis possessi affixo suo pronominali iam aucti (lat.): többes számú birtokos esetű névszó saját névmási toldalékkal.

pronomenum relativum (lat.): vonatkozó névmás.

Oratio et cantilena de inventione dextrae S. Regis Stephani (lat.): Bartalis Antal jegenei plébános 1794-ben azt állította, hogy birtokában van egy nyomtatvány 1484-es dátummal, amely egy beszédet és egy éneket tartalmaz Szent István király jobbjáról. Erről az adatról Kazinczy is beszámol 1807-ben a *Hazai Tudósításokban*, lásd kötetünkben: *Első magyar nyomtatás.*

in der Zeitschrift von und für Ungern, 1802, 2. Heft S[eite] 220 und 221: A cikk szerzője Schedius Lajos, címe: *Ueber die älteste Druckschrift in ungr. Sprache.* A közlemény a *Zeitschrift von und für Ungern* első kötetének második füzetében található, a 219–221. oldalakon. Schedius adja ki először és kommentálja a Bartalis Antal által említett négysoros cantilenát, lásd fentebb.

in sensu stricto, latiori és latissimo (lat.): szűkebb, bővebb és legtágabb értelemben.

wie Csokonai die Argumenta cantuum in seiner comischen Epopoe Dorottya: utalás Csokonai Vitéz Mihály magyar költő (1773–1805) *Dorottya* című vígposzára, amely 1799-ben készült, nyomtatásban először 1804-ben jelent meg, Nagyváradon.

Bartalis war in dem Hazai Tudósítások 1807, Februar, Nro XII, p. 93 und 94 aufgefordert worden, zu sagen: Kazinczy itt saját közleményére utal, lásd fentebb.

der erste ungrische Kalender: ehhez lásd szintén Kazinczy közleményét kötetünkben: *A' legrégibb Magyar Kalendárium.*

Kammerherrn Wolfgang Cserey von Nagy Ajta in Kraszna: Cserey Farkas (1773–1842) őrnagy, műgyűjtő, botanikus, 1805-től Kazinczy bizalmas barátja, krasznai birtokos.

Egyedúthi hat 1572 bey Steinhoffer in Wien einen ungrischen Kalender herausgegeben.: Egyedúthi Gergely kalendáriuma a következő címmel jelent meg: *Az égnék forgassabul meg ismert es el rendelt praktikaiual eggietembe, es mostani Vrunk Jesus születesse vtan. MDLXXI.* 1573-ban Krakkóban és Bécsben újra megjelenik, első kiadásának példányai nem maradtak fenn.

Bischof Anton Verantius: Verancsics Antal (1504–1573) esztergomi érsek.

Nikolaus Jankovich von Jessenitz in Ofen: Jankovich Miklós (1772–1846) könyvgyűjtő, régiségkereskedő, műgyűjtő.

königliche Rescript: királyi leirat.

Leopold I.: I. Lipót (1640–1705) magyar király, 1657-től haláláig uralkodott.

Hofrath: udvari tanácsos.

Anton von Szirma in seiner Notitia Comitatus Zempléniensis historica: Szirmay Antal (1747–1812) történetíró, levéltáros, zempléni birtokos. Említett munkája (*Notitia historica comitatus Zempléniensis*, azaz Zemplén vármegye története) Budán jelent meg 1804-ben.

Patent: pátenst, azaz uralkodói rendelet.

Ladislaus Graf Teleki: Teleki László gróf (1764–1821), író, költő.

Johann Kis: Kis János (1770–1846): evangélikus püspök, író, költő. Kazinczy barátja.

Pánczél: Pánczél Dániel (1759 – 1827) újságíró, a *Bétsi Magyar Mercurius* és a *Magyar Kurir* szerkesztője.

Cicero: Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106 – Kr. e. 43.) ókori római író, filozófus, politikus.

Hugo Blair: Hugh Blair (1718 – 1800) skót pap és hittudós.

Az alábbi fordításban felhasználtuk Kazinczy magyar nyelvű közleményének szakaszait, amelyeket jelöltünk.

fordítás

¹Még mind ez ideig nem vala olytán Grammaticai, Stylisticai, ‘s nyelvünknek és Literaturánknak történeteit elé adó Encyclopoedicus Kézi-Könyvünk, mellynek azok is vehessék hasznát, kiknek nem czélok, magokat Írókká készíteni. Magyar Grammatikáknak ugyan koránt sem vagyunk szűkében,² de ezek nyelv philosophia nélkül szűkölködnek, ellenkeznek önmagokkal, ‘s a’ legképtelenebb hypothezisekkel vannak eltöltve,³ úgy hogy mind eddig egy Révaién kívül egy Grammaticánk sincs, mellyet kalaúzul bízatosan választhatnánk. Ez pedig csak félig jelent-meg nyomtatásban, nem kezdőknek való, ‘s deákul vagyon írva. ⁴Ezért nagyon örvendetes, hogy Pápay (Veszprém vármegyei assessor, és az Esterházy grófok pápai, ugodi és devecseri birtokainak fiskálisa) munkája megjelent. Egy olyan embertől, aki egykor az egri líceum magyar nyelv és irodalom tanára volt, és a hazájának irodalmát egy másik művéből tanította (Észrevételek a’ Magyar Nyelvnek a’ polgári igazgatásra, ‘s a’ törvénykezésre való alkalmaztatásáról, az oda tartozó kifejezések gyűjteményével. Veszprém, 1807. 225 lap.) – aki igen nagy becsben van; ‘s kinek stylusa⁵ férjfiasan szép, ‘s erővel teljes, czikornyátlan, ‘s olly folyó és tiszta, hogy a’ leggondatlanabb olvasó is könnyen értheti, a’ legfinnyásabb is gyönyörködéssel olvashatja. Ettől a’ mívelt lelkű, ‘s gyakorlott tollú férjfiútól igen is hogy sokat lehet várunk, ‘s ezt annyival inkább, mivel neki a’ könyvnek grammatikai szakaszában az idvezült Révai a’ maga munkái által – Grammatica Elaborator, Antiquitatibus Literaturae Hungaricae, Prolusio és Propositiones⁶ – továbbá az a’ három perlő-írás, mellyet Révainak három barátja, ‘s tanítványa a’ költött név alá rejtett Miklósfí, Kardos, és Boldogréti Víg, a’ magok halhatatlan Mestereknek szemei alatt ennek ellenkezője Tisztel. Versegly Ferencz Philos. Doctor Úr ellen készítettek, – a’ könyvek ismertetére tartozó részletben pedig Sándor István a’ maga *könyves-háza* által (Győr, 1803), és osztán a’ nagy Széchényi Bibliothecájának Indexei a’ dolgot derekasán megkönnyítették.

⁷Az előszóban, az V–XIII. lapon, azt mutatja be az Író, milyen körülmények között keletkezett a mű és jutott el a nyomtatásig. Rövidebben kidolgozva már évek óta készen állt a nyomtatásra. De minthogy Révai 1802 novemberében a pesti egyetem magyar nyelv- és irodalomtanszékének professzora lett, Pápay azt remélhette, hogy „ez a’ nagy Nyelvtudósunk, kinél az illy munkára *alkalmatosabbat nem is gondolhattunk*”⁸, rövidesen ki fog dolgozni egy ilyen könyvet és publikálni fogja, úgyhogy saját művéről kimondta az ítéletet, hogy soha nem fog elkészülni vele. Amikor azonban a halál elragadta tőlünk nyelvünk e feledhetetlen héroszát,

¹ [A bekezdés fordítása Kazinczy magyar nyelvű változatából származik, a német cikk első bekezdése rövidebb.]

² [A német változathoz itt kiharad a római piac hasonlata: „– elmondhatjuk felölök a’ mit a’ Szardíniai eredetű martalékok’ árosai kiáltoztak a’ Római piacon: *Sardi venales, alius alio nequior!*”]

³ [Egy hosszabb szakasz kiharad a német szövegből: „mellyek valaha egy még eléggé ki nem mívelt nyelv tanítójának fejébe – ki sem a’ nyelvek’ természetéről általjában, sem különösön a’ magáénak természete felől nem juthatott-el tiszta ideáig, hanem csak vaktában tipeg, ‘s öröme gyúlasztva egy két bágyadt fény által, melly az ő homálya közé bécsusztatott, egy öszveszerkezhetetlen dölöngő systemát épít – férhetnek”]

⁴ [Pápay vármegyei és uradalmi feladatairól, illetve egri tanítóságáról a magyar változat nem tesz említést.]

⁵ [A német szövegből kiharad a következő beékelés és a hozzá fűzött, egyébként német nyelvű lábjegyzet: „– kifogván azt hogy nem ritkán Undulismusba téved”, a lábjegyzete: „*Undulisten*. Unter diesem Namen wurden diejenigen bezeichnet, die das gefällige, ohne Charakter und Bedeutung lieben, wodurch denn zuletzt höchstens eine gleichgültige Anmuth entsteht.” *Propyläen*. II. Band. II. Stück. S. 114. magyarul: Undulisták. Ezzel a névvel illetik azokat, akik a kellemet, a karakter és jelentés nélkülit szeretik, amely végülis csak legfeljebb közönséges bájként határozható meg.”]

⁶ [A magyar változat pontos bibliográfiai adatokkal sorolja fel Révai munkáit.]

⁷ [Ez a bekezdés hiányzik a magyar nyelvű változathoz.]

⁸ [Németre fordítva ugyanez szerepel a cikkben zárójelben.]

– Révai bizonyára az volt; és ha nem is tisztította meg Augiász összes istállóját, mégis herkulesi erővel és kitartással gázolt át rajtuk – még mielőtt minden művét kiadhatta volna; így az Író a füzeteit ismét elővette, átolvasta, és kérelmezte a Révai hagyatékába való betekintést, de azt nem engedélyezték számára. Hogy Pápay műve megjelent, ráadásul igen alacsony áron (2 fl.), a közönség a tiszteletre érdemes Takács úr patriotizmusának köszönheti, aki azt Magyar Minervájának negyedik kötetébe fölvette.

¹A megjelent első kötet (a második még nem jelent meg) grammatikai és történeti részre tagolódik. A bevezetés (1–32. lap) irodalmi fogalmakat tartalmaz általánosságban és konkrétan a magyar irodalomra vonatkozóan. A nyelvtani rész, mely a 332. lapig tart, értékességében elmarad a történeti rész mögött.

² Az Író már a Quintilianustól vett mottóval („Consvetudo certissima loquendi magistra etc.”) rámutat arra, mit várhatunk magyar nyelvtanától. Megtévesztve ezen nagy nyelvtudós és Adelungnak tekintete által Pápay Úr a’ nyelv’ dolgában a’ Szokásnak adja által a’ bírói főhatalmat, ‘s (l. 98.) az Analogiát, Etymológiát ennek a’ szabad kéjű Arbiternek nem *koordinálja*, hanem egyenesen *subordinálja*. Hoc fonte derivata clades! Révai tapasztalván, hogy a’ magyar Grammaticusok a’ Philologia’ studiumában véghetetlenül hátra maradtak, ³szomorúan nézte a tudatlan, felfuvalkodott, kényelmes és makacs nyelvtanítók és nyelvújítók által csináltakat, de igazságos megismérni, hogy jusai a’ Szokásnak is vannak (Grammatica Elaboratio I. l. 27–35 és Propositiones⁴), és jónak látta ezen ő jusai felől minél lassúbb hangon szólni; ellenben gyakorta annál riasztóbb hangon költ-ki azon lidércz ellen, melly e’ nevezet alatt a’ Magyar Grammatika-gyártók’ és Könyvírók⁵ nagy nyája közt üzi játékait. ⁶Nem zárja ki a Szokást a grammatikából, igen, azt a legmagasabbra helyezi, mint az jól ismert, ahogyan a mondandója is, amely *haladó és elavult, és vezetőként, nem diktátorként* érdemel tiszteletet: ám ő magasabb szempontból indul ki. Révai azt kívánja, hogy a’ nyelvtanító philosophiai szellemmel birjon, ‘s a’ nyelvet philosophice tanítsa. Pápay Úr azt empirice (tapasztalgalatás szerént) adja-elő. ⁷A szakértő olvasó eldöntheti, kié legyen a győzelmi koszorú. Recensens szívesen fájlatja, hogy a’ Révai’ tanításai Pápay Úrnál süketlenek voltak, mert egy illy lelkű Író mint Pápay Úr, méltó, hogy jobb ösvényen járjon.

⁸Révai legkedveltebb tanítványa, – a kitűnő, csak még túl heves, a valódi filológiába és mestere tanaiba alaposan elmélyült fiatalember, akit a magyarországi irodalom mostanáig csak Boldogréti Víg László álnéven ismert, és akit Révai 1807. március 27-én Ürményi Országbírónak írott levelében, öt nappal halála előtt utódjául megnevezett, – Kulcsár lapjában, a „Hazai és Külföldi Tudósítások”-ban, második félév, Nro. 38-40, az Írónak felrója, hogy a műben megtörik a szisztematikus elrendezés és a filológiai nézetek; hiszen az irodalom három meghatározása között (in sensu stricto, latiori és latissimo) önmagához viszonyítva is következtelenül, szüntelenül körbe tévelyeg. ⁹Mivel az a fentebbiekből jól látható, hogy ez a bírálat milyen erősen megsértheti az Író, a Recensens megelégszik azzal, hogy néhány példát hoz, amelyek majd megmutatják, mennyire bízhatunk az Író közléseiben és állításaiban. A recensens nem titkolja, hogy Révai melegsívű, de nem elvakult tisztelői közé tartozik, és meglehetősen erősen támaszkodik tanításaira. De ez nem keltheti fel a pártoskodás gyanúját, ám mivel Révai principiumát vagy igaznak, vagy hamisnak kell ítélni, csak az maradhat

¹ [A bekezdés hiányzik a magyar nyelvű változatból.]

² [A bekezdés Kazinczy magyar nyelvű változatában rövidebb, illetve hiányzik belőle a Quintilianus- és a Horatius-idézet, de felhasználtuk a magyar nyelvű verziót a fordításhoz.]

³ [Ez a tagmondat hiányzik a magyar változatból.]

⁴ [Ez a hivatkozás csak a német verzióban szerepel.]

⁵ [Ez a szó nem szerepel a magyar verzióban.]

⁶ [Ez a mondat nem szerepel a magyar verzióban.]

⁷ [Ez a mondat nem szerepel a magyar verzióban.]

⁸ [Ez a mondat nem szerepel a magyar verzióban.]

⁹ [A következő három mondat hiányzik a magyar verzióból.]

pártatlan, aki nem is ítélkezik. ¹Tagadhatatlan, hogy a' Révai' principiuma messzére vihet-el bennünket, ha az a' szelíd Egyeztető, a' ki eránt Adelung olly sok tekintettel vagyon, de a' kit Pápay Úr nem is említ, a' megtisztult, a' mivel Izlés ennek sanyarúsága és a' szokás ellenmondása közzé békéltetőleg nem lép, de hová vihet 's téveszthet viszont az a' vak Vezető, a' kit nekünk Quintiliánra 's Adelungra támaszkodva, Pápay Úr ajánl vezetőnek, ha az a' Kalaúz, a' kit Révai követ, nem fogja emlékeztetni, hogy ögyelgéseit hagyja abban, maradjon a' kiszabott úton, 's ne higgyen minden bitang hangnak? A Németek Lessinget, Klopstockot, Göthét,² Wielandot és Vosst Nyelvrontóknak fogják é csúfolni azért, mert ők nem csak *kövezték*, hanem *vezették* is a' Nyelvszokást?

³A' deák *a, de, ex* praepositiókat mind az a' Magyar, a' ki culturával dicsekedhetik, sőt egy nagy része még a' nép seprejének is a' hím vocalisokkal *tól, ról, ből*, a' nőkkel *től, ről, ből*, által teszi-ki Magyar Országban és Erdélyben; a' *túl, rül, bül*, a' tisztán szölkők közt épen nem nagy részben hallatik olly formán, mint Debreczen táján az *ides*, és *lú, édes*, és *ló*⁴ helyett. Minthogy ez tagadhatatlan, szükségesképen fundamentum nélkül valónak kell találatni, a' mit P. Úr a 78 és 94 lapokon állít és következtet. Az efféle kétségekben a' Szokás a bírós, – az *élő* Szokás, de öszve-hasonlítva a' *régivel* és *állhatatossal*, nem az *avulóval*, vagy *megavulttal* – és a' Szokással együtt az Etymológia, Analógia és Euphonia. A' jelenvaló esetben az Etymológia 's Analógia a' *ról*, és *ről* pártjára kelnek, 's kárhoztatják a' *rült* és *rül-t*; mert így: rúla, rüle, tüle, felüle még az sem szöll és ír, a' ki *rül-t, túl-t*, 's *felült-t* ír és mond. 'S az Euphonia is *o* és nem *u* hangot kíván; mert a' hol mind egyikét, mind másikat megtűrhetni, a' könyvirási nyelvben azzal kell élnünk a' mi szebb; az *u* pedig mind azon hét vocalis között, melly a' magyar nyelvben előfordúl, a' legkevésbé szép. – ⁵Mégis azt akarja az Író velünk elhítenni a 78. és a 98. lapon, hogy a mondás csak Erdélyi, 's csak egy környékbeli szóejtés, ahogyan Verseghy is gúnyosan tótosnak (slavissans) nevezi Révai helyes ragozását.

⁶Lap. 104. az érdemes férjfiú a' *rám*-ot vátatja, 's ki akarná löketni nyelvünköl a' *reám*-ot, meg nem sejdítvén, hogy a' *rám* a' restek és gondatlanok 's szapora szavúak által a' *reám*-ból épen úgy eredett, mint a' *mért* a' helyes és teljes *miért*-ből, 's a' *lyány* a' *leány*-ból. A' mit P. Úr ki akar löketni, az a' nemesebb; a' mit közönségesebbé akar tenni, az csak eltűrt, elnézett. Az elmélkedni megszokott beszéllő' nyelve ezen a' hiatuson másképen síklik-el, mint a' nehéz nyelvű szokott, 's minden kétségen kívül vagyon, hogy a' tudományos Írónak tiszte ezen betűket mindaddig megtartani az írásban, míg őket a' tisztább fél által is közönségesen gyakorlott szokás számki nem vetendi. P. Úr nevetkezést enged magának azok ellen, a' kik a' *reám* szóban hallattatják az *e* vocalist, melly a' gondos 's csinos beszédben jámbusi lábként hangzik, de a' közbeszédben egy syllabává is olvadhat, mint a' hogyan Moliere persifflálja az olly francziákat, kik az írásnak minden, csak a' szem és nem fül szolgálatjára ott álló betű hangját hallattatták. Rec. nagyon kétli, ha Adelung⁷ ez a' gondos kimondást a' betűkkel el nem halmozott és rövid syllabákban jó formán szegény magyar nyelvben nevetni valónak lelte volna é. –

⁸Váratlan volt a Rec. előtt egy olly fejű férjfitől, mint a' tisztelt Író az az állítás a' 79-dik lapon, hogy *e*' szót *Keresztyén* (melly, a' mint azt szem, fül és a' lexicalis értelem bizonyítják, a'

¹ [Innen a bekezdés végéig a fordítás Kazinczy magyar nyelvű változatából származik.]

² [A német cikk felsorolásából innen hiányzik Schiller neve.]

³ [A bekezdés fordítása Kazinczy magyar nyelvű változatából származik.]

⁴ [A német változatban a szép és az édes szerepel példaként.]

⁵ [A magyar verzióban ennek a bekezdésnek a lezárása hasonló, de bővebb: „Pápay Úr azt akarja velünk elhítenni, hogy ez az általunk védelmezett *ból* és *ből* mondás csak Erdélyi, 's csak egy környékbeli szóejtés. A' Hegyalja messze van Erdélytől, jó távol van Debreczen is, 's Virág Benedek Pannon és nem Dácus, és ezek úgy szölkölnak, írnak, a' hogy Pápay Úr nem akarja hogy szölköljünk, 's írjunk.”]

⁶ [A bekezdés fordítása Kazinczy magyar nyelvű változatából származik.]

⁷ [A magyar verzióban itt még szerepel: „és még inkább a' kényes fülű Voss”.]

⁸ [A bekezdés fordítása Kazinczy magyar nyelvű változatából származik.]

Christianus-ból ered: ¹mert a *tia* itt is *tya*-t adott, mint a *hostia ostyát*) egyedül a' Protestansok mondják 's írják így, és nem így *Keresztény*. Tehát ezt *Vallásbeli Antagonismusból!!!* – Sok Lutheranus és Calvinista van a' két Magyar földön, a' kik a' szót *tényvégzéssel* írják, 's mondják, mert gondatlanok 's tanulatlanok. Ellenben *Cardinalis Pázmány*², az Exjezsuita Pap *Rajnis*, 's igen sok Pápista Írók' munkái, mellyek Pápista Kiadók által 's Pápista nyomtató műhelyekben nyomtattattak a' szót *tyén* végzéssel ejtik, mivel nem a' tántorgó szokást, nem a' gondatlan, 's tanulatlan Írók' 's beszélők' példájukat követik, hanem fentebb törvényeket.³

⁴A 139. lapon kerülnek sorra a Jottisták, akik „bálványozzák a hitvány Jottájukat” (ez Suffixum pronominum in substantivis et verbis tertiae personae) és elrontják a Magyarok igaz kiejtését. Tisztelettudó feleletükben a Jottisták megkérhetnék az Ypszilonistákat, hogy lépjenek ki végre az ypszilonhoz való vak ragaszkodásukból, amelyet sem az etimológia, sem pedig az igen szokatlan kiejtés nem igazolhat, s amely a *ja*, *je* suffixis pronominalibus esetében az összeolvadásban felismerhetetlenné teszi a szó gyökerét, és ne engedjünk a kísértésnek a helytelen ragozásra. Alig érthető, hogy egy olyan ember, mint a mi tehetséges és szorgalmas Írónk, még az után is, amit erről Révai szinte aprólékos körültekintéssel mondott, erről a témáról oly felületesen elmélkedjen, ahogyan a 139. lapon történik. Hiszen a suffixum nominale és verbale *a* és *e*, ahogyan az Író és Verseghy szeretné, és nem a *ja* és *je*, és a *j* azokban az esetekben, ahol a főnév magánhangzóra végződik, csak a hiátus kitöltésére mint segédhang használtatik; hogy lehet, hogy az Író a 139. lapon a törvény szóból, amelyet sosem mondtunk és írtunk törvényt-nek, törvényre és nem törvénye lesz? – A jottisták a helyes *j* által semmit nem rontottak el, és nem ronthatnak el semmit; de az ypszilonisták az *y*-jokkal sokat rontottak. Az *y* a bűnös abban, hogy az Író által is helyesnek tartott *honn*-ból a tanulatlanok vagy figyelmetlenek *honny*-t csinálnak, mert a *honnya* (helyesen: *honnja*) félrevezeti őket, nem beszélve arról, hogy az *y* az ypsilómánia miatt került ide. Ez a bűnös abban is, hogy az Író a 103. lapon az *atyájik* és *anyájik* alakot barátjának, Verseghynek hibájául rója föl, ami biztosan nem az. A „Magyar Régiségek és Ritkaságok” című munkában (1. kötet, Pesth 1808.) a 69. lapon áll, hogy *atya*-ból lett *atyája*, tulajdonképpen *aty'ja* vagy *atyja*, ahogyan már Csécsi írja, és minden következetes jottistának írnia kell. Az *atyja*, tulajdonképpen *aty'ja*, ami az *atyája* helyett áll, többes számban *atyáim* lesz (ahogyan az Író maga is helyesen írja a 345. lapon, és a Biblia fordítói is így írják), *atyáid*, *atyájik*. Hogyan lesz az *atty*a szótöből *atyáim*? Nem csoda, ha az *y* által felismerhetetlen *atty*a az Író téves ragozásra vezette; hiszen *atyájik* éppúgy helyes, mint *faggyúm*, *faggyúja*, *faggyújik*, és *fattyúm*, — *fattyújik*; egyes számban csak *fatty*a és *faggy*a (faggy és fatty nem alanyeset), és így csak *faggyaik* és *fattyaik*, nem kétséges.

Azonban a műnek ez a grammatikai része jó dolgokat is tartalmaz, amiért hálásak vagyunk az Írónak, mutassa ezt meg a következő példa. Pápay úr a 224. lapon azt mondja, hogy a magyar nyelv géniusza a participiumokat rendhagyó módon használja, amennyiben a passzív melléknévi igenevet aktív melléknévi igenévvel fejezi ki, pl. festek, ich mahle, pingo (activum), festettetem, ich werde gemahlt (passivum, hisz festetem azt jelenti 'hagyom, hogy fessenek'). A praeteritum participii activi (aktív melléknévi igenév múlt ideje) a festett és a passzív (mivel festetett a festetek-ből jön) festettetett. Azt mondjuk a *festett képre*, hogy *festett* (aktív) és nem festettetett (passzív). Révai szerint ezt a németben passzív értelemű szót is passzív múlt idejű melléknévi igenév (participium praeteritum passivum), *festettetett* kellene kifejezni; legalábbis tanítványai azt mondják, *tiszteltetett* barátom a szokásos *tisztelt* helyett. De ahogyan Pápay a

¹ [Ez a példa nincs benne a magyar verzióban.]

² [Hiányzik a német verzióból Pázmányról a következő, illetve Révai említése: „hatalmas ellenkezője annak a' felekezetnek, mellyet tizenhárom esztendő korában elhagyott, 's az Expiarista Pap Révai".]

³ [A magyar verzió itt kiegészül a következő hivatkozással: „Lásd ezen kérdésnek hosszas megfejtését *Kazinczynak Magyar Régiségei 's Ritkaságaiban*. I. Kötet. lap. 152.”]

⁴ [A magyar változatban ez a záróbekezdés: ugyanakkor ott rövidebb, és hiányzik belőle a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* példája.]

224. lapon igen helyesen mondja, az általános szokás ezt úgy megerősítette, hogy lelkiismeretfurdalás nélkül áthághatjuk itt a szabályt. Ezt annál is inkább megtehetjük, mert ez nem okozhat kétértelműséget, amikor ez az igeidő aktív formában a ritkább esetekben aktív értelemben értendő. *Festett* orca passzív jelentésű, és a *kar, mely vágott*, a magyarban sem *vágott kar*-ral fejezzük ki, hanem mint a németben, körülírással, az *a' kar, melly vágott*. *Vágott kar* mindig azt jelenti, egy *kar, melyet megvágtak*. – Itt a Révaiánusoknak az ő szigorú alaposágukban nyilvánvalóan nincs igazuk, és a recensens az Írónak ad igazat. A németek sem félnek, hogy nem értik, ha azt mondják, Bediente [alkalmazott, szolgáló], s ezen nem az urat értik, akit kiszolgálhatnak, hanem a házi szolgát.

Egyik legnehezebb feladat a magyar mondattanban a többes számú birtokos főnév (tertia personae pluralis numeri nominis possidentis) konstrukció (mint fáknak vagy röviden fák'), és a többes számú birtokos esetű névszó saját névmási toldalékkal (pluralis numeri nominis possessi affixo suo pronominali iam aucti), (mint ág, der Zweig, ága, sein Zweig, ágai, seine Zweige, ágak, ihr Zweig, ágaik, ihre Zweige). – Gondatlan beszélők és írók gyakran egyiket a másik helyett használják, és a nyelvtenban járatlan fők állítják, hogy a hibás konstrukció is jó lehet, mert a nyelv szokás törvényesítette. De az ember sosem hagyott fel azzal, hogy helyesen beszéljen és írjon, tehát semmilyen hibás használat nincs törvényesítve. Ha igaz, hogy a kifejezésnek és a gondolatnak lépésről lépésre követnie kell egymást, és hogy egyik a másikkal nem szabad, hogy ellentmondásba kerüljön, akkor vagy Révai szabályát kell ellentmondás nélkül követni, vagy meg kell kísérelni bizonyítani, hogy a collisio, mely őt visszariasztotta, csak látszólagos. Pápay úr a 231. lapon a problémát egy bizonyossággal oldja meg, minek következtében a nyugodtaknak aggódni kell. Azt hiszi, mi sem könnyebb a világon, és nagy hevességgel megy neki Révainak, akinek volt bátorsága először felállítani egy szabályt, s aztán mindent ezekbe a skatulyákba belekényszeríteni. A recensens, akinek nem a móddal, hanem a dologgal magával van tennivalója, az emberi tényezőkön szívesen átsiklik, mert tudja, milyen könnyű a viták során nyugalomunkat elveszíteni, ezen nem akad fenn; s ezt csak azért jegyzi meg, hogy a tisztelt szerzőt, aki oly szívesen bosszankodott Révai és tanítványai Verseghy-ellenes indulatán, figyelmeztesse, ez vele is megtörténhet, jóllehet kevésbé, mint a szerénységet csak mímelő Verseghyvel. A szabályokat olyan pontosan betartani, ahogyan csak lehet, ez nem haszontalan kicsinyesség, hanem a grammatikus kötelező feladata. – Az Író azt mondja, hogy a *k* a fönt bemutatott esetekben: fáknak *ágok*, és fáknak *ágaik* csak akkor szükséges, ha a birtokos főnév (nomen possidens) alaknak (fáknak) nincs *k* a végén, ami olyan esetekben fordul elő, ahol a nominis possidentis helyett a pronomen relativum, *az ő* áll. De ha ezzel el lenne intézve! Mi van akkor, ha a *k* nélküli *az ő* helyett a *magok* névmás állna? Mondhatnánk rosszul és a nyelv szokás ellenében, hogy *a' magok' ágaikat*, vagy ha az értelem logikája a fák többes számánál megengedné: *a' magok' ágokat*? (hisz a *fák*-nak többes számban, nem lehet *ága*, csak *ágai*). *A' fák a' magok' ágát* és *ágait* jobb lenne, mint *ágokat* és *ágaikat*? – Révai a nyelvtenát csak a második kötetig nyomtattatta ki, a mondattan még kéziratban hátra van; ő nem hallhatott tehát erről a kérdéstről, és egy recenzióknak megvannak azon határai, hogy ne dicsérjen agyon mindent, ami a könyvben jó, és ne korholja mindazért az Írót, ami a művéből hiányzik, csak a jót és rosszat kritikusan bemutassa, és így a közönség véleményét formálja. S ezzel a recensens nem mond többet erről a témáról, amely egy egész disszertációt igényelne.

A könyv második része (a 235. laptól), mely a magyar nyelv változásának nem a belső történetét, hanem külső eseményeit mutatja be, éppolyan kiválóan és jól sikerült, amilyen kifogástalan az első rész. Jóllehet Boldogrédi Víg László Kultsár magyar újságjának idézett lapjain jelzi, mi minden maradt ki Pápay művéből. Az érdekes szerzőnek azonban annál kevésbé kell szégyenkeznie, hogy műve, mely a maga nemében szinte az első, nem teljes és tökéletes, mivel megtagadták tőle a Révai irodalmi hagyatékában összegyűjtött gazdag forrásokat, melyeket szeretett volna megkapni. Igazságtalan volna, ha nagyszerű érdemeiért nem lennénk hálásak, hogy ennyit is összegyűjtött, és a nyilvánosság számára összeállított.

Minthogy a második rész tárgya a közönség számára kevésbé ismert, ezért hasznos volna egy tömör kivonat belőle. Mivel azonban a szerkesztőség új tervezete szerint az *Annalen*ben a recenziókból a kivonatok közlése ki van zárva, és csak rövid és szigorúan kritikai ítéletet kell, hogy tartalmazzanak, így a recensens fenntartja magának, hogy Pápay művének a történeti részéből készítsen kivonatot, és a magyarul nem tudók számára más helyen közzétegye, ami Pápay úr számára csakis megtisztelő lehet. Ehhez a történeti részhez inkább csak néhány kiegészítést és helyreigazítást szeretne fűzni, mintsem hogy Boldogréti Víg bírálatában tallózzon (melyet Boldogréti Víg úr a szükséges szigorúság megtartásával finomabban és tisztességesebben fogalmazhatott volna meg), s azt Kultsár lapjában közölje.

A 364. lapon szerepel az *Oratio et cantilena de inventionem dextrae S. Regis Stephani*, amelyet feltehetően 1484-ben Nürnbergben magyar nyelven nyomtattak, és amelyről Bartalis Antal, az erdélyi Jegenye plébánosa a *Notitia Parochiae Jegenyensis* című munkájában (Kolozsvár 1794) 112. l. azt állítja, a *Possidemus* nem más, mint eredeti, nem beszélve arról, hogy a *Zeitschrift von und für Ungern*, 1802, 2. füzet 220 és 221. l. is eredetinek, a legrégebbi magyar nyelvű nyomtatott szövegnek tartja. Már az ott idézett strófa

O deucheoseeges zenth íob keez
mel'et magiar ohaitua neez
draagha genche neepeunknec,
nag' eoreome ziveuncnec.

bizonyítja a magyar költészet ismerőjének, hogy sokkal későbbi korból való. Valaki megengedte magának azt a tréfát, hogy az éneket régi helyesírás szerint leírja, ahogyan Csokonai az *Argumenta cantuum*ot komikus eposzában, a *Dorottyában*. Még senki sem látta ezt a nürnbergi nyomtatványt, sehol sem található meg az országban; a *Hazai Tudósítások* 1807, február, Nro XII, p. 93 és 94 feltette Bartalisknak a kérdést, mit ért „possidemus orationem et cantilenam” alatt, a nemzetet és irodalmát? a jegenyei plébánia kis könyvtárát? vagy saját magát? És a felszólításra nem válaszolt. Így terjed egy tévedés, illetve egy könnyelmű ember rosszkor és rosszul elsütött tréfája. –

A legrégebbi magyar kalendáriumhoz a 379. lapon a következő megjegyzést fűzzük: az első magyar kalendáriumot Benczédi Székely István (liskai, szikszói, majd gönci prédikátor) adta ki nyomtatási év és nyomdahely nélkül, de a betűk és az elején található fametszetes magyar címer tanúsága szerint Krakóban nyomtatott. Egy példánya megtalálható nagyajtai Cserey Farkas könyvtárában, Krasznán. Ez egy általános, nem egy bizonyos évre szóló naptár. Egyedúthi 1572-ben kiadott egy magyar naptárt Bécsben Steinhoffernál. Ez Verantius Antal egri püspöknek van dedikálva. Egy példánya jeszenicei Jankovich Miklós kamarai titkár gazdag régiség-gyűjteményében található Budán.

Végül még megemlíjük az Írónak és műve olvasóinak, hogy az állítólag magyar nyelven megszövegezett királyi rendelet, melyet I. Lipót 1672 március 21-én minden megye számára kibocsátott, és melyet Szirmai Antal udvari tanácsos az ő *Notitia historica Comitatus Zempléniensis* című feljegyzésének 229. lapján idéz, eredetileg latin nyelvű volt. Csak pátensként jelent meg magyar fordításban, mint ezer más királyi rendelet.

A második rész második fejezetét, mely a magyar irodalom mennyiségéről szól, 433–457. lapon az Író könnyen teljesebbé tehetné volna a *Catalogus Bibliothecae Széchényianae* mutatója és Sándor Könyvesháza segítségével. Kiegészítéseket fűznénk az Író művéhez, ha recenzióink már nem kezdené túllépni az előírt határokat. De látható már az Író munkájából is, hogy a magyar írók az újabb időkben igazán kevés tudományágot hagytak parlagon.

Az utolsó fejezet szükségszerű rövidséggel, kielégítően értekezik a magyar irodalom akadályairól és elősegítésének módjairól (458–484 l.). Teleki László gróf, Kis János és Pánczél bővebben írtak erről a fontos dologról.

A recenzens kéri az Írót, hogy műve második kötetét is mihamarabb jelentesse meg. Annál inkább reméljük, hogy az is jól fog sikerülni, mert az Író jól és könnyedén ír, gondolatait logikusan tudja végigvinni (amit a magyar írók többsége nem képes), Cicerót, Quintilianust, Hugo Blairt tanulmányozta.

Végül kérjük az Írót, hogy a magyar helyesírásra jobban ügyeljen. A 8. lapon helytelenül írja *ujjabb, ujjabb* helyett, a 9. lapon *igasság*, igazság helyett, 17. l. *nyelvel nyelvvel* helyett, 19. l. *ahoz, a'hoz* helyett és így tovább. Ezen kívül a ts, tz használata kifogásolható a helyesebb cs, cz helyett.

A nyomtatás jó.

81. Bokréta – recenzió Fáy András kötetéről

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1811. May, 167–169.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy a Rummy Károly Györgynek 1810. február 25-én írt levelében (KazLev. 7. 1671. sz.) mellékeli recenzióját. A mellékelt recenzió szövege megegyezik a megjelent recenzióéval.

magyarázat

Kazinczy 1808. január 21-i levele a legkorábbi ismert levél, amelyet Fáy Andrásához írt (KazLev. 23. 5738. sz.). Ebben megköszöni a számára küldött *Bokréta* című verseskötetet, amely 1807-ben jelent meg, s amelynek ajánlása Kazinczyhoz szól. Szabadkozását a hízogő ajánlás miatt kiegészíti a fiatal költőnek adott tanácsokkal, ezután azonban bírálatait is megfogalmazza, amelyek Fáy grammatikai és ortográfiai gyengeségeit helyezik a középpontba, illetve a fiatal költő figyelmébe ajánlja Révai olvasását. „A' *Bokréta* negyed nappal ezelőtt érkezett hozzám. Megnyitásával legelőbb is nevem tűnt szemembe. Hirtelen szökőtt képembe a' vér; rettegtem a' tömjén' fűlasztásától; de végig repűlvén a' geniális kis ajánló-levelen, rettegésem a' legédesebb érzésekké vált. A' melly igen félek a' megszegyenítő magasztalásoktól, olly igen kedves előttem azt látni, hogy szeretetre-méltó lelkek által szerettetem, és hogy Írásaim, mellyekért most magamban is pirulok, másokat azon útnak szerencsésebb futására bájoltak. [...] Uram Öcsém is felette hátra van a' Grammatica', Orthographia' 's Interpunctiók' tudományában. Édes barátom, a' ki csak ezeket sem tudja, az felette szemtelen, ha írni mer. Kímélés nélkül, sőt égető, metsző élességgel mondom ezt, mert félek, hogy haszontalan' mondom, ha így nem mondom. Miként akarja az magát jobbnak tartatni, mint akárkit a' nép sepreje közzűl, a' ki szint olly rosszul ír, mint a' Cultura nélkül maradt Pesti Német Lyányka írja a' maga czédulácskáját a' Jurátusoknak? Az Uram Öcsém' munkájában csak a' francia mottók vannak igaz orthographiával írva. Azt mutatja e ez, hogy a' Magyar nyelvnek nincs szabott törvénye? Bizonyossan van, csak hogy Kovács István azt maga sem ismerte, 's Uram Öcsém azokról soha nem gondolkodott, 's Révait megolvasni tanulni és Révain elmélkedni restelkedett.”

Fáy válaszáat erre a levélre nem ismerjük, csupán Kazinczynak egy későbbi levelét 1809. április 13-i dátummal (KazLev. 23. 5752. sz.), amelyből az derűl ki, hogy Fáy már előző év májusában válaszolt, de Kandó Gábor csak majdnem egy évvel később adta át azt a levelet Kazinczynak. 1810. február 26-án, Fáynak keltezett levelében (KazLev. 23. 5762. sz.) visszatér Révai grammatikájának, továbbá Horvát István, Vitkovics Mihály és Szemere Pál barátságának és társaságának ajánlására, illetve megemlíti az éppen ez idő tájt sajtó alá rendezett Dayka Gábor verseit, amelyet szintűgy „stűdiumként” kínál. „Uram Öcsémet a' természet sziv érzéseinek

éneklésére szülte. Phantasia, érzés, nyelv, megvan: de mindenikét mivelni kell. Ismerkedjék meg Uram Öcsém a' Révai Grammatikájával, s' Horvát 's Vitkovits urakkal, 's használja a' Szemere' barátságát, ki igen sokra méne és Uram Öcsémet derekasan fogja vezethetni; 's olvassa, tégye stúdiumává Daykát, 's felejtse a' Kálvinista Ízlést. Majd fogja ismerni Berzsenyinek verseit is. Én azt jövendölöm Uram Öcsémnek, hogy Berzsenyihez közelebb senki sem férhet, 's ötlet némelly darabokban senki sem fogja inkább megelőzhetni mint Uram Öcsém. Midőn ezt mondom, tudom, mit mondok, 's úgy hiszem, hogy Berzsenyi maga is javallaná mondásomat." Ebben a levelében elküldi Fáynek a kötetéről írt német nyelvű recenziót a következő felvezetéssel: „A' kis bokréta' recenzióját ma készítettem-el, 's holnap teszem postára. Én azt a' kis Gyűjteményt méltónak tartom a' megismertetésre. Hallja Uram Öcsém Ítéletemet." A recenzió csupán annyiban tér el a Rumynak küldött, illetve a végül megjelent változattól, hogy van benne egy négysoros idézet *A' Részeg* című versből.

A Rumynak küldött (fent hivatkozott) levélben Kazinczy még annyit rögzít a Fáyval való ismeretségéről, hogy annak idején ismeretlenként kereste őt fel kötetével, és meglepte, hogy a kötetet kinyitva a saját nevével találkozott először – vagyis azt fogalmazza újra, amit korábban Fáynek is írt: „Er sah mich nie, und ich habe ihn kaum dem Namen nach gekannt, als er mir das einzige exemplar, das ich bis jetzt sah, zuschickte. Als ich das Buch öffnete, war mein Namen das erste Wort, das ich darin sah. Ich zitterte schon Weihrauch schlürfen zu müssen, und ward fast unwillig, daß man mich so ein Vorhaben ignoriren ließ: aber die dedication ist nicht erstickender Weyhrauch, sondern ein grüner Zweig, den der Grieche einem Unbekannten zum Zeichen des freundlichen Annäherns reichte, und ich war und bin stolz auf das Glück von einem liebenswürdigen Jüngling geliebt zu seyn." [Soha nem látott engem, és alig ismertem a nevét is, amikor elküldte nekem az egyedüli példányt, amit eddig láttam. Amikor kinyitottam a könyvet, a nevem volt az első szó, amit megpillantottam benne. Már reszkettem, hogy tömjént kell szürcsölnöm, és szinte bosszús lettem, hogy nem értesített e szándékáról: de a dedikáció nem fullasztó tömjén, hanem zöld ág, amit a görög nyújtott egy ismeretlennek baráti közeledésének kifejezésére, és büszke voltam és vagyok a szerencsémre, hogy egy ilyen szeretetreméltó ifjú kedvel engem.] Azt kéri ugyanakkor Rumytól a levél egy későbbi szakaszában, hogy a recenzióban ne tegyen említést Fáy ajánlásáról: „Von Fáys Dedication, bitte ich Sie in der Recension seiner Gedichte keine Erwähnung zu machen."

Fáy András: (1786–1864) költő, író, a Kisfaludy Társaság első elnöke, 1835-ben Pest megye reformpárti országgyűlési követe, Kazinczy barátja. *Bokréta* című első kötete 1807-ben jelent meg Pesten, verseket és prózafordításokat tartalmaz. Később jellemzően prózai munkákat, románokat, meséket, illetve neveléstudományi munkákat írt. A magyar nyelvű színjátszás lelkes támogatója volt.

Flora: a római mitológiában a virágok és a tavasz istennője.

Csokonay: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) költő.

Kleist: Heinrich von Kleist (1777–1811) német költő, drámaíró.

Wieland: Christoph Martin Wieland (1733–1813) német költő, író. *Sympathien* című kötete 1756-ban jelent meg, amely fiktív levelek gyűjteménye, alapja az érzékeny lelkek egymás iránti vonzódása.

Lafontaine: August Heinrich Julius Lafontaine (1758–1831) német író.

Karl von Cserépi: Cserépi Károly, Fáy barátja, versei Cs. K. jelzéssel olvashatók a kötet végén. Életrajzáról nem találtunk több adatot.

siegwartisirenden: Siegwart-hatású. Utalás Johann Martin Miller *Siegwart* című érzelmes regényére (1776), amelyet Barczafalvi Szabó Dávid fordított magyarra (1786). Ennek recenzióját Kazinczytól és további részleteket a műről lásd a: *Szigvart Klastromi története* jegyzetében.

fordítás

E szeretetre méltó ifjúnak (aki Gombán lakik, Pest megyében) ezeket a költői zsengeit az átlagos olvasó pontosság és szakértelem hiányában egészen máshogy fogadja, mint a művészethez értők. E korai tavaszi virágokból, jóllehet, hiányzik a színek hamvassága, amellyel Flóra a későbbi gyermekeit díszíti; néhányuk esetében az éghajlat a hibás, amely alatt születtek, a legtöbb közülük, még mielőtt teljes virágzását elérte volna, barátságtalan északi fuvallattól megérintve összezsugorodik. Mégis, többségükből nem hiányzik sem az édes illat, sem a színek dísze, s ez a csokor azt a reményt ébreszti bennünk, hogy a későbbi virágok, amelyeket ez a föld fog magán hordozni, sokkal tökéletesebbek és üdítőbbek lesznek. Kár, hogy a szerzőt a kiadás során nem gyakorlottabb kéz vezette; hiszen az anyatermészet élénk fantáziával, finom és meleg érzésekkel áldotta meg őt. Nyelve a gyakorlással majd finomodik; már most is könnyedén hajlik, ami a magyarországi költőket és írókat jellemző nehézkesség mellett nem kis érdemnek számít.

A *Kloé* című kis darab, 6. l. jól sikerült. „Kloém’ ortzájára, ha tsókjait kérem / Rózsákat rak a’ szemérem; / Ha sóhajtásai utánam repülnek / Képin Liliomok ülnek. A 19 stanzából álló dal, a *Panasz* 19. l. is bővelkedik szépségekben. Kár, hogy nem tömörebb. A *Vígasztalás* 11. l. *Egy barátom Rózsijára* 14. l. és az élénk és tréfás kedvű *Jurátus-dal* 15. l. méltók volnának arra, hogy Csokonai szerzeményei legyenek; éppúgy elmondható, hogy *A’ kettős Tavasz* 49. l., *A’ Szeretők* 63. l., *A’ fülemiléhez* 67. l. a magyar nyelv szerencsésebb kísérleteihez tartoznak.

A 71. lapon rímes epigrammák következnek, és fabulák prózában, az olvasókat reményteli elvárásokra jogosítva fel. Mindenekelőtt *A’ Szarka és Kuvik* sikerült jól (94. l.) *A’ Részeg* a 70. lapon Kleistnek egy dalával rokonítható.

A 99. laptól kezdve négy fordítás következik Wieland *Sympathien* c. munkájából, a 122. lapon pedig Lafontaine-tól *A’ Hárfa-sziget*. A német szépirodalomnak bőven akadnak méltóbb darabjai, amelyeket magyarra lehetett volna fordítani.

A 132–142. lapon egy másik ifjú költő, Cserépi Károly nyolc dala olvasható, a *Siegwartot* idéző, kellemes hangvételben. Tőle is elvárhatunk a jövőben valami többet-jobbat.

82. Virgilius’ Énéisse – recenzió Baróti Szabó Dávid fordításáról

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1811. Juny, 304–317.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy az 1811. március 27-én keltezett levelében küldi Romy Károly Györgynek a recenziót (KazLev. 8. 1968. sz.), amely előtt a Fejér György értekezéséről szóló írása olvasható, ez szintén megjelent, lásd kötetünkben: *Jutalomra érdemesített Értekezés – recenzió Fejér György pályamunkájáról*. A mellékelt szöveg egészében megjelenik az *Annalen*ben, minimális javítással. A recenzió vége a Váczy által kiadott levélben küldött anyaghoz képest kiegészül a magyar és a latin szövegből vett példákkal és egy azokat bevezető megjegyzéssel. Ezt a betoldást a főszövegben jelöltük. A kéziratok vizsgálata azt mutatja, hogy ez a szakasz is Kazinczytól származik, csak a kéziratos kötetben elkeveredett a levél többi részéről. A Váczy által is használt kézirat az MTA KIK M.Ir.Lev.4r.115 (Kazinczy levelei Romyhoz) kötetben a 0384b-től a 0388a-ig olvasható. A végén egy # jelzi a betoldást, amely meg is található az MTA KIK M.Ir.Lev.4r.115 0952 és 0953 lapjain, az elején szintén egy # jelzéssel.

Váczy megjegyzése a Rumynak írt levélhez nem érthető, hiszen a melléklet lényegi változtatás nélkül jelenik meg az *Annalen*ben (és a Fejér-recenzió is, csak később, 1812 júniusában). A következőket írja a levél jegyzetében: „A levélhez csatolt bírálatok közül csak a második jelent

meg az *Annalen der Lit. u. Kunst in dem Oesterr. Kaiserthume* című folyóirat 1811. évf. jún. füzetének 304–317. lapjain, de egészen más kidolgozásban, mint ahogy itt közölve van. Látni való, hogy az itteni szöveg Baróti Aeneis-fordításának nemcsak I–V., hanem VI–XII. énekeire is kiterjed; a második rész pedig csak 1813-ban jelent meg, a mi azt mutatja, hogy Kazinczy későbbi bírálatát egyesítette az első részről írottal, s Rummy ezt a bírálatot csatolta az itt közlött levélhez.” (KazLev. 8., 653. o.) Az elküldött és a megjelent bírálat csak a fordítás első kötetére terjed ki, tehát nem érvényes Váczy megállapítása.

magyarázat

Kazinczy 1810. július 31-én kéri Horvát Istvánt (KazLev. 8. 1813. sz.), hogy Szemerén keresztül küldje el számára a Baróti Szabó-féle Aeneis-fordítás első kötetét (ez a tizenkét énekből az első ötöt tartalmazza): „Azon kéréssel rekesztem bé leveletem, hogy ha Kis István a’ kért könyvek között egyikét vagy másikat Debreczenbe nem vitte volna el számomra, ne engedd Szemerét nélkülök jöni hozzám; ‘s légy rajta hogy La Rochefoucauldt, a’ Szabó Aeneisét, Szótárjának általad említett Kiadását és Magyarság virágait, leginkább pedig a’ Sándor Lexiconát vehessem. Szemere tíz nappal előbb hogy megindul, adja tudtomra indulását.” Szemere Pál ugyanennek az évnek a végén azt jegyzi meg (1810. december 29., KazLev. 8. 1901. sz.) – feltételezhetően Kazinczy ezt megelőző kérdésére –, hogy barátja még mindig nem kapta meg a Baróti Szabó-féle fordítást: „Csudálkozom, hogy Barótinak Aeneisét még sem küldötték Széphalomra. Én azt, Vatert, Klopstock’ Grammaticische Gespräche-it Tek. Kazinczy István Úrtól még ez előtt sok hetekkel felküldöttem. Méltóztassék felőle tudakoztatni Édes Uram Bátyám.” Ezt követően azonban Kazinczy hozzáférhetett a kötethez, hiszen a fentebb hivatkozott, 1811. március 27-i levelében küldi Rumynak a recenziót. Azonban 1811. április 5-én (KazLev. 8. 1979. sz.) kelt levelében Kazinczy sajnálkozik Rumynak azon az értesülésen, amelyet minden bizonnyal Rumytól kapott, hogy az már nem munkatársa az *Annalennek*, így azt kéri tőle, hogy Kis Jánoson keresztül juttassa el a szerkesztőségbe a korábban küldött anyagot: „Was in mir für Gefühle über die Nachricht, dass Sie zum Mitarbeiter an den Annalen nicht ersucht worden sind entstanden, habe ich Ihnen nicht nöthig zu sagen. Da Sie mit ihrem neuen Redacteur in keinem freundschaftlichen Verkehr stehen, so bitte ich Sie um die Gefälligkeit, die Recension. Von Fejers Preisschrift und Szabó’s Aeneide durch einen Ihrer Schüler (nachdem Sie sie nehmlich in Styl gebracht haben werden) abschreiben zu lassen, und sie unserm Freunde Kis zu übergeben, damit er sie Herrn Glatz in meinem Namen übersenden könne.” [Mondanom sem kell, hogy milyen érzések ébredtek bennem arra a hírré, hogy Önt nem kértek fel a további közreműködésre az *Annalenben*. Mivelhogy Ön nincs baráti viszonyban az új szerkesztővel, azt a szívességet kérem, hogy nézze át a recenziót. Illetve azt is, hogy másolja le egy tanítványod a Fejér pályatételéről és a Szabó Aeneiséről írt recenziókat (miután a stílusát kijavítottad), és add át Kis barátunknak, hogy majd az én nevemben küldje tovább Glatz úrnak.]

A recenzió említést tesz Batsányi szerepéről a fordítás elkészítésében (bár a kiadott szöveg csak B.-vel jelzi, de a levélben ki van egészítve „Batsányi”-ra), de erről többet nem ír Kazinczy, vagyis valószínűleg ő is csak Baróti Szabó előbeszédéből informálódott. Emiatt lehet lényeges az a híradás, amely a *Magyar Kurírban* jelent meg 1810. október 30-án (II. félesztendő 17–18. szám, 143–144. Váczy is közli: KazLev. 8., 633–634. o.): „Híradás. Sz. Mihály havának 10-ik napján, 1809-ik esztendőben, a’ Magyar Kurír által ki vala hirdetve, hogy nyomtattatik Bécsben Doll Antal Könyváros Urnak költségével, Haykul Antal Urnak műhelyébenn a’ Magyar Eneis, ‘s hogy már az első öt Ének ki is van nyomtatva és ha majd elkészül az egész munka, tudósítani fogjuk a’ Publikumot iránta. Azolta már sok idő elfolyt, a’ nyomtatás folytatása, nem tudom, mi titkos okból, akadályt szenved. – Midőn levelem által sürgetném a’ dolgot, az említett Könyváros Úr azt felelte: hogy Titt. Bacsányi János Urnak (ki magát a’ kiadás kormányozására önként ajánlotta, ki most, úgymond, bizonyosan Párizsban van, de nem

sokára személyesen Bétsben fog lenni) jelenléte 's hire nélkül tovább nem mehet a' munkában, minthogy ő nékie ezt megtiltotta, 's a' kézirat is mind elvitte magával. Meg illetődtem ezen reménytelen újságonn. Azonban nállam párban maradt írásból a' munkának még hátramaradt többi részeit is úgy el készítettem, hogy semmi változtatást nem kívánok benne. – Jelenttem ezt is, de haszontalanúl, *Doll Antal* Könyváros Úrnak. Mit fog az üdö szülni, nem tudhatom. – Azért kötelességemnek tartottam lenni, hogy a' dolgot, ne talán valami gyanúságba essem, az Érd. Publikumnak vóltaképen ki jelentsem. – *Virten, Sz. Mihály havának 22-ik napján, 1810-ik esztendőben. Baróti Szabó Dávid.*”

A *Hazai 's Külföldi Tudósításokban* (1811. Pünkösöd hava [május] 29-én, az I. félesztendő 43. lapszámának *Toldalékában*, oldalszám nélkül) *A' Magyar Literatura Barátihoz* címmel három kötet ajánlója olvasható, Baróti Szabó Dávid *Aeneis*-fordításáról, Szentgyörgyi Gellért *Sallustius*-fordításáról és Vályi Nagy Ferenc *Bion és Moschus*áról, amelyeket egyébként Kazinczy mind recenzeált az *Annalenben* (lásd kötetünkben: *Sallustius Szent Györgyi Gellért' magyarázásával – recenzió; Bion és Moschus' Idylliumai – recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről*). A Baróti Szabó-féle fordítás ajánlója a következő: „Hazafiúi készséggel 's belső örömmel jelentem a' Hazának, hogy Tudósaink nemes igyekezettel gyarapítják Nemzeti nyelvünket. Fő érdemet tulajdonítunk ezen pályá futásban Nagy Tiszt. Baróti Szabó Dávid Urnak, a' ki Virgilius Eneissét csak nem ugyan annyi Hexameterekben, értelmes és velős magyarsággal egészen nemzeti nyelvünkre által tette. Ezen remek fordításunk 5 Könyvei már előbb a' prés alól ki-kerülvén, most a' következő 7 könyvek kezdődtek nyomtattni. Azzal tetézte ezen Nyelvünk Athletája ősz érdemeit, hogy ugyan Virgiliusnak Eclogáit is hasonló Hexameterekben magyarra fordította. Bár csak volna, mint, Delillének, a' ki az ő nemzeti érdemeit megbetsülje, megjutalmazza!” (A cikket Váczy is közli: *KazLev.* 8., 658. o.)

Baróti Szabó Dávid: (1739–1819) költő. Életrajzi adataihoz, életművéhez és Kazinczyval való kapcsolatához lásd kötetünkben a *Baróti Szabó Dávid* című közlemény jegyzeteit. A recenzió tárgya Baróti Szabó Vergilius-fordításának 1810-ben megjelent első kötete (I–V. ének, Béts, Doll Antal). A kötet előszavát Baróti Szabó 1808. Szent Jakab hava [július] 21-re dátumozta. A fordítás folytatása a VI–XII. könyvekkel végül csak 1813-ban (Pest, Trattner) jelent meg, ez az eklogák fordítását is tartalmazza.

Virgil: Publius Vergilius Maro (Kr. e. 70 – Kr. e. 19) római aranykori költő, az *Aeneis* című eposz szerzője.

Herrn von Pyber zu Virt bey Komorn: Pyber Benedek virti birtokos, Baróti Szabó Dávid támogatója.

Pleban Karl Döme: Döme Károly (írói neve: Mede Pál) (1768–1845) egyházi író, fordító, pozsonyi kanonok (1818-tól).

Freund B.: Batsányi János (1763–1845) költő. A Rumynak küldött kéziratot közleményben az első „B.” rövidítéshez a sor fölött oda van írva, hogy „Bacsányi”, Kazinczy kézírásával. Lásd a kéziratot: MTA KIK M.Ir.Lev.4r.115 (Kazinczy levelei Rummyhoz), 0384b.

Pesti Gábor: (? – 1542/1550) meseíró, szótárszerző, bibliafordító.

Tinódi: Tinódi Lantos Sebestyén (1510 k. – 1556) énekszerző, lantos.

Tros Rutulusve fuat: idézet Vergilius *Aeneis* című eposzából, a X. ének 108. sorának első fele. A teljes sor: Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habeo – Trósz-e avagy rutulus, mindegy lesz előttem ezentúl. Lakatos István fordítása.

H[er]r Vilányi Libecz Mihály, Corrector oder vielleicht gar Setzer in einer Buchdruckerey 1558: Libecz Mihály a krakkói egyetem magyar küldöttségének egyik tagja volt 1558 őszén, Székely István a *Chronicájának* kéziratát valószínűleg őrá bízta, hogy vigye Krakkóba, a nyomtatásra ügyeljen és korrigálja. Élete további eseményeiről nincs adat. Székely István krónikájának (*Chronica ez Vilagnac Yeles dolgairól ...* Krakkó, 1559) címlapja hátulján áll

Németi Ferenc címere, azután következik Libécz latin verse erre a címerre, majd három lapon Libécz latin és magyar üdvözlő verse.

Virág 's Magyar Poeták. Pesth 1804: Virág Benedek kötete (*Magyar poeták kik római mértékre írtak 1540–1780*, Pest, 1804.) tizenkilenc költő antik mértékben írt verseit tartalmazza.

wer ungarisch schreiben will, muss sich nicht an die Mundart der Székler (denen die Primatie ganz und gar nicht zukommt; man sehe den Streit zwischen H[er]rn Szabó und Révai und Rajnis): Rájnis József az 1781-ben kiadott *Magyar Helikonra vezérlő kalauz* című munkájában gúnyosan és név nélkül tette szóvá Baróti Szabó Dávid nyelvi és prozódiai vétségeit az *Uj mértékre vett külömb verseknek három könyvei* című kötetében (Kassa, 1777). Baróti Szabó Dávid a *Ki a nyertes a hangmérséklésben* (Kassa, 1787) című válaszában vitatta, hogy az időmértékes verselésben egyedül a kiejtés a döntő, kiemelte a székelyek romlatlan ősi nyelvét, kétségbe vonta Rájnis József nyelvérzékének helyességét, ugyanis társa német anyanyelvű volt. A vita Rájnis válaszával folytatódott, aki „mentőírásában” (*Magyar Virgilius*, I. kötet, Pozsony, 1789, ehhez kapcsolva: *A' magyar Virgiliushoz tartozó sisakos, paizsos, kardos mentőírás*) azt hangsúlyozta, hogy Baróti Szabó nem jó költő és nem jó magyar, mert szóról-szóra fordít latinból, a magyar szórendet a latinból eltorzítva. A parasztok nyelvét is bírálja.

Adduxere sitim tempora! (lat.): „Meghozták az idők, úgy biz, a szomjat is.” Idézet Horatiustól, Ódák 4. könyv, 12. óda (*A tavaszról / Virgiliushoz*), 13. sor. Bede Anna fordítása.

der Prinz zu Conti dem Mahler in der Emilia Galotti: utalás Gotthold Ephraim Lessing *Emilia Galotti* (1772) című drámájára, amelyet Kazinczy lefordított, nyomtatásban majd csak 1830-ban jelent meg.

Die Amplificationen: amplifikáció, azaz egy klasszikus retorikai alakzat, a meggyőzés eszköze, szó szerinti jelentése bővítés, erősítés.

Dilatationen: dilatáció, azaz retorikai értelemben szónoki bővítés, amikor terjedelmesebben adják elő azt, ami a szövegben rövid és nehezen érthető.

Sallust: Caius Sallustius Crispus (Kr. e. 86–35) római politikus, történetíró.

Tacitus: Publius Cornelius Tacitus (55/56–117/120) római történetíró.

foemines ululatu (lat.): nők sírása. Az Aeneis IV. énekének 667. sorában olvasható: „lamentis gemituque et femineo ululatu / tecta fremunt, resonat magnis plangoribus aether”. Magyarul: Felsírnak a nők, nyög a város, / Rettenetes zokogásuktól megrendül a mennybolt. Lakatos István fordítása.

fordítás

A III–VI. lapon prózában írott ajánlás olvasható a Komárom melletti Virten élő Pyber úrnak 1806. márciusi dátummal. Szabó úr, aki 30 éven át retorikát oktatott a kassai gimnáziumban, 1800 óta Pyber házában él, és ő általa valamint Döme Károly plébános által fellelkesítve fogott hozzá Vergilius fordításához. Az V. lapon Szabó úr azt állítja, 1804-ben kezdte el a munkát – „amikor 66. évemben voltam”, és az 1808-ra datált előszóban a X. lapon azt mondja, barátja, B. mind a tizenkét ének fordítását átolvasta. A munka tehát kevesebb, mint négy év alatt – sőt, esetleg két év alatt elkészült.

Előszó VII-X. lap. Az olvasóhoz... stb. ¹„Virgiliusbann egygy olyan Költőt állítok elődbe, (magyar öltözetben), kinek *Homerus* után a' vitézi versben, sem a' Görögöknél, sem a' Rómaiaknál, mássa nem vólt. A' nagy nehézséggel véghez vitt dolog' bőlts el-rendelésének 's különös gyönyörködésre indító tökéletes elő-adásának tulajdonit, Énéissében mind ki-mérítette. Tudgyák ezt mind Azok, a' kik Virgiliust közelebből isméri; 's már mint-egy meg-tzáfolhatatlan bé-vett ítélet, hogy annál tökéletesebb a' vitéz vers, akármi-féle nyelvonn

¹ Az idézett szakasz Baróti Szabó előbeszédéből való (Az Olvasóhoz, VII–VIII.), ezt fordítja le Kazinczy németre: itt az eredetit idézzük.

íratassék, mennél inkább közelítt az övéhez. Innen vagy on, hogy a' jelesebb deák Vers-szerzők az ő példáját igyekeznek munkájokbann, a' mennyire lehet, mint-egy sinór-mértékül venni. A' mi a' leg-régibb történeteket, a' mesés költemények' magyarázattyát, az erköltsi oktatásokat, a' szerelemnek tiszta elő-adását, a' jámbor életre mutató példákat, az indulatokat, személyek' 's helyeknek eleven le-festését, a' józan mulatságokat 's a' t. illeti: el-tűnnek ezen nagy Poéta előtt minden Román-szerzők. Meg-piríthat Ő, mind életére, mind írására tekintve, (noha bálványozó vakságban 's romlott üdőkben élt) sok keresztelt mai pogányokat."

Az olvasó, aki ismeri Vergiliust és magyarázóit, és meg tudja különböztetni Szabó úr stílusának sajátosságait, az előszó itt szinte szó szerint lefordított soraiból láthatja, hogy a magyar fordító milyen szemszögből fogta meg a szerzőjét. A Recenzens tudja, hogy Vergiliustól a művészetén és a szeretetre méltó nyelvezetén kívül még valamit meg lehet tanulni. De úgy véli, hogy aki erkölcsi tanításokért és példákért olvassa őt, aki jámbor életmódra és ürességre bátorít, az Vergiliussal együtt örökre elpusztult; és kinek jut eszébe Vergiliust a regényírókkal párhuzamba állítani?

A fordítás csak akkor sikerülhet, ha a fordító karaktere a lehető legközelebb áll az eredetihez. Az előszó újabb szakaszát helyezzük ide, a IX. oldalról. – Szabó úr itt elmondja, hogy fordításában sokat köszönhet B. nevű barátjának.¹ "Meg-értvén ezen széles-tudományú (*vastae eruditionis*), és egyszersmind gyönyörű-tollú jeles Poéta (*et insimul deliciosi calami insignis Poeta*), 's nagy Hazafi, hogy sokan már nyomtatásbann-is látni kívánnák a' munkát: leveleiben gyakorta intett és kért, hogy azzal ne sietnék (a kiadással)²" – sajnos a bölcs tanácsot nem követte! – „magamat a' deákban ki-tett értelemhez, a' mennyire lehetne, mindenütt szorossan kötelezném (magamat kötelezném, egy szokatlan és nem szerencsés kifejezés; ugyanaz, mint a memet obligarem)³; az ejtett hibákat irtogatnám; 's a' t. Sőt, a' mint, hosszas hív barátságunkhoz 's édes (mint a dulcis latinul, amely röviden az édes szerető is lehet)⁴ Hazánk' köz javára tárgyazó igaz és szíves egygyességünkhöz képest, önként ajánlotta fáradságát; szívesen megtette, hívtalbéli köteles foglalatosságai 's egyéb szorgos dolgaitól való üress órájibann, azt-is: hogy a' meg-visgáltatásra hozzá küldött 12 könyvet egygyenként egészen által-olvasgatta, a deákkal figyelmetessen öszve-vetette, a' gántsokat (gáncs, amely megrovást érdemel)⁵ szorgalmasan ki-jelelte, 's több ízben maga is jobbítgatott rajta⁶." – Itt nem egy XIX. századi író beszél, nem az, aki Vergiliust fordította, hanem Pesti Gábor vagy Tinódi árnyának mélyen kongó hangja hallatszik föl hozzánk a sírból. Valóban nem haszontalan dolog a legjobb fajta románok tanulmányozása, legalább megtanítanak, hogyan írjunk bátran.

A magyarországi könyvkiadók nincsenek hozzászokva ahhoz, hogy recenzeálják őket, a jelen bírálat írójától is már többször rossz néven vették, hogy honfitársai írásainak cenzoraként lépett föl, hogy a szemlézést keresztül vitte, és hogy neki a *Tros Rutulusve fuat* nem jelent különbséget. Mindeközben a Recenzent nem zavarhatja meg, hogy sosem kap elismerést; azt kívánja azonban, hogy mindazok, akik a merészségén bosszankodnak, belássák, mennyire segíthetik a recenziók egy nép irodalmát. A Recenzens nem ismer semmi szégyenletesebbet, mint a meg nem érdemelt vagy akár megvásárolt dicséretet, és a megalapozott, tanító célzatú feddést szívesebben veszi, mint egy ostoba kikiáltó szavait. – A helyzet készteti őt erre, és kéri az *Annalen* olvasóit, hogy ezt ne hagyják figyelmen kívül.

¹ Az idézett szakasz Baróti Szabó előbeszédéből való (Az Olvasóhoz, IX–X.), ezt fordítja le Kazinczy németre: itt az eredetit idézzük. A latin nyelvű betoldások a magyarul idézett kifejezések magyarázatához, a felkiáltójeles közbeékelés (leider ist der kluge Rath nicht befolgt! / sajnos a bölcs tanácsot nem követte!), továbbá a jelölt zárójeles megjegyzések Kazinczytól származnak. A latin kifejezések fordítását nem adjuk meg, mert azok az előttük található magyar kifejezések fordításai.

² Kazinczy megjegyzése.

³ Kazinczy megjegyzése.

⁴ Kazinczy megjegyzése.

⁵ Kazinczy megjegyzése.

⁶ Kazinczy megjegyzése.

Mindenekelőtt néhány szó a fordító dialektusáról és nyelvi sajátosságairól. – Szabó úr székely, és ezt sokra tartja, ugyanis egy bizonyos Vilmányi Libécz Mihály úr, korrektor vagy talán szedő egy nyomdánál, 1558-ban verset hagyott hátra (Virág ‘s Magyar Poeták. Pest 1804 30. l.): kikenél, vagyis a székelyeknél *tiszta magyar nyelv’ maradéka* vagyon! – Recenzens ellentmond Libécz ezen véleményének, és azt állítja, hogy aki magyarul akar írni, nem a székely nyelvjáráshoz (egyáltalán nem az övék az elsőség; lásd Szabó, Révai és Rájnis vitáját), nem az erdélyihez, nem a debrecenihez, nem a tokajihoz vagy a dunántúlihoz kell igazodnia. Hanem a tudósok számára egyetlen érvényes dialektushoz, vagyis az irodalmi nyelvhez, mindannak figyelembe vételével, amit a nyelvhasználat megkíván, az etimológia, az analógia és az eufónia tanácsol, és amit a kifinomult, biztos ízlés megenged. A székelyek mondhatják: fordítottás, tanítottói, egészsz és magass és szoross, és vólt, vólna, töltöm, Enéisse, és mássa (VII l.). A recenzens tudja, hogy mindezt nemcsak a székelyeknél ejtik így, hanem az országban máshol is; így azonban senki nem fog beszélni és írni, aki nem süket, és elgondolkodott már nyelvéről, továbbá azokról a módokról, hogyan tisztíthatná meg és jobbíthatná azt; mert hát miért kellene egy olyan nyelvben, amely amúgy is a hosszú ejtismódot részesíti előnyben, a ‘t’-t a fordítottanban megkettőzni, mert az ‘i’ hangsúlyos? Miért kellene a volt és volna szavakban az ‘o’-t hangsúllyal megnyújtani, mert az egészen hasonló holt, halt és halna megmutatja nekünk, hogy ott nem szükséges az ékezet? Miért mondjuk és írjuk, hogy egészsz és töltöm, magass és szoross, hisz szebb az egész és a töltöm, a magas és a szoros szintén használatos és helyesen használatos? Minek végül az ‘s’ -t olyan főnevekben megkettőzni, melyek a névmást toldalékként magukba olvasztották, mikor Szabó úr nagyon jól tudja, hogy a nyelv nem kívánja meg ezt a kettőzést (maga is így mondja a 21. lapon: Ott, hol Akillesnek *vasa* Hectort földre terítetté, és a 18. lapon Ganiméd’ fényes tisztségre jutása), a kedvesse kedvese helyett és mássa mása helyett valódi anomália? Akinek van füle hallásra, Szabó úrral azt fogja mondani és írni: Enéisse – Eneise helyett (úgy hangzik, mint enejse) vagy Száturnia (Száturnia), Lávínia (Lávínia) és Lätziom (Lätziom)? És ha a költő nem teszi hozzá a magáét a helyesebb és szebb kiejtés elterjedéséhez, ha ők a nehézkes, durvább, nyersebb kiejtést még tanítják is, honnan tegyen szert rá a nép? Adduxere sitim tempora! Pedáns és gondatlan írástudók már sok mindent elrontottak. – De végre térjünk a fődologra.

I. ének 1–10. sorok, az expozícióban – Vergiliusnál 7 sor, Szabónál 10 – a recenzensnek nem sok kifogásolni valója van. Aki ismeri a klasszikus költők fordításának nehézségeit, tudja, hogy csak a jelentősebb eltérések, hozzátoldások és kihagyások kifogásolhatók; tudja, hogy ezek nem marasztalhatók el, ha ugyanakkor a hangvétel megfelelő. Aki szóról szóra követi a szerzőt, annak lehetetlen szabadon mozognia. „Kevésbé becsületes becsületesebb lett volna”, mondja a herceg Continak, a festőnek az *Emilia Galottiban*. Az amplifikasiók: ledöntött Trójából – útnak eredvén népivel – sokféle veszélyre – megtelepedhetvén végre – kihozott rég Istenit új honyába – diadalmas – híres – nemzetek aszszonya tehát elnézést kell, hogy érdemeljenek. De vajon megtalálja-e itt az olvasó a céljához óriási léptekkel igyekvőt, a körülményekkel való harcot lefestőt, az átütőt, az elliptikust, ami Vergilius soraiban megtalálható? Fordítsuk le Szabó úr nyolcadik sorát németre: „und die herausgebracht vorigen Götter in seiner neuen Heimath absetzte”¹ és vessük össze az Inferretque Deos Latio félsorral. A könyv közepén ez nem tűnne föl, de itt megzavarja a harmóniát, mert a szakasz további részének zsúfoltságához nem illik. Vergilius 21–22. sorai: Hinc populum late regem, belloque superbum Venturum excidio Libyae; sic volvere Parcas. Hasonlítsuk össze ezt a két sort Sz. úr négy sorával, 18. lap, 25–28: Nec dum etiam caussae irarum etc. ‘S még ki nem állt szívéből régi keserve; *Róva maradt* (!) Paris’ nem várt ítélete, ‘s fenn-van Mindég a’ szépségén tett nagy sérelem és a’ (– mennyire sántít! Nincs egy cezúra az egész sorban, és ráadásul még egy a’ hézagkitöltőnek! –) Gyűlölt nem, ‘s Ganiméd’ fényes *tisztségre-jutása* (!). Hol van hát a Hehre sic volvere Parcas, a’ Párkák

¹ [Baróti Szabónál: „És ki-hozott rég Istenit új honnyába le-rakná.”, 17.]

így rendelnék a' sorsot iránta mondatában? Azt hiszi Sz. úr, hogy Vergilius elégedett lenne ezzel a magyar fordítással, ha látná és értené? – Az *iactatos aequore toto Troas, reliquias Danaum atque inmitis Achilli, arcebat longe Latio* szakaszát Sz. úr így fordítja: 'S az elomlott Trója' vitézit a' Görögök' 's vad Akillesnek *vérleptte* kezétől megszabadult maradvány, *alá 's fel 's tétova* hányván a' szélvész közepett Latziomtól messze vetette. Teljesen az előszó modorában, csak hogy itt Vergilius mégiscsak átcsillan. – Vergilius 36. sora: *aeternum servans sub pectore volnus*; szíve' sebét mindég fájlalván (!). – 46. *ast ego, quae divum incedo regina*; Én pedig, a' nagy egek' főbb aszszonya (!). – 50. *Talia flammato secum Dea corde volutans, nimborum in patriam, loca foeta furentibus austris, Aeoliam venit*. Felforrván ezeken, a' *zűrzavaroknak* helyére, Eoliába megyen. – 58. *Ni faciat, maria ac terras, coelumque profundum Quippe ferant rapidisecum, verrantque per auras*. Másként a' földet 's az eget, mind *szerte ragadnák* (nagyon jó és vergiliusi) és a' tengereket, 's Kifeszítnék régi helyekből (ez azonban nagyon rossz és nem vergiliusi.) – 69. *Incute vim ventis*. Küldd rá a' szeleket. Diess ist sehr arg. — 77. *jussa capessere*, szavadon eljárni, még prózához és túl prózai. – 79 *epulis adcumbere divum*: az Istenek' *asztala* mellé ülhetek (!). –

A 81. sor: *Haec ubi dicta* és a 102. *Talia jactanti stridens aquilone procella velum adversa ferit* soroknál emelkedik a hang Sz. úrnál is, és ez a két hely a könyv legjobbjaihoz tartozik. Bizonyítják, hogy Sz. úr egyébként is találóan tudta volna lefordítani költőjét, és hogy a magyar nyelv alkalmas erre. A kifogásolt hiányosságok annak a könnyedségnek a számlájára írhatók, amellyel Sz. úr dolgozott, és a sietségnek, amelytől barátja B. megpróbálta megóvni.

Mondotta; 's az odvas. Hegybe *belé szegvén* (nagyon jó) villáját, félre nyomítá a' fedelét. Az a' elmaradhatott volna, miért nem a' fedelet? Valamerre lehet, *nagy-zúgva kitörvén* a' Szelek (kitűnő), a' földön *zivatart teregetnek* (nagyon jó); *üvöltve meglepik* a' tengert; 's innen Notus, Eurus amonnan, (*creberque procellis Africus*) 's a' *gonosz* Afrikus egyszersmind nekidőlve, tövéből felkeverik, 's dűlt hajkait a' partokra kihányják. *Elrémülve* kiált az Hajós, *csikorognak az árboczfákon* a' kötelek. *Intonuere poli, et crebris micat ignibus aether, Csattog az ég, 's a' villámok szakadatlan omolnak* (ez nem a Vergiliusi kép!) –

Az ismert szép helyhez érünk Vergiliusnál: *Ac veluti magno in populo quum saepe coorta est seditio*. És így hangzik magyarul, 24. lap: És valamint mikoronn egymás közt pártot üt a' nép, a' pórság felmérgesedik (*saevitque animis ignobile volgus*, a magyarban egészen közönséges, a latinban nemes hangja a megvetésnek), 's már szerte repülnek a' kövek és üszkők: fegyvert nyújt a' harag: akkor hogyha jeles jámbor 's fő-rendű férjfi, szemébe ütközik – – – (*pietate gravem ac meritis si forte virum quem conspexere*). Így hát (a) *pietate*, feddhetetlen élet és az istenek mély tisztelete, ez a jámbor? Tehát meritis (polgári erények) a fő-rendű (tekintély, melyet a születés és a gazdagság ad)? így a decorus (itt ragyogó, csillogó) jeles (kevésbé vagy közepesen fejezi ki)? a conspexere e szerint szemébe ütközik (a szemébe tűnik, és nem azért, mert az impozáns férfi szólásra emelkedik helyéről)?

Messze vezetné a recenzenst, ha így folytatná tovább. Azonban egy érdekes helyet nem hagyhat említés nélkül: a II. 575. azok közé tartozik, amelyet a nem eléggé figyelmesek észre sem vesznek. *Subit ira, candentem ulcisci patriam (elragad a' bú, megbosszulni hazám' dőlét)*. Ezt Sz. úr a 80. lapon így fordítja: Felgyúladt haragom (közkeletű kifejezés) 's Kedvem jött *édes* hazámnak vég romlásáért bosszúmat tölteni rajta. Sz. úr nagyon kedveli a dilatatiókat. Vergilius ismerője, valamint Sallustiusé és Tacitusé nem szabadna, hogy kedvelője legyen. *Cadentem ulcisci patriam* nála a kedves hazám teljes romlása miatt van, és *sceleratas sumere poenas Helenán* bosszúmat kitölteni. Hogyan fordíthatja ezt ilyen erőtlően az, aki Vergiliust érti! És aztán az édeskés epitheton: *édes*! Az ember szeretné ezt úgy elátkozni, mint az alulról és a foemines ululatu által felszedegetettet és a szerencsétlenek által oly gyakran utána szajkózottat, árulók által oly gyakran megszenteltetett!

A recenzens remélte, hogy Sz. úr azoknál a részeknél, amelyek Vergilius legismertebb és legszebb helyeihez tartoznak, minden képességét beveti; de elég gyakran csalatkozott. Ezek azok a helyek:

I. 254–256. Olli subridens hominum sator, atque Deorum,
Vultu, quo coelum, tempestatesque serenat,
Oscula libavit natae;

Szabónál: Rája veté szemeit, ‘s mosolyogván a’ Nagyhatalmú,
Olly ábrázattal, millyennel fényre deríti
A’ felhőzet után az eget, *csokolja leányát*.

Hova lett az isteni csók gyönyörének képzete?

I. 402. Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,
Ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
Spiravere: pedes vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit Dea. Ille ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce secutus:

Szabónál: Mondta, ‘s tovább állott: ragyogott rózsás nyaka, ‘s kedves
Illatokat lehegett fejről haja; sarkig alá-folyt
Gyenge ruhája; ‘s hogy Istenné, járása mutatta.
Ő, hogy ez, anyja, megismérvén, így szóllal utána.

Nyolc darab „a” a mondat végéig! és a fordítás minden kegyelem nélküli.

IV. 638, 639. Litoria litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: – – –

Szabónál: Partunk partjokkal, vizeink vizeikkel örökké
Víjanak, és hadaink hadaikkal. – –

IV. 653. Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Urbem praeclaram statui, mea moenia vidi:

Szabónál: Éltem, ‘s a’ ki szabott pályát már végre futottam;
‘S most jeles árnyékom le fog a’ föld keblibe szállni.
Szép nagy [várust] alkottam, bástyákat emeltem. – –

IV. 689. – infixum stridet sub pectore volnus.
Ter sese attollens, cubitoque innixa, levavit;
Ter revoluta toro est, oculisque errantibus, alto
Quaesivit coelo lucem, ingemuitque reperto.

Szabónál: – bugyogva foly a’ mély seb mellyének alatta.
Háromszor fellökte magát, ‘s könyökére vetette,
Háromszor lerogyott ágyára, ‘s az égre tekintvén,
Fényt keresett bolygó szemivel, ‘s hogy látta, sohajtott.

Szabó úrnak, mielőtt a hátralevő hét könyvet kiadja, a már kinyomtatott öt könyv fordítását még egyszer át kellene néznie, és a halhatatlan művet úgy átadnia a nemzetnek, hogy neve fönn maradjon, akkor is, ha már régen az alvilág isteneihez távozott.

83. Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. September, 322–326.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy az 1811. június 21-én kelt levelében küldi el Rummy Károly Györgynek a recenziót (KazLev. 8. 2024. sz.) kettő másik kíséretében (lásd kötetünkben: *Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetéről; Sallustius Szent Györgyi Gellért' magyarázásával – recenzió*). A levélben mellékelt recenzió vége hiányzik, a harmadik bekezdés második fele és az utolsó két bekezdés nincs meg. A megjelent anyag a levélben megmaradt részekkel összevetve azonosságot mutat. A levélből elveszett szakaszt Váczy közli a levél jegyzeteiben a folyóirat alapján, lásd KazLev. 8., 664. o.

magyarázat

Virág Benedek (1754–1830) költő elsőként 1799-ben adta ki verseit (*Virág Benedek' Poétai Munkái*, Pest, 1799), ezt követően fordításai, történetírói munkái, illetve papi tevékenységéhez kapcsolódó írásai jelentek meg, majd 1811-ben újra kiadta verseit bővítésekkel és javításokkal (*Poémák*, Buda, 1811). Jobbágyszármazású pálos rendi szerzetes, majd a rend 1785-ös feloszlata után világi pap, költő, műfordító, történetíró és tanár. Pesten és Pécsen tanult teológiát és bölcsestet, 1782-től a székesfehérvári gimnázium tanára volt. 1794-től a Batthyány családnál nevelő, majd Budára költözött, ahol haláláig visszavonultan élt. Baróti Szabó Dávid és az antik költészet hatására klasszikus versformákban írta műveit, amelyek elsőként a *Magyar Museum*-ban és az *Orpheus*-ban jelentek meg. Kazinczy nagyra becsülte Virág Benedek költészetét, anyagilag is támogatta, amikor a budai tűzvészben leégett a háza 1810 szeptemberében. Készülő kötetének kéziratai megmenekültek.

Kazinczy 1810. október 21-én kelt levelében (KazLev. 8. 1857. sz.) Virág munkáihoz fűz dicsérő megjegyzéseket, illetve költőtársát az általa nagyra tartott poéták közé sorolja: „Kedves barátom Virág Benedek! Kimondhatatlanul vigasztal engem az a hír, hogy a Budai Vulcánus meg nem égethette poétái munkáidat. Tudom, hogy azon kívül is sok kincs veszett-el szobádban: de nincs sajnosbb veszteség előttem mint a művészek vesztesége. A mit gondnal, fáradsággal lehet kipoltolni, helyre hozni, mind megszerezhető: de a sugallás óráját nem adja vissza semmi gond, semmi fáradság. Nagyon éleszt engem az a reménység, hogy Verseid újra kijönek. Ezt én régen óhajtom, a mint Te is tudod. Te vagy és Dayka 's Kis és Berzsenyi, kiket, valamint barátimnak, úgy Magyar Poétáinknak is számokban, rendekben, legfelül ültetlek. Nem bánom ha némelly ódáidat kihagyod, nem, ha a nagyobbak, hangosabbak közzül hagysz is ki némellyeket. Bánj szabadon, 's tulajdon ítéletedet kövessd, ne a másét, akárki legyen bár az a más. Örömebb látok én a mesteri kéz munkájában holmi botlást vagy szokatlant, ha belőlök az írónak individualitása sugárzik-ki, mint ha csak azt látnám, hogy az *Ország-útján* jár, andalodva, szunnyókálva. Osztán sume superbiam quaesitam meritis! Te az vagy, a ki némelly szóknak, szólásoknak sanctiót is adhatsz példáddal. Én e nélkül nem éltem volna soha a Hős névvel Hero s értelemben, mert a hőst, a Te példádig, mindig Hérost hadba követő

legényekért vettem, ‘s a’ Te példád bátorított hogy az év szóval a’ szenvedhetetlen esztendő helyett éljek. Vezér lehet ki ki, csak bízzék magához! ezt mondja Kis a’ maga Horátziusában.” Virág Benedek 1811. február 7-én (KazLev. 8. 1925. sz.) ír Kazinczynak a *Poémák* című kötete készülésétől: „Ugy-e barátom! tudok én hallgatni? valamint Te. De nem ok nélkül. Alig szedhettem össze magamat. A’ mi hogy meglőn, irni kezdtem. Egy két-öt árkusból-álló könyv lészen ma holnap tanúja nem henyélésemnek. Bajos dolog kis könyvet is adni mostanában. A neve Poémák. A tárgyak ím ezek: Tavaszkori, Vigasztaló, Aurora, Illésházi, Kondé, Hor. I. S. I. VIII. Olim tr. IX. Ibam forte. L. II. S. V. Tiresias. Hor. L. I. Epist. X. XIX. L. II. Epist. I: II. Qui fd. Kenderesi. Az Anonimus Meczenás, Madarassi, Vajky, Teofila, Kápolnai Antal, Vitkovics, Horvát, Szemere, Ferenczi, Perecsényi, Édes, A’ Barátságának, Beszélgetés.” Vitkovics Mihály a következőképpen foglalja össze (1811. február 19., KazLev. 8. 1941. sz.) az időközben megjelent kötetet: „Virág új munkát botsájtott közre illy Tzím alatt: Poemák. Többnyire Horatzius’ Szatíráinak, Leveleinek ’s két ódáinak fordításait foglallya magában. Széphalomról is van egy kis Jambus. A többi másokhoz írt horatziusi Levelek.”

Vitkovics: Vitkovics Mihály (1778–1829) szerb származású ügyvéd, költő, fiatalon ismeretségbe kerül Virág Benedekkel, Horvát Istvánnal, Szemere Pállal, Révai Miklóssal. Horvát Istvánnal és Szemere Pállal Kazinczy pesti triászának tagja.

Magyar Századok: Virág történetírói munkája, amelynek első kötete 1808-ban jelent meg Budán, és a 9–13. századi időszakot dolgozza fel.

Herrn von Kondé: Kondé József Benedek (1760–1831) királyi udvarnok, Révai Miklós, Virág Benedek, Kultsár István barátja, a magyar nyelv és irodalom ügyének lelkes támogatója.

Zwey Oden aus dem Horaz: Diffugere nives und Otium divos rogat: Horatius két költeménye, az Ódák IV/7 és az Ódák II/16.

Grafen Illésházy: Illyésházy István (1762–1838) kamarás és belső titkos tanácsos, a Tudományos Akadémia igazgatótanácsának tagja.

Dann das Qui fit, Maecenas, – das Olim truncus eram – Ibam forte via sacra – Hoc quoque Tiresia – Urbis amatorem, Fuscum – Prisco si credis – Cum tot sustineas – und Flore, bono claroque: Horatius költeményei, illetve Virág fordításai.

H[er]rn Gubernial-Secretär von Kenderesi in Siebenbürgen: Kenderesi Mihály (1758–1824) főjegyző, főbíró, majd kormányszéki titkár, belső titkos tanácsos, az irodalom és a színház pártfogója.

den k[öniglichen] k[aiserlichen] Bücherrevisor H[er]rn Madarassy: Madarassy Ferenc (1762–1838) katolikus pap majd királyi helytartósági könyvvizsgáló.

den Domherrn zu Veszprém Vajky: Vajky György, Mezőkomárom plébánosa 1791 és 1808 között, majd 1814-ig pápai főesperes, nincs több adat.

H[er]rn Nagy von Perecseny: Perecsényi Nagy László (1771–1827) író, költő, fordító, a *Hazai ’s Külföldi Tudósítások* munkatársa.

H[er]rn v[on] Kápolnay: nincs adat.

Horvát: Horvát István (1784–1846) történész, nyelvész, egyetemi tanár, Vitkovics Mihállyal és Szemere Pállal Kazinczy pesti triászának tagja.

Szemere: Szemere Pál (1785–1861) péceli birtokos, költő, kritikus, szerkesztő, a Magyar Tudós Társaság (1831) és a Kisfaludy Társaság (1840) tagja. Vitkovics Mihállyal és Szemere Pállal Kazinczy pest triászának tagja.

Ferenczi: Ferenczy János (? – 1833) ügyvéd, Horvát István barátja, költő.

Gregor Edes: Édes Gergely (1763–1847) lelkész, költő.

Rittmeister bey Kaiser-Husaren H[er]rn Joseph v[on] Csechy: Csehy József (1778–1812) lovaskapitány a császári magyar ezredben.

Flaccus: Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65 – Kr. e. 8.) római költő.

raro et perpauca loquens: idézet Horatiustól, Szatírák I/4, 18. sor: szűken s néha beszélek. Ford. Bede Anna.

das Olim truncus eram und das Ibam forte via sacra: szintén Horatius versei.

Falka: Falka Sámuel (1766–1826) nyomdászmeister.

Klein-Cicero-Schriften: kisciceró betűméret, vagyis a nyomtatott munka tipográfiájának típusa.

Didot: franciaországi nyomdászdinasztia, a 17. sz. végétől a 20. sz. elejéig meghatározó a jelenlétük a nyomdásziparban.

Prillwitz: Johann Carl Ludwig Prillwitz (1758–1810) német betűöntő.

dass sie uns an die mageren und fetten Kühe erinnern, welche der König in Egypten im Traume sah: utalás a Teremtés könyve 41. fejezetére, József történetére, amikor a fáraó álmában először hét kövér, majd hét sovány tehenet lát, amelyeket József majd a hét bő és a hét szűk esztendő jeleként fog értelmezni.

fordítás

Mikor 1810-ben a szörnyű budai tűzvész kitört, Virág abbé úr a barátjához szaladt, a budai ortodox paphoz, Vitkovichhoz, hogy becses könyvtárának mentésében segítségére legyen. Eközben leégett a lakása, és minden munkája (a költemények és a *Magyar Századok* második kötetének nagy része) a tűz martaléka lett. Nem maradt semmije, csak ami rajta volt. A recenzensnek örömet okoz, hogy lelkének ezt a szép vonását elmesélheti. Szerencsére Horatius szatíráinak és episztoláinak fordítását a tűzvész előtt egy nappal kölcsönadta Kondé úrnak, egy és más a recenzensnek szóló levelekben is közölve volt. Ami így megmenekült, azt a költő most egyelőre sietve átadta a nyomdának, így azokat a már 1799-ben kinyomtatott költeményeivel együtt adhatta közre.

Horatius két ódája, a *Diffugere nives* és az *Otium divos rogat* áll az elején. Ezek [a fordítások] úgy sikerültek, ahogyan azt Virágtól elvárhatjuk. Utána kisebb darabok következnek: *Aurora* 7. lap, *Széphalom* 8. lap, *Gróf Illésházyhoz* 9. és 10., és egy vers magyar hexameterben, amelyet Virág tíz évvel ezelőtt az írók e tiszteletre méltó barátjához írt. *Kondéhoz* 11. lap. Aztán következik a *Qui fit, Maecenas* – az *Olim truncus eram* – *Ibam forte via sacra* – *Hoc quoque Tiresia* – *Urbis amatorem, Fuscum* – *Prisco si credis* – *Cum tot sustineas* – és a *Flore, bono claroque* – 66. lap, episztola Kenderesi erdélyi gubernális titkár úrhoz – 68. lap, három epigramma egy ismeretlenhez. 69. lap, latin vers a kir. és cs. könyvrevizorhoz, Madarassy úrhoz. 70. és 71. magyar hexameter Vajky veszprémi kanonokhoz és Perecsényi Nagy úrhoz. 72. lap, egy dal, 73. lap, óda Kápolnay úrhoz. 77. lap, rövidebb versek Vitkovichhoz, Horváthoz és Szemeréhez, és egy rövid szapphói óda Ferenczihez, 78. lap, epigramma Édes Gergelyhez, 79. lap, ismét egy dal. Végezetül egy tréfás hangvételi apologia. – A 72. lapon található dal, a *Visztula partján* nem a költő alkotása, hanem egy barátjáé, a császári huszárok kapitányáé, Csehy József úré, s Virág úr ezt feltűntethette volna. Ő maga sohasem látta a Visztulát.

A költő szeretetre méltó, jólelkű, s ugyanakkor kicsit pajkos karaktere ezekben a versekben teljes egészében megnyilvánul. Horatius-fordításai azért is sikerülnek olyan találóan, mert szelleme a Flaccuséval igen hasonló hangolású, sőt, közeli rokonságban áll vele. Aki Horatiust jobban ismeri az átlagosnál, és aki van olyan szerencsés, hogy ezt a kis testes, sohasem affektáló, keveset beszélő (*raro et perpauca loquens. Horatius*) embert, – aki a balgák tarka kavalkádjából kivonja magát –, személyesen ismerheti, őt, aki a bolondokat olyan jóindulatúan elviseli, olyan jóindulatúan, és példaképéhez hasonlóan nevetve gúnyolja ki, (ez történik itt két versben, és fogadni mernénk, hogy azok a jó emberkék, akikhez szólnak, erről nem vesznek tudomást) – annak lehet róla fogalma, hogyan nézhetett ki Horatius. Éppen a finom ironia, éppen a műveltség, éppen ez a szent vonzódás mindenhez, ami szívének kedves, éppen ez a hev minden iránt, ami a nemes lelkű emberek számára szent kell, hogy legyen, anélkül, hogy bármikor is elveszítené nyugalma. Virág emberként éppolyan értékes, ismert és

tanulmányozásra való, mint amilyen költő, s költőként az értéke, hogy versei a szeretetre méltó embert állítják elénk.

Az itt bemutatott versekről nem szükséges semmit mondanunk. Olyanok, amilyeneket Virágtól elvárhatunk. Modora itt még jobban megnyilvánul, mint korábbi verseiben. Csak a nem szakavatott olvasók számára jegyezzük meg, hogy a kisebb darabok Vitkovicshez, Horváthoz és Szemeréhez mezei virágokhoz hasonlók, melyeknek erős színe és illata elillan, de kecsessége vonzó. A tanult olvasókat figyelmeztetjük, hogy a Horatius-fordítások, – különösen az *Olim truncus eram* és az *Ibam forte via sacra* hangos nevetésre és a mester csodálatára fogja őket készíteni.

Végezetül néhány szót intézünk a tiszteletre méltó Falka művész úrhoz, akinek kisciceró nagyságú betűivel nyomtatták a művet. E betűk szépsége megragadja az olvasót, és Magyarország éppoly büszke lehet rá, mint Franciaország Didot-ra és Németország Prillwitzre. Azonban b betűje olyan hasas és M-je oly sovány, hogy ezek minket a sovány és kövér teheneke emlékeztetnek, melyeket Egyiptom királya álmában látott. A K-nak felső ága sem nyúlik ki olyan messzire, mint kellene. Ez a három betű megérdemelné, hogy Falka úr újrametssze őket, hogy írásképe makulátlanul szép legyen.

84. Hubay Miklós' költeményes Munkái – recenzió

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. October, 65–66.

hitelesség

Név nélkül.

Kazinczy az 1811. február 21-én kelt levelében küldi Romy Károly Györgynek a recenziót (KazLev. 8. 1943. sz.), amely megegyezik a folyóiratban közölt szöveggel.

magyarázat

Hubay Miklósról alig tudható valami, Kazinczy levelezéséből, illetve recenziójából annyi derül ki, hogy pataki diák volt, és gömöri ügyvéd lett. Verseskötete, a *H. Hubay Miklós' Költeményes Munkái* 1810-ben jelent meg Pesten, Trattner Mátyásnál. A kiadvány ódákat, énekeket és idilleket tartalmaz, utóbbiak prózaformában vannak kidolgozva.

Szemere Pál 1809 február 28-án arról értesíti Kazinczyt (KazLev. 6. 1429. sz.), hogy recenziót készít a kiadványról, amely Csokonai költészetét imitálja, de nem tudunk arról, hogy írása megjelent volna: „eggy Recensiót készítek ezen sajtó alatt levő könyvre: H. Hubai Miklós' költeményes Munkái Pesten 1809. – Pataki productum! Szemtelenység a' mit elkövet Csokonaival. Egész darabok vannak kilopva daljaiból.” 1810 májusában Szemere azt írja Kazinczynak (KazLev. 7. 1761. sz.), hogy küldi számára Hubay verseit, amelyet szerinte a *Hazai 's Külföldi Tudósítások* kiadója érdemtelenül magasztalt: „küldöm Hubai Verseit, mellyeket Kultsár Leveleiben megdicsért. Az a' Kultsár magasztalása, rettenetes magasztalás az!”. Kazinczy a Horvát Istvánnak írt levelében (1810. június 1., Kazlev. 7. 1762. sz.) megpróbálja felidézni Szemere levelét és közli, hogy recenziót tervez írni róla: „Hogy a' Hubai versei el ne maradjanak. Emlékezem, hogy ezekről Szemere mondott nekem valamit, de nem emlékezem mit. Valami comiculai lopdosás formát mondott, ha meg nem csal emlékezőselem. Recenseálni készülök azt, ha meg fogja érdemleni, 's e' végre kérem Szemerét, közölje velem a' mondást.” 1811. július 6-án kelt levelében Döbrentei Gábornak írt levelében (KazLev. 9. 2035. sz.) már egyértelműen fogalmazza meg lesújtó véleményét Hubay idilljeiről: „Hubai nem követője Gessznernek, hanem Gessznernek statuáját eltördelte 's kettőből csinált egy újat.

Fertelmes Plagiárius és ízetlenül édes fecsegő.” Kazinczy a *Tövissek és virágok* (1811) című epigrammakötetében a *Lukai* (korábbi változatában: *Subai*) címűt mintázza róla. Ehhez lásd: KAZKÖLT II. 2018, 451–453. Hubayról bővebben lásd még: TÓTH 2024.

Limmath: Limmat, Zürich folyója (folyó Svájcban).

Gessner: Salomon Gessner (1730–1788) svájci költő és festőművész, *Idyllen* című munkája először 1756-ban, majd kibővítve 1772-ben jelent meg. Kazinczy fordította magyarra 1788-ban.

Non satis adparet, cur versus factitet: helyesen: Nec satis adparet, cur versus factitet. Horatius *Ars poeticájának* 470. sora. Bede Anna fordításában: „Azt se tudod, mért bűnhődik.”

fordítás

Egy igazi fércmű! A siralmas kontármunka, amelyet Hubay úr talán inkább belátás hiányában, megbocsáthatatlan arroganciából „poétai” műveknek nevezett, ugyanaz az irodalomban, mint ami a nyolcadrét rézkarc, amely a címlap előtt áll – a szűkös időkben úgy 4-5 guldenbe kerülhetett – rézmetszésben. Hogyan lenne képes az emberi szellem legszebb virágait, vagyis lírai költeményeket létrehozni az, akinek még csak arra se futotta, hogy egy ajánlást és egy előszót, ha nem is szépet, de legalább tűrhető tudott volna írni. Susogó szavak, édeskés frázisok, amelyeket a szerző innen-onnan fölszedett, s melyekkel ezt a durva játékát űzi, még nem nevezhető költészetnek; és aki a kéjes érzésnek, hogy verscsinálóként lépjen fel, nem tud ellenállni, annak legalább rímelni és skandálni tudnia illene, ezt azonban költőnk egyáltalán nem tudja. A költészet, a verstan és a nyelv ellen elkövetett bűnét egy merész plágiummal a végsőkig fokozta, amelyben a Limmath mellett élő hallhatatlan dalnoknak, Gessnernek alkotásait részekre tördelte, és az egyik idill felét a másik feléhez illesztette, hogy mondhassa, (lásd az *Idillekhez* írott előszót) ő egy eredeti idill-költő.

Hubay úr ügyvéd és Gömör megyében él. Non satis adparet, cur versus factitet.

85. Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetről

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. December, 299–304.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy az 1811. június 21-én kelt levelében (KazLev. 8. 2024. sz.) azt írja Rumynak, hogy többek között megkapta Horvát István munkáját, és recenziót fog készíteni róla más könyvek mellett. Ennek a levélnek a végén, 1811. június 27-i keltezéssel újabb levélszakasz kezdődik, és három recenziónak a szövege: jelen írás, illetve a *Poémák – recenzió Virág Benedek kötetről* és a *Sallustius Szent Györgyi Gellérd' magyarázásával – recenzió*, lásd kötetünkben. Váczy a következő jegyzetet fűzi ehhez a levélszakaszhoz: „A borítékon belül, mely nyilván más levélhez tartozik.” (KazLev. 8., 588. o.) A levélben olvasható recenzió megegyezik a folyóiratban közölt szöveggel, annyi különbséggel, hogy a levélben olvasható két rövid utolsó bekezdésben arra kéri Rumyt, hogy ezeket a mondatokat a megfelelő szakasznál toldja be a recenzióba Ezek szövege a következő, és némi módosítással valóban belekerülnek a szövegbe: „Der Verfasser führt Seite 45–52 unwiederlegbare Beweise an, dass das Wort Pest bey den alten Ungarn einen *Ofen* (fornax) bedeutet habe. Noch ist es. Nicht gänzlich ex consvetudine gekommen. (Rücken Sie dieses an seinen gehörigen Platz ein.)

[A szerző a 45–52. oldalon cáfolhatatlan bizonyítékot ad arra, hogy a *pest* szó tűzhelyet (fornax) jelentett a régi magyaroknál. Mégsem következik egészében a szokásból. (Ezt tegye be a megfelelő helyre.)]

Dicatur in fine. Horvát habe das Diplom über die Mitbürgerschaft und ein ansehnliches Geschenk in Geld von der Stadt Pesth erhalten.”

[A végén mondjuk. Pest városa Horvátnak díszpolgári oklevelet adományozott és jelentős pénzjutalomban részesítette.]

magyarázat

Szemere Pál 1809. november 10-én kelt levelében értesíti Kazinczyt (KazLev. 7., 1580. sz.), hogy Horvát István egy olyan értekezésen dolgozik, amely válasz Kazinczy állítására Sylvester János tárgyában: „Boldogréti Víg László most Sylvester védelmében dolgozik Uram Bátyám ellen és egyszersmind önmagának előbbeni vélekedése ellen. *Sylvester nem német nyelvbeli járatlanságból nevezte Pestet Ofen-nek*: ez tárgya értekezésének, melly értekezésről előre mondhatom, hogy általa sok új és eddig nem hallott igazságokat fedez fel.” Kazinczy ugyanis 1808-ban adta ki a *Magyar régiségek és ritkaságok I.* című kötetben Sylvester János *Grammatica Hungaro-latina* (1534) című munkáját: *Sylveszternek Magyar-deák grammatikája* (a kiadás további közleményei: a *Krakkai Orthographia*, Varjas János verse; Kazinczy András arcképe). Horvát István értekezése arra vállalkozik, hogy forrásokra támaszkodva bebizonyítsa, Sylvester állítása, miszerint a német Ofen elnevezés eredetileg nem Budát, hanem Pestet jelölte, igaz. Kazinczy arról értesíti Dessewffyt (1810. július 31., KazLev. 8. 1812. sz.), hogy 1810 júliusának végén kapta meg Horvát munkáját, továbbá összefoglalja a munka tartalmát és a rá vonatkozó pozitív véleményét: „Sok történelmi tudomány van benne. S ez egészen új découverte, és reá én adtam alkalmatosságot Sylvestert kiadván, és hozzá egy, ezen materiára tartozó, Scholiont tévén.”

Kazinczy a szerzőnek, azaz Horvátnak is örömmel ír (1810. július 27., KazLev. 8. 1808. sz.): „Érzetted Te, nagy érdemű ’s igen kedves barátom, mint fog fogadtatni ajándékod, ’s szíved már előre megadta néked köszönetemet. A’ mit szíved Néked jövendőlt, az valóban beteljesedett: képzelhetetlen örömmel olvastam-meg a’ rövid, de tudós és fáradságos munkát. A’ mit meg akartál mutatni, ítéletem szerint tökéletesen meg vagyon mulatva; nincs senki a’ ki állításod igazságát kétségbe vehesse. Sietek az újságot Prof. Szombathy János Úrral közleni, ki az efféléken szomjan kap, és az effélékhez úgy ért hogy senki nem külömben. A’ dolgozó főeknek az a’ legszebb jutalmok, hogy érzik, hogy sokaknak nyújtanak örömet. Ez az öröm teljes mértékben Tiéd. Szeretném tudni miként vette azt Pest és Pestnek Előljárója.”

A recenzió készítéséről Kazinczy 1811. június 21-én kelt, fentebb idézett levelében értesíti Rummy Károly Györgyöt (KazLev. 8. 2024. sz.): „Gestern erhielt ich von Pesth Horazens Epistel von Kis übersetzt, Sallust übersetzt von Szentgyörgyi, – Horvát über den verdeutschten Namen Ofen, der der Stadt Pesth zugehört; – und manche andere Artikel. Diese 3 Werke werde ich recensiren, und ihre Recensionen mit der von Virág Poemáji und Nagy Ferencz Bion és Moschus Ihnen übersenden.” [Tegnap kézhez kaptam Pestről Horatius leveleit Kis fordításában, Sallustot Szentgyörgyi fordításában, – Horvátnak a Pest városa német nevééről szóló munkáját; – és néhány más könyvet. Ezt a három munkát recenzeáltam, és küldöm Horvátét Virág Poemájának és Nagy Ferencz Bion és Moschusának kritikáival együtt.]. A levélben említett öt munka mindegyikéről elkészül és megjelenik Kazinczy recenziója, lásd kötetünkben: *Horátzius’ Levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről*; *Sallustius Szent Györgyi Gellérd’ magyarázásával – recenzió*; *Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről*; *Bion és Moschus’ Idylliumai – recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről*.

Ahogy fentebb megjegyeztük, Váczy ennek a levélnek a végén közli az 1811. június 27-én kelt levelet, amelynek nem ad külön sorszámot, és amely egy boríték belsejére van feljegyezve (továbbá személyes megjegyzések is olvashatók benne fia születéséről): „Hier 3 Recensionen.

In 8 Tagen erhalten Sie auch die Recensionen von Kis's Horazischen Episteln, und von Bion und Moschus des Prof. Nagy in Patak." [Íme három recenzió. Nyolc napon belül meg fogja kapni a recenziókat a Kis által fordított Horatius-levelekről és a pataki prof. Nagy Bion és Moschus-fordításáról.] A levél közlését követően három recenziót ad itt közre Váczy, ahogy fentebb is utaltunk rá: a Horvát István munkájáról szólót, a Virág Benedek Poémáiról szólót és a Szentgyörgyi Sallustius-fordításáról szólót. A Kazinczy Rumynak írt leveleit tartalmazó kéziratkötetben (MTA KIK M.Ir.Lev.4r.115) az 1811. június 27-re keltezett borítékot (0372) majd csak a 0388b-n követi a Horvát-recenzió, majd folytatólagosan a Virág-recenzió a 0392a-n. A harmadik recenzió kézirata nem található meg ezen a helyen. Váczy valószínűleg az alapján csoportosítja a recenziókat a mellékletekbe, hogy egy-egy levelében milyen munkák recenzeálását említi Kazinczy. A Kis Jánosnak ez idő tájt írt levél (1811. július 19., KazLev. 8. 2019. sz.) szintén a recenziók összetartozását (egy időben való kidolgozását és elküldését) erősíti: „Épen most érkezik (Jún. 20d) eggy vendégem, 's eggynéhány csomó könyvet ad nekem által, mellyeket Pestről hozza. Ezeknek egyikében a' Horázt Episzt. két exemplárja vagyon. A' többiben a' Szent-Györgyi Sallustját lelem, 's holmit egyebet. Írni fogok Glatznak, hogy a Horázt Epistolájit, Szentgyörgyi Sallustját, Virág Poemájit, Horváth Pestjét, Nagy Bionját és Moschusát engedje általam recenseáltatni, 's melléje vetem a' kérésnek, hogy ezen öt munka felől egészen másféle Ítéletet fogok hozni, mint a' Szabó Dávid Aeneise felől hozni kényteleníttem.”

Horvát István: (1784–1846) történétíró, nyelvész, egyetemi tanár. Vitkovics Mihállyal és Szemere Pállal Kazinczy pesti triászának tagja. Ürményi József országbíró gyermekeinek nevelője, majd 1820-ig titkára. Kulcsár István *Hazai Tudósítások* című lapjának állandó munkatársa. 1815-től haláláig a Magyar Nemzeti Múzeum őre, 1823-tól az oklevél- és címertan, 1830-tól a magyar nyelv és irodalom tanára a pesti egyetemen. Révai Miklós tanítványa, a hun-szittya őstörténeti elmélet kidolgozója. Tagja a Magyar Tudós Társaság (MTA) alapszabályát kidolgozó bizottságnak (1828).

Nikolaus Révai: Révai Miklós (1750–1807) piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár.

Judex Curiae, Herrn von Ürményi, als Protector der Universität: Ürményi József (1741–1825) főispán, itt emlegetett szerepei szerint országbíró és a pesti egyetem elnöke.

Sylvesters ungarisch-lateinische Grammatik: Sylvester János (1504–1552) író, bibliafordító munkája, a *Grammatica Hungaro-latina* (Újsziget, 1539). A munka egyetlen, csonka példánya Sinai Miklós debreceni könyvtárában maradt fenn, innen a Fáy család birtokába, majd a később OSzK-ba került. Ezt adta ki Kazinczy a *Magyar régiségek és ritkaságok* I. kötetében (Pest, 1808) *Sylveszternek Magyar-deák grammatikája* címmel.

Buda metropolis... (lat.): Buda a mi Magyarországunk fővárosa, amelyet németjeink Ofennek hívnak a saját nyelvükön, hogy miért, azt még nem teljesen értem, mert más város Pest, és egy másik Buda.

ut: hoc Pestum, (magyarul) Pest, germanice Ofen (lat.): ez a Pestum, (magyarul) Pest, németül Ofen.

Castrum novi montis Pestinensis: a Pesti Újhegy vára.

Attila regalem sibi locum... (lat.): Attila (hun nyelven Etele vagy Ethele) királyi lakóhelyet jelölt ki magának a Duna mellett, a forró vizek fölött, és elrendelte, hogy újítsák fel az összes régi műalkotást, amelyeket ott talált, és egy nagyon erős fallal építette körbe, amelyet magyar nyelven most Bud-u-var-nak neveznek, a németek pedig Ecilburg-u-nak (Ethele'sburg-nak) hívják.

Der Anonymus Belae Regis Notarius: az egyik magyar király krónikása és jegyzője, feltehetően III. Béláé (1172–1196 között uralkodott). A honfoglalás történetének megírója, a *Gesta Hungarorum* szerzője.

Et quamvis Rex Attila... (lat.): És bár Attila király elrendelte a hunoknak és más nemzeteknek, hogy ugyanazt a várost ne Budavárának, hanem Attila városának hívják, a németek, félve a parancstól, a várost Ecelburgnak, azaz Attila városának nevezték; de a magyarok a parancssal nem törődve, ahogy addig, úgy egészen a mai napig O-Buda-nak mondják a várost. P. I. §. V. Az Ecelburg név megmaradt a helységnek, amiről Oláh érsek és kancellár *Hungaria et Attila* című művében (Bécs 1763 162 lap) ezt mondja: a magyarok a várost Budának, de a németek Ecelburgnak, most a mészkőkemencékről, amely anyagot egykor ott kövekből főzték, Ofennek hívják.

der Erzbischof und Kanzler Oláh (Hungaria et Attila, Wien 1763: Oláh Miklós (1493–1568), II. Ulászló és II. Lajos kancellárja, majd esztergomi érsek kéziratoss történetírói munkái a következő kiadásokban jelentek meg: földrajzi vázlatát Johannes Sambucus adta ki Frankfurtban 1581-ben *Bonfinius* címmel. Attiláról írt munkáját Bél Mátyás tette közzé: *Adparatus*, Pozsony, 1735. A két munka 1763-ban jelent meg egy kötetben: *Hungaria et Attila*, Bécs, 1763.

Bela der IV.: IV. Béla magyar király (1206–1270, uralkodása: 1235-től haláláig).

Nos Thomas Meyngos dictus... (lat.): Mi, Meyngos Tamásnak nevezett Bíró, és Esküdtjei a pesti Újhegy várának...

S.(igillum) Civium Budensium (lat.): budai polgárok pecsétje.

fordítás

A tudós szerző 1784. május 3-án született Székesfehérvárott nemes szülők gyermekeként. *Révai Miklós*, a magyar nyelv és irodalom professzora a Pesti egyetemen olyannyira becsülte őt, hogy halála közeledtével (1807. április 1.) egy levelében, amely a recenziens előtt fekszik, utódjául kérte őt az országbíró Ürményi úrtól, az egyetem protektorától. Figyelemre méltók Révai következő szavai: „És hogyha még 50 évet taníthatnék, azt hiszem, akkor sem lenne még egy Horvát a tanítványaim között.” Recenziens megerősítheti a nagy ember ítéletét. Aki a kitűnő fiatalembert ismeri, még hozzá kell, hogy tegye, hatalmas és megalapozott tudása mellett vasszorgalommal rendelkezik, erős igazságérzete, kifogyhatatlan energiája és szeretetre méltó humanitása a legfinomabb társalgási tónussal ötvöződik.

Ofen most a magyar szabad királyi fővárost jelenti, melyet magyarul és latinul Budának hívnak, és Pest városával szemben a Duna jobb partján nyugatra fekszik. Hogy ez korábban másként lehetett, mostanig teljesen ismeretlen volt számunkra. A felfedezést szerzőnknek köszönhetjük, és minthogy műve latin és német nyelvre még nincs lefordítva, úgy a recenziens reméli, hogy megérdemli az *Annalen* olvasóinak köszönetét, hogyha ebből egy tömör kivonatot szerkeszt számukra.

Sylvester magyar-latin nyelvtanából, melyet Újszigetben nyomtattak 1559-ben, mára csupán egyetlen példány maradt ránk, mely Debrecenben, a Sina-i-könyvtárban található. Kazinczy készített róla egy másolatot, és a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* című művének első kötetében újra kiadta, Pesten, 1808-ban. Szerzőnk ebben a grammatikában a következő helyre bukkant: 33. lap. Buda metropolis est Hungariae nostrae – – quam cur Germani nostri lingua sua Ofen vocent, nondum plane intelligo, cum alia sit urbs Pest, alia Buda. A 32. lapon Sylvester már azt mondja: – ut: hoc Pestum, (magyarul) Pest, germanice Ofen. Kazinczy úgy vélte, hogy ennél a helynél Sylvester a német nyelv hiányos ismerete miatt tévedhetett, és azzal gyanúsította meg Sylvestert, hogy hiányos némettudásával ezen a sajátos módon akart kérkedni. Horvát fejébe szöveget ütött ez a mondat, hogy Sylvester idejében Pest városát a magyarországi németek *Ofennek* nevezték s hogy Sylvester erre rábukkant, így Horvát erre irányította vizsgálatát, amely számára nagyobb eredményeket hozott, mint amit egy száraz kutatástól várhattunk volna.

A tudós filológusnak ismeretes volt, hogy a *pest* szó a régi magyaroknál tűzhelyet (fornax) jelentett, és – bár elavult – manapság sem került teljesen használaton kívül. Ehhez a 45–52.

lapokon megcáfolhatatlan bizonyítékokat sorol föl Horvát. Ő tehát Sylvesterrel együtt természetesnek vette, hogy *Pesth* városát németül *Ofen*-nak hívják, és nem értette, hogyan mehetett át ez a név Buda városára. Csodálkozása azonban abbamaradt, amikor azt találta, hogy Buda városa egy kolóniája, sőt integráns része volt Pest városának; egy 1244-ből való oklevélben Pestet *Gross-Pesth*-nek (Nagy Pestnek), Budát pedig *Klein-Pesth*-nek (Kis Pestnek) hívják, és hogy a mai Buda erődítményét 1489-ben *Castrum novi montis Pestinensis*-nek nevezték. Mindezt elképesztő tudósi apparátus felvonultatásával, minden kétséget kizárólag állapítja meg. Mi tehát az előttünk fekvő fontos tanulmányból Ó-Buda, Pest és Buda történetét szeretnénk megosztani az *Annalen* olvasóival.

A római kolónia Aquincum, később Sicambria, most Ó Buda – (egy óra járásra a mai Budától) – a Buduvár, Budvar, Bodvár elnevezéseket viselte. „Attila (hun nyelven Etele vagy Ethele) regalem sibi locum constituit juxta Danubium supra calidas aquas (die warmen Bäder von Ofen), et omnia antiqua opera, quae ibi invenit, renovari praecepit, et in circuitu muro fortissimo aedificavit, quae per linguam hungaricam dicitur nunc Bud-u-var et a teutonicis Ecelburg-u (Ethele'sburg) vocatur.” *Anonymus Belae Regis Notarius C. I.* – A Budai Krónika (*Chronicon Budense*, nyomtatott Budán 1443-ban) szerint: Et quamvis Rex Attila Hunnis ac aliis gentibus posuisset interdictum, ut eadem civitas non Budavára, sed urbis Atilae vocaretur, Teutonici, interdictum formidantes, Ecelburg eam vocarunt, id est urbem Atilae; Hungari vero interdictum non curantes adhuc eam O-Budam usque hodie vocant et appellant. P. I. §. V. Az *Ecelburg* név megmaradt a helységnek, amiről Oláh érsek és kancellár *Hungaria et Attila* című művében (Wien 1763 162 l.) ezt mondja: Hungari eam – – Budam, Teutones vero nunc *Ecelburg* – – nunc a furnis calcis, quae olim ex lapidibus illic coquebatur, Ofen vocant. – Ezeket előre kellett bocsátanunk, hogy világos legyen, amiről a következőkben szólunk.

Mikor a magyarok a Dunán át akartak települni, akkor ott, ahol most Pest fekszik, nem találtak lakásokat, talán csak egy csapást. Anonymus, Béla király jegyzője ezt a helyet *portum mogernek* nevezi (a magyarok csapása). Azt a helyet, ahol ez a csapás a másik oldalon a parthoz ér, későbbi szerzők Kelem- vagy Kélény-föld-nek (a kiszállás földje) nevezték. Amikor Toxus uralkodott a magyarokon, a portus moger már egy kis mezőváros volt, amely a *Pestvár* nevet viselte, és ez a herceg a helységet egy Billa és Baks nevű izmaelita testvérpárnak adományozta, akik kereskedés által virágzó várossá tették. A növekedő város a Duna másik partján a szikladomb alatt egy kolóniát épített ki, *Portus Pest* néven, épp úgy, ahogy magát a sziklahegyet *Mons Pestiensis*-nek hívták. *Portus Pest*, amikor jobban benépesült, *Szent Erzsébetfalva* lett, és a település, amely a Szt. Gellérthegyen túl (*Mons Pestinensis*, Sziklahegy) kialakult, a *Minor Pest* elnevezést kapta, és olyan gyorsan növekedett, hogy ettől kezdve a tényleges nagy Pesttel versenyre kelt. IV. Béla megépítette a *mons novus Pestiensis* (a mai Budai várat), és vállalkozása olyannyira sikeres volt, hogy ez az új felső város a régi Budvár (*Ethelsburg*) határáig terjedt ki. Így aztán a XVI. század vége felé a *Buda* elnevezés áterjedt a fokozatosan megnövekedett kolóniára; a régebbi város magyar neve németül is *Pesth* lett, és német neve, *Ofen* kizárólag az új városé maradt a Duna jobb partján. Egy 1489-ből származó oklevél ezekkel a szavakkal kezdődik: *Nos Thomas Meyngos dictus, Judex Juratque Cives Castri novi montis Pestinensis*, és az irat pecsétjének felirata ezzel kezdődik: *S(igillum) Civium Budensium*.

Pest városa a szerzőnek díszpolgári oklevelet adományozott és jelentős pénzjutalomban részesítette.

86. Bion' és Moschus Idylliumai – recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. Februar, 189–194.

hitelesség

Névtelen.

Az 1813. április 17-én, a Rummy Károly Györgynek írt leveléhez (KazLev. 10. 2416. sz.) van mellékleként csatolva a recenzió, de minden bizonnyal tévesen került ehhez a levélhez az archiválás vagy a kiadás során. Kazinczy egy korábbi levelében a következőket írja: „Hier 3 Recensionen. In 8 Tagen erhalten Sie auch die Recensionen von Kis’s Horazischen Episteln, und von Bion und Moschus des Prof. Nagy in Patak.” [Íme három recenzió. Nyolc napon belül meg fogja kapni a recenziókat a Kis által fordított Horatius-levelekről és a pataki prof. Nagy Bion és Moschus-fordításáról.] Váczy megjegyzése: „A borítékon belül, mely nyilván más levélhez tartozik.” (KazLev. 8., 588. o.) Az idézett szöveg és két recenzió az 1811. június 21-én kelt levélhez vannak mellékelve, 1811. június 27-i dátummal (KazLev. 8. 2024. sz.). Ez a két recenzió a *Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetéről* és a *Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről*.

A KazLev. 10. 2416. sz. levél mellett kiadott küldemény nem tartalmazza a folyóiratban olvasható verset, az azt bevezető mondatot, illetve a lezáró, rövid bekezdést, ezek feltehetően Rummy betoldásai. Ezeket a szakaszokat a főszövegben jelöltük.

magyarázat

Vályi Nagy Ferenc 1811. március 31-én kelt levelében (KazLev. 8. 1970. sz.) írja Kazinczynak, hogy hamarosan végez a fordítással. Kazinczy rövidesen meg is kapja a kötetet, és 1811 nyarán már tervezi, hogy Vályi Nagy Ferenc munkájáról recenziót írjon: „Epen most érkezik (Jún. 20d) egy vendégem, ’s egynéhány csomó könyvet ad nekem által, mellyeket Pestről hoz. Ezeknek egyikében a’ Horátz Episzt. két exemplárja vagyon. A’ többiben a’ Szent-Györgyi Sallustját lelem, ’s holmit egyebet. Írni fogok Glatznak, hogy a Horátz Epistolájit, Szentgyörgyi Sallustját, Virág Poemájit, Horváth Pestjét, Nagy Bionját és Moschusát engedje általam recenseáltatni, ’s melléje vetem a’ kérésnek, hogy ezen öt munka felől egészen másféle Ítéletet fogok hozni, mint a’ Szabó Dávid Aeneise felől hozni kéntelenítettem.” (Kazinczy Kis Jánosnak, 1811. július 19., KazLev. 8. 2019. sz.). Ezen recenziók mindegyike elkészült és megjelent, lásd kötetünkben: *Horátz’ Levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről*; *Sallustius Szent Györgyi Gellért’ magyarázásával – recenzió*; *Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről*; *Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetéről*.

A *Hazai ’s Külföldi Tudósításokban* (1811. Pünkösdi hava [május] 29-én, az I. félesztendő 43. számának Toldalékában, oldalszám nélkül) *A’ Magyar Literatura Barátihoz* címmel három kötet ajánlója olvasható, Baróti Szabó Dávid *Aeneis*-fordításáról, Szentgyörgyi Gellért Sallustius-fordításáról és Vályi Nagy Ferenc *Bion és Moschus*áról, amelyeket Kazinczy mind recenzeált az *Annalen*-ben. A Vályi Nagy-féle fordítás ajánlója a következő: „Harmadik Tiszt. és Tudós Vályi Nagy Ferencz Sáros-Pataki Prof. Ur, a ki azon kívül, hogy már előbb Homerus Batrachomiomachiáját Magyar Hexameterekben kiadta, most Bion és Moschus Idylliumit olly Szerentsésen öltöztette Magyar Hexameterekbe, hogy az ő munkája velünk a’ Görög Írókat még inkább megkedveltetheti. Méltán óhajthatni, hogy illy jeles tehetségű Férjfiút valamelly nagy lelkű Hazafi arra bírjon, hogy Homerus Iliassát és Odysseáját is hason mértékű versekben ki-adja Literaturánknak el-enyészhetetlen ditsőségére.” (Váczy is közli: KazLev. 8., 658–659. o.)

Ez a recenziója Vályi Nagy Ferenc idillfordításait tárgyalja, a bírált kötet: *Bion’ és Moschus’ Idylliumai. Görögből magyarra fordítva hexameterekbenn*, Sárospatak, 1811.

Vályi Nagy Ferenc: (1765 – 1820) a sárospataki kollégium tanára, református lelkész, költő, műfordító. 1798-tól haláláig a sárospataki kollégiumban a klasszika-filológia tanára. Kazinczy barátja, fiainak keresztelője (Kazinczy Lajos kivételével). Halála után Kazinczy bevezetésével és kiadásában jelent meg *Iliász*-fordítása. Az ebben Kölcsey engedélye nélkül és jelöletlenül átvett részek miatt bontakozott ki a magyar irodalom első plágium-vitája Kazinczy és Kölcsey között (az ún. Iliász-per). Nekrológját Kazinczy írja meg: *Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról* [1. és 2.]. Recenziója jelenik meg Vályi Nagy 1807-es munkájáról is: *Ódák, Horátz' mértékeinn. Irta Nagy Ferentz – recenzió.*

Bion: szicíliai görög bukolikus költő, Kr. e. 2–1 sz. fordulóján élt. Csak az *Adonis siratása* című költeménye maradt fenn egészében, illetve néhány töredéke.

Moschus: Moschos siracusai görög bukolikus költő a Kr. e. 2. században. Verseinek csak egy kisebb gyűjteménye maradt fenn. A *Bion siratása* című költeményt ma már nem az ő művének tartják, feltételezhetően Bion egy ismeretlen tanítványának alkotása.

Μισθος τοι τὸ φίλαμα τὸ Κυπριδος ἦν ἀγάγης νιν

Ὁν γυμνὸν τὸ φίλαμα, τὸ δ' ὦ ξένε, χ' πλεον ἐξείς (gör.): Küpris csókja a díj! De ha mindjárt elhozod őt is, / akkor, jó idegen, más is koronázza a csókot. Horváth I. Károly fordítása. Moszkhosz *A megszökött Erósz* (*Erós drapeta*) című költeményének 4–5. sora.

Péczei: Péczei József (1750–1792) református lelkész, irodalomszervező, költő, műfordító. Voltaire lentebb említett munkáinak fordítója.

Henriade: Voltaire eposza 1723-ból III. és IV. Henrik francia királyokról, amelyet Péczei fordított magyarra *Henriás az az negyedik Henrik francz királynak életének némelly része* címmel (Győr, 1786)

Zayre: Voltaire *Zaire* (1732) című tragédiája, amelyet Péczei fordított magyarra *Zayr* címmel (Győr, 1784.)

Alzire: Voltaire tragédiája (1736), amelyet Péczei fordított magyarra *Álzir, vagy az amerikanusok. Szomorú játék* címmel (Komárom, 1790.)

Mahomet: Voltaire tragédiája (1741), Péczei fordításai között nem jelent meg magyarul.

Superintendent Szilágyi: Szilágyi Sámuel (1719–1785) református tanár, lelkész, majd püspök. *Henriade*-fordítása: *Voltér úrnak Henriása. Magyar versekben frantzia nyelvből fordított*, Pozsony, 1789.

Prediger Edes: Édes Gergely (1763–1847) református lelkész, költő, Anakreón fordítása: *A' Theosi Anacreon versei kétféle fordításban, egyenesen görögből ford.*, Vác, 1803.

Fabchich: Fabchich József (1753–1809) katolikus pap, tanár, költő, egyházi író. Anakreón-fordítása 1804-ben jelent meg Győrben, más ógörög költők verseinek fordításával: *Vas vármegyei Kőszögi Fábchich József, az Magyar föl állítandó Tudós Társaságnak az XI. szám alatti Tagjátul Magyarra Fordítatott Pindarus, Alceus, Záfó, Stezikorus, Ibikus, Anakreón, Bakkilides, Szimonides, Alkmán, Arkilokus.* Ezt megelőzően adta ki tudósítását a készülő munkájáról: *Tudósítás Pindarus, Anakreón munkájának fordítása iránt*, Győr, 1803.

baccheischen: baccheiusi, azaz egy két hosszú és egy rövid szótagból álló versláb (bacchicus) jellemzi.

tribrachyschen: tribrachikus, azaz egy három rövid szótagból álló versláb (tribrachis) jellemzi.

Αἰάζω τὸν Ἀδωνιν: ἀπόλετο καλὸς Ἀδωνις (gör.): Gyászol, Adónisz, a vers: »Jaj, meghal a kedves Adónisz!« Szepessy Tibor fordítása. Bion *Adónisz siratása* (*Epitaphios Adónis*) című költeményének 1. sora.

Hemistich: hemistichon, azaz félsor.

ἐπαίαζουσιν ἔρωτες (gör.): „Erószok is ezt panaszzolják” Szepessy Tibor fordítása. A fentebb idézett Bion-vers 2. sorának 2. fele.

ἐπαίαζουσιν (gör.): panaszzolják.

κακαὶ, φρενὲς, ἀδὴν λαλήμα (gör.): „szíve álnok, a szózata édes” Horváth I. Károly fordítása. Itt újra Moszkhosz fentebbi költeményéről van szó, lásd fentebb, 8. sor.

τόσσον ἀφαιρότερος μήνας, ὅσον ἔξοχος ἄσπερος (gör.): itt Kazinczy megadja a fordítást. 8. idillként említi, ma a 9. fragmentumként van számontartva.

Wir setzen Bions dritte Idylle hieher: Kazinczy Bión 3. idilljének nevezi, a vers ma az 5. fragmentumként van számontartva.

ἔθ' ὕπνοντι (gör.): egykoron, amikor álmodtam.

εὐρὸν πλαγιαδὸν (gör.): feltalálta a harántfuvolát.

ἄδυσ (gör.): édes, kedves.

In der Einleitung, welche Hr. von Jankovich der Szent Györgyischen ungarischen Uebersetzung des Sallust vorangeschickt hat: Szent-Györgyi Gellért pálos szerzetes (nincsenek életrajzi adatok) Jankovich Miklós nevelője volt. Sallustius-fordítása: *Cajus Sallustius Crispus I–II. Sz. magyarázatával. Előrebocsátotta bevezetését a classicusok ismeretébe Jankovich Miklós*, Buda, 1811. A fordításról Kazinczy recenzióját lásd kötetünkben: Sallustius Szent Györgyi Gellért' magyarázásával – recenzió.

Jankovich: Jankovich Miklós (1773–1846) régiséggyűjtő.

Hr. Nagy habe die Batrachomyomachie (Patak, 1809) aus dem Lateinischen übersetzt: A fordítás Kassán jelent meg: *Homér Batrachomyomachidája*, Kassa, 1809.

fordítás

Azok a könyvek, melyek kiadása nem jár felelősséggel vagy kellemetlen következményekkel, nem szabadna, hogy névtelenül jelenjenek meg, legkevésbé a klasszikus irodalom művei esetében. Aki a névvel így előkelősködik, az ha nem is önteltség, de haszontalan szeszély. Rendszerint úgyis megtudjuk. Az ilyesfajta anonimitás szükségképpen nehézkes kérdezősködést indít el, és gyakran tévedéseket, vagy legalább is kételyeket hagy az utókorra. Fordítónk, Nagy Ferenc úr, a ref. Sárospataki Kollégium lelkésze és professzora, eddig minden munkája elején megnevezte magát; itt kizárólag szellemi állapota okozta, hogy ezt bátortalanul ne tegye meg. Recenzens ismeri Nagy úr közönségét, és tudja, hogy vannak köztük olyanok, akik vétkéül rónák föl, hogy egy olyan művet lefordított és saját neve alatt kiadott, melyben a következő két sor található.

Μισθος τοι τὸ φίλαμα τὸ Κυπριδος ἦν ἀγάγης νιν

Ὅν γυμνὸν τὸ φίλαμα, τὸ δ' ὦ ξένε, κ' πλεον ἐξεῖς.

Nagy úrban is felmerülhetett, micsoda támadást kellett elszenvednie az érdemes Péczelinek, mert komáromi lelkészként a megátalkodott Voltaire Henriade-ját, Zaïre-ját, Alzire-ját, és Mahomet-jét lefordította. De a pataki iskola élén álló tekintélyes ember nem tagadta volna meg védelmét Nagy úrtól olyan emberekkel szemben, akik ilyesmin könnyen haragra lobbannak; s már nem azok az idők járnak, amikor még divat volt ilyen dolgokon bosszankodni, a Péczelit megtámadó úrral egyetemben. Nos, láttuk azt is, hogy Szilágyi szuperintendens, egy hetven év feletti aggastyán, szelűtéstől bénán, utolsó napjait az Henriade fordításával vidította föl, és hogy Édes lelkésznek és a tiszteletre méltó Fabchichnak nem volt kárára, hogy időmértékes Anacreon-fordításukat saját nevük alatt adták ki. Senki sincs kényszerítve arra, hogy mártír vagy hős legyen, amennyiben ő nem érzi magát erre hivatottnak, és korunk önző bölcsessége úgy tűnik, igaznak tartja azt a mondást, hogy az, aki egy eszméért a veszélybe rohan, Don Quijote bolondságát nem teljesen nélkülözi. De a jobb embereknek is így kell gondolkodniuk? Azoknak is eltompultnak kell lenniük azzal az örömmel szemben, hogy bizonyos áldozatot hoztunk a jó érdekében? Nagy úr, egy tiszteletreméltó, művelt és nagyon szerény asszony férje, több kedves gyermek atyja, megbocsájthatja nekünk e hosszúra nyúlt reflexiónkat, melyet alkalmunk volt e helyen kifejtetni. Ő tudja, hogy ez Magyarország írói számára jószerivel nélkülözhetetlen.

A két klasszikus nemcsak hogy hexameterben van fordítva, hanem éppen annyi hexameterben, amennyit az eredeti művek számolnak. A recenzens ezt a pontosságot elengedte volna a fordítónak; sok nehézkességet eredményezett, ami Bion és Moschus fordításában bizonyára

nagyon nem volt kíváncsi. Nagy úr fordítását elejétől végig összevetettük a görög szöveggel, és azt mondhatjuk, türelme csodálni való; csodálni való rögtön az első sornál, a könyv első szavánál, hogy a munkát nem adta föl. A szép, festői görög szó αἰάζω a magyarban csak baccheiusi, tribrachikusi vagy daktiluszi hangsúllyal (Kesergem, siratom, jajgatom) adható vissza, és így nem volt lehetséges a versben még néhányszor előforduló szép görög sort Αἰάζω τὸν Ἀδωνιν: ἀπόλετο καλῶς Ἀδωνις, a szép hemistichonnal ἐπαιαζουσιν ἔρωτες megfelelő módon lefordítani; hisz a Kesergem Adóniszt, megholt a' szép Adónisz! és *Jajjal Adónt siratom* megholt, meg, az *ékes* Adónis! és jajgatnak az Amórok együtt ἐπαιαζουσιν-vel egy és ugyanaz? Ki ne érezné a különbséget? – Moschus első idilljében a menekülő Érosz mondja: κακαὶ, φρενὲς, ἀδὸν λαλημα, milyen szép! Milyen kellemes! Magyarul: szíve csalárd, ámbár Kedvelteti szája beszédét. Bion nyolcadik idilljében a 3. sorban Hesperusról ezt mondja: τόσσον ἀφαυρότερος μήνας, ὅσον ἔξοχος ἄσπρων, Annyival homályosabb a' holdnál, a' mennyivel ragyogóbb a' csillagoknál; Nagy úr fordítása: Nincsen az Égboltnak szebb csillaga, mint te, csak az Hold. Ennél a sornál láthatjuk, hogy a nehéz munka elfárasztotta a fordítót. Meg kellett volna, hogy könnyítse maga számára, és ezáltal a már most tetszést érdemlő fordítása bizonyára csak nyert volna. Bion harmadik idilljét idézzük, hogy olvasóink maguk is megítélhessék, milyen szerencsésen fordította le Nagy úr.

Még mikor gyermek voltam (ἔθ' ὑπνοντι) jöve Cypria hozzám,
A' kis – idős Amort szép kézzel előmbe vezetvén
A' ki szemét a' földre szegezte, nekem pedig így szólt.
Fogd Erószt, Pásztor. Nekem őt te dalolni tanítsad,
'S elmene. Én osztán pásztordalom', ostoba lévén,
Mintha tanúlgatná, neki zengve tanítani kezdém:
Pán minemű kürtöt gondolt-ki, (εὐρὸν πλαγιαῦλον, *hárántsipot*) Minerva mi sípot,
Mercurius lantot, cytherát a' kedves (ἄδυσ nyájas) Apollo.
Fel se vevé szómat (?) mikor ötet ezekre tanítám,
Sőt nekem éneklett szerető-dalt, és lebeszélt
Mint szeretett Isten 's ember; mit mivel az anyja.
Én valamit mondék Erósznak, ezekre felejtém,
A' mi szerelmesdit mondott el, utána tanúltam.

A megjegyzések olyan gazdagok, hogy a tanulatlan olvasó is megtalál benne mindent, amire a megértéshez szüksége van. Recenzens azt kívánta volna, hogy a görög szöveg is mellette állna. Csakhogy a Szentes-féle nyomdának, mely nemrég jött létre, és sok nehézséggel küszködik, még nincsenek elegendő számú görög betűi, ami ehhez szükséges lett volna.

A bevezetésben, melyet Jankovich úr a Szent Györgyi-féle Sallustius-fordítás elé bocsátott, azt állítja, hogy Nagy úr a Batrachomyomachiát (Patak, 1809) latinból fordította. Jankovich úr ezt az állítást nem hiteles forrásból meríti. Aki egyetemi előadásokat tart a görög klasszikusokból, aki tehetségét görög versírásban is kipróbálta és gyakorolta, az a Batrachomyomachiát és Bion és Moschust a latin szöveg nélkül is valószínűleg jól érti.

A tudós és szorgalmas férfiú a továbbiakban is örvendeztesse meg a magyar közönséget klasszikus irodalmi fordításaival, főleg göröggel!

87. Mesterségek. Festés, Faragás Nálunk

szövegforrás

Hazai 's Külföldi Tudósítások

[I.] 1812. Szent György hava [április] 8., I. félesztendő 29. szám, 233–234.

[II.] Szent György hava [április] 11., I. félesztendő 30. szám, 241–242.

[III.] 1812. Szent György hava [április] 15., I. félesztendő 31. szám, 248–250.

megjelenés

1. ABAFI 1884, 232–236.
2. KAZINCZY 1979, 844–850.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

Kazinczy autográf bejegyzései a cikk kivágatán több helyen szerepelnek, ezek közül a javításokat a főszövegben feltüntettük.

MTA KIK K 633/VI. 84a – 84b (I. közlemény): 84b alján bejegyzés: „Lásd alább pag. 241.”

MTA KIK K 633/VI. 86a – 86b (II. közlemény): 86a bejegyzése a margón: 1770 [1790 helyett], 87b margóján: serényen, jav.: sz; közlemény alján: „Ezt elhagyák.” Lap alján: Lásd itt lap 248.

MTA KIK K 633/VI. 87b – 88b, (III. közlemény) végén: „Németre fordítva megjelent az Annalen der Literatur u. Kunst in den oesterr. Kaiserthume 1812. Octob. pag.” [114–126.]

A német nyelvű közlemény ugyanennek az évnek az októberében jelenik meg, kicsit bővebben a magyar változatnál, lásd kötetünkben: *Von den Kunstwerken der Mahlerey und Bildhauerey in Ungarn.*

magyarázat

Kazinczy közleménye válasz a folyóirat korábbi lapszámában megjelent tudósításra (1812. Böjt Elő hava [február] 29., I. félesztendő 18. szám, *Austria* rovatcím alatt, 142–143.). A közlemény a bécsi művészeti akadémia növendékeinek kiállításáról számol be, ahol a „Historiai Képrásban” a második helyezést egy Höfel nevű, pesti születésű festő nyerte el. A híradás annak a reménynek is hangot ad, hogy „Országunkban is lábrakap a’ Mesterség, tsak legyen pártfogója” (143). Erre a kommentárra reflektál a cikk bevezető mondatában Kazinczy. Bayer József Kazinczy cikksorozatát ismertető tanulmányában utánajár Johann Nepomuk Höfel személyének, aki 1786-ban született Pesten, 1804-től volt a bécsi szépművészeti akadémia hallgatója, majd itáliai útjáról hazatérve Bécsben telepedett le. Johann Peter Krafft édesapjának, Joseph Krafftnak a tanítványa volt, elsősorban oltárképeiről ismert. Vö. BAYER 1916, 160. A közlemény részletes értelmezéséhez lásd: BÓDI 2021, 136–159.

Kazinczy a cikket feltételezhetően nagyon korán, nem sokkal a fent idézett tudósítás után megírhatta, bár éppen egy dátum nélküli levélben említi először aggodalmát, hogy vajon Kultsár mikor jelenteti meg munkáját: „Kultsár – a’ nekem ugyan Megmagyarázhatatlan! – felveszi e minapi írásomat a’ Festés’ és Faragás munkájúró M. Országón? Nagyon óhajtanám ezt.” A levélben van egy 1812. február 13-ra datált vers (1812. február 13. körül, Kazinczy Horvát Istvánnak, KazLev. 9. 2176. sz.). Cserey Farkas éppen az első közlemény megjelenésének napján ír Kazinczynak (1812. április 8., KazLev. 9. 2202. sz.) a művészeteket tárgyaló cikkével kapcsolatos várakozásairól: „A festés és faragás munkáirul M. Országón írt kis Munkádot ohaitva várom látni, de a Kulcsár levelei nékem nem járnak; csak ugyan gondos leszek az iránt, hogy eszt a darabot meg kaphassam.” Kazinczy Vida Lászlónak írt leveléből (1812. április 15., KazLev. 9. 2205. sz.) viszont az derül ki, hogy április 15-én ő még nem juthatott hozzá a kiadott első részhez, mert a felekezeti és művészeti vonatkozásairól szóló részletre utal a levélben, amely azonban kimarad a közlésből: „Prímás Barkóczynak kézírását még nagyobb tisztelet’ érzéseivel fogom venni mint a’ képet, mellyel engem megajándékozni méltóztatol, mert azon a’ papiroson, az a’ kéz nyugodott, melly méltó minden hazafinak csókjára. Ő szerette a’ Nemzetet ‘s már akkor is szerette annak nyelvét, noha Pap volt, mikor mások aludták a’ veszedelmes álmot. Értsd mire czélzok az itt elvont három szóval. Igazságtalan a’ ki arra a’ Státusra vak tűzzel haragszik: de látánk, hogy a’ Papok reszkettek leginkább a’ Magyar nyelv behozásától, azt hívén, hogy a’ Magyar nyelv a’ Pápisztát is Kálvinistává teszi. – Én másként gondolkozom. Tudom hogy a’ Protestantismusnak is van egygy

jó oldala. De olvassd-meg a' mit a' Kultsár leveleiben épen most mondok a' Templomok felől, 's látni fogod, hogy ismerem azt is, mit köszönhet az emberiség a' Pápista cultusnak. Az elsőbb tekintet azt óhajtja velem, hogy bár minden Magyar Protestáns volna, a' másik azt, hogy bár minden Magyar Pápista volna." Nagy Gábornak 1812. április 24-én (KazLev. 9. 2212. sz.) meg is írja ezt a kimaradt részletet: „A' Hazai Tudósításokban egy Aufsatzom van a' Festésről. Ki hagyák a' szép reflexiót, melyly ez: Miolta a' Görögök szép vallása eltöröltetett, a' Római Ecclesiáé érdem, hogy az embernemesítő Mesterségeket fenn tartotta. Mi volt volna az emberiségből, ha a' Luther tudománya eltolhatta volna azt?" Rumynak nem sokkal később (1812. április 28., KazLev. 9. 2216. sz.) szintén panaszkodik a szakasz törléséről, de kicsit másként fogalmazza meg a kihagyott részt, gondolkodik a törlés okán, illetve javasolja Rumynak, hogy közölje a teljes írást németül: „Ich habe, wie ich mir schmeichle, einen herrlichen Aufsatz über Mahlerei, Bildhauerei und Architektur bei uns in Kultsár's Blättern No. 29, 30 abdrucken lassen, der würdig wäre in die vaterländischen Blätter eingerückt zu werden. Aber Kultsár oder sein unphilosophischer Censor hat mir meine Freude sehr verkümmert; die Reflexion, welche ich glaube das 2te Blatt versprach, ist weggeblieben. Diese war folgende; ich habe keine Abschrift von dem Aufsätze, und wiederhole sie hier nur aus dem Gedächtniss: *Wenn Werke der Kunst den Nutzen wirklich haben, dass sie den Menschen veredeln, was würde aus der Menschheit geworden seyn, nach dem die christliche Religion die des alten Griechenlands und Roms verdrängt hat, wenn Luthers und noch mehr Calvin's Lehre sich breiter hätte ausdehnen können? denn die jetzige griechische Kirche leidet plastische Arbeiten nicht, und ihre Mahlereyen sind in diesem Fach eben so widrig wie die cyrillischen Lettern gegen die lateinische.* Da ich diesen § so entkleidete, dass dieser der hier herrschenden Parthei noch schmeichelte (nekünk Protestánsoknak nem kellene soha felejtenuk, hogy ezt egyedül a' Római Ecclesiának köszönhetjük) so glaube ich, nicht der Censor, sondern Kultsár selbst habe den § gestrichen. Die Ursach lässt sich errathen; man will sich keine Feinde zuziehn; lieber soll eine Wahrheit darunter leiden; was liegt denn an einer Wahrheit? – Sie haben so viel Freundschaft für mich: wollten Sie nicht diesen Aufsatz übersetzen und diesen gestrichenen § hineinpfücken?" [Magamnak hízelegve van egy remek esszém a festészetről, szobrászatról és építészeztől Kultsár újságjának 29. és 30. számában, melyet méltó lenne a Vaterländischen Blätternben is megjeleníteni. De Kultsár vagy az ő filozófiához nem értő cenzorja nagyon lelohasztotta az örömet; az az elmélkedés, amelynek a 2. részben kellett volna jönnie, kimaradt. Ez a következő volt, de mivel nincs másolatom a munkából, itt csak emlékezetből ismétlem. *Ha a műalkotások valóban nemesítik az embert, mi lett volna az emberiséggel, miután a keresztény vallás kiszorította az ókori Görögországot és Rómát, ha Luther és még inkább Kálvin tanítása szélesebb körben elterjedhetett volna? mert a mai görög egyház nem viseli el a szobrokat, a festményei pedig éppoly visszataszítóak ezen a téren, mint a cirill betűk a latinhoz képest.* Mivel ezt a bekezdést úgy lecsupaszítottam, hogy még mindig hízelegetett az itteni hatalmon lévő pártnak (nekünk, Protestánsoknak nem kellene soha felejtenuk, hogy ezt egyedül a' Római Ecclesiának köszönhetjük), úgy gondolom, hogy nem a cenzor, hanem maga Kultsár törölte. Az ok sejthető; az ember nem akar ellenséget szerezni; inkább az igazságnak kell szenvednie; mit számít az igazság? – Annyi barátság fűz hozzám: nem akarnád lefordítani ezt a munkát, és belerakni ezt a törölt bekezdést is?" A közlemény német változata valóban elkészül és megjelenik 1812 októberében, vagyis nagyon rövid időn belül, ugyanakkor abban sem jelenik meg a kihagyott rész.

[I.]

A' Pápai Templom: Kazinczy 1789-ben jár Pápán. „Midőn 1789. Bécsbe menék, a' Püspök meghagyá hogy tekintsem-meg a' Pápai templomot.” (PEML 2009, 513) Ekkor „Kazinczy Bécsbe indult, hogy megköszönje fizetésemelését (honoráriumát évi 1500 Ft-ra, nagyjából

alispáni szintre emelték) és a segítségével kapott altiszteket. 1789. nov. 8. és 15. között volt Bécsben.” (PEML. 2009, 1033)

Fő-Oltárt Bécsi Prof. Maurer Hubert Úrnak egy első Martyr Szent Istvánja ékesíti: Hubert Maurer (1738–1818) osztrák klasszicista portré- és oltárképfestő, 1785-től a bécsi képzőművészeti akadémia tanára. Magyarországi munkái a tornai és pápai templomban láthatók. A pápai Nagytemplom főoltárképe Szent István első vértanú megkövezését ábrázolja. A homéroszi eposzokat illusztráló festményeket és rajzokat is készített (pl. *Hermes bei Calypso und Odysseus*). A pápai Árpád-kori templom helyén ma is álló Szent István vértanú plébániatemplomot 1774–1783-ban építette Fellner Jakab, 1776-ban szentelték fel a vértanú tiszteletére. Mennyezetképeit Maulpertsch (lásd lentebb) 1782–1783-ban, főoltárképét Maurer 1785-ben készítette.

a’ több Oltárokat a’ Krakker: Johann Lukas Krakker (1717–1779) morva-német festő. Főművei a jászói premontrei templom falképei és az egri líceum tridenti zsinatot ábrázoló freskója, amelyet Eszterházy Károly püspök megbízásából készített Joseph Zach közreműködésével 1778-ban, illetve a pápai Nagytemplom oltártáblái.

A’ Templomot építő Földes Ur, Gróf Eszterházy Károly Egri Püspök: Eszterházy Károly, gróf (1725–1799), váci (1752-től), majd egri püspök és Heves vármegye főispánja (1761–1799). Pozsonyi és nagyszombati papneveldei tanulmányai után Rómába ment, ahol 1748-ban áldozópappá szentelték. Vácott a bazilika, Pápán a plébániatemplom, Egerben a líceum építtetője (1765–1785; ma az egyetem épülete) és a könyvtár alapítója (1781). A Hell Miksa tervei szerint épített egri csillagvizsgálót angol műszerekkel szereltette fel. Támogatásával nyílt meg 1769-ben Egerben az ország első orvosi iskolája (Bába-iskola, Mária Terézia nem engedélyezte az iskolának a doktori fokozat kiadását). Nagy befolyással rendelkezett Mária Teréziánál. II. József reformjait, így a protestánsok jogainak elismerését is ellenezte. Gróf Eszterházy Ferenc és Miklós testvére.

Tableau (fr.): festmény, táblakép.

Statua (fr., lat.): szobor.

Prokóp: Philipp Jakob Prokop (1740–1814) osztrák szobrász.

tabernakulum (lat.): az oltári szentségek őrzésére szolgáló és a római katolikus templomokban rendszerint az oltár közepére állított szekrényke.

Cardinális Garampi: Giuseppe Garampi (1725–1792) olasz bíboros (lat. cardinális, azaz pápaválasztásra jogosult főpap), vatikáni követ (lat. nuncius).

Raphaelnek Copiája: Kazinczy a *Pályám emlékezetében* is hivatkozik Raffaello munkájára, ám a metszet, amelyet birtokolhatott, nem a *Székes Madonna*, hanem a *Madonna della Tenda* című kép alapján készült, lásd lentebb, a metszetről írottakat. Vö.: „A’ Kápolna’ oltárát a’ Madonna della Seggiola ékesíti ügyes másolatban. Annak számtalan másait látni már most mindenfelé az országban, rossz, közepszer ‘s igen jó rézmetszésekben, ‘s olajban, én 1789ig soha nem láttam. De midőn itt pillantám meg, felkiáltám a’ Raphael nevét. A’ Püspök azt ajándékként vette Cardinális Garampitól, kit VI. Pius látogatásúl küldte az általa nagyon szeretett Püspökhöz, a’ maga képében.” (PEML. 2009. 617. o.) Kétségtelen tehát, hogy Kazinczy tulajdonában volt a Raffaello-metszet, a pápai templom Raffaello-másolatáról azonban jelenleg nincs adat: „A pápai plébániatemplomban Raffaello Santi (1483–1520) itáliai reneszánsz festő és építész *Madonna della Seggiola* (1510 k.) festménye után készített *Székes Madonna* c. másolatot a topográfia ide vonatkozó kötetei nem tartják számon” (CSATKAI 1983, 94.).

Tomkins által metszett reze a’ Purling Úr birtokában lévő Originálnak: A metszet felirata magyarul: Tomkins metszete Raffaello festménye nyomán, *The Virgin, Child and St. John*, J. Purling gyűjteménye. A két említett Raffaello-festmény: *Madonna della Tenda*, 1514, olaj, fatábla, 65,8 x 51,2 cm, Alte Pinakothek, München. *Madonna della Seggiola* [*Székes Madonna*], 1514, olaj, fatábla, átmérő: 71 cm, Palazzo Pitti, Firenze.

Cardin. Migazzi: Migazzi Kristóf (Christoph Anton Migazzi gróf, 1714–1803) 1764-ben

honpolgárságot nyert osztrák származású bíboros, váci püspök, 1761-től bécsi hercegérsek. A váci székesegyház és diadalív építtetője. A Mária Terézia által 1764-ben alapított Szent István-rend lovagja.

Bécsi szent Károly' Királyi porticusa: a bécsi Károly templom, azaz a Karlkirche kapuja. Szent Borromei Károly, a járványok ellen védő szent tiszteletére emelték az 1713-as bécsi pestisjárvány után, mivel neki tulajdonították a járvány gyors lefolyását.

Copia-Oltár táblák: olyan oltárképek, amelyek másolatok.

Raphaelnek Transfigurációja: Raffaello festménye, *Krisztus színeváltozása (Transzfiguráció)*, 1516–1520, olaj, fatábla, 405 x 278 cm, Vatikáni Képtár, Vatikán.

Volterrai Daniel' Keresztről levétele: Daniele da Volterra, *Krisztus levétele a keresztről*, 1545 k., nincs méretadat, freskó, Trinità dei Monti, Róma.

Dominichino' Szent Hieronymusza: Domenichino, *Szent Jeromos utolsó áldozása*, 1614, olaj, vászon, 419 x 256 cm, Vatikáni Múzeum, Vatikán.

Mengsz: Anton Raphael Mengs (1728–1779), cseh származású német festő, kortársai közül Winckelmann őt tartotta a legtehetségesebb festőnek.

Battoni: Pompeo Battoni (1708–1787) itáliai festő, elsősorban arcképei miatt tartottak nagyra kortársai. Számos brit utazó, aki a Grand Tour során érkezett Rómába, portréalanya lett.

győri templom: első formájában a 11. században épült, majd a török pusztítások után Draskovich György megbízásából Giovanni Battista Rava itáliai építész tervei alapján kezdték átépíteni. A kora barokk stílusú átalakítás 1639–1645 közt zajlott. A templom tornya az 1680-as években készült. A 17. század végén és a 18. század elején állították fel a székesegyház barokk oltárait. A templombelső végleges kialakítását Hefele Menyhért osztrák építész tervei alapján fejezték be az 1780-as években. Maulpertsch ekkor készítette a falakat és a mennyezetet borító freskókat.

Maulpertsch: Anton Franz Maulpertsch (vagy: Maulbertsch) (1724–1796) osztrák festő. Magyarországi freskói többek között az egri líceumi kápolnában, a sümegi templomban, a székesfehérvári karmelita templomban, a váci és a győri székesegyházban, a pápai plébániatemplomban, a szombathelyi püspöki és a kalocsai érseki palotában láthatók.

váradi templom: A nagyváradi templomot Szent László alapította, és valószínűleg csak 1116-ban temették ide. A tatár, majd a török pusztítás után földrengés érte, ekkor dőlt le két tornya. Bethlen Gábor uralkodása alatt végleg elpusztult. A 18. században osztrákok birtokolták a várat, és újjáépítették. A tervet 1750-ben Franz Anton Hillebrandt készítette, a Giovanni Battista Ricca vezette munkálatok 1752-ben kezdődtek el, akinek halála miatt majd csak 1762-ben, Domenico Lucchini vezetésével folytatódnak a munkák, immár a püspöki palota megépítésével. Az építkezést 1779. december 8-án fejezték be, és 1780. június 25-én gróf Kolonits László püspök szentelte fel. Az orgona Mária Terézia adománya.

Báró Patatich Ádám Püspök, Kalocsai Érsek: báró Patachich Ádám (1717–1784) nagyváradi püspök és Bihar vármegyei főispán (1759–1776), a nagyváradi püspöki palota és székesegyház építtetője, 1776-tól kalocsai érsek. Mária Terézia 1777-ben a budai egyetemi tanács, 1779-ben a tanulmányi bizottság elnökévé nevezte ki.

Rubens: Peter Paul Rubens (1577–1640) flamand festő.

colorit (fr.): színezés.

Schröpf: Johann Nepomuk Schöpfung (1733–1798) festő, rézkarcoló.

Hickel: Joseph Hickel (1736–1807) bécsi udvari festő és rézmetsző. Több II. Józsefről festett portréja közül egyet a Pannonhalmi Főapátságban is őriznek.

grell (ném.): élénk, rikító.

Therésia: Mária Terézia (1717–1780) magyar királynő (1740–1840).

József: II. József (1741–1790), Mária Terézia fia, anyját követi a trónon (1780–1790).

a' mostani Főispán Erd. Cancell. Gróf Teleki Sámuel: Teleki Sámuel (1739–1822) főispán, erdélyi kancellár (1791-től), könyvtáralapító.

az egykori Administrator most Tárnok-Mester Gróf Brunszvik József exc.: Brunszvik József (1750–1827) belső titkos tanácsos, szeptemvir, királyi kamarás (tárnokmester), főispán.

Stunder: Johann Jakob Stunder (1760–1811) dán oltárkép- és portréfestő. Kazinczy segítségével érkezett Bécsből Magyarországra.

Senecának munkáját: Lucius Annaeus Seneca (Kr. e. 4 és Kr. u. 1 között–65) római államférfi, filozófus, költő, drámaszerző.

Pászthori: Pászthory Sándor (1749–1798) jogász, kancelláriai titkár, királyi tanácsos, fiumei kormányzó (1791-től). II. József uralkodása alatt a magyarországi iskolai ügyek referense volt.

Referendárius Gróf Török József: Török József (1742–1816), a debreceni kerületi tábla bírása (1770–1786). A miskolci Erényes Világpolgárok páholy egyik vezetőjeként Kazinczy szabadkőműves társa. Kazinczy későbbi apósának, gróf Török Lajosnak a testvére.

Jászó: (Abaúj-Torna vm.) ma Jasov (Szlovákia). A 13. sz.-ban alapított jászói premontrei prépostságot 1786-ban II. József feloszlatta. Az egykor várként is használt templom 1792 nyarán leégett, de a szerzet visszaállításakor, 1802-ben újraépítették.

Sauberer András: a lukovi apátságból Jászóra küldött prépost (1745–1779) rendezte a monostor anyagi helyzetét, és 1770-re hosszú pereskedés után elérte a prépostság önállóságát.

Praepositura: (lat.) prépostság.

Raphael: Raffaello, itáliai reneszánsz festő (1483–1520).

Stafeley: (ném.) Staffelei am. festőállvány.

Cardinalis Martinusius: Fráter György (1482–1551) pálos szerzetes, politikus, váradi püspök, majd esztergomi érsek és bíboros, anyja családi nevével Martinuzzi.

Primás Eszterházy Imre: Eszterházy Imre (1663–1745) 1725–1745 között esztergomi hercegprimás érsek, 1741-ben ő koronázza meg Mária Teréziát Pozsonyban.

Kalotsai Érsek Széchényi Pál: Széchényi Pál (1645 k.–1710) 1696-tól kalocsai érsek, 1698-tól Bács vármegye főispánja.

Praelatus: (lat.) prelátus, a pápa által adományozott katolikus főpapi cím.

a' Líceum' Bibliothecája Plafondján a' Tridenti Zsinatnak Ülése: Krakker festménye az egri Líceum plafonján a trienti vagy trentói zsinatról (1545–1563), a katolikus reform szimbolikus kezdőeseményéről ma is látható.

Augustinianusok' Bécsi Templomok: a bécsi Augustinerkirche, azaz az Ágostonrendiek temploma, amely a Habsburgok szívkriptájának helye volt.

Gróf Keglevics József Korona-őr, Tornai Főispán, 's Torna Helységben Földes Úr: Keglevich József (1729–1792) buzini gróf, koronaőr, Torna templomát 1764-ben építtette.

Basilica: székesegyház.

[III.]

Herczeg Eszterháznak gazdag Galleriája: Esterházy Miklós herceg (1765–1833) földbirtokos, Esterházy Miklós József unokája. Több mint ezer darabos régi festménykollekciót, 3500 darabos rajz- és ötvenezer darabos metszetgyűjteményt hozott létre Bécsben. Ennek túlnyomó részét fia, Esterházy Pál Antal 1865-ben Pestre hozatta. Annak fia, Esterházy Miklós (1817–1894) a magyar államnak adta el, megalapozva a későbbi a Szépművészeti Múzeum anyagát. A képtárat a herceg 1794-től haláláig gyarapította. „A gyűjtemény anyaga gyakran vándorolt egyik helyről a másikra. Kismarton, a régi Nádasdy-fészek Pottendorf, Laxenburg, a bécsi Mariahilf nyújtottak hajlékot neki; menekült Napóleon és az árvíz elől, de mihelyt biztonságosnak látszott a helyzet, kicsomagolták a ládákat és tartalmukat képtárszerűen, külön erre a célra szánt termekben állították fel; először egy emelet, később két emelet helyiségeiben. Az így élvezhetően felállított képtár múzeumjellege erősen volt hangsúlyozva azáltal, hogy hetenként kétszer hozzáférhetővé tették a közönség számára is.

Később, Miklós herceg halála után, kísérlet történt arra is, hogy a gyűjtemény bizonyos órákban mindennap nyitva legyen.” HOFFMANN 1939.

Vice Cancellarius Gróf Koháry Ferencz: Koháry Ferenc József (1767–1826) királyi kamarás, főkancellár, Hont vármegye örökös főispánja.

Marczibány: Marczibányi István (1752–1810), Csanád vármegye alispánja, mecénás, műgyűjtő, aki régiséggyűjteményének egy részét 1802-ben az újonnan alapított Nemzeti Múzeumnak adományozza.

Tek. Fáy János Úr Emődön Borsod Várm.: Fáy János (1773–1833) debreceni tanácsos (1816-tól), polgármester (1822-től) és műgyűjtő. A gyűjteményéről bővebben: ZOLTAI 1936.

Caracci Agoston: Agostino Caracci (1557–1602) itáliai festő, Annibale Caracci testvére.

Brokantőrök (fr.): brocanteur, műkereskedő

B. Orczy László: Orczy László (1750–1807) Abaúj vármegyei főispán (1784–1785 és 1790–1807), báró Orczy Lőrinc fia.

Udv. Kammerfestő Fischer: Josef Fischer (1769–1822) bécsi festő, grafikus, metsző, Esterházy Miklós herceg galériájának vezetője.

Orczykert: Orczy József (1746–1804) főispán, költő, szabadkőműves, az Orczy-kert létrehozója, amelyet Orczy László majd Pest városának adományoz. Orczy Lőrinc fia.

Paulinusok' Pesti kettős tornya: a Budapesti Kisboldogasszony-templom vagy Egyetemi templom, építése a 18. század közepén zajlott.

Somogy Somsicsnak képe a' már öreg Lampitól: Christian Johann Lampi (1751–1830) bécsi festő 1785-ben festett Somsics-arcképére utal, amelyet Czetter Sámuel (1765–1819) 1803-ban metszett rézbe.

Somsics Lázár: (1739 k.–1807) királyi helytartósági titkár (1774), majd tanácsos és udvarnok (1792), Zala vármegye követe (1790). Elismert latin nyelvű költő, több tudományos társaságnak és a Draskovics János alapította pozsonyi Zur Verschwiegenheit szabadkőműves páholynak is tagja. Kazinczy a Sárközy Istvánnak írt levelében leírja a portrét 1811. ápr. 19-én (KazLev. 8. 1986. sz.).

Oelenhaynz: August Friedrich Oelenhainz (1745–1804) német festő, portréfestő.

Generális Splényi Mihály: Splényi Mihály a bécsi magyar testőrség vezetője volt 1794–1797 között.

Cancell. Gróf Esterházy Ferencz: Esterházy Ferenc (1715–1785) kamarai főkancellár.

Gr. Sztáray Mihályné: Sztáray Mihályné gróf Esterházy Eleonóra (1758–1820), Esterházy Ferenc lánya.

Weikand: festő, nincs több adat.

a' Gróf Teleki József' gyermekei ennek fejét 's Széphalom egy férjfiót Kreutzingertől bírnak:

Teleki József: Teleki József (1738–1796) író, költő, református főgondnok, koronaőr. Kazinczy megjelentette verseit (Felső Magyar-Országi Minerva, 1829, 752–779) és kiadta arcképét (Kazinczy Ferencz' Munkáji, 8. kötet, Pest, 1816; Kreutzingert rajza után Adam rézmetszete 1791-ből). Ráday Pál (I.) unokája, Teleki László (I.) fia, István, László (II.), Jeanette (Janka) és József (II.) apja.

Kreutzingert: Josef Kreuzinger (1757–1829) bécsi festő és rézmetsző. Az uralkodóház több tagját is megfestette, 1808-ban készítette el Kazinczy arcképét.

Füger: Friedrich Heinrich Füger (1751–1818) bécsi udvari festő, 1784-től a Belvedere képtárának, 1795-től a bécsi művészeti akadémiának az igazgatója.

Belvédér: császári képtár Bécsben, amelyet Mária Terézia nyitott meg a nagyközönség számára 1776-ban (a barokk palotakomplexum eredetileg Savoyai Jenő tulajdona volt).

Portrait (fr.): arckép.

Ráday Pál: (I.) (1677–1733) a Rákóczi-szabadságharc egyik vezető diplomatája, református főgondnok, országgyűlési követ, a Ráday-könyvtár megalapozója. Ráday Gedeon (I.) apja. Portréját Mátyóki Ádám 1726–1727 között festette.

fia az idősb Gedeon: Ráday Gedeon (1713–1792) költő, irodalomszervező, országgyűlési követ. Klimesch által 1788-ban rajzolt arcképéről Mark (megjelent az *Orpheus* II. kötetében; ORPHEUS 2001, 305) és Mansfeld (megjelent: *Kazinczy Ferencz' Munkái*, 5. kötet, Pest, 1815) is rézmetszetet készített. Gyerekkori portréját Mányoki Ádám festette meg, erre utal Kazinczy. **Mányoki, udvari Festője a' Lengyel Királynak:** Mányoki Ádám (1673–1757) barokk arcképfestő, II. Rákóczi Ferenc udvari festője. 1724–1731 között Magyarországon festette meg többek között a Ráday és a Podmaniczky család tagjainak portréit. 1731-ben id. Ráday Gedeonnal nyugat-európai körútra indult. 1713–1723 között Erős Ágost lengyel király és szász választófejedelem számára alkotott, előbb alkalmi megbízásokat teljesítve, majd 1717-től udvari festőként.

Kupecký: Jan Kupecký vagy Kupeczky János (1667–1740) cseh származású festő. Bécsben tanult, majd hosszú időre Olaszországban tevékenykedett, végül 1723-ban Nürnbergben telepedett le.

Dürer Albert Erdélyi fi: Albrecht Dürer (1471–1528) német festő. Nagyapja, a jobbagyszármazású Száraz Antal nem erdélyi szász volt, hanem a békési Ajtós községben volt ötvös, ahonnan a festő apja 1455-ben települt át Nürnbergbe. A cikk német változatát Kazinczy jelentősen kibővíti Dürer családfájának tárgyában, lásd ott.

Gróf Ráday Gedeonnak elhinni: Kazinczy a Ráday-életrajzában is ír Rádayról Dürerrel kapcsolatban. Vö. *Gróf Ráday Gedeon, az Első... Kelt: 1808. márc. 8. Tartam: 18. sz.,* PEML. 2009, 33.: „Rendes dolog, hogy Albrecht Dürtert Erdélyi Szásznak hitte, mert annak valamely rokona *Ladislaus* volt, az pedig Magyar-Országban szokott név. Megígérte, hogy állításának igazságát papirosra teszi, de Briareusi kéz kellett volna arra, hogy mindenre reá érjen a' mit szándékozott. A' *virtusnak* egy igazán magyar és *adaequatus* értelmű szavára akadt. Nem mondja el a' szót, de dissertatioval együtt teszi ismeretessé. Elmaradt a' dissertatio 's vele együtt a' szó is.”

Zauner: Franz Anton von Zauner (1746/48–1822), osztrák neoklasszicista szobrász, bécsi udvari szobrász, a bécsi művészeti akadémia tanára, direktora (1806–1815). Legfontosabb műve II. József császár lovas szobra (1795–1806, Bécs, Josefsplatz).

Stoll: nem sikerült az alkotást azonosítani.

Ceracchi: Giuseppe Ceracchi (1751–1802) a bécsi udvarnál dolgozó olasz klasszicista szobrász. Mária Terézia és II. József mellszobrai is elkészítette. Párizsban Napóleon elleni összeesküvés vádjával lefejezték.

Born: Born Ignác vagy Ignaz von Born (1742–1791) mineralógus, geológus, feltaláló, több akadémia tagja. A bécsi *Zur wahren Eintracht* ('Igaz Egyetértéshez') nevű szabadkőműves páholy székmestere (vezetője). 1776-ban Mária Terézia megbízta a bécsi természettudományi múzeum (Hof-Naturalienkabinette) rendezésével.

Özvegy Gróf Zichyné: nem sikerült azonosítani.

Bosch sok magyar férjfi és asszony főket bosszírozott: bosszíroz, vagyis lágy anyagot kiformál, szobrot készít. A Bosch nevű szobrászt nem sikerült azonosítani.

Lipsiai Festő-Academia Directora Oeser Ur: Adam Friedrich Oeser (Őser) (1717–1799) pozsonyi származású német klasszicista festő, szobrász, rézkarcoló, a drezdai, majd a lipcsei művészeti akadémiák tanára, ill. igazgatója, Winckelmann és Goethe rajztanára és barátja. Kazinczy a tervezett Messiás-fordításához egy festményt rendelt tőle, címe: *Gábiel és Eloa* (1794). Kazinczyt azonban 1794-ben letartóztatták, így a kép végül Erdélybe került. Háger Dániel Marosvásárhelyről 1801. okt. 4-én (KazLev. 2. 493. sz.) tudósította Kazinczyt a festmény hollétééről, amely egy kassai barát segítségével 1802. júl. elején érkezett meg Érsemlyénbe, vö. PEML 2009, 265.

Kassai Seanátor Fried Sámuel: Fried Sámuel (1754–?): kassai kereskedő és tanácsos, Kazinczy barátja.

Balkay Pál: eredetileg Debralkay Pál (1782–1846) festő. Bécsi tanulmányai után 1808-ban Kazinczy hívására hazajött, 1817-től Egerben tanított rajzot. Kazinczyról és feleségéről portrét festett.

Mező-Kövesdi Pléb. és Prépost Szűr Ferencz: nincs adat.

Mengs' hatalmas musculaturájú József: Anton Raphael Mengs, *Szent József*, Drezda, Katolischen Hofkirche, nincs több adat.

Guidónak Ártatlansága: Guido Reni (1575–1642) itáliai festő, idézett képe az *Ártatlanok lemészárolása*, 1611, olaj, vászon, 268x170 cm, Pinacoteca Nazionale di Bologna.

Corregiónak veres öltözetű szenvedője: Antonio da Correggio (1489–1534) itáliai festő, említett képét nem sikerült azonosítani.

Furínónak Kesergője: Francesco Furini (1603–1646) itáliai festő, említett képe Mária Magdolnát ábrázolja.

Angelica' Ossziáni darabja: valószínűleg Angelica Kauffmann (1741–1807) svájci festőnő Osszián-tárgyú festményeiről van szó.

Alföldi Iskola: németalföldi festők.

Bruckenthali Galeria: a nagyszebeni Brukenthal-képtár, amelyet Samuel von Brukenthal (1721–1803), Erdély kormányzója (1777-től) alapított.

Posonyi nagy Faragó felől...: a közlemény nem készült el.

88. Horátzius' Leveli – recenzió Kis János fordításkötetéről

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. May, 187–196.

Rovatcím: *Classische Literatur*.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy az 1811. szeptember 29-én kelt levelében küldi el Rummy Károly Györgynek a recenziót (KazLev. 9., 2071. sz.). A mellékletben nincs meg a teljes szöveg, a levél hiányos. Csupán az első másfél bekezdést tartalmazza a levél, ez a szakasz egyezést mutat a folyóiratban közölt szöveggel.

magyarázat

Kis János 1810. március 24-én kelt levelében értesíti Kazinczyt (KazLev. 7. 1690. sz.), hogy dolgozik Horatius episztoláinak fordításán, használva a Wieland-féle kommentárokat, illetve számít Kazinczy véleményére: „Az én tudományos foglalatosságom egy időtől fogva nagy részént abban áll, hogy Horatius episztoláit fordítgatom. Az első könyv minden órán lelessz: 's talám Wieland jegyzéseivel egy tomosban kiadom. Pestről kitől kaphatnád meg kézírásomat legelőbb? Szeretném a' készenlévőket Veled közleni 's jegyzéseidet venni.” Kis János 1810. április 17-én kelt leveléhez mellékeli a Horatius-episztolák fordítását (a melléklet hiányzik a levelezésből), de a következő hetekben zajló levélváltásokból kiderül, hogy a küldemény csak hosszas kallódás után jut el Kazinczyhoz: az 1810. szeptember 9-én kelt levélben Kis megírja Kazinczynak (KazLev. 8. 1833. sz.), hogy arról értesült, Kiss Istvánnál megakadt a küldemény. Kazinczy 1810. szeptember 24-én kelt levelében válaszolja Kisnek (KazLev. 8. 1841. sz.), hogy előző nap megkapta az anyagot. Kazinczy 1810. október 2-i levelében (KazLev. 8. 1843. sz.) küldi el tételes javításait és javaslatait Kis Jánosnak 19 episztola fordításához kapcsolódva, soronkénti megjegyzésekkel, jellemzően stilisztikai és ortográfiai javításokkal. Kis János 1811. március 13-án kelt levelében (KazLev. 8. 1960. sz.) arról értesíti Kazinczyt, hogy Horatius-

kiadásának néhány példányát már Pestre küldte. Kazinczy 1811. június 19-én kelt levelében (KazLev. 8. 2019. sz.) írja meg Kisnek, hogy többek között a Horatius-fordításáról is tervez recenziót írni: „Épen most érkezik (Jún. 20d) egy vendégem, 's egynéhány csomó könyvet ad nekem által, melyeket Pestről hoz. Ezeknek egyikében a' Horátz Episzt. két exemplárja vagyon. A' többiben a' Szent-Györgyi Sallustját lelem, 's holmit egyebet. Írni fogok Glatznak, hogy a Horátz Epistolájit, Szentgyörgyi Sallustját, Virág Poemájit, Horváth Pestjét, Nagy Bionját és Moschusát engedje általam recenseáltatni, 's melléje vetem a' kérésnek, hogy ezen öt munka felől egészen másféle Ítéletet fogok hozni, mint a' Szabó Dávid Aeneise felől hozni kéntelenítettem. Ezt azért, mivel látom Rumihoz írt levelének némelly soraiból, hogy ő vagy fél másokat megbántani, vagy csali kedvezve akar ítélni a' megjelent munkákról.”

Mindegyik említett kötetéről elkészíti recenzióját: *Sallustius Szent Györgyi Gellérd' magyarázásával – recenzió; Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről; Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetéről; Bion' és Moschus Idylliumai – recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről.*

Kis János: (1770–1846) evangélikus püspök, író, költő, műfordító, irodalomszervező. A Magyar Tudós Társaság (MTA) megalapítását előkészítő bizottság tagja, 1830-tól a Magyar Tudós Társaság, 1842-től a Kisfaludy Társaság tagja. Kazinczy bizalmas barátja.

Munkái közül kiemelendő a Kazinczy házasságára írt és Kazinczy által németre fordított és kiadott *Hymenaeuma: Kazinczy Ferencz öszvekelésére Szendrei Gróf Török Sophia-Antoniával, Nagy-Kázmért Zemplény várm. novemb. XI. MDCCIV. barátja Kis János.* –

Epistel an Franz von Kazinczy zu seiner Vermählung mit Sophie Antoinette Gräfin Török von Szendrő, zu Nagy-Kázmér, bei Tokay den XI. Novemb. 1804. (Bécs, 1805); Kazinczy által kiadott versei: *Kis János versei* (három kötet; Pest, 1815; Kazinczy előszavával, az író arcképével); illetve 1811-ben Sopronban kiadott Horatius-fordítása, jelen közlemény tárgya: *Horátzius' Levelei Wielandnak magyarázó jegyzéseivel.* Kis János fordítása Christoph Martin Wieland munkáján alapul, amely 1782-ben jelent meg Dessauban, *Horazens Briefe aus dem Lateinischen übersetzt und mit historischen Einleitungen und andern nöthigen Erläuterungen versehen von C. M. Wieland. Erster Theil* címmel. Wieland munkája Horatius húsz episztoláját tartalmazza német fordításban, egyenként mindegyikhez magyarázattal. Kis fordításában a magyarázó bevezetések rövidítve vannak.

Musarion: Kis János fordította le Christoph Martin Wieland (1733–1813) német költő *Musarion oder die Philosophie der Grazien: Ein Gedicht, in drey Büchern* (Leipzig, Weidmanns Erben und Reich, 1768). című elbeszélő költeményét *Musáron, vagy a' Gratiák philosophiája* címmel. Kazinczy a fordítást a *Kis János' versei* (Pest, Trattner János Tamás, 1814–1815) című háromkötetes kiadvány második darabjában adta ki (175–226).

Gellert: Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769) német költő és író.

Garve: Christian Garve (1742–1798) német filozófus, Kis János két munkáját fordította magyarra *Néhány észrevétel a nyelvjavításról* és *A tudós társaságok haszna* címmel.

Mendelssohn: Moses Mendelssohn/Mendelssohn (1729–1786): zsidó származású német filozófus, bibliafordító, esztéta.

Martial (Pierre) Daru: Pierre-Antoine-Noël-Mathieu Bruno Daru (1767–1829) francia államférfi, Napóleon minisztere, író, Horatius-fordításait először 1797-ben adja ki, de élete végéig még több új kiadást készít belőle: *Œuvres d'Horace, traduites en vers.*

Wieland: Christoph Martin Wieland (1733–1813) német költő, az ő magyarázó jegyzéseivel jelent meg az a Horatius-kiadás, amelyből Kis a fordítását elkészíti.

Voss: Johann Heinrich Voss (1751–1826) német költő, Homérosz eposzainak fordítója.

color romanus (lat.): római szín, itt: a latin nyelvi jellegzetessége.

XIX. Epistola Prisco, si credis, Maecenas docte, Cratino: Horatius I/19. episztolája, *Maecenasnak* (Az utánzó költőkről), első sora: „Cratinusnak higgy, bölcs Maecenas, az öregnek” Ford. Bede Anna.

Virág Poémái. (Virágs Poesien. Ofen 1811.): Virág Benedek (1754–1830) magyar költő Poémák című kötete, amely 1811-ben jelent meg Budán. Kazinczy recenziój: Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről.

Quinque dies tibi pollicitus: Horatius I/7. episztolájának kezdő sora, *Maecenashoz* (Egy kis független nyugalmat kér a költő), magyarul az első sor: „Öt napot ígértem, hazugul, falumon hogy időzőm.” Ford. Bede Anna.

Villice sylvarum: Horatius I/14. episztolája, *A költő levele intézőjéhez* (aki únja a fárasztó falusi életet), első sora magyarul: „Intézőm, vidító földem s erdőm ki vigyázod”. Ford. Bede Anna.

Septimius, Claudius: Horatius I/9. episztolája: *Tiberius Claudius Néróhoz* (Ajánló levél). Első sora magyarul: „Claudius, engem megkért Septimius, hogy ajánljam.” Ford. Bede Anna.

Epist. XI. (Strenua nos exercet inertia etc.): Horatius I/11. episztolájának 28., utolsó előtti sorának eleje (*Bullatius*hoz – A világlátott férfiúhoz). A sor magyarul: „futni a boldogság földjére... Ne fuss, hisz az itt van!” Ford. Bede Anna.

a XVIII. Epistola szép befejezését: Me quoties...: Horatius I/18. episztolájának utolsó kilenc sora (*Lollius*hoz – Hogyan őrizhetjük meg egyéniségünket?). Magyarul Bede Anna fordításában:

„Én, ha a hűs Digentia habjától felüdülök,
mit fagy-törte falum, Mandela iszik, no barátom
mit gondolsz, milyen érzés az nekem, és mire vágyom?
Csak legyen annyim, mint most, vagy kevesebb, sose éljek
jobban, míg a nagy égilakók éltetnek e földön.
Légyen könyvem elég, és ennivalóm is egy évre
kamrámban, s ne gyötörjön a gond: mit hozhat a holnap.
Juppiter úr, ki ledönt s fölemel, ha akarja, tovább is
éltessen, s én megszerzem lelkem nyugodalmát.”

die Tironen: a latin tiro am. újonc.

ob habitum temporis hujus (lat.): a kor szokásához híven.

Mannsfeld: bécsi nyomdászati cég Kazinczy korában.

garmond: a nyomdai betűk nagyság szerinti rendjében a 10 pont magasságú betű.

Alexander Pronay: Prónay Sándor (1760–1839) evangélikus egyházi felügyelő, később a Magyar Tudós Társaság (MTA) igazgatóságának tagja (1830), Kazinczy barátja.

Dass er den Brief an die jungen Pisonen: Horatius *Epistula ad Pisones de arte poetica*, című episztolája, amely *Ars poetica* címen ismert. Helye az episztolák között: II/3, *Ars poetica* (Piso Atyához és fiaihoz).

fordítás

Kis úr, a soproni ágostai ev. hitvallású gyülekezet prédikátora a magyarországi írók között az egyik legtiszteltebb méltóbb helyet foglalja el. Költőként lírai és didaktikus verseivel és a *Musarion* igen sikerült fordításával ragyogó és maradandó dicsőséget szerzett. Prózában azt jelenti a magyaroknak, mint *Gellert*, *Garve* és *Mendelssohn* együttvéve: stílusa az etimológiát és szintaxist tekintve egyaránt kifogástalan, és éppúgy távol áll paleológusaink nyersességétől, mint újtóink mesterkélt, erőltetett, gyakran nevetséges stílusától, nyugodt, komoly, kellemes és nemes lejtésével elvarázsolja fülünket és szívünket. Ezért mindenképp örömteli várakozásokat ébresztett, amikor a magyar közönségnek hírül adták, hogy Horatius levelei Kis úr fordításában fognak megjelenni. A recensens hozzáteszi: a várakozást a megjelent munka nem beteljesítette – hanem messze felülmúlta.

Bizonytalán megtalálja a magyar olvasó ezekben a Horatius-epistolákban egészen azt, amit a franciák a tudós államtanácsos, gróf Martial (Pierre) Daru elbűvölő fordításában, és a németek Wieland fordításában, mielőtt még Voss a maga Horatiusát kiadta volna. Jóllehet a color romanus, amelyet a tudós olvasó a régi szerzők fordításaiban és utánköltéseiben nem szívesen nélkülöz, itt egészen eltűnt, s el kellett tűnnie, mivel Kis úr munkájához olyan versformát választott, amely a régiek számára ismeretlen volt (Zrínyi-„disztichonok”, rímes, nem időmértékes, hatlábú sorok cezúrával a közepén). Helyesebbnek tartotta azt is, amint ezt az ajánlásból kiderül, hogy kora igényeihez igazodva, – amelyben a műveltek között is csak egészen kevesek elég műveltek, hogy Horatius nyelvezetét megértsék – olvasóit ne Horatius szemléletességéhez emelje fel, hanem hogy őt szállítsa le az olvasókhoz. Épp ez utóbbi körülmény eredményezte, hogy munkája sokak számára lett élvezetes, egyébként csak keveseknek lett volna az; munkájának oly sok bája van, a versek oly szépen rímelenek, olyan módon díszítettek, hogy itt a tudós olvasó is szívesen lemond a hexameterről, mert bőségesen kárpótolva van. Hogy az itt elmondottakat olvasóink maguk is megítélhessék, bemutatjuk a XIX. Epistola Prisco, si credis, Maecenas docte, Cratino kétféle fordítását összehasonlításként, Virág abbé hexaméteres igen jól sikerült fordítását és Kis úr rímes fordítását, amely mégis nem a legsikerültebb, és hozzátesszük, hogy mindkettő a legteljesebb elismerést érdemli, de különböző szempontból nézve. Virág fordítása inkább közelebb áll az eredetihez, Kis fordítása közérthetőbb és sokaknál fog tetszést aratni.

Virág Poémáji. (Virágs Poesien. Ofen 1811.) 38. lap

Oh bölcs Meczénás, ha hitelt adsz régi Kratinak,
Íztelen, egyszersmind nagy időre sem élhet az olly vers,
Melly vízkortyok közt készült-el. Mint neki bódult
Társakat a' Szatirok 's Faunok számába beírta
A' versszerzőket Líber. Csak nem magok a' szép
Mű'sák is borbúzt lehelének reggeli Korban.
Illyen volt, mivel a' bort szokta dicsérni Homérus.
Ennius, a' nagy-apánk, soha harczokat írni nem ugrott
Jól felhőrpentés nélkül. „Puteála Libónak
'S törvényszéke szelíd és józan főre bizassék;
A' komor elméjű verskészítésre ne keljen.”
Mondám 's íme! Poétáink nem szűntenek egymást
Éjjel duskával fárasztani, nappal okádni.
Mít? ha ki mord arcczal, saru nélkül jár, ki csöpöböl
Szótt kis köntösben Kátót ábrázza, szokását
Kátónak, 's nemes erkölcsit, kimutatja e azzal?
Jarbita meggebedett, mikoron Timagennek akarta
Bő 's szaporán pörgő nyelvét majmozni irígyül.
A' követésre való szép példa csalóka 's bolondít
Történnék halavány színem, mindenki köményből
Főtt vizet innék. Oh követők, ti szolgai barmok!
Kába szelességtek hányszor már gyújta haragra,
És ismét hányszor kaczagásra erőltete engem! —

Kisnél 277–278. lap

Ha, tudós Maecenas, nálad a' néhai
Kratinusnak hitelt találnak szavai,
Soha soká verse a' bornemiszának

Nem tetszik 's nem trutzol az idő fogának.
 Úgy van, mihelytt Bacchus az énekesekre
 Azt vetette sorsúl, mint megszállt lelkekre,
 Hogy a' Faunusokkal egy tzhben legyenek,
 A' Mú'sák nem nektárt, borszeszt leheltenek.
 Maeonides a' bort olly sokszor ditsérte,
 Hogy méltán tartatik részegesnek ér'te;
 'S Ennius Atyánk sem harsogta hangosan
 Bajnokink' tetteit máskép' tsak ittosan.
*„Ezentúl a' piatz 's Libo' puteálja
 Légyen minden száraz torkúak' osztályja.
 'S a' kiknek komor rántz űli homlokokat,
 Nagy büntetés alatt letegyék lantjokat.”*
 E' törvényt tréfából hogy találtam hozni,
 Már a' költők éj-nap nem szünnék borozni.
 De ékes e mindjárt Cato' virtusával,
 Valaki mezítláb és komor ortzával
 Annak rövid 's durva köntösét hordozza,
 'S külső tekintetét 's formáját majmozza?
 'S midőn a' Jarbita, kérkedvén nyelvével,
 Az ékesszóllásnak egy nagy mesterével
 Egész erejéből küzködnék, mit nyere?
 Nem egyebet, hanem megrepedt az ere.
 Vétke leg tsábítóbb a' jeles példának.
 Hogyha ők engemet sárgúlni látlának,
 Nem lennének restek kömenylévvél élni,
 'S az egészséges szint halvánnyal tserélni.
 Oh buta hímezők, rabi barom-sereg!
 Hányszor nem katzagok, hányszor nem kevereg
 Bosszúságtól gyomrom, zajtok zörgésére!

Akinek van érzéke ahhoz, mi teszi Horatius epistoláit minden művelt ember kedvenc könyvévé, az olvassa el a *Quinque dies tibi pollicitus*, a *Villice sylvarum* és a nem kis munkát igénylő *Septimius*, *Claudi* kezdetű (egyben című) epistolákat. – – Recenzensnek nagy vívódást jelent, hogy az általa csodált hosszú részleteket ne mutassa itt be. A következő szép részek álljanak azonban mégiscsak itt.

Epist. IV. 94. lap

Én itt frisen vagyok, 's ha időt vehetnél,
 Vidám barátoddal hogy egyet nevetnél,
 Nem győznéd beszélni tsudálkozva róla,
 Mikép meghízlalja Epikúrus' óla.

Epist. XI. (*Strenua nos exercet inertia* etc.) 177. lap

Mint fáraszt a' Semmi! mint futunk hajókon
 A' boldogság után 's hat lovas hintókon! –
 A' mit kergetsz itt van! 'S hibás szívnek jele,
 Ha kezet nem foghatsz akárhol is vele.

Bizonyára minden magyar olvasó, aki Horatiust latinul kedveli, Kis szépen sikerült fordítását is mindig keze ügyében fogja tartani, és ezáltal kétszeresen is nagyszerű élvezetet fog szerezni magának.

Eközben ez a pompás mű az emberiesség bizonyos jellemzőit is magán viseli. Kis úr itt-ott eltüntetett néhány nagyon érdekes jellegzetességet, s ez azokban, akik Horatiust kívülről ismerik, bizonyos hiányérzetet hagynak. Vegyük csak a XVIII. Epistola szép befejezését:

Me quoties reficit gelidus Digentia rivus,
 Quem Mandela bibit rugosus frigore pagus,
 Quid sentire putas, quid credis, amice, precari?
 Sic mihi, quod nunc est, etiam minus, ut mihi vivam
 Quod superest aevi, si quid superesse volunt Dii.
 Sic bona librorum et provisae frugis in annum
 Copia, neu fluitem dubiae spe pendulus horae.
 Sed satis est orare Iovem, qui donat et aufert:
 Det vitam, det opes, aequum mi animum ipse porabo.

Kinek ne lennének emlékezetében ezek a sorok! És mennyire megzavarja az élvezetét annak, aki a fordításban a következő helyeket: etiam minus: – ne fluitem dubiae spe pendulus horae – nem találja. De a felbecsülhetetlen mű egészen biztosan több kiadást fog megérni. Azt kívánjuk, hogy ezek mindegyike a tökéletességhez közelebb hozza művét.

Köztudott, hogy Kis úr, aki el van halmozva munkával és látását kímélnie kell, némelykor a neve alatt megjelent munkát valójában nem ő maga csinálta. Leginkább azok az írások tartoznak ezek közé, amelyeknek a címlapján ő csak kiadóként van feltüntetve, s melyek nem a stilisztika magasiskoláját képviselik, hanem közhasznú ismeretek terjesztését célozzák. A Recenzens úgy véli, hogy ezen epistolák végén közölt Wieland-megjegyzések is vagy valaki másnak a munkája, vagy pedig Kis által, szeme kímélése érdekében, nem teljes gondossággal revideált munka. Recenzensnek ezt a véleményét az is megerősíti, ami a VI. lapon áll. Annál is inkább kötelességének tartja, hogy ezt megemlítsé, mert a tisztelt író neve az újoncokat téves ítéletre vezetheti.

A lett volna igen gyakran, rögtön a 4. lapon, a volt volna helyett áll. Ez utóbbi a vagyok-ból jön, és azt jelenti tehát *gewesen wäre*, az előbbi pedig a leszek-ből jön, és így jelentése *geworden wäre*. Ez a lett és volt, *levő* és *való* beszédben és írásban gyakran felcserélődik, és a gondosabb írókkal is megtörténik, hogy eltévesztik. Így Kis úr a 273. lapon a 18. sorban tévesen mondja: azt adván *jelenlevőknek* értékre, de a 293. lapon a 4. sorban igen helyesen írja: mellyet a' *jelenvaló* levélben. – Az *egyéb* helyett azt találjuk *egyébb*; de nem mondjuk, hogy *egyébbet*, *büszkébbet* és *egyébbem*, *egyébbed*, *egyébbe*, hanem *egyebet*, *egyebed*, *egyebe*. – a 4. lap 19. sorban így kellett volna írni: 's ez hathatós ösztönül szolgálhat a' dicsőségszerető Nagyoknak arra. 7. lap Az asztala mindenkor készen várta. Miért az asztala? Hiszen asztala *az* nélkül elég lett volna. – 12. lap 4. sorban Midőn a' volt a' kérdés. Helyesebben: *az* volt a' kérdés. 14. lap 14. sorban legtöbb jót tehetett Meczénas úgy ha a' tisztségeket elmellőzte, helyesebb így: úgy tehetett legtöbb jót, ha elmellőzte a' tisztségeket. – Ugyanott: az olyan ember, a' ki a' világot és az embereket... *az olyan ember* egész nyugodtan elmaradhat. – 17. lap 2. sorban A' háza stb. A' nem kell. – 24. lap 2. sor *arra* a' privilégiumra, jobb: azon privilégiumra. A 245. lapon egy elég durva hiba fordul elő, amelyet Kis amúgy mindig gondosan elkerül: senki nem festette azt le, a szebb és helyesebb: azt senki nem festette le, vagy azt senki le nem festette helyett. Úgy hisszük, ez a másoló hibája lehet, aki olyan műveletlen volt, hogy a latin *atque* helyett mindig *atque*-t írt; egyáltalán a másolók (amit a szerző is megjegyez) több helyesírási hibát is elkövettek, ha jórészt kevésbé súlyosakat is, egy pontos írónak mégis kellemetlenséget okozva.

Az az értékes termék, amihez a magyar irodalom már évek óta megszokott, itt ob habitum temporis hujus itatós papíron, igen elhasznált Mannsfeld-féle garmond-betűkkel jelenik meg, nem különül, mint ahogy olcsó tankönyveket szoktak megjelentetni. Azt kívánjuk, hogy az első kötet a még ki nem nyomtatott másodikkal együtt újra megjelenjen, olyan formátumban és kiállításban, hogy már a külseje igazolja, hogy a magyar közönség és báró Prónay Sándor, akinek a mű dedikálva van, az értékét felismerték. Bárha egyetértene azzal a szerző, hogy a latin szöveget is fölvegye, amelyet az olvasó nem szívesen nélkülöz és amelyet Wieland a modernizálás ellenére megtartott. Hogy a fiatal Pisonokhoz írott episztolát a második könyv harmadik leveleként vette föl, nem pedig függelékként *De Ars poetica* címmel, a szerző éleselméjűségéről és ízléséről tanúskodik.

89. Jutalomra érdemesített Értekezés – recenzió Fejér György pályamunkájáról

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. Juny, 343–356.

Rovatcím: *Ungarische Literatur*.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy az 1811. március 27-én kelt levelében (KazLev. 8. 1968. sz.) küldi Rummy Károly Györgynek a recenziót a Baróti Szabó Dávid-féle *Aeneis*-fordítás recenziójával együtt. A recenzió egy része elkeveredett, és az 1813. április 17-én kelt levélhez van sorolva a levelezés-kiadásban (Kazinczy Rummy Károly Györgynek, KazLev. 10. 2416. sz.), de az utolsó bekezdés így is hiányzik. (Ehhez a levélhez van mellékelve szintén tévesen a Vályi Nagy Ferenc-féle *Bion és Moschus*-ról szóló recenzió, amely hasonlóképpen 1812-ben jelent meg, lásd ezeket kötetünkben: *Virgilius Énéisse – recenzió Baróti Szabó Dávid fordításáról*; *Bion és Moschus’ Idylliumai – recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről*).

magyarázat

Fejér György pályamunkája Teleki László jutalomkérdésére készült, amely a *Hazai Tudósítások* 1806. Szent Jakab hava [július] 2-i, II. félesztendő 1. számának toldalékában (9–10.) jelent meg 1806. június 24-i dátummal, aláírás nélkül. A kérdés megfogalmazása a következő volt: „Mitsoda Intézet szerint lehetne Magyar Országban olly Tudós Társaságot legkönnyebben felállítani, és leghelyesebben elrendelni, a’ melly nem csak a’ Magyar nyelvet, és literaturát gyarapítaná: hanem a’ külföldi tudós dolgoknak megkívántatható ismeretét is az Országban a’ Nemzet javára elterjesztené?” A pályázatra tizenhárom munka érkezett, a nyertes Fejér György lett. Teleki László a pályamunkák felhasználásával ezt követően maga is kidolgozott egy tervezetet, amelyet 1810-ben közölt németül *Über die Einrichtung einer Gelehrten Gesellschaft in Ungarn* (Pest, Trattner) címmel. Kultsár István, a frissen elindított *Hazai Tudósítások* szerkesztője maga is kiadott egy pályakérdést Prónay Sándorral közösen, a *Magyar Kurír* 1804. április 17-i, I. félesztendő 31. lapszámában, amelynek fókuszában a magyar nyelv fejlesztésének és használatának kérdése állt: „Mennyire ment már a’ Magyar Nyelvnek kimiveltetése? Mitsoda eszközlesek, ’s módok által kellene azt nagyobbra vinni? Miképp’ lehetne ezen eszközöket foganatosokká tenni?” (482). Erre a jutalomkérdésre Teleki László is pályázott *A’ magyar nyelv elé mozdításáról buzgó esdeklései* (Pest, Trattner, 1806.) című terjedelmes munkájával, amellyel viszont nem tartott igényt a jutalom elnyerésére, inkább ürügynek tekintette Kultsárék felhívását. A pályázatra végül huszonegy munka érkezett, vagyis kiemelten nagy volt az érdeklődés. Ezeknek a pályázatoknak a háttérében a magyar nyelv

státuszának ügye húzódott, amelyet az 1805-ös országgyűlés döntései is a figyelem középpontjába állítottak. Az 1805/4-es törvénycikk a magyar nyelv használatáról, a törvények kétnyelvű, latin és magyar kiadásáról, a bírósági perek nyelvhasználatáról és a magyar nyelv tanításáról rendelkezett:

„A hazai nyelv teljesebb kiművelésének előmozdítására, mely az 1792. évi 7. cikkely által is elrendeltetett, Ő királyi felsége jóváhagyásával határozták a karok és rendek: 1. §. Hogy már ezen országgyűlésen az Ő szent felsége elé küldendő fölterjesztések, a szavak netalán előforduló kétértelműségének kikerülése végett is, hasábosan latin és magyar nyelven szerkesztessenek.

2. §. Továbbá az ország törvényhatóságainak szabad legyen szintén a magyar királyi udvari kancelláriához küldendő fölterjesztéseket hasonlóképen latin s egyszersmind hazai nyelven kiállítaniok.

I. §. Szabadságukban maradjon azonkívül azon törvényhatóságoknak, melyek azt tenni kívánják, a magyar királyi helytartó-tanáccsal való levelezéseiket hazai magyar nyelven írni, s a törvényszékeken s perekben is a magyar nyelvet használniok.

4. §. A hazai nyelvet használó ezen törvényhatóságoknak azután a magyar királyi helytartó-tanács ugyanazon nyelven válaszoljon; de a királyi Curia a magyar nyelven befejezett s hozzá főlebbezett perekben most még ne legyen köteles ugyanazon nyelven határozni.

5. §. Mivel pedig a magyar nyelv tanítása Magyarország határai között már az 1792. 7. cikkely által a rendes tantárgyak közé soroztatott. Ő szent felsége ezen törvénycikkely foganatosításáról gondoskodni méltóztatik.” (CORPUS JURIS 1901, 325–327.) Kultsár és Prónay jutalomkérdésének történetéhez lásd TÓTH 2007.

Vitkovics Mihály 1809. február 3-án kelt levelében értesíti Kazinczyt (KazLev. 6. 1412. sz.), hogy megjelent Fejér György értekezése, és feltételezhetően a későbbiekben ő juttatott el Kazinczynak egy példányt belőle: „E mellett jelentem, hogy Nagy Tiszteletű Fejér György Úr, notus probitate Palemon, egy Magyar Tudós Társaságról való Elméléseit, és Intézeteit kiadá illy Tzim alatt: «A jutalomra Érdemesített Értekezés Egy Magyar Tudós Társaság’ Legkönnyebb ’s Leghelyesebb Felállításáról.» A mai Magyar időhöz képest, a’ mint forog az, igen helyes, és a’ szerző’ buzgodására tekintve felséges Munkátska. Ezzel is, ha alkalom lesz, szolgálni fogok.” Kazinczy a recenzió megírásának idejéről nem ad hírt, már csak azután ír róla, hogy Rumynak elküldte. Rumynak írt következő levelében, 1811. április 5-én (KazLev. 8. 1979. sz.) sajnálkozik azon az értesülésen, amit minden biztonnyal Rumytól kapott, hogy az már nem munkatársa az *Annalennek*, így azt kéri tőle, hogy Kis Jánoson keresztül juttassa el a szerkesztőségbe az anyagot: „Was in mir für Gefühle über die Nachricht, dass Sie zum Mitarbeiter an den Annalen nicht ersucht worden sind entstanden, habe ich Ihnen nicht nöthig zu sagen. Da Sie mit ihrem neuen Redacteur in keinem freundschaftlichen Verkehr stehen, so bitte ich Sie um die Gefälligkeit, die Recension. Von Fejers Preisschrift und Szabó’s Aeneide durch einen Ihrer Schüler (nachdem Sie sie nehmlich in Styl gebracht haben werden) abschreiben zu lassen, und sie unserm Freunde Kis zu übergeben, damit er sie Herrn Glatz in meinem Namen übersenden könne.” [Mondanom sem kell, hogy milyen érzések ébredtek bennem arra a hírre, hogy Önt nem kértek fel a további közreműködésre az *Annalennek*. Mivelhogy Ön nincs baráti viszonyban az új szerkesztővel, azt a szívességet kérem, hogy nézze át a recenziót. Illetve azt is, hogy másolja le egy tanítványod a Fejér pályatételéről és a Szabó Aeneiséről írt recenziókat (miután a stílusát kijavítottad), és add át Kis barátunknak, hogy majd az én nevemben küldje tovább Glatz úrnak.] A Baróti Szabó-féle Vergilius-fordításról írt recenziót lásd kötetünkben: *Virgilius’ Énéisse – recenzió Baróti Szabó Dávid fordításáról*. Pápai Sámuelnek 1811. augusztus 11-én írja (KazLev. 9. 2025. sz.), hogy több recenziót is írt, és hangsúlyozza, hogy a névtelen közleményekkel nem akar rejtőzködni: „Most a’ Fejér Pályáírását recenseáltam a’ felállítandó Magyar Társaság felől, a’ Horvát Pest-Ofenjét, a’ Virág Poemáját, a’ Szent-Györgyi Sallustját, és ha reá fogok érni hideglelésem miatt, a’ Kis Horáztát

és a' Nagy Ferencz Bionját. Nem csinállok titkot Recenzióimból, 's ez jele lehet, hogy csapásaimér nem szükség pirulnom." Az említett recenziókat lásd kötetünkben: Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről; Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetéről; Horátzius' Levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről; Sallustius Szent Györgyi Gellérd' magyarázásával – recenzió. (A többi fentebb hivatkoztuk.)

Fejér György: (1766–1851) történész, író, katolikus pap, pestújhegyi prépost, a *Tudományos Gyűjtemény* alapító szerkesztője 1817-ben, szeresztője 1841-ig, a pesti Egyetemi Könyvtár igazgatója. A Magyar Tudós Társaság (MTA) megalapítását előkészítő bizottság tagja. Számos további értekezése közül az *Anthropologia vagy is az ember esmértetése* (Buda, 1807) címűt érdemes kiemelni.

scripsit (lat.): írta.

Dugonics: Dugonics András (1740–1818): író, költő, matematikus, egyetemi tanár, piarista szerzetes. 1756-ban belépett a piarista rendbe, 1774-ben kinevezték a nagyszombati (a későbbi budai és pesti) egyetemre a mennyiségtan tanárává. 1788-tól az egyetem rektora, 1808-ban visszavonult Szegedre. A Kazinczy által élesen bírálta *Etelka* (I–II., Pozsony és Kassa, 1788) és más németből magyarított regényei, színdarabjai a kor népszerű írójává tették.

Palatin von Ungarn, Joseph: József (Habsburg) (1776–1847) főherceg, Magyarország helytartója (1795–1796) és nádora (lat.: palatinus) (1796–1847). II. Lipót fia.

Graf Ladislaus Teleki: Teleki László (II.) gróf (1764–1821): író, költő, a dunamelléki református egyházkerület főgondnoka (1803-tól), szeptemvir (1819-től). Bécsi és a göttingeni egyetemi tanulmányokat folytat, majd 1789-től tisztviselő az erdélyi kormányshéknél, 1792-től az erdélyi és 1803-tól a pesti királyi tábla bírása, Somogy vármegyei adminisztrátor (1811–1821). Teleki József (I.) fia. A Fejér György által megválasztott pályakérdés kiírója, lásd fentebb.

Georg von Bessenyei war der Erste, der von der Errichtung einer gelehrten Gesellschaft in Ungarn sprach: Bessenyei György (1746–1811): író, költő, drámaíró, a bécsi magyar testórség Szabolcs vármegyei tagja (1765–1773), a magyarországi reformátusok bécsi titkára (1773–1778). Említett írása: *Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék*, amelyet 1781-ben ír meg, és 1790-ben jelenik meg nyomtatásban.

Der Expiarist Nicolaus Révai reichte darüber Kaiser Joseph II. 1784. einen Plan: Révai Miklós (1750–1807) piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár. Bessenyei Jámbor szándékát továbbgondolva készíti el a Tudós Társaság tevezetét II. József magyar királynak, német-római császár számára: *Propositio de Societate culturae linguae Hungaricae erigenda*, Viennae, 31. Mart. 1784.

Doctor Decsi: Decsy Sámuel (1742 vagy 1745–1816): Bécsben élő orvos, író, újságíró, 1793-tól haláláig a bécsi *Magyar Kurír*nak és melléklapjának, a *Magyar Musának* a szerkesztője.

Ofen: Pest német neve, ehhez lásd még kötetünkben: Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetéről.

nullius in verba jurare (lat.): nem kell senki szavára esküdni.

cum supremo jure dictatoris (lat.): az önkényuralkodó jogával.

Wieland in einer besonderen, von ungarischen Schriftstellern sehr zu beherzigenden Abhandlung gegen Adelung bewiesen hat: Christoph Martin Wieland (1733 – 1813) német író, költő és Johann Christoph Adelung (1732–1806) német nyelvtudós közti vita a német nyelv megújításáról. Wieland nagyobb hangsúlyt helyezett az idegenszerűségek meghonosítására, Adelung azonban elfogadta a mérsékelt nyelvfejlesztést új szavak látrehozásával helyes analógia útján, elsősorban a felső stílusrétegre korlátozva; tiltotta az archaizmusokat és a nyelvjárási szavakat; az idegenszerűségek tiltásába pedig már a modern nyelvi nacionalizmus érveit is segítségül hívta, a nyelv természete és szelleme elleni vétéknek minősítve az idegenes fordulatok meghonosításának szándékát. Ő lett a német nyelv természetét tudományosan

feltárni akaró, a latin nyelvtan befolyásától a német grammatikai szemléletet megszabadítani kívánó leíró nyelvtani törekvések egyik vezéralakja. Kazinczy lefordítja Wieland tanulmányát *Wieland Adelung ellen – Mi a' tiszta németség* címmel (*Felső Magyar-Országi Minerva*, 1825. július, 268–286).

Duclos: Charles Pinot Duclos (1704 – 1772) francia író és történész. Nyelvészeti munkája: *Remarques sur la grammaire générale et raisonnée de Port-Royal* (1754) [Megjegyzések a Port-Royal általános és rendszeres grammatikájáról]: Duclos ebben az írásában szorgalmazza a logikát és a kiejtés pontosabban követő helyesírás reformját.

Acta Societatis Eruditorum (lat.): a Tudósok Társaságának folyóirata.

hoc titulo (lat.): ezzel a címmel.

Grosspropste zu Fünfkirchen, Nunkovics: Nunkovics György nagyprepost a pécsi székesegyházban 1777 és 1790 között.

das Beyspiel des ungarischen Reichstages von 1808, wo für die militärische Louisen-Akademie binnen wenigen Tagen über 500,000 fl. zusammen geschossen wurden, und wo ein einziger Edelmann, Marczibányi, 50,000 fl. hergab: az 1808-as országgyűlésen a franciák elleni háború tovább folytatására készülő királyt felhatalmazták a nemesi fölkelés bármikori fegyverbe hívására. Újra napirendre került a közel két évtizede húzódó Nemzeti Katonai Akadémia felállításának terve, amely a hadsereg számára magyar tiszteket képezne. Az uralkodó hozzájárult egy magyar tisztképző akadémia felállításához, melyet a szeptember 7-én ünnepélyesen megkoronázott Mária Ludovika királynéről neveztek el. A Ludoviceum költségeit a nemesség, a vármegyék, a városok és egyének adták össze, önkéntes felajánlással. **Marczibányi:** Marczibányi István (1752–1810) Csanád vármegye alispánja, belső titkos tanácsos, a művészetek és a tudomány támogatója.

Anthropologie (in den Annalen 1810, IV. Band, S[eite] 20 recensirt): Fejér György fent említett munkája.

loco citato (lat.): idézett hely.

fordítás

A cím lefordításakor a recensens pontosan a magyar eredetit követi, és azt szeretné, hogy az *Annalen*ben magyar műveket recenzeálók szükségesnek tartsák, hogy az idézett helyeket német fordításban, még hozzá pontos és nem megszüpített fordításban közöljék. A magyar olvasó ez által keveset veszítene, mert ő könnyen megszerezheti a művet és a magyar eredetit olvashatja, a külföldi olvasók pedig, akik a magyar nyelvről csak kevéssel tudnak többet, mint egy amerikaiakról, és mind erről, mind az irodalomunk előmeneteléről a legzavarosabb elképzeléseik vannak, ezáltal abba a helyzetbe kerülnének, hogy a magyar filológia és irodalom folyásáról maguk ítélhessenek.

Az *Írta* (scripsit) a *verfasste* helyett a magyar olvasót nem riasztja el; ez közkeletű és könnyen érthető. Azonban az *Oktató* az általánosan használatos *Tanító* helyett, mindazokat elrettenti, akik bizalmas viszonyban vannak a magyar nyelv idiotismusával. Ez a kifejezés, melyet Dugonics igyekezett népszerűsíteni, a magyarban éppoly kevés szerencsével fog járni, mint a németben az *Unterrichter* szó. A *tanító* a *professzor* megfelelője, és a *tanítani*, amelyet a némethez hasonlóan a fizikai munkára is érthetnek, éppoly kevésbé sértő arra nézve is, aki tudományos tárgyakról ad elő, – éppúgy, mint a németben. – Kissé terjengősek voltunk egyetlen szóval kapcsolatban. De szükséges volt, hogy mindezt elmondjuk; mert a helytelenség általánossá kezd válni.

A rövid előszóból megtudjuk, hogy a jelen pályaműben taglalt kérdést a magyar nemzetért buzgólkodó József nádor ösztönözte; hogy a 200 forintos díjat gr. Teleki József (a szerző még a szent római Birodalom grófjának nevezi¹), a királyi tábla bírója (vagyis a mágánások közül

¹ [Fejérnél így szerepel: M. és N. Birodalombeli Gróf.]

való assessor) tűzte ki, és hogy 13 tudós küldte be értekezését, továbbá, hogy a szerző a létrehozandó magyar tudós társaság alapjául először is néhány gazdag magyarországi apátság még nem szétesztott birtokaira gondolt, de utóbb, miután az 1807–1808-as magyar országgyűléseken a rendek patriotizmusát látta kitűnni, jobbnak látta inkább erre hagyatkozni. Bessenyei György volt az első, aki Magyarországon egy tudós társaság felállításáról beszélt. Erről szóló rövid munkája 1781-ben jelent meg. Az egykor piarista Révai Miklós egy tervezetet nyújtott be erről II. Józsefnek 1784-ben. Ekkortól privát tudós társaságok jöttek létre először Kassán, Komáromban és Erdélyben és újabban a soproni ev. gimnázium tanulói körében, valamint a pesti egyetemen. Csakhogy mindezek sorra elhaltak (a még működő soproni evangélikus diákokból álló társaság kivételével) a kedvezőtlen körviszonyok miatt, a tagok lakóhelyének változása, halálesetek miatt, és így tovább, és a magyar irodalom felemelését célzó minden kísérlet félresikerült. Máig nincsen egyetlen magyar kritikai lap az országban, amely az eddig megjelent magyar műveket megítélné, és a közönséggel megismertetné. Teleki gróf föltette tehát a kérdést: Micsoda intézet szerint lehetne Magyar Országban olly Tudós Társaságot legkönnyebben felállítani, és leghelyesebben elrendelni, a' melly nem tsak a' Magyar-nyelvet, és literaturát gyarapítaná, hanem a' külföldi tudós dolgoknak megkívántatható esméretit is az Országban a' Nemzet' javára elterjesztené? Fejér professzor, akinek a pályaművét a pályázat bírái győztesnek kiáltották ki, őt fejezetben válaszolja meg a kérdést, amelyet összefoglalva ismertetünk és megjegyzéseinkkel kísérünk.

Első fejezet. Decsi doktor Bécsben a társaság székhelyének Budát javasolta, Révai Pestet vagy Budát. – A szerző Pestet javasolja, mert itt van a magyar egyetem és a magyar országos könyvtár, továbbá a vitázó pártok találkozási helye a királyi főtörvényszéken (Curia Regia), a nagy létszámban látogatott pesti éves vásárok, és mert legkönnyebben itt lehet egy irodalmi könyvvásárt megtartani. Decsi doktor szerint 30 tudós lenne a magyar tudós társaságba fölvéve és honorálva, Révai 24-et gondolt. Fejér úr úgy véli, nyolc elegendő lenne kezdetben, hiszen a párizsi tudós társaság is létrejöttkor csupán 9–12 taggal rendelkezett. F. úr még csak nem is tartja szükségesnek, hogy ez a nyolc tag Pesten lakjon; elegendőnek tartaná, ha a város körzetében legfeljebb 6 mérföldes távolságra volnának, hogy minden alkalommal könnyen összejöhessenek, és mert számuk Pesten a piarista rend tudós tagjai által és mindkét felekezet evangélikus papjai által szükség esetén könnyen gyarapítható. Aztán javasolja, hogy a díjazást ne túl magasan szabják meg, mert így erősen reméli, hogy az elképzelés megvalósulhat; s ezt azért is javasolja, mert patrióta íróinkról köztudott, hogy nem pénzhétségből írnak, (egyetlen magyar író nem szerzett még semmit az írói munkássága által); sokan megelégednének azzal a megtiszteltetéssel, hogy *fölvételnek*. 11. §. azt mondja, hogy a létrehozandó társaságban egy pártfogó (protector), egy elnök és egy titkár szükséges. A 12. §-ban a társaság könyvtáráról, múzeumáról, az ülésteremről és könyvnyomdájáról esik szó. Saját könyvtárat és múzeumot nélkülözhetne a társaság, minthogy már mindkettő megtalálható Pesten. Ülésteremnek az egyetem termét javasolja. A saját nyomdát is nélkülözheti most, hiszen Pest és Buda bőségesen el van látva azokkal. 13. § a társaság szükséges alapjáról értekezik a szerző. 600 forintot határoz meg pályatételekre, 55 forintot az Acta eruditae Societatis kiadására*, 500 forintot a titkárnak. A *második fejezet* a társaság belső szervezetéről szól. Pártfogójának a császári és királyi főhercegek egyike, nevezetesen a nádor javasoltatik, második pártfogónak a Magyar helytartótanács grémiumából valaki (§. 16). A rendes tagoktól elvárt követelményeket taglalja (§. 17), nevezetesen többek között, hogy a felveendő tag a magyar nyelvnek teljesen birtokában legyen, és írásaival már egy bizonyos hírnévre tegyen szert. Jogos az elvárás, hogy a rendes tagok az ország különböző vallási felekezeteiből és vidékeiről legyenek fölvéve. 18. §. megnevezi azokat, akik közül a rendes tagok megválasztathatnak, számuk 109-ig mehet el. (Recenzens ennek kapcsán nem tudja a kérdést elhallgatni, milyen *tudós* társaság lenne az,

* Ha ezt az 500 forintot M. M.-ben is meg lehetne állapítani, úgy ezért csak egy 16 íves kötetet lehetne kinyomtatni 1000 példányban. A szerkesztőség.

amely néhányat az itt megnevezettek közül tagjaivá választana?) Az elnöki poszt egy évre korlátozódna (§. 19). A titkárnak a pesti egyetem magyar nyelv- és irodalom professzorának kellene lennie, a helyettesének pedig egy hasonló szakirányú pesti gimnáziumi professzornak. Ők ketten megosztanák a feladatokat és a fizetést (§. 20). Recenzensnek e javaslat ellen fontos érvei lennének a vétóra. 21. §.-ban 24-en javasoltatnak tiszteletbeli tagságra. Aztán azt taglalja a szerző, ki választható a levelező tagok közé (§. 22). Hogyan bonyolítsák le a választást (§. 23)? Hogyan tartsák az üléseket (§. 24)? A közgyűlés háromszor egy évben, a magános ülés havonta tartandó. A 25. §.-ban a közgyűlés témáit taglalja. Ezek: jutalomtételek, pályamunkák értékelése, tanácskozások, a rendes tagok kinevezése, a jutalmak ünnepélyes kihirdetése. A munkálkodó tagok benyújtják elkészült munkáikat. A következő § a közgyűlés témáit sorolja föl. Ezek a következők: a cikkek felolvasása, amelyek a közlőnyben lesznek közzétéve. A levelezések közzététele és annak meghatározása, miről lesz szó a következő ülésen. A 27. §-ban a szerző kifejti, hogy az érdemeket rendkívüli jutalmakkal honorálják és ösztöngzik; 28. § az elhunyt tagokról tartandó dicsőítő beszédeket taglalja. A 29. § szerint a rendes tagok apátúrságot, címeket, vármegyei assessorságot kaphatnak, s a tiszteletbeli tagok hasonlóképpen (§. 30). Kitűnően van kidolgozva a 31. §, melyben a szerző a társaság célját pontosabban tárgyalja, és az alapelveit meghatározza. Ezt szívesen közölnénk teljes terjedelmében, ha lenne rá helyünk. Csak a következő két fő pontot mutatjuk itt be: 1/ a magyar társaság fő elve a *nullius in verba jurare* kell, hogy legyen; 2/ a nyelv ügyében nem dönthet uralkodó módjára cum *supremo jure dictatoris*. Ennél a pontnál a recenzens nem kerülheti el, hogy a következő észrevételt tegye megfontolásul a tiszteletre méltó szerzőnek és az olvasóknak. A szerző túlságosan a szokás (usus) oldalán áll. Jaj annak a nyelvi kultúrának, mely ezt a bálványt imádja. Persze a szokásra figyelni kell, nem pedig szeszélyességből lerombolni. A filológus ismeri ennek a jogát. Recenzens azt kívánja, hogy a magyar nyelv tisztítása és bővítése olyan módon történjék, mint a németeknél, és nem úgy, mint a franciáknál, vagyis hogy a nemzetnek ezen a téren ne egy tucat nyelvítész írja elő, mi a helyes, hanem hogy a nemzet szabadon kövesse azt, amit *legkiválóbb, legtiszteltebb* írói létrehoznak. Nem a szokás, nem a fővárosok hangja a mérvadó, ahogyan ezt *Wieland* egy önálló, a magyar írók által nagyon megszívlelendő, *Adelung* ellen írott tanulmányában bizonyította, hanem a nemzet írói, vagyis annak *nagyra becsült* írói. Recenzens aggódik a magyar nyelvért, ha az néhány vaskezü nyelvi ítéstől kell, hogy függjön. *Harmadik fejezet. A Tudós társaság feladatairól és munkájáról.*¹ Ragyogóan kidolgozott rész. Megmutatja, hogy a szerző az adott témában, az arról írott művekben teljesen jártas, és hogy igazi *gondolkodó*. Recenzens csak egy valamire kell, hogy emlékeztessen a szerzővel kapcsolatban, aki az 58. lapon azt mondja: „hogy éppen ezen sok különböző Grammatikák hozták nyelvünk’ tudományát kétségbe; ezt csak illy fundamentumos munkával lehetne eligazítani.”² Recenzensnek azonban más a véleménye. Egy tudós társaság tekintélyelvűsége, ha olyan nyelvszakértőkből állna, mint ahogy most sajnos remélni lehetséges, jobban tönkre teszi a nyelvet, mint a bakugrások az egyes kis nyelvi virágokat. Mindezek a magyar nyelv és irodalom fejlődéséért buzgólkodó recenzensnek nem tűnnek veszélyesnek, mert ő *Duclos* véleményét vallja, melyet a szerző a 63. lapon jegyzetben közöl. Egy bizonyos igen termékeny magyar író, akit a recenzens kíméletből nem nevez meg, magányos íróként határtalan fantáziálásaival nem sokat árthat; ha azonban az akadémián a legfőbb hivatali székben ülne, akkor az intrikáin és kapcsolatain keresztül a testületben követőket szerezhetne, s hajmeresztő mondatait szentesítenék. Sokkal jobb, ha irodalmi demokráciában élünk, ahogy az értekezés szerzője ezt nevezi, mint egy ízlés nélküli diktátor vaspálcája alatt. Mi lenne példának okáért a nyelvből, ha e tudós társaság szentesítené a jelen értekezést, és azoknak, akiknek ebben a tiszteletre méltó testületben nincs helyük és szavazatuk, kénytelenek lennének a következő

¹ [Fejérnél: tárgyai és foglalatosságai]

² [Ez Fejértől származik, a mondat második fele Kazinczynál így hangzik: ezt semmi más, csak egy tudós társaság tekintélye szabályozhatná.]

helyeket, mint az 51. lapon az emberek kiformaltatás nélkül csupa *képességekkel* (?) lépven a világra... vagy ugyanott ha másoktól *fellyeb-való peczkeltetést* (?) nem vesznek – helyes magyarságnak elfogadni? vagy a 17. lapon *felderült* eszű hazafiak, amely nem a felvilágosultat, hanem a felvidultat fejezi ki. Mi lenne nyelvünkől, ha olyan kifejezések, mint a 13. lapon se (sem) ez által *egy szikrát* (?) se (sem) vesz állna a *semmit* nem vesz helyett, vagy a 61. lapon *figyelmetességet* (!) *eszközölni* figyelmesse tenni olvasóimat helyett lennének kanonizálva, vagy a valóban nem mindennapi merészségű szavak a 62. lapon *religiótlantani* és *függetleníteni*, az *entreligionisiren* és *entdependentioniren* megfelelőjeként? Különben az egész fejezet kitűnő, és nagyon indokolt a szerző panasza, hogy lexikon- és nyelvtan-szerzőink nevetséges büszkeségükkel figyelmen kívül hagyják a kiváló íróink által létrehozott nyelvi gazdagodást (61. lap).

Negyedik fejezet. A társaság kapcsolata az egész országgal, a kormánnyal (a királyi magyar helytartótanács) és *bevételeinek forrásai*. Itt a következő két kérdés fogalmazódik meg. *Első kérdés.* A pesti egyetem nyomdája az Acta Societatis Eruditorum számára évente 30–32 ívet nyomtasson; vagy, mert itt a munkák mindig késéssel készülnek el, fizessen a társaságnak hoc titulo 500 forintot. (Hát nem találhatnánk kiadót? Jóllehet magyar művek ritkán találnak kiadót, és akkor sem a szerzőnek előnyös feltételekkel. De a Tudós Társaság Actái mégiscsak bízhatnának ebben?) *Második kérdés.* Évente 300 forintot kell pályatételekre és 300 forintot a pályaművek kiadására fordítani. (Ez azért igen szűkös.) A vagyonos családokat 47. § és püspököket 49. § több példa ösztönözheti: a pécsi nagyprépost, Nunkovics, – akinek nagylelkű levele részletekben közölve van –, éppúgy, mint Hont, Pest, Szatmár vármegyék példamutatása 50. § (és Szabolcs miért nem szerepel, hisz maradandó hírnevet szerzett a magyar Nemzeti Színház támogatásával). Az 51. lapon a plébánosok patrióta részvételét említi a szerző jogos dicsérettel. – Hogy ez az ügy szükséges támogatással sikerülne, ha igazán akarnánk, mutatja az 1808-as magyar országgyűlés esete, ahol a katonai Ludovika-Akadémiára néhány nap alatt több mint 500,000 forint gyűlt össze, és egyetlen nemes ember, Marczibányi 50,000 forintot adott oda.

*Ötödik fejezet. A Tudós Társaság sokoldalú hasznának következményeiről*¹ (47–92. lap). A további ismertetést itt most berekesztjük, mert ez a rész minden hozzáértő számára magától értetődő. Mivel az utolsó ívben négy oldal üresen maradt volna, így Fejér professzor egy verset nyomtatott ide, melynek témája az itt tárgyalt témától nem idegen.

Fejér úr világos, előítéletektől mentes elme, igazi tudós és szeretetre méltó nemes ember a társasági érintkezésben. Egyike Magyarország leghasznosabb íróinak, és a stilsztika terén is nagy elismerésre méltó. A szerző misoxeniáját, mely az idegen szavakat nem tűri meg, s olyan kifejezéseket, melyek minden olvasónak közismertek, még a tanulatlannak is, megmagyarosít, s ezáltal a megértést megnehezíti, a fogalmat elhomályosítja, a recenzens semmiképp nem tudja jóváhagyni. A különben értékes *Antropológiájában* (recenzálva Annalen 1810, IV. kötet, 20. l.) a centrumot 331. lapon közönséges széknak nevezi, feltehetően, mert magyar szakácsnők a tojás sárgáját *tojás székének* nevezik, és a kör a szerzőnek (loco citato) kerekhosszú! Mi értelme ennek az automániának? méghozzá egy metafizikai munkában. A recenzens távol áll attól, hogy a szerző érdemeit félreismerni akarja; ő nemcsak a leghasznosabb, hanem a legkitűnőbb magyar írók közé tartozik. Csakhogy azt várná el egy olyan tollú szerzőtől, mint ő, hogy ne írjon vólto-ot volt helyett, ne írja: eshetne és emelkedne 22. lap, állapotodna és értekezne 64. lap, áldoz 67. l., és a dunántúli jelessen-t és okossan-t a grammatikailag helyes és közkeletűbb jelesen és okosan helyett 64–65. lapom. A 66. lapon igen helyesen írta: tartozzék és terheltenék; ez annak a jele, hogy az előbb említett esetekben csak a gyakorlatban és nem az elméletben tévedett. Az olyan szarvashibákat, mint 85. lapon Synonima Synonymica helyett és 32. lapon protoculumúl

¹ [Fejérnél: bővséges hasznú következésiről.]

protocolumúl helyett a recenzens a szedő tévesztésének tartja, örvend azonban a méltó szóból újonnan alkotott méltassa igének 8. lapon.

90. Sallustius Szent Györgyi Gellért' magyarázásával – recenzió

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. July, 29–34.

Rovatcím: *Classische Literatur* [Klasszikus irodalom].

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy az 1811. június 21-én kelt levelében (KazLev. 8. 2024. sz.) azt írja Rumynak, hogy többek között megkapta a Sallustius-kötetet, és recenziót fog készíteni róla más könyvek mellett. Ennek a levélnek a végén, 1811. június 27-i keltezéssel újabb levélszakasz kezdődik, és három recenziónak a szövege: jelen írás, illetve a Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről és a Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevéről – recenzió Horvát István kötetéről. Váczy a következő jegyzetet fűzi ehhez a levélszakaszhoz: „A borítékon belül, mely nyilván más levélhez tartozik.” A mellékletben található szöveg megegyezik a végül megjelent recenzióval.

magyarázat

A recenzió tárgya a következő kötet: *Cajus Sallustius Crispus Szent Györgyi Gellért' magyarázásával. Előre bocsátotta Bévezetését a' Classicusok ismérétebe* Jankovich Miklós. Első kötet, *Catilina, és a' Töredékek*, Buda, 1811.

Jankovich Miklós 1810. január 29-én (KazLev. 7. 1657. sz.) értesíti Kazinczyt, hogy a Szentgyörgyi Gellért-féle Sallustius-fordítás hamarosan megjelenik: „Szent Györgyinek magyar ruhában öltöztetett Salustiusa is már a' jövő héten nyomtatásban jön – de ki mondhatatlan a' költség, melly csak egy munkátskát is közre bocsájthat, csak az számossabb előfizetők a' bizonyos kártól menthetik meg.” A kiadás azonban késik a magas költségek miatt, amelyről a *Hazai 's Külföldi Tudósításokban* olvashatunk (1811. Szent György hava [április] 24. I. 33. sz. 251.) Jankovich később pedig arra figyelmezteti Kazinczyt (dátum nélkül, KazLev. 8. 1902. sz.), hogy erősen számít véleményére, hiszen szakértelmét kiemelt jelentőségűnek tekinti: „Váratlan, 's annál kedvesebb vala adakozó barátságodnak bizonyítása, mellyel ismét, nem akarom mondani, fel-gerjesztek hogy sem inkább megszegyenítettél, meg előztél. Ki vallom egyenesen: hallgatásomnak oka eddig egy büszke nehesztelésem volt: – Hogy Szent-Györgyi által megküldvén Salust Iső részének két példányát, aztat sem felelni méltóztattál; jó-é, vagy vétkes légyen igyekezetünk? – Mert valamint tökéletességig lépett Ízlésednek tettzeni gyönyörűségnek érezzük, úgy ellenben hibáinknak Ítéletét, senkitől olly meggyőződéssel mint Tőled, el nem fogadtuk volna; Kit az Magyar Aesthesis Aristarchjának egy szóval vallunk.” Ehhez a kiadáshoz és Jankovich Sallustius-gyűjteményéhez lásd ZSUPÁN 2023, főleg 115–134.

A *Hazai 's Külföldi Tudósítások* nem sokkal később (1811. Pünkösdi hava [május] 29-én, az I. félesztendő 43. lapszámának *Toldalékában*, oldalszám nélkül) *A' Magyar Literatura Barátihoz* címmel három kötet ajánlója olvasható, Baróti Szabó Dávid *Aeneis*-fordításának, Szentgyörgyi Gellért Sallustius-fordításának és Vályi Nagy Ferenc *Bion és Moschus*ának, amelyeket Kazinczy mind recenzeált az *Annalenben*. A Sallustius-fordítás ajánlója a következő: „Második: Virgilius után Salustiusnak fordítója, Tiszt. Szent-Györgyi Gellért a' ki nyomós fordítását, ámbár igen szerentsés világossággal vitte végbe, még azzal is igyekezett hasznosabbá tenni, hogy a' Deák Textust minden oldalhoz hozzá mellékelte. Ezen munkát

tudományos értekezésével, mely Bevezetésül szolgál, meggazdagította Titt. Jankovics Miklós Ur, kinek mind ki-terjedett bő olvasása, mind éles ítélete megmutatja, hogy jókor kezdett ismerkedni a' régiség remekeivel és most olly Bibliothecával 's olly Tudós ritkaságok Gyűjteményével bir, melyhez hasonlót Hazánk magános Személy kezében nem mutathat. Ezen Salustius szép rézképekkel ékesítettett, hogy e' tekintetben is megérdemelje, hogy minden közönséges és magános bibliothecákat ékesítsen." (Váczy is közli: KazLev. 8., 658. o.)

Sallustius fordítása végigkíséri Kazinczy életét: a római auktort a moralizáló történetírása mellett tömör stílusáért és nyelvi újításaiért is becsülte. Már fogsága alatt is fordította műveit, majd élete végéig többször le-, ill. újrafordította, de életében csak egy rövidebb mutatóvány jelent meg a *Hazai Tudósításokban* (1808. Böjt más hava [március] 9., I. félesztendő 20. szám, 159–160.), a következő bevezetővel: „*Tudománybeli dolgok. Örömmel jelentjük a' Hazai Litteratúránk kedvelőinek, hogy Sallustius munkáit három érdemes Tudósaink is fordítgatják: u. m. Dugonits András Ur, Kazinczy Ferencz Ur, és Szent Györgyi Ur. Az utolsó már mind el is végezte. Az elsőnek fordítása, úgy hallom, Szegeden nyomtatatik. Kazinczy Úrtól pedig mit várhasson a' Haza, e jeles Darabokból kitetszik, melyeket például ide foglalok.*” Három részlet olvasható a közleményben: V. rész, *Catilina*, XXIII. rész, *Cúrius* és XXV. rész, *Semprónia*. Kazinczy később egy folyóiratközleményben, 1815-ben beszámol egy 16. század végi Sallustius-fordításról (lásd kötetünkben): *Jelentés Sallustiusnak magyar fordítása felől*. Majd megjelenik a fordítási elveit kifejtő előszó és a fordítás egy szakasza: *Kazinczy' Előbeszéde az általa fordított Sallustiushoz; a' Cicero' első Catilinariájának első fejezetével. Előbeszéd Sallustnak Fordításához* (Kedveskedő, 1824. I. félesztendő 42. szám, 329–335., I. félesztendő 43. szám, 337–343.); ugyanez külön nyomtatványként: *KAZINCZY' előbeszéde az általa fordított Sallustiushoz, A' Cicero' első Catilinariájának első fejezetével*. Kassa 1824. Fordítása végül csak halála után jelent meg, 1836-ban: *C. C. Sallustius' Épen maradt minden munkái*, Magyarra Kazinczy Ferenc (Római classicusok magyar fordításokban, Kiadja A' Magyar Tudós Társaság, I), Budán, A' Magyar Kir. Egyetem' betűivel, M.D.C.C.XXX.VI. Kazinczy fordításaihoz lásd: SZÖRÉNYI 2010, HORVÁTH 2014.

Kis Jánosnak írt levelében 1811. június 19-én (KazLev. 8. 2019. sz.) Kazinczy a Sallustius-kiadványt is felsorolja a recenzeálni kívánt munkák között: „Épen most érkezik (Jún. 20d) egy vendégem, 's egynéhány csomó könyvet ad nekem által, melyeket Pestről hozza. Ezeknek egyikeben a' Horázt Episzt. két exemplárja vagyon. A' többiben a' Szent-Györgyi Sallustját lelem, 's holmit egyebet. Irni fogok Glatznak, hogy a Horázt Epistoláját, Szentgyörgyi Sallustját, Virág Poemáját, Horváth Pestjét, Nagy Bionját és Moschusát engedje általam recenseáltatni, 's melléje vetem a' kérésnek, hogy ezen öt munka felől egészen másféle Ítéletet fogok hozni, mint a' Szabó Dávid Aeneise felől hozni kéntelenítettem.” Az említett recenziók mindegyike megjelent az *Annalenben*, lásd kötetünkben: *Virgilius Énéisse – recenzió Baróti Szabó Dávid fordításáról; Horáztus' Levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről; Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről; Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetéről; Bion és Moschus' Idylliumai –recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről*.

A Szentgyörgyi Gellért-féle fordításról még egy német nyelvű recenzió megjelent ebben az évben: a hallei *Allgemeine Literatur-Zeitung* 1812. augusztusi (199. sz.) lapszáma a *Römische Literatur* rovatcím alatt, a 742–744. oldalakon közli.

Sallustius: Caius Sallustius Crispus (Kr. e. 86 k.–Kr. e. 35 k.) római történetíró, politikus. Kazinczy számára kitüntetett munkái: *Bellum Iugurthinum* (Kr. e. 42. k.; A Iugurtha elleni háború); *De coniuratione Catilinae* (Kr. e. 44–43 k.; A Catilina-összeesküvésről).

Jankovich Miklós: Jankovics Miklós (1773–1846) földbirtokos, műgyűjtő, történetíró, bibliográfus, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tiszteletbeli tagja (1831). Tagja a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottságnak (1828). Nagy értékű kézirat-, könyv- és

régiséggyűjteményét az országgyűlés 1836-ban vette meg a Magyar Nemzeti Múzeum számára. Kazinczyval már 1809-től ismeretségben van, Kazinczy ugyanis ekkor ajánlja fel számára könyvtára egy részének megvásárlását. Könyvjegyzéket is küldött Jankovichnak (ezt a levelét nem ismerjük), erre válaszol a műgyűjtő 1809. február 4-én (KazLev. 6. 1413. sz.), majd Kazinczy újra ír 1809. március 7-én (KazLev. 23. 5751. sz.), egyeztetve az eladás részleteiről. Bővebben lásd ZSUPÁN 2023, 118–119.

Szent-Györgyi Gellért: pálos szerzetes, majd a rend eltörlése után a Jankovich-fiúk nevelője Pesten, nincs több adat.

Teller: Sallustiusnak Wilhelm Abraham Teller által gondozott kiadása 1790-ből, Caius Crispus Sallustius: *Accedunt recensio novissimae versionis Hispanicae, examen variarum lectionum, interpretatio locorum, index Latinitatis*, Berolini, Unger, 1790.

Hrn. Judex Curiae von Uerményi: Ürményi József (1741–1825) országbíró, halála után Kazinczy megírja életrajzát, lásd kötetünkben: *Ürményi Ürményi József*.

Dugonics: Dugonics András író (1740 – 1818), Sallustius *Catilinájának* fordítása kéziratban maradt.

Animal (lat.): élőlény, teremtmény.

rationabile ens (lat.): gondolkodó lény.

vitam silentio ne transeant (lat.): ne csendben éljék le az életet (Sallustius Crispus: *Catilina összeesküvése*, 1. 1., ford. Kurucz Ágnes).

virtus clara aeternaque habetur (lat.): a lelki erényt híresnek és örökkévalónak tartják (Sallustius Crispus: *Catilina összeesküvése* 1. 4., ford. Kurucz Ágnes).

habetur (lat.): tekinthető, tartható valamilyennek.

possidetur (lat.): birtokában van.

quae homines arant etc. – virtuti omnia parent (lat.): a teljes idézet: quae homines arant, navigant, aedificant, virtuti omnia parent – amire csak az ember szántás-vetéssel, hajózással, építkezéssel jut, minden a lelki erénytől függ (Sallustius Crispus: *Catilina összeesküvése* 2. 7., ford. Kurucz Ágnes).

artis bonae (lat.): a teljes idézet: artis bonae famam quaerit – az erényes tudomány hírére törekszik (Sallustius Crispus: *Catilina összeesküvése* 2. 9., ford. Kurucz Ágnes).

mit der Uebersetzung des Jugurtha beschenken: Szent-Györgyi fordítása kétkötetes, második kötete éppen a Jugurtha fordítását tartalmazza: II. *Jugurtha. Caesarhoz intézett levelek és egyebek*.

fordítás

Elegáns, Sallustiushoz méltó kiadás, amelyet a híres Teller-féle kiadáshoz mérhetnénk, ha a nyomda nagyobb formátumot választott volna, és a festék kevésbé lenne halovány. A mű gyakorlott korrektorhoz került, ami egy klasszikus kiadásakor nem csekély szerencse, s minálunk nem megszokott dolog. A tudós fordító az Ürményi országbírónak, a magyarországi tudósok nagy patrónusának szóló ajánlás alatt magát a feloszlatott pálos rend papjaként nevezi meg. Egykor professzor lehetett, most nevelő Jankovich kamarai titkár házában, aki a bevezetőt írta és aki nagy vagyonát egy máris igen jelentős könyv- kézirat- és érem-gyűjtemény létrehozására fordította.

Szentgyörgyi úr Dugonicsal és Kazinczyval együtt az első, aki Sallustiust magyarra fordította, és az első, aki munkáját ki is adta; mivel utóbbiak a Szentgyörgyi-fordítás megígért megjelenését meg akarták várni, hogy azt felhasználhassák. A fordító és a magyar irodalom dicséretére elmondhatjuk, hogy egy nyelven sem jelent meg olyan *első* fordítás, amely mellett ennek szégyenkeznie kellene. Recenzens megelégszik azzal, hogy a neki érdekesnek tűnő részeket kiemelve.

Köztudott, hogy milyen nehézségeket jelent a Catilina bevezetésének első szakasza az értelmező és a fordító számára. Ezt érezte Sz. úr is, és a recenzens kijelentheti, hogy nem

elégedett vele. „Minden embereknek, kik magokat egyéb állatoknál fellebb emelni törekednek, illik leg nagyobb erővel azon iparkodniok, hogy életüket, mint a' barmok, mellyeket a' természet borúltakká és hasnak szolgálatjára alkotott, halgatásban el ne töltsék.” E körmondat tagjai kifícamodtak: recenzius veszi a bátorságot és természetesebben próbálja megfogalmazni kihagyás és hozzátoldás nélkül. Minden embereknek, kik magokat fellebb emelni törekednek az egyéb állatoknál, azon illik A' – legnagyobb erővel iparkodniok, hogy életüket ne töltsék-el hallgatásban, mint a' barmok etc. Azonban még ebben a formában is marad bizonyos kifogásolni való. Miért az embereknek, mikor elég lenne mindazoknak? Hiszen a 'homines' a latinban voltaképp itt fölösleges, csak arra való, hogy a mondatot többes számúvá tegye és az űrt kitöltse, amelyet az 'omnes' hagyott. A 'törekednek' (student) helyett elegendő lenne az 'akarják', annál is inkább, mert a 'törekednek' által az 'iparkodniok' meggyengül. 'Animal' nemcsak mindazt jelenti, ami nem rationabile ens, hanem azt is, és itt bizonyosan azt, ami él. Továbbá azt hiányolja a recenzius, hogy a szép kép, vitam silentio ne transcant, amelyet magyarul olyan találóan ki lehetett volna fejezni, elveszett. – Az első fejezetben feltűnt, hogy a *virtus clara aeternaue habetur* így van fordítva: az erkölcs jelesnek és örökké valónak tartatik. Azok az olvasók, akik Sallustiuszt nem ismerik közelebbről, félreérthetik és azt hihetik, Sallustius azt akarta mondani, hogy a csillogás, amit az érdemek nyújtanak, nagyszerű és örökké tart, pedig Sallustius a 'habetur'-t a görög 'possidetur' helyett írta. A II. fejezet *quae homines arant etc. – virtuti omnia parent*. Az emberek akar szántsanak etc. – mindenkor az ész követik a mindent ész igazgat helyett. – Továbbá: *artis bonae* szelíd tudomány. Vesződség nélkül pontatlan.

Most az eddigi példákkal szemben olyan helyeket mutatunk be, amelyeket az olvasó igazi örömmel fog venni. V. fejezet Lucius Catilina nemes nemből született; nagy lelki és testi erővel, de rossz és indulattal volt. Nevendék korától a' belső háborukat, öldökléseket, ragományokat, polgári visszázkodásokat kedvelte, 's azokban gyakorlatta ifjúságát. Teste az éhséget, hideget, álmatlanságot hitelen fellül kiállotta. Lelke vakmerő, csalárd, változó, minden dolognak színlője 's elrejtője, a' másét kívánó, magáét tékozló, heves indulatú, beszédes, de kevés bölcseségű, Telhetetlen lelke mindenkor mérték és hitelfelett való iszonyú dolgokat kíván vala. – XV. fejezet Catilina már ifjúságában sok gyalázatos szeplősítéseket követett-el egy nemes szüzzel és egy Vesta szenteltével, 's több más ilyeneket, minden törvény és igazság ellen. Végtére megszerette Aurélia Orestillát, kiben a' jó ember szépségén kívül soha egyebet nem dicsért; ki mivel, félvén a' már korosabb mostoha fiától, kételkedék házasság társul hozzá menni, bizonyosnak tartatik, hogy megölvén fiát, helyt adott házában ezen fertelmes menyegzőnek. És ugyan ez vala, a' mint nekem kiváltképen látszik, oka a' gonosz cselekedet' siettetésének. Mert tisztátalan lelke mind Istenek mind emberek előtt gyűlöletes, sem ébren sem nyugtan le nem csilapodhatott; úgy annyira faggatta a' belső isméret felgerjedett elméjét. Innét színe halavány, szemei rútak, járása majd lassu, majd szapora; szóval egész képéből 's ábrázatjából balgatagság nézett-ki.

Megtartóztatjuk magunkat attól, hogy több hasonlóan sikerült részletet idézzünk és azokat az *Annalen* olvasóival megosszuk, a hely hiánya ezt nem engedi. Kívánjuk azonban, hogy a tudós fordító minket hamarosan Jugurtha fordításával is megajándékozzon.

Jankovics bevezetése a nemes szerző sokirányú ismereteiről tanúskodik, és a 12. fejezet : „A római (és görög) klasszikusok fordításának gyakorlata Magyarországon” (63–66 lap) továbbá a 13. fejezet: „A klasszikusok hagyományos tisztelete a magyarok körében a Mohácsi csatáig” (78–123 lap) a literátorok számára igen tanulságos. A tudós szerzőnek nagy köszönettel tartozunk ezért a tartalmas bevezetőért.

91. Nachricht

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. August, 278.
Rovatcím: *Beförderungen, Amtsveränderungen, Ehrenbezeichnungen* [Kinevezések, Hivatali változások, Kitüntetések].

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy az 1812. július 11-én kelt levelében küldi Rummy Károly Györgynek (KazLev. 10. 2279. sz.) a tudósítás szövegét *Intelligenzblatt Nachricht* címmel, amelynek szövege apó javításoktól eltekintve megegyezik a folyóiratban közölt szöveggel.

magyarázat

A *Hazai 's Külföldi Tudósítások* már az 1812. Kis Asszony hava [augusztus] 1-i II. félesztendő 10. számában hírt ad az eseményről: „Ujhely. Jul. 7-ikén. Megyénknek nagy érdemű Első Al-Ispánja Ts. K. Consiliárius Mélt. Pálóczi Horváth László Ur ma tartott különben is fényes Gyűlésünket az által tette nevezetessé, hogy a' melly veres pántlikán függő arany érdempénzt Felséges Urunk Piarista Szerzetbeli Rector Tisztelendő Sivulsky [sic!] József Urnak az itt való Gimnásium Directorságában 21 esztendő óta bizonyított fáradságos és hűséges szolgálatja' jutalmául rendelni méltóztatott, ámbár a' parantsolathoz képest elég volt volna azt csak a' Gimnásiumbeli Ifjúság előtt általadni, de hogy a' Kir. Kegyelem' nagysága fényesebb Gyülekezet által-is tiszteltessék, azt benn a' Tek. Rendeknek Gyűlésekben, hová a' Gimnásiumbeli Ifjúság felhívattatott, akasztotta fel maga a' tisztelt Méltóság Tisztel. Pater Rector Urnak melléjére. Ennek az Urnak érdemei valóban sokak és nagyok. Már II. Leopoldnak minden Concandidátus nélkül ajánltatott ezen Iskola Directorságára. Széles határu tudományai, az Iskola 's szerzetes Társai eránt gyakorlott szeretete, nyájassága, hűsége ismeretesek; melly nagy tulajdonságait az által tetézte, hogy ezen egykor Paulinus, most Piarista Klastromnak boldogulására tulajdon birtokából néhány ezeret ajándékoza.”

Az eseményről a *Magyar Kurír* 1812. szeptember 29-én tudósít (II. félesztendő 26. szám, 416.): „Tek. Zemplén Vármegyéből Sept. 16 -dik napján, 1812. – A Sátor Alja-Ujhelyi Gymnasium' helybeli igazgatóját, kegyes Iskolabeli Rector Tiszteletes *Sihulsky József* Urat, méltóztatott Felséges Urunk az arany jutalompenzrel megtisztelni, mellyet Vármegyénknek nagy érdemű Vice-Ispánja, Cs. K. Tanátsnok Mélt. Pálóczi Horváth László Úr a' Juliusnak 7-dikén tartott köz Gyűlésünkben a' szokott veres pántlikán ruhájára fel is függesztett. E' szerént a' Piárista szerzet, melly hazánknak annyi tudós fiaikat nevelt és nevelni meg nem szűnt, már két tagjait látja a' királyi kegyelemnek ezen tetszetes jelével meg tisztelve; az elsőbb a' Szerzetnek mostani Provincialissa, Tiszt. *Bolla Márton* Ur, még Erdélyben múltatában nyertte meg. Tiszt. *Sihulsky* Úrnak ezt mindennek előtt ismeretes jeles tudományain, nyájasságán, 's a' tanuló ifjúság körül bizonyított hűségén felül az érdemltette, hogy Kassai Tanátsbeli Úr édes atyjáról réá maradott örökségének egy részét ezen díszes Szerzet' Ujhelyi klastromának ajándékozta.” (A tudósításokat – a *Magyar Kurír*-ét rövidítve – közli Váczy a 2279. sz. fent idézett levél jegyzeteiben, KazLev. 10., 515. o.)

Pálóczi Horváth László: Zemplén vármegyei alispán.

Sihulsky József: (?–1813) Sihulski József piarista atya, a sátoraljaújhelyi piarista gimnázium igazgatója. Kazinczy az 1813. január 26-án kelt levelében (KazLev. 10. 2376. sz.) írja Kazinczy Klárának a következőket: „Én azt is tartalék nélkül írom neked, hogy Sihulski, az Ujhelyi Piarista Rector, Január. 21d. megholt 's vasárnap eltemettetett”.

fordítás

Tudósítás

Július 7-én Pálóczi Horváth László úr, udvari tanácsos és Zemplén megye alispánja Őfelsége, a császár által adományozott arany emlékérmét adott át Sihulsky József úrnak, az újhelyi piarista gimnázium igazgatójának, az Újhelyen megtartott Zemplén megyei rendi gyűlésen, ahová az iskolai diákság is kirendeltetett. Sihulsky 21 éve a piarista gimnázium igazgatója, és atyjától örökölt vagyonából hatezer guldent adományozott az újhelyi piarista kolostornak.

92. Fazekas István nekrológia

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. September, 286–288.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy az 1812. május 25-én kelt levelében küldi Romy Károly Györgynek (KazLev. 9. 2234. sz.) a nekrológot. A levélben olvasható anyag és a közlemény annyiban tér el, hogy felcserélődnek egyes szakaszok, illetve a gyermekekre vonatkozó két mondat nem kap helyet a folyóiratban.

Ezek a következők: „Er hinterliess einen homonymen Sohn, Prediger in Ér-Semlyén, Zögling von Göttingen, der in die Fussstapfen seines Vaters tritt. Der zweite Georg ist aber im Begriff seine academischen Cursus anzutreten und drey Töchter.” [Azonos nevű fiát, Ér-Semlyén prédikátorát, göttingeni diákot hagyta maga után, aki majd apja nyomdokaiba lép. A második fiát, Györgyöt, aki hamarosan megkezd egyetemi tanulmányait, és három lányát.]

Egy további rövid mondat kimaradását és a zárómondat betoldását a főszövegben jelöltük.

magyarázat

Kazinczy 1812. június 1-én kelt levelében (KazLev. 9. 2243. sz.) értesíti ifj. Fazekas Istvánt arról, hogy az annak édesapjáról írt nekrológ megjelent az *Annalen*ben – ugyanakkor a levél első szavaiból az feltételezhető, hogy a cikk alapját az ifj. Fazekas által küldött életrajz adja: „Az idvezült Urnak biographiáját nagyon megrövidítve, de holmivel meg is toldva felküldém az Annalistáknak, és ha attól nem kellett volna tartanom, hogy a’ Magyar Kurír és a’ Hazai Tudósítások’ számára meg nem küldötte valaki, oda is felküldöttem volna, ’s felküldöm ezután is ha látom hogy ott meg nem jelen.” Ugyanakkor azt is megjegyzi, kihagyta azt a szakaszt, amely idősebb Fazekas cenzori tevékenységére vonatkozott: „Az illy cselekedetekben én azt tartom hogy valamelly *actus pietatis* van; nagyon jól esik a’ megholtak körül utolsó tiszteletet tenni. Az Annalisokban az atyafiak’ előszámlálása helyt nem talált volna: de már az helyt talál, hogy az Austriai Császárság örömeire tartott solemnitáskor Esperes Úr hívattatott-bé Actornak, és úgy prédikált, hogy a’ várakozást messze maga után hagyá. Bele tévém azt is, hogy a’ Superintendentia Esperest Urat tisztelte-meg a’ nevezetesebb dolgokban az Operatumok kidolgozásaival. Hogy Librorum Revisor volt, azt ki hagytam, nem, mintha tisztesség nem volna, hanem azért, mert én a’ Censorokat nem szenvedhetem ’s nem örömet hozom elő ezt midőn jó emberről kell szólnom.”

Fazekas haláláról a *Hazai ’s Külföldi Tudósítások*, ahogyan azt Kazinczy feltételezi, hírt adott augusztus elsején egy debreceni levelezőnek köszönhetően. Adatok szintjén megegyezik Kazinczy nekrológiájával, ugyanakkor bővebb a püspökség (Superintendentia) által rábízott feladat pontosításával és az irodalmi tevékenység bemutatásával, illetve nem szerepel benne a Zichy Ferencre és a Lovassy Benedekre vonatkozó információ:

„Debreczenben. Junius 17-ikén. Superintendentiánk egy igen nevezetes tagját vesztette el a halál által Májusnak 2dikán Esperest és Dioszegi Első Predik. Tiszt. és Nemz. Fazekas István Urnak személyében. A' hetven esztendő Öreg e' napnak reggelén is egészségesen kele-fel, kiment házában lévő kertjébe, 's ott rosszul lett, 's két óra múlva halva feküdt. Született Városunkban 1742. Sept. 5-dikén. A' Debreczeni Músáknak akkor még zöld palástú Seregébe fellépett 1758, 's itt Publ. Praeceptorát, Praesességet 's Seniorságot viselvén, kiment Helvetiába, 1772-ben ordináltatott, Sárádon negyedfél, Nagy-Kállóban négy, Diószegen harminczhárom esztendőig szolgált.

Élete módja felette egyszerű, társalkodása nyájas, víg, és a' hol kellett, oktató, erköltsi hivatalához 's tisztos korához illők voltak, tanításaiban úgy egyesítette a' tudományt és popularitást, hogy hallgatói haszonnal és gyönyörűséggel mulathattak prédikációi alatt. Illyen vala az a' tanítása is, melyet 1804ben Bihar Várm. Rendei előtt Váradon az Austriai Tsászság öröm napján tartott. A' Superintendentia minden nehezebb dolgaiban ötet tisztelte meg Operátumainak kidolgoztatásával, a' milyen utolsó munkája volt az eránt, hogy a' Protestánsoknak tanításaik szerint az atyafiságnak mely ízeiben tartathatik tilalmasnak a' házassági öszvekelés. Deák és Magyar Versei, 's a' Young' magyar cadentiás versekben fordítani elkezdett Éjei javallást nyertenek: de ezt a munkáját tsonkán hagyá, látván hogy Péczeli által megelőztetett.” (1812. Kis Asszony Hava [augusztus] 1., II. félesztendő 10. szám, 76.)

Fazekas István: (1742–1812) Debreczenben és Svájcban tanult, 1772-től Sárádon, 1775-től Nagyállóban, 1779-től Bihardiószegen volt református lelkész, majd érmelléki esperes (1796–1812). Latin és magyar verseket írt, és Edward Young munkáit fordította magyarra, de félbehagyta. Kazinczy levelezést folytat vele a fogsága előtti időszakban, többek között szépirodalmi fordítások tárgyában. Fazekas István (1778–1826) és Fazekas György (1784–1850?) lelkészek apja. István nevű fia Érsemlyénben lelkész, Kazinczyval már 1803-ban kapcsolatban áll, ugyanis ő jár közben Kazinczy örökségi ügyében édesanyjánál és Dienes nevű testvérénél. Kazinczy vele folytat sűrű, egyre inkább irodalmi tárgyú levelezést 1809-től, számos versét küldi el a lelkésznek véleményezésre, illetve a birtokában lévő német nyelvű irodalmi folyóiratokat is rendszeresen elküldi neki.

senior (lat.): első előfordulásában itt: korelnök. Második előfordulásában: a református kollégiumi diákonkormányzat választott vezetője, a gazdasági ügyek egyik intézője.

togatus (lat.): a református kollégium papi pályára készülő diákja. A kollégium főiskolai szintje két részre tagolódott: az egyiken a togátusok (akik a kollégiumban lakva togát viseltek), a másikon a világi pályára lépő publicusok (nem togátusok) tanultak.

Religionsgemeinde die Feyer über den angenommenen Titel des erblichen österreichischen Kaisers gehalten wurde: Ausztriát 1804-ben örökös Osztrák Császársággá alakítják, első császára I. Ferenc. A császári kinevezést birodalom szerte ünnepek közt ünnepelték.

Graf Franz Zichy Grundherr zu Diószeg: Zichy Ferenc (1774–1861) gróf, főlovászmester (1830–1837), főajtónállómester (1838–1848), Bihar vármegye főispánja, Bihardiószeg földesura; Zichy Ferenc (1751–1812) fia.

Benedictus Lovassy: Lovasy Benedek (eredeti neve: Szakál János) ferences szerzetes, kassai magyar hitszónok és lektor (1795). Egy nagyszalontai református lelkész fiaként a debreceni kollégiumban tanult, később katolizált.

fordítás

1812. május 2-án meghalt Fazekas István, a Bihar megyei Diószeg ref. első prédikátora és a Debreceni ref. püspökség seniora, szelíd halállal halt, amilyent szelíd, tiszteletre méltó életével kiérdemelt. Reggel a kertjébe ment, eltöprengett prédikációján, amelyet a következő napon tartott volna, valószínűleg megfázott, s néhány óra múlva már élettelenül feküdt. Debreczenben

született 1742. december 5-én, és az itteni református kollégiumban tanult, 1758-ban tógátus lett, majd a poétikai és retorikai osztály tanára, végül a kollégium seniora. Ezt követően Svájcba ment, Genfbe, Baselba, Bernbe, és Zürichbe, ahol a francia nyelvben nagy jártasságot szerzett; németül nehezen olvasott és az írott szöveget nem értette. Lelkészként 3 és fél évig működött Sárádon, 4 évig Nagykállóban, 33 évig Diószegen. Ő volt az, aki a debreceni püspökséget a legfontosabb ügyekben javaslatokkal stb. megtisztelte. Ő volt az, akit Bihar megye rendjei ünnepi beszéd megtartására kértek fel, amikor Nagyváradon az egyes vallási felekezetek megtartották az örökös osztrák császári cím fölött az ünnepségeket, s ezeket hallgatóságának teljes meglegedésére tartotta meg. Beszédei egyszerre voltak tudósak és népszerűek, vagyis az alacsonyabb osztályból származók is élvezettel és tanulsággal hallgatták, és a tudósok is sok mindennel gazdagodtak általuk. Beszédeinek stílusa könnyed, szép folyású; ez az ember a szószéken éppúgy, mint az életben affektálás, gőg és aszketikus pietizmus nélkül való volt. Folyton olvasott, s társas emberként is becsülték. Zichy Ferenc gróf, Diószeg földesura is igen elismerte érdemei miatt. Ügyes latin és magyar költő is volt. A debreceni püspökség nagytekintélyű prédikátorai házasságok révén rokonságban álltak vele. Figyelemre méltó, hogy a tudós ferences idős páter, Lovassy Benedek, aki korábban tógátus volt Debrecenben, közeli vérrokonságban állt vele. Legyen neki könnyű a föld!

93. Von den Kunstwerken der Mahlerey und Bildhauerey in Ungarn

szövegforrás

Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. October, 114–126.

Rovatcím: *Kunstwerke*.

hitelesség

Aláírva: Széphalom im März 1812. Franz von Kazinczi.

magyarázat

A *Mesterségek. Festés, Faragás Nálunk* című háromrészes cikksorozat német nyelvű, bővített változata, amely ugyanazzal a dátumozással jelent meg mindkét folyóiratban. A német verzió a templomi festészetéről szóló részben hosszabb a 7. és 8. ponttal, illetve az öt lábjegyzettel, amelyek közül a Dürer életéről szóló kifejezetten hosszú. A fordításban csak ezeket a szakaszokat közöljük magyarul, illetve a soronkénti jegyzetelés is csak ezekre a szakaszokra vonatkozik, a többihez lásd a magyar nyelvű közleményt.

A cikk német nyelvű közléséről Kazinczy 1812. április 28-án kelt levelében ír először Rumynak (KazLev. 9. 2216. sz.), ebben elküldi neki a magyar változatból kimaradt, a felekezeti különbségeket tárgyaló rövid részt németül, azonban Rummy se közli ezt a szakaszt, ehhez lásd a magyar közlemény jegyzeteit. Levelezésükből sejthetően Rummy fordításában jelenik meg a cikk, aki kiegészíti a Kazinczy által még 1812 májusában küldött további szakaszokkal a közleményt. Az 1812. május 15-én kelt levelében Kazinczy újabb megjegyzéseket küld Rummy Károly Györgynek (Kazlev. 9. 2230. sz.) a cikk közléséhez. A levél második bekezdésében a Dürerről szóló szakaszhoz fűz megjegyzéseket, minden bizonnyal a pontosítás és a kiegészítés szándékával: „Ich danke Ihnen sehr über die Belehrung von Dürers Geburt. Eben dieses, was Sandrart sagt, hat den alten Grafen Ráday bewegt, Dürern für einen gebornen Ungar, und nicht einen in Ungarn gebornen zu halten. Er ging so weit, dass er gar behauptet hat, Dürer habe Száraz Albert und sein Bruder Száraz László geheissen. Ich hätte mich richtiger ausdrücken sollen, und bitte Sie, meinen Fehler gut zu machen, wenn Sie den Aufsatz sonst für die Vaterländischen Blätter zu übersetzen würdig achten. [Nagyon köszönöm, hogy írt nekem

Dürer születéséről. Pontosan az, amit Sandrart mondott, az idősebb Ráday grófot arra készítette, hogy Dürert születése szerint magyarnak tekintse, nem pedig Magyarországon születettnek. Sőt, ő odáig ment, hogy Dürert Száraz Albertnek és testvérét Száraz Lászlónak hívták. Helyesebben kellett volna kifejeznie magam, és kérem, hogy a hibáimat javítsa, ha úgy gondolja, hogy a cikket egyébként érdemes lefordítani a Vaterländische Blätter számára.] A harmadik bekezdésben a schmölnitzi katolikus templom Füger által készített oltárára hívja fel a figyelmet, s arra kéri Rumyt, hogy ezt írja bele a cikkbe – a templomi festések 7. pontjában ez helyet is kap. A negyedik bekezdésben Schröpfnek egy Nagyváradon található festményét bírálja, amely Szent Istvánt ábrázolja, továbbá Szent László múmiának ható szobrát kritizálja: ez a szakasz a nem templomi festések 4. pontjának lábjegyzetében kap helyet, kevés módosítással. Az 1812. május 25-én kelt levelében (KazLev. 9. 2234. sz.) Kazinczy további részletekkel bővíti Dürer származására vonatkozó megjegyzéseit: ebben a levélben küldi el Rumynak a családfát, amely meg is jelenik a lapban a nem templomi festéseket bemutató szakasz második pontjának végéhez csatolt lábjegyzetben. A lábjegyzet a családfához fűzött kommentárt Dürer magyar származásáról és az id. Ráday Gedeontól származó információról tartalmazza, illetve még egy hosszabb szakaszt idéz Dürer életrajzából Joachim von Sandrart munkájából. Kazinczy a nem templomi festések 1. pontjában található (összességében második) lábjegyzet szövegét is ebben a levélben küldi Rumynak Fáy galériájának kiegészítéseként, majd figyelmezteti Rumyt, hogy a korábban küldött kiegészítést Schmölnitz Szent Katalint ábrázoló oltárképéről el ne felejtse betoldani. Amint olvasható, Kazinczy kétszer is a *Vaterländische Blätter*t nevezi meg a közlés tervezett helyének, de végül az *Annalen*ben kap helyet a közlemény.

heiligen Stephan: I. (Szent) István magyar király (975–1038, 1000-tól haláláig uralkodott).

heiligen Ladislaus: I. (Szent) László magyar király (1040 k.–1095, 1077-től haláláig uralkodott).

Spagnoletto: Lo Spagnoletto, azaz Jusepe de Ribera (1591–1652) spanyol festő.

Carlo Maratti: Carlo Maratti (vagy Maratta) (1625–1713) olasz festő.

in Joachim von Sandrarts deutscher Akademie der edlen Bau- Bild- und Mahlerkünste: Joachim von Sandrart (1606–1688) festő, rézmetsző és művészettörténész. Említett munkája a német építészeti, szobrászati és festészeti akadémiáról Nürnbergben jelent meg 1675 és 1679 között.

8 Tage vor Viti: Szent Vitus napja (június 15.) előtt nyolc nappal.

Grafen Fesetics: Festetics György (1755–1819) mecénás, a keszthelyi Georgikon alapítója.

fordítás

[templomi festészet utolsó két pontja:]

7. Schmölnitzben, a cipszer (szepességi szász) városrészben található újonnan épült katolikus templomban található *Füger* Bécsben festett gyönyörű oltárképe, amely Szent Katalint ábrázolja.

8. Igló evangélikus templomában, a cipszer (szepességi szász) városrészben Stunder Pesten készített kiváló oltárképe, amelyen a Jézust megerősítő angyal jelenete látható.

A templomi festészet 4. pontjához kapcsolódik, Schröpf Szent István- és Szent László-ábrázolását bemutató mondat végéhez:

*) A nagyváradai megyeháza termében található Szent Istvánt Schröpf rózsapiros dolmányba és ugyanilyen színű nadrágba öltöztette, sárga csizmával és egy szürkészöld, hermelinnel kivarrt királyi palásstal látta el, mely tévedések nyilvánvalóan jelzik, milyen kevésbé volt fogékony Schröpf a harmóniára, a színek párosítására és hatására; Szent Lászlót, akit a magyar történelem szép szál embernek ismer, feketén és soványan, egyiptomi múmiához hasonlóan ábrázolta.

A nem templomi festészetről szóló rész 1. pontjának végén, az Egerben, Fáy János által nyitott galériát leíró mondat végéhez kapcsolódik:

**) Egri képtárban megtalálhatók Domenichino, Spagnoletto, Carlo Maratti munkái.

A nem templomi festészetről szóló rész 2. pontjának elején olvasható brokantőr kifejezéshez kapcsolódik:

***) Ez a francia kifejezés nem adható vissza egyetlen német szóval. A „brocanteur” olyan valakit jelent, aki festményeket és más műtárgyakat vásárol vagy cserél el rendszerint abból a célból, hogy azokat újra értékesítse vagy elcserélje.

A nem templomi festészetről szóló rész 2. pontjának végéhez kapcsolódik:

****) Ráday Gedeon úgy gondolta, van alapja, hogy azt állítsa, Dürer családját, ameddig Magyarországon élt, Száraznak hívták. 1788-ban mondta ezt. Az aranyműves Albrecht, vagyis Albert Dürer, a híres festő és rézmetsző, Albrecht Dürer apja, mindenesetre Magyarországon született, és egy ideig itt élt, azonban 1455-ben kivándorolt Nürnbergbe. Albrecht Dürer, a festő Nürnbergben született 1470-ben vagy 1471-ben és ugyanitt halt meg 1528-ban. Mivel tehát nem Magyarországon született, és nem ott halt meg, nem tartható született magyarnak, és Magyarország csak annyiban lehet rá büszke, hogy Magyarországról származott. Albrecht Dürer, a festő őseiről a következőket mondja Joachim von Sandrart a *Deutsche Akademie der edlen Bau- Bild- und Mahlerkünste* című munkájában (III. könyv, 3. fejezet, 226. lap): „Apám apját Antoni Dürernek hívták, fiatal fiúként érkezett a nevezett városkába (Jula vagy Gyula Nagyvárad alatt) egy aranyműveshez és nála sajátította el a mesterséget. Ezután feleségül vett egy Elisabeth nevű ifjú nőt, egy lányuk, Catharina és három fiúk született. Az első fiú Albrecht Dürer volt az én drága apám, aki szintén aranyműves lett, egy művész, tiszta ember, a másik fiút Lasslónak nevezte, szíjkészítő volt, az ő fia volt fivérem, Niklas Dürer, aki Kölnben él, Niklas Ungarnak nevezik, ő is aranyműves, és a mesterséget Nürnbergben apámtól tanulta. A harmadik fiút Johannesnak hívták, őt taníttatta: ezt követően pap lett Váradon és 30 évig ott maradt. Azután Albrecht Dürer, az én szeretett apám Németországba jött – végül Nürnbergbe, mégpedig Krisztus után 1455-ben június 25. napján. Ekkor ősapám (Hieronymus Haller) hozzá adta a lányát, egy csinos, egyenes fiatalasszonyt, a 15 éves Barbarát, esküvőjük 8 nappal Vítus előtt volt.” Ezen a helyen a következő genealógiai táblázat áll:

Anton Dürer,
legényként érkezik Gyulára. Aranyműves lesz,
feleségül veszi Erzsébetet.

Catharina.	Albrecht, aranyműves. 1455-ben érkezik Nürnbergbe, feleségül veszi Barbara Hallert.	Ladislaus, Szíjkészítő.	Johannes, Pap Nagyváradon.

	Albrecht, a művész Nürnbergben született 1470 vagy 1471-ben † ugyanott 1528.	Niklas, az Ungernak nevezett. Az aranyművészet nagybátyjánál tanulta, Albrecht expatriált és Kölnben él.	

A nem templomi festészetről szóló rész 3. pontjához, a Zichy grófnét említő mondat végéhez kapcsolódik:

*****) Ide tartozik még Szent Zsófia szép fehérmárvány szobra tolnai Festetics gróf udvari kápolnájában Keszthelyen, egy bécsi szobrász (valószínűleg Zauner) munkája.

94. Thalia – recenzió Virág Benedek kötetéről

szövegforrás

Leipziger Literaturzeitung, 1814. am 21. des Januar, Nr. 18., 141–143.

Rovatcím: *Ungrische Poesie und Literatur*. A recenziót a rovatban a *Mondolat* bírálata követi.

hitelesség

Névtelen.

A KazLev. 10. 2433. sz. levél mellékletében (Kazinczy Romy Károly Györgynek, 1813. május 15.) található a recenzió. Kazinczy azonban az 1813. július 28-án kelt levelében (KazLev. 10. 2491. sz.) írja Rumynak, hogy mellékeli a recenziót, illetve kéri őt, hogy javítsa az írás stilisztikai és nyelvi hibáit: „Hier die Recension von V[irág]s Thalia. Benehmen Sie ihr die Unrichtigkeit des Stils u. der Ausarbeitung das Unreife.” Vagyis valószínűsíthető, hogy a melléklet ehhez a későbbi levélhez tartozik.

magyarázat

Virág Benedek (1754–1830) költő elsőként 1799-ben adta ki költeményeit (*Virág Benedek’ Poétai Munkái*, Pest, 1799), ezt követően fordításai, történetírói munkái, illetve papi tevékenységéhez kapcsolódó írásai jelentek meg, majd 1811-ben újra kiadta verseit bővítésekkel és javításokkal (*Poémák*, Buda, 1811). Kazinczy 1811-ben Virág ez utóbbi kötetéről közöl német nyelvű recenziót, további életrajzi adatokhoz, illetve a korábbi recenzióhoz lásd kötetünkben annak jegyzeteit: *Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről*. A *Thalia* című kötet 1813-ban jelent meg Pesten Trattnernél, öt Horatius-fordítással (négy episztola és egy szatíra) és hét saját verssel (episztolák), 56 oldalon.

Kazinczy 1813. július 2-án kelt levelében írja Pápay Sámuelnek (KazLev. 10. 2473. sz.), hogy nagyon várja kézhez venni Virág *Thalia* című kötetét, de annak érkezése késlekedik: „Pesti barátim nekem régen megküldék Berzsenyinek verseit, ’s Virágnak Thaliáját: de a’ gonosz lelkek valahol tartóztatják hozóját. Virágnak Thaliáját égek látni”. Ugyanezt a türelmetlen várakozást Virágnak is megírja 1813. július 11-én kelt levelében (KazLev. 10. 2480. sz.). 1813. július 21-én azonban már arról számol be Helmezy Mihálynak (KazLev. 10. 2486. sz.), hogy megkapta és el is olvasta a *Thaliát*: „Júl. 21dike kezembe jutatá nyalábotat. – Melly örömekeket adál nekem! Fogadd érttek köszönetemet, még pedig a’ legszívesbbet a’ mit adhatok. – Minthogy Berzsenyinek kiadását a’ Szemere exemplárjából már ismertem, egyenesen Thaliának állék, ’s le nem tettem kezemből, míg végig nem mentem rajta. Bosszankodva azon ostobákra, kik azt hiszik (eggy német Recensens után), hogy Virág magát negligálni kezdi,

kaptam a' tollat, 's recenseálám, német nyelven a' Bécsi Tudom. Ujs. lev. számokra, 's megmondtam, hogy az *akarva* és *merő* Muthwillen és Schalkheitból kegyetlenül rossz hexametereket író Horáth felől épen így ítélték Rómában, qui stupuerunt in eius Odis [akik álmélkodtak gyűlöletén]. Virág mindenben rokon lélek Horáthzal, 's azért ír ilyen botránkozató, bucolica Caesurákkal elrútított, 's aztatokat emlegető verseket, azért ír az Énéást. Er wollte seinen Lesem, die für verborgene Schönheiten keinen Sinn haben, und selbst den Tanz der Musengrazie (Thalia) nach Regeln messen Tollen, trotzen. Én Virágot itt is csudálom, 's talán még inkább itt mint Odájiban. Der ihn Nachlässigkeiten zeicht, der wage nur so nachlässig zu thun." [Szembe akart szállni olvasóival, akiknek nincs érzékük a rejtett szépségekhez, és még a múzsa és grácia (Thalia) táncát is szabályokhoz akarták mérni. (...)] Aki megjegyzi hanyagságait, merje hanyagul megtenni.] A levelében található német szakaszok tartalmilag megjelennek a recenzió szövegében.

A recenzióban említett német bírálatot („Bosszankodva azon ostobákra, kik azt hiszik egy német Recensens után, hogy Virág magát negligálni kezdi”) nem sikerült azonosítani.

Kazinczy recenziója nem a levelében jelzett bécsi lapban, az 1812-ben megszűnő *Annalen* után 1813-ban induló *Wiener Allgemeine Literaturzeitung*ban jelenik meg, hanem a *Leipziger Literaturzeitung*ban. A Rumynak küldött változathoz képest csak az első mondat tér el, Kazinczynál sokkal rövidebb: „Herr Abbé Virág wird beschuldigt, dass er sich vernachlässige.” [Virág abbét azzal vádolják, hogy elhanyagolja magát.]

Horaz: Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65–Kr. e. 8.) római költő.

Pars altera putat similes meorum mille die versus deduci posse: idézet Horatius szatirájának (II/1.) 3–4. sorából. A szöveg helyesen: pars esse putat similisque meorum / mille die versus deduci posse. Virág Benedek fordításában: „'s egy nap ezer verset készíteni lehetne / Ollyant mint az enyim.” (VIRÁG 1813, 34.) Horváth István Károly fordításában: „S hogy efélét / ezrével lehet írni naponta.”

Werke der Kunst und des Geists sind für den Pöbel nicht da: Goethe 15. velencei epigrammájának utolsó sora pontatlanul. Pontosán: „Werke des Geistes und der Kunst sind für den Pöbel nicht da.” Ez a sor Kazinczy *Tövises és Virágok* című kötetének (1811) mottója.

Göthe: Johann Wolfgang Goethe német költő.

und S[eite] 44 az Enéás für Enéás ohne den Artikel az, hinwirft Aeneis: a *Gyerkényi Pyber Benedek*nek 1813. Febr. 18dik. című episztola második oldala a kötetben, a szövegkörnyezet: „Nálad az Enéás Tiberistől a' Duna 's Zsitva / Áldott partyaihoz jutván, nyert házi kegyelmet.” ***bukolischen Cäsur:*** bukolikus cezúra, azaz a negyedik versláb után.

E' bepecsél írást Augusztusnak // fogod adni.: Horatius I/13. episztolájának 2. sora (Augusto reddes signata volumina, Vinni”), Virágnál a 26. oldalon. Vajda György Mihály fordításában: „átadod Augustusnak e zárt köteget”.

Régi tanyám mellett el kell nekem is // lovagolnom.: Horatius I/15. episztolájának 10–11. sorának vége és eleje, amelyet egészében a 11. sorba tol Virág a 27. oldalon: „et deversoria nota / praeteragendus equus.” Urbán Eszter fordításában: „s noszogatnom kell lovamat jól / ismert kocsmá előtt.”

Kútvizet, avagy esőt? mert e' tájék // bora nem kell: uo., 16. sor: „iugis aquae (nam vina nihil moror illius orae.”, Virágnál a 27. oldalon. Urbán Eszter fordításában: „forrás adta vizét (mit bánom az ottani bort én.”

Ha megelégednék babbal vagy akármi paréval / Arisztippus, Gazdagokat nem inalna: Horatius I/17. episztolájának 13–14. sora: „Si pranderet holus patienter, regibus uti / nollet Aristippus.”, Virágnál a 30. oldalon. Radó György fordításában: „Kedvelné csak a zöldkosztot, nem akarna királlyal / élni Aristippus.”

dass Virág das von Kazinczy mit Glück geschaffene Wort gyönyör (als Adjectiv deliciosus, als Substantiv voluptas) S[eite] 26 gebraucht hat: Horatius I/13. episztolája fordításának 18. sorában található. A szövegkörnyezet: „Melly a’ Cézárnak szemein ’s fülein gyönyör érzést”.

den hinterlassenen Gedichten seines verstorbenen Freundes Dayka: utalás a Dayka-versek kiadásának előszavára, lásd DAYKA 1813. Dayka Gábor (1769–1796) verseit Kazinczy a fiatal költő korai halála után jóval később adta ki. A versek kijavításával, az életrajzot tartalmazó előbeszéddel, illetve saját verseinek kiadásával egyfajta költészeti-ízlésűjítási programként tekinthetünk a kiadványra. A 48 oldalas, római számokkal számozott *Dayka’ élete* címet viselő előszó nagy része nyelvújítási, köztük szóalkotási kérdésekkel foglalkozik.

ad Pisones: Horatius II/3. episztolája, amely *De arte poetica*, azaz *Ars poetica* címen ismert. Virágnál a 3–25. oldalakon, *Horatius levele Pízókhoz* címmel.

ad Vinnium Asellam: Horatius I/13. episztolája, Asella szolgálégényhez. Virágnál a 26. oldalon, csak a könyv és a szám megnevezésével.

ad Valam: Horatius I/15. episztolája, Numonius Válához. Virágnál a 27–29. oldalon, csak a könyv és a szám megnevezésével.

ad Scaevam: Horatius I/17. episztolája, Scaevához. Virágnál a 30–33. oldalon, csak a könyv és a szám megnevezésével.

quem placido vidit lumine Melpomene: Horatius ódáinak IV/3. darabjának (*Melpomenéhez*) két elő sora, amely helyesen: „Quem tu, Melpomene, semel / nascentem placido lumine videris”, Bede Anna fordításában: „Kit kedves, ragyogó szemed / látott, Melpomene, élete hajnalán”.

Kondé: Kondé József Benedek (1760 – 1831), a *Téli levél* című vers címzettje, a *Tahliában* a 39–42. oldalon. Jósághormányzó, Komárom, Hont és Pozsony vármegyék táblabírája, író. Révai Miklós, Virág Benedek és Kulcsár István barátja.

Episteln an Pyber (zu Virth bey Komorn): Virág episztolája a kötetben *Gyerkenyi Pyber Benedeknek* címmel, a 43–46. oldalon. Pyber Benedek (1758–1823) komárom megyei táblabíró, akinek a virti birtokán Virág a visszavonulása után, vagyis 1799-től élt.

an Siskovics: az *Almási ’s Gödrei Siskovics József Filos. Doctornak* című episztola (47–48. oldal). Siskovics József bölcséleti doktor, főispán és udvari tanácsos, Helmeczi Mihály író tanítványa.

an D. Helmeczi in Pest: a *Helmeczi Mihály Filos. Doctornak* című episztola (49–50. oldal) címzettje Helmeczy Mihály (1788–1852) író.

ein lateinisches Gedicht im sapphischen Versmaass an den würdigen Abt Anton von Dréta, Prior Cistercienser in Zircz: a *Thalia* 51–52. oldalán olvasható a latin nyelvű, *Dréta Antalnak* című vers. Dréta Antal (1762–1823) ciszterci szerzetes, a Zirci apátság első magyar apátja.

an Sztrokai: a *Thalia* 53. oldalán található *Nemescsói Sztrokai Antalnak* című episztola. Sztrokay Antal (1780–1850) ügyvéd, jogi író, Festetics György írnoka.

an Kisfaludi, den Dichter von Himfy’s Liedern: a *Thalia* 54. oldalán található *Kisfaludi Kisfaludy Sándornak* című episztola címzettje Kisfaludy Sándor (1777–1844) költő, többek között a *Himfy*-dalok szerzője.

fordítás

A híresen ismert magyar író, Virág abbát Budán néhány honfitársa azzal vádolja, hogy egy ideje elhanyagolja magát. A recenzensnek egész más a véleménye. Őt elvarázsolja ez az önként vállalt és a költőnek (Magyarország Hotatiusának) oly természetesen jól álló hanyagság, éppúgy, mint ahogy zengő hangú ódái is elbűvölik. Mindennapi olvasói, úgy tűnik, nem fogékonyak erre az elbűvölő hanyagságra, és elfelejtik, hogy Horatius, a magasztos ódaköltő éppúgy félreismert volt, mint Virág Magyarországon, amidőn utánozhatatlan szatíráit és episztoláit írta. *Pars altera* (mondja ő maga) *putat similes meorum mille die versus deduci posse*. Azok, akik Virágunkat hanyagsággal vádolják, meg kellene próbálniuk *éppoly*

hanyagnak lenni. *Werke der Kunst und des Geists sind für den Pöbel nicht da*, azaz *A művészet és szellem remekművei nem a plebs számára születnek*, mondjuk Goethével, a németek nagy költőjével. Virág ismeri magát, nagy elődjeit és az őt megugatokat – hagyja, hadd ugassanak. Horatiusi kedélye örömet leli benne, hogy ezeket a sekélyes gáncsokodókat bosszanthatja, és azzal is bosszantja őket, hogy csintalanul odadobja nekik az *aztat* a helyes *azt* helyett, és a 44. lapon az Enéás-t ír Enéás helyett, névelő nélkül. Hogy ezt vagy azt tartja-e helyesnek, azt senki nem vitatja; de bárgyú olvasóit, akiknek a magasabb rendű szépségekre nincs szemük, s mindig mindent szabályokkal mérnek, szándékosan akarja bosszantani. A metrumból adódóan persze könnyen megtehetette volna, hogy az *Enéás* helyett az *Enéis*-t ír (az Aeneis vagy Aeneide), és az anomália ki van egyenlítve.

Az eredeti, valamint Horatius szatíráiból és episztoláiból fordított darabok gyűjteményében az olvasót minden meglepi; itt és ott is majdhogynem sántító hexameterek vannak bukolikus cezúrával, mint:

E' *bepecsél*t írást Augusztusnak // fogod adni.

Régi *tanyám* mellett el kell nekem is // lovagolnom.

Kútvizet, avagy esőt? mert e' tájék // bora nem kell –

továbbá olyan szavak, amelyeket más írónak nem lenne bátorsága használni, és melyek e beavatott által szinte megnemesednek, mint a 30. lapon:

Ha megelégednék babbal vagy akármi paréval

Arisztippus, Gazdagokat nem *inalna*,

ami barátok vidám társaságában, egyikük által kimondva hangos nevetést keltene. Örömmel vette észre a recenzens, hogy Virág a *Kazinczy* által szerencsésen alkotott *gyönyör* szót (melléknévként *deliciosus*, főnévként *voluptas*) használta a 26. lapon, és így reméli, hogy Magyarország jobbjai meg fogják szívlelni, amit Kazinczy elhunyt barátja, Dayka hátrahagyott verseinek előszavában (Ujhelyi Dayka Gábor Versei Öszveszedte 's Kiadta barátja Kazinczy Ferencz. Pest 1813 XLVIII és 243 lap, in 8.) a XX–XXXVIII lapokon mondott az új magyar szavak képzéséről és használatáról. Adná egy jó szándékú génius, hogy így legyen!

Úgy tűnik, Virágnak az a szándéka, hogy honfitársait megajándékozza Horatius hexameterben fordított episztoláival, mivel az *ad Pisones*, *ad Vinnium Asellam*, *ad Valam*, *ad Scaevam* címűeket fölvette kötetébe, s ez a remény elragadtatással tölt el minket. Horatius episztolái Virág tolmácsolásában – csak nagyszerűen sikerülhetnek, és az elmés olvasónak olvasás közben nem fog eszébe jutni, hogy utánanézzon, Horatius is éppen így mondta-e, nem többet, nem kevesebbet. Az olvasó, akire a műzsák rámosolyogtak (*quem placido vidit lumine Melpomene*) a legteljesebb és legtisztább élvezetet fogja találni benne. – A 39. lapon a *Téli levél* című episztola, ha nem tévedünk, Kondéhoz íródott, mély értemmel bír a hozzáértő számára, de aki nem az, annak igazi bosszankodás, mert a költő egy borívó képét vetíti az olvasó elé. Ezután episztolák következnek *Pyberhez* (Komárom mellett Vírten), *Siskovicshoz*, *Helmecezihez* Pesten, egy latin vers szapphói mértékben az érdemes *Dréta Antal* apáthoz, a zirci ciszterciták priorjához, *Sztrókaihoz*, *Kisfaludihoz*, a Himfy dalok költőjéhez. Mindegyik kiváló. Magyarország költőit, akiket egyébként a nehézkesség jellemez, végre megérintette a horatiusi könnyedség megelevenítő szelleme; a lassan közelgő hajnalpír teljes ragyogásban tör elő a magyar Parnasszuson, és a gyászbogaraknak menekülniük kell búvóhelyeikre. Igazán itt volt már az ideje.

95. A' magyar literatura történetei. Töredék

szövegforrás

Erdélyi Múzeum, 1814. 1. füzet, 1–10.

megjelenés

ERDMUZ 1979, 39–47.

A közlemény németül is megjelent, lásd kötetünkben: *Ueber den Wachstum der ungrischen Sprache und Literatur*, a két változat egymáshoz való viszonyáról lentebb írunk részletesen.

hitelesség

A folyóiratközlemény szerkesztői bevezetésében megnevezve: „Kazinczy Ferencz pálya-írása”.

magyarázatok

A közlemény Kazinczy úgynevezett tübingai pályaművének irodalomtörténeti része, amely a német közleménnyel együtt az a két részlet, amely Kazinczy életében nyomtatásban megjelent. Nemcsak a pályázat körülményei, hanem a kéziratok keletkezési körülményei és Kazinczy későbbi kiadási szándéka is lényeges a folyóiratközlemények megjelenése és értelmezése szempontjából.

1. a pályázat kiírása és kontextusai

1808 márciusi dátummal a tübingai Cotta-féle könyvkereskedés 100 aranydukát jutalommal pályakérdést hirdetett a müncheni *Allgemeine Literaturzeitung*-ban, egy „ungarischer Patriot” felajánlásával (*Preisfrage, Allgemeine Zeitung*, 1808, Beilage Nro. 10, 37.; az 1808. április 9-i, 100. lapszám melléklete). Váczy a *KazLev.* 5. jegyzeteiben (565. o.), az 1287. sz. levélhez (Kazinczy Dessewffy Józsefnek, 1808. április 9. után, dátum nélkül) kapcsolódva közli a teljes német nyelvű pályakiírást, amely Heinrich Gusztáv *Tübingai pályamű*-kiadásában is olvasható (HEINRICH 1916, 3–4.). A pályakérdés magyarul többek között a *Hazai Tudósítások* 1808. Pünkösdi hava [május] 4-i lapszámában (I. félesztendő 36. szám, 287.) jelent meg, a következőképpen: „Mennyiben lehetséges, tanácsos, és a’ Magyar Országban, ‘s vele öszvekaptsólt Tartományokban lakó külömbféle Nemzeteknek javokkal és szabadságaikkal megegyeztethető, a’ Magyar Nyelvet egyedül magát Hivatalbéli nyelvé tenni a’ köz Tisztségeiben, az Igazság kiszolgáltatásában, és a’ Tanításban? El vagyon é a’ Nyelv erre úgy készülve, a’ mint elkerülhetetlen szükséges? Mitsoda hasznok, vagy mitsoda károk származhatnak ebből polgári, kereskedő, és tudománybéli tekintetben?” A pályázatot német, latin vagy francia nyelven lehetett beküldeni, a leadás határideje július vége volt. Összesen huszonegy pályamű érkezett, köztük Kazinczy német nyelvű munkája, illetve a fiatal Döbrentei Gáboré, és bár kiadták a pályaműveket bírálóknak, nyertest végül soha nem hirdettek. Amint azt a későbbi kutatások feltárták, a pályázati kiírás mögött a bécsi titkosrendőrség állt, feltételezhetően azzal a szándékkal, hogy a tudományos igényű pályairások mögött észlelhessen az esetleges politikai szerveződések. A napóleoni háborúk elbizonytalanították a Habsburg Monarchia helyzetét és szerepét Európában, a háborúba való belépés esetén szükségképpen kellett volna támaszkodnia Magyarországra, nevezetesen a magyar rendekre. Az 1807-es országgyűlésen a külpolitikai helyzettől nem függetlenül tárgyalják a magyar nyelv ügyét. A követutasítások a következő négy témakörben érintik a magyar nyelv státuszát: a polgári és törvényes dolgok magyar nyelvű tárgyalása, tudós társaság alakítása a nyelv művelésére és a tudományok virágzására, a nevelésben és az oktatásban nagyobb hangsúlyt kapjon a magyar nyelv, továbbá a magyar katonák kiképzésében és gyakorlatozásában is jelenjen meg. A diétán a tudós társaság alapítását leszámítva tárgyalják a magyar nyelv ügyét (közigazgatás és igazságszolgáltatás, oktatás, katonaság). Bár a kérdéskör nem volt a diéta elsődleges problémája, és csak hat ülésen került elő (az összesen kilencvenöt ülésből), a viták meglehetősen zajosak voltak a latin és a magyar nyelv szerepét illetően, továbbá a más nyelvi kisebbségek érthető sérelmei miatt, és a titkosrendőrség jelentései is megsűrűsödtek. A király az év végén elhalasztotta a magyar nyelvet érintő törvényjavaslatok tárgyalását és elfogadását,

így előrelépés nem történt a magyar nyelv státuszában. A kémek a bécsi udvar figyelmét egyúttal a magyar írókra is felhívták, akik eszerint nagy befolyást gyakorolnak a közvéleményre, és politikai hatásuk is van.

Johann Michael Armbruster egyik javaslata a magyar közvélemény befolyásolása volt a sajtón keresztül, olyan magyar vagy magyarországi szerzők által (pl. Rummy Károly György, Schedius Lajos, Schwartner Márton), akik németül publikálnak. Így újságalapítást javasolt, amely meg is valósult 1808-ban a *Vaterländische Blätter* kiadásával (1820-ig), a lap egyébiránt jelentős folyóirattá vált Bécsben. Armbruster másik javaslata a magyar értelmiséget megcélzó pályázat kiírása volt. A tübingi pályakérdés meghirdetését számos olyan pályatétel előzte meg, amelyek a magyar nyelv használatát célozták, ilyen volt 1789-ben a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* felhívása a magyar nyelvű pszichológia megírására, majd ugyanebben az évben a magyar grammatika megírására. 1790-ben a szerkesztők újabb pályázati kiírásában a magyar nyelv gyarapodásának és a magyar nemzet pallérozódásának kapcsolatára kérdeztek rá, a latin nyelv státuszát is elbizonytalanítva. Kultsár István (aki *Hazai Tudósítások* című lapot 1806-ban indítja el szerkesztőként és kiadóként) és Prónay László 1804-ben a magyar nyelv „kimíveltetéséről” tesz fel pályakérdést, és az időközben elindult folyóiratban Kultsár közzé is teszi a pályamunkákat. Összesen 21 munka érkezett erre a felhívásra, többek között Kis János, Péchy Imre és Teleki László szerzőségében. Teleki 1806-ban egy tudós társaság felállításáról hirdet pályázatot, nyertese Fejér György lesz, akinek a kiadott munkáját Kazinczy recenzeálja is a bécsi *Annalen*-ben, de majd csak 1812-ben, lásd kötetünkben: *Jutalomra érdemesített Értekezés – recenzió Fejér György pályamunkájáról*. A tübingi pályamű kiírásának tehát ez a közvetlen politikai, nyilvánosságtörténeti, illetve nyelvi-irodalmi kontextusa, és Kazinczy reakciója is jól mutatja, hogy a pályakérdés megítélése nem volt egyértelmű a hazai értelmiségi körökben. Bár Kazinczy ekkor – az alább idézett levél tanúsága szerint – már elkezdte a pályamunkája megírását, mégis élt benne a gyanú, hogy a pályázat mögött politikai szándék áll: „Minekelőtte leveledre felelnék, engeddd-meg, hogy mondhasam, hogy Bárá Prónay László Excell. parancsolatjára hozzá fogtam a’ Tübingi Jutalomkérdésnek fejtegetéséhez. [...] A’ kitett kérdéseket ismerni fogod az Újságokból, nevezetesen a’ Hadi Történetekből is. Rendes tünemény hogy az az «ungarischer Patriot» akkor tudakozódik ez eránt, mikor Tudósaink, Vármegyéink 20 esztendő olta elég világosan kinyilatkoztatták vélekedéseket, az Ország pedig egynehány Diaetákon meghatározott végzéseket szabott eránta. Én nem tudom mit tartsak azon «ungarischer Patriot» felől; ellenségi szándékkal van e nyelvünkkel, vagy csak mogyoró botba rejtve nyújt arany ajándékot a’ Delphi Istenének (lásd a Lucius Június Brutus életét, azon szakaszban, a’ hol ő a’ Tarquin ujaival utazott Delfibe), és ezt a’ gyanúmat néki becsülésére világosan ki is mondom, de ezen Lúcius Brutusi boríték alatt a’ Praefatióban.” (Kazinczy Dessewffy Józsefnek, 1808. április 9. után, dátum nélkül, KazLev. 5. 1287 sz.) Ugyanezekben a napokban Kis Jánosnak (1808. május 8., KazLev. 5. 1290. sz.) Döbrentei Gábornak (1808. május 10., KazLev. 5. 1291. sz.), Cserei Farkasnak (1808. május 19., KazLev. 5. 1297. sz.) és Rummy Károly Györgynek (1808. május 31., KazLev. 5. 1302. sz.) is ír a pályázattal kapcsolatos ellenérzéseiről és saját munkája megkezdéséről.

A tübingi pályamű kiírásához, a magyar nyelv ügyéhez és a politikai kontextusokhoz lásd AJKAY 2018, 16–105., HEINRICH 1916, 20–25., MIKÓ 1943, 3–27.

2. Kazinczy pályázata: megírás, kéziratok, kiadások

Kazinczy 1808. május 8-án Kis Jánosnak (KazLev. 5. 1290. sz.) már elküldi pályáírása tervezett előszavát, amely azonban végül nem kerül bele a szövegbe. Ugyanebben a levélben írja meg azt is, hogy magyarul készül a munkája, és ez a döntése nyilvánvalóan része a pályakérdésre adott állásfoglalásának is: „Én a’ magam írásomat magyarul dolgozom. Azután lefordítom németre, ’s által adom valamelly Graeculusnak, hogy revideálja, corrigálja, ’s alkalmaztassa a’ német ízléshez. Homloklevelére reá lesz téve: Aus dem Ungarischen übersetzt. [Magyarról

fordítva.]” Az előszóból rövidebb részletet küld Dessewffynek (1808. április 9. után, dátum nélkül, KazLev. 5. 1287 sz.) és Csereinek (1808. május 19., KazLev. 5. 1297. sz.) is. Rumynak 1808. május 31-én (KazLev. 5. 1302. sz.) arról ír, hogy az idő rövidege miatt a saját maga által németre fordított szöveget nem tudja már elküldeni javításra, Nitsch Dániel sárospataki tanárt szeretné megkérni erre (aki azonban időközben meghalt): „Wäre doch Igló näher zu Széphalom, dass Sie mir meine deutsche Dissertation übersehen und ihre Ungleichheiten ausgleichen könnten! Ich werde wohl H. Nitsch darum ersuchen.” [Bárcsak közelebb lenne Igló Széphalomhoz, hogy át tudná nézni értekezésemet, és kiegyengetné annak egyenetlenségeit! Ezért Nitsch urat fogom erre megkérni.] Kazinczy így minden bizonnyal ellenőrzés nélkül postázza a német nyelvű pályáírást. (A megírás időszakáról részletesen lásd: AJKAY 2018. 121–126.) Annyi bizonyos, hogy Kazinczy Tübingenbe a saját maga által németre fordított szöveget küldte el, amely azután bekerült a bécsi levéltárba. Heinrich Gusztáv ezt a kéziratot adja ki 1916-ban, bevezetőjében elsőként írva a pályázat politikai kontextusairól. Heinrich nem betűhíven, hanem Kazinczy nyelvi hibáit „hallgatagon javítva” (HEINRICH 1916, 32.) gondolzza a szöveget, a kézirat azonban megsemmisül az 1927-es bécsi zavargások során felgyújtott levéltári szárnyban.

A pályamű beküldése után Kazinczyt foglalkoztatja munkájának önálló kiadása, emiatt tovább dolgozik pályaművén, így a ma ismert kéziratok nemcsak a pályázathoz és a pályáírás kidolgozásának rövid időszakához kapcsolódnak, hanem az azt követő évekhez is. 1808. augusztus 14-én (KazLev. 6. 1336. sz.) Prónay Lászlónak ír a kétnyelvű kiadás szándékáról: „Most tisztázom mind magyarul mind németül, olly véggel, hogy mind a’ két nyelven ki is adjam, ha a’ Censura kegyessége megengedi. A’ munka okosan és tisztelettel van írva ’s nincs benne semmi, a’ mi a’ részre nem hajló Censúra engedelmet meg ne nyerhetné, – legalább Gróf Desöffy József, ki azt nálam olvasta, nem akadott-fel semmiben. – Igyekezni fogok rajta, hogy azt Excellenzíádnak minél lehet elébb megküldhessem, hogy annak a’ nagy és tisztelt férjfiúnak érthessem ítéletét felőle, kinek parancsolatját teljesíteni gyönyörűségnek találván, pályavívóvá lettem, mely semmi esetben szándékom nem volt volna.” 1809. január 16-án (KazLev. 6. 1398. sz.) Prónaynak küld egy tizennégy kötet címét tartalmazó tervezetet az elkészült munkáinak kiadása ügyében, amelyben a 8–9. kötethez a következőt írja be: „A’ Tübingi kérdés’ pályáírása.”. A tervezetben még 1813-ban is szerepel a pályamű „Pályáírásomból a’ Tübingi kérdésre” címmel (lásd a Helmeczy Mihálynak írt levelét 1813. szeptember 19-én, KazLev. 11. 2518. sz.). Ez a kiadás végül nem valósul meg, a *Szép Literatura* kilenckötetes sorozatában végül csak fordítások jelennek meg 1814 és 1816 között.

Az MTA Könyvtárának kéziratárában található autográf kézirat (MTA KIK M. Nyelvtud. 4r. 42/I.) kétnyelvű, a rectókon a magyar, a versókon a német szöveg olvasható, és a beküldött pályázati anyaghoz képest egy későbbi tisztázat lehet. A magyar szöveg a némethez képest hiányos, amely arra mutat, hogy itt a németből lefordítva keletkezhetett a magyar változat, csak nem zárult le a munka. Az akadémiai kézirat magyar nyelvű szövegében 1808 őszéről, 1809-ből és 1810-ből származó adatokra is utalás történik, amely szintén bizonyítja ezt a későbbi keletkezést. Heinrich Gusztáv az 1916-os kiadásban a német kézirat közlése után közreadja az akadémiai magyar kéziratot ezekkel a későbbi utalásokkal, de nem figyel föl ezekre a dátumokra (lásd HEINRICH 1916, 132, 143, 144., illetve AJKAY 2007, 526.). Heinrich azt is megjegyzi saját kiadásának 148. oldalán, hogy „[a]z itt következő részletet (addig: «De ezek kevés füzetek megjelenése után mind elakadtak», alább 155. l.) kis módosításokkal közölte az *Erdélyi Múzeum* (1814, 1–10.) A Magyar Literatura Története Töredék, czímmel a szerkesztőnek következő bevezető soraival [...]” Heinrich leírja ugyan, hogy ezt megelőzően a kéziratban „[i]tt nagy hézag következik, mely a német szöveg 63–93. lapjainak megfelel” (a kéziratban a 109–217. oldalakon üresek a páratlan oldalak, amelyek a magyar nyelvű szövegnek adnak helyet, vagyis hiányzik az első fejezet vége, a teljes második fejezet és a harmadik fejezet eleje). Azonban nem figyel fel arra, hogy az általa közölt MTA-kéziratban ez az

irodalomtörténeti rész az első szakaszában különbözik a bécsi kézirtól (amit Heinrich adott ki), ugyanis a magyar nép eredetére és letelepedésére vonatkozó rész (ami az *Erdélyi Muzéum* változatában az első hosszú bekezdés), csak az MTA-kéziratban van meg, a Heinrich által kiadott német kézirat ennivel tehát rövidebb (HEINRICH 1916, 93–101.) Ez azt bizonyítja, hogy az MTA-kézirat egészen bizonyosan a pályamű későbbi újradolgozása lehet. A kézirat és a folyóiratközlemények kapcsolatára lentebb visszatérünk.

Utóbb, a debreceni Papszász-hagyatékából kerül elő a pályaműnek egy másik magyar nyelvű autográf kézírata, amelyet Pósa Agnes ismertet 1978-ban (PÓSA 1978), ebből a változatból az akadémiai magyar kézirat hiányai részben kipótolhatók, de így sincs meg a teljes magyar pályázati anyag. A debreceni kéziratot Ajkay Alinka adta ki 2018-ban (AJKAY 2018, 190–222.). Legutóbb Kiss Margit foglalkozott a kézirtos anyaggal (KISS 2022, 131–168.), és az akadémiai kézirat magyar nyelvű változatának stilisztikai vizsgálatát módszeresen elvégezve állapította meg, hogy a más kéztől származó javítások és kiegészítések a kézirat harmadik részében valószínűsíthetően Kazinczy Gábortól származnak, akinek 1848-ban az Akadémián található kéziratok is a tulajdonába kerültek, és aki ezzel a munkával feltételezhetően a magyar szöveg kiadását próbálta előkészíteni. Kiss összehasonlította továbbá az akadémiai és a debreceni kéziratot, valamint az *Erdélyi Muzéumban* megjelent részletet és a Kis Jánosnak elküldött részletet az azonosságok és az eltérések tekintetében, e két utóbbira lentebb térünk vissza. Mindezekből az következik, hogy a Kazinczy által elsőként magyarul megírt kézirat, vagyis a teljes magyar nyelvű anyag eltűnt vagy megsemmisülhetett, ahogyan megsemmisült a bécsi levéltárban őrzött, a pályázatra beküldött német nyelvű anyag is.

A kéziratok tárgyában fontos még a Kis Jánosnak küldött összefoglalása a pályamunkának, amelynek az eleje magyar nyelvű, a nagyobb része pedig német, mindkét rész, persze rövidítve, tartalmi egyezést mutat a ma ismert kézirtokkal, vagyis feltételezhetően ennek elküldésekor még birtokában lehetett Kazinczy magyar és német kézirtoknak is a pályairásából. Az azonban nehezen magyarázható, hogy miért vegyes nyelven, magyarul és németül küldi az összefoglalót, miért nem egységesen vagy magyar, vagy német nyelven. 1808. augusztus 19-én tehát küld Kis Jánosnak egy „Extractust” munkájából (KazLev. 6. 1340. sz., kézirta: MTA KIK RUI. 4r. 260, 113–120. f.), amelynek irodalomtörténeti része (a két későbbi folyóiratközlemény) szintén rövidített, bizonyos helyein csak nevek felsorolása olvasható minden kifejtés nélkül.

Szintén további kézirtok lehetőségét mutatja a Kis Jánossal való levelezés folytatása 1808 decemberében. Kis *Magyar Tárház* címen tervez új folyóiratot indítani, amelybe várja Kazinczy pályairásából az irodalomtörténeti részt: „Tégedet arra kérlek, méltóztassál hozzáadni egy rövid rajzolatot a’ M. Literaturának mostani állapotjáról. Ez néked másszor is könnyű volna, most pedig annál könnyebb, minthogy csak pályairásod utolsó szakaszát kell rövid summába foglalnod.” (1808. december 17., KazLev. 6. 1386. sz.) Kazinczy december 30-án válaszol (KazLev. 6. 1392. sz.): „Pályairásom Ruminál van. Ő tisztogatja-meg a’ német fordítást eredeti bűneiből. Ez okozza, hogy a’ Magyar Poézis vagy literatura históriáját belőle számodra ki nem dolgozhatom. Mikor vissza jő tőle kézírásom, örömet teljesítem, a’ mit e’ részben kívánsz.” Ebből az látszik világosan, hogy ekkor Kazinczynál nem volt magyar kézirat, hiszen a Rumynál lévő németből fordítaná vissza magyarra vagy készítené belőle magyarul összefoglalót az irodalomtörténeti szakaszból Kis számára. 1809. február 5-re (KazLev. 6. 1414. sz.) viszont már megérkezett Rummy küldeménye: „Barátom! Rumitól végre megkapám pályairásomat, ’s az vala első dolgom, hogy az általad kívánt cikkelyt néked megküldhessem. Elmaradván valahol Bécsi útam alatt a’ Pályairás’ magyar textusa, ezt a’ németből mingyárt ezen papirosra fordítám; e’ miatt van ebben olly sok igazítás. Megengedj, hogy tisztábban nem küldöm.” Itt már pontosan tudható tehát, hogy Kazinczynak nincs birtokában magyarul a pályairás, sőt, kiderül, hogy bécsi útja során hagyhatta el, és a Rumytól visszaküldött német változatból fordítja le Kisnek az irodalomtörténeti részt. A levél arra a sietségre utal, hogy Kazinczy letisztázás nélkül, minél gyorsabban végezve a munkával postázza Kisnek a szöveget,

ugyanakkor a melléklet nincs meg: Váczy is utal rá a levél kiadásának lábjegyzetében, hogy a levél kézirata (MTA KIK RUI. 4. r. 260, 130 f.) mellett nincs ott a melléklet a hagyatékban. Tóth Orsolya feltételezi, hogy ez a Kis Jánosnak készített, németről magyarra fordított változat jelenik meg Kis János visszaemlékezéseiben (folyóiratterve ugyanis nem valósul meg). Tóth feltételezését a közlemény datálása mindenképpen támogatja, ugyanis az 1809. február 5-i dátummal, vagyis a fentebb idézett levél datálásával kap helyet Kis János visszaemlékezéseiben: „A folyóiratterv nem valósult meg, viszont véleményem szerint ez a változat jelenik 1809. február 5-re datálva Kis János önéletírásának toldalékában: *A magyar nyelv és literatura gyarapodásáról a legrégibb idők óta a legujabbakig. Tördéke egy még nyomtatatlan munkának* címmel. Vö. Kis János superintendens, *Emlékezései életéből*, Budapest, Franklin-Társulat, 1890, 511–522.” (TÓTH 2022, 117.) A Kis János-féle posztumusz kötetben található „töredék” alapvetően megegyezik az *Erdélyi Múzeum* közleményével, apró nyelvi-kifejezésbeli különbségek találhatók, szerkezetükben, tartalmukban azonosak. Ugyanakkor a Kis-féle kiadásban hosszabb a közlemény lezáró szakasza, ez pedig csak a *Wiener Allgemeine Literaturzeitung*ban megjelent német közleménnyel való összehasonlításban válik pontosan láthatóvá. A két változat összevetését lentebb végezzük el, ugyanakkor kijelenthető, hogy a bécsi lap a Kis János számára 1809. február 5-én elküldött szöveget közli, mint utóbb kiderül (lásd lentebb), Kis fordításában.

Összegezve tehát, az alábbi kéziratokat és kiadásokat ismerjük:

- autográf kéziratok:

1. Az MTA kéziratárának bilingvis (magyar-német) kézirata, a magyar részben idegen kéztől való kiegészítésekkel és javításokkal. A magyar szöveg nem teljes, vannak benne üresen hagyott szakaszok és oldalak. MTA KIK M. Nyelvtud. 4r. 42/I.
2. A debreceni magyar nyelvű kézirat a Déri Múzeumban. A szöveg nem teljes, a pályairás első szakaszát tartalmazza. Déri Múzeum Irodalmi Gyűjtemény, K. X. 75.136.1.
3. A Kis Jánosnak írt összefoglalás magyar és német nyelven, 1808. augusztus 19., KazLev. 6. 1340. sz., kézirata: MTA KIK RUI. 4r. 260, 113–120. f.),

- kiadások:

1. A pályamű irodalomtörténeti fejezetének kiadása az *Erdélyi Múzeum* első lapszámában magyarul, 1814 májusában.
2. A pályamű irodalomtörténeti fejezetének kiadása a *Wiener Allgemeine Literaturzeitung* 1814. május 31-i lapszámában németül, Kis János fordításában. Hosszabb a magyar folyóirat-közleménynél.
3. Kis János visszaemlékezéseinek mellékletében a pályamű irodalomtörténeti fejezetének közlése Kazinczy 1809. február 5-én (KazLev. 6. 1414. sz.) kelt levelének melléklete alapján, amely a német nyelvű pályairás magyarra fordításából készült Kazinczy által, a küldemény kézirata lappang vagy elveszett. Kis János superintendens, *Emlékezései életéből*, Budapest, Franklin-Társulat, 1890, 511–522. Ezt a szöveget fordítja vissza németre Kis, és küldi be a bécsi lapnak, lásd előbb a 2. sorszámmal írottakat.
4. Heinrich Gusztáv kiadása 1916-ból, az első, később megsemmisült német autográf pályázati kézirat és az akadémiai magyar nyelvű autográf kézirat nem betűhív közlésével.
5. A debreceni kézirat 2018-as betűhív kiadása Ajkay Alinka által. AJKAY 2018, 190–222.

3. az *Erdélyi Múzeum* közleménye

Kazinczy tübingai pályairásának irodalomtörténeti része a Döbrentei Gábor által szerkesztett *Erdélyi Múzeum* első lapszámának nyitóírásként jelenik meg (a szerkesztői előszó után) 1814 májusában. Döbrentei már jóval korábban tervezi a folyóirat kiadását. 1809. október 20-án

(KazLev. 7. 1570. sz.) írja Kazinczynak, hogy mindenképpen elindítja „Periodicus írását”, és kéri Kazinczyt, hogy „küldje-el, kedves ígéretje szerint mind a’ Himfy recensióját, mind a’ Sonnettokét, mind e’ két Szonnettöt is legtisztábban.” Ez a kérés amiatt lényeges, mert a még sokat késlekedő *Erdélyi Múzeum* majd nagyban támaszkodik Kazinczynak az előző években megjelent német nyelvű recenzióira és értekezéseire (lásd kötetünkben a német és a magyar nyelvű közlemények kapcsolatának mutatóját). 1810. augusztus 4-én (KazLev. 8. 1815. sz.) Döbrentei már pontosabb képet ad a készülő első lapszámról, miután leírja, hogyan próbálja terjeszteni a kiadvány hírét és elindítani az előfizetést: „Az elsőben ezek lesznek: A’ Magyar Literatura története. Kazinczy. Az Elogeról, (én tisztelő beszédnek nevezem.) ’s osztán Bartsai Ábrahám’ emlékezete. G. Haller. Bartsainak nálam lévő töredék versei. Gróf Dezsöffy József versei. Tölem egy. Himfy Szerelmei Recensiója. Fenelon élete, a’ Magyar fordítás megmutatásával tölem. Szeliko, Novella, Flóriánból, Prof. Szabótól fordítva. Azután, vagy Pope kertje Turickenhamban, vagy Archenholtzból valami utazás darab.” Döbrentei 1813. június 13-án (KazLev. 10., 2456. sz.) ad hírt Kazinczynak arról, hogy munkája az *Erdélyi Múzeum* első lapszámában végre meg is fog jelenni: „Az első füzet előtt Gubern. Consiliarius Gróf Bethlen Gergelynek mejjképe fog állani. [...] A’ Tekintetes Úr darabjai közül, a’ Magyar Literatura története, a’ Könyörgés, ‘s az Erdő fog állani az első füzetben, mert a’ többiek a’ mint látom, a’ Poetai berekben megjelentek, ‘s a’ mint a’ Wiener Literatur Zeitungból láttam, «a’ Magyar Poézis négy nemei» a’ Magyar Régiségek második darabjában fog menni. Arra kérem a’ Tekintetes Urat, hogy új darabokkal segíteni méltóztassék. Mint szeretném azokat kapni, mellyekre kértem.” Kazinczy Kölcseynek írja meg (1814. július 7., KazLev. 11. 2693. sz.), hogy május 21-én vette kézbe Döbrentei lapjának első számát: „Máj. 21dikén vettem az Erdélyi Múzeum’ első füzetét. Illy derék Holnapos írásunk még nem volt, és ha illyen lesz a’ többi füzet, azt jövendőlöm neki hogy állandó lesz. Első darab benne a’ M. Literatura Története, a’ Tübingai kérdésekre tett Pálya Írásomból.”

A szakirodalom eddig érdemben nem vizsgálta az *Erdélyi Múzeumban* megjelent közleményt, feltehetően részben amiatt, mert Heinrich úgy adja ki az MTA kéziratból a magyar nyelvű részt, hogy nem nézi meg, miben különbözik a pályamű bécsi kéziratától vagy éppen az MTA német kéziratától. Az alábbiakban röviden összefoglaljuk a szövegváltozatok közötti kapcsolatokat, a részletes összevetés pedig a kéziratok kritikai kiadásának kötetébe kerül – jelen kiadás fókuszában ugyanis a folyóiratközlemények állnak.

Ha megvizsgáljuk az MTA magyar kéziratát, és összevetjük az *Erdélyi Múzeum* közleményével, továbbá a Kisnek küldött kézirattal, amelyet csak Kis visszaemlékezéseinek *Toldalékából* ismerünk, lényeges kapcsolatot fedezhetünk fel közöttük. Elsőként fontos tisztázni, hogy az MTA-kézirat 219. lapjának alsó harmadában indul a magyar szöveg, fölötte egy elválasztóvonal és üres rész található. Ezt követi a 221a, itt viszont néhány lapon át rossz a sorrendje a lapoknak, ez a helyes: 223a, 221, 223. Ezt követően már jó a sorrend, a magyar kézirat a 225-től a 235-ig olvasható a páratlan oldalakon, majd a 237 hiányzik, ezt ezután a 239, 241 és 243 követi, de az utolsó kettő lapon nagyobb hézagok vannak a bekezdések között, nincs meg az az egységes oldaltükör, mint az azt megelőzőkön. A másik fontos megállapítás, hogy a 219, 221a, 223a, 221, 223, 225, 227, 229, 231 és a 233 első fele, vagyis az első kilenc és fél lap sötétebb tintával van írva, mint a következő rész, a halványabb tintával írt 233 második fele, 235 és 239, majd a 241 és 243 pedig megint más kidolgozású, ahogy fentebb említettem. Ami nagyon lényeges, hogy az első szakasz, amely tehát a 233 lap közepén ér véget a XVII. századra vonatkozó részt megelőzően, nagyfokú egyezést mutat a Kis Jánosnak küldött kidolgozással, ugyanakkor az *Erdélyi Múzeum* közleményéhez képest is csak elenyésző a különbség (ezeket a főszövegben jelöljük az *Erdélyi Múzeum* közleményében). A második, halványabb tintás rész azonban tartalmilag ugyan megegyezik a Kis Jánosnak küldött verzióval, de mondatszerkezetileg és szóhasználatában is sok eltérést mutat ahhoz képest, ugyanakkor az *Erdélyi Múzeum* közleményével lényegében megegyezik a 239-ig. Az *Erdélyi Múzeum-*

közlemény utolsó bekezdése nincs benne az MTA-kéziratban, a 241 és 243 csak tartalmilag hasonló, de azoknál sokkal rövidebb. A 241 és 243 a Kis Jánosnak küldött verzióval szintén tartalmi egyezést mutat, de nem azonosak, illetve a kéziratban nem található meg a Kis Jánosnak küldött verzió lezáró bekezdése. Az MTA-kéziratban lévő lábjegyzetek a Kis Jánosnak küldött verzióban találhatók azonosak, és ugyanezek a lábjegyzetek olvashatók a német folyóiratközleményben is németül.

4. a német közlemény

Amint fentebb említettük, Kis János minden bizonnyal megkapja Kazinczytól 1809. február 5-i dátummal a németből magyarra visszafordított irodalomtörténeti szakaszt, mert Kis a *Magyar Tárház* címmel tervezett folyóiratában szeretné kiadni. Ez a terv megghiúsul ugyan, de a kézirat kétségtelenül Kisnél marad. Nem lehet tudni, Kis mikor fordítja le és küldi be a *Wiener Allgemeine Literaturzeitung*-nak a fordítást, elképzelhető, hogy az *Erdélyi Múzeumban* való megjelenés motiválja. Az idő rövideége azonban gyengíti ezt a hipotézist, mert 1814 májusában jelenik meg Döbrentei lapjának első száma, a bécsi újság pedig május 31-i dátumú. Ugyanakkor nem tudjuk pontosan, valós időben mikor jelent meg a két lap. Mindenesetre Kis 1814. június 8-án (KazLev. 11. 2675. sz.) értesíti Kazinczyt: „Épen most kapom a' Bétsi Tudós Újság 43dik numerusát 1814, mellyben a' M. literaturának általad irtt 's általam németre fordítatott 's beküldött históriája van.” Amikor Kazinczy beszámol Kölcseynek (1814. július 7., KazLev. 11. 2693. sz.) az *Erdélyi Múzeum* első lapszámának és közleményének megjelenéséről, szól a német cikkről, leírva azt is, hogy előzetesen nem tudott Kis szándékáról: „Máj. 21dikén vettem az Erdélyi Múzeum' első füzetét. Illy derék Holnapos írásunk még nem volt, és ha illyen lesz a' többi füzet, azt jövendölöm neki hogy állandó lesz. Első darab benne a' M. Literatura Története, a' Tübingai kérdésekre tett Pálya Írásomból. (Kis írja, hogy ugyan ezt a' Töredéket ő németre fordította, és hogy ez a' Bécsi Tudom. Újságokban talán Májusban, vagy Júniusban, kijött.)” A német nyelvű folyóirat-közleménnyel eddig érdemben csak Fried István foglalkozott, aki egyrészt ráirányította a figyelmet a szövegre, másrészt lefordította a magyar folyóirat-közleményből hiányzó részeket, illetve a szerkesztői jegyzeteket, ugyanakkor némiképpen félreértelmezte a szöveg keletkezését. Feltárja ugyan, hogy Kis elkéri Kazinczytól a pályamű irodalomtörténeti részét, de úgy értelmezi, hogy Kis németül akarja kiadni a szöveget már 1809-ben vagy közvetlenül utána, emiatt nem érti, miért fordítja le Kazinczy magyarra, ha úgyis németül jelenik meg: „Számomra egyvalami nem egészen világos: ha megvolt Kazinczynak a német nyelvű szöveg (márpedig megvolt!), miért nem azt másolta le, Kis János ezt a szöveget is el tudta volna helyezni valamelyik bécsi lapban; miért kellett még egyszer lefordítani a már lefordított német szöveget?” (FRIED 1991, 600.). Fried nem vet számot azzal, hogy Kis a tervezett *Magyar Tárházhoz* kéri a közleményt, és majd csak öt év múlva, az *Erdélyi Múzeum* megjelenésével lesz számára is újra fontos az anyag, amikor viszont Kazinczyt nem értesítve készíti el a fordítást. Fried szerint „A fordítás egészében hű, rendkívüli pontossággal igyekszik visszaadni a magyar eredeti minden árnyalatát, ezért körülményesebb a Kazinczy-szövegnél.” (FRIED 1991, 603.)

Fried tanulmánya erősen megfontolandó megállapításokat tesz a korabeli német lapok magyar vonatkozású közleményeiről. Egyrészt fontos, hogy megállapítja: „Kazinczy nemigen használta ki ezt a megjelenést” (FRIED 1991, 603.) amellyel kapcsolatosan érdemes újragondolni Kazinczy német nyelven megjelent publikációinak státuszát. Kazinczy neve más esetben, amikor Rumynak küldi el írásait, szinte soha nem jelenik meg a közlemények végén, amelynek egyik oka a német folyóiratok korabeli gyakorlata: nincs szerzői név feltüntetve a recenziók után. Ugyanakkor gyanakodhatunk arra is, hogy Kazinczy félt a titkosrendőrségtől, és nem különösebben örült annak, hogy ezúttal a nevével jelent meg egy közlemény. Másrészt Fried arról is ír, hogy bár birodalmi (és talán nem utolsósorban megint titkosrendőrségi) szándék nyilvánult meg abban, hogy a monarchia nyelvi közösségeinek irodalmáról is közölnek

írásokat, a magyar nyelvnek a szláv rokonnyelvekhez képest értett magányossága miatt a recenziók által megmutatott magyar szépirodalom és tudományos irodalom nemigen keltett figyelmet a német közösségben (FRIED 1991, 603–605.). A német lapok magyar tárgyú közleményeinek így minden bizonnyal a magyar olvasók voltak az elsődleges s talán kizárólagos befogadói.

A német nyelvű közlemény jegyzeteiben a Kis János visszaemlékezéseiben közölt magyar szöveget adjuk közre, de használjuk a Fried István által elkészített fordítás egy részletét is, ezt külön jelöljük. Lényeges ugyanakkor, hogy három mondat, egy tagmondat és két rövidebb bekezdés hiányzik a Kis János-féle magyar nyelvű közleményből a német folyóiratcikkhez képest, ezeket jelöljük a főszövegben és a jegyzetben közölt fordításban is. Hogy ez Kis János hozzátoldása-e a német fordításhoz, vagy az ő munkáinak 1890-es kiadásából maradt-e ki, jelenleg nem állapítható meg. A német cikknél a soronkénti jegyzetek esetében csak azt magyarázzuk, amely nincs meg az *Erdélyi Múzeum* közleményének soronkénti jegyzeteiben.

B. Prónay László Ur ő Excellenciája: Prónay László báró (1734–1808) az első protestáns tanácsos a helytartótanácsnál (1783), II. József alatt zólyomi főispán, a besztercebányai kerület biztosa, majd nógrádi al- és csanádi főispán (1790–1808). Irodalompartoló főúr, Kazinczy a *Hamlet* fordítását neki ajánlotta.

Atila: Attila (406 k.–453) hun király, 34-től haláláig birodalma uralkodója. A hun-magyar folytonosságot Kézai krónikája (13. sz) rögzíti.

1. lábjegyzet: Széchényi Nemzeti Institutuma...: Széchényi Ferenc gróf (1754–1820) katalógusba rendezte gyűjteményének tételeit, nyomtatásban kiadta, amivel népszerűsítette és előkészítette a nemzeti könyvtár létesítését. Pénzkatalógusai: *Catalogus Numorum Hungariae et Transilvaniae instituti nationalis Széchényian*, Pestini, 1807. Három kötet. *Appendix ad Catalogum Numorum Hungariae et Transilvaniae...* U. ott, 1810. (szerk. Schönwisner István)

Fessler, Győri születésű Magyar: Fessler Ignác Aurél (1756–1839) történetíró, egyetemi tanár, evangélikus püspök, munkája: *Mathias Corvinus König der Hungarn und Grossherzog von Schlesien* (I–II.; Breslau, 1793–94).

Bardus: bárd, azaz énekes, énekmondó.

(L. a' Sz. László Magyar Király törvényei I. Könyv. 22. Rész): „Akik pogány szokás szerint kutak mellett áldoznak, vagy fákhoz, forrásokhoz és kövekhez ajándékokat visznek, bűnükért egy ökörrel fizessenek.” I. László (1046–1095, 1077-től haláláig uralkodik) három törvénykönyve közül a legkésőbbi jogszabály. A *Corpus Juris Hungarici* jelölése téves, a III-as és II-es jelölésű törvénykönyvek valójában korábbiak ennél. A törvénykönyv rövid bevezetőből és 42 fejezetből áll. A bevezető szerint 1092. május 20-án kelt a szabolcsi zsinaton, melyen a király elnökölt. Elsősorban egyházi rendszabályokat tartalmaz.

Bölcs (Bulsu): Bulcsú, a krónikák *Vérbulcsúja* (?– 955, Regensburg), harka, vagyis a magyar törzsszövetség harmadik legmagasabb tisztségviselője volt a 10. század közepén. A kalandozások kései korszakának legnagyobb formátumú alakja, személyével több törzs hadi erejét összefogta. A Lech-mezei csatavesztés után Lehel vezérrel együtt kivégezték.

Gyula: méltóságnév, Kézai szerint az egyik honfoglaló törzsfő neve

Gyulának leánya, Sarolta: Sarolt (950 k. – 1008 k.) Géza nagyfejedelem felesége, I. István anyja.

férje Géza (Geysa): (945–997) nagyfejedelem, I. István apja.

Vajk: Szent István király (969 k.–1038) neve keresztség előtt.

Kálmán: (1074–1116, 1095-től haláláig uralkodik) magyar király.

Olasz Tudósok, kiket Hunyadi Mátyásunk Budán táplált: pl. Antonio Bonfini (1427–1502) és Galeotto Marzio (1427–1497 k.).

Galeotus Martius, de dictis et factis Regis Matthiae: Galeotto Marzio *De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Mathiae regis* című munkáját 1484–1487 között írta meg, amelyet majd

1563-ban adnak ki.

II. András a' Szent-földre kísértük: II. András (1176? – 1235, 1205-től haláláig uralkodik), aki a Konstantinápolyi Latin Császárság trónjának megüresedésekor, 1216-ban esélyes volt a trón megszerzésére, ezért ebben az évben szentföldi (sikertelen) hadjáratot indított.

magyar Ifjúság színe 1348ban a' nagy Lajost Nápolyba követte: I. Lajos (1326–1382, 1342-től haláláig uralkodik) első nápolyi hadjárata 1347–1348 fordulóján zajlik, testvére, András merényletben esett halála miatt, a dinasztikus törekvések érvényesítéséért. András (1327–1345) calabriai herceg, Károly Róbert magyar király fia, I. Johanna nápolyi királynő férje. A hatodik életévében járó herceget apja 1333-ban dinasztikus célból Nápolyba vitte és ott Róbert nápolyi király gyámsága és védelme alá helyezte. Az idegen udvarban nevelkedett herceg 15 éves korában lépett házasságra Johannával, Róbert unokájával. Róbert nápolyi király halála után András, a nápolyi udvarban felszínre törő hatalmi törekvések áldozatává vált. A magyar királyi ház határozott és áldozatos fellépési kísérletei akaratlanul is tragédiához vezettek, Andrást 1345-ben Aversában meggyilkolták.

Formiánumi szőlőtő: Formia település Latium régióban, Itáliában.

Zsigmond: magyar király (1368–1437, 1387-től haláláig uralkodik), I. Lajos király Mária nevű lányának a férje, aki a házasság megkötésével elnyeri a trónt.

Zrednai Vitéz János Esztergomi Érsek, végre Mátyás alkottanak ugyan Académiákat: Vitéz János (1408?–1472) főpap, Janus Pannonius nagybátyja, a Hunyadiak bizalmasa. Az Academia Istropolitana (Universitas Istropolitana) Mátyás alapította 1465-ben, majd 1467-ben nyílt meg négy karral. A felállítást II. Pál pápa engedélyezte Vitéz Jánoshoz és Janus Pannoniushoz intézett bullájában (kelt. 1465. május 19-én). Az intézmény kancellárja Vitéz János lett, akinek halála után az oktatók távoztak és az akadémia hanyatlani kezdett, Mátyás halálával pedig megszűnt (1490).

Bonónia: Bologna, város Itáliában.

2. lábjegyzet – Vitéz Csesinge János Pécsi Püspök, (az Esztergomi Érsek Zrednai Vitéz László tetvérhugának fíja, 's poétai nevével Janus Pannonius) ugy mondják, hogy csak ugyan dolgozott egy Magyar Grammatikát: Janus Pannonius (1434–1472), azaz Csesinge vagy Csezmicei János pécsi püspök, költő, humanista, feltételezett grammatikája elveszhetett.

Hymnárion (lat.): hymnárion, vagyis himnuszgyűjtemény.

Nagy Károly: I. Károly frank császár (742–817, 768-tól haláláig uralkodik).

Wittenbergai Augusztinianus-barát: Luther Márton (1483–1546).

proselytus (lat.): idegen.

Horvát-országi Bán, Palatinus Nádasdi Tamás: (1498–1562) báró, nagybirtokos főúr, iskola- és nyomdaalapító Sárváron, Sylvester János, majd Dévai Bíró Mátyás munkaadója, 1541-ben a nyomdában készül Sylvester fordítása, az *Új Testamentum*.

Debreczeni: az első nyomdát itt Huszár Gál nyitotta meg 1561-ben.

Német-ujvári: a város első nyomdája 1582-ben kezd működni.

Nagy-Szombati: 1563-ban a jezsuiták alapítják a város nyomdáját.

1539, hat esztendővel később mint a' legelső Magyar nyomtatott könyv (Szent Pálnak Komjáti Benedek által fordított Levelei) Krakkóban kijött: lásd kötetünkben, *Első magyar nyomtatás*.

Sylvester (Erdősi) János egy Grammatica hungaro-latina-t, 1541 pedig az ugyan ő általa fordított Új-Testamentumot nyomtattatta: Sylvester János (1504–1551) humanista, bibliafordító, tanár, két legjelentősebb unkája a *Grammatica Hungaro Latina* (Sárvár – Újsziget, 1539) és az *Új Testamentum* (Sárvár, 1541). Kazinczy a *Grammaticát* a *Magyar régiségek és ritkaságok* (Pest, 1808.) kötetében adja ki.

Pesti Gábor Aesopusnak Meséji: Pesti Gábor humanista, bibliafordító, 1550 k. halt meg. 1536-ban adja ki Aesopus meséinek magyar fordítását Bécsben.

Balassa Bálint: Balassi Bálint (1554–1594) költő.

Tinódi Sebestyén: Tinódi Lantos Sebestyén (1510 k.–1556), énekmondó, lantos, az epikus

költészet jeles képviselője.

Ilosvai Selymes Péter: (1520–1580) epikus énekköltő, dalszerző.

Telegdi Miklós (Pécsi Püspök) predikációk: (1535–1586) pécsi püspök, számos biblia magyarázata, prédikációja, szöveggyűjteménye került kiadásra.

Benczédi Székely István (Liszkai, Szikszai 's Gönczi Predikátor) egy Chronicon; 's az elsőnek tartatott (közönséges) Kalendáriumot 's holmi vallás-tanító munkákat: lásd kötetünkben, *A' legregibb Magyar Kalendárium*.

Heltai Gáspár (Kolozsvári Predikátor és Nyomtató) Magyar-Országi história: Heltai Gáspár (1520–1574) reformátor, protestáns lelkész, író, fordító nyomdász, említett munkája a *Krónika az magyaroknak dolgairól*, Kolozsvár, 1575.

Vörös Bálint (Debreczeni Bíró és Bihar Vármegye Fő-Notar.) Verbőczinek Tripartituma: Werbőczy István (1458–1541) jogtudós, nádor 1504–1514 között állítja össze a *Tripartitum* címen ismert szokásjoggyűjteményt, amely rendszerezi és rögzíti a korabeli Magyarország jogi szabályait. Vörös Bálintról nincs adat.

Mélius (Juhász) Péter: Méliusz Juhász Péter (1532–1572) református püspök, egyháztudós, író, botanikus, említett munkája: *Herbarium*, Kolozsvár, 1578.

Bejthe István és András (Predikátorok) fűvész munkák: Beyte István (1532–1599 után) református püspök, író, említett munkája a *Stirpium nomenclator Pannonicus*, Németújvár, 1583. Beyte András (1564–?) nevelő, udvari pap, Beyte István fia. Említett munkája: *Fives-könyv. fiveknek és fáknak nevékről, természetökről és hasznokról*, Németújvár, 1595.

Batizi András (Sátor-alja-Ujhelyi, Tokaji, Erdődi Pred.) a' legelső Magyar Abéczés Könyv: Batizi András (1515 k.–1552 u.) evangélikus, majd református lelkész, tanár, költő. Nincs ilyen műve, Kazinczy feltételezése tévedésen alapul. Az *Orthographia Ungarica* Krakkóban jelent meg 1549-ben. A címlevél után az előszó: „Az olvasónak isteni kedvet kér B. A.” A monogram nyomán feltételezi Kazinczy Batizi szerzőségét. Ezt követi az ábécé és a magyar hangok írásának szabályai, a Tízparancsolat, néhány imádság és szentírási idézet. A nyomtatvány végén az arab és római számjegyek táblázata található. A kolofon felett C. D. M. monogram áll. Dévai Bíró Mátyás szerzőségét id. Révész Imre bizonyítja: RÉVÉSZ 1863, 99–103. Kazinczy a *Magyar régiségek és ritkaságok I.* című kiadványában (Pest, 1808.) közli az általa Batizinak tulajdonított kiadványt, a kötet tartalma a következő: I. *Sylvesternek Magyar-Deák Grammatikája*, Új-Szigeten, 1539., II. *A' legelső nyomtatott Magyar Abécze*. Krakkóban 1549., III. Prof. Varjas János' Evocálisú éneke. Debreczen, 1775.

Fabricius (Kovács) Balázs (Szikszai fi 's Sáros-Pataki Prof.): Szikszai Fabricius Balázs (1530 k. – 1576) református tanár.

Faustus Verancius (Csanádi Püspök): Verancsics Faustus (1540 k – 1617) humanista, író, csanádi püspök.

Esztergomi Érsek Cardinalis Pázmány Péter: Pázmány Péter (1570–1637): esztergomi érsek, bíboros, egyházi író, prédikációi 1636-ban jelentek meg először.

Káldi György: Káldi György (1572–1634): jezsuita szerzetes, Biblia-fordító. Említett munkája: *Szent Biblia. Az Egész Keresztységben bevött Régi Deák bötüből. Magyarra fordította. A Iesus alatt Vitézkező Társaság-béli Nagy-Szombati Káldi György Pap* (Bécs, 1626). Prédikációi először 1631-ben jelentek meg.

Gömöri Vice-Ispán Gyöngyösi István Epószai: Gyöngyösi István költő (1629–1704), leghíresebb munkája a *Mársal Társolkodó Murányi Venus* c. elbeszélő költeménye, amely 1664-ben jelent meg Kassán.

Zrínyi Miklós: Zrínyi Miklós (1620–1664) költő, horvát bán, említett műve a *Szigeti veszedelem* (1651) című eposz, amely Szigetvár 1556. évi elestét énekli meg.

a' nagy Therézia: Mária Terézia (1717–1780, 1740-től haláláig uralkodik) magyar királynő.

Harczóloink a' Prussziai két vérengző háború alatt: a háború 1740–1748 között zajlik, az osztrák örökösödési háború része, kitörésének oka, hogy II. Frigyes porosz király nem ismeri

el Mária Terézia trónra lépését, vagyis a Pragmatica Sanctio által törvényesített nőági örökösödést.

Gellert szép Meséjít, Svéd Grófnéja: Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769): német költő és író, a lipcsei egyetem erkölcsfilozófiai professzora. Említett művei: *Fabeln und Erzählungen* (1746–1748; Kónyi János fordítása: *Gellert professzornak erköltsős meséi és előbeszélései*, 1776); *Leben der Schwedischen Gräfin von G**** (1747–1748; e regénynek két fordítását is ismerhette Kazinczy: Tordai Sámuel: *A svetziai grófné G**-né asszony élete*, 1772; Szlávniczai Sándor: *G** nevezetű svédi grófnének rendes történeti*, 1778).

Rabner Satyráji Gottlieb Wilhelm Rabner (1714–1771): német satíráíró. Több kiadást megért műve: *Sammlung satyrischer Schriften* (1751–1755, 'Szatirikus írások gyűjteménye').

Haller: Albrecht von Haller (1708 – 1777): svájci költő

Hagedorn: Friedrich von Hagedorn (1708–1754): a korai német felvilágosodás költője

Kleist: Ewald Christian von Kleist (1715–1759): német költő, katonatiszt, Lessing barátja.

Nagy hatással volt Csokonaira.

Friedrich: II. Frigyes porosz király (1712 – 1786, 1740-tól uralkodik).

első Ferencz: I. Ferenc (1708–1765), német-római császár.

Svieten: Gerhard van Swieten (1700–1772), Mária Terézia holland származású udvari orvosa, egyetemi tanár, a bécsi császári könyvtár igazgatója. Gottfried van Swieten, (1739–1803) a Monarchia felsőoktatási reformja vezetőjének apja.

Koháryak, Csákyak, a' német Thaliának 's Melpomenének Pozsonyban, az Ország' akkori anyavárosában templomot nyitottak: Gróf Csáky György támogatta az első pozsonyi közház megépítését 1776-ban. Koháryról nincs adat.

Gróf Ráday Gedeon: (1713–1792 költő, irodalomszervező, országgyűlési követ.

B. Orczy Lőrincz: (1718–1789) költő, tábornok, abaúji főispán

Faludi Ferencz: (1704–1779) költő, jezsuita szerzetes.

Gróf Teleki József: (1738–1796) író, költő, református főgondnok, koronaőr, Ráday Gedeon testvérének, Teleki Lászlóné) Ráday Eszternek (1716–1764) a fia.

énekeik még sajtó alá nem jutottak: téves megjegyzés, mert többüknek is jelent meg ekkorra kötete, nyilvánvalóan Kazinczy tudtával:

- *Faludi Ferencz költeményes maradványai.* Egybe szedte, s előbeszédekkel és szükséges oktatásokkal meg bővítve közrebocsátotta a magyar Költeményes Gyűjtemény öregbedésére Révai Miklós (Győr, 1786–87);

- Orczy Lőrinc: *Költeményes Holmi egy nagyságos elmétől* (Pozsony, 1787)

- Orczy Lőrinc és Barcsay Ábrahám: *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei* (Pozsony, 1789).

3. lábjegyzet: B. jegyzése: valószínűleg Buczy Emil (1782 – 1839) költő, piarista tanár, gyulfehérvári kanonok, részt vesz az *Erdélyi Múzeum* alapításában, munkatárs.

Sybaris: ókori görög kereskedőváros Calabriában, amely hőiesen küzdött Krotón seregei ellen, de Kr. e. 510-ben elpusztították a krotóniak.

Capua: itáliai város Nápolytól északra, magyar történelmi vonatkozása Nagy Lajos király uralkodása idejéből van, aki 1347-ben sereggel vonult Nápoly ellen. Egyik alvezére 1348-ban tönkrement Capuánál a nápolyi sereget, amelynek hírére Capua városa megadja magát a magyar királynak.

Bessenyei György: (1746–1811) író, költő, drámaíró, a bécsi magyar testőrség tagja. 1772-ben Bécsben megjelent művei: *Ágis tragédiája*, *Az embernek próbája*, *Eszter-házi vígasságok*.

Báróczi Sándor: (1735–1809) író, műfordító, testőr. Művei, elsősorban fordítások, 1772 után jelentek meg: *Kassándra* (La Calprenède *Cassandra* c. heroikus regénye után; Bécs, 1774); *Erkölcsei mesék* (Marmontel *Contes moraux* c. elbeszélésfüzére után; Bécs, 1775; második kiadás: Pest, 1785); *Erkölcsei levelek* (Johann Jakob Dusch [1725–1787] német író *Moralische Briefe* [1759] c. érzelmes levélregénye után; Bécs, 1775; második kiadás: Pest, 1786).

Nekrológiai Kazinczytól kötetünkben: *Báróczy Sándor' Emlékezete*; *Báróczy Sándor nekrológja*.

Barcsay Ábrahám: (1742–1806) költő, testőr, ezredes, versei a *Bessenyei György Társasága* című gyűjteményes kötetben jelentek meg (Bessenyei, Orczy, Barcsay és Báróczi verseinek gyűjteménye, Bécs, 1777). Episztoláit Révai Miklós adta ki a *Két nagyságos elme költeményes születésnapjaiban* báró Orczy Lőrinc műveivel (Pozsony, 1789).

Ányos: Ányos Pál István (1756–1784) költő, pálos rendi szerzetes, tanár. Verseit elsőként Batsányi adta ki (Bécs, 1798)

Telemach' fordítója: Haller Lászlónak (1717–1751) 1755-ben jelent meg Kassán abbé Fénelon regénye, az *Aventures de Télémaque* (1699) fordítása *Telemakus bujdosásának történetei* címmel.

Gróf Teleki Ádám: Teleki Ádám gróf (1740–1792) költő, műfordító, kővári kapitány, Doboka vármegyei főispán (1775–1785), majd a kolozsvári kerület királyi biztosa. Említett Corneille-fordítása: *Czid. Szomorújáték, melyet hajdon Corneille Péter francia nyelven készített, mostan pedig magyar versekbe foglalt Gróf T. Á.* (Kolozsvár, 1773).

Báró Daniel István: Daniel István (1751–1772) említett munkája a *Belisarius, mely Marmontel uram által kiadatott, azután pedig magyarra ford.*, Kolozsvár, 1776.

Ráth Mátyás: Rát Mátyás (1749–1810) evangélikus lelkész, szerkesztő, a *Magyar Hirmondó* című lap szerkesztője.

Magyar (Kassai) Muzéum: a Kassán kiadott *Magyar Museum*, Batsányi János, Baróti Szabó Dávid és Kazinczy Kassán indított irodalmi lapja, amely nyolc lapszámot ért meg 1788 és 1792 között. Kazinczy a második lapszám megjelenése után kivált a szerkesztőségből.

Orpheus: Kazinczy folyóirata, amelyet 1789 és 1792 között adott ki, összesen nyolc lapszáma jelent meg.

Urania: Uránia, Kármán József és Pajor Gáspár szerkesztésében jelent meg három lapszáma 1794–1795-ben.

Segítő: Ragályi Tamás (1785–1849) és Pálóczy László (1783–1860) folyóirata *Segítő (Hónapos írás a szépnek előmozdítására)* címmel, amelynek hét füzeté 1806-ban, Budán jelent meg.

96. Ueber den Wachstum der ungrischen Sprache und Literatur

szövegforrás

Wiener Allgemeine Literaturzeitung, 1814. den 31. May, Nr. 43., 682–689.

hitelesség

A szöveget Kis János fordította: „Épen most kapom a' Bétsi Tudós Újság 43dik numerusát 1814, mellyben a' M. literaturának általad irtt 's általam németre fordítatott 's beküldött históriája van.” (Kazinczy Kis Jánosnak, 1814. június 8., KazLev. 11. 2675. sz.)

magyarázat

Lásd kötetünkben: *A' magyar literatura történetei. Töredék.*

Az alábbiakban azokat a kifejezéseket jegyzeteljük, amelyek csak a német közleményben szerepelnek, a többihez lásd az *Erdélyi Muzéum* fentebbi közleményét.

Nikolaus Oláh: Oláh Miklós (1493 – 1568) esztergomi érsek, a nagyszombati jezsuita akadémia alapítója 1554-ben, amely a Nagyszombati Egyetem (1635) elődje.

Erdösi: Sylvester János (1504–1552) az Újszövetség-fordításában (1541) az egyes evangéliumok összefoglalását időmértékes verselésben írta.

Albrecht Molnár aus Szencz: Szenci Molnár Albert (1574 – 1634) latin-magyar és magyar latin szótárát (*Dictionarium Latino-ungaricum, Dictionarium Ungarico-latinum*) 1604-ben adta ki Nürnbergben, latin nyelvű magyar nyelvtanát (*Novae Grammaticae Ungaricae*) pedig 1610-ben Hanauban.

Helikoni Virágok: kislakú almanach, korábban megjelent versek, versfordítások gyűjteménye adta Kazinczytól és másoktól: *Heliconi Virágok 1791 esztendőre, szedte Kazinczy Ferentz*, Pozsony és Komárom, 1791.

Zsebkönyvek: Kis János kiadványai: 'Sebbe való Könyv. Azoknak, a' kik az olvasásban hasznos gyönyörködtetést keresnek, Pozsony, 1797. *Kalendárium és 'Sebbe való Könyv. Azoknak, a' kik az olvasásban hasznos gyönyörködtetést keresnek 1799-dik Esztendőre*, Pozsony, 1799.

Johann Kis: Kis János (1770–1846) evangélikus lelkész, szuperintendens, költő, író, Kazinczy barátja.

Georg Aranka: Aranka György (1737–1817) író, a kolozsvári Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság egyik alapítója, 1793–1806 között működött.

Joseph Márton: Márton József (1771–1840) nyelvész, lapszerkesztő, több tankönyv és magyar-latin-német lexikon szerzője.

Nikolaus Révai: Révai Miklós (1750–1807) piarista szerzetes, nyelvész, egyetemi tanár. Grammatikája: *Elaboratior grammatica Hungarica*, Pest, 1803–1806.

Die ungrische Schaubühne wurde in Ofen 1790 am 25. Oct. Eröffnet: az első pesti magyar színház 1790. október 25-én nyílt meg, Kelemen László társulatával.

Nikolaus Wesselényi: id. Wesselényi Miklós (1750 – 1809) erdélyi magyar főúr, a kolozsvári és a pesti magyar színjátszás támogatója, Kazinczy barátja.

Gabriel Dayka: Dayka Gábor (1769 – 1796) költő.

Michael Csokonai Vitéz: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805).

Franz Kisfaludi's Liebesgedichte: Kisfaludy Sándor (1772–1844) költőről van szó, és a Himfy szerelmei című munkájáról (*A' kesergő szerelem*, 1801, *A' boldog szerelemmel* együtt újra kiadva: 1807).

Daniel Berzsenyi: Berzsenyi Dániel (1776–1836) költő.

der Recension, welche Ladislaus Víg aus Boldogrét neulich in die Hazai Tudósítások (siehe das 38. und die folgenden Blätter, Jahrgang 1809) über das schätzenswerthe Werk Samuel Pápay's einrückte: ehhez lásd kötetünkben: *A' Magyar Literatura' Esmérete – német recenzió Pápay Sámuel kötetéről.*

fordítás

Első szerkesztői lábjegyzet (a címben):

Egy bécsi irodalmi újság fórumába tartozik a hatalmas Osztrák Monarchia nem német lakosainak, a nemes Magyaroknak, a szépszájú Szlávoknak és a Vlahoknak az irodalma. Szerencsésnek tartjuk magunkat, hogy a *Literaturzeitung* első kötetében a szláv irodalomról adtunk áttekintést, és most, hogy a legtekintélyesebb magyar tudósok csatlakoztak hozzánk, hasonló tudunk adni a magyar irodalomról is. Igazságos és alapos recenziók és híradások jönnek majd mindazon munkákról, amelyek az utóbbi időben megjelentek. A Szerk. (felhasználtuk hozzá: FRIED 1991, 601.)

Második szerkesztői lábjegyzet (a szöveg végén):

Meggyőződéssel írjuk alá a tisztelt szerző véleményét, és erőnk szerint törekszünk cselekedni. (Fordítás innen: FRIED 1991, 602.)

bodi.katalin_319_25

A Kis János visszaemlékezéseiben közölt magyar szövegből három mondat, egy tagmondat és két rövidebb bekezdés hiányzik, fordításukat itt megadjuk, a helyüket pedig lentebb, a magyar szövegben lábjegyzetekben jelöljük. Jelöljük a lábjegyzetekben a további kisebb eltéréseket is.

A kimaradt szakaszok fordítása:

A német szövegben a 4. lábjegyzettel jelölt mondat:

Denn da viele ihrer Studien wegen Wittenberg besuchten, so trug diess sehr viel dazu bey, dass diese Neuerungen in Ungern so bald Eingang fanden.

Mivel tanulmányaik miatt sokan látogattak Wittenbergbe, ez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ezek az újítások ilyen gyorsan eljutottak Magyarországra.

A német szövegben a 5. lábjegyzettel jelölt mondat:

Nikolaus Oláh, Erzbischof von Gran, stiftete in der Absicht, für die alte Lehre mehrere Vertheidiger zu erziehen, nachdem er die Jesuiten in das Land gebracht hatte, unter der Aufsicht derselben in Nagy Szombat (Tyrnau) eine Schule, wodurch der erste Grund zu einer ungrischen Universität gelegt wurde.

Oláh Miklós esztergomi érsek, miután a jezsuitákat az országba hozta, Nagyszombatban (Tyrnau) iskolát alapított a jezsuiták felügyelete alatt azzal a szándékkal, hogy a régi tanok védelmezőit nevelje ki, és ezzel lerakta az első magyar egyetem alapjait.

A német szövegben a 7. lábjegyzettel jelölt tagmondat:

und lange vorher hatte schon zuvor genannter Erdösi angefangen, Verse in griechischem Sylbenmasse zu schreiben.

és már jóval korábban a már említett Erdösi is elkezdett görög mértékű verseket írni.

A német szövegben a 8. lábjegyzettel jelölt mondat:

Um eben diese Zeit legte Albrecht Molnár aus Szencz Hand an zur Verfertigung eines ungrischen Wörterbuchs und einer Sprachlehre.

Ez idő tájt kezdett hozzá Szenczi Molnár Albert egy magyar szótár és egy nyelvtan összeállításához.

A német szövegben a 13. lábjegyzettel jelölt szakasz:

Nach dem Beyspiele fremder Nationen wurden auch in unserm Vaterlande, namentlich in Kaschau, Komorn, Ödenburg, Pest, Gesellschaften zu gemeinschaftlichen literarischen Arbeiten errichtet. Zu eben der Zeit wurde auch in Siebenbürgen, besonders durch die Bemühungen Georg Aranka's eine Gesellschaft zur Bildung der ungrischen Sprache zu Stande gebracht.

A külföldi nemzetek példáját követve hazánkban is létrejöttek a közös irodalmi törekvéseket szolgáló társaságok, nevezetesen Kassán, Komáromban, Sopronban és Pesten. Ugyanekkor Erdélyben is megalakult a magyar nyelv művelésére szolgáló társaság, Aranka György erőfeszítéseinek köszönhetően.

A német szövegben a 14. lábjegyzettel jelölt szakasz:

Die erst jüngst erschienenen Werke neuerer Dichter berechtigen uns zu den schönsten Hoffnungen für die Zukunft. Gabriel Dayka und Michael Csokonai Vitéz, deren Tod für den ungrischen Parnass zu früh erfolgte, sind allgemein bekannt. Franz Kisfaludi's Liebesgedichte sowohl als auch dessen Balladen werden von Jedermann mit Entzücken gelesen, und in Daniel Berzsenyi's Gedichten glüht ein Feuer, das bald mit erhabenem Schwunge unsern Geist erhebt,

bald mit sanfter Wehmuth unser Herz rührt, und diess in einer Sprache, die durch ihren Wohlklang bezaubert.

Új költőink nemrég megjelent művei feljogosítanak arra, hogy a jövőt a legfényesebb reménységgel várjuk. Közismert költőink Dayka Gábor és Csokonai Vitéz Mihály, akiknek a halála korai volt a magyar Parnasszus számára. Kisfaludy Ferenc szerelmes verseit éppúgy, mint balladáit mindenki örömmel olvassa, Berzsenyi Dániel verseiben pedig olyan tűz izzik, mely magasztosan emeli fel lelkünket, szelíd melankóliájával érinti meg szívünket, és mindezt olyan nyelven, amely szép hangzásával elvarázsol.

A továbbiakban a Kis János visszaemlékezéseiben megjelent magyar szöveget közöljük.

A' magyar nyelv és literatura gyarapodásáról a' legrégibb idők olta a' legújabbakig.
Töredéke egy még nyomtatatlan munkának.

Azsiái eleink felől keveset tudunk, 's inkábbára mind bizonytalant. Az újabb historia bennünket még azon örömtől is meg kezd fosztani, hogy magunkat Attila maradékinak mondassuk, kit a' levert népek félelme 's gyűlölése a' szerint kiáltoza a' legfőbb vérengzőnek, a' hogyan képeit szerette ördögszarvakkal festegetni: de a' ki valóban egyike vala a' legnagyobb fejedelmeknek 's embereknek a' maga korához képest. Tudománya 's mesterségei az olly népnek, mellyhez a' mívelt nemzeteknek hírek sem hathatott-el, és a' melly Ázsiának sivatag pusztáin csak az állandó lakás szerencsáját sem ismerte, nem lehetettek: de a' Muzsák a' legvadabb nemzetekkel is éreztetik kedvezéseiket, 's Attilának is a' későbbben élt Magyarok fejedelmeiknek is már voltának Bárdusaik, kik a' nép tetteit az innepeken énekeltek. Azt sem lehet kétkelni, hogy azon áldozatokban, mellyeket a' természet nem-ismert alkotójának a' források mellett nyujtogattak, énekekben ömledeztenek a' hálá szent érzései. Az a' sok tót szó, mellyeket a' Tisza 's Duna szélein megtelepedett sereg a' járom alá hajtott nép nyelvéből a' magáéba vesz-fel, gyaníthatják velünk, melly kész volt légyen az ezeknek ismereteiket is magáéivá tenni. Ez történt kivált akkor, midőn két nagyjaik Bölcs és Gyula, 943-ban Konstantinápolyt megkeresztelkedének, 's Gyulának leánya, Sarolta, férjét Geisát arra bírhatá, hogy az új hit tanítójának a' hazába szabad bejövételt engedne 's végre még hitekre is térjen. Az ő fíjok, István, a' Szent, már úgy neveltetett, hogy deákul irhasson és szöllhasson; sőt egy görög nyelven készült adománylevele azt látatja velünk, hogy görögül is tudott. Jól értették a' magyar nép királyai, hogy a' németektől vett hit nekik nem csak a' mennyország boldogságaihoz nyit utat, hanem őket még a' trónuson is biztosan ülteti, 's az a' két tekintet arra bírta, hogy az Europai nemzetek szokásaikat mindenben a' miben lehet, kövessék. A' nép úgy észrevehetőképen haladott a' culturában, 's a' hittel 's idegen szokásokkal együtt a' nyelv is gyarapodott. Az áhítatos király mindenfelé állítgatta az iskolákat, 's a' püspökök segíték az uralkodó intézeteit. De, valljuk-meg, az lévén közelebbi céljok, hogy a' papi-rend alkalmazatos követőket találhasson, ezekben az iskolákban kevés gond vala a' hazai nyelv elővitelére; 's az itt nevelt ifjak egyéb tudományban is annyira hátra maradtak, hogy midőn Kálmán arra a' gondolatra jutott, hogy a' törvények, mellyeket a' nép az ő előtte élt királyai alatt hozá, magyarból deákra forditassanak, idegenre vala kénytelen ezt a' munkát bizni, nyilván, mert erre alkalmazatos a' magyarok között nem talált. Ezt mutatja nevezetesen az is, hogy azok az olasz tudósok, kiket Hunyadi Mátyás Budán tartott, még a' XV-dik század vége felé is, a' deák alphabetumot nem hitték alkalmazatosnak a' magyar beszéd' hangjainak festésére. A' keresztesháborúk eléggé megismerkedtettek bennünket az idegenekkel, pedig ezek nem mind haramiák voltak. Hosszas hadakozásokba keveredtünk a' Velenceiekkel; II-dik Andrást a' szent-földre kísértük, 's így elég alkalmazosságunk vala a' külföld' mesterségeit eltanulni, 's honni vadságunkból kivetkezni: de a' fonák mód, 's eltévesztett cél az igyekezetnek nem engedtek szerencsés sikert. A' nemzet csak akkor kapta a' csinosodás' első igazi szikráját,

midőn ifjúságunk' színe (1348) a' nagy Lajost Nápolyba követte, hogy az ennek királyi testvérén elkövetett undok gyilkosságot megboszulja, 's onnan mint hajdan a' győzedelmes Róma a' meggyőzött Graeciából, olasz mesterségeket 's tudományt, nyelvünknek új szokat, 's a' Tokaj' hegyeinek Formiánumi (furmint) szőlőtőkét hozott vissza. Ő maga, ez a', nem csak névvel nagy király, majd a' veje, Zsigmond, továbbad Zrednai Vitéz János, Esztergomi Érsek, 's végre Mátyás akadémiákat állítottak ugyan, de ezek a' háborgó időkben csak hamar elenyésztenek, 's benne a' hazai nyelvre nem vala gond. Szerencsésbb ifjúságunk Bolognába, Rómába 's Párizsba ment-ki, tanulni: de tompa bámulására szokván annak a' mi idegen, felejtették, hogy ottan gyűjtött kincseiket ide haza a' nemzet nyelvének mediuma által kellett volna közhaszonra ereszteniük^{*)}. Nem bírván ezen időkből egyebet némelly legendáknál, 's hymnárionoknál, ha hajlandók vagyunk is annak megadására, hogy a' minden cultura ellen épen azonként mint a' keresztyén hit ellen dühösködő ellenség mind azt a' mit írva kapott elpusztította: bátran azt lehet állítanunk, hogy azoknak száma, a' kik magyarul írtak, igen csekély lehetett. Hiszen maga a' könyveket vásárlani szerető, Mátyás is, nem bírt annyi bölcseséggel 's hazaszeretettel, hogy a' nép énekeit, mint a' Nagy Károly a' francziákéit, feljegyezni parancsolta volna, 's Budai igen gazdag bibliothekájában nem találtatott egy magyar könyv is. Álomkórságunk olly nagy volt, hogy abból nem kisebb történet által lehetett felverettelnünk mint az a' szakadás vala, melyet a' Wittembergi Augusztiniánus barát' újításai támasztottanak.¹ Az ő apostolai itt magyarul írtak, mint maga Luther ott németül, hogy az új tudomány a' nép által értethessék, 's a' proselytusok minél több számban szaporodhassanak. A' régi dogma' tanítói követték a' példát, 's a' mi ezen villongás által leginkább nyert, az – a' haza nyelve 's litteratúrája vala.²

Ezen időben állítá-fel a' horvát-országi bán, továbbad palatinus, Nádasdi Tamás, a' ki maga is az új tudományra tért vala által, Új-Szigeten (görög névvel Neanesos), közel a' maga Sárvári lakja mellett, az első nyomtató-műhelyt,^{**)} melyet csak hamar a' Debreceni, Kolozsvári, Német-Újvári 's Nagy-Szombati követtének; 's könnyű megfogni, miként segéllé ez a' mesterség mind a' hit dolgát, mint a' hazai nyelvét. Már 1539ben, hat esztendővel később' mint a' legelső magyar nyomtatott könyv (Szent Pálnak Komjáti Benedek által fordított levelei^{***)}) Krakkóban kijött, Nádasdi Tamásnak első udvari predikatora, Sylvester (Erdősi) János egy grammatica hungarico-latina-t^{****)} 1541ben pedig a' maga (Sylvester) által lefordított Új-Testamentomot nyomtattatta itten; a' századnak lefolytáig pedig Pesti Gábor (a' mint vélik Székes-Fejérvári kánonok) Aesopusnak meséjít, – Balassa Bálint, Tinódi Sebestyén, Ilosvai Péter 's mások verseket, Telegdi Miklós (Pécsi püspök) predikációkat, Benczédi Székely István (Liszka, Szikszai és Gönci predikátor) egy Chronikát, közönségeses kalendariumot 's vallást tanító könyvecskéket, Heltai Gáspár (pred.) Magyarországi hisztóriát, Vörös Bálint (Debreceni Biró 's Bihar Várm. notar.) a' Verbőczy Tripartitumát, Melius (Juhász) Péter 's Bejthe István és András (pred.) fűvész-könyveket, B. A. (Batizi András, S. A. Újhelyi, Tokaji 's Erdődi pred.) a' legelső magyar abéczés-könyvet adtak-ki^{*****)}; a' feljebb említett Pesti, Fabricius (Kovács)

^{*)} Vitéz János (más nevével Cesinge, 's a' harmadikkal Janus Pannonius) pécsi püspök felől azt mondják, hogy ő csakugyan egy magyar grammatikát készített.

¹ [A német közleményben itt van még egy mondat, fentebb a 4. lábjegyzettel jelöltük.]

² [A német közleményben itt van még egy mondat, fentebb az 5. lábjegyzettel jelöltük.]

^{**) Az első nyomtató műhely ugyan nem ez vala, hanem az a' melyet Mátyás állította Hessz András által, Budán. De minthogy abban az egy Chronicon Hungariae (1473)-nál egyéb el nem készült, azt számba nem lehet venni.}

^{***)} Nem igaz az, hogy Nürnbergben 1484 egy „Oratio et cantilena de inventionem dextrae S. Stephani regis idiomate ungarico” nyomtatott, a' mit Bartalis Antal állít. Lásd Kultsár Istvánnak Hazai Tudósításait, 1807. Nr. XII.

^{****)} Újra kiadva Magyar Régiségeim' 's Ritkaságaim' I. kötetében, Pesten, 1808.

^{*****)} Ugyan-ott. – Most már meg vagyok győződve, hogy a' B. A. betűk alá Batizi András rejtett.

Balázs (szikszai fi 's Sáros-pataki prof.), 's Csanádi püspök Faustus Verancius pedig magyar Lexiconokon dolgoztak.¹

Nyelvünk 's literatúránk a' XVII. százban még szerencsésebb előmenetelt teve. A' Cardinalis Pázmány Péter 's a' Jezsuita Káldi György' predikáziói 's az utolsóbbnak Bibliái fordítása, Gömör Várm. Vice-Ispán Gyöngyösi Istvánnak epopeája, 's a' tanulatlan olvasóknak kevésbbé, a' tanúltaknak, értelmeseknek sokkal inkább tetszhető Zrínyi Miklósé, ki az ő nagy-atyja' atyjának Szigeti nagy tettét énekelte, literatúránknak legragyogóbb korában is mestermivének fognak tartatni.² – Mennyit nem ígért az illy szerencsésen kezdett futás! De a' bekövetkezett szomorú idők elakasztották azt, 's a' XVIII. száznak szintén közepéig alig találunk egy munkát, melly ezek mellett magára vonhatná figyelmünket.

Ez a' hosszú pihenés a' nagy Thereziának utolsó decenniumában igen gazdagon ki leve poltolva. Harczolóink a' két véres Prussz háborúban megismerkedtek a' németeknek már virágzó literatúrájokkal, 's midőn haza tértek, minden ifjú minden leányka Gellertnek Svéd Grófnéját, 's igen szép meséjét 's Rabenernak Szatiráját olvasgatta. Sokan Hallert 's Hagedornt 's Kleistot is ismerték. Friedrichnek híre hazánkat is eltöltötte mint az egész egyéb Európát, 's azok, a' kik magok körül nem láttak könyveket termeni, még inkább álmélkodtak azon a' királyon a' ki könyveket csinálgat, mint a' ki csatákat nyer 's ellenséget futamtat. Azonban a' nagy Therézia igen nagy férje, I. Ferencz Róm. Császár, ez a' tisztelt barátja 's kedvellője a' mesterségeknek 's tudományoknak, a' legszebb frigyben a' maga Svietenjével a' közel fekvő Bécsben kiszégezte az ész szövétnekét, 's ennek fénye jóltevően hatott által ide is. A' Muzsák, mint mindenütt, nálunk is, a' szép mesterségeknek, a' muzsikának, festésnek, faragásnak, architecturának és poézisnek virítások által jelengették érkezéseket. Pozsonyban, a' hazának akkori anyavárosában, a' Koháriak, Csákiak, a' német Thaliának 's Melpomenének templomot nyitottak. Ráday Gedeon, Generalis Orczy, Faludi Ferencz, 's Gróf Teleki József a' magyar lant mellett énekeket kezdének énekelni, de munkájik nyomtatatlan' maradtanak: a' félénk szemérem, melly a' buta csudálók' álmélkodásától nem retteg kevésbbé, mint a' gonoszok kevély mosolygásától, elrettentette őket, munkáikat közrebocsátani. Horizonunk felett szép hajnal emelkedék: de még nehéz gőz fogta-fel a' legszebb nap' fényes felsugárlását. Ez akkor kele-fel végre a' maga teljes ragyogásában, midőn ez az imádott, asszony-uralkodó a' hazának szeretetre – legméltóbb fíjait az 1760-ban felállított magyar testőrző seregbe felvette, 's nekiek alkalmatosságot nyujta a' királyi lak' szép circulusainak tónusával megismerni. Bécs nekiek nem leve Cápua nem Sybaris. Már ide haza derekasan be voltak avatva a' Római literatúrának ismeretébe, 's most az újabb literatúra' studiumát vették tárgyúi, 's nem sokára (1772) az ifjúság' szép tüzével 's érdemeiknek önnérezésekben úgy léptek-fel, mint nemzeteknek írói. Báróczy Sándor (most cs. k. Oberster, Bécsben; szül. 1736. April. Ildikén³), Barcsay Ábrahám (Oberster; megholt 1806. Mart. 3dik), 's Bessenyei György^{*****}) Berettyó-Kovácsiban, Bihar Várm. Táblabíró) egyszerre léptek-fel, 's a' nemzet álmélkodva hallá az ő francia izlésű szólásait. A' szerencsétlen Anyós hozzájuk kapcsolá magát, 's lágy szívének elfojtott érzéseit a' Szent-Pál' remeteségeiben énekelte. Nem kevesen a' Telemach' halhatatlan fordítójának hazájában is közre léptek, kik között itt egyedül a' Czíd szerencsés fordítóját, Gróf Teleki Ádámot, 's a' Belisaire-ét, Báró Dániel Istvánt említjük.

Azonban míg ezek bennünket a' külföld' ízlésével ismértették, kőszegi Rájnis József már 1773- ban egy egész kötetre gyűlt görög mértékű verseit kiadni készült. De Baráti [sic!] Szabó Dávid, és vele csaknem egy időben Révay Miklós a' magok hasonló zengésű verseikkel

¹ [A német közleményben itt van még egy tagmondat, fentebb a 7. lábjegyzettel jelöltük.]

² [A német közleményben itt van még egy mondat, fentebb a 8. lábjegyzettel jelöltük.]

³ [A születési dátum csak ebben a közleményben szerepel.]

***** Nem Abaujvári, a' mint azt Horányi után Sándor István is mondja, hanem Szabolcsi, most pedig Bihari birtokos.

megelőzték a' korántabbi kezdőt. (Kalmár a' maga Prodromusában, 1770. ő előttök már 203.¹ lap hexametereket ada-ki).

Még nem olvastunk magyar Újságleveleket. Ráth Mátyás (Győri evang. pred.) Pozsonyban, 1780. Január első napján kezde azt is eresztgetni Magyar Hirmondó nevezet alatt, 's ez által azt a' dicsőséget nyerte nevének, hogy Pázmánynak és Szenczi Molnár Albertnek korok olta egy hazafi sem teve többet a' nyelv és cultura' gyarapodásáért. Nyolc esztendővel később komáromi Ref. Pred. Péczeli József minden es gyűjtemény czim alatt kezdé írni tudományos ujságait. Igyekezete hamar elakada. A' helyett Szacsvay Sándor (1787–1793ig) a' Magyar kurirt, Görög Demeter pedig (1789 olta 1803nak martiusáig²) a' Hadi Történeteket (melly később a' második magyar Hirmondó' nevezete alatt költ), 's Pánczél Dániel a' Magyar Merkúrt (1793 olta 1798-ig) írták. Most Bécsben a' magyar Kurirt Dr. Decsy Sámuel, 1806nak Júliusa olta pedig Pesten a' Hazai Tudósításokat Kulcsár István eresztgetik.

Időszaki írásaink négyek voltak: a' kassai Magyar Museum (1788), Orpheus (1790), Uránia (1793), és 1807ben a' Ragályi Tamás' segítője. A' Helikoni Virágok neve alatt 1791ben kijött Musenalmanach, 's a' Kis János' igen becses Zsebkönyvei (1798, 1799) nem kaptak további esztendőkre nyomtatót, mely mutatja eléggé, mely kárát látja a' literátúra, hogy a' nemzet recenziókat mindaddig nem olvashat; 's mely vétke azoknak tartalékjok, a' kik a' modestia 's szelídség' hibás képeik által elfogva vagy nyúgodalmoknak gyáva féltése miatt, a' dolgozók munkájikat érdemek szerint megismertetni nem merészlik. Mig azt meg nem nyerjük, a' Publicum indolentiával fogja nézni a' megjelent munkákat, a' gondatlan írók pedig nem rettegven a' korbáctól, továbbá is csak félig-alva félig-ébren firkálgatnak.³

Prof. Márton József, Bécsben, Lexiconaink hijánosságokat igyekezett kipótolni. – Grammatikánk több van, mint óhajtanunk kell. Számok között minden kétségen kívül az a' legjobb, legbővebb, melyet Prof. Révai Miklós (megholt 1807. Apr. 1.) két kötetben ada-ki, 's nagy hátramaradására van igyekezeteinknek, hogy a' munka két utolsó köteté 's egyéb munkái nyomtatatlan hevernek.

A' magyar Játékszin Budán 1790. Oct. 25-dikén nyílt meg. Örök akadályokkal viaskodva, régen el fogott volna süllyedni, ha azt a' nagy-lelkű Báró Wesselényi Miklós' patriotismusa nem vette volna védelme alá 's a' vesztegetésig tett adakozással nem támogatná.⁴

A' hely sem ott a' honnan ez a' Töredék kivétetett, sem itt nem engedi, hogy a' tárgy mélyebben kimerítessék: 's róla bővebben írni mindaddig nem lehet, míg a' nagy Révainak hátramaradt kézírásai világot nem látnak. Láthatni azon Recenzión, mellyel Boldogrétai Vig László minap a' Hazai Tudósításoknak 38-dik 's következő leveleiben⁵ Pápay Sámuelnek nagy tekintet érdemlő munkája felől teve, hogy Révainak ezen tanítványától, barátjától 's gyűjtő 's dolgozó társától, ki mesterének kincseit férjfiass gond után ismeri, ezen tárgy' felvilágosításában mit várhatunk, 's légyen szabad ötöt a' közönség nevében kérnem, hogy e' hézagunkat siessen kipótolni. – Széphalom, Febr. 5dik 1809. Kazinczy Ferencz.

97. Himfy szerelmei – recenzió

szövegforrás

Erdélyi Múzeum 1814. 1. füzet, 72–89.

¹ [A német közleményben 200 szerepel.]

² [A német közleményben csak a két évszám szerepel.]

³ [A német közleményben itt van még egy bekezdés, fentebb a 13. lábjegyzettel jelöltük.]

⁴ [A német közleményben itt van még egy bekezdés, fentebb a 14. lábjegyzettel jelöltük.]

⁵ [A német közleményben még szerepel itt az évszám: Jahrgang 1809.]

megjelenés

KAZINCZY 1979, 733–746.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázatok

Német változatát lásd kötetünkben: *Himfy's Lieder der Liebe – recenzió.*

Kazinczy recenziója a *Himfy szerelmeiről* 1809 szeptemberében németül a bécsi *Annalen der Oesterreichischen Literatur und Kunst*ban jelent meg, ezt közli öt évvel később az *Erdélyi Muzéum* magyarul némi rövidítéssel, Döbrentei szerkesztői beavatkozásával. (A német és a magyar szöveg összevetését lásd a német változat jegyzeteiben.) Kazinczy az induló *Erdélyi Muzéumban* számos írást jegyez: a lap *A' magyar literatura történetei. Töredék* című értekezésével indul, majd epigrammái és a *Himfy*-recenzió is ebben a számban olvasható.

A magyar nyelvű változat kiadása már a Döbrentei által szerkesztett folyóirat előkészítési szakaszában tervben volt: Döbrentei az 1809. október 20-i levelében (KazLev. 7. 1570. sz.) kéri Kazinczytól a *Himfy*-recenzió magyar változatát a tervezett folyóiratába, és az *Erdélyi Muzéum* első lapszámának vázlatába ugyan beilleszti a cikket, de a lap első füzeté csak 1814-ben jelenik meg. 1810. augusztus 4-én küldi el Kazinczynak (KazLev. 8. 1815. sz.) az első szám tartalmának összefoglalását, és kifejezetten azt kéri, hogy finomítsa a magyar szöveget: „Kérem a' Tekintetes Urat, hagyassa-ki velem ezt a' rendet: így igen is könnyű f[os]ni a' verseket. Ezt Szemere tüze tévé, de tsúf, aesthetikai helyen. Más a' természeti Philosophus szájából. Tegyük inkább firkálni. Én azt a' véghetetlen kemény kifejezést is elhagynám, hogy legalább Himfy harmadát Vulcánusnak adta volna. Azt a' karaktert akarnám adni e' Period. írásnak, hogy tsendes tónussal mondassék-meg mindeniknek az Igaz.” Döbrentei tehát a trágárságot és a versek egy részének elégetésére tett javaslatot húzná ki a recenzióból. Kazinczy a válaszában Döbrentei mindkét javaslatára reflektál: „„Igy igen is könnyű f[os]ni a' verseket.» – Ám, hagyja-ki az Úr. A' firkálni kevés itt. A' mi nem érdemel irgalmat, ne kímélgessük. De tegye tehát az Úr, ha a' hely engedné. – Igy, igen is *ömölve ömölhetnek* a' versek. – «Vulcánusnak [ad]ta volna.» Hogy ezen az Úr felakadhasson, nem hittem. De ha ez kemény talál lenni, a' minek ugyan én nem nézem, kivált ha az ember egy kevésbé játékosabban adja-elő: (Minekutána Venusnak etc. annyit áldozott, bátran áldozhatott volna harmadával férjének is). – Ezt is kihagyhatja az Úr, ha tetszik, 's tégye a' mit jelentett. A' harmadát elhagyhatta volna, (vagy a' mi szebben hangzik ha vele ritkábban élünk,) *elhagyható vala.*” A megjelent szövegben Döbrentei végre is hajtja ezeket a finomításokat, sőt, az utóbbihoz, a versek mennyiségének csökkentéséhez még lábjegyzetet is fűz, amelyben Petrarca példájával védi meg Kisfaludyt a klasszicista korrekció eszményével szemben.

Kazinczy ekkortájt, vagyis a *Himfy*-recenzió közlésének tervezése időszakában írja meg a *Himfy* című epigrammája első változatát, amely a kötetben való megjelenése (1811. február 24.) után szintén felháborodást vált ki a Kisfaludyt támogatók között. A *Tövissek és virágok* darabjainak meghatározó része 1810–1811 fordulóján készül, a Kisfaludyról szóló 1811. január 2-án bukkan fel először a levelezésében (Fazekas Istvánnak, KazLev. 8. 1910. sz.). Az epigrammakötet keletkezéséhez lásd bővebben: KAZKÖLT. II. 2018, 89–101., a *Himfy* című epigrammához: *uo.*, 481–482.

Döbrentei 1813. november 19-én (KazLev. 11. 2551. sz.) arról értesíti Kazinczyt, hogy az *Erdélyi Muzéum* első lapszámát végre elkezdtek nyomtatni, és januárra várja a megjelenést. Azonban ismét arra kéri Kazinczyt, hogy módosítson a *Himfy*-recenzión, ezúttal a Gyöngyössire vonatkozó szakasz elhagyását kéri, egyértelműen méltányosságból: „A' Himfy recenziójára egy barátságos kéréssem vagyon. Hadd maradjon-ki az a' punctum, mellyben a' vén Gyöngyössi eléfordul. Láttam az öreget a' nyáron, házánál, mikor neki Híradásomat általadtam,

nagyon gyenge, nagyon szegény állapotban. Ugy hallám, hogy egykori megtámadtatását szinte guta ütés követte. – Az ő neve bizonyosan kicsiny fog lenni, mert a' Leoninistának nem virít koszorú. És ezt itt megérdemlette, mert verseivel az ízlést rontotta, de mikor úgy is magoktól elenyésznek a' kis lelkek, vagy inkább a' rossz írók, a' Nagyok hagyják őket enyészni.” (Döbrentei levelében még van egy december 5-re datált kiegészítés, vagyis csak ezt követően postázhatta Kazinczynak.) 1813. december 27-én kelt levelében Kazinczy (KazLev. 11. 2563. sz.) vita nélkül fogadja el Döbrentei kérését: „Gyöngyösi felől köszönöm a' hírt. El fogjuk tehát hagyni a' tudni való sorokat a' Himfy recenziójából.”

Kazinczy Helmeccy Mihálynak beszámol arról 1814. január 8-án (KazLev. 11. 2571 sz.), hogy előző nap kézhez kapta az 1813 végén megjelent *Mondolatot*, amelyről azt írja Berzsenyi Dánielnek, hogy „Nem felejthetik a' Himfy Recenzióját és a' Tövisekben a' Himfyre írt Epigrammát.” (1814. január 10. 2572. sz.) Bár nyilvánvalóan itt még a német nyelvű recenzióra tud csak utalni, ugyanakkor egyértelművé teszi, hogy a *Mondolat* mögött Kisfaludy és a pártján állók ellentámadását sejtí, s így ebből a láncolatból nem lehet kivonni a *Himfy*-recenzió magyar megjelenésének előkészítését, majd májusi megjelenését sem.

Kazinczy lelkesen számol be arról Döbrentének (1814. május 20–22. KazLev. 11. 2661. sz.), hogy 1814. május 21-én kézhez vette az *Erdélyi Muzéum* első lapszámát: „Máj. 22d. Vasárnap. – Tegnap estve Sophieval besétáltam a' Városba, 's a' postán lelem az Úr levelét a' Muzéummal. Kijövének épen a' Városból, 's neki állok eggy késsel 's felvagdaltam leveleit. A' Város végén olvasni kezdem, 's hazáig mindég olvastam. Eggy ösvényen Sophie után ballagván, lábam meg akada eggy gazban, 's orra buktam; hüvelykem 's harmadik ujam majd kificzamlott. Ma délig nem írhattam kezemmel. De ezt a' fájdalmat 's alkalmatlanságot kész volnék még eggyyszer szenvedni, ha még eggy illy derék füzetet olvashatnék. Oh, tagadja hát a' ki akarja hogy haladunk. Mik ehhez képest előbbi próbáink e' részben! És maga a' külső is. Formát, betű, papiros.”

Bár Kazinczy rajongással értesítette Döbrenteit az *Erdélyi Muzéum* első lapszámának kézbeviteléről májusban, később, 1814. november 6-án kelt levelében (KazLev. 12. 2760. sz.) mégis nehezményezi, hogy Döbrentei a fent említett lábjegyzetben mentegette Kisfaludy költészetét: „Én Kisfaludinak elhülésén erántam, azért mert recenseáltam Himfyjét, nagyon elhülék, 's azt még most sem tudom feledni; de bizony nincs ember a' ki ötöt, minden nagy botlásai mellett, szívesebben tisztelje 's csudálja mint én. A' mit te vetél scholionképen Recenzióm alá, engem épen nem bánt. Nem az volt az én gáncsom hogy a' darab nem mind eggyeránt jó; hanem hogy az igen jók között igen rossz, igen igen mocskos is vagyon, melly nem kiadást hanem elégetést érdemel. Én ezt a' te jegyzésedet első olvasáskor is olyannak néztem mint most, 's nem magamat sajnáltam benne vagy értte, hanem tégedet. Mit mond a' te jegyzésedre az egyenes Olvasó? és mit mondhat? Nem egyedül aesthetikai, de morális érzésedben is compromittálád magadat: barátod ellen szollál vagy gondatlanul vagy jobb tudásod ellen, vagy tetszeni-vágyásból vagy tartalékból – ezt mondotta valaki. Erre figyelmessé tenni szent kötelesség volt. Nagyon megbántanád az igazságot ha azt hinnéd, hogy az *nekem fáj*. Ha fáj, bizony *értted* fáj.” Döbrentei a válaszelevelében (1814. november 18., KazLev. 12. 2774. sz.) nyugodt hangnemben utasítja vissza Kazinczy vádját a morális vétség tárgyában, azt is hangsúlyozva, hogy a Kazinczy által meghonosítani kíván harcos kritikái hangnem számára nem elfogadható: „Recenziód alá tett jegyzésemet se tetszeni vágyásból, se tartalékból nem írtam. Hogy morális érzésembe a' miatt compromittáltam volna magamat, nem érzem. Legkisebb okom sem volt, hogy Kisfaludy mellett valamely tekintetből fogjak. Az a' langyosság, mellyel 1807ben fogadott, épen nem okozhatta volna, de, ölelt meg ölelt volna is meg a' leghevesebb barátsággal, azért még sem írtam volna mellette. Millyen tónust szeretek a' Kritikában, egy dissertatiómban, szóllok.”

Kazinczy Himfy-kritikájának éles hangneme sok ellenérzést váltott ki, és ez az őt támogató fiatal írókat is megosztotta. Kölcsey éppen a Csokonai-recenzióján dolgozik, amikor

támogatásáról biztosítja Kazinczyt (1815. május 30., KazLev. 12. 2913. sz.) az éles hangú kritikák tárgyában: „Ez a sok út, s az építések még mindig rendetlenségben tartanak, s idők oltá nem készíthettem egyebet, a Csokonai recenzióján kívül. Én most recenzióknál egyebet nem adhatok, mert szüntelen ingerlésben vagyok, s más dolgozásokra következképen nem alkalmas. De recenziókat írhatok ingereltetve is. Mert akármit mond Döbrentei, de szükség, hogy éleskék legyünk. Nehezen esik a mi embereinknek, de ha Bürger szenvedhetett, miért ne Himfy? Valami Sággy azt írta Döbrentének, hogy a Himfy recenziója miatt negyvenen mondtak le a Múzeum praenumeratiójáról. Hozzám írt levelében Döbrentei a Csokonai recenziójáról beszél s az újítások ellen. Azt veti hozzá, ne gondoljam, hogy ezeket Sággy miatt írja. Azonban látszik, hogy Döbrentei épen úgy fél, mint Kis János. Én azt írom neki, hogy ha gondolja, hogy recenziók a Múzeumnak kárt tesznek [sic!], ne vegye fel őket. Mi egyéberánt megyünk a magunk utunkon, eltérhetetlenül.” Ennek a kiállásnak a része az 1814. július és november között készült *Felelet a' Mondolatra* Szemere Pállal közösen, amely munka nyomtatásban 1815 nyarán jelent meg, Kazinczyhoz pedig szeptember 14-én érkezett meg postán (vö. Kazinczy Szentgyörgyi Józsefnek, 1815. szeptember 15., KazLev. 13. 2993. sz.) Az *Erdélyi Múzeumban* megjelent recenzióhoz kapcsolódó reakciókhoz lásd még HÁSZ-FEHÉR 2016, 437–441.

A Kisfaludy Sándorral való viszony végleges megromlásához kapcsolódik az 1816 elején induló közvetett levélváltás, amely összesen hat levélből áll (lásd részletesen: CZIFRA 2013, 67.): Kazinczy és Kisfaludy lényegében Ruszek Józsefen keresztül, az ő közvetítésében bízva leveleznek egymással. Elsőként Kazinczy keresi fel levélben Ruszeket 1816. január 7-én, hogy rajta keresztül kérje Kisfaludy engesztelődését a *Mondolat* és a *Felelet a' Mondolatra* miatt eszkalálódó ellenségeskedésben. Ugyanakkor szemrehányóan emlegeti, hogy Kisfaludy nem válaszolt neki akkor, amikor a készülő Himfy-recenziót még a megjelenés előtt elküldte neki 1809-ben. Bár Kisfaludy éppen a Himfy-recenzió éles stílusát bírálja, a Ruszeknek írott leveleiben minősíthetetlen hangnemben ír Kazinczyról, az epigramma kapcsán Daykát emlegetve pedig még kegyeletsértő is – mindezt ugyan magánlevélben teszi, de Ruszeknek keresztül ez eljut Kazinczyhoz. A közvetett levelezéshez lásd részletesebben: CSETRI 1990, 201–203. A levelezés azonban elkezdett kéziratos másolatokban terjedni, sőt, nagyobbrészt könyvalakban bekötött formátumban: jelenleg 14 féle másolat ismert, köztük a teljes hat részből álló levelezést, vagy csak 1-1 levelet tartalmazó változatokkal. Részletesen lásd: CZIFRA 2013, 69–72. Ez a magánlevelezésben folytatódó, majd másolatokban terjesztett vita vezet tovább az 1817-ben induló *Tudományos Gyűjteményben* közölt Kazinczy-párti és Kisfaludy-párti cikkekhez, amelyek közül a Füredi Vida álnéven jegyzett *A' recenziókról* című tanulmányt érdemes kiemelni (1818), illetve Kazinczy tanulmányát 1819-ből (*Orthologus és Neologus: nálunk és más Nemzeteknél*).

Kis-Faludy Sándor Úr: Kisfaludy Sándor (1772–1844) író, költő, katonatiszt. Tagja a Magyar Tudós Társaság (MTA) megalapítását előkészítő bizottságnak, majd az akadémiának (1830). Kisfaludy Károly bátyja. Itt említett művei: *Himfy szerelmei. A kesergő szerelem* (Buda, 1801), *Himfy szerelmei (I. A kesergő szerelem, 2. kiadás; II. A boldog szerelem)* (Buda, 1807).

Magyar Testőrző sereg: Kisfaludy 1793 és 1800 között szolgált Bécsben a Mária Terézia által alapított magyar testőrségben.

Oberster (ném.): ezredes.

Báróczy Sándor: Báróczi Sándor, 1735–1809, testőríró, 1760 és 1806 között a testőrség tagja. Lásd kötetünkben Kazinczy nekrológiáját: *Báróczy Sándor' Emlékezete; Báróczy Sándor nekrológja*.

a' tábornál szolgált, 's francia fogságba jutott: Kisfaludyt a testőrség garnizon-ezredéhez vezényelték itáliai szolgálatra, 1796-ban volt francia fogságban.

Vaucluse völgyei: Avignon vidéke, ahol Petrarca Laurát meglátta, és *Daloskönyve* nyomán

kultikus helyszínné vált a kötetben és az olvasók körében.

Noves Laura: Laura de Noves (1310–1348), Petrarca *Daloskönyvének* ihletője.

Szegedy Róza: (1775–1832) a *Himfy*-dalok ihletője, Kisfaludy felesége 1800-tól.

Petrarcha: Francesco Petrarca (1304–1374) itáliai költő, a *Daloskönyv* (*Canzoniere*) (1366) szerzője, amely a kora újkortól kezdődően kivételesen nagy hatással volt a költészetre, és Kisfaludy számára is minta volt a *Himfy*-kötet elkészítéséhez.

Tibull: Tibullus (Kr. e. 55. – Kr. e. 19.), római elégiaköltő.

A' sok Recensens nem győzte kürtölgetni az Erató új szentjének dicséreteit: az 1801-ben megjelent *Kesergő szerelemről* több recenzió jelent meg németül:

- Névtelen, Allgemeine Literatur-Zeitung (Jena), 1802. No. 189., Julius, 37–38.

- Névtelen, Annalen der Österreichischen Literatur 1802. 8. sz. 57 – 59.

- Névtelen [Schedius Lajos], Zeitschrift von und für Ungern, zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur, 1802, I. Band, 2. Heft, 234–239.

Ezekről, illetve az 1807-es kiadásról írt recenziókról lásd: HÁSZ-FEHÉR 2016, 421–425. és kötetünkben a német nyelvű *Himfy*-recenzió jegyzeteit.

hosszú Előbeszédben a' XVII. lapon: az előbeszéd tizenhetedik és tizennyolcadik oldalán a következő olvasható: [XVII] „az, a' ki Himfyt egészen Originálisnak mondgya, noha egészen maga úttján, szabadon jár; mind az, a' ki Himfyt, ha fordításnak nem mondgya is, minthogy nem mondhattya, más' követőjének nevezi, noha némelly helyeken úgy beszéll, mint előtte más szerelmes szív beszéllett. *Shakespeare, Milton, Tasszo, Voltaire, Wieland, Schiller, Klopstock*, és többek, nagy Költők lettek volna, ha előttök *Homer, Virgyl*, és mások nem élnek vala is. 'S a' nélkül, hogy magamat ezen dicső lelkekhez hasonlítani akarnám, vagy merném, (mert a' Bölcs úgy is tudgya, mit tartson játékomról, akár mit mondgyak; a' nem-bölcs pedig akár-mit [XVIII] mondgyon, mind egy) azt mondom: hogy, ha *Petrárka*, és mások előttem nem énekeltek volna is, én Himfyt még is írhattam volna, 's így talán még nagyobb eredetiséggel: mert a' mi az emberben vagyon, az jöhet is az emberből.”

a' II. Könyv' 149 lapján álló dalban: itt a *Boldog Szerelem* III. énekének 100. dala található:

Ti, kik Hymfit dicséritek,

Poétának mondjátok,

'S Petrarchához emelitek,

Jó barátim! halljátok:

Nem engemet, – szerelmemet

Illeti a' borostyán:

Ez gyilkolta úgy szívemet,

Hogy kínomban kiki szán.

Ott, a' hol én nem vetettem,

Bár valamit segitettem,

(Sokról ezt sem mondhatni,)

Nem szoktam én aratni.

ειδύλλιον (gör.): eidüllion, azaz idill.

Sallustiusi honestum otium: Caius Sallustius Crispus (Kr. e. 86–35) római politikus és történetíró a köztársaság hanyatlásának korában. Kazinczy a történetírói munkássága mellett a tömör stílusáért és nyelvi újításaiért is tisztelte, és élete végéig dolgozott a Catilina-összeesküvésről szóló munkája fordításán. A *honestum otium* (lat.) jelentése: erkölcsös tisztesség. Kazinczy Sallustius-fordításának munkálatairól lásd kötetünkben: *Sallustius Szent Györgyi Gellérd' magyarázásával – recenzió*.

eurythmie: Eurythmie, görög eredetű szó, jelentése jó, szép, harmonikus ritmus.

seris nepotibus umbra: idézet Vergilius *Georgiconjából*. Helyesen: „tarda venit seris factura nepotibus umbram” (2. rész 58. sor). Lakatos István fordításában: „Hüssel ilyen késő unokák számára kecsegtet; a késő utódok árnyéka”.

örök Egyenlő kétszáz Sonetto és huszonegy Canzone: a *Kesergő szerelem* szerkezete, amely kétszáz szonettből és huszonegy dalból áll. Canzone (ol.): dal.

caelatum Musis opus: idézet Horatiustól, helyesen: „caelatumque novem Musis opus”. (*Episztolák* II/2, 92.) Muraközy Gyula fordításában: „a Múzsák vésték – mind a kilenc! – remekelve.”

Menüet lépés: főúri tánc, amely egy régi francia ¾-es népi táncformából ered.

a' magyar versificáció, a' Zrínyi és Ráday nemű versekben: A magyar verselés kérdéseit tárgyalja (versificatio [lat.]: verselés). A Zrínyi nem vagy Zrínyi-versszak Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* (1651) című eposzának versmértéke. Ebben szabálytalanul alkalmazott felező vagy négyütemű tizenkettes sorok találhatók (de előfordulnak 11 és 13 szótagos sorok is), a középmetszetek azonban gyakran eltolódnak vagy hiányoznak. A négysoros versszakok bokorrimések, ezek többnyire ragrímek. A Ráday-nem a Ráday Gedeon (1713–1792) által bevezetett nyugat-európai versforma. A magyar verstanban olyan időmértékes versformák sorolhatók ide, amelyek eltérnek az antik versidomtól. A klasszikus verslábakat megőrizte, de mellőzte a szigorúan megkötött metrikai rendű sorfajtákat és strófákat, amelyek a görög és a római verset jellemezték.

syllaba (lat.): szótag.

stantes pede in uno: helyesen: stans pede in uno, jelentése 'erőfeszítés nélkül'. Idézet Horatiustól (*Szatírák* I/4, 10. sor). A 9–10. sor Bede Anna fordításában:

„Mert a hibája, hogy óránként egyszuszra lediktált
kétszáz sort is akár, féllábon (s erre hiú volt!)”

(substant.) (verbum) (lat.): substantivus, verbum rövidítése, azaz: főnév, ige.

a' halhatatlan Kis és az ő érdemes ifjú barátja, Berzsenyi: Kazinczy két fő támogatóját említi. Kis János (1770–1846) költő, műfordító, ő mutatja meg Berzsenyi verseit Kazinczynak 1808-ban. Berzsenyi Dániel (1776–1836) költő, aki később, Kölcsey recenziójának megjelenése után (*Tudományos Gyűjtemény*, 1817/VII) elfordul Kazinczytól.

görögök szchémai: görög versformái.

stanz (ol.): stanza, vagyis versszak.

Petrarcha nem csak a' maga szép Ellenségének kecsseit magasztalta, hanem Italia mia-ra (Canzone XXIX) is emelkedett: a szép ellenség itt Laurára utal, illetve összességében arra, hogy Petrarca nem kizárólagosan a szerelemről, hanem az Itália iránti szeretetéről is szólt a kötetben. Az *Italia mia* kezdetű dal a CXXVIII. sorszámot viseli.

paradíroz: a ném. paradiren után, parádézik, vagyis fényűzéssel mutogatja magát.

Lap 30 áll az első negyven nyolcszoru Canzone. Rec. belőle néhány töredéket hoz fel: A *Boldog Szerelem* I. énekének versszakaiból való idézetek.

A' második Canzone genialis bérekesztése: a *Boldog szerelem* II. éneke utolsó versszakának utolsó négy sorát idézi.

Tibulli élet: Albius Tibullus (Kr. e. 55 k.–Kr. u 19) római elégiaköltő, verseiben megjelenik a nyugodt vidéki élet és a béke dicsérete.

Dayka: Dayka Gábor költő (1769–1796). Kazinczy a *Tövises és virágok* (1811) *Himfy* című epigrammájában Daykával végezteti el Kisfaludy versei nagy részének elégetését. A fiatalon elhunyt Dayka 1813-ban kiadott, korrigált verseivel és a kötet elé helyezett életrajzával példázta Kazinczy az általa kitüntetett költészeti eszményt. Lásd: DAYKA 1813.

grammatisch correct (ném.): am. grammatikailag korrekt, nyelvtanilag pontos.

Péteri Takács József: Takács József (1767–1821) Győr vármegyei főjegyző, író, gróf Festetics László nevelője. Verseghy Ferenc és Kisfaludy Sándor barátja és támogatója, Kazinczy bírálója. *Himfy* kiadója.

ő eltítja magától a' Tudós titulusát (lássd az Előszót): Kisfaludy szavai az előszóban: „Még egyszer mondom: én Tudós, én Litterátor nem vagyok” (XX. o.).

a' se (a' prohibitivum) 's a' sem, (a' negativum) (lat.): tiltószó, tagadószó.

Provincialismus (lat.): vidékies szófordulat.

lap 178: az idézett helyen a *Boldog Szezelem* 111. dala olvasható.

Wieland: Johann Christoph Wieland (1733 – 1813) német költő, író, műfordító, a fiatal Kazinczy költészetének egyik fő ihletője.

poetica compositio (lat.): költői alkotás.

Dualismus (lat.): kettősség.

vagy az I. Könyv 32 lapján, felül, ez a' stancia: az idézett helyen a *Kesergő szerelem* I. énekének 4. versszaka található.

A' tiszteletünkre méltó Poéta dicsősége sokkal igazabb fényben ragyogna, hogy ha e' két Kötetnek legalább harmadát elhagyta volna: ide kapcsolódik az a lábjegyzet, amelyben Döbrentei megvédi Kisfaludyt. A versek nagy mennyiségének kritikája fogalmazódik majd meg a *Himfy* című epigrammában is, lásd fentebb.

columna (lat.): oszlop.

titulus (lat.): cím.

Bikfalvi Falka Sándor: (1766 – 1826) betűmetsző, rajzoló, rézmetsző.

Didot: többgenerációs francia nyomdász- és betűmetsző család, hozzájuk fűződik a rézmetszettel illusztrált könyv elterjedése, számos találmánnyal hozzájárultak a nyomdaipar professzionalizálásához.

Prillwitz: Johann Carl Prillwitz német tipográfus (1758–1810), többek között Wieland és Klopstock kötetének tervezője

Szemere Pálnak Vida László Úrhoz írt szép éneke: Szemere Pál, író, költő (1785–1861), Kazinczy elveinek támogatója. 1811-ben Vida László segédje a magyar színháznál. Vida László mecénás és színműíró, Pest megyei táblabíró (1770 – 1831). Az idézett költemény németül és magyarul jelent meg nyomtatásban: *Gedicht an den Herrn Ladislaus Vida von Felső-Pencz und Fegyvernek, als derselbe die Direction der ungr. Nation. Schauspiel-Gesellschaft übernahm, und auf eigene Kosten ein Theater errichtete.* Pest, 1. Hornung 1809. Übersetzt von Andreas Halitzky. *Tekintetes Vida László úrhoz Sz. Szemere Pál,* Buda, 1810.

petit (fr.): kicsi.

Mannsfeld: A bécsi Mannsfeld cég bizonyára a Kazinczynak is dolgozó Johann Georg Mansfeld (1764–1817) bécsi rézmetszőnek (illetve örököseinek) a cége.

Kininger: Vinzenz Georg Kininger, osztrák portréfestő, metsző (1767–1851).

Blaschke: Blaschke János rézmetsző (1763–1833), ő Pesten tevékenykedett 30 éven keresztül.

execütiroz (fr.): végrehajt, elvégez.

drapperie (fr.): draperie, azaz kelme, ruha.

Megjelent ez a' Recenzióm az Ausztriai Császárságbéli Literatura 's Mesterség Annálisainak 1809-dik esztendőbéli Septembéri füzetében: a recenzió első, német nyelvű megjelenésére utal.

Institutum: (lat.) intézmény, szerkesztőség.

A' feddtelenség legbiztosbb paizs; azt mondja egy görög Iró és a' lelkiismeret nyugtató szava: Caius Sallustius Crispus (Kr. 86.–Kr. e. 34.) római történetírónál a *Jugurtha háborúja* 80. szakaszában olvasható: „Azonfelül ha mások botlanak is, ősi nemességük, elődeik hőstettei, egyenes és oldalági rokonságuk vagyona, clienseik tömege mind védelmükre kél: nekem minden reményem magamban van, s csak éremben és feddhetetlenségemben bízhatom, mert egyebekben gyöngye lábon állok.” Kurcz Ágnes fordítása.

98. A' magyar verselésnek négy nemeiről

szövegforrás

Erdélyi Muzéum, 1815. 2. füzet, 122–128.

megjelenés

1. ERDMUZ 1979, 99–104.
2. KAZINCZY 1979, 800–804.
3. *Magyar verstani szöveggyűjtemény I.* 1999, 407–408.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

Német változatát lásd kötetünkben: *Von den verschiedenen Gattungen der ungrischen Versification.*

Kazinczy az 1807. április 8-i levélben mellékeli (KazLev. 4. 1098. sz.) Rumynak a magyar szöveget, amit Rummy fordít németre.

magyarázat

Az értekezés Kazinczy *Von den verschiedenen Gattungen der ungarischen Versification* című németül megjelent munkájának magyar változata, amely 1807-ben jelent meg. Kazinczy Rummy Károly Györgynek 1807. április 8-i levelében küldi el az értekezést magyar nyelven (KazLev. 4. 1098. sz.), a szöveg ezzel a dátumozással jelenik meg németül az *Intelligenzblatt*-ban. Az *Erdélyi Múzeumban* megjelent magyar változat közel azonos azzal a szövegváltozattal, amelyet Kazinczy küld Rumynak. A magyar tanulmány egy bekezdéssel kibővítve (amely a német verzióban lábjegyzetben kapott helyet), illetve némiképpen eltérő lábjegyzetekkel jelenik meg. Szintén eltérés, hogy a verselésnek a negyedik nemét a magyar változatban Kazinczy már leoninusnak nevezi, míg a német szövegben Tordai Lantosként hivatkozik Gyöngyössire (Leyermann zu Torda) és tordai versformaként emlegeti leoninusait. Az eltéréseket lásd a német közlemény főszövegének lábjegyzeteiben, kötetünkben.

Döbrentei Gábor 1813. június 13-án kelt levelében (KazLev. 10. 2456. sz.) elküldi Kazinczynak a megjelenés előtt álló *Erdélyi Múzeumról* szóló híradást és előfizetői felhívást, amely pontokba szedve sorolja fel a folyóirat tervezett tartalmát. A negyedik pontban olvasható a verselés tárgyának kiemelése: „A’ Poézis’ némelly nemeinek theoriája, ’s Versek.” A lapban valóban helyet kapnak verselést tárgyaló írások, köztük például: az első füzetben Kazinczy Himfy-recenziója (72–89., lásd kötetünkben: *Himfy szerelmei – recenzió*), Ifj. Pataky Mózes *A’ római poézis’ története*i című munkája (1. füzet, 114–141.), a második füzetben Kazinczynak tehát *A’ magyar verselésnek négy nemeiről* írt tanulmánya, amelyet Döbrentének *A’ hexameterek kezdete a’ régi ’s új nemzetek között* című értekezése követ (2. füzet, 128–139.). Döbrentei ugyanebben a levelében arról értesíti Kazinczyt, hogy szívesebben venne tőle olyan írásokat, amelyek máshol még nem jelentek meg, arra hivatkozva, hogy a *Wiener Literatur Zeitung*-ban látta a verselés-tanulmány hirdetését. „A’ Tekintetes Úr darabjai közül, a’ Magyar Literatura története, a’ Könyörgés, ’s az Erdő fog állani az első füzetben, mert a’ többiek a’ mint látom, a’ Poetai berekben megjelentek, ’s a’ mint a’ Wiener Literatur Zeitungból láttam, «a’ Magyar Poézis négy nemei» a’ Magyar Régiségek második darabjában fog menni. Arra kérem a’ Tekintetes Urat, hogy új darabokkal segíteni méltóztassék. Mint szeretném azokat kapni, melyekre kértem.”

Kazinczy 1813. március 4-én írta meg Rummy Károly Györgynek (KazLev. 10. 2400 sz.), hogy összeállította a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* második kötetét, amely az 1808-ban megjelent első kötet folytatása, de a kiadásra előkészített anyag végül kéziratban maradt. A Rumynak küldött tartalomjegyzékben a 8. pontban („8.) Eine Dissertation über unsere Versificationen und Sonette”), a kézirat csomóiban a VII. sorszámmal jelölt *A’ leg első Magyar Sonettek* cím alatt, külön fejezetbe sorolás nélkül, található egy verstani tanulmány *Értekezés a’ magyar verselésnek némelly tárgyai felől* címmel (MTA KIK K 625, 101a–116b), amely öt számozott részből áll (I. Trimeterek, senáriuszok; II. Hiatus, elisio, synizesis; III. Rövid, hosszú, kemény syllabák; IV. Sonettek; V. Ráday-nemű versek). A tanulmány előtt a kéziratban az 1812-ben

Horvát István kiadásában megjelent hat szonett (Kazinczytól és Szemerétől) található a nyomtatvány beillesztésével és kiegészítésével. A tanulmány viszont nem egyezik meg az *Annalen*ben 1807-ben németül, az *Erdélyi Múzeum* második füzetében pedig magyarul kiadott tanulmánnyal, ugyanakkor Kazinczy ezt a kéziratos anyagot nem sokkal később felhasználja a *Sonett* című tanulmányához, amely 1817-ben jelenik meg a *Tudományos Gyűjtemény*ben, lásd kötetünkben. A *Magyar Régiségek és Ritkaságok II.* kéziratahoz lásd részletesen: KAZKÖLT II. 2018, 101–109. Döbrentei megjegyzését követve, a *Wiener Literatur Zeitung* 1813. májusi számában csakugyan olvasható egy híradás Kazinczy *Magyar Régiségek és Ritkaságok* című munkája II. kötetének tartalmáról és közeli megjelenéséről a *Literarische Miscelle aus Ungern* című rovatban (63–64.). Rummy nyilvánvalóan Kazinczy leveléből merítve közölte teljes részletességgel a tartalomjegyzéket, így a szonetteket követő tanulmányról is hírt adott: „7) Sechs magyarische Sonetten von Kazinczy und Szemere. 8) Eine Dissertation über die magyarische Versification und Sonette” (64.) Kazinczy minden bizonnyal tisztázta Döbrentéivel, hogy nem ezt a tanulmányt kívánja az *Erdélyi Múzeumban* közölni – valószínűleg ekkor még nem tudta, hogy a kötetterve végül nem valósul meg.

Döbrentei 1814. november 16-án (KazLev. 12. 2774. sz.) már a második füzetet szerkesztve javasol egy finomító változtatást Kazinczynak, amely valóban bekerül a kiadott változatba – míg a német cikkben a tordai lantosként hivatkozott Gyöngyössi Istvánra (Leyermann zu Torda), addig a magyar cikk már leoninusként és nem „tordai nemként” említi a hozzá kötődő versformát. „A’ Magyar Poézis négy nemeiről irt Czikkelyedben ezeket a’ rendeket, mellyeket az ostobaság Századjának példája után a’ Tordai Lantos hozza szokásba az íze-veszett füleknél, kihagyom. Ha ez elmarad, egyéb ítéleted a’ Leoninus versekről bizonyosan tetszeni fog. Fogna az külömben is, de azon kifejezések igen sérteneének. – Nevezzük azokat csak Leoninus verseknek, ’s maradjon-el Torda. Külömben is, Zrínyi, jelességéért, Sylvester, Ráday kezdésekért megérdemlik a’ nevezet-kezdését, Torda, a’ Leoninisták silány serege között vész-el. Mivel egy leveledben Gyöngyössy iránt felszabadítál, ezt is, hiszem, megengeded.” Ugyanezt a változtatást nem sokkal korábban a *Himfy*-recenzióban is kéri, ezt lásd kötetünkben: *Himfy szerelmei - recenzió*.

Bessenyei György: (1746–1811) költő, író, Mária Terézia királyi testőrségének tagja.

syllaba (lat.): szótag.

caesúra (lat.): tágabb értelemben sormetszet, szűkebb és pontosabb értelemben olyan sormetszet, amely ütemet, verslábát metsz ketté.

Zrínyi Miklós: (1620–1664) gróf, költő, hadvezér, horvát bán, a szigetvári hős Zrínyi Miklós dédunokája, a *Szigeti veszedelem* szerzője.

Gyöngyössi István: Gyöngyössi István (1629–1704) költő, lásd fentebb.

Faludi Ferencz: (1704–1779) költő.

Barcsay Ábrahám: (1742–1806) költő, Mária Terézia királyi testőrségének tagja.

Paulínus Ányos Pál: (1756–1784) költő, a pálos rend tagja.

Generalis és Abauji Fő-Ispán Bárány Lőrincz: (1718–1789) költő.

Gróf Ráday Gedeon az Id.: költő (1713–1792).

Gróf Teleki József, Koronaőr ’s Ugocsai Fő-Ispán és már az előtt Királyi Fő-Igazgatója a’ Pécsi Kerületbeli Oskoláknak (szül. 1742. Aug. 1-sőjén, mh. 1796. Sept. 1-jén.): Teleki József főispán, koronaőr, költő, születési évszáma valójában 1738.

Virág Benedek Székes-Fejérvári Professzor: (1752–1830) költő, eredetileg pálos szerzetes, történetíró. 1782-től a székesfehérvári gimnázium tanára.

Kis János, a’ Dunán túl lévő Evang. Superintendese Sopronyban: (1770–1846) költő, író, evangélikus püspök.

a’ Himfy neve alá rejtezett Kisfaludy Sándor: (1772–1844) költő, a *Kesergő szerelem* (1801) és a *Boldog szerelem* (1807) című kötetek, vagyis a *Himfy’ szerelmei* szerzője

Berzsenyi Dániel: (1776–1836) költő.

Klopstock: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő.

négy húrú lant egygyűjű hangzása: a négysarkú, azaz a négy sor végén azonos rímképletű versszakra utal.

Lacedaemon Ephoruszai leszedették a' Jóniai Timótheusz' citharájáról az új példával szaporított négy húrú, 's azt parancsolták neki, hogy tovább is csak két húrú pengessen: Timotheosz (Kr. e. 450 – Kr. e. 360 k.) milétoszi származású költő, dalszerző, kitharódosz, a hagyomány szerint amikor Spártában járt, a felügyelők Timotheosz kitharájáról levagdosták a fölöslegesnek tartott húrokat, majd elrettentésül közszemlére tették a megcsönkített zeneszerszámot (Pauszaniász, *Hellász leírása*, 3. 12. 10.).

1. lábjegyzet: a horvát származású Bartholomaeus Georgievits (1505/10–1560) Szalkai László esztergomi érsek apródjaként szolgált, és a mohácsi csatában a törökök foglya lett, akik Kis-Ázsiában rabszolgának adták el. 1536-ban tudott megszökni a fogságból, ezután néhány évig Jeruzsálemben élt. 1544-ben adja ki Antwerpenben a fogságáról szóló visszaemlékezéseit, majd még ugyanebben az évben egy könyvet a törökök eredetéről és szokásairól (*De Turcarum ritu et caeremoniis*, ezt a művét idézi Kazinczy ebben a lábjegyzetben), illetve egy másikat a keresztény foglyokkal való bánásmódjukról. 1545-ben a törökök próféciáiról ad ki könyvet, 1546-ban pedig egy törökellenes buzdító iratot jegyez. Munkáinak csak a XVI. században hetven kiadása ismert különféle nyelveken. Gyűjteményes munkája Rómában jelent meg 1552-ben, Melancthon pedig 1560-ban adta ki Wittenbergben, abban a reményben, hogy Isten az ő népét minden szenvedésen át is megtartja. Erre a kiadásra utalhat Kazinczy a lábjegyzetben. Bővebben Georgievitshez lásd: RITÓÓKNÉ SZALAY 2012.

Carmina ab ipsis Bethler dicta (lat.): Maga Bethler által mondott dalok.

“Birechen bes on eiledum derdumi;

“Jardandam istemescem iardumi:

“Terch eiledum zahmanumi gurdumi:

“Ne iliem? jenjemezum glunglumi!

Az itt következő magyarázat Georgievitstől csak a magyar közleményben olvasható.

Sunt enim carmina... (lat.): Ugyanis vannak szerelmes versei az ő nyelvükön Assihnak nevezett istennőnek, azaz a szerelem istennőjének, amelyeknek a fordítása szóról szóra ez.

A magyarázó sorokban a latin szavak magyar jelentését szögletes zárójelben adjuk meg.

Birechen id est [vagyis]: ex una [egyől], – *bes*, quinque [öt]; – *on*, decem [tíz], *eiledum*, feci [csináltam]; *derdumi* tribulatione mea [bajt magamnak]:

Jardandum, a Creatore [a teremtetőtől]; – *istemiscem*, postulavi [kértem]; *jardumi*, auxilium [segítséget].

Terch eiledum, neglexi [elhanyagoltam]; – *zahmanumi*, patriae meae [hazám]; *gurdumi*, visitationem [meglátogatását].

Ne, quid [mit]; – *iliem* faciam [kell tennem]; – *jenjemezum*, non possum vincere [nem tudom legyőzni]; – *glunglumi*, mentem meam [az eszemet].

Összességében a következőképpen fordítható a fenti négysoros: A fájdalom ötszörösére, igen, tízszeresére nőtt. / A Teremtőtől kértem segítséget. / Elhanyagoltam hazámat, városomat. / Mit kell tennem? Nem tudok uralkodni a szívemen.

Derdumi, *jardumi*, *gurdumi*, *glunglumi*: a sorvégi szavak rímeinek egyhangúságát emeli ki.

Qualterus Mapes: Az Archipoeta néven ismert 12. századi költőt, a híres *Confessio* szerzőjét hosszú időn át Walter de Mapes oxfordi archidiakonussal azonosították. A 19. századtól kezdve ezt megkérdőjelezték, több feltevés is született a „költőfejedelem” kilétére vonatkozóan, de konszenzus nem alakult ki (vö. TURÓCZI-TROSTLER 1953, 97–100.).

Mihi est... „Szándékom hogy életemet végezzem Kortsmába / Haldokló számhoz közel bor légyen Kannába’/ Hadd mondják az Angyalok ama vég órába / Isten e’nagy Ihatót vegye irgalmába.” Id. Ráday Gedeon fordítása. Kazinczy a latin verset és a magyar fordítást is közli

az *Orpheus*ban id. Ráday versfordításai között (ORPHEUS 2001, 258–259.).

Lavater: Johann Kaspar Lavater (1741–1801), svájci lelkész, író, költő, a *Physiognomischen Fragmenten* szerzője.

tetrachordon: négyhúrú antik hangszer, a verstanban olyan négysorú strófa, melynek minden sorvégi szóríme egyforma.

glunglumi: a bokorrímes négysoros versszakra utal.

tetrastichon: négysoros versszakfajta.

distichon: disztichon, egy hexameterből és egy pentameterből álló antik versforma.

Teleki, Ádám: Teleki Ádám (1740–1792) költő, műfordító, a kolozsvári kerület királyi biztosa. Corneille-fordítása (*Czid. Szomorújáték*) 1773-ban jelent meg Kolozsváron.

2-dik József: II. József magyar király (1741 – 1790, 1780-tól haláláig uralkodott).

József: Teleki József (1738–1796) író, költő, református főgondnok, koronaőr.

Horváth Ádám: Pálóczi Horvát Ádám (1760–1820) költő, író.

Péczeli: Péczeli József (1750–1792) szerkesztő, író, költő.

Csokonai: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) költő.

Édes Gergely: (1763–1847) költő.

Mátyási József: (1765–1849) költő.

(Sylvester) János: Sylvester János (1504–1551) humanista, bibliafordító, tanár, két legjelentősebb munkája a *Grammatica Hungaro Latina* (Sárvár – Újsziget, 1539) és az *Új Testamentum* (Sárvár, 1541). Az evangéliumok összefoglalását disztichonokban írta meg.

Virág Benedek: Virág Benedek (1752–1830) költő, említett munkája a *Magyar poeták kik római mértékre írtak 1540–1780* (Pest, Trattner, 1804).

Erdősi: Sylvester János magyarosan említett vezetékneve.

Birsi: Birsi Ferenc 1764-ben a nagyszombati Szent Adalbert konviktusba látogató Barkóczy Ferenc prímás tiszteletére 26 soros magyar nyelvű hexametert írt, amelyet az egyik növendék szavalt el, vö. GÁLOS 1935.

Ráday II. Gedeon: (1745–1801) fordító, id. Ráday Gedeon fia, Hont vármegye főispáni helytartója (1783-tól), a királyi tábla bírása (1785-től), szeptemvir (1786-tól), belső titkos tanácsos (1792-től), koronaőr (1798-tól).

Kalmár György: (1726–1782), nyelvtudós, *Prodromus idiomatis scythico-mogorico-chvno* (seu. hvnno-) *avarici* című értekezése 1770-ben jelent meg Pozsonyban. Munkájában többek között a magyar nyelv klasszikus verselésre alkalmas voltát bizonyítja.

(Lássd erről Orpheuszomat az I. Kötet' 434-dik lapján.): Kazinczy a *B. Rádaynak péczeli palotája* (*Orpheus* 4. lapszámában, ORPHEUS 2001, 434–440.) című közleményben Ráday Gedeon kérése nyomán újra közli a péceli palota freskóinak verses aláírásait Ráday magyarázataival, a feliratokat ugyanis az első lapszámában Ráday instrukcióit mellőzve közölte.

Baróti Szabó Dávid Kassai volt Professzor, Kőszegi Rajnis József és mingyárt utánok Révai Miklós: a klasszikus triász, akik egymástól függetlenül kísérleteztek az antik időmértékes verselés meghonosításával a magyar költészetben. Elsőként Baróti Szabó Dávid (1739–1819) *Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei* (Kassa, 1777) című verseskötete jelenik meg. Révai Miklós (1750–1804) *A magyar alagyáknak I. könyvek* című kötete Nagyváradban jelenik meg 1778-ban. Rajnis József (1741–1812), *A magyar Helikonra vezérlő kalauz. Az az: a magyar vers szerzésnek példái és regulái* (Pozsony, 1781, Előljáró beszéd kelt Szatmárt 1773-ban) című kötetében bírálja Baróti Szabót provincializmusa és prozódiai vétségei miatt, ő pedig majd 1787-ben vág vissza *Ki a nyertes a hangmérséklésben?* című írásával.

homoeoteleotonos vers: azonos szótagra végződő verssorok összecsengése, rímélése.

Versegi: Verseghy Ferenc (1757–1822) költő, író.

Földi: Földi János (1755–1801) költő, orvos.

Leoninus vers: rímes-időmértékes versforma. Olyan disztichon, amelyben a verssor közepe rímel a verssor végével, de tágabb értelemben, minden rímekkel ellátott antik időmértékes

versforma. A magyar költészetben Gyöngyösi János (1741–1818) tordai református lelkész, költő volt ekkoriban rendkívül népszerű leoninus-szerző.

intempestiva eruditio (lat.): időszerűtlen, elavult műveltség.

Vaticanusi Apolló: az ún. Belvederei Apollón szobra a Vatikánban, amelyről Winckelmann a szoborleírását készítette, a neoklasszicista szépségeszmény fontos példája.

99. Báró Orczy Lőrincz emléke

szövegforrás

Erdélyi Múzeum, 1815. 3. füzet, 174–176.

Rovatcím: *Tudósító levelek*, ez az I. sorszámú, a II. sorszámmal pedig a *Jelentés Sallustiusnak magyar fordítása felől* című olvasható, szintén Kazinczytól, lásd kötetünkben.

társszövegforrás

B. Orczy Lőrincz. Generális 's Abaúji Főispány.

A két szöveg megegyezik egymással, soronként jegyzeteket lásd a társzövegforrásnál.

megjelenés

1. ABAFI 1884, 98–101.

2. PÉML 2009, 81–83. Kézirat: Szemere-tár, 3. pótkötet, 22. sorszám, 307–312. Autográf. Kelt: 1805 előtt (?). Elbeszélte időtartam: 1779 (?), 1784.

A kiadások első bekezdése hiányzik a kéziratból. Abafi ezt írja lábjegyzetben: „Megjelent: Hazai Tudósítások 1805. I. 397. l. és Erdélyi Múzeum 1815. III. 174. l. »Báró Orczy Lőrinc emléke« cím alatt »Szemere Pál gyűjteményéből«, de egy betű változtatás nélkül.” A kézirat autográf, más tintával készült javításai az Abafi-kiadás szövegét írják felül. (Lásd a PÉML 2009. jegyzetét a kéziratról, 850.)

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

Döbrentei Gábor 1812. augusztus 17-én (KazLev. 10. 2299. sz.), vagyis még jóval az *Erdélyi Múzeum* első lapszámának megjelenése előtt kéri Kazinczytól, hogy küldjön tervezett lapjába életrajzokat: „Ismét eszembe jut, hányszor nem? Ráday, Orczy, Csokonai biográfiája. Édes szeretett Barátom, díszesítse-fel azokkal Múzeumunkat.” Egy év múlva, 1813. szeptember 13-án kelt levelében (KazLev. 11. 2515. sz.), az első lapszám összeállítása után arról panaszkodik, nagyon sajnálja, hogy Kazinczytól nem sikerült az életrajzokat megszereznie a lapnak: „Szerencsétlennek tartom magamat, hogy Orczynak, Rádaynak, Csokonainak életét a' Tekintetes Úrtól a' Múzeum számára meg nem nyerhetem.” Kazinczy válaszárol nem tudunk. A két közlés között csak minimális eltérés van, feltételezhető, hogy Döbrentei ugyanazt a kéziratot adhatta ki, esetleg a *Hazai Tudósításokat* is felhasználva. Az *Erdélyi Múzeum* közleményének szerkesztői lábjegyzete ugyanis a következő: „Szemere Pál Gyűjteményéből”. Az első füzet Döbrentei Gábor által jegyzett, 1813 novemberére datált *Előbeszéde* végén Szemere anyagairól a következő olvasható: „Bár csak azok is, a' kik egy magyar időszi folyó Irás-nak hasznáról hasonlólag gondolkozva, gyűjteményhez kezdettek, látván itt a' nekik-is szükségesnek vélt töképezésnek egybe-gyűlését, a' már náluk lévő Munkáknak hozzánk való küldésére bírattnának. Így cselekvék már *Szemere Pál*, ki, egy folyó Időszi Irást Pesten akart megindítani, 's mivel a' környüállások szándékának véghez vitelétől eltartóztatták, jó csomó Gyűjteményét a' Kiadónak küldötte. Megfelejtkezve önnön magáról, örömet találá

barátja' segítségével, és elég vala néki, látni a' szándék' bétellyesedését. Azon darabokat, mellyek ebből vétetnek, kijelelni kötelességünknek tartjuk."

100. Jelentés Sallustiusnak magyar fordítása felől

szövegforrás

Erdélyi Muzéum, 1815. 3. füzet, 176–177.

Rovatcím: *Tudósító levelek*, ez a közlemény a II. sorszámú, előtte I. sorszámmal az Orczy-portré. található, lásd kötetünkben: *Báró Orczy Lőrincz emléke*.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

Kazinczy Sallustius iránti érdeklődéséhez és fordításaihoz lásd kötetünkben a Szent-Györgyi Gellért-féle fordítás recenziójának jegyzeteit: *Sallustius Szent Györgyi Gellért' magyarázásával – recenzió*.

Kazinczy régóta tartó érdeklődésében fontos esemény lehetett, hogy birtokába került egy régi Sallustius-fordítás, amelyről tehát az *Erdélyi Muzéumban* beszámol. Kazinczy Baranyai Decsi János fordítását (a cikk tanulsága szerint) 1814. augusztus 26-án kapta ajándékba Szent-Miklós Aloyztól, amelyet tíz évvel később így fogalja össze Jankovich Miklósnak (1824. március 13., KazLev. 23. 5869. sz.), akivel közös a Sallustius iránti szenvedélyük: „Baronyai Decsi János' Sallustja az én kezemben van. Egerben 1813 vagy 1814 a' kiáradott víz elsepre némelly viskókat, 's a' megkárosodott lakók kénytelenek valának holmicskájukat elárulni. Szent-Miklós Aloyz, a' Consiliarius' fija, akkor Egerben tanult, 's a' történet az árulót hozzá vezeté. Ez tudta hogy én Sallustot fordítom, 's nekem küldé a' megvett könyvet. Én elfogadtam, de megígérvén hogy holtom után visszaszálljon rá. A' könyv tehát övé. Ez is egyetlen példánya lévén 2 nyomtatványoknak, régen azt tanácslám vala neki, hogy ezt tenné le a' nemzet kincsei közzé, 's tegyen örömet vele a' mi olly méltán szeretett nádorunknak."

Sallustius Caius Crispus: (Kr. e. 86 k.–Kr. e. 35 k.) római történetíró, politikus. Említett munkái: *Bellum Iugurthinum* (Kr. e. 42. k.; 'A Iugurtha elleni háború'); *De coniuratione Catilinae* (Kr. e. 44–43 k.; 'A Catilina-összeesküvésről').

Baranyai Decsi János: Baranyai Decsi János, latin nevén Joannes Decius Barovius, humanista író, meghalt: 1601-ben. Munkája: *Az Caius Crispus Sallustiusnak két históriája* (Szeben 1596). SZINNYEI összefoglalója szerint: „az első Catilinának a római köztársaság ellen szőtt összeesküvéséről szól, a második a rómaiaknak Jugurtha numidiai király ellen viselt győztes háborújáról. E két munka közreadása nyomán az olvasó és a közvélemény akaratlanul is párhuzamot kellett, hogy érezzen a rómaiak és az erdélyi fejedelem tettei között. Hatvan esztendővel Pesti Gábor Ezópusa után az ő Sallustius-fordítása által hallat újra magáról a magyar nyelvű világi humanista műpróza. A klasszikus latin szöveget a tudós író komoly műgonddal és az eredetihez pontosan igazodva ülteti át magyarra."

Horányi: Horányi Elek (1736–1809), pap, irodalomtörténész, irodalomtörténeti munkája: *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum* (Bécs, 1775–1777).

a' Széchényi Indexe: gróf Széchényi Ferenc (1754–1820) katalógusba rendezte gyűjteményének tételeit, nyomtatásban kiadta, amivel népszerűsített és előkészítette a nemzeti könyvtár létesítését. Több ilyen kiadványa is megjelent, egyik közülök: *Index alter libros Bibliothecae Hungaricae Francisci com Széchenyi duobus tomis comprehensos, in scientiarum ordines distributos exhibens*, Pest, 1800.

Jankovich Miklós: (1773–1846) földbirtokos, műgyűjtő, történetíró, bibliográfus, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tiszteletbeli tagja (1831). Tagja a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottságnak (1828). Nagy értékű kézirat-, könyv- és régiséggyűjteményét az országgyűlés 1836-ban vette meg a Magyar Nemzeti Múzeum számára. Kazinczyval már 1809-től ismeretségben van, Kazinczy ugyanis ekkor ajánlja fel számára könyvtára egy részének megvásárlását. Könyvjegyzéket is küldött Jankovichnak (ezt a levelét nem ismerjük), erre válaszol a műgyűjtő 1809. február 4-én (KazLev. 6. 1413. sz.), majd Kazinczy újra ír 1809. március 7-én (KazLev. 23. 5751. sz.), egyeztetve az eladás részleteiről. Bővebben lásd ZSUPÁN 2023, 118–119.

Szent-Györgyi Gellért Sallustiusa előtt álló Isméretek: Szent-Györgyi Gellért Sallustius fordítása, amelyhez Jankovich Miklós írt előszót. Lásd ehhez Kazinczy fent idézett recenziójának jegyzeteit kötetünkben.

Szent Miklós László Ur' Aloyz fija: Szentmiklósi Alajos (Aloyz) (1793–1849), költő, ügyvéd, irodalmi pályafutását Kazinczy segítette. Tőle kapta Kazinczy ajándékba a Baronyai Decsi-féle fordítást.

literarius: (lat.) tudós, irodalmi.

Báthori Sigmond fejedelem: Báthory Zsigmond (1572–1613) erdélyi fejedelem 1586-tól 1602-ig megszakításokkal.

Datum die Diui Michaelis Archangelis, 1595. (lat.): Szent Mihály arkangyal napján 1595-ben.

101. Freymüthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy

szövegforrás

Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst 1817. 22. Jänner, Nr. 9–10., 33–38.

megjelenés

Ungarische Miscellen 1817. Erste Lieferung, 52–65.

Értelmezhető esetleg társszövegforrásként is, amennyiben a kiadványt periodikumként kezeljük. Az *Ungarische Miscellen* az *Archiv* magyarországi vonatkozású cikkeiből közölt válogatást, első kötete 1817-ben, a második 1818-ban jelent meg (Wien, Anton Strauss). A főszövegben lábjegyzetben jelöltük az eltéréseket az *Archiv* szövegváltozatához képest.

hitelesség

Névtelen. A szöveg a *Himfy szerelmei – recenzióval* egyszerre került Rummy Károly Györgyhöz. Kazinczy a Rummy Károly Györgynek 1809. április 9-én küldött levelében (KazLev. 6. 1455. sz.) írja, hogy küldi a *Himfy*-ről és a Berzeviczy munkájáról szóló recenzióját: „Es stehen die zwei verlangten Recensionen, die von dem Werk des B[erzeviczy] und die von den Liebesliedern des Himfy, an Sie fertig.” A melléklet nem maradt fent vagy lappang, így nem tudható, Rummy milyen mértékben dolgozta át Kazinczy szövegét. Kazinczy 1809. május 8-án (KazLev. 6. 1472. sz.) küld még egy kiegészítést Rumynak a recenzióhoz, de ez a szakasz nem található meg a végül kiadott szövegben. Azt is kéri Rummytól, módosítson a szövegen, védje a benne előforduló személyeket. Ezt a példát valóban közli Rummy nevek nélkül:

„Zu die Rec. des B[erzeviczy]schen Werkes bitte ich folgende Berichtigung und Beyspiel in einem Nachtrage noch beyzufügen:

Processus sedium Dominalium, seu appellentur seu non, deferuntur semper ad sedrias, et inde si urbariales sunt, semper ad Locumtenenti Cons., si criminales, semper ad Curiam Regiam (7Viral- und kön. Tafel). Ibi accipiunt finalem decisionem ita tamen, ut in extractibus protocollaribus etiam ad Cancellariam Hungaricam pertingant.

Wie ungerecht die Klage des H. v. B. sey, dass in sedibus Dominalibus, Freunde, Verwandte des Angelklagten Grundherrn Richter sind, und daß der den klageführenden Bauern beschirmender Fiscal auch Edelmann ist, erhellet aus einem ganz neuen Vorfall bey uns. Andr. Boronkay zu Lasztomér hielt eine solche sedes Dnalis. Zum Præses erbat er den Melch. Szulyovszky, zu Richtern Caspar Boronkay und zwey Szirmays. Der Fiscalis Magistratualis war Adam Szirmay. Sie verurtheilten den Grundherrn zu einer Strafe von 30,000 f., die er den Bauern zu zahlen hat, weil er ihre extirpaturas ohne vorherigen excestimation ihnen abnahm. Schonen Sie aber die Namen die hier vorkommen, und mildern Sie die impression, die 30,000 machen müssen. Sagen Sie nur, der Grundherr A. v. B. zu L. in Zempliner Comitatus sey in einer sedes Dominalis, wo alle Richter und selbst der Fiscal der Bauern, Edelleute, Grundherrn und Verwandte, Nachbarn und Gemüthsfreunde des Grundherrn waren, zu einer bonification von einige tausend f. comdemnirt worden.”

[Kérem, hogy Berzeviczy művének recenziójához függelékben még fűzze hozzá az alábbi helyesbítést és példát:

Az úriszékek pereit, akár történik fellebbezés, akár nem, mindig a vármegyei bíróságokhoz kerülnek, onnan pedig, ha úrbérek, mindig a helytartótanácshoz, ha pedig büntetőperesek, mindig a királyi kúriához (a Hétszemélyes Táblához és a Királyi Táblához). Ott születik meg a végső döntés, mindazonáltal oly módon, hogy a jegyzőkönyvi kivonatok a Magyar Kancelláriához is eljussanak.

Egészen új eset világítja meg Berzeviczy úr vádjának igazságtalanságát, miszerint rokonok és barátok az úriszékeken a megvádolt földesúr bírái, és hogy a vádló parasztokat oltalmazó ügyvéd is nemesember. Lasztoméri Boronkay András tartott egy ilyen úriszékot. Elnöknek felkérte Szulyovszky Menyhértet, bírának Boronkay Gáspárt és két Szirmayt. A tiszti ügyész Szirmay Ádám volt. A földesurat 30 000 f-s büntetésre ítélték, ezt a parasztnak kell fizetnie, mert irtásföldjeiket előzetes excestimatio nélkül csökkentette. De óvja az itt előforduló neveket, és enyhítse azt a benyomást, amelyet a 30 000 -nek tennie kell. Csak annyit mondjon, hogy Lasztoméri Boronkay András földesurat Zemplén vármegyében egy úriszéken, ahol minden bíró és maga a parasztnak ügyvédje is nemes ember, földesúr és a földesúr rokona, szomszédja és jó barátja volt, néhány ezer f-s kártérítésre ítélték.]

magyarázat

A recenzió tárgyát képező munka Berzeviczy Gergely *De conditione et indole rusticorum in Hungaria* című latin nyelvű közgazdaságtani értekezése (Löcse, 1806). A könyv a paraszti munka szerepével, a parasztság közterheivel, jogi helyzetével, tulajdonviszonyaival foglalkozik a magyarországi társadalomban és gazdaságban. A szerző történeti távlatba helyezve vizsgálja tárgyát, és statisztikai módszereket is alkalmaz. Bírálja a feudális viszonyokat, kimutatja, hogy a nemesek a földművelő parasztnak kizsákmányolásában érdekeltek. A parasztságról elsőként ad néprajzi jellegű leírást.

A munka 1804-ben készült el, megjelenését a cenzúra nem engedélyezte, ezért Berzeviczy a kéziratot a Széchényi Ferenc által alapított nemzeti könyvtárban helyezte el. Berzeviczy barátja, Máriássy József adja ki címlap nélkül Lőcsén 1806-ban, a cenzúrát megkerülve. Kazinczy szerint Berzeviczy jóváhagyta a kiadást: „B. egy munkát írta, 's Cenzúra nélkül kiadta”. (Kazinczy Szalay Lászlónak, 1829. november 19., KazLev. 21. 5065. sz.) A vállalkozás nem volt következmények nélküli, a nyomdászt börtönre ítélték, Máriássy pedig a kivizsgálásra menet halálos szekérbalesetet szenvedett (FRIED 1979, 292.). Ugyanebben az évben Berzeviczy kiadja az értekezés egy részét németül egy göttingeni folyóiratban a nevének feltüntetésével (*Bruchstücke aus einem ungedruckten Werke über den Zustand der Bauern in Ungarn von Gregor von Berzeviczy*, Magazin für Geschichte, Statistik und Staatsrecht der österreichischen Monarchie, Göttingen, 1806. I. kötet, 1–49.). A cím azt hangsúlyozza, hogy a közlemény egy ki nem nyomtatott munkából származik.

Tíz évvel később a bécsi kiadású *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* 1816. augusztusi számaiban németül részletek jelennek meg Berzeviczy értekezéséből könyvismertetés formájában, feltételezhetően Berzeviczytól beküldve (*Über den Zustand der Bauern in Ungarn, Archiv für Geographie, Historie, Staatsund Kriegskunst*, 1816. aug. 16–19. 99–100. sz. 406–409.; uo., aug. 23. 101–102. sz. 414–416, ugyanez megjelenik még: *Ungarische Miscellen*, Wien, 1817–1818., I. köt., 31–52.).

Kazinczy 1809-ben Rumynak postázott recenziója tehát ez utóbbi közleményeket követően, 1817 elején jelenik meg. A szöveget nem Kazinczy küldi közvetlenül a szerkesztőségbe, hanem minden bizonnyal Rumi használja fel az 1809-ben kézhez kapott küldeményt, Kazinczy megkérdezése nélkül. Erről számol be Kazinczy Dessewffy Józsefnek 1817. január 24-én (KazLev. 15. 3367. sz.): „Hormayr engem meghitt Archivjának elősegéllésére. Szeretném veled látni azon levelét, mellyel, nekem Gróf Mailáth János Nepomuk küld-meg, ‘s azon feleletemet, mellyet mind Hormayrnek mind Mailáthnak adtam. Első alkalmatossággal beküldöm neked az elsőbbnek Biographiáját. Álmélkodást érdemlő adományú ‘s igen nagy olvasású ember, ‘s szabadság fíja. – Azt feleltem neki, hogy 58dik esztendőmbbe léptem Octóberben, ‘s sok dolgaim vannak; nem oszthatom fel erőmet. Azonban Archivje’ számára Prof. Rumi felküldé azon Aufsatzomat, mellyet a’ Berzeviczy Gergely Munkája ellen (De Conditione rusticor. in Hung.) még 1809. írtam volt. A’ Bécsi Annálok Kiadója Glatz azt (vagy azért mert B-vel eggy Vármegyéből való, ‘s eggy hitnek tagja, ‘s B. Inspector, Gl. Pap – vagy azért mert a’ B. munkája a’ Censura’ engedelme nélkül jelent-meg, és így olyan, a’ mellynek ignoráltatni kell) – fel nem vette. Hormayr a’ Berz. Munkájának helyt ada az ő Archivjában. Vallyon ad e helyt az én Munkámnak is.” Ebben a levélben tehát még csak azt tudja Kazinczy (minden bizonnyal Rumytól), hogy Rumi elküldte Hormayrnek, az *Archiv* szerkesztőjének a Berzeviczy-recenziót, de még nem biztos abban, hogy meg is fog jelenni. Azt ekkor még nem tudja, hogy recenziója a január 22-i lapszámban már olvasható volt.

Kazinczy ezt megelőzően írtatott levelet az *Archiv* szerkesztőjének, Hormayrnek, ugyanis ezt a levelet (1817. január 13-i dátummal) és az arra érkezett választ a szerkesztőtől (dátum nélkül) 1817 végén, az *Erdélyi Muzéum* 9. füzetében magyarra fordítva közzétette, ezeknek a leveleknek a kézírata azonban nem ismert (a közleményt lásd kötetünkben: *Kazinczy Ferencz’ levele’ Hormayr Urhoz*). Kazinczy a levelek nyilvánosságra hozásával fontosnak tarthatta a magyar nyelvű olvasók előtt megerősíteni, hogy nem tudott a recenziója megjelenéséről, illetve kijelenteni, hogy nézetei a magyarságról Berzeviczyétől teljesen eltérnek.

1817. október 17-én Kazinczy a recenzió megjelenéséről értesíti Dessewffyt (KazLev. 15. 3499. sz.) – a közlemény nyilván már korábban megjelent, hiszen januári a lapszám –, amely levélből az is kiderül, hogy Kazinczy ekkor még mindig nem kapta kézhez a lapszámot, illetve feltételezi, hogy Rumi átdolgozhatta az eredeti recenziót: „Olvasod e Hormayrnek Archivját? Ha igen, méltóztassál nekem megküldeni az ez idei füzeteket. Prof. Fejér megszólított, hogy Berzeviczynek megszólalására nem felelek e? Nem én küldém-meg Hormayrnek azt a’ mi ezen Archivban Berzeviczynek De conditone rusticorum in Hung. című munkája ellen áll, hanem Prof. Rumi. ‘S minthogy az, a’ mit én írtam, Recensio formában volt dolgozva, recensio pedig az Archivba bé nem vétetik, Prof. Rumi az én Recensiómat Abhandlung [értekezés] formába önté. Miként önté, ‘s Berzeviczy mit monda rá, még nem tudom.” Élete végén egyértelműen sajátjaként hivatkozik a recenzióra, és megerősíti, hogy Rumi az ő tudta nélkül küldte el a szerkesztőnek: „De Conditione et indole rusticor. in Hung., ‘s az tele van a’ leghazugabb dátumokkal. Én recenseálám, ‘s hírem nélkül a’ Recensiót felküldé Rumi Hormayrnek, ‘s ez kiadta nevem nélkül.” (Kazinczy Szalay Lászlónak, Széphalom, 1829. november 19., KazLev. 21. 5065. sz.) Mindezzel együtt sem állapítható meg, hogy Rumi mennyit módosított Kazinczy szövegén.

A Bécsben működő *Archiv* című folyóiratot meghatározta a szerkesztő, Joseph von Hormayr (1782–1848) szellemisége, amely „államközösségi elven alapuló irodalmi programként” írható

le (S. VARGA 2005, 31.), ebbe a képbe pedig beleilleszkedett Berzeviczy birodalmi patriotizmusa. Ezzel állt egyértelműen szemben Kazinczy nyelv- és kultúraalapú nemzeti patriotizmusa. Kettejük eltérő szemléletének ütköztetése az *Archiv*ban minden bizonnyal Kazinczy szándékain kívül állt, és feltételezhető – többek között a tübingai pályatétel példája nyomán (erről lásd kötetünkben: *A' magyar literatura története. Töredék*) –, hogy a bécsi udvar folyamatosan figyelte a közhangulatot, a magyar rendek véleményét a magyar nyelv és a magyar kultúra státuszáról, így az újságokban tematizálta a közbeszédet a magyarokat foglalkoztató témák és generált viták publikálásával. Ehhez lásd még MISKOLCZY 2010 és ORBÁN 2022.

A Kazinczytól származó recenzió első, szerkesztői lábjegyzete egyértelművé teszi, hogy az írás válasz Berzeviczy 1816 augusztusában megjelent közleményére, a magyarázat a vita alaphelyzetébe rendezi a szöveget. Berzeviczy Gergely a Kazinczyhoz köthető recenzióra az *Archiv* szeptemberi számában válaszol *Antwort, auf die Berichtigungen meiner Abhandlung [Válasz az értekezésemre adott helyreigazításokra]* címmel (*Archiv*, 1817. szept. 12. 109–110. sz. 441–445). Ennek a Kazinczy tudtán és akaratán kívül vitaként értelmezhető diskurzusnak az elemzéséhez lásd részletesen MISKOLCZY 2010, 152–168.

Berzeviczy Gergely: (1763–1822) közgazdász, Adam Smith közgazdasági tanainak első hazai képviselője, történetíró, a tiszai evangélikus kerület felügyelője (1801–1822), a göttingeni akadémia tagja. Késmárkon, majd Göttingenben tanult, ügyvédi diplomát szerzett, több nyugat-európai körúton is részt vett. A Martinovics-perig állami hivatalnokként dolgozott. A Martinovics-per idején visszavonult birtokára.

Kazinczyval fiatalkori az ismerettsége: Pesten egy időben végezték a jogi gyakorlatot, illetve mindkettejüket gróf Török Lajos avatta be a miskolci *Erényes világpolgárok* nevű szabadkőműves páholyba 1784-ben. Berzeviczy ezt követően került a göttingeni egyetemre, ahol gazdaság- és államtudományt tanult, utazásait követően 1787-ben tért haza, de nem sikerült magasabb állami hivatalra szert tennie. II. József halála után részt vett a nemesi rendi mozgalomban, 1790 áprilisában röpiratban érvelt a Habsburgoktól független magyar királyság mellett. Bár kapcsolatban volt a Martinovics-mozgalom vezetőivel, sikerült a megtorlást elkerülnie, talán családi kapcsolatainak köszönhetően. 1795-ben lemondott hivatali állásáról és visszavonult a családi birtokára. A perek lezárultával röpiratot írt a kormányzat törvénytelenégei és az igazságtalan bírói ítéletek ellen. (*A Der Majestätsprozess in Ungarn, 1795.* című röpirat 1800-ban névtelenül jelent meg egy ismeretlen német nyomdában.)

N. N.: nomen nescio (lat.), azaz név nélkül.

Rien que la verité! (fr.): csakis az igazságot. Bíróági eskü szövegrészlete a tanúvallomás megkezdése előtt.

Göttingischen Magazins für Geschichte, Statistik und Staatsrecht der österreichischen Monarchie: a göttingeni lapban Berzeviczy értekezésének német nyelvű részlete olvasható, az 1806. évi első kötet 1–49. oldalain. A cím szerint egy ki nem nyomtatott munka részletéről van szó (*Bruchstücke aus einem ungedruckten Werke über den Zustand der Bauern in Ungarn von Gregor von Berzeviczy*).

Audiatur et altera pars (lat.): hallgattassék meg a másik fél is.

Tajo: az Ibériai félsziget leghosszabb folyója.

Newa: azaz Néva, folyó Oroszország észak-nyugati részén, torkolata Szentpéterváron van.

Belt: valószínűleg azokra a tengerszorosokra utal (Kis-Belt és Nagy-Belt), amelyek összekötik a Balti-tengert az Északi-tengerrel Dániában.

pater familiaris: a római jogban a családfő, a ház ura, itt: hűbérúr.

Katharina II.: II. Katalin (1729–1796), 1762-től haláláig Oroszország cárnője.

sine proprietate nulla agricultura (lat.): birtok nélkül nincs földművelés.

misera plebs (lat.): szerencsétlen nép.

Servus (lat.): rabszolga.

Urbarium (lat.): urbárium, vagyis a jobbágnak a földesura iránti kötelességeit rögzítő, írott vagy íratlan szabályrendszer, amely a földesúr elhatározásán, szokásjogon vagy tételes jogon alapul. Mária Terézia az 1767-ben kihirdetett úrbéri rendelettel szabályozza a jobbágyokat terhelő és a földesurakat megillető szolgáltatásokat, célja a jobbágyok erősebb állami adóképeségének biztosítása. A rendelet végrehajtása a következő években zajlott le a vármegyékben. Mária Terézia rendeletét az 1791–1792-i országgyűlésen hirdetik ki törvényként több módosítással.

in statu anteurbariali (lat.): urbárium előtti állapotban.

Conditio ejus politica... (lat.): Politikai jogai a következőképp alakulnak. Az 1791. évi novelláris törvény által visszaállított szabad költözködési joggal bírván, többé nincs röghöz kötve. Szerzeményeinek annyiban ura, amennyiben azt gyermekei öröklik; azok nemlétében végrendelkezhetik, de hagyatékának egyharmada a földesurat illeti, aki végrendelet hiányában az egészre kezet tehet. A jobbágytelek és tartozékai az úr tulajdonát képezik, aki azokat elveheti tőle és másnak adhatja. (Idézet Berzeviczytól, BERZEVICZY 1902, 129, ford. Gaál Jenő.)

pro domicilio defigendo (lat.): telek házépítésre.

Accessum ad officia publica non habet: (lat.): Közhivatalt nem viselhet.

ad officia publica omnia habet, exceptis unice officiis comitatensibus et officiis consiliarium in supremis dicasteriis, et assessorum in tribunalibus altioribus. (lat.): Minden közhivatalt vállalhat, kivéve a megyei hivatalokat és a felsőbb kormányzások tanácsadó hivatalait, és a felsőbb bíróságok bíráit.

Calendarium Titulare Budense: a *Chronica Hungarorum*, vagyis az 1473-ban Budán, Hess András nyomdájában készült Budai Krónika.

Kovachich: Kovachich Márton György (1744–1821) jogtörténész, egyetemi könyvtárőr, az első hazai tudományos hetilap, a *Merkur von Ungarn* szerkesztője (1786–1787). Szabadkőműves, Kazinczy levelezőtársa.

Hajnóczy: Hajnóczy József (1750–1795) jogtudós, a Martinovics-mozgalom egyik kivégzett vezetője. Magántitkár volt gróf Forgács Miklós (1774–1778) és gróf Széchenyi Ferenc mellett, az utóbbi támogatásával Szerém vármegyei alispán, az első, aki nem nemesi származásúként töltötte be ezt a tisztséget (1786-tól II. József haláláig), majd magyar kamarai tisztviselő lett (1792-től). A II. József rendeleteinek visszavonása után le kellett mondania hivatalairól.

Dicasterien: dicasterium (lat.), azaz kormányzók, az uralkodónak alárendelt központi kormányzatszerve.

pro danda opinione (lat.): véleménynyilvánítás helyett.

Elaboratum de coordinatione comitatum (lat.): tervezet a vármegyék vezetéséről.

Proprio nomine nec contra extraneum tanto minus contra dominum (suum) terrestrem litem movere potest rusticus. A saját nevében idegenek, annál kevésbé a földesúr ellen pert nem indíthat. (Idézet Berzeviczytól, BERZEVICZY 1902, 129, ford. Gaál Jenő.)

Causas ejus, et delicta, judicat dominus, in eo quoque casu, si semet ipsum (dominum) concernant. (lat.): Ügyeiben és vétkei felett a földesúr még akkor is ítélkezik, ha azok őt magát szintén illetnék. (Idézet Berzeviczytól, BERZEVICZY 1902, 129, ford. Gaál Jenő.)

jus gladii: (lat.) pallosjog vagy más néven szabad ispánság, azaz független bírói hatalom, amelyet eredetileg a vármegyék bírtak, majd kiváltságként egyes földesurak, illetve szabad királyi városok.

querelas rustici dominus judicat, etiamsi illae contra illum ipsum erectae sint (lat.): Panaszai felett a földesúr még akkor is ítélkezik, ha azok őt magát szintén illetnék. (Idézet Berzeviczytól, BERZEVICZY 1902, 129, ford. Gaál Jenő.)

Patet ex eo rusticum nec jura concivilitatis, nec personalia habere. Világos ebből, hogy a parasztnak sem polgári, sem személyi jogai tényleg nincsenek. (Idézet Berzeviczytól, BERZEVICZY 1902, 129, ford. Gaál Jenő.)

Defectum horum ... (lat.): Ezen hiányokat némileg pótolja az, hogy fellebbezési joga van, hogy a megyei ügyész támogathatja s az úriszék a törvényes bizonyosság jelenlétében ülés. (Idézet Berzeviczytól, BERZEVICZY 1902, 129, ford. Gaal Jenő.)

ab aequitate et generositate (lat.): méltányosságból és nagylelkűségből.

Nam qui causam ejus agunt et judicant, sunt nobiles et domini terrestres, idem interesse contra rusticum habentes. (lat.): Mert akik ügyét intézik és megítélik, azok nemesek és a földesúrral a paraszt ellen irányuló azonos érdekűek. (Idézet Berzeviczytól, BERZEVICZY 1902, 129, ford. Gaal Jenő.)

processus liquidi debiti (lat.): pénzbeli adóság miatti per.

sunt vicini, amici et socii domini (lat.): az úr szomszédai, barátai és társai.

Judices Nobilium (lat.): szolgabíró. Szó szerint: a nemesek bírója, ugyanis vármegyei tisztviselőként eleinte csak a nemesek, később a polgárság és a parasztság számára is igazságszolgáltatási és közigazgatási feladatokat látott el.

in sediis (sedibus judiciariis) civilibus (lat.): polári (bírói) székekben. A 'sediis' alak nyelvtanilag helyesen: sedibus.

erga diurna ex cassa contribuentium soluta (lat.): az újság szerint az adófizetők pénzéből fizették ki.

Elaborata comitalis deputationis in puncto coordinationis comitatum (lat.): Tervezet a vármegyék irányítását szolgáló választási küldöttségekről.

Kaiser Joseph II.: II. József (1741–1790), 1765-től német-római császár, 1780-tól magyar király.

Graf Franz Esterhazy zu Czeklesz (Landschütz), Sohn des grossen Kanzlers: Esterházy Ferenc (1715–1785) a Magyar Királyság Udvari Kancelláriájának főkancellárja (1762–1785). Fia, Esterházy Ferenc gróf (1758–1815) császári és királyi kamarás, mosoni főispán. Cseklész, németül Landschütz, Esterházy-birtok volt a Pozsonyi kerület Szenci járásában.

Maria Theresia: Mária Terézia magyar királynő (1717–1780), 1740-től haláláig uralkodott.

Quamquam igitur ea, quae immediate domino praestare tenetur rusticus, non sint adeo onerosa, ut iis se justo plus gravatum conqueri possit.: Habár tehát azok a dolgok, amelyekkel a paraszt a földesúrnak közvetlenül szolgálni tartozik, ne legyenek annyira nehezek, hogy azok miatt jogosan panaszkodhasson, hogy csak még jobban terhelik őket. (Idézet Berzeviczytól, BERZEVICZY 1902, 129, ford. Gaal Jenő.)

Deperditen: (lat.: veszteség) a 18. századi magyar jogrendszerben az adózás burkolt formája. Mária Terézia vezeti be 1751-ben az úgynevezett regulamentum militarét, amely a katonák elszállásolását is szabályozta. Ez arra kötelezte a jobbágyokat, hogy a beszállásolt katonáknak előre meghatározott áron adjanak ételt és természetbeni juttatásokat. Ha a piaci ár magasabb volt a regulamentáris árnál, az veszteséggel járt a jobbágyoknak. II. József ezt a rendelkezést pénzbeli adóval váltotta fel.

de indole rusticorum (lat.): a parasztnak természetéről. Berzeviczy munkájára utal.

c'est tout comme chez nous (fr.): ez teljesen úgy van, ahogyan nálunk.

Vorspann (ném.): forspont, azaz előfogat, a jobbágyok állami szolgálatása, amely szerint katonák, tisztségviselők szállítását kötelesek voltak elvégezni.

der sarkastische Verfasser des Manch Hermaeon: a *Politisch-kirchliches Manch Hermaeon von den Reformen Kayser Josephs überhaupt vorzüglich in Ungarn* Berzeviczy Gergely munkája, 1790-ben jelent meg névtelenül, kiadási hely és dátum nélkül.

fordítás

Szókimondó helyreigazítások Berzeviczy Gergely *de conditione indoleque rusticorum in Hungaria* című értekezéséhez

Év és nyomdahely nélkül. (Lőcsén nyomtatta Carl Joseph Mayer). 70 lap 4°. Három táblával.
– Statisztikai adalék a magyarországi parasztság állapotának közelebbi megismeréséhez N.
N.-tól. *) Rien que la vérité!

A szerző, aki az ország szülötte, sőt, nemesember és földbirtokos, a gazdag Magyarország parasztságát olyan nyomorúságosnak és szegénynek mutatja be, hogy szinte kísértésbe esünk, hogy ennek az elnyomott népnek a helyzetét semmivel se tartsuk jobbnak, mint az önkényesen, kegyetlenül tartott afrikai rabszolgahordákét, pedig a magyar paraszt nem az. Magyarországon is meghallották az emberiség hangját, és azt, amely a Tajótól a Néváig, az északi Belttől a déli Szicíliáig már ezerszer elhangzott, és közismert, hogy Magyarországon sok a földesúr, aki jobbágyaival igazi pater familiasként bánik. Túlzások akadnak az újdonsült humanista tanok terjesztői között is, az igazság itt is valahol középen van, így tehát abból, ami a könyvben le van írva és le kellett volna írni, úgy tűnhetne, hogy a parasztok helyzete Magyarországon, ahogyan többé-kevésbé mindenhol, nem a kényelem állapota ugyan, azonban a terheket és az előnyöket elfogulatlanul mérlegre téve, a magyar parasztnak nem kellene elégedetlenebbnek lennie a más országokban élő parasztnál, hanem még javarészből sokkal inkább nagyobb örömmel dicsérhetné sorsát.

Az értekezés megítélésekor azokon a határokon belül maradunk, amelyeket ez a feltűnést keltő, s ahol igaz és megalapozott, ott tiszteletet és helyeslést érdemlő írás értékelése megvon, és csak a történetiségre kívánunk összpontosítani, anélkül, hogy elragadtatnánk magunkat annak a megítélésében, ami méltányos, jogos és üdvös, és látni szeretnénk, hogy vajon a szerző, tárgyától felhevülve, téves adatokat, megbocsáthatatlan kinyilatkoztatásokat és hamis következtetéseket nem enged-e vétkes módon napvilágra kerülni. Hogy a feudális rend a mai időknek és a mai igényeknek nem felel meg, az tagadhatatlan, és ki volna oly szívtelen, hogy az elnyomott parasztságot lélekben ne sajnálná? Még II. Katalin is azt vallotta: sine proprietate nulla agricultura. Az is tagadhatatlan, hogy a földesurak a fennálló rendszer megszüntetésével távolról sem vesztenének olyan sokat, mint amennyire félnek tőle, és hogy ezek a változások a szellemi kultúrára nézve is fontos következményekkel járnának. Ebben a szerzővel teljesen egyet kell értenünk. Csak nem látjuk be azt, hogy a sok igazság mellé, amit a „misera plebs” terheiről mondott, miért fűzött bizonyos féligazságokat, sőt némelykor teljesen hamis állításokat.

Az első fejezetben (4–13. l.) az európai parasztság eredetéről és fejlődéséről van szó. Ebből és a második fejezetből, ahol a szerző a voltaképpeni tárgyára tér, láthatjuk, hogy Magyarországon minden úgy történt, mint Európa többi részén. Régebbi időkben a paraszt úgy függött földesurától, mint a servus Rómában. Az országgyűlés, következésképp a megyék is örködték afelett, hogy a földesúri hatalom ne fajuljon kegyetlenkedéssé. Amikor 1723-ban a magyar helytartótanácsot létrehozták, az országgyűlés elrendelte, hogy a parasztok panaszait ennek a hatóságnak terjesszék be. 1772–1773-ban végül bevezetésre került az urbárium, amely a parasztok és uraik viszonyát szigorúan szabályozta, és ez az urbárium, miután 1791-ben egy záradékot csatoltak hozzá, ma is fennáll; a szerző itt elmulasztott egy körülményt megemlíteni,

*) Az Archiv augusztusi számában (1816) minden javítás nélkül közölték Berzeviczynek a magyarországi parasztok helyzetéről szóló értekezése kivonatát; ugyanebből egy részletes kivonat olvasható a göttingeni Magazin für Geschichte, Statistik und Staatsrecht der österreichischen Monarchie című újság első kötetében. Minden dolgot két oldaláról lehet nézni. Az a kivonat a magyarországi parasztok helyzetének árnyoldalát mutatta be, amelyet a szerző élénk színekkel festett meg. A fenti helyreigazítások annak fényesebb oldalát is meglátják. A tisztelt szerkesztő ismert pártatlanságától azt várjuk, hogy ezeket a helyreigazításokat éppoly szívesen közli az Archivban, mint a korábbi kivonatot. A túlzott emberszeretet könnyen ugyanolyan veszélyessé válhat, mint a szűklátókörű patriotizmus és a túlzó nacionalizmus. Reméljük, hogy végre összekapcsolhatjuk az értekezés tisztelt szerzőjét a fenti helyreigazítások közlőjével, hiszen fontos számára az igazság az értékes publicisztikai és statisztikai írásainak elkészítésében és kiadásában, és biztosan nincs ellenére az Audiatur et altera pars jogi gyakorlata.

amelyet, úgy véljük, nem hallgathatunk el. Amikor a már említett években a királyi urbárium biiztosok ezt az intézkedést bevezették, akkor ennek következtében minden paraszti közösségnek szabad akaratában állt eldönteni, hogy az urbáriumot választja, vagy in statu anteurbariali kíván maradni. A földesurat erről egyáltalán nem kérdezték meg, el kellett fogadnia, amit a parasztok választottak, s nem egyszer írásbeli szerződést is figyelembe vettek, amelyet a földbirtokos és a paraszt egymással kötött. Mindez azt mutatja, hogy a humánus kormányzat nem a földesúr előnyét, hanem a paraszt jólétét nézte. S mivel az országban számtalan község létezett, amely a mai napig ellenáll az urbárium bevezetésének, és az előbbi norma szerinti elbírálásban kívánja, hogy részesítsék, úgy ez ismét csak azt mutatja, hogy a magyarországi parasztok helyzete az urbárium bevezetése előtt nem egészen afrikai állapotokat mutatott, legalábbis az ilyen településeken.

A 22. lapon a magyarországi paraszt helyzetét a következő szavakkal írja le: „Conditio ejus politica absolvitur his praecipue momentis: non est amplius glebae adstrictus, facultatem migrandi habens, lege novellari 1791 restabilitam, acquisitorum suorum proprietatem habet in tantum, quod proles eius in his succedant, in quorum defectu testari potest, parte tertia domino relicta. Ab intestato dominus terrestris apprehendit successionem. Fundus et appertinentiae, colonicales sunt domini, qui eas adimere et alteri conferre potest.” Ez nem teljesen így van, a paraszt, ha akar, elmehet urától, csak maga helyett egy másik parasztot kell állítani a birtokra, ami olyan könnyű, hogy egy helyére akár tíz megfelelőt lehet találni. A földesúr azonban sosem kergetheti el a parasztot, és csupán két eset létezik, amikor ezt megteheti, mindkét esetben is csak akkor, ha a megye jóváhagyta ezt, vagyis ez annyit jelent, hogy ő magától egy esetben sem űzheti el a parasztot. Ez a két eset a következő: 1) ha a paraszt képtelen a terhek viselésére, vagy egy maliciózus, kibírhatatlan szörnyeteg, tolvaj, civakodó vagy gyútogató, 2) ha a földesúr vagy az örökségben részesedő fiai bizonyítani tudják, hogy ezen a birtokon kívül nincs nekik más pro domicilio defigendo. – A szerző így folytatja: „Accessum ad officia publica non habet” (nem juthat nyilvános hivatalokhoz), a tanulatlan paraszt persze nem, azoban tanult, művelt fia igen. Az ad officia publica non habet azt jelenti: ad officia publica omnia habet, exceptis unice officiis comitatensibus et officiis consiliariorum in supremis dicasteriis, et assessorum in tribunalibus altioribus. Csodálkozásra ad okot, hogy egy olyan ember, aki ebben az országban született és él, aki fogalmazóként 8 évig szolgált a királyi magyar Helytartótanácsnál, és aki értekezése számára oly nagy szorgalommal gyűjtötte össze a legfontosabb adatokat, egy ilyen nyilvánvalóan hamis állítást minden meggondolás nélkül leírhatott**), a szerző pillantson csak a Calendarium Titulare Budense lapjaiba és sok közhivatalnokot fog ott találni, akik nem tartoznak a nemesi osztályhoz. Hányszor tíz éve szolgál a tiszteleterméltó magyar történetkutató Kovachich a Helytartóságnál, és csupán a mostani kormányzat idején emelkedett a nemesi rendbe? A tehetséges, tragikus sorsú Hajnóczy vajon nemesnek született vagy nemessé lett? és ennek ellenére titkár volt a királyi Magyar Udvari Kamaránál Budán. Nem láttunk-e elnököket, akik csak sok-sok szolgálati év után emelkedtek a nemesi rendbe? A megyék nem dicasteriumok, hanem a törvényhozó testület tagjai, és ez az oka annak, hogy a megyéknél csak nemesek viselnek hivatalt. Olyan ember, mint az érdemes és igen szorgalmas szerző, nem hagyhatta volna figyelmen kívül azt a tényt, hogy a birodalmi küldöttség 1791-től úgynevezett elaborátumok formájában azt a javaslatot tette, hogy a megyei tisztségek a főszolgabírói hivatalig a nem nemesek számára is engedélyeztessenek. Ez az eltérés a régi szokástól azért is figyelemre méltó, mert nem a körülmények kényszerítették ki, hanem megfontolt bölcsesség és igazi nemes patriotizmus hozta létre. Amikor a Zemplén megyei gyűlésen 1793-ban a nádor által pro danda opinione (véleményezésre) leküldött Elaboratum de coordinatione comitatuumot felolvasták, egyetlen szavazat sem szólt ellene, mellette azonban egyhangúlag ünnepezve több mint húsz. A régi időkben barbárnak lenni, amikor egész Európa is az volt, nem

**) Mert hiszen a tudósokkal is gyakran megesik, hogy a fáktól nem látják az erdőt.

jelentett szégyent a magyaroknak. Most számukra is egy jobb Nap kel fel, amely előbb vagy utóbb gyarapodást hoz majd. Mindeközben sajnálattal jegyezzük meg, hogy ez a nemesség soraiban kidolgozott szép javaslat mind a mai napig nem nyert határozatot, nem mintha a nemzet ellenkezéssel fogadta volna, hanem mert sajnálatos módon a korviszonyok országgyűléseinken még a napirendre kerülését sem tették lehetővé. Így aztán az arra érdemes nem nemesek számára a megyei tisztségek közül csak az alispánok és jegyzők hivatala, és a dicasteriumoknál csak a tanácsosi hivatal lenne kizárva. De aki odáig érdemeket szerzett, annak számára nem nehéz nemességre emelkedni és a pályát végigjárni. Továbbá azt mondja a szerző a magyar parasztról: „Proprio nomine nec contra extraneum – (Mint ahogy ez nem lenne helyes? A szerzőnek csak a törvénykönyvbe és a catastumba kellene belenéznie) tanto minus contra dominum (suum) terrestrem ritem movere potest rusticus.” És mi akadályozza meg abban, hogy ezt megtegye? Miért hallgatja el a szerző azt, amiről itt részletesen kellene beszélnie? A törvényhozók belátták 1/ a szegény paraszt és a jómódú, gyakran gazdag, esetenként hatalmas földesúr nem egyenrangú felek egy perben; 2/ a paraszt nem képes pert indítani. A megye tehát a sértett fél patrónusa lett, és két fizetett fiskálist állított ki, hogy a parasztokat a földesúr elleni perekben ingyenesen vezesse. A per a bírósági ügyész (Fiscus magistrualis) nevén van elindítva, hogy ezzel nagyobb súlyt kapjon, és köztudomású, hogy Magyarországon egy fiskális perrel való megbízatás már a per kimenetele előtt szégyennek számít. Aki tisztességes érzésű, mindent meg fog tenni, hogy ezt a szégyent magától elhárítsa. „Causas ejus, et delicta, judicat dominus, in eo quoque casu, si semet ipsum (dominum) concernant.” Ez szörnyű és felháborító! kiáltják majd a nem jól értesült külföldiek; a dolog legalábbis így néz ki, csak hogy mi közelebről meg fogjuk vizsgálni, miben is áll ez az ügy. Az urbáriummal kapcsolatos panaszokat a földesúr az úriszéken keresztül kell, hogy intézze; bűntények megítélését csak az intézi, akinek a családja a régi időkben megszerezte a jus gladii, és ilyen, hála a gondviselésnek! kevés van, és ezt a veszélyes privilégiumot a kormányzat már hosszú ideje nem osztogatja. A földesúr mindkét bíróságon saját személyében vagy egy őt helyettesítő képviselővel elnököl. A bírák a megye felesküdt ülnökei, akiknek kerületében az adott hely található. Egy megyei szolgabíró és egy jurassor (Juratus Assessor, felesküdt megyei ülnök), az uradalmi fiskális (ügyész) és a megyei fiskális (ügyész) mindenkor rendelkezésre állnak a paraszt vagy a bűnelkövető védelmére. Így folyik le a per, befejeződik és elrendeződik. A könnyű büntetéseket kivéve, amelyeket ez a bíróság kimond, a perek minden aktájukkal együtt innen a megyei fórumra (Forum Comitatusense) kerülnek, onnan urbáriumi ügyekben mindig a Helytartótanáchoz, bűnügyekben mindig a királyi kúriához (Hétszemélyes és királyi Tábla) Pestre, erről a két helyről a jegyzőkönyv-kivonatokon keresztül mindig Bécsbe a királyi magyar kancelláriára. A perben vesztes fél fellebezhet hozzájuk vagy nem, s az ítélet csak akkor lép életbe, ha ezek a perek ezen a három felettes fórumon keresztül mentek. Ez az, amit a szerző állít? Bizony, ahogyan ő állítja, „querelas rustici dominus judicat, etiamsi illae contra illum ipsum erectae sint,” azt is mondhatná: a földbirtokos Magyarországon felakasztatja, lefejezi és kerékbe töri a parasztjait. Egy pártatlan író megfontoltabban beszél.***) Távol állunk attól, hogy ezt az eljárást védelmünkbe vegyük, kötelességünknek tartjuk azonban, hogy hozzá tegyük, mindkét eljárás mód a földbirtokost terheli anyagilag. Ő fizeti és étkezteti az összehívott assessorokat, a bírót, a megyei ülnököket, az ügyészt és a tanúkat, gondoskodik ide- és hazaszállításukról, s a fogvatartottat ellátja, amelyek nem kevés költséget jelentenek; a

***) A szerző többször keserűen jegyzi meg, hogy az alattvalónak a földbirtokos ellen benyújtott keresetében maga a földesúr a bíró, és hogy a paraszt nem tudja, kinél találhatna segítséget elnyomójával szemben. Igaz, hogy ez a módszer, hogy a földbirtokos saját maga vagy összehívott bírók segítségével rendezi el a panaszos ügyet, nem szerencsés, sőt akár felháborító is tűnhet, de ne tudná a szerző, aki maga is birtokos és megyei ülnök, amit fentebb a külföldiek számára taglaltunk, hogy az úriszék alkalmával mindig jelen van egy a parasztot védő fiskális, a törvényszéki bíró és egy megyei ülnök; hogy az összehívott felesküdt megyei hivatalnokok; hogy az ítéletük magasabb jóváhagyás nélkül nem érvényes, és hogy ezek a perek mindig a megyéhez kerülnek, onnan a Helytartósághoz, s innen minden esetben revízióra Bécsbe?

paraszt nem járul hozzá semmivel. „Patet ex eo rusticum nec jura concivilitatis, nec personalia habere.” Sajnos igaz! De mégiscsak személy, és nem dolog. „Defectum horum supplet quodam modo (!) via instantiae, assistentia fiscalis, sedes dominalis in praesentia articularis testimonii, sed res ejus ab aequitate et generositate tribunalis pendet.” Akkor is még ab aequitate et generositate, mivel a bírók tudják, hogy ítéletük az összes aktával együtt a három nagy ellenőrző fórumon át kell, hogy menjen? „Nam qui causam ejus agunt et judicant, sunt nobiles et domini terrestres, idem interesse contra rusticum habentes.” Tehát egy bíró, aki ellen például egy processus liquidum debiti van folyamatban, egy hasonló természetű perben idegenek között nem bíraskodhat? és az ügyészek gyakran nem a nem nemesekből kerülnek-e ki, mint ahogyan számos ügyvéd Magyarországon? „sunt vicini, amici et socii domini.” Valóban azoknak kell lenniük, mivel kizárólag a megyei ülnökök közül választhatják őket. Hogy azonban a parasztnémely alkalommal mégis győzedelmeskedik földesúrán, és ennél fogva a szerző panasza ezzel kapcsolatban nem helytálló, egy nemrég Zemplén megyében megtörtént eset bizonyítja, amikor is x földbirtokost egy úriszék alkalmával, amikor is minden bíró, a parasztké is nemesek és birtokosok voltak, sőt ismerősei, szomszédai és barátai a földesúrnak, a parasztnszámára több ezer forint kártérítés megfizetését ítélték meg.

Ebben a paragrafusban a szerzőnek nem szabadott volna megfélemlenie a következő két jótékony intézkedésről, hanem, mint ahogyan egy nyugodt értekezőtől elvárnánk, kiemelten kellett volna bemutatnia.

1/ A szolgabíróknak (Judices Nobilium, a legmagasabb hivatalnokok a megyei kerületekben) kötelességük volt egy évben egyszer kerületük minden helyiségében megjelenni és a közösséget megkérdezni, nem volt-e panasz urbárium vagy bűncselekménnyel kapcsolatos ügyekben földesuraik ellen. Ezt a rendelkezést 1794 után a kormány sajnos eltörölte, s azóta se újította meg.

2/ A törvények Magyarországon még azt a kötelességet is előírták a földbirtokosok számára, hogy mint pater familias a neki alárendeltek védje meg az idegen erőszaktól, s ilyen esetben ezt perre vigye. De az emberek a legbölcsebb törvények jósága mellett is csak emberek maradnak. A szomorú tapasztalatok megtanítanak arra, hogy ők emberek és nem angyalok; az emberségességnek kellene elérnie, ne hogy ördögökké váljanak. Eközben azonban dicsérendő, ahol bölcs intézkedések a gonosz vagy a gonosszá váló embernek nem adnak lehetőséget és hatalmat, hogy azzal visszaéljen.

Csodálni való egyébként, hogy a szerző ebben az esetben nem emeli ki még jobban, mennyire jogtalan az, hogy a sediis (sedibus iudicialibus) civilibusokban egy nemes ember perét egy másik nemes ellen, amelyet erga diurna ex cassa contribuentium soluta, felül lesz vizsgálva; hogy a magisztrátust a parasztnfizeti, aki pedig a magisztrátushoz nem bejáratos; hogy az útépités- és rendbehozás terhe őrá hárul, aki egyedül adót és vámot fizet. Ha azonban ez elhangzott volna, akkor a következő adatokat is ismertetni kellett volna:

1/ Amikor a nádor az elaboratumot (Elaborata comitalis deputationis in puncto coordinationis comitatum) 1793-ban minden megyének elküldte, akkor ezt az írást a Zemplén megyei Újhely megyegyűlésén is fölolvasták. Azt a javaslatot tette, hogy az érdemeket szerzett nem nemesek a főszolgabírósáig vihessék és a magisztrátusba fölvételt nyerjenek. Egy szavazat sem volt ellene, de mintegy hatvanan kiáltottak egyszerre ujjongó vivátot!

2/ Az 1792-es országgyűlésen azt a javaslatot tették, hogy a nemesség vállalja magára az útépités terhét. Ők méltányosnak tartották, hogy ők is terhet viseljenek, csak azt követelték: a/ hogy azt a pénzt, amelyet II. József ezen a címen a só árához önkényesen hozzátett, a kamara erre a célra fizesse ki. b/ A kormányzat ezt az üzleti manipulációt ne jegyezze fel, s mivel ezeket a követeléseket nem hagyták jóvá, a javaslatból nem lett semmi. A következő dátumot a szerző természetesen még nem tudhatta tanulmánya kidolgozásakor, s ezt csak a teljesebb megértés kedvéért említjük meg.

3/ S. von M. az 1808-as pozsonyi országgyűlésen a következő szép indítványt tette: *végre itt volna az ideje, hogy elengedjék a parasztnak a kilencedet és tizedet*, és S. von R. azt kérdezte az 1807-es budai országgyűlésen: *meddig áll még fönn az a helyzet, hogy a tulajdonos a tulajdonát azok vére árán védelmezi, akiknek nincs tulajdonuk?*

A 23. lapon a szerző megvonja a magyar paraszt jövedelmeinek és szükségleteinek mérlegét. A birtokot, amelyet az első urbárium osztályba tartozó paraszt a földesurától kap, ezer forintba becsüli, és megjegyzi, hogy a paraszti birtok ára túlzottan magasra van tartva. Így hát megháromszorozza ennek az értéknek a kamatait, és a művelet eredménye, hogy a parasztnak évente 75 ft. 28 krajcárral kevesebbje van, mint amennyire szüksége lenne. Egy ilyen számítás alapján a cseklészi (Landschütz) gróf Esterházy Ferencnek, Mária Terézia főkancellárja fiának, aki kb. 15 évvel ezelőtt 37 ezer alattvalóval rendelkezett, semmije sincs. Ahogyan a szerző, úgy a szepességi katolikus papok is kiszámolták 1788-ban, hogy ők a jövedelmükből semmit nem tudnának a királynak fizetni. Hogy lehetséges azonban az, hogy a somogyi paraszt egy kihímzett báránbundáért 100 forintot, egy hasonló felsőkabátért 70 vagy 80 forintot, egy szövött ingért vagy gatyáért 40 forintot is szívesen megfizet? Hogy lehet az, hogy a paraszt (persze nem a Kárpátok lábánál található, a természettől mostohán ellátott területeken, ahol a szerző is lakik) gyakorta nagyszámú tehén- és birkanyáját és disznókat birtokol és naponta húst eszik búzakenyérrel, bort iszik? Zordabb, a kereskedelem és gyárak által nem élénkített területek lakói, mint a Kárpátok Pozsonytól Máramarosig, és az oláhok földjén mindig is szűkösebben éltek, és a kemény munkához szokott parasztnak alázatosabbak, s a földesúr minden neki járó beszolgáltatást kérlelhetetlenül behajt rajtuk. A síkvidék parasztja, ahol a föld jótékonyabb, a földesura is szelídebb, olyan kevés jogosulatlan terhet hagy magára rakni, hogy nehezen is vehető rá, hogy a tartozását ledolgozza. A szerző véleménye is egybehangzik állításunkkal, amikor a 22. lapon ezt írja: „Quamquam igitur ea, quae immediate domino praestare tenetur rusticus, non sint adeo onerosa, ut iis se justo plus gravatum conqueri possit.” Jóllehet a morvaországi, csehországi, ausztriai, tiroli, salzburgi és bajorországi parasztot a kormányzat a magyarországinál kedvezőbbben kezeli, valójában azonban a magyar paraszt helyzete elviselhetőbb, mint az övék. Bizony, a magyar parasztot nem a földesúri terhek nyomják agyon, hanem más dolgok.

Az adó és más terhek kivetéséről, (mint pl. a deperditáé), – amelyek a parasztnak szomorú körülményeit eredményezték, – a szerző sok igaz és meggyőző dolgot mond el, az 1792-es országgyűlés ezeken valamelyest könnyített. Az adóterhek egyenlő elosztása amúgyis a politika egyik legnehezebb feladata.

A de indole rusticorum harmadik fejezetében sok jó dolog található, de nem a megfelelő rendben előadva. A külföldi olvasó ezért így kiálthatna fel: c'est tout comme chez nous. A szellemi kultúra mindent jóvá tesz.

A 49. lapon az a panasz hangzik el, hogy a paraszt gyakran akarata ellenére egy másik fennhatóság alá kerülhet; ezen egészen addig nem lehet segíteni, amíg a paraszt egy földesúr birtokán lakik. A földesúr gyermekeinek osztozása a szülők halála után, perek, elűzések, és így tovább, elkerülhetetlenné teszik ezeket a változásokat.

A 63. lapon azt állítja a szerző: Magyarországon a földesúrnak a széles mezőkre inkább legelőként van szüksége, semminthogy a parasztbirtok gyarapításával a belső népesség növeléséhez. De ezt az állítást olyan települések vitatják, mint Rakamaz, Nyíregyháza, Komlós, Szarvas, Orosháza és a temesvári Bánát. Nem a földesúri főszenység, hanem helyi körülmények állnak útjában a népesség növekedésének Magyarországon, s a nagy kiterjedésű legelők szükségesek, hogy a császárváros Bécs hússal el legyen látva.

A szerző panaszkodik a forspontra Magyarországon. Ezt már korábban a Manch Hermaeon szarkasztikus szerzője is kifogásolta. Egyiküknek sincs igaza. 15 évvel ezelőtt a paraszt földművelésből naponta 51 kr. keresett. Akkoriban 4 lóért egy állomásra 1 forintot fizettek, s a borral való még ezen túl 15-30 krajcárt tett ki. Így a paraszt a forspontból, ha kétszer járta meg,

naponta 3 forintot keresett, ha visszaúton is vitt valakit, mint ahogy ez a Pestre menő utakon gyakran történt, úgy 24 óra alatt bizony 6 forintot is megkapott. Nagy különbség! Kerepes adóját évente a forspontpénzekből fizeti, Árokszálláson a paraszt maga jön az utazó elé, hogy szolgáltatát felkínálja, és könyörög neki, hogy a Pestről való visszaúton is keresse meg, és a forspont miatt ne menjen a bíróhoz. Minthogy jelenleg a megyék a kor viszonyainak megfelelően a forspont-díjakat a civil lakosság számára jelentősen megemelték, például Abaúj és Szepes megyében 4 forintra, Heves és Pest megyében 6 forintra állomásonként, így most újra meglesz az az előnye a forspontnak, hogy a paraszt naponta 12-18 forintot kereshet vele, amit a mezei munkával nem tehet meg.

A szerző által mellékelte három tábla nagy fontossággal bír a statisztikusok számára.

102. A' Pesti Magyar Játékszíni Társaság Kassán

szövegforrás

Magyar Kurír, 1817. május 23., I. félesztendő 41. szám, 322.

hitelesség

Névtelen, de autográf megjegyzés található a cikk kivágatán az MTA KIK K 638/II. 87a lapon: „Ezt a sógorom íratta velem, hogy Barkóczynek és Csákinak tréfát csináljon.” A cikk mellé csillagot helyez az „egy Uraság” részhez, és a lap aljára beírja: Gróf Barkóczy János.

magyarázatok

Az első magyar nyelvű előadásra Pest-Budán 1790. október 25-én került sor, de a rendszeres magyar nyelvű színjátszást csak 1792 májusától számíthatjuk. Minthogy a magyar színtársulat végül a 19. század első éveire sem jutott állandó játszóhelyhez, a színtársulat az első évtizedekben több magyar nagyvárosban is játszott, a vándortársulat így hosszabb-rövidebb periódusokban állandó játszóhelyen szerepelt. Miskolc 1815 és 1823 között adott helyet a társulatnak, amely időszakban a város egyfajta regionális központként működött, a társulat pedig innen utazott Heves, Gömör, Abaúj és Zemplén vármegyei nagyvárosokba játszani, így jutottak el Kassára is.

Barkóczy János gróf: a miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa, a tiszántúli kerület királyi biztosa (1827-től).

Csáky Antal: gróf (1747–1806), udvari kamarás, Szepes vármegyei főispán (1800–1806). A miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. 1790-ben az abaúji koronaőrök kapitánya volt.

Csáky István: gróf (1741–1810), szepességi birtokos.

103. A' győri vitézek emléktérve Dessewffy-től és Kazinczytól

szövegforrás

Erdélyi Múzeum, 1817. 6. füzet, 180–189.

Rovatcím: *Tudósító levelek*.

megjelenés

1. *Cserneki és Tárközi Gróf Dessewffy József és Kazinczi Kazinczy Ferencz Kiküldött Táblabíráknak Vélemények a' Tek. Zemplény-Várm. Rendeihez, a' Győrnél MDCCCIX. Jún.*

XIV. elesett Vitézeknek állítandó Emlék' dolgában. 1811. Sárospatak, Nádaskay András, első kiadás, majd második, javított kiadás.

Az *Erdélyi Múzeum* közleményéhez fűzött harmadik szerkesztői lábjegyzet tisztázza, hogy a nyomtatvány második kiadása alapján közölték a szöveget.

Az MTA KIK K 641. 15a–24b tartalmazza a nyomtatvány kivágatát, javítások nélkül. Az MTA KIK K 641 1a–14b oldalain Kazinczy a győri csata zempléni vonatkozású anyagának további darabjait rendezi egybe.

2. ABAFI 1884, 319–328.

hitelesség

Dessewffy József és Kazinczy Ferencz nevével a címben.

magyarázat

1809. június 14-én Győrben zajlott a napóleoni háborúk egyetlen, a Magyar Királyság területén zajló összecsapása, illetve az utolsó olyan harc, amelyben az úgynevezett inszurrekció, vagyis nemesi felkelés hadai vettek részt. A Habsburg sereg vereséget szenvedett.

A csata utáni napokban Kazinczy már beszámol a vereségről való értesülésükről, és megosztja Cserey Farkassal (1809. június 22. KazLev. 6. 1501. sz.) a zempléni katonákról szerzett információit. Eszerint Lónyai Gábor alispán ismertette a vármegyei követekkel többek között a győri csata eseményeit is 1809. június 22-én: „Mi mára Ord. Vice Ispánunk Mélt. Kamarás Lónyai Gábor által egy igen solennis Deputationalis Sessio tartása végett öszve hívatattunk. Felolvastattak azok az írárok, a' mellyek hozzánk a' Győrnél történt szerencsétlen ütközet felől érkeztek. [...] A' Győri csata felől Obersterünknek levelét már vettük. Kevés legényeink estek-el. Öt holt-meg, mind közlegény, Kapitány Báró Barkóczinak (a' Zemplényi lovasok közzül) egy ágyú golyóbis elhordta az egyik lábát, a' más könnyebben megsebesedett Tisztünk pedig Hadnagy Gergelyi. A' mint a' mi Zemplényi 's Borsodi 's Hevesi Insurgenseink az ellenségi lineák felé vezettettek, véresen és sebben látták magok felé hozattatni a' mi Insurgenseinket, s nekik sem kovájok, sem patrontosok, sem fent kardjok nem lévén, nem csuda hogy megszállotta a' rettegés, 's siketekké lévén Tisztjeiknek parancsolatjaik 's buzdításaik eránt, meg fordultak, 's harmad nap olta sem prófontot sem lehungot nem kapván, erőszakra vetemedtek, rablottak, 's így a' Pesti hídhöz érvén, ott elfogattattak, úgy hogy haza csak egynehány szökhett, kiket most fogattatunk 's küldünk a' sereghez.” A következő napokban Cserey Farkasnak (1809. június 24., KazLev. 6. 1502. sz.; 1809. június 30., KazLev. 6. 1504. sz.) és Dessewffy Józsefnek is (1809. július 6., KazLev. 6. 1509. sz.) részletesebben beszámol a győri csatáról érkezett hírekről.

1809. július 24-én Lónyai Gábor újabb gyűlést hívott össze, ahol ismét szóba került a győri csata ügye: erről Kazinczy a Rummy Károly Györgynek aznap írt levelében számol be (KazLev. 6. 1523. sz.). Megírja, hogy javaslatot tett egy emlékmű felállítására a hősök tiszteletére, Dessewffy József pedig gyűjtést javasolt a kapitányát hősieken megmentő káplár, Budaházy Péter részére. Kazinczyt és Dessewffyt megbízzák az emlékmű megtervezésével. „ein Brief von Baron Anton Barkóczy, geschrieben den Tag vor seinem Absterben, den 24. Jun. aus Komorn. Der Sterbende empfahl dem Comitát seine Mutter, seine Gebrüder, und den würdigen Corporalen Budaházy (aus dem von mir nur 1. Stunde entlegenem Orte Legenye), welcher ihn, als er von einer Kartätschen-Kugel beym rechten Knien durchgeschossen sammt seinem Pferde fiel, auf sein Pferd hob, und durch die Graben der franz. batterie, in die sich Barkóczy zuerst warf, heraushob, und den Verwundeten (bey Raab den 14. Jun.) nach Comorn brachte. Ich stand auf, und machte die Motion, daß wir in dieser Rührung beschliessen möchten, dass das ihm und den in eben dieser Action gebliebenen fünf gemeinen Insurgenten aus einer Session unsrer permanens Deputatio verheissene Monument ohne Aufschub errichtet werden solle. Graf Joseph Desöffy stand auf; und schlug vor, den Budaházy dem Palatin zu empfehlen, und da er

sehr arm ist, für ihn eine Collecta zu machen, indem wir seinen Muth und seine Treue weder durch eine goldene Münze noch durch eine corona civica belohnen können. 800 f wurden gleich zusammen gelegt, und decretirt, Graf Desöffy und ich sollen eine Riss zu dem Monument und Inscriptionen zur Wahl der Congregation vorlegen. Ich versprach die Hefte von Laudons franz. Kunstannalen morgen hineinzunehmen, und sie dem Gr. Dedöffy nachzuschicken, indem er heute abgereiset ist. Auch wird man an die Mutter des gefallenen Rittm. Barkóczy ein Condolenz Schreiben nomine Universitatis aufsetzen.”

[A halála előtti napon, június 24-én írt Komáromból levelet báró Barkóczy Antal. A haldokló a vármegye kegyeibe ajánlja az édesanyját, a fivéreit, és a derék Budaházy tizedest (a tőlem csak egy órányira fekvő Legenyéről). Amikor egy kartácsgolyó átlőtte Barkóczy jobb térdét és felbukott a lovával, akkor a tizedes felemelte a lovára, és kihúzta a francia ütegek sáncain keresztül, ahová Barkóczy először bevetette magát (Győrnél, június 14-én), majd Komáromba vitte a sebesültet. Felálltam és indítványoztam, hogy e meghatottságban határozzuk el, hogy haladéktalanul állítsunk emlékművet neki és annak az öt inszurgensnek, akik ugyanebben az akcióban maradtak ott, az állandó bizottságunk egyik ülésén tett ígéretnek megfelelően. Dessewffy József gróf felállt; és azt javasolta, hogy Budaházyt ajánljuk a nádor kegyeibe, és nagy szegénysége miatt rendezzünk neki gyűjtést, hiszen nem tudjuk megjutalmazni a bátorságát és hűségét sem aranyérmével, sem polgári koronával. 800 f azonnal összegyűlt, és úgy határoztak, hogy Dessewffy gróf és én vázlatot készítünk az emlékműhöz és feliratokat a kongregáció megválasztásához. Megígértem, hogy beviszem Landon francia művészeti évkönyveit, és ezeket Dessewffy gróf után küldöm, mivel ma elutazott. Az elesett Barkóczy lovassági kapitány édesanyjának is írunk majd az egyetem nevében egy részvétnyilvánító levelet.]

Az MTA KIK K 641 kéziratcsomójában számos dokumentum található a vármegyeegyülés eseményeivel kapcsolatban, Kazinczy kézírásával, és értelemszerűen a levelek esetében az ő másolatában. Elsőként egy beszámoló a vármegyeegyülés eseményeiről (1a-2a), majd József nádor latin nyelvű levele Budaházy Péter kitüntetéséről (2b). Ezt követi az adakozók névsora (3a), majd Esterházy József Zemplén megyei főispán latin nyelvű levele (3b-4a). Az 5ab-n található meg Barkóczy Antal levele a vármegyéhez, amelyet halála előtt írt. Kandó Gábor ezredestől két beszéd is olvasható, amelyek a vármegyeegyülés előtt hangzottak el: az egyik 1809. június 16-i dátummal (9ab), a másik pedig 1825. novemberi (nincs a nap megadva) dátummal. A 8a-n egy egyoldalas nyomtatvány található a következő címmel: *Tekintetes Zemplény Vármegye Levele a maga Insurgens Vitézeihez*, 1809. június 26-ra dátumozva, megköszönve a hősiesség helytállást.

Kazinczy még 1809. június 24-én, azaz a vármegyeegyülésben való felszólalásának napján már az emlékmű tervezésének gyakorlati kérdéseiről ír Dessewffynek (KazLev. 6. 1522. sz.) a szerkezet, illetve a feliratok ügyében. Erre a levélre Dessewffy a következő feljegyzést teszi: „Egy levél Kazinczyhoz a Zempl. Győrben el eset Insurgenseknek Epitaphiummal együtt.”

1809. augusztus 9-i levelében (KazLev. 6. 1530. sz.) Dessewffy már a feliratok egy lehetséges változatát küldi el Kazinczynak. Éppen a feliratok nyelve körül zajlik az egyik vitájuk, amint az a Pápay Sámuelnek írt levélből (1809. november 13., KazLev. 7. 1587. sz.) is kiderül: „Minden functióim közt legkedvesbb vala az, hogy Gróf Dezsöffy József kedves barátommal, azon köemlék’ dolgában hatalmazzattunk-meg, mellyet a’ Győrnél elesett öt embereink megtiszteltetések végett akar állítani Megyénk. Hol álljon? melly formára? ‘s melly nyelven írandó felyülírásokkal? erre kell felelnünk. Relatiókat én tettem-fel, ‘s a’ Landons französische Kunstannalen rezei közzül projectáltam egy rajzolatot: de társam nincs ide haza, és így a’ Relatiót még bé nem adánk. Lónyai nem akar hallani a’ Magyar inscriptióról; Dezsöffy habozik, mert ő csinos deák, noha a’ Magyar nyelvnek buzgó barátja.” Dessewffy Józsefnek 1810. január 25-én (KazLev. 7. 1653. sz.) már arról ír, hogy az emlékmű tervezete be lett adva a vármegyeegyülésnek, de egyelőre nem történt előrelépés: „Érdemes barátom! Relatiónk bé van

adva, hogy Július olta haladván benyújtása, némellyek által ne vádoltassunk késedelmességgel. De el nem olvastatott.” Nemsokára azonban Kazinczy már a kiadási tervekről számol be Csereynek (1810. június 3., KazLev. 7. 1765. sz.): „Nyomatásban adom ki azon Relatiókat (a Pipsz Desőffyét és enyémet), melyet Zemplény Vármegyének az elmúlt Októberben tevénk azon emlék formája, Inscriptióji ‘s helye eránt, mely a’ Győri csatában elesett Vitézeknek fog állítatni.”

Az emlékmű tervezete 1811-ben jelenik meg Sárospatakon külön nyomtatványként, majd hamarosan második kiadásban is a belekerült hibák miatt. Döbrentei Gábor 1811. november 16-án kelt levelében (KazLev. 9. 2095. sz.) értesíti arról Kazinczyt, hogy Sipos Pál megmutatta neki az emlékmű tervezetét, amely akkora lelkesedéssel töltötte el, hogy tervbe vette újraközlését az ekkor még hosszas előkészületek alatt álló *Erdélyi Múzeumban*: „Ő mutattam meg a’ zempléni Emlékkő leírását-is. Ez felséges. Kérem a’ Tekintetes Urat, küldjön valahogy egy nyomtatványt, Múzeumomba egészen belé akarom tenni.” Döbrentei Gábor évekkel később tér vissza az emlékmű tervezetének ügyére: 1816. március 18-án kelt levelében kérdezi Dessewffy: „Fel van e állítva S.-A.-Újhelyben a’ Győrnél elesett Vitézek’ emlékköve? Én a’ véleményt ki akarnám adni a’ Múzeumban.” Ezt a levelet Dessewffy egészében elküldi Kazinczynak az 1816. április 4-én kelt levelében (KazLev. 14. 3177. sz.). Az emlékműtervezet szövege végül nem veszít aktualitásából, hiszen még ekkor sem állították fel az emlékművet: az *Erdélyi Múzeumban* megjelent közleményhez fűzött harmadik szerkesztői lábjegyzet azt szorgalmazza, hogy fontos a tervezet, illetve a nemzeti dicsőség hírének terjesztése. Az emlékmű tervezetéhez lásd még GÁLOS 1932.

Kazinczy 1821. június 15-én kelt levelében (KazLev. 17. 3986. sz.) számol be Dessewffynak az emlékmű felavatásáról: „Újhelyben holnap után Június 17dikén fognak tartatni Misék, Predikáziók a’ Győrnél elesteknek emelt Oszlop megszentelésére. Végre az tökéletesen elkészülve áll a’ Patika előtt, a’ forrás és a’ nagy templom közt. Az emlék egészen Pataki porondkőből van faragva. E’ hetekben mázolták-be kőszínű olajos festékekkel, hogy az eső annál inkább ne ronthassa a’ követ. A’ Landon francia Munkájából vett igen gyönyörű rajzolat megvetették, ‘s a’ helyett egy pyramist állítottak a’ maga oszloplábjára (pedestal), mely ha az emlék tíz ezer ftba került is, úgy hasonlít a’ pyramishoz, mint a’ Schach tornya a’ Kassai temploméhoz. Örvendek, hogy a’ szándék valaha teljesítettett. Reményelem, meglátod azt a’ B. Malonyai innepen, mely Július 17dikén fog tartatni.” A Pápay Sámuelnek küldött levelében (1821. augusztus 20., KazLev. 17. 4006. sz.) azt is megírja, hogy Emil és Antonin nevű fiaival jelen volt az avatáson. Kazinczy beszámolóját lásd kötetünkben a későbbi felavatásról: *Zemplényi vitézek emléke* [1. és 2.], illetve a *Zemplényi vitézek’ emléke Sátor-Alja-Újhelyben*. Az emlékművét 1890-ben elbontották, helyére Kossuth Lajos szobrát állították fel, vö. *Sátoraljaiúj hely lexikona* 2001, 169–170.

Dessewffy József: (1771–1843) gróf, költő, író, országgyűlési követ, a Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli tagja, Kazinczy bizalmas barátja.

Lónyai Gábor: (1778–1824) zempléni birtokos, kamarás, Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809), Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor

(1809 után és 1820–1824), tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka (1817-től).

Tacitusnak e’ mondására: *Virtutes iis temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur. VITA AGRIC.*: Tacitus *Agricolájának* részlete: „Az erőket akkor értékeljük a legjobban, amikor a legkönnyebben előállíthatók.” Ford. Borzsák István. Kazinczy és Dessewffy lábjegyzete.

Primás Eszterházy Imre után, ki a’ Vezekényi mezőn, az ott fényes halált talált négy Eszterháznak illy emléket állíta: 1652-ben a törökök ellen vívott vezekényi csatában az

Esterházyak négy tagja halt hősi halált, emlékükre állít oszlopot Esterházy Imre (1663–1745) esztergomi érsek 1734-ben.

Bonbardii (Mich.) Topographia Magni Regni Hungariae Viennae 1750: Michael Bombardius vagy Bonbardi Mihály (1683–1718) jezsuita szerzetes történeti-geográfiai munkája, elsőként 1718-ban jelent meg Bécsben. Kazinczy és Dessewffy lábjegyzete.

Virág: Virág Benedek (1754 – 1830) pálos szerzetes, tanár, költő, történetíró. A *Magyar századok* című munkája 1808-ban jelent meg Budán.

Cenotaphium (lat.): emléksír, szimbolikus sír.

Landon által kiadott Mesterségek' Évkönyvei: Kazinczy itt Charles Paul Landon (1760–1826) francia festő, művészettörténész *Annales du Musée et de l'École Moderne des Beaux-Arts* (1801–1809) című munkáját, illetve annak párhuzamosan kiadott német változatát említi. A részletes leírást lásd a *Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre* című közlemény jegyzeteit kötetünkben.

Második kötet' Első Füzetében a' XXIII. szám alatt: A Landon-féle évkönyv francia kiadásának második kötetében, a 45. oldal mellett befűzött 23. számú metszeten látható Claude Mathieu Delagardette (1762–1805) által 1801-ben készített francia emlékmű Blois városában (*Monument départemental pour la ville de Blois*), amely a Loir-et-Cher megyei hősöknek állít emléket, akik csatában vesztették életüket. Kazinczy nyomán állítható, hogy a metszet a Landon-féle sorozat német kiadásában is a 23. sorszámot viseli, de az oldalszámot nem tudtuk azonosítani. Kazinczy rajzot is készített a metszet nyomán 1809-ben (MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Sátorajjáújhelyi Fiókleveletár, IV. 2001/d. Loc. 206. No. 390.) lásd NAGY 2016, 60., ORBÁN 2017, 42. Török Sophie később e rajz alapján készítette el férje emlékoszlopát (ORBÁN 2017, 41.).

Az emlék Dóriai rendű: a görög építészet dór oszloprendjének típusát követő. Kazinczy Dessewffynak a következőket írja 1809. június 24-én (KazLev. 6. 1522. sz.): „A' Dóriai Rend triglyphjei és minden egyéb tulajdonságai nagyon jól illenek katonai célra. Én a' Csokonai emlékjét ezen rajzolat szerént szabtam elébe a' Metszőnek [...]; de Jóniai renddé változtatván a' Dóriait, mivel Csokonai nem volt katona.”

BARONI. AANTONIO. BARKÓCZY... (lat.): Bárá Barkóczy Antalnak, Major Andrásnak, Baghi Istvánnak, Dombi Lászlónak és Oláh Péternek, nemesi származású, vitéz polgároknak kiemelkedő példamutatásuk és irigylésre méltó, örök dicsőséggel járó haláluk okán; az 1809. június 14-én a győri ütközetben elesett boldog magyar örökkévalóknak, mert szabadokként haltak meg a szabadságért vívott harcban.

PETRO. BUDAHÁZI... (lat.): Budaházi Péternek, aki Barkóczy Antalt, a haldokló sebesültet az ellenség kezei közül kiragadta, az erőtlent megóvta, szemeit örökre lezárta.

Ezt az emlékművet 1810-ben emelték a hálás Zemplén vármegyei polgárok.

MONVMENTVM. HOC... (lat.): Ezt az emlékművet 1810-ben emelték a hálás Zemplén vármegyei polgárok.

Kandó Gábor: Egerfarmosi Kandó Gábor, a felkelő nemesség ezredese.

Barkóczy Antal: a lovasság első kapitánya a felkelésben.

Major András: a győri csata áldozata.

Baghi István: a győri csata áldozata.

Dombi László: a győri csata áldozata.

Oláh Péter: a győri csata áldozata.

József főherceg: Habsburg József Antal főherceg (1776 – 1847), Magyarország nádora 1796-tól haláláig.

Budaházi Péter: a sebesült Barkóczy Antalt a csatamezőről megmentő tizedes.

Esterházy József főispán: Esterházy József (1760–1830), Zemplén vármegye főispánja.

Zemplény Várm. Fő-Notáriusa SÓVÁRI SÓÓS LÁSZLÓ: Zemplén vármegyei főjegyző.

104. A' Magyar Literatura' Esmérete – magyar recenzió Pápay Sámuel kötetéről

szövegforrás

Erdélyi Muzéum, 1817. 9. füzet, 89–99.

Rovatcím: *Recensió*.

Ugyanebben a lapszámban jelenik meg a *Tudósító levelek* rovatcím alatt Kazinczynak két további közleménye egymás után: a *Kazinczy Ferencz' levele' Hormayr Urhoz* (189–190.) és a *Szabad-e elisióval élni a' Magyar Verselésben?* (191–192.), lásd kötetünkben.

hitelesség

Névtelen.

A cikk német változata biztosan Kazinczyhoz köthető, aki 1809. november 27-én (KazLev. 7. 1597. sz.) küldi Rummy Károly Györgynek a cikk német nyelvű változatát.

Továbbá az utolsó bekezdésben, ahol a példaként felhozott szövegrészben Pápay Verseglyt és Kazinczyt egyaránt bírálja, a recensens a következőképpen fogalmaz: „A' például eléhozott két Írónak egyike, a' Recensens”.

magyarázat

A recenzió hosszabb változatát németül lásd kötetünkben: *A' Magyar Literatura' Esmérete – német recenzió Pápay Sámuel kötetéről*.

Döbrentei Gábor 1818. február 6-án (KazLev. 15., 3554. sz.) értesíti Kazinczyt, hogy az Erdélyi Muzéum 9. füzetében megjelent recenziója Pápay munkájáról: „Hogy Muzeumom tökéletes javallásodat megnyerte, különös vigasztalásomra szolgál. Haragudnom okom van Eggenbergerre, miért nem küld neked minden füzetből, holott azt neki megírtam. A' IXdik füzetben áll Recensiód Pápai Magyar Literatura ismertetésére, 's azon kis értekezésed: Szabad é elisióval élni etc.” Ezt a híradást leszámítva viszont nincsenek arról adatok, hogy Döbrentei miért közli ekkor ezt a recenziót, értesti-e korábban Kazinczyt a közlési szándékáról, hiszen a német nyelvű változat megjelenése óta már eltelt hét év, Pápay munkájának kiadása óta pedig kilenc. Egy Pápaynak írt későbbi levélben (1818. május 31. KazLev. 16. 3603. sz.) Kazinczy azt írja, hogy örül a recenzió megjelenésének, mert már sem németül, sem magyarul nem volt meg neki a cikk anyaga, ezt lásd lentebb is.

Az *Erdélyi Muzéum* rovatcíméhez (*Recensió*) tartozik egy lábjegyzet, amely némiképpen pontosítja a szöveg forrását: „Szemere Pálnak, az Iső Füzetben említett Gyűjteményéből”. Az első füzet Döbrentei Gábor által jegyzett, 1813 novemberére datált *Előbeszédében* Szemere anyagairól a következő olvasható: „Bárcsak azok is, a' kik egy magyar időszaki folyó Írás-nak hasznáról hasonlólag gondolkozva, gyűjteményhez kezdettek, látván itt a' nekik-is szükségesnek vélt töképenznek egybe-gyűlését, a' már náluk lévő Munkáknak hozzánk való küldésére bírattnának. Így cselekvék már *Szemere Pál*, ki, egy folyó Időszaki Írást Pesten akart megindítani, 's mivel a' környüállások szándékának véghez vitelétől eltartóztatták, jó csomó Gyűjteményét a' Kiadónak küldötte. Megfelejtkezve önnön magáról, örömet találá barátja' segítségével, és elég vala neki, látni a' szándék' bétellyesedését. Azon darabokat, mellyek ebből vétetnek, kijelelni kötelességünknek tartjuk.” Elképzelhető, hogy Döbrentei már ekkor, 1813-ban megkaphatta a Pápay-recenzió szövegét, de az nem tudható, hogy Kazinczy hogyan vélekedett a recenzió újraközléséről. A Pápay-bírálat eredetileg 1810-ben jelent meg németül, és annak kézirátát Kazinczy németül küldte el Rumynak. A magyar változat több mint egyharmadával rövidebb a németnél, és ebben a verzióban nagyobb hangsúlyt kap Pápaynak a Révai nyelvszemléletével való szembenállása, Révaival kapcsolatban pedig előkerülnek a Versegly ellenében írt vitairatok is. Az utolsó bekezdésben azonban lényeges lehet, hogy

Pápayt a recenzió egyszerre állítja szembe Kazinczy és Verseggy nyelvszemléletével a nyelv szokás törvényéhez való ragaszkodása miatt.

Nem magyarázható meg egyértelműen, Kazinczynak miért állhatott érdekében a recenzió ilyen redukált, a negatív véleményt felerősítő újraközlése. A Pápayval való viszonya nem romlott meg a német nyelvű recenzió következtében, persze eltérő látásmódjuk mindkettejük számára nyilvánvaló volt. A *Mondolat* megjelenése után Pápay hangsúlyozza a gúnyirat méltatlan hangnemét, felháborítja az is, hogy a veszprémiek jó hírére emiatt csorba esik – ezt Vitkovics írja Kazinczynak 1814. március 19-én (KazLev. 11. 2627. sz.). Majd Kazinczy és Pápay is hosszasan tárgyalják a *Mondolat* ügyét levélváltásukban, továbbá Kazinczy szándékait, valamint az egyes írók és barátok véleményét. 1814. április 8-i levelében (KazLev. 11. 2637. sz.) Kazinczy az őt támogató fiatal írók terveit osztja meg Pápayval: „Somogyi Gidát (így nevezi a’ pajkos Vitkovics) derekasan meg fogja kefélni Vig László, a’ mint ezt csak a’ Vitkovics leveléből tudom. De Vig Lászlón kívül Szemere Pál is készül. Meglássuk, mi lesz a’ készületből. – Te el akarod pusztítani az exemplárokat. Nem én. Hadd legyen ő mocska a’ Maradéknak, ‘s a’ mostaniaknak útálatja. Nekem nem kell egyéb elégtét mint az hogy a’ Világ tudja hogy az a’ gaz ember volt annak a’ Munkának írója. Bár azt is tudná a’ világ, kik voltak buzdítóji!” 1814. július 6-án (KazLev. 11. 2691. sz.) Kazinczy Helmecczynek foglalja össze a nyelvről és az ízlésről való gondolkodásmódját, továbbra is a *Mondolat* megjelenésével kapcsolatban, mégpedig kifejezetten a Pápay-féle nyelv- és irodalomtörténeti munkáról szóló recenzióját idézve: „Midőn én az Annalisok’ számára Pápay Sámuelnek Munkáját reeenseáltam volt, azt mondtam hogy a’ szokás nem fő bíró a’ nyelv’ dolgában, mint azt Pápay tanítá és hogy a’ többi bírótársai ennek, ennek nem *subordinálva*, hanem *coordinálva* vannak; továbbá hogy a’ hol ez és az ő társai meghasonlanak, ott az ízlés lép közbe, és ő csinálja-meg közöttök a’ békét. – Horvát István barátom a’ Recensiónak egyik felével meg volt elégedve ‘s szerette a’ *sub* és *co-ordinatio* megkülömböztetését, melly (ha meg nem tévedek) itten tétetett először. De azt teljességgel nem hagyta jóvá hogy a’ legfőbb Appellationsrichterré az *Ízlést* tettem, melly, érzésen épülvén, felette ingó. Én látom hogy nem úgy kellene lenni, ha a’ nyelv merő philosophia volna. Van e nyelv melly megsiketült a’ szokásnak, ‘s erőszakkal ment a’ maga ideálja felé? A’ természet alkotta e valamit *90 grádusi* szegletekben? ‘s az emberi test’ szépségét nem az teszi e hogy itt nincs semmi szegletes? Mi lesz abból ha a’ regulák alatt álló kifogásokat mind és egyetemben kitöröljük? «A’ ruha mint a’ nyelv, ‘s a’ nyelv mint a’ ruha.» Mersz e úgy öltözködni mint az Ideál kívánja? ‘s nem adsz e örömet valamit a’ szokásnak is? Én azt hiszem hogy a’ ki az egyikben trucczol *áltáljában* a’ szokásnak, épen olly nevetséges mint a’ ki a’ másiban trucczolna annak *áltáljában*. Ha a’ szokástól csak kevesenként állok-el, ‘s ha az a’ változtatás a’ mellyel kezdek, vagy tetsző vagy szükséges, úgy remélhetek javulást, követést: de ha az sem nem tetsző, sem nem szükséges, bizonyosan pirotság ér.”

Szintén Helmecczynek ír arról 1814. december 14-én (KazLev. 12. 2799. sz.), hogy az *Erdélyi Muzéum* számára tervezi megírni az elmúlt hónapok eseményeit, vagyis a *Mondolat* megjelenése miatt kibontakozó konfliktust: „az Erd. Muzéum’ számára épen most dolgozom a’ Szathmár Vármegyeiekkel és Mondolatistákkal támadt perem’ históriáját. Már csaknem egészen kész vagyok vele, ‘s Te azt első postával veszed tőlem, mind azért mert az tégedet bizonyosan interesszálni fog, mind azért mert Döbrentének így nem lesz szüksége azt neked, talán postán, megküldeni. Szemere még minap is kért hogy ne szólljak, hallgassak. Nem szóllok, hallgatok; az az nem perlek. De tartozom azzal magamnak, hogy a’ világ tudja, miként vettem ezt, ‘s hogy a’ világ gondolkozásomat az az characteremet ismerje; mert most garázdának tartatom, és annak fogok ha hallgatok; ‘s tartozom magamnak azzal is, hogy a’ Somogyi Gedeon’ nevét tudassam, ‘s a’ Pethe’ hirdetését a’ Currens felől meghazudtoljam. Látni fogod hogy nyugalomban szóllok és úgy mint a’ ki magát és Publicumát becsüli, az illy galádokat pedig haragjára nem méltóztatja.”

Időközben, 1815 júliusában megjelenik a *Felelet a' Mondolatra*, amelytől Kazinczy finoman elhatárolódik, és az írásnak egy sajátos, nem tudományosan meghatározott közönséget jelöl ki (Kazinczy Kis Jánosnak, 1816. október 27. KazLev. 14. 3306. sz.): „A' Mondolat megjelenene, 's én, tudod, hallgattam. Szemere és Kölcsey a' bohó Olvasókhöz akarának szólani. Abban sincs részem. Magokban támada a' gondolat, magok írták a' mit írtak, én azt csak nyomtatva olvastam.” Érdemes azonban visszatérni még 1815 végére, amikor Kazinczy az *Erdélyi Muzéumnak* ígért összefoglaláson dolgozik „perének históriájáról”: Szemere 1815. december 14-i levelében (KazLev. 13. 3066. sz.) kérdezi meg Kazinczytól, hogy vajon a Pápay és a Verseghy munkáiról szóló recenziói miért maradnak ki az értekezésből: „*Feleletül prof. B. úrnak s társainak, kik a nyelv romlását panaszojják.* A Pápay és Verseghy recenziói elmaradnak-e?”

Kazinczy Rumynak írt leveléből (1816. január 6. KazLev. 13. 3089. sz.) az *Erdélyi Muzéumnak* szánt írás pontos címe is megtudható: „Wieland a' Német Nyelv és Literatura felől. – Tükörül azoknak a' kik a' Magyar Nyelv és Literatura felől ítélnék, 's feleletül Prof. Beregszászi és Zsombori Uraknak 's társaiknak, kik a' Nyelv romlását panaszojják.” Az írás ugyan végül nem jelent meg az *Erdélyi Muzéumban*, de a levelezésében Kazinczy folyamatosan védekezni kényszerül a *Mondolatról* való véleménye tárgyában a dunántúliak előtt. 1816. október 10-én a Péteri Takáts Józsefnek írt levelében (KazLev. 14. 3291. sz.) a *Himfy*-recenzió és a *Tövissek és virágok* által okozott sértődések ügyét kapcsolja össze a *Mondolat* hatásával, ugyanakkor a félreértések és a személyes kapcsolatok tisztázási lehetőségének problémája is megjelenik: „Melly fergeteget vona reám ez a' Recensio és ezek az Epigrammok, tudjuk. Hogy Kf. [Kisfaludy Sándor] a' Mondolat' szerzője, azt én Pápaynak soha nem írtam. Egyebet írtam, 's mit kellé, mit lehete, az nem kérdés; a' dolgokat jól fel fedte az idő. Hogy a' Mondolatban sokan vevének részt, közelebből vagy távolabbról, az kétséget nem szenved. Becsületes ember az illyet ellenzi ha ellenzheti, 's ha nem ellenzheti, mindennel tudatja, hogy utálja. Ez az a' mit én Pápaynak írhattam; mert hiszen midőn a' könyvet vevém, vevém a' Somogyi Gedeon' nevét is.” Kazinczy ugyanebben a levelében kiemeli Verseghy méltatlan hangnemét is a Révaival folytatott vitában.

A Pápayval való viszony nem látszik ugyan megromlani, de egészen világos, hogy Pápay és Kazinczy látásmódja a nyelvről és az irodalomról továbbra sem közeledik egymáshoz. Pápay 1817. február 20-án (KazLev. 15. 3382. sz.) az újítási szándék túlzásai miatt bírálja Kazinczyt: „Publicumod, kedves Barátom! igen megfogyott, 's ezért oh! – tsak Magadat, egyedül Magadat okozhatni, 's tsak Magadtól, egyedül Magadtól függ az is, hogy ismét visszaédesítsd előbbeni olvasóidat – a' Nemzetnek azt a' részét, melly előbbi munkáidat olly kedvesen vevé 's örömet olvassa még most is, 's a' melly Pázmánynak, Gyöngyösinek, Faludinak, Virágnak, Kisnek, Csokonainak, Kisfaludinak Munkáját olly igen betsüli, sőt kapva kapja. – 'S pedig ezek is Újítók! – Igenis, hiszen újítás nélkül nem is lehet képzelni akármiben is tökéletesedést. De lám ők, mint Te is eleinte, szerentsébben eltalálták azt a' mérsékletet, mellyet tartani kell az újságra szoktatásban, 's a' mellyet valamikor az *erőltetve boldogítók* által hagytak, mindannyiszor felakadnak tzéllyok elérésében.” Kazinczy a válaszlevelében (1817. március 8. KazLev. 15. 3393. sz.) teljes vehemenciával védi meg pozícióját, és egyértelművé teszi a táborokra szakadást, így Pápaynak is a dunántúliakhoz való tartozását: „Arra buzdítás, hogy édesítsem magamhoz Olvasóimat, kik valaha szerettek. Ha ezek azt akarják, hogy ez úgy essék meg, mint egykor, úgy kénytelen vagyok nekik ezt kiáltani: Nolo tanti placere. Van még most is olly olvasóm, a' kinek tetszem, 's az nekem elég. Ruszék nekem azt ír, hogy vox populi vox Dei, Kisfaludi azt Ruszeknek, az az Ruszek által nekem, hogy Munkájának minden nyomtatványai elfogytak. [...] Mi sem tagadjuk hogy sokat újítani nem kell, 's a' kérdés az, mi a' sok. [...] Azt panaszlod ellenem, hogy mi erőltetve boldogítunk. Igen is, barátom, erőltetve, mert e' nélkül a' dolog nem megyén. így ment ez mindenütt. De ha erőltetve is, mi senkit nem kényszerítünk sem a' követésre, sem a' tapsolásra, holott ti Ságghi által ijesztitek Döbrenteit,

hogy senki sem fogja venni Füzeteit, ha magát a' Kazinczy mételyeitől meg nem óvja, holott ti ellenem külditek Sághit, mint orgyilkost, hogy csapjon agyon, de ne engedje tudnom, ki sújtott." Itt már egyértelműen erős Pápay beleolvasztása a dunántúliak ellenséges táborába, mégsem bizonyítható egyértelműen, hogy az *Erdélyi Múzeumban* a Pápay-recenzió kiadása éppen ez idő tájt egyértelműen egyfajta visszavágás lenne a Pápayval való vitában, ráadásul az, hogy Szemere továbbíthatta a recenziót Döbrentének, szintén megkérdőjelezi Kazinczy egyértelműsíthető szándékait. Az viszont valószínűsíthető, hogy a nyilvánosság számára mégis a Pápayval való szembefordulás nyílt lépéseként volt értelmezhető a recenzió megjelenése.

Ezt követően is baráti hangnemben ír Pápaynak (1818. május 31. KazLev. 16. 3603. sz.), ugyanakkor tovább magyarázkodik a recenzió miatt, mintegy finomítva annak kijelentéseit – egyúttal azt is valószínűsítve, hogy Kazinczynak nem lehetett előzetesen tudomása a recenzió kiadásáról az *Erdélyi Múzeumban*, minden bizonnyal jóval korábban adhatta át a magyar nyelvű recenziót Szemerének: „Hogy az Erd. Múzeumban a' Te Munkád Recenziója megjelent, annak annyiban örülök, hogy így legalább bírom; mert sem Németül nem bírtam már; eggy Könyveket kölcsön kérni 's tilalmam és ígérete ellen is tovább adni szerető ember' vétke megfoszta sok esztendei Bécsi és Hálái Tud. Újságaimtól, sem Magyarban. Lásd jelét annak hogy nem fejeskedésből állítok valamit: most óhajtom, hogy rá-t mondjunk, ne pedig reá-t, de minthogy a' reá is közönséges szokásban van, mint az ötet közönségesben (nem az aztat), mind a' reá mind az ötet türetessék. [...] Én a' tudatlanság alatt azt értem, hogy ha eggy tudatlan borbély legényt vagy Csizmadiánét ültetünk-le, hogy írjon csak valamit, az bizonyosan úgy írja-le a' szókat, a' hogy hallja; p. o. atta, nem adta [...]. Örvendjünk, barátom, Literaturánknak, hogy íróink egymás ellen szólnak, perlenek. Nyerni fog az ügy, ha mi veszünk is. Bár a' vadság epocháján esnénk által minél előbb. Minthogy egymással rútol bánunk, a' Crisis hamar el fog múlni. Én éles lenni tudok: de goromba nem, 's tréfát és iróniát magamnak nem engedek.”

Összességében a Pápay-recenzió magyarul történő kiadásának 1817-ben az lehetett a jelentősége, hogy a *Mondolat* és a *Felelet a' Mondolatra* megjelenése után megerősödő nyelv- és irodalomszemléleti ellentétben a nyomtatott nyilvánosságban megjelent egy újabb közlemény, amely a táborok véleménykülönbségét hangsúlyozza. 1817-ben indul el a *Tudományos Gyűjtemény*, amely kiemelt terévé válik a nyelv- és ízlésújítási vitáknak: Kazinczy recenziója Beregszászi Nagy Pál és Sipos József értekezéseiről itt jelenik majd meg az első évfolyam XII. lapszámban, ezt követi 1818-ban a IV. lapszámban egy recenzió Kazinczy *Szép Literaturájáról*. Kazinczy erre adott válasza, a *Kazinczy' Antikritikája* 1819-ben jön ki sajtó alól a IV. lapszámban, majd XI-ben az *Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél*. Nyelvhelyességi és ortográfiai kérdésekről is közöl időközben Kazinczy kisebb írásokat, az *Erdélyi Múzeum* és *Tudományos Gyűjtemény* mellett még a *Hasznos Mulatságokban* is (ezeket lásd kötetünkben).

a' mit a' Szardíniai eredetű martalékok' árosai kiáltoztak a' Római piaczon: Sardi venales, alius alio nequior!: antik közmondás, itt idézet Cicerótól, *Epistolae ad familiares*, azaz Levelek barátaihoz, VII. 24. 2. A szöveghely pontosan: Sardos venales, alium alio nequiores. Magyarul: „Szardínia lakói korruptak, egyik hitványabb, mint a másik.” Nótári Tamás fordítása. Szó szerinti fordítása: Szardíniaiak eladók, egyik rosszabb, mint a másik.

eddig egy Révaién kívül egy Grammaticánk sincs: Révai Miklós (1750–1807) munkája, az *Elaboratio Grammatica Hungarica* (1–2., Pest, 1803–1805).

Észrevételek a' Magyar Nyelvnek a' polgári igazgatásra, 's a' törvénykezésre való alkalmaztatásáról, az oda tartozó kifejezések gyűjteményével. Veszprém, 1807. 225 lap: Pápay Sámuel munkája, amely a recenzió tárgyát képező kötet előtt jelent meg.

Undulisten. Unter diesem Namen wurden diejenigen bezeichnet, die das gefällige, ohne Charakter und Bedeutung lieben, wodurch denn zuletzt höchstens eine gleichgültige Anmuth entsteht.” Propyläen. II. Band. II. Stück. S. 114.: Kazinczy itt Johann Wolfgang Goethe és Johann Heinrich Meyer *Propyläen* című folyóiratából idéz, amely 1798 júliusától 1800 végéig

működött. Magyarul: „Undulisták. Ezzel a névvel illetik azokat, akik a kellemest, a karakter és jelentés nélkülit szeretik, amely végülis csak legfeljebb közönséges bájként határozható meg.” Lásd még a német nyelvű recenzió jegyzeteit.

Elaborator Grammatica...: Révai Miklós fent említett munkája.

Antiquitates Literaturae Hung. Pestini, 1805.: Magyar irodalmi régiségek, szintén Révai Miklós munkája, amely 1803-ban jelent meg, amelyben elsőként közölte és kommentálta a *Halotti beszédet*.

Prolusio I. II. III. Pestini, 1806.: Révai a pesti egyetem magyar nyelv és irodalom tanára 1802-től, háromkötetes munkája három egyetemi előadását tartalmazza 1802-ből, 1803-ból és 1804-ből.

Propositiones, et Lingva Hungarica, Pestini, 1804.: Szintén Révai munkája, amely egyetemi előadásait tartalmazza.

Miklósfi, Kardos: Révai Miklós álnevei. Világosvári Miklósfi János álneven kiadott vitairata: *Versegi Ferentznek tisztasággal kérkedő tisztátalan magyarsága* (Pest, 1805). Fényfalvi Kardos Adorján álneven kiadott vitairata: *Verseghy Ferencznek megcsalatkozott egyetlen mocskolódásai a Tiszta Magyarságban* (Pest, 1806).

Boldogréti Víg László: Horvát István álneve, aki Pápay munkájáról a *Hazai 's Külföldi Tudósításokban* közöl recenziót: I. rész: 1810. Pünköszt hava [május] 12., I. félesztendő, 38. szám, Toldalék, 317–324., II. rész: 1810. Pünköszt hava [május] 16., 39. szám, 331–332., III. rész: 1810. Pünköszt hava [május] 12., 40. szám, Toldalék, 341–344.

Verseghy Ferencz Philos. Doctor Úr: Verseghy Ferenc (1757–1822): pálos szerzetes, majd világi pap, nyelvész, költő, író, zeneszerző, az ipszilonista írásmód híve, a szóelemző írásmódot támogató Révai és Kazinczy ellenfele. *A tiszta magyarság* (Pest, 1805) című értekezése Révai-ellenes nyelvészeti munkája.

Sándor István: (1750 – 1815) író, bibliográfus. Említett munkája: *Magyar könyvesház, avagy A' magyar könyveknek kinyomtatások ideje szerint való rövid említésök*, Győr, 1803.

Lásd a' munka megítélését a' Hazai Tudósít. 1808-diki kötetének hátulso felében: lásd fentebb Boldogréti Víg László cikksorozatát.

Quintilian: Marcus Fabius Quintilianus (35–100) római szónok, író.

Adelung: Johann Christoph Adelung (1732–1806) német nyelvész és filológus, lexikon- és szótáríró, a német nyelvújítás ellenzője, aki nyelvrontásnak tekintette a nyelvi reformokat. Nyelvtana a 19. század elejéig meghatározó volt. Kazinczy Christoph Martin Wieland (1733–1813) német költő, író, műfordító nyelvfelfogásának híve volt, aki szemben állt Adelung szemléletével. Kazinczy 1825-ben adja ki Wieland vitairatát magyarul, Verseghyre is utalva és reflektálva az általa kiemelt német-magyar párhuzamra a nyelvújítás tárgyában: *Wieland Adelung ellen: Mi a' Tiszta Németség? (Wielands Werke Supplem. VI. Band.) Tükkörül azoknak, kik nyelvrontást emlegetnek, 's ezt kérdezgetik: Mi a' Tiszta Magyarság? – 's intésül a' szere felett merészeknek* (Felső Magyar-Országi Minerva, 1825. július, 268–286.).

Arbiter: (lat.) döntőbíró, feltétlen úr.

Lessing: Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) német drámaíró, kritikus, dramaturg.

Klopstock: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő.

Göthe: Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) német költő, író.

Schiller: Friedrich Schiller (1759–1805) német költő.

Wieland: Christoph Martin Wieland (1733–1813) német költő. Szerepéről Kazinczy szemléletében lásd fentebb, Adelungnál.

Voss: Johann Heinrich Voss (1751–1826) német költő.

praepositio(lat.): prepozíció, azaz előjárósó, viszonyzó.

hím vocalis: mély magánhangzó.

Virág Benedek: (1754–1830) költő, a Zala vármegyei Dióskálon született.

Pannon és nem Dácus: dunántúli, nem erdélyi.

Moliere: Molière (1622–1673) francia drámaíró.

persifflál (fr.): kifiguráz, nevetségessé tesz.

syllaba (lat.): szótag.

Cardinalis Pázmány hatalmas ellenkezője annak a' felekezetnek, melyet tizenhárom esztendősen korábban elhagyott: Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érseket, bíborost protestánsnak keresztelték, 1582-ben katolizál.

Expiarista Pap Révai: Révai Miklós (1750–1807) 1796-ben lép be a piarista rendbe Kecskeméten, költő, nyelvész, tanár.

Exjezsuita Pap Rajnis: Rajnis József (1741–1812) jezsuita szerzetes, majd pap, tanár, költő, műfordító.

Pápista (gúny.): katolikus.

Kazinczynak Magyar Régiségei 's Ritkaságaiban. I. Kötet. lap. 152.: Magyar régiségek és ritkaságok I., Pest, 1808. A kötet tartalma: Sylveszternek Magyar-deák grammatikája, Krakkai Orthographia, Varjas János verse, Kazinczy András arcképe.

cras, mensis: (lat.) holnap, hónap.

Kazinczy Diogenesben: ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΜΑΙΝΟΜΕΝΟΣ az az a' Szinopei Diogenesz' Dialogusai, Kazinczy fordítása Wielandtól (Pest, 1793).

Verseghy Millótban: Verseghy Ferenc (1757–1822) fordította le Claude-François-Xavier Millot *Éléments d'histoire générale ancienne et moderne* (1772–1783) című munkájának egy részét: *A világnak közönséges története. Írta francia nyelven abbas Millot*, Pest és Buda, 1790–1791. (I. A régi nemzetek. II. A görögök).

Virág Poétai Munkái (Pest, 1799): Virág Benedek első verseskötete.

pronomen: (lat.) névmás.

frage, frug, fragte: a kérdezni ige három alakja (helyesen fragen), a főnévi igenév, az egyszerű múlt és az összetett múlt.

imperfectum (lat.): egyszerű múlt.

pluralis nominativus (lat.): többes szám alanyeset.

Jottisták, Ypszilonisták: a szóelemzés és a kiejtés elvének képviselői. Verseghy az ipszilonista írásmódot, Révai a jottistát támogatta, Kazinczy ez utóbbi pártjára állt.

105. Kazinczy Ferencz' levele' Hormayr Urhoz

szövegforrás

Erdélyi Múzeum, 1817. 9. füzet, 189–190.

Ugyanebben a lapszámban jelent meg *A' Magyar Literatura' Esmérete – magyar recenzió Pápay Sámuel kötetéről* (89–99.), továbbá a *Szabad-e elisióval élni a' Magyar Verselésben?* (191–192.) című írása.

hitelesség

Kazinczy szerzősége a címben megnevezve, illetve Kazinczy Döbrentei Gábornak az 1817. február 20. után kelt levelében (KazLev 15. 3389. sz.) elküldi a Hormayrral való német nyelvű levélváltását.

magyarázat

Joseph Hormayr kiadja Kazinczy recenzióját Berceviczy Gergely munkájáról az *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* 1817. januári lapszámban (lásd kötetünkben: *Frey müthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy*). Az Archivban való közlést köszöni meg Kazinczy a szerkesztőnek küldött levelében. A Hormayrral való levélváltást Kazinczy mellékeli Döbrentei Gábornak az 1817. február 20. után keletkezett

levelében (KazLev 15. 3389. sz.). Az *Erdélyi Muzéum* ennek a német nyelvű levélnek és Holmayr válaszának magyar fordítását közli.

Kazinczy a fenti, Döbrentének írt levelében a következőképpen ír Hormayrról: „B. Hormayr, Udv. Tanácsos és Austriai Historiographus, 1813. Munkácson fogva volt; úgy kívánta vala Napóleon. De ez a’ fogság szemfényvesztés vala. Ott lakos Sógorom, Consiliarius Dercsényi, sokszor látta őtet házánál, ‘s Hormayr engem ott úgy emlegete, mint a’ kit ő hajlandósággal néz; én pedig a’ hírnek nem hittem, sőt irtóztam Hormayrnek nevétől is. – Azonban tavaly megszólít, hogy küldjek néha holmit Archiv nevű Journalja számára. Visszaírtam a’ meleg levélre igen melegen, ‘s mentettem magam, hogy reá nem érek; elvonnak egyéb gondjaim. Elhagyám a’ szokott gehorsamster Dienert, ‘s nevem a’ német levél alatt magyarul állott, nem Franz v. K., hanem Kazinczy Ferencz, a’ hogy az olasz szokta magát olaszosan. Az Archiv felvevé Berzeviczy Gergelynek munkáját de Conditione rusticorum in Hungaria. (Ennek eggy exemplárját a’ Vásárhelyi Bibliotheca, a’ másikat a’ Consil. Kenderesi számára bepakkoltam azon ferslágba, melly megyen első alkalmatossággal hozzátok.) – Berzeviczynek ezen Munkáját én recenseáltam a’ Bécsi Annalistáknak; de Glatz, ki B-nek nagy barátja, fel nem vette. Rumi, látván hogy Hormayr felvette a’ B. Munkáját az Archivban, nem késett, hírem nélkül, az én Recenziómat is felküldeni neki, melly a’ Rumi kezében megvala, ‘s íme Hormayr azt Januáriusi Füzetében lenyomtatattá. Én Januáriusban ezt írtam Hormayrnek” [innen a német nyelvű levelek közlése].

A német nyelvű recenziót, amely mind a kétszer névtelenül jelent meg, Rumi átdolgozhatta, s Hormayr levele alapján az feltételezhető, hogy a szerkesztőnek nem volt tudomása Kazinczy szerzőségéről (vö. MISKOLCZY 2010, 135.), mint ahogyan feltételezhetően Kazinczy sem számított a recenzió megjelenésére 1817-ben. Levélváltása Hormayrral a tisztázás szándékával zajlott.

Joseph Hormayr (Hormayer): (1782–1848) osztrák politikus, történetíró, a bécsi udvari levéltár igazgatója. Kiemelten fontos munkája: *Österreichischer Plutarch* (politikai életrajzgyűjtemény; I–XX. kötet, Bécs, 1807–1814). Az *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* (1809–1828) című folyóirat szerkesztője.

Berzeviczy Gergely: (1763–1822) író, evangélikus egyházkerületi felügyelő, említett munkája: *De conditione et indole rusticorum in Hungaria*, Lócse, 1806.

Bécsi Annalisok: *Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes*, 1802–1812 között működő folyóirat, több címváltozattal is megjelent az évtized során.

Glatz Úr: Jakob Glatz, 1811–1812 között az *Annalen* szerkesztője

Berzeviczynek Karthágóban kellett volna születni: az ókori karthágóiak kereskedő népként voltak számontartva.

tyrolisi: tirol, Tirol osztrák tartomány.

Sorsomnak különös folyása által 1813-ban megismertem a’ Magyarart ’s megszerettem: Hormayr 1813-ban Munkácson raboskodott a Tirolban szervezett inszurrekcióban való aktív részvétele miatt.

106. Szabad-e elisióval élni a’ Magyar Verselésben?

szövegforrás

Erdélyi Muzéum, 1817. 9. füzet, 191–192.

Ugyanebben a lapszámban jelent meg Kazinczynak további két közleménye: *A’ Magyar Literatúra’ Esmérete – magyar recenzió Pápay Sámuel kötetéről* és a *Kazinczy Ferencz’ levele’ Hormayr Urhoz*.

megjelenés

ERDMUZ 1979, 236–239.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázatok

Kazinczy Kultsár István cikkére válaszol, amely a *Hasznos multságok* 1817. évi első félesztendő 47., 50. és 51. számaiban jelent meg (oldalszámokat lásd lentebb). 1817. július 15-én kelt levelében elküldi Rummy Károly Györgynek (KazLev. 15. 3470. sz.): a közleményt magyarul, de ebben a változatban két paragrafus van, az 1. sorszámu *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőinek szól, a 2. sorszámu pedig az elízióról való véleményét és a Kultsárnak szóló tételes válaszát tartalmazza. Rumynak megjegyzi, hogy a *Tudományos Gyűjteménynek* el fogja juttatni az anyagot, és azt is közli Rummyval, hogy az elíziókról szóló részt felhasználhatja: „Dieses Monath noch wird bey Nachtstuhl des Trättners der Redaction des Tud. Gyűjt, ein Schreiben von mir übergeben, darin zwey Nos stehen. Ich theile Ihnen beide mit und zwar mit der Vollmacht, das 2te Nro zu gebrauchen, wenn Sie davon einen Gebrauch irgendwo machen können.” Nincs tudomásunk a cikk német nyelvű közléséről. A Rumynak küldött levélben olvasható anyag első paragrafusa a következő:

„No. 1.

A' Tudom. Gyűjt. kiadójához.

Tisztelt férjfiak, Kultsár barátunk a' Haszn. Múl. Júniusi Leveleiben három ízben méltóztatott rólam emlékezni. No 47 megérintve (leise berührend) – No 50 szinte magasztalva is – No 51. dorgáló czáfolással. Életet és halált az írói világban kiki maga ad magának; sem ezt sem azt nem vesszük mástól. – Azon rövid értekezésemben tehát, melyet nektek itt nyújtok-be, elmellőzöm személyemet, 's csak a' megczáfolt dologhoz tartózkodom: de benneteket arra kérlek tisztelettel 's bizodalommal, adjátok azt az intést e' barátunknak, hogy *kimélni-látszó* szabdalásainak hagyjon békét. Prof. Czinke Urnak pedig, hogy az olly kifakadásokat, a' millyen a' Tud. Gyűjt. II. k. 1. 122. áll, magának ne engedesse. Ma tete est aussi puissance! ezt kiáltom egygy ismeretes szóval. Éljetek szerencsésen, 's díszére 's javára a' nemzetnek, 's tartsatok-meg baráti indulatitokban. Széphalom, Júl. 2d. 1817.”

Az elízióról szóló rész végén még található egy mondat, amely az *Erdélyi Muzéum* szövegében nem olvasható:

„A' ki ok nélkül divergál, az érdemli az illetet. Valaki barátja a' közjónak 's tiszta szívvel óhajtja a' Nemzet előmenetelét a' tudományokban, az tisztelni fogja a' Tudom. Gyűjt. kiadóinak bölcseségeket, kik a' nyilván hibákat is készebbek tűrni, mint hogy a' vélekedésen erőszakot kövessenek.”

Kazinczy már korábban elküldhette az elíziókról szóló írását Szemerének, legalábbis erre utal Szemere Pál 1817. július 2-án kelt levelének (KazLev. 15. 3466. sz.) megjegyzése: „Meg sem olvasám a' küldötteket, az ebéd felett kapván azokat, de fél szemmel beléjek pillantgaték. Nálam meg vágnak a' kijegyzet [!] Elisiok Révaiból, Barótiból és Virágnak egy helyéből. Mostani dolgozásomban e' tárgy felől is vagyom szó.”

Kultsár István dátum nélkül küld egy rövid levelet Kazinczynak, minden bizonnyal a *Hasznos Multságok* fent nevezett júniusi lapszámaihoz mellékelve, amelyekben különféle nyelvi jelenségekről (például az elízióról) értekezik, megnevezve többek között Kazinczyt is. A levelet Váczy közli a KazLev. 15. kötetének jegyzetében, a 3472. számú levélhez kapcsolódóan (611–612. o.). Kultsár célja nyilvánvalóan a figyelemfelhívás, Kazinczy közvetlen megszólítása és vitába hívása: „Tekintetes Ur, Tisztelt hazafi barátom! Be akarám várni az újhelyi postának rendeléseit, nehogy midőn én barátságából küldenem, a postahivatal ugyanazt tegye kötelességből, 's így duplisan járjon az újság szükségtelenül. Kérem tehát, hogy valamint ezt,

úgy a jövődöbelieket is, mint a haza fáradozásai iránt való tisztelem jelét elfogadni méltóztassék. Kultsár.” Kazinczy a következő megjegyzéseket fűzi ehhez a rövid üzenethez: „Ez a bántani szerető, de bántani nem merő, sőt mindenki iránt nyájásnak tetszeni kívánó ember ez által akarja jóvá tenni, a mit ellenem elkövette. 1806 óta mindig járatom újságait, s most jut eszébe azokat ingyen küldeni! K. F.” (uo., 612. oldal). Ezt a két szöveget, illetve Kazinczy lentebb idézett, levélben küldött válaszát Váczy a *Glottomachusok* kéziratos kötetéből idézi, amely az MTA KIK M. Ir. Lev. 4r. 117. számú jelzetet viseli, és Kazinczy állította össze a *Himfy*-recenzió megjelenését közvetlenül követő időszakról kezdődően a kora huszas évekig tartó időszakból, a nyelv- és ízlésújítás körüli viták leveleiből. A kötet másolatokban terjedt egészében és részleteiben is. Kazinczy lényegében elbeszéléssé formálta a levelek láncolatát, és szerkesztői kommentárral is ellátta őket, amellyel szintén az értelmezést befolyásolta. A címlapot megelőző, idegen kéztől származó tartalomjegyzék XXVIII. tétele a „Kultsár István az elisiók felől” címet kapta, azonban nem található meg a gyűjteményben, hiányzik a XXVII. és a XXIX. tételek közül. A levelezéskatalógus jegyzéke szerint a 24. jelzetű lap egy borítólappal Kazinczytól a következő felirattal: „Kultsár István az Elisiók felől a’ Magyar Versekben. – Lásd Hasznos Múlságait 1817. No. 51. Pandektám VII. kötet. lap.” Az írás azonban hiányzik (Lásd CZIFRA 2014, 228.). A befotózott kötetből a borítólappal is egészében hiányzik. A *Glottomachusokról* bővebben lásd CZIFRA 2013, 184–197.

A Váczy által idézett Kultsártól érkező rövid levélre Kazinczy 1817. július 17-i dátummal válaszol (KazLev. 15. 3472. sz.), amelyet Váczy szintén a *Glottomachusokból* idéz. Egyértelműen támadásnak értelmezi Kultsár gesztusát, aki ajándékba küldi a *Hasznos Múlságok* nevezett lapszámain, és így a dunántúliakkal fennálló vita terébe vonja az elizió tárgyában való megszólalásokat: „Nincs arra szükség, nagy érdemű férjfiu, hogy te rám vesztegessd adományodat s újságleveleidet hozzám ingyen küldözzd, a hogy azt, a mint leveledből gyanítom, mások iránt szoktad tenni. Annyi jeleit vettem én 14 eszt. oltá már a te baráti indulatidnak, hogy ezek nem kívánják ezt az újabb bizonyítást. S nekünk, kiket így egy sorba állítasz, könnyebb egyenként véve letennünk újságleveleidnek árát, mint neked azt megküldened, s még a postapénzt is fizetni. [...] Elisióim ellen szólanod szabad volt, és ha okaid, melyekkel a nem Kalmár által, hanem én általam adott példa ellen kiköltél, nyomtak volna valamit, s ha csak okokkal költél volna ki ellenem, tisztelném tetteidet: de most, minek utána felhordott okaid közül egy sincs, a mely legkisebbet nyomjon, megszólamlásodat szabad azon bánások közé számlálnom, a melyeket ellenem Túladuna szeret követgetni. [...] Minekutána szólal, én is fogok. A mint sejtem, neked az vétek, ha valaki más úton fog járni, mint a te embereid, s ezt én véteknek venni soha nem fogom. Szabad elmével keresni a valót, s meggyőződés nélkül, sőt ellene soha nem szólani, s ez nélkül ez vagy amaz félhez nem állani, ez az, a mit én magamnak törvényül tettem. Te és társaid ítéltetek tettem felől a mit akartok. Érdemeiteket s személyeiteket tisztelni fogom s szeretni: de tekintetek meggyőződéseimből el nem von. Ha azok mindig oly igazak lesznek, mint az elisióban, úgy szerencsém a nyelvnek is szerencséje.”

Kazinczy 1817. szeptember 5-én Döbrenteitől (KazLev. 15. 3486. sz.) azt kéri, hogy az *Erdélyi Múzeumban* adja ki az értekezését: „Kérlek, vedd-fel Muzeumodba az Elisiók itt menő Apológiáját”. Döbrentei október 9-én válaszol (KazLev. 15. 3495. sz.): „Az Elisiók Apológiáját kiküldöttem Trattnernek a’ IXdik füzet számára.” Kazinczy Pápay Sámuelnek arról ír 1818. január 4-én (KazLev. 15. 3532. sz.), Döbrenteitől azt várta volna, hogy a *Tudományos Gyűjteménynek* közvetítse a cikket: „Ugy hallom, Döbrentei benyomtatattá a’ vele közlött, de nem a’ Múzeum számára küldött feleletet, ‘s nem bánom hogy benyomtatattá.” Majd 1818. február 6-án Döbrentei arról értesíti Kazinczyt (KazLev. 15. 3554. sz.), hogy az írása megjelent a 9. lapszám: „A’ IXdik füzetben áll Recenziód Pápai Magyar Literatura ismertetésére, ‘s azon kis értekezésed: Szabad é elisióval élni etc.”

Kazinczy már a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* 1813-ban kiadásra előkészített második

kötetében is foglalkozik az elízió tárgyával. A nyomtatásba végül nem került anyagban, *A' leg első Magyar Sonettek* cím alatt, a Horvát István kiadásában 1812-ben megjelent hat szonettet (*Hat Sonett Kazinczytól és Szemerétől*, kiad. Horvát István, Pest 1812.) követően található egy tanulmány *Értekezés a' magyar verselésnek némelly tárgyai felől* címmel (MTA KIK K 625, 101a–116b), amely öt számozott részből áll (I. Trimeterek, senáriuszok; II. Hiatus, elisio, synizesis [104a–105a]; III. Rövid, hosszú, kemény syllabák; IV. Sonettek; V. Ráday-nemű versek). A II. rész tartalmilag egyezik a Kulcsárnak adott válaszcikkkel, a kéziratos tanulmányszakasz és a cikk első bekezdése ráadásul ugyanazokat a példákat tartalmazza: vagyis Kazinczy a Kulcsárnak adott válaszában módosította, aktualizálta a korábban kidolgozott értekezést. A kézirat 101a oldalán autográf bejegyzés olvasható, egy jegyzet a címhez: „Ezen Értekezés esztendőök olta készen áll; valamelly más czélra vala dolgozva. Mostan, a' Sonettek felől kellvén szóllanom, mellyeket csak Ráday-nemű sorokban szabad írni, itten vészem fel, az első dolgozásnak némelly helyeit elhagyván, némelly más helyeit meg bővítvén.” Ez a megjegyzés azonban arra vonatkozik, hogy Kazinczy egy korábbi terve szerint a Berzsenyihez írt episztolát egy értekezéssel együtt akart kiadni, amelynek a szerkezete megegyezik a kéziratban olvasható szöveg szerkezetével. Annak a kéziratnak nem ismert, csak a Rumynak írt leveléből van róla tudomásunk (1809. december 26., KazLev. 7. 1617. sz.): „Auch nahm mir jeden freyen Augenblick die kleine Abhandlung, – welche ich als Anhang zu die Epistel an Berzsenyi drucken zu lassen gesonnen bin und in welcher ich die Apologie meiner Jamben, und manches über den hiatus und synizesis (zwey Dinge, die Ungarns Metrik nicht kennen will), dann den Erweis, daß nicht nur im Deutschen, sondern nicht einmal im Ungarischen ein accentuirter vocal, mit einem durch die position zum langen gemachten für einen gleichen genommen werden kann, und zuletzt die Anti-Vossische Apologie der Sonette, vorbringen möchte, – ganz weg.”

[Minden szabad pillanatomban elveszi az a kis értekezés is, – amelyet a Berzsenyihez írt episztolám függelékeként tervezek kinyomtatni, és amelyben a jambusaimat szeretném megvédeni. Ebben írok néhány dolgot a hiátusról és a synizesisről (két olyan dologról, amit a magyarok metrikája nem akar ismerni). Aztán a bizonyítékról, hogy nem csupán a németben, hanem a magyarban sem lehet egyformának tekinteni a hosszú hangot a helyzete által hosszúvá alakítottal. Végül a szonett védőbeszédét szeretném előadni Voss ellenében.]

Kazinczy a kéziratos értekezés IV. részét használja fel egészében a *Sonett* című tanulmányához, amely szintén ekkortájt, 1817-ben jelenik meg a *Tudományos Gyűjtemény* IX. kötetében, lásd kötetünkben. A *Magyar Régiségek és Ritkaságok II.* kéziratához lásd részletesen: KAZKÖLT II. 2018, 101–109.

A Kulcsárral való vitához lásd még KAZKÖLT II. 2018, 713.

A Kazinczy által hivatkozott cikkeket Kulcsár Istvántól alább soroljuk fel, illetve közöljük a megértéshez szükséges részleteket:

Hasznos multságok, 1817. első félesztendő, 47. sz., 368–369. [teljes szöveg]

Magyar fordítások

Több hazafiaknál fogatos volt azon serkentésem, hogy idegen nyelvekből a' szebb Énekeket magyarra fordítsák. Így jött kezemhez Somogy Vármegyéből a' 45-ik Levelemben közlött Ének. Az Ifjúnak buzgó lelke felbátorítást érdemlett. Ha az eredeti munkától még most távulabbra maradt, azt további igyekezete kipótolhatja. De nem lesz haszontalan ötlet arra figyelmetessé tenni, hogy a' különözésektől óvja magát, és a' nyelvnek ékességét a' magatsinált szókban ne helyheztesse. Az illy eltévelyedés arra vitt már nálunk egy két, külömben tudós, Hazafiakat, hogy olly nyelven irjanak, mellyet még 30 esztendeig meg nem érthet a' Dunát-Tiszát-ívó magyar. Ime egy példa:

Németül

Wenn in des Mondes Dämmerlichte
Sich deiner liebe Traum verschönt,
Durch Cytisus und Weymutsfichte
Melodisches Gesäusel tönt,
Und Ahndung dir den Busen hebt
Das ist mein Geist de dich umschwebt.

Magyarul:

Midőn a' hold kelő világán
Szerelmid álma szépedez;
'S a' Tölgyes minden füvin ágán
Lassu zizeglés rezgedez,
'S kebled rémzelve emeleng:
Az lelkem, melly körülted leng.

Hasznos multságok, 1817. első félesztendő, 50. sz., 396–399. [csak a *Költeményes levél* című szöveget közöljük, a *Buczi Emilhez* című episztolát Kazinczytól nem]
Költeményes Levél.

A' szép mesterségeknek ezen műve kevés példákban maradt fen a' régiségből. Inkább gyakorlották ezt az újabb Nemzetek. A' bizodalmas nyílt szívűség; a' szeléd, 's barátságos érzés; a' közönséges igazságok, 's az életnek filozófiája azok a' tulajdonságok, mellyeknek a' Költeményes Levélben (Poetica Epistola) ki kell tündöklenni. Külömben a' Költő Mesterségnek ez azon egyik műve, mellyben legkevesebb helye vagyon a' költésnek, hanem tsak a' könnyű 's kellemetes előadásnak. Azért itt a' Vers elkerülhetetlen. Horatiusnak Poetai Leveleivel Vitézi Versekben megajándékozta Nemzetünket Tudós Virág Benedek Úr; Wieland szerint kiadott ezekből egy részt Fő Tiszt. Kiss János Superintendens Úr. De ugyan ez, és Tek. Kazinczy Ferencz, és Ts Szemere Pál Urak eredeti poetai Levelekkel is meggazdagították Literaturánkat. Ezen nyereség tekintetéből közöljük itt azon tisztelt Hazafinak még eddig nyomtatásban nem látott levelét, aki korán kezdett szép Pályáját, most is ifjúi tűzzel futja. Ime a' levél:
Buczi Emilhez [...]

Hasznos multságok, 1817. első félesztendő, 51. sz., 404–405. [teljes szöveg]

Nyelv-észrevételek.

Az 50-ik levélben foglalt Költeményt, mint általjában szép munkát, kívántuk Érdemes Olvasóinkkal megismertetni. De, mivel abban az elharapásra (Elisio) nézve szokatlan példa vagyon, szó nélkül nem hagyhatjuk. Tsak azért sem, mivel Kazinczy Urnak az a' szerentsége vagyon nyelvünk' szerentsétlenségére, hogy némelly ifjabb írók az ő különözéseit vaktában követik. Mellyre nézve a' következő észrevételek nem lesznek haszontalanok:

1) Az elharapás, rövidítés, öszvehúzás aa' Romaiaknál is tsak azon korbeli szokás, midőn még nyelvök nem volt kitsinosodva. Ennius, Plautus igen gyakorlották: de Virgil, Horác, Ovid nem. A' helyett, hogy Ennius mondja: „volito viru per ora virum” már Ovid tellyesen: „ora legar populi.

2.) A' mennyiben pedig ők az elisiokat megtartották, ez a' szabadság az ő szapora beszédjökön épül, mellyben most is példák az Olaszok, kik egész szóízeket elharapnak.

3.) De az elharapások, öszvehúzások magokban nem is szépségek.

4.) Sylvester Jánostól kezdve, a' ki első volt tudunkra a' mértékes versírásban, senki nem gyakorlotta az elharapásokat, öszvehúzásokat Kalmár Györgyig. Kinek példáját mivel szebb és jobb Íróink Révai, Rájnis, Szabó, Virág, Versegi, Berzsenyi, Csokonai megvetették; mi oka lehet Kazinczy Urnak azon rossz példát megújítani?

5.) Külömben is elég anomalia, elég divergentia vagyon Iróinknak munkáikban, mi szükség azokat újabb különözéssel szaporítani most, midőn minden jó Hazafinak azt kellene óhajtani, hogy már valahára egyesülhessünk.

A vita tovább folytatódik Kultsár és Kazinczy között, ehhez lásd kötetünkben: *Fia vagy fija?*

elisió: hangkivetés, egy hangsúlytalan hang vagy szótag kihagyása a szótestből (SZABÓ – SZÖRÉNYI 1988, 131.).

vocalis (lat.): magánhangzó.

hiatust (lat.): nyílás, itt két magánhangzó egymás mellettsége egy szóban, „rés”.

Consonáns (lat.): mássalhangzó.

Synizézis (gör): két egymásra következő, de különböző szótag összeolvastása, különösen szóbeliben. A szó utolsó és a következő szó első hangzójának összeolvadása diftongussá, mely a monoftongizálódás tendenciáját mutatja. (SZABÓ – SZÖRÉNYI 1988, 131.)

Rájnys engedi, hogy elidáljunk (Georg. lap. XLVIII.): Rájnys József (1741–1812) következő munkájáról van szó: *Magyar Virgilius*. Második darab. *Máró Virgilius Publiusnak Georgikonja. Az-az gazdaságra tanító versei*. Fordította Rájnys József. Az ő halála után kiadta Póka-Teleki Kondé József Benedek. Pest, 1814.

Az *Elöl-járó Beszéd* 11. szakaszában (XLVII–XLVIII.) értekezik Rájnys az elízióról, amely a következő:

„Többször minden Poétáink meg egyeznek abban, hogy nálunk a’ szónak végén álló magánhangzó nem enyészik a’ következő ígének elein álló magánhangzó miatt, mint a’ Deákoknál, hanem enyészés nélkül a’ természeti hangját meg-tartja: mert a’ Magyar nyelv magánhangzókkal bővelkedik, és ugyan azért a’ sok (*Elisio*) bötü-enyészés gyakorta meg tsúfítaná a’ Magyar verset; p. ok.

A’ ki éh, nem kényes, jó annak akárm’ eledel.

mert ezt olvasván senki észre nem venné, hogy (*Pentametrum*) öt-lábú vers, hanem csak az, a’ ki a’ szókat rútúl tsonkítván az újjain így mérsékléné:

A’ k’ éh, nem kényes, j’ annak akárm’ eledel.

Azokáért jobb volna az ilyen enyészésekkel nem élnünk, hanem csak olyan ígékben, a’ melyekben az enyészés szokásba vétetődött, p. ok. Gazd’asszony, Tudn’illik, Bék’egér-hartz, s’a’t. De, ha valaki még-is hébe-hóba egyéb bötü-enyészésekkel-is él, és pedig mértékletessen, mint a’ sáfránnal, és egyéb fűszerekkel, én tölem ugyan azért soha sem fog rossz szót hallani.”

Kultsár: Kultsár István (1760–1828) lapszerkesztő, a *Hazai Tudósítások*, majd a *Hazai ‘s Külföldi Tudósítások* és a *Hasznos mulatságok* szerkesztője és kiadója.

Ennius: Quintus Ennius (Kr. 239–169) római költő.

Plautus: Titus Maccius Plautus (Kr. e. 250–184) római komédiaszerző.

Virgil: Publius Vergilius Maro (Kr. e. 70–19) római költő.

Horátz: Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65–8) római költő.

Ovid: Publius Ovidius Naso (Kr. e. 43–Kr. u. 17–18 k.) római költő.

Látzium: Latium, azaz a közép-itáliai régió, amelynek székhelye Róma.

Homér: Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög költő.

digamma: a preklasszikus görög ábécé hatodik betűje, archaikus neve a „vau”.

Sylvester: Sylvester János (1504 k.–1551) humanista író.

Kalmár György: (1726–1782) nyelvész, költő, a *Prodromus idiomatis scythico-mogorico-chvno (seu. hvnno-) avarici* (Pozsony, 1770) című munkájában a magyar nyelvnek a klasszikus verselésre alkalmas voltát bizonyítja, amit mintegy 5000 hexameternyi versanyaggal illusztrál.

Szabó: Baróti Szabó Dávid (1739 – 1819) költő, a klasszikus triász tagja.

Rájnys: Rájnys József (1741–1812) költő, a klasszikus triász tagja.

Révai: Révai Miklós (1750–1807, nyelvész, költő, a klasszikus triász tagja.

Csokonai: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) költő.

Berzsenyi: Berzsenyi Dániel (1776–1836) költő.

Divergentia: (lat.) különbözőség, szétágazás.

unionem animorum, concordiam: (lat.) lelkek egyesülése, harmóniája.

unitatem opinionum: (lat.) vélemények azonossága.

Sapere et fari quae sentiat (lat.): idézet Horatiustól, Episztolák I/4., 9. sor, Albius Tibullushoz: „bölcс légy, s tudd kifejezni is azt, amit érzel” Bede Anna fordítása.

107. Sonett

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1817. IX. kötet, 38–48.

megjelenés

1. KAZINCZY 1979, 804–813.

2. *Magyar verstani szöveggyűjtemény I.*, 1999, 409–413.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázatok

Kazinczyt nemcsak értekezőként, hanem költőként is foglalkoztatta a sonett mint versforma. 1809-ben a következőket írja: „*Első Sonett elvezem.*” (1809. ápr. 11., PEML 2009, 231.) Kazinczy a sonettéről írott tanulmányában is közzétett, *Az én boldogítóm* című művét tartotta a legelső magyar sonettnek, habár – mint Gergye László írja – „leveleiből kitűnik, hogy Csokonainak az 1794-ben írt *Az esztendő négy szakaszát* ismerte, sőt Virág Benedek készülő sonettjeiről is lehetett tudomása.” Kazinczy azonban a német mintájú versformát tekintette sonettnek. (KAZINCZY 1998, 48–49; jegyzetek: 233–235.) 1812-ben megjelent Szemere Pállal közös kiadványa, a *Hat sonett* Horvát István kiadásában Pesten. A sonettéről írt értekezését jelentőségében és tárgyában az *Erdélyi Múzeumban* ez idő tájt megjelent verstani tárgyú közleményei (*A' magyar verselésnek négy nemeiről; Szabad-e elisióval élni a' Magyar Verselésben?*) mellé sorolhatjuk. A sonett Kazinczy-féle fogalmához és az értekezés értelmezéséhez lásd: GERGYE 1992, továbbá a sonett szövegcsoporthoz és *Az én boldogítóm* című vers jegyzeteit, KAZKÖLT 2018, 101–109., 334–341.).

A sonettéről írt tanulmány, ahogyan az elizióról írt munkája is, a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* 1813-ban kiadásra előkészített második kötetében megtalálható egy másik kidolgozásban. A kézirat címe: *Értekezés a' magyar verselésnek némelly tárgyai felől* (MTA KIK K 625, 101a–116b), az öt számozott rész: I. Trimeterek, senáriuszok; II. Hiatus, elisio, synizesis; III. Rövid, hosszú, kemény syllabák; IV. Sonettek [106a–112a]; V. Ráday-nemű versek. A kézirat 101a oldalán autográf bejegyzés olvasható, egy jegyzet a címhez: „Ezen Értekezés esztendőket olta készen áll; valamelly más célra vala dolgozva. Mostan, a' Sonettek felől kellvén szóllanom, mellyeket csak Ráday-nemű sorokban szabad írni, itten vészem fel, az első dolgozásnak némelly helyeit elhagyván, némelly más helyeit meg bővítvén.” Ez a megjegyzés arra vonatkozik, hogy Kazinczy egy korábbi terve szerint a Berzsenyire írt episztolát egy értekezéssel együtt akart kiadni, amelynek szerkezete megegyezik a kéziratban olvasható szöveg szerkezetével. Annak a kéziratnak nem ismert, csak a Rumynak írt leveléből van róla tudomásunk (1809. december 26., KazLev. 7. 1617. sz.), lásd a *Szabad-e elisióval élni a' Magyar Verselésben?* című tanulmány jegyzetében.

Egy Rumynak írt korábbi levél (1809. május 30., KazLev. 6. 1488. sz.) azt mutatja, hogy

Kazinczy a jénai Literatur-Zeitungban elolvasta Johann Heinrich Voss recenzióját Gottfried August Bürger szonettjeiről, és a német költő negatív véleménye foglalkoztatja ebben a megjegyzésében, amelyet később beemel a verselés-tanulmány szonetról szóló fejezetébe, majd a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent *Sonett* című közleményébe is. Vagyis a verselésről szóló értekezés magva és megírásának a motivációja a szonettekhez kapcsolódhatott. „In dem Juniusheft der Jenaischen Lit[eratur]. Zeitungen 1808 fand ich Bürgers Sonette von Voss recensirt. Voss ist Feind der Sonette. Diess wusste ich aus seinem Sonett an Göthe. Er nennt dieses Schema sehr sinnreich das Bett des Procrustes, und fragt: Wenn dieses Schema nicht erfunden wäre, würde es erfunden werden? – Ich frage diess von dem Schema des Alcäischen Gedichtes, des Sapphischen Liedes. Und nun da es einmal erfunden ist, ist es nicht schön? Er läugne es mir, wenn er kann. Und besteht Kunsttalent nicht eben darinn, dass es die Einschränkung, Zwang so erkämpfe, als wären sie gar nicht erkämpft? – Die ung. Schr[ift] ist reimarm, aber sonor und pompos, sie beleidigt nicht so das Ohr, wie die deutsche. Hören Sie die zwey Sonette.” [Voss Bürger szonettjeiről készített recenziójára akadtam a jénai Literatur Zeitung júniusi számában. Voss a szonettek ellensége. Ezt tudtam a Goethehez írt szonettjéből. Elmésen Prokrusztész ágyának nevezi ezt a verselést, és azt kérdi: vajon kitalálnánk-e ezt a verselést, ha még nem találták volna ki? – Én ugyanezt kérdelem az alkaioiszi és a szapphói dalokról. És ha már egyszer kitalálták, hát nem szép? Cáfoljon meg, ha tud. És a művészi tehetség nem éppen abban áll, hogy úgy küzdi le a korlátozást, a kényszert, mintha az egyáltalán nem lenne küzdelem? – A magyar írás rímszegény, de zengő és a pompás, és nem sérti úgy a fület, mint a német. Hallgassa meg a két szonettet.] Kazinczy ebben a levelében elküldi Rumynak két saját szonettjét, és azok német fordításait, *A sonetto mûzsája* és a *November 11dike 1804 (Az én boldogítóm)* címűt, valamint Kölcsey *Pirúlva jött az égre szép tüzével...* kezdetű szonettjét magyarul. Rummy ebből a levélből használhatta fel a két Kazinczy-szonett magyar és német szövegét a *Pannonia* című pesti német lap három részes közleményében 1819-ben, amely tartalmazza még *Az ő képe* című Kazinczy-szonett magyar és német változatát, valamint egy rövid összefoglalását a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent szonett-tanulmánynak. A cikk R-y aláírással jelent meg. Adatai: *Apologie der Sonette gegen Göthe und Voss, Pannonia*, 1819. No. 61., No. 62. [erről a két lapszámról nincs pontosabb adat], No. 63., 20. November, 277–279.)

A kéziratos értekezés szonetról írt szakasza a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent változathoz hasonlítva kettős képet mutat: a szöveg első felét kitevő történeti rész lényegében megegyezik, betűszintű vagy a szavak sorrendjét érintő eltérések vannak, a főszövegben jelöltük a kihagyásokat és a betoldásokat, az ennél kisebb eltéréseket nem. A második részben, amely a szonettírás szabályai tartalmazza, már jelentősebb az elérés: a hét római számmal sorszámozott egységből az első négy megegyezik a két változatban, az V., VI. és VII. esetében viszont jelentősebb a különbség: a kéziratból ezeket a pontokat lentebb közöljük. Az értekezés végén a *Tudományos Gyűjtemény* változatában két vers szerepel (Szentmiklósy Aloyz *Az alvó szép* és Kazinczy *Az én boldogítóm*), a kéziratban viszont csak az utóbbi, annak is a folyóiratban közölt tanulmányban találhatótól egy némiképpen eltérő változata. A verssorokhoz tartozó számozott megjegyzések is némiképpen eltérnek, ezt a szakaszt is közöljük. A *Magyar Régiségek és Ritkaságok II.* kéziratához lásd még részletesen: KAZKÖLT II. 2018, 101–109.

Az elíziókról szóló közlemény esetében, amint azt pontosítottuk annak jegyzetében, Kazinczy Kultsár Istvánnak a *Hasznos Mulatságokban* megjelent cikkére válaszolt, vagyis erre a vitahelyzetre aktualizálta a korábban elkészített tanulmányrészletet. A szonetról szóló rész kiadásának nincs ilyen közvetlen kapcsolódása más sajtóközleményhez, ugyanakkor érdemes megemlíteni, hogy Kultsár Istvánnak a szonetról is jelent meg egy közleménye, mégpedig a *Hasznos Mulatságok* 1817-es évfolyam I. füzestendőjének 16. számában (121–124.). A cikk végén megemlíti a Horvát István-féle szonettkiadást, és példaként az abban is szereplő Szemere Pál-féle *Himfyt* idézi, amely a szonettkiadás utolsó darabja.

A szonettéről írt tanulmány átdolgozásáról, annak motivációjáról Kazinczy nem ír, csupán 1817. június 7-én jegyzi meg Rummy Károly Györgynek (KazLev. 15. 3447. sz.), hogy két héttel korábban küldött el két közleményt Trattnernek és Fejérnek, a *Tudományos Gyűjtemény* kiadójának és egyik szerkesztőjének: az *Erdélyi levelekből* a Teleki Tékáról szóló szakaszt és a szonettéről írt tanulmányt, illetve dolgozik Beregszászi és Sipos munkáinak recenzióján – utóbbi a *Tudományos Gyűjtemény* 1817. XII. számában jelenik meg, lásd kötetünkben: *Recenzió Beregszászi Nagy Pál és Sipos József munkáiról*. Vagyis 1817 májusának közepe táján fejezhette be a közlésre beküldött szonett-tanulmányt.

A kéziratban az V., VI. és VII. pont, illetve a Kazinczy-szonett és a hozzá kapcsolódó soronkénti jegyzetek a következők (MTA KIK K 625. 109b – 112a):

V. Vigyázni kell, hogy kedvetlen hang (a' vocális számában ilyen az *u*, és mindgyárt utána az *o*, s mind kettő még inkább, ha az accentus még rútabbakká tévé a' consonansok közt az *nk*, *rt*, *rs*, *sr*, a' csattogó *cs* és *cz*) ne dísztelenítse-el a' szók' folyamatját; hogy ugyan-azon vocális egymáshoz közel ne álljon, (ide nem értvén az *e* sokszori előfordultát, mely elkerülhetetlen és az *e'* kedvessége miatt megbocsátható; hogy valahol lehet az accentusokat a' vocálisokról elhányjuk, (nem *fordúlt* hanem *fordult*, nem *vólt* hanem *volt*, 's a' kettőzött consonansokat, valahol lehet, kiszöktessük, – nem *utánna* tehát, noa úgy kívánja a' szokás, ahnem *utána*, nem *éppen*, hanem *épen*. Egy szóval, hogy írásunk minden betűben, melyet a' Sonett' sorai közt lelünk, figyelmet, válogatást, csínt mutasson. *) [Az ide tartozó jegyzet szövege:] A' ki rímes verseket, annyival inkább szonetteket ír, igen jól teszi, ha hím vocálisú sor után nőstény vocálisút hangoztat, 's megfordítva nőstény vocálisú után hím vocálisút. Petrarcának XXVIII. Sonettje: *Solo e pensoso i più deserti campi* 'stbb. a' quadrínekre e' rímekeket vette: *campi*, *lenti*, *in[...]**ti*, *stanti*, *scampi*, *genti*, *spenti*, *avvampi*. Ez bizonyosan nem hangzik kedvesen. Sokkal szenvedhetőbb, ha a' rím nem egészen azt a' hangot adja, a' melyet adnia kellene, mint nálam az első sonettben a' tizenegyedik sor' rímje, vagy *Szemerénél* az *elpirulat*-ra felelő *gyúlad*. De ennek nagy mentségére, 's elég mentségére van, hogy a' kettő között két más sor áll, így a' dissonantia elrejtett.

VI. A' két quadrín rímjei kétképen állhatnak: *abba abba*, vagy *abab abab*; az elsőbb kedvesebben csiklandja a' fület. A' terzetek több változást tűrnek-el; amaz alá leginkább illik: *abb aba* vagy *abb acc*, ez alá *aba bab* vagy *aba bcc*. Megszeghetetlen törvény, hogy a második quadrín' rímeke épen azon rendben álljanak mint az elsői állottak; a' terzetek' törvényei engedelmesebbek.

VII. Az olasz Sonetteknek minden sora tizenegy syllabából áll, és minden rímje rövid vocálison végződik, 's így minden rímje nőstény rím (– U). Ez a' rímekekben képzelhetetlenül bővölködő nyelvben annyira nem nehéz, hogy az improvisatoréik könnyebben öntik Sonettjeiket, mint mi magasztalt Strophistáink a' magok nem scandált négysorosaikat. Azonfelül hogy a' hím és nőstény rímekek cseréje bizonyosan kedvesbb hangzást téssen mint az egyikének örök visszafordulta, minket az a' tekintet is a' németek' követésére indíthat, mivel a' mi rímekekben felette szűk nyelvünk ha élni csak a' a hím vagy csak a' nőstény rímekkel akarnánk, felényivel szűkebbé fogna tétetni. [Áthúzza:] Ha ki bővebb útasítást kíván, végye figyelme alá az Olaszok' 's Németek' nagy példányaikat.

Az a' Sonettem, melynek *Horvát* a' maga Kiadásában első helyet engedett, itten nem a' szerént nyomtatattatik-le, mint ottan jelent vala meg. Ide tésszem le amaz cursív-betűkkel jegyezvén meg a' mi meg van benne változtatva, hogy az Olvasó érthesse, miért tartom jobbnak az újabb módot az elsőbb Kiadásánál, 's mi az a' mit kerülni óhajtok.

„Nincs milliók közt Eggy, kit a' fene
Vad Végzet így vett volna szabdalásba!

Ha megdühödve kapkod néha másba,
Segélni *mindgyárt* kész azt Istene.

Ah, engemet nem véd öellene
Sem ég sem föld! E' szörnyü bajvívásba'
Ájúlva dülök újabb *ájulásba*,
'S írt nem találok, melly enyhítene."

Megszánta Amor éltem' kínjait,
'S mond': Én enyhítem a' kit a' *Sors* sújta,
'S bérül *ölembe* tette-le Sophiet:

És ím *miolta ő nékem* áldást nyújta,
'S bús éjjelemnek bájos mécsset gyújta,
Nem érzem a' *Sors* ' csapkodásait.

Sor. 1. *Nincs milliók közt...* (Az újabbi Kiadásban *Milliók között sincs* (synizésiszi olvasással: *Milljók*). Minthogy nem a' *nincs* teszi a' nagyítást, hanem a' *milliók*' száma; látni való, hogy ennek kelle ott állnia, a' hol béhatást.

2. *Vad végzet így vett...* *Végzet* és *vett*, monotóniát csinál. De ezen felül a' *Sorsot*, *Fátumot*, personificálnom kelle, hogy fesse az ellenkezést ez között és *Amor* között.

3. *Segéll|ni min|gyárt...* – Így a' harmadik régióban az első syllaba accentus vocálist kapna, melly nincs többé, ha helyébe az *azonnal* tétetik: *Segéll|n' azon|nal...*

7. *Ájúlva dülök újabb ájulásba...* – Kakophonisch! három *ú* 's mellé még egy rokon *ű*! – És a' kilenczedik vocálisnak a' sorban rövidnek kellene lenni tágíthatatlanul.

9. *Megszánta Amor...* – Hiatus!

10. *Én enyhítem, a' kit a' Sors sújta.* – Melly rettenetes szó! Irjuk-le csak német orthographia szerént, hogy tőle elrettenjünk: *Schorsch*. Sonettben, sőt fortepiánó mellett éneklendő dalban is, ennek soha nem kellene előfordulni. Osztán: *a' kit a' Sors* – kétszer fordul-elő, egymáshoz olly közel, az *a'*. Ez *Áte* által kiszöktetetik. – 'S miért *sújta*, *gyújta*, *nyújta* accentussal?

11. *Ölembe tettr-le...* három *e* a' szók' végein. Deákul is jól mondatik *ponere in sinu* (ablativo casu); 's így elmellőztetik a' monotonnia. Amor legte sie mir *im Schoosse* nieder.

12. *És ím miolta nékem áldást nyujta* – *MioltA* és *nyujtA*. – Az elsőbb elidálva van az *ő* által.

14. *A' Vad'*... Ich fühle die Schläge der Welden (Bösen) nicht mer.

Második Sonettemnek második sora így állott az első Kiadásban: '*S a' fény csak lopva csúsz még rejtekembe.* *CSak* és *CSúSZ* olly közel egymáshoz, és a' *még* a' maga accentusos vocálisával egy rövid syllaba' helyén, szenvedhetetlen volt.

tonson: helyesen *tenson* vagy *tençon* (fr., pontosabban provanszál), a trubadúrlíra hagyományos műfaja, amely egy párbeszédet vetélkedésből épül fel.

csengő Viól: *viola da gamba*, vonós hangszer.

Petrarcha: Francesco Petrarca olasz költő (1304–1374), az egész kora újkori és újkori költészetet meghatározó munkája a *Daloskönyv* (*Il Canzoniere*), amelynek 366 darabjából 317 szonett formájú.

Boileau: Nicolas Boileau francia klasszicista költő *Art Poétique* című munkájának (1674) a 2. fejezetében (82–112. sorok) foglalkozik a kisebb lírai műfajokkal, köztük a szonettel, rámutatva szerkezete szigorúságára és művelésének nehézségeire. Erdélyi János fordításában:

„Mondják, eme' különcz istenség [Apolló] valaha

A' frank verselőket végsőig zaklatá,

'S a' *sonett* ' szigorú törvényeit adá.

Hogy két egyenlően mért négyes' nyolcz során
 Kétféle rím üsse a' fület szaporán.
 Ezekhez művészi rendű hat sort adott,
 'S ebből csinált külön egy egy hármazatot.
 E' versnemből minden szabadság üzve van,
 Fordulat, rím, hangsúly kimérve pontosan.
 Gyöngé vers de soha nem csuszhatik belé,
 Egyszer hallott szó más ízben nem jó elé.
 Ám végre gazdag az, mert igen gyönyörű,
 Egy jó sonett annyit ér, mint egy hosszú mű.
 Ezer költő vágyik addig juthatni el,
 E' boldog phoenixet még feltalálni kell.
 Gombaut, Maleville és Mainard ezret ír;
 Alig kettő, három, melly csodálatra bír.
 Nagy részt olvasatlan, mint Pelletieré,
 Könyvárustól sétál a' fűszeres felé.
 Hogy e' korlát közé foglald érzelmeid',
 E' mérték vagy igen bő, vagy igen rövid."

Göthe: Johann Wolfgang von Goethe német költő (1749–1832), idézett verse a *Das Sonett*, annak utolsó két sora:

„én egész fából szeretek faragni,
 nem úgy, hogy közben az ember ragasztgat.” (Jánossy István fordítása)

Chronostichon (lat.): olyan vers, amelynek bizonyos betűi egy évszámot adnak ki, versbe szedett kronogramma.

Velencei Epigrammáji közt a' 76. Szám alatt vall: Goethe ezt a verscsoportot 1790-ben írta, nincs magyar fordítása. Kazinczy a *Velencei epigrammák* közül a 15. utolsó sorát használta fel a *Tövisék és Virágok* mottójaként, illetve a 48. epigrammát lefordítja 1811-ben „Álljatok itt jobbom mellé.../Jobbomhoz, juhaim...” kezdéssel.

A 76. epigramma nyersfordításban:

Mit akar tőlem a sors? Merész lenne

Ezt megkérdezni; mert sokaktól többnyire nem akar sokat.

Költőt nevelni sikerülhetett volna neki,

Ha a nyelv nem mutatta volna magát legyőzhetetlennek.

persziflázs (fr.): paródia, csípős, szellemes kigúnyolás.

Bürger: Gottfried August Bürger (1747–1794) német költő.

Schlegel August Wilhelm: August Wilhelm Schlegel (1767–1845) német filozófus, költő

Poetaster (lat.): am. költőcske.

a' hércz' serpenyője: mérleg.

Voss, a' szép Luise' atyja, 's a' Homér', Virgil', Horátz' halhatatlan fordítója, a' Jénai Tudom. Újságokban (1808. Júniusi Fűzet.) egygy hosszas kikelést teve a' Sonettek ellen, mellynek alkamául a' Bürger' Sonettjeinek Recenzióját vette: Johann Heinrich Voss német költő és műfordító (1751–1826), említett recenziója a *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung*ban jelent meg 1808 júniusában (Nr. 128–131, 1808. június 1., 2., 3., 4., 409–440.) A recenzió címében Bürger 1789-ben, 1796-ban és 1803-ban kiadott kötetei szerepelnek: *Göttinnen b. Dietrich: G. A. Bürgers Sonnette, in den letzten Ausgaben der Bürgerschen Gedichte. 1789, 1796, 1803.*

Gestrebt habe ich...: idézet Vostól, fordítása a KAZINCZY 1979. 919. oldaláról: Igyekeztem, mint bárki, a költészet művészetének belseje felé és követtem minden nép számomra érthető jeleiben a ritmikus jelbeszéd általános érvényű elemeit, egészen az emberi érzés ősforrásáig, de hogy mi célból követel a szonett éppen kétszer négy sort két meghatározott ölelkezésű rímmel, azután pedig éppen kétszer három sort kétszer vagy önkényesen halmozott és egymással

összefonódó rímmel, ez a legodaadóbb figyelem ellenére is érthetetlen maradt számomra, akárcsak a Titkos Jelenések Könyvében ama állat misztikus számai.

Klastromba vele, a' ki tőlünk Festőktől akarja tanulni mi szép! ezt mondja Conti Emilia Galottiban: az *Emilia Galotti* Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) német költő, író, esztéta drámája. Kazinczy több művét is lefordította, köztük az *Emilia Galottit* is 1772-ben, amely fordítás 1830-ban jelenik meg Bajza kiadásában, de Kazinczy nem tekinti sajátjának. Az idézet itt arra utal, hogy a különféle művészeti ágak eltérő médiumaik miatt nem hasonlíthatók össze egymással, igazodva Lessing esztétikai nézetihez.

Herder egészen másként itél: (VII. Köt. I. 294. a' Tübingi Kiad.) "Es müsste...: Johann Gottfried Herder (1744–1803) német költő, filozófus, említett munkája: *Sämmtliche werke; Zur schönen Literatur und Kunst*, Tübingen, 1805–1815. Az idézet fordítása a KAZINCZY 1979. 919. oldaláról: Ugyancsak barbár fülnek kellene lennie, amely – főleg azon égbolt alatt – ne érezne ennek a verselési módnak a zenéjét. Egy szabályos olasz vagy spanyol stanza messzecsengő összhangja, egy tökéletes szonett, madrigál vagy egy kiváló canzone szépen összeforró harmóniája oly bájosan hangzik, szótagjaik tánca oly éteri, hogy azt a mi német nyelvünk talán nem is tudja utánozni.

Ha a' Donnerstrunkhausenek nyelve (Candide, par Voltaire): Voltaire *Candide*-jának (1759) cselekménye a vesztfáliei Thunder-ten-Tronckh báró kastélyában kezdődik, amely név a Donnerstrunkhausen eltorzításából ered.

stanza (ol.): versszak.

Ausóniai nyelvek: Itália ógörög megnevezése, vagyis itt am. itáliai nyelvek.

az Anthologia' legszebb Epigrammjai: az *Anthologia Graeca* vagy más néven *Anthologia Palatina*, amely a Kr. e. 2–1. században élt Meleagrosz által összegyűjtött saját és további negyvenhat epigrammaköltő műveit tartalmazza. Első kritikai igényű kiadása a 18–19. század fordulóján jelenik meg Lipcsén (Friedrich Jacobs: *Anthologia graeca sive poetarum graecorum lusus ex recensione Brunckii*. Leipzig 1794–1814). A korszak német, illetve Kazinczy epigrammaköltészetére jelentős hatást gyakorolt.

Farkas Károly: valószínűleg az 1810-ben Losoncon elhunyt költőről van szó, kötete (verseivel és fordításaival) *Mulatságok* címmel 1806-ban jelent meg.

Csokonai: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) költő.

Weckherlin már 1616. merészlett: Georg Rodolf Weckherlin, 1584 – 1653, Würtembergben, majd Angliában működő diplomata, költő, *Oden und Gesänge* című munkája 1618-ban jelent meg.

Csokonainak Sonettje áll Lillájában (Váradi Kiadás, lap 28.): Az *esztendő négy szakasza* című versről van szó, Kazinczy a 8. sorát idézi.

Metastasio: Pietro Metastasio (1698–1782) olasz költő.

Schlégel, (Gedichte von Aug. Wilh. Schlegel. Tubing. 1800.): August Wilhelm Schlegel (1767–1845) német költő, műfordító, említett kötete a *Gedichte*, Tübingen, 1800.

licentiával (lat.): szabadon, kötöttségek nélkül.

point (fr.): csattanó, poén.

Ráday-nem: a magyar költészetben Ráday Gedeon (1713–1792) által meghonosított ún. nyugat-európai vagy hangsúlyos, azaz ütemhangsúlyos verselési forma.

Zrínyi-nem: felező tizenkettes sorok négysoros strófákban, bokorrímekkel, Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című eposzának versformája nyomán.

In die Nacht der Tannen... Bürgernél, trochéusz lábú; Nicht selten hüpf... jambusz: Bürger versei. Az „In die Nacht der Tannen...” [Éjjel a fenyők...] kezdetű címe: *Über Molly und Liebe* [Mollyról és a szerelemről]. A „Nicht selten hüpf...” [Nem ritkán ugrik...] kezdetű címe: *Die Eine* [Az egy]. Mindkét vers szonett formájú.

syllaba (lat.): szótag.

accentus (lat.): nyomaték, hangsúly.

Bessenyei György: (1746–1811) magyar író, költő.

Teleki: Teleki Ádám (1740–1792) költő, műfordító.

Szemere: Szemere Pál (1785–1861) költő, lapszerkesztő.

Petrarcának XXVIII. Sonettje így kezdődik: *Solo e pensoso i piu deserti campi*: magyarul: „Magamban, lassan, gondolkodva járom”, Szabolcsi Éva fordítása.

quadrín (ol., fr.): négysoros, itt: a szonett négysoros versszaka.

Fejérvári Horvát István kedves barátunk hat Sonettjeinket, hármát Szemerétől, hármát tőlem, 1812. hírünk nélkül adá ki: utalás a Horvát István-féle szonettkiadásra: *Hat Sonett Kazinczytól és Szemerétől*, Kiadta Horvát István, Pest, Trattner, 1812.

Azolta Döbrentei is felveve néhányat az Erd. Muzéumban: Kazinczy két szonettjéről van szó: Szirmay Jánoshoz (Negyedik Füzet, 1814, 40–41.), *A' Margit szigeten* (uo., 41.).

valamint a' Magyar Dámák' Kalendárioma 1815. lap 118. egyet Kölcseitől: Ez a Kölcsey-vers a *Felelet Kazinczy első szonettjére* című, amely 1809. május 9. előtt keletkezett.

Helmeckinek egy Sonettje Hagymásinéhoz, ki 1812. Martz. 25-d. a' Pesti Játékszínen magyar dalt énekle, 24 óra alatt két ízben jöve ki sajtó alól. Helmecky Mihály (1788–1852) verse, a *Nemzetes Czirbulka Anna asszonysághoz, a pesti német színjátszó társaság első énekesnéjéhez; midőn a magyar közönséget nemzeti nyelvünkön éneklésével gyönyörködtetné. A Duna melletti régi játékszínen márcz. 25. 1812, h. n.*

Szirmay János, Lásd az Erd. Muzéumot. IV. Füzet, 40. lap.: lásd fentebb.

A' Hazai Tudósítások mellett ez idén megjelenő Hasznos multságok' 18-dik Száma is felvette egyik Sonettemet: Cserei Miklóshoz, *Hasznos Multságok*, 1817. I. félesztendő 18. sz., 137. A Hazai Tudósításokban nem jelent meg a vers.

Szentmiklósi Aloyz: (1793–1849) költő, ügyvéd.

ellipsisz (lat.): kihagyás.

108. Recenzió Beregszászi Nagy Pál és Sipos József munkáiról

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1817. XII. kötet, 87–105.

Rovatcím: *II. Könyv-Visgáltatások. A. Hazai Literatura*

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

A recenzió a neológiról folyó vita része, amely a *Mondolat* megjelenése utáni években, a *Tudományos Gyűjtemény* 1817-es elindításával ismét a nyilvánosság előtt zajlik, és látványosan összekapcsolódik a recenzió műfajával. Nemcsak a recenzió mint sajtóműfaj válik kiemelkedővé az írói véleménynyilvánításokban, hanem maga a recenzió műfaja is a vita tárgya lesz. Beregszászi Nagy Pál munkája a szóújításokat vizsgálja, Sipos Józsefé pedig arról értekezik, hogy miként lehetne a régi magyar nyelv segítségével a korabeli nyelven változtatni, és mindketten bírálják Kazinczy nézeteit. Az indulatos hangvételű cikkben csapongó Kazinczy gondolatmenete. Legfőbb állítása, hogy az író szerepe kitüntetett, az írás szépsége a legfőbb törvény, vagyis a grammatikai szabályok és a szokás ellen is véthet, és ehhez Ciceróra, Horatiusra és Quintilianusra hivatkozik, továbbá dicséri az írók bátorságát, hiszen másként nem lehet változást hozni. Kazinczy recenziója az úgynevezett „pennaháború” nyitányává válik.

A recenzió megírásának terve azonban korábbi, Kazinczy már Beregszászi értekezésének olvasása után belekezd a recenzió megírásába. 1815. augusztus 29-én írja Döbrentei Gábornak (KazLev. 15. 2979. sz.), hogy dolgozik az „Anti Beregszászi” megírásán. A következő évben

megjelenő Sipos József-féle értekezés is Kazinczy-ellenes, így végül egy recenzió készül a két munkáról. Kazinczy a recenzióba beleírja Beregszászhoz fűződő személyes emlékét (lásd a **lábjegyzetet) 1815. április 18-ról, amikor Kultsár Istvánnal találkoztak és összeszólalkoztak. Az összejövetel elsősorban a Fejér Györggyel való vitáról ismeretes a *Himfy*-recenzió tárgyában, de Kazinczy ugyanehhez az eseményhez kapcsolja, hogy Beregszászi nem kompetens a magyar nyelv ügyében, ugyanis kiderül, hogy nem ismeri Baróti Szabó Dávid és Pápay Sámuel nevét (magának Beregszászi Pálnak írja meg 1815. július 15-én, KazLev. 13. 2945. sz.). Váczy János a Beregszászi-Kazinczy levelezést a *Glottomachusok* kéziratos kötetből adja ki, amelyet Kazinczy szerkesztett egybe, és amely levelekből Kazinczy kihagyja azokat az utalásokat, illetve további leveleket, amelyek a Beregszászival való korábbi ismeretségére utalnak, ez utóbbiak pedig nem is jelentek meg a Váczy-féle Levelezés-kötetekben. (A *Glottomachusok*hoz lásd CZIFRA 2013, 165–197.) Amint arra Orbán László rámutat, Kazinczy és Beregszászi között volt egy személyesebb kapcsolat: Beregszászi ugyanis 1813 októbere és 1814 szeptembere között nevelő volt Kazinczy unokaöccse, Kazinczy István fia mellett. A korábban ismeretlen Beregszászi-levelek kiadásához lásd ORBÁN 2012 és KazLev. 24.

Az MTA KIK M. Ir. Lev. 4r 199. a Helmezy Mihálynak írt leveleket tartalmazza, de 73. és a 78. sorszáma közé illesztve 39. sorszámmal egy nyolcoldalas értekezés olvasható, amelynek csak a címe autográf: *A' nyelvrontók. Philológiai értekezés. 1815. Ellenére a' Philos. Dr. Beregszászi Úr' munkájának.* Az utolsó lapon az írás két sor áthúzásával szakad félbe, és „etc. etc.”-val zárul. Az MTA KIK K 638/II. 013b lapján *Ó és Új Magyar* címmel egy egyoldalas jegyzet olvasható, amelynek bevezetése a következő: „Ezt a' könyvecskét Debreczenben írta valaki, 's Trattner már Septberben 1815 kiadta. Én azonban csak Marcz 7dikén 1816 vettem. Prof. Vályi Nagy Fer. Úr által, ki azt számomra valakitől kölcsön kérte, hogy valaha én is láthassam.” A lap többi részén kijegyzetelések és nyelvi reflexiók olvashatók.

Kazinczy 1817. május 14-én ír Kölcseynek (KazLev. 15. 3435. sz.) az összevont recenzió szándékáról: „Hogy az Ó és Új Magyarat Sípos József Szentesi Prof. írta, Pethétől tudom, kinek ez eránt Trattner által kérdést tétetek. Én recenseálni fogom Beregszászit és Sípost. Már hozzá fogtam. Minden neheztelés nélkül. De még így sem fogja B[eregszászi] megköszönni.” Dessewffy Józsefnek írt 1817. június 11-i levelében (Kazlev. 15. 3450. sz.) már arról számol be, hogy elküldte a *Tudományos Gyűjteménynek* a recenziót. Kölcsey az 1817. június 11-én kelt egyik lasztóci levelében (KazLev. 15. 3452. sz.) figyelmezteti Kazinczyt, hogy indulatos recenziójával árt a magyar nyelv ügyének: „Beregszászi 's az Ó és Új Magyar tehát recenseáltattak, 's a' Recensiók már útban is vagynak. Én azt óhajtottam volna, ('s ki tilthat-meg valakit az óhajtástól?) hogy azok még most is az Uram Bátyám szekrényébe lennének. Kétség kívül csudálkozni fog Uram Bátyám, vagy azt fogja gondolni, hogy én azoknak felnemvetetésök felől bizonyos vagyok. – De én a' felől vagyok bizonyos, hogy azok felvetetnek, és használni ép olly keveset fognak, és ártani épen olly sokat, mint mind azok, a' mellyek eddig a' Neologismus dolgában íratnak.”

A megjelenés azonban egyelőre várat magára, bár Kazinczy arról kaphatott (téves) hírt, hogy munkája már a VII. lapszámban megjelenik: „A' Tudom. Gyűjt. VII. Kötetében, melly e' holnap végével fog megjelenni, olvastatni fog, a' mint hiszem, a' Beregszászi Dissertációjának, és a' Sípos József Ó és Új Magyarjának Recenziója.” (Kazinczy Dessewffy Józsefnek, 1817. július 21., KazLev. 15. 3473. sz.,) Sipos munkájáról valóban megjelenik egy recenzió a VII. lapszámban J. J. monogrammal, cím nélkül, a munka teljes címének idézésével a 113–117. oldalakon. Fejér György 1817. november 12-én kelt levelében (KazLev. 15. 3506. sz.) azt írja, hogy a XII. lapszámba tervezte beletenni Kazinczy recenzióját, de Trattnerrel való konfliktusa miatt felhagy a szerkesztéssel, ekkor egy időre Mokry Benjámin viszi a szerkesztési feladatokat. A recenzió az évfolyam utolsó lapszámban végül megjelenik. 1817. december 15-én kelt, Kis Jánosnak írt levelében (KazLev. 15., 3522. sz.) Kazinczy beszámol Fejér és Trattner konfliktusáról, illetve a recenzió közlésének elhúzódása mögött álló okokról: eszerint Fejér azt

akarta, hogy mivel Sipos munkájáról a VII. lapszámban már jelent meg recenzió, Kazinczy bírálatainak a Siposra vonatkozó szakasza maradjon ki a közlésre átadott szövegből. Továbbá az sem tetszett neki, hogy Kazinczy maga védekezzen a két munkában őt ért bírálatok ellen: „Nekem mind Prof. F. mind Tr. elbeszélő [dátum nélkül, KazLev. 15. 3503. sz.], elpanaszlá a' dolgot. Fejér sorban elő számlálja, hogy ő minden darabjaimat felvenni mindég kész volt, hogy ő az ellenem írott és neki beküldött holmit erántam való barátságából is fel nem vette, hogy ő a' Beregszászi és Sipos Munkájának Recenzióját azért halasztotta felvenni 1.) mert az Ó és Új Magy. már recenseálva lévén, óhajtotta, hogy én ezt messem-ki Recenziómból, 2.) mert nem látta illőnek hogy magam védjem magamat – 's mind ezek után kér, hogy küldjek neki is holmit, mert ő eggy külön Journalt kezd. – Trattner hasonlólul elpanaszolja mi történt, de sokat elhallgatván a' mit Szemerének 's Fejérnek leveleiből tudok; magasztalva magasztal, buzdít a' Nyelvrontásra, hiszen úgy mond minden ront, 's az én hántásaim csak kajánságból erednek; a' Beregszászi és Sipos Rec. a' Decemb. Füzetben bizonyosan meg fog jelenni, valamint mind az a' mit ezután fogok küldeni, csak küldjek. Mokrinak nevét elhallgatja.” Pápay Sámuelnek Kazinczy arról számol be 1818. január 4-én (KazLev. 15., 3532.), hogy öröme szolgál a megjelenés, többek között azért, mert nincs birtokában a szerkesztőségnek küldött szövegváltozatnak, illetve felméri a recenzió lehetséges hatását: „Decemb. utolsó napján megérkezék hozzám is a' Tud. Gyűjt. XII. Kötete. Abban nyomtatva Recenzióm, melly a' Beregszászi Dissertatiója' és Sipos' Ó és Új Magyarja' vétkeit fed-fel. Örvendek hogy az új Redactio ezt felvette, mert magamnál nem tartottam-meg egész mását, 's még inkább örvendek azért, mert ez jó lecke lesz mind Beregszászinak és Siposnak, mind társaiknak, hogy minekelőtte másszor meg akarnak szólalni, ismerkedjenek-meg a' dologgal a' mellyet tanítani akarnak, 's azokkal, a' kik a' dolog felől pro et contra írtak. Barátom, nézzük körül magunkat, 's valljuk-meg, hogy mi valóságos Quackerek vagyunk; nem tanulunk; és még is tanítani akarunk, mert úgy hisszük, hogy Magyarul mindnyájan tudunk, 's elég hogy bennünket a' Magyarság Szent Lelke megszállott, 's már felállhatunk a' Cathedraba, 's mondhatjuk Predikatiókat, mint a' Quacker szokta. Ezért mondam-el csípősen Beregszászinak mind az ő caligans oculos Izsákját, mind az Apr. 19dikén 1815. történt nevezetes dolgot, 's a' hornyákok és egyebeket; ezért Siposnak talán még keményebben, hogy vakmerő tette megbocsáthatatlan bűn és bódítás. Ez nekem kevélységre, garbonczáskodásra, Dictatorság' affectatiójára fog ismét magyaráztatni Keszthely körül, de róla nem tehetek. Ügyünk kívánta, hogy elmondassék, 's én ügyünket és ügyemet (ha úgy tetszik inkább vagy ügyemet) 's olykor személyemet is, védeni nem átallom; 's most annyival inkább nem, mert a' kik kevélynek, makacsnak néznek, láthatják ezen Recenziómból, hogy ha állításaimat egészen nem abrenunciáltam is, magamat csálhatatlannak tartatni nem akarom, sőt nem is tartom.”

A recenzió megjelenése után Pázmándi Horváth Endre a Kazinczy *Szép Literaturájáról* írt 1818-as kritikájában (*Tudományos Gyűjtemény* 1818/4, 96–117., cím nélkül. N. aláírással) Beregszászi mellé áll, személyeskedéssel vádolva Kazinczyt. Kazinczy válasza Horváthnak szintén a *Tudományos Gyűjteményben* jelenik meg (1819/4, 120–126., lásd kötetünkben: *Kazinczy' Antikritikája*. Kazinczynak az *Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél* című értekezése (*Tudományos Gyűjtemény*, 1819/XI, 3–27.) után jelenik meg Beregszászi Pál munkája: *Penna-háború, nemzeti nyelvünk dolgában* (Sárospatak, 1820). Beregszászi, Sipos és Kazinczy vitájának részleteihez lásd még BÍRÓ 2010, 602–609. és ORBÁN 2012.

Beregszászi (Nagy) Pál: (1750 vagy 1760-as évek közepe–1828) sárospataki diák volt, majd külföldi egyetemeken tanult. Az erlangeni egyetemen keleti nyelveket tanított. Majd Sárospatakon 1798 és 1803 között keleti nyelveket, teológiát és filozófiát tanított. 1803 után egy ideig Kazinczy unokaöccsének, Istvánnak a fia mellett nevelősködött. 1801-ben a göttingeni tudós társaság tagja lett. A *Hazai Tudósítások* (majd *Hazai 's Külföldi Tudósítások*) című lap állandó munkatársa. 1814-től Perényi Zsigmond levéltárosa Beregvégárdóban. A

recenzió tárgyát képező értekezését Szatmár vármegye 1000 forinttal jutalmazta: *Dissertatio Philologica de Vocabulorum derivationae ac formatione in Lingva Magyarica*, Pest, 1815 [Filológiai értekezés a magyar nyelv szókincsének származásáról és kialakulásáról].

[első lábjegyzet] *Szentesen, tudtunkra két Prédikátor van: T. Kis Bálint és T. Dobosy Mihály Urak*: Kis Bálint: nincs adat. Dobosy Mihály: (1780–?) református lelkész, Debrecenben és Göttingenben is tanult, pedagógiai tárgyú fordításai készültek.

W: Pethe Ferenc (1763–1832) újságíró, szerkesztő, gazdasági szakíró. A *Tudományos Gyűjtemény* alapító szerkesztője.

Sipos József: (1775–1840) református lelkész, Debrecenben is tanult, Hódmezővásárhelyen, Kecskeméten, majd Szentesen tanár. A recenzeált munka címe: *Ó és Új Magyar, vagy rövid Értekezés, miképen kelljen az Ó Magyarsággal az Újat eggyesíteni*, Pest, 1816.

Superint. Kis: Kis János (1770–1846) evangélikus püspök, író, költő, műfordító, irodalomszervező, Kazinczy barátja.

Kende-Lónyai Prédik. Pánczél: (1755–1831) református lelkész.

megkoronázott Pálya-írásaik írva 's nyomtatva vagynak: 1804-ben Kulcsár István, a *Hazai Tudósítások* későbbi főszerkesztője és kiadója 50 forintot tűzött ki jutalmul egy magyar nyelvtudományi dolgozatra, a felhívás Miller Jakab Ferdinánd könyvtárőr aláírásával jelent meg a *Magyar Kurírban* (1804. II. félesztendő, 31. szám, 482–483). Kulcsár István és báró Prónay László első díjjal jutalmazta Kis János pályamunkáját, címe: *A' magyar nyelvnek mostani állapotjáról, kimiveltethetése módjairól, eszközeiről. Megjutalmaztatott felelet* (megjelent: Pest, 1806). Pánczél Pál nyerte el a második díjat: *A' magyar nyelvnek állapotjáról, kimiveltethetése módjairól, eszközeiről* (megjelent: Pest, 1806).

Ezen két íráson felül szemmel kellett volna tartaniok azon két Philologiai Excursiót, melyly Daykának Versei, 's Báróczynak VIII. Kötete előtt áll: Kazinczy szövegkiadásairól van szó, amelyekhez élet- és pályarajzokat csatol bevezetőként: DAYKA 1813, 2–48., *Báróczi Sándor Minden Munkái* 1–8., Pest, 1813–14.

Berzsenyinek verseihez a derék Helmecczy: Helmecczy Mihály (1788–1852) először 1813-ban, majd 1816-ban adta ki Berzsenyi Dániel verseit. A második kiadáshoz *Kalauz Értekezés* címmel írt bevezetőt, amely a neológia elvei mellett állt ki, és Berzsenyi ellenkezését váltotta ki.

Cicerónak és Horátnak helyeivel: azaz szövegheleivel, idézeteivel. Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106 – 43) római író, szónok. Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65–8) római költő.

Mondolat: a neológiát és Kazinczy személyét támadó *Mondolat* 1813-ban jelent meg Dicshalom helységnévvel, név nélkül. Összeállítója és kiadója Somogyi Gedeon.

[második lábjegyzet]: Baróti Szabó Dávid (1739–1819) jezsuita szerzetes, pap, költő, a klasszikus triász tagja. Fontosabb művei: *Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei* (Kassa, 1777), 1786-os második kiadás: *Vers-Koszorú*); *Kisdéd szótár* (Kassa, 1784); *Ki nyertes a hangmérséklésben?* (Kassa, 1787). Pápay Sámuel (1770–1827) jogász, irodalomtörténész, az egri főiskola magyar nyelv- és irodalomtanára. 1802-től Eszterházy Miklós uradalmi intézője. Kazinczy barátja, levelezőtársa, irodalomtörténeti munkájáról Kazinczy recenziót publikál németül (1810) és magyarul (1817), lásd kötetünkben: *A' Magyar Literatura' Esmérete – magyar és német recenzió Pápay Sámuel kötetéről*.

senio confectus és caligans oculos (lat.): megviselt öregember és elhomályosult szemű.

Izsák Patriarcha nem ismért elváltozott-alakú fíjára: az ószövetségi Izsáknak és ikerfiainak, Ézsauinak és Jákobnak a története, miszerint a vak édesapa Ézsau magához hívta, hogy áldásáért cserébe vadásszon neki őzhúst, de amíg a fiú távol van, apja vakságát kihasználva Jákob kapta meg az áldást (Ter. 27:)

Quintilián: Marcus Fabus Quintilianus (35–100) római szónok, író.

Usus ergo dominatur in linguis: Scriptor nequaquam (lat.): idézet Beregszászi munkájából, jelentése: a gyakorlat az úr a nyelvekben, semmiképpen sem az író.

úsus (lat.): gyakorlat, itt: írói gyakorlat.

Péczeli: Péczeli József (1750–1792) református lelkész, író, fordító, a *Mindenes Gyűjtemény* (1789–1792) megindítója.

Metricus Triumvirek: a klasszikus triász, tagjai Baróti Szabó Dávid (1739–1819) jezsuita szerzetes, pap, költő, Rájnics József (1741–1812) jezsuita szerzetes, majd pap, tanár, költő, műfordító és Révai Miklós (1750–1807) piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár. Az úgynevezett prozódiai harcra résztvevői.

Báróczi: Báróczi Sándor (1735–1809) író, műfordító, bécsi magyar testőr.

Bessenyei: Bessenyei György (1746–1811) költő, bécsi magyar testőr.

Ráday: gróf Ráday Gedeon (1713–1792) költő, irodalomszervező, országgyűlési követ.

Adelung: Johann Christoph Adelung (1732–1806) német nyelvész, lexikon- és szótáríró, a német nyelvújítás ellenzője. Nyelvtana a 19. sz. elejéig meghatározó maradt, és a magyar nyelvújítási harcokban is jelentős szerepe volt az érvelésben.

platitúd (fr.): közhelyes, lapos kifejezőmód.

az a' tisztelt férjfi, a' kinek a' régi Magyarok' Vallásbeli 's Erköltsi állapotokról írt értekezése egyike fő díszé a' Tudom. Gyűjteménynek (II. Kötet, lap 27–91): A' Régi Magyaroknak Vallásbeli 's Erköltsi Állapottokról. A' Magyar Anyaszentegyház' Történeteinek Próbájából, megjelent: *Tudományos Gyűjtemény* 1817. II. kötet, 27–91. Szerzője Horváth János veszprémi kanonok (1769–1835), katolikus főpap, egyházi író.

[harmadik lábjegyzet] Az a' ki itt szól, hamis szemérem nélkül kimondja, hogy ha legközelebb megjelent IX. Kötete újra nyomtattnának, a' Közönség látni fogná, hogy ő dolgozásain sokat változtatott. Kazinczy itt saját magáról szól, illetve a következő munkájáról: Kazinczy Ferencz' munkái: Szép Literaturá, I – IX. kötet, 1814–1816.

[harmadik lábjegyzet] a' mit a' lelkes Döbrentei Sonnenfels felől (Erd. Muz. VI. Füzet, 141. lap) mond: lásd *Erdélyi Múzeum*, 1817. VI. füzet. Szilágyi Ferencnek A' közönséges iskolai nevelésnek, a' házával összehasonlítása című tanulmánya után Döbrentei reflektál a szerző által felvezetett nevelésméleti kérdésekre. A Kazinczy által felidézett szöveghely: „Ausztriának, híres embere, Szonnenfels József, Bécsben a' törvényt tanulta, mikor véletlenül ezen könyv: *Briefe die neueste Literatur betreffend*, akadt kezébe. Itt, Engelschall' munkája' recensiójában ezt olvasá: »Húsz esztendeje, mióta a' Német nyelv' csinosítása munkába vétetett, 's ennek mívelésére Német Országának minden tartományaiából állott elé egy egy fő; egyedül Ausztria nem tudott eddig elé csak egy türhető Író is mutatni.« Szonnenfelsnek mint Ausztriainak, ez nagyon fájt, 's büszkén feltette mingyárt akkor magában, hogy az Ausztriai Németek' becsülete' megmentésére, ott, a' kívánt Nemzeti-Író ő léssen. Azon órától fogva, minden egyébben fenn hagyott, 's magát a' Német Literaturá' elemozdítására adta.” (141–142.)

Révai: Révai Miklós (1750–1807) piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár.

infidelitás (lat.): hűtlenség.

Molnár Albertnél a' Szótárban: Szenczi Molnár Albert (1574–1634) lelkész, nyelvész, költő, fordító, latin-magyar szótára 1604-ben jelent meg.

gustus (lat.): íz, ízlés.

articulus digiti (lat.): az ujj egy íze, ujjperc.

caput (lat.): fő, fej.

coquitur (lat.): fő, azaz E/3 személyű kijelentő módban ragozott ige

Instrumentum viatorum, quo striam incidunt, úgymond lap 120 posset vocari hornyák, si quidem hornyolni striam incidere significet (lat.): A kosárfonók eszköze, amellyel mélyedést vágnak bele, úgymond lap 120, nevezhető hornyáknak, ha ugyan a hornyolni azt jelenti, hogy mélyedést vágni bele.

crasisz (ógör.): magánhangzó-összevonás, a szó eredeti jelentése: keveredés. Kazinczy itt rosszul használja, mert a jósolat – jóslat esetében magánhangzó-kiesésről van szó a kétnyíltszótagos tendencia miatt.

hinc illae lacrymae! (lat.): „innen ezek a könnyek”, közmondássá vált szöveghely Terentiustól,

előfordul Horatius *Episztoláiban* is, 1/19., 41.

Cui non commoveat bilem vox irgalmatosság? Kiben nem ébreszt haragot az irgalmatosság szó?

scirent si ignoscere Manet: helyesen az utolsó szó manes. Idézet Vergilius *Georgicájából*, 4/489. A teljes sor: „ignoscenda quidem, scirent si ignoscere manes” („szíve hirtelen eltelt örült, ó, de bocsátandó vággyal – ha bocsánat a holtaknál van ugyan”, ford. Lakatos István).

substantivum (lat.): főnév.

adjectív (lat.): melléknév.

Mívész rossz; kész a' Míves. Erre már igen helyesen felele Döbrentei Erd. Muz. V. Füzet, lap 182. A' Míves Handwerker, a' Mívész Künstler. Hae nugae seria ducunt.: Döbrentei Gábor írása cím nélkül, „A' Mívész szóról ide egy jegyzést.” kezdettel jelent meg az 1816. évi Erdélyi Múzeum 5. füzetében, 182–184. oldalakon. Kazinczy erre a szakaszra utal: „A' Mívész szóról ide egy jegyzést. Az Ó és Új Magyar' Írója jó 's hibás állításai közt azt mondja: hogy ezen szóra Mívész szükségünk nincsen, mivel itt van a' míves. Fidiáosztól fogva Canováig, Apellesztől Fügerig mint meg nincs ismerve a' Képfaragók, Festők, Muzikusok átaljában az Artisták érdeme. Ha Perzeust a' Meduza-fővel, Canovának leghíresebb munkáját nem is, nézzük-meg csak a' Bécsi Augusztinianusok Templomában Krisztina Herczegné emlékét, ugyan ő tőle, 's Fügetől több szép munkái közöttJánost a' pusztában, mely a' Bécsi Udvari Kápolnát ékesíti, 's azon szempillantatlanlájuk, érezzük, hogy az illy míveket készítő a' kő-mívessel arany-mívessel egy rangba nem tehetjük. Feljebb van az ő dicső helyek. A' Laocoon, a' Belvederei Torso, a' Borghesei Gladiator, a' Belvederei Apolló, a' Medicei Venus, a' gyermekeivel szenvedő Niobe' művészei, épen olly nagy tiszteletet érdemelnek a' lelki erők' munkájji csudállóji előtt, mint akármely más nagy Ész.” (182.)

adverbium, nem adject. (lat.): határozószó, nem melléknév.

bár mit tanítson a' lófark Horátnál (Epist. II. 1): utalás Horatius episztolájának (II/1) 45. sorára: „Élek a joggal, – s mint ki a lónak tépdesi farkát”. A teljes idézet arra utal, hogy nemcsak a régi, hanem az új jelenségek is lehetnek értékesek:

„Élek a joggal, – s mint ki a lónak tépdesi farkát –
elveszek egy s ismét egy évet, míg nem az „eltűnt
halmaz” alapján rábizonyul, mily balga a naptár
híve, ki minden erényt évekkal mérve csupán azt
tudja csodálni, amit megszentelt már Libitina” (45–49. sor, ford. Murakközy Gyula)

Pannus purpureus, late qui splendeat, ha gúnyánk, melyre akasztatik, czondra: de a' piros posztószelet a' piros posztó ruhán nem áll rosszul: utalás Horatius *Ars poeticájának* (II/3, Epistula ad Pisones) 14–16. sorára:

„Inceptis grauibus plerumque et magna professis
purpureus, late qui splendeat, unus et alter
adsuitur pannus”

Bede Anna fordításában: „Nagyszerű, ünnepi köntöshöz bíborszínű cafrang
nem méltó, csak azért, hogy messze virítsa a fodra.”

ectypon (ógör.): másolat.

Zeusz, Sváda... A' Tövissek' és Virágok' Fábchichnak képét festő Epigrammokban e' sor áll: Nem egyenlő bájt ad mindeneknek Sváda. Jobb volna e ez így: Nem egyenlő kedvességet ad mindeneknek az Ékesen-szóllás' Isten-asszonya?

Kazinczy nevezett kötete 1811-ben jelent meg, a *Fábchich* cím verse a következő:

„Fábchich vala nevem. Az kilencz szüzek zordon
Cziterát adának énnekem. Ijedéssel fut
Zöngése elől az, a kire nem hunyorgottak.
De nem fut a kit felavatának, és érti,
Hogy nincs tulajdon köcsök hiján, midőn a szép

Ifjak s leányok tánca közt ruzsabúl font
Koszorúval ugrik elő Anacreon, s rökcent
Szózáttal együtt dalja, Comus és Evan,
A ti áldomástokat és köz örömeiket toldja.
Dücsös hazámnak hív fia! nem egyenlő bájta
Ad mindeneknek *Sváda*. Kedvelém nyelved,
Buzogtam én is érte. Nevemet áldd, tisztöld.”

Horátnak a' Svadela is tetszett: Suada vagy Suadela a meggyőzés, rábeszélés istennője a római mitológiában. Utalás Horatius I/6. episztolájának 38. sorára: „Suadela, Venus csinosítja a pénzeszt” (ford. Bede Anna).

Ramler: Karl Wilhelm Ramler (1725–1798) német költő, műfordító.

accent (lat.): hangsúly, kiejtés

acre judiciumot, mellyet Quintilián L. I. C. VI. említ (lat.): éles ítélet. Marcus Fabius Quintilianus (35/40 k. – 96 k.) *De Institutione Oratoria*, azaz *Szónoklattan* című munkájából, I. 6. 3., *Értelem: analógia* rész: „Mindezek éles ítéletet igényelnek, különösképpen az analógia, melyet *proportiónak* neveztek el azok, akik pontosabban fordították le görögből latinra.” Krupp József fordítása.

[negyedik lábjegyzet] Palladium (lat.): védőbástya.

Einlösung- és Anticipation-Schein (ném.): kézpénzre váltási igazolás, előlegigazolás.

grammaticae loqui non est semper latine loqui, ezt mondja Gellius: Aulus Gellius római író, nyelvész (125 k.–180 k.). Az idézet jelentése: „más dolog latinul, és más grammatikusul beszélni”, Krupp József fordítása. Forrás: Quintilianus *De Institutione Oratoria*, azaz *Szónoklattan* című munkája I. könyvének VI. fejezetéből, 27. szakasz, *Értelem: analógia* rész.

Károli Gáspár: (1529 k. – 1592) református lelkész, az első magyar bibliafordítás készítője (1590).

Quintilián (Consvetudinem vocabo consensum Eruditorum): idézet Quintilianus *Szónoklattan*ából, I. 6. 45. szakasz (*Nyelvszokás*) második mondatának eleje: „Tehát nyelvhasználatnak fogom nevezni a tanult emberek megegyezését”. Krupp József fordítása.

[ötödik lábjegyzet] Lásd Wielandot Adelung ellen. Supplement. VI. Band, melly magyarban nem sokára megjelen: Kazinczy fordítása végül 1825-ben jelent meg. *Wieland Adelung ellen: Mi a' Tiszta Németség? (Wielands Werke. Supplem. VI. Band.) – Tűkörül azoknak, kik nyelvrontást emlegetnek, 's ezt kérdezzetik: Mi a' Tiszta Magyarság? – 's intésül a' szere felett merészeknek.* ford. Kazinczy Ferenc, *Felső Magyar Országi Minerva*, 1825. Július, 268–286. Christoph Martien Wieland (1733–1813) német költő, író, műfordító.

Adelung 1782-ben tette közzé a *Was ist Hochdeutsch?* című értekezését a *Magazin* című nyelvészeti folyóiratában. Wieland Philomusos és Musofilus álneveken kezdte el cáfolni a *Der Deutsche Merkur*ban Adelung elveit, aki magánlevélben, majd a folyóiratában, amelyre Wieland újból felelt, és a vita a *Magazin* és a *Der Teutsche Merkur* lapszámaiban jelent meg párhuzamosan. Wieland a költő és az irodalmi nyelv létjogosultságát védte a nyelvművelésben Adelung felfogásával szemben. Lásd bővebben: THIENEMANN 1912.

A' hely az Epistolák' II. Könyv. III. Darabjában, v. 47–72 áll: Horatius *Ars Poeticájának* 47–72. sorai próza fordításban.

Caeciliusz: Lucius Caecilius Metellus, a Római Köztársaság idején több római politikus és hadvezér neve, az előkelő plebejus Caecilia gens tagjai.

Plautusz: Titus Maccius Plautus (Kr. e. 250 előtt–Kr. e. 184) római komédiaszerző.

Cató: Cato Censorius (Kr. e. 234–Kr. e. 149) római államférfi.

Ennius: Quintus Ennius (Kr. e. 239. – Kr. e. 169.) római költő.

Virgil: Publius Vergilius Maro (Kr. e. 70–Kr. e. 21), római költő.

Váriusz: Lucius Varius Rufus (Kr. e. 74 – Kr. e. 14.) római költő.

A névsor egyben utalás Horatius *Ars Poeticájának* 52–56. soraira, Bede Anna fordításában:

„Jó, ha görög forrásra hajolsz s lelsz ott maradandót.

Lucilius s Plautus ha tehette, miért ne tehetné

Vergilius s Varius? Vagy akár én, egyszerűen bár.

Tán irigyelnék? Tán Cató s amaz Ennius ártott

nyelvünknek, mivel új szavakat hozott Latiumba?”

Dabitur licentia, sumta prudenter: Horatius *Ars Poeticájának* 51. sora, Bede Anna fordításában:

„Lesz szabadalmad rá, csak túlzásokba ne tévedj.”

Molnár Borbála: (1760–1825) költő, versei 1793-ban jelentek meg Kassán négy kötetben.

Über die Aehnlichk. d. hung. Spr. mit d. morgenländ. lap 203: Beregszászi Nagy Pál munkája, az *Über die Aenlichkeit der hungarischen Sprache mit den Morgenländischen*, Leipzig, 1797.

[A magyar nyelvnek a keleti nyelvhez való hasonlóságáról]

Superint. Kis Úrnak e' négy sora: Kis János (1770–1846) *Hajósének* című költeménye 3. versszakának első négy sora.

Et nova, fictaque nuper habebunt verba fidem, si graeco fonte cadent, parce detorta.:

Horatius *Ars poeticájának* 52–53. sora, Bede Anna fordításában:

„Hogy ha görög forrásból van csínján alakítva,

tetszik a most képzett szó is.”

Látzium nyelve: a latin nyelvre utal. Latium Közép-Itália nyugati tartománya, központja Róma.

Káron, Charon: az alvilág révésze a görög mitológiában.

Tetisz, Thetisz: görög tengeri nimfa.

Szefirusz, Zefirusz: a nyugati szél istene a görög mitológiában.

Egiptusz, Aegiptusz: Egyiptom királya a görög mitológiában.

Edipusz, Oedipusz: Oidipusz, Théba tragikus sorsú királya.

iconoclastai düh: képromboló düh.

109. Fia vagy fija?

szövegforrás

Hasznos Multságok, 1817. II. félesztendő, 35. sz., 275–277. *Tek. Kazinczy Úr Észrevételei* címmel, a teljes közlemény pedig a *Nyelvbéli Viszsgálódások* címet viseli.

hitelesség

Kultsár István szerkesztő megnevezi a címben Kazinczyt szerzőként.

magyarázat

A közlemény háttérében Kazinczynak a Kultsárral folytatott prozódiai vitája áll. Ehhez vö. *Szabad-e elisióval élni a' Magyar Verselésben?*, kötetünkben. A vitát Kazinczy összefoglalja Kis Jánosnak 1817. december 10-én kelt levelében (KazLev. 15. 3522. sz.): „Én minden harag nélkül felszabadítani Kultsárt azon neki kedvetlen fáradságtól, hogy nekem tömjént gyűjtson; de midőn az Elisiók miatt megfedde, megírtam a Tud. Gyűjt. Redactiojának, hogy szállítsák-meg, hogy hagyjon békét, mert ma tête est aussi une puissance. Ellenem írni szabad, okaim ellen okokat hordani-fel, az nekem még kedves, 's ha az okok nyomnak, még megköszönöm őket: de midőn Kultsár az Elisiók dolgában 5 vagy 6 okkal jó ellenem, 's engem Kalmárral állít egy sorba, akkor kénytelen vagyok kimondani hogy okai annyit sem nyomtak mint egy hely, és hogy Kalmár 5620 versben, egyszer sem elidált, hiátussal pedig élt minden vagy csaknem minden sorában. Nem akarok jobbnak látszani mint vagyok, 's az öszveütődések nem ártanak, ha nem a' személyt illetik, hanem használnak inkább. Kultsár hallgata megszólításom után, de a' *fija* és *fia* dolgában lenyomtatattá leveletem a' Haszn. Múlat. leveleiben, egyet

értvén e' részben Segéd társával Tóth Lászlóval; 's a' feleletben sok egyebet látok, csak – Logicát nem."

A szöveget a folyóiratban az alábbi bevezetés előzi meg, majd Kultsár válasza követi (277–281.):

Nyelvbéli Viszsgálódások.

Nagy szerentsége a' Magyar nyelvnek, hogy sem Íróink között nem támadhatott még egy Dictator, sem felsőbb Hatalom által nem állíttatott egy Academia, melly a' Nyelvnek törvényt szabjon. Mind a' kettő előtte volna nyelvünknek szép tulajdonait; mivel eddig sem a' Nyelv Philosophiája kifejtve nem volt, sem Régiségeink nem voltak ismételtesek. Ezeket kívántam én tehát Hazánkfiával megismertetni, hogy amannak kifejtődését segítsem. Illy célból közlöttem mind Zsoltáromból, mind a' Bibliából némelly darabokat, 's jegyzéseimmel a' különösségekre figyelmetesekké tettem Olvasóimat. Tek. Kazinczy Ferencz Úr az utóbbi darabot észre vételeire méltónak tartotta. Azon tekintetből, mellyel ezen Tudós-Hazafinak munkái eránt viseltetem, ide foglalom Észrevételeit¹, 's hogy Érd.² Olvasóim választhassanak, hozzájuk kaptsolom az újabb Észrevételeket.³

Tek. Kazinczy Úr Észrevételei. [innen Kazinczy közleménye, majd Kultsár válasza:]

Észre vételek ezen észre vételekre.

1) A' szokás Bíró nem lehet: mert annak ítélete tétováz; 's gyakran egy öszvesúgás (mint a' módi lelke) oda hajthatná annak kedvét, a' hová tetszenék, 's törvényt szabhatna vele, minek előtte a' per felvételnek. A' szokás kiüti a' szokást, mint a' szeg a' szeget. Volt olyan idő, mellyben házává, semmivé, jó ízűvé, tiltá, mondá, 's a' t. helyett: *hazóá* (Allocutio Funeris longior. Antiquitates Literaturae Hungaricae. Volu. I.) semmié (Codex MS. Transl. Bibl. nem egyszer!) jó ízűe (Telegdi) tiltóá, munda (Allocutio funebris) írták, 's talán mondták is. Ma nem így! 's méltán nem így! De hát a' mai szokás igazíthat-é pert a' *kétes esetekben*? Ha egy tudós idegen tsupa szokásból akarná megtanulni a' Magyar nyelvet, mi sokszor fenn akadna, mi sokszor elbámúlna a' szokás makats kényén! *sor, bor, kar, far, szag, tag, mag* mennyire hasonlóak így, 's mennyire különbözők a' szokásban! a' Magyar pedig ezeket szokásból tudja: *sora* (sorja is van a' köznép szájában), *bora*; *karja* jó, *kara* nem; *fara* jó, *farja* nem; *szaga* jó, *taga* is jó (de mondják még is *szagja, tagja*) *magból* pedig csak *magva* jó! – Kétes az eset; a' példák hasonlóak; a' szokás különböző!

2) A' másik Grammaticus, a' ki a' *fiúrol* beszélt, abban hibáz, „hogy infinitivet hoz nomen helyett”. Nem abban! mert ha a' ja je ragaszték: itt is, amott is épen az, 's természetének is ugyan annak kell lenni, és csak hasonló esetekben szenvedhet kifogást. Így egyenlően ki marad az öszve kötő j. mind a' névben, mind az igében a' gy után: *agya, begye; vegy-e, tegy-e* (a' mellyekben pedig a' *vegy, tegy* valóságos törzsök, épen úgy, mint az *esz, egy* - az enni igéhez); 's az *sz, s, z*, betűk után, p. o. *esze, kezese, keze; eszi, veszi, teszi, keresi, nyesi, nézi, érzi*, 's a' t. (szóval a' vékony hangos igékben, mellyek a' ja je ragasztékot megvetik, 's épen azért az ő birtokot i betűre változtatták; holott a' parantsoló mód j formálóját vagy változás nélkül: *törje, verje*, vagy változással *keres-s-e, néz-z-e* 's a' t. nem ellenzik). A' magán hangzókra nézve is hasonló a' törvény: ló mivel v betűje hever, valamint lő is, v-vel fog a' birtokos ragasztékhoz köttetni: *lova, lövi*. Nem különben, ha az ige i betűje el lehet a' j foglalo nélkül, p. o. *ennie*,

¹ Észrevételeit [Emendálva.]

² Erd. [Emendálva.]

³ Észrevételeket. [Emendálva.]

innia: ebből a' névre is következést húzhatni, hogy talám az is el lehet, 's ha nem mindég, legalább a' felhozott példában, fia, hia. Más volt tehát a' hiba, a' 28. szám alatt, t. i. ez, hogy a' fontosabb erősség a' *fijamban* lévő j szükségtelenségéről kihagyatott, melly szerint annak törzsökét nem fi-nak, hanem fiú-nak kell venni, 's mint u-ban végződött avval védeni, hogy ő is (per analogiam) valamint bornyú, faggyú, fattyú, gyapjú nem csak az u-t veti el az öszve tételben (bornya, faggya 's a' t.) hanem a' j-t sem veszi fel.

3) A' szép Hangzás nagyon sok törvényt ront, a' mit neki gyakran elnézünk, mint Athén Alcibiádesnek. De ebben is határ vagy. Több szépséget kell látni a' szóban a' tsupa hangzatnál: mert ez, mint musika csak fülünket gyönyörködteti (ha nyílt fülünk vagy): holott ellemben annak jelentése, képe, rokonsága a' rokonokkal (Etymologia) 's hasonlósága a' törvényesekkel (analogia) mind olyan tulajdonok, mellyek egyenesen magát a' szépnak érzését (ha van szép érzésünk) 's magát a' lelket érdeklik. A' szép hangzás csak a' fülben tseng; de a' szónak helyessége túl hat a' füleken, 's minden lelki tehetséget mozgásba hoz. A' Magyar nyelv a' szép hangzásnak, hajdan! igen sokat áldozott (ez szült a' nyelvben két Dialectust, a' közönségest, 's a' tsinost) különösen a' két magán hangzóban sokan megakadtak, innen mondta *Medgyesi*: sűrűven, példává, illendővül; *Lépesi* lakóvül, a' *hová szállóvül befogadtatik*; mások *egyenlőjen*, együgyűjen, millyeneket mennél régiebb kéziratokat vizsgálunk, annál többször találunk. Ki rontaná el a' névszó birtokos esetét mai nap a' közbe szúrt j-vel: Garájé, ketskájé, *hollójé* (e' helyett: Garáé, ketskée, hollóé), vagy a' többes szám birtokát: munkáji, *zászlóji* (e' helyett: munkái, zászlói); legalább írásban? Szó középén, és így egy szóban nem is igen rút az öszve ütköző magán hangzó (a' Joniai Dialectus ezt kereste) főképen, ha a' magánhangzó különbözö: p. o. fiam (Deákul is meg van ez; a' görögnél pedig hány *ia*-ban végződö szó); két szóban rútabb a' hézag, ezt a' Deák elidálta, a' Görög apostrophalta; a' Magyar elkerülheti.

4) Ez a' pont semmit sem próbál a' közelebb mondottak után.

5) Ámbár nints reá szükség, hogy fi is legyen, még is meglehet mutatni, pedig a' szokásból, annak öszve forrasztás nélkül is léttét: mert hogy két három példa elég legyen, ilyen a' *firól*, *fira*, 's ilyen a' derék *fi!* – Hát ha még azt mondanók, hogy fiú valóságos adjectivum!!

Kazinczy a Dessewffy Józsefnek írt leveléhez (1817. október 17., KazLev. 15. 3499. sz.) mellékeli az alábbi feljegyzést, amely Kultsárnak az alább nevezett *Hasznos Multságok* lapszámában megjelent *Nyelvbéli észrevételek* (220–222.) című írásához kapcsolódik, de nem egyezik meg a *Hasznos Multságok*ban Kazinczy részéről később közöltekkel (vagyis jelen közleménnyel):

Jegyzés a' Hasznos Multságok' 28dik számához. 1817. Octób.

Fia e, vagy *fija*? ezt kérdi egy Grammatikusunk, 's az elsőbet veszi jónak, még pedig úgy, hogy a' *fiját* még kárhoztatja is, mert nem érti, úgy mond, miként jöhetne ide a' j, ha a' törzsökészö *fiú* és nem *fijú*. Megismeri hogy a' *fi* a' *fiú-ból* leve; de minekutána ez elrúgtá az *u* befűt, úgy ítéli, hogy az *j-t* a' szerént nem kíván, mint az *adnia* 's *vennie* nem. Például felhozza a' *hiú-t*, mellynél ehhez-hasonlító szónk több nincsen, és a' melly a' *fiú-hoz* abban is hasonlít, hogy az *u* betűt mindketten elrúgták: 's azt állítja, hogy valamint a' *hi* (hiú)ból lesz *Mába*, nem *htjába*, annyival inkább nem *hijjába*: úgy a' *fi-ból* nem *fija* lesz, hanem *fia*. Mondjuk ugyan, úgy mond, *hijom*, *hijod*, de rosszul, mert a' harmadik személy' birtokos *j* betűje soha nem megyen-által az első és második személyre. – A' Grammaticus megtévede mind állításaiban, mind következtetéseiben.

Örökös törvénye az nyelvünknek, hogy a' magán-hangzóba kimenő névszókat, mindég a *ja* je ragasztokokkal forrasztja eggyüvé, midőn azok birtokosságot jelentenek, nem soha ezek nélkül. *Kocsia*, *földié*, *mie*, *holmié*, *valamié*, *semmié*, nincsenek jól mondva; sem *elee*, *epée*, *mezee* vagy *mezőé*, *kapna*, *búa*, *szürüé*; 's ki hallotta valaha ezeket: *Pálffia*, *Dezsőffie*, *Faludia*,

Bessenyei? ‘S innen világos, hogy az *adnia* és *vennie*, az *ennie* ‘s *innia* nem törvény, hanem kifogás a’ törvény alól. *Fija* van tehát jól, nem *fia*; ‘s ezt csak azért sem kellene mondanunk, mert a’ hiatus’ nyekkenését kerülni fogja minden, valahol a’ törvény szorosan nem kíván egyebet, ha tőle a’ hallás meg nem tagadtatott.

Hi szónk nincs, valamint *fi*, sincsen magában ‘s a’ nélkül hogy más szóval öszveragasztatott volna. A’ gondatlan régiségnél, ugyan volt *Idában*, ‘s még vastagabb vétekekkel *heában*, mert az nem vette észre, a’ mit a’ mi Grammaticusunk lát és vall, hogy a’ *hijába*, ‘s a’ *hijom* és *hijod* a’ *hiú-bó* ered. Ellenben *hij*, ‘s innen *hijom*, *hijod*, ‘s mind *hijában*, mind apostroph nélkül *hijába*, vagyon, ‘s igen helyesen mondatik. Szokatlan, de nem példátalan az, hogy a’ harmadik személy’ birtokát jelentő *j* az elsőbb két személy’ szavára, sőt a’ gyökérszóra is, általmegyen: ‘s illyen az *aljam*, *aljad*, ‘s *alj*, ‘s az *elaljasodás*, melyeket némelly Grammaticusunk *ala*, ‘s talán *alom*, *alod* által kívánna megjegyeztetni, de a’ *hónalj* ‘s a’ *Hegyalja*, az az hegynek alja, ellene kiált.

Fia, *j* nélkül, egyedül egy ismeretes szitok’ phrasisában marada-meg. Miért itt? arra másképen nem felelhetünk, mint azt mondván, hogy az indulatja által elkapott inkább akara rosszul szólni, mint illetlenül, ‘s ezt úgy rontotta-el, mint a’ két előtte állót. hogy ki se ismertethessék, mi akara lenni.

‘S a’ *fiú* szóra még egy jegyzést: Ez a’ birtokos ragasztókkal *fi(ú)ja* és *fiúja*; az valakinek férfi-magzatját, ez szolgálatjában álló legénykáját teszi.

Kérdésbe vétetett (Hasznos Mul. Más. Féleszt. 28-dik szám alatt): Kulcsár a Hasznos Mulatságok 1817. évf. II. félesztendő 28. számában Pápay Pál LXXXIII. zsoltárát közli, annak harmadik sorában található a *fiaith* szó. Ehhez kapcsolja a *Nyelvbéli észrevételek* című magyarázatai között a következő megjegyzést (221–222.): „*Fiaith*. Ez a’ szó nagyon helyesen vagyon. Mert ha a’ törzsök szó *fiú* (nem *fijú*), hogyan jöhetb e’ *j* betű? Talám így *fiúja*, – melyből ki veszvén az *ú*, maradna *fija*: ‘s innen *fijam*, *fijad*, *fija*. Az igaz, hogy a’ magánhangzók a’ harmadik személy birtokosából *j* betűvel egyesülnek, p. o. *könyű-je*, *szaru-ja*, *hamuja*; ellemben a’ mással hangzónál arra nintsen szükség, p. o. *könyv-e*, *szarv-a*, *hamv-a*: De most nem az a’ kérdés; hanem az, hogy ha el vészett az *ú* (*fi-ú*), kelljen e’ még is az öszveköti *j* betűtske: mert már most csak a’ *fi*-ről vagyon szó, nem pedig a’ *fiúról*? Ugy látszik; nem! mert az *i* magánhangzó megleégszik a’ magánhangzó formáló a vagy *e* betűvel. p. o. *adnia*, *ennie* ‘s a’ *t*. Illyen szó épen a’ *hiú* is (*vacuus*, *iuanis*, *levis*), melyből az *ú* hasonlóképen ki esik, p. o. *hiába* (*in cassum*), nem *hiában*, sem *hijába*, annyival kevésbé *hijjába*; mert mondjuk ugyan közönséges beszédben: Még egy *hijom* (*hijód*, *hija*) vagyon; de nem helyesen mivel, ha jó volna is *hija*, – hogyan menne fel a’ *j* az első személy birtokába is? erre nints példa. *Karja*, *karjam*; *ajtója* *ajtójam* rosszszúl volna az első személyben. Ha volna is tehát *j* betű a’ felhozott *fijam*, *fijad*, *fija*, és *hijom*, *hijod*; *hija* példákban, úgy látszik az nem a’ birtokos név más tóldalékából ment volna oda; hanem az *u* (vagy inkább *vau quiescens*) változott volna *j* betűre: de a’ melly történhet e’ nyelvünkben, vagy sem, több példákkal kellene vitatni, ‘s ha vagyon, igazolni.”

Suffixumos infinitiv (lat.): toldalékolt főnévi igenév

Synizesis: szünizeszisz (gör.), szinizézis, szünizeszisz (görög ‘együtt ülés’, ‘egybeesés’), több értelemben használt retorikai és verstani szakkifejezés. Az antik retorikákban tágabb értelemben két, különböző szótaghoz tartozó magánhangzó egybeolvadása egy egy szótagos diftongussá vagy hosszú monoftongussá. Stílushibának számított, indokolt esetben viszont díszítésnek, az egyéni nyelv jellemzésére szolgáló kifejezőeszköznek, valamint a verssor szótagszámát csökkentő metaplazmusnak. (SZABÓ–SZÖRÉNYI 1988, 131.) Kazinczy a *Tövisék és virágok* (1811) kommentájában az *Synizesis* című epigrammájához a következő magyarázatot fűzi: „Két vocálisnak eggyüvé-olvasztása: *lyány*, *rá*, *ostya*, *gesztenye*, *keresztýén*, *innya* (*innia*). – A’ Diphtong a’ görög és deák Metrica szerint sem mindég vétetik hosszúnak. Mennyivel inkább vehetjük azt rövidnek, midőn a’ görög és deák szókat most nem Metricai

törvények szerint ejtjük-ki.” (KAZKÖLT I. 2018, 571., az epigramma: *uo.* 554, 104. szövegidentitás.)

hiatus (lat.): szó szerint hiány, hangtanban két magánhangzó közötti „hiány, rés”.

110. A' magyar nyelv' szép elsősege

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1818. II. kötet, 131–132.

Rovatcím: *Jelességek*.

megjelenés

1. ABAFI 1879., II. 214–215. *Arabs gnóma I–II.* címmel, a jegyzetben a teljes cikket közli (300–301.).

2. KAZKÖLT I. 2018, 737–738. (250. szövegidentitás)

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz

magyarázat

A közlemény német változatát lásd kötetünkben: *Verhältniss der magyarischen Sprache zur deutschen*.

A közleményben található vers első változatát Kazinczy először 1817. október 16-án küldi el Majláth Jánosnak (KazLev. 15. 3498. sz.), és érdeklődik nála arról, hogy a cikkben is megnevezett német lapban ki tette közzé a fordításra való felhívást, illetve megírja neki a közlés szándékát: „Ich wünschte zu wissen, von wem diese Arabischen zwey Zeilen gedichtet sind, und wer in Deutschland alle Sprachgelehrten aufgefordert, hat, sie in eben so viele Zeilen zu übersetzen, damit ich die Dezsöffysche Übersetzung mit dem Arabischen Originale, und der Nachricht über diese Aufforderung in das Tudom. Gyűjtemény oder das Erdélyi Muzéum einschicken kann. Ich bitte Sie darum inständigst, mein Herr Graf.”

[Szeretném tudni, ki a szerzője ennek az arab kétsorosnak, és ki szólította fel Németországban a nyelvtudósokat, hogy ugyan ennyi sorban fordítsák le, hogy Dezsöffy fordítását az arab eredetivel és erről a felszólításról szóló híradással együtt beküldhessem a Tudományos Gyűjteménynek vagy az Erdélyi Múzeumnak. Nagyon kérem tehát, Gróf Úr.]

Másnap, 1817. október 17-én kelt levelében Dessewffy Józsefnek (KazLev. 15. 3499. sz.) is ír a közlés szándékáról, illetve ebből a levélből derül ki, hogy Majláth Kazinczytól érdeklődött a magyar prozódia tárgyában, és Kazinczy ehhez kapcsolódóan emlegette fel a Dessewffy fordítását: „Tegnap vettem Mailáthnak levelét; megköszöni hogy szívesen láttam itt, – kér hogy neki írjam-fel a' Magy. Prosodia' törvényét, – 's hogy Erdélyben az úgy nevezett Rákóczy-éneket tétesssem kótába. Válaszom megköszöné látogatását, 's a' harmadik czikkely' teljesítését megígérte, a' középső pontra pedig azt felelte, hogy a' Magyar Prosodia két törvényből áll: 1) minden magán-hangzó rövid ha az írásban felette vonás nem áll, 's hosszú ha áll; 2) a' rövid magánhangzó hosszúvá lesz, ha két mással hangzó követi. Ezt tudni elég. Hol kell a' kétes esetekben rövid, hol hosszú magán-hangzó, azt Mailáth tudakozni nem akarhatta. Hozzá vetem, hogy a' h a' szónak elején, nem közepében, nem mindég keményít, 's azért nem mindég, mert az közben áll a' magán- és a' mással-hangzó között. Keményebb valamivel mint az a, e, i, o, ö, ü, de nem igen sokkal lágyabb e, mint a' leglágyabb mással-hangzó l is ? – 'S ez velem Mailáthhoz azt a' kérést téteté, hogy a' Kapitány Sisaknál látott Arábiai vers' általad magyarra

a' legszerencsésebben és semmi változtatást nem kívánható fordítását 's annak Arábiai Originálisát küldené-meg, tudatván velem, ki az a' Német Philologus, a' ki a' próbákat téteté. Mert én versedet ezen hírrel az Erd. Múzeumban, vagy a' Tud, Gyűjt.-ben fel akarom vétetni, nyelvünknek 's a' fordítónak becsületére." Ugyanebben a levélben már elküldi Dessewffynek a kétsoros tizenegy szavas, illetve a kétsoros hatszavas fordítását.

1817. december 8-én Dessewffyhez érkezett levelében (Dessewffy titkára jegyzi fel rá a dátumot, KazLev. 15. 3515. sz.) Kazinczy megírja Vályi Nagy Ferenc december 4-i látogatását, illetve közli Vályi Nagy magyar, kétféle latin és ógörög fordítását, továbbá újraküldi saját két fordítását. Ekkor már német folyóiratközlést tervez: „A' tiédet, ezt a' Prof. Vályi Nagy Úrét, 's az én két fordításomat íme ma ezen levelemmel együtt teszem postára Gróf Mailáth Jánoshoz, hogy Nyelvünk becsületére tegye-be valamely német Journalba. Valóban a' mi Nyelvünknek nagy dicsősége van abban, hogy a' Görög és Római Prosodiát teljesen tudjuk adni; 's íme az Arábiai Gnóma' értelmét, az Apophthegma' homályában, én hat szóval." A fordításokat és a hozzájuk kapcsolódó magyarázatot 1817. december 10-én küldi el Rummy Károly Györgynek (KazLev. 15. 3520. sz.) azzal a kéréssel, hogy küldje el valamelyik német lapba a közleményt – remélve, hogy Majláth közbenjár Joseph Hormayrnál az *Archiv für Geschichte* című bécsi lapban való kiadáshoz: „Senden Sie dieses, theurester Freund, in irgend ein ausländisches Journal ein. Graf Mailáth wird es vielleicht in Hormayrs Archiv einrücken." [Legdrágább Barátom, kérem, küldje be ezt valamelyik külföldi újságba. Mailáth gróf talán beiktatja majd Hormayr Archivjába.] A Rumynak küldött anyag, amely hosszabb a *Tudományos Gyűjtemény* közleményénél, meg is jelenik az *Allgemeine Literatur-Zeitung* 1818. júliusi lapszámában.

Kis Jánosnak 1817. december 15-én (KazLev. 15. 3522. sz.) pedig arról számol be, hogy közleményét – több más írásával együtt – már elküldte a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőségének: „Most Trattnernél egy Históriai Értekezésem van a' Gubernátor Hunyadi születése felől, 's az megjelenend a' Januáriusi füzetben: 's a' Patak Város Históriaja, egy Arabsz Gnóma, melyről íme a' Magyarázat." A levél ezt követő részében Kis Jánossal is közli a nyelvi versengés részleteit és a kétsorosok különféle fordításait.

gnóma (gör.): latinul sententia, azaz aranymondás, bölcsesség.

Sammler: a *Der Sammler. Ein Unterhaltungsblatt* című osztrák folyóirat 1809–1846 között működött, bécsi központtal. A nevezett közlemény az 1817. évi 55. lapszám 220. oldalán található.

Dezsöffy József: gróf Dessewffy József (1771–1843) költő, író, Kazinczy bizalmas barátja.

Pataki Prof. Vályi Nagy Ferencz Ur, az Iliász' Fordítója: Vályi Nagy Ferenc (1765–1820) sárospataki tanár, református lelkész, költő, műfordító. Kazinczy barátja, egy kivételével fiainak keresztelője. Halála után Kazinczy bevezetésével és kiadásában jelent meg *Iliász*-fordítása. Az ebben Kölcsey engedélye nélkül és jelöletlenül átvett részek miatt bontakozott ki a magyar irodalom első plágium-vitája Kazinczy és Kölcsey között (Iliászi-pör), lásd kötetünkben az ide kapcsolódó Kazinczy-közleményeket, elsőként: *Vályi Nagy Ferenc Iliász-fordításának megjelenése és előbeszéde*. Lásd még kötetünkben Kazinczy nekrológiát Vályi Nagyról: *Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról* [1. és 2.]

111. Gyöngyössi János nekrológja

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1818. IV. kötet, 140.

Rovatcím: *Megholt Tudósok*.

megjelenés

ABAFI 1884, 368.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

Gyöngyössi János (1741–1818), református lelkész, alkalmi költő, a leoninus versforma leghíresebb képviselője Kazinczy korában. A leydeni egyetem elvégzése után Gyöngyössi 1774-től haláláig Újtorda lelkésze volt.

Verseskötetei:

1. *Gyöngyösi Jánosnak magyar versei, melyeket külömb-külömbféle alkalmatosságokra készített.* Mostan pedig egybe-szedvén közönségessé tett, és a maga költségén kibocsátott Szatsvai Sándor. Bécs, 1790. (Előljáró beszéd a szerzőtől, Új-Torda, 11. nov. 1789.)

2. *Gyöngyösi János magyar versei. Melyeket külömb-külömbféle alkalmatosságokra készített, és végre egyben is szedett.* Pest, 1802-1803. (I. Az első kiadáskori versek, megjobbítva s többekkel meg bővítve, szerző arczk. Előszó, Új-Torda, 1801. decz. 23. II. Előljáró-beszéd. Az egyenlő hangzat, vagy-is kadentzia szerint való vers-írásnak formájáról és versek.)

A nekrológban említett harmadik verseskötet nem jelent meg.

A leoninus egy középkori újlatin eredetű rímes, időmértékes versforma, általában olyan disztichon, amelyben a középmetszet előtti szó a sorvégi szóval rímel. Kazinczy a *Tövissek és Virágok Kocczantyúsi* című epigrammájában gúnyolja Gyöngyössit, majd *A magyar verselésnek négy nemeiről* című cikkének utolsó szakaszában ír róla elítélően. Később azonban megenyhült irányába és elismerte Gyöngyössi tehetségét.

1816. július 4-én, erdélyi útja során Kazinczy jár Gyöngyössinél Döbrenteivel, de nem mutatkozik be az idős költőnek, mert nincs lehetősége hosszabban maradni, és abban bízik, hogy visszafelé jövet több időt tud nála tölteni. A következő alkalommal, augusztus 25-én, amikor ismét Tordán jár, Gyöngyössi nincs otthon, pedig ekkor tervezett vele Kazinczy beszélgetni a költészetéről. (Lásd ERDLEV 2013, 83, 176.) Később arról ír, hogy Gyöngyössi „két levele által ada pótoléket azon veszteségemért, hogy azt a’ szeretetre-méltó embert egy holnap előtt házánál nem lelém, annakelőtte pedig némán ültem.” (ERDLEV 2013, 210) Gyöngyössi két leveléből foglalja össze a költő biográfiáját, de önéletrajzként, azaz E/1-ben elbeszélve. (A levelek: 1816. október 31. KazLev. 14. 3311. sz.; 1816. december 15. KazLev. 14. 3343. sz. Az életrajz: ERDLEV 2013, 201–212.)

112. Sáros-Patak Történetei

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1818. V. kötet, 3–10.

Rovatcím: *Értekezések*.

hitelesség

Aláírva: G. H. J.

Kazinczy 1818. május 31-én írja Horváth Ádámnak (KazLev. 16. 3604. sz.) a következőket: „A’ Patak’ Leírása az én munkám. – G. H. I. – betűk és a’ két vonás által jegyzem ott magamat, mert az F. K. betűk közt az Abeczében ez a’ három áll. Ez a’ nagy titok’ egész kolcsa.”

Később is ír róla: A dátum alatt csak betűjelek jelzik a szerzőt, a máskor is használt jelzésnek egy levelében részletes magyarázatát adja Kazinczy: „Az én Siglám az olly darabok alatt, hol nevem egy vagy más okból mint egy helyén kívül állana, ez: – G. H. I. – A’ két vonás itt azt a’ betűt jelenti, a’ melly az Abeczében a’ G. előtt és az I. után áll. Választhattam volna X. vagy

Y. vagy Q. betűt: de hihetőbb, hogy ezt más is választja, mint azt [az] Öt betűt, közzéjek számlálván a' két vonást is. Ez az egész titok. Sokan itt rá akadtak a' 2 vonás' magyarázatjára.” (Döbrentének, 1819. május 4., KazLev. 16. 3736. sz.) A monogram tehát az F. K.

magyarázat

A tanulmányban Sárospatak geográfiai leírása után a város története kerül középpontba, amelyben a régiségre vonatkozó adatokat Kazinczy a felhasznált forrásokra való hivatkozással kíséri. A sárospataki vár a Palóczi, Perényi, Dobó és Lorántffy családok után 1617-ben került a Rákócziak birtokába. 1710-ben elfoglalta I. Lipót, 1806-ban a Breczenheim hercegek kapták meg. Kazinczy adatai nagyban kapcsolódhatnak a sárospataki és a sátoraljai levéltárban végzett kutatásaihoz: az újhelyi levéltár anyagának gondozását későbbapidíj fejében, 1821-től egészen haláláig végezte.

A tanulmányt a folyóiratban *A' Sáros-Pataki Reform. Collégiumnak Historiai 's Statistikai Isméréte* című írás követi, szintén Kazinczytól (lásd kötetünkben), de a két munkát minden bizonnyal külön időpontban küldte el a szerkesztőségnek. 1817. december 15-én írja Kis Jánosnak (KazLev. 15. 3522. sz.): „Most Trattnernél egy Históriai Értekezésem van a' Gubernátor Hunyadi születése felől, 's az megjelenend a' Januáriusi füzetben: 's a' Patak Város Históriája, egy Arabsz Gnóma, mellyről íme a' Magyarázat.” (Az említett anyagok valóban megjelentek: a Hunyadiról szóló *Megczáfólása azon bitang hírnek, hogy Hunyadi János Magyar-Országai Kormányzó és Erdélyi Vajda vad ölelésből eredett* címmel, *Tudományos Gyűjtemény*, 1818. I. Kötet, 39–53. Megjelent továbbá: ERDLEV 2013, 32–39. Az „Arabsz Gnóma” *A' magyar nyelv 'szép elsősege* címmel, lásd kötetünkben.) 1818. március 1-jén szintén Kis Jánosnak írja (KazLev. 15. 3561. sz.), hogy készül a második tanulmány, azt is hangsúlyozva, hogy a folyóirat szívesen fogadja a történeti tárgyú munkákat: „A' mult hetekben Pataknak és Collegiumának Históriai 's Statistikai Ismeretét dolgoztam-ki a' Tud. Gyűjt. számára. Talán felveszik. Úgy hiszem, hogy Y. nem bír annyi írást, hogy ne örvendjen ennek is. – A' tavalyi Kötetekben néhány Históriai Értekezés állott T. betűvel signálva.”

Kazinczy nem számíthatott arra, hogy a közleményei ilyen hamar megjelennek, ugyanis két kiegészítést is küld az első, történeti tárgyú cikkhez a vár történetéről, ezeknek a közlését azonban csak később tudja a szerkesztőség megoldani. Fejér György 1818. május 18-án kelt levelében (KazLev. 15. 3597. sz.) mentegetőzik Kazinczynak azzal kapcsolatban, hogy nem sikerült a tanulmányt kiegészíteni Kazinczy két későbbi levelének anyagával: „Álhatatos nagyra beesülésemtől, mellyel Uraságodhoz viseltetem, el nem mulattam Tudós leírását Sáros Patak eránt közölni. Sajnálom, hogy kétizbeli igazítási azon Város eránt az utánn érkeztek kezemhez, midőn már becses munkája ki volt nyomtatva: T. Mokry Úr se volt éppen jelen, hogy kívánságát teljesíthette volna.” A kiegészítések meglehetősen sokára, ráadásul két darabban jelentek meg, 1818 decemberében és 1819 júniusában, lásd kötetünkben: *Igazítások Sáros-Patakhöz; Igazítás a' Pataki Vár' leírásához*.

A nagy számú történeti forrás és a történelmi személyek hosszú sora miatt két részre bontottuk a magyarázatokat. Elsőként a felhasznált forrásokat soroljuk fel az előfordulás sorrendjében, majd a történelmi személyeket. Végül a három latin idézet fordítását közöljük.

források:

Bélának nevetlen jegyzője: Anonymus *Gesta Hungarorum*ára utal, amely a XI–XII. században keletkezett, írója az egyik Béla nevű Árpád-házi király krónikása volt. Johann Georg Schwandtner (1716–1791) osztrák történétíró, Bél Mátyás tanítványa adja ki az első magyar forrásgyűjteményt *Scriptores Rerum Hungaricum veteres ac genuini I–III.* címmel Bécsben (1746–1748), amely munkához Bél Mátyás ír előszót. A forrásgyűjtemény tartalmazza Anonymus *Gestá*ját is. Második kiadása: 1766–1768.

Pelbartus de Themesvár, Franciscánus Barát 's Hunyadi Mátyásnak uralkodása alatt nevezetes Predikáló, Biga Salutis nevű Munkájában (Hagenau, 1497. Serm. CVIII): Temesvári Pelbárt (1435–1504) ferences szerzetes és prédikátor, prédikációgyűjteményei, zsoldármagyarázatai és teológiai enciklopédiája, amelyet tanítványa, Laskai Osvát (1450–1511) fejezett be, nemcsak kegyességi szempontból jelentősek, hanem kiemelt források a szentek legendáinak tárgyában. A Kazinczy által hivatkozott *Biga Salutis* Laskai Osvát névtelenül kiadott munkája, az egyházi évre szóló prédikációinak első kötete 1497-ben jelent meg Hagenauban (a további két kötet 1498-ban jelent meg).

Pray Hist. Reg. Hung.: Pray György (1723–1801) jezsuita szerzetes, történetíró, idézett munkája: *Historia regum Hungariae stirpis Austriacae*, Buda, 1799.

Wagner, annal. Scepus.: Wagner Károly (1732–1790) jezsuita szerzetes, tanár, történetíró, egyetemi tanár, levéltárigazgató Pozsonyban, idézett munkája: *Analecta Scepusii*, Bécs, 1774.

Joan. Thuróczi in Vita Caroli: Thuróczi János (1435 k.–1489 k.) magyar történetíró, *Chronica Hungarorum* című munkája Augsburgban jelent meg 1488-ban. Johann Georg Schwandtner a fent idézett *Scriptores...* sorozatban adja ki. A *Vita Caroli* cím Károly Róbertre utal.

Práy Ann.: Pray György munkája, *Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum*, Bécs, 1761.

Szirmay notit. Topogr. Comitatus Zemplin.: Szirmay Antal (1747–1812) Zemplén vármegyei követ, levéltáros, hivatkozott munkája: *Notitia historica, politica, oeconomica montium et locorum viniferorum comitatus Zempléniensis*, Kassa, 1798, későbbi kiadásai: 1803, 1804, 1805, ezek térképekkel, metszetekkel bővített kiadások. Kazinczy Szirmay-életrajzát lásd kötetünkben: *Udvari-Tanácsos Szirmai Szirmay Antal Úr 'Élete*.

Katona: Katona István (1732–1811) jezsuita történetíró, Dugonics András tanártársa, fő műve: *Historica critica primorum Hungariae Ducum*, Pest, 1778. Ennek rövidített változatai, a *Historia pragmatica Hungariae* (1782) és az *Epitome chronologica rerum Hungaricarum* (1796) fontos szerepet játszottak a *Gesta Hungarorum*-ra alapozott őstörténet megszilárdításában és nyilvánossá válásában.

Kaprinai: Kaprinai István (1714–1785) jezsuita, később világi pap, tanár, Sárospatakon is tanított, történetírással is foglalkozott. Mátyás koráról készített munkája: *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae Regis Hungariae*, Bécs, 1767., 1771.

történelmi személyek:

1207. II. András Királynak hitvese lakott itten, mert az ő leányok Szent Erzsébet Sárospatakon született.: II. András magyar király (1177–1235) 1205–1235 között uralkodott. Első felesége Merániai Gertrúd (1185–1213) magyar királyné, lányuk Árpád-házi Szent Erzsébet (1207–1231).

Hunyadi Mátyásnak uralkodása: I. Mátyás magyar király (1443–1490) 1458-tól haláláig uralkodott.

Szent Pál szerzetesei: a pálosok rendje, magyar alapítású férfi remete szerzetesrend.

Ez a' szerzet II. József alatt eltöröltetett: II. József magyar király (1741–1790) 1780–1790 között uralkodott. Az 1781-ben hozott úgynevezett abolitio-rendelete értelmében feloszlatták a magyarországi szerzetesrendeket. 134 férfi és 6 női rendház szűnt meg a következő években.

a' Kegyes Atyák: a piaristák.

IV. Béla: magyar király (1206–1270) 1235-től haláláig uralkodott.

IV. Incze Pápa: (1195–1254) 1243-tól haláláig tölti be tisztségét. IV. Béla hozzá fordul segítségért levélben 1250. november 11-én, ugyanis a magyar király korábban II. Frigyes német-római császárnak ajánlotta fel országát, ha segít a tatárok kiűzésében. II. Frigyes azonban nem küldött sereget, de a császár mégsem akarta elismerni Magyarország függetlenségét. A

pápa oldozta fel IV. Bélát a hűségeskü alól.

Dominicánusok' szerzete: a domonkos rendi szerzetesek.

Robert Károly: I. Károly magyar király (1288–1342) 1308-tól haláláig uralkodik.

V. István, IV. Béla fija: V. István magyar király (1239–1272), IV. Béla elsőszülött fia. 1270-től haláláig uralkodik.

Ubul maradékának, Mihály Comesnek ajándékozta. (Ez az Ubul törzsöke a' Szabolcsban élő Kállay nevezetes háznak.): a honfoglaló Balogsemjén nemzetség első, oklevélben említett tagja Ubul, akinek az egyik fia Mihály, II. András országos báróinak egyike. A nemzetségből származik a Szabolcs megyei Kállay család. A comes szó ispánt jelent.

I. Lajos: I. Lajos vagy Nagy Lajos magyar király (1326–1382) 1342-től haláláig uralkodik.

Erzsébet Királyné: Erzsébet királyné (1305–1380) I. Lajos édesanyja.

Bybek István Ország Birája: Bebek István országbíró (?–1369).

Civitas (lat.): szabad királyi város.

Oppidum (lat.): mezőváros.

Zsigmondnak 1405-diki Második Törvénykönyve' Előbeszédéből: Luxemburgi Zsigmond (1368–1437) magyar király, német-római császár, a magyar trónon 1387-től a haláláig uralkodik. Az 1405-ben kiadott törvényei a városok és a városi polgárok helyzetét erősítette, a városok jogot kaptak az önálló ítélkezésre lakóik fölött. A törvénykönyv evezetőjében falvakat mezővárosi rangra emel, mezővárosokat pedig szabad királyi városi rangra, illetve elrendeli a védőfalak emelését.

Szent Klárának apáca-Klastromja volt Patakon: a Klarissza-apácák rendje.

Rákóczyaknak Kőrösi György nevű Tisztje: II. Rákóczi Ferencnek volt a kamarása annak gyerekkorától.

Pálóczi György Esztergomi Érsek: (?–1439) esztergomi érsek, főkancellár, Zsigmond támogatója.

Pálóczi Máté Palatinus: (?–?) 1435–1437 között palatinus (lat.), azaz nádor.

Rozgonyi Sebestyén: (? – ?, 1463 után) erdélyi vajda. A husziták 1440-től két évtizeden át bitorolják a sárospataki várat, és majd Rozgonyi Sebestyén vezetésével űzi el őket Mátyás serege. Rozgonyi a nándorfehérvári csatában is részt vett.

Akzamyth, Osztrovai Thalafuz János, Walgatha: a husziták harcosai lehettek az 1419–1434 között zajló huszita háborúban.

Pálóczi Antal Zemplény Vármegyei Fő Ispán: (?–1526) a mohácsi csatában halt meg 1526-ban.

Perényi Péter Erdélyi Vajda: (1502–1548) koronaőr, erdélyi vajda (1502–1548), temesi és abaúji főispán. A mohácsi csata után a koronát Trencsénbe vitte. Majd 1526. november 10-én, Szapolyai János megkoronázása után a koronát Perényi nem a visegrádi várba vitte, hanem a füzéri várban rejtette el. 1527 novemberében I. Ferdinándhoz pártolt, a magyar koronát kiszolgáltatta neki, s így jutalmául megkapta Sárospatakot és az egri püspökség javainak hasznélvezetét.

János: Szapolyai János (1487–1540), I. János néven magyar király 1526–1540 között, a székesfehérvári országgyűlés koronázza magyar királlyá I. Ferdinánddal szemben.

Ferdinánd: I. Ferdinánd (1503–1564) német-római császár, 1526-tól magyar király, a pozsonyi országgyűlésen koronázzák királlyá.

1536. János Király és Ferdinand Patakon kötötték-meg a' békét: a váradi béke előkészítéséről van szó, amely János és Ferdinánd kiegyezését iktatta szerződésbe. 1537 végén kezdték meg a tárgyalásokat a királyok képviselői, majd 1538 elején Nagyváradon kötötték meg a szerződést, amelynek értelmében az ország keleti részén I. János, a nyugati részén I. Ferdinánd lett a kizárólagos uralkodó. A békeszerződés azt is kimondta, hogy I. János halála után, örökös hiányában az egész ország I. Ferdinándra száll.

II. Maximilián: II. Miksa (Maximilian) (1527–1576) néven német-római császár, 1563-tól Miksa magyar király, I. Ferdinánd fia és a trónon a követője.

1567. Június 28-dikán elhala fija is Gábor: Perényi Gábor, Perényi Péter fia (1532–1567), országbíró, nem született utódja.

Báró Ruszkai Dobó Ferencz: (? –1602) felvidéki főúr, az egri várkapitány Dobó István fia. Dobó István halála után az özvegy, Sulyok Sára és gyerekei, Dobó Ferenc, Dobó Krisztina és Dobó Domokos kiskorú árvája, Dobó Jakab kapja százezer rénes forint fejében a sárospataki uradalmat.

birtokát testvére' leányának Perényi Sofiának hagyá: Perényi Zsófia édesanyja Dobó Anna, aki Dobó Ferenc unokatestvére volt.

1609–14. Patak Serkei Lórántffy Mihálynak, a' Ruszkai Dobó Anna' unokájának, 's sok Urodalmak birtokosának, kezére ment-által: Lorántffy Mihály (? – 1614) zempléni nagybirtokos, ónodi várkapitány. Nagyanyja Dobó Anna, Dobó Ferenc unokatestvére. Felesége Zeleméri Borbála, akinek örökségként került a család birtokába a sárospataki vár. Lányuk Lorántffy Zsuzsanna.

Susána, 1616. oltá Felső-Vadászi Rákóczy Első Györgyné: Lorántffy Zsuzsanna: (1600 k.–1660) I. Rákóczi György fejedelem felesége 1616-tól, a pataki kollégium támogatója.

III. Ferdinánd: III. Ferdinánd (1608–1657) magyar király, 1637-től haláláig uralkodik.

Mária, Rákóczy Zsigmondné, ki férjével együtt minden magzat nélkül hala-meg; 's így a' temérdek birtok magára Györgyre szállott: Lorántffy Mária (1607–1621) Rákóczi Zsigmond (1595–1620) felesége, nem született gyermekük. A birtokuk I. Rákóczi Györgyre azaz Lorántffy Zsuzsanna férjére szállt.

II. György Fejedeleme: II. Rákóczi György (1621–1660), I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna fia, erdélyi fejedelem.

Bátori Sófia, (Somlyai Bátori Andrásnak leánya: Báthory Zsófia (1629–1680), édesapja Báthory András (1597–1637), férje II. Rákóczi György.

Rákóczy II. Ferencz, fija az Elsőnek és Zrínyi Ilonának: II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) erdélyi fejedelem, édesapja I. Rákóczi Ferenc (1645–1676) erdélyi fejedelem, édesanyja Zrínyi Ilona (1643?–1703).

a' hazát 1711. elhagyván: II. Rákóczi Ferenc a szabadságharcot 1711-ben lezáró szatmári béke után elhagyja Magyarországot.

I. József: I. József (1678–1711) magyar király, I. Lipót fia és utódja, 1705-től haláláig uralkodik.

Herczeg Trautsohn János Leopold Dónát Udvari Fő-Mesterre ment-által: Herczeg Trautsohn János Leopold Dónát Udvari Fő-Mesterre: Johann Leopold Donat von Trautson (1659–1724), I. József kamarása és főudvarmestere.

VI. Károly: (1685–1740) VI. Károly néven német-római császár, a magyar trónra 1712-ben kerül III. Károly néven.

Breczenheim Károly Auguszt, természeti fija: Karl August von Bretzenheim (1768–1823) birodalmi herceg, Károly Tivadar pfalzi és bajor választófejedelem házasságon kívül született gyereke. 1808-tól többek között Sárospatakot kapja meg német birodalmi birtokaiért cserébe.

Károly Tódor Bavariai 's Palatinátusi Választó Fejedeleme: Károly Tivadar pfalzi és bajor választófejedelem (1724–1799).

Gr. Almásy Lajos: Almásy Lajos (1765–?) táblabíró, Szepes megye országgyűlési követe 1825–1826-ban Pozsonyban.

Gr. Somogyi: Somogyi János, gróf (1756 k.–1809): Veszprém vármegye alispánja (1787-ben), nádori ítélőmester (1792-ben), Zala vármegyei adminisztrátor (1797–1807), államtanácsos, alkancellár (1809).

Bezerédi Imre: Bezerédj Imre (1679–1708) II. Rákóczi Ferenc kuruc brigádérosa, és mivel átállási tárgyalásokat folytat titokban a császáriakkal, árulás miatt kivégzik.

I. Leopold: I. Lipót magyar király (1640–1705), 1658-tól haláláig uralkodik.

latin idézetek

Elyzabeth, Andree regis hungaria filia, dum nata fuisset in oppido Soros-pathach, et in deliciis nutrita, omnia puerilia contempsit: András, magyar király leánya, Erzsébet mialatt Sárospatak városában megszületett és jólétben nevelkedett, minden gyermeteg dolgot megvetett.

SVSANNA LÓRÁNTFFI. D. D. PRINC. TRANS. ET PART. R. HVNG. DNA. 1643: Lorántffy Zsuzsanna adományozta, az Erdélyi Fejedelemség és a Magyar Királyság Részeinek Úrnője, 1643.

Nunc seges est, ubi Troja fuit: idézet Ovidius *Hősnők levelei* című munkájából. *Pénélope Ulysseshez*, 53. sor, magyarul: „Trója helyén ma vetés virul”. Fordította Muraközy Gyula.

113. A' Sáros-Pataki Reform. Collégiumnak Historiai 's Statisticai Isméréte

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1818. V. kötet, 11–29.

hitelesség

Aláírva: G. H. J.

Az álnév magyarázatát lásd kötetünkben, a *Sáros-Patak Története*i jegyzeteiben.

magyarázat

A tanulmány az *Értekezések* című rovatban jelenik meg, közvetlenül *Sáros-Patak Története*i című közlemény után, amely szintén Kazinczy munkája, amelynek jegyzetében mindkét közlemény keletkezését összefoglaltuk. A két tanulmány (a tárgyalt korszakot, a személyneveket és az eseményeket is tekintve) összefügg. Jelen közlemény a Sárospataki Református Kollégium történetét és a Kazinczy-korabeli leírását foglalja össze, Sárospatak, illetve a reformáció történetébe illesztve. Kazinczy 1769 szeptemberétől 1779 júliusáig volt a Sárospataki Kollégium diákja.

Az MTA KIK K 633/V jelzetű, „Az én pandektám” című kéziratgyűjteményben (43a–43b) Kazinczy megőrzött egy *Kérdések, melyre feleletek kérettetnek* című feljegyzést, amelyet felhasznált a pataki kollégium történetének megírásához, ugyanis a közleményben már a feljegyzésben olvasható adatokat rögzíti. A kézirat bal oszlopa autográf, a jobb oldalon latin nyelven olvashatók a válaszok idegen kéztől. Ezeket a sorokat írja át Kazinczy egy másik lapon saját feljegyzésként ([*Olasz Péter Gramm. Præc. ...*], uo., 26a). Lásd itt is: PEML 2009, 42–43., jegyzetek: 845–846. Ezek a feljegyzések esetlegesen Szombathy János (1749–1823) sárospataki tanár és könyvtáros személyétől származhatnak, aki 1809-ben adta ki kollégiumtörténeti munkáját magyarul: SZOMBATHY 1809. Munkája latinul is elkészült, de 1860-ig kéziratban maradt: *Historia Scholae seu Collegii ref. Sárospatakiensis delineata a Johanne Szombathy* (kiadta Sárospatakon a Tiszáninnen Egházkerület). Későbbi kiadása magyarul: *A Sárospataki Főiskola története. Latinul irta Szombathi János; magyarra ford. Gulyás József; a fordítást átvizsgálta, javította és jegyzetekkel bővítette Szinyei Gerzson*. Sárospataki Irodalmi Kör, Sárospatak, 1919.

Kazinczy Szombathy magyar nyelvű kollégiumtörténeti munkájából számos részletet beemel, átírva és sokszor rövidítve az eredeti ismertetéseket. Szombathy munkája a következő fejezetekből épül fel:

I. Az Oskoláról, vagy is Kollégiumról közönségesen – (3 – 11.) történeti rész, Kazinczy követi az áttekintést.

II. A' Kollégium' Fő-Pátrónusai – (11–16.) nem szerepel Kazinczynál.

III. A' Kollégium' Kurátorai – (16–23.) nem szerepel Kazinczynál.

IV. A' Professzorok – (23–35.) tételes felsorolás számozás nélkül, Kazinczy átveszi a leírások rövidítésével, illetve számozza a listát.

BB. Humaniorum Professzorok – (35–36.) az előző alfejezete, tételes felsorolás számozás nélkül, Kazinczy átveszi módosításokkal, számozással.

V. A' közelébbi időbeli Séniorok – (37–39.), tételes felsorolás, Kazinczy nem veszi át.

Tóldalék. a.) A S. Pataki Oskoláról szóló némelly régi bizonyságok 's Emlékezetek – (39–43.) levelek, könyvrészletek, Kazinczy nem veszi át.

b.) A' Kollégiombeli Tanulók' száma – (43–44.) 1770-től 1809-ig, nem évente, Kazinczy nem veszi át, ő 1818-as adatokat közöl.

c.) A' Kollégium' falain lévő egynehány Írások – (44–45.) Kazinczy nem veszi át.

d.) Az új Épület' északi szegletének fundamentom-kövében – (45–46.) Kazinczy nem veszi át.

A Kollégium korabeli történetéhez lásd még PEML 2009, 15. jegyzetmező: *Kollégium*, 924–931. és BENDA 1981.

Luther: Luther Márton, azaz Martin Luther (1483–1546) német vallásreformátor, író, bibliafordító, Ágoston-rendi szerzetes. Az evangélikus vagy lutheránus felekezet a Luther által indított reformáció által jött létre.

Huss János: Husz János, azaz Jan Hus (1369–1415) cseh pap, egyetemi tanár, a reformáció előtti vallásújítók (előreformátorok) egyik legfontosabb alakja, eretnekség vádjával máglyahalálra ítélték.

Prágai Hieronymus: Prágai Jeromos (1379–1416) cseh skolasztikus filozófus, teológus, egyetemi tanár, Husz János munkatársa, akit szintén máglyahalálra ítélték.

a' Ziskai had' árja: Jan Žižka (1360–1424) Husz János halála után csatlakozik a huszita mozgalomhoz, az általa vezetett sereg sikeresen harcol a császári, illetve pápai hadak ellen több mint egy évtizeden keresztül, égül pestis áldozata lesz.

1517. a' Wittenbergi Augustiniánus Barát kiszegzé a' maga théziseit: Lutherre utal, aki 1517. október 31-én kiszögezte a wittenbergi Schlosskirche kapujára 95 tételét. Ez a nap szimbolikusan a reformáció kezdete, illetve október 31. utóbb a reformáció emléknapja lett.

Gálszécsi István Zemplény Vármegyei Nemes: Gálszécsi István (?–1543) tanító, reformátor, prédikátor. Bécsben és Krakkóban tanult, 1532-ben Wittenbergben járt. Hazatérése után Gálszécsen, Perényi Péter iskolájában lett tanító. 1536-ban jelent meg Krakkóban kottás énekeskönyve, amely az első nyomtatott magyar nyelvű énekeskönyv és kottás kiadvány, töredékben maradt fenn.

Czirjék Márton, később Lőcsei Predikátor: Cziriaky Márton (15. sz. vége – 1549 után) evangélikus lelkész, 1522-ben az elsők között volt a magyarok közül, aki Wittenbergbe ment és Luthert hallgatta. Hazatérve Lőcsén lelkész és a Szepességben Luther tanainak terjesztője.

Siklósi Mihály: (? – ?) az első reformátorok egyike, Siklóson lelkész, illetve Temesváron, Perényi Péter várparancsnok udvari lelkésze az 1530-as években.

Dévai Bíró Mátyás áldozó-Pap: Dévai Bíró Mátyás (1500 – 1545) az első magyar reformátor, aki hitbuzgó katolikus papként, szerzetesként kezdte pályáját. 1529-ben Wittenbergbe ment tanulni, ahol Philipp Melanchtonnal került kapcsolatba. Magyarországra visszatérve számos városban terjesztette a protestáns tanokat.

Batizi András: (1515 k.–1552 után) evangélikus, majd református lelkész, mestere Gálszécsi István volt, 1531-ben Sátoraljaújhelyen működött lelkészként. 1542-ben a wittenbergi egyetem hallgatója volt.

Derecskei Demeter: a Szilágyságban terjesztette a reformáció tanait az 1530-as évektől, de kevés adat maradt fenn róla.

Bélteki Drágffy Gáspárral: Drágffy Gáspár (1506?–1545) Kraszna és Közép Szolnok vármegyei főispán, feleségével, Báthory Annával a reformáció pártolói és a prédikátorok támogatói voltak.

Újhely vala az az első hely: Sátoraljaújhelyen már 1522-től jelen van az evangélikus hit gyakorlása, számos reformátor megfordul a városban Perényi Péter és Perényi Gábor támogatásának köszönhetően.

A' Franciscánus Szerzet' Gvárdiánja (ol.): a ferences kolostor előjárója.

Kopácsi István: (?–1564 k.) eredetileg ferences szerzetes Sárospatakon, majd 1542-ben Wittenbergbe ment, hazatérése után Drágffy Gáspár megbízza az erdődi egyház és iskola vezetésével. 1547-ben Nagybányán lelkész és iskolaalapító, majd 1549-ben Sárospatakra hívják a kollégiummá fejlesztett iskolába, ahol feltételezhetően tanárként működik haláláig.

Sztárai (vagy Sztári) Mihály: Sztárai Mihály (1500 k.–1575 k.) reformátor, evangélikus lelkész, 1528-ig ferences szerzetes.

Bánóczi Istvánnak özvegyét magához esketteté: Sztárai Mihály Luther példáját követve családot alapított, Bánóczi István (nincs róla adat) özvegyét vette feleségül, és házasságukból született Sztárai Mihály, későbbi prédikátor Pápán.

A' hely' új ura Perényi Péter, Imrének, a' Palatínusnak, fija, egykor Erdélynek Vajdája, most Koronaőr és Abauji Fő-Ispán: Perényi Péter (1502–1548) koronaőr, erdélyi vajda (1502–1548), temesi és abaúji főispán. Édesapja Perényi Imre (? – ?), Magyarország nádora 1504–1519 között. Perényi Péter koronaörként a mohácsi csata után a koronát Trencsénbe vitte. Majd 1526. november 10-én, Szapolyai János megkoronázása után a koronát nem a visegrádi várban helyezte el, hanem a füzéri várban rejtette el. 1527 novemberében I. Ferdinándhoz pártolt, a magyar koronát kiszolgáltatta neki, s így jutalmául megkapta Sárospatakot és az egri püspökség javainak hasznélvezetét.

Ferencz, György és Gábor fijaival, 's egész házával a' Római Hittől elszakadt: Perényi Péter fiai, mindannyian a reformáció hívei lettek. Perényi Ferenc török fogságba került, nincs több adat. Perényi Györgyről nincs adat. Perényi Gábor (1532–1567) tárnokmester, országbíró.

Fundamentomból építé új templomot felekezetének: Sárospatak első ismert temploma a 13. században épült román stílusban, majd az 1377-es tűzvész után gótikus stílusban épült újjá háromhajós bazilikaként. A 15. század végén lebontották, alapfalaira gótikus csarnoktemplom épült, amely Perényi Péternek a reformációt támogató tevékenységével először lutheránus, később református lett, majd a Rákóczi szabadságharc után visszakerült katolikus használatba.

a' Franciscánusok Klastromát ezeknek Iskolául általadta: a ferencesek 1546-ban hagyták el a sárospataki konventet.

[lábjegyzet] Bonbardi: Michael Bombardius vagy Bombardi Mihály, valószínűleg osztrák történetíró, munkája 1718-ban jelent meg, *Topographia magni regni Hungariae*, Bécs.

[lábjegyzet] En rem ipsis...: A neves (Zemplén) vármegye szavaival élve, a kálvinisták a nekik adományozott dolgok közt seregüket az iskolával együtt Perényi Gábornak, Péter fiának a javára írják. Ő ugyanis az Ágoston-rendiek régi kolostorát az új vallásnak szentelt iskolákká alakította át, és egy korábban hitehagyottá vált személyt tett meg a Líceum első rektorává.

[lábjegyzet] Szirmay Topogr. Com. Zempl.: Szirmay Antal (1747–1812) Zemplén vármegyei követ, levéltáros, hivatkozott munkája: *Notitia historica, politica, oeconomica montium et locorum viniferorum comitatus Zempléniensis*, Kassa, 1798, későbbi kiadásai: 1803, 1804, 1805, ezek térképekkel, metszetekkel bővített kiadások. Szirmayhoz lásd még kötetünkben: *Udvari-Tanácsos Szirmai Szirmay Antal Úr' Élete*.

II. Maximilián Császár: II. Miksa (Maximilian) (1527–1576) néven német-római császár, 1563-tól Miksa magyar király, I Ferdinánd fia és a trónon a követője.

Rector (lat.): itt a protestáns iskola vezetője.

Lector (lat.): segédtanár.

1576. Patak Ruszkai Dobó Ferencnek adatott: Ruszkai Dobó Ferenc (? –1602) felvidéki főúr, az egri várkapitány Dobó István fia. Dobó István halála (1572) után az özvegy, Sulyok Sára és gyerekei, Dobó Ferenc, Dobó Krisztina és Dobó Domokos kiskorú árvája, Dobó Jakab kapja százezer rénes forint fejében a sárospataki uradalmat.

Nevezetesen ő építette azt a' kelet felé fekvő éjszaki sort, melly Fazekas-sornak neveztetik, és még most is fenn-áll: a hagyomány szerint 1584 táján bővítette a kollégium telkét és új szárnyat emelt Fazekas-sor néven a keleti határvonalon. 1860-ban lebontották.

Lórántffy Mihály: Lorántffy Mihály (? – 1614) zempléni nagybirtokos, ónodi várkapitány. Nagyanyja Dobó Anna, Dobó Ferenc unokatestvére. Felesége Zeleméri Borbála, akinek örökségeként került a család birtokába a sárospataki vár. Lányuk Lorántffy Zsuzsanna.

leánya, Susána: Lorántffy Zsuzsanna (1600 k.–1660) I. Rákóczi György fejedelem felesége 1616-tól, a pataki kollégium támogatója.

Első Rákóczy György Erdélyi Fejedeleme: I. Rákóczi György (1593–1648) erdélyi fejedelem 1630-tól haláláig, Lorántffy Zsuzsanna férje.

Rákóczy György 1621. a' Collégium' régi törvényeit, mellyek az Iskolai rendtartásokra nézve a' Heidelbergi Académia' Törvényeinek példánya után készültek, rendbe szedte, újakkal szaporította, megerősítette, a' tanulás' módjának 1629. új rendet szabott: Rákóczi György patrónusként nemcsak anyagilag támogatta a kollégiumot, hanem figyelemmel kísérte és segítette az iskola rendjének szervezését és oktatási színvonalának emelését. A törvények 1620. évi átdolgozásában felhasználták a heidelbergi egyetem szabályait. Erre azért volt szükség, mert változtak a körülmények, a tanulmányi rend, és szükség volt az iskolai élet mindennapjainak teljes körű szabályozására. 1629-ben átfogó tanulmányi reformra került sor. Bővült az akadémiai tagozatot megelőző gimnáziumi tananyag bővebb és részletesebb retorika- és logika-oktatással, illetve a gimnáziumi tagozaton bevezették a fizika (természetismeret) és a héber nyelv oktatását. Emellett a korábbi két professzori helyet háromra bővítette. Ekkor alakult ki az a gyakorlat, hogy egyikőjük filozófiát, másikuk teológiát, a harmadik pedig a bibliai nyelveket, a görögöt és a hébert tanította. A reform része volt továbbá, hogy a felső-magyarországi nemesség fiainak rendszerbe foglalt nevelése Sárospatakon történjen. Lásd bővebben még: DIENES – UGRAI 2013, 23–32.

Erdélyi Fejedelemmé tétetvén 1630. azon volt egész igyekezettel, hogy azzá tehesse Patakot Magyar-Országának, a' mi Erdélynek Enyed: pontatlan a meghatározás, ugyanis Nagyenyeden csak 1662-től számítható a kollégiumi oktatás, amikor I. Apafi Mihály fejedelem ide telepítette át a Bethlen Gábor által 1622-ben alapított és 1658-ban a törökök és a tatárok által elpusztított gyulafehérvári kollégiumot.

Özvegye, oda hagyván ifjabb fivával Zsigmonddal Erdélyt: Rákóczi Zsigmond (1622–1652) I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna fia, Sárospatakon született, ott, illetve a gyulafehérvári kollégiumban tanult, majd katonai pályán indult el. Apja halála után, 1648-ban édesanyjával visszaköltözött Sárospatakra.

Comenius Ámos János: Jan Amos Komenský, azaz Comenius (1592–1670) cseh pedagógus, teológus és író. 1650 és 1654 között tartózkodik a Kollégiumban Lorántffy Zsuzsanna és Rákóczi Zsigmond meghívására. Az iskolai képzés szerkezetét és tartalmát is megújította, nyilvános előadásain túl tankönyveket és pedagógiai munkákat írt, tanulmányi felügyelőként működött és megszervezte az iskolai színjátszást.

Typographiával ajándékozta-meg az Iskolát: Lorántffy Zsuzsannának köszönhetően a kollégiumi nyomda 1650 és 1671 között működött, az iskola ideiglenes bezárásáig. Majd csak 1807-ben indul újra a sárospataki nyomda Szentesi János tanár fiának köszönhetően.

Világi Curátort rendelt (az első Klobusiczky András leve az 1652.): curator (lat.), azaz gondnok, egy egyházi közösség világi tisztviselője. Klobusiczky András (1600–1655) Rákóczi Zsigmond familiárisa volt.

(himlőben 1620. elholt) Zsigmond: Rákóczi Zsigmond 1652-ben halt meg himlőben.

szerencsétlen fija, a' II. György Erdélyi Fejedelem Gyalunál kapott sebeiben Váradon (Jún. 6 d.) kimúlt: II. Rákóczi György (1621–1660) erdélyi fejedelem 1648 és 1660 között megszakításokkal. A török porta által fenyegetett rendek 1657-ben II. Rákóczi Györggyel szemben Rédey Ferencet választják fejedelemnek, de ő kieroszakolja Rédey lemondását, a törökök azonban nem ismerik el. 1658-ban Barcsai Ákost választják fejedelemnek, aki ellen haddal indul Rákóczi: őt le is győzi, de a szászfenesi csatában a budai pasával szemben vereséget szenved, fejsebébe hal bele.

ennek özvegye Bátori Sófia a' Protestáns Vallást elhagyván, oda leve az Iskolának virágzása: Báthory Zsófia (1629 – 1680) 1643-ban megy feleségül II. Rákóczi Györgyhez, és római katolikus vallásról áttér reformátusra I. Rákóczi György kérésére. Férje és anyósa, Lorántffy Zsuzsanna halála után, 1660-ban fiával, I. Rákóczi Ferencel rekatolizál. 1663-ban jezsuitákat telepítenek Sárospatakra. A Kollégium 1666-ban veszíti el az anyagi támogatást. 1671 tavaszán a császári királyi őrség megszállja Sárospatakat, mivel I. Rákóczi György részt vett a Wesselényi-összeesküvésben, és csak hatalmas váltságdíj megfizetésével mentesült a büntetéstől. 1671. október 20-án az őrség elfoglalta a Kollégiumot Báthory Zsófia és I. Rákóczi György felszólítására. A diákok Debrecenbe, Gyulafehérvárra, Marosvásárhelyre és Kassára mentek, és csak 1703 decemberétől térhettek vissza fokozatosan Sárospatakra. 1682-ben, miután Thököly Imre elfoglalt Felső-Magyarországot és Sárospatakon visszaadta a reformátusoknak a templomot és a korábban elvett egyházi javakat, a gyulafehérvári diákok egy része visszatért a Kollégiumba Sallai Pál senior vezetésével, és 1687-ig újra folyt oktatás az intézményben, amikor a vármegyei hatóságok elfoglalták a templomot és a kollégiumot, és átadták a jezsuitáknak.

Prof. Posaházi János: Pósa-házi János (?–1686), a sárospataki kollégium diákja, majd filozófiaprofesszora. Lorántffy Zsuzsannának köszönhetően Utrechtben tanult, majd 1657-ben került vissza Sárospatakra. 1671-ben Erdélybe bujdossott, Gyulafehérváron tanította a bujdosókat.

Buzinkai Mihály: (1620 k.–1683) Sárospatakon tanult, majd 1652-ben Utrechtbe ment, 1655 körül Nagybányán lett iskolaigazgató. 1656-ban lett a Sárospataki Kollégium professzora, Logikát és retorikát tanított, tankönyveket is írt ezekből a tárgyakból. 1671-ben Erdélybe bujdossott, Gyulafehérváron tanította a bujdosókat.

1672. tavasz' kezdetén bementek Erdélybe, hol őket Apafi nagy kegyességgel fogadta, 's nekik Gyula-Fejérvártt, az elpusztúlt Bethleni Collégium' helyén, lakozást engedte: I. Apafi Mihály (1632–1690) erdélyi fejedelem hívja meg Pósa-házit és Buzinkait a pataki diákokkal az egykori gyulafehérvári Bethlen Kollégiumba a tanítás folytatására.

1686. Az idősb Csécsi János Prof. átvette az Iskola' kormányzását: Csécsi János (1650–1708) sárospataki, majd kassai diák, 1682-től Utrechtben tölt három évet, később, 1686-tól haláláig a Sárospataki Kollégium professzora és vezetője. Természetismeretet, metafizikát és héber nyelvet tanított. A kollégium bujdosásának idején meghatározó alakja volt a közösségnek.

de az már 1687. April. 24-d. ismét elfoglaltatott, 's a' Tanulók szélllyel-verettek: miután Budát felszabadították a török megszállás alól 1686-ban, megerősödött a Habsburgok hatalma és a katolikus reform kiterjedt a keleti országrészre is. 1687. április 24-én a vármegyei hatóságok elfoglalták a templomot és a kollégiumot, és átadták a jezsuitáknak. A bujdosó diákság többfelé indult, Csécsi Göncre vitte a tanulók egy részét, majd 1695 márciusában Kassára mentek tovább, de ott is a jezsuiták folyamatos zaklatását kellett eltűrniük. 1704-ben tudtak visszatérni Sárospatakra.

VI. Károly 1714. Augst. havában őket az Iskola', az Ecclesiát pedig a' Templom' birtokában örökre megerősítette: a szatmári béke megkötése (1711. április 30.) után a vallási szabadság és a felekezeti iskolák ügye az országgyűlés elé került. A pataki iskola ügyét is számosan támogatták, többek között Aszalay Ferenc és Ráday Pál, akik a Habsburgokkal szövetséges

protestáns hatalmak bécsi diplomatáinak támogatását is megszerezték. Ugyanakkor a jezsuiták is visszatértek a városba, és maguknak követelték vissza a kollégiumi épületeket. III. Károly magyar király (aki VI. Károly néven német-római császár) 1714. augusztus 14-én kiadja a pataki kollégium zavartalan működését biztosító rendeletét. Ez a rendelet azonban ideiglenes volt, hiszen azt rögzítette, hogy addig működhet az iskola Sárospatakon, amíg vissza nem térhet Kassára. A jezsuitáknak ugyanakkor nem volt érdekük, hogy Kassán jelen legyen egy erős protestáns iskola.

VI. Károly: (1685–1740) VI. Károly néven német-római császár, a magyar trónra 1712-ben kerül III. Károly néven.

A' Pataki Collégium két úcza közt foglal-el egy hosszas négyszeget, 's azon nyúgotra fekvő soron kívül, mellynek alapköve 1806. Septemb. 23-dikán tétetett-le: a kétemeletes Nagykollégium épülete.

a' Trója, a' Huta, a' Katona 's Czigánysor ilyen, de ilyen az 1758-ban épült Paradicsom, 's az 1768-ban épült Berna, 's az 1789. épült Beleznai-sor: a sárospataki Kollégium épületrészei.

Trója: eredetileg a benignák lakta kolostor, amelyet a lutheránus iskola foglal el az 1560-as években, amelyet egy 1567-es összeírás megerősít. Szikszai Fabricius Balázs az 1567-ben Perényi Péter fölött mondott temetési beszédében trójai falónak nevezi a pataki iskolát, ahonnan a tudós férfiak rajzottak szét. (Lásd: HÖRCSIK 1981, 263.) 1860-ban lebontották.

Huta: a Huta-sor a Trója továbbépítése dél felől, Perényi Gábor döntése nyomán. Ekkor került az oktatás a Huta-sorba, a Trója pedig szállásként szolgált. 1860-ban lebontották.

Katona: a Katona-sor 1751-ben épült a Trója-sor nyugati részéhez ragasztva, az emeleten és a földszinten is négyszobás diákszállás.

Czigánysor: a Cigány-sor a kollégiumi telek déli oldalán épült különállóan I. Rákóczi György megbízásából, a Huta-sor közelében, öt-öt szobával az emeleten és a földszinten, diákszállásként szolgált. A hagyomány szerint az épület keletre eső első emeleti szobájában lakott II. Rákóczi György, később a testvére, Rákóczi Zsigmond.

Paradicsom: 1758–1759-ben épült ötszobás diákszállás a kollégiumi telek északi határán.

Berna: a Berna-sor 1771–1772-ben épült, az úgynevezett Külső-udvarban. A földszinten és az emeleten öt-öt helyiség volt, az alsó szinten diákszállás, az emeleten tanári szállás volt, majd egyházmegyei küldöttek számára szolgált szállásként.

Beleznai-sor: Beleznay Miklós tábornok (1722–1787) támogatásával kezdték el építeni 1773-ban a konviktust, amely építkezés a halálával megakadt. Végül 1789-ben készült el, a Paradicsom-sor folytatásaként, de nem szállásként, hanem négy-négy osztályteremmel.

Auditórium (lat.): előadóterem.

Világi Fő-Curátor (lat.): az egyházi közösség világi felügyelője.

Exámen: (lat.) vizsga. Sárospatakon július közepén, Debrecenben márciusban tartották az ünnepélyes nagyvizsgát, amely évváró és társadalmi esemény is volt.

Museum Physicum (lat.): a Sárospataki Kollégium természettudományos tárgyaihoz kapcsolódó kísérleti eszközök gyűjteménye, szertár. Alapjait Simándi István (1675–1710) professzor rakta le, aki 1709-ben nyugat-európai tanulmányútjáról értékes fizikai kísérleti eszközöket hozott haza az iskolának. Ő tanította először a tantárgyat kísérletek bemutatásával.

Tógátus (lat.): a református kollégium papi pályára készülő diákja. A kollégium főiskolai szintje két részre tagolódott: az egyiken a togátusok (akik a kollégiumban togát viseltek), a másikon a világi pályára lépő publicusok tanultak.

Szombathy János, tanút Egyetemi Történetet, Római Literatúrát, Statisticát: Szombathy János (1749–1823) sárospataki tanár. Rimaszombati, sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1783-tól haláláig történelemtanár és könyvtáros Sárospatakon, ahol elsőként adott elő irodalomtörténetet. A kollégium történetét tárgyaló munkái jelentősek.

Rozgonyi József, Philosophiát; ez egyszer'smind a' Görög nyelv', az Éneklés', és a' Typographia' Felvigyázója: (1756–1823) sárospataki tanár. Sárospatak után Bécsben tanult,

ahol 1784-ben II. József „személyes kihallgatáson fogadta, elsőként nyert további utazásra engedelmet, s vele nyílt meg újonnan a külföldi akadémiák látogatása” (SZINNYEI). Hazatérve 1791-től Losoncon, 1798-tól haláláig Sárospatakon tanított filozófiát, természetjogot, esztétikát és pszichológiát. Több Kant-ellenes munka szerzője.

Kövy Sándor, Magyar Törvényt, az Egyházit és a' Protestánsokét, a' Camerális és Commerciális Tudományokat: (1763–1829) jogtanár, a jogászképzés megalapítója Sárospatakon. A debreceni kollégiumban tanult, majd Pozsonyban hallgatott jogot. 1793-ban került Sárospatakra. Tanította többek között Kölcsey Ferencet, Kossuth Lajost, Szemere Bertalant. Egyház-, magán-, köz-, bányá-, és pénzügyi jogi, illetve statisztikai és politikai tárgyú órák oktatója. Egyházi és világi jogi munkák szerzője.

Nyíri István, Mathézist: Nyíri István (1776–1838) sárospataki tanár, a matematika, később a fizika oktatója. Sárospatakon, majd Lőcsén tanult, majd Kassán tanított rajzot, végül 1798-tól tanított matematikát, majd fizikát és filozófiát Sárospatakon.

Mathézis: (lat.) matematika.

Láczai József, Pataki Predikátor: Láczai Szabó József (1761–1828) lelkész, teológiatanár. Sárospatakon és Kassán tanult, majd Utrechtben és Göttingenben. 1791-től a pápai főiskola tanára, majd 1805-től lelkész Lepsényben. 1807-től Sárospatakon lelkész, illetve a gyakorlati teológia oktatója a Kollégiumban.

Morális Theologia: erkölcssteológia, az egyház erkölcsi tanításának rendszere.

Homilética (lat.): egyházi retorika, az egyházi beszédre vonatkozó ismeretek.

Liturgica (lat.): az egyházi szertartás tudománya.

Szathmári Paksi Dániel: (1769–1818) lelkész, teológiatanár. Sárospatakon, Utrechtben és Göttingenben tanult, hazatérése után Balmazújvárosban lelkész. 1810-től teológiatanár Sárospatakon.

Dogmai Theologia: a teológia hittételekkel foglalkozó része.

Exegézis: a bibliai szöveg tanulmányozásának, értelmezésének tudománya.

Kézy Mózes: (1781–1831) sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven alkotó költő. Sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1813-tól kollégiumi tanár.

Humanitatis Professor (lat.): bölcsészprofesszor.

Vályi Nagy Ferencz: (1765–1820) a sárospataki kollégium tanára, református lelkész, költő, műfordító. Sárospatakon, majd Miskolcon és Zürichben tanult, hazatérése után lelkész. Sárospatakra 1798-ban hívták meg a humaniorák (klasszika-filológia) oktatására. Kazinczy nekrológiát lásd kötetünkben: Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról [1. és 2.]

Imre István: nincs adat.

Somosi János: (1783–1855) sárospataki humaniora-, majd teológiatanár. Sárospatakon és Lőcsén, illetve Göttingenben tanult. 1806-tól tanított Sárospatakon, először a poétikai és a grammatikai osztályokban, majd 1809-től a humaniorák professzora, 1818-tól teológiát tanít, 1823-tól a könyvtár és a nyomda felügyelője.

Bak István: nincs adat.

a' Repetensek: (lat.) az oktatás főiskolai szintjén, a papi pályára készülő tógátus diákok eleinte hat, később nyolc évet töltöttek el a képzésben, amelynek az utolsó éveit már az anyagok ismétlésével töltötték, erre utal a „repetens” azaz ismétlő.

Logicusok: (lat.) a hétéves gimnáziumi képzés utolsó szakasza a logikai osztály, ekkorra a diákok latin nyelvtudása már olyan magas, hogy összefüggő dolgozatokat írnak.

Poeták: (lat.) a hatodik osztályos gimnazisták a poétai osztályban a latin költészet szabályait tanulják.

Rhetorok: (lat.) az ötödik osztályos gimnazisták latinból szónoklattan (retprikát) tanulnak.

Syntaxisták: (lat.) a gimnázium alsóbb, rendszerint negyedik osztálya, ahol latinból már mondattant (szintaxist) tanulnak fogalmazásai gyakorlatokkal.

a' Grammatisták: (lat.) a gimnázium alsóbb, harmadik osztálya, ahol latin nyelvből már nyelvtant (grammatikát)tanulnak.

a' Conjugistákat: (lat.) a gimnázium alsóbb, második osztálya, nevük az igeragozásra utal, latinból beszédgyakorlatokat végeznek és egyszerű mondatokat gyakorolnak.

az Abecizisták: a gimnázium első osztálya, declinistáknak, azaz szótanulóknak is nevezik őket, a latin nyelv alapjaival foglalkoznak.

Praeceptor: (lat.) az alsóbb gimnáziumi osztályokban a professzorok munkáját segítő végzős vagy végzett diákok. Magánórákat a privatus praeceptorok, az osztályokban tanítók a publicus praeceptorok adtak.

köböl (rég.): változó nagyságú űrmérték (62, 94 vagy 125 liter).

didactrum (lat.): tanításért járó bér.

Praeses (lat.): előljáró.

Oeconomia (lat.): közgazdaságtan.

Natur. Theologia (lat.): theologia naturalis, azaz természeti teológia, fiziko-teológiának is nevezték korábban. Isten létezését a hétköznapi természeti tapasztalatból levezető tudomány.

Paedagogia (lat.): neveléstudomány.

ordinált Minister (lat.): felszentelt lelkész.

Rector (lat.): protestáns gimnázium vagy főiskola vezetője.

Patronátus (lat.): a kollégium pártfogó és döntéshozó világi testülete, feladata a kollégium anyagi alapjainak biztosítása.

Senátus (lat.): iskolai tanács.

A' Collégium' Oeconomusa a' Sénior (lat.): a senior a kollégiumi diákönkormányzat választott vezetője, a gazdasági ügyek egyik intézője.

első instantiájú Bírája a' Contrascriba (lat.): a contrascriba a senior után rangban a második, de a 18. század második felére már formálissá vált választott diáktisztség a református kollégiumokban. Eredeti feladata a diákság magatartásának és kötelességteljesítésének az ellenőrzése.

Primáriusok (ide számlálván a' Sénior és Contrascribát) (lat.): a primárius a kollégium papi pályára készülő togátus diákjai közül a legjobb tizenkét tanuló egyike.

Gregárius (lat.): a. m. nyájhoz, csapathoz tartozó. Eredetileg a harminc legjobb diákra vonatkozik.

Jurista: (lat.): joghallgató.

Classista (lat.): gimnáziumi osztályba járó diák.

Ecclezsia (lat.): egyházközség.

A' nagy Exámen: lásd fentebb az Exáment.

A' kisebb Exámenek (Censúrák) (lat.): kisebb iskolai vizsga, amely a sárospataki kollégiumban január végén és június végén vagy július elején volt.

A' Bibliothéca: az első, 1726-ban készített katalógus szerint a kollégiumi könyvtár 1314 kötetből állt, és lassú gyarapodának indult: 1785-ben már 3500 kötetet számlált. Szombathy János professzor különösen nagy figyelmet fordít a régi könyvek gyűjtésére, tanárok és lelkészek hagyatékainak felvásárlására. Kazinczy 1806-ban adja el a kollégiumnak könyveit (1511 db), metszetgyűjteményét (1801 db) és kéziratgyűjteményét (19 db). A könyvtár az 1820-as években bővül 20.000 darabosra. (SZENTIMREI 1981, 279–280.)

Mélt. Vajai Vay József Septemvir: Vay József (1752–1821) szeptemvir, helytartói tanácsos, a sárospataki kollégium főgondnoka 1796-tól.

Lónyai Gábor: (1778–1824) Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809), Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor (1809 után és 1820–1824), a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka (1817-től), kamarás. Lónyai nekrológja kötetünkben: [Lónyay Gábor nekrológja].

Superintendens Fő Tiszt. Őry (Filep) Gábor: Őry Filep (Fülep) Gábor (1739–1823):

református püspök, tanár, fordító. 1773-tól 1798-ig teológiaprofesszor Sárospatakon, 1797-től református püspök.

A professzorok névsorát, ahogy említettük, Kazinczy a Szombathy-féle kollégiumtörténetből veszi át. Az alábbi kiegészítéseket részben Szombathy munkájából vettük.

1. **Kopácsi István:** 1531-ben alapította az iskolát Sárospatakon. Iskolai feladatait 1556-ig látta el.
2. **Czeplédi Ferencz:** Czeplédi Ferenc (1530 – 1597) református lelkész, Kopácsi veje, és őt követi a tanári posztón.
3. **Balsarati Vitus János:** Balsarati Vitus János (1529–1575) bölcséleti és orvosdoktor, Erdődön Kopácsi tanítványa, majd sárospataki lelkész és tanár.
4. **Szikszai Fabricius:** Szikszai-Fabricius Balázs (1530 k.–1576) sárospataki tanárságát megszakítva 1564–1566 között tanít Kolozsváron. Legjelentősebb munkája az iskolai használatra szánt latin-magyar szótára, amely sokig csak kéziratban terjedt, s halála után jelent meg nyomtatásban: *Nomenclatura seu Dictionarium Latino-ungaricum*, Debrecen, 1590.
5. **Beregszászi Péter:** Beregszászi Péter (?–?) 1576-ban megy Nagyváradra lelkésznek Károli Péter helyére, akinek korábban tanítványa volt.
6. **Paksi Mihály:** Szathmári Paksi Mihály (16. sz. közepe–1585) sárospataki tanárságát megelőzően Debrecenben, Tokajban, Gyulafehérváron és Marosvásárhelyen lelkészkedett.
7. **Kassai Császár György:** Kassai Császár György (?–1586 k.) sárospataki tanársága után lelkész ugyanott.
8. **Thoraconymus Mátyás:** Kassai Császár György mellett tanított Sárospatakon.
9. **Pilczius Gáspár:** Pilczius (Pilcz) Gáspár (1526 k.–1605).
10. **Pesthi Gáspár:** Pesti Gábor (?–?) nem azonos a bibliafordítóval és mesefordítóval.
11. **Krakkai Demeter:** (?–?) erdélyi származású tanár, 1596-ban és 1597-ben volt Sárospatakon tanár és igazgató.
12. **Újfalvi Katona Imre:** Újfalvi Katona Imre (1572–1610) lelkész, tanár, 1599-ben és 1600-ban tanít Sárospatakon.
13. **Kézdi-Vásárhelyi Mózes:** Kézdivásárhelyi Mózes (?–?) erdélyi származású, 1601-ben és 1602-ben tanít Sárospatakon.
14. **Vásárhelyi János:** Vásárhelyi János (?–?) 1608 körül tartózkodik Sárospatakon.
15. **Kecskeméti Elekes János:** Kecskeméti Elekes (Alexis) János (1570-es évek–1618) Vásárhelyi Jánossal közösen vezeti a sárospataki oktatást, később, 1609-ben pataki lelkész, majd zempléni esperes.
16. **Szepsi Láni Mihály:** *Szepsi Láni Mihály* (?–1634) 1610–1611 között sárospataki tanár.
17. **Szikszai Sidérius (talán Vas) István:** Szikszai Sidérius István (?–1616 után) 1610–1611 között sárospataki tanár.
18. **Szepsi Kórocz György:** Szepsi Kórocz György (?–?) 1613–1616 között sárospataki tanár és az iskola igazgatója.
19. **Lövei György:** (?–1636) 1615–1617 között sárospataki tanár.
20. **Szenczi Boros János:** Szenczi Boros János (?–1622) 1616–1622 között sárospataki tanár.
21. **Farkasfalvi Filiczki János:** (1580 k.–1622) 1617–1622 között sárospataki tanár. Magyarul, latinul és ógörögül is verselt, koszorús költőként ismerték. 1622-ben igazgató, I. Rákóczi György utasítására erősíti meg az iskola törvényeit.
22. **Muraközi Dúzs Márton:** Muraközi Dúzs Márton (?–1622) 1622-ben sárospataki tanár.
23. **Tolnai Pap István:** (?–1642), 1623–1626 között sárospataki tanár, 1626–1632 között I. Rákóczi György udvari papja, majd 1632-ben visszatér Sárospatakra első prédikátorként.
24. **Simándi János:** *Simándi János* (?–?), 1626–1630 között sárospataki tanár.
25. **Komjáthi Dávid Mátyás:** Komjáthi Dávid Mátyás (?–1640 k.) 1626–1628 között

sárospataki tanár.

26. Zemlényi György: (?–?) 1628–1631 között sárospataki tanár.

27. Salánki György: (?–1644) 1629–1635 között sárospataki tanár, 1633-tól igazgató.

28. Bakai Benedek: (?–1633) 1630–1633 között sárospataki tanár. Szombathy megjegyzése: „Ő volt legelső a' Pataki Oskola-Tanítók között, a' ki *Professornak* neveztetett.” (SZOMBATHY 1809, 27.)

29. Ruszkai András: (?–?), 1631–1636 között sárospataki tanár.

30. Dobravicz Mihály: (?–?) 1634–1636 között sárospataki tanár.

31. Szepsi Literáti Pál: (?–?) 1636-ban sárospataki tanár.

32. Verécz Ferencz: (?–1660) 1636–1638 között sárospataki tanár.

33. Béneyi Deák János: (1609–1645) 1637–1641 között sárospataki tanár. 1634-ben I. Rákóczi György fiai, Zsigmond és György mellett volt nevelő Gyulafehérváron.

34. Valérius Dávid: (?–?) 1637–1640 között tanított Sárospatakon.

35. Fövényesi István: (?–1644) 1638–1639 között tanított Sárospatakon.

36. Tolnai Dali János: (1606–1660) a puritanizmus kiemelkedő alakja, emiatt viszont sokat bíralták egyházi részről. 1639–1641 között tanít Sárospatakon, majd Lorántffy Zsuzsanna közbenjárása nyomán 1649-ben kinevezik az iskola rektorának, amely posztot 1656-ig tölti be.

37. Kolozsi Dániel: (?–1680 k.) 1640–1642 között tanított Sárospatakon.

38. Szent-Péteri Mihály: (?–1645), 1641–1644 között tanított Sárospatakon.

39. Zebegnyei János: (1635–1667 k.), 1643–1646 között tanított Sárospatakon.

40. Tarczali Pál: Tarczali Pál (?–1669) 1644–1645 között tanított Sárospatakon.

41. Szepsi Gáspár: Szepsi Gáspár (?–?) 1645-ben tanított Sárospatakon.

42. Szilágyi Benjámin István: Szilágyi Benjámin István (?–1652 k.) 1645–1647 között tanított Sárospatakon.

43. Huszthi Sándor: (?–1646 k.) 1646-ban tanított Sárospatakon.

44. Szent-Péteri János: Szentpéteri János (?–?) 1646–1649 között tanított Sárospatakon.

45. Nógrádi Mátyás: Nógrádi Mátyás (1611 v. 1617–1681) 1647–1649 között tanított Sárospatakon, majd 1665-től haláláig a Tiszántúli református egyházkerület püspöke.

46. Herczeg-Szöllősi János: Herczeg-Szöllősi János (?–?) 1647–1654 között tanított Sárospatakon.

47. Váczi András: (?–?) 1648–1649 között tanított Sárospatakon.

48. Újvári Tamás: (?–?) 1649–1650 között tanított Sárospatakon.

49. Koménius János Tamás: lásd fentebb. Sajtóhiba: nem Tamás, hanem János Ámos (Jan Amos), ezt a javítást Kazinczy meg is írja az *Igazítások* című kiegészítő cikkében, lásd kötetünkben.

50. Veresegyházi István: (?–?) 1652–1654 között tanított Sárospatakon.

51. Toféus Mihály: Tofeus Mihály (1624–1684) 1652–1653 között tanított Sárospatakon, az Erdélyi református egyházkerület püspöke 1679-től haláláig.

52. Bacsonyi B. Menyhárt: (?–?) 1653-ban, majd 1656–1662 között tanít Sárospatakon, utóbb rektor.

53. Szathmári Ötvös István: Szathmári Ötvös István (?–1665) 1654–1655 között tanított Sárospatakon.

54. Szántai Molnár Pál: Szántai Molnár Pál (?–1670 k.) 1654–1656 között tanított Sárospatakon.

55. Buzinkai Mihály: lásd fentebb.

56. Lippai Sámuel: (1622 – 1660 után) 1656–1657 között tanított Sárospatakon.

57. Posaházi János: lásd fentebb.

58. Köpeczi Bálint: (?–?) 1665–1668 között tanított Sárospatakon.

59. Séllyei András: Séllyei S. András (?–?) 1669-ben sárospataki lelkész és tanár három hónapig.

60. **Csécsi János:** id. Csécsi János, lásd fentebb.
61. **Simándi István:** (1675–1710) 1709–1710 között tanított Sárospatakon.
62. **Füleki András:** (?–?) 1710–1717 között tanított Sárospatakon.
63. **Csécsi János:** ifj. Csécsi János (1689 – 1769) 1713–1734 között tanított Sárospatakon. 1717-től egyedül tanított, de 1719-től tanártársat kapott, akivel konfliktusba került: Nagy-Mihályi Szomoló Gergelyt és a pártjára álló diákokat kiverte az iskolából. Királyi komisszió tartotta fenn a rendet 1723 és 1725 között, de 1734-ben az újabb konfliktusok miatt mind a két tanárnak el kellett hagynia az iskolát.
64. **Nagy-Mihályi Szomoló Gergely:** (?–1742) 1719–1734 között tanított Sárospatakon. Ifj. Csécsi Mihállyal való konfliktusát lásd fentebb.
65. **Szathmári Paksi Mihály:** (1681–1744) 1734–1744 között rektor és professzor Sárospatakon.
66. **Sárány Dávid:** (1700–1762) 1734–1758 között tanított Sárospatakon.
67. **Szathmári Paksi Mihály, a Második, az Elsőnek fija:** (1715–1778), az előbbi fia. 1742-ben, majd 1744–1772 között tanít Sárospatakon.
68. **Bányai István:** (?–1767) 1744–1767 között tanított Sárospatakon.
69. **Szathmári Paksi Pál:** (1733 – 1766), id. Szathmári Paksi Mihály fia, ifj. testvére. 1759–1766 között tanított Sárospatakon.
70. **Szentesi János:** (1735–1781) 1767-től haláláig tanított Sárospatakon.
71. **Szent-Györgyi István:** (1736–1799) 1767–1797 között tanított Sárospatakon.
72. **Szathmári Paksi Mihály, a Harmadik; fija a Másodiknak:** (1745–1773) a fentebbi ifj. Szathmári Paksi Mihály fia, 1772–1773 között tanított Sárospatakon.
73. **Őry Filep Gábor:** lásd fenteb.
74. **Szilágyi Márton, fija a Debreczeni Superintendens Sámuelnek:** (1748–1790) 1773–1790 között tanított Sárospatakon, Szilágyi Sámuel református püspök fia.
75. **Szombathi János:** lásd fentebb.
76. **Tóth-Pápay Mihály:** Tóth-Pápai Mihály (1752–1831) 1791–1805 között tanít Sárospatakon, ekkor lemond hivataláról.
77. **Barczafalvi Szabó Dávid:** (1752–1828) író, újságíró, fordító, 1792–1805 között tanít Sárospatakon.
78. **Kövy Sándor:** lásd fentebb.
79. **Rozgonyi József:** lásd fentebb.
80. **Beregszászi Pál:** (1750 – 1828) 1798–1803 között sárospataki tanár. Nyelvész, nyelvtörténész.
81. **Kisari Tóth János:** (?–?) 1799–1807 között tanít Sárospatakon.
82. **Porkoláb István:** (?–1809) 1804-től tanít Sárospatakon.
83. **Sípos Pál:** (1759–1816) 1805–1810 között tanít Sárospatakon.
84. **Nyíri István:** lásd fentebb.
85. **Patai János:** (?–?) Sárospataki tanár 1807–1810 között.
86. **Láczai József:** lásd fentebb.
87. **Szathmári Paksi Dániel:** lásd fentebb.
88. **Kézy Mózes:** lásd fentebb.

HUMANIORUM PROFESSOROK

1. **Vadnai József:** nincs több adat.
2. **Váradi Pál:** nincs több adat.
3. **Úti János:** nincs több adat.
4. **Gellei József:** (1754–1838) író, fordító, szerkesztő, tanár. A *Magyar Kurír* segédszerkesztője volt Bécsben Szacsvey Sándor mellett. 1790-ben visszatér Magyarországra, Jászberényben, majd Kiskunhalason tanár. Majd 1797–1806 között sárospataki professzor. Az *Ifjabbik Robinson* fordítója (Pozsony, 1787, lásd kötetünkben Kazinczy kritikáját.)

5. *Vályi Nagy Ferencz*: lásd fentebb.

6. *Emődi István*: Emődy István (1770–1823) tanár, református lelkész, 1804–1806 között Sárospatakon tanít.

7. *Kovács István*: nincs több adat.

8. *Katona Mihály*: (1780–1842) 1806–1808 között tanított Sárospatakon.

9. *Imre István*: nincs több adat.

10. *Kézy Mózes*: lásd fentebb.

11. *Somosy János*: lásd fentebb.

12. *Kis Sándor*: nincs több adat.

13. *Cseresznyés Sámuel*: (1785–1855) 1813–1817 között tanított Sárospatakon, először humaniorákat, majd jogot.

14. *Bak István*: nincs adat.

a' Pápai Professorrá lett Mokry Benjámin: Mokry Benjámin (1774–1826) már sárospataki diákként is tanította az ógörög nyelvet, majd Jénában és Göttingenben tanult. 1805–1813 között pápai professor. A *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője

Phys. Prof. Kézy, kinek Versei a' Napoleon' Menyegzőjére 1810: Kézy Mózes említett munkájának adatai: *De nuptiis Napoleonis Magni et Mariae Ludovicae Austriacae*, Sárospatak, 1810.

Vice Notárius (lat.): aljegyző.

Szemere György: nincs adat

Rozgonyi Prof. Úrnak fija: nincs adat.

Szent-Györgyi Togátus: nincs adat.

114. Verhältniss der magyarischen Sprache zur deutschen

szövegforrás

Allgemeine Literatur-Zeitung, 1818. Julius, Nr. 169, 519 – 520.

Rovat cím: *Literarische Analekten*.

hitelesség

Kazinczy az 1817. december 10-én kelt levelében küldi Rumy Károly Györgynek (KazLev. 15. 3520 sz.) a közleményt, amelyet rövidítve közölt a német lap, a hat, római számokkal sorszámozott példából csak az első négyet, vagyis a latin és az ógörög példák, amelyek a magyar közleményben is megvannak, itt kimaradnak. A Kazinczy által küldött anyag vége is kimarad a közlésből: a fordítások után következő, a magyar nyelv rövidségére hozott további példák utáni reflexió.

magyarázat

A cikk magyar változatát lásd kötetünkben: *A' magyar nyelv' szép elsősege*.

A keletkezéshez lásd *A' magyar nyelv' szép elsősege* jegyzeteit kötetünkben.

Csak a magyar közleményben nem szereplő kifejezéseket magyarázzuk.

apophthegmatisch: az ógörög *apophthegma* szóból, amelynek jelentése rövid, csattanós mondás. Jelzőként: rövid, tartalmas.

fordítás

A magyar és a német nyelv kapcsolata pontosságban és rövidségben, egy arab gnóma fordításának példáján, amely németül és arabul két sort és húsz szót számlál, de magyarul kevesebbet.

A „der Sammler” című bécsi szépirodalmi folyóirat (kiadója és nyomdása Anton Strauss) egyik lapszámában (1817. 55. szám) egy arab gnómát oszt meg, amely németre fordítva a következőképpen szól:

Sohn! du weintest am Tag der Geburt, es lachten die Freunde;
Tracht, dass am Todestag, während sie weinen, du lachst.

Ez úgy áll két sorból, mint az arabsz Originál, úgy húsz szóból, mint amaz; ’s az említett Munkának Redactora Európának minden Nemzeteit bajvívásra hívja ki, hogy merjék ezt, ugyan annyi sorban, ugyan annyi szóval.¹

A magyar írók közül hárman vívtak meg a csatában, és mindhárman győzedelmeskedtek: Gróf Dezsőffy József volt az első, aki 13 szóval írta újra a gnómákat hexameterben és pentameterben. (I. sz.) Utána Kazinczy Ferenc Széphalomból, a II. és a III. számúval, az előbbi disztichon rímekkel, két sorban és tizenegy szóval, az utóbbi ugyanannyi sor, és csak hat szó, és bár rövidségénél fogva apoftegmatikusan rejtélyes, de semmi más, mint homályos és kényszerűség szülte. Végül Vályi Nagy Ferenc, a Sárospataki Református Kollégium tanára is részt vett a dicsőséges csatában, és a IV. számú próbát két sorban és 14 szóban végezte el. Ez a négy fordítás olvasható itt. A magyar disztichonok német fordításai szándékosan szó szerintiek.

	1	2	3	4	5	6
I.	<i>Sírtál, hogy születél: nevetének rendre barátid;</i>					
7	8	9	10	11	12	13
	<i>Élj, hogy holtodkor sírjanak, és te neved.</i>					

1. Du hast geweint. – 2. als – 3. du geboren warst: – 4. sie lachten – 5. der Reihe nach. – 6. deine Freunde. – 7. Lebe – 8. dass – 9. bey deinem Tode – 10. sie weinen sollen – 11. und – 12. du – 13. lachen mögest.

	1	2	3	4	5
II.	<i>Sírák, midőn levél: azok nevettenek;</i>				
6	7	8	9	10	11
	<i>Élj, hogy vígan halhass: ők keseregyenek.</i>				

1. Du weintest – 2. als – 3. du wardst – 4. jene – 5. lachten – 6. lebe – 7. dass – 8. froh – 9. du sterben könnest – 10. sie – 11. sollen trauern.

	1	2
III.	<i>Sírva lettél: vígadtanak;</i>	
4	5	6
	<i>Halj-meg vígan: búsuljanak.</i>	

1. Weinend – 2. wardst du – 3. sie freuten sich; – 4. stirb 5. froh: – 6. sie mögen (auch sollen) trauern.

	1	2	3	4	5	6	7
IV.	<i>Hogy születél, sírák: nézőid örüljenek; úgy élj,</i>						
8	9	10	11	12	13	14	

¹ Ez a bekezdés Kazinczy magyar cikkéből idézve.

Hogy holtodkor azok sírjanak, és te örülj.

1. Als – 2. du geboren warst, – 3. weintest du: – 4. deine Zuschauer (die Umstehenden) – 5. hatten sich gefreut; – 6. also – 7. lebe, 8. dass – 9. bey deinem Tode – 10. jene – 11. weinen mögen (sollen), – 12. und – 13. du – 14. dich freuen sollst.

Biztosítjuk a magyar nyelvet nem ismerő olvasókat arról, hogy az itt közölt négy magyar fordításban nincs semmi erőltetett és nem sértik a nyelvtani szabályokat. A magyar nélkülözheti a névmásokat a főnevek, a jelzők, valamint az igék használata során. Az *adok* ugyanannyi, mint az *ich gebe* (etwas); az *adom* ugyanannyi, mint az *ich gebe dises oder jenes*; az *adlak* ugyanannyi, mint az *ich gebe dich*; *adhatok, ich kann geben*; *adhatom, ich kann dieses geben*; *adhatlak, ich kann dich geben*; *adogatok, ich gebe öfters, nach und nach*; *adatok, ich lasse* (durch einen andern) *geben*; *adogathatok, ich kann öfters* (vagy *nach und nach*) *geben*; *adogathatnék ich könnte wiederholt* (gyakorítóképzővel) *geben*; *adogattathatnék, ich könnte durch einen andern zu wiederholten Malen geben lassen*. – *Kéz az die Hand*; *kezem az meine Hand*; *kezed az deine Hand*; *keze az seine Hand*; *kezüink az unsere Hand*; *kezetek az eure Hand*; *kezők az ihre Hand*; *kezeim az meine Hände*; *kezeink az unsere Hände* stb.

115. Igazítások Sáros-Patakhöz

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1818. XII. kötet, 110.

hitelesség

Aláírva: G. H. I.

Az álnév magyarázatához lásd a *Sáros-Patak Története*i jegyzetét.

magyarázatok

A cikk előzménye kötetünk két közleménye: *Sáros-Patak Története*i és *A' Sáros-Pataki Reform. Collégiumnak Historiai 's Statisticai Ismérte*. Az *Igazítások Sáros-Patakhöz* beküldéséről lásd az előbbi jegyzeteit.

línea (lat.): vonal

Hogy Comenius János Amost a' Betűszedő Tamássá változtatta: a *Tudományos Gyűjtemény* 23. lapján, a professzorokat felsoroló rész 49. tételében valóban Komenius János Tamás olvasható, holott a cikkben korábban, a 13. lapon helyesen (bár a keresztnévei sorrendjét felcserélve), Comenius Ámos Jánosként olvashatjuk a tanár nevét.

116. Újabb példája a' nagylelkűségnek a' Köznép eránt

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1819. I. kötet, 115–116.

Rovatcím: *Jelességek*.

megjelenés

A KazLev. 16. 3658. sz. levél jegyzetében Váczy közli a tudósítás szövegét (585. o.).

hitelesség

Aláírva: G. H. I.

Az álnév magyarázatát lásd kötetünkben, a *Sáros-Patak Története*i jegyzeteiben.

magyarázat

1814 és 1817 között a rendkívül kedvezőtlen időjárás és a rossz termés Erdélyben éhínséget okozott, amely együtt járt a szegények körében alig fékezhető járványokkal és halállal, valamint a haszonállatok elpusztulásával. Döbrentei Gábor 1817. április 9-én kelt levelében (KazLev. 15. 3414. sz.) számol be Kazinczynak az ínség súlyosságáról, illetve a főurak segítő szándékáról: „Tudod, tisztelettel töltünk-el Gr. Teleki József iránt, Julius 3dikán 1816, midőn nála valánk. 'S melly szépen kezdette ő itten Consiliariusi hivatalát! Tisztelte és becsülte minden. Erdélyben most nagy éhség lévén, itt két közel lévő faluban, szegényebb Nemesek szolgáló embereit tápláltatta Rumford levesével. Példája után gerjedének-fel B. Wesselényi Miklós, Gr. Gyulai Lajos, Gr. Vass György, Gr. Bethlen Ádám, Gr. Kendeffy Ádám, a' két B. Bánffy 's Gr. Bethlen József, kik 100 szegénynek, éhséggel küszködőnek a' jövő aratásig való tápláltatását egy holnap olta magokra vállalák.”. Ugyanennek a levélnek a jegyzetében Váczy idéz több korabeli közleményt a *Hazai 's Külföldi Tudósításokból*, amelyek az erdélyi főurak jótékonykodásáról tudósítanak (KazLev. 15., 585–586. o.). Idézi továbbá Csereynek azt az egyoldalas nyomtatványban terjesztett felhívását, amely a Döbrentei fent idézett levelében is olvasható támogatás pártolására szólítja fel a lehetséges adakozókat, és arra kéri őket, hogy „Melly végre a' ki a' mennyit ad, méltóztassék, ne terheltessek, egyikünknek, Bárá *Wesselényi Miklósnak* kezéhez küldeni.” A lap hátára Kazinczy feljegyzi: „Ezt Cserey Farkas írta.” (MTA KIK M. Ir. Lev. 4r. 51. 135. f.)

1818. augusztus 17-én kelt levelében Cserey Farkas arról számol be Kazinczynak (KazLev. 16. 3633. sz.), hogy a király elismerését fejezte ki a nagylelkű adakozásért, amelyet nyilvánosan kihirdetni rendelt: „Engemet tavalj Bánfi Pál és kedves Vice Ispánja, kit egy szekér Búzáért és egy csorda hízott puikáért telt Gubernium előtt kegyetlen földes Urnak törekedtek le festeni; de miijen igasságos légyen az Isten minden dolgaiba, meg láthatod eő Felségének azon kegyelmes Rendelésiből, meljet a Guberniumhoz küldött, és a meljet a túlsó lapra közlök veled, hogy láthasd, melj szép satisfactiót engedtek nékem az Egek.” Ebben a levelében elküldi Kazinczynak a király 1818. május 8-án kelt 2174-es latin nyelvű rendeletének szövegét (ezt pontosan hivatkozni fogja Kazinczy közleménye a *Tudományos Gyűjteményben*, lásd a főszövegben), amelyben négy pontban vannak felsorolva Csereynek a szegényeket segítő döntései. Kazinczy válaszát erre a levélre nem ismerjük, azonban Cserey 1818. szeptember 27-én kelt levelében (KazLev. 16. 3644. sz.) megköszöni Kazinczy elismerését, és elküldi neki a Gubernium latin nyelvű levelét, amelyben ismét szerepel a négy pontba szedett felsorolás, illetve a főszolgabíró magyar nyelvű levelét, amelyet széles körben terjesztettek: „Szivem szebb érzéseinek esik igen jól; még mikor tettem, tudtam én aszt, mert jót és szépet tévén, fel tettem, hogy Néked is kedves léssen. Kívánságodra küldöm egész ki terjedésbe le írva, a mit e tárgyba a Gubernium hozzám küldött, úgy szinte a Hirdetést is, meljet ezen járásbeli Fő Szolga Bíró küldözött a Birtokosokhoz. Nagy eő Felségének hozzám járult Kegyelme; de híd el Barátom, ez nékem sok irigyeget, sok ellenségeket csinált, a kiket én mind azon által csendes türedelemmel meg vetek.” Cserey nem sokkal később megköszöni Kazinczynak (1818. október 31. KazLev. 16. 3658. sz.), hogy elküldte a *Tudományos Gyűjteménynek* a Gubernium levelét: „Szivessen köszönöm, hogy a Gubernium Levelét meg küldötted a Tud. gyűjteménynek – ha ki jön, kérlek, azon darabot küld meg nékem. A Gubernium azért írta Deákul ezen Decretumot, mivel annak egy része eő Felségének oda küldöt Decretumát, melj Deákul jött, foglalja magában.” Kazinczy a tudósításában valójában összefoglalta az uralkodó és a Gubernium rendelkezését Cserey fent idézett küldeményei alapján.

Cserey Farkas: (1773–1842) őrnagy, műgyűjtő, botanikus, 1805-től Kazinczy bizalmas barátja. Gróf Haller Krisztina férje, Wesselényi Miklós sógora, Cserey Miklós rokona. Csokonai síremlékének ügyében kezdett intenzívvé válni levelezésük és barátságuk. Krasznai birtokán élt.

Teleki József kinek szép életét az Erd. Múzeumnak minden Olvasóji tisztelet' érzései közt olvasták a' X. Füzetben: Gróf Teleki József főispán (1738–1796) életrajza az Erdélyi Múzeumban jelent meg 1818-ban: X. füzet, Döbrentei Gábor: *Gróf Teleki József' élete*, 78–105. **fundus** (lat.): alap.

urdolga: napi munka, amit a jobbágy a földesura javára végezni köteles, robotnak is nevezték.

robot: a feudális földesúri jövedelmek és a jobbágyi terhek egyik formája, a földesúrnak végzendő ingyenmunka, véglegesen az 1848-as jobbágyfelszabadítási törvény szüntette meg.

urbarium (lat): a jobbágyoknak a földesura iránti kötelességeit rögzítő, írott vagy íratlan szabályrendszer.

Ő-Felsége: I. Ferenc néven magyar király, II. Ferenc néven német-római császár (1768–1835), 1792-től haláláig uralkodik.

jurisdictio (lat.): a bírói hatalom gyakorlása, itt: bíróság.

Róma polgári koronát ada annak, a' ki csak egy embert tart is meg: a corona civica egy rangos római katonai kitüntetés volt, amelyet annak adományoztak, aki egy római polgár életét megmentette a csatában, a díj birtokosai privilégiumokban részesültek.

117. Ismételten régebbi metrikusaink

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1819. I. kötet, 116–118.

Rovatcím: *Régiségek*. Közvetlenül az Újabb példája a' nagylelkűségnek a' Köznép eránt című tudósítás után következik.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázatok

Nem találtunk adatot a levelezésben a cikk megírásának körülményeiről és motivációiról. Kazinczy az 1819. február 22-én kelt levelében írja Szilágyi Lajosnak (KazLev. 16. 3705. sz.) Szilágyi Sámuelről, hogy a „A' Tudom. Gyűjtem. legutolsó Kötetében lap 117. már említettem nevét”.

Kazinczy korábbi tanulmányait, amelyekben szintén tárgyalta a költészet történetét, illetve az időmértékes verselést, lásd kötetünkben:

- *Von den verschiedenen Gattungen der ungarischen Versification*
- *Himfy's Lieder der Liebe – recenzió*
- *A' magyar literatura története. Töredék*
- *Himfy szerelmei – recenzió*
- *A' magyar verselésnek négy nemeiről*
- *Szabad-e elisióval élni a' Magyar Verselésben?*
- *Sonett*

A' Péczeli' minden Gyűjteménye (1. Kötet, 283 lap.): A hivatkozott cikk (*Mindenes Gyűjtemény* 1789. első negyed, 18. levél, 283–285.) szerzője a sárospataki Szombathy János professzor. A közlemény, amelynek nincs címe, egy felsorolás jellegű áttekintés a „Deákos Magyar versekről, vagy is Distichonokról” (283.), szerzők nevével, munkáik címével és

megjelenésük évszámával, esetenként idézetekkel. Szombathy a következő szerzőket sorolja fel: Vilmányi Libetz Mihály (1558), Molnár János, Silvester János (1541), Körtvélyesi János (1612), Szenczi Molnár Albert (1617), Körtvélyesi János (1625), Pataki Füsüs János (1625), Kis-Marjai Veszelin Pál (1637), Beregi M. János (1654), Posaházi János és Rémius György (1656).

Virág pedig eggy egész külön Kötetben: Virág Benedek (1754–1830) kötetéről van szó: *Magyar poeták kik római mértékre írtak* 1540–1780, Pest, 1804.

Chertvélesinek Királyi ajándék: erre a munkára a *Mindenes Gyűjtemény* fenti közleménye is utal (284.): „Szepsi Korotz György Királyi Ajándékja előtt Körtvélyesi Jánosé. Nyomtat. Oppenheimban 1612.” Az említett mű címe: *Basilikon dórón. Az angliai, scotiai, franciai es hiberniai első Jacob kiralynac, az igaz hitnec otalmazojanac etc. fia tanitasaért irtt kiralyi ajandeka*. Szepsi Kórocz György (? – ?) Bocskai István erdélyi fejedelem írődeákja, később, 1613 és 1616 között a Sárospataki Kollégium igazgatója. Chertvélesi P. János (a kötetben: Johannes P. Chertvelyesi) verse ajánlás Drugeth Homonnai Istvánnak, akinek Szepsi Kórocz is ajánlja munkáját.

Grótiusnak a' Keresztyén Vallás Igazságáról írt Munkája' fordításában: *Grotiusnak a Keresztyén Vallás Igasságáról írott könyvei*, magyarra fordította Diószegi János, Marburg, 1732.

Szenczi Széki János' Versei Csipkés Comáromi György' Igaz Hit nevű munkája' elején: Szenczi Komáromi Csipkés György (1628–1678) prédikációgyűjteménye, az *Igaz hit* Nagyszebenben jelent meg 1666-ban. Széki Jánosról nincs adat, de a kötetben olvasható ajánlóvers aláírásában a következő olvasható: Szenczi Szaki [sic!] János, superintendens, és samarjai prédikátor, Eklén, 6. Maji, 1666. Eszerint Szenci Száki Jánosról van szó, aki több helyen prédikátor, majd Somorján már esperes, azután felsődunamelléki püspök (1656–1675).

Heidelbergi Catechismus: a Heidelbergi Káté Zacharias Ursinus és Caspar Olevianus munkája, 1563-ban jelent meg, magyar fordításban pedig 1577-ben, Pápan.

Miskolczi Gáspárnak Jeles Vadkert nevű munkájában, Lőcsén, 1702.: Miskolczi Gáspár (1628–1696) református lelkész, Sárospatakon, majd Utrechtben tanult. Munkája egy wittenbergi teológus, Wolfgang Franz (1564 – 1628) *Animalum historia sacra* (1612) című művének fordítása.

Posaházi János Pataki Professor' Versei találtnak a' Somosi Petkó János Szikszai Prédik. által fordított és Patakon 1565. kiadott Igaz és tökéletes boldogságra vezető útjába: Somosi Petkó János (1625–1684) református lelkész *Igaz és tökéletes boldogságra Vezérlő Út* című fordítása 1656-ban jelent meg. Pósházi János (?–1686) bölcséleti doktor, a pataki kollégium tanára, verse a kötetben Somosi Petkó előszava után következik, amelyet Kazinczy teljes egészében idéz; címe: *A' Nevezetes Férfiúnak Somosi János Uramnak, ki ez Könyvet magyar nyelvre fordította, ditséretes emlékezetire téttenek e' következő versek*.

Túl e' versek után két lappal a' Typographus szállítja meg két Distichonban az Olvasót. Hihető, azok is a' Posaházi Versei: az említett vers a következő:

Typographus ad Lectorem.

Olvasod e' Könyvet? Meg-lásd hamar által is olvasd.

Mig eljő a Halál, a' ki meződbe kaszál.

Ez Utat visgáld, elméd restségre ne adgyad,

Majd nyugszol eleget, hogy ha koporsó követ.

Generális Gróf Gyulai Ferencznek 1730. Júl. 23-dikán, Andrásfalván, Küküllő Vármegyében, pompás temetése tartatott. Hat Prédikátor monda felette Halotti Beszédeket, 's azok 1743. Kolozsvártt jelentek meg nyomtatásban: a kiadvány hét szerzője Bonyhai Simon György, Deáki Filep József, Kövesdi János, Szathmári Paksi Mihály, Szentkirályi Sámuel, Szigeti Gyula, Tompa János.

Sz. Királyi Sámuel Bethlen – Sz. Miklósi Prédikátornak Beszéde' első lapján Ovidiusnak

ismeretes verse: Szentkirályi Sámuel (?–?) betlenszentmiklósi prédikátor Ovidiustól az *Epistulae ex Ponto* 1. Könyvének III. verséből idéz: a *Rufino* 35–36. sora.

Debreczeni Superint. Szilágyi Sámuel, a' Voltaire' Henriádjának fordítója: Szilágyi Sámuel (1715–1785) tanár, műfordító, református püspök (szuperintendens), Voltaire eposzának fordítása csak halála után jelent meg, 1789-ben – a fordítást megelőzte 1786-ban Péczeli Henriásának kiadása. Kazinczy Szilágyi-életrajzát lásd kötetünkben: *Debreczeni Superintendens Piskárkosi Szilágyi Sámuel' Élete*.

Ráday a' Zrínyi' Epopoéját hexameterekbe öntögette által: Ráday Gedeon (1713–1792) költő, irodalomszervező, országgyűlési követ. A magyar nyelvű időmértékes verselés művelőjeként nagy hatást gyakorolt a magyar költészet megújulására. Zrínyi Miklós (1620–1664) *Szigeti veszedelem* (1651) című eposzát Ráday hexameterekbe kezdi el átírni, majd egy prózaátíratot készít a műből. A III. és az V. ének megjelenik a *Magyar Museumban* (Első Kötet Utolsó Negyed és Második Kötet Első Negyed, MM 2004 I., 228–237, 289–296). A III. énekben található *Mechmet dala* megjelenik a *Heliconi virágokban* is (Kazinczy, *Heliconi* 1791, 61–63.). Ehhez lásd még: MM 2004 II., 105, 156, 167.

Kalmár György: (1726–1782 k.) nyelvész, költő, *Prodromus* c. östörténeti munkájában (1770) a magyar nyelv alkalmasságát a klasszikus verselésre több ezer hexameterrel bizonyítja: *Prodromus idiomatis Scythico-Mogorico-Chuno (seu Hunno) Avarici, sive Adparatus criticus ad linguam Hungaricam* (Pozsony, 1770; 5000 hexametert tartalmazó függelékkal).

Debreczeni Togatus: Kalmár György a debreceni kollégiumban tanult. Togátus (lat.): papi pályára készülő felsőbb éves diák, aki a kollégiumban tógát visel.

Horatiusból és Klopstockból fordított Ódái: Szilágyi Sámuel Horatiustól (Quintus Horatius Flaccus római költő, Kr. e. 65 – Kr. e. 8) és Klopstocktól (Friedrich Gottlieb Klopstock német költő, 1724–1803) is fordított költeményeket.

Sylvester János: (1504 k.–1551 után) humanista, az első magyar nyelvtan szerzője, bibliafordító. 1541-ben megjelent újszövetség-fordításában az evangéliumok összefoglalását disztichonokban adja, ahogyan a kötet ajánlása is ebben a formában készült.

Baróti Szabó: Baróti Szabó Dávid (1739–1819) költő, paptanár, a klasszikus triász tagja. Első kötete 1777-ben jelent meg, amely időmértékes verseit tartalmazza, *Uj mértékre vett külömb verseknek három könyvei*. Kassa, 1777.

tisztelt Költőnk, a' ki Metricus Poetáink' maradványaikat Pesten 1804. kiadta: Virág Benedek (1752–1830) kiadványa, *Magyar poeták kik római mértékre írtak 1540–1780*. Pest, 1804. A kötetnek nem készült bővített kiadása Virág életében.

Túri Pál: (?–1574) tolnai iskolaigazgató, valószínűleg paptanár.

Szenczi Molnár Albert: (1574–1634) református lelkész, nyelvész, fordító, zsoltárfordításaiban (1608) hajt végre bravúros verselési megoldásokat, ami helyenként az időmértékes verseléshez közelíti a magyar szöveget.

Ráday 1764., 's talán elébb már, azon hexameteireit írta, melyeket Péczeli kastélya' palotájának falain lát a' Vendég: ehhez lásd Kazinczy közleményeit az *Orpheusban*. *Rádaynak Péczeli Palotája (festetett 1766ban):* ez csak a hexametereket közli, ORPHEUS 2001, 19. Illetve *B. Rádaynak péczeli palotája*, ORPHEUS 2001, 150–152. Későbbi közleménye a péceli palotáról: *A' Rádayak*, lásd kötetünkben).

118. Gróf Zrínyi Miklós

szövegforrás

Hasznos Multságok 1819. I. félesztendő 20. szám, Toldalék 1–4. (külön számozott)

A folyóiratba kötött toldalékot a DRKNK példányában találtuk meg, más hozzáférhető gyűjteményekből hiányzik. Csak a kéziratos füzetkatalógusban szerepel, jelzete: Z6806.

megjelenés

1. KOSJÁR 1959.

2. KAZKÖLT I. 2018, 647–649.

A kiadások aprónyomtatványként tárgyalják.

hitelesség

Aláírva: G. H. I.

Az álnév magyarázatát lásd kötetünkben, a *Sáros-Patak Története*i jegyzeteiben.

magyarázatok

A vers a levelezésben bukkan fel először, az 1811. május 22-23-i keltezett, Berzsenyi Dánielnek írt levélben (KazLev. 8. 2009. sz.). A Zrínyi-életrajz csak a *Hasznos Mulatságok* todalékában szerepel. Ennek a közleménynek a keltezése 1819. március 11., de a levelezésben nincs adat az életrajz megírása és a közlés körülményeire. Kazinczy ekkoriban veszi hírért, hogy Keszthelyen Zrínyinek és Kis Jánosnak emlékfát ültetnek, ami lehet a kiadás kontextusa, de erre való közvetlen utalás nem ismert. A bevezető bekezdésben Kazinczy visszaütal 1817-es Zrínyi-kiadására (*Zrínyi Miklós minden munkái I-II.*, Pest, Trattner, 1817), ahhoz kapcsolja a jelen nyomtatványt: „Minthogy az újabb nyomtatás mellől, a’ Kiadónak Erdélyi útja miatt, elmaradott a’ Zrínyi’ Élete, és az a’ Parallela, a’ mellyben ez Zrínyit, a’ Virgíl’ és az Olasz Epicus Tasso’ tanítványát, és Gyöngyösit, az Ovidét, öszvehasználtja: közöljük itt poetai képét, mellyet Zrínyinek tulajdon festékeivel festettük.”

A vers műfaja cento, azaz Zrínyi szövegeinek felhasználásával készült önálló szövegkollázs, a fent idézett Berzsenyi-levélben Kazinczy pontosan megadja, mi az, amit változtatás nélkül, mi az, amit változtatással vett át Zrínyitől, illetve melyek a saját versszakai. Mindezt részletesen feltárja Zrínyi szövegeit is idézve: BÉKÉSI-SVÁB 1997. Kazinczy Zrínyi-kiadásának előkészületeihez, illetve Zrínyi XIX. század eleji újrafelfedezéséhez lásd KISS 1999 és SZILÁGYI 2022.

Gróf Zrínyi Miklós, Györgynek fija, ’s egy másik Györgynek, a’ Szigeten elesett halhatatlan Miklós’ fíjának, unokája, ’s a’ szerencsétlen végű Péternek, az Ilona’ atyjának, testvér bátyja:

Zrínyi Miklós (1620–1664) költő, hadvezér. Apja Zrínyi György, nagyapja Zrínyi György, dédapja Zrínyi Miklós (1508 k.–1566), a szigetvári hős. Öccse Zrínyi Péter (1621–1671), akit a Wesselényi-összeesküvésben való részvétele miatt Bécsújhelyen végeztek ki. Neki a lány Zrínyi Ilona (1643–1703), I. Rákóczi Ferenc, Majd Thököly Imre felesége, II. Rákóczi Ferenc anyja, erdélyi fejedelelné.

Pázmány: Pázmány Péter (1570 – 1637) jezsuita szerzetes, egyházi író, esztergomi érsek, a magyarországi katolikus megújulás vezető alakja.

Káldi: Káldi György (1573–1634) jezsuita szerzetes, bibliafordító.

Gyöngyösi: Gyöngyösi István (1629–1704) költő.

Bucolicum (gör.): pásztorköltészet.

Faludi: Faludi Ferenc (1704 – 1779) költő, aki pársztori költeményeit, idilljeit olasz költészeti és zenei hatás nyomán írta.

a’ Mezei Muza: a pársztori múzsa, vagyis a bukolikus költészet istennője.

Verseit és Ne bánts d című könyvét ismét birjuk, a’ Haza Trattner Nyomtatónk’ hűségének köszönheti: Kazinczy itt a saját kiadására utal, amelyben a *Szigeti veszedelem*, a kisebb költemények és az *Az Török áfium ellen való orvosság*, vagyis a *Ne bánts d a magyart* című röpirat jelent meg.

az 1651 esztendei kiadásnak minden nyomtatványai régen elfogytak, ’s kótyavetyéinken egy exemplár, már 1790 előtt, tizen egy pengő forinton költ-el: az *Adriai tengernek Syrenaia* című

kötet Bécsben jelent meg 1651-ben, és Zrínyi költeményei mellett a *Szigeti veszedelem* című eposzát is tartalmazza. Kazinczy még 1787-ben kéri meg Ráday Gedeont, hogy könyvárverésen vegye meg neki Zrínyi kötetét, ő azonban drágállja, így az egyik saját példányát adja Kazinczynak (1787. december 2., KazLev. 1. 110. sz.): „A mi Zrínyi Miklós Syrénáját illeti, igyekeztem ugyan azt meg venni, de minthogy azt éppen 6 pf. 50 xrig verték fel, annyit érte igérni annyival inkább sokallottam, hogy magamnak ezen Munkája Zrínyinek két exemplárban legyen meg, mellyek közül edgyikével, ha kedveskedhetem, szerentsémnek fogom tartani, és ha iránta az Ur, valamely rendelést tesz, annak kezében adom, az kire az kézhez való vétel fog bízattatni.” Az ajándékozásról jóval később Rummy Károly Györgynek ír (1815. március 4., KazLev. 12. 2883. sz.).

a' Kiadónak Erdélyi útja: Kazinczy 1816. június 11. és szeptember 10. között erdélyi utazást tett, az élményei nyomán írt *Erdélyi Levelek* című munkáján élete végéig dolgozott, az első részletek 1817–1818-ban a *Tudományos Gyűjteményben* jelentek meg. Kritikai kiadása: ERDLEV 2013.

Parallela (lat.): párhuzam.

Virgil: Maro Publius (Kr. e. 70–19) római költő, az *Aeneis* című eposz szerzője.

az Olasz Epicus Tasso: Torquato Tasso (1544–1595) olasz költő, *A megszabadított Jeruzsálem* című eposz szerzője.

Ovid: Publius Ovidius Naso (Kr. e. 43–i. sz. 17/18) római költő, többek között a *Metamorphoses* (*Átváltozások*) szerzője.

Márs: a hadak istene.

Vénus: a szerelem istennője.

Péneus leánya: Daphne, aki Apollón elől menekülve babérfává változott.

Pécs 's az Eszéki híd: utalás Zrínyi hadi sikereire.

idegen társam: Kazinczy jegyzetben utal rá, hogy itt Raimondo Montecuccoli (1609–1680) osztrák császári hadvezér értendő.

lengyel korona: a Zrínyi-szakirodalom nem tud arról, hogy Zrínyinek felajánlották volna a lengyel koronát, ezért az feltételezhető, mivel Kazinczynak ez a saját betoldása, hogy szándékosan keverte össze Zrínyit II. Rákóczi Ferenczel. „Ezzel a szándékos Zrínyi-Rákóczi »tévedéssel« tehát tudatos célja lehetett: egy másik, lehetséges kontextusba helyezve utalt Rákóczira is; célzott tehát a két államférfi hasonló politikaitörténelmi szerepére, amit e korban mindenki ismert, és amit népköltészeti szövegek nyíltan és fájdalmasan megénekeltek.” BÉKÉSI – SVÁB 1997, 14.

Pindus: Pindosz, hegység Görögországban, a múzsák egyik lakóhelye.

Helicon: hegység Görögországban, a múzsák egy másik lakóhelye.

charnok/csarnok: ez a szót 'amphiteatrum' jelentésben másutt (pl. *A' Nyelvrontók* című epigrammában, KAZKÖLT I. 2018, 226. szövegidentitás) is használta Kazinczy, és rendszeresen felhívta a figyelmet kommentárjaiban, hogy a szót Zrínyitől vette át.

Spanyolok barányát/Spanyol arany gyapja: Zrínyi az aranygyapjas rend lovagja volt.

Aeneidos: Vergilius Aeneis című eposza.

Máró: Vergilius.

professio (lat.): mesterség.

Homérus: Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög eposzköltő.

vágvány: sormetszet.

Zrínyinek gyönyörű magyarsággal írt Chroniconját is. (azt Zrínyi Pethő Gergely neve alatt adta-ki): A *Syrena*-kötet is kiadó Cosmerovius bécsi nyomdász műhelyében jelent meg 1660-ban, Zrínyi Miklós támogatásával Pethő Gergely (1570 k.–1629) *Rövid magyar kronikája*. A krónika megjelenését követően, a 17. század második felében az erdélyi értelmiség körében elterjedt az a híresztelés, hogy a krónikát nem Pethő Gergely, hanem Zrínyi írta. A krónikát azonban valóban Pethő Gergely írta, és Zrínyi annyit változtatott a kiadott szövegen, hogy

kihagyatta az Erdődy Tamást dicsőítő ajánlást az Erdődyekkel való rossz viszonya miatt. Lásd még: NAGY 1998.

III. Ferdinandot a' Svédektől, Egernél Cseh-országban, ő szabadította-meg: III. Ferdinánd (1608–1657) 1636-tól haláláig magyar király, német-római császár hívására Zrínyi bekapcsolódott a harmincéves háborúba 1642–1644 között, Morvaországban és Sziléziában a svédek ellen harcolt. Csehországban Egernél megmentette a királyt, amikor a királyi sátorra támadtak.

IV. Filep Spanyol Király az Arany-Gyapj Rendével: IV. Fülöp (1605 – 1665) spanyol király 1620-tól haláláig uralkodott, Zrínyit aranygyapjas renddel tüntette ki az 1664-es téli hadjáratának támogatását kifejezve. Ez az egyik legrégebbi, legtekintélyesebb világi lovagrend.
a' Francia Király Francia Pairi méltósággal: XIV. Lajos (1638 – 1715) francia király 1743-tól 1715-ig uralkodott. Zrínyinek az 1664-es téli hadjáratát tízezer tallérral támogatta és francia páirr (főrendi nemes) nevezte ki.

a' Pápa és Barberini Cardinális esztendőnként fizetett zsolddal: VIII. Orbán pápa (Maffeo Barberini [1568–1644], kardinális, latin nyelvű költő) és Francesco Barberini kardinális pénzzel támogatták Zrínyit a téli hadjáratában. A Barberinik kötődtek Magyarországhoz: Frangepán Ferenc (1643–1671) horvát főnemes Barberini-lányt vett feleségül. Zrínyi pedig találkozott a pápával itáliai tanulmányútján, aki megajándékozta őt verseivel. Ehhez lásd bővebben BENE 2021.

Krusanecz falu: Kuršanec, horvát falu, magyarul 1896-tól Zrínyifalva.

119. Kazinczy' Antikritikája

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1819. IV. kötet, 120–126.

Rovatcím: *Megtáfolások és Igazítások*.

hitelesség

Címbe megnevezve, továbbá a datálás is Kazinczyhoz köthető: Széphalom Máj. 27-d. 1818. Kazinczy elküldi a szöveg egy változatát 1818. június 1-én Kis Jánosnak (KazLev. 16. 3606. sz.), illetve Berzsenyi Dánielnek (KazLev. 16. 3607. sz.).

magyarázatok

A *Tudományos Gyűjtemény* 1818. IV. kötetében (96–115.), vagyis a *Kazinczy' Antikritikájához* képest egy évvel korábban, N. aláírással megjelent egy kritika *Kazinczy Ferencz'. Szép Literatura. Pesten, Trattner János Tamásnál 1814–1816.* címmel a *Hazai Literatura* című rovatban. Az első bekezdésben a névtelen szerző Kazinczynak a *Tudományos Gyűjtemény* 1817. XII. kötetében (87–105.) megjelent kettős recenzióját (*Recenzió Beregszászi Nagy Pál és Sipos József munkáiról*, lásd kötetünkben) említi meg, amelyből idézi Kazinczy tézisét, és elindítja saját bírálatát: „Azon szép buzdítás, mellyel Tábla-Bíró Kazinczy Ferencz Úr, a' tavalai Tud. Gyűjt. XII. kötetében, a' 87. d. lap. két rendbéli Értekezéseknek Recensiojához fog, hogy t. i. Köszönetet érdemlenek a' Nemzettől, valakik Nyelvünk' ügyében megszólamlanak, 's ki mutatván Íróinknak sikamlásaikat, az eláradható veszély ellen gátat rakni igyekeznek: nekem is ösztönt ad, hogy a' tisztelt Úrnak Szép Literaturájáról szabadon kimondjam vélekedésemet.” (96.) Majd kifejezetten tárgyalja saját szerzőségének névtelenségét. Ezután Kazinczynak a kassai *Magyar Museum* 1788. 2. negyedében megjelent Szigvárt-recenziójának négy tétele mentén végzi el a *Szép Literatura* kritikáját, különös tekintettel a IX. kötetre. A *Bácsmegyeyből* vett példákkal mutat rá arra N. okfejtése, hogy Kazinczy hogyan követi el azokat a hibákat, amelyeket a *Szigvárt* esetében kifogásolt, illetve nagy hangsúly kerül az idegen szavak túlzott

használatának kifogásolására. Az N. által említett és idézett két Kazinczy-recenzió: *Ifjabbik Robinzon*; *Szigvart Klastromi története*. Lásd mindkettőt kötetünkben. A *Kazinczy' Antikritikája* N. recenziójára válaszol.

Kazinczy nagyon hamar megírja az *Antikritika* első változatát: 1818. május 21-én Döbrentei Gábornak (KazLev. 16. 3599. sz.) küldi el az első verziót a következő felvezetéssel: „Édes barátom, Azt a' mi itt következik, számodra írtam-le, elébb hogy sem e' sorokat; a' Tud. Gyűjt. Redactiója talán felveszi. Ha fel nem veszi, külön nyomtattatom ki, még pedig bővebben.” Ezt követi tehát a levélben az *Antikritika* első kidolgozása, amelynek első bekezdésében Kazinczy kiemeli, hogy N. kritikája elsősorban a neologizmusokat és a xenologizmusokat (vagyis a szóalkotásokat és az idegen szavak beemelését) bírálja, amelyek védelmére Kazinczy külön értekezést szán. Ezt követően sérelmezi, hogy N. erkölcsileg ítélkezik felette, itt példaként N. kritikájából a *Mondolatot* és a Beregszászra vonatkozókat (vagyis azt, hogy a kritikus szerint ő szándékosan csúfolta volna ki Beregszászi szembetegségét) emeli ki, majd Kis János négysoros versének idézését: a *Mondolatot* leszámítva az említett elemek a *Tudományos Gyűjteményben* végül megjelent változatban is helyet kapnak majd. Az *Antikritika* első kidolgozását Kazinczy 1818. május 8-ra datálja a Döbrentének küldött fenti levélben, majd megnevezi az N. mögött feltételezett személyt: „Rettenes az a' düh, a' mellyel erántam Tuladuna viseltetni meg nem szűn. Én csendemből kijönni nem fogok; de elhárítván magamról e' gyalázatos gyanút, már most a' Recenzióra fogok felelni. Horvát Endre engem olly nyomorultul támad-meg, hogy triumphálnom nem lesz mesterség. Engem el nem némítanak mint Kölcséyt.” (Pázmándi) Horváth Endre (1778–1839) Pannonhalmán, Győrben, majd Pozsonyban tanult. Költő, katolikus pap a dunántúli Pázmádon, később a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottság tagja. Ugyanakkor nem bizonyítható, hogy valóban Horváth Endre, vagy kizárólagosan csak ő állt volna az N. álnév mögött. Az feltételezhető, hogy az N. által jegyzett kritikának a készülésére utalt Berzsenyi Dániel az 1817. január 13-i levelében (KazLev. 15. 3361. sz.): „Füreden együtt voltam Oroszi Pállal is, a' Mondolat egyik szerzőjével. Eggy hitvány pletyka sciolus ember, és néked halálos ellenséged. Azt mondja, ismét készül ellened valami, s azt beszéli, hogy mind az Antimondolatot, mind a' Mondolatra kijött recenziót magad írtad.”

1818. május 30-án Dessewffy Józsefnek (KazLev. 16. 3602. sz.) már az *Antikritika* beküldéséről ír: „Én most küldém-fel Anticriticámat az említett Recensio ellen. Munkámat nem védem; igen személyemet a' Beregszászi és Kis megbántások vádja ellen, melly nem csak gonosz vád, de nevetséges is; igen theoriámat, melly nem szenved kérdést, mert minden régi, minden új író mellettem szól.” Majd másnap, 1818. május 31-én Pápay Sámuelnek ír (KazLev. 16. 3603. sz.) részletesen az *Antikritika* elkészítéséről és beküldéséről, összefoglalva kulcsfogalmait, illetve hosszasan taglalja, hogy nem volt szándéka Beregszászit a szembetegsége miatt megbántani. Egyúttal megemlíti, hogy Pápay tankönyvéről a korábban németül írt recenziója megjelent magyarul az *Erdélyi Muzéumban* (mindkettőt lásd kötetünkben: *A' Magyar Literatura' Esmérete – német és magyar recenzió Pápay Sámuel kötetéről*). Mindez azért lényeges, mert Pápay a dunántúli írók közé tartozott, és Kazinczynak a vele való levelezése fontos volt az írói kapcsolatok és az információk nem nyilvános áramlása szempontjából. Levele végén Kazinczy az *Antikritikával* tovább zajló vitát próbálja pozitívan értékelni, a magyar irodalom és nyelv szempontjából a fejlődés lehetőségét látja benne: „Örvendjünk, barátom, Literaturánknak, hogy íróink egymás ellen szólnak, perlenek. Nyerni fog az ügy, ha mi veszünk is. Bár a' vadság epocháján esnénk által minél elébb. Minthogy egymással rútul bánunk, a' Crisis hamar el fog múlni. Én éles lenni tudok: de goromba nem, 's tréfát és ironiát magamnak nem engedek.” Ugyanezen a napon, vagyis 1818. május 31-én egy másik dunántúli írónak is levelet küld: Horváth Ádámot (KazLev. 16. 3604. sz.) hasonlóképpen értesíti az *Antikritika* beküldéséről és főbb tartalmi elemeiről, a vitában képviselt álláspontjáról. Horváthot nyíltan kéri arra, hogy levelét másokkal is ismertesse meg: „Ugy veszem észre, hogy Te némelly leveleimet

barátságából látatod némellyekkel. Ezt köszönöm, 's kérlek, hogy ha Keszthelyre mégy, tedd ugyan ezt ezzel is.”

Kazinczy 1818. június 1-én elküldi Kis Jánosnak (KazLev. 16. 3606. sz.) az *Antikritika* egy szövegváltozatát, levelében pedig azt is megírja, hogy május 27-én továbbította az írást a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőinek (ez a dátum szerepel a közölt cikk végén is): „Kedves barátom, Máj. 27d. küldém a' Tud. Gy. Redactiojának Anticriticámat. Ne rettenj-meg e' szóra. Olvassd nyugodalomban a' mi következik. Egyedül ott fogom megkurtítani az Anticriticát, a' hol a' dolog engedi, 's a' hol meg lessz kurtítva, ezt a' jelt teszem (# – #).” Ebből a megjegyzésből az derül ki, hogy az elküldött szöveghez képest máris egy átdolgozást készített. Ha összehasonlítjuk ezt a változatot a végül megjelenttel, akkor az látszik, hogy körülbelül a szöveg egynegyedét dolgozta át: a közlemény többi része szinte szóról szóra megegyezik a Kis Jánosnak elküldöttével. Az átdolgozott szakaszt a főszövegben jelöltük. Ugyanezen a napon Berzsenyi Dániel is elküldi (KazLev. 16. 3607. sz.) az *Antikritika* szövegét egy hosszabb kísérőlevéllel (Kisnek csak egy rövid bevezetőt írt), amelyben – a Döbrentéinek írtakhoz hasonlóan – megnevezi a *Szép Literatura* kritikájának vélt szerzőjét, továbbá hangsúlyozza a vitában elfoglalt pozícióját: „Kedves barátom! Ugy jártam mint Perillus: tulajdon bikámban pergele meg, a' mint ugyan én hiszem, Téli Plebánus Horvát Endre Ur. Ezt mutatja pompás lépdelésű beszéde, ezt az, hogy ezen gáncsait két Levelében már előmbe is raká. Vagy ő az én Recensensem, vagy sokan dolgozák azt, de a' toll még is az övé. Hidd-el, édes barátom, ezen Recenziókat azoknak, a' kik arra a' genialis gondolatra jutottak, hogy Vármegyémme rám Interdictumot vettessenek, de a' melly még is csak genialis gondolat marada, a' legnagyobb nyugalomban vettem. Rossz démonjok íratá azt vélek. Még az is jó, hogy személyemet, erkölceimet támadák-meg. Lássá az Olvasó, hogy a' gáncsolás zavaros lélek' Munkája. Nagyon szeretnék azok az Urak, ha a' királyi pálcza az ő kezekben volna, ha ők határozhatnák-meg, mint szabad írni, mint nem. Akkor Faludi és Rajnis lesz fő példánk, hogy tiszta Magyarssággal írjunk. Félnék a Német ízléstől. – Én most is nagy barátja vagyok, 's örökké az maradok, a' Recenzióknak. Azok tördelik le rólunk a' letördelni valót, 's gondosabbakká tesznek az írásra. De ha hasznosak akarnak lenni, másféle készületű embernek kell állani a' Recenzióhoz mint N. Ur.”

1818. június 8-án kelt levelében Fejér Györgyöt értesíti (KazLev. 23. 5825 sz.), hogy visszavonja a már beküldött *Antikritikát*, mert egy új, megfontoltabb változaton dolgozik, és a következő postával küldi majd el a szerkesztőségnek: „Anticriticám eddig kezében vagyon Fő Tisztelendő Úrnak. Az vala kérésem ez eránt, hogy ha nem lehetetlen, a' Júniusi Kötetben vétessék-fel. E' kérésemet most vissza vonom. A' legszorosb vizsgálatok alá veszem minduntalan teoriámat, praxisomat, 's a' czélt a' melly ezt tanítani 's így dolgozni indít, 's nem felejttem hogy én is ember vagyok, megtévedhettem; nem felejttem hogy Ellenkezőimnek lehet igazok, 's össze-hasonlítgatom ezeknek állításait a' magaméival. Ez éjjel esett-le szemeimről a' hályog; lehetetlen hogy ők hamisnak leljék a' tanítást, de attól félnék, hogy veszedelmes ne legyen, mert gyakorlatban embereink a' Gramm és a' Szokás tanulását és tiszteletét szükségtelennek tarthatnák. Szükség tehát hogy őket ez eránt megnyugtassam, 's úgy szóljak, hogy a' tanulatlan veszedelemre ne vitessék. Ma indul a' Posta, 's az új Anticriticám addig el nem készülhet. Méltóztassék tehát megelégedni addig, míg az Anticriticát a' jövő postán elküldhetem, e' jelentésemmel, mellyet azon kérésemmel rekesztek-be, hogy a' Redactio kezében lévő Anticriticám sajtó alá ne adassék.” Döbrentei Gábornak arról ír 1818. június 16-án (KazLev. 16. 3613. sz.), hogy ez az újradolgozás egyfajta lezárása lesz az ellenfelekkel való vitának: „Anticriticámat revocálám, az az megírá, hogy ki ne nyomtassák. Ujat dolgozok most. Ugy akarok szólni, hogy ne legyek kénytelen többé.” Úgy tűnik tehát először, hogy elhúzódik az *Antikritika* újabb változatának megírása, annak részleteiről nem találni adatokat a levelezésben, illetve a megjelenés is rendkívül sokat késlekedik.

Az válik azonban hamarosan világossá, hogy Kazinczy terveit alaposan módosítja egy újabb

közlemény megjelenése. Amikor a *Tudományos Gyűjtemény* 1818. évi VI. számában (3–32.), az *Értekezések* rovatban megjelenik a Füredi Vida által jegyzett *A' Recenziókról* című értekezés, onnantól kezdve Kazinczy együtt emlegeti a két öt bíráló írást. Folyamatosan az álnevek mögött álló alakok kilétét próbálja meg leleplezni, illetve levelezőtársainak magyarázkodik arról, hogy nem volt szándékában megsérteni korábban, a kettős recenziójában senkit. 1818. június 23-án Rummy Károly Györgynek (KazLev. 16. 3616. sz.) arról számol be, hogy már olvasta a Füredi Vida álnévvel jegyzett *A' Recenziókról* című értekezést, illetve meggyanúsítja a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőségét, hogy kritizálói oldalán áll: „Füredi Vida (pseudonym) stellte mich dem Baróti Szabó entgegen. Ich protestire dawider und sage, auch Baróti Szabó sey Neolog. Er, Verseghy und Dugonics seyen mir Heroen der Sprache. Doch Sie werden dieses alles lesen; denn diese Herren Redactoren sind zwar mit den Transdanubianern eins, aber sie versprochen ja S. 132. im Aprilhefte Anticritiken aufzunehmen. – Ich halte für meinen Recensenten den Horvát Endre Pleban zu Tét bey Raab, und für den Verf[asser] des Aufsatzes ü[ber] die Recensionen den Ober Notär des Raaber Com. Joseph Takács von Tét. Orthographie, Stil, Grundsätze, Partheilichkeit, Hass gegen mich, zeigen dieses. Und die vielen unnöthigen Citationen, ganz wie im 1ten Band der Ung. Minerva, wo er dem Ladislaus Festetics, noch sein Erzieher, einen Telemachischen Unterricht gab. [...] Ich las diese Recension und diesen Aufsatz in voller Ruhe. Sie werden mich von meinen Grundsätzen durch Grobheiten nicht abziehen, und ich stehe ihnen mit Antworten zu Gebote, so lang sie es wollen. Führen sie die Fehde so, so ist der Sieg an meiner Seite.” [Füredi Vida (álnév) szembeállított engem Baróti Szabóval. Én tiltakozom ez ellen, és azt mondom, hogy Baróti Szabó neológus. Ő, Verseghy és Dugonics számomra a nyelv hőroszai. Ön mindezt az egészet olvasni fogja, mert ezek az urak szerkesztők jóllehet EGY dunántúlival, de megígérték az áprilisi füzet 132. oldalán, hogy felveszik az Antikritikát. – Úgy tartom, hogy recensensem Horváth Endre, a Győr melletti Tét plébánosa, és hogy a recenzióról szóló cikk szerzője a téti Takács József, Győr vármegye főjegyzője. Mindezt az ortográfia, a stílus, az elvek, a pártosság és az ellenem való gyűlölet mutatja. És a sok szükségtelen idézet, egészen úgy, mint a Magyar Minerva első kötetében, ahol az Festetics Lászlónak, de még nevelőjének is Télemakhoszi tanítást ad. [...] Én e recenziót és e cikket teljes nyugalomban olvastam. Ön érveimből a gorombaság miatt semmit nem fog levonni, s én addig állok szolgálatára a feleletekkel, ameddig csak akarja. Vezessék csak így a viszályt, a győzelem az én oldalamon van.] A Kazinczy által hivatkozott 132. oldalon az 1818. évi IV. lapszámában a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztősége a következő lábjegyzetet teszi Folnesics Lajos cikkéhez: „A' megtámadók ellen való maga-védelvezése kinek kinek természeti jussában áll. Azért annak e' Tud. Gyűjteményben is kéntelenítettünk helyt adni. A' kinek ellenére vagy, ne sértegetsen másokat. A' Redactio.” Kazinczy ezt a szerkesztőségi döntést megírja Dessewffy Józsefnek is 1818. június 28-án (KazLev. 16. 3617. sz.), vagyis innentől kezdve N. recenziója és Füredi Vida értekezése összekapcsolódik az *Antikritika* megjelenése előtti időszakban.

Kazinczy eleinte tehát Péteri (Téti) Takács Józsefet gyanítja Füredi Vida neve mögött, később Horváth Endre és Verseghy Ferenc tevékenységét is a névhez kapcsolja. A szerző azonosítása ugyanakkor a mai napig kérdéses. Viszota Gyula összehasonlító elemzése alapján úgy véli, hogy a Füredi Vida álnéven megjelent értekezés Kisfaludy Sándor a *Recensensekről* című írásának az átdolgozása (VISZOTA 1907, 81–88.). Állítása szerint mivel az eredeti változat sokkal nyíltabban vette célba Kazinczyt, a köztük lévő ellentét méginkább kiéleződött volna, így az értekezést Horvát Endre alakította át Takács József, Ruszek József és Pápay Sámuel vélhető közreműködésével, amelyet végül Verseghy tisztázott le, és ő küldte el a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőségébe. Bíró Ferenc szintén kiemeli Kisfaludy szerepét: Kisfaludy Sándor értekezését eszerint Horváth Endre szerkesztette meg, végül Verseghy Ferenc jegyezte le (BÍRÓ 2010, 642.). Czifra Mariann viszont a kollektív szerzőséget hangsúlyozza: „a Kisfaludy névvel fennmaradt másolatok és az eredeti kézirat oly mértékben térnek el a

Tudományos Gyűjteményben megjelent verziótól, amelynek következtében valóban más személyek szerzői közrejárását is feltételezni szükséges” (CZIFRA 2013, 111.). Szerinte nem derül ki Viszota kutatásából az sem, hogy mely érvek alapján nevezi meg az említett szerzőket, akik lényegében a Kazinczy által sejtett dunántúli literátorok – néhány kiegészítéssel. A folyóirathoz beküldött kézirat megsemmisült vagy lappang valahol.

Később, miután tudomására jutott, Kazinczy azt is az ellene irányuló támadásnak vélte, hogy az értekezés Verseghy kézírásával került a szerkesztőséghez. A *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztői vagy létező személynek (és nem álnévnek) gondolták Füredi Vidát, vagy tudták, hogy kit takar a név – a szerzők álnéven megjelentethették írásaikat, de a szerkesztők számára fel kellett fedni kilétüket (CZIFRA 2013, 108–110.). Lényeges továbbá, hogy az értekezés általános célja – amint arra a címe is hangsúlyosan utal – a recenzió műfaji körülírása és elméleti-gyakorlati kérdéseinek tisztázása, Kazinczy mindebben a gondolatmenetben példaként szerepel, de nem a nyelvújítás kontextusában, vagyis elsődleges célja nem Kazinczy nézeteinek támadása volt (CZIFRA 2013, 97.).

A *Recenziókról* hét paragrafusba szedve mérlegeli a recenzió hazai állapotát és fogalmazza meg a műfaj morális értelemben is elvárt kritériumait. Bár az első paragrafusok nem nevezik nevén Kazinczyt, mégis sejthető, hogy a német nyelvű, de magyar vonatkozású publikációk tárgyalásában a szöveg Kazinczynak az *Annalenben* 1809-ben megjelent *Himfy*-recenziójára tesz bíráló megjegyzéseket. A hatodik paragrafus pedig már – a személyeskedés problémáját tárgyalva – a *Tövisék és virágok*at hozza fel példaként, amelyet sikertelen próbálkozásnak ítél, majd külön megemlíti a Himfyvel való méltatlan bánást, amellyel a Kisfaludy-versciklus végtelen népszerűségét helyezi szembe. A hetedik paragrafus a recenzensek különböző típusait veszi számba, majd a rövid névsorban Kazinczy is helyet kap, akit a szerző a neológia vezérének nevez. A személyeskedéssel együtt is hangsúlyos marad mind a felvezetésben, mind a lezárában a béke hangoztatása, a megértés keresése, ugyanakkor a táborok pontos megképzése. (Bővebben: CZIFRA 2013, 77–110.)

Kazinczy Horváth Ádámnak 1818. július 2-án (KazLev. 16. 3623. sz.) már kifejezetten arról ír, hogy *Antikritikája* a két öt bíráló írásra fog reagálni: „Vetted e minapi leveletemet, a’ mellyben Perillust emlegetem? Azolta megérkezett a’ T. Gy. VI. Kötete. Abban is sok van a’ mi a’ IX. Kötet Recenziójához való. Eggyütt megyen tehát Anticriticám a’ kettőre. De mikor veszik-fel, nem tudom, mert hallom, a’ Redactió’ kezében sok van a’ mit eddig kellett volna felvenniük. Hidd-el nekem, hogy ha a’ környülállások igen jó okoknál fogva nem kívánnák, hogy feleljek, elhallgatnék.” Ebből az együttes válaszadási szándékból (válasz N.-nek és Füredi Vidának) fog végül kifejlődni a későbbi *Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél*, számos fázison keresztül. 1818. október 23-án a Wesselényi Miklósnak írt levelében (KazLev. 16. 3651. sz.) valószínűleg már nem az 1818. május 27-re datált *Antikritika* átdolgozásáról tesz említést, hanem az új munka tervéről, amely tehát együttes válasz lesz N. és Füredi Vida írásaira. Lényeges, hogy itt már létrehozza azt a narratívát, amelyben a dunántúliak részéről egy módszeresen felépített támadást feltételez, ennek egyfajta lépcsőfokai a *Mondolat*, N. kritikája, majd Füredi Vida tanulmánya: „A’ Tud. Gyűjt. ez idei 4. és 6. Kötetében N. (Téti Pleb. Horváth Endre) ’s Füredi Vida (Téti Takács József Győri Fő Notár. Himfynek legszorosabb barátja) mérgesen költek-ki ellenem. Ezek az írárok társai a’ Mondoltnak. Én utálok esztelenségeiket, de nagyon örülök hogy megszólaltak. Cum dignitate fogok felelni, még pedig úgy, hogy vélek elébb meg olvastatom a’ mit nyomtattatni fogok. Örülök hogy e’ vádakaddig teszik ellenem, míg élek és felelhetek. Melly vakság péld. ok. az, midőn azt veszik nekem vétkül, hogy én másoknak dolgozásaik felől szabadon adom ítéletemet! K. F. nek az nem szabad: de a’ recenseáló K. F. nek szabad, sőt kötelessége. ’S miért ne legyen nékem szabad recenseálnom?” 1818. október 27-én a Döbrenteinek írt levélben (Kazlev. 16. 3655. sz.) saját álláspontjának védelme során az általa írt recenziókból és értekezésekből is létrehoz egy erős láncolatot, az is világos emellett, hogy konkretizálódott a nagyobb értekezés terve: „De legfőbb dolgom az,

hogy Barótit, Rájnist, Bévait, Versegnyt, Ányost, Virágot végig olvasom, 's Philologiai Jegyzéseket csinállok, hogy a' Dédácsi Reggelek elkészülhessenek. Az lesz Antirecensióm, az lesz Anti Füredi Vidám. Elmondom, melly igazságtalanul hánya Révai (az én kedvesem) és Rájnis Barótinak szemére a' Magyar Nyelv rontását, 's megteszem a' következtetést, bátran, de azon tisztelettel, a' mellyel magamnak és Olvasóimnak tartozom. Mocskolódni, szurkálni nem fogok; azt nem tevék a' Himfy, Pápay, Beregszászi és Sípos, 's a' Pápai Catechismusa Recenziókban is." A *Dédácsi reggelek*nek nevezett tervezett írás gondolata még 1817-ből való, mintája pedig Gellius *Attikai éjszakák* című munkája. Döbrentei Gábornak írja 1817. november 1-én (KazLev 24. 6080. sz.): „Erdélyi Leveleim mellé egy rövid Munka lesz téve illy cím alatt: DÉDÁCSI ESTVÉK. Ímé ez a' Praefatio eleje: [...] Itt osztán azt mondom, hogy Te kényszerítél, mondanám-el, a' mit Ráday 's más Írók felől tudok, adnám-elő gondolkozásomat a' Nyelv eránt, etc. etc. 's midőn nem tudám, melly formát válasszak, mert egész Grammaticát 's Lexicont írni, sem kedvem, sem időm, sem tehetségem nincs, 's Gyulai adá a' tanácsot, hogy kövessem Gelliust, a' ki Attikai éjeket adott. 'S így levenek a' Dédácsi estvék". Ehhez lásd még: KISS 2023, 8–9.

1818. november 10-én viszont arról ír Kis Jánosnak (KazLev. 16. 3665 sz.), hogy Füredi Vida értekezése nem érdemel választ, csak N., a munkálatok pedig elvették az idejét és az erejét: „Fél esztendő előtt azt egészen vevéd vala [ti. Kis készülő Horatius-fordításait], ha N. és Füredi Vida Nabugodo[no]zorrá nem tettek volna: de emberi alakomat csak most kezdem visszavenni, 's rakom a' Jerikó falait. – Füredinek épen nem fogok felelni, 's azért nem, a' miért Somogyinak nem feleltem. Tilt a' superbia quaesita meritis. De N. Úr nem Anticriticát, hanem egész könyvet kap válaszul. El lesz fojtva a' legigazságosbb neheztelésnek legszelídebb rezgése is. De akkor nem felelni, mikor a' jó ügy így bántatik, hűségtelenség volna.” Az év végén azt hangsúlyozza, hogy készülő írásának hangvétele nem lesz támadó: „Az én most készülő írásomban nem lesz semmi epe, 's úgy hiszem, hogy az én barátom arra is azt fogja mondani, hogy humánusabb mint az olly Recensio érdemi. Hogy én még ma sem tudok semmit a' fájós szemekről, azt a' Mindentudó tudja. Rec. a' legvilágosabb célzást tetszett eltekerni, hogy engem vétkesnek tekintethessen.” (Kazinczy Szabó Jánosnak, 1818. december 17., KazLev. 16. 3680. sz.) Itt is világos azonban, hogy Kazinczy már nem az *Antikritikán*, hanem az *Orthologus és Neologus...*-on dolgozik, újabb és újabb tervekkel módosítva a koncepciót.

Kazinczy az *Antikritika* megjelenéséig még sokat foglalkozik N. és Füredi Vida kilétével. 1819 elején sokszor kiemeli a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőségének megváltozó viszonyulását az álnéven vagy névtelenül publikált írásokhoz, a szerkesztők arról döntenek ugyanis az új évben, hogy nem adnak ki több név nélküli írást (lásd részletesen az 1819. évi I. lapszámban, 3–16., a névtelenségről: 7.): „A' Tud. Gyűjt. Redactiója nagyon bölcs törvényeket szabott magának. Bár eddig se vett volna fel anonymus Recenziókat és csatázásokat. Ha hallani akarták volna tanácsomat, azt kívántam volna, hogy a' bántó írás a' megbántottal, elébb hogy lenyomtatattik, közöltessék. Nem törlettem volna ki semmi csak élel: de igen minden vastagot.” (Kazinczy Dessewffy Józsefnek, 1819. február 13., KazLev. 16, 3700. sz.) Ezt követően Kazinczy már csak az *Antikritika* megjelenéséről számol be, elsőként Rummy Károly Györgynek 1819. május 1-jén, azt megjegyezve, hogy előző este kapta meg a lapszámat (KazLev. 16. 3732. sz.). Az Ertsey Dánielnek írt levél azt valószínűsíti, hogy – amint fentebb bemutattuk – Kazinczy 1818 júniusában visszavonta ugyan a május 27-ére datált *Antikritikát*, mégis az jelent meg végül (Kissel és Berzsenyivel már egyértelműen az átdolgozás alatt lévő írást osztotta meg). Utólagosan pedig az látszik, hogy az *Antikritika* elsőként beküldött, majd visszavont, végül mégis megjelent szövege utáni kidolgozás már az *Orthologus és Neologus...* című értekezését készítette elő: „A' Tud. Gyűjt, legutolsó Darabjában megjelené Anticriticám, 's ez nekem igen kedves volt. Esztendeig hevere a' Redactio kezében, 's ha más kezek közzé nem jutott volna a' kiadás, talán elnyomták volna. Ellenkezőimmel szükség volt éreztetnem, hogy engem illy vádakkal el nem némítanak, 's a' magamhoz bízakodás néhol talán inkább is

hallatja magát mint kellett volna.” (Ercsey Dánielnek, 1819. május 9., KazLev. 16. 3739. sz.) *A' Recensiókról* című értekezésre így csak az *Orthologus és Neologus...* elején fog majd tudni reagálni: értekezése szerkezetén ez pontosan látszik, hiszen a bevezető gondoltmenet után Füredi Vidának válaszol, majd ezt a szakaszt három csillaggal lezárva lép át a neológusoknak és az ortológusoknak a magyar nyelvhez való viszonyára.

organum (lat., rég): újság, folyóirat.

's ígéretek (IV. K. 132. l.) a' megbántottakat teljesen megnyugtathatja: lásd fentebb a szerkesztőség lábjegyzetét Folnesics Lajos cikkéhez.

Én, úgymond N. Ur T. Gy. IV. K. l. 97. Ellenkezőmet (kinek nevét itt kémelésből hallgatom el) fájós szemeire nézve elhomályosodot szemű Izsáknak csúfoltam.: lásd a *Recenzió Beregszászi Nagy Pál és Sipos József munkáiról* című közleményt és jegyzetét kötetünkben. A nevezett hely N. recenziójából: „Nem mentt illy gáncstól a' fenn-ementett kettős Recensio is abban, hogy Dr. Beregszászy Urat fájós szemeire nézve a' 89 l. elhomályosodott szemű Izsáknak csúfolja.”

Izsák ide kapcsolódó története az Ószövetségből: Izsáknak és ikerfiainak, Ézsauinak és Jákobnak a története szerint a vak édesapa Ézsaut magához hívta, hogy áldásért cserébe vadásszon neki őzhúst, de amíg a fiú távol volt, apja vakságát kihasználva Jákob kapta meg az áldást (Móz. 1. 27)

Említ két más vádat is: a nevezett hely N. recenziójából, *uo.:* „Prof. Sipos Urat pedig a' 84 l. megbocsáthatatlan bűnű bódítónak. 96. l. mást kevélységgel vádoló kevélynek szidalmazza.”

Szót érdemel az akkori Redactor W. Úr is azon tetteért, hogy hivatala ellen, mintha bizony valaki ötet Prókátornak, vagy sűgónak fogadta volna, többször a' beszédbe ugrat, és a' lobogó tűzre még olajt önteni látszik.: W. öt saját kommentárt kapcsol lábjegyzetek formájában Kazinczy recenziójához, lásd kötetünkben. A W. betűjel Pethe Ferencet (1763–1832) jelöli, a *Tudományos Gyűjtemény* alapító szerkesztőjét.

Redactor (lat.): szerkesztő.

Prókátor (lat.): ügyvéd.

a' kevélynek nevezett Plátó, midőn a' Cynicus kevélyen taposta az ő pamlagait: Kazinczy itt Szinopei Diogenész egyik reflexiójára utal, amelyet Wielandtól fordít le és ad ki 1793-ban Pesten (*ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΜΑΙΝΟΜΕΝΟΣ az az a' Szinopei Diogenesz' Dialogusai*). „Azonban, és hogy ezen elmékedéseknek indító alkalmatosságára visszatérjek, az eggyűgyűek' kedvéért kénytelen vagyok jelenteni, hogy mióta az én kedves barátom, Plátó, engem a' megörült Szókratésznek nevezni méltóztatott, némelly félfejek a' Korinthuszi külvárosban, vagy talám bent is, azon vannak fáradhatatlanul, hogy igen sok bolondságaikat az én rovásomra róják; és, a' mellyeket én magaméinak vallok, olyan formába öltöztetik, hogy továbbá magaméinak nem vallhatom.” (KAZFORD 2009, 316.)

Plátó: Platón (Kr. e. 427–347) a görög filozófia egyik legnagyobb alakja, a három nagy szókratikus filozófus (Szókratész, Platón, Arisztotelész) egyike.

a' Cynicus Diogenesz: Diogenész (Kr. e. 4. század) görög filozófus, a cinikus irányzat legjelentősebb képviselője.

Miért kelle ennek caligans oculos IzsákOKAT (nem Izsákot) occinálnom, mutatja a' Philolog. Dissert. ki írt helye, mellyet N. Urnak nem kellett volna nem venni tekintetbe:

caligans oculos (lat.): megvakult szem.

occinál (lat.): a latin 'occino' igéből, jelentése itt: hangoztat.

N. kritikájában a következő olvasható: „Nem mentt illy gáncstól a fennmentett kettős Recensio is abban, hogy Dr. Beregszászy Urat fájós szemeire nézve a' 89 l. elhomályosodott szemű Izsáknak csúfolja.” (*Tudományos Gyűjtemény*, 1818/IV, 97.) Kazinczy kettős kritikájában ez a szöveghely így hangzik: „[...] Doctor Beregszászi Úr pedig az Etymologia' törvényeit fejtegeti 's a' szokás' parantsolatjait 's tilalmait magyaráztatja, 's azt panaszolja, hogy Íróinkat (kiket

egyedül a' Mondolatból ismer) a' senio confectus és caligans oculos (lap IV) atyák a' szerént nem értik, a' mint Izsák Patriarcha nem ismért elváltozott-alakú fijára. – Mind alkalmasint szükségtelen dolgok! mert a' mi Íróink (a' jókat értjük; a' rosszak Nullák) *tudva 's akarva* távoznak-el az Etymologia' 's a' Szokás' törvényeitől; 's századok óta mutattja a' tapasztalás, hogy valamelly tisztelt Munka' helyeivel polemizálni, nem a' legszerencsésebb neme a' térítgetésnek; 's szükséges e azt az intést adnunk, hogy az elhomályosodott szemű Izsákoknak nem azon illenék panaszolkodni hogy fijaik nem azok már a' kik hajdan voltak, hanem azon, hogy ők (nem akarván haladni korokkal) *nem látnak.*" (Lásd kötetünkben, *Recenzió Beregszászi Nagy Pál és Sipos József munkáiról*).

Beregszászi értekezésében pedig a következő szakasz kapcsolódik Izsákhhoz, az előszó IV. oldalán: „Olim Isacus senex et caligans, agnovit vocem filii sui pelle tecti et intellexit; dum palpando eum *manus quidem*, ait, *Esavi sunt, sed vox Jacobi*, eique benedixit. Gen. 27: 22 – 29. Utrum apud nos hodie quilibet Pater senio confectus et caligans oculos de filio suo Scriptore idem in simili casu perhiberet testimonium?" [Egyszer az öreg és homályos tekintetű Izsák felismerte és megértette fia hangját, akit bőr borított; miközben megérintette a kezével, és így szólt: „Ő Ézsau, de Jákob hangja”, és megáldotta. Gen. 27:22 29. Vajon ma bármelyik Atya közülünk, öregén és homályos szemekkel, ugyanezt a tanúbizonyságot tenné hasonló esetben a szintén író fiáról?] (Beregszászi Pál, *Dissertatio Philologica de Vocabulorum derivationae ac formatione in Lingva Magyarica*, Pest, 1815, IV.) Világos tehát, hogy Kazinczy Beregszászitól idézi a „a' senio confectus et caligans oculos” szakaszt.

Vádjai helyett szerénynek vallana inkább, hogy én, az Izsákokkal együtt, a' Philol. Diss. 186. lapjára, a' TIMIDVLVSOKAT is nem occinálám, 's a' IV. lapra azt, a' mit a' HIC EST érdemlett, ha vétkesnek találni nem ohajtott volna.:

timidulus (lat.): félénk, félős (kicsinyítő képzővel).

hic est (lat.): itt van.

Beregszászi az értekezés 186. oldalán a szóalkotások ellen szól, és azt hangsúlyozza antik rétorokra hivatkozva, hogy vissza kell fogni, mérsékelni kell a nyelvbe való ilyesféle beavatkozást. A példái az olyan szóelvonások, mint az erény – rény. Kazinczy itt arra utal tehát, hogy ő a bírálatában nem szólt a nyelvhez „félénken” viszonyulók ellen. A Beregszászi-féle értekezés előszavának IV. oldalán azokról az írókról van szó, akik újabban a nyelv határait áthágva alkotnak önkényesen új kifejezéseket, és rájuk mutatnak dicsekvésből, hogy íme, itt van: vagyis Kazinczy itt is megszólítva érzi ugyan magát, mégsem tette szavá recenziójában ezt a nyilvánvaló célzást saját személyére. A félénkség emlegetése megjelenik továbbá N. recenziójában is: „4-dik Törvény: Az új szók félénken és igen ritkán hordassanak elő” (106.)

Hasonló vádja az N. Urnak, hogy én egy barátomnak négy sorait, kinek szeretete erántam harmincz eszt. óta soha el nem lankadott, és a' kit én mint Embert, mint Poetát, mint Prosaistát tisztelek és szeretek, a' legfurcsább furcsálkodással a' mit N. Ur (lap. 111.) képzelni tud, azért magasztalám, hogy annak or-gyilkosként adhassak döfést: N. a 110–111. oldalakon idéz négy sort, amely Kis János (1770–1846) költő *Hajósének* című verse 3. versszakának 1–4. sora. Zárójelben a névelőket Kazinczy teszi ki.

Mi szép letenni (a') kórmányt,

A' Sors HA üldözött!

Feledni melly veszély hányt

(a') Szelek 's (a') habok között.

articulus (lat.): itt: névelő.

Ott erről vala szó; nem a' Stóá' leczkéji felől, a' mellyekhez őket N. Ur hasonlítja, hogy megmutassa, melly kis szívűek!: Kazinczy a nyelvi szerkesztettség miatt idézi Kis versét, N. viszont a vers tartalmát elemzi a következőképpen: „Vélekedésem szerint, az első sor, mivel a' *kórmányt* szó előtt a' szükséges articulus belőle kimaradott, kevés vagy is hiányos; de az egész négy sorban uralkodó gondolat sem *sok* vagy is nem nagy; sőt azt, mint hogy a' közmondásunk

szerint is *könnyű csendes időben kormányt tartani*, kevésnek vagy is kis szívűnek ítélem.” (Tudományos Gyűjtemény, 1818/IV, 111.)

Stóá’ leczkéji: a sztoikus filozófusok meggyőződésére utal, akik szerint az evilági dolgokról való lemondás biztosítja a szabadság ideális állapotát, s így a halálba való átlépés sem félelemkeltő.

VII. Köteteimet olvasatlanul hagyá: a VII. kötet tartalma az *Ossziánnak Minden Énekei. Második Kötet.*

Cicero: Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106 – 43) római író, szónok.

Horátz: Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65–8) római költő.

Quintilián ugyan szereti ha úgy szólunk, hogy ne lehessen meg nem értettetnünk, de ezt ő is a’ Herder’ értelmében mondhatja ’s mondja: „*Ki akarjon úgy írni, hogy épen mindentől megértethessék?*”

Quintilián: Marcus Fabus Quintilianus (35–100) római szónok, író. *Szónoklattan* Első könyvének ötödik fejezetében értekezik a nyelvhelyességről, ezen belül pedig a beszéd három erényéről: „legyen hibátlan, világos és ékes” (I. 5. 1., Krupp József fordítása), majd a barbarizmusról (5–33. szakasz) és a szolecizmusról (34–54. szakasz) értekezik, amelyek „rútságával” szemben megengedő: „Mindenekelőtt legyen távol a barbarizmus és a szolecizmus rútsága. De mivel ezeket a hibákat olykor mentegetik a megszokással, a tekintéllyel, a régiséggel, vagy az erényekkel való rokonságával – ugyanis gyakran nehéz őket elválasztani az alakzatoktól –, nehogy az oly kényes megfigyelés megtévessze, éles szemmel ügyeljen a grammatikus arra a finom különbségre, melyről részletesebben fogunk ott beszélni, ahol a stílusalakzatokról kell majd szólnunk.” (I. 5. 5–6.) „A harmadik fajta barbarizmus az a hiba, amelynek rengeteg példája ismert, és mindenki meg is tudja magának alkotni úgy, hogy egy tetszőleges szóhoz hozzátold egy betűt vagy egy szótagot, vagy elvesz belőle, vagy felcseréli ezeket, vagy nem a megfelelő helyre helyezi őket. De efféléket egyesek műveltségük fitogtatására ki szokták emelni a költőkből, és a szerzőket, akiket fölolvassanak, megrójják. De a tanulóknak tudnia kell, hogy a költők esetében ezek bocsánatos, sőt dicsérendő dolgok; és inkább a kevésbé ismert jelenségekre kell felhívni a figyelmüket.” (I. 5. 10–11.) A Kazinczy által gyakorlatilag szó szerint idézett szöveghely a nyolcadik könyv második fejezetében olvasható, a homályosságról szóló szakaszban: „Ezért nem arra kell törekednünk, hogy megértse, hanem hogy ne tudj nem megérteni. Emiatt többször ismételjük meg azt, amiről úgy véljük, hogy még nem egészen értik azok, akiknek azt érteni kell, ilyenféleképpen: »Az én hibám, hogy ezt a dolgot homályosabban adtam elő, ezért most világosabban és egyszerűbben fejtem ki,« minthogy igen jó benyomást keltünk azzal, ha azt színleljük, hogy valamit nem a legjobban tettünk.” (VIII. 2. 24., Adamik Tamás fordítása.)

Herder: Johann Gottfried Herder (1744–1803) német író és filozófus. Az *Értekezés a nyelv eredetéről* (1772) című munkájában a grammatikusok ellen a következőket írja a héber írásmóddal összefüggésben, amelyben csak a mássalhangzókat jegyezték le kezdetben: „Ez az írásmód – leírni azt, ami lényegtelen, és elhagyni a lényegeset – annyira ellenkezik a józan ész működésével, hogy érthetetlennek kellene feltűnnie a grammatikusok szemében, ha a gyakori megértés szokásuk lenne a grammatikusoknak.” HERDER 1983, 182. Kazinczy később, egy tankönyv megírásának tervezési folyamatában is összeköti Quintilianus és Herder nyelvszemléletét: „A’ sovány tárgyat ha virágosan nem adom-elő, olvashatatlan lesz a’ tárgy; mert ki nem csömörlik a’ Grammaticától? ‘s ki nem hiszi, hogy azt ő is tudja, és így tanulni nem szükséges? – Ugyan-ezért követem a’ Quintilián és Herder példájokat, ‘s eltérve a’ szoros iskolai-Systemától, melly a’ testet nem a’ maga szépségében, hanem anatómiai összevetődéseiben látatja, olly csillogó színben adám-elő a’ mit a’ Nyelv eredetéről nem könyvekből, hanem magamból vettem, hogy nagyon meg kellene csodálkoznom, ha olvasása kedvet nem csinálna, tovább menni a’ Munkában, ‘s azt nem elhajítani.” (Kazinczy Lónyay Gábornak, 1823. július 6., KazLev. 22. 5584. [4217/a] sz. Lásd még kötetünkben: *A’ Nyelv’, az*

Írás'feltalálása).

a' Grammaticus nem pirúlja a' maga SoloecismusaIT, si SCIENS facit: utalás Seneca *Erkölcsei leveleinek* egy részletére (XV. könyv, XCV. levél [Luciliushoz], 9. szakasz): „Grammaticus non erubescet soloecismo, si sciens fecit, erubescet si nesciens.” magyarul: „a grammatikus nem pirul a *szoloikiszmosz* miatt, ha tudatosan követi el, pirul, ha tudattalanul.” Fordította: Németh András. Kiemelés a fordításban. Kazinczy a *Tövises és virágokhoz* (1811) fűzött magyarázatokban a következőképpen magyarázza a szolecizmus fogalmát: „A' Grammatica' törvényeivel és a' szokással meg nem egyező szóllás. – Athenának egy gyarmatja (*colonia*) Soloe vagy Soli városban telepedett-meg. Sokára nyelvek sokban különbözött az anyanép' szóllásától. Innen a' név.” (KAZKÖLT I. 2018, 571.) Az 1816-ban tervezett újrakiadásához készült kommentárjában már részletesen hivatkozik Seneca fogalmára: „Soloecism. I. 8. – A' mit az Epigrammatista a' pentameterben mond, az egész megegyez Seneca szavaival: Grammaticus (t. i. a' Szépíró, nem a' Grammatica Írója) non erub. sol si sc. f. [non erubescit soloecismum si sciens facit]. Az Isk. [Iskolák v. Iskolában] is azt tanítják, hogy a' Szép Író ha t. i. az, szabad hat. [hatalmú] Ura 's tsz. [törvényszabója] a' Nyelvnek, holott a' sovány Grammaticus (az az, az olly nyelvtanító, a' ki nem Szépíró is eggyzersmind) annak csak őrije, rabja. – Kevély szó, de igaz szó, 's csudalnunk kell hogy ezt azok nem tudják, a' kiknek tudniok kellene. 'S ki a' Szép Író? ki lesz szabad hatalmú Ura 's Törvényszabója a' Nyelvnek? Ex fructibus cogn. eos. – Ejts szép hibát, de ollyat hogy értsem miért *kellett* hibáznod, ejtsd a' hibát Gratziával, 's köszönni fogom hogy hibáztál.” (KAZKÖLT I. 2018, 1126.) A Seneca-idézet legitimáló erejéhez, sarkított értelmezéséhez és gyakori hivatkozásához Kazinczynál lásd részletesen: DÁVIDHÁZI 2004, 110–112., illetve Kazinczy *Soloecismusz* című epigrammáját (104. szövegidentitás, KAZKÖLT. I. 2018, 554.)

Soloecismus (lat.): vagy szolecizmus, durva nyelvtani, mondattani hiba, illetve lásd fentebb.

Nil infelicius Grammatico! (lat.): a latin szakasz első része Julius Caesar Scaliger (1484–1558) itáliai humanista *De Causis linguae Latinae Libri XIII* (1540) című munkája IV. könyvéből származik: „nihil enim infelicius grammatico”, magyarul: a grammatikusnál nincs szerencsétlenebb. A mondást Kölcsey is idézi Kazinczynak 1810. május 6-án írt levelében: „Grammatico nihil infelicius!” KFMM Levelezés I. 2005, 32. sz. levél, 99.

insigni documento, quantum Grammatici auribus et scientia praestent! (lat.): ez a rész utalás Seneca *Erkölcsei leveleinek* egy szakaszára: „homines amplius oculis quam auribus credunt”, azaz „az emberek jobban hisznek a szemüknek, mint a fülüknek” (I. könyv, VI. levél [Luciliushoz], 5.) Kazinczynál mindez a következőképpen fordítható: figyelemreméltó bizonyítéka ennek, hogy a grammatikusoknak a fülük és a tudásuk kiemelkedő. Teljes mondat Senecától: „In rem praesentem venias oportet, primum, quia homines amplius oculis quam auribus credunt; deinde, quia longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla.” Magyarul: A helyszínre kell jönnöd, először is azért, mert az emberek jobban hisznek a szemüknek, mint a fülüknek, azután meg a tanításokon át hosszú út vezet, a példákön át rövid és meggyőző. Fordította Kurcz Ágnes.

Bácsmegyeimben ez a' hely áll: „melly napom vala, ha együtt tölthettem volna veled”! N. Ur. fedd érte; a' Grammatica és a' Szokás valát és valát, vagy volnát és volnát kíván, N. Urnak igaza van. N. kritikája 102. oldalán a következőket írja „Már ha az itt felhordott idegen ugyan, de nem olly igen szemet-szűrő szóllásokat a' Fordítónak vétkül lehetett tulajdonítani: vallyon dicséretet érdemelnek-e a' Szép Literaturában előforduló talán még viszsztatetszőbb szóllások ? p. o. IX. kötet 81. Megengedi, kedves, hogy leveleim után sokáig *hagylak várni*. – 9. 1. Melly napom vala, ha azt együtt tölthettem volna veled. – 23. 1.” Az utóbbi részlet a *Bácsmegyeinek gyötrelmeiből*, a január 27-én kel levélből való, a Szép Literatura 9. kötetéből. Lásd: KAZFORD 2009, 929.

Virgil épen ezt a' vétket épen ezen okból követte el: Si Pergama dextra defendi possent, etiam hac defensa fuissent. részlet Vergilius Aeneiséből, II. ének 291–292. sor. Magyarul Lakatos

István fordításában:

Pergamum és Priamus többet tőlünk se kívánhat;
Óvni ha lenne remény, ez a kar megvédi bizonnyal!

nüansz (fr.): árnyalat.

mint a' Berzsenyi' Erőse, mint maga Berzsenyi, az Erős –

– – gyémánt fegyverével

Fényes útat tusakodva tör 's nyit.

Berzsenyi Dániel (1776 – 1836) költő *Az Ulmai ütközet* című versének utolsó két sora.

Bessenyei (ha tudniillik emlékezetem meg nem csal) a' pugil, Kämpfer bajnok szavát által vitte a' hős' jegyzésére, 's a' bajnok nem pugil, gladiator, Kämpfer, nem küzdő többé, hanem hős; úgy parancsolá az Iró.: Bessenyei György író, költő (1747–1811) költő. Kazinczy itt Bessenyei *Holmijának* (Bécs, 1779) XLI. részére (*Homerus*) utal némiképpen pontatlanul. Bessenyei az *Iliász* egy francia fordítását idézi, és abból készíti el a magyar fordítást. A *hős*-t itt vitéznek fordítja (és nem bajnoknak): „Deesse chantez la colere d' Achille fils de Pélée; cette colere rn, qui causa tant de malheurs aux Grecs & qui précipitá dans le sombre Royaume de Pluton les ames genereuse de tant de Heros [...]” A fordítás: „Oh Isten Asszony, énekely Akhilles haragjáról, mellynek veszedelme a Görögöknek annyi szerentsétlenséget okozol, számtalan nemes vitézeknek lelkét üzven Pluto komor Országába [...] (BGYÖM *Holmi* 1983, 356.) A szövegrészlethez tartozó jegyzet szerint: „A Holmi francia nyelvű Homérosz-idézete Mme Dacier (1654–1720) fordításából való, amely először 1699-ben jelent meg, de a XVIII. század folyamán még számos kiadása volt.” (uo. 384.) Kazinczy ugyanakkor a *Bácsmegyey* (1789) *Jelentésében* a vitéz mellett a bajnokot is emlegeti: „*Ha ugyan a' Henriást vagy Zayre-t fordítottam volna, nem éltem volna a' Heróval 's Successióval; mind azért, mert azt a' Bajnok vagy Vitéz és Örökség alkalmasint ki-teszi*” (KAZFORD. 2009, 117.)

pugil (lat.): harcos.

Kämpfer (ném.): harcos.

Heltai: Heltai Gáspár (1510 k.–1564. k.) protestáns lelkész prédikátor, író, műfordító, 1566-ban megjelent *Száz Fabulája*, Ezópusz állatmeséinek magyar kiadása rendkívül népszerű volt még Kazinczy korában is.

a' mi németül die Reisigen (ném.): fegyveres, páncélos vitéz.

Literatúrai Anekdoten-krämerey: (ném.) irodalmi anekdota terjesztése, pletykálása.

midőn Superint. Szilágyi javallá a' Költőt, az Istennét (még Pallászt is értvén alatta) 's a' barátnét (leány-barát értelmében) kigyót békát kiálta ellene minden: Szilágyi Sámuel (*Piskárkosi*), I. (1719–1785): debreceni tanár, református püspök (azaz szuperintendens), író, költő, fordító, polihisztor. Lefordítja Voltaire *Henriade* című eposzát: *Voltér úr Henriása*, Pozsony, 1789. Kazinczy Szilágyi-életrajza: *Debreczeni Superintendens Piskárkosi Szilágyi Sámuel' Élete*, lásd kötetünkben. Ebben Kazinczy a következő anekdotát jegyzi fel: „Eggy nap együtt ebédelttem vele Domokos Úrnál. Asztal után némelyek a' nyelvrontókon mulaták magokat; nekik nagy vétek volt a' barátné, Istenné, a' Költő, 's Virgíl és Propertz. A' ház' Ura tisztelte a' hospitalitás' törvényeit, 's hallgatott. Sz. mind ezeket védelmezte, 's megmondá, hogy azok, jók vagy nem, maradni fognak, mert reájok szükség van.” A *Szilágyi és a' Nyelvrontók* című autográf kéziratban szintén egy anekdota olvasható arról, hogy Szilágyi miként védelmezi a nyelvújítást. Kézirata: MTA KIK K 641 [Történeti és egyéb jegyzetek], 173b.

Pallász: Pallasz Athéné a görög mitológiában a bölcsesség, a jog és a művészetek istennője.

proprietás: lat. tulajdonság.

quos penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi: Horatius *Ars Poeticájának* 72. sora, magyarul: „ha talán így dönt a gyakorlat [71. sor 2. fele] / mely legfőbb mérték, törvény, bíró a beszédben.” Muraközy Gyula fordítása.

Puristáink (lat.): a nyelvtisztaság elvének híve. Sokszor az ortológusokra utalva használják.

verbum rusticum et obscoenum (lat.): durva és obszcén szavak.

a' ki 1788. voltam, a' midőn olly idvezséges tanácsokat adtam a' Szigvárt' Fordítójának és a' Robinsonénak: Kazinczy recenzióinak adatait lásd fentebb.

Virág: Virág Benedek (1754–1830) költő, történetíró

Verseghy: Verseghy Ferenc (1757–1822)

Barczafalvi: Barczafalvi Szabó Dávid (1752 k.–1828) író, szerkesztő, fordító, Johann Martin Miller regényét magyarra fordította *Szigvárt, klastromi történet* címmel (Pozsony, 1787).

Gelei: Gelei József (1754 – 1838) szerkesztő, fordító tanár, Kampe regényét fordította magyarra *Ifjabbik Robinzon* címmel.

Cicero: Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106 – Kr. e. 43) római író, politikus.

Helmeczi: Helmeczy Mihály (1788–1852) író, műfordító szerkesztő.

Palladio: Andrea Palladio (1508–1580) észak-itáliai építész. Kazinczy itt a saját *Nyelvrontók* című epigrammájára utal, amelynek első változata 1815-ben keletkezett:

Rontott, mert építeni akart Palladio; benne

Csak rontót látál, vad kora, jó ideig.

A' Mívész érzette magát, 's, Neked én fogok, ugymond,

Törvényt és példát adni, de nem te nekem.

'S ím áll a' roppant csornok, 's bizonyítja, ki több itt,

A' Mívész e, vagy a' szolgálai tompa Szokás.

ingerlései, 's ollykor szinte a' személyt illető ironiái (lap. 112. sor 11. és 22.): N. kritikájában ezek a következők. 11. sor: „Az ön-szeretet, a' Hírrevágyás, a' hizelkedők' csapodársága”. 22. sor: „nem méltatlanul neveztetik Csudálójitól a' szép-lelkűnek.”

Schiller über naive und sentimental Dichtung: Friedrich Schiller (1759– 1805) német költő, drámaíró, filozófus *Über naive und sentimentalische Dichtung* (1795), azaz *A naiv és szentimentális költészetről* című értekezése.

a' tréfa (lap 110) talán csak nem lesz itt helyén: Kazinczy a következő helyre utal N. recenziójából: „De félre a tréfával.” A rövid mondat előtt bekezdésben a recenzens *A nyelvrontók* című epigrammáját idézi Kazinczynak, amely, amint fentebb olvasható, az építész Palladio példáján hozza játékba az újítók bátorságát és a közgondolkodás maradi értetlenkedését. N. recenzens kigúnyolja Palladio szemet gyönyörködtető és túlzottan bonyolult kertjét, ami miatt ki kellett vágni egy gyümölcsöst: „Palladio ama drágalátos Mívész, Törvényt, 's példát adván a' tompa szokásnak, már egy kilencz emeletű roppant Filagóriát állított, mellyben, hogy a' sétálás annál kedvesebb, a' kilátás annál gyönyörűbb legyen, a' szomszéd termő Gyümölcsöst, mert szálas volt, nagy részint derékig lebotoltatta, 's az egész csuda Épület' körét törpe fákkal, külföldről hozott kényes csemetékkel, tarka barka virágokkal megrakatta.” Kazinczy ennek nyomán sokszor említi a *Szép Literatura* kilenc kötetét IX. filagóriának a levelezésében.

Mondja-meg nekünk N. Úr, illett e' eggy Recensensnek nem látni, hogy a' l. 104. említett nyel a' Betűrakó' hibája által áll ott V nélkül mert hiszen a' IX. Kötetben így sohol sem fordul- elő.: A 104. lapon N. a következőt írja: „Az pedig már épen rettenetes, hogy még az egy tagú szónn-is próbálgatja K. Úr a' nyirbálást, mert VIII. Köt. 48. l. így ír: „a' tetősb örvendésnek az emberi természet képet, a' nyel szót nem talál” – E' szerint ma holnap nála a' kedv ked, a' nedv ned lesz, 's így, ha rajta állana, Nyelvünk egészen elváltoznék.” A nevezett helyen azonban nem nyel, hanem csupán nye található, ami Kazinczy védekezését erősíti: valószínűleg a szedő hanyagságáról van szó.

Cornidesz és Schediusz Professoraink' neveik: a recenzió 105. lapján N. az idegen szavak átvételéről és adaptálási problémáiról értekezik, amivel kapcsolatban a következőt veti fel: „Ha ezen bévett régi szokástól most nálunk valaki azért állana el, hogy az efféle szókat, más Nemzetek másként hajlítják; nyilván a' szóban lévő helyes Törvény ellen vétene, 's Nyelvünket megerőltetné, ha bár a' szebb hangzásnak behozását forgatná is elméjében. De nem kell rútnak

és helytelennek tartani valamelly szót az olyan kemény hangért, mellyhez a' Magyar régen hozzá szokott, 's a' mi az ő Nyelvének harsány természetével megegyez. Mit mondanánk, ha valaki a' selypesség' szeretetéből a' húst húsznak; a' búst búsznak; a' koldúst koldúsznak kívánná szebben neveztetni?"

Cornidesz: Cornides Dániel (1732–1787) történész, egyetemi tanár, könyvtáros.

Schediusz: Schedius Lajos (1768–1847) szerkesztő, egyetemi tanár, rektor. 1792-ben lett a pesti egyetem esztétika- és nyelvészettanára.

I. 106. harminchárom szokatlan szót egymásra fűzni?: N. a 106. lapon a „4-dik Törvény: Az új szók félénken és igen ritkán hordassanak elő” törvényről értekezve sorolja fel a harminchárom szót.

Horvát Endre' Zircze: Pázmándi Horvát Endre (1778–1839) tétí plébános, Kazinczy benne sejtí a recenzió szerzőjének személyét. *Zirc emlékezete* című hexamaterben írt hosszabb költeménye 1814-ben készült.

N. Ur I. 112. vissza akarván adni ('s az, igen is illő vala)! a' kölcsönt, kimondá hogy Aristophaneszi szépségekhez nem szokott füle Békáim' örök Brekekélésekben (21 sorait nem restellé kiírni) gyönyörűségét nem lelheti: A recenzió a 112. lapon a *Tövissek és virágokat* gúnyosan hozza példaként Kazinczy széplelkűségére, majd a kötetből *A' Békák* című verset idézi hosszasan. Arisztophanész (Kr. e. 446 – Kr. e. 386) görög komédiaköltő híres darabja *A békák*, amely az alvilágban egymással versengő drámaírókról szól. A darabban szerepel a békák kórusa, amely a Sztüxön átkelő Dionüszoszt kíséri.

a' mint I. 109. látjuk: itt jelenik meg a recenzióban a Palladióról szóló epigramma szövege, illetve N. kommentárja a kilenc emeletes kertről.

Quisquis amat ranam: a recenzió 108. oldalán olvashatjuk: „Quisquis amat ranam, ranam putat esse Dianam.” Latin közmondás, amelyben a „béka” szó a Diana istennő nevével rímél. Jelentése: Ő, aki szereti a békát, azt hiszi, hogy Diana istennő egy béka. Jelentése nagyjából: a szerelem vak.

Oroszvár' Ura vétett e, hogy lakját Olasz-ízlésű Villává változtatá: Oroszvár, Karlbürg vagy Rossenburg, Pozsony településrésze, a Zichy család birtoka volt.

cytissus, cercis, lenicera és amorpha foglalta el a' helyet: latin növénynevek, sorrendben zánót, júdásfa, lonc (helyesen latinul: lonicera), gyalogakác.

Tata' Ura, hogy kukuricza-holdjait Armidai Tündérkertté teremtette által: A tatái kastély az Esterházyak tulajdona volt, Esterházy Miklós (1714–1790) Fellner Jakabot bízza meg 1760-ban a kastély és a kert újjáépítésével. Armida Tasso *Megszabadított Jeruzsálemének* (1581) varázserejű nőalakja. Kisfaludy Sándor lefordítja az eposzból a Rinaldo és Armida szerelmét elbeszélő epizódot.

Sulzer (az a' Vandalus! az a' Gepida!) azt mondja, hogy a' kinek eggyenemű ízlése van, annak épen nincs ízlése.: Johann Georg Sulzer (1720–1779), német filozófus, esztétikája vált nagy hatásúvá: *Allgemeine Theorie der schönen Künste in einzeln, nach alphabetischer Ordnung der Kunstwörter auf einander folgenden Artikeln abgehandelt*, I–IV. ,1771–1774.

Cicero' és Sallust fordításában a' Rómaiakét, hogy Sonettimben Olasz vagyok, Marmontelben, Clavigóban, Boufflersben Franczia, Emilia Galottiban Német, Egmontban flamand, Ossziánban Hősvilág' lakosa, a' Vak Lantosban eldődi Magyar: Kazinczy itt részben a *Szép Literaturában* megjelent fordításait sorolja fel, illetve további fordításait.

Sallust: Caius Sallustius Crispus (i. e. 86 k.–i. e. 35 k.), római történetíró, stilisztá, politikus. Kazinczy a *Bellum Iugurthinum* és a *De coniuratione Catilinae* című munkáit fordította, de nem jelentek meg életében.

Marmontel: Jean-François Marmontel (1723–1799) francia költő, író, drámaíró, az Enciklopédia egyik szerzője. A *Contes moraux* (1761) című munkáját *Erköltsi mesék* címen fordította le Báróczi Sándor (1775, 1785), amely munkát Kazinczy 1813-ban újra kiad.

Clavigo: Goethe *Clavigo* című tragédiáját Kazinczy 1794-ben fordította le, a *Szép Literatura* 5.

kötetében jelent meg.

Boufflers: Stanislas-Jean Boufflers (1738–1815) francia költő, Kazinczy a leveleit fordította le *Boufflers' levelei a' Schweitzből* címmel (*Hébe* 1824, 203–224).

Emilia Galotti: Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) német költő, író, esztéta tragédiája 1772-ből. Kazinczy fordítása Bajza kiadásában 1830-ban jelenik meg.

Egmont: Goethe darabja 1788-ból. Kazinczy fordítása a *Szép Literatura* 8. kötetében jelent meg.

Osszián: ír és skót mondai hős, James Macpherson (1736–1796) skót költő műballadáinak főalakja. Kazinczy fordítása, az Ossziánnak minden énekei I–II. a *Szép Literatura* 6. és 7. kötetében jelent meg.

Vak Lantos: Veit Weber (1762–1837) német író *Sagen der Vorzeit* (7 kötet; 1787–1798) című ossziáni hatást mutató munkájának fordítása *A' vak lantos. Regéje a' hajdan kornak* címmel Goethe *Stellájának* fordításával egybekötve jelent meg Kazinczytól (Pozsony, 1794). *A' vak lantos* a *Szép Literatura* 9. kötetében újra megjelenik.

Voss a' Homér' fordításában: Johann Heinrich Voss (1751–1826) német költő, műfordító, Homérosz *Iliásának* és *Odüsszeiájának* német fordítója (1793-ban és 1778-ban).

120. Igazítás a' Pataki Vár' leírásához

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1819. VI. kötet, 104–106.

Rovat cím és alrovat cím: *Tudománybéli Jelentések, Megtáfolások és Igazítások*

hitelesség

Aláírva: G. H. I.

Az álnév magyarázatához lásd a *Sáros-Patak Történetei* jegyzetét.

magyarázatok

Előzmény és keletkezés: *Sáros-Patak Történetei*.

Egy korábbi kiegészítés ugyanehhez: *Igazítások Sáros-Patakhoz*.

linea (lat.): vonal.

Lorántffi Susána, Első Rákóczy György Erdélyi Fejedeleme: (1600–1660) Rákóczi György (1593–1648) erdélyi fejedelem felesége.

alcov (fr.): alkóv, fülke, hálófülke.

szép 's tüzes de szerencsétlen fajok: II. Rákóczi György (1621–1660) a budai pasa ellen vívott szászfenesi csatában szerzett fejsébe halt bele.

Bátori Sófia: II. Rákóczi György felesége, Báthory Zsófia (1629–1680).

a' hol Rákóczi Ferenc az Első: I. Rákóczi Ferenc (1645–1676), II. Rákóczi György és Báthory Zsófia gyermeke.

a' Második: II. Rákóczi Ferenc (1676–1735), I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona fia.

Zrínyiek: a Zrínyi család egy horvát-magyar nemesi család, akik jelentős szerepet töltöttek be a Magyar Királyság történelmében a középkortól a kor újkorig. Zrínyi Ilona (1649 – 1703) első férje I. Rákóczi Ferenc 1666 és 1676 között.

Wesselényi Ferenc a' Palatínus: Wesselényi Ferenc (1605–1667), 1655-től haláláig Magyarország nádora.

a' nagy atyám' nagy atyja K– Péter: Kazinczy Péter (?–1649 jan. előtt), Kazinczy szépapja.

csikornyázat: díszítés (a 'cikornyás' jelzőből).

Telamon: kőből faragott alak, oszlopot helyettesít, párkányt, erkélyt tart.

Perényi Péter (1502–1548): koronaőr, a pataki vár építtetője.

Bezerédiének mondott kő: vagyis az ő sírköve. Bezerédj Imre (1679–1708) kuruc brigadéros, aki 1707-ben összeesküvéssel megpróbált átállni a császári oldalra, de leleplezték, majd a sárospataki országgyűlésen halára ítélték és lefejezték.

Herczeg Brezenheim: 1806-ban a vár a Brezenheimiek birtokába került.

121. Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1819. XI. kötet, 1–27.

Rovatcím: *Értekezések*.

megjelenés

1. BALASSA 1904, 46–68. (a *Tudományos Gyűjtemény* szövege alapján)

2. KAZINCZY 1960, 194–211. (a *Tudományos Gyűjtemény* szövege alapján)

3. KAZINCZY 1979, 813–834. (KAZINCZY 1960 alapján)

4. *Pennaháborúk* 1980, 546–562. (KAZINCZY 1960 alapján)

5. CZIFRA 2013, 205–272. (a *Tudományos Gyűjtemény* szövegének és az 1819. november 4-re datált kéziratnak a párhuzamos kiadása)

hitelesség

Aláírva és datálva: Széphalom, Aug. 15. d. 1819. Kazinczy Ferencz.

A közleménynek nincs meg a kézírata, az átdolgozások kézíratai az MTA KIK K631 számú kötetben találhatók.

magyarázatok

Az összefüggésekhez és az előzményekhez részletesen lásd kötetünkben: *Recenzió*

Beregszászi Nagy Pál és Sipos József munkáiról és Kazinczy' Antikritikája.

Kazinczy 1818. május 27-i dátummal beküldi a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőségébe *Antikritikáját* N. recenziójára válaszul (amely a *Szép Literatura* köteteiről készült), június 8-án viszont már azt kéri, ne közöljék, mert az időközben megjelent Füredi Vida-féle *A' Recenziókról* című értekezésre is válaszolni akar. A szerkesztőség nem vesz tudomást erről a kérésről, és megjelenik a *Kazinczy' Antikritikája*, így majd a továbbírt változat lesz az alapja az *Orthologus...*-nak. Az értekezés szerkezetén mindez úgy tükröződik, hogy a bevezető gondoltmenet után Kazinczy Füredi Vidának válaszol, majd ezt a szakaszt három csillaggal lezárva tér át a neológusoknak és az ortológusoknak a magyar nyelvhez való viszonyára. Az értekezésben hangsúlyozza megegyezést, a vita lezárását, ez az értelmezés pedig beleíródik az irodalomtörténeti hagyományba, amely a „nyelvújítási harc” lezárásaként és a neológusok igazának hangsúlyozásaként tekint a tanulmányra. Csetri Lajos nem kérdőjelezi meg ezt a szimbolikus szerepet, de értelmezése szerint Kazinczy nem az ortológia és a neológia között teremt békességet, hanem saját állás pontját is felülvizsgálva kiszélesíti a neológia fogalmát, és a korábban visszautasított nyelvújítási törekvéseket legitimnek fogadja el (pl. purizmus, tájnyelvi szavak, archaizmusok) (CSETRI 1990, 97.). Czifra Mariann kutatásai azonban megkérdőjelezi Kazinczy tudatosságát a lezárásra való törekvésben, hiszen a levelezésben pontosan végigkövethető, hogy a folyóiratnak beküldött, augusztus 15-ére datált kéziratát Kazinczy utóbb visszavonja, mert tovább dolgozik a szövegen, azonban mégis ez a beküldött változat jelenik meg a XI. lapszámban, mert Kazinczy üzenete nem jut el végül a szerkesztőségbe (lásd. CZIFRA 2013, 38–41.). Az 1820-as években megjelent tanulmányok sora, továbbá a kéziratokban maradó értekezések, illetve a levelezésben zajló viták is azt bizonyítják,

hogy a szimbolikusnak tekintett tanulmánnyal nem szűntek meg a nyelvi viták. Ehhez bővebben: CZIFRA 2013, 42–50., 165–197.

Már a Gergye László által 1993-ban kiadott hagyatéki lajstrom alapján látható volt, hogy az *Orthologus...*-nak számos kéziratos szövegváltozata fennmaradt (GERGYE 1993, 61.), de csak Czifra Mariann kutatásai kezdtek el behatóbban foglalkozni a kéziratgyűjtéssel és az *Orthologus...* szimbolikus szerepének újraértelmezésével. Czifra a monográfiájának függelékében adja ki párhuzamos közléssel a *Tudományos Gyűjtemény*ben közreadott 1819. augusztus 15-re datált anyagot és az 1819. november 4-re datált újradowolgozott kéziratot (CZIFRA 2013, 205–272.), amelyet tehát Kazinczy az augusztusi változatot visszavonva akart megjelentetni, de a kéziratok cseréje végül nem történt meg. (Ennek következményeiről lásd CZIFRA 2013 és CZIFRA 2016.)

A fennmaradt harminchat szövegforrás egymáshoz való viszonyáról és az alakulástörténet fázisairól Kiss Margit közölt tanulmányt 2023-ban, áttekintésében nemcsak a két teljes értekezést, hanem a korábban nem feltárt töredékeket, fogalmazványokat is vizsgálja, és a levelezéssel egybevetve mutatja be „az 1819. augusztus 15-i keltezésű, a *Tudományos Gyűjtemény* 1819. novemberi számában megjelent tanulmány előtti és az 1819. november 4-i változat utáni időszakot.” (KISS 2023, 5.). Jelen áttekintés csak a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent változattal foglalkozik, és annak alakulástörténetét elsősorban Kiss Margit idézett tanulmányának segítségével mutatja be (KISS 2023, 8–17).

Az *Antikritika* alakulás- és kiadástörténetében bemutattuk, hogy Kazinczy a beküldött kidolgozás után visszavonta a szöveget, és új változaton kezdett el dolgozni Füredi Vida értekezésének megjelenése után: de az *Antikritikának* végül a szerkesztőségnek elküldött változata jelent meg, így a további munkálatok a szövegen már az *Orthologus...* kidolgozásába fordultak át 1818 őszétől, amely azt mutatja, hogy nem csupán vitapozícióból, korábbi közleményekre adott válaszokkal kíván Kazinczy megszólalni, hanem egy átfogóbb értekezés keretében a magyar nyelv tárgyában (ugyanakkor, amint fentebb utaltunk rá, a nyomtatásban megjelent *Orthologus...*-ban végül Füredi Vidának is válaszol az őt érintő kritikáira). A készülődés, az anyaggyűjtés és a tematikai tervezés egyre nagyobb hangsúlyt kap ebben az időszakban, és az 1818. október 27-én kelt levelében írja meg Döbrentének (KazLev. 16. 3655 sz.), hogy készülő munkáját *Dédácsi reggeleknek* nevezi, bár még mindig használja az ‘antirecenzió’ kifejezést: „De legfőbb dolgom az, hogy Barótit, Rájnist, Révait, Verseghyt, Ányost, Virágot végig olvasom, ‘s Philologiai jegyzéseket csinállok, hogy a’ Dédácsi Reggelek elkészülhessenek. Az lesz Antirecensióm, az lesz Anti Füredi Vidám. Elmondom, melly igazságtalanul hányá Révai (az én kedvesem) és Rájnis Barótinak szemére a’ Magyar Nyelv rontását, ‘s megteszem a’ következtetést, bátran, de azon tisztelettel, a’ mellyel magamnak és Olvasóimnak tartozom. Mocskolódni, szurkálni nem fogok; azt nem tevék a’ Himfy, Pápay, Beregszászi és Sípos, ‘s a’ Pápai Catechismusa Recensióikban is.” A *Dédácsi reggeleknek* nevezett tervezett írás gondolata még 1817-ből való, mintája pedig Gellius *Attikai éjszakák* című munkája. Szintén Döbrentei Gábornak írja 1817. november 1-én (KazLev 24. 6080. sz.): „Erdélyi Leveleim mellé egy rövid Munka lesz téve illy cím alatt: DÉDÁCSI ESTVÉK. Ímé ez a’ Praefatio eleje: [...] Itt osztán azt mondom, hogy Te kényszerítél, mondanám-el, a’ mit Ráday ‘s más Írók felől tudok, adnám-elő gondolkozásomat a’ Nyelv eránt, etc. etc. ‘s midőn nem tudám, melly formát válasszak, mert egész Grammaticát ‘s Lexicont írni, sem kedvem, sem időm, sem tehetségem nincs, ‘s Gyulai adá a’ tanácsot, hogy kövessem Gelliust, a’ ki Attikai éjeket adott. ‘S így levenek a’ Dédácsi estvék”.

Még egy évvel később sem tisztul le ugyan a válaszadás módja, de jól látszik, hogy szüntelenül foglalkozik a válasz lehetőségével. Kis Jánosnak mentegetőzik (1818. november 10., KazLev 16. 3665. sz.), hogy éppen emiatt nem tudta időben megnézni Horatius-fordítását: „Fél esztendő előtt azt egészen vevéd vala, ha N. és Füredi Vida Nabugodo[no]zorrá nem tettek volna: de emberi alakomat csak most kezdem visszavenni, ‘s rakom a’ Jerikó falait. – Füredinek épen

nem fogok felelni, 's azért nem, a' miért Somogyinak nem feleltem. Tilt a' superbia quaesita meritis. De N. Úr nem Anticriticát, hanem egész könyvet kap válaszul. El lesz fojtva a' legigazságosbb neheztelésnek legszelídebb rezgése is. De akkor nem felelni, mikor a' jó ügy így bántatik, hűségtelenség volna." Ugyanebben a levelében pedig egy új ellenfelet is megnevez N. és Füredi Vida mellett, mégpedig Verseghy Ferencet, akinek 1816–1817-ben jelent meg *Analyticae institutionum Linguae Hungarice* ([VERSEGHY] 1816) című háromkötetes magyar nyelvtana: „Olvastad e Te Verseginek deák nyelven írt Grammaticáját 3 vastag Kötetben, Budán 1816. Ennek iszonyú hajlékonyságát, hogy mindent el tud hinni, mihelytt akarják, hogy higgye, rég óta ismeri a' világ; 's most újabb jelét adá. Tiszta Magyarságában 's Aglájájában még Helmezt és engem is felülmúlt az új szók 's szólások csinálásában, de itt még a' kamat szót sem tűri az interes helyett, 's azt kérdi, ha az illy szókból consarcinált beszédet el merné e mondani a' Curio? – Csudáld a' bölcset embert! – A' Mondolat írója neki *Clarissimus Auctor* Opusculi Mondolat: azonban Virág Benedek neki még is tiszteletes író. – Ezekből képezed, hogy Írásom meg fogja kefélni. Meg: de úgy, hogy ő maga sem veheti rossz nevén. Nem rettegem én a' megküzdést, meglehet, hogy én veszek. De ügyemnek nyerni kell."

Döbrentei Gábornak is egy terjedelmes munka készülésétől ír (1818. november 10., KazLev. 16. 3666. sz.), ráadásul kiemeli, hogy a már korábban elkezdett Wieland-fordítását is hozzácsatolná: „Fogom e venni Erd. Leveleimmel a' Catilináriákat 's a' Wielandból dolgozott Philol. Értekezést? Bár vehessem; mert az utóbbit az azon Könyv-nagyságú feleletemhez fogom ragasztani, mellyet Recensensemnek adok minden epe, minden szabadalkozás, minden karczolás nélkül." Ez a Wieland-fordítás csak évekkel később jelenik meg: *Wieland Adelung ellen: Mi a' Tiszta Németség? (Wielands Werke. Supplem. VI. Band.) – Tűkörül azoknak, kik nyelvrontást emlegetnek, 's ezt kérdezzet: Mi a' Tiszta Magyarság? – 's intésül a' szerefelett merészeknek*, Felső Magyar Ország Minerva, 1825/7, 268–286.)

Ebben az időszakban készülhetett az *Orthologus...* kéziratgyűjtéséből az 1818 december előtti keletkezésű, előtanulmányoknak tekinthető *Van e hatalma az írónak a' nyelv körül? és meddig terjed az?* című fogalmazvány (MTA KIK K 631, 111r–114v.), amely számos ponton reagál N. recenziójára, illetve felhasználja benne a [*Recenzió Beregszászi Nagy Pál és Sipos József munkáiról*] anyagát. Ez idő tájt jelenik meg a levelezésben a *concordia discors* formulája, elsőként Somosy János válaszlevelében (1818. december 1., KazLev. 16., 3673. sz.), akitől feltehetően érdeklődött a szókapcsolat antik előfordulásáról (ezt a levelet nem ismerjük). Majd megírja Dessewffynek 1818. december 7-én (KazLev. 16. 3675. sz.), hogyan is fogja felhasználni a Horatiustól vett idézetet a készülő munkában: „Én vége felé vagyok valaha Philologiai Munkámnak, mellynek íme címje is, Mottója is: A' Magyar Nyelvről, annak természetéről, mostani koráról, szükségéről. Quid velit et possit linguae CONCORDIA DISCORS. Horat. Horátz rerum Concordia discors-ot mond: de az én czélomra ezt által kellé változtatnom. Tudniillik Pesten most azon vannak, hogy unitást hozzanak be; én pedig azt mutatom-meg, hogy úgy lesz jól a' dolog, ha kiki a' szerint ír a' hogy legjobbnak véli, mert most még nem jutott-el nyelvünk azon pontjára, hogy az egyik vagy másik felet kelljen az uralkodó székre felültetni, 's mind a' két felekezetnek vannak darabosságai, mellyeknek le kell tördelőzni, korholódni. A' rossz példák legjobban némítatnak-meg jó példák által." *A' MAGYAR NYELVRŐL; annak természetéről, mostani koráról, szükségéről* című értekezés fennmaradt, befejezetlen tanulmányrésze (MTA KIK M. Nyelvtud. 4r.43, 37–68.) a fenti latin mondást nem tartalmazza, az majd az *Orthologus...*-ban lesz kulcsfontosságú. A levél a címen és a mottón kívül az említett tanulmány tartalmi elemeit is felsorolja: ugyanakkor nem tudjuk, elkészült-e végül ez a munka, a fennmaradt fogalmazvány töredékes.

1818. december 12-én, Kazinczy Dessewffy Józsefnek elküldi vélhetően a december 7-i levélben említett tanulmány egy részét („ímhó az, a' mit már tisztára írtam a' tudva való munkából", KazLev. 16. 3678. sz.), amely melléklet nem található meg a levél mellett. Szabó Jánosnak írt 1818. december 17-i levelében további tartalmi vonatkozásokról ír (KazLev. 16.

3680. sz.). Váczy János a Dessewffynek 1818. december 7-én írt, fent idézett levél (3678.) jegyzetében azt feltételezi, hogy ez már az *Orthologus...* készülésétől ad számot (KazLev. 16., 590. o.). Bíró Ferenc értelmezése szerint ugyanakkor ez még nem lehet az, hiszen itt nem az ortológiáról és a neológiáról van szó, hanem Verseggy és Révai eltérő felfogásáról, amely az adott időszakban Révai grammatikai öröksége szempontjából kedvezőtlen, és Kazinczy időt kér, hogy mindkét fél egyenlő esélyt kaphasson (BÍRÓ 2010, 638–639.). Kiss Margit a szövegforrások és a levelek egyes szöveghelyeinek vizsgálata alapján úgy látja, hogy 1818 decemberében még *A' MAGYAR NYELVRŐL; annak természetéről, mostani koráról, szükségéről* című értekezés készülésétől lehetett szó (KISS 2023, 11.). Az 1818. december 7-i levél (3678.) közli a címet: „A' Magyar Nyelvről, annak természetéről, mostani koráról, szükségéről”. A tematikus elemeket elősoroló, Szabó Jánosnak írt december 17-i levelében (3680.) felvetett témák egy része fellelhető *A' Magyar Nyelvről, annak természetéről, mostani koráról, szükségéről* című értekezésben, egyúttal a levél egyes elemei szövegszerű kapcsolatba hozhatók az *Orthologus...* megjelent szövegével és későbbi fogalmazványokkal (pl. MTA KIK K 631, 75r–84v.), vagyis az alakulástörténethez mindez még nem szolgáltat pontos adatot. A Szabó Jánosnak írt december 17-i levelében (3680.) viszont megjelenik egy olyan reflexió, amelyhez hasonló később majd az *Orthologus...*-ban is helyet kap: „Mi tehát a' mi nem szabad? Az, a' mi a' közönséges nyelvek ideálja által nem kívántatik, a' mit a' Magyar Nyelv geniusa tilt, és a' mit a' Classicusok' (a' Görögöké 's Rómaiaké 's a' Francziáké 's Németeké) iskolájában gyakorlott Ízlés mint tarkát, darabost megvet.” Ezek a frázisok több *Orthologus...* szövegváltozatban visszacsengenek. A *Szükség* az *Ízlés* mellett majd az 1819 augusztusában, a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent változatban jelenik meg, amikor ugyanezt a formulát fejti ki módosítva: „És mi szabad az Írónak ezen Iskola' értelme szerint? A' fenntebb nemben mind az, A' MIT A' MINDEN NYELVEK' IDEÁLJA MEGKÍVÁN, A' MAGYAR NYELV' TERMÉSZETE (örök szokása 's törvénye) VILÁGOSAN NEM TILT, A' RÉGI ÉS ÚJABB CLASSICUSOK ÁLTAL NEVELT ÍZLÉS MÉG JAVASOL IS, 'S A' SZÜKSÉG MÚLHATATLANÚL PARANC SOL” (a többi variációhoz a későbbi szövegváltozatokban lásd Kiss 2023, 12).

1819 elején továbbra is folyamatos a híradás a készülő munkáról. 1819. január 2-án Rummy Károly Györgynek arról ír, hogy többször átdolgozta már a munkáját, de a címet nem említi (KazLev. 16. 3684. sz.). Kis Jánosnak terjedelmes értekezés formálódásáról ír 1819. február 16-án (KazLev. 16. 3702. sz.): „A' Neologismus Apológiáját, mely félíg kész, kézírásban fogod olvasni. Az hosszabb, mint hogy a' Tud. Gyűjt.-be bémehessen”. Ezekben a hetekben több alkalommal nevezi ezt a terjedelmesnek ígért munkáját a neologizmus „apológiájának” vagy „védelmének” (Helmezy Mihálynak 1819. február 17-én, KazLev. 16. 3703. sz.; Döbrentei Gábornak 1819. március 7-én, KazLev. 16. 3711. sz.); Gyulay Lajosnak 1819. március 16-án (KazLev. 16. 3717. sz.), és ebben a folyamatban az valószínűsíthető, hogy már az *Orthologus...* című tanulmánya készül.

1819 májusában Kazinczy többeknek beszámol arról, hogy a *Tudományos Gyűjtemény* IV. számában megjelent *Antikritikája* (ehhez lásd kötetünkben a *Kazinczy' Antikritikája* jegyzetét), és Füredi Vida személyéhez ekkor kizárólag Verseggyt köti. Ehhez szorosan kapcsolódik Thaisz András Jolsvai Bandi álnéven írt tanulmánya *Külömböző Vélekedés a' Recenziókról. Mint felelet a' Tud. Gyűjt. 1818. eszt. IV. és VI. Köteteire* címmel a *Tudományos Gyűjtemény* 1819/V. számából (54–76.), amelyről Kazinczy a következőképpen ír Döbrenteinek 1819. július 6. körül (KazLev. 16. 3755. sz.), megemlítve, hogy Verseggyt továbbra is csak lejegyzőnek tartja, majd megjegyzi, hogy saját elkészült munkáját már postázásra készíti: „Jolsvai Bandi neve alatt Thaisz[!] András Úr dorgálja meg Füredi Vidát. Ez a' név (F. V.) Versegghit jelenti, 's az Értekezés a' Verseggy kezével írva adatott-be a' T[udományos] Gy[űjtemény] Kiadójának, de azt nem V. F. dolgozta. Vessd össze a' Maniert a' Magyar Minerva első Kötetével, 's meglátod, hogy ezt az Értekezést is az írta. Erővel egy hitre akarnak bennünket venni. Az én feleletem most indul.

Örülnek ha veled közölhetném.”

1819. július 18-án Szabó Jánosnak (KazLev. 16. 3763. sz.) megírja az *Orthologus...* mottóját és fő téziseit: „Füredi Vidának Érkezését egy Anonymus derekasan megkefélt a' Júniusi Kötetben. Mint Márton István Úr örvende, hogy bennem ügyének pártfogójára talált, úgy örültem én, hogy a' zavart fejű, szívű, 's előadású ember megkeféltetett. De még hátra vagyok magam én, a' kit ő irigységgel etc. etc. vádol, és azzal a' kevélységgel, hogy magamat a' Németek előtt eggyetlen egy classicus Magyar Írónak hirdetem 's hirdettetem. Ezen gyalázatos és hazug vádjait az evidentiáig megbizonyítom, 's kimondom, hogy személyes bántásaikra ez lesz utolsó feleletem; ezután mondhatják a' mit tetszik. Ezen kívül felelek azon kérdéseire is, hogy úgy gyarapították é más Nemzetbeli Írók a' magok Nyelveket mint mi? való ez az, hogy a' Nyelv a' más' birtoka? és hogy a' járt út a' legigazabb út? 's elő adom mit csinált a' Görög, a' Római Író, az élő Nemzeteké, 's kivált a' Német. Értekezésem mottója ez: Quid velit et possit linguae CONCORDIA DISCORS. Mert nekik nem a' Külömbiségek Eggysége kell, a' mi a' Természetben mindent tenyész és fenn-tart, hanem az Eggység' Eggysége, a' mi mindent elakasztana, ha ens rationis nem volna.” Ezt követően pedig többeknek küld tematikus összefoglalásokat és részleteket az értekezésből (Kazinczy Kis Jánosnak, 1819. július 20., KazLev 16. 3765 sz., ebben a szöveget „anti-Füredimnek” nevezi; Kazinczy Rummy Károly Györgynek, 1819. július 20., KazLev. 16. 3767. sz., ebben a cím is megjelenik: *Orthologusok és Neologusok; nálunk és más Nemzeteknél*; Kazinczy Rummy Károly Györgynek, 1819. augusztus 31., KazLev. 16. 3781 sz.; Kazinczy Dessewffy Józsefnek, 1819. szeptember 13., KazLev. 16. 3783.)

Kazinczy 1819. augusztus 27-én (KazLev 22. 5582. [4110/a.] sz.) Teleki Lászlónak küldi el az *Orthologus...* kéziratát azzal, hogy fia, Teleki József révén juttassák el a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőségébe: „A' Mélt. Gróf' vélekedései a' Magyar Nyelv boldogítása 's gyarapodásának szereit felől az enyéimékkel nem egyeznek: de a' Mélt. Gróf az a' nemes lelkű férjfiú, a' ki tulajdon fijának sem parancsolja, hogy gondolatit az atyai tisztelet' miatt feláldozza. Én a' Mélt. Gróft nem ellenkezőmnek óhajtom, hanem Bírámnak. Imhol nagyon tehát egy Értekezésem a' Tudom. Gyűjtemény' számára; méltóztassa azt meg tekintésére a' Mélt. Gróf, 's adja-által, esedezem alázatosan, nagylelkű kedves fijának, ki reményem, nem bántatik-meg azon kérésem által, hogy onnan mehessen a' Trattner' kezébe.” Ez az elküldött kézirat nem ismert, vagyis csak a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent szövegből tudjuk, hogy 1819. augusztus 15-i keltezésű.

Azonban 1819. szeptember 28-án Kazinczy Teleki Lászlóhoz írott levelében (KazLev. 22. 5569. [3786/a.] sz.) visszavonja a *Tudományos Gyűjtemény*hez már beküldött kéziratának kiadását, azt hangsúlyozva, hogy új változaton dolgozik (ehhez lásd még CZIFRA 2013, 35–42.). Telekit arra kéri, hogy Thaisz András, a Teleki család jogtanácsosa, adja át a levelét Trattnernek. Október közepére tervezi az új változat elkészítését: „Alázatosan kérem a' Mélt. Gróft, ne végye megbántásnak, ha arra kérem, hogy az ide zárt levelke Thaisz Úr által juttassék Trattnernek kezéhez.

[A Trattnernek szóló, mellékelt levél így hangzik:]

Bizodalmas Drága Jó Uram, érdemes barátom!

A' Kassai postaszékér által fogja venni az Úr Octóbernek közepe táján azon Értekezésemnek újabb dolgozatát, mellyet minap *Orthologus és Neologus; nálunk és más nemzeteknél*, cím alatt küldöttem az Úr' kezéhez. Kérem tehát az Urat bizodalommal, méltóztassék ez eránt jelentést tenni a' Tud. Gyűjt. tisztelt kiadójánál, hogy a' beküldött munka ki ne adassék. Sőt kérem az Urat, cselekedje, hogy a' beküldött Értekezést visszakaphassam.”

Novemberben azonban kiderül, hogy a kézirat nem lett visszatartva: maga Teleki József tudatja Kazinczyval, hogy a *Tudományos Gyűjtemény* XI. számában megjelenik az augusztusi datálású változat: „Hogy a Tettes Úr szép és lelkes Értekezéseinek dolgában mennyibe jártam el, megbizonyíthatja a Tudományos Gyűjt. idei XI-dik kötete.” (1819. november 4. körül, KazLev

16. 3790. sz.)

1819. november 4-i keltezéssel Kazinczy azonban már elkészítette az értekezés újabb szövegváltozatát (*Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél* MTA KIK K 631, 34r–55v.). Az átdolgozás oka, hogy az első változattal nem volt megelégedve, nem tudta megfelelően kifejtetni mondanivalóját: „Épen ez órában végzém-el egy 48 lapnyi Értekezésemet a’ Tud. Gyűjt. számára, mellyen sok holnapok olta dolgozom, ‘s legelső dolgom az, hogy Neked válaszoljak. [...] Pesten una salvificát predikálnak a’ Nyelv’ dolgában, ‘s ámbár a’ dolog előttem titkoltatik, és hogy ne motszanhassak, Nabugodonozorra csinála Füredi Vida (Verseghy Ferencz), látom még is, hova akar kiütni a’ dolog. Most tehát illő volt kimagyaráznom magamat, ‘s úgy kimagyaráznom, hogy ezután szólanom szükség ne legyen. Verseghy ‘s társai nem álmodták-meg, hogy valaki az ő rettenetes vádjaikra olly maga elszánásával felelhessen. Azonban itt is megtörténhetik hogy az igaz embert megbuktatja a’ sokaság és hatalom.” (Kazinczy Szentgyörgyi Józsefnek, 1819. november 4., KazLev. 16. 3791. sz.) „Én utolsó pihenésemmel szűnök meg verselgetni ‘s az Orthologusokkal veszekedni. Ezen utolsóbb dühömmnek a’ Tud. Gyűjt. sokára ismét adja egy bizonyosságát, ‘s talán ezután békét hagynak a’ Nyelvrontóknak.” (Kazinczy Bay Györgynek, 1819. november 4., KazLev. XVI. 3792. sz.) Nincs azonban adat arról, hogy az új értekezést elküldte-e a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőségéhez. A további kidolgozásokhoz lásd Kiss 2023, 15–22.

Az idegennyelvű részletek magyar fordításait, ha külön nem jelöljük, Czifra Mariann szövegkiadásának jegyzeteiből adjuk meg (CZIFRA 2013, 273–278.)

Quid velit et possit linguae CONCORDIA DISCORS: Módosított idézet Horatiustól: „quid velit et possit rerum concordia discors”, Epistulák I/12 19. sora. Magyarul: „s ily ellentétek közt mégis hogy lehet összhang?” Bede Anna fordítása. Kazinczy kicseréli az idézetben a *rerum* szót a *linguae* szóra.

Helicon’ járvány Istenségei: a ‘vándorló’ múzsákra, vagyis a tudományok és művészetek istennőire utal, akiknek Helikon hegye a szent lakhelye.

a’ Tudom. Gyűjt. tisztelt Kiadóji a’ perlő felekezetek’ vélekedéseiknek helyt engednek Köteteikben, magok a’ perben nem csak Bírák lenni nem akarván, de nem is vevén részt: Kazinczy a *Kazinczy’ Antikritikája* megírása során többeknek hivatkozik a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőinek egy lábjegyzetére, amely az 1818. évi IV. kötet 132. oldalán jelent meg: „A’ megtámadók ellen való maga-védelmezése kinek kinek természeti jussában áll. Azért annak e’ Tud. Gyűjteményben is kéntelenítettünk helyt adni. A’ kinek ellenére vagyon, ne sértegetsen másokat. A’ Redactio.” Ehhez bővebben lásd kötetünkben a *Kazinczy’ Antikritikája* jegyzeteit. a *Tudományos Gyűjtemény* kiadói, szerkesztőségi viszonyairól lásd KOLLÁR 2018. ***némelly Recensenseink bennünket dorgálásaikkal ébresztgetének férjfiassbb elmélkedésre:*** utalás Füredi Vida *A’ recensiókról* című munkájára (FÜREDI 1818), amelyre válaszul Kazinczy a *Kazinczy’ Antikritikáját* készíti el, lásd kötetünkben.

Catalinai düh: utalás Lucius Sergius Catilina (Kr. e. 108–62) római szenátorra, hadvezérre, aki a consulválasztáson összeesküvéssel akar nyerni, de az összeesküvést Cicero leleplezi, vö. még Sallustius és Cicero munkáival: Cicero, *Oratio in Catilinam*, Sallustius, *Catilina összeesküvése*.

Prisca Comoedia: attikai ókomédia, élesen szatirikus, az ismert személyeket név szerint bíráló műfaj.

A’ Tudom. Gyűjtem. tavalyi (1818) VI. Kötetében Füredi Vida: utalás Füredi Vida, *A’ Recensiókról* című értekezésére (FÜREDI 1818), amelyre válaszul Kazinczy a *Kazinczy’ Antikritikáját* készíti el, lásd kötetünkben. Az *Orthologus...* ezen szakaszában Kazinczy a *A’ Recensiókról* 3§-ára utal (*Melly nyelven kell az elmemíveknek recenseáltatniok?*, 13–15.), amely Kazinczy német nyelvű recenzióira, illetve személyének a német nyelvű sajtóban való megjelenésére is utalást tesz.

egy valaki köztünk a’ Németeknek részint maga azt hirdeté, részint barátjai által azt

hirdetése, hogy egyedül ő a' mi classicus Írónk: Rummy Károly György az *Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes* 1810. évi áprilisi számában (125–128.) kiad egy Kazinczy-biográfiát *Franz von Kazinczy* címen, amelyhez korábban Kazinczytól kért önéletrajzi összefoglalót, azonban Kazinczy nem tudta, hogy ennek átdolgozása a bécsi lapban fog megjelenni. Az 1809. november 30-án kelt levelében (KazLev. 7. 1601. sz.) küldi el Rumynak az önéletrajzot, amelyet csak magyar fordításban, a *Pécsi Lapok* 1860-as évfolyamának 40. számából ismerünk, ezt közli Váczy a KazLev. 7. kötetében, megjegyezve, hogy a levél vége hiányzik. A szöveg a fogságából való szabadulásig ismerteti a pályáját. Kazinczy a következőképpen vezeti fel önéletrajzát: „Valóban szerencsés gondolat volt öntől, miszerint ön a jelenleg élő magyarországi tudósokról könyvet akar írni. Kívánom, hogy művéhez jó kiadót találjon. Itt van, mit ön tőlem kíván.” Az *Annalen*ben való megjelenés után Szentgyörgyi Józsefnek leírja az ellenérzéseit, és az is kiderül leveléből (1810. május 28. KazLev. 7. 1758. sz.), hogy önéletrajza végéhez egy listát mellékel nyomtatásban megjelent munkáiról: „Januárban egy igen kedves 's soha nem látott barátom arra kért, hogy toldjam meg az ő Biographiai Gyűjteményét, melly annál több figyelmet érdemel, minthogy a' Biographiák magoknak a' Leirt személyeknek kezeikkel vágnak írva, a' magaméval, semmit ki nem hagyván nyomtatott darabjaimnak előszámlálásokból. Megtettem azt. Ez a' barátom alig vevé ezt tőlem, 's azonnal felküldé Sartórinak, 's íme az Áprilisi füzet már elkongatá. Én egész mivoltában érzem barátomnak kedvező indulatját, 's reá nem neheztelek: de ha meggyaníthatám vala hogy e' végre kéri, meg fogtam volna kapni a' kezét. Ez a' szíves tiszteletet érdemlő ember most dolgozik épen egy kis részén a' Magyar Országai Hist. Literariának, tudniillik minden Magyar élő író felől mond Lexiconi rendben egy kis articulust. Azt hittem, hogy e' célra is kívánja legfeljebb ezt. Ha ott vette volna hasznát, nem akadtam volna fel: de így külön – nem mondhatom-ki, melly visszásan esik a' csiklandás. – Igazán, édes barátom! abban az egyben érzem hogy öregszen, hogy az unbedingt magasztalások' nemei nekem felette nem kedvesek, és megvallom, hogy még semmi említésnek nem örültem inkább, mint Régiségeim 's Ritkaságaim Hálái Recenziójoknak.” Rumynak is megírj neheztelését 1810. május 30-án (KazLev. 7. 1759. sz.): „Sie stellen sich wohl vor, wie es mir seyn musste, als ich den April-Heft der Wiener Annalen erhielt und meine Biographie darin fand! Hätte ich muthmassen können, dass Sie mich dem Schau des Publ[icums] bey meinem Leben noch darstellen wollen; wahrlich ich würde Ihre Hand zurückgehalten haben. Ich bin kein Feind von Publicitæt, und nicht so griesgrämig, dass ich mich von den Blicken der Zuseher zu sehr scheuen sollte; auch würde ich mein Haus, wenn ich eins zu bauen hätte, wie der edle Römer, bauen, dass einem jeden frey stehe, hinein zu schauen: aber eine Biographie bey den Lebzeiten des Beschriebenen ist mir doch zu jeder Zeit so auffallend gewesen, dass ich mein dunkles Gefühl von Widerwillen nie darüber ersticken konnte.” [Képzelve el, milyen lehetett számomra megkapni a bécsi Annalen áprilisi számát és benne találni az életrajzomat! Bizony megakadályoztam volna, ha megsejtem, hogy Ön be akar mutatni a nagyközönségnek még az életemben. Nem vagyok ellene a nyilvánosságnak, és nem is vagyok oly mogorva, hogy túlságosan irtóznék a nézők pillantásaitól. Ha építenék egy házat, azt is úgy tenném, mint a nemes rómaiak, hogy mindenki előtt nyitva álljon betekintésre. De mégiscsak feltűnősködés az élő személy életrajza. Soha nem tudtam elfojtani az ez iránt érzett ellenszenvemet.]

Az *Annalen* közleményében mindösszesen egy pársoros életrajzi összefoglaló szerepel a 125. oldal alján és a 126. oldal első harmadában, majd a nyomtatott munkák felsorolása következik a 128. oldalig. Az *Orthologus...*-ban olvasható utalás („egyedül ő a' mi classicus Írónk”) a cikk első mondatához kapcsolódik: „Franz von Kazinczy, Gutsbesisser zu Széphalom in der Abaujvárer Gespansschaft, Beysitzer der Gerichtstafel der Gespanschaften Abauj und Zemplén, anerkannter classischer ungrischer Schriftsteller, und geschmackvoller glücklicher Dichter.” [„Kazinczy Ferenc, az Abauj vármegyei Széphalom földbirtokosa, Abauj és Zemplén vármegyék táblabírója, elismert klasszikus magyar író, jó ízlésű és sikeres és vidám költő.”]

Kazinczy az *Annalen*ben megjelent életrajz ellen még jóval később is tiltakozik, arról ugyanis Kisfaludy Sándor úgy ír Ruszek Józsefnek 1816-ban, mint amelyet Kazinczy saját magáról írt. Ennek előzménye a *Himfy*-recenzió német, majd magyar nyelvű megjelenése (1809, 1814), amelynek nyomán kialakul, majd megerősödik a dunántúli írók egységesnek tűnő csoportja, akiket Kazinczy az ortológia képviselőinek tekint. Kisfaludy és Ruszek 1816-ban zajló levelezése másolatokban terjed, továbbá Kazinczy Ruszeken keresztül értesül Kisfaludy álláspontjáról. Kazinczy 1816 október elején (1816. október 6–9., KazLev. 14. 3285. sz.), vagyis az életrajz megjelenése után hat évvel emlegeti fel Horváth Endrének az igazságtalan vádat, miszerint ő lenne a szerzője a biográfiának – ennek aktualitását közvetlenül nyilvánvalóan a Kisfaludy-Ruszek levelezés, illetve ezt megelőzően a *Himfy*-recenzió, a *Tövisék és virágok*, a *Mondolat* és a *Felelet a Mondolatra*, vagyis a nyelvújítási vita egyes fázisai tartják fenn. „Így vádol engem Kisfaludy a’ Ruszékhez írt levélben, hogy én magamnak ‘s másoknak, kik imádóim, csekélysegeiket remeknek gyanánt magasztalom, kivált a’ Német Újságokban. – Kivált? Tehát, úgy e, másutt is? Vagy ez a’ kivált csak ad augendam invidiam van mondva. – Én sem dolgozásaimat, sem személyemet nem magasztaltam, ‘s sem Német Újságokban, sem másutt. Tövisem’ Recenziója magasztalással és igazításokkal ‘s feddésekkal jelent meg a’ Bécsi Annálokban; sohasem láttam azt kézírásban, sem hogy a’ munka recenseáltatni fog, nem tudtam. Ugyan-ott megjelent Biographiám, ‘s a’ mint megpillantani, nem öröm’, hanem neheztelés’ sikoltásával sikoltottam-fel. Eggy valaki kívánta tőlem hogy születésem’ napját ‘s helyét ‘stb tudassam vele; de a’ hogy az ollyat én kérem ki sokszor másoktól, és csak azért hogy valaha a’ később korban, ‘s az írónak halála után, a’ kétségek eloszlattassanak; úgy hittem hogy ez is csak azért kéri tőlem ezt; ‘s így hogy Biographiám az Annálokban megjelent, az nem mutatja, hogy magam kürtölgetek magamnak. Ha ideje volt volna gátlanom annak kiadását, meg fogtam volna gátlani.” Ehhez lásd még a *Himfy*-recenziók jegyzeteit kötetünkben: *Himfy’s Lieder der Liebe – recenzió*; *Himfy szerelmei – recenzió*.

a’ Töviseket és Virágokat maga recenseálá azoknak Írója tömjénezésekkel a’ Bécsi Annálisokban: a *Tövisék és virágok* recenzióját valójában Kis János írta, a bírálat név nélkül jelent meg (*Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes*, 1811. június, 317–328.) Kazinczy és Kis a levelezésben többször utal Kis szerzőségére, vö. pl., Kazinczy Kölcseynek, 1811. február 25., KazLev. 8. 1950. sz.; Kis János Kazinczynak, 1811. július 18., KazLev. 9. 2042. sz. Kazinczy azonban túlzó hízelgésnek ítéli meg Kis János bírálatát: „Ugyan azon füzetben lelem Töviseim Recenzióját, mellyen kevélykedhetném ha a’ barátság megvakításának nem kellene tulajdonítanom magasztalásait.” (Kazinczy Pápay Sámuelnek, 1811. augusztus 11., KazLev. 9. 2052. sz.).

Békájiban eggy tiszteletünket megkívánható nem poetai Karra lőtte-el vakmerő nyilait: utalás Kazinczy Ferenc *A’ Békák* c. versére a *Tövisék és virágok* című kötetből (vö. KAZKÖLT II. 2018., 485–488. itt utalással a KAZKÖLT I. szövegforrásaira), majd ezzel kapcsolatban az őt ért vádra, melyről a saját interpretációján kívül nincs adatunk: „Hát azt hol vette tudósítód, hogy a’ Brekeke a Kánonokok chorusát festi? Én bizonyossá tehetlek, hogy ezt a’ magyarázatot most hallom életemben legelőször, ‘s fejemben ‘s szivemben soha még nem volt.” (Kazinczy ismeretlennek, 1819. március 6., KazLev. 23. 5828. sz.) „Tegnap vevém eggy nemes lelkű Papnak levelét, hogy a’ brekeke a’ Kánonokok Chórusára van írva. Én azt sem tudtam, hogy a’ Kánonokok tartanak chórust, ‘s Kánonokokkal soha sem volt bajom; adná Isten hogy minden Papot azzá tehetnék, ha Nunkovics, Nagy József, Mitterpacher, Makó, Báró Szepesi Ignác válhatna belőlök. Haec omnia ad ciendam invidiam. Nabugodonozorrá akarnak tenni.” (Kazinczy Döbrentei Gábornak, 1819. március 7., KazLev. 16. 3711. sz.)

az Epigrammatista: maga Kazinczy.

a’ Németeknek maga a’ Kérkédő beszélé-el, hogy mi mi Magyarok a’ Horátz’ leveleit olly két fordításban bírjuk: Horatius episztoláit Kis János (*Horátzius’ Levelei Wielandnak magyarázó jegyzéseivel*, I. kötet, Sopron, 1811.) és Virág Benedek (*Q. Horátius Flakkus levelei*, Buda,

1815.) fordította magyarra. Kis fordításáról Kazinczy recenziót írt, amely az *Annalen*-ben 1812 májusában jelent meg, lásd kötetünkben: *Horátzius' levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről.*

Wieland: Christoph Martin Wieland (1733–1813) német költő fordítása Horatiusból: *Horazens Briefe aus dem Lateinischen übersetzt und mit historischen Einleitungen und andern nöthigen Erläuterungen versehen von C. M. Wieland*, Dessau, 1782.

Voss: Johann Heinrich Voss (1751–1826) német költő munkája: *Briefe*, Jena, 1802.

Grof Dariü: Pierre Daru (1767–1829) francia költő fordítása: *Oeuvres d'Horace, traduites en Vers François, avec le Texte Latin*, Paris, 1797–1801.

elhallgatva a' Vádlott' nevét: Füredi Vida értekezése a fent hivatkozott 3§-ban nem nevezi meg Kazinczyt.

hasonló a' Horátz' folyamjához, mellynek elfutását a' paraszt csak várja, 's az még is fut, változik, 's az marad a' mi volt: utalás Horatius episztolájának részletére (I/2. 41–43. sora):

„Kezdj hozzá! Aki mindent csak holnapra halaszt, úgy

jár, mint az, ki a parton várta, hogy elfoly a sok víz,

s még ma is ott ül, mert a folyó nem folyt el azóta.” (Bede Anna fordítása)

a' Boldvai Monostor' Halotti-beszéde mutatják: feltehetően a boldvai bencés apátsági templomban készült a Halotti beszéd (12. sz. vége/1195 körül), a legrégebbi összefüggő magyar nyelvű írásos emlék.

Bátori László: Báthory László (1420?–1480 k.) pálos szerzetes, bibliafordító, elkészült munkájának azonban nyoma veszett.

Erdősi: Sylvester János (1504?–1551?) humanista tudós, bibliafordító.

Komjáti: Komjáti Benedek (16. sz.) bibliafordító, erasmista tudós.

Halabori Bertalan: Dobos Bertalan (15–16. század) katolikus pap, a magyar nyelvű Döbrentei-kódex (1508) másolója, amely Szentírás-részleteket tartalmaz.

Pápai Pál: (16. sz.) 1539-ben magyar zsoltároskönyvet írt az apácák számára.

Illyés: valószínűleg Illyés István (1650–1714) katolikus püspök, zsoltároskönyve 1693-ban jelent meg.

Telegdi: talán Telegdi Csanád (1280?–1349) esztergomi érsek. Beszédeinek egy részér krónikák jegyezték fel.

Pázmány: Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érsek, egyházi író.

Káldi: Káldi György (1573–1634) jezsuita szerzetes, bibliafordító.

Zrínyi: Zrínyi Miklós (1620 – 1664) költő.

Gyöngyösi: Gyöngyösi István (1629–1704) költő.

Virgil: Publius Vergilius Maro (Kr. e. 70–Kr. e. 19.) római költő.

Ovid: Publius Ovidius Naso (Kr. e. 43 – Kr. u. 17) római költő.

Bellóna' sisakját kevés a' ki vágyja – lássd Dugonicsnál, Keménye előtt: utalás Gyöngyösi István munkájára: *Porábúl meg-éledett Phoenix, Avagy A Néhai Gyerő Monostori Kemény János, Erdeli Fejedelemnek Lonyai Anna Aszszonnyal lévő házasságának, Tatár Országi rabságának, az Török ellen viselt Hadi dolgainak, és végre, Hazája mellett Vitézül le-tett életének, halála utánnis élő emlékezete*, Lócse, 1693. Később Dugonics András adja ki Gyöngyösi műveit: *Gyöngyösi Istvánnak Költeményes Maradványai*, Pozsony, Pest, 1796. A „Bellóna sisakját kevés aki vágyja” (negyedik rész, 78. versszak utolsó sora) verssor Gyöngyösi előszavában is szerepel (a Dugonics-kiadás XLV. oldaláról), amelyben a költő amellet érvel, hogy a verselés és a rím kedvéért megengedhető a magyar versben a latin nyelvi szerkezeti megoldás.

Haller Gyöngyösinek példáján indult, 's megjelené a' szelid lelkü szelid beszédü Fenelon' Telemachjával: Haller László (1717–1751) lefordította Ovidius *Metamorphoses*-ének nagy részét, amely munkája elveszett. 1755-ben jelent meg tőle Kassán abbé Fénelon regényének, az *Aventures de Télémaque*-nak (1699) a fordítása *Telemakus bujdosásának történetei* címmel.

grandiloquentia (fr.): eredetileg: grand éloquence, ‘dagályos beszédmod’.

Originál (lat.): eredeti írásmű.

periodus (lat.): itt: szakasz.

Báróczi: Báróczi Sándor (1735–1809) testőríró, első munkái 1774-ben (*Kassándra*) és 1775-ben (*Erkölcsei mesék*, *Erkölcsei levelek*) jelentek meg, ezek francia nyelvből való fordítások.

Barcsai: Barcsay Ábrahám (1742–1806) költő, testőríró, első verse Báróczi Marmontel-fordítása (*Erkölcsei mesék*) előtt jelent meg.

Bessenyei: Bessenyei György (1747–1811) testőríró, első munkái 1772-ben jelentek meg Bécsben (*Ágis tragédiája*, *Hunyadi László*, *Az embernek próbája*, *Az eszterházi vigasságok*).

Baróti Szabó Dávid (1777): Baróti Szabó Dávid (1739–1819) költő, első kötete az *Uj mértékre vett külömb versek*, Kassa, 1777.

Révai Miklós (1778): Révai Miklós (1750–1807) költő, *A magyar alagyáknak I. könyvek* című kötete 1778-ban jelent meg Nagykárolyban.

Rájnisi József (1781): Rájnisi József (1741–1812) költő, *A magyar Helikonra vezérlő kalauz*. Az az: *a magyar vers szerzésnek példái és regulái* című kötete Pozsonyban jelent meg 1781-ben.

xenologizáló Múza: idegen nyelvű fordulatokat használó költészet.

a’ három elsőbb Triumvir: a fent nevezett testőrírók, Báróczi, Barcsay, Bessenyei.

az utolsóbb három Triumvir: az úgynevezett klasszikus triász, vagyis a fent nevezett Baróti Szabó, Révai, Rájnisi.

Ráday: id. Ráday Gedeon (1713–1792) költő, német példák nyomán kísérletet tett a rímet a szótagmértékkel egyesíteni, versei nyomán beszélünk az ún. Ráday-nemről, vagyis a nyugat-európai versformáról. Könyvtára lett a mai Ráday Gyűjtemény alapja.

Virág: Virág Benedek (1754–1830) költő.

Kis: Kis János (1770–1846) költő.

Korona-őr ‘s Ugocsai Fő-Ispán Gróf Teleki József: Teleki József (1738–1796) író, költő, református főgondnok, koronaőr. 1759–1761-ben a bázeli egyetemen tanult, látogatást tett Voltaire-nél, Rousseau-nál és d’Alembert-nél. Kazinczy id. Ráday Gedeon javaslatára közölte folyóiratában a főispáni székébe visszatérő Teleki magyar nyelvű beszédét: *Ugotsai Fő-Ispán Gróf Teleky Jósef úrnak beszéde azon vármegye rendeihez. Nagy-Szölösön, April. 29dikén, 1790.* (ORPHEUS 2001, 162–167).

Keserv’ címje: Teleki József gyászverse, címe *Atya-fiúi barátságunk oszlopa*, Kolozsvár, 1779.

E’ seregben F. V. Úr, Értekezésének 27. lapján, az általa nem kedvelt Kazinczyt tiszteli-meg a’ Neologia’ Vezérségének gyűlöletes nevezetével: Hivatkozás Füredi Vida *A’ Recenziókról* c. értekezésének megjelölt szöveghelyére: „Ellenben a’ fáradó, és fáradhatatlan Kazinczy: kinek tüzet, buzgóságát, tudományát a’ Haza, és Külföld ismeri, ‘s még a’ késő Világ is emlegetni fogja; ki munkáinak sokaságával könyveinket szaporította és naponkint szaporította; meg lehet, hogy, mint a’ Neologiának vezére, ki a’ magyar szollást egészen új és szokatlan formába Önteni igyekezik, ‘s hogy ezt végre hajtsa, kemény elszánással hartzol; meg lehet, mondom, hogy éppen ezért fog kárhoztattatni.”

a’ ki a’ Neologismusokat elébb a’ Báróczi’ és Dayka’ Életekben, azolta pedig a’ Tud. Gyűjt. két Köteteiben is védeni bátorzkodott: utalás Kazinczy munkáira. Kazinczy Báróczi munkáit egy életrajz és nyelvészeti tanulmány kíséretében adja ki: *Báróczinak Minden Munkáji* (1–8. kötet, Pest, 1813–1814), az életrajz a 8. kötet [1]–35. oldalán található. Dayka verseit is életrajzzal adja ki: DAYKA 1813. (Ebben az életrajz a [III]–XLVIII. oldalon található.) 1817-ben Beregszászi és Sipos munkáiról írt értekezést a *Tudományos Gyűjteményben* az 1817. évi XII. számban *Recenzió Beregszászi Nagy Pál és Sipos József munkáiról*, majd az 1819. évi IV. számban megjelenik *Kazinczy’ Antikritikája*, mindkettőt lásd kötetünkben.

Kánonok Molnár: Molnár János (1728–1804) pap, tanár egyházi író, fordító, természettudós.

Dugonics: Dugonics András (1740–1818) író.

Faludi: Faludi Ferenc (1704–1779) költő.

Ányós: Ányos Pál (1756–1784) költő.

Péczeli: Péczeli József (1750–1792) költő.

Aranka: Aranka György (1737–1817) költő, író.

Horváth Ádám: Pálóczi Horváth Ádám (1760–1820) költő.

Csokonai: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) költő.

az *Analytica Grammatica* Írója: Verseghegy Ferenc (1757–1822) nyelvészeti értekezése, [VERSEGHY] 1816.

szörny, inger, czímkép, angoly, vágy (substant. a' vágyás helyett), embertermészet (Menschennatur), hatalomszó (Machtspruch), egy fogadj' Istent arat (ärndtet) – újak, szokatlanok, idegen példák' követései: a felsorolt példák Füredi Vida tanulmányából származnak.

czímkép: könyv címlapját díszítő fémmetszet.

substant. (lat.): substantivus, főnév.

hatalomszó: parancs, határozat.

egy fogadj' Istent arat (ärndtet): 'minimális viszonzás, elismerés kifejezésére'.

triposz (gör.): tripusz, az ókori görögöknél főképp vallási célokra alkalmazott háromlábú állvány.

syntaxis (gör.): szintaxis, azaz szó szerkezettan és mondat.

periodusz (lat.): szakasz, mondat, körmondat, az antik szónoklatok egyik egysége.

Balassa: Balassi Bálint (1554–1594) költő.

Baróti ezt: Illyen jössz Kassára: utalás Baróti Szabó Dávid *M. G. Török Lajos Úrhoz* című 1785-ös keltezésű költeménye egy részletére: „Illyen jössz Kassára, hogy itt a' Múzsai rendet / Úgy fogd-fel, valamint Atyja, Vezére, Feje.” Baróti Szabó Dávid, *Vers-Koszorú, melyet az új mértékre vett, s idővel megegyengetett és későbbben készült verseiből kötött*, Második szakasz, Kassa, 1786, 41.)

talis venis (lat.): így jössz.

citius labor (lat.): gyors munka.

Berzsenyi az ökölrel, marokkal, karral dolgozó gyalog vitézt öklelő hajdúnak mondotta: Berzsenyi Dániel (1776–1836) költő *Melisszához* című versében szerepel.

öklelni katonai szó Tinódinál: Tinódi Lantos Sebestyén (1510?–1556) költő, lantos *Hadnagyoknac tanu(l)ság, mikor Tereckel szömbe akarnac öklelni* című históriás éneke címéből való a szó (RMKT III., 251.)

türkölni: szarvával öklelni, szűrni.

poroszló (rég.): törvényszolga.

nem csak általhozá hozzánk Ungvár-Némethi Tóth, de le is fordítá: Ungvárnémeti Tóth László (1788–1820), költő. Az idézett kifejezés forrása ismeretlen.

Hamletben ez fordul-elő: Hány a' harang? az az hány az óra? Mert a' Szomorú Játék' személyei Angol-Dánok, 's az angol ezt így kérdi. A' német fordító is így tevé a' kérdést: Wie viel ist die Glocke?: Shakespeare művét németből fordította Kazinczy magyarra, a fordítás keletkezéséről részletesen lásd KAZFORD 2009, 797–803. A szóban forgó kifejezésre vonatkozóan: „Hány a harang?: Kazinczy ezt is anglicizmusnak véli »Ismét Anglus szóllás. Azt tudakozza, hányat ütött az óra a' toronyban.« Kazinczy jegyzete). Ez a két ilyen hely található a Hamlet-fordításban. Feltehetően a Schröder–Wieland szöveg megoldását (»Wie viel ist die glocke?«) vélte anglicizmusnak. Az angol eredetiben ez áll: »What hour now?«” (KAZFORD 2009., 808., 208. jegyzet)

Clavigóban a' francziásan szóló Carlos ezt mondja: Wenn du ein gemachter Mensch bist, 's magyarul: Ha csinált ember léssesz: Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) *Clavigo* című drámáját Kazinczy lefordította magyarra, a fordítás keletkezéséről részletesen lásd SZÉPLIT

2012, 1108–1111.

A' Sonetto' Múzája azt beszéli, hogy régibb honjában narancság kerekíti homlokát, itt a' borág: utalás Kazinczy Ferenc *A' Sonett' Múzája* c. költeményére, lásd KAZKÖLT II. 2018, 342–348, itt utalással a KAZKÖLT I.-ben található szövegforrásokra.

Barótinál e' gyönyörű két sort találjuk [...] Mellyben mulatozol, kies Elysiumnak öléből, / Még egyszer térj-vissza, Szabolcs' nagy Lelke!: Baróti Szabó Dávid (1739–1819) *Örvendező vers tekintetes nemes Szabolcs' Vármegye' öröm-ünnepére* című költeményéből vett idézet (Kassa, 1791).

farmatringkantár: lószerszám.

comma (gör., lat.): minimálisan két szóból álló, de a mondatnál kisebb és szintaktikailag önálló szerkezet az ókori görög verstanban.

lássad Mentő-Írását I. 38: Rájnis József a *Magyar Virgilius* (Első Darab, Pozsony, 1789) című fordításához csatolta *A' Magyar Virgiliushoz tartozó Sisakos Paizos Kardos Mentő-Írás* című munkáját, amelyben Baróti Szabó Dávidot, illetve rajta keresztül a *Magyar Museumban* megjelent fordítási elveket bírálja.

agen ducere (lat.): hadat vezetni.

étrange idée (fr.): különös vagy idegen gondolat.

Lexicon (gör.): egy nyelv szókészlete; szóállomány.

Baróti fel nem jegyzé megbecsülhetetlen Szótárjában: utalás Baróti Szabó Dávid munkájára, *Kisded szótár, mely a ritkább magyar szokat az abc rendi szerént emlékeztető versekben előadja*, Kassa, 1784. A hivatkozás nincs megadva Kazinczy részéről, vö. azonban ide vágó szöveghelyét: „Utinam cultorum linguae nostrae princeps, Vir Clarissimus, David Szabó de Barót, qui in suo Szótár plurimos provincialium terminorum provide congegit, cuique districtum etiam addidisset, ex quo eidem submissi fuerunt.” ([VERSEGHY] 1816, 129–130). [Baróti Szabó Dávid, a híres férfiú, aki Szótárában oly előrelátóan összegyűjtött egy csomót a vidékek kifejezései közül, azt is feltűntette volna mindenik mellett, hogy honnan vette.] (VERSEGHY, 1977, 133).

Abaúj: Abaúj vármegye nevének itt szimbolikus jelentése van, Széphalom ugyanis itt található, vagyis Kazinczy ezzel saját vidéke nyelvhasználatára utal.

Veszprém: a dunántúli város szimbolikus a jelentésű, itt adták ki 1813-ban a *Mondolatot*.

Túladuna: Dunántúl, vagyis az ortológusok lakóhelye, szimbolikusan tehát ez a földrajzi név is a nyelvújítási vitákhoz kapcsolódik.

Cúrio (lat.): pap.

Homér felől ugyan-ezt mondja Biográfhja: Αυτος ποιησ τινα ονοματα ουχ οντα προτερον – 's meg nevezvén néhányat, mellyek Homér előtt nem voltak (gör.): Ő maga alkotott néhány olyan szót (nevet), amely korábban nem létezett.

Czifra Mariann kommentárja szerint: „Az onoma szó első jelentése ‘név’, úgy tűnik, Kazinczy számára itt inkább ez a szójelentés [tudniillik a ‘szó’] volt fontosabb.” (CZIFRA 2013, 276.)

Az idézet a Plutarkhosznak tulajdonított Homérosz-életrajzból származik, *Vitae Homeri*, <Plutarchi> De Homero 2 (1805: 012). Lásd KINDSTRAND 1990, 15, 190. sor. Németh György adata.

ezt veti mellé: χαι τα τοαυτα (gör.): És más effélék. Lásd fentebb, *uo*.

Sophoclesz: Szophoklész (Kr. e. 497/496 – Kr. e. 406/405) görög drámaíró.

Euripidesz: Euripidész (Kr. e. 480 – Kr. e. 406) görög drámaíró.

Sophoclesz és Euripidesz felől ugyan-ezt bizonyítja Petróniusz: vö. Petronius Arbiter (?–66) római író *Satyricon* című munkájának II. szakaszában írtakkal: „Levibus enim atque inanibus sonis ludibria quaedam excitando effecistis, ut corpus orationis enervaretur et caderet. Nondum iuvenes declamationibus continebantur, cum Sophocles aut Euripides invenerunt verba quibus deberent loqui. Nondum umbraticus doctor ingenia deleverat, cum Pindarus novemque lyrici Homericis versibus canere timuerunt. Et ne poetas quidem ad testimonium citem, certe neque

Platona neque Demosthenen ad hoc genus exercitationis accessisse video. Grandis et ut ita dicam pudica oratio non est maculosa nec turgida, sed naturali pulchritudine exurgit.” Magyar fordításban: „Kecses és tartalmatlan szózenével játszadozva ugyanis azt éritek el, hogy a szónoklás izmai elernyednek és maga roskataggyá lesz. Nem ilyesféle ékesszólás foglalkoztatta az ifjúságot akkor, amikor Sophocles és Euripides megtalálták az illő kifejezéseket, amikor Pindarus és a kilenc lírikus merészen lemondott a homerusi hexameterről. És hogy ne is idézzem most már a költőket tanúimként: bizonyára Platon és Demosthenes sem efféle szavallásra adta fejét akkoriban. A komoly és – hogy úgy mondjam – szemérmes szónoklás nem használ arcfestéket, nem fújja fel magát, hanem természetes szépségével áll elibénk.” Horváth István Károly ford.

Cicero: Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106–43) római író.

Horátz: Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65–8) római költő.

Varró: Marcus Terentius Varro (Kr. 116–27) római költő, tudós.

Sallust: Caius Sallustius Crispus (Kr. e. 86–35) római történetíró.

Senatus (lat.): szenátus.

labor (lat.): munka.

Látzium’ szavaival: a. m. latinul. Latium közép-itáliai tartomány, központja Róma.

Thucydidesz: Thuküdidész (Kr. e. 460–395) görög történetíró.

Tacitusz: Publius Cornelius Tacitus (55? – 117?) római történetíró.

Lucréz: Titus Lucretius Carus (Kr. e. 99–55) római költő.

Líviusznek emlegették ugyan Patavinítésát: Titus Livius (Kr. e. 59 – Kr. u. 17) római történetíró pataviumi, azaz padovai tájszólása.

periodus (lat.): körmondat.

Scriptores Romani omnem... (lat.): A római írók a műveltségüket és ékesszólásukat egyedül abban az esetben tartották dicséretre méltónak, ha jól utánózták a görögöket; és ami a latin nyelvben elegáns és csinos, az görög forrásból származik.

syllaba (gör., lat.): szótag.

szorsz, szorte, szór: a ‘sors’ szó a következő nyelveken: sors (lat.), sorte (ol.), sort (fr.).

templum, tempio, támpl, tempel: a ‘templom’ szó a következő nyelveken: *templum* (lat.), *tempio* (ol.), *temple* (fr.), *tempel* (ném.).

falx, falcse, fő: a ‘sarló’ szó a következő nyelveken: *falx* (lat.), *falce* (ol.), *faux* (fr.).

a’ matéria (mostani hangzása szerint, peón lábbal): a paion egy négy elemkombinációs verslábtípus, amely három rövid és egy hosszú szótagot variál. Negyedik kategóriája a három rövid szótag után következő egy hosszú szótag kombinációja. Neve az Apollón-himnuszok refrénszerű „paián” felkiáltásából származik. Vö. CSEHY – POLGÁR 2018, 71.

a’ materí (anapeszti lábal): az anapesztus két rövid és egy hosszú szótagból álló versláb. „A *materia* szóban a klasszikus latinságban az első magánhangzó volt a hosszú (vö. *mater*), Kazinczy korára ez megváltozott, és az e-ből é lett.” CZIFRA 2013, 277.

törzsök nyelv: törzsnyelv, azaz valamely törzs, törzsi nemzetség nyelve.

Haller Albert: Abrecht von Haller (1708–1777) svájci költő, természettudós.

Gellert: Christian Früchtgott Gellert (1715–1769) német költő.

Klopstock: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő.

Göthe: Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) német költő.

Lessing: Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) német drámaíró.

Winckelmann: Johann Joachim Winckelmann (1717–1768) német művészettörténész.

Wieland: Christoph Martin Wieland (1733–1813) német költő.

Schiller: Friedrich Schiller (1759 – 1805) német költő, drámaíró.

Palládium (lat.): védőszellem, oltalmazó.

Adelung: Johann Christoph Adelung (1732–1806) német nyelvész.

Kotzebue: August von Kotzebue (1761–1819) német író, drámaíró.

VOX DEI (lat.): Isten hangja.

Tout auteur, retenu par la crainte [basse] de ne pas plaire assez à son siècle, passe rarement aux siècles à venir.: Minden író, akit az a [mély] félelem tart vissza, hogy nem tetszik eléggé saját korának, ritkán él tovább az eljövendő korok számára. Fordítás: KAZINCZY 1979, 921., kiegészítve a francia eredeti alapján. Közel pontos idézet Crébillon fils *Les Égarements du coeur et de l'esprit ou Mémoires de M. Melcour* (1736–1738) című regénye első részének előszavából, ([névtelen], *Égarements du coeur et de l'esprit ou Mémoires de Mr. de Melcour*, Première Partie, Paris, Prault, 1736, *Préface*, [V.]).

Karamsin meglátogató Herdert, (Briefe eines reisenden Russen. Leipzig, 1802.) 's ez neki felolvasá: Nyikolaj Mihajlovics Karamzin (1766–1826) orosz író, történész, az orosz nyelvújító mozgalom vezéralakja. *Briefe eines reisenden Russen* [Egy orosz utazó levelei] (Leipzig, 1802) c. munkájának 2. kötetében található a hivatkozott szöveghely: a 1802. 70–71. Karamzin 1789–1790 között nyugat-európai utazást tett, meglátogatta Kantot és Herdert, illetve Párizsban tanúja volt 1790-ben a forradalmi változásoknak. Levelei először oroszul jelentek meg 1792-ben.

Herder: Johann Gottfried Herder (1744–1803) német költő.

Göthének némelly Verseit, fel nevezetesen azt, melly Meine Göttin címet visel, 's magyarra fordítva Poetai Berkem' 195. lapján áll: Goethe *Meine Göttin* című költeményét Kazinczy *Az én Istenném* címmel fordította magyarra, amely a *Poetai Berekben* jelent meg 1813-ban (195–199.) Lásd még KAZKÖLT II. 2018., 576–579. itt utalással a KAZKÖLT. I-ben lévő szövegforrásokra).

Das ist wahrhaftig griechisch!... (ném.): Ez aztán csakugyan görög! mondá Herder, végére érven az Ódának; és micsoda nyelv! micsoda tisztaság és könnyedség! – A' tanult Utazó még ezt mondja: Herder, Göthe és mások, akik a régi görögök szellemét jól ismerik, nyelvüket is a görögök után képezték, amely által az a leggazdagabbá és a legkényelmesebbé vált a költők számára. Ezért nincs sem a franciáknak sem az angoloknak olyan kiváló görög fordításaik. Homérosz náluk Homérosz.

A német szöveg idézet a fenti Karamzin-kötetből, (*Briefe eines reisenden Russen*, Leipzig, 1802, 2. kötet, 71.) Az idézet minimális eltérést mutat az eredetitől.

analogia (gör., lat.): analógia, valamely nyelv működésének az a mechanizmusa, illetve a nyelvi változásnak az a módja, mely a szabályostól, a tipikustól eltérő alakokat a szabályos fő típushoz igazítja, annak mintájára alakítja.

euphonia (gör.): eufónia, azaz jóhangzás, széphangzás.

czirkalom: körző.

línea (lat.): vonalzó.

Grátzia: Gráciák a báj, a kellem, a jóság, a harmónia, a teremtő ihlet istennői az antik mitológiában.

csín: rend, mérték vagy tetszetősség.

czikornyás: ízléstelenül túldíszített kifejezéseket tartalmazó.

csigázott: feszített, erőltetett.

Xenologismus (gör., lat.): idegenszerűség, idegen eredetű, nyelvi mintát tükröző kifejezés.

Purismus (lat.): purizmus, az a szemlélet, amely a nyelv tisztaságának megőrzését, az idegen nyelvi elemektől való megóvását tartja szem előtt.

Eggy Írónk...: Barcafalvi Szabó Dávid (1752–1828) 1787-ben adta ki Johann Martin Miller regényének (1776) magyar fordítását *Szigvart klastromi története* címmel. Lásd Kazinczy recenzióját kötetünkben: *Szigvart klastromi története*.

travestalt Eneid: Aloys Blumauer (1755–1798) Vergilius-travesztiája, a *Virgils Aeneis*, *travestirt*, 1784-ben jelent meg Bécsben, népszerűsége és hatása óriási volt.

síkató: sírásra készítő.

Román (fr. → ném., magyar): regény.

Phoenix: az egyiptomi mitológiából származó szent tűzmadár, mely élete végén porrá ég, de

hamvaiból új tűzmadár születik; az újjáéledés szimbóluma.

In necessariis unitas, in non necessariis libertas (lat.): a kifejezés mögött egy sokat idézett latin frázis áll: „In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas.” [A szükséges dolgokban egység, a nem szükségesekben szabadság, és mindenben szeretet]. A Kazinczy-féle változat jelentése: A szükséges dolgokban egység, a nem szükségesekben szabadság. A frázist Füredi Vida *A' Recenziókról* c. tanulmányában az eredeti formában idézi: „in necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus charitas.” (FÜREDI 1818, 26.). (Lásd még CZIFRA 2012, 486; CZIFRA 2008, 473–474.) A latin frázist sokáig Rupertus Meldenius (1582–1651) álnevű evangélikus teológushoz kötötték (NSHE 1953., 287.), majd egy 1999-es tanulmányban Nellen azt bizonyítja, hogy ezt a kifejezést korábban Marco Antonio de Dominis (1560–1624) is használta (NELLEN, 1999).

in dimicatione honesta arma (lat.): A harcban tisztességes fegyverek.

122. Báró 'Sennyei János [1.]

szövegforrás

Magyar Kurír, 1820. január 18., I. félesztendő 5. szám, 38–39.

Rovat cím: *Hazai Dolgok és egyéb Toldalékok. Magyar Ország.*

társszövegforrás

Bárá 'Sennyei János [2.].

megjelenés

ABAFI 1884, 312–315. Helytelenül szerepel benne a *Magyar Kurír* 1819. évfolyama.

hitelesség

Névtelen, de Kazinczy igazolja szerzőségét 1820. január 10-én kelt levelében (a Bárá Sennyei családnak, KazLev. 22. 5572 (3810/a) sz.): „Jelentésem a Magyar Kurír írójához s a Tudományos Gyűjtemény Kiadójához elment s nemsokára nyomtatásban fogja olvasni a méltóságos Bárá.”

magyarázatok

A *Hazai 's Külföldi Tudósítások* az 1819. december 22-i lapszámában (II. félesztendő 50. szám, 393–394.) tudósítást közöl a Sátoraljaújhelyen november 30-án tartott vármegyegyűlésről, amelyen felolvasták Sennyei alapítványtételét: „Zemplény Vármegyéből. S. A. Újhely. November 30-ikán. A' mai napon tartatott Köz-Gyűlésben Olvastatott fel Méltóságos Kis- 'Sennyei Bárá Sennyei János Ur ő Nagyságának Levele, mellyben 1-ör a' Segedelemért folyamodó szerentsétlenek felsegállítására. Tíz Ezer, 2-or az elméjekben meg háborodtak, és árvák gyámolítására ismét Tíz Ezer Rftokat fundál; Testamentomát pedig le petsételve be mutatja, 's annak végre hajtójának a' Vármegyét meg kéri. Mennyire el érzékenyítette Ő Nagyságának ezen Nemes tselekedete a' Tekéntetes Vármegye rendjeit, tsak az tudhatja, a' ki olly szerentsés volt, hogy velök együtt érzett, le írni ugyan lehetetlen. A' Ts. Vármegye hálados érzésének meg bizonyítására egy fényes Deputatio által a' Státusok nevében írott következő szép levéllel tisztelte meg Ő Nagyságát” [Itt következik a köszönőbeszéd szövege.] A cikk összefoglalóját Váczy a KazLev. 16. 3803. sz. levél jegyzetében közli (626. o.).

Kazinczy Nyomárkay Józsefnek, a Sennyeiek birtokigazgatójának 1820. január 3-án ír (KazLev. 17. 3808. sz.) a *Magyar Kurír*ba és a *Tudományos Gyűjtemény*be szánt cikk közléséről: „Imhol küldöm, a mit az újságírónak s a Tud. Gyűjteménybe akarok küldeni kedden

az az holnap, mert a levél szeredán indul. Méltóztassék egész szabadsággal törteni, igazítani, mindenkinek felett pedig kibővíteni. Sennyei megérdemli ezt.” Feltételezhetően Nyomárkaytól fogja megkapni Sennyei végrendeletét, illetve halálának dátumát, amelyet tévesen korábbra datál többeknek, köztük Thaisz Andrásnak, a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőjének, akinek 1820. január 4-én ír (a Teleki Lászlónak írt levél Thaisz Andrásnak címzett mellékletében, KazLev. 22. 5571. [3808/a.] sz.) készülő cikkéről és Sennyei haláláról: „Báró Sennyei János Január 2d meghala. Nevezetes Testamentuma felől, melly a’ jövő Gyűlésünkben fog felolvasatni, ne szólj a’ Tud . Gyűjtben, mig tudósításomat nem veszed.”

Kazinczy 1820. január 25-én számol be Desseffy Józsefnek (KazLev. 17. 3819. sz.) Sennyei haláláról és végrendeletéről: „Meghala Zoltán Pál is, a’ Kácsándiné híve, Jan. 5dikén, Sennyei pedig 7dikén. Holnap után fogjuk felolvasni az Újhelyi Gyűlésben Testamentumát. 20.000-t hagyja félig a’ szegényeknek, félig a’ bolondoknak. Barátom, sok embernek van jusa legátumára!” 1820. február 5-én ismét ír neki (KazLev. 17., 3825. sz.) Sennyei haláláról, összefoglalja a végrendeletet, illetve két anekdotát ír a haldoklóról, az utolsó kenet felvételéről („Külömben a’ haldokló ’Sennyei felől rendes Anecdótok beszéltek.”) Az összefoglaló és az anekdoták kézírata az MTA KIK K 638. kötet 99a lapján található.

Sennyei (vagy Sennyei) János: (? –1820) Zemplén vármegyei főnemes. 1820. január 7-én halt meg.

Eszterházy Károly: (1725–1799) egri püspök (1761–1799), az egri líceum alapítója (1765–1785)

Batthyány Ignác: Batthyány Ignác (1741–1798) egri kanonok, nagyprépost, 1780-tól erdélyi püspök, egyháztörténész. Egyik vezetője a II. József reformjai ellen fellépő egyháziaknak és az 1790/91-i országgyűlés vallásügyi tárgyalásainak.

Szepesi: Szepesi Ignác (1780–1838) egri növendékpap, egri plébános, felszentelése előtt még a szeminárium tanulmányi igazgatója. Később erdélyi, majd pécsi püspök (1828-tól), teológus. A pécsi líceum alapítója, könyvtárának támogatója, kormányszéki és belső titkos tanácsos.

Fejedelmünk: Ferenc magyar király (1768 – 1835), 1792-től haláláig uralkodott.

Széchenyi: Széchenyi Ferenc (1754–1820) főispán, helyettes országbíró, múzeum- és könyvtáralapító.

Festetics: Festetics György (1755–1819) katonatiszt. 1792-ben létrehozta a csurgói református gimnáziumot, 1797-ben megalapította a keszthelyi Georgikont, a kontinens első mezőgazdasági főiskoláját és tangazdaságát. Az 1802-es országgyűlésen 40 000 Ft-ot ajánlott fel egy magyar katonai akadémia létesítésére (Ludoviceum). 1817-től Helikon néven évente irodalmi ünnepségeket rendezett.

Teleki Sámuel és László: Teleki Sámuel (1739–1822) főispán, erdélyi kancellár (1791-től), könyvtáralapító (Teleki-téka) Marosvásárhelyen. Testvére Teleki László (1710–1778) kamarás, belső titkos tanácsos, Erdély főpohárnoka.

két Márczibán: Márczibányi István (1752–1810) műgyűjtő, gyűjteménye a Magyar Nemzeti Múzeumba kerül. Öccse Márczibányi Lőrinc, 1785-ben hunyt el.

1808-as diéta: az 1808-as pozsonyi országgyűlés hoz határozatot a Ludoviceum megalapításáról és József nádor előterjesztésére a Nemzeti Múzeum felállításáról.

Successor (lat.): örökös.

defectus: (lat.) itt: kihalás.

Legátum (lat.): végrendeleti ajándék.

Bély: Zemplén vármegyei falu, a Sennyeiek birtoka, ma Szlovákiában.

Szőgyéni Ferencz: Szőgyéni Ferenc (1764–1852) Szabolcs vármegyei szolgabíró, Zemplén vármegyei alispán (1815–1827).

Wécsey Pál: Wécsey Pál (1788 k.–1861) Bihar vármegyei aljegyző.

Szirmay Antal: (1785–?) Zemplén vármegyei táblabíró és országgyűlési követ (1830-tól).

Fő Szolgabíró Szent-Iványi Károly: Szentiványi Károly (1780–?) zempléni főszolgabíró, másod-, majd első alispán.

Vice-Fiscalis (lat.): jogász alkalmazott.

Szikszay János: nincs adat.

Buzogány Ferencz: nincs adat.

123. Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról [1.]

szövegforrás

Magyar Kurír, 1820. február 15., I. félesztendő 13. szám, 103–104.

Rovatcím: *Hazai Dolgok és egyéb Toldalékok*.

társzövegforrás

Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról [2.]

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy a nekrológot elküldi Szabó Jánosnak (1820. február 4., KazLev. 17. 3824. sz.) a következő bevezetővel: „Érdemes barátom, azért zárom ide a’ Nagy Ferencz Prof. halála ’s temetése felől szóló híreket, mert képzelem hogy annak értéke az Urnák kedves lesz addig is, míg ezt az Újságokból fogja érteni.” Ennek a levélnek a végén jegyzi meg a következő: „Dolgoztam ezt a’ Tudom. Gyűjtemény’ számára.” Megnevezi szerzőségét az 1820. március 15-én kelt levelében Döbrentei Gábornak is (KazLev. 17. 3837. sz.): „Nagy Ferencznén segíteni kellene. A’ M. Kurírban ’s a’ Tud. Gyűjteményben én szólék temetése és a’ háznép sorsa felől. Segítenünk kell őket. Feleségem azt az áldozatot tévé, hogy egy hetet tölte az Özvegnél felvígasztalni, ’s ő vette rá, hogy a’ házból kilépjen.”

A Szabó Jánosnak elküldött nekrológ mindkét közleményben rövidítve jelenik meg: az utolsó bekezdés első mondata még azonos a Kazinczy által elküldöttel, ezt azonban a következő összefoglaló mondat követi: „A’ hely szűk volta miatt itt csak azt jelentjük...”, amelyet tartalmi összefoglalás követ.

Kazinczy levelében ez a lezárás olvasható: „Biographiáját fíja Ferencz fogja adni atyjának tulajdon kezével tett Jegyzései után. Munkáji közzül a’ nyomtatást leginkább *Polyhymnia* (Magyar, Deák, Görög nyelven írt Versei) várja, és az *Más*, hexametekben fordítva. A’ Megholtnak világos akarátja szerint mind ezeknek nem szabad másként nyomtattatni, mint a’ hogy *Polyhymniát* tulajdon kezével tisztán leírva, az *Iliást* pedig idegen kézzel, de gondos megtekintés után, már csak nem egészen lemásolva hagyá, ’s illő hogy akarátja tiszteltessék. Mindössze ezek négy Kötetet tehetnek. Bár Nagyaink segéleni méltóztatnának a’ Kiadást, és az ezután semmi fizetést nem vonó Özvegyet ’s terhekkal hátra-hagyott háza-népét.”

A levél többi része megegyezik mindkét közléssel, kivéve az alábbi néhány kifejezést:

- *Eggyházi* helyett a közleményekben: *Ecclésisai*.

- *részint* helyett a közleményekben: *rész szerint*.

- *Közönség* helyett a közleményekben: *Publicum*.

A Tudományos Gyűjteményben a cikk bevezetője és a szöveg azonossága arra utal, hogy a folyóirat a *Magyar Kurír* közleménye lapján adta ki a nekrológot: „Sáros Patakról jelentik e’ következendőket, mellyek már a’ Magyar Kurírban is az olvasó közönséggel közöltettek.”

magyarázat

Vályi Nagy Ferenc: (1765–1820) a sárospataki kollégium tanára, református lelkész, költő, műfordító, 1820. január 15-én hunyt el. 1798-tól haláláig a sárospataki kollégiumban a

klasszika-filológia tanára. Kazinczy barátja, fiainak keresztelője (Kazinczy Lajos kivételével). Halála után Kazinczy bevezetésével és kiadásában jelent meg *Iliász*-fordítása. Az ebben Kölcsey engedélye nélkül és jelöletlenül átvett részek miatt bontakozott ki a magyar irodalom első plágium-vitája Kazinczy és Kölcsey között (az ún. Iliász-pör, lásd ennek összefoglalását a *Vályi Nagy Ferenc Iliász-fordításának megjelenése és előbeszéde* jegyzeteiben). Kazinczynak recenziója jelenik meg Vályi Nagy több kötetéről, lásd kötetünkben: *Ódák, Horátz' mértékeinn. Irta Nagy Ferentz – recenzió; Horátzius' levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről; Bion és Moschus' Idylliumai – recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről.*

Vice-Curátor (lat.): gondnokhelyettes. A curator jelentése gondnok, egy egyházi közösség világi tisztviselője.

Fáy Ferencz: Fáy Ferenc (1781–?), Fáy Ábrahám fia, nincs róla több adat.

Héjce: Sárospatak történelmi városrésze, a város úgynevezett Felső Hóstatjától keletre fekvő terület, amely Héce, Hejce vagy Heyce formábn egyaránt szerepel a forrásokban.

Lácza József: Lácza Szabó József (1761–1828) sárospataki lelkész, teológus. Nem találtunk tőle Vályi Nagy fölött tartott halotti beszédet. Kazinczy *A' Lúdhattyú* című epigrammát a *Tövis és virágok* című kötetéből neki címezte, válaszul Lácza egy hírlapi cikkére és abban közölt, *A' Gém* című epigrammájára (*Hazai 's Külföldi Tudósítások*, 1809. december 23., II. félelztendő 51. szám) Ehhez lásd: KAZKÖLT 2018. II., 475–476.

az Evangéliumi Századosnak e' szavai szerint: Bizony ez az ember igaz vala: „Látván pedig a százados, a ki vele átellenben áll vala, hogy ekként kiáltva bocsátá ki lelkét, monda: Bizony, ez az ember Isten Fia vala!” (Mk 15:39, Károli Gáspár fordítása)

a' Dogm. Theol. Professora T. Somosy János: Somosy János (1783–1855) sárospataki professzor, könyvtáros, református lelkész.

Beszédei Vályi Nagy fölött és a kéziratok jelzete: *Búcsúztató beszéd, melly tartatott T. T. Nagy Ferencz úr, S. Patakon ekkleziiai históriát és Sz. Írás magyarázatot tanított professor felett T. T. Somosy János Theologiae professor által*, SRK TGy Kézirattár Kt. 493.

Néhai boldog emlékezetű Tek. Vályi Nagy Ferentz professor úr felett tartatott oratioja az tanítói hivatal fontosságáról tek. Somosy János theologus professor által, Sárospatak, 1820, SRK TGy Kézirattár Kt. 3972.

oratio (lat.): szónoklat, beszéd, halotti búcsúztató.

Physic. Professor Tek. Kézy Mózes Úr a' nagy Auditoriumban mondá-el deák nyelven dolgozott Elégiuma: Kézy Mózes (1781–1831) sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven alkotó költő. Sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1813-tól kollégiumi tanár. Halotti beszéde Vályi Nagy fölött: *Oratio funebris in obitum viri celeberrimi Francisci Nagy, dum, viveret in i. Collegio H. C. addict. S. Patakiensi exegeos sacrae et historiae ecclesiasticae professoris p. o. publice dicta in Auditorio maximo die 30. Jan. 1820. a Mose Kézy, eiusdem collegii physices et chemiae professore p. o.*, Sárospatak, Nádaskay András, 1820.

Elógium (gör.-lat.): szóbeli méltatás, jellemzőn halotti beszédre értendő.

a' nagy Heyne: Christian Gottlob Heyne (1729–1812) német nyelvész, régész, klasszika filológus.

Ez a' három Beszéd nyomtatva lesz, 's köteleességnek tartjuk a' Tudományok' barátjait előre figyelmetesekké tenni megjelenésekre: lásd fentebb, Lácza Szabó József, Somosy János és Kézy Mózes nevével.

Ezt vallá halála előtt kevéssel egy férjfiú is, ki Patakot néhány eszt. előtt hagyta-el, 's most bejött, a' hív Tanítót meglátogatta, előtte térdre esett, 's sírva csókolta kezeit: valószínűleg Szemere Pál (1785–1861) péceli birtokos, költő, kritikus, szerkesztő, a Magyar Tudós Társaság (MTA) (1831) és a Kisfaludy Társaság (1840) tagja. Iskoláit több helyen végezte 1791 és 1804 között, tanulmányait Sárospatakon fejezte be. Vályi Nagy Ferenc tanítványa volt.

Hitvесе Nemes Oláh Susánna Asszony: Oláh Zsuzsannát 1796 körül vette feleségül Vályi Nagy Ferenc.

Ferencz, József, Johanna: Vályi Nagy Ferenc gyermekei, nincsenek további életrajzi adatok.

Patvaria (lat.): a jogvégzettek gyakorlati ideje, amelyet ügyvédnél kitölteni tartoztak, vagyis ügyvédjelölti idő.

Tek. Aszalay Sámuel: ügyvéd, táblabíró, nincs több adat.

Magyar, Deák, Görög nyelven írt Verseinek Gyűjteményét, saját kezével tisztán leírva és ösзveкötve, POLYHYMNIA nevezet alatt fogja venni a' közönség: a kötet Kazinczy kiadásában jelent meg: Vályi Nagy Ferencz, *Polyhymnia II könyvekben*, Kassa, 1820.

Homér' ILIÁSÁNAK fordítása, saját kezével írva, egészen kész, nyomtatás alá pedig, nagyjában, már lemásoltatott: ez a kötet is Kazinczy kiadásában jelent meg, adatai: *Homér' Iliása*. Fordította Vályi Nagy Ferencz, Sáros-Patakon Exeget. Theol. Egyházi Történeteket, Görög Literatúrát tanító Prof. Sáros-Patakon, Nádaskay András által. 1721. [sic!] Az Iliászi pörhöz lásd fentebb, a Vályi Nagy személyéről szóló szakaszban.

Schillernek terheкkel hagyott gyermekeit még Erdélyből is segítte Wesselényi: Friedrich Schiller (1759–1805) német költő, drámaíró. Cserey Farkas levelében olvasható (1806. szeptember 19., KazLev. 4. 992. sz.) hogy Wesselényi Miklós (1750–1809) adományt tervez küldeni Schiller özvegyének: „most Schillernek magyarra fordított darabjait Jádзottattya és az azokbul be kerülendő suat [summát] özvegyének küldi. Nem nemes cselekedettel egybe kötöt dicső gondolat é ez?”

124. Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról [2.]

szövegfоrrás

Tudományos Gyűjtemény, 1820. II. kötet, 120–122.

Rovatcím: *Kihalt Tudósok és Írók*. A nekrológot bevezető szerkesztői megjegyzés arra utal, hogy a közlemény a társszövegfоrrás újraközlése a *Magyar Kurírból*.

társszövegfоrrás

Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról [1.]

A két közlemény között minimális eltérés van, melyek között nem soroljuk fel az ékezetek helyenkénti eltéréseit. A *Magyar Kurír*ban van hely- és dátumjelölés a közlemény elején, itt ez elmarad. Jelen közlemény végén, a kiadandó munkák címe nem nagybetűsen, hanem ritkítva van szedve. Az *Iliász* itt másodjára *Írásként* van említve.

hitelesség

Lásd a *Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról [1.]* jegyzeteit.

magyarázat

Lásd a *Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról [1.]* jegyzeteit.

125. Báró 'Sennyei János [2.]

szövegfоrrás

Tudományos Gyűjtemény, 1820. II. kötet, 124–127.

Rovatcím: *Jelességek*.

társszövegfоrrás

Báró 'Sennyei János [1.]

hitelesség

Névtelen.

magyarázatok

Lásd a Báró 'Sennyei János [1.] jegyzeteiben.

szerkesztői lábjegyzet a cikk végén: Kazinczy 1820. január 4-én küldte be a szerkesztőségeknek a cikket, Sennyei pedig január 7-én halt meg, lásd a Báró 'Sennyei János [1.] jegyzeteit.

126. Tudósítás a Zemplén vármegyei Tisztválasztó-székről

szövegforrás

Magyar Kurír, 1820. június 27., I. félesztendő, 51. szám, 421–422.

Rovatcím: *Hazai Dolgok és egyéb Toldalékok. Magyar Ország.*

megjelenés

KazLev. 17. 3859. sz. levél (Kazinczy Döbrentei Gábornak, 1820. június 20.) jegyzetében, (595–596. o.) Váczy kihagyja a nevek felsorolását a cikk közepéből, a „Beszedők” kezdetű bekezdésétől a „Hajdúk’ Hadnagya: Bodeczay Sámuel” sorig.

hitelesség

Névtelen.

A fent idézett levélben Kazinczy utal szerzőségére: „Eggy útam a’ közel Ungvár Vármegyébe, ’s az Újhelyi (az az Zemplényi) Restaurátio, melly felől az én tudósításomat a’ M. Kurírban olvasni fogtad ezen levelem’ érkezéséig”. Az idézett mondatban arra utal Kazinczy, hogy ungvári útvjáról is tudósítást küldött a Kurírba, ezt azonban nem találtuk meg.

magyarázat

Gróf Eszterházy József: (1760–1830) nyitrai adminisztrátor (1795–1797), Zemplén vármegye főispánja (1797–1821), államtanácsos (1803), főajtónállómester (1827–1830).

Tisztválasztó-szék: az ún. restauratio, vagyis az a vármegyei esemény, melynek során megújítják a vármegyei tisztviselői kart.

candidálatni, candidálni (lat.): jelöltetni, jelölni valamely tisztségre.

Consiliárius (lat.): tanácsos.

Szemere István: (1764–1829) Zemplén vármegyei alispán (másod: 1809–1813; első: 1813–1827), országgyűlési követ, tanácsos. A zemplén-ungi református egyházmegye gondnoka (1800–1814).

Szőgyényi Ferencz: Szőgyényi Ferenc (1764–1852) Szabolcs vármegyei szolgabíró, Zemplén vármegyei alispán (1815–1827).

Szirmay Ádám: (1781–1848) kamarás, a hétszemélyes tábla bírása (1844).

Mailáth Antal: (1800–?) Zemplén vármegye al- és főjegyzője (1820 és 1823), főispánja (1830–1839), a fiumei kormányzóság jegyzője (1823), alkancellár (1836–1839) és kancellár (1839–1847).

Kossuth András: Zemplén vármegyei szolgabíró, nincs több adat.

Reviczky János: (?–1831) Zemplén vármegyei főszolgabíró.

Szemere Péter: nincs adat.

Füzeséry Ágoston: nincs adat.

Ocskay István: nincs adat.

Dráveczky Aloyz: nincs adat.

Szirmay József (a' megholt Udv. Consiliarius' fija): nincs adat.

Szelefnosi Bodó Lajos: nincs adat.

Némethy Gábor: nincs adat.

Buzithai Zeldmájer József: Szeldmayer József (1762–?) Zemplén vármegye főlevéltárnoka (1820–1828), aki mellett Kazinczy napidíjért dolgozott 1821-től.

Kassay Sámuel: Kassai Sámuel sátorajaujhelyi birtokos, levéltáros. Zempléni levéltári írnok (1810-től), segéd (1811-től), majd levéltáros (1827–1849). Kazinczy napidíjas levéltárosként együtt dolgozott vele.

Csabai Dókus László: Dókus László (1785–1858) Zemplén vármegye főügyésze, 1830-tól alispánja, 1832/34-ben országgyűlési követe.

Tállyai Szikszay János: nincs adat.

Tolcsvai Nagy Lázár: Nagy Lázár (1820–1824) zempléni alügyész.

Inczédy József: nincs adat.

Szelefnosi Bodó Tamás: nincs adat.

Eperjesy Góbert: nincs adat.

Mathézy Miklós: nincs adat.

Stépan László: nincs adat.

Papp István: nincs adat.

Képes Sámuel: Kazinczy ügyvédje a kázméri perben.

Ifjabb Rozgonyi József: talán Rozgonyi József (1756–1823) sárospataki tanár fia.

Balásházi Balásházy Ferencz: nincs adat.

Kaszner János: nincs adat.

Csabai Dókus József: nincs adat.

Pálóczy Mihály: nincs adat.

Kozák Károly: nincs adat.

Kozma András: nincs adat.

Szent-Máriai Szentmarjay Imre: nincs adat.

Gyergyó-Szent-Miklósi Gergelyi Máté: nincs adat.

Szent-Iváni Szent-Ivány Károly: nincs adat.

Barczy Gáspár: nincs adat.

Görgei József: nincs adat.

Ifjabb Boronkai Boronkay Zsigmond: nincs adat.

Lacsni János: nincs adat.

Cseleji Kolozsy József: nincs adat.

Görgei Görgey Antal: nincs adat.

Ifjabb Bernáthfalvi-Bernáth János: nincs adat.

Marsalkó József: nincs adat.

Kozma Miklós: nincs adat.

Olcsvári Olcsváry Miklós: nincs adat.

Balásházi Balásházy Tamás: nincs adat.

Ipi Bydeskúthy Mihály: nincs adat.

Fűzeséri Fűzeséry János: nincs adat.

Szalafői Bekes Antal: nincs adat.

Szent-Léleki Mészáros Antal: nincs adat.

Szegfalvi Szeghy Imre: nincs adat.

Pandák László: nincs adat.

Kulin Menyhért: nincs adat.

Farkasfalvi Mauksch Mihály: nincs adat.

Vas Antal: nincs adat.
Zelvey István: nincs adat.
Fűzeséri Fűzeséry Dániel: nincs adat.
Bernáthfalvi Bernáth József: nincs adat.
Nemes-Kéri Tomsics István: nincs adat.
Szemerei Szemere József: nincs adat.
Kupisingi Horváth Antal: nincs adat.
Felső-Vályi Vályi Antal: nincs adat.
Nagy-Csepcsányi Wladár Pál: nincs adat.
Zaborszki Záborszky Gáspár: nincs adat.
Csicseri Ormós Károly: nincs adat.
Vámosy Mihály: nincs adat.
Szirmai Szirmay Húgo (András' fija, Pazdicsról): nincs adat.
Képes József: nincs adat.
Kozma Pál: nincs adat.
Hlavathy János: nincs adat.
Oláh János: nincs adat.
Éles Zsigmond: nincs adat.
Székely Elek: nincs adat.
Eszenyi Tamás: nincs adat.
Pilizsi László: nincs adat.
Szabó Gábor: nincs adat.
Köröskényi Ferencz: nincs adat.
Klobusiczki Klobusiczky András: nincs adat.
Szenczy András: nincs adat.
Fridrálzky István: nincs adat.
Kecskeméthy József: nincs adat.
Raksányi Pál: nincs adat.
Révész Sándor: nincs adat.
Boronkai Boronkay Mihály: nincs adat.
Szepsey János: nincs adat.
Udvardi Kossuth Imre: nincs adat.
Nagy József: nincs adat.
Schlosser Ferencz: nincs adat.
Hanzéli János: nincs adat.
Terestyéni István: nincs adat.
Inczédy Sámuel: (1780–1830 után) nincs több adat.
Körtvélyesy István: zempléni szolgabíró, 1831-ben a koleralázadás idején kapitány.
Turóczy Mihály: nincs adat.
Szendrői Gőcze Ferencz: nincs adat.
Bodczay Sámuel: nincs adat.
Gróf Ladányi Schmideg Ferencz: Schmidegg Ferenc (?–1827 után) birtokos, királyi kamarás, ezredes, a zempléni nemesi felkelő sereg parancsnoka. Híres kertje volt Kassán.
Nagy Mihályi Gróf Sztáray Albert: Sztáray Albert (1785–1843) konzervatív politikus, publicista, gróf Sztáray Mihály fia.
Cserneki 's Tarkői Gróf Dezsőffy József: Dessewffy József (1771–1843) költő, író, országgyűlési követ, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tiszteletbeli tagja (1831), Kazinczy barátja.
a' Haza' igen kedves Nádora: József (Habsburg) (1776–1847) főherceg, Magyarország helytartója (1795–1796) és nádora (1796–1847), II. Lipót fia.

127. Debreczeni Superintendens Piskárkosi Szilágyi Sámuel' Élete

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1820. VIII. kötet, 93–104.

Rovatcím: *Értekezések*.

megjelenés

ABAFI 1884, 111–123.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

keletkezés

Kazinczy már 1818-ban foglalkozik az életrajz megírásának előkészületeivel: Szilágyi Sámuel unokájától, Szilágyi Lajostól kér adatokat a biográfiához, illetve írásokat az autográfiai gyűjteményéhez (1818. október 23., KazLev. 16. 3652. sz.): „Uram Öcsém még is késik nekem megküldeni néhai kedves nagy-atyjának Biographiáját és Verseit. Én betegen fekszem, de még ma is ennek a' Nyelvünk hőrosának hite terjesztésén dolgoztam valamit. Alázatosan kérem Uram Öcsémet, méltóztassék azokat a' megígért írásokat a' húgomnak Péchy Sándorné asszonynak vagy Dienes, avagy Miklós Öcsémnek – de minden esetre *lepecsételve* – általadni. – Bár kedves Uram Öcsém az én már igen gazdag Autographiai Gyűjteményemet a' Superintendensnek 's Levelezőjének némelly olly írásaikkal gyarapíthatná, a' mellyeknek nekem engedések által magának kárt nem teszen.” Az életrajzot Kazinczy 1819 elején fejezi be: „Én e' héten Superint. Szilágyinak írást meg életét, tapasztalásaim és unokája által velem közlött papirosai szerint.” (Kazinczy Horváth Ádámnak, 1819. február 26., KazLev. 16. 3707. sz.) 1819. március 7-én arról értesíti Döbrentei Gábort (KazLev. 16. 3711. sz.), hogy már elküldte a *Tudományos Gyűjteménynek* az életrajzot: „Most Superint. Szilágyinak életét küldém-fel a' T. Gy-nek. Azt a' Superint. unokája által közlött papirosokból Febr-ban dolgoztam.”

A megjelenés azonban késlekedik. 1820. február 5-én kelt levelében Kazinczy azt írja Dúlházy Mihálynak (KazLev. 17. 3826. sz.), hogy már egy évvel azelőtt beküldte az életrajzát a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőségébe: „Az Úr' dolgozása bizonyosan meg fog jelenni a' Tud. Gyűjteményben, de annyi a' dolgozás kezeik között, hogy nem csuda ha az újak elkésnek. Superintendens Szilágyinak életét én épen esztendeje hogy dolgoztam 's nekik leküldöttem, 's az mind a' mellett hogy igen interesszans, még is nyomtatatlan.” A cikk megjelenése után azt sérelmezi 1820. október 27-én kelt levelében (Szentgyörgyi Józsefnek, KazLev. 17. 3910. sz.), hogy a szerkesztőség a következő lapszámban Molnár János kanonok életrajzát közli egyfajta ellenpontként: „Mit ítélsz, édes barátom, a' Superint. Szilágyi Biographiája felől a' Tud. Gyűjteményben? Sok ideig tartóztatá-fel a' Redactio, épen másfél esztendeig. Végre felvette; de mingyárt utána küldvén a' Kánonok Molnárét als Gegenstück. Én mind a' kettőt ismertem.” Molnár János életrajzát a *Tudományos Gyűjtemény* 1820. IX. kötete közli (60–76., Y. szerzőnévvel).

Superintendens: (lat.) protestáns püspök, az egyházkerület vezetője, egyházi főfelügyelő.

Szilágyi Sámuel: (1719–1785) debreceni tanár, református püspök, író, költő, fordító, polihisztor. A debreceni kollégiumban csodagyerekként indult, majd Pozsonyban és külföldi egyetemeken tanult. 1742-ben visszatért Debrecenbe, ahol fizikát, matematikát, görög nyelvet, történelmet, római irodalmat és teológiát tanított, emellett a könyvtár első igazgatója lett. 1759-

ben le kellett mondania, ezután több helyen lelkész, 1765-től haláláig tiszántúli püspök volt. 1772-ben agyvérzést kapott, 1779-ben betegsége miatt visszavonult. II. József 1770-es debreceni látogatásakor fogadta, és a hagyomány szerint e beszélgetésnek is szerepe volt a türelmi rendelet kiadásában. Az időmértékes verselés egyik meghonosítója. Péczeli mellett ő is lefordította Voltaire *Henriade* című eposzát 1784-ben (amelyet fia, Szilágyi Sámuel ad majd ki *Voltér úrnak Henriása* címmel, Pozsony, 1789). Fordította Horatius verseit, és 1750-ben egy Klopstock-verset is átültetett magyarra, amely a Kazinczy-féle életrajzban is szerepel. Gyerekei: Szilágyi Sámuel (II.), Márton (1748–1790, sárospataki tanár), Mihály, Gábor (?–1807, debreceni teológiaprofesszor), Mária (Vécsey Sámuelné) és Anna (Öry Fülep Gáborné). *praedicatum* (lat.): nemesi előnév.

Debreczenben, hol atyja Theológiát tanító Professor volt: Szilágyi Márton (?–1847) debreceni tanár, teológiaprofesszor.

Kerestély Szilágyi Mária, leánya Mártonnak, a' Bihari Egyházi Megye' Esperestjének: Kerestély Szilágyi Mária édesapja Kerestély Szilágyi Márton, a Bihari Református Egyházmegye esperese, seniora. Egyikőjükről sincs több adat.

Classis (lat.): osztály.

a' togába öltöztetett kis fiú: a togátus a református kollégium papi pályára készülő diákja. A kollégium főiskolai szintje két részre tagolódott: az egyikben a togátusok (akik a kollégiumban lakva togát viseltek), a másikon a világi pályára lépő publicusok (nem togátusok) tanultak.

Praeses (Extraordin. Prof) (lat.): a praeses jelentése előjáró, igazgató, elnök, itt – a zárójeles megjegyzést figyelembe véve) különlegesen kinevezett tanár.

Helvétzia: (rég.) Svájc.

Berna: Bern, Bern kanton fővárosa, illetve Svájc fővárosa.

a' Respublica' Első Consulja, Báró Escher, egykor Austriai Generális: talán Hans Conrad von Escher (1705–1786) svájci tábornok.

Tiszt. Tóth Ferencz Úrnak követk. című munkája: Tóth Ferenc (1768–1844) református püspök munkája, *A' helvétziai vallástételt követő túl a' tiszai superintendentziában élt református püspökök élete, e' jelen való időkhig lehozva*, Győr, Özvegy Streibig Józsefné, 1812. Szilágyi Sámuel életrajza a 169–192. oldalakon található.

Leida: leiden, holland város.

Szilágyi Lajos (Piskárkosi): Bihar vármegyei szolgabíró, Szilágyi Sámuel unokája, Szilágyi Sámuel (II.) fia.

ezek közt én Hemsterhuisnek is lelem egy levelét, egy Criticai tárgyút: Frans Hemsterhuis (1721–1790) esztétikai és morálfilozófiai munkák szerzője.

Schultens: Albert Schultens (1686–1750) holland filológus, leideni professzor.

Filius tuus, Samuel, tuae meaeque deliciae, portentum istud naturae... (lat.): Fiad, Sámuel, a te és az én gyönyörűségem, a természetnek e csodája...

Werenfels: Samuel Werenfels (1657–1740) svájci teológus.

Budai Ézsaiás, Régi Tudós Világ' Historiájának Előbeszédében: Budai Ézsaiás (1766–1841) író, református püspök, említett munkája Debreczenben jelent meg 1802-ben.

Bernai Theolog. Prof. Scheurer Samuelnek Katalin leánya: Samuel Scheurer (1685–1747) svájci teológus, berni lelkész. A lányáról nincs adat.

Hieronymus de Wilhelm: nincs adat.

Őri Szeremlei Sámuel Senátor 's később Fő-Bírónak Susána leánya: Szeremlei Sámuelről, illetve lányáról, Szeremlei Zsuzsannáról, Szilágyi későbbi feleségéről nincs több adat.

1744. XI. Kal. Septembr.: az ókori római naptárban a kalenda a hónap első napja. Vagyis 11 nappal szeptember kalendája előtt az augusztus 20.

Maróthi György: (1715–1744) debreceni tanár, matematikus, zenetudós.

úgy nézték, mint Áronjokat: az ószövetségi Áron Mózes bátyja és segítője, a Sinai-hegynél ő és fiai lettek a papok.

Domokos Lajos: (1728–1803) Debrecen főbírája 1774–1777 között.

Assessor (lat.): ülnök, a vármegyei vagy a kerületi vagy a királyi tábla bírása.

Mózes: az ószövetségi Mózes, Izrael legnagyobb prófétája, aki által Isten megszabadította népét, kinyilatkoztatta a Törvényt, és megkötötte a szövetséget.

a' nagy Friedrich' Tacticája 's Voltairrel üzőtt Levelezései: Voltaire (1694–1778) francia író, filozófus, költő 1751-ben költözik Berlinbe II. (Nagy) Frigyes porosz király (1712–1786) meghívására, ahol rövid ideig tartózkodik munkáinak kiadása körül zajló botrányok miatt, majd levelezésük évtizedeken át zajlik.

Camarád (fr.): camarade, azaz barát, társ.

Patriotismus (lat.): hazafiság, hazaszeretet.

Basíla: görög katolikus szerzetes.

Pándi János Fő Bíró: Debrecen főbírája 1768–1773 között.

Magistrátus (lat.): hatóság, városvezetőség, előjáróság.

Communitás (lat.): (egyházi) közösség.

principium (lat.): elv.

II. József: (1741–1790) magyar király 1780-tól haláláig. 1765-től haláláig német-római császár.

szeretett Anyja: Mária Terézia (1717–1780) magyar királynő 1740-től haláláig.

Báj: ma Taktabáj község, Borsod-Abaúj-Zemplénben, Tokaj járásban.

Homér: Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög költő.

Schaufelbergernek Nova clavis Homeri című Munkája, (Turici, 1761. VIII. K. 8.): Johannes Schaufelberger latin nyelvű nyolckötetes Homérosz-fordítása, *Nova clavis Homericæ: cujus ope aditus ad intelligendos sine interprete Iliadis libros omnibus recluditur*, Turici [Zürich], 1761–1768.

Haller Albert: Albert von Haller (1708–1777) svájci természettudós, költő.

Előbb Haller Albertnek mondotta-el egy német Ódáját, 's utána vetette fordítását is (lásd azt Tóthnál, eml. Munk. 189. l.): Tóth életrajzában a 189. lap lábjegyzetében a következő áll: „Doktor Hallernek Reggeli Ditséretét a' 89-dik Soltárra szabva így fordította le 1781-ben Május 5-kén.” Majd a fordítás olvasható a 189–191. lapokon a lábjegyzetben. A fordítás megjelent az *Új Bétsi Magyar Múza* 1793. évi II. lapszámában, 20–21.

Horátz: Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65–8) római költő.

Elmondá Horátzból a' Horátz' szchemájiban fordított Ódáját, nevezetesen ezt: O navis referent: Horatius *O navis referent...* című ódájának (Ódák I/14., *Nyílt tengerre sodor vissza, hajóm...*, ford. Szabó Lőrinc) fordításáról van szó, amely az *Új Bétsi Magyar Múza* 1793. évi II. lapszámában szintén megjelent, 23.

Kalmár: Kalmár György (1726–1783 után) költő, nyelvész. Debrecenben, majd 1749-től Oxfordban tanult. Keleti nyelvek kutatójaként több közel-keleti utazást tett. Említett munkája: *Prodromus idiomatis Scythico-Mogorico-Chuno (seu Hunno) Avarici, sive Adparatus criticus ad linguam Hungaricam*, Pozsony, 1770, amelyhez egy 5.000 hexametert tartalmazó függelék tartozik.

Virgil: Publius Vergilius Maro (Kr. e. 70–19) római költő.

Propertz: Sextus Propertius (Kr. e. 47 k.–14 k.) római elégiaköltő.

hospitalitás (lat.): vendégszeretet.

Henriád: Szilágyi Sámuel Voltaire-fordítása.

syllaba (lat.): szótag.

De a' nyomtatásban a' két sor nem így áll, 's nekem úgy tetszik, hogy a' változtatás rontás: a IX. ének első két sora a következő: „bóldog Partjain rég' Idáliának, / Holott köz határa Európ' 's Ázsiának” (Szilágyi idézett *Henriás*-kiadása, 187.)

'S most a' Zivatart olvasta fel az I. Könyvből: az I. ének summája szerint: „Harmadik Henrik Burbon Henrikkel Navarrai Királyjal a' Liga ellen Frigyet kötven, és már Páris' Meg-szállását el-is kezdven, Burbon Henriket titkon el-küldi segítségért Erzsébethez Anglia Király

Aszszonyához. Az Hérós nagy Tengeri háborút szenved. Ki-száll egy Szigetbe: az hol egy Katolikus Öreg-ember meg-jövendöli néki, hogy Vallását változtatni fogja, és hogy Frantzia Országí Királyja lészen. Angliának és annak Igazgatásának Le-írása.” (Szilágyi idézett *Henriás*-kiadása, 1.)

a’ Türenne’ küzdését a’ X-dikből: a X. ének summája szerint: „A’ Király vissza-jöven a’ maga Ármádájához, ismét hozzá fog a’ Páris Meg-szállásához. Különös Hartzra Gróf Türennek d’ Omál Szentelt Vitézzel. Iszonyú Éhség pusztítja Páris Városát. A’ Király maga táplálja a’ megszorult Lakosokat. Az ő Jóságait az Isten meg-jutalmaztatja. A’ Valóság ötét meg-világosítja. Páris néki Kapuit meg-nyitja, és az Hadakozásnak Vége.” (Szilágyi idézett *Henriás*-kiadása, 203.)

Voltaire: François-Marie Arouet (1694–1778) francia író, költő, filozófus.

’s tetszett magának abban, hogy ő igazabban fordított, mint a’ hogy Voltaire írt. L’air siffle, le ciel gronde, – nem jó, mert elébb zeng az ég, azután fú a’ szél.: Szilágyi Sámuel a következőképpen fordítja Voltaire idézett szakaszát: „Zeng az Ég, zúg a’ Szél, a’ Tenger háborúl.” (Szilágyi idézett *Henriás*-kiadása, I. ének, 11.) Vagyis felcseréli a szél és az ég hanghatásainak leírásában a sorrendet. Voltaire szavainak szó szerinti fordítása: ’a szél fúj, az ég dörög’.

A’ Heyne’ tanítványa: Christian Gottlob Heyne (1729–1812) göttingai klasszika-filológus. Heyne tanítványa alatt valószínűleg Budai Ézsaiást kell érteni, aki Göttingenben valóban Heyne-tanítvány volt.

duellum (lat.): párbaj, vetélkedés.

László öcsém: Kazinczy László (1763–1807), nekrológját lásd kötetünkben: *Öberster Kazinczy László halála ’s életének némelly történetei.*

Fernéyi Patriárcha: Voltaire, aki 1758-tól élt Ferney-ben, egy vidéki birtokon Genf közelében, ahol gazdálkodott és különféle kulturális eseményeket rendezett, illetve politikusokat, írókat, filozófusokat, művészeket fogadott.

az ő Henriádját egy bajusztalan Magyar Pap ’s egy bajuszos Magyar Superintendens fordította: Péczeli József *Henriása* 1786-ban jelent meg Győrben, a másik, már idézett fordítás pedig Szilágyi Sámuelé.

hogy a’ bajuszos fordító bennünket Orleáni Szűzecskéjével is megajándékoza: utalás Voltaire *La Pucelle d’Orléans* (1762) című komikus hőskölteményére, ennek fordítása Szilágyitól nem ismert.

Klopstock: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő.

Silvae Silvanae (lat.): ’erdők erdei’.

Azok Dürer Alberti dolgozások: utalás Albrecht Dürer (1471–1528) németalföldi festőre.

Klopstock A’ dán királyhoz: Klopstock V. Frigyes dán király meghívására érkezik Dániába, több évet él Koppenhágában az 1750-es évek első felében (1751–1754), itt dolgozik *Messias* című művén. Majd 1762–1771 között is Koppenhágában tartózkodik. Az óda eredeti címe: *Ode an Seine Majestät Friedrich den Fünften, König von Dänemark und Norwegen.* A versfordítás Kazinczy kézírásával az MTA KIK K 625. 139b–140b lapjain található a következő címmel: „Debreczeni Superintendens Szilágyi Sámuelnek ódája Klopstock után: *Welchen König der Gott*

(1770)”. Továbbá az MTA KIK K 633/I. 131b–132b is tartalmazza a következő címmel: „Welcher König der Gott etc. így fordította Superint. Szilágyi Sámuel”.

inversió (lat.): fordított szórend, amely érzelmi vagy értelmi nyomaték kedvéért, a költői hatás fokozására eltér a szokásostól.

crásis: (gör.) a krászisz, latinul contractio, általában két magánhangzó összevonására utal egyetlen hosszú magánhangzóvá. A Kazinczy által hozott példa (kresztyéni) viszont egy magánhangzó kivetésére utal.

elísió: az elízió hangkivetés, egy hangsúlytalan hang vagy szótag kihagyás a szótestből, a

szóbeléből. Kazinczy értekezését az elízióról lásd kötetünkben: *Szabad-e elisióval élni a Magyar Verselésben?*

128. Cardinális Martinúzi

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1820. XI. kötet, 87–97.

megjelenés

ABAFI 1884, 158 – 168.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázatok

A Fráter Györgyként ismert, de anyja családi neve után korábban Martinuzzi Györgyként is emlegetett szerzetes életrajzának megírásáról, előzményeiről a Kazinczy-hagyaték nem sokat tartalmaz. *Az én Pandectám* hatodik kötetében van egy féloldalsnyi másolat (MTA KIK K 633-VI, 60a), amely segítheti a forrás azonosítását: Kazinczy itt egy rövid latin nyelvű szöveget jegyez le *Martinúzi* címmel, a következő forrásmegjelölő alcímmel: „Pray Annal. Pars V. 1770 p. 271. Maga írja 1545 Wranchich Antal akkor Gyula Fejérvári Kanonoknak.” Pray György ötkötetes történetírói munkájának utolsó darabjában a megjelölt oldalon valóban megtalálható a latin szöveg forrása, egyes mondatok szó szerint kerülnek lejegyzésre, illetve tartalmi összefoglalás is készül. A *Pandektákba* lemásolt részben Fráter György maga meséli el születését és fiatalkorát. Feltételezhető, hogy Fráter életrajzát is innen, az V. Kötet I. Ferdinándot tárgyaló fejezetéből állította össze Kazinczy. A történetírói munka teljes címe: *Annales regum Hungariae Ab anno Christi CMXCVII. ad annum MDLXIV. Deducti ac maximam partem ex scriptoribus coaevis, diplomatibus, tabulis publicis et id genus litterariis instrumentis congest*, Vindobonae [Bécs], I–V., 1763–1770.

A Fráter György iránti érdeklődést mutathatja Cserey Farkas 1819. július 8-án kelt levele (KazLev. 16. 3758. sz.), amelyben Kazinczynak egy könyvlistát küld gyűjteménye újabban beszerzett darabjaiból. A felsorolásban helyet kap egy olyan históriás ének, amely János Zsigmond történetét tartalmazza: *Históriás Enec János Kiralnac Testamentomarol és Szolimán Czászárnac indulásáról – János király fianac meg látásáról, Budanac el foglalásáról, Isabella királyné aszszonnac budossásáról, Fráter Györgynec czél czapássáról és a Király fianac való tamodásáról*. Ez Tinódi Lantos Sebestyén munkája, 1574-ben jelent meg Kolozsváron egy gyűjteményes kötetben.

A Fráter-életrajz megjelenéséhez Kazinczy azt a megjegyzést fűzi, hogy míg Szilágyi Sámuel biográfiájának megjelenését a *Tudományos Gyűjtemény* hosszasan várakoztatta, addig a Martinuzzié szinte azonnal megjelent a beküldés után: „A’ Superint. Szilágyi életét 1 ½ esztendeig nem adá-ki a’ Tud. Gyűjt. Végre kiadá, de nyomban mellé adá a’ Molnár Jánosét. Rendes! Martinúzimnak tetszeni kellé előttök, mert azt minden haladék nélkül felvették.” (Kazinczy Kis Jánosnak, 1821. január 20., KazLev. 17. 3939. sz.) Nagy figyelmet szentel szövege fogadtatásának, utalva arra is, hogy Fráter György politikai szerepe és a török hódoltság időszaka érzékeny témának számított: „Loyz öcsémnek küldöm a’ Tud. Gyűjteményt. Cardinális Martinúzimat nem reménylett kedvességgel olvasták Pesten. Az én érdmem csak az, hogy bátor voltam kimondani az igazat, de elhallgatván a’ mit mondani nem lehetett. Nagy ember volt, és így róla könnyű volt sok jót mondani. (Kazinczy Kazinczy Klárának, 1821. február 7., KazLev. 17. 3955. sz.) Az életrajzot Mailáth Jánosnak (1821. január

26., KazLev. 23. 5841 sz.) és Gyulay Lajosnak (1821. január 28., KazLev. 17. 3948. sz.) is apológiaként nevezi meg, ez utóbbi levélben: „A Cardinalis Martinúzi Apológiája Pesten sensatiót teve, teve itt is azoknál, a’ kik azt a Tud. Gy.-ben olvasták. Lélek kell a *Nagyság* megfogására.”

Fráter György, Frater Georgius: (1482–1551) eredeti nevén Juraj Utješenić vagy Utišinović, anyja családi nevéből Martinuzzi György. Pálos szerzetes, országos és erdélyi politikus, váradi püspök, majd esztergomi érsek és bíboros. János Zsigmond gyámja 1540-től.

Minister (lat.): ebben az esetben a végrehajtó hatalmat gyakorló személy.

Corregens (lat.): kormányzó, aki uralkodó hiányában (annak kiskorúsága vagy meg nem választása miatt) az ország vezetője átmeneti ideig. Itt: Fráter György Petrovics Péterrel együtt kap megbízást János Zsigmond gyámságára Szapolyai Jánostól.

Generális (lat.): tábornok, katonai vezető. Fráter György főkapitánnyá választotta magát a rendekkel 1542-ben, majd felvette a helytartói tisztséget, ez hagyományosan a nádort illette meg a király távollétében. Paradox módon egyszerre két uralkodó helytartójaként is szolgált, mert mind Izabella (Szapolyai János özvegye, János Zsigmond anyja), mind I. Ferdinánd kinevezte.

a’ Magyar Ximenez: utalás Francisco Jiménez de Cisneros, vagy más néven Ximenes de Cisneros spanyol bíborosra (1436–1517), nagy hírű államférfire, aki két alkalommal Spanyolország régense, spanyol egyházi reformok bevezetője, egyetemalapító volt.

Eleink a’ kormányt az Árpád’ házának engedék ugyan, de meg nem határoztán hogy a’ kiholt Fejedelem’ helyébe annak mellyik tagja lépjen: utalás az Anonymus által leírt vérszerződésre.

a’ királyi parancsnak, ha az ellenkeznék a’ törvénnyel, minden polgár, egyetemben vagy fejenként, ellene kelhessen: az Aranybulla (1222) eredeti Ellenállási Záradéka.

Kamissák: Kamicsác vára a a Krka folyó mentén állt, ma már csak a romjai vannak meg (ma Horvátországban: Utvrda Kamičak).

Anyja testvére volt Martinúsius Jakab Skardonai Püspöknek: anyja Martinusevics Anna, annak testvére Martinuzi vagy Martinusevics Jakab (?–1483) szkardonai püspök, aki nem törődött lánytestvérével és annak gyerekével.

Hunyadi János, a’ Királyfi: Corvin János (1473–1504) Hunyadi Mátyás házasságon kívül született fia.

az özvegy Zápolya Istvánné, a’ Király’ anyja: Hedvig tescheni hercegnő (1469–1521), Szapolyai István (? –1499) nádor felesége, Szapolyai (I.) János király (1487–1540) anyja.

Paulinus: pálos szerzetes.

Novítius: az újoncévét töltő szerzetes, amelyet a fogadalomtétel zár.

Cestochówi Monostor: lengyelországi pálos kolostor Częstochowában.

Prior (lat.): szerzetesi előljáró, az apát helyettese egy kolostorban.

Mohácsi veszedelem: a mohácsi csata 1526. augusztus 29-én zajlott.

Királyllyá koronázott Zápolya: Szapolyai János 1526-tól 1540-ig volt Magyarország királya.

Zsigmond Lengyel Király: I. Zsigmond lengyel király (1467–1548), 1506-tól haláláig uralkodott.

Tárnovsky János Krakкаи Palatín: Jan Tarnowski (1488–1561) krakkói várnagy, I. Zsigmond tanácsadója és seregeinek parancsnoka.

a’ székes Fejérvári Dieta: székesfehérvári országgyűlés.

A’ szerencsétlen haza’ két Királyai 1538. úgy végeztek vala, hogy Jánosnak halála után ennek része is Ferdinándra szálljon: a váradi békét Szapolyai János és I. Ferdinánd (1502–1564, 1526-tól haláláig magyar király) köti meg, háttérben a magyar koronáért és az utódlásért folytatott harc állt. A megállapodás szerint Szapolyai I. Ferdinándot teszi meg örökösének (ekkor még nem volt utódja), cserébe pedig élete végéig használhatja a magyar királyi címet, az országot pedig megosztják egymás között.

a' Zápolya' fija pedig Erdélyt kapja, Vajdái nevezet alatt: Szapolyai János Zsigmond vagy II. János (1540–1571) Magyarország választott, de meg nem koronázott királya, akinek uralkodói hatalma 1556 után Erdélyre és a tiszántúli (partiumi) területekre terjedt ki. Halála előtti évben írja alá a Habsburgokkal a speyeri szerződést, melynek értelmében lemondott a királyi címről és felvette a fejedelmi tisztséget. Innen számítható az önálló Erdélyi Fejedelemség kezdete.

Friedrich Császár ahhoz a' Mátyás Királlyal 1464. kötött béke által nem kaphata just: ez a III. Frigyes német-római császárral kötött bécsújhelyi megállapodás 1463-ban. Eszerint Frigyes fiává fogadta Mátyást, továbbá szövetséget kötöttek a török ellen. A császár használhatta a magyar királyi címet. Mátyás fizetség ellenében visszakapta az elzálogosított Szent Koronát és Pozsony városát. Az egyezés szerint amennyiben Mátyás utód nélkül halna meg, a magyar trónt Frigyes fia, Miksa örökli.

az a' másik pedig, melyet Első Maximilián kötött 1491. Második Ulászlóval, nem fogadtatott-el a' Rendek által: ez az úgynevezett pozsonyi béke, amelyet Miksa császár és II. Ulászló kötött Mátyás halála után a magyar trónért kitörő háború lezárására. Ennek értelmében Ulászló lett a magyar király, de ha utód nélkül hal meg, Miksa, illetve utódai öröklik a trónt.

Első Ferdinánd Római Király és Zápolya Jánosné Lengyel Királyi-Herceg asszony közt folytak az ellenségeskedések: a váradi béke értelmében Szapolyai Jánosnak a halála után Ferdinándra száll a magyar trón, a megkötéskor Szapolyainak még nem volt sem felesége, sem utódja. Jagelló Izabella lengyel hercegnővel (I. Zsigmond király lánya) kötött házasságából született János Zsigmonddal viszont lehetőség mutatkozott a trón megtartására.

Velse Lenárd: Leonhard von Fels (1497–?) I. Ferdinánd hadvezére.

Rógendorff Wilhelm: Wilhelm von Roggendorf (1481–1541) a Habsburg hadsereg generálisa 1529-től, amikor I. Szulejmán betör Magyarországra, majd annak visszavonulása után részt vesz Nyugat-Magyarország elfoglalásában. 1530-ban és 1541-ben is ő vezeti a Budát elfoglalni próbáló sereget. 1541-ben a török sereg megsemmisíti a császár seregét.

Enyingi Török Bálint: (1502 k.–1550) magyar főnemes. hadvezér, nándorfehérvári bán, 1541-ben Fráter Györggyel Buda várának védője.

Petrovics: Petrovics Péter (1485? –1557) tiszántúli nagybirtokos főnemes, Szapolyai János rokona, és híve, temesi bán, János Zsigmond egyik gyámja.

Isabella: Jagelló Izabella (1519–1559) Szapolyai János felesége, majd özvegye, János Zsigmond édesanyja, I. Zsigmond lengyel király lánya.

Solimán: I. Szulejmán (1494 – 1566) 1520-tól az Oszmán Birodalom szultánja.

Mechmed, a' Belgrád' brutális Basája: Szokoli Mehmed (1505–1579) szerb származású oszmán katona, majd I. Szulejmán nagyvezíre.

Stambul: Isztambul.

Verbőczy: Werbőczy István (1458–1541) jogtudós, királyi tanácsadó, halálát feltehetően mérgezés okozta a tiszteletére rendezett szultáni vacsorán.

Batthyáni Orbán: Batthyány Orbán (? – 1547) Izabella királyné tanácsosa.

Imre Királyunk...: Imre magyar király (1174–1204, 1196-tól uralkodik haláláig) és öccse, András herceg (a későbbi II. András) viszályára, az úgynevezett varasdi jelenetre utal.

Bátori András: Ecsedi Báthori András (?–1534) szatmári és szabolcsi főispán, a Szapolyai-kormányzatban tárnokmester.

Castaldo Erdélybe bejőve: Giambattista Castaldo (1493 k.–1563) itáliai zsoldosvezér I. Ferdinánd szolgálatában. 1551-ben a császári hadsereg élén Erdélybe vezénylik, hogy a király birtokába vegye a fejedelemséget. Megszervezi a Fráter György elleni merényletet.

Opúlia: ma Puglia, régiesen Apulia, itáliai régió, korábban fejedelemség.

Ratibor: ma Racibórz, város és megye Sziléziában, Dél-Lengyelországban, korábban fejedelemség.

Ferdinandnak leánya Joanna: Habsburg Johanna toszkánai hercegné (1547–1578), 1565-től Francesco de' Medici felesége. Négyéves korában, 1551-ben rövid időre János Zsigmonddal

jegyzik el.

III. Pál Pápa: III. Pál pápa (1468–1549) 1534-től haláláig egyházfő.

a' Begler-Bég: a „bégek bégje”, vagyis az oszmán birodalomban a tartomány legmagasabb rangú tisztviselője.

infula: (lat.) püspöksüveg kettős szalaggal.

Alvinczi Kastély: a kastélyt Fráter György építtette 1546–1551 között Alvincon, Fehér megyében, ma Romániában.

Sforzia Pallavicini: Sforza Pallavicini (? –1585) császári generális, I. Ferdinánd Erdélybe küldött seregének egyik hadvezére.

López spanyol Óberster: nincs adat. Óberster (rég.): ezredes.

Campegio Lőrincz: Lorenzo Campeggio (1471 k.–1539) itáliai bíboros, diplomata.

Movino János: Giovanni Movino, ő is részt vett a Fráter György elleni merényletben, nincs több adat.

Scaramuzzia: nincs adat.

Vas Ferencz: Fráter György apródja, nincs több adat.

Marco António Ferráro: Marco Antonio Ferrari, Fráter György titkára, akit lefizettek, hogy részt vegyen a merényletben.

Quid hoc est, fratres? (lat.): Hogy van ez, testvéreim?

Kraker: Johann Lucas Kracker (1719–1779) cseh származású, Ausztriában és Magyarországon működő festő.

Fráter István: (?–1806) Fráter György leszármazottja, bihari birtokos, a miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. Lakhelye Asszonyvására (Bihar vármegye, ma Târgușor, Románia).

129. Zemplényi vitézek emléke [1.]

szövegforrás

Magyar Kurír, 1821. július 13., II. félesztendő 4. szám, 30–32.

Rovatcím: *Hazai Dolgok és egyéb Toldalékok*.

társszövegforrás

Zemplényi vitézek emléke [2.]

megjelenés

KazLev. 17. 3986. sz. levél jegyzetében (623–625. o.).

szerzőség

Névtelen.

A *Malonyai János beiktatása* közleményének elején utal vissza a zemplényi vitézek emlékművéről szóló tudósítására: „Újhely, August. 13d. – Zemplény e' holnap' 6dikán kettős innepet ül: új Kormányzót láta a' Fő-Ispáni székbe fellépni, 's felavatá Győr mellett 1809. Június' 14dikén elesett Vitézeinek Emlékét, melly felől nem régen tevének jelentést a M. Kurír' leveleiben. Mind az egyik mind a' másik méltó, hogy fényességét azokkal is tudassuk, a' kik örömminkben részt nem vehetének.”

magyarázat

A közlemény előzménye, amelyre utal is a szöveg, az *Erdélyi Muzéum* 1817-es évfolyamában megjelent, Kazinczy és Dessewffy József által közösen, eredetileg 1811-ben készített és különlenyomatként már akkor kiadott emlékműtervezet. A zemplényi vitézek és az emlékmű

körüli ügyek történetét lásd kötetünkben annak jegyzeteiben (*A' győri vitézek emléktérve Dessewffy-tól és Kazinczytól*), továbbá a győri csatáról szóló 1809-es híradásában (*A győri csata*). A *Hébe* 1823-as zsebkönyvében található egy közlemény *Zemplényi vitézek' emléke Sátor-Alja-Újhelyben* címmel (lásd kötetünkben, annak első szakasza bizonyosan jelen közlemény vagy társszövegforrása alapján készült).

Az emlékművet Steiner Ádám tervezte, és eltér attól, amelyet Kazinczy az 1811-es emlékműtervezetben nyilvánosságra hozott. Az emlékműtervhez, az elkészült emlékműhöz, illetve a korabeli nemesi patriotizmus változásaihoz lásd NAGY 2016.

Kazinczy 1821. június 15-én írja Dessewffy Józsefnek (KazLev. 17. 3986. sz.), hogy az emlékművet június 17-én fogják a papok felszentelni: „Újhelyben holnap után Június 17-dikén fognak tartatni Misék, Predikáziók a' Győrnél elesteknek emelt Oszlop megszentelésére. Végre az tökéletesen elkészülve áll a' Patika előtt, a' forrás és a' nagy templom között. Az emlék egészen Pataki porondkőből van faragva. E' hetekben mázolták-be kőszínű olajos festékkel, hogy az eső annál inkább ne ronthassa a' követ. A' Landon francia Munkájából vett igen gyönyörű rajzolat megvetették, 's a' helyett egy pyramist állítottak a' maga oszloplábjára (pedestal), melly ha az emlék tíz ezer ftba került is, úgy hasonlít a' pyramishoz, mint a' Schach tornya a' Kassai temploméhoz. Örvendek, hogy a' szándék valaha teljesített. Reményem, meglátod azt a' B. Malonyai innepen, melly Július 17-dikén fog tartatni.” 1821. augusztus 20-án írja Kazinczy Döbrentének (KazLev. 17. 4005. sz.), hogy részt vett az emlékmű felavatásán a gyerekeivel: „Hétfőn avatánk be a' Zemplényi Vitézek emlékét is. Ott vala az Adminisztrátor, ott Wenkheim, a' Pesti Insurgensek Óbestere, ott Orczy Lőrincz, a' ki a' Győri nevezetes napon sebet nyert, ott Dezsőffy József, a' ki 1805. Kapitány vala a' Felkölt Szabolcsi Vitézeknél. Én két fiamat, Emilt és Antonint, kézen fogva vezettem oda, 's míg a' Fő-Nótárius és Oberster Kandó tarták a' Beszédet, ők az Emlék látkövén állottak. Gyermekek, de emlékezni fognak, hogy oda atyjok vezette.”

eggy faragott asszony: (rég.) szobor.

bassin (fr.): medence.

porond kő (rég.): összezúzott kő.

LIBERO BARONI ANTONIO... (lat.): Szalai Barkóczy Antal bárónak, a Zemplén megyei lovas csapat nemesi származású, rendíthetetlen kapitányának; Major Andrásnak, Bagi Istvánnak, Dombi Lászlónak, Oláh Péternek, nemesi származású, tevékeny polgároknak kiemelkedő példamutatásuk és irigylésre méltó, örök dicsőséggel járó haláluk okán; az 1809. év június 14-én a győri ütközetben elesett boldog magyar örökkévalóknak, mert szabadokként haltak meg a szabadságért vívott harcban.

PETRO BUDAHÁZI... (lat.): Budaházi Péternek, aki Barkóczy Antalt, a haldokló sebesültet az ellenség kezei közül kiragadta, az erőtlent megóvta, szemeit örökre lezárta; Gergely Mátyásnak, Balogh Józsefnek, Lánczy Sámuelnek, Dombi Mihálynak, Varga Mihálynak és Cseh Benjáminnak, a tisztas sebesüléseiket túlélő személyeknek ezt az emlékművet a hálás Zemplén vármegyei polgárok emelték 1809-ben.

Barkóczy Antal: a lovasság első kapitánya a felkelésben.

Major András: a győri csata áldozata.

Baghi István: a győri csata áldozata.

Dombi László: a győri csata áldozata.

Oláh Péter: a győri csata áldozata.

Budaházi Péter: a sebesült Barkóczy Antalt a csatamezőről megmentő tizedes.

Gergely Mátyás: a győri csatában megsebesült katona.

Balogh József: a győri csatában megsebesült katona.

Lánczy Sámuel: a győri csatában megsebesült katona.

Dombi Mihály: a győri csatában megsebesült katona.

Varga Mihály: a győri csatában megsebesült katona.

Cseh Benjámin: a győri csatában megsebesült katona.

130. Bereghi innep

szövegforrás

Magyar Kurír, 1821. augusztus 14., II. félesztendő 13. szám, 102–103.

Rovatcím: *Hazai Dolgok és egyéb Toldalékok*.

megjelenés

KazLev. 17. 4001. sz. levél jegyzetében (630–631. o.).

szerzőség

Névtelen.

Kazinczy a Komlósy Lászlónak írt levelében (1821. július 28., KazLev. 17. 4001. sz.) rögzíti szerzőségét: „Újságaink ezen Innep felől hallgattak. Én ezen Beszédekből kiírtam, a’ mit tanácsosnak Ítélfhettem ’s ma küldöm-fel a’ *Magyar Kurir* Kiadójának.”

magyarázatok

Kazinczy a fent idézett levelében írja Komlósynak, a beregi főjegyzőnek, hogy megkapta Lónyay Gábortól a beszédeket, amelyek az ünnepség alkalmával hangzottak el, egyúttal pedig értesíti őt a tudósítás beküldéséről: „A’ Beregh Vármegyei Administrator ’s Unghi Fő-Ispán’ Mélt. Lónyay Gábor Ur tegnap adata meg nekem azon Beszédek nyomtatványát, mellyek Bereghnek Májusi Innepén általa ’s Mélt. Al-Ispán Báró Herényi Zsigmond Ur ’s a’ Tek. Ur által elmondattak. A’ Tek. Urnak semmi szüksége nincs az én javallásomra: de nékem tágíthatatlan szükségem van elmondani a’ Tek. Urnak, hogy én a’ Beszédeken nem győzők eléggé álmélfkodni. Gyönyörű azt látni, hogy Nemzetünk valóban halad, és hogy Tisztviselőink közt sokakat találunk, a’ kik lelkeiket tudomány által nemesítik. [...] Újságaink ezen Innep felől hallgattak. Én ezen Beszédekből kiírtam, a’ mit tanácsosnak Ítélfhettem ’s ma küldöm-fel a’ *Magyar Kurir* Kiadójának. Ezek az én jelentéseim, többet érnek, mint ha azon Innep’ pompája cifra színekkel festetnék.”

Lónyai Gábor: Lónyay Gábor (1778–1824): zempléni birtokos, kamarás, Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809). Sátoraljaújhelyi birtokaiba való beiktatására, ún. statutiójára Kazinczy is hivatalos volt, erről tudósítását lásd kötetünkben (*Lónyay Gábor beiktatása*). Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor (1809 után és 1820–1824), a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka (1817-től). Nekrológja Kazinczytól: *Lónyay Gábor nekrológia*.

Beszédekre, mellyek nyomtatásban a’ Pataki Ref. Collégium’ Typographiájában 23 lapon negyedréiben kiadattak: *Beszéde t. n. Ungvármegyei főispáni székebe lett beiktatásakor és a tiszti-kar építő szék alkalmatosságával elmondott beszédek*, Sárospatak, 1817.

Laurencsik Kereszthely Úr: Laurencsik Keresztély (1768–1834) katolikus pap, 1817-től munkácsi plébános.

a’ Megye’ második Al-Ispánja Mélt. Báró Prényi Zsigmond Úr: Prényi (Perényi) Zsigmond (1783–1849) Bereg vármegye főjegyzője (1805-től), majd alispánja, királyi tanácsos (1830-tól), Ugocsa vármegye főispánja (1834–1848).

a’ Fő-Notárius Tek. Komlósy László Úr: Komlóssy László (1772–1835), 1805-ben Bereg vármegye táblabírája, 1814–19 között megyei főjegyző, 1825-től 1829-ig második alispán.

a' Thrasybulus' két olajágából font koszorúja: Thraszübulosz (Kr. e. 445 k.–389) athéni hadvezér és államférfi, a pelopponészoszi háború elvesztése után uralkodó Harminc Zsarnok uralmát megdöntve állítja vissza a demokráciát Kr. e. 403-ban. A zsarnokok bukása ugyanakkor az anarchia szélére taszította Athént, amely összeomlásból Thraszübulosz a társadalmi megbocsátás politikájával próbálta az államot kivezetni. Minden kétségbe vonható eredménye ellenére is hívei két olajággal, a béke és a jólét szimbólumával tüntették ki.

Már a' XII. és XIII. századokban Lónyai Jónás, Vincze, Kozma, Fő-Ispánok voltak. Pál Zemplényi Fő-Ispán követte őket. Albert Fő-Ispáni méltósága mellett, Karán-Sebesi Bán is volt; de legközelebb Zsigmond: a Lónyaiak felmenői, Kozma 1285-ben született, Albert 1596-ban, Zsigmond 1653-ban, nincs több adat.

Nem említem Lónyai Jánost, Pétert, Istvánt, Kállói, Tokaji, Dévai Ezerekes Kapitányokat: Lónyai Andrásról tudunk, aki kállói várkapitány volt, 1620-ban halt meg, nincs több adat. Lónyai István tokaji kapitány (1547–1616). Lónyai János dévai kapitány 1613-ban halt meg, nincs több adat.

Daróczi Ferencz: Daróczi Ferenc (1572 előtt–1616) Bereg megyei főispán, Giorgio Basta erdélyi tanácsadó testületének tagja, 1603-tól kancellárja.

Lónyai, talán András, Váradi Püspök volt: Lónyai András váradihegyi prépost 1648-ban részt vett a nagyszombati zsinaton, nincs több adat.

a' Lónyai háznak egyik leánya, Anna, Kemény János Erdélyi Fejedelemlennek hitvese vala: Kemény János (1607–1662) második felesége, 1659-ben kötöttek házasságot, nincs több adat.

131. Malonyai János beiktatása

szövegforrás

Magyar Kurír, 1821. augusztus 28., II. félesztendő 17. szám, 132–134.

Rovat cím: *Magyar Ország*.

megjelenés

1. KazLev. 17. 4004. sz. levél (Kazinczy Dessewffy Józsefnek, 1821. augusztus 20.) jegyzetében (631–633. o.)

2. ABAFI 1884, 331–338.

hitelesség

Névtelen, de Kazinczy igazolja szerzőségét Gyulay Karolinának 1821. október 1-én írt levelében (KazLev. 17. 4012. sz.): „A' Báró Malonyai Újhelyi pompája felől sokat olvasott Nagysád a' Magyar Kurírban. Az én rám is sok tekintetekben terjede-ki, én írtam meg a' tudósítást, én írtam a' Verseket a' mik az újságban állottak.”

magyarázatok

Malonyai Jánost 1821. augusztus 6-án iktatták be hivatalába Sátoraljaújhelyben, hivatalában gróf Eszterházi József örökös főispán helyére lépett főispáni adminisztrátorként. Ekkor avatta fel a győri vitézek emlékművét is. Az emlékmű tervéhez és avatásához lásd kötetünkben: A' győri vitézek emléktérve Dessewffytől és Kazinczytól.

Kazinczy Dessewffy Józsefnek 1821. június 15-én írt levelében (KazLev. 17. 3986. sz.) Malonyai beiktatásának még egy korábbi időpontjáról ír: „Újhelyben holnap után Június 17-dikén fognak tartatni Misék, Predikáziók a' Győrnél elesteknek emelt Oszlop megszentelésére. Végre az tökéletesen elkészülve áll a' Patika előtt, a' forrás és a' nagy templom között. Az emlék egészen Pataki porondkőből van faragva. E' hetekben mázolták-be kőszíni olajos festékekkel, hogy az eső annál inkább ne rongthassa a' követ. [...] Örvendek, hogy

a' szándék valaha teljesített. Reményem, meglátod azt a' B. Malonyai innepen, mely Július 17dikén fog tartatni." 1821. augusztus 20-án Döbrenteinek (KazLev. 17. 4005. sz.) számol be az ünnepség előtti nap eseményeiről: „Leveledet Ujhelyben vettem Báro Malonyai János úrnak királyi elfogadtatása alatt; mert ezt Urunk Ő Felsége az elbúcsúztattatott 's általunk és általam szívesen szeretett Eszterházy József Fő-Ispáni székébe ülteté, meghagyván amannak a' 21 eszt. olta Ő Felsége eránt példásan viselt hivatal' nevezetét. A' pompát látni kell, nem hírét olvasni; de neked a' pompára kevés gondod. Azt mondom tehát róla, és csak azt, hogy én Aug. 5dikén V. Ispánunk szobájába léptem az engem először itt látott Beregi V. Ispán Báro Prényi Zsigmond elébe, 's kevélykedem vele, midőn ez engem öszvecsókola. Innen egyenesen Fő-Notáriusához Komlósy László úrhoz fordultam, eggy olly kis és száraz 's véghetetlenül szerény emberhez, a' kit Esküdtecskének gondolnál, 's szint olly kevélyesen csókolttam meg vele magamat, mint az ő Prényijével."

Kazinczy a fent idézet, Gyulay Karolinának írt levelében számol be részletesen személyes élményeiről, ahol azt említi, versei is jelentek meg a beiktatási ünnepség alkalmából. A versek szintén a *Magyar Kurír*-ban jelentek meg. Az 1821. szeptember 14-i lapszámban (II. félesztendő 22. szám) a 178. oldalon a *Körömnél a' Hidasra* című névtelenül, ezt Kézy Mózes latin verse előzi meg (*Professor Kézy Úr Versei Mélt. Báro Malonyai János Aloyz Zemplényi Administrator Úr tiszteletére*, 176–178.) Az 1821. szeptember 18-i lapszámban (II. félesztendő 23. szám) a 186. oldalon szerepel névtelenül három további vers és egy latin nyelvű vers (*A' Vármegye-háza' kapuja felett, A' második Ebédő ajtaja felett, A' Zsidók' Diadalmi kapuja felett, Tek. Matolay Gábor Táblabíró Ur háza előtt*). A verscsoport szerzőségének problémájáról és alakulástörténetéről lásd KAZKÖLT II. 2018, 796–800., a *B. Malonyai János Úrnak* jegyzeteit (284. szövegidentitás).

Malonyai János: (?–1837) szeptemvir, Zemplén vármegyei adminisztrátor (1821–1825), Nyitra vármegyei főispán (1825–1837), alkancellár.

felavatá Győr mellett 1809. Június' 14dikén elesett Vitézeinek Emlékét, mely felől nem régen tevének jelentést a M. Kurír' leveleiben: lásd kötetünkben: *Zemplényi vitézek emléke* [1.].

Nagy-Méltós. Gróf Eszterházy József: (1760–1830) nyitrai adminisztrátor (1795–1797), Zemplén vármegye főispánja (1797–1821), örökös főispánja, államtanácsos (1803), főajtónállómester (1827–1830).

Második Al-Ispánunk Tek. Magyar-Szőgyéni Szőgyéni Ferencz Úr: Szőgyényi Ferenc (1764–1852) Szabolcs vármegyei szolgabíró, Zemplén vármegyei alispán (1815–1827).

Első Al-Notáriusunk Udvardi Kossuth András Úr: Zemplén vármegyei szolgabíró, nincs több adat.

a' Királyi Tábla' Assessorának Mélt. Almásy József Úr: Almásy József (1773–1858) királyi táblai ülnök, szeptemvir, Heves vármegye alispánja, majd főispáni helytartója (1822–1826), Gömör vármegye főispánja (1825–1838).

Al-Notárius Szemerei Szemere Péter Úr: valószínűleg Szemere Jánosné Kazinczy Terézia (II.) fia, Kazinczy unokaöccse.

Al-Notárius Revisnyei Reviczky János Úr: Reviczky János (?–1831) Zemplén vármegyei főszolgabíró.

Táblabíró Tek. Faji Fáy Ferencz: Fáy Ferenc (1781–?) Fáy Ábrahám fia, nincs több adat.

Salve (lat.): salve, am. üdvözlégy, isten hozott.

a' Felkölték' serege: a nemesi felkelés a nemesek hadba vonulása a rendi hadsereg idején.

Fő-szolgabíró Farkasfalvi Mauks Mihály: nincs adat.

Tomsics István: nincs adat.

Körtvélyesi István: zempléni szolgabíró, nincs több adat.

Perceptor (lat.): adószedő.

Marsalko József: nincs adat.

Egy Hadnagyunk Bodzai Sámuel: nincs adat.

Kir. Tanácsos Mélt. Szemerei Szemere István Úr, Megyénknek Első Al-Ispánja: Szemere István (1764–1829) Zemplén vármegyei alispán (másod: 1809–1813; első: 1813–1827), országgyűlési követ, tanácsos. A zemplén-ungi református egyházmegye gondnoka (1800–1814).

Prof Kézy Úr: Kézy Mózes (1781–1831) sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven alkotó költő. Sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1813-tól kollégiumi tanár Patakon. Nekrológja Kazinczytól kötetünkben: [Kézy Mózes nekrológja].

Fő-Notáriusunk Tek. Szirmai Szirmay Ádám Úr a' Rendek nevében tette a' feleletet; 's a' két szép Beszéd a' Rendek kérésére, kívánságára kiadatott, hogy nyomtattassék.: Szirmay Ádám (1781–1848) kamarás, a hétszemélyes tábla bírása (1844), a hivatkozott beszéd gyűjtemény kiadásáról nincs adat.

Csicseri Ormos Károly: nincs adat.

Katona Sámuel: nincs adat.

Mélt. Eger-Farnosi Kandó Gábor: Egerfarmosi Kandó Gábor (1770–1832) katonai parancsnok, 1809-ben részt vesz a győri csatában a zempléni és az abaúji felkelő nemességi csapatok parancsnokaként.

Óberster: (ném. rég.) ezredes.

[lábjegyzet]: A' Vezekénynél Bars Vármegyében 1752. Augustus 27dikén elesett négy Eszterházinak Herczeg Primás Eszterházy Imre állíta emléket, 's Altorfon, Német-Országban, Szirmay Tamás Generálisnak hitvese Báró Mednyánszky Anna.

A vezekényi csata 1652. augusztus 25-én zajlott, a török sereg a magyar királyi sereggel csapott össze. A sokszoros török túlerő ellenére a Forgách Ádám vezette magyar sereg győzött. A csatában életét vesztette Esterházy László, Esterházy Ferenc, Esterházy Tamás és Esterházy Gáspár, hatalmas pompával kísért temetésük 1652. november 25-én zajlott Nagyszombatban. Esterházy Imre nagyprépost 1734-ben a csata helyszínén emlékoszlopot állíttatott.

Szirmay Tamás: (1688–1743) ezredes, Zemplén vármegye országgyűlési követe (1720, 1729 és 1741), a tiszai evangélikus egyházkerület felügyelője (1735–1743). 1741-ben, az osztrák örökösödési háborúban, saját költségén egy gyalogezredet állított ki a magyar királynő védelmében.

Mednyánszky Anna: nincs adat.

akkori Első Al-Ispánunknak, a' mostani Ungvári Fő-Ispán 's Beregi Adminisztrátor Mélt.

Lónyai Gábor Úr: Lónyai Gábor (1778–1824) Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809), Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor (1809 után és 1820–1824), tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka (1817-től), kamarás. Lásd kötetünkben a birtokaiban való beiktatásáról, a beregi ünnepségről szóló tudósításokat, valamint nekrológiát: Lónyai Gábor beiktatása; Bereghi innep, Lónyai Gábor nekrológja.

Táblabíró Tek. Matolay Gábor Úr: Matolay Gábor (1775–1855) Zemplén vármegyei ügyvéd, táblabíró, ellenzéki politikus.

132. Zemplényi vitézek emléke [2.]

szövegforrás

Szép-Literatúrai Ajándék, 1821/6, 97–100.

társszövegforrás

Zemplényi vitézek emléke [1.]

magyarázat

A közlemény a *Magyar Kurír*-ban megjelent tudósítás újraközlése a *Szép-Literatúrai Ajándék* 6. számában, amelynek a szerkesztői lábjegyzete a 3. lapszámban (47–48.) megjelent közleményre és annak szerkesztői lábjegyzetére hivatkozik, címe: *A' nemes szívű Magyaroknak végső óhajatai. Zemplén Vármegye Nemes Felkölt Serege Kapitányának Báró BARKÓCZY ANTALNAK levele ugyan azon Ns Vármegye Rendjeihez.* Ez a levél az 1821-ben Sárospatakon, Nádaskay András nyomdájában megjelent nyomtatvány részlete, amely az emlékműavatáson elhangzott beszédek tartalmazza (Szirmay Ádám és Kandó Gábor), illetve utolsó, 16. oldalán található a Barkóczy Antalnak tulajdonított levél 1809-ből.

Kazinczy megőrzi a nyomtatvány egy példányát (MTA KIK K 613/II 44a–51b), amelyet egészében közöl az 1823-as *Hébe* az emlékmű történetének és az avatási ünnepségnek a leírásával Kazinczytól, lásd kötetünkben: *Zemplényi vitézek' emléke Sátor-Alja-Újhelyben.* A nyomtatvány címe: *Két magyar beszédek, mellyek azon emlék-oszlop mellett, mellyet tek. nemes Zemplén vármegyének rendei az 1809. Eszt. Június 14. napján a' győri ütközetben elesett, és megsebesített zempléni nemes vitézeknek 's az egész felkölt nemes seregnek örök emlékezetére felállították, és 1821. Eszt. Augustus 6. napján, a' midőn Mélt. Báró Vicsapi Malonyay János Nep. Ts. K. Kamarás, a' Tek. Királyi Tábla' Bárója, és Tek. Ns. Zemplén Vármegyének Fő-Ispáni Helytartója, a' Megyének Fő-Kormányát átvette, megnyitatták. Tekintetes Szirma-Besenyői Szirmay Ádám, Tek. Ns. Zemplén Vármegye Fő-Jegyzője által a' Megye Rendeinek nevében, és Méltóságos Egerfarnosi Kandó Gábor, Ts. K. Kamarás, és az 1809-dik Esztendőben felkölt Nemes Sereg' Ezeredes Kapitánya által, azon Vitéz Sereg nevében elmondattak, és a' Tek. Ns. Vármegye Rendeléséből kinyomtatattak.* Sáros-Patakon, Nádaskay András által. 1821.

Barkóczy Antal a zempléni nemesi sereg kapitánya volt a győri csatában, az ütközetben súlyosan megsebesült, elvesztette az egyik lábát, majd Komáromba vitték, de Kazinczy értesülései szerint 1809. június 24-én már eltemették (Kazinczy Dessewffynek, 1809. július 6., KazLev. 6. 1509. sz.). Az emlékmű tervezése körüli munkálatokban Kazinczy a következőt jegyzi meg Dessewffynek írt levelében 1810. január 4-én (KazLev. 7. 1634. sz.): „A' Barkóczy haldoklásakori levelét *nem Barkóczy* írta.”

A Barkóczy neve alatt megjelenő levél címéhez kapcsolt lábjegyzet a *Szép-Literatúrai Ajándék* közleményében (1821/3, 47–48.) kételkedik az emlékmű megépítésében: „Az Erdélyi Múzeum' VI. d. Füzetének 180 's k. lapjain le vagynak írva azon Feljülrások, mellyeket Nemes Zemplén Vármegyének határozása szerint ezen elhunyt jeles Hazafi tiszteletére felállítandó Emlékoszlopra készítettek Méltóságos 's Tudós Gróf Cserneki, és Tarkői Dessewffy József és Tek. Tudós Kazintzy Ferentz Urak; ezeknek végén ezen Jegyzés áll: »A' Kiadónak nints hírével, ha ezen eléadott Emlék, már fenn áll é? De fel sem akarja tenni, hogy Zemplén Vármegye e' ditső gondolatját 1810-től fogva, mostanig teljességre ne vitette volna. Hat esztendő alatt az Emlék a' legszebb módon elkészülhetett. 'S a' melly Vármegye illy nemes tette gyúlt, engedhette volna e' abba múlni azt, a' mi, Nemzetünknek ditsósége, 's hathatós serkentése a' jövő kornak. – Ezen vélemény kijött ugyan nyomtatásban is 1811-ben: de ki nem találhatja helyesnek, hogy a' két Hazában közönségesen megismertessék? Azért van ide felvéve, a' második Kiadás szerint.« Mi is óhajtanók megtudni felállítatott e' ezen Emlékoszlop, vagy csak a' Végzésnél maradt?! A' Red.” Az *Erdélyi Múzeum* közleményére tett utaláshoz lásd kötetünkben Kazinczy és Dessewffy tervezetének megjelenését: *A' győri vitézek emléktérve Dessewffytól és Kazinczytól.* A *Magyar Kurír*-ban megjelent tudósítás újraközlését tehát ez a szerkesztői kérdés motiválhatta, hiszen az az emlékmű felavatásáról számol be.

A soronkénti magyarázatokot lásd a *Zemplényi vitézek emléke* [1.] jegyzeteit kötetünkben.

133. Vályi Nagy Ferenc Iliász-fordításának megjelenése és előbeszéde

szövegforrás

Magyar Kurír, 1822. február 1., I. félesztendő 10. szám, 79–80.

Rovatcím: *Literatura. Új Könyv*.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

Vályi (Wályi) Nagy Ferenc (1765–1820): a sárospataki kollégium tanára, református lelkész, költő, műfordító. Sárospataki, miskolci és külföldi egyetemi tanulmányai után mezőcsáti segédlelkész, majd tiszadorogmai lelkész lett. 1798-tól haláláig a sárospataki kollégiumban a klasszika-filológia majd a teológia tanára volt. Halála után Kazinczy bevezetésével és kiadásában jelent meg *Iliász*-fordítása – erről tudósít jelen közlemény. Az ebben Kölcsey engedélye nélkül és jelöletlenül átvett részek miatt bontakozott ki a magyar irodalom első plágium-vitája Kazinczy és Kölcsey között (Iliászi-pör). Kazinczy barátja, fiainak keresztelője (Kazinczy Lajos kivételével). Nekrológiát Kazinczy írta, lásd kötetünkben: *Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról* [1. és 2.]. Korábban Vályi Nagy több kötetéről közölt recenziót, lásd szintén kötetünkben: *Ódák, Horátz' mértékeinn. Irta Nagy Ferentz – recenzió; Horátzius' levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről; Bion és Moschus' Idyllumai – recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről*.

Vályi Nagy Ferenc Iliász-fordításának kiadása már 1817-ben tervbe volt véve, a megjelenésről a *Hazai 's Külföldi Tudósítások* 1817. máj. 28-ki lapszáma (I. félesztendő 43. szám, 346.) tesz közzé egy értesítést: „Bizonyos híradásból tudjuk, hogy Sáros-Pataki Prof. Vályi Nagy Ferencz Úr Homér Iliásának Magyar fordítását annyi számú Hexameterekben, a' mennyiből áll az eredeti munka, már elvégezte. – Ezt azért közöljük a' Nagy tiszteletű Magyar Közönséggel addig is, míg a' Fordító Úrtól bővebb tudósítást vehetünk, hogy bizonyos lehessen a' várt munkának készen léte felől, és hogy arra, a' mint bizonyosan tudjuk, Előfizetés útján számot tarthasson. A' nyomtatás még a' folyó esztendőben, mihent a' szükséges készülétek megtétetnek, el fog kezdetni. Reményljük, hogy az Olvasó Közönség osztolni fog velünk azon örömben, hogy Literaturánkat ismét illy jeles munkával szaporodni láthatjuk, és pedig azon derék férfiúnak dolgozása után, a' ki már Homer Batrachomiomachiaja, 's Bion és Moskus Idylliumi tudós fordítása által olly biztos reménységre gerjesztette a Nemzetet az Iliás eránt is.” Vályi Nagy azonban 1820. január 15-én meghalt, így az Iliász-fordítása nem jelent meg életében. Amint az a nekrológ lezárásában olvasható, Kazinczy már akkor készült az Iliász-fordítás kiadására, nem utolsósorban az özvegy és az árvák megsegítése miatt: „Magyar, Deák, Görög nyelven írt Verseinek Gyűjteményét, saját kezével tisztán leírva és öszvekötvé, POLYHYMNIA nevezet alatt fogja venni a' közönség, és hogy a' Homér' ILIÁSÁNAK fordítása, saját kezével írva, egészen kész, nyomtatás alá pedig, nagyjában, már lemásoltatott. A' Megholtnak világos akaratja szerint mind ezeknek nem szabad másként nyomtatattatni mint a' hogy azt maga hagyá a' Kézírásban, 's illő, hogy akaratja tiszteltessék. Bár Nemzetünk' Nagyjai érzének, melly fényt von az ránk, hogy az Iliást hexameterekben fordítva mi is bírjuk, 's nagylelkűen segélleni méltóztatnának a' kiadást, és a' tovább semmi fizetést nem vonó özvegyet 's terhekkal hátra-hagyott háznépet. Schillernek terhekkal hagyott gyermekeit még Erdélyből is segélte Wesselényi; mert a' ki egész életét másoknak szentelte, ritkán hagy birtokot, 's számot tarthat a' Jók köszönetére.”

Néhány évvel korábban azonban Kölcsey is belekezdett Homérosz *Iliás*ának fordításába, amelynek elkészült részletét Szemere Pál 1817. június 6-án kelt levelében (KazLev. 15. 3446. sz.) küldi el Kazinczynak. Kazinczy már 1817. június 11-én megírja Kölcseynek (KazLev. 15. 3451. sz.) rövid véleményét a fordításról: „Homér darabos; úgy hiszem, még sok fog rajta

kisimíthatni: de mennyi erő van rajta, 's nyelvünknek melly szép új út nyit benne Uram Öcsém! Alig értem, mi az a' Vöket, 's későn láttam, hogy az a' digemma Aeolicum. 'S az a' látnája melly szépen emlékeztet a' Jóniai genitivuszra. – És még is mind eddig reá nem értem, hogy végig olvassam a' mit mohón kaptam. Sok bajaim vannak: ezek nem eresztenek az Uram Öcsém látására.” A Homérosz-fordítás tárgyában zajló levelezésben hamar megfogalmazódik az az eltérő fordítási eszmény, amely végeredményben a teljes Iliászi-perben szembeállítja a feleket: Kazinczy szerint „Az egész dolgot kell adni; minden vonást nem kíván a' fordítás.” (Kazinczy Kölcsey Ferencnek, 1817. június 14., KazLev. 15. 3455. sz.) Kölcsey pedig a következőképpen összegez: „Én úgy vélekedem, hogy a' fordítás úgy jó, ha az író a' maga eredeti színében tehetjük által a' mi földünkre. Ezért fordítják a' Verselőt versben, szorosan megtartván még a' versnemet is. Egy Homér prózában épen olly kicsiny nyereség volna mint Gessner versben. 'S Homér sima Hexameterekben épen olly rossz, mint Ariosto durva Alexandrinerekben. [...] úgy vélem a' nyelv csak olly fordításokkal gazdagúlhat, mellyek az Originál' színét megtartják. Újabb oldalt, hajlékonyságot, színt kap a' nyelv.” (Kölcsey Kazinczynak, 1817. június 14., KazLev. 15. 3456. sz.)

Kölcsey csak jóval a Vályi Nagy-fordítás megjelenése után nézi meg a kötetet (a lentebb idézett levél tanúsága szerint Bay György barátja adja a kezébe), felháborodása pedig mélységes, amikor felismeri saját fordításának részleteit a munkában, azt is jó érzéssel megsejtve, hogy akár Kazinczy maga lehetett az, aki a sajtó alá rendezés során felhasználta Kölcsey kéziratát. Szemerének írt levelében követi vissza kézírata útját Kazinczyig: „Neked én még 1816dikban megküldém Homéromnak elejét, Te azt Pécelen B. Pronay Sándor, gróf Majlát János és Prof. Schedius urak előtt 's később Camerarius Vay Abrahám Urak előtt is Lasztóczon felolvastad. 1817. Pesten Vitkovics a' Mese apja, 's az én felejtethetlen Szedliczkym kinek házánál szállva voltam több ízben látták azt. Előtted történt az is, hogy 1817. a Pünköst utáni napokban Lasztóczon a' mi rokonbarátunknak Kazinczynak számára bepackoltatott, 's Széphalomra vitetvén onnan csak több napok után tért vissza. 'S mikor én Lasztóczot Pestért 's Pestet Csekéért elhagytam a' te kezeid között maradt az. Képzeld már most a' bámúlást mely engem elfoga, midőn nálad maradt Homéromat egyszerre a' Kazinczy által kiadatott Nagy Ferenczi Homérban kicsiny változással megpillantottam! Ki varázsolt téged ide? felsikólték. 'S akaratom ellen a' Plagiáriusok jutottak eszembe.” (Kölcsey levele Szemeréhez, 1823. február 25., KFMM Levelezés II. 2007, 40–41.). A vita a nyilvánosság elé az *Élet és Literatura* 1826-os évfolyamában kerül, ennek részleteit lásd kötetünkben: Miként szabad rézre metszeni?

Homér: Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög költő.

Kézy Mózes: (1781–1831) sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven alkotó költő. Sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1813-tól kollégiumi tanár, tankönyveiből 1818-tól tanítottak. Kazinczy barátja. Kazinczy recenziója: Recenzió Kézy Mózes verseiről [1. és 2.], nekrológja: Kézy Mózes nekrológja.

Voss: Johann Heinrich Voss (1751–1826) költő, a homéroszi eposzok német fordítója, az *Iliász*-fordítása 1793-ban jelent meg, az *Odüsszeiáé* pedig 1781-ben.

Hubai Kis József: nincs adat.

Henriade atyja: Voltaire (1694–1778) francia író, költő, filozófus, *Henriade* c. eposza 1723-ban jelent meg.

a Géreniai hős: Nesztór, a püloszi király jelzője az *Iliászban* és az *Odüsszeiában*.

Kölcsey: Kölcsey Ferenc (1790–1838) költő.

Voss: Johann Heinrich Voss (1751–1826) német költő, műfordító, Homérosz *Iliászá*nak és *Odüsszeiájá*nak német fordítója (1793-ban és 1778-ban).

134. Horváth Ádám' Élete

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1822. II. kötet, 68–73.

Rovatcím: *Értekezések*.

megjelenés

ABAFI 1884, 237–241.

hitelesség

Aláírva: – J. H. G. –

Kazinczy egyik álneve, a – G. H. I. – (vagy – G. H. J. –) megfordítása.

Az álnév magyarázatát lásd kötetünkben, a *Sáros-Patak Története*i jegyzeteiben.

magyarázatok

(Pálóczi) Horváth Ádám: (1760–1820) író, költő, népdalgyűjtő. 1773-tól a debreceni református kollégiumban tanult, 1780-ban elhagyta az intézményt, majd ügyvédi és mérnöki vizsgát tett. 1783-tól Balatonfüreden élt és gazdálkodott. Terjedelmes irodalmi munkássága országszerte ismert, népszerű költővé tette. A Keszthelyi Helikon mintájára megalakította a főként nőírókból álló Göcseji Helikont. 1790 után többször is országgyűlési követ. Csokonai bizalmas barátja. Kazinczy segítségével lett a pesti Nagyszívűséghez nevű szabadkőműves páholy tagja 1789-ben. Amikor 1789 őszén Kazinczy Bécsbe utazott, látogatást tett Balatonfüreden Horváthnál. Kazinczy később a dunántúli írók terveiről, reakcióiról is Horváth Ádámon keresztül tájékozódik például a *Himfy*-recenzió vagy később a *Mondolat* és az azt követő recenziók és értekezések tárgyában. 1820. január 28-án halt meg. Munkáinak kiadásához és datálásához lásd *Pálóczi Horváth Ádám Művei: Elektronikus kritikai kiadás*, <https://deba.unideb.hu/deba/paloczi/index.php>.

Kazinczy és Horváth Ádám levelezése 1788-ban kezdődött, Horváth első levele, amit válaszként küldött Kazinczy első levelére, 1788. október 14-én kelt (KazLev. 1. 151. sz. – Kazinczy levelei ebből az időszakból hiányoznak). 1789. február 7-én kelt levelében (KazLev. 1. 175. sz.) Pálóczi egy részletes önéletrajzot küld Kazinczynak, válaszul annak bemutatkozására: „Characteredet a’ millyen szélessen le írtad, szint olyan titkosann jegyző könyvembe be-írtam; előttem mikor magadat le írtad, egy nemes szívet festettél le, én magam festésidet rosszra magyarázni nem tudom, azoktól pedig, a’ kiktől, hogy Leveledet el titkollyam, meg parantsolád, igen is el rejtem, még pedig, a’ mint kívánod, tűz által. Nem sokkal születéssel előbb én nálam. Mert én születtem 1760ban 11-a Mai. az Atyám Prédikátor volt, de egy valóságos Ember, és olyan tulajdonságokkal bírt, a’ mellyeknek még én bennem sok híjja van: de tsak ugyan a’ rólam való jó reménység engemet tett ő néki gyönyörűségévé.” Ezt követően hosszasan ír gyerekkoráról, felnőtté válásáról, felnőttkoráról (lásd a KazLev. 1. kötetének 268–271. oldalain, a hivatkozott levélben). Később is ír részletesen adatolva az életéről Kazinczynak, 1814. június 13-án kelt levelében (KazLev. 11. 2678. sz.).

A *Tudományos Gyűjtemény*ben közölt életrajz Kazinczy kérésére és útmutatása nyomán készült. Az 1818. október 17-én kelt levelében (KazLev. 16. 3649. sz.) azt kéri Horváth Ádámtól, hogy a mellékelt vázlat alapján készítse el önéletrajzát: „Édes barátom, hajdani leveleid nálam veres kordovány kötetbe vagynak kötve; mihelytt 1801. Július első napján ismét megláttam Regmeczet, az vala egygyik első gondom, hogy azt a’ csomót is rendbe szedjem, és hogy a’ levelek el ne veszthessenek, beköttessem. Ezekben meg van születésed napjának feljegyzése. De szabad volna e arra kérni, hogy vennél egy darab papirosát, ’s tulajdon kezddel írnád-fel ezt: Én Horváth Ádám, első, második, 3dik etc. gyermeke

— — nek és — — — nek, születtem — — — — —

tanultam

Debreczenbe küldettem

Debreczent elhagytam

Patvarián voltam — — — —

Prókátorra felesküdt: — — — —

Földmérővé —. — — — —

Megházasodtam először ... s elvettem Oroszi Juliannát.

Tőle elváltam a' — — — — előtt 179 — — — —

Másodszor

elváltunk a' — — — — előtt

Harmadszor elvettem K. Kit. 1818. Aug. 12d.

Még hozzá tehetned ezekhez, hogy gyermekeid nem voltak és kiadott Munkáidnak címjeiket, a' nyomtatás esztendeje és helye kimutatásával. Érted te, hogy ezen kérésem által a' később időnek akarom kedvét tölteni és használni; az ezt a' jegyzést kincs gyanánt fogja tekinteni.”

Pálóczi válasza nem késlekedik, 1818. november 9-én küldi vissza önéletrajzát (KazLev. 16. 3663. sz.): „Ide zárom életem' rövid le-írását a' Te kérdéseid szerint: de hát némelly nevezetességeket nem helyes vala e hozzá tennem: mint már azt, hogy 1800-ban Sz. Márton éjtszakáján a' Somogyi gyalog insurgensek talpig ki rablottak. – Én is jobban állanék most, ha az és mind-a' két feleségem zsákmányolása nem történt volna rajtam; de ezek miatt 1808ban negyedszer lettem új gazda.” A levél melléklete azonban hiányzik, csak a *Tudományos Gyűjtemény* jelen közleményéből ismerjük.

Horváth haláláról az özvegy értesíti ugyan Kazinczyt még 1820. február 1-én, de egy későbbi leveléből (Kazinczy Klára Kazinczynak, 1820. augusztus 12., KazLev. 17. 3879. sz.) az derül ki, hogy Kazinczy ezt a gyászjelentést nem kaphatta meg: „Szomorúságomat suljosítja, hogy Boldogult férjem halálát hirül adó levelemre, meljet 1. Februárii tettem postára, utasítván a T. Úrhoz, és mind ez ideig választ nem kapván: ismét 12dikén, épen nevem napján irom ezen második levelemet. S mint hogy ez nap előttem nem csak nevemért emlékezetes, hanem azért is, mert ma két esztendeje, hogy ö'szve köttem olj férjel, meljnek el felejtésére a józan ész vigasztalási is kevesek.” Horváth Ádám halálhíre egyébként a *Hazai 's Külföldi Tudósításokban* jelent meg először 1820. február 16-án (I. félesztendő 14. szám, 106–107.), majd a *Magyar Kurírban* 1820. február 22-én (I. félesztendő 15. szám, 119–120.).

Kazinczy Döbrentei Gábornak 1820. március 15-én (KazLev. 17. 3837. sz.) a következőket írja: „Horváth Ádámnak életét talán én dolgozom-ki. Jól mondja a' Jelentő a' M. Kurírban, hogy ő a' legoriginalisabb M. író, az az, a' kinek írásán legkevésbb külső szín van. Kérdés, így kell e tehát írunk? Ójjon ettől Isten.” Később Döbrentei megszólítja Kazinczyt a Horváth-biográfia megírásának tárgyában (1820. május 16., KazLev. 17. 3851. sz.), és ő is bírálja a Kurír-beli nekrológban olvasható dicséretet: „Pálóczi Horváth Ádám életét szeretném Tőled, 's épen Téged illetve talán leginkább egykori sentimental barátságtokért, a' mit Orpheusod mutat. 'S a' Te karakterizálásod Írására nézve jobb, a' mint látom, mint azé, ki legoriginalisabb Magyar írónak hirdeté. Olly originalitás még nem ad nekünk a' Külföldön hírt. A' dévajkodó énekekben jeles volt, egyéb darabjai ízetlen szárazságuak.” Az életrajz elkészítéséről (vagyis a Horváth által korábban küldött önéletrajz kiegészítéséről) és a szerkesztőségnek való beküldéséről azonban nem találtunk adatokat.

Horváth György: az édesapa, szintén a debreceni kollégiumban tanult, majd több helyen lelkész, 1788-ban halt meg, 67 évesen.

Hollósi Somogyi Kata: az édesanya, nincs több adat.

Togátus: papi pályára készülő kollégiumi diák.

Prof. Hatvani: Hatvani István (1718–1786) debreceni orvosprofesszor, tanár, a debreceni kollégium filozófiai és matematikai tanszékét kapja meg 1749-ben.

Prof. Varjas: Varjas János (1721–1786) debreceni tanár.

Patvarista (lat., rég.): joggyakornok.

Prókátor (lat., rég.): ügyvéd.

Oroszi Julianna: (1766 – 1842) az első feleség (1782–1793).

Nádasdi Sárközy Justína: Sárközy Jusztina (? – 1818) a második feleség (1793–1818).

Kazinczy Klára: költőnő, a harmadik feleség, akivel már 1808 óta együtt élt (1818-tól házasság). Nem rokona Kazinczyinak.

a' Gessner' Első Hajósa: Salomon Gessner (1730–1788) svájci német író, költő, festő, *Der erster Schiffer* című elbeszélő pásztorkölteménye (1789) Kazinczy fordításában a *Szép Literatura* első kötetében jelent meg (1815), lásd: SZÉPLIT 2012, 215–229.

A' Kant' Philosophiája neki éretlenségek' éretlensége volt: Pálóczi visszautasította Immanuel Kant (1724–1804) téziseit a szépről, illetve a magyarországi Kant-követők élesen bírálták Horváth 1792-ben megjelent *Psychologia* című munkájának az érzékelésről és a lélek halhatatlanságáról szóló téziseit. Ehhez lásd Horváth levelét Kazinczyhoz, 1802. december 8. (KazLev. 2. 551. sz.), illetve PÁLÓCZI 2015, 46.

1790. azt az ajánlást tévé, hogy minden héten ad a' Magyar Színjátész Társaságnak egy új darabot, még pedig Magyar világból vettet: Pálóczi elkészült drámaszövegeihez lásd SIRATÓ 2011.

Képe rézbe metszve jelent meg Kóré Zsigmond által festve, 1791.: Bikfalvi Kóré Zsigmond (? – 1793) munkája az a portré, amelyről Johann Georg Mansfeld rézbe metszette Pálóczi portréját 1792-ben. A metszet készüléséről Kazinczy ír Horváthnak, először még csak a várakozásról (1792. szeptember 7., KazLev. 2. 413. sz.), majd a metszet megérkezéséről (1792. október 2., KazLev. 2. 415. sz.)

Csokonay: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) költő.

Halála felől szólla a' Tud. Gyűjt.: Pálóczi nekrológja a Tudományos Gyűjtemény 1820. II. kötetében jelent meg (123–124.) *Kihalt Tudósok és Írók* rovatcím alatt, amelyből kiderül, hogy a nekrológot a *Hazai és Külföldi Tudósítások* fent idézett lapszámából vették át.

135. Toldalék a' Nagy Széchényi Biographiájához

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1822. III. kötet, 124–125.

hitelesség

Aláírva: – I. H. G. –

Kazinczy egyik álneve, a – G. H. I. – (vagy – G. H. J. –) megfordítása.

Az álnév magyarázatát lásd kötetünkben, a *Sáros-Patak Története*i jegyzeteiben.

magyarázatok

A *Tudományos Gyűjtemény* 1821. I. kötetének *Kihalt Tudósok és Írók* című rovatában jelenik meg Széchényi Ferenc nekrológja Karatzay Fedortól (115–117.), a közleményhez csatolt szerkesztői lábjegyzet pedig felhívást intéz az olvasókhoz biográfiák beküldésére: „Sőt a' legszorosabb hazafiúi és emberi kötelességének tartja a' Tudományos Gyűjteménynek Redactiója, hogy nem csak helyt adjon a' halhatatlan érdemű Elhúnyt élete leírásának; hanem egész buzgósággal kérje is Hazánk tisztelt Íróját, hogy fénylő érdemeihez illő Biographiáját a' Tudományos Gyűjtemény számára, vagy legalább ahoz tartozó dátumokat beküldeni ne terheltesse. Említjük ez úttal azt is, hogy több Kihalt jeles embereknek Biographiáját is kértük Hazánk fíjaitól, de ekkoráig egyet se kaptunk; valóban, (egyenessen mondjuk) háladatatlansággal vádolhatnák a' Haza, ha jeles és érdemes fíjainak emlékezeteket tiszteletben nem tartaná.” (117.) A *Tudományos Gyűjtemény* 1821. X. számában (86–98.) Kis Pál jegyzi

Nagy Méltóságú Sárospataki Felső Vidéki Gróf Széchenyi Ferencnek Érdemes élete címmel Széchenyi Ferenc biográfiáját. Ehhez a közleményhez kapcsolódik Kazinczy kiegészítése. A cikkben közölt három rövid történet a *Feljegyzések* 42. darabjában is olvasható, és amikor azok lejegyzésre kerültek, Széchenyi Ferenc még élt (*Feljegyzések* 42., *Gróf Széchenyi Ferencnek*, Kelt: 1820 előtt. Tartam: 1789, PEML 2009, 83–84.). A *Pályám' Emlékezete* [I.]-ben is ír Széchenyiről (Kelt: 1827–1828. Tartam: 1759–1794), és megemlíti a *Tudományos Gyűjtemény*ben közölt kiegészítést is: „A' Tud. Gyűjt. 1821. X. Köt. 86. lap. 's tb. áll Biographiája, 's én annak kipótlására egy két történetet beszélek-el, melyet Horváth Ádámtól mingyárt akkor vettem. Álljon itt egyike ismét; olyakat nehéz mindig nem emlegetni.” (PEML 2009, 515.) Az életrajz kiegészítésének beküldéséről a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztőségébe nincsen adatunk.

Széchenyi: gróf Széchenyi Ferenc (1754–1820) főispán, helyettes országbíró, múzeum- és könyvtáralapító.

Horváth Ádám: (Pálóczi) Horváth Ádám (1760–1820) író, költő, népdalgyűjtő, Kazinczy barátja és levelezőtársa. Amikor 1789 őszén Kazinczy Bécsbe utazott, látogatást tett Balatonfüreden Horváthnál, aki 1783-ban költözött a tóparti településre.

Dort schlummerst du, du siehst nicht meine Thränen, mein Seufzer kommt nicht in dein Ohr (ném.): 'Ott álmodozol, nem látod könnyeimet, sóhajom nem hallod.' Idézet Széchenyi Ferenc német nyelvű verséből, amelyet A *Pályám' Emlékezete* [I.]-ben (Kelt: 1827–1828. Tartam: 1759–1794) egészében közöl a Széchenyiről írtaknál, PEML 2009, 515.

Magnum virum facile crederes, bonum libenter: idézet Tacitustól, *Iulius Agricola élete*, 44. szakasz, helyesen: „Bonum virum facile crederes, magnum libenter.” Magyarul: „Jó embernek könnyen, nagynak szívesen hihette akárki.” (ford. Borzsák István). Kazinczy tehát megcserélte a jelzőket: 'Nagy embernek könnyen, jónak szívesen hihette akárki.'

136. Recenzió Kézy Mózes verseiről [1.]

szövegforrás

Magyar Kurír

[I.] 1822. május 23., I. félesztendő 43. szám, 343–345.

Rovatcím: *Literatura*.

[II.] 1822. május 31., I. félesztendő 44. szám, 352–354.

Rovatcím: *Literatura*.

társzövegforrás

Recenzió Kézy Mózes verseiről [2.]

megjelenés

Váczy egy rövid szakaszát közli a KazLev. 18. 4084. sz. levél jegyzetében (505–506. o).

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

MTA KIK K 608 9a–10b oldalakon kivágot, de csak a folyóirat 343, 344, 353, 354. lapjai. A 9a (vagyis a 343. o.) tetején autográf bejegyzés: *Kézy' Versei, recenseálva. 1822. máj. 31d.*

magyarázat

Kézy Mózes: (1781–1831) sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven alkotó költő. Sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1813-tól kollégiumi tanár,

tankönyveiből 1818-tól tanítottak. Kazinczy barátja. Kazinczy írta a nekrológját, lásd kötetünkben: *Kézy Mózes nekrológja*.

A recenzió készüléséről nincsenek információk, viszont a megjelenést követően Kazinczy Dénestől már 1822. június 10-én (KazLev. 18. 4084 sz.) kap visszajelzést: „A’ Leveleddel küldött Prof. Kézy Verseit épen jókor vettem, mert az előtt való nap olvasván a Kurírba az elegáns Recenziódat, nagyon vágytam magát a munkát is esmérni. – Kár hogy a Prof. Ur Poetai Lelke oly sterilis virágokra szállott, mint a melyeket némely részbe Énekei tárgyává választott. – Rendesnek tettet nekem az is, hogy a Pataki Ref. Professor a Szathmári Püspököt orbi mota vak buzgóságáért ditséri. – A munka szép, és a Latium holt nyelvének új dísz és eleveniséget ad, azomba a Recenziód is (de complimentnek ne ved) azt óhajtattja, hogy bár minden ember, vagy leg alább író, úgy írna Honnyi Nyelvünkön.” Már ebben a reflexióban megjelenik a recenzió fő kérdése, mégpedig a magyar és a latin nyelv használatának felelőssége. Kazinczy recenziójának tárgya ugyanis nem csupán Kézy latin nyelvű verseskötetének méltatása: érvelése szerint a latin nyelv ismerete hozzájárul a magyar nyelvű írásbeli kultúra magas színvonalához.

Ezt követően Dessewffy Józseffel vitatja meg a magyar és a latin nyelv ügyét, illetve Dessewffy konkrétan a recenzióra is reflektál majd a leveleiben. 1822. július 22-én a Dessewffynek írt levelében (KazLev. 18. 4097. sz.) Kazinczy beszámol arról a gyűlésről, melynek célja a sárospataki kollégium oktatási rendjének átszervezése. Ennek kapcsán fogalmazza meg a nyelvhasználat szélsőségeinek elutasítását, vagyis sem a teljes magyar nyelvűséget, sem a kizárólagos latin nyelvűséget nem támogatja a kulturális-tudományos nyelvhasználatban, reflektálva a Kézy-recenzióra is: „Fejér György a’ veres övvel és kereszttel a’ Marczibányi innepen azt monda, hogy a’ melly Nemzet idegen Nyelven tanul, soha sem fog Culturát kapni ’s mindég hátra marad: Kövy pedig mérgesen perorála hogy deákul kell, különben ifjaink nem fognak tudni deákul. Ezt vitatta Lónyai is. Vártad volna e ezt a’ XIX. százban? ’s tud e deákul az ifjú abból, hogy a’ tudományokat deákul tanulja? Hijába volt a Kézy Verseinek Recenziójában ez eránt szóllanom.” Dessewffyvel való vitája ennek a recenzióknak a tárgyában az ízlés körül forog, barátja ugyanis azt hánnya a szemére, hogy Ovidius költészetét a „bugyogás” szóval jellemzi Kézy kötetének ismertetésében (Dessewffy Kazinczynak, 1822. augusztus 27., KazLev. 18. 4104. sz.). Kazinczy erre az ízlés szabadságával érvel: „*Fari quae sentiat*. De az Okosság ezt kimondani parancsolá is. Jó tudatni a’ mit érzünk. A’ kinek más az ítélete, szóllhat.” (Kazinczy Dessewffynek, 1822. szeptember 11., KazLev. 18. 4107. sz.) Ugyanebben a levélben azonban Kazinczy saját álláspontját igyekszik objektív érvekkel is megvédeni, egyrészt egy tekintélyes Ovidius-kiadásra hivatkozva: „’S miben bántottam én Ovidot? Abban, hogy ötet *bugyogónak*, felette *böv beszédűnek* neveztem. Itt az a’ kérdés 1) ha Ovid bugyogó beszédű e? 2) ha ezt az Ovidot illető tisztelet és az Okosság engedi e mondani? Én azt a’ sokaknak nagy javalásokat nyert Recenziót Májusban írák. Gyermekeim Praeceptorjok Augustusban jöve elő, ’s hozá az Ovid Kiadását, mellyhez Mitscherlich írá egy Praefatiót. Ezt elolvásám. Ovidot a’ *Bugyogással* vádolja, ’s azt mondja, hogy ez neki *vétke* ugyan, de az ifjak legalább azt tanulhatják belőle, mint kell *variálniok*. Azt tartja tehát egy olly ember is mint Mitscherlich, sőt a’ mentség azt mutatja, hogy mások is ezzel vádolják.” Másrészt pedig újramondja a recenzióban is megjelenő összehasonlítást, amelyben Ovidiust Propertiussal állítja szembe: „Én nem Kézy miatt gáncsolám Ovidot, ’s nem Kézyvel, hanem Propertzel vetem öszve. Ovid több könnyűséggel foly, Propertz több nemességgel. Kézy hemistichiumokat vesz által, de nem pávatollként, hanem hogy a’ maga, tulajdon, igen nagy szépségű Verseinek még nagyobb bájt adjon, a’ mit Virgil és Horátz is teve. ’S Kézy ezt ollykor nem is tudva teszi. Gonticuere omnes – lopás e ez? vagy ki kell e törteni, mert már monda Virgil? – Egyéb eránt jó! vagy nem jól teszem, nem vitatom, de csak kimondom, hogy én Ovidban soha sem tudtam semmit megszeretni a’ Metamorphosisokon és Heroidákon kívül. Itt is van sok a’ mit nem igen szerettem, mint egyéb Munkájiban sok, a’ mit szépnek vallok.”

Kézy idézett latin nyelvű verseinek fordítását nem adjuk meg.

Látium' nyelvén: a. m. latinul. Latium egy nyugat-közép-itáliai provincia az ókorban, később a Lazio nevű olasz tartomány. Róma ezen a területen fekszik.

a' nagy Friedrich: II. Frigyes porosz király (1712–1786), 1740-től haláláig uralkodott.

Luther: Luther Márton (1483–1546) német lelkész, reformátor, a reformáció szellemi atyja.

Calvin: Kálvin János (1509–1564) svájci lelkész, teológus, reformátor.

Bajtayak: erdélyi nemesi család.

Patatichek: horvátországi nemesi család.

Mitterpacherek: horvátországi német nemesi család.

Kovácsnaiak: Ugocsa megyei nemesi család.

Telekiek: erdélyi nemesi család.

Somsichok: somogyi nemesi család.

Cardinalis Bembo: Pietro Bembo (1470–1547) itáliai humanista, bíboros, sokat tett a toszkán nyelv irodalmi státusba emeléséért.

Muretus: Marc Antoine Muret (1526–1585) francia humanista, aki a cicerói latin nyelv és stílus terjesztője volt.

Oratio (lat.): beszéd.

Homér: Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög költő.

Virgil: Publius Vergilius Maro (Kr. e. 70–Kr. e. 19.) római költő.

Horátz: Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65–Kr. e. 8) római költő.

a' Grajus homo tanítványának szerelmes Studiuma: valószínűleg Propertiusra és az ő szerelmi költészetére utal. A „graius homo” (azaz a görög férfi) kifejezés Lucretiustól vált ismertté, aki a *De rerum natura* című költeményében Epikurost nevezi így, aki elsőként merte halandóként félelem nélkül az égre emelni a tekintetét, az eszét használva, a vallásos világképpel szembefordulva (1,60–67). Epikurosz tanítványa itt általánosságban az epikureista hatást, gondolkodásmódot jelölheti. A szerelmes studiumok a szerelmi költészetre utalnak. Összességében Sextus Propertius (Kr. e. 47 – Kr. e. 14.) római elégiaköltővel azonosíthatjuk a Kazinczy-féle körülírást, akit a recenzióban Kazinczy meg is említ Kézyvel kapcsolatban.

Hesiod: Hésziadosz (Kr. e. 8. sz. első fele) görög epikus költő.

Theocrítusz: Theokritosz (Kr. e. 310/305–Kr. e. 245) görög bukolikus költő.

Rex idem hominum, summusque sacerdos (lat.): Az emberek királya és főpapja ugyanaz.

regina sacerdos (lat.): királyi hercegnő. Kazinczy a Dessewffy Józsefnek 1822. szeptember 11-én (KazLev. 18. 4097. sz.) írt levelében a kifejezéssel kapcsolatban a következőket írja: „Nem lesz kedvetlen hallanod, hogy Tulsiczky mint szállítameg ezen Recenzióért. Tudni akará, mit teszen a' Regina Sacerdos. Azt felelém hogy az Virgil' szava. – Igen, de mit akarék vele? – Ott, mondám, arról van szó, hogy Kézy mint támaszt bennünk kettős örömet, midőn a' más' szavaiba öltözteti szép gondolatját, mint itt a' Páparól: Rex idem hominum, summusque sacerdos, melly a' Virgil' szavát juttatja emlékezetünkbe. – Igen, de csak valljam-meg, én a' Joanna Papissát akarám Olvasóimmal látatni. – Dne Reverendissime, mondám, 's az illy gyanú engem ére, a' ki az illy balgatagságokat hinni 's beszélni pirulnék? Nem mingyárt hive szavaimnak, 's pirulok, hogy illy gyávának tekinthete.”

Rec.: recenziens.

oestrum (lat., átv.): (költői) ihlet, lelkesedés.

a' nem Ovidiusi bugyogású, hanem Propertziusi kecsű Elégia: Publius Ovidius Naso (Kr.e. 43–Kr. u. 17/18) római költő, pályáját Tibullus és Propertius hatása alatt szerelmi elégiákkal (*Amores*) és episztolákkal (*Heroides*) kezdte.

Báró Prónay Priska, méltó, igen méltó gyermeke a' nagy Lászlónak, sírjából szállítja-meg férjét, az Ungvári Fő-Ispánt: Prónay Priska báró Prónay László (1734–1808) helytartói tanácsos lánya, férje Lónyay Gábor.

sine teste (lat.): magányosan, tanú nélkül.

Martial: Marcus Valerius Martialis (38–102) római epigrammaköltő.

Ille dolet vere, qui sine teste dolet (lat.): szállóigeként is ismert: az szenved igazán, aki magányosan szenved. Idézet Martialis *De Gellia* című epigrammájából: „Aki valóba’ keserg, nem keres az tanukat.” (Csengery János fordítása.)

corruptus iudex (lat.): lefizetett, megvesztegetett bíró

K– Thalia’ születésére: Kazinczy Thália (1809–1863), Kazinczy Ferenc lánya, harmadik gyermeke.

János Fő Herczeg: Habsburg-Lotaringiai János főherceg, császári és királyi herceg (1782–1859), I. Ferenc magyar király fia, a napóleoni háború egyik császári hadvezére, a győri csatában a magyar nemesi sereg parancsnoka.

A’ nagy Vay: Vay József (1752–1821) szeptemvir, helytartói tanácsos, a sárospataki kollégium főgondnoka.

Epitaphium (ógör., lat.): gyászbeszéd.

Iliász: Homérosz eposza, a trójai háború egyik epizódját beszéli el.

Xenophon: Xenophón (Kr. e. 434/427–Kr. e. 355) ógörög történetíró.

Praelectio (lat.): előadás.

137. Recenzió Kézy Mózes verseiről [2.]

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1822. VI. kötet, 93–99.

Rovatcím: *Literatura. A. Hazai Literatura. Könyv-Visgálat.*

társzövegforrás

Recenzió Kézy Mózes verseiről [1.]

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferentz.

magyarázat

Nincs adat arról, hogy Kazinczy mikor és miért küldte el a recenziót a *Tudományos Gyűjtemény*nek is. Mindenesetre a két közlemény között csak minimális eltérés van, még a kiemelések is azonosak. A *Magyar Kurír*ban „regina sacerdos”, míg a *Tudományos Gyűjtemény*ben regina Sacerdos” szerepel. Az első latin versidézetbe ékelt sor eltér, a *Magyar Kurír*ban: „’S mi lehet szívszaggatóbb, mint a’ mi következik”, míg a *Tudományos Gyűjtemény*ben: „És osztán a’ mi következik” áll. A *Tudományos Gyűjtemény*ben az utolsó bekezdés előtt három csillag található a szakaszok elválasztásaként.

A továbbiakat lásd a társzövegforrás jegyzeteiben.

138. Végző tisztelet Vay Józsefnek

szövegforrás

Magyar Kurír, 1822. augusztus 2., II. félesztendő 10. szám, 75–76.

Rovatcím: *Magyar Ország.*

hitelesség

Névtelen.

Az MTA KIK K 613/II. 180ab-n található a cikk kivágata a folyóiratból autográf bejegyzéssel a cikk 1–2. sora mellett: 1822.

Az MTA KIK K 613/II. 179ab-n autográf feljegyzés *Vay József, a' Nagy* címmel, Vay Ábrahám, az édesapa, Vay Dániel, a testvér és Vay József személyéről, továbbá lista Vay József és Mocsáry Erzsébet gyerekeiről.

A *Pandekták* V. kötetében két olyan nyomtatvány-kivágat szerepel, amelyek kapcsolódnak Vay József halálához.

Az első: MTA KIK K633/V. 130a, nyomtatvány-kivágat, Bárczay István (1762–1829) latin nyelvű, egyoldalas nyomtatott gyászverse. A nyomtatvány alján közölt adat szerint „Barcae die 30 decembris” vagyis Vay halála napján keletkezett. A nyomtatvány megjelenésének időpontja egyelőre ismeretlen, de nagy valószínűséggel 1822 januárja. Ezért írhatta rá Kazinczy a nyomtatványra készített autográf „címodalra”, hogy 1822.

A második: MTA KIK K633/V. 130b, nyomtatvány-kivágat, Örkényi Ferentzy Lajos, *Méltóságos Cs. Kir. Udvari Tanácsos, a' Magyar Ország legfőbb Törvényszék egyik Bírája, és a' Tiszán innen lévő Reformáta Főtiszteletű Egyházi Megyének, valamint a' S. N. Pataki Anya-Oskolának is Fő Curátora Vajai Vay József úr Ó Nagysága Hamvainál* című gyászvers, *Magyar Kurír*, 1822. január 22. I. félelztendő 7. szám, 56. (lásd még lentebb is)

magyarázat

Vay József: (1752–1821) szeptemvir, udvari tanácsos. 1786–1790 között Szabolcs vármegyei alispán, 1790-ben a tiszántúli református nemesség országgyűlési vezetője, majd államtanácsos (1805), 1796-tól a tiszáninneni egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka, az iskola főépületének építtetője, oktatási rendszerének átalakítója. A miskolci Erényes Világpolgárok páholy egyik vezetőjeként Kazinczy szabadkőműves társa.

Kazinczy 1821. június 7-én kelt levelében (KazLev. 17. 3981. sz.) beszámol arról Dessewffy Józsefnek, hogy Vay Józsefnek már ekkor a halála hírért keltették, de hamar kiderült, hogy Vay életben van: „Itt hír támadt 4 nap előtt hogy Consil. Vay József megholt. Még azt is beszéllek, hogy a' kriptába tétetett minden pompa nélkül, 's a' fényes temetés akkor fog tartatni, midőn vejei 's leányai együvé gyülekezhetnek. De tegnap beszélték nekem Fő Fiscális Dókus Ur, hogy Szrogh Prókátor Miskolczról nála volt, 's azt beszéllé, hogy Lazaríni nevű Orvosa Pestről hozzá hozatván, lépgyúladásából felgyógyította, 's már fenn jár, egészségesen 's vígan. Vice Ispán Ragályi István meglátogató, 's Vay ötöt kiterjesztett karokkal fogadá: *Jer édes Istvánom, hadd öleljelek-meg. Csak a' más világ felől ne tudakozz semmit; mert azt úgy nem tudom mint van, mint Te nem tudod.* – Femme qui pet, n'est pas morte, monda Rousseau-nak az a' kövér asszony, a' kinél szolgált, 's befordulván a' fal felé a' lövés után, meghala. Homme qui badine, n'est pas mort, ezt mondhatni itt.” Vay József 1821. december 30-án halt meg, a *Magyar Kurír* közli rövid halálhírért 1822. január 8-án, az I. félelztendő 3. lapszámban (24.). Kazinczy 1822. január 16-án (KazLev. 17. 4040. sz.) a Sárospatakon elrendelt gyászt említi Dessewffynak: „Vay József után 3 holnapi gyászt veve fel a' Pataki Collégiumban minden tanuló; fátyolt hord; a' Cathedra gyászba van vonva. A január 25-i I. félelztendő 8. számban rövid tudósítás olvasható arról, hogy a sárospataki kollégiumban három hónapos gyászt tartanak Vay József halála után (78.). A *Tudományos Gyűjtemény* az 1822. I. kötetben közli a halálhírt a *Magyar Kurír* nekrológja alapján, azt egy mondattal megtoldva (126.). Gyászversek is megjelennek a *Magyar Kurír*-ban, elsőként a 1822. január 22-i I. félelztendő 7. számban Örkényi Ferentzy Lajostól (56. – ennek kivágatáról lásd fentebb), majd a következő lapszámban (1822. január 25. I. félelztendő 8. szám, 63–64.) Sebő Páltól. Kézy Mózes latin nyelvű gyászverse pedig az 1822. április 16-i I. félelztendő 31. számban jelent meg (48–49.)

Kazinczy Dessewffy Józsefnek számol be az 1822. július 14-én tartott sárospataki végtisztelet eseményeiről, levele jelen közlemény dátumozásához hasonlóan július 22-én kelt (KazLev. 18. 4097. sz.). A sárospataki eseményeket ismertető levélszakasz tartalmi egyezést mutat a *Magyar*

Kurír közleményével, ugyanakkor nem találtunk arra adatot, hogy beküldte a cikket a *Magyar Kurír*nak:

„Júl. 14d. Vaynak utolsó tiszteletét adá-meg a' Pataki Collégium, mint a' Superintendentia Május 22dikén Miskolczon. Ott Superint Szatmári József, itt Prof. és Prédikátor Láczaai prédikált, Rozgonyi pedig magyar fekete mentében, de rá pallástot akasztva, perorált. Mind a' három Munka nyomtatattatni fog. A' sokaság nagy volt. Jelen vala Consil. Szirmay Lászlóné Topolókáról, két fijával és két Menyével, és Soós Pál. A' Rozgonyi beszédében sok jó van, de, úgy tetszik, elmondhatni:

Infelix operis summa, quia ponere totum
Nesciet.

De ítéletemet nem merem igaznak állítani. Nyomtatásban inkább megértem, mit ért.

Eggy héttel elébb az új Fő Curátor sok tagokból álló Deputátusokkal, kik közt én is meg valék hívva, hozzá fogott az Iskolai Rend megigazításának Vay József által régen szándéklott megigazításához. Lónyaiban nagy a' tűz, nagy az elkészülés, nagy a' fáradhatatlanság; aptissimus negotiis, 's igazságtalanság volna hozzá vetni e' két deák szóhoz, a' mi mellé vettetett: nec supra. Ő valóban igen jól végzetté iskolájit; 's mindent ért, akár a' falusi Oskolák felől legyen szó, akár a' Logarithmusokról. Nagy gondossággal és fáradsággal szerze össze minden Ausztriai és Külföldi iskolai könyveket, és mindeniket megtekinteté, úgy hogy azokról ítéletét adhatta. Nekem minden Végezése nagyon tetszett azon kívül, hogy az Academiai Tudományok deákul fognak taníttatni. Fejér György a' veres övvel és kereszttel a' Marczibányi innepen azt monda, hogy a' melly Nemzet idegen Nyelven tanúi, soha sem fog Culturát kapni 's mindég hátra marad: Kövy pedig mérgesen perorála hogy deákul kell, különben ifjaink nem fognak tudni deákul. Ezt vitatta Lónyai is. Vártad volna e ezt a' XIX. százban? 's tud e deákul az ifjú abból, hogy a' tudományokat deákul tanulja? Híjába volt a Kézy Verseinek Recenziójában ez eránt szóllanom.

Vay Ábrahám az nap estve jött, a' mikor Atyjának tevék a' gyászinneplést, 's 24 óra múlva elkeseredve ment-el, semmit nem javallván a' mit a' Deputatio Literaria tevé.

A' Collégium új épületének két gombjai akkor nap tétetének fel, a' midőn a' Vay exequiája tartaték, 's ez Lónyainak eggy szavára emlékeztet, mellyet nem fogsz hallani csudálás nélkül. Eggy dél után ülést tartánk, 's Lónyai azt monda, hogy 4 eszt. múlva eggy dictiót tart az új épület Auditóriumában. Kazinczy István azt monda fél hanggal : Semmi sem lesz belőle. Azon pillantatban nagyot csattana az ég, 's Lónyai felkiálta: Intonuit laevum. Én felugram nézni hol ül Kézy, 's Kézyt felém látám közelíteni. Egymásnak akaránk mondani csudálkozásunkat.”

Coadjutor (lat.): a püspök mellé rendelt segéd, ha a püspök kora vagy testi, szellemi fogyatkozások miatt a hivatalát nem képes személyesen ellátni.

Superintendens (lat.): protestáns püspök, az egyházkerület vezetője, egyházi főfelügyelő.

Fő-Tisztel. Szathmári Paksi József Úr: Szathmári Paksi József (1763–1848) 1823-tól tiszáninnyi református püspök.

Consistorium (lat.): tanács, a katolikusoknál a bíborosi kollégium ülése, amely a pápa munkáját segíti, illetve legfontosabb feladata a pápaválasztás. A reformátusoknál egyháztanácsot jelent.

Fő Curátor: főgondnok; egy egyházkerület legfőbb világi tisztviselője, aki a püspökkel együtt igazgatja a kerület vallási és oktatási ügyeit.

Lónyai Gábor: Lónyai Gábor (1778–1824) Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809), Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor (1809 után és 1820–1824), tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka, kamarás. Kazinczy róla szóló közleményei: Lónyay Gábor beiktatása; Bereghi innep; Lónyay Gábor nekrológja.

Adminisztrátor (lat.): az örökös vagy főpapi főispánok vármegyében a főispáni hatáskört ténylegesen betöltő tisztviselő.

a' hely' Predikátora Tiszt. Lácza József Prof. Úr: Lácza Szabó József (1761–1828) sárospataki a lelkész, a kollégium gyakorlati teológia tanára.

Oráció (lat.): beszéd.

Philos. Prof. Tek. Rozgonyi József Úr: Rozgonyi József (1756–1823) sárospataki tanár, 1798-tól haláláig Sárospatakon tanított filozófiát (antikantiánus szellemben), természetjogot, esztétikát és pszichológiát.

Addig is míg Biographiája a' Tudom. Gyűjteményben megjelenhetne: Vay József életrajza nem jelent meg a Tudományos Gyűjteményben.

Fő Curátor Vay Ábrahám: Vay Ábrahám (?–1762) királyi tanácsos, szuperintendens, Vay József édesapja. Első felesége Gyulaffi Borbála, közös fiuk Vay István; második felesége gróf Wass Anna, közös fiuk: Miklós, Dániel és József.

Csegei Gróf Vas Anna: Vay József édesanyja.

hitvese Bocári Mocsáry Erzsébet: Vay József felesége, az MTA KIK K 613/II. 179a feljegyzése szerint 1774. december 4-én házasodtak, a feleség 1813. április 20-án hunyt el. Tizenegy közös gyermekük volt.

életében maradt testvérének Báró Vay Miklós Generális: Vay Miklós (1756–1824) királyi kamarás, tábornok, hadmérnök, Vay József testvére.

's Ábrahám fija: Vay Ábrahám, Vay József fia (1789–1855), kamarás, főispán.

ipának Kazinczy Péter Úrnak: Kazinczy Péter (1747–1827) Kazinczy Ferenc nagybátyja, akinek a lánya Kazinczy Zsófia, Vay Ábrahám felesége. Vagyis Vay Ábrahám apósa Kazinczy Péter volt.

Mostani tisztelt Fő-Curátorunk, ki a' köz terhet a' nagy Elholttal egygyütt viselé 1814. oltá: Lónyay Gábor.

Humaniorum Professoraink: a klasszika-filológia oktatói.

Fejér Primáriusunk: a primárius a református kollégium papi pályára készülő diákjai közül a legjobb tizenkét tanuló egyike. A Fejér vezetéknévű diákot nem sikerült azonosítani.

Classis (lat.): gimnáziumi osztály.

Praeceptor (lat.): tanító.

a' Rómában mulató Ferenczi István testvére: Ferenczy István (1792–1856) szobrász, 1818 és 1824 között Rómában tartózkodott művészeti tanulmányok miatt, testvére Ferenczy József (1797–1873) református lelkész, teológiai doktor.

A' Németben, Luther. Professorunk Hosnek Úr alatt, nagy előmenetelt mutattunk: nincs adat.

139. Fáy Ábrahám nekrológja

szövegforrás

Magyar Kurír, 1822. augusztus 2., II. félesztendő 10. szám, 76.

A Végső tisztelet Vay Józsefnek közlemény után következik.

hitelesség

Névtelen.

Az MTA KIK K 613/II. 180b-n kivágat a folyóiratból autográf bejegyzéssel a cikk végén. A halál napja javítva: a „2d” áthúzva, majd a cikk végére bejegyezve: „elsőjén 1822”. A cikk elejére a margón egy X bejegyezve.

Az MTA KIK K 613/II. 151a–153a feljegyzései a Fáyakkal foglalkoznak, a 153a-n fejegyzések Fáy Ábrahámról:

„Előbb abauji Fő-szbíró, tovább assessor az Eperjesi Distr. Táblán. Testvére Gróf Ráday Gedeonnának.

Megholt Mérán, Abaujban, hol lakott, 1822. Júl. elsőjén élet. 79d. eszt.

hitvесе Szemere Erzsébet, <Lasztóczról.> Gálszécsról.
Gyermekeik: 1.) Lajos.”

magyarázat

Fáy Ábrahám: (1743–1822) Abaúj vármegyei főszolgabíró (1785-től), az eperjesi kerületi tábla ülnöke, tanácsos. A miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa.

Cs. K.: császári és királyi.

Eperjesi Districtualis Tábla: az eperjesi kerületi tábla, azaz első fokozatú ítélkező bíróság.

Gróf ifjabb Ráday Gedeonné, szül. Fáy Zsuzsánna: (1749–1816), Fáy Ábrahám testvére, gróf Ráday Gedeon (II.) felesége.

140. Zemplényi Vitézek’ emléke Sátor-Alja-Újhelyben

szövegforrás

Hébe 1823, 259–285.

Az almanach elejére bekötött metszetek címe: *Hébe, Klára Visegrádon, Szent László, Zemplényi Vitézek’ Emléke, Gara Miklós védelmezi Mária és Erzsébet Királynékat.*

Az emlékmű metszetéhez a következő leírás kapcsolódik: „Országunkban ezen első Emlék, Mellyet a’ Haza’ Védőjének a’ Haza Védettjei emeltek, áll Sátor-alja Újhelyben.

Felavatásának előadása a’ 259–285. lapokon.

hitelesség

Névtelen. A szerzősége négy közvetett és egy közvetlen bizonyíték van.

1. Igaz Sámuel az 1823-ra szóló *Hébe* szerkesztésének időszakában, 1822. április 9-én kelt levelében (KazLev. 18. 4072. sz.) a következőt írja Kazinczynak: „Valóban illő leszen a’ Zemplényi Vitézek Emlékéről szólni. Röviden és fontosan.”

2. A *Hébe* közleménye felhasználja Kazinczy korábbi tudósítását, amely 1821. július 13-án jelent meg a *Magyar Kurír*-ban (lásd kötetünkben: *Zemplényi vitézek emléke* [1.]). Az első mondatuk azonos. A második mondat kibővítve jelenik meg a *Hébe* közleményében, de ez a cikk nem ismerteti Kazinczy és Dessewffy 1811-ben megjelent, majd 1817-ben az *Erdélyi Múzeumban* újraközölt emlékműtervezetét. Az emlékmű leírása tartalmilag azonos, de a *Magyar Kurír* közleményében bőségesebb, a feliratok közlése mindkét cikkben megjelenik.

3. Kazinczy 1821. augusztus 20-án Döbrentének beszámol az emlékmű avatásáról (KazLev. 17. 4005. sz.), ez a levélszakasz kibővítetten jelenik meg a *Hébe*-közlemény zárásában: „Hétfőn avatánk be a’ Zemplényi Vitézek emlékét is. Ott vala az Adminisztrátor, ott Wenkheim, a’ Pesti Insurgensek Óbestere, ott Orczy Lőrincz, a’ ki a’ Győri nevezetes napon sebet nyert, ott Dezsőffy József, a’ ki 1805. Kapitány vala a’ Felkölt Szabolcsi Vitézeknél. Én két fiamat, Emilt és Antonint, kézen fogva vezettem oda, ’s míg a’ Fő-Nótárius és Oberster Kandó tarták a’ Beszédet, ők az Emlék látkövének állottak. Gyermekek, de emlékezni fognak, hogy oda atyjok vezette.”

4. Kazinczy megőrzi azt a nyomtatványt (MTA KIK K 613/II 44a–51b), amely 1821-ben jelent meg Sárospatakon, Nádaskay András nyomdájában, és az emlékműavatáson elhangzott beszédek tartalmazza (Szirmay Ádám és Kandó Gábor), illetve az utolsó, 16. oldalán a Barkóczy Antalnak tulajdonított levelet 1809-ből, amely utóbbit a *Szép-Literatúrai Ajándék* is közölte, lásd a folyóiratban megjelent közlemény jegyzetét kötetünkben: *Zemplényi vitézek emléke* [2.]. Ezt a nyomtatványt közli egészében a *Hébe* az emlékmű történetének és az avatási ünnepségnek a leírásával együtt. A nyomtatvány címe: *Két magyar beszéd, mellyek azon emlék-oszlop mellett, mellyet tek. nemes Zemplén vármegyének rendei az 1809. Eszt. Június 14.*

napján a' győri ütközetben elesett, és megsebesített zempléni nemes vitézeknek 's az egész felkölt nemes seregnek örök emlékezetére felállították, és 1821. Eszt. Augustus 6. napján, a' midőn Mélt. Báró Vicsapi Malonyay János Nep. Ts. K. Kamarás, a' Tek. Királyi Tábla' Bárója, és Tek. Ns. Zemplén Vármegyének Fő-Ispáni Helytartója, a' Megyének Fő-Kormányát átalvete, megnyitatták. Tekintetes Szirma-Besenyői Szirmay Ádám, Tek. Ns. Zemplén Vármegye Fő-Jegyzője által a' Megye Rendeinek nevében, és Méltóságos Egerfarnosi Kandó Gábor, Ts. K. Kamarás, és az 1809-dik Esztendőben felkölt Nemes Sereg' Ezeredes Kapitánya által, azon Vitéz Sereg nevében elmondattak, és a' Tek. Ns. Vármegye Rendeléséből kinyomtatattak. Sáros-Patakon, Nádaskay András által. 1821.

5. A nyomtatás előkészületei során Igaz megkérdezi Kazinczyt, a nevével jelenjen-e meg a közlemény: „Az emlék leírása alá feltegyem e nevedet?” (1822. augusztus 13., KazLev. 18. 4101. sz.)

magyarázat

A győri csatához és az emlékműhöz lásd kötetünkben:

- A győri csata
- A' győri vitézek emléktérve Dessewffy-től és Kazinczytól
- Zemplényi vitézek' emléke [1. és 2.]

Az 1823-ra tervezett *Hébe* szerkesztéséhez Igaz Sámuel 1822 áprilisának végére kérte be a szerzőktől a kéziratokat: „De én már elhatároztam magamat, hogy XXIIIra egyedül is ismét adok Zsebkönyvet, 's bele a' dolgozásokat jövő Április végére kérem-fel. Nagybecsű dolgozásaidra 's tanácsodra kérlek méltóztass!” (Igaz Sámuel Kazinczynak, dátum nélkül, KazLev. 18. 4039. sz.) 1822. augusztus 13-án Igaz már arról számol be Kazinczynak (KazLev. 18. 4101. sz.), hogy a *Hébe* első harmada már visszajött a cenzortól, és ha a második is megérkezik, elindítja a nyomtatást: „Hébém' első füzetét kikaptam a' Censuráról, 's benne sértetlen maradt hasonlíthatatlan Vajda Hunyadod 's Döbrentei Zah Klárája. E' kettőt féltettem egy kicsit. – A' második füzetet is kivehetem talán egy két nap alatt mellyben csak Pap József Parallelája a' Classicus Róma és a' Magyar Haza közt félthető, 's tán miatta tartja sokácska Kanonok Mayer. – Mihelyt ez is megjön, tüstént kezdetem a' nyomtatást. A' harmadik 's utolsó füzetben lesznek magam dolgozásaim.” Kazinczy 1822. október 25-én már a *Hébe* megjelenéséről számol be Kis Jánosnak (KazLev. 18. 4119. sz.): „Hébe nagy szépségű darabokat ad. Illyenek a' Te dalod és a' két fiaidé.”

Az alábbiakban a Nádaskay-nyomtatványt nem jegyzeteljük.

[lábjegyzet] Gróf Eszterházy József: Esterházy József (1760–1830) nyitrai adminisztrátor (1795–1797), Zemplén vármegye főispánja (1797–1821), államtanácsos (1803), főajtónállómester (1827–1830), császári és királyi kamarás, a Szent István-rend középkeresztes vitéze.

[lábjegyzet] Váczi László Tokaji Nemes-lakos: nincs adat.

balüsztrád (fr.): mellvéd.

Eger-Farnosi Kandó Gábor: Egerfarmosi Kandó Gábor (1770–1832) katonai parancsnok, a győri csatában a zempléni és az abaúji felkelő nemességi csapatok parancsnokaként vesz részt 1809-ben.

Barkóczy Antal: a lovasság első kapitánya a felkelésben.

Libero Baroni Antonio... (lat.): Szalai Barkóczy Antal bárónak, a Zemplén megyei lovas csapat nemesi származású, rendíthetetlen kapitányának; Major Andrásnak, Bagi Istvánnak, Dombi Lászlónak, Oláh Péternek, nemesi származású, tevékeny polgároknak kiemelkedő példamutatásuk és irigylésre méltó, örök dicsőséggel járó haláluk okán; az 1809. év június 14-

én a győri ütközetben elesett boldog magyar örökkévalóknak, mert szabadokként haltak meg a szabadságért vívott harcban.

Major András: a győri csata áldozata.

Baghi István: a győri csata áldozata.

Dombi László: a győri csata áldozata.

Oláh Péter: a győri csata áldozata.

Petro Budaházi... (lat.): Budaházi Péternek, aki Barkóczy Antalt, a haldokló sebesültet az ellenség kezei közül kiragadta, az erőtlent megóvta, szemeit örökre lezárta; Gergely Mátyásnak, Balogh Józsefnek, Lánczy Sámuelnek, Dombi Mihálynak, Varga Mihálynak és Cseh Benjáminnak, a tisztas sebesüléseiket túlélő személyeknek ezt az emlékművet a hálás Zemplén vármegyei polgárok emelték 1819-ben.

Budaházi Péter: a sebesült Barkóczy Antalt a csatamezőről megmentő tizedes.

Gergely Mátyás: a győri csatában megsebesült katona.

Balogh József: a győri csatában megsebesült katona.

Lánczy Sámuel: a győri csatában megsebesült katona.

Dombi Mihály: a győri csatában megsebesült katona.

Varga Mihály: a győri csatában megsebesült katona.

Cseh Benjámin: a győri csatában megsebesült katona.

Szent István Rendbeli: a Magyar Királysághoz kötődő lovagrendet, a Szent István Rendet Mária Terézia alapította 1764-ben.

Commendátor (lat.): a lovagrendekben a legkisebb igazgatási egység (vár, templom, birtok) előljárója.

Bárá Malonyai János Aloyz: Malonyai János (?–1837) szeptemvir, Zemplén vármegyei adminisztrátor (1821–1825), Nyitra vármegyei főispán (1825–1837), alkancellár. Személyéhez lásd még kötetünkben: [Malonyai János beiktatása].

Csicseri Ormós Károly: nincs adat.

Katona Sámuel: nincs adat.

Körtvélyesi István: zempléni szolgabíró, nincs több adat.

Marsalkó József: nincs adat.

Óberster (ném., rég.): ezredes

A' Megye' Fő-Notáriusa Szirmai Szirmay Ádám: Szirmay Ádám (1781–1848) kamarás, a hétszemélyes tábla bírja (1844), Zemplén vármegyei főjegyző.

Lónyay Gábor: Lónyay Gábor (1778–1824) Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809), Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor (1809 után és 1820–1824), tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka (1817-től), kamarás. Személyéhez lásd még kötetünkben: Lónyay Gábor beiktatása; Bereghi innep; Lónyay Gábor nekrológja.

Szemere István: Szemere István (1764–1829) Zemplén vármegyei alispán (másod: 1809–1813; első: 1813–1827), országgyűlési követ, tanácsos. A zemplén-ungi református egyházmegye gondnoka (1800–1814).

Orczy József: (1746–1804) költő, az Orczy-kert létrehozója, Békés (1790–1791) és Zemplén (1792–1797) vármegyék főispánja. Orczy Lőrinc fia.

Orczy Lőrinc: (1718–1789) költő, tábornok, abaúji főispán.

Wenkheim József: Wenckheim József (1778–1830) császári és királyi kamarás, Arad vármegye főispánja, 1809-ben a Békés megyei nemesi felkelősereg alezredese. Első felesége Orczy Anna Mária bárónő, annak korai halála után második felesége báró Orczy Terézia.

Orczy Lőrinc: (II.) (1784–1847) Csongrád vármegye főispáni helytartója (1827–1830), Arad vármegye főispánja (1830-tól), báró Orczy Lőrinc (I.) unokája, Orczy József fia.

Orczy György: (1788–1871) császári és királyi kamarás, Orczy József fia.

Festetics Vince: Festetics Ignác fia (1788–1851).

Festetics Ignác: gróf (1761–1826).

Dezsőffy József: Dessewffy József gróf (1771–1843) költő, író, Kazinczy barátja. 1802-ben Sáros, 1805-ben és 1807-ben Zemplén, 1811-ben és 1825-ben Szabolcs vármegyék országgyűlési követe. Kazinczy vele tervezi meg a zempléni vitézek emlékművét.

Schmidegg Ferencz: (?–1827 után) birtokos, királyi kamarás, ezredes, a zempléni nemesi felkelő sereg parancsnoka.

Egy atya kézen fogva vezette a' kőhöz még kisdéd koru gyermekeit: Kazinczy itt arra a jelenetre utal, amelyet Dessewffynek a fent idézett levelében megírt. A *Hébe* metszetei között a zempléni vitézek emlékművét ábrázolón az emlékműtől balra egy felnőtt és egy gyermek alak látható, a férfi magyaros ruhában és bajusszal, ahogy a fiúra tekintve az oszlopra mutat.

141. Recenzió az 1823-i évi Hébe zsebkönyvről [1.]

szövegforrás

Magyar Kurír, 1822. november 15., II. félesztendő 40. szám, 315–316.

Rovatcím: *Literatúra*.

társzövegforrás

Recenzió az 1823-i évi Hébe zsebkönyvről [2.]

megjelenés

KazLev. 18. 4132. sz. levél jegyzetében (516–517. o.)

hitelesség

Aláírva: K. F.

Az MTA KIK K 608 40ab-n a folyóirat kivágata autográf bejegyzésekkel.

40a (a folyóirat 315. oldala) tetején: „Hébe. 1823.”

Ugyanitt alul: „Felvette ezt a' Jelentésemet, innen, és nem tölem, a' Tud. Gyűjt. is Decemb. 1822. L. 101.”

„Gróf Rháday” javítva a h áthúzásával a 40b lapon (a folyóirat 316. oldala).

A 40b lap (a folyóirat 316. oldala) bal margóján elforgatva autográf feljegyzés: „Az erdélyi asszonyság két levele L. a' Cserei Miklós' leányáé. Lássd Cserei Miklósnak hozzám írt levelét <...> 5 Január 1823.” (Ez a levél Cserey Miklós levele Kazinczynak, 1823. január 5., KazLev. 18. 4147. sz.)

40b lap (a folyóirat 316. oldala) alján feljegyzés: „Vettem ezt Nov. 22dikén, és így 20 nap mulva azután hogy Recenzióm felment.”

magyarázat

Kazinczy 1822. október 25-én (KazLev. 18. 4119. sz.) számol be az 1823-ra kiadott *Hébe* megjelenéséről Kis Jánosnak: „Hébe nagy szépségű darabokat ad. Illyenek a' Te dalod és a' két fiaidé.” Kazinczy a fent idézett autográf feljegyzés szerint november 22-én már megkapja a *Magyar Kurír* november 15-i lapszámát a recenziójával a *Hébéről*, miután november 2-án elküldte a lapnak az írását. Igaz Sámuel pedig 1822. december 3-án (KazLev. 18. 4132. sz.) már meg is köszöni a kiadvány méltatását: „Vedd igen szíves köszönetemet Hébérecenziójáért. Sok van benne a' mit jó volt elmondani.”

Hébe: Igaz Sámuel (1786–1826) által szerkesztett és kiadott almanach, amely az 1821-es évre még *Zsebkönyv* címen jelent meg, majd az 1823-astól az 1826-osig már *Hébe* címmel, Bécsben. Megszűnése Igaz Sámuel halálához kötődik, aki 1821-től 1824-ig a *Magyar Kurír*

társszerkesztője Pánczél Dániel mellett, továbbá a *Kedveskedő* című irodalmi melléklet szerkesztője (1824). Ebben az időszakban szaporodnak meg Kazinczy tudósításai és irodalmi tárgyú közleményei a *Magyar Kurír*-ban, amelyek egy részét a *Tudományos Gyűjtemény* is átveszi. Igaz Sámuel szerkesztői munkája időszakában közli tehát a *Magyar Kurír* a *Hébe*, majd nem sokkal később az *Aurora* recenzióját Kazinczytól. Az 1822-es évre jelent meg először az *Aurora*. *Hazai almanach* alcímmel Pesten, Kisfaludy Károly szerkesztésében. Mindkét almanach terve 1819 folyamán kristályosodik ki, és mindkét későbbi főszerkesztő számít Kazinczy segítségére, útmutatására. Kazinczy eleinte mindkettejükkel levelezésben volt a szerkesztés tárgyában, de végül csak Igaz Sámuel tekintett rá hosszútávon szakmai tekintélyként. Kazinczy iskolatársa volt Sárospatakon Igaz Sámuel édesapjának (id. Igaz Sámuel, ?–1829), aki később Erdőbényén, Sárospatakon, majd Miskolcon volt lelkész.

Kazinczy a következőképpen mentegetőzik amiatt, hogy levelezőtársai a *Hébe* melletti pártossággal vádolják: „Méltóztassál elhinni, és mondd ezt az általam nemcsak igen szeretett, hanem egyszersmind igen becsült Kisfaludy Károlynak, hogy ő és Te igazságtalanok volnátok ha azt hinnétek, hogy én Auróra eránt hideg vagyok. Sőt azt nálamnál inkább senki sem szeretheti. De mennyin dolgoztok Aurorának és melly kevesen Hébének. Igaznak az én segédemre, akármely kevés legyen az, inkább van szüksége. Óhajtom hogy mind a’ kettő fenn maradjon, ’s egymással szeretve vetélkedjenek. Osztan én Igaz eránt egyéb tekinteteknél fogva is szorosan le vagyok kötelezve. Iskolai társa voltam igen érdemes atyjának, ’s a’ Hébe atyját szerettem még minekelőtte közzénk fellépe. Belőle idővel Henricus Stephanus válhat, ’s adják Isteneink, hogy reményem minél előbb beteljesedjék.” (Kazinczy Helmecky Mihálynak, 1822. június 18., KazLev. 18. 4090. sz.) Kazinczy a *Hébéről* és az *Auroráról* a következő években is ír recenziókat, lásd kötetünkben.:

- Recenzió az 1823. évi Aurora almanachról

- Recenzió az 1825. évi Hébe zsebkönyvről

- Recenzió az 1826. évi Hébéről és Auroráról

Döbrentei Gábor rosszallását fejezi ki amiatt, hogy Kazinczyt egyértelműen a *Hébe* pártján látja állni (1822. december 13., KazLev. 18. 4136. sz.): „A’ két magyar Zsebkönyv megjelenek, hála! megint 1823ra is, bár fennmaradhasanak sok sok esztendőig. Ítéletedet mind a’ kettőről láttam, de Te azoknál jobb recenziókat is irtál. Óhajtanám hogy valaki nem Együtt dolgozó ’s párthoz nem tartozó szélesebben kiereszkednék a’ munkákra ’s megmutatná, mi szép, mi nem jó benne, mert csak nagyjában keresztül futni kevés leszen. Ítéletedben azt látom, hogy azokat, kik új szavaidat felkapák vagy ugyan neologizálnak, felettébb dicséred, ’s ifjainknak lobogtatott tömjéned árthatna. Székely Sándor eposza ugyan nem homéri, hexameterei sem tiszták mint a’ Te Virgyili fordításod sem. Sédel Rizziója csaló fény. Kisfaludy Károlyról jól ítélsz, Helmecky előttem Taszszóban több, mint 1823ra tett kisebb fordításaiban, ámbár Ideáljait becsülván. Miért nem szóllasz Tollagiról, az olly humorú, millyen még nekünk nincs. Miért nem Horváth Endre Grittijéről? Az én Klárám ’s Ilkám ’s Fantáziám Neked nem kell a’ mint látom, ’s ez eszembe juttatá a’ mit Horváth Endre íra hozzád. Kérlek légy nem részre hajló, recenziódban. Ezt azért irom illy egyenesen, mert szeretlek.” Kazinczy Kisfaludynak írt levelében (1822. december 31., KazLev. 18. 4144. sz.) azzal mentegetőzik az egyoldalúság látszata ellen, hogy recenziójában eredetileg helyet kapott az *Auroráról* tett részletesebb jelentés is: ezt támasztja alá a szövegnek a megszerkesztettsége, miszerint az első bekezdésben a *Hébéről* és az *Auroráról* egyszerre ad méltatást, a második bekezdéstől azonban már csak a *Hébéről* szól. A következőképpen magyarázza Kisfaludynak az *Aurora* kimaradását a jelentésből: „Hogy Igaz velem atyja (iskolai társam) által szoros összefüggésben van; hogy midőn Zsebkönyve kiadásáról gondolkozott, tanácsomat kérte és azt mind Zsebkönyvében mind Hébéjében követte, hogy Versem’ Csomóját neki felküldöttem, hogy én nem vagyok igen termékeny Verselő, és így sokat nem adhatok – mind ezt fogod tudni: de nem azt, hogy valamint Hébe felől szóllék a’ Kurír’ Leveleiben forró ömledezéssel, úgy szóllék, ’s talán még forróbban,

Auróra felől is, 's nem az én hibám, 's *nem egészen az Igazé*, hogy ezt az utóbbat a' Kurír fel nem vette. Mi történt Bécsben ezen szólamlással, azt a' *becsület* (Moralitás) nem engedi elmondanom; Téged azonban bátor vagyok arra kérni, hidd, hogy nem csak én, de még Igaz is, vétketlenek vagyunk. Az illynemű Munkákban minden nem lehet eggyeránt jó; hiszen a' Zsebkönyvek valóságos gyepszőnyegek, virágmezők; 's a' mit én mondék Hébe és később Auróra felől, az nem Recensio volt, hanem örvendező Jelentés. Takács azt kívánta, hogy a' Recensens ne csak javáljon vagy kárhoztasson, hanem hogy okait is adja miért nézi ezt vagy amazt jónak vagy rossznak, 's ne csak a' vagy jót vagy rosszat, hanem mind a' jót mind a' rosszat adja-elő; melly szerént a' Recensiónak olly hosszúnak kellene lenni mint maga a' Munka volt. Én az Auróra felől tett Jelentésben épen úgy nem mondék semmi kedvetlent, mint Hébe felől nem; és minthogy semmit nem óhajtok inkább mint azt, hogy a' két Munka minél tovább fenn maradjon, képzelheted, hogy midőn a' Jelentést papirosra öntöttem, nem felejttem czélat. – Igazt újra kértem, gondolná-meg, hogy Jelentésem kieresztése által mind én nyerek, mind velem eggyütt ő; ki nem eresztése által pedig mind ketten veszünk.” Vagyis nem Igaz Sámuel vette ki az *Auróra* vonatkozó megjegyzéseit a jelentésnek, hanem szerkesztőtársa, egy bizonyos Takács. Az *Auroráról* nem sokkal később, január 10-én megjelent recenzió datálása azonban 1822. december 24., gyaníthatóan tehát Kazinczy újraküldte véleményét az *Auroráról* a *Magyar Kurír* szerkesztőségének, és azt közölték is 1823. január 10-én.

Heliconi Virágok: *Heliconi Virágok 1791 esztendőre, szedte Kazinczy Ferentz*, Pozsony, Komárom, 1790. Kazinczy szerkesztésében megjelent versgyűjtemény, benne saját, és további 18 szerző verseivel.

Kis' Zsebkönyvei 1798. és 99.: Kis János munkái, *'Sebbe való Könyv*, Pozsony, 1797; *Kalendárium és 'Sebbe való Könyv 1799-dik esztendőre*, Pozsony.

A' felvett darabok közt egy sincs, melly a' Kiadó' kedvezésére méltatlannak mondathatnék, 's a' maga Mariája, nem kis részben Gróf Mailáth János Úr után, szép hisztóriai előadás: Igaz Sámuel jegyzi a *Hébében a Mária, Magyarország' Királynéja* című életrajzot, amely I. Mária magyar királynő (1371–1395) biográfiája (302–316.). Mailáth János (1786–1855) német műveltségű magyar történetíró említett munkája minden bizonnyal valamilyen folyóiratközleménye lehetett, német nyelvű történetírói munkája a magyar történelemről ugyanis csak később jelent meg öt kötetben: *Geschichte der Magyaren*, Wien, 1828–1831.

A' rezekek (rég.): rézmetszetek, a *Hébe* állandó illusztrációi.

A' Fac-simile: a *Hébe* mellékletében, a tartalomjegyzék után található egy *Kézirat-Másolatok* című oldal, írók, költők, történelmi személyek aláírásának másolatával.

a' Cancellárius Gróf Teleki Sámuel: (1739–1822) főispán, erdélyi kancellár (1791-től), könyvtáralapító.

a' nagy Vay: Vay József (1752–1821) szeptemvir, helytartói tanácsos, a sárospataki kollégium főgondnoka.

Superint. Kis itt új fényben ragyog; scandált rímes sorú darabjában; 's irigylést érdemlő triumphussal lép a' Haza' oltárához, körülfogva Lajos és János fijaival: Kis János (1770–1846): evangélikus püspök, író, költő, Kazinczy barátja. *Atyai búcsúzás* című verse a *Hébe* 38–41. oldalain olvasható. Fiai is megjelennek egy-egy verssel, Kis Lajos *A' Haza* cíművel (76–77. o.), illetve az *Atyámhoz* cíművel (287.), Ifj. Kis János az *Atyámhoz* cíművel (78. o.).

Báró Lakos, Obristlieutenant a' Generál-Stábnál, ígész tollal festi a' Nápoly' tündértáját: az almanach 89–112. oldalain olvasható *Nápolyi levél* című próza, szerzője Lakos János (1776–1843) katonatiszt, író, Kis János és Kazinczy barátja.

Papp pedig az Olvasót a' Róma' látásához széles tudományainak kincseit fejtve készíti-el: Papp József, *Rómára való Bévezetésből egy kis Töredék* (153–165. o.), alcíme: *Kéziratban lévő Olasz Országi Utazásból*. Szerzője a pozsonyi evangélikus főiskolán megalakított nyelvművelő diáktársaság vezetője (1821–1823), a Hadik, majd a Ráday családoknál nevelő.

Egy más Pap nyolcz sorban mond sokat: Pap Gábor *Herczeg Primás Rudnayra* című verse (42. o.), a szerző talán Pap Gábor költő, szül. 1791, nincs több adat.

A' Teleki háznak három maradéka, a' Paszmosi Ferencz: Teleki Ferenc (1785–1831) költő, matematikus, paszmosi birtokos, kamarás. *A' Kezesség* című Schiller-fordítása az almanach 46–52. oldalán jelent meg.

Báró Podmaniczky Lajos: (1803–1872) zeneszerző. Két zeneművének kottája Kazinczy, Kölcsey, Körner és saját költeményeire négy mellékletben jelent meg a *Zsebkönyvben*, vagyis a *Hébe* előzményében. A Kazinczy által említett költeménye *A' felkelő Naphoz* címmel a *Hébe* 118–119. oldalán jelent meg.

Gróf Ráday Gédeon: (1806–1873) Nógrád vármegye főispánja, a nemzeti színház főintendánsa, fiatalkorában versei jelentek meg a korabeli folyóiratokban. A *Hébében* az *Andalgás* című verse olvasható (181–182. o.)

Edvi két Angol ízlésű darabbal: Edvi Illyés Pál (1793–1871), fiatalon költő, evangélikus lelkész. A *Hébében* a *Szarándok leány danája* (178.) és az *Esti Regélés* (233–237. o.) című versei olvashatók. Továbbá olvasható egy fordítása Thomas Graytól, *A' szegények bucsuztatójok* címmel (295–301.).

Vitkovics egy rácz-ízlésű lággyal: Vitkovics Mihály (1778–1829) szerb származású költő, író, műfordító, pesti ügyvéd. Ebben a *Hébében* öt verse jelent meg: *Gabriéla halálára* (59–60.), *Lidim az Egri szellőhöz* (179–180.), *Az Emberekhez. Zoilusra* (238. o.), *Köznépi dal* (254. o.), *Czenczihez* (286.).

Édes Gergely pedig gyönyörű Variatióját adta a' nem szép, de sokaknál kedves Petri-Gulyásnak: Édes Gergely (1763–1847) költő, lelkész. *A' Petri Gulyás* című verse (87–88.) egy műköltészeti eredetű csárdásra megy vissza, amelynek első szövegváltozata a 18. század végén jelenik meg, először pedig Kresznerics Ferenc 1816-os kéziratos dalgyűjteményében került lejegyzésre.

Rákosi Sándor: arany-rákosi Székely Sándor (1797–1854) unitárius püspök, a székelyek történetével foglalkozó történetíró, *A' Székelyek Erdélyben* című hőskölteménye a *Hébében* jelent meg először (123–151.), utána majd csak jóval a szerző halála után (Torda, 1895.).

Schiller: Friedrich Schiller (1759–1805) német költő, drámaíró

Homér: Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög költő.

Döbrentei Ossziáni lanton énekli a' szerencsétlen Zay Klárát, Visegrádon: Döbrentei Gábor (1785–1851) író, irodalomszervező, a kolozsvári *Erdélyi Múzeum* szerkesztője (1814–1818), a Magyar Tudós Társaság titkára (1831). A *Klára Visegrádon* című elbeszélése a *Hébe* nyitódarabja (3–27.), illetve az almanachot nyitó metszetgyűjteményben található egy azonos című metszet.

Gróf Dezsőffy hasonló magához az Özvegy Báró Meskó Antalnéhoz írt Epistolában: Dessewffy József (1771–1843) költő, író, országgyűlési követ, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tiszteletbeli tagja (1831), Kazinczy barátja. Említett verse *A' dicső német nő Magyar Országban* címmel a *Hébe* 33–37. oldalain jelent meg.

Vitkovics' Anacreonticon: Vitkovics anakreóni hangulatú versére utal, és ez a fentebb felsoroltak közül a *Czenczihez* (286.) című lehet.

a' Ponori' Angyala: Ponori Thewrewk József (1793–1870) régiséggyűjtő, író, költő, a *Hébében* hat epigrammája jelent meg (*A' Lyányi nyelvre, Cypria és Ámor, Iphigénia' halálára*: 199. o., *Lollira, Galambomhoz, A' csigáktól vontatott Ámor*: 241. o.)

a' Szent-Miklós' édes dalának lap 152.: Szentmiklósi Alajos v. Aloyz (1793–1849) költő, ügyvéd, említett verse a *Szépemhez*.

numerus (lat.): itt numerus oratorius (lat.), azaz prózaritmus.

142. Recenzió az 1823-i évi Hébe zsebkönyvről [2.]

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1822. XII. kötet, 101–104.

Rovat cím: *II. Literatura. A. Hazai Literatura. Könyv-viszágatok.*

társzövegforrás

Recenzió az 1823-i évi Hébe zsebkönyvről [1.]

hitelesség

Aláírva: K. F.

Az MTA KIK K 608 40a-n a *Magyar Kurír* cikke kivágatának alján olvasható autográf bejegyzés:

„Felvette ezt a’ Jelentésem, innen, és nem tőlem, a’ Tud. Gyűjt. is Decemb. 1822. L. 101.”

magyarázat

Valószínűleg Igaz Sámuel küldi be a közleményt a *Tudományos Gyűjtemény*nek, aki ekkor a *Magyar Kurír*, illetve a *Hébe* zsebkönyv szerkesztője. Igaz és Kazinczy ismeretségéről, illetve a recenzió magyarázatához lásd a Recenzió az 1823-i évi Hébe zsebkönyvről [1.] jegyzetét kötetünkben.

143. Recenzió az 1823. évi Aurora almanachról

szövegforrás

Magyar Kurír, 1823. január 10., I. félesztendő 3. szám, 23–24.

Rovat cím: *Literatura.*

hitelesség

Aláírva: K. F.

MTA KIK K 608 11ab, kivágat, autográf bejegyzés a 11a tetején: „Auróra 1823.”

Autográf bejegyzés a 11b alján: „Makáry György Jurátus. Szalay Beniamin maga Kisfaludy Károly.”

Illetve javítások a 11b-n, lásd a főszöveg lábjegyzeteit.

magyarázat

Az *Aurora. Hazai Almanach* 1822 és 1837 között évente kiadott almanach volt, szerkesztője a haláláig Kisfaludy Károly (1788–1830) volt. Amint az a *Hébe* (lásd kötetünkben: Recenzió az 1823. évi Hébe zsebkönyvről [1.]) elindításával kapcsolatban is lényeges volt, igény mutatkozott egy elsősorban nőknek szánt irodalmi zsebkönyvekre az irodalmi nyilvánosságban. 1818 áprilisában Jankovich Miklós, a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztésére létrehozott Tudományos Egyesület elnöke javaslatot tett egy ilyen zsebkönyv kiadására, amelynek megszervezésére és finanszírozására az egyesület Trattner kiadóját tervezte felkérni. Ez a terv nem valósult meg. 1820. január 12-én Kultsár István felhívást tett közzé a *Hazai ’s Külföldi Tudósításokban* egy bécsi mintájú almanach kiadására (I. félesztendő 4. szám, 25–26.). Kisfaludy Károly nem sokkal később, 1820. február 29-én már az almanach tervéről ír Gaal Györgynek, az Esterházyak bécsi könyvtárosának: „A következő évre egy magyar almanachot tervezek kiadni. Számítok barátságára, hogy nekünk is felajánl valamit, s hírnevével, nemes részvételével, morális értékeivel munkánkat felemeli. Nem akarunk a költségeken spórolni, hogy azt küllemre is a német almanachokkal egyenrangúvá tegyük; a nádor öhercegségének kívánjuk ajánlani.” (KKMM VI. 1893, 296. Bodrogi Ferenc Máté fordítása innen: AURORA

2024 V., 6.). 1821 elején a nyomdász Trattner János Tamás farsangi vacsoráján megalapítják az *Aurora* című kiadványt, 1821. november 22-én pedig megjelenik az első, 1822. évi *Aurora*. Az 1823-ra szóló almanach 1822. október közepén jelent meg: Döbrentei Kazinczynak írja 1822. október 19-én (KazLev. 18. 4117. sz.), hogy „Kisfaludy Károly Aurórája 1823ra két nap olta árultatik.” Ugyanitt szóba hozza a *Hébet* is: „Igaz Hébéje még nem érkezett-le. Meglássuk, ha mind a’ kettőt el fogja é úgy kapni a’ Publicum hogy ezutánra is fennmaradást ígérhessünk.” Az *Aurora* történetéhez részletesebben lásd AURORA 2024. V., 6–25.)

Érdekes az *Aurora* első kötetei mellé állítani a *Hébe* indulását: 1820 őszén Igaz Sámuel beszámol Kazinczynak arról, hogy a tervezett pesti almanach késedelmeskedik, így ő saját vállalkozásba fog, ehhez kéri Kazinczy hozzájárulását közlendő szövegek küldésével (1820. október 20., KazLev. 17. 3909. sz.): „Leszen tehát nálam nélkül is Almanakunk, hittem erősen. Azonban a’ mult héten hiteles kútfőből esett értesemre a’ Pestieknek képtelen késedelmezések, mellynél fogva még tán két esztendő múlva készülhetnek el Almanakjokkal. Ez a’ hír, tavalyi szándékomat annyira felébreszté, hogy azt minden időrövidség mellett is kivinni, állhatatosan meghatároztam. Ezek így lévén, bátorkodom a’ tekintetes Urat az egész Munkácskának elrendelésére alázatosan megkérni; erős hiedellemmel lévén, hogy ha kérésem kegyes meghallgatást nyerend, szégyent nem vallhatok. Különösen pedig alázatosan kérem a’ Tekintetes Urat, hogy szép Literatúránk előbvitelére, ’s Almanakom díszére is valami kész Munkájával engem szerencsétlenni méltóztassék.”

Kisfaludy Károly 1820. március 15-én kelt levelében keresi fel először Kazinczyt (KazLev. 17. 3838. sz.), hogy kikérje véleményét a drámáiról, illetve egyik színdarabját Kazinczynak szeretné dedikálni: „méltóztasson a Tek. Ur Munkáimról igaz ítéletet tenni, hogy jövőendőben tudjam a jót folytatni, és a rosszat kerülni; méltóztasson velem közleni észrevételeit, ’s hálaadatosságomnak az lessz első jele, hogy azokat mindenben híven követendém. [...] Hogy a világnak a Tek. Úr eránt való tiszteletemet meg mutassam, kérem, méltóztasson éppen most munkában lévő ezen című Tragoediának: Első Ulászló Magyar Király vagy a Várnai ütközet – ajánlását el fogadni.” 1820. december 28-án kelt levelében (KazLev. 17. 3928. sz.) Kisfaludy újra jelentkezik Kazinczynál azzal a hírrel, hogy megvalósítja a tervezett almanach-kiadást: „Sokak unszolására eltökéllem magam egy Magyar Almanakot 1822. esztendőre kiadni – mellynek Dedicatióját a Császárné itt létében igen kegyesen el is fogadta.” Egyúttal felkéri Kazinczyt, hogy írásaival segítse a vállalkozást. Kazinczy 1821. január 20-án írja meg Kisfaludynak (KazLev. 17. 3940. sz.), hogy pillanatnyilag nem tud verseket küldeni az *Aurora* számára, mivel Igaz Sámuel zsebkönyve számára küldte el költeményeit. A levélben megjelenik a két Kisfaludy megnevezésére a catullusi „Gemellus Castoris”, amely a recenzióban is olvasható lesz: „Örvendek hogy Almanachunk lesz, ’s hogy azt Nemzetünk a’ Gemellus Castoristól veszi (a’ név Catullusból vétetett); ’s kevélykedem szerencsémme, hogy Ez engem is meghívott segélésére. De miként feleljek-meg a’ Tekint. Úr várakozásának? Készen nálam semmi nincs; Verseim közzül a’ mit illy célra valónak tekinthettem, Novemberben felküldém Igaz Sámuel Urnak, hogy abból a’ mi tetszésére talál lenni, Zsebkönyvébe tehesse; a’ mi az Erd. Múzeumban már megjelent, nem hiszem hogy a’ Tekint. Úr újra ki akarja adni; ’s a’ Kéziratnak Februáriusban már Bécsben kell lenni a’ parancsolat szerint. Legjobbna vélném, ha a’ Tekint. Ur Igaz Sámuel Úrtól elkívánná azon darabjaimat, a’ mellyeket a’ Zsebkönyv fel nem veve. Én magam küldenem meg ezeket a’ Tekint. Úrnak, hogy időt nyerjünk, ha tudnám, mellyeket nem veve-fel Igaz Úr.” A levelet hagyományosan ellenségesnek és visszautasítónak tartotta a Kisfaludy Károllyal foglalkozó szakirodalom, Bodrogi Ferenc Máté viszont azt hangsúlyozza, hogy a levél hangvételéből és tartalmából egyáltalán nem következik Kazinczy visszautasító ridegsége. (Kazinczy és Kisfaludy Károly kapcsolatához lásd részletesebben: AURORA 2024 V., 26–31.)

Kazinczy recenziója az 1823-ra kiadott *Auroráról* egyszerre készült a *Héberől* írottal, amely azt bizonyítja, valóban fontos volt számára mindkét irodalmi vállalkozás: végül szerkesztői döntés

miatt jelent meg külön a két recenzió, ehhez lásd kötetünkben a *Recenzió az 1823. évi Hébe zsebkönyvről* [1.] jegyzeteit.

Kisfaludy Károly (1788–1830): író, költő, drámaíró, műkedvelő festő és rézkarcoló, a pesti *Aurora* című almanach (1822–1837) szerkesztője. Kisfaludy Sándor költő, író (1772–1844) öccse.

Schärmer: Johann Martin Schärmer (1785–1868) osztrák festő.

a' metszéseket, négyen kívül, Blaschke által dolgoztatá: Blaschke János (1770–1833) pozsonyi származású Bécsben működő rézmetsző, Goethe, Schiller, Wieland, Kisfaludy Sándor és Károly, Berzsenyi, Dayka Gábor, Kis János és Kazinczy műveinek illusztrátora.

Csobáncz és Tátika: Kisfaludy Sándor regéi, amelyek a *Regék a magyar előidőből* című kötetben jelentek meg (Buda, 1807).

Ilka: Kisfaludy Károly drámája, *Ilka vagy Nándor-Fehérvár bevétele* (Buda, 1819).

Döbrentei: Döbrentei Gábor (1785–1851) író, műfordító, irodalomszervező, a kolozsvári *Erdélyi Múzeum* szerkesztője (1814–1818), a Magyar Tudós Társaság titkára (1831).

Fejér: Fejér György (1766–1851) történész, író, katolikus pap, az 1817 januárjában induló *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője (a lap 1841-ig működik).

Trattner: Trattner János (1789–1825) nyomdász, könyvkereskedő, folyóiratkiadó. A *Tudományos Gyűjtemény* kiadója. Apja Trattner Mátyás (1745–1828) nyomdász és könyvkereskedő. Fia nagykorúsága előtt és halála után volt a Trattner-nyomda vezetője.

Igaz: Igaz Sámuel (1786–1826) a *Magyar Kurír* és a *Hébe* szerkesztője.

Kisfaludy: Kisfaludy Károly.

a' két Zsebkönyv: a *Hébe* és az *Aurora*.

Gemelle Castor, et gemelle Castoris!: Catullus római költő (Caius Valerius Catullus, Kr. e. 84 – Kr. e. 54) 4. carmenjének 27., vagyis utolsó sora. Devecseri Gábor fordításában: „iker-fi Castor és ki Castor ikre vagy”. Utalás Léda ikerfiaira, Kasztórra és Polüdeikészre.

Sándor a' maga mindenk által kedvelt saját arcában jelen-meg itt: Kisfaludy Sándor (1772–1844) költő, Kisfaludy Károly bátyja. Az 1823-ra kiadott almanachban a következő munkái jelentek meg: *Sz. Mihályhegyi Remete Rege* (1–25.), *A' Tyrann Poéta* (89–92.), *Barátság és Szezelem' ideje* (299.)

Károly: Kisfaludy Károly, az 1823-ra kiadott almanachban megjelent munkái: *Honvág* (35–38.), *A' Lantos' szerelme* (71–73.), *Barátság és Szezelem* (97–134.), *Izóra. Monolog* (163–164.), *Pálma és Ciprusz. Allegoria* (301–307.), *Szilágyi Mihály' szabadulása. Dráma* (319–338.), *Epigrammák* (343–348.)

ez a' genialis és minden formákba szerencsésen általömlő Próteusz: tengeri isten, Poszeidón fia, állatok és anyagok alakját képes felvenni, vagyis a jelentése itt am. sokoldalú, sokszínű.

Miért hallgat itt Horvát István?: Horvát István (1784–1846) történész, nyelvész, egyetemi tanár. Ürményi József országbíró gyermekeinek nevelője, majd 1820-ig titkára. Kulcsár István *Hazai 's Külföldi Tudósítások* című lapjának munkatársa. 1815-től haláláig a Nemzeti Múzeum őre, 1823-tól az oklevél- és címertan, 1830-tól a magyar nyelv és irodalom tanára a pesti egyetemen. Révai Miklós tanítványa, a hun-szittya őstörténeti elmélet kidolgozója. A Magyar Tudós Társaság megválasztott tagja, de elvi különbségek miatt lemondott.

Szemere: Szemere Pál (1785–1861) péceli birtokos, költő, kritikus, szerkesztő. 1808-ban ügyvédi diplomát szerzett, ezután csak az irodalommal foglalkozott. A *Tudományos Gyűjtemény* egyik alapítója, az *Élet és Literatura* (később *Muzárion*) szerkesztője és szerzője, Kazinczy és Kölcsey bizalmas barátja.

Kölcsey: Kölcsey Ferenc (1790–1838) író, költő.

Klauzál: Klauzál Imre (1799–1847) mezőgazdász és szakíró, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja (1833).

Guzmics itt csak egy dalt adott; szépet, lelkest, mint minapi Értekezése a' Tud. Gyűjteményben: Guzmics Izidor (1786–1839) költő, műfordító, egyházi író, tanár, bencés szerzetes, 1832-től bakonybéli apát. Kazinczy bizalmas barátja. Verse az 1823-ra kiadott *Aurorában*: *Öröm-ének* (26–31.). A *Tudományos Gyűjtemény* 1822/VIII. kötetében jelent meg értekezése *A' nyelvnek hármias befolyása az ember emberiségébe, nemzetiségébe és hazafiúsításába* címmel (3–36.)

Szatthmárynak éneke szívet lelket gyúlaszt: (Paksi) Szatthmáry Dániel (1769–1818) református lelkész és tanár. Verse az 1823-ra kiadott *Aurorában*: *Egy elutazott széphez* (308.).

Ki nem iríglyé Mailáthnak németül írt Szegény Útasát? íme azt most magyarul adja, 's olly jól mint németül: Mailáth János (1786–1855) német műveltségű író, konzervatív politikus. *Magyarische Sagen und Märchen* (Brünn, 1825) című művét lefordította Kazinczy: *Mailáth' Regéji. Magyar Regék és Mesélések* (kiadta Kazinczy Gábor, Pest, 1864; a kézirat 1828–1830-ban készült). Kazinczy barátja. Az említett vers a 1823-ra kiadott *Aurorában* a 169–170. oldalon található.

A' Telekiek, József: Teleki József (1790–1855) nyelvész, történész. 1824-től a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka, Csanád (1827–1830) és Szabolcs (1830–1843) vármegyék főispánja, második koronaőr (1838–1842), Erdély kormányzója (1842-től). Az 1823-ra kiadott *Aurorában* megjelent munkája: *Első Lajos' Nápolyi hadviselése* (39–70.)

Ferencz: Teleki Ferenc (1785–1831) költő, matematikus. Paszmosi birtokos, kamarás. Döbrentei Gábor hatására kezdett magyarul verselni. Verse az 1823-ra kiadott *Aurorában*: *Hattyu-Ének* (165. o.)

's a' Pászmosi itt adja, a' mit Hébe felől szállván minap, 's régibb Csataadalát nem felejthetvén (Rajta, Vitéz, paripára!) óhajtánk, de meg nem jövendőlheténk: lásd kötetünkben a *Recenzió az 1823. évi Hébe zsebkönyvről* [1.] közleményben Teleki Ferenc említését.

Helmeczy: Helmeczy Mihály (1788–1852) író, műfordító és szerkesztő, a Kisfaludy Társaság alapító tagja. Az 1810-es évek elejétől Kazinczy pesti ügyeinek hűséges intézője. Az 1823-ra kiadott *Aurorában* a következő munkái olvashatók: *A' patak melletti Ifju. Schiller után* (167–168.), *Harcszózat* (240.), *Dal a' távolból. Matthiison után* (309. o.).

Sédely a' szép és szerencsétlen Skótziai Királynét szánatja 's szeretteti-meg velünk: Toldy Ferenc (eredetileg: Schedel) (1805–1875) irodalomtörténész, kritikus, orvos, egyetemi tanár. *Stuart Mária* című verse Schedel névvel jelent meg az 1823-ra kiadott *Aurorában* a 300. oldalon.

Egy Asszonyság női, anyai, honleányi érzéseket önt kebelünkbe: a tanmese címe *Zöld, Veres, és Fejér* (49–151.), szerzője Ü-né, szül. FBNJ, vagyis felsőbüki Nagy Julianna (1788–1826), férje Ürményi Miksa, Ürményi József országbíró fia.

Ráday, az ifjúság' tavaszi korában, szorosan csatolja magát a' Szenthez: Ráday Gedeon (IV., 1806–1873) Nógrád vármegye főispánja. A *Valláshoz* című verse az 1823-ra kiadott *Aurorában* a 318. oldalon olvasható.

Szalay Beniamin: Kisfaludy Károly álneve. A *Tollagi Jónás' viszontagságait* közli az 1823-ra kiadott *Aurorában* (245–288. o.).

Egyet óhajtánánk, 's nem a' Kiadóktól, hanem az Iróktól: hogy a' kik nekünk illy örömekeket adnak, engedjék tudnunk neveiket: az almanachban sok a névtelen publikáció, vagy csak kezdőbetűvel, monogrammal, álnévvel ellátott írás, pl. S., LM, MT, Böködy.

144. Rozgonyi József nekrológia

szövegforrás

Magyar Kurír, 1823. május 20., I. félesztendő 40. szám, 319.

Rovat cím: *Magyar Ország*.

megjelenés

A KazLev. 18. 4202. sz. levél jegyzetében (530–531. o.)

ABAFI 1884, 282–283.

hitelesség

Névtelen.

Az MTA KIK K 613/III. 53a-n a cikk kivágata, alul autográf monogram: „K. F.”

magyarázat

Kazinczy 1823. április 25-én számol be Dúlházy Mihálynak (KazLev. 18. 4190. sz.) Rozgonyi József haláláról: „Prof. Rozgonyi József Úr ma reggeli 9 órakor meghala. Egyéb híreim nincsenek, a’ mit az Úr is ne tudjon.” Rummy Károly Györgynek pedig már a nekrológ beküldéséről ír (1823. május 18., KazLev. 18. 4202. sz.): „Rozgonyi Joseph, Prof. der Philosophie zu Patak starb den 25ten April, wie Sie dies aus meinem Bericht im Magyar Kurir lesen werden.” [Április 25-én elhunyt Rozgonyi József, pataki filozófiaprofesszor – ahogy az olvasható lesz a Magyar Kurírban megjelenő tudósításomban.]

Rozgonyi József: (1756–1823) sárospataki tanár. Sárospatakon, majd Bécsben tanult, ahol 1784-ben II. József személyes kihallgatáson fogadta, elsőként nyert engedélyt utazásra, vele nyílt meg újra a külföldi akadémiák látogatásának lehetősége. 1791-től Losoncon, 1798-tól haláláig Sárospatakon tanított filozófiát, természetjogot, esztétikát és pszichológiát. Több Kant-ellenes munka szerzője.

Született anyai nagyatyjának a’ hajdani híres Prof. Csécsi Jánosnak házánál: Csécsi János (1689–1769) sárospataki tanár.

II. József: (1741–1790) magyar király (1780–1790).

Helvetzia: Svájc.

A’ Collégium Fő-Curátora Mélt. Lónyai Gábor Fő-Ispán Úr: Lónyai Gábor (1778–1824) Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809), Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor (1809 után és 1820–1824), tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka (1817-től), kamarás. Személyéről lásd még kötetünkben: Lónyai Gábor beiktatása; Bereghi innep; Lónyai Gábor nekrológja.

Major József: (1779–1830) sátoraljaújhelyi református lelkész 1816-tól.

Nyíri István: Nyíri István (1776–1838) matematikus, a sárospataki kollégium tanára, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tagja.

Friedrich Wilhelm Huszár Seregének Oberstere Mélt. Lang Ur: feltehetően III. Frigyes Vilmos (1770–1840) porosz király seregéről és ezredeséről van szó, nincs több adat.

Tulsiczky András: (1794–1830) egy ideig líceumi tanár volt, majd 1804-től az egri egyházmegye felosztása után pedig Kassa-egyházmegyei esperes-plébános.

145. Mária Therésia

szövegforrás

Hébe 1824, 3–21.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

Az MTA KIK K 604. II. 1a–10a oldalain kivágat a *Hébéből* autográf javításokkal. Ezeket a főszövegben jelöltük, részben emendáltuk.

magyarázatok

Kazinczy 1823. május 18-án kelt levelében említi először (Rumy Károly Györgynek, KazLev. 18. 4202. sz.), hogy Mária Terézia életrajzán dolgozik a *Hébe* számára: „Für die Hebe arbeite ich die Biographie unserer Theresia.” Nem sokkal később azonban arról számol be Bay Györgynek (1823. június 25., KazLev. 18. 4215. sz.), hogy még bele sem kezdett a munkába: „Külde e Uram Öcsém sokat Igaznak az új Hébébe? Én nem sokat, és kevés jót. Még a’ Maria Theresia életét kellene kidolgoznom oda, de még hozzá sem fogtam. Pedig a’ dolognak már kezében kellene lenni.” A munka ezt követően felgyorsulhatott, ugyanis Igaz Sámuel 1823. július 18-án jelenti Kazinczynak Bécsből (KazLev. 18. 4221. sz.), hogy kézhez vette Kazinczy Mária Terézia-életrajzát, amelyhez az almanachban mellékelni fogja a királynő portréját: „Tegnapelőtt vevém Mária Thereziádat. Dolgozásod méltóságos és édes. Fogadd-el tőlem érette az igen szíves köszönetet, míg a’ Publicumtól vennéd azt. Így lévén az életírás, bátran adhatjuk Theresiának özvegyi képét, a’ szép tisztos Matróna nem ütközik egybe a’ róla itten mondottakkal. Blaschke fogja metszeni.” Az 1824-re kiadott *Hébe* első metszete valóban Mária Teréziát ábrázolja, megjelölve a festőt és a metszőt is: eszerint „Meitens fest. 1743”, azaz Martin von Meytens festette 1743 körül, balra a magyar koronával, metszője azonban nem Blaschke, hanem egy bizonyos Berkovetz, akiről nem találtunk adatot.

Nem sokkal később Igaz arról értesíti Kazinczyt (1823. július 22., KazLev. 18. 4223. sz.), hogy javításokat tett a tévesen rögzített biográfiai adatokon: „Theresia gyermekeinek szül. és hal. idejét Genersichből pótolgatám. – Legnevezetesebb toll hiba vala az Antónia’ élete megszűnésének esztendeje, melly nem 92, hanem 93. Megigazítottam. A’ többi mind jól volt.” A sajtó alá rendezés folyamatában Igaz arról ír Kazinczynak (1823. augusztus 26., KazLev. 18. 4230. sz.), hogy a cenzúra az életrajzot egy helyen módosította: „Erdélyi Leveleidben semmit sem törölt a’ Censura. Változtatott azonban Mária Theresia’ életében, a’ mint a’ XVd. Kurír mellett Eperjesre írák e szerint: Nálád áll: « Ha ki a’ Baszták, Belgiojósók ‘sat. idejére emlékezik ‘s elnézi mit teve Theresia, érzeni fogja hogy kegy és kémelés mindég célra viszen, az ellenkező pedig mindég rosszat szül. » Most így van: – – érzeni fogja, hogy hívség és engedelem kegyet és kémélést szerez az Országnak, és mindég célra viszen ‘s a’ t. » Most már vagy így kicsafarva kell hagynunk, vagy az egész pontot cassálnunk. Tőled függ. Míg akarotodat tudhatnám, addig az életírást nem nyomtattatom ‘s a’ 2d. íven kezdetem a’ szedést és nyomást.” Ugyanebben a levelében jelzi Igaz, hogy az almanach 1823 szeptemberének elején kerül nyomdába: „Hol járt Aug. 5d. írt leveled, hogy csak 23d. vehetem? ki mondá, hogy Hébe Júl 6d. ment sajtó alá, holott még Sept. elsőjén megy? miként keseríthetsz csak tréfából is azzal, hogy én Téged nem szeretlek?”

Kazinczy azonban nem ad választ Igaz Sámuel kérdésére a cenzúra miatt módosított szakasz tárgyában, Igaz így újra rákérdez a döntésére: „Várom a’ Theresia életében kijelelt helyre válaszodat.” (1823. szeptember 3., KazLev. 18. 4232. sz.) Kazinczy válasza nem ismert, ugyanakkor a *Hébe* közleményéből végül kimaradt az Igaz Sámuel által megjelölt szakasz. Kazinczy Dessewffy Józsefnek írt levelében 1823. október 11-én (KazLev. 18. 4242. sz.) egy másik törölt szöveghelyre is felhívja a figyelmet, illetve utal az életrajz fogadtatására is: „M. Theresiámban a’ Censor meghagyá a’ mit a’ Mélt. Grófné igazán nagy Nagyatyja felől elmondottam, ‘s nagyon örülök hogy el van mondva. Nem vala szabad azt is elmondani, hogy II. József eltiltá a’ Cancellariust a’ vett parancs’ teljesítésétől. De te és a’ te gyermekeid, édes barátom, tartsátok-fel azt emlékezetben. A’ Theresia Biographiáját talán nem is volt volna szabad illy igen tömötten adni; de a’ hely különben nem engedte; ‘s én úgy hiszem, hogy ebben is sok jó vagyon; nevezetesen a’ mit a’ koszperdecskék [tárgy]ában mondék. Eggy valaki kegyetlenül nevette a’ Nagy Királyné gyermekeinek előszámlálásában ezt: megszűnt élni, holott a’ többi felől ez áll: mh. az az *megholt*. De a’ szerencsétlen Antónia halálát nem leheté másként jegyzenem.” Ugyanebben a levélben hangsúlyozza az írói tevékenység nemzeti

jelentőségét és az emlékállítás gesztusát, ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy hajdani fogsága ellenére szereti az egykori uralkodót: „Nagyon szép dolog ez a’ könyvcsinálás. Egyikünk ‘s másikunk vivit siliquis et pane secundo a’ maga szalmafedele alatt; irkál, ‘s a’ bölcs világ neveti a’ balgatagot, hogy az azt képzeli kevélyen maga felől hogy ő is valami. De a’ mit irkál, végre megjelen nyomtatásban, ‘s a’ bölcs világ akkor látja, hogy ez a’ balgatag kevély ember csak ugyan valami, mert egy egész nemzetre hatott, ‘s azt egy énekével, egy epigramjával, egy satyrájával etc. megneveltette, megjavította, nemesebb érzésekbe hozta. Örvendek gondolatomnak hogy Theresiának ezt a’ Biographiácskáját adám, és annak a’ jó asszonynak fenntartani, vagy inkább felelevenítem, emlékezetét. Legalább melegen van írva, ‘s látni fogják, hogy a’ Brüni ‘s Kufsteini lakos szereti a’ Theresiákat.” Fáy Andrásnak szintén az életrajz fogadtatásáról ír egy évvel később, 1824. október 22-én (KazLev. 23. 5876. sz.): „Az én Maria Theresiám a’ tavalyi Hébében olly tapssal fogadtatott, mellyet neki nem ígértem. Hogy hosszú ne legyen, csak végig röpültem a’ történeteken.”

Kazinczy sehol nem említi, hogy milyen forrást használt az életrajz megírásához, ugyanakkor Igaz Sámuel fenti megjegyzése, miszerint „Genersichből pótolgatta” a hiányzó adatokat, megalapozhatja azt a feltételezést, hogy Kazinczy is Genersich János történetírói munkáját használhatta. A történész (németül Johann Genersich) Késmárkon született 1761-ben, iskoláit többek között Debrecenben végezte, hogy megtanuljon magyarul, később Jénában is tanult, görög irodalmat hallgatott. 1785-től Késmárkon nevelő, később a humaniorák és a filológia, 1818-tól pedig a történelem professzora. Számos történelmi tárgyú publikációja közül kiemelhető az Ausztria történetét tárgyaló nyolckötetes munkája: *Geschichte der österreichischen Monarchie von ihrem Ursprunge bis zum Ende des Wiener Friedens-Congresses* (Wien, 1815–1817). Kazinczy kéziratai között megvan ennek a sorozatnak egy magyar és egy német nyelvű újsághirdetése, a kivágatok az MTA KIK K 638 II. 3a-n találhatók.

magyarázatok

Mária Terézia: (1717–1780) német-római császári hercegnő, osztrák főhercegnő, magyar, cseh és német királyi hercegnő, 1740-től Ausztria uralkodó főhercegnője, magyar és cseh királynő, majd Lotaringiai Ferencsel kötött házassága révén 1745 és 1765 között a német-római császárné. VI. Károly második gyermeke, legidősebb lánya.

Hatodik Károly: (1685–1740) osztrák főherceg, német, magyar és cseh királyi herceg, 1707 és 1735 között nápolyi király, 1708 és 1720 között szardíniai király, 1720 és 1735 között szicíliai király, 1711-től osztrák uralkodói főherceg és magyar király III. Károly néven, cseh király II. Károly néven, német király és német-római császár VI. Károly néven. A Habsburg-ház utolsó egyenesági férfi leszármazottja. Mária Terézia édesapja.

egyetlen fija (Leopold, János, József, Antal, Paulai-Ferencz, Hermenegild, Rudolf, Ignác, Boldizsár): Leopold Johann von Österreich, azaz Lipót János, Ausztria főhercege, aki 1716-ban született és ugyanebben az évben elhunyt. VI. Károly első és egyetlen fia.

e’ nevet, valóban szerencsés jósolatúl, nagyanyjáról Első Leopoldnak Özvegyéről veheté: I. Lipót (1640–1705) német-római császár, német király, magyar és cseh királynak, Mária Terézia nagyapjának három felesége volt, Ausztriai Margit Terézia (1651–1673), Ausztriai Klaudia Felicitász (1653–1676) és Pfalz-Neuburgi Eleonóra (1655–1720), ez utóbbi I. József és VI. Károly édesanyja, illetve majd I. Lipót özvegye. A Terézia nevet eszerint nem közvetlenül a nagyanyjától, hanem akár nagyapja első feleségétől örökölhette Mária Terézia.

Tizenkilencz esztendősz korában (1736. Febr. 12d.) a’ huszonnyolcz esztendősz Ferencz Lotharingi Herczeghez, Toskanának Fejedelméhez, adaték: Mária Terézia férje Lotaringiai Ferenc (1708–1765), aki házassága révén 1740-től az osztrák örökös tartományok társuralkodója, valamint 1747-től a Német-római Birodalom császára I. Ferenc néven. A Habsburg–Lotaringiai-ház megalapítója.

ifjabb testvére Maria Anna, Német-Alföldi Kormányzó Ferencznek ifjabb testvéréhez, Károlyhoz: Habsburg Mária Anna lotaringiai hercegné (1683–1754), VI. Károly legfiatalabb lánya. Férje Károly Sándor lotaringiai herceg (1712–1780), aki tehát Mária Terézia férjének az öccse.

Eugén Szabaudiai Herczeg: Savoyai Jenő (1663–1736), németül Eugen von Savoyen német-római császári hadvezér, francia nevén Eugène-François de Savoie-Carignano gróf, Carignano hercege.

Pragmatica Sanctio (lat.): a kifejezés jelentése ‘gyakorlati rendezés’, nevezetesen egy megváltoztathatatlan királyi rendelet. VI. Károly 1713-ban adja ki a Habsburg-ház leányági örökösödésére vonatkozó rendeletet, amelyet a magyar rendekkel majd 1723-ban fogadtat el.

Első József: I. József (1678 – 1711) 1705–1711 között német-római császár, Ausztria uralkodó főhercege, magyar és cseh király, I. Lipót és Pfalz-Neuburgi Eleonóra legidősebb fia, akinek nem született fiúutódja.

Első Leopold: I. Lipót (1640–1705) német-római császár, német király, magyar és cseh király, I. József és VI. Károly édesapja, Mária Terézia nagyapja

minekutána Károly meghala, eggyszerre kelének-fel: ez az úgynevezett örökösödési háború (1740–1748) VI. Károly halála után, amelyben széleskörű összefogás bontakozik ki a Habsburgok ellen, a Pragmatica Sanctio kétségbe vonásáért. Az úgynevezett száli törvényekre hivatkozva Bajorország, Spanyolország és Szászország uralkodói igényt tartottak a Habsburg Birodalom örökségére. (A száli frankok által megalkotott törvénykezés az V. században keletkezett I. Klodvig uralkodása idején, és többek között a föld öröklésének jogát is szabályozta.)

a’ Baváriai Választó-Fejedelem: II. Miksa Emánuel (1662–1726), Bajorország választófejedelme.

Szax (ném.): szász.

Második Friedrich, Theresiának legveszedelmesbb ellenje: II. Frigyes (1712–1786) porosz király, aki Sziléziát akarta megszerezni, illetve a Habsburg Birodalmat akarta meggyengíteni a háborúban.

Therésia, egyedül az Ángollyal frigyben: Nagy Britannia katonai segítséget nem adott, csak diplomáciait.

Második József fíját (1741. Martz. 13d.) megszülte: II. József (1741–1790) német római császár 1765-től, magyar király 1780-tól haláláig.

Pozsonyba idézé a’ Rendeket: Mária Terézia 1741 szeptemberében összehívja az országgyűlést.

Nádorrá választatván elébb Pálffy Jánost, a’ Szathmári Béke’ hőjét: Pálffy János (1664–1751) magyar főúr, császári tábornagy, 1741-től haláláig Magyarország nádora. A Rákóczi-szabadságharcot 1711-ben lezáró szathmári békében a császár megbízottja.

A’ szép Királyné e’ veszedelmek közt (Septemb. 11d.) megjelené a’ Rendek előtt: az 1741-es pozsonyi országgyűlésen Mária Terézia a magyar rendek támogatását kéri az örökösödési háborúban a néhány hónapos fiával, II. Józseffel a karján. A magyar rendek közfelkiáltással állnak ki mellette.

Rác föld (rég.): Szerbia.

Andrásh Miklós: Rákóczi kuruc seregében is szolgált, ferences barát.

Bethlen Farkas: (1705–1783) altábornagy, a Bethlen-ezred tulajdonosa.

Forgács Ignác: Forgách Ignác gróf alezredes 1741. október 30-án kapott parancsot a gyalogezered felállítására Pozsonyban.

Haller Sámuel: tábornok, nincs több adat.

Szirmay Tamás: nagybirtokos, 12.000 katonát szerelt fel a saját költségén,

Ujvári László: nincs adat.

Generális (lat.): tábornok, katonai vezető.

Beleznay János: (1673–1754) nagybirtokos, kuruc ezredes, majd császári-királyi tábornok.

Kálnoki Antal: székely nemes, tábornok.

Esterházy József Ország-Bírája és Feld-Marschall: Esterházy József (1682–1748) 1741-től országbíró, tábornagy.

Lovasságnak Generálisai Esterházy Ferencz: Esterházy Ferenc (1683–1754), Esterházy József testvére, tárnokmester.

Károlyi Sándor: (1669–1743) kuruc, majd császári-királyi tábornagy, a szatmári béke aláírója kuruc részről.

Csáky György: (1677–1741) főúr, generális.

General-Lieutenant (lat., fr.): tábornok.

Baranyai János: tábornok.

Koháry András: Koháry András Lőrinc (1694–1757) tábornok.

Festetics József: (1691–1757) tábornok, az örökösödési háború hadvezére.

Ghilányi János: báró, kapitány, szertartásmester.

Generál-Major (ném.): vezérőrnagy.

Forgács Ferencz: (1697–1755) nógrádi főispán.

Andrássy Péter: Andrássy Péter (? –1745) császári altábornagy.

Nádasdy Ferencz: Nádasdy Ferenc (1708–1783) a Habsburg császári sereg tábornoka, horvát bán.

Pálffy Leopold: Pálffy Lipót (1716–1773) tábornok, főhadparancsnok.

A' Bajor, veje Első József Császárnak, Decemb. 19d. Cseh Királynak, 's 1742. Febr. 12d.

Hetedik Károly nevezet alatt Római Császárnak koronáztaték: VII. Károly, azaz Bajor Károly Albert német-római császár (1697–1745).

Pálffy Károly, a' Nádor' fija: valószínűleg a Fentebb említett Pálffy János fia, nincs több adat.

La belle reine des hongrais, mond Voltaire a' maga szép Epistolájiban, Se rit de cette épiphanie.: Helyesen: hongrois. Magyarul: 'A magyarok szép királynője / Nevet, amikor mindez megmutatkozik.' Játék az epifánia kifejezés kettős jelentésével, amely az ókori görög vallásban egyrészt az istenség váratlan megjelenését, illetve a keresztény kultúrkörben a vízkeresztet jelenti, másrészt azonban, a vallási tárgytól eltávolodva a lényeg megmutatkozását, illetve megpillantását jelenti. Az idézet Voltaire francia író, költő (1694–1778) *L'Épiphanie de 1741.* című verséből származik, amely a *Poésies mêlées* [Vegyes költemények] CXXXIX. darabja.

MATER CASTRORUM (lat.): a tábor anyja. A feliratot először Julia Domna római császárné (170–217), Lucius Septimius Severus császár felesége tiszteletére vert érméken használták.

A' Királyné, vévén a' hírt Károly sógorától: Károly Sándor lotaringiai herceg (1712–1780), I. Ferenc bátyja, császári-királyi tábornagy.

Elector (lat.): a német-római császárokat választó testület tagja a Német-római Birodalomban.

Károlyi Ferencz: Károlyi Ferenc gróf (1705–1758), Szatmár vármegye örökös főispánja, titkos tanácsos, lovassági tábornok, a császári és királyi seregben.

Splényi Gábor: (1690 – 1762) lovassági tábornok.

fija, Maximilián-József: III. Miksa József (1727–1777), azaz Maximilian Joseph von Bayern, VII. Károly fia, bajor választófejedelem.

megköté a' békét (Füssenben, April 22d.): a füsseni békét 1745. április 22-én írta alá III. Miksa bajor választófejedelem és Mária Terézia az örökösödési háború idején. Ezt követően az osztrák csapatok kivonultak Bajorországból, a bajorok pedig elismerték a Pragmatica sanctiót. III. Miksa József ígéretet tett arra, hogy a császárválasztáskor Mária Terézia férjére, Lotharingiai Ferencre szavaz.

mint Friedrich (Drezdában, Decemb. 25.d): II. Frigyes, Poroszország uralkodója 1745. december 25-én kötötte Szászországgal és a Habsburg Birodalommal a drezdai békét. Frigyes

ezt követően elismerte Lotharingiai Ferencet, Mária Terézia férjét a Német-Római Birodalom császáranak, akit 1745. szeptember 13-án választottak meg.

Theresiának szeretett és szeretetre-méltó férje a' maga neve' napján (Octób. 4d. 1745) Császárrá koronáztatott: Mária Terézia férjét, I. Ferencet (1708–1765) 1745. október 4-én koronázták német-római császárrá Frankfurtban.

Goethe festi az innepet (Aus meinem Leben.): Johann Wolfgang von Goethe német költő (1749–1832) önéletírása: *Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit* [Életemből. Költészet és valóság] (3 Bände. Cotta, Tübingen 1811–1814). Negyedik kötete 1833-ban jelent meg, Goethe halála után.

Nádasdi új meg új fényt vona magára 's Nemzetére, 's Septemb. 15d. megvevé Génúát: Nádasdy Ferenc hadteste is részt vett Genova sikeres ostromában 1746. szeptember 15-én.

Pétervári 's Drezdai Udvarokkal köte frigyét: Oroszország és Poroszország uralkodóival való szövetség.

1748. Oct. 23d. az Aacheni béke által elveszténk Parmát, Piacenzát, Guastallát, Milanónak némelly tájékát, 's Glatz várát Silesiában: az aacheni békeszerződés zárta le az osztrák örökösödési háborút. Mária Terézia megvédte trónjait, de le kellett mondania Sziléziáról a poroszok javára, illetve Spanyolországé lett az észak-itáliai Párma, Piacenza és Guastalla hercegségeit.

Kaunicz Wenzel, a' későbbi Minister: Wenzel Anton Kaunitz herceg (1711–1794), osztrák politikus, államkancellár, Mária Terézia és II. József bizalmasa, az uralkodó után a birodalom legbefolyásosabb embere.

Verszaili [...] Udvarok: Franciaország.

Prusszia Angliával és a' Hesszel köte frigyét (1756. Január. 26.): az aacheni béke után Mária Terézia arra törekszik, hogy visszaszorítsa Poroszország hatalmát. II. Frigyes a Brit Birodalommal és az Angliával perszonálunióban lévő Hannoverrel köt szövetséget.

Theresia ezekkel (Május' elsőjén): Mária Terézia Franciaországgal, Oroszországgal, Svédországgal és német államokkal köt szövetséget.

a' Prussziai seregek (1756. Aug. 29d.) bécsapának Saxoniába, 's elkezdődék a' Hétesztendei Háboru: a hétéves háború több kontinensen zajló területszerző háború volt. II. Frigyes 1756-ban, számítva Mária Terézia és szövetségesei támadására, megtámadta Szászországot, amely Ausztriát támogatta, majd megindult Csehország felé.

Collinnál (1757. Jún. 18d.): a kolíni csata (Kolín csehországi város, németül Kolin vagy Collin) a hétéves háború egyik csatája, melynek során a porosz sereg vereséget szenvedett, és vissza kellett vonulnia Csehországból.

Holzbergnél (Sept. 7d.): a Nádasdy vezette könnyűlovas és gyalogos hadosztály újabb győzelme a sziléziai harctéren a poroszok ellen.

Schweidnitznél (Novemb. 12d.): a sziléziai harctéren Schweidnitz várát Nádasdy 1757. október 13-tól kezdte el körülzárni mintegy 40.000 fős sereggel. Az ostrom november 11-ről 12-re forduló éjszakán indult, végül a poroszok feladták a várat.

Hadik Octób. 16d. beméne Berlinbe, 's azt sarcz alá vetette: Hadik András (1710–1790) a Belezna huszárezredben kezdte katonai pályáját, a hétéves háborúban pedig lovassági tábornok, majd a Sziléziában harcoló császári fősereg parancsnoka lett. 1757. október 10-én a sziléziai Habsburg–porosz frontvonaltól nyugatra fekvő Berlin (II. Frigyes porosz birodalmának fővárosa) felé indult: mivel Frigyes személyesen irányította a porosz sereget, a város és az oda vezető út védtelen volt. A mintegy négyezer lovashuszárból és gyalogosból álló sereg Berlinbe érve a város átadását és hadisarc fizetését követelte. A helyőrség ellenállását ágyútűzzel és rohammal törték meg, és Hadiknak az 500 ezer talléros sarcnak közel a felét sikerült beszédnie, mielőtt távoztak Berlinből a porosz csapatok közeledésének hírére.

Az örök háborgásoknak a' Hubertsburgi Béke 1763. Február. 15d. vete véget: a hétéves háborút lezáró megállapodás Mária Terézia, II. Frigyes, illetve Svédország, Franciaország,

Szászország és Oroszország között. Eszerint a felek biztosították egymás területi birtokait és a kereskedők kedvezményeit, Ausztria lemondott Sziléziáról és a Glatz Grófságról, a poroszok Sziléziában biztosították a katolikus vallás gyakorlását, II. Frigyes ígéretet tett arra, hogy brandenburgi választófejedelemként támogatja a császárválasztáson József főherceget (a későbbi II. Józsefet).

A' Pétervári és Berlíni Udvarok (1772. Február. 17d.) titkos egyet-értésre kelének, felosztani a' szomszéd Lengyel-országot: ez Lengyelország első felosztása. A 18. század során Lengyelország és Litvánia uniója erős függésben volt az Orosz Birodalomtól az első felosztást megelőző években. A felosztás célja így az volt, hogy a nagyhatalmak fenntartsák a status quót. 1772. február 6-án Szentpéterváron Poroszország és Oroszország már kötött egy szerződést, ehhez csatlakozott Ausztria a Bécsben február 19-én a három fél részéről aláírt új szerződéssel. Augusztus elején Ausztria, Poroszország és Oroszország csapatai bevonultak Lengyelországba, és elfoglalták az egymás között elosztott tartományokat.

a' Zsigmond Király által zálogba vetett XIII. Szepesi Városok: Luxemburgi Zsigmond (1368–1437) I. Zsigmond néven magyar király 1387-től, német-római császár 1433-tól. Zsigmond 1412-ben 16 szepességi települést zálogosított el a lengyel királynak, hogy bevételhez jusson. Lengyelország első felosztáskor ezek a városok visszatértek Magyarországhoz.

Halics és Lodomér országokban: Halics és Volodimir városok neveiből jövő tartománynevek (Lodoméria), amelyek Galícia területén fekvő tartományokat jelölnek, vagy sokszor magát Galíciát jelölik.

Gubernátor (lat.): kormányzó.

Károly Tódor: IV. Károly Tivadar (1724–1799) pfalzi választófejedelem.

Maximilián: Habsburg–Lotaringiai Miksa Ferenc Xavér főherceg (1756 – 1801) Mária Terézia legfiatalabb gyereke. 1784–1801 között Köln érseke és választófejedelem.

Albert: Albert Kázmér szász–tescheni herceg (1738–1822), Mária Krisztina főhercegnő (Mária Terézia ötödik gyereke) férje 1766-tól.

a' Tescheni Béke (1779. Máj. 13d.): a tescheni béke az 1778–1779 során zajló bajor örökösödési háborút zárta le. Ennek volt része Ausztria és Poroszország területszerző kísérlete és egymás ellen indított háborúi.

Batthyáni Károly: Batthyány Károly gróf (1698–1772) császári tábornagy és horvát bán 1748-tól 1763-ig volt József főherceg, a későbbi II. József nevelője, majd főudvarmestere. 1752 és 1760 között a két fiatalabb főherceg, Lipót és Károly nevelője is volt. Az első Batthyányi-Strattmann herceg.

egyik Tanítója (a' Magyar Statisticában 's Historiában) Bajtay Antal, elébb Piarista, később Erdélyi Püspök: Bajtay Antal (1717–1775) piarista szerzetes, később rendi tartományfőnök (1754), majd erdélyi püspök (1760). 1749-től a bécsi Theresianum történelem- és régészetprofesszora, majd a gyermek József főherceg történelemtanára. A trónörökös számára írt tankönyvei történelmi, természetföldrajzi és statisztikai adatokat tartalmaznak, továbbá közjogi, gazdasági és kulturális ismereteket. Kéziratban maradt tankönyvei: *Arcana regni Hungariae historia, Institutiones philosophicae. Politico-statistica Regni Hungariae, Statistica regni Hungariae, quam tradidit [...] archiduci deinde Josepho II. [...] imperatori.*

Károly fija: Mária Terézia hetedik gyereke, másodszületett fia, Károly József Emánuel főherceg (1745–1761).

Ferdinand fija: Ferdinánd Károly Antal főherceg (1754 – 1806), Mária Terézia tizennegyedik gyermeke, később a Milánói Hercegség kormányzója 1765 és 1796 között.

a' még Első Lajos által épített Királyi lak Budán: I. Lajos (1326–1382) magyar király 1342-től haláláig uralkodott. Udvarát Visegrádról Budára helyezte 1347–1355 között.

Kamarai-Előülő 's Koronaőr Gróf Grasalkovics Antal: Grassalkovich Antal báró, majd gróf (1694–1771), Mária Terézia bizalmas híveként emelkedett királyi személyenné, kamaraelnökké és az ország egyik legnagyobb birtokosává.

Személyének őrzésére (1760. Septemb. 28d.) száz húsz nemes ifjakat eskedtete-fel: Mária Terézia magyar nemesi királyi testőrsége.

első Kapitányok Gróf Pálffy Leopold: Pálffy Lipót gróf (1716–1773), katona, tábornok, főhadparancsnok, titkos belső tanácsos, 1765-ben elnyeri a Mária Terézia alapította Szent István-rend keresztjét.

Szent-István Első Magyar Király' nevéől nevezte az 1764. Június' 17d. állított polgári Rendet: a lovagrenddel polgári és egyházi érdemeket jutalmaztak, a Katonai Mária Terézia-rend mellett a Habsburg Birodalom legjelentősebb kitüntetése volt.

Gróf Mercy által a' Béga Csatornáját tizenhatsz mértföldnyi hosszúságban vonatta: Claude Florimond de Mercy gróf (1666–1734) lotaringiai származású, Habsburg császári atona, tábornagy, német-római császári hadvezér volt, akit Savoyai Jenő a Temesköz katonai parancsnokságával bízott meg 1716-tól. Mercy 1724-től indította el a Temesköz lecsapolását és a Béga folyó szabályozását, illetve a hajózható Béga-csatorna megépítése is ekkor kezdődött.

Eggyesült Óhitűek: azok a keleti katolikus egyházak, amelyek egyesültek a nyugati egyházzal. Magyarországon ez a Magyar Görögkatolikus Egyház.

eltöröltetvén 1773 a' Jezsuita-Szerzet: XIV. Kelemen pápa oszlatja fel a jezsuita rendet politikai és egyházi nyomásra 1773 július 21-én. A pápai határozatot szeptember 21-én hirdetik ki a Habsburg Birodalomban. A rend magyarországi vagyonából tanulmányi alap létesült.

a' Tudományok' és Iskolák' dolgait leginkább Ürményi József (most Ország-Bírája) segédjével élvén, új rendbe hozta: Ürményi József (1741–1825) országbíró, 1766-tól ügyészségi, 1769-től ítélőtáblai, 1773-tól kamarai, 1774-től magyar kancelláriai tanácsos. 1773 novemberében Mária Terézia tanulmányi bizottságot hozott létre egy új tanulmányi rend kidolgozására, és 1776. aug. 5-én Ürményi József kancelláriai tanácsos javaslatára kilenc tankerületre osztotta az országot. Ezek élére tanügyi főigazgatókat és népiskolai tanfelügyelőket állított, felsőbb hatásuk a tanulmányi bizottság lett. 1777. aug. 22-én a királynő kiadta a közoktatást átfogóan, felvilágosult szellemben szabályozó rendeletét, a Ratio Educationist, amelyet Ürményi József, Terstyánszky Dániel, Makó Pál és Kollár Ádám dolgozott ki. Ezzel létrejött az állami irányítású egységes iskolarendszer, és az egyházi iskolák állami felügyelete.

Szebenben (Erdélyben 1770) eggy igen nagy Árvaházat: a szebeni Terézárva-ház alapítólevelét 1770. március 25-én adták ki.

1780. Talloson száz árva gyermekre eggy másikat: pontatlan adat. Tallóson, Esterházy Ferenc kastélyában 1763-ban nyílt meg az első magyar árvaház. Az árvákat 1780-ban áthelyezték a szenci fenyítőház épületébe, a fegyenceket pedig a tallósi kastélyba szállították. Tallós: (szlovákul Tomášikovo) község Szlovákiában, a nagyszombati kerületben.

Szenczen Fenyítő-házat alkotott: a szenci fenyítőház 1772-ben nyílt meg, szintén Esterházy Ferenc egyik kastélyában. Szenc: (1899-ig Szempcz, szlovákul Senec, németül Wartberg) város Szlovákiában, a Pozsonyi kerületben. A csere oka az volt, hogy a tallósi kastély félreeső helyen, mocsarak közelében feküdt, a szűnyogok rengeteg megbetegedést okoztak. Az árvákat műszaki tisztekké szándékoztak kiképezni, a szenci vidék pedig erre alkalmasabbnak bizonyult.

Az innepeket és az alamizsnából élő Szerzetesek' számát (ezek 1770 Magyar-országon háromezer ötszáz hetven főből állottak) megkevesítette: ezek pontatlan megállapítások, ugyanis 1771-ben XIV. Benedek csökkentette az egyházi ünnepek számát, emiatt például Szent István ünnepe kimaradt, Mária Terézia ugyanakkor elrendelte az ünnep megtartását, és állami ünneppé nyilvánította. A szerzetesrendek szabályozása során Mária Terézia 3.570 főben maximalizálta a kolduló rendek szerzeteseinek számát.

Az adófizető Népnak anyja volt, és azoknak kötelességeiket 's tartozásaikat Földes Uraik eránt (1772) az Urbárium' behozása által szorosabban kijegyzette: Az urbárium vagy úrbéri rendelet vagy úrbéri pátens 1767-ben kiadott szabályozás, célja a jobbágyság jobb állami adózóképeségének biztosítása. Felváltotta az addig részben szokásjogon alapuló, részben

lokálisan eltérő úrbéri előírásokat, szabályozta a jobbágységek nagyságát, a jobbágységek terhelő és a földesurakat megillető szolgáltatásokat.

1777 az Univerzitat vivé-áttal oda Nagy-Szombathól, 's a' Királyi-laknak egyik palotáját Csillagnézővé parancsolá emelni: a Nagyszombati Egyetemet Pázmány Péter alapította, 1777-ben, a jezsuita rend feloszlatása után, Mária Terézia rendeletére költözött Budára. A királyi palota 1750 után lezajlott átépítése után az uralkodó nem használta a palotát eredeti funkciójában. A bölcsészeti, a jogi és az orvosi fakultás kapott helyet a palotában, a teológia a budavári Nagyboldogasszony-templommal szomszédos, volt budai jezsuita rendházba került. Hell Miksa kapott megbízást a csillagvizsgáló megépítésének szervezésére, a torony tervezője Franz Anton Hillebrandt volt. Az egyetemnek 1784-ben Pestre kellett költöznie II. József utasítására. Az egyetemi nyomda és a csillagvizsgáló Budán maradt, de a tornyot 1829-ben statikai problémák miatt lebontották.

Károlynak Nevelője Herczeg Lichtenstein Antal Florián: Antal Florián liechtensteini herceg (1656–1721), fiatal korától I. Lipót udvari embere. 1693-ban megbízták Károly főherceg, a későbbi VI. Károly oktatásával, és kinevezték főudvarmesterré.

Starhemberg Gundacker: Gundaker Thomas Starhemberg (1663–1745) pénzügyi szakember, a bécsi udvarban Savoyai Jenő véence, 1712-től az Udvari Kamara elnöke, 1716-tól a Titkos Pénzügyi Konferencia elnöke.

Zinzendorf Filep Lajos: Philipp Ludwig von Sinzendorf (1699–1747) győri, majd boroszlói megyéspüspök, 1730-tól római bíboros.

Cseh és Austriai Vice-Cancellarius Bartenstein: Johann Christoph von Bartenstein (1689 – 1767) 1715-től állt a bécsi udvar szolgálatában, VI. Károly és Mária Terézia uralkodása alatt is nagy befolyása volt. 1732-től titkos tanácsos és helyettes kancellár.

az ő Swietenje: a holland származású Gerhard van Swieten (1700–1772) I. Ferenc német-római császár hívta meg a bécsi udvarba. Mária Terézia udvari orvosa, egyetemi tanár, a bécsi császári könyvtár igazgatója.

József: II. József.

Leopold: Mária Terézia és I. Ferenc 9. gyermeke, Leopold, magyarul Péter Lipót József főherceg (1747–1792), aki I. Lipót néven toszkánai nagyherceg, 1790–1792 között II. Lipót néven német-római császár, magyar és cseh király.

kedves veje Albert Lengyel Királyi 's Sax-Tescheni Herczeg, 's 1765 olta Magyar-országi Helytartó: Albert Kázmér szász-tescheni herceg (1738–1822), Mária Krisztina főhercegnő férje 1766-tól. Batthyány Lajos Nádor halála után Albert herceget nevezi ki Mária Terézia Magyarország császári helytartójává, aki 1780-ig tölti be ezt a posztot.

Prof. Sonnenfels: Joseph von Sonnenfels (1733–1817) bécsi politikus, jogász, gazdasági szakember, udvari tanácsos, a Képzőművészeti Akadémia elnöke (1810). II. József bizalmi embere. 1763-tól 1791-ig a politikai és gazdasági tudományok tanára (ném., lat.: Polizey professor) a bécsi egyetemen.

A' Császárné az elme' kimivelése által nem engedé magát oda ragadtatni, a' hova a' régibb és újabb Christínák vitettek: a „régibb Christína” minden bizonnyal Krisztina svéd királynő (1626–1689) 1632 és 1654 között, aki a tudományok és a művészetek kedvelője és támogatója volt. Figurája ugyanakkor ellentmondásos, többek között amiatt, hogy a svéd hadsereg sikeres hódításai során a műkincsgyűjteményeket Svédországba vitette. Az „újabb Christína” talán Mária Krisztina főhercegnő, Mária Terézia lánya (lásd lentebb), aki nagyon művelt és tehetséges festő volt.

Károly 1732. April. 5d. [...] Helytartójának nevezte Magyar-országon: VI. Károly Lotharingiai Ferencet, Mária Terézia későbbi férjét Magyarország királyi helytartójává nevezte ki Pálffy Miklós nádor halála után.

Pálffy Miklós: (1657–1732) Magyarország nádora 1714-től haláláig.

a' kit Therésia, egyg holnappal azután hogy thrónusára fellépe, Német tartományaiában Corregensének nevezett: Mária Teréziával kötött házasság révén Lotharingiai Ferenc az osztrák örökös tartományok táruralkodója, azaz korrégense lett.

„Hic ille suasor et magister noster est, [...] ... (lat.): „Tanácsadónk és tanítónk, aki szerencsés uralkodásunk kezdetén megtanította közelebről megismerni, megbecsülni, végül szívből megszeretni a számunkra kedves magyar nemzetet; értünk és drága magyar királyságunkért szerzett halhatatlan érdemét önön és káptalanján keresztül szeretnénk megőrizni az utókornak.” A levél forrása ismeretlen.

Maria Christina: Mária Krisztina főhercegnő (1742–1798), Mária Terézia és I. Ferenc ötödik gyermeke, Mária Terézia kedvenc lánya.

lássd az Ajánlást Révainak Versei előtt, Pozsony, 1787.: Révai Miklós költő (1750–1807) *Elegyes versei* című kötete, amelynek ajánlása „Felséges Kristina Austriai Fő Hertzeg Asszonyának, Szász Tessini Hertzegnének, Német Al Föld' Kormányzó Asszonyának, A Magyarok' Kegyes Hertzeg Aszszonyoknak, és különös kedvelőjöknek, Kegyelmes Aszszonyomnak” szól. Révai a méltatásban hangsúlyozza, hogy Mária Krisztina mindig szeretettel fordult a magyarok felé, és ez Mária Terézia öröksége.

férje Albert Herczeg: Albert Kázmér szász–tescheni herceg (1738–1822), Mária Krisztina főhercegnő férje 1766-tól.

Batthyáni Lajos Nádor: Batthyány Lajos (1696–1765) Magyarország nádora 1751–1765 között, az utolsó magyar nemzetiségű nádor.

halála után nevezetett (1765. Decemb. 25d.) Helytartónkká: Batthyány halála után Albert herceget nevezi ki Mária Terézia Magyarország császári helytartójává, aki 1780-ig tölti be ezt a posztot.

Sándor: Sándor Lipót főherceg (1772–1795), II. Lipót fia, Magyarország nádora 1790–1795 között.

József Nádoraink: József Antal főherceg (1776–1847), II. Lipót fia, Magyarország nádora 1796-tól haláláig.

fija Leopold, Toskánai Nagy Herczeg, 's később Római Császár: II. Lipót.

menyegzőjét ülte Maria Ludovica Parmai Herczegasszonnyal: II. Lipót felesége Mária Ludovika (1745–1792), Bourbon-házból származó spanyol infánsnő, Péter Lipót főherceg hitveseként Toszkána nagyhercegnéje 1765 és 1790 között, majd német-római császárné, magyar és cseh királyné 1790 és 1792 között.

József fíjának második hitvese 1767 himlőt kapott: II. József második felesége Bajorországi Mária Jozefa (1739 – 1767), akit 1765-ben vett feleségül, majd 1767-ben elveszítette, amikor az asszony a fekete himlőbe belehalt.

Störk: Anton von Störck (1731–1803) osztrák orvos, aki részt vett Mária Terézia himlőjének kezelésében 1767-ben, és ezt követően a kezelőorvosa lett.

görbült koszperdecské (rég.): a koszperd egy szablyaféle.

Mária Terézia gyermekeinek adatai:

1. Mária Erzsébet Amália főhercegnő (1737–1740).
2. Mária Anna Jozefa főhercegnő (1738–1789).
3. Mária Karolina Ernesztina főhercegnő (1740–1741).
4. József Benedek Ágost főherceg (1741–1790), később II. József német-római császár, magyar és cseh király (1764–1790).
5. Mária Krisztina főhercegnő (1742–1798).
6. Mária Erzsébet főhercegnő (1743–1808).
7. Károly József Emánuel főherceg (1745–1761).
8. Mária Amália főhercegnő (1746–1804).
9. Péter Lipót József főherceg (1747–1792), I. Lipót néven toszkánai nagyherceg, 1790–1792 között II. Lipót néven német-római császár, magyar és cseh király.

10. Mária Karolina főhercegnő (1748), születésekor meghalt.
11. Mária Johanna Gabriella (1750–1762).
12. Mária Jozefa főhercegnő (1751–1767).
13. Mária Karolina Lujza főhercegnő (1752–1814).
14. Ferdinánd Károly Antal főherceg (1754–1806).
15. Mária Antónia főhercegnő (1755–1793), azaz Marie-Antoinette, aki 1770-ben feleségül ment XVI. Lajos francia királyhoz. A francia forradalomban férjével együtt kivégezték.
16. Miksa Ferenc főherceg (1756–1801) püspök, érsek.

146. Hirdetés

szövegforrás

Magyar Kurír, 1824. július 13., II. félesztendő 4. szám, 32.

Újraaközlések: 1824. július 30., II. félesztendő 9. szám, 72.; 1824. augusztus 10., II. félesztendő 12. szám, 92.

megjelenés

1. KazLev. 19. 4362. sz. levél jegyzetében (599. o.).

2. KAZUTAK 2015, az *1824-es út* jegyzeteiben, 266–267. o.

hitelesség

Aláírás nélkül. A cikkben a „Legatárius”, vagyis az örökös, Kazinczy Ferenc címére kéri a szerző a jelentkezéseket.

A cikk kivágata kétszer is szerepel az MTA KIK K 633/V kéziratcsomóban, a 162b-n és a 163a-n, utóbbi fölött autográf megjegyzésekkel: „Consil. Kazinczy Dienes meghal 1824. Április 30d. Váradon, ’s házát ott nekem hagyja.” Ugyanitt a beragasztott kivágon autográf feljegyzés: „M. Kurir. Nro. IX. Július 30. d. 1824.”

magyarázat

„1824. április 30-án meghalt Nagyváradon Kazinczy Dienes (1761–1824), aki a nagyvárad i házát bátyjára, Kazinczy Ferencre hagyta. Az 1824. május–júniusi utazások háttérében e hagyaték ügyeinek az intézése állt.” (KAZUTAK 2015, 266.)

Lazarétum (lat.): kórház.

quadrát ölnyi (lat.): négyszögölnyi, régi terület-mértékegység.

Contractus (lat.): szerződés.

Legatárius (lat.): örökös.

147. Lónyay Gábor nekrológja

szövegforrás

Magyar Kurír, 1824. július 27., II. félesztendő 8. szám, 61–63.

Rovatcím: *Magyar Ország*.

hitelesség

Névtelen.

Csak közvetett bizonyítékokkal támasztható alá Kazinczy szerzősége.

Kazinczy ír egy Lónyay-portrét 1824. július 8-án kelt levelében (KazLev. 19. 4368. sz.) Cserey Miklósnak, ez tartalmilag megegyezik a *Magyar Kurír*ban olvasható portréval.

A nekrológ szövege után a *Magyar Kurír*ban a következő közlemény jelentés a sárospataki főkuratori tisztség megválasztásáról, amely, a Lónyay Gábor búcsúztatásához hasonlóan, az éves kollégiumi exámen (ünnepélyes évzáró vizsga) ünnepségeinek része volt. A búcsúztatásról és a főkuratori választásról Kazinczy a következőképpen ír az exámen után keltezett levelében: „Lónyai Gábor Fő-Ispán és Fő-Curátor a’ mi édes-beszédű ’s Apostoli vagy inkább Szent Jánosi lelkű Superintendensünkben ’s Prof. Kézyben két lelkes Magasztalót találja. Az Exámen’ első napján ülénk gazdagon adott torát. Ungvár fényes Deputációt küld e’ napra Patakra. Másnap (Július 12d.) Fő Curátornak Mélt. Gróf Teleki József Úr választatott-meg 233 vokssal; 83 Vay Ábrahámot kívánta.” (Kazinczy Vitkovics Mihálynak, Szemere Pálnak és Helmecky Mihálynak, 1824. július 14., KazLev. 19. 4369. sz.).

Ugyanezen a napon kelt Dessewffy Józsefnek írt levele (KazLev. 4371. sz.), amelyben sokkal részletesebben számol be a pataki eseményekről, először Teleki József megválasztásáról, majd Lónyay Gábor búcsúztatásáról. A levél tanúsága szerint Kazinczy itt találkozik Lónyay Jánossal, Lónyay Gábor vejével, aki olyan személyes információkat oszt meg vele, amelyek azután a *Magyar Kurír*ban közzétett nekrológban is helyet kapnak: „Lónyay János megígérte nekem, hogy tulajdon kezével írt vagy csak dictált, de néhol tulajdon kezével corrigált Relatióját megmutatja nekem, hogy lássam, igaz e a’ mit ő mond. Arról bizonyossá tevé, hogy az ipa eszt. alatt letette volna minden hivatalait, még a’ Curátorságot is, Londonba, Párizsba, Rómába ment volna, ’s haza jövé a’ Római Classicusok, a’ Muzsika, a’ gazdaság és a’ Szép Mesterségek boldogítása lett volna minden dolga. A’ Classicusokat szüntelen olvasta most is.”

magyarázat

Lónyay Gábor: (1778–1824) zempléni birtokos, kamarás, Zemplén vármegye alispánja és országgyűlési követe (1804–1809). Sátoraljaújhelyi birtokaiba való beiktatására, ún. statuatiójára Kazinczy is hivatalos volt, erről tudósítást lásd kötetünkben: *Lónyay Gábor beiktatása*. Ung vármegyei főispán (1810–1824) és beregi adminisztrátor (1809 után és 1820–1824), a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka (1817-től). Adminisztratori beiktatásáról is tudósít Kazinczy, lásd kötetünkben: *Bereghi innep*.

Lónyay János: nincs adat, Kazinczy a fent idézett, Cserey Miklósnak írt levelben is Lónyay Gábor vejeként említi.

Olaszi: település Zemplén vármegyében, ma: Bodrogolaszi.

jószág (rég.): földbirtok.

Superintendens (lat.): protestáns püspök.

Szathmári Paksi József: (1763–1848) 1823-tól tiszáninneni református püspök.

Kézy Mózes: (1781–1831) sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven alkotó költő. Sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1813-tól kollégiumi tanár. A két beszéd egybekötve jelent meg 1824-ben Sárospatakon: *A’ fő-poltzoknak nevezetesebb terhei, mellyeket néhai Mélt. N. Lónyay és V. Naményi Lónyay Gábor Urnak [...] utolsó tisztesség tétele alkalmatosságával előadni igyekezett Szathmáry József, illetve: Halotti beszéd, mellyet Lónyay G. Urnak [...] utolsó tisztességtételére júl. 11. 1824. elmondott K. M.*

Exámen (lat.): ünnepélyes évzáró vizsga.

Olsavszky Munkácsi Kánonok Úr: nincs adat.

Cicero: Marcus Tullius Ciceró (Kr. e. 106–43.) római író.

Virgil: Publius Vergilius Maro (Kr. e. 70–19) római költő.

Homér: Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög költő.

poetai oestrum (lat., átv.): költői ihlet, lelkesedés.

a’ Természetnek és Szerencsének ez az Alcibiadesi Kedveltje: Alkibiadész (kb. Kr. e. 450–404) athéni államférfi, szónok, hadvezér. Korai árvasága után gyámja, Periklész a nevelését

Szókratészre bizza. A fiú szépségét és okosságát egyébiránt elbizakodottsága, nagyravágyása gyengíti.

Lónyay János, Lónyay Florentína: Lónyay Gábor szülei, nincs több adat.

Fő-Fiscális: (rég., lat.) jogász.

Vay József: (1752–1821): szeptemvir, helytartói tanácsos, a sárospataki kollégium főgondnoka.

Prónay László: (1734–1808) az első protestáns tanácsos a helytartótanácsnál (1783), II. József alatt zólyomi főispán, a besztercebányai kerület biztosa, majd nógrádi al- és csanádi főispán (1790–1808).

Radvánszky Rosalia: Prónay László felesége.

Prisca Tullia: Prónay László és Radvánszky Rozália lánya, Lónyay Gábor felesége.

Florentína, Piroska, Gábor, János, Emma és Erzsébet: Prónay Prisca Tullia és Lónyay Gábor gyermekei.

148. Jelentés Teleki József főkurátori megválasztásáról

szövegforrás

Magyar Kurír, 1824. július 27., II. félesztendő 8. szám, 63.

A folyóiratban Lónyay Gábor nekrológja után következik, lásd kötetünkben.

megjelenés

KazLev. 19. 4369. sz. levél jegyzetében (601. o.).

hitelesség

Névtelen.

Csak közvetett bizonyítékokkal támasztható alá Kazinczy szerzősége. Lásd a Lónyay Gábor nekrológja jegyzeteit.

magyarázat

A' Tisza melléki Superintendentia: a tisza melléki református püspökség.

a' Sáros-Pataki Collégium' kiüresedett Fő-Curátori méltósága: a kollégium főgondnoksága Lónyay Gábor halálával üresedett meg.

Teleki József: (1790–1855) író, jogász, az Akadémia táralapítója és első elnöke. 1824-től a tisza melléki református egyházkerület és a Sárospataki Kollégium főkurátora.

Lászlónak fija: Teleki László (1764–1821), vagyis Teleki József édesapja, főispán, református főgondnok, költő.

Józsefnek a' Koronaőrnek unokája: Teleki József (1738–1796), vagyis a nagyapa, főispán, koronaőr, műgyűjtő, író.

149. Kárner László nekrológja

szövegforrás

Magyar Kurír, 1824. szeptember 10., II. félesztendő 21. szám, 164.

Rovat cím: *Magyar Ország*.

megjelenés

KazLev. 19. 4383. sz. levél jegyzetében (607. o.).

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy az özvegynek írt levelében erősíti meg szerzőségét: „Eggy vígasztalásunk marada hátra: az, hogy emlékezetével te is, mi is, örökre fogunk kevéskedhetni. Érzésimet a’ Magyar Kurir leveleiben fogod Septembernek vége felé olvasni; rövid szóval írtam azt, de melegen. Az Isten éltesen téged, édes Húgom, mindnyájunknak öröme, ’s igen hosszú időnkig.” (Kazinczy Ferenc Kazinczy Honoriának, 1824. augusztus 29., KazLev. 19. 4383. sz.)

magyarázat

Kárner László: (1759–1824) ungvári alispán, királyi tanácsos.

Kazinczy András: (1738–1804) Kazinczy apai nagybátyja.

Honoráta: vagy Honoria, Kazinczy András gyereke, nincs több életrajzi adat. Vele és férjével korábban Kazinczy Dayka Gábor hagyatéka tárgyában levelezett. (Dayka a halála előtt, 1795 őszétől Ungváron tanított.)

150. Zrínyi Miklós Szigetváratt

szövegforrás

Hébe 1825, 3–22.

megjelenés

1. TOLDY 1853, 25–32. (az utolsó három bekezdés kivételével)

2. ABAFI 1884, 134–148.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázatok

Igaz Sámuel már 1823-ban kéri Kazinczyt (1823. december 16., KazLev. 18. 4267. sz.), hogy a *Hébe* számára írja meg Zrínyi Miklós, a szigetvári hős (1508–1566) életrajzát: „Jövöre Zrínyit akarom adni címképnek, a’ szerint a’ mint azt Krafft’ festése után Bahl staffírozta Gr. Festetics László számára. Kérem iránta tanácsodat. – De ki adhatja kívüled Zrínyi’ életét? – Jaj! nem merlek kérni!” A következő év elején pedig Kazinczy kérésére Igaz Sámuel elküldi (1824. február 24., KazLev. 19. 4307. sz.) Joseph Freyherr von Hormayr életrajzi munkájának feltételezhetően csak a vonatkozó kötetét, az *Österreichischer Plutarch* című sorozat ugyanis húsz kötetben jelent meg Bécsben 1807 és 1820 között: „Itten megyén Zrínyi’ élete a’ Plutarchból, mellynek megküldését parancsolád.” Az Zrínyi-életrajz a 7. kötetben (91–108.) jelent meg *Niklas Graf von Zrini* címmel. (A Hormayr-féle életrajzot és magyar fordítását lásd KOVÁCS 2017, 433–450.) Igaz Sámuel 1824. április 28-án veszi kézhez Kazinczy munkáját (Igaz Sámuel Kazinczynak, 1824. április 30., KazLev. 19. 4351. sz.), majd 1824. augusztus 24-én azt írja Kazinczynak (KazLev. 19. 4378. sz.), hogy a következő héten megy a nyomdai szedőhöz a Zrínyi-életrajz.

A korszak fokozott érdeklődéssel fordul a szigetvári hős Zrínyi Miklós felé, illetve hasonlóképpen a költő Zrínyi Miklós felé. Kazinczy kiadja a költő írásait: *Zrínyi Miklós minden munkái I–II.*, Pest, 1817. Ehhez a kiadáshoz kapcsolódik Kazinczy méltatása és centója a *Hasznos mulatságokban* (*Gróf Zrínyi Miklós*), lásd kötetünkben. Szigetvár emlékezetének 19. századi magyar történetéhez lásd: KOVÁCS 2017, 453–469.; illetve Theodor Körner Zrínyi-darabjának korabeli magyar fordításairól *uo.*: 539–553. Szemere Pál fordításában a darabot 1818-ban mutatják be a pesti német színházban. A fordítás 1826-ban jelent meg az *Élet és Literaturában*.

Hormayr biográfiája mellett Kazinczy Zrínyi-életrajzának bizonyosan forrása volt a Schwandtner János György által kiadott történeti forrásgyűjtemény, a *Scriptores rerum hungaricum vetres et genuini* (I–III., Bécs, 1746–1748; Nagyszombat, 1765; Bécs, 1766–1768). A harmadik rész tartalmazza Budina Sámuel *Historia Sigethi* című munkáját, amely a szigetvári ostrom eseményleírását adja, és az 1768-as bécsi kiadásban a 20. oldalon a csáktornyai latin sírfelirat is megtalálható, amely teljesen egyezik a Kazinczy közleményében olvasható sírfelirattal. Feltételezhető, hogy az események leírásához, sőt, az eskü szövegéhez is Budina munkáját használta Kazinczy.

így ivék mérget Themistoclesz, hogy hazájának, az őt üldözőnek, kénytelen ne legyen ártani: Themisztoklész (Kr. e. 524–459) Athén egyik sztratégusza volt, a perzsák elleni háborúban Kr. e. 480-ban Szalamisznál az egyesített görög flotta parancsnoka. Később a perzsákkal való összeesküvéssel vádolják, Athén árulójának nyilvánítják. Kis-Ázsiában, a perzsák között telepedik le. A legenda szerint öngyilkos lett mérge által, amikor rájött, hogy nem tudja betartani Xerxésznek tett ígéreteit.

így veté jobbját, mivel az döfését elhibázá, hideg nyugalomban tűzre Múciusz: Caius Mucius Scaevola (Kr. e. 6. sz.) a legenda szerint megmentette Rómát az etruszok támadása elől, először a király megölésével próbálkozott, de mivel tévedésből az írnokot szúrta le, a király elé vitték. Ott az oltár tűzébe tartva a kezét megesküdt, hogy háromszáz római férfi áll készen az etrusz király életének kioltására. Az etruszok feladták Róma ostromát.

Lucrétia: Lucretia története Titus Livius *Ab Urbe condita – A római nép története a város alapításától* című munkájában olvasható. A gyalázatos Tarquinius megfenyegeti az erényes asszonyt, hogy ha nem enged vágyainak, megöli, és egy halott rabszolgát fektet mellé, amellyel az erkölcstelenség hírébe keveri a köztisztetben álló családot. Lucretia megadja magát Tarquiniusnak, de férje és apja visszatérte után beszámol a rajta esett erőszakról és Tarquinius fenyegetéséről, majd öngyilkos lesz. Története ún. exemplum virtutissá, azaz az erényességről szóló példázattá válik a kora újkori európai irodalomban és festészetben.

így a' férjfiúi rény' örök kevélysége Cato, lelkét az iszonyu halálra Plátónak írásai által gyúlasztván: Marcus Porcius Cato Minor (Kr. e. 95–46) politikus, író, szónok, Julius Caesar győzelme után öngyilkos lett. Plátón, a klasszikus görögség filozófusa itt vélhetőleg a lélek halhatatlanságáról szóló tanításai, illetve Szókratész öngyilkosságának elbeszélése miatt kerül említésre.

Mórus Tamás: Morus Tamás vagy Thomas More (1478–1535) a római katolikus egyház és az anglikán egyház vértanúja, kivégzése oka, hogy nem volt hajlandó letenni az esküt VIII. Henrikre az anglikán egyház megalapításakor, amely a pápa hatalmának elutasításával is járt.

Leopold Braunschweigi Herczeg: Leopold von Braunschweig-Wolfenbüttel (1752–1785) herceg az Odera 1785-ös áradásakor részt akart venni a mentésben, a folyó azonban elsodorta és megfulladt. Halála azonnal legendává és mártírtörténétté vált.

Sophista: hamisan, megtevesztőn érvelő.

Déciusz: Publius Decius Mus konzul Kr. e. 340-ben Titus Livius szerint feláldozta magát Róma sikere érdekében.

Turpiliusz: Titus Turpilius Silanus római katona a Kr. e. 2. században élt, és Quintus Caecilius Metellus Numidicus konzul alatt szolgált a Jugurtha numidiai király elleni háborúban, Észak-Afrikában. A Vaga városa elleni ostromban, amelyet Turpilius vezetett, Jugurtha serege minden katonai előjárót lemészárolt, egyedül Turpiliust kímélte meg. Vaga bevétele után a konzul Turpiliust hadbíróság elé állította árulás miatt, és kivégeztette Kr. e. 108-ban.

Homér: Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög költő.

Phócion: Foción (Kr. e. 402–318) athéni sztratégosz

Scípió: Publius Cornelius Scipio Africanus (Kr. e. 236–183) római hadvezér.

Byzántium: a bizánci birodalom középpontja, más néven Konstantinápoly, amely az oszmán

birodalom terjeszkedésével esett el 1453-ban.

az utolsó Comnénusz: a Bizánci Birodalom, majd a Trapezunti Császárság uralkodói családja.

Sangár vize: Az egykori Bithynia (kis-ázsiai királyság) déli részén található határfolyó. Mai neve Sakarya. A korai Oszmán Birodalom kialakulása ehhez a vidékhez kötődik.

rettenetes colosszá nevedekett: óriásivá nőtt (lat.). Valószínűleg a lat.-gör. colossus szóból, amely hatalmas szobrot jelent.

Tigrisz: Tigris folyó (Közel-Kelet).

Níl: Nílus folyó (Észak-Afrika).

Dneszter: Dnyeszter folyó (Kelet-Európa).

Bithynia: Bithünia, ókori terület Kis-Ázsia északnyugati részén, a mai Törökországban. Északról a Fekete-tenger, nyugatról a Márvány-tenger határolta.

Nagy-Lajosunk: I. Lajos magyar király (1326–1382) 1342-től haláláig uralkodott. Nagy Lajos hódító hadjáratait kelet és dél felé irányultak, ezzel célja elsősorban a terjeszkedés volt, a török ez idő tájt még nem jelentett akkora fenyegetést Magyarországra. A hűbéres államok láncolata a török közeledésével azonban fontos lesz a védekezésben.

Schisma' követői: a schisma (gör.) jelentése a római katolikus egyház egységéből való kiválás, egyházszakadás (1054), itt arra utal, hogy a Nagy Lajos által meghódított területek lakossága ortodox (keleti keresztény) volt.

Zsigmond megvívja Bajáttal Nikápolynál: Luxemburgi Zsigmond magyar király (1368–1437, 1387-től haláláig uralkodott, 1433-tól német-római császár). A nikápolyi csatában (1396. szeptember 25.) a keresztes hadak (magyar, francia, cseh, lengyel, havasalföldi, német-római stb.) az Oszmán Birodalom seregével csaptak össze, amelynek a vezetője I. Bajazid oszmán szultán (1389–1402) volt, aki győzelemre vezette a törököket.

Ulászló Amuráttal Varnánál: I. Ulászló (1424–1444) magyar (1440–44) és lengyel király (1434–44) nagyszabású támadást indított a törökkel szemben 1444-ben, amellyel felrúgta a nem sokkal korábban aláírt tízéves békét. A Hunyadi János által vezetett sereg 1444. november 10-én súlyos vereséget szenvedett Várna mellett II. Murád (1421–1444 és 1446–1451) csapataitól. Az ígért nyugati segítség elmaradása is hozzájárult a vereség bekövetkeztéhez. A csatában I. Ulászló király is elesett.

Hunyadi a' Rigó-mezején (Kassán mellet Bolgár-országban): Hunyadi János (1407–1456) Magyarország kormányzója (1446–1453) utolsó támadóhadjárata a törökkel szemben, az úgynevezett második rigómezei csata 1448. október 18–19-én, amely a magyar csapat vereségével végződött.

Mátyás a' Huss' tanításának elfojtására pazarlá erejét: az 1434-es lipanyi csata után a táborita husziták nagy számban menekültek Magyarországra is Csehországból, és a felvidéki magyar várak közül többet elfoglaltak. I. (Hunyadi) Mátyás (1443–1490) magyar király (1458-tól haláláig uralkodott) kiostromolta őket ezekből a várakból, és később a délvidékre telepítette, és bevonta őket a török-ellenes harcokba. 1468-tól a csehek ellen hadjáratot indított a trón megszerzéséért.

Szerencsénk vala, hogy II. Muhamed, 's vitéz unokája Szélím, másfelé vonattatának-el: II. Mehmed (Mohamed) török szultán (1444–1446 és 1451–1481) figyelme a nándorfehérvári vereség (1456) után a Balkán déli része felé fordult, így hosszabb békésebb időszak következett a magyar-török kapcsolatokban. Ez folytatódott II. Bajazid (1481–1512) és I. Szelim (1512–1520) uralkodása alatt is.

a' mi Dobzsénk: II. Ulászló magyar (1490–1516) és cseh király (1471–1516) ragadványneve a „dobzse”, amely csehül azt jelenti: jól van. Ez a csúfnév elsősorban abból ered, hogy a történelmi emlékezet gyengekező, alkalmatlan uralkodónak tekinti.

Szélímet elkapá a' pestis: I. Szelim (1470–1520, 1512-től haláláig uralkodott) török szultán, pestisben halt meg.

fija, Második Szolimán: I. Szelim török szultán halála után fia, I. (Nagy) Szulejmán (1494–

1566, 1520-tól haláláig uralkodott) követte a trónon.

Második Lajos: II. Lajos magyar király (1506–1526, 1516-tól haláláig uralkodott).

A' megbántott Szolimán jöve, 's Szabács és Belgrád kezébe esének: 1521-ben I. Szulejmán elfoglalja Szabácsot és Belgrádot (Nándorfehérvár).

Zápolyánk: Szapolyai János, azaz I. János magyar király (1487–1540, 1526-tól haláláig uralkodott). A mohácsi vereség után Magyarország két részre szakad, a keleti részen Szapolyai uralkodik a törökök támogatásával, céljuk az ország megosztása. A nyugati részen I. Ferdinánd német-római császár és magyar király uralkodik.

Maximilián: I. Miksa magyar király (1527–1576) 1564-től haláláig, német-római császár II. Miksa néven 1562-től haláláig.

's testvére' fíját Petráf Beglerbéget Gyulának elfoglalására küldé előre: Petraf basa, aki elfoglalta Gyula várát. Zrínyi *Szigeti veszedelmében* a szultán unokaöccse, görögországi beglerbég.

Zápolya János-Zsigmond Erdélyi Fejedelmünknek a' Tokaj' és Szatmár' megvételét parancsolta: János Zsigmond, azaz II. János magyar király (1540–1571, Magyarország királya 1540–1551 és 1556-tól haláláig, erdélyi fejedelem 1570-től haláláig) 1565-ben megkísérelte Nagybánya, Szatmár, Szerencs és Tokaj várainak visszaszerzését I. Miksa magyar királytól, őt lásd fentebb.

Mehmet Gvilirgij: 1566. június 18-án hajnalban a Siklós mellett táborozó Mohamed Gujlirgi tirhalai bég, boszniai basa csapatain rajtaütöttek és fényes győzelmet arattak Alapi Gáspár, Papratovics Farkas és Verebélyi Mihály vezetésével a magyar csapatok.

Hamzsán Bég Pécsi Basája: 1566 június végén Hamza pécsi-mohácsi szandzsákbég parancsot kapott arra, hogy építtessen azonnal hajóhadat a Dráván Eszéknél. A bég két híd építését kezdte el, az egyiket közvetlenül Eszéknél, a másikat pedig valamivel északabbra. Tizenhét napig tartott a munka, mert az áradó Dráva sodrása háromszor is szétszaggatta a már kész hidakat.

Túri György: Thury György (1519 k.–1571) végvári vitéz, várkapitány, Bars vármegye főispánja. 1566-ban Várpalota várkapitánya, amelyet sikerrel véd meg, majd Tata és Veszprém visszafoglalásában is szerepet játszik.

Cserei Pál: a költő Zrínyi szerint Cserei Pál az egyetlen szigetvári katona, aki megadta magát a törököknek. Ibrahim pécsi olajbég elvágja a nyakát.

Cserei Balázs: a családi legenda szerint az 1396-os nikápolyi csatából a Zsigmond királyt menekítők között volt Cserei Balázs.

Belczer Gebhard Hadi-Biztos: I. Miksa hadi biztosa.

Auránai Perjel: A vránai (más néven aurániai) perjelség a királyi Magyarország egyik hiteles helye volt.

Illyria: Illíria, később Dalmácia területe, melynek élén a királyt helyettesítő bán állt.

a' Bélák alatt: III. Béla (1148 k.–1196, 1172-től haláláig uralkodott) és IV. Béla (1206–1270, 1235-től haláláig uralkodott) magyar királyokat érti ez alatt, mivel III. Béla volt az első magyar király, aki bánt nevezett ki Horvátország élére.

Brebíri Grófok voltanak, Spalatrónak, Klissának 's Osztroviczának Urai: A Brebíri Subicsok grófi családja a Zrínyi család öse volt a XII–XIII. század folyamán. A család tulajdonában álló várak Spalatro (Split), Klissa (Klis), és Osztrovicza (Ostrovica) Dalmácia legfontosabb várai voltak ekkor.

Nagy-Lajos 1347. Gróf Brebíri Györgyöt Zerényvárával ajándékozá-meg: a család dalmáciai birtokainak fejében I. Lajos magyar király 1347-ben Subics Gergelynek és unokaöccsének Subics Györgynek adományozta Zrin várát. Ettől kezdve a család a Subics név mellőzésével a Zrinski (Zrínyi) nevet használta, és a család története Horvátország és Magyarország történelmével kapcsolódott össze.

Miklósnek atyja Miklós volt: Zrínyi (III.) Miklós (1488/1489–1534), a szigetvári hős apja.

a' Modrusnál 1493 elesett Péternek fija: 1493-ban Hadum Jakub boszniai szandzsákbég serege

a korbáviai (krbavai) csatában (Modrus mellett) nagy vereséget mért a horvát seregre. A csatában számos horvát nemes között elesett Zrínyi II. Péter és fia, Zrínyi III. Pál. A csatát horvát Rigómezőként is szokták emlegetni.

anyja Joanna Torquata Manlia: Karlović Ilona. Zrínyi III. Miklós korbáviai Karlović János horvát bán lánytestvérét, Karlović Ilonát vette feleségül, az ő házasságukból született Zrínyi (IV.) Miklós, a szigetvári hős. Kazinczynál téves adat szerepel: Karlović Ilona nem a lánya, hanem a testvére Karlović János horvát bánnak, aki Zrínyi (III.) Miklós Ilona nevű féltestvérét vette feleségül.

Karłowicz János Korbaviai Gróf: Karlović János horvát bán.

Ferdinánd: I. Ferdinánd (1503 – 1564) Magyarország királya 1526-tól haláláig.

Ötödik Károly: V. Károly német-római császár (1500–1558, 1519-től Ausztria főhercege és német király, 1530-tól német-római császár haláláig).

Feldmarschall Katziáner: Johann von Katzianer (1491 k.–1539) szlovén származású hadvezér a Habsburgok szolgálatában, krajnai kormányzó.

Gróf Lodron Lajos: Ludovik Lodron gróf (1484 – 1537), hadvezér a Habsburgok szolgálatában.

Prényi Péter: Perényi Péter (1502–1548) koronaőr, erdélyi vajda, 1540-ről I. Ferdinánd királyi kancellárja.

1562 Arszlán Basát elveré Sziget mellől: Arszlán ekkor budai pasa, aki ez idő tájt több dunántúli várat is megpróbál elfoglalni.

Schwendi Lázár: Lazarus Freiherr von Schwendi (1522–1583) német hadvezér, császári tábornok.

Lógádi Simon: Logodi Simon, a Szabács várát védő katonák egyik vezetője.

az öcsém Alapi Gáspár lesz Vezérek: Alapi Gáspár (1530-es évek–1584) szigetvári hadnagy, majd helyettes kapitány. Később kanizsai kapitány, horvát bán.

Mehmet Aga: lásd fentebb, Mohamed Gujlirgi tirhalai bég, boszniai basa.

Botos Péter, Deák Balázs, Bosnyák Márton, Győri Mátyás, Szecsődi Máté: szigetvári várvédők.

Juranics Lőrincz: szigetvári várvédő, aki a legenda szerint a kirohanáskor a zászlót vitte, ekkor érte a halál.

Szokolovics Musztafa: Szokoli vagy Szokolovics Mehmed pasa (1505–1579) I. Szulejmán és II. Szelim szultán nagyvezíre. 1566-ban I. Szulejmán halála után ő folytatta Szigetvár ostromát.

Gróf Salm: I. Miksa fővezére, Niklas Salm.

Batthyáni Boldizsár, Zrínyinek veje: Dorottya nevű lányának férje, lásd lentebb.

elsőbb hitvese Frangepán Katalin: 1561-ben hunyt el, házasságukból egy fiú (Zrínyi György, lásd lentebb) és hét lány született, akik megérték a felnőttkort.

Második hitvese volt Bárány Rosenberg Éva: (1537–1591), Zrínyi Miklós második felesége.

Gyermekei 1. Heléna, előbb Országh Kristófné, tovább Balassa Istvánné: vagy Ilona (1546–1585), először Guthy Országh Kristóf, majd Gyarmati Balassa István felesége.

2. Katalin, előbb Thurzó Ferenczné, azután Forgács Imréné: (1548–1585), először Bethlenfalvi Thurzó Ferenc, majd Ghymesí és Gácsí Thurzó Ferenc felesége.

3. Dorothea, Batthyáni Boldizsárné: Dorottya, Dorica (1617-ben halt meg), Batthány Boldizsár felesége 1566-tól.

4. Orsolya, Prényi Jánosné, tovább Lindvai Bánffy Miklósné: (1552–1593), először Perényi János, majd Alsólendvai Bánffy Miklós felesége.

5. Borbára, Thurzó Elekné: vagy Borbála (1547–1569), Bethlenfalvi Thurzó Elek felesége.

6. Margita, Homonnay Miklósné: vagy Margit (1555 – 1588), Homonnai Drugeth Miklós felesége.

7. Magdolna, Teleki Istvánné, 's tovább Gróf Thurn Jakabné: 1584-ben vette feleségül Telekessy István, második házasságát Jan Jakub von Thurnnal kötötte.

8. György, Tárnok-mester: Zrínyi György (1549–1603).

Miklós, Farkas, Anna, János, kik kisdéd éveikben holtak-el: A családfa szerint Anna és Farkas valóban gyermekkorukban haltak meg, de Miklós (1559–1605) és János (1565–1612) megérték a felnőttkort.

János és Mihály testvérei voltak, 's János Zagrábi Püspök vala, maga Miklós Protestans: Zrínyi János és Zrínyi Mihály Zrínyi Miklós testvérei lehettek.

György fijának György fijától és Rima - Szécsi Katától született unokája Miklós: gróf Zrínyi Miklós (1620–1664) költő, hadvezér, politikus, szülei Zrínyi V. György (1599 – 1626) és Széchy Magdolna, nagyapja Zrínyi IV. György (1549–1603) tárnokmester.

Aranygyapjas Vitéz: IV. Fülöp spanyol király tüntette ki az aranygyapjas renddel a törökök elleni hadi sikere miatt.

eggy Hős - Költeménnyel tisztele dicső ösének nagy tettét: a dédapa szigetvári hősiességének emléket állító *Szigeti veszedelem* című eposzon 1645-től dolgozott Zrínyi, nyomtatásban 1651-ben jelent meg.

Gróf Festetics László, a' halhatatlan Györgynek fija: gróf Festetics László (1785–1846) magyar főnemes, apja gróf Festetics György (1755 – 1819) a keszthelyi Georgicon alapítója.

a' Szigeti Hősnek Csáktornyán függő képét lemásoltatá 's Rahl által rézbe metszete: a *Hébében* megjelent metszet azonban nem a szigetvári hős Zrínyi Miklóst ábrázolja, hanem a költő Zrínyit. Kazinczy rájön a tévedésre, de már nem tudja a *Hébe* kinyomtatása előtt korrigálni. A *Hébéről* írt recenzióban tisztázza végül a tévedést, lásd kötetünkben: Recenzió az 1825. évi Hébe zsebkönyvről.

Kraft, a' nagy Historiai-Festő, adja a' történetet, a' mint Zrínyi vitéz elszánással az ellenséggel egybeesap: Johann Peter Krafft (1780–1856) osztrák festő, említett képe a *Zrínyi kirohanása Szigetvárból* (1825, olaj, vászon, 445x645 cm, ma: Budapest, Magyar Nemzeti Galéria).

Csáktornyán e' felülírás álla temető-helyén: Illustrissimo.... Ezt az emlékművet a közösség nevében a legkiválóbb Zrínyi Miklós grófnak, a Torquatus nővérétől született unokának emelték, akit V. Károly arannyal és lóval ajándékozott meg a bécsi ostrom leverése után, mert a harcban még ifjú újoncként sok dicső cselekedetet vitt véghez; akit Budán és Pesten derék hőstetteinek köszönhetően a legnagyobb dicsérettel méltattak; aki páratlan hozzáértésével horvát, dalmát és szlavón bánként, illetve Pannóniában királyi tárnokmesterként szolgált; akit I. Ferdinánd és II. Miksa uralkodók a Duna jobb partján a császári csapatok parancsnokává nevezték ki; aki Szulejmánnal, az egész világ büntetőostorával egy helyen végezte be, miután Sziget legátkozottabb és legvégtetesebb ostrománál az ellenséget számtalanszor legyőzte, a menekülőket elfogta és leölte; aki a szigeti várat a török Szulejmán szultán rengeteg serege ellen, azoknak gyalázatos tetteivel szemben hatalmas és emlékezetre méltó vérontással hosszabb ideig védelmezte, mint ameddig a hadi erővel elbírt; aki a legdicsőségesebb halállal halt, diadalért a legvitézesebbül és legrendíthetlenebbül harcolt, magának és a közösségnek kiváló érdemeket szerzett. Élt 48 évet, Krisztus 1566. évében, szeptember 7-én hunyt el.

[a vers próza fordításban:] Zrínyi, mihelyt meglátta, hogy a várfalak, amelyek szilárdan bíztak a tulajdon erejükben, a vészhozó ellenség kezére és romlásra adják magukat, így szólt: „Egykor én óvtalak meg benneteket, most óvjak meg ti engem!” – és holtáig küzdött. Menj csak, Róma, és kérkedj magaddal, vannak a horvátok között is olyan lelkek, amelyek megvetik a halált!

Itt adjuk a' Zrínyiek' címerét is, Szigetnek képével: a közleményt követő két oldalon található a *Hébében*.

151. A' Nyelv', az Irás' feltalálása

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 1ső Negyed Januárusz, 5–14.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

Az MTA KIK M. Nyelvt, 4r. 41/I. 52a–56b. lapjain található meg a folyóiratközlemény kivágata, amelyen Kazinczy autográf javításai a következők:

52b-n (6. oldal) az utolsó bekezdés tisztje szava aláhúzva.

53b-n (8. oldal) a Hell-lel kezdődő bekezdés fölötti Sennica szó kezdőbetűje aláhúzva és a margón F-re javítva, ezt a főszövegben jelöltük.

54b-n (10. oldal) aláhúzás és széljegyzet: Pannonhalmi Benedictinusok’ nem!

Az OSZK Quart. Hung. 1238, 20–30. lapjai tartalmazzák a cenzúrára beadott kéziratot. Az első lap tetején cenzori bejegyzés három sorban:

„Pest, 28a 10bris 824.

Imprimatur. Cassovie, 29a 10bris 824.

Joannes Mészáros R. Libr Revisor”

magyarázat

Az 1825. 1ső Negyeddal, benne három lapszámmal indul el a Dessewffy József által alapított, és titkára, Dulházy Mihály által szerkesztett folyóirat, a *Felső Magyar Országi Minerva*, kiadója Ellinger István. 1825. április 8-án Dessewffy József arról értesíti Kazinczyt (KazLev. 19. 4472. sz.), hogy „Hétfőn már széjjel fog küldődni Minervánk”, vagyis az első negyed ekkor, április elején jött ki a sajtó alól. Erről az első negyedről közöl ismertetőt Kazinczy az Új Könyvek című közleményében, lásd kötetünkben.

Kazinczynak ez az első közleménye a lapban. Ponori Thewrewk Józsefnek 1824. december 20-án írt levelében (KazLev. 19. 4434. sz.) a következőképpen foglalja össze közleményének gondolatmenetét: „Az Ellinger holnapos vagy inkább fertályos írása számára régi maradványaink felől készítettem valamit. Ezeket említem:

1. Latiatuc feyleym.

2. Szerelmes bratym.

3. Margit élete.

4. Megmutatom hogy nem való a mit Szirmay Antal, (kit jól ismertem, szerettem és nem szerettem: tudós, munkás ember volt, s jó míg nem félt vagy hasznót nem reménylt) in Notit. Topogr. Cottus Zempl. pag. 84. mond. Maga az az affectált Orthographia mutatja, hogy az csak valamelly sciolus ember játéka.

5. Ruth könyve etc.

6. A Debreczeni Hagiographusok.

7. A Ludov. I. alatt szokásban volt esk formája in Corp. Juris Hung. – elrontva Mosóczy által.

8. Szent Elek élete T. T. Révai Antiqu. Hung.; – ha mit tudsz egyebet, kérlek, engedd tudnom, hogy mellé tegyem.”

Dessewffy az első *Minerva*-lapszámról, benne Kazinczy közleményével, a következőképpen számol be 1825. január 3-án kelt levelében (KazLev. 19. 4439. sz.): „Az Elő-szó után, nyelvbéli régiségeink’ maradványairól szépen kidolgozott Értekezésed fogja megnyitni a’ Folyó-írást – azt követendi Auréled’ dolgozása a’ jó-ízletről, meghajtott papíroson, mellyet néked fog ő elébb megküldeni. Ezután jön majd Monteskiöből tett szerencsés fordításod.”

Kazinczy értekezése háttérben valójában egy tankönyv terve áll, amelyet a sárospataki kollégium számára ígért. Kazinczy 1823. július 6-án kelt levelében (KazLev. 22. 5584. [4217/a] sz.) Lónyay Gábornak, a tiszamelléki egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnokának beszámol egy olyan nyelvészeti munkának az állapotáról, amelyet a levél tanúsága szerint a kollégium megrendelésére készít. „Eggy előre nem látott baj nem engedi, hogy én ma és holnap,

‘s talán holnap után is, Nagyságodnak engem megtisztelő parancsolatjához képest Patakon megjelenjek, valamint azon fogadásomnak sem tehetek eleget, hogy a’ parancsolt Munkát mostanáig elkészítsem; de mihelytt lehet, Patakon leszek ‘s a’ parancsolt Munkát a’ Grammaticai részben ugyan Septemberig, a’ Stylisticaiban pedig azután nem sokára bizonyosan elvégzem. [...] A’ sovány tárgyat ha virágosan nem adom-elő, olvashatatlan lesz a’ tárgy; mert ki nem csömörlik a’ Grammaticától? ‘s ki nem hiszi, hogy azt ő is tudja, és így tanulni nem szükséges? – Ugyan-ezért követem a’ Quintilián és Herder példáját, ‘s eltérve a’ szoros iskolai-Systemától, mely a’ testet nem a’ maga *szépségében*, hanem *anatómiai öszveköttedéseiben* látatja, olly csillogó színben adám-elő a’ mit a’ Nyelv eredetéről nem *könyvekből*, hanem *magamból* vettem, hogy nagyon meg kellene csodálkoznom, ha olvasása kedvet nem csinálna, tovább menni a’ Munkában, ‘s azt nem elhajítani. Ez a’ ravaszkodás követteté-el velem azt a’ vétket is, hogy a Munkát a’ Magyar Nyelv és Magyar Literatura’ Históriáján kezdjem.” Ezt követően összefoglalja az általa kidolgozni kívánt struktúrát: „Én úgy értem a’ Nagyságod’ parancsolatját, hogy Munkám mind azt adja elő, a’ mit a’ Magyar Nyelv’ ismerete kíván, a’ mit annak kell tudni, a’ ki jól és szépen akar írni magyarul, vagy a’ magyarul-írtakat megítélni. E’ szerint nékem az egész Cyclust elő kell adnom. A’ Magyar Nyelv és Magyar Literatura Históriája után tehát az Orthoépiát és Orthographiát adom-elő; mert az egyike a’ másikat *kölcsönösen* tanítja. Ezután jön a’ Grammatica, a’ maga legszorosbb értelmében, Etymologia; a’ Syntaxis; a’ Stylistica; a’ Prósa és Poesis vagy inkább Versificatio; végre az Aestheticának első és legszükségesebb szakaszai. Mind ezek sok és vastag köteteket kívánnának. De a’ mi Vallásunk megkönnyíti ‘s megrövidíti a’ tanítást. A’ Patakon nevelt ifjúságnak nem kell egyéb, mint a’ *hibák* és a’ *szépségek* kimutatása, mert – a’ mivel Vallásunk dicsekedhetik – köztünk csak *eggy* anya sincs, a’ ki magyar ne volna. Így bána Schiller in Praeceptis stili latini.” Végül a kézirat visszaküldését kéri Lónyaytól: „Alázatosan esedezem a’ Méltóságos Fő-Ispán és Fő-Curátor előtt, hogy a’ mit itt küldök, nekem visszaadni méltóztassék; mert ámbár én mind azt, a’ mit dolgozom, igen sokszor dolgozom, de a’ legutolsó dolgozás’ papirosain kívül minden egyéb papirosaimat el is szoktam égetni, hogy a’ keresésben alkalmatlanságomra ne légyenek; ‘s így ha ez elhányattatnék, mind azt a’ mit itt által nyújtok, újra kellene dolgoznom és bizonyosan rosszabbul fognám.” A levelet Zsoldos Benő közleményéből ismerjük (ZSOLDOS 1896, 900.), a levél végén említett küldemény Zsoldos számára sem volt ismert. Megjegyzése szerint a kézikönyvek ügye 1824 elején eltűnik a jegyzőkönyvekből: „Az 1823. február 6-iki ülés 6-ik jegyzőkönyvi pontjában az 5. szám alatt, úgy szintén az ezen évi július 7-iki ülés jegyzőkönyve 11-ik pontjában s az 1824. február 2-iki ülés jegyzőkönyve 1-ső pontjában sürgeti, hogy a még be nem nyújtott kézi könyveket a megbízottak mennél előbb készítsék el. Ez utóbbi sürgősen rendeli, hogy a kézi könyvekkel a megbízottak ne várjanak a deputatio üléséig, hanem munkájukat idő közben az iskolai székek mennél előbb adják be. Ezzel e kézikönyv ügye eltűnik az okmányokban a szem elől.” (Uo.) Kazinczy munkája mögött a sárospataki kollégium oktatási reformügyei állnak. Az 1815-ben Szinben tartott tiszáninzeni egyházkerületi konzisztórium ülésen kineveztek egy bizottságot, amelynek tagja volt Kazinczy Ferenc is. Feladata a falusi iskolák és a pataki kollégium tanítási rendjének, valamint censuráinak és examenjeinek (kis- és nagyvizsgáinak) megvizsgálása volt. A bizottság tagjainak egy része alkotta az úgynevezett litteraria deputatiót, amely 1822 júliusában tartott ülést, és kitüntetően a tanítás és a nevelés ügyével foglalkozott. Ennek is tagja volt Kazinczy. Világi vezetője Lónyay Gábor volt, aki a kollégium főgondnoka 1824-ben bekövetkezett haláláig. A litteraria deputatio határozata kimondta, hogy minden osztálynak megfelelő kézikönyvei legyenek az oktatásban. A határozat a következőket emeli ki: „Különös szempontból kell venni a hazai nyelv grammatikai regulák szerint való tudását és annak litteraturája kipallérozását is. [...] A magyar nyelv ne csak a 7., 8. esztendő gyermekeknek taníttasson, hanem a grammatika és nyelv kiművelésének több subsidiumai az egész grammaticalis és Humaniorum classisokon keresztül a Deák nyelvvel együtt, valamint a felsőbb

órákon a Magyar Litteratura taníttatasson.” A 31. pont kilenc classist rendel a pataki anyaiskolában lévő, úgynevezett gymnasialis cursuson:

1. Az első vagy Mixta.
2. A conjunctica.
3. A grammatica.
4. A syntaxis Inferior.
5. A Syntaxis Superior.
6. A Rhetorica.
7. A Poetica.
8. Az oratoria Superior.
9. Logica.

A 35. pont magyar nyelvvel kapcsolatos határozata kimondja: „II-szor a Magyar Nyelv tudományos esméretére nézve: A hét elsőbb classisokban, a mint a Deák Nyelv esméretében előlépegetnek: ezzel egyarányúságban vezéreltessenek a Magyar Nyelvben a Tanuló Ifjak.” A magyar nyelv és irodalom tantárgy lesz az oktatás rendjében. A tárgyhoz szükséges kézikönyv megírására a 39. pont 2. bejegyzése szerint „Tekintetes Kazinczy Ferenc úr tisztelettel felkértem”, aki a megbízást elfogadta. A kézikönyvet az 1823–24-es tanévben már használatba szerették volna venni, Kazinczy azonban nem készülhetett el határidőre a tankönyvvel. Az 1823. július 7-én tartott litteraria deputatio ülésére nem ment el, Lónyainak ugyanakkor küldött mutatványokat munkájából a fent hivatkozott levelében, amelyből a mellékletek hiányoznak. A konzisztórium ülés, illetve a litteraria deputatio üléseiről szóló határozatok részleteit, illetve a tanügyi reform ismertetését Zsoldos Benőtől idéztük (ZSOLDOS 1896, 898–899.).

Adjectivum (lat.): jelző.

Praedicatum (lat.): állítmány.

Substantivum (lat.): főnév.

Subjectum (lat.): alany.

Verbum (lat.): ige.

Interjectio (lat): indulatszó.

Onomatopojéticum (lat.): onomatopoeia, azaz hangutánzás, hangutánzó szó.

Synonymum (lat.): szinonima, rokon értelmű szó.

Homonymum (lat.): homonima, azaz azonos alakú szó.

Nomen (lat.): főnév.

Adverbium (lat.): határozószó.

relationes (lat.): viszony, itt: grammatikai viszony.

Praepositio (lat.): előljáró szó.

Conjunctio (lat.): kötőszó.

Syntaxis (lat.): szintaxis, azaz mondat.

concretum (lat.): itt am. anyagi dolgok.

abstractum (lat.): itt am. elvont, nem anyagi dolgok.

Homér: Homérosz görög költő (Kr. e. 8. század).

Caméo: kámea vagy (lat.) gemma, vagyis ékkő, vésett díszítésű drágakő.

Demosthenész: Démoszthenész (Kr. e. 384–Kr. e. 322) athéni politikus, szónok, II. Philipposz makedón király és Nagy Sándor ellenfele.

Philippusz: II. Philipposz (Kr. e. 382–Kr. e. 336.) makedón király.

Caesar: Julius Caesar (Kr. e. 100–Kr. e. 44) római hadvezér és politikus, a császárság intézményének létrehozója.

Brútusz' kérelései: Marcus Iunius Brutus (Kr. e. 85–Kr. e. 42) a Caesar elleni összeesküvés egyik szervezője, illetve gyilkosa.

Anácreon: Anakreón (Kr. e. 582–Kr. e. 485) görög költő.

Newton: Isaac Newton (1642–1727) angol fizikus, matematikus.

Kant: Immanuel Kant (1724–1804) német filozófus.

Consonáns (lat.): mássalhangzó.

Vocális (lat.): magánhangzó.

suffixa (lat.): toldalék.

Quadalaxara, Salamanca, Calatrava: példák az azonos magánhangzójú szavakra, egyébként mexikói (Guadalajara) és spanyol (Salamanca, Calatrava) városok nevei.

Fenn (rég.): finn.

Lapp (rég.): számi.

Rudbeck (*Specimen* [...] *Uppsalae, 1717.*): Olof Rudbeck (1660–1740) svéd természettudós, nyelvész, említett munkájában a számi, a finn és a magyar nyelvek rokonságáról értekezik.

Hell hazánkfija a' Dán uralkodás által Wardochúsba hívatott-meg: Hell Miksa (1720–1792) csillagász, akit VII. Keresztély dán király megbízott azzal a feladattal, hogy figyelje meg Norvégia északi részében a Vénusz bolygó átvonulását a Nap előtt 1768-ban. Hell Sajnovics Jánossal érkezik meg októberben Vardøbe, és a következő év nyarán követi végig a Vénusz átvonulását. Ugyanebben az időszakban Hell és Sajnovics a számik nyelvéről és kultúrájáról is adatokat gyűjtenek.

Sajnovics még azon eszt. Koppenhágában, 1770. kiadá Értekezését: Sajnovics János (1733–1785) jezsuita szerzetes, nyelvész, csillagász, említett munkája, az *Idioma Hungarorum et Lapponorum...* 1770-ben Koppenhágában jelent meg, második kiadása 1771-ben Nagyszombatban. Ebben a kiadásban jelent meg először nyomtatásban a *Halotti beszéd*.

Háger (*Neuer Beweis der Verwandtschaft der Ungarn, mit den Lappländern. Wien 1794.*): Joseph Hager munkájának pontos címe: *Neue Beweise der Verwandtschaft der Ungarn mit den Lappländern, wider neue Angriffe der Sainovitsischen Abhandlung*, a kötet 1793-ban jelent meg Bécsben.

Doctor Gyarmathy Sámuel (*Affinitas Linguae Hungaricae cum linguis Fennicae originis, grammaticae demonstrata. Gottingae 1799*): Gyarmathi Sámuel (1751–1830) orvos, nyelvész, Göttingenben kiadott, itt említett fő művének köszönhetette európai hírnevét, illetve azt, hogy a göttingai tudós társaság a tagjává választotta.

Strahlmann (*Finnische Sprachlehre. Petersburg 1816*): Johan Stråhlman (1749–1840) pap, tanár és nyelvész finn nyelvkönyve, a *Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen*.

Schlözer: August Ludwig von Schlözer (1735–1809) német történész, aki több európai ország történetével is foglalkozott, illetve világtörténelmet is írt (*Vorstellung seiner Universalgeschichte*, Göttingen, 1772–1773).

Murr: Christoph Gottlieb von Murr (1733 – 1811) német történész.

Révai: Révai Miklós (1750–1807) nyelvész, a történeti nyelvészet megalapítója, ebben a tárgyban kiemelt jelentőségű munkája: *Elaboratio grammatica hungarica*, Pest, 1803–1806.

Beregszászi: Beregszászi Nagy Pál (1750–1818) nyelvész, egy ideig a sárospataki kollégium tanára. Itt említett munkája: *Über die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen*, Leipzig, 1796. *Dissertatio philologica de vocabulorum derivatione ac formatione in lingua magyarica* (Pest, 1815) című értekezésében közvetlenül száll vitába Kazinczy nézeteivel, aki 1817-ben közöl Beregszászi munkájáról recenziót, lásd kötetünkben (*Recenzió Beregszászi Nagy Pál és Sipos József munkáiról*).

Gyarmathynak Etymologiai Lexiconából is (Bécs 1816): Gyarmathi Sámuel, *Vocabularium in quo plurima hungaricis vocibus consona variarum linguarum vocabula collegit*, Bécs, 1816.

Bél Mátyás közli betűinket is (de Vetere Litteratura Hunno-Scythica. Lipsiae 1718): Bél Mátyás (1684–1749) lelkész, történész, nyelvész, említett munkájában először foglalkozott tudományos alapossággal a rovásírással.

Priscus: Priszkosz rétor (410 k.–472 u.) keletrómai görög diplomata, történétíró. 448–449 körül követségi tag Attila udvarában, amelyről töredékben fennmaradt történétírói munkában be is számol.

II. András: magyar király (1177–1235, 1205-től haláláig uralkodott).

I. András: magyar király (1015–1060, 1046-tól haláláig uralkodott).

Tihanyi Levele: I. András a Tihanyi alapítólevélben (1055) összeíratta az apátság birtokait, amely az egyik legfontosabb magyar nyelvű szórványemlék lett.

Galeottus Martius még 1490 körül is az akkori Graeculusok' vétkét nyelvünkre akarta volna tolni: Galeotto Marzio (1427–1497) itáliai humanista, Janus Pannonius ferrarai és padovai tanuló társa, Mátyás udvarának gyakori vendége. A magyarországi élményeit és a királyról szóló történeteit és a király bölcs mondásait a *De egregie, sapienter et iocose dictis ac factis Mathiae regis* c. munkájában rögzítette (1485), a munka először 1563-ban jelent meg nyomtatásban, Bécsben.

Graeculus (gúny.): görögöcske.

Oláh Miklós: (1493–1568) egri püspök, esztergomi érsek.

Verantius (Wranchich) Antal: Verancsics Antal (1504–1573) pécsi püspök.

Hungaria et Atila. Bécs 1763. I. 195.: Oláh Miklós történétírói munkája.

Kovachich Script. Rer. Hung. Minores. Buda 1798. II. K. I. 84. és 109: Kovachich Márton György (1744–1821) munkája, a *Scriptores rerum hungaricarum minores*.

Desericzky Incze: Dezericzky Incze (1702–1763) piarista szerzetes, történétíró, tanár, említett munkája: *De initiis et majoribus Hungarorum commentaria*, I–V., Buda, 1748–1753, Pest, 1760. **Gyarmathi (Initiis ac Majoribus Hung. Buda 1753. III K. II. K. 154. I., és Magyar Nyelvemester. Kolozsv. 1794. I. K. 4. I.):** Gyarmathi Sámuel említett munkája: *Okoskodva tanító magyar nyelvemester*, Kolozsvár, Szeben, 1794.

Cornides ezekentül egy Imádságos-Könyvet hagyta gazdag Könyvházában (lásd annak Indexét. Pest 1792 I. 261.) melly caractere Scythico-Magyarico a dextra sinistram versus vagyon írva.: Cornides Dániel (1732–1787) történész, egyetemi tanár, könyvtáros. Könyveinek említett katalógusa: *Danielis Cornides Bibliotheca Hungarica, sive Catalogus Scriptorum de Rebus omnis generis Hungariae adnexarum Provinciarum, Gentiumque finitimarum tam Typis publice editorum, quam Manu exaratorum*. Pest, 1792. Az említett imádságoskönyv az úgynevezett Gellei imádságoskönyv, amelynek első nyolc oldalát másolatban birtokolta Cornides, és az írás benne jobbról balra volt („a dextra sinistram versus”). A másolatról azonban később kiderül, hogy koholmány.

Lásd Horvát István Értek. a' Tud. Gyűjt. 1819. Octób.: Horvát István (1784–1846) történész értekezése a *Tudományos Gyűjtemény* 1819. X. kötetében jelent meg névtelenül, a 3–41. oldalakon, címe: *Báthory Sigmondnak, Felsőleges Austriai Ház Vejinek, első Magyar Arany-Gyapjas Vitéznek, eddig ismételten Érekléje (Medaigle)*.

Agendarius: (lat.): szertartáskönyv.

Káté: katekizmus, azaz kérdés-felelet formájú oktatókönyv.

Hágiographia (gör.): szentéletrajz.

a' Szent-Istváné, a' Pannonhalmi Benedictínusok' számára: I. István (975 k.–1038, 1001-től haláláig uralkodott) az apátság alapító oklevelét 1001-ben vagy 1002-ben bocsátotta ki.

Kálmán, különben egyike legtiszteletosebb Királyainknak, régibb törvényeinket Albricus által (lásd Törvénykönyvének Előbeszédét) deákra fordítatá: Kálmán magyar király (1074 k.–1116, 1095-től uralkodott haláláig), törvényeit Alberik vagy Albricus bencés szerzetes fordította latinra.

Cardinalis Pázmány: Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érsek, egyházi író.

Práy a' két Beszéddel megismérteté Sajnovicsot: Sajnovics kiadásáról lásd fentebb. Pray György 1723–1801) jezsuita szerzetes, történétíró, könyvtáros, a *Halotti beszéd* felfedezője.

Koller meghatározó idejét, melyben a' Missále leíratott, (Historia Episcopatus Quinque-Ecclesiens. Tom. I. Append. II.): Koller József (1745–1832) történetíró, említett munkája a *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum*, I–VII., Pozsony, Pest, 1782–1812.

Révai, (Antiqq. Literaturae Hung. Tomus I., Pest 1803. 8.): az *Antiquitates literaturae hungaricae* Révai Miklós szövegközlő és értekező munkája a régi magyar nyelvemlékekről, kéziratokról és kódexekről.

Missálé (lat.): misekönyv.

a' Negyedik-Béla Király' Margit nevű 's Margit-szigetebeli Apáczá-leányának Élete, ki 1271. holt-meg. Kiadta Práy az elveszett eredeti-írás' másából Nagy-Szombaton, 1770., és osztán Budán 1782. egygy más valaki.: az úgynevezett Margit-legenda, amely Árpád-házi Szent Margit (1242–1270) életét és csodatételeit tartalmazza. Első Kiadója Pray György (Nagyszombat 1770), második kiadója Vajda Sámuel (Buda, 1782).

Udvari-Tanácsos Szirmay Antal Úr Zemplény Vármegyének Topographiai Ismertetében, Budán, 1805. I. 84.: Szirmay Antal (1747–1812) helytörténész, földrajzi író munkája, a *Notitia topographica politica i. comitatus Zempleniensis*, Buda, 1803.

Possidemus... (lat.): A birtokunkban vannak a Lasztóczy család válogatott, régi írásai 1339-ből, és hogy meglepetésre szolgáljon, magyar nyelven közzétéve, amelyeket azok kedvéért másoltunk ide, akik kételkednek abban, hogy ennek a korszaknak az írásos dokumentumai fellelhetők eredeti nyelven lejegyezve.

affectált palaeographia (lat., rég.): finomkodó régi írás.

Bécsi Udv. Könyvtárban őrzött Bibliai Töredék: az úgynevezett Bécsi-kódex, a legrégebből fennmaradt magyar bibliafordítás-részlet a 15. század középső harmadából. Az úgynevezett huszita Biblia része, az 1466-ban keletkezett Müncheni kódexszel és a 15. század végén lemásolt Apor-kódexszel.

Virág Benedek Magyar Prosódia és Magyar Írás című munkájában, Budán, 1820.: Virág Benedek (1754–1830) piarista szerzetes, költő, író. Említett munkája a *Magyar prosodia és magyar írás, vagy inkább ezen két tárgyról rövid észrevételek*, Buda, 1820.

Révai a' fordítást Báthori Lászlóénak állítja: Báthori László a 15. században élt pálos szerzetes, akiről a pálos évkönyvek feljegyzései alapján az tudható, hogy magyarra fordította a szentírást. A Jordánszky-kódex tartalmazza munkája részleteit.

Pongrácz István (Triumphus Pauli. Pozsony, 1752. I. 51.): valójában Pongrácz Ignác pálos szerzetes a 18. sz. első feléből, munkája címe *Triumphus Pauli, pio dolo a Deo concepti. E duplici volumine annalium ordinis S. Pauli primi eremitae adornatus*, Pozsony, 1752.

Debreczeni Hagiographusok. A' minden becset felűlmúló kézirat: az úgynevezett Debreceni kódex, amelyet 1519 körül másoltak.

Csengeri születésű Keresztúri Sámuel: nincs adat.

Togátus: (rég.): a református kollégium papi pályára készülő diákja.

Sinai Miklós: (1730–1808) lelkész, majd a debreceni kollégium könyvtárosa, később tanára.

a' Bírak' esküvése, mely Törvény könyvünkben az 1351. eszt. fordul-elő, ha annak Orthographiáját a' Corpus Juris Hung. Kiadója Mosóczy Zachariás Nyitrai Püspök az újabb Orthographia' törvényei szerint nem rontotta volna el: a *Corpus Juris Hungarici* Magyarország nem hivatalos törvénytára, évszázadok alatt felhalmozott gyűjteménye volt. Mosóczy Zakariás nyitrai és Telegdy Miklós pécsi püspökök adják ki 1584-ben, *A nemes Magyarország királyainak törvényei, végzései és cikkelyei* címmel (*Decreta, Constitutiones et Articuli Regum Incltyti Regni Ungariae*, Nagyszombat, 1584). Ez volt a második nyomtatott törvénygyűjtemény.

I. Ferdinánd: I. Ferdinánd (1503–1564) 1526-tól haláláig magyar király.

Ide tartoznak azon Énekek, melyeket csakugyan Révai közöl, tulajdon Verseinek Kötetében, Pozsony, 1787. I. 275–300.: Révai Miklós *Elegyes versek* (Pozsony, 1787) című kötete.

ANDREAS DE VÁSÁRHELY: Vásárhelyi András ferences szerzetes 1508-ból származó Mária-

énekéről van szó.

FRANCVS L. S. APÁTI: Szinnyei Apáti Ferencként említi, aki a Jagellók korában élt. *Feddő ének* címen maradt fenn egyetlen verse, amelyet Révai, illetve később Toldy Ferenc is kiadott. *a' Károly-Fejérvári Könyvtár' Magyar Psalteriuma, az úgy nevezett Passióval. Azt Halabori születésű (a' helység Bereg Vármegyében fekszik) Bertalan Pap fordította 1508.:* az úgynevezett Döbrentei-kódex, amely a Batthyány Ignác alapította gyulafehérvári könyvtárban található.

eggy másik fordítása a' Zsoltároknak, mellynek dolgozója, 1539. magát Frater Paulus de Pápa névvel nevezi; Kulcsár István Úrnak birtokában: Pápai Pál magyar zsoltároskönyvet írt apácáknak 1539-ben, amely a Kulcsár-kódexben maradt fenn. Az 1539-es évszám tévesztés vagy sajtóhiba Kazinczy közleményében. Kulcsár István (1760–1828) író, lapszerkesztő a *Hasznos Mulatságok* 1817. évi I. füzestendő 1. és 2. lapszámában ír róla (1–3. és 9–11.). Az 1. oldalon: „Hogy a' Kézirat hiteles régiség maradványa, arra elégséges bizonyságok mind külső, mind belső különösségei. Ugyan is, azon kívül, hogy utolsó lapján az írónak neve imígy olvastatik: »finit. Psalterium Anno domini 1539 per fratrem paulum de Papa« az egész könyv kevert (neo-gothica) írással, czifra czinóberes kezdőbetűkkel íratott; mindenik Zsoltárnak felette áll annak deák kezdete ugyan veres betűkkel.”

Wadasi Jankowich Miklós: Jankovich Miklós (1772–1846) régiség- és műgyűjtő, történész, író.

152. Magyarázatok Báró Wesselényi Miklóshoz, Miklós' fijához c. vershez

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 1ső Negyed Januárusz, 32.

megjelenés

KAZKÖLT I. 2018, 800–801., jegyzetek: II. 322–330.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázatok

A vers a folyóiratban a *Magyarázatok* előtt, a 29–32. oldalon szerepel. Első változata 1809-ben keletkezett, abból az alkalomból, hogy Ifj. Wesselényi Miklós tizenkét esztendő korában Zilahon, az I. Ferenc király születésnapja alkalmából tartott ünnepségen felvezette a nemesi sereg egyik századát 1809. február 12-én. Az ünnepségen Kazinczy nem volt jelen személyesen. A levelezésben több alkalommal elküldött vers 1809 őszén aprónyomtatványként is megjelent. Az aprónyomtatványhoz kapcsolt jegyzetek (7–8. oldalakon) eltérnek a folyóiratban közölt jegyzetektől. Az aprónyomtatvány jegyzeteit itt közöljük:

JEGYZÉSEK.

Az ifjabb Caesár és Armidórt...) Klopstock, Ódájának II. Köt. a' pompás négyrétű¹ kiadás' 259-dik lapján, gyönyörködve dicsekszik, hogy az ő *Idúnája* arabsz atyától 's dán anyától vette eredetét. Felbátorítva a' Klopstock' példája által, hadd említse tehát ezen poétai epistola' írója, hogy ez a' két legszebbike minden lovaknak a' mellyeket valaha látott, Erdélyi anyáktól, de arabsz és spanyol eredetű atyától, az 1804-ben élni megszűnt *idősbbs Caesártól*, Zsibón

¹ nágyrétű [Emendálva.]

születtek. Az ifjabb Caesar aranyszínű szög (az az sárga), mint az atyja volt; Armidór pedig csukaszínű-ezüstszerű; 's mind ketten 1805- ben, a' midőn őket az író látta, hat esztendősek voltak.

Júpiter...) A' nevet szerencsés ómennel kapta kisdéd korában, mert *hattyúibb nyakat* lehetetlen látni; színe cseresznyepelly.

Bucephalus...) Midőn az idegen a' Zsibói istállóba belép, meg nem foghatja, hogy ezt a' lovak Thersitesét¹ miért állítják a' Neptúnus' legszebb alakú teremtséi közzé; mert otromba húsos feje nem sokkal szebb a' Silénus' paripájáénál; feje serénye perpendiculáris parallela línéákban ér szinte térdéig és még alább, 's dereka horpadt. De mikor a' kis Alexander reá ül, akkor a' vén ló megifjodva érzi magát; szarvasi vékonyságú lábait nagy erővel veri földhöz 's kettőztetett dobogással szedi-fel igen magasan; rettentőleg tüsszköl, túrja a' tajtékot, 's a' kis lovaglót repdeső serényével gyakorta egészen eltakarja. Akkor az idegennek nem kell magyarázat, hogy a' szép lovakat nagy számban nevelő Erdély' legelső istállójában ez a' csúnya vén fakó nem *folieképen* áll.

Brútust, a' talpverőt...) Ez is Caesárnak fija. Színe fekete. Ez a' *succussor* (kengyelvasverő) méltán viseli a' *percussor*' (gyilkoló') nevét. Gyönyörűen szedi lábait, 's csupa tűz; mint minden ló melly Zsibón neveltetett.

Mint az Aeschylus' színjén...) Valamint a' görögök' theátrumi játékaikban nem ártott az az illúsiónak, hogy az asszonyok' rolljait asszonyi ruhákba 's lárva alá rejtezett férjfiak játszották: úgy nem az itt, midőn a' bajnok Átilát egy kilencz esztendő gyermek játszodta.

Zilajnak felgyült Rendeit...) A' hat esztendő W. (született Decemb. utolsóján 1796.²) az atyját a' Vármegye' Marcális Gyűlésére bekísérte, 's a' Gyűlést még akkor el nem kezdett Rendeihez egy rövid megszólítást tartott, hogy mint Papírust a' Római Atyák. ... – Ifjaink, kik nem tudják a' történetet, de tudják mi a' Pagát és a' Pácsi 's a' Halberzwölfe, megkérdehetik azoktól, a' kik ezeket nem ismerik.

Atyád' nagylelkű anyja' testvérének...) Vargyasi Bárá Dániel Polyxéna, kinek emlékezetét literatúránk tiszteletben tartja.

Ferencznek készült zászlóit ékesíteni...) A' Palatínus W. el kezdte tenni a' katonai tetteket: de az a' pálya nem vala nyitva előtte; 's már Murányt *matre dea monstrante viam* vette-meg, nem a' Márs' segedelmével.

A' ki Párist...) Nem a francziák' városokat, a' mit a' Halberzwölfe' üzőji talán gyanítanak, hanem a' Menelaus' szép asszonya' ellopóját, Homérusnál az Iliás III-dik könyvében.

A vers, amelyhez magyarázatok kapcsolódnak:

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ.
MIKLÓS' FIJÁHOZ.
1809.

Még a' praetexta lebdes válladon,
Ambróziát önt fűrtös üstöked,
'S gyöngéd orczádon 's e' kis száj körül
Rózsák virítnak, mint az Ámoréin,
Legszebb, legbájosbb Ámor önmagad.
'S íme a' gynaeceum' csöndes rejtekéből
Kiszökve, már a' vérmezőre futsz,
Hogy ott azok közt léphess-fel, kik az
Ádáz halálnak mennek ellenébe.

Gyermek, mi ez? 'S te azt hiszed talán,
Hogy itt az a' harcz vészi kezdetét,
A' mellyet egykorúid, a' tavasz'
Virággal elborított hantjain,
Öröme gyúladozva indítanak?
Te úgy hiszed talán, hogy itt elég lesz
Szeg csöndörödnék hátán a' szerint
Rengetni a' földet, mint midőn az ifjabb
Caesárt és Armidórt, nemek' fő díseit,
'S a' hattyunyakkal, melly veszélyt hozott
Lédára, most is büszke Júpitert,
'S a' nagyserényű vén Bucephaluszt,
Ki még is ifju az édes kis tehernek,

¹ Thersytesét [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján, az MTA KIK K 608 39a margóján]

² 1792 [Emendálva Kazinczy autográf javítása alapján, uo.]

'S Brútuszt, a' talpverőt, és Pittet, Foxot,
Egymásnak itt is ellenségeiket,
A' Hippodrómban addig fékezed,
Míg a' kelő port a' tajték eloltja,
Melly a' kifáradt ló' inán lefoly?
Oh! élj korodhoz illő kényeidnek!
A' melly dologra kelnek társaid,
Az férjfilelket kíván 's férjfiart.

Dicső atyádnak gondos bölcsesége
'S példája benned mit tettek 's tehettek,
Azt én igen jól értem. Nem tanultad
Te ökördűle, Tízet 's másfelet
'S Pácsit miként tégy, 's a' bohó Pagátot –
Oh, melly öröm, 's melly ész! elfogni, hogy
Fogát csikarva kél-fel titkolója,
'S átkozza az ötet üldöző Szerencsét,
És a' napot melly szülte, míg köre
A' győzedelmesnek paeánt kiált.
Sem a' mit a' nagy házak' gyermeki,
Atlászaik egykor honnunknak! legelső
Gonddal tanulnak, hogy zsilléjeken
Két sorban álljon é, vagy egyben, a' gomb,
'S nankín legyen most, bársony majd
nadrágok;
'S kravátjokat bodorral kell e még,
Vagy már bodor nélkül, megkötniek.
Te nem tanultad ezt, és nem tudod:
Ez a' Komornyik' gondja, 's a' Szabódé.
Ezek helyett én tégedet Zsibónak
Larariumában, tűzpadod körül,
Atyád' beszédét, 's a' kedvelt Vendégét,
Már messze túl az éjféli' nyugalomra-
Szóllító óráján, el nem telhető
Gyönyörködéssel láttalak, fülelni.
Hijába hinté Morpheusz altató
Májkját szemedre; meg nem zsibbadott az.
'S mint hültem-el, midőn a' kis fiu,

Ki atyja' térdein nyájasan fetrengve,
Egyedül lovában látszott élni, mellyet
Tanult kezekkel a' gyertyák' viasz-
Csordulataiból képeze, lángba költ
A' Consul ellen, a' ki megfeledvén
Hogy ő elébb volt atyja gyermekeinek
Mint Consul, őket bárd alá vetette,
'S társára nem tolta a' Bírói tisztet.
Ím teljesedni látom a' mit akkor,
A' gyermekférjfitől örvendő vártam:
Te, még öt év után legény, atyád'
Megyéje' harczolójit már vezérled,
'S tanítod, mint kell veszni szép halállal.

Elhunyt öseidnek szent árnyékaik,
Kiket hazánk Védistségei közzé
Tisztelve vitt, mert készek voltak értte
Letenni lelkeiket, gerjeszthetik
Keblednek szép tüzet, hogy a' Dicsőség'
Sziklás ösvényén nyomdokaikba hági. De a'
hazáért nem csak veszni szép:
Szép élni is öértte; 's a' melly ágat
Minerva tört a' néki-szentelt fáról
Atyád' nagylelkű anyja' homlokára,
Az nem kevésbbé méltó leghevesbb
Esdekletidre, mint a' melly Ferencznek
Készült zászlójit ékesíteni.

A' koczka meg van vetve. Menj tehát,
'S Vezér atyádnak bajnokjobbja mellett
Küszdj a' Dicsőség' fényes nimbuszáért.
'S ha Mársz haragra gyúlad ellened,
Hogy véle szembe kelni bátorodtál,
'S fejedre rántja villámpallosát:
Oh, fogjon Aphrodite védködébe!
'S ő, a' ki Páriszt a' harcz' vésze közzül
Elkapta, kapjon-el most téged is!

A' Posonyi Diéta 1808. felkelést rendelvén, Erdély követte a' példát, 's fegyverbe költ: ekkor kerül meghirdetésre a nemesi felkelés, a magyar nemesek kiálltak a Habsburg uralkodó mellett a Napóleon elleni harcokban.

Wesselényi Miklós, I.: (1750–1809) zsibói nagybirtokos, Erdély meghatározó ellenzéki politikusa. Irodalom pártoló, színházszervező, Kazinczy támogatója.

Wesselényi Miklós, II.: (1796–1850) politikus, színműfordító. Zsibói birtokos, a reformkorban a főrendiházi ellenzék egyik vezére. Gróf Széchenyi István barátja és útítársa Franciaországban és Angliában (1821-ben és 1822-ben). Az 1834-es országgyűlés után perbe fogják, Kölcsey vállalja a védelmét. Az 1838-as pesti árvíz hőse. Wesselényi Miklós (I.) fia.

mint a' mennyköveket-tartó Amor az Alcibiád' paizsán: Alkibiadész (Kr. e. 452–404) görög szónok, hadvezér, itt azonban egy mitológiai-művészeti utalásról van szó, amely szerepel a

Wesselényinek írott 1809. április 13-i levélben is (KazLev. 24. 5997. sz.). A motívumot Kazinczy feltehetően Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzok Alkibiadész – Coriolanus* fejezetéből vette: „Aranylemezekkel borított pajzsán nem Athén szokott címerét viselte, hanem a kezében villámokat tartó Eröszt. Az előkelő athéniak mindezt ellenszenvvel és méltatlankodva nézték.”

Palatinusunk: József nádor, Habsburg József Antal főherceg (1776–1847, 1795-től haláláig tölti be hivatalát).

a’ lovak’ Thersiteszt a’ Neptún’ legszebb alakú teremtsései közzé: Homérosz *Iliásza* szerint Thersitesz a legrútabb és a leghitványabb az akháj harcosok között a trójai háborúban. Neptunus a római mitológiában a vizek és a tengerek istene. Kocsihajtóként is ábrázolják, sokszor vannak lovak a közelében, innen a gyakori Neptunus Equester jelzős szerkezet.

feje nem sokkal szebb azon paripáénál, melyen Szilén Atyát festik: Szilénosz Dionüszosz egyik nevelője és gondviselője, később állandó kísérete. A gigászok elleni harcban is részt vett, számára ordítása menekülésre készítette az óriásokat. Ebből a történetből eredhet számárhátan való képi ábrázolása.

perpendicularis (lat.): merőleges.

parallél (lat.): párhuzamos.

a’ kis Alexander: utalás Nagy Sándorra.

folie (fr.): a. m. tréfa, bolondság.

Percussor (lat.): gyilkos.

Báró Vargyasi Dániel Polyxéna: Vargyasi Báró Dániel Polyxéna (1720–1775) az ifj. Wesselényi Miklós nagyanyja, akit Kazinczy az *Erdélyi Levelekben* is nagyon művelt asszonyként emleget, és elmeséli az történetet II. Józsefről, aki felkereste őt Zsibón (ERDLEV 2013, 326., 793.).

153. Recenzió az 1825. évi Hébe zsebkönyvről

megjelenés

Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 1ső Negyed Februáriusz, 43–47.

Rovatcím: *Könyvbírálat*.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

A folyóirat kivágata megtalálható az MTA KIK K 608 44a–46a-n, javítások nélkül.

A cenzor által engedélyezett kézirat az OSZK Quart. Hung. 1238 76a–79b oldalakon található meg. A kézirat végén a cenzori engedély bejegyzése: „Ad typum admittitur. Cassovie 20d Januarii 825. Joannes Mészáros R. Libror Revisor.”

A Dessewffy József versét idéző szakasz előtt a kéziratban (78a) át van húzva egy bekezdés (feltételezhetően Kazinczytól), amely az előző bekezdés grammatikai tárgyú gondolatmenetét folytatja, szövege a következő: „Mert a’ 2. sorra azt jegyzük-meg, hogy a’ pronómen Z betűjét a’ consonáns előtt nem kell ellökni: az mondotta; – a’ 3. sorra, a’ mint már mondánk, hogy az újabb adjectívum felejteti a’ különszakasztást. De gondatlanságokat a’ Zrínyi’ biographiájában is találunk, ‘s gáncsunk nem mesterező szó, hanem barátságos intés.”

magyarázatok

Kazinczy előzőleg az 1823-ra kiadott *Hébéről* készít recenziót, lásd kötetünkben: *Recenzió az 1823. évi Hébe zsebkönyvről* [1. és 2.].

Az 1825-re készített *Hébe* 1824 novemberében jelent meg. Kazinczy a recenzió 1824 végén már bizonyosan dolgozik, mert 1825. január 4-én kelt levelében (KazLev. 19. 4442. sz.) Ferenczy Istvánhoz fordul azzal a kéréssel, hogy ellenőrizze a metszetekről, köztük Ferenczy

szobráról készített illusztrációról írottakat. A levélben a recenzió első három bekezdését küldi el. A cenzor 1825. január 20-án engedélyezi a kéziratot, Ferenczy pedig 1825. február 1-én kelt levelében válaszol Kazinczynak (KazLev. 19. 4450. sz.), de javaslatai már nem kerülnek be a recenzióba (erről lásd lentebb, a soronkénti magyarázatokban). Ferenczy véleménye a recenzió neki küldött részletéről a következő: „A mi a’ te recensiodat illeti, a’ leg nagyobb háládatossággal meg köszönöm, hogy olly kedvezőleg ítélsz munkám felől, ha valamit kellene felölle mondanom, én úgy gondolnám, hogy a’ Mesterség helyett írnl *Művészség*, és a’ Bernini Venusa helyet a *Vaticanumi Venus a fürdőbe*, és ha jónak látod, töld a végire ezt: »valamennyire sérti a’ szemet az a mindennapi profil-kép a földön, és kívánni való volna, hogy jobban egy Görög ifjú képére emlékeztetne, és csak oda karczolva, ha első rész nem olly tökéletességgel el készítve, más külömben az egész figurából ki húzom, hogy talán a’ Ferenczy Márványa nem úgy lesz, és ez csak a’ reizolásbeli [!] hiba.«”

A recenzióban Kazinczy elsőként a *Hébe* elején található metszeteket mutatja be, ezek sorrendje a kiadványban a következő: Zrínyi Miklós, A Megváltó, Kazinczy mellszobra, Ferenczy szobra, Szent Cecília.

Blaschke: Blaschke János (1770–1833): pozsonyi származású Bécsben működő rézmetsző, Goethe, Schiller, Wieland, Kisfaludy Sándor és Károly, Berzsenyi, Dayka Gábor, Kis János és Kazinczy műveinek illusztrátora.

pontozott munk: a rézmetszés egyik eljárása, amikor a vonalak helyett finom pontokat vájnak az alapba.

Caracci (olv. Carácsi) Hannibál: Annibale Carracci (1560–1609) bolognai barokk festő, fő műve a római Farnese palota belső dekorációjának elkészítése. Az itt említett kép a metszet feliratának tanúsága szerint a drezdai képgyűjteményben van. A Krisztus-portré valóban a Gemäldegalerie tulajdonában van 1754-óta, ugyanakkor jelenleg elveszettként tartják számon. A kép 1609 előtt keletkezett, 51x38 cm-es, olajkép rézlemezen.

Phidiasz’ Jupitere: az ókori világ hét csodájának egyike, amelyet Pheidiasz a feljegyzések szerint Kr. e. 435 körül készített el Olümpiában. A mitológiai történet szerint Zeus megparancsolta, hogy az apja fölött aratott győzelem emlékére és az ő tiszteletére rendezzenek sportversenyeket Olümpiában. A 13 méter magas ülő szobor pazar anyagokból, aranyból, elefántcsontból, ébenfából készült, és a Zeusz-templomba került. Kr. u. 394-ben a szobrot Bizáncba szállították. Tűzvészben pusztulhatott el.

Scheffer’ Cecíliája: Johann Evangelist Scheffer von Leonhardshoff bécsi festő (1795–1822) Hubert Maurer tanítványa, aki az akadémiai festészettől eltávolodva az úgynevezett nazarénus festők csoportjának tagja lett: ez magyarázza vallási tárgyú festményeit. A *Szent Cecília halála* című festménye 1821-ben készült (olaj, vászon, 146 x 193 cm, Österreichische Galerie Belvedere, Bécs).

a’ mi Ferenczynk’ Graphidiona: Ferenczy István (1792–1856) *Pásztorlányka*, 1822, fehér márvány, 94 cm, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest. Kazinczy ez idő tájt intenzív levelezésben van Ferenczyvel, a szobrot azonban nem látja akkor, amikor Budán kiállítják, miután Ferenczy hazaküldi Rómából. Feltételezhetően csak a *Magyar Kurír* közleményéből ismeri: *Ferenczy István született Magyar Képfaragó’ két munkája*, *Magyar Kurír*, 1822. december 20., II. félesztendő 50. szám, 395–396., névtelen közlemény.

A’ Mesterség’ Mythológiája szerint: id. Plinius *Természetrájában* olvasható a következő történet: „Butades, egy sicyoni fazekas jött rá először Corinthusban, hogy ugyanannak a földnek a felhasználásával agyagból portrékat lehet formálni, mégpedig a lánya révén, aki egy ifjú iránt szerelemre gyúlt, és mikor az idegenbe készült, lámpafénynél körberajzolta arcának árnyékát a falon, apja pedig ezt agyaggal kitöltve elkészítette a képet és a többi agyagedénnyel együtt kiszáritotta, majd kiégette.” (ford. Gesztelyi Tamás)

Berníni' Vénusza: az úgynevezett guggoló Vénusz szobrára utalhat, amely számos változatában ismert volt mind az antikvitásban, mind pedig a kora újkorban.

Mediciszi Vénusz: *Medici Venus*, Kr. e. I. század közepe, fehér márvány, 153 cm, Uffizi Galéria, Firenze.

vitta (lat.): főkötő.

A' második tábla egyg Írónkat tiszteli, ki ezidén tölti Írói pályájának, melyre tizenötödik évében lépe-fel szüléjinek parancsokból, ötvenedik esztendejét: Ez az író Kazinczy. Igaz Sámuel, Kazinczy őszinte tisztelője, ezzel a metszettel kívánja meglepni és köszönteni Kazinczyt. 1824. október 5-én kelt levelében (KazLev 19. 4403. sz.), még a *Hébe* megjelenése előtt elküldi Kazinczynak a metszetet a következő kommentárral: „Buzgóbb tisztelőd nálamnál nincsen, 's ha a' sors tisztelemhez illőleg engedne módot annak bebizonyításában, úgy márvány-oszlop készült volna írói dicső pályád' Jubileumára. Így szegénységemtől vedd kedvesen a' mi itt megyen. Nekem gazdag jutalmam vagyon abban, hogy ezt tehetem. 'S ha Te kedvezőleg méltóztatol azt elfogadni tőlem kicsinyben, a' mit a' Hazának nagyban kellé vala adni, örömemnek e' tárgyban semmi híjjá. A' Haza' Geniusa öleli Büsztödet a' hold világította tájon, 's mintha mondaná égre emelt szemekkel: Jutalmazzd-meg te néki, én arra képes nem vagyok. – A' kép Hébébe jő.” Kazinczy ehhez a levélhez jegyzi fel a következőket: „Igaz Sámuel velem ezen szándéka felől legkissebbet sem tudata. Egyszerre vevém e' levelét és a' kép' nyomtatványát Octób. 12d, 1824. Széphalmon. Kazinczy Ferencz. Igaz Sámuel midőn engem a' Hébe' 1825diki Kötetének metszett réztábla által meglepe. – Félre teszem levelét mind megbecsülhetetlen barátsága' bizonyságául, mind annak megmutatására, hogy én a' szándék felől semmit nem tudtam.”

Zrínyi Miklós' képe; de nem a' Szigethi hőse, ki 1566. fényes halállal veszett, hanem unokájának fíjái, a' Bán, az Aranygyapjas, a' Poeta Zrínyi Miklóse, kit a' Krusaneczi erdőben, Csáktornya mellett, 1664. egy vadkan öle-meg: Zrínyi Miklós, hadvezér (1508 k.–1566), a szigetvári hős. Zrínyi Miklós költő (1620–1664), többek között a *Szigeti veszedelem* (1651) szerzője. Kazinczy a az 1825-re készített *Hébe* számára, Igaz Sámuel felkérésére a szigeti hős Zrínyi Miklósról készít biográfiát, ezt közli majd az almanach az első helyen, lásd kötetünkben: *Zrínyi Miklós Szigetváratt*. Az 1825-re kiadott almanach szerkesztési munkálatai során Igaz Sámuel arról értesíti Kazinczyt (1824. február 24., KazLev. 19. 4307. sz.), hogy Festetics László metszetet készíttetett a csáktornyai Zrínyi-portré Johann Peter Krafft által lemásolt példánya nyomán, amelyet megpróbál megszerezni a kiadvány számára: „Itten megyén Zrínyi' élete a' Plutarchból, mellynek megküldését parancsolád. Legújabb képét Gr. Festetics László metszetteté nagy 4 rébten Krafft után Rahllal straffirozott manierban. A' kép a' legfinomabb dolgozás. Kereskedésbe nem ment; azért nem bírok vele. A' Gróf csupán Barátai között osztogatá-el. 'S így kapott Cons. Márkus Úr is, kitől én azt lemetszetés végett megnyerni reménylem. Krafft talán még ez esztendő végére készülhet-el a' Szigeti ütközzetel.” Kazinczy ezt az információt Krafft Zrínyi-portréről bele is írja a biográfiába: „Gróf Festetics László, a' halhatatlan Györgynek fíja, a' Szigeti Hősnek Csáktornyán függő képét lemásoltatá 's Rahl által rézbe metszeté, 's a' haza a' tisztelt Gróf' ajándékát hálának érzéseivel fogadja. Mostan pedig Kraft, a' nagy Historiai-Festő, adja a' történetet, a' mint Zrínyi vitéz elszánással az ellenséggel egybecsap.” (*Hébe* 1825. 21. o., lásd kötetünkben: *Zrínyi Miklós Szigetváratt*. Amikor azonban megkapja Igaztól a metszetet, azonnal rájön, hogy a *Hébe* a költő Zrínyi portréját fogja közölni: vagyis Krafft nem a szigeti hős portréját másolta le. Megpróbál közbeavatkozni, így például a saját közleményének a 21. lapját újranyomtattni, de közben már kijön a sajtó alól kétszáz példány bekötve. Kazinczy a József nádornak írt levelében (1824. október 10., KazLev. 19. 4404. sz.) foglalja össze a portré ügyét, részletesen bemutatja az ismert ábrázolásokat a szigeti hősről, illetve a költő Zrínyiről, és megkéri a főherceget, hogy járjon közbe Festeticsnél a csáktornyai Zrínyi-portré ügyében, amelyet Krafftnak lehetne továbbítani, s így javítani a tévesztést. „Az én szavam gyengébb mint hogy reménylenem lehetne, hogy

Krafft az által munkájának kitörlésére indíthatassék, 's Gróf Festeticset megkérje, hogy ez Csáktornyról a' Szigethi hős' képét hozassa-fel; pedig a' dolog ezt nékem ugyan elmúlhatatlanúl látszik kívánni. Nekem elég vala szavamat Felséges Cs. K. Fő-Herczagségedig emelni-fel. Bölcsesége meg fogja ítélni, ha okaim bírnak e valamelly sullyall, 's én ennek magamat tisztelettel vetem alá." Kazinczy csak itt, a recenzióban tudja végül tisztázni a portrék ügyét, a nádornak írt összefoglalásokat is felhasználva a portrékról. A levelet nem postázza, hanem Gróf Beckersnek, a nádor főudvarmesterének küldi el németül (1824. október 10., KazLev. 19. 4405. sz.).

az Ortéliusban álló két Zrínyi Miklós' képei: Hieronymus Oertel vagy Ortelius (1543–1614) munkája, a *Chronologia Oder Historische Beschreibung* 1603-ban jelent meg Nürnbergben, a munka Szigetvár ostromának leírását is tartalmazza. Kazinczy itt azonban valószínűleg a munka 1664-es kiadására utal, az úgynevezett *Ortelius Redivivus*ra, amely Paul Fürst kiadásában jelent meg Frankfurtban és Nürnbergben, számos metszettel.

azt Zrínyinek a' Forgács Simon által kieresztett, 's Pesten 1816. újra nyomtatott „Ne bánts d a' Magyarot” nevű Munkájából tudhatni: Kazinczy itt saját Zrínyi-kiadására utal: *Zrínyi Miklós minden munkái I–II.*, s. a. r. Kazinczy Ferenc, Pest, 1817. A kiadvány még 1816-ban kijött a sajtó alól Trattnernél. A *Ne bánts d a magyar* a II. kötetben kapott helyet. A kiadásban Kazinczy az 1790-es marosvásárhelyi edíciót használta, abban kapott új címet a nyomtatásban először 1705-ben megjelent Zrínyi-mű, amelyet Forgách Simon, II. Rákóczi Ferenc tábornoka adott ki Kolozsváron az eredeti címen: *Az török áfium ellen való orvosság, Forgács Simon ajánlásával II. Rákóczi Ferencnek.*

a' Schrenkh' Munkájában [...] *Atlászi nagyságú levelekre nyomtatva ada-ki Icones Collectionis Ambrasianae cím alatt:* Jakob Schrenk von Notzing (1539–1612) történész munkája tartalmazza Zrínyi egészalakos portréját metszet formájában a 107. táblán: *Augustissimorum imperatorum, serenissimorum regum, atque archiducum, illustrissimorum principum...*, Innsbruck, 1601. A kötetet Dominicus Custos metszetei illusztrálják. A Zrínyi-ikonográfiához lásd: CENNERNÉ 1997, 45–99.

Ferdinánd Fő Herczeg, az I. Ferdinánd' fija 's II. Maximilián' testvére: II. Ferdinánd osztrák főherceg (1529 – 1595), magyar császári herceg: édesapja I. Ferdinánd osztrák főherceg (1503–1564), magyar és cseh király, német-római császár, 1526-tól magyar király, bátyja Maximilián vagy Miksa (1527–1576).

Berkowetz' reze: a *Hébében* található Zrínyi-portré metszője, nincs több adat.

Super. Kisnek Julisa: Kis János (1770–1846) költő verses románja a *Hébe* 1825. 23–46. oldalain olvasható.

az ifju, iskolájit tavaly elhagyott, Gróf Ráday Gedeonnak (az első Gedeon Pál unokája' fijának) Kálmánja és Emelkája: Ráday Gedeon (IV., 1806–1873), Ráday Gedeon (1713–1792) dédunokája, Ráday Pál (1768–1827) fia. Említett munkája *Balláda* alcímmel a *Hébe* 1825. 129–139. oldalain olvasható.

N. A. Kiss Sámuel' Hunyadi Máriája: nemes-apáthi Kiss Sámuel (?–1861) lelkész, író, költő, említett munkája próza formájú, *Eredeti magyar rege* alcímmel jelent meg a *Hébe* 1825. 105–128. oldalán.

ez Himfyt szerencsével fogja követni: utalás Kisfaludy Sándor *Kesergő szerelem* és *Boldog szerelem* című munkáira (1801, 1807.) Ráday Gedeonnal kapcsolatban.

substantívum (lat.): főnév.

adjectívum (lat.): melléknév.

pronómen (lat.): névelő.

Gróf Dezsőffy József, cui fides et ingeni benigna vena est, kifogyhatatlan elmésséggel felel a' Víz' tavalyi elmés Magasztalójának: Dessewffy József (1771–1843) költő verse, *A' Bor és a' Víz. Gróf Teleky Ferenczhez Paszmosra* címmel a *Hébe* 1825. 49–61. oldalain olvasható. A vers válasz az előző évi *Hébében* megjelent Teleki-versre, *A víz' becse* címűre (*Hébe* 1824, 191–

201.) A latin idézet helyesen: „at fides et ingenii benigna vena est” – idézet Horatiustól, Az Ódák II/18-ból, *Egy harácsolónak* (9–10. sor). Magyarul: Ám gazdag költő-erem van, s jellemem. Bede Anna fordítása.

A' Hónaljmarkók' Költője: Kiss Károly (1793–1866) hadnagy, később a szabadságharc honvéd ezredese, író, költő; *A' Hónaljmarkók* című szövege a *Hébe* 1825-ben (63–90.) egy rövid levélregény.

Gróf Teleki Ferenc: Teleki Ferenc (1785–1831) költő, matematikus. Paszmosi birtokos, kamarás. Döbrentei Gábor hatására kezdett magyarul verselni. A fentebb Dessewffynél említett költő *Huszár-dal* című verséről van szó (140–141.).

Kovacsóczy: Kovacsóczy Mihály költő, szerkesztő (1801–1846) *Csillagom* című verse a *Hébe* 1825. 206–207. oldalon olvasható.

az idei Auróra egy ehhez hasonló szépségű dalt ada, a' Kisfaludy Károly' Jövevényét: a *Románcz* alcímű költemény az *Aurora* 1825. 55–57. oldalán jelent meg Kisfaludy Károlytól (1788–1830).

Szent-Miklós: Szentmiklósi Alajos v. Aloyz (1793–1849) költő, ügyvéd. A *Hébe* 1825-ben a következő munkái jelentek meg: *Rabság, Lollihoz, Boldogság* (62.), epigrammák. *Eredeti mesék* (A' Szerencse; A' Rózsa; A' Páva, 's a Galamb; Scipió, 's Máriusz; A' Pásztor; A' Csalán; Az új Apolló; A' Fülemüle, 's a' Holló; Caesar és Augustus; A' Hattyu; A' Pók, 's a' Légy) (142 – 152.), fabulák prózában. *Bizonyos Boldogító, A' Szerető' izlése, Szerelem* (175.), epigrammák. *A' Rózsához, A' Szerény, Fátyol, Alkotó hév* (262.), epigrammák. *Berta* (334–347.), alcíme: *Hazai Hősrege a' Tatárjárás' idejéből*, stanzákban, azaz olyan nyolcsoros versszakokban, amelyek első hat sora keresztrímes, hatodfeles és ötös jambusokból áll, utolsó két sora páros rímes, egyforma hosszú. *Lángelme, Hallgatás, Változandóság* (370.), epigrammák.

Ut sibi quivis speret idem: Horatius *Ars Poeticájának* 241. sora. Az utalás értelmezéséhez a 240–242. sorokat idézzük magyarul: Úgy szóném – ismert szókból – versem, hogy akárki / ezt mondhasssa: ilyent maga is költhetne, pedig hát / nagy fáradság, izzasztó csuda munka. Bede Anna fordítása.

Papp Józsefnek Tengeri Utazása: Papp József *Tengeri utazás' kis töredéke* című útirajza a 153–164. oldalakon található, a szerzőről nincs adat.

Báró Lakosnak Nápolyi Leveleire emlékeztetvén: Lakos János (1776–1843) tábornok, író, Kazinczy barátja, az 1823-ra kiadott *Hébében* olvasható az említett munkája (89–112.).

Fő-Hadnagy Fazekas Mihály Úrnak Nyári-Estvéje: Fazekas Mihály (1766–1828) verse a 230–231. oldalon jelent meg.

Csokonai: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) költő.

Fáy: Fáy András (1786–1864) író, költő *Aphorismái* a 239–245. oldalon olvashatók.

Kisfaludy Sándor: (1772–1844) költő, író.

Gróf Majláth Jánosnak zöld, kék, szög, fekete Szemei: Mailáth János német-magyar költő, történetíró (1786–1855) *Dalok a' Szemekről* összefoglaló című, négy verset tartalmazó ciklusa a 284–287. oldalakon olvasható.

Cornélia: a *Kornélia* című elbeszélés Balog Pál munkája, a 263–285. oldalon.

Dukai Takács Judit: Dukai Takách Judit költő (1795–1836) versei a *Hébe* 1825-ben: *A haldokló Damalisz* (101–102.), *A' Keszthely' vidék leírása* (165–169.), *A' Fársáng utolsó óráján* (369.).

A' Szatthmáry' éneke, Ferenczynkhez, láng és tűz. Örömmel emlékeztete bennünket a' Vay' Versezetére Aurórában, formája 's lángolása által: a vers címe *Ferenczy István Magyar Képfaragó által Rómából küldött Pásztor-leányhoz*, a 302–303. oldalakon. A szerzőt nem sikerült azonosítani. A Vay-vers adatai: Vay Ábrahám, *Csend és zaj*, amely az *Aurora* 1822-ben jelent meg (222–225.) Mindkét vers felező 12-esekben, négysoros, keresztrímes versszakokból áll.

154. Zemplén vármegyei nekrológok

szövegforrás

Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 257–258.

Rovat cím: *Magyar Ország*.

hitelesség

Névtelen.

Az MTA KIK K 608. 12a–12b lapokon található meg a kivágat a folyóiratból, amelynek a 257. oldalán Kazinczy a margón monogrammal jelöli a szerzőséget: „FK 1825”. Három cikk tartozik ide: a nekrológok, az időjárásjelentés és a zshiványok története, ez utóbbi kettőt lásd kötetünkben: *A' tél nálunk lány volt; Egy zshivány-csoport*. Ezeket követően a 12b–13a oldalakon olvasható könyvajánlók is Kazinczytól származnak, ezt a szakaszt az elején és a végén is FK monogrammal jelöli. Ezt lásd szintén kötetünkben: *Új Könyvek*.

magyarázatok

Kis János Úr, egykor Fiscálisa a' Nagy-Mélt. Almásy háznak: nincs adat.

fiscális (lat.): ügyvéd.

Pálóczi Horváth László Úr, elébb Megyénknek Fiscálisa, tovább Notáriusa, végre második és első Al-Ispánja: zempléni alispán (1804-től második, 1809–1813 első), nincs több adat.

Notárius (lat.): jegyző.

Kaszner András Úr, Megyénk' egygyik szeretett Fő-Szolgabírájának atyja: nincs adat.

a' most Herczeg Brezenheim által bírt Sáros-Pataki 's Regéczi Várak és Urodalmak, Herczeg Trautsohnnak halála után, a' Kamara által bírattak, Praefektusa: Brezenheim Ferdinand (?–1823) német származású birtokos, aki a hajdani Rákóczi uradalom egy részét, többek között a sárospataki várat és Regécet is birtokolta. 1808. júl. 5-én iktatták be a birtokába. A sárospataki és a regéci uradalom II. Rákóczi Ferenc birtokaitól való megfosztása után Trautsohn János Lipót Donát herceg tulajdonába került, majd fia, János Vilmos 1775-ben bekövetkezett halálával a dominiumok újból a kincstárhoz kerültek. Ebben a periódusban lehetett a prefektusa Kaszner András az uradalomnak.

Tansics Ignácz: Tántsits Ignác (1765–1825): a gróf Sztáray családnál nevelő.

Gróf Sztáray Albert Úr: Sztáray Albert gróf (1785–1843) politikus, publicista, a reformkori országgyűlések résztvevője.

155. A' tél nálunk lány volt

szövegforrás

Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258.

Rovat cím: *Magyar Ország*.

hitelesség

Névtelen. Lásd a *Zemplén vármegyei nekrológok* című közlemény jegyzetének a szerzősége vonatkozó részét.

156. Egy zshivány-csoport

szövegforrás

Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258.

hitelesség

Lásd a *Zemplén vármegyei nekrológok* című közlemény jegyzetének a szerzősége vonatkozó részét. A folyóirat beragasztott kivágatán tett autográf javítást jelöltük a főszövegben.

magyarázatok

Meczner Pál: Zemplén vármegyei orvos és főszolgabíró (1768–1832), Kazinczy orvosa.

157. Új Könyvek

szövegforrás

Magyar Kurír, 1825. április 26, I. félesztendő 33. szám, 258–259.

Rovatcím: *Új Könyvek*.

hitelesség

Névtelen.

Az MTA KIK K 608. 12b–13a lapokon található a folyóiratból a cikk kivágata, amelynek elején és végén Kazinczy FK monogrammal jelöli szerzőségét. A második monogram fölé húzott vonallal zárja le saját közleményét, ugyanis az új könyveket bemutató cikk még folytatódik. A cikk előtti három közlemény is Kazinczyé, lásd kötetünkben: *Zemplén vármegyei nekrológok*; *A' tél nálunk lágy volt*; *Egy zsvány-csoport*.

magyarázat

A Kazinczytól származó könyvismertetések egyrészt Mailáth János munkáit hirdetik, másrészt pedig a *Felső Magyar Országi Minerva* első negyedéves kiadványát, a januári, februári és márciusi füzetekkel, céljuk egyúttal a rövid méltatás. A *Minerva* áprilisi füzetében Kazinczynak egy recenziója is megjelenik Mailáth verseiről: *Recenzió Mailáth János kötetéről*.

Kazinczy 1825. április 13-án számol be Mailáthnak (KazLev. 19. 4475. sz.) arról, hogy a *Minervában* és a *Magyar Kurírban* is szólni fog a munkáiról: „Ihre Gedichte hab’ ich in der Kassai Minerva recensirt, und die Recension dorthin abgeschickt; im Magyar Kurir aber angezeigt, dass die Sagen dieses Jahr auch im Ungrischen erscheinen werden. Ich that das, damit mir niemand zuvorkomme.” [Verseit a Kassai Minervában recenzeáltam, s a recenziót oda küldtem; a Magyar Kurirban pedig jeleztem, hogy a mondák ebben az évben magyarul is megjelennek. Azért tettem, hogy senki ne előzzön meg.] Kazinczy ekkor tehát már elküldhette a *Magyar Kurír* szerkesztőségének a cikket, de még nem tudta, mikor fog megjelenni.

Mailáth János: (1786–1855) német-magyar író, költő, történetíró, Kazinczy barátja. A *Hébében* és az *Aurórán* is jelentek meg írásai. Verseskötete: *Gedichte von Grafen Johann Mailáth*, Bécs, 1825. A *Magyarische Sagen und Märchen* (Brünn, 1825) című művét lefordította Kazinczy: *Mailáth’ Regéji. Magyar Regék és Mesélések*, ám azok nem jelentek meg 1825-ben, mint ahogyan arra a könyvismertető szövege utal (Kazinczy Gábor adja ki Pesten, 1864-ben az 1828–1830-ban készült kéziratot). Kazinczy ez idő tájt dolgozott a fordítással: „Bele csömörölvén ezen Munkába, tudománybeli foglalatosságimhoz térek: Hazám’ történeteihöz; Szalluszhoz; Erdélyi Leveleimhez; mellyeket miolta a’ Censúra Bécsben megengedé kieresztését, két ízben dolgoztam újra, ‘s Májusban a’ Gróf Mailáth Magyarische Sagen und Märchen-jeit lefordítám, ‘s Igaznak küldém, adja-ki, ha tetszik. Azok jól vagynak beszélve, ‘s ártatlan gyermekes szellemükkel kedveltetik magokat.” (Kazinczy Guzmics Izidornak, 1825. augusztus 1., KazLev. 19. 4510. sz.)

Felső Magyarországi Minerva: ebben az évben, 1825-ben indult Kassán, negyedéves, egyenként három füzetet tartalmazó megjelenéssel. A lapot Dessewffy József alapította, titkára, Dulházy Mihály szerkesztette, kiadója Ellinger István nyomdász volt Kassán. 1836 decemberéig működött, az utolsó három évben már csak 4-4 lapszámmal. Kazinczy ismertetője az első három lapszám tartalomjegyzékét közli.

némelly magyar versezeteinket lefordította németre; melly munkája most nyomtatatik Stuttgártban Cottánál: a kötet valóban megjelent: *Magyarische Gedichte*, Cotta, Stuttgart 1825.

Gróf M. fija az egykori Ministernek Józsefnek: gróf Majláth vagy Mailáth József (1737–1810) államminiszter, kormányzó, Szerém, Borsod és Pest főispánja.

testvére a' most megholt Kamara' Elölülőjének, az ifjabb Józsefnek, de nem azon anyától; az ezé Gróf Sándor Aszszony: Mailát Józsefnek két felesége volt, Bossányi Mária, majd Sándor Anna grófnő. Az elsőből született József és Károly, a másodiktól pedig János.

ifjabb József: Mailáth József (1760 – 1825) királyi kamarai elnök.

Esztei Károly Ambrus K. Herczeg, Esztergomi Érsek és Prímásunk jól eltalált 's kőre csínosan metszett képével: a *Minerva* negyedévente megjelenő kiadványait egy-egy rézmetszet díszítette. Az elsőben Habsburg–Estei Károly Ambrus főhercege (1785–1809), akit 1808-ban püspökké, majd 1809-ben esztergomi érsekké szenteltek. Ő volt a Habsburgok egyetlen magyar egyházi hivatást betöltő tagja.

Gróf Dezsőffy: gróf Dessewffy József (1771–1843) költő, író, Kazinczy barátja. A főherceg általa jegyzett életrajza a negyedéves lapszám bevezetőjének XIII–XVI. oldalain jelent meg.

Minő indító okoknál fogva kell ösztönöztetnünk a' Tudományok' művelésére: a közlemény az alcíme szerint *Montesquieu' Beszéde, a' Tudományok' Bordeaux-i Akadémiájában* 1725 Novemb. I.-kén, egynem régen feltalált, nyomtatatlant állott Kézirat után, a fordítást készítő személy nincs megnevezve.

Montesquieu: Charles-Louis de Secondat, La Brède és Montesquieu bárója (1689–1755) francia filozófus, író. A januári füzet 1–4. oldalain.

A' Nyelv', az Írás' feltalálása; a' Magyar Nyelv' Bölcsője, 's legrégibb maradványaink. Kazinczytól: Kazinczy értekezése, lásd kötetünkben ezen a címen. A januári füzet 5–14. oldalain.

Az Izlésről: az értekezést egy bizonyos A. szerzői név zárja. A januári füzet 14–26. oldalain.

Takarékossági javallat: az alcíme szerint *Franklin' találmánya, melyet 1784-ben egy Párisi Folyóírási Kiadójával egy levélben közölt, a szöveg végén a V. betű szerepel szerzőként.* A januári füzet 26–28. oldalain.

Franklin: Benjamin Franklin (1706–1790) amerikai államférfi, polihisztor, feltaláló, író, filozófus.

Magyar-ország és Erdély. Epigrama, Ponoritról: Ponori Thewrewk József (1793–1870) író, régiséggyűjtő verse a januári füzet 29. oldalán.

Magyar ihlet, Gróf Dezsőffytől: Dessewffy verse a januári füzet 29. oldalán.

B. Wesselényi Miklóshoz 1809. Epistola. Kazinczytól: Kazinczy verse a januári füzet 29–32. oldalán. Lásd kötetünkben a *Magyarázatok a Báró Wesselényi Miklóshoz, Miklós' fijához c. vershez* jegyzetét.

Kriton. Plátóból: Platón *Kritón* című dialógusának fordítása, a szöveg végén N. van megjelölve fordítóként. Platón görög filozófus (Kr. e. 427 k.–347) egyik korai, politikafilozófiai dialógusa. A februári füzet 33–41. oldalán.

Sípocska. Franklinból: *Igaz Történet. Angoly nyelvből fordítva, Franklin után* alcímmel, a szöveg végén R. van megjelölve fordítóként. A februári füzet 42. oldalán.

Hébe. 1825. Könyv-bírálás: Kazinczy recenziója, lásd kötetünkben. A februári füzet 43–47. oldalán: *Recenzió az 1825. évi Hébe zsebkönyvről.*

A' Macskákról: címe *Meister' észrevételei a' macskákról*. Forrása ismeretlen, a szöveg végén V. van megjelölve fordítóként. A februári füzet 48. oldalán.

Az Első Kisétálás, Bouillyból: Jean-Pierre Bouilly (1763–1842) francia író, drámaíró egyik elbeszélése a *Les Jeunes Femmes* című kétkötetes elbeszélés-gyűjteményből (Párizs, 1817). A *Première Sortie* című szöveg az 1. kötet 32 – 57. oldalain olvasható. A *Minervában* megjelent szöveg végén E. van megjelölve fordítóként. A februári füzet 49–55. oldalán.

Konstantinápolyi Levelek: alcíme *Töredék*. Névtelen. A februári füzet 55–60. oldalán.

Rozsnyai Dávid Török Diák (Tolmács) felől: alcíme *néhai T. T. Benkő Józsefnek az Erdély históriája' írójának Magyar nyelven találtató kéz írásairól irt értekezéséből közölte RUMY KÁROLY, a' Philosophia' 's Philológiának privátus Tanítója Bécsben*. Forrása Benkő József (1740–1814) református lelkész, teológus, történetíró munkája, a *Transsilvania*, amely 1777–1778-ban-ben jelent meg két kötetben Bécsben. Rozsnyai Dávid (1641–1718) erdélyi diplomata, történetíró, török tolmács, Benkő egyik forrása. Rumi Károly György (1780–1847) német anyanyelvű író, történész, tanár, Kazinczy levelezőtársa, több német nyelvű folyóirat munkatársa. A februári füzet 60. oldalán.

A' Királyhegyi felülírás: Melczer Jakab (Jakob Melzer, 1782–1836) evangélikus lelkész, író, történész közleménye a februári füzet 61. oldalán.

Pannonia a' Hunnok' beütése előtt, Dulházytól: a közlemény teljes címe *Pannónia' fekvése, határai, nevezetesebb Folyói, Tavai, Hegyei, Helyei, és lakosai a' Hunnok' beütését legközelebből megelőző időben*, szerzője Dulházy Mihály (1786–1856), a *Minerva* szerkesztője, Dessewffy titkára. A februári füzet 62–68. oldalán.

Versek: hét költemény, sorrendben: *Alpin, Sulze Rózsája III-dik Énekének kezdete* (Dessewffy, a februári füzet 69–70. oldalán). *Heszperhez* (Ponori Thewrewk József, 70.). *A' csapodár* (Dessewffy, 70.). *Az erő' ereje, Lessing után* (Dessewffy, 71.). *Gyöngesség* (Kovácsóczy Mihály költő, 1801–1846, 71–72.). *Egy magyar énekesné képszoja' alá* (Ponori, 72.). *Koszorú* (Ponori, 72.).

Gúthi Ország Mihály Nádorunk, Debreczeni Bárány Ágoston: Guthi Ország Mihály (1410 k. –1484) I. Mátyás magyar király nádora életrajza Debreczeni Bárány Ágoston (1798–1849) ügyvéd, levéltáros közleménye. A márciusi füzet 73–76. oldalán.

Mátyás Király, Maecénássága, Melczer Jakab: a cikk teljes címe *Egy két Dátum Iső Mátyás nagy Fejedelmünk' Meczénásságáról*. A márciusi füzet 76–77. oldalán.

Zagráb Város' törvényes Rendszabásai, Melczer: a cikk a márciusi füzet 77–78. oldalán olvasható.

Mire szántam a' fiamat, Fáy András: alcíme szerint *Egy bohózat*, Fáy András (1786–1864) író munkája. A márciusi füzet 79–83. oldalán.

Felelet a' Tud. Gyűjtem. Kérdésére, 1824. VII. K. 120. Czövek István, Prokátor: a *Tudományos Gyűjtemény* 1824. VII. kötetében (120–122.) 4.) *Egy Kérdés a' Törvény-tudókhöz* címmel egy jogi eszmefuttatás olvasható a rokonházasságokról: „Az egymáshoz közletről Vérek, vagy Sógorok közt való házassági egybekelés' tilalmas voltának egy fő oka, hogy ez által az egymással közletről társalkodók közt a' titkos öszveszövetkezéseknek, 's az ebből következhető sokféle roszszaknak elejek vétessék.” A következő kérdés olvasható a 121. oldalon: „E' már a' Kérdés: van egy Atya, legyen neve Nagy István, ennek van egy fija: Nagy Péter, és leánya Nagy Éva. Péter' felesége: Kiss Anna, Éva' férje: Tót János. – Meghalnak Nagy Péter és Nagy Éva: a' két testvérek vólt Házasársaik egybe kelhetneké? Tót János elvehetné Kis Annát? vagy nintsené ezek között Sógorság? ha t. i. egyéb eránt Tót János és Nagy Péter, így szintén Kis Anna és Nagy Éva között semmi vérség nem volt.” A válaszai szerzője Czövek István (?–1828) ügyvéd. A márciusi füzet 84–86. oldalán.

Könyv-vizsgálás. Auróra 1825: recenzió P. aláírással az *Aurora* 1825-re készített almanachjáról. A márciusi füzet 87–102. oldalán.

A' kor 's nagy hivatal nem ad just az élesebb megtámadásokra: alcíme William Pitt, az utóbbi hires Miniszter Lord Chatham, 32 esztendő korában, t. i. 1740-ben ellenkező vélekedésben lévén a' Parlamentomban, I Walpollal az akkori első Miniszterrel a' matróz fogás iránt, ezen Miniszter élet ifjúsága, 's előadásának theátrumi módja miatt megtámadta. Piti az itt' álló rövid beszéddel felelt, fordítója L. William Pitt (1759–1806) politikus, Nagy Britannia miniszterelnöke 1783–1801 között. A márciusi füzet 103–104. oldalán.

Az élet vermekről: a magtárakról szóló írás szerzője Dessewffy. A márciusi füzet 104–109. oldalán.

Allegoria: alcíme *Tiszta boldogság a' földön*, szerzője S. A márciusi füzet 110–111. oldalán.

Aforizmak: szerző nélkül, a márciusi füzet 111–112. oldalán.

Epikúrosznak három Gnomája: A márciusi füzet 112. oldalán.

Versek: *Mimnermusz és Szolón* (113.), *Érosz Süller után* (113–114.), Dessewffy fordításai. *Epedés* (114.): Fenyéry Gyula (Stettner, majd Zádor György, 1799–1866) verse.

Tud. Gyűjtem. örök hálát érdemlő Kiadójai: A *Tudományos Gyűjtemény* 1817 és 1841 között működött, az első jelentős magyar nyelvű tudományos jellegű havi folyóirat. Fejér György szerkesztő és Trattner János Tamás mint kiadó alapította Pesten. A folyóiratban nem jelentek meg szépirodalmi írások.

158. Recenzió Mailáth János kötetéről

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 2dik Negyed Április, 158–161.

Rovatcím: *Könyv-vi'gálat*.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

Az MTA KIK K 608 48b–50a-n található meg a folyóiratközlemény kivágata, egy javítással a 49b (a folyóiratban: 160.) oldalon, *A' téli folyam* című vers harmadik versszakának első szavában: a „Néma” tintával aláhúзва, margón bejegyzés: „Süket”.

Az OSZK An. Lit. 2951 6–10. oldalain található a cikk cenzori engedélyeztetésre beadott kézírata, 1–5-ig kézzel számozva. Cenzori bejegyzés az utolsó oldalon, a szöveg végén:

„Ad typum admissitur.

Cassovie, 2a Maji 1825. Joan. Mészáros, R. Libr. Revisor.”

magyarázatok

A recenzió tárgyát képző kötet: *Gedichte von Grafen Johann Mailáth*, Wien, 1825. bey Tendler und v. Manstein.

1825. április 26-án a *Magyar Kurír*ban is megjelenik Kazinczytól egy ismertető Mailáth kötetéről más kiadványok mellett, de az csupán néhány soros, lásd kötetünkben: *Új Könyvek*. Mailáth munkáihoz és Kazinczyhoz való kapcsolatához lásd ott a jegyzeteket.

Kazinczy 1825. április 8-án kelt levelében (KazLev. 19. 4470. sz.) minden bizonnyal a Mailáth-recenziót küldi Dúlházy Mihálynak, a *Felső Magyar Országi Minerva* szerkesztőjének: „Kérem az Urat méltóztassék kiküldeni ezen Hajdú által a' Minervákat. Van é Munka a' Második Füzetre? Én itt küldök valamit, a' mi érdemli a' felvételt.” Mailáthnak 1825. április 13-án írja meg (KazLev. 19. 4475. sz.), hogy elküldte a recenziót a Minervába: „Ihre Gedichte hab' ich in der Kassai Minerva recensirt, und die Recension dorthin abgeschickt”. [Verseit a Kassai Minervában recenzeáltam, s a recenziót oda küldtem].

Gróf (fija a' Ministernek, 's a' kevés hetek előtt megholt Kamara-Praesesének testvér-öccse,

de más – Gróf Sándor – anyától): Mailáth József gróf államminiszter és Sándor Anna grófnő fia, említett bátyja Mailáth József (1760–1825) királyi kamarai elnök.

Horátz: Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65–8) római költő.

Pindár: Pindaros (Kr. 517–438) ógörög költő.

Magyarische Gedichte von Johann Graf Mailáth. Stuttgart, bey Cotta: a *Magyarische Gedichte* című kötete 1825-ben jelent meg, 24 magyar költő 150 versének német fordításával és költészettörténeti összefoglalóval.

Bonum virum facile crederes, doctum artificem libenter: idézet Tacitus *Agricolájából*, 44. szakasz, helyesen: Bonum virum facile crederes, magnum libenter, vagyis: Jó embernek könnyen, nagynak szívesen hihette akárki (ford. Borzsák István). Kazinczy módosításával a mondat második felében: tanult művésznek szívesen.

Wenn ich der Pieriden Gunst mich freue: a Mailáth-kötet ajánló-versének (*Zueignung*, azaz Ajánlás) az utolsó verszaka a kötet 4. oldalán.

Wen die Götter geliebt, dem geben sie dich zur Gemahlin: a *Portraits* című ciklus *Henriette* című darabja a kötet 78. oldalán.

Magyarische Sagen und Märchen. Brünn, 1825.: regéit és meséit tartalmazó kötete teljes címe: *Magyarische Sagen, Märchen und Erzählungen*.

[lábjegyzet] Írt ugyan Hébel egy munkát ezen cím alatt: Allemanische Gedichte: Johann Peter Hebel, *Alemannische Gedichte*, Karlsruhe, 1803.

ez a' Henriette az ő szeretett Jettije: Mailáth Henriett, Mailáth János lánya (1811–1855), apjával együtt lett öngyilkos.

religiósus (lat.): vallásos.

szchéma (gör): séma, azaz forma, minta.

AN SIE.: Mailáth verse [címe magyarul: Neki] a kötet 13–14. oldalán található.

Bár a' gyönyörű dalt az Auróra' lelkes Kiadója, vagy a' Zeng a' patak, felhők eveznek, kedves Éneklője, a' mi nyelvünkre is általhoznák: az *Aurora* kiadója Kisfaludy Károly, a versidézet szerzője pedig Kovacsóczy Mihály, a vers címe *Csillagom*, a *Hébe* 1825. évi kötetében jelent meg.

A' Magyar-ország' czímere: Mailáth *Ungarns Wapen* című verse a kötet 32–33. oldalán olvasható.

Szemere adá Aurórában 1822: Szemere Pál (1785–1861) magyar költő, író fordítása Mailáth verséből az *Aurora* 1822-ben: *Országunk' czímere* (20–21. oldalon).

a' Dalokat a' Szemekről l. 42–49.: Mailáth négy verset tartalmazó ciklusa *Dalok a' Szemekről* címmel a *Hébe* 1825-ben, a 284–287. oldalon olvasható. Lásd még a *Hébe* 1825. recenzióját kötetünkben: *Recenzió az 1825. évi Hébe zsebkönyvről*. A *Die Lieder von de Augen* Mailáth kötetének 42–49. oldalán olvasható.

Álljon itt két más dala, de nem Sonett-alakjában, mint németül: a *Minervában A' Téli folyam* című vers szonett formában, 4 – 4 – 3 – 3 sorba van tördelve, míg Mailáth kötetében a *Die Winterstrom* 4 – 4 – 6 soros elrendezésben. Az alvó kisdud 6 – 8 – 4 soros versszakokból áll, vagyis itt Kazinczy nem tartja a 14 soros formát: Mailáthnál a *Das schlafende Kind* 4 – 4 – 6 soros tördelésben szerepel.

A' TÉLI FOLYAM: Mailáth *Die Winterstrom* című versének (89. o.) fordítása. A fordítást a német vers utolsó hat sorának szövege követi, nem verssorokba tördelve.

[lábjegyzet] Élünk az alkalommal...: a *Hébe* 1825. rézmetszeteihez lásd Kazinczy recenzióját kötetünkben: *Recenzió az 1825. évi Hébe zsebkönyvről*.

Hamilton: William Hamilton (1751–1801) angol festő.

Potter: Paulus Potter (1625–1654) holland festő.

Hondekéter: Melchior d'Hondecoeter (1635–1695) holland festő.

Fyt: Jan Fyt (1609–1661) flamand festő.

Igaz: Igaz Sámuel bécsi magyar újságíró (1786–1826), a *Magyar Kurír* és a *Hébe* szerkesztője.

Caracci' Idvezítője: Annibale Carracci (1560–1609): bolognai barokk festő, itt a Krisztus-képére történik utalás (1609 előtt, elveszettként tartják számon, Kazinczy másolatból ismerte).

Scheffer Ceciliája: Johann Evangelist Scheffer von Leonhardshoff bécsi festő (1795–1822), a *Szent Cecília halála* című festménye 1821-ben készült (olaj, vászon, 146 x 193 cm, Österreichische Galerie Belvedere, Bécs).

Hisztóriai: itt a történelmi tárgyú festményekre utal.

Az alvó kisdéd: Mailáth *Das schlafende Kind* című versének fordítása, amely a német kötet 90. oldalán található.

Álmos és a' fija Béla I. 5.: Mailáth *Almus* című verse (5–12. o.).

Szegény' atyai-lakja I. 38.: Mailáth *Des Armen Vaterhaus* című verse (38–39. o.).

két Zsebkönyveink: az *Aurora* és a *Hébe*.

tinte (fr.): csengés.

Magyar-földi Regéji már fordítatnak: Kazinczy itt saját munkájára utal, amely végül csak halála után jelent meg: Kazinczy Gábor adja ki Pesten, 1864-ben az 1828–1830-ban készült kéziratot.

159. Szilassy József kormányzói kinevezése

szövegforrás

Magyar Kurír, 1825. június 3., I. félsztendő 43–44. szám, 334–336.

Rovat cím: *Magyar Ország*.

megjelenés

ABAFI 1884, 253–258.

hitelesség

Névtelen.

Az 1825. május 24-én kelt levélben Kazinczy a következőket írja Sárközy Istvánnak (KazLev. 19. 4487. sz.): „A' Magyar Kurír' leveleiben nem sokára nyomtatva fogod olvasni, mint méne véghez a' mi Szilasynk introductiója.”

Az MTA KIK K 613/II. tartalmazza a *Magyar Kurír* teljes lapszámát, 155a–160a számozással. A tudósításban Kazinczy két javítást tesz, az 57b (a folyóirat oldalszámozásában: 334.) oldalon a Septemvir után törli a pontot, illetve a következő lapon a „mint”-et „mit”-re javítja. Ezeket a javításokat a főszövegben jelöltük.

Az 58b (a folyóirat oldalszámozásában: 336.) oldal alján autográf bejegyzés: „ezerötszázhetvennyolcz jurátusba volt. Ugy mondá nekem az adminisztrátorné ő nagysága”.

magyarázatok

Kazinczy 1825. május 24-én írja Sárközy Istvánnak (KazLev. 19. 4487. sz.), hogy elküldte tudósítását a *Magyar Kurír*-nak: „A' Magyar Kurír' leveleiben nem sokára nyomtatva fogod olvasni, mint méne véghez a' mi Szilasynk introductiója. Az nem hiu pompa volt; egy tisztalelkű nagy férjfi üle be kormányunkra, 's egy olyan, a' kit talentomai, iskolai tanulása, hosszas szolgálatjai teljesen elkészítettek; a' kit Fejedelmünk és a' Nádor nem ok nélkül szeretnek. Én tőle sokat vártam, 's még több az a' mit vettünk mint reménylettem.” A levélben ezt követően Kazinczy részletesen ír az eseménnyel kapcsolatos személyes benyomásairól és lelkesedéséről.

Udvari Tanácsos és Septemvir. Méltós. Szilassi és Pilisi Szilassy József Úr: Szilasy József (1755–1836) szeptemvir (1819), zempléni főispáni helytartó (1825–1830), Torna és Zemplén vármegyei főispán (1827-től, ill. 1828-tól), koronaőr (1836).

Második Al-Ispánunk Tek. Szőgyényi Ferencz Úr: Szőgyényi Ferenc (1764–1852): Szabolcs vármegyei szolgabíró, Zemplén vármegyei alispán (1815–1827).

Mélt. Báró Luzsinszky János Úr: Luzsinszky János báró (1790–1857), kamarás, ezredes.

Első Al-Ispánunk Királyi Tanácsos Mélt. Szemere István Úr: Szemere István (1764–1829) Zemplén vármegyei alispán (másod: 1809–1813; első: 1813–1827), országgyűlési követ, tanácsos. A zemplén-ungi református egyházmegye gondnoka (1800–1814).

a' Város' érdemes Bírāja Timár Lajos Úr: nincs adat.

Szilassy Vincze Váczi Püspök: Bányai Szilassy Vince, váci püspöki hivatali ideje 1450–1474 között volt.

Fiscális (lat.): ügyvéd.

Fő-Notárius (lat.): főjegyző.

Szirmay Ádám Úr: Szirmay Ádám (1781–1848) kamarás, a hétszemélyes tábla bírása (1844).

Táblabíróknak ki neveztetének Gróf Dezsőffy Sámuel és István: Dessewffy Sámuel (1768–1847) Pozsega vármegye örökös főispánja, főhadnagy, Nyíregyháza földesura. Dessewffy István: Dessewffy Sámuel féltestvére (1776–1850), nincs több adat.

Gróf Haller Ferencz és Antal: gróf Haller Ferenc kanonok, krasznai esperes. Haller Antaltól nincs adat.

Gróf Andrásy György: Andrásy György (1797–1872) a Magyar Tudós Társaság egyik alapítója, Gömör (1838–1844) és Sáros (1842–1848) vármegyék főispánja, országgyűlési követ.

Bárá Sennyei János: (1801–1865) sárospataki birtokos.

Bárá Bánffy Pál: (1798–1863) nincs több adat.

Bárá Podmaniczky Lajos: (1803–1872) császári és királyi kamarás.

Prof. Sédíusz Lajos: Schedius Lajos János (1768–1847): szerkesztő, egyetemi tanár, rektor, a Magyar Tudós Társaság (MTA) tagja, a Kisfaludy Társaság alelnöke. 1792-től a pesti egyetem esztétika- és nyelvészettanára.

Igaz Sámuel: (1786–1826) 1821 és 1824 között a bécsi Magyar Kurir szerkesztője, 1824-ben annak irodalmi melléklapját, a Kedveskedőt is szerkeszti. A Hébe zsebkönyv szerkesztője 1822-től haláláig, Kazinczy barátja.

a' haza' szeretett Nádora' felséges hitvese: Mária Dorottya hercegnő (1797–1855) József nádor (1776–1847) harmadik felesége. Budára költözését követően, evangélikus lévén, szoros kapcsolatot ápol a pest-budai evangélikus elittel, köztük Schedius Lajossal.

A' templom' ajtaja felett Prof. Kézy Úrnak e' szép sorai olvastattak: Kézy Mózes (1781–1831): sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven író költő. Az idézet magyarul: Midőn a magasba emeled a vesszőnyalábokat [a hatalom jelvénye az ókori Rómában], Szilasy, a villámot szóró Isten számára kedves hit és kegyesség szüntelenül hálát rebeg a tisztségedért.

Ő Nagysága Fő-Notáriusnak Tek. Csabai Dókus László Fő-Fiscális Urat nevezte-ki: Dókus László (1785–1858) Zemplén vármegye főügyésze, 1830-tól alispánja, később országgyűlési követe. Kazinczyt a kázméri perben segítette.

Kossuth András: 1830-tól sárospataki főügyész, nincs több adat.

Vice-Notárius (lat.): aljegyző.

Reviczky János: (?–1831) Zemplén vármegyei főszolgabíró.

Szemere Péter: nincs adat.

Füzeséry Agoston: 1835-ben alszolgabíró, 1843-ban főszolgabíró, nincs több adat.

Szele-Farnosi Bodó Tamás: Szelefarmosi Bodó Tamás, nincs több adat.

Honorárius (lat.): tiszteletbeli.

Notárius (lat.): jegyző.

Báró Vay Miklós: Vay Miklós (1802–1894): kancellár, főrendiházi elnök, koronaőr. 1825-től Zemplén vármegye aljegyzője, 1827-től alispánja, 1830-ban országgyűlési követe.

quem pater, et genitrix, et avunculus excitat Hector: a latin szöveg Vergilius *Aeneis*-ére megy vissza, és itt utalás id. Vay Miklóstra (1756–1824). Vergiliusnál: „ecquid in antiquam virtutem animosque virilis / et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?” Magyarul: „S mondd, ugye ősi erényben, bátorságban előtte / Aeneas atya és Hector nagybátya a példa?” III. 342–343. sorok, ford. Lakatos István.

Rhédey László: (1775–1835), nincs több adat.

Wladár József: nincs adat.

Szeghy István: nincs adat.

egy Szepesi Zelinka János nevű ifjú: pap, nincs több adat.

Tamási Calasantius József: Tamási József (Calasantius) (1780–1858) piarista áldozópap és rendfőnök, tanár, a sátoraljaújhelyi gimnázium igazgatója (1823–1835).

Krafft Péter Bécsi Festő: Johann Peter Krafft (1780–1856) osztrák festő.

Cseleji Kolosy István: nincs adat.

Döry Ferencz: (?–1778) Zemplén vármegyei főispán.

Pálffy Károly: (1735–1816) alkancellár (1777–1787), kancellár (1787–1807), főudvarmester (1783–1816), Zemplén (1779–1785) és Pozsony (1791–1816) vármegyék főispánja.

Zichy Ferencz: (1751–1812): Békés (1777–1782), Zemplén (1785–1792), majd Veszprém (1792–1812) vármegyék főispánja, királyi kamarás.

Orczy József: (1746–1804), Orczy Lőrinc fia, Zemplén vármegye főispánja, az Orczy-kert továbbfejlesztője.

Eszterházy József: (1760–1830), Zemplén vármegye főispánja.

Malonyai János Nep. Aloyz Adminisztrátor: (?–1837) szeptemvir, Zemplén vármegyei adminisztrátor (1821–1825), Nyitra vármegyei főispán (1825–1837), alkancellár. 1821-es beiktatásáról lásd Kazinczy közleményét kötetünkben: Malonyai János beiktatása.

Báró Inczédi Kata: Malonyai János második felesége, nincs több adat.

a' Dezsőffy Theresiától született de a' Mélt. Adminisztrátornétól nevelt Theresz: Dessewffy Terézia volt Malonyai János első felesége, Malonyai Terézia anyja, nincs több adat.

Csoma Zsigmond: Malonyai Terézia férje, nincs több adat.

160. A' Pataki Vár szépítései

szövegforrás

Magyar Kurír, 1825. június 28., I. félesztendő 50. szám, 375–376.

Rovat cím: *Magyar Ország*.

hitelesség

A cikk alján az Sz. betűjel szerepel.

Az MTA KIK K 613/I. 91b lapján a cikk kivágata be van ragasztva, Kazinczy autográf kiegészítésével és megjegyzésével, ez utóbbit a főszövegben jelöltük.

A 91b tetején autográf megjegyzés: „a' Pataki Vár szépítései.”

A cikk szövege tetején: „Jun. 1825.”

Aláírás a cikk alján: „K. Fcz.”

magyarázatok

Kazinczy korábban három cikkében foglalkozik Sárospatak történetével, a várral és a kollégiummal a *Tudományos Gyűjtemény* 1818. és 1819. évfolyamában, lásd kötetünkben: Sáros-Patak Történetei; Igazítások Sáros-Patakhoz; Igazítás a' Pataki Vár' leírásához.

Vay József: (1752–1821) szeptemvir, helytartói tanácsos, a sárospataki kollégium főgondnoka. Szabolcs vármegye alispánja (1786–1790) és országgyűlési követe az 1790-es években: ekkor a nemesi reformtörekvések egyik vezetője.

Perényi Péter: (1502–1548) koronaőr, erdélyi vajda.

Breczenheim Ferdinánd: (?–1823) német származású birtokos, aki a hajdani Rákóczi-uradalom egy részét, így a sárospataki várat és Regécet is birtokolta. A nemzeti intézmények és Sátorlajaujhely támogatója volt, leszármazottai magyar honfiúsítást nyertek.

II. András: magyar király (1776?–1235), uralkodása: 1205–1235.

1810. itt státuált atyjának: Breczenheim Ferdinánd édesapja, Breczenheim Károly kapja meg a regéci és a sárospataki uradalmakat, cserébe Lindau váráért.

stakéta (ném.): Stacket, vagyis palánk vagy kerítés.

Szent Erzsébet: Árpád-házi Szent Erzsébet, II. András és Merániai Gertrúd lánya, Pozsonyban vagy Sárospatakon született 1207-ben, meghalt 1231-ben Marburgban.

Lorántffy Zsuzsanna: (1600–1660) I. Rákóczi György erdélyi fejedelem felesége, 1606-ban került Patakra, az ő meghívására jött Comenius 1650-ben a kollégiumba.

Árpád: (845–907) magyar fejedelem, a magyar törzsszövetség nagyfejedelme.

Kethel: Anonymus Gesta Hungarorum nyomán hagyományozódik a kun vitéz története, aki a Sátorhalom nevű hegyről lefutó patak megáradó vizében majdnem megfulladt. A folyót Ketel-Patakának nevezik el, ami valóban Sárospatak korábbi neve volt. Árpád neki ajándékozza a Sátorhalomtól a Tolcsva vizéig elhelyezkedő területet.

két András Királyaink: I. András vagy Endre magyar király (1013–1060), uralkodása: 1046–1060. II. Andrást lásd fentebb.

a' két Breczenheim: lásd fentebb, Károly és Ferdinánd.

161. Udvari-Tanácsos Szirmai Szirmay Antal Úr' Élete

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 3dik Negyed Szeptember, 349–354.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

Az MTA KIK K 613/II. 168a–170b lapokon megtalálható a cikk kivágata javítások, megjegyzések nélkül.

A QuartHung 1238 47a–52b lapjain található a cenzúrára beadott autográf kézirat.

Első lap tetején cenzori bejegyzés, valószínűleg a kézirat beérkezéséről: „Pest, 10a 7bris 825.”

A „Társalkodásában kellemetes...” kezdetű bekezdés a kézirat végén szerepel az 52b-n, Kazinczy ezt külön ellátja K. F. kézjeggyel, ennek beszúrását a szövegben jelöli az 51a-n.

A cenzor bejegyzése a szöveg végén:

„Imprimatur. Cassovie, 12a 7bris 825.

Joannes Mészáros

R. Libror. Revisor.”

magyarázatok

Szirmay Antal: (1747–1812) történetíró, helytörténész, földrajzi író, levéltáros, zempléni birtokos. 1773-tól Zemplén vármegye al-, majd 1777-től főjegyzője, 1786-ban királyi táblai ülnök, 1787-ben királyi udvari tanácsos és az eperjesi királyi tábla elnöke, Zemplén vármegye országgyűlési követe (1790/91 és 1796, Kazinczy Andrással). Kazinczy jól ismerte Szirmayt, hiszen ő hozta létre a sátorlajaujhelyi levéltárat 1772-ben, ahol Kazinczy 1821-től haláláig

dolgozott. Szirmay közismert munkája Zemplén, illetve Ugocsa vármegye leírása, azaz a *Notitia topographica politica incliti comitatus Zempléniensis*, (Buda, 1803, majd több kiadásban), illetve a *Notitia politica, historica, topographica incliti comitatus Ugochiensis* (Buda, 1805), ezekre a munkára hivatkozik Kazinczy maga is.

Kazinczy 1825. június 12-én kelt levelében írja Dulházy Mihálynak (KazLev. 19., 4495. sz.), a *Minerva* szerkesztőjének, hogy belekezd a Szirmay-életrajzba – mivel nem ismerjük Dulházy levelét az előzményből, csak következtethetünk arra, hogy ő kéri meg Kazinczyt a feladatra: „A’ Szirmay Antal Udv. Consil. Életét útamban dolgozom-ki, ha rá érek; ’s küldöm mingyárt, mihelytt kész lesz.” Kazinczy az 1825. június 21-én kelt levelében (KazLev. 19., 4497.) küldi el Dessewffy Józsefnek a Szirmay-életrajzot a folyóirat számára, illetve ugyanerről értesíti Dulházy Mihályt is (KazLev. 19., 4498.) ugyanezen a napon. Dessewffynek azt írja, hogy a *Minerva* januári számában közzétett nyelvtörténeti értekezésében (lásd kötetünkben: A’ Nyelv’, az Írás’ feltalálása) a Szirmayra tett megjegyzése rossz fogadtatásra talált: „Itt küldöm a’ Szirmay Biographiáját és valami igen jót Wielandból. Mit mondanak Szirmayra? A’ hol jót mondhatok róla, csak a’ factumot mondom-el. Hogy pajkosságait emlegetem, az nem megbántás. Ha mit szelídíteni tudsz rajta, tedd, ’s köszönettel fogadom. De rendes, hogy nekem azt is balul vevék, a’ mit az Első Füzetben mondtam. Úgy legjobb semmit nem mondani.” A levelezésből nem derül ki, kik voltak azok, akikből Kazinczy megjegyzése Szirmayra ellenkezést váltott ki. A következőket írta Szirmayról az idézett értekezésben: „Udvari-Tanácsos Szirmay Antal Úr Zemplény Vármegyének Topographiai Ismertetében, Budán, 1805. l. 84. ezt írja: »Possidemus ipsas primigenias de anno 1339. familiae Lasztóczy Divisionales, quod mireris! ungarico idiomate emanatas, quas in gratiam eorum, qui literale documentum ejus aevi lingua nativa concinnatum reperiri dubitant, horsum transscripsimus [A birtokunkban vannak a Lasztóczy család válogatott, régi írásai 1339-ből, és hogy meglepetésre szolgáljon, magyar nyelven közzétéve, amelyeket azok kedvéért másoltunk ide, akik kételkednek abban, hogy ennek a korszaknak az írásos dokumentumai fellelhetők eredeti nyelven lejegyezve.]: My Isaac Mester, a Naghiságos Dreget Vellemresnek Nadur Espannac és Cunocc Byrajanac Ceepe, ez dologra választatott és rendeltetett, adiuc emleceezetyre ez ielen való levelnec rendyben az cicc yllyc ...« De ez nem egyéb mint játék, a’ min a’ sok érdemű férjfiu annyira kapott, hogy sokszor azt is állítá, a’ mit maga nem hitt. Mi, kik ötet első ifjúságunk olta ismertük, ennek sok példáját hozhatnánk-fel. Maga ez az affectált palaeographia állításunk mellett szóll, és csak a’ tapasztalatlant csallhatja-meg.” Kazinczy a *Minervában* közzétett Szirmay-életrajzzal kapcsolatban is megjegyzi, hogy nem tudta teljes mértékben mellőzni Szirmay bírálását: „A’ Szirmay Antal életében nem kerülhettem-el és nem kellé elkerülnöm a’ keserűt is. De én Szirmaynak személyét igazán szerettem, Colosszáli nagyságát, kivált, az Archívum körüi tett szolgálatjában, csudálni eléggé nem tudom, ’s örökké fogom hirdetni; venális lelkét, gyávaságát, retteget ’s hiúságát (Cicero hozzá képest Gigászi erővel bírt) szánom, de nem dicsérhetem, ’s minthogy elhallgatni egészen nem vala szabad, minél szelídebben akarám megérteni. Lágyíts, kérlek, mindent, de a’ hogy becsületes embernek lágyítani szabad. Vagy hallgassak, vagy nem igazat ne mondjak.” (Kazinczy Dessewffy Józsefnek, 1825. június 30., KazLev. 19. 4501. sz.)

Ahogy maga Kazinczy is hivatkozik erre a biográfia utolsó bekezdésében, az idős Szirmayt felkérte élettörténete és családtörténete megírására 1802 januárjában: „Cons. Szirmay Antal Urat, ki már közel van az idvezüléshez, Januárban arra kértem, hogy írná meg a’ Szirmay familia históriáját. Nem akarta, ’s reám akará tolni hogy én dolgozzam-ki az ő általa nyújtandó segédekből. De végre engede unszolásaimnak, ’s tegnap vettem az elkészült munkát. A’ most élő Szirmayak ’s azoknak atyjaik felől való relatióban sokat botlott (t. i.: ki mikor holt meg, a’ feleségeiket etc. kiknek hívták kereszt nevekről etc.) de azt mind könnyen kipótolom, ha sok idő és fáradság után is.” (Kazinczy Nagy Gábornak, 1812. március 23., KazLev. 9. 2182. sz.)

Az MTA KIK K 636/I. kéziratos kötet anyaga egészében a Szirmay-család történetéhez és Szirmay Antal életrajzához kapcsolódik. A kötetben háromszor jelenik meg a következő címlap: „A’ Szirmay-Ház’ Eredete, Elágazása, Története a’ Magyar Nemzet’ Európába költözése oltá a’ mai időkig. – Udv. Tanácsos Szirmay Antal Urnak jegyzései szerint megírta Kazinczy F. Theresiának, az András és Királyfalvi Róth Juliána’ leányának, unokája.” A három csomó egészében nem egyezik meg egymással, az egyes szakaszok tartama: 3a–80b; 84a–127a; illetve 129a–179b. Az első és a harmadik változatban több genealógiai táblázat található, továbbá mind a három példányban hosszas latin nyelvű szakaszok, amelyek feltételezhetően Szirmay Antal kéziratából, esetleg nyomtatásban kiadott munkáiból származhatnak. Több helyén a kéziratnak félbehagyott fejezetek, csak címekkel ellátott üres oldalak találhatók. Kazinczy számos alkalommal kommentálja, kiegészíti Szirmay anyagát, szubjektív megjegyzésekkel is ellátva a történeti leírást. A családtörténeti szakaszok egyes szöveghelyei a Kazinczy által a *Minervában* közzétett életrajzban is megtalálhatók, a *Minervában* megjelent közlemény anyaga azonban egészében, összefüggően nem található meg a fent nevezett kéziratban. A kötet utolsó oldalain (181a–183b) Szirmay latin nyelvű életrajza (illetve valószínűleg csak egy szakasza) található meg Kazinczy kézírásában, a címlap szerint 1810 novemberében készült Széphalomban.

Szirmay György: Szirmay Antal édesapja.

Jurisprudentia (lat.): jogtudomány, itt: törvénykönyv.

mellyet osztán Huszti, megváltoztatván némelly helyein, tulajdon neve alatt kiada: Huszti András (1700 k.–1755) magyar jogtudós munkája 1742-ben jelent meg *Jurisprudentia Hungarico-Transilvanica* címmel Nagyszebenben.

IV. Béla 1241. a’ Sajó-víze mellett, Borsodban, a’ Tatárokkal verekedék: IV. Béla magyar király (1206–1270, 1235-től a haláláig uralkodott) 1241. áprilisában Muhinál csapott össze a tatárokkal, a hősies harc ellenére a mongol túlerő miatt a magyar sereg kénytelen volt megfutamodni.

Az 1200 körül egy RAAK nevet viselt férjfiat szüle: IV. Béla 1260-ban kelt oklevelében többek között egy Raak nevű vitéznek a tatárjárás során véghezvitt hőstetteit jutalmazza.

Katona Hist. Critic. Tom. V. p. 1052: Katona István (1732–1811) történész munkája, a *Historia critica regum Hungariae* (1779–82, I–VII., Buda).

a’ RAAK három fíjainak, Zirmai Otthobor Szolnoki Fő-Ispán, Zirmai Jannus és Zirmai Cheburka testvéreknek, ajándékozá: Rák vitéz három fia, akikről IV. László 1280-ban kelt oklevele is említést tesz. Vö. SZIRMAY 2007, 11.

IV. László: magyar király (1262 – 1290, uralkodása: 1272-től haláláig).

quod cum nos terram Zantho... (lat.): Mert amikor Raak közönségesen Zirma nevet viselő fiainak, Otthobornak, Jannusnak és Cheburkának a birtokát, a Borsod vármegyében található Szántót, amelyet elismerten a legdrágább nagyatyánk, a kegyes emlékeztű, neves magyar király, IV. Béla adományozott nekik, Otthobortól és fivéreitől támogatásunkért cserébe visszakaptuk, akkor, minthogy nekik cserébe hasonló földet kívántunk adni, az Ugocsa vármegyében lévő, most üres és lakatlan, korábban a Hetényi Bessenyeiek lakóhelyéül szolgáló Hetény birtok állandó tulajdonjogát a legnagyobb hálával Otthoborra és fivéreire, továbbá örököseikre, illetve az örököseik utódaira átruháztuk. Ezt a cserelevelet Tornán az Úr 1273. évében, királyságunk 2. esztendejében, november 20-án a kiváló férfiú, Pál veszprémi püspök, udvari kancellárunk adta ki.

III. András: magyar király (1265?–1301, uralkodása: 1290-től haláláig).

Kún László Királyunk az eml. időben Ottokár Cseh Király’ fegyverei elől voná magát Torna Várába: Kun László IV. László ragadványneve. II. Ottokár cseh király (1232–1278, 1253-tól haláláig uralkodott) 1273-ban tesz kísérletet hatalma kiterjesztésére Magyarország irányában, ekkor Győr várát, majd más határ menti várakat foglal el. Terjeszkedését Kun László

Habsburgokkal kötött szövetsége akadályozza meg.

a' XVIII. Százban István: Szirmay István (?–1711) Thököly Imre bizalmasa, a Rákóczi-szabadságharc résztvevője, az ellene indított eljárásban azonban felmentik. Ezután császári szolgálatba áll.

ennek Domokos fija, Györgynek atyja, a' mi Antalunknak nagyatyja: Szirmay Domokos, aki Szirmay István fia, Szirmay György apja és Szirmay Antal nagyapja.

a' Lasztóczy 'Su'sánával kötött házasság: Szirmay István felesége.

Péter: Szirmay Péter (1608–1658) Zemplén vármegyei alispán.

hitvese Lipóczy Keczer Anna: (1605–1695) Szirmay Péter felesége.

Lutherána: evangélikus.

Paulínusok: (rég.) a pálos rend.

Convictus: (lat., rég.) börtön.

Laureatus Poeta: (lat.) babérkoszorús költő.

AA. LL. et Philos. Magisteri (lat.): az artium liberalium et philosophiae magisteri rövidítése, azaz a szabad művészetek és a bölcsészet tanára.

Legenyei Pintér Márton: Zemplén vármegyei főjegyző.

Báró Sennyei László: Szirmay Antal Sennyei Lászlónál volt alkalmazásban az 1760-as évektől.

Nedeczky András: (1727–1775) jogi karrierje csúcán, 1769-től Bécsben kancelláriai referendárius lett.

Barkóczy Károly: báró Barkóczy Károly (?–1795) kamarás, a királyi ítélőtábla zászlósa.

Actuárius (lat.): jegyző.

Vörös Antal Ítéldő-Mester: nincs adat.

Gróf Pálffy Miklós Ország-Bírája: (1710–1773) kancellár, országbíró.

Generális Gróf Károlyi Antal: (1732–1791) tábornok, főispán.

1770. elvevé egykori Principálisa' leányát Legenyei Pintér Annát, 's azzal kilencz fiu és két leány gyermekeket nemze, de egyedül az 1782. született József fiját nevelte-fel, Zemplénynek Táblabíráját, és Hadi-tári Fő-Adószedőjét: Legenyei Pintér Anna a fent említett Legenyei Pintér Márton lánya. Szirmay Józsefről, egyetlen életben maradt gyermekükről nincs több adat.

Kazinczy András, fija Szirmay There'siának, az András és Királyfalvi Roth Juliána' leányának: Kazinczy András (1738–1804), Kazinczy nagybátyja. Szirmay Antallal Zemplén vármegye országgyűlési követe 1790/91-ben és 1796-ban.

Protocolum (lat.): jegyzőkönyv, itt: kötet első része.

Ferdinánd: I. Ferdinánd magyar király (1503–1564, 1526-tól haláláig uralkodik).

Zemplényi Fő-Ispán Homonnay Drugeth István: Szapolyai János híve, részt vesz az 1526. november 5-i székesfehérvári országgyűlésen, ahol királlyá választják Szapolyait, aki zempléni főispánná nevezi ki Drugeth Istvánt.

Zápolya János: Szapolyai János, I. János magyar király (1487–1540, 1526-tól haláláig uralkodik).

Tárnok-Mester, Sárosi és Ungvári Fő Ispán Homonnay Drugeth Ferencz: Drugeth István testvére, aki szitén részt vesz a székesfehérvári országgyűlésen.

Elenchus (lat.): jegyzék.

Gróf Niczky Kristóf Ország' Bírája: Niczky Kristóf (1725–1787) országbíró, királyi személynök, II. József tanácsadója.

Práy: Pray György (1723–1801) jezsuita történetíró, az egyetemi könyvtár őre, nagyváradi kanonok. A magyar kritikai történetírást meghatározó műve: *Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum...* (Bécs, 1761).

Kovachich: Kovachich Márton György (1744–1821) jogtörténész, egyetemi könyvtárőr, az első hazai tudományos hetilap, a *Merkur von Ungarn* szerkesztője (1786–1787).

Wagner: Wagner Károly (1732–1790) jezsuita szerzetes, történész, műfordító, egyetemi tanár, a budai egyetemi könyvtár őre.

Fejérvári Károly: (1743–1794) földbirtokos, műgyűjtő, régiséggyűjtő.

Gróf Döry Ferencz Fő-Pohárnok Fő-Ispánunk: (?–1778): Zemplén vármegyei főispán.

Maria Theresia: Mária Terézia magyar királynő (1717–1780, 1740-től haláláig uralkodik).

akkori Al-, végre Fő-Cancellárius Gróf (később Herczeg) Pálffy Károly: (1735–1816) alkancellár (1777–1787), kancellár (1787–1807), főudvarmester (1783–1816), Zemplén (1779–1785) és Pozsony (1791–1816) vármegyék főispánja.

Al-Ispánunk Szirmay Tamás Antal: (1732–1789) Zemplén vármegyei alispán.

Ghilányi Francisca: Szirmay Antal második felesége.

Szent-Iványi Ferencz Excell.: Szentiványi Ferenc (1731–1823) országbíró, Sáros vármegye főispánja.

Assessor: (lat.) királyi tábla bírása.

Ócsai Balog Péter később Zólyomi Fő-Ispán: Balogh Péter (Ócsai) (1748–1818) Torontál (1791–1802) és Zólyom (1802–1818) vármegyék főispánja, szeptemvir.

Aczél István: királyi személynök 1808-ban, nincs több adat.

a' Vice-Cancellárius és Kamarai-Elölülő Semsey András: Semsey András (1754–1814) Ugocsa vármegyei főispán (1797–1807), személynök (1802–1808). 1805-ben államtanácsos.

Szirmay László: (?–1808): Zemplén vármegyei alispán (1785–1794), tanácsos.

Szulyovszky Menyhért: (1752–1831 után) Zemplén vármegye törvényszékének elnöke II. József idején, majd országgyűlési követe (1790, 1792). 1794 júniusában ő adta át Szentmarjai Ferenc kérésére Martinovics kátéját Kazinczynak, vagyis közvetlenül ő szervezte be az összeesküvésbe. A Martinovics-perben halálra ítélték, majd kegyelmet kapott és 1801 júniusában szabadult, elsőként a munkácsi foglyok közül.

Cicerói kislelkűség: Ciceró a lelket zavaró egyéb indulatokról értekezve jegyzi meg, hogy a tudatlanok a bajtól bánkódni kezdenek, elcsüggednek, kislelkűek lesznek és nem hallgatnak az észükre. (Vö. *Tusculumi eszmecsere*, negyedik könyv, CICERO 2004, 165.)

kila: száraz anyagok mérésére szolgáló török eredetű űrmérték.

Novemb. 12d., fuisis prae ardore fidelitatis... (lat.): November 12-én, miután buzgó hűségétől indítatva könnyeket hullajtott, mind közül (ugymond maga) elsőként kiáltott fel: Életet és vért!

a' Nepomuk Szent János' nyolczadjait a' legnagyobb áhítatossággal inneplette: Nepomuki Szent János a folyók, hidak, halászok, illetve a gyónási titok védőszentje, Csehország védőszentje. Ünnepe május 16. A „nyolcad” kifejezése az egyházi ünnepek tárgyában azt jelenti, hogy az ünnepnapot követő nyolcadik nap.

Servare semper cum fortioribus: (lat.) Mindig tarts az erősebbekkel.

quod Nos benigne... (lat.): Mert mi a Zemplén vármegyei kincstári javakból bőséges adományokkal láttuk el hűséges, szeretett és dicső szirmai Szirmay Antalunkat, udvari tanácsosunkat, tekintettel odaadására, szolgálati érdemeire, amelyeket neves felmenői példáját követve, köpenyben és tógában, ifjú kora óta éveken át különféle állami hivatalokat viselve ért el először a vármegyékben, majd a néhai igen derűs és hatalmas uralkodó, a mi kegyes emlékeztű és olyannyira hiányolt nagybátyánk, II. József választott római császár és örökös magyar király dicsőséges uralma alatt, egyrészt ítélőtáblánk megbízott tanácsosaként, másrészt pedig végre 1790-től a Magyar Királyság tiszáninneni ítélőtáblájának elnökeként, továbbá több alkalommal a királyi országgyűlésre és a királyság jogi tárgyú ügyeiben az 1791-es 67. törvénycikk értelmében eljáró bizottságba küldött követként; bőséges érdemeket szerzett magának a nagyabecsült Magyar Királyságunk és a hozzá tartozó területek védelmére szolgáló, a jogsértésekről és büntetéseikről szóló törvénykönyv kidolgozásával, és egyéb, ismeretekben gazdag, oklevéltani munkák kiadásával, végül pedig a francia háborúk idején a mi jóságos császári királynénkkal együtt a kedvező ingyenes támogatások biztosításával; hasonlóképpen dicséretes fáradozással alakított ki előnyös képet önmagáról, és ezeket az állandó erőfeszítéseket a legmagasabb szintű tisztség elérésére, azaz a kínálkozó lehetőségek és a körülmények kívánalma szerint is felhasználta, ezt a buzgólkodást udvarunk tanácsosaként is

tovább folytatja, és annak jegyében, hogy kiválóságáról kezeskedünk, hasonlóan állhatatos odaadással és lelkesedéssel fog szolgálatot teljesíteni a jövőben is. Ezt az adománylevelet 1809. május 26-án Ausztriában, Wolkersdorfban adták ki.

De celeriori justitiae administratione (lat.): A gyorsabb igazságszolgáltatásról.

Notitia historica, politica, oeconomica Montium et locorum viniferorum Cottus Zemplin (lat.): Történeti, politikai és gazdasági ismeretek Zemplén vármegye szőlőtermő hegységeiről és területeiről.

Hungaria in Parabolis (lat.): Magyarország példázatokban.

Notitia Historica, Topographica, Politica Cottus Zemplin (lat.): Történeti, topográfiai és politikai ismeretek Zemplén vármegyéről.

Codex de delictis eorumque poenis (lat.): Törvénykönyv a jogsértésekről és büntetéseikről.

162. Stilizikai példák némely régibb levelekben

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 4dik Negyed Deczember, 475–480.

A szöveg nagy része levéltári forrás (475–480.) kisebb része Kazinczy kommentárja (480.).

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázatok

A szövegek közlése Kazinczy levéltári munkájához kapcsolódik: 1821-től végezte a Zemplén vármegyei levéltár anyagának rendezését Sátoraljaújhelyben. Az öccsével, Kazinczy Miklóssal való lent idézett levelezése is erre utal.

Rákóczy II. Györgynek Özvegye: II. Rákóczi György (1621–1660) erdélyi fejedelem 1648-tól haláláig. Felesége Báthory Zsófia (1629–1680).

Wesselényi Ferencz Nádor: (1605–1667) magyar főnemes, 1655-től haláláig Magyarország nádora.

Gr. Csáky István: Csáky István (1635–1699) országbíró, felvidéki birtokos.

Eggy más Csáky István: Csáky István (1603–1662) tárnokmester, erdélyi birtokai mellett a tarcali és a tokaji uradalom tulajdonosa is.

Euphemismus (lat.): eufemizmus, vagyis szépítő kifejezés, az eredeti fogalom sértő vagy szokimondó jellegének enyhítésére.

Örömmel említhetem, hogy a' három első darab a' nagyatyám' nagyatyjának Péternek, kezével van írva, és az ő dolgozása: Kazinczy Péter (1638 k.–1689 előtt) Kazinczy ükapja. A megjegyzéshez kapcsolódhat Kazinczy Miklósnak (1774–1844), Kazinczy legkisebb öccsének az 1826. január 16-án kelt levele (KazLev. 19. 4578. sz.), amelyben a következőket kéri a bátyjától: „Azon egynehány Levelet, a' melly Rákóczy által íródott Nagy Atyánk Péternek, a' Levelek dátumaival szeretném meg kapni in Copia. Ha tehát kéresemmel alkalmatlan nem lennék, méltóztasson azokat a' Postán el küldeni. Óhajtanám a' Szirmayana Genealógiát is bírni.” Kazinczy 1826. február 2-án kelt válaszában (KazLev. 19. 4584. sz.) ígéretet tesz arra, hogy elküldi a kért leveleket, továbbá néhány adatot közöl Kazinczy Péterről: „A' Kazinczy famíliára tartozó leveleket szívesen közlöm, azokat is a' mit itt írtam-ki; de csak majd ha megtágul a' munkám. Míg itt el nem készülök, minden zavarban lesz nálam. [...] Kazinczy Péternek a' nagy atyánk nagy atyjának itt megyen egy Notarialis signaturája. Nótáriusnak választatott 1664 Június 10d. Zemlény Mező Városban 1675 maga resignálta. 1662. Dietalis követ volt.”

Enallage: enallagé, retorikai gondolatalakzat, a jelző szokatlan áthelyezésével.

Majores nostri...: részlet Sallustius *Catilina összeesküvése* c. munkájából, 51. szakasz, 37–39. sorok. Kurcz Ágnes fordításában: Őseinkből, atyák és összeírottak, sohasem hiányzott sem a megfontolás, sem a bátorság, büszkeségük mégsem akadályozta meg őket, hogy idegen intézményeket utánozzanak, ha helyesnek bizonyultak. [...] Egyszóval, ha valamit használhatónak láttak a szövetségeseknél vagy az ellenségénél, otthon a legnagyobb buzgalommal vezették be; inkább utánozták, mint irigyelték a jót. (SALLUSTIUS 1978)

Kazinczy fordításában: Eleink, Egybeírt Atyák, sem okosságnak, sem merésnek nem voltak hijával, és még is őket hamis szégyen nem tartóztatá követni az idegen, de jó intézeteket [...] egy szóval valamit frigyeseiknél alkalmast lelhetnek, nagy készséggel vevék honn munkába; követni mint irigyleni, inkább szerették a jókat. (SALLUSTIUS 1836, 76–77.)

163. Melly Május vala ez!

szövegforrás

Magyar Kurír, 1826. június 13., I. félesztendő 47. szám, 374–375.

Rovat cím: *Magyar Ország*.

hitelesség

Névtelen.

Csak közvetett bizonyítékok vannak Kazinczy szerzőségére.

Az MTA KIK K 608 18b–19b lapjain megtalálható a cikk kivágata, illetve a 16a–19b lapokon a teljes lapszám. A 16a-n autográf bejegyzés: „Igaz Sámuel. Időjárás Zemplényben.” (Igaz Sámuelről egy búcsúztató vers olvasható a 18a–18b-n, Szászi Istvántól.)

Kazinczy a 1826. május 19-én kelt levelében (KazLev. 20. 4627. sz.) ír Kazinczy Andrásnak a cikkben is említett május 18-i jégesőről: „Máj. 18d. egy részét az Újhelyi hegyeknek elverte a' sűrű és nagyszemű jég, 's ugyan-akkor a' mi Templomunk tornyába az ucza felé belé csapott a' mennykő, 's a' pályakő [!] egy kisdéd részét, a' Gezimzet, és valamit a' falból lerepeszteti, de tüzet nem csinált. A Vármegye háza előtt strázsáló hajdú hallván a' csattanást 's a' leszálló tüzet látván, elejté kezéből a' puskát; derék egy Strázsza! A' mindennapi esőben megdőlt az élet valahol kövér vala a' föld, és (mint Terebesen) meg nem aratták. De bezzeg lesz széna és gyümölcs rettenetes bőségben, mert azt a' dér sem rontotta-meg; 's a' szőlő igen jól indul.”

164. Ürményi Ürményi József

szövegforrás

Felső Magyar Országai Minerva, 1826. 2dik Negyed, 643–648.

A 2. negyedév három füzetét (április – május – június) tartalmazó kiadvány nyitóírása.

A kézirat szereplő dátum (lásd lentebb) alapján 1826. július 3. után jelent meg az 1826. évfolyam 2. negyede.

megjelenés

ABAFI 1884, 169–177

hitelesség

Alírva: Kazinczy Ferencz.

A cenzori engedélyezésre leadott autográf kézirat a Quart Hung 1238, 94a–98a. oldalain található. A szöveg végén cenzori bejegyzés:

„Ad typum admittitur.
Cassovia 3tia Julii 826.
Joannes Mészáros
R. Libr. Revisor.”

magyarázatok

Ürményi József (1741–1825) országbíró 1825. június 8-án halt meg. Halotti beszédet Mészáros József székesfehérvári kanonok, Fejér György, az egyetemi könyvtár könyvtárosa, korábban az Ürményi család magántanítója, illetve az egyetem részéről Schedius Lajos mondott fölötte. Ezek a beszédek nyomtatásban megjelentek, Kazinczy fel is használta őket saját munkájához: „Ellinger László napján küldé hozzám egy ember azon rendeléssel, hogy az várja-be, míg az Ürményi’ életét feldolgozom a’ Kanonok Mészáros, talán Fejér György, és Prof. Sch[edius] barátunk Oratiojik után. Az embert vissza ereszttem: de harmadnap alatt magam küldém be neki a’ mit dolgoztam, ‘s írja Ellinger, hogy azzal épen úgy van megelégedve, mint Gróf Dezsőffy Aurél, a’ József lelkes fija, ‘s Prof. Pongrácz, két jó fej, nem valának megelégedve a’ magokéval.” (Kazinczy Kis Jánosnak, 1826. július 7., KazLev. 20. 4647. sz.). A halotti beszédek kiadásai: Mészáros József, *Halottas beszéd, melyel néh. ürményi Ürményi József ur halhatatlan érdemeit a váli templomban 1825. eszt. sz. Jakab havának 11. napján hirdette*, Buda, 1825.; Fejér György, *Ürményi József statusministernek gyásziszteltetése*, Buda, 1825.; Schedius Lajos, *Oratio, qua viro excell. ac illustr. Iosepho de Ürmény*, Buda, 1825.

Dessewffy Aurél 1826. június 15-én kelt levelében (KazLev. 20. 4638. sz.) kéri meg Kazinczyt, hogy a *Minerva* számára készítse el az elmúlt évben elhunyt Ürményi József életrajzát, a lapkiadó Ellinger István ugyanis az 1826. évi második negyedévi lapszámot (április – május – június) Ürményi portrémetszetével és életrajzával tervezi kiadni. (A lapszám elején valóban megtalálható a metszet.) Az eredetileg Pongrácz János professzorra bízott feladat az adatokra szűkítettsége miatt azonban nem lett megfelelő Dessewffy Aurél szerint, így Kazinczyt kéri meg a sürgető munkára, a lapszámnak ugyanis júliusra meg kell jelennie. (Ezt igazolja a cenzori kézirat július 3-i dátuma is.) Dessewffy Aurél Kazinczynak továbbít életrajzi adatokat (ez a levélmelléklet nincs meg), illetve apjától, Dessewffy Józseftől is kér további szükséges életrajzi információkat. Kazinczy 1826. június 29-én kelt válaszlevelében (KazLev. 20. 4642. sz.) köszöni meg Dessewffy Aurélnak a lehetőséget: „Örömmel tellyesítém parancsolatját, a’ mint tőlem kitölt és az idő engedé, ‘s szerencsésnek tartom magamat, hogy Ürményi felől szólhaték, ki erántam kegyekkel viseltetett.” Guzmics Izidornak küldött levelében (1826. július 7., KazLev. 20. 4649. sz.) tisztázza pontosan a megírás napjait, illetve a felhasznált, fent említett forrásokat: „László napján Ellinger egy fogadott ember által kére-meg, hogy az idei második negyedhez írjam-meg az Ürményi Életét, mert ennek képe fogja a’ könyvet ékesíteni. Azt kívánta, hogy emberét tartóztassam, míg elkészülök: vagy ha mingyárt nem teljesíthetem a’ kérést, eresszem ezt haza, de magam küldjem meg neki, mert siető. Gróf Dezsőffy Aurél nem vala megelégedve azzal a’ mit csinált, a’ mit pedig egy Kassai Prof. (Pongrácz Úr), az valóban olyan volt, hogy róla jó nem szólni. Az embert haza ereszttem, de a’ 4dik nap vitte emberem. Az fog nyomtatatni. – Én ismertem azt a’ nagy férfit, ‘s dicsekedhetem néhány rendbeli figyelmével, kegyével. Örvendek hogy nekem juta szerencse felette parentálni. A’ Kanonok Mészáros, a’ Schédius és egy Nevetlen (talán Fejér György) nyomtatott Oratiójikat Ellinger megküldé.”

Ürményi József: (1741–1825) országbíró. Nagyszombati jezsuita gimnáziumi és egri jogi tanulmányai után a bécsi egyetemen tanult. 1766-tól ügyészségi, 1769-től ítélőtáblai, 1773-tól kamarai, 1774-től magyar kancelláriai tanácsos. A pozsonyi kerület királyi biztosa (1785–1790), kincstartó (1788–1789), királyi személynök (1789–1795; elbocsátották), Galícia kormányzója (1801-től), országbíró (1806–1825). Bihar (1782–1785), Nyitra (1785–1790),

Bács (1790–1802) és Fejér (1802–1825) vármegyék főispánja. Ő dolgozta ki a magyar Ratio Educationist (1777) Terstyánszky Dániel, Makó Pál és Kollár Ádám közreműködésével. Az 1770-es években fellépett Mária Teréziánál a sárospataki kollégium védelmében. A királyi tábla elnökeként I. Ferenc utasítására ő indította meg a Martinovics-mozgalom elleni pert 1794. október 20-án.

Hunyadi: Hunyadi János (1407–1456), Magyarország kormányzója.

Ürményi István: consiliárius, Ürményi József édesapja.

Moszticzký Borbála: Ürményi József édesanyja, SZINNYEINél Motesiczky néven szerepel.

Ilmur János Kalocsai Érsek: nincs adat. A kalocsai érsekek története szerint 1278-ban Hont-Pázmány János lett a kalocsai érsek.

[**lábjegyzet**] *Joannes Ilmur, Praepositus Budensis, Decretorum Doctor, ac Aulae Vice-Cancellarius* (lat.): Ilmur János budai prépost, egyházi jogi doktor, udvari alkancellár.

[**lábjegyzet**] **IV. László:** magyar király (1762–1290, 1272-től uralkodik).

[**lábjegyzet**] *Ürmény olim Ilmur aut Ilmer appellari consuevisse, notius est, quam ut probari oporteat.* (lat.): Az Ürményt egykor Ilmurnak vagy Ilmernek volt szokás nevezni, ez ismertebb dolog, minthogy bizonygatni kelljen.

[**lábjegyzet**] *Palma Notit. Rer. Hungar. 1785. p. 724.*: idézet Palma Károly Ferenc (1735–1787) történetírói munkájából, az 1777-ben Nagyszombatban, 1785-ben pedig Pesten bővített kiadásban megjelent *Notitia Rerum Hungaricarum* c. munkájából.

Molnár János, később Szepesi Kanonok: (1728–1804) jezsuita tanár.

Makó Pál: (1724–1793) jezsuita tanár, apát, a bécsi egyetemen is tanított, ő is részt vett a Ratio Educationis szövegének kidolgozásában.

Reviczky: Reviczky Antal (1723–1781) jezsuita tanár, Nagyszombatban bölcseletet tanított, később Pestre került.

Martini: Karl Anton von Martini (1726–1800) jogtudós, egyetemi tanár.

Riegger: Paul Joseph Riegger (1705–1775) osztrák jogtudós, egyetemi tanár.

Banniza: Johann Peter von Banniza (1707–1775) osztrák jogtudós, egyetemi tanár.

Schmid: nincs adat.

az Egri Fogláriánium: a Foglár György egri kanonok által 1740-ben alapított jogakadémia.

Homér: Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög költő.

Királyi Fiscusság (lat.): fiscus am. államkincstár, vagyis a Királyi Fiscusság a királyi államkincstárnokságot jelöli.

Ítéľő-mester (rég.): protonotarius, az ország legfőbb bírának (nádor, országbíró, kancellár, szeptemvir) segéde, helyettese.

Referendárius (rég.): tanácsos, kancelláriai főtisztviselő.

Therésia: Mária Terézia magyar királynő (1717–1780), 1740-től haláláig uralkodik.

Fejedelem: I. Ferenc német-római császár (1708–1765, 1747-től a császári trónon), Mária Terézia férje.

VI. Pius Pápa: VI. Piusz pápa (1717–1799).

Az 1773. elhunyt Jezsuita-szerzet: XIV. Kelemen pápa oszlatta fel a rendet európai politikai nyomásra, a jezsuiták ugyanis több államban nagy befolyásra tettek szert, elsősorban az oktatásban elfoglalt szerepükből eredően.

Ratio educationis, totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae, Provinciasque eidem adnexas. (Bécsben, 8. 1777) (lat.): Magyarország és a társországok átfogó iskolai, oktatási, nevelési rendszere – királyi tanügyi rendelet a Magyar Királyság területére, amely jelentősége abban van, hogy az oktatás ügyét az állam szabályozza, hiszen azt megelőzően az egyház belügyének számított. Lényeges alapeleme a centralizáció.

az 1806. megjelent újabb Munka is keveset változtathata: a Ratio Educationis I. Ferenc (1768–1835) által kiadott változata, amely 1848-ig volt érvényben.

Therésia azon Jelentésére Ürményinek, mellyel ez a' munkát bémutatá, ezt írta tulajdon

kezeivel: „*Diese Ausarbeitung...* (ném.): Ürményi kidolgozását, amelyről Krösellel, Martinival és még másokkal bizalmasan egyeztetett, mindenki jónak, nagyformátumúnak, korszakosnak találja, és még jutányosnak is; be kell látnunk, hogy ennek már éppen ideje volt, hogy elkészüljön. Így a kancellár – aki a maga részéről a tervezettel általánosságban egyetért – a javasolt részletek tisztázása érdekében szeretné a primást, az országbírót, Berchtoldot, Klobusitzkyt ide kéretni, hogy velük a továbbiakat a helységekről és a pénzügyi alapokról egyeztesse, és e hó 20-ig az ügyet nekem betérjesszék. Ha a kancellár még Balassát és Aszalayt is meghívná, azt az ő legjobb belátására bízom. Ezt az oly üdvös kezdeményezést, amely az bizonyára sok más mellett kancelláriai hivatalának is nagy becsületére válik, szorgalmaznunk kell, hogy ezáltal ez a derék és belátó nemzet is megkapja azt a segítséget, amelyet oly sokan mások már évek óta bírnak, és hogy ezáltal megőrizze velük szemben az egyensúlyát, és vigasz legyen számunkra még sötét sirjainkban is, hogy az első utasítást mi adtuk mindehez. Bécs 1776. július 5. Mária Terézia.

Maximilián Fő-Herczeg: Miksa főherceg (1756–1801), Mária Terézia legfiatalabb gyermeke. **Ürményt tevő Vezérévé a' Magyar-országi Alkotmány' és Törvények' tanulásában:** Ürményi jogi pedagógiai munkája kéziratban maradt, címe: *Praelectiones Juris Publici Hung. Seren. Principi Maximiliano factae.*

Albert Sax-Tesseni Herczeg és Lengyel-Királyfi 's Magyar-országi Helytartó: Albert-Kázmér szász-tescheni herceg (1738–1822), Magyarország helytartója 1765–1780 között.

II. Jó'sef: magyar király (1741–1790, 1780-tól haláláig uralkodott).

II. Leopold: II. Lipót magyar király (1747–1792, II. József követője a trónon).

Mostani Uralkodónk: I. Ferenc (1768–1835, II. Lipót követője a trónon).

Báró Orczy József: Orczy József (1746–1804): költő, az Orczy-kert létrehozója, Békés (1790–1791) és Zemplén (1792–1797) vármegyék főispánja.

A' Personálishi hivatal: (lat.) királyi személynök.

Szem-orvosa, Orvos-Doctor Tóth-Pápay János: Tóth Pápai János (1754–1831) felvidéki származású szemorvos.

Mészáros József: (1764–1839) székesfehérvári kanonok.

Schedius Lajos: (1768 – 1847) szerkesztő, egyetemi tanár.

Tetemei a' tiszteletes Nestornak: mitológiai utalás Nesztorra, a görög hősré, a trójai háború résztvevőjére. Neve és alakja közmondásossá lett arra a személyre, aki valamely társaságban vagy területen a legkorosabb.

Hazánk' szeretett Nádora: József Antal főherceg (1776–1847), 1796-tól haláláig Magyarország nádora, I. Ferenc öccse. A nádor levele magyar nyelven, akárcsak Kazinczy közleményében, Schedius Lajos latin nyelvű halotti beszédének mellékletében található meg, a nyomtatvány 11. oldalán.

Mélt. Ürményi Maximilián Cs. Kir. Kamarás és Tanácsos Úr: Ürményi József legidősebb fia, Ürményi Miksa (1773–1836) cs. és k. tanácsos és kamarás, országgyűlési követ, Fejér vármegyei alispán.

Felső-Büki Nagy Juliána: Ürményi Miksa felesége felsőbüki Nagy Julianna (1788–1826).

József és László fiai, még Iskolákban: Ürményi Miksa és Nagy Julianna fiai, József (1807–1880) császári és királyi kamarás, alnádor és László (1811–?) kapitány.

második fija Nepomuk János, Cs. Kir. Kamarás, és nyugodalomra lépett Generál-Fő-Strázsamester: Ürményi János (1778–1843) tábornok, Ürményi József fia.

's harmadik Ferencz, Cs. Kir. Kamarás, Udv. Tanácsos, 's a' Magyar Tengeri-révpárt' Kormányzója: Ürményi Ferenc (1780–1858) fiumei kormányzó, belső titkos tanácsos, koronaőr, a Magyar Tudós Társaság igazgatósági tagja. Ürményi József fia.

eggy leánya: Jósepha, Mélt. Mohai Kerekes Timotheus Generál-Hadimarsal-Helytartó' hitvесе: Ürményi Jozsefa, 1804-ben ment feleségül Kerekes Timotheushoz, nincs több adat. Ürményi József lánya.

Vincze, Huszár-Kapitány: Ürményi Vince (1785–1814) kapitány. Ürményi József fia.

Imre, a' Nagy-Szombati Tábla' Assessora: Ürményi Imre (1790–1822) királyi táblai ülnök, táblabíró. Ürményi József fia.

Karolina: Ürményi Karolina, nincs több adat. Ürményi József lánya.

165. Recenzió az 1826. évi Héberől és Auroráról

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 2dik Negyed Májusz, 696–704.

Rovatcím: *Könyv-becslés*.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

A cenzori példány kézirata megtalálható a QuartHung. 1238. 83a–89b oldalain. Bejegyzés a kézirat végén:

„Ad typum admissitur.

Cassovie, 22a Aprilis 826, Joannes Mészáros.”

A 90a lapon található az a redaktori megjegyzés, amely a recenziót a folyóiratban is zárja, vagyis az értesítés Igaz Sámuel, a *Hébe* szerkesztője és kiadója haláláról. A *Hébe* kiadása ezzel az 1826-r készített kötettel megszűnt.

magyarázatok

A *Hébe* és *Aurora* történetéről és Kazinczyval való kapcsolatukról lásd Kazinczy korábbi recenzióit kötetünkben: Recenzió az 1823. évi Hébe zsebkönyvről [1. és 2.]; Recenzió az 1823. évi Aurora almanachról; Recenzió az 1825. évi Hébe zsebkönyvről.

Kazinczy 1825. november 25-én kelt levelében írja Zádor Györgynek (KazLev. 19. 4552. sz.), hogy már nagyon várja a *Hébe* és az *Aurora* kiadványait kézbe venni, 1825. december 16-án pedig arról számol be Zádornak (KazLev. 19., 4562. sz.), hogy a *Minerva* számára recenziót készít, ugyanakkor megfogalmaz egy éles kritikát is az *Aurora* tematikájáról, amely megjegyzés a bírálatban nem szerepel: „Előttem Aurora is. Nem szeretem azt a' neki-dühült nemzetiséget, 's szeretném ha a' rein menschlich is szöllana ez mellett. A' németeket is gyötré ez a' düh; és minthogy ez nem poetai tárgy, mint a' mai öltözködés nem pittoreszk: maga Klopstock is szerencsétlen vala a' Hermanns-Schlacht és egyéb e' nemű darabjaiban. Addig éneklik [az] Arpádiászokat, hogy végre belé csömörlünk. Aurora ez idén is tele van effélékkel, a' mint sejtem, mert még egy-két rövid darabján kívül nem olvashattam-meg egyebet. Rezei jobbak mint eddig, 's Erzsébet és László Cserhalmon igen jól gondolt, jól rajzolt, jól metszett darabok. Szóllani fogok Auroráról és Héberől Minervában.” Dulházy Mihálynak 1826. március 31-én kelt levelében (KazLev. 19. 4614. sz.) pedig azt jelzi, hogy recenziójának már meg kellett érkeznie egy korábbi küldeményben.

Toldy Ferenc 1826. június 23-án kelt levelében (Kazlev. 20. 4639. sz.) kritizálja Kazinczyt a recenzió miatt, ugyanis nem tetszik neki, hogy bizonyos szerzőkről pozitívan szólt. Nem egészen világos, hogy a T. rövidítéssel jelölt személy kicsoda, Váczy Thewrewk-ként oldja fel a kezdőbetűt, de róla nincs szó Kazinczy recenziójában: „Olvastuk a recensiót. A Kisfaludyról, Bajzáról, Vörösmartyról mondott Ítélet kétség kívül való... De Irántad való tisztelem nem engedi, hogy bármit titkoljak Előtted. Minden leveleidet mi barátok egymással közölni szoktuk, s mily öröm az nekünk, Tőled levelet venni, elképzelhetd. De mint hüledezünk, midőn látjuk, hogy némelyek iránt mily rettentő tévedésben vagy. Nekem igen nehéz személyekről ítéletet mondanom, mert magamat sem ismerhetsz; s mennyire nem lehet levelek után valaki karakterét ismerni, világos, mert Kov[acsóczy]t és T[hewrewk]öt becsülöd. De az én levelem

Nálad fenmarad, s már ezért nem írhatok Neked ezen emberekről egyebet, mint tiszta igazságot. Nem említem, mily véleményben legyenek itteni társaink Kov. írásai felől, de az *ember* K... Rád bízom, menyire kelljen és lehessen a literátort az embertől elválasztani. A lány, a lelkes Kov. egy Budán Pesten elhíresedett adósságcsináló... sőt... S említsem-e hogy a consiliumot, hol harmad éve practicáns volt, becstelenség miatt *kellett* elhagynia? – S hát T...? A férfias, és másokról csak jót hinni szerető Stettner egyszer az utcán látta vele Bajzát, kire ő tolta volt magát, s irtózott tőle, míg, közelebből nem ismertettük meg vele. Különben T... az, ki gróf Dessewffynek a diétán vállát veregette! ... S a gróf, bár sokat megfordult a világon, még is bizodalommal van iránta! Ki ily férfit is el tud vakítani, látni hogy érti mesteriségét. K., T. és Bors salakjai az írói testnek, miattok maholnap szégyen lesz magyar írónak lenni, s mert ezek legnagyobb lármát csinálnak, quasi az írók repraesentánsainak kezdenek tekintetni a sokaság által. Mennyire fájlaljuk, hogy Te ilyekkel összeköttetésbe keveredtél, s a közönség előtt mutatsz hajlandóságot irántok.” Kazinczy válasza békülékeny hangnemű: „Édes barátom, másoktól is tudom már nagy részben, a’ mit Te nekem nem vad indulatból, hanem intésképen írsz, ‘s a’ mit olly férfiak egy szájjal mondanak, nekem arról kételkednem nem szabad. De midőn valamelly dolgozás’ érdeme felől van szó, mi közünk nekünk a’ Dolgozó’ characteréhez?” (Kazinczy Toldynak, 1826. június 27., KazLev. 20. 4641. sz.)

A’ Telemach’ fordítója: Haller László (1717–1751) 1755-ben adja ki Kassán abbé Fénelon regényének, az *Aventures de Télémaque-nak* (1699) a fordítását *Telemakus bujdosásának történetei* címmel.

Gróf Teleki József: (1738–1796) író, költő, református főgondnok, koronaőr.

Illei, a’ Metastasio’ lágy darabjaival: Illei János 1725–1794) jezsuita tanár, lefordította Pietro Metastasio (1698–1782) olasz költő egyik színpadi munkáját, a *La clemenza di Titót* (1734). A kiadvány címe: *Salamon, Ptolomaeus és Titusz, három szomorújáték, kettejét ennek maga szerzette, harmadikát pedig Metasztáziusból fordította és az elő-járóinak engedelmeiből kibocsátotta*, Kassa, 1767.

Gróf Teleki Ádám, a’ nagy Corneille’ Czídjével: Teleki Ádám (1740–1792) költő, műfordító, kövári kapitány, Doboka vármegyei főispán (1775–1785), majd a kolozsvári kerület királyi biztosa. Corneille-fordítása: *Czid. Szomorújáték, melyet hajdon Corneille Péter francia nyelven készített, mostan pedig magyar versekbe foglalt Gróf T. Á.*, Kolozsvár, 1773.

Fédra, Zechentertől: Zechenter Antal, nincs életrajzi adat, említett fordítása: *Fedra és Hypolitus. Szomorújáték*, Euripides után ford., Pozsony, 1775.

Kartigám: Mészáros Ignác (1721–1800) nagysikerű regényfordítása, a német eredeti alapján készült munka teljes címe: *Buda várának visszavételekor a keresztyének fogságába esett egy Kartigam nevű török kisasszonynak titka és emlékezetes történeti*, Pozsony, 1772.

Svéd Grófné: Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769) német költő és író regénye, a *Leben der Schwedischen Gräfin von G**** (1747–1748). A regénynek két fordítását is ismerhette Kazinczy: Tordai Sámuel: *A svetzi grófné G**-né asszony élete*, 1772; Szlávniczai Sándor I.: *G** nevezetű svédi grófnének rendes történeti*, 1778. A lábjegyzetben tévesen Tordai Pálként jegyzi.

a’ Marmontel után adott Belizér: Jean-François Marmontel (1723–1799) francia költő, író műve, a *Bélisair* 1767-ben jelent meg, népszerűségét tárgya, a vallás türelem adta. Magyar fordításai: Daniel István (megh. 1772), *Belisarius, mely Marmontel uram által kiadatott, azután pedig magyarra ford.*, Kolozsvár, 1776. Zalányi Péter (18. sz.), *Belisarius, mely a frantzia nyelv művelésére rendeltetett társaság egyik tagja Marmontel uram által azon nyelven kiadatott. Mostan pedig magyarra fordította Z. P.*, Kolozsvár, 1773.

Bessenyei: Bessenyei György (1747–1811) testőríró, első munkái 1772-ben jelentek meg Bécsben (*Ágis tragédiája*, Hunyadi László, *Az embernek próbája*, *Az eszterházi vigasságok*). Bessenyei Alexander Pope munkáját francia fordításból ismerte, emiatt említi Kazinczy az

Essai sur l'homme címet.

Báróczi, elébb Kasszándrával, mingyárt azután Marmontel' némelly Regéjivel, és a' Dusch' Erkölcsei Leveleivel: Báróczi Sándor (1735–1809) testőríró, első munkái 1774-ben (*Kassánda*, fordítás) és 1775-ben (*Erkölcsei mesék*, *Erkölcsei levelek*, fordítások) jelentek meg.

Baróti Szabó Dávid: (1739–1819) költő, első kötete az *Uj mértékre vett külömb versek*, Kassa, 1777.

Révai Miklós (1778): (1750–1807) költő, *A magyar alagyáknak I. könyvek* című kötete 1778-ban jelent meg Nagykárolyban.

Rájnisi József: (1741 – 1812) költő, tanár, műfordító. 1781-ben jelent meg *A' magyar Helikonra vezérő kalauz. Az az: a magyar vers szerzésnek példái és regulái* című kötete Pozsonyban.

Ráth Mátyás most (1780) Újságokat ereszte-ki: Rát Mátyás (1749–1810) evangélikus lelkész, szerkesztő, a pozsonyi *Magyar Hirmondó* című lap szerkesztője 1782-ig.

Péczeli a' Minden-Gyűjteményt: Péczeli József (1750–1792) író, fordító, szerkesztő, Komáromban a *Minden-Gyűjtemény* szerkesztője 1789 és 1792 között.

Igaz Sámuel: (1786–1826) a *Hébe* és a *Magyar Kurír* szerkesztője. A recenzió végén, a szerkesztői kommentárban olvasható halálhíre.

Kisfaludy Károly: (1788–1830) az *Aurora* szerkesztője, költő.

Ráday-nem: a Ráday Gedeon által bevezetett nyugat-európai versforma, a magyar verstanban olyan időmértékes versformákat sorolunk ide, amelyek eltérnek az antik versidomtól. A klasszikus verslábakat megőrizte, de mellőzte a szigorúan megkötött metrikai rendű sorfajtaikat és strófákat, amelyek a görög és a római verset jellemezték.

Zrínyi-nem: Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című eposzának versmértéke; szabálytalanul alkalmazott felező vagy négyütemű tizenkettes (előfordulnak 11 és 13 szótagos sorok is), a középmetrumok azonban gyakran eltolódnak vagy hiányoznak; a négysoros versszakok bokorrimések, ezek többnyire ragrimék.

scansio (lat.): időmérték.

Kisfaludy Károly Dal című verse: az *Aurora* 1826. 39–41. lapjain.

Bajza József Bor-ének című verse: az *Aurora* 1826. 87–91. lapjain. Bajza József (1804–1858) költő.

Kovacsoczy Mihály Mari című verse: a *Hébe* 1826. 72–73. lapjain. Kovacsoczy Mihály (1801–1846) költő.

Dayka: Dayka Gábor (1769 – 1796) költő, átjavított verseit és életrajzát Kazinczy adta ki 1813-ban.

Csokonai: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) költő.

Kis János A' nyári éjszaka című verse: a *Hébe* 1826. 311–312. lapjain. Kis János (1770–1846) költő.

Költő' vágyása, l. 168. Vásárhelyitől: Vásárhelyi János költő verse a *Hébe* 1826. 168–170. oldalain olvasható. Nincs életrajzi adat.

vocális (lat.): magánhangzó.

consonáns (lat.): mássalhangzó.

accentus (lat.): nyomaték, hangsúly.

spondeus (lat.): az időmértékes verselés két hosszú szótagból álló verslába.

jambus (lat.): az időmértékes verselés egy rövid és egy hosszú szótagból álló verslába.

trocheus (lat.): az időmértékes verselés egy hosszú és egy rövid szótagból álló verslába.

dissonantia (lat.): kellemetlen hangzás.

articulus (lat.): névelő.

Gessner: Salmon Gessner (1730–1788) svájci német költő, író és festő, Kazinczy több munkáját is lefordította és kiadta.

Horvát Endrének és Guzmicsnak nevét említeni elég magasztalás: mindkettejük munkája (eposzok) az *Aurora* 1826-ban jelent meg, Horvát Endré (1778–1839) *Daliás játékok* (2–19.),

Gumics Izidioré (1786–1839) *Pannónia panasza* (50–57.) címmel.

Vörösmarty, a' maga szép Cserhalmával: Vörösmarty Mihály (1800–1855) *Cserhalom* című elbeszélő költeménye az *Auróra* 141–172. oldalain jelent meg. A szöveget a Kazinczy által említett metszet előzi meg.

Gróf Teleki: Teleki Ferenc (1785–1831) verse *Emelkedés* címmel jelent meg a *Hébe* 1826. 315–317. oldalakon.

Gróf Dessewffy: Dessewffy József (1771–1843) epigrammái a *Hébe* 1826. 304. oldalon jelentek meg, *Aszterhez, az az: Csillagfóhoz – Görögből, a' bölcs Plátó után;* illetve *A' koszorú – Meleagrosz nyomán, Görögből* címmel.

Görög Anthologia: az *Anthologia Graeca* vagy más néven *Anthologia Palatina*, amely a Kr. e. 2–1. században élt Meleagrosz által összegyűjtött saját, és további negyvenhat epigrammaköltő műveit tartalmazza, s első kritikai igényű kiadása a 18–19. század fordulóján jelenik meg Lipcsépen (Friedrich Jacobs: *Anthologia graeca sive poetarum graecorum lusus ex recensione Brunckii*. Leipzig 1794–1814).

Bártfai' lelkes Regéje: Bártfai László (1797–1858) prózája az *Auróra* 1826. 227–287. oldalain kapott helyet, címe: *Királyi fény és kegyelmesség*.

midőn felséges Uralkodónk' áldott hölgye Magyar-országi Királynénak koronáztatott-fel: utalás Bártfai munkájának tárgyára, Aragóniai Beatrix, azaz Hunyadi Mátyás második feleségének királynévá avatására.

Az ezidei darabok közt Lucretia fogja leginkább megnyerni javalásunkat: a Titus Liviusztól ismert Lucretia a tárgya a *Hébe* 1826. második metszetének. Története exemplum virtutis az újkorban: amiatt lesz ögyilkos, hogy ne essen folt a család becsületén. Kedvelt festészeti és drámaköltészeti téma a reneszánszban és a barokkban.

Cantarini mint tölté-el az egész helyet: a *Hébe* 1826-ban a Lucretia-metszet nem Simone Cantarini (1612–1648), hanem Giovanni Francesco Romanelli (1610/11–1662) *Tarquinius és Lucretia* című munkája alapján készült (1638 k., Kunsthistorisches Museum, Bécs), Josef Berkovetz metsző munkája.

Ganyméd: szintén a *Hébe* 1826. illusztrációja, Antonio da Coreggio (1494 k.–1534) *Ganymedes elragadtatása* című festménye nyomán Blaschke metszete.

166. Gróf Vesselényi Ferencz Nádor' Védelme

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 2dik Negyed Június, 738–739.

hitelesség

Aláírva: Közli Kazinczy Ferencz.

A kézirat cenzori példánya: QuartHung 1238. 92ab. A lapszámban található másik közlemény kéziratával együtt engedélyezve (*Első Leopold Római Császár és Magyar-országi Király, szerencsés Deák Epigrammatista*, kötetünkben): „Ad typum admissit. Cassovie 30d Junii 826. Joannes Mészáros R. Libr. Revisor.”

magyarázatok

Kazinczy a cikkben Wesselényi Ferenc nádor 1660-ból származó levelét közli. A szövegközlés és a kommentár minden bizonnyal Kazinczy sátoraljaújhelyi levéltárosi munkájához kapcsolódik, illetve Rummy Károly György korábban, Kazinczy kutatásaira alapozott kiadványához, lásd lentebb.

Vesselényi Ferencz Nádor: Wesselényi Ferenc (1605–1667) magyar főnemes, hadvezér, 1655-

től haláláig Magyarország nádora.

Babocsay Izsák Tarczali Notárius: Babocsay Izsák (17–18. sz.) Tarczal város jegyzője.

Rumy Monumenta Hungar. Tom. I. p. 21: Rumy Károly György háromkötetes munkájáról van szó: *Monumenta, hvngarica sermone nativo scripta, az-az a magyaroknak magyar nyelven irt emlékezetes írásaik*, öszveszedte s kiadta Rumi Károly György. Pest, 1815, 2. megjobbított és Kazinczy Ferencz előbeszédjével meg bővített kiadás, Pest, 1816, II. és III. kötet, Pest, 1817. Az első kötet kezdőfejezete: Babocsay Izsák, *Fata Tarczaliensia, az az Tarczal városának főbb változásai (1670–1700)*. Rumy ezt a fejezetet Kazinczy másolatából adta ki, aki a sárospataki kollégiumi könyvtár másolatából dolgozott.

De-Souche Generális: Jean-Louis Raduit de Souches (1608–1682) francia nemzetiségű, osztrák szolgálatban álló tábornok.

Zrínyi Miklós (a' Generális és Költő): Zrínyi Miklós (1620–1664) költő, hadvezér, aki éppen Wesselényi nádorsága idején szintén küzd a törökök ellen, sőt, szövetséget köt ezért a náddal.

Montecuccoli: Raimondo Montecuccoli (1609–1680) olasz származású hadvezér, ekkor a császári sereg vezetője.

Zemplény Várm. Levél-tárja: a sátoraljaújhelyi levéltár, ahol Kazinczy 1821-től dolgozott.

Schlözer: August Ludwig von Schlözer (1735–1809) német történész, göttingeni tanár.

Kgltekk, Kgteket (röv., rég.): Kegyelmeteknek, Kegyelmeteket, stb.

Datum ex... (lat.): Kiadták a Rakamazon felépített várban az Úr 1660. évében augusztus 27. napján. Uralmaitoknak szolgálatra kész híve, Gróf Vesselényi Ferencz. Idegen kézzel írva, súlyos gyöngékedés miatt.

167. Első Leopold Római Császár és Magyar-országi Király, szerencsés Deák Epigrammatista

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 2dik Negyed Június, 741–742.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

A kézirat cenzori példánya: OSZK QuartHung 1238. 93ab. A lapszámban található másik közlemény kéziratával együtt engedélyezve (lásd kötetünkben: *Gróf Vesselényi Ferencz Nádor' Védelme*): „Ad typum admissitur. Cassovie 30d Junii 826. Joannes Mészáros R. Libr. Revisor.”

magyarázatok

A közlemény egy korábban Lónyay Ferencnek tulajdonított költeményhez (Bella fugis...) kapcsolódik, amelyet Kazinczy még az *Orpheus* második lapszámában adott ki 1790-ben (lásd lentebb is). Az epigramma jegyzetében Debreczeni Attila közli a négysoros latin költeményhez kapcsolt feljegyzést (ORPHEUS 2001, 443.), amelyet Kazinczy 1811 után készített, és amely szerint Kazinczy elfogadja, hogy a vers szerzője I. Lipót lehetett, holott valószínűleg egy vándorszövegről van szó: a Kazinczy által idézett Hulsius munkája is ezt erősíti. A feljegyzés pedig utólag a *Felső Magyar Országi Minerva* jelen közleményének alapja lett:

„Orpheus' I. Köt. 1. 135. e' verset: *Bella paras, bellassequeris; pugnaeque repugnas* 'stbb. mások után Lónyai Ferentznek tulajdonítottam én is. Sáros-Pataki Professor *Kézi Mózes Úr*, 1811 oltá Göttingában, figyelmessé teve *Hulsius* Heinrichnek: *Jura Gulielmi III. in Regna Angliae Scotiae et Hiberniae ex fonte naturali et divino asserta. Lugduni Batavor. 1697.* nevű munkájára. Annak Ajánlójában Hulsius azt írja: »Non te unquam deliciae capiunt, non pericula terrent, non labores frangunt, sed distingueris immane quatum a mulieroso illo, cui occinunt:

Bella fugis, bellas sequeris, milesque videris Mars ad opus Veneris, Martis ad arma Venus.» A verset tehát Hulsius is mástól vette. De kitől?

Egyik Nagyja Nemzetünknek, 1811. Febr. Bécsben mulatván, egy közönséges tiszteletben álló Tudós előtt e' verseket úgy mondotta-el, mint Magyarának mívét, de az ezt tagadta. Más nap közlőtte Jegyzéseit a' Magyar Méltósággal, 's azokban ez álla: »Leopold I. war hatte viele Kentnisse, und war für den geistlichen Stand, bestimmt. Was hier folgt, hat er gar nicht übel, nur in dem witzelnden Geschmack seines Zeitalters, auf Ludwig XIV. gemacht. Bekannt ist es östentlich nicht, sondern aus einen Handschrift der Hofbibliothek genommen [Leopold nagy tudással rendelkezett, és a papságnak szánták. Ami itt következik IV. Lajosról, az egyáltalán nem rossz saját koránk szellemességével]:

Bella fugis, bellas sequeris, pugnisque repugnas,

Et bellatori sunt tibi bella thori.

Imbelles imbellis amas, totusque videris

Mars ad opus Veneris, Mártis ad arma Venus.

Ha ki tudná, hol áll a' vers az Udvari Bibliothéca' Kézírásaiban, kedves dolgot fogna nekünk tenni tudósításával." (MTA KIK K 625, 152a, a feljegyzés a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* nyomtatásra előkészített II. kötetének a végén található, 1811 után keletkezett.)

Első LEOPOLD Római Császár és Magyar-országi Király: I. Lipót magyar király (1640–1705, 1655-től haláláig uralkodott).

testvére, a' IV. Ferdinand: IV. Ferdinánd trónörökös (1633–1654) himlőbetegség miatti korai halála miatt nem tudott trónra lépni III. Ferdinánd első gyermekeként.

atyjok: III. Ferdinánd magyar király (1608–1657, 1637-től haláláig uralkodott).

a' kevés eszt. előtt Bécsben elholt Ribínyi: Ribinyi János György (1760–1820) 1798-tól a cs. kir. csatorna- és bányáügyek igazgatóságánál titkári minőségben működött, majd Kaunitz miniszter felolvasó titkára volt Bécsben.

Bella fugis... (lat.): Midőn Mars táborába szándékozott szállni

Háborúba készülsz, szép lányokat hajkurászol; borzadsz a harctól;

S néked, a harcosnak harcod a párnacsata.

Gyáván gyávákat kedvelsz; egészen

Marsnak nézel ki Venus csatájában, s Venusnak Mars fegyvereiben. (ORPHEUS 2001, 444.)

A' nyíl egy Európai Királyra vala ellőve: vagyis egy európai uralkodóra van kihegyezve, amint kiderül Kazinczy fentebbi jegyzeteiből, XIV. Lajos francia királyra (1738–1715, 1643-tól haláláig uralkodott).

Lónyai Ferencz Úr: személyéről és munkáiról csak az *Orpheus*ból és Kazinczytól tudunk, lásd ORPHEUS 2001, 544.

a' verset egy fiatal-embernek küldé: Kazinczy feljegyzi az epigrammában megszólított fiatalember nevét: „Ezt a verset én másokkal együtt a' Lónyay Ferencz versének hittem, 's úgy Nyomtattattam Orpheusomba, mintha ő azt Szirmay Sándorra, Sándor fíjára, és Imrének, Péternek, Istvánnak, Pálnak, Andrásnak és Józsefnek 's (Bernáth Ferencznének) Susánának testvérenek írta volna (mh. 1794 vagy 1795nek első holnapjaiban)” MTA KIK K 633. 114a, közli az ORPHEUS 2001, 443.

Így adám azt én is Orpheusban I. K. 135 lap: az *Orpheus* I. kötetében, a második füzet (Halak hava) IX. szövegeként jelent meg az epigramma *In Alexandrum Sz_y juvenem mollem...* címmel, Franc. Lónyay aláírással. Illetve: ORPHEUS 2001, 52.

Prof. Kézy Úr: (1781–1831): sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven alkotó költő. Sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1813-tól kollégiumi tanár.

A' könyv' címje ez: Jura Gulielmi III. in Regna Angliae....: Heinrich Hulsius (1654–1723) holland teológus munkája III. Henrik angol királyról.

Non te unquam... (lat.): Nem csábítanak a gyönyörűségek, a veszélyek nem ragadnak el, a munka nem tör meg, és különbözik a síró nőbolondtól.

Egyszer'smind álljon itt a' lelkes Magyarnek Epitaphiuma: Lónyai Ferencre utal.

Cunas Dopsza... (lat.): Dopsza bölcsőt, Patak könyveket, Dereglyő nászt,

Som nyugalmat, Isten a csillagok felett örök békességet ad.

Habár a gyöngé test csontjait ez a sírhely fedi,

A hamvveder mégsem ejti foglyul szellememet.

Szellemünk sarjai a halál után is élnek,

Nemesebbik felemben nem szűnhettem meg létezni.

Orcáikat áztatják a vők, körös-körül az unokák kegyes csapata,

Csak a feleségem lesz, aki egyedül sirat engem, a párját.

Poocs András: (1740–1747 között–1815): a sárospataki kollégium diákja és 1772-től publicus praeceptor is, 1774–1776-ban külföldi egyetemeken tanult. Kazinczy egy másik feljegyzése áll ennek a lezáró szakasznak a háttérben, amelyet Debreczeni Attila szintén idéz a Lónyai Ferenchez fűzött jegyzetében (ORPHEUS 2001, 544.): „*Lónyainak* emlékezetére feljegyzük, hogy gyermekkorunkban láttuk egy alkalmas testességű kötet deák Verseit *Poocs András* akkor Pataki Togatus-Deák, később' Zemplényi 's majd osztán Ungvári Tractusbeli Reform. Predikátor, most Catholicus Világi-ember', kezében. Az öreg Lónyai a' Verseket olly ígéretvétel alatt adta által Poocsnak, hogy azok Hollandiában, hova ez indulni készült, kinyomtatassanak; 's meg vala csalva.

Elveszett a' csomó, 's mása Lónyainál sem maradt.” (MTA KIK K 625, 152ab)

168. A' Hébe' Segédtársaihoz

szövegforrás

Magyar Kurír, 1826. július 7., II. félesztendő 2. szám, 16.

Újraközlés: 1826. július 11., II. félesztendő 3. szám, 23.

megjelenés

KazLev. 20. 4641. sz. levél jegyzetében (572. o.).

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázatok

A *Recenzió az 1826. évi Héberől és Auroráról* című közlemény lezárásában a szerkesztő hírt ad a 39 évesen elhunyt Igaz Sámuel haláláról (lásd kötetünkben), a közlemény kéziratának cenzori példánya 1826. április 22-re van datálva. A redaktori bejegyzés viszont későbbi, amint az a halál napjának datálásából is látszik: „Éppen, midőn ezen ív nyomtatódnék, vesszük *Igaz Sámuel*' Bécsben, Jún. 7-dikén történt véletlen halála' szomorú hírét.” Dessewffy Aurél értesíti Kazinczyt a halálhírről 1826. június 16-én kelt levelében (KazLev. 20. 4638. sz.): „Nem tudom ha én tölem mint újságot veszi é a' Tettes Úr azon szomorú hírt, hogy Igaz Sámuel, a Hébe kiadója, a' f. h. 7ikén egy orbáncz' következeiseiben megholt. A' Tettes Úr legjobban fogja érzeni ezen vesztesség' nagyságát – melyet hazánk és literatúránk bizonyosan keservesen veend.” A hírt a *Magyar Kurír* azonban már az 1826. június 9-i lapszámában közli (I. félesztendő 46. szám, 363.), vagyis elképzelhető, hogy Kazinczy innen értesült Igaz Sámuel haláláról. Kazinczy Toldy Ferencnek 1826. június 27-én írja meg (KazLev. 20. 4641. sz.), hogy folytatni szeretné a *Hébe* kiadását: „Igaznak halála engem nagyon levert. Én folytatni fogom dolgait, de más formában, más név alatt, és úgy, hogy igyekezzem a' Kisfaludiéval össze ne

ütközzék. Adják Isteneink, hogy Kisfaludy sok esztendőig vihesse Auroráját. Jelentsd ezt neki a' legszívesebb idvezlet mellett, 's köszönts barátidat, kik barátim lesznek nekem is."

Igaz Dániel, Igaz Sámuel testvére 1826. október 21-én kelt levelében (KazLev. 20. 4695. sz.) keresi fel Kazinczyt, hogy érdeklődjön arról, valóban szándékában áll-e a *Hébe* kiadását folytatni, illetve beszámol arról, hogy a *Magyar Kurír* szerkesztője, Márton József mennyire méltatlanul bánt testvére emlékével és tulajdonával: „A' Magyar Kurírban azon Jelentést szerentsém volt olvasni, melly által az Árva Hébét örökbe fogadni méltóztatott. – Boldogult Testvérem halála után én a' Hébét kiadni azonnal felhevülvén, irtam hogy e' részbeli Irományait a' Bátyámnak Prof. T. T. Márton Úr küldené hozzám; de válasza a' lett hogy pénzemen vegyem-meg azokat. E' végett-is rendelést tettem, de Licitacion semmi sem találtatván, kéntelen vagyok sóhajtani a jó barátok tetteire, kik még a petsényomóját is elsikkasztván, hozzám még csak emlék sem jutott. Adjon a' gondviselés ezeknek nyugott szívet! Továbbá midőn szerentsém van a' Tekintetes Urat az eránt-is megkeresni hogy Hébét csakugyan folytatni méltóztatik é? 's kérni hogy minémü Irományokat küldött Prof. Márton Úr e' végett a' Tekintetes Úrhoz?"

Kazinczy Guzmics Izidornak írja meg, miként is kívánja folytatni a *Hébét* (1826. július 7., KazLev. 20. 4649. sz.): „Halálát hallván, eggy igen rövid jelentést küldék a' M. Kurírhoz, hogy én folytatni fogom Hébét; de (a' mit nem mondtam, hogy le ne kössem magamat) nem Zsebkönyv' formájában. Én eggy poetai 's stylistikai Anthológiát óhajtottam rég olta, 's ezt akarom adni; régi vagy már ismert darabokból és újakból. Tudod talán hogy Horvát Endre' Zircze nekem melly kedves; azt fel akarom venni, 's kérlek, méltóztassál neki megmondani, hogy ha vannak Variánsai, azokat tőle kérném. Lesz e valami a' dologból, nem tudom, de rajta leszek, hogy legyen." Szándékáról többeket értesít, emiatt juthat el a hír Igaz Dánielhez is, aki erre reagálva teszi közzé felhívását, hogy *Hébe* címen, és zsebkönyv formában folytatná néhai testvére vállalkozását: „Néhai testvéremnek e' folyó Eszt. Jún. Hónapban történt halálával a' *Hebe* megszűnvn, koszorús írónk T. T. Kazinczi Ferencz, a' mint némelly Ujságlevelekben hírűi tette, fogta az Árvát pártfogása alá. Azonban mostanában e' részben olly kinyilatkoztatását vettem, melly szerént a' tisztelt író nem *Zsebkönyvet*, hanem *Anthológiát* kíván kiadni. Hogy testvérem' hunytával igyekezete is el ne múljon, *Hébét* folytatni elhatározván, szerentsém van a' T. T. írókat alázatosan kérni: méltóztassék ennekutánna dolgozásaikat *Hebe* számára hozzám Pestre utasítani, 's e' képen boldogult testvéremmel közlött kegyességekre 's bizodalmokra érdemesíteni." (*Magyar Kurír*, 1826. december 8., II. félesztendő, 46. szám, 368.)

Igaz Sámuel: (1786–1826) hírlapíró, szerkesztő. Kazinczyval való kapcsolatáról és a *Hébe* történetéről lásd a *Recenzió az 1825. évi Hébe zsebkönyvről* jegyzetében.

Hébe: Igaz Sámuel zsebkönyve.

Szemere Pál: (1785–1861) költő, kritikus, lapszerkesztő.

Péczei József: Péczely József (1789–1849), a komáromi Péczeli József lapszerkesztő, fordító, lelkész fia. Történész, a debreceni Református Kollégium tanára.

169. Visszatekintés saját pályájára

szövegforrás

Élet és Literatura, 1826. Első Kötet IV. rész, VIII., 256–260.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázatok

A közlemény a folyóiratban az Iliászi pör első közleményét előzi meg, lásd kötetünkben: *Miként szabad rézre metszeni?*

Váczy János a következőket írja róla: „Kazinczy az id. folyóirat 256–260. lapjain *Visszatekintés saját pályájára* című dolgozatát közli, mely kisebb művei közt talán a legismertebb, mert majd minden irodalomtörténeti anthologia közli. (Megjegyzendő, hogy e címet csak újabban szoktuk adni e dolgozatnak, Kazinczy minden cím nélkül közli, sőt még nem is nagy betűvel kezdi.” (KazLev. 20. 589. o., a 4739. levél jegyzete.)

Az *Élet és Literatúra* (1829-től *Muzáron*) 1826 és 1833 között működő irodalmi-esztétikai-kritikai folyóirat, amelyet eleinte Szemere Pál és Kölcsey Ferenc, 1829 után pedig egyedül Szemere szerkesztett, bár ő a kezdetektől több feladatot vállalt és határozottabb stílust képviselt a szövegek gondozásában. A könyvformátumú, évente kiadott, egyenként több, folytatólagosan számozott részből álló kiadványban az egyes közlemények cím nélkül, csupán sorszámmal, sokszor szerzői név nélkül, vagy csak a szövegegység végén feltüntetett szerzőséggel követik egymást, tartalomjegyzék nincs a kiadványban. Ebből a szempontból lehet fontos az olvasó szerepe, akinek fel kell ismernie a szövegek közötti kapcsolatot: a szerkesztői előszóban megjelenő Montesquieu-idézet is ezt az aktivitást hangsúlyozza: „A’ gondolkozó fej ítéletet hoz a’ resultátumokról a’ princípiumokra és viszont: ’s az ilyenekre nézve Montesquieunek tanácsát követnünk illik: nem mondani el mindent; ’s a’ mit mondunk is, csak azért mondani el, hogy az Olvasó gondolkodásra ébresztessék.” (*Élet és Literatúra* 1826. Első Kötet, 3.) Két szöveg közötti kapcsolat akkor a legszorosabb a folyóiratban, amikor sajátos kritikai viszony fűzi össze őket: nevezetesen az, hogy egy-egy közleményt a róla írt recenzió követi. Jellemző az is, hogy egyes közlemények párbeszédszerű kapcsolatban állnak egymással: akár úgy, hogy egy-egy fogalmi csomópont képződik meg a lapszámok közleményeiben (például: hagyomány, eredetiség, fordítás), akár úgy, hogy a közlemények egymásra reagálnak válaszként, viszontválaszként. Ezeket az összefüggéseket azonban nem mindig könnyű és nem mindig magától értetődő észrevenni, ami például az Iliászi pör anyagainak értelmezésében jelent nehézséget. A folyóirat történetéhez és jelentőségéhez lásd: *Élet és Literatúra – Repertórium* 1991, FENYŐ 1991, FÓRISZ 2009, ZÁKÁNY TÓTH 2007.

Kazinczy az első kötet negyedik részében kétszer is megjelenik, a VIII. és a IX. közleményben, anélkül, hogy tudott volna előzetesen a megjelenésről. Az első kötet 1826 augusztusában jelenik meg, amint arról Toldy Ferenc értesíti Kazinczyt 1826. június 23-án (KazLev. 20. 4639. sz.): „Hogy Szemere és Kölcsey engem szeretnek, azt Neked köszönhetem. Az *Élet és Literatúra* új kötete augusztusban okvetetlenül kijő.” Zádor György is beszámol a készülődésről Kazinczynak 1826. július 7-én (KazLev. 20. 4650. sz.): „Szemere közlé velünk *Élet és Literatúra* cím alatt közösen kiadandó munkájoknak plánját ’s némelly darabokat láttata is belőle; Kölcseynek költői dolgozásai közül olvasa fel egy néhányat, még előttem ismeretlent: erő, tűz, fenség van ezekben is ’s egy kimagyarázhatatlan varázs színezet rajtok mint mind azon, a’ mit még tőle ismerni szerenesés valék.” 1826. szeptember 18-án pedig a következőket írja Zádor (KazLev. 20. 4687. sz.): „Az *Élet és Literatúra* első kötete már jó ideje, hogy megjelent.”

Kazinczy 1827. január 2-án kelt levelében tesz utalást az *Élet és Literatúra*-ban megjelent pályaösszegző írására Toldy Ferencnek (KazLev. 20. 4726. sz.), a készülő *Handbuch der ungrischen Poesie* számára küldött önéletrajzában: „Miért vesztém időmet fordításokra, lássd az *Élet és Literatúra* I. Köt. 1. 256.”

Ráday: Ráday Gedeon (1713–1792): költő, irodalomszervező, a deákiskola tagja.

Báróczy: Báróczi Sándor (1735–1809) író, műfordító, a bécsi magyar testőrség tagja.

Révai: Révai Miklós (1750–1807) költő, nyelvtudós, a klasszikus triász tagja.

Cicero: Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106–43) római író, filozófus, politikus.

Praetúra: Cicero két vádbeszédje a *De praetura urbana* és a *De praetura Siciliensi*, amelyek

Caius Verres, Szicília helytartója elleni perben hangoztak el.

Faragás (rég.): szobrászat.

Helicon' leányai: a múzsák, vagyis a művészetek és a tudományok istennői.

170. Miként szabad rézre metszeni?

szövegforrás

Élet és Literatura, 1826. Első kötet, IV. rész, IX., 260–275.

megjelenés

Szemere írása a levelek előtt: *A műfordításról*, SZEMERE 1890, 192–194.

Kazinczy és Kölcsey levelei:

1. KFMM 1860, 187–195.
2. KFÖM 1960, 454–463
3. KFMM 2003, 122–129.

hitelesség

Névtelen.

Az *Élet és Literatura* ezen közleménye tartalmazza az Iliászi pörként ismertté vált vita nyitó részét, Kazinczy és Kölcsey leveleit. A vitában a felek az eltérő irodalom- és nyelvszemléletük miatt kerülnek egymással szembe: míg Kölcsey a fordítást saját alkotásának, saját nyelvi megoldásai eredményének tekinti, addig Kazinczy számára az a lényeges, hogy az alkotás mindenekelőtt Homéroszé, így a fordítás csupán közvetítés. A leveleket Szemere Pál írása előzi meg, majd az említett levelek következnek névtelenül, csak a helységnevek megjelölésével. A Cseke helységnevvvel ellátott három levél Kölcseytől, a Széphalom helységnevvvel ellátott négy levél Kazinczytól származik.

A korábbi kiadások csak a leveleket közölték, ugyanakkor az *Élet és Literaturában* a IX. sorszámmal ellátott közlemény nemcsak a hét levelet, hanem azokat megelőzően egy „Miként szabad rézre metszeni?” kezdetű értekező jellegű szöveget is tartalmaz, mely Szemere Pál munkájaként azonosítható. Ez utóbbinak a folyóiratbeli közlést követően csak egy kiadása volt: 1890-ben, *A műfordításról* címmel, Szemere Pál munkái között, lásd fentebb. Mivel jelen kiadás a folyóiratközlemények kiadásán alapul, elengedhetetlennek látjuk, hogy a IX. sorszámú közleményt egészében kiadjuk, ugyanis egy rendhagyó publikációról van szó, amely – a folyóirat sajátos szerkesztői koncepciójából eredően – a szövegek párbeszédére és az olvasói aktivitásra épít. A IX. szövegegység szerzőjének Szemere Pált tekintjük, aki a hozzá intézett levelekből állította egymás mellé Kölcsey és Kazinczy megnyilatkozásait az eredetiség, a fordítás és a plágium kérdéseiről. A *Miként szabad rézre metszeni?* kezdetű, Szemere Pál által írt szakasz pedig megalapozza a levelek értelmezését, illetve kiemeli magát az Iliászi pör tárgyát képező eltérő fordítási elveket. A képzőművészeti példával indító gondolatmenet eleve Kazinczyra utal, aki előszeretettel használta párhuzamként a képzőművészeti példákat nyelv- és ízlésújítási, illetve fordítási elveinek illusztrálására. Éppen ezért nem tartjuk lehetségesnek a levelek kiszakítását, illetve Kölcsey leveleinek a mellőzését ebből az egységből, illetve emiatt lehet jelentősége annak is, hogy a IX. egységet Kazinczy pályáösszegző írásai előzi meg, a nevével hangsúlyosan megjelölve (lásd kötetünkben: *Visszatekintés saját pályájára*). Szintén lényeges, hogy Szemere a leveleket a szerzők megnevezése nélkül, és Kazinczy tudta nélkül adta ki.

A vita a következő írások megjelenésével zajlott a folyóiratokban 1826-ban és 1827-ben (megadjuk a pontos bibliográfiai leírást is, hogy könnyebben áttekinthető legyen a vita jelenléte a sajtóban.):

1. [Szemere Pál]: *Miként szabad rézre metszeni?* – *Élet és Literatura* 1826. Negyedik rész, IX., 260–275., ebben a közleményben kap helyet az alábbi hét levél. Minden levél az író és a címzett megnevezése nélkül szerepel a folyóiratban (jelen közlemény).

- [Kölcsey Szemeréhez] Cseke, 1823. február
- [Kazinczy Szemeréhez] Széphalom, 1823. március
- [Kölcsey Szemeréhez] Cseke, 1823. április
- [Kazinczy Szemeréhez] Széphalom, 1823. március
- [Kazinczy Szemeréhez] Széphalom, 1823. május
- [Kölcsey Szemeréhez] Cseke, 1823. május
- [Kazinczy Szemeréhez] Széphalom 1823. június.

Kazinczy leveleinek nincs autográf kézírata. A két 1823. márciusi levél Szemere másolatában ismert, az 1823. májusinak és júniusnak Szemere általi másolata sincs. Kölcsey leveleinek megvannak az autográf kézíratai (lásd KFMM 2003, 493.). Kölcsey levelezésében egészében, Kazinczy levelezésében részben végigkövethetők a Szemere által bonyolított levélváltások és közvetítések, lásd lentebb, magyarázatoknál.

2. Kazinczy Ferenc, *Lábjegyzet Kölcsey Iliász-fordításának három sorához* [1.] – *Felső Magyar Országai Minerva*, 1826. 3dik Negyed szeptember, 877. (lásd kötetünkben). Kölcsey fordítását Kazinczy teszi közzé saját másolatából.

3. Kazinczy Ferenc, *Kazinczy nyílt válasza* [1.] – *Felső Magyar Országai Minerva*, 1826. 3dik Negyed szeptember, 880–881. (lásd kötetünkben)

4. *Felfedezések* gyűjtőcím alatt a következő három szöveg a *Tudományos Gyűjtemény* 1826. X. kötetében, 115–124.

- a *Kazinczy nyílt válasza* [1.]-ből az első bekezdés, illetve a második bekezdés első fele (115.), lásd kötetünkben: *Felfedezések – Kazinczy nyílt válasza*
- 1. sorszámmal Szemere Pál írása ([*Szemere apológiája Kölcsey mellett*]), amely Kölcsey és Vályi Nagy fordításának tételes összehasonlítása (115–122.). Nem közöljük.
- 2. sorszámmal Kölcsey Ferenc írása, amely [*Végszó*] címmel hagyományozódik (122–124.) Nem közöljük.

5. A fenti 2–4. tételek folytatólagosan megjelennek az *Élet és Literatura* 1827. Tizedik rész 387–401. oldalain: Kazinczy lábjegyzete (a fenti 2. pont) az Iliász-fordítás kapcsolódó három sorával együtt jelenik meg, de nincs újraközölve a *Felfedezések* szövegcsoporthoz (a fenti 4. pont) a Kazinczy-részlet, csak Szemere és Kölcsey írása). Az *Élet és Literatura* ezen szakaszában a lap kritikai fogadtatása olvasható. Ebből a közlésből csak Kazinczy két szövegét közöljük: *Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához* [2.] és *Kazinczy nyílt válasza* [2.]. Az *Élet és Literaturának* ez az egysége még egy rövid cikkrészletet újraközöl a *Tudományos Gyűjtemény*ből, amely reflektál a vitára: Thaisz András a *Felső Magyar Országai Minerva* 2. negyedét ismerteti a *Tudományos Gyűjtemény* 1826. XI. számában, és ennek egy szakasza Kazinczy Ürményi-életrajzát (lásd kötetünkben: *Ürményi Ürményi József*) méltatja (A *Tudományos Gyűjtemény*ben: 1826. XI., 110–111., az *Élet és Literaturában*: 1827. Második Kötet X. rész, 401.) Ezt főszövegben nem közöljük, de itt azért adunk neki helyet, mert Thaisz hangvétele erősen élcelődő, ami lényeges lehet az Iliászi pör korabeli recepciójának megismeréséhez, és nem utolsósorban az Iliászi pör kanonikus határainak kiszélesítéséhez: „A’ felső Magyarországi Minervát mindenkor érdeme szerint dicsértük; de mostani Negyede az eddig kijöttek közzül nekünk majdnem legjobban tetszik, ‘s remek darabokat foglal magában. Ürményi Életrajza a’ sokat mondó rövidségnek remeke, ‘s kísértetbe hozza bennünket, hogy

Folyó-írásunk számára kilopjuk, — reménylve, hogy ennek szép lelkű írója nem fog ezen tettünkért olly lármát ütni, mint Homér’ Iliassának fordítója.”

Az Iliászi pör kiadástörténete azért lényeges, mert kirajzolódik belőle egyrészt a pör történeté formálásának folyamata, másrészt pedig a határainak kijelölése, amelyet a Kölcsey-életműkiadások nem kérdőjeleznek meg.

A Kölcsey halála után megjelent első életműkiadás még csak a tőle származó szövegeket tartalmazza az Iliászi pör anyagából, vagyis a három levelet és a *Tudományos Gyűjteményben* megjelent írását (KFMM 1842, *Vályi Nagy Ferencz’ Iliásáról*: 164–172.). A kiadvány egyik szerkesztője Szemere Pál volt, aki a szerzői kiadási elvre alapozva dönthetett úgy, hogy kiemeli a Kölcseytől származó darabokat, és korábban a folyóiratban megkonstruált narratíva helyett Kölcsey megnyilatkozásaira korlátozza a kiadást.

A második, Toldy Ferenc-féle életműkiadás adja ki elsőként *Iliászi pör* címmel az anyagot, immár címmel ellátva és egységes narratívába rendezve az *Élet és Literaturában* megjelent szövegeket (KFMM 1860, *Iliászi pör*: 187–206.). A Toldy-féle anyag a következő:

XI. Az Iliászi pör

I. Kölcsey és Kazinczy levelek Szemeréhez – a hét levél itt már a levélírók és a címzett nevével jelenik meg. A levelek 1–7. sorszámmal szerepelnek.

II. Kazinczy nyílt válasza, a szöveg 8. sorszámmal – ebben a közleményben nincs benne Kazinczynak az a lábjegyzete, amelyet az Iliász-fordítás három sorához fűzött, kötetünkben: Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [1.]

Toldy lábjegyzete ehhez a szakaszhoz: „Utójegyzetül a Kölcsey Iliászához, melyet Kazinczy az I. alatti publicatio következtin a Felső-Magyarországi Minerva 1826-ki IX. vagyis szeptemberi fűzetében közölt (L. 880-1 l.), s újra, egy zármóddal pótolva, az „Élet és Lit.” II. k. 388-90. l.”

III. Szemere és Kölcsey feleletei

Toldy lábjegyzete: „Megjelentek a Tud. Gyűjt. 1826-ki X-d. vagyis octóberi kötetében, s utóbb átvéve az Élet és Lit. II. köt. 390-401. l.”

9. sorszámmal: *Szemere apologiája Kölcsey mellett*

10. sorszámmal: *Végszó Kölcseytől*

A kritikai kiadás (KFMM 2003, 122–142.) ugyanezt a felosztást tartalmazza, még a számozásban is követi Toldy felosztását, de a II. pontban közli a Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [1.] közleményét is (A. pontként).

I. Kölcsey és Kazinczy levelei Szemeréhez

A levelek 1–7. sorszámmal, a nevek szögletes zárójelben.

II. 8. Kazinczy nyílt válasza A. és B.

III. Szemere és Kölcsey feleletei

9. sorszámmal: *Szemere apológiája Kölcsey mellett*

10. sorszámmal: *Végszó Kölcseytől*

Jelen kiadásunk a folyóiratközlésekre, illetve a folyóiratra mint közegre koncentrál, emiatt őrzi meg az *Élet és Literatura* 1826. Negyedik rész IX. közleményének egységét, továbbá nem tartja egy tömbben az Iliászi pörbe tartozó szövegeket, hiszen a folyóiratmegjelenések időbeli egymásra következése ezt nem engedi.

magyarázatok

A keletkezéstörténethez az Iliászi pört gondozó kritikai kiadás keletkezéstörténeti szakaszát használtuk fel, az időközben megjelent Kölcsey-levelezéskötet adataival, továbbá a folyóiratok anyagival kiegészítve. (KFMM 2003, 492–502, KFMM Levelezés II. 2007, továbbá Szemerének a Miként szabad rézre metszeni kezdetű szövegének értelmezéséhez lásd még BÓDI 2021, 215–236.)

Szemere Pál 1817. június 6-án küldi el Kazinczynak (KazLev. 15. 3446. sz.) Kölcsey *Iliász*-fordításának addig elkészült részét. Kazinczy június 11-én ír meg első benyomásait Kölcseynek (KazLev. 15. 3451. sz.): „Homér darabos; úgy hiszem, még sok fog rajta kisimítani: de mennyi erő van rajta, ‘s nyelvünknek melly szép új utat nyit benne Uram Öcsém!” Kölcseyben csalódást kelthetett Kazinczy véleménye az ugyanezen a napon kelt válaszevele (KazLev. 15. 3452. sz.) tanúsága szerint: „Homér bizonyosan még sokszor újra fogna ömleni, ha az, a’ ki az Uram Bátyámnál lévő néhány sorokat forgatta, elég szorgalommal bírna 24 hosszú éneken keresztül gázolni, ‘s úgy a’ publicum előtt fellépni. De mindaddig míg Homér csak ennyi és csak ilyen, addig nem érdemel több szót.” Kölcsey *Iliász*-fordításának elkészülését részletesen tárgyalja: KFMM 2001, 1109–1117.

Kölcsey és Kazinczy 1817 júniusának második felében találkoznak Lasztócon Szemere Pál birtokán (vö. Kazinczy Döbrenteinek, 1817. június 15., KazLev. 15. 3458. sz.). Ezt követően kerülhetett Kölcsey fordítása Kazinczy másolatában Vályi Nagy Ferenchez, aki felhasználhatta Kölcsey munkáját, vagy Kazinczy módosíthatta utólag Vályi Nagy fordítását Kölcsey kézírata alapján. Vályi Nagy 1820. január 15-én meghalt, Kazinczy nekrológja pedig a következőképpen tesz említést a Homérosz-fordítás kidásáról: „A’ hely szűk volta miatt itt csak azt jelentjük, hogy Magyar, Deák, Görög nyelven irt Verseinek Gyűjteményét, saját kezével tisztán leírva és öszvekötvé, *Polyhymnia* nevezet alatt fogja venni a’ közönség, és hogy a’ Homér’ *Iliásának* fordítása, saját kezével írva, egészen kész, nyomtatás alá pedig, nagyjában, már lemásoltattott. A’ Megholtnak világos akarátja szerint mind ezeknek nem szabad másként nyomtattatni mint a’ hogy azt maga hagyá a’ Kézírásban, ‘s illő, hogy akarátja tiszteltessék.” (lásd kötetünkben: *Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról* [1. és 2.]). A fordítás 1821 decemberében jelent meg Kazinczy előszavával, ahogyan azt ő maga hírül adja a Magyar Kurír, 1822. február 1-i lapszámában, amelyben az 1821. június 25-re datált előbeszédet is közli (lásd kötetünkben: *Vályi Nagy Ferenc Iliász-fordításának megjelenése és előbeszéde*). Szemere még 1821-ben értesült a Kazinczy által gondozott kiadásról, és 1821. június 24-én kelt levelében arra kéri Kazinczyt (KazLev. 17. 3993.), ne feledkezzen meg az előszóban Kölcsey munkájának méltatásáról: „Vályi Nagy Ferencz Homérjának elsőbb XII. énekei felett Uram Bátyám tartand előbeszédet, ‘s ott ezen versre nagyon szükség: ‘*S számtalan hősnek erős lelkét Aiszra taszítja.* – Illy környülmények között örömmel remélhetem, hogy a’ mi igen kedves, igen derék Kölcseyneknek küszdései is elő fognak mutattatni.” Kazinczy egyébként valóban ír Kölcseyről az előszóban, kérdés azonban, hogy Szemere hatására-e, hiszen Szemere levele minden bizonnyal csak az előszó lezárása után érkezhett meg hozzá. Mindenesetre az előszó lezárása azt hangsúlyozza, Kölcsey munkája el fog készülni, és túlszárnyalhatja Vályi Nagyét: „‘S ha Homér bennünket a’ nagynak ‘s a’ szépnak érzéseiben fog nevelni, ‘s arra vezet, hogy a’ szép nagyot és a’ nagy szépet keressük, inkább mint az Újak csillámlásait és csínos kisdedségét: úgy a’ mi Vályi-Nagyunk nem teve haszontalan munkát, ‘s új birtokunknak addig is örvendhetünk, míg egy más Fordító, a’ Vályi-Nagy’ szellemében, de szerencsésebb csillagzatok alatt, a’ nagy munkát megteheti. Kölcsey ahhoz már hozzá fogott, ‘s olly szorossággal, a’ hogy a’ Régiség’ Írójit szállaltatni kell.”

Kölcsey azonban csak 1823. február 25-én kelt levelében ad arról számot Szemerének, hogy Bay György barátjánál a kezébe került a Vályi Nagy-féle fordítás: ez a levél lesz az első a hétből, amely majd az *Élet és Literaturában* az Iliázi pör első közleményében megjelenik (KFMM Levelezés II. 2007, 257. sz., 39–42.). Szemere ezt a levelet elküldte Kazinczynak (nem tudjuk, mikor), aki március elején válaszolt: ezt a levelet azonban csak Szemere viszontválaszából ismerjük, aki Kazinczynak március 11-én (KazLev. 18. 4178. sz.) küldi vissza a levél egy részletét (ez lesz a hét levélből a második) a következő tervvel: „Gyönyörű elégtételt nyer Kölcsey az Uram Bátyám sorai által, egyszersmind pedig a’ derék Vályi Nagy is kimentve nagyon. Megengedi e Édes Uram Bátyám, hogy Kölcsey kívánsága szerint, az Uram Bátyám tanúbizonysági kinyilatkoztatását a’ Tudományos Gyűjteményben

kinyomtatassam?” Majd bemutatja a közlemény vázlatát: „Vályi Nagy Ferencz’ ILIÁSZÁ felől. KÖLCSEY és KAZINCZY. Szemere Pálhoz.”, majd a két levél. Szemere Kölcseynek is elküldi Kazinczy levelét, illetve a tervezet vázlatát, de neki nemcsak a *Tudományos Gyűjtemény*t, hanem az akkor még *Minerva* címmel tervezett folyóiratukat említi a megjelenés tervezett felületeként – illetve lényeges, hogy hangsúlyozza, Vályi Nagy egykori sárospataki tanítványaként ő a háttérbe húzódik: „Igy akarnám; én, a’ tanítvány, a’ coulisszok mellett maradván Válaszolj, ha tetszésedre leszen e? Gondolkoztam; ha Minervánkban, Iliasod közölte alkalmával, nem volna e jobb Kazinczy levelét előmutatnunk? Most abban vagyok megállapodva, hogy a’ Tudományos Gyűjteményre provocalnunk hathatósabb leszen.” (KFMM Levelezés II. 2007, 258. sz., 43.)

Kölcsey április 6-án válaszol Szemerének, ennek a levélnek egy részlete lesz a 3. levél a hétből (KFMM Levelezés II. 2007, 259. sz., 48.), Kazinczy levelét pedig csak a Szemeréből ismerjük: a március 31-re datált levelet Szemere április 26-án küldi el Kölcseynek (KFMM Levelezés II. 2007, 261. sz., 57–58.), ez lesz a 4. levél a hétből. Azt is hangsúlyozza, hogy a *Tudományos Gyűjtemény* számára elkészítette a korábban tervezett közleményt (amely Kölcsey és Kazinczy 1-1 leveléből állt volna): „Kedves leveleiteket, a’ Tiédet és a’ Kazinczyét, tegnap vevém, a’ midőn a’ Plagiumot Felfedezések titulus alatt a’ Tudományos Gyűjtemény Intelligenz Blattjaiba már elkészítettem volt. Engedd meg, hogy még egyszer közölhessem Veled azokat, a’ miket Kaz[inczy]. e’ tárgyban ajánl!” (Itt következik Kazinczy levele: KFMM Levelezés II. 2007, 261. sz., 57–58.) Szemerének ebben a levelében lényeges lehet a *Felfedezések* cím, melyet tehát eredetileg szánt a levélközlésnek a *Tudományos Gyűjtemény*ben: ez a közlemény ebben a formában tudvalévóleg nem valósult meg ugyan, ám 1826 őszén, az *Élet és Literatúra*-beli közlés, majd Kazinczy *Felső Magyar Országi Minerva*-beli válasza után Szemere és Kölcsey viszontválasza *Felfedezések* gyűjtőcím alatt jelenik majd meg, lásd fentebb, a folyóiratközlemények összesítésénél.

Az ötödik levélről nem sokat tudunk, a rövid szövegben, májusra datálva, Kazinczy csak annak ad hálát, hogy Szemere nem tette közzé a leveleket. Szemere fent idézett, április 26-i levelére – amelyben tehát elküldte Kazinczy március 31-i levelét – Kölcsey május 11-én reagál, ennek a levelének a Kazinczyt és Vályi Nagyot illető része (KFMM Levelezés II. 2007, 264. sz., 66–67.) lesz a hatodik levél. Zárómondataiban Szemerét bírónak kéri fel, amelyet Szemere megismétel Kazinczynak, amikor elküldi neki Kölcsey levelének vonatkozó részletét (1823. május 4., KazLev. 18. 4192. sz.): „A’ plágium satisfactiójára nézve közlöm Kölcseynek sorait, ‘s instálom, édes Uram Bátyám, méltóztassék valamelly tanáccsal felsegíteni. Eddig Prókátornak voltam meghíva, most pedig Bírónak: nem örömet sérteném-meg akár a’ szegény idvezültet, akár Ferit, akár Uram Bátyámat. Itt következik Kölcsey levélrészlete, majd Szemere azt jelzi, tervez valamit tenni, hogy senki ne maradjon elégtétel nélkül: „Ugyan ezen alkalmatossággal írok Kölcseynek is, jelentvén neki, hogy sorait Uram Bátyámmal közlöttem. Ha mind az Uram Bátyám, mind a’ Feri levelét venni fogom, minden esetre teszek valamit, mert V. Nagy is érdemel kímélést, de Kölcseyt sem lehet igazságosan elégtétel nélkül hagyni. Hiszen Uram Bátyám maga is úgy akarja.” Kazinczy erre írt válaszlevelét csak az *Élet és Literatúra* közléséből ismerjük, amely a hetedik levél lesz.

Jól látható tehát, hogy Szemere 1823-ban tudatosan küldte Kölcsey és Kazinczy neki írt leveleit-levélrészleteit a másik félnek, a nyilvános közlés tervével, amely azonban csak három évvel később valósult meg, és Szemere bevezetője tekinthető annak a bírói ítéletnek, amelyre Kölcsey kérte. Kazinczy Guzmics Izidornak 1826. szeptember 17-én írja meg (KazLev. 20. 4684. sz.), mennyire felháborítja a magánlevelek közlése az *Élet és Literatúra*-ban az ő megkérdezése nélkül, egyúttal pedig arról is ír, hogy összehasonlította Vályi Nagy és Kölcsey fordítását, amellyel előkészíti a *Felső Magyar Országi Minerva* szeptemberi füzetében megjelenő válaszát: „Láttad e az *Élet és Literatúra* Kötetét? Szemere kiszedé barátinak leveleiből a’ mi jót ott talált. De melly undokságokat ‘s visszas pedanteriát vive a’ Munkába a’

sok tudományú, de fekete-vérű, 's örök magánya által elposhadt Kölcsey? 'S nem gazság e barátink' levelét, *nekik hírek nélkül*, közzé tenni? nem esztelenség e nem látni, hogy Kölcseyt, a' miket leveleiben mond, mint veszekedésiben B-vel és Vályi-Naggyal, kicsinynek, nevetségesnek kiáltják. »Kilopta Iliászat«. De a' XXIII. Ének a' V.-Nagyé. 'S V.-Nagy nem ére rá, csak végig is tekinteni a' mit dolgozott; kikapta a' halál. Kémélni fogom Kölcseyt, de Vályi-Nagynak halotti áldozatot nyújtok. – Öllelek forró barátsággal. Septbr. 17d. 1826. [majd utóiratként:] Ma Széphalmon valék. Ide hozam a' Kölcsei fordítását. 100 hexameternél többet elolvastam, 's Vályi Nagy tőle egyet sem lopott által. Igen Kölcsey tőlem: Iliad. I. v. 528, Η και κυανησιν επ' οφρυσι νευσε Κρονιων.

Kazinczy: Monda, 's barna szemöldjeivel hunyoríta Kronión,
'S ambroziás haja fellebbent a' Rettenetesnek

Homloka szent bércezen, 's megrendült a' nagy Olympusz.

Kölcsey: Mond', és barna szemöldjeivel hunyoríta Kronión,
'S ambroziás haja fellebbent volt a' Fejedelemnek.

Homloka szent bércezen, 's megrendíté vala Olympot.

Kölcsey plagiáriusnak mondhatja e V.-Nagyot?"

Lucas Kranach: id. Lucas Cranach német festő (1472–1553).

John: Friedrich John német rézmetsző (1769–1843).

Lukács Mester: id. Lucas Cranach, lásd fentebb.

Apollo Vaticanus: az ún. belvederei Apollón szobra, római kori másolat Kr. u. 120– 140 k., Leokharész után, fehér márvány, 224 cm, Vatikáni Múzeum, Vatikán.

Kazinczy Gessnerben, Yorickban és Marmontelben szabad kézzel dolgozott: utalás Kazinczy fordításaira Gessnertől, Sterne-től és Marmonteltől, modern kiadásait lásd: SZÉPLIT 2012, 119–346., 351–454., 13–94.

Salomon Gessner (1730–1788) svájci-német író, idillköltő, festő művészete nagy hatással volt Kazinczyra, akinek írói hírnevét egyik Gessner-fordítása alapozta meg: *Gessner' Idylliumi* (Kassa, 1788). Az *Erast* című színjátékát Kazinczy fordításában adta elő Kelemen László társulata Pesten 1792-ben. A *Kazinczy Ferencz' Munkái* 2. és 3. kötete (Pest, 1815) tartalmazza Gessner életrajzát és munkáit (*Ábel' halála*, *Szemíra és Szemín*, *Daphnisz*, *Első hajós*, *Idyllek*, *Evander*, *Eraszt*).

Laurence Sterne (1713–1768) angol író műveinek alakja és a szerző írói álneve is Yorick. Sterne levelezése Elisabeth Draperrel Yorick néven jelent meg: *Letters from Yorick to Eliza* (1775), amelyet Kazinczy lefordított és kiadott *Yorick' és Eliza' Levelei* címen, a *Kazinczy Ferencz' Munkái* 4. kötetében (Pest, 1815). Ehhez csatolta Raynal francia történésznek Elisabeth Drapert sirató írását (*Raynalnak keserve Eliza után*) és Sterne *A Sentimental Journey through France and Italy* (1768) című útikönyvét is saját fordításában, utóbbit *Érzékeny Utazások Francia- és Olaszországban*, *Sterne után* címmel.

Jean François Marmontel (1723–1799) francia költő, a *Contes moraux* című munkája Kazinczy fordításában *Szívképző Regék* címmel jelent meg. Először: *Kazinczynak fordított Egyveleg Írásai* (I. kötet, Széphalom, 1808), másodsor: *Kazinczy Ferencz' Munkái* (1. kötet, Pest, 1814). 1830-as újradolgozása kéziratban maradt.

De Emília és Minna czirkalommal vannak mérve: Gotthold Ephraim Lessing színdarabjai, amelyeket Kazinczy magyarra fordított. Az *Emilia Galotti* (1772) címűt többször átdolgozta, majd 1830-ban jelent meg nyomtatásban Bajza József kiadásában. A *Minna von Barnhelm* című vígjáték (1768) fordítása a munkácsi fogságban készült, de életében nem jelent meg (*Barnhelmi Minna* vagy *A katona-szerencse*).

's csaknem annyira mint a' Hamleti: hány a' harang?: Kazinczy *Hamlet*-fordításának egy szöveghelyére utal, amely 1790-ben jelent meg Kassán. Német fordítás nyomán készítette. A

„hány a harang” sokszor volt Kazinczy példája arra, hogy az idegen nyelvek idiómái neologizmusként újíthatják meg a magyar nyelv nehézségét.

quantitative (lat.): mennyiségileg.

qualitative (lat.): minőségileg.

Conti, Marinelli: az *Emilia Galotti* szereplői, lásd fentebb Lessingről.

Schiller: Friedrich Schiller (1759–1805) német költő, drámaíró.

Goethe: Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) német költő, író, drámaíró.

a’ Rembrand’ anyja: Rembrandt (1606–1669) holland festő egyes portréin idős nőalak ül modellt, aki a feltételezések szerint a festő édesanyja lehet.

a’ Carlo Dolce’ Madonnáji: Carlo Dolci itáliai barokk festő (1616–1686) szentképei, Mária-ábrázolásai rendkívül népszerűek voltak, Kazinczy epigrammát is írt az egyikéről. Ehhez lásd BÓDI 2021, 120–122.

die Räuber: Schiller első drámája (1781), magyarul *Haramiák* címmel ismert.

Tell: Schiller *Wilhelm Tell* című darabja 1804-ben készült el.

Egmont: Goethe darabja 1788-ból. Kazinczy még ebben az évben magyarra fordítja, de majd csak a *Kazinczy Ferencz’ Munkáji* 8. kötetében jelenik meg (Pest, 1816).

De mi ér fel Tellben egy Klárral: Klare az *Egmont* női főszereplője.

Die Trommel gerühret...: az *Egmont* híres monológjának kezdése, ’a dob pereg’.

cothurnus (lat.): tragédia, szomorújáték.

Iphigenia: Goethe színdarabja, az *Iphigenia Taurisban* (1779), Kazinczy fordítása kéziratban maradt.

Don Carlos: Schiller darabja (1788).

Orleáni Szűz: Schiller darabja (1801).

Wahlverwandschaft: Goethe regénye, a *Vonzások és választások* (1809).

nüancírozás (fr.): árnyalni, a nuance jelentése árnyalat.

die Fräuleint mond (in singulari) das helyett: a kisasszony (Fräulein) szó a német nyelvben semleges nemű, vagyis a névelője egyes számban (lat.: in singulari) helyesen *das*, azaz nem nőnemű, hanem semleges nemű.

terminatio (ném. lat.): itt: meghatározás, fogalomhasználat.

neutrius (lat.): semleges.

feminin (lat.): nőnemű.

Klopstock is így konstruál: Verehere das Weib, die dich gebahr.: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő *Sinai und Golgatha* című verse 9. versszakának 1. és 2. sora pontatlanul idézve. Klopstocknál: „Verehr den Mann, der dich gezeugt, / Das Weib, die dich gebahr.” Magyarul: Tiszteld azt az embert, aki nemzett téged, / Az asszonyt, aki megszült téged.

Homerus: Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög költő.

Herodot: Hérodotosz (Kr. e. 484–425) görög történetíró.

Freylich musste...: Természetesen Arisztotelész vagy épp az alexandriaiak valamelyik pallérozott görög kortásának Homérosz olvasásakor olyan érzése lehetett, mint nekünk, mikor teszem ilyen verssorokból álló költeményt olvasunk: „Mikoron kedég az kerál fiaskája kivé jőne, Hinz elébe méne, és néki az ő kezét szorongatja vala.” ford. Tompa József, TOMPA 1966, 161.

Kölcsey olly Homért próbála adni: Kölcsey *Iliász*-fordítására utal.

a’ Latiatuc’ korában: utalás a *Halotti beszéd és könyörgés* kezdő szavaira, a legkorábbi magyar szövegemlékre, amely 1192–1195 körül keletkezett.

digammás vők: a digamma a preklasszikus görög ábécé hatodik betűje. Archaikus neve a *vau*, még a klasszikus kor előtt kikerült az ábécéből. Kazinczy az 1817. június 11-én kelt levelében a következőket írja Kölcseynek: „Alig értem, mi az a’ Vöket, ‘s későn láttam, hogy az a’ digemma Aeolicum.” (KazLev. 15. 3451. sz.) Kölcsey a Széphalomba küldött kézirat 8. sorában az *öket* alak helyett *vöket* ír, amit Kazinczy archaizálásként értelmezhetett, amely megidézhette

szerinte az attikai nyelvjárásból eltűnt, de az aeolban fennmaradt digammát. Lásd még: KFMM 2003, 496. Szemere itt egészen biztosan visszautal Kazinczy idézett levelére.

hajtogatott participialitások: „nyilván a további toldalékkal ellátott határozói igenév (látvám, látvád stb.; látvát) típusát érti Szemere”, TOMPA 1966, 162. Kazinczy az 1817. június 11-én kelt levelében a következőket írja Kölcseynek (KazLev. 15. 3451. sz.): „S az *a'* látnája melly szépen emlékeztet *a'* Jóniai genitivusra.” Itt is az archaizálás lényeges, illetve az Iliászbán megjelenő dialektális változatok érzékeltetése. Lásd még: KFMM 2003, 496. Szemere itt egészen biztosan visszautal Kazinczy idézett levelére.

Cseke: Szatmárcseke, Kölcsey lakhelye, a levelek keltezésében tehát az ő szerzőségére utal.

Prokátor (lat.): ügyvéd.

a' beszéd Tudományos Gyűjteménybe illő tárgyról foly: utalás az 1817 és 1841 között működő, havonta kiadott magyar nyelvű tudományos folyóiratra, amelynek célja a magyar nyelvű kultúra és tudományosság segítése volt. Számos irodalmi-tudományos vita anyagának adott helyet.

Reponáltatni (lat.): itt: tulajdonába visszahelyeztetni.

Fiskális (lat.): ügyvéd.

Bay Gyuri: Bay György (1792–1849) királyi tanácsos és alnádor, Kölcsey barátja volt, aki Beregsurányban élt, a falu a Tisza túlsópartján található, Szatmárcsekétől mintegy 10 kilométerre.

Nagy Ferencznek Homérját nyújtá felém: utalás Vályi Nagy Ferenc 1821-ben Kazinczy gondozásában kiadott Homérosz-fordítására.

Homérból valaha én is fordítottam valamit: Kölcsey 1815-ben kezdi el a fordítást (KFMM Levelezés III. 2011, 586. sz., 199.), és 1817 tavaszáig dolgozott rajta. A *Felső Magyar Országi Minerva* 1826. szeptemberi füzetében (, amelyben Kazinczy kiadja Kölcsey fordítását és hozzáfűzi lábjegyzetét (*Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához* [1.]), a fordítás végén ez olvasható: „Elvégezém az Első Éneket Csekén [Szatmár Várm.] Novemb. 30-án 1816.” (879. o.)

Szegény Leibnitz! Hijában valál egyyike a' Legnagyobbaknak. A' Principium Indiscernibilium nem fejle ki a' te fejedből sok törés nélkül. : Gottfried Wilhelm Leibniz német filozófus az ún. monasz-elméletében a principium identitatis indiscernibilium, vagyis az önazonosság elválaszthatatlan elve azt jelenti, hogy a valóságban nincs két teljesen egyforma egyed.

Neked én még 1816dikban megküldém Homéromnak elejét: Kölcsey 1816. március 28-i levelében küldi Szemerének a fordítás első 105 sorát. (KFMM Levelezés I. 2005, 185. sz., 468–470.)

Prónay Sándor: (1760–1839) királyi kamarás, a Magyar Tudós Társaság támogatója és igazgatóságának tagja (1830).

Mailáth János: (1786–1855) német műveltségű író, konzervatív politikus, Kazinczy barátja. Kazinczy a regéit és meséit magyarra fordította, de csak halála után jelentek meg.

Professor Scedius: Schedius Lajos János (1768–1847) szerkesztő, egyetemi tanár, a Magyar Tudós Társaság tagja, a Kisfaludy Társaság alelnöke. 1792-ben lett a pesti egyetem esztétika- és nyelvészettanára.

Camerarius Vay Ábrahám Úr: (1789–1855) kamarás, főispán.

Vitkovics, a' Mese apja: Vitkovics Mihály (1778 – 1829) költő ró, irodalompartoló, ügyvéd. Pesti otthona írók kedvelt találkozóhelye volt. Kölcsey itt *Vitkovics Mihály' Meséji és Versei* című kötetére utal (Pest, 1817).

az én felejtethetlen Szedliczkym: Szedliczky Imre (1782–1826) pesti ügyvéd, Vitkovics barátja, a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőségi tagja.

a' Plagiariusok jutottak eszembe: a szó eredete a latin plagiare, jelentése gyermeket vagy rabszolgát rabolni. A plagiarius am. emberrabló. A 18. században terjedt el az a jelentése, hogy a szerzői jog megsértését plágiumnak nevezik.

Hallottuk akkor a' Calliope kezdetű Iliászi fordítást: Szemere szerint Vályi Nagy fordítása 1817-ben így kezdődött: „Zengd óh Calliopé Peleus fija...” (Vö. Szemere levele Kölcseynek, 1817. április 29., 225. sz., KFMM 2005. Levelezés I., 553.) A nyomtatásban megjelent változat: Zengd nékem, Istenné... (VÁLYI NAGY 1821, I., 3.)

hallottuk a' Pandarus nyilazását zengő sorokat: Panadrosz a trójaiak szövetségese, becsvágyó ember és kiváló íjász, aki megszegte a fegyverszünetet Pallasz Athéné sugallatára, mivel megsebesítette nyilával Menelaosz spártai királyt.

Igy a' Nachdruck-ot is lehetne menteni a' Közhaszon' és a' Cultura' terjedése eránt való nagy buzgósággal: Nachdruck (ném.) utánnyomat, itt a szerzői jog megkerülésével készített új kiadás.

Köszönöm az ilyen szép érzést, az ilyen buzgóságot, de csak úgy, mint az Amerikai nép a' Spanyol T...knek emberszeretetöket, kik a' szerencsétlen nemzetséget vér és kín által igyekeztek kényszeríteni az Ü...-re.: a kipontozott szavak: Térítőknek, Üdvösségre.

's Magad a' Couliissák mellé vonúlj: (fr.) coulisse, azaz kulissza, jelentése itt háttérbe vonulás.

Én Sallustban Szentgyörgyi Gellértet még dicsekedve követtem a' hol lehetett: utalás Kazinczy Sallustius-fordítására, amelyen élete végéig dolgozott. Szentgyörgyi Gellért fordítása 1811-ben jelent meg, a munkáról Kazinczy recenziót is írt, lásd kötetünkben: Sallustius Szent Györgyi Gellért' magyarázásával – recenzió.

Legjobbna látnám tehát ha az Iliász' meglopdosott Első Könyvét a' Hébének adnánk: a Hébe egy Bécsben kiadott magyar nyelvű almanach, szerkesztője Igaz Sámuel. Az 1822-es évre még *Zsebkönyv* címen jelent meg, majd az 1823-astól az 1826-osig már *Hébe* címmel. Kazinczy több recenziót is írt a Hébe-kiadványokról, lásd kötetünkben. Az első: Recenzió az 1823. évi Hébe zsebkönyvről [1.].

a' titularis pagina (lat.): címlap.

Igaz: Igaz Sámuel (1786–1826) újságíró, a Hébe szerkesztője és kiadója.

azt Kölcsey 1813. fordította: Kazinczy tévesztése vagy téves információja, Kölcsey 1815-ben kezd a fordításhoz.

Mert nem lehetetlen feltennem, hogy azt a' Kiadó cselekedte: Kölcsey azt a lehetőséget veti fel, hogy Kazinczy, a sajtó rendező javította át Vályi Nagy fordításának első énekét az ő munkája alapján.

Homérnak Első Éneke Hébébe való e? Erre ezt felelném; Mint a' Gierusaleme liberatáé Aurórába: utalás arra, hogy Helmezy Mihály fordításának részlete Tasso eposzából az Aurora első kötetében jelent meg (169–192.). Kazinczy szerint nem való zsebkönyve, mert „ide csak játékok kellenek” (Kazinczy Helmezynek, 1822. június 18., KazLev. 18. 4090. sz.) Torquato Tasso *Megszabadított Jeruzsálem* című barokk eposzáról van szó (1581), illetve az Aurora almanachról, amelyet Kisfaludy Károly indított el szerkesztőként 1822-ben, és 1837-ig működött. A kiadvány egy ideig a Hébe riválisa volt. Kazinczy több recenziót is írt az Aurora-kiadványokról, lásd kötetünkben. Az első: Recenzió az 1823. évi Aurora almanachról.

tanítója: Szemerét Sárospatakon tanította Vályi Nagy Ferenc.

Gróf Dezsőffy: Dessewffy József (1771–1843) író, szerkesztő, politikus, Kazinczy barátja.

171. Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [1.]

szövegforrás

Felső Magyar Országú Minerva, 1826. 3dik Negyed Szeptember, 877.

társszövegforrás

Felfedezések – Kazinczy nyílt válasza

Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [2.]

szerzőség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

A teljes közlemény, vagyis Kölcsey Iliász-fordítása, Kazinczy lábjegyzete, majd a fordítást követő válasza kivágatként megtalálható az MTA KIK Nyelvtud. 4r. 42/II. 23a–31a lapjain. Ebben a szakaszban nincs autográf javítás.

magyarázat

A közlemény az Iliászi pör része: Kazinczy az 1826-os *Élet és Literaturában* közreadott magánlevelekre, vagyis Kölcsey és Kazinczy által Szemerének írottak közzétételére reagál azzal, hogy kiadja a Kölcsey által fordított első éneket az *Iliászból*. Ebben a lábjegyzetben rámutat arra, hogy Kölcsey a fordításában három sort tőle, Kazinczytól vett át, majd a szövegközlés után egy terjedelmesebb kommentárban védekezik a plágium vádjá ellen (lásd kötetünkben: *Kazinczy nyílt válasza* [1.]). Az összefüggésekhez lásd az Iliászi pőről írottakat kötetünkben, a *Miként szabad rézre metszeni?* közlemény jegyzetében.

Kazinczynak ez a válasza az *Élet és Literatura* közleményére 1826 szeptemberének második felében készülhetett, amint azt a Guzmics Izidornak 1826. szeptember 17-én írt leveléből (KazLev. 20. 4684. sz.) kiderül. Ebben fogalmazza meg, mennyire felháborítja a magánlevelek közlése az *Élet és Literaturában* az ő megkérdezése nélkül, egyúttal pedig arról is ír, hogy összehasonlította Vályi Nagy és Kölcsey fordítását, amellyel előkészíti ezt a lábjegyzetét és a fordítást követő hosszabb kommentárját: „Láttad e az *Élet és Literatura* Kötetét? Szemere kisedé barátinak leveleiből a’ mi jót ott talált. De melly undokságokat ‘s visszás pedanteriát vive a’ Munkába a’ sok tudományú, de fekete-vérű, ‘s örök magánya által elposhadt Kölcsey? ‘S nem gázság e barátink’ levelét, *nekik hírek nélkül*, közzé tenni? nem esztelenség e nem látni, hogy Kölcseyt, a’ miket leveleiben mond, mint veszekedésiben B-vel és Vályi-Naggal, kicsinynek, nevetségesnek kiáltják. »Kilopta Iliászat«. De a’ XXIII. Ének a’ V.-Nagyé. ‘S V.-Nagy nem ére rá, csak végig is tekinteni a’ mit dolgozott; kikapta a’ halál. Kémélni fogom Kölcseyt, de Vályi-Nagynak halotti áldozatot nyújtok. – Öllelek forró barátsággal. Septbr. 17d. 1826. [majd utóiratként:] Ma Széphalmon valék. Ide hozam a’ Kölcsei fordítását. 100 hexameternél többet elolvastam, ‘s Vályi Nagy tőle egyet sem lopott által. Igen Kölcsey tőlem: Iliad. I. v. 528, Η και κυανησιν επ’ οφρυσι νευσε Κρονιων.

Kazinczy: Monda, ‘s barna szemöldjeivel hunyoríta Kroníon,
‘S ambroziás haja fellebbent a’ Rettenetesnek
Homloka szent bérczén, ‘s megrendült a’ nagy Olympusz.
Kölcsey: Mond’, és barna szemöldjeivel hunyoríta Kroníon,
‘S ambroziás haja fellebbent volt a’ Fejedelemnek.
Homloka szent bérczén, ‘s megrendíté vala Olympot.

Kölcsey plagiáriusnak mondhatja e V.-Nagyot?”

Bárfay Lászlónak 1826. október 23-án írt levelében (KazLev. 20. 4697. sz.) összefoglalja, hogyan gondolkodik a fordításról, mit tart felháborítónak Kölcsey eljárásában, illetve hivatkozik a *Felső Magyar Országi Minervában* megjelent közleményeire: „Hát az az ő megtévedése, hogy a’ más sárgáját a’ maga sárgájának ismerte, mivel az is sárga, és az és ez egy kancza fiai, nem olly megtévedés e, a’ mi nem mosolygást, nem nevetést, hanem kaczagást érdemel? ‘S mit mondasz arra, hogy tíz esztendeig forralja magában a’ neheztelést, ‘s engeszteléseimnek nem enged, hanem általok még ingereltetik? Vályi Nagy tolvaja neki, mert – restelli összehasonlítani a V[ályi] N[agy] fordítását a’ magáéval. Mit mondasz arra, hogy leveleimet és a’ magáét kiadja, ‘s nekem hírem nélkül, ‘s engem vádol, hogy eránta igazságtalan vagyok?

‘S mi haszon van abból, hogy az Olvasó azt bosszankodva olvassa. A V. N. özvegye, gyermekei, barátjai meg vannak bántva, ‘s engem elkeseredve támadnak-meg, engem vádolnak.

Híjába mondtam, hogy egy elposhadt és hypochondr. embernek másképen nem szólhattam. – De eddig olvasád a’ mit ezen nekem gyűlöletes dologra Minervában mondtam.”

Kölcsey Ferenc: Kölcsey Ferenc (1790–1838).

Mond, és barna...: a Minerva számozása szerint az *Iliász* 534–536. sorai, Kazinczy 529–531. soroknak nevezi következő közleményében, Kölcsey [*Végszó*]-ja pedig majd 528–530-nak, ez utóbbi a pontos számozás.

Phidiász: Pheidiasz (Kr. e. 500–Kr. e. 430 k.), a klasszikus görögség legnagyobb alakja, az Olümpiában elkészített tizenkét méter magas Zeusz-szobra az ókori világ hét csodájának egyike volt.

Rhapszódosz (gör.): rapszódosz, vagyis ókori görög énekmondó.

Homér: Homérosz (Kr. e. 8. sz.) görög költő.

Thetisz: Thetisz görög istennő, tengeri nimfa. Péleusszal kötött házasságának eseményén tört ki a viszály Héra, Aphrodité és Pallasz Athéné között Erisz aranyalmája miatt, amely a trójai háború kirobbanásához vezetett. Thetisz és Péleusz gyermeke Akhilleusz.

A’ Vályi-Nagy ellen tett igazságtalan vád: az Iliászi pör alapja, vagyis az, hogy Kölcsey megtalálja Vályi Nagy Iliász-fordításának első énekében saját fordítását, Kazinczy viszont tagadja a plágium vádját.

e’ sorokat én fordítám, még minekelőtte Kölcsey Iliászához fogott: Kazinczy az 1815. december 29-én kelt levelében küldte el Kölcseynek (KazLev. 13. 3083.) a három sor fordítását.

Elvégezém az Első Éneket Csekén [Szatmár Várm.] Novemb. 30-án 1816.: Ez az aláírás szerepel az *Iliász* első éneke fordításának végén a közleményben: eszerint a Kazinczynál lévő másolaton ez a dátum szerepelhetett.

172. Kazinczy nyílt válasza [1.]

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 3dik Negyed Szeptember, 880–881.

társszövegforrás

Kazinczy nyílt válasza [2.]

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

A teljes közlemény, vagyis Kölcsey *Iliász*-fordítása, Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [1.], majd a fordítást követő válasza (jelen közlemény) kivágatként megtalálható az MTA KIK Nyelvtud. 4r. 42/II. 23a–31a lapjain. Egyetlen autográf kiegészítés található benne, egy ’s kötőszóé, ezt a főszövegben jelöltük.

magyarázat

Az összefüggésekhez és a keletkezéshez lásd a Miként szabad rézre metszeni? és a Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [1.] jegyzeteit.

Kölcsey Az Élet és Literatura’ Kötetében (Pest, 1826.) lap 256–276. keserű dévajkodással panasolja, hogy meg van lopva Vályi-Nagy által: az Iliászi pör anyagára utal, de pontatlan oldalszámmal. Kölcsey az első levélben írja Szemerének a Vályi Nagy-féle fordításban tett felfedezését, amely a folyóirat 265–268. oldalain olvasható.

Kölcsey: Kölcsey Ferenc (1790–1838).

Szemere: Szemere Pál (1785–1861) költő, író, az *Élet és Literatura* szerkesztője.

Cicerónak Philippicái: Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106–Kr. e. 43) római író, filozófus, politikus. A *Philippicák* annak a tizennégy ékes hangú szónoklatnak a címe, amelyek Antonius triumvir ellen szólnak. A cím eredete Démoszthenész athéni szónok politikai beszéde II. Philipposz makedón király ellen. Kazinczy utalása a második szónoklat negyedik bekezdésére vonatkozik, amelyben Cicero egy magánlevél ellopásának és nyilvános felolvasásának anekdotájára alapozza érvelését: „Ez a faragatlan fickó azonban, kinek fogalma sincs az illendőségről, még egy levelet is felolvasott, amelyet állítólag tőlem kapott. Megtörtént már valaha valakivel, ki csal valamelyest is ismerte a jobb körök szokását, hogy barátjától kapott levelet – ha valami súrlódás támadt köztük – közhírré tette s nyilvánosan felolvasta? Mi másra vezetne ez, mint az emberi társas élet megszűnésére, a távol lévő barátok elhidegülésére? Mennyi tréfás megjegyzés fordul elő egy levélben, ami a kívülállók előtt idétlenségnek hat, s mennyi komoly közlés, ami mégsem tartozik semmiképpen másra.” Maróti Egon fordítása.

458.: a Felső Magyar Országi Minerva számozása szerint ez a 463. sor, Vályi Nagyban a 457. az 529–531 sorokra: a *Felső Magyar Országi Minerva* számozása szerint ezek az 534–536. sorok. Ezt a szakaszt Kazinczy 1815. december 29-én kelt levelében küldi el Kölcseynek (KazLev. 13. 3083. sz.), lásd a *Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához* [1.] jegyzetét.

az egymás mellé jutott vagy egymás mellett álló vocálisokat a' kiszöktetés vagy össze-olvasztás által az én példám után csinálgatja eggyé?: Kazinczy itt az elízió és a szinerézis jelenségére utal. Az előbbi a két egymást követő magánhangzó közül az egyik kihagyása, amely a magyarban szórványos, a görög és a latin költészetben pedig bevett gyakorlat. A szinerézisben két egymás melletti magánhangzó diftongussá vagy egy szótaggá olvad össze. Kazinczy ezeket az alakzatokat saját költői gyakorlatának részévé tette, és ragaszkodott ehhez az eljáráshoz. Lásd még kötetünkben: *Szabad-e elisióval élni a magyar verselésben?*, illetve KFMM 2003, 511–512.

a Kiadó nem gyujta e annyi tömjént Kölcseynek, hogy ennek ugyan nem marada oka még többet kívánni?: Kazinczy itt a Vályi Nagy-féle fordítás általa jegyzett előszavára utal, ehhez lásd a *[Miként szabad rézre metszeni?] jegyzetét*.

Legalább ohajtjuk, hogy a' Szerecsenek, Angyalok, Heroldok, fordításából kimaradjanak: Kazinczy azt kifogásolja, hogy Kölcsey olyan fogalmakat, szavakat használ a fordításában, amelyek a görög kultúrában nem léteztek. Kölcsey ezeket a szavakat a *Minerva* sorszámozása szerint a 333, 334, 391, 392 és 423. sorokban használja. Lásd még részletesebben: KFMM 2003, 512.

Ungvár-Németi nyilat pattanta Vályi-Nagyra: Ungvárnémeti Tóth László (1788–1820) költő a költészetéről szóló értekezésében Vályi Nagytól idéz egy olyan szakaszt, amelynek stílusrétege szerinte nem megfelelő (*A' Költőnek remekpéldáiról, különösen Pindarról, a' Pindarnak Versmértékeiről, Tudományos Gyűjtemény*, 1818/VI. 64–65.). Lásd még KFMM 2003, 512–513.)

Ungvár-Németi most kiadá Herminének írt Ódáját: Ungvárnémeti Tóth László költeménye: *Gyász-tisztelet Hermine császári főhercegnének halálára*, Pest, 1817.; *Tudományos Gyűjtemény*, 1818. VI. kötet, 83–86.).

173. Felfedezések – Kazinczy nyílt válasza

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1826. X. kötet, 115.

társszövegforrás

Kazinczy nyílt válasza [1.] első bekezdésének, illetve második bekezdése első felének

újraközlése, Szemere és Kölcsény válasza előtt.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázatok

Az Iliászi pörhöz és a közlemények sorrendjéhez lásd kötetünkben a *Miként szabad rézre metszeni? jegyzetét*. Szemere jelen közleményt követően végzi el részletesen Vályi Nagy és Kölcsény fordításának összehasonlítását.

174. Tudósítások a 'Rákóczy-ház' Genealógiai ismertetének megigazítására, kibővítésére

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 4dik Negyed November, 941–960.

megjelenés

Az 1827–1830 között kidolgozott *Kazinczynak Erdélyi Levelei Gróf Dessewffy Józsefhez MDCCCXVI.* szövegforrásban (első kiadása Kazinczy halála után: 1839) a Rákócziakról egy rövidebb, latin forrásszövegek, illetve családfa nélküli verzió található meg. Lásd ERDLEV 2013, 231–233.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

A teljes közlemény kivágatként megtalálható az MTA KIK K 640/II. 1a – 10b oldalain. Kazinczy autográf javításait a főszövegben jelöltük. Az egész MTA KIK K 640/II. csomó tetemes anyaga (1a–195a) a Rákóczy családdal kapcsolatos feljegyzéseket, levéltári másolatokat és újságcikkeket tartalmaz, utóbbiakat Debreczeni Bárány Ágostontól, szintén a *Felső Magyar Országi Minerva* hasábjairól. Az első a *Zrínyi Ilona képe* az 1828. áprilisi számból (1643–1648. oldal a folyóiratban, illetve MTA KIK K 640/II. 46a–48b), a második pedig a *Felső-Vadászi RÁKÓCZY FERENCZ' a' II-dik, ' beiktatott Erdélyi Fejedelem, ' és Sárosi Fő-Ispán' képe* az 1828. júniusi számból (1721–1727. oldal a folyóiratban, illetve MTA KIK K 640/II. 49a–52a). Debreczeni Bárány Ágostonnal 1827 folyamán levelezik is Kazinczy a történelmi életrajzok tárgyában.

magyarázat

A közleményben levéltári iratok és azok kommentárjai olvashatók, így részben Kazinczy levéltári munkájához kapcsolódik: 1821-től végezte a Zemplén vármegyei levéltár anyagának rendezését Sátoraljaújhelyben. Továbbá az anyagot az *Erdélyi levelek* ez idő tájt sajtó alá rendezett anyagába is beilleszti, más történelmi családok portréja mellé. A Rákócziakhoz kapcsolódó közlemény háttérében ugyanakkor a *Felső Magyar-Országi Minervában* ezekben az években közölt további életrajzi-történelmi anyagok állhatnak motivációként: az 1825. szeptemberi számban jelenik meg Kazinczy Szirmay Antal-életrajza (*Udvari-Tanácsos Szirmai Szirmay Antal Úr' Élete*), majd Ürményi Józsefé (*Ürményi Ürményi József*), illetve a Rádayaké (*A' Rádayak*).

1826. szeptember 14-én kelt levelében Kazinczy azt írja Dulházy Mihálynak (KazLev. 20. 4683. sz.), hogy a lap kiadójának, Ellinger Istvánnak szeretné háláját kifejezni azzal, hogy a lap számára minél több közlemény küld: „de én Ellinger Ur eránt áldozatok tétele által is akarnám bizonyítani hálámat, ' s jóvá tenni vétkemet, hogy pénzét csak Januáriusban fizethetem-le. Azért tegye az Ur bizonyossá, hogy tőlem sokat fog kapni, és interesszáns darabokat. A'

Nemzettel meg kell szeretetnünk Minervát. Mihelytt elkészülhetek vele, 's már csaknem, egészen kész vagyok, küldöm a' RÁKÓCZIAK genealógiai históriáját zur Berichtigung und Ergänzung dessen, was Carl Wagner (Jesuit und Prof. bey der Universität von Ofen oder schon Pest) über die ausgestorbene Familie Rákóczy schrieb." – azaz Wágner Károly jezsuita szerzetes és egyetemi tanár kutatásait egészítette és javította ki a Rákócziakról. Ezt követően a Rákóczi-téma esetleges politikai konnotációitól próbálja mentesíteni készülő közleményét: „A' Rákóczy név ne ijessze-el Ellinger Urat és a' Censort. Nem Politikai írás ez, hanem csak Históriai, vagy inkább Genealógiai; 's hogy hihetnénk, hogy az *tilalmas*, vagy *gyanús*?" [Kiemelések az eredetiben. B. K.]

A levelezéből az is kiderül, hogy Kazinczy 1826 novemberének első felében készült el a közleménnyel, ugyanis 1826. november 14-én kelt levelében azt kérdezi Dulházytól (KazLev. 20. 4710. sz.), megérkezett-e már a kiadóhoz a Rákócziakról szóló írása: „Vette e Ellinger Ur a' Rákóczy ház Genealógiáját, melyet Szolgabíró Kornis Úr által küldék? 's a' Tulsiczky engedelmével? Vette e a' Goró Munkája Recenzióját, melyet Mikóházi alkalmatosság vive a' Gróf Aurélnak írt levéllel? Nem lesz fogatkozás MSban a' Minervára.”

Az alábbiakban elsősorban a Kazinczy által használt forrásokat és a főbb személyneveket magyarázzuk, illetve a latin és a német nyelvű szövegrészek fordítását adjuk meg.

Wagner Károly (1732–1790) jezsuita szerzetestanár, egyetemi tanár, a budai egyetemi könyvtár könyvtárosa. Wagner felhasznált munkája: *Collectanea Genealogica – Historica illustrium Hungariae Familiarum, quae jam interciderunt* (Decas I – Decas IV, Buda, 1778. Kazinczy által használt 2. kiadás: Pozsony–Pest–Lipcse, 1802), ezen belül pedig a Rákóczi-fejezet: *Rákóczy de Felső Vadász*, IV /88–104.)

Telegdi Miklós (1535 – 1586) pécsi püspök, teológus.

IV. László (126 –1290) magyar király, 1272-től haláláig uralkodott.

Quod cum...: Mert miután Pál főispán, Gopol (Gyapoly) fia a Bukath-Radvan nemzetségből örökös nélkül maradt, azzal az alázatos kérrrel fordult hozzánk, hogy különleges kegyet gyakorolva felé, hagyjuk meg neki a szabad döntési lehetőséget, hogy kolostorában élve minden földbirtokát, szolgálait és cselédjeit, illetve egyéb javait rokonai közül annak adja vagy halálakor arra hagyja, akire csak akarja. Mivel Pál ispán valóban különféle hűséges szolgáltatásokat tett nekünk és a királyságnak az azt megkívánó időszakokban, így mi királyi nagylelkűséggel jóváhagyva a kéréseit, jelen okoknál fogva megengedtük neki, hogy akaratának megfelelően szabad és biztos döntési joggal éljen arra nézve, hogy minden földbirtokát, szolgálait és cselédjeit, illetve egyéb javait rokonai közül vagy kolostorából annak adja vagy arra hagyja, akire csak akarja. Továbbá a szolgálak és cselédek elbocsátása tárgyában is szabad kezétadtunk neki, jóváhagyva és biztosítva mindent, amit tett vagy szóban előre meghagyott. Ezt a rendeletet a Morva királyságban, a laai vár közelében a szent királyság nyolcadik esztendejében, az Úr 1278. évében adták ki.

quod universas...: hogy minden öröklött földbirtokát, Körtvélyest, Hort, Morvát és Szincset egyenlő szeretete jelölül átruházta Illyés említett fiaira, hogy azokat örök és visszavonhatatlan joggal birtokolják.

Mátyás: Hunyadi Mátyás, I. Mátyás (1443–1490) magyar király, 1458-tól haláláig uralkodik.

II. Ulászló: (1456–1516): 1490-től haláláig magyar király.

II. Lajos: (1506–1526) 1516-tól haláláig magyar király.

II. Ferdinánd: (1578–1637) 1619-től haláláig magyar király.

Bethlen Gábor: (1580 – 1629) 1613-tól haláláig erdélyi fejedelem.

Eszterházy Miklós: (1582–1645) Magyarország nádora 1625-től haláláig.

Spectabiles, Magnifici etc. etc. (Domini)! Salutem et servitiorem (gratiam)! (lat.): Tekintélyes, dicső (Urak)! Üdvözlét és alázatos (köszönet)!

(Die) II-ma praesentis mensis ex publico eorum Congregationum (lat.): e hónap 2-án

gyülekezeteik közösségéből.

Ante latam et pronunciatam sententiam contra praerogativas nobilitares (lat.): az ítélet meghozása és kikiáltása előtt a nemesi kiváltságok ellenére.

Nemo nisi legitime citatus ez iuris ordine convictus condemnari potest (lat.): senkit sem lehet elítélni, ha törvényesen nem idézték a bíróság elé és a bűnössége nem bizonyosodott be.

In flagranti crimine (lat.): izzó bűnben.

Sinistra informatio (lat.): rossz vagy megtévesztő információ.

Lege regni (lat.): a királyság törvénye szerint.

Contra personam nostram (lat.): a személyünk ellen.

Magistratus (lat.): tisztviselő, hatóság.

Patronus (lat.): pártfogó, jogi képviselő.

Iurisdictio (lat.): igazságszolgáltatás.

Cum maximo praeiudicio libertatis nobilitaris (lat.): a legnagyobb előítélettel a nemesi szabadság iránt.

Propria auctoritate Inquisitionat instituál (lat.): saját hatalmából bírósági vizsgálatokat rendel el.

Pronunciál (lat.): ítéletet hirdet.

Praeter ordinarium iuris processum (lat.): eltekintve a rendes jogi eljárástól.

Ex officio (lat.): hivatalból, kötelezettségből.

Praetensió (lat.): igény, követelés.

Praeter omnem viam iuris (lat.): minden jogi eljárástól eltekintve.

Iniuria (lat.): jogsértés, sérelem.

Cítál (lat.): bíróság elé idéz.

Convincál (lat.): rábizonyít.

Requirál (lat.): újra felkeres, megvizsgál.

Ratió (lat.): ok.

Diploma (lat.): irat.

Ab anno (lat.): évtől.

Legitime interessata persona (lat.): törvényesen érdekelt személy.

Inordinate (lat.): rendezetlenül.

Processus (lat.): eljárás.

Offensió (lat.): sérelem.

inconvenientia (lat.): nézeteltérés, ellenkezés, széthúzás.

Animadvertál (lat.): int, fenyít, kritizál.

Datum in Castello... (lat.): Ez a levél kelt 1638 vagy 1628. április 28-án Lálamepdch várunkban. Szolgájuk és legkészségesebb barátjuk, gróf galántai Eszterházy Miklós.

Zsigmond: Luxemburgi Zsigmond magyar király (1368–1437, 1387-től haláláig uralkodott, 1433-tól német-római császár), apja János cseh király, Luxemburg hercege, az ő királysága alatt épült a likavai vár (ma Szlovákiában).

II. Rudolf: (1552–1612) II. Rudolf néven német-római császár, I. Rudolf néven magyar király 1576-tól haláláig.

Postquam singularis... (lat.): Rákóczy Zsigmond, miután körünkben alaposabban mérlegeltük páratlan hűséged őszinteségét és megingathatatlanságát, mi több, lelki elszántságodat, arra jutottunk, hogy már ifjú korodtól fogva ezekkel a nyilvánvaló bizonyságokkal nem csak a néhai legszentebb uralkodónk, II. Miksa római császár, magyar és cseh király, a mi legdrágább, boldog emlékezetű urunk és atyánk nagyrabecsülését, hanem a mi elismerésünket is kivívtad. Ennélfogva úgy tartjuk, hogy te érdemelted ki a leginkább tőlünk azt a kiváltságot, hogy tetteidnek tanúsága neved halhatatlan emlékezetével együtt dicsőségesen az utókorra hagyományozódjon. Mert elismerjük, hogy rögtön, mihelyst felnőtél, testi erővel és különféle kiváló lelki tulajdonságokkal, továbbá kivételes kegyességgel gazdagon felruházva nem adtad

át magadat a fényűzés és a restség rontásának, hanem éppen hogy a szellemedet ragyogó dolgokon való elmélkedéssel, a testedet pedig katonaként lovaglással, dárdavetéssel és a társaiddal folytatott versengéssel edzeted, és minden egyes versengésnél úgy alakítottad a dolgokat, hogy ne tűnj alábbvalónak egyetlen társadnál sem. Elismerjük, hogy egyedülálló kitartással szoktad viselni az időjárási viszontagságokat is, a fagyot, a hőséget és hasonlókat, amelyektől visszariadnak a puhány férfiak, s ezzel a tűrőképességgel alkalmasabbá és rátermettebbé tetted a testedet a virrasztással járó küzdelmekre és a szokásos hadicselekre, amelyeket bármilyen időjárási körülmények közt végre kell hajtani, a földön pihentél, mint az újoncok, néha egész éjszakákat ott töltve. Hadd idézzem emlékezetbe a bölcs mondást, miszerint abból soha nem lehet jó uralkodó és hadvezér, aki nem tapasztal meg mindenféle hadi szolgálatot, legyenek azok bármilyen embert próbálók is. Kiváló természetedről számos alkalommal tanúbizonyságot tettél különféle terepeken és határvidékeken, és kiváltképpen Egerben, ahol – azt mondják – hajdan a dicső Ungnád Kristóf kapitánysága alatt több portyázáson és hadjáraton olyan buzgón és bátran harcoltál a kereszténység legádázabb ellenségei, a törökök ellen, hogy rád bízta az ifjú katonák vezetését, azt a posztot is dicsérettel végeztél. Miután pedig az évek lassú múlásával érettebb korba kerültél, és lélekben komolyabb küzdelmek felvállalására is alkalmassá váltál, mi jóindulatúan a Szendrő várunkban (Borsod vm.) szervezett magyar sereg kapitányi tisztségét ruháztuk rád, és úgy tartják, hogy ebben a szerepedben sok bátor férfihoz illő, dicső tettet vittél véghez az ellenség több alkalommal történő ostromlásával, megfutamításával és isteni segítséggel való leigázásával. Így hát, mivel az elmúlt években a négy füleki, széchenyi és nógrádi bég a budai törökökkel összefogva hatalmas sereggel nyomult előre a Felső-Magyarországi Királyságunk területeinek elnéptelenítésére és elpusztítására, te a Sajó folyóhoz közel, Kaza községnél (Borsod Várm.) a hozzád tartozó katonákkal és néhány más harcossal együtt utolérted az ellenséget, összeecsaptál velük, legyőztél és leöltél őket, sokakat a földre terítettél, többeket elfogtál, és boldogan, nem remélt diadallal a birtokodban tértél vissza, ezt követően az első szikszói ütközetben is részt vettél, és ott az elmondások szerint sok kiváló tettet hajtottál végre. Ezen katonai erényeidtől és az irányunkba tanúsított példás hűségedtől szívélyesen megindulva, emlékezetre érdemesnek találtunk téged, akit az egri vár főkapitányává léptettek elő, amely tisztségben bizony olyan dicséretesen, sikerrel és bőséges elégedettségünkkel övezve teljesítettél szolgálatot, hogy ott semmilyen vereséget nem szenvedtél, sem tévedésből, sem félelemből nem követtél el hibát, amely foltot vethetett volna tetteid dicsőségére. Még inkább szót kell ejteni arról, hogy amikor egri kapitányságod imént említett időszakában a török sok ezer fős hatalmas seregével Szikszó városát ismét kegyetlenül feldúlta, csekély számú összevont haderőddel késedelem nélkül a törökök ellen nyomuló katonáink segítségére siettél, ott a legjobb vezetői és katonai tisztségeket betöltve bátran és férfiasan harcoltál az ellenséggel, és miután leöltél, elfogtál és szétszórtad őket, a törököktől rabolt gazdag zsákmányokkal, illetve a bátor tetteid örök emlékére szolgáló jeles trófeával a birtokodban híres győzelmet arattál. Az eljövendő években, miként a füleki vár visszaszerzésében, úgy a legderűsebb Mátyás és Miksa uralkodók, ausztriai főhercegek, legkedvesebb fivéreink egyéb hadjárataiban is saját katonáiddal és nem csekély költségekkel készségesen és engedelmesen részt fogsz venni, és ott serényen nekünk és a legdrágább hazádnak hasznos és hűséges szolgálatot fogsz tenni.

Istvánfy: Istvánffy Miklós (1538 – 1615) történész munkája, a *Pannoni Historiarum de rebus Vngaricis libri 34*, 1622.

Bocskay István: Bocskai István (1557–1606) 1605-től haláláig erdélyi fejedelem.

Rákóczy Zsigmond: Rákóczi Zsigmond (?–1608), 1606-tól haláláig erdélyi fejedelem.

Báthori Gábor: Báthory Gábor (1589–1613), 1608-tól haláláig erdélyi fejedelem.

Epitáphium (lat.): epitáfium, sírfelirat.

Insigni ac Illustri... (lat.): Felső-Vadászi Rákóczy Zsigmondnak, a kiváló vitézségű és cselekedetei révén híres, tekintélyes és dicső Úrnak, Borsod vármegye ispánjának, II. Rudolf

római császár és magyar stb. király tanácsosának, az egykori szendrői, majd egri főkapitánynak, erdélyi fejedelemnek, a Magyar Királyság részei felett uralkodónak és a székelyek ispánjának, akinek igen nagy hálával övezett virtusa a legnehezebb időszakokban több alkalommal is kitűnt a magyaroknál, és aki 1608. december 5-én szülőhelyén, Felső-Vadászban istenfélőként hunyt el, miután kb. 64 évet élt. Három fia, Rákóczy György, Zsigmond és Pál szomorúsággal telve emelték ezt a síremléket 1618-ban legdrágább atyjuknak, aki a családjára és a hazájára nézve jó érdemeket szerzett.

Hic Sigemundus... (lat.): Itt nyugszik a túlvilági örömeit élvező Rákóczy Zsigmond, aki Pannónia támasza volt békében és háborúban. Akinek a jószerencsáját Eger csodálta, hectori kedves természetét a császár nagyra tartotta, oltalmazó erejét Erdély, míg büntető ostorát a török bámulta, szíves támogatását pedig mi, a polgártársai dicsértük. Mindezekért ti, Pannónia, Eger, Császáruk, Erdély és polgártársaink, könnyekkel adózzatok a haza atyjának!

Bethlen István: (1582–1648) 1630 szeptemberétől novemberéig erdélyi fejedelem.

Rákóczy György, Zsigmond Fejedeleme fia: I. Rákóczi György (1593–1648) 1630-tól haláláig erdélyi fejedelem.

Monumentum Serenissimi... (lat.): Síremléke a legderülátóbb és leghatalmasabb uralkodónak, Rákóczy Györgynek, Erdély fejedelmének, a Magyar Királyság jelentősebb részei felett uralkodónak és a székelyek ispánjának, az igen nagy bölcsességéért, szent fegyelmezettségéért, hihetetlen éberségéért és bámulatos szerencséjéért olyannyira dicsőített fejedelemnek, a haza legkiválóbb védelmezőjének, a közbéke legserényebb oltalmazójának, a tudományok és művészetek legelkötelezettebb támogatójának, az egyház legőszintébb pártfogójának, aki a keresztény világnak kimondhatatlan veszteséget okozva Gyulafehérváron 1648. október 11-én, a délelőtti órákban, az 55. életének betöltése után 4 hónappal és 3 nappal a legistenfélőbb emberként hunyt el, és akit a következő évben, január 10-én a legnagyobb tiszteletadással temettek el.

fija, GYÖRGY, a' II.: II. Rákóczi György (1621–1660), 1648-tól haláláig erdélyi fejedelem megszakításokkal.

GEORGIUS RÁKÓCZY... (lat.): Én, Rákóczy György, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a Magyar Királyság részeinek uralkodója és a székelyek ispánja stb. stb. a tekintélyes, méltóságos nemzetségből származó, kiváló és igen nemes, általunk igen tisztelt uraknak üdvözlétünket és szíves adományunkat küldöm.

Eisdem de coetero... (lat.): Egyebeket illetően maradunk jóindulattal az önök szolgálatára. Kelt városunkban, Gyulafehérvárott, 1648. október 12-én Rákóczy György saját keze által.

„Illrmi ... Amici Nobis obseruan (lat.): A legkiválóbb... leginkább tiszteletreméltó barátaink.

Datum in Ciuitte... (lat.): Kelt városunkban, Gyulafehérvárott 1648. november 28-án az ő uruk és a ti kegyes barátotok, Rákóczy György saját keze által.

SIGISMVNDVS et... (lat.): Rákóczi Zsigmond és Ferenc, I. Rákóczi György és Lórántffy Zsuzsanna erdélyi fejedelmek fiai, az atyai és anyai kegyesség buzgó követői a föld teremőjének itt adták vissza halandó testüket. Ó, fájdalom! Ó, balsors! Őket Erdély az eljövendő század uralkodóinak szánta, de az irigy halál túl korán lesújtott rájuk. Az élete virágjában lévő Zsigmond, akiben a legnagyobb erények egyesültek, miután elveszítette törvény szerinti legszentebb hitvesét, Frigyes pfalzi választófejedelem leányát, Henriettát, az oly nagy veszteségtől szinte a túlvilágra vágyakozva távozott az élők sorából 1652. február 2-án. A jó reményű kívánalmakkal bőségesen övezett Ferenc ötödik életét betöltve lépett be a boldog örökkévalóságba. Zsuzsanna erdélyi fejedelemné, a leggyászosabb édesanya ezen a jó és kegyes emlékezetnek emelt síroltáron adta át legdrágább gyermekeit a halálnak.

Flos tener... (lat.): Ez a zsenge virág lehullt, de ha nem hullott volna le, atyja és nagyatyja bőséges dicséretétől virulna.

Bethlen Miklós: (1642– 716) Bethlen Jánosnak, az Erdélyi Fejedelemség kancellárjának fia, államférfi, emlékiró.

Aber im Monat May... (ném.): Ám május hónapban fordult a kocka (ugymond Ortelius), és május 22-én ez a szerencsétlen férfi Kolozsvár mellett nagy ütközetben vereséget szenvedett a törököktől, amelyben lövést kapott a jobb oldalába, szúrást a bal oldlába, és három sebet a fején: de így is hősiiesen harcolt, tizenhét embert ölt meg saját kezével, s közben elvesztette embereinek nagy részét és minden lőszerét, és a százharminc zászlósából csak huszat tartott meg, z ötödik lovon még halálos sebbel is menekült, bár a törökök is hatezer katonát vesztek.

Amikor tisztjei látták, hogy nagyon gyenge és erőtlen, az arca pedig teljesen véres, szolgája, aki a karabélyt vitte utána, és egy lovaskapitány, aki még mindig vele volt, menekültek vele, és Nagyváradra vitték; az üldözés során a herceg kétszer is ájultan rogyott a földre. Mikor Váradra értek, a fejét felnyitották, koponyája egy darabját, mire 27-én kiadta a lelkét (hibásan a' mint látni mingyárt fogjuk).

Ortelius: Hieronymus Augustanus Ortelius, németalföldi térképész, geográfus, idézett munkája: *Der Ungarischen Kriegs-Empörungen*, Frankfurt am Main, 1665.

Bátori Sófia: Báthory Zsófia (1629–1680) II. Rákóczi György felesége.

Illustrissimi (lat.): Legkiválóbbak.

Datum in Arce... (lat.): Kelt a sárospataki várban 1661. március 18-án az ő úrnőjük és a ti kegyes Báthory Zsófiátok saját keze által.

JEHOVAE, VEXILLO SVO... (lat.): Az elhunyt zászlajára, amelyet az ő örök emlékére és Jehovának, a háromszor legjobb és legnagyobb Istennek ajánlunk. A bátrak szülik a bátrakat.

Celsiss. GEORGIVS... (lat.): Őfelsége, II. Rákóczy György, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a Magyar Királyság részeinek ura és a székelyek ispánja, fejedelmek unokája, fia, atyja, az igaz vallás legállhatatosabb tisztelője, az ősi hit tartószlopa, aki a királyság reményével kecsegtetve is megingathatatlanak bizonyult. A keresztény-magyar szabadság leglelkesebb védelmezője, saját népének végsőkéig serény oltalmazója, mégha ők részben – ó jaj! – vonakodók és kelletlenek is voltak vele szemben, a királyok legmegbízhatóbb társa, aki a legyőzött fejedelmi szövetségeseket több alkalommal hűségesen visszasegítette a trónra, még hozzá úgy, hogy neki semmi baja nem származott belőle. Aki királyi hitvesénél, Báthory Zsófia Őfelségénél, egyetlen legkiválóbb fiánál, Ferencnél és még a saját életénél is többre becsülte a kereszténységet, a végletekig bátor hős, akit mindig is félték, de sohasem rémisztettek, mi több, ígáltak le a világot rettegésben tartó törökök, habár egyszer felülkerekedett rajta az ellenség, keserves balsorsot bocsátva a népre. Amíg élt (jaj, az élők, már bizony sokáig fogják siratni a holtat, hosszú ideig gyászolják majd, még a kései utókor, az ifjak is, ha igaz magyarok), maga volt az élet, mintsem hogy akár fél lábbal is más nemzet földjére lépett volna, szívesebben vetette magát a keresztény királyság ellen támadó vad barbárok közé – óh, emberi hit! –, az ellene fellázadt és hadba vonuló katonái közé, a kardjával rakásra ölt ellenség közé. Először halálos sebet kapott, végül pedig 1660. június 7-én, 39. életének betöltése után négy hónappal a váradi várban, miután a magyar királyság kulcsát a legszentebbül megőrizte, dicső halált halt a hazáért, a majdani még dicsőségesebb feltámadás és a legdicsőségesebb uralkodás reményében.

Hic est is Princeps... (lat.): Itt nyugszik az a fejedelem, akinél nincs bátrabb, itt nyugszik a magyar égbolton született oroszán. Moldova leigázója, az oláh népet sújtó és rettegésben tartó erő, az elnyomottak seregének oltalma és menedéke. Még mindig azt kérdezed, hogy ki ő? Természetesen Rákóczy György, aki atyja tekintélyes címeivel van felruházva. Erdély fejedelme és a székelyek ispánja, szülőföldjének fenséges fénye és dicsősége; Akinek ragyogó elméjét a tudomány lakta, akinek a nyelve képes volt cicerói ékességgel szólni. Akinek parancsnoksága alatt esett el Lippánál a vérszomjas török, tudván, hogy bukásában az ő hektóri keze volt. Ezért rettegett a császár a bőszen morajló töröktől, hogy az majd vérrel szennyezi be a pannón földet. A haragtól izzó fejedelem, a legbátrabb hős ezt nem engedte, így hát Gyalunál háromszor is hatalmas csatát vívott ellenük. Hogyan? A dühöngő ellenséget a földre terítette, megsemmisítette, végül pedig sebet kapott a fején. És úgy tartják, hogy a váradi várban egész

testében vérezve, de lelkében boldogan végezte be. Az ellenség java a bátor Sámsonnal egyszerre lelte a halálát, így, mialatt a fenséges fejedelem eltávozott az élők sorából, a török is elesett. Ó, cédrusfára (ti. halhatatlanságra, üdvösségre) érdemes tett volt ez! Most győztesen és ujjongva a ragyogó mennyország arany völgyeit lakja.

Lórántffy Susána: Lorántffy Zsuzsanna (1602–1660) I. Rákóczi György felesége, 1608-tól él Sárospatakon. Az ő meghívására jön a városba Comenius 1650-ben.

FERENCZ: I. Rákóczi Ferenc (1645–1676), II. Rákóczi György és Báthory Zsófia egyetlen fia, Zrínyi Ilona férje, II. Rákóczi Ferenc édespja. 1652-ben választott fejedelem, de méltóságát apja halála után (1660) nem erősítik meg.

Lássd Rummy Monum. Hung. T. I. I. 28.: Rummy Károly György munkája, *Monumenta hungarica*, azaz Magyar emlékezetes írások, I. kötet. Pest, 1815., bővített kiadás Kazinczy Ferencz előbeszédével Pest, 1816. II. és III. kötet: Pest, 1817.

Datum in Arce... (lat.): Kelt Munkács várában 1666. január 20-án az ő úrnőjük és a ti kegyes Báthory Zsófiátok saját keze által. – Szemere László és Kazinczy Péter követeket egy aranyozott, száz forintos, szőlőfürt formájú serleggel küldték oda, amelyet a jegyeseknek szántak ajándéknak.

Szirmay, Notit. Histor. Cott. Zemplin. p. 206.: Zemplén vármegye leírása, Szirmay Antal munkája, azaz a *Notitia topographica politica i. comitatus Zempleniensis*, Buda, 1803, majd több kiadásban.

Wesselényi Ferenc: (1605–1667) magyar főnemes, hadvezér, 1655-től haláláig Magyarország nádora. Édesapja Wesselényi István (1583 – 1627), II. Ferdinánd udvari tanácsosa.

Zrínyi Heléna: Zrínyi Ilona (1643 – 1703), grófnő, II. Rákóczi Ferenc édesanyja. Első férje I. Rákóczi Ferenc (1666–1676 között), második férje Thököly Imre (1682-től haláláig).

Tököli Imre: Thököly Imre (1657–1705) Felső-Magyarország fejedelme 1682–1685 között, Zrínyi Ilona második férje.

Báró Hormayr: Joseph von Hormayr (1782–1848) osztrák történész, Kazinczy a *Pályám emlékezetében* rendszerint az 1807 és 1820 között megjelent munkáját emlegeti: *Österreichischer Plutarch, oder Leben und Bildnisse aller Regenten des österreichischen Kaiserstaates I-XX*. Bécs.

Hic requiescit... (lat.): Itt nyugszik a hősi tettei által férfiúi bátorságot mutató asszony, saját nemének és századának dicsősége, a főméltóságú úrnő, Zrínyi Ilona, a Zrínyi és a Frangepán nemzetség legnagyobb büszkesége, Thököly, egykor pedig Rákóczi fejedelem felesége, mindkét urának méltó hitvese; tekintélyes címeinél fogva nevezetes a horvátoknál, az erdélyieknél, a magyaroknál, a székelyeknél, rendkívüli cselekedetei révén pedig még híresebb az egész világon; a sors adta különféle eseményeket nyugodt lélekkel tűrte, az üdvös helyzetekhez hasonlóan, és még annál is nagyobb türelemmel viselte a szerencsétlenségeket; miután keresztény kegyességétől vezérelve a hadi tevékenységekből bőségesen kivette a részét, 1703. február 18-án, 60 éves korában a bithyniai Nicomediai öbölnél, a saját virágos mezején a halállal megharcolva visszaadta bátor lelkét az Úrnak.

RÁKÓCZY FERENCZ a' II.: II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) magyar főnemes, erdélyi fejedelem 1704–1711 között a Rákóczi-szabadságharc vezetője.

Histoire des Révolutions de la Hongrie: II. Rákóczi Ferenc emlékiratai Hágában, 1739-ben jelentek meg franciául.

Ce jeune Prince... (fr.): A fiatal herceg csak öthónapos volt, amikor apja, I. Ferenc meghalt.

Egy Német-országi útja alatt elvevő a' Hessen-Wanfriedi Károly Fejedelem CAROLINA-AMÁLIA leánya: Hessen-Wanfriedi Sarolta Amália (1679 – 1722), II. Rákóczi Ferenc felesége 1694-től.

Práy Hist. Regum. Hung. T. III. p. 442.: Pray György történetírói munkája, a *Historia regum Hungariae*, Buda, 1799.

Novine manum... (lat.): Felismertem-e a fejedelem kézírását? – Azt feleltem, hogy: Gyakran

láttam, vékonyan fogó tollal szokott írni. – A két francia nyelven írt levelet sokszorosítás után úgy adták át nekem, hogy közülük az egyiket Rákóczy fejedelem vastagabban, a másikat pedig vékonyabban fogó tollal írta alá.

loco non Articulari (lat.): olyan törvény által meghatározott helységek, amelyekben az evangélikusok és reformátusok hivatalosan is gyakorolhatták a vallásukat.

175. Wanderungen durch Pompeji – recenzió

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 4dik Negyed December, 977–983.

Rovatcím: *Könyvisméretetés*

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

A teljes közlemény kivágatként megtalálható az MTA KIK M. Nyelvt. 4r 41/I. 47a–50a oldalain. Kazinczy autográf javításait a főszövegben jelöltük. A 47a oldal alján autográf feljegyzés: „Kassai Minerva 1826. December”.

magyarázat

Kazinczy azt kéri Bártfay Lászlótól 1826. július 26-án kelt levelében (KazLev. 20. 4656. sz.), hogy küldje el számára a következő köteteket, amelyeket ígérete szerint egy hónapon belül visszaküld:

„1. Histoire des révolutions de Hongrie. Amsterdam 1736.

2. Wanderungen von Pompeji, vom Hauptm. v. Góró.

3. Egy német nyelven in folio nyomtatott kevés árkusnyi Munka azon Mosaik padimentom felől, melly Várhelyt Hunyad vármegyében találtatott-fel, két eszt. előtt.” Az elsőre kétségtelenül a Rákócziakra irányuló kutatása miatt lehetett szükség (lásd kötetünkben: *Tudósítások a' Rákóczy-ház' Genealógiai ismertetének megigazítására, kibővítésére*). 1826. október 26-án Góró kötetét már küldi vissza Bártfay Lászlónak (KazLev. 20. 4697. sz.): „Tisztelt szeretett barátom, Górónak megbecsülhetetlen Munkája kár nélkül megyn itt kezdedhez. Vedd azzal köszönetemet kérésem tellyesítéséért. A' mit tevé, újobban bizonyítja mind szívednek, mind gondolkozásodnak nemességét. Kivonását a' Minervában fogom adni. Ha azzal szolgálatot nyújtok hazámnak, osztozzál kevés érdememben, sőt azt tekintsd magadénak. Nálad nélkül nem adhatám vala azt.”

Dulházy Mihálynak 1826. november 14-én írt levelében (KazLev. 20. 4710. sz.) a Rákóczi-genealógiát és a Góró munkájáról írt recenziót egyszerre emlegeti: „Vette e Ellinger Ur a' Rákóczy ház Genealógiáját, mellyet Szolgabíró Kornis Úr által küldék? 's a' Tulsiczky engedelmevel? Vette e a' Góró Munkája Recenzióját, mellyet Mikóházi alkalmatosság vive a' Gróf Aurélnak írt levéllel ? Nem lesz fogyatkozás MSban a' Minervára.”

(Agyagfalvi) Góró Lajos: (1786–1843) császári és királyi mérnök alezredes, archeológus. 1821-ben, a nápolyi táborozás során volt lehetősége Pompeji tanulmányozására. Életéről bővebben: PAPP 2011. A recenzeált kötet adatai: Ludwig Goró von Agyagfalva, *Wanderungen durch Pompeji*, Wien, 1825.

Eleink lekísérék Nápolyba a' Nagy-Lajost, megboszoszulni a' testvérén elkövetett undok gyilkosságot: I. Lajos magyar király (1326–1382, 1342-től haláláig uralkodik) a nápolyi Anjouk rendezetlen trónöröklése miatt vezet sikertelen hadjáratot Nápoly ellen 1347–1348-ban. Ezt alapvetően öccse, András meggyilkolása (1345) motiválta, aki Anjou Johanna férje volt, és rajta

keresztül igényt próbáltak tartani a nápolyi trónra, ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a hadjárat ürügy volt a birodalmi terjeszkedésre.

Hadaink 1821. ismét lemenének azon tájakra, elcsendesíteni a' nép' szerencsétlen háborgásait: 1816-ban hivatalosan egyesül a Nápolyi és a Szicíliai Királyság, miután I. Ferdinánd elüzi a trónról osztrák segítséggel Napóleon sógorát, Joachim Murat-t. A Bourbon-restaurációt elégedetlenség kíséri erőszakos abszolutizmusa miatt, mindkét királyság területén polgárháborúk törnek ki, mire 1821 januárjában I. Ferdinánd katonai segítséget kér a Szent Szövetségtől, és Bécs segítségével a király visszafoglalja trónját.

Obristl. Báró Lakos Úr bennünket Olasz-országi, Magyar nyelven írt Leveleivel fog megajándékozni, melyek között néhányat a' Hébe' kötetében gyönyörködve olvasánk: Lakos János (1776–1843) császári és királyi tábornok, író, az 1823-ra kiadott *Hébe* zsebkönyvben olvasható a *Nápolyi levél* című útleírása (89–112.), a következő megjegyzéssel: „*Nápolyi Levelek* cím alatt jön-ki rövid időn csinos nyomtatással 's rajzolatokkal az egész munka, melyből jelenvaló első levél közöltetik.” (90.) A kiadvány megjelenéséről nincs tudomásunk.

Bárá Frimont: Johann Maria Philipp Frimont (1759–1831) osztrák tábornok.

Bárá Hrabovszky: Bárá Hrabovszky János (1777–1852), császári-királyi, majd honvéd altábornagy, aki a napóleoni háborúkban és a szabadságharcban egyaránt részt vesz.

Pompeji, Herculanum Stabiae: Kr. u. 79-ben a kitört Vezúv által elpusztított itáliai városok, létezésükről sokáig csak ifjabb Plinius tudóstól leveléből van ismeret, amelyet Tacitusnak címzett.

A' G. Úr' munkája' cím lapján a' néző jobbra Pompéjít látja, Herculanumot bal kézre; elől pedig Pliniust, a' mint az, a' fűlasztó gőzben, lerogy és elhal: idősebb Plinius (Kr. u. 23/24 – Kr. u. 79) római író a Vezúv kitörése idején a misenumi flotta parancsnokaként vett részt a mentésben Stabiaében, ahol a mérges gázoktól vesztette életét.

Innexus servis duobus adsurrexit, et statim concidit: „Két szolgájára támaszkodva felállt, de nyomban összerogyott.” Idézet ifj. Pliniustól, *Levelek* VI. könyv, 16. levél, Maróti Ede fordítása.

Gróf Alagna 1592. Torre dell' Annunziata helységig akará lecsapoltatni a' Sarnus' vizét...: 1592-ben Domenico Fonatana mérnök vezette Sarno-folyó csatornázási munkálatait, melynek során előkerültek az első leletek.

Elboeuf Herczeg 1711. Portici faluban...: Emmanuel Maurice d'Elboeuf (1677–1763) az ásások környékén birtokokat vásárolt és támogatta az ásásokat, melyek során előkerült három nőszobor, ezek pedig Drezdába kerültek, II. Frigyes Ágost porosz választófejedelem tulajdonába, és a *Drezdai nők* néven váltak ismertté.

Porticsi, a' Királyi Múzeum: Portici Nápoly szomszédságában található, virágkorát III. Károly (1716–1788) uralkodása alatt élte, aki új palotát építtetett a városban, itt nyílt meg a múzeum, amely a herculaneumi leleteknek is helyt adott.

Le pitture antiche di Ercolano e contorni. Napoli, 1757. fol. X. Köt.: A Vezúv környéki ásások leleteiből több albumsorozat is készült, a Kazinczy által megnevezett az egyik.

III. Károly Király: (1716–1788) a Bourbon-ház tagja, 1734-től 1759-ig nápolyi és szicíliai király, majd 1759-től haláláig spanyol király.

Titusz Vespasiánusnak uralkodása: Titus Flavius Vespasianus császár, általánosan elterjedt nevén Vespasianus (Kr. u. 9.–Kr. u. 79., 69-től haláláig császár), és bár a vulkánkitörés évében halt meg, nem annak következtében hunyt el.

gátor (rég.): a CZUCZOR–FOGARASI 1867 szerint jelenthet kerítést vagy gátat, de pince előtti tornácot is, továbbá a mai napig használatos az anatómiai jelentése: a mellhártya két belső fal lemeze közötti tér.

Cicero: Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106–Kr. e. 43.) római író, filozófus, politikus.

máglya (rogus) (lat.): halotti máglya.

Cinerárium (lat.): kisebb urnák tárolására szolgáló fülke a sírkamrában.

Nis (fr.): niche, azaz urnatartó fali fülke.

Cippusz: (lat.) eredetileg határkő, amelyen a felállítás dátuma és a felállításhoz kapcsolódó végző személy neve szerepelt, továbbá a következő határkőig tartó távolság.

párkány (Gesims) (ném.): párkányzat, fal- vagy oszloppárkány.

Jóniai-rendű oszlop-rend: az oszlop és a rajta nyugvó gerendázat adja ki az oszloprendet a görög építészetben, ennek egyik építési rendszere az úgynevezett ión típusú.

Naevoleja Tyche... (lat.): Naevoleja Tyche, Lucius szabadosnője magának és C. Munatius Faustusnak még életében építette ezt az emlékművet.

a' Tacitusz Agricolájának első sorai: Publius Cornelius Tacitus (Kr. u. 56–120) római történetíró. *Agricola* című életrajzát 98-ban adta közre.

Első mondata latinul és magyarul:

Clarorum virorum facta moresque posteris tradere, antiquitus usitatum, ne nostris quidem temporibus quamquam incuriosa suorum aetas omisit, quotiens magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam.

Hírneves férfiak tetteit és jellemét az utódokra hagyományozni ősrégi szokás, melyet még a mi időnkben sem mellőzött a magáéival nem gondoló század, valahányszor csak valamely nagy és nemes érdem győzedelmeskedett és felülkerekedett kis és nagy államok közös hibáján, a helyes nem ismerésén, sőt irigylésén. (ford. Borzsák István)

Cenotáphium (üres Emlék) (lat.): holttest hiányában ún. üres síremléket állítottak az elhunytak.

repdeső Génusz: az ókori római vallás ősi eleme, eredetileg személyes védőszellemet jelent. Szárnyas fiatal férfiban megformált alakja a gyászhoz és a halálhoz kapcsolódik a képzőművészeti ábrázolásokban.

C. CALVENTIO. QVIETO... (lat.): Caius Calventius Quietusnak, az Augustus-kör tagjának nagylelkűségéért a városi tanácsosok rendeletének és a nép jóváhagyásának megfelelően ezt a biselliumot adományozzák tiszteletdíjként.

bisellium (két szék hosszúságú ülés): kétszemélyes szék, ülőhely, amelyre meghatározott társadalmi rangú emberek ülhetek, ahogy ezt a következő mondatban Kazinczy el is magyarázza.

Marcus Alléjus Luccius Libella: Marcus Alleius Luccius Libella, Pompeji egykori lakója, akinek megmaradt a sírköve és a sírfelirata.

quáder (ném.): Quader, kocka, téglatest (alakú kő).

Forum Civile (lat.): köztér, a törvénykezés tere a római birodalmi városokban.

sok-oszlopú Sétáló (Peristylum, Porticus) (lat.): peristylum, azaz fedett, oszlopcsarnokkal körülvett kert; porticus, azaz oszlopcsarnok.

Odéom (lat.): odeon, a görög oideion, zeneterem jelentésű szóból.

A. VETTIVM. NVMISIVS. JVCVNDVS. CVM. SECVNDO. ET. VICTORE. ROGAT. (lat.): Numisius Iucundus Secundusszal és Victorral együtt kérdezi Aulus Vettiust.

N. POPIDI... (lat.): Numerus Popidius Rufus gladiátorcsapata október 29-én Pompejiben fog harcolni, és április 20-án árbócok és vitorlák lesznek, a szervező örömet kíván hozzá.

C. Sallustius: Caius Sallustius Crispus (Kr. e. 86 k.–Kr. e. 35 k.) római történetíró, politikus. Kazinczy számára kitüntetett munkái: *Bellum Iugurthinum* (Kr. e. 42. k.; A Iugurtha elleni háború); *De coniuratione Catilinae* (Kr. e. 44–43 k.; A Catilina-összeesküvésről). Sallustius végigkíséri Kazinczy életét: a római auktort a moralizáló történetírása mellett tömör stílusáért és nyelvi újításaiért is becsülte. Már fogsága alatt is fordította műveit, majd élete végéig többször le-, ill. újrarendítette, de életében csak egy tizenöt soros mutatóvány jelent meg. Sallustiussal kapcsolatos közleményeit lásd kötetünkben: Sallustius Szent Györgyi Gellért' magyarázásával [recenzió]; Jelentés Sallustiusnak magyar fordítása felől.

udvarka (Impluvium, Cavaedium) (lat.): impluvium, azaz az esővizet gyűjtő medence, cavaedium, azaz a villához tartozó udvar.

cisterna (lat.): vízgyűjtő tartály.

Exedra (látogatásokat-elfogadó szoba): félkör alakú, fedett kiugró.

Coenaculum (lat.): étkező.

Ergastulum (Cseléd-szoba) (lat.): eredetileg olyan fenyítőhelység, ahová a rabszolgát zárták éjszakára.

Gynaecium (aszszonyi osztály) (lat.) a házakban a nők számára fenntartott terek.

Diána és Aktéon, ki már szarvassá kezd válni, 's ebei mardossák: római mitológiai történet, amely Ovidius *Átváltozásai*ból közismert. Actaeon megpillantja a fürdőző Diánát, aki bosszúból szarvassá változtatja, így a férfit nem ismerik fel saját kutyái és halálra marcangolják.

feredő-ház (Nymphaeum) (lat.): a vízi nimfáknak szentel épület, ahol a csövekből gazdagon áradt a víz.

kerti-vacsoráló (Triclinium) (lat.): szűkebb értelemben az ebédlőasztalt körbevevő három pamlag, tágabb értelemben ebédlő.

rezek nélkül: rézmetszetek, azaz illusztrációk nélkül.

William Gell and Gandy Pompeiana, or Observations on the Topography, edifices and ornaments of Pompéi. London, 1817. nagy 8. hetvenhét gyönyörű metszéssel. (A' munka már Londonban sem kapható.): az idézett mű címében helyesen: Ornaments.

A' Piranési' Munkája: Giovanni Battista Piranesi (1720–1778) itáliai rajzművész, rézmetsző, építész, 1743-ban meglátogatja a Vezúv környéki ásatásokat. Híres metszetgyűjteménye az antik római épületekről és régiségekről: *Antichità Romane de' Tempi della Repubblica e de' Primi Imperator...*, 1748.

Casa del Imperatore Francesco: I. Ferenc (1768–1835) magyar király, II. Ferenc néven cseh és német király, német-római császár, majd osztrák császár.

Ő Fels. Mária Louisáé, az I. Ferencz Austriai Császár' leányáé: Habsburg-Lotharingiai Mária Lujza (1791–1847), Ferenc császár lánya, Napóleon második felesége.

176. Észrevételek Döbrentei és Kölcsey leveleire

szövegforrás:

Élet és Literatura, 1827. Második kötet, X. rész, XVI–XXII., 282–302.

hitelesség:

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat:

Toldy Ferenc 1827. március 22-én jelzi Kazinczynak, hogy az „Élet és Lit. II. k. már kezében lesz” (KazLev. 20. 4754. sz.), vagyis ekkorra már megjelent a kiadvány.

Kazinczy közleménye egy reflexió Döbrentei és Kölcsey leveleire, amelyek 1813 szeptembere és 1817 márciusa között keletkeztek, tárgyuk eleinte az *Erdélyi Múzeum* kiadásának előkészületei, majd kritikai elvek, többek között a Csokonai-recenzió készülése, íróársak és nyelvi-irodalmi kérdések. A levelek az *Élet és Literatura* 1827-ben kiadott Második kötetének Hetedik részében, a III. sorszámmal ellátott közleményben jelentek meg, a 87–134. oldalon. Tizenkét levél szerzője Döbrentei Gábor, tíz levél szerzője Kölcsey Ferenc. A levelek a KFMM Levelezés I. 2005 kötetben jelentek meg, de ott nyilvánvalóan nincs meg az az egységük, mint az *Élet és Literaturában*, hiszen a levélváltásba más levelezők anyagai is beékelődnek az időrend miatt. A levelek szövegforrása ugyanakkor a kritikai kiadásban azért a folyóirat, mert az eredeti levelek 1826 őszén egy fiáker ajtajának zsebében maradtak (KFMM Levelezés I.

2005, 774.). A levélváltás sorrendben a következő sorszámu levelekből áll a kritikai kiadás lapján: 76, 82, 84, 89, 94, 100, 101, 106, 109, 112, 114, 119, 125, 143, 147, 148, 149, 186, 191, 197, 203, 221. A levelezést Kölcsey kezdeményezte (1813. szeptember 2., KFMM Levelezés I. 2005, 75. sz., 205–206.), de ezt az első, kapcsolatteremtő levelet az *Élet és Literatura* nem közli.

Szemere az 1826. december 20-án kelt levelében (KFMM Levelezés II. 2007, 318. sz., 165.) megjegyzi Kölcseynek, hogy rövidített a Döbrentei–Kölcsey levélváltáson, és célja Döbrentei társadalmi és tudományos megbecsültségének kiemelése volt (amely képbe az első, kapcsolatteremtő és erősen rajongó hangvételű levél Kölcseytől így valószínűleg nem fért bele vagy nem volt lényeges): „Engedd mondanom, a’ mivel Yorick bucsúzott Elizától: Becsüld Magadat! Ezen gondolat egészen eltöltötte lelkemet ma dél után, ’s épen akkor, midőn Döbrentével való Levelezésedet olvasgattam. Sokat, igen sokat kitörlöttem a’ Correspondantiából; de mindenütt azt kérdém: Mi **méltó** [sic!] hozzád? mi méltó a’ Comissariushoz ’s a Magyar Tudós Társaság Candidatusához?”

Kazinczy 1826. december 2-án írja Döbrentének (KazLev. 20. 4716. sz.), hogy megkapta Szemerétől a Kölcsey–Döbrentei levelezést, amelyre választ kell írnia: „Szemere felküldé hozzám Kölcseyvel folytatott Levelezésedet, hogy azokról adnám ítéletemet. Megígérem azt neki, minekelőtte a’ nyaláb kezemhez érkezett, ’s minekutána az megérkezett, szerettem volna ha nem kellett volna szóllanom, de nem szóllanom többé nem lehete.” Érdemes figyelemmel lenni arra, hogy nem sokkal korábban zajlott le az Iliási pör, sőt, az *Élet és Literatura* ennek a kötetnek a végén közli a vitát Kazinczy nyílt válaszával kezdve (lásd az összefoglalást a *Miként szabad rézre metszeni?* jegyzetében). Kazinczy a levél folytatásában a békességet hangsúlyozza Döbrentei irányába markáns nézetkülönbségeik ellenére, másrészt pedig hangsúlyozza, hogy nem tartja szerencsésnek a magánlevelek publikálását folyóiratokban: „Te az én vélekedésem nem lehetsz, én a’ tiéden nem; de az barátságunknak nem árt. [...] Én nem szeretem a’ Levelek kiadását, hanemha azok, a’ kik írták, végig tekintik. Melly sok van a’ mit barát barátnak mondhat; de nem minden Olvasónak. Kell e azt tudni Trattnernek hogy nekem ellene panaszom volt? kell e azt a’ Tud. Gyűjt. Dolgozóinak tudni, hogy én némelly felvett darabot szemetek nézek. Kérlek, édes barátom, ne szenvedd hogy köztted és közttem kedvetlenség történhessék. Az életnek elég baja van, ha azt magunk nem csinálunk is.” Kazinczy közleményében a verstani, nyelvi-esztétikai és fordításelméleti kérdések kerülnek középpontba.

Döbrentei válasza ugyanebben a Tizedik részben jelenik meg, vagyis ismét Szemere szerkesztői munkáját láthatjuk a háttérben, aki Kazinczy reflexióit elküldte Döbrentének reagálásra, majd annak választát is tehát megjelentette (Döbrentei Gábor, XXVI–XXXII. *Jegyzetek Kazinczy vitatásaira. [Krit. XVI – XXII.], Élet és Literatura* 1827, Második kötet, Tizedik rész, 354–386.). Kazinczy azonban nehezményezi, hogy ő nem ismerhette meg még a folyóirat megjelenése előtt Döbrentei viszontválaszát: „A’ Méltós. Gróf eddig olvasta az Élet és Lit. 2d. Kötetét. Valóban igen sok jó van benne, de baj, hogy alig tudja az Olvasó magát orientálni. Nem tagadhatám-meg Szemerétől, hogy jegyzéseket tegyek a’ Kölcsey és Döbr. leveleikre, de kikötém, hogy jegyzésim elébb Döbr.vel közöltessenek. Ezt szeretném minden tudományos ellenkezésben. Mert ha a’ perlők bona fide perlenek, sok fog elhullani Allegatiójokból. Döbrentey nem követé a’ példát, ’s hírem nélkül adá-bé a’ feleletet.” (Kazinczy Dessewwfy Aurélnak, 1827. április 6., KazLev. 20. 4765. sz.) Kazinczy később, majd a Szontágh Gusztávnak írott válaszában utal erre a Döbrentei-közleményre, lásd kötetünkben: *Válasz Szontágh Gusztávnak*.

Azonban nemcsak Döbrentei és Kölcsey levelezésével, illetve Döbrentei viszontválaszával kapcsolódik össze Kazinczy közleménye hanem az *Élet és Literatura* Második kötetének Tizedik részében, X–XV. sorszámmal, *Szonettek* címmel megjelent közleménnyel is, a 262–281. oldalakon. Ebben az egységben részben magánlevelek olvashatók (Kazinczy, Kölcsey, Horvát István), záródarabja pedig Kölcsey tanulmánya a szonetról, illetve Szemere

szonettjeiről. Utóbbi a KFMM 2003-ban megjelent (143–146.), illetve a jegyzetek részletesen leírják az azt megelőző négy levelet (516–518.)

Az alábbi jegyzetekben Döbrentei és Kölcsey szövegeire csak az adott szerző nevével és az *Élet és Literatúra* fent nevezett kötetének oldalszámaival utalunk.

Döbrentei Gábor: (1785–1851) író, műfordító, irodalomszervező, a kolozsvári *Erdélyi Múzeum* szerkesztője (1814–1818). 1804-től levelezett Kazinczyval, az ő ajánlásával lett Gyulai Lajos nevelője. Baráti kapcsolata Kazinczyval a közlemény időszakában azonban már meggyengült.

Kölcsey Ferenc: (1790–1838) költő, író, politikus, eleinte részt vesz Szemere mellett az *Élet és Literatúra* szerkesztésében.

Szemere Pál: (1785–1861) költő, író, az *Élet és Literatúra* szerkesztője. 1812-ben jelent meg Kazinczyval közös *Hat szonett* című kiadványa, amelyben három vers Kazinczytól, három pedig tőle származott. A *Remény* című szonett ugyan nincs köztük, de a vers Kazinczy számára rendkívül fontos volt.

a' Lait és Virelait: a lai egy XII. században megjelent kötött versforma, amely idővel eltérő formák megnevezésére volt használatos. Volt elbeszélő, illetve lírai változata is, előbbi a középkori regények alapformája lett. A virelai a XIII. század végén megjelenő kötött versforma, amelynek a neve a lai-re utal vissza, jelentése annak megfordítása. Ez egyszerre utal a refrénes részre, illetve a táncra, amely az előadáshoz kapcsolódik.

Ovid: Publius Ovidius Naso (Kr. e. 43–Kr. u 17/18) római aranykori költő.

Tasso: Torquato Tasso (1544–1595) itáliai barokk költő. Fő műve a *Megszabadított Jeruzsálem* című eposz (1575).

stanza (ol.): versszak.

Gyöngyösi' tetrastichonai négy sorból, eggyel: Gyöngyösi István (1629–1704) költő, elbeszélő költeményei négysoros, bokorrimes versszakokból állnak.

a' Moszió' Zsak-Rok' sentimentje, bagatellje. – (az Yorick' Érzék. Utaz.): utalás Jacques Roque-ra, az *Érzékeny utazások Francia- és Olaszországban* című, Kazinczy által fordított Laurence Sterne-regényben említett figurára. Jacques Roque-nak egy hölgyhöz írt, semmitmondó, banalításokkal teli levele alapján ír a főhős válaszlevelet az iránta érdeklődő Madame de L-nek. (Kazinczy Ferencz' Munkái 4., *Yorick levelei Elizához és viszont, Érzékeny utazások, A' római karnevál*, Pest, 1815, 185–187., illetve SZÉPLIT 2012, 404–406.).

Florista (lat.): virágszakértő, virágárus.

Chitóne (tunicata) mivel magát Diána nem engedé látni öltözetlenül: a Chitóne kifejezés Szemere *Remény* című szonettje második tercínájának második sorában szerepel („Mint a' Kedvest Chitóne' lángjai”). Jelentése tunika. Kazinczy itt arra utal Diánával kapcsolatban, hogy nem engedte magát fedetlenül látni: amikor Actaeon megpillantotta őt fürdőzés közben meztelenül, azzal büntette meg a férfit, hogy szarvassá változtatta, és vadászkutyái így széttépték. Vagyis itt Cithóne Diánára utal, a vadászat, a fény, a világosság és a szülés istennőjére.

Endymion: a *Remény* című szonett első tercínájának második sorában szerepel („S mint Endymion a' csendes rózsaberken”). Endümió egy halandó pásztor volt az Aiol-szigeteken, akire Szeléné holdistennő Zeusz segítségével örök álmot bocsátott, hogy soha ne kelljen elválnia tőle.

„Milde, wie ein schöner...: a *Remény* című szonett első versszaka németre fordítva. Magyarul Szemerétől: Szelíden, mint a' szép esttűnemény, / Kecsekkel bájorczádon, mint Auróra, / Borúlsz reám, setét sohatozóra, / 's megenyhül Sorsom, a' vad, a' kemény. (KFMM 2003, 520.)

Szalluszt: Caius Sallustius Crispus (Kr. e. 86–Kr. e. 35) római politikus, történetíró, munkái fordításával Kazinczy élete végéig foglalatostkodott, lásd kötetünkben: *Sallustius Szent Györgyi Gellérd' magyarázásával – recenzió; Jelentés Sallustiusnak magyar fordítása felől.*

Terentznél ez áll: *Mirabar hoc si sic abiret, et heri semper lenitas, verebar, quorsum evaderet*: pontosítva: mirabar hoc si sic abiret et heri semper lenitas / verebar quorsum evaderet. Idézet Terentius (Publius Terentius Afer, Kr. e. 185 k.–Kr. e. 159) római vígjátékiró *Az androsi lány* című vígjátékából, 175–176. sorok. Magyarul: „Csodáltam volna, ha ezt megússzuk; féltem is: / uram enyhésége hogy üt ki még?” Ford. Kárpáty Csilla.

Quamquam haec inter nos nuper notitia admodum est: idézet Terentius *Heautontimorumenos* (*Önként bűnhődő*) című darabjából, az első felvonás első jelenetének első sora. Magyarul: „Bár ismeretségünk csak pár napos”, ford. Kis Sándor.

adjectivum (lat.): melléknév.

adverbium (lat.): határozószó.

Sósiusok: ókori római plebejuscsalád. Horatius az *Ars poeticája* 345. sorában egy Sosius nevezetű római könyvtárusról tesz említést.

Librarius (lat.): az ókori rómaiak levél- és könyvírói, illetve másolói.

Sprachen haben Kaprize, mond Herder; 's bízvást hozzá vethette volna: Und Schriftsteller haben sie auch.: Johann Gottfried Herder (1744–1803) német költő. A német mondás magyarul: a nyelvek szeszélyesek – és az írók is azok. A Herdernek tulajdonított mondás forrását nem sikerült azonosítani.

Klopstock olly Kiadásban akará maga után hagyni a' Messziást: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő, *Der Messias* című eposzát (1748–1773) említi Kazinczy, aki Klopstock kilenc verse mellett a *Messziás* több énekét is lefordította.

typothéta (gör., lat.): betűszedő.

E' Kiadásban (Altona, 1780. in 4.): Kazinczy ezt a *Messziás*-kiadást vásárolta meg.

– – – **sie wollen ihn tödten....:** Idézet a *Messziás* negyedik énekéből, 731–734. sorok. A negyedik énekből Kazinczy készített fordítást, az MTA KIK K 629 kéziratos kötet 67a lapján olvasható ezeknek a soroknak a prózafordítása: „Meg akarják ötni! Ah, meg akarják ötni, a' kit öleim hordoztak, kit emlíim szoptattanak, a' ki gyermeki nyájassággal tekingetett, midőn még csecsemő vala, az én anyai sírángozó szemeimbe.”

Ódái 's Messziása VI fólío Kötetben végső gonddal jelenének-meg Göschennél: Georg Joachim Göschen kiadójánál jelennek meg hét kötetben Klopstock ódái (1., 2.), *Messziása* (3–6.) és ódái, dalai, epigrammái (7.) 1798–1809 között Lipcsében.

Erráták' lapja (lat.): hibajegyzék.

a' mit particula (lat.): nem ragozható szófaj, itt a német „mit”, azaz –val/-vel jelentésű prepozícióról van szó.

Kl., a' Régiek' példája után, kihagyá a' mit particulát: neki ez, der weinenden Augen, azt jelenté, a' mit latínban jelentene ez: qui filius (cum) flentibus oculis....: Klopstock latin grammatikai mintára fogalmazza meg németül, hogy könnyező (szemű) fiú, vagyis neologizál ezzel a megoldással.

Döbrentei akarná, hogy ez: gediegenes Gold mondassék magyarul: a német kifejezés jelentése színarany. Kazinczy itt visszautal Döbrentei egyik levelére az *Élet és Literaturában* (1815. április 17., a folyóiratban a 114. oldalon), amely Kölcsey Csokonai-recenziójára reflektál. Döbrentei ezt írja: „A' gediegenes Gold-ot vagy magyarul tenném, vagy elhagynám.” A német kifejezés valójában Kis János német nyelvű *Tövisék és virágok*-recenziójának kezdősorára utal („Wenig, aber gediegenes Gold!”, azaz: kevés, de színarany.) Vö. *Annalen der Literatur und Kunst*, 1811/II/Juny, 317. és KFMM Levelezés I. 2005, 888.)

Rousseau: Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) francia író, filozófus.

Wieland: Christoph Martin Wieland (1733–1813) német költő.

Tövisék és Virágok: Kazinczy epigrammakötete 1811-ben jelent meg.

Göthe és Schiller csípősb Csálánnal kedveskedének Új-esztendei-Ajándékképen (Xenien): Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) és Friedrich Schiller (1759–1805) 1797-ben

megjelent közös epigrammagyűjteménye, amelyben a kortárs kritika közömbös és ellenséges hangját, továbbá a középszerűséget bírálják.

D. nem az Író' óhajta szerint nézi a' dolgot; a' tertium Comparationis nem a' nagyobb vagy kisebb: a tertium comparationis (lat.) am. az összehasonlítás harmadik tényezője, amely a példázatok magyarázatának teológiai módszeréből ered, a harmadik tényező lényegében a példázat mondanivalójaként határozható meg. Kazinczy itt a Himfy-epigrammára utal, amelyben Dayka mond ítéletet Kisfaludy Sándor felett – ezt a darabját bírálja Döbrentei a *Tövises és virágoknak* (Döbrentei, 114.).

Itt is előfordul a' kérdés, ha kell e Recensio: Döbrentei és Kölcsey levelezésének egyik tárgya a recenziók hangvételének kérdése, Döbrentei bírálja Kölcsey Csokonai-recenziójának éles hangvételét (lásd Döbrentei, 114–115.).

A' Marmontel' újabb fordítója csinosbb beszédben adja a' Munkát, ugymond D., mint az elsőbb: Döbrentei a következőket írja Kazinczy, illetve Báróczi Marmontel-fordításairól: „Kazinczy' Marmontele sokkal feljebb való, csinosbb tónusa a' Báróczyénál; de Kazinczynak sok elforgatott periódusai vagynak, mint Shaftesburynak Johnson' Ítélete szerint; 's mennyi Germanismusa, 's ott is, hol nem kell! Nem szívelhetem Állítástokat, hogy ott is éljünk a' Germanismussal, a' hol nekünk van helyette jó, magyar, csinos Szollásformánk.” (Döbrentei, 116.)

Jean François Marmontel (1723–1799) francia költő, a *Contes moraux* című munkája Kazinczy fordításában *Szívképző Regék* címmel jelent meg. Először: *Kazinczynak fordított Egyveleg Írásai* (I. kötet, Széphalom, 1808), másodsor: *Kazinczy Ferencz' Munkái* (1. kötet, Pest, 1814). 1830-as újradolgozása kéziratban maradt.

Báróczy Sándor (1735–1809) említett, Kazinczy által nagyra tartott Marmontel-fordítása: *Erkölcsei mesék* (a *Contes moraux* alapján) Bécs, 1775, Pest, 1785, majd Kazinczy kiadásában: 1813.

Gessner: Salomon Gessner (1730–1788) svájci-német író nagy hatással volt Kazinczyra, akinek írói hírnevét egyik Gessner-fordítása alapozta meg: *Geszner' Idylliumi* (Kassa, 1788). A *Kazinczy Ferencz' Munkái* 2. és 3. kötete (Pest, 1815) tartalmazza Gessner életrajzát és munkáit (*Ábel' halála, Szemíra és Szemín, Daphnisz, Első hajós, Idyllek, Evander, Eraszt*).

Döbrentei a következőket bírálja a Gessner-fordításban: „Gessnerben sok jobban van az első fordításnál: de némelly jobb az elsőben. Nem szebb kifejezés e a' »vérrel befecskendezett bajnok« a' vérrel mocskosnál? Osztán a' csermely csergedez, 's nem csácsog; a' csácsogást unom, a' csergedésben gyönyörködöm.” (Döbrentei, 117.)

χωρομενος κηρ (gör.): haragvó szív.

percussus corda (lat.): összetört szív.

venas inflatus (lat.): duzzadt vénák.

Vége megjelentek a' Rájnis által fordított Georgicák: Rájnis József (1741–1812) Vergilius-fordítása csak halála után jelent meg: *Máró Virgilius Publiusnak Georgikonja, az-az Gazdaságra tanító versei*, ford. kőszegi Rájnis József, Pest, Trattner, 1814.

Kondé: Kondé József Benedek (1760–1831) támogatásának köszönhetően jelent meg Rájnis *Georgica*-fordítása.

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram...: a *Georgica* első öt sora, magyarul Lakatos István fordításában:

„Hogy lesz dús a vetés, mely csillag alatt ugaroljunk,
Szilre mikor jó, Maecénás, aggatni borágot,
Marhatenyésztéshez mint fog, juhokat hogyan ápol,
És kicsi méheivel mily gondot vállal az ember:
Ezt dalolom.”

Rájnis vádlá Barótít, hogy nem tud magyarul. Kérjük inkább, mit köszönhet a' Nyelv Rájnisnak, mit Barótinak: Rájnis József a *Magyar Helikonra vezérlő kalauz* (1781) című

munkájában gúnyosan és név nélkül tette szóvá Baróti Szabó Dávid (1739–1819) nyelvi és prozódiai vétségeit, amelyet az *Uj mértékre vett külömb verseknek három könyvei* című kötetében tett (Kassa, 1777). Baróti Szabó a *Ki a nyertes a hangmérséklésben* (Kassa, 1787) című válaszában vitatta, hogy az időmértékes verselésben egyedül a kiejtés a döntő, kiemelte a székelyek romlatlan nyelvét, kétségbe vonta Rájnis nyelvérzékét, aki német anyanyelvű volt. Rájnis a válaszában (*Magyar Virgilius*, I. kötet, Pozsony, 1789, ehhez kapcsolva: *A' magyar Virgiliushoz tartozó sisakos, paizsos, kardos mentőírás*) azt hangsúlyozta, hogy Baróti Szabó nem jó költő mert szóról-szóra fordít latinból, a magyar szórendet eltorzítva. Baróti Szabó Dávidhoz lásd kötetünkben: *Baróti Szabó Dávid*.

Faludi előbb élt, és már törekedett előre: Faludi Ferenc (1704–1779) író, költő, fordító, jezsuita szerzetes. Révai Miklós adta ki verseit, amelyek a kor költészetére jelentős hatással voltak: *Faludi Ferencz költeményes maradványai*, Győr, 1786–1787.

lássd még prózájában is péld. Constantínusát: Faludi iskoladrámája, a *Constantinus Porphyrogenitus*, 1750-ben Egerben adták elő.

a' szép beszédű 's könnyen-lebegő Hallerből: Haller László (1717–1751) író, fordító, François Fénelon regényét (*Télémaque*, 1699) fordította magyarra: *Telemakus bujdosásának történetei*, Kassa, 1755.

Rájnis Ruaeuszt értette, de nem Virgilt: Charles de la Rue, latinul Carolus Ruaeus 1643–1725) francia jezsuita szerzetes, udvari gyóntató, költő volt. Kazinczy itt arra utal, hogy Rájnis szintén jezsuita volt, vagyis Ruaeust jobban értette Vergiliusnál.

Öröm hallani, mint szóll a' Nyelvről a' lelkes, és mind sok, mind mély tudományú Kölcsey, 's Olvasóját mint emlékezteti mind arra, a' mit Kolbe mond...: Kölcsey a neologizmusokkal kapcsolatosan jegyzi meg a következőket: „Én Kolbéval tartok: mert azt kívánja a' nyelv' természete; 's hogy azt kívánja, megtetszik csak onnan is, mivel a' Debreczeni Új Énekes Könyvből a' múlt nyáron két ívnyi Neologismust írtam össze, pedig még félig sem olvasám vala el. 'S honnan ezen Neologismusok? Honnan épen ott, hol azokat leginkább gyűlölik? Felelet onnan, a' honnan Illyés, Tinódi, 's számtalanok a' magokéit vették: a' Nyelv' Természetéből.” (Kölcsey, 122.) Az említett szerző: Karl Wilhelm Kolbe német metsző, grafikus, író, a nyelvi purizmus híve.

Illyés András Erdélyi Püspök: Illyés András (1639–1712) író, erdélyi katolikus püspök. Kölcsey a neologizálás gyakorlójaként említi. (Kölcsey, 121.)

a' mit a' lelkes ember 1815. Május 3dik. 's 1816. Május 12dik. mond: Kölcsey leveleinek dátumára utal, a KFMM Levelezés I. 2005-ben 148. és 197. sorszámmal található, utóbbi dátuma helyesen: május 11.

nem lelé jónak németből fordított Hamletnek (még 1790 előtt – én ángolyul nem olvasok) e' kitételét: hány a' harang? azaz, hányat ütött az óra (torony' órája)?: Döbrentei ezt a példát a leveleiben itt nem említi, de Kazinczy sokszor hivatkozik rá, amikor neologizmusit támadják. Kazinczy *Hamlet*-fordításának egy szöveghelyére vonatkozik, amely 1790-ben jelent meg Kassán. Német fordítás nyomán készítette. A „hány a harang” sokat bíralt nyelvi megoldás, amely viszont többször volt Kazinczy példája arra, hogy az idegen nyelvek idiómái neologizmusként újíthatják meg a magyar nyelv nehézkességét.

Emilia Galottit kézírásban még, sok Xenologismusai miatt nem javalható: Gotthold Ephraim Lessing színdarabja (1772), amelyet Kazinczy magyarra fordított, többször átdolgozta, majd 1830-ban jelent meg nyomtatásban Bajza József kiadásában.

Igaz Sámuelnél Bécsben meglátá Szallusztomnak egy kirakott lapját: Igaz Sámuel újságíró, szerkesztő, a *Hébe* kiadója és szerkesztője, Kazinczy barátja (1786–1826). Sallustiust lásd fentebb.

adjectívum (lat.): melléknév.

substantívum (lat.): főnév.

suffixum (lat.): toldalék.

nominatívus (lat.): alanyeset.

vocativus: (lat.) megszólító eset.

tu si idem sis, aliter sentias: pontosítva: tu si hic sis aliter sentias. Idézet Terentius (Publius Terentius Afer, Kr. e. 185 k.–Kr. e. 159) római vígjátékíró *Az androsi lány* című vígjátékából, 309. sor, magyarul: „A helyemben másképp vélekednél.” Kárpáty Csilla fordítása.

quod sis, esse velis, nihilque malis: idézet Marcus Valerius Martialis (38/41–104) római epigrammaköltő versrészlete, Epigrammák, X/47., 12. sor, Csengery János fordítása.

infinitivus historicus (lat.): latin igeidő, ahol múlt idejű elbeszélésekben az élénk cselekményt a magyar jelen idővel írja le, ott a latin infinitivus historicust használ.

praesens (lat.): jelenidő.

Valóban a' Szokás, és a' mit a' mi Adelung-Verseghieink Nyelv' Törvényének hirdetnek: Johann Christoph Adelung (1732–1806): német nyelvész, lexikon- és szótáríró, a német nyelvújítás ellenzője. Nyelvtana a 19. sz. elejéig meghatározó maradt, és a magyar nyelvújítási harcokban is fontos hivatkozási alap volt. Kazinczy lefordítja a *Wieland Adelung ellen: Mi a' Tiszta Németség?* (*Wielands Werke Supplem. VI. Band.*) címmel Wieland tanulmányát, munkája alcíme: *Tűkörül azoknak, kik nyelvrontást emlegetnek, 's ezt kérdezgetik: Mi a' Tiszta Magyarság? – 's intésül a' szere felett merészeknek*, amellyel Verseghy nyelvszemléletét támadja (*Felső Magyar-Országi Minerva*, 1825. 3dik Negyed Július, 269–286.)

Verseghy Ferenc (1757–1822) pálos szerzetes, majd világi pap, nyelvész, költő, író, műfordító, zeneszerző. Csatlakozott a Martinovics-mozgalomhoz és lefordította a *Marseillaise*-t (*A marsziliai ének*). Halálra ítélték, majd az ítéletet az uralkodói kegyelem börtönre változtatta. A magyar elítéltek közül utolsóként, 1803 augusztusában szabadult. Az ipszilonista helyesírás hirdetőjeként, de esztétikai és irodalmi szempontok miatt is, ellenfele a szóelemző módszert követő Révai Miklósnak és Kazinczynak. Révai ellen írt nyelvészeti munkája *A tiszta magyarság* (Pest, 1805).

Kleistnak egyik Ódáját fordítván: Ewald Christian von Kleist (1715–1759) német költő *Ode an die preußische Armee* (Óda a porosz hadsereghez) című versének nyolcadik sora.

Nem öklendi e fülünket a' Marmontel' újabb fordítója: a példák a *Szívképző* regéből, azaz Kazinczy Marmontel-fordításából valók.

deest (lat.): hiányzik.

erro: az errare E/1-ben ragozott alakja, hibát vét, hibázik.

Hogy D. felakad a' Gefrornesen az mutatja az ő mértéken túl ment Purizmusát: Döbrentei a következőket írja 1816. április 23-án kelt levelében, középpontban a *Felelet a Mondolatra* vonatkozó véleményével: „A' Mondolatra tett Feleletetek igen jól kimutatják Literatúraiak' Szemetjeit. Az Életíras' hümora, 's a' Ne félj Gedeon! nekem nagyon jól jött; 's az a' Tiszteletes-Uramos Bibliai Cítálás: de nem kellett volna Beytrag 's Bursch szavakkal élned; annyira menni az írónak, annyi, mint helyben hagyni a' Magyar Dámák' geschicht munkájikat, midőn azok hackedlizás mellett Gefrornest esznek. A' ti Munkátookról mingyárt olvasásakor mondtam, hogy nem fog annyira tetszeni mint a' Mondolat, mert ez képével Arlequinade, 's oda futnak az emberek; 's, úgy látom, hogy a' Feleletet sokan nem tartják elégségesnek: bizonyosan hibáznak; ezt tíz esztendő meg fogja mutatni. Hogy a' ti írástok' czélját vastagabban megérthették volna vastagabb Olvasóink, jó lett volna ki is mutatni Előértekezésben: Hogy a' Mondolatisták azt akarják e tehát, hogy olly munkákat csudáljunk, millyeneket ti kicsúfoltok?, 's elválasztani Kazinczy' szerencsésebb Újításait Vandzáétól.” (Döbrentei, 128–129.)

terminus technicus (lat.): szakkifejezés.

Kerüli e a' Német a' Chaud-eaut?: a chaud eau (fr.) a chaud (meleg) és az eau (víz) szavakból áll, meleg ital, leves, mártás, összetétele régióként változik, tejből, borból egyaránt csinálják.

mellyeknek vastag Lexiconára rá mondhatjuk: itt a szavak sokaságára utal.

abondance stérile: utalás Nicolas Boileau francia költő (1636–1711) *Art poétique* című költeményének részletére („Fuyez de ces auteurs l’abondance stérile, / Et ne vous chargez pas d’un détail inutile”, azaz: ’menekülj e szerzők meddő bőségétől / és ne terheld magad felesleges részletekkel’).

Vörösmarti énekli Zalánját és Cserhalmát: Vörösmarty Mihály (1800–1855) költő két elbeszélő költeménye vagy eposza, a *Zalán futása* (1825) és a *Cserhalom* (1825).

a’ Gyöngyösi’ korának ez a’ felforgatott tagokból szőtt igen szép strophája: Gyöngyösi István (1629–1704) költő *Kesergő Nimfa* (1681–1695) című elbeszélő költeményének első versszaka.

Voss, a’ maga görög fordításával: Johann Heinrich Voss (1751–1826) német költő, műfordító, az *Odüsszeia* (1781) és az *Iliász* (1793) németre fordítója. Ógörögből fordította továbbá a következő szerzőket: Hészodosz, Theokritosz, Bion és Moschus.

Voltairei Epitrek (fr.): azaz Voltaire (1694 – 1778) francia író, költő, drámaíró episztolái.

Bernardi: nem sikerült azonosítani.

Gresseti: Jean-Baptiste-Louis Gresset (1709–1777) francia költő és drámaíró.

Chaulieu: Guillaume Amfrye de Chaulieu (163 –1720) francia költő.

Gellert: Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769) német költő és író.

Cicero: Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106–Kr. e. 43): római szónok, író.

Graecismus: görög idiomák átvétele, neologizmusok a görög nyelvből.

Thucydidesz: Thuküdidész (Kr. e. 460 k.–395. k., ógörög történetíró.

Quintilián: Marcus Fabius Quintilianus (35/40–96 k.) római szónok, író.

cum virtute (lat.): erénnyel.

gégés (rég.): hangos.

a’ Hannibal’ Rhétora a’ had’ mesterségéről tanítást adni: Marcus Porcius Cato Maior (Kr. e. 234–149) római író, államférfi, rétor, részt vett a második pun háború itáliai csatáiban. Szónoklatait gyakran fejezte be az elhíresült mondattal: „Ceterum censeo Carthaginem delendam”, azaz: ’egyébként pedig szerintem Karthágónak el kell pusztulnia’.

Adeundae inimicitiae, subeundae pro republica tempestates: „fel kell vállalniuk az ellenségeskedéseket, gyakran kell viharokat kiállniuk az állam érdekében.” Idézet Cicerótól, *Publius Sestius védelmében*, LXVI. 139. Fordította Nótári Tamás.

Einen Umstand... (ném.): Egy dolgot soha nem lehet eléggé ajánlani a felsőbb és alsóbb iskolai tanítóknak, mégpedig a rájuk bízott ifjúság ízlésének korai kialakítását; olyan ez, amely minden társadalomban, művészetben és tudományban, és különösen a nyelvekben nagy jelentőségű és szükséges. A legtöbb torzszülött a tanult, erkölcsös, társadalmi világban az illendőség és a szépség igazi érzésének hiányából formálódik; ebből származik minden tudálékos ember, sőt még a lángelme is, a szó megvetendő értelmében. Egy fejlett és kifinomult írott nyelvben nagyon sok múlik ezen a finom és helyes érzésen. Ha ennek alapjait már a korai években lerakták, és ezt a tanárok és a felügyelők (akiknek természetesen jó ízléssel kell rendelkezniük) minden esetben mellékesen és akarattalanul is megtehetik, akkor ennek az egész későbbi életre a legfontosabb hatása lesz. Ha csak a nyelvek esetében vizsgáljuk mindezt, a finom és helyes ízlés a nyelvi hibák nagy részét, minden durvaságot, alantas és nemtelen kifejezést, kemény, sötét és zavaros kombinációt - - - még a nyelv mély ismerete nélkül is érzékeli és kerüli; másfelől, ha ez az érzés nincs is meg benne, még a legalaposabb nyelvismerő is legfeljebb az előbbiektől van biztonságban, de az utóbbiaktól sohasem, sőt gyakran annál inkább hibázni fog, minél nagyobb nyelvismerőnek hiszi magát. Valamennyi nyelv klasszikus írója a tisztaságát és klasszikus hírnevét inkább finom és helyes ízlésének köszönheti, semmint a nyelve lapos ismeretének, amelyről sokuknak fogalma sem volt.

Adelung deutsche Sprachlehre; az Előbeszéd’ berekesztésében: Adelung idézett munkája a *Deutsche Sprachlehre für Schulen*, Berlin, Voss, 1781.

177. Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [2.]

szövegforrás

Élet és Literatúra, 1827. Második kötet, [Az Élet és Literatúra 1826. évi Első kötetének kritikai fogadtatása], VI., 387.

társszövegforrás

Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [1.]

Eltérések: A társszövegforrás egy háromsoros szakaszhoz kapcsolódó lábjegyzet. Az *Élet és Literatúra* közleményében főszövegben áll ez a rész. Illetve a közlemény elején itt kimarad az *Iliász* három sorának ógörög nyelvű részlete, továbbá Vályi Nagy fordítása nincs verssorokba tördelve a közlemény végén.

megjelenés

KFMM 2003, 129–130.

szerzőség

Aláírva: Kazinczy.

magyarázat

A közlemény az Iliászi pör része, az összefüggésekhez lásd a Miként szabad rézre metszeni? jegyzetét.

A soronkénti jegyzetekhez lásd a társszövegforrás magyarázatát kötetünkben.

Toldy Ferenc 1827. március 22-én kelt levelében (KazLev. 20. 4754. sz.) szabadkozik Kazinczynak az Iliászi pör egyes írásainak újraközlése miatt: „Az Élet és Lit. II. k. már kezdedben lesz. Szemere aggódik nehogy rossz néven vedd, a miért a pernek vég actáit is felvette. De plánuma hozta magával, hogy mindent, a mi könyvét illeti, a maga olvasóival is közölje, s így consequensnek kellé maradnia. Eddig úgy látszik, a II. köt. kevesebb szerencsét tesz az elsónél: mindazáltal folytatni fogja, míg érzékeny kárvallás nélkül bírja.”

178. Kazinczy nyílt válasza [2.]

szövegforrás

Élet és Literatúra, 1827. Második kötet, [Az Élet és Literatúra 1826. évi Első kötetének kritikai fogadtatása], VII., 388–390.

társszövegforrás

Kazinczy nyílt válasza [1.]

Eltérés: jelen közlemény utolsó előtti bekezdésében, a „Szerecsenek” szó után van egy magyarázó beékelés: „(a Szerecsen ebből leve *Saracenus*; azt pedig Homér nem ismerte.)”

megjelenés

KFMM 2003, 130–132.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

Az közlemény az Iliászi pör része, az összefüggésekhez lásd kötetünkben a Miként szabad rézre

metszeni? jegyzeteit.

A soronkénti jegyzetekhez lásd a társszövegforrás jegyzetét.

179. A' Rádayak

szövegforrás

Felső Magyar-Országi Minerva, 1827. 2dik Negyed Június, 1225–1233.

megjelenés

ABAFI 1884, 20–35.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

A cikk kéziratos másolata megtalálható az MTA KIK K 639 csomójában a 76a–82b.

oldalakon. Címlapja a 76a-n (nem autográf, de autográf javításokkal):

„A' Rádayak. a' Tudom. Gyűjt. számára dolgoztam. Kazinczy Ferentz.”

Kazinczy javítása: Kazinczy Ferencz.

Alatta autográf datálás: „Széphalom, majus 29d. 1821.”

Ugyanez a dátum áll a másolat végén a 82b lapon, vagyis Kazinczy autográf datálása azt erősíti meg, hogy azon a napon zárta le a kéziratot.

A másolathoz Kazinczy autográf magyarázatot fűz a 79d lapon: „Leküldtem ezt gróf Ráday Pálnak, hogy olvassa 's olvastassa meg, igazítsa-meg hibáit, üreit pótolja-ki, 's úgy adja által nyomtatás végett a' Tudom. Gyűjtemény' Redactiojának. – A' Gróf azt írta-vissza, hogy megolvastatta némelly főrendű barátjaival, 's azok nem tartják tanácsosnak a' kiadást a' régibb kedvetlen történetek felelevenítése miatt. Elmaradván így a nyomtatás, kértem a' Grófot, hogy írassa-le számomra, mert mását meg nem tartottam. Melly nyomorúlt emberre bízta a' leírást! mutatják Correctúráim. Pedig mennyit kellett volna még megigazítanom.”

A másolatban tett javítások jellemzően az ékezeteket és a hosszú mássalhangzókat érintik.

magyarázat

Kazinczy számos alkalommal foglalkozott a Ráday család, illetve Ráday I. Gedeon életrajzával, amely kétségtelenül onnan ered, hogy Ráday támogatta a századforduló előtti magyar nyelvű irodalmi törekvéseket, írásaival és tekintélyével közvetlenül is elősegítette a *Magyar Museum* és az *Orpheus* működését. Időmértékes versei, Vergilius-fordításai, Zrínyi eposzával való foglalkozása egyaránt fontos inspirációt jelentett a fiatalabb költőknek, köztük Kazinczynak, aki 1788 augusztusában meglátogatta a péceli Ráday-kastélyt.

Kazinczy az *Orpheus* első lapszámában közli a péceli kastély falain olvasható hexametereket (*Orpheus* 2001, 19.), amelyeket Ráday Gedeon korrigálni kér, így azok újra megjelennek, ezúttal Ráday képleírásaival kiegészítve (*Orpheus* 2001, 150–152, magyarázatok: *uo.*, 483–484.).

Kazinczy *Gróf Ráday Gedeon, az Első* címmel, 1808. március 8-i keltezéssel életrajzot ír, amelyben kitüntetetten van jelen személyes kapcsolatuk, találkozásaik, köztük a péceli látogatás (PEML 2009, 27–35., magyarázatok: *uo.*, 844–845.). 1818. május 22-én Majláth József azzal a kéréssel fordul Kazinczyhoz (KazLev. 16. 3600. sz.), hogy küldjön számára információkat Rádayról, mert egy életrajzot kíván róla írni a Joseph von Hormayr és Mednyánszky Alajos által szerkesztett bécsi *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte* című almanach számára. Kazinczy 1818. július 22-án kelt levelében (KazLev. 16. 3629. sz.) küldi el számára németül az életrajzot, majd Majláth biográfiája meg is jelenik az 1820-as *Taschenbuchban* (304–307.), amely láthatóan felhasználta Kazinczy munkáját, de

összességében nem annak másolata. Ezt követően Kazinczy 1821. március 16-án kelt levelében (KazLev. 17. 3964. sz.) a következőkről értesíti Döbrentei Gábort: „A’ Tud. Gyűjt. a’ Ráday Pál és Gedeon életeket veszi tőlem.” Szemere Páltól pedig azt kéri 1821. május 29-én (vagyis a fentebb idézett kézirattal azonos dátummal, KazLev. 17. 3980 sz.), hogy jelentse a *Tudományos Gyűjtemény* készítőinek, elkészült a Ráday-életrajzzal. A kiadás előkészítése során vesz fordulatot a *Tudományos Gyűjtemény*ben való megjelenés terve: Kazinczy 1821. június 15-én értesíti Ráday II. Pált (1768–1827), Ráday Gedeon fiát (KazLev. 17. 3987. sz.), hogy *A’ Rádayak* című írása megjelenésre vár, ugyanakkor néhány adattal kéri azt kiegészíteni (kérdéseit nyolc pontban fel is sorolja) – továbbá jelzi, hogy Thaisz András, a lap szerkesztője keresni fogja őt a közlésre szánt anyaggal. 1821. november 30-án Döbrentei Gábornál (KazLev. 17. 4027. sz.) érdeklődik némi türelmetlenséget mutatva: „Tudd-meg Thaisz és Trattner Uraktól, ha kijő e már valaha a’ Rádayak felől írt Munkám. Ha még ideje volna, olvassd-meg azt, ’s töröld-ki szabadon, a’ mi kedvetlenséget szülhetne a’ mi kedves Rádainknak.” Ráday Pál végül 1822. január 26-án kelt levelével (KazLev. 18. 4044. sz.) jelentkezik Kazinczynál, amelyben azt kéri, hogy a család érdekében ne jelenjen meg a biográfiai munka: „Közlötték vélem Teisz [!] és Trattner Urak a’ Famíliámról írott szép munkádat; meg-illetődve olvastam én azt, ’s nagyon köszönöm részvételedet; kevély vagyok szíves Barátságodra, mellyet továbbá is meg-érdemelni főbb igyekezetem. Enged meg azonban, Kedves Barátom, engedj kérésemnek, hogy maradjon ezen megtiszteltetése Famíliámnak a’ Leveles Tárunkba, mint bizonyosága erántunk való Szeretetednek, de ne mennjen ez a’ Világ eleibe, ne szaporítsa irigyeim és rosz akaróim Számát. Panaszolkodni, annyival inkább valakit vádolni nem tzelom, nem is nevezek tehát senkit, de hitesd-el magaddal, hogy azon ártatlan tzelod, melly által Eleim tsekély érdemeit adod-elől, ’s melly által Nemzetségem diszesítését kívánod, amazok bal ítélete miatt több meg-keserítésünkre szolgáltatathatna okot. [...] Meg-ujjítom tehát újabban Kérésemet, ne vedd rosz néven, hogy szép munkádat az Archivumomba eltegyem, de a’ Világ irigy Szeme előtt maradjon az el-rejtve.” 1822. március 13-án kelt levelében kéri vissza Kazinczy a kéziratot Ráday Páltól (KazLev. 18. 4060. sz.): „Hogy nagyatyádnak ’s Erdélyisen szölván Szépatyádnak Biographiáját a’ Tudományos Gyűjteménybe nem iktathatod, sajnálom: de ha Archivumodnak akarod megtartani, kérlek alázatosan, méltóztassál nekem visszaküldeni, hadd tisztázzam le, ’s hadd bővítsem-ki. Szeretném azonfelül ha nálam is megvolna, mert a’ mit oda küldeni szoktam, nem tartom-meg magamnál. Nagy baj az nálunk írónál, hogy minden sor mellett a’ mit papirosra öntünk, megszáll a’ Censori pálcza’ rettegése; ’s nagy részben ezért írunk illy lelketlenül.” Mint az a válaszevléből kiderül (1822. április 8., KazLev. 18. 4071. sz.), Ráday a családi levéltár számára kívánja megőrizni az eredeti kéziratot, és csak másolatot küld vissza Kazinczynak. Ráday Pál halála (1827. január 21.) után Kazinczy elküldi a biográfiát Dessewffy Aurélnak (1827. május 21., KazLev. 20. 4780. sz.), azt remélve, hogy ő majd kiadja a *Felső Magyar Országi Minervában*. Dessewffy Aurél ezt válaszevlében meg is erősíti (1827. május 30., KazLev. 20. 4782. sz.).

Caserta: itáliai város, Campania régióban.

Thuróczi János: (1435? – 1489?) történetíró, idézett munkája a *Chronica Hungarorum*, Augsburg, Brünn, 1488.

Kézai Simon: 13. századi krónikás, aki *Gesta Hungarorum* című munkáját IV. Lászlónak ajánlotta.

[lábjegyzet] *Post hos intrant...* (lat.): Ezek után jönnek be Oliverus (Oliver) és Ratoldus (Ratold) Kolomannus (Kálmán) király idejében, akik az apuliai királyságból, Casertából (Nápoly mellett) származnak.

János: Szapolyai János (1487–1540), I. János néven magyar király, 1526-tól haláláig uralkodott.

Mária: Anjou Mária (1371–1395), I. (Nagy) Lajos harmadik lánya, magyar királynő 1382-től haláláig, illetve 1387-től férje, Luxemburgi Zsigmond társuralkodójaként.

Zsigmond: János Zsigmond (1540–1571), II. János néven magyar király, Szapolyai János fia, választott, de meg nem koronázott király (születésétől haláláig), Erdély első fejedelme.

III. Béla: (1148–1196) magyar király, 1172-től haláláig uralkodott.

Statutoria (lat.): okirat, alapítólevél.

Jacobus, filius Blasii de Ráda, de genere Ratoldi (lat.): Jacobus (Jacob), Blasius de Ráda (Rádai Blasius) fia, Ratoldus (Ratold) nemzetségéből.

Várdai Pál Prímás: (1483–1549) esztergomi érsek.

II. Lajos: (1506–1526) magyar király, 1516-tól haláláig uralkodott.

Ferdinánd: I. Ferdinánd magyar király (1503–1564), 1527-től haláláig uralkodott.

Ursinus Velius: Kaspar Ursinus Velinus (1493 k.–1539) német humanista, történetíró.

András, Vice-Ispánja volt Pest és Nógrád Vármegyéknek, 's Követ az 1647-diki Dietán: Pest megye alispánja, Ráday I. Pál nagyapja, nincs több adat.

Pestnek Vice-Ispánja vala Gáspár is, Andrásnak fija: Pest megye alispánja, Ráday I. Pál édesapja, nincs több adat.

Gáspárnak Libercsei Rozínától született fija PÁL: Ráday I. Pál (1677–1733) a Rákóczi-szabadságharc diplomatája, református főgondnok, országgyűlési követ, könyvtáralapító.

Sárkány Dávid Ragyistyáni Predik.: (1700 k.–1762) református lelkész, sárospataki tanár, idézett munkája: *Halotti Magyar Oratio [...]* Rádai Rádai Pál urnak [...] Örök Emlékezetre méltó Élete [...] 1733. Esztendőben, Sz. Mihály Havának 20dik Napján. A halotti beszéd a Ráday Pál emlékére kiadott kötetben jelent meg, más halotti beszédekkel együtt: *Párjához Igaz és Tökéletes Szívnek gyógyulhatatlan Sebe [...]*, Losonc, 1735. Sárkány beszéde: 99–123., idézet: 107.

Patvarián (lat.): patvarista, azaz jogi gyakorlati idejét végző.

Kajali Pál Nógrád és eggyyszer'smind Hont Vármegyei Notárius: (1662–1710) Nógrád és Hont vármegye jegyzője, Ráday I. Pál későbbi apósa.

Forgács Simon: gróf Forgách Simon (1669–1729) Borsod vármegyei főispán, császári és királyi tábornagy, kuruc tábornagy, titkára két éven át a fiatal Ráday I. Pál, aki őt két hadjáratban is elkíséri.

Bihács' ostroma: 1697. június 27-én a császári seregek egy hónapos sikertelen próbálkozás után felhagytak a törökök által védett boszniai Bihács ostromával.

I. József menyegzőjére, (Wilhelmina Amália Braunschweig-Lüneburgi Herczeg-aszszonnyal, Bécsben 1699. Február. 24d.): I. József (1678–1711) magyar király, német-római császár (1705-től haláláig), felesége Vilma Amália (1673–1742).

Ráday 1703. gyűrűt váltta Kajali Klárával, Principálisának Fáy Borbálától született leányával: Kajaly Klára (1690–1741) Kajaly Pál és Fáy Borbála lánya, Ráday Pál felesége. Mivel a menyasszony ekkor még csak 13 éves volt, a lakodalmat csak két évvel később, 1705-ben tartották meg.

Kármán András: (? – 1761) a losonci gimnázium tanára és igazgatója, Kármán József író nagyapja. Halotti beszéde a fent idézett kötetben jelent meg. *Oratio Funebris Qua Spectabili, Perillustri, ac Generoso Domino, DominoPaulo Rádai de Ráda [...]* Losontzini, Anno MDCCXXXIII., 45–62., idézet: 57.

Ferunt heroem... (lat.): Azt mondják, hogy hősünket sem fenyegetésekkel, sem szitkokkal, sem törökkel az életére törve nem lehetett rávenni arra, hogy hűséget fogadjon a befolyásos embereknek; és hogy arra csak akkor hajlott, amikor a felkelés vezetői elé hurcolva nem talált más utat a menekülésre. Sok mindent tudnék itt mesélni, az utókor számára alig hihető dolgokat is, a rengeteg feladatról, amelyet ő elvégzett az alatt a vészes hétéves időszak alatt, a követi megbízásokról számos európai fejedelem udvarába, amelyekre vállalkozott, és még sokkal inkább emlékezetbe idézhetném azt az igazságot, amelyet a mi legirgalmasabb Caesarunkról

ismerek, amelyet egykor Ovidius Augustusról énekelt: Caesar gyakran dicsőítette az ellenséges csapatok hűségét, a saját katonáiban szerette, az ellenségben méltányolta ezt az erényt. Mivel azonban ezek a dolgok a nép körében általánosan ismertek, most szándékosan nem térek ki rájuk.

Sárkány Dávid: idézet a fenti halotti beszéd-kötet 111. oldaláról.

Cancellárius Jánoky Zsigmond: (?–1709) kuruc diplomata alkancellár, szenátor, 1703-ban csatlakozik Rákóczihoz.

Confoederátio' egygyik Titoknokjának nevezetett-ki: Ráday Pál 1703-ban tesz Rákóczinak hűségesküt Gács várában, majd 1704-től belső titkára lesz. 1705. szeptember 20-án összehívott szécsényi országgyűlésen léptek konföderációra a rendek, Rákóczit Magyarország vezérlo fejedelmévé választották.

Szathmári Béke: a Rákóczi-szabadságharcot lezáró békeszerződés, amelynek tárgyalásai 1711. április 29–30-án zajlottak Nagykárolyban. Károlyi Sándor a szövetkezett rendeket, Pálffy János császári főparancsnok pedig III. Károly királyt képviselte.

A' nagy Pacificátor Pálffy János: Pálffy János (1664–1751) császári főparancsnok, a szatmári béke megkötésekor a Magyar Királyság képviselője, 1741-től haláláig Magyarország nádora.

Mária Theresia: Mária Terézia (1717–1780) magyar királynő 1740-től haláláig uralkodott.

Gróf Herberstein Hadi-Tanács' Elöl-ülője: Leopold von Herberstein (1655–1728), a császári udvari haditanács elnöke.

a' VI. Károlyt megkoronázó Dieta: VI. Károly (1685–1740) német-római császár és magyar király III. Károly néven (1711-től haláláig). A koronázó országgyűlés Pozsonyban, 1712. május 22-én történt.

Benderi Követsége' megírása: Ráday I. Pál naplója, a *Benderben menő Utazásomnak Diáriuma*. A kézirat 1841-ben jelent meg nyomtatásban Pesten.

a' maga korabeli mozgások' titkos Történeteit; ezen utóbbat a' Bécsi Udvar' kívánságára, 's deák nyelven: szintén Ráday I. Pál munkája, a *Descriptio historiae arcanae infausti praeteriti belli. Sub Carolo VI-to scripta. Anno 1713*.

Lelki Hódolás: kegyességi munkája 1710-ben, Kassán jelent meg először nyomtatásban.

Megvagynak, 's nyomtatásban, azon Halotti Predikátiók is, mellyek Kajali Klárának koporsóba-tételekor...: a kiadvány 1747-ben jelent meg Kolozsváron. *A' gyors és serény asszonyi-állatnak, kinek árra sokkal felül-haladja a' kárbunkulusokat, ditsérettel teljes Emlékezete. Az az, néhai tekintetes és nemzetes Kajali Kajali Klára Úr-Aszszonynak [...]* *Meghidegedett Tetemei felett Utolsó Tisztességtételnek okáért mondatott Prédikátiók és magyar Oráció.*

Öt gyermekei közül három, Kristina és Klára igen hamar, Pál később, elhalának, 's csak Gedeon és Eszter maradtak-meg: Ráday Gedeon (1713–1792) és Ráday Eszter (1716–1764) élték meg a felnőttkort.

Veresmarti Sámuel Péczeli Predikátor: Végveresmarti Sámuel vagy Veresmarti Vég Sámuel református lelkész, 1732-től Pécelen szolgált, ő mondta az egyik halotti beszédet Kajali Klára felett.

GEDEON, született Ludányban 1713. Octób. elsőjén: Ráday Gedeon (1713–1792) író, költő, politikus, Ráday Pál és Kajali Klára gyermeke.

Tizenhét esztendő's vala, midőn az Odera mellett fekvő Frankfurti Academiába kiutazott: 1732–1733-ban jogot hallgatott a frankfurti egyetemen, ahonnan apja halála miatt tért vissza Magyarországra.

Weingand Pesti Könyváros: Weingand János Mihály (?–1802), könyvkereskedő, Pesten és Budán is volt boltja, ahol elsőként nagyobb választékban külföldi könyvekkel is kereskedett.

Esperes Komjáti Ábrahám: Komjáti vagy Komjáthy Ábrahám (1743–1827), egykori sárospataki diák, jogi doktor, református lelkész, poroszniai esperes.

Szent-Péteri Katalin: Szentpétery Katalin (1720 – 1779), Ráday Gedeon felesége.

Szála (fr.): salle, azaz terem.

tropéum (lat.): tropaeum, azaz diadaljel, amelyet a győzelem emlékeztetőre állítottak az ókorban.

a' Gróf Ráday Pál' theátrumi Bibliothecája és theátrumi decoratiójai: Ráday II. Pál (1768–1827) Ráday Gedeon unokája, 1790-ben Kazinczyval közösen a Magyar Színjátszó Társaság alapítója, 1815-től 1818-ig a pest-budai német színházak igazgatója, a bérloji jogok elnyerője.

garde-des-robres (fr.): ruhatároló helyiség.

Ráday az 1764-diki Dietán olly fal-festőnek juta ismeretségébe, kit méltónak talált Péczelre lehozatni: a freskók 1763-ban készültek, Schervitz Mátyás munkái. A kastély és a könyvtár leírását lásd részletesebben: PEML 2009, Jegyzetek, 1014–1015.

Elébe tevé Ovidnak Picart által rezekekkel ékesített Metamorphosisait (Amsterdam, 1732. fol.), és egy Temple des Muses című más Munkát: Bernard Picart (1663–1733) francia rézmetsző illusztrációival jelent meg Az *Ovid's Metamorphoses in Latin and in English* (Amsterdam, Wetstein & Smith). A *Temples des Muses* című kötet egy 60 mitológiai tárgyú metszetből álló gyűjtemény, szintén Picart munkája (Amsterdam, Zacharie Chatelain, 1733).

Phaeton: Hélios napisten fia, aki apja szekerét vágyott hajtani, de gyenge volt hozzá.

Apoll: Apolló római főisten, a művészetek istene.

Silénusz: Dionüszosz nevelője, bortól mámoros alakként ábrázolják.

Titanidák: titaniszok, azaz a görög mitológiában Gaia és Uránosz első tizenkét gyermekéből a hat lány.

Enceladus: az istenek ellen lázadó dühöngő gigászt, Enkeládoszt Pallasz Athéné úgy fékezi meg, hogy rádobja Szicília szigetét.

Jupiter: római főisten.

Merkúr: a római mitológiában a kereskedelem istene és az istenek hírvivője, a görög Hermész megfelelője.

Tantalusz: isteni leszármazott, az istenek kegyeltje, de mivel elárulta azok titkait, súlyos büntetése Zeusztól, hogy örök éhség és szomjúság gyötri.

Philemon és Baucis: az idős házaspár önzetlenül vendégelte meg az álruhás Jupitert és Merkúrt, és ezért elnyerték jutalmukat.

Deucalion: feleségével, Pürrhával az özönvíz után a maguk mögé dobált kövekből teremtik újra az elpusztított emberi fajt.

Narcissusz: Narkisszosz az istenek büntetéséből saját tükörképébe szeretett bele.

Ulyssz: Ulisszesz, azaz Odüsszeusz, Ithaka királya, a Trója elleni háborút a görögöknek a furfangosságával sikerül megnyerni. Hazafelé tartó útja tíz évig tartott.

Icarusz: Daidalosz fia, az apja által készített szárnyakkal túl közel repült a naphoz, és a tengerbe zuhant.

Silvester (Erdősi): Sylvester János (1504 k.–1551) humanista, nyelvész, az Újszövetség fordítója (1541), ebben a munkájában az időmértékes verselést is alkalmazza az evangéliumok összefoglalásához.

Deltophilus: Periergus Deltophilus, azaz Reviczky Károly Imre (1736–1793) diplomata, II. József minisztere, a latin és görög klasszikusok szövegeiből szerkesztett kötetek kiadója ezen a néven.

Kalmár György, a' Szilágyi Sámuel' tanítványa: Kalmár György (1726–1783) nyelvész, költő, orientalista. *Prodromus* című értekezése (Pozsony, 1770) függelékében 5000 hexameter olvasható. Szilágyi Sámuel (1719–1785) Debrecenben a tanára volt, latinból és németből fordított, az időmértékes verselés egyik meghonosítója a magyar nyelvben.

Klopstock, a' Németek közt, azt 1748 körül merte, 's Klopstock is régiebb német példák után: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő, munkái rendkívül népszerűek voltak a 18. század utolsó évtizedeiben Magyarországon. Hexameteres formájú, nagyhatású eposza első

három éneke 1748-ban, a teljes munka 1773-ban jelent meg, 1771-ben pedig antik metrumokban írt ódáinak gyűjteményét adta ki.

rövid vocális (lat.): rövid magánhangzó.

Két holnapos-írásaink, a' Kassai Muséum, az Orpheus: a *Magyar Museum* (1789–1792) és az *Orpheus* (1789–1792) az első magyar nyelvű irodalmi folyóiratok, előbbinél csak az első lapszám szerkesztésében vett részt Kazinczy, Batsányi és Baróti Szabó mellett, a másik egészében az ő szerkesztői munkája volt.

Heliconi virágok: almanach Kazinczy gondozásában versekkel, fordításokkal (1791, Pozsony és Komárom).

Lócsi (fr.): színházi páholy.

Párter (fr.): itt: földszinti ülőhely a színházban.

Földi János: (1755–1801) író, költő, nyelvész, orvos. A *Magyar Museum* korrektora, az *Orpheus* szerzője, antik költők fordítója.

Szent-Jóbi Szabó László: Szentjóni Szabó László (1767 – 1795) költő, író, tanár. A Martinovics-perben halálra, majd fogságra ítélik, a kufsteini börtönben hal meg. Életében egy drámája és egy verseskötete jelent meg.

Ráday Pálnak és Pálnénak képét Mányokitól, a' Gedeonét és Gedeonnéjét egy más valakitől, a' Második Gedeonét és Gedeonnéét Stunderthől bírja Péczel: Mányoki Ádám (1673–1757) festő Ráday Párról és Kajali Kláráról 1724-ben készített portrét, mindkettőt a Magyar Nemzeti Galéria őrzi. Ráday I. Gedeon és felesége, Szentpétery Katalin említett portréi ismeretlenek. Johann Jakob Stunder (1760–1811) dán származású festő, aki Bécsből költözött Magyarországra Kazinczy közbenjárásával. Ráday II. Gedeonról (1745–1801) és feleségéről, Fáy Zsuzsannáról (1749–1816) készült portréi ismeretlenek.

Az Első Gedeont nekem crayonozta Klímes Tamás 1788., mellyet osztán Mark Quirin Orpheusom' II. Kötete elébe metszett: Ráday I. Gedeon portréját a morva származású, Magyarországon tevékenykedő Klimesch Tamás készítette, és Mark Quirin (1753–1811) bécsi metsző készített belőle rézmetszetet, amelyet Kazinczy az *Orpheus* II. kötetében adott ki.

Eszter, Gróf Teleki Lászlóné, Erdélyből megjelent anyjának látogatására, 's ennek halálakor 's temetésekor jelen vala: Ráday Eszter (1716–1764) Ráday Pál és Kajaly Klára gyermeke, férje Teleki László (1710–1778) kormányfőtanácsos.

Eszternek Pál, László, József és Eszter gyermekei említetnek: Ráday Eszter tíz gyermeket szült, de csak Klára, József és Eszter érte meg a felnőttkort.

Később leve Klára, Generális Gróf Wartensleben Wilhelmné Gyömrőn, Pest Várm.: Teleki Klára (1750–1798), Teleki László és Ráday Eszter lánya, 1773-tól Wartensleben Vilmos felesége.

József a' Korona-őr és Ugocsai Fő-Ispán: Teleki József (1738–1796) író, költő, koronaőr, műgyűjtő, Teleki László és Ráday Eszter fia.

Eszter pedig Gróf Toroczky Zsigmondné leve: Teleki Eszter (?–1788), Toroczky Zsigmond felesége. Teleki László és Ráday Eszter lánya.

Gedeon, a' Második, egygyetlen fija, egygyetlen gyermeke az Elsőnek: Ráday II. Gedeon (1745–1801).

Assessor (lat.): a királyi tábla bírása.

Spetemvir (lat.): a hétszemélyes tábla bírása.

taksza (lat.): taxa, taksa, vagyis pénzszolgáltatás bizonyos terhek megváltása fejében.

József Császár: II. József (1741–1790) magyar király, német-római császár, 1780-tól haláláig uralkodott a magyar trónon.

Nagynénje' fiának Gróf Teleki József Ő Ekszellenciájának: Teleki József (1738–1796) Ráday II. Gedeon unokatestvére volt, édesanyja Ráday Eszter, Ráday I. Gedeon testvére.

József alatt: II. József uralkodása alatt, lásd fentebb.

II. Leopold: II. Lipót (1747–1792) német-római császár, magyar király, 1792-től haláláig uralkodott.

Pál és Gedeon: Ráday II. Gedeon és Fáy Zsuzsanna gyermekei.

Gedeon is kihala: III. Gedeon haláláról nincs pontos adat.

PÁL: Ráday II. Pál (1768–1827), felesége Prónay Ágnes (1773–1844), aki Prónay László (1734–1808) és Radvánszky Rozália (1742–?) lánya. Gyermekeik: Ráday László (1804–?), Ráday IV. Gedeon (1806–1873), Ráday Anna, Ráday Erzsébet.

első Gedeon: Ráday Gedeon (1713–1792), azaz Ráday IV. Gedeon dédapja.

Midőn a' Magyar Szín-játszó Társaság 1790. egygyüve állott: a fent nevezett, Kazinczyval közösen alapított társaság.

Rehákné, akkor Mór Náni: Rehák Józsefné Moór Náni (1773–1842), az első magyar színtársulat vezető színésznője (1790–1796).

II. Gedeonné, Gróf Fáy 'Su'sánna: Fáy Zsuzsanna (1749–1816), Ráday II. Gedeon felesége. Testvére Fáy Ábrahám (1743–1822) Abaúj vármegyei főszolgabíró a miskolci páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. Zsuzsanna és Ábrahám szülei Fáy György és Bárczay Erzsébet, róluk nincs több adat.

Grassalkowics: Grassalkovich Antal (1694–1771) Mária Terézia bizalmasa, királyi személynök, kamaraelnök, nagybirtokos. A család gödöllői birtokközpontján építették fel a barokk kastélyt 1744–1747 között.

szeretett veje (Albert): Mária Krisztina (1742–1798) ötödik gyermeke volt Mária Teréziának, férje Albert Kázmér szász-tescheni herceg (1738–1822).

Socrát': Szókratész ókori görög filozófus (Kr. e. 469 – Kr. e. 399.).

Aspasiák: Aspasia ókori görög filozófusnő, Periklész társa (Kr. e. 470 k. – Kr. e. 400 k.), athéni háza kiemelt helyszíne volt a korabeli íróknak és filozófusok beszélgetéseinek. Itt arra utal, hogy Rádayné nagyon művelt nő volt.

Pericleszek: Periklész (Kr. e. 495 – Kr. e. 429) athéni államférfi, szónok, hadvezér. Itt a kiemelkedő, művelt államférfiakra vonatkozik általában.

Sógora, Báró Prónay Simon: Prónay Simon (1777–1825), Ráday II. Pál sógora, annak felesége, Prónay Ágnes révén.

180. Viczay József életrajza

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 3dik Negyed Július, 1267–1272.

megjelenés

ABAFI 1884, 339–344.

hitelesség

A cikket a következő szerzősége utaló bejegyzés zárja le: „A' Kiadó és a' Red.” Kazinczy szerzősége minden kétséget kizár a levelezés alapján, ugyanakkor az nem tudható, hogy az aláírásban megnevezett kiadó és szerkesztő mennyiben módosíthatta Kazinczy munkáját, mindenesetre Kazinczy erre egyáltalán nem utal a közlemény megjelenése után.

Kazinczy már a *Felső Magyar Országi Minerva* elindításának előkészületei idején megelőlegezi Viczay József életrajzának megírását, erre utal levele Dessewffy József titkárnak, Dulházy Mihálynak (1824. december 2., KazLev. 19. 4419. sz.), amelyben bírálja a lap tervezett formátumát, illetve a kassai orvos életéhez kapcsolódó adatokat kér a kassaiaktól: „Az Istenért in 4° ne nyomtassák Minervát, 's még inkább ne in 4to és hasított columnában. Ha így adják ugyan, én a' Viczay életén kívül adni semmit nem fogok: ha in 8° adják az Urak, úgy

én is adok ezen első Kötetre. Most bővebben nem írhatok, mert sietek. Ha a dátumok készek a Viczay életére, adja által az Ur V. Ispán Komáromi Urnak, ki holnap jó Mikóházára.” Egy keltezetlen levélben (KazLev. 19. 4438. levél) ismét dátumokat kér Dulházytól, megnevezve a Viczayt hajdan jól ismerő személyeket: „A Viczay életére dátumokat Schwarz és Sihulski Uraktól. Hogy azt senki más ne írja mint én, arra nagyon kérem az Urat.” A cikk végén olvasható utolsó bekezdés az életrajzi dátumokkal, továbbá a kiadó és a szerkesztő aláírásával azt mutatja, hogy a kért dátumokat Kazinczy nem kapta meg.

Dessewffynek írt levelében (1824. december 13., KazLev. 19. 4426. levél) nemcsak a lap formátumát, hanem a címét is bírálja, továbbá megerősíti az életrajz elkészítését: „Pestről írt levelek után írhatom, hogy az Ellinger igyekezetitől kevés jót várnak, látván a monstruosus címet, és a gondolatlan formátumot. Még itt is kaczagva kérdé valaki tőlem, mint juthata Ellinger arra a címre. Én a Viczay képéhez megírom a textust, és adok még valami egyebet is.” Dessewffy 1825. január 3-án kelt levelében (KazLev. 19. 4439. sz.) már az első lapszám készülésétől számol be Kazinczynak, és összefoglalásából arra lehet következtetni, hogy ekkora már megérkezett a Viczay-életrajz a szerkesztőségbe *A' Nyelv', az Írás' feltalálása* című tanulmánnyal együtt, amely az első lapszám nyitóközleménye lett. „Viczay Élet-írását, valamint Dulházy Abaúj vármegye íróit csak a 2ik vagy 3ik Kötetben javasolja tétetni feleségem; mivel ezen Darabok csak táji-részvételűek; a szegény Kassai Minervának pedig igyekezni kell felléptével magának köz részvételt szerzeni a két Hazában. Az Elő-szó után, nyelvbéli régiségeink' maradványairól szépen kidolgozott Értekezésed fogja megnyitni a Folyó-írást.” Nincs arról adat, hogy a Viczay-életrajz kiadása miért késlekedett ennyit.

magyarázat

Viczay József (1746–1810) kassai orvos, sebész, Kazinczy barátja, szabadkőműves. Tanulmányait Bécsben és Nagyszombatban végezte, itt avatták orvossá 1793-ban. 1782-től Kassán városi orvos. Kassai háza 1794-ig titkos összejöveteleknek adott helyet, amelyeken gróf Török Lajos és Szulyovszky Menyhért is részt vett. Latin nyelvű orvosi értekezése Nagyszombatban jelent meg: Kis-Witzay József, *Dissertatio inaug. med. de lingua ut signo in morbis*, Tyrnaviae, 1773.

A *Felső Magyar Országai Minervában* található metszethez Czetter Sámuel 1793-ban készült metszetét használták fel. Felirata: „Szekeres pinxt 1793. sculpt. Viennae. Sam. Czetter. Orosháziensis.” A folyóiratban közölt metszet alatt még a következő felirat olvasható: Kis-Viczay József, Torna Várm. és Kassa Város Orvosa. Kazinczy nekrológja Viczayról: *Viczay József nekrológja*.

Viro. Antiquae. Virtutis. Constanti. Intrepido... (lat.): A régi virtus állhatatos hősről, a polgárság bátor megmentőjéről Kazinczy Ferenc, hogy az ő példájára tekintők lelke lángra lobbanjon, 1803.

Plurimum facere, minimum de se loqui: „Tégy többet, de magadról beszélj kevesebbet.” Idézet Sallustiusztól, a *Bellum Iugurthinumból*, 6. szakasz.

itt élte életének legkedvesebb szempillantásait, barátinak szent és zárt körökben...: utalás a szabadkőműves összejövetelekre és jelképekre.

Sihulsky Friedrich: Sihulski Frigyes, nincs több adat.

Dessewffy József: (1771–1843) költő, író, Kazinczy barátja, a *Felső Magyar Országai Minerva* alapítója és támogatója.

Illustris Viri... (lat.): A neves férfiúnak, Viczay Józsefnek, orvosának, jótevőjének, tanárának a hamvaira a hálás örökös, Sthulsky Frigyes, 1821.

Der Weise, Gute, ist nun Staub... (ném.): A bölcs és jó most / ím porrá lett!

Hogy megelevenítsen mindent, ami itt él,

elültette egykor itt e sűrű lombokat

Most már csak szelleme lengedez,

És minden levélkét megremegtet.

három-oszlopú Peripteron: a szövegben fentebb az emlékművet három oszlopon álló kupolának írja le Kazinczy, amely alatt egy háromszögű oltáron áll Viczay mellszobra. A peripterosz a görög templom formája, amelynél a négyszögletű épületet oszlopsoros oszlopcsarnok veszi körül. A szobor, kupola nélkül, jelenleg a kassai Kelet-Szlovákiai Múzeumban található, a felirata szerint 1821-ben készült.

nagy-atyja Péter, a' Magyar Felekezet' Predikátora: Kis-Viczay Péter 1712-től volt Kassán lelkész, születésének és halálának dátumai bizonytalanok.

atyja Jó'sef, Abaúj Vármegyének és Kassa Városának Seb-orvosa: édesapjáról nincsenek adatok.

Csáky Emánuel: Csáki Manó (1763–1825) valódi belső titkos tanácsos, szepesi főispán. Hotkóci családi birtokáról Kazinczy írt (lásd kötetünkben: *Hotkócz – Ánglus-kertek*).

Simplex. Moribus. Fortunarum. Contemptor... (lat.): Jellemét tekintve egyszerű emberként, a szerencse javait megvetve, a betegeknek egészséget, a gyengélkedőknek enyhülést, a rászorulóknak segítséget nyújtva, önmagával mit sem törődve, a város lakóinak élt. Az előkelő polgárt és a szegény parasztot egyforma szeretettel a szívébe zárva hunyt el a Hügeiához méltó pap. Közös veszteségként siratják el azt, akit a halál elragadott, nyugodjanak békében a csontjai, így kívánja a baráti kör, a jó emlékezetű férfi szent sírdombja pedig itt áll.

Hostát: (ném.) külváros, külső város.

181. A' művészség' barátjaihoz

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 3dik Negyed Augusztusz, 1339–1342.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferenc.

Az MTA KIK K 608 1a–2b oldalakon megtalálható a cikk kivágata, autográf javítás az 1b lapon, vagyis a folyóirat 1340. oldalán található: a „kiemelnek” a margón kiegészítve: „kiemelkednek”, a főszövegben jelöltük a javítást.

magyarázat

Kazinczy recenziója három művészeti tárgyú kötetet ismertet, amelyek összetartozását szorosabb vagy kevésbé szorosabb magyarországi kapcsolódásuk adja. A Ponori Thewrewk-féle metszetsorozat darabjaiból hetet 1827 áprilisának elején kap meg Kazinczy (Gróf Dessewffy Aurélnak, 1827. április 6., KazLev. 20. 4765. sz.), később további harmincat (Dessewffy Józsefnek, 1827. szeptember 11., KazLev. 20. 4835. sz.). Ugyanakkor egy augusztus végi levelében összesen harminckettőről ír, amelyeket Szemere István Zemplén vármegyei követtől kapott meg augusztus 26-án (Sárközy Istvánnak, 1827. augusztus 28., KazLev. 20. 4828. sz.).

Rumy Károly Györgynek az 1827. augusztus 7-én kelt levelében (Kazlev. 20. 4814. sz.) köszöni meg Kazinczy az Adolph Kunike által szerkesztett, és a Rumy általi leírásokkal gazdagított Duna-albumot, és jelzi, hogy emellett Ellingertől, a *Minerva* kiadójától kapta meg a Mednyánszky Alajos-féle *Malerische Reise*-albumot – továbbá azt, hogy mindkét munkáról írni fog.

1827. szeptember 8-án kelt levele (Dulházy Mihálynak, KazLev. 20. 4833. sz.) azt igazolja, hogy ekkorra már elküldte a *Felső Magyar Országi Minervának* mind a három recenzióját, és korrigálást, módosítást kér a *Magyar Pantheon* tárgyában: „Édes barátom, Gróf Dezsőffy Aurél tegnap előtt itt vala, 's bizonyossá teve, hogy a' Ponori Thewrewk Gyűjteményében sokkal több

Diaetai Követ feje jelent légyen meg rézbe metszve, mint a' mellyeket én a' Septbr. elsőjén és egy másik levelemben azután megneveztem. A' Minerva becsülete kívánja tehát, hogy csonka jelentést ne tegyünk, 's így kérem az Urat, hogy ezen jelentésemet egészen kihagyván, a' Mednyánszki Munkájának elébe tegye az Ur ezt Nro I. – a' Rummy Donauansichtjei' elébe pedig ezt Nro II." A levél mellett nincs meg a melléklet, továbbá a Kazinczy által említett szeptember eleji levelek sem ismertek.

Visszhangja a *Pantheon*-ról írottaknak lesz: gróf Széchenyi István kifogásolja ugyanis, hogy Kazinczy dicsérte Ponori Thewrewk vállalkozását. Toldy Ferenc 1827. december 29-én (KazLev. 20. 4884. sz. levél) értesíti őt, hogy Széchenyi a következőképpen ítéli meg recenzióját: „gróf Széchenyi István mit monda Rólad a minap. Én úgy adom betűről betűre, mint haliam; néha legalább nem árt annak szavait is tudnunk, ki nem oly jártas a literatúrában. »Ejnye, hogy ereszkedhetik olyan ember mint K. abba, hogy a Pantheont dicsérgesse? Mindent dicsérni !«” Kazinczyt ez egyértelműen bántja, és megpróbálja hangsúlyozni, hogy Ponori Thewrewk szándéka és annak megvalósítása között szakadék van: „Gróf Széchenyi felől írják, hogy neheztele ezen szövegeimért, nyilván, mivel a' Pantheon olly emberek képeit adja, melly képek inkább illettek volna a' Pandaemoniumba [azaz a pokolba].” (1828. január 10., Dessewffy Józsefnek, KazLev. 20. 4890. sz.) Tavasszal Ponori Thewrewknek írja meg (1828. április 6., KazLev. 20. 4908. sz.), hogy bár *Pantheon*-ja fontos vállalkozás, kivitelezése azonban nem volt szerencsés a közvélekedés szerint az ábrázolt követek miatt: „A te Pantheonod nagyon szerencsés entrepris volt volna, de sokan szégyellenék azok közzé elegyedni, a kik ott megjelentek – úgy mondák igen sokan előttem – s engem majd levágának, hogy azt a Minervában dicsértem.”

Az 1825–1827-es Pozsonyi reformországgyűlés szimbolikus fontosságát nemcsak ez a portrészorozat emeli ki, hanem a Széchenyi István által megrendelt, elkészített, de gyűjteményként a 19. század végére széthullott olajminiatűrök csoportja is a reformelképzeléseket támogató (felső- és alsóházi) tagjokról és szónokokról. A „reformkori pantheon” Széchenyi pesti dolgozószobájának falára került. Ezzel a vállalkozással egy időben készültek báró Ferdinand von Lütgendorf rézkarcai, illetve Ponori Thewrewk litográfiái. „Ez a különböző pártállású személyeket úgy az alsó-, mint a felsőtábláról összeválogató, hosszabb időszak alatt napvilágot látó kiadvány lehetővé tette, hogy a vásárló saját politikai szimpátiája alapján a példaképek és a megiszteltetek egyedi körét állítsa össze.” (BICSKEI 2015, 74–75.) Vagyis Széchenyi azt nehezményezhette Ponori Thewrewk vállalkozásában, hogy az nem egy meghatározott politikai férfieszmény jegyében, hanem az üzleti vállalkozás szándékával, etikai-esztétikai megfontolások nélkül született, és egészen 1838-ig működött sorozatként.

Ponori Thewrewk teljes sorozatának adatai: *Pantheon az 1825–1827. 1830. és 1832–36. Pozsonyban tartott országgyűlések emlékezetére. Ungarisches Pantheon zum Andenken der in den Jahren 1825–1827. 1830. und 1832–1836. zu Pressburg gehaltenen Reichstage*. Gegründet und herausgegeben von Joseph Thewrewk von Ponor, Wien, Lithographischen Institutes, 1825–1837.

Malerische Reise... (ném.): Festői utazás a Vág folyón, Magyarországon. Báró Mednyánszky Alajostól. Tizenkét látképpel. Pest, Conrad Adolph Hartleben kiadásában. 1826. nyomt. Ant. Strauss.

Zweyhundert vier und sechzig... (ném.): Kétszázhatvannégy dunai látkép a Duna folyami útja szerint a forrástól a Fekete-tenger torkolatáig. Egy Duna-térképpel együtt. Kiadta Adolph Kunike, történész és egy litográfiai intézet tulajdonosa. Dr. Georg Carl Borromäus Rummy, a klasszikus irodalom, filozófia és történettudományok professzor emeritusa, a Prágai Tudós Társaság, a bécsi, prágai, brünni, klagenfurti Mezőgazdasági Társaság, a Göttingai Királyi Tudós Társaság és az Erfurti Hasznos Tudományok és Művészetek Porosz Királyi Akadémiája stb. tagjának topográfiai-történeti-etnográfiai-festői leírásaival kísérvé.

Ponori Thewrewk Jó'sef: (Ponori) Thewrewk József (1793–1870) író, régiséggyűjtő.

Aloys Freyherrn von Mednyánszky: Mednyánszky Aloyz/Alajos (1784 – 1844) német nyelvű magyar író, történész, nyitrai főispán.

Adolph Kunike: Adolph Friedrich Kunike (1777–1838) litográfus, illusztrátor.

Dr. Georg Carl Borromäus Romy: Romy Károly György (1780–1847) német anyanyelvű író, történész, tanár, számos magyar és német nyelvű folyóirat szerzője, Kazinczy egyik leggyakoribb levelezőtársa.

Báró Lütgendorf Ferdinánd: Ferdinand von Lütgendorff-Leinburg (1785–1858), bajor származású festő és grafikus.

Asztalos Pál, Máramarosi: (1780–1848) máramarosi követ.

Bezerédj Ignác, Győri: Bezerédj Ignác (1783–1862) győri követ.

Bitto Albert, Aradi: Bittó Albert (1777–?) aradi követ.

Brogyányi Gábor, Trencsényi: (1776–1851) trencsényi követ.

Császár Sándor, Temesi: (1788–1850) temesi követ.

Döry Vincze, Tolnai: (1769–?) tolnai követ.

Fascho Jó'sef, Aradi: Fascho József (1795–?) aradi követ.

Földváry Ferencz, Hevesi: (1790–1842) hevesi követ.

Hegedűs Pál, Verőcei: (1791–?) verőcei követ.

Kajdacs Antal, Baranyai: Kajdacsy Antal (1782–?) baranyai követ.

Maithényi Antal, Honti: (1794–?) honti követ.

Mihanovics Antal, Fiumei: (1796–?) fiumei követ.

Miskolczi István, Bihari: (1782–?) bihari követ.

Gróf de la Motte Károly, Gömöri: (1780–1852) gömöri követ.

Nedeczky Ferencz, Tolnai: (1769–1835) tolnai követ.

Osegovics István, Dalmát, Horvát és Tót-országi: Barlabassevetzi Osegovich István (1770–?) horvátország, Szlavónia és Dalmácia követe.

Oláh Mihály, Hajdú-vidéki: Nánási Oláh Mihály (1760–1838) hajdúvidéki követ.

Palóczy László, Borsodi: (1783–1861) borsodi követ

Pázmándy Dienes, Komáromi: (1781–1854) komáromi követ.

Rohonczy János, Veszprémi: (1775–1842) veszprémi követ.

Szallopék János Udvarnok és Consil, Verőcei: (1778–?) verőcei követ.

Szerencsy István, Ungvári: (1793–1850) ungi követ.

Szinnyei László, Sárosi: Szinyei Merse László (1789–1850) sárosi követ.

'Sombory Imre, Bihari: Magyar Nagysombori Sombor Imre (1784–1871) bihari követ.

Szmrecsányi János, Árvai: (1784–1854) árvai követ.

Takács Gáspár, Pozsonyi: Kisjókai Takách Gáspár (?–1831) pozsonyi követ.

Torkos Mihály, Mosonai: (1793–1861) mosoni követ.

Zmeskal Jób, Árvai: (1788–1855) árvai követ.

Ifjabb Báró Vécsey Miklós, Szathmári: (1789–1854) szatmári követ.

Végh Ignác Fejér-Vármegyei: (1789–1842) fejéri követ.

Illésházy István: (1762–1838) gróf, katonatiszt.

Felső-Büki Nagy Pál: (1777 – 1857) soproni követ.

a' Bécsi Művész-Akadémiának Professora, a' megholt Fischer: Josef Fischer (1769–1822) festő, rézmetsző, litográfus.

Orczy László: (1750–1807) báró, belső titkos tanácsos, az Orczy-kertet Pest városának adományozta.

partia (lat.): rész.

Morgensterni Visner Ferencz: Wisner Ferenc (?–?) lipcsei építész.

tropéum (lat.): tropaeum, azaz diadalemlék, emlékmű.

Schweitz (rég.): svájci.

perpendicularum (lat.): merőleges.

Luka, a' Sándor' ház Kastélyával: Vággluka Trencsény vármegyében, a Sándor család kastélya 1674-ben épült. Itt született Sándor István (1750–1815) író.

Schlotterbeck: Christian Jakob Schotterbeck (1757–1811) rézmetsző.

gouache (fr.): vízfestés.

Donaueschingen: német város, a Duna forrásának helye.

Alt Jakab: Jakob Alt (1789–1872) tájképfestő, litográfus.

Erminy Lajos: Ludwig Erminyi tájképfestő, nincs életrajzi adat.

staffirozás (ném.): díszítés.

exemplár (lat.): példány.

Bécsben a' József-városi Glacin: a Glacis majdnem egészében körbeölelte az osztrák fővárost, katonai védelmi funkciója az volt, hogy szabad tűztérként működött a városfal és a külváros között 1858-ig.

182. Handbuch der ungrischen Poesie – recenzió

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 3dik Negyed Szeptember, 1367–1368.

Rovat cím: *Könyv-bírálat*.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

Az 1827. augusztus 29-én kelt levelében (KazLev. 20. 4829. sz.) Kazinczy elküldi Toldynak bírálatra szövegét, amely szinte teljesen azonos a *Minervában* megjelent változattal. A levélben az írók névlistájából csak az első két név szerepel, utána „és így mind végig a' könyvön” megjegyzéssel.

magyarázat

Toldy Ferenc 1826. május 20-án kelt levelében (KazLev. 20. 4628. sz.) értesíti Kazinczyt, hogy a *Handbuch der Ungrischen Poesie* címen kétkötetes, német nyelvű kiadványt tervez „a magyar literatúra megismerésére” a magyarországi német ajkúak és a külföldiek számára szerzői életrajzokkal és irodalmi szemelvényekkel. Kazinczytól segítséget kér egyes szerzők életrajzainak pontosításához. A munka készülése során a Kazinczy-fejezet 1827 folyamán az első kötetből átkerül a másodikba. (Verseinek válogatásáról és a hozzá kapcsolódó munkáról lásd DEBRECZENI 2017.)

A kézikönyv első kötete a tervezett márciusi időpont helyett nyár végére készül el. Toldy 1827. augusztus 25-én küldi el Kazinczynak (KazLev. 20. 4826. sz.), és egyúttal megkéri, hogy a *Minervában* minél hamarabb közöljön róla ismertetést, elősegítve a pozitív fogadtatást: „Íme a kézikönyv első kötete. Fogadd nyájasan, kegyes Mesterem és Barátom! nem csak, de vedd egyszersmind pártfogásod alá is. Gyorsan készült munka ugyan, de sok esztendei stúdiumok gyümölcse. Félek hogy folyóírásinkban ócsárolják, s ez által megakasztják keletét. Méltóztassál tehát a *Minervában* másokat megelőzni, és jelentsd ajánlva, habár csak tíz sorral is. Soha sem vetemedtem volna ily kérésre; de a munka egy pár ezerbe kerül, s nem akarnám az atyámat károsítani, ki oly szívesen segített.” Kazinczy már augusztus 29-én kelt válaszlevelében (KazLev. 20. 4829. sz.) elküldi a recenziót Toldynak, és azt ígéri, hogy másnap vagy azután küldi Ellingernek a kéziratot. Toldy a válaszában (1827. szeptember 11., KazLev. 20. 4836. sz.) azt kéri, hogy a nyomdász késedelmére tett passzust Kazinczy vonja vissza: „Kedves leveledet, Tek. Uram, tegnap előtt vettem. Köszönöm azt a szíves készséget, melylyel sietél munkámat a *Minervában* megismertetni. Egy észrevételem van csak: a nyomtató nem késett, az megtette a

magáét. Könyörgök, vond vissza e passust.” A levél azonban elkésik, Toldy így a decemberi *Minervában* egy helyreigazítást közöl Kazinczy könyvismertetéséhez (*Felső Magyar Országi Minerva*, 1827. 4dik Negyed December, 1504.): „Igazítás és Jelentés. A’ Magyar Poésis’ Kézíkönyve’ I-ső kötetének czíme, elő-beszéde és be-vezetése nem a’ Nyomtató’ késedelme miatt maradt-el, mint azt ezen kötet’ köz tiszteletű Recensense félreértésből állítja (Minerva, 1827, 3-dik Negyed, lap 1367); hanem mint a’ borítékon mondatik, az idő’ szűke miatt. Tudniillik a’ könyv sokkal több ívet töltvén-be, mint előre látni lehet, a’ Pesti vásár bennünket az egésznek elkészülhetése előtt lepett-meg. Az igazságnak és Nyomtatóm’ barátságának tartozom ezen kinyilatkoztatással. Kassán a’ Minerva’ Kiadójánál lehet ezen munkára elő-fizetni 3 fttal Conven. P. A’ II-d. kötet jövő Márcziusban fog kijönni. [...] Toldy.”

Handbuch der ungrischen Poesie... (ném.): A magyar költészet kézikönyve, vagyis: válogatás a legkiválóbb magyar írók figyelemre méltó, időrendbe szedett műveiből, életük és munkáik tömör összefoglalásával; a magyar költészet történetébe való bevezetéssel; magyar versek német fordításának gyűjteményével, és a műben előforduló kevésbé ismert szavak jegyzékével. Azok számára, akik ebben a nyelvben már bizonyos haladást értek, továbbá az irodalom barátai számára általában, s különösen a magyar irodalom barátainak. Fenyéry Gyulával együtt kiadta Toldy Ferenc. – Első kötet. (Címlap, előszó, bevezetés idő hiányában csak a második kötet, utólag fog megjelenni) Pest és Bécs, G. Kilian und C. Gerold megbízásából. Kiadatott 1827 augusztusában. Nyomtatott Pesten Trattnerál; igen csinosan, sűrűen, de szép és egészen új betűkkel.

Fenyéry Gyula: Zádor (Stettner) György (1799–1866) író, kritikus, 1824 és 1834 között Fenyéry Gyula néven publikált.

Toldy Ferencz: Toldy (Schedel) Ferenc (1805–1875) irodalomtörténész, kritikus.

Alterthümer der ungrischen Poesie, oder Zeitraum von König Johann (ném.): A magyar költészet régiségei, avagy János király kora.

Szent László: I. László magyar király (1046–1095, 1077-től haláláig uralkodott), szentté avatása 1192-ben történt.

A’ Révai által is közlött Emlékezzünk Régiekről...: Révai Miklós (1750–1807) piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár. 1787-ben Révai Pozsonyban kiadta a 15–16. század fordulóján élt ferences szerzetes, Csáti Demeter *Elegyes vereseit*. Köztük a *Pannónia énekét*, amelynek kezdő sora: „Emlékezzünk régiekről”.

Mátyás: I. Mátyás magyar király (1443–1490, 1458-tól haláláig uralkodott).

II. Ulászló: magyar király (1456–1516, 1490-től haláláig uralkodott).

II. Lajos: magyar király (1506–1526, 1516-tól haláláig uralkodott).

Tinódi Sebestyén: Tinódi Lantos Sebestyén (1515 előtt–1556) költő, zeneszerző, énekmondó.

Gróf Balassa Bálint: Balassi Bálint (1554–1594) magyar költő.

Rimai János: Rimay János (1570–1631) magyar költő.

Gróf Zrínyi Miklós: Zrínyi Miklós (1620–1664) magyar költő.

Báró Liszti János: gróf Listius vagy Listi Lászlóról van szó (1628–1662), aki 1653-ban, Bécsben adta ki gyűjteményes munkáit: *Magyar Márs avagy Mohách mezején történt veszedelemnek emlékezete* címmel. A *Handbuch* Liszti Lászlóként említi a tartalomjegyzékben, majd Freiherr Liszti néven tárgyalja.

Beniczky Péter: (1603–1664) magyar költő.

Gyöngyösi István: (1629–1704) magyar költő.

Gróf Koháry István: (1649–1731) magyar költő.

Ráday Pál: (1677 – 1733) magyar író, költő, politikus.

Báró Amadé László: (1703 – 1764) magyar költő.

Faludi Ferencz: (1704–1779) magyar költő.

Bessenyei György: (1747–1811) magyar költő, író.

Báró Orczy Lőrincz: (1718 – 1789) magyar költő.
Barcsai Ábrahám: (1742–1806) magyar költő.
Ányós István Pál: Ányos Pál (1756–1784) magyar költő.
Horváth Ádám: (Pálóczi) Horváth Ádám (1760–1820) magyar költő.
Dugonics András: (1740–1818) magyar író.
Baróti Szabó Dávid: (1739–1819) magyar költő.
Rájni József: (1741–1812) magyar költő.
Gróf Ráday Gedeon: (1713–1792) magyar költő.
Szent-Jóbi Szabó László: Szentjóbi Szabó László (1767–1795) magyar költő.
Bacsányi János: Batsányi János (1763 – 1845) magyar költő.
Dayka Gábor: (1769–1796) magyar költő.
Verseghy Ferencz: (1757–1822) magyar költő, író.
Gróf Gvadányi József: (1725–1801) magyar író.
Virág Benedek: (1754–1830) magyar költő.
Csokonay Vitéz Mihály: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) magyar költő.
Kisfaludy Sándor: (1772–1744) magyar költő, író.

183. Hadadi Gróf Wesselényi Ferencz, Muránynak Örököse

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 4dik Negyed, 1387–1392.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

Az életrajzi gyűjteményt tartalmazó MTA KIK K 613/II. kötet 202a–204b. lapjain a folyóiratoldalak kivágata található meg, két autográf javítással, amelyeket a főszövegben jelöltünk.

A cikk kivágatát megelőző lapokon autográf jegyzetek találhatók.

195a: autográf feljegyzések *Wesselényi-Ház* címmel, majd családja a 196b-ig, a 197a-n további latin nyelvű kijegyzés, az első sorban feltüntetett könyvészeti adat: „Jos. Benkő *Transilvania*. Viennae 1778. Tom. II. pag. 514.”

A 199a egy címlap: „Wesselényi, a’ Nádor”. 199b: születésének és halálának dátuma és helye feljegyzése.

200a–201b: jegyzet Joseph von Hormayr *Taschenbuch für das Jahr 1822.* című munkájából, a 350. oldalról.

202a–204b: a Wesselényi-életrajz kivágata a *Minervából*.

magyarázat

A közlemény a folyóirat negyedik negyedének elején szerepel.

Kazinczy az 1826. júniusi lapszámában már közölt egy rövid kommentárt Wesselényi Ferenc életrajzához (lásd kötetünkben: *Gróf Vesselényi Ferencz Nádor’ Védelme*). Ez a kidolgozottabb biográfia elsősorban annak köszönhető, hogy Kazinczy nem volt elégedett Debreczeni Bárány Ágoston munkájával, aki korábban vállalta az életrajz megírását: „Sőt íme elolvasám a’ Wesselényi’ életét. Nagy érdemű, nagy tekintetű barátom, nagyon csonka a’ mit adál, és sok félig-igaz van benne, sok épen nem igaz. Nem említéd mi volt W. elébb hogy Palatínussá választatott; nem hogy előbb hitvese Magyar-Béli Bosnyák Sophia volt. Ha majd Munkádat sajtó alá eresztéd, nyerd-meg Báró Mednyánszkyt, hogy azt tekintse végig. Ellinger ezt sürgeti, ‘s nem tudom rá érek e, hogy Jegyző-Könyveimet végig-forgassam. Honnan eredé az az összeesküvés? – vagy azt talán nem lehet elmondani?” (Debreczeni Bárány Ágostonnak, 1827.

március 23. KazLev. 20. 4755. sz.)

Dessewffy Aurélnak nem sokkal később már azt írja Kazinczy (1827. április 6., KazLev. 20. 4765. sz.), hogy ő maga fogja megírni az életrajzot a *Minervának*, amely az 1825-ös indulásától kezdődően közli történelmi személyek vagy a közelmúltban elhunyt neves személyek biográfiáját. „Méltóztassék a’ Méltós. Gróf Úr barátságos tiszteletemet által izenni Ellinger Úrhoz, és jelenteni, hogy én, a’ ki Bárány Ágostonnak szinte megköszöntem a’ mit H. Eszt[erházy] Pál felől monda, ‘s e’ fiatal emberünket nagy reménnyel néztem is, nézem is, Wesselényijét kénytelen vagyok felette szerencsétlennek nézni, ‘s azt újra dolgozom, mihelytt lehet, ‘s a’ magamét küldöm a’ Méltós. Gróf Úr kezébe. Mindent elmondani nem szabad, mert nem lehet. De úgy szöjjön e az ember, a’ hogy nem szabad, mert nem illik? Inkább hallgatni, mint gyalázatosan hazudni.” Saját munkájára utalva ugyanakkor egyértelművé teszi, hogy Wesselényi Ferenc alakjáról és történelmi szerepéről – a Habsburg-ellenes összeesküvés, továbbá felekezeti vonatkozások miatt – rendkívül nehéz írni. Ez a félelem és bizonytalanság érzékelhető a Dessewffy Aurélnak írt sorokban is (1827. augusztus 5., KazLev. 20. 4813. sz.): „Kérem a’ Mélt. Grófot alázatosan, hogy Wesselényimet a’ Nádort Ellinger’ úgy adja-ki, a’ mint dolgozám. Nem hiszem hogy a’ Censor ott törölhessen valamit.” Az életrajzot Miskolczy Ambrus éppen az aktualizálhatóság felől értelmezi, kifejezetten Kazinczynak az ifj. Wesselényi Miklós politikai szerepvállalása fölötti aggodalmának lenyomataként: „Attól is tarthatott Kazinczy, hogy fiatal barátja a politika áldozata lehet. Nem minden nevelő célzat nélkül idézte fel Wesselényi Ferenc alakját. Cikkében megjelenik saját keserősége, mintha úgy érezte volna, hogy a történelem neki személyesen nem kedvezett, és megjelenik az eszményi politikus alakja.” (MISKOLCZY 2009, 60.)

Kazinczy június 28-án kelt levelében (KazLev. 20. 4799. sz.) udvariasan, de nyomatékosan kéri Dessewffy Aurélt az állatmesék szimbolikájára utalva, hogy az ő Wesselényi-életrajza kerüljön be a *Minervába*, ne a Bárányé: „Óhajtánám, hogy a’ Méltós. Gróf javallhatná Wesselényimet, melyet későn küldök ugyan, de nem hátra maradásával *Minervának*. Képzeltetetlen dolog, a’ mit erre el kelle olvasnom, a’ mit, reménylem, az Olvasó minden szó nélkül fog érteni. Melly iszonyú idők voltak azok! ‘s mint dúlonga a’ magyar kard a’ magyar vérben! és miért. A’ forma változott, a’ dolog áll. Alázatosan kérem a’ Méltós. Gróf Urat, méltóztassék rajta lenni, hogy ez menjen nyomtatásba, ne a’ *Bárányé*, melly nem *Róka* munkája talán, de talán *Denevéré*.” Kazinczy 1827. július 6-án (KazLev. 20. 4803 sz.) már tényként közli Debreczeni Bárány Ágostonnal, hogy a *Minerva* az általa átdolgozott munkát fogja közölni: „Wesselényiiddel nem voltak megelégedve a’ Kassaiak, ‘s azt nekem küldék-ki, hogy dolgozzam újra. Képzeted mint akasztá-él a’ csiklandós munka, és ha Ellinger ezt találja kiadni, óhajtóm, hogy lásd, az örvények és sziklák közt mint vittem keresztül sajkámat.”

Debreczeni Bárány Ágoston a *Minervában* számos történelmi személy életrajzát közölte, elsőként az 1825. decemberiben a Perényi Imréét (469–474.), az 1826. januári lapszám elején Pázmány Péterét (521–528.). Kazinczy 1826-ban Ürményi József életrajzát közli a lapban (lásd kötetünkben: *Ürményi Ürményi József*). Ugyanakkor az októberi lapszám elején közölt Illyésházy István-életrajz végén tévedésből Debreczeni Bárány Ágoston neve szerepel. Erre Kazinczy hívja fel a figyelmet Dessewffy Józsefnek írt levelében (1827. február 13. előtt, KazLev. 20. 4730. sz.): „Az Illyésházy István élete alatt D. B. Á. betűk állanak, de azt Mednyánszky után én dolgoztam, nem Debreczeni Bárány Ágoston. A’ Bárányét Gróf Aurél kénytelen vala elvetni, olly hibás volt a’ miket monda, és bizony rosszul monda.” Ez utóbbi életrajz fordítás a *Taschenbuch* 2. kötetéből: *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*, Bécs, 1821, 288–300. Ehhez lásd még Kazinczy levelét Debreczeni Bárány Ágostonhoz, 1827. március 23., KazLev. 20. 4755. sz.

Az október-november-december havi füzeteket tartalmazó negyedik negyed belső címlapját egy Wesselényiről készített litográfia díszíti, felirata megegyezik a Kazinczy-féle cikk hosszú címével, alul a következőkkel kiegészítve: „MEG-H. 1667 MÁRTZ 28d. A’ Bécsi Kömettsző

Intézetből.” A metszet nem egyezik meg azzal a képpel, amelyet Kazinczy a Wesselényi életrajz végén leír. A negyedéves lapszám tartalomjegyzékének végén, az utolsó, számozatlan oldalon a következő szerkesztői megjegyzés olvasható: „A’ Hadadi Gr. Wesselényi Ferencz Nádor’ Erdélyből vártt hív Képe elkészvén, – az az 1828-diki I-s ő Negyeddel fog közöltetni, egygy más Jeles Hazánkfia’ igaz Képe’ rajzolatjával egygyütt.” A következő évi lapszámok sem közlik azonban a portrét.

A *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte* 3. kötetében (1822) ugyanaz a Wesselényi-metszet található, amelyet a Felső Magyar-Országi Minerva is közölt 1827-ben. A kép a *Die Felskapelle an der Waag* [Sziklakápolna a Vágon] című szöveget (311–336.) vezeti be, amely Murány váráról és történetéről (többek között Wesselényiről és Széchy Máriáról) szól.

Wesselényi Ferenc: (1605–1667) gróf, hadvezér, 1655-től haláláig Magyarország nádora.

Első Leopold: I. Lipót (1640–1705) német-római császár, magyar király (1655-től haláláig).

Plutarch: Plutarkhosz (46/48–125/127) görög-latin történetíró, fő műve a *Párhuzamos életrajzok*.

Dion: Dión Khrüszosztomosz (40 k.–120 k.), ókori görög szónok.

Philippi: Filippi, történelmi város az ókori Macedónia területén. Kr. e. 42-ben Marcus Antonius és Octavianus (Augustus) ebben a városban harcol Brutus és Cassius ellen. A várost ezt követően Octavius római kolóniává teszi.

Rómának az a’ nagy fija, kit Plutarch, a’ maga nemzete’ Dionjával egygyütt, a’ régiségnek minden más hősei felett magasztal: A *Párhuzamos életrajzokban* Dión párja Marcus Iunius Brutus (Kr. e. 85 – Kr. e. 42) római politikus, a Julius Caesar elleni merénylet egyik szervezője, Caesar egyik gyilkosa.

„Rény, nyavalyás izé, én téged mindennek hittelek, ’s most látom, hogy veled a’ Sors laptaként játszik!”: az idézetet a hagyomány tévesen köti Plutarkhoszhoz, aki valóban írt Brutusról, a *Párhuzamos életrajzokban* és a *Híres rómaiak* című munkájában is. Brutus utolsó szavai Cassius Dio (155 vagy 163/164 – 229 u.) *Historia Romana* című munkájában idéződnek meg, a 47. könyv 49. szakasza szerint Brutus egy elveszett görög tragédia sorait idézi, az egyik szereplőtől, Herkulestől. Ez az *Adespota* című töredék 374. szakasza. A görög drámatöredék ismert részeihez és az idézethez lásd: NAUCK 1889, 910.

Nagy-atyja, FERENCZ: Wesselényi Ferenc (1540–1594) kincstárnok, a bárói rang megszerzője, a nádor nagyapja.

Báthori István Fejedeleme’ és Lengyel Király: Báthory István (1533–1586) erdélyi fejedelem (1571–1586) és lengyel király (1576–1586).

testvére, MIKLÓS: Wesselényi Miklós (1504–1584) erdélyi ítélő, Wesselényi Ferenc nádor nagyapjának testvére.

atyja pedig, ISTVÁN: Wesselényi István (1583–1627) II. Ferdinánd udvari tanácsosa, közp-szolnoki főispán, szörényi bán.

Báthori Gábor: Báthory Gábor (1589–1613) erdélyi fejedelem (1608–1613).

ennek testvére, PÁL: Wesselényi Pál erdélyi kincstárnok 1612–1613 között.

Bosnyák András: valószínűleg Bosnyák Tamás (1575 k.–1635 k.), ő volt ugyanis Bosnyák Zsófia apja, továbbá végvári vitéz, várkapitány.

a’ szerencsétlen ’Sófiát, elvette: Bosnyák Zsófia (1609–1644), első férje Serényi Mihály, Fülek és Szendrő várkapitánya, aki a házasságkötés után néhány hónappal elhunyt. Wesselényi Ferenc, aki szintén megözvegyült, 1630-ban veszi feleségül. Wesselényi Ferenc és Széchy Mária, a „Murányi Vénusz” kapcsolata miatt említi őt Kazinczy a szerencsétlen jelzővel. Bosnyák Zsófia halála után Wesselényi feleségül veszi Széchy Máriát.

Füleki Kapitánnyá nevezteték: Wesselényi Ferencet II. Ferdinánd grófi rangra emeli és Fülek főkapitányává nevezi ki.

királya: II. Ferdinánd (1578–1637) magyar király (1619-től haláláig).

elsőbb Rákóczy György: I. Rákóczi György (1593–1648).

Murányt nem erő, hanem szerelem által vette-meg 1644.: Széchy Mária segítségével sikerül bevennie Murány várát Wesselényi Ferencnek 1644-ben.

Váradot, melynek megtartására 1660. a' német sereg' Vezérével, De-Souches Generálissal, küldetett: 1660. augusztus 27-én veszik be a törökök a fontos végvárnak számító Nagyváradot 44 nap ostrom után. A közelben állomásozó császári seregek Jean-Louis Raduit de Souches császári tábornok vezetésével nem segítenek a városon.

a' víz a' Vár' árkából lecsapoltatott: az ostrom részeként a törökök a várárokból lecsapolták a vizet.

Bethlen János az utóbbikat adja okúl: Bethlen János (1613–1678) erdélyi főnemes, politikus, katona, I. és II. Rákóczi György bizalmasa, később I. Apafi Mihály fejedelemsége idején (1661–1690) kancellár. Történetírói munkája: *Rerum Transylvanicarum libri quator*, Nagyszében, 1663.

[lábjegyzet] **Minervánk' tavalyi egygyik Darabjában (1826. II. Negyed. 738. lap) Babocsay Izsáknak...:** utalás Kazinczy korábbi közleményére Wesselényiről: *Gróf Vesselényi Ferencz Nádor' Védelme*, lásd kötetünkben, az ide vonatkozó magyarázatokkal.

Érsek-Ujvár, a' töle-függő, lelkes Forgács Ádámnak ellenzése mellett is, felgyúlván a' puska-por, 's katonáji ez-által elcsüggedvén, 1663. elesett: Forgách Ádám (1601–1681) érsekújvári kapitány, országbíró, felső-magyarországi főkapitány. A török ostrom túléréjével szemben feladja az érsekújvári várat 1663. szeptember 25-én.

III. Ferdinánd: III. Ferdinánd magyar király (1608–1657), 1637-től haláláig uralkodik.

1647. az Ország' Felsőbb Részeinek Fő-Kapitányságával tisztelte-meg: Wesselényi felső-magyarországi főkapitány Kassán több periódusban. Pálffy Géza adatai alapján a kassai főkapitányok ebben az időszakban: „1648–1658 Wesselényi Ferenc (hadadi), 1655. febr.–márc. Pethő Zsigmond (gersei) ónodi kapitány látja el a főkapitányi feladatokat, még kinevezés nélkül, 1658–1659 Pethő Zsigmond (gersei), 1659–1661 Homonnai Drugeth György, 1662–1663 üresedésben, 1663–1664 Wesselényi Ferenc (hadadi), 1665–1670 Csáky Ferenc (keresztszegi).” (PÁLFFY 1997, 273.)

[lábjegyzet] **Gerzei Gróf Pethő Zsigmond:** Petheő Zsigmond felső-magyarországi főkapitány, zempléni főispán, nincs több adat.

[lábjegyzet] **Gróf Homonnay (Drugeth) György:** Homonnai Drugeth György (1633–1661) 1659–1661 között volt főkapitány.

[lábjegyzet] **Gróf Csáky Ferencz:** Csáky Ferenc (1630–1670) Szepes vármegye főispánja, felső-magyarországi főkapitány 1655 – 1670 között. Részt vett a Thököly-felkelésben.

Gróf Csáky István Ország-Bírája: Csáky István (1635–1699) császári és királyi valódi belső titkos tanácsos, kamarás, országbíró.

[lábjegyzet] **Ez vala az a' nagy és szép lelkű ember, kinek gyönyörű levelét Minervánk 1825. lap 477. közlé:** lásd kötetünkben, *Stilisticai példák némelly régibb levelekben*.

Késmárki Gróf Thököli István: Thököly István (1623–1670) felvidéki nagybirtokos, támogatója a Wesselényi Ferenc nádor által szervezett Habsburg-ellenes főúri összeesküvésnek, Thököly Imre édesapja.

Máramarosi Fő-Ispán 's később Erdélyi Fejedelem Rhédey Ferencz: Rhédey Ferenc (1610–1667) erdélyi fejedelem 1657 és 1658 között.

Pálffy Pál: Pálffy Pál (1580-as évek vége–1653) királyi tanácsos, országbíró, Magyarország nádora 1549-től haláláig.

a' Franciscánusok' Templom: a pozsonyi ferences rendi templom.

az Arany-gyapj' láncza: az Aranygyapjas rendet Jó Fülöp burgundiai herceg alapította 1429-ben a keresztény hit és a katolikus egyház védelmére, az erény és a jó erkölcsök növelésére. A rend jelvényének birtokosai az Aranygyapjas Rend lovagjai. Wesselényi 1662-ben kapja meg a jelvényt.

Báró Hormayr József Úr Österreichischer Plutarch című Munkája: Joseph von Hormayr (1781–1848) osztrák történész, politikus, tiroli szabadságharcos. Az említett történeti munkája az osztrák császárság uralkodóiról munkája húsz kötetben jelent meg Bécsben 1807–1820 között.

Báró Mednyánszky Aloyz Úr' Historiái Zseb-könyve: Mednyánszky Alajos vagy Aloyz (1784 – 1844) író történész 1820 és 1829 között szerkesztette von Hormayrral a *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte* című évkönyvet, amely Kazinczy számára fontos forrás volt a magyar történelem tanulmányozásához.

IV. Friedrich: IV. Frigyes osztrák herceg (1382–1439), Hátsó-Ausztria hercege és tiroli gróf.

I. Maximilián: I. Miksa német-római császár (1459–1519), 1508-tól haláláig uralkodik.

I. Ferencz: I. Ferenc magyar király, osztrák császár (1768–1835), 1804-től haláláig uralkodott.

Hist. des Revol. de Hongrie (I. Minerv. 1826. I. 957.): Kazinczy itt saját közleményére utal, lásd kötetünkben: *Tudósítások a' Rákóczy-ház' Genealógiai ismertetének megigazítására, kibővítésére.* Az említett munka: *Histoire des Révolutions de la Hongrie* II. Rákóczi Ferentől (Hága, 1739).

Hormayr' Plutarchjának kiírjuk egy ide tartozó helyét (IX. 83.): A 9. kötet 1807-ben jelent meg. Kazinczy a 33. oldaltól a 85. oldalig idézi, a szöveget többször megszakítja magyarázatokkal.

Dem Kaiser (I. Leop.)... (ném.): A császár (I. Lipót) számára ez a súlyos bonyodalom annál kellemetlenebb volt, – minél mélyebben bonyolódott bele éppen ebben az időben egy másik, a Monarchia jövőbeli hatalmi megnyilvánulásai szempontjából minden más külföldi vállalkozásánál jóval fontosabb ügybe, Magyarország leigázásába. A nemzet egy része a védelmére hozott intézkedésekben és a török csapatok segítségével az alkotmányba történő beavatkozást vélte látni. Szerencsétlen módon éppen a jezsuiták, akik nyughatatlan erőszakos térítési szándékukkal számos protestáns felekezet felháborodását már korábban kiváltották, voltak azok, akik módot találtak arra, hogy a császárt meggyőzzék, egyedül a protestánsok a gátjai annak, hogy Magyarország ura legyen, és ugyanúgy ők volnának az utálatos szándék kitervelői, hogy őt (I. Lipótot) orvul meggyilkolják, amikor menyasszonya, Margit infánsnő elé utazik. Emiatt szükségszerű volt a kormányzat részéről az említett felekezet iránti nagyon erős bizalmatlanság, amely fokozatosan különböző szélsőséges és végzetes szövetkezéseket, összeesküvéseket és folyamodványokat eredményezett a francia és a török védelem különféle formáiért, a szörnyű kitörést végül nem lehetett elkerülni. A királyság első nagyjai voltak az összeesküvés vezetői: Wesselényi nádor, gróf Zrínyi Péter horvát bán (testvére a' nagy Költőnek, az elsőbb Rákóczy Ferencnének és tovább Tököli Imrénének atyja), gróf Nádasdy Ferenc országbíró, Frangepán Kristóf örgróf és Rákóczy Ferenc herceg.

a' II. György' és Báthori 'Sófia' fija 's a' II. Ferencz' atyja: I. Rákóczi Ferenc (1645–1676) választott erdélyi fejedelem, akinek a méltóságát apja 1660-as halála után nem erősítették meg. Apja II. Rákóczi György (1621–1660) 1648 és 1660 között erdélyi fejedelem megszakításokkal. Anyja Báthory Zsófia (1629–1680). Fia II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) erdélyi fejedelem, Magyarország vezérőrnagyja (1704–1711).

Sie zogen den Statthalter... (ném.): Stájerország helytartóját, gróf Erasmus von Tattenbachot köreikbe vonták. A nádor meghalt, és halálával egy szerencsés véletlen folytán az udvar egy szegényletes árulás hiteles bizonyítékaihoz jutott. Nádasdy, Zrínyi, Frangepán (ősi nemzetségének utolsó tagja), egy huszonnyolc éves ifjú (de házas) és Tattenbach: mindnyájukat lefejezték (az elsőt Bécsben, a két másikat Neustadtban, 1671. április 30-án, Tattenbachot Grazban december 1-én), és birtokaik legnagyobb részét elkobozták. Rákóczynak megkegyelmezték.

Wesselényinek özvegye, a' Gyöngyösi' Murányi Vénusából is ismeretes Széchy Mária: Gyöngyösi István (1629–1704) költő elbeszélő költeménye, a *Mársal Társolkodó Murányi*

Venus (Kassa, 1664) Murány várának bevételét, illetve Wesselényi Ferenc és Széchy Mária szerelmét beszéli el.

Lotharingiai Károly Herczeg: V. Károly Lipót lotaringiai herceg (1643–1690), császári-királyi tábornagy, a törökellenes Szent Liga hadvezére.

Férjének titoknokja Nagy Ferencz: Lessenyei Nagy Ferenc, nádori ítélőmester, Wesselényi magántitkára, annak halála után Széchy Mária jószágigazgatója. Nincs több életrajzi adat.

Darauf folgten noch strengere... (ném.): Erre válaszul még szigorúbb, a magyarok viselkedését semmilyen módon meg nem bocsájtó rendszabályok következtek. Mi sem volt természetesebb, mint a királyság katonai kormányzása és meghódított országgént való kezelése. Ezután nem lehetett többé nádor, minthogy Wesselényi a hatalmával ilyen módon visszaélt; a magyar területen állomásozó német csapatok parancsnokai nem ritkán egyesítették a polgári és a katonai hatalmat. A protestánsoktól elvették templomaik és iskoláik nagy részét, a prédikátorokat elűldözték.

Alles rieth dem Kaiser... (ném.): Minden a tervszerű szigorúság folytatására ösztökölte a császárt; csak hogy ha ekkor itt lett volna az ideje, hogy Magyarországon véghez vigyék azt, amit kétszáz évvel korábban XI. Lajos Franciaországban, VII. Henrik Angliában, Katolikus Ferdinánd Spanyolországban véghez vitt, úgy nagyon kíváncsi lett volna, ha a megvalósításban is azoknak a bölcs és állhatatos hercegeknek a módszerét követte volna, és sose felejtette volna el, hogy helytartójuk a Német Lovagrend Nagymestere Johann Gaspar von Ampringen.

[lábjegyzet] Gubernium Regni Hungariae: Magyar Királyi Helytartótanács, a bécsi központi szervek irányítása alatt álló magyar kormányzati szerv. Elnöke az uralkodó helytartója, vagyis a nádor.

Johann Gaspar von Ampringen: vagy Ampringen János Gáspár (1619–1684) a Német Lovagrend 48. nagymestere, a Magyar Királyság császári kormányzója, a Gubernium vezetője. 1673-tól 1679-ig tölti be a tisztjét.

wahrlich kein Ximenes war, sondern ein rauher, unbilliger Mann (ném.): valóban nem egy Ximenes volt, hanem egy durva, igazságtalan ember.

Ximenes: Jiménez Francisco Gonzalo de Cisneros (1436–1517) spanyol bíboros, aki a Spanyol Birodalom egységéért és vallásos kultúrájának gyarapodásáért dolgozott, megújítva a szerzetesi papságot, támogatva a humanizmus tanításait az egyházi reformban.

der selbst, wo er mit Güte... (ném.): aki még ott is, ahol jóindulattal járhatott volna el, a durva erőszakot részesítette előnyben, és éppoly kevésbé akart mentesülni az önérdék vádjá alól, mint attól a még dicstelenebb gyanútól, hogy olykor összeesküvéseket és veszélyeket koholt, hogy annál pótolhatatlanabbnak mutakozzék, és bécsi barátai igazat adjanak neki.

[lábjegyzet] Quocunque in his Partibus... (lat.): Bármerre irányul a figyelem a Magyar Királyság ezen felsőbb tájain, igen világosan és helytállóan értesül a vármegyék szívében élő kálvinisták néhányának megvesztegetettségéről és felbujtottságáról, és arról, hogy azok a semmirekellő rablók, kizsákmányolók, lázadók csak a királyságban élő katolikusokat, papokat, Ófelsége istenfélő híveit üldözik, ejtik foglyul, dolgoztatják rabszolgaként, és némelyeket a réteken keresztül szabadjára engednek, másokat pedig kegyetlenül meggyilkolnak, szétmargolnak. És az igen bizonyos, hogy ha a támogatóik és felbujtóik nem adtak volna alkalmat nekik a gonoszságra, és ha ezeket a gyalázatos embereket nem támogatták volna, kétségkívül nem kószáltak volna ilyen szabadon, és nem hajtottak volna végre megrögzött módjára ilyen undorító gaztetteket. És mivel ezek a dolgok így vannak, végezetül a valódi szándékomról is írok a tekintetes Vármegyének, hogy noha vonakodva folyamodom a végső eszközeimhez, mégis a jövőben engedélyt adok Ófelsége bármily nemzetű és rendű hadseregének, hogy ugyanazt az eljárást alkalmazza, mint a kálvinisták, azokat ejtsék foglyul, üldözzék, és hasonlóképpen a semmi közepén engedjék őket szabadjára, mivelhogy a természet törvényei azt diktálják, hogy a hasonlót hasonlóval kell megfizetni. Kassa, 1674. május 20.,

Báró Paris von Spantkow (Spankau), Pernadicz és Altensattel örökös ura, a hadi tanács jelenlegi tagja, táborőrnagy, kinevezett ezredes, Felső-Magyarország császári főparancsnoka.”

Paris von Spankau (1610–1675) császári tábornoknak a Beregi vármegyékhez küldött levelét csak egy későbbi forrásban sikerült azonosítani: BALAJTHY 1836, 132.

Cardinális Pázmány: Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érse, bíboros, a katolikus megújulás vezető alakja, író.

Proselytus (lat.): áttérő, átkeresztelkedő.

[lábjegyzet] Cum igitur Mathias (II. Imp.)... (lat.): Amikor tehát Mátyás (II. császár) leveleiben (1616. Szept. 28.) az említett esztergomi egyház most megüresedett lelkészi hivatalának betöltésére téged javasolt; de te, aki eretnek szülőktől származol és eretnokségben nevelkedtél (amelyet 13 évesen meggyőződésedben mégis esküvel tagadtál, ezt hiteles eseményként fogadtuk el), nem állhatsz a nevezett egyház élére az Apostoli Szentszék és a mi felmentésünk nélkül.

[lábjegyzet] Szvorényi: Szvorényi Mihály József, *Ius Privatum Ecclesiasticum Hungaricum*, Veszprém, 1804–1805.

Rottál János: nincs adat.

Német-Lipcsén: ma Zólyomlipcse, szlovákul Ľupča.

Felső öltözte, olajban-festett képein, zöld bársony kaftán, fél-könyökig érő ujjakkal: a portréről Kazinczy részletesebben a következőképpen ír: „46. Magyar Öltözet. Egy nemzet a’ maga öltözetében mindig veszen valamit az idegen ízlésből – mint nyelvében, szokásaiban. Eleink a’ Törökkel voltak ellenségi vagy baráti viszonyban, ’s Wesselényi Nádorunkon, a’ Maros-Vásárhelyi Bibliothecában függő képén, zöld bársony bugyogó ujjú dolmányt látunk.” (*Magyar Öltözet*. Kelt: 1828 után. Tartam: 1789–1828. PEML 2009, 90.)

184. A’ régi híres Ménesek egyike’ megszűnésének okairól – recenzió

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1829. 3dik Negyed Augusztusz, 624–628.

Rovatcím: *Hazai Literatura*.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

A recenzeált kötet adatai: Wesselényi Miklós, *A’ régi híres Ménesek egyike’ megszűnésének okairól*, Pest, 1829.

Kazinczy 1829. augusztus 24-én kelt levelében (KazLev. 21. 5034. sz.) köszöni meg ifj. Wesselényi Miklósnak a kötetet, illetve értesíti róla, hogy elkészítette a recenziót. Ahogyan az ismertetőben, úgy a levélben is felmagasztalja ifj. Wesselényi alakját, munkája jelentőségét: „Köszönetemet jövők tenni egy igen nagy örömet, melyet nékem adál – nyomtatott munkádban adál. Ismét megolvastván azt ide haza, kivonást csináltam belőle, ’s küldöm azt Kassára Ellingernek, hogy Minervájában közölje. Nincs néked szükséged a’ tömjénre, de Olvasóinknak van szükségük hogy a’ Munkát ismerjék. Barátom, milyen öröme volna most atyádnak, milyen öröme volna Pataki barátodnak, ha fényedet láthatnák. Fénylesz TE, és a’ te tiszteletemet is érdemlő társad, Széchenyi, írás nélkül is; de én örvendek, hogy írás által is fényletek. A’ tett’ emlékezete fenn áll ugyan mindig, de az idő ködbe borítja: írástok századok múlva is szöll a’ szivekhez.” Továbbá itt is hangsúlyozza, hogy ifj. Wesselényi munkáját az ízlésújítás kontextusában olvasta: „A’ mit lap 35. mondái, óhajtanám hogy értsék meg valaha Literatúránk és nyelvünk’ barátja is. Én citálni fogom nekik ezen §dat, és az 51dik lap Laissez

nous faire-ét. Azt lehetne hinni hogy makacsság az én bennem és veszekedni szerető vad természet, hogy én abba az én perembe belé fáradni soha nem tudok. De mondhatnám el csak Néked, mi történt most is Pesten, 's látnád, hogy jobbat mint ez a' veszekedés nem tehetek. Laissez nous faire! ezt kiáltozom mindég, 's ötven eszt. oltá; de ők ezt nem hiszik, 's az olly emberkéink, a' kiknél a' Nyelv és Literatura nem czél, hanem csak eszköz, egy kis pénzt és egy kis fényt csinálni magunknak, mindent mondanak a' mit ez az ő céljok kíván, 's addig mondják, míg végre el is hiszik."

A Wesselényiek lóartásának történetéről Kazinczy az *Erdélyi levelekben* ír részletesen, a történeti szakasz nagyrészt megegyezik a recenzióban közöltekkel. Vö. [Kazinczynak Erdélyi Levelei] Kelt: 1816. dec.–1817. márc. Tartam: 1660–1779., ERDLEV 2013, 188–190.

Wesselényi Miklós: ifj. Wesselényi Miklós (II.) báró (1796–1850), politikus, zsibói birtokos, a reformkorban a főrendiházi ellenzék egyik vezére. Gróf Széchenyi István barátja és útítársa Franciaországban és Angliában 1821-ben és 1822-ben.

Wesselényi Pál: (1654?–1694) báró, a kuruc bujdosók egyik vezére. Wesselényi Ferenc (1605–1667) nádor és hadvezér az apjának unokatestvére volt.

István, Pál' fija: Wesselényi István (1674–1734) báró, közép-szolnoki főispán, királyi táblai elnök.

Istvánnak Ferencz és István fiai: Wesselényi Ferenc (1705–1775) közép-szolnoki főispán és Wesselényi István (1708–1757) szintén közép-szolnoki főispán.

Generális Brentánó: Brentano tábori postamester Magyarországon, szül. 1698-ban, nincs több adat.

VI. Károly, meghalván testvére I. József 1711. oda hagyá a' Spanyol-koronát, 's Bécsbe visszatért: III. Károly magyar király, német-római császárként VI. Károly (1685–1740), 1711-től haláláig uralkodik. Ezt megelőzően spanyol király 1703-tól, de bátyja, I. József (1678–1711) főherceg, magyar király, német-római császár (1705–1711 között uralkodik) korai halála miatt ő lép trónra.

Istvánnak özvegye, a' tudományos neveltetéséről-is híres Vargyasi Bárány Dániel Polixena: Daniel Polixénia Wesselényi István felesége volt, 1742-ben kötöttek házasságot, nincs több életrajzi adat. Neves volt klasszikus műveltségéről, egy fordítása és egy saját munkája nyomtatásban is megjelent.

Gründel: Wesselényi István lovása.

Miklós, a' ház' egyetlen fija: Wesselényi Miklós (I.) báró (1750–1809), Wesselényi István és Daniel Polixénia fia, Erdély meghatározó ellenzéki politikusa. Irodalom pártoló, színházszervező zsibói nagybirtokos, Kazinczy támogatója.

Miklós, Kapitány a' Bethlen Ádám' huszárai közt: Bethlen Ádám (?–1789) volt az ezredese annak a huszárezrednek, amely 1772-ben részt vett Lengyelország azon részének elfoglalásában, amelyet a Habsburg császárság megszerzett. Wesselényi 1767-ben lett huszár, és kapitánnyként a lengyelországi hadjáratban is részt vett.

Gróf Haller János Gorbói istállója: Haller János szülei Haller György és Csáky Borbála. A csákyigorbói (Szilágy megye, ma: Románia) kastély a birtoka volt. Nincs több életrajzi adat.

I. Ferencz Római Császár: I. Ferenc magyar király, osztrák császár (1768–1835), 1804-től haláláig uralkodott. A Német-római Birodalom utolsó császára, az Osztrák császárság első uralkodója.

angoly, ángoly (rég.): angol.

Herczeg Kaunitz Domonkos: Dominik Andreas Kaunitz-Rietberg-Questenberg (1739–1812) osztrák nagybirtokos, diplomata, császári tisztviselő.

a' Herczeg' atyja, a' Miniszter: Wenzel Anton Eusebius von Kaunitz-Rietberg (1711–1794) osztrák diplomata, 1753-tól 1792-ig a császárság kancellárja.

Gróf Mikó: feltehetően az egyik legrégebbi székely eredetű család egyik tagjáról van szó. A

család a XVIII. században nyert grófi címet, és házasság révén rokoni kapcsolatban állt a Wesselényi családdal.

az 1809. Októb. 25-d. megholt Miklós és tisztelt özvegyének Méltós. Nagy-Ajtai Cserei Heléna: Cserey Heléna (1754–1831) 1777-ben kötött Wesselényi Miklóssal házasságot. Kazinczy a Wesselényi halálára írt epigrammáját (*A' Zsibói nagy Megholt / Báró Wesselényi Miklós*) az özvegynek 1810 elején elküldi (Kazinczy Ferenc Id. B. Wesselényi Miklósnénak, 1810. január 22., KazLev. 7. 1652. sz.), lásd még: KAZKÖLT II. 2018, 396.

caroussel: (fr.) mai jelentése (carrousel) körhinta, korábban betanított lovakkal és fogatokkal végzett felvonulás, tánc, a színpadi művészi formák egyike az udvari kultúrában.

Gróf Kendeffy Ádám: (1795–1834) erdélyi főnemes, ifj. Wesselényi Miklós közeli barátja, politikustársa.

„A' francia Kereskedőség egykor az Uralkodástól megkérdezettvén, mit kellessék a' kereskedés' előmozdítására tennie? ezt felelte: Laissez nous faire. (Azt bízzák az Urak miránk!)”: a „laissez-faire” egy gazdasági és politikai irányzat neve, amely visszautasítja az állami központi beavatkozást és irányítást. A mondás a *Journal économique* egyik 1751-ben megjelent cikke nyomán válik ismertté, amely egy 1681-ben történt anekdotát mesél el Jean-Baptiste Colbert (XIV. Lajos pénzügyminisztere) és a francia kereskedők találkozásáról és beszélgetéséről. A kifejezést és a hozzá kapcsolódó gazdasági gyakorlatot Adam Smith 1776-ban megjelent munkája *A nemzetek gazdasága* teszi közzismertté.

185. Gróf Teleki József versei

szövegforrás

Felső Magyar Országi Minerva, 1829. 4dik Negyed Október, 752–779.

Kazinczy bevezetője: 752–754.

Teleki József versei: 754–779. A főszövegben a verseket nem közöljük.

hitelesség

Aláírva: Közli Kazinczy Ferencz.

Az OSzK Quart. Hung. 1238 kéziratos kötet 99a oldalától a 101b oldaláig található egy részlet a cikk kéziratából – az utolsó két oldalon már Teleki költeményének kezdő szakasza olvasható. A 99a tetején olvasható dátum („Sept. 829.”) és a margószéli megjegyzések („cursiv, Antiqua Cicero”), valamint a 100b-n és a 101a-n látható német nyelvű jegyzetek esetleg nyomdai megjegyzések lehetnek, cenzori megjegyzésként nem értelmezhetők.

magyarázat

Kazinczy 1829. augusztus 1-én fordul Szemere Pálnéhoz (Szemere Pál második felesége, Csoma Borbála, KazLev. 21. 5025. sz.) azzal a kérdéssel, hogy Teleki József verseit közölni kívánja-e a *Muzáron*: „A' Gróf Teleki' Eszteres-Elegiáját nem a' Muzáronba, hanem a' Kassai Minervába szeretném tenni. Irja meg Uram Öcsém kívánja e Muzáronba?” Szemere vagy felesége válasza nem ismert, a bevezetés és a versek végül a *Minervában* jelentek meg.

A főszövegben csak Kazinczy bevezetőjét közöljük, a versek itt, a magyarázat után olvashatók, a jegyzetek csak Kazinczy bevezetésére vonatkoznak.

Teleki József: gróf (1738–1796) író, költő, református főgondnok, koronaőr. Ráday I. Pál unokája, Teleki I. László fia, István, László (II.), Jeanette (Janka) és József (II.) apja. 1759–1761-ben a bázeli egyetemen tanult, látogatást tett Voltaire-nél, Rousseau-nál és d'Alambert-nél. Ugocsa vármegyei főispán (1782–1796), 1787-től pécsi tankerületi főigazgató, a dunamelléki református egyházkerület főgondnoka, 1792-től titkos tanácsos, 1795-től

koronaőr. Kazinczy id. Ráday Gedeon javaslatára közölte az *Orpheusban* a főispáni székébe visszatérő Teleki magyar nyelvű beszédét: *Ugotsai Fő-Ispán Gróf Teleky József úrnak beszéde azon vármegye rendeihez. Nagy-Szőlösön, April. 29dikén, 1790.* (ORPHEUS 2001, 162–167). Kazinczy kiadta az arcképét saját munkájának díszítéseként (*Kazinczy Ferencz' Munkái*, 8. kötet, Pest, 1816; Kreutzinger rajza után Adam rézmetszete 1791-ből).

Fija volt Lászlónak Ráday Esztertől, a' Pál' és Kajali Klára leányától: Teleki József édesapja Teleki László (1710–1778) kormányfőtanácsos, édesanyja Ráday Eszter (1716–1764), aki Ráday Pál (1677–1733) és Kajaly Klára (1690–1741) lánya. Lásd még kötetünkben: A' Rádayak.

unokája Sándornak, az Erdélyi Cancellár mint Gróf Bethlen Miklós' Júlia leányától: apai nagyszülei Teleki Sándor (1679–1754) és Bethlen Júlia (1686–1723), aki Bethlen Miklós kancellár (1642–1716) lánya.

kis-unokája Mihálynak, az Apafi' Generalisának, Körös-Tarcsai Vér Judittól: dédunokája Teleki Mihály, Erdély főgenerálisának és I. Apafi Mihály fejedelem főtanácsosának (1634–1609) és Weér Juditnak (1641–1707).

Lászlónak, a' Septemvirnek és Somogy Vármegyei Administrátornak: fia Teleki László (1764–1821).

Jó'sefnek az Erdélyi Kormánysház' Tanácsosának: fia Teleki József (1777–1817).

Joannának, Báró Prónay Sándornénak, atyja: lánya Teleki Johanna vagy Janka, nincs életrajzi adat.

Bessenyei György 1772. az Eszterházi Vigasságokat adta-ki: Bessenyei György (1746–1811) író, költő, drámaíró, a bécsi magyar testőrség tagja, említett kötete: *Az eszter-házi vigasságok*, Bécs, 1772.

Báróczi Sándor 1775. a' Marmontelből szedett Erkölcsi Meséket: Báróczi Sándor (1735–1809) író, műfordító, a bécsi magyar testőrség tagja, említett fordítása: *Erkölcsi mesék*, Marmontel *Contes moraux* című elbeszélésfüzére után; Bécs, 1775; második kiadás: Pest, 1785.

Baróti Szabó Dávid: Baróti Szabó Dávid (1739–1819) jezsuita szerzetes, pap, költő, a klasszikus triász tagja, említett munkája: *Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei*, Kassa, 1777. Verseit többször átdolgozta és újra kiadta, az 1786-os második kiadás címe: *Vers-Koszorú*.

Révai Miklós, még akkor Piarista, 1778.: Révai Miklós (1750–1807) piarista szerzetes, költő, nyelvtudós, egyetemi tanár, említett munkája: *A magyar alagyáknak I. könyvek*, Nagykároly, 1778.

Gróf Teleki József 1779.: említette verse az *Atya-fiúi barátságnak oszlopa*, Kolozsvár, 1779, Pest, 1785.

Toldy, a' maga megbecsülhetetlen Kézi-könyvében: Toldy Ferenc kétkötetes német nyelvű irodalomtörténeti munkája két kötetben, a *Handbuch de Ungrischen Poesie*, Pest, Bécs, 1827–1828). Kazinczy az első kötetről írt recenziót, lásd kötetünkben: Handbuch der ungrischen Poesie – recenzió.

én itt adom harmadszor, Telekinek azon öt darab kisebb magyar és egy deák Verseivel, melyeket a' Kassai Muzéum tarta fenn: a Magyar Museumban megjelent versei: *Egy jó magyar poétának verseiről kérésére tett ítéletem* (MM I. 2004, 319), *Mitsoda az emberi élet* (MM I. 2004, 330, 385, 437, folytatásokban), *Ki a' szép asszony?*, *Új magyar nevezet* (MM I. 2004, 375), *Ki a' jó Férfj?*, *Fel-írás*, *Egy Császár nevű Udvari tréfás emberhez*, *Igaz Barát képe* (MM I. 2004, 431).

azon francia nyelven írt verse-is, melyet II. Józsefhez a' Vallásbeli-türelmet illető Rendelés kihirdetésekor íra; de a' melyet én csak magyar fordításában ismerem: a 330 soros francia vers eredeti szövege nem ismeretes, fordítását feltételezhetően maga Teleki készítette, de Kazinczy is csak kéziratból ismerhette. A költeményt Teleki a türelmi rendelet megjelenése után írta II. Józsefnek. Vö. F. CSANAK 1983, 105–106.

Académiai útja alatt, Párizsban, 1760. egy kisded Munkát írt, mely, Sur la foiblesse des esprits-forts cím alatt, Amsterdamban 1761. kisded nyolczadrétben 126. lapra, jelent-meg: a francia nyelvű munka címe magyarul *Az erős lelkek egyengeségéről.*

Il est beau d'être theologicien et mathematicien à son age (fr.): Szép dolog ebben az életkorban teológusnak és matematikusnak lenni.

Vos argumens sont concluans, sublimes et spirituels (fr.): Az Ön érvei nyomósak, nagyszerűek és elmések.

Versek

Atyafiúi Barátságunk Oszlopa, melyet a' maga nemének és emberi nyomának díszére éltt, 's minden a' jót betsülni tudóknak szomorúságára 1778. Esztend. Pünkösdi hava 26dik napján kimúltt Néhai R. Sz. B. (*Római Szent Birodalombeli*) GRÓF Széki TELEKI ESZTER Aszszonynak, Mélt. GRÓF Toroczko-Szent-Györgyi TOROCZKAI 'SIGMOND Úr' kedves élete' párjának emlékeztetere hízeltetést nem esmerő szeretetből emelni kívánt, tölle elválásán holtig kesergő testvér-bátya 's igaz baráttya R. Sz. B. GRÓF Széki TELEKI JÓZSEF, Felséges Királyné Aszszonyunk arany kolcsos híve, és az Erdélyi Királyi Törvénytevő-Szék' egyik tagja. – Kolo'sváratt, nyomt. a' Reform. Koll. betűivel 1779. Esztend.

Ah, te meae si partem animae rapit
Maturior vis, quid moror altera
Nec carus aequae, nec superstes
Integer — — —

Te! kihez köt vala, nem csak atyafi vér,
Hanem a' mi annál drágább lántz, 's tovább ér,
Az igaz Barátság' állandó hűsége,
Melly síromban kísér, 's ott sem lészen vége!
Te! a' Kinek hamvát, míg megöl bánatom,
Szívemből ki-forró Könyvekkel áztatom!
Oh! Kedves ESZTERÁM! magam kedvesbb fele!
Kivel vólt, van, 's lészen szívem még vér, tele!
Te meg-halál, 's hogy hogy lehet hogy én élek?
El-szakadhat-é hát két egygyé vált Lélek?
De élek e? vagy csak, hogy élek, képzelem?
'S valami mély álom hiteti-el velem?
Mert Élet-é, mellyhez képest a' Halál Kints,
Melyben már csak gyászt látsz, akár meddig
tekints?
Élet-é, a' napot, hogy még szemlélhetem,
Vidító erejét ha nem érezhetem?
Élet-é, Szívemet hogy még a' vér járja,
Ha el-fojtva tartja, a' mély bánat árja?
Élet-é, az éltet tartani teréhnek,
'S a' természet ellen, örülni végének?
A' Halálra mint főbb orvosra vágyódni,
Hogy késik, sőt, hogy nem siet-is, aggódni?
Élet-é az ilyen, vagy csak lassú Halál,
Mellynél kínosabbat Falaris sem talál?
Bizony az Életről ha jól gondolkozom,
Ezt az Igazságot méltábban ki-hozom:
Te élsz, én holtam-meg; te örvendsz, én sírok,
'S mint az igaz meg-holt, magammal sem bírok;
Mert néked a' halál élet ajtata vólt,
De bennem azólt az élet is meghólt;
'S a' melly sírban néked csak Testedet tettem,
Abban elevenen magam' el-tettem.
Músám! ámbár te is érzed e' bánatot,
'S Szívemnek nagy sebe reád is elhatott:
De még is ha szólhattz, mentsd meg fájdalomat,

'S Felettebb-valónak tettző siralmomat;
Mond-meg, de ingyen sem tzikornyás versekkel,
(A' hol a' Szív sebes, a' pipere nem kell)
Mond-meg, hogy annyi gyászt szerzett ez esztendő,
Hogy el-törlésére nem elégedendő,
Akár melly jól 's hosszan folljon az életem,
El-hagyván, Kikért azt leg-inkább szerettem.
Mond-meg, 's e' példában győzd-meg e' Világot,
Hogy hijjában keres itten bódogságot.

*
Az el-múltt Tavasznak midőn kezdetében
Az egész Természet vólna örömeiben,
Fa, 's Fű, öltözgetné amaz ártatlan színt,
Mellyre a' szem vígan 's kára nélkül tekint,
Midőn a' nap szinte meg-győzvé az éjjelt,
A' szép Kikeletnek mintegy Zászlót emelt;
'S azon a' sok madár nyájas versengéssel
Örömet hirdetné kedves tsevegéssel;
Bajoskodván én is e' szomszéd Hazában,
A' Magyar Themisnek lakó-várossában,
Ki-sétálék egy szép Mezőre szellőzni,
'S egyéb gondyaimat egy kisség mellőzni.
Nézem ott, 's tsudálom a' szép Természetet,
'S még inkább Azt, a' Ki annak ad életet.
Látom, hogy most minden, a' mit a' Tél meg-öltt,
Meg-éledett, frissült, 's újj erővel fel-költt.
A' Fel-támadásnak nézem itt tsudáját,
'S abban az enyimnek vidító példáját.
Midőn így kényemre töltött sétálásban,
El-merülnék ilyen kedves andalgásban,
Jöve Erdély felől egy Nap-keleti Szél,
De olly' komor, mintha rajta ülne a' Tél;
Nem Tél vólt, annál-is komorabb hír jöve
Rajta, 's mellém dördült, mint az Ég' menyköve.
Mond: most más Teremtés Társaid örülnek,
'S a' Nagy Teremtőnek víg Innepet ülnek.
De Téged' közzülök az ÚR ki-választa,
'S Mély bánattal tellyes napokra vírraszta.
GRÓF TELEKI LÁSZLÓ, Édes Atyád meg-hólt,
Ki maga Hazája' 's Háza' Oszlopa vólt.
Ezt mondván, mondott-é többet, nem tudhatom,
Érzékenységit el-fojtván bánatom.
Mint, a' kit az ISTEN' nyila a' földhöz vér,
El-hal, 's ereiben meg-alszik minden vér;
Későn jó magához, 's szemét úgy emeli,

'S tsudálja, hogy magát még életben leli;
Így én-is magamhoz későn eszmélkedtem,
Sebem' érzésére végre fel-ébredtem,
Ekkor osztán szemem könyv-forrásává vált,
Mellyet a' Szívemnek ki-nyílt sebe táplált;
Sőt még ma is táplál 's állandóvá tészen,
Vége forrásának tsak éltemmel lészen.
Ugyan is siratom nem tsak jó Atyámat,
Hanem, érdemével ha jól vetek számot,
Az ő Személyében igazán mondhatom,
A' Vallást, a' Királyt, 's a' Hazát siratom.
Mert mindenikéhez hű volt 's nem tántorgott,
Akármellyikének ügye mellett forgott.
Tudta az ISTENét igazán 's jól félni,
'S Ahozképest mindent tsak ganéjnak vélni.
Tudta, hogy (tsátsojgon bár sok rühes elme)
Az igaz Böltsesség az ÚRnak félelme.
Szólgálta Királyát egyenes hűséggel,
Nem mint sokan, magok hasznát néző véggel.
Tudta, hogy: jó Királyt szolgálni szabadság,
'S Annak nem engedni, tsak áll-ortzás rabság.¹
Egyszer'smind igazán szerette Hazáját,
'S Annak óltalmára bé nem zárta száját.²
De ezt tselekedni miért is félt volna?
Talám a' Királytól féltébe ne szólna?
Bizony Királyinknak rövidséget tészen,
A' ki illy' félelmet elméjére vészen.
Meg-sérti a' Királyt, 's rólla roszzsúl ítél,
A' ki ő előtte igazat szólni fél.
Mert a' Király 's Haza nem két különös Test,
Hogy egynek Hasznával másnak vethessünk
lest.
Hiszem! minden Király a' Feje a' Népnek;
Ha egy romol, a' mást nem mondhatyuk épnek.
Vallyon mellyik okos 's jó Főnek tettzenék (.)
Ha a' kezét lábát előtte mettenék?
Jó Udvari-ember azért soha sem vált,
A' kiben Hazája szeretete meghólt.
Ellenben Hazáját soha se szerette,
Királya' hűségét a' ki félre tette.
ISTEN, a' Ki köti Királyt a' Hazához;
Ember! ne merj nyúlui el-választásához.
A' kit én siratok, tudta ezt, 's követte,
'S által nem hágható törvényévé tette.
Huszonkét esztendő nem ült ez hijában
Királynénk Erdélyi leg-főbb Tanácsában.
Mondja meg e' Tanács, sőt az Ország mondja,
Ha nem vált-é annak java leg-főbb gondja?
Meg-vólt még ő benne a' régi Magyar szív,
A' melly nem tsapodár, hanem igazán hív.
Meg-vólt jó Össeink tsendes bátorsága,
Mellyet adhat tsupán tsak a' Szív' jósága.³
Örökös frigye volt Szívének szájával;
Tsak azt meg-tarthassa, nem gondolt kárával.

¹ Fallitur, egregio quisquis sub Principe credit
Servitium, nusquam libertas gratior extat
Quam sub Rege pio.

Claudian. laud. Stilic. 3.

² Vir bonus est quis?

Qui consulta Patrum, qui Leges, Juraque servat.

Horat. Libr. 1. Ep. 16.

³ Stabilem quando optima facta

Dant animum, majorque piis audacia coeptis.

Val. Fl. 2.

Qui non deliquit, decet

Látta ezt Aszszonyunk, 's a' mint érdemelte,
Tiszte diszeségét másként is emelte.
Méltóztatta elébb az arany Költsára,
Mint Hivataljai leg-első póltzára.
Ada néki osztán *Fő-Pohárnokságot*,
Végre *Belső Tanács Úri* méltóságot.
De ezeknél is volt sokkal főbb jutalma,
Ama' belső Biró tsendes nyugalma.
Mellynek jobban *büszkit* titkos biznysága
Mint az egész Világ fényes Urasága.⁴
Minden szeretetet Hazánk' szeretete
Bé-foglal magában, igaz ítélete
Egy Böltsnek,⁵ 's azt itt is igaznak találom,
Az Atyám' példáját ha jól meg-visgálom
Mert jobb Atyát, Urat, 's igazabb Barátot,
Jobb Atyafit nálla, vallyon ki 's hol látott?
Több jót a' Szegénnyel vallyon kicsoda tett
Ennél, ki annyit tett, a' mennyit tehetett.
Sőt halálával is jó téte meg nem szűnt;
Adakozik ma is, ámbátor már el-tűnt.
Érzi ezt a' Köz-Jó, 's ha úgy fog tettzeni,
ISTENnek, mind végig fogja-is érzni.
Érzi a' sok Özvegy, 's a' kit sóhajtása
Meg-nem tarthat, porát követi áldása.⁶
Meg-fosztatnom ilyen jó Atyámtól kellett,
'S még nem is leheték beteg-ágya mellett.
Kötelességemet nem tellyesíthetém,
'S utolsó áldását tőlle nem vehetém.
Keze a' tsókjaim alatt nem hülhete,
'S nem rám volt függesztve végső tekintete.
E' mély sebet ejtvén rajtam e' gyászos hír,
Mellyel az érzékeny szívem éppen nem bír.
Gondolkodom sokat, hol kapjak tágulást,
Nem reménylven soha tellyes meg-gyógyulást.
Végre, oh ESZTERÁM, tsak hozzád sietek,
Bízzván, hogy Te nállad enyhülést lelhetek.
Tudom, a' Barátság hogy tsudát is tészen,
'S két egybe tett bánat olykor kissébb lészen.
Bíztram hát, ha kezünk' öszve kótsolhatyuk,
Talám bűnkát mi is könnyebben hordhatyuk;
'S ha Szívem Szíveddel sebet közölheti,
Talám mindenikünk sebet enyhítheti.
De oh! igen tsalárd emberi reménység!
Melly által mi velünk mint-egy jádzik az Ég!
Sebem enyhülését a' hol reménylettem,
Az újabb 's halálos sebet ottan vettem.
'S a' kihez sieték Barátság szárnyain,
Látom hogy nem segít szívemnek kinnynain.
Sőt mihelyt ő velle öszve-ölelkeztem,
Újabb gyászt jelentő félelmet éreztem.
Meg-ijjedék rajtad, oh kedves ESZTERÁM!
Hogy az ISTEN újabb poharát mérte rám.
Leszegezve látlak az ágy fenekére,
Méreg ez, nem olaj, a' Szívem sebére.

Audacem esse.

Plaut. In Amph.

⁴ Nil opis externae cupiens, nil indiga laudis
Divitiisque animosa suis.

Claud. con. Man. Th.

⁵ Chari sunt liberi, propinqui, familiares sed
omnes omnium charitates patria una complexa est.

Cicero I. Offic.

⁶ Quique sui memores alios fecere merendo.

Virgil.

Békességgel tűröd súlyos nyavalyádot,
 Szelíd bátorsággal várod az órátot.
 Sőt monád-is, hogy vagy az halálra készen.
 E' szóra elhalék, 's erőm oda lészen.
 Kész vagy te édesem, de én e' Próbára
 Nem vagyok, sőt később magam halálára.
 Egy kis reménységgel egy hétig tápláltál,
 De akkor egyszer'smind halálodra váltál.
 Fel kiálték: URam! én velem így ne bánj,
 Teremtésed 's fiad vagyok, kínzani szánj.
 Ha még szeretsz engem', el ne ronts, 's el ne hadgy;
 De bé vala zárva az Ég, 's Te oda vagy. –

HA igaz, hogy másnak kínosabb gyötrelmét
 Látni, a miénnek enyhíti sérelmét;
 Ha sűrűbb 's keservesb jajjai másoknak
 Tetzhetnek előttünk vigasztaló szóknak;
 Szerentséleneknek szomorú serege,
 Kit egy, vagy más gyásznak borított Fellege,
 Nézz e' szörnyű búban el merült Ház-népre,
 Mint a' legmélyebb gyászt elé adó Képre,
 Itt Férje gyötrődik némító gondgyában,
 Hogy nints már a' díszet adó Kints Házában;
 Ottan pisen módra futkos két árvája,¹
 Kő-szívet is meghat keserves lármája,
 'S jajjal kérvén vissza elvesztett Kintseket,
 Vijják, de hijába, a' bezárt Egeket.
 Amott Klára Ötse, jó Testvér-Nénnyében
 Mit vesztett-el, érzi, 's fetreng gyötrelmében.
 Utóljára kivált én hozzám jöjjetek,
 'S az én sebeimből írat készíttetek.
 Mert ilyen fájdalom vallyon kit epesztett?
 'S kevés idő alatt ennyit mellyik vesztett?
 Ki sirat, egyszer'smind, illy' Atyát, 's illy' Testvért?
 Illy' kettős, 's nagy bánat kinek szívébe fért?
 Egész édes Hazánk bizonyoságot tégyen
 Az én töllem el-vált Atyám ki lett légyen.
 De hogy fájdalomnak mértékét vegyétek,
 Im' ESZTERÁMnak-is Képét szemléljétek.
 Nem hízelkedem én azért hogy Testvérem,
 De az ember betsét ha igazán mérem,
 Ha nem akarnám-is, azt mondom végtére,
 Hogy született volt ez, Nemének díszére.
 A' Természet ilyen munkát ritkán készít,
 Mellynek el-végezné mint itt minden részit.
 Mellyel Zoilusnak-is bé-dughatná száját,
 Tudván, hogy hijába keresné hibáját.
 A' Test, Ész, Erkölcök edgyező szépsége,
 Egy Személynek ritka tökéletessége;
 De ő benne méltán akárki tsudálta,
 Hogy ezt mind a' hármát együtt fel-találta.
 Igaz, hogy okozta sok terhes insége,
 Hogy ideje előtt hervadott szépsége.
 De ha tavaszszára nézek életének,
 Ritkán találhatni párját szépségének.
 Termetének vala kedves az állása,
 Sem nem igen magas, sem törpe szabása.
 Nem volt igen hitván, nem-is igen kövér;
 A' ki szépségre vágy, ilyen termetet kér.
 Kellemes vala egész ábrázattya,
 Rajta magát minden virtus mulatgattya;

'S kivált ama' tiszta szép szemérmesség,
 Mellyet talám tölünk vissza vett már az Ég;
 Kedves pirosságát ez adta színének,
 Nem mint ma, a' festék, sok ortzak bőrének.
 Szemei, míg ISTEN épségben tartotta,
 Kedves világától míg meg nem fosztotta,
 Ragyogtak hódító édes szelídséggel
 'S ártatlanul ártó szép elevenségével,
 Nyájassággal vala ajaki mozgása,
 'S Gráziákkal tellyes minden mosolygása.
 Díszit adott ezeknek, hogy nem volt bolondgya
 A' szépségnek, 's a' vólt a' leg-kissebb gondgya.
 Bizony a' ki igen tettzik ő magának,
 Gyakran azért sem kap mást abban társának.
 A' helyett, hogy avval keveset gondolni,
 Mást, titkos erővel kényszerít hódolni.
 Illyen vala élte első virágjában,
 Míg ISTEN nem tevő Próbai Kohában.
 De mint gyenge virág a' kemény szelektől,
 Ugy a' szépség hamar hervadoz ezektől.
 Tündér 's mulandó kints a' testnek szépsége,
 Egy bú, egy nyavalya, 's azonnal van vége.²
 Sőt bátor valakit bú 's nyavalya nem bánt,
 'S Ortzáján még nem várt barázdákat nem szánt,
 Még is a' szépségnek rövid az ideje,
 Alig van engedve egy két esztendeje.
 Azután a' szépből, tsak meglehető lesz,
 'S ha szép akar lenni, más abból is elvesz;
 'S a' minap irigylett szépségre vágyása
 Lesz már tsak az újabb szépek katzagása.
 Véget vetek tehát teste szépségének,
 Kitsiny része még ez az ember Képének.
 Amaz időt győző szépségre sietek,
 Melly nélkül akármelly Vénust-is meg-vetek.³
 Ez a' nyavalyáknak erejét boszszontya,
 Sőt még a' halál is neveli, nem rontja.
 Mit-is ér a' Lélek leg-szebb Palotája,
 Ha belső díszit adni nem tud a' Gazdája?
 'S hát még ha olly' buta Gazda lakna benne,
 Hogy perváta-széket abból maga tenne?
 Bezzeg! áldott ESZTER! rólád illy panasz nints;
 Szép vólt, szép a' Ház-is, de szebb a' belső
 Kints,
 Mellynek drága betsét, ha jól meg-ítélem
 Benne az Ész, 's Virtus remekjét szemlélem.
 Először-is, hogyha visgálok értelmét,
 Kérvén az Aszszonyi Nemnek engedelmet,
 Azt mondom, hogy közte illy' elmét találni,
 A' Fénixnél lehet méltábban tsudálni.
 Mert itt az elmesség, 's a' józan ítélet,
 Ritka szövetséggel, egy mértékűvé lett.
 Bámúlt mind a' kettőn valaki ismérte,
 Ha igaz mértékkel mind a' kettőt mérte.
 Mert akár tréfára nyílt vala meg szája,
 Ártatlan sóval volt elegy a' tréfája.
 Só vólt ott, nem méreg, tsípősség nem fülánk,
 Mellyen, óh mennyiszer mindnyájan bámulánk.
 Akár a' legmélyebb dólgozat gázolta,
 Elmélkedni tudó esze meg-lábolta.
 Nem vólt ollyan egybe fonott szövevénye,
 Akármelly dolognak tekergős örvénye,

¹ Theresia, és Pál.

² Forma bonum fragile est, quantumque accedit ad annos, Fit minor, et spatio carpitur ipsa suo.

Ovid.

³ Quis sapiens bono Confidat fragili?

Sen. in Hyp.

Hogy annak ne bírna által értésével,
'S fenekét ne érné búár elméjével;
'S ha úgy tanult volna, azt mondom felőle,
Lehetett, 's lett volna akárki belőle.
NEWTON, LOCK, 's illy' kettőt bátor öszve tégyen
A' búja természet, hogy egy LEIBNITZ legyen;
Még-is talám, ha ez vélle tanult volna,
A' Világ ma róllok meghasonlva szólna.
Sok eszekkel büszke Aszszonyok módjára,
Még sem néz meg-vetve a' Háza dolgára.
Sőt abban-is mutat meg-ért okosságot,
Hogy tudja folytatni a' Gazdaszszonyságot;
'S Hím-varrásra méltó remekjét eszének
Adja szép rendében a' Háza népének.
Mint a' leg-jobb óra, olyan az egész Ház,
Tsak nem tsudát lát itt, a' ki jól rá vigyáz.
'Sembjével, sok, Házát tsak nem fel-forgattya,
Még is a' jó rendet abban nem tarthattya.
De a' mire amaz nem jut haragjával,
Annál többre ér ez okos jószágával.
Pirongatásra-is ámbátor ritkán lép,
Szavát által hágni még-is fél a' Ház-nép.
Illyen Jónak többet ér szelid intése,
Mint a' dülök fülök lármás büntetése.
Még a' kő szívet-is gyakorta meg-hattya,
Ha az, a' kit jónak esmér, pirongattya.
Tudgya kiki itten a' köteleességét,
'S tellyesítésében tartya nyereségét.
Akárki látta-is ezt a' tsendes rendet,
Ha tudta betsülni, a' mit kell, örvendett.
A' ki látta Házát egy jó Méh-kast látott,
Dolghoz lát minden nints' ott szája tátott.
Nem látsz ott tékozlást, nem látsz fősvénységet,
Bár kérd-meg a' Házát járt számos vendéget.
Üressen a' Szegény tölle el-nem mégyen,
De hogy a' Szegénynek miből adni légyen;
Takarékos-is volt adakozó keze,
'S kitsiny dolgokra-is vígyázni érkeze.
Ezért bőven adott, még-is nőtt vagyonnya;
Illyen a' Salamon eszes Gazdaszszonya.
Mit mondjak aranyánál tisztább virtusáról,
A' jó Észnek ama' dísz adó társáról?
Mert a' leg-jobb Ész-is Virtus nélkül mit ér?
Atok a' leg-jobb Fő, ha hozzá rosz szív fér.
Átk a' embernek nem tsak ő magának,
Hanem oh! mennyiszer egész Hazájának!
Tsak éles fegyver ez rosz Gyermekek kezében,
Mellyet kever maga vagy másnak vérében.
Mit ér, mint Medea a' jót úgy szeretni,
Látni, helyben hagyni 's a' roszszat követni?
Az én ESZTERÁMnál az Ész, 's az akarat
Egymás hűségében, bezzeg, jól megmaradt.
A' jót a' hol látta, inkább nagy kintsétől
Vált volna meg, mint sem annak ösvényétől.
Nem-is válogatott ő a' virtusokban,
Mellyet tapasztalunk gyakorta másokban.
Sok ezt, 's ama' Virtust, tsak azért szereti,
Hogy az ellenkező vétket nem teheti.
De a' melly roszra van módja 's indulatya.
A' jónak szerelme, meg nem tartóztatya.
Ez áldott Léleknek a' leg-főbb törvénye,
A' meg-látott Jó volt, nem a' maga kénye.

Ember volt, vétkezett, de tsak gyarlóságból,
Szentség ez, míg ki nem múlnak e' világból.
Nem ok nélkül volt hát a' nagy Teresának,
Ama' sok Nemzetek kedves Bálványának,
A' ki minden Virtust a' maga szívében
Tanult megismérni, olly' nagy kegyelmében,
Hogy nagy, 's sok jó tétét nem tsak meg-ígérte,
Hanem azt gyakorta rá bőv kézzel mérte.
Sőt elmetzetvén-is fonala éltének,
Kegyelmét tetézve adja Ház-népének.
Mellyért ezt rebegi két gyenge árvája,
Légyen övé, 's későn az Ég-koronája.
Nem szükség ESZTERnek mind elé számlálnom
Virtusit; fel-lehet egyben mind találnom;
'S úgy tartom e' szóban bé-foglalok mindent,
Ha ezt mondom rólla, hogy félte az ISTENT.
A' Kegyesség minden Virtus' Királynéja,
A' többi e' nélkül tsak a' vétek héjja.
Sőt ez minden Virtust bé-foglal magában,
E' nélkül azokkal kérkedünk hijában.
Mert mi hát a' Virtus, ha tsak nem szeretet?
Melly a' Kegyességnek leg-főbb törvénye lett.
Miólta azt mondta az Idvesség' szája,
Hogy ez minden egyéb Törvénynek summája.
E' nélkül az ember tsak pengő tizbalom,
Mellynek kedves hangja múlik, mikor hallom.
Ez a' hegy-mozgató Hitnél-is többet ér,
Mert az el-hágy ottan, ez az Égben kísér.
Az lévén Hazája mindent oda viszen,
A' ki jól él, 's abban, a' kiben kell, hiszen.
Nem tsak Tudomány hát az igaz Kegyesség,
Jó a' Tudomány is, de több kell ahhoz még;
'S nem lehetvén meddő ez az Ég magzattya,
A' kinél úgy marad, annak nem tarthattya,
Mert a' ki az ISTENT igazán 's jól féli,
Az, annak tettzeni leg-főbb jónak véli;
De hogy nem tethetik, azt-is jól tudhattya,
Ha nem főbb törvénye az ő akarattya.
És hogyha az Égnek magát nem szenteli,
Kezeit az Égre hijában emeli.¹
Bűnösé-is az Ég, de tsak úgy, ha meg-tér,
Istent tsúfol a' ki e' nélkül ott részt kér.
A' Kegyességet hát Annyának esmér
Minden Virtus, 's ötet tisztelve kíséri.
Ha ki szavainnak kívánnya próbáját,
Nézzé ESZTERÁMnak eleven példáját;
'S akármelly leg-ritkább Virtust nevezzen bár,
Melly Kegyességével ennek edjűtt nem jár.
Nézzén életének egész folyására,
'S a' Házának belső igazgatására.
Nézzé gyermekeit miképpen nevelte,
'S mások kára nélkül Házát hogy emelte.
Leskődjön bár Mómus titkos rejtekében,
A' bujkáló bűnnek szokott műhelyében.
Minden mozdulását bár ottan kíméllye,
'S mondja-meg, ha van é ott a' gántsak helye.
Oh! ISTEN! ámbátor most vered szolgádat,
'S el-láttatol töllem rejteni ortzádat,
De még is kezemet ha hozzád fel-mérem
Emelni, ezt tölled le-borúlva kérem:
Áldgy-meg engem', 's áld-meg ebben két árváját,
Hogy követhessék ők az Annyok' példáját.
Nem tzélom Virtusit rendre tsudálatnom,

¹ Még a' Pogány is ezt mondja:

Pone Deos: et quae tangendo sacra profanat,
Non bene coelestes impia dextra colet.

Ovid.

Casta placent superis: pura cum veste venito.

Tib. 2. 2.

A' mit minden jól tud el-lehet halgatnom.
Szóllok én azoknak most csak edgyikéről,
Úgy-mint a' többinek jó próba kövéről.
Ama' békeséges türesét tudálom,
Mellyben a' Keresztényt egészen találom.
A' jó kegyességnek a' hol mély gyökere
Van ott, 's csak ott vagy, ez a' Hit' tzieme.
Te' Vallás-tsúfoló! vi'sgáld ezt a' tziert,
'S nézd mire viheti a' Vallás az embert.
Jövel! siess! azért hívlak ide téged,
Hogy tanúld szállitni kérkedékenységed.
Midőn a' jó ember a' rossz szerentsével
Küszködik, 's ellent áll egész erejével.
Seneca az ilyen bajvívást méltónak
Tartja nézésére a' Mindenhatónak.¹
Hát ha győzedelmét néked mutathatom,
Kis féreg! hogy ide nézz, méltán várhatom.
Ezt a' gyenge Aszszonyt még ifju korában
Szemléld a' Próbáknak kísértő kohában.
Nézzed megfosztatva szeme világától,
Attól az életünk' legkedvesbb javától.
Nézd sok ehez tódult kínos nyavalyáját,
Még-is az ÚR ellen meg nem nyitja száját.
Sőt nem látt egyebet nálla vídamságnál,
Az ilyen vídamság több a' bátorságnál.
Minden élet' terhét békével viseli,
Mert a' vesztő végén Édes Atyát leli.
Nézzed a' hab 's szélvész hajóját mint hánnya,
Még is a' kezében marad a' kormánnya.
El nem tsügged 's nem is ingadoz, mert hiszi,
Hogy a' szélvész tsendes rév-partyára viszi.
Ezért tekints kivált végső órájára,
Az igaz bátorság leg-jobb próbájára.
Mikor ama' néked irtóztató halál
Közelít, azzal is szemben melly bátran száll.
Ott a' félelemnek árnyékát sem látod,
Mellyre tsúfolódó szadat méltán tárod.
Meg-győzi a' Halált bátor szelídsége,
'S valamint békével élt, úgy-is lőn vége.
Nézd az illy' életet, 's az ilyen kimúlást,
'S katzagd-meg és tsúfold a' Keresztýén
Vallást.²
Ama' szelíd JÉSUS, gyűlöld még ha lehet,
Kinek Tudománnya ilyen tsudát tehet.³
Légy még TOLAND, VÓLTÉR, 's DAR'SÁN tanítványa,
Ha ennyire vihet azok' tudománya.

Illyen volt ez az én testben járt Angyalom (.)
De csak vólt, és már nints, oh! szörnyű fájdalom.
Mit mondd? -- nints? -- gyilkos gondolat álj fere,
Menny vissza honnyodba, pokol fenekére.
Van; 's leszen örökké. A' ki egyebet mond,
ISTENT hazuttoló 's magát rontó bolond.

¹ Ecce spectaculum dignum ad quod respiciat
intentus operi suo Deus: ecce par Deo dignum, Vir
fortis cum mala fortuna compositus,

Sen. de Prov.

² Magna quidem sacris quae dat praecepta libellis,
Vixit fortunae sapientia.

Juv. 13.

³ Deus ipse fuit, Deus, inclute Memmi,
Qui princeps vitae rationem invenit eam, quae
Nunc appellatur SAPIENTIA, quique per artem,
Fluctibus e tantis vitam tantisque tenebris,
In tam tranquilla et tam clara luce locavit.

Vagy édes jó Húgom! 's töllem csak el-tűntél,
Csak más életet élsz, élni meg nem szűntél.
Vagy: sőt midőn sírok, nem téged siratlak,
Kit én most bődögnak és csak most tarthatlak.
Mert akár Lelkeddel ki-múltodkor elment
Valami könnyű test, melly a' haláltól ment;
Akar pedig Lelked maradt csak magára,
Tudom hogy jutottál léted föbb tzieljára.
'S most érez a' Lelked olly' gyönyörűséget,
Mellynek már bú 's halál soha sem vet véget.
A' tudákos Bolond kérdgye bár, nem félek,
Ugyan hogy érezhet magára a' Lélek?
Azt felelem néki; nem tudom, de mit nyér?
Tudván véges elménk' határa meddig ér.
Minden nap ezt amazt igaznak találom,
Bátor azt hogy lehet? hijában vizsgálom.
Sőt a' ki ezt kérdi, mondgya-meg elsőben,
Hogy érez a' Lélek a' Szívben 's a' Főben?
Vagy talám minthogy azt maga sem tudhattya,
Pyrrhóval, hogy érez, azt-is tagadhattya.
De hogy ne érezne a' Lélek magára,
Holott ha tekintek itt-is munkájára,
Azt találom, hogy csak ő érez egyedül,
'S az érzés ereje 's oka ő benne ül.
Hogy a' Szem lát 's Fül hall, csak szóllás formája,
De a' bizony tsupán a' Lélek' munkája.
A' Szem csak képet ír, de a' kép írása,
Koránt sem a' le-írt képnek a' látása.
Mert ha csak a' vólna, azt mondhatnók tehát,
Hogy valamint a' szem úgy a' tükör-is lát.
Csak a' Lélek érzi hogy le van rajzolva
A' Kép; 's ez a' látás igazában szólva.
A' Fülnek a' dobja, a' hangtól reszketni
Tud, de még hallásnak ezt nem nevezhetni.
Csak a' Lélek érzi, 's azt megválasztani
Más hangtól ő tudja, ő tud hát hallani.
Van hát a' Léleknek tulajdon érzése,
Sőt csak ő az ISTEN' érző teremtese.
Kérdezd-meg NEWTONtól, nemdenem minden test,
Akármelleg legkissebb megmozdulása rest.
Csak mozdulása sints, ha csak nem mozgattuk;
Az érzést pediglen még többnek tarthatjuk.
Nem múlta hát fellyül az ISTEN' hatalmát,
Meg-adni Lelkünknek külön-is jutalmát.
Sőt azt meg-is adja, minthogy adni tudhat,
De meg-is ígérte, 's ingyen sem hazudhat.⁴
El-hiszem hát hogy tett maga jószágának
Oh! kedves ESZTERÁM! örök Tanújának.
El-hiszem jutalmát, mivel meg-ígérte,
Lelkednek mostani mivoltához mérte.
Természete szerint a' Lélek tanúlni
Vágyik, 's kivált nehéz, 's mély dolgokhoz
nyúlani.

Lucr. 5.

⁴ Még a' Pogányok közül-is a' józanabban
gondolkozók, elérkeztek ennek az igazságnak
érzéséig, a' természet gyengébb világánál, ha mind
tapogatózva-is.

Ovid. Met. 15.

Morte carent animae. –

Manil. An dubium est, habitare Deum sub pectore
nostro

In coelumque redire animas, coeloque venire.

Sen. in. Thyest. Mortem aliquid ultra est? Vita.

El-hiszem hát, ebben kedved tellyesedik,
Hogy a' tudományban Lelked nevededik;
Hogy a' Teremtője arra méltóztatta,
Hogy töllünk el-rejtett sok titkát mutattya.
Itt a' Természetnek ki-nyílt országában
Látod annak URát maga nagyságában.
A' számot-tsúfoló Tsillagok sergének,
Tanulod törvényét állandó rendének.
Hány nap van közöttök 's egynek hatalmában,
Hány más tsillag útaz hosszszas karimában?¹
Miért marad a' nap állandó erőben?
'S kerüli tsillaga azon egy időben?
Egy a' mást mitsoda erővel vonhattya?
'S hogy öszve ne fusson mi tartóztathattya?
Ezekben hányféle okos állatokat
Tett, 's hogy igazgattya az ISTEN azokat?
Az első Angyaltól az ember soráig
Hány sor van, 's hány alább az Urang fájáig?²
Ezt 's más több természet titkát kémlélheted;
A' mi nálunk homály Te azt jól értheted.
Az Urak URának ezekből esmered
Ditsősségét, 's Őtet tisztelve ditséred.
De hogy úgy is tekints mint édes Atyára,
A' kegyelemnek-is nézel Országára.
'S jóllehet itt minden titkot nem vizsgálhatsz,
Még is elég, 's kedves tsudákra találhatsz.
Melly a' mi elménket most fellyül haladgya,
Míg az ISTEN ilyen fedél alatt hadgya.
Kivált amaz ISTEN' ártatlan Barányát
Közelről imádot 's áldod tudományát,
A' ki a' bünt, halált 's poklot a' földhöz vert,
'S meghólt, hogy meg-tartsa az elpártolt embert.
A' kit sok kereszttel Pogány ma nem ismér,
Sőt még, őh el-fájult idő! tsúfolni mér.
De vakmerőség ez, így az Égbe mennem,
'S ott a' Bóldogságnak a' képét festenem.
Tudom hogy azt elmém itt meg nem foghattya,
De elég-is, ha ezt: *Bóldog vagy*, tudhattya.
Ezt pedig jól tudom mert ISTEN igéri,
Hogy a' Kegyes örök bóldogságát éri.
Nem érted tsorog hát könyveim zápora,
Nem érted, keserves jajjom illy szapora.
Oh! édes Testvérem! magamat siratom,
Tölled el-válásom' terhet nem bírhatom.
Te bóldog vagy, de én szüntelen vesződöm,
Hogy te nem élsz, 's hogy én még élek,
gyötrődöm.
Minden vígasságtól már én bútsút vettem,
'S annak, a' mi voltam, tsak árnyéka lettem.
Magamat bóldognak már tsak úgy tehetem,
Bóldogtalan voltom ha el-felejtethem.
'S a' míg ilyen kedves feledékenysége
Tart elmémnek, addig vagyon könnyebbsége.
De mihelyt (mert igen rövid a' jó álom)
Fel-serkenek, magam meg-tsálva találom.
'S mihellyest a' veled töltött jó napjaim

¹ A' Planéták a' nap körül nem tökéletes
tzirkalomban, hanem a' Geometráktól Ellipsisnek
nevezett, hosszszúkó karimában kerengenek.

² A' Napkeleti Indiáknak némely részeiben, úgy-
mint Jávában, Amboinában, 's más helyeken termő
és legtöbb emberhez való hasonlatosságot mutató
Majom neve. Hívattatik Ourang-Outánnak,
Kakerlackónak 's más sok néven-is. Némelyek a'
vizsketegebb eszű tudósok között az ember

Eszemben ötlődnek, újjúlnak jajjaim.
Hogy te hozzám vissza jőjj azt nem kívánom,
De hogy én utánnad nem mehetek bánom.
Gond 's baj nélkül eddig sem volt az életem,
Világ piatzára miolta tétettem,
De tudtam hogy éltünk, Virtus próba-hellye,
'S szükség hogy a' tereh a' Pálmát nevellye.
Azért bajaimat szenvedtem békével,
Valamíg azoknak bírtam a' terhével.
De most az erőmben egészen el-fogytam,
'S ez újjabb 's leg-súlyosbb terh alatt le-
rogytam.
Oda van egyszer'smind két Szívem bálvánnya
'S oda vélek edgyütt a' Zéno³ kormányja.
Sőt még a' Vallás-is látván e' nagy romlást,
El-bámúl, 's késdegel adni vígasztalást.
Oh! Gernyeszei sír! háromszor látam már,
Hogy a' ragadomány nálad kettősön jár.⁴
Miért nem tátád-fel jobban-is éh szádát,
'S nem tévéd most vélem hármának prédádat?
Soha nem volt nállam kedvesebb a' Halál
Vendég Gazdájához soha jobbkor nem szál.
Mert miért élek én, ha nállam az élet
A' halálnál sokkal kedvelenebbé lett.
Siess hát jó óra, végezd-el élt - - - - -
- - - - -

Midőn eddig irnám életem jó Párja
Rám néz, 's könyves szeme szivem által járja.
Előmben állíttya a' négy gyermekemet,
'S tilt, hogy ne folytassam vétke kérésemet,
A' kisedet tsetsemőt hozza az ölében;
'S kedvezzek magamnak, kér annak nevében.
Azt-is mintha tudná, egész vídamsággal,
Hozzám színli magát, bátor nyájassággal.
Tsókolgat, könyvemtől törli az ortzámat
'S hirtelen játszadva ki-kapja pennámat.

Jól tetted, vidd, rontsd-el, kellemetes alak!
A' mivel most téged talám átkozatalak.
Látom, elkapott vólt szörnyű nagy bánatom,
Én por, hamú, fereg, hogy zúgolódhatom?
Illik-e perlenem a' Mindenhatóval,
A' ki ha sújtól is, bíztat örök jóval?
Meg-némúlok azért, 's veszzsödet csókolom,
Hogy Édes Atyám vagy, ha jól meggondolom.
Tudom, hogy akármely nehéz terhet hozol,
Azzal-is egyedül tsak jómra tézelozol.
Bár azért minden nap újjabb újjabb bút adj,
Tsak Örökségedből engem ki-ne tagadj.
Add; hogy jól mondjam-el, (mert tsak Te adhatod)
Légyen-meg mindenben a' Te akaradod.
Látogass, verj, botsáss, éltemre gyötrelmet,
Tsak adj békességes túsre kegyelmet.
El-tűröm valamit bölts végzésed rám hoz,
Tsak hogy juttass végre az én Eszterámhoz.

neméhez akarnák tenni, de ellent áll, az ilyen
dolgokban törvény tevő Linnaeus.

³ A Stoikus Filozofusok első mestere.

⁴ Először egy Testvér Bátyám és egy ötsém, László
és Gedeon, azután a' nagy Atyám, Gr. Teleki
Sándor Úr és második Felesége P. Nagy Susánna
Aszszony; most pedig az édes jó Atyám 's kedves
Testvérem Gernyeszegeen együtt temették.

Te tudod, hogy hozzá oly nagy barátságom,
 Hogy nem lehet nálla nélkül boldogságom.
 Mert a' melly Barátság a' Virtusban talált,
 Okot, mint a' Virtus, meg-győzi a' Halált
 'S belé lévén mint-egy szöve a' Lélekbe,
 Azzal együtt mégyen a' magass Egekbe.
 Azért én is ötet örökké szeretem,
 'S a' míg én, én lések, el nem felejtetem.
 'S majd midőn Meg-Váltóm porom feliben áll,
 Ki előtt szeggyennel el-bújik a' Halál.
 'S poromat még érte könyvezzve találja,
 'S abból halhatatlan szívemet formálja.
 Mihelyt ez az új Szív, érezni leszszen készen,
 Annak-is ESZTERÁM a' közepin léssen.

ARANKA GYÖRGYHÖZ.

Te kértél, 's kedvedet tölteni fő gondom,
 Azért verseidről mit tartok, megmondom:
 Látok elmét, tüzet, 's ékes magyarságot,
 De szeretnék látni több ártatlanságot.
 Megbocsáss, barátom, az a' természetem,
 Hogy a' rosszat azért hogy szép, nem szeretem.
 A' legszebb gyümölcsben csömört-szerző féreg,
 'S a' méz közt is gyakran lappang gyilkos méreg,
 Az igaz kegyesség 's tiszta erkölcs nagy kincs,
 Annak gyökerére lassu mérget ne hints.
 Én nagy tisztelője vagyok a' szép Nemnek,
 'S szépségét nevelni tartom nagy érdemnek,
 'S a' mitől az arcát szépítő szemérem
 Romolhat, egészen dicsérni nem mérem;
 Sőt a' mit ártatlan fiam vagy leányom
 Nem olvashat bátran, magam is elhánynom.
 Bezzeg a' melly szépen, ha olyan jól szólnál,
 Akkor nem Aranka, hanem Arany volnál.

KI A' SZÉP ASSZONY?

Ha ember az asszony, főbb része a' lélek.
 Ezt nem tagadhatod, Fillis, úgy ítélek.
 Azért azt sem, hogy ha erkölcsi hibád nagy,
 Felette rút asszony és csak szép bálvány vagy.

ÚJ MAGYAR NEVEZET.

A' mi franczúl *cocu*, Hahnrey a' németnél,
 Annak neve sincsen a' magyar Nemzetnél.
 Régi asszonyaink' tiszta erkölcséhez
 Nem fért illy szót kötni az urok' nevéhez;
 De ma az illyen férj szokássá kezd válni,
 Szükség tehát neki nevet is találni:
 Szarvat-viselőnek mondani nem lehet,
 Mert nem sarv, a' mivel senki nem öklelhet,
 Mondjuk hát vaksinak, mert ez azt sem látja,
 A' mire minden más szemét száját tátja.

KI A' JÓ FÉRJ?

Az ma jó férj, Nagysád, ha tudni kívánja,
 A' ki olyan, mint a' pogányok' bálványa.
 Az az: szája, füle, szeme van mint annak,
 Még is néma, siket és, a' mi legfőbb, vak.

VÁSÁRHELYI KERTEMNEK KAPU-ZÁBEJÁRA, melly kertnek helyén előbb bornyu-mező volt.

Az eggyik oszlopra.

Régen bornyu-mező valék, de már most kert
 Akkor barmot, most már táplálom az embert.
 Bejöhetsz hát, de azt jól eszedbe végyed,
 Hogy bornyu-mezővé azt ismét ne tégyed.

A' másakra.

Campus ego vitulis patui pascentibus olim,
 Me tamen urbs homini maluit ut pateam.
 Quisquis es ingreditor, sed ne quis dicere possit:
 Nunc homini et vitulo me patuisse simul.

EGGY CSÁSZÁR NEVŰ UDVARI TRÉFÁS-EMBERHEZ.

Császár, szentségtörés oly nevet viselni,
 Mellyre tisztelettel tartozunk eltelni.
 Bécsben a' második Evangyelistánál
 Kaptam én igazabb nevet neked annál.
 A' második Betűn kezdem-el nevedet,
 Eggy szép O folytatja a' jól kezdett rendet,
 A' H-át még betűnek sem tartja a' görög;
 Elhiszem, csak azért, hogy nagyon nem zörög.
 De én magyar vagyok, azért elvehetem
 'S nevedben harmadik betűnek tehetem.
 Eggy szép Ó-val osztán nevedet végezem,
 'S azt gyémánt szegekkel tereád szegezem.

IGAZ BARÁT' KÉPE.

Ha a' hasznon-kapzsi világ várhatja még,
 Hogy adjon valaha mást is olyat az ég,
 A' kit a' barátság' szent tüze úgy éget,
 Hogy nem ismer annál főbb gyönyörűséget;
 Kivel az aranyból tisztább szereteti
 Barátjáért maga hasznát megvetteti;
 Kihez fősvénységnek még árnyéka sem fért,
 Még is fősvénnyé tud lenni barátjáért.
 A' maga vagyonát bőven osztogatja,
 Barátjáért, mint a' fősvény, kuporgatja,
 Kivált hakit ahhoz köthet illy szeretet,
 A' kitől semmi jót se' nem vár, se' nem vett;
 Elég dicséret lesz, ha tartja méltónak
 Hogy hívja második *Málnási Lászlónak*.

Közli

KAZINCZY FERENCZ.

186. Vitkovics Mihály nekrológja

szövegforrás

Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1829. Szent Mihály hava [szeptember] 26., II. félesztendő 26. szám, 208.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

Vitkovics Mihály 1829. szeptember 9-én halt meg, Kazinczy szeptember 16-ra datálja nekrológját, a lapszám pedig 26-án jelent meg.

Toldy Ferenc 1830. október 26-án kelt levelében azt jelzi Kazinczynak (KazLev. 21. 5227. sz.), hogy Vörösmartyval ők tervezik kiadni Vitkovics veresit: „Szegény Vitkovicsunk Verseit válogatva én és Vörösmarty szándékozunk kiadni hasonlóan, mint Vörösmarty a magáéit, s én a Tek. Úréit.” Kazinczy a válaszában (1830. november 1., KazLev. 21. 5229. sz.) le is mond Vitkovics verseinek kiadásáról, és továbbítja Toldynak Mocsáry Antal küldeményét: „Minthogy a' Vitkovics verseit is szándékozol kiadni, ide teszem, a' mit hozzám Mocsáry Antal Ur küldé. – V. 1809. engem szólíta meg, hogy ha a' háború ötét el találná temetni, 's én fenn maradnék, tartsam fel emlékét. Midőn tehát meghala, azonnal kihirdettetem az Újságokban, hogy teljesítem akaratját. De testvére nem küldé hozzám semmit. Tisztelem a' megtagadást; nekem elég hogy akartam tenni a' mit a' barátság kívánt 's tisztemmé teve 's szívesen örvendek, hogy ezt TE teszed, kinek megtisztult érzését 's tudományait nálamnál senki még inkább nem tisztelheti.”

Vitkovics Mihály: (1778–1829) ügyvéd, költő, író, műfordító, pesti otthonában rendezett irodalmi estjei hozzájárultak Pest szellemi központtá válásához. Horvát Istvánnal és Szemere Pállal Kazinczy pesti triászának tagja. A nyelvújítási harc programadó versét hozzá címezte Kazinczy *Vitkovics Barátomhoz* címmel (vö. KAZKÖLT II. 2018, 502.). Vitkovics tagja volt a Magyar Tudós Társaság alapszabályát kidolgozó bizottságnak, amely 1828 márciusában és áprilisában ülésezett. A tanácskozásokon Kazinczy is részt vett, 1828-ban február 18-tól július 1-ig Pesten tartózkodott, vagyis ekkor még szorosabb lehetett Vitkovicssal való kapcsolata.

Húsz eszt. előtt (1809.) engem szólíta fel...: Kazinczy és Vitkovics kapcsolata ebben az időszakban különösen intenzív volt. Levelezésükben Vitkovics számos alkalommal tudósít a pesti eseményekről, illetve arról a nyomasztó hangulatról, amely a napóleoni háborúk miatt uralja a korabeli Pestet. 1809. május 15-én ugyanis a francia seregek Pozsonynál átlépték a magyar határt, Napóleon kiáltványt intézett a magyarokhoz, amelyben nemzeti király választására szólított fel. Június elején a francia csapatok már Pápáig vonultak. Június 14-én János főherceg serege a magyar nemesi felkelőkkel Győrnél vereséget szenvedett, így a franciák 24-én elfoglalták Győr várát, 26-án Pozsonyt. Július 5–6-án Napóleon Wagramnál győzelmet aratott a császári sereg felett. Október 14-én Ausztria jelentős területi veszteség és hadisarc árán békét kötött Franciaországgal Schönbrunnban. Télen a király feloszlatta a nemesi felkelést, majd befejezte a sorozásokat. Ebben a politikai környezetben fogalmazza meg Vitkovics a következő ünnepélyes kérését Kazinczynak az 1809. szeptember 4-én kelt levelében (KazLev. 6. 1543. sz.): „Egyéb nints hátra, hanem hogy arra előre emlékeztesselek, ha az Ellenség rajtunk ütt itten, 's a' Háború' záporja valami módon engem is elsodor, tartanád fenn egy két Verses sorral emlékezetemet. Ezt nem annyira ennen ditsőitésemért, mellyet, való, hogy szeretek, mint azért kívánom Tőled, hogy Hitem sorsosai valaha Hamvaim felett minden Keletkor virulni látván Nefelejtskédet, buzdúllyanak, hevüillyenek nyerni Magyar heliconi Babért.”

Fáy András: (1786–1864) író, a Kisfaludy Társaság első elnöke. Ő értesíti Kazinczyt Vitkovics haláláról 1829. szeptember 9-én kelt levelében (KazLev. 21. 5045. sz.).

187. Pyrker László Úr' Excellentziájához

szövegforrás

Muzáron. Élet és Literatura, 1829. Harmadik kötet, XI–XIX. rész, bevezető oldalak, IX–X.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

megjelenés

A KazLev. 21. 4970 sz. levél (Kazinczy Guzmics Izidornak, 1829. február 8.) jegyzeteiben Váczy közli Kazinczy levelét és Pyrker válaszlevelét (657. o.), de a két levél kézírata nem ismert, csak a *Muzáron*ból van róluk tudomásunk.

magyarázat

Toldy Ferenc 1827. március 22-én írja Kazinczynak (KazLev. 20. 4754. sz.) az *Élet és Literaturával* kapcsolatban, hogy a „III., mely alkalmasint augusztusban jő ki, Neked lesz ajánlva. A mit Csokonairól írtál, későbbre marad.” Kazinczynak szóló ajánlás azonban nincs a kötet elején. A Csokonai-közlemény pedig valóban a IV. kötetben jelenik majd meg, lásd kötetünkben: *Csokonai-portré*. Kazinczy 1827. június 5-én kelt levelében írja Toldynak (KazLev. 20. 4788. sz.), hogy az *Élet és Literatura* készülő harmadik kötetéhez küld Bártfay László feleségének közvetítésével „egy kisded nyalábot” Szemere részére. Nem világos, hogy ez mit tartalmaz, valószínű azonban, hogy ekkor küldi el a Pyrker Lászlóval való levélváltást. Toldy ugyanis azt válaszolja 1827. április 9-én (KazLev. 20. 4766. sz.), hogy „Tegnap hozta Bártfay nyalábotat hozzám. A leveleknek gondjokat fogom viselni.” A harmadik kötet kiadása azonban késlekedik, a harmadik és a negyedik kötet végül majd egy évben, csak 1829-ben fog megjelenni. Időközben Szemere a lap címét is megváltoztatja *Muzáron. Élet és Literaturára*. 1829. február 28-án Kazinczy így ír a *Muzáron*ról Kis Jánosnak (KazLev. 21. 4978. sz.): „A' Martiusi Pesti Vásárkor Szemere a' maga Élet és Liter. című Munkájából, most *Muzáron* név alatt, (mert a' régibb cím hosszú midőn reá citatio esik,) egyszerre ad két Kötetet, tudnillik a' III. és IVdiket. Előre figyelmessé teszek reá, mert úgy hiszem, hogy azt szokatlan örömmel fogod olvasni. Egy Kötet ára 3 fr. és így a kettő 6 fr. együtt, papiros pénzben, 's kemény táblájú Kötésben, mint az I. és II. volt.”

Kazinczy 1830-ban prózaformában lefordította és kiadta Pyrker László (1772–1847) egri érsek, Heves vármegyei főispán, németül alkotó költő lírai hangvételű epikus költeményét, a *Perlen der Heiligen Vorzeit* (Buda, 1821) című munkát *A Szent Hajdan' Gyöngyei* címmel. Kazinczy a második bővített 1826-os bécsi kiadást használta. Pyrker műve hexameteres énekek láncolata, bibliai történeteket dolgoz fel didaktikus-moralizáló jelleggel. A fordítás keletkezéstörténetéhez és hatástörténetéhez lásd a kritikai kiadást (KAZFORD 2009, szöveg: 617–760, jegyzetek: 855–882.).

Ez a fordítás lett az ún. Pyrker-pör tárgya: a nyilvános vita Toldy Ferenc álnéven írt cikkével kezdődött: G. [Toldy Ferenc], *A' Szent Hajdan' Gyöngyei* (Kritikai Lapok, 1831, 13–23). Toldy kifogásolta a prózai fordítást, és azt is, hogy Kazinczy egy németül író magyar főpap művével foglalkozott. Kazinczy válasza *Igazítás (A' Szent Hajdan' Gyöngyei bírálatára)* címmel jelent meg a *Tudományos Gyűjteményben*. A vita Kazinczy levelezésében is folytatódott: Rumy Károly György Kazinczy, Bajza pedig Toldy mellett állt ki.

Kötetünkben csak azokat a folyóiratközleményeket adjuk ki, amelyek a fordításhoz és a vitához

kapcsolódnak, vagyis Kazinczy levelét Pyrker Lászlóhoz még a fordítás megjelenése előtt, illetve a fordítás után megjelent *Igazítás* című kommentárját a *Tudományos Gyűjtemény* 1831. II. kötetéből számából. Pyrker válaszlevelét (*Muzárion. Élet és Literatura*, 1829. Harmadik kötet, XI–XIX. rész, XI–XII.), itt, a jegyzetekben közöljük a magyarázatok végén, a fordítás részletét (*Sámuel. A' Szent Hajdan' Gyöngyeiből. – Muzárion. Élet és Literatura*, 1829. Negyedik kötet, XX–XXIX. rész, 247–282.) nem közöljük, valamint a fordítás keletkezéstörténetét sem részletezzük.

Pyrker János László: (1772–1842) 1812-től Alsó-Ausztriában a lilienfeldi ciszterci monostor apátja, 1818-tól szepesi püspök, 1821-től velencei pátriárka, 1827-től egri érsek és Heves megye örökös főispánja, tanácsos, 1844-től a Magyar Tudós Társaság tiszteletbeli tagja. Német nyelven író költő, drámaíró, műgyűjtő.

Rudolphiás: Pyrker János hőskölteménye, a *Rudolph von Habsburg: Ein Heldengedicht in 12 Gesängen* (Bécs, 1825.)

Tunisiás: Pyrker János hőskölteménye, a *Tunisia: Ein Heldengedicht in zwölf Gesängen* (Bécs, 1819.)

az Olaszokét, kik a' Munkát könnyedén verselő nyelvökben egészen, latinban darabonként, már bírják: *Matilde e Toledo: Episodio tratto dal poema eroico La Tunisiade*, Milano, 1826; *La Tunisiada: Poema epico*, Venezia, 1828.

188. Csokonai-portré

megjelenés

Muzárion. Élet és Literatura, 1829. Negyedik kötet, XX–XXIX. rész, I/11., 58–74.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

Toldy Ferenc 1827. március 22-én kelt levelében írja Kazinczynak (KazLev. 20. 4754. sz.), hogy a Csokonairól írt közleménye egy későbbi lapszámra marad, a nemrégiben megjelent második kötetet augusztusban követi majd a harmadik. Kazinczyval azt a félelmét osztja meg, hogy a cikk fogadtatása nem lesz pozitív: „A III., mely alkalmasint augusztusban jó ki, Neked lesz ajánlva. A mit Csokonairól írtál, későbbre marad. Félek attól a sensációtól, melyet e darab csinálni fog. Lilláról mondod, hogy Himfy után (post) készült. Fenyérynek bizonyos dátumai vannak, hogy annak egy része még Patakon készült.” Kazinczy a válaszában (Toldynak, 1827. március 28., KazLev. 20. 4759. sz.) Szemerére bízta a döntést a cikk közléséről: „Melly sensatiót fog csinálni a' mit Csokonairól írtam, azzal nem gondolok. Szemere lássa, ha tanácsos lesz e felvenni, 's ha nem lesz, kérem, küldje vissza. Én soha az által, hogy valamelly dolgozásom fel nem vétetett, magamat megbántva nem érzem.”

Kazinczy a Guzmics Izidornak 1829. április 27-én kelt levelében (KazLev. 21. 4999. sz.) számol be részletesen a *Muzárion. Élet és Literatura* negyedik kötetéről, illetve kommentálja saját írását Csokonairól, amellyel végeredményben megismétli annak jogosságát, hogy Csokonai néhány versét „kiigazítva” közölte: „Csokonaynak dicső oldalai vagynak, de vagynak igen nem dicsők is; 's a ki benne a dicsőket melegen magasztalja, 's a nem dicsőket feddi, 's óhajtja, hogy bár élne 's törölhetné le szennyeit, az neki hivebb barátja, mint a kik még mocskait is imádgatják, Szólljanak ezek az ő imádóji, lehet e olvasni pirulás nélkül, a mit egygy nincs epigrammom, mellynek egygyik sorában *Csombók Jankó 's Csombók Sára* fordul elő, emleget, 's azért emleget, hogy hívatlan barátjai szűnjenek meg valaha már azokat vádlani, kik a

Csokonay verseiben mindent nem csudálhatnak. Épen az olly tekintetű íróban kell kimutatni a vétkeket, a millyen Csokonay volt. Az illyenek kényszerűnek engem itt még egyszer elmondani, hogy az a *Földiekkel játszók*, mellyet olly sokan a magyar Költés legelső díszének néznek, igen rendes egy Óda! Szent-Miklóssy nem bántásnak veszi a mit én itt Csokonayval tévék, hanem baráti szolgálatnak, 's buzdít, tüzel, kér, hogy dolgozásiban törölgessem ki, a mit ő maga tenne meg ha élne, 's nem azt veszi rossz néven hogy töröltem, igazítottam, hanem hogy többet nem töröltem. Abban tér el az én ítéletemtől, hogy míg én minden dolgozásai közt azt a lelkes pórdalt tartom legszerencsésebbnek, melly e szókön kezdődik: *Ama' setét nyárfák alatt*, – ő a *Csikóbőrös kulacsot*. – »Melly eredetiség, melly nemzeti karakter van ebben! úgymond. Az a vidám kedv, szeszél[!], busongás, szinte a szilajkodásig csapongó dévajassággal kellemes természeti összeolvadásban! 's az az utolérhetetlen, könnyű, nem keresett popularis hang, olly igazán lekapva a magyar ajakról, melly Csokonaynak annyira sajátja, melly kifejezhetetlen kedvességet és interesszét adtak a maga nemében egyetlen darabnak. Szent Miklóssynak igaza van; én egy hiten vagyok vele, és a mit a darab magasztalására mond, azt én azzal toldom ki, hogy itt még a dalon végig vitt idea is sajátja Csokonaynak, nem úgy mint az említett pórdalban és az Evan-Evoeban, mellyek német dalok után készültek, vagy az *Igyunk, barátim, a komor* – melly az *amici, amici e in tavola* – olasz dal után. De a Csikóbőrös magát már csaknem elúnatja: a mi kedves dalnokunk abban el nem rejthet, hogy virtuoszitása bebizonyítására kénytelen vala maga magát ingerleni; a Nyárfást el nem unjuk, noha csak nem olly hosszú mint a Csikóbőrös. Miért? Én ugy hiszem, egyszersmind azért is, mert *szerelemest* látni kedvesb, még a Terniersek és Ostádék tábláján is, mint *knecsóskodót*. A Nyárfásban *érett* érzés hangzik: a Csikóbőrösben *szerepeskedő*, 's a tréfa itt *hideg*. Quintiliannak egy magasztaló szavát itt feddővé kell változtatnom. *Ille se profecisse sciat, cui Csokonay non valde placebit*. – Még a hol jó is, mázolás, lelkes mázolás a jobb helyeken (kivéven az általam magasztaltakat), de valóságos *mázolás*. Hol áll az a Művészségben a ki Ostádot nem csudálja? de hol az, a ki Ostádot szereti mindenek felett?”

Kazinczy közleménye a *Muzáron*. *Élet és Literatura* negyedik kötetében, a XXI. részében kap helyet, amely két egységre oszlik: az I. a *Házi-Jegyzetek* címet viseli, a II. pedig Fáy András recenziója a *Házi-Jegyzetekről*, *Házi-rosta* címmel.

Az I. egységben egy számozatlan, majd tizenegy számozott közlemény van, minden esetben a szerző nevével a szövegek végén, amelyek értekező jellegűek, és Kazinczyé az utolsó. Egyes közleményekben versek is olvashatók. A közlemények tartalma, szerzője, illetve az idézett versek a következők:

Számozatlan: Széchenyi István [rövidsége miatt ezt egészében idézzük]. „– – a' toll-had' értelmétől igen-igen elválasztom a' józan felfedést, barátságos megrostálást, igazságos megbírást, egy szóval: a' valóságos Criticát. Azon szó had annyira az indulatosság', igazságtalanság', kegyetlenség' 's a' t. értelmeit gerjeszti bennem, akár akarom akár nem, hogy toll-hadat csak a' Gyengék közt vélek lehetőnek; és azért gyűlölöm, 's megvetem. Gróf Széchenyi István.”

1. Nagyváthy János [szintén a kritikáról egy pársoros rövid bölcsesség].
2. Horváth Endre [egyoldalnyi elmélkedés a kritikáról].
3. Kisfaludy Sándor [részlet Kazinczyhoz írt leveléből, a recenziók hangneméről és az írók közötti viszonyról, dátum nélkül, de az 1821. szept. 5-i levélből (KazLev. 17. 4016. sz.)].
4. Dessewffy József [kétoldalnyi elmélkedés a külföldi recenziókról és azok követésének veszélyeiről].
5. Kölcsey Ferenc – Cselkövi névvel jegyezve [12 oldalnyi értekezés, amely *Jegyzetek a kritikáról és a poesisről* címen ismert].
6. Nemes-Apáti Kis Sámuel [8 oldalnyi értekezés a költői szabadság védelmében].
7. Batsányi János [7 oldalnyi értekezés a magyar költői nyelv szépségének lehetőségeiről].

8. Kazinczynak *Az én boldogítóm* és Kölcseynek *A' jegyváltó* című verse után Szemere névtelen egyoldalas kritikája a költeményekről.

9. Berzsenyi Dániel [10 oldalnyi részlet Kölcsey Berzsenyi-recenziójára írt válaszából, az *Észrevételek, Berzsenyitől* című értekezéséből].

10. Bajza József [6 oldalnyi részlet *Az epigramma theoriája* c. tanulmányból].

11. Kazinczy Csokonai-portréja és versjavításai 16 oldalon.

Kazinczy a következő verseket korrigálja:

Bakhushoz

http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_verse_0648_k

Paraszt-dal

http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_verse_0676_k

Szerelem-dal. A Tsikó-bőrös kulatshoz

http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_verse_0838_k

Miért ne innánk

http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_verse_0396_k

A' Fársáng' bútsúszavai

http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/text.php?id=csokonai_verse_0310_k

Ezt a I.-gyel jelölt egységet követően a II. számúban Fáy András a *Házi-rostájának* felvezetésében mentegetőzik és ódzkodik a recenzensi feladatoktól, és nyolc pontba szedve foglalja össze véleményét. Az 5. pontban ír Kazinczyról, és túlzásnak véli kritikáját, főleg Kölcsey 1817-ben megjelent, nagy visszhangot kiváltott Csokonai-recenziója után: „Úgy látszik mindazáltal, mintha ezen Kritikai Jegyzet a' Literatúra' körén túl csapongana, 's az ecset Csokonayt erkölcsi-képe' rajzába tévedvén be, egy-kevésé vastagon árnyékolt volna. Megengedem, hogy az támogatja Kölcsey' Krízisét. De van e szükség illy kedvetlen támaszra ott, hol a' dolog maga kiált? Az, a' mit Kölcsey Csokonayról mondott, elégséges arra, hogy fogatkozásait az Avatottak mustráknak ne vegyék; 's úgy vélem, csak ez a' cél; a' további térítést bízzuk az időre 's haladásunkra! De mi szomorú kilátás nyílnék fel a' szegény író előtt, ki minden lelkessége mellett csak gyarló ember, ha ő, nem igen kies élte' törekedésiért, ezt a' jutalmat várni kénytelenítenék holta után, hogy dolgozásainak hibái közt, majdan erkölcsé' s élte' hibái is fontba jönek!” (*Muzáron. Élet és Literatúra*, 1829. Negyedik kötet, XXI. rész, 81.)

Kazinczy Csokonai verseinek javítását a debreceni költő halála után, verseinek kiadását tervezve szerette volna elvégezni, de az Árkádia-per ezt végeredményben ellehetetlenítette. 1813-ban Dayka verseit adja ki korrigálva, Döbrentei felkérését azonban nem vállalja el a Csokonai-recenzió megírására, aki 1814-ben ezzel majd Kölcseyt bízta meg. Kazinczy Csokonai-portréját és verseinek korrigálását tehát a debreceni költővel való bonyolult viszonyának történetében kell elhelyezni. Vö. DEBRECZENI 1997 és CSETRI 1987–1988.

A *Muzáron. Élet és Literatúra* 1829. évi Negyedik kötetének XXIV. részében is felbukkan Csokonai. Itt a fordítás áll a középpontban, szerepelnek benne Rájniz József és Kazinczy műfordításai, négy záródarabja (a IX. számú közlemény) pedig két Csokonai-vers (*A rózsabimbóhoz* és a *Szemrehányás* című) és azok átdolgozása Kölcsey által.

Kölcsey nagy belátással 's férfias lélekkel rajzoló Csokonaynak poetai tulajdonit (Tud. Gyűjt. 1817. II. Köt.): Kölcsey kritikája Csokonai költészetéről, *Csokonai Vitéz Mihály' munkájának kritikai megítéltetések, Tudományos Gyűjtemény*, 1817. III. kötet, 107–118.

felméne a' Dietára, hallatni magát: Csokonai 1796-ban Pozsonyba ment, hogy részt vegyen az országgyűlésen, erre az alkalomra nyomtattatta ki *Diétai Magyar Múza* című lapját, válogatott verseivel.

Pindár és Herodotusz az Olympiai játékokban: Pindarosz ókori görög költő (Kr. e. 522/518–Kr. e. 442/438) az olümpiai és más játékversenyegek győzteseire írt ódákat, Homérosz (Kr. e. 8.

sz.) görög költő *Iliász*ában és *Odüsszeiá*jában pedig különféle verseny-küzdelmek (pl. ökölvívás) leírása olvasható.

a' Váradi temetés: Csokonai 1804 április 15-én Nagyváradon vett részt Rhédey Lajosné Kácsándy Terézia temetésén, ahol a templomi szertartáson felolvassa *A lélek halhatatlansága* (*Halotti versek*) című költeményét.

Parentátor (lat.): a halotti búcsúztatót mondó személy.

cathedra (lat.): emelvény, szószék.

Lenni? vagy Nemlenni? kérdések' kérdése: *A lélek halhatatlansága* című vers kezdősora.

Himfy: Kisfaludy Sándor (1772–1844) költő *A kesergő szerelem* című kötete 1801-ben jelent meg, majd *Himfy szerelmei* címmel 1807-ben, amely tartalmazza *A boldog szerelem* című folytatást is. Lásd Kazinczy recenzióit is: *Himfy's Lieder de Liebe [recenzió]*; *Recenzió. Himfy szerelmei*.

Lilla: Csokonai poétai románja, a *Lilla* 1805-ben jelent meg Nagyváradon, *Érzékeny dalok III könyvben* alcímmel.

Ódákat is vára magától, 's írt Ódákat is – sustorogó tűzűeket – mint Szonetteket, Anacreonticákat: *Ódák* című kötete 1805-ben jelent meg Nagyváradon, *Anakreoni dalok* című kötete 1803-ban jelent meg Bécsben.

Árpádiást akara adni: *Árpádiász* című eposzának a 12 könyvre tervezett vázlata, illetve első 51 sora készült el 1803-ban.

Prof. Márton: Márton József (1771–1840) nyelvész, lapszerkesztő adja ki Csokonai munkáit négy kötetben Bécsben 1810-ben.

Domby: Domby Márton (1778–1864) ügyvéd, Csokonai iskolatársa, verseinek kiadója 1805-ben Nagyváradon, életrajzának megírója 1817-ben.

a' Dán Minister Gróf Bernstorff: Johann Hartwig Ernst von Bernstorff (1712–1772) dán miniszter, aki Klopstockot királya számára ajánlotta támogatásra.

Klopstock: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő, 1750-ben Dániába utazott V. Frigyes dán király meghívására, ahol három évet töltött, és az uralkodó a művész élete végéig fizetést biztosított számára.

189. Válasz Szontagh Gusztávnak

szövegforrás

Múzárion. Élet és Literatura, 1829. Negyedik kötet, XX–XXIX. rész, IX., 152–163.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

Kazinczy közleménye a XXII. rész IX. sorszámú közleménye, válasz Szontagh VIII. sorszámú írására, illetve Szontagh a XXII. rész utolsó írásaként, X. sorszámmal válaszol Kazinczy írására. (Kazinczy írásában Döbrentének a fordításokról szóló nézeteire is olvasható egy megjegyzés: ez visszaütal Kazinczy korábbi közleményére Kölcsey és Döbrentei leveleiről (lásd kötetünkben: *Észrevételek Döbrentei és Kölcsey leveleire*), illetve Döbrentének az erre adott válaszára.) Mindkét írásból az derül ki, hogy már kéziratban, feltehetően Szemere közvetítésével ismerték egymás értekezését. A *Múzárion*nak ebben a részben az *Élet és Literatura* második kötetének írásai kerülnek a kritikák középpontjába. Guzmics Izidor, Szontagh Gusztáv, Fenyéry Gyula és Toldy Ferenc a teljes második kötetet, illetve Kölcsey *Töredékek a vallásról* című elmélkedését és Kisfaludy Károly *A leányörző* című vígjátékát bírálják az I–VII. tételekben.

Szontágh *A Nyelv gondolatinknak és érzeményinknek megérzékítése, szavak által* kezdetű értekezésében (VIII. sorszámmal) a következő alaptételből indul ki: „Jó, Szép és Igaz a’ Mívelés’ céljai: a’ Nyelvnek is ezen ideálok szerént kell kimíveltetnie. A’ mívelést időkor’ és nemzet’ szelleme határozzák meg: tehát a’ Nyelvét is. Eredeti Nemzetek sajátul gondolkozniak ’s érzenek: tehát saját Nyelvüknek is kelletik lennie. Sajátság gondolkozásban és érzésben korszellem szerént forgandót változik tehát a’ Nyelv is.” (146.) A nyelv művelésére irányuló kérdésfeltevésben eleve benne van az idegen nyelvi minták utánzása feletti kétely, vagyis egy Kazinczyétól markánsan eltérő nézőpont: „Mit nyer a’ Nyelv külső Mívelés ’s utánzás, mit belső Génuszával összeegyező kifejtés által? ’s hol a határkö, mellyen túl a’ Nyelvmívelés idegen nyelvek után nem mehet?” (147.) Szontágh már ebben az írásában is közvetlenül reflektál Kazinczy álláspontjára, vagyis kettejük vitája az élőbeszéd azonnali reakciólehetőségét imitálja: „De mit felelünk azon vélekedésre, melly Sallustius dicséri, hogy Graecismusokkal éle, a hol azokat elkerülhetne volna is, ’s dicséri azért, hogy később volt rosszul írni latinul, csak hogy szépen írhasson, csak hogy tógás Thucydidesnek ismertethessék? ’S lehet, e szépen írni, egyszersmind rosszul? Helyesen különbözteti meg Kazinczy a’ Tiszta és Mostani Magyarságot; ’s Quintiliánnal *cum virtute* törvény és szokás ellen szóllani nem tartja véteknek.” (150.)

Nem lehet azonban pontosan rekonstruálni, miként történhetett ennek a színre vitt vitának a megszervezése, vagyis a szerzőkkel a másik szövegének az előzetes megosztása. Feltehetően hasonlóképpen az Iliászi pör levélváltásaihoz, amelynek során Kölcsey és Kazinczy végeredményben Szemere közvetítésével levelezett. Erre utal Kazinczy levele Szemere Pálhoz 1827. október 3-án (KazLev. 20. 4843. sz.), amelyben lényegében válaszol Szontágh írására: „Azonban a’ Kapitány Szontagh Ur Criticáját szó nélkül hagyni egészen nem lehet, ’s én arra kérem Uram Öcsémet, hogy jegyzéseimet Kapitány Úrral közleni méltóztassék. Sokkal jobb magával igazítani-meg azon két helyt, mellyen felakadtam, ’s így sürgőssé tenni a’ választ.” Továbbá lényeges a Kazinczy értekezése végére helyezett megjegyzés 1829. február 4-i dátummal, amely egyrészt a személyesen nem ismert vitatárs iránti tisztelet kifejezése, másrészt pedig annak megerősítése, hogy a Szontághgal való vita valóban Szemerén keresztül zajlott. A vita kétszeresen is lezárul, ugyanis a X. sorszámmal jelölt szakaszban csupán egy rövid reflexió olvasható Szontághról: „Kezemhez szolgáltatának, több holnapok’ elfolyása után, Észrevételeim *cum notis variorum*. Egész életemben nagyobb barátja valék a’ szabad lelkű kinyilatkoztatásoknak, minthogy köszönetemet a’ Redactiótól, textusom’ illy megtiszteltetéséért, elmellőzhetném; ’s ámbár e több rendbeli állításoknak egyenesen ellenök szóllanom kellene, mindazonáltal elhallgatok. Figyelmes Olvasónk fogjon itt helyet; ’s ő fejezze be vitatásainkat. *Szontagh Gusztáv*.” (164.)

Kazinczy 1829. február 21-én ír arról Guzmics Izidornak (Kazlev. 21. 4976. sz.), hogy megkapta a nyomdai korrektúrát, és azt is egyértelművé teszi, hogy a Szontághgal való vitában övé a győzelem: „De, édes barátom, ne higgy, ne higgy szavaimnak; átkozott hypocrita vagyok; rényt prédikálok, ’s látni fogod a’ Musáron IV. Kötetében, mellynek 8dik ívét pro correctura ma kapjuk Trattner-től, mint kefélem-meg egy emberünket, a’ ki szörnyű embernek képzei ’s képzelgeti magát köztünk. Midőn elnézem dühömet, az anyámnak egy Insurgense jut eszembe, ki közel nyolczvan esztendő korában nálunk lakott kegyelemből; az, alig tud lábán állani öregsége’ gyengeségei miatt, ’s néha jött : »Asszonyom, jobban vagyok, mert belekaptam egy oroszba ’s jól megtépásztam.« így vagyok én is, minekutána Szontághnak Nyelvbeli Értekezésére felelhettem, és egy más Czikkelyben egy más valakinek Anticyrai tobákot tartottam orra alá, hogy tüsszkölje-ki pöffetegét. Az én felekezetem egy Zsoltárt e’ szókon kezd: Öröködbe, Uram, pogányok jöttek. Azt mondhatom én is, látván mit kezd némely ember, hogy magát valaminek tekintesse. Nem tudunk, mert nem tanultunk, ’s tanítani akarunk. Az Istenben boldogult Péter Szájcz Leo Maria Egerben azt monda nekem, és ha jól emlékezem, nyomt. Munkája’ Olvasójinak is, hogy ő nem olly kutya, a’ ki ne ugasson. Kuttyához magamat

nem örömet hasonlítom; de annyit tudok, hogy mikor hamis Próféták hallatják a' magok Bálami tanításaikat, nem rossz dolog Olvasóinkat kérni hogy nézzék fülöket és farkokat.” Amikor Kis Jánosnak ír 1829. február 28-án (KazLev. 21. 4978. sz.) a *Muzárion* harmadik és negyedik kötetének megjelenéséről, nem Szontághot, hanem Döbrenteit emeli ki saját közleményével kapcsolatban: „Döbrentei bizonyosan nem fogja örömmel venni, de azt köszönje ön magának, ‘s magát vádolja, ne másokat.”

Szontagh Gusztáv: (1793–1858) katonatiszt, gazdálkodó, filozófus, esztéta, kritikus, a Magyar Tudós Társaság tagja.

improtocollál (lat.): jegyzőkönyvez, iktat.

a' grammaticus Adelung: Johann Christoph Adelung (1732–1806) német nyelvész, szótáríró és filológus.

Szalluszt: Caius Sallustius Crispus (Kr. e 86–Kr. e. 35.) római politikus, történétíró. Kazinczy évtizedeken keresztül foglalkozott műveinek magyarra fordításával, lásd kötetünkben pl. a Sallustius *Szent Györgyi Gellérd' magyarázásával – recenzió* jegyzetét.

graecissál (lat.): görögösen fogalmaz, ír.

Quintilián: Marcus Fabius Quintilianus (35/40 – 96 k.) római szónok, szónoklattan író.

Quintilián megengedi hogy a' Grammaticák' törvényei ellen szölljünk, csak cum virtute szölljünk, azaz, ha szöllásunk nyer a' szokatlanság által: Quintilianus a szokatlan nyelvhasználat alkalmazásának lehetőségét a következőképpen írja le *Szónoklattanában*: „Még a régi tanításokból maradt ránk, hogy minden szokatlanszó, merész szókép vagy éppen elavult kifejezés vagy költői szabadság használatától őrizkedjünk a bevezetésben. 59. Ugyanis még nem nyertünk ügyünknek bizalmat, és a hallgatóság élénk figyelme kísér. Ha már megnyertük őket, és már hevülnek a szívek, könnyebben el fogják tűrni az ilyen szabadosságot, kiváltképp, ha olyan tájékon járunk, melynek természetes gazdagsága nem engedi, hogy egy-egy szó szokatlanságát észrevegyék akkora bőségben.” (IV. 1. 58–59., fordította Adamik Tamás)

A' csomót a' Grammaticus azon tanítás által kívánja felfejteni, hogy a' Zseninek szabad, a' mi nem szabad mindennek; de a' csomó így nincs felfejtve, mert magát a' rossz Író is Zseninek nézhetné: azt az fejt-fel a' mit Quintilián tanít. Zseninek az Író az által bizonyítja magát, hogy ő törvény és fenn-álló szokás ellen szöll, de szépen szöll: Quintilianus a *Szónoklattanában* következőképpen ír a zseniről: „25. A legrosszabb költőktől kölcsönzünk alakzatokat és szóképeket, és csak akkor tartjuk zseninek magunkat, ha zseni kell ahhoz, hogy megértsen bennünket. Márpedig Cicero elég világosan leszögezte: „A lehető legnagyobb hiba a beszédben, ha a beszélt nyelvtől és a közhasználatú nyelvszokástól eltérünk.” 26. Ő azonban nyers és műveletlen, bezzeg mi jobbak vagyunk, mert minden szennyes számunkra, amit a természet diktál, mert nem az ékességre törekszünk, hanem a tetszelgésre, mintha nem is az lenne a szavak kiválósága, hogy a dolgokhoz tapadnak. Ha egész életünkben azon kell fáradoznunk, hogy helyesek, világosak, ékesek és illően elrendezve legyenek, tanulmányaink minden gyümölcse kárba vész. 27. Pedig hát azt látod, hogy a legtöbbben megakadnak az egyes szavaknál, megtalálják ugyan őket, de méregetik és méricskélik. Ha mindez azért történne, hogy mindig a legjobbakat használják, mégis riasztó lenne ez a terméketlenség, mert lefékezi a beszéd folyamatát, és lehüti gondolkodásunk hőfokát késlekedésével és bizonytalankodásával. 28. Mert bizony szerencsétlen, mondhatnám, szegény az a szónok, aki egyetlen szóról sem merészel lemondni. De nem is kell lemondania, ha először megismeri a szónoklattan, majd sok és megfelelő olvasással bőséges szókészletet gyűjt össze, s erre alkalmazza az elrendezés művészetét, majd mindezt sok-sok gyakorlással megerősíti, hogy mindig kéznél és szeme előtt legyenek.” (VIII. könyv, Előszó, 25–28. szakasz, ford. Adamik Tamás)

philoxenia (gör.): az idegenség, az idegenek szeretete.

miso xenia (gör.): az idegenség, az idegenek gyűlölete.

Corinthuszi oszlopokkal kevélykedő csarnok: az egyik oszloprend-fajta az ógörög

templomépítészetben.

porticusz: (lat.): oszlopcsarnok.

Schiller: Friedrich Schiller (1759–1805) német költő, drámaíró.

az Olasz és Alföldi Iskola: az itáliai és a németalföldi festészet.

„mint a’ bilincs’ csörgése” (Dayka.): Dayka Gábor (1769–1796) költő versének részlete, a *Vitéz Imréhez* 13. sorából (Már én is dallottam nem-honni verseket,/’S mint a’ lánczoltkerék’ vagy a’ bilincs’ csörgése,/Olly kellemetlen volt Daykádnak éneklése.). Kazinczy adta ki Dayka verseit és életrajzát 1813-ban: DAYKA 1813.

Gellertnek francia ízlésű Meséji: Christian Fruchtegott Gellert (1715–1769) német költő, író, említett munkája: *Fabeln und Erzählungen* (1746–1748), amely Kónyi János fordításában jelent meg magyarul: *Gellert professzornak erkölcsös meséi és előbeszélései*, 1776.

Gleim’ levelezései Jacóbival: Johann Wilhelm Ludwig Gleim (1719–1803) német költő és Friedrich Heinrich Jacobi (1743–1819) német kantianus filozófus, író levelezése, *Briefwechsel zwischen Gleim und Jacobi* (Berlin, 1768).

Chaulieu: Guillaume Amfrye de Chaulieu (1639–1720) francia libertinus költő.

a’ Wieland’ francia ízlésű Románját (Komische Erzählungen, Agathon, Diogenes, Aristipp): Christoph Martin Wieland (1733–1813) német költő, író, Kazinczy egyik fontos példaképe, ihletője. Itt említett munkái: *Comische Erzählungen*, 1765; *Geschichte des Agathon*, 1766–1767, 1773, 1794; *Dialoge des Diogenes von Sinope*, 1770 (Kazinczy fordítása: *Sokrates Mainomenos az az a’ Szinopei Diogenes’ dialogusai*, Pest, 1793); *Aristipp und einige seiner Zeitgenossen*, 1800.

Klopstock is, a’ Német Nyelvnek ez a’ nagy hőse, újjá-teremtője: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) német költő, nyelvészeti dolgozataiban az írói szabadságot hirdette a nyelvszokással szemben. Kazinczy több versét és *Messias* című eposzának egy részletét fordította magyarra.

Döbr. is, (Élet és Literat. I. Köt. 254. lap) de olly habzással, melly világosan mutatja, hogy MERNI KELL-jét maga sem tekinté egyébnek mint szív’ munkájának: Döbrentének ez az elmélkedése az *Élet és Literatura* első kötetének (1826) IV. részében található VII. sorszámmal, vagyis az Iliászi pör anyagait megelőzően. Gondolatmenetének lezárása: „Merni kell. Ha mindenkor csak a’ külföld’ munkájin bámulunk, egyedül azokat fordítjuk, soha se tehetünk magunk nagyot.” (256.)

Az Erdélyi Muzéum jutalmat teve-ki egy Tragoediára, melly a’ Dramaturgia’ törvényeinek megfeleljen: az *Erdélyi Muzéum* első füzetében, 1814-ben jelent meg az *Eredetiség és jutalomtétel* című felhívás (142–162.) történeti tárgyú, eredeti drámák írására. A pályázatot végül 1817 elején zárták le, eredményét 1818-ban tették közzé.

Sophoclesz: Szophoklész görög tragédiaíró (Kr. e. 497/496 – Kr. e. 406/405).

Báróczi gyönyörűen fordítá Marmontelt: Báróczi Sándor (1735–1809) író, műfordító, testőr. Említett fordítása: *Erkölcsei mesék* Jean François Marmontel *Contes moraux* című elbeszélésfüzére után, Bécs, 1775.

Bessenyei: Bessenyei György (1746–1811) író, költő, drámaíró, a bécsi magyar testőrség tagja, említett fordítása *Az embernek próbája*, Alexander Pope *An Essay on Man* című költeményének magyarítása (Bécs, 1772).

Zalán Éneklője: Vörösmarty Mihály (1800–1855) *Zalán futása* című eposza 1825-ben jelent meg.

Hórák: a görög mitológiában az emberek és az istenek közötti harmónia megszemélyesítői. Ugyanakkor felidézheti a Schiller szerkesztésében 1795–1797 között megjelent irodalmi lapot a *Die Horent*.

Baróti: Baróti Szabó Dávid (1739–1810) költő, tanár, az időmértékes verselés egyik magyar meghonosítója kötetével: *Új mértékre vett külömb verseknek három könyvei*, Kassa, 1777.

Toldi, a’ maga Kézi-Könyvében: Toldy Ferenc (1805–1875) és Fenyéry Gyula (1799–1866)

német nyelvű kézikönyve a magyar irodalom történetéről: *Handbuch der ungrischen Poesie*, Pest, 1827. Lásd kötetünkben Kazinczy kritikáját: *Handbuch der ungrischen Poesie – recenzió. declinál, conjugál* (lat.): névszót ragoz, igét ragoz.

Múza: múza.

a' Lovagok' Lexicon: Jakob von Eggers hadmérnök kétkötetes lexikonja, a *Neues Kriegs-Ingenieur- Artillerie- See- und Ritter-Lexicon*, 1757, Drezda, Lipcse.

Marinelli így szól Emiliában más nyelven mint a' pusztai magyar: az Emilia Galotti Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) német szerző szomorújátéka (1772), amelyet Kazinczy magyarra fordít, többször átdolgozza, végül 1830-ban jelent meg. Marchese Marinelli a darab cselszövő figurája.

a' hány a' harang úgy emlékezteti a' Magyar Szín' vendégeit arra, hogy ott dán szöll, mint a' ruha mellyet Hamleten lát: William Shakespeare *Hamlet* című drámája 1790-ben jelent meg magyarul Kazinczy fordításában Kassán (a *Stella* és a *Missz Szara Szampszon* című fordításokkal). A *Hamlet* német átdolgozás alapján, prózában került átültetésre, amelyben Kazinczy szándékosan megőrizte az idegen szófordulatokat. A „hány a harang” nyelvi megoldását előszeretettel idézi reflexióiban.

Illyeneken aggatózni a' hol az Író' okait érteni lehetne, szűkkeblűségre mutat, 's a' Grammaticusok' törvényeiken keresztül kell nyargallani, nem benne megfenekleni, úgy mondja Quintilián.: Quintilianus szorgalmazza a nyelvi szabályok szabad kezelését, amely reflexiót a festők és a szobrászok szabad történetábrázolásainak bemutatásával vezet be: „Épp azért ragaszkodtam a legkevésbé kezdettől fogva azokhoz az előírásokhoz, melyeket a katolika [egyetemes, általános] szóval illetnek, s amit a legkézenfekvőbb módon általános és örök érvényű szabályoknak fordíthatnák: ritkák azok a szabályok, melyeket ne lehetne legalább részben megengedni vagy aláásni.” (II. 13. 14., fordította Polgár Anikó)

MI A' SZÉP. Kérdésére egy Görög után ezt feleljük: KÉRDJE AZT A' VAK.: Szókratész barlang hasonlatában a barlangból a napfényre, vagyis a látszvilágból az ideák világába lépő ember a nap fényétől vakon bolyong, míg megszokja a fényt, és ha visszamegy a barlangba, először újra vakon tapogatózik. (Platón, *Állam* VII, 514a–519c).

Ízlés kell mindenkinek felett. A' ki nem azt mívelte, el van veszve örökösen. Ezt kiáltja Adelung is. (Élet és Liter. II. Köt. 301. l.): Kazinczy az *Élet és Literatura* hivatkozott közleményében (*Élet és Literatura*, Második kötet, X. rész, 282–302.) Döbrentei és Kölcsey levelezésére válaszol, amely levélváltás ugyanebben a kötetben, a VII. rész 87–134. oldalain jelent meg. Kazinczyét lásd kötetünkben: *Észrevételek Döbrentei és Kölcsey leveleire*.

190. Kaestenbaum Testamentoma

szövegforrás

Magyar Kurír, 1830. február 23., I. félesztendő 16. szám, 126–127.

társszövegforrás

Kaestenbaum Testamentoma [2.].

A *Magyar Kurír*-ban megjelent közlemény néhány helyesírási eltérést és szórendcserét leszámítva egészében azonos a *Tudományos Gyűjtemény*-ben közölttel, csupán Kazinczy monogramja hiányzik a jelentés végéről.

hitelesség

Névtelen.

magyarázat

Kazinczy 1830. február 12-én két levelében is megemlíti Kaestenbaum Márton végrendeletének ügyét, Mocsáry Antalnak (KazLev. 21. 5107. sz.) összefoglalja a férfi végrendeletének történetét, illetve idéz annak szövegéből, majd beszámol arról, hogy a megyegyűlésen, ahol a végrendeletet felbontották, megbízták őt a hír közzétételével a sajtóban: „Megszóllítanak hogy ezt tudassam az Újságírókkal, ‘s íme ezen levelemmel együtt megyén hozzájuk levelem.” A Szalay Lászlónak küldött levelében (KazLev. 21. 5106. sz.) mellékeli Kazinczy a *Tudományos Gyűjteménynek* szánt, és végül közzétett tudósítását (a melléklet nincs meg), illetve leírja, miként kívánja lebonyolítani a hír közzétételét a többi lapban: „Meg vagyok szóllítva hogy a’ mi itt megyén, küldjem meg a’ Tud. Gy.nek, a’ Kulcsár újságának, és a’ Röslerének. – A’ Magy. Kurírnak már megküldém; itt az Urat kérem meg, írja le ezt Kulcsárné számára; a’ mi megyén, adja a’ Tud. Gy.nek; Rösler pedig tegye figyelmessé a’ Kulcsárné Újságának ezen Cikkelyére, ‘s fordítsa le ő is ‘s tegye közönségesse.” Szalaynak ugyanebben a levelében azt is megfogalmazza, mennyire negatívan látja Kaestenbaum figuráját az adakozása ellenére – hangsúlyozva, hogy a vármegye csak a jótékonykodás kiemelését kérte a közleményekben: „Nem örömet hazudok még ártatlanul is, ‘s elmondám, hogy ez a’ magasztalt ember lelki művelés nélkül vala; de azok, a’ kiknek akaratjokat tisztelnem kell, úgy kívánák hogy ezt hagyjam el. ‘S így kénytelen valék engedni. Ez tudatlan és fukar zsidó volt; koplalt, rongyosan járt, mindég sopánkodott hogy el nem tud élni öregségében. – A’ 20,000 frt. fundációt talán csak azért tette, hogy a’ Megye el ne hagyja veszni a’ mit ő keres. Nem kapott a’ híren. Csak az fájt neki, hogy el talál veszni, a’ mit kikoplalt. Én vele soha nem szollottam és soha vele dolgom nem volt. De a’ disznó derék állat, ha csak halálával ad is hasznat. Bár sok illy disznaink volnának.”

A Szalay Lászlónak írottak alapján a *Hazai ‘s Külföldi Tudósításoknak* Szalay László közvetítette a hírt, amely az 1830. február (Böjt-elő hava) 27-i I. fülesztendő 17. lapszámban jelent meg, a 130–131. oldalon, Kazinczy tudósításának jelentős átírásával. Amiatt lehet azonban érdekes, mert a tudósítás végén Kazinczy fent idézett magánleveléből ad eufemisztikus összefoglalást egy zárójeles szakaszban, lásd lentebb.

A *Hazai ‘s Külföldi Tudósítások* közleménye:

„Pelejtén Ns. Zemplin Vgyében a’ múlt 1829. Nov. 28-ikán meghala Kästenbaum Márton nyolczvan esztendő, özvegy, és gyermektelen Zsidó (valamint a’ M. Kur. jelenti). A’ lepetsételve hagyott Testamentomát a’ Ns. Vármegye’ köz gyűlésében felbontván, ‘s felolvastván, elálmélkodtak nemes gondolkodásán, melly Spinozának vagy Mendelsohnnak is beillett volna. – Rendelése a’ következők: 1.) Azon kegyes intézetre, mellyet a’ Vármegye a’ szenvedő emberiségnek állítani most készül, nevezetesen az elméjökben megháborodtak’ tartására is 20,000 frtot hagyott, noha nem tudja, úgy mond, ha oda fognak-e Zsidók felvétetni, vagy nem. – 2.) Az Ujhelyi Rom. Kath. Ispótylra hagyott most egyszer 100 f., ugyan annyit a’ Reformátusokéra, és ismét az Oroszokéra. – 3.) Az Ujhelyi, Bodrog-Keresztúri, Zemplini Járásbeli Rabinusok’ fizetéseinek nevelésére 10,000 f. – 4.) Egy Zsidó oskolára, mellyben az ő atyafiainak árvái, és ha illyenek nem volnának, más Zsidó szülőkéi, hasznos polgárokká, ‘s élelmet betsületes utakon kereső emberekké neveltethessenek, 100,000 for. – 5.) Három férjfi, és három asszony testvérei’ maradékainak, – de tsak úgy, ha magokat czégéres életök által a’ jótételre érdemetlenekké nem tették, – 100,000 for. Ide fog esni az a’ pénz is, melly a’ Testamentom’ tétele óta (1825. Aug. 26.) a’ hagyományt öregbítette. – 6.) Végre 35,000 for. azon költségekre, mellyek a’ hagyomány fentartására szükségesek. Annak Curátorává nevezte most T. Richter Ferencz Tábla-Bíró Urat, 800 for. esztendei fizetés mellett. A’ legfőbb felvigyázásra a’ Ns. Vármegyét kérte meg, melly a’ később időkben Curátort nevezzen, ‘s minden eszt. 9 tagból álló Kiküldöttség által kétszeres diurnumok mellett számvevő széket tartasson, ‘s a’ Curátort számoltassa. – A’ tőkepénzt illetni nem szabad, sőt a’ kamatoknak is tsak fele fordittassék czélra, fele a’ tőkét nevelje, – (Kästenbaum eleinte apró portékák árulgatásával kereste élelmét; azután kisebb, majd nagyobb, de soha sem nagy jószágokat vett

árendába; végre meggazdagodván, noha kényére élhetett volna, talán csak szokásból, holtig igen sanyaru, és szigorú módra élt.)”

A Szalay Lászlónak írt levélben említett Rösler egy pozsonyi születésű újságíró, Rösler János Kristóf (1773–1837) aki Budán élt és 1800-tól *Vereinigte Pester-Ofner Zeitung* kiadója volt, majd ennek melléklapját, a *Gemeinnützige Blättert* is szerkesztette 1811-től haláláig.

Kaestenbaum Márton adományából Sátoraljaújhelyen 1838-ban alapították meg az iskolát három tanítóval és három osztállyal, 1902-ben már 124 fiú és 132 lány járt az iskola hat évfolyamába. Az oktatás magyar nyelven folyt, és az iskola 106 éven át működött.

Reskó Mihály: nincs róla adat.

Vay Miklós: Vay Miklós báró (1802–1894) kancellár, főrendiházi elnök, koronaőr, 1825-től Zemplén vármegye aljegyzője, 1827-től alispánja, 1830-ban országgyűlési követ.

Spinóza: Baruch Spinoza (1632–1677) zsidó származású holland materialista filozófus.

Mendelsohn: Moses Mendelsohn (1729–1786) zsidó származású német filozófus, bibliafordító, esztéta.

Rabbínusok: a zsidók vallási csoportja, akik közösségeinek a rabbik a vallási vezetőik.

Richter Ferencz: nincs adat.

diurnum (lat.): napidíj.

Jekelfalusi József: (1766–1826) Zemplén vármegye országgyűlési követ (1808; 1811/12). Jelentős összeget ajánlott fel a Ludovika Akadémiára, a Nemzeti Múzeumra és a zempléni árvák javára.

Sennyei János: Sennyei (vagy Sennyey) János (? –1820) Zemplén vármegyei főnemes.

Csáky László: (1760–1828) nagyváradi nagyprépost.

Gens aeterna est: A nemzetség örök. Idézet id. Plinius *Historia naturalis* című munkájából, V. 73.

191. Kaestenbaum Testamentoma [2.]

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1830. III. kötet, 132–134.

társszövegforrás

Kaestenbaum Testamentoma [1.].

hitelesség

Aláírva: K. F.

magyarázat

Lásd a társszövegforrás jegyzetében.

192. Gróf Mailáth Antal főispáni beiktatása

szövegforrás

Magyar Kurír

[I.] 1830. augusztus 20., II. félesztendő 15. szám, 118–119.

Rovat cím: *Magyar Ország*.

[II.] 1830. augusztus 24., II. félesztendő 16. szám, 129–132.

hitelesség

Névtelen.

Az MTA KIK K 613/II. 60a oldalától a 63b oldaláig a *Magyar Kurír* 15. lapszáma egészében megtalálható kivágatként, illetve a 16. lapszám 129–132. oldalai a 64a–65b oldalakon. A folyóirat 118. oldalán (62b) egy autográf javítás található, a főszövegben jelöltük.

Szerzőségét Kazinczy a Barkassy Imrének 1830. augusztus 13-án kelt levelében (KazLev. 23. 5924. sz.) erősíti meg: „Mint méne véghez a’ mi igen kedves Főispányunk installációja aug. 5dikén, azt a’ Magyar Kurir leveléből fogja érteni, hova a’ hirt a’ mult postával küldöttem fel.”

magyarázat

Kazinczy a Mailáth Antal beiktatására írt kétversszakos verset, amely a tudósításban is szerepel, 1830. június 27. körül írta. A vers keletkezéséhez lásd KAZKÖLT II. 2018, 884. (335. szövegidentitás). A főispáni beiktatásról Kazinczy a levelezésben is ír, lásd KazLev. 21. 5202., 5204., 5213. sz. levelek.

Mailáth Antal: Mailáth Antal gróf (1800–?) Zemplén vármegye al- és főjegyzője (1820 és 1823), főispánja (1830–1839), a fiumei kormányzóság jegyzője (1823), alkancellár (1836–1839) és kancellár (1839–1847).

Mailáth György: (1786–1861) országbíró, a főrendi ház elnöke, 1817-től Pozsony vármegye alispánja, 1828-tól Hont vármegye főispánja, az akadémia ügyének támogatója. A Magyar Tudós Társaság (MTA) alapító tagja és igazgatótanácsának tagja.

Luzsinszky János: (1790–1857): báró, kamarás, ezredes.

Maithényi Antal: Majthényi Antal, báró (?–1861 után): Hont vármegye alispánja és konzervatív országgyűlési követe (1825-től).

Teleki Jó’sef: Teleki József (1790–1855) történetíró, jogász, Erdély kormányzója, 1830-ban Szabolcs vármegyei főispán, a Magyar Tudós Társaság (MTA) első elnöke.

Vay Ábrahám: (1789–1855) kamarás (1815), Borsod vármegyei alispán (1825-től) és országgyűlési követ (1825/27), királyi biztos Szabolcsban (1828) és Beregben (1830–1832), Máramaros vármegyei főispán (1832). A Magyar Tudós Társaság (MTA) alapításához nyolcezer forinttal járult hozzá. A Magyar Tudós Társaság megalapítását előkészítő bizottságnak és az igazgatótanácsának tagja. 1830-tól gróf.

Vay Miklós: (1802–1894) báró, kancellár, főrendiházi elnök, koronaőr. 1825-től Zemplén vármegye aljegyzője, 1827-től alispánja, 1830-ban országgyűlési követe.

Breczenheim Ferdinánd: (1801–1855) édesapja (1769–1823) 1807-ben megszerezte az elkobzott Rákóczi-birtok egy részét. akinek a halála után újraszervezi sárospataki és regéci birtokait Sárospatak központtal.

Dókus László: (1785–1858): Zemplén vármegye főügyésze (1825-től), 1830-tól alispánja, 1832/34-ben országgyűlési követe, 1841-től a hétszemélyes tábla elnöke, majd az eperjesi főtörvényszék elnöke. Kazinczyt a kázméri perben jogászként segítette.

APTE DICERE: Apte dicere / apte qui dicít (lat.): ’az alkalomhoz illően, pontosan szólni / aki az alkalomhoz illően szól.’ Cicero és Quintilianus óta a retorikákban gyakran használt kifejezés: „Quantum autem sit apte dicere, experiri licet” (Cicero, *Orator ad M. Brutum*, LXX, 232), „cura ut dicamus apte” (Quintilianus, *Szónoklattan*, XI. 1. 1., Balogh Piroska adata). Utóbbi magyarul, Tordai Éva fordításában: „a következő feladatunk, hogy illően beszéljünk”.

atyai nagybátyjának az 1810. Decemb. 17-dikén megholt Ministernek unokája: Mailáth József (1735–1810) államminiszter, 1783-tól grófi címet kap. Mailáth Antal nagybátyja.

Mailáth második Jó’sef: (1760–1825) királyi kamarai elnök, Mailáth Antal édesapja.

Sennyey Antonia: Sennyey Antónia vagy Amália, Mailáth Antal édesanyja, nincs több életrajzi adat.

línea (lat.): vonal.

frontispicium (lat.): homlokzat.

epigraphé (lat.): felirat épületen, szobron.

IN HOC SIGNO VINCES (lat.): „e jelben győzni fogsz”. Kr. u. 312-ben Nagy Konstantin és a Rómát védő Maxentius seregei csapnak össze a Milvius-hídi csatában, amely előtt a legenda szerint Konstantinnak egy kereszt ragyogott fel az égen ezzel a felirattal.

Perbenyik nevű jószág: falu Zemplén vármegyében, a jószág jelentése itt: birtok.

Hertzeg Breczenheim' háza: a sárospataki Rákóczi-vár.

Prof. Kézy Úr: Kézy Mózes (1781–1831) sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven alkotó költő. Sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1813-tól a kollégium tanára. Kazinczy barátja. Kolerában halt meg Kazinczy előtt néhány nappal, Kazinczy még megírja a nekrológját, lásd kötetünkben: Kézy Mózes nekrológja. Kazinczy korábban a verseit recenziálja: Recenzió Kézy Mózes verseiről [1. és 2.]

A cikkben közölt (de jelen kiadás főszövegéből kihagyott) két latin nyelvű verse:

I.

Crescite virtutes, adolescite semina magnae
Indolis, Augusti circumspectit, ac stimulat vos
Ad praeclara favor: *Francisco* sceptrum ferente,
Debita praeclarae constabunt praemia laudi.
Cernite *Mailáthum* primaevum in flore juventae
Zemplinae clavum, moderandaeque frena tenentem,
Tollentem et fasces, nil tale ferentibus annis.

Dicite Pierides, quae tantum hunc terra
creavit?

Quae tener insolita pressit vestigia planta?
Tantaque quae tanto felix est mater alumno?
Cujus grandaevis vincunt primordia laudum.
An capiunt tantas juvenilia pectora dotes,
Donaque, vix paucis cura quaesita senili?

Scilicet effulgens alto sub pectore virtus,
Vivida visque animi, teneros non computat annos,
Praevox ingenti sed tendit in ardua gressu,
Maturus aequansque senes, roburque virile.
Sic puer Ascanius, tenero maturior aevo,
Praetulit ingentes animos, aususque viriles.
Martia sic etiam puerum te Roma Papiri
Concilio admisit Patrum: svadenteque celsa
Indole, Scipiades, qui Punica contudit arma,
Et fessis lapsam Romanis restituit rem,
Consulis imperium, non detractante senatu
Vix juvenis quondam, rudibusque poposcit in annis,
Hannibalique parem puerum duxere Quirites
Felici augurio. Faustum haec quoque sella curulis
Zemplinae terrae praesagit, si mihi Phoebus
Vera aperit, vana nec ludit imagine mentem.
Ergo age spe plenus, non incertusque futuri
Laurigeras venerande Puer conscende curules,
Quas pauci tenuere senes. Dubitare videris,
Metrique animo tantarum culmina rerum,
Sollicitusque tuos ad fasces exigis annos.
Poenitet annorum? pensas virtutibus annos,
Iudice maturus *Francisco* ad grandia rerum.
An quis majori possit sub teste probari?
Iudicio ultra quid poterit vel laudibus addi?
Grande ferunt fasces: sed nec tu fascibus illis
Indole, vel virtute minor, vel stemmate claro es.
An non cuilibet is iudex videatur iniquus,
Qui sanctos mores, et dotes pectoris alti

Tempore metitur, virtutemque aestimat annis?

Cernis quanta animos teneat fiducia Patrum?

Ut sua clamoroso testentur gaudia plausu,
Laetantumque sonos geminent montesque,
nemusque?

Optatus dudum, studioque ardente petitus

Hic ades, et legum Comes inclyte frena capessis.

Zemplinae Proceres, solennia reddite vota,

Thuraque sacratas laeti torrete per aras,
Et festis rubeant praetoria celsa corollis.

Praeside *Mailátho* nunquam impia turba nocentum

Audebit leges pretio oppugnare severas.

Aucto splendet sanctum fulgore tribunal.

Haec tutela probis, soli metuenda nocenti

Dextera, non franget miserorum in sanguine virgas.

Hoc Comititis, fuci expers, intemerataque virtus,

Et gravitas frontis spondent, vultusque verendi,

Spirantes animum recti, iustique tenacem,

Pectora non ulli hoc promittunt pervia culpa.

Difficile est tectos vultu non prodere mores.

Discite secretos, atque observate tuendo

Magnanimi Comititis sensus. – hoc ore videri,

Candor amat niveus, talique modestia vultu.

His oculis prodit sese vis ignea mentis,

Sic animus magnos praecox praeludit ad actus,

Egregia et seri memorent quae facta nepotes.

Lumina quis non haec, hos celsae frontis honores

Non dubia agnoscat magnae praesagia mentis?

Quae vulgi rabies, quae non sopita residat

Seditio, Comititis dulci devicta lepore?

Melle madens quas non facundia duceret aures?

Ergo accepta pia patria, patriaeque Parenti,

Et meritis fundata suis, haec sella curulis,

Invidia major, nunquam concussa labascet,

Durandoque suis vires acquirat ab annis:

Qualis saxosi sublimi in vertice montis,

Inconcussa actis alte radicibus haeret,

Ventorumque minas, contemnit quercus inanes.

Atque erit ille dies, tua quo Comes inclyte facta

Digna videbuntur celebrari carmine vatium.

Tunc ego (si nostrae ducentur stamina vitae)

Altisonum adflato meditabor pectore carmen,

Cuncta ut *Mailáthum* resonent juga, cunctaque late

Mailáthum totis referant cava flumina ripis.

Salve clare Comes! te dignos
concipe fastus,
Consiliisque tuis sanctum rege jamque tribunal,
Zempliniaequae Parens mature advesce¹ vocari.
Salve iterum, incolumem praestet te cura Deorum;
Ultra et Nestoreos vitam tibi proroget annos.

Hos Latii ruris lectos in gramine flores,
Offert Musa tibi placido vicina Bodroco,
Incingitque tuas serto viridante curules.
Obsequium ne sperne pium, studiumque fidele,
Atque tuo tenuem Musam dignare favore.

II.

Quae proprior cernis piscosa fluenta Bodroci,
Effer Musa caput, redimitaque tempora serto,
Blandisonum carmen fidibus modulare canoris.
Aonidum festo clarescant lumine valles,
Bodroculusque vagas ducat jactantior undas;
Lux oritur nobis niveo signanda lapillo.
Pannonidum prisco cretus de stemmate *Mailáth*;
Magnis effulgens meritis, et culmine honorum,
Ultro dignatur nostras invisere sedes:
Submittensque suos fascas, succedere parvis
Haud spernit laribus, tectisque monoribus hospes.
Hic ille est Mailáth, quo Praeside Curia gaudet,
Qui sapiens librat tantarum pondera rerum,
Et quo se tantum gens Hungara jactat alumno.
Hic est, cui toties meritos pia Patria crines

Serto et frondenti ramo decoravit olivae,
Hic, vivax volucris quem vectat gloria curru.
Jam propior se infert. Solennes ducite pompas
Patakiaae Musae, tantoque adsurgite Civi,
Ingentemque virum veneremur poplite flexo.
Eja age Bodroci Náias praefecta fluentis,
Sterne solum violis, ferrugineos hyacinthos
Plena sparge manu, nostras quae tendit ad aedes,
Et tanto *Mailáth* Musas dignatur honore.
Salve grande decus Patriae, spes maxima Musis,
Qui nostris tantus succedis sedibus hospes,
Irradiasque tuo tenues fulgore penates!
Quo gressus infers, et quo vestigia ducis,
Nostra tuo accipiunt splendorem lumine Tempe,
Insolito augescunt et tecta minora nitore.
Non aliter Delum maternam cum invisit Apollo,
Grandescens praesente Deo, micat insula tota
Splendore, et laetos adlambunt lumina campos.
Sit licet illa humilis, nostris quae praesidet aris,
Ferri haud se parvam patietur jamque Minerva,
Alloquio quam tu vultu et dignaris amico.
Illa ferox frontem jamjam sublimius effert,
Mailáthique notat mansuro in marmore nomen.
Salve maxime Vir! Patriae, patriisque Camoenis
Provida cura Deum longos te servet in annos.

Moses Kézy

Matheseos et Physices Prof. P. O.

Matheseos et Physices Prof. P. O.

193. Wékey Károly és Major József nekrolója

szövegforrás

Magyar Kurír, 1830. november 26., II. félesztendő 43. szám, 349–350.

megjelenés

A KazLev. 21. 5232. sz. levél (Kazinczy Bártfay Lászlónak, 1830. november 15.) jegyzetében (712–713. o.).

hitelesség

Névtelen.

magyarázat

Wékey és Major haláláról, illetve temetéséről Kazinczy részletesen beszámol levelezésében, ugyanakkor csak valószínűsíthető, hogy ő a nekrológ szerzője. A Bártfay Lászlónak írt levelének felütése szinte egészében megtalálható a nekrológban, a levél folytatásából pedig az is megtudható, hogy Kazinczynak mind a két temetésről van személyes élménye: „Wékey Károly Nov. 1ld. temettetett-el itt Újhelyben. Gróf Szirmay háza kriptájában akarát temettetni háza hív barátját, de W. maga úgy rendelé hogy teste ide hozattassék, ’s szüléjinek hamvai mellé tétessék. Született ő itt 1801. Febr. 4d. ’s megholt Örmézön Nov. 8kán délután 3 és 4 óra között. [...] Engem az igen szeles, nedves, borongó időben rheumám szobámba zárt, ’s én a’ szegény Major koporsóját ’s kísérijét csak ablakomból láthatám; de vasárnap tavaszi szépségre

1 adsvesque [Emendálva.]

derűit a' rút őszi nap, 's rheumám megengedé hogy a' W. temetési solenniáin megjelenjek.” (Kazinczy Bártfay Lászlónak, 1830. november 15., KazLev. 21. 5232.)

Kazinczy Wékey sírkövére felkérésre ír egy négysoros verset, amely nem a kiadás szándékával készül. A vershez lásd: KAZKÖLT II. 2018, 887–888. (338. szövegidentitás).

Wékey Károly: (1781 v. 1801–1830) zempléni alügyész. A születési dátumáról Kazinczy ellentmondásos feljegyzéseket készít, lásd PÉML 2009, 359. ([Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] Kelt: 1830–1831. Tartam: 1828. febr.–1831. aug.) és PÉML 2009, Jegyzetek, 1272. Ugyanakkor a Bártfaynak írt, fent idézett levél az 1801-es évet erősíti.

Szirmay Sándor: (1797–1877) gróf.

Okolicsányi Otília: (1806–1870) Szirmay Sándor férje.

Major Jó'sef: Major József (1779–1830) sárospataki református lelkész.

Cátói hajthatatlanságú: Marcus Porcius Cato Minor (Kr. e. 95–Kr. e. 46) római politikus elszántságáról és kemény erkölcsi szemléletéről volt ismert, akinek jellemét Horatius harmadik, ún. *Római ódája* is rögzíti.

Héczey Susána: Major József felesége, nincs több életrajzi adat.

Histor. Prof. Csengery Jó'sef: Csengery József (1796–1850) sárospataki tanár, Major József lányának a férje.

egy gyenge korú István fia: Major István, Major József fia, nincs több életrajzi adat.

Pataki Predik. Theol. Doctor Ferenczy Jó'sef: Ferenczy József (1797–1873) református lelkész, teológiai doktor, 1830-tól sárospataki lelkész. Wékey Károly temetésén mondott beszéde nyomtatásban: *Halotti beszéd az időnek helyes használásáról, melyet... Vékey Károly... Zemplénmegye tiszteleti alügyészének... utolsó tisztességére a s.-a.-ujhelyi hely. vallást követők templomában 1830. nov. 14. tartott*, Sárospatak, 1830.

a' mi híres Statuáriusunk' testvére: Ferenczy József bátyja Ferenczy István szobrászművész (1792–1856).

Theol. Prof. Somosy János: Somosi János (1783–1855) 1815-től tanár Sárospatakon.

Philos. Prof. Nyíri István: Nyíry István (1776–1838) 1798-tól tanár Sárospatakon.

A' helybeli Plebánus Topisszai Prépost Izbugyai Wiczmándy Lajos, az egyesült Cathol. Esperes: Wiczmándy Lajos 1818-tól 1840-ig, haláláig Sátorajjáújhely prépostja.

Lyakovics János: Lyachovics János esperes, zempléni táblabíró, nincs több adat.

Tamáty Calasantius Jó'sef: Tamási József Calasantius (1780–1858) piarista áldozópap és rendfőnök, tanár, a sátorajjáújhelyi gimnázium igazgatója (1823–1835).

194. Igazítás A' Szent Hajdan' Gyöngyeihez

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1831. II. kötet, 125–126.

megjelenés

Tollharcok 1981, 134–135.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

A közlemény válasz Toldy Ferenc kritikájára, amely a *Kritikai Lapok* első lapszámában jelent meg (1831, 13–23.) Kazinczy Pyrker-fordításáról. Toldy kritikája a nyitánya Pyrker-pörnek.

Kazinczynak a Pyrkerhez írt levelét és a Pyrker-pör rövid összefoglalását lásd kötetünkben: Pyrker László Úr' Excellenciájához.

Kazinczy 1831. március 4-én kelt levelében (KazLev. 21. 5282. sz. levél) írja meg Kölcseynek, hogy választ írt Toldy kritikájára: „Én egy Antikritika formát írtam a' Sz. Hajdan Gyöngyei cikkelyére a' Kritikai Lapokban, 's a' mint azt megírtam itt, elvittem a' Pali' szállására, 's csak akkor adtam be, midőn azt Pali megolvasta. Kért hogy egy betűt se változtassak rajta. Egy szót sem szólék magam felől, hanem justificáltam azt 1. hogy épósz prózában is lehet fordítani; – 2. P – mellett költem fel, 's például a' nagy Friedrichet állítottam elő, ki nem németül írt, noha német nép Királya, hogy többekhez szólhasson, és mivel inkább akara az elkészült nyelven írni. Szelíden és minden vadság nélkül érezteti magát a' neheztelés, 's Pali a' könnyű tónust 's a' nyugalmas megvetést szerette benne.”

Kazinczy Ferenc az egri érsek, Pyrker László német nyelvű, bibliai tárgyú verses munkáját fordította magyarra, az eredeti hexameteres forma helyett prózában. Toldy (G. álnéven) azzal támadja, hogy egy magyar szerző német művét fordítja, ráadásul az eredeti forma elhagyásával, valójában azonban irodalmi pozíciók megszerzéséről szolt a vita Toldy, illetve Bajza József részéről. A vitapozíciójukban kitüntetett volt a nemzeti karakter és szakmaiság hangsúlyozása. Lásd még: VADERNA 2022.

Gessner prózában írta Ábelét: Kazinczy Salomon Gessner (1730–1788) több munkáját is lefordította és kiadta, az *Ábel' halála öt énekben* című 1815-ben jelent meg a *Kazinczy Ferencz' Munkái* 2. kötetében. Kritikai kiadása: SZÉPLIT 2012, 125–178.

Göthe az által, a' mit Divánja' Előbeszédében mondott: Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) német író, költő kötete, a *West-östlicher Divan* (Nyugat-keleti díván) 1819-ben jelent meg, verseit Háfiz perzsa költészete inspirálta.

Negyven eszt. előtt így dolgoztam a' Messziáson: Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) *Der Messias* című eposzának (1748–1773; átdolgozta: 1780 és 1800) első tíz énekét (az elsőt jambusban) fordította le Kazinczy, amelyből csak egy mutatvány jelent meg a *Magyar Museum* első számában 1788-ban.

Bürgernek példája által, ki az Iliászt jámbusokban is dolgozó: Gottfried August Bürger (1747–1794) német költő, Kazinczy több versét lefordította. Bürger az *Iliász* első öt énekének fordítását készítette el 1776-ban.

olly szabadságban, melly a' Phaedrusehoz közel jár: Phaedrus római meseköltő (Kr. e. 15 k. – Kr. u. 55 k.), mintái Aiszóposz állatmeséi voltak.

Klopstocknak ezen munkáját, és nem kised csomó Ódáját: Klopstock ódái 1750-ben jelentek meg.

A' Prusszusok' nagy Királya francziául írta munkáját: II. (Nagy) Frigyes (1712–1786), porosz király (1740–1786). Katonai, autobiografikus és moralizáló munkákat írt francia nyelven.

Gróf Mailáth János' regéji: Mailáth János (1786–1855) német műveltségű író *Magyarische Sagen und Märchen* (Brünn, 1825) című munkáját fordította le Kazinczy. Ez a munkája halála után jelent meg: *Mailáth' Regéji. Magyar Regék és Mesélések* (kiadta Kazinczy Gábor, Pest, 1864; a kézirat 1828–1830-ban készült). Kazinczy a verseskötetéről recenziót írt: Recenzió Mailáth János kötetéről.

195. Vármegyei események

szövegforrás

Magyar Kurír, 1831. február 22., I. félesztendő 15. szám, 113–114.

hitelesség

Névtelen.

Kazinczy a *[Napló. 1828 – 1831. Pesti Útam. 1828.]* anyaga szerint 1831 februárjának elején Miskolcon járt, feljegyzései tartalmilag megegyeznek a cikkben közöltekkel:

„Februárus.

1. ebéd Szerencs. Ott a’ sok Zemplényi Deputatus. Azok Csanálosra. Mi éjszakára Miskolczra.
2. Vay Abrnéhoz. Lilla és Erzsi. Atyjok Beregszászon. Ragályi Jánosné. Ebéd Zsolcza. Ma látom legelőször B. Vay Lajosnét. – A’ Banderium majd megfagy a’ lovan. B. Way Miklós Miskolczra pompásan bémegyén.

3. B. Vay Miklós beül a’ Borsod Vgye Fő-Ispányi Administratorságába. Decretuma erről 30 Xbr. Csoma Zsigmondné. Szilasy Ferencz. B. Bémer Kanonok kezét szorít a’ Superintndnek. Füzéresy a’ Sepsi Plebánus és Prépost. iszik a’ Superintendens egészségéért az asztalnál.

4. Ragályi Tamás és Lónyai László Követek referálják Dietai munkálkodásokat. Lónyai Lászlóné Bónis Therézt ma látom eloszor miolta asszony.” (KAZUTAK 2015, 78.)

Szabó G. Zoltán a Kölcsey-levelezés 123. levelének jegyzetében, Vay Miklósné Adelsheim Johanna nevének magyarázatában hivatkozik úgy a *Magyar Kurír* tudósítására, mint amelynek Kazinczy a szerzője: „Kazinczy nagy tisztelője volt, személyét a Magyar Kurír 1831-ben egy Miskolcra kelt tudósításában úgy említi, mint »az asszonyi nemnek ritka díszét, [...]« (M. Kurír 1831. febr. 22. 114.)” KFMM Levelezés I. 2005, 853.

magyarázat

Báró Vay Miklós: (1802–1894) kancellár, főrendiházi elnök, koronaőr. 1825-től Zemplén vármegye aljegyzője, 1827-től alispánja, 1830-ban országgyűlési követe. 1831-ben a koleralázadás idején kormánybiztos. 1831-től Borsod vármegye főispáni helytartója, később főispánja. 1840-től a tiszántúli református egyházkerület főgondnoka. 1841-től szeptemvir, 1844-től koronaőr, 1845-től helytartótanácsos. Vay Miklós fia. Felesége: Geymüller Katalin. Fiaik: Vay Miklós és Heinrich János László. Fiuk: Miklós és Heinrich János László

Táblabíró Tek. Szirmay Antal: (1785–1865) táblabíró, Zemplén vármegye országgyűlési követe 1830-ban. Szirmay Antal (1747–1812) udvari tanácsos, zempléni történetíró, levéltáros fia. Lásd kötetünkben a családról: *Udvari-Tanácsos Szirmai Szirmay Antal Úr’ Élete*.

B. Vay Lajos: (1803–1888) 1848-as honvédtiszt, Borsod vármegye követe és főispánja, Vay Miklós (1756–1824) fia, gróf Teleki Erzsébet férje 1829-től. Vay Miklós öccse.

Bandérium (lat.): katonai csapat; 1848-ig az egy zászló alá tartozó nemesi sereg.

Zlatinai Durcsák János Püspök Egri Kis-Prépost: (1771 – 1837) egri egyházmegyei kanonok, 1830-tól szardikai választott püspök.

Fő-Notárius Tek. Palóczy László: (1783–1861) Borsod vármegye országgyűlési követe.

a’ nagy Vay Jó’séf: Vay József: (1752–1821) szeptemvir, udvari tanácsos. 1786–1790 között Szabolcs vármegyei alispán, 1790-ben a tiszántúli református nemesség országgyűlési vezetője, majd államtanácsos (1805), 1796-tól a tiszáninneni egyházkerület és a sárospataki kollégium főgondnoka, az iskola főépületének építtetője, oktatási rendszerének átalakítója. A miskolci Erényes Világpolgárok páholy egyik vezetőjeként Kazinczy szabadkőműves társa. Vay Ábrahám fia, Vay Miklós testvére. Ábrahám, József, Katalin és Erzsébet apja. Lásd kötetünkben: *Végső tisztelet Vay Józsefnek*.

testvére Generalis Báró Vay Miklós: Báró Vay Miklós (1756–1824), a sárospataki kollégium után a bécsi hadmérnöki akadémián tanult. Bécsben szabadkőműves páholytag. Császári tisztként szolgált Magyar- és Csehországban, majd Németalföldön. 1783-ban II. József bárói rangra emelte. 1786–1788-ban tett nyugat-európai tanulmányútja során Angliában megismerkedett Ramsdennel, 1787-ben a Royal Society tagjává választották. 1790-től országgyűlési követ, az ellenzék tagjaként kétszer is tárgyalt Londonban az brit kormánnyal. 1802-től a Berettyó, a Kőrösök, majd a Tisza folyószabályozási királyi biztosa. 1807-ben egy

országgyűlési beszéde miatt ideiglenesen megfosztották tábornoki rangjától. Vay Ábrahám fia, Vay József testvére, Vay Miklós és Lajos apja. Felesége Adelsheim Joanna. **Mélt. Bárány Adelsheim Joanna:** Adelsheim Johanna bárónő (1776–1863), német nyelvű naplóiíró, első férje Puky András (1755–1797), második báró Vay Miklós (1756–1824).

1802, Április 29-kén született fija: Vay Miklós (1802–1894), Adelsheim Joanna idősebb fia.

kedves második fija' hitvese, a' Cancellarius Gróf Teleki Sámuel nagyszépségű unokája: Vay Lajos (1803–1888) felesége, gróf Teleki Erzsébet (1812–1881), akinek a nagyapja gróf Teleki Sámuel (1739 – 1822) erdélyi kancellár, a marosvásárhelyi Teleki-téka alapítója.

a' nagy Vay Jó'sef' menyje, Gróf Vay Ábrahámné: Kazinczy Sophie (1794–1843), Kazinczy Péter és Ragályi Zsuzsanna lánya, Kazinczy Ferenc unokatestvére, gróf Vay Ábrahám (1789–1855) felesége 1810-től.

Ragályi Tamás: (1785–1849) Az 1825–1827. évi és az 1830. évi országgyűlésen Borsod vármegyei követ. Királyi ítélőtáblai ülnök, alnádor, 1841-től a hétszemélyes tábla bírja.

Lónyay László: (? – 1865) Borsod vármegyei követ.

196. Kézy Mózes nekrológja

szövegforrás

Tudományos Gyűjtemény, 1831. VIII. kötet, 120.

Rovatcím: *Kihalt Tudósok 's Írók*.

hitelesség

Aláírva: Kazinczy Ferencz.

magyarázat

Kézy Mózes (1781–1831): sárospataki fizika- és matematikaprofesszor, latin nyelven író költő. Sárospataki és külföldi egyetemi tanulmányai után 1813-tól kollégiumi tanár, tankönyveiből 1818-tól tanítottak. Kazinczy barátja. Kolerában halt meg Kazinczy előtt néhány nappal.

Kazinczy közleménye után, a 120–121. oldalon olvasható a Kazinczy haláláról való tudósítás: „Ezen jelentése után, mellyet Kézy' haláláról még Aug. 19. maga kezével írva a' Tudományos Gyűjteménynek beküldött, nem sokára u. m. 22. Augustusban meg halt Literatúránk összeinek végsője Kazinczy Ferencz is, szakadatlan foglalatosságban életének majd legutolsó pillantáig, s bezárta viszontagságokkal 's érdemei sokaságával nevezetes pályáját 72 eszt. korában.”

Napoleonnak menyegzőjére írt latín hexameterai által, mellyeket Gróf Eszterházy József Zemplényi Főispán Bécsben igen fényesen nyomtattata: *De nuptiis Napoleonis Magni et Mariae Ludovicae Austriacae*, Sárospatakini, 1810. A költeményt gróf Eszterházy József (1760–1830) zempléni főispán Bécsben újra kiadatta.

a' Nagy Heyne: Christian Gottlob Heyne (1729 – 1812) német nyelvész és régész, tanár Göttingában, ahol Kézy Mózes is a tanítványa volt.

Nosco te... (lat.): Ismerlek téged...

197. Argándi Lámpa. Jelentés, a' gyertyavilágnál dolgozókhöz

szövegforrás

Ismeretlen.

Kivágata az MTA KIK K 633/I. 133a–134a oldalain található, az oldalak számozása a folyóirat szerint: 31–32. oldal.

Granasztói Olga 1809. január 1. előttre keltezi a beragasztásnak a Pandektákban való helye alapján. A kivágat a tipográfiája szerint a *Magyar Kurír*ből származhat.

hitelesség

Aláírva: Cs... ..cz.

Ez a szerzői álnév egyedül a *Babér* című közleményben is szerepel, amely a következőképpen van keltezve: „*Biharból*, Febr. 20 dikén”, jelen közlemény pedig nagyon hasonlóan: „*Biharból*, Febr. 20 dikán.”

Bihar minden bizonnyal Érsemjénre utal, ahol Kazinczy 1802 és 1806 között élt a fogsága után. Ugyanakkor a folyóiratkivágat oldalszámai elbizonytalanítók, ugyanis egy február végi keltezésű közlemény március elején jelenhetett meg leghamarabb egy hírlapban, amelyek viszont folyamatosan voltak számozva, így nehezen értelmezhető a kivágaton látható 31. és 32. oldal.

magyarázat

Granasztói Olga jegyzetét idézve:

„Magyarországon Kazinczy volt az első, aki a jelentős találmányról nyilvánosan beszámolt. Az Argand lámpáról írott saját, de a megjelenés idejét tekintve nem azonosított cikkét ragasztotta be a Pandekta I. kötetbe, amelyhez a következő üres lapon két kiegészítő megjegyzést fűzött. Ugyanebben a kötetben egy másik helyen is találunk feljegyzést a lámpáról: 99. Argand (MTA KIK K 633/I. 166a [129; 117]).

Döbrentei Gábor 1810 februárjában Kazinczyhoz írott levelében kitér arra, hogy 1809 augusztusában kapott egy Argand lámpát Kazinczyéktól: »Hogy ne írnék én Széphalomra? Ez negyedik levelem, mióta megérkeztem, 's ma este vettem a' Tekintetes Urét, és tüstént írásnak ülök, ha szemeim a' gyertyánál egy kitsinyt szenvednek-is. Legalább addig, míg lehet. Az Argand' lámpássá, – melyet a' jó szívű Grófné önnön kezeivel bétsinála – Istenem! milly emlékezet! – sokszor világított már, de [a] Bétsi Beér Doktor azt nem javasolja. Fedelére íram: Kazinczynak önnön kezeiből. Széphalmon Auguszt. 26. 1809. Legjobb, ha nem irok este. Pedig miatta sokat vesztek.« (Döbrentei Gábor Kazinczynak. 1810. febr. 7. KazLev VII. 1663. sz., 265.) Kazinczy válaszában szintén kitér a lámpára, de a találmányról írt cikkéről nem esik szó: »Az Argand lámpája felette szerencsés találmány, akárki mit mondjon: fénye nem lobog, 's az író nem kénytelen a' tűzbe belé nézni, mint az kénytelen, a ki Icoppantóhoz nyúl. Még azt tanácslanám az Urnak, hogy a' lámpa ernyőjét fel ne tegye, és szemét ne tartsa árnyékban. Nagyon árt az a szemnek, midőn a' setét után hirtelen fény éri. Mint mindenben, úgy itt is, a' kényeztetés sokat árt.« (Kazinczy Döbrentei Gábornak. 1810. márc. 16. KazLev VII. 1683. sz., 312.)” KAZPANDEKTÁK I. 2021, 380.

Argand Genevai lakos: Aimée vagy Ami Argand (1750–1803) genfi fizikus és vegyész. Az általa feltalált, oldalsó tartállyal és dupla légárammal ellátott olajlámpa fénye legalább tízszerese volt az ekkortájt általánosságban használt mécseseknek és gyertyáknál.

makhina (lat.): machina, azaz gépezet, mechanikus szerkezet.

a' gömbölyegen szőtt líchnus: eredeti jelentése latinul (lychnus) lámpa, itt arra a hengeres lámpabélre, kanócra utal, amelyet meg kellett gyújtani a lámpaolaj lassú égéséhez.

cónicus formára (lat.): kúpos formára.

Árúztatik ez az Argandische Lampe Bétsben minden nevezetesebb pléheseknél: Kazinczy az MTA KIK K 633/I. 134a-n a következőket írja: „Árúztatik Bécsben 1808 Franz Bahold, Spengler Meisternél, No. 1049. közel a' Károly Herczeg és Gróf Dietrichstein házához.”

lychnus (németül Docht) (lat., ném.): lámpabél, kanóc.

MUTATÓK

1. MUTATÓ

A közlemények mutatója időrendben, teljes bibliográfiai leírással

1786 (1)

1. *Baróti Szabó Dávid*, Magyar Hírmondó (Pozsony), 1786. Mind Szent hava [október] 25., 84. levél, 701–704.

1787 (2)

2. *A' Hobgárdi Plébánus*, Magyar Músa (Bécs), 1787. szeptember 19., 74. szám, 597–598.

3. *Auszug eines Schreibens von Hernad*, Merkur von Ungarn, 1787. Sechtes (VI.) Heft, hátsó borító belső és külső oldala

1788 (2)

4. *Ifjabbik Robinzon*, Magyar Museum, 1788. Első kötet, Első Negyed, 50–54.

5. *Szigvart Klastromi története*, Magyar Museum, 1788. Első kötet, Második Negyed, 178–187.

1790 (21)

6. *Bé-vezetés*, Orpheus, 1790. Első Kötet, 5–10.

7. *Litterátori tudósítások* [1.], Orpheus, 1790. Első Kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, 80–89.

8. *Grammaticai jegyzések*, Orpheus, 1790. Első kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, 100–102.

9. *D. Földinek Széphalmy viszont-barátságát*, Orpheus, 1790. Első kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, hátsó borító.

10. *Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez*, Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1790. március 30., II. szakasz 23. füzet, 415–419.

11. *Orczy László Kassára érkezése* [1.], Magyar Kurír, 1790. április 30., I. félesztendő 19. szám, 476–478.

12. *Orczy László Kassára érkezése* [2.], Minden Gyűjtemény, 1790. május 5., IV. negyed X. levél, 149–153.

13. *B. Orczynak némelly levelei – Orczyhoz Kazinczy*, Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 138–139.

14. *Kommentár Fáy Ágoston beszédéhez*, Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 153–161.

15. *Jegyzések a lélek halhatatlanságáról*, Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 184–186, 188.

16. *Igazítások*, Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 199–202.
17. *Litterátori tudósítások [2.]*, Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, hátsó borító
18. *Litterátori tudósítások [3.]*, Orpheus, 1790. Első kötet, [Harmadik Darab], Kos' hava, 313–314.
19. *Török dal magyar orthographiára – Magyarázatja*, Orpheus, 1790. Első kötet, Első kötet, [Harmadik Darab], Kos' hava, hátsó borító.
20. *Keresztén é vagy keresztény? Orthographiai kérdés*, Orpheus, 1790. Első kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, 399–403.
21. *Litterátori tudósítások [4.]*, Orpheus, 1790. Első kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, 441–442.
22. *Jelentés*, Orpheus, 1790. Első Kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, hátsó borító
23. *Ki nem nyomtatott munkák*, Orpheus, 1790. Második kötet, Első Darab, Iker-hava, hátsó borító.
24. *Skizzek a' Voltaire életéből*, Orpheus, 1790. Második kötet, [Második Darab], Rák Hava, 150–185.
25. *Az olasz nyelv édességének 's hathatóságának két példája*, Orpheus, 1790. Második kötet, [Harmadik Darab], Oroszlán Hava, hátsó borító.
26. *A' német nyelv hangzása*, Orpheus, 1790. Második kötet, [Negyedik Darab], Szűz Hava, hátsó borító.

1793 (1)

27. *Jelentés fordítások kiadásáról*, Magyar Hirmondó (Béts), 1793. augusztus 2., 4. szakasz 10. füzet, Toldalék, 178–179.

1802 (1)

28. *Babér*, Magyar Kurír, 1802. március 19., I. félesztendő 23. szám, 367–368.

1804 (1)

29. *Kazinczy András nekrológja [1.]*, Zeitschrift von und für Ungern, 1804. 4. Bandes 4. Heft, 334.

1805 (5)

30. *Kazinczy András nekrológja [2.]*, Magyar Kurír, 1805. február 12., I. félesztendő 13. szám, 203–204.
31. *Jekelfalusi József ajándéka*, Magyar Kurír, 1805. február 12., I. félesztendő 13. szám, 204.
32. *Teleki Sámuel műkincsvásárlásai*, Magyar Kurír, 1805. február 15., I. félesztendő 14. szám, 210–211.

33. Csokonai-nekrológ, Magyar Kurír, 1805. február 19., I. félesztendő 15. szám, 235–237.

34. Tudósítás Újhelyi Dayka Gábornak kiadandó versei felől, Magyar Kurír, 1805. július 23., II. félesztendő 7. szám, 111–112.

1806 (7)

35. Esőző Jupiter, Magyar Kurír, 1806. június 13., I. félesztendő 47. szám, 714–716.

36. Csokonainak sírköve, Hazai Tudósítások, 1806. Kis Aszszony hava [augusztus] 16., I. félesztendő 14. szám, 119–120.

37. A legényei gólyák története Hazai Tudósítások, 1806. Kis Aszszony hava [augusztus] 23., I. félesztendő 16. szám, 130.

38. Leányom halálán támadt bánatom, Hazai Tudósítások, 1806. Mind-Szent hava [október] 4., I. félesztendő 28. szám, 237.

39. Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre, Hazai Tudósítások, 1806. Mind-Szent hava [október] 11., I. félesztendő 30. szám, 252–255.

40. Hotkócz – Ánglus-kertek, Hazai Tudósítások, [I.] 1806. Mindszent hava [október] 15., I. félesztendő 31. szám, 262–263.; [II.] 1806. Mindszent hava [október] 18., I. félesztendő 32. szám, 68–271., [III.] 1806. Mindszent hava [október] 22., I. félesztendő 33. szám, 276–279.

41. B. Orczy Lőrincz. Generális 's Abaúji Fő Ispány, Hazai Tudósítások, 1806. Karátson hava [december] 6., I. félesztendő 47. szám, 397–398.

1807 (18)

42. Felelet a' feleletre, Hazai Tudósítások, 1807. Boldogasszony hava [január] 21., I. félesztendő 6. szám, 44–46.

43. Végső szavam a' debreczeni perben, Hazai Tudósítások, 1807. Boldogasszony hava [január] 24., II. félesztendő 7. szám, 52–54.

44. Első magyar nyomtatás, Hazai Tudósítások, 1807. Böjt első hava [február] 11., II. félesztendő 12. szám, 93–94.

45. Magyar-országnak talán első abrosza, Hazai Tudósítások, 1807. Böjtmás hava [március] 11., II. félesztendő 19. szám, 151–153.

46. Baranyi Gábor, Hazai Tudósítások, 1807. Böjtmás hava [március] 14., II. félesztendő 21. szám, 170–171.

47. Bővebb előadás a' Sáros-Pataki Bibliothéka két Codexe felől, Hazai Tudósítások, 1807. Szent György hava [április] 11., II. félesztendő 29. szám, 241–242.

48. Károlyfejérvári házasság, Hazai Tudósítások, 1807. Szent Iván hava [június] 10., II. 46. sz., 373–374.

49. Kazinczy Ferencznek öszvekelésére, Hazai Tudósítások, 1807. Szent Iván hava [június] 13., II. félesztendő 47. szám, 387–388.

50. Még egygy szó Arkadiáról, Hazai Tudósítások, 1807. Szent Iván hava [június] 13., II. félesztendő 47. szám, 389–391., Toldalék

51. Von den verschiedenen Gattungen der ungarischen Versification, Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. July, 32–36.

52. *Examenünk Sáros Patakon, 17. Jul.*, Hazai Tudósítások, 1807. Szent Jakab hava (július) 29., III. félesztendő 9. szám, 67–69.
53. *Cserey ajándéka Pataknak és Debrecennek*, Hazai Tudósítások, 1807. Kis Asszony hava [augusztus] 5., III. félesztendő 11. szám, 85.
54. *Examenünk S. Patakon, Julius 17-ik napján*, Magyar Kurír, [I.] 1807. augusztus 8., II. félesztendő 11. szám, 154–156.; [II.] 1807. augusztus 11., II. félesztendő 12. szám, 182–184.
55. *Herr Stephan von Hatvani*, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 84.
56. *Comáromy György nekrológja*, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 87–88.
57. *Orczy László nekrológja*, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 88.
58. *Óberster Kazinczy László halála 's életének némelly történetei*, Hazai Tudósítások, 1807. Szent Mihály hava [szeptember] 12., III. félesztendő 22. szám, 176–179.
59. *Das reformirte Collegium zu Sáros-Patak*, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. October, 169–170.

1808 (8)

60. *A magyar nyelv ügyéről – három recenzió*, Neue Leipziger Literaturzeitung, 1808. Januar, 5–12.
61. *Magyar-Országának régi abroszairól*, Hazai Tudósítások, [I.] 1808. Böjt más hava [március] 12., I. félesztendő 21. szám, 165–166., [II.], 1808. Böjt más hava [március] 16., I. félesztendő 22. szám, 174–176.
62. *Havazás márciusban*, Hazai Tudósítások, 1808. Szent György hava [április] 16., I. félesztendő 31. szám, 242.
63. *A' legrégebb Magyar Kalendárium*, Hazai Tudósítások, 1808. Szent György hava [április] 16. I. 31. sz., 245–246.
64. *Ódák, Horáitz' mértékeinn. Irtá Nagy Ferentz – recenzió*, Neue Annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes, 1808. April, 189.
65. *Lelesz Zemplény Vármegyében*, Hazai Tudósítások, 1808. Szent György hava [április] 30., I. félesztendő 35. szám, 276–277.
66. *Révainak nevei 's születési-napja*, Hazai Tudósítások, 1808. Pünköst hava [május] 14., I. félesztendő 39. szám, 311–312.
67. *A' legszebb feketeségű tinta*, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1808. Szent Jakab hava [július] 9., II. félesztendő 3. szám, 24.

1809 (5)

68. *Villámlás februárban*, Magyar Kurír, 1809. március 10., I. félesztendő 20. szám, 299–300.
69. *Lónyay Gábor beiktatása*, Magyar Kurír, 1809. március 10., I. félesztendő 20. szám, 300–301.

70. Magyar Aglája – recenzió Verseghy Ferenc kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume, 1809. Juny, 262–264.

71. A győri csata, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1809. Szent Jakab hava [július] II. félesztendő 3. szám, 17–18.

72. Himfy's Lieder der Liebe – recenzió, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume, 1809. September, 127–136.

1810 (8)

73. Báróczy Sándor' Emlékezete, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1810. Böjt más hava [március] 24., I. félesztendő 24. szám, 195–198.

74. Jelentés a' La-Rochefoucauld' Gnomáji eránt, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1810. Szent György hava [április] 11., I. félesztendő 29. szám, 236–238.

75. Regék a' Magyar elő-időből – recenzió Kisfaludy Sándor kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. May, 233–236.

76. Báróczy Sándor nekrológja, Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. Juny, 515–517.

77. Wesselényi Miklós nekrológja, Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. Juny, 517–518.

78. Török Lajos nekrológja, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1810. Kis Asszony hava [augusztus] 4., II. félesztendő 10. szám, 74.

79. Viczay József nekrológja, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1810. Kis Asszony hava [augusztus] 4., II. félesztendő 10. szám, 74.

80. A' Magyar Literatura' Esmérete – német recenzió Pápay Sámuel kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. September, 419–437.

1811 (5)

81. Bokréta – recenzió Fáy András kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1811. May, 167–169.

82. Virgilius Énéisse – recenzió Baróti Szabó Dávid fordításáról, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1811. Juny, 304–317.

83. Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. September, 322–326.

84. Hubay Miklós' költeményes Munkái – recenzió, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. October, 65–66.

85. Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. December, 299–304.

1812 (8)

- 86. *Bion és Moschus' Idylliumai – recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről***, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. Februar, 189–194.
- 87. *Mesterségek. Festés, Faragás Nálunk***, Hazai 's Külföldi Tudósítások, [I.] 1812. Szent György hava [április] 8., I. félesztendő 29. szám, 233–234.; [II.] 1812. Szent György hava [április] 11., I. félesztendő 30. szám, 241–242.; [III.] 1812. Szent György hava [április] 15., I. félesztendő 31. szám, 248–250.
- 88. *Horátzius' Levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről***, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. May, 187–196.
- 89. *Jutalomra érdemesített Értekezés – recenzió Fejér György pályamunkájáról***, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. Juny, 343–356.
- 90. *Sallustius Szent Györgyi Gellérd' magyarázásával – recenzió***, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. July, 29–34.
- 91. *Nachricht***, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. August, 278.
- 92. *Fazekas István nekrológja***, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. September, 286–288.
- 93. *Von den Kunstwerken der Mahlerey und Bildhauerey in Ungarn***, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. October, 114–126.

1814 (4)

- 94. *Thalia – recenzió Virág Benedek kötetéről***, Leipziger Literaturzeitung, 1814. am 21. des Januar, Nr. 18., 141–143.
- 95. *A' magyar literatura történetei. Töredék***, Erdélyi Muzéum, 1814. 1. füzet, 1–10.
- 96. *Ueber den Wachstum der ungrischen Sprache und Literatur***, Wiener Allgemeine Literaturzeitung, 1814. den 31. May, nr. 43., 682–689.
- 97. *Himfy szerelmei – recenzió***, Erdélyi Muzéum, 1814. 1. füzet, 72–89.

1815 (3)

- 98. *A' magyar verselésnek négy nemeiről***, Erdélyi Muzéum, 1815. 2. füzet, 122–128.
- 99. *Báró Orczy Lőrincz emléke***, Erdélyi Muzéum, 1815. 3. füzet, 174–176.
- 100. *Jelentés Sallustiusnak magyar fordítása felől***, Erdélyi Muzéum, 1815. 3. füzet, 176–177.

1817 (9)

- 101. *Freymüthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy***, Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst 1817. 22. Jänner, Nr. 9–10., 33–38.
- 102. *A' Pesti Magyar Játékszíni Társaság Kassán***, Magyar Kurír, 1817. május 23., I. félesztendő 41. szám, 322.
- 103. *A' győri vitézek emléktérve Dessewffytól és Kazinczytól***, Erdélyi Muzéum, 1817. 6. füzet, 180–189.

104. *A' Magyar Literatura' Esmérete – magyar recenzió Pápay Sámuel kötetéről*, Erdélyi Muzéum, 1817. 9. füzet, 89–99.
105. *Kazinczy Ferencz' levele' Hormayr Urhoz*, Erdélyi Muzéum, 1817. 9. füzet, 189–190.
106. *Szabad-e elisióval élni a' Magyar Verselésben?*, Erdélyi Muzéum, 1817. 9. füzet, 191–192.
107. *Sonett*, Tudományos Gyűjtemény, 1817. IX. kötet, 38–48.
108. *Recenzió Beregszászi Nagy Pál és Sipos József munkáiról*, Tudományos Gyűjtemény, 1817. XII. kötet, 87–105.
109. *Fia vagy fija?*, Hasznos Multságok, 1817. II. félesztendő 35. szám, 275–281.

1818 (6)

110. *A' magyar nyelv' szép elsősege*, Tudományos Gyűjtemény, 1818. II. kötet, 131–132.
111. *Gyöngyössi János nekrológja*, Tudományos Gyűjtemény, 1818. IV. kötet, 140.
112. *Sáros-Patak Történetei*, Tudományos Gyűjtemény, 1818. V. kötet, 3–10.
113. *A' Sáros-Pataki Reform. Collégiumnak Historiai 's Statisticai Isméréte*, Tudományos Gyűjtemény, 1818. V. kötet, 11–29.
114. *Verhältniss der magyarischen Sprache zur deutschen*, Allgemeine Literatur-Zeitung, 1818. Julius, Nr. 169, 519–520.
115. *Igazítások Sáros-Patakhoz*, Tudományos Gyűjtemény, 1818. XII. kötet, 110.

1819 (6)

116. *Újabb példája a' nagylelkűségnek a' Köznép eránt*, Tudományos Gyűjtemény, 1819. I. kötet, 115–116.
117. *Isméretlen régibb metricusaink*, Tudományos Gyűjtemény, 1819. I. kötet, 116–118.
118. *Gróf Zrínyi Miklós*, Hasznos Multságok, 1819. I. félesztendő 20. szám, toldalék, 1–4.
119. *Kazinczy' Antikritikája*, Tudományos Gyűjtemény, 1819. IV. kötet, 120–126.
120. *Igazítás a' Pataki Vár' leírásához*, Tudományos Gyűjtemény, 1819. VI. kötet, 104–106.
121. *Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél*, Tudományos Gyűjtemény, 1819. XI. kötet, 3–27.

1820 (7)

122. *Báró 'Sennyei János [1.]*, Magyar Kurír, 1820. január 18., I. félesztendő 5. szám, 38–39.
123. *Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról [1.]*, Magyar Kurír, 1820. február 15., I. félesztendő 13. szám, 103–104.
124. *Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról [2.]*, Tudományos Gyűjtemény, 1820. II. kötet, 120–122.
125. *Báró 'Sennyei János [2.]*, Tudományos Gyűjtemény, 1820. II. kötet, 124–127.

126. Tudósítás a Zemplén vármegyei Tisztválasztó-székről, Magyar Kurír, 1820. június 27., I. félesztendő 51. szám, 421–422.

127. Debreczeni Superintendens Piskárkosi Szilágyi Sámuel' Élete, Tudományos Gyűjtemény, 1820. VIII. kötet, 93–104.

128. Cardinális Martinúzi, Tudományos Gyűjtemény, 1820. XI. kötet, 87–97.

1821 (4)

129. Zemplényi vitézek emléke [1.], Magyar Kurír, 1821. július 13., II. félesztendő 4. szám, 30–32.

130. Bereghi innep, Magyar Kurír, 1821. augusztus 14., II. félesztendő 13. szám, 102–103.

131. Malonyai János beiktatása, Magyar Kurír, 1821. augusztus 28., II. félesztendő 17. szám, 132–134.

132. Zemplényi vitézek emléke [2.], Szép-Literatúrai Ajándék, 1821/6, 97–100.

1822 (10)

133. Vályi Nagy Ferenc Iliász-fordításának megjelenése és előbeszéde, Magyar Kurír, 1822. február 1., I. 10. sz., 79–80.

134. Horváth Ádám' Élete, Tudományos Gyűjtemény, 1822. II. kötet, 68–73.

135. Toldalék a' Nagy Széchényi Biographiájához, Tudományos Gyűjtemény, 1822. III. kötet, 124–125.

136. Recenzió Kézy Mózes verseiről [1.], Magyar Kurír, [I.] 1822. május 23., I. félesztendő 43. szám, 343–345.; [II.] 1822. május 31., I. félesztendő 44. szám, 352–354.

137. Recenzió Kézy Mózes verseiről [2.], Tudományos Gyűjtemény, 1822. VI. kötet, 93–99.

138. Végső tisztelet Vay Józsefnek, Magyar Kurír, 1822. augusztus 2., II. félesztendő 10. szám, 75–76.

139. Fáy Ábrahám nekrológja, Magyar Kurír, 1822. augusztus 2., II. félesztendő 10. szám, 76.

140. Zemplényi vitézek' emléke Sátor-Alja-Újhelyben, Hébe 1823, 259–285.

141. Recenzió az 1823. évi Hébe zsebkönyvről [1.], Magyar Kurír, 1822. november 15., II. félesztendő 40. szám, 315–316.

142. Recenzió az 1823. évi Hébe zsebkönyvről [2.], Tudományos Gyűjtemény, 1822. XII. kötet, 101–104.

1823 (3)

143. Recenzió az 1823. évi Aurora almanachról, Magyar Kurír, 1823. január 10., I. félesztendő 3. szám, 23–24.

144. Rozgonyi József nekrológja, Magyar Kurír, 1823. május 20., I. félesztendő 40. szám, 319.

145. Mária Theresia, Hébe 1824, 3–21.

1824 (5)

146. Hirdetés, Magyar Kurír, 1824. július 13., II. félesztendő 4. szám, 32.; 1824. július 30. II. félesztendő 9. szám, 72.; 1824. augusztus 10. II. félesztendő 12. szám, 92.

147. Lónyay Gábor nekrológja, Magyar Kurír, 1824. július 27., II. félesztendő 8. szám, 61–63.

148. Jelentés Teleki József főkurátori megválasztásáról, Magyar Kurír, 1824. július 27., II. félesztendő 8. szám, 63.

149. Kárner László nekrológja, Magyar Kurír, 1824. szeptember 10., II. félesztendő 21. szám, 164.

150. Zrínyi Miklós Szigetváratt, Hébe 1825, 3–22.

1825 (12)

151. A' Nyelv', az Irás' feltalálása, Felső Magyar Országai Minerva, 1825. 1ső Negyed Januárusz, 5–14.

152. Magyarázatok a Báró Wesselény Miklóshoz, Miklós' fíjához c. vershez, Felső Magyar Országai Minerva, 1825. 1ső Negyed Januárusz, 32.

153. Recenzió az 1825. évi Hébe zsebkönyvről, Felső Magyar Országai Minerva, 1825. 1ső Negyed Februárusz, 43–47.

154. Zemplén vármegyei nekrológok, Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 257–258.

155. A' tél nálunk lágy volt, Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258.

156. Egy zsvány-csoport, Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258.

157. Új Könyvek, Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258–259.

158. Recenzió Mailáth János kötetéről, Felső Magyar Országai Minerva, 1825. 2dik Negyed Áprilisz, 158–161.

159. Szilassy József kormányzói kinevezése, Magyar Kurír, 1825. június 3., I. félesztendő 43–44. szám, 334–336.

160. A' Pataki Vár szépítései, Magyar Kurír, 1825. június 28., I. félesztendő 50. szám, 375–376.

161. Udvari-Tanácsos Szirmai Szirmay Antal Úr' Élete, Felső Magyar Országai Minerva, 1825. 3dik Negyed Szeptember, 349–354.

162. Stilsticai példák némelly régibb levelekben, Felső Magyar Országai Minerva, 1825. 4dik Negyed Deczember, 475–480.

1826 (13)

163. Melly Május vala ez!, Magyar Kurír, 1826. június 13., I. félesztendő 47. szám, 374–375.

164. Űrményi Űrményi József, Felső Magyar Országai Minerva, 1826. 2dik Negyed [bevezető írás], 643–648.

- 165. Recenzió az 1826. évi Héberől és Auroráról,** Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 2dik Negyed Májusz, 696–704.
- 166. Gróf Vesselényi Ferencz Nádor' Védelme,** Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 2dik Negyed Június, 738–739.
- 167. Első Leopold Római Császár és Magyar-országi Király, szerencsés Deák Epigrammatista,** Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 2dik Negyed Június, 741–742.
- 168. A' Hébe' Segédtársaihoz,** Magyar Kurír, 1826. július 7., II. félesztendő 2. szám, 16.; Magyar Kurír, 1826. július 11., II. félesztendő 3. szám, 23.
- 169. Visszatekintés saját pályájára,** Élet és Literatúra, 1826. Első kötet, IV. rész, VIII., 256–260.
- 170. Miként szabad rézre metszeni?,** Élet és Literatúra, 1826. Első kötet, IV. rész, IX., 260–275.
- 171. Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [1.],** Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 3dik Negyed Szeptember, 877.
- 172. Kazinczy nyílt válasza [1.],** Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 3dik Negyed Szeptember, 880–881.
- 173. Felfedezések – Kazinczy nyílt válasza,** Tudományos Gyűjtemény, 1826. X. kötet, 115.
- 174. Tudósítások a' Rákóczy-ház' Genealógiai ismertetének megigazítására, kibővítésére,** Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 4dik Negyed November, 941–960.
- 175. Wanderungen durch Pompeji – recenzió,** Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 4dik Negyed December, 977–983.

1827 (8)

- 176. Észrevételek Döbrentei és Kölcsey leveleire,** Élet és Literatúra, 1827. Második kötet, X. rész, XVI–XXII., 282–302.
- 177. Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [2.],** Élet és Literatúra, 1827. Második kötet, [Az Élet és Literatúra 1826. évi kötetének kritikai fogadtatása], VI., 387.
- 178. Kazinczy nyílt válasza [2.],** Élet és Literatúra, 1827. Második kötet, [Az Élet és Literatúra 1826. évi kötetének kritikai fogadtatása], VII., 388–390.
- 179. A' Rádayak,** Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 2dik Negyed Június, 1225–1233.
- 180. Viczay József életrajza,** Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 3dik Negyed Július, 1267–1272.
- 181. A' művészség' barátjaihoz,** Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 3dik Negyed Augusztus, 1339–1342.
- 182. Handbuch der ungrischen Poesie – recenzió,** Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 3dik Negyed Szeptember, 1367–1368.
- 183. Hadadi Gróf Wesselényi Ferencz, Muránynak Örököse,** Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 4dik Negyed, 1387–1392.

1829 (6)

184. *A' régi híres Ménesek egyike' megszűnésének okairól – recenzió*, Felső Magyar Országi Minerva, 1829. 3dik Negyed Augusztusz, 624–628.

185. *Gróf Teleki József versei*, Felső Magyar Országi Minerva, 1829. 4dik Negyed Október, 752–779.

186. *Vitkovics Mihály nekrológja*, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1829. Szent Mihály hava [szeptember] 26., II. félesztendő 26. szám, 208.

187. *Pyrker László Úr' Excellenciájához*, Muzáron. Élet és Literatúra, 1829. Harmadik kötet, XI–XIX. rész, bevezető oldalak, IX–X.

188. *Csokonai-portré*, Muzáron. Élet és Literatúra, 1829. Negyedik kötet, XX–XXIX. rész, I/11., 58–74.

189. *Válasz Szontagh Gusztávnak*, Muzáron. Élet és Literatúra, 1829. Negyedik kötet, XX–XXIX. rész, IX., 152–163.

1830 (4)

190. *Kaestenbaum Testamentoma [1.]*, Magyar Kurír, 1830. február 23., I. félesztendő 16. szám, 126–127.

191. *Kaestenbaum Testamentoma [2.]*, Tudományos Gyűjtemény, 1830. III. kötet, 132–134.

192. *Gróf Mailáth Antal főispáni beiktatása*, Magyar Kurír, [I.] 1830. augusztus 20., II. félesztendő 15. szám, 118–119., [II.] 1830. augusztus 24., II. félesztendő 16. szám, 129–132.

193. *Wékey Károly és Major József nekrológja*, Magyar Kurír, 1830. november 26., II. félesztendő 43. szám, 349–350.

1831 (3)

194. *Igazítás A' Szent Hajdan' Gyöngyeihez*, Tudományos Gyűjtemény, 1831. II. kötet, 125–126.

195. *Vármegyei események*, Magyar Kurír, 1831. február 22. I. félesztendő 15. szám, 113–114.

196. *Kézy Mózes nekrológja*, Tudományos Gyűjtemény, 1831. VIII. kötet, 120.

Ismeretlen (1)

197. *Argándi Lámpa. Jelentés, a' gyertyavilágnál dolgozókhöz*, Ismeretlen, 31–32.

2. MUTATÓ

A közlemények mutatója ábécérendben, teljes bibliográfiai leírással

A győri csata, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1809. Szent Jakab hava [július] II. félesztendő 3. szám, 17–18.

A legényei gólyák története, Hazai Tudósítások, 1806. Kis Aszszony hava [augusztus] 23., I. félesztendő 16. szám, 130.

A magyar nyelv ügyéről – három recenzió, Neue Leipziger Literaturzeitung, 1808. Januar, 5–12.

A' győri vitézek emléktérve Dessewffytól és Kazinczytól, Erdélyi Múzeum, 1817. 6. füzet, 180–189.

A' Hébe' Segédtársaihoz, Magyar Kurír, 1826. július 7., II. félesztendő 2. szám, 16.; Magyar Kurír, 1826. július 11., II. félesztendő 3. szám, 23.

A' Hobgárdi Plébánus, Magyar Músa (Bécs), 1787. szeptember 19., 74. szám, 597–598.

A' legrégibb Magyar Kalendárium, Hazai Tudósítások, 1808. Szent György hava [április] 16. I. 31. sz., 245–246.

A' legszebb feketeségű tinta, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1808. Szent Jakab hava [július] 9., II. félesztendő 3. szám, 24.

A' magyar literatura történetei. Töredék, Erdélyi Múzeum, 1814. 1. füzet, 1–10.

A' Magyar Literatura' Esmérete – magyar recenzió Pápay Sámuel kötetéről, Erdélyi Múzeum, 1817. 9. füzet, 89–99.

A' Magyar Literatura' Esmérete – német recenzió Pápay Sámuel kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. September, 419–437.

A' magyar nyelv' szép elsőse, Tudományos Gyűjtemény, 1818. II. kötet, 131–132.

A' magyar verselésnek négy nemeiről, Erdélyi Múzeum, 1815. 2. füzet, 122–128.

A' művészség' barátjaihoz, Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 3dik Negyed Augusztusz, 1339–1342.

A' német nyelv hangzása, Orpheus, 1790. Második kötet, [Negyedik Darab], Szűz Hava, hátsó borító.

A' Nyelv', az Irás' feltalálása, Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 1ső Negyed Januárusz, 5–14.

A' Pataki Vár szépítései, Magyar Kurír, 1825. június 28., I. félesztendő 50. szám, 375–376.

A' Pesti Magyar Játékszíni Társaság Kassán, Magyar Kurír, 1817. május 23., I. félesztendő 41. szám, 322.

A' Rádayak, Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 2dik Negyed Június, 1225–1233.

A' régi híres Ménesek egyike' megszűnésének okairól – recenzió, Felső Magyar Országi Minerva, 1829. 3dik Negyed Augusztusz, 624–628.

A' Sáros-Pataki Reform. Collégiumnak Historiai 's Statisticai Isméréte, Tudományos Gyűjtemény, 1818. V. kötet, 11–29.

A' tél nálunk lágy volt, Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258.

Argáncsi Lámpa. Jelentés, a' gyertyavilágnál dolgozókhöz, Ismeretlen, 31–32.

Auszug eines Schreibens von Hernad, Merkur von Ungarn, 1787. Sechtes (VI.) Heft, hátsó borító belső és külső oldala

Az olasz nyelv édességének 's hathatóságának két példája, Orpheus, 1790. Második kötet, [Harmadik Darab], Oroszlán Hava, hátsó borító.

B. Orczy Lőrincz. Generális 's Abaúji Fő Ispány, Hazai Tudósítások, 1806. Karátson hava [december] 6., I. félesztendő 47. szám, 397–398.

B. Orczynak némelly levelei – Orczyhoz Kazinczy, Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 138–139.

Babér, Magyar Kurír, 1802. március 19., I. félesztendő 23. szám, 367–368.

Baranyi Gábor, Hazai Tudósítások, 1807. Böjtmás hava [március] 14., II. félesztendő 21. szám, 170–171.

Báró 'Sennyei János [1.], Magyar Kurír, 1820. január 18., I. félesztendő 5. szám, 38–39.

Báró 'Sennyei János [2.], Tudományos Gyűjtemény, 1820. II. kötet, 124–127.

Báró Orczy Lőrincz emléke, Erdélyi Muzéum, 1815. 3. füzet, 174–176.

Báróczy Sándor nekrológja, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, Intelligenzblatt, 1810. Juny, 515–517.

Báróczy Sándor' Emlékezete, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1810. Böjt más hava [március] 24., I. félesztendő 24. szám, 195–198.

Baróti Szabó Dávid, Magyar Hirmondó (Pozsony), 1786. Mind Szent hava [október] 25., 84. levél, 701–704.

Bereghi innep, Magyar Kurír, 1821. augusztus 14., II. félesztendő 13. szám, 102–103.

Bé-vezetés, Orpheus, 1790. Első Kötet, 5–10.

Bion és Moschus' Idylliumai – recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. Februar, 189–194.

Bokréta – recenzió Fáy András kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1811. May, 167–169.

Bővebb előadás a' Sáros-Pataki Bibliothéka két Codexe felől, Hazai Tudósítások, 1807. Szent György hava [április] 11., II. félesztendő 29. szám, 241–242.

Cardinális Martinúzi, Tudományos Gyűjtemény, 1820. XI. kötet, 87–97.

Comáromy György nekrológja, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 87–88.

Cserey ajándéka Pataknak és Debrecennek, Hazai Tudósítások, 1807. Kis Asszony hava [augusztus] 5., III. félesztendő 11. szám, 85.

Csokonainak sírköve, Hazai Tudósítások, 1806. Kis Asszony hava [augusztus] 16., I. félesztendő 14. szám, 119–120.

Csokonai-nekrológ, Magyar Kurír, 1805. február 19., I. félesztendő 15. szám, 235–237.

Csokonai-portré, Muzáron. Élet és Literatúra, 1829. Negyedik kötet, XX–XXIX. rész, I/11., 58–74.

D. Földinek Széphalmy viszont-barátságát, Orpheus, 1790. Első kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, hátsó borító.

Das reformirte Collegium zu Sáros-Patak, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. October, 169–170.

Debreczeni Superintendens Piskárkosi Szilágyi Sámuel' Élete, – Tudományos Gyűjtemény, 1820. VIII. kötet, 93–104.

Egy zsvány-csoport, Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258.

Első Leopold Római Császár és Magyar-országai Király, szerencsés Deák Epigrammatista, Felső Magyar Országai Minerva, 1826. 2dik Negyed Június, 741–742.

Első magyar nyomtatás, Hazai Tudósítások, 1807. Böjt első hava [február] 11., II. félesztendő 12. szám, 93–94.

Esőző Jupiter, Magyar Kurír, 1806. június 13., I. félesztendő 47. szám, 714–716.

Észrevételek Döbrentei és Kölcsey leveleire, Élet és Literatura, 1827. Második kötet, X. rész, XVI–XXII., 282–302.

Examenünk S. Patakon, Julius 17-ik napján, Magyar Kurír, [I.] 1807. augusztus 8., II. félesztendő 11. szám, 154–156.; [II.] 1807. augusztus 11., II. félesztendő 12. szám, 182–184.

Examenünk Sáros Patakon, 17. Jul., Hazai Tudósítások, 1807. Szent Jakab hava (július) 29., III. félesztendő 9. szám, 67–69.

Fáy Ábrahám nekrológja, Magyar Kurír, 1822. augusztus 2., II. félesztendő 10. szám, 76.

Fazekas István nekrológja, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. September, 286–288.

Felelet a' feleletre, Hazai Tudósítások, 1807. Boldogasszony hava [január] 21., I. félesztendő 6. szám, 44–46.

Felfedezések – Kazinczy nyílt válasza, Tudományos Gyűjtemény, 1826. X. kötet, 115.

Fia vagy fija?, Hasznos Multságok, 1817. II. félesztendő 35. szám, 275–281.

Freymüthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy, Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst 1817. 22. Jänner, Nr. 9–10., 33–38.

Grammaticai jegyzések, Orpheus, 1790. Első kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, 100–102.

Gróf Mailáth Antal főispáni beiktatása, Magyar Kurír, [I.] 1830. augusztus 20., II. félesztendő 15. szám, 118–119., [II.] 1830. augusztus 24., II. félesztendő 16. szám, 129–132.

Gróf Teleki József versei, Felső Magyar Országai Minerva, 1829. 4dik Negyed Október, 752–779.

Gróf Vesselényi Ferencz Nádor' Védelme, Felső Magyar Országai Minerva, 1826. 2dik Negyed Június, 738–739.

Gróf Zrínyi Miklós, Hasznos Multságok, 1819. I. félesztendő 20. szám, toldalék, 1–4.

Gyöngyössi János nekrológja, Tudományos Gyűjtemény, 1818. IV. kötet, 140.

Hadadi Gróf Wesselényi Ferencz, Muránynak Örököse, Felső Magyar Országai Minerva, 1827. 4dik Negyed, 1387–1392.

Handbuch der ungrischen Poesie – recenzió, Felső Magyar Országai Minerva, 1827. 3dik Negyed Szeptember, 1367–1368.

Havazás márciusban, Hazai Tudósítások, 1808. Szent György hava [április] 16., I. félesztendő 31. szám, 242.

Herr Stephan von Hatvani, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 84.

Himfy szerelmei – recenzió, Erdélyi Muzéum, 1814. 1. füzet, 72–89.

Himfy's Lieder der Liebe – recenzió, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume, 1809. September, 127–136.

Hirdetés, Magyar Kurír, 1824. július 13., II. félesztendő 4. szám, 32.; 1824. július 30. II. félesztendő 9. szám, 72.; 1824. augusztus 10. II. félesztendő 12. szám, 92.

Horátiusz' Levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. May, 187–196.

Horváth Ádám' Élete, Tudományos Gyűjtemény, 1822. II. kötet, 68–73.

Hotkócz – Ánglus-kertek, Hazai Tudósítások, [I.] 1806. Mindszent hava [október] 15., I. félesztendő 31. szám, 262–263.; [II.] 1806. Mindszent hava [október] 18., I. félesztendő 32. szám, 68–271., [III.] 1806. Mindszent hava [október] 22., I. félesztendő 33. szám, 276–279.

Hubay Miklós' költeményes Munkái – recenzió, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. October, 65–66.

Ifiabbbik Robinzon, Magyar Museum, 1788. Első kötet, Első Negyed, 50–54.

Igazítás a' Pataki Vár' leírásához, Tudományos Gyűjtemény, 1819. VI. kötet, 104–106.

Igazítás A' Szent Hajdan' Gyöngyeihez, Tudományos Gyűjtemény, 1831. II. kötet, 125–126.

Igazítások, Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 199–202.

Igazítások Sáros-Patakhöz, Tudományos Gyűjtemény, 1818. XII. kötet, 110.

Isméretlen régibb metricusaink, Tudományos Gyűjtemény, 1819. I. kötet, 116–118.

Jegyzések a lélek halhatatlanságáról, Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 184–186, 188.

Jekelfalusi József ajándéka, Magyar Kurír, 1805. február 12., I. félesztendő 13. szám, 204.

Jelentés, Orpheus, 1790. Első Kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, hátsó borító

Jelentés a' La-Rochefoucauld' Gnomáji eránt, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1810. Szent György hava [április] 11., I. félesztendő 29. szám, 236–238.

Jelentés fordítások kiadásáról, Magyar Hírmondó (Béts), 1793. augusztus 2., 4. szakasz 10. füzet, Toldalék, 178–179.

Jelentés Sallustiusnak magyar fordítása felől, Erdélyi Muzéum, 1815. 3. füzet, 176–177.

Jelentés Teleki József főkuratori megválasztásáról, Magyar Kurír, 1824. július 27., II. félesztendő 8. szám, 63.

Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról [1.], – Magyar Kurír, 1820. február 15., I. félesztendő 13. szám, 103–104.

Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról [2.], Tudományos Gyűjtemény, 1820. II. kötet, 120–122.

Jutalomra érdemesített Értekezés – recenzió Fejér György pályamunkájáról, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. Juny, 343–356.

Kaestenbaum Testamentoma [1.], Magyar Kurír, 1830. február 23., I. félesztendő 16. szám, 126–127.

Kaestenbaum Testamentoma [2.], Tudományos Gyűjtemény, 1830. III. kötet, 132–134.

Kárner László nekrológja, Magyar Kurír, 1824. szeptember 10., II. félesztendő 21. szám, 164.

Károlyfejérvári házasság, Hazai Tudósítások, 1807. Szent Iván hava [június] 10., II. 46. sz., 373–374.

Kazinczy András nekrológja [1.], Zeitschrift von und für Ungern, 1804. 4. Bandes 4. Heft, 334.

Kazinczy András nekrológja [2.], Magyar Kurír, 1805. február 12., I. félesztendő 13. szám, 203–204.

Kazinczy Ferencz' levele' Hormayr Urhoz, Erdélyi Muzéum, 1817. 9. füzet, 189–190.

Kazinczy Ferencznek öszvekelésére, Hazai Tudósítások, 1807. Szent Iván hava [június] 13., II. félesztendő 47. szám, 387–388.

Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [1.], Felső Magyar Országai Minerva, 1826. 3dik Negyed Szeptember, 877.

Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához [2.], Élet és Literatúra, 1827. Második kötet, [Az Élet és Literatúra 1826. évi kötetének kritikai fogadtatása], VI., 387.

Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez, Hadi és Más Nevezetes Történetek, 1790. március 30., II. szakasz 23. füzet, 415–419.

Kazinczy nyílt válasza [1.], Felső Magyar Országai Minerva, 1826. 3dik Negyed Szeptember, 880–881.

Kazinczy nyílt válasza [2.], Élet és Literatúra, 1827. Második kötet, [Az Élet és Literatúra 1826. évi kötetének kritikai fogadtatása], VII., 388–390.

Kazinczy' Antikritikája, Tudományos Gyűjtemény, 1819. IV. kötet, 120–126.

Keresztyén é vagy keresztény? Orthographiai kérdés, Orpheus, 1790. Első kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, 399–403.

Kézy Mózes nekrológja, Tudományos Gyűjtemény, 1831. VIII. kötet, 120.

Ki nem nyomtatott munkák, Orpheus, 1790. Második kötet, Első Darab, Iker-hava, hátsó borító.

Kommentár Fáy Ágoston beszédéhez, Orpheus. 1790, Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 153–161.

Leányom halálán támadt bánatom, Hazai Tudósítások, 1806. Mind-Szent hava [október] 4., I. félesztendő 28. szám, 237.

Lelesz Zemplény Vármegyében, Hazai Tudósítások, 1808. Szent György hava [április] 30., I. félesztendő 35. szám, 276–277.

Litterátori tudósítások [1.], Orpheus, 1790. Első Kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, 80–89.

Litterátori tudósítások [2.], Orpheus, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, hátsó borító

Litterátori tudósítások [3.], Orpheus, 1790. Első kötet, [Harmadik Darab], Kos' hava, 313–314.

Litterátori tudósítások [4.], Orpheus, 1790. Első kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, 441–442.

Lónyay Gábor beiktatása, Magyar Kurír, 1809. március 10., I. félesztendő 20. szám, 300–301.

Lónyay Gábor nekrológja, Magyar Kurír, 1824. július 27., II. félesztendő 8. szám, 61–63.

Magyar Aglája – recenzió Verseggy Ferenc kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume, 1809. Juny, 262–264.

Magyarázatok a Báró Wesselény Miklóshoz, Miklós' fijához c. vershez, Felső Magyar Országai Minerva, 1825. 1ső Negyed Januáriusz, 32.

Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre, Hazai Tudósítások, 1806. Mind-Szent hava [október] 11., I. félesztendő 30. szám, 252–255.

Magyar-Országnak régi abroszairól, Hazai Tudósítások, [I.] 1808. Böjt más hava [március] 12., I. félesztendő 21. szám, 165–166., [II.], 1808. Böjt más hava [március] 16., I. félesztendő 22. szám, 174–176.

Magyar-orzágnak talán első abrosza, Hazai Tudósítások, 1807. Böjtmás hava [március] 11., II. félesztendő 19. szám, 151–153.

Malonyai János beiktatása, Magyar Kurír, 1821. augusztus 28., II. félesztendő 17. szám, 132–134.

Mária Therésia, Hébe 1824, 3–21.

Még egygy szó Arkadiáról, Hazai Tudósítások, 1807. Szent Iván hava [június] 13., II. félesztendő 47. szám, 389–391., Toldalék

Melly Május vala ez!, Magyar Kurír, 1826. június 13., I. félesztendő 47. szám, 374–375.

Mesterségek. Festés, Faragás Nálunk, Hazai 's Külföldi Tudósítások, [I.] 1812. Szent György hava [április] 8., I. félesztendő 29. szám, 233–234.; [II.] 1812. Szent György hava [április] 11., I. félesztendő 30. szám, 241–242.; [III.] 1812. Szent György hava [április] 15., I. félesztendő 31. szám, 248–250.

Miként szabad rézre metszeni?, Élet és Literatura, 1826. Első kötet, IV. rész, IX., 260–275.

Nachricht, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. August, 278.

Óberster Kazinczy László halála 's életének némelly történetei, Hazai Tudósítások, 1807. Szent Mihály hava [szeptember] 12., III. félesztendő 22. szám, 176–179.

Ódák, Horátz' mértékeinn. Irta Nagy Ferentz – recenzió, Neue Annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes, 1808. April, 189.

Orczy László Kassára érkezése [1.], Magyar Kurír, 1790. április 30., I. félesztendő 19. szám, 476–478.

Orczy László Kassára érkezése [2.], Mindenés Gyűjtemény, 1790. május 5., IV. negyed X. levél, 149–153.

Orczy László nekrológja, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 88.

Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél, Tudományos Gyűjtemény, 1819. XI. kötet, 3–27.

Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. December, 299–304.

Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. September, 322–326.

Pyrker László Úr' Excellenciájához, Muzáron. Élet és Literatura, 1829. Harmadik kötet, XI–XIX. rész, bevezető oldalak, IX–X.

Recenzió az 1823. évi Aurora almanachról, Magyar Kurír, 1823. január 10., I. félesztendő 3. szám, 23–24.

Recenzió az 1823. évi Hébe zsebkönyvről [1.], Magyar Kurír, 1822. november 15., II. félesztendő 40. szám, 315–316.

Recenzió az 1823. évi Hébe zsebkönyvről [2.], Tudományos Gyűjtemény, 1822. XII. kötet, 101–104.

Recenzió az 1825. évi Hébe zsebkönyvről, Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 1ső Negyed Februáriusz, 43–47.

Recenzió az 1826. évi Héberől és Auroráról, Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 2dik Negyed Májusz, 696–704.

Recenzió Beregszászi Nagy Pál és Sipos József munkáiról, Tudományos Gyűjtemény, 1817. XII. kötet, 87–105.

Recenzió Kézy Mózes verseiről [1.], Magyar Kurír, [I.] 1822. május 23., I. félesztendő 43. szám, 343–345.; [II.] 1822. május 31., I. félesztendő 44. szám, 352–354.

Recenzió Kézy Mózes verseiről [2.], Tudományos Gyűjtemény, 1822. VI. kötet, 93–99.

Recenzió Mailáth János kötetéről, Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 2dik Negyed Áprilisz, 158–161.

Regék a' Magyar elő-időből – recenzió Kisfaludy Sándor kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. May, 233–236.

Révainak nevei 's születési-napja, Hazai Tudósítások, 1808. Pünköst hava [május] 14., I. félesztendő 39. szám, 311–312.

Rozgonyi József nekrológja, Magyar Kurír, 1823. május 20., I. félesztendő 40. szám, 319.

Sallustius Szent Györgyi Gellérd' magyarázásával – recenzió, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. July, 29–34.

Sáros-Patak Története, Tudományos Gyűjtemény, 1818. V. kötet, 3–10.

Skizzek a' Voltaire életéből, Orpheus, 1790. Második kötet, [Második Darab], Rák Hava, 150–185.

Sonett, Tudományos Gyűjtemény, 1817. IX. kötet, 38–48.

Stilisticai példák némelly régibb levelekben, Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 4dik Negyed Deczember, 475–480.

Szabad-e elisióval élni a' Magyar Verselésben?, Erdélyi Muzéum, 1817. 9. füzet, 191–192.

Szigvart Klastromi története, Magyar Museum, 1788. Első kötet, Második Negyed, 178–187.

Szilassy József kormányzói kinevezése, Magyar Kurír, 1825. június 3., I. félesztendő 43–44. szám, 334–336.

Teleki Sámuel műkincsvásárlásai, Magyar Kurír, 1805. február 15., I. félesztendő 14. szám, 210–211.

Thalia – recenzió Virág Benedek kötetéről, Leipziger Literaturzeitung, 1814. am 21. des Januar, Nr. 18., 141–143.

Toldalék a' Nagy Széchényi Biographiájához, Tudományos Gyűjtemény, 1822. III. kötet, 124–125.

Török dal magyar orthographiára – Magyarázatja, Orpheus, 1790. Első kötet, Első kötet, [Harmadik Darab], Kos' hava, hátsó borító.

Török Lajos nekrológja, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1810. Kis Asszony hava [augusztus] 4., II. félesztendő 10. szám, 74.

Tudósítás a Zemlén vármegyei Tisztválasztó-székről, Magyar Kurír, 1820. június 27., I. félesztendő 51. szám, 421–422.

Tudósítás Újhelyi Dayka Gábornak kiadandó versei felől, Magyar Kurír, 1805. július 23., II. félesztendő 7. szám, 111–112.

Tudósítások a' Rákóczy-ház' Genealógiai ismertetének megigazítására, kibővítésére, Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 4dik Negyed November, 941–960.

Udvari-Tanácsos Szirmai Szirmay Antal Úr' Élete, Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 3dik Negyed Szeptember, 349–354.

Ueber den Wachstum der ungrischen Sprache und Literatur, Wiener Allgemeine Literaturzeitung, 1814. den 31. May, nr. 43., 682–689.

Új Könyvek, Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258–259.

Újabb példája a' nagylelkűségnek a' Köznép eránt, Tudományos Gyűjtemény, 1819. I. kötet, 115–116.

Ürményi Ürményi József, Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 2dik Negyed [bevezető írás], 643–648.

Válasz Szontagh Gusztávnak, Muzáron. Élet és Literatúra, 1829. Negyedik kötet, XX–XXIX. rész, IX., 152–163.

Vályi Nagy Ferenc Iliász-fordításának megjelenése és előbeszéde, Magyar Kurír, 1822. február 1., I. 10. sz., 79–80.

Vármegyei események, Magyar Kurír, 1831. február 22. I. félesztendő 15. szám, 113–114.

Végső szavam a' debreczeni perben, Hazai Tudósítások, 1807. Boldogasszony hava [január] 24., II. félesztendő 7. szám, 52–54.

Végső tisztelet Vay Józsefnek, Magyar Kurír, 1822. augusztus 2., II. félesztendő 10. szám, 75–76.

Verhältniss der magyarischen Sprache zur deutschen, Allgemeine Literatur-Zeitung, 1818. Julius, Nr. 169, 519–520.

Viczay József életrajza, Felső Magyar Országi Minerva, 1827. 3dik Negyed Július, 1267–1272.

Viczay József nekrológja, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1810. Kis Asszony hava [augusztus] 4., II. félesztendő 10. szám, 74.

Villámlás februárban, Magyar Kurír, 1809. március 10., I. félesztendő 20. szám, 299–300.

Virgilius Énéisse – recenzió Baróti Szabó Dávid fordításáról, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1811. Juny, 304–317.

Visszatekintés saját pályájára, Élet és Literatúra, 1826. Első kötet, IV. rész, VIII., 256–260.

Vitkovics Mihály nekrológja, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1829. Szent Mihály hava [szeptember] 26., II. félesztendő 26. szám, 208.

Von den Kunstwerken der Mahlerey und Bildhauerey in Ungarn, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. October, 114–126.

Von den verschiedenen Gattungen der ungarischen Versification, Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. July, 32–36.

Wanderungen durch Pompeji – recenzió, Felső Magyar Országi Minerva, 1826. 4dik Negyed December, 977–983.

Wékey Károly és Major József nekrológja, Magyar Kurír, 1830. november 26., II. félesztendő 43. szám, 349–350.

Wesselényi Miklós nekrológja, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, Intelligenzblatt, 1810. Juny, 517–518.

Zemplén vármegyei nekrológok, Magyar Kurír, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 257–258.

Zemplényi vitézek emléke [1.], Magyar Kurír, 1821. július 13., II. félesztendő 4. szám, 30–32.

Zemplényi vitézek emléke [2.], Szép-Literatúrai Ajándék, 1821/6, 97–100.

Zemplényi vitézek' emléke Sátor-Alja-Újhelyben, Hébe 1823, 259–285.

bodi.katalin_319_25

Zrínyi Miklós Szigetváratt, Hébe 1825, 3–22.

3. MUTATÓ

A német közlemények mutatója időrendben, teljes bibliográfiai leírással

Auszug eines Schreibens von Hernad, Merkur von Ungarn, 1787. Sechstes (VI.) Heft, hátsó borító belső és külső oldala

Kazinczy András nekrológja [1.], Zeitschrift von und für Ungern, 1804. 4. Bandes 4. Heft, 334.

Von den verschiedenen Gattungen der ungarischen Versification, Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. July, 32–36.

Herr Stephan von Hatvani, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 84.

Comáromy György nekrológja, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 87–88.

Orczy László nekrológja, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 88.

Das reformirte Collegium zu Sáros-Patak, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. October, 169–170.

A magyar nyelv ügyéről – három recenzió, Neue Leipziger Literaturzeitung, 1808. Januar, 5–12.

Ódák, Horátz' mértékeinn. Irtá Nagy Ferentz – recenzió, Neue Annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes, 1808. April, 189.

Magyar Aglája – recenzió Verseghy Ferenc kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume, 1809. Juny, 262–264.

Himfy's Lieder der Liebe – recenzió, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume, 1809. September, 127–136.

Regék a' Magyar elő-időből – recenzió Kisfaludy Sándor kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. May, 233–236.

Báróczy Sándor nekrológja, Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. Juny, 515–517.

Wesselényi Miklós nekrológja, Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. Juny, 517–518.

A' Magyar Literatura' Esmérete – német recenzió Pápay Sámuel kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. September, 419–437.

Bokréta – recenzió Fáy András kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1811. May, 167–169.

Virgilius Énéisse – recenzió Baróti Szabó Dávid fordításáról, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1811. Juny, 304–317.

Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. September, 322–326.

Hubay Miklós' költeményes Munkái – recenzió, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. October, 65–66.

Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. December, 299–304.

Bion és Moschus' Idylliumai – recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. Februar, 189–194.

Horátzius' Levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. May, 187–196.

Jutalomra érdekesített Értekezés – recenzió Fejér György pályamunkájáról, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. Juny, 343–356.

Sallustius Szent Györgyi Gellérd' magyarázásával – recenzió, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. July, 29–34.

Nachricht, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. August, 278.

Fazekas István nekrológja, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. September, 286–288.

Von den Kunstwerken der Mahlerey und Bildhauerey in Ungarn, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. October, 114–126.

Thalia – recenzió Virág Benedek kötetéről, Leipziger Literaturzeitung, 1814. am 21. des Januar, Nr. 18., 141–143.

Ueber den Wachstum der ungrischen Sprache und Literatur, Wiener Allgemeine Literaturzeitung, 1814. den 31. May, nr. 43., 682–689.

Freymüthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy, Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst 1817. 22. Jänner, Nr. 9–10., 33–38.

Verhältniss der magyarischen Sprache zur deutschen, Allgemeine Literatur-Zeitung, 1818. Julius, Nr. 169, 519–520.

4. MUTATÓ

A német közlemények mutatója ábécérendben, teljes bibliográfiai leírással

A magyar nyelv ügyéről – három recenzió, Neue Leipziger Literaturzeitung, 1808. Januar, 5–12.

A' Magyar Literatura' Esmérete – német recenzió Pápay Sámuel kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. September, 419–437.

Auszug eines Schreibens von Hernad, Merkur von Ungarn, 1787. Sechstes (VI.) Heft, hátsó borító belső és külső oldala

Báróczy Sándor nekrológja, Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. Juny, 515–517.

Bion és Moschus' Idylliumai – recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. Februar, 189–194.

Bokréta – recenzió Fáy András kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1811. May, 167–169.

Comáromy György nekrológja, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 87–88.

Das reformirte Collegium zu Sáros-Patak, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. October, 169–170.

Fazekas István nekrológja, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. September, 286–288.

Frey müthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy, Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst 1817. 22. Jänner, Nr. 9–10., 33–38.

Herr Stephan von Hatvani, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 84.

Himfy's Lieder der Liebe – recenzió, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume, 1809. September, 127–136.

Horáztius' Levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. May, 187–196.

Hubay Miklós' költeményes Munkái – recenzió, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. October, 65–66.

Jutalomra érdemesített Értekezés – recenzió Fejér György pályamunkájáról, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. Juny, 343–356.

Kazinczy András nekrológja [1.], Zeitschrift von und für Ungern, 1804. 4. Bandes 4. Heft, 334.

Magyar Aglája – recenzió Verseghy Ferenc kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthume, 1809. Juny, 262–264.

Nachricht, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. August, 278.

Ódák, Horázt' mértékeinn. Irta Nagy Ferentz – recenzió, Neue Annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes, 1808. April, 189.

Orczy László nekrológja, Intelligenzblatt der Annalen de Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. August, 88.

Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. December, 299–304.

Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1811. September, 322–326.

Regék a' Magyar elő-időből – recenzió Kisfaludy Sándor kötetéről, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. May, 233–236.

Sallustius Szent Györgyi Gellérd' magyarázásával – recenzió, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. July, 29–34.

Thalia – recenzió Virág Benedek kötetéről, Leipziger Literaturzeitung, 1814. am 21. des Januar, Nr. 18., 141–143.

Ueber den Wachstum der ungrischen Sprache und Literatur, Wiener Allgemeine Literaturzeitung, 1814. den 31. May, nr. 43., 682–689.

Verhältniss der magyarischen Sprache zur deutschen, Allgemeine Literatur-Zeitung, 1818. Julius, Nr. 169, 519–520.

Virgilius Énéisse – recenzió Baróti Szabó Dávid fordításáról, Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1811. Juny, 304–317.

Von den Kunstwerken der Mahlerey und Bildhauerey in Ungarn, Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes, 1812. October, 114–126.

Von den verschiedenen Gattungen der ungarischen Versification, Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. July, 32–36.

Wesselényi Miklós nekrológja, Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes, 1810. Juny, 517–518.

5. MUTATÓ

Német és magyar közlemények viszonyának mutatója, címekkel és a megjelenés dátumával.

A mutató kötetünkben nem szereplő közleményeket is tartalmaz, lásd az egyes sorokhoz fűzött megjegyzéseket. Csak ez utóbbi közlemények esetében adunk teljes bibliográfiai leírást, a többi adat a fentebbi mutatókban található.

	német	magyar	megjegyzés
1.	<i>Auszug eines Schreibens von Hernad</i> 1787.	-	A cikk egy része a Kovachich Márton Györgynek küldött levél részlete (1787. december 17., KazLev. 1. 112. sz.).
2.	<i>Kazinczy András nekrológja</i> [1.] 1804.	<i>Kazinczy András nekrológja</i> [2.] 1805. február 12.	A német nekrológot elküldi Schediusnak 1804. november 30-án (KazLev. 3. 705. sz.). Ennek a szövegnek csak a vége egyezik meg a cikk egy szakaszával, vagyis a szerkesztő elsősorban alapanyagnak használta.
3.	<i>Von den verschiedenen Gattungen der ungrischen Versification</i> 1807. július.	<i>A' magyar verselésnek négy nemeiről</i> 1815.	1807. április 8-án (KazLev. 4. 1098. sz.) küldi Rumynak magyarul. A közlemény végén, a folyóiratban az olvasható, hogy Rumi fordította. A magyar változat 2.000 karakterrel hosszabb (német: 7.000 karakter), de nem egyszerű bővítésről van szó.
4.	<i>Herr Stephan von Hatvani</i> 1807. augusztus	-	Rumynak küldi németül. (1807. május körül, KazLev. 5. 1113. sz.)
5.	<i>Comáromy György nekrológja</i> 1807. augusztus.	-	lásd előző
6.	<i>Orczy László nekrológja</i> 1807. augusztus	-	lásd előző
7.	<i>Das reformirte Collegium zu Sáros-Patak</i> 1807. október.	<i>Examenünk Sáros Patakon, 17. Jul., 1807. július 29.; Cserey ajándéka Pataknak és Debrecennek, 1807. augusztus 5.; Examenünk S. Patakon, Julius 17-ik napján, 1807. augusztus 11.</i>	Rumynak küldi németül 1807. július 25-én (KazLev. 5. 1147. sz.). A felsorolt magyar közlemények rövidített, tartalmilag sűrített változata.
8.	<i>Epistel an Franz von Kazinczy zu seiner Vermählung</i> Neue Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes, 1807. December, 288.	<i>Kazinczy Ferencznek öszvekelésére, 1807. június 13.</i>	A német cikket nem közöljük, a magyar közlemény jegyzetében írunk róla. A német szöveget Rumi írta Kazinczy tudta nélkül, valószínűleg felhasználva Kazinczy közleményét. Vö. Kazinczy Kis Jánosnak, KazLev. 5., 1210 sz.: „Nekem úgy tetszik, hogy ezt Rumi írta. Láthatod, hogy a' Hazai Tudósításokban álló Recensio volt szeme előtt. Szerettem volna, ha

bodi.katalin_319_25

			olly Recensens adta volna róla ítéletét, a' ki amazt nem látta.”
9.	<i>A magyar nyelv ügyéről – három recenzió</i> 1808. január.	-	Kazinczy az 1808. június 12-én kelt levelében írja Rumy Károly Györgynek (KazLev. 5. 1309. sz.), hogy megtalálta a lapban a recenziót, az 1809. április 8-án kelt levelében pedig Kölcseynek ír a szerzőségéről (KazLev. 6. 1454. sz.). A recenzió levélben mellékelt szövegét nem ismerjük.
10.	<i>Ódák, Horátz' mértékeinn.</i> <i>Irta Nagy Ferentz – recenzió</i> 1808. április.	-	A Cserey Farkasnak írt levelében említi 1808. április 30-án (KazLev. 5. 1281. sz.) a szerzőségét. A recenzió levélben mellékelt szövegét nem ismerjük.
11.	<i>Magyar Aglája – recenzió</i> <i>Verseghy Ferenc kötetéről</i> 1809. június.	-	Rumynak küldi németül 1808. november 6-án (KazLev 6. 1369.).
12.	<i>Himfy's Lieder de Liebe – recenzió</i> 1809. szeptember.	<i>Recensió. Himfy szerelmei,</i> 1814.	Rumynak küldi 1809. április 10-én, de nincs meg a melléklet (KazLev. 6. 1455. sz.). A magyar változat 7.000 karakterrel rövidebb (német: 28.000), de nem egyszerű rövidítésről van szó.
13.	<i>Regék a' Magyar elő-időből – recenzió Kisfaludy Sándor kötetéről</i> 1810. május.	-	Rumynak küldi németül 1810. január 28-án (KazLev. 7. 1655. sz.).
14.	<i>Báróczy Sándor nekrológja</i> 1810. június.	<i>Báróczy Sándor' Emlékezete</i> 1810. március 24.	Rumynak küldi németül 1810. február 25-én (KazLev. 7. 1671. sz.), aki átdolgozz és kiegészíti. A magyar változat hosszabb 3.000 karakterrel (német: 4.000 karakter).
15.	<i>Wesselényi Miklós nekrológja</i> 1810. június.	-	A verset bevezető rövid halálhír Rumytól származik, a vers (magyarul), és a verset követő néhány soros magyarázat Kazinczy leveléből való (1810. január 22., KazLev. 7. 1648. sz.).
16.	<i>A' Magyar Literatura' Esmérete – német recenzió</i> <i>Pápay Sámuel kötetéről</i> 1810. szeptember.	<i>A' magyar Literatura esmérete – magyar recenzió</i> <i>Pápay Sámuel kötetéről</i> 1817.	Rumynak küldi németül 1809. november 27-én (KazLev. 7. 1597. sz.). A magyar változat 10.000 karakterrel rövidebb (német: 25.000 karakter). A két szöveg között sorrendi és tartalmi különbségek is vannak.
17.	<i>Bokréta – recenzió Fáy András kötetéről</i> 1811. május.	-	Rumynak küldi németül 1810. február 25-én (KazLev. 7. 1671. sz.).
18.	<i>Virgilius Énéisse – recenzió Baróti Szabó Dávid fordításáról</i> 1811. június.	-	Rumynak küldi németül 1811. március 27-én (KazLev. 8. 1968. sz.).
19.	<i>Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről</i> 1811. szeptember.	-	Rumynak küldi németül 1811. június 21-én (KazLev. 8. 2024. sz.).

bodi.katalin_319_25

20.	<i>Hubay Miklós' költeményes munkái – recenzió</i> 1811. október.	-	Rumynak küldi németül 1811. február 21-én (KazLev. 8. 1943. sz.).
21.	<i>Reise von Szephalom nach Hotkocz</i> Vaterländischen Blätter für den österreichischen Kaiserstaat, 16. November 1811., nr. 92., 553–555.	<i>Hotkocz – Ánglus-kertek</i> 1806. október 15, 18, 22.	A német cikket nem közöljük, a magyar közlemény jegyzetében írunk róla. Rumy későbbi fordítása és rövidítése.
22.	<i>Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetéről</i> 1811. december.	-	Rumynak küldi németül 1811. június 21-én (KazLev. 8. 2024. sz.).
23.	<i>Bion és Moschus' Idylliumai – recenzió Vályi Nagy fordításkötetéről</i> 1812. február.	-	A KazLev. 10. 2416. sz. levélhez csatolva, minden bizonnyal tévesen, a levél ugyanis 1813. április 17-re van datálva, Rumynak. Kazinczy egy korábbi levélben küldhette ezt a recenzióját, ugyanis az 1811. június 21-i levele (KazLev. 8. 2024. sz.) mellé rendezett mellékletben, június 27-i dátummal írja Rumynak, hogy nyolc napon belül küldi a Vályi Nagy-féle kötetről a recenziót.
24.	<i>Horátzius' levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről</i> 1812. május.	-	Rumynak küldi németül 1811. szeptember 29-én (KazLev. 9. 2071. sz.). Hiányos az anyag, csak a recenzió eleje van meg.
25.	<i>Jutalomra érdemesített Értekezés - recenzió Fejér György pályamunkájáról</i> 1812. június.	-	A Rumynak küldött német nyelvű szöveg két levél mellékletébe osztva található meg, illetve a vége hiányzik. 1811. március 27. (KazLev. 8. 1968. sz.) 1813. április 17. (KazLev. 10. 2416. sz.)
26.	<i>Sallustius Szent Györgyi Gellért' magyarázásával - recenzió</i> 1812. július.	-	Rumynak küldi németül 1811. június 21-én (KazLev. 8. 2024. sz.).
27.	<i>Nachricht</i> 1812. augusztus.	-	Rumynak küldi németül 1812. július 11-én (KazLev. 10. 2279. sz.).
28.	<i>Fazekas István nekrológja</i> 1812. szeptember.	-	Rumynak küldi németül 1812. május 25-én (KazLev. 9. 2234. sz.), de a bekezdések sorrendje módosul és egy mondat kimarad.
29.	<i>Von den Kunstwerken der Malhery und Bildhauerey in Ungarn</i> 1812. október.	<i>Mesterségek. Festés, Faragás Nálunk</i> 1812. április 8, 11, 15.	Feltételezhetően Rumy fordítja németre, de a kiegészítéseket Kazinczy küldi el két levélben németül: 1812. május 15., Kazlev. 9. 2230. sz. 1812. május 25., KazLev. 9. 2234. sz. A német változat 3.000 karakterrel bővebb (magyar közlemény: 15.000 karakter).

30.	<i>Thalia – recenzió Virág Benedek kötetéről</i> 1814. január 21.	-	Rumynak küldi németül 1813. május 15-én (KazLev. 10. 2433. sz.), minimális különbséggel jelenik meg.
31.	<i>Ueber den Wachstum der ungrischen Sprache und Literatur</i> 1814. május 31.	<i>A' magyar literatura története. Töredék</i> 1814.	Kis János fordította egy neki küldött magyar szövegváltozatból (amelynek a kézírata elveszett), és elküldte Bécsbe Kazinczy tudta nélkül. A magyar és a német szöveg közel egy időben jelenik meg Kolozsváron és Bécsben. A közlést az indokolja, hogy az ún. tübingai pályairat irodalomtörténeti fejezetének két különböző kidolgozásáról van szó.
32.	<i>Freymüthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy</i> 1817. január 22.	-	Kazinczy az 1809. április 9-i levelében (KazLev. 6. 1455. sz.) küldi a recenziót Rumynak, a <i>Himfy</i> -recenzióval együtt, nincs meg a melléklet. Rummy csak 1817-ben adja ki, de nem tudjuk, mennyire dolgozta át, bár azokat a javításokat, amelyeket Kazinczy még 1809-ben küldött, átvezeti a szövegbe.
33.	<i>Gabriel Dayka von Ujhely</i> Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst 1817. 11. July, 82–83. sz., 334–348., 359 – 360. (Megjelenik továbbá: Ungarische Miscellen 1818. 2. Lieferung, 71–87., amely az Archiv... magyar vonatkozású közleményeiből összeállított évkönyvszerű válogatás.)	A DAYKA 1813 kötet előszavában kiadott életrajz.	A német cikket nem közöljük. A magyar szöveg egy kötetelőszó, így az sem jelenik meg kötetünkben. A német közlemény Rummy fordítása és rövidítése.
34.	<i>Verhältniss der magyarischen Sprache zur deutschen</i> 1818. július.	<i>A' magyar nyelv' szép elsőse</i> 1818. február.	Rumynak küldi németül 1817. december 10-én (KazLev. 15. 3520 sz.), rövidítve jelenik meg. A magyar 1.800, a német 4.000 karakter.
35.	<i>Die Apologie der Sonette</i> , Pannonia, 1819. nr. 61., 62. 63. (277–279.), a közlemény első két részét nem ismerjük, így nincs meg minden oldalszám-adat. Az utolsó egység címe: <i>Apologie der Sonette gegen Göthe und Voss – Beschluss.</i>	<i>Sonett</i> 1817.	A német cikket nem közöljük. Kazinczy az 1820. január 31-én kelt levelében (KazLev. 17. 3820. sz.) köszöni meg Rumynak, hogy a <i>Pannoniában</i> megjelent a lefordított tanulmány. A háromrészes közlemény utolsó darabja utal Kazinczy szonett-tanulmányára a lezárásban, de annak csak egy rövid összefoglalását adja, illetve közli Kazinczy három szonettjének (<i>A Sonetto Múzsája</i> , <i>Az én boldogítóm</i> , <i>Az ő képe</i>) magyar szövegét és német fordítását. A cikk R-y aláírásából Rummy Károly Györgyre következtethetünk.

6. MUTATÓ

Folyóiratmutató ábécérendben, az adott periodikában megjelent a közlemények teljes bibliográfiai leírásával.

1. Allgemeine Literatur-Zeitung (1)

- *Verhältniss der magyarischen Sprache zur deutschen*, 1818. Julius, Nr. 169, 519–520.

2. Annalen der Literatur und Kunst in dem Österreichischen Kaiserthume (2)

- *Magyar Aglája – recenzió Verseghy Ferenc kötetéről*, 1809. Juny, 262–264.
- *Himfy's Lieder der Liebe – recenzió*, 1809. September, 127–136.

3. Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes (4)

- *Regék a' Magyar elő-időből – recenzió Kisfaludy Sándor kötetéről*, 1810. May, 233–236.
- *A' Magyar Literatura' Esmérete – német recenzió Pápay Sámuel kötetéről*, 1810. September, 419–437.
- *Bokréta – recenzió Fáy András kötetéről*, 1811. May, 167–169.
- *Virgilius Énéisse – recenzió Baróti Szabó Dávid fordításáról*, 1811. Juny, 304–317.

4. Annalen der Literatur und Kunst in dem Oesterreichischen Kaiserthumes (10)

- *Poémák – recenzió Virág Benedek kötetéről*, 1811. September, 322–326.
- *Hubay Miklós' költeményes Munkái – recenzió*, 1811. October, 65–66.
- *Pest Szabad Királyi Városnak régi Ofen német nevééről – recenzió Horvát István kötetéről*, 1811. December, 299–304.
- *Bion és Moschus' Idylliumai – recenzió Vályi Nagy Ferenc fordításkötetéről*, 1812. Februar, 189–194.
- *Horátzius' Levelei – recenzió Kis János fordításkötetéről*, 1812. May, 187–196.
- *Jutalomra érdemesített Értekezés – recenzió Fejér György pályamunkájáról*, 1812. Juny, 343–356.
- *Sallustius Szent Györgyi Gellérd' magyarázásával – recenzió*, 1812. July, 29–34.
- *Nachricht*, 1812. August, 278.
- *Fazekas István nekrológja*, 1812. September, 286–288.
- *Von den Kunstwerken der Mahlerey und Bildhauerey in Ungarn*, 1812. October, 114–126.

5. Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst (1)

- *Frey müthige Berichtigungen der Abhandlung des Herrn Gregor von Berzeviczy*, 1817. 22. Jänner, nr. 9–10., 33–38.

6. Élet és Literatura (5)

- *Visszatekintés saját pályájára*, 1826. Első kötet, IV. rész, VIII., 256–260.

- *Miként szabad rézre metszeni?*, 1826. Első kötet, IV. rész, IX., 260–275.
- *Észrevételek Döbrentei és Kölcsey leveleire*, 1827. Második kötet, X. rész, XVI–XXII., 282–302.
- *Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához* [2.], 1827. Második kötet, [Az Élet és Literatúra 1826. évi kötetének kritikai fogadtatása], VI., 387.
- *Kazinczy nyílt válasza* [2.], 1827. Második kötet, [Az Élet és Literatúra 1826. évi kötetének kritikai fogadtatása], VII., 388–390.

7. Erdélyi Muzéum (9)

- *A' magyar literatura története. Töredék*, 1814. 1. füzet, 1–10.
- *Himfy szerelmei – recenzió*, 1814. 1. füzet, 72–89.
- *A' magyar verselésnek négy nemeiről*, 1815. 2. füzet, 122–128.
- *Báró Orczy Lőrincz emléke*, 1815. 3. füzet, 174–176.
- *Jelentés Sallustiusnak magyar fordítása felől*, 1815. 3. füzet, 176–177.
- *A' győri vitézek emléktérve Dessewffy-től és Kazinczytól*, 1817. 6. füzet, 180–189.
- *A' Magyar Literatúra' Esmérete – magyar recenzió Pápay Sámuel kötetéről*, 1817. 9. füzet, 89–99.
- *Kazinczy Ferencz' levele' Hormayr Urhoz*, 1817. 9. füzet, 189–190.
- *Szabad-e elisióval élni a' Magyar Verselésben?*, 1817. 9. füzet, 191–192.

8. Felső Magyar Országi Minerva (21)

- *A' Nyelv', az Írás' feltalálása*, 1825. 1ső Negyed Januárusz, 5–14.
- *Magyarázatok a Báró Wesselény Miklóshoz, Miklós' fíjához c. vershez*, 1825. 1ső Negyed Januárusz, 32.
- *Recenzió az 1825. évi Hébe zsebkönyvről*, 1825. 1ső Negyed Februárusz, 43–47.
- *Recenzió Mailáth János kötetéről*, 1825. 2dik Negyed Április, 158–161.
- *Udvari-Tanácsos Szirmai Szirmay Antal Úr' Élete*, 1825. 3dik Negyed Szeptember, 349–354.
- *Stilisticai példák némelly régibb levelekben*, 1825. 4dik Negyed Deczember, 475–480.
- *Ürményi Ürményi József*, 1826. 2dik Negyed [bevezető írás], 643–648.
- *Recenzió az 1826. évi Héberől és Auroráról*, 1826. 2dik Negyed Májusz, 696–704.
- *Gróf Vesselényi Ferencz Nádor' Védelme*, 1826. 2dik Negyed Június, 738–739.
- *Első Leopold Római Császár és Magyar-országi Király, szerencsés Deák Epigrammatista*, 1826. 2dik Negyed Június, 741–742.
- *Kazinczy lábjegyzete Kölcsey Iliász-fordításának három sorához* [1.], 1826. 3dik Negyed Szeptember, 877.
- *Kazinczy nyílt válasza* [1.], 1826. 3dik Negyed Szeptember, 880–881.
- *Tudósítások a' Rákóczy-ház' Genealógiai ismertetének megigazítására, kibővítésére*, 1826. 4dik Negyed November, 941–960.
- *Wanderungen durch Pompeji – recenzió*, 1826. 4dik Negyed December, 977–983.
- *A' Rádayak*, 1827. 2dik Negyed Június, 1225–1233.

bodi.katalin_319_25

- *Viczay József életrajza*, 1827. 3dik Negyed Július, 1267–1272.
- *A' művészség' barátjaihoz*, 1827. 3dik Negyed Augusztus, 1339–1342.
- *Handbuch der ungrischen Poesie – recenzió*, 1827. 3dik Negyed Szeptember, 1367–1368.
- *Hadadi Gróf Wesselényi Ferencz, Muráynak Örököse*, 1827. 4dik Negyed, 1387–1392.
- *A' régi híres Ménesek egyike' megszűnésének okairól – recenzió*, 1829. 3dik Negyed Augusztus, 624–628.
- *Gróf Teleki József versei*, 1829. 4dik Negyed Október, 752–779.

9. Hadi és Más Nevezetes Történetek (1)

- *Kazinczy levele a Hadi és Más Nevezetes Történetek szerkesztőihez*, 1790. március 30., II. szakasz 23. füzet, 415–419.

10. Hasznos Multságok (2)

- *Fia vagy fija?*, 1817. II. félesztendő 35. szám, 275–281.
- *Gróf Zrínyi Miklós*, 1819. I. félesztendő 20. szám, toldalék, 1–4.

11. Hazai 's Külföldi Tudósítások (8)

- *A' legszebb feketeségű tinta*, 1808. Szent Jakab hava [július] 9., II. félesztendő 3. szám, 24.
- *A győri csata*, 1809. Szent Jakab hava [július] II. félesztendő 3. szám, 17–18.
- *Báróczy Sándor' Emlékezete*, 1810. Böjt más hava [március] 24., I. félesztendő 24. szám, 195–198.
- *Jelentés a' La-Rochefoucauld' Gnomáji eránt*, 1810. Szent György hava [április] 11., I. félesztendő 29. szám, 236–238.
- *Török Lajos nekrológja*, 1810. Kis Asszony hava [augusztus] 4., II. félesztendő 10. szám, 74.
- *Viczay József nekrológja*, 1810. Kis Asszony hava [augusztus] 4., II. félesztendő 10. szám, 74.
- *Mesterségek. Festés, Faragás Nálunk*, [I.] 1812. Szent György hava [április] 8., I. félesztendő 29. szám, 233–234.; [II.] 1812. Szent György hava [április] 11., I. félesztendő 30. szám, 241–242.; [III.] 1812. Szent György hava [április] 15., I. félesztendő 31. szám, 248–250.
- *Vitkovics Mihály nekrológja*, 1829. Szent Mihály hava [szeptember] 26., II. félesztendő 26. szám, 208.

12. Hazai Tudósítások (23)

- *Csokonainak sírköve*, 1806. Kis Asszony hava [augusztus] 16., I. félesztendő 14. szám, 119–120.
- *A legényei gólyák története*, 1806. Kis Asszony hava [augusztus] 23., I. félesztendő 16. szám, 130.

- *Leányom halálán támadt bánatom*, 1806. Mind-Szent hava [október] 4., I. félesztendő 28. szám, 237.
- *Magyarázó jegyzések a' Csokonai sírköve eránt tett jelentésre*, 1806. Mind-Szent hava [október] 11., I. félesztendő 30. szám, 252–255.
- *Hotkócz – Ánglus-kertek*, [I.] 1806. Mindszent hava [október] 15., I. félesztendő 31. szám, 262–263.; [II.] 1806. Mindszent hava [október] 18., I. félesztendő 32. szám, 68–271., [III.] 1806. Mindszent hava [október] 22., I. félesztendő 33. szám, 276–279.
- *B. Orczy Lőrincz. Generális 's Abaúji Fő Ispány*, 1806. Karátson hava [december] 6., I. félesztendő 47. szám, 397–398.
- *Felelet a' feleletre*, 1807. Boldogasszony hava [január] 21., I. félesztendő 6. szám, 44–46.
- *Végső szavam a' debreczeni perben*, 1807. Boldogasszony hava [január] 24., II. félesztendő 7. szám, 52–54.
- *Első magyar nyomtatás*, 1807. Böjt első hava [február] 11., II. félesztendő 12. szám, 93–94.
- *Magyar-országnak talán első abrosza*, 1807. Böjtmás hava [március] 11., II. félesztendő 19. szám, 151–153.
- *Baranyi Gábor*, 1807. Böjtmás hava [március] 14., II. félesztendő 21. szám, 170–171.
- *Bővebb előadás a' Sáros-Pataki Bibliothéka két Codexe felől*, 1807. Szent György hava [április] 11., II. félesztendő 29. szám, 241–242.
- *Károlyfejérvári házasság*, 1807. Szent Iván hava [június] 10., II. 46. sz., 373–374.
- *Kazinczy Ferencznek öszvekelésére*, 1807. Szent Iván hava [június] 13., II. félesztendő 47. szám, 387–388.
- *Még egygy szó Arkadiáról*, 1807. Szent Iván hava [június] 13., II. félesztendő 47. szám, 389–391., Toldalék
- *Examenünk Sáros Patakon, 17. Jul.*, 1807. Szent Jakab hava (július) 29., III. félesztendő 9. szám, 67–69.
- *Cserey ajándéka Pataknak és Debrecennek*, 1807. Kis Asszony hava [augusztus] 5., III. félesztendő 11. szám, 85.
- *Óberster Kazinczy László halála 's életének némelly történetei*, 1807. Szent Mihály hava [szeptember] 12., III. félesztendő 22. szám, 176–179.
- *Magyar-Országnak régi abroszairól*, [I.] 1808. Böjt más hava [március] 12., I. félesztendő 21. szám, 165–166., [II.], 1808. Böjt más hava [március] 16., I. félesztendő 22. szám, 174–176.
- *Havazás márciusban*, 1808. Szent György hava [április] 16., I. félesztendő 31. szám, 242.
- *A' legrégibb Magyar Kalendárium*, 1808. Szent György hava [április] 16. I. 31. sz., 245–246.
- *Lelesz Zemplény Vármegyében*, 1808. Szent György hava [április] 30., I. félesztendő 35. szám, 276–277.
- *Révainak nevei 's születési-napja*, 1808. Pünköst hava [május] 14., I. félesztendő 39. szám, 311–312.

- *Zemplényi vitézek' emléke Sátor-Alja-Újhelyben*, Hébe 1823, 259–285.
- *Mária Theresia*, Hébe 1824, 3–21.
- *Zrínyi Miklós Szigetváratt*, Hébe 1825, 3–22.

14. Intelligenzblatt der Annalen der Literatur des österreichischen Kaiserthumes (5)

- *Von den verschiedenen Gattungen der ungarischen Versification*, 1807. July, 32–36.
- *Herr Stephan von Hatvani*, 1807. August, 84.
- *Comáromy György nekrológja*, 1807. August, 87–88.
- *Orczy László nekrológja*, 1807. August, 88.
- *Das reformirte Collegium zu Sáros-Patak*, 1807. October, 169–170.

15. Intelligenzblatt der Annalen der Literatur und Kunst des In- und Auslandes (2)

- *Báróczy Sándor nekrológja*, 1810. Juny, 515–517.
- *Wesselényi Miklós nekrológja*, 1810. Juny, 517–518.

16. Leipziger Literaturzeitung (1)

- *Thalia – recenzió Virág Benedek kötetéről*, 1814. am 21. des Januar, Nr. 18., 141–143.

17. Magyar Hirmondó (Béts) (1)

- *Jelentés fordítások kiadásáról*, 1793. augusztus 2., 4. szakasz 10. füzet, Toldalék, 178–179.

18. Magyar Hirmondó (Pozsony) (1)

- *Baróti Szabó Dávid*, 1786. Mind Szent hava [október] 25., 84. levél, 701–704.

19. Magyar Kurír (41)

- *Orczy László Kassára érkezése* [1.], 1790. április 30., I. félesztendő 19. szám, 476–478.
- *Babér*, 1802. március 19., I. félesztendő 23. szám, 367–368.
- *Kazinczy András nekrológja* [2.], 1805. február 12., I. félesztendő 13. szám, 203–204.
- *Jekelfalusi József ajándéka*, 1805. február 12., I. félesztendő 13. szám, 204.
- *Teleki Sámuel műkincsvásárlásai*, 1805. február 15., I. félesztendő 14. szám, 210–211.
- *Csokonai-nekrológ*, 1805. február 19., I. félesztendő 15. szám, 235–237.
- *Tudósítás Újhelyi Dayka Gábornak kiadandó versei felől*, 1805. július 23., II. félesztendő 7. szám, 111–112.
- *Esőző Jupiter* – 1806. június 13., I. félesztendő 47. szám, 714–716.
- *Examenünk S. Patakon, Julius 17-ik napján* – [I.] 1807. augusztus 8., II. félesztendő 11. szám, 154–156.; [II.] 1807. augusztus 11., II. félesztendő 12. szám, 182–184.
- *Villámlás februárban*, 1809. március 10., I. félesztendő 20. szám, 299–300.
- *Lónyay Gábor beiktatása*, 1809. március 10., I. félesztendő 20. szám, 300–301.

- *A' Pesti Magyar Játékszini Társaság Kassán*, 1817. május 23., I. félesztendő 41. szám, 322.
- *Báró 'Sennyei János* [1.], 1820. január 18., I. félesztendő 5. szám, 38–39.
- *Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról* [1.], 1820. február 15., I. félesztendő 13. szám, 103–104.
- *Tudósítás a Zemplén vármegyei Tisztválasztó-székről*, 1820. június 27., I. félesztendő 51. szám, 421–422.
- *Zemplényi vitézek emléke* [1.], 1821. július 13., II. félesztendő 4. szám, 30–32.
- *Bereghi innep*, 1821. augusztus 14., II. félesztendő 13. szám, 102–103.
- *Malonyai János beiktatása*, 1821. augusztus 28., II. félesztendő 17. szám, 132–134.
- *Vályi Nagy Ferenc Iliász-fordításának megjelenése és előbeszéde*, 1822. február 1., I. 10. sz., 79–80.
- *Recenzió Kézy Mózes verseiről* [1.], [I.] 1822. május 23., I. félesztendő 43. szám, 343–345.; [II.] 1822. május 31., I. félesztendő 44. szám, 352–354.
- *Végső tisztelet Vay Józsefnek*, 1822. augusztus 2., II. félesztendő 10. szám, 75–76.
- *Fáy Ábrahám nekrológja*, 1822. augusztus 2., II. félesztendő 10. szám, 76.
- *Recenzió az 1823. évi Hébe zsebkönyvről* [1.], 1822. november 15., II. félesztendő 40. szám, 315–316.
- *Recenzió az 1823. évi Aurora almanachról*, 1823. január 10., I. félesztendő 3. szám, 23–24.
- *Rozgonyi József nekrológja*, 1823. május 20., I. félesztendő 40. szám, 319.
- *Hirdetés*, 1824. július 13., II. félesztendő 4. szám, 32.; 1824. július 30. II. félesztendő 9. szám, 72.; 1824. augusztus 10. II. félesztendő 12. szám, 92.
- *Lónyay Gábor nekrológja*, 1824. július 27., II. félesztendő 8. szám, 61–63.
- *Jelentés Teleki József főkuratori megválasztásáról*, 1824. július 27., II. félesztendő 8. szám, 63.
- *Kárner László nekrológja*, 1824. szeptember 10., II. félesztendő 21. szám, 164.
- *Zemplén vármegyei nekrológok*, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 257–258.
- *A' tél nálunk lány volt*, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258.
- *Egy zsvány-csoport*, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258.
- *Új Könyvek*, 1825. április 26., I. félesztendő 33. szám, 258–259.
- *Szilassy József kormányzói kinevezése*, 1825. június 3., I. félesztendő 43–44. szám, 334–336.
- *A' Pataki Vár szépítései*, 1825. június 28., I. félesztendő 50. szám, 375–376.
- *Melly Május vala ez!*, 1826. június 13., I. félesztendő 47. szám, 374–375.
- *A' Hébe' Segédtársaihoz*, 1826. július 7., II. félesztendő 2. szám, 16.; 1826. július 11., II. félesztendő 3. szám, 23.
- *Kaestenbaum Testamentoma* [1.], 1830. február 23., I. félesztendő 16. szám, 126–127.
- *Gróf Mailáth Antal főispáni beiktatása*, [I.] 1830. augusztus 20., II. félesztendő 15. szám, 118–119., [II.] 1830. augusztus 24., II. félesztendő 16. szám, 129–132.
- *Wekey Károly és Major József nekrológja*, 1830. november 26., II. félesztendő 43. szám, 349–350.

- *Vármegyei események*, 1831. február 22. I. félesztendő 15. szám, 113–114.

20. Magyar Músa (Bécs) (1)

- *A' Hobgárdi Plébánus*, 1787. szeptember 19., 74. szám, 597–598.

21. Magyar Museum (2)

- *Ifiabbbik Robinson*, 1788. Első kötet, Első Negyed, 50–54.
- *Szigvart Klastromi története*, 1788. Első kötet, Második Negyed, 178–187.

22. Merkur von Ungarn (1)

- *Auszug eines Schreibens von Hernad*, 1787. Sechtes (VI.) Heft, hátsó borító belső és külső oldala

23. Mindenés Gyűjtemény (1)

- *Orczy László Kassára érkezése* [2.] – Mindenés Gyűjtemény, 1790. május 5., IV. negyed X. levél, 149–153.

24. Muzáron. Élet és Literatúra (3)

- *Pyrker László Úr' Excellenciájához* – Muzáron. Élet és Literatúra, 1829. Harmadik kötet, XI–XIX. rész, bevezető oldalak, IX–X.
- *Csokonai-portré* – Muzáron. Élet és Literatúra, 1829. Negyedik kötet, XX–XXIX. rész, I/11., 58–74.
- *Válasz Szontagh Gusztávnak* – Muzáron. Élet és Literatúra, 1829. Negyedik kötet, XX–XXIX. rész, IX., 152–163.

25. Neue Annalen der Literatur des Österreichischen Kaiserthumes (1)

- *Ódák, Horátz' mértékeinn. Irta Nagy Ferentz* – *recenzió*, 1808. April, 189.

26. Neue Leipziger Literaturzeitung (1)

- *A magyar nyelv ügyéről* – *három recenzió* – Neue Leipziger Literaturzeitung, 1808. Januar, 5–12.

27. Orpheus (18)

- *Bé-vezetés*, 1790. Első Kötet, 5–10.
- *Litterátori tudósítások* [1.], 1790. Első Kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, 80–89.
- *Grammaticai jegyzések*, 1790. Első kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, 100–102.
- *D. Földinek Széphalmy viszont-barátságát*, 1790. Első kötet, Első Darab, Víz-öntő' Hava, hátsó borító.
- *B. Orczynak némelly levelei* – *Orczyhoz Kazinczy*, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 138–139.

- *Kommentár Fáy Ágoston beszédéhez*, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 153–161.
- *Jegyzések a lélek halhatatlanságáról*, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 184–186, 188.
- *Igazítások*, 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, 199–202.
- *Litterátori tudósítások* [2.], 1790. Első kötet, [Második Darab], Halak' hava, hátsó borító
- *Litterátori tudósítások* [3.], 1790. Első kötet, [Harmadik Darab], Kos' hava, 313–314.
- *Török dal magyar orthographiára – Magyarázatja*, 1790. Első kötet, Első kötet, [Harmadik Darab], Kos' hava, hátsó borító.
- *Keresztén é vagy keresztény? Orthographiai kérdés*, 1790. Első kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, 399–403.
- *Litterátori tudósítások* [4.], 1790. Első kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, 441–442.
- *Jelentés*, 1790. Első Kötet, [Negyedik Darab], Bika' hava, hátsó borító
- *Ki nem nyomtatott munkák*, 1790. Második kötet, Első Darab, Iker-hava, hátsó borító.
- *Skizzek a' Voltaire életéből*, 1790. Második kötet, [Második Darab], Rák Hava, 150–185.
- *Az olasz nyelv édességének 's hathatóságának két példája*, 1790. Második kötet, [Harmadik Darab], Oroszlán Hava, hátsó borító.
- *A' német nyelv hangzása*, 1790. Második kötet, [Negyedik Darab], Szűz Hava, hátsó borító.

28. Szép-Literatúrai Ajándék (1)

- *Zemplényi vitézek emléke* [2.], 1821/6, 97–100.

29. Tudományos Gyűjtemény (24)

- *Sonett*, 1817. IX. kötet, 38–48.
- *Recenzió Beregszászi Nagy Pál és Sipos József munkáiról*, 1817. XII. kötet, 87–105.
- *A' magyar nyelv' szép elsőse*, 1818. II. kötet, 131–132.
- *Gyöngyössi János nekrológja*, 1818. IV. kötet, 140.
- *Sáros-Patak Történetei*, 1818. V. kötet, 3–10.
- *A' Sáros-Pataki Reform. Collégiumnak Historiai 's Statisticai Ismérete*, 1818. V. kötet, 11–29.
- *Igazítások Sáros-Patakhoz*, 1818. XII. kötet, 110.
- *Újabb példája a' nagylelkűségnek a' Köznép eránt*, 1819. I. kötet, 115–116.
- *Isméretlen régibb metricusaink*, 1819. I. kötet, 116–118.
- *Kazinczy' Antikritikája*, 1819. IV. kötet, 120–126.
- *Igazítás a' Pataki Vár' leírásához*, 1819. VI. kötet, 104–106.
- *Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél*, 1819. XI. kötet, 3–27.
- *Jelentés Vályi Nagy Ferenc haláláról* [2.], 1820. II. kötet, 120–122.
- *Báró 'Sennyei János* [2.], 1820. II. kötet, 124–127.

- *Debreczeni Superintendens Piskárkosi Szilágyi Sámuel' Élete*, 1820. VIII. kötet, 93–104.
- *Cardinalis Martinúzi*, 1820. XI. kötet, 87–97.
- *Horváth Ádám' Élete*, 1822. II. kötet, 68–73.
- *Toldalék a' Nagy Széchényi Biographiájához*, 1822. III. kötet, 124–125.
- *Recenzió Kézy Mózes verseiről* [2.], 1822. VI. kötet, 93–99.
- *Recenzió az 1823. évi Hébe zsebkönyvről* [2.], 1822. XII. kötet, 101–104.
- *Felfedezések – Kazinczy nyílt válasza*, 1826. X. kötet, 115.
- *Kaestenbaum Testamentoma* [2.], 1830. III. kötet, 132–134.
- *Igazítás A' Szent Hajdan' Gyöngyeihez*, 1831. II. kötet, 125–126.
- *Kézy Mózes nekrológja*, 1831. VIII. kötet, 120.

30. Wiener Allgemeine Literaturzeitung (1)

- *Ueber den Wachstum der ungrischen Sprache und Literatur*, 1814. den 31. May, nr. 43., 682–689.

31. Zeitschrift von und für Ungern (1)

- *Kazinczy András nekrológja*, 1804. 4. Bandes 4. Heft, 334.

32. Ismeretlen (1)

- *Argáandi Lámpa. Jelentés, a' gyertyavilágnál dolgozókhöz*, 31–32.

KÖNYVTÁRAK, KÉZIRATTÁRAK

BCU – Biblioteca Centrală Universitară Lucian Blaga Cluj-Napoca: Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár

DEENK – Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár

DRKNK – Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára

MTA KIK – MTA Könyvtár és Információs Központ

OSzK – Országos Széchényi Könyvtár

SRK TGy – Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteménye

FORRÁSOK ÉS BIBLIOGRÁFIÁK

ABAFI 1879 – KAZINCZY Ferenc *Összes költeményei I–II.*, s. a. r. ABAFI Lajos, Budapest, Aigner Lajos, 1879.

ABAFI 1884 – KAZINCZY Ferenc, *Magyar Pantheon: Életrajzok és életrajzi jegyzetek*, s. a. r. ABAFI Lajos, Budapest, Aigner Lajos, 1884.

AURORA 2024 – *Első folyóirataink: Aurora*, I–IV. (szövegek), V. (jegyzetek), s. a. r. BODROGI Ferenc Máté, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2024.

BALAJTHY 1836 – BALAJTHY József, *Munkács. Azaz: Munkács városának és várának topographiai, geographiai, históriai és statistikai leírása*, Debrecen, Tóth Lajos, 1836.

BALASSA 1904 – *Kazinczy és a nyelvújítás. Szemelvények Kazinczy Ferenc prózai műveiből* (Segédkönyvek a magyar nyelv és irodalom tanításához 14.), kiad. BALASSA József, Pozsony – Budapest, Stampfel Károly, 1904.

BERZEVICZY 1902 – GAAL Jenő, *Berzeviczy Gergely élete és művei II.*, BERZEVICZY Gergely *közgazdasági művei* (Magyar közgazdasági könyvtár 1.), Budapest, Politzer Zsigmond és Fia kiadása, 1902

BGYÖM *Holmi* 1983 – BESSENYEI György *Összes Művei, Holmi*, s. a. r. BÍRÓ Ferenc, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.

BGYÖM *Programírások* 2007 – BESSENYEI György *Összes Művei, Programírások, vitairatok, elmélkedések. 1772–1790.* s. a. r. BÍRÓ Ferenc, Budapest, Argumentum – Akadémiai Kiadó, 2007.

BJÖM. I. 1953 – *Batsányi János összes művei I.*, s. a. r. KERESZTURY Dezső és TARNAI Andor, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1953.

CICERO 2004 – Marcus Tullius CICERO, *Tusculumi eszmecsere*, ford. VEKERDI József, Budapest, Allprint, 2004.

CORPUS JURIS 1901 – *A Ferencz alatt alkotott törvényczikkek (1792–1835) = Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár 1000–1895. 1740–1835. évi törvényczikkek* (Millenniumi emlékkiadás 7.), szerk. MÁRKUS Dezső, Budapest, 1901.

CZUCZOR–FOGARASI 1867 – CZUCZOR Gergely – FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára I–VI.*, Budapest, Athenaeum, 1862–1874, IV. kötet: 1867.

CSEML 1960 – *Csokonai emlékek*, szerk. VARGHA Balázs, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960.

CsVMÖM *Széppróza* 1990 – CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes Művei, Szépprózai művek*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.

CsVMÖM *Levelezés* 1999 – CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes Művei, Tanulmányok*, s. a. r. DEBRECZENI Attila és SZUROMI Lajos, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1999.

CsVMÖM *Feljegyzések* 2002 – CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes Művei, Feljegyzések*, s. a. r. BORBÉLY Szilárd, DEBRECZENI Attila, OROSZ Beáta, SZÉP Beáta, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002.

CsVMÖM *Tanulmányok* 2002 – CSOKONAI VITÉZ Mihály *Összes Művei, Tanulmányok*, s. a. r. BORBÉLY Szilárd, DEBRECZENI Attila és OROSZ Beáta, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002.

DAYKA 1813 – *Ujhelyi Dayka Gábor Versei. Öszveszedte 's Kiadta barátja Kazinczy Ferencz.* – *Kazinczynak Poetai Berke*, Széphalom–Pest, 1813.

DGÖM 2009 – DAYKA Gábor *Összes Művei*, s. a. r. BALOGH Piroska, BÓDI Katalin, SZÉP Beáta, TASI Réka, Budapest, Universitas, 2009.

DUGONITS 2001 – DUGONITS András, *Etelka*, s. a. r. PENKE Olga, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 2001.

Élet és Literatura – Repertórium 1991 – *Élet és literatura. Muzárion 1826–1833, Repertórium*, összeáll. FRIEDRICH Ildikó, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1991.

ERDLEV 2013 – KAZINCZY Ferenc, *Erdélyi Levelek*, s. a. r. SZABÓ Ágnes, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013.

ERDMUZ 1979 – *Erdélyi Muzéum 1814–1818.*, vál., bev., jegyz. BENKŐ Samu, Bukarest, Kriterion, 1979.

FMÖM II. 1955 – FAZEKAS Mihály *Összes Művei, Prózai munkák, vegyes munkák, levelek, kétes hitelességű írások*, s. a. r. JULOW Viktor, KÉRY László, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1955.

FÜREDI 1818 – FÜREDI Vida, *A' Recenziókról, Tudományos Gyűjtemény*, 1818. VI. kötet, 3–32.

GERGYE 1993 – GERGYE László, *Kazinczy Ferenc kéziratok hagyatéka* (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai / Catalogi Collectionis Manuscriptorum Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae 21.), Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1993.

HEINRICH 1916 – HEINRICH Gusztáv, *Kazinczy Ferenc tübingai pályaműve a magyar nyelvről, 1808* (Régi magyar könyvtár 37.), Budapest, MTA, 1916.

HERDER 1983 – Johann Gottfried Herder, *Értekezések, levelek*, vál., utószó, jegyz. RATHMANN János, ford. RAJNAI László, Budapest, Európa, 1983.

KAZFORD 2009 – KAZINCZY Ferenc, *Fordítások Bessenyeiről Pyrkerig*, s. a. r. BODROGI Ferenc Máté és BORBÉLY Szilárd, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009.

KAZINCZY 1960 – KAZINCZY Ferenc *válogatott művei II.* (s. a. r. SZAUDER Józsefné, vál., jegyz. SZAUDER József), Budapest, Szépirodalmi, 1960.

KAZINCZY 1979 – KAZINCZY Ferenc, *Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok* (Magyar remekírók, Kazinczy Ferenc művei I.) szerk. SZAUDER Mária, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1979.

KAZINCZY 1998 – KAZINCZY Ferenc *Összes költeményei* (Régi Magyar Költők Tára XVIII. század 2.), szerk. GERGYE László, Budapest, Balassi, 1998.

KAZINCZY-HOLLMANN 1989 – Samuel Christian HOLLMANN, *A Természet oeconomiaja* (Kazinczy könyvtár), Kazinczy Ferenc kiadatlan kéziratából sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és utószóval ellátta SZILÁGYI Ferenc, Sátoraljaújhely, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1989.

KAZKÖLT I., II. 2018 – KAZINCZY Ferenc, *Költemények I–II.*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018.

KAZKÜLFJÁTSZ 2009 – KAZINCZY Ferenc, *Külföldi Játzósztin*, s. a. r. CZIBULA Katalin és DEMETER Júlia, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009.

KAZLEV – KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, s. a. r. (I–XXI:) VÁCZY János, (XXII:) HARSÁNYI István, (XXIII:) BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, CSAPODI Csabáné és FÜLÖP Géza, (XXIV:) ORBÁN László, (XXV:) SOÓS István, Budapest–Debrecen, 1890–2013.

KAZPANDEKTÁK I. 2021 – KAZINCZY Ferenc, *Pandekták I.*, s. a. r. GRANASZTÓI Olga, Debrecen Debreceni Egyetemi Kiadó, 2021.

KAZUTAK 2015 – KAZINCZY Ferenc, *Magyarországi utak*, s. a. r. Orbán László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015.

KFMM 1840–1848 – KÖLCSEY Ferencz *minden munkái I–VI.*, szerk. EÖTVÖS József, SZALAY László, SZEMERE Pál, Pest, Heckenast Gusztáv, 1840–48.

KFMM 1842 – KFMM 1840–1848, III., *Philosophiai, nyelvészeti és vegyes dolgozatok*, 1842.

KFMM 1859–1861 – Kölcsei KÖLCSEY Ferencz *minden munkái I–VIII.* Második, bővített kiadás. Kiadta TOLDY Ferenc, Pest, Heckenast Gusztáv, 1859–1861.

KFMM 1860 – KFMM 1859–1861, III., *Nyelv, irodalom és széptan*, 1860.

KFMM 2001 – KÖLCSEY Ferenc, *Versek és versfordítások* (Kölcsey Ferenc Minden Munkái: Kritikai kiadás), kiad. SZABÓ G. Zoltán, Budapest, Universitas Kiadó, 2001.

KFMM 2003 – KÖLCSEY Ferenc, *Irodalmi kritikák és esztétikai írások I., 1808–1823* (Kölcsey Ferenc Minden Munkái: Kritikai kiadás), kiad. GYAPAY László, Budapest, Universitas, 2003.

KFMM Levelezés I. 2005 – KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés I., 1808–1818* (Kölcsey Ferenc Minden Munkái: Kritikai kiadás), kiad. SZABÓ G. Zoltán, Budapest, Universitas Kiadó, 2005.

KFMM Levelezés II. 2007 – KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés II., 1820–1831* (Kölcsey Ferenc Minden Munkái: Kritikai kiadás), kiad. SZABÓ G. Zoltán, Budapest, Universitas Kiadó, 2007.

KFMM Levelezés III. 2011 – KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés, III., 1832–1833* (Kölcsey Ferenc Minden Munkái: Kritikai kiadás), kiad. Szabó G. Zoltán, Bp., Balassi Kiadó, 2011.

KKMM VI. 1893 = KISFALUDY Károly *Minden Munkái*, VI., kiad. BÁNÓCZI József, Budapest, Franklin, 1893.

KFÖM 1960 – *Kölcsey Ferenc összes művei I.*, szerk., s. a. r., jegyz. SZAUDER Józsefné és SZAUDER József, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1960.

KINDSTRAND 1990 – [Plutarchi], *De Homero*, edidit Jan Fredrik KINDSTRAND, Leipzig, Teubner, 1990.

KÓKAY 1975 – *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 2., 1772–1849*, szerk. KÓKAY György, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.

KOVÁCS 2017 – „Zrínyi, Zriny, Zrinski” *Szigetvár német–magyar emlékezete 1790–1826*, s. a. r. KOVÁCS Kálmán, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017.

- LILLA 1996 – CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Lilla* (Matúra-klasszikusok), s. a. r. DEBRECZENI Attila, Budapest, Ikon, 1996.
- LUKIANOSZ I., II. 1974 – LUKIANOSZ *Összes Művei I–II.*, ford. BOLLÓK János et al., Budapest, Magyar Helikon, 1974.
- Magyar verstani szöveggyűjtemény I.* 1999 – *Magyar verstani szöveggyűjtemény I.*, szerk. KECSKÉS András, VILCSEK Béla, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999.
- MM I., II. 2004 – *Első folyóirataink: Magyar Museum I–II.*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 2004.
- MONDOLAT 1813 – *Mondolat. Sok bővítményekkel és egy kiegészített újj-szótárral együtt. Angyalbőrbe kötve egy Tünet-forint*, Dicshalom, 1813.
- NSHE 1953 – *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, VII. kötet, Baker Book House, Michigan, 1953.
- ORPHEUS 2001 – *Első folyóirataink: Orpheus*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 2001.
- PALÁSTHY 2008 – *Fejezetek egy leveleskönyvből: Palásthy Márton levelei Koppi Károlyhoz 1780–1783* (Fiatal Filológusok Füzetek. XVIII–XIX. század, 3.), s. a. r., bev., jegyz. BALOGH Piroska, Szeged, 2008.
- PÁLÓCZI 2015 – PÁLÓCZI Horváth Ádám *Verses kiadványai 1787–1796* (Régi Magyar Költők Tára XVIII. század 16.), s. a. r. TÓTH Barna, Budapest – Debrecen, Universitas Kiadó – Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015.
- PEML 2009 – KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009.
- Pennaháborúk* 1980 – *Pennaháborúk: Nyelvi és irodalmi viták, 1781–1826*, szerk. SZALAI Anna, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980.
- PSZEUDO-ARISZTOTELÉSZ 2009 – ARISZTOTELÉSZ, *Az égbolt*, PSZEUDO-ARISZTOTELÉSZ, *A világrend*, szerk. BENCZE György, ford. LAUTNER Péter, BUGÁR M. István, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2009.
- QUINTILIANUS 2008 – Marcus Fabius QUINTILIANUS, *Szónoklattan*, ford., jegyz. ADAMIK Tamás, CSEHY Zoltán, GONDA Attila, KOPECZKY Rita, KRUPP József, POLGÁR Anikó, SIMON L. Zoltán, TORDAI Éva, Pozsony, Kalligram, 2008.
- RÉVAI 2014 – RÉVAI Miklós, *Magyar irodalmi régiségek – Antiquitates Hungaricae*, ford. VLADÁR Zsuzsa, szerk. STEMLER Ágnes, Budapest, OSZK–ELTE MNYFI, Budapest, 2014.
- RMKT – Régi Magyar Költők Tára.
- RMNy. I. 1971 – *Régi Magyarországi Nyomtatványok I.*, s. a. r. BORSA Gedeon és HELTAI János, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.
- SALLUSTIUS 1836 – *C. C. Sallustius' épen maradt minden munkái* (Római Classicusok magyar fordításokban 1.), ford. Kazinczy Ferenc, Buda, kiadja a' Magyar Tudós Társaság, 1836.
- SALLUSTIUS 1978 – *C. Sallustius Crispus összes művei* (Bibliotheca classica), ford. KURCZ Ágnes, szerk., jegyz. ZSOLT Angéla, Budapest, Magyar Helikon, 1978.
- Sátorajáújhely lexikona* 2001 – *Sátorajáújhely lexikona*, főszerk. Kováts Dániel, Sátorajáújhely, Kazinczy Ferenc Társaság, 2001.

SZEMERE 1890 – SZEMERE Pál *munkái* II., kiad. SZVORÉNYI József, Budapest, Kisfaludy Társaság, 1890.

SZENCZI MOLNÁR 2004 – SZENCZI MOLNÁR Albert: *Novae grammaticae Ungaricae libri duo / Új magyar grammatika két könyvben ...*, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 2004.

SZÉPLIT 2012 – KAZINCZY Ferenc, *Szép Literaturá*, s. a. r. BODROGI Ferenc Máté, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.

SZINNYEI – Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái*, I – XIV., Budapest, Hornyánszky Viktor, 1891–1914.

SZOMBATHY 1809 – *A' sáros-pataki reform. kollégiomnak rövid históriája, fő pátrónusainak, kurátorainak, professorainak ... laistromával egygyütt /* Öszveszedte Szombathi János, S.patakon, Szentes J. bet., 1809.

TASSO 1995 – Torquato TASSO, *A megszabadított Jeruzsálem*, ford. HÁRS Ernő, Budapest, Orpheus, 1995.

TOLDY 1853 – *Magyar Chrestomathia, Első folyam, a nagy-gymnasiumok V. és VI. osztályai szükségéhez alkalmazva*. Kiadta TOLDY Ferenc, Pest, Eggenberger 1853.

Tollharcok 1981 – *Tollharcok: Irodalmi és színházi viták*, szerk. SZALAI Anna, Budapest, Szépirodalmi 1981.

V. BUSA 1981 – *Kazinczy Ferenc Bibliográfia* (Documentatio Borsodiensis), összeáll. V. BUSA Margit, Miskolc, II. Rákóczi Megyei Könyvtár–Herman Múzeum, 1981.

VAJTHÓ 1931 – *Kazinczy világa* (Magyar Irodalmi Ritkaságok 10.), szerk. VAJTHÓ László, Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, é. n. [1931].

VÁLYI NAGY 1821 – *Homér' Iliása*. Fordította Vályi Nagy Ferencz, Sáros-Patakon Exeget. Theol. Egyházi Történeteket, Görög Literatúrát tanító Prof. Sáros-Patakon, Nádaskay András által. 1821.

[VERSEGHY] 1816 – *Analyticae Institutionum Linguae Hungaricae, Pars I. Etymologia Linguae Hungaricae, Sectio I. Etymologia Nominum, ac Pronomium*, Buda, 1816.

VERSEGHY 1910 – *Verseggy Ferencz kisebb költeményei* (Régi magyar könyvtár 24.), kiad. CSÁSZÁR Elemér és MADARÁSZ Flóris, Budapest, Franklin Társulat, 1910.

VERSEGHY 1977 – VERSEGHY Ferenc, *A magyar nyelv törvényeinek elemzése. A magyar nyelv művészi felhasználása – Analyticae institutorum linguae Hungaricae 3. Usus aestheticus linguae Hungaricae*, ford. BARTHA Lászlóné, BORÓK Imre et al., Szolnok, Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár, 1977.

VERSEGHY 2021/II. – VERSEGHY Ferenc *Összes költeményei II., Jegyzetek* (Régi Magyar Költők Tára XVIII. század, XVIII.), s. a. r. HOVÁNSZKI Mária, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2021.

VIRÁG 1813 – VIRÁG Benedek, *Thalia*, Pest, Trattner, 1813.

SZAKIRODALOM

AJKAY 2007 – AJKAY Alinka, „*Pályairásomnak egész ideája, igen is, csak a' nationalismus. Az nekem az idolumom, nem holmi apró tekintetek.*” *Kazinczy Ferenc Tübingai pályaművéről*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2007/4–5, 520–537.

AJKAY 2018 – AJKAY Alinka, „Inkább magyarul”. *Az 1808-as tübingeni pályázat és a magyar nyelv ügye*, Budapest, Universitas, 2018.

ANTAL 2012 – ANTAL Alexandra, *A Hadi és Más Nevezetes Történetek szerepe az irodalmi nyilvánosság alakulásában*, Magyar Könyvszemle, 2012/1, 21–39.

BÁNÓCZI 1879 – BÁNÓCZI József, *Révai Miklós élete és munkái*, Budapest, MTA Könyvkiadó Hivatala, 1879.

BAYER 1916 – BAYER József, *Vázlatok a magyar művészet múltjából. I. Kazinczy Ferencz adalékai a magyar művészet történetéhez. II. Kazinczy a Ferenczi-féle Csokonai-szoborról. III. Loyalitas és művészet*, Irodalomtörténeti Közlemények 1916/2, 158–170.

BÉKÉSI – SVÁB 1997 – BÉKÉSI Gábor – SVÁB Antal, *Kazinczy Zrínyi-centója*, Széphalom, 9. kötet, 1997, 7–18.

BENDA 1981 – BENDA Kálmán, *A Kollégium története 1703-tól 1849-ig = A Sárospataki Református Kollégium; Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára*, kiad. a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1981, 87–115.

BENE 2021 – BENE Sándor, *Szirének, fönixek, könnyek. Zrínyi Miklós költészete a kortárs poétika összefüggésében = Zrínyi Miklós és a magyarországi barokk költészet*, szerk. BENE Sándor és PINTÉR Márta Zsuzsanna, Eger, Líceum, 2021.

BICSKEI 2015 – BICSKEI Éva, *Férfi-kép. Az 1825/1827-es országgyűlés reformereiről egy portrégaléria kapcsán = Identitások és váltások*, szerk. NEUMER Katalin, Budapest, Gondolat, 2015, 22–92.

BÍRÓ 1963 – BÍRÓ Ferenc, *Kazinczy és Péczeli*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1963/2, 140–148.

BÍRÓ 2010 – BÍRÓ Ferenc, *A legnagyobb pennaháború: Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés*, Budapest, Argumentum, 2010.

BÓDI 2021 – BÓDI Katalin, *Látásgyakorlatok. Kontextusok Kazinczy Ferenc képzőművészeti tárgyú írásaihoz* (Irodalomtörténeti füzetek 184.), szerk. FÓRIZS Gergely, Budapest, rec.iti, 2021.

BORBÉLY 2006 – BORBÉLY Szilárd, *Árkádiában* (Alföld Könyvek), Debrecen, Csokonai Kiadó, 2006.

CARRÉ 1973 – Jacques CARRÉ, *Lord Burlington's Garden at Chiswick*, *Garden History*, 1973, vol. 1, n° 3, summer, 23–30.

CONROY 1982 – Peter V. CONROY Jr., *Le jardin polémique chez J.-J. Rousseau*, *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, 1982, n° 34, 91–105.

CZENNERNE 1997 – CZENNERNE WILHELM B Gizella, *A Zrínyi család ikonográfiája*, Budapest, Balassi, 1997.

CZIFRA 2008 – CZIFRA Mariann, „Fejedelmek védelmezték”. *Kazinczy önimázsfarmáló mechanizmusai egy protestáns katekizmus recenzíós vitájának fényében*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2008/4, 447–476.

CZIFRA 2012 – CZIFRA Mariann, *Ortológus és Neológus. Egy aszimmetrikus ellenfogalom lebontása*, Irodalomtörténet, 2012/4, 468–488.

CZIFRA 2013 – CZIFRA Mariann, *Kazinczy és az ortológusok. Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában*, Budapest, Ráció, 2013.

CZIFRA 2014 – CZIFRA Mariann, *Kazinczy Ferenc levelezése a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában*, Budapest, Argumentum, 2014.

CZIFRA 2016 – CZIFRA Mariann, *A magyar nyelvújítás és Kazinczy második Orthologus és Neologusa*, Magyar Nyelv 2016, 307–314.

CSAPODI 1973 – CSAPODI Csaba, *The Corvinian Library. History and Stock*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973.

CSATKAI 1983 – CSATKAI Endre, *Kazinczy és a képzőművészetek [1925]*, szerk. GALAVICS Géza, Budapest, Az MTA Művészettörténeti Kutató Csoportjának kiadványa, 1983.

CSEHY – POLGÁR 2018 – CSEHY Zoltán – POLGÁR Anikó, *Gyakorlati magyar verstan*, Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave, 2018.

CSEPELY-KNORR 2007 – CSEPELY-KNORR Luca, *A hotkóci szentimentális kert, a „kert portréja”, és a portré festője*, 4D Tájépítészeti és Kertművészeti folyóirat, 2007, 7. sz., 16–26.

CSETRI 1987–1988 – CSETRI Lajos, *Kölcsey Csokonai-bírálat és Döberenei*, ItK, 1987–1988/3, 271–284.

CSETRI 1990 – CSETRI Lajos, *Egység vagy különbözőség. Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.

DEBRECZENI 1997 – DEBRECZENI Attila, *Csokonai és Kazinczy kapcsolata*, Könyv és Könyvtár, 1997/19, 67–98.

DEBRECZENI 2017 – DEBRECZENI Attila, *Kazinczy versei Toldy Handbuchjában = Hortus amicorum*, szerk. BARTHA Katalin et al., EME, Kolozsvár, 2017, 214–221.

DEBRECZENI 2020 – DEBRECZENI Attila, *Szövegahlót fon az estve. Tanulmányok*, Budapest, Reciti, 2020.

DEBRECZENI 2022 – DEBRECZENI Attila, *A tanfelügyelő Kazinczy programja*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2022/4, 441–476.

DIENES – UGRAI 2013 – DIENES Dénes, UGRAI János, *A Sárospataki Református Kollégium története*, Sárospatak, Hernád Tiszáninneni Református Kiadó, 2013.

DOROMBY 1933 – DOROMBY Karola, *Schedius Lajos mint német-magyar kultúrközvetítő* (Német philologiai dolgozatok 56.), Budapest, Pfeifer, 1933.

F. CSANAK 1983 – F. Csanak Dóra, *Két korszak határán, Teleki József, a hagyományörző és a felvilágosult gondolkodó*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.

F. CSANAK 1996 – F. CSANAK Dóra, *Hogyan vásárolta meg Teleki Sámuel a Tacitus-corvinát? = Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1996, 99–106.

FENYŐ 1991 – FENYŐ István, *Egy különös és különleges folyóirat: az Élet és Literatúra = Élet és Literatúra – Repertórium* 1991, 7–27.

FÓRIZS 2007 – FÓRIZS Gergely, *Populárfilozófiai eszmék az Erdélyi Múzeumban*, Erdélyi Múzeum, 2007/3–4, 48–60.

FÓRIZS 2009 – FÓRIZS Gergely, *Kontextusok az Élet és Literatúra szerkesztői önértelmezéséhez = Margonauták: Írások Margócsy István 60. születésnapjára*, szerk. AMBRUS Judit, BÁRÁNY Tibor, CSÖRSZ Rumen István, HEGEDÜS Béla, VADERNA Gábor, Budapest, rec.iti, 2009, 88–102.

FRIED 1979 – FRIED István, *Adatok Rummy Károly György sajtó- és kiadvány-vállalkozásainak történetéhez*, Magyar Könyvszemle, 1979/3, 288–297.

FRIED 1991 – FRIED István, *Elfelejtett részletek Kazinczy Ferenc magyar irodalomtörténetéből*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1991/5–6, 597–605.

GALAVICS 1999 – Adrian von BUTTLAR, *Az angolkert*, ford. HAVAS Lujza – GALAVICS Géza, *Magyarországi angolkertek*, Budapest, Balassi, 1999.

GÁLOS 1932 – Gálos Rezső, *Kazinczy és a győri csata emléke*, Győri Szemle, 1932/1–3, 40–43.

GÁLOS 1935 – GÁLOS Rezső, *Birsi Ferenc*, Győri Szemle, 1935, 71–72.

GERGYE 1992 – GERGYE László, *Szonett a szonettéről (Kazinczy Ferenc: A' Sonetto műzsája)*, Irodalomtörténet, 1992/4, 680–693.

GRANASZTÓI 2017 – GRANASZTÓI Olga, *Széphalom, egy angolkert utópiája*, Irodalomismeret, 2017/4, 54–89.

GYÁRFÁS 1990 – GYÁRFÁS Ágnes, *Az első magyar bölcséleti mű és története*, Budapest, MTA, 1990.

GYULAI 2014 – GYULAI Éva, *Abauj és Borsod vármegye koronaőrző bandériuma, 1790*, A Herman Ottó Múzeum Évkönyve LIII., 2014, 267–285.

HAMMANN 2006 – Christine HAMMANN, *Rousseau citant le Tasse, ou les séductions de l'artifice*, Dix-huitième siècle, 2006, no. 38, 511–528.

HÁSZ-FEHÉR 2016 – HÁSZ-FEHÉR Katalin, *A sajtótér dominanciájának kérdése Kazinczy és Kisfaludy Sándor vitáiban: Egy kiegészítés Füredi Vida 1818-as értekezésének értelmezéséhez*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2016/4, 419–446.

HENCZE 1928 – HENCZE Béla, *Kazinczy és a francia felvilágosodás*, Budapest, Eggenberger, 1928.

HERMANN 2011 – HERMANN Zoltán, „Itt állani, lépni veszedelmes...” *Kazinczy jegyzései Horváth Ádám A lélek halhatatlansága felől való gondolatairól = Magyar Arión. Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről*, szerk. CSÖRSZ Rumen István és HEGEDÜS Béla, Budapest, rec.iti, 2011, 113–123.

HOFFMANN 1939 – HOFFMANN Edith, *Esterházy Miklós herceg*, Nyugat, 1939/4., <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00639/20533.htm>

HORVÁTH 2014 – HORVÁTH Balázs, *Kazinczy Ferenc Sallustius-fordítása*, Corollarium, 2014/2, 4–16.

HÖRCSIK 1981 – HÖRCSIK Richárd, *A Kollégium épületeinek története = A Sárospataki Református Kollégium, Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára*, kiad. a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1981, 262–274.

KISS 1999 – KISS Farkas Gábor, *Kazinczy Zrínyi-jegyzetei*, Irodalomismeret 1999/1–2, 217 – 220.

KISS 2022 – KISS Margit, *A rejtőzködő kolléga. A Tübingai pályamű akadémiai kéziratának filológiai vizsgálata = „Nézzd a' Magyar!” Tanulmányok Kazinczy Ferenc Tübingai pályaművéről* (Hagyományfrissítés 7.), szerk. Kiss Margit, Budapest: Reciti, 2022, 131–168.

KISS 2023 – KISS Margit, *Az Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél alakulástörténete*, Irodalomismeret 2023/1, 4–24.

KOHLMAIER 2001 – Ursula KOHLMAIER, *Der Verlag Franz Anton Schrämbel*, Wien, 2001, <https://www.wienbibliothek.at/sites/default/files/files/buchforschung/kohlmaier-ursula-franz-schr%C3%A4mbel.pdf>

KÓKAY 1966 – KÓKAY György, *Kazinczy Ferenc kiadatlan levelei és Rát-életrajza*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1966, 415–418.

KÓKAY 1970 – KÓKAY György, *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei 1780–1795*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970.

KOLLÁR 2018 – KOLLÁR Zsuzsanna, *Egy konfliktus természetrajza. Tulajdonjogi vita a Tudományos Gyűjtemény szerkesztőségében*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2018/6, 707–730.

KNAPP 2005 – KNAPP ÉVA, *Adalékok a 18. század végi nyelvi archaizálás kérdéséhez. Egy tévesen feltételezett 1484-es magyar nyelvű nyomtatvány esztétörténeti kapcsolatai*, Magyar Könyvszemle 121, 2005, 167–192.

KOSJÁR 1959 – KOSJÁR Márton, *Kazinczy elfelejtett Zrínyi-értékelése*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1959/3–4, 515–517.

MARGÓCSY 1980 – MARGÓCSY István, *Pápay Sámuel és Literatúrája*, Irodalomtörténet, 1980/2, 377–402.

MARGÓCSY 1999 – MARGÓCSY István, *Szigvárt apológiája = Mesterek, tanítványok. Ünnepi tanulmánykötet a hetvenéves Csetri Lajos tiszteletére*, szerk. SZAJBÉLY Mihály, Budapest, Magvető, 1999, 151–168.

MEZEI 1987–88 – MEZEI Márta, *Kazinczy világnézeti problémái*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1987–88, 237–270.).

MEZEI 1998 – MEZEI Márta, *A kiadó mandátuma*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998.

MEZEI 1992 – MEZEI Márta, *Kérdőjelek a Kölcseynek tulajdonított „Kritika és antikritika” körül*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1992/1, 61–80.

MIKÓ 1943 – MIKÓ Imre, *A magyar államnyelv kérdése a magyar országgyűlés előtt 1790–1825*, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1943.

MISKOLCZY 2009 – MISKOLCZY Ambrus, *Kazinczy és Wesselényi*, Tiszatáj, 2009/11, 53–63.

MISKOLCZY 2010 – MISKOLCZY Ambrus, *Kazinczy Ferenc és Berzeviczy Gergely furcsa vitája*, Múltunk, 2010/1, 134–179.

MST I. 1979 – *A magyar sajtó története I. (1705–1848)*, szerk. KÓKAY György, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.

MSzT. I. 1990 – *Magyar színháztörténet I. (1790 – 1873)*, szerk. KERÉNYI Ferenc, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.

NAGY 1998 – NAGY Levente, *Pethő Gergely Rövid magyar krónikája és a költő Zrínyi Miklós*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1998/3–4, 285–300.

NAGY 2016 – Nagy Ágoston, *„Elestjeink’ oszlopa mellett új bajnokok fognak hazafiúi lángokra gyúladhatni” A sátorlajújhelyi inszurrekciós emlékmű tervezete és a nemesi patriotizmus nyelvei*, Sic Itur Ad Astra, 65. sz., 2016, 53–90.

NAGY 2020 – NAGY Ágoston, *Horváth Ádám Zala megyei koronaörzökhöz írt verse és kontextusai = A kis világbeli nagy világ Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádámról*, szerk. CSÖRSZ Rumen István és MÉSZÁROS Gábor, Budapest, Reciti, 2020, 61–123.

NAUCK 1889 – *Tragicorum Grecorum fragmenta*, ed. August NAUCK, Leipzig, Teubner, 1889.
<https://archive.org/details/tragicorumgraeco00naucuoft/page/n7/mode/2up?view=theater>

NELLEN 1999 – H. J. M. NELLEN, *De Zinspreuk 'in necessariis unitas, in non necessariis libertas, in utrisque Caritas'*, Nederlands Archief Voor Kerkgeschiedenis / Dutch Review of Church History 79, no. 1 (1999), 99–106.

NIZSALOVSKY 1968 – NIZSALOVSKY Endre, *Szacsvay Sándor utolsó évei*, Magyar Könyvszemle, 1968/4, 351–359.

ORBÁN 2012 – ORBÁN László, *A pennaháború rejtett ütközete: Beregszászi Nagy Pál kiadatlan levelei egy vita háttérében*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2012/4, 434–454.

ORBÁN 2017 – ORBÁN László, *Kazinczy széphalmi birtoka*, Irodalomismeret 2017/4, 8–52.

ORBÁN 2022 – ORBÁN László, *Megafon. Der Streit zwischen Gregor von Berzeviczy und Ferenc Kazinczy*, Schnittstelle Germanistik, Volume 2 (2022), Issue 2 © 2022 Universitätsverlag WINTER GmbH Heidelberg

<https://sger.winter-verlag.de/data/article/11355/pdf/142202011.pdf>

PÁL 1985 – PÁL József, *Az Árkádia-pör ikonológiai vonatkozásairól*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1985, 498–507.

PÁL 1988 – PÁL József, *A neoklasszicizmus poétikája*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.

PÁLFFY 1997 – PÁLFFY Géza, *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században*, Történelmi Szemle, 1997/2, 257–288.

PAP 1911 – PAP Károly, *Irodalomtörténeti vonatkozások Kölcsey leveleiben*, Debrecen, Városi Nyomda, 1911.

PAPP 2011 – PAPP Júlia, *Adatok Goró Lajos itáliai régészeti kutatásaihoz és erdélyi hadmérnöki tevékenységéhez = Stílusok, művek, mesterek. Erdély művészete 1690–1848 között. Tanulmányok B. Nagy Margit emlékére*, szerkesztette ORBÁN János, Marosvásárhely–Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2011, 235–248.

PENKE 1988 – PENKE Olga, *A Mindenés Gyűjtemény egyik forrása: az Esprit des Journalistes de Trévoux*, Magyar Könyvszemle, 1988/4, 248–273.

PENKE 2000 – PENKE Olga, *Filozofikus világtörténetek és történetfilozófiák. A francia és a magyar felvilágosodás irodalma*, Budapest, Balassi, 2000.

PENKE 2010 – PENKE Olga, *Kazinczy és a Mindenés Gyűjtemény = Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, 407–415.

PÓSA 1978 – PÓSA Ágnes, *Kazinczy Tübingiai pályaművének autográf kézírata a Papszász-hagyatékban = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1977*, Debrecen, 1978, 501–507.

RÉVÉSZ 1863 – ID. RÉVÉSZ Imre, *Dévay Bíró Mátyás első magyar reformátor életrajza és irodalmi művei*, Pest, 1863.

RITOÓKNÉ SZALAY 2012 – RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Egy 16. századi vándorliterátor: Bartholomaeus Georgievits = Kutak: tanulmányok a XV–XVI. századi magyarországi művelődés köréből* (Humanizmus és reformáció 33), Budapest, Balassi – Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Osztály, 2012, 312–326.

ROHONYI 1975 – ROHONYI Zoltán, *A magyar romantika kezdetei*, Bukarest, Kriterion, 1975.

SIRATÓ 2011 – SIRATÓ Ildikó, *Pálóczi Horváth Ádám drámaszövegei a régi századforduló hazai színházi kontextusában* = *Magyar Arión. Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről*, szerk. CSÖRSZ Rumen István és HEGEDÜS Béla, Budapest, rec.iti, 2011, 293–302.

SZABÓ – SZÖRÉNYI 1988 – SZABÓ G. Zoltán, Szörényi László, *Kis magyar retorika*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1988.

SZENTIMREI 1981 – Szentimrei Mihály, *A Kollégium tudományos gyűjteményei* = *A Sárospataki Református Kollégium, Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára*, kiad. a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1981, 275–299.

SZILÁGYI 2022 – SZILÁGYI Márton, *A második Prométheusz. Tanulmányok a 18. századi magyar irodalomról*, Budapest, Universitas, 2022.

SZIRMAY 2007 – SZIRMAY Gábor, *Az ugocsa szirmai Szirmay család története* (Régi magyar családok 7.), Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Tiszántúli Történész Társaság, 2007.

SZÖRÉNYI 2010 – SZÖRÉNYI László, *Kazinczy Sallustius-fordítása* = *Ragyogni és munkálni. Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, 112–118.

TAKÁTS 1887 – *Péczeli József* meséi. Kiadta és életrajzzal ellátta TAKÁTS Sándor (Nemzeti Könyvtár XXXIX.), Budapest, 1887.

TAXNER 2010 – TAXNER-TÓTH Ernő, *A bécsi Magyar Hirmondó első évfolyamai, 1792–1795*, *Studia Litteraria XLVIII. (Tanulmányok a klasszikus magyar irodalomból)*, 2010, 20–53.

THIENEMANN 1912 – THIENEMANN Tivadar, *Német és magyar nyelvújító törekvések* (Német philológiai dolgozatok 1), Budapest, Pfeifer, 1902.

TOMPA 1966 – TOMPA József, *Kölcsey archaizáló stíluspróbái*, *Magyar Nyelvőr*, 1966/2, 159–170.

TÓTH 2007 – TÓTH Kálmán, *A Kultsár–Prónay-féle pályatétel*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2007/1–3, 147–169.

TÓTH 2022 – TÓTH Orsolya, „gyönyörű új Hajnal”: *narratív minták a Tübingai pályaműben. Avagy mi végre is tanulmányozzuk a literatura történetét?* = „Nézzd a’ Magyar!” *Tanulmányok Kazinczy Ferenc Tübingai pályaművéről* (Hagyományfrissítés 7.), szerk. KISS Margit, Budapest, Reciti, 2022, 109–129.

TÓTH 2024 – TÓTH Orsolya, „Mint Hubai”: *A Csokonai-imitáció típusai Hubay Miklós költészetében*, *Studia Litteraria*, 2024/1–2, 143–160.

TURÓCZI-TROSTLER 1953 – TURÓCZI-TROSTLER József, *Az archipoeta és a magyar irodalom*, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1953/1–4, 97–109.

V. WINDISCH 1998 – V. WINDISCH Éva, *Kovachich Márton György, a forráskutató*, Budapest, MTA TTI, 1998.

VÁCZY 2012 – VÁCZY János, *Kazinczy Ferenc és kora I–II.*, s. a. r. KOVÁTS Dániel, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012.

VADERNA 2022 – VADERNA Gábor, *A Pyrker-pör értelmezési lehetőségei* = *Magyar irodalomtörténet*, szerk. HORVÁTH Iván, BALÁZS Mihály, BARTÓK Zsófia Ágnes, MARGÓCSY István, Budapest, Gépekönny, 2022.

<https://f-book.com/mi/index.php?chapter=M208VADEAPYR>

S. VARGA 2005 – S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Budapest, Balassi, 2005.

VISZOTA 1907 – VISZOTA Gyula, *Kisfaludy Sándor a recenziókról*, Akadémiai Értesítő, 1907. február, 81–100.

ZÁDOR 1988 – ZÁDOR Anna, *Az építészet múltja és jelene: Válogatott tanulmányok*, Budapest, Corvina, 1988, 145–244.

ZÁKÁNY TÓTH 2007 – ZÁKÁNY TÓTH Péter, *Elkülönülő irodalmunk kezdetei: 1826 – Megjelenik az Élet és Literatúra = A magyar irodalom története II. 1800-tól 1919-ig*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, Budapest, Gondolat, 2007, 153–168.

ZOLTAI 1936 – Zoltai Lajos, *Fáji Fáy János a könyv- és műgyűjtő Debrecen polgármestere: 1773–1833*, A Déri Múzeum régészeti osztályának ismeretterjesztő közleményei, Debrecen, 1936.

ZUBER 1915 – ZUBER Marianne, *A hazai német nyelvű folyóiratok története 1810-ig* (Német philológiai dolgozatok 17.), Budapest, Pfeifer, 1915.

ZSOLDOS 1896 – ZSOLDOS Benő, *Kazinczy Ferenc nyelvtan-írói munkássága*, Sárospataki Református Lapok, 1896/45. szám, 1896. november 9., 898–901.

ZSUPÁN 2023 – ZSUPÁN Edina, *A (classicus) filológus Jankovich Miklós Angelo Decembrio Disputációjának kiadása = Enyészetnek örvénnyéből ki ragadtam. Jankovich Miklós és kora*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, Budapest, Reciti, 2023, 87–134.